This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

HIERONYMUS
ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

Gerhard, Johann

IOANNIS GERHARDI
LOCI THEOLOGICI

CUM PRO ADSTRUENDA VERITATE

TUM PRO DESTRUENDA QUORUMVIS CONTRADICENTIUM FALSITATE

PER THESES NERVOSE SOLIDE ET COPIOSE EXPLICATI.

OPUS PRAECLARISSIMUM

NOVEM TOMIS COMPREHENSUM

DENUO

JUXTA EDITIONEM PRINCIPEM ACCURATE TYPIS EXSCRIBENDUM

CURAVIT

ADJECTIS NOTIS IPSIUS GERHARDI POSTHUMIS A FILIO COLLECTIS

EDITIONIBUS ANN. 1657 ET 1767 COLLATIS

PAGINIS EDITIONIS COTTAE IN MARGINE DILIGENTER NOTATIS

PRAEFATIONEM

INDICES GENERALES POST G. H. MULLERUM ADAUCTOS

AC

VITAM IO. GERHARDI

ADJECIT

ED. PREUSS

DR. PHIL. S. S. THEOLOGIAE EVANGELICAE LICENTIATUS EAMQUE IN UNIVERSITATE LITT. BEROL. PRIV. DOCENS.

BEROLINI.
SUMTIBUS GUST. SCHLAWITZ.
1863.

BT
70
.G4
1863
v. 1

ORDINI THEOLOGORUM ROSTOCHIENSI

SUMME VENERANDO

O. C. KRABBIO, F. A. PHILIPPIO, J. BACHMANNIO, A. G. DIECKHOFFIO

D. D.

VIRIS CLARISSIMIS

NOVAM HANC LOCORUM GERHARDINORUM EDITIONEM

SACRAM VULT ESSE

EDITOR.

LECTURIS SALUTEM

I. N. J.

Posteaquam annis 1861 et 1862 novam Chemniciani examinis editionem adornavimus, majus jam adgredimur opus, locos theologicos Io. Gerhardi edendos. Quos ut ederem, non bibliopolae solum exhortatio movebat, non theologorum solum clarissimorum annuentium consensus; verum ante omnia ardentissimus ecclesiae evangelicae sanaeque doctrinae amor et studium. Quandoquidem vero ecclesiae Dei ego infimus ac neotericus servus proprio Marte vix me aliquid utilitatis afferre posse videbam, e re esse existimabam, vivis ecclesiae membris, sanioris doctrinae studiosis, denuo me tradere locos Io. Gerhardi, ut patrum orthodoxorum more instructi contra novatores in aciem prodirent. Quantumcunque enim ecclesia ex anno 1817 per spiritum sanctum profecit, quotcunque locis rationalismum evertit, quotcunque animas ex Satanae ore eripuit; haec omnia nec sufficient nec diu constabunt, nisi si ipsa verbi Dei doctrina, a corruptelis purgata, sibi denuo pastorum corda subjiciet. Non istam dicimus doctrinam, vel potius quasi-doctrinam, quam sibi quisque pro lubito suo, ex laceratis s. scripturae effatis confinxit: sed illam, quam annuntiaverunt prophetae, docuerunt apostoli, tradiderunt discipuli, redintegrarunt reformatores, secundum analogiam fidei confessi sunt patres. Non enim ut rationalistae sumus semper discentes et ad scientiam veritatis nunquam pervenientes 2. Tim. 3, 7. Verum probe novimus et corde tenemus, quod s. Paulus non Timotheo soli sed nobis etiam dixit: *Τὴν παραθήκην φύλαξον, ἐκτρεπόμενος τὰς βεβήλους κενοφωνίας καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως.* Depositum, inquit, custodi. Quid est depositum? Id quod tibi creditum est, ut ait s. Vincentius, non apud te inventum: quod accepisti, non quod excogitasti: rem non ingenii sed doctrinae: non usurpationis privatae, sed publicae traditionis: rem ad te perductam, non a te prolatam: in qua non auctor debes esse, sed custos: non institutor, sed sectator; non ducens, sed sequens.

Ecce hanc *παραθήκην*, ex verbo Dei viventis infallibili haustam, patris suffragiis munitam, contra veritatis hostes defensam, in locos apte digestam. Qui scire vult, quid s. scriptura de re aliqua doceat, hunc librum evolvat. Qui textum sacrum aliquem obscuriorem intelligere cupit, hoc in libro inveniet. Qui arma quaerit, quibus adversarios ecclesiae devincat, heic adsunt collecta. Non patres vetusti solum ex hoc fonte hauserunt; verum ii etiam, qui nostram infra memoriam post rationalismi errores sanam recuperarunt doctrinam; veluti, ne de viventibus loquar, et Sartorius et Stahlius.

Quoad consilium, quo opus Gerhardinum denuo exscribendum curavi, haec addo: Tres ejus sunt editiones praecipuae: princeps Jenae decem tomis impressa, forma quadripartita annis 1610—1625. Alia cura Io. Ernesti Gerhardi filii Francofurti et Hamburgi a. 1657 prodiit, tribus tomis in folio, eique adnotationes accesserunt, quas b. Gerhardus pater in ora exempli sui adscripserat, editor autem asterisco notatas textui suae editionis inseruit. Tertia a I. Frid. Cotta theologo Tubingensi curata, annis 1762—1789 forma quadrifariam partita viginti duobus tomis Tubingae lucem adspexit. Ex tribus his editionibus — aliae enim minoris sunt pretii — una seligenda erat, ut nostrae editionis fundamentum. Selegimus editionem principem, Jenae impressam, ut solam a Io. Gerhardo ipso revisam. Ex editione autem, a Gerhardo filio curata, tum eos usurpavimus locos, quibus editor medicam textui

manum admovit, tum notas Io. Gerhardi excerpsimus posthumas, excerptasque nostrae editioni adjunximus. Textus editionis Cottensis parum nos juvit. Videtur enim non principem sed Hamburgensem secutus. Tamen eum contulimus, ubi obscurior aliquis genuini contextus locus esse videbatur. Notas, a Io. Fr. Cotta conscriptas, integras multis de causis rursus imprimi non e re esse existimamus. Primum enim non universam illustrant doctrinam, sed partes modo hinc illinc selectas. Quin ipsae viri doctissimi adnotationes ultra tertiam sectionem capitis octavi loci vigesimi septimi non progrediuntur. Ad reliquas loci ejusdem partes illustrandas una solum de exilio mortis Leibnitiano dissertatio accessit. Locus vigesimus octavus duabus modo observationibus est adornatus; quatuor ultimi loci nec dissertationibus neque observationibus, nec notis omnino. Deinde supradictae adnotationes, etiam ubi pleniorem textus Gerhardini illustrationem exhibeant, nostri temporis desideriis tam parum sufficiunt, ut continuationem exposcant, quam citra viginti annorum spatium vix doctissimus praestet. Tertium Cottae labores, quamquam historiae dogmatum non sine laude inserviunt, tamen non ita vitiis et erroribus carent, ut eos integros recudi sit licitum. Nostrae denique editionis pretium eorum repetitione adeo augeretur, ut divulgandi libri maximum inde futurum esset impedimentum. Quum autem multa et in Cottae v. cl. adnotationibus et in dissertationibus inveniantur, quae legentibus utilitatem afferre queant, nos, suadente A. Twestenio professore p. o. etc. etc. viro summe venerando, ita ageamus, ut primum merum Io. Gerhardi textum (solis ipsius b. Gerhardi notis adjectis posthumis) exhibeamus, deinde, si Deus gratiâ suâ opus progredi jubeat, accessionum Cottensium medullam addamus. Qui editioni Tubingensi praecipuam famam ascivit et pretium, indicem copiosissimum nos non solum accuratissime recudendum curabimus, verum etiam amplificabimus. Unum restat, quod praetermitti non debet: Quatuor primi totius systematis loci: De scriptura sacra, De natura Dei, De s. trinitatis mysterio, De persona et officio Christi, bis in opere Gerhardino leguntur. Primo concisius, secundo accuratius et fusius. Priorem illam ac breviorem explicationem Io. Gerhardus jam anno 1610 edidit, hanc accuratiorem, toto opere absoluto, anno demum 1625 in lucem emisit. Quum autem bis proponi legentibus easdem quaestiones superfluum esset, ipsumque libri pretium hac repetitione minus necessaria crevisset, A. Twestenius v. cl. nobis exstitit auctor, ut, omissa tractatione breviore, fusiorem solam daremus.

In calce denique nostrae editionis vitam b. Gerhardi, post Fischeri aliorumque curas descriptam, cum effigie addemus.

Itaque librum huncce, ex somno septuagenario surgentem, ecclesiae reddimus, precamurque, ut Deus omnis gratiae eo rursus dignetur, per quod sanam sui verbi doctrinam restauret et fundet. Cui sit gloria et imperium in secula seculorum.

Scr. Berolini Dom. Misericordias Domini a. s. MDCCCLXIII.

EDITOR.

LOCORUM
THEOLOGICORUM

CUM PRO ADSTRUENDA VERITATE

TUM PRO DESTRUENDA QUORUMVIS CONTRADICENTIUM FALSITATE

PER THESES NERVOSE SOLIDE ET COPIOSE EXPLICATORUM

TOMUS PRIMUS

AUCTORE

IOANNE GERHARDO

S. S. THEOL. D.

CUM GRATIA ET PRIVILEG. ELECTOR. ET DUCUM SAXONIAE.

JENAE

TYPIS ET SUMTIBUS TOBIAE STEINMANNI.

ANNO 1610.

SERENISSIMO AC CELSISSIMO PRINCIPI AC DOMINO

DN. CHRISTIANO II.

S. R. IMP. SEPTEMVIRO ET ARCHIMARESCALLO

DUCI SAXONIAE JULIAE CLIVIAE MONTIUM LANDGRAVIO THURINGIAE MARCHIONI MISNIAE BURGGRAVIO MAGDEBURGENSI COMITI IN MARCA ET RAVENSPURG DOMINO IN RAVENSTEIN

ELECTORI ET DOMINO MEO CLEMENTISSIMO

GRATIAM DEI PERPETUAM IMPERII TRANQUILLITATEM PERENNEM CORPORIS AC ANIMAE SALUTEM SEMPITERNAM P.

Serenissime Elector, Princeps celsissime, Domine clementissime! Praeclare scribit Cassianus lib. 1. *de Incarnat.* Morbo resurgente nunquam cessare debet medicina, sed quanto major est aegritudo, tanto constantior requiritur curatio. *Nimirum gravi olim cum variarum haeresium morbo colluctatum est mysticum Christi corpus; ecclesia, inquam, ab Arianis, Photinianis, Nestorianis, Eutychianis, aliisve ejusmodi monstris oppugnata est superioribus seculis acerrime, sed provida Ἀρχιποιμένος καὶ Ἀρχιάτρου cura per pientissimorum imperatorum patrocinium et fidele doctorum ϑεοδιδάκτων, praesertim Athanasii, Cyrilli, Augustini, Vigilii et aliorum ministerium ab hisce pestibus liberata pristinum obtinuit conservata sanitate vigorem. Verum enim vero idem ille morbus resurgit hodie, idem virus pestilens infernalis draco e suis hodieque exhalat faucibus. Ut enim silentii nube involvam varias, eas tamen omnes erroneas opiniones, quibus plurimi ipsissimum Nestorianismum et Eutychianismum postliminio in ecclesiam reducere annituntur, an non ingentem minantur pestem recentiores illi sive Samosateniani sive Photiniani, quos vulgus Neo-Arianos vocat, quibus tamen illi longe pejores sunt et pestilentiores! Num hic cessabit medica manus? num taciti spectabimus plurima ecclesiae membra ferali hac peste corripi, aeternaeque morti tradi? Sed enim ut appareat, quam omnino pestilens tabes et quam virulentum carcinoma sit Photinianorum istorum doctrina, age pressius aliquantulum eam considerabimus, ut juxta Magistri nostri ductum et monitum ex fructibus hos pseudoprophetas cognoscamus, Matth.* 7, *v.* 16. *Docent illi, Christum Jesum non esse verum, naturalem ac aeternum DEI FILIUM ab aeterno a Patre genitum, imo negant ante suam ex Maria nativitatem ipsum ὑφιστάμενον aliquod fuisse, asserunt contra Christum esse ψιλὸν ἄνθρωπον, cui a Deo Patre divina potentia ac scientia in tempore sit communicata, quo sensu ac respectu Deus Deique Filius in Scripturis quandoque dicatur, sic ergo aeternam Filii generationem impugnant, divinitatem ejus blasphemant et sanctissimum Trinitatis mysterium proculcant. Hanc esse genuinam*

ipsorum doctrinam ex publicis scriptis Laelii et Fausti Socinorum, Francisci Davidis, Gratiani Turpiani, Georgii Craceri, Johannis Sommeri, Christophori Ostorodi, Valentini Schmaltzii et aliorum liquido cognosci potest. Illos sive Photinianos, sive Samosatenianos, sive Servetianos appellemus, perinde est, siquidem Photinus (teste Augustino libr. de haeres. ad Quodvultdeum c. 45. *ex Philastrio)* in omnibus Pauli Samosateni secutus fuit doctrinam. *Idipsum etiam ex mutua dogmatum collatione apparet. Paulus Samosatenus Antiochiae episcopus circa annum Christi* 270. *docuit*, Christum non semper fuisse, sed ejus initium, ex quo de Maria natus est, exsistere, nec eum aliquid amplius quam hominem esse *(ita Augustin. de haeres. cap.* 44. *ejus haeresin describit) τὸν λόγον* ita in DEO esse docuit, sicut est in eo bonitas, sapientia, justitia, et ut in hominis corde est verbum, *h. e. negavit λόγον esse distinctam a Patre hypostasin. Epiph. lib.* 2. *tom.* 2. *haeres.* 45. *tripart. lib.* 1. *c.* 14. *Niceph. lib.* 6. *c.* 27. Ista haeresis *(verba sunt Augustini loco dicto)* aliquando cujusdam Artemonii fuit, sed cum defecisset, instaurata est a Paulo et postea sic a Photino confirmata, ut Photiniani quam Pauliani celebrius nuncupentur. *Photinus Syrmiensis episcop. circa ann.* 345. ante secula nativitatem et exsistentiam Filii dicere fugiebat, sed Christum ex Maria initium habuisse dicebat. *Athan. orat. de salut. adv. Christi. trip. lib.* 5. *c.* 5. *Niceph. lib.* 9. *c.* 31. *etc. Michael Servetus Hispan. circa ann.* 1532. *finxit, λόγον* fuisse meram ideam in mente Dei, non aliquid subsistens apud Patrem et JESUM hominem in utero virginis vi S. s. fuisse ex *λόγῳ* ceu ex divino semine et ex carne virginis tanquam materia conceptum et natum. *Videantur ejus libri de trinitate. Samosatenus damnatus est in synodo Antiochena ann.* 274. *Photin. in concil. Syrmiensi ann.* 356. *(vel ut alii scribunt* 351.*). Servetus exustus est Genevae ann.* 1555. *Ex his omnibus de συγγενείᾳ doctrinae Samosatenianae, Photinianae et Servetianae facile constare potest, ex qua porro sequitur, recentiores illos in Transsylvania, Polonia et vicinis regionibus haereticos, qui Christi divinitatem impugnant, et Samosatenianos et Photinianos et Servetianos appellari posse; proxime tamen ad Photini insaniam accedunt, unde etiam ab eo sese denominare non inviti ferunt. Sic enim scribit Faustus Socinus (cui plurimum tribuere illi consueverunt) in disput. de Jesu Christi Filii Dei natura sive exsistentia, nec non de peccatorum per ipsum expiatione adversus Andream Volanum p.* 239. Is fuit Photinus quondam Syrmii episcopus, quem certum est ipsissimam nostram sententiam sermone et scriptis acriter defendisse. *Eodem pertinet, quod Ostorodus scribit in prooemio super librum Germanicum, cujus titulus: Institutio de praecipuis articulis Christianae religionis in regno Poloniae f.* 12. „Praecipue vero ex eo intelligi potest, sententiam nostram de Christo non esse Arianam *(quod a benevolo lectore diligenter observari petit)* quia Ariani in concil. suo Syrmiensi Photinum ejus civitatis episcopum una cum doctrina ipsius condemnarunt, cujus doctrina (quoad articulum de Christo) ut ex historiis constat, omnino fuit eadem, quae hodie nostra est.“ *Hactenus Ostorodus. Sint ergo et dicantur, si ita collibitum ipsis fuerit, Photiniani, et sic erunt in suo Photino damnati antequam nati. Quod enim Syrmiense concilium Arianismi insimulat Ostorodus, ex parte falsum est, siquidem interfuerunt ei non solum Ariani, sed etiam pii et catholici viri, utpote Hosius Cordubensis, Eusebius Nicomediensis et Marcus Arethusius episcopi, quorum postremus martyrii coronam postea adeptus, egregiam fidei confessionem in concilio isto edidit. Videatur Hilar. lib. de synodis, tripart. lib.* 5. *c.* 6. *Sozom. lib.* 4. *c.* 5. *Socrat. lib.* 2. *c.* 29. *Apparet sane diversas fidei confessiones in illo concilio editas, quarum una favet Arianismo, altera vero adversatur, sed quod Photini damnationem unanimi patrum istius concilii consensu factam attinet, ea ab omnibus orthodoxis, non illis solum, sed et posterioribus temporibus rata semper fuit habita. Sed enim non tam de nomine quam de ipsa haeresi Photinianorum solliciti erimus. Sic ergo*

procedimus: Negata Filii Dei ab aeterno cum Patre subsistentia, negatur protinus divina ejus natura, negata divina Filii natura, negatur s. s. Trinitatis mysterium, negatur Spiritus sancti aeterna et Patri ac Filio coëssentialis hypostasis. Ulterius negata divina Christi natura, totum redemtionis nostrae et satisfactionis per Christum praestitae mysterium negatur. Neque enim nudi hominis passio et mors ἰσόῤῥοπον λύτρον esse poterit pro peccatis mundi, obedientia nudi hominis non poterit justitiam et salutem aliis promereri, sanguis nudi hominis non poterit ignem irae divinae exstinguere. Si in una lance *(ait D. Luther. lib. de conc. et eccles. t. 7. Germ. Jen. p. 264.)* peccata nostra et ira Dei peccatis nostris debita appendantur, et in altera naturae tantum humanae mors ponatur, aut homo tantum pro peccatis nostris passus, tunc altera lanx deprimit nos ad infimum usque infernum. Quod si vero in adversa lance ponatur Dei passio, Dei mors, Dei sanguis, seu Deus pro nobis passus et mortuus, tunc gravior et ponderosior fiet lanx ista, quam omnia peccata nostra et universa Dei ira. *Porro negata satisfactione pro peccatis nostris a Christo praestita, nostrorum operum meritis ad salutem adspirandum esse relinquitur, alia namque salutis via superest nulla. Posito operum nostrorum merito legis divinae perfecta et omnibus numeris absoluta impletio stabilitur. Posita legis perfecta per nos ipsos impletione articulus de gratuita justificatione per fidem in Christum evertitur.* Si enim ex operibus, jam non ex gratia *Rom.* 11, *v.* 6. *Subruto gratuitae justificationis fundamento, stabilitis contra operum meritis et perfecta legis impletione, vires liberi arbitrii modis omnibus salvae atque integrae asseruntur. Stabilita liberi arbitrii rectitudine, peccatum originale, ejusdemque in posteros Adae propagatio negatur: negato peccato originali virtus baptismi negatur, et in externam quandam ceremoniam omnis spiritualis efficaciae expertem sacrum hoc lavacrum transformatur. Denique negata divina Christi natura, negatur etiam vera et salutaris corporis ac sanguinis ipsius in s. coena κοινωνία, neque enim nudi hominis caro absque capernaitica laniena manducari, multo minus vivifica esse potest; sed ideo et inde caro Christi est vivifica,* quia est verbi, omnia vivificare valentis, propria caro, *ut recte pronuntiat Conc. Ephesin. c.* 11. *Negata autem satisfactione pro peccatis nostris per Christum praestita, negato Christi merito, negata gratuita per fidem in Christum justificatione, negata baptismi efficacia, negata corporis et sanguinis Christi in coena praesentia, quid quaeso spei, quid consolationis, imo quid salutis nobis miseris potest esse reliquum? et tamen portentosos hosce ipsum salutis fundamentum directe evertentes furores potius quam errores ad unum omnes Photiniani isti, διαῤῥήδην et absque ullis verborum μαλάγμασι sive incrustationibus in publicis scriptis proponunt, spargunt, tuentur, eo audaciae et impudentiae nuper progressi, ut illustri academiae Witebergensi catechesin quandam Racoviae excusam inscribere, eandemque ampliss. senatui Gothano transmittere ac commendare non fuerint veriti. Hic ergo religiosi istius silentii, quo Dd. orthodoxi non absque re hactenus usi, rumpenda sunt claustra: hic totis viribus furori ipsorum obviam eundum: hic manus medica admovenda et studio, quo potest fieri maximo, in prima herba venenata isthaec seges conculcanda. Quamvis vero tenuitatis meae, si quisquam alius, probe mihi conscius sim, nec me fugiat, alios theologos, quibus nec eruditione, nec auctoritate, nec experientia ullo modo comparandus sum, in hac palaestra sese exercere et porro etiam exercituros, tamen et meam qualemcunque drachmulam in usum ecclesiae insumere volui, ac proinde, serie disputationum in hoc primo tomo ita ferente, prolixius contra Photinianos et quidem contra πρῶτον ψεῦδος ipsorum, quo aeternam τοῦ λόγου a Patre generationem et personalem ejus subsistentiam impugnant, disserere institui, quam ad rem calcar mihi non mediocre addidit reverendus et clariss. vir Dn. Fridericus Balduinus theol. doctor eximius, ejusdemque in academia Witebergensi professor, et ecclesiae ibidem superintendens, dominus et amicus meus singulariter*

honorandus, qui honesto de chartulis hisce meis in literis suis prolato judicio subjungit haec verba: Quicquid sit de aliorum in catechesi Racoviensi examinanda instituto, labori tuo sanctissimo ex eo nihil decedet; perge itaque et hunc tractatum quam primum in lucem publicam emitte, facturus rem Deo gratam et ecclesiae Christi utilem, tibi vero ipsi honorificam, iisque, qui te vel audiunt vel legunt, salutarem. *Haec ille, quae in ipso hujus scripti frontispicio clypei instar omnibus obtrectatoribus proponere volui.*

Tuae vero, Serenissime Elector, Celsitudini hunc primum theologicorum locorum tomum subjectissime inscribere debui ob causas numero plurimas, pondere gravissimas. Natus sum ante annos 27 *Quedlinburgi Saxonum, quod oppidum Sereniss. Celsit. V. imperio et protectione gaudet: institutus sum per triennium in illustri Sereniss. Cels. V. academia Witebergensi, quam ut studiorum matrem merito veneror, siquidem ea primo coelestis doctrinae lacte me imbutum ad alias postea academias ablegavit: Illustri insuper Domui Saxonicae, cumprimis vero Illustr. et Celsissimo Principi ac Domino, Dn. Johanni Casimiro Saxoniae, Juliae, Cliviae ac Montium Duci, Landgravio Thuringiae, Marchioni Misniae, etc. Principi ac evergetae meo Clementissimo per quadriennium in ecclesiis et scholis servitia mea fuere hactenus subjectissime parata, et ut spero ac precor, non omnino infrugifera: prodeunt denique hae opellae electorali Sereniss. Vestr. Celsit. privilegio munitae. Tuae ergo Sereniss. Celsitudini, tanquam Illustriss. Saxonicae Domus Capiti hae chartulae merito debebantur, quarum auctor omnia omnino eidem se debere lubens profitetur. Quid quod institutum hoc meum videbatur facere ad publice testandum consensum illum, quem tum in aliis omnibus, tum etiam in summo religionis capite per singularem Dei gratiam omnibus simultatum fibris radicitus evulsis Illustriss. Saxonicae Domus hodie tuetur, ac ut porro tueatur, seriis gemitibus omnes boni ac cordati precantur. Suscipe ergo Serenissime Elector, Dn. Clementissime chartaceum hoc, quod fero, munusculum, ac patere, ut ex splendore nominis, quod propter spectatum in coelesti veritate zelum, singularia magnificae munificentiae in ecclesias et scholas documenta, providam pacis publicae conservationem, sinceram justitiae administrationem, aliasve heroicas virtutes electore dignas Sereniss. V. Celsit. apud omnes jam pridem consecuta est, etiam huic opusculo lux aliqua concilietur, et plures ad illud evolvendum invitentur. Deus noster, qui valde exaltatur apud clypeos terrae Ps.* 47, *v.* 10 *concedat Sereniss. V. Celsit. vitam prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, senatum fidelem, populum probum, orbem quietum, et quaecunque hominis et principis vota sunt (quibus verbis in primitiva ecclesia pro imperatorum salute Deo supplicare consueverunt, teste Tertull. in Apolog. c.* 30.*). Perscript. Heldburgi Cal. April. ann. MDCX.*

Sereniss. V. Celsit.

Subjectissimus

IOANNES GERHARDUS D.

AMPLISSIMIS CONSULTISSIMIS SPECTATISSIMIS

VIRTUTE ERUDITIONE PRUDENTIA AUCTORITATE

ET RERUM USU CLARISSIMIS VIRIS

DNN. CONSULIBUS

DN. SYNDICO ET DNN. SENATORIBUS

INCLUTAE REIPUBLICAE QUEDLINBURGENSIS

DOMINIS FAUTORIBUS AMICIS SYMPATRIOTIS AGNATIS ET AFFINIBUS MEIS PLURIMUM HONORANDIS AC DILECTIS S. P. P.

Amplissimi, consultissimi, spectatissimi, virtute, eruditione, prudentia, auctoritate et rerum usu clarissimi Viri, Domini Fautores, Amici, Sympatriotae, Agnati et Affines plurimum honorandi ac dilecti! Quamvis omnibus vere piis coelestis patriae amor et desiderium cumprimis curae cordique sit, esse certe debeat, cum πολίτευμα ipsorum sit in coelo *Philipp.* 3, *v.* 20. ac peregrini tantum et hospites sint in mundo *Levit.* 25, *v.* 23. *Psalm.* 119, *v.* 19. *Hebr.* 11, *v.* 13. *unde cum Davide saepius in suis ad Deum alloquiis repetunt:* Peregrinus ego sum apud te et incola, ut omnes patres mei *Psalm.* 39, *v.* 13. *ξεῖνος ἐγὼ κόσμοιο καὶ οὐρανοῦ εἰμι πολίτης: interim spiritualis ille coelestis politeumatos amor nequaquam excludit naturalem affectum, quo erga suam in his terris patriam ducantur, de quo Hieronymus in comment. cap. 7. Jerem. super verba:* Dirigite vias vestras etc. *sic disserit:* Naturale est, ut unusquisque natale diligat solum, et nihil dulcius habeat patria; *quod desumtum videri potest ex illo Euripidis in Phoenissis: ἀναγκαίως ἔχει πατρίδος ἐρᾶν ἅπαντας, ὃς δ' ἄλλως λέγει, λόγοισι χαίρει, τὸν δὲ νοῦν ἐκεῖσ' ἔχει, vel ex Ovidianis metris:*

Nescio qua natale solum dulcedine cunctos
Ducit, et immemores non sinit esse sui.

Quemadmodum enim viator toto quidem animi impetu ad Lares patrios adspirat, interim non potest non sibi gratulari, si in via commodum nactus fuerit hospitium, cujus beneficiis etiam grata mente utitur: sic in via hujus vitae, quae nihil aliud est quam cursus ad veram in coelis vitam, gratis animis agnoscere debemus, si benignissimus Deus talem nascendi et commorandi nobis assignavit locum, qui ob beneficia in se divinitus collata omnibus facile sese commendat, quemque plures exoptant sibi natalem obtigisse. Hanc felicitatem divinae benignitatis virgula mihi quoque obvenisse, non sine tacita gratulatione et voluptatis sensu saepius recordor. Natus enim sum Quedlinburgi Saxonum, (in illa ipsa scilicet urbe, cujus regimen vestrae fidei et prudentiae, Patres conscripti est commissum) anno 1582. *die Octobri* 17. *patre Dn. Bartholomaeo Gerhardo, Vestri ordinis viro, anno* 1598 *propidie ascensionis Dominicae rebus humanis exemto, cujus candor et erga ecclesiarum ac scholarum ministros beneficentia omnibus adhuc in ore; matre vero Margaretha Berndes, Dn. Johannis Berndes Scabini reipubl. Halberstadensis p. m. filia, quae anno proximo* 1624. *die Jan.* 27. *in vivis esse desiit, ac voce publica matronalium virtutum exemplar audire meruit. Urbs isthaec unde nomen suum sortita fuerit, de eo diversae exstant scriptorum sententiae, cum quidam a catella in montis cacumine ibidem ab Henrici Aucupis Imper. conjuge inventa Quedella dicta eam sic appellatam censeant, conjectura permoti admodum levi, quod videant in senatus insignibus catellam pingi solitam; quidam ab aquarum scaturiginibus, quibus locus ille abundat, denominatam eam arbitrantur, ac primum dictam Quellenburgum; alii vero, quorum probabilior est opinio, pagi veteris, qui urbi originem praebuit, nomen relictum ipsi esse existimant. Testantur enim annalium conditores, fuisse olim pagum ea urbis parte situm, ubi hodie est parochia Blasiana, Quintilingum nuncupatum; eidemque vicinum fuisse pagum alium Nortingav appellatum, eo in loco situm, ubi hodie est parochia Egidiana. In medio istorum pagorum, ubi nunc forum est et curia, fuisse ditiorum quorundam aedes, in quibus praenominati imperatoris aulici ac satrapae habitarint, Curtes Quintilingas vocari solitas, in cujus rei memoriam atque antiquitatis significationem adhuc hodie in domorum quarundam frontispicio depictum et insculptum lapidibus conspici homuncionem parvum et nudum suspicantur, inde ex Quintlinburgo, quod fuit antiquum urbis nomen, Quedlinburgum postea esse formatum. Qui a Quadis ob incursiones in has terras factas ex monumentis historiarum notis urbem dictam censent, eos vix audiendos esse putarim, cum isti pessimi nominis populi sedem suam ibi fixisse nuspiam commemorentur. Sita est haec urbs maxima ex parte in planitie ad radices silvae Hercyniae, eamque alluit feracissimum ac limpidissimum flumen Buda dictum, cujus scaturigo in monte Bructero quatuor fere miliaribus ab urbe distat. Aër propter montium et silvarum vicinitatem atque aequalem temperiem salubris, solum nascendis frugibus fertile, unde nec lignorum, nec frugum, nec piscium,*

nec aliorum ad vitae sustentationem necessariorum copia incolis deesse potest, ad quam opportunitatem auspiciis Conradi III. Imp. ann. 1139. *comitia imperialia in hac urbe fuere celebrata. Circa ann.* 930. *jam saepius nominatus imperator collegium virginum illustrium et nobilium in hac urbe instituit, eidemque primam abbatissam praefecit Mechtildam filiam suam, cujus coenobii structurae satis magnificae cum imperator extremam manum morte praeventus imponere non posset, (decessit enim ann.* 936 *Minneslebiae prope Wernigerodam aetatis suae sexagesimo, imperii decimo septimo, cum ex Goslaria, ubi sedes ipsi fuit imperatoria, Romam versus iter susciperet et in itinere sontico morbo corriperetur) relicta Augusta Mechtilda et ejusdem nominis filia abbatissa ad umbiculum structuram illam perduxerunt et laudatissimi imperatoris exuvias in monasterio arcis, ut vocatur, honorifica sepultura reposuerunt. Ex illo tempore huic abbatiae longa serie praefuerunt imperatorum, regum, electorum, principum, comitum filiae, devota pietatis et aliarum virtutum laude conspicuae, quo honore et munere hodie magno cum subditorum bono fungitur reverendissima ac illustr. princeps ac domina, domina Dorothea Sophia Ducissa Saxoniae, Comitissa provincialis Thuringiae, Marchionissa Misniae, omnium bonorum amore et laude praeconio dignissima. Quod si ab externo urbis situ et aedificiis ad interiorem ejus pulchritudinem ad ecclesiastici scilicet et politici regiminis statum oculos convertamus, longe adhuc clarius conspicientur beneficia divina gratia huic urbi prae multis aliis largiter concessa. Si templa ingrediamur, quorum octo numerantur in hac urbe videl. templum arcis (Servatio olim per Bernhardum Episcopum Halberstadiensem consecratum) Benedictinum, Nicolaiticum, Blasianum, Egidianum, Wipertinum, ad Spiritum s. et Johanniticum, auditur in illis omnibus et singulis Dei beneficio sonare vera evangelii doctrina ab omnibus Pontificiis, Calvinianis et aliis haereticis corruptelis repurgata. Cum ante centum annos lux evangelicae doctrinae ex Cimmeriis papatus tenebris emicare inciperet, illius radii satis mature animos quorundam in hac urbe civium collustrarunt, constat enim ex collectaneis Joannis Winnistadii olim pastoris Blasiani, et ex relatione Marci Schulteti pastoris Neapolitani, quendam monachum Augustinianum Vincentium in primo statim repurgatae b. Lutheri ministerio doctrinae initio ardentissimo zelo eam non tantum amplexum esse, sed etiam publice in coenobio Augustinianorum magno cum applausu proposuisse, verum a reliquis monachis ipsum veneno sublatum esse; cumque per magistratum et sacrificulos cursus evangelii in hac urbe impediretur, Quedlinburgenses, Halberstadienses et alii catervatim in pagum vicinum Westerhusium, ubi Henningus Radeken evangelium Christi pure docebat, confluxerunt, ibidemque sacra coena juxta Christi institutionem sub utraque, ut vocant, specie usi sunt. Non multo post in aede Blasiana evangelicam veritatem publice profiteri incipiebat Johannes Sturke, is cum die palmarum habenda ad populum concione et distribuendo cor-*

poris et sanguinis Dominici sacramento pie occupatus esset, curabat eum ab ipso altari per ministrum avocari capitaneus Philippus Mosebucus, fine nimirum eo, ut in arcem abductum, ad Ducem Saxoniae Georgium, captivum ipsum mitteret. Sequebatur vero pastorem hunc suum copiosa civium et opificum manuariorum turba contra vim injustam praesidio ipsi futura, illorum zelum capitaneus videns ab amicis et ministris suis persuasus liberum eum dimisit, gravi prius interdicto addito, ne ulterius concionaretur. Postquam vero hac ratione purioris doctrinae praeconibus intra urbis moenia silentium a magistratu ex sacrificulorum et monachorum impulsu esset impositum, excitavit Deus confessores et praecones in ptochodocheo extra urbem, quod a D. Johanne nomen sortitum. Erat in eo vir senio et pietate venerandus Benedictus Kirchofius, qui licet per aliquot annos caecus fuerat, tamen oculos mentis ipsi Deus aperuerat, ut lucem evangelicae veritatis videret eamque publice profiteri non metueret. Erat in eodem ptochodocheo collega alius Hermannus Dencus, qui vocis raucedine laborabat, qui pastoris fungebatur munere in administrandis sacramentis juxta institutionem Dominicam. Sic ergo raucus cantabat, caecus concionabatur; Kirchofius enim Lutheri scripta ab aliis sibi praelegi curabat, et quae ex illis memoriae, qua praeditus erat felicissima, infigere poterat, populo proponebat, Dencus vero cantionibus sacris collegae sui conciones excipiebat. Hic denuo concursus hominum ex Quedlinburgo et vicinis urbibus ac pagis factus, unde cathedra huic concionatori ex rudibus asseribus in area coemeterii exstruebatur, eo quod templum alioqui satis angustum tot auditores undiquaque magno numero confluentes capere non posset; et quamquam capitaneus Mosebucus equitibus armatis circa urbis moenia oberrans concursum illum civium minis ac vi illata prohibere niteretur, nihil tamen quicquam proficere potuit. Sic ergo cum veritatis adversarii intra urbem videntes et vocem suam sicut tubam exaltantes audire nollent, coacti sunt permittere, ut caeci et rauci extra urbem sub dio Deum celebrarent, ac verbum ejus a pontificiis scoriis repurgatum populo proponerent. Elapso temporis spatio iterum in ipsa urbe ad verbi divini propagationem excitati sunt viri eruditione et pietate conspicui Johannes Bethmannus in templo Neapolitano, Laurentius Donerus in aede D. Egidii et Jonas Hildebrandus in aede Spiritus s. pastor, qui non sine fortunarum et vitae periculo puriorem evangelii doctrinam populo inculcarunt, ac saepius in templorum turribus se abscondere coacti fuerunt, ut ab insidiis et violentia hostium suorum immunes esse possent. De Bethmanno memoriae proditum est, quod apud Principem Saxoniae GEORGIUM ἀποστασίας ab ecclesia et haeresium in vulgus sparsarum ab adversariis suis accusatus atque hoc nomine a principe vocatus animo infracto et imperterrito ad eum accesserit, qui eodem tempore Quedlinburgi commorabatur. Priusquam vero principem adiret, fratri, cognatis et amicis suis valedixit, veritus scil. ipsos faciem suam in his terris non amplius visuros. Timebat enim vitae

suae propter adversariorum minas et notam principis illius vehementiam. Augebant hunc timorem non mediocriter rumusculi militum et satellitum principis, qui magno agmine in foro et ante aedes, in quibus ducis hospitium erat, adstabant, per quorum medium Bethmanno erat transeundum. Illi namque videntes Bethmannum risum movebant, ronchos ducebant, naso adunco ipsum suspendebant, dira illi minabantur, vestes detrahendas et caput abscindendum esse clamabant. Ipse vero forti et constanti animo principem accedebat, ac reverenter et submisse solito more ad pedes ejus procumbebat, habens sequentem se puerum nepotem ex fratre, qui sacrorum bibliorum librum gestabat. Princeps, cum accusatores ejus tertia etiam vice accersiti non comparerent, verbis asperioribus Bethmannum compellare coepit, arguens eum, quod cum a Romana ecclesia formatum suum, uti vocant, accepisset et ad illius obedientiam juramento se adstrinxisset, ab ea tamen nefarie defecerit, sectae Lutheranae sese addixerit, falsa et ecclesiae Romano-Catholicae contraria dogmata in vulgus sparserit, sicque innumerabiles animas gehennae incendio manciparit. Bethmannus qua poterat humilitate et submissione, ea tamen gravitate, quae constantem Christi confessorem decebat, monstrato bibliorum codice respondit: Jurasse se in sacra biblia, in canonica scil. prophetarum et apostolorum scripta, quae esse ipsum Dei verbum et viam salutis sine omni errore monstrare universa fateatur ecclesia. Ex illis sese hactenus docuisse, et verbum evangelii, quod Christi meritis unice confidendum esse doceat, auditoribus suis sincere proposuisse. Quod si ex sacris literis convinci possit, se falsi quippiam hactenus sectatum alios seduxisse, non solum publice se illud retractaturum, sed etiam poenis promeritis sese ultro objecturum; quibus dictis subjecit: peccatorem coram Deo me agnosco, principi Domino meo clementissimo omni submissione me subjicio. Princeps, re aliquandiu secum deliberata et pensitata, errorem ut agnosceret et ad eccles. Rom: rediret, ipsum admonuit, mox vero addidit: Vade et tuo fungere officio, donec aliud quid in mandatis a nobis acceperis. Mortuo Bethmanno surrogatus est pontificius sacrificulus Johannes Genth, cujus concionibus et sacris cum auditores interesse recusarent ac publico verae religionis exercitio destituerentur, rector scholae Neapolitanae Johannes Leo suis discipulis et civibus ipsum accedentibus, evangelicam doctrinam ex scriptis Lutheri in schola praelegebat et pro virili explicabat. Haec sub initium repurgatae doctrinae fuere gesta, donec tandem Principe Georgio ann. 1538. *ex iliaca passione mortuo sacrificuli pontificii sponte ex urbe profugerent ac magistratus animadvertens, se non posse evangelii cursum impedire, non tantum a persecutione desisteret, sed etiam agnita ex verbo Dei doctrinae evangelicae veritate negotium reformationis summis viribus promoveret, evocatis ad eam rem concionatoribus idoneis sincerae religioni in Augustana confessione expositae addictis, quos parochiis urbis praefecit, accersito etiam D. Tilemanno Pletenero ecclesiae Stolbergensis superintendente, qui usitatas*

ceremonias et cantilenas in templo arcis emendare coepit. Ex illo tempore vera et sincera doctrina evangelii sine ullo humanarum traditionum ac corruptelarum fermento in omnibus totius urbis templis semper hactenus fuit populo proposita, succedentibus in ministerio serie non interrupta viris eruditione et pietate clarissimis, ex quibus mihi noti fuere M. Fridericus Abstorffius, M. Andreas Leopoldi superintendentes et concionatores aulici; M. Bartholomaeus Bertramus, Andreas Brandes, Johannes Arndius, Bartholdus Velsteinius, M. Georgius Schollius (a quo sacris Christianis initiatus sum), Johannes Weidlingius, Jacobus Apelius et alii complures, qui postquam sua aetate inservierunt Dei consilio, pie placideque obdormiverunt et appositi sunt patribus suis, uti Actor. 13, *v.* 36 *Spiritus s. de piorum obitu loquitur: Qui in* ἐπισκοπῇ *et ministerio illis successerunt, et adhuc Dei gratia vivunt, non minoribus Spiritus s. donis ornati sunt, nec minore cum fructu opus Domini faciunt praeclarae eruditionis cum vera pietate, humanitate et modestia conjunctae laude omnino dignissimi. Si a templis ad curiam nos conferamus, deprehendemus in ea civitatis regimini hactenus praesedisse et adhuc praesidere viros aetate, prudentia, auctoritate et experientia spectatissimos justitiae praesides, cultores et defensores vigilantissimos, qui civium salutem omnium suorum consiliorum et actionum legem supremam sibi statuerunt, ac totis eo allaborant viribus, ut remp. patriam, quam a majoribus florentissimam acceperunt, in eodem statu posteris relinquant. Consulatum meo tempore gesserunt Ambrosius Rühelius, Petrus Sichelingius (qui ex sacro baptismatis fonte me suscepit), Nicolaus Tulichius, Johannes Steinackerus, Lotharius Lüderus, omnes* νῦν ἐν ἁγίοις; *illi Vobis viri amplissimi, Tibi inquam Dn. Nicolae Schultzi, Tibi Dn. Christophore Norice, ac Tibi Dn. Bodo Bluethi et collegis vestris honoratissimis lampada regiminis civici tradiderunt, unde vobis nihil magis in votis optatisque, quam ut laudatissimis antecessorum vestigiis fideliter insistentes civium salutem et incolumitatem sartam tectam conservetis, qua in re etiam votis ac consiliis vestris felicissimus respondet eventus. Reipublicae enim fidei vestrae commissae navem ita gubernatis, ut nec in ea dirigenda prudentia, nec in sustinendis laboribus* φιλοπονία, *nec in sustinendis adversis patientia, nec in recto cursu tenendo animi praesentia cuiquam Vestrum unquam probari possit defuisse. De Te consultissime Dn. D. Johannes Mullere quid dicam? ultra tres annorum decurias syndici munere in patria rep. tanta industria, solicitudine et dexteritate fungeris, ut parem hac in re successorem vix videaris habiturus, superiorem certe neminem. Tuum in evolvendis theologicis scriptis studium indefessum, de rebus sacris et politicis judicium accuratum, erga ecclesiarum et scholarum ministros ac quosvis eruditos affectum intemeratum nemo ignorare potest, cui animus, vita, mores et actiones tuae paulo penitius sunt perspecta. Si ex curia ad scholam transeamus, ac superiorum temporum historiam paululum perlustremus, deprehendemus ex Quedlinburgensi schola*

velut ex equo Trojano innumeros rei literariae milites togatos prodiisse, quorum opera ecclesiae et reip. fuit maxime salutaris et frugifera. Rectores semper habuit eruditione clarissimos, formandae juventutis artifices insignes, inter quos velut duae faculae et olivae eminent Basilius Faber thesauri eruditionis scholasticae editione per totam Europam notus et M. Henricus Faber, sub cujus disciplinam meam quoque pueritiam et adolescentiam exigere mihi contigit, cujus imaginem ad vivum expressam ob eximia in scholam et universam civitatem merita in ipso choro Benedictini templi collocari Vos viri amplissimi haud praeter rationem curastis. Memini, ipso pestis tempore ann. 98. *pie defuncto, sedecim doctores numerari potuisse, qui ipsius institutioni magnam eruditionis suae partem sese acceptam ferre haud inviti fuerint confessi. Qui magnis illis scholasticae juventutis formatoribus in docendi officio successerunt, eidemque adhuc praesunt, commissi muneris sui partes gnaviter implere ac antecessorum suorum laudem consequi etiam ipsi satagunt. Si ex schola in privatas civium aedes nos conferamus, occurret animis atque oculis nostris patrum familias in verae doctrinae studio constantia, singularis erga ministerium observantia, erga magistratum obedientia, erga pauperculos scholasticos gratis alendos beneficentia, in liberis pie erudiendis iisque in disciplina et correptione Domini educandis diligentia, ut de candore in conversatione familiari et justitia in contractibus aliisque homileticis virtutibus nihil quicquam ulterius addam. Quamvis enim ut in roseto spinae et urticae, ita quoque in reip. corpore semper inveniantur vitiosi aliqui humores et vomicae, tamen cum provida vestra, Viri amplissimi, cura et vigilantia illis, quantum quidem fieri potest, malis occurratur, ideo reliquis ad virtutem natis et formatis civibus istud fraudi esse et laudi ipsorum aliquid detrahere minime convenit. Merito igitur Vobis, Consules honoratissimi et Senatores spectatissimi, de illius reipubl. patriae hactenus a me utcunque descriptae imperio, mihi vero de ejusdem (ratione nativitatis et educationis) consortio ex animo gratulor. Neque ab ullo homine mihi vitio verti posse existimo, quod in debitam patriae laudem, quae me nascentem sinu suo excepit, in qua infantia mea vagiit, pueritia lusit, juventus educata est, in qua longa serie cognatos, amicos, sodales, imo et patronos numerare possum, haec qualiacunque praefari voluerim. Plura sunt et majora, quae patriae huic meae benignissimus Deus concessit bona, quam ut digne a me possint recenseri, praedicari, aestimari. Vobis autem Viri amplissimi hanc exegesin primi locorum theologicorum tomi inscribere volui, tum ut meum erga rempubl. patriam et vos ejusdem praesides affectum publice testatum redderem, tum ut pro vestro favore, honore et amore, quin et pro beneficiis tum mihi tum propinquis meis partim vita functis, partim adhuc viventibus πλίονι μέτρῳ a V. ampl. et spect. hactenus praestitis, aliquod duntaxat grati animi indicium exhiberem, tum ut debito illo, quo patriae et vobis ejus antistitibus ex promisso jampridem obstrictus teneor, qualicunque hac moneta, cum in officina mea literaria meliorem*

cudere non potuerim, vel tandem me exsolverem. Deum bonitate optimum, potentia maximum, supplicibus oro gemitibus, ut bona, quae in patriam hanc nostram contulit uberrima, jubeat ipsi esse si non perpetua, cum in rebus humanis nihil sit perpetuum, tamen diuturna, eademque quotidie augere non cesset, ac vobis, Viri clarissimi, omnibus ac singulis, pacatam regiminis tranquillitatem, vitae longaevitatem, constantem sanitatem, omnem animae atque corporis prosperitatem ac tandem exacto hujus vitae curriculo aeternam felicitatem benignissime largiatur. Dab. Jenae Cal. Aprilis anno 1625.

V. V. Amplit. et Spectab.

studiosissime observans, amans, aestimans

IO. GERHARD. D.

IOANNIS GERHARDI

S. S. THEOL. D.

LOCORUM THEOLOGICORUM

TOMUS PRIMUS

IN QUO CONTINENTUR HAEC CAPITA:

1. *De Scriptura Sacra.*
2. *De Natura Dei.*
3. *De S. S. Trinitatis Mysterio.*
4. *De Persona et Officio Christi.*

PROOEMIUM DE NATURA THEOLOGIAE.

* 1. Tradituri *παραλειπόμενα* Locorum Theologicorum in tomis vel concisius expositorum vel penitus praetermissorum, prooemii loco de *natura theologiae* quaedam praemittemus, usitatae insistentes methodo, ut primo *ὀνοματολογίαν*, postea *πραγματολογίαν* explicemus, *ὀνόματα* enim dicta putantur quasi *νοήματα*, cum *a vocum usu saepe provehamur in rei ipsius perceptionem.* Scal. exerc. 1 sect. 1 et *ex nominis interpretatione facilius rei ratio nota fiat.* Idem libr. 1 de ling. Lat. cap. 4, ex quo concludit, *a nominibus in disciplinarum tractatione esse auspicandum* exerc. 359 sect. 1.

2. Ad *ὀνοματολογίαν* pertinet 1. *ἐτυμολογία.* Franc. Junius de Theol. c. 1 et Sohnius tom. 1 oper. p. 66. theologiam dictam putant, quod sit *sermo Dei de seipso*, sed rectius judicatur dicta, quod sit *λόγος περὶ τοῦ θεοῦ ἢ περὶ τῶν θείων, doctrina de Deo ac rebus divinis*, sicut astrologia est non astrorum, sed de astris sermo. August. libr. 8 de civ. Dei cap. 1. *Theologia aut sermonem Dei, aut de divinitate sermonem rationemque significat.* Quibusdam dicta judicatur quasi *λογίων θεοῦ γνῶσις*, ex Rom. 3 v. 2 cum sit oraculorum divinorum cognitio, rerum divinarum
2 sapientia, de Dei essentia, voluntate, operibus et beneficiis erga ecclesiam nos instruens. Sed prior etymologia est concinnior. A Deo denominationem accepit 1. *ratione causae efficientis principalis*, quia est doctrina divinitus patefacta. 2. et quidem cumprimis *ratione materiae sive objecti*, quia de Deo et rebus divinis tractat. 3. *ratione finis et effectus*, quia homines divinos, sive *naturae divinae consortes facit* 2. Petr. 1 v. 4. Pulchre Thomas p. 1 q. 1 art. 7 et Albertus 1 sent. dist. 1 art. 2. Theologia *a Deo docetur, Deum docet et ad Deum ducit*, quare a Deo recte denominationem accepit.

3. Quamvis vero haec appellatio sit *ἄγραφος*, in Scripturis tamen occurrunt 1. *ejus concretum*, videlicet nomen theologi, quod exstat in titulo libri Apocalypseos, ubi Johannes Apostolus per *ἀντονομασίαν* sive *κατ' ἐξοχὴν theologus* nominatur, quo encomio etiam ipsum ornant Epiphanius haeres. 51. Cyrillus Hierosolymitanus catech. 12. Cyrill. Alexandr. libr. 3 de Trinit. Athanasius in orat. contra idola Chrysost. prooem. in psal. 37 etc. 2. *simplicia vocabula*, ex quibus componitur, videlicet *λόγος τοῦ θεοῦ καὶ λόγια θεοῦ* Rom. 3 v. 2. 1. Petr. 4 v. 11. Hebr. 5 v. 12.

4. 2. *ὁμωνυμία.* In profanis scriptoribus theo- *2. ὁμωνυμία.*
logi nomen tribuitur philosophis et poetis, teste Lactantio libr. de ira Dei c. 11. Nazianzeno orat. 2 p. 22. Augustino libr. 18 de civit. Dei c. 14 sicut etiam apostolus Epimenidem Poetam Graecum vocat Gentilium *prophetam* Tit. 1 v. 11 quia a Cretensibus inter fatidicos fuit habitus, cui etiam post mortem sacrificarunt (Diogene Laertio teste), ac prima philosophia sive metaphysica, quatenus de naturali Dei cognitione tractat, theologia appellatur a Platone libr. 1 de Republ. et Aristotele 10. Metaphys. c. 6 sed hoc loco in significatione longe diversa accipitur, videlicet pro doctrina, quae ex revelatione essentiae et voluntatis divinae in verbo tradita, est exstructa. Hoc sensu quidam monent, theologiae nomen tripliciter accipi, 1. pro fide et religione Christiana, quae omnibus fidelibus, doctis aeque ac indoctis communis est, ut sic theologi dicantur, quicunque norunt fidei articulos, iisque assentiuntur, Chrysost. homil. 5 in. 2. Thes. 3. *Quisque vestrum, si volet, doctor est, si non alterius, tamen sui ipsius.* 2. pro functione ministerii Ecclesiastici, quo sensu omnes ministri verbi dicuntur theologi. 3. pro accuratiore divino-

* Paginae marginales sunt editionis Cottensis.

rum mysteriorum cognitione, qua ratione theologi dicuntur, qui possunt veritatem divinam solide stabilire, eique oppositam falsitatem potenter destruere, *δυνατοὶ καὶ παρακαλεῖν ἐν (τῇ) διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαινούσῃ, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν*, Tit. 1 v. 9 quae tamen non sunt diversae theologiae species; sed diversae unius vocabuli significationes. Graeci tatres specialiter hoc nomine utuntur pro doctrina de Filii divinitate, sicut doctrinam de Filii incarnatione et humanitate vocant *οἰκονομίαν*.

3. συνωνυμία. 5. 3. *Συνωνυμία.* Theologia a priscis Rabinis vocatur חָכְמָה a patribus *θεοσοφία*, et simpliciter *σοφία* ex Job. 28 v. 28. 1. Cor. 2 v. 6. Jac. 1 v. 5. Confer August. libr. 14 de Trin. c. 1. Item *θεοσέβεια* ex 1. Tim. 2 v. 10 quas inter appellationes ita distinguunt, ut *θεοσοφία* proprie verum Dei sensum, *θεοσέβεια* rectum Dei cultum denotet. Ex Luc. 1 v. 47 vocari potest *γνῶσις σωτηρίας*, ex 1. Cor. 2 v. 7 *σοφία ἐν μυστηρίῳ* ex 1. Cor. 12 v. 8 *λόγος σοφίας*, ex 2. Cor. 4 v. 6 *γνῶσις τῆς δόξης τοῦ θεοῦ*
II. 3. *ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ* [ex quo loco Alex. Alens. p. 1 q. 1 membr. 3 eam vocat *scientiam de substantia divina cognoscenda per Christum in opere reparationis*] ex Col. 1 v. 9 *ἐπίγνωσις τοῦ θελήματος τοῦ θεοῦ ἐν σοφίᾳ καὶ συνέσει πνευματικῇ*, ex v. 10 *ἐπίγνωσις τοῦ θεοῦ*, ex 1. Tim. 3 v. 16 *εὐσέβεια*, ex Tit. 1 v. 1 *ἐπίγνωσις τῆς ἀληθείας καθ' εὐσέβειαν*, quae est pulcherrima et plenissima ejusdem paraphrasis. A quibusdam veterum vocatur *θεοδιδασκαλία*, *θεογνωσία*, *θεοῦ γνῶσις*. Lactant. libr. 2. Inst. c. 16.

6. Ad *Συνωνυμίαν* etiam pertinent encomia et elogia, quae theologiae a veteribus tribuuntur. Itemque similitudines, quibus ejus dignitatem et praestantiam illustrant. Chrysostomus eam comparat *amplissimo pallatio*, in quo sunt altae turres, cubicula, horti etc. ut et *agro fertilissimo omnibus floribus ornato;* Ambrosius *mannae, quae habebat in se omne delectamentum;* Augustinus *coelo;* Damascenus *terrestri paradiso, et ligno vitae etc.* Diadochius de perfect. spir. c. 67 tom. 5. Biblioth. Patrum p. 465. *Omnia dona Dei sunt valde bona, et omnium bonorum causa, sed nullum ita cor nostrum inflammat, et illud ad amandum bonitatem ejus excitat, ut donum theologiae. Cum enim sit foetus matutinus gratiae Dei prima etiam dona largitur animae. Primum enim facit, ut libenter ac jucunde omnes vitae hujus amicitias contemnamus, ut qui pro cupiditatibus fluxis divitias verbi Dei majores, quam dici potest, habeamus, deinde mentem nostram igne naturam mutante collustrat, unde consortem ministrantium spirituum eam facit.*

2. De τῷ ὅτι. An sit theologia. 7. In *πραγματολογίᾳ* primo loco occurrit quaestio, *An sit theologia*, ad quam affirmative omnino respondendum. Esse enim theologiam, docet 1. Causa efficiens in actu posita, divina scilicet revelatio, quae theologiae est principium. 2. Ipsius Dei natura, is enim cum sit summum bonum ac proinde sui communicativum ac diffusivum, ideo etiam notitiam sui creaturis rationalibus ad salutem ipsarum communicat. 3. Finis creationis. Ideo enim Deus creaturas rationales condidit, ut ab illis agnosceretur et celebraretur, tum in hac, tum in futura vita. 4. Principia menti humanae naturaliter insita, quae docent; esse Deum, eundemque esse colendum. 5. Consensus omnium gentium. Quamvis enim gentiles extra ecclesiam a vera theologia plurimum aberrarint, esse tamen theologiam, studio eam sectandi comprobarunt.

8. Integra et plena definitio theologiae suum inferius habebit locum, hic de genere theologiae proximo dispiciendum fuerit. De eo vero operose disputant Scholastici: Quidam volunt esse *scientiam*, ut Thomas cum suis asseclis 3. sent. dist. 33, q. 1, art. 2, q. 4 quibus reliqui haec opponunt fundamenta: 1. Credere et scire sunt maxime disparata; scientiae enim certitudo ab internis et inhaerentibus principiis, fidei vero ab externis, videl. ab autoritate revelantis pendet, August. libr. 2 de ordine c. 5. *Quod credimus, debemus autoritati, quod intelligimus, rationi.* At theologia est doctrina fidei Joh. 20, v. 31, 2. Cor. 5, v. 7. 2. De scientiis ex ratione subjectorum statuendum. 1. poster. text. 43. Subjectum theologiae est Christus, cujus cognitio scientifico modo haberi nequit, sed ex divina revelatione eam peti oportet Matth. 16, v. 17. 1. Cor. 2, v. 7. Ergo theologia non est scientia. 3. Cujusvis scientiae principium est intellectus, quando ex principiis apte cognitis ad scientiam conclusionum devenitur. 1. post. text. 5. At in theologia intellectus non est principium, sed finis. August. libr. 15 de Trin. c. 2. *Credimus ut intelligamus, non intelligimus, ut credamus*, quod pii veteres probare solent ex Esa. 7, v. 9 ubi juxta vulgatam translationem sic legitur: *Nisi credideritis non intelligetis.* Gerson meliori sensu, quam metro inquit: *Vult intelligere prius, et post credere quisquis, huic sacra Scriptura nil nisi scandala dat.* Ergo 4. Scientiis ratiocinando inventis potest subesse falsum, quia discursus aeque suscipit falsum, ut II.
opinio 2. prior c. 21. At fidei non potest subesse falsum, ut docet Thomas 2. 2, q. 1, art. 5.

3. τῷ … στι. Quo… sit theo… gia…

9. Relicta igitur Thomae sententia reliqui statuunt, theologiam proprie esse *sapientiam*, 1. ex natura sapientiae. Philosophus dicit, eam esse omnium cognitionum exactissimam. libr. 6. Ethic. c. 7 ac praestantissimam libr. 6 metaphys. text. 2. Talis vero est theologia. 2. ex definitione. Plato libr. 6 de Republ. sapientiam dicit esse *veram Dei cognitionem, cum puro ejus cultu et religione conjunctam.* Lactant. libr. 3. Instit. c. 29. *Omnis sapientia hominis in hoc uno est, ut Deum cognoscat et colat, hoc nostrum dogma, haec sententia est.* Idem libr. 4. Instit. c. 4. *Idem Deus est, qui et intelligi debet, quod est sapientiae; et honorari, quod est religionis. Sed sapientia praecedit, religio sequitur, quia prius est Deum scire, consequens colere, ita in duobus nominibus una vis est, quamvis diversa esse videatur.* Aug. libr. 2. de libr. arbit. c. 9. *Sapientia est veritas, in qua cernitur summum bonum*, unde libr. 14 de Tri-

nit. c. 1 scribit: *Theologiam esse solam piam, veram ac divinam sapientiam.* 3. ex conditionibus sapientiae, quarum sex enumerat philosophus 1. Metaphys. c. 2. *1. omnia scire. 2. difficillima scire. 3. certo ea scire. 4. causam scire causarum. 5. esse gratia sui. 6. ordinare et non ordinari.* At hae conditiones theologiae competunt.

10. Fatemur sane, si genus quoddam ex habitibus intellectualibus ab Aristotele enumeratis, theologiae tribuendum, inter omnes sapientiam ad ejus naturam proxime accedere, interim si absolute consideretur, rectius definitur per habitum θεόσδοτον, quam per genus ex habitibus intellectualibus Aristotelicis desumtum, cum monente Savanarola libr. 3 de scient. divis. p. 800 *potius puritate cordis, operibus bonis, contemplatione et Spiritus sancti illustratione, quam vi ingenii addiscatur*, quod ex Joh. 6, v. 45 ibidem probat.

11. Caeterum cum sapientia alia sit *contemplativa*, cujus finis veritas, alia *activa*, cujus finis opus, inde ulterius quaerunt scholastici: An theologia sit *contemplativa*, an vero *practica*, ubi denuo opinionibus plurimum discrepant. Scotus in prolog. 1. sent. q. 4 vult esse *practicam*. Eum sequitur Greg. de Arimino q. 5, art. 4. Sed Marsilius q. 3, art. 5, concl. 3 et 4 vult esse *speculativam*. Bonavent. q. 3. Albert. 1. sentent. 1. dist. 1. art. 4 et alii statuunt, nec speculativam nec practicam esse, sed *affectivam*. Godofredus quod libr. 13, q. 1 vult esse *speculativam et practicam simul*. Thomas part. 1, q. 1, art. 4 hoc concedit, sed addit, esse *magis speculativam*. Richard. de Media-villa q. 4 esse *magis practicam*. Eadem est sententia Thomae de Argentina q. 4, art. 2.

12. Postremam hanc sententiam reliquis praeferimus, eamque veritati magis consentaneam judicamus, cum finis theologiae ultimus non sit nuda γνῶσις, sed πρᾶξις, ac proinde omnia, quae in theologia traduntur, ad πρᾶξιν spectent, si non immediate et directe, tamen mediate et indirecte Matth. 7, v. 21. *Non omnis, qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum coelorum, sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in coelis est.* Conf. v. 24, 25, 26 et 27. Luc. 6, v. 46. *Quid vocatis me Domine, Domine, et non facitis, quae dico?* Joh. 13, v. 17. *Haec si scitis, beati si feceritis.* 1. Cor. 4, v. 20. *Non in sermone est regnum Dei, sed in virtute.* 1. Tim. 1, v. 5. *Finis praecepti est charitas, ex corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta.* Huc referenda sunt dicta piorum veterum. Justinus in paraen. p. 25. *Non in verbis, sed in factis res nostrae religionis consistunt.* Chrysost. hom. 3 in 1. Cor. *Optimus syllogismus in theologia est syllogismus operum.* Aug. libr. 1 de doctr. Christ. c. 4. *Universa theologia eo ordinatur, ut Deo fruamur.* Jam vero frui est actus voluntatis, non intellectus. Theodoret. libr. 12 de curand. Graec. affection. statim in princ. *Maximum bonum est rerum divinarum cognitio. Neque vero satis haec est, quae consummatum hominem reddat, quasi ea factus sit dignus, oportet enim bonas rerum functiones ad cognitionem scientiamque adjungere.* Et postea: *Oportet non solum scire, quid de Deo sentiendum sit, verum etiam ad illius leges vitam, moresque instituere. Sicut enim qui picturam, quive sutoriam vel aliam quamvis artem perdiscunt, non ut solam earum rationem teneant, illis dant operam, verum multo magis, ut eas manibus suis exerceant, seque opere aliquo magistrorum imitatores ostendant: ita decet operarios pietatis non solum theologiam rationemque naturae, sed practicae quoque virtutis leges ac instituta perdiscere.* Alex. Alensis p. 1, q. 1, membr. 4, art. 2. *Theologia magis est virtutis, quam artis, sapientia magis quam scientia, magisque consistit in virtute et efficacia, quam in contemplatione et notitia.* Bonavent. in prolog. q. 3. *Theologia est gratia contemplationis, et ut boni fiamus, principaliter tamen, ut boni fiamus.* Gerson. libr. 4 de consol. pros. 4. *Sicut apud Ciceronem orator describitur, quod sit vir bonus dicendi peritus: ita theologum nominamus virum bonum in sacris literis eruditum, non quidem eruditione solius intellectus, sed multo magis affectus, ut ea, quae per theologiam intelligit, traducat per jugem ruminationem in affectum cordis et executionem operis.*

13. Theologia distinguitur *in veram et falsam.* De divisione theologiae.
Vera theologia veram veri Dei cognitionem, falsa opiniones falsas de Deo in animis gentilium luce verbi destitutorum complectitur. Lutherus in enarrat. Psalm. 31. tom. 4. Lat. fol. 383. *De Deo cogitat et loquitur non tantum populus Dei, sed et populus diaboli.* Notandum tamen, falsam theologiam Theologia falsa.
non nisi ὁμωνύμως καὶ οἰομένως aequivoce et putative theologiam vocari, juxta gentilium scil. opinionem, non autem ὄντως juxta rei veritatem. Quando igitur theologia in veram et falsam distinguitur, tum istud fit magis per remotionem unius membri, ut falsa theologia a vera et proprie sic dicta removeatur, quam per positionem duarum aequalium specierum unum genus συνωνύμως participantium, atque ejusmodi est divisio, ac si quis hominem in verum et pictum sive mortuum distinguat.

14. Falsa theologia subdistinguitur *in vulgarem et philosophicam.* Vulgaris vocatur, quae in principiis naturae nostrae imperfectis subsidens non assurgit altius per ratiocinationem. Philosophica, quae ratiocinationis errore in falsas conclusiones diffluxit Rom. 1, v. 21 ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν. Posterior ratione objectorum apud gentiles erat duplex. Quaedam enim de Diis proprie sic dictis tractat et specialiter theologia vocatur, quaedam vero de daemonibus agit. Aug. libr. 9 de civ. Dei c. 1. Theologiae peculiariter sic dictae tria constituebant genera. Unum μυθικὸν seu ἱστορικὸν, alterum φυσικὸν seu μυστικὸν, tertium πολιτικὸν, ex quo fonte theologia *fabulosa*, *naturalis et civilis* profluxit. Quae daemonum vim explicabat, alia dicebatur μαγία καὶ γοητεία, quae nempe de daemonibus malis placandis et averruncandis agebat, alia II. 6.
θεουργία καὶ τελετή, quae daemones bonos sacrificiis

alliciebat et invitabat. Vide Euseb. libr. 4 de praeparat. Evangel. August. libr. 6, 7 et 8 de civit. Dei. Coel. Rhodigin. libr. 1 lection. antiq. cap. 33, libr. 5, c. 42. Ludov. Viv. libr. 10. August. de civit. Dei c. 9 ubi hasce theologiae ethnicae species recensent et refellunt.

Theologia vera. 15. Vera theologia consideratur *in se vel in subjecto, absolute vel relate.* Ex hoc fonte profluit distinctio in theologiam *ἀρχέτυπον καὶ ἔκτυπον. Ἀρχέτυπος* seu *πρωτότυπος* est in Deo creatore, qua Deus seipsum novit in seipso, et extra se universa per seipsum actu scientiae individuo et immutabili. Haec theologia in creatore est *ἄκτιστος καὶ οὐσιώδης* increata et essentialis, infinita et exemplaris, ac proinde toto genere differt ab *ἐκτύπῳ*, quae est *συμβεβηκεῖα καὶ κτιστή*, accidentalis et finita, ac illius quaedam *ἀποῤῥοὴ καὶ ἀπαύγασμα. Ἔκτυπος* enim theologia est ex priori quasi expressa et efformata per gratiosam communicationem. Atque haec ratione subjecti est vel in Chriso capite, vel in ejus membris. Theologia *ἔκτυπος* in Christo homine est habitualis sapientia, perfectissimam Dei et rerum divinarum cognitionem complectens, quae vocatur *theologia unionis.* Haec itidem toto genere differt a theologia in creaturis rationalibus, quia humana Christi anima in ipsam *τοῦ λόγου ὑπόστασιν* assumta longe ultra omnium angelorum et hominum dignitatem et scientiam est evecta, unde vocatur plane singularis.

16. *Ἔκτυπος* theologia in creaturis rationalibus est vel *comprehensorum*, ut loquuntur, sive *beatorum*, vel *viatorum.* Theologia beatorum vocatur *theologia visionis ac vitae*, quia in clara et intuitiva Dei notitia, sive beatifica visione in vita aeterna beatis communicata consistit. Estque vel angelorum beatorum, qui semper vident *faciem Patris coelestis* Matth. 18, v. 10 vel hominum beatorum, qui Deum *a facie ad faciem vident*, 1. Cor. 13, v. 12. 2. Cor. 5, v. 7. 1. Joh. 3, v. 2. De angelorum et hominum beatorum theologia in hujus vitae caligine parum scire ac disserere possumus. Eleganter de ea August. libr. 13. Confess. c. 15 scribit: *Vident faciem tuam semper, et ibi legunt sine syllabis temporum, quid velit aeterna voluntas tua, legunt, eligunt, diligunt, semper legunt, et nunquam praeterit, quod legunt, eligendo etiam et diligendo legunt ipsam incommutabilitatem consilii tui.* Haec beatorum theologia a theologia viatorum sic distinguitur, quod illa sit *permanens*, haec *transiens; illa perfecta*, haec *imperfecta* 1. Cor. 13, v. 9. [Quidam *ἔκτυπον* theologiam sic distinguunt, quod alia sit angelorum, alia hominum, et quidem vel in hac vel in futura vita. Sed res eodem recidit.]

17. Theologia viatorum vocatur *theologia revelationis et viae*, estque sapientia divina sive notitia rerum divinarum hominibus in hac vita a Deo communicata. Communicatur autem tum per lumen naturae, et vocatur *theologia naturalis*, tum per lumen gratiae in verbo revelato accensum, et vocatur *theologia supernaturalis, arcana sive gratiosa.* Tertullianus libr. 1 contra Marc. p. 175. *Nos definimus Deum primo natura cognoscendum, deinde doctrina recognoscendum; natura ex operibus, doctrina ex praedicationibus.* Aug. libr. 8 de civit. Dei c. 1. theologiam dividit *in naturalem et revelatam*, ubi revelationis nomine utitur in strictiore significatione pro revelatione facta in verbo, in generali significatione, revelatio etiam naturali theologiae communis est Rom. 1, v. 19 *τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ manifestum est in eis, Deus enim illis revelavit.* Theodoret. serm. 3 de cur. Graec. affect. fol. 38 *τὴν ἀληθῆ θεολογίαν καὶ* II. 7.
ἡ φύσις ἐξ ἀρχῆς παρέδωκε, καὶ τὰ θεῖα ὕστερον ἐκράτυνε λόγια. Theologia naturalis est vel *ἔμφυτος naturaliter in sua*, quae complectitur *κοινὰς ἐννοίας* nobis innatas, tum theoreticas, quod sit Deus, quod sit justus, quod sit bonus etc. tum practicas, quod Deus sit colendus; vel *ἐπίκτητος* acquisita, quae ex contemplatione creaturarum et operum divinorum intuitu colligitur. Rom. 1, v. 20 *τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται.* Theologia naturalis ante lapsum fuisset longe perfectior et illustrior, quam est hodie post lapsum, vix enim tenues quaedam reliquiae ac *ἐρείπια* divinae imaginis supersunt, ex quibus ut et ex inspectione creaturarum aliquid de Deo et rebus divinis cognosci potest, unde Alex. Alensis dicit p. 1, q. 2, membr. 3, art. 2. *Deus per creaturas cognoscitur ut per speculum, per verbum ut per lucem.* Thom. p. 1, q. 1, art. 1. *Veritas de Deo per rationem investigata a paucis et per longum tempus et cum mixtione multorum errorum homini provenit.* De hac theologia naturali in articulo de Deo in cap. de notitia Dei naturali pluribus agetur. Theologia supernaturalis ex lumine gratiae orta acquiritur vel modo extraordinario per immediatam Dei illuminationem et inspirationem, ut in prophetis et apostolis, vel modo ordinario per orationem, meditationem, tentationem, etc. Ad meditationem pertinet diligens et sedula Scripturae *ἐρεύνησις* sive perscrutatio, studium linguarum, quibus V. ac N. scriptum est Testamentum, lectio interpretum, exercitia disputationum atque alia adminicula suo loco enumerata. Hoc loco agimus de theologia vera, *ἐκτύπῳ* in hominibus viatoribus ex lumine gratiae in verbo patefacto accensa, et modo ordinario communicata. Eam quidam distinguunt in *theoreticam*, quam vocant *θεοσοφίαν* Dei cognitionem, ac *θεολογίαν* specialiter sic dictam; et *practicam*, quam vocant *θεοσέβειαν* ac Dei cultum, sed quid de hac distinctione statuendum sit, ex superioribus patere potest.

18. *Causa efficiens theologiae supernaturalis* est divina revelatio in verbo patefacto tradita. Proinde causa efficiens principalis est Deus revelans Matth. 11, v. 27, c. 16, v. 17, 1. Cor. 2, 10. Causa instrumentalis est verbum divinae revelationis medium. Quemadmodum autem duplex est hominis verbum. 1. internum ac *ἐνδιάθετον*, quod in mente latet, et est quasi mentis quaedam soboles: dicitur etiam *λόγος ἔσω.* 2. externum *καὶ προφορικόν, λόγος ἔξω* dictum

De causa efficiente theologiae.

quod exterius profertur: idque iterum duplex est, vel enim ore profertur ac internas mentis cogitationes ἀπεικονίζει vel in charta descriptum exstat, ἔστι μὲν τὰ ἐν τῇ φωνῇ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων σύμβολα καὶ τὰ γραφόμενα τῶν ἐν τῇ φωνῇ, ait Philosophus, περὶ ἑρμηνείας c. 1. Sic Deus ad cujus imaginem homo factus est, itidem duplex habet verbum 1. *internum et aeternum*, quod ex ipsius substantia ab omni aeternitate est genitum, quod est verbum οὐσιώδες καὶ ὑποστατικὸν, quo ipso a verbo hominis longissimo intervallo distinguitur; 2. *externum*, quo in tempore homines alloquitur, et quidem tum per afflatum sive inspirationem internam. quae complectitur immediatam ἔλλαμψιν; tum per sermonem externum, eundemque vel immediate vel mediate per angelos et homines suos praecones et ministros prolatum; vel in Scripturas redactum, quod vocatur verbum Dei scriptum sive Scriptura sacra. Sed hae distinctiones non faciunt essentialem aliquam differentiam inter verbum Dei hominibus communicatum, sed tantum distinctos communicationis et revelationis modos exprimunt. Unum enim idemque Dei verbum ac consilium de salute nostra est, quod revelatum et communicatum fuit prophetis et apostolis per immediatam illuminationem et inspirationem; illis, quos prophetae et apostoli in his terris adhuc viventes
a. docuerunt, per vivae vocis praedicationem; nobis per Scripturae lectionem et meditationem hodie communicatur.

19. Ex eo πορισματικῶς colligimus, principium theologiae supernaturalis adaequatum, et proprium esse divinam revelationem, quae cum hodie non nisi in sacris literis, h. e. in propheticis V. et apostolicis N. T. libris descripta exstet, inde scriptum Dei verbum, sive quod idem est, Scripturam sacram dicimus esse unicum et proprium theologiae principium. Ubi tamen observandum, non *de essendi*, sed *de cognoscendi principio* hic agi. Deus est principium essendi, et causa theologiae prima, quippe a quo et finis et media oriuntur, sed principium cognoscendi in theologia est Dei verbum. Quidem ex scholasticis disputant, articulos fidei esse theologiae principia. Thom. p. 1, q. 1, art. 7. Capreol. q. 1 prolog. art. 1, concl. 5 sed illis recte se opponunt reliqui hoc argumento usi. Principiata in aliqua disciplina non possunt esse ejusdem principia. Sed articuli fidei sunt principiata, videlicet conclusiones ex Scripturis deductae. Ergo non illi, sed ipsa Scriptura est unicum et proprium theologiae principium.

20. Probatur id evidenti isthoc argumento. Cui conveniunt omnes principii proprietates, omnia requisita, illud etiam merito statuitur principium. Jam vero Scripturae sacrae conveniunt omnes principii in theologia proprietates. Ergo: Assumtum probatur. Principia in qualibet disciplina debent esse πρῶτα καὶ ἄμεσα, ἀληθῆ, ἀνυπεύθυνα, αὐτόπιστα, ἀναντίρρητα καὶ ἀναπόδεικτα, adeo ut quicquid illis adversatur, aut ex iis, quae eisdem contraria sunt, concluditur, nihil eo fallacius omnibus recte judicantibus appareat, et vicissim quicquid illis congruit, certum et firmum esse omnes statuant. Arist. 1, post. c. 2. At hae proprietates omnes et singulae conveniunt scripto Dei verbo, et quidem soli, ut in articulo de Scriptura latius demonstrabitur. Ergo scriptum Dei verbum est μόνον καὶ οἰκεῖον theologiae principium.

21. Annotabo hac de re egregia dicta Lyrani et Thomae Aquinatis, quae contra Pontificios probe notanda et presse urgenda. Nicolaus Lyranus in praef. comm. super Tobiam sic scribit: *Sicut in scripturis philosophicis veritas cognoscitur per reductionem ad prima principia, per se nota: ita in scripturis a catholicis D,D. traditis cognoscitur, quantum ad ea, quae sunt fide tenenda per reductionem ad Scripturas canonicas, quae sunt habitae ex divina revelatione, cui nullo modo potest subesse falsum.* Thomas p. 1, q. 1, art. 8, resp. ad 2 sic disserit: *Argumentari ex auctoritate est maxime proprium theologiae, eo quod principia ejus per revelationem habentur et sic oportet ut credatur autoritati eorum, quibus revelatio facta est. Neque hoc derogat dignitati hujus doctrinae. Nam licet locus ab auctoritate, quae fundatur super ratione humana, sit infirmissimus: locus tamen ab auctoritate, quae fundatur super revelatione divina, est efficacissimus. Utitur tamen sacra doctrina etiam ratione humana, non quidem ad probandam fidem, quia per hoc tolleretur meritum fidei, sed ad manifestandum aliqua, quae traduntur in hac doctrina. Cum igitur gratia non tollat naturam, sed perficiat, oportet ut naturalis ratio subserviat fidei, sicut et naturalis inclinatio voluntatis obsequitur caritati. Et inde est, quod auctoritatibus philosophorum sacra doctrina utitur, ubi per rationem naturalem veritatem cognoscere potuerunt, ut Act. 17 sed tamen sacra doctrina hujusmodi auctoritatibus utitur quasi extraneis argumentis et probabilibus. Auctoritatibus autem canonicae Scripturae utitur proprie ex necessitate argumentando, auctoritatibus autem aliorum doctorum ecclesiae quasi arguendo ex propriis, sed probabiliter. Innititur enim fides nostra revelationi prophetis et apostolis factae, qui canonicos libros scripserunt, non autem revelationi, si quae fuit aliis doctoribus facta.* Hisce Lyrani et Thomae pronuntiatis forte non immerito annumeratur illud Bellarmini in praef. controv. primae generalis sub finem. *Convenit inter nos et omnes omnino haereticos, verbum Dei esse regulam fidei, ex qua de dogmatibus judicandum* U. 9.
sit, esse commune principium ab omnibus concessum, unde argumenta ducantur, denique esse gladium spiritualem, qui in hoc certamine recusari non possit. libr. 1 de verbo Dei c. 2. *Sacris Scripturis, quae propheticis et apostolicis literis continentur, nihil est notius, nihil certius, ut stultissimum esse necesse sit, qui illis fidem habendam esse neget.*

22. Quando ergo ex Papae decretis, conciliorum statutis, patrum dictis, ecclesiae consuetudine etc. in fidei articulis et conclusionibus theologicis argumenta petuntur, illa habenda sunt non ex primariis,

sed secundariis et minus principalibus, de quibus ex unico illo et proprio theologiae principio judicandum. Neque enim ullum concludendi robur obtinent, nisi quatenus cum eo consentiunt, a quo si in diversum abeunt, omnis collectionis vis in eis protinus expirat. Producimus de singulis confessionem ipsorum adversariorum. De Papae decretis sic scribit Ambrosius Catharinus in comm. Gal. 2. *De quolibet alio Papa praeter B. Petrum conclusio sit. Nihil prohibet Papam errare etiam in fide ac deficere, etiamsi novitii quidam scriptores ausi sint oppositum defendere praeter communem sensum Doctorum.* De conciliorum statutis sic sentit Panormitanus in c. Significasti extr. de electione num. 3. *Concilium potest errare, sicut alias erravit etc. Nam in concernentibus fidem etiam dictum unius privati esset praeferendum dicto Papae, si ille moveretur melioribus rationibus V. et N. T. quam Papa: Nec obstat, si dicatur, quod concilium non potest errare, quia Christus oravit pro ecclesia sua, ut non deficeret, quia dico, quodlicet concilium generale repraesentet totam ecclesiam universalem, tamen, in veritate non est vere universalis ecclesia, sed repraesentative, quia universalis ecclesia constituitur ex collectione omnium fidelium, unde omnes fideles orbis constituunt istam ecclesiam universalem, cujus caput et sponsus est ipse Christus, et ista est illa ecclesia, quae errare non potest.* De Patrum dictis sic disserit Bellarm. libr. 2 de concil. c. 12. *Patrum scripta non sunt regulae, nec habent autoritatem obligandi* et libr. 3 de verb. Dei c. 10. *Quis negat patres habuisse excellenter donum interpretandi, et tamen praecipuos eorum lapsos fuisse.* De ecclesiae consuetudine in jure canonicò dist. 8 decret. multa adducuntur praeclara veterum dicta c. Veritate ex Augustino. *Veritate manifestata cedat consuetudo veritati. Plane quis dubitet veritati manifeste consuetudinem cedere? nemo consuetudinem rationi et veritati praeponat, quia consuetudinem ratio et veritas semper excludit.* Confer. c. Consuetudinem. c. Qui contemta. c. Frustra. c. Consuetudo dist. ead.

23. Ex eodem fundamento colligimus in articulis illis, qui sunt purae fidei et merae revelationis non posse ex principiis humanae rationis argumenta formari contra patefactam in verbo divino veritatem, nec debere humanam rationem alterum theologiae principium una cum revelatione in verbo tradita statui. Quamvis enim quaedam in theologia tradantur, quae ex lumine naturae et rationis quodammodo cognosci possint, tamen ad fidei mysteria proprie sic dicta pernoscenda humana ratio ex suis principiis assurgere nequit, et quaecunque per naturam nota in theologia traduntur, ea non cogitur aliunde emendicare, sed ex proprio suo principio, videlicet ex Dei verbo sufficienter ea potest demonstrare. Scal. exerc. 6, sect. 3. *Artifex ab artifice quaestiones, enuntiata, effata, conclusiones duplici modo accipit. Unus est, cum inferioris cognitio pendet omnino a principiis superioris, quod fit in scientiis subalternis. Alius modus est, cum artifex ea, quae ab alio posita sunt, admittit, quae etiam sine ipso cognosceret, sed non tanquam suorum principia, neque perinde ab illo probata, quasi ipse probare non possit, sed ut examinet ac judicet.* Posteriori hoc modo theologus a philosopho quaedam accipit, non quasi absque principiis philosophiae ex Scriptura tanquam proprio et οἰκείῳ scientiae suae principio illud cognoscere non possit, sed quia in examine ad normam sui principii veritatem ejus animadvertit. Gerson libr. 1 de consol. Theol. pros. 1. *Sicut Naturam gratia, sicut ancillam domina et disciplinam magistra, sicut tempus aeternitas, sicut ratiocinationem intelligentia, sicut visibilia ea, quae non videntur; sic theologia* II. 10
philosophiam superat quam non abjicit, sed in obsequium sumit. Est autem lex aeternitatis et ordo, ut suprema inferiorum jungantur ad superiorum infima. libr. 3, prosa 4. *Theologia Christianorum philosophiae doctrinas, si verae sunt, si rectae, si salutares, approbat, utens eis jure suo et catholicas reddens; si tenebrosiores sunt, illuminat; si noxiis erroribus mixtae sunt, separat preciosum a vili; illud retinens, aliud exterminans.*

24. Praeposterum igitur est conclusionem ἐξ οἰκείων, ex proprio theologiae principio videl. ex verbo Dei deductam ἐξ ἀλλοτρίων, ex alieno principio oppugnare, et hac ratione μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος, a philosophis ipsis improbatam committere. Agnoscunt hoc θεωρητικῶς, qui non ubique illud observant πρακτικῶς. Sadeel in praef. operum theol. de methodo disputandi in theol. p. 7. *Cum theologia sit supra omnes scientias, eam subjici principiis philosophicis non ineptum modo, verum etiam iniquissimum ac indignissimum est.* Idem art. 43 et 44 abjurat. et respons. p. 485. *Cum Scriptura sit norma omnis veritatis et aequitatis in rebus ad salutem pertinentibus, philosophia ex Scriptura metienda est, non contra.* Petrus Martyr. class. 2, locor. comm. c. 1, §. 25. *Primum id quod credi volumus, ostendi debet ex sacris literis, deinde si id assequi non possumus, fide nitemur, rationem seponemus.* Suitliv. de purgat. contra Bellarm. c. 18, p. 242. *Cum fides superet rationem, et ratio in divinis coeca sit, et parum prospiciat, nihil aliud h. l. Bellarminus agit, quam ut purgatorium suum, quod ratione fulcire nititur, ad fidem non pertinere demonstret, et ut suam coecitatem, qui tanta luce circumfusus in tenebris haeret, omnibus palam faciat.* Mornaeus in praefat. libr. de Eucharist. p. 44. *Thomas doctrinam suam directe ad Scripturam restringit, quam hoc ab illis abhorrens, qui ex philosophiae, aliarumve disciplinarum principiis disputare volunt contra illam logicae regulam μὴ μεταβαίνειν εἰς ἄλλογ ἔνος, ab una ad aliam scientiam ne transeas, cum secundum verum logicae usum nostra ratiocinatio e principiis unius scientiae theoremata, ex his corollaria ad eandem pertinentia deducere debeat* libr. 3 de sacrif. missae c. 13, p. 1123. *Humanae rationes in theologicis, in rebus divinis non magis recipiendae; quam juris-*

consultorum apud medicos, aut vicissim, imo eo minus, quod theologiae subjectum infinitum sit, nemini cognitum, nisi quatenus sese retegit, unde et ipsa infinite et supra omnem analogiam caeteris disciplinis supereemineat, Witakerus contra Rainoldum cap. 8, p. 261. *Argumentum illud, quod in rebus fidei et religionis rationi soli innititur, ingenue fatemur in Domini militia telum illicitum esse. Quicquid ergo contra philosophiam et rationem dixerunt, quando a fide abhorret, quam ex Scripturis didicimus, totum illud laetis animis excipimus.* Confer tr. de interpr. Script. §. 172.

25. *Materia theologiae* docendi causa statui possunt veritates theologicae [quas ita vocant scholastici] h. e. principia et conclusiones theologicae ex verbo revelato tanquam ex proprio principio deductae. *Forma* est ipsa οἰκονομία ac dispositio illarum veritatum, de qua plurimum variant tum veteres tum recentiores scriptores. Aug. in Ench. c. 4 et Thomas opusc. 3 omnia, quae in theologia traduntur, revocant ad 3 capita, videlicet *ad fidem, spem et charitatem*. Idem Aug. libr. 2 de doctr. Christian. c. 9 dicit, theologiam continere *regulas credendi et praecepta vivendi*, hoc est doctrinam de fide et bonis operibus, cum qua distributione congruit ea, qua partes theologiae statuuntur duae, quarum prior exponat *credenda*, posterior *facienda;* prior verum de Deo sensum, posterior rectum Dei cultum; prior fidem veram, posterior vitam sinceram; in priore apprehendatur veritas, in posteriore exerceatur pietas; in priore Deus noscatur, in posteriore colatur; prior disponat nos in Deum, posterior in proximum. libr. 83, qq. q. 81. Theologiam constare dicit *cognitione Dei et nostri*, unde quotidie ad Deum ingemuisse dicitur: *Domine, da mihi nosse te et me.* Quidam duas ejus
11. statuunt partes. Unam de *salutis amissione*, alteram de *salutis reparatione*. Quidam ratione objecti tres theologiae partes constituunt. Unam *de Deo;* alteram *de angelis;* tertiam *de hominibus* in statu naturae institutae, destitutae et restitutae considerationis. Quidam quatuor ejus partes numerant. *1. De cognitione Dei creatoris. 2. de cognitione Christi Redemtoris. 3. de modo percipiendae Christi gratiae. 4. de externis mediis ad salutem ducentibus.* Lomb. in princ. sent. secutus August. 1 de doctr. Christ. c. 2 docet, universam sacram doctrinam esse, vel *de rebus vel de signis.* Rerum alias docet esse *quibus fruendum;* alias, *quibus utendum;* alias, quae *ipsae fruuntur et utuntur.* Signorum alia dicit esse Vet. alia N. T. Nostram de serie locorum theologicorum sententiam exposuimus disp. 1 Aphorism.

26. *Finis theologiae* est vel *principalis* ac summus, vel intermedius. Principalis ac summus est Dei glorificatio, ideo enim Deus in verbo suo sese revelavit, ac theologicam sapientiam eo fine hominibus communicat, ut ab illis recte agnitus in hac et futura vita celebretur, colatur, invocetur. Lactant. libr. 4 Inst. c. 3, p. 195. *Si divinitas, quae gubernat hunc mundum, incredibili beneficentia genus humanum sustentat, et quasi paterna indulgentia fovet, vult profecto gratiam sibi referri, et honorem dari, nec constare homini ratio pietatis potest, si coelestibus beneficiis exstiterit ingratus.* August. de spir. et lit. c. 13. *Ipsa est illa sapientia, quae pietas vocatur, qua colitur Pater luminum, a quo est omne datum optimum et omne donum perfectum. Colitur autem sacrificio laudis actionisque gratiarum ut cultor ejus non in seipso, sed in illo glorietur. Intermedius* ac proximus finis est vel internus, informatio hominum ad salutem aeternam, vel externus, ipsa beatitudinis seu vitae aeterna consecutio. Luc 1, v. 76. Joh. 5, v. 39. c. 20. v. ult. Rom. 15, v. 4. 2. Tim. 3, v. 16. Quaecunque ergo ad hunc finem non ducunt nec conducunt, sive directe, sive saltem indirecte, sive immediate sive mediate, ea non pertinent ad theologicam γνῶσιν. Hilar. libr. 10 de Trin. f. 228. *Non per difficiles nos Deus ad beatam vitam quaestiones vocat, nec multiplici eloquentis facundiae genere solicitat. In absoluto nobis ac facili est aeternitas, Jesum suscitatum a mortuis per Deum credere, et ipsum etiam Dominum confiteri.* Ex quo facile colligitur, quid de qnibusdam futilibus magis quam utilibus scholasticorum quaestionibus et otiosis speculationibus, quas apostolus vocat μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις 2. Tim. 2, v. 23 statuendum sit, videlicet quod ad ματαιολογίαν potius quam ad θεολογίαν pertineant. 1. Tim. 1, v. 6. Nicolaus Clemangis magister Parisiensis dixit, *sophistarum doctrinam eandem habere naturam cum fructibus circa stagnum asphaltidis aut Sodomiticum crescentibus, qui etsi externe speciem jucundam aspectui praebeant, tamen interne tantum cinis et pulvis sunt.* Conf. Ludov. Viv. in Aug. de C. D. libr. 2, c. 13, libr. 3, c. 31, libr. 11, c. 11 et 24, libr. 13, c. 1, libr. 18, c. 18, libr. 19, c. 12, libr. 20, c. 6, libr. 21, c. 7 et Erasmum in annot. 1. Tim. 1.

27. *Effectus theologiae* est vel proprius vel accidentarius. *Proprius* cum fine ejus genuino et proprio coincidit, consistit enim in eo, quod homines possit σοφίσαι εἰς σωτηρίαν 2. Tim. 3, v. 15 πλουτίζειν ἐν πάντι λόγῳ καὶ πάσι γνώσει. 1. Cor. 1, v. 5 connatam pravitatem corrigere, mentes ad Deum elevare, de credendis et faciendis instruere, et hac ratione ad regnum coelorum viam monstrare. De hoc proprio theologiae effectu praeclare disserit Diadochius in loco paulo superius citato. *Accidentarius* est, quod damnationem eorum auget, qui cum voluntatem Dei habuerint probe cognitam et perspectam, eam tamen opere implere minime studuerunt, Luc. 12, v. 47. *Ubi est majus donum scientiae, ibi transgressio majori subjacet culpae*, inquit Gregorius. *Scientia potius aggravat, si non fiat*, inquit Hugo in c. 13. Joh. 8. De effectu theologiae.

28. *Subjectum circa quod sive objectum* theologiae varie a variis assignatur. Quidam duplex statuunt objectum, primarium videlicet Deum glorificandum, et *secundarium*, videl. hominem salvandum. Illud vocant objectum *contemplationis*, hoc vero *operationis*. Quidam objectum statuunt *Deum et creaturas*, 9. De objecto theologiae. II. 12.

in quarum contemplatione eam non minus quam in Dei cognitione occupari volunt. Quidam objectum statuunt, Deum non absolute, sed *relate* videl. respectu divinae revelationis consideratum, unde Luth. dicit in c. 26. Gen. *Deum quaerendum esse non in praedicamento substantiae, sed relationis.* Hieron. in prooem. com. super lament. Jer. *ad Christi et ecclesiae sacramenta* objectum theologiae revocat Luth. praefat. comm. in Psalm. 51, tom. 4. Lat. fol. 379. *Theologiae proprium subjectum est homo peccati reus ac perditus, ac Deus justificans et salvator hominis peccatoris.* Quidam Christum, vel quod idem est, Deum, quatenus in facie Christi mediatoris sese exhibuit, unicum theologiae objectum statuunt 1. Cor. 2, v. 2. 2. Cor. 4, v. 6. Luther. tom. 7. Germ. fol. 73. *Deus nullibi inveniri potest nisi in Christo.* Sed haec omnia non sunt opposita, verum subordinata. Diximus superius, theologiam esse doctrinam practicam, jam vero in practicis disciplinis objectum sive subjectum circa quod est illud, in quo tota disciplina occupatur. Illud in theologia est homo, quatenus ad aeternam beatitudinem est perducendus. Materiale hujus subjecti est homo, formale quatenus est ad salutem informandus ac perducendus. Quemadmodum ergo in medicina praemittitur *φυσιολογία* ac *παθολογία*, quae affectiones subjecti, corporis scil. humani, circa quod quatenus sanandum est, occupatur, considerat: sic in theologia, quae spiritualis est medicina, de natura hominis instituta ac destituta prius agitur, postea media ad finem theologiae videl. hominis reparationem ac salutem ducentia proponuntur, quae sunt vera et salutaris Dei agnitio, vera in Christum fides, et quaecunque mediis hisce inserviunt.

10. De adjunctis theologiae. 29. *Adjunctum theologiae* est insignis ejusdem praestantia, quae colligitur 1. ex causa efficiente principali, quae est Deus, a cujus bonitate et sapientia haec disciplina prodiit. 2. ex causa instrumentali, quae sunt prophetae et apostoli *θεοδίδακτοι*, ac proinde nulli errori vel minima ex parte in verbo Dei praedicando et scribendo obnoxii. 2. Petr. 1, v. 21. 3. ex principii conditione theologia innititur divinae revelationi, quae est *αὐταλήθεια*, ac proinde est omnium certissima. Chrysost. hom. 83 in Matth. p. 703 *λόγος αὐτοῦ ἀπαραλόγιστος, ἡ δὲ αἴσθησις ἡμῶν εὐεξαπάτητος· οὗτος οὐδέποτε διέπεσεν, αὐτὴ δὲ τὰ πλείονα σφάλλεται.* Idem hom. 4 in 1. Cor. p. 347. *Via theologiae profecto longe est quam humanae sapientiae major, eoque magis, quo majus est res divinas fide accipere, quam earum rationes perscrutari.* 4. ex materiae dignitate. Agit de mysteriis divinis supra omnem humanae rationis captum positis, tractat de Deo creatore, redemtore ac sanctificatore. Deum speculatur, ut in eo cuncta sunt, ut ab eo proficiscuntur, ut ad eundem redeunt, ut in eodem conquiescunt. 5. ex finis utilitate, informat nos ad vitam aeternam. R. Hillelis dictum celebratur קָנָה לוֹ דִּבְרֵי תוֹרָה קָרָה לוֹ חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא *Qui acquirit sibi verba legis, accipit sibi vitam aeternam futuram.* Gerson libr. 2 de consol. theol. pros. 1. *theologia doctrix est disciplinae Dei et electrix operum illius, quae sobrietatem et prudentiam docet, et justitiam et virtutem, quibus utilius nihil est in vita hominibus.* Recte igitur concludit Thomas libr. 1, contra gent. c. 2. *Inter hominum studia theologiae studium est perfectius, sublimius, utilius et jucundius,* id quod ibidem late demonstrat.

30. *Contraria* theologiae sunt *1. Gentilismus* veram et salutarem Dei notitiam penitus ignorans ac repudians. *2. Epicuraeismus* theologiam subsannans. *3. Haeresis* theologiam depravans. II. 13. 11. De contrariis theologiae.

31. Ex superioribus omnibus talis potest colligi definitio. Theologia (systematice et abstractive considerata) est doctrina ex verbo Dei exstructa, qua homines in fide vera et vita pia erudiuntur ad vitam aeternam. Theologia (habitualiter et concretive considerata) est habitus *θεόσδοτος* per verbum a Spiritu sancto homini collatus, quo non solum in divinorum mysteriorum cognitione per mentis illuminationem instruitur, ut quae intelligit in affectum cordis et exsecutionem operis salutariter traducat, sed etiam aptus et expeditus redditur de divinis illis mysteriis, ac via salutis alios informandi, ac coelestem veritatem a corruptelis contradicentium vindicandi, ut homines fide vera et bonis operibus rutilantes ad regnum coelorum perducantur. 12. Definitio theologiae.

IDEA ARTICULI DE SCRIPTURA SACRA.

1. *Principium theologiae unicum, immotum ac proprium est Scriptura sacra, sive quod idem est verbum Dei in propheticis et apostolicis N. T. libris comprehensum* §. *1.*
2. *Ejus spectanda tum ὀνοματολογία, tum πραγματολογία.*
3. *Ad ὀνοματολογίαν pertinet 1. ἐτυμολογία* §. *2. 2. ὁμωνυμία* §. *3. 3. συνωνυμία* §. *9.* Cap.
4. *Πραγματολογία naturam et proprietates Scripturae sacrae per causas, effecta et adjuncta explicat.*
5. *Causa efficiens Scripturae est vel principalis vel instrumentalis.* Cap.
6. *Causa principalis est verus Deus in essentia unus, in personis trinus. Pater, Filius et Sp. S.* §. *12.*
7. *Causae instrumentales fuerunt sancti Dei homines prophetae in V. et evangelistae ac apostoli in N. T.* §. *18.*
8. *Ex causa efficiente principali divina Scripturae autoritas oritur ac dependet* §. *33.* Cap.
9. *Materia Scripturae sunt res sacrae in literas Dei voluntate redactae, quae generali appellatione divinae revelationis continentur* §. *52.* Cap.

10. Res illae sacrae libris divina inspiratione editis continentur, unde materia ex qua Scripturae formaliter consideratae statui potest ipsa compages et series librorum biblicorum §. 54.

5. *11. Libri biblici variis modis distinguuntur §. 55*
6. *inter omnes vero divisiones eminet ea, qua distin-*
7. *guuntur inter canonicos et apocryphos, de*
8. *utrisque agitur in genere §. 63 de canonicis*
9. *V. T. libris in specie §. 118 de apocryphis V.*
10. *T. libris in specie §. 174 de libris N. T. ca-*
11. *nonicis primi ordinis in specie §. 241 de libris N. T. canonicis secundi ordinis in specie §. 274 de apocryphis ac rejectitiis N. T. libris §. 301.*

12. Forma Scripturae est interna sive essentialis et externa sive accidentalis. Interna forma est ipsa divinae Scripturae auctoritas ac majestas, quae ex immediato Spir. S. afflatu ac rerum, quas exponit sublimitate originem trahit §. 305.

12. *13. Forma externa est tum idioma linguae Hebraeae, quo Vetus; et Graecae, quo Novum perscriptum est instrumentum; tum sermonis ac styli, quo in Scriptura Spir. S. utitur, proprietas, imo singularitas simplicitatem ac majestatem conjunctam habens §. 306.*

13 *14. Ex eo, quod V. T. lingua Hebraica, Novum vero Graeca a sanctis Dei hominibus perscriptum, colligitur πορισματικῶς, quod solus textus Hebraeus in V. et Graecus in N. T. sit authenticus §. 310.*

14. *15. Absit igitur, ut Hebraeum textum hominum vel malitia vel incuria plurimis in locis corruptum esse dicamus §. 318.*

15. *16. Nec potest corruptela ex eo probari, quod Rabini codici biblico addiderint puncta, eam enim hypothesin improbamus §. 334.*

16. *17. Ut autem textus Hebraici integritatem in V., ita quoque Graeci textus in N. T. puritatem a corruptelis authenticam ejus auctoritatem labefactantibus asserimus §. 353.*

17. *18. Finis Scripturae respectu Dei est salutaris Dei agnitio et celebratio, respectu nostri est vel intermedius vel ultimus, intermedii sunt διδασκαλία, ἔλεγχος, ἐπανόρθωσις, παιδεία ac παράκλησις; ultimus est nostra salus ac vita aeterna §. 361.*

19. Effectus Scripturae sunt eximia, coelestia et vere divina beneficia, quae Deus per verbum suum hominibus communicat §. 365.

18. *20. Ex causa efficiente et fine Scripturae oritur ejusdem 1. perfectio §. 366.*

19. *21. Quae excludit necessitatem traditionum §. 393.*

20. *22. 2. Et perspicuitas §. 413.*

21. *23. Ex Scripturae perfectione et perspicuitate resultat hoc αὔχημα, quod ipsa sit sola, unica et perfecta omnium theologicarum controversiarum norma §. 436.*

22. *24. Earundemque judex infallibilis §. 452.*

23. *25. Objectum Scripturae sunt omnes omnino homines §. 480 ex quo πορισματικῶς colligitur, laicis Scripturae lectione nequaquam esse interdicendum §. 481.*

26. Quodsi laici ad Scripturae lectionem non ad- Cap. 24.
mittendi tantum, sed etiam invitandi, utique etiam necessarium erit, ut libri sacri in linguas vernaculas transferantur, quae Scripturarum versiones commendandae §. 493.

27. Potiores et usitatiores versiones sunt, 1. Chaldaica V. T. §. 504. 2. Graeca V. T. §. 506. 3. Syriaca N. T. §. 508. 4. Arabica §. 510. 5. Vulgata Latina §. 512. 6. Lutheri Germanica §. 521.

28. Ut finis Scripturae propter quem hominibus Cap. 25.
tradita est, obtineri possit, ejusdem interpretatio requiritur §. 526.

29. Usus hujus articuli est cum theoreticus. 1. δι- Cap. 26.
δασκαλικὸς, 2. ἐλεγκτικὸς, tum practicus 1. νουθετικὸς 2. παρακλητικὸς §. 537.

30. Definitio Scripturae ex superioribus talis potest Cap. 27.
formari. Scriptura sacra est verbum Dei ejusdem voluntate a prophetis, evangelistis et apostolis in literas redactum doctrinam de essentia et voluntate Dei perfecte et perspicue exponens, ut ex eo homines erudiantur ad vitam aeternam §. 538.

IDEA ARTICULI DE NATURA DEI ET ATTRIBUTIS DIVINIS.

1. Ut Scriptura sacra in theologia est unicum principium cognoscendi, sic Deus est unicum et summum principium essendi, tum ipsius Scripturae sacrae tum operum divinorum respectu §. 1.

2. Doctrinam de Deo commendat ejusdem 1. necessitas. §. 2. 2. utilitas §. 3. 3. difficultas §. 4.

3. Doctrina de Deo constat tum ὀνοματολογίᾳ tum πραγματολογίᾳ §. 6.

4. ὀνοματολογία complectitur 1. ἐτυμολογίαν divi- Cap. 1.
norum nominum §. 1.

5. 2. ὁμωνυμίαν, vocis Elohim §. 12 et θεὸς §. 14. Cap. 2.

6. 3. συνωνυμίαν, ad quam pertinent varia nomina Cap. 3.
divina §. 20. inter quae eminent potissimum tria, 1. Jehovah §. 22. 2. Adonai §. 48. 3. Elohim §. 52.

7. In πραγματολογίᾳ demonstratur primo omnium Cap. 4.
τὸ ὅτι quod sit Deus §. 58.

8. Esse Deum demonstratur tum ex natura, tum ex Scriptura §. 59 ubi de naturali Dei notitia agitur §. 63.

9. Secundo τὸ τί ἐστι. Quid sit Deus §. 89. Cap. 5.

10. Ex definitione Dei manifestum considerandam Cap. 6.
esse in Deo 1. essentiae unitatem, quae demonstratur §. 95.

Cap. 7. 11. *Attributa divina, de quibus in genere agitur §. 104.*

12. *Docendi causa distinguuntur in tres classes. Ad primam pertinent, quod Deus sit essentia 1. spiritualis et incorporea §. 114 ac proinde etiam invisibilis §. 124. 2. summe simplex §. 129. 3. aeterna §. 137 ac proinde immutabilis §. 150 et immortalis §. 159. 4. infinita §. 162 et immensa §. 171.*

13. *Ad secundam classem pertinent Dei 1. omnipotentia §. 190. 2. bonitas §. 208 et misericordia §. 216. 3. justitia §. 229. 4. omniscientia §. 243 et omnisapientia §. 258. 5. agendi libertas §. 265. 6. veritas §. 285.*

14. *Ad tertiam classem pertinent Dei 1. perfectio §. 291. 2. majestas et gloria §. 300. 3. beatitas §. 306.*

IDEA ARTICULI DE SANCTISSIMO TRINITATIS MYSTERIO.

1. *Explicatio hujus articuli absolvitur 1. prooemiali προθεωρίᾳ, 2. ipsa ejusdem ἐργασίᾳ §. 1.*

Cap. 1. 2. *Prooemialis προθεωρία absolvitur sex thesibus, quarum prima est. Mysterium Trinitatis salvandis omnibus scitu ac creditu esse necessarium §. 1.*

3. *Secunda, de mysterio Trinitatis non tantum in ecclesia θετικῶς docendum, sed etiam contra ejusdem impugnatores ἀντιθετικῶς esse disputandum §. 13.*

4. *Tertia, Mysterium Trinitatis non ex patrum rivulis, nec ex turbidis scholasticorum lacunis, sed ex limpidissimis Scripturarum fontibus probari debere et posse §. 15.*

5. *Quarta, Mysterium Trinitatis non solum ex N. sed etiam V. T. confirmari posse et debere §. 20.*

6. *Quinta, Mysterium Trinitatis ex naturali ratione a priori cum primis probari, nec posse nec debere §. 23.*

7. *Sexta. Mysterium Trinitatis ex naturali ratione oppugnari non debere, expugnari non posse §. 32.*

Cap. 2. 8. *ἐργασία hujus articuli constat tum ὀνοματολογίᾳ tum πραγματολογίᾳ §. 38.*

9. *ὀνοματολογία est vel generalis vel specialis. Generalis continetur duabus thesibus. Prior haec est, Licitum esse in mysterio Trinitatis uti vocabulis, quae αὐτολεξεὶ non exstant in Scripturis sacris §. 39.*

10. *Posterior est: Non esse probandam eorum temeritatem, qui novis vocabulis ab ecclesia nondum receptis in hoc mysterio explicando utuntur §. 45.*

11. *Specialis ὀνοματολογία explicat appellationes in hujus mysterii tractatione usitatas. 1. Hebraeas §. 47. 2. Graecas quales sunt οὐσία §. 48. ὁμοούσιος §. 50. ὑπόστασις §. 53. ὕπαρξις §. 59. πρόσωπον §. eod. 3. Latinas, quales sunt essentia, substantia, consubstantialis §. 69 persona, subsistentia §. 61. Trinitas §. 64. 4. Germanicas §. 67.*

12. *Πραγματολογίας membra sunt duo. Prius κατασκευαστικὸν,* Cap. 3.
in quo Trinitatis mysterium ex Scripturis demonstratur. Posterius ἀνασκευαστικὸν, in quo Anti-Trinitariorum argumenta solvuntur §. 68.

13. *Argumenta κατασκευαστικὰ sunt, 1. unum generale §. 70. 2. plura specialia.*

14. *Eorum quaedam desumuntur ex V. quaedam ex N. T. quae posteriora propter majorem N. T. lucem primo loco ponuntur §. 74.*

15. *Primum argumentum ex N. T. pro astruendo* Cap. 4.
Trinitatis mysterio desumtum petitur ex θεοφανείᾳ in baptismi Christo collati administratione §. 75.

16. *Secundum argumentum N. T. petitur ex bapti-* Cap. 5.
smi nostri institutione §. 85.

17. *Tertium argumentum N. T. deducitur ex verbis* Cap. 6.
Christi Joh. 14, v. 16. §. 103.

18. *Quartum argumentum N. T. petitur ex 1. Joh. 5,* Cap. 7.
v. 7. §. 108.

19. *Ex V. T. itidem quatuor principalia argumenta* Cap. 8.
petuntur. Primum ex articulo creationis §. 109.

20. *Secundum ex beneficio liberationis e servitute* Cap. 9.
Aegyptiaca §. 133.

21. *Tertium ex promissione de Messia §. 146.* Cap. 10.

22. *Quartum ex benedictione ecclesiastica Numer.* Cap. 11.
6, v. 22. §. 151.

23. *Hisce quatuor principalibus argumentis ex V.* Cap. 12.
T. subjunguntur duae classes dictorum V. T. in quibus mysterium Trinitatis proponitur, quarum prior pluralitatem, posterior Trinitatem personarum in Deo probat §. 152 ac quatuor classes dictorum N. T. §. 165.

24. *Posterius membrum ἀνασκευαστικὸν respondet* Cap. 13.
argumentis Photinianorum, petitis 1. ab essentiae divinae unitate §. 167. 2. ab essentiae divinae simplicitate §. 168. 3. a Patris coelestis majestate §. 169.

IDEA ARTICULI DE PERSONA ET OFFICIO CHRISTI.

1. *Prooemium probat doctrinae hujus 1. dignitatem §. 1. 2. utilitatem §. 2. 3. necessitatem §. 3.*

2. *ἐργασία hujus articuli absolvitur 1. ὀνοματολο-* Cap. 1.
γίᾳ, 2. πραγματολογίᾳ, ὀνοματολογία continet 1. ἐτυμολογίαν nominis Jesu §. 6 et Christi §. 13.

3. *2. ὁμωνυμίαν nominis Jesu §. 18 et Christi §. 22.* Cap. 2.

3. *4. 3. συνωνυμίαν, quae varia Christi nomina exponit §. 23 ejusdemque typos §. 28.*
4. *5. In πραγματολογίᾳ agitur 1. de persona, 2. de officio Christi. Persona Christi constat duabus naturis divina et humana §. 34.*
5. *6. Vera Christi deitas probatur §. 42. 1. ex nominibus divinis §. 45. 2. ex attributis divinis essentialibus §. 47 3. ex proprietate personali §. 52. 4. ex operibus divinis §. 55. 5. ex cultu divino §. 63.*
6. *7. Humana Christi natura probatur §. 79.*
7. *8. Personalis harum duarum naturarum in Christo unio probatur §. 101 ubi 1. de causa ejus efficiente §. 102. 2. materia §. 109. 3. forma §. 115. 4. fine §. 140.*
8. *9. Ex unione personali oritur, 1. naturarum communicatio, de qua §. 148.*
9. *10. Ex unione et communicatione naturarum resultant, 1. propositiones personales, de quibus §. 155.*
10. *11. 2. Communicatio idiomatum, de qua generatim agitur §. 174.*
11. *12. Hujus communicationis idiomatum statuuntur tria genera. Primum est quo utriusque naturae propria praedicantur de Christi persona, de quo §. 186 ad quod etiam pertinent illae praedicationes, in quibus humanae naturae proprietates de Filio Dei praedicantur §. 193.*
12. *13. Secundum est, quo divina natura Filii propriam suam gloriam et excellentiam humanae naturae communicat manens ipsa passionum carnis expers, de quo §. 261.*

14. In hoc genere consideranda sunt, 1. ipsa communicatio. 2. communicatorum usurpatio. In communicatione spectanda. 1. essentialia. 2. circumstantialia. Essentialia sunt. 1. termini. 2. materia communicationis. Termini duo sunt, videl. is qui communicat, de quo §. 203 et terminus ad quem videlicet is cui communicatur, de quo §. 205.

15. Materia communicationis sive id quod communicatur, est divina majestas, gloria et potentia, et proinde dona vere infinita et divina, de quibus in genere agitur §. 210 in specie. 1. de nomine divino §. 213. 2. de idiomatibus divinis videl. omnipotentia §. 214. omniscientia §. 215. vi vivificandi §. 216. potestate faciendi judicium §. 217. 3. de operibus divinis videl. omnipraesentia §. 218. θαυματουργία §. 230. opere redemtionis §. 231. constitutione ministerii et collectione ecclesiae §. 232. missione Sp. S. §. 233. mundatione a peccatis §. 234. resuscitatione mortuorum, administratione judicii et piorum glorificatione §. 235. 4. de cultu religiosae adorationis §. 236.

16. Circumstantiae communicationis sunt 1. modus, de quo §. 267. 2. tempus, de quo §. 270.

17. Tertium genus communicationis idiomatum est, Cap. 13. *quo in operibus officii utraque natura agit, quod sibi proprium est, cum communicatione alterius, de quo §. 282.*

18. Ex communicatorum idiomatum usurpatione ori- Cap. 14. *tur distinctio inter statum exinanitionis et exaltationis §. 293.*

19. Officium Christi vulgo triplex statuitur: pro- Cap. 15. *pheticum, de quo §. 321. sacerdotale, de quo §. 323 et regium, de quo §. 324.*

LOCUS PRIMUS

DE

SCRIPTURA SACRA.

ſe or- 1. Cum Scriptura Sacra sit unicum et proprium
is. theologiae principium, ideo ab ea merito initium
l. 13. facimus. Quidam ab articulo de *DEO* explicationem locorum theologicorum inchoandam censent, cum ipse sit principium essendi et ipsius Scripturae sacrae auctor, sed in disciplinarum tractatione non tam ad *essendi* quam *cognoscendi* principium; nec tam ad rei dignitatem quam tradendi et percipiendi facilitatem respectus habetur. Ex Pontificiis quidam ordiuntur ab articulo *de ecclesia*. Convenienter id quidem, si ipsorum hypotheses respiciantur, Scripturae enim auctoritatem insolidum ab ecclesia dependere asserunt, sed minus recte si ipsam veritatem respicias. Ex Scriptura enim unice discenda et petenda sunt, quae de ecclesiae vel notis vel privilegiis magno conatu disputantur. Insistemus autem usitatae methodo, ut a nominis explicatione exorsi ad *πραγματολογίαν* per causas expediendam descendamus.

CAPUT I.

DE *ONOMATOLOGIA* SCRIPTURAE SACRAE.

ἐτυ- 2. **1.** Ad *ὀνοματολογίαν* pertinet 1. *ἐτυμολογία*.
ο- Scriptura sic vocatur *a formali externo*, scribendi scil. actione qua verbum Dei viva voce antea propagatum Dei jussu in literas est redactum. Hujus scriptionis Deus ipse augustum fecit initium, quando
14. legem suam in monte Sinai tabulis lapideis inscripsit, quae ob id dicitur מִכְתַּב אֱלֹהִים *Scriptura Dei*, Exod. 32, v. 16. Dicitur autem Scriptura ut et biblia *ἐξοχικῶς, κατ' ἀντονομασίαν* et *κατ' ἐξαίρετον λόγον*, quia sunt *βίβλος θεοῦ* liber a Deo profectus, de Deo tractans et ad Deum ducens. Differentiae causa vocatur Scriptura *sacra* appellatione ex Rom. 1, v. 2 et 2. Tim. 3, v. 15 petita, ubi *γραφαὶ ἅγιαι* et *ἱερὰ γράμματα* dicuntur. Rationes appellationis petendae *1. a causa efficiente principali*, ab auctore summo, qui est Deus sanctus ille Sanctorum, imo ipsa sanctitas. Esa. 6, v. 3. Dan. 9, v. 24. *2. a causa instrumentali*, quae sunt sancti Dei homines 2. Petr. 1, v. 21. prophetae scil. et apostoli a Spir. S. *φερόμενοι*. Theodor. praef. in Psalm. tom. 1, p. 79. Gregor. in praef. Jobi c. 1 docent, *manus Scriptorum sacrorum calamos S. S. fuisse, quibus ille in describendis sacris voluminibus fuit usus. 3. a materia*, continet enim sacra et divina mysteria, sancta vitae praecepta. Psalm. 105, v. 42. historias sacras etc. *4. a fine et effectu*, quia Spir. S. per Scripturae lectionem et meditationem hominem sanctificat. Joh. 17, v. 17. Clemens Alexandr. in Paraenet. ad gentes p. 29. *Sunt vere sacrae literae, quae sacros faciunt et deificant. 5. ab adjuncto*, quia ab omnibus, non solum profanis, sed etiam ecclesiasticis scriptis est separata, et in sublimi canonicae auctoritatis sede constituta, cui serviat omnis fidelis et pius intellectus.

3. 2. *ὁμωνυμία*. Scripturae sacrae nomen usurpa- 2. ὁμω-
tur vel *γενικῶς*, *generaliter et improprie* pro omni- νυμία.
bus libris in codice biblico contentis, sive illi sint canonici sive apocryphi; vel *εἰδικῶς*, *specialiter et proprie* pro solis canonicis V. et N. T. libris. Sic Hieronym. praef. in Judith. scribit, *Nicaenam synodum librum illum in sacris Scripturis numerasse*, qui tamen ex eo non efficitur canonicus. Concilium Toletanum 2. Can. 1 librum sapientiae nominat *Scripturam sacram*, qui tamen itidem est extra canonem. Non poterunt Pontificii hanc vocabuli distinctionem repudiare, cum ipsi quoque ex canone quosdam excludant, qui in codice biblico continentur, ut inferius apparebit.

4. Bellarminus adhuc latiorem et generaliorem Scripturae sacrae appellationem statuit, quando lib. 2 de conciliis c. 12 §. dico secundo, pro defensione Gratiani, qui in jure canonico c. in canonicis. dist. 19. *Pontificum decretales* dixerat esse *sacras et canonicas Scripturas*, sic disputat: *Decreta pontificum dicuntur Scripturae sacrae, ut distinguantur*

a profanis; et canonicae, ut distinguantur a scriptis patrum, quae non sunt regula. Et postea. *Canones pontificum et conciliorum suo modo possunt dici scripta sacra et canonica*, quod probat ex act. 3. synodi VII. etc. Cum Martha extr. de celebrat. miss. ubi glossa dicit *Sacra Scriptura hic appellantur scripta Augustini.* Sed nos repudiata illa ἀκυρολογίᾳ solis canonicis V. ac N. T. libris Scripturae Sacrae et canonicae appellationem proprie et specifice acceptam vendicamus, interim ex hac Bellarmini distinctione utile illud consectarium deducimus. Si ex appellatione Scripturae Sacrae pontificum et conciliorum canonibus attributa nequaquam probari potest, pontificum et conciliorum decreta pertinere ad Scripturae canonem, utique etiam ex appellatione Scripturae sacrae libris apocryphis attributa non poterit probari apocryphos illos ac controversos libros ad Scripturae canonem pertinere. Sed verum prius. Ergo et posterius. Nulla proinde vis inest argumento, ab appellatione Scripturae sacrae desumto, quod toties Bellarminus urget pro asserenda controversorum illorum librorum auctoritate, ut suo loco plenius monebitur.

5. Pertinet et hoc ad ὁμωνυμίαν vocis explicandam, quod Scripturae nomine non tam *formale externum sive signa*, h. e apices literarum, *scribendi* actus et dictiones, quibus divina revelatio est descripta, quam *ipsum materiale sive signatum*, adeoque illud ipsum, quod scribendo notatur ac significatur, ipsum sc. Dei
II. 15. verbum de essentia et voluntate Dei nos instruens, sit intelligendum. Quidam illud sic efferunt, quod verbum Dei sumatur vel οὐσιωδῶς, pro ipsa sententia, quam Deus exprimit, vel ἐπουσιωδῶς seu secundum πάθη, quae sunt praedicatio et scriptio. Ut enim in omni scriptura ab intelligente sive νοερᾷ causa perfecta, ita quoque in hac prophetica et apostolica Scriptura duo sunt consideranda, vid. primo ipsae literae, syllabae et dictiones, quae scribuntur, et sunt externa symbola animi notiones significantia et exprimentia; secundo ipsae sententiae, quae sunt veluti signatum externis illis literarum, syllabarum et dictionum symbolis expressum, proinde Scripturae nomine hic utrumque complectimur et posterius quidem principaliter.

6. Ex quo ποριστικῶς colligimus. 1. Quaedam praedicari de Scriptura *respectu materialis*, utpote quod sit antiquior ecclesia, quod sit ipsum illud Dei verbum a prophetis et apostolis viva voce olim praedicatum; quaedam *respectu formalis*, quod sit temporis ratione ecclesia posterior, quod in die novissimo sit desitura, cum tamen ratione materialis nec *solvi* nec interire possit. Joh. 10, v. 35.

Inter verbum Dei et Scripturam non est reale discrimen.

7. 2. Inter *verbum Dei et Scripturam sacram* materialiter acceptam non esse reale aliquod discrimen. Probatur hoc 1. *ex Scripturae materia.* Idem ac nihil aliud prophetae et apostoli scripserunt, quod divina inspiratione edocti prius viva voce praedicarunt. 1. Cor. 15, v. 1. 2. Cor. 1, v. 13. Phil. 3, v. 1. 2. Thess. 2, v. 15. 1. Joh. 1, v. 3 quod postremum valde est emphaticum. *Quod vidimus et audivimus, annunciamus vobis. v. 4. Et haec scribimus vobis, ut gaudium vestrum sit plenum. v. 5 et haec est annunciatio, quam audivimus ab eo, et annunciamus vobis.* ταῦτα certe non sunt aliud atque aliud. Irenaeus libr. 3 adv. haeres. c. 1, p. 169. *Non per alios dispositionem salutis nostrae cognovimus, quam per eos, per quos evangelium pervenit ad nos, quod quidem tunc praeconiaverunt, postea vero per Dei voluntatem in Scripturis nobis tradiderunt fundamentum et columnam fidei nostrae futurum.* Niceph. libr. 2. Histor. c. 34. *Quae Paulus praesens oratione sua dilucide docuerat, eadem per compendium absens in memoriam revocans epistolas dedit. 2. ex phrasium ἰσοδυναμίᾳ.* Vaticinia prophetica V. T. in N. T. quandoque allegantur his verbis: *Ut impleretur quod dictum est per prophetam.* Matth. 1, v. 22. c. 2, v. 15. c. 4, v. 14 etc. quandoque vero hisce formulis, *ut impleretur quod scriptum est, quid dicit Scriptura? Scriptum est in prophetis, Scriptum est, etc.* Matth. 4, v. 4. 7. 10. Marc. 15, v. 28. Joh. 19, v. 36. Rom. 4, v. 3. c. 10, v. 11. c. 11, v. 2 etc. Ergo quod prophetae dixerunt vel praedixerunt, idem est cum eo quod scripserunt. Sic legere et audire verbum Dei in pari omnino censu habentur. Luc. 16, v. 29 jubentur divitis epulonis fratres *audire Moysen et prophetas.* At non poterant audire praedicationem Moysis et prophetarum ante aliquot secula jam tum defunctorum. Ergo ad evolvenda ipsorum scripta remittuntur, ac proinde legere scripta Moysis et prophetarum est audire Moysen et prophetas. Act. 13, v. 27. *Voces prophetarum leguntur per omne sabbatum.* quisquis ergo praelectioni propheticorum scriptorum interest, audit prophetarum voces, h. e. illud ipsum quod prophetae viva voce praedicarunt. Act. 15, v. 21. *Moyses ab antiquis temporibus habet in singulis civitatibus τοὺς κηρύσσοντας αὐτὸν, qui ipsum praedicent;* quomodo vero Moyses, hoc est, Mosaica doctrina in singulis civitatibus praedicabatur? explicatio statim sequitur, *dum per omne sabbatum in synagogis legitur.* Matth. 17, v. 5 voce coelitus delata jubemur *audire Christum*, Luc. 10, v. 16 jubemur *audire apostolos.* At non possumus alia ratione eos hodie audire quam in evangelistarum et apostolorum scriptis, canonicis V. T. libris omni ex parte homogeneis, in illis enim et per illa nobis loquuntur, sicut haec explicatio ab ipso Christo suppeditatur Joh. 5, v. 39. *Scrutamini Scripturas, illae de me testificantur. 3. ex regula logica: Accidens non mutat rei essentiam.* Accidit Dei verbo sive voce enuncietur, sive in literas redigatur. Unum idemque Dei verbum est, sive praedicationis sive scriptionis modo nobis innotescat, cum nec causa II
efficiens principalis, nec materia, nec forma interna, nec finis mutetur, sed tantum modus patefactionis in usu organico consistens variet. Exod. 20, v. 13 scriptum est: *Non occides.* Hoc verbum idem est cum eo, quod postea praedicatum et viva voce in

Christo repetitum. Matth. 5, v. 21. *4. ex δεικτικῇ particula ab apostolis usurpata.* Paulus de scriptura Mosaica et homogeneis V, ac N. T. libris δεικτικῶς inquit. τοῦτο ἔστι τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, *quod praedicamus.* Roman. 10, v. 9. Petr. 1. Epist. 1, v. 25. scribit, *Verbum DOMINI manet in aeternum.* τοῦτο δέ ἐστι τὸ ῥῆμα τὸ εὐαγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς, *hoc est verbum, quod evangelizatum est in vos.* Quo pertinet etiam dictum Johanniticum superius adductum. 1. Joh. 1, v. 3. 4. et 5. *5. Ex similium natura.* Sicut unum idemque est mandatum regium, quod voce praeconis promulgatur, et quod publico programmate descriptum affigitur: ita quoque verbum Dei scriptum et non scriptum est unum atque idem verbum. Quemadmodum homo, qui luce hesterna erat nudus, hodierna vero vestitus, unus homo est, qui bifariam sese habuit, non autem duplex seu duo homines: ita quoque verbum, quod prius praedicatum fuit viva voce et postmodum literis consignatum est, non est duplex DEI verbum, sed unum idemque, quod bifariam sese habuit. *6. ex consequente absurdo.* Si est duplex verbum scriptum et non scriptum, duplex etiam erit evangelium, et duplex gratiae promissio. Contrarium testatur apostolus Gal. 3, v. 15. 16. Si divisio verbi in scriptum et non scriptum esset, non divisio subjecti in sua accidentia, sed divisio generis in species, adeoque ipsam verbi essentiam ingrederetur, consequens foret, verbo pronunciato Dei verbum evanescere, pereuntibus libris verbum Dei perire, et quae sunt hujus generis absurda alia complura. Contrarium testantur Christus Luc. 21, v. 33. et Esaias c. 40, v. 9.

8. 3. Pontificios inter verbum Dei scriptum et non scriptum minus recte distinguere. Argumentis ipsorum, quibus hypothesin suam probare conantur, satisfieri potest, si observetur 1. posse hanc distinctionem certo modo ac respectu admitti, videl. si nomine *verbi non scripti* intelligatur divina revelatio viva voce a patriarchis ante exaratos libros Mosaicos propagata, sed post editum Scripturae canonem nullam statui potest verbum Dei non scriptum a scripto contradistinctum. 2. distinguendum esse inter capita divinae revelationis principalis, necessaria, essentialia etc. atque inter uberiorem eorundem explicationem. Prophetae et apostoli literis consignarunt capita doctrinae suae principalia, quae sunt omnibus scitu necessaria, quae viva voce latius ab eis exposita fuisse non negamus. Cyrill. libr. 12. in Joh. c. 68. sub fin. *Non omnia, quae Dominus fecit, conscripta sunt, sed quae scribentes tam ad mores quam ad dogmata putarunt sufficere, ut recta fide et operibus ac virtute rutilantes ad regnum coelorum perveniamus in Christo Jesu.* Augustin. tract. 49. in Joh. in princ. *Cum multa fecisset Dominus JESUS, non omnia scripta sunt, sicut sanctus evangelista testatur, multa Dominum Christum et dixisse et fecisse, quae scripta non sunt, electa sunt autem, quae scriberentur, quae saluti credentium sufficere videbantur.*

9. 3. *συνωνυμία* ** Scripturam sacram Spiritus Sanct. vocat γραφὴν, vel γραφὰς κατ' ἐξοχὴν Joh. 7, v. 38. et 42. Act. 8, v. 12. Rom. 4, v. 3. quandoque vero addito epitheto γραφὰς ἁγίας Rom. 1, v. 2.** ἱερὰ γράμματα 2. Tim. 3, v. 15. γραφὴν θεόπνευστον. v. 16. quia sicut Spiritu Sanct. φερόμενοι locuti sunt, ita quoque scripserunt sancti Dei homines. 2. Petr. 1, v. 21. Rabini, teste Galatino libr. 1. de arcan. Catholic. verit. c. 1. biblia vocant מַקְדְּשִׁיָה *rem Dei sanctam.* Item בֵּית מִקְדָּשׁ *domum sanctuarii,* quem titulum Venetiana Biblia habent praefixum. Cumque inter verbum Dei et Scripturam sacram materialiter consideratam non sit reale aliquod discrimen, ideo ad *συνωνυμίαν* referendae sunt honorificae appellationes, quae verbo Dei in Scripturis tribuuntur, utpote quod sit דְּבַר־יְהוָֹה λόγος θεοῦ, *verbum Dei,* II. 17.
a Deo editum et de Deo nos instruens, λόγια τοῦ θεοῦ, *eloquia Dei.* Rom. 3, v. 2. *ζῶν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ vivus et efficax Dei sermo* Heb. 4, v. 12. ῥήματα τῆς ζωῆς αἰωνίου, *verba vitae aeternae.* Joh. 6, v. 68. Cumprimis huc pertinet totus psalmus 119. in quo verbum Dei quamplurimis honorificis appellationibus insignitur. Compages librorum sacrorum vocatur a Spir. Sanct. סֵפֶר הַתּוֹרָה *liber legis* Jos. 1, v. 8. סֵפֶר יְהוָֹה *liber Jehovae.* Esa. 34, v. 16. מִקְרָא *lectio.* Nehem. 8, v. 8. eo quod legi pensitarique ad nostram salutem perpetuo debeat.

συνωνυμία.

10. Referenda etiam ad hunc locum honorifica illa encomia et variae periphrases, quibus ecclesiastici doctores Scripturam sacram exornant. Athanasius Dialog. 2. contra Maced. τροφὴ ψυχῆς ἡ γραφή. Basil. in Ps. 1. *Scriptura est communis medica animarum officina.* August. in enarr. Ps. 90. c. 2. et serm. 56. ad. fratr. in erem. Macarius homil. 33. Gregor. libr. 4. Epist. 40. Scripturam vocant *literas invitatorias, a Deo per sanctos viros nobis transmissas, quibus ad aeternam patriam invitamur. Quid est,* ait August. *Scriptura sacra, nisi quaedam epistola omnipotentis Dei ad creaturam suam, in qua verba Dei sonant et cor Dei discitur?* Dionysius Carthus. in comm. Epist. ad Titum. *Divina eloquia et rori et aquae et lacti et melli et vino assimilantur propter vim in ipsis generativam et augmentativam, sicut in lacte, et revivificativam sicut in vino, et mundicativam simul ac servativam, sicut in melle.* Petrus de Aliaco libr. 2. sentent. *Scriptura penetrat ut gladius, conterit ut malleus, ardet ut facula; velut gladius errorum zizania ascindit; velut malleus haereses universas interimit; velut facula criminum fasciculos comburit; velut lucerna per nocturna hujus mundi silentia lumen commeantibus exsistit.* Scriptura sacra est *fidei mensura, morum et errorum censura et ad coelos viam monstrans cynosura.* Scriptura est *os Spiritus sancti,* per quod credentes vocat; est *manus Spiritus s.,* per quam credentes ducit ad vitam aeternam; est *lux,* per quam oculos parvulorum illuminat. Scriptura est ἐκτύπωμα, expressio divinae sapientiae, Spiritus S. afflatu sanctis hominibus communicata. *Quod naufrago tabula;*

quod militi gladius; quod argentario malleus; quod architecto regula; hoc fidelibus est Scriptura sacra. Confer aphor. practic. sub tit. Verbum Dei.

CAPUT II.
DE CAUSA EFFICIENTE SCRIPTURAE SACRAE.

Causa efficiens Scripturae S. 11. 2. Ab ὀνοματολογίᾳ transitum facimus ad πραγματολογίαν, quae ab expositione causarum merito sumit initium, cum scire sit rem per causas cognoscere. Praemittenda quidem videri posset quaestio de τῷ ὅτι, an sit Scriptura aliqua sacra, divina et θεόπνευστος, in sublimi canonicae auctoritatis sede constituta. Sed *quia inter ecclesiae filios de eo nulla* datur dubitatio, et quia decisio hujus quaestionis contra Ethnicos demonstrandae pendet a Scripturae auctoritate, auctoritas a causa efficiente, ideo facilioris doctrinae ergo, de efficiente prius agendum erit.

1. Principalis quae est Deus. 12. *Causa efficiens Scripturae* est vel *principalis* vel *instrumentalis.* Causa principalis est verus Deus in essentia unus, in personis trinus, Pater, Filius et Spiritus sanctus. Probatur hoc 1. ex *Scripturae materia.* Scriptura materialiter accepta nihil aliud est, quam Dei verbum. Jam vero Deus est summus verbi sui auctor, quo sensu etiam Dei verbum vocatur. Ergo etiam Deus est summus Scripturae auctor.
II. 18. Scriptura nihil aliud est quam divina revelatio in sacras literas redacta. Nam revelatum Dei verbum et Scriptura sacra realiter non differunt, cum illas ipsas divinas revelationes sancti Dei homines in Scripturas redegerint. Jam vero solus Deus est, qui ex arcana majestatis suae sede prodiens non solum per opus creationis, sed etiam per expressum verbum primis parentibus ante lapsum, et iisdem, uti etiam patriarchis et prophetis post lapsum in V. T. sese, hoc est, doctrinam de sua essentia et voluntate revelavit, unde toties repetunt prophetae נְאֻם יְהוָה *dixit Dominus, dictum Jehovae, factum est verbum Domini, os Domini locutum est, audite verbum Dei etc.* ac in N. T. *locutus est ad nos per Filium.* Hebr. 1, v. 1. qui suos in universam terram ablegavit apostolos, de quibus dixit Luc. 10, v. 16. *Qui vos audit, me audit;* ac per eosdem, ut et per evangelistas necessaria divinae revelationis capita conscribi voluit. Ergo: Deus est Scripturae, vel quod idem est, divinae revelationis in sacras literas redactae auctor. Huc referendi sunt varii divinae patefactionis in V. T. modi, quos recenset Deus ipse Num. 12, v. 6. *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad eum.* v. 8. *Moysi autem ore ad os loquor, aspectu et non per aenigmata et figuras Dominum videt.* Quo respiciens auctor epistolae ad Hebraeos c. 1, v. 1. dicit, Deum πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως *multis vicibus multisque modis olim in V. T. ad patres fuisse locutum*, ubi et temporum et personarum et modorum, quibus revelatio divina facta est, diversitas insinuatur. Quandoque enim Deus allocutus est prophetas immediate per seipsum, quandoque per angelos, quandoque solam Dei vocem audiverunt, quandoque vero etiam externam aliquam speciem viderunt, quandoque Deus illis apparuit in exstasi et vigilantibus, quandoque per somnium et dormientibus, quandoque solo interiore afflatu eos instruxit interius; quandoque rerum imagines oculis ipsorum objecit exterius. Hos divinae revelationis modos quidam sic distinguunt. Revelatio divina in V. T. fuit vel *ordinaria* vel *extraordinaria.* Ordinaria 1. per verbum. 2. per Urim et Thummim. Extraordinaria facta fuit vel vigilantibus vel dormientibus. Vigilantibus vel per nudas visiones, vel per vocem. Dormientibus per somnia. Augustin. Steuchus ex Num. 12. quinque prophetiarum genera colligit 1. בַּמַּרְאָה *per visionem,* cum rem in visionibus revelatam intuemur. 2. בַּחֲלוֹם *in somnio*, quod contingit dormientibus, ac per internas visiones fieri potest. 3. בְּחִידוֹת *in aenigmatibus*, cum aliud videtur, aliud innuitur, ut erat, cum Ezechiel librum comederet, qualis etiam fuit apocalypsis facta Johanni. 4. בִּתְמֻנָה *in figura vel idea*, cum rerum imagines intuemur. Quintum genus praestantissimum est, quod fit per allocutionem divinam פֶּה אֶל פֶּה *ore ad os*, qui modus cum angelis Moysi fideli Dei servo fuit communis. Pertinet etiam huc modus revelationis per II.
Urim et Thummim in pectorali Sacerdotis Ex. 28, v. 30. de quo ex Rabbinis late disputant Galat. libr. 2. II.
de arcan. c. 12. Fagius in paraph. Chald. Ex. 28. Schindl. in Lex. in verbo אוּר ** Schickartus in tr. II.
de jure regio Ebr. מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ inscripto cap. I. theor. II.** Qualis fuerit ille divinae revelationis modus, exacte scire hominem hodie arbitramur posse neminem. II.
Confer tract. de legib. cerem. et forens. §. 9.

13. 2. *Ex scribendi mandato.* DEUS non solum per verbum suum hominibus sese patefecit, sed etiam II.
illud ipsum verbum suum viva voce prius prophetatum, postea per Moysen et prophetas in Veteri, ac per evangelistas et apostolos in N. T. in Scripturas redigi voluit. Cum enim per annos bis mille quadringentos et quinquaginta quatuor a creatione ac. mundi usque ad Moysis aetatem doctrina coelestis viva voce absque scripto fuisset propagata et conservata (cui propagationi et conservationi doctrinae coelestis per vivae vocis traditionem inserviit longaevitas patriarcharum, peculiares revelationes saepius factae et repetitae, repurgationes corruptelarum, factae per patriarchas etc.) tandem Deus vocavit Moysen, cui multis iisque illustribus miraculis ac cumprimis miranda eductione filiorum Israël ex Aegypto maximam auctoritatem conciliavit, per quem historiam creationis et lapsus, promulgationem protevangelii, promissiones de Messia subinde iteratas et solennem divinae legis repetitionem conscribi voluit, ac prophetis clariorem subinde revelationem doctrinae de

Messia proferentibus vaticinia sua annotandi mandatum expressum dedit, quo pertinent diserta mandata Moysi et prophetis in V. T. data. Ex. 17, v. 14. *Dixit Dominus ad Moysen. Scribe hoc memoriale in libro* c. 34, v. 27. *Scribe tibi verba haec, quia secundum verba ista pepigi foedus tecum et cum filiis Israel.* Esaiae dicit Dominus c. 8, v. 1. *Tolle tibi volumen grande, et scribe in eo stylo hominis.* c. 30, v. 8. *Scribe illud in tabula eis, et in libro exara illud, et erit in die novissimo in testimonium usque in seculum.* Jerem. dicit Dominus c. 30, v. 2. *Scribe tibi omnia verba, quae sum locutus ad te in libro.* c. 36, v. 2. *Tolle tibi volumen libri, et scribes in eo omnia verba, quae locutus sum ad te super Israel et super Juda et super omnes gentes a die, qua locutus sum ad te.* Ezechieli dicit Dominus c. 24, v. 2. *Fili hominis, scribe tibi nomen diei, quo appropinquavit rex Babel ad Jerusalem,* c. 43, v. 11. *descriptiones domus et omnes leges ejus scire fac eos et scribe in oculis eorum.* Habacuco dicit Dominus c. 2, v. 2. *Scribe visionem et explana in tabulis, ut percurrat, qui legerit eam.* Huc pertinet quod lingua Davidis dicitur *stylus prompti scribae* Ps. 45, v. 2. qui scriba non est alius quam Spiritus sanctus summus Scripturae autor, ut docet Basilius in enarr. hujus psalmi tom. 1, p. 273. De evangelistis et apostolis in N. T. poulo post in quaestionibus demonstrabitur, quod scribendi mandatum a Deo acceperint. Ex quibus omnibus sic concludimus. Cujus jussu et mandato prophetae in V. T. et apostoli in N.T. scripserunt, is est summus Scripturae auctor. Jam vero Dei jussu et mandato sancti illi Dei homines scripserunt. Ergo Deus est summus Scripturae auctor.

14. 3. *Ex interno ad scriptionem impulsu.* Sicut Spiritu sancto φερόμενοι, inspirati et impulsi locuti sunt sancti Dei homines 2. Petr. 1, v. 12. ita quoque ejusdem impulsu et inspiratu scripserunt. Ratio est, quia non solum in praedicatione doctrinae coelestis, sed etiam in scriptione fuerunt Dei organa, unde in ipsis librorum exordiis sese Dei servos et Christi apostolos vocant. Cumprimis vero peculiariter notetur, quod Scriptura sacra vocetur θεόπνευστος 2. Timoth. 3. v. 16. Atqui augustum illud nomen obtinere minime posset, nisi divina inspiratione esset exarata et Deus ejus summus auctor esset.

15. 4. *Ex augusto scriptionis initio.* Deus non solum verbum suum hominibus patefecit, in Scripturas illud redigi praecepit, et interno inspiratu ad scribendum prophetas et apostolos impulit, sed etiam verbi sui scriptionem suo facto et exemplo
24. initiavit, dedicavit et consecravit, quando verba legis suae tabulis lapideis ipsemet inscripsit. ut sic prima Scripturae origo Deum ipsum auctorem immediatum agnoscat. Exod. 24, v. 1. *Dixit Dominus ad Moysen. Ascende ad me in montem etc. et dabo tibi tabulas lapideas et legem et mandatum, quae scripsi ad docendum eos.* Exod. 32, v. 16. *Et tabulae opus Dei erant, et Scriptura Scriptura Dei erat.* Quod Rabbini referente Galatino libr. 7. de arcan. c. 1. et Reuchlino libr. 3. Cabalae dicunt, *legem Dei ante mundi creationem conditam esse duobus annorum millibus ac literis igneis in dorso ignis candidi scriptam*, id quilibet parabolice dictum esse intelligit. Nimirum pro more suo converterunt doctrinam majorum de aeterna et immota legis norma in nugas et fabulas. Josephus libr. 1. antiquit. c. 3. mentionem facit quorundam, quae a Setho duabus columnis ante diluvium fuerunt incisa et inscripta, sed ea non pertinuerunt ad Scripturae canonem, ac hodie amplius non exstant, nos vero hoc loco de origine Scripturae canonicae agimus. Augustin. libr. 15. de Civ. Dei c. 23. de Enochi scriptis sic disserit. *Scripsisse quidem nonnulla divina Enoch illum septimum ab Adam negare non possumus, cum hoc in Epistola canonica Judas apostolus dicat. Sed non frustra non sunt in eo canone Scripturarum, qui servabatur in templo Hebraei populi succedentium diligentia sacerdotum. Cur autem hoc, nisi quia ob antiquitatem suspecta fidei judicata sunt, nec utrum haec essent, quae ille scripsisset, poterat inveniri, non talibus proferentibus, qui ea per seriem successionis reperientur rite servasse. Unde illa, quae sub ejus nomine proferuntur, et continent istas de gigantibus fabulas, quod non habuerint homines patres, recte a prudentibus judicantur, non ipsius esse credenda, sicut multa sub nominibus et aliorum prophetarum et recentiora sub nominibus apostolorum ab haereticis proferuntur, quae omnia sub nomine apocryphorum autoritate canonica diligenti examinatione remota sunt.* Haec Augustinus. Sed Judas non dicit, Enochum scripsisse, sed tantum *prophetasse*, quod per praedicationem vivae vocis fieri potuit, ac Judas hoc Enochi vaticinium habere potuit ex indubitata traditione, sicut Paulus nomina magorum *Jannes et Jambres* 2. Tim. 3, v. 8. Quidam de reali potius quam verbali prophetia hoc accipiunt. Sicut mors corporalis in sex priores patres ecclesiae, videlicet in Adamum, Seth, Enos, Kenan, Mahaleël et Jared propter peccatum efficaciter dominata est, in septimum vero Enoch suam vim et potentiam exercere non potuit: ita quoque per sex millia annorum, quibus mundus hic stabit, in omnes homines dominabitur, sed in septimo millenario, qui initium aeternae ac coelestis vitae futurus est, amisso aculeo suo prorsus abolebitur, atque eo respicere arbitrantur Judam, quando Enochum septimum ab Adamo de judicio extremo vaticinatum esse scribit.

16. Certum igitur et immotum esto, canonicae Scripturae initium a Deo ipso in solenni legis promulgatione esse factum, quod ad autoritatem, dignitatem ac majestatem Scripturae illustrandam plurimum omnino facit. Quae enim *de libro Jobi* ab Origene libr. 1. in Jobum et quibusdam aliis afferuntur, quod eum Moyses apud Jethro socerum suum in terra Midian repererit, et secum ad filios Israël in Aegyptum attulerit, ut exemplo Jobi Pharaonicas oppressiones patienter ferre discerent, non possunt certis et immotis argumentis confirmari. Confer Sixt. Sen. libr. 1. Biblioth. sanctae tit. Job. p. 9. Judaei ex c. 24. Exod. v. 7. ubi mentio fit *voluminis foederis* ante

allatas decalogi tabulas, colligunt, Geneseos librum a Moyse conscriptum fuisse, antequam Deus decalogi tabulas scriberet. Sed manifestum est, in Mosaica illa relatione esse figuram anticipationis sive *ὕστερον πρότερον* Scripturis sacris familiarem, volumen enim illud foederis fuit *liber testamenti*, quod Deus cum Israëlitis in monte Sinai iniit, h. e. liber legis. Hebr. 9, v. 19. quod scribendi mandatum tunc demum Moyses accepit, cum Deus decalogi tabulas suo digito scripsisset. Exod. 34, v. 27. Num. 21, v. 14. mentio fit *libri bellorum Domini* סֵפֶר מִלְחֲמֹת יְהוָה Qui-
II. 25. dam putant librum illum fuisse Judaeis notum, hodie temporum injuria amissum absque ulla sacrarum literarum jactura, cum fuerit duntaxat historicum scriptum. Quidam Hebraeorum statuunt, hunc esse librum Judicum, in quo multa describuntur proelia, quae Israëlitae cum Amalec gesserunt. Quicquid sit, in Hebraeo est futurum יֵאָמַר *dicetur in libro bellorum Domini*, ex quo manifestum est, librum illum post Mosaicos esse scriptum. Jos. 10, v. 13. mentio fit סֵפֶר הַיָּשָׁר *libri justorum*, quod LXX. reddiderunt *βιβλίον τοῦ εὐθοῦς*. Quidam accipiunt de libro legis Mosaicae, qui dicatur liber recti et aequi, eo quod legem doceat. Rationem conjecturae proferunt hanc, quod in libro illo inveniantur promissa de ostentis, quae Deus propter Israëlitas sit editurus. Quidam existimant esse ipsum librum Josuae. Illud manifestum est, librum istum, quicunque tandem fuerit, non posse esse librum aliquem antediluvianum, cum agatur de historia, quae sub Josua accidit. Non potest igitur certis et evidentibus argumentis demonstrari, ante scriptionem legis Dei manu in tabulis lapideis exaratam librum aliquem sacrum et canonicum fuisse scriptum, ex quo porro sequitur, originem canonicae scripturae ad Deum ipsum omnino esse referendam.

Pater. 17. Ut autem in reliquis Dei operibus, ita quoque in revelatione verbi et promulgatione Scripturae ordo ac discrimen personarum Trinitatis observandum. *De Patre* dicitur Luc. 1, v. 55. quod *locutus fuerit ad patres* v. 70. *per os sanctorum, qui a saeculo sunt prophetarum ejus*. Hebr. 1, v. 1. quod *multifariam multisque modis locutus fuerit ad patres per prophetas, novissime autem locutus nobis sit ἐν υἱῷ, in Filio ac per Filium* v. 2. *per quem et saecula fecerit*, hoc est: Quemadmodum Pater per Filium creavit totum hoc universum, non tanquam per instrumentum aliquod separatum, nec tanquam per inferiorem aliquem ministrum, sed ut per substantialem ac coëssentialem virtutem; ita quoque per Filium locutus est non tanquam per ministrum aliquem, quales fuerunt patriarchae, prophetae et apostoli, sed tanquam per essentialem et hypostaticam *sapientiam*. 1. Corinth. 1, v. 30.
Filius. Prov. 8, v. 12. Matth. 11, v. 18. *Filius* secunda Deitatis persona propterea dicitur *ὁ Λόγος*, et in Chaldaicis Bibliis Memrah, quia est persona illa, per quam Pater cum primis parentibus et patriarchis locutus est, quaeque aliquoties in forma ea, quam in plenitudine temporis postea assumsit, Sanctis in V. T. apparuit, et familiariter cum eis locuta est. Hanc rationem appellationis suppeditat ipse Johannes, quando post nomen *Λόγου* Filio attributum subjicit, ipsum *consilium Dei* de salute nostra *enarrasse* c. 1, v. 18. Iren. libr. 4. adv. haeres. c. 14, p. 242. super dictum. *Nemo cognovit Patrem, nisi Filius et quibuscunque Filius revelaverit. Revelaverit* (inquit) *non solum in futurum dictum est, quasi tunc inciperet Verbum manifestare Patrem, cum de Maria natus, sed communiter per totum tempus positum est. Ab initio enim assistens Filius suo plasmati revelat omnibus Patrem, quibus vult et quando vult, et quemadmodum vult Pater*. Nazianzen. orat. 2. de Filio p. 164. Filium inter reliquas causas dicit vocari *Λόγον διὰ τὸ ἐξαγγελτικόν*. Cum in plenitudine temporis assumsisset humanam naturam, ipse in persona propria per tres annos, et quod excurrit, semen verbi sparsit, scripto vero nihil eorum complexus est. Quod enim de epistola quadam Christi ad Abgarum Edessenorum toparcham ex urbis Edessae grammatophylacio desumtum refert Eusebius libr. 1. Hist. Ecclesiast. c. 14. sum sit extra Scripturam canonicam, est incertum. Baronius in annalibus ann. 31. num. 57. fidem hujus epistolae multis confirmare nititur, sed opponimus illi auctoritatem Gelasii pontificis, qui una cum concilio Romano utramque epistolam tam Abgari ad Christum, quam Christi ad Abgarum inter apocrypha retulit c. Sancta Romana. dist. 15. Gelasii judicium sequuntur Melchior Canus qui historiam de mutuis inter Christum et Abgarum literis habet pro fabula, et Costerus qui in En- II.
chirid. p. 43. sic disputat. *Scripsit Christus Joh. 8. digitis sed in terram et non nobis sed Judaeis. Literae Christi ad Abgarum regem non exstant propria Christi manu, neque unquam ab ecclesia pro ejusmodi sunt acceptae*. De Spiritu sancto haec lo- Sp. S.
quuntur dicta. 2 Sam. 23, v. 2. *Spiritus Domini locutus est per me, et sermo ejus fuit per linguam meam*. (Ut autem Spiritus Domini locutus est per Davidem, ita quoque scripsit per Davidem, unde linguam suam comparat *stylo prompti scribae*. Psal. 45, v. 2. qui scriba, ut superius etiam monuimus, est Spiritus sanctus.) Act. 28, v. 25. *Bene Spiritus sanctus locutus est per Esaiam prophetam ad patres nostros*. 1. Petr. 1, v. 11. *Spiritus Christi in prophetis praedixit futuras passiones* 2. Petr. 1, v. 21. *Spiritu sancto φερόμενοι locuti sunt sancti Dei homines*. Cum apostoli synodicam epistolam scriberent et augustum scriptionis initium in N. T. facerent, diserte addiderunt, *Visum est Spiritui sancto et nobis*. Act. 15, v. 28.

18. *Causae instrumentales* Scripturae S. fuerunt *sancti Dei homines*. 2. Petr. 1, v. 21. h. e. homines peculiariter atque immediate a Deo ad id vocati et electi, ut divinas revelationes scripto consignarent, quales fuerunt prophetae in V. et evangelistae ac apostoli in N. T. quos propterea merito *Dei amanuenses, Christi manus et Spiritus sancti tabelliones sive notarios* vocamus, cum nec locuti fuerint nec scripserint humana sive propria voluntate, sed *φερόμενοι ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἁγίου*, acti, ducti, impulsi, inspi-

rati et gubernati a Spir. sancto. Scripserunt non ut homines, sed ut *Dei homines*, h. e. ut Dei servi et peculiaria Spiritus S. organa. Quando igitur liber aliquis canonicus vocatur liber Moysis, psalterium Davidis, epistola Pauli etc. illud fit duntaxat ratione ministerii, non ratione causae principalis, unde Augustin. libr. 18. de civ. Dei cap. 41. de canonicis V. T. libris sic loquitur. *Ipsi illis* (Israelitis) *philosophi, ipsi sapientes, ipsi theologi, ipsi prophetae, ipsi doctores probitatis atque pietatis. Quicunque secundum illos sapuit et vixit, non secundum homines, sed secundum Deum, qui per eos locutus est, sapuit ac vixit, non haec ora humana, sed oracula divina fuderunt.* De canonicis N. T. libris idem libr. 1. de cons. Evang. c. 35. sic disserit. *Quicquid Christus de suis dictis ac factis nos scire voluit, ipsis* (evangelistis et apostolis) *scribendum tanquam suis manibus imperavit.*

Qua-

19. Quaeritur hoc loco. 1. *Quare Deus verbum suum prius viva voce propagatum in Scripturas redigi voluerit?* Ostendit chronologia, per 2454 annos coelestem doctrinam per vivae vocis traditionem sine scripturarum adminiculo fuisse conservatam, postea vero Deus per Moysen et prophetas in V. ac per evangelistas et apostolos in N. T. eandem literis mandari voluit, cujus consilii sui ipsum, utpote sapientissimum gravissimas habuisse causas, dubitari nequit. Videntur autem fuisse praecipuae et primariae. *1. Vitae humanae brevitas.* Patriarchae plerique omnes, qui ante diluvium vixerunt, fuere *μακρόβιοι*, quorum aetas ad octingentos et nongentos annos assurrexit Gen. 5, v. 5. et seqq. potuit igitur ipsorum temporibus doctrinae sinceritas per vivae vocis traditionem conservari, sed anni posterorum, qui post diluvium vixerunt, non attigerunt annos majorum. Gen. 47, v. 9. ac Moyses primus V. T. scriptor de suis temporibus dicit, Ps. 90, v. 10. *Dies annorum nostrorum in ipsis sunt septuaginta anni, si in excellentia octoginta anni*, ergo tum non amplius commode absque scripto puritas verbi divini conservari potuit. *2. hominum numerositas.* Genus humanum progressu temporis magis magisque fuit multiplicatum et ecclesiae pomoeria dilatata, ergo per Scripturas illis consulendum fuit, cum traditio pura et sincera ad omnes non pertingeret. *3. custodiae a traditione exspectandae infidelitas.* Quam infidelis custos puritatis in doctrina coelesti fuerit traditio, ostendunt tum multiplices corruptelae, quae eo tempore, quo per traditionem doctrina conservari debuit, in ecclesiam irrepserunt, Jos. 24, v. 3. *Patres vestri Thare, Abraham, etc. servierunt Diis alienis.* Genes. 35, v. 2. in familia Jacobi inveniuntur *idola.* Ezech. 20, v. 7. Israelitae in Aegypto coluerunt *offensiones oculorum etc.* tum crebrae illae revelationes, quae ad prohibendas et removendas illas corruptelas subinde fuerunt adhibitae. *4. memoriae humanae imbecillitas.* Cum enim eorum, quae humanum transcendunt captum, facilis sit oblivio, ideo divinae providentiae consultissimum fuit visum, capita divinarum revelationum primaria scripto comprehendi. Justinus Apol 2. pro Christ. p. 58. et in Dial. cum Tryph. scripta evangelistarum vocat *ἀπομνημονεύματα*, q. d. *memoriae mandata ac recitata Christi dicta et facta.* Eusebius lib., 3. Hist. Eccles. c. 24. de Matthaeo scribit. *Cum praedicasset Hebraeis, et ad gentes ire pararet, utile judicavit, si iis, quos corpore deserebat, aliquod memoriale doctrinae suae et praedicationis relinqueret.* Idem de eo affirmat Niceph. libr. 2. Hist. Eccles. c. 45. *Discedens* (Matthaeus) *absentiam suam scripto praesenti compensavit.* De Marco sic scribit Niceph. libr. ejusd. c. 15. secutus Clementem Alexandrinum libr. 6. Strom., Hieronymum in catalogo, et Eusebium libr. 6. Hist. c. 13. *Tantum in auditorum animis pietatis lumen reliquit Petrus, ut auditis contenti esse et in iis, quae sine scripto de divino verbo addidicissent, permanere non possent. Quam ob causam Marcum, qui tum apostolum consectabatur, magna animorum contentione obtestabantur, ut monumentum aliquod traditae sine scripto disciplinae in literas relatum eis relinqueret, neque prius inde discederet, quam id, quod rogatus esset, perfecisset. Quo cognito apostolus divini instinctu Spiritus, perquam est tam eximia eorum virorum delectatus voluntate et cupiditate etc.* De Paulo idem libr. 2. Hist. c. 34. scribit. *Paulus ad eos, quos ipsum adire Spiritus S. vis et gratia jusserat, quosque per fidem in Christum evangelicam magnifice regenuerat, quae praesens oratione sua dilucide docuerat, eadem per compendium absens in memoriam revocans epistolas dedit.* Huc referri potest locus Petrinus 2. Epist. 1, v. 15. *σπουδάσω δὲ καὶ ἑκάστοτε ἔχειν ὑμᾶς μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξοδον τὴν τούτων μνήμην ποιεῖσθαι. Quin et curam atque operam adhibebo, ut post meum decessum, omni tempore possitis horum, de quibus nunc scribo, memoriam vobis renovare.* Id enim fecit relinquendo illis monumentum suarum epistolarum, quibus saepe relectis futurum esset, ut praeceptorum ac monitorum ejus nunquam obliviscerentur, quem esse genuinum hujus loci sensum, agnoscit Estius scriptor Pontificius in comm. *5. coelestis doctrinae stabilitas.* Hanc rationem exprimunt ipsimet evangelistae et apostoli. Luc. 1, v. 3. *Visum est mihi assecuto omnia a principio diligenter ex ordine tibi scribere.* v. 4. *ut cognoscas eorum verborum, de quibus institutus es τὴν ἀσφάλειαν*, ubi trium verborum emphasis probe notanda. Nam verbo *ἀνατάξασθαι* innuit propter corruptelas quorundam, qui viva voce aliena ab evangelica veritate tradiderunt, opus fuisse accurato scripto rem prout gesta fuit a principio usque ad finem exponente. Et quia se *πεπληροφορημένα* allaturum affirmat, omnem suspicandi aut dubitandi de suo evangelio occasionem lectori praecidit. Atqui ut ipsum muniat contra figmenta, errores atque haereses, *ἀσφάλειαν* se traditurum pollicetur, quod hujus narrationis praesidio tuti futuri sint contra Satanae fraudes et hominum commenta, quicunque in vere dictis acquiescentes, non praebebunt aures mendaciis. Philip. 3, v. 1. *Eadem vobis scribere mihi quidem non est molestum, vobis autem*

ἀσφαλὲς, vos firmos ac tutos praestat. Iren. libr. 3. adv. haeres. c. 1. *Apostoli, quod primum praeconiaverunt, postea per Dei voluntatem in scripturis nobis tradiderunt fundamentum et columnam fidei nostrae futurum.* De Luca memorat Eusebius libr 3. Hist. c. 24. ideo eum scripsisse, *quia viderat multos alios temere praesumsisse literis mandare, quae non perfecte noverant, ut ab incertis aliorum narrationibus nos abstraheret.*** *6. Hominum improbitas.* Theophyl. in prooem. super Matth. p. 1. *Magni quidem illi atque divini viri, qui ante datam Moysi legem vixere, non ex literis et libris discebant, sed munda praediti mente, Spiritus illustratione illumi-*
II. 28. *nabantur, atque in hunc modum, Deo ipsis ore ad os colloquente, quae Deo placita erant cognoscebant. At postquam deteriores facti sunt homines et indigni, qui a Spiritu S. illustrarentur et docerentur, concessit tandem misericors Deus Scripturas, ut videl. per illas divinae voluntatis essent memores.* Chrysost. hom. 1. in Matth. *Patriarchas et apostolos mente puriores fuisse ac proinde Deum illos allocutum fuisse et sine Scripturis docuisse, nos vero rudiores atque hebetiores esse ac proinde Deum voluisse nos per Scripturas erudire.*** 7. Accessit ad has causas in N. T. *haereticorum perversitas*, quae fuit reprimenda. Illis enim figmentis suis erroneis traditionum nomen praetexere solenne fuit, quod de Simonianis memorat Iren. libr. 1. c. 1, p. 14. de Archonticis Epiphanius, ac de omnibus haereticis Iren. libr. 3. c. 2. De Johanne evangelista commemorant pii veteres, quod praecipua causa contexendae historiae evangelicae ipsi exstiterit Ebionis et Cerinthi haeresis in Asia spargi coepta. Iren. libr. 3, c. 11 p. 184. *Johannes Domini discipulus volens per evangelii annuntiationem auferre eum, qui a Cerintho inseminatus erat hominibus errorem et multo prius ab his qui dicuntur Nicolaitae etc. ut confunderet eos etc. et regulam veritatis constitueret in ecclesia, sic inchoavit evangelium.* Hieronym. in prooem. comm. in Matth. *Johannes apostolus et evangelista cum esset in Asia, et jam tunc haereticorum semina pullularent, Cerinthi, Ebionis et caeterorum, qui negant Christum in carne venisse etc. coactus est ab omnibus paene tunc Asiae episcopis et multarum ecclesiarum legationibus de divinitate Salvatoris altius scribere, et ad ipsum, ut ita dicam, Dei verbum non tam audaci quam felici temeritate prorumpere: unde ecclesiastica narrat historia, cum a fratribus cogeretur, ut scriberet, ita facturum se respondisse, si indicto jejunio in commune omnes Deum deprecarentur, quo expleto revelatione saturatus illud prooemium e coelo veniens eructavit: In principio erat verbum.* Tres hasce posteriores scriptionis causas expressit Thomas de Aquin. in cat. aurea super Evangel. *Scripserunt,* inquit, *evangelistae et apostoli 1. ut quos praesentes non possent, per scripturam de evangelio docerent. 2. ut in perpetua memoria conservarentur, quae de Christi dictis ac factis nos scire convenit. 3. ne per haereticos falsa doctrina sub nomine evangeliis pargeretur.*

Q. 2. An 20. Quaeritur 2. *An necessarium fuerit Scripturas in ecclesia exstare?* Scripturas sacras esse *utiles* nemo Christianorum negare potest, cum disertis verbis id adstruat apostolus 2. Timoth. 3, v. 16. instruunt enim nos de rebus natura ignotis, ut patet ex doctrina evangelii, conservant doctrinae puritatem contra corruptelas et errores Matth. 22, v. 39. conferunt nobis certitudinem Luc. 1, v. 3. 2. Petr. 1, v. 19. adeoque *πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ* sunt *ὠφέλιμοι*, unde ad diligentem et assiduam earum lectionem revocamur Joh. 5, v. 39. 1. Tim. 4, v. 13. 2.Tim. 3, v. 15. hoc vero in quaestione est, an cum utilitate illa etiam *necessitas* quaedam sit conjuncta, propter quam Deus in ecclesia eas exstare voluerit? Negat hoc Bellarminus libr. 4. de verbo Dei c. 4. ac demonstrare conatur, *Scripturas sine traditionibus non fuisse simpliciter necessarias*, quam sententiam sic declarat, quod necessariae fuerint Scripturae *non simpliciter, sed ad bene esse*, id est, utiles duntaxat. Probat eandem sequentibus fundamentis. *1. quia ante Moysen nulla fuit Scriptura divina. Ut ergo potuit antiqua illa religio sine Scriptura ad duo millia annorum conservari, ita quoque doctrina Christi conservari potuisset sine Scriptura ad mille quingentos annos. 2. a Moyse usque ad Christum exstiterunt quidem Scripturae, tamen eae solae erant Judaeorum; reliquae gentes, in quibus etiam erat apud aliquos vera religio et fides, sola traditione non scripta utebantur. 3. In ipso populo DEI etsi exstarent Scripturae, tamen magis utebantur Judaei traditione quam Scriptura, quia usque ad tempora Esdrae Scripturae non erant redactae ad formam librorum, ut facile et commode haberi possent, sed erant dispersae in variis annalibus et chartis, et interdum ex negligentia sacerdotum longo tempore non inveniebantur.* 2. Reg. 22. *Esdras autem post captivitatem omnia collegit et in unum corpus redegit 4. a Christi adventu per annos multos ecclesia fuit sine Scripturis,* teste Irenaeo libr. 3. adversus haereses cap. 4.

21. Ad hunc Bellarmini *μισογράφου* discursum respondemus. 1. *in genere.* Distinguendum est inter *necessitatem absolutam et hypotheticam.* Scripturae non fuerunt necessariae absolute et simpliciter, sed ex hypothesi *propter hominum corruptionem*, ut loquitur Chrysost. homil. 1. in Matth. et propter causas reliquas in praecedente quaestione enumeratas. Potuisset nos Deus sine Scripturis ad vitam aeternam erudire, sed quia non nisi per Scripturas in negotio salutis nobiscum agere voluit, ideo jam ex hypothesi Scripturae sunt necessariae.

22. 2. *In specie* ad singula illius discursus membra. 1. Alia est ratio temporum Moysis aetatem antegressorum, alia vero sequentium. Temporibus patriarcharum ante Moysen doctrinae coelestis puritas vivae vocis traditione commode conservari poterat, tum propter summam patriarcharum autoritatem variis testimoniis divinis confirmatam, tum propter eorundem longaevitatem, tum ob ecclesiae ad unicam duntaxat gentem, astrictae exiguitatem, tum ob divi-

narum revelationum subinde repetitarum multiplicitatem, tum ob corruptelarum raritatem, quippe quae patriarcharum autoritate statim reprimebantur, tum propter rudimentorum populo Dei sancto ante Mosen usitatorum varietatem, quae cum pleraque omnia temporibus Moysis desinerent, divina sapientia Scripturas judicavit ecclesiae esse necessarias. 2. Apud gentes ad ecclesiae Israeliticae consortium vocatas non fuisse Scripturas usitatas, sed sola traditione non scripta eas fuisse contentas, gratis dicitur. Quomodo enim ignotae potuerunt esse Scripturae sacrae illis, qui fidei confessione populo Israelitico sese aggregarunt, cum principale et primarium fidei Israeliticae caput, imo fundamentum fuerit illud, quod in Mosaicis et propheticis Scripturis coelestis doctrina viam salutis docens contineatur? Notum est Ptolemaeo Philadelpho Aegypti regi allata esse Biblia et ejusdem auspiciis in Graecam linguam conversa. Nota sunt philosophorum et poëtarum gentilium furta, quibus quaedam ex sacris literis in suos transtulere libros. Eunuchus reginae Candacis in curru legit Esaiam prophetam Act. 8, v. 28. Quando *Moyses* id est scripta Mosaica, *a temporibus antiquis in singulis Judaeae civitatibus per omne sabbatum in synagogis fuere praelecta.* Act. 15, v. 21. potuerunt etiam proselyti ad eorum auditionem accedere. Ac si vel maxime evictum esset, gentes illas ad verum Israëlis DEUM conversas sola traditione non scripta fuisse usas, tamen illud duntaxat probaret, Scripturas non esse in individuo omnibus ad salutem absolute necessarias, cum vivae vocis praedicatione Scripturis per omnia conformi quidam convertantur, sed ex eo inferri non posset, respectu ad totam ecclesiam habito Scripturas non esse necessarias. 3. Ejusdem veritatis est, quod etsi in populo Dei exstarent Scripturae, Judaei tamen magis usi fuerint traditione quam Scriptura. Israëlitae enim ubique ad scriptam Dei legem tanquam ad unicam fidei, morum et cultus divini regulam revocantur. Deut. 4, v. 26. c. 12, v. 32. Jos. 23, v. 6. Esa. 8, v. 20. nuspiam vero ad traditiones non scriptas remittuntur. Certe quae parentes jubentur filiis suis enarrare Deut. 6, v. 20. Ps. 44, v. 1. Ps. 78, v. 3. ea non ex traditionibus, sed ex scripta Dei lege erant unice petenda. Ac testatur historia illius ipsius temporis, quod Bellarminus adducit, quoties Judaei vel latum unguem a Scripturae regula ad traditiones, consuetudines, proprias ratiocinationes, exempla aliarum gentium etc. discesserunt, protinus ad errorum praecipitia eos fuisse abductos et corruptelas coelesti doctrinae fuisse illatas. Quid *quod non desunt quidam catholici, qui negant ullam fuisse traditionem non scriptam apud Judaeos*, fatente Bellarmino libr. 4. de verbo Dei scripto c. 8. quomodo
22. igitur magis traditioni quam Scripturis adhaerescere potuerunt? Quod probationis loco Bellarminus adducit, parum roboris obtinet. Esdras psalterium et alios libros sacros in ordinem redegit, non tamen ita perturbatae et ignotae ante ipsum fuerunt Scripturae, ut legi non potuerint. 4. Paucis initio N. T. annis Christi et apostolorum doctrina sine scripto conservata fuit. (Juxta Irenaei supputationem per viginti annos ecclesia N. T. scriptis apostolicis caruit, refert enim Matthaeum tunc primum scripsisse, cum Paulus jam esset Romae. Sed Theophylactus dicit, Matthaeum octavo statim post Christi ascensionem scripsisse anno, ac Paulus antequam Romam duceretur, jamdum aliquot epistolas ad minimum sex scripserat) postea vero cum evangelii doctrina ad gentes esset propagata, ipsa experientia de Scripturae necessitate apostoli edocti fuerunt, quod Bellarminus ipse quodammodo agnoscit, quando in hoc ipso capite §. Secundo etc. sic scribit: *Apostoli ad praedicandum sua sponte et ex proprio instituto perrexerunt, sed ad scribendum non nisi necessitate quadam coacti animum applicuerunt.* Adde quod diversa sit ratio illorum temporum, quibus apostoli vixerunt, et eorum, quae mortem apostolorum sunt secuta. Apostoli immediato Spiritus sancti afflatu ducti habuerunt privilegium infallibilitatis, sed apostolorum in ministerio successores eodem fuere destituti. Dn. Chemnicius in exam. concil. p. 29. etiam hoc monet, quod doctrina evangelii antequam conscriberetur, fuerit prius contra Judaeorum et gentium calumnias et contradictiones praedicatione apostolorum signis et prodigiis per totum terrarum orbem confirmanda et assensione credentium in omnibus terris comprobanda, ut certi essemus, ea quae scripta sunt, non esse dubia, incerta et parum firma, sed πεπληροφορημένα. Luc. 1, v. 1. hoc est, a Deo per apostolos confirmata, et a primis fidelibus per totum mundum ut certissimae fidei comprobata. Denique illo ipso tempore, quo ecclesia N. T. scriptis apostolicis fuit destituta, exstabat V. T. Scriptura, in qua ejusdem doctrinae, quam apostoli tradiderunt, summa exponitur, et ad cujus lectionem auditores suos remiserunt. Joh. 5, v. 39. 2. Tim. 3. v. 15. etc.

23. Q. 3. *An evangelistae et apostoli in N. T. habuerint scribendi mandatum?* Negant Pontificii. Sic enim Lindanus libr. 1. panopl. c. 23. *Natura verbi evangelici a scripto et literis plane abhorret.* Bellarm. libr. 4. de verbo Dei c. 4. §. Secundo. *Si Christo et apostolis fuisset propositum, verbum Dei coarctandi et restringendi ad Scripturam, imprimis rem tanti momenti Christus aperte praecepisset, et apostoli alicubi testarentur, se ex mandato Domini scribere, quemadmodum ex mandato Domini in toto orbe docuerunt. At id nusquam legimus.* Costerus in Enchir. p. 43. *Christus ecclesiam suam a chartaceis scriptis pendere, et mysteria sua membranis committere noluit.* Pistor. in hodeget. p. 32. *Apostoli non scripserunt ex proposito, sed propter incidentem necessitatem.* p. 33. *non ex Dei mandato.*

Q. 3. An evangelistae et apostoli habuerint scribendi mandatum.

24. Contra erroneam illam assertionem argumenta producimus sequentia. *1. ex impulsu divino*, quo ad scribendum sancti Dei homines permoti fuerunt. Quicunque impulsu et inspiratione divina permoti ad scribendum accesserunt, illi mandato et voluntate Domini scripserunt. Ratio est, quia in sanctis Dei hominibus mandatum exterius et impulsus interior

aequiparantur. Quid enim aliud est divinus ille impulsus quam mandatum internum et occultum ejusdem omnino auctoritatis ac ponderis cum mandato externo et manifesto? Etiam prophetae in V. T. non semper acceperunt externum et expressum mandatum scribendi, et tamen scriptura ipsorum est et judicatur divina ex Dei mandato profecta. Oseae v. 12. *ait Dominus, scripsi illis magnalia legis meae*, ubi Mosaicam Scripturam ex instinctu et impulsu suo profectam sibi ipsi tribuit. Jam vero evangelistae et apostoli impulsu et inspiratione divina permoti ad scribendum accesserunt. Probamus hoc testimoniis. 1. *Scripturae.* πᾶσα γραφὴ scilicet ἱερὰ, ut ex vers. praeced. constat, ἐστὶ θεόπνευστος,
II. 31. ait apostolus 2 Timoth. 3, v. 16. impulsu divino tradita, et quasi *inspirata*, ubi loquitur non solum de libris V. T. sed etiam de scriptis N. T. quae illis sunt omnino homogenea, quaeque eo tempore maxima ex parte jamtum exstabant, cum haec posterior ad Timotheum epistola inter omnes apostolicas sit ul-
2. Patrum. tima anno Christi 59. scripta. 2. *Patrum.* Iren. libr. 3. adv. haeres. c. 1. *Apostoli quod primum praeconiaverunt, postea per Dei voluntatem Scripturis nobis tradiderunt.* Athanasius in epistola ad Liberium de Christo scribit. *Hic V. et N. T. composuit.* Epiphanius contra ἀλόγους: *Tunc Spiritus sanctus impellit Lucam, ut ab imo profundo proferret sententiam confutantem deceptos, utque denuo manum admoveret iis, quae alii praeterierunt.* Dorotheus Cyri episcopus refert, *Lucam ex mandato Petri suum evangelium, et Acta sua ex mandato Pauli exarasse.* Atqui illa mandata Petri et Pauli ex Spiritus sancti inspiratione fuere profecta, quia φερόμενοι a Spiritu sancto locuti sunt sancti Dei homines. 2. Petr. 1, v. 21. De Marco scribit Hieron. in catalog. quod *Petrus evangelium rogatu fratrum Romae ab ipso scriptum approbaverit, et ecclesiae legendum sua autoritate commendarit*, quibus similia ex Clemente Alexandrino recenset Eusebius libr. 1, c. 15. ut paulo superius etiam monuimus. August. libr. 1. de cons. evangel. cap. ult. *Cum illi* (evangelistae et apostoli) *scripserunt, quae ille ostendit et dixit, nequaquam dicendum est, quod ipse non scripserit, quandoquidem membra ejus id operata sunt, quod dictante capite cognoverunt. Quicquid enim ille de suis dictis et factis nos legere voluit, hoc scribendum eis tanquam suis manibus imperavit. Hoc unitatis consortium et in diversis officiis concordium membrorum sub uno capite ministerium quisquis intellexerit, non aliter accipiet, quod narrantibus discipulis Christi in evangelio legerit, quam si ipsam manum Domini, quam in proprio corpore gestabat, scribentem conspexerit.* Eucherius in regulis: *In consilio Dei nobis utique inaccessibili et incomprehensibili ante secula depositum est, quando et qualiter, quibusve autoribus Scriptura sacra conderetur.* 3. *ipsorum adversariorum.* Bellarm. libr. 4. de verbo Dei c. 3. §. Falsum. *Non negamus, quin Deo volente et inspirante apostoli scripserint quae scripserunt, aliud vero est aliquid facere Deo suggerente et inspirante, aliud coaperte praecipiente.* Et postea. *Loquitur Augustinus de imperio interno, quo Christus invisibiliter ut caput membra sua movet ad varias actiones, quod imperium suggestio quaedam et inspiratio potius, quam praeceptum proprie dictum existimari debet.* (Imo vero quae ex inspiratione divina prophetae olim protulerunt et fecerunt, ea ex mandato Domini protulisse et fecisse censentur. Idem de apostolis esto judicium. Neve quis ex loco apostolico 1. Cor. 7, v. 25. discrimen faciendum censeat inter Dei mandatum et inspirationem, notandum, quod apostolus loquatur de mandato quodam generali omnes virgines obligante, quod expresse et specialiter hac de re a Deo sit promulgatum, a quo distinguit suam γνώμην temporum illorum et personarum conditioni prudenter accommodatam. Perstat igitur conclusio, quod evangelistae et apostoli ex mandato et voluntate Dei scripserint.

25. 2. *Ex mandato Christi*, quo jubentur *docere omnes gentes.* Qui jubentur docere omnes gentes, illi etiam jubentur doctrinam suam scripto complecti, neque enim omnes gentes etiam secuturi temporis viva voce absque scripto docere poterant. Jam vero apostoli jubentur *docere omnes gentes* Matth. 28. v. 19. non illius solum, sed etiam secuturi temporis, ut constat ex promissione addita v. 20. *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi.* Ergo. Dixerit aliquis, *si ex his verbis Christi evinci posset, mandatum scribendi apostolis fuisse datum, consequens fore, quod debuerint omnes scribere, cum omnes ex aequo hoc mandatum acceperint.* Resp. mandatum hoc toti apostolorum collegio, ac venerandae dodecadi fuit datum. Sufficit ergo, quod quidam illorum scripserint, quorum scripta reliqui suo suffragio confirmarunt, et II
auditores suos ad ea remiserunt. Mandatum praedicandi pertinebat non solum ad universos, sed etiam singulos, sed scribendi mandatum a quibusdam duntaxat executioni fuit dandum, cum non fuerit necessarium omnes ac singulos scribere, quod ipsum ex peculiari DEI instinctu et familiari Spiritus sancti alloquio cognoscere potuerunt.

26. 3. *Ex apostolorum officio.* Quorum officium est non solum viva voce *praedicando*, sed etiam *scribendo* de Christo salvatore testari, illorum Scriptura a mandato divino originem trahit. Ratio est, quia, nisi Scriptura illa esset divina et a divino mandato profecta, utique nec testimonium posset esse divinum. Testis in judicio non requisitus audiri non debet. Jam vero apostoli non solum viva voce praedicando, sed etiam scribendo de Christo testati sunt ac testari etiam debuerunt. Johan. 15, v. 27. *Vos perhibebitis de me testimonium.* Actor. 1, v. 8. *eritis mihi testes in Jerusalem et in omni Judaea et Samaria usque ad fines terrae.* Act. 10, v. 41. *Dedit Deus eum manifestum fieri nobis praeordinatis testibus.* v. 2. *et praecipit nobis praedicare populo et testificari.* Quomodo vero testificati sunt de Christo? num sola praedicatione, an vero etiam scriptione, respondet emphasis dictorum Scripturae. Johann.

21, v. 24. *Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, et scripsit haec, et scimus, quia verum est testimonium ejus.* Apocal. 1, v. 2. *Johannes testificatus est verbum Dei et testimonium Christi et quaecunque vidit.* v. 3. *Beatus, qui legit et audit verba prophetiae hujus.* Peculiariter notandus locus insignis 1. Joh. 1, v. 3. et 4. ubi tres apostolici officii enumerantur partes, videlicet primo *videre et audire*, secundo *annuntiare*, tertio insuper *scribere*, et additur finis scriptionis, qui divinam ejus originem comprobat. *Quod vidimus et audivimus, annuntiamus vobis, et haec scribimus vobis, ut gaudium vestrum sit plenum.*

27. 4. *Ex speciali scribendi praecepto.* Johannes apostolus expressum et speciale scribendi mandatum divinitus accepit. Ergo negari nequit, saltem aliquem ex apostolis ex mandato scripsisse. Apoc. 1, v. 11. *Quod vides, scribe in libro.* v. 19. *Scribe, quae vidisti* c. 2, v. 1. *Angelo Ephesinae ecclesiae scribe.* v. 8. *Angelo Smirnensis ecclesiae scribe.* Idem mandatum repetitur c. 2, v. 12 et 18. c. 3, v. 1. 7 et 14. c. 14, v. 13. c. 19, v. 9. c. 21, v. 5. Jam vero in hoc scriptionis opere est par ratio Johannis et reliquorum N. T. scriptorum, cum omnes ex inspiratione divina scripserint, quae expresso et diserto mandato hic aequiparatur. Excipit Bellarminus libr. 4 de verbo Dei c. 3 *quod Johannes jussus fuerit scribere arcanas quasdam visiones, non doctrinam evangelii et praecepta morum.* Resp. et falsa et inconveniens est haec exceptio. Prius constat ex allegatis Apocalypseos locis, in quibus ad Asiae episcopos non solum arcanas quasdam visiones, sed etiam ea quae ad evangelii doctrinam et praecepta morum vel maxime pertinent, divino mandato Johannes scribit. Posterius sic ostendimus. De similibus et homogeneis est idem judicium. Atqui visionum divinarum et doctrinae N. T. hactenus est eadem ratio, quod utraeque originem ducant a divina revelatione, ac utraeque ab apostolis spiritus sancti impulsu fuerint praedicatae et scriptae. Ergo de utrisque idem debet esse judicium. De prophetarum scriptis itidem quoad singulas partes et pericopas specialiter ostendi nequit, quod divino mandato expresso eas scripserint, interim tamen quia generalia mandata et testimonia de ipsorum scriptis exstant, ideo omnes et singulae scriptorum illorum partes divino mandato editae recte judicantur. Cur igitur de tota Apocalypsi, imo de omnibus et singulis N. T. libris idem pronuntiare verebimur? Si de solis visionibus annotandis Johannes mandatum accepisset, utique in Apocalypseos scriptione nihil quicquam attulisset ad doctrinam evangelii et praecepta morum pertinens, ne fines mandati divinitus accepti transsiliret.

28. 5. *Ex Spiritus sancti approbatione.* Quam scriptionem Spiritus sanctus diserte comprobavit, ea non potest non esse divina et ex divino mandato profecta, siquidem quod Spiritus sanctus approbat,
a. illud est divinae voluntati et mandato conforme. Jam vero apostolorum scriptionem S S. diserte comprobavit, tum synodica illa epistola Actor. 15, v. 28. quae fuit scriptionis in N. T. initium, in qua disertis verbis apostoli dicunt: *Visum est Spiritui S. et nobis*, tum miraculis per apostolos editis, iisdem enim miraculis, quibus confirmata est apostolorum praedicatio, confirmata etiam est ipsorum scriptio. Si princeps literis quibusdam sigillum suum imprimit, confirmat literarum scriptionem, ac judicatur illud ipsum, quod in literis continetur praecepisse. Sed scriptio apostolorum habet adjunctum *sigillum miraculorum.* 2. Cor. 12, v. 12. Hebr. 2, v. 4 etc. Ergo est divinitus confirmata. Huc referri potest mandatum Christi de *scrutandis Scripturis.* Joh. 5, v. 39. quod generale est et tam N. quam V. T. scripta respicit, utraque enim de Christo testantur. Itemque praeceptum illud apostolicum *attende lectioni.* 1. Tim. 4, v. 13. quod itidem non V. solum, sed et N. T. libros respicit.

29. 6. *Ex deductione ad absurdum.* Si evangelistae et apostoli absque mandato divino scripsissent, Scriptura ipsorum non esset divina. Quodcunque enim destituitur divino mandato, non potest haberi pro divino, cum illud solum Deo placeat, et probetur, quod ipsius mandato est conforme. Et quales tandem erunt apostoli, si Dei nomine literas scripserint absque Dei mandato, cum laesae majestatis crimen incurrat, qui principis nomine absque ejus mandato literas scribit? Apostoli fuerunt *Dei legati.* 2. Cor. 5, v. 20 quocunque igitur modo sive praedicatione sive scriptione voluntatem Dei exposuerunt, legantis nomine mandato et autoritate id fecisse, judicandi sunt. Sicut *Spiritu sancto φερόμενοι locuti sunt sancti Dei homines.* 2. Petr. 1, v. 21, ita quoque ejusdem ductu et impulsu scripserunt, quod quisquis praefracte negat, divinam Scripturae autoritatem si non directe, tamen oblique convellit. **Theoph. praefat. in Matth. *Cum in V. T. δέδωκεν ὁ φιλάνθρωπος θεὸς τὰς γραφὰς etiam in Novo εὐδόκησε γραφῆναι τὰ εὐαγγέλια.***

30. Argumenta Pontificiorum facilem habent explicationem, si observetur distinctio superius tradita inter mandatum externum et internum. Bellarminus d. l. haec profert 1. *Apostoli ad praedicandum viva voce non exspectarunt oblatam occasionem vel necessitatem, sed sponte sua et ex proprio instituto perrexerunt, at ad scribendum non nisi necessitate quadam coacti animum applicuerunt. Matthaeus ea occasione scripsit, quod ad gentes abiturus Hebraeis memoriale doctrinae suae relinquere voluit. Marcus precibus Romanorum compulsus evangelium scripsit, Lucas ad incertas aliorum narrationes retundendas scripsit, Johannes propter exorientem Ebionitarum haeresin evangelium scripsit. Ergo non de scribendo, sed de praedicando primaria intentione cogitarunt, nec scribendi mandatum acceperunt.* Resp. 1. Si apostoli *necessitate quadam coacti animum ad scribendum applicuerunt*, quod hoc loco Bellarminus asserit, utique Scripturas judicarunt esse necessarias, quod tamen Bellarminus negat libr. 4 de verbo Dei c. 4. 2. Occasiones scribendi apostolis exterius

oblatae non tollunt internum scribendi mandatum, sed illud potius stabiliunt, cum mirabili divinae providentiae dispositione occasiones illae apostolis oblatae fuerint, et ad eas interior Spiritus sancti impulsus postea accesserit, quo permoti manum scriptioni adhibuerunt. 3. Ejusmodi occasiones in ipsa apostolorum praedicatione alicubi occurrunt. Act. 17, v. 16. Paulus cum Athenis Silam et Timotheum exspectaret, *incitabatur Spiritus ejus in ipso videns idololatriae deditam civitatem.* Confer totam actorum apostolicorum historiam. Jam vero Bellarminus concedit, apostolos ex mandato Dei praedicasse. Agnoscat igitur occasiones ad scribendum oblatas cum mandato scribendi minime pugnare. 4. Quod ecclesia illius temporis ab evangelistis et apostolis petiit, id fuit divinae voluntati conforme. Ergo Deus ipsum voluisse censendus est.

III. 34. 31. *2. Si apostoli doctrinam suam literis consignare ex professo voluissent, certe catechesin aut similem librum confecissent. At ipsi vel historiam scripserunt, ut evangelistae, vel epistolas ex occasione aliqua ut Petrus, Paulus, Jacobus, Judas, Johannes, et in iis non nisi obiter disputationes de dogmatibus tractaverunt. Denique vel singuli apostoli edidissent scriptam doctrinam, cum singuli haberent curam alicujus provinciae, vel certe omnes simul congregati, antequam discederent in suas provincias, communem aliquem librum edidissent, sicut constat eos communiter symbolum fidei composuisse.* Resp. haec omnia nondum probant, apostolos sine mandato divino Scripturas edidisse. 1. Evangelistae Christi dicta et facta literis mandare, non autem catechesin aliquam tradere et voluerunt et debuerunt, sed in illis ipsis Christi concionibus omnes fidei Christianae articuli proponuntur. Videl. Cent. 1. Magdeburg. et Syntagma Wigandi. 2. Apostoli nequaquam obiter duntaxat et ὡς ἐν παρόδῳ, sed ex professo summos fidei articulos tractant, ut ex inductione probari potest. Articulus de justificatione in epistolis ad Romanos, Galatas et Ephesios fundamentaliter explicatur. Articulus de eucharistia 1. Cor. 10 et 11 articulus de Christi et nostra resurrectione 1. Cor. 15 etc. 3. Singulos apostolos doctrinam suam scripto complecti vel omnes communem aliquem librum edere non fuit necessarium, quia quaecunque omnes et singuli docuerunt, fuerunt invicem exactissime sibi conformia, ac quod unus ipsorum scripsit, nomine omnium scripsit. Johannes reliquorum evangelistarum scripta approbavit, et canonicas N. T. Scripturas collegit, referente Eusebio libr. 3. Hist. Eccles. c. 24. Epiphanio haeres. 51 contra ἀλόγους etc. 4. Symbolum apostolicum est instar alicujus catecheseos. Atqui illud totum in scriptis apostolicis continetur Aug. libr. 1 de Symb. *Illa verba, quae audistis, per divinas Scripturas sparsa sunt.* Ergo catechesis aliqua ab apostolis scripta desiderari nequit.

32. *3. Andradius, Lindanus et Costerus adducunt dictum propheticum Jer. 31, v. 33. Dabo legem meam in corda eorum, et in interiori eorum scribam eam,* ac illud apostolicum 2. Cor. 3, v. 3. *Epistola nostra vos estis scripta a nobis non atramento, sed Spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carneis,* ex quibus colligunt, *Christum non voluisse ecclesiam suam a chartaceis scriptis pendere, nec membranis mysteria sua committere.* Bellarminus crudum illud pronuntiatum sic emollit. *Dicimus N. T. praecipue in corde scribi debere, nec necessario exigere, ut scribatur in libris.* Resp. 1. Scripturae nomine, quam phrasi Suencfeldina *libros chartaceos et membranas* per contemtum appellant, complectimur non solum externos literarum apices et characteres, sed etiam res ipsas per characteres signatas, id est, ipsum Dei verbum ac divinam patefactionem externis characteribus ἐκτετυπωμένην et expressam, ut in ὁμωνυμίᾳ monuimus. Jam vero res illae sive doctrina coelestis in Scripturis proposita ita comparata est, ut ab interiore illa Scriptura, facta per Spiritum sanctum in cordibus hominum, essentialiter minime differat, cum eadem mysteria, quae Spiritus sanctus cordi ecclesiae sive credentium inscribit, etiam literis scribi voluerit. Joh. 20, v. 31. Rom. 1, v. 16 etc. atque ecclesiam ab ea pendere debere diserte praeceperit. Deuter. 4, v. 2. Esa. 8, v. 20. Luc. 16, v. 29. Joh. 5, v. 39. 2. Petr. 1, v. 19. 2. In dicto prophetico agitur de discrimine Veteris ac Novi Testamenti. Illud continet doctrinam mandatorum scriptam in tabulis lapideis, per quam corda interius non renovantur: hoc vero continet promissionem gratiae, per quam datur Spiritus sanctus corda regenerans et renovans, sed ex eo inferri nequit, doctrinam N. T. non debuisse literis commendari 3. Quae enim haec est consequentia? Deus in N. T. per opus regenerationis et renovationis scribit legem in cordibus credentium. Ergo apostoli non habuerunt mandatum scribendi, vel ergo ecclesia non pendet a libris propheticis et apostolicis? Deum per Spiritum sanctum tanquam salutarem *digitum* suum Matth. 12, v. 27. Luc. 11, II.
v. 20. verbum evangelii scribere in cordibus hominum, atque idem per apostolos velut amanuenses membranis sive chartis inscribere, nequaquam sese mutuo tollunt, sed invicem probe consistere possunt, praesertim cum post editam N. T. Scripturam Deus nequaquam velit immediate nobiscum agere, sed mediate videlicet per verbum suum propheticis et apostolicis libris comprehensum nos renovare et legem suam cordibus nostris inscribere. **Hieron. in comm. Nunc autem in evangelio post crucem resurrectionem et ascensionem dare se pactum non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus pollicetur. Cumque scriptum fuerit Domini Testamentum in mente credentium, ipsum esse eis in Deum, et illos esse in populum, ut nequaquam Judaicos quaerant magistros et traditiones et mandata hominum, sed doceantur a Spiritu sancto, si tamen audire mereantur: templum DEI estis et Spiritus Dei habitat in vobis, Spiritus autem spirat ubi vult et diversas habet gratias. ** 4. Modus scribendi *metaphoricus* non tollit, sed potius prae-

supponit modum scribendi *proprium*. Nec ex diverso scribendi modo rerum scriptarum diversitas erui potest. 5. Si hic esset sensus dicti prophetici, quod doctrina N. T. non debeat scripto comprehendi, quorsum apostoli eam scripto comprehendere voluissent? Aut negandum erit libros illos N. T. esse divinos et apostolicos, id est, immediato Spiritus sancti afflatu perscriptos, aut concedendum, externam apostolorum scriptionem cum interiore et spirituali illa scriptione, cujus propheta meminit, minime pugnare. 6. Auctor epistolae ad Hebraeos in media scriptione, dum doctrinam N. T. literis commendat, illam sententiam Jeremiae allegat c. 8, v. 10. Paulus jamtum scripserat utramque epistolam ad Thessalonicenses et priorem ad Corinthios, quando dicit: *Vos estis epistola non atramento, sed Spiritu scripta*, ac illud ipsum tunc non viva voce tradebat, sed scribebat. Ergo non potest ex hisce dictis quidquam contra externam scriptionem colligi. 7. Sensus dicti apostolici ex contextu manifestus est. Pseudoapostoli apud Corinthios literis commendatitiis sese insinuare studebant, sed Paulus dicit, se illis minime indigere, cum ipsimet Corinthii sint loco vivae epistolae, de quibus effectus ipse, videlicet opus conversionis testabatur, eos in doctrina evangelii fideliter a Paulo institutos esse, hoc sensu appellat eos *epistolam suam*. v. 1 respectu scilicet ministerii sui ac causae instrumentalis; et *epistolam Christi* v. 3 respectu scilicet causae principalis et objecti, videlicet doctrinae de Christo. Cornel. a Lapid. in comm. h. l. *Vos o Corinthii mea opera conversi estis mihi instar epistolae commendatitiae ab omnibus lectae et intellectae, quam pro mea commendatione exhibeo, quibus volo, sicut enim opus commendat opificem et sigillum rei signatae facit fidem, sic vos quasi epistola commendatitia a vobis obsignata me commendatis.* Idem: *Vos a me conversi estis indelebiliter animo meo inscripti insculptique, ubi nota, quod Paulus hanc epistolam bis scripserit. Primo in seipsa, cum in Corinthiorum mente fidem et Spiritum Christi inseruit et inscripsit. Secundo eandem scripsit et impressit in corde suo per eorum curam et amorem. Tertio vos etiam estis exempla Christi, quorum scilicet in cordibus ministerio meo quasi calamo inscriptus est Christus, ipseque Christus in iis per me et meam praedicationem, suam fidem, spem, caritatem et reliqua dona inscripsit non atramento, sed Spiritu sancto.* Qua vero ante hinc inferri poterit, vel apostolos scribendi mandato fuisse destitutos, vel Scripturam illam interiorem et spiritualem excludere externam apostolorum scriptionem, vel Scripturas in N. T. non fuisse necessarias, vel apostolos aliam doctrinam cordibus Corinthiorum, aliam chartis inscripsisse?

CAPUT III. n. 33.

DE DIVINA SCRIPTURAE SACRAE AUCTORITATE.

33. Ex causa efficiente principali Scripturae S. quae Deus est, divina Scripturae *auctoritas* oritur ac dependet. Quia enim Scriptura S. Deum auctorem habet, cujus immediata inspiratione prophetae, evangelistae et apostoli scripserunt, inde atque ideo divinam auctoritatem obtinet; quia est *θεόπνευστος* divina inspiratione edita ac promulgata, ideo est *αὐτόπιστος, τὸ πιστὸν ἀφ' ἑαυτῆς ἔχουσα.* Permagni vero interest, Scripturae divinam suam auctoritatem sartam tectam constare. Ut enim recte monet Augustinus libr. 1. de doctr. Christ. c. 37. *Titubabit fides, si divinarum Scripturarum vacillet auctoritas.* Nec minoris aestimandum, cognatum *ζήτημα*, unde apud nos Scriptura suam auctoritatem obtineat? Auctoritas Scripturae.

34. Potest enim de Scripturae auctoritate dupliciter quaeri. 1. *absolute*, unde Scriptura in se ac per se considerata divinam suam auctoritatem habeat? 2. *relate*, et quidem dupliciter. *1. respectu nostri*, unde Scripturae auctoritas nobis innotescat, ut eam pro vere divina et canonica habeamus. *2. respectu ecclesiae sive comparate*, quando quaeritur, an Scripturae an ecclesiae major sit auctoritas?

35. Quando de Scripturae auctoritate *absolute* quaeritur, non potest nec debet aliter responderi, quam divinam illam Scripturae auctoritatem a solo Deo esse ac dependere, cum dignitas et praestantia effectus a dignitate causae unice originem trahat. Nemesius de opif. homin. c. 2 *ἡ τῶν θείων λογικῶν διδασκαλία τὸ πιστὸν ἀφ' ἑαυτῆς ἔχει διὰ τὸ θεόπνευστον εἶναι*, quo etiam referenda sunt illustria dicta Raymundi de Sabaude et Baptistae Mantuani, quorum prius adductum fuit tom. 1. Locor. §. 26 posterius §. 32.

36. Atque hactenus nobiscum consentire videri volunt pontificii. Sed si porro quaeratur, unde divina illa Scripturae auctoritas nobis innotescat, ibi in divortia sententiarum scindimur. Nostra haec est sententia, quod *ratione objecti*, id est, eorum, apud quos Scriptura divinam auctoritatem habet vel habere debet, distinguendum sit inter eos, qui sunt in ecclesia, et eos, qui sunt extra ecclesiam. Qui *sunt in ecclesia*, illi sponte agnoscunt divinam Scripturae auctoritatem, eamque *αὐτόπιστον* et *ἀξιόπιστον* esse statuunt. Quomodo enim ecclesiae filii de veritate fundamenti, cui ecclesia innititur, dubitare poterunt? quomodo de auctoritate verbi divini in Scripturis contenti possunt quaerere, qui vim et efficaciam verbi in corde suo ipsimet sentiunt, et per illud ad vitam aeternam sese regenitos esse agnoscunt? Qui sunt *extra ecclesiam*, illi sunt in duplici differentia, vel enim *Scripturas rejiciunt*, vel earum *auctoritatem ignorant*. Priorum duae sunt classes. Quidam *totam Scripturam* rejiciunt, ut gentiles; quidam vero *partem duntaxat Scripturae* rejiciunt, ut Judaei, qui V. T. recipiunt, N. vero repudiant. Qui ex parte duntaxat Scripturam rejiciunt, illi ex ea parte, quam recipiunt,

erroris convinci, et ad recipiendam totius Scripturae auctoritatem perduci possunt. Qui totam Scripturam rejiciunt, eorum quidam sunt *sanabiles*, qui afferunt animum moderatum ac discendi cupidum; quidam
II. 37. vero *insanabiles*, qui afferunt animum praefractum et obstinatum, ac contumaciter veritati resistunt. Act. 13, v. 46, c. 19, v. 24 insanabiles, perinde ut desperati aegroti prognosticis sunt relinquendi. Tit. 3, v. 16. Sanabiles de Scripturae auctoritate tribus testimoniorum generibus convinci possunt. Primum est *internum Spiritus sancti testimonium*, qui ut reddit *testimonium Spiritui credentium, quod sint filii Dei* Rom. 8, v. 16 ita quoque efficaciter eos convincit, quod in Scripturis vox Patris coelestis contineatur ac solus Deus est idoneus et authenticus testis. Ad hoc testimonium pertinet vivus piorum sensus in quotidiana invocatione et exercitiis poenitentiae ac fidei, virtus consolandi et roborandi animum adversus omnis generis adversitates, tentationes, persecutiones etc. quam in lectione et meditatione Scripturae pii quotidie experiuntur. Secundum continet *interna χριτήρια ipsi Scripturae insita*, quorum quaedam petuntur ex causis, quaedam ex effectis, quaedam ex subjecto, quaedam ex adjunctis: Talia χριτήρια sunt, antiquitas, rerum majestas, sermonis singularitas, perpetua conformitas, prophetiae de rebus futuris dignitas, complementi veritas, miraculorum, quibus doctrina illa confirmata est, divinitas, diabolici adversus eam furoris immanitas, ipsius Scripturae in persuadendo et permovendo efficacitas etc. Tertium continet *omnis generis testimonia externa*, inter quae eminet ecclesiae testificatio, ad quam accedit martyrum obsignatio, illi enim doctrinam in Scripturis traditam sanguine suo confirmarunt. Item, poenae blasphemorum et persecutorum, qui doctrinam illam contumaciter oppugnarunt. Quo pertinent cumprimis αὐτόγραφα evangelistarum et apostolorum, quae in primitiva ecclesia adhuc extiterunt, ac successores proximi de illis testimonium reddere potuerunt.

37. Pontificii vero contra statuunt, omnem Scripturae auctoritatem quoad nos unice et insolidum ab ecclesia dependere. Cusanus Epist. 2 ad Bohem. *Scripturarum auctoritas constituta est ab ecclesiae approbatione.* Eccius in Enchirid. in cap. de auctor. eccles. resp. ad 3 object. haeret. *Scriptura non est authentica nisi ecclesiae auctoritate.* Quidam Gallus referente Sleidano in comm. rer. gest. ann. 1553 *non plus tribuit Epistolis Pauli quam fabulis Aesopi absque ecclesiae auctoritate.* Johannes Maria Verratus Carmelitanus scribit, *Scripturas firmitatem non habere nisi ab ecclesiae traditione.* Piggius libr. 1. Hierarch. eccles. c. 2. *Omnis, quae nunc apud nos est, Scripturarum auctoritas ab ecclesiae auctoritate dependet necessario.* Andradius libr. 2 defens. Conc. Trident. pag. 157. *Nihil quicquam inest divinitatis Scripturae, quae nos ad credendum, quae in illis continentur, religione aliqua constringat, sed ecclesiae tanta vis est et amplitudo.* Thomas Bozius libr. 16 de sign. eccles. c. 10. *Quicquid divina Scriptura auctoritatis habet, id totum fuit atque est ab ecclesia, nam singuli ejus libri confecti sunt a filiis ecclesiae.* Bellarm. libr. 4 de verbo Dei c. 4. *Non aliunde habemus, Scripturam esse divinam, et qui sint libri sacri quam ex traditione non scripta.* libr. 2 de Sacram. c. 25. *Omnium dogmatum firmitas pendet ab auctoritate praesentis ecclesiae.* Stapleт. in relect. princip. doctrin. contr. 4, p. 495. *ecclesia taxavit Scripturas.* Item, *ecclesia facit, ut vera esse a nobis credantur, quae in Scripturis continentur.* In triplic. adv. Witaker. *Propter solam ecclesiae auctoritatem credimus Scripturas sacras.* Pistorius in Hodeget. p. 2. *Ut libri biblici pro verbo Dei a nobis agnosci debeant et possint, unica causa est ecclesiae testimonium et mandatum, nulla Scriptura, nulla proprietas, nullus proprius Spiritus* pag. 8. *sed tantum catholica, perpetua tota ecclesia Christi.* Vitus Miletus in discurs. 600 error. Hesshusii pag. 21. *Dicimus Scripturam sacram, sine auctoritate ecclesiae, nec tantum quidem valituram, quoniam Aesopi valent fabulae, has enim Aesopi esse fabulas, nec adeo incongruentes hominum moribus certa traditione hominum constat:* II.
Scripturas vero esse canonicas et a Deo immediate inspiratas, fideliter et incorrupte scriptas et ad nos transmissas, si ecclesiae tollas auctoritatem et traditionem, unde obsecro olearii isti cognoscent.

38. Antequam contra hunc pontificiorum errorem argumenta proferamus, notandum. 1. Aliud est ecclesiam testari de Scriptura et ejus auctoritate *διακονικῶς ministerialiter*, aliud eam *conferre* Scripturae suam auctoritatem *δικαστικῶς praetorie et judicialiter.* Ecclesiae ministerio et testificatione deducimur ad agnoscendam Scripturae auctoritatem, sed ex eo inferri nequit, quod auctoritas Scripturae sive in se, sive quoad nos ab ecclesiae auctoritate unice pendeat, quia quando jam cognovimus Scripturam esse divinam, et verbum Dei continere, non amplius credimus scripturae propter ecclesiam, sed propter seipsam, quia scilicet est vox Dei, qui est αὐταλήθεια, ac proinde αὐτόπιστος, cui per se, propter se et immediate credendum esse novimus. 2. Aliud est *ex ecclesiae testimonio* innotescere nobis Scripturae auctoritatem, aliud vero *ex solo ecclesiae testimonio* omnem Scripturae auctoritatem quoad nos unice dependere. Prius concedimus, posterius negamus, quia praeter ecclesiae testimonium aliae duae classes testimoniorum auctoritatem Scripturae demonstrantium dantur, et in illa ipsa classe, quae ecclesiae testimonium continet, etiam alia externa testimonia ex omni scil. hominum genere proferri possunt, interim non negamus ecclesiae testificationem in hac classe reliquis externis testimoniis proferendam. 3. Aliud est loqui de testimonio ecclesiae primitivae, quae ab apostolis sacrorum librorum autographa accepit, et fidele testimonium de illis posteritati tradidit, aliud vero de auctoritate praesentis ecclesiae. Pontificii quando de ecclesiae circa Scripturas autoritate loquuntur, intelligunt ecclesiam Romanam praesentem h. e. ut ultima analysis docet, pontificem Romanum,

sicut alibi plenius fuit demonstratum. Hic sufficiat adducere locum ex jure canonico c. Si Romanorum. dist. 19. *Si Vetus Novumque Testamentum*
I. 39. *sunt recipienda, quod de his recipiendis sancti Papae Innocentii prolata videatur etiam sententia, restat quod decretales epistolae Romanorum pontificum sunt recipiendae, quoniam inter ipsos canones unum B. Leonis Papae capitulum constat esse permixtum, quo ita omnia decretalia constituta sedis apostolicae custodiri mandantur, ut si quis in illa commiserit, veniam sibi denegari noverit.*

39. Hisce praemissis contra pontificem illam hypothesin sic concludimus. 1. *a causa efficiente principali.* Auctoritas pendens a solo Deo, non pendet ab auctoritate ecclesiae. Scripturae sacrae et canonicae auctoritas pendet a solo Deo. Ergo. Assumtum probatur. 1. quia effectum suam dignitatem et praestantium obtinet a sua causa. Jam vero non ecclesia, sed Deus est Scripturae auctor. 2. auctoritas ac majestas Scripturae est ipsi divinitus insita, est ipsi interna, immediate et per se inhaerens, proinde non dependet aliunde a quodam principio externo, nec mutatur eodem externo mutato, sed semper eodem modo sese habet. Excipiunt: *Distinguendum esse inter auctoritatem Scripturae in se et quoad nos consideratam, priorem concedunt dependere a Deo, posteriorem vero ab ecclesia.* Bellarminus libr. 3 de verbo Dei c. 10. *Christus non eguit testimonio hominum pro se Joh. 5 sed tamen testimoniis hominum utebatur propter alios Joh. 1 et 15 sic Scriptura pro se non indiget testimonio hominum, tamen propter nos indiget ecclesiae testimonio, quia non sumus certi, qui libri sint canonici.* Resp. Non est duplex, sed una Scripturae auctoritas, eademque divina, non dependens ab ecclesiae auctoritate, sed a solo Deo. Auctoritas Scripturae quoad nos nihil aliud est, quam manifestatio et cognitio unicae illius divinae et summae auctoritatis, quae Scripturae est interna atque insita. Ecclesia igitur non confert Scripturae novam aliquam auctoritatem quoad nos, sed testificatione sua ad agnitionem illius veritatis nos deducit. Concedimus, ecclesiam esse Scripturae sacrae *1. testem. 2. custodem. 3. vindicem. 4. praeconem*, et *5. interpretem*, sed negamus ex eo effici, quod auctoritas Scripturae sive simpliciter, sive quoad nos ab ecclesia pendeat, et quidem unice pendeat. Quemadmodum enim literarum regiarum vel principalium auctoritas non pendet ex tabularii eas afferentis et de illis testificantis testimonio, nec auri gemmarumve praestantia dependet ex testimonio artificis; sed est interna literarum, auri ac gemmarum auctoritas, quam tabularius et artifex suo duntaxat testimonio nobis manifestant: ita quoque Scripturae auctoritas non pendet ex ecclesiae de ea testificantis auctoritate, sed est Scripturae sacrae interna atque insita divina auctoritas, de qua ecclesia testatur, ac proinde ecclesia non confert aliquam Scripturis auctoritatem, nec est causa sola vel unica, nec summa vel praecipua, propter quam Scripturis credamus, sed prima et summa causa, ut Scripturam agnoscamus esse divinam et pro divina habeamus, est Spiritus sanctus in Scriptura loquens et testificans, quod *Spiritus sit veritas* 1. Joh. 5, v. 6. Secundo loco ponenda sunt κριτήρια interna, tertio testimonia externa, quae ab omni hominum genere petuntur. Ordine quidem testificatio ecclesiae, per quam ad Scripturas legendas invitamur, potest esse primum testimonium, non autem dignitate vel persuadendi efficacia. Refero huc verba Bellarmini libr. 3 de Justif. c. 3. §. At inquit: *Probatio ecclesiae facit, ut omnibus innotescat, objectum illud esse revelatum a Deo et propter hoc certum et indubitatum, non autem tribuit firmitatem verbo Dei aliquid revelantis.*

40. *2. A causa formali.* Quodcumque ante ecclesiae judicium et testimonium suam auctoritatem obtinet, ejus auctoritas non pendet ab ecclesiae judicio ac testimonio. Sed Scriptura ante ecclesiae judicium suam obtinet auctoritatem. Ergo. Excipiunt, *Scripturas quoad nos non obtinere auctoritatem, antequam accedat ecclesiae testimonium et judicium.* Resp. Scripturae in se ac per se sunt authenticae, αὐτόπιστοι καὶ ἀξιόπιστοι ante externum ecclesiae testimonium, quia sunt θεόπνευστοι. Jam vero illud est authenticum, αὐτόπιστον καὶ ἀξιόπιστον, cui per se debetur fides, quod nullo alio extrin- II. 40.
seco accedente ex se fidem et auctoritatem habet, ac proinde authenticum esse, et fidem atque auctoritatem obtinere sunt relata, quae se mutuo ponunt. Scripturae sunt authenticae ante ecclesiae testimonium. Ergo etiam fides illis debetur ante ecclesiae testimonium. Cum epistola Pauli ad Romanos per Phoeben ministram illis traderetur, ea apud ipsos statim fuit ac esse etiam debuit authentica, antequam ecclesiae testimonium accederet. Utique ergo authentica illius epistolae auctoritas etiam quoad homines considerata non pendet ab ecclesiae testimonio. Eadem est ratio reliquarum Scripturae partium, cum omnes sint homogeneae, divinam scilicet atque insitam auctoritatem obtinentes. Quaerimus autem ex Pontificiis, quid tandem ecclesiae nomine intelligant, quando ab ecclesiae auctoritate Scripturae auctoritatem pendere asserunt? Si praesentem, pendebit Scripturae auctoritas a judicio Romani pontificis, illum enim ecclesiae caput constituunt et honorifico ecclesiae nomine intelligunt. Bellarm. libr. 4 de pontif. c. 1 *ultimum judicium est summi pontificis.* c. 2. *ipsa infallibilitas non est in coetu consiliariorum, vel in concilio episcoporum, sed in solo pontifice.* Gregor. de Valent. tom. 3 commentar. in Thom. pag. viges. quart. *Nomine ecclesiae intelligimus ejus caput Romanum pontificem.* Jam vero perquam absurdum est statuere, quod auctoritas Scripturae quoad nos unice pendeat a testimonio Romani pontificis, cum apud myriades Christianorum Scriptura divinam auctoritatem obtineat, qui de Rom. pontifice vel nihil audiverunt, vel judicium illius non unius assis aestimant. Si primitivam ecclesiam intelligunt, ad patrum et conciliorum testimonia nos remittent. Atqui illis omnibus antiquior est Scri-

ptura, atque ante illorum testificationem divinam apud ecclesiae filios obtinuit auctoritatem, alias sequeretur hoc absurdum, quod temporibus Patrum et conciliorum testimonium antegressis Scriptura non fuerit habita divina. Respondeant etiam nobis, an certius constet, libros illos, in quibus testimonia de Scripturae auctoritate exstant, esse patrum illorum, quorum nomina prae se ferunt, quam libros illos, de quibus testantur, esse sacros et divinos verbum Dei nobis proponentes? De priore propter multa ψευδεπίγραφα, supposititia et adulterina scripta saepius dubitatur absque ulla verae fidei jactura. Posterius omnibus vere piis certo constat ex internis Scripturae κριτηρίοις et Spiritus sancti testimonio interno. Refero huc insignem locum ex Bellarmino, qui veritatis fulgore coactus sic scribit libr. 1 de verbo Dei c. 2. *Sacris Scripturis, quae propheticis et apostolicis literis continentur, nihil est notius, nihil certius, ut stultissimum esse necesse sit, qui illis fidem habendam esse neget. Notissimas enim esse, testis est orbis Christianus, et consensio omnium gentium, apud quas multis saeculis summam semper obtinuerunt auctoritatem. Certissimas autem atque verissimas esse nec humana inventa, sed divina oracula continere 1. testis est veritas vaticiniorum. 2. incredibilis quaedam et plane divina conspiratio atque concordia tot virorum, qui diversis locis, temporibus, linguis, occasionibus sacra volumina conscripserunt. 3. Deus ipse, qui aliquando coelesti animadversione hanc Scripturam suam ab humana profanatione defendit.* Vide Demetrii Phaleraei responsum Ptolemaeo datum apud Josephum libr. 12. antiq. c. 2. Eusebium libr. 8 praeparat. Evang. c. 1. *4. Ipsa Scriptura, cujus si verae fuerunt praedictiones rerum futurarum, ut eventus postea comprobavit, cur vera non sint rerum praesentium testimonium? 5. infinitus numerus miraculorum.* Cum hac deductione nunquam conciliari poterit assertio illa, quod Scripturae auctoritas unice ab ecclesiae auctoritate pendeat.

41. 3. *A proprio Scripturae adjuncto.* Quod est principium summum, immediatum, necessarium et unica credendi causa et regula ejus auctoritas non dependet ab ecclesia. Scriptura est principium summum, immediatum, necessarium et unica credendi causa atque regula. In scientiis humanis habentur quaedam principia αὐτόπιστα καὶ ἀναπόδεικτα certissima et indemonstrabilia, quae non dependent ex aliis, sed alia ex ipsis. Tale principium in divinis est Scriptura sacra, quippe cujus auctor est Spiritus sanctus, qui est *Spiritus veritatis.* Joh. 15, v. 26. Ergo Scripturae auctoritas non de-
II. 41. pendet ab ecclesia. Assumtum constat ex omnibus illis Scripturae dictis, quae ad Scripturae canonem nos unice revocant, quae suo loco inferius enumerabuntur. Idipsum colligitur ex praxi Christi, apostolorum et veterum ecclesiae doctorum. Illi enim in rebus fidei unice ad Scripturas provocarunt, et auditores suos remiserunt. Quinimo testatur id cujusque pii experientia, ideo enim hoc vel illud dogma firma fide amplectimur, quia in Scripturis sacris divinitus illud revelatum esse cognoscimus, non quia ecclesia illud proponit. Principium primum non habet aliquid prius et fundamentum non fundatur in alio. Scriptura, sive quod idem est, vox Dei in Scripturis sonans, doctrina prophetarum et apostolorum; divina revelatio per prophetas et apostolos hominibus tum viva voce, tum scriptis manifestata est primum credendi principium, et illud fidei atque ecclesiae fundamentum, super quod extructi sumus. Ephes. 2, v. 20. Ergo non habet aliquod prius, nec innititur alteri fundamento ecclesiae scilicet auctoritati. Si auctoritas Scripturae quoad nos penderet ab Ecclesia, tunc fides nostra, qua credimus articulis in Scriptura propositis, resolveretur ultimate in judicium ecclesiae tanquam in primum et summum credendi principium. Sed posterius concedi nequit. Ergo nec prius. Excipiunt Bellarminus libr. 3 de verbo Dei c. 10. Stapleт. libr. 9, princip. fid. c. 3 et alii ex pontificiis. 1. *Distinguendum esse inter fundamentum primarium et secundarium. Verbum Dei esse quidem primum fidei nostrae fundamentum, ideo enim credimus, quicquid credimus, quia Deus id per angelos et prophetas revelavit, sed praeter hoc fundamentum primum requiri aliud fundamentum secundarium, ecclesiae scilicet testificationem.* Resp. *Si omnium dogmatum firmitas pendet ab ecclesia*, ut scribit Bellarminus libr. 3 de Eccles. c. 10 *si ecclesia est simpliciter notior Scriptura*, ut habet libr. 4 de Eccles. c. 2 utique ecclesia erit primarium fidei nostrae fundamentum. Demus autem ex hypothesi esse secundarium fundamentum, certe fundamentum secundarium non probet auctoritatem primario, et quidem unice. Ecclesiae testificatio ex hypothesi Bellarmini est fundamentum secundarium. Ergo non probat auctoritatem primario et quidem unice. Utimur ecclesiae testificatione ad agnitionem canonicae et divinae auctoritatis, quam Scriptura in se obtinet, sed propterea non debet dici fundamentum vel primarium vel secundarium. Quo sensu et respectu ecclesia appelletur στύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας in tract. de Eccles. §. 116 late fuit expositum. 2. *Principia scientiarum esse in se indemonstrabilia in eo quod quid est, respectu tamen nostri demonstrari per demonstrationem qua quid est. Idem esse judicium de Scriptura,* Resp. Concedimus Scripturas a posteriore agnosci pro divinis ex quibusdam argumentis et testimoniis inter quae ecclesiae testificatio etiam locum suum obtinet, sed ex eo inferri nequit, *unice ex ecclesiae testimonio Scripturae auctoritatem agnosci,* multo minus *Scripturae auctoritatem ab ecclesia tanquam a priore dependere.* Principia in scientiis suam in se ac per se auctoritatem et certitudinem obtinent, ac statim ut proferuntur, approbatione digna censentur, quo respectu etiam axiomata dicuntur, nequaquam vero illis auctoritas quaedam aliunde conciliatur. Sic Scriptura, quia primi principii rationem obtinet, ideo suam internam et immotam auctoritatem in ecclesia obtinet, quae non aliunde ab ecclesiae scilicet aucto-

ritate illi confertur. Si ecclesiae testimonium solum et per se sumtum esset efficax ad conciliandam Scripturae auctoritatem quoad nos, tum omnes, ad quos ecclesiae judicium perveniret, statim Scripturae auctoritatem reciperent. Sed praxis contrarium testatur. Joh. 5, v. 47 inquit Christus: *Si non creditis literis Moysis, quomodo verbis meis credetis.* Theoph. in h. l. *Si non creditis verbis scriptis, quomodo credetis verbis meis non scriptis.* Corn. Jansenius
42. dicit esse argumentum a majori, quia *sicut firmius est, quod mandatur literis, ita culpabilius et majus est non credere scriptis, quam non credere verbis.* Sic ergo concludimus. Qui non credunt Scripturis Moysaicis et propheticis, ne quidem ipsius Christi testimonio credunt. Jam vero testimonium Christi longe sublimius, dignius et efficacius est, quam ecclesiae testimonium. Ergo qui non credunt Scripturis, seu verbo Dei in Scripturis sonanti, non credunt etiam ecclesiae. 3. *Vocem ecclesiae in hac quaestione et probatione esse priorem ipsa Scriptura.* Resp. Distinguendum est inter ordinem et efficaciam probandi. Ordinis respectu ecclesiae testificatio prior esse potest apud ethnicum convertendum, quam Scripturae auctoritas, quam nondum cognoscit; interim tamen ecclesiae testificatio ad fidem Scripturis conciliandam nec sufficit, nec satis efficax est, sed ex ipsis internis Scripturae κριτηρίοις ejus auctoritas cognoscitur, et per Spiritus sancti internum testimonium obsignatur, ac tum demum de ecclesiae testificatione ex ipsa Scriptura a priori judicium fieri potest. Vera vox ecclesiae debet esse per omnia conformis et congrua Scripturae, ac proinde quae sit vera verae ecclesiae vox non potest a priori cognosci, nisi ex Scriptura. Quicquid ecclesia recte et salutariter docet, ex Scriptura petendum est, natura igitur prior et dignior est vox Scripturae quam vox ecclesiae. Vera ecclesia est coetus vere fidelium. *Fides est ex auditu verbi* Rom. 10, v. 17 verbum non nisi in Scriptura proponitur. Ergo Scriptura est ecclesiae regula, non contra. Credimus ecclesiae tanquam testi, credimus Scripturae tanquam primo et summo credendi principio, ex quo unice petenda sunt, quae tum de aliis fidei articulis, tum de ipsa ecclesia sunt credenda. 4. *Per fundamentum prophetarum et apostolorum.* Ephes. 2, v. 20 *non intelligi illorum Scripturam, sed praedicationem.* Resp. Inter doctrinam prophetarum et apostolorum praedicatam et scriptam nullum est reale discrimen, ideo etiam scripta prophetarum et apostolorum eo in loco intelliguntur. Quicquid apostoli docuerunt, illud omne ex Moyse et prophetis desumserunt. Actor. 17, v. 11. c. 26, v. 22 at Moysis et prophetarum doctrina non nisi in scriptis eorum tunc poterat audiri Luc. 16, v. 29 unde Iren. libr. 3, c. 1. Ambrosius et Lyran. in comm. h. l. dictum apostolicum ad libros propheticos et apostolicos merito referunt. Notari etiam potest illud, prophetarum duntaxat et apostolorum, non autem aliorum etiam ecclesiae doctorum, qui vivae vocis praedicatione ecclesiam aedificarunt, in dicto apostolico mentionem fieri, quia non aliorum, sed prophetarum duntaxat in V. et apostolorum in N. T. officium fuit, fundamentum ecclesiae ponere. 1. Cor. 3, v. 10. Apoc. 21, v. 14 hoc est, doctrinam de Christo talibus scriptis complecti, quae sint canonica, et super quae ecclesiae aedificium exstruatur. Stapletonus quidem per prophetas h. l. intelligit prophetas N. T. quod placet etiam Socino et ipsius asseclis. At significatio illa in Scripturis est rarior, cum ubique fere nomine prophetarum intelligantur scripta prophetica V. T. Luc. 16, v. 29. c. 24, v. 27. Rom. 1, v. 2. 2. Petr. 1, v. 19. Hebr. 1, v. 1 ac loci circumstantiae ostendunt, eandem significationem etiam hic agnoscendam esse. Proponitur ecclesia tanquam domus quaedam spiritualis. Lapis angularis est Christus, fundamentum sunt prophetae et apostoli, ratione suae doctrinae de Christo. 1. Petr. 2, v. 5. Ut ergo etiam V. T. fideles ad hanc spiritualem domum pertinere intelligantur, nomine prophetarum V. T. doctores accipiendi erunt. Thomas lect. 6 in c. 2. Ephes. *nominat apostolus utrosque, quia utrorumque doctrina est necessaria ad salutem. Quae enim prophetae praedixerunt, ea apostoli facta praedicarunt.* Per prophetas igitur intelligendi hoc loco erunt prophetae V. T. qui non solum vivae vocis praedicationem, sed etiam ac vel maxime canonicorum librorum scriptione perpetuum in ecclesia fundamentum construxere. Praedicatio prophetarum et apostolorum brevi duravit tempore, apostolus autem hic loquitur de perpetuo totius ecclesiae fundamento ad finem usque mundi durante, cum v. 21 dicat, *omnem aedificationem spiritualem in illo construi.* Ergo vel maxime loquitur de scriptis prophe- II. 43.
ticis et apostolicis, ad quae omnes ecclesiae filii adeoque ipsimet eorum in ministerio successores sunt astricti, ut juxta normam in illis propositam doceant, et ecclesiae aedificationem perficiant. Stapletonus distinguit inter pastores et auditores, ac locum hunc apostolicum accepit *de solis auditoribus.* Atqui omnes omnino fideles super hoc fundamentum prophetarum et apostolorum exstrui oportet, cum ipsi quoque pastores ad doctrinam propheticam et apostolicam sint astricti. 5. *Judicium ecclesiae non esse mere humanum, sed quodammodo divinum, ut in eo animus fidelis tutissime acquiescere possit. Verbum ecclesiae,* scribit Bellarm. d. l. *hoc est, concilii vel pontificis docentis ex cathedra non est omnino verbum hominis, sed aliquo modo verbum Dei, id est, prolatum assistente et gubernante Spiritu sancto.* Resp. Per illam assistentiam et gubernationem Spiritus sancti aut intelligitur *immediata* assistentia et gubernatio Spiritus sancti, qualis fuit in prophetis et apostolis; vel *mediata*, quae non nisi mediante doctrina prophetica et apostolica in libris canonicis V. ac N. T. proposita locum habet. Si prius, pontifex et episcopi prophetis et apostolis, decreta pontificis et conciliorum scriptis prophetarum et apostolorum aequiparantur. Si posterius, agnoscant pontifex et episcopi, se aeque ac reliquos ecclesiae doctores ad normam propheticorum et

apostolicorum librorum astrictos esse, et decreta sua non posse nec debere pro verbo Dei haberi, nisi quatenus exactissime cum prophetarum et apostolorum scriptis consentiant. Acceptamus autem, quod fatentur *ecclesiae judicium esse non mere et absolute, sed quodammodo divinum*. ex quo porro sic inferimus. Primo nullum effectum est praestantius sua causa. Ergo si ecclesiae testimonium non est mere, sed quodammodo divinum. consequens fuerit libros biblicos ex solo ecclesiae testimonio receptos, duntaxat ut quodammodo divinos a Christianis recipi. Secundo: Testimonium quod fidem plenam, ἀμετάπτωτον et infallibilem facere debet, oportet esse mere divinum, quia fides est ex verbo. Rom. 10, v. 17. Tale vero non est externum humanum de Scriptura testimonium, sed ipsius Spiritus sancti in Scripturis loquentis vox et testificatio. Tertio: Testimonium mere divinum est praestantius testimonio quod duntaxat quodammodo est divinum. Sed testimonium illud, quo Spiritus sanctus per interna Scripturae κριτήρια in corde nostro de auctoritate Scripturae testatur, est mere divinum. Ergo praeferendum est ecclesiae testimonio, quod est duntaxat quodammodo divinum. Quarto: Ecclesiae testimonium extra Scripturam nec mere nec quodammodo est divinum, sed mere humanum; ac tum demum est divinum, quando profert ea, quae Scripturis sunt consona. Ergo non possumus scire, an et quando ecclesiae testimonium sit divinum, nisi ex ipsis Scripturis, ultima igitur fidei nostrae resolutio fieri debet in Scripturas, non in ecclesiae auctoritatem. Credimus illis, quae Deus per ecclesiam ad nos loquitur, propter ipsius Dei auctoritatem, qui loquitur, non propter ecclesiae auctoritatem, per quam loquitur, et sic testimonium ecclesiae de Scripturae auctoritate divinum et fide dignissimum esse dicimus, quia Scripturae oraculis comprobatur, et a Scriptura robur accipit, non propter aliquam ecclesiae digniorem et superiorem auctoritatem. Ecclesia non facit nobis Scripturam authenticam, alias omnia quae in ecclesia docentur sine ulteriore probatione, pro authenticis essent habenda, sed testificatione ecclesiae ad agnoscendam Scripturam canonicam, quae sui ipsius testis est certissima, deducimur.

42. 4. *Ex proprio Scripturae effectu.* Si Scriptura sacra ex internis κριτηρίοις. cumprimis ex vi quadam interna hominum mentes efficaciter movente et ad se rapiente, ac proinde ex interno Spiritus sancti testimonio apud nos auctoritatem obtinet, utique ejus auctoritas etiam quoad nos non dependebit unice ab ecclesia. Sed verum prius. Ergo et posterius. Assumtum probatur, quia prophetae, Christus et apostoli sua doctrina permoverunt hominum animos, ut ea quae proponebant, pro divinis haberent, eaque fide amplecterentur, etiam non accedente ecclesiae
II, 44. testimonio. Jam vero eadem quae prophetae in Vet., Christus et apostoli in N. T. praedicarunt, Dei voluntate in Scripturas redacta sunt. Ergo eandem adhuc vim obtinent. Praedicatio et scriptio sunt externa duntaxat accidentia, quae naturam, vim et efficaciam verbi internam minime omnium mutant. Rom. 1, v. 16. *Evangelium est potentia Dei etc.* Hebr. 4, v. 12. *Vivus Dei sermo est efficax etc.* Verbum Dei comparatur *semini* Luc. 8, v. 11. 1. Petr. 1, v. 23 jam vero semen habet in se vim internam fructificandi Marc. 4, v. 28 comparatur *igni* Jer. 23, v. 29 jam vero ignis habet vim internam urendi, ita quoque verbum Dei sive praedicatum sive scriptum ejusmodi vim corda spiritualiter immutandi et inflammandi obtinet, unde discipuli fatentur, *cor suum arsisse*, cum Christus ipsis interpretaretur Scripturas. Luc. 24, v. 32 ubi nota, quod scriptum Dei verbum a Christo propositum et expositum eam vim exseruerit. Verbum apostolorum absque ullo ecclesiae testimonio vel mandato exceptum fuit, *ut ipsius Dei sermo*. 1. Thess. 2, v. 13. Quod de interno Spiritus sancti testimonio dictum fuit, manifestum est tum ex dictis Scripturae. 1. Joh. 5, v. 6. Joh. 8, v. 47 c. 18, v. 37. Rom. 8, v. 16 tum ex ipsa piorum experientia. Declarari haec omnia possunt historia Samaritanorum Joh. 4, v. 42 verbis Christi Joh. 5 v. 34 et dicto Augustini contra Epist. Manichaei c. 5 *Sequamur eos, qui nos primum invitant credere; quod nondum valemus intueri, ut fide valentiores facti, quod credimus, intelligere mereamur, non jam hominibus, sed ipso Deo intrinsecus mentem nostram firmante et illuminante.*

43. 5. *Ex ecclesiae adjuncto.* Auctoritas ecclesiae et pendet et probatur ex Scripturae auctoritate Ergo Scripturae autoritas non pendet ex auctoritate ecclesiae, alias committeretur circulus. Antecedens patet non solum ex re ipsa, quae alibi plenius tractatur, quod scilicet ex sola Scriptura discendum sit, quae sit vera ecclesia, et quantum auctoritatis illi competat, sed etiam ex ipsa praxi adversariorum, qui Ecclesiae auctoritatem demonstraturi confugiunt ad Scripturas, afferunt enim dicta Matth. 16, v. 16 c. 18, v. 17 etc. Ecclesiam dicunt non posse errare quia regitur a Spiritu sancto Joh. 16, v. 13. Matth. 28, v. 20 utique ergo Scripturas natura notiores et certiores esse oportet, si ex illis ecclesiae auctoritas persuadenda. Confer tract. de Ecclesia c. de Notis §. 142.

44. 6. *Ex deductione ad absurda.* Si auctoritas Scripturae quoad nos unice pendet ex ecclesiae auctoritate, consequens fuerit. 1. non dari alia κριτήρια et testimonia, quibus de Scripturae auctoritate convincamur, quam testificationem ecclesiae. 2. Ultimam fidei nostrae resolutionem fieri in testimonium humanum. 3. Scripturam non esse primum et ἀναπόδεικτον fidei et religionis Christianae principium, quippe quo aliud quoddam sit prius et superius, propter quod illi fides habeatur. 4. religionem Christianam lubrico et dubio niti fundamento, quia ecclesia dissimiliter statuit de Scripturae canone. 5. Deo in Scripturis et per Scripturas ad nos loquenti non esse credendum, nisi ecclesia jubeat. Sed illa omnia sunt absurda et ἀσύστατα. Ergo et prius, ex quo talia proveniunt.

45. Ex patribus huc referri possunt sequentia

dicta. Tertullian. in Apologet. c. 6. *Apud vos de humano arbitratu divinitas pensatur, nisi homini Deus placuerit, Deus non erit, homo jam Deo propitius esse debebit.* (Loquitur Tertull. de apotheosi gentilium, sed accommodari idem potest ad Pontificios, qui ex ecclesiae auctoritate Scripturam, id est, Dei vocem auctoritatem suam habere disputant) August. libr. 6. Confess. c. 5. *Persuasisti mihi o Deus, non qui crederent libris tuis, quos in omnibus fere gentibus auctoritate fundasti, sed qui non crederent esse culpandos, nec audiendos esse, si qui mihi forte dicerent: unde scis illos libros unius veri et veracissimi Dei Spiritum esse humano generi ministratos, idipsum enim maxime credendum erat.* (Ergo hos libros esse sacros et divinos est primum fidei principium, quo non est quaerendum aliud prius
5. et superius) libr. 11. Confess. c. 3. *Audiam et intelligam o Deus, quomodo fecisti coelum et terram. Scripsit hoc Moyses, scripsit et abiit, transivit hinc ad te. Neque enim nunc ante me est, nam si esset, tenerem eum, rogarem eum, et per te obsecrarem, ut mihi ista panderet, et praeberem aures corporis mei sonis erumpentibus ex ore ejus. At si Hebraea voce loqueretur, frustra pulsaret sensum meum, nec inde mentem meam quicquam tangeret. Si autem Latine, scirem quid diceret, sed unde scirem, an verum diceret? Quod si et hoc scirem, num ab illo scirem? intus utique mihi, intus in domicilio cogitationis nec Hebraea, nec Graeca, nec Latina, nec barbara veritas sine oris et linguae organis, sine strepitu syllabarum diceret: Verum dicit; et ego statim certus confidenter illi homini tuo dicerem, Verum dicis. Cum ergo illum interrogare non possim, te, quo plenus vera dixit, veritas, rogo etc.* (Ergo Scriptura, vel quod idem est, Deus in Scripturis loquens solus de se *αὐτόπιστος* testis est, quia est ipsa veritas) Eusebius libr. 3. Hist. Eccles. c. 25 refert veterem ecclesiam ex tribus notis *ψευδεπίγραφα* et notha scripta rejecisse. *1. Si in scriptis eorum, qui apostolis successerunt, nulla eorum reperietur mentio. 2. si stylus deprehenderetur a stylo et dicendi consuetudine apostolorum diversus. 3. si doctrina a fide catholica esset dissentanea.* Salvian. libr. 3 de provid. *Humana omnia dicta argumentis et testibus egent, Dei autem sermo ipse sibi testis est, quia necesse est quicquid incorrupta veritas loquitur, incorruptum sit testimonium veritatis.*

46. Ex adversariis etiam quaedam pro nostra sententia afferri possunt. c. Quis nesciat. dist. 9. *Quis nesciat sacram Scripturam canonicam tam V. quam N. T. certis suis terminis contineri, eamque omnibus posterioribus episcoporum literis ita praeponi, ut de illa omnino dubitari vel disceptari non possit, utrum verum vel utrum rectum sit, quicquid in ea scriptum esse constiterit.* Biel. libr. 3. sent. dist. 25. dub. 3. *Veritates catholicae absque omni approbatione ecclesiae ex natura rei sunt immutabiles et immutabiliter verae, et sic sunt immutabiliter catholicae reputandae.* Auctor oneris eccles. c. 1. §. 1. *Omnes prophetiae in sacra Scriptura V. et N. T. per se sunt authenticas, adeo ut alieno robore non indigeant.* Steuchus in princ. Cosmop. asserit, *sacrorum librorum auctoritatem minime sola legentium fide teneri, sed affere secum divinas quasdam, potentissimasque rationes magnorum animorum ad se judicia trahentes.* Cajetan. in opusc. tom. 2. tract. 1. c. 1. *Fidei Christianae certitudo infallibile debet habere testimonium, quale nullus homo, sed solus Deus praestare potest. Unde et Petrus apostolus coelestis vocis in transfiguratione Christi auditae proprio testimonio utens subjungit: Habemus firmiorem sermonem propheticum.* Hosius in Confess. Petricov. c. 16. *Nos libenter concedimus accipienda esse evangelica ut verbum Dei intus docentis et revelantis, neque credendum illis esse, nisi propter vocem Dei intus loquentis.* Andr. Fricius. *Deus est qui tuetur verbum suum, qui auctoritatem ei tribuit, qui illud in dignitatem vindicat, qui per Spiritum sanctum in cordibus hominum obsignat. Testimonium quidem ecclesia Spiritu Dei afflata dare potest et verbo et doctrinae, hanc scilicet, quam inde ab apostolis quasi per manus accepisset, et non aliam a Deo esse proditam, auctoritatem vero illi tribuere nemo potest propter Deum ipsum, qui est auctor illius, illustrator, defensor, propugnator.* Canisius in catech. cap. de praecept. eccles. sect. 16. *Nos Scripturae propter testimonium divini Spiritus in illa loquentis credimus, adhaeremus, ac maximam auctoritatem illi tribuimus.* Gregor. de Valent. in anal. p. 268. *Abunde nobis ad eam rem* (certitudinem Scripturae V. T.) *sufficit ipsum per se testimonium Christi et apostolorum, quo eorum est auctoritas librorum commendata.* Locus Bellarmini huc pertinens adductus est superius §. 40.

47. Pontificii pro stabilienda sua assertione praeter dictum apostolicum 1. Tim. 3, v. 15. *Ecclesia est firmamentum et columna veritatis,* cujus explicationem uberrimam proposuimus in tract. de Eccles. §. 116 urgent quasdam rationes, quarum vim breviter expendemus. 1. *Ex ecclesiae antiquitate. Scriptura est posterior ecclesia respectu acceptationis librorum illorum quoad nos. Antequam enim* II. 46.
ederentur Scripturae, jamtum erat ecclesia, quae libros sacros recepit, approbavit et posteris commendavit. Ergo Scripturae auctoritas pendet ab ecclesia. Resp. Repetenda est distinctio inter Scripturae materiale et formale. Illi qui a Moyse, prophetis, evangelistis et apostolis libros sacros acceperunt, et suo testimonio posteris eosdem commendarunt, prius quidem fuere in ecclesiae coetu, et hactenus ecclesia fuit prior Scriptura formaliter quoad opus scriptionis considerata. Sed illi ipsi Scripturae testes per verbum, quod in Scriptura continetur, fuerunt conversi et ecclesiae filii facti. Ergo non fuerunt priores Scriptura materialiter considerata, hoc est, verbo in Scripturis proposito. Verbum Dei est *semen illud incorruptibile*, per quod homines regenerantur, et filii Dei redduntur. Jac. 1, v. 18. 1. Petr. 1, v. 23 idem verbum prius fuit a prophetis et apostolis praedicatum, et postea ab iisdmin et

Argumenta Pontificiorum quibus probare cupiunt auctoritatem Scripturae ab ecclesia pendere.

literas redactum. Quam ergo absonum est, fructum statuere priorem semine, tam absurdum quoque est ecclesiam absolute et simpliciter priorem statuere Scriptura materialiter et respectu verbi, quod continet, considerata.

48. 2. *Ex ecclesiae claritate. Ecclesia est notior Scripturis. Prius enim cognoscuntur pastores quam Scripturae.* Resp. Distinguendum inter notiora τῇ φύσει et notiora καθ' ἡμᾶς. Item, inter notitiam confusam et distinctam. Confusa notitia fortassis prius cognosci possunt pastores quam Scripturae, nequaquam vero distincta. Qui enim veri pastores sint, quibus tuto animas nostras committere possimus, et quae sit vera ecclesia, cui nos aggregare debeamus, non nisi ex doctrina, quam proferunt, cognosci potest, jam vero de illa doctrina judicium faciendum ex norma verbi divini in Scripturis propheticis et apostolicis revelati. Act. 17, v. 11. Si ecclesia simpliciter est notior Scriptura, cur Bellarm. libr. 1 de verbo Dei c. 2 scribit: *Sacris Scripturis, quae propheticis et apostolicis literis continentur, nihil esse certius, nihil notius?* Cur libr. 4 de Eccles. c. 2 scribit, *aliquando Scripturam esse notiorem, quando scilicet est recepta et clare loquitur et quaestio oritur de ecclesia?* De tota hac re late egimus. tr. de eccles. §. 142.

49. 3. *Ex ecclesiae dignitate. Publicum Spiritus Sancti de Scripturis et earum auctoritate judicium non sonat nisi in ecclesia. Ergo ex sola ecclesiae auctoritate pendet Scripturae auctoritas.* Resp. 1. Judicium ecclesiae tum demum pro Spiritus sancti judicio est habendum, si sit Scripturis sacris conforme. Neque enim quicquid ecclesia profert, statim pro divino est habendum, nisi ex divinis tabulis proferatur, ad quas Deus ipse ecclesiae judicium alligavit. Esa. 8, v. 20. Joh. 8, v. 31. Galat. 1, v. 8. 2. Quicquid ergo vel ab uno vel pluribus extra et praeter Scripturas proferatur, non est publicum Spiritus sancti testimonium, sed privatum. Contra quicquid Scripturis sacris consonum profertur, illud est publicum Spiritus sancti testimonium, si vel maxime ab uno duntaxat proferatur. 3. Spiritus sanctus per interna κριτήρια ipsis Scripturis insita de earum divinitate et auctoritate testatur, quod est publicum Spiritus sancti de Scripturis judicium. 4. Frivolum est, quod pontificii pro publico Spiritus sancti judicio habent illud omne, quod Papa, cardinales et episcopi in conciliis proferunt, sive conforme sit Scripturis, sive illis adversum, sive in illis contineatur, sive minus; sed ex ipsa Scriptura de illis Papae et conciliorum decretis cuilibet pio judicium faciendum. 5. Testimonium illud, quo Spiritus sanctus pios de certitudine Scripturae et gratiae divinae convincit, est internum et absconditum, ac proinde externis auribus in ecclesia non auditur Rom. 8, v. 16. 2. Cor. 1, v. 21. 1. Joh. 2, v. 20. 1. Joh. 5, v. 10.

50. 4. *Ex Scripturae conditione et qualitate. Nec*
II. 47. *ex internis κριτηρίοις, nec ex Spiritus sancti testimonio auctoritas Scripturae patescere potest. Non ex prioribus, quia in profanis etiam libris et rerum et styli majestatem inesse profani homines censent. Sic Turca in Alcorano, Judaei in Cabala, ethnicus apud Trismegistum non minus majestatis in verbis et rebus se invenire existimabit. In libris apocryphis itidem non minor styli et rerum majestas, quam in canonicis.* Pistor. in hodeg. p. 4. *In libro sapientiae plenior majestate stylus et res graviores quam in libro Ruth, cum tamen evangelici librum Ruth in canonem recipiant, librum Sapientiae ex canone excludant. Nec ex posteriore; qui enim ex interno Spiritus sancti testimonio judicant de Scriptura sacra, sententiis invicem variant. Ergo ex sola ecclesiae auctoritate Scripturae auctoritas cognoscitur.* Resp. 1 κριτήρια interna sunt simul conjungenda, nec unum duntaxat ex reliquarum corpore et classe avellendum. 2. quin et reliquae duae classes argumentorum addendae. 3. In aliis scriptis duntaxat hominum opinione, non autem reipsa talis rerum majestas et styli proprietas occurrit.** Lindanus libr. 3. Interp. c. 8, p. 116. *Scripturae sacrae sua quoque est lingua, propriae loquendi formulae, suus cuique dicendi character, quae si quis imprudens praetereat et sacras literas ex Cicerone aut Demosthene opinetur intelligendas, in gravissimos necesse est impingat errores.*** 4. Spiritus sancti testimonium non proponimus solum, sed interna κριτήρια et ecclesiae testificationem illi conjungimus. Qui tres illas argumentorum classes conjunctim assumserit de canonica Scripturae auctoritate errare minime poterit. 5. Ipsa ecclesia fatentibus pontificiis, dissimiliter de canone pronunciavit. Ergone inferri poterit, ex illius testificatione non posse peti aliquot canonicae Scripturarum auctoritatis judicium? 6. Spiritus dona non sunt in omnibus aequalia, et qui Spiritu sancto donati sunt, non semper nec in omnibus sequuntur judicium ac ductum Spiritus sancti, sed suis quandoque indulgent affectibus, vel aliorum praejudiciis in transversum sese rapi patiuntur. *At,* inquis, *sola ecclesia testificatur, hunc librum esse Matthaei, illum Marci. Ergo ipsa sola de Scripturae auctoritate testatur.* Resp. Distinctae sunt quaestiones, an Evangelium Matthaei sit Matthaei, et an sit canonicum. Prior est fidei historicae, et pendet ex testificatione historica, quae suffragium dat libri titulo. Posterior est non solum historica, sed etiam dogmatica, nec dependet solum ex testificatione historica, sed etiam argumentis insitis et interno Spiritus sancti testimonio.

51. 5. *Ex Augustini auctoritate.* August. libr. contra Epist. Manichaei c. 5. *Evangelio non crederem, nisi me ecclesiae moveret auctoritas.* Resp. 1 loquitur August. de eo argumentorum genere, quod primo quidem potest aliquem permovere, ut Scripturas recipiat, et evangelio credat, loquitur enim de se adhuc in Manichaeismo constituto, qua ratione ad II–
recipiendam Scripturae auctoritatem perductus fuerit. Illud vero est testimonium ecclesiae. Ecquis enim non permoveretur constanti illo ecclesiae de Scripturis testimonio, ut eas pro sacris ac divinis reci-

peret? Ex eo vero nequaquam sequitur, ecclesiae testimonium vel solum vel praecipuum esse, propter quod Scripturas recipiamus. 2. Contrarium enim ibidem Augustinus docet. *Ipsi evangelio*, inquit, *catholicis praedicantibus credidi.* Et postea: *Eam scripturam mihi profers, cui per illos catholicos credideram.* Ergo per ecclesiam sive ministerium et testimonium ecclesiae scripturis se credere dicit, non propter ecclesiam tanquam auctoritatem majorem. 3. Sic Samaritani credebant in Christum per verbum mulieris testimonium de Christo perhibentis; sed postea Christum ipsum audientes dicunt: *Non amplius διὰ τὴν σὴν λαλιὰν πιστεύομεν, ipsi enim audivimus et scimus, quia hic vere est salvator mundi.* Joh. 4, v. 42. Eadem ratio est testimonii, quod ecclesia per Samaritanam praefigurata, perhibet Scripturis sacris. 4. Michaël Medina scriptor alioquin Pontificius in volum. Venet. impress. agnoscit dictum Augustini non posse nostrae sententiae opponi. *Quod ex eo*, inquit, *Augustini dicto ecclesiae quam scripturae majorem auctoritatem persuadere conantur, prorsus est futile. Nam ex eo, quod ecclesia scripturas ostendit, et eas a falsis discernendi potestatem exercet, eam eisdem scripturis auctoritatem prae-*
[illegible] *stare infirme colligitur, nisi etiam is, qui inter hominum confertissimas turbas mihi regem ostenderet, potioris etiam quam ipse rex auctoritatis habendus esset, aut nisi Mosaica lex, quae Christi et evangelici status fuit index* Joh. 5, v. 39 *et* 47., *majoris esset auctoritatis, quam Christus aut Christi evangelium, quod est absurdissimum. Enim vero Johannes baptista Christo testimonium perhibuit, fuit enim homo missus a Deo, ut testimonium perhiberet de lumine, et omnes crederent per illum, neque tamen continuo Christo fuit major aut aequalis. Moyses et Elias simul cum nube et coelesti voce Christum esse Messiam, et eundem cunctis mortalibus quasi coelestem praeceptorem audiendum esse testificabant, neque tamen protinus majores aut aequales sunt Christo. Denique stella, pastores, Magi, Anna et Simeon, qui omnes Christo detulerunt testimonium, ut generis humani redemptor verusque Messias agnosceretur ab omnibus, non sunt Christo ipso potiores. Ecclesia fateor est nobis causa credendi, hunc aut illum librum esse divinum, non tamen cum ipsa eadem scriptura auctoritate contendit, quemadmodum neque horum auctoritas, qui de Christo testabantur, cum Christo erat ullo pacto conferenda. Ostendit notarius aut publicus tabellio hanc aut illam esse scripturam regis, atque ita ostendit, ut illi tantam fidem habeamus, quantam humana negotia postulant. Quis tamen tam insanus, ut tabellionis auctoritatem cum regii aut imperatorii scripti auctoritate componat?* 5. Gerson in declarat. verit. quae credendae sunt de necess. salut. tom. 1. num. 14. lit. E. recte monet, *Augustinum loqui de testimonio primitivae ecclesiae*, et addit, *vicissim dici posse ecclesiae non crederem, nisi me scripturas moveret auctoritas.* Pontificii vero de sua hodierna Romana ecclesia unice sunt soliciti.

CAPUT IV.

DE MATERIA SCRIPTURAE SACRAE.

52. *Materiam* scripturae docendi causa vocare possumus res sacras in literas Dei voluntate redactas, quae generali appellatione divinae revelationis continentur, ac variis modis dispesci possunt: 1. in historias et dogmata, 2 in legem et evangelium, quae sunt duo praecipua et primaria divinae revelationis capita, ad quae omnia, quae in scripturis traduntur, revocari possunt. Esa. 8, v. 20. Joh. 1, v. 17. Rom. 3, v. 27. c. 10, v. 5. Gal. 3, v. 21. Lex est doctrina operum, ad quam pertinent exempla obedientiae et inobedientiae, praemiorum et poenarum, promissiones obedientibus datae et comminationes adversus inobedientes directae. Evangelium est doctrina fidei, ad quam pertinent vaticinia V. T. de Messiae persona, officio et beneficiis. Item, typi sacrificiorum et alii praefigurantes Christum; historia evangelistarum de Christi conceptione, nativitate, circumcisione, baptismo, concionibus, miraculis, passione, morte, resurrectione, ascensione ad coelos et ad dextram Dei sessione; item, promissiones de gratia Dei, remissione peccatorum, justitia et vita aeterna propter hunc Mediatorem credentibus in eum factae, quarum longe plurimae in scriptis apostolorum occurrunt. 3. in credenda, facienda et speranda. 4. in fidei mysteria et vitae praecepta etc.

Materia scripturae sacrae.

53. Cumque *finis legis* et nucleus evangelii sit Christus Rom. 10, v. 4., ideo τέλος σκοπιμώτατον ultimus scopus, adeoque centrum scripturae, ad quod omnia referuntur, est Christus Jesus. Psal. 40, v. 8. *In capite libri scriptum est de me* (quod Hebr 10, v. 7. redditur ἐν κεφαλίδι βιβλίου. Quidam monent κεφαλίδα volumen dictum esse metaphorice a specie, eo quod convolutum et complicatum libri corpus, ut fuerunt libri veterum, quasi opus capitatum sit.) Luc. 24, v. 27: *Incipiens a Mose et omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quae de* II. 50.
ipso erant. Joh. 5, v. 39: *Scrutamini Scripturas, quia illae de me testificantur.* v. 46. *Si crederetis Mosi, crederetis etiam mihi, de me enim ille scripsit.* c. 20, v. 31. *Haec scripta sunt, ut credatis, quod Jesus sit Christus Dei filius, et ut credentes vitam habeatis in nomine ejus.* Actor. 3, v. 18. *Deus ea quae praenuntiavit per os omnium prophetarum* (passurum scil. Christum) *sic implevit.* v. 23. *Omnes prophetae a Samuel et deinceps quotquot locuti sunt, annuntiaverunt dies illos*, c. 10, v. 43. *Huic omnes prophetae testimonium perhibent etc.* Sicut homo est epitome totius universi ac naturae creatae centrum: sic Christus est totius scripturae epitome ac centrum, α et ω, a quo omnia in scripturis incipiunt, et in quo omnia desinunt, unde Johannes initium scriptionis suae facit a Christo. Joh. 1, v. 1. *In principio erat verbum etc.* ac terminat suam scriptionem in Christo. Apoc. 22, v. 22. *Gratia Domini nostri Jesu Christi sit vobiscum.*

54. Res sacrae in Scriptura propositae libris divina

inspiratione editis continentur, unde *materia ex qua* Scripturae formaliter consideratae haud incommode statui potest ipsa compages et series librorum biblicorum. Est enim Scriptura ex numero eorum, quae sunt unum *κατὰ συναθροισμόν* per aggregationem partium. Disserendum igitur h. l. erit de variis librorum biblicorum divisionibus, quae pleraeque omnes ex causa efficiente et materia sunt petitae.

CAPUT V.
DE DIVISIONIBUS LIBRORUM BIBLICORUM.

Divisiones librorum biblicorum.

55. Libri biblici variis modis distinguuntur, utpote 1. *in libros V. et N. T.* (Augustinus libr. 3. ad Bonifac. c. 4. putat rectius vocari *Vetus et Novum instrumentum*) Libri V. T. sunt, qui ante Christum exhibitum editi; libri N. T. qui post Christum exhibitum scripti et ecclesiae commendati. Ubi observa, libros V. T. eos vocari, non quod nihil plane contineant de substantia, gratia et felicitate N. T. propter Christum credentibus in eum promissa, sed quod futurum ac suo tempore complendum pronuntient, ac praefigurent illud, quod in N. T. annuntiatur completum Rom. 3, v. 21. c. 16, v. 26 quo dubio procul respexit Augustinus, quando maluit vocare libros V. et N. instrumenti, cum non temporis solum, sed etiam substantiae respectu V. et N. T. distinguantur. Caeterum haec duo Testamenta veteres praefigurari ac denotari dicunt *per duos Cherubinos* propitiatorium in arca foederis alis suis tegentes. Exod. 25, v. 20. Greg. homil. 6. in Ezech. per *duos viros uvam ex terra Canaan portantes.* Cant. 7, v. 4. Hieronym. in c. 13. Matth. per *vetera et nova, quae scriba doctus ad regnum coelorum de suo thesauro proferre* dicitur, Matth. 13, v. 52. Iren. libr. 4, c. 21. Chrysostom. homil. 48. in Matth. per *duo ubera*, quae matri ecclesiae tribuuntur. Cant. 6, v. 13. August. tract. 3. in 1. Epist. Joh.

56. 2. In libros *propheticos et apostolicos*, quae divisio priori est affinis, petita ex Eph. 2, v. 20. *Exstructi estis super fundamentum prophetarum et apostolorum*, quod Ambros. in comm. illius loci sic exponit, *supra Vetus et Novum Testamentum collocati.* Quod enim apostoli praedicaverunt, prophetae futurum praedixerunt. Appellatio librorum propheticorum petita est non tam ex materia sive rebus contentis, quam ex causa efficiente instrumentali, nomine enim eo generaliter accepto intelliguntur omnes V. T. libri a prophetis scripti, sive prophetias, sive historias, sive legales conciones contineant. Apostolicorum librorum nomine itidem generaliter accepto intelliguntur omnes N. T. libri ab apostolis et evan-
II. 51. gelistis (quorum duo videlicet Matthaeus et Johannes pertinent ad apostolorum dodecada, duo vero, videl. Marcus ct Lucas apostolorum jussu scripserunt, et ipsorum scriptura ab apostolis est probata) divino Spiritus S. instinctu exarati.

57. 3. Libri V. T. a Christo subdividuntur *in Moysen, prophetas et psalmos.* Luc. 24, v. 44. Moyses est stirps et radix, prophetici libri constituunt arborem cum suis fructibus, psalmi sunt flores. Neque enim probatur nobis, quod quidam statuunt, psalmorum nomine generaliter accepto intelligi libros numeris astrictos, quales sunt, Jobus, Psalterium, Proverbia, Ecclesiastes, Canticum canticorum, Threni, sed verisimilius censemus specialiter intelligi librum psalmorum, ut hac ratione Moyses ceu fons et scaturigo, stirps et radix, ac psalmi tanquam flos scripturarum a reliquis propheticis libris distinguantur. Luc. 16, v. 29. Actor. 26, v. 22. Christus et Paulus V. T. libros distinguunt *in Moysen et prophetas*, i. e. in libros Mosaicos et propheticos, quia Moyses reliquorum prophetarum est *ἀρχηγὸς καὶ ἔξαρχος.*

58. 4. Rabbini eos dividunt in תּוֹרָה *legem*, נְבִיאִים *prophetas et* כְּתוּבִים *hagiographa.* תּוֹרָה continet pentateuchum, quod ipsi vocant חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה et per abbreviationem חוּמָּשׁ quinarium legis. נְבִיאִים alii sunt רִאשׁוֹנִים *priores* alii אַחֲרוֹנִים *posteriores.* Priores sunt quatuor: Josuae, Judicum, Samuelis et Regum libri. Posteriores itidem sunt quatuor: Esaias, Jeremias, Ezechiel et liber תְּרֵי עֲשַׂר vel per crasin תְּרֵיסַר duodecim prophetarum, quos minores vocant. כְּתוּבִים sunt reliqui omnes numero undecim Psalterium, Proverbia, Job, (qui tres libri cum sint poëtici, peculiari nomine *τεχνικῷ* ex primis nominum Hebraeorum literis composito vocantur אֱמֶת.) מְגִלּוֹת חָמֵשׁ quinque volumina, videlicet Canticum canticorum, Ruth, Threni, Ecclesiastes et Esther, deinde Daniel, libri Esdrae et Paralipomena. Elias Levita praefat. 3. in Masoreth. p. 40. Quamvis vero quidam ex Christianis tum veteribus, tum recentioribus interpretibus hanc divisionem approbent, ut patet ex Hieronym. praefat. in Esdr. et Nehem., Purchetus part. 1. victor. adv. Judaeos c. 8. Galatin. 1. de arcan. c. 1. etc. non tamen nihil in ea desiderari potest. Primo enim laborat *ἀλληλουχίᾳ*, cum omnes sacri libri sint hagiographi. Secundo Danielem ex numero prophetarum, ac libros Paralipomenon ab historicis separat sine probabili aliqua ratione. Quod si enim Josuae et Judicum libri digni habiti sunt prophetarum nomine, qui sunt mere historici utique in eorum numerum etiam Paralipomenon libri referri potuissent, Psalterio, Proverbiis et Jobo in odarum partem relatis. 3. fundamentum hujus divisionis est perquam lubricum. Per כְּתוּבִים intelligunt libros *per Spiritum sanctum, et non per prophetiam dictatos*, ut scribit R. D. Kimchi in prooem. Psalm. *Spiritum sanctum* vocant, quando Spiritus hominem vigilantem invadit, eumque ad vaticinandum impellit. *Prophetiam* vocant, qua homini dormienti vel extra se rapto per Spiritum sanctum aliquid revelatur. Fabricius in partit. Cod. Hebr. c. 12. Alii prophetiam a Spiritu sancto distinguunt hoc modo ut prophetae in ecstasi a communi hominum statu et sensibus emoti vel per somnium, vel per visiones vel per auditum vocis sibi loquentis tradita divina eloquia proferre intelligantur. Sed Spiritus sanctus metonymice intelligitur absque sensuum mutatione

aliqua hominem excitare ad psallendum vel loquendum. Helvic. in tract. de Chald. paraphr. c. 2. Quidam existimant, per כְּתוּבִים *hagiographa* intelligi libros scriptos instinctu Spiritus sancti, sed non praedicatos. At haec omnia destituuntur certis et immotis fundamentis.

59. 5. Quidam ex christianis doctoribus veteribus libros Veteris Testamenti dividunt in *legales*, *historicos*, *paraeneticos et propheticos*. Legales sunt quinque libri Moysis. Historici sunt libri a Josua usque ad historiam Jobi inclusive. Paraenetici sunt libri Salomonis. Prophetici sunt libri prophetarum majorum et minorum. De Psalmorum libro scribunt, quod ex omnibus, quae in reliquis libris continentur, quaedam utilia contineat. Basilius serm. de virtut. et laudib. Psalmorum tom. 1, p. 214. August. in propl. Psalm. tom. 8. col. 1.

60. 6. Huic divisioni affinis est illa recentiorum, qua libros Veteris Testamenti dividunt in *legales*, *historicos*, *doctrinales et propheticos*. Ad legales referunt pentateuchon. Ad historicos librum Josuae, Judicum, Ruth, libros Samuelis, Regum, Paralipomenon, Esrae, Nehemiae. Ad doctrinales Jobum, Psalterium, Proverbia, Ecclesiasten, Canticum canticorum. Ad propheticos quatuor majores et duodecim minores prophetas. Qui dichotomia delectantur, dividunt Veteris Testamenti libros in historicos et didascalicos. Historici distinguuntur juxta triplicem Israëliticae ecclesiae et reipublicae statum, videlicet ante possessionem terrae Canaan, in ipsa possessione et post adeptam possessionem. Didascalici dividuntur in poëticos et propheticos. Pflacherus tres constituit Veteris Testamenti librorum classes juxta triplex Christi officium, sacerdotale scilicet, regium et propheticum. Christum sacerdotem docet Pentateuchon. Regem describunt libri subsequentes historici. Prophetam et doctorem proponunt libri hagiographi et prophetici.

61. 7. Prophetici libri ratione causae instrumentalis et adjuncti temporis subdistingui possunt in libros illorum, qui prophetarunt *ante captivitatem Babylonicam*, ut Esaias, Jeremias, Hoseas, Joël, Amos, Obadias, Jonas, Micheas, Nahum, Habacuc et Sophonias; illorum qui prophetarunt *in ipsa captivitate*, ut Ezechiel et Daniel; denique illorum, *qui post captivitatem* prophetarunt, ut Haggaeus, Zacharias et Malachias. Post Moysen ac Davidem scripsisse videntur prophetae hoc ordine. 1. Jonas. 2. Hoseas. 3. Amos. 4. Esaias. 5. Micheas. 6. Joël. 7. Nahum. 8. Habacuc. 9. Jeremias. 10. Sophonias. 11. Obadias (eum tamen quidam Jonae σύγχρονον statuunt et sub Achab et Jerobeam eum prophetasse volunt) 12. Daniel. 13. Ezechiel. 14. Haggaeus. 15. Zacharias. 16. Malachias.

62. 8. Libri Novi Testamenti distinguuntur *in historiales*, *doctrinales et propheticum*. Historiales tradunt historiam vel Christi, ut quatuor evangelistae, vel apostolorum, ut Acta. Doctrinales sunt epistolae Pauli, Jacobi, Petri, Johannis et Judae. Propheticus unus est, videlicet Apocalypsis. Epistolae Pauli quaedam scriptae sunt *ante captivitatem*, quae sunt numero septem. 1. prior ad Thessalonicenses. 2. posterior ad Thessalonicenses. 3. prior ad Timotheum. 4. prior ad Corinthios. 5. ad Titum. 6. posterior ad Corinthios. 7. ad Romanos. Quaedam *in captivitate*, ad quam classem pertinent sex reliquae, de quibus non usque adeo certo constat, quo ordine scriptae fuerint, nonnulli tamen hunc ponunt: 1. ad Philippenses. 2. ad Colossenses. 3. ad Philemonem. 4. ad Ephesios. 5. ad Galatas. 6. posterior ad Timotheum.

CAPUT VI.
DE LIBRIS CANONICIS ET APOCRYPHIS IN GENERE.

63. Inter omnes librorum biblicorum divisiones eminet ea, qua distinguuntur in *canonicos et apocryphos*, quae divisio non tantum utilis est, sed etiam maxime necessaria. 1. ut fundamentum fidei a peregrinis additamentis purum et inviolatum servetur. Eph. 2, v. 20. 2. ut divina ab humanis, argentum a scoriis, granum a paleis separetur. 3. ne apocryphis in parem auctoritatis censum cum canonicis relatis, ipsa canonicorum librorum auctoritas ac veritas oblique labefactetur. Hisce causis permoti pii veteres apostolorum temporibus vicini in assignando librorum canonicorum et apocryphorum discrimine perquam industrii fuerunt, quin et quidam ipsorum peregrinationes longinquas susceperunt, ut discrimen illud accuratius cognoscerent. Canonici libri. II. 58.

64. *Canonici libri ἀπὸ τοῦ κάνονος* dicuntur, quae vocula desumta est ex Psalm. 19, v. 15. 2. Corinth. 10, v. 13. Galat. 6, v. 16. Philip. 3, v. 16. Quamvis enim apostolus illic non de universa fidei norma, sed de eo tantum doctrinae coelestis capite loquatur, quod justitia legalis cum justitia evangelica sive fidei confundi nullo modo debeat, ideo tamen doctrinam illam appellat *κάνονα*, quod quae a pseudo-apostolis tum docebantur, ad eam tanquam certam et indubitatam regulam exigenda et sicubi cum ea non consentiant, rejicienda esse statuat. Dicuntur alias ab ecclesiasticis scriptoribus *ἐνδιάθηκοι*, *ἀναμφιλέκτως ἐνδιάθηκοι*, *διαθηκόγραφοι*, *testamentarii*, eo quod omnium consensu et sine ambiguo ad testamentum divinum pertinent. Nicephorus libr. 1. Histor. eccles. c. 1. libri *recepti* ab Epiph. de mens. et ponderib. p. 567. *legitimi*, *ὁμολογουμένως γνήσιοι*, *omnium consensu et testificatione probati*, *veri et genuini* ab Eusebio libr. 3. Histor. c. 9. Augustin. libr. 2. contra adversar. legis et prophetar. c. 1. Nazianzeno in carm. de script. sacr. p. 952. *catholici* eo quod immotum fidei catholicae fundamentum complectantur, et *ecclesiastici*, eo quod omnium ecclesiarum approbationem meruerint. August. libr. 23. contra Faustum c. 9. *ῥητοὶ βίβλοι*, quod a Christo ipso in canone sunt pronuntiati Epiph. haeres. 8. *Apocryphi* vero libri dicuntur *ἀπὸ τοῦ ἀποκρύπτειν*, q. d. absconditi, vel quod *occulta eorum origo non claruit* Unde dicti.

illis, *quorum testificatione verarum scripturarum auctoritas ad nos pervenit*, quae ratio appellationis traditur ab Augustino libr. 11. contra Faustum c. 2. vel *quod publice in ecclesia ad auctoritatem ecclesiasticorum dogmatum comprobandam non leguntur*, *sed ad morum duntaxat aedificationem*, quae ratio traditur ab Hieronymo in prolog. super Prov. Salomonis. ** Sunt qui *ἀπόκρυφον* dici putant, ὅ, *τι ἄπεστιν ἀπὸ τῆς κρύπτης ἁγίας*, *quicquid abest a sancta illa crypta et bibliotheca librorum divinitus traditorum ecclesiae quae ab Epiphanio* libr. 2. de pond. vocatur *Aron* h. e. arca seu capsa ecclesiae, in qua libri divini recondebantur. Vel quod *ἄξιοι ἀποκρυφῆς digni qui magis abscondantur quam legantur*, censente Athanas. in Synopsi. tom. 2, p. 134.** Glossa
II. 54. c. Sancta Romana dist. 15. dicit apocryphos vocari libros, *quorum auctor ignoratur*. At hac ratione multi libri Veteris Testamenti, qui sunt explorato canonici, ut Ruth, Regum, Paralipomenon etc. essent apocryphi.

Qui et quot sint. 65. Canonici libri Veteris Testamenti sunt: *1. Genesis. 2. Exodus. 3. Leviticus. 4. Numeri. 5. Deuteronomium. 6. Josua. 7. Judicum. 8. Ruth. 9. duo libri Samuelis. 10. duo Regum. 11. duo Paralipomenon. 12. Esdras et Nehemias sive secundus Esdrae. 13. Esther. 14. Job. 15. Psalterium. 16. Proverbia. 17. Ecclesiastes. 18. Canticum Canticorum. 19. Esaias. 20. Jeremias. 21. Threni. 22. Ezechiel. 23. Daniel. 24. Duodecim Prophetae minores*, *δώδεκα προφῆται*, *Hoseas*, *Joël*, *Amos*, *Obadias*, *Jonas*, *Micheas*, *Nahum*, *Habacuc*, *Sophonias*, *Haggaeus*, *Zacharias*, *Malachias*.

66. Sic ergo in universum sunt 24 libri canonici Veteris Testamenti, quos Rabbini propterea vocant עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע *viginti et quatuor*, hoc enim ipsorum est dicterium, עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע מִכְתַּב הַקֹּדֶשׁ quem numerum Hieronymus praefat. in Esdr. et Nehemiam praefigurari putat per *24 Seniores*, qui coram throno Agni procidunt habentes singuli citharas et phialas aureas Apoc. 5, v. 8. quia omnes suavem de Christo loquelam et gratum de ipsius persona atque officio odorem exhibent. Josephus libr. 1. contra Apionem viginti duos numerat canonicos V. T. libros. *Non sunt*, inquit, *apud nos infiniti libri*, *sed solummodo duo et viginti. Horum quinque sunt Moyseos. A morte vero Moyseos prophetae suorum temporum res gestas conscripserunt in tredecim libris. Reliqui vero quatuor*, *per quos intelligit Psalterium et tres libros Salomonis*, *hymnos in Deum et vitae humanae praecepta noscuntur continere.* Josephum ex christianis doctoribus sequuntur Origenes in Psalm. 1. apud Eusebium libr. 6. Histor. c. 24. Epiphanius libr. de mensur. et ponderibus p. 534. (ubi quatuor *πεντατεύχους* constituit, omisso scilicet numero minore sine digito per rotundationem, perinde ut LXX Interpp. dicimus pro 72.) Nazianzenus in carm. (*ἀρχαίας μὲν ἔθηκα δύο καὶ εἴκοσι βίβλους*, *τοῖς τῶν Ἑβραίων γράμμασιν ἀντιθέτους*.) Cyrillus Hierosolymitanus catech. 4, p. 98. Hilarius praefat. in Psalm. Hi conferunt istum numerum cum numero literarum alphabeti Hebraici. Quemadmodum enim literae alphabeti sunt perfectissimae et sufficientissimae ad omnes dictiones exprimendas: ita quoque hi libri canonici sunt perfectissimi ad omnis theologicae quaestionis solutionem sufficientes. Quinque sunt literae duplices, ita quidem quinque libros duplices esse volunt: Samuelis, Chronicorum, Regum, Esdrae, Jeremiae cum Threnis. Quidam numerant 25, quidam 35 libros Veteris Testamenti canonicos absque ulla omnino dissensione. Qui enim 22 numerant, Ruth cum libro Judicum et Threnos cum Jeremia conjungunt. Qui 25 numerant, Nehemiam, ab Esdra sejungunt, quem reliqui posteriorem librum Esdrae vocant. Qui 35 numerant, Prophetas minores a reliquis pro uno libro computatos separatim recensent. De hisce canonicis Veteris Testamenti libris Augustinus libr. 18. de civit. Dei c. 41. sic loquitur: *Ipsi sane pauci esse debuerunt*, *ne multitudine vilesceret*, *quod clarum religione esse oporteret*, *nec tamen ita pauci*, *ut eorum non sit miranda consensio.*

67. Apocryphi Veteris Testamenti sunt reliqui Apc phi sint
omnes, qui praeter canonicos in Veteris Testamenti codice continentur. Illorum potest duplex constitui classis. 1. Quidam etiam *ipsorum Pontificiorum confessione* sunt apocryphi, utut in codice biblico Graeco vel Latino contineantur. Tales sunt *tertius et quartus Esdrae*, *tertius et quartus Maccabaeorum*, *Oratio Manassis*, *Psalmus 151*, *Appendix libri Job.* 2. Quidam *a Pontificiis habentur pro canonicis*, cum tamen revera sint apocryphi. Illi sunt vel integri libri vel librorum quorundam fragmenta. Integri libri sunt vel didactici, ut *Siracides et Sapientia;* vel historici, ut *Tobias*, *Judith*, *Baruch*, *primus et* II.
secundus Maccabaeorum. Fragmenta sunt: *Additamenta ad Esther et Danielem*, utpote *hymnus trium puerorum*, *historia Belis et Draconis*, *historia Susannae.* Item, *epistola Jeremiae* libro Baruch annexa. Notandum hoc loco diligentissime, scriptores veteres nomine apocryphorum librorum in duplici significa- Am gui voc apo phc
tione uti. 1. de libris, qui sunt occultae originis, de quibus haudquaquam constat, quod sint canonici ac divini, qui tamen in ecclesia legi possunt ad morum aedificationem. Eusebius vocat *scripta ἀμφίλεκτα καὶ ἀντιλεγόμενα*. 2. de libris, qui continent fabulas, errores et mendacia, ac proinde non sunt in ecclesia legendi. Eusebius vocat *scripta adulterina*, *notha*, *absurda et impia*. Prior significatio occurrit apud Hieronymum in prologo galeato; posterior apud Augustinum libr. 15. de civit Dei c. 23., Origenem homil. 1. in Cantic., Hieronymum in epist. ad Laetam de institutione filiae et Gelasium cap. Sancta Romana dist. 15. Prioris generis libri dicuntur apocryphi sensu eo, quod sint absconditi, id est, originis absconditae et occultae. Posterioris generis libri dicuntur apocryphi sensu eo, quod sint abscondendi, nec in ecclesia legendi.

68. De discrimine canonicorum et apocryphorum librorum gravis adversaria nobis constituta est cum Pontificiis. Illi enim exceptis tertio et quarto Esdrae, tertio et quarto Maccabaeorum, oratione Manassis,

appendice libri Job, et psalmo 151. reliquos omnes, quotquot in codice biblico continentur, habent pro canonicis, inde concilium Tridentinum sess. 4. enumeratis libris, tum canonicis tum apocryphis, *Siracide, Sapientia, Tobia, Judith, primo et secundo Maccabaeorum etc.* subjungit: *Si quis libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in ecclesia catholica legi consueverunt, et in veteri vulgata Latina editione habentur pro sacris et canonicis non susceperit, et traditiones praedictas sciens et prudens contemserit, anathema sit.* Possevinus in notis divini verbi editis in fol. p. 26. *Libros sex, etiam Danielis partem nonnullam adimere voluerunt.* Lindanus libr. 3. panopl. c. 4. scribit, *eos impio sacrilegio sese contaminare, qui in Scripturarum Christianarum corpore quosdam quasi gradus auctoritatis conantur locare, quod unam eandemque Spiritus sancti vocem impio humanae stultitiae discerniculo audent in varias imparis discerpere ac distrahere auctoritatis classes.* Campianus rat. 1. *Protestantes scripto Dei verbo controversias suas omnes dirimi volunt, qui tamen illud ipsum verbum, quod solum restat, exsectis ex toto corpore tam multis partibus dilumbarunt.*

69. Contra perniciosum hunc errorem nostrae ecclesiae statuunt solos illos libros, qui §. 65. enumerati sunt, esse canonicos Veteris Testamenti, reliquos autem omnes §. 67. recensitos esse apocryphos, quod probamus duplici argumentorum genere *a priori* scilicet et *a posteriori.* A priori tria producimus argumenta 1. *ex causa efficiente instrumentali.* Omnis liber canonicus Veteris Testamenti est scriptus a propheta ex impulsu et inspiratione Spiritus sancti. Libri enumerati §. 67. non sunt scripti a prophetis. Ergo non sunt canonici. Major probatur ex sequentibus Scripturae dictis. Luc. 16. v. 29. *Habent Moysen* (prophetarum omnium ducem) *et prophetas* reliquos (id est, Moysis et prophetarum scripta ex impulsu Spiritus sancti edita) c. 24. v. 27. *incipiens a Moyse et omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quae de ipso erant.* v. 44. *necesse est impleri omnia, quae scripta sunt in lege Moysis et prophetis et psalmis.* Act. 3, v. 23. *Omnes prophetae a Samuel et deinceps, qui locuti sunt, annuntiaverunt dies istos* (videlicet in suis scriptis) Rom. 16. v. 26. *quod patefactum est per scripturas propheticas.* Eph. 2, v. 10. *Exstructi estis super fundamentum prophetarum.* Hebr. 1. v. 1. *multifariam multisque modis Deus olim locutus est per prophetas* (quorum vaticinia in scriptis eorum adhuc exstant) 2. Pet. 1, v. 19 *habemus firmiorem propheticum sermonem* (in scriptis ipsorum annotatum) v. 21. *non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines.* In hisce ac parallelis aliis scripturae dictis scriptura Veteris Testamenti vocatur *scriptura prophetica, sermo propheticus,* ac 2. Tim. 3. v. 16. *γραφὴ θεόπνευστος*, quia a prophetis ex inspiratione et instinctu Spiritus sancti est conscripta atque edita. Ergo est essentiale, proprium et necessarium libri canonici Veteris Testamenti requisitum, esse scriptum a propheta ex inspiratione et instinctu Spiritus sancti. Minor probatur ex adjuncto temporis, quia libri illi enumerati sunt scripti post tempora Malachiae, qui fuit ultimus propheta Veteris Testamenti, a quo usque ad Johannem non potest monstrari propheta aliquis in populo Israëlitico, unde etiam scripturam propheticam Veteris Testamenti concludit; et quasi obsignat vaticinio de Johanne Baptista, qui praedicatione evangelii et administratione baptismi auspicaturus erat Novum Testamentum Malach. 3, v. 1. Ex eodem fundamento canonicam illorum librorum auctoritatem elevat Joseph. lib. 1. contra Apion. ubi disputat, *non haberi apud Hebraeos in canone sacrorum librorum illos libros, qui post tempora Artaxerxis Longimani scripti sunt,* cum librorum sacrorum canonem Esdras composuerit, cujus vita non extendatur ultra tempora Artaxerxis Longimani. *Ab Artaxerxe* (inquit) *usque ad nostra tempora scripta quidem sunt singula, sed non eadem, quae superioribus illis fides adhibetur, propterea quod non fuit vatum certa illa successio.* **Post Artaxerxem non fuit accurata prophetarum successio, teste Eusebio lib. 3. Hist. c. 10. Postremus prophetarum fuit Malachias teste Hieronymo lib. 13. in Esai. c. 49. August. lib. 17. de civit. Dei c. 24. Jam vero controversi libri post Artaxerxis et Malachiae tempora scripti sunt.** Huc referri potest, quod Bell. lib. 1. de verbo Dei c. 7. §. Sed adversus etc. colligit. *Historiam Esther non posse referri ad tempora Artaxerxis Mnemonis, cum sit in canone librorum sacrorum apud Hebraeos, ad quem non pertineant libri post tempora Artaxerxis Longimani* scripti. Praesupponit igitur libros canonicos esse a prophetis ante tempus Artaxerxis scriptos, quod est verissimum.

70. 2. *A forma externa*, videlicet lingua, qua perscripti sunt hi libri. Omnis liber canonicus Veteris Testamenti est scriptus lingua prophetica, videlicet Hebraea. Controversi illi libri non sunt scripti lingua Hebraea. Ergo. Circa majorem propositionem observa, pauculas quasdam pericopas librorum canonicorum in 2. 3. 4. 5. 6. et 7. c. Danielis, in 4. 5. et 6. Esdrae, in c. 10. Jeremiae, Chaldaico idiomate esse exaratas, sed cum lingua Chaldaica inflexione tantum differat ab Hebraeo idiomate, ac posterioribus temporibus, praesertim post captivitatem Babylonicam Judaeis coeperit esse familiaris, inde argumenti robori nihil propterea decedit. Probatio majoris peti potest ex praecedenti argumento. Quoscunque enim libros prophetae Veteris Testamenti conscripserunt, illos vernacula sua et Israëlitarum propria, hoc est, Hebraea lingua conscribere voluerunt. Justin. Apol. 2. pro Christian. p. 56. *Vaticinia prophetarum, qui temporibus suis in Judaea fuere reges, ita ut cum ederentur promulgata et vernacula Hebraeorum voce τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν ἑβραΐδι φωνῇ in libris per ipsos prophetas compositis perscripta sunt, conservarunt.*

2. A forma externa.

Circa minorem nota, quod Hieronymus in praefat. libror. Salom. referat, *se librum Siracidis et primum Maccabaeorum hebraicos reperisse. Idem libros Tobiae et Judith Chaldaico sermone exstitisse scriptos suo tempore et a se in Latinum conversos* in praefationibus, quas in illos libros fecit, commemorat. Sed cum libri illi omnes hodie non exstent, nisi in Graeco ac Latino idiomate, cumque ex aliis fundamentis prophetica et canonica eorum auctoritas demonstrari nequeat, ideo recte statuit idem Hieronymus, *libros illos nihilominus esse apocryphos.* Si enim canonici essent, divina providentia nunquam

II. 57. permisisset textum eorum originalem deperditum fuisse. Ac diligentissime notandum, si canonica alicujus libri auctoritas probanda sit, requisita librorum canonicorum omnia et singula esse conjungenda. Neque enim uno duntaxat requisito posito statim inferri potest, librum aliquem esse canonicum, sed omnibus simul positis et probatis. *Negative* ex unius requisiti defectu probare possumus, librum aliquem non esse canonicum, sed *affirmative* non nisi ex omnium requisitorum conjunctione canonicam alicujus libri auctoritatem inferre possumus. Quodsi Pontificii morosius urgere velint, quosdam ex libris illis controversis olim Hebraea lingua exaratos fuisse, opponi ipsis merito potest, quod etiam *quartus liber Esdrae* Hebraicam redoleat phrasin, quem tamen ipsimet ex canone secludant.

3. Ex materia. 71. 3. *Ex materia.* Omnis liber canonicus Veteris Testamenti continet oracula de Christo in Veteri Testamento promisso, in Novo autem exhibito. Controversi illi libri non continent oracula de Christo. Ergo. Major probatur ex sequentibus dictis. Luc. 24. v. 44. *interpretabatur illis, quae in Moyse, prophetis et psalmis de ipso erant.* Joh. 5, v. 39. *scrutamini scripturas, illae enim sunt, quae de me testificantur.* Actor. 3, v. 23. *Omnes prophetae a Samuel et deinceps, qui locuti sunt, annuntiarunt dies istos.* Actor. 10, v. 43. *Omnes prophetae testimonium ipsi perhibent.* 1. Petr. 1, v. 11. *Spiritus Christi in prophetis praenuntiavit eas, quae in Christo sunt, passiones et posteriores glorias.* In his et parallelis Scripturae dictis proprium prophetarum in V. T. officium statuitur de Christo testari et vaticinari. Quamvis vero in libro Ruth non videatur expressum aliquod oraculum de Christo contineri, tamen historia illius scripti inservit genealogiae, quam contexunt evangelistae Matth. 1. Luc. 3., quae ostendit, Christum esse filium Davidis et Abrahae, quibus peculiariter promissus erat Messias ex ipsorum semine nasciturus. Circa minorem nota, quamvis in libro quarto Esdrae quaedam de Christo praedicta videantur, nondum tamen id confirmat canonicam ejus auctoritatem, cum reliquis canonicorum librorum requisitis destituatur, nec ab ipsis sanioribus Pontificiis pro canonico habeatur.

2. A posteriori. Controversi illi libri. 1. non 72. *A posteriori* haec argumenta producimus, 1. Omnis liber canonicus V. T. a Christo et apostolis in N. T. ad confirmationem dogmatum adducitur. Controversi illi libri non adducuntur a Christo et apostolis in N. T. ad dogmatum confirmationem. Ergo. add... tari... sto... stol... Major probatur ex collatione librorum V. et N. T. ex historia evangelica, quae Christum ad Moysen et prophetas in disputationibus cum adversariis coelestis veritatis semper provocasse ostendit, et ex clarissimis D. Pauli pronuntiatis, quod nihil *quicquam doceat extra ea, quae Moyses et prophetae locuti sunt.* Actor. 26, v. 22. quod *justitia Dei testimonium accipiat a lege et prophetis.* Rom. 3, v. 21. denique ex ipsa praxi apostolica, quae demonstrat, quod semper provocent ad scripta prophetarum. Hieron. in praefat. Paralip. *Ad Hebraeos recurrendum, unde et dominus loquitur, et discipuli exempla praesumunt.* August. lib. 2. contra Epist. Gaudent. c. 23. de libris Maccabaeorum scribit: *Judaei non habent hanc scripturam sicut legem et prophetas et psalmos, quibus Dominus testimonium perhibet, tanquam testibus suis.* Quae contra minorem proferentur, ea in speciali cujusque libri apocryphi examine inferius explicabuntur.

73. 2. Libri canonici V. T. testimonium habent ecclesiae Israeliticae. Controversi illi libri destituuntur ecclesiae Israëliticae testimonio. Ergo. Major probatur: 1. ex dictis Scripturae. Rom. 3, v. 2. *Judaeis concredita sunt* τὰ λόγια τοῦ θεοῦ. (Quidam specialiter intelligunt de verbis legis, quae ore Dei in monte Sinai pronuntiata, et jussu ejusdem in arca testimonii apud Judaeos fuere conservata. Quidam accipiunt de sacramentis, quae sunt verbum visibile. Sed apostolus loquitur generaliter, non enim dicit creditum illis fuisse verbum Dei tantum, II. τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, nec sacramenta tantum, sed oracula Dei τὰ λόγια τοῦ θεοῦ, quae vocula et verbum et sacramenta complectitur. Ac respicit apostolus ad mandatum Dei, in quo prophetae jussi fuerunt praecipua capita doctrinae divinitus revelatae conscribere, et libros hosce ecclesiae Judaicae ac Levitis commendare, ut in latere arcae ponerentur, sicut paulo post plenius docebimus. Lyranus ex ignorantia phraseos sic accipit, *quasi eloquia Dei sint credita a Judaeis, in quo gentes praecelluerint.* Sed apostolus non de hominum, sed Dei fide, ut sic loquar, hic agit, quod eloquia Dei, in quibus sese populo Israëlitico manifestavit, ipsis fuerint a Deo concredita) Roman. 9, v. 4. illorum est adoptio καὶ αἱ διαθῆκαι. (August. contra Faustum vocem διαθήκη accipit de duobus Testamentis, quia novum in veteri est figuratum. Alii statuunt, unius Testamenti legalis aliam atque aliam sanctionem denotari, quarum una descripta sit Genes. 17. altera Exodi 14. Concinnius est de duabus tabulis foederis in arca reconditis accipere, in quibus decalogus, verba scil. foederis, Dei digito descriptus.) 2. ex re ipsa. Constat ex historia V. T. Moysen et prophetas libros suos Dei voluntate et inspiratione conscriptos tradidisse sacerdotibus, ut reponerent eos in latere arcae foederis; sicque exstaret norma perpetua et immota doctrinae in ecclesia sacerdotum custodiae demandata, qua ratione ecclesia Israëlitica custos librorum canonicorum divinitus fuit consti-

tuta. Deut. 31. v. 24. *Et fuit, cum consummasset Moyses scribere verba legis istius in libro donec consummasset.* v. 25. *Et praecepit Moyse levitis portantibus arcam foederis Domini dicendo.* v. 26. *Capite librum legis istius; et ponite eum ex latere arcae foederis domini Dei vestri, et sit ibi contra te in testem.* Jos. 24. v. 26. *Scripsit Josua verba ista in libro legis Dei* (Ergo cum libris Mosaicis scripturam suam conjunxit) *et tulit lapidem magnum, et statuit eum ibi subter quercum, quae in sanctuario domini.* v. 27. *Dixitque Josua ad omnem populum. Ecce lapis iste erit nobis in testimonium.* 1. Sam. 10. v. 25. *Et locutus est Samuel ad populum judicium regni, et scripsit in libro, et reposuit coram domino,* 2. Reg. 22. v. 8. 2. Paral. 34. v. 14. *Dixit Hilkias sacerdos magnus ad Saphan scribam. Librum legis inveni in domo domini.* (utique ergo in domum Dei prius fuit illatus) Esai. 30. v. 8. *Scribe eis super tabulam, et in libro diligenter exara, et erit in die postera in testimonium usque in aeternum.* 3. ex ratiocinatione. Si partem aliquam Scripturae canonicae ecclesia Judaica tempore Christi respuisset, utique a Christo et apostolis hoc nomine fuisset taxata, cum de minoribus erroribus tam acriter sacerdotes et Pharisaeos reprehendant. Sed hoc posterius in concionibus Christi et apostolorum nuspiam occurrit. Argumentum hoc est Origenis in octavo volumine explanationum Esaiae referente Hieronymo in c. 6. Esaiae. At inquis, *non legitur Christus hoc nomine reprehendisse Sadducaeos, quod solum pentateuchon reciperent. Ergo in hac negativae probatione parum roboris.* Resp. Christus non toties legitur disputasse cum Sadducaeis; utcum sacerdotibus, Pharisaeis et scribis. Praetera Sadducaei peculiarem sectam constituebant, sed totius ecclesiae Israëliticae non illo solum, sed et superioribus temporibus consensus fuit, libros illos controversos non fuisse canonicos. Si in eo tota ecclesia Israelitica errasset, Christi reprehensionem non effugisset. Denique Christus oblique hoc nomine Sadducaeos taxavit, quando ad ipsos dixit: *Erratis nescientes scripturas.* Addimus autem huic Origenis argumento duo alia. Prius sic habet: Si ecclesia Israelitica libros quosdam ὄντως et vere canonicos repudiasset, consequens foret, veram ecclesiam gravissime errare posse. Sed hoc consequens Pontificii non admittunt. Ergo. Posterius tale esto: Si ecclesia Israelitica libros quosdam vere canonicos non recepisset, consequens fuerit quosdam canonicos libros a nulla ecclesia tunc receptos fuisse, quia praeter Israeliticam ecclesiam tunc temporis non erat alia vera ecclesia. Sed consequens est absurdum. Ergo 4. ex testimoniis piorum veterum. August. Epist. 59. *Singulari Dei cura et providentia contigisse* dicit, *ut Judaei debellati subversi et perpetuo exagitati, quamvis animis odio inflammatis Christum persequerentur, Scripturas tamen sacras conservarent, ut evangelii Christi veritas et claritas apud omnes refulgeret, si hostium infestissimorum testimoniis valentissimis confirmaretur.* lib. 16. de civ. Dei c. 37. *Christus ex ore Judaeorum quamvis errantium, sed tamen legem prophetasque cantantium benedicitur, id est, veraciter dicitur.* lib. 12. contra Faustum c. 23. *Quid est gens Judaea, nisi quaedam scriniaria Christianorum bajulans legem et prophetas ad testimonium assertionis ecclesiae?* 5. ex confessione ipsorum adversariorum. Quam fideles librorum propheticorum custodes fuerint Israelitae, testatur ipse Bellarminus, quando lib. 2. de verbo Dei c. 2. §. arg. tertium scribit, *incredibilem fuisse Judaeorum religionem erga sacros libros,* idque probat ex Philone in libr. de egress. filiorum Israel ex Aegypto et Euseb. lib. 8. praeparat. Evang. c. 2. qui referunt *usque ad sua tempora per spatium amplius quam duorum millium annorum, ne verbum quidem fuisse unquam in lege Hebraeorum immutatum, et quemlibet Judaeum centies potius moriturum, quam ut pateretur legem in aliquo mutari.* At quomodo cum hac religiosa Judaeorum erga libros canonicos observantia convenit, quod finguntur integros libros propheticos a canone removisse? Idem Bellarm. lib 3. de eccles. c. 16. §. ad tertiam. scribit, *ante Christi adventum ecclesiam Judaeorum non defecisse.* Utique ergo testimonium ecclesiae Israeliticae de canone Scripturae repudiari nequit. Toletus in c. 3. Rom. sic commentatur. *Concredita sunt illis eloquia Dei, idest, oracula divina in scripturis contenta commissa sunt Judaeis, apud eos enim in quadam custodia et deposito eloquia Dei manserunt, factique sunt ii depositarii et custodes eloquiorum Dei.* At male fidei custodes et depositarii fuissent, si tot libros vere canònicos e canone removissent. Frivolum est, quod excipit Campianus rat. I. *Judaeos alphabetum Hebraicum sibi pro regula canonicorum posuisse, proinde ipsorum testimonio non esse multum tribuendum.* Distinguendum est inter aliqualem allusionem et fundamentalem probationem. Collationem librorum canonicorum cum literis alphabeti Hebraici quoad numerum duntaxat allusionis causa proferunt, fundamentalem autem probationem in eo constituunt, quod soli illi libri, quos pro canonicis agnoscunt, sint a prophetis scripti, et majoribus ipsorum commendati, non plures nec pauciores; ut patet ex Josepho lib. I. contra Apion. Quod si vitio vertenda est Judaeis haec allusio, utique eadem culpa redundabit etiam in Christianae ecclesiae doctores. Illi enim eadem allusione ad numerum literarum Hebraicarum utuntur, ut patet ex Orig. apud Euseb. lib. 6. Histor. c. 24. Hilario praefat. in Psalm. Cyprian. in exposit. Symb. Nazianz. in carm. Hieronymo in prolog. Galeato. Sic Matthaeus in genealogia Christi tres constituit tesseradecadas, non quasi hunc numerum pro regula generationum esse vellet, sed ut memoriae lectorum consuleret.

74. Minor probatur. 1. ex testimonio Josephi lib. 1. contra Apion. *Non sunt nobis innumeri libri discordes inter se atque pugnantes, sed duo*

tantum et viginti omnium temporum commentarios continentes, quibus merito fides exhibetur. Hoc Josephi testimonium recenset Eusebius lib. 3. Hist. eccles. c. 10. 2. ex confessione ipsorum adversariorum. Marianus Victor in Scholiis ad epist. 116. Hieronymi. *Non refert, quod in canone illos controversos libros non esse scribat, quia de Hebraeorum canone, non de ecclesiae canone id intelligit.* Catharinus in annot. advers. Cajetan. §. de libr. Maccab. *Hos Hieronymus apocryphos vocat; fateor; sed loquitur secundum canonem Hebraeorum.* Erasmus in 1. Tim. 1. pag. 464. *Etiam illos Judaeorum libros recipimus in canonem nostrum, quos illi in suum recipere noluerunt, Christiani propensiores in Judaeorum libros, quam ipsi in suos, qui tamen sua sic amant, ut nulla gens insanius.* Bellarminus lib. 1. de verbo Dei c. 10. in princ. *Omnes illos libros, quos protestantes non recipiunt,*
II. 60. *etiam Hebraei non admittunt.* Costerus in Enchirid. c. de Script. §. de num. lib. *Isti libri in canone Judaeorum non habentur.* It. *Gregorius loquitur de canone Hebraeorum, in quem libri illi adscripti non fuerunt.* Sic ergo ipsimet fateri coguntur, ecclesiam Israeliticam veritatis tunc temporis columnam testem causae nostrae nos habere.

3. Destituuntur testimonio ecclesiae primitivae Christianae.

75. 3. Libri vere canonici habent consentiens primitivae ecclesiae Christianae testimonium. Controversi illi libri destituuntur unanimi primitivae ecclesiae testimonio. Ergo non sunt canonici. Major probatur ex eo, quod apostolus 1. Tim. 3. v. 15. ecclesiam vocat στύλον καὶ ἑδραίωμα veritatis, cumprimis propter testimonium fide dignum; quod canonicis scripturis tribuit. Quamvis enim ecclesia sua auctoritate nullum librum faciat canonicum, id quod ipsimet Pontificii saniores agnoscunt, Bellarm. lib. 1. de verbo Dei c. 10. c. Itaque. cum divina et canonica Scripturae auctoritas a solo Deo dependeat, tamen ecclesia testis locum obtinet, ac suo testimonio manifestum facit, et confirmat, qui libri vere sint canonici, quos scil. a sanctis Dei hominibus conscriptos esse a majoribus accepit. Totum igitur probationis pondus incumbit minori propositioni, quod scil. soli illi libri, quos nostrae ecclesiae pro canonicis V. T. libris agnoscunt, gaudeant unanimi primitivae ecclesiae Christianae testimonio, contra vero controversi illi libri eodem destituantur. Confirmanda vero erit minor testimonio ecclesiarum antiquissimarum, ab ipsis apostolis plantatarum, quas genuinum scripturae canonem una cum traduce doctrinae ab apostolis accepisse dubitari nequit. Tertull. lib. de praescript. *Age jam qui voles curiositatem melius coërcere in negotio salutis tuae; percurre ecclesias apostolicas, apud quas ipsae adhuc cathedrae apostolorum suis locis praesidentur, apud quas authenticae eorum literae recitentur servantes vocem, repraesentantes faciem.* August lib. 2. de doctrin. Christ. c. 8. *In canonicis scripturis ecclesiarum catholicarum quamplurimum auctoritatem sequatur, inter quas sane illae sunt, quae apostolicas sedes habere et epistolas accipere meruerunt.*

76. Asiaticas ecclesias esse apostolicas, colligitur ex epistolis Pauli ad Ephesios, ad Colossenses et ad Timotheum Ephesinum Episcopum, ex epistola Petri priore ad incolas Asiae et ex epistolis, quas Johannes in apocalypsi jussu Christi septem ecclesiis Asiae inscripsit. c. 2. et 3. Constat insuper ex historia ecclesiastica, Johannem apostolum, qui ultimo inter omnes apostolos loco mortuus est, vitam suam in Asia finiisse. Hujus Asiae episcopi Laodiceae in Phrygia Pacatiana congregati in Concilio Laodiceno can. 59. statuerunt, *non oportere libros in ecclesia legere, qui sunt extra canonem τὰ βιβλία ἀκανόνιστα, sed solos V. ac N. T. canonicos libros.* Deinde catalogum librorum canonicorum subjungunt, in quo hos omnes omittunt, de quibus controvertitur; solos autem illos enumerant, quos nostrae ecclesiae recipiunt. Hujus ecclesiae Laodicensis testimonium propterea magni faciendum, quod ecclesiae illius expressa fiat mentio. Coloss. 4, v. 16. Apoc. 3, v. 14. unde Staplet. lib. 2. de auctorit. Script. c. 3. §. 2. *concilium Laodicenum pro aliis omnibus sese protulisse* scribit, quamvis fide non bona protulerit. Adversarii ut enervent hoc testimonium, variis utunter exceptionibus, quarum potiores examinabimus. 1. Quidam excipiunt, *Laodicenum concilium fuisse provinciale episcoporum duntaxat 22. nec esse a Romano episcopo confirmatum, Carthaginiense vero, in quo controversi libri in canonem recepti sunt, fuisse episcoporum 217. hoc ergo illi esse praeferendum.* Resp. illa sunt provincialia concilia, in quibus *unius tantum provinciae episcopi congregantur,* definiente Bellarmino lib. I. de concil c. 4. §. Provincialia. Atqui in hoc concilio congregati fuerunt episcopi ex diversis provinciis, quod docent verba in titulo synodi. *Sancta synodus, quae apud Laodiceam Phrygiae convenit ex diversis regionibus Asiae,* in Graeco est ἐπαρχιῶν. Praeterea fuerunt in eo non 22 sed 32 episcopi, ut constat ex Gratiano c. Pruna dist. 16. *Sexta Laodicensis, in qua patres 32.* Ita enim legunt antiquissimae editiones etiam ea, quae Gregorii XII. auspiciis prodiit, ac Binius in notis tom. 1. pag. 292. idem statuit. Laodicenum insuper concilium prius est concilio Carthaginiensi, qua Laodicenum circa annum 364. Carthaginiense circa annum 400. fuit institutum. Ergo etiam majoris auctoritatis est Laodicenum quam Carthaginiense. Ut enim habet regula juris canonici c. Sancto Domino. dist. 50. ex Isidoro. „*Quotiescunque in gestis conciliorum discors sententia invenitur, illius concilii sententia magis teneatur, cujus antiquior et prior exstat auctoritas.*" Videtur quidem haec Isidori regula a jure canonico approbata, pugnare cum regula Augustini lib. 2. de baptismo. contra Donatist. c. 3. *quod concilia priora a posterioribus emendentur,* sed Bellarminus libr. 2. de concil. c. 7. conciliat hoc modo, *quod Augustinus loquatur de quaestionibus facti et praeceptis morum, Isidorus autem de doctrina fidei,*

Jam vero quaestio de canone pertinet ad doctrinam fidei. Ergo in ea Isidori regula observanda est, cujus vigore Laodiceni potius quam Carthaginiensis concilii decisione standum, ut nihil de eo dicamus, quod Carthaginiensis concilii sententia non pugnet cum Laodiceno concilio, ut suo loco demonstrabimus. Denique concilium Laodicenum confirmatum est in jure canonico c. Prima dist. 16. c. Non oportet. dist. 16. Eodem loco confirmatum est concilium Laodicenum a Leone, quo confirmatum est concilium Carthaginiense c. de libellis dist. 20. Ergo ejus auctoritatem Pontificii elevare nequeunt. 2. Alii excipiunt, *Laodicenum concilium illos libros numerasse, de quibus certi erant episcopi, esse eos canonicos et divinos, interim non negari a concilio, etiam reliquos esse canonicos, sed rem dubiam non definivisse. At Carthaginiense concilium re melius discussa definivisse illud, quod Laodicenum dubium reliquerat.* Resp. imo vero disertis verbis solos canonicos legi volunt, et in canonicorum catalogo illos, de quibus controvertitur, praetermittunt. Bellarminus ipse lib. 1. de verbo Dei c. 20. ita colligit, *psalmum 151. cujus mentio fit ab Athanasio in Synopsi, non esse canonicum, quia concilium Laodicenum cum Romano sub Gelasio habito, et cum Tridentino concilio 150 psalmos in canone ponant,* Quod si ergo psalmus 151. ex eo recte probatur apocryphus, quia 150 duntaxat psalmi nominatim in conciliis ponuntur, pari ratione consequens fuerit, libros illos sex controversos non esse canonicos, quia nominatim 22 tantum libri a concilio Laodiceno in canone ponuntur. Adde quod non tantum patres concilii Laodiceni suo silentio et praetermissione, sed etiam reliqui ecclesiae orientalis patres diserta nominatione apocryphos excludunt, ut postea apparebit. 3. Costerus in Enchir. c. 1. p. 65. sic excipit: *Patres illi non abjecerunt hos libros tanquam non sacros, nec decreverunt non esse canonicos, sed non numeraverunt inter illos, qui in ecclesia essent legendi, idque praesertim propter Judaeos ad fidem conversos et fere judaizantes, quibus Phrygia ab apostolorum temporibus abundabat. Hos nimirum sancti illi patres irritare noluerunt, iis libris V. T. in ecclesia legendis, quos illi in canone Hebraeorum non habebant.* Resp. Decreverunt non esse legendos Ergo etiam decreverunt non esse canonicos, quia libri in ecclesia legendi et canonici Laodicensibus dicuntur reciproce. Quod vero in favorem Judaeorum ita decreverint, falsissimum est, neque enim canon fidei ad placitum hominum inflectendus. Ac si eo nomine de his libris tacuissent, nonne potius prohibuissent epistolas Pauli legi ut canonicas, quae Judaeis multo odiosiores, quam libri Maccabaeorum vel Sapientiae. In can. 2. illius concilii damnantur *Tesseradecatitae, sive quartodecimani,* qui luna 14. primi mensis cum Judaeis pascha celebrarent (referente enim Eusebio lib. 5. Hist. eccles. c. 21. et Socrate lib. 1. c. 6. alii ex Christianis sequebantur morem Judaeorum, alii vero die dominico proxime 14. lunam sequente pascha celebrabant). Tantum ergo abest, ut patres isti Judaeis in constituendo canone indulgere voluerint, ut haereticos pronuntiarint, qui in re adiaphora, videlicet in Judaica paschatis celebrandi consuetudine pertinacius perseverarent. Can. 29. statuunt: *Non oportere Christianos judaizare, et in sabbatho vacare, sed operari eos in eadem die dominicam illi diei praeponendo.* Si hac in re noluerunt Judaeis indulgere, quis persuadere sibi patietur, quod in gratiam eorum libros quosdam vere canonicos in ecclesia legi prohibuerint? 4. *Laodicenum concilium praetermittit etiam evangelium Lucae, quod tamen vere canonicum.* Resp. in Epitome conciliorum Caranzae praetermittitur, sed ab aliis omnibus, qui aliqua de causa catalogum librorum canonicorum ediderunt evangelium Lucae in canone numeratur. Ergo hic error concilii ex aliis conciliis et patribus corrigendus. Sed enim in ipso canone concilii Laodiceni errore potius librarii, quam aliqua patrum culpa evangelium Lucae omissum videtur, nam in editione Coloniensi Severini Binii tom. 1. Conc. p. 292. diserte inter canonicos Novi Testam. libros numeratur. In versione Gentiani Herveti etiam Baruch Jeremiae annectitur, et epistolae Jeremiae nominantur, cum unica duntaxat sit in libro Baruch epistola, sed in editione Severini Binii omittitur. Apocalypsis in omnibus editionibus praetermittur, qua de re quid statuendum, suo loco apparebit. Quare cum exceptiones hae in medium allatae nullius sint ponderis ac roboris, ideo Ederus in oeconom. biblic. lib. 1. pag. 36. tab. 42. merito fatetur, *in concilio Laodiceno nullam istorum controversorum librorum fieri mentionem.*

77. Ab ecclesia *Laodicena in Phrygia minoris Asiae regione progredimur ad ecclesias Judaeae in Asia majore, a quibus verbum DEI profectum est.* 1. Cor. 14. v. 36. Exstat apud Eusebium libr. 4. Histor. eccles. c. 25. epistola Melitonis Sardicensis episcopi ad Onesimum, in qua memorat, se ad ecclesias Judaeae hoc fine profectum, ut de canonis sinceritate certi quid cognosceret, is eundem omnino canonicorum librorum numerum cum nostris ecclesiis recenset. Rogatus erat hic Melito ab Onesimo, ut veterum librorum certam summam praescriberet, quo illi sint numero et quo ordine dispositi, illi igitur inter alia sic rescribit: *Diligenter in hoc fui, ut tibi id praestarem sciens studium tuum erga fidem et diligentiam ac sedulitatem circa doctrinam, quod ista potissimum desiderio, quo erga Deum afficeris et amore aeternae salutis, pro qua decertas, potiora ducas. Itaque in orientem reversus et eo loco constitutus, ubi ista sunt et praedicata et gesta, V. T. libros diligenter cognitos in ordinem subjeci et ad te misi, quorum haec sunt nomina etc.* in quo catalogo illi praetermittuntur, de quibus inter nos et Pontificios controvertitur. Melito fuit episcopus Sardicensis (vel ut Eusebii interpres vertit Sardensis). Jam vero ecclesia Sardicensis est una ex illis septem ecclesiis Asiae, quibus Johannes ex mandato Christi scripsit. Apoc. 3. v. 1. Ecclesia ergo Sar- Melito.

dicensis fuit apostolica, hoc est, ab apostolis plantata, cujus episcopus fuit Melito, floruit circa annum Christi 170., potuit audire illos senes, qui adolescentes Johannem evangelistam senem audiverunt.
II. 63. Polycrates Ephesi episcopus de eo asserit, *quod in cunctis per gratiam spiritus sancti ductus sit* apud Eusebium lib. 5. Hist. c. 22. circa med. Tertullianus apud Hieronymum in catal. eccles. script. dicit, *eum a plerisque nostrorum prophetam appellari.* Is de se ipso testatur, quod *profectus fuerit ad orientem*, hoc est, ad ecclesias Palaestinae, Pisidiae, Pamphiliae, Ciliciae, Phoenices, imo *usque in eum locum, in quo haec gesta et praedicata sunt*, hoc est, in provincias Galilaeae, Samariae, Judaeae ac peragratis hisce locis sententias eorum, qui ecclesiis tum praeerant, de canone perrogavit, ut et se et alios in hac quaestione confirmaret. Quodnam autem episcoporum illorum de canone consentiens fuerit testimonium, tum ex Melitonis relatione, tum ex subsequente speciali enumeratione elucescit. Magni igitur faciendum hoc Melitonis testimonium, cui quod obvertant Pontificii, non habent, nisi quod *librum Sapientiae canonicis annumerarit*, quem tamen nostrae ecclesiae pro canonico non agnoscant. Sed quid hac de re statuendum sit, inferius explicabitur.

Eusebius Pamphili. 78. *Palaestinae* metropolis est *Caesarea*, ubi Petrus ecclesiam plantavit, cum baptizaret Cornelium Act. 10. v. 48. ac Paulus ibidem coram Festo et Agrippa evangelium docuit, Act. 25. et 26. Caesariensis igitur ecclesia apostolicis ecclesiis est annumeranda. Illius episcopus *Eusebius Pamphili* idem de canone sensit, quod Melito refert, et concilium Laodicenum definivit. Nam lib. 3. Hist. eccles. c. 9. et 10. ex Josepho recenset libros ἐνδιαθήκους, atque hanc Josephi sententiam laudat lib. 6. c. 12. librum Sapientiae et Ecclesiasticum nominatim ex canone excludit. lib. ejusd. c. 24., ex Origene in expositione psalmi primi catalogum scripturarum Veteris Testamenti recenset, et ad numerum alphabeti Hebraici revocat, in chronic. de libris Maccabaeorum dicit, eos non recipi inter divinas scripturas.

Cyrillus Hierosolymitanus. 79. A *Caesarea* proficiscamur *Hierosolymam*, ubi itidem fuit apostolica ecclesia, quia apostoli post Christi ascensionem aliquamdiu Hierosolymis docuerunt. Illius ecclesiae Hierosolymitanae episcopus fuit *Cyrillus*, is catech. 4. p. 98. eodem plane modo canonicos libros recenset: ἀναγίνωσκε, inquit, τὰς θείας γραφὰς, τὰς εἴκοσι δύο βίβλους. Postea eosdem nobiscum numerat libros; nisi quod Baruch Jeremiae conjungit, et addit: *Hos ergo lege viginti duos, cum apocryphis vero nihil habe negotii, has tantum studiose meditare scripturas, quas in ecclesia confidenter legimus. Multo prudentiores te et religiosiores fuerunt apostoli et primi episcopi veritatis duces, qui nobis eas tradiderunt. Tu igitur cum sis filius ecclesiae, non transgrediaris illius terminos.*

Epiphanius. 80. Ex *Judaea* conferamus nos *in insulam Cyprum*, cujus urbs praecipua fuit Salâmis vel Salamin (quae postea dicta fuit Constantia, sicut Hierosolyma dicta fuit Aelia) ubi apostolus Paulus cum Barnaba annuntiavit sermonem Domini Act. 13, v. 5. Fuit ergo illic ecclesia apostolica sive ab apostolis plantata, cujus episcopus fuit Epiphanius, quem Hieronymus in catal. script. vocat episcopum Cypri Salaminae. Is ergo in lib. de mensur. et ponderib. fol. 534. refert, *Judaeos misisse ad Ptolomaeum libros aureis literis descriptos viginti duos*, quos nominatim recenset. De Sapientia Salomonis et Siracide scribit, *quod utiles quidem sint, sed in numerum canonicorum non referantur, neque in arca foederis fuerint repositi.* haeres. 8. contra Epicur. libros enumerat 27, quos Judaeis a Deo traditos fuisse asserit vel potius inquit 22. ὡς τὰ παρ' αὐτοῖς στοιχεῖα τῶν ἑβραϊκῶν γραμμάτων ἀριθμούμεναι. Quidam autem libri διπλοῦνται, hinc illa numeri varietas, ut duplicati sint 22, separati 27. Σοφίαν Σείραχ καὶ Σαλομῶντος dicit esse ἐν ἀμφιλέκτῳ.

81. *Cypro* conterminae sunt regiones Pamphiliae, Am-
Lycaoniae, Cappadociae etc. Lycaoniae urbs prae- loc
cipua fuit *Iconium*, ubi Paulus ecclesiam plantavit Act. 13. v. 51. c. 14. v. 1. 2. Tim. 3. v. 11. Episcopus illius ecclesiae fuit *Amphilochius*, de quo Socrates lib. 5. c. 8. pronuntiat, *quod patriarchatum Asianum obtinuerit.* Is in jambis ad Seleucum sic scribit: *Libros singulos a divino spiritu profectos tibi recensebo, atque ut rem omnem dilucide cognocas, primum tibi prisci foederis libros commemorabo.* Postea omnes recenset, quos Hebraei numerant et quos ecclesiae nostrae pro canonicis agnoscunt, illos vero, de quibus controvertitur, omittit et addit: *Hic verissimus est canon scripturarum divinitus inspiratarum.*

82. *Iconio* adjacet *Cappadocia*, ad quam Petrus Na-
priorem suam epistolam scripsit, ejus urbs primaria sei II.
fuit Nazianzum, cujus episcopum egit *Gregorius* cognomento theologus, *Nazianzenus* propterea dictus. Is in carmine de genuinis scripturae partibus eodem modo canonicos libros recenset, quo scriptores hactenus enumerati, qui omnes partim antiquiores fuerunt concilio Laodiceno, partim eodem tempore floruerunt. Verba Nazianzeni sic habent: Ἀρχαίας μὲν ἔθηκα δύο καὶ εἴκοσι βίβλους τοῖς τῶν Ἑβραίων γράμμασιν ἀντιθέτους. Ac diserte addit: εἰ τις δὲ τούτων ἔκτος, οὐκ ἐν γνησίαις.

83. Orientalium ecclesiarum et episcoporum illis Or
praepositorum testimoniis hactenus enumeratis addenda sunt etiam aliarum ecclesiarum finitimarum testimonia. Alexandrinae ecclesiae in Aegypto catecheta fuit *Origenes*, Clementis Alexandrini discipulus et successor, Adamantius ac χαλκέντερος ob laborum tolerantiam et scriptorum multitudinem appellatus. Is in expositione psalmi primi viginti duos Veteris Testamenti libros in canone recenset, hoc est, nostrarum ecclesiarum de canone sententiae totus assurgit, referente Eusebio libr. 6. Hist. eccl. c. 24.

84. Origenis successor in Alexandrina ecclesia Ath
fuit *Athanasius* episcopus Alexandrinus, quem Epi- sin

phanius vocat *patrem rectae fidei*, Nazianzenus *lumen ecclesiae*, Theodoretus lib. 1. Hist. eccles. c. 8. *propugnaculum veritatis*. Leo Imp. constit. 88. refert eum *inter diviniloquos viros, qui post apostolos in ecclesia claruerunt, ac luminarium instar ecclesiae firmamentum rebus gestis ac documentis illustrarunt.* Is in Synopsi tom. 2. p. 63. eosdem commemorat libros, quos in canone etiam nos recensemus, reliquos vocat *ἀκανονίστους*. *Sunt*, inquit, *canonici V. T. libri 22, literis Hebraicis numero pares.* Estheris librum non connumerat, sed postmodum addit, eum ad alium quoddam canonicum volumen pertinere. Forsan ad Esdram, a quo librum illum fuisse scriptum Isidorus et alii tradunt. Patribus orientalibus annumerari potest *Nicephorus*, qui apud Cyrum Prodromum in versibus inquit: *τῆς μὲν παλαιᾶς εἰσιν εἴκοσι δύο. Et Leontius Bysantinus Monachus*, qui in lib. de sectis act. 2. scribit: *τῆς μὲν οὖν παλαιᾶς βιβλία εἰσὶν κ'β.* Postea ordine omnes Veteris et Novi Testamenti libros percurrit et addit: *ταῦτα ἐστι τὰ κανονιζόμενα βιβλία ἐν ἐκκλησίᾳ παλαιὰ καὶ νέα.*

[...]pho- [...]. (margin)

85. Neve singulos orientalium ecclesiarum scriptores afferre cogamur, compendio rem transigemus. *In sexta synodo Constantinopolitana Trullana* dicta, propterea quod in Trullo imperatoris palatio sic vocato fuerit congregata, confirmatum fuit *concilium Laodicenum*, quod nostrae sententiae est *ὁμόψηφον*. Jam vero synodo isti Trullanae interfuerunt plerique omnes patres orientales. Balsamon in praefat. sextae synodi probat, interfuisse etiam multos occidentales, unde in quibusdam exemplaribus vocatur *concilium generale*. Damascenus, qui non multo post concilium illud circa annum 730. vixit, lib. 4. Orth. fid. c. 18. canonicos sic recenset: *ἰστέον ὡς εἴκοσι καὶ δύο βίβλοι εἰσι τῆς παλαιᾶς διαθήκης κατὰ τὰ στοιχεῖα τῆς ἑβραΐδος φωνῆς. Scire operae pretium est, quod sint viginti duo libri V. T. secundum elementa Hebraicae vocis. ὡς εἶναι τὰς ἐνδιαθήκους βίβλους οὕτως*, quod interpres male reddidit, *ut sint dispositi libri hoc pacto*, cum *ἐνδιαθήκους* appellet libros *testamentarios*. Sapientiam Salomonis et Siracidis dicit esse *ἐναρέτους καὶ καλὰς, ἀλλὰ* (inquit) *οὐκ ἀριθμοῦνται οὐδὲ ἔκειντο ἐν τῇ κιβωτῷ;* reliquorum apocryphorum ne quidem mentionem facit. Sixtus Senensis lib. 8. haeres. 9. mala fide probare nititur, quod Damascenus Sapientiam et Ecclesiasticum numeret inter canonicos, cum P. Victorius commentator Damasceni et Canus lib. 2. locorum comm. c. 10. agnoscant, *Damascenum illos a canone rejicere.* Aliam autem exceptionem affert Canus, *quod Damascenus id affirmarit eo tempore, quo res nondum fuerit definita, qua ratione* (inquit) *excusamus etiam caeteros.* Consequens ergo erit a patribus concilii Carthaginiensis et a Gelasio, qui Damasceno longe antiquiores, nondum fuisse hoc definitum, cum tamen ad concilium Carthaginiense et Gelasium adversarii subinde provocent. Illud majori specie Damasceni testimonio obverti posset, quod *canones apostolorum* per Clementem collectos numeret inter canonicos. Sed hac in parte Damascenum aliquid humani passum ipsimet Pontificii agnoscunt.

[...]nodus [...]rullana. [...]amasce-[...]s. II. 65. (margin)

86. Ex *ecclesiarum occidentalium doctoribus* non minoris ponderis ac claritatis testimonia pro nostrae sententiae confirmatione adducere possumus. Hilarius Pictaviensis fuit episcopus in Aquitania, ultima Galliae parte versus occidentem. Is in prologo psalmorum scribit, *legem V. T. in viginti duos libros deputari, ut cum Hebraearum literarum numero convenirent, idque secundum traditionem veterum,* per quos intelligit ecclesiae Christianae doctores vetustiores. Hilarius.

87. Cum Hilario idem docet *Hieronymus*, natus in oppido Stridonis, quod in confinio Dalmatiae Pannoniaeque situm, ut ipse in catalog. illustr. script. testatur. Vixit is Romae, Constantinopoli et in Bethlehem Syriae; peragravit Italiam, Galliam, Graeciam, Judaeam, Syriam, Aegyptum, quod ad commendationem testimonii de canone ab ipso prolati plurimum facit. Is ergo in praefat. libror. Salomonis sic disserit: *Sicut Judith et Tobiae et Maccabaeorum libros legit quidem ecclesia, sed inter canonicas Scripturas non recipit: Sic et haec duo volumina* (Sapientiam et Ecclesiasticum) *legat ad aedificationem plebis, non ad auctoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam.* Loquitur autem Hieronymus de ecclesia occidentali, quia in orientali ne quidem lecti fuere hi libri, ut constat ex superioribus. Idem in prologo galeato (qui propterea sic vocatur, quia ut galea caput hominis armati defendit a jaculis et ictu adversariorum, sic iste prologus defendere potest scripturas canonicas ab apocryphis) post enumeratos 22 libros subjungit, *se eam ob causam hos recensuisse, ut scire valeamus, quicquid extra hos est, esse ponendum inter apocrypha.* Et postea: *Quae non habentur apud Hebraeos, nec de viginti quatuor senibus sunt, procul abjicienda.* Ad hoc Hieronymi testimonium variis modis respondent adversarii. 1. Ambrosius Catharinus in exam. dogm. exceptor. e Cajet. dicit, *Hieronymum uti nomine ecclesiae pro hominibus haereticis aut parum piis, sed seditiosis, qui in illa perturbatione noluerunt recipere illos libros*, quod commentum refellit ipse Julius Rugerius in oper. de lib. canonic. et apocryphis. 2. Sixtus Senensis lib. 8. haeres. 11. distinguit inter *protocanonicos* et *deuterocanonicos*, Hieronymum ergo hoc velle, quod non sint de numero canonicorum primi ordinis, quae distinctio etiam placet Stapletono lib. 9. de princ. fid. c. 6. 3. Andradius lib. 3. defens. fid. Trident. dicit, *Hieronymum locutum esse ex opinione Judaeorum, non sua.* Sed Bellarminus lib. 1. de verbo Dei c. 10. infirmitatem horum subterfugiorum agnoscens Hieronymi testimonium nobis largitur. Hieronymus.

88. Hieronymi in orientem profecti comes fuit *Rufinus Aquileiensis ecclesiae presbyter*, quem ipse Hieronymus in epistola ad Florentium vocat *fratrem suum individua germanitatis caritate connexum.* Eum igitur merito conjungimus Hieronymo. Solet is saepius praesertim in defensione Origenis Hiero- Rufinus. II. 66.

nymo contradicere, sed in hac quaestione consentit, quod Hieronymi testimonio pondus addit. Sic vero scribit in expositione symboli Cypriano minus recte attributa: *Quae sunt Novi ac Veteris Testamenti volumina, quae secundum majorum traditionem per ipsum Spiritum sanctum inspirata creduntur et ecclesiis Christi tradita, competens videtur in hoc loco evidenti numero, sicut ex patrum monumentis accepimus, designari.* Postea recenset librorum canonicorum catalogum cum Hieronymiano prorsus congruentem, et addit: *Haec sunt, quae patres intra canonem concluserunt, ex quibus fidei nostrae assertiones constare voluerunt.* Et postea: *Sciendum est, quod alii libri sunt, qui non canonici, sed ecclesiastici a majoribus appellati sunt, ut est Sapientia Salomonis. Ejusdem ordinis est libellus Tobiae et Judith et Maccabaeorum libri, in Novo vero Testamento liber, qui dicitur Pastoris, quae omnia legi quidem in ecclesiis voluerunt, non tamen proferri ad auctoritatem ex his fidei confirmandam.* Concludit tandem: *Haec nobis a patribus, ut dixi, tradita, opportunum visum est hoc loco designare ad instructionem eorum, qui prima elementa suscipiunt, ut sciant, ex quibus sibi fontibus verbi DEI haurienda sint pocula.* Melchior Canus lib. 2. Locor. c. 11. Rufinum hoc nomine ignorantiae accusat, quod patrum traditiones in concilio Carthaginiensi nescierit, sed de Carthaginiensium sententia postea dicetur.

89. Reliquorum patrum in occidentalibus ecclesiis suffragia breviter enumerabimus. *Philastrius* fuit Brixiensis episcopus Hieronymo et Rufino coaetaneus. Is in catalog. haeres. c. 88. sic disserit: *Statutum est ab apostolis et eorum successoribus, nullos libros in ecclesia catholica legi debere, nisi legem et prophetas, et apocryphas vel absconditas scripturas legi debere morum causa a perfectis, sed ab omnibus legi non debere;* ubi legis et prophetarum nomine exemplo Christi intelligit 22 Veteris Testamenti libros. *Gregorius* cognomento magnus Romanae ecclesiae episcopus fuit circa annum Christi 600. Is lib. 19. moralium in Jobum c. 17. prolaturus testimonium ex primo Maccabaeorum hac utitur προθεραπείᾳ: *De qua re* (cavenda scilicet elatione) *non inordinate facimus, si ex libris licet non canonicis, sed tamen ad aedificationem plebis editis testimonium proferamus.* Sixtus Senensis lib. 8. haeres. 12. regerit, *Gregorium loqui de protocanonicis.* Atqui deuterocanonici recepti sunt circa annum 400. a concilio scilicet Carthaginiensi, ut volunt adversarii. Gregorius scripsit seculo sexto circa annum 600. Ergo plane excludit eos a canone. Julius Rugerius dicit, *minus notum fuisse Gregorio, illos esse canonicos.* Atqui tantus episcopus nec debuit nec potuit hoc ignorare. Costerus in Enchir. tit. de lib. canon. respondet, *ipsum loqui de canone Hebraeorum*, sed hanc exceptionem esse frivolam, paulo post demonstrabimus. *Glossa ordinaria bibliorum* et *glossa juris canonici* magnae semper in ecclesia Romana fuerunt auctoritatis. Auctor glossae ordinariae fuit *Alcuinus*, ut placet Antonino part. 3. tit. 4. c. 15. et Ganguino libr. 4. Histor. Franc. c. 1. vel *Strabus Fuldensis* circa annum 840. II. 67. ut placet Trithemio. In prologo illius agitur de libris canonicis et non-canonicis, ac eodem modo enumerantur libri canonici, quo in nostris ecclesiis. Verba sic habent: *Quia multi ex eo, quod non multum operam dant Scripturae sacrae, existimant omnes libros, qui in biblicis continentur, pari veneratione esse reverendos et adorandos, nescientes distinguere inter libros canonicos, et non-canonicos, quos Hebraei inter apocrypha computant, unde saepe doctis videntur ridiculi etc.* Auctor illius glossae sententiam suam confirmat auctoritate Origenis, Hieronymi et Rufini, ac in praefatione singulorum librorum apocryphorum illud repetit: *Incipit liber Tobiae, qui non est in canone, incipit Ecclesiasticus, qui non est in canone etc.* auctoritas glossae commendatur in praefatione tomorum conciliorum. Glossae juris canonici auctor fuit *Johannes Semeca Teutonicus*, juris doctor Halberstadii sepultus: teste Crantzio lib. 8. Hist. Sax. c. 27. Is in c. canones dist. 15. in verb. *apocrypha* sic commentatur: *Apocrypha, id est sine auctore, ut Sapientia Salomonis, liber Jesu filii Sirach, qui dicitur Ecclesiasticus et liber Judith et liber Tobiae et liber Maccabaeorum; hi apocryphi dicuntur, et tamen leguntur, sed forte non generaliter.*

Philastrius. Gregorius. Glossa ordinaria bibliorum. Glossa juris canonici.

90. Gregorio pontifici Romano adjungantur duo cardinales, *Hugo et Cajetanus*, quorum ille sexcentis post Gregorium annis scripsit, hic vero trecentis post Hugonem. Hugo in prologo super Josuam hos ponit versus:

Quinque libros Mosi, Josuae, Judicum, Samuelis;
Et Melachim tres 'praecipuos bis sexque Prophetas;
Post Hagiographa sunt Daniel, David, Esther et Esdras,
Job, Paralipomenon et tres libri Salomonis.
Restant apocryphi Jesus, Sapientia, Pastor,
Et Maccabaeorum libri, Judith atque Tobias.
Hi quia sunt dubii, sub canone non numerantur,
Sed quia vera canunt, ecclesia suscipit illos.

Cajetanus, Thomas de Vio alias dictus, praefat. in Jos. septem capitula in Esther, libros Tobiae, Judith, Sapientiae, Ecclesiastici, Maccabaeorum fatetur non esse canonicos, in cap. ult. Esther monet, *ad limam Hieronymi revocandos esse libros canonicos Veteris Testamenti*, praefat. comment. ad Clement. 7. *magnas* dicit *Hieronymo gratias agendas, quod amoverit a nobis Judaeorum calumniam.* Haec omnia scripsit Cajetanus Romae ante concilium Tridentinum in ipso Rom. pontificis conspectu. II. 68.

Hugo et Cardinalis. Cajetanus.

91. Antequam ex Italia abeamus, recensenda sunt aliorum in Italia scriptorum testimonia nostrae sententiae conformia. *Antoninus archiepiscopus Florentinus* in summa part. 3. tit. 18. c. 6. §. secundo: affirmat de sex illis controversis libris, quod *eorum auctoritas ad probanda ea, quae sunt dubia, non sit idonea*, in quam sententiam allegat Thomam se-

Antoninus Archiepiscopus Florentinus.

cunda secundae, et Lyranum in prologo in librum Tobiae, quod scilicet *isti libri non sint tantae auctoritatis, ut ex eorum dictis sufficientia ducantur argumenta in his, quae sunt fidei, sicut ex aliis libris*, unde sibi videri dicit Antoninus, *quod talem habeant auctoritatem, qualem habent sanctorum doctorum scripta, quae ab ecclesia sunt approbata.* Interfuit hic Antoninus concilio Florentino. Si ergo verum esset, quod Caranza in summa conciliorum, Bellarminus et alii de Florentino concilio scribunt, *libros illos controversos in isto concilio in canonem receptos*, Antoninus sibi ipsi adversaretur. *Sanctes Pagninus* in epitome, quam versioni bibliorum a se adornatae praefixit, distinguit inter canonicos et hagiographos, id est apocryphos. *Antonius Bruciolus* in praefat. comment. in biblia, quae in Italicam linguam vertit, ait, se illustrasse commentariis omnes Veteris Testamenti libros canonicos, illustravit autem eos tantum, quos nostrae ecclesiae vocant canonicos. *Francisc. Picus* de fid. et ord. credendi theor. 5. idem de canone nobiscum statuit. Sic ergo doctores ecclesiae Italicae in canone constituendo nostram sequuntur sententiam.

92. Ex *Italia* transibimus in *Germaniam*. *Rabanus Maurus* abbas primum Fuldensis, postea archiepiscopus Moguntinus circa annum 856. fuit constitutus. Hic in libro de instit. clericor. c. 54. scribit, *totum Vetus Testamentum ab Esdra fuisse in 22 libros distributum, ut tot essent libri in lege, quot et literae.* At si controversi annumerentur canonicis libris, longe plures erunt quam 22. libri. *Radulphus Flaviacensis monachus* fuit circa annum 910. teste Trithemio (Sigebertus in chronico Fuldensis coenobii abbatem eum facit). Is libr. 14. in Levit. c. 1. sic scribit: *Tobias, Judith et Maccabaeorum quamvis legantur ad instructionem ecclesiae, tamen non habent auctoritatem. Dionysius Carthusiensis* (Rurimundensis loco Antuerpiae finitimo) in praefat. librorum controversorum negat Ecclesiasticum, Tobiam et librum 1. Maccabaeorum esse in canone. *Johannes Ferus* concionator Moguntinus in exam. ordinandorum suo suffragio Radulphi et Dionysii testimonia confirmat. *Sunt*, inquit, *hi apocryphi: Tertius et quartus Esdrae, Tobias, Judith, Sapientiae liber, Ecclesiasticus, Baruch, et duo Maccabaeorum. Lyranus* ex Brabantia oriundus, Fero longe antiquior prolog. in libr. apocryphos et in c. 1. Esdr. idem omnino statuit. *Libros Tobiae*, inquit, *et Judith et Maccabaeorum, licet sint historiales, tamen intendo eos ad praesens pertransire, quia non sunt in canone apud Judaeos, neque apud Christianos. Erasmus*, quem Leo X. pontifex Romanus vocat *dilectum suum filium*, postquam in Catech. Symb. 4. pag. 153. recensuisset libros, quos nostrae ecclesiae pro canonicis agnoscunt, subjicit: *Intra hunc numerum conclusit priscorum auctoritas Veteris Testamenti volumina, de quorum fide nefas dubitare. Nunc vero receptus est in usum ecclesiasticum Sapientiae liber, et Ecclesiasticus, et liber Tobiae, et Judith, et Esther, et Maccabaeorum libri. Caeterum, an ecclesia receperit hos libros eadem auctoritate, qua caeteros, novit spiritus ecclesiae.* Cui opponendum illud Augustini libr. 11. contra Faustum c. 5. et Cajetani in 1. Cor. 12. *Sola scripta ab apostolis, seu ab eis approbata sacrae Scripturae auctoritatem habent.*

93. Ex *Germania* transfretabimus in *Angliam*. *Beda* lib. de sex mundi aetatibus librum primum **Beda.** Maccabaeorum a canone excludit, idem procul dubio propter rationis paritatem de secundo et reliquis controversis statuens. *Brito* in comment prolog. **Brito.** Galeati: *Libri Maccabaeorum non sunt in canone, sed in ecclesia leguntur ex constitutione ecclesiae Romanae. Guilielmus Occam* collegii Mertonensis **Occam.** alumnus part. 3. Dial. tract. 1. lib. 3. c. 16. scribit, *libros Maccabaeorum non esse in canone, sed recipi ad aedificationem morum, neque majoris esse auctoritatis quam scripta patrum.*

94. Ex *Anglia* proficiscemur in *Galliam*. De Hilarii Pictaviensis sententia diximus superius §. 86. In epistola cujusdam Hilarii Arelatensis praefixa **II. 70.** opusculo Augustini de praedestinatione sanctor. et dono perserver. refertur, quod *Massiliae episcopi* **Massiliae episcopi.** testimonium ex libro Sapientiae petitum censuerint omittendum *Petrus Cluniacensis* in Burgundia ab- **Petrus Cluniacensis.** bas. lib. 1. epist. 2. exposito librorum canonicorum numero subjungit: *Restant post hos authenticos libros sex etiam libri non rejiciendi* (alias reticendi) *Judith, Tobias, Sapientia, Eecclesiasticus et duo Maccabaeorum, qui tametsi ad sublimem illam praecedentium dignitatem pervenire non potuerunt, tamen propter utilem et necessariam doctrinam ab ecclesia recepti sunt* (videlicet ut in ea legerentur non ad dogmatum confirmationem, sed ad morum instructionem). *Hugo de sancto Victore* (in sub- **Hugo de s. Victore.** urbio Parisiorum est coenobium, cui a s. Victore nomen inditum, ab eo hic Hugo denominatur) lib. 4. Didascal. c. 8. *Quomodo viginti duo elementa sunt, per quae Hebraice scribimus, omnesque loquimur, et eorum initiis vox humana comprehenditur: ita viginti duo volumina supputantur, quibus quasi literis et exordiis in Dei doctrina tenera adhuc et lactens viri nostri eruditur infantia;* in prolog. lib. 2. de sacram. c. 7. ait, *legi quidem libros illos controversos, sed in corpore textus aut in canone auctoritatis non scribi, ut est liber Tobiae, Judith, Maccabaeorum, Sapientia Salomonis et Ecclesiasticus.* Hugonem in eodem Monasterio secutus est *Richardus de s. Victore.* Is libr. 2. except. c. 9. sic dis- **Richardus de s. Victore.** serit: *Libri canonici Veteris Testamenti sunt 22. Sunt praeterea alii libri, ut sapientia Salomonis, liber Jesu filii Sirach, Tobias, liber Maccabaeorum, qui leguntur quidem, sed non scribuntur in canone.*

95. Ex *Gallia* in *Hispaniam* nos conferemus. *Isidorus Hispalensis* episcopus circa annum Christi **Isidorus Hispalensis.** 650. in lib. de eccles. offic. sic disserit: *Testamentum Vetus fuit ab Esdra in viginti duos libros constitutum, ut tot libri haberentur in lege, quot habentur et literae. Fr. Tostatus Abulensis* epi- **Tostatus.**

scopus circa annum 1440. idem cum superioribus scriptoribus de libris canonicis statuit. Ximenius. II. 71. *Fr. Ximenius* (al. Chimenius) archiepiscopus Toletanus circa annum 1510. in editione bibliorum Complutensium in praefat. apocryphorum dicit, *libros illos esse extra canonem, quos ecclesia potius ad aedificationem populi legat, quam ad ecclesiasticorum dogmatum auctoritatem confirmandam.* Benedictus Arias Montanus. *Benedictus Arias Montanus*, quem Gregorius XIII. *filium suum* appellat, in bibliis Hebraeis cum interlineari versione excusis et approbatis a theol. Lovaniensibus de his libris scribit: *ecclesia orthodoxa Hebraeorum canonem secuta inter apocrypha eos recenset.* Fr. Ruizius. *Fr. Ruizius* Sancti Facundi abbas in regulis intelligendi scripturam regul. 54. ad judicium Hieromyni de libris canonicis provocat. *Ludovicus Vives*, Hispaniae infantis praeceptor, lib. 5. de trad. discipl. et in comment. lib. 18. de civ. Dei apocryphos statuit *Tobiam, Judith, tertium et quartum Esdrae.*

96. In *Africa* videtur integritas canonis non adeo diligenter observata, cum Sapientiae librum Augustinus Hipponensis episcopus inter divinae auctoritatis libros numeret lib. 1. de praedest. Sanctor. c. 14. sed praeterquam quod Augustino quidam restiterint, Junilius Afer. constat ex *Junilio Afro* ad Augustini discipulum *de partibus divinae scripturae* disserente, quod librum Sapientiae et reliquos controversos libros non numeret in canone, et rogatus, cur non numeret inter divinas scripturas, respondet lib. 1. c. 2. *quia super hac differentia recipiebantur apud Hebraeos, ut Hieronymus aliique testantur.* c. 3. memorat, *quod doctores scholae Nisibitanae in Mesopotamia tradiderint, libros illos controversos non esse canonicos.* Auctor de mirabilibus Scripturae. Junilium 200 annis secutus est auctor de mirabilibus Scripturae. Is libr. 2. c. ult. libros Maccabaeorum ab auctoritate divini canonis excludit.

97. Plura omnino veterum pro nostrae sententiae confirmatione adduci possent testimonia; sed constat *ea addendo, detrahendo et immutando* a Pontificiis esse corrupta. 1. *Addendo.* In canonibus apostol. can. ult. habetur catalogus librorum canonicorum, in quo licet tres Maccabaeorum ponantur, tamen nec Ecclesiastici, nec Sapientiae, nec Tobiae, nec Judith fit mentio, testibus omnibus editionibus. Sed Franciscus Turrianus Jesuita edidit volumen II. 72. Graecum conciliorum cum constitutionibus apostolorum, in cujus libro octavo habetur hic catalogus, cui ipse adjecit Ἰουδὶϑ ἕν. Vide Franc. Junium in praefat. Indicis expurgat. 2. *Detrahendo.* Antoninus postquam part. 3. tit. 18. c. 6. §. 2. sententiam suam de lib. canonicis proposuisset, subjungit: *Atque de hoc habetur dist. 15. Cap. Sancta Romana, et apud Thomam ac Lyranum*, quod scilicet ex istis libris non possit quis efficaciter arguere, perinde atque ex reliquis. Sed in illo c. nihil tale hodie habetur, nisi forte quis huc referre velit, quod ibi dicitur, *ecclesiam Rom. repudiare illa scripta, quae Hieronymus repudiat.* 3. *Immutando.* Apud Hieronymum praefat. in libr. Tob. et Judith pro *apocrypha* substitutum est *hagiographa.* *Librum* (inquit) *Tobiae, quem Hebraei de catalogo divinarum Scripturarum secantes, his, quae hagiographa memorant, manciparunt.* Et alibi: *Apud Hebraeos liber Judith inter hagiographa legitur, cujus auctoritas ad roboranda ea, quae in contentionem veniunt, minus idonea judicatur.* Sed hagiographa apud Hebraeos constituunt certam canonicorum librorum classem. Si ergo liber Tobiae et Judith inter hagiographa numerantur, quomodo ex canone excluduntur? In ipso textu Hieronymi ad marginem habetur: *Alias legitur apocrypha.* Brito itidem dicit, *aliam literam habere apocrypha.* Idem probant Lyranus ex gloss. ordin. Ambrosius Catharinus libr. 8. annotat. in dogm. Cajetan. Prologus glossae ordinariae, qui fontem erroris etiam aperit, quod *ex devotione exscribentium factum sit.* Bellarminus huic contradictioni in textu Hieronymi ex corruptela ista ortae sic respondet lib. 1. de verbo Dei c. 10. §. ad locum. *Judaei habuerunt duo genera hagiographorum, quaedam intra arcam, quaedam extra arcam, docente Epiphanio lib. de mensur. et ponder. Quae erant intra arcam hagiographa dicebantur ad distinctionem historicorum et propheticorum voluminum. Et haec canonica habebantur, de his loquitur Hieronymus in prologo Galeato. Quae autem erant extra arcam, dicebantur hagiographa ad distinctionem canonicorum et sacrorum. Et de his loquitur Hieronymus in praefat. Tobiae et Judith.* Addimus nos, posterioris generis hagiographa, cum non fuerint extra arcam, ideo inter libros testamentarios et canonicos referri minime posse.

98. Quid quod ipsimet Pontificii non solum Israëliticae ecclesiae (uti vidimus superius §. 74.) sed etiam antiquissimorum Christianae ecclesiae doctorum suffragium nobis largiuntur. Sixtus Senensis lib. 1. Bibl. sanctae sect. 1. *Prisci ecclesiae patres libros illos controversos* (Tobiam, Judith, Ecclesiasticum etc.) *tanquam aprocryphos et non canonicos habuerunt, eosque apud solos catechumenos nondum catholicae lectionis capaces primum legi permiserunt, deinde procedente tempore apud omnes fideles recitari concesserunt, non ad dogmatum confirmationem, sed ad solam populi instructionem; et quia publice in ecclesia legerentur, ecclesiasticos nuncuparunt.* (Haec omnia Sixtus ille verissime: quod vero addit, *demum inter scripturas irrefragabilis auctoritatis assumi eos voluisse*, in eo principium petit ac veritati minime litat) Bellarm. lib. 1. de verbo Dei c. 20. §. ad alteram: *Epiphanius, Hilarius et Rufinus in Scripturarum canone exponendo aperte secuti sunt Hebraeos.* Idem testatur Canus lib. 2. locor. theol. c. 10. et 11. De Hieronymo scribit Bellarminus d. l. c. 10. §. Postrema: *Admitto Hieronymum in eadem* (cum Hebraeis) *opinione fuisse.* At Hebraeorum de canone sententia nostrae, non autem Pontificiorum est conformis. Melch. Canus lib. 2. locor. theol. c. 10. f. 39. *Melito, qui quidem ad orientem hujus rei sciscitandae causa perrexit, tandem diligenti investigatione reperit, hos esse a V. Instrumenti canone ejiciendos. Idem docet Origenes,*

ut auctor est Eusebius lib. 4. c. 26. sed et idem ipse Eusebius lib. 6. c. 11. Nec ab hac sententia alienus fuit Damascenus et Athanasius, quos theologi multi secuti sunt. In his Cani verbis observa, quod concedat, Damascenum nos hic habere ὁμόψηφον, quod Stapletonus lib. 2. de auctor. script. c. 4. §. 1.
75. negare ausus, *etiam Damascenum*, inquit, *cito, qui lib. 4. c. 18. de orth. fide libros olim dubios in canone nunc recenset.* Rectius Ederus oeconom. biblic. lib. 1. p. 22. tab. 24. *Damascenus lib. 4. de orth. fid. c. 18. librorum V. T. catalogum divisit in hunc ordinem (nimirum secutus canonem Hebraeorum et ad extremum subjungens) libri Sapentiae et Ecclesiastici sunt pulchri, sed non inveniuntur in scripturis propheticis, neque ponebantur in arca.* Clitovaeus in comm. super illum locum Damasceni: *Sex illos Damascenus numero canonicorum exclusit.* Eccur igitur tám confidenter pronuntiat Stapletonus, Damascenum eos inter canonicos numerasse? Hieronymum in nostra fuisse sententia, fatetur Bellarminus loco proxime citato, quod jam ante monuimus. Negat illud Ambrosius Catharinus in annot. advers. Cajet. §. de libr. Maccab. ad lit. I. *Hos*, inquit, *Hieronymus vocat apocryphos, fateor; sed loquitur secundum canonem Hebraeorum.* Respondeat vero pro nobis Bellarminus d. l. *Non verum est, quod alii respondent, Hieronymum tantum dicere eos canonicos fuisse apud Judaeos. At certe in prologo Galeato Hieronymus numerans librum Pastoris, omnes simul dicit non esse in canone, non igitur de canone Judaeorum loquitur.*

...ragia ...rum ...tis- ...um. 99. Sed et praeter testimonia ipsorummet adversariorum suo loco superius adducta ex quibusdam Pontificiorum hypothesibus nostram confirmare possumus sententiam. 1. Nostram de canone sententiam approbat *concilium Laodicenum.* Illud probatum est *in synodo VI. Constantinopolitana.* c. Quoniam dist. 16. Sextam synodum Constantinopolitanam confirmavit *Papa Adrianus* c. Sextam. dist. 16. Aut ergo papa et concilia errarunt, aut nostra de canone sententia firma subsistet. 2. In c. Sancta Romana. dist. 15. dicitur, *ecclesiam recipere et approbare illa scripta, quae Hieronymus recipit; repudiare, quae ipse repudiat.* Atqui Hieronymus eodem omnino modo, quo nostra ecclesia, canonem recenset. Canus lib. 2. locor. c. 11. et Bellarm. lib. 1. de verbo Dei c. 10. respondent, *probari a Gelasio sententiam Hieronymi, non in canone scripturarum constituendo, sed in his auctoribus condemnandis, quos Hieronymus zelo Dei et fidei religione reprehendit.* Atqui si tantum Hieronymo tribuitur, ut universi scriptores ecclesiastici et inter hos nominatim Rufinus et Origenes ipsius judicio subjiciantur, cur auctoritatem ejus in canone scripturarum constituendo subterfugiunt, cum Hebraicae literaturae ex omnibus patribus fuerit peritissimus? 3. Prologus Galeatus Hieronymi omnibus bibliis latinis, etiam iis, quibus Pontificii utuntur, est praefixus. Jam vero in eo diserte traditur distinctio canonicorum et apocryphorum librorum. 4. Bellarm. lib. 1. de verbo Dei c. 7. fatetur, *Esdram constituisse canonem Hebraeum*, eum vero lib. 2. de verbo Dei c. 2. annumerat *prophetis.* Ergo qui sub anathematis comminatione mandant pro canonicis scripturis haberi eos Veteris Testamenti libros, quos Esdras in canonem non recepit, illi propheticae auctoritati repugnant.

100. Hisce argumentis pro nostrae sententiae confirmatione adductis, ut qualitercunque respondere possint Pontificii, producunt sequentes exceptiones. 1. *Distinguendum esse inter canonem Hebraeorum et Christianorum. Patres, qui controversos illos libros e canone excludunt, loqui de Hebraeorum, non autem Christianorum canone.* Marianus Victor in scholis ad epist. 116. Hieronymi, Ambrosius Catharinus in annot. adversus Cajet. §. de lib. Maccab. Costerus in Enchir. tit. de libr. canon. Resp. 1. Patres illos omnes et singulos, quorum testimonia longa serie produximus, de Hebraeorum duntaxat canone loqui, manifeste falsum est, ut examen et αὐτοψία testimoniorum demonstrat. Concilium Laodicenum praescribit, qui libri pro canonicis in *ecclesia Christianorum legi* debeant. Melito in orientem profectus est, ut libros V. T. canonicos accurate perdisceret, id vere plane frustraneum fuisset, si alium Judaeorum, alium Christianorum canonem statuisset. II. 76.
Idem ex verbis Athanasii, Cyrilli, Rufini, Hieronymi et aliorum liquido cognosci potest. Quid manifestius verbis illis Lyrani in comm. c. 1. Esdr. *Libri Tobiae, Judith, Maccabaeorum, non sunt in canone, nec apud Hebraeos, nec apud Christianos.* 2. Bellarminus ipse vanitatem hujus distinctionis agnoscit lib. 1. de verb. Dei c. 10. *Non est verum, quod alii respondent, Hieronymum tantum dicere, eos canonicos fuisse apud Judaeos. At certe in prologo Galeato Hieronymus numerans librum Pastoris, omnes simul dicit non esse in canone, non ergo de canone Hebraeorum loquitur.* 3. Si hoc sensu canon Christianorum a canone Judaeorum distinguitur, quod praeter libros vere canonicos, qui soli sunt *ad dogmata fidei probanda* efficaces, ecclesia Christiana quosdam *ad morum aedificationem* utiliter legendos receperit, concedimus distinctionem, sed addimus, hanc ecclesiae receptionem nequaquam efficere, ut pro canonicis proprie sic dictis et divina inspiratione editis haberi possint. 4. Genebrardus Parisiensis agnoscens, non posse commode inter Judaeorum et Christianorum canonem distingui, in praefat. chronogr. ad Arnoldum Pontanum asserit, *duos fuisse canones Hebraeorum, alterum a viris synagogae magnae, Esdra, Nehemia, Daniele, Haggaeo etc. editum, alterum vero in septima synodo Hierosolymitana habita de vertendis scripturis et mittendis LXXII interpp. ad Ptolemaeum Philadelphum.* Hunc posteriorem Hebraeorum canonem cum Christianorum canone congruentem probare conatur ex Epiphanio in lib. 1. de mensur. et ponderibus. Atqui Epiphanius disertis verbis ibi asserit *ad Ptolemaeum Aegypti regem missos fuisse 22. libros genuinos et alios apocryphos*, id quod cum

Exceptiones Pontificiorum. 1. Distinguendam esse inter canonem Hebraeorum et Christianorum.

priore canone congruit. Quod Genebrardus addit, *Josephum lib. 2. contra Apion. citasse quaedam verba Ecclesiastici*, id collatio locorum ostendit esse contortum. Nec Josephus citavit Ecclesiasticum, nec si citasset, protinus esset canonicus, cum ex Platone etiam leges citet. Quid de libris vere canonicis Josephus statuerit, ex lib. 1. contra Apionem sole clarius elucet.

2. Distinguendum esse inter protocanonicos et deuterocanonicos.

101. 2. *Distinguendum esse inter protocanonicos et deuterocanonicos.* Protocanonicos vocant, de quibus nunquam fuit in ecclesia dubitatio; deuterocanonicos vero, de quibus, quia non statim sub ipsis apostolorum temporibus, sed longe post ad notitiam totius ecclesiae pervenerunt, inter catholicos fuit aliquando sententia anceps. Ad hanc posteriorem classem referunt controversos illos V. T. libros, Esther, Tobiam, Judith, Baruch etc. Sixt. Senens. lib. 1. Biblioth. sanctae sect. 1. statim ab initio. Hanc distinctionem cupide amplectitur Staplet. lib. 9. princip. doctrin. c. 6. quod mirum non est, cum c. ult. ejusdem libri magna audacia asserat, *in ecclesiae potestate positum esse, canonicam auctoritatem libris nonnullis impertiri, si nimirum tales sint, qui scripti fuerint temporibus apostolorum, neque adhuc repudiati sint ecclesiae testimonio, v. g. si facerent canonicos Pastorem Hermis vel canones apostolorum et constitutiones Clementis.* Bellarm. lib. 1. de verbo Dei c. 4. itidem in eam inclinare videtur sententiam. Statuit enim tres ordines sacrorum librorum. Primo ordini assignat eos, *de quorum auctoritate nulla unquam fuit inter catholicos homines disceptatio.* Secundo eos, *qui tametsi vere prophetici aut apostolici sint, non tamen semper aeque certa et explorata eorum fuit auctoritas.* Postremo eos, *qui quanquam a nonnullis clarissimis doctissimisque viris aliquando in numero divinorum voluminum haberentur, publico tamen totius ecclesiae judicio nunquam approbati sunt.* Ad primum ordinem refert canonicos, quos nostrae ecclesiae tales esse agnoscunt. Ad secundum controversos, videlicet Tobiam, Judith, sapientiam, Ecclesiasticum etc. Ad tertium illos, qui recensentur c. sancta Romana dist. 15. videlicet orationem Manassae, tertium et quartum Maccabaeorum etc. Resp. 1. inter libros V. T. non agnoscimus ejusmodi discrimen, quod quidam sint protocanonici, quidam deuterocano-
II. 77. nici, sed illos dicimus esse *μονοκανονικούς*, hos vero *οὐδενοκανονικούς*, quia illis solis conveniunt canonicorum librorum requisita superius enumerata, hi vero iisdem penitus destituuntur, ex quo nascitur tale argumentum. Qui libri essentialibus canonicorum librorum requisitis destituuntur, illi nec proto- nec deuterocanonici haberi possunt. Sed libri illi controversi essentialibus librorum canonicorum requisitis destituuntur, ut superius demonstravimus. Ergo. 2. Certum est, ecclesiam Israëliticam libros illos controversos nunquam in canonem recepisse, quicquid tandem sit de quibusdam ecclesiae Christianae doctoribus. Aut ergo gravissime hoc nomine Israëlitica ecclesia erravit, aut judicium illius in hac quaestione amplectendum. Prius dici nequit, tum quia a Christo et apostolis fuisset hoc nomine reprehensa, tum quia Pontificii dicunt, ecclesiam errare non posse. Manet ergo posterius. 3. Deuterocanonicos sic dictos ecclesia N. T. quidem recepit, sed non in auctoritatem canonis, verum ad lectionem ecclesiasticam. Hieron. praefat. in libros Salomonis. *Sicut Judith et Tobiae et Maccabaeorum libros legit quidem ecclesia, sed inter canonicas Scripturas non accipit: sic et haec duo volumina* (Sapientiam et Ecclesiasticum) *legit ad aedificationem plebis, non ad auctoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam.* 4. Ecclesia non confert nec conferre potest libro alicui vere et sua natura non-canonico auctoritatem canonicam, ea enim in solidum dependet a Deo, sed de auctoritate canonica duntaxat testatur. Bellarminus lib. 1. de verb. Dei c. 10. §. Itaque: *Fatemur ecclesiam nullo modo posse facere librum canonicum de non-canonico, sed tantum declarare, quis sit habendus canonicus.* Quomodo ergo controversi illi libri potuerunt ab ecclesia in canonem recipi, cum canonica auctoritate et essentialibus canon.icorum librorum requisitis destituantur?

3. Al[iud] esse recip[ere,] aliud rejic[ere.]

102. 3. *Aliud esse non recipere, aliud vero rejicere. Ecclesiam Israëliticam controversos illos libros non quidem recepisse, interim ex eo effici minime posse, quod eos rejecerint ac repudiarint.* Melchior Canus lib. 2. locor. c. 2. Resp. 1. nugatoria haec est distinctio. Nam in hac quaestione non recipere et rejicere paria sunt. Qui libri in canonem non recipiuntur, sive in canone non numerantur, eo ipso ex canone rejiciuntur. Sic Bellarminus lib. 1. de verbo Dei c. 20. psalmum 151 apocryphum esse probat ex eo, quod concilium Laodicenum, Romanum et Tridentinum nominatim ponant in canone 150. psalmos. Si qua vis inesset huic distinctioni, posset ea contra Bellarmini probationem eodem modo urgeri. 2. Ἰσοδυναμία inter τὸ *non recipere et* τὸ *rejicere* patet ex collatione loci Matth. 10, v. 40. *Qui vos recipit, me recipit* cum Luc. 10, v. 16. *Qui vos spernit, me spernit.* 3. Quomodo vero probat Canus, libros illos non esse a Judaeis rejectos? *Judaei*, inquit, *hos libros intra suum canonem publica auctoritate minime receperunt, tametsi nonnulli ex illis sacros et divinos eos esse crediderint.* Qui vero sunt illi nonnulli? Id Melchior Canus non exprimit, sed remittit nos ad Cochlaeum de canone Scripturae et catholicae ecclesiae auctoritate c. 11. Verum in Cochlaeo nihil quidquam de eo reperitur. Sixtus Senensis lib. 1. sect. 2. in tit. de libr. Maccab. citat Josephum in libro de Maccabaeis constantissime affirmantem: *Historiam Eleazari et puerorum septem cum matre apud Hebraeos in sacris Scripturis haberi.* Sed hoc interpres affirmat, non Josephus, nam in Graeco volumine nullum verborum illorum apparet vestigium, nec conveniunt sententiae Josephi l. 1. contra Apion. quem locum Euseb. lib. 3. Hist. c. 10. allegat.

4. D[istin]guen[dum] esse

103. 4. *Distinguendum esse inter tempus, quo nondum perfecte constitutus ac notus fuit V. T. canon,*

et non inter illud, quo fuit publica ecclesiae auctoritate editus. Sixt. Senens. lib. 8. haeres. 9. *Respondemus de verbis Hieronymi asserentis librum Sapientiae in canone ab ecclesia non recipi, eum de ecclesia suorum temporum id intellexisse.* Marianus Victor in Epist. 3. Hieronymi: *Statuit Hieronymus controversos illos libros suo tempore non fuisse receptos.* Melchior Canus lib. 2 locor. c. 10. arg. 2. objicit sibi *Cyprianum, Melitonem, Origenem, Eusebium, Damascenum, Epiphanium hos sex libros qui sunt in controversia rejecisse*, respondet autem c. 11. *id eo tempore factum, quo res nondum erat definita*, qua una ratione vult omnes excusatos. Bellarm. lib. 1. de verbo Dei c. 10. §. ultimo. *Admitto Hieronymum in ea fuisse opinione, quia nondum generale concilium de his libris aliquid statuerat.* Resp. 1. quando ergo tandem constitutus fuit canon? Concilium Florentinum et Tridentinum sunt nimis recentia. Illud habitum est anno 1431. hoc vero anno 1560. Carthaginiense concilium non fuit generale. Si obvertere velint *illud in generali concilio Trullano fuisse confirmatum*, urgemus, quod Trullanum non solum Carthaginiense, sed etiam Laodicenum concilium confirmaverit. Jam vero Laodicenum nostram de canone confirmat sententiam. 2. Patres, quorum testimonia superius adduximus, quidam ante, quidam post Carthaginiense concilium vixerunt, illisne ergo ignotus fuisset canon in Carthaginiensi concilio editus? Si notus fuit, ac nihilominus controversos illos libros inter apocrypha rejecerunt, consequens est in Carthaginiensi concilio non fuisse editum canonem. Damascenus vixit circa ann. 730. Si illus tempore nondum fuit hoc definitum, ut loquitur Canus, cur provocant ad concilium Carthaginiense aliquot seculis ante Damascenum habitum? 3. Canon V. T. ab Esdra fuit constitutus et longe ante Christi nativitatem editus, nequaquam vero in Novo demum Testamento ecclesiae auctoritate promulgatus.

104. Argumenta Pontificiorum, quibus probare cupiunt, controversos illos libros esse canonicos, potiora haec sunt: 1. *ab apostolorum declaratione. Apostoli declaraverunt eos esse canonicos.* Bellarm. lib. 1. de verbo Dei c. 10. §. Jam haec tria: *Et si non habeantur de his libris testimonia a synagoga Judaeorum, tamen habentur ab ecclesia apostolica, et hoc sufficit. Apostoli enim poterant sine aliis testimoniis declarare libros illos esse canonicos, quod et fecerunt, alioqui nunquam Cyprianus et Clemens et alii tam constanter dixissent esse divinos.* Resp. gratis et sine teste hoc asseritur. Nam 1. Apostoli testimoniis illorum librorum ad confirmationem dogmatum non sunt usi, sed V. T. libros revocarunt ad duas classes, *ad legem et prophetas*, id est, ad Mosaicos et propheticos libros. Act. 26. v. 22. Rom. 3. v. 21. Jam vero controversi illi libri nec Mosaici sunt, nec prophetici. 2. Apostoli nunquam hoc nomine ecclesiam Israëliticam in concionibus vel scriptis taxarunt, quod libros quosdam vere canonicos excluserit, sed contra potius tribuerunt illi hoc elogium, *quod concredita ipsi fuerint τὰ λόγια τοῦ θεοῦ* Rom. 3. v. 2. utique ergo non alios libros V. T. canonicos agnoverunt, quam quos Israëlitica ecclesia pro canonicis habuit. Proinde canonica illorum controversorum librorum auctoritas demonstranda esset ex ecclesiae Israëliticae testimonio. At constat, quod ea controversos illos libros nunquam pro canonicis agnoverit. 3. Agnoscit ipse Catharinus, apostolos non declaravisse hos libros esse canonicos. Nam libr. 1. annotat. in epist. Corinth. reprehendit Cajetanum, quod affirmaverat, *eam solam scripturam esse sacram ac divinam, quam apostoli aut scripserunt, aut approbarunt*, et addit: *ecclesiam quosdam libros recipere ut canonicos, quos nec scriptos ab apostolis, nec approbatos esse constet.* 4. Nec ullum inest robur argumento, quo Bellarminus probare conatur, apostolos hos libros pro canonicis declarasse. *Nisi*, inquit, *apostoli declarassent hos libros esse canonicos, Cyprianus, Clemens et alii non dixissent tam constanter esse divinos.* At nos longe rectius sic concludimus. Si apostoli declarassent hos libros esse II. 79.
canonicos, nunquam tam constanter patres illi, quos superius magno numero citavimus, ex canone illos exclusissent. Si vel maxime Cyprianus et Clemens et pauci alii a partibus Pontificiorum in hac quaestione starent, possemus illis opponere nubem testium superius adductorum. Sed non opus est, ut inter se invicem collidantur, illi enim, quos Bellarminus pro sua sententia adducit, nomine divinae et sacrae Scripturae in significatione latiore utuntur, ut paulo post luce clarius demonstrabimus. 5. Disputat Bellarminus d. l. *ecclesiam declarare posse librum aliquem esse canonicum, qui non fuerit pro canonico habitus, ex tribus potissimum rationibus: Primo ex veterum testimoniis. Secundo ex similitudine librorum, de quibus ambigitur cum illis, de quibus non ambigitur. Tertio ex communi sensu et gustu quasi populi Christiani.* Sed nulla harum rationum in controversis illis libris locum habet: Nam primo non possunt de illis consentientia veterum testimonia proferri. Secundo similitudo illa non est sufficiens, ut liber aliquis non-canonicus in canonem recipiatur. Nam in quibus libris est eadem veritas, eorum non est statim aequalis auctoritas. Oratio Manassae nihil continet, quod sit falsum aut impium, nihilo tamen minus Pontificii eam ex canone excludunt. Praeterea dissimilitudo maxima est inter libros illos, de quibus controvertitur, et illos, de quibus non controvertitur. Illi enim vel falsum aut pravum aliquod continent, atque hoc nomine explorato canonicis repugnant, vel in veritatem historicam et chronologicam impingunt, vel sibimetipsis contradicunt, ut in speciali eorum examine postea demonstrabitur. At de libris vere canonicis nihil horum affirmari vel demonstrari potest. Tertio nec gustus nec sensus communis populi Christiani de hisce libris demonstrari potest, sed verbis tantum jactitatur.

105. 2. *A conciliorum et patrum testificatione.* 2. Concilia et

patres illos libros habent pro canonicis. *Controversos illos libros in canone ponunt concilia Carthaginiense 3. can. 47. et Tridentinum sess. 4.* (quidam addunt Florentinum sub Eugenio IV. habitum); *Pontifices Innocentius I. in epist. ad Exuperium, Gelasius I. in decreto de libris sacris et ecclesiasticis cum LXX episcopis; denique patres, Augustinus lib. 2. de doctr. Christ. c. 8. Isidorus lib. 6. Etymolog. c. 1. Cassiodorus. lib. 1. divin. lect. et Rabanus lib. 2. de Institut. clericor.* Resp. major argumenti sic habet: Quos libros concilium Carthaginiense et Tridentinum, Innocentius et Gelasius, Augustinus, Isidorus, Cassiodorus et Rabanus vocant canonicos, illi sunt vere canonici. Sed in hac majore propositione multa desiderari possunt. Nam 1. si vel maxime illi omnes a partibus Pontificiorum in hac quaestione starent, nihil tamen praejudicarent veritati tot antiquissimorum patrum temporibus apostolicis viciniorum tum orientalium tum occidentalium testimoniis confirmatae. 2. Concilia vel sunt vetera vel recentiora. Vetera a. sunt *oecumenica*, querum major omnino auctoritats, quale est Laodicenum, quod nobiscum facit, aut *particularia*, quale Carthaginiense tertium, cui generalis Laodiceni concilii auctoritas praeponderat; recentiora sunt Florentinum et Tridentinum, quibus veterum conciliorum auctoritas longe praeferenda. 3. Ne ipsi quidem Pontificii Carthaginiensis concilii decreta simpliciter approbant. In canone n. 26. statuitur, *ne primae sedis episcopus appelletur summus sacerdos aut princeps sacerdotum.* Idem concilium numerat quinque libros Salomonis, it. Baruch. et Maccabaeos relinquit extra canonem. Hactenus ergo cum Pontificiorum hypothesibus non consentit. 4. Concilium Carthaginiense et adducti patres suam sententiam simpliciter exponunt, nequaquam vero anathema contrarium sentientibus dicunt, quod facit concilium Tridentinum, ac reliqui patres, quorum testimonia superius adduximus, tam ante quam post illud concilium nulla decreti istius ratione habita controversos illos libros e canone removerunt. 5. Canon iste, qui communiter dicitur 47. concilii Carthaginiensis in quibusdam libris est can. 24. alterius concilii sub Bonifacio, teste Surio. Ergo
II. 80. dubius est catalogus librorum istius canonis. 6. Concilium Carthaginiense est particulare. Ergo non potest indubitatam fidem de canonicis facere. Si respondeant, *confirmatum esse in concilio generali Trullano*, notandum quod Trullanum etiam confirmaverit Laodicenum, in quo nostra de canone sententia approbatur. Adde quod Piggius in tract. propr. Canus in locis lib. 5 c. 6. et Bellarm. lib. 2. de Rom. pontif. c. 18. canones Trullanae synodi dubiae esse fidei statuant, quodque multa sint in concilio Trullano, quae ne ipsi quidem Pontificii recipiant. c. 13. prohibetur, *ne diaconi et presbyteri a suis uxoribus separentur.* can. 36. aequat Constantinopolitanum episcopum Romano. can. 55. praescribit Romanae ecclesiae legem jejunii. can. 67. decretum ponit de sanguine et suffocato non comedendo. can. 2. recipit 85 canones apostolorum. 7. Gelasius cum suo concilio LXX. episcoporum non nisi unum librum Maccabaeorum recitat et unum etiam Esdrae. 8. Concilii Tridentini decretum factum est sess. 4. Legati, cardinales, archiepiscopi, episcopi, qui tum praesentes adfuerunt, et hoc decretum de numero librorum canonicorum ediderunt, omnes circiter 50 fuerunt, iique fere Itali et Hispani. In tanta infrequentia nullum haberi potuit generale concilium. 9. Ipsimet Pontificii dubitant, quando controversi illi libri in canonem recepti et cur ab ecclesia primitiva sint exclusi. Coster. in Enchir. p. 69. dicit, *non esse receptos propter Judaeos ad fidem conversos, ne irritarentur.* Pistorius in hodeget. p. 3. dicit, *ecclesiam aliquot annis dubitasse et consultasse.* Bellarm. lib 2. de sacrament. c. 24. dicit, *concilia edidisse canonem*, non autem ea nominat. Stapleton. lib. 9. doctr. princ. cap. 14. et relect. princ. doctr. p. 514. audacissime statuit, *praesentem ecclesiam posse aliquem librum in canonem recipere.* 10. Breviter, de auctoritate canonica controversorum istorum librorum non ex testimonio paucorum quorundam doctorum, sed ex essentialibus et internis requisitis atque ex consentiente ecclesiae, cumprimis Israeliticae testimonio faciendum est judicium. Melchior Canus lib. 2. locor. c. 8. fatetur, *dubitari inter Papistas, utrum omnino hoc positum sit in auctoritate cujusdam concilii, ut, quinam liber pro canonico recipiendus sit, definiat.*

106. Ad minorem, quod concilium Carthaginiense et quidam ex patribus controversos istos libros canonicos vocent et canonicis eos annumerent, respondemus, canonicos libros sic dici vel *stricte et proprie*, qui canonicam, divinam et infallibilem ad probationem dogmatum auctoritatem obtinent, vel *generaliter et late*, qui in ecclesia leguntur ad aedificationem fidelium. Prioris generis libri *ἁπλῶς*, absolute et simpliciter vocantur canonici, quia sunt perfecta fidei et morum simul regula, posterioris generis *κατά τι* comparate duntaxat et relate sic vocantur, quia sententias aliquas ex canonicis descriptas et historias ad ecclesiam Dei pertinentes continent, et in ecclesiae conventu legi solebant. Qui enim libri sunt extra canonem proprie et stricte sic dictum, in duas dividuntur classes. Prima continet eos, qui canonicis libris proprie sic dictis in corpore bibliorum additi sunt, non tamen parem cum illis auctoritatem obtinent. Secunda continet eos qui simpliciter sunt rejectitii et repudiandas fabulas continent. Libri *ἀκανόνιστοι* prioris classis dicuntur tum *ecclesiastici*, quia in ecclesia leguntur, non quidem ad probanda dogmata, sed ad morum aedificationem, tum *apocryphi*, habito scilicet respectu ad indubitato canonicos proprie et stricte sic dictos, tum *canonici*, comparate scilicet et relate habito respectu ad classem alteram *ἀκανονίστων*, qui sunt plane rejectitii. Quando igitur concilium Carthaginiense, Augustinus et alii ex veteribus libros hosce controversos canonicos vocant, et canonicis eos annumerant, tum appellatione canonicorum librorum

utuntur in significatione latiori, qua canonici vocantur libri, qui in codice biblico continentur et in ecclesia ad aedificationem plebis leguntur, ac distincti sunt ab apocryphis posterioris generis, qui fabulas repudiandas et absconditas continent. Hanc nostram distinctionem probamus 1. ex testimonio
81. Card. Cajetani, qui in comment. hist. V. T. sic disserit: *Ne turberis novitie, si alicubi repereris, libros istos* (Judith, Tobiam, Maccabaeorum et c. *inter canonicos supputari, vel in sacris conciliis, vel in sacris doctoribus. Nam ad Hieronymi limam reducenda sunt tam verba conciliorum, quam doctorum, et juxta ejus sententiam libri illi, et si qui alii in canone bibliae similes non sunt canonici, id est, regulares, ad firmanda ea, quae sunt fidei: possunt tamen dici canonici, id est, regulares ad aedificationem fidelium, utpote in canone bibliae ad hoc recepti et auctorisati.* Canus quidem excipit, *Cajetanum fuisse Erasmi novitatibus in eo deceptum*, sed opponimus Cano, quod Pererius in comm. Genes. 1. vocat eum *virum de mysteriis fidei bene sentientem, et de theologia optime meritum;* quod Sixtus Senens. lib. 4. Biblioth. tit. Thomas de Vio, eum vocat *incomparabilem theologum, et inter doctissimos sui seculi eruditissimum*, quod denique Bellarminus lib. de script. eccles. eum vocat *virum summi ingenii nec minoris pietatis.* 2. ex concilio Carthaginiensi. Postquam enim Patres illius concilii canonicos libros enumeraverant, subjungunt: *Hoc fratri et consacerdoti nostro Bonifacio vel aliis earum partium episcopis pro confirmando isto canone innotescat, qui a patribus ista accepimus in ecclesia legenda.* Ergo libros illos, qui in ecclesia leguntur, etiamsi ad morum duntaxat aedificationem legantur, pro canonicis habent. 3. ex concilio Trullano. Concilium Trullanum et Carthaginiense et Laodicenum confirmavit. Aut ergo statuendum, quod synodus Trullana contrarias conciliorum definitiones comprobaverit, aut dicendum quod nomen canonicorum librorum in latiori significatione a patribus concilii Carthaginiensis, proprie vero et stricte a patribus concilii Laodiceni usurpetur. 4. ex Augustino, qui concilio Carthaginiensi interfuit et subscripsit. Constat ex accurata Augustini lectione, quod canonicum ipse vocet, quicquid in ecclesia legitur, sive ad confirmationem dogmatum valeat, sive duntaxat ad morum aedificationem, apocryphum vero ipsi est fabulosum, adulterinum et falsum, lib. 2. de doctr. c. 8. Cum dixisset, legendas esse scripturas canonicas, mox addit: *Tenebit catechumenus hunc modum in scripturis canonicis legendis, ut eas, quae ab omnibus recipiuntur ecclesiis catholicis, praeponat eis, quas quidam non accipiunt, in eis vero, quae non accipiuntur ab omnibus, praeponat eas, quas plures gravioresque recipiunt.* Ibid. *Nam caeteras securius leget fide veritatis instructus, ne praeoccupent imbecillem animum, et periculosis mendaciis atque phantasmatibus eludentes praejudicent aliquid contra sanam intelligentiam.* Ex eo intelligitur, Augustino sermonem esse de illis, quae sunt in extremo gradu apocrypha, quae superius §. 67. posterioris generis apocrypha statuimus, quorum respectu hagiographa ecclesiastica quodammodo canonica dici merentur, quo etiam pertinet, quod lib. 2. contra Faustum c. 2. apocryphos vocari ait, *qui nulla testificationis luce declarati et prolati sunt.* lib. 15. de civ. Dei c. 23. *fabulas Scripturarum* vocat, *quae apocryphae nominantur, quarum propter multa falsa nulla est canonica auctoritas.* ibid. apocryphos definit, *quorum occulta origo non claruit illis, quorum testificatione auctoritas verarum Scripturarum ad nos pervenit.* lib. 18. de civ. Dei c. 36. scribit: *Supputatio illa temporum, non in Scripturis sanctis, quae canonicae appellantur, sed in aliis invenitur, in quibus sunt et Maccabaeorum libri, quos non Judaei, sed ecclesia pro canonicis habet propter martyrum quorundam passiones.* Canonicum ergo Augustino est, quicquid in ecclesia ad morum aedificationem publice legitur, etiamsi non sit vere et proprie canonicum ad firmanda fidei dogmata, lib. 2. contra epist. Gaudent. c. 23. monet, *sobrie legendos esse Maccabaeorum libros*, sed hanc cautionem canonicis proprie dictis non adhibuisset, ut colligitur ex lib. 11. contra Faustum c. 5. lib. 2. de baptism. c. 3. lib. 2. contra Crescon. c. 31. et 32. Epist. 8. 9. 19. 48. 112. etc. ubi infallibilem auctoritatem vere canonicis tribuit. lib. 2. de mirabilib. script. a divino canone libros Maccabaeorum distinguit. lib. 17. de civ. Dei
c. 20. concedit, *ea minus firma esse, quae non sunt* II. 82.
scripta in canone Judaeorum. Ex quibus omnibus liquido patet, canonicum ab Augustino vocari, quod non est plane rejectum tanquam fabulosum, sed quod in ecclesia legitur ac legi potest ad aedificationem fidelium, etiamsi cum reliquis proprie dictis canonicis non habeat parem auctoritatem. Neque enim tres cum Eusebio et Hieronymo, sed duos duntaxat scriptorum ordines vocabulis apocryphorum et canonicorum distinguit. *Apocrypha* vocat, quae sunt fabulosa, adulterina et falsa. Ea vero, quae in ecclesia legebantur, vocat uno nomine *canonica*, quibus tamen parem auctoritatem non tribuit, ut ex locis allegatis constat. Ludov. Vives in lib. 15. de civ. Dei c. 23. *Apocrypha erant ea scripta, quibus publice ecclesia non utebatur, sed privatim habebat, legebatque qui vellet, qualis erat Apocalypsis Petri apostoli et liber Actorum ejus.* 5. ex Isodoro, qui itidem libros non canonicos proprie sic dictos ab ecclesiasticis, sed biblicos libros ab haereticorum fabulis appellatione canonicorum distinguit. Sic enim scribit l. 6. Etymol. c. 2. in fin. *Nam multa etiam sub nominibus prophetarum et recentiora sub nominibus apostolorum ab haereticis proferuntur, quae omnia sub nomine apocryphorum auctoritate canonica diligenti examinatione remota sunt.*

Patres testimonia ex his libris citant.

107. 3. *Ex patrum allegatione. Patres controversos illos libros non solum allegant, sed etiam sacros et divinos eos vocant. Ergo ex numero canonicorum non sunt excludendi.* Resp. 1. distinguendum inter nudam allegationem et inter allegatio-

nem ut principii cujusdam ex libris canonicis desumti. Ex nuda allegatione patrum non potest canonica alicujus libri auctoritas demonstrari, nisi probetur, quod allegatus fuerit ut canonicus, ac nisi omnia et singula canonici libri requisita ipsi competant. Allegant patres etiam tertium et quartum Esdrae, allegant librum Pastoris etc. quos tamen canonicos non esse, ipsimet Pontificii agnoscunt. 2. Nomen Scripturae sacrae et divinae vel sumitur *proprie et specifice* pro libris canonicis, vel *improprie et late* pro quolibet libro, qui in codice biblico continetur, et in ecclesia ad morum aedificationem legitur. Quando patres libros controversos vocant sacras et divinas scripturas, utuntur hac appellatione in sensu latiore et improprio. Vocant sacros libros, non quod canonicis eos omnino aequiparent, sed tum ratione temporis et occasione ea, quia codicem biblicum a Judaeis Hellenistis auctum acceperunt, tum ratione argumenti, quod est de rebus sacris, tum ratione usus, quia exempla virtutum ex illis capere licet. Sic tertium ut et quartum librum Esdrae vocant *sacros et divinos*, quos tamen Pontificii a canone excludunt. Nec potest Bellarminus hanc distinctionem repudiare, cum lib. 2. de conc. c. 12. §. dico secundo, ex eodem principio Gratianum excuset, quod pontificum decretales dixerit esse sacras et canonicas. 3. Notari hoc loco potest causa, ex qua factum, ut quidam patres praesertim in ecclesia occidentali controversos illos libros vocarint sacros, divinos et canonicos, neque adeo exacte discrimen librorum bibliorum, quo in canonicos et apocryphos secernuntur, observarint. Graeca versio LXX interpretum erat ipsis ferme authentica, Hebraeus textus plerisque ignotus, cum ergo controversi hi libri reliquis canonicis in versione LXX interpp. conjungerentur, judicarunt eos esse non minus canonicos quam reliquos, inde factum, cum Hieronymus biblia ex Hebraeo verteret, quod distinctio canonicorum et apocryphorum in lucem iterum emersit. Accedit quod in ecclesia occidentali libri illi publice fuerint praelecti, unde aliqua auctoritas ipsis conciliata, sed in orientali ecclesia non fuerunt praelecti.

108. Antequam ad specialem singulorum librorum biblicorum tam canonicorum, quam apocryphorum considerationem descendamus, explicandae sunt hoc loco quaedam quaestiones. Quaeritur 1. *An libri aliqui canonici perierint?* Affirmant 1. quidam ex patribus. Chrysostomus homil. 9. in Matth. p. 85. *Multa ex propheticis periere monumentis, quod de historia Paralipomenon probare possibile est. Desides enim cum essent Judaei, nec desides modo, sed et impii, alia quidem perdiderunt negligenter, alia vero tum incenderunt, tum conciderunt. Et de profanitate quidem tali refert Jeremias, de negligentia vero in quarto libro regum legimus, quoniam post multum temporis vix Deuteronomii sit volumen repertum defossum quodam in loco ac pene deletum. Si autem absque ulla incensione templi, absque ullo impugnante civitatis tumultu, sacri tamen libri varie deperibant, quis jam istud inter illas depopulationes vastationesque hostium, inter illa templi ac totius urbis incendia contigisse miretur?* Idem repetit homil. 7. in priorem ad Corinthios. Descendit in illam opinionem ex eo, quod verba illa *Nazarenus vocabitur*, item. *Ex Aegypto vocavi filium meum*, non inveniret in LXX interpp., cum tamen exstent in Hebraeo. 2. Quidam id ipsum demonstrare conantur ex enumeratione librorum, quorum in Scripturis fit mentio, cum tamen hodie nuspiam exstent. *Perierunt*, inquiunt, *liber bellorum Domini*, Num. 21. v. 14. (Hebraeus textus sic habet: *Propterea dicetur in commemoratione bellorum Domini.* Graeca versio legit cum distinctione: *Sicut scriptum est in libro. Bellum quod gestum est etc.). Liber justorum.* Jos. 10. v. 13. (de quo diximus superius §. 16.) *bona pars parabolarum et canticorum Salomonis.* 1. Reg. 4. v. 32. *libri prophetae Nathan et Gad.* 1. Paral. 29. v. 29. *Achiae et Jeddo.* 2. Paral. 9. v. 29. *Semaiae et Iddo.* 2. Paral. 12. v. 15. *Jehu.* 2. Paral. 20. v. 34. *Hozai.* 2. Paral. 33. v. 19. etc. 3. Pontificii ex eo imperfectionem Scripturae conantur probare, quod aliquot libri, qui ad canonem pertinuerint, sint amissi, ac proinde canon non amplius sit integer. Bellarminus lib. 4. de verb. Dei c. 4. *Multi libri vere sacri et canonici perierunt. Ergo non habemus nec habuimus a mille et quingentis annis sufficientem doctrinam, si tota sita est in Scripturis.* Becan. in lib. de judic. controvers. novendecim libros enumerat, qui sint ex canone amissi, ut imperfectionem Scripturae statuminet.

109. Quidam concedunt Pontificiis antecedens, esse scilicet libros quosdam canonicos amissos, sed negant ex eo sequi canonis imperfectionem. 1. Distinguunt enim inter *perfectionem canonis quantitativam*, quae in numero librorum consistit, et *objectivam*, quae in explicatione rerum ad salutem scitu necessariarum versatur. Propter libros quosdam canonicos amissos concedunt canonem non amplius esse perfectum *quantitative*, sed tamen perfectum esse *objective*, quo referri possunt dicta piorum veterum, quibus paucitatem librorum canonicorum auctoritati et perfectioni eorum nihil quicquam derogare asserunt. De canone V. T. Augustinus lib. 18. de civ. Dei c. 41. sic disserit: *Ipsi sane pauci esse debuerunt, ne multitudine vilesceret, quod clarum religione esse oporteret, nec tamen ita pauci, ut eorum non sit miranda consensio.* De canone N. T. sic scribit Justinus Ap. 2. pro Christ. p. 47 *βραχεῖς καὶ σύντομοι παῤ αὐτοῦ (Χριστοῦ) λόγοι γεγόνασιν, οὐ γὰρ σοφιστὴς ὑπῆρχεν, ἀλλὰ δυνάμει θεοῦ ὁ λόγος αὐτοῦ ἦν.* 2. Alii respondent, Deum Scripturae auctorem liberam habere potestatem canonis vel augendi vel minuendi, qui jacturam amissione librorum quorundam V. T. canonicorum additamento librorum canonicorum N. T. resarcire voluerit, ac proinde ex librorum istorum amissione canonis integritati nihil decedere, sed canonem aeque perfectum esse amissis aliquot libris quam fuit libris illis adhuc in ecclesia exstantibus; cum quibus consentit illud, quod alii respondent,

Q. 1. An libri aliqui canonici perierint.

II. 83. [81.]

II.

integritatem ac perfectionem canonis non esse definiendam numero librorum, sed sufficientia ad finem necessaria ac provida illa et sapientissima Dei voluntate, quae jam inde a primordiis ecclesiae quovis tempore pro suo beneplacito canonem certum constituit tum paucioribus, tum pluribus libris constantem. 3. Augustinus lib. 18. de civ. Dei c. 38. distinguit inter libros *historicos*, quos sancti Dei homines diligentia historica ad ubertatem cognitionis scripserunt, et *propheticos*, quos ut prophetae divina inspiratione ad religionis auctoritatem, in qua canon custoditur, scripserunt. *In ipsa*, inquit, *historia regum Judae et regum Israel, quae res gestas continet, de quibus Scripturae canonicae credimus, commemorantur plurima, quae ibi non explicantur, et in libris aliis inveniri dicuntur, quos prophetae scripserunt et alicubi eorum quoque prophetarum nomina non tacentur, nec tamen inveniuntur in canone, quem populus Dei recepit, cujus rei fateor causa me latet, nisi quod ego existimo, etiam ipsos, quibus ea, quae in auctoritate religionis esse deberent, sanctus ubique Spiritus revelabat, sicut homines historica diligentia, alia sicut prophetas divina inspiratione scribere potuisse, atque haec ita fuisse distincta, ut illa tanquam ipsis, ista vero DEO tanquam per ipsos loquenti judicarentur esse tribuenda, ac sic illa pertinerent ad ubertatem cognitionis, haec ad religionis auctoritatem, in qua auctoritate canon custoditur.* Quidam contra negant antecedens atque omnes illos libros, quorum in adductis Scripturae locis mentio fit, exstare putant sub diversis tamen nominibus.

110. Nos Augustini sententiam amplectimur, et addimus: Si vel maxime probari posset, quosdam etiam ex propheticis libris divina inspiratione scriptis amissos esse, nondum tamen evictum foret, canonem esse imperfectum. Distinguendum enim inter libros *sacros* et inter *canonicos specifice sic dictos*, id est, ad fidei universalis canonem pertinentes, in canonem a prophetis relatos et ab ecclesia receptos. Si quosdam priorum amissos esse daretur, ex eo tamen inferri minime possit, etiam quosdam posteriorum amissos esse. Qui enim libri fine eo a sanctis Dei hominibus scribebantur, ut essent pars canonis, illi ad sacerdotes delati in latere arcae foederalis reponebantur, et summa diligentia asservabantur, ut nullum amissionis periculum divina providentia semper aversum ipsis immineret. Confer ea, quae hac de re dicta superius §. 73. Augustinus ipse hanc distinctionem videtur agnoscere, quando lib. 15. de civ. Dei c. 23. de libro Enoch scribit, *quod non fuerit in eo canone, qui servabatur in templo do-*
85. *mini succedentium diligentia sacerdotum.* Quod si libri illi, quos amissos esse urgent Pontificii, fuissent canonici specifice sic dicti, nec ipsi quoque Pontificii canonem haberent perfectum, neque enim in Vaticana bibliotheca eos adhuc exstare, neque in scrinio Papalis pectoris summam eorum contineri arbitramur.

I. An
111. Q. 2. *An in conflagratione templi et urbis Hierosolymae a Chaldaeis olim excitata Mosaici ac prophetici libri omnes incendio fuerint consumti, quos proinde Esdras per miraculum postea restituerit?* Affirmant 1. quidam ex veteribus. Basilius in epist. ad Chilonem: *Hic campus, in quo successu facto Esdras omnes divinos libros ex mandato Dei eructavit.* Suidas: *Esdras libros, qui desiderabantur e memoria depromptos descripsit.* In eandem opinionem propendere videntur Iren. lib. 3. adv. haeres. c. 25. ubi scribit, *in captivitate populi, quae facta est a Nabuchodonosor, corruptis Scripturis et post septuaginta annos descendentibus in regionem suam, et post deinde temporibus Artaxerxis Persarum regis inspiravit Deus Esdrae, sacerdoti tribus Levi, prophetarum omnes rememorare sermones, et restituere populo eam legem, quae data esset per Moysen.* Tertullianus lib. de habitu muliebr. Clem. Alexandr. lib. 1. Stromat. Eusebius in chronic. 2. quidam ex Pontificiis, Pistorius in lib. contra D. Mentzeri Disp. 1. Sixt. Senensis lib. 1. Biblioth. sub tit. Esdrae libri duo, et alii. Nititur haec opinio tribus potissimum fundamentis: 1. testificatione ipsius Esdrae lib. 4. c. 14. ubi memoratur, *Esdram totis quadraginta diebus divino spiritu afflatum dictasse quinque viris, qui summa celeritate, quae ab eo dicebantur, excipiebant, atque eo modo universam scripturam, quae plane perierat, esse reparatam.* 2. relatione Nehem. 8, v. 1: *Dixerunt Esdrae scribae, ut afferret librum legis Moysi, attulit ergo Esdras etc.* 3. appellatione Esdrae, quod vocetur סופר *scriba.*

flagratione urbis Hierosolymae prophetici libri fuerint consumti ac per Esdram postea restituti.

112. Nos opinionem illam repudiamus et contra eam urgemus 1. *divinam providentiam*, quae nunquam permisit nec permittit, ut libri canonici ad conservandum verbi depositum et ecclesiam omnium temporum instruendam scripti unquam aboleantur. Esa. 40, v. 6. Luc. 21. v. 33. 1. Pet. 1, v. 25. 2. *exemplarium biblicorum copiam.* In populo Israëlitico fuerunt aliquot millia codicum biblicorum, quippe quorum assidua et quotidiana lectio erat singulis demandata. Deuter. 6. v. 7. c. 17. v. 18. etc. Ecquis vero sibi persuaderi patietur, illa omnia una cum autographis, quae in latere arcae foederalis asservabantur, fuisse incendio absumta? Sacerdotes Dei ordinatione constituti erant divinae legis interpretes ac custodes. Jam vero eorum aliquot millia in populo Israëlitico numerari potuerunt. David constituit mille et septingentos Levitas, qui cis Jordanem populum docerent, bis mille et septingentos, qui trans Jordanem docendi officio fungerentur, quomodo autem docere potuerunt absque biblico codice? Quare si vel maxime exemplaria illa sacrorum librorum, quae in latere arcae servabantur, fuissent incendio absumta, quod tamen ut concedamus nulla evidente ratione cogimur, interim plane non est verisimile, non mansisse aliqua exemplaria apud sacerdotes, praesertim prophetas Ezechielem, Danielem, Jeremiam, Haggaeum, Zachariam et ipsum Esdram, qui circa captivitatis Babylonicae instantis ac durantis tempora vixerunt. Quidam addunt ex 2. II. 86. [84.]

libr. Maccab. 2. quod Jeremias ex Chaldaico illo urbis et templi incendio *arcam foederis*, *altare incensi et tabernaculum* eripuerit. Ergo procul dubio majori studio libros sacros conservavit. Sed liber ille est apocryphus et narratio fabulosa, ut suo loco inferius docebitur, proinde hoc argumento minime utimur. 3. *Scripturam manifestam*. Post Chaldaicum urbis ac templi incendium annis prope 70 et ante Esdram annis plus quam 80 propheta Daniel c. 9. v. 2 et 11. mentionem facit librorum Moysis et Jeremiae tanquam eorum, qui adhuc salvi et integri exstarent. 4. *Veritatem historicam*. Testantur Judaeorum annales, in ipsa Babylonica captivitate Judaeos habuisse suas synagogas, in quibus Moysis et prophetarum scripta praelegebantur Actor. 15. v. 21. ac duas insignes scholas, quarum una erat סוֹרָא schola Syriae altera פּוּמְבְּדִיתָא et quaelibet suum רֹאשׁ יְשִׁיבָה *rectorem academiae* habebat. Buxtorf. in Thesaur. p. 603. Fabric. in partit. Cod. Hebr. c. 2. Josephus etiam memorat, Cyrum regem ad donandam Judaeis liberatem ac templi reficiendi potestatem ostenso sibi Esaiae vaticinio c. 45. permotum fuisse. Narrat Josephus lib. 7. de bell. Jud. c. 24. *in triumpho Titi Vespasiani tabulas legum Judaicarum, novissima spoliorum latas esse*. Quas ipsa autographa digitis Dei et Moysis scripta fuisse probabile est, cum Josephus in vita sua tanquam insigne beneficium Vespasiani celebret, quod illas sibi concesserit. *5. rationis evidentiam*. Si in persecutione regis Antiochi non fuerunt libri sacri omnes combusti, multo minus a Chaldaeis illos omnes incensos fuisse verisimile alicui fieri potest. Connexio probatur, quia Antiochus studiose hoc egit, ut omnes libri sacri comburerentur. 1. Maccab. 1. v. 59. sed Chaldaeos eodem fuisse animo nuspiam asseritur, quinimo cum speciatim enumerentur, quae Chaldaico incendio absumta, in
II. 87. [85.] lib. Regum et Paralip. c. ultimis, Jerem. 52. v. 17., librorum sacrorum nulla inter ea fit mentio. Antecedens probatur ex 1. Maccab. 3. v. 47. et ex ipsa rei evidentia. Dandus enim foret alius Esdras, qui eos, quos hodie habemus, libros restituerit. Praeterea si Esdras dictasset libros sacros penitus deperditos, tum id factum fuisset lingua Chaldaica, vel certe ex Hebraico et Chaldaico idiomate mixta Israelitis tunc vernacula, unde etiam in Esdra ac Daniele quaedam Chaldaico idiomate scripta inveniuntur. At constat libros sacros hodiernos puta Hebraea lingua esse scriptos, ea ipsa scil. qua primi parentes, patriarchae et prophetae usi fuerunt, quod vel ex nominum propriorum etymologia manifestum. *Dixit Adam de uxore sua recens creata: Haec vocabitur* אִשָּׁה *quia sumta est de* אִישׁ *sive viro*. Genes. 2, v. 23. At in Chaldaica lingua vir et mulier non habent hanc nominis similitudinem. Nam in ea vir dicitur בְּעַל mulier אִתְּתָא in quibus talis similitudo appellationum non invenitur. Quidam addunt etiam hanc rationem: Si Esdras esset bibliorum reparator, non haberemus eosdem libros, quos Moyses et prophetae scripserunt. Sed alterius sententiae patroni huic argumento occurrere possent, respondendo, Esdram non composuisse plane novos libros, sed priores iisdem sententiis ac verbis redintegrasse, nec auctorem novorum sed refectorem et restitutorem pristinorum librorum fuisse. *Saniorum Pontificiorum* συμφωνίαν. Bellarmin. lib. 2. de verbo Dei c. 1. *Improbabilis nobis videtur illa opinio, quod Esdras libros sacros in Chaldaico incendio absumtos repararit. Non enim alio fundamento nititur, quam testimonio libri aporcyphi, h. e. libri quarti Esdrae.* Et sub finem cap. *Cum planum sit, libros Esdrae esse plenos vocibus Chaldaicis, libros autem legis et prophetarum puro idiomate Hebraico scriptos esse, planum quoque videri debet, legis et prophetarum libros non ab Esdra, sed a Moyse et antiquis prophetis conscriptos nos habere.* Pererius in praefat. comment. in Genes. multis argumentis eandem opinionem impugnat.

113. Nec ullum inest robur adversae partis argumentis. Nam 1. quamvis Irenaeus, Tertullianus, Clemens Alexandrinus et Eusebius in locis proxime citatis, ut et Ambrosius de bono mortis c. 10. et Chrysost. homil. 8. ad Hebraeos. quartum illum librum sub nomine Esdrae citent, quin et *divinum* ipsum vocent, ex quo probabilitas quaedam huic opinioni apud veteres fuit conciliata, revera tamen quartus iste liber est apocryphus, cum pluribus in locis et in ipso illo c. 14. fabulas Judaicas proponat atque ab ipsis sanioribus Pontificiis repudietur, ut suo loco plenius docebimus. Adde quod Esdras eo loco non de divinorum et canonicorum librorum restitutione, sed de aliorum potius librorum scriptione agere videatur, quibus interior et mystica quaedam librorum sacrorum intelligentia, quam *cabalam* vocant, fuerit tradita, dicitur enim, quod Esdras per quadraginta dies 204 libros scripserit, quorum 134 in vulgus indicaverit, 70 vero in publicum efferre Dei mandato prohibitus. 2. Locus Nehemiae c. 8. tantum abest, ut confirmet opinionem de reparatione legis, ut illi potius repugnet, neque enim dixerunt Esdrae, ut novos libros conscriberet, sed ut eos, quos adhuc exstare sciebant, afferret; emphaticum est, quod habetur v. 9. *et invenerunt scriptum in lege*. Ergo superstes adhuc erat scriptura legis, in qua per lectionem illud invenerunt. 3. Quo sensu Esdras dicatur scriba, apparebit ex sequentibus. Alias in genere סוֹפֵר scriba sacer dicitur is, qui est legis divinae peritus ac interpres sive doctor.

114. Q. 3. *An Esdras libros sacros tempore Babylonicae captivitatis, si non amissos repararit, tamen corruptos saltem restituerit?* Affirmant quidam ex veteribus, quorum haec est sententia, Esdram fuisse librorum sanctorum instauratorem, non omnia iterum dictando, sed colligendo et ordinando scripturas in unum corpus, quarum partes variis in locis invenerat et etiam emendando, si quae depravata erant negligentia scribarum, cum toto tempore captivitatis negligenter lex servata sit, cum non haberent Judaei templum et tabernaculum. Theodoretus praefat. in psalmos ait, *Scripturam veterem depra-*

Q. Es lit co re rit

II.

vatam tempore captivitatis ab Esdra fuisse restitutam. Hoc sensu quidam accipiunt dicta Irenaei, Tertulliani et Clementis Alexandrini, quos alii prioris opinionis patronos faciunt. Sed nec haec opinio probari a nobis potest. Nam 1. divina providentia a corruptione libros illos immunes conservavit. Matth. 5. v. 18. 2. nullum hujus corruptelae monstrari potest vestigium etiam ante Esdrae tempora. 3. Constat ex Philone lib. de egress. filior. Israël ex Aegypto et Eusebio lib. 8. de praeparat. evang. c. 2., usque ad Philonis tempora non fuisse quidquam in lege mutatum ac quemlibet Judaeum centies potius fuisse moriturum, quam ut pateretur legem in aliquo mutari. 4. Esdram in libro legis coram Israëlitis legisse memoratur. Nehem. 8, v. 2. sed librum legis correxisse nuspiam dicitur. Ergo tempore captivitatis libros sacros apud se custodivit, post captivitatem in publicum protulit, ab interitu eos vindicavit, atque in unum corpus redegit, testibus Athanasio in Synopsi c. de libris Esdr. Hilario praefat. in Psal. Chrysost. hom. 8. Hebr. nequaquam vero hominum incuria vel temporum injuria depravatos restituit.

115. Q. 4. *An Esdras novas literas Hebraicas invenerit, antiquas relinquendo Samaritanis, novas tradendo Judaeis.* Affirmat. 1. ex Rabbinis Gerundensis et R. Suthra in tractat Sanhedrin. 2. ex veteribus ecclesiae Christianae doctoribus Hieronymus in prolog. galeat. et in praefat. super libr. Regum, argumento permotus eo, quod litera alphabeti veteris Hebraici postrema similis fuerit literae T. Graecorum et figuram crucis repraesentarit, quod ex c. 9. Ezech. in comment. illius loci colligit. Hodie vero postrema litera alphabeti nullam videtur habere crucis similitudinem. Ergo novas literas habemus. 3. ex recentioribus Bellarmin. in Grammat. p. 11. et libr. 2. de Verbo Dei c. 1. Bened. Arias Montan. lib. de mensuris, Genebrardus libr. 2. Chronol. ad ann. 3603. Drusius ad loc. difficil. Exod. 5. p. 163. Caspar Waserus libr. 2. de numism. Hebraeor. c. 3. ubi adducit formam siclorum Samaritanis literis insignitorum, Witakerus de scriptur. p. 102. Scaliger in animadvers. ad Eusebium p. 103. Calvisius et alii. Sed B. noster Lutherus ** (cui adstipulatur Schikardus in Mischpach hammelech c. 2. th. 5. §. 5.)** in praefat. sup. Esaiam rectius istud negat. *Hieronymus*, inquit, *fuit bonus grammaticus, sed malus historicus, dum statuit, in captivitate Babylonica literas Hebraeis proprias fuisse deperditas.* Confirmat hanc sententiam Lutheri *1. Scripturae sacrae auctoritas et majestas.* Ea enim suadet, ut statuamus, characteres, quibus Moyses et prophetae divinam revelationem scripserunt, non fuisse deperditos, sed Judaeos literis illis semper fuisse usos, quibus Deus ipse decalogum digito suo tabulis lapideis insculpsit et quibus sancti Dei homines libros canonicos conscripserunt. *2. Esdrae fidelitas.* Celebratur Esdras tanquam legis divinae asservator et vindex constantissimus Nehem. 8. v. 1. Ergo non est versimile, ipsum in characteribus Scripturae sacrae quicquam mutare voluisse. *3. Historica veritas.* Si Esdras novas literas invenisset, nec ipse, nec Nehemias, nec Josephus in serie historiae illud praetermisissent, sed tanquam *ἀξιομνημόνευτον* annotassent. *4. Rei ipsius evidentia et claritas.* II. 90. [88.]
Literas has, quas hodie habemus, esse vere Hebraicas ostendunt earum nomina, quae sunt Hebraica, earumque significationes figuris optime convenientes. In bibliis nostris quidam psalmorum et capitum versiculi distinguuntur juxta seriem literarum adhuc hodie usitatarum, utpote Psal. 25. 34. 37. 112. 119. 145. Proverb. 31. a v. 10. Threnor. 1. Ergo antiquas literas adhuc habemus. *5. Judaeorum religiositas.* Quam fideles custodes propriarum literarum omni seculo invariatarum fuerint Judaei, testatur Josephus libr. 1. contr. Apion., quin adhuc hodie adeo superstitiosi sunt, ut statim quaerant mysteria, si vel per scriptoris vel typographi incuriam litera una altera sit longior vel brevior, quomodo ergo totam literaturam Hebraicam passi fuissent immutari? Masorethae menda, quae scribarum negligentia in codicem biblicum irrepserant, minime ausi fuerunt tollere, sed tantum in margine correctionem notarunt. Ecquis igitur credet priscos illos legis divinae longe observantiores, characteres a prophetis profectos, humana auctoritate immutasse, praesertim ex stolido quodam erga Samaritanos odio? *6. Facti ipsius impossibilitas.* Quis patietur sibi persuaderi, inventis novis inauditis et nunquam ad Esdrae usque aetatem visis characteribus iisque per Esdram obtrusis in omnia Hebraica manuscripta, in omnes Hebraeas bibliothecas, in omnium Israëliticorum codicum biblicorum canonem, abjectis protinus universis canonicorum librorum exemplaribus veteribus apud omnes per totum terrarum orbem dispersos, itemque proselytos, religiosos, pios reges et monarchas locum fuisse datum, cum Esdras huius sui instituti nec mandatum divinum nec mandati divini documentum attulerit, sed nec posteris hujus rei monumentum aliquod reliquerit, quo conscientias ipsorum in rejiciendis veteribus authenticis et amplectendis novis literis muniret ac pacaret. *7. consequens absurditas.* Nisi statuamus his ipsis literis, quas hodie habemus, usos sanctos Dei homines, qui divinam revelationem annotarunt, exspirabunt mysteria, quae non solum a Masorethis, sed etiam a Christianis interpretibus in literarum quarundam figuris quaeruntur v. c. in ם clauso in medio dictionis Es. 9, v. 6.! in quo exemplo August. lib. 18. de civit. Dei c. 39. Hieronymus de sancta fide in libr. contra Judaeos pag. 28. Galatin. libr. 4. de arcan. c. 19. et libr. 7. c. 13. mysterium agnoscunt. *8. rationis perspicuitas.* Sicut Buxtorfius in Tiberiade ex eo, quod Masorethae menda punctorum corrigant, probat eos non esse auctores punctorum et accentuum: sic et nos inde, quod Masorethae menda literarum corrigant, inferre possumus, Esdram, utpote qui cum Nehemia, Malachia et caeteris viris synagogae magnae fuit primus Masorae auctor, teste Elia Levita in praefat. rythm. Masoreth ham-

masoreth literarum Hebraicarum, quas hodie habemus, inventorem non esse.

Argumenta contrariae sententiae. 1. Hieronymi auctoritas.

116. Argumentis adversae partis facili negotio satisfieri poterit. Primum est *Hieronymi auctoritas*. Sed resp. 1. Hieronymum videri suam opinionem desumsisse ex 4. Esdr. c. 4. v. 23 et 14. v. 21. qui fabulosus et apocryphus. Quidam putant id audivisse Hieronymum a Samaritanis, qui adhuc hodie illam laudem sibi falso vindicant. 2. Causam mutationis assignat Hieronymus odium Judaeorum in Samaritanos. Atqui illi potius semper laborarunt, ut decem tribus ad se reducerent. Tempore Esdrae tandem merus gentilismus inter Samaritanos viguit. 3. Quamvis aliqua literarum Hebraicarum inventio Esdrae possit tribui, attamen illi non nova, sed ταχυγραφίας elementa a doctis adscribuntur. Alterum est, *literae* ת *cum figura crucis difformitas*.

2. literae ת cum figura crucis difformitas.

Resp. 1 Crucis figura multiplex olim erat, ut late ostendit Lipsius lib. de cruce. Postrema alphabeti Hebraici litera ת quandam adhuc patibuli seu crucis figuram ostendit. 2. postrema litera Samaritanorum, quae hebraico ת respondet, nullam prorsus cum cruce habet convenientiam, ut liquido apparebit, si conferatur figura hujus literae, prout Bellarmin. ad calcem instit. hebr. eam describit, cum figura crucis. Excipit quidem Gretserus p. 441. *hodie non recte eam efformari*, sed est mera conjectura. Si aliter hodie literae Samaritanorum formantur quam tempore Hieronymi, cur Bellarminus ad sententiae suae probationem hanc et non aliam figuram in institutionibus adduxisset? nec ullus auctor meminit, pristinam illam scribendi rationem apud Samaritanos fuisse immutatam. 3. Scaliger in animadvers. ad Euseb. p. 109. ipsemet agnoscit, Origenem haec ex fide aliena nimirum Judaei recitare, quem errantem Hieronymus est secutus. Tertium argumentum est, *siclorum Judaeorum cum Samaritana literatura conformitas*. Sed resp. 1.

II. 91. [89.]

3. Siclorum Judaicorum cum Samaritana literatura conformitas.

Sicli in ruderibus Hierosolymitanis reperiri soliti nihil aliud probant, quam quod Israëlitae etiam Samaritanis literis non nunquam fuerint usi, nequaquam vero evincunt, eas hodiernis esse antiquiores. 2. Sicut lapides μνημονευτικοί non possunt puritatem alicujus linguae commonstrare, ita nec sicli illi Samariticis literis notati. Neque enim constat, an publico mandato, an privato facto istiusmodi monetae sint cusae. Posterius fit probabilius ex eo, quod nullius summi sacerdotis in iis fiat mentio. 3. Hodie quibusdam antiquitatis studiosis asservantur sicli, illis, quos describit Bened. Arias Montanus lib. de mens. tum figura similes, tum quantitate aequales, sed inscriptiones Hebraicis literis exaratas habentes. 4. Characteres Samaritici ortus sui principium videntur agnoscere partim Hebraeam, partim Syram scriptionem, eamque tam majorem, quam minorem, interdum quibusdam virgulis vel additis vel longius extensis, incisis, inversis, abscissis vel etiam literis transpositis, ut tertia et quarta, quarum illa Hebraeis est quarta, haec Syris tertia; item Beth Syro majori in Phe, et Phe in locum Beth collocato. Ut ergo Samaritana plurimum a Syra, ita Syra ab Hebraea vicissim dependet, ut ex oppositione alphabeti judicari potest. In quibusdam tamen literis, ut Aleph, Jod, Zade et Kuph totalis est discrepantia. Ex quo intelligitur formam nostram II. 9[?]
alphabeti Hebraici esse antiquissimam et ab eadem reliquas omnes defluxisse.

Q. 5. capit[is] disti[nctio] Esdr[ae] sit t[ri]buen[da]

117. Q. 5. *An capitum distinctio Esdrae sit tribuenda?* Quidam affirmant et ex eo Esdram סוֹפֵר sive *scribam* fuisse dictum arbitrantur. Alii contra Masorethis potius eam assignandam censent, cum non sit satis accurata, sed materias cognatas saepius divellat, quibus prioris sententiae patroni hoc opponunt, quod Esdras inter Masorethas principem locum obtinuerit ac proinde ab ipsorum consortio segregari neutiquam debeat. Sunt qui Judaeis Christianis eam tribuant ac demum circa annum Christi 1220. in publicum usum venisse ex Balaeo probatum dare velint. Esdram ex eo scribam dici arbitrantur, quod libros V. T. Hebraicos Chaldaicis literis, Israëlitico populo tunc magis notis, descripserit, sicut Origenes Graecis. Sunt qui ob punctorum et accentuum inventionem scribae nomen ipsum promeruisse suspicentur, qua de re quid statuendum sit, suo loco videbimus.

CAPUT VII.

DE CANONICIS V. T. LIBRIS IN SPECIE.

Lib[ri] non V.

118. Diximus superius §. 65. ecclesias nostras Israëliticae antiquissimae ecclesiae ὁμοψήφους hos et non alios libros in V. T. canone agnoscere: *1. Quinque libros Moysis. 2. Josuam. 3. Judicum. 4. Ruth. 5. duos Samuelis. 6. duos Regum. 7. duos Paralipomenon. 8. duos Esdrae priores. 9. Estheram. 10. Jobum. 11. Psalterium. 12. tres Salomonis. Proverbia, Ecclesiasten et Canticum Canticorum. 13. quatuor prophetas majores, Esaiam, Jeremiam cum Threnis, Ezechielem et Danielem. 14. duodecim prophetas minores, Oseam, Joël, Amos, Obadiam, Jonam, Micheam, Nahum, Habacuc, Sophoniam, Haggaeum, Zachariam, Malachiam.* De hisce in II.
specie quaedam monebimus ad solidam Scripturae intelligentiam plurimum ponderis habitura.

119. *Primus liber Moysis* Hebraeis dicitur בְּרֵאשִׁית 1.[?]
a voce initiali, Rabbinis סֵפֶר יְצִירָה *liber creationis*, graecis γένεσις, quam appellationem latina ecclesia retinuit. Ratio appellationis duplex est, tum quia *generationes coeli et terrae* describit, ut loquitur Moyses c. 2. v. 1. tum quia patriarcharum genealogiam exponit c. 5. et alibi passim. Quidam existimant, eundem vocari librum הַיָּשָׁר *recti* vel *rectorum* ac justorum εὐθέων Jos. 10. v. 13. 2. Sam. 1. v. 18. quia patriarcharum Abrahami, Isaaci et Jacobi historiam describit, quos peculiari nomine Cabbalistae vocant rectos. Hieronymus opinatur librum illum justorum esse *librum primum Samuelis*

vel Regum, cum in illo multorum justorum, utpote Samuelis, Davidis, Nathanis, Gath et aliorum fiat mentio. Quidam putant significari *librum vitae*, de quo Psal. 69. v. 29. Quidam intelligunt duodecim prophetas minores, qui tamen post multa demum secula vixerunt et scripserunt. Plerique statuunt fuisse peculiarem librum, in quo sanctorum vita et res gestae fuerunt descriptae, qui tamen ad nos non pervenerit, qua de re superius etiam aliquid monuimus §. 16. Ceterum Genesis capitibus constat 50 et exponit historiam annorum 2368 a mundi sc. creatione usque ad mortem Josephi. Potest distribui in partes sex juxta numerum patriarcharum, quorum vitam et res gestas describit, videlicet *Adami, Noachi, Abrahami, Isaaci, Jacobi et Josephi.* Potest etiam in historiam temporis *antediluviani et postdiluviani* distribui. Apud Hebraeos prohibitum fuit, ne quis ante annum aetatis 30. caput primum Geneseos legeret. aut aliis enarraret, teste Hieronymo in Genes., qua prohibitione B. Lutherus censet minime fuisse opus, cum tota Scriptura ipsis sit liber obsignatus propter velamen oculis ipsorum impositum. Causae propter quas Moyses Israëlitarum legislator scriptionis suae initium ab historia creationis et patriarcharum facere voluerit, hae sunt praecipuae 1. ut ex descriptione eorum, quae non nisi per divinam revelationem ipsi nota esse poterant, auctoritatem suae doctrinae conciliaret. August. lib. 18. de civ. Dei c. 40. *Cui narranti praeterita melius credimus, quam qui etiam futura praedixerit, quae praesentia jam videmus?* 2. ut certum fidei fundamentum contra gentilium opiniones de mundi aeternitate vel origine in ecclesia exstaret. 3. ut majestatem creatoris populo Israëlitico inculcaret atque ad obedientiam eos permoveret. 4. ut exempla praemiorum pietati et poenarum impietati retributarum in majoribus ipsorum populo Israëlitico proponeret. Eusebius libr. 7. Praepar. evang. c. 3. *Antequam leges poneret, majorum vitas animis hominum impressit. Ita bonorum praemiis et impiorum suppliciis ad amplexandam virtutem et fugiendam impietatem exhortatus leges tandem in medium proposuit.* 5. ut doceret, non esse alium Deum quaerendum vel invocandum, quam qui est mundi creator et certo verbo statim ab initio mundi sese hominibus patefecit.

dus. 120. *Secundus liber Moysis* vocatur שְׁמוֹת a se-
II. cunda voce; Graecis ἔξοδος, quam nomenclaturam Latini retinuerunt, propterea quod egressum filiorum Israël ex Aegypto describat. Capitibus constat 40 et continet historiam 142 annorum a morte scilicet Josephi usque ad exstructionem tabernaculi. Distribui potest in τὰ προηγούμενα, antecedentia, τὸ πραχθέν, exitum ipsum, et τὰ ἑπόμενα sive consequentia. Item in ecclesiae Israëliticae nativitatem et educationem. Quidam totam historiam dividunt in exitum Israëlitarum ex Aegypto et commorationem eorundem ad montem Sinai. Partes integrantes constitui possunt sex: 1. De vita Moysis, ejusque ad Pharaonem legatione. 2. De plagis Aegypti, quibus Moysis auctoritas confirmata. 3. De exitu Israëlitarum ex Aegypto, transitu per mare rubrum, itinere per desertum. 4. De constitutione ecclesiae et reipublicae promulgato decalogo et ceteris legibus forensibus ac ceremonialibus. 5. De peccato populi ejusdemque cum Deo reconciliatione. 6. De exstructione tabernaculi ac rerum ad cultum divinum pertinentium apparatu.

121. *Tertius liber Moysis* dicitur Hebraeis וַיִּקְרָא
a prima dictione; Graecis et Latinis *Leviticus*, quia 3. Leviticus.
de Levitico sacerdotio et Leviticis sive ceremonialibus legibus in eo potissimum agitur. Capitibus constat 27 et continet historiam unius mensis, videlicet primi in secundo post exitum ex Aegypto anno. Hieronymus in epist. ad Paulin. scribit, *quod in eo singulae pene syllabae coelestia spirent sacramenta, quia ad Christum unicum N. T. summum sacerdotem figurae illius nos deducunt.* Ratione objectorum distingui potest in partes tres, quarum prima *de rebus*, altera *de personis*, tertia *de actionibus sacris* tractat.

122. *Quartus liber Moysis* Hebraeis vocatur וַיְדַבֵּר
ab initiali dictione; Graecis ἀριθμοί, Latinis *Numeri*, 4. Numeri.
quia in eo egressae de Aegypto tribus dinumerantur et quadraginta duarum per eremum mansionum numerus recensetur. Statim in principio viri militiae apti in populo recensentur, postea enim Levitae divini cultus exercitio publico destinati. Capitibus constat 36 et continet historiam 38 annorum et 9 mensium, et dierum 20, videlicet a primo die secundi mensis in secundo post exitum anno usque ad primum diem undecimi mensis in 40. post exitum anno. Describit *iter Israëlitarum per desertum et ejus tum antecedentem praeparationem* tum *consequentem stationem*, qua occasione exempla obedientiae praemiis honoratae et inobedientiae poenis visitatae legislator inspergit.

123. *Quintus liber Moysis* vocatur Hebraeis
אֵלֶּה הַדְּבָרִים a primis dictionibus Graecis δευτερο- 5. Deuteronom.
νόμιον q. d. iterata lex, quia ut ait Irenaeus lib. 4. II. 93.
c. 1. pag. 233. *in eo universae legis fit recapitulatio ac proinde priorum librorum epitomen complectitur. Cum qua appellatione consentit, quod Rabbini eum vocant* מִשְׁנָה *repetita lectio*, est enim nihil aliud, ut iidem scribunt, quam *memoria rerum priorum, quae in aliis scribuntur libris.* Capitibus constat 34 et continet historiam duorum postremorum mensium anni post exitum 40. Distingui potest in *doctrinalia*, leges morales, ceremoniales et forenses complectentia, *historica et prophetica.* Graeca horum quinque librorum nomina ab ipso Moyse eis imposita esse censet Philo lib. de mundo. Sed verisimilius est, LXX interpp. has Graecas appellationes excogitasse.

124. Hi quinque libri sunt Mosaici sive a Moyse
scripti et quinario numero includuntur, unde He- II. 94.
braeis vocantur חוּמָשׁ Graecis πεντάτευχος. Thalmudistae et Cabbalistae ex eo, quod quinque vicibus nominatur lux in principio c. 1. Genes. significatos fuisse autumant hos quinque libros, quod ceu luminaria quaedam essent et propterea tuto illis fidendum, Weidn. praefat. locorum fid. Christ. p. 8.

Notandum tamen, quod ultimum caput Deuteronomii post mortem Moysis a Josua fuerit additum, ut colligitur ex Jos. 24. v. 26. **Quidam ab Esra hoc factum statuunt. Josephus asserit, quod Moyses mox moriturus seipsum in sacris voluminibus mortuum scripserit, veritus, ne propter excellentes virtutes
II. 95. suas Judaei se a Deo raptum praedicarent. Hebraei totum Pentateuchum dividunt in distinctiones sive titulos duos et quinquaginta, Genesin in 2, Exodum in 2, Leviticum in 10, Numeros in 10, Deuteronomium in 10, quas etiam distinctiones inscribunt a dictionibus ipsarum initialibus, appellantes primam בראשית secundam נח tertiam לך לך et sic deinceps, usque in finem. Omnes pesukim i. e. versus, in quos Judaei universum partiuntur Pentateuchum, sunt quinque millia octingenti et triginta.** Hosce quinque Moysis libros ecclesia Israëlitica et Christiana semper pro canonicis habuit, nec tamen a canone propterea reliquos exclusit, quod fecerunt olim Sadducaei, a Zadoco sic dicti, qui nullam Scripturam recipiebant, nisi Mosaicam, unde Christus resurrectionem mortuorum, quam negabant, ex Moyse contra ipsos demonstrat Matth. 22. v. 32. Samaritani sive Samaritae cum Sadducaeis in hoc errore conspirabant, unde etiam Sadducaei contulerunt se ad templum Samaritanorum in monte Garizim exstructum. Contra vero Ptolemaeus (a quo Ptolemaitae dicti) legem Moysis in tres partes dividebat atque unius quidem mundi opificem auctorem faciebat, alterius Moysen, tertiae seniores synagogae. Per mundi opificem non intelligebat verum Deum, sed medium aliquod Numen inter Deum et diabolum, universam igitur legem repudiabat, Epiph. haeres. 33. Antitactae legem dixerunt esse secundi Dei, ideo pietatem putabant, legi resistere scelerate vivendo. Simon Magus legem esse sinistrae virtutis docebat.

6. Josua. 125. 6. *Liber Josuae.* Graecis Ἰησοῦς Ναυῆ, quia continet historiam rerum a Josua, servo Moysis, gestarum, quas ipse Josua Dei voluntate in literas redegit. Augustinus q. 12. in lib. Judic. dubitat,
II. 96. a quo scriptus fuerit liber Josuae. Quidam eum tribuunt Esdrae, alii prophetae cuidam; sed titulus ostendit, eum a Josua scriptum, quod confirmat Munsterus in c. 1. Jos., neque enim duntaxat respectu objecti, sed etiam causae efficientis instrumentalis liber Josuae vocatur, ut colligitur ex Jos. 24. v. 26. **Quae a morte Josuae usque ad finem libri hujus scripta sunt Esdram adjecisse fama est. Theodoretus censet, etiam totum librum longe post mortem Josuae fuisse collectum ex antiquo commentario, cui titulus fuit *liber justorum*, adductus verbis c. 10. *Nonne haec scripta sunt in libro justorum.*** Constat capitibus 24 et continet historiam annorum 18, videlicet a morte Moysis usque ad mortem Josuae. Describit historiam: 1. introductionis Israëlitarum in terram Canaan duce Josua. 2. debellationis Cananaeorum. 3. distributionis terrae inter Israëliticas tribus. Potest etiam dividi in historiam rerum a Josua gestarum: 1. belli. 2. pacis tempore. Continet versus 645.

126. 7. *Liber Judicum*, Hebr. שׁוֹפְטִים, Graecis κριταί. De auctore intermedio hujus libri nihil certi constat. Hugo cardinalis in prologo super hunc locum scribit, *quemvis judicum suorum temporum res gestas in acta retulisse. Samuelem autem vel Ezram, vel Jeremiam, vel Ezechiam potius in unum volumen isthaec collegisse.* Conjecturam de Ezechia confirmat illud, quod amanuenses ejus quaedam Salomonis proverbia in unum contulisse dicuntur, Proverb. 25. vers. 1. Vocatur liber Judicum, quia continet res gestas sub Judicum regimine. Describit statum politiae Israëliticae a morte Josuae usque ad sacerdotium Eli, quomodo interea temporis Israëlitae apostasia saepius iterata a Deo defecerint et propter eam debitis poenis a Deo affecti fuerint, sed post suam ad Deum conversionem per manum judicum ex diversis tribubus divinitus excitatorum a potestate hostium fuerint iterum liberati. August. lib. 18. de civit. Dei c. 13. *Temporibus judicum alternaverunt apud populum Dei, et humilitates laborum pro eorum peccatis et prosperitates consolationum propter miserationem Dei.* Capitibus constat 21 et continet historiam 299 annorum, quia a morte Josuae usque ad mortem Athnielis numerantur anni 40. Jud. 3. v. 11. a morte Athnielis usque ad mortem Ehud et Samgar anni 80. Jud. 3. v. 30 a morte Ehud et Samgar usque ad mortem Deborae anni 40. Jud. 5, v. 31. a morte Deborae usque ad mortem Gideonis anni 40. Jud. 8. v. 28. a morte Gideonis usque ad mortem Abimelechi anni 3. Jud. 9. v. 22. a morte Abimelechi usque ad mortem Thola anni 23. Jud. 10. v. 2. a morte Thola usque ad mortem Jair anni 22. Jud. 10. v 3. a morte Jair usque ad mortem Jephtah anni 6. Jud. 12. v. 7. a morte Jephtah usque ad mortem Ebzan anni 7. Jud. 12. v. 9. a morte Ebzan usque ad mortem Elon anni 10. Jud. 12. v. 11. a morte Elon usque ad mortem Abdon anni 8. Jud. 12. v. 14. a morte Abdon usque ad mortem Simsonis anni 20. Jud. 16. v. 31. a morte Simsonis usque ad sacerdotium Eli annus unus, hi anni omnes in unam summam collecti efficiunt 299. annos. Potest hic liber juxta numerum 12 Judicum, quorum originem, vitam et res gestas describit, in totidem partes dispesci. Usum ejusdem Hieronymus epistol. 103. ad Paulinum hisce verbis exprimit: *In Judicum libro quot principes populi, tot figurae sunt.* Versus continet 600.

127. 8. *Ruth.* Auctor hujus libri ignoratur. Capi- a
tib. constat 4, in quibus describit historiam Ruthae Moabitidis, quomodo populo Dei per matrimonium cum Boaz, Davidis atavo, inserta fuerit, atque hac ratione in genealogia salvatoris, propter quam haec historia potissimum annotata est, locum obtinuerit. Sandaeus Jesuita in themate seculari de deserenda Synagog. Protestant. th. 27. Protestantibus tribuit, *quod librum Ruth e sacro canone abraserint.* Sed aut insigniter fallitur, aut audacter mentitur, nemo enim nostrum negat librum Ruth esse canonicum. Quo tempore historia in hoc libello descripta contigerit, de eo variant interpretum sententiae. Chal-

daeus paraphrastes dicit, *Ruth fuisse filiam Eglon regis Moab*, *cujus* mentio fit Jud. 3. v. 12. Sed nulla Scripturae auctoritate id probatur, nec verisimile est, quod filia regis peregrini hominis filio nubere et relicta patria et avita regione panis quaerendi causa in aliam terram concedere voluerit. R. D. Kimchi in c. 1. Ruth et alii ex Rabbinis statuunt, *Boaz*, *qui Rutham in uxorem duxit*, *fuisse judicem illum qui Judic. 12. v. 8. vocatur* אבצן *Ebsan*, qui scilicet Jephtam proxime fuit secutus. Tremellius ex collatione Matth. 1, v. 5. et finis hujus libri ostendere conatur, tempore Deborae hanc historiam contigisse. Contra vero Augustinus libr. 2. de doctrin. Christ. c. 8. ad regum principia tempus hujus historiae refert, cum quo fere coincidit, quod Joseph. libr. 5. antiq. et Hugo cardinalis ad Eli sacerdotis tempus eam revocant. Sed historia Ruthae videtur antiquior, scribitur enim facta in diebus unius judicis, eorum scilecet qui in libro Judicum describuntur. In re dubia praestat *ἐπέχειν*, quam temere aliquid definire. Potest historia hujus libri distribui in *προηγούμενα*, *τὸ πραχθέν* et *τὰ ἑπόμενα* nuptiarum inter Boaz et Rutham viduam contractarum. Versus continet 85.

duo muelis 128. 9. *Libri duo Samuelis.* Auctor glossae ordinariae statuit, primum librum fuisse conscriptum a Samuele usque ad partem eam, in qua mors ipsius commemoratur c. 25. reliqua autem, ut et secundum a Davide fuisse addita, quae sententia a quibus-
I. 98. dam confirmatur ex 1. Paralip. 29, v. 29. Dicuntur ergo libri Samuelis, tum *ratione causae efficientis* instrumentalis, quia bona eorum pars a Samuele scripta, *tum ratione materiae et objecti*, quia historia Samuelis in priore parte libri primi describitur. In posteriore primi parte, ut et in secundo libro acta primorum regum Israëliticorum Saulis et Davidis describuntur, unde etiam apud Graecos et Latinos primus et secundus Regum dicuntur. Quidam a Nathane et Gad prophetis partem posteriorem libri primi et librum secundum scriptum arbitrantur. Primus Samuelis constat capitibus 31 et continet historiam 80 annorum, videlicet sub Eli. 40. 1. Samuel. 4. v. 18. sub Samuele et Saule itidem 40. Actor. 13. v. 21. Pro ratione objectorum, in quibus describendis occupatur, dividi potest in tres partes, videlicet in historiam: 1. *Samuelis*, ultimi judicis. 2. *Saulis*, primi regis. 3. *Davidis* in Saulis locum electi. Secundus constat capitibus 24 et continet historiam 40 annorum sub regno Davidis 2. Samuel 5. v. 4. et 5. Dividi potest juxta statum regni Davidici, cujus exponit. 1. initium. 2. incrementum. 3. finem. Primus habet versus 797. Secundus 679.

duo ...um. 129. 10. *Libri duo Regum.* Hebraeis מְלָכִים, Graecis et Latinis *tertius et quartus Regum*, quia primum et secundum Samuelis itidem libris Regum accensent. Historia regum a diversis prophetis fuit conscripta, quis vero in unum volumen et compendium quoddam eandem congesserit, certo sciri ac definiri nequit. Plerique Esdrae illud tribuunt. **Procopius Gazaeus, R. Kimchi et Isidorus Jeremiam hoc opus in unum volumen congessisse tradunt, quia postremum caput libri Regum cum ultimo capite libri Jeremiae stylo, verbis ac narratione convenit.
Apparet vero hoc volumen per compendium fuisse II. 99.
collectum partim ex libris dierum regum Juda et Israël, partim ex Nathane prophetae, Ahiae Silonitis, Addo Videntis et Semeiae, Hozai, Jehu et Esaiae prophetarum scriptis saepissime in 3. et 4. libro Regum citatis.** Propheticis libris utrumque annumerandum esse, docet Augustinus libr. 17. de civit. Dei c. 1. Primus liber Regum capitibus constat 22 et continet historiam 118 annorum, videlicet 40 sub Salomone 1. Regum 11, v. 42. 78. sub reliquis regibus Juda, quia Rehabeam Salomonis filius regnavit 17 annis 1. Regum 14, v. 21. Abiam 3 annis 1. Regum 15, v. 2. Assa 41 annis. 1. Regum 15, v. 10. Josaphat solus. 17 annis. 1. Reg. 22, v. 52. hi in unam summam redacti conficiunt 78 annos, adde 40 annos Salomonis, et emergent anni 118. Nec solum quinque illorum regum Juda, sed etiam octo regum Israël specialiter sic dictorum historiam describit, videlicet Jerobeami, qui 22 annis imperavit 1. Regum 14. v. 20. Nadabi, qui 22 annis 1. Regum 15. v. 33. Baësae, qui 24 annis. 1. Regnm 15, v. 33. Ellae, qui duobus annis 1. Regum 16, v. 8. Simri qui diebus septem 1. Regum 16, v. 15. Thibni qui cum Amri 4 annis, Amri, qui solus 8 annis et in universum 12. annis 1. Regum 16, v. 23. et Achabi, qui 22 annis imperavit 1. Regum 16, v. 29. Juxta historiam horum regum distributio libri institui potest. Nec incommode distribueretur in duas partes, quarum prior describit regnum Israëliticum in flore constitutum sub Salomone, posterior ejusdem declinationem sub regibus Israël specialiter sic dictis et regibus Judae. Secundus liber Regum constat capitibus 25. et continet historiam 320 annorum, describit enim res gestas 16. regum Judae (videlicet Jorami, qui imperavit solus 8 annis, cum parente autem Josaphato 4 annis 2. Regum 8, v. 17. Ahasiae, qui anno 1. 2. Regum 8, v. 26. Athaliae matris Ahasiae, quae 6 annis 2. Regum 11, v. 3. Joas qui 40 annis 2. Regum 12, v. 1. Amaziae, qui 29 annis, ex quibus 12 exilio ejus tribuendi 2. Regum 14, v. 5. Asariae sive Usiae, qui 52 annis 2. Regum 15, v. 2. Jotham, qui 16 annis 2. Regum 15, v. 33. Ahas, qui itidem 16 annis 2. Regum 16, v. 3. Hiskiae, qui 29 annis 2. Regum 18, v. 2. Manassae, qui 55 annis 2. Regum 21, v. 2. Amonis, qui 2 annis 2. Regum 21, v. 9. Josiae, qui 31 annis 2. Regum 22, v. 1. Joahas, qui 3. mensibus 2. Regum 23, v. 31. Jojakim, qui 11 annis 2. Regum 23, v. 36. Jojachin, qui 3 mensibus 2. Regum 24, v. 8. et Zedekiae, qui 11 annis imperavit 2. Regum 24, v. 18.) ac 12. regum Israël (videl. Ahasiae, qui 1. anno imperavit 1. Regum 22, v. 52. Jorami, qui 12 annis 2. Regum 3, v. 1. Jehu, qui 28 annis 2. Regum 10, v. 36. Joahasi, qui 17 annis, quindecim scilicet solus et duobus cum filio 2. Regum 13, v. 1. Joasi, qui 16 annis 2. Regum 13, v. 10 Jerobeami, qui 41 annis 2. Regum 14, v. 23. Sachariae, qui 6

mensibus 2. Regum 15, v. 8. Sallum, qui uno mense 2. Regum 15. v. 13. Menahem, qui annis 10. 2. Regum 15, v. 17. Pekaiah, qui 2. annis 2. Reg. 15, v. 23. Pekah, qui 20 annis, 2. Reg. 15, v. 27. Hoseae, qui 9 annis liber imperavit 2. Reg. 17, v. 1. postea 9 annis fuit regis Assyrii tributarius, atque ab eo tandem in captivitatem abductus v. 6.) Distribui potest juxta horum regum seriem. Primus regum continet versus 809, secundus 712.

11. duo Paralipomenon. 130. 11. *Libri duo Paralipomenon.* Apud Hebraeos est tantum unus liber qui vocatur דִּבְרֵי הַיָּמִים *verba dierum*, eo quod in illis describantur sigillatim gesta et facta regum populi Israëlitici, Munsterus reddidit *libros annalium*. Nec male. Sunt enim annales teste Gellio lib. 5. N. A. c. 18. *cum res gestae plurium annorum observato cujusque anni ordine componuntur, ut tantummodo quid factum quoquo anno sit, demonstretur.* Graeci et Latini in duos eum dividunt, illis vocatur liber παραλειπομένων, q. d. *praetermissorum*, quia quaedam
II. 103. in Pentateucho, libris Josuae, Judicum, Samuelis et Regum vel omissa vel non plene descripta summatim explicat; his vero liber *Chronicorum*, q. d. Chronologicum, quam appellationem Lutherus in Germanica bibliorum versione retinuit. De auctore horum librorum nihil certi constat. R. Salomo et R. D. Kimchi, quorum Peruschim in hos libros exstant, in illorum principio asserunt, *ab Esdra legis perito eos fuisse conscriptos*, quod confirmant argumento eo, quia eadem verba in principio libri Esdrae exstant, quae in fine Paralipomenon habentur. Idem R. Salomo in comm. c. 7. scribit: *Esdram invenisse tres libros genealogiarum, ex quibus hunc congesserit.* Hieronym. in epist. ad Paulin. eum vocat *instrumenti veteris epitomen*, eumque *talem ac tantum esse* ait, *ut si quis absque illo scientiam Scripturarum sibi voluerit arrogare, seipsum irrideat.* Et in Prolog. Galeato scribit, *illum esse totius divinae historiae χρονικόν.* Hebraei illum collocant post Esdrae libros, quia existimant, illum ab Esdra scriptum eo tempore, quo populus Judaicus post captivitatem Babylonicam redierat in Jerusalem, quod ex fine secundi libri colligunt. Quidam existimant, hunc ipsum esse librum eum, cujus mentio fit 1. Regum 15. v. 23., quidam vero rectius statuunt, non illum ipsum, sed ejus duntaxat epitomen esse. Primus liber Chronicorum capitibus constat 29 ac potissimum agit de rebus ante divisionem regni Israëlitici gestis, continet historiam annorum 2985. videlicet a creatione mundi usque ad regnum Salomonis. Distribui potest in duas principales partes, quarum prior agit de genealogiis, posterior de historia Saulis et Davidis. Secundus capitibus constat 36 ac describit historiam ab initio regni Salomonis usque ad reditum ex captivitate, qui incidit in primum annum Cyri, Persarum regis. Continet historiam annorum 472. videlicet ab imperio Salomonis usque ad liberationem ex captivitate Babylonica. Distribui potest in duas principales partes; quarum prior agit de incremento et flore regni Israëlitici sub Salomone, posterior de ejusdem incremento et ruina sub regibus Israël et Judae. Quod si libros Samuelis, Regum et Paralipomenon conjunctim consideremus, continent historicam narrationem, quomodo regnum Israëliticum coeperit sub Samuele, profecerit sub Davide, floruerit sub Salomone ac defecerit sub Zedekia, sicque durarit ferme 565 annos.

131. 12. *Duo libri Esdrae.* Apud Hebraeos 12. Esd
pro uno volumine computantur, teste Hieronymo in epistol. ad Paulinum et Lactantio lib. 4. Instit. II. 1
c. 11. ubi ex Esdrae libro allegat, quae in secundo Esdrae sive Nehemiae libro c. 9. exstant. Idem Lactantius dict. loc. Esdram vocat *prophetam*, sed Augustinus libr. 18. de civit. Dei c. 36. dubitat, *an propheta dici debeat.* Graeci et Latini in duos libros dividunt, ac priorem Esdrae, posteriorem Nehemiae assignant. Esdra fuit scriba legis peritissimus Esdr. 7, v. 1. 6. et 11. quem Hieronymus tradit fuisse Josedech, cujus filius fuit Jesus sacerdos magnus. Confer Ludovicum Vivem in libr. 18.
de civit. Dei. c. 36. ** Primus liber Paralipomenon II. 1
eum vocat Josedech, Hebraei Malachiam ultimum prophetarum esse putant.** Nehemiam Munsterus vult esse eum, qui Esdr. 2. v. 63. vocatur Hattirschata, quod *pincernam* significat. Rabb. Aben Ezra dicit, in Chaldaica lingua esse nomen dignitatis. Tremellius interpretatur *commissarium seu legatum regis.* Fuit autem Nehemias filius Helciae, pincerna regis Artaxerxis Mnemonis Nehem. 2. v. 1. regnantis Susis, Persiae metropoli, quam a Dario Hystaspis aedificatam fuisse Plinius libr. 6. N. H. c. 27. et Athenaeus libr. 12. Deipnosoph. scribunt, ubi celeberrimam bibliothecam fuisse Megasthenes et alii historici tradunt. Primus liber Esdrae capitibus constat decem et continet historiam annorum 146. videlicet ab edicto Cyri usque ad annum 19. Artaxerxis Mnemonis. ** Secundus hic liber tribuitur Esdrae (cum tamen a Nehemia scriptus sit) ob duas causas. 1. quod ea contineat, quae simul ab Esdra et Nehemia gesta sunt. 2. quod utrique libri apud Hebraeos in unum connectantur volumen, apud Latinos in duo divisum.** Describit historiam reditus Judaeorum ex captivitate duce Zorobabele et reaedificationis templi cum instauratione divini cultus inter plurimas difficultates. Partes ejus sunt duae: 1. De Judaeorum ex Babylonica captivitate in patriam reversione. 2. De divini cultus et politiae Israëliticae instauratione. Templum restauravit Zorobabel, cultum Esdras, urbem Nehemias. Secundus liber Esdrae, dictus alias liber Nehemiae, capitibus constat 13 et continet historiam annorum 55 videlicet ab anno 20. Artaxerxis usque ad regnum Darii ultimi. Describitur in eo historia aedificationis murorum et portarum urbis, itemque eorum, quae ad emendationem Israëliticae reipublicae a Nehemia salubriter instituta, in quas duas partes commode dividi potest.

132. 13. *Esther.* Hebraeis vocatur מְגִלַּת אֶסְתֵּר 13. E
volumen Estherae, Melito in epist. ad Onesimum apud Eusebium lib. 4 c. 25. Athanasius in Synopsi

et Nazianzen. in carm. de script. ex canone hunc librum excludunt, sed Hebraei et primitivae ecclesiae Christianae DD. reliqui unanimi suffragio agnoscunt, eum esse canonicum. De additamentis igitur sive appendice priores illi loqui videntur. ** Sixt. Senens. libr. 1. Biblioth. pag. 5. putat, ideo Estherae mentionem non esse factam, quia nondum temporibus illis firma esset apud omnes ecclesias hujus libri auctoritas. ** De auctore hujus libri variant
103. sententiae. Isidorus ab Esdra eum conscriptum statuit, sed Eusebius in chronicis autumat, ejus auctorem fuisse Esdra posteriorem. Philo Judaeus in
104. chronolog. eum tribuit Joachimo Hebraeorum pontifici, Jesu sacerdotis magni filio. Patres Latini a Mardochaeo eum scriptum statuunt, quibus favet c. 9. v. 20. et 23. Capitibus constat 10 et continet historiam 10 vel ut alii volunt 20 annorum. Describit ea, quae obtigerunt Judaeis, qui in patriam non fuere reversi, sed in regno Persico substiterant; tempore regis Ahasveri, qui in profanis historiis Xerxes, Darii Hystaspis filius, appellatur. Cum-
105. primis vero Estherae historiam pertractat, per quam regio connubio honoratam periculum Judaeorum cervicibus imminens mirabili Dei providentia et dispositione fuit aversum. Cumque comoediam quasi quandam proponat, ideo in protasin, epitasin et catastrophen haec historia commode dividi potest.

bus. 133. 14. *Jobus.* De eo plurimum variant interpretes tum Judaei, tum Christiani. Rab. Mosche Ben Maimon in More Nebuchim part. 3. sect. 22. negat, Jobum unquam fuisse in rerum natura, ideoque tantum seu exemplum esse censet. Hebraei in Thalmud. ordin. 4. tractat. 3. librum Jobi non habent in divinis voluminibus, nec ipsum putant inter homines vixisse. Sed refellitur haec opinio testimonio Ezechielis c. 14. v. 14. cui conforme est, quod Jacob. 5. v. 11. habetur. Bellarminus libr. 1. de verbo Dei c. 5. in societatem hujus erroris pertrahere conatur Lutherum, propterea quod in conviv. sermon. tit. de patriarchis et prophetis asserat, *se non credere ita omnia esse gesta, ut in libro Jobi narrantur*, ac tit. de libr. V. et N. T, dicat, *librum Jobi esse velut fabulae argumentum ad proponendum exemplum patientiae.* Sed respond. 1. liber ille convivalium sermonum a Luthero nec visus, nec lectus, nec approbatus est, quin multoties privato quorundam arbitrio mutatus, mutilatus, auctus, id quod fidem authenticam illi merito derogat. 2. Lutherus ipse monet, ea quae in familiaribus illis colloquiis convivalibus protulit, non esse habenda pro fidei articulis, ut refert Selnec. in praefat. illorum sermonum. 3. In versione bibliorum Germanica librum Jobi inter canonicos retulit et ab apocryphis distinxit. 4. truncate verba Lutheri citantur, additur enim ibidem: *Existimo librum Jobi esse veram historiam.* Item, *interim in rei veritate et in ipso facto ita contigit.* 5. dubitat duntaxat Lutherus, an omnia externo sermone Job protulerit, an vero quaedam cogitarit. Nam in tentationibus et angustiis pauca solent exterius proferri, nec in hunc
modum consuevit disseri. Censet igitur a viro ali- II. 106.
quo docto tempore Salomonis, vel etiam ab ipso Salomone omnia in hunc ordinem esse redacta. 6. De ordine proinde ac modo tractationis verba Lutheri accipienda, quale πρωθύστερον in Scripturis non est infrequens. 7. Vocem fabulae non pro fictitia narratione ursurpat Lutherus, ibidem enim veram historiam vocat, sed pro argumento comoediae eodem sensu, quo historia Josephi in comoediae formam redacta fabula et argumenta fabulae appellari consuevit. 8. Recognoscat Bellarminus sua verba libr. 1. de verbo Dei c. 9. §. At Hieronymus: *Veteres interdum nomine fabularum non res fictas, sed veras narrationes, appellant, quomodo Lucae ultim. dicitur, Et factum est, dum fabularentur. Minutius Felix initio dialogi, quem Octavium inscripsit, fabulam vocat veram quandam narrationem nescio cujus navigationis.*

134. Sed redeamus ad Jobi librum. R. Isaac existimat, Jobum hunc fuisse Jobabum, Idumaeorum regem, cujus mentio fit Genes. 36, v. 34. Quamvis vero R. Aben Ezra in comment. dict. loc. hanc sententiam irrideat, nec Hieronymo in qq. Hebraic. super Genes. illa probetur, D. Zehnerus tamen eandem confirmat argumentis non contemnendis. *1. Ex circumstantiis locorum:* Jobabus vixit *in terra Idumaeorum* Genes. 36, v. 33. Jobus *in regione Usitide* Job. 1, v. 1. quae fuit primarius regni Edomitici tractus Thren. 4, v. 21. quod ipsum probatur ex Chaldaeorum et Arabum finitimorum irruptione. *2. Ex descriptione honorum publicorum.* Jobabum fuisse regia majestate illustrem testatur Moyses Genes. 36, v. 33. Jobum itidem fuisse principali dignitate conspicuum testimonio sunt tum opes, quae tanta ipsi attribuuntur copia, quanta in hominem privatum vix cadere potest Job. 1, v. 2. et seqq. tum encomium illud, quod omnibus orientalibus illustrior vocatur v. 3. tum dignitas, quod principes ipsi assurrexerint, c. 29, v. 9. tum habitus, quod diademate fuerit redimitus. v. 14. tum officium, quod liberaverit pauperem vociferantem et pupillum, cui non erat adjutor. v. 12. Suidas eum vocat μόνον ἐυγενῆ τῶν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν τὸν κλεινὸν καὶ τριπόθητον. *3. Ex similitudine nominum.* Quemadmodum Moyses inter Esavi liberos Eliphae cujusdam nomen recenset, qui principem Themanem cognominis oppidi conditorem procreaverit Genes. 36, v. 10. et 15. ita in historia Jobi ejusdem Eliphae Themanitae nomen repetitur. Ipsum esse Jobi nomen videtur contractum ex nomine Jobabi. *4. Ex supputatione temporum.* Jobum fuisse Mosaicis temporibus antiquiorem colligi posse videtur ex ipsius longaevitate. Aetas enim ejus longe altius assurgit quam ad terminum a Moyse praefixum psalm 90, v. 10. Post plagas enim 140 annis vixit, et antea vixerat multos annos, cum 7 filios et tres filias genuerit. Isidorus libr. de vit. et mort. Patriarch. c. 24. scribit, Jobum vixisse 248 annos, ad quam aetatem tempore Moysis nemo perveniebat. *5. Ex suffragio variorum auctorum.* Tob. 2, v. 15.

Jobi amici et consanguinei regum appellatione honorantur. LXX interpp. sub finem Job. 42. disertis verbis regem Jobabum eum vocant. Verba sic habent: *οὗτος ἑρμηνεύεται ἐκ τῆς Συριακῆς βίβλου, ἐν μὲν γῇ κατοικῶν τῇ Αὐσίτιδι, ἐπὶ τοῖς ὁρίοις τῆς Ἰδουμαίας καὶ Ἀραβίας, προϋπῆρχεν δὲ αὐτῷ ὄνομα Ἰωβάβ· λαβὼν δὲ γυναῖκα Ἀράβισσαν γεννᾷ υἱὸν, ᾧ ὄνομα Ἐννών· ἦν δὲ αὐτὸς πατρὸς μὲν Ζαρὲ τῶν Ἡσαῦ υἱῶν υἱὸς, μητρὸς δὲ Βοσσόρας, ὥστε εἶναι αὐτὸν πέμπτον ἀπὸ Ἀβραάμ· καὶ οὗτοι οἱ βασιλεῖς οἱ βασιλεύσαντες ἐν Ἐδὼμ, ἧς καὶ αὐτὸς ἦρξε χώρας· πρῶτος Βαλὰκ ὁ τοῦ Βεὼρ καὶ ὄνομα τῇ πόλει αὐτοῦ. Δενναβά. μετὰ δὲ Βαλὰκ Ιωβὰβ ὁ καλούμενος Ἰώβ.* Et postea: *οἱ δὲ ἐλθόντες πρὸς αὐτὸν φίλοι, Ἐλιφὰζ τῶν Ἡσαῦ υἱῶν Θαιμανῶν βασιλεὺς; Βαλδὰδ ὁ Σαυχαίων τύραννος· Σωφὰρ ὁ Μηνναίων βασιλεύς* (quae tamen nec in Hebraeo exstant, nec ab Aquila et Symmacho fuere adjecta, sed tantum a LXX interpp. et Theodotione) quibus verbis Jobum in confinibus Idumaeae atque Arabiae habitasse, Esavi pronepotem, quintum Abrahae *ἀπόγονον*, Idumaeae regem
II. 107. atque antea Jobabum appellatum fuisse, denique amicos ejus Elipham, Bildad et Sophar suae quemque ditionis regem fuisse asserunt. Aristeas, ethnicus scriptor Ptolemaei Philadelphi Aegyptii regis *σύγχρονος*, totam pene Jobi historiam consignavit, eumque non modo ex posteris Esavi oriundum, verum etiam ante acceptam calamitatem Jobabi nomine insignitum fuisse memoriae prodidit. Philo commemorat, quod *Dinam Jacobi filiam* a Sichemo prius constupratam in uxorem duxerit. Eusebius libr. 1. Demonstr. evang. c. 5. demonstrans, plurimos etiam ante legem Mosaicam justificatos fuisse, post Abrahae mentionem Jobi atnepotis exemplum subjicit: *Quin et Jobus* (inquit) *Scripturae testimoniis ante Moysis tempora vir justus, verax, inculpatus et ab omni malitia alienissimus perhibetur. Moyses enim in genealogia septimus ex Abrahamo numeratur, hic vero quintus, ita ut duobus seculis Moysen antecedat.* Ambrosius in comment. c. 9. epistol. Rom. *Jobum ex filiis Esau, quintum ab Abrahamo asserit*, et multos ex Esavi progenie ad veram fidem conversos ac servatos fuisse illius exemplo confirmat. Augutinus libro 18. de civit. Dei c. 47: *Si negant* (Judaei) *quempiam ad Deum pertinuisse praeterquam Israëlitas, facillime convincuntur de sancto et mirabili viro Job, qui nec proselytus, id est advena populi Israël fuit, sed ex gente Idumaea genus ducens, ibi ortus, ibidem mortuus est, qui divino sic laudatur eloquio, ut quod ad justitiam pietatemque attinet, nullus ei homo suorum temporum coaequetur. Quae tempora ejus quamvis non inveniamus in chronicis, colligimus tamen ex libro ejus, quem pro sui merito Israëlitae in auctoritatem canonicam receperunt, tertia generatione posteriorem fuisse quam Israël.* Lutherus in comment. Genes. 22. ab hac sententia diversum statuere videtur, sed in comment. Genes. 36. quando genealogiam regum Idumaeorum explicat, Ambrosii et Augustini opinionem non plane rejicit, *sed multas ejus conjecturas esse, eamque in historia pulchre convenire testatur.* In chronicis Jobum seu Jobabum Serae filium, Raguelis nepotem inter Esavi posteros retulit, et in bibliis Germanicis ad c. 1. Jobi annotat, Jobum esse Jobab regem Edom Genes. 36.

135. Opponitur huic sententiae: *1. scriptionis diversitas*, quia *alterum nomen a fronte per aleph, alterum per jod scriptum legitur*, quo argumento Lyranus ab hac sententia se retractum asserit, sed responderi potest, in uno eodemque Hebraeorum idiomate frequentissimam esse illam literarum permutationem, ac longe procliviorem illam esse in istis appellationibus, quae ex Hebraica in Arabicam, Idumaeam aut similes dialectos commigrarunt. Praetera sanctis patribus usitatissimum fuit mutata fortuna, sua et suorum nomina immutare, ut constat exemplo Abrahae Genes. 17, v. 5. Naëmis Ruth. 1, v. 20. Fieri ergo potuit, ut qui rebus adhuc florentibus Jobabus duplicata media nominatus fuerit, postea ad extremas redactus angustias ob fortunam adversam voce concisa et decurtata Jobus tantum diceretur. Quod si vel maxime ratio immutati nominis dari non posset, tamen sententiae huic nihil decederet, cum in Scripturis multi binomines reperiantur. *2. Hieronymi auctoritas*, qui in trad. Hebraic. super Genes. eandem repudiat. Sed resp. potest, Hieronymum secutum fuisse Rabbinos, qui saepissime scientes ac volentes ipsi imposuerunt, ut ostendit Capnio libr. 2. de rudim. Hebr. Adde quod ex epistol. ad Evagrium, in qua sacerdotibus ante Leviticam tribum Jobum de stirpe Esau quoque annumerat et ex praefatione libro Jobi praefixa, quae ex LXX interpp. coronide ad verbum pene translata est, manifeste appareat, Hieronymum ab hac sententia non fuisse penitus aversum.

136. Interim non diffitemur, Hieronymum aliis II.
in locis, cumprimis vero in qq. Hebr. tom. 4. fol. 96. et Lyranum in Job. statuere, *quod Jobus fuerit agnatus Bileami et utriusque origenem referre ad Nachorem, Abrahami fratrem*, cum Jobus dicatur habitasse in terra Uzea Job. 1, v. 1. Uzus autem dicatur fuisse Nachoris filius Genes. 22, v. 21 sed tractus ille non a posteriore quodam Abrahami coaetaneo, verum ab Uzo, Arami filio, Semi nepote statim post diluvium denominationem accepisse videtur Genes. 10. v. 23. R. Aben Ezra quamvis neget Jobum esse Jobabum illum Idumaeorum regem, cujus Moyses mentionem facit, tamen statuit, Jobum fuisse ex familia Esavi, argumento eorum, quae habentur Thren. 4, v. 21. Ipsum nomen Jobi quidam, ut jam ante diximus, volunt esse contractum ex Jobab, quidam vero deducunt ab Hebraeo אוֹב quod magum et sapientem sonat, interjecta tamen litera prima ex nomine Jehova, ne profane sapiens putaretur. Quidam ab איב quod odisse significat, cum Jobus fuerit osor seu hostis omnis impietatis et injustitiae.

137. *De auctore hujus libri* itidem plurimum

variant sententiae. Origenes lib. 1. in Jobum statuit, *Moysen librum Jobi apud Jethro socerum suum in Midian invenisse ac filiis Israël proposuisse, ut patientiam ex eo discerent*, qua de re pluribus tractat Sixtus Senens. libr. 1. Biblioth. pag. 9. sed monuimus superius, verisimilius esse, quod Moyses sit antiquissimus scriptor inter omnes canonicorum librorum auctores quodque Deus ipse augustum scriptionis canonicae initium, in promulgatione legis suae fecerit. R. Salomon et alii ex Hebraeis Moysi hujus libri scriptionem tribuunt. Si enim Jobus esset hujus libri auctor, primus ex scriptoribus sacris non esset Moyses, sed Jobus esset Moyse antiquior, nec fuisset in canonem hic liber receptus, cum Job non fuerit Israëlita, sed Idumaeus, nec scriptus esset hic liber lingua Hebraea, sed Arabica. ** Quidam ab amicis Jobi vel ab aliquo prophetarum eum scriptum esse arbitrantur. R. Levi Ben Gerson in commentariis super Jobum scribit, fuisse olim, qui 11 posteriora hujus libri capita, id est a 32. usque ad ultimum rejicerent, propterea quod in fine 31. in Hebr. est *Finita sunt verba Job.* Sed idem R. Levi illorum sententiam improbat dicens versiculum illum referendum non ad finem simpliciter omnium sermonum Job, sed ad finem duntaxat disputationum, quas cum tribus amicis habuerat, post quas sequuntur colloquia cum Eliu amicorum quarto. **Quidam contra ipsi Jobo hunc librum tribuunt, cum arduum locutionis genus sectetur et heroica dicendi gravitate omnes antecellat prophetas, ac phrasis ejus cum Syriaca et Arabica lingua magnam cognationem obtineat. ** Post felicem aerumnarum suarum exitum per seipsum victorias suas scribendo implevit, quod maxime in calamitate sua optaverat c. 19. *Quis mihi tribuat, ut exarentur sermones mei* etc. c. 31. *Quis mihi tribuat, ut desiderium meum audiat omnipotens.*** Sed utraque sententia hoc modo conciliari potest, quod Jobus rerum suarum historiam annotaverit lingua Arabica, cujus indicia in quibusdam hujus libri capitibus, praesertim in amicorum colloquiis adhuc exstant, Moyses autem in Hebraeam linguam eandem transtulit ac principium et finem adjecit, quo sensu etiam dictum Origenis accipi potest. Ex eodem fundamento explicari potest argumentum, quod ex styli diversitate petitum huic
30. sententiae opponitur. In Moyse (inquiunt) nativa sermonis Hebraici proprietas elucet, quae orationem ita perspicuam et jucundam efficit, ut Numenius, philos. Pythagoricus, Platonem, eloquentiae Atticae magistrum, ob suavitatis Mosaicae imitationem *Μωυσῆν ἀττικίζοντα* cognominarit: Jobus vero magnam cum Syriaca et Arabica lingua cognationem habet, arduum locutionis genus sectatur, ut heroica dicendi gravitate reliquos prophetas omnes, atque ipsum quoque Esaiam antecellat, unde Hieronymus ob unius Jobi lectionem praeceptorem Lyddaeum non exiguo pretio se conduxisse fatetur, ac Lutherus in ejusdem interpretatione Germanica tam anxie sese laborasse ac desudasse asserit, ut quamvis Philippi atque Aurogalli opera uteretur, saepe tamen intra quatriduum vix tres lineolas absolvere potuerit. Ex quo colligunt, non Moysen, sed ipsum Jobum post liberationem divinitus impetratam res suas literis consignasse adque ad posteritatem transmisisse. Verum distinctio superius tradita inter prima hujus libri rudimenta, et perfectam ejusdem elaborationem huic dubio fatisfacere posse videtur. ** Graeci volumen Jobi dividunt in cap. 32 Latini in 42. Sunt et qui apud Graecos id ipsum in 20 colloquia distribuunt hoc ordine: Dei ad diabolum, unum. Jobi ad amicos novem. Eliphae ad Jobum tria. Sophar ad Jobum duo. Baldad ad Jobum tria. Eliu ad Jobum unum. Dei ad Jobum unum.

138. De nomine *uxoris Jobaeae* in Scripturis sacris nihil reperitur. Chaldaeus paraphrastes et Philo in antiq. biblicis Dinam, Jacobi filiam, fuisse autumant, quae sententia congruit hypothesi illi, quod Job fuerit Jobab rex Idumaeorum. Postquam Dinae a Sichemo in ipso aetatis flore, anno scilicet aetatis 16. stuprum illatum erat, aliquantisper innupta domi paternae desedit, ac postmodum aevo grandior Jobo in matrimonium elocata est. LXX interpp. ac Hieronymus Jobi conjugem ex Arabum gente originem duxisse perhibent, quas sententias quidam hoc modo conciliant, quod quemadmodum Moyses defuncta Zippora Midianitide, uxorem Aethiopicam; ita Jobus post obitum Dinae Arabicam feminam duxerit, atque ex ea filium Ennonem susceperit. Augustinus in psalm. 55. de ea sic disserit, *Admissus est tentator, abstulit omnia, remansit ille solus a facultatibus, solus a familia, solus a filiis, plenus Deo. Uxor sane relicta erat. Misericordem putatis diabolum, qui ei reliquit uxorem? Noverat, per quem deceperat Adam, suam reliquerat adjutricem, non mariti consolatricem.*

139. Jobum vero ipsum magnis encomiis ornant pii veteres. Quamvis enim in primo tentationis congressu humani aliquid fuerit passus et ex impatientia diem nativitatis exsecratus *διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς θλίψεως*, ut loquitur Justinus in resp. ad orthod. q. 15. p. 242., postea tantum hoc *παράπτωμα* suum in vera poenitentia agnovit et manibus ori impositis palinodiam cecinit, ac intermedio calamitatis tempore, quod Hebraei *ad menses duodecim*, Suidas vero *ad septem annos* extendunt, omnes diaboli, uxoris et consanguineorum, ut et propriae carnis insultus fide heroica fortiter devicit. Euseb. lib. 1. *ἀποδεικ. εὐαγγ.* ipsum vocat *τρισμακάριον*. Suidas fol. 412. de ipso sic disscrit: *solus hic est nobilis εὐγενὴς ab ortu usque occasum, hic inclitus ille et exoptatus τριπόθητος, qui suorum certaminum hoc postremum et ultimum lucrum tulit, quod una cum Christo resurrexit et hunc mundum denuo vidit, non secundum fabulam Herculis et Admeti uxoris Alcestidis, quam inclitus ille victor atque trinoctialis τριέσπερος pro marito defunctam excitavit; sed pro inexplicabili servatoris nostri potentia, qui orcum spoliavit et mortuos e locis subterraneis eripuit, qui sedit a dextris genitoris una cum suis clientibus μετὰ τοῦ προσλήμματος omnibus rebus conditis tam aspectabilibus, quam inaspectabilibus*

II. 110. *dominatur.* Desumsit hoc Suidas ex appendice, quam LXX interpp. libro Jobi addiderunt, in qua sic loquuntur: *γέγραπται δὲ αὐτὸν πάλιν ἀναστήσεσθαι μεθ' ὧν ὁ κύριος ἀνίστησιν: Mortuus est Job senex et provectae aetatis, scriptum est autem, eum resurrecturum cum quibus Dominus resurrexit*, ex quo apparet, quod oraculum Jobi 19. eo sensu acceperint, quod Jobus cum salvatore ante universalem resurrectionem sit resurrecturus. Chrysostom. homil. 5. ad Antiochenos memorat, suis temporibus (quibus peregrinationes ad loca sancta frequentari coeperant) *multos longas et transmarinas peregrinationes a terrae finibus in Arabiam instituisse, ut sinum illum cernerent, et conspicati terram illam deoscularentur, quae Jobi victoris certamina et crucem omni auro pretiosiorem suscepisset.* Quinimo fama gloriosi illius certaminis et eam secutae laetissimae catastrophes non solum ad consanguineos Jobi, sed etiam ad plurimas gentes longe lateque dimanavit, unde Aristeas, Alexander Polyhistor et alii ex ethnicis scriptoribus eandem libris suis insertam voluerunt, qua de re Eusebius lib. 9. Praeparat. evangel. fol. 251. sic disserit: *Aristeas in historia Judaica affirmat, Jobum ex Esavi liberis in Idumaea atque Arabiae finibus habitasse, et cum justitia tum opibus praecipuum fuisse. Ipse enim septies mille oves, ter mille camelos, juga boum quingenta, totidem asinas ac mille insuper agrorum jugera possedit. Atque hunc quidem Jobum antea Joabum nominatum, magnisque calamitatibus tentatum fuisse. Primum enim armenta ejus latrocinio sublata, deinde oves flammis coelitus dejectis periisse, postremo filios ejus domo illapsa exspirasse atque eo die corpus ejus universum ulceribus repletum fuisse. Cumque ita male affectus esset, Elipham Themanitarum regem, Baldad Sanchaeorum tyrannum et Sophar Minaeorum regem, cum Elihu Barachielis filio Zobite ad consolandum eum accessisse. Quibus Jobum respondisse, sponte sua se paratum esse ita omnia sufferre, ut a pietate in Deum nunquam removeatur. Ita propter hanc magnanimitatem ejus liberatum a morbo et ditiorem quam prius factum fuisse. Atque haec quidem ὁ Πολυΐστωρ.*

140. Liber Jobi in ecclesia Christiana maximi semper habitus. Hieronymus ad Paulinum tom. 3. fol. 7. de eo sic loquitur: *Omnes leges dialecticae propositione, assumtione, confirmatione, conclusione determinat. Singula in eo verba plena sunt sensibus.* Suidas dict. loco ait, quod Homerica et Platonica luscinia longe cantillet argutius et *φυσιολογίαν ὅλης τῆς κτίσεως καὶ ζώων καὶ ὀρνέων φύσεις καὶ λαμπρά τινα διηγήματα* complectatur. Summa totius libri est, *an etiam pii a Deo affligantur*, quod Jobus affirmat, consanguinei vero ejus negant. Capitibus constat 42 et potest distingui instar dramatos *in protasin, epitasin et laetam catastrophen*, ut interim veritati historicae nihil derogetur. Quidam dividunt *in dialogum et epilogum.* In dialogo personae colloquentes sunt, Deus, Satan, Jobus, uxor Jobi et quatuor ipsius consanguinei, Eliphas, Bildad, Zophar, Eliu. Poëticis libris V. T. haud immerite annumeratur, testatur enim Hieronymus in praefat. Jobi, *librum hunc ab initio tertii usque ad lineam sextam postremi capitis versibus hexametris e spondeo et dactylo constare*, quamvis ratio metri nobis hodie sit incognita.

141. 15. *Psalterium.* Hebr. סֵפֶר תְּהִלִּים *liber* 15
laudum divinarum. Graecis *ψαλτήριον* ab instru- 161
mento musico dictum. Hilarius in praefat. super II.
Psalm. 1. Chrysostomus homil. 1. in Psalm. 50. et Lyranus in Psalm. 1. statuunt, *hujus libri non unum, et quidem Davidem, sed alios plures fuisse auctores; quorum aliqui longe ante Davidem vixerint, et suos hymnos ex antiquissimorum patriarcharum scholis acceperint, eosque ἀτίτλους et ἀνεπιγράφους reliquerint, aliqui vero post Davidem vixerint*, unde quidam ratione auctorum psalmos omnes in tres classes dividunt: Primam assignant psalmis, qui ipsum Davidem auctorem agnoscunt numero 124. Alteram illis, quorum auctores sunt filii Corah numero 12. Tertiam illis quorum auctor est Assaphus itidem numero 12, quibus annumerandus psalmus unus Moysis, videlicet 90. et unus Ethan Esraitae videlicet 89. qui omnes collecti faciunt 150. Quidam decem auctores hujus libri statuunt, Davidem, Salomonem, Moysen, Assaph, Ethan, Eman, Idithum et tres filios Coreh. ** Hieron. ad Cyprian. statuit Moysen 11 psalmos scripsisse, h. e. a psalmo nonagesimo, cui titulus est, oratio Moysis servi Dei, usque ad psalm. 100, qui praenotatur in confessione. Novem et 30 psalmi sunt *ἀνεπίγραφοι*, ex quibus septem sub nomine Davidis citantur in divinis Scripturis. Psalm. 2. Actor. 13., Psalm. 117. 2. Reg. 22., Psalm. 100. 1. Paral. 16., Psalm. 105. 106. 117. 135 in 1. Esdrae. Hieronymus in epist. ad Sophronium et Cyprianum, sequens Athanasii sententiam decernit errare eos, qui omnes psalmos Davidis esse arbitrantur et non eorum, quorum nominibus inscripti sunt. Erunt ergo juxta hanc sententiam decem hujus voluminis auctores, quorum nomina in titulis psalmorum ponuntur. 1. David. 2. Salomon. 3. Moyses. 4. Asaph. 5. Ethan Ezraita. 6. Eman Ezraita. 7. Idithum. 8. Tres filii Coreh. Sed Augustin. lib. 17. de civit. Dei c. 14. Davidi omnes tribuendos censet. *In psalmis*, inquit, *nonnulli volunt, eos factos esse a Davide, qui ejus nomine inscripti sunt. Sunt etiam qui putant, non ab eo factos, nisi qui praenotantur ipsius David, qui vero in titulis habent ipsi David ab aliis factos personae ipsius fuisse coaptatos. Quae opinio voce evangelica ipsius salvatoris refutatur, ubi ait, quod ipse David in Spiritu Christum dixerit esse suum Dominum, quoniam Psal. 109. sic incipit: Dixit Dominus Domino meo. Et certe idem psalmus non habet in titulo ipsius David, sed ipsi David, sicut plurimi. Mihi autem credibilius vocantur existimare, qui omnes illos 150. psalmos ejus operi tribuunt, eumque alios praenotasse etiam nominibus aliorum, aliquid quod ad rem pertineat figurantibus, ceteros autem nullius hominis nomen in titulis habere voluisse, sicut ei varietatis hujus*

dispositionem, quamvis latebrosam, non tamen inanem Deus inspiravit. Quidam existimant, Esdram post captivitatem Babylonicam hos psalmos hinc inde dispersos in unum volumen collegisse. Athanasius in Synopsi ante captivitatem Babylonicam ab
112 amicis regis Ezechiae id factum esse asserit. Chrysost. existimat, Esdram post captivitatem Babylonicam hos psalmos hinc inde dispersos in hoc volumen collegisse. Athanasius vero in Synopsi id ante captivitatem ab amicis regis Ezechiae factum scribit, asserens eos ex psalmis Davidis, quos ipse tria millia fuisse affirmat, 150 tantum collegisse.

142. Psalmi sunt in universum 150. Qui enim in Graecis codicibus adjicitur psalmus 151. non est in canone, ut suo loco demonstrabitur, quo de psalmorum numero exstant hi Leonini: *Ter quinquagenos David canit ordine psalmos. Versus his mille sexcentos sex canit ille.* Conveniunt Hebraei et Graeci in summa psalmorum, quos 150 utrique numerant, verum Graeci (quos Latini sequuntur) duos distinctos psalmos 9 et 10. conjungunt, hinc consequenter psalmus undecimus juxta Hebraeos est decimus juxta LXX interpp. et latinam versionem; psalmum 114 et 115. juxta Hebraeos, Latini iterum conjungunt et vicissim 116. in duos dividunt. Ut autem numerum 150 psalmorum Latini compleant, ideo circa finem unum psalmum, qui apud Hebraeos est 147. in duos dividunt. Videtur hic Graecorum et Latinorum error inde ortus, quod psalmus decimus sit *ἀνεπίγραφος;* quodque litera jod, quae est literarum Hebraearum minima, tantum sit a psalmo 9. distinctus. Quia ergo literam istam Graeci non observarunt, ideo duos psalmos in unum contraxerunt, quos postea secuti sunt Latini. Genebrardus pro adstruenda vulgatae Latinae versionis numeratione strenuę laborat, sed nititur falsis hypothesibus, existimat enim distinctionem in textu Hebraeo primum ante trecentos annos a R. D. Kimchi esse factam, cum tamen eadem in Psalterio Hebraeo Hieronymi inveniatur, ac ipsis psalmis coaeva haud sine ratione statuatur, cumque diversitas argumenti in psalmo 9 et 10. ostendat, psalmos illos esse disjungendos, siquidem nonus agit de hostibus alienigenis, decimus de popularibus et domesticis.

143. Ratione materiae septem psalmorum genera numerari possunt, in quorum quinque prioribus Deus nobiscum agit, quod fit 1. per informationem, unde oriuntur psalmi *διδακτικοί informatorii.* 2. vel per consolationem, unde *παρακλητικοί consolatorii.* 3. vel per exhortationem, unde *νουθετικοί* seu *παραινετικοί exhortatorii.* 4. vel per praedicationem, unde *προφητικοί vatidici.* 5. vel per praeteritarum rerum narrationem, unde *ἱστορικοί historici.* Quando nos cum Deo agimus, fit illud 1. vel per precationem, unde *εὐχτικοὶ petitorii*, 2. vel per gratiarum actionem, unde *εὐχαριστικοί.* Hebraei dividunt psalmos in quinque לְחִקִים libros sive partes, de quibus vide Hieronymum epist. 134. ad Sophronium. Primus liber habet psalmos 41. priores. Secundus psalmos 31 a 42. ad 73. Tertius psalmos 17 a 73. ad 90. Quartus itidem 17 a 90. usque ad 107. Quintus psalmos 43. a 107. usque ad psalmum 150.

144. Psalmos Davidis olim repudiabant Nicolaitae et Gnostici, qui vocabant eos *humana cantica*, teste Philastrio in catal. haeres. c. 127. De Samosateno scribit Eusebius libr. 7. Histor. eccles. c. 25. *quod psalmos illos, qui in Christum canebantur, tanquam recens excogitatos de ecclesia sustulerit.* Sed primitivae ecclesiae doctores unanimi suffragio hunc librum pro canonico receperunt et insignibus encomiis eundem ornarunt. Athanasius in epist. ad Marcellin. vocat *totius Scripturae epitomen.* Basilius in Psal. 1. *universae theologiae compendium et com-* II. 113
munem medicam animarum officinam, commune promptuarium bonarum doctrinarum unicuique utile secundum ejus affectus. Augustinus appellat *tutelam puerorum, ornamentum juventutis et senectae solatium, registrum et summarium totius paginae theologicae*, Lutherus *parva biblia et summarium V. T.* appellat. Nos de dignitate et utilitate Psalterii alicubi hos scripsimus versiculos:

Quod sol in coelo est, inter tot biblica scripta
Davidis psalmos regis id esse reor.
Sol planetarum ductor caligine pulsa
Omnia coelesti luce, calore fovet.
Sic mentis tenebras pellunt Davidica plectra
Atque animas vivis alloquiis amant etc.

Est omnino Psalterium monile aureum ex tribus contextum et concinnatum videl. 1. ex auro doctrinae et informationis. 2. ex margaritis consolationis. 3. ex gemmis precationis. ** Psalterium est I. totius Scripturae sacrae epitome et compendium, quod patet 1. ex Scripturae scopo et fine, qui est Christus. 2. ex Scripturae distributione in legem et evangelium, utrumque in Psalterio tractatur. II. locorum theologicorum repertorium et summarium, quo respectu comparatur clinodio in quo est 1. aurum confortationis in veritatem doctrinae. 2. argentum probationis contra errores haereticorum. 3. gemmas commonefactionis ad virtutes, dilectionem Dei, gratitudinem, dilectionem proximi. 4. margaritas consolationis. Babylas ex psalm. 116. Revertere anima mea in requiem. III. promptuarium exemplorum, qua ratione confertur speculo politissimo, proponitur in eo. 1. exemplum militantis ecclesiae, quod sit subjecta cruci. 2. exemplum verae poenitentiae. Origenes ex psal. 50. Impio dixit Deus. Mauritius ex Psalm. 119. Justus es Domine. Bernhardus ex Psalm. 51. Perdite vixi, non habeo quid reponam Domino, nisi quod cor contritum non despiciet. 3. speculum fidei et constantiae. 4. est manuale et vademecum.** Psalterium est 1. theatrum operum Dei, illa enim spectanda in eo exhibentur. 2. pratum suavissimum et amplissimum rosarium, ubi plurimos flores pulcherrimos intuemur. 3. paradisus non solum nudam habens fragrantiam florum, sed ipsos etiam fructus. 4. pelagus patentissimum, in quo
margaritae pretiosae latent, quae non nisi ab illis, II. 114
qui tempestatum procellas patiuntur, inveniri queunt. 5. coelestis schola, in qua Deum doctorem nostrum

alloquimur. 6. Universae Scripturae compendium. 7. Gratiae divinae speculum, in quo facies amoenissima benignissimi Patris nostri relucet. 8. Anatomia animae nostrae artificiosissima indicans omnes animae affectus, motus et motuum illorum remedium.

16. Proverbia. 145. 16. *Proverbia Salomonis* Hebr. מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה Parabolae seu Proverbia Salomonis. ** Salomon, Jedidia et Koheleth dictus, juxta numerum nominum suorum tres libros scripsit. Partem tamen hujus libri posteriorem, a capite sc. 25. usque in finem, Sebna atque ceteri scribae Ezechiae regis Juda ex aliis voluminibus collegerunt.** Graecis *παροιμίαι*, continent enim adagia, parabolas, similitudines et egregias sententias ad virtutes in decalogo praescriptas quemlibet exhortantes. Capitibus constat 31 ac distingui potest. 1. ratione causae efficientis in proverbia Salomonis et aliorum sapientum. 2. ratione objecti ac materiae, 1. in sententias generales et speciales videl. politicas, oeconomicas, ethicas et mixtas. 2. in regulas de fide et moribus. Auctor hujus libri communiter statuitur Salomon. Quidam tamen existimant, eum ab alio quodam ex sententiis Salomonis esse collectum. Posset haud injuria vocari *liber officiorum*, item *Ethica sacra*, quia continet utilissimas vitae regulas de officiis piorum erga Deum et homines. Ceterum hic liber Proverbiorum, quia c. 30, v. 4. mentionem facit Filii, a Francisco Davidis in Disp. Albana tt. ij. lit. a. Ministris
II. 115. Transylvanis lib. 2, c. 10. et Johanne Sommero in refut. Carol. p. 41. *inter apocryphos libros* rejicitur, quibus fidem tuto confirmare non possimus. Sed opponimus illis haereticis unanimem Israëliticae et Christianae ecclesiae consensum, quae de hujus libri canonica auctoritate nunquam dubitavit. Continet versus 915.

17. Ecclesiastes. 146. 17. *Ecclesiastes.* Hebr. קֹהֶלֶת Benoni: femininum a rad. קהל *congregavit.* R. D. Kimchi Salomonem sic dici censet, quod ejus anima artium et scientiarum copiam sibi congregasset. Femininum respicit vel ad sapientiam, per quam Salomon populum ad se convocavit, et de rebus necessariis et utilibus ad eum concionatus est, vel ad animam nobiliorem hominis partem. Eccles. 1, v. 2. construitur cum masculino. Graecis vocatur *ἐκκλησιαστής concionator*, quia loquitur ad multitudinem generaliter, non ad unum tantum specialiter, ut Proverbia, notante Hieronymo. Auctor hujus libri omnium consensu est Salomon, qui procul dubio vel in mensa vel in familiari colloquio aulicis suis has doctrinas proposuit, ut colligitur ex 1. Reg. 10, v. 8. Multi Hebraeorum hunc librum a Salomone conscriptum ferunt in poenitentia vitae flagitiose actae. Alii dicunt ipsum cum spiritu prophetico praevideret divisionem regni sui sub Rehabeam filio suo, adductum in contemtum instabilis vanitatis. Ludovic. Vives in Augustini lib. 20. de civ. Dei c. 3. Capitibus constat 12. Summam et scopum totius libri in capite ultimo auctor exponit, videlicet *omnia in mundo esse vana*, proinde nihil utilius ac magis necessarium quam *Deum timere et mandata ejus custodire.* Partes igitur principales sunt duae: Prior de rerum humanarum ac studiorum in mundo vanitate. Posterior de pietatis ac timoris divini stabilitate atque utilitate.

147. Ecclesiasten et reliquos Salomonis libros a quibusdam haereticis ex canone fuisse rejectos, memorat Philastrius in catal. haeres. c. 132. Bellar- II. 11
minus lib. 1. de verbo Dei. c. 5. Lutherum accusat, quod auctoritatem canonicam hujus libri labefactarit, eo quod in conviv. serm. tit. de lib. V. et N. T. dicat, *auctorem libri, qui Ecclesiastes inscribitur, sibi videri ocreis et calcaribus destitutum, equitare tantum in soccis, quemadmodum ipse solet, cum adhuc esset in coenobio.* Resp. 1. quid de libro convivalium sermonum statuendum sit, monuimus superius. 2. Verba Lutheri citantur truncata. 3. Quae de libro Ecclesiastici sive Siracide Lutherus protulit, rhapsodus ad librum Ecclesiastae *ἀπαιδεύτως* accommodavit. Diserte enim asserit Lutherus, se loqui de eo libro, qui contra tyrannos agit, qui tempore Maccabaeorum a Siracide fuit confictus, qui doctrinas complectatur de officiis oeconomicis, qui ex bibliotheca Ptolemaei Evergetae sit collectus (quae omnia Ecclesiastico potius quam Ecclesiastae conveniunt). 4. Ecclesiasten utilissimo et eruditissimo commentario Lutherus illustravit, tantum abest, ut ejus auctoritatem labefactatam voluerit. 5. In bibliis Germanicis diserte hunc librum inter canonicos numerat; eumque ab apocryphis distinguit. Nunquam igitur Bellarm. evincere poterit, Lutherum Ecclesiastae canonicam auctoritatem labefactasse; videat vero quomodo illud excusare possit, quod doctor quidam Pontificius natione Anglus anno 1566. librum, *Comitia Parlamentaria*, inscriptum in lucem emiserit, in quo refert fabulam de quodam, qui praelecto Ecclesiastis libro eum noxium esse pronuntiavit, idque se auribus suis audivisse testatur. Heskinsius eum propterea minime redarguit, sed dicit *fuisse virum reverendum, gravem, prudentem, pium, non indoctum;* et addit: *Hinc clare liquet, quam periculosa res sit, si laici Scripturas legunt.* Ipse Heskinsius de Ecclesiaste sic judicat: *Quid vehementius hominem a sapientia absterret, quam liber Ecclesiastis? quam turpiter praeclaro illo Dei dono sapientia hoc in libro abuti videtur auctor?*

148. 18. *Canticum canticorum.* Hebr. שִׁיר הַשִּׁירִים 18. C[...] cum
quod Hebraico idiomate significat egregium et eximium canticum, Graecis *ᾆσμα ᾀσμάτων*, annectitur II. [...]
etiam mentio auctoris, quod scil. sit a Salomone conscriptum. 1. Reg. 4, v. 32. refertur, a Salomone complura cantica fuisse composita, sed ex illis nullum hodie exstat praeter hoc ipsum, quod reliquis fuit praecellentius. De scopo hujus libri variant interpp. illud tamen certum est, quod non agat de amore conjugali, multo minus inordinato: *Absit, absit*, inquiunt Hebraei, *ut canticum hoc sit de rebus obscoenis, sed est metaphora*, alioquin *nisi magnae esset dignitatis, non scriberetur in catalogo sanctarum Scripturarum.* 1. Plerique veterum referunt ad spirituale conjugium inter Christum et ecclesiam, ac quamvis fidelem animam. Augustinus lib. 17.

de civit. Dei c. 20. *Canticum canticorum spiritualis quaedam sanctarum est voluptas mentium in conjugio illius regis et reginae civitatis, quod est Christus et ecclesia, sed haec voluptas allegoricis tegminibus involuta est, ut desideretur ardentius videaturque jucundius.* 2. Quidam arbitrantur describi in hoc libro ardentissimum affectum regis erga politiam Israëliticam et contra. 3. Lutherus refert
118. ad affectum populi Israëlitici erga Deum. Capitibus absolvitur 8 et constat perpetuis dialogismis.

149. Quidam ex antiquis haereticis Canticum canticorum *non Spiritu Dei, sed cupidinis afflatu scriptum* fuisse dicebant, teste Philastrio de haeres. c. 133. Eandem sententiam Castalioni tribuit Beza.
19. Sed communi tum Israëliticae tum Christianae ecclesiae suffragio in canonem hic liber est receptus. Quinimo apud priscos Hebraeos tanta fuit erga hunc librum reverentia, ut vetuerint, eum uti etiam exordium Geneseos, itemque initium et finem Ezechielis ante trigesimum aetatis annum legere. Eorum vestigiis videntur insistere Christiani illi interpretes, qui existimarunt, explanationem hujus cantici non esse in juventute attingendam, sed in solatium Christianae senectutis ac piae emigrationis viaticum reservandam, exemplo Bernhardi, Thomae Aquinatis et Johannis Gersonis, qui in meditatione et expositione hujus libri extremam vitae partem consumserunt.

150. Tres isti libri proxime enumerati, *Proverbia, Ecclesiastes et Canticum canticorum* communi doctorum suffragio Salomoni (ut jam ante diximus) tribuuntur. Quidam tamen statuunt, sententias horum trium librorum ab Esaia propheta esse collectas ex proverbiis et canticis a Salomone compositis et in
10. ecclesia Israëlitica ad ipsius usque tempora asservatis. Proverbia scripta sunt potissimum pro aetate *juvenili*, Ecclesiastes pro *virili*, Canticum pro *senili*. Origenes in prolog. homiliarum in cant. tom. 2. fol. 71. Hieronymus in c. 1. Ecclesiast. Theodoretus in prooem. comment. sup. Cantic. et alii ex veteribus conferunt summas horum librorum cum tribus philosophiae partibus. Cum enim secundum Stoicos et Platonicos universa philosophia in tres partes dividatur, in *physicam* scilicet, *ethicam et dialecticam*, per quam Platonici intelligunt metaphysicam, inde tradunt in Proverbiis proponi ethicam, h. e. utilem de moribus disciplinam; in Ecclesiaste physicam; eorum quae sensibus percipiuntur naturam indicantem, vitae praesentis, omniumque quae hic cernuntur vanitatem docentem, ut ea fluxa et fragilia cognoscentes, tanquam fugacia ac praetereuntia spernamus et quae futura sunt, ut firma atque in aeternum permanentia cognoscamus. In Cantico canticorum metaphysicam et theologiam quae mysticam sponsi et sponsae conjunctionem denotet.

122. 151. Libris Mosaicis sive legalibus, historicis ac doctrinalibus sive poeticis succedunt in canone V. T. libri prophetici propterea sic dicti, quod a prophetis jussu Dei sint exarati. Numerantur autem *quatuor majores et duodecim minores* prophetae. Inter majores primo loco ponitur *Esaias*, qui in ordine canonicorum librorum est 19. Ideo vero in prima acie collocatur, non quod reliquis omnibus sit vetustior, ostendit enim chronologia, Jonam, Hoseam et Amos temporis ratione fuisse ipso priores, sed propter dignitatem oraculorum propheticorum, quae exponit, et quia reliquis omnibus ipsius prophetia est prolixior. Quidam addunt hanc rationem, quod Messiae non solum fide, sed etiam sanguinis propinquitate fuerit conjunctus. Vocatur יְשַׁעְיָהוּ q. d. *salus Domini*, quippe cujus nuntium concionibus suis inseruit. Dicitur *filius Amos* Esa. 1, v. 1. de quo Rabbini statuunt, quod fuerit frater Amasiae regis Judae et socer Manassis. Coepit vaticinari anno mundi 3160. septingentis ante Christum natum annis regnante adhuc Usia rege Judae, et ad extrema tempora Ezechiae pervenit. Esa. 1, v. 1. c. 39, v. 3. fuit igitur ferme σύγχρονος Hoseae, Amos et Micheae ac vitae suae curriculum sub quatuor regibus Judae, videlicet Usia, Jothan, Achaz et Ezechia absolvit, ut ex d. l. constat. **Christus hunc unum ex omnibus prophetis delegit, quem in synagoga patriae suae publice explicaret, quia tam clara profert de Messia vaticinia, ut evangelistam potius quam prophetam agere videatur.** Augustinus lib. 18. de II. 121.
civit. Dei c. 29. de eo scribit: *Esaias inter illa, quae iniqua arguit et justa praecepit et peccatori populo mala futura praedixit, etiam de Christo et ecclesia, hoc est, de rege et ea, quam condidit civitatem, multo plura quam caeteri prophetavit, ita ut a quibusdam evangelista potius quam propheta dictus fuerit.* Intelligit autem Hieronymum, qui in epist. ad Paulin. de eo sic scribit: *Esaias non prophetiam videtur mihi texere, sed evangelium.* In prooem. comment. super Esaiam: *Sic exponam Esaiam, ut illum non solum prophetam, sed evangelistam et apostolum doceam.* Item: *Universa Domini sacramenta praesens scriptura continet.* Item: *Quicquid est sanctarum Scripturarum, quicquid potest humana lingua proferre et mortalium sensus accipere, isto volumine continentur.* Idem Hieronymus in epistola ad Paulum et Eustochium, *Esaiam nobilem fuisse virum* scribit, *disertum et urbanae eloquentiae, nec habentem quidquam in eloquio rusticitatis admissum.* **Idem de ipso dicit, quod in hoc libro quicquid de physicis, ethicis, logicis, et quicquid sanctarum Scripturarum mysteriis potest humana lingua et mortalium sensus accipere, complexus est summa prae ceteris prophetis venustate sermonis et urbanae dictionis elegantia.** Amphilochius pag. 94. operum ipsum vocat παρρησιαστήν. Hebraei in Seder Olam tradunt ipsum ex regia familia fuisse oriundum, et a Manasse rege idololatra affini suo serra lignea dissectum, postquam 60 annis in officio docuerat. Idem ex Christianis doctoribus affirmant Epiphanius lib. de vitis Patriarch. c. de Esaia, Hieronymus ad Paulum et Eustochium, idque confirmare nituntur ex Hebr. 11, v. 37. Prophetia ipsius absolvitur c. 66, quae distribui possunt *in exordium, narrationem et conclusionem.* Narra-

tio continet *tum legalia*, *tum evangelica*. Legalia juxta seriem quatuor regum, sub quibus docuit, recenseri possunt. Athanas. de ipso dicit, *τὸ πλεῖστον τῆς προφητείας αὐτοῦ ἔστιν, εὐαγγέλια περὶ τῆς ἐν σαρκὶ παρουσίας τοῦ Λόγου καὶ ὧν ἀνεδέξατο δι' ἡμᾶς παθῶν*. Concludit prophetiam suam concione de extremo judicio et poenis impiorum aeternis, unde Augustinus lib. 20. de civit. Dei c. 21. de ipso
II. 122. scribit: *Ad hoc iste propheta terminavit librum, ad quod terminabitur seculum.*

20. Jeremias. 152. 20. *Jeremias.* Vocatur יִרְמְיָהוּ *celsitudo et excelsus Domini.* Prophetavit sub Josia, Joachimo et Zedekia. ** Translatus est cum reliquis Judae in Aegyptum a Johanne filio Careheae: occubuitque in Thaaphnes a plebe suo lapidibus obrutus atque ibidem sepultus.** Alexander Polyhistor de eo sic scribit: *Temporibus Joachim Jeremias prophetavit, qui missus a Deo cum Judaeos aureo simulacro, cui nomen erat Baal, sacrificantes reperisset, futuram eis propter hoc calamitatem praedixit, unde Joachim ipsum vivum jussit cremari. Illum autem dixisse, foveas ipsos a rege Assyriorum captos juxta Tigridem atque Euphratem eisdem lignis facturos. Haec Nebuchodonosorum Babyloniae regem audivisse ac Stibare Medorum rege in auxilium adducto centum et octoginta peditum, equitum centum et viginti millia ducentem ac decem millia curruum, primo Samaritanas urbes omnes, Galilaeam, Scythopolim et Galatidem evertisse; deinde Hierosolymam et Judaeorum regem vivum cepisse, et aurum, argentum, aes ceteraque omnia, quae in templo fuerant, arca excepta et tabulis, in Babylonem asportasse.* Refert haec ex Alexandro Ludovicus Vives in comm. lib. 18. August. de civit. Dei c. 25. Ipse Augustinus libri ejusdem c. 33. de tempore, quo Jeremias prophetavit, sic scribit: *Jeremias prophetavit regnante Josia in Jerusalem et apud Romanos Anco Martio jam propinquante captivitate Judaeorum, tetendit autem prophetiam suam usque ad quintum mensem captivitatis, sicut in ejus literis invenitur.* lib. 2. de doctr. Christ. c. 28. de Jeremia scribit, *quod eum in Aegypto docentem Plato audiverit*, sed postea cognoscens id esse falsum, retractavit lib. 2. retractat. c. 4 et lib. 8. de civit. Dei c. 11. scribit, *Platonem annis post Jeremiam centum esse natum.* Vera chronologiae ratio ducentos circiter annos inter Jeremiam et Platonis ortum intercessisse docet. Idem lib. 18. de civit. Dei c. 37. non multo post Esdram Platonem esse natum docet, et recte. Nam Esdram mortuum esse anno 32. Artaxerxis testatur Nauclerus volum. 1. generat. 54. Incidit is in Olympiaden 86. natus est autem Plato Apollodoro in chronicis teste olympiade 88. Quicquid sit, hoc certum est, Platonem libros Moysis et prophetarum legisse, exque illis multa in libros suos transtulisse, ut probat Eusebius lib. 11. Praeparat. Evangel. Absolvitur ipsius prophetia c. 52. quae distribui potest in *exordium*, quod explicat vocationem Jeremiae ad munus propheticum, *narrationem*, quae continet prophetiam ipsam, partim ad Judaeos, partim ad Judaeorum hostes, gentes scilic. exteras directam, *et conclusionem*, quae complectitur epitomen historiae de capta urbe et everso regno per Chaldaeos.

153. 21. *Threni* Hebraeis אֵיכָה a prima voce ini- 21. Th
tiali. Rabbini in comment. suis vocant קִינוֹת *quere-* II. 12
las. Graecis dicitur *θρῆνοι*, lamentationes a subjecta materia. R. Salomo putat, hunc esse librum, quem rex Juda ab initio legit, sed mox in ignem conjecit Jerem. 36, v. 23. verum hoc ex c. 45. refelli potest. Continet tristes ac lugubres querelas de miserrimo reipubl. Israëliticae statu, in quem post mortem regis Josiae incidit. LXX interpp. prooemii loco summam hujus libri his recensent verbis: *Et factum est, postquam in captivitatem redactus est Israel et Jerusalem deserta est, sedit propheta Jeremias flens et planxit lamentatione hac super Jerusalem et amaro animo suspirans et ejulans, dixit etc.* In textu Hebraico lamentationes hoc ordine scriptae sunt, ut primus versus incipiat ab א, secundus a ב et sic consequenter usque ad finem servata literarum alphabeti Hebraici serie. In tertio autem capite tres primi versus incipiunt singuli ab א tres sequentes a ב servato ternario numero usque ad finem alphabeti, quod mysterio non carere Hieronymus in prooem. comment. censet. Capitibus constat 5. quae distingui possunt in lamentationem et orationem.

154. 22. *Ezechiel.* יְחֶזְקֵאל *fortitudo Dei.* Theo- 22. E chiel.
doretus in comment. Ezech. 1, v. 3. notat, quod duobus donis gloriari potuerit et *sacerdotio et prophetia.* Eodem tempore prophetavit, quo Jeremias, ipse quidem in civitate Babel, Jeremias vero Hierosolymis. Auctor praefationis in Marsilii Patavini defens. de eo sic scribit: *Quatuor evangelia annis ante adventum Christi in carne circiter sexcentis Spiritu Dei revelante praevidit, prophetiam quatuor evangeliorum similitudine quatuor animalium, quorum primum hominis, secundum leonis, tertium vituli, quartum aquilae absolutissime exprimens, in quibus singulis singula de Christo sacramenta figurantur. In hominis facie nativitas ejus in carne; in leonis, rugitus praedicationis evangelicae seu resurrectionis sacramentum; in vituli, sacerdotium aeternum; in aquilae, divinitatis mysterium propagandae toto mundo ecclesiae prodendum.* Cum quo congruit illud Gregorii: *Redemtor noster, homo nascendo; vitulus moriendo; leo resurgendo; aquila ascendendo factus est.* Alii tamen aliter visionem illam propheticam explicant. Confer Justin. in quaest. et resp. ad orthod. q. 44, pag. 325. ** Mortuus est Ezechiel in Chaldaea a duce gentis suae, quem ipse de cultu idolorum reprehenderat, obtruncatus, sepultusque est in terra Spyriorum in agro Maur in monumento Sem et Arphaxad progenitorum Abrahae.** Apud Judaeos nemini vel principium Geneseos vel Canticum canticorum, vel prin-
cipium et finem Ezechielis legere permittitur, nisi II. 2
aetatem sacerdotalis ministerii, hoc est trigesimum annum impleverit, teste Hieronymo in epist. ad Paulin. et prooem. lib. 1. comment. in Ezech. Ca-

pitibus constat 48. in quibus prologum excipit ipsa prophetia partim increpatoria, partim vero consolatoria.

aniel. 155. 23. *Daniel* דָּנִיֵּאל *Dei judicium vel judicatus a Domino.* Si vera sunt, quae Rabbini de prophetia Danielis passim recensent, post Babylonicam captivitatem non sine haesitatione recepta est in canonem; postquam vero excludi non potuit, rejecta est in postremam scriptorum V. T. classem. Hebraei enim Danielem referunt inter כְּתוּבִים sive hagiographa, ac prolixe disputant, an vaticinium ejus inter immediata Spiritus sancti opera referri debeat, an communi potius et ordinario prophetiae dono adscribi, qua de re videri potest R. Samuel Valerii in prooem. comment. in Daniel, R. Joseph Albonis lib. 3. fundam. c. 10. Sed Galatinus lib 4. de arcan. c. 14. recte monet, pro propheta eum esse habendum. In c. 9, v. 23. et c. 10, v. 11. vocatur אִישׁ חֲמוּדוֹת *vir desiderabilium* sive expetibilium, ut ei haec appellatio respectu rerum, quae ipsi revelatae sunt, tribuatur; vel etiam *vir desideratissimus*, ut Deo peculiariter carus significetur. Hieronymus in Epist. ad Paulin. eum vocat totius mundi *πολυΐστορα*. Epiphanius haeres. 55. de eo memorat, quod pater ejus dictus fuerit Sabaea. ** Prima pars libri, id est ab initio usque ad illa verba capitis secundi: *Responderunt Chaldaei regi Syriace etc.* Hebraico narratur sermone. Secunda, quae inde progreditur usque ad visionem anni tertii Balthasar, id est usque ad finem septimi capituli Hebraicis quidem literis, sed lingua scripta est Syriaca, id est Chaldaica. Tertia usque ad finem 12. capitis iterum Hebraico eloquio scribitur. ** Capitibus constat 12. quorum sex priora continent historica, sex posteriora vero prophetica.

Pro-phetae minores. 156. 24. *Prophetae minores* duodecim ex eo sic dicti, quod scripta eorum sint breviora prioribus quatuor, majoribus propterea dictis. Augustinus lib. 18. de civit. Dei c. 29. in princ. *Duodecim prophetae propterea dicuntur minores, quia sermones eorum sunt breves in eorum comparatione, qui majores ideo vocantur, quia prolixa volumina*
Hoseas. *condiderunt.* Inter minores primus est Hoseas, cujus prophetia quamvis pluribus capitibus constet, quam Danielis, prolixitate tamen eidem cedit. הוֹשֵׁעַ *salvatorem* notat, ideo autem sic vocatur,
125. quia salutem domui Judae annuntiavit ac typus Christi salvatoris esse debuit. Dorotheus in Synopsi notat, eum fuisse ortum ex oppido Belomoth in tribu Isaschar. Drusius in Hoseam part. 3. legit Bethsemes, quae recensetur inter urbes illius tribus. Jos. 19, v. 22. cui suffragatur Hieronymus sic scribens: *Hoseas de tribu Isaschar fuit ortus in Bethsemes*, quae verba citantur in glossa ordinaria Jos. 1, v. 1. Parens ejus nominatur Beeri c. 1, v. 1. cujus status et conditio ignoratur. Rabbini habent regulam: *Quando in principio alicujus prophetae patris nomen exprimitur, propheta fuisse intelligitur.* Sed haec regula nondum est satis firmiter demonstrata. Prophetavit autem Hoseas ante captivitatem Babylonicam tempore regis Jeroboami sub quatuor regibus Judae Usia, Jothan, Achaz et Ezechiae, ac *συγχρόνους* habuit Jonam 2. Reg. 14, v. 26. Esaiam, Esa 1, v. 1. Amos c. 1, v. 1. et Micheam c. 1, v. 1. qui omnes regno Israëlis exitium denuntiarunt. De stylo hujus prophetae sic loquitur Hieronymus in prolog. super duod. prophetas: *Hoseas commaticus est et quasi per sententias loquitur.* Augustinus lib. 18. de civit. Dei c. 28. *Hoseas propheta quanto profundius loquitur, tanto operosius penetratur.* Capitibus constat 14. ac dividi potest in titulum et ipsam prophetiam, quae tum invectivo tum consolatorio sermone absolvitur.

157. 2. *Joël* יוֹאֵל quidam vertunt *incipiens*; qui- 2. Joël.
dam *Domini descensus.* Natus et sepultus est in agro terrae Cananaeae Bethoron, patre פְּתוּאֵל quod interpretantur *latitudo vel ostium Domini* vel *aperiens Deus*, fuitque de tribu Ruben. Quia nullam omnino facit mentionem Israëlis et decem tribuum, inde colligitur ad regnum Judae et Jerusalem pertinere, quicquid propheta loquitur. Hieronymus statuit, iisdem temporibus et regibus ipsum prophetasse, quibus Hoseas prophetavit. Quidam existimant ipsum secutum fuisse Esaiam et Hoseam de regno Judaico per Babylonios vastando vaticinantes ac post devastationem Israëlitici regni ab Hosea praedictam coepisse vaticinari de regno Judaico propediem per Babylonios vastando. Temporibus regis Ezechiae ipsum prophetasse omnes temporis circumstantiae ostendunt. Capitibus constat tribus, quae partim exhortationem ad poenitentiam, partim consolationem poenitentibus propositam continent.

158. 3. *Amos* עָמוֹס *onus*, quia est vehemens 3. Amos.
propheta, qui populo ob impietatem durum onus, h. e. gravissimas poenas denuntiat. Lutherus in praefat. German. reddit, *onustus reprehensionibus*, unde ipse statim in inscriptione dicit דִּבְרֵי עָמוֹס quasi dicat *verba gravia*, quae terra non sustinet ut per calumniam dicebat Amazia c. 7, v. 10. Hieronymus vertit *βαστάζων*. Prologus Latinus in hunc prophetam dicit, eum vocari onustum, quia *spirituali gratia plenus est.* Atqui gratia incommode vocatur onus. R. Phinees nominis rationem hanc reddit, quod *habuerit linguam oneratam* seu
impeditam. At hoc descendit ex incerta traditione. II. 126.
Oriundus fuit ex oppido Thecoa in tribu Juda, quod sex milliaribus a Bethlehem meridiem versus distat et ex pastore factus est propheta c. 1, v. 1. c. 7, v. 14. Vaticinatus est eo tempore, quo in regno Juda imperabat Usias, alias Asarias dictus, et in regno Israël rerum potiebatur Jeroboam filius Joas. Fuit ergo *σύγχρονος* Esaiae et Hoseae, posterior autem ratione temporis Jonâ. ** A Jeroboamo, quem de duobus vitulis aureis reprehenderat, clavo circa tempora confixus occubuit. ** Praecipuum prophetiae argumentum est, quod Israëlitici regni eversionem praedicit. Specialiter enim huic regno Israëlis seu decem tribubus prophetavit, ut apparet ex c. 1, v. 1. c. 3, v. 1. c. 4, v. 1. c. 5, v. 1. de

regno Judae paucissima et *ὡς ἐν παρόδῳ* profert c. 2, v. 4. c. 6, v. 1. Capitibus in universum constat novem, quae distribui possunt in duas partes. Prior est generalis inscriptio c. 1, v. 1. posterior prophetia ipsa, quae continet tum comminationes legales, directas partim ad hostes populi Dei c. 1 et 2. ad v. 4. partim ad Judaeos c. 2, v. 4 et 5. partim ad Israëlitas a c. 2, v. 6. usque ad c. 9, v. 11. tum consolationes evangelicas a v. 11. c. 9. usque ad libri finem.

4. Obadias. 159. 4. *Obadias.* עֲבַדְיָה *servus Dei* vel *opus Dei* a radice עבד et יה quod est contractum ex יהוה. Ex qua tribu hic propheta oriundus fuerit, aut quo tempore prophetaverit, non satis liquido constat. Quidam probabiliter statuunt, quod vixerit circa initium captivitatis Babylonicae et Judaeis non ita pridem in Babylonem adductis concionatus fuerit. Alius fuit ab Obadia, cujus mentio fit 1. Reg. 18, v. 3. quia temporis ratione eodem est posterior, ac ferme *σύγχρονος* Jeremiae. ** Antequam prophetare coepisset, semicenturionis seu quinquagenarii dignitatem gessit apud Ahasiam regem Israël, a quo cum post duos quinquagenarios caelesti igne absumtos missus esset ad comprehendendum Eliam prophetam, deserto rege ipsi adhaesit et discipulus ejus factus est. Quidam ex Rabbinis statu-
II. 127. unt eum fuisse proselytum ex Idumaea, eo quod libellus prophetiae ipsius contra Idumaeos, id est, Chaldaeos ac gentes, quae afflixerunt Israël, potissimum sit conscriptus. ** Capite absolvitur uno, cujus duae sunt partes, prior *legalis*, in qua Idumaeis populi Judaici cladi insultantibus finalem interitum praedicit, eorumque delicta exitii illius caussas redarguit. Posterior *evangelica*, in qua de spirituali liberatione verorum Israëlitarum per Christum praestanda vaticinatur. Integra quaedam dicta contra Idumaeos cum Jeremia c. 49. et Ezechiele c. 25. habet communia.

5. Jonas. 160. 5. *Jonas.* יוֹנָה *columba*, cujus appellationis ratio non satis perspecta. Fuit natione Judaeus, oriundus ex Gath-chepher, quae est civitas in tribu Sebulon Jos. 19, v. 13. ** Epiph. tradit, eum natum in Gath seu in Chavathamaum in tribu Dan, haud longe ab Azoto urbe Palaestinorum mari vicina, fuisseque filium viduae Sareptanae, quem Elias propheta in Sarepta Sidoniae mortuum suscitavit, matre postea dicente ad eum, *Nunc cognovi, quia vir Dei es tu et veritas in ore tuo etc.* et ob hanc causam puerum vocatum filium Amithai, id est, veritatis, eo quod verum dicente Elia propheta iterum in hanc lucem editus sit. ** Patre natus Amithai c. 1, v. 1., prophetavit tempore Jeroboami filii Joas regis Israelis in Assyria et Babylonia Phul Belocho, ut colligitur ex 2. Reg. 14, v. 25. ubi prophetia ipsius adducitur. Ablegatus fuit a Deo in Niniven Assyriacae monarchiae metropolin Genes. 10, v. 11. quam vocationem cum initio recusaret, praesentissimo implicitus est periculo, ex quo divinitus liberatus partes sibi commissae legationis fideliter obiit, et per poenitentiae praedicationem Ninivitas ab imminente exitio ipsis praedicto incolumes praestitit. Capitibus constat quatuor, cujus partes sunt duae: 1. Historia Jonae tergiversantis et divinam vocationem recusantis, qui ob hanc recusationem divinitus est punitus c. 1. sed postea per miraculum liberatus c. 2. 2. Historia Jonae iteratam vocationem acceptantis, qui per exitii imminentis praedictionem Ninivitas ad poenitentiam perduxit c. 3. quod ipsum aegre ferens divino oraculo est repressus c. 4. Hieronymus valde miratur, LXX interpp. Jon. 3, v. 4. etc. *quadraginta* vertisse *tribus diebus*, cum in Hebraeo nec syllabarum, nec accentuum, nec verbi ulla sit communitas, in quibus angustiis explicandis Augustinus lib. 18. de civit. Dei c. 44. vehementer laborat, nec se satis extricare valet. Sed simplicissime respondetur, Graecam versionem hic esse corruptam, cum quaedam exemplaria habeant *τεσσαράκοντα*.

161. 6. *Micheas.* מִיכָה *humiliatus.* Fuit oriundus 6.
ex civitate Maresa in tribu Juda Jos. 15, v. 44. Prophetavit temporibus Joatham, Achaz et Ezechias regum Judae, ut constat ex inscriptione c. 1, v. 1. ac fuit fere *σύγχρονος* Esaiae, cum quo in multis con- II
venit. Alius ergo fuit a Micha, qui impio regi Achab interitum praedixit 1. Reg. 22, v. 8. 2. Paralip. 18, v. 7. eo enim temporis ratione longe est posterior. Capitibus constat septem, quae continent tum *legales conciones*, in quibus utrique regno et Judae et Israël praedicitur eversio propter idololatriam ac impietatem; tum *evangelicas consolationes* de adventu Messiae et spirituali liberatione per ipsum praestanda, cujus typus fuit corporalis liberatio ex Babylonica captivitate. Prae omnibus prophetis hoc singulare obtinet, quod locum Dominicae nativitatis determinat c. 5, v. 2.

162. 7. *Nahum* נַחוּם *concionator* sive doctor 7.
poenitentiae vel consolator. Quo tempore vixerit et prophetaverit, non satis exacte constat. Ex circumstantiis probabiliter colligitur, quod vixerit ante Babylonicam captivitatem circa finem regni Hiskiae ac fuerit *σύγχρονος* Micheae 90 annis Jona posterior. Patria ejus fuit Elcos urbs ignota c. 1, v. 1. Quidam statuunt, Elcos fuisse pagum in tribu Simeon. Denuntiat Assyriis populum Domini affligituris, cumprimis vero urbi Ninive Assyriaci regni metropoli interitum. Quamvis enim Ninivitae temporibus Jonae egerant poenitentiam, per quam effugerunt poenam divinitus ipsis denuntiatam, postea tamen ad pristinam impietatem redierunt, in omni scelerum genere sese gnaviter exercuerunt, Deum ignominia affecerunt ac populum ejus graviter afflixerunt, unde in poenas dudum promeritas tandem inciderunt. Capitibus constat tribus, quae continent tum interitus Assyriorum praedictionem c. 1. tum causarum illius explicationem c. 2. et 3.

163. 8. *Habacuc* חֲבַקּוּק *amplexator* seu *consola-* 8. H
tor aut luctator. Quo tempore et loco vixerit, non cuc.
exprimitur. Ex circumstantiis probabiliter colligitur, quod vixerit circa tempora Jeremiae vel paulo ante, quia vaticinatur de Babyloniis, quod regnum Judae vastaturi erant. In additamentis Danielis apocry-

phis de ipso commemoratur, quod cibum in fovea leonum prophetae Danieli attulerit. Capitibus constat tribus, quae continent 1. querelam de gravissimis Judaici populi peccatis. 2. praedictionem de secuturis poenis per Chaldaeos irrogandis 3. conso-
10. lationem de futura liberatione 4. exhortationem ad patientiam et preces, quarum formulam praescribit.

ho- 164. 9. *Sophonias.* צְפַנְיָה *secretarius Domini* vel *speculator Domini.* Fuit filius Chusi, abnepos Ezechiae. Prophetavit temporibus Josiae regis Juda ac fuit σύγχρονος Jeremiae, teste Augustino lib. 18. de civit. Dei c. 33. Ludovicus Vives in comm. illius loci de eo scribit: *Hunc Hebraei prophetam et prophetarum filium, nepotem et abnepotem fuisse tradunt. Pater enim fuit Chusi, avus Godolias, proavus Amarias, atavus Ezechias, prophetae omnes, nam ajunt omnes majores, quos in titulo nominat aliquis, etiam prophetas fuisse.* Sed haec regula Rabbinorum est incerta. Vaticinatur Sophonias praecipue de regni Judae eversione. Capitibus constat tribus, quorum primum est comminatorium continens praedictionem de visitatione per Chaldaeos; secundum exhortatorium ad poenitentiam; tertium mixtum ex comminatione et consolatione continens praedictionem de vocatione gentium et ecclesiae dilatatione temporibus Messiae expectanda.

165. 10. *Haggaeus.* חַגַּי *festivus*, aut *festum celebrans vel diligens.* Prophetare coepit post Babylonicam captivitatem anno secundo Darii Persarum regis, ut constat ex Esdr. 5, v. 1. et Hagg. 1, v. 1. quem Darium fuisse Hystaspis filium praestantissimi chronologi statuunt. Per antecessorem hujus Darii regem Cambysen (quem Esdras vocat Ahasveros et Arthasasta) reparatio templi erat impedita, sed hic Darius Judaeis denuo potestatem dedit templum reaedificandi, in quo opere cum Judaei essent remissi ac desides, et de privatis aedibus magis quam de templo restaurando soliciti, excitavit DEUS hunc prophetam Haggaeum et post duos menses ejus collegam Zachariam, qui hanc populi oscitantiam redarguerent ac de praestantia secundi templi per adventum Messiae ipsi concilianda vaticinarentur. Capitibus constat duobus, quorum prius est exhortatorium ad templi structuram pertexendam, posterius consolatorium de templi hujus usque ad Messiae adventum conservatione.

166. 11. *Zacharias.* זְכַרְיָה *memoria Domini, memor Domini.* **Visiones ejus a Danielis visionibus non multum sunt absimiles.** Fuit filius Barachiae, nepos Iddonis. Quidam putant, hunc esse eum, de quo Christus dicit Matth. 23, v. 34. quod *Judaei eum*
10. *interfecerint inter templum et altare*, cum nomina congruant. Sed rectius statuitur, Christum loqui de Zacharia filio Jojadae, quem Scriptura dicit a Judaeis lapidatum in atrio templi, hoc est, inter templum et altare holocaustorum 2. Paral. 24, v. 21. fuit enim hic Jojadas etiam dictus Barachias. Prophetavit hic noster Zacharias itidem post captivitatem Babylonicam, ac datus est Haggaeo collega, postquam is per duos menses jam docuisset. Capitibus constat 14. in quibus continetur: 1. exhortatio ad populum ex captivitate Babylonica, ut seriam agat poenitentiam c. 1. usque ad v. 7. 2. Commemoratio quarundam visionum, per quas tum de acceptis tum de exspectandis adhuc beneficiis admonentur usque ad c. 7. 3. Informatio de vero jejunio et vero Dei cultu usque ad c. 8. 4. Vaticinatio de exstirpatione hostium populi Israëlitici, de adventu Christi et ipsius beneficiis erga ecclesiam, usque ad finem libri.

167. 12. *Malachias.* מַלְאָכִי *nuntius sive angelus.* Rabbini putant hunc Malachiam esse Esdram, 12. Malachias.
cujus liber canonicus exstat, quod colligunt ex eo, quia eadem peccata arguit, quae ab Esdra fuere reprehensa. Augustinus lib. 20. de civit. Dei c. 25. *Propheta Malachiel sive MALACHIAS, qui et Angelus dictus est, qui etiam Esdras sacerdos, cujus alia in canonem recepta sunt, ab aliquibus creditur, nam de illo hanc esse Hebraeorum opinionem dicit Hieronymus.* Sed hoc argumentum non est satis firmum. Quidam putant Malachiae nomen non esse proprium sed appellativum omnibus prophetis commune, ac per illud hic intelligi Haggaeum, qui et ipse vocatur angelus Domini Hagg. 1, vers. 13. sed hoc est aeque incertum ac prius, quod fuerit Esdras. **A quibusdam putatur fuisse Angelus, qui de caelo veniens assumserit corpus, ut Israëli, quae a DEO mandata fuerant, vaticinaretur, quam opinionem Hieronymus Origeni tribuit. Epiphanius vero scribit eum natum esse in oppido Sopha, in tribu Zabulon, sortitumque fuisse nomen *Angeli*, quia esset forma praestanti et moribus inculpatissimis praeditus.** Hic Malachias fuit ultimus propheta V. T. quem in N. T. ordine excepit Johannes Baptista Messiae praecursor, de quo hic noster vaticinatur c. 3, v. 1. c. 4, v. 5. Augustinus lib. 17. de II. 131.
civit. Dei c. 24. *Toto illo tempore, ex quo Judaei redierunt de Babylonia post Malachiam, Haggaeum et Zachariam, qui tunc prophetarunt et Esdram, non habuerunt prophetas usque ad salvatoris adventum.* Capitibus constat 4 quae distribui possunt in duas partes, quarum prior est objurgatoria, in qua et sacerdotes et populus taxantur, tum ob negligentiam et fraudes in cultu divino et avaritiam in sacrificiis, tum ob violationem legum conjugalium et blasphemias c. 1. et 2., posterior consolatoria, in qua tum Messiae, tum ejus prodromi Johannis Baptistae adventus praedicitur c. 3 et 4.

168. Atque hi sunt *duodecim minores*, quos ita vocant, *prophetae*; quorum vaticinia Hebraei uno libro complectuntur, quem vocant תְּרֵי עֲשַׂר vel תְּרֵיסַר quasi dicat *liber duorum ac decem.* Chaldaeis enim תְּרֵי idem valet, quod apud Hebraeos שְׁנֵי duo et עֲשַׂר respondet Hebraeo עֶשֶׂר decem. Graeci appellant βίβλον δώδεκα προφητῶν. Praeter hanc distributionem, qua prophetae in minores et majores distinguuntur, occurrit etiam illa, qua in universum omnes distinguuntur in tres classes: Ad primam pertinent illi, qui prophetarunt *ante captivitatem Babylonicam*, qui sunt: Esaias, Jeremias,

Hoseas, Joel, Amos, Obadias, Jonas, Micheas, Nahum, Habacuc et Sophonias. Ad secundam pertinent, qui prophetarunt *in ipsa captivitate*, qui sunt: Ezechiel et Daniel. Ad tertiam referendi sunt, qui prophetarunt *post captivitatem* videlicet Haggaeus Zacharias et Malachias. Andreas Osiander lib. 1. annotat. in Jerem. c. 11. tria prophetarum genera olim fuisse asserit. Primum eorum, qui quandocunque res postulabat, oracula, visiones aut fatidica somnia impetrabant, qualis fuit Moyses, Samuel et alii, quos prisca aetas *videntes*, vulgus autem Judaeorum *prophetas priores* vocare solent. Alterum genus fuit eorum, qui cum oracula, visiones aut somnia fatidica pro suo arbitrio nunquam dicere possent, tamen quoties Deo visum esset, per eos populum docere, aut admonere, aut objurgare, divinitus inspirati prophetabant. Atque hos Judaei vulgo *posteriores* vocant eo, quod maxima pars eorum fere post Salomonem sub idololatris regibus fuerit, ut Esaias, Jeremias, Ezechiel, et duodecim, quos vocant minores, cum melius illud genus circa Davidis tempora fere desierit. Tertium genus eorum, qui quamvis oracula, visiones et somnia fatidica a Deo nunquam obtineant, tamen a superioris generis prophetis tanquam a praeceptoribus eruditi et sancti Spiritus interna unctione edocti literas propheticas recte intelligunt, aliisque eas enarrare et ex eisdem petentibus recta consilia dare et quae recta ratiocinatione ex eorundem dictis necessario consequuntur, perspicere valent. Hos prisca aetas *filios prophetarum*, Paulus autem Corinthiis scribens simpliciter eos *prophetas* appellat.

169. Prophetarum specifice sic vocatorum munus erat. 1. Futura longe ante quam fierent, nosse et praedicere, Deut. 18, v. 22. Hinc Justinus in Tryphon. p. 175. Prophetas dicit esse *homines beatos, justos, Dei amantes, Deoque ipsi caros, divini spiritus afflatu loquentes et futura vaticinantes, quae impleri oporteat.* 2. Dei voluntatem hominibus
II. 132. patefacere. Mittebantur enim prophetae, docente Lactantio lib. 1. Instit. c. 4. *ut essent majestatis ejus praecones et pravitatis humanae correctores.* Inde August. quaest. 17. in Exod. prophetam vocat *enuntiatorem verborum Dei.* 3. Arcana interpretari, quae alias nemo facile intelligeret. Sic prophetarum officio fungebantur Joseph apud Pharaonem Genes. 41. et Daniel apud Nebucadnezarem Dan. 2. 4. in rebus occultis, dubiis et perplexis populo consulere 1. Sam. 9, v. 19. c. 25, v. 6. 5. Ubique videre, ne ecclesia et respublica aliquid detrimenti capiat. Ideo enim vocabantur olim *videntes*, non solum quia videbant, quae essent eventura, ac quia ea, quae prophetabant, tam certa erant, ac si coram ea vidissent, quas causas hujus appellationis reddit Chrysostomus tom. 1. col. 718., sed etiam quia velut in specula constituti vigilare debebant ac videre, quid e re ecclesiae ac politiae esset futurum Ezech. 3, v. 2. 6. Praecipuum ac potissimum eorum officium erat, *omnia de Christo prophetare, quae et impleta credimus*, *et impleri cernimus et implenda confidimus*, ut loquitur Augustinus lib. 7. de civit. Dei c. 32. Omnia enim, quae in illorum libris continentur, vel de Christo, vel propter Christum dicta sunt ait idem lib. 12. contra Faustum c. 7. quod probatur ab eo per totum librum 18. de civit. Dei, uti etiam a Justino in dial. cum Tryphon., Tertulliano lib. 9. contra Judaeos, Cypriano lib. contra Judaeos, Chrysostomo homil. 4. adv. Jud. Nicetam lib. 3. Thesauri c. 1., Lyrano lib. contra Judaic. perfidiam etc.

170. Quaecunque igitur in prophetarum tam majorum quam minorum scriptis occurrunt, distingui possunt in duo generalia capita, videl. quod quaedam sint *historica*, quaedam *dogmatica.* Dogmatica sunt vel *legalia* vel *evangelica.* Legalia continent exhortationes cum annexis promissionibus vel dehortationes cum annexis comminationibus, quarum quaedam concernunt populum Dei in regno Israel et Juda, quaedam vero hostes populi Dei, videlicet Babylonios, Assyrios, Idumaeos, Moabitas etc. Ad evangelica pertinent vaticinia de Christo, cujus nativitatem, doctrinam, miracula, passionem, mortem, resurrectionem, ascensionem etc. verbis claris et perspicuis praenuntiant.

171. Quamvis vero propheticorum scriptorum canonica auctoritas a quibusdam haereticis olim in dubium fuerit revocata. (Theodorus Mopsuestiae episcopus dicebat, *prophetas nihil de Christo unquam fuisse vaticinatos*, ut colligitur ex fragmentis commentariorum ejus, quae in V. Synodo collat. 4. recitantur. Apelles prophetas, quia specie tenus contraria proposuisse viderentur, contrario Spiritu inspiratos multa praedixisse incerta dicebat, teste Eusebio lib. 5. Hist. eccles. c. 13. Ebionaei prophetas non admittebant excepto Moyse, in quo pro libitu quaedam recipiebant, quaedam rejiciebant. Quibus perquam affines sunt Photiniani propheticorum scriptorum auctoritatem oblique convellentes) tamen consentienti ecclesiae tum Israëliticae tum Christianae suffragio hi libri prophetici in canonem sunt recepti, ac Christus et apostoli in N. T. perspicue illud ipsum confirmant. Prodest igitur diligenter observare, quae dicta ab evangelistis et apostolis, atque ab ipso Christo ex propheticis scriptis in N. T. citentur, quia allegationes istae de divina et canonica horum scriptorum auctoritate evidens testimonium ferunt.

172. Ejusdem farinae vel potius furfuris cum illis propheticorum scriptorum hostibus sunt, qui omnes V. T. libros tanquam a malo quodam deo dictatos olim respuebant, quales fuere Simoniani, Basilidiani, Marcionitae apud Irenaeum lib. 1, c. 20, 22 et 29. Manichaei apud Epiphan. haeres. 66. Augustinum lib. de utilit. credendi contra Manich. c. 2 et Eusebium lib. 5. Hist. eccles. c. ult. Bogomiles apud Euthymium Panopl. part. 2, tit. 23, c. 1. Albigensibus eundem errorem tribuit Antoninus part. 4, tit. 2, c. 7. sed facit illis injuriam. Superiore seculo Anabaptistae in colloquio Franckenthalensi V. T. libros non aliter in disputationem fidei admittendos censuerunt, quam quatenus cum N. T. concordant.

Eorum vestigiis insistunt Photiniani, V. T. libris itidem parum tribuentes. Socinus de auctorit. script. p. 16. *Certum est, non posse quenquam ulla ratione aut pacto recipere Christianam religionem, nisi simul confiteatur, in ejus patefactione agnitum fuisse, vaticinationum de Christo et rebus ad ipsum atque ob id ad Christianam religionem pertinentibus saltem aliqua ex parte aliam esse sententiam ab ea quae videatur, eamque ejusmodi, ut sine patefactione ista de ea ne suspicari quidem quisquam posset.* Sommerus in refut. Carol. p. 54. talem proponit canonem: *Quicquid ex V. T. ad N. transfertur, iisdem illud verbis quidem effertur, in rebus autem non nisi similitudinem, eamque saepe exiguam habet.* pag. 55. *Etiamsi David aliquid de Christo et rebus spiritualibus N. T. scripsit, non tamen id ipsum intellexit.* Theophil. Nicol. adversus Miedzibozium p. 68. *Recipitur quidem hoc testimonium prophetae, sed plus valuisset, si apostolus dixisset.* Ostorodus in instit. Germ. part. 3. c. 28. p. 187. V. T. vocat *imperfectum, Novum autem perfectum, adeoque huic illud cedere concludit.* Quoad umbras, ceremonias, sacrificia ac leges forenses illud est verissimum, sed lex moralis et doctrina de Messia utrobique est eadem, gradus sunt claritatis, non autem auctoritatis in utroque Testamento. Schmaltzius in refut. Smiglec. p. 79. *Parum curandum est, quid dicat de cultu Dei propheta veteris foederis.* Idem contra Frantzium: *Quid mirum, si is, qui Christianam religionem tractat, potissimum urgeat locos novi foederis, cum certum sit, ex his potissimum et principaliter istam demonstrandam esse, et quicquid ex V. T. ad eandem affertur,*
124 *id non tam ad confirmandam eam vel fidem ei faciendam quam illustrandam et commendandam faciat?*

173. Opponimus autem huic errori ejusmodi argumentum. Quaecunque Scriptura 1. est θεόπνευστος. 2. quam Christus scrutari jubet. 3. ad quam Christus et apostoli provocant et suam doctrinam ex ea confirmant. 4. quaeque fundamentum ecclesiae continet, ea est canonica et parem cum libris N. T. auctoritatem obtinet. Atqui Scriptura sacra V. T. est 1. θεόπνευστος. 2. Tim. 3, v. 16. ubi de libris etiam V. T. sermonem esse colligitur, tum ex nota universali πᾶσα γραφή scilicet sacra ex v. 15. tum ex circumstantia temporis, quia tempore infantiae Timothei de N. T. parum vel nihil literis fuit commendatum. 2. Christus eam nos scutari jubet Joh. 5, v. 39. addito hoc insigni elogio, quod testimonium de se perhibeat, et quod vitam aeternam in ea possimus invenire Luc. 16, v. 29. Moysen et prophetas audire jubet ac cruciatus gehennae evitare posse asseritur, si ipsos diligenter audiamus et doctrinam ipsorum amplectamur. 3. ad eandem Christus et apostoli provocant, suaque omnia ex illis probant Luc. 24, v. 27. Rom. 3, v. 21. Actor. 10, v. 43. c. 26, v. 20. etc. 4. eadem continet fundamentum ecclesiae Ephes. 2, v. 20. *Exstructi estis super fundamentum prophetarum et apostolorum* Socinus quidem in tract. de loco Matth. 16. p. 68. per prophetas in hoc dicto apostolico intelligendos esse dicit illos N. T. prophetas, quorum mentio fit Ephes. 4, v. 11. 1. Cor. 12, v. 28. *Qui occultiora quaedam ad Christianam religionem pertinentia aperiebant, unde fides audientium confirmari et augeri poterat, quibus nomen fundamenti non aliter accommodetur, quam quod fuerint ex primis, qui Christianam religionem annuntiarunt et confirmarunt.* At loquitur hic apostolus de universalis ecclesiae fundamento tam in V. quam in N. T, cui et Judaeorum et gentilium fides innitatur, ut colligitur ex antecedentibus et consequentibus. Fundamentum illud statuit prophetas et apostolos respectu scilicet doctrinae, sicut etiam Apocal. 21, v. 14. murus civitatis sanctae dicitur habere *fundamenta duodecim et in illis nomina duodecim apostolorum agni.* Quare cum doctrina prophetica cum apostolica exacte congruat Act. 26, v. 22. Rom. 3, v. 21. ideo in hoc ecclesiae fundamento describendo prophetae apostolis conjunguntur. Quid? quod Socinus lib. de auctor. Script. p. 5. Vetus Testamentum a Novo aperte confirmari scribit, quomodo ergo non erit ejusdem eum eo auctoritatis?

CAPUT VIII.

DE APOCRYPHIS V. T. LIBRIS IN SPECIE.

174. Diximus superius §. 67. *Apocryphorum* V. T. librorum duplicem posse statui classem: *Prior* continet eos, qui ipsorum Pontificiorum saniorum confessione sunt apocryphi, utut in codice biblico Graeco vel Latino contineantur. *Posterior* continet libros eos, qui a Pontificiis habentur pro canonicis, cum tamen revera sint apocryphi. Ad priorem classem pertinet. 1. *Tertius et quartus Esdrae.* Non desunt sane, qui et hos libros volunt esse canonicos. Genebrardus lib. 2. chronolog ann. mundi 3638. in posteriorem Hebraeorum canonem eos collocat. *Tertius*, inquit, *et quartus Esdrae non sunt de priore canone Hebraeorum, quia nondum erant editi, quando canon iste sancitus est. At non desunt esse sacri et canonici, quoniam haec synodus non obligat consecutos auctores sacros, neque Spiritus afflatum exstinguebat vel contrahebat, propter quos editus est alter canon.* Pistorius in prima motiva, quare Marchio Badensis ad Papatum defecerit, magna audacia B. Lutherum accusat, quod duos posteriores Esdrae libros e bibliis evulserit, sic enim scribit p. 34. *Duo posteriores libri Esdrae nihil ei plus valent, quam fabulae Aesopi vel etiam vilioris notae libri, ita ut autumet se illos merito ex suis bibliis exturbare et nec versione dignari,* (At non solum Hieronymus ** cujus haec ad Domin. et Rog. tom. 3. p. 21. *Nec apocryphorum tertii et quarti (Esdrae) libri somniis delectetur* (quisquam) *quia et apud Hebraeos*

Apocryphi prioris classis:

1. Tertius et quartus Esdrae.

II. 185.

*Esdrae Nehemiaeque sermones in unum volumen coarctantur et quae non habentur apud illos, nec de 24 senibus sunt procul abjicienda.*** sed ipse etiam Bellarm. lib. 1. de verbo Dei c. 20. *Fabulas Judaicas*, quae non sunt praestantiores Aesopicis fabellis, *in illis contineri* agnoscit. Miratur quidem Bellarminus quid Genebrardo, cui hac in parte Pistorius suffragatur, in mentem venerit, ut hosce libros in canonem reciperet, sed noverit, Genebrardum aeque solidis argumentis confirmare hos libros esse canonicos ac Bellarminus reliquos controversos tales esse probat. Nam tertius liber Esdrae citatur ab Origene, Cypriano, Athanasio, Clemente Alexandrino, Augustino, auctore imperfecti operis etc. Quartus citatur ab Ambrosio, Irenaeo, Clemente Alexandrino, Tertulliano, Basilio, Chrysostomo etc. Bibliander in tract. de fatis Monarch. Rom. fol. 4. et seqq. quartum librum Esdrae itidem pro canonico habet. Scalig. exercit. 308. *Arcana multo plura continentur in libris Esdrae atque potiora quam quavis enarratione. Eorum admirabile ac divinum compendium apud me est, Syra conscriptum lingua.* Societas Rosicrucia ex quarto libro Esdrae multa adducit. Sed apocryphos eos esse, facili negotio demonstari potest: 1. Nec Hebraice nec Graece scripti exstant, prophetici igitur esse nequeunt, cum non habeantur scripti lingua prophetica. Sane quartus liber redolet phrasin Hebraicam, sed si canonicus esset, divina providentia nunquam permisisset originalem ejus textum interire. Quidam dicunt, exemplar ejus Chaldaicum Venetiis adhuc exstare. Sed hoc incertum est et potest esse ejusmodi exemplar, quale est Hebraicum Tobiae a Munstero confectum. Merito igitur contra horum librorum auctoritatem Hieronymus hoc urget praefat. in Esdram, *quod non solum apud Hebraeos non habeantur, sed ne quidem apud Septuaginta.* Sunt qui existimant, librum hunc tempore N. T. post Apocalypsin Johanneam esse scriptum, et sub Esdrae nomine editum a quodam converso Judaeo, qui de statu ecclesiae N. T. loquitur juxta statum veteris ecclesiae. Post tempora Malachiae, qui fuit ultimus V. T. propheta, eum scriptum esse, apparet ex c. 1, v. 40. 2. Continent fabulas Judaicas ac vana somnia propinant. Hieronymus d. l. 3. Contradicunt aliis libris biblicis. Videat quis, num possint conciliari ea, quae lib. 3, c. 4. dicuntur de aedificatione templi cum prophetia Haggaei, et quae de aedificatione Hierosolymorum dicuntur cum vera historia Esth. 10. Conferat etiam, quae lib. 4, c. 10, v. 22. leguntur, cum iis, quae 2. Maccab. 2, v. 4. commemorantur. 4. Destituuntur ecclesiae tam Israëliticae quam Christianae consentiente suffragio.
II. 136. 5. Ab ipsis sanioribus Pontificiis a canone removentur. ** Sixtus Senensis lib. biblioth. sub titulo Esdrae duo. *Quem nos tertium Esdrae librum inscribimus et inter apocrypha scripta rejicimus, illum Graeci patres in sacro canone collocant, et primum in ordine librorum Esdrae statuunt, quod ea quae in eo narrantur, gesta sint ante ea, quae Esdrae et Nehemiae libris continentur. Qui vero apud nos primus et secundus sunt, illi utrumque sub secundo volumine Esdrae comprehendunt, quapropter apud eos primi Esdrae initium sic habet: καὶ ἤγαγεν Ἰωσίας τὸ πάσχα. Secundus vero sic incipit, καὶ ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει.*** Gelasius in concilio Romano 70 episcoporum, unum tantum Esdrae librum ponit in canone, quo uno sine dubio nostros duos intelligit, qui ut Hieron. testatur, praefatione in Esdram, *uno volumine continentur.* Itaque disertis verbis Gelasius priorem illum, qui est apud Graecos, sive tertium et quartum apud Latinos rejecit. Lyra manifeste eos excludit. Strabo et Hugo cardinalis indignos censuerunt quos glossis suis exponerent. Ludovic. Vives in lib. 18. de civ. Dei c. 36. *Tertius et quartus Esdrae inter apocrypha rejiciuntur, quae Hieronymus vocat somnia.* Idem statuunt Vatablus, patres concilii Tridentini sess. 40., Bellarmin. lib. 1. de verbo Dei c. 20. et lib. 2. c. 1., Gregor. de Valent. de eccles. pag. 335. etc. Sane quidam veterum ecclesiae Christianae doctorum, ut et Josephus ex his libris quaedam adducunt, sed hoc nondum est sufficiens canonicae auctoritatis stabilimentum, ut suo loco videbimus. Ex quarto libro Esdrae c. 1, v. 30. adducit Christus comparationem Matth. 23, v. 37. *Volui vos congregare, ut gallina congregat pullos suos sub alis*, sed nec haec allegatio evidens est canonicae auctoritatis argumentum, ut infra monebimus.

175. 2. *Tertius et quartus Maccabaeorum.* Fran- 2.
ciscus Turrianus lib. 1. de can. apost. c. 11. vehe- et M
menter suadet recipiendum esse in canonem tertium ba
Maccabaeorum, cum can. 84. apostol. tres Maccabaeorum inter canonicos computentur. Sed canones illos apostolicos esse apocryphos probat *1. Styli ratio.* Ministri ecclesiarum vocantur in illis *clerici*, cum apostoli in genuinis suis scriptis hanc vocem nunquam tribuant solis ecclesiae ministris, sed totum populum Christianorum vocent clerum 1. Petr. 5, v. 3. *2. Temporis collatio.* Multa arguunt hos canones post apostolorum tempora fuisse conscriptos, tum imprimis illud, quod de oblatione super altari, can. 3. de distinctis gradibus et ordinationibus episcoporum et presbyterorum, de paschate celebrando ante aequinoctium vernum, de vasis aureis et argenteis sanctificatis, de episcopis paroecian relinquentibus, cujus vocis nondum in ecclesia apostolica fuit usus, de iis, qui se ipsos castrant, cum huic canoni Origenes longe post apostolorum tempora occasionem dederit, de cantoribus et lectoribus, qui nondum erant instituti, de episcopis per favorem secularium potestatum ecclesias obtinentibus, quo tempore potestates seculares omnes erant Christianis infestae et similibus in eis continetur. *3. Saniorum Pontificiorum confessio.* c. Sancta Romana dist. 15. *Liber canonum apostolicorum apocryphus.* dist. 16. iidem auctoritate Isidori rejiciuntur: *Canones qui dicuntur apostolorum, sive quia eosdem nec sedes apostolica recepit, nec sancti patres illis assensum praebuerunt pro eo, quod ab haereticis sub nomine apostolorum compositi dignoscuntur, quamvis in eis*

utilia inveniantur, tamen ab auctoritate canonica atque apostolica eorum gesta constat esse remota atque inter apocrypha reputata. Possevinus apparatu sacro tit. Clemens: *Neque vero hoc loco tanti facienda est canonum apostolicorum defensio a nostro Fran-*
127. *cisco Turriano magni zeli et eruditionis viro susceptae, ut memoratas tantorum patrum auctoritates non opponamus. Is enim non probat singulos canones esse legitimos, sed in genere aliquos esse canones apostolorum.* Baronius, quamvis canonum illorum auctoritatem statuminare nitatur, ipse tamen tandem nutat, ut apparet ex tom. 2. annal. anni 102. sect. 11. et tom. 8. ad annum 692. sect. 47. quinimo diserte anno Christi 58. sect. 23. oblata occasione ex can. apostol. 5. quo damnatur presbyter aut diaconus, qui suam uxorem ejicit praetextu religionis, canones illos repudiat, dicens: *non esse, quod de canone apostolorum quis moveat quaestionem, nam apocryphorum non esse tantam auctoritatem, ut quae sunt certa, rata et firma, convellant.* Is tamen canon 5. habetur inter 50. quos antiquitati fuisse notos ante dixerat, quem cum rejicit, omnia expungit, quae Turrianus pro illorum auctoritate dixerat. ** Jodoc. Clichtovaeus in comment. super lib. 4. Damasc. c. 18. *Canones regulasque apostolorum ad ecclesiae institutiones traditas in sui exordio habuit ecclesia per Clementem collectas etc. nunc tamen temporum injuria et malignitate illis caremus.* ** Bellarminus lib. 1. de verbo Dei c. 20. §. Quod ad priorem etc. *Probabile videtur, canonem illum non esse Clementis. Nam Zepherinus Papa XV. a Petro in Epist. 1. tradit, solum 70 fuisse canones apostolorum, vel ut alii codd. habent 60. Humbertus autem in libro contra Nicetam non agnoscit nisi 50, at iste est octagesimus quartus. Et certe melius noverat Zepherinus, quot essent apostolorum canones, quam ulli posteriorum, quocirca non sine causa Gelasius* dist. 15. c. Sancta Romana, *posuit inter apocrypha canones apostolorum, quod propter aliquos vel corruptos, vel additos ab haereticis fecisse videtur etc. Deinde in isto canone 84. numerantur libri canonici, et omittuntur quidam, qui certissime sunt canonici, ut libri Esdrae, Tobiae, Judith, Sapientia, Ecclesiasticus, Apocalypsis, quae res non minimi momenti esse videtur. Nam ecclesia, quae post apostolos fuit, non aliunde didicit, qui libri sint canonici et qui non sint, quam ex traditione apostolorum. Praeterea in isto eodem canone 84. numerantur inter sacros libros non solum tertius Maccabaeorum, sed etiam epistolae duae Clementis et constitutiones apostolicae ejusdem Clementis, quos tamen libros ecclesia nunquam pro sacris agnovit etc.* Vide plura de canonibus apostolorum centur. Magdeb. 1. lib. 2, c. 7. et apud Rivetum in Critico sacro p. 107. Ergo ex canonibus apostolorum neutiquam poterit canonica auctoritas tertii Maccabaeorum libri demonstrari, quem uti et quartum esse apocryphos probatur. 1. Quia non sunt scripti a propheta, nec lingua prophetica. 2. Destituuntur ecclesiae testimonio. Athanasius in Synopsi mentionem facit quarti Maccabaeorum, sed constituit eum extra canonem.

176. 3. *Oratio Manassis.* Eam esse extra cano- **3. Oratio Manassis.**
nem in propatulo est. 1. Quia non habetur nec in Hebraeo textu, nec in Graecis bibliis. 2. Destituitur ecclesiae testimonio. 3. Repudiatur ab ipsis Pontificiis. Bellarmin. lib. 1. de verbo Dei c. 20. §. **II. 126.**
Enumerantur: *Orationem regis Manasse ideo apocrypham, aut non certo canonicam dicere posse videmur, quia non est pars alicujus libri sacri, nec ponitur nominatim in canone ab aliquo concilio vel pontifice vel patre, nec habetur in Hebraea aut Graeca, sed solum in Latina editione.* At subjungitur libris Paralipomenon ut pars quaedam, et patres ex ea interdum aliquid allegant. Sola igitur tertia ratio a Bellarmino adducta est firma et efficax, quod non sit canonica, *quia non habetur in textu Hebraeo.* At hac ratione cogetur Bellarminus plures libros e canone expungere, quos tamen pro canonicis habet. 4. Quidam addunt, quod pugnet cum fidei analogia. Negat enim *poenitentiam esse positam justis.* Sed consentit hoc cum dicto Christi Luc. 15, v. 7. ac eodem modo explicandum est, videlicet quod non *absolute*, sed *comparate* hoc sit accipiendum. Nisi quis per justos in dicto Christi malit intelligere eos, qui semetipsos reputant justos. Vide locum de poenitentia §. 138.

177. 4. *Psalmus 151.* Meminit hujus psalmi **4. Psalmus 151.**
Athanasius in Synopsi ac invenitur in quibusdam bibliis Graecis. Sed apocryphus est 1. quia non habetur in textu Hebraeo, qui solus est authenticus. 2. Concilium Laodicenum can. 59. et omnes veteres nominatim 150 psalmos in canone ponunt.

178. 5. *Appendix libri Job*, quae incipit *γέγραπται* **5. Appendix libri Job.**
γὰρ αὐτὸν πάλιν ἀναστήσεσθαι etc. Eam esse apocrypham patet 1. quia non habetur in Hebraeo, sed duntaxat in Graecis codicibus. 2. Hieronymus in qq. in Genesin demonstrare nititur, falsum esse, quod in illa appendice habetur, Jobum fuisse de stirpe Esau, cum fuerit de stirpe Uz, qui fuit filius Nachor fratris Abrahae. 3. Bellarm. d. l. addit tale argumentum: *Appendix illa nititur potissimum auctoritate capitis 36. libri Geneseos, ubi numeratur Jobab inter posteros Esau, at longe aliud nomen est* אִיּוֹב *quod est proprium ipsius Jobi, quam* יוֹבָב *quod habetur in Genesi cap. 36.* Sed quid hac de re statuendum sit, exposuimus superius.

179. Hisce apocryphis addit Bellarm. d. l. praefatiunculam, quae praefigitur Threnis Jeremiae, quae sic habet: *Καὶ ἐγένετο μετὰ τὸ αἰχμαλωτισθῆναι τὸν Ἰσραὴλ καὶ Ἱερουσαλὴμ ἐρημωθῆναι ἐκάθισεν Ἱερεμίας κλαίων καὶ ἐθρήνησε τὸν θρῆνον τοῦτον ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ καὶ εἶπεν.* Hanc praefationem esse apocrypham probat ex eo, quod non sit in Hebraeis codicibus, nec in omnibus Latinis et ab expositoribus non attingatur. Solidum atque efficax est primum argumentum, sed ea ratione cogetur Bellarm.

omnes illos libros ex canone V. T. removere, quos nostrae ecclesiae pro apocryphis habent, nullus enim eorum in Hebraeis invenitur.

Posterior classis apocryphorum

180. Ad *posteriorem* apocryphorum V. T. librorum classem pertinent. *1. Liber Tobiae.* Eum esse extra canonem demonstramus sequentibus argumentis.

1. Tobiae liber non est canonicus 1. quia non habetur in fontibus Hebraeis. II. 139.

1. Non habetur in fontibus Hebraeis. Bellarm. lib. 2. de verbo Dei c. 3. librum Tobiae *in Chaldaica lingua* editum esse dicit. Sed incertum hoc est, hodie non nisi in Graeco et Latino sermone exstat. Chaldaicum exemplar se vidisse Hieronymus asserit, sed nihil illi tribuit. Hebraicum exemplar, quod exstat, est a Munstero adornatum ex textu Graeco.

2. Editio Graeca non convenit cum Latina.

2. Editio Graeca non convenit cum Latina. Bellarminus lib. 1. de verbo Dei c. 11. unicam duntaxat producit dissensionem ex collatione capitis tertii et noni. Nam c. 3, v. 7. dicitur Sara, quam Tobias junior uxorem accepturus erat, habitasse *in Rages civitate Mediae*, ubi etiam Gabelus fuisse dicitur c. 4. Contra vero c. 9, v. 3. cum Tobias apud Raguelem divertit ac nuptias cum Sara celebraturus est, *mittit angelum ad Gabelum in Rages*, ut recipiat ab eo pecuniam et ad nuptias simul invitet. Si et Sara et Gabelus in Rages Medorum habitarunt, quorsum opus fuit ablegatione angeli ad Gabelum? Bellarminus affert responsionem Medinae lib. 3. de recta in Deum fide c. 14. quod in Graeco textu c. 3. legatur *ἐν Ἐκβατάνοις*, ubi Latina vitio scriptorum corrupte legit in Rages; ac Lyrae, quod duae fuerint Rages in Media. Sed neutram responsionem amplectitur. Si enim Medinae responsionem acceptaret, concedendum foret Graecam editionem esse puram, Latinam vero corruptam. Aliter igitur respondet, videlicet in c. 3. *vocari Rages non ipsam civitatem, sed locum aliquem vicinum, cum Romae habitare dicatur, qui Tusculi vel alibi in agro Romano habitat.* Sed jurisconsulti notant, quod urbis appellatio muris, Romae autem continentibus aedificiis finiatur l. urbs. 2. ff. de Verbor. signif. non ergo habitat Romae, nisi qui intra muros Romae saltem continentibus aedificiis habitat, unde Mich. Medina hanc responsionem improbat, diserte enim dicitur, quod Sara habitarit in Rages civitate Medorum. Ac circumstantiae textus manifeste ostendunt, Gabelum non in vicinia, sed in civitate distantiore habitasse, siquidem angelus assumit animalia et servitia, cum ingressurus esset viam c. 9, v. 3. Causa etiam ablegationis adducitur ista, quod Tobias noluerit moras nectere, sed interea absente angelo nuptias parare et expedire omnia, ut ad reditum in patriam esset instructior. Quodsi in vicinia habitasset Gabelus, Tobias ipsemet ad eum fuisset profectus. Sed enim si vel maxime haec una difficultas esset solide explicata, quid fieret reliquis dissensionibus, quae magno numero adduci possunt, si editio Graeca in opere Complutensi et Latina versio vulgata in vicem conferantur. In exordio c. 1, v. 1. habentur quaedam in Graeca, quae non sunt in Latina. v. 4. sunt in Latina, quae non sunt in Graeca. v. 7. sunt in Graeca multa, quae in Latina desiderantur et rursus sunt in Latina, quae non sunt in Graeca. Idem occurrit v. 10. 16. 23. 25. c. 3, v. 6. Graeca legit quaedam. quae Latina non habet. v. 11. 12. plurima sunt in Latina, quae non exstant in Graeca. Idem occurrit v. 17. 18. Itemque c. 4, v. 6. et 13. De tempore, quo visum amiserit Tobias, dissensio est. II.
Latina exprimit annum 56. c. 14, v. 3. Graeca annum 58. c. 14, v. 2. Rursum, quamdiu coecus fuerit Tobias, non consentiunt. Latina numerat quatuor annos c. 14, v. 3. Graeca octo numerat c. 14, v. 2. Sex filios Tobiae tribuit Graeca c. 14, v. 5. septem Latina c. 14, v. 5. Seniorem Tobiam vixisse annos centum ac duos refert Latina c. 14, v. 2. Graeca centum quinquaginta et octo annos illi tribuit c. 14, v. 13. Juniorem Tobiam Latina dicit vixisse annos 99 c. 14, v. 11. Graeca 127 c. 14, v. 16. Sennacheribum interfectum esse a filiis post dies 45. asserit Latina c. 1, v. 24. Graeca habet 55 dies. Hierosolymam desolatum iri et incensum domum Dei dicit Graeca c. 1, v. 6. Latina dicit, id jam esse factum. Dispiciant ergo prius Pontificii, an Graecam editionem, an vero Latinam versionem velint acceptare ut canonicam, antequam librum illum pro canonico nobis obtrudant. Bellarminus lib. 1. de verbo Dei c. 12. *editionem Graecam libri Judith dicit esse corruptam.* Idem procul dubio dicturus de editione Graeca Tobiae.

181. 3. Editio Graeca non solum pugnat cum versione Latina, sed etiam cum veritate historica. 3. 1 … ries
Juxta assertionem editionis Graecae defectio Israëlis a domo Hierosolymitana facta est, cum Tobias senior adhuc esset juvenis c. 1, v. 4. *νεωτέρου μου ὄντος πᾶσα φυλὴ τοῦ Νεφθαλεὶμ τοῦ πατρός μου ἀπέστη ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἱεροσολύμων.* Incidit autem illa defectio in annum mundi 2971. juxta Crentzheimii et Reusneri supputationem. Idem Tobias senior coecitatem contraxit c. 2, v. 11. noctu v. 10. in festo pentecostes v. 1. post mortem Sennacheribi a duobus filiis interfecti c. 1. v. 24. post fugam ex Judaea v. 21. quae incidit in annum mundi 3241. 2. Reg. 19, v. ult. Conjunge annos coecitatis octo c. 14. v. 2. itemque annos 92 post recuperatum visum, complevit enim annos vitae 158 c. 14, v. 13. coecus factus anno 58, v. 2. et octo fuere anni coecitatis. Quod si in summam colligatur totum illud tempus a defectione Israëlis a domo Hierosolymitana, hoc est, ab anno mundi 2971. quo tempore finge Tobiam habuisse annos 20 ad mortem Sennacheribi, quae incidit in annum 3241. erunt anni 290. adde annos 8 coecitatis et 92 a recuperato visu ad mortem, exsurgent anni 380. Tot annos vitae oportuisset Tobiam habere, cum tamen illi tribuantur anni duntaxat 158 in editione Graeca. Hic tamen minor numerus congruet, si initium numerandi feceris non a defectione decem tribuum, sed a captivitate Assyriaca, quae incidit in annum mundi 3232. inde ad mortem Sennacheribi effluxerunt anni 9. quibus adde aetatem Tobiae 58. et annos 8 coecitatis et 92. post visum restitutum, summa erit 158. Latina

versio ponit annos vitae Tobiae senioris tantum 102, c. 14, v. 2. quae versio in concilio Tridentino facta est authentica. Quaeramus igitur, quomodo hi vitae anni cum historica veritate congruant. Captivus abducitur Tobias senior c. 1, v. 2. anno mundi 3232. natus annos 56., lumen oculorum amittit c. 14, v. 3. idque post mortem Sennacheribi c. 1, v. 24. et 25. c. 11, v. 11., intercedunt autem inter captivitatem Israëlis et mortem Sennacheribi anni 9. unde Tobias fuerit annorum 47. cum abduceretur captivus. Post recuperatum aetatis anno 60. visum c. 14, v. 3. vixit Tobias annos 42. c. 14, v. 1. summa haec ex 47. 9. 4. et 42. est 102 annorum v. 2. et tamen v. 6. et 7. dicit prope esse, ut domus Dei incensa reaedificetur. Incensum autem est templum anno mundi 3365. hoc est, a captivitate Israëlis 133. anno, quibus 133 annis adde 47, quos natus fuit Tobias, cum duceretur captivus. Item annos 50. vel circiter post incensum templum. Quia enim dicit, prope esse, ut reaedificetur, videtur respicere ad annos septuaginta, captivitati Babylonicae praefinitos, quos ad finem decurrere his verbis innuere voluit et exibit tota summa 230. annorum. Aut ergo ducentesimum aetatis annum excessit Tobias senior contra c. 14, v. 2. aut aperte falsa sunt, quae v. 6. et 7. dicuntur de propinqua reaedificatione incensae domus Dei. Sic Tobias junior c. 1, v. 11. dicitur

41. captus cum parente a Salmanassare anno mundi 3232. c. 14, v. 7, templum Dei exustum est, juniore imo et seniore Tobia adhuc vivente anno mundi 3365, a captivitate igitur Tobiae usque ad templi exustionem anni abierunt 133, dicitur autem junior Tobias vixisse tantum annos 99. c. 14, v. 16; adjice annos licet paucissimos, quos habuit cum duceretur captivus et illud tempus ex c. 14, v. 15. quo mortuis parentibus vixit in Media, ubi vidit quintam generationem. Quin et istud perpende, quod senior Tobias moriturus dicit, *in propinquo esse, ut Israëlitae dispersi revertantur in terram, et domus Dei, quae incensa est, reaedificetur* c. 14, v. 6. et 7. quo tempore junior Tobias nondum habuit nepotes multoque minus pronepotes, nec abnepotes, sed tantum filios c. 14, v. 5. et profer constantem aliquam et firmam conciliationem. Sic Tob. 14, v. 7. Tobias completis 102. vitae suae annis moribundus in lecto affirmat *domum Dei*, hoc est templum Hierosolymitanum, *incensum a Chaldaeis reaedificatum iri.* Atqui templum illud nondum fuit combustum, cum Tobias moreretur. Si enim conferatur c. 1, v. 2. Tobiae cum 2. Reg. 17. et 18. apparebit, Tobiam deportatum fuisse in captivitatem Assyriacam diebus Salmanassar regis Assyriorum. Abduxit autem Salmanassar Israëlitas captivos in Assyriam anno nono Hoseae regis Israël 2. Reg. 17, v. 6. Ezechias rex Judae regnare coepit anno tertio Hoseae 2. Reg. 18, v. 1. ergo circa sextum annum Exechiae deportatur Tobias in captivitatem. Jam vero a sexto anno Ezechiae ad conflagrationem templi sunt anni 130. ὡς ἐν πλάτει. Ezechias enim regnavit annis 29. ex quibus si subducantur anni sex, quibus regnavit ante captivitatem, restant 23. Ezechiae successor Manasses regnavit annis 55. Manassis successor Ammon regnavit annis 2. Ammonis successor Josias annis 31. Josiae successor Joachaz mensibus 3. Joachazi successor Joiakim annis 11. Joiakimi successor Joiachin mensibus tribus, Joiachini successor Zedekias annis 11. cujus anno undecimo incensum est templum, quae omnia referuntur 2. Reg. 18. 21. 22. 23. 24. et 25. hi anni conjuncti efficiunt 130. Necesse igitur est Tobiam prius fuisse mortuum quam templum incensum. Joh. Benedictus Parisiensis in annotat. margin. ad librum Tobiae fatetur templum Hierosolymitanum stetisse adhuc eo tempore, quo moriebatur Tobias. Verba igitur ipsius accipit sensu prophetico dicta. Prophetae enim ob vaticinorum certitudinem de rebus futuris loquuntur verbis praeteritis. Atqui verba sunt historica, proponit enim incensionem templi ut rem gestam, reaedificationem autem praedicit futuram.

4. Habet quaedam non congrua canonicae veritati.

182. 4. Hic liber quaedam canonicae veritati et fidei analogiae minus congrua alicubi continet. 1. c. 5, v. 18. dicit angelus Tobiae junioris comes *se esse de genere Azariae et Ananiae magni.* c. 11, v. 3. Tobias et comes ipsius angelus a Raguele interrogati unde sint, respondent, *ex filiis Naphthalim captivis in Ninive.* Mentitur igitur angelus, se esse ex filiis Israël, se esse filium Azariae, se esse ex tribu Naphthalim. Atqui angelis sanctis in Scripturis canonicis nuspiam tribuitur mendacium, quippe quod est peccatum longe gravissimum, etc. Respondet auctor glossae ordinariae, *mystice verba angeli esse intelligenda. Erat ex numero angelorum, qui sunt filii Israël, quoniam semper vident Deum a facie ad faciem et saepe mittuntur ad custodiam Israëlis, id est, videntium Deum.* Lyranus eodem fere modo interpretatur. *Azarias significat adjutorem Dei. Angeli vero sunt adjutores, in quantum per eorum ministerium electi diriguntur ad salutem.* Et postea: *Filius Ananiae. Ananias vero interpretatur Dei gratia, cujus filii sunt angeli, quomodo dicuntur filii gloriae, quando est gloria consummata.* Dionysius in eandem abit sententiam: *Angelus se vocat filium Ananiae, i. e. Dei, qui propterea vocatur Ananias, quod respondeat, h. e. clementer annuat precibus nostris, Azariam vero seipsum vocat propterea, quod a Deo emissus esset ad opem ferendam Tobiae, dicuntur autem* II. 142.
angeli filii Dei ratione creationis. Haec illi, de quibus breviter monemus. 1. Aliud dicit angelus, aliud intelligit Tobias. 2. Non solum vocat se angelus *filium Ananiae*, sed etiam dicit se esse *ex tribu Naphthalim*, quod novam requireret explicationem. Hugo cardinalis respondet: *Hoc verum fuisse de Tobia quoad literam, quoad angelum fuisse verum quoad nominis interpretationem. Naphthalim enim inquit, interpretatur dilatatio et angelus erat de illis, qui erant dilatati caritate.* At quomodo explicari vel potius torqueri potest illud, quod angelus. 3. dicit se *fuisse ex captivitate Ninives?* num et angeli in captivitatem Assyriacam sunt abducti?

4. ut nihil dicamus de eo, quod nominis Israël et Nephthalim alia tradatur etymologia Gen. 30, v. 8. c. 32, v. 28. 5. in Graeco dicitur *filia Ananiae fratris Tobiae.* Num ergo Deus cujusquam frater? Et quaecunque tandem afferatur verborum istorum mystica explicatio, semper manet illud dubium, quod angelus ad interrogationem propriam responderit figurate et mystice, ac tale quid in sensu mystico protulerit, quod Tobias et Raguel tanquam proprie dictum acceperunt. Observa autem hosce auctores, Lyranum, Dionysium, Hugonem cardinalem etc. explicationes illas afferre, non ut canonicam hujus libri auctoritatem asserant, eam enim ipsimet nobiscum repudiant, sed ut obtineant, nihil falsi in hoc libro codici biblico inserto contineri.

183. 2. C. 6, v. 8. dicit angelus ad Tobiam juniorem, *fumum cordis ex pisce exemti et carbonibus impositi extricare omne genus daemonum sive a viro, sive a muliere, ita ut ultra non accedat eos.* Atqui 1. in panoplia adversus Satanam ab apostolis praescripta Eph. 6, v. 11. 1. Pet. 5, v. 8. nulla fit hujus fumi mentio. 2. Christus contrarium dicit Matth. 17, v. 21. *hoc genus daemoniorum non ejicitur nisi precationibus et jejunio.* Falsum igitur est, quod omne genus daemoniorum ejiciatur fumo cordis piscini. 3. ne quidem a Christo ita ejecta sunt daemonia, *ut nunquam reverti possent*, Matth. 12, v. 43. Luc. 11, v. 24. quinimo a Christo ipso non recessit diabolus eum oppugnans nisi *ad tempus*, Luc. 4, v. 13. qua igitur veritatis specie de fumo cordis piscini angelus pronuntiat, quod ita fuget daemonas, ut nunquam revertantur? Petrus Comestor historiae scholasticae auctor in historia Tobiae scribit: *Hoc non esse mirum, cum fumus cujusdam arboris adustae eandem vim habere dicatur.* Josephus lib. 8. antiquit. c. 2. de Eleazaro refert, quod per *radicem a Salomone monstratam daemonium per nares obsessi extraxerit.* lib. 7. de bello Judaic. c. 23. radicem illam vocat *Baaram.* Sed recte respondet Lyranus: *Si daemones haberent corpora sibi naturaliter unita, non esset impossibile, quod res corporales in iis facerent impressionem ratione corporum. Sed quia sunt substantiae simpliciter intellectuales, ideo nulla corporalis creatura potest in iis facere aliquam impressionem.* Si tale quid interdum fiat, dicit id fieri *non virtute talium, sed daemonas hoc fingere voluntarie, ut homines teneant in errore.* Aliter igitur respondet Lyranus, videlicet *fumum illum non expulisse daemonem, sed significasse virtutem orationis.* At haec explicatio non convenit verbis angeli: *Fumus cordis extricat omne genus daemoniorum.* De felle loquitur ut de causa, ergo etiam de corde et jecore (illud enim in Graeca editione recte additur, ut ex complemento apparet) ac c. 8, v. 2. prius dicitur *daemonium fugatum jecoris fumo*, postea demum *Tobiam surrexisse ad precandum.*

184. 3. C. 12, v. 9. *Eleēmosyna a morte liberat et ipsa emundat peccatum.* Cui sententiae conformis est altera, quae habetur c. 4, v. 11. *Eleēmosyna a morte liberat et non sinit intrare in tenebras.* Haec sententia difficulter cum analogia fidei conciliari potest, ea namque docet, efficaciam purgandi peccata solius Christi sanguini esse tribuendam, eamque fide nobis applicari, non eleëmosynis. Possent tamen per mortem intelligi poenae peccatorum temporales, quas Deus saepe tollit aut mitigat, quando erga egentes et fide et caritate benefici sumus psal. 41, v. 4. quo sensu a quibusdam accipi- II.
tur dictum propheticum Dan. 4, v. 24. *redime peccata tua eleëmosynis.* Confer. artic. de poenitent. §. 90.

185. 4. C. 12, v. 15. Angelus dicitur *offerre orationem ac preces nostras Deo.* Atqui hic honor Christi mediatoris et intercessoris nostri proprius est Rom. 8, v. 34. 1. Tim. 2, v. 5. 1. Joh. 2, v. 1. Quando dicuntur preces nostrae Deo offerri, id non intelligendum est fieri *modo humili et terreno*, sicut principibus per ministros libelli supplices soleant offerri, *sed modo coelesti*, *quando scilicet* mediante intercessione illius, qui eas offert, Deus easdem benigne exaudit ac recipit, est enim relatio inter offerre et recipere sive exaudire. Act. 10, v. 4. *preces tuae ascenderunt in memoriam coram Deo.* Id v. 31. sic exponitur, *exauditae sunt preces tuae.* Jam vero solius Christi merito et intercessione mediante preces nostrae a Deo exaudiuntur. Et soli Christo hic honor competit, quod preces nostras Deo offerat. Ipsi dictum est, *tu es sacerdos in aeternum* Ps. 110, v. 4. Hebr. 7, v. 25. *Per ipsum Deo offerendae sunt preces* Hebr. 13, v. 15. sicut in V. T. soli sacerdoti licebat *adolere succensum.* Exod. 30, v. 7. quo preces nostrae denotantur Ps. 141, v. 2. quas *angelus* magni consilii *adstans altari*, i. e. Christus *μεσίτης καὶ ἱκέτης ἡμῶν* Deo offert Apoc. 8, v. 3. ibi enim per angelum intelligi Christum colligitur ex eo, quod angelus ille proponitur ut sacerdos et quod a reliquis angelis manifeste discernitur, quando alius angelus altari adstitisse dicitur, quo modo etiam exponunt Augustinus, Primasius, Beda et Haymo. Blasius de Viegas in Apoc. p. 340. *Hunc angelum esse Christum Dominum plerique interpretes confitentur. Neque enim alteri apte accommodari possunt, quae hoc loco ponuntur. Cujus enim alterius est universae ecclesiae incensa h. e. orationes in thuribulo aureo tanta majestatis specie offerre? cujus est praeterquam Christi de igne, quo thuribulum aureum erat impletum, partem in terras misisse, easque divini amoris igne et ignitis Spiritus sancti donis inflammasse?* Nec constituendi sunt alii mediatores hujus mediatoris, cum ad patrem non nisi per ipsum veniamus Joh. 14, v. 6. Plato quidem in symposio daemonas constituit *interpretes ac portitores inter Deum et homines*, sed hanc opinionem refellit Augustinus lib. 9. et 10. de civ. Dei et lib. 10. Confessionum c. 42. Novimus sane magnum illum theologum D. Chemnitium tom. 1. Loc. p. 335. inter officia angelorum etiam hoc recensere, quod *preces nostras Deo offerant*, in quam sententiam adducit dictum propheticum Zach. 1,

v. 12. ubi angeli pro nobis orant ut et Jobi 33, v. 23. Act. 10, v. 4. Apoc. 8, v. 3. Sed si tale quid angelis tribuere velimus, necessario distinguendum erit inter oblationem precum ἱστορικὴν *simplicem*, ac ἱλαστικὴν *propitiatoriam*, per quam preces nostrae Deo gratae et acceptae redduntur, qui honor soli Christo reliquendus. *Nulla est grata Deo nisi Christus filius ara.*

186. 5. C. 12, v. 16. dicit Raphaël, *se esse unum ex septem angelis, qui adstant coram Deo.* Hoc affine est fabulis Thalmudicis, quas commemorant Cornelius Agrippa lib. 2. de occult. philosophia c. 30. Reuchlinus lib. 3. Cabbalae. Franc. Junius in c. 12. Tob., quod septem duntaxat angeli Deo adstent, qui et septem planetis praesideant, unde etiam cuilibet diei septimanae certum angelum praeficiunt, diem Solis *Raphaëli*, diem Lunae *Gabriëli*, diem Martis *Samuëli*, diem Mercurii *Michaëli*, diem Jovis *Zidchiëli*, diem Veneris *Hanaëli*, diem Sabbathi *Nephargeli*, eosque dominos statuunt totius administrationis in diem illum necessariae. Sed Scriptura canonica de illa Angelorum praefectura nihil novit ac longe majorem numerum statuit angelorum illorum, qui Deo dicuntur adstare. Dan. 7, v. 10. *Millia millium ministrabant ei et decies millies centena millia stabant coram eo.*

tres mo- m 187. 5. Patres hunc librum ex canone eliminant. Hieronym. praefat. in Tobiam: *Hunc librum Hebraei de catalogo divinarum Scripturarum secantes his, quae hagiographa memorant, manciparunt* (ubi 44. pro hagiographa legendum apocrypha, ut superius ostendimus). Idem praefat. in libr. Salom. *Ecclesia non recipit librum Tobiae inter canonicas Scripturas.* In Epist. ad Paulin. libris canonicis eum non annumerat. Athanasius in Synopsi inter libros non canonicos eum refert. Eadem est reliquorum sententia, quorum suffragia superius in quaestione de libris canonicis in genere adduximus.

et m seil 188. 6. Accedit consensus saniorum Pontificiorum. Glossa decreti dist. 16. asserit, biblia continere libros aliquos apocryphos, inter quos numerat Tobiam. Innocentius papa, qui reliquos libros apocryphos V. T. canoni suo includit, praetermittit Tobiam. In Epistol. ad Exuperium c. 7. Vide tom. 1. Concil. Colon. Ann. 30. edit. fol. 173. Confer ea, quae allata sunt superius.

he- 189. Antithesis. Librum Tobiae plerique Pontificii secuti concil. Trident. referunt inter canonicos V. T. libros. Bellarmin. lib. 1. de verbo Dei c. 11. Greg. de Valent. p. 336. etc. ad quam opinionem confirmandam afferunt. 1. *dicta quaedam patrum*, utpote Cypriani in serm. de eleëmosyna, Ambrosii in lib. de Tobia c. 1. Basilii orat. de avaritia, et Augustini in libro de speculo, qui hunc librum vocant *sacrum* et sententias ex eo citant. Resp. 1. vocant hunc librum *sacrum*, ut segregent eum a profanis, quemadmodum et nos vulgata loquendi consuetudine integrum corpus canonicorum et apocryphorum librorum vocamus *sacra biblia.* Ambrosius quartum librum Esdrae vocat *divinum*, quem tamen in canonem non recipiunt Pontificii. Ergo non conferunt canonica proprie sic dicta cum apocryphis; sed libros biblicos in universum cum fabulosis et profanis. 3. Nuda allegatio non facit librum canonicum, cum ex illis libris quaedam adducantur, qui ipsorum Pontificiorum consensu sunt apocryphi. 3. Nec ex apocrypho libro Tobiae, sed ex canonicis libris petita sunt patrum testimonia, quae Pontificiis ex Tobia videntur a patribus adducta. Cyprianus serm. de eleëmosyna dicit, *Spiritum sanctum loqui in Scripturis*, cum ex Tobia locum citat. Atqui verba, quae Cyprianus allegat, habentur in libro canonico Prov. 16, v. 6. Basilius serm. de avarit. videtur Bellarmino sententiam ex Tobia descriptam vocare *divinum praeceptum.* Atqui non dictum Tobiae sed locum Esaiae c. 58, v. 7. *Frange esurienti panem tuum etc.* intelligit. 4. Liber de speculo non est Augustini, quia c. 3. citantur versus Boëthii. 5. Sibi ipsi adversantur Pontificii in hac de canone disputatione. Quando enim ex Hieronymo urgemus discrimen librorum canonicorum et apocryphorum, respondent, *mirum non esse, quod Hieronymus libros illos controversos nominet apocryphos, cum canon Scripturae temporibus Hieronymi nondum fuerit generali aliquo concilio definitus*, et tamen ipsimet canonicam apocryphorum auctoritatem probare cupiunt ex testimoniis patrum, qui ante Hieronymum vixerunt.

190. 2. *Decreta pontificum*, Calixti I. Clementis I. Anacleti, Alexandri I. Marcelli I. Gelasii etc. Resp. 1. Epistolae illae pontificum sunt supposititiae, ut ex styli ratione temporum conditione, saniorum Pontificiorum confessione et aliis fundamentis suo loco demonstratur. 2. Quid vero mirum, quod libros apocryphos in canonem referant, cum decretales hasce epistolas canonicis Scripturis annumerent c. In canonicis dist. 19. 3. Quod pro defensione Gratiani Bellarminus affert, videlicet, *appellatione canonicarum Scripturarum ipsum uti in significatione generaliore*, idem etiam suo responsum statuat argumento.

191. 2. *Liber Judith.* Eum esse extra canonem, II. 145.
demonstramus sequentibus argumentis. 1. Non habetur in fontibus Hebraeis. Hoc argumento utitur Hieronymus praefat. in Judith. *Apud Hebraeos*, inquit, *est apocryphus et ad illa, quae in contentionem veniunt, roboranda parum idoneus.* Nec obstat, quod in Chaldaeo sermone olim scriptum fuisse ibidem memoret, statim enim subjicit, quod *exemplaria illa valde fuerint corrupta ac vitiosa*, unde Hieronymus sensum e sensu, non verbum ex verbo transtulit, et quae in Chaldaeo integra invenit, ea Latinis verbis reddidit. Adde quod Chaldaicum exemplar hodie non exstet, ac Graecus textus ab Hieronymi versione plurimum discrepet.

2. Liber Judith non est canonicus, quia 1. non habetur in fontibus Hebraeis.

192. 2. Non congruit veritati historicae. Nam 1. urbis Bethuliae, quae in hoc libro obsidione cincta et expugnata scribitur, nulla vel in V. vel in N. T. fit mentio, cum tamen in libro Josuae in describenda divisione terrae Canaan ne pagorum quidem

2. Non congruit veritati historicae.

nomina praetermittantur. 2. Nullum potest dari tempus, ad quod narratio ista historica, quae in hoc libro continetur, commode referatur. Quidam statuunt, eam contigisse *post captivitatem Babylonicam,* quidam *ante illam captivitatem.* Illorum aliqui referunt eam ad tempora Cambysis, quem volunt esse Nabuchodonosor, ut Eusebius in chronic. Augustinus lib. 18. de civit. Dei c. 26. Beda in lib. de sex aetatibus, Lyranus in c. 1. Judith, Johannes Driedo de script. ecclesiast. lib. 1, c. 2. part. 2. lib. 3, c. 5. part. 3. Aliqui eam referunt ad tempora Darii Hystaspis, ut Gerardus Mercator in chronolog. et alii. Sixtus Senensis lib. 8. haeres. 11. Nabuchodonosorem eum, cujus mentio fit in hoc libro, statuit fuisse Assuerum filium Darii Hystaspis, eumque interfecto Cyro regnasse in Babylone. Severus Sulpitius lib. 2. sacrae hist. ad regnum Artaxerxis Ochi hanc historiam pertinere existimavit. At nullus Persarum rex dictus est Nabuchodonosor. Praeterea reges Persarum non in Ninive, sed in Babylone sedem imperii habebant. Jam vero is, qui Holofernem cum exercitu misit ad debellandum orbem, vocatur Nabuchodonosor et regnasse dicitur in Ninive. Horum aliqui referunt historiam Judith ad tempora regis Zedeciae, ut Gilbertus Genebrardus lib. 2. Chronolog. anno mundi 3560. ubi dicit, hunc esse eundem Nabuchodonosorem, qui Sedekiam debellavit, Hierosolymam destruxit. At quomodo huic opinioni congruit, quod Judith tamdiu post illam cladem vixerit, ejusque omni aetate et diu deinceps pax fuisse dicitur? Si enim Genebrardo credimus, Nabuchodonosor anno regni sui decimo tertio misit Holofernem in Judaeam, anno decimo nono reliquias Judaeorum in Babyloniam transtulit. Aliqui ad tempora regis Josiae, ut Johannes Benedictus in annot. marginal. ad c. 4. libri Judith.

193. Hasce sententias omnes et singulas Bellarminus lib. 1. de verb. Dei c. 12. aliquot argumentis refellit ac gravissimos illos auctores Eusebium, Au-
II. 146. gustinum, Sulpitium, Bedam in hac historia suo tempore collocanda deceptos fuisse asserit, quod est argumentum reverentiae erga patres toties depraedicatae, ipse vero statuit, *historiam Judith incidisse in tempora regis Manassae, in annum scilicet regni ejus decimum sextum, in quem incidit annus decimus tertius Merodach Baladan, qui fuit rex Assyriorum et Babylonis, in quo anno bellum moverit contra Judaeos duce Holoferne;* qua in parte sequitur Melchiorem Canum lib. 11, c. 6. Atqui 1. liber Judith. c. 5, v. 22. inquit, hanc historiam contigisse non tempore regis Manassae, qui vixit ante captivitatem Babylonicam, sed post reditum ex illa captivitate. Sic enim Achior ibi loquitur: *Nam et ante hos annos cum recessissent a via, quam dederat illis Deus, ut ambularent in ea, exterminati sunt proeliis a multis nationibus et plurimi eorum captivi abducti sunt in terram non suam. Nuper autem reversi ad Dominum Deum suum ex dispersione, qua dispersi fuerant, adunati sunt et ascenderunt montana haec omnia et iterum possident Jerusalem.* Ex quo manifeste colligitur, historiam illam Judith non esse canonicam. Duo enim tantum fuerunt exilia populi Israëlitici ante extremam Hierosolymorum devastationem. Unum cum Israëlitae, qui in regno Israël habitabant, abducti sunt in Assyriam a Salmanassare, et hi nunquam redierunt in terram Canaan; alterum, cum sub ipso rege Nabuchodonosore populus Israël, qui in regno Juda habitabat, regnante Zedecia in captivitatem Babylonicam fuit abductus, ex qua captivitate cum rediret, ante multos annos Nabuchodonosor erat mortuus; ac post solutam captivitatem nullus monarcha dictus fuit Nabuchodonosor. *Nusquam legimus* (scribit dicto loco Bellarminus) *reges Persarum appellatos Nabuchodonosor, nec in sacra, nec in profana historia, sed solum reges Babylonicos.* Jam vero post solutam captivitatem monarchia Assyriorum et Babylonicorum jampridem erat eversa, regibus Persarum tunc rerum potientibus. Huc referendum, quod Nabuchodonosor dicitur *regnasse in Ninive* c. 1, v. 5. jam vero post reditum ex captivitate Ninive non amplius exstabat, siquidem propheta Nahum, qui tempore regis Esechiae vaticinatus est, eversionem Ninive brevi futuram praedixit c. 2, v. 10. quod et a Chaldaeis factum, qui hac ratione omnem Assyriorum potentiam ad se traduxerant. Hisce difficultatibus ut occurratur, quidam respondent *verba Achioris accipienda esse de decem tribubus in Assyriam abductis.* At illi nunqnam ex disper- II.
sione redierunt, aut Hierosolymam possederunt, quod tamen Achior dispersis illis tribuit. Nec est, quod quis urgeat prophetarum vaticinia de reductione earum tribuum ex isto exilio; siquidem impleta ea sunt spiritualiter per vocationem ad regnum Christi in N. T. Presse igitur insistimus huic argumento, quod Achior loquatur de tali plurimorum abductione, per quam Judaei possessione Hierosolymae privati finito exilio eam iterum possederint. Bellarminus hoc animadvertens aliter respondet, *verba Achioris non esse intelligenda de captivitate Babylonica, sed de variis afflictionibus praecedentibus, praecipue de ultima, quae acciderat, cum caperetur Manasses; reversionem ex dispersione intelligendam esse dicit vel de reversione regis Manassae cum suis ex Babylone, vel de reversione ex iis locis, ad quae fugiendo pervenerant, cum rex Assyriae regionem illorum vastaret.* Atqui de tali captivitate et dispersione loquitur Achior, in qua etiam *templum solo aequatum* fuit, ut patet ex textu Graeco: *ὁ ναὸς τοῦ θεοῦ αὐτῶν ἐγεννήθη εἰς ἔδαφος καὶ αἱ πόλεις αὐτῶν ἐκρατήθησαν.* Jam vero illa devastatio templi non in praecedentibus afflictionibus, sed in abductione in Babylonicam captivitatem demum contigit, in Manassis captivitate nulla facta fuit templi eversio, sed regnante Zedecia templum tandem solo fuit aequatum. Bellarminus, ut effugium inveniat, suspicatur, *verba illa esse supposititia,* cum in versione Hieronymi non habeantur. Sed hac ratione sibi ipsi adversatur, si-

quidem §. duodecimo praecedente, ut et §. Jam hoc idem, *Graecos codd. correctiores esse* dicit. Praeterea 2. Paral. 33. solius Manassis abducti ac reducti mentio fit, non autem plurimorum. Jam vero Achior dicit, *plurimos Judaeorum, captivos fuisse abductos in terram non suam.* Certe tam magnam et memorabilem abductionem ac reversionem non reticuisset Spiritus sanctus in libris Regum ac Paralipomenon, si tempore Manassis ea contigisset. 2. Si tempore Manassae contigit haec historia, quomodo cum veritate historica conciliari potest, quod Judith 16, v. 30. de Juditha dicitur: *In omni spatio vitae ejus non fuit, qui perturbaret Israël et post mortem ejus annis multis?* Regnavit Manasses annos 55. 2. Paral. 33, v. 1. 2. Reg. 21, v. 1. anno 41. regni sui abductus est ac post decennium reversus circa vitae finem poenituit. Lyranus in 2. Reg. 21. vix igitur quatuor annis post reditum in vivis superstes mansit. Manassi successit filius Ammon, qui duobus duntaxat annis regnavit, Ammoni successit Josias, qui regnavit annis triginta et uno. Sub finem regni Josiae anno post reditum Manassis ex Babylone 37. pax omnis sublata et bellum unum post alterum nunc a rege Aegyptio, nunc a monarcha Babylonio contra Judaeos motum fuit. Quomodo igitur locum habet assertio auctoris libri Judith de pace multorum annorum post obitum Judithae? Tempore obsidionis Bethuliensis Judith vidua erat adhuc juvencula, ut colligitur ex commendatione pulchritudinis et ex eo, quod c. 12, v. 12. vocatur παιδίσκη *puella.* Statuamus igitur, eam tum fuisse annos 30 natam (Bellarminus ei tribuit annos 40), vixit annos centum et quinque, Judith. 16, v. 28. ergo 75, vel 65 annorum pax post liberatam Bethuliam vivente adhuc Juditha, itemque totidem annorum pax post mortem Judithae concedenda, quae cum historia regum Judaicorum conciliari nunquam poterit, praesertim si inter reditum Manassis ex Babylone et novum illud bellum, quod in libro Judith exarsisse dicitur, spatium aliquot annorum interponatur. Neque enim verisimile est, eodem statim anno, quo Manassen dimiserat, Assyrium ad Judaeam oppugnandam ascendisse. Regerit Bellarminus, *captivitatem Manassis in principium regni ejus incidisse,* quod ex Josepho lib. 10. antiquit. c. 5. probare conatur. At Josephus hoc nuspiam dicit, sed absque ulla temporis notatione historiam Manassis describit. 2. Paralip. 33. antequam subjiciatur abductio regis in Babylonem, praemittitur, quod inito magistratu *fecerit juxta abominationes gentium, instaurarit excelsa sub rege Hiskia diruta, construxerit aras Baalim, lucos fecerit, aedificarit in*
8. *templo altaria in honorem militiae coeli, transire fecerit filios per ignem, observaverit somnia, sectatus sit auguria, aluerit magos et incantatores, sculptile et conflatile posuerit in domo Domini, sanguinem innoxium fuderit,* ac teste Josepho d. l. *singulis diebus prophetam occiderit, donec impleretur Hierosolyma usque ad os,* quomodo etiam *Deus per manum servorum suorum ad poenitentiam ipsum fuerit hortatus,* quae omnia uno vel altero anno perfici haud quaquam potuerunt. Si ad regni primordium abductio Manassis in captivitatem refertur, quî factum, cum Manasses annos 55 regnaret, Spiritum sanctum in libris Regum vix unius aut alterius anni gesta referre? neque enim abductionis, nec poenitentiae actae, sed impietatum ejus meminit. Si abominationes a Manasse perpetratae temporis fuerunt tam exigui, ac pietas captivitatem secuta annos 39 duravit, quî fit, ut Manasse jam defuncto et quidem post rempublicam tot annis laudabiliter administratam, Deus nihilominus causam Babylonicae captivitatis paene omnem referat ad peccata Manassis potius, quam ad scelera filii Ammon, quae captivitati erant propinquiora 2. Reg. 24, v. 3. Jerem. 15, v. 4. vel ad peccata Achazi, qui sedecim annos continuos impie regnavit? 2. Reg. 16, v. 2. 3. Si in tempora Manassis incidisset hostilis illa Assyriorum Bethuliam obsidentium impressio, quomodo S. S. in canonicis libris Regum et Paralipomenon historiam Manassis bis describens, ne semel quidem gravissimum illud bellum et miraculosam victoriam vel verbo attingit? 4. Si in tempora Manassis oppugnatio et solutio Bethuliensis incidit, quis quaeso fuit ille Nabuchodonosor, cujus auspiciis bellum illud contra Judaeos fuit gestum? Certe illis temporibus nullus fuit rex Assyriorum, qui vel in sacra vel in profana historia dictus fuerit Nabuchodonosor. Bellarminus respondet, *fuisse Merodach Baladan, qui alio nomine dictus fuerit Nabuchodonosor.* Atqui nullam profert hujus conjecturae suae rationem evidentem. Liber Judith perpetuo regem illum vocat Nabuchodonosor, nuspiam vero aliud nomen ipsi tribuit. Regerunt, *omnes reges Babylonios dictos fuisse Nabuchodonosores, sicut reges Aegypti dicti fuerunt Pharaones.* Atqui id fieri demum coepit post magnum illum Nabuchodonosorem, qui fuit filius Nabuchodonosori, qui regnare coepit temporibus Josiae, qui fuit Manasse posterior annis 33. Praeterea si nomen Merodach Baladan fuit proprium, Nabuchodonosor vero appellativum illius regis, quî fit, quod Spiritus sanctus appellativum duntaxat nomen regi illi perpetuo tribuerit, proprio nomine penitus praetermisso. (Fatemur tamen hoc argumentum esse tantum secundarium et probabile, non primarium nec apodictitum, nam Aegypti rex in Exodo vocatur Pharao nomine appellativo, praetermisso proprio nomine.) 5. Si tempore regis Manassae contigit haec historia, unde est, quod in praeparatione ad bellum defensivum contra Assyrios nulla fit mentio regis, sed totum illud negotium tribuitur sacerdoti Jojakim? Si Manassis temporibus haec accidissent, certe per regem Manassen, vel per principes ejus politicos bellum fuisset administratum. Bellarminus respondet, *fortasse hoc bellum incidisse in ipsam captivitatem Manassae, ideoque rege absente per pontificem negotia regni fuisse procurata, fortasse etiam ideo non fieri mentionem regis, quia non accessit*

bellum ad ipsam urbem Hierosolymam. Atqui si verba Achioris intelligenda sunt de reversione Manassis et populi Israëlitici ex Babylone, non potuerunt haec incidisse in ipsam regis captivitatem. Ac si vel maxime non accessisset bellum ad ipsam urbem Hierusalem, ad regis tamen munus pertinuisset, non solum metropolin et sedem imperii, sed totam regionem a periculis belli incolumem praestare. Pudendae fuerit negligentiae et somnolentiae, si rex permittere velit hosti in finibus regni impune grassari, modo sedem regni sui servaret incolumem. Perinde hoc foret ac si quis parum curaret abscissionem manuum vel pedum, modo pectus incolume servaret. Addit Bellarminus, *eundem sacerdotem Eliakim, qui ad Israëlitas scripsisse memoratur*, Judith 4, v. 5. *tempore Ezechiae nomine*
II. 149. *regis multa fecisse* 2. Reg. 18. *ac praedictum esse de eo, quod futurus sit pater omnium habitantium in Jerusalem.* Esa. 22, v. 21. Atqui textus Graecus libri Judith sacerdotem illum vocat *Jojakim,* non *Eliakim.* Circumstantiae textus in Esaia ostendunt, hunc Eliakim functum esse munere politico, qui procul dubio gubernavit regnum Juda, donec Manasses ex captivitate rediret et postea in summa dignitate propter fidelem regni administrationem apud Manassen et universum populum, permansisse. Sed Jojakim, cujus liber Judith meminit, ecclesiastico functus est officio, ut et nomen et actiones testantur. 6. Si in ipsam Manassae captivitatem haec historia incidit, vel quod probabilius tandem Bellarmino videtur, si rege Manasse ex captivitate jam reverso contigit, quomodo sibi constat, quod in principio capitis quinti Holofernes sentiens populum Judaeorum bellum meditari, convocatis ducibus ac dynastis, quaerit ab illis, *quis ille populus esset, quemque ducem haberet?* Certe si Manasses paulo ante fuisset captus a rege Chaldaeorum et Babylonem deportatus, nec populum nec regem Judaeorum Holofernes ac Chaldaei ignorare potuissent. 7. Denique si vel in captivitatem Manassis haec inciderunt, vel statim post reditum ejus ex captivitate gesta sunt, quomodo sibi constat, quod populus Judaicus legatos regis Babyloniorum tam contumeliose tractasse et ignominiose dimisisse memoratur c. 1, v. 11. cum Babyloniorum et clementiam et potentiam fuerit expertus? Haec omnia liquido ostendunt, non posse dari certum tempus, cui congruant, quae in hoc libro memorantur. Si enim ante reversionem populi ex Babylone contigerunt, quae in hoc libro memorantur, falsum est, quod tum templum solo fuerit aequatum, quod tamen affirmatur c. 5, v. 22. Si post reversionem res illae gestae sunt, falsum est, quod de bello Nabuchodonosoris contra Arphaxad memoratur c. 1, v. 5. cum Assyrii et Medi tunc paruerint regi Persarum.

3. Non congruit undiquaque cum fidei analogia.

194. 3. Cum fidei analogia non undiquaque congruit. C. 9, v. 2. approbatur factum *Simeonis et Levi,* qui Sichemitas contra pactum ac datam fidem gladio interemerunt. Sic enim ibi orat Judith: *Domine Deus patris mei Simeon, qui dedisti illi gladium in vindictam alienigenarum, qui violatores extiterunt in coinquinatione sua et denudaverunt femur virginis in confusionem v. 3. et dedisti mulieres illorum in praedam et filias illorum in captivitatem et omnem praedam in divisionem servis tuis, qui zelaverunt zelum tuum,* ubi zelus Simeonis et Levi vocatur divinus. Sed hoc factum filiorum suorum Jacobus patriarcha diserte improbat. Genes. 34, v. 25. *arreptis gladiis suis ingressi sunt urbem* בֶּטַח *confidenter et interfecerunt omnes masculos,* contra pacta scilicet et datam fidem. Ideo Jacobus hac crudelitate audita dicit v. 30. *turbastis me et odiosum me fecistis Cananaeis etc.* quin et maledictioni illam crudelitatem postea subjicit. Genes. 49, v. 5. *Simeon et Levi* כְּלֵי חָמָס *vasa violentiae gladii eorum. v. 6. in consilium eorum non veniat anima mea, et in coetu illorum non sit gloria mea, quia in furore suo occiderunt virum et in voluntate sua enervaverunt bovem. v. 7. maledictus furor eorum, quia pertinax et indignatio eorum, quia dura. Dividam eos in Jacob et dispergam eos in Israël.* Peccarunt ergo Simeon et Levi multis modis 1. exercendo vindictam privatam. 2. stringendo gladium sine Dei mandato. 3. ob unius delictum in totam urbem grassando. 4. depraedando non hostes, sed hospites, a quibus benevole fuerant accepti. 5. agendo contra datam fidem. 6. praesentissimo internecionis periculo parentem et familiam suam objiciendo. At inquis Genes. 35, v. 5. dicitur, *quod Deus terrore viciniis populis incusso eos cohibuerit, ne Jacobum propterea persequerentur, ergo divino judicio deleti sunt Sichemitae.* Resp. Deus praepostero illo Simeonis ac Levi zelo ad justitiae suae gloriam bene usus est. Distinguendum igitur justum Dei judicium ab injusta hominum actione. Illud mirandum ac prae- II.
dicandum, haec vero culpabilis ac detestanda. Ad hoc Dei judicium respicit etiam Jacobus patriarcha, quando Gen. 48, v. 22. Sichemam Josepho legat, sicque malae fidei possessoribus eam eripit, armaverant enim aliquos ex familia patris, unde Jacobus de *manu Amorraei in gladio et arcu suo partem illam se tulisse* asserit. Distinguendum, inquam, inter passionem Sichemitarum justam et actionem Simeonis et Levi injustam. Cohibuit Deus vicinos, non quod factum Simeonis et Levi probaret, sed quia Jacobo et familiae ejus, quae erat sedes ecclesiae, prospectum voluit. Neque vero per hanc distinctionem argumentum nostrum contra canonicam hujus libri auctoritatem everti potest. Non enim Dei judicium duntaxat Judith respicit, sed ipsum Simeonis et Levi factum laudat. Lyranus distinguit inter zelum et modum zeli, illum, non vero hunc a Juditha laudari dicit. Atqui nec zelus nec zeli modus in Simeone et Levi laudem meretur. Jacobus enim *furorem et iniquitatem* eum appellat, proinde non fuit zelus bonus et laudabilis a Spiritu Dei originem trahens et ad Dei gloriam directus, sed zelus pessimus ac detestabilis ex vindictae cupiditate ac proinde a carne ortus.

b ec- la Is- itica rimi- Chri- ia a me adi-

195. 4. Ab ecclesia Israëlitica et primitiva Christiana e canone excluditur. Totam Judithae historiam Josephus ne quidem attingit in suis de antiquitate commentariis. Hieronymus praefat. in Judith diserte eum e canone excludit. Epistol. 10. ad Furiam inquit: *Si tamen hoc volumen recipitur.* Augustinus lib. 18. de civ. Dei c. 26: *Librum Judith in canone Scripturarum Judaei non recepisse dicuntur.* Recte proinde B. Lutherus judicat, hunc librum esse sacrum quoddam poëma, quo statum et conditionem populi Judaici auctor depingere voluerit, quod ipsa quoque nomina testatum faciunt. Judith significat Judaeam, quae est sancta et casta vidua, hoc est, populus Dei est deserta vidua, interim tamen sancta et casta, hoc est, persistit in verbo et fide, orat, jejunat. Holofernes significat profanum ducem vel gubernatorem ac typus est hostium hujus populi. Bethulia significat virginem, notat igitur integritatem fidei ab idololatria, quae spiritualis est scortatio, immunem. Tandem concludit Lutherus, quod sit liber bonus, sanctus atque utilis, lectione omnino dignus, quamvis inter canonicos proprie et specifice sic dictos locum tueri nequeat.

the-

196. Antithesis. Librum Judith Bellarminus lib. 1. de verbo Dei c. 12. et Pontificii plerique omnes in canonem referunt, argumentis usi potissimum duobus. 1. *ex decreto synodi Nicenae.* Hieronymus praefatione in Judith testatur, *hunc librum a synodo Nicena in Scripturis sacris fuisse numeratum.* Resp. 1. Hieronymus nondum natus fuit eo tempore, quo concilium Nicenum fuit celebratum. Ergo non est testis oculatus. Si Eusebius, qui concilio interfuit, vel Athanasius, vel alii, qui eo tempore vixerunt, de Niceno concilio id assererent, majoris esset fidei et auctoritatis. 2. Multum interest inter haec duo: *Synodus legitur computasse, et synodus computavit librum Judith in numerum sanctarum Scripturarum.* Prius dicit Hieronymus, posterius vero nequaquam. Testatur enim in adjectione ad chronic. Eusebii et in dialog. adversus Luciferian. c. 7: *Ecclesiam studiosissime amplexatam fuisse dogmata Niceni concilii*, sed librum Judith ab ecclesia non esse receptum dicit. Ergo ipse Hieronymus non credidit, quod in alio legit, videlicet synodum Nicenam hunc librum inter Scripturas sacras computasse, ac proinde recitative duntaxat illud retulit. In prolog. Proverb. expresse dicit, *quod ecclesia quidem librum Judith legat, sed inter canonicas Scripturas non recipiat.* In prologo Galeato inquit: *Judith non est in canone.* 3. Non ostendit Hieronymus, ubi legatur, quod synodus Nicena hunc librum receperit 4. In actis concilii, quae hodie
151. exstant, nullum hujus rei invenitur vestigium. Alanus Copus lib. 1. Dial. c. 7. suspicatur, *plures olim exstitisse canones quam 20, qui hodie exstant.* Sed respondet Lindanus Pontificius, *piam de Laodicenis patribus existimationem id non admittere.* Praeterea in 80 canonibus concilii Niceni a Dominico Nicolino editis nuspiam id occurrit. 5. Athanasius, qui synodo interfuit, in Synopsi hunc librum aperte rejicit. Epiphanius, qui honorificentissimam fidei Nicenae mentionem facit haeres. 76. in recensendis libris canonicis libr. de mens. et ponder. librum Judith omittit. Hilarius, qui exilium pro decretis synodi Nicenae passus, non accenset hunc librum canonicis scriptis in prolog. Psalm. Rufinus Hieronymi aequalis, in expos. Symb. Cyrillus Hierosolymitanus Catech. 4. eum rejiciunt. Et ut verbo dicam, nullus eorum, qui de actis concilii Niceni scripserunt, hujus rei mentionem faciunt. 6. Si Nicena synodus hunc solum librum in numerum canonicarum Scripturarum recepit, reliquos illos, quos praetermisit, gravi praejudicio perstrinxit. Cur enim Tobiam, Ecclesiasticum et alios apocryphos praetermisit, quos tamen Pontificii habent pro canonicis libris? 7. Si Nicena synodus hunc librum approbavit, sic eum approbavit, ut est Graece editus, quod agnoscit Sixtus Senensis lib. 1. Bibliothec. sect. 2. Quod si eum approbavit, ut est Graece editus, judicio Bellarmini approbavit mendacium. Nam Bellarminus d. l. §. Nec vero: editionem Latinam Hieronymi praefert Graeco textui, ut effugiat vim argumenti nostri, quod ante captivitatem Babylonicam templum non fuerit solo aequatum, id enim in Graeco diserte habetur. Atqui Latina editio Hieronymi nondum exstitit tempore concilii Niceni. Ergo non potuit a concilio Niceno approbari. 8. Si Nicena synodus hunc librum judicasset canonicum, synodus Laodicena, quae paulo post Nicenam habita, non reliquisset hunc librum extra canonem in apocryphis. 9. Non est idem esse Scripturam canonicam et computari in numerum sacrarum Scripturarum. Computantur enim in numero sacrarum Scripturarum, quaecunque in bibliis habentur et cum aliis libris ad aedificationem plebis leguntur, sed propterea non statim sunt canonica ad dogmatum confirmationem efficacia. 10. Bellarminus ipse agnoscit, nomen *Scripturarum sacrarum* quandoque accipi in significatione latiori, ut competat non solum canonicis, sed etiam apocryphis et Ecclesiast. libris, lib. 2. de Conc. c. 12. §. Dico secundo. 11. Nulli hominum vel in concilio vel extra illud sine certis testimoniis aut firmis demonstrationibus licet in canonem asciscere et canonicis libris parem facere librum apocryphum ecclesiae judicio rejectum, nisi prophetica vel apostolica auctoritate polleat ac divino testimonio ornatus sit, quod non erret. At talem auctoritatem synodo Nicenae tribuere non possumus. 12. Haec omnia probe expendens Guilelmus Lindanus scriptor Pontificius lib. 3. panopl. c. 3. disputat, sententiam illam Hieronymi in epist. 10. ad Furiam, *si tamen hoc volumen recipitur, etc.* efficere, ipse ut vehementer dubitet, utrum certus Scripturarum canon praescriptus fuerit ecclesiae a concilio Niceno. *Si enim*, inquit, *Nicena synodus librum Judith cum aliis in canonem redegerat, cur annis 80 post eum non accenset Laodicena? cur Nasianzenus ejus non meminit? sed legitur computasse, ait Hieronymus, quod mihi dubitantis suspicionem*

subindicare videtur. Nisi fortasse quis opinetur, hunc de libris canonicis Nicenum canonem una cum plurimis aliis minimum (uti equidem arbitror) 47. teste D. Julio primo episcopo Romano haereticorum fraude fuisse accisum atque sublectum ecclesiae. Cui ne suffragemur, cogit pia de sanctissimis patribus in concilio Laodiceno congregatis existimatio, non illos ea aetate, qua canonum scientia inprimis ornabat episcopos, tam fuisse sui et nominis et officii oblitos, ut illos aut nescierint, aut desideratos non requisierint. Ad haec si vere legitur, quod ait Hieronymus legi, librum Judith concilium Nicenum inter canonicos computasse, quid sibi vult, quod idem praefat. in libros Salomonis scribit, ecclesiam libros Judith, Tobiae, Maccabae-
II. 152. *orum legere quidem, sed inter canonicas Scripturas non recipere.* Et postea: *Nihil hac de re in concilio Niceno fuisse definitum ut existimem, invitat, quod hunc Laodicenum de Scripturis canonicis canonem una cum reliquis synodus Constantinopolitana VI. in Trullo approbarit, quod minime videtur fuisse factura, si designatum a 318 illis patribus Nicenis doctissimis juxta ac sanctissimis Laodiceni aut non recepissent, aut decurtassent Scripturarum sacrarum canonem.* Haec omnia Lindanus verissime. 13. Melchior Canus lib. 2. Locorum comm. c. 11. fatetur, *non fuisse definitum Rufini tempore certum Scripturae canonem*, et tamen Rufinus vixit post concilium Nicenum.

197. 2. *Ex auctoritate quorundam patrum.* Junilius Africanus lib. 1. de partibus divinae legis et Isidorus lib. 6. etymolog. c. 1. testantur, *ecclesiam Christi hunc librum inter divinos libros honorare et praedicare.* Resp. 1. imo vero contrarium diserte statuunt. Junilius cum c. 3. libri citati enumerasset libros historicos V. T. Moysis quinque, Josuae, Judicum, Ruth, Regum quatuor, quaerenti discipulo, *an nulli alii libri ad divinam historiam pertinerent?* respondet, *nonnullos adjungere Chronicorum duos, Esdrae duos, Judith, Maccabaeorum duos, Hesteram, etc.* quibus verbis permotus videtur Bellarminus, ut eodem loco putaret a Junilio habitos fuisse illos libros, quo etiam canonicos. Sed in proximis verbis denuo quaerente discipulo, *cur non hi quoque currant inter canonicos?* respondet, *quoniam apud Hebraeos super hac quoque differentia accipiebantur, ut Hieronymus aliique testantur.* 2. Insignis est Junilii error, quod negat duos Chronicorum, duos Esdrae, Hesteram etc. inter canonicos apud Hebraeos currere. Ergo non potest esse idoneus testis de Scripturae canone. 3. De Isidori sententia diximus superius §. 4. Unius et alterius testimonium nondum conciliat libro alicui canonicam auctoritatem, sed ad illud requiritur consentiens ecclesiae suffragium.

3. Septem postrema capita libri Esther sunt apocrypha.

198. 3. *Septem postrema capita libri Esther.* Ut sententia nostrarum ecclesiarum sit dilucidior, distinguendum esse dicimus inter genuinum et *canonicum librum Esther*, qui continet novem capita Hebraeo idiomate perscripta, et inter *appendicem*, quae continet septem capita posteriora, quae non habentur in Hebraeo. De his 7 capitibus posterioribus loquimur, quando particulam illam appendicis loco Estheris libro annexam negamus esse canonicam. Campianus rat. 1. nobis tribuit, *quod librum Estheris e canone rejiciamus.* Sed si de integro Estheris libro loquitur, injuriam nobis facit, unde Duraeus in defensione Campiani contra Witakerum sententiam ejus sic exponit, *quod appendicem duntaxat Hesteris intelligat.* Auctor quidam Pontificius ἀνώνυμος in Manuscript. per Austriam superioribus annis sparso itidem nobis tribuit, *quod librum Esther e canone excludamus*, sed gravi nos onerat injuria. Nequaquam enim librum Estheris integrum, sed duntaxat 7 capita posteriora e canone removemus.

199. Supplementum illud Estheris non esse in canone sequentibus demonstratum damus argumentis. 1. non est scriptum sermone Hebraeo, sed Graeco, teste Hieronymo praefat. in Esther, ubi addit, *apud nullum penitus illud ferri interpretum.* Bellarmin. libr. 1. de verbo Dei c. 7. excipit, *probabile esse, quod aliquando illa capita in Hebraeo fuerint.* Atqui hoc oportebat non solum esse *probabile*, sed etiam *certum*, cum prophetae non nisi lingua Hebraica V. T. libros scripserint. Bellarminus probationis loco adducit Josephum, qui lib. 11. antiqnit. c. 6. *duas epistolas Ahasveri et orationem* II.
Mardochaei commemoret, quae in ultimis capitibus non in illis prioribus reperiantur. Ex Hebraeo igitur in Graecam linguam ea fuisse translata, ex c. 11, v. 1. demonstrare conatur. Resp. 1. Hieronym. disertis verbis negat, ea in Hebraeo textu haberi, cujus expressae assertioni plus tribuendum, quam incertis conjecturis. 2. Demus aliquando haec septem posteriora capita in Hebraeo extitisse, tamen quia hodie non nisi Graeco et Latino idiomate extant, auctoritati eorum nihil hinc accedit. Si enim canonica essent, divina providentia nunquam permisisset, textum originalem fuisse deperditum. Par igitur eorum ratio esset cum libro Siracidis et primo Maccabaeorum, quos Hebraice quidem scriptos refert Hieron. praefat. in lib. Salom., nihilo tamen minus extra canonem ob dictam causam posuit. 3. Bellarmin. statuit, *septem illa capita libri Esther, quae sunt postrema in vulgata Latina versione, non esse revera postrema, sed quaedam eorum pertinere ad initium libri, quaedam ad medium, quaedam ad finem.* At quomodo probabile est, excidisse quaedam ex initio, medio et fine, non intercedentibus simul ceteris partibus intermediis? 4. Si quis in volumine Hebraeo appareret hiatus, probabilis alicui videri posset Bellarmini suspicio. Jam vero omnia cohaerent rectissime et tum demum turbatur connexio, si fragmentum illud inseras et assuas. Tunc enim otiosa prorsus emergit repetitio insidiarum regi ab eunuchis structarum. 5. Josephi auctoritas non convincit. Quid si enim aliquid ex his capitibus Josephus ad historiam augendam vel illustrandam sumsit, num proinde ipsa capita ad

1. n… scri… serm… Heb… sed…

canonicam Scripturam pertinere censuit? Lyra in fine comment. dicit, haec *potius a Josepho esse conficta et postea Latinae editioni inserta.* Lyranum sequitur Sixtus Senensis. Certum est, Josephi non fuisse aliud de libris canonicis V. T. judicium, quam fuit Hieronymi et est nostrarum ecclesiarum, ut constat ex lib. 1. contra Apionem. 6. Lysimachus non nisi epistolam Phurim convertisse dicitur c. 11, v. 1. 7. Bellarminus fingit duplicem librum Esther, quorum prior ad nos Hebraice, posterior (copiosius scriptus) translatus ad nos pervenerit. Sed in eo contradicit sibi ipsi, quia superius contra Sixtum Senensem concludebat, *toto libro Esther a concilio Tridentino approbato singulas ejus partes ac proinde quoque septem illa capita esse approbata.* Jam vero controversa illa capita innuit esse librum alium ab eo volumine, quod exstat in Hebraeo diversum, quin ab alio etiam auctore scriptum. Contradicit etiam patribus, dum contra unanimem eorum consensum et contra decretum Tridentinum non jam unum librum Esther, sed duos pariter canonicos statuit.

200. 2. Non est scriptum a propheta. Lyranus in c. 11. Esther, Sixtus Senensis lib. 1. Bibl. sect 2. e. Esther. f. 24. putant *a Josepho* vel alio id esse genuino Estheris libro additum. At Josephus non fuit prophetica auctoritate conspicuus. Ergo non potuit librum propheticum scribere. Ab uno aliquo eandem historiam conscriptam esse non est verisimile et repugnat earundem rerum repetitio. Quod si ab alio scriptus est canonicus liber Esther, ab alio supplementum, quod Bellarmino videtur probabilius, quaerimus, si auctor supplementi fuit propheta, cur non scripserit sermone prophetico? Quod Bellarminus existimat, *supplementum esse primo scriptum Hebraice et postea in linguam Graecam a Lysimacho translatum*, meris nititur conjecturis. Adde quod supplementum hoc post aetatem Artaxerxis scriptum sit; c. 11, v. 1. mentio fit Ptolemaei et Cleopatrae, quos constat post Artaxerxem vixisse. Jam vero post aetatem Artaxerxis non sunt scripti libri aliqui prophetici. Bellarm. lib. 1. de verbo Dei c. 17. citat et approbat sententiam Josephi lib. 1. contra Apionem, *non haberi apud Hebraeos in canone sanctarum Scripturarum eos libros, qui post tempora Artaxerxis Longimani scripti sunt*, siquidem (addit Bellarminus) *librorum sacrorum canonem Esdras composuit, cujus vita non extenditur ultra tempora Longimani.*

201. 3. Habet quaedam pugnantia cum canonico libro Esther. Canonicum igitur esse nequit, cum Spiritus sanctus nuspiam sibi repugnet. 1. Canonicus Estheris liber habet c. 2, v. 16. insidias eunuchorum per Mardochaeum detectas *anno 7. Assueri.* Supplementum c. 11, v. 2. refert *in annum secundum.* Bellarminus d. l. concedit, *insidias esse factas anno septimo, ut habetur in canonico Esther, non autem anno secundo, ut habetur in supplemento.* Quomodo ergo supplementi fidem astruit? respondet, *septem illa capita libri Esther, quae sunt postrema in editione Latina vulgata, non esse revera postrema, sed quaedam eorum pertinere ad initium libri ut c. 11. et 12. quaedam ad medium ut c. 13. 14. 15. 16. quaedam ad finem, ut c. 10. narrationem igitur insidiarum, quae habetur c. 12. in Latinis bibliis, ad initium libri pertinere, atque ibi narrari insidias per anticipationem, quae rursum narrantur postea suo loco c. 2. factas igitur esse insidias anno septimo, ut habetur c. 2. non autem anno secundo, ut videtur colligi ex c. 11. siquidem verba illa capitis 11. anno secundo regnante Artaxerxe etc. non debent extendi usque ad narrationem insidiarum, sed solum ad ea, quae dicuntur in ipso c. 11. hoc est, ad somnium, quod Mardochaeus vidit, antequam Esther Assuero conjungeretur.* At hac ratione Bellarminus cum capite caudam, ventrem cum pedibus confundit, quando caput primum supplementi ad finem genuini libri Esther, caput undecimum et duodecimum ad initium libri pertinere asserit. In fine c. 11. Mardochaeus dicit, *se, cum surrexisset, multa animo volvisse et de illo somnio* ἕως τῆς νυκτός *cogitasse, ac tum illum quiescentem in aula cum duobus illis eunuchis conjurationem eorum adversus regem intellexisse*, non ergo fuit inter somnium Mardochaei et insidias eunuchorum intervallum quinque annorum, sed unius duntaxat diei, si qua fides supplemento illi habenda. Ipse ordo rerum gestarum urget, initio libri narrari ea, quae nuptias Ahasveri cum Esther praecesserunt, quod etiam facit authenticus liber Esther. Jam vero insidiae eunuchorum acciderunt post nuptias regis cum Esther celebratas, ut patet ex c. 2, v. 22. Et quod de anticipatione hic commissa dicitur, non potest evidenti aliqua ratione probari. 2. Canonicus liber Estheris c. 6, v. 3. dicit, *Mardochaeum pro detectione insidiarum nulla accepisse praemia.* Supplementum c. 12, v. 5. dicit, *esse ei data.* Bellarminus respondet, *hoc non habere difficultatem. Etsi enim non habuerat Mardochaeus mercedem pro delatione, quando rex jussit relegi sibi annales, ut dicitur c. 6., tamen postea habuit amplissimam mercedem, quae describitur in eod. c. 6. et ea significatur c. 12. per illa verba, datis pro delatione muneribus.* Atqui in illo ipso c. 12. Supplementi v. 6. Aman post data pro delatione munera Mardochaeo dicitur malum machinatus, quae machinatio qualis fuerit exponitur c. 6. v. 4. quod regi voluerit suggerere, ut Mardochaeum juberet patibulo affigi; factum autem esse mutatis rerum vicibus, ut Mardochaeum regiis vestibus indutum ac regio diademate ornatum cogeretur honorare. Ergo munera illa non possunt intelligi de honoribus, quibus rex post inspectos annales ipsum affecit, cum illo ipso mane noctem, in qua annales lecti erant, sequente Amanus Mardochaeo insidias struxisse dicatur. 3. Supplementum Esther c. 12, v. 6. dicit, *Amanum voluisse nocere Mardochaeo propter interfectos eunuchos*, canonicus Esther. c. 3, v. 5. illius rei causam refert *ad denegatam Amani a Mardochaeo orationem.* Gretserus in defens.

Bellarm. respondet, *haec non pugnare, cum utrumque causa esse possit illius odii, nec insolens esse, quod homines ingratissimi sint erga de se bene meritos.* Sane absolute et simpliciter haec invicem non pugnant ac potuissent esse concausae illius odii, interim, quia canonicus liber Estheris unam duntaxat causam et quidem diversam ab ea, quam supplementum habet, exprimit, ideo hoc ipsum supplementi fidem suspectam reddit. 4. In canonico
II. 155. libro Esther c. 5, v. 2. *Rex benigne dicitur intuitus reginam.* In supplemento c. 14, v. 10. dicitur *eam saeve adspexisse.* Respondet Gretserus per distinctionem temporis. *Initio quidem regem ira inflammatum fuisse ob reginae insolitum accessum, ut est c. 15. postea mente ad lenitatem flexa ob reginae periculum gratissimis oculis eam respexisse,* ut est c. 3. Sed canonicus liber Esther memorat in primo statim ingressu regem benigne intuitum fuisse reginam, antequam etiam regina causam insoliti ingressus exponeret. 5. In canonico Esther dies Judaeorum exitio destinatus scribitur fuisse *13. Adar.* c. 3, v. 13. c. 8, v. 12. c. 9, v. 1. In supplemento vero notatur *dies 14. Adar.* c. 13, v. 6. 6. Hamanus in canonico Esther vocatur *Agagita*, hoc est: Amalecita c. 8, v. 3. sed in supplemento vocatur *Macedo* c. 16, v. 14. 7. In supplemento c. 13, v. 14. Mardochaeus dicit, se *propterea noluisse genua flectere coram Amano, quod timuerit, ne honorem Dei sui transferret ad hominem et quemquam adoraret excepto Deo suo.* At in canonico Esther nequaquam dicitur, quod reliqui adoraverint Amanum, ut Deum, vel quod Amanus pro Deo adorari voluerit, sed erat hic civilis honor, quem ex singulari et heroico Spiritus s. instinctu Mardochaeus impio Hamani denegavit.

4. Pugnat cum veritate historica.

202. 4. Pugnat cum veritate historica. Capite enim 16, v. 14. Amanus dicitur *cogitasse de transferendo Persarum regno in Macedonas*, quod cum historiis conciliari nequit. Consequens enim fuerit, historiam Esther incidisse in ultima tempora regum Persarum, neque enim timere potuisset Assuerus, ne regnum Persarum ad Macedonas transferretur, nisi regnum Macedonum fuisset alicujus nominis. Jam vero regnum Macedonum fuit obscurissimum usque ad tempora Philippi patris Alexandri Magni, ut ex historiis constat, cum tamen historia Esther longe antecesserit regnum Philippi Macedonis. Praeterea si ad finem regni Persarum pertineret historia Esther, superstes fuisset Mardochaeus fere trecentos annos. Dicitur enim translatus cum Jechonia ex Jerusalem in Babylonem a Nabuchodonosor rege Chaldaeorum. Esth. 11, v. 4. in captivitate mansit an. 70. postea supervixisset ab initio regni Cyri usque ad finem Artaxerxis Ochi, qui sunt an. ducenti et 20. qui conjuncti efficiunt fere 300 an. Bellarm. enumeratis variis sententiis, quisnam fuerit *Assuerus* maritus Esther (quidam enim Assuerum Darii Medi patrem, quidam Cambysem, quidam Darium Hystaspis, quidam Artaxerxem Mnemonem, quidam Artaxerxem Longimanum maritum Esther constituunt) illam opinionem tandem amplectitur, quod Artaxerxes Longimanus Assueri nomine intelligendus sit. Quo fundamento praesupposito respondet, *non esse incredibile, Mardochaeum cum rege Jojakim translatum fuisse in Babylonem et usque ad tempus Artaxerxis Longimani supervixisse, sunt enim ab initio captivitatis Babylonicae usque ad Longimanum anni circiter 165. jam vero non est incredibile, Mardochaeum superesse annum 165. cum posterioribus temporibus quidam ad eam aetatem pervenerint.* Atqui annis illis 165 translationi in captivitatem et temporibus Artaxerxis Longimani interjecti aliquot anni adhuc erunt addendi. Nam 2. Reg. 24, v. 16. Nabuchodonosor dicitur *deportasse viros robustos, fortes et bellatores*, nulla facta puerorum mentione. Ergo Mardochaeus tum fuisset annorum 30. illis adde annos 165 inter translationem in captivitatem et tempora Artaxerxis interjectos, ac prodibunt anni 195. Quod si ergo temporibus Artaxerxis Mardochaeus tot annos fuisset natus, non potuisset obire aulicum ministerium, nec res tantas gessisset, sed fuisset decrepitus et capularis senex. Vidit hoc Bellarminus, ideo aliter respondet, videlicet quod *Scriptura dicit, Mardochaeum translatum fuisse in Babylonem cum rege Jojakim, id intelligi posse hoc sensu, quod non in se, sed in parentibus aut majoribus suis translatus fuerit, quemadmodum Zorobabel et Josue dicuntur rediisse in Jerusalem* ex captivitate 2. Esdr. 7. *cum tamen Zorobabel natus sit in ipsa captivitate.* Matth. 1. quae explicatio quamvis sit coactior, forte II.
locum habere posset, si reliqua in supplemento recte se haberent. Si quis dicat, etiam in canonico libro Esther c. 2, v. 6. de Mardochaeo commemorari, quod deportatus fuerit Hierosolymis cum rege Jechonia Babylonem, proinde etiam hoc argumento canonici Estheris auctoritatem labefactari; resp. relativum *qui* non referri ad ipsum Mardochaeum, sed ad proxime praecedens, videlicet ad proavum Mardochaei. Verba sic habent: *Erat vir Judaeus in Susan civitate nomine Mardochaeus, filius Jair, filii Simei, filii Cis de stirpe Jemini, qui translatus fuerat de Jerusalem.* Cum enim tres hoc loco tantum commemorentur ex majoribus Mardochaei, nec perducatur ulterius genealogia, quam ad Cis Benjaminitam hominem ignobilem, quae ratio afferri potest commodior, cur tres tantum enumerentur, quam ea, quae commemorata est ex cardinali Cajetano, ut doceatur, Cis eum fuisse, qui in captivitatem deportatus est, non autem Mardochaeum, ac ostendatur, Mardochaeum fuisse ex posteritate piorum majorum, qui cum Jechonia deportati sunt, cui Deus propter majores benefecerit? Scalig. de emend. temp. lib. 6. Drusius in c. 2. Esther.

5. A[…]cle[…]rai[…] et[…]stit[…]mit[…]oar[…]ex[…]tur

203. 5. Ab ecclesia Israëlitica et Christiana primitiva e canone excluditur. De Israëlitica dubitari nequit. Inter ecclesiae Christianae doctores priscos excellit Hieronymus, qui praefat. in Esther haec posteriora septem capita a canone removet. Bellarm. lib. 1. de verbo Dei c. 7 *Melitoni, Athanasio et*

Gregorio Nazianzeno tribuit, quod integrum librum Esther extra canonem posuerint. Sed quia Melito et Athanasius secuti sunt canonem Hebraeorum, ut agnoscit Melchior Canus lib. 2. loc. comm. c. 10. quod ipsum etiam de Nazianzeno statuendum; et vero in canone Hebraeorum Esther ponatur, ideo non est verisimile Melitonem, Athanasium et Nazianzenum integrum librum Esther extra canonem posuisse, sed tantum de postremis septem capitibus hoc intelligendum. Quamvis enim in recensendis canonicis V. T. libris non faciant expressam libri Esther mentionem, tamen ad alium librum canonicum forte ad *Esdram* eum referre potuerunt, a quo scriptus judicatur liber Esther, referente Isidoro et aliis. Confirmat hanc conjecturam, quod Athanasius, cum in Synopsi libros canonicos omisso libro Esther numerasset, expresse scribat, librum Esther ad aliud quoddam canonicum volumen pertinere. *τινὲς μέντοι* (inquit) *τῶν παλαιῶν εἰρήκασι κανονίζεσθαι παρ' Ἑβραίους καὶ τὸν Ἐσθήρ. Καὶ τὸν μὲν Ῥοὺθ μετὰ τῶν κριτῶν ἑπομένων εἰς ἓν βιβλίον ἀριθμεῖσθαι, τὸν δὲ Ἐσθὴρ εἰς ἕτερον ἕν. Origenis* suffragium in hac controversia nobis largitur Sixtus Senensis, quem pro sua sententia Bellarm. citare ausus est. Lyranus itidem supplementum illud ex canone removet. In fine enim comment. in Esther sic scribit: *Cetera, quae sequuntur, non intendo exponere, quia non in Hebraeo sunt, nec de Scriptura canonica, sed magis videntur a Josepho et aliis scriptoribus conficta et postea vulgatae editioni inserta.*

204. 6. A quibusdam Pontificiis inter apocrypha numeratur. Bellarm. lib. 1. de verbo Dei c. 7. §. 1. quatuor scriptorum Pontificiorum *Dionysii Carthusiani, Hugonis cardinalis, Thomae de Vio Cajetani et Sixti Senensis* (cui Stapletonus lib. 9. princip. doctrinalium c. ult. hoc elogium tribuit, *quod omnium accuratissime de canonicis et apocryphis libris scripserit,* ac Bellarm. lib. 2. de verbo Dei c. 10, §. 4. *se illius diligentiam imitari velle* asserit) suffragium nobis largitur. Verba Bellarmini sic habent: *Non defuerunt, qui librum quidem Esther inter sacros libros numerandum censuerint, septem vero postrema capita, quod in Hebraicis textibus non habeantur, ejus libri vera membra esse negaverint et tanquam adulterina atque aliena a reliquo corpore resecanda putaverint. In qua sententia fuisse Hieronymum, ex ejus praefatione colligitur. Secuti sunt Hieronymum non modo ante concilium Tridentinum Nicolaus Lyranus, Dionysius Carthusianus, Hugo et Thomas de Vio cardinales in commentariis hujus libri, verum etiam post concilium Sixtus Senensis lib. 1 et 8. Biblioth. sanctae.* Verba ipsa Sixti Senensis, cum valde sint emphatica, ex lib. 1. Biblioth. Sect. 3. huc transscribemus. *Venit* (inquit) *hoc loco in mentem simul admonere et hortari pium ac benevolum lectorem, ne me temeritatis arguat, quod haec postrema capita a canone avulsa in hunc ultimum apocryphorum ordinem redegerim, ac si oblitus sim sanctae synodi Tridentinae, quae sub anathematis intermination jubet recipi omnes libros integros, prout in ecclesia catholica legi consueverunt et in veteri vulgata editione habentur. Est enim canon ille intelligendus de veris et germanis partibus, quae ad librorum integritatem spectant, non autem de laceris quibusdam appendicibus et pannosis additamentis a quovis incognito auctore temere appositis et utcunque insutis, qualia sunt hujusmodi ultima capita, quae non solum Hugo cardinalis, Nicolaus Lyranus, Dionysius Carthusianus, caeterique recentiores interpp.* (nota: ergo praeter hos etiam plures Pontificii scriptores nostrae sententiae suffragantur) *negant esse canonica, sed et Hieronymus a toto Estheris volumine resecat ceu vitiatam partem et lacioniosis, ut ipsius dictis utar, verborum finibus conficta ex his, quae ex tempore dici et exaudiri poterant, sicut solitum est scholaribus discipulis sumto themate excogitare, quibus verbis uti potuit, qui injuriam passus est, vel qui injuriam fecit.* Hactenus Senensis. Debuisset vero Bellarminus quatuor illis scriptoribus Pontificiis, quorum suffragium nobis largitur, addere *Benedictum Ariam Montanum et Johannem Driedonem,* qui idem cum enumeratis scriptoribus statuunt.

205. Antithesis. Bellarm. lib. 1. de verbo Dei Antithesis.
c. 7. et alii Pontificii supplementum illud Estheris septem posteriora capita continens aeque ac priora novem capita canonicum esse statuunt. Argumentis insistunt potissimum sequentibus. 1. ex connexione hujus supplementi cum genuino Estheris libro. *Concilia et patres, quando Esther in canonem referunt, de eo volumine sunt locuti, quo tum ipsi, tum ecclesia universa eo tempore utebatur. Jam vero universa ecclesia eo tempore utebatur libris sacris juxta eam editionem, quam Hieronymus vocat vulgatam, quae Graecorum lingua et literis continetur, in qua septem illa capita non defuisse, testes sunt Graeci textus, qui nomine 72 interpp. circumferuntur.* Resp. 1. Sane in codice biblico appendix illa peregrina et apocrypha conjungitur genuino et canonico libro Esther, sed ex superioribus manifestum, quale discrimen sit inter utrumque, quod plerisque patrum praesertim illis, qui post receptam Hieronymi ex Hebraeo versionem vixerunt, non fuit ignotum. 2. Procedit igitur argumentum a non distributo ad distributum. Non sequitur, si patres librum Esther posuerunt in numero canonicorum librorum, quod etiam illa diversae linguae capita, quae heterogenea plane sunt et cum genuino libro Esther minime cohaerent, senserint esse canonica, alias idem de Hieronymo et Lyrano foret statuendum, qui librum Esther in canonem ponunt, nec tamen appendicem canonicam esse asserunt, sed ipso Bellarmino fatente ut adulterinam rejiciunt. 3. Urgemus igitur Bellar. ex propriis hypothesib. lib. 1. de verbo Dei c. 20. §. At de tertio: pro adstruenda canonica tertii libri Esdrae auctoritate format hanc objectionem: *In Graecis codicibus tertius est, qui dicitur primus Esdrae, et qui apud nos dicuntur 1.*

et 2. in Graeco dicuntur secundus Esdrae. Quocirca verisimile est, antiqua concilia et patres, cum ponunt in canone duos libros Esdrae, intelligere nomine duorum librorum omnes tres. Sequebantur enim versionem LXX interpp. apud quos tres nostri duo libri Esdrae nominantur. Respondet autem §. sequente ad alteram: *Etsi in Graecis codd. duo libri* Esdrae sunt nostri tres, tamen non
II. 158. propterea concilia antiqua et veteres patres, qui in canone ponunt duos libros Esdrae, intelligere nomine duorum nostros tres. Nam multi veterum ut Melito, Epiphanius, Hilarius, Hieronymus, Rufinus in canone T. V. exponendo aperte secuti sunt Hebraeos non Graecos. Hebraei autem tertium Esdrae non habent. Idem et nos Bellarmini argumento respondemus.

206. 2. Ex patrum allegatione. *Patres librum ipsum inter sacros numerant et ex postremis illis capitibus testimonia quaedam proferunt.* Chrysost. hom. 3. ad popul. Antioch. Augustin. epist. 199. ad Ediciam. Resp. nec patrum allegatio, nec generalis Scripturae sacrae appellatio canonicam auctoritatem vel supplemento illi vel reliquis controversis libris conciliat. Quod enim attinet patrum allegationem, ea quam infirmum suppeditet canonicae auctoritatis fulcrum, patere potest ex sequentibus 1. D. Apostolus ex *Menandro, Arato, Epimenide* versiculos citat, nec tamen ex eo canonica auctoritas gentilibus illis scriptoribus tribuenda. Judas citat testimonium *Enochi* in epist. v. 14. quod tamen *ex apocrypho libro sumtum* fatetur Bellar. lib. 1. de verbo Dei c. 18. in quo consentientem habet Hieronymum in catal. verbo Judas. 2. Librum *Hermae sive Pastoris* citant et testimonia ex eo proferunt Irenaeus lib. 4, c. 37. Tertullianus lib. de orat. Clemens Alexandrinus lib. 7. stromat. Athanasius de decretis synodi Nicenae, Euseb. lib. 5, c. 8. Cassianus lib. 13. collat. c. 12. et alii, nihilominus tamen nulla synodo relatus est in canonem et disertis verbis a canone eum rejicit Gelasius in decreto de libris Ecclesiasticis c. sancta Romana distinct. 15. et Athanasius in Synopsi. Idem etiam Athanasius in lib. de decretis synodi Nicenae et Theodoretus lib. 1. histor. c. 18. Arianos, qui ex hoc libro testimonia petebant, dicunt ex libro non canonico testimonia petiisse, quae totidem verbis profert Bellarminus lib. 1. de verbo Dei c. 20. §. *Nec minus.* 3. Eo ipso in loco §. *At de tertio etc.* fatetur et agnoscit, *tertium librum Esdrae* citari ab Athanasio orat. 3. contra Arianos. Augustino lib. 18. de civ. Dei c. 36. Clemente Alexandrino lib. 1. stromat. Auctore imperfecti operis homil. 1. in Matth. et a Cypriano in epist. ad Pompejum, quem tamen canonicum esse recte negat. 4. *Quartus liber Esdrae* citatur ab Ambrosio lib. de bono mortis (c. 10.) et lib. 2. in Lucam ac in epist. 21. ad Horatianum (uti etiam ab Irenaeo lib. 3, c. 25. Clemente Alexandrino lib. 1. stromat. Tertulliano lib. de habitu muliebri. Basilio in epist. ad Chilonem, Chrysostomo homil. 8. ad Hebraeos) tamen sine dubio non est canonicus, quae iterum sunt verba Bellarmini d. l. §. *Postremo apocryphi.* Multo minus ex generali *Scripturae sacrae* appellatione apocryphis illis libris canonica auctoritas vendicari potest. Nam 1. librum Hermae sive Pastoris *divinitus inspiratum* θεόπνευστον vocat Origenes lib. 10. in epist. ad Rom. Eundem *librum utilem* judicavit Eusebius lib. 3. hist. c. 3. Rufinus in symb. Hieronymus in libro de scriptoribus Ecclesiasticis. Nihilominus tamen nec ab ulla synodo relatus est in canonem et disertis verbis a canone eum rejicit Gelasius, quae denuo sunt verba Bellarmini. d. l. §. *Nec minus.* 2. Quartum librum Esdrae Ambrosius lib. de bono mortis c. 10. *divinum* vocat, nec tamen propterea Bellarminus eum canonicis libris annumerat. 3. Disputat Bellar. lib. 2. de concil. c. 12. §. Dico secundo: *Decreta pontificum dici Scripturas sacras, ut distinguantur a profanis et canonicas, ut distinguantur a scriptis patrum, quae non sunt regulae nec habent auctoritatem obligandi,* ac statim subjicit, *canones pontificum et conciliorum suo modo esse et dici posse scripta sacra et canonica,* quod probat ex act. 3. VII. synodi etc. Cum Martha Christ. de celebr. Miss. Quod si ergo supplementum Esther vel reliqui libri controversi per hanc appellationem in canonem recepti dici possunt, idem judicium erit de pontificum et conciliorum decretis.

207. 3. Ex Origenis demonstratione. *Origenes in epist. ad Julium Africanum, hanc ipsam partem libri Esther, quae in Hebraeorum voluminibus non* II.
habetur, sacram et canonicam esse demonstrat. Resp. 1. apud Septuaginta interpp. supplementum illud haberi et in ecclesiis legi dicit, sed canonicum esse nuspiam asserit. 2. Certum est, Origenem secutum fuisse Hebraeorum canonem, teste Eusebio lib. 6. Hist. c. 24. at in Hebraeorum canone appendix illa non habetur. 3. Inde Sixtus Senensis lib. 1. Biblioth. pag. 27. plane contrarium ex illa epistola Origenis colligit. *Origenes,* inquit, *in epistola ad Julium Africanum haec eadem additamenta explodit.* 4. Quantum alias Bellarminus Origeni tribuat, ex eo apparet, quod lib. 4. de notis eccles. c. 9. §. 21. eum in *catalogo haereticorum* recenseat. Lib. 2. de purgatorio c. 8. art. 16. ex libro qui inscribitur *Pratum Spirituale* c. 25. adducit visionem, *quod visus fuerit Origenes cum Ario aliisque haereticis in igne torqueri,* et addit, *citari Pratum Spirituale in 7. synodo generali, ne quis eum librum spernendum censeat.*

208. 4. Ex lectione in ecclesia. *Quaedam ex supplemento leguntur in ecclesia.* Resp. Controversos illos libros in ecclesia occidentali *ad aedificationem plebis* legi fuisse solitos non negamus, sed ex eo non accessit eis canonica auctoritas, lecti enim fuerunt *ad morum informationem, non ad dogmatum confirmationem* Hieronymus praefat. in libr. Salom. apocryphos libros sic definit, *quod non sint in canone, interim tamen in ecclesia legantur ad aedificationem plebis.* Quae de

Florentino et Tridentino conciliis coronidis loco adduntur, ea nos non feriunt. Nam 1. concilium Florentinum vix ante annos ducentos fuit habitum; Tridentinum patrum nostrorum memoria fuit celebratum. At num tot seculis in ecclesia canon fuit imperfectus? 2. In libro, qui continet causas recusati concilii Tridentini, multis demonstratum, concilium illud *nec generale, nec liberum, nec Christianum fuisse*. 3. Non est hic unus ac solus concilii Tridentini error, quod ad confirmanda dogmata papalia libris apocryphis auctoritatem conciliare voluit, qua de re Examen Chemnicianum videri debet. 4. In sessione quarta illius concilii, in qua decretum de canone fuit editum, legati, cardinales, archiepiscopi, episcopi, qui tum praesentes adfuerunt et decretum de numero canonicorum librorum ediderunt, omnes circiter 50 fuerunt, iique fere Itali et Hispani, quomodo ergo haec sanctio fuit generalis et oecumenici concilii?

209. 4. Liber Sapientiae. Fatemur hunc librum multis praeclaris sententiis ac praeceptis esse refertum, eundemque una cum Ecclesiastico reliquis apocryphis praestare dicimus, interim tamen canonicis libris proprie ac specifice sic dictis eum accensere neutiquam possumus. 1. quia non est scriptus lingua prophetica sed Graeca. 2. quia non est scriptus a propheta, sed a Philone. Hieron. in praefat. Sapient. dicit, *hunc librum redolere Graecam eloquentiam*, cujus Philonem peritissimum fuisse, idem in catalogo testatur. Idem in praefat. in libr. Salomonis: *Fertur et alius, qui a Siracide scriptus est, Salomonis; et adhuc alius ψευδεπίγραφος qui Sapientia Salomonis inscribitur*. Nonnulli scriptorum veterum hunc esse Judaei Philonis affirmant. Lyranus in c. 15. Sapient. inimicos, quorum ibi fit mentio, interpretatur de Romanis, quia *tempore Philonis* (inquit) *Cajus Imper. misit statuam suam per orbem adorandam, ut Deum*. Bonav. in comm. h. l. *Prima causa efficiens per modum compilationis fuit Philo sapientissimus Judaeorum, qui temporibus apostolorum fuit.* Hanc Hieronymi, Lyrani et Bonaventurae de auctore hujus libri sententiam confirmat occasio, argumentum et scopus hujus scripti. Cajus Imp. Rom. ethnicus, quia Romae simulacro aureo iconico colebatur, referente Suetonio in Caligula c. 22. voluit etiam Hierosolymis coli, misit igitur ad Judaeos jussitque statuam suam in templo locari. Judaei hoc nuntio exterriti Philonem disertissimum et eruditissimum virum ad ipsum miserunt, obsecrantes imperatorem, ne templum erectione statuae pollueret, sed imperator neglectis ipsorum precibus Petronio imperavit, ut frustra renitentibus Judaeis statuam suam adorandam in templo collocaret. Joseph. lib. 18. antiquitat. c. 15. Hac occasione Philo composuit *librum Sapientiae*, in quo de officio principum, de poena idololatriae, de felici piorum exitu, de supplicio impiorum etc. ad solatium Judaeorum et terrorem tyrannorum copiose tractat. Nec materia solum et res Philonis temporibus, sed etiam scriptionis forma et tractandi modus Philoni optime conveniunt. De Philone dictum, quod Platonica eloquentia polleat. (Ludov. Vives in comment. lib 17. de civ. Dei c. 20. *Liber Sapientiae creditur Philonis Judaei Alexandrini, qui vixit temporibus apostolorum, quibus et amicus fuit, tanta in Graeco sermone facundia, ut de illo Graeci dixerint, ἢ Φίλων πλατονίζει, ἢ Πλάτων φιλονίζει*). Talis Platonica eloquentia in Graeco libri hujus textu occurrit, ita ut Latinus interpres florem et colorem orationis Graecae non potuerit assequi. Plato constituit quatuor cardinales virtutes *σωφροσύνην, φρόνησιν, δικαιοσύνην, ἀνδρίαν*. Eodem numero eas complecitur auctor hujus libri c. 8, v. 7. Philo lib. 1. de allegor. legis, de virtutibus agens in illa verba Mosaica, *Fluvius exibat ex Eden, etc.* sic commentatur: *Fluvius est virtus generalis; quatuor capita virtutes ex Edene, id est, sapientia Dei effluentes.* Pari ratione auctor libri Sapientiae virtutes dividit in quatuor species, easque omnes fluere pronuntiat ab uno fonte et generali virtute, quae oritur a sapientia Dei. Ex quibus omnibus sic concludimus: Qui liber non et scriptus a propheta, non est in canone V. T. cujus propositionis veritatem agnoscit Bellar. lib. 1. de verbo Dei c. 4. Atqui liber Sapientiae non est scriptus a propheta, sed a Philone, ut patet ex dictis. Ergo liber Sapientiae non est in canone V. T. Item: Qui liber non est scriptus ante natum Christum, non est in canone V. T. Matth. 11, v. 13. *Lex et prophetae usque ad Johannem*. Liber Sapientiae non est scriptus ante Christum natum, quia Philo post Christum natum vixit. Ergo liber Sapientiae non est in canone V. T.

210. Vim argumenti hujus sentiens Bellarminus lib. 1. de verbo Dei c. 13. §. *Sed audiamus etc.* audacissime scribit, *quod omnes veteres hunc librum Salomonis esse asserant, ex quo manifeste sequatur, eum esse canonicum.* Verba ipsius sic habent: *Eusebius lib. 4. histor. cap. 22. dicit, Hegesippum et Irenaeum et omnem antiquorum chorum hunc librum Salomonis esse existimasse. Pari ratione Tertullianus de praescript. Cyprianus serm. de mortalit. Hilar. in Ps. 127. Ambros. serm. 8. in Ps. 118. Basilius lib. 5. contr. Eunom. Epiphan. in haeres. Anom. Salomonis nomine hunc librum citant. Quod vero D. Hieronym. praefat. in lib. Salom. hunc librum dicit a multis putari Philonis Judaei et D. August. lib. 2. de doctr. Christ. c. 8. dicit, esse Jesu filii Sirach, non est contrarium communi sententiae doctorum. Nam sententiae quidem sunt Salomonis, non Philonis, ut veteres dicunt et clarissimum est ex c. 9. ubi auctor dicit: Tu elegisti me regem populo tuo et dixisti me aedi-* II. 161.
ficare templum in monte sancto tuo; tamen collectae sunt hae sententiae ab aliquo alio, qui a multis putatur Philo, non ille, qui fuit post Christum, sed alius antiquior, qui quidem verbis Graecis Salomonis sententias complexus est Spiritu sancto dictante, sicut Prov. 25. dicuntur parabolae illae Salomonis

translatae in librum a viris Ezechiae regis Juda, cum antea forte in schedulis haberentur. Haec Bellarminus. Resp. 1. notanda est contradictio scriptorum Pontificiorum in hac quaestione. Bellarminus, Jodocus Clitovaeus, Sixtus Senensis etc. librum Sapientiae asserunt esse Salomonis; sed Ludovicus Vives d. l. Johannes Driedo lib. 1. de script. eccles. c. 4. ad difficult. 4. et Johannes Capistranus in praefat. Speculi clericorum negant. Item Philonem compilatorem antiquiorem faciunt Philone illo, qui vixit apostolorum temporibus Bellarminus et Genebrardus lib. 2. Chron. Sed Philonem, qui post Christum natum vixit et apostolorum amicus fuit, auctorem hujus libri faciunt Lyranus in c. 9. Sapient. Petrus Galatinus de arcan. Cathol. verit. lib. 1, c. 4. ubi asserit, quod *Salomon in Proverbiis aenigmatice et universaliter de Christo futurum praedixerat, hoc Philonem in libro Sapientiae docere impletum*, quo cumprimis accomodat, quod c. 2. et 3. de justo dicitur. Sixtus Senensis lib 1. Biblioth. sect. 2. *Sunt qui putent opus esse Philonis Judaei junioris, viri Graeca eloquentia celeberrimi, qui pro gente sua ad Imp. Cajum legatione functus est. Alii arbitrantur id ipsum alterius esse Judaei Philonis senioris, qui annis fere 170 ante Servatoris nostri adventum floruit, Oniae sacerdotis magni temporibus, quorum sententiis non solum praedicta hujus voluminis verba repugnare videntur, sed et ipse Josephus apertissime reclamat, dum seniorem Philonem non inter Judaeos, sed inter ethnicos historicos recenset et eos praesertim, qui nunquam sacros libros legerant* l. 1. contra Apionem. 2. Omnes veteres hunc librum Salomoni adscribere invita veritate asseritur. De Hieronymi et Lyrani sententia paulo superius diximus. Augustin. lib. 17. de civ. Dei c. 20. *Salomon prophetasse reperitur in suis libris, qui tres recepti sunt in auctoritatem canonicam, Proverbia, Ecclesiastes et Canticum canticorum. Alii vero duo, quorum unus Sapientia, alter Ecclesiasticus dicitur, propter eloquii nonnullam similitudinem, ut Salomonis dicantur, obtinuit consuetudo. Non autem esse ipsius, non dubitant doctiores, eos tamen in auctoritatem* (puta ut legantur in ecclesia) *maxime occidentalis antiquitus recepit ecclesia* lib. 2. de doctr. Christ c. 8. *Illi duo libri, unus qui Sapientia et alius, qui Ecclesiasticus inscribitur, de quadam similitudine Salomonis esse dicuntur, Nam Jesus filius Sirach eos scripsisse constantissime perhibetur.* Neque hanc sententiam simpliciter Augustinus retractavit vel Salomonem illius libri auctorem agnovit, ut vult Bellarm. d. l. sed illud solum retractavit, quod tam constanter Siracidem ejus libri auctorem dixerat. Sic enim habent verba lib. 2. retract. c. 4: *In secundo sane libro de auctore libri, quem plures vocant Sapientiam Salomonis, quod etiam ipsum sicut Ecclesiasticum Jesus filius Sirach scripserit, non ita constare, sicut a me dictum est, postea didici et omnino probabilius comperi, non esse ejus libri auctorem.* Inde Alph. de Castro lib. 1. contra haeres. c. 2. largitur nobis, *Augustinum censuisse hunc librum non esse Salomonis.* 3. At, inquit Bellar. *manifeste scribit Eusebius* lib. 4. hist. c. 22. *quod Hegesippus, et Irenaeus et omnis antiquorum chorus librum, qui adtitulatur Sapientia, Salomonis esse dixerint, sicut Proverbia.* Resp. ut praetermittamus, quod Bellarmino alibi auctoritas Eusebii utpote arianizantis sit exigua (lib. 1. de Christo c. 9. §. ad Irenaeum. *Tertulliani et Eusebii in dogmatibus parva est auctoritas.* lib. 2. de Christo c. 3. §. alteram. *Eusebius favet Arianis.* lib. de script. eccles. sect. 4. p. 105. *Mirum est, cur aliqui moderni Eusebium hunc tanto ardore defendere velint*) h. l. illud duntaxat monemus Bellarminum Rufini interpretis errore deceptum errare. Sic enim ille debuisset vertere: *Non solum iste*
(Hegesippus) *sed et Irenaeus et omnis chorus anti-* II. 12
quorum Proverbia Salomonis sapientiam πανάρετον omnis generis virtute plenam vocarunt. Ex quo manifeste constat, Eusebium non esse locutum de libro Sapientiae, sed de Proverbiis Salomonis, quod est eo manifestius, quia, ut videre est apud Eusebium lib. 11. de praepar. evang. c. de morali Hebraeorum philosophia et alios, antiqui vocabant Proverbia Salomonis πανάρετον, quasi quae omnia omnium virtutum praecepta contineat. Confer Basilium in princ. Proverb. Manifestissime id conspicitur in Graeco textu Eusebii, qui sic habet: *Πανάρετον σοφίαν τὰς Σαλομῶντος παροιμίας ἐκάλουν,* ubi ratio syntaxeos postulat, ut conjungantur haec duo per appositionem, σοφίαν παροιμίας. Musculus sic vertit: *Non hic autem tantum, sed et Irenaeus et universus veterum chorus Salomonis parabolas sapientiam omnis generis virtute plenam vocarunt.* Quod si Musculi versio suspecta sit, audiatur Christophorsonus: *Porro autem non hic solus, sed Irenaeus et tota veterum turba Proverbia Salomonis librum esse praeclara eximiaque sapientia refertum existimabant.* Quod vero Eusebius non agnoscat Sapientiae librum esse Salomonis, patet ex lib. 6. histor. c. 12. ubi sic loquitur: *Clemens in libris Stromatum utitur earum Scripturarum testimoniis, quibus contradicitur, et ejus, quae Salomonis Sapientia vocatur, et ejus, quae est Jesu Sirach etc.* uti etiam ex lib. 12. de praeparat. Evang. c. de morali Hebraeorum philosophia. 4. At inquit Bellarm. *liber Sapientiae nomine Salomonis citatur a Tertulliano, Cypriano, Hilario, Ambrosio, Basilio et Epiphanio.* Resp. in Graecis codd. vocatur *Σοφία τοῦ Σαλομῶντος*, quos secuti sunt illi patres, ex quo non potest inferri, quod existimarint hunc librum a Salomone scriptum. Inter illos enim, qui librum Sapientiae sub nomine Salomonis citarunt, est Eusebius, qui lib. 5. contra Eunom. aperte inficiatur, eum esse a Salomone scriptum. Citarunt autem sub nomine Salomonis ex consuetudine propter aliquam cum libris moralibus Salomonis similitudinem. August. lib. 17. de civ. Dei c. 20: *Libri Sapientiae et Ecclesiastici ut dicerentur Salomonis, obtinuit consuetudo propter eloquii similitudinem.* Idem in

Speculo: *Existimari hos libros esse Salomonis propter eloquii similitudinem, nam ejus non esse non dubitant quique doctiores.* Quod si vis quaedam inest argumento Bellarminiano, potuisset Genebrardus pro canonica libri 3. Esdrae auctoritate eodem modo contra Bellarminum argumentari: Origenes, Cyprianus, Athanasius, auctor operis imperfecti in Matthaeum et Augustinus citant hunc librum sub nomine Esdrae. Ergo habet auctorem Esdram et est liber canonicus. Item quartum Esdrae sub nomine Esdrae citant Irenaeus, Ambrosius, Clemens
3. Alexandrinus, Tertullianus, Basilius et Chrysostomus. Ergo habet auctorem Esdram et est liber canonicus. Quicquid hisce argumentis Bellarminus respondere voluerit, illud etiam suo responsum statuat argumento. Quid quod Bellar. ipse lib. 1. de verbo Dei c. 20. somnia illa, quae vulgo Esdrae tribuuntur, sub nomine tertii et quarti Esdrae citat, non quod ab eo scripta illa putarit, sed ut breviter et commodius loqueretur ad sensum eorum, qui Esdrae ea esse existimant. Josephus vocatur *pater Christi* Luc. 3, v. 23. non quia natura talis erat, sed quia talis existimabatur. Epiphanius vocat Sapientiam Salomonis, sed eo ipso in loco haeres. 76. Anomaeorum, ex canone eum excludit. 5. Quod si vel maxime Salomonis esset, nondum tamen efficeretur esse canonicum, quia ut notat Augustinus l. 18. de civ. Dei c. 38. de sacris scriptoribus tractans, *fieri potuit, ut alia historica diligentia, alia instructione divina scripserint.* 6. Non esse librum Sapientiae a Salomone scriptum evidenti argumento ostendi potest. Auctor enim illius libri oblitus, quam personam induisset, seipsum prodit c. 15, v. 14. *πάντες δ' ἀφρονέστατοι καὶ τάλανες ὑπὲρ ψυχὴν νηπίου* (al. *ὑπὲρ ψυχὰς νηπίων*) *οἱ ἐχθροὶ τοῦ λαοῦ σου καταδυναστεύσαντες αὐτόν abutentes potentia in populum*, Lat. vers. *imperantes populo suo.* Atqui tempore Salomonis inimici populi Israëlitici non dominabantur illi, ut constat ex historia regum. Ergo liber ille nec a Salomone, nec Salomonis temporibus scriptus. Lyranus in haec verba, *improperantes illi, tempore namque Philonis Cajus Imp. misit statuam suam per orbem adorandam ut Deum.* 7. At, inquit Bellarminus, *clarissimum argumentum, quo probetur Salomonem esse hujus libri auctorem, peti potest ex c. 9. ubi auctor in persona Salomonis loquitur.* Resp. Salomon per *prosopopoeian quandam* introducitur, ut auctor majorem exhortationi suae conciliet auctoritatem. *Intererit multum*, ait Horatius, *servusne loquatur an herus.* Ludov. Viv. lib. de discipl.: *Plurimi refert, quid cujus persona dicatur, nostra an aliena etc.* Philo principes monere voluit, Salomonem igitur loquentem introducit, qui et princeps erat et sapientiae nomine celebris. Salvianus scripsit librum ad ecclesiam catholicam sub nomine *Timothei.* Rationem instituti sui exponit in epistola ad Salvinum, *ne auctoritatem salubribus scriptis personae suae parvitas derogaret, cum omnia dicta tanti aestimentur, quanti qui dixit.* Neve Bellarminus exclamet, esse hanc responsionem violentam, afferamus simile exemplum, quod Bellarminus negare non possit. In canone 84. Apostolorum recensentur canonici libri utriusque Testamenti eo loquendi modo, ac si ipsi apostoli loquerentur. *Nostri autem libri et acta nostra*, inquiunt: uti etiam can. 28. *Deponitur, ut Simon Magus a me Petro*, ubi Clemens auctor illarum constitutionum loquitur *μιμητικῶς*, ut respondet Turrianus pro canonibus. Et tamen ipse Bellarm. l. 1. de verbo Dei c. 20. §. *Quod ad priorem*; statuit, canonem illum 84. non esse apostolicum. *Nam Zephirinus* (inquit) *Papa 15. a Petro in Epist. 1. tradit, solum septuaginta fuisse canones apostolorum, vel ut alii codices habent sexaginta. Humbertus autem in libro contra Nicetam non agnoscit nisi quinquaginta, at iste est octuagesimus quartus. Et certe melius noverat Zephirinus, quot essent apostolorum canones, quam ulli posteriorum. Quocirca non sine causa Gelasius dist. 15. c. Sancta Romana, posuit inter apocrypha canones apostolorum, quod propter aliquos vel corruptos vel additos ab haereticis, fecisse videtur.* Haec Bellarminus, quibus similia occurrunt, apud Lindanum lib. 3. Panopl. c. 3. ubi dicit: *Canonem illum Scripturarum ab apostolis non fuisse perscriptum liquet, quod eo multa comprehensa sint, quae nondum ab apostolis erant scripta.* Ex illis sic concludimus: Aut statuitur canones illos esse apostolorum, aut illud ipsum negatur. Si sunt apostolorum isti canones, neque tamen inter canonicos libros numerantur, ergo utut fuerit liber Sapientiae a Salomone scriptus, non tamen continuo sequetur, eum esse canonicum. Si non sunt apostolorum canones, cum tamen verba in illis II. 164.
multa sint, quae non competant nisi apostolis, infirmum erit argumentum, quod ex c. 9. Bellarminus adducit. *Clarissimum est*, inquit, *ex verbis c. 9. Sap. Salomonem esse hujus libri auctorem, cum verba illa nemini convenire possint, praeterquam Salomoni.* Atqui pari ratione contra Bellarminum inferre possem: Clarissimum est ex verbis 84. canonis, apostolos esse illius auctores, cum verba illa nemini convenire possint, praeterquam apostolis. 8. Quod Bellarminus negat, Philonem illum Judaeum, qui apostolorum temporibus vixit, esse hujus libri compilatorem, contra vero statuit, alium quendam Philonem illo multo antiquiorem sententias illas Salomonis collegisse, id quo consilio fiat, facile intelligitur, nimirum ut effugiat vim argumenti nostri. Omnis liber canonicus V. T. ante Christi et apostolorum tempora scriptus est, etc. sed quam quaeso affert Bellarminus hujus assertionis suae rationem, imo quam conjecturam? nullam omnino. Hieronymus, Lyranus, Pet. Galatinus, Bonaventura, Sixtus Senensis etc. Philoni Judaeo tribuunt, nec alterius cujusdam Philonis mentio fit in veteribus, qui potuerit esse hujus libri auctor. Nam senior ille Philo fuit ethnicus, non Judaeus, ut docet Sixtus Senens. lib. 1. Biblioth. sect. 2. ex Joseph. lib. 1. contra Apion.

211. 3. Continet liber Sapientiae quaedam fidei 3. Continet

quaedam fidei analogiae minus congrua. analogiae minus congrua. Osiander in c. 8. Sap. *Loquitur auctor de sapientia DEI ad eum modum ut quaedam ad Filium Dei, qui est aeternum Dei verbum, per quod omnia creata sunt; quaedam vero ad verbum ministeriale referri queant, quae diversarum rerum commixtio ostendit, hunc librum non esse in canonicis scriptis. In eod. c. v. 20. dicit se venisse ad corpus incoinquinatum.* c. 10, v. 15 *Israëlitas vocat populum justum et semen sine querela.* c. 16, v. 21. dicitur, *quod gustus mannae deservierit uniuscujusque voluntati, cum* Ex. 16, v. 31. Num 11, v. 8. dicatur, *quod gustus ejus fuerit quasi similae cum melle.* c. 18, v. 12. *quod ad sepeliendum occisos primogenitos vivi non suffecerint, quale quid non legitur in canonica Moysis Scriptura.* c. 19, v. 16. *de tenebris Aegyptiacis dicitur: Unus quisque transitum ostii sui quaerebat, cum Scriptura canonica* Ex. 10, v. 23. *hac de re aliter loquatur: Tribus diebus nemo movit se de loco, in quo erat.* Sed haec possent commodam interpretationem admittere, si constaret, librum hunc esse propheticum et canonicum scriptum.

4. Destituitur consentiente ecclesiae primitivae suffragio. 212. 4. Destituitur consentiente ecclesiae primitivae suffragio. Athanasius in Synopsi, Origenes apud Eusebium lib. 6, c. 24. Epiphanius de mens. et ponderibus, Cyrillus in catech. illum. 4. Damascenus lib. 4. orth. fid. c. 18. ex canone hunc librum rejiciunt. Hieronymus praef. in Proverb. *Haec duo volumina Sapientiam et Ecclesiasticum legat ad aedificationem plebis; non autem ad auctoritatem Ecclesiasticorum dogmatum confirmandam* (Sixtus Senensis lib. 8. Biblioth. haeres. 9. respondet: *Hieronymum de sui temporis ecclesia locutum, posteriorem ecclesiam plenius a Spiritu sancto edoctam hunc librum recepisse.* At sufficit nobis, ex parte nostra stare patrum antiquiorum testimonia, qui quo temporibus apostolorum fuerunt viciniores, eo in dignoscendis libris canonicis fuerunt exactiores et diligentiores) August. lib. 1. de praedest. sanct. c. 14. cum ex libro Sapientiae testimonium attulisset, *reclamatum est ei a multis piis et catholicis fratribus negantibus librum hunc esse canonicum:* ex quo apparet, ne quidem Augustini tempore receptam fuisse canonicam hujus libri auctoritatem. Nec ipse Augustinus solicite ac vehementer laborat pro istius libri auctoritate, sed hoc duntaxat urget, *non esse contemnendum, cum fuerit in ecclesia tamdiu cum magna opinione lectus et esse eum omnibus tractatoribus praeponendum.* Si statuisset Augustinus librum hunc esse proprie canonicum, non
II. 165. tam remisse ac frigide auctoritatem illius asseruisset. Exclamat Bellarminus, *Chemnicium incredibili impudentia Augustini locum truncate citasse,* sed nihil in eo continetur, quod nobis magnopere adversetur. Quamvis enim August. statuat, *non esse repudiandam sententiam libri Sapientiae, cum meruerit in ecclesia Christi de gradu lectorum ecclesiae Christi tam longa annositate recitari et ab omnibus Christianis cum veneratione divinae auctoritatis audiri;* non tamen parem omnino cum reliquis proprie dictis canonicis libris auctoritatem ei tribuit, sic enim scribit l. 17. de civ. Dei c. 20. de hoc ipso libro tractans: *Adversus contradictores non tanta auctoritate* (al. firmitate) *proferuntur, quae scripta non sunt in canone Judaeorum.*

213. Antithesis. Librum Sapientiae esse canonicum Pontificii plerique omnes statuunt. Photiniani ambigue loquuntur, ut intelligi non possit, quid de canonica hujus libri auctoritate statuant. Socinus contra Puccium p. 11: *Animus erat de testimoniis libri Sapientiae, quod liber ille ad confirmanda nostrae religionis principia et decreta nullas vires habere credatur, omnino silere.* p. 198. *Propter libri illius suspectam auctoritatem respondere non cogerer.* Schmaltz. in refut. Frantzii p. 401: *Nihil dicimus de eo, quod liber Sapientiae, ut Frantzius contendit, non sit authenticus, sed ex apocryphorum numero.* Sed res nobis erit cum Pontificiis. Canonicum libri Sapientiae Bellar. lib. 1. de verb. Dei c. 13. probat ex eo, *quia habet testimonium a conciliis et patribus.* At haec ratio nondum est sufficiens, ut ex generali dissertatione de libris apocryphis superius instituta intelligi potest. Videamus tamen, quae sint illa conciliorum ac patrum testimonia. 1. *Concilium Sardicense* in epistola ad omnes episcopos, cujus meminit Theodoretus l. 2. hist. eccles. c. 8. ex c. 7. hujus libri probat, *Filium Dei esse rerum omnium effectorem et verum Deum.* Resp. ex eo nondum sequitur, quod canonica auctoritate polleat, vel quod a concilio fuerit pro canonico habitus, siquidem etiam Paulus ex Arati Phaenomenis probat, *Deum dedisse nobis spiritum et motum.* Patres omnia armorum genera adversus haereticos stringere et expedire solebant, unde Irenaeus lib. 4. advers. haeres. c. 14. scribit, *veritatem ab omnibus accipere testimonium et a domesticis, quia amici sunt et ab extraneis, quia inimici.* Sic Judas apostolus ex apocrypho libro Enochi testimonium citat epist. v. 14. Praeterea Sardicensi concilio interfuit Athanasius, is vero diserte scribit in Synopsi et epist. 39. librum Sapientiae non esse canonicum. Ecquis ergo credat Sardicensis concilii patres canonicam auctoritatem illi attribuere voluisse? Nazianzenus, Cyrillus, Amphilochius, Rufinus, Epiphanius, Hieronymus et concilii Laodiceni patres hunc librum ex canone rejecerunt. At illi omnes vixerunt tempore Sardicensis concilii, aut non ita II. 1
multo post, quî fit ergo, quod auctoritatem Sardicensis concilii hac in re non sint secuti, si illud allegatione sua canonicam auctoritatem ei libro conciliare voluit? Denique Sixtus Senensis lib. 8. haeres. 9. concedit: *Ecclesiam aetate Hieronymi nondum approbasse librum Sapientiae.* At Sardicense concilium Hieronymi aetate fuit habitum. 2. *Concilium Toletanum.* 2. can. 1. librum Sapientiae nominat *Scripturam sacram.* Resp. utitur nomine Scripturae sacrae in significatione latiore, qua usurpatur pro omnibus libris in codice biblico contentis. Confer dicta §. 206. 3. *Dionysius lib. de div. nomin. c. 4,* ut librum sacrae Scripturae citat. Resp.

Citat quidem Dionysius hunc librum, sed manifeste indicat, se judicare, eum non esse canonicum. Conjungit enim auctorem hujus libri cum Ignatio et aliis Scripturae tractatoribus, h. e. ecclesiasticis scriptoribus, ita enim hoc nomen a veteribus usurpatur. Numerat etiam hunc librum inter rudimenta, quibus ad λόγια, id est divina eloquia, introducimur, quod intelligitur ex Athanasio in Synopsi et epist. 39. ubi scribit, *libros Sapientiae et Ecclesiastici non quidem esse canonicos, sed tamen a catechumenis legi, ab illis scil. qui volunt pietatis rudimentis informari.* Nihil hoc loco dicemus de ipsis Dionysii scriptis, quantum auctoritatis illis sit tribuendum. 4. *Melito in epist. ad Onesimum* in catalogo sanctarum Scripturarum Sapientiam ponit. Resp. exstat haec Melitonis epistola apud Eusebium lib. 6, c. 25. in qua haec verba: παροιμίαι ἡ σοφία. Jam quaeritur, utrum Melito in his verbis duos ponat Salomonis libros canonicos, Proverbia et Sapientiam, an vero per appositionis figuram Proverbia appellat Sapientiam? Bellarminus priorem amplectitur sententiam, nos posteriorem, quam demonstramus sequentibus argumentis. Primo Eusebius lib. 4. hist. c. 22. dicit, *omnes veteres appellasse Proverbia Σοφίαν πανάρετον.* Fuit autem Melito in veteribus. Secundo articulus, qui caeteris vocibus non adhibetur, hic frusta adjiceretur, nisi referretur ad vocem praecedentem, ut sit παροιμίαι ἡ σοφία libri titulus. Tertio omnes scriptores libros illos hoc ordine enumerant, Proverbia, Ecclesiastes, cantica: tum adjiciunt Sapientiam et Ecclesiasticum. Hic ordo occurrit non solum apud eos, qui rejiciunt librum Sapientiae ut apocryphum, inter quos eminent Athanasius in Synopsi, Epiphanius de mens. et ponder. Hieronymus in Prol. Galeat. Rufinus in expos. Symb. Cyrillus in Catechesi illum. 4. Damascenus l. 4. orth. fid. c. 18. sed etiam apud illos, qui eum certo modo admittunt, inter quos sunt August. lib. 2. de doctr. Christ. c. 8. Isidorus de offic. Eccles. l. 1. c. 12. Cassiod. lib. 1. div. Instit. c. 5. Rabanus lib. 2, c. 52. quinimo ipsum concilium Tridentinum hunc ordinem observat. At si per Sapientiam intelligeretur peculiaris liber, turbatus fuisset a Melitone iste ordo. Quarto Eusebius dicit: *Melitonem earum Scripturarum catalogum posuisse, quae non erant dubiae auctoritatis* lib. 4. hist. c. 26. at ipse Eusebius Sapientiam et Ecclesiasticum ponit ἐν ταῖς ἀντιλεγομέναις γραφαῖς lib. 6, c. 12. Quinto Bellarminus l. 1. de verbo Dei c. 20. §. ad alteram scribit: *Melitonem in canone V. T. exponendo aperte secutum fuisse Hebraeos, non Graecos.* At si Sapientiae librum in canonem retulisset, non fuisset Hebraeos secutus, Hebraei enim hunc librum non habent inter canonicos. Probat ibid. Bellarm. *non esse verisimile, Melitonem et alios habuisse tertium librum pro canonico, cum in canone exponendo secutus sit Hebraeos.* Si huic rationi inest aliquod pondus, confirmabit etiam librum Sapientiae non esse hoc loco a Melitone inter canonicos numeratum. Sexto Rufinus locum Eusebii sic vertit, *Proverbia quae et Sapientia.* Septimo Amphilochius episcopus Iconiensis loco vicinus Melitoni, aetate paulo posterior, inter canones et opuscula concilii Constantinopolitani in Trullo apud Gratianum c. Quoniam dist. 16. in jambis ad Seleucum recensens catalogum librorum canonicorum enumeratis reliquis subjicit: *Quinque versibus scripti sunt, Job, Psalmi, tres Salomonis, Proverbia, Sapientia, Ecclesiastes, Cantica.* Pro eodem ergo ponit Proverbia et Sa- II. 167.
pientiam, alias numerus quinarius non constaret. Octavo ipse Melchior Canus lib. 2. loc. comm. c. 10. arg. 2. confirm. 1. fatetur: *Cyprianum, Melitonem, Origenem, Eusebium, Epiphanium, Damascenum, sex illos libros, qui sunt in controversia, inter quos etiam est Sapientiae liber, rejecisse,* respondet autem *id factum eo tempore, quo res nondum erat definita.* Nono nulla apparet ratio, cur in omnibus Melito secutus fuerit canonem Hebraeum, atque interim hunc solum ex omnibus controversis librum in canone numerarit? 5. *Cypr. lib. de habitu* virg. vocat *Scripturam divinam.* Resp. eodem modo, quo ad concilii Toletani testimonium. 6. *Cyrillus* lib. 2. in Julianum vocat *Scripturam divinam.* Resp. Proverbia ita vocat, sic enim habent verba: *Gaudere Deum in operibus etiam Graecorum sermones confirmant et nos quoque dicimus, confitente hoc divina Scriptura. Dicit enim Sapientia, ego eram cum qua laetabatur, quotidie autem laetabar in conspectu ejus in omni tempore, etc.* quae verba nuspiam exstant in libro Sapientiae, sed in Proverbiis c. 8, v. 30. 7. *Augustinus* annumerat hunc librum canonicis scriptis. Resp. videantur dicta §. 212.

214. Sixtus Senens. lib. 8. haeres. 9. pro astruenda canonica hujus libri auctoritate profert illud, quod apostolus c. 11. Hebr. allegaverit loca ex c. 6. et 4. Sap. At nihil tale in citatis locis invenitur, forte est sphalma typographicum et legi debet c. 1. Hebr. ac c. 7. Sap. Quod enim Hebr. 1, v. 3. de Christo dicitur, *qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae ejus,* id ex c. 7, v. 26. Sap. desumtum videtur. *Candor est lucis aeternae et speculum sine macula Dei majestatis et imago bonitatis illius.* Alii ex Pontificiis hoc urgent, quod Paulus Rom. 11, v. 34. testimonio ex libro illo petito usus sit. *Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο* et 1. Cor. 2, v. 16. *Quis cognovit sensum Domini,* ubi in vulgata versione additur, *sicut scriptum est.* Illud existimant desumtum ex c. 9. lib. Sap. v. 13. *Quis hominum poterit scire consilium Dei, aut quis poterit cogitare quid velit Deus?* Resp. 1. in genere. Nuda allegatio non conciliat canonicam auctoritatem. Apostolus etiam ex Menandro, Epimenide et Arato testimonia citat, Judas ex apocrypho Enochi libro, nec tamen propterea scriptoribus illis canonicam auctoritatem vendicare voluerant. 2. in specie. Hebr. 1, v. 3. nullum citatur Scripturae propheticae testimonium. Verba quidem sunt aliquo modo similia cum illis quae habentur c. 7, v. 26. libri Sap. non tamen sunt eadem. Rom. 11, v. 34. 1. Cor. 2, v. 16 apostolus non

dicit, se testimonium aliquod citare. Nec sequitur: similia illis verba in hoc loco reperiuntur, ergo apostolus hunc locum citavit. Si vel maxime apostolus Scripturae propheticae verba recitaret, aut ad Scripturam aliquam propheticam alluderet, non tamen id de hoc loco Sapientiae necessario accipiendum foret. Eadem enim sententia invenitur Esa. 40. v. 13. *Quis audivit Spiritum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit aut instruxit eum?* Quid quod quidam ex ipsis Pontificiis interpp. agnoscunt, Esaiae testimonium, non Sapientiae librum ab apostolo citari. Thomas in comm. c. 11. Rom. lect. 5. Cajetanus, Anglo Remenses in eum locum, Erasmus in annot. 1. Cor. 2. p. 309. super verba, *sicut scriptum est, Quis enim cognovit sensum Domini. Sicut scriptum est, in Graecis codd. non invenio. Ceterum testimonium, quod sine nomenclatura retulit, est apud Esaiam c. 40. Quanquam Paulus sensum expressit potius, quam verba appendit.* Et postea: *Videri poterat referre eam sententiam, quae est c. 9. Sapient. Quis enim hominum poterit scire consilium Dei etc. nisi apud Hebraeos liber Sapientiae extra canonem esset, unde satius est, ut ad Esaiae referamus testimonium.*

215. Est qui pro canonica libri Sapientiae auctoritate sic concludit: *In libro Sapientiae continentur fragmenta ex Proverbiis Salomonis, quod manifestum erit conferenti c. 7. 8. et 9. Sap. cum c. 9. Proverb.*
II. 168. *Ergo vel Salomon est hujus libri auctor, vel Philo ex Salomonis sententiis congessit.* Resp. 1. Si hoc sufficit, ut liber aliquis sit canonicus, quod pars ejus ex canonico est desumta, consequens fuerit, etiam tertium Esdrae esse canonicum, is enim fere totus coagmentatus est ex duobus postremis capitibus secundi Chronicorum et primi Esdrae 2. *Scripturae sacrae non solum aliquas sententias, sed etiam verba omnia a Spiritu sancto esse oportere* agnoscit Bellarm. lib. 2. de concil. c. 12. §. Quartum est. 3. Ergo si vel maxime in quibusdam sententiis Sapientiae et Proverbiorum sit eadem veritas, tamen longe impar est librorum auctoritas.

5. Siracides non est canonicus. 1. quia non est scriptus lingua prophetica.

216. 5. *Ecclesiasticus sive Siracides.* Eum esse *ἔξω τοῦ κάνονος*, demonstramus sequentibus fundamentis. 1. Non est scriptus lingua prophetica sed Graeca. *Avus Jesu*, ut habetur in praefatione, *nonnulla Hebraice scripserat, ea hic Jesus transtulit in linguam Graecam.* Sed nec illa Hebraica, cum adhuc exstarent, auctoritatem canonicam habuerunt et jam penitus interciderunt.

2. non est scriptus a propheta.

2. Non est scriptus a propheta, quia Siracides hujus libri auctor non scripsit ex inspiratione prophetica. Petit veniam sibi dari, si Hebraeas sententias in linguam Graecam non ita commode verterit. At Spiritus sanctus nec veniam petit, nec in verbis haeret, nec frustratur suo fine.

3. continet quaedam analogiae minus congrua.

3. Insunt quaedam huic libro fidei analogiae minus congrua. C. 1, v. 3. Sapientia *prior omnibus* dicitur *creata*, *ἔκτισται προτέρα;* c. 24, v. 14. dicit Sapientia, *ab initio et ante secula creata sum. πρὸ τοῦ αἰῶνος ἀπ' ἀρχῆς ἔκτισέ με.* c. 3, v. 33. *Ut aqua ignem extinguit, sic eleemosyna peccatum.* Commode id interpretandum, ne fidei analogiae solius Christi merito hanc efficaciam tribuenti repugnet; quod scil. Deus corporales peccatorum poenas mitiget, cum quis ex vera poenitentia et fide caritatem erga egenos exercet. c. 46, v. 23 *Samueli* tribuitur, quod diabolicae illusioni tribuendum erat. c. 48, v. 10 Judaicum illum errorem proponit, quod *Elias Thesbites*, qui olim curru II
et equis igneis in coelum raptus est, *in has terras rediturus sit.* Jansenius in comm. respondet: *Etiamsi opinio veterum est Eliam venturum, tamen non convinci ex hoc loco, dici enim posse, Ecclesiasticum id scripsisse secundum receptam suo tempore opinionem, qua creditum fuit ex verbis Malachiae, Heliam vere in sua persona venturum ante Messiam.* Quidam ex textu Graeco demonstrare nituntur, de praeteritis Eliae Thesbitae factis, non de futuro ejusdem reditu auctorem loqui. c. 49, v. 5. praeter Davidem, Ezechiam et Josiam omnes reliquos reges errasse dicit, qua ratione ex optimo et pientissimo rege *Josaphato* idololatram facit. 4. destituitur unanimi primitivae ecclesiae suffragio, ut patet ex generali de libris apocryphis dissertatione. *4. d tait una eccl suff*
Thomas p. 1. q. 89, artic. 8. sub finem agnoscit: *hunc librum non haberi inter Scripturas canonicas apud Hebraeos.* 5. quosdam ex ipsis Pontificiis de auctoritate canonica hujus libri dubitare agnoscit Pererius lib. 1. de Magia c. 11, p. 59.

217. *Antithesis.* Ecclesiasticum canonicis libris *Anti*
Pontificii plerique omnes accensent Bellarminus lib. 1. de verbo Dei c. 14. pro adstruenda canonica hujus libri auctoritate urget. 1. *testimonia veterum*, qui ex hoc loco quaedam citarunt. Gregor de Valent. de eccles. p. 336. addit testimonia Euaristi, Fabiani, Sixti I. etc. qui itidem hunc librum allegant. Resp. 1. etiam ex apocryphis adducunt testimonia, ut ostendimus §. 206. 2. Bellarminus dicit, *Basilium citare Ecclesiasticum et vocare eum Scripturam sacram* lib. 4. contra Eunom. At Proverbia non Ecclesiasticum allegat Basilius. Adducit locum Proverb. 8, v. 22. *Dominus creavit me initio viarum suarum.* Falso igitur Bellarminus statuit ex c. 24. Ecclesiastici ea esse petita. Basilius dicit, *haec verba, κύριος ἔκτισέ με, semel tantum in Scripturis haberi, idque in Proverbiis.* Si Bellarmino fides sit habenda, habentur in Ecclesiastico. Ergo Ecclesiasticus non est pars Scripturae sacrae. Manifestius adhuc constat ex Proverbiis et non ex Ecclesiastico haec citari, cum Basilius et Epiphanius haeres. 69. remittant nos *ad codicem Hebraeum.* Jam vero Ecclesiasticus non exstat nisi Graece.

218. 2. *Auctorem hujus libri esse Salomonem.* Clemens Alexandrinus lib. 7. stromat. Cyprian. lib. 3. Epist. 9. Basilius lib. 4. contra Eunom. Ambrosius in 1. Cor. 7. Hieronymus in c. 10. Ecclesiastae, Gregor. lib. 10. moral. c. 14. hunc librum Salomoni attribuunt. Nunquam autem dubium fuit, quin Salomonis libri canonici ac divini habendi essent. Idem argumentum urget Gretserus in defens. Bellarm. lib. 1, c. 14, p. 264. Resp. 1. Si Salomon

hujus libri auctor, tum titulus et prologus ejusdem erit falsus. In prologo avus auctoris nominatur Jesus et titulus habet nomen Jesu filii Sirach. Notatur etiam tempus scripti libri, rege Ptolemaeo Evergete, adjicitur locus in Aegypto, quae tantum spectant ad Salomonem, quantum fluenta Nili ad Siloam. 2. Quomodo ex libris Regum Salomon referre potuit res gestas Eliae, Elisaei, Hiskiae regis, Esaiae prophetae in c. 48. Eccles. cum illi Salomonis tempore nondum vixerint? non praenuntiantur haec ut futura, sed narrantur ut praeterita c. 50. mentio fit *Simonis sacerdotis magni* filii Oniae, qui sive ille sit, qui vixit anno mundi 3660. sive alter, qui sacerdotio functus ann. 3722. certum tamen est sub Graecorum imperio vixisse ac proinde auctorem libri aut fuisse illi coaetaneum, aut vixisse post Simonem sacerdotem, quem celebrat. 3. In
170. c. 47, v. 14. de Salomone multa dicuntur, quae non proferuntur in ipsius persona, quomodo ergo Salomon potest esse illius libri auctor? c. 51, v. 19. in Graeco dicit auctor libri, quod *ἔναντι ναοῦ e regione templi* cum adhuc junior esset, pro sapientia impetranda oraverit. Atqui cum Salomon adhuc esset junior, templum nondum exstabat. Vulgata reddidit, *ante tempus*, sed ex Graeco apparet esse sphalma graphicum. 4. De Elia per apostrophen ad ipsum conversa oratione dicit auctor c. 48, v. 10. qui *conscriptus es in judiciis temporum lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium*, ubi marginales notae etiam in Pontificiis bibliis remittunt nos ad c. ult. Malachiae, ubi de Elia id praedictum exstet. Atqui Malachias 500 annis post Salomonem vixit, quomodo igitur Salomon potest esse hujus libri auctor? 5. Epiphanius in haeresi Anomaeorum, Hieronymus praefat. in libros Salomonis, Athanasius in Synopsi, Augustinus et alii auctorem hujus libri faciunt *Jesum Sirach*, quod cum praefatione libri consentit. Dicit enim auctor, *avum suum Jesum, postquam se lectioni legis et prophetarum et aliorum librorum addixisset, voluisse et ipsum scribere aliquid horum, quae ad eruditionem et sapientiam pertinent.* 6. Ex quo etiam refellitur illud, quod Bellarminus suspicatur, *Jesum Sirach ideo dici auctorem hujus libri, quod sententias Salomonis a se collectas in unum volumen redegerit.* Si enim auctor comportasset duntaxat Salomonis sententias, non potuisset de avo suo id asserere. 7. Ac si vel maxime quasdam Salomonis sententias auctor libri collegisset, non tamen propterea esset canonicus, nisi idem de tertio libro Esdrae concedere velimus. 8. Si Bellarminus propterea auctorem Ecclesiastici agnoscit Salomonem, quod veteres sub nomine Salomonis eum citant, agnoscat etiam 3. et 4. Esdrae esse ipsius Esdrae et canonicos libros, quia veteres passim nomine Esdrae illos citant.

219. 3. *Multa fidei dogmata luculenter ex hoc libro probari possunt.* Resp. videtur Bellarm. potissimum id innuere, quod c. 43. nomen Jesu de Salvatore nostro usurpetur, quale quid in tota Scriptura V. T. nuspiam alibi occurrit. Verba vulgatae versionis sic habent: *In sermone ejus siluit ventus et cogitatione sua placavit abyssum et plantavit illum Dominus Jesus.* At cui persuaderi poterit, Siraciden tot annos ante Christi nativitatem scivisse nomen Jesu, cum nemo prophetarum hoc nomine Christum ante adventum suum appellarit ac coelitus per angelum illud nomen sit delatum? In Graeco exemplari Bened. Ariae Montani ita legitur: *καὶ ἐφύτευσεν εἰς αὐτὴν νήσους, et plantavit seu disseminavit in ea abysso insulas.* Ita quoque legunt biblia Graeca edit. Francof. Et quamvis in varietate lectionum addatur, *in quibusdam exemplaribus legi ἐφύτευσεν αὐτὴν Ἰησοῦς*, tamen contextus ostendit, errore librarii pro *νήσους* scriptum esse *Ἰησοῦς.*

220. 4. Sixtus Senensis lib. 8. haeres. 9. ex eo probare conatur, Ecclesiasticum esse in canone, *quia Petrus et Jacobus cap. 1. suarum epistolarum ex c. 14. Ecclesiastici testimonia proferunt.* Resp. 1. locus Jacobi cap. 1. v. 10. sic habet: *Ut flos herbae praeteribit.* Petrinus sic habet 1. epist. 1. v. 24: *Omnis caro est ut gramen, et omnis gloria hominis ut flos graminis.* Eccles. 14, v. 18. sic legitur: *Omnis caro sicut vestimentum inveterascit.* Graec. *ὡς ἱμάτιον.* Sed longe major est convenientia dictorum Petri et Jacobi cum loco Es. 40, v. 7. *Omnis caro foenum et omnis gloria ejus quasi flos agri*, quam cum loco Ecclesiastici. 2. Unde Bellarminus hanc Sixti Senensis rationem omisit. 3. In indice biblico vulgatae editionis nullum est testimonium ex Sapientia vel Ecclesiastico desumtum, cum in eo reliqua V. T. loca, quae in N. T. citantur, sint congesta, sed haec verba Petri et Jacobi in indice illo citantur ex Esa. 40, v. 7. 4. Si haec ratio Sixti Senensis alicujus esset ponderis, Menander multo magis esset canonicus, quippe cujus ipsissima verba allegat apostolus 1. Cor. 15, v. 33.

221. 5. Genebrardus in chronol. anno mundi 3983. ex eo probare conatur, Ecclesiasticum esse canoni- II. 171.
cum, quia *Josephus lib. 2. contra Apionem, ubi commemorat leges Moysis, habet hanc sententiam: Est autem femina viro ad omnia deterior, estque viri pravitas mulieris virtute praestantior, obediat igitur.* Graeca sic habent *γυνὴ χείρων ἄνδρος εἰς τὰ πάντα καὶ πονηρία αὐτοῦ ὑπὲρ ἀγαθοπονοῦ γυναικός ubi verba media similia sunt illis* Eccles. 42, v. 15. *Melior est improbitas viri, quam mulier benefica, mulier afficiens ad probrum*, ex quo Genebrardus infert, Ecclesiasticum esse in canone. Resp. 1. Josephus lib. 1. contra Apionem disertis verbis 22 duntaxat canonicos agnoscit, praetermisso Ecclesiastici libro 2. Idem d. l. ex Platone citat hanc sententiam: *Quod quis non deposuit, ne attollito.* Num propterea is liber Platonis erit canonicus? 3. Ex collatione locorum manifeste apparet, verba esse misere contorta, ut verisimile quodammodo fieri possit, Josephum citasse Ecclesiasticum tanquam canonicum. Scopus Josephi est, legibus Mosaicis summam et praestantissimam antiquitatem conciliare. At quomodo hoc per testimonium ex libro Ecclesiastici de-

sumtum obtinere potuisset? Josephus de muliere loquitur in genere, Ecclesiasticus de muliere improba in specie, quomodo ergo Ecclesiasticus a Josepho citari dicendus? χείρων apud Ecclesiasticum significat deteriorem, apud Josephum inferiorem. Nec verba cohaerent, nec sententia sibi constat, si interponantur verba, quae ex Ecclesiastico citata vult Genebrardus. Haec enim est Josephi ratio: Mulier est viro per omnia inferior, obediat igitur. Si adjiciantur reliqua, *viri pravitas est supra mulierem beneficam, obediat ergo viro mulier*, haec ratio est plane absurda, ut haud immerito quibusdam videatur, verba illa ex glossemate marginali in textum irrepsisse.

6. Baruch est apocryphus.

222. 6. *Baruch.* Fatemur hunc librum reliquis apocryphis praeferendum, cum in eo pleraque sint augustiora et sacro characteri propinquiora, interim canonicis proprie sic dictis illum accensere minime possumus 1. quia non est scriptus lingua prophetica, sed Graeca. Cap. 6, v. 2. sic loquitur: *Eritis ibi generationes septem.* Atqui id a phrasi Hebraeorum alienum, nunquam enim in Hebraicis literis vocabulum generationis ita accipitur, ut spatium 10 annorum complectatur. Epistola, quae c. 6 Jeremiae tribuitur, stylum ejus minime redolet. Hieron. praef. in Jerem. dicit *hunc librum apud Hebraeos nec haberi, nec legi.* 2. nec Jeremias nec Baruch est illius auctor, alias scriptus esset lingua Hebraea. 3. repugnat libris canonicis. Hic Baruch dicit c. 1, v. 1. *se in Babylonia hoc scriptum composuisse, cum Hierosolyma esset eversa.* Sed canonica historia testatur, Baruch filium Neriae, servum Jeremiae, una cum domino suo a Judaeis pertinacibus post devastationem urbis *abductum fuisse in Aegyptum.* Jerem. 43, v. 6. Hic Baruch dicit c. 1, v. 7. *post desolatam urbem missam esse pecuniam ad sacerdotes Hierosolymitanos, ut pro ea emerent holocausta, thus et myrrha, ac Hierosolymis pro captivis Judaeis sacrificia Domino offerrent.* At historia sacra nuspiam dicit, quod post exustum templum ullus fuerit ibidem externus cultus, sed potius huic commento contradicit, dum festivitates abrogatas et templum prorsus vastatum fuisse memorat, Thren. 2, v. 6. *dissipavit quasi hortum tentorium suum, demolitus est tabernaculum suum, oblivioni tradidit Dominus in Sion festivitatem et sabatum etc. v. 7. repulit Dominus altare suum, longe a se removit sanctuarium suum.* Esdr. 3, v. 3. refertur, *quod Judaei post 70 annos captivitatis domum reversi demum exstruxerint altare Deo Israël, ut offerrent in eo holocausta.* 4. pugnat cum veritate historica. Baruch. 1, v. 11 jubentur captivi Judaei *orare pro vita Nebucadnezar regis Babylonici et pro vita Balthasar filii ejus.* Sed hoc non congruit cum historia sacra. Filius enim Nebucadnezar, qui in regno ei successit, vocatur *Evilmerodach* 2. Reg. 25, v. 27. Balthasar vero fuit postremus Babyloniorum rex, qui a Cyri militibus interfectus est, cum jam 70 anni captivitatis essent elapsi Dan. 5, v. 30. 5. destituitur ecclesiae Israëliticae et primitivae Christianae suffragio, ut constat ex illis, quae de apocryphis libris in genere superius sunt disputata. Quotquot veterum Hebraeum canonem secuti sunt, librum Baruch e canone repudiarunt. Ne quidem in canonibus apostolorum ulla hujus libri fit mentio. 6. ab ipsis sanioribus Pontificiis repudiatur. Johann. Driedo lib. 1. de catal. script. cap. 4. ad difficult. 11. *Sic Cyprianus, Ambrosius ceterique patres sententias citant ex libro Baruch, ex tertio et quarto Esdrae, non tanquam ex canonicis libris, sed tanquam ex libris continentibus dogmata quaedam pia juvantia, et non contraria sed potius consona fidei nostrae.* Melchior Canus lib. 12. locorum cap. 6: *Nam ut in secundo libro docuimus, libellum Baruch non adeo explorate et firmiter in sacrorum numero ecclesia reposuit, ut aut illum esse sacrum fidei catholicae veritas expedita sit, aut non esse sacrum haeresis expedita sit. Libellus ergo iste vel quilibet alius, qui in quaestionem citra haereseos crimen vocari possit, non efficit certas atque constantes catholicae fidei veritates.*

Marginal notes (left): 1. quia non est scriptus lingua prophetica. — 2. nec a propheta. — 3. repugnat libris canonicis. — 4. pugnat cum veritate historica. — II. 172. — 5. destituitur — (right): ecc Isra tica Chr nae gio. — 6. r diat sani Pon ciis.

Antit

223. *Antithesis.* Bellarm. lib. 1. de verbo Dei c. 8. pro adstruenda canonica hujus libri auctoritate pugnat, quod mirum alicui videri possit, cum idololatriam, quae in cultu imaginum in papatu exercetur et cum ethnicorum idololatria magnam cognationem habet, tam graphice depingat, c. 6, v. 3. Adducit Bellarm. *patrum testimonia*, qui hunc librum *sub nomine Jeremiae* allegant, *decretum concilii Tridentini, lectionem in ecclesia ex illo receptam etc.* quibus ratiunculis quid respondendum sit, patet ex antecedentibus. Proclus archiepiscopus Constantinop. in serm. de fide ad Armenios p. 27. sub nomine prophetici oraculi adducit locum ex Baruch 3, v. 38: *Deus noster nuper in terris visus est et cum hominibus conversatus*, quem ad incarnationem τοῦ λόγου accommodat. Sed nuda allegatio non conciliat alicui libro canonicam auctoritatem, alias etiam tertius et quartus liber Esdrae essent canonici, quod tamen negat Bellarm. Verba Graeca in libro Baruch possunt referri ad proxime praecedens, vid. ad sapientiam, quod *ea sit in terris visa et cum hominibus conversata.* Quidam hoc urgent, quod 2. Maccab. 2, v. 4. citetur aliquid ex ultimo capite Baruch, sed cum liber secundus Maccabaeorum ipse sit apocryphus, quomodo canonica alicujus libri auctoritas ex illo probari poterit?

7. Ad tame Dani sunt cryp 1. ne best Hebr II.

224. 7. Additamenta Danielis, videl. historia Susannae, historia Belis et Draconis, Hymnus trium puerorum. Haec non pertinere ad canonem, demonstramus sequentibus argumentis. 1. Nihil horum Hebraica literatura scriptum habetur. Hieron. prooem. in Danielem: *Daniel apud Hebraeos nec Susannae habet historiam, nec hymnum trium puerorum, nec Belis Draconisve fabulas, quas nos, quia in toto orbe dispersae sunt, veru anteposito, easque jugulante, subjecimus, ne videremur apud imperitos magnam partem voluminis detruncasse.* Paronomasia illa ἀπὸ τῆς σχίνου σχίσει, ἀπὸ τῆς

πρίνου πρίσει manifeste arguit, historiam Susannae esse scriptam sermone Graeco, quo argumento contra canonicam illius historiae auctoritatem utitur Hieronymus praefat. in Danielem. Excipit Bellarminus lib. 1. de verbo Dei c. 9. *Hieronymum non suam, sed Judaeorum sententiam exposuisse*, teste ipsomet Apol. 2. contra Rufinum. Resp. verba Hieronymi plane contrarium testantur, *nos*, inquit, *veru anteposito easque jugulante subjecimus.* Bellarminus ipse lib. 1. de verbo Dei c. 10. resp. ad postremam object. agnoscit: *Hieronymum non tantum loqui de canone Judaeorum, sed etiam ex sua sententia, quando Sapientiam, Ecclesiasticum, Tobiam, Judith et Maccabaeorum libros e canone removet*, jam vero horum additamentorum est eadem cum enumeratis apocryphis libris ratio. 2. *Vocari fabulas h. e. historias, ita enim quandoque nomen fabulae usurpari. Luc. ult. factum est, dum fabularentur.* Resp. haec est valde insolens catachresis, nec locum habet in argumento Hieronymi. *Veru anteposui his apocryphis, quia continent fabulas.* Repugnat etiam huic explicationi ipsa oppositio. Narrationem de Susanna vocat historiam, ideoque non omnem fidem ei derogat, quod attinet ad rei gestae veritatem, sed recitationes de Bele et Dracone vocat fabulas, i. e. commenta fabulosa. Quod si fabulae vocula potest accipi pro historia, cur adeo exagitat Lutherum praeced. cap. 5. quod Jobi librum dixerat *fabulae argumentum.* 3. *Origenem in epist. ad Jul. Afric. argumento a paronomasia ducto satisfecisse, quod sc. Daniel non dixerit ilicem, nec lentiscum, nec aliquid aliud nobis ignotum, cui tamen secundum proprietatem linguae Hebraeae vel Chaldaicae, qua ipse utebatur, aliquod verbum secandi responderet, plurimas enim Hebraei habent voces, quae significant scindere vel secare. Porro interpretem Graecum non vertisse ad verbum, sed ad sensum, ut servaret allusionem, et accepisse alias similes arbores, quibus in Graeco responderet allusio ad verbum scindendi.* Resp. Quamvis non negamus, Origenem ad Julium Africanum hac de re scripsisse, tamen quid scripserit, ignotum est, siquidem libellus, qui nuper demum ann. 1551. hac de re prodiit, nondum nactus est fidem satis luculentam. Illud vero certum est, nullum uspiam exstare horum additamentorum exemplar sive Hebraicum sive Chaldaicum. At si inter canonica scripta censeri ea debuissent, divina providentia non permisisset textum originalem intercidere. Sed nec certo affirmari potest, exemplar hujus supplementi Hebraicum unquam in rerum natura exstitisse. Nec potest Bellarminus ex lingua Hebraea proferre nomen aliquod arboris, quod cum verbo scindendi paronomasian habeat. Fixum igitur ac firmum manet, quod Graeca illa paronomasia auctoritatem hujus scripti suspectam reddat. Spiritus s. in libris vere canonicis historicam veritatem tuetur, nec propter suaves paronomasias eandem mutat.

a sta. 225. 2. Haec additamenta non habent auctorem propheticum. Vocantur quidem additamenta *Danielis*, sed collatio ostendit, non posse Danielis nomine celebrem illum prophetam intelligi, cujus prophetia canonica exstat. Verus ille Daniel conjectus est in lacum leonum, propterea quod apertis coenaculi sui fenestris verum Deum Israëlis invocaverat. Dan. II. 174.
6, v. 11. Sed hic fictitius Daniel propter Belem sublatum et occisum draconem in lacum leonum detruditur c. 14, v. 30. Verus Daniel per unam duntaxat noctem in lacu leonum fuit constitutus Dan. 6, v. 19. Sed hic fictitius Daniel per sex dies in lacu leonum commoratus dicitur. c. 14, v. 30. Verus Daniel sub rege Dario in lacum leonum fuit missus Dan. 6, v. 1. fictitius sub Cyro c. 13, v. 65. Bellarm. judicat, *non esse improbabile, non esse eundem illum Danielem, qui Susannam liberavit, Belem destruxit, draconem interfecit et in lacu leonum sex diebus fuit cum eo, de quo canonicus liber Danielis tractat, cum hic fuerit de tribu Juda, ille vero in LXX interpp. versione dicatur fuisse de tribu Levi.* Resp. unde ergo probari poterit, hunc posteriorem Danielem fuisse prophetam et librum ejus esse propheticum, si non fuit idem cum priore, cui Christus in N. T. testimonium perhibet Matth. 24, v. 15. Ubinam in historiis posterioris illius Danielis fit mentio? Cur vero Danieli historiae illae de conficto Daniele in codice biblico subjunguntur, adeo ut Bellarminus disputet resp. ad 2. object. *Historia Susannae merito apud Graecos poni in principio libri, cum contigerit longe ante tempora Daniele adhuc puero exsistente.* At si non est idem Daniel, cur historia ejus vero Danieli inseritur? Regerit Gretserus, *partes illas recte poni in Daniele, etiamsi ab alio quodam Daniele compositae essent, quia tum propter argumentum, tum propter nominis similitudinem nuspiam rectius collocantur, quam in libro Danielis, sicut multi psalmi rectissime in Psalterio locum tenent, licet non a Davide, sed ab aliis conscripti Deoque decantati fuerint.* Resp. est ratio maxime dispar. De psalmis nulla est dubitatio, quod pertineant ad canonem, sed de additamentis illis dubitatur vel maxime. Psalmi omnes conjunguntur, cum in Hebraeo non a Davide Psalterium Davidis nuncupetur, sed generali appellatione ספר תהלים vel liber laudum. Ergo nihil quicquam obstat, quo minus psalmi etiam aliorum auctorum illi inserti fuerint (ut nihil dicamus de eo, quod quidam omnes psalmos Davidi adscribant, ut superius §. 141. monuimus). Danielis autem liber, cui istae particulae insertae sunt vel adjunctae, nomen certum Danielis prophetae illius prae se fert, injuste igitur alterius ac diversi cujusdam Danielis historia ei conjungitur. Nec apparet, quae sit illa argumenti similitudo, nisi forte conjectionem in lacum leonum quis afferre velit, sed quae sit inter utramque historiam diversitas, imo contrarietas, jam ante ostendimus. Denique propter nominis similitudinem debuisset potius hoc additamentum a Danielis prophetia separari ad vitandam confusionem.

226. 3. Pugnant cum veritate historica. Historia 3. Pugnant

cum veritate historica.

de Habacuc adferente Danieli prandium in lacu leonum non congruit chronologiae, quia propheta Habacuc vixit ante Babylonicam captivitatem. Si excipere velint *alium hunc esse Danielem*, urgentur argumentis proximo §. expositis.

4. Destituuntur ecclesiae suffragio.

227. 4. Destituuntur ecclesiae Israëliticae et primitivae Christianae suffragio. Hieron. in praefat. in Daniel: *Miror quosdam* μεμψιμόρους *mihi indignari, quasi ego detruncaverim librum, cum et Origenes et Eusebius et Apollinarius aliique ecclesiastici viri et doctores Graeciae has, uti dixi, visiones non haberi apud Hebraeos fateantur, nec se debere respondere Porphyrio pro his, quae nullam Scripturae auctoritatem habent.* Julius Africanus historiam Susannae tanquam adulterinam et neotericam repudiavit teste Eusebio lib. 6. Histor. eccles. c. 23. Auctor libri de mirabilibus Scripturae inter Augustini opera lib. 2, c. 32. De lacu vero et Habacuc translato in Belis et draconis fabula, idcirco nihil in hoc ordine ponitur, quia in auctoritate divinae Scripturae non habetur.

5. Repudiantur a sanioribus Pontificiis. II. 175.

228. 5. Repudiantur ab ipsis sanioribus Pontificiis. Erasmus, (quem Bellarminus hoc loco vocat *semichristianum*, sed Leo X. *dilectum suum filium)* in scholiis super praefationem Hieronymi in Danielem, idem nobiscum statuit. Ludovic. Vives in comm. lib. 18. de civ. Dei c. 31: *Prophetae Habacuc mentio fit Dan. 14. quod prandium suum ex Judaea Babylonem tulerit ad Danielem, quo testimonio ad probationem temporum Augustinus non est usus, quod eam Beli historiam et totum cap. 14. cum historia Susannae apocrypha sint, nec in Hebraeo habeantur, nec sint versa LXX senibus.* Johannes Driedo lib. 1. catal. de script. et dogmat. eccles. cap. ult. dicit, *hanc non esse historiam canonicam, interim tamen non contemnendam et qui credit esse veram, non perniciose falli, ut legimus,* inquit, *gesta martyrum, ex quibus non sumimus argumenta ad ea, quae sunt fidei.* Sixtus Senensis lib. 1. Bibl. cap. 8. non solum postrema septem capita libri Esther, sed et historiam Susannae rejicit ut additamenta. Driedonis et Erasmi suffragium Bellarminus nobis largitur.

Antithesis.

229. *Antithesis.* Bellarm. lib. 1. de verbo Dei c. 9: *Certum est has omnes partes Danielis vere esse canonicas*, quod probatur *1. ex concilio Tridentino sess. 4. et usu ecclesiae. 2. ex testimoniis veterum. 3. ex editione Graeca bibliorum*, in qua istae partes cum prophetia Danielis conjunguntur. Sed quid hisce ratiunculis respondendum sit, ex superioribus est manifestum.

8. Libri duo Maccabaeorum sunt apocryphi.

230. 8. Liber primus et secundus Maccabaeorum. Fatemur librum priorem praeferendum esse posteriori, prior enim graviter scriptus, posterior ex quinque libris Jasonis Cyrenaei ab auctore incerto decurtatus est stilo prorsus affectato, unde B. Lutherus dicit, *quam merito liber primus in numerum sanctarum Scripturarum computari debuisse, tam merito secundum esse ex earum numero rejectum.* Eos vero non esse canonicos, demonstramus sequentibus argumentis: 1. Non sunt scripti idiomate Hebraeo sed Graeco, ac proinde non habent auctorem prophetam. Scripti sunt post tempora Malachiae, qui fuit ultimus propheta V. T. Ergo non sunt scripti a propheta. Hieron. in catal. vir. illustr. et lib. 2. contra Pelag. atque alii statuunt, *Josephum esse horum librorum auctorem.* At Josephus vixit post Christum nec fuit prophetica auctoritate conspicuus, quomodo igitur propheticum V. T. librum scribere potuit?

231. 2. Non habent testimonium Christi vel apostolorum in N. T. Salmeron tom. 14. disp. 25 p. 218. duo producit N. T. dicta, in quibus libri Maccabaeorum adducantur. 1. Joh. 10, v. 22. *facta est encaenia in Hierosolymis, et erat hiems, quas festivitas necessario intelligenda est de dedicatione templi facta sub Juda Maccabaeo.* 1. Macc. 4, v. 59. 2. Macc. 10, v. 5. 2. Hebr. 11, v. 35. quidam ἐτυμπανίσθησαν, quod *Oecumenius ad Maccabaeos refert. E. Paulus hunc librum in canonem recepit.* Resp. utrobique historica duntaxat relatio proponitur, quae nullam conciliat Maccabaeorum libris auctoritatem, alias liber ille apocryphus, ex quo Paulus Jannis et Jambris magorum nomina, et Judas Henochi testimonium adduxit, essent canonici.

232. 3. Liber secundus seipsum manifeste prodit, quod non sit scriptus spiritu prophetico, sed humano. Nam 1. veniam petit a lectore 2. Macc. 15, v. 39. *Et siquidem bene et ut historiae competit* (haec scripsissem) *hoc et ipse velim; si autem minus digne, concedendum est mihi.* v. 40. *Sicut enim vinum semper bibere aut semper aquam, contrarium est; alternis vero uti delectabile: ita legentibus si semper exactus sit sermo, non erit gratus.* At tales προθεραπεῖαι et protestationes a Spiritu s. sunt alienae. Excipit Bellarminus lib. 1. de verbo Dei c. 15: *auctorem non petere veniam erratorum, quippe quae nulla esse sciebat, sed orationis minus politae, quemadmodum etiam Paulus se imperitum sermone confitetur* 2. Cor. 11, v. 6. Resp. nec Paulus, nec ullus alius scriptor canonicus veniam petit, si quid minus digne vel dextre scriptum sit, sciunt enim omnia sua scripta a Spiritu s. profecta, cujus in hoc opere fuerunt amanuenses, ideo nec in rebus, nec in verbis veniam sibi petere necesse habent. Paulus dicto loco nequaquam se excusat, quod tenuiter et exiliter scripserit, aut minus praestiterit, quam sibi habuerit propositum, sed vocat se ἰδιώτῃ λόγῳ, quia scil. talis videbatur pseudapostolis, cum subtilitates sermonis non sectaretur, seque juxta humanam sapientiam aut eloquentiam pseudapostolis non esse comparandum concedit. 2. Conqueritur de difficultate hujus operis 2. Macc. 2, v. 27. *Et nobis quidem ipsis*, inquit, *qui hoc opus breviandi causa suscepimus, non facilem laborem, imo vero negotium plenum vigiliarum et sudoris assumsimus etc.* At Spiritui sancto librorum canonicorum auctori principali nihil est difficile vel laboriosum aut molestum. Excipit Bellarm. *aliter Deum adfuisse solitum prophetis, aliter historicis. Illis re-*

velasse futura et simul adstitisse, ne aliquid falsi admiscerent in scribendo; his non semper revelasse ea, quae scripturi erant, sed excitasse duntaxat, ut scriberent ea, quae vel viderant, vel audierant, quorum recordabantur, et simul adstitisse, ne quid falsi scriberent, quae assistentia non excludebat laborem. Luc. 1, v. 3. Resp. historiae sacrae et canonicae scriptores adhibuerunt quidem in scribendo industriam ac diligentiam, sed ea non fuit ipsis molesta ac difficilis, unde nuspiam de molestia laboris conquesti leguntur. Quamvis igitur respectu revelationis aliqua constitui possit differentia inter prophetas et historicos, tamen respectu scriptionis est
7. omnimoda convenientia, utrique enim fuerunt Spiritus Sancti amanuenses, quo dictante libros suos scripserunt. Ut Spiritus Sanctus prophetis scribenda revelavit, ita historicis scribenda suggessit et in memoriam revocavit Joh. 14, v. 26. ut ἀποκάλυψις in prophetis, ita ὑπόμνησις in historicis omnem omnino molestiam excludit. 3. Profitetur, quod in compendium redigere velit 5 libros Jasonis Cyrenaei 2. Macc. 2, v. 24. Atqui Spiritus sanctus nunquam solitus est in epitomen redigere profani alicujus scriptoris historiam.

233. 4. Continentur in his libris ἀσύμφωνα καὶ ἀσύγκλωστα. Nam. 1. lib. 1, c. 6, v. 8. et 16. Antiochus dicitur exstinctus *prae animi aegritudine*, quam ex infausto nuntio conceperat, *idque Babylone in lecto*, quando filium tradidit Philippo, quem regno praefecit. Sed lib. 2, c. 1, v. 16. *in fano Nanaeae obtruncatur et membratim conciditur.* lib. 2, c. 9, v. 28. *in peregrina terra in montibus misero obitu commutavit vitam.* lib. et cap. ejusdem v. 9. *mortuus est dolore viscerum, ita ut de corpore ipsius vermes scaturirent et viventis in doloribus et tormentis carnes ejus caderent ac foetor intolerabilis in totum paene exercitum redundaret*, quae narratio convenit cum eo, quod Dan. 8, v. 25. de Antiocho praedictum, *conteretur sine manu*, h. e. foedo morbo contabescet. Falsum igitur est, quod de obtruncatione ejusdem habetur lib. 2, c. 1, v. 16. Respondet Melchior Canus lib. 2. Loc. c. 11. ad 4: *non esse eundem Antiochum.* Sed ipsa historia illud luculente refellit, unde Bellarm. huic responsioni nihil tribuit: *Omnes fere conveniunt* (inquit) *eundem esse Antiochum, Epiphanem scil.* Aliter igitur respondet Bellarminus, talem scilicet conciliationem institui posse: *Antiochus amisit exercitum in templo Nanaeae, in itinere cecidit de curru, post delatus Babylonem exspiravit. Dicitur ergo cecidisse, quia exercitus ejus caesus est et ipse turpi fuga dilapsus, forte etiam vulneratus est.* Atqui lib. 2, c. 1, v. 16. non solum dicitur Antiochus caesus, sed etiam obtruncatus et membratim divisus, quod de vulneratione Antiochi vel exercitus fuga exponi non potest. In Graeco est κατεκόπησαν *obtruncarunt Antiochum.* 2. lib. 1, c. 9, v. 3. Judas dicitur occisus *anno 152. regni Seleucidarum.* At lib. 2, c. 1, v. 10. *anno 188. illius regni literas scribit ad Aristobulum magistrum Ptolemaei*, nimirum annis 36 postquam erat mortuus. Bellarminus refutatis aliorum responsionibus quaestionem sic dissolvendam statuit, ut dicatur, *illa verba* anno 188. *non esse principium epistolae sequentis, quam Judas scripsit, sed finem praecedentis, quae scripta est a toto populo Judaeorum, duce Johanne Hyrcano.* Probat conjecturam suam *ex codd. Graecis et quia numerus annorum in fine potius, quam in principio epistolae annotari solet.* At non Graecum textum, sed vulgatam versionem Latinam concilium Tridentinum sub fulmine anathematis pronuntiavit authenticam, ut nullo omnino praetextu ab ea discedere integrum sit. Et cur Bellarminus a Graeco textu auxilium hîc implorat, quem aliquoties in hac de libris apocryphis disputatione repudiavit? Praeterea in exemplari Graeco Bened. Ariae Montani nulla hîc occurrit distinctio post verba, ἔτους ὀγδόου ἑκατοστοῦ καὶ ὀγδοηκοστοῦ, sed absque ulla distinctione vel punctatione subjiciuntur illis nomina eorum, qui literas illas scripserunt, et adduntur formulae initiales in epistolis usurpari solitae, χαίρειν καὶ ὑγιαίνειν, quae omnia Bellarminianae conjecturae fortissime adversantur. 3. lib. 1, c. 4, v. 36. Judas templum purgasse dicitur *ante mortem Antiochi post fugatum Lysiam.* At lib. 2, c. 10, v. 1 *post mortem Antiochi dicitur facta templi purgatio.* Respondet Sixtus Senensis lib. 8. Biblioth. *bis factam fuisse templi purgationem.* Sed cum utrobique iisdem fere verbis templi purgatio describatur, ideo Bellarm. responsionem Sixti repudiat ac dicit lib. 2, c. 10: *narrari quidem templi purgationem post mortem Antiochi, nequaquam vero asseri, quod post mortem Antiochi sit facta.* Atqui totus contextus ostendit, recenseri repurgationem templi tanquam post Antiochi mortem factam, nam et in fine praecedentis II. 178.
capitis mors Antiochi describitur, et in hoc ipso capite historiae de repurgatione templi subjiciuntur haec verba v. 9. *Et Antiochi quidem, qui appellatus est Nobilis, excessus vitae ita se habuit.* 4. lib. 2, c. 10, v. 11. Antiochus Eupator Epiphanis filius suscepto regno Lysiam negotiis regni praefecisse dicitur. At lib. 1, c. 6, v. 17. Lysias diu ante rebus praefuit et Antiochum regem instituit, eumque Eupatorem vocavit. 5. Cum secundus liber easdem historias, quae in primo descriptae sunt, retexat, multa admiscet, ut de admirandis apparitionibus in conflictibus, quarum nec primus Maccabaeorum, nec Josephus meminerant. De numeris interfectorum cum primus liber modeste loquatur, secundus in immensum omnia exaggerat. In numeris etiam annorum et in aliis non obscura contradictio libri secundi contra primum deprehenditur.

234. 5. Continentur in his libris, quae cum canonicis Scripturis et historica veritate minime congruunt. Narratio *de igne sacro et arca et tabernaculo et altari in monte quodam a Jeremia positis et absconditis* lib. 2. c. 2, v. 4 non congruit cum historia regum ex prophetia Jeremiae. Aut enim haec contigerunt, antequam urbs a Chaldaeis caperetur, quod fieri non potuit, quia Jeremias in carcere fuit

4. Continet pugnantia cum libris canonicis et historica veritate.

usque ad urbis excidium Jer. 37, v. 18. c. 38, v. 28. aut contigerunt, postquam urbs est capta, quod itidem dici nequit, quia Chaldaei omnia vasa templi diripuerunt 2. Reg. 25, v. 13. Excipit Bellarminus, *potuisse illud optime fieri et ante spoliationem urbis ac templi, et post eam. Ante quidem, non tempore Sedechiae, sed Joachim, quo tempore Jeremias erat liber, potuit igitur rege consentiente tabernaculum et arcam asportare. Potuit etiam hoc fieri, postquam urbs est capta, quia a militibus urbem diripientibus non esse ablatam arcam vel tabernaculum, manifestum est ex Jerem. 25, v. 18. ubi enumerantur omnia, quae Chaldaei ex templo Domini abstulerunt, usque ad phialas et mortariola, sed arcae ac tabernaculi nulla fit mentio.* Resp. 1. lib. 2. Macc. c. 2, v. 1 dicitur *inveniri in descriptionibus Jeremiae prophetae, quod jusserit eos ignem accipere, qui transmigrabant.* v. 4 *erat in ipsa Scriptura, quomodo tabernaculum et arcam jussit propheta divino responso ad se facto comitari secum.* At in canonica Jeremiae Scriptura nihil quicquam hac de re occurrit. 2. Sed nec Esdras nec Nehemias quidquam de hac miraculosa arcae et tabernaculi absconsione referunt. 3. Tempore Joachim arcam et tabernaculum et altare incensi fuisse absconditum, non est verisimile, quia cultus divinus viguit in templo Hierosolymitano usque ad tempora Sedechiae. Nec permisissent sacerdotes ante captivitatem auferri arcam, altare, tabernaculum. Nec post spoliationem urbis et templi absconsio illa fieri potuit. Quis enim credat, Chaldaeos pepercisse arcae auro obductae, cum phialas et alia minoris pretii vasa secum deportarint? 2. Paral. 36, v. 18 diserte dicitur, *quod universa vasa domus Domini tam majora quam minora et thesauros templi transtulerint in Babylonem.* ac v. 19. *quod incenderent domum Dei, ita ut omnis desiderabilis suppellex ejus corrumperetur.* Jerem. 52, v. 17 et seqq. non solum aurea et argentea vasa, sed etiam aerea incenso prius templo secum in Babylonem abstulisse dicuntur, quomodo igitur post expugnationem et incensionem templi arca superstes esse potuit? **Judaei dicuntur in Persiam abducti 2. Macc. 1. cum tamen Babylonem in Chaldaeam abducti fuerint. Excipit Rayhing. in Ench. pag. 891 nomen Persiae in significatione generaliori accipi pro vicina Chaldaea. 1. Macc. 6, v. 5. ac Chrysostomus hom. 6. in Matth. dicit Judaeos ex captivitate Persica liberatos. Resp. Cum 1. Macc. 6. Antiocho nuntium afferretur de exercitu suo in Judaea caeso, non erat in Babylone sed in Persia, in itinere versus Babylonem v. 4. Chrysostomus vocat Persicam captivitatem non propter viciniam Babylonis et Persiae, sed quia rex Persarum, qui occupaverat monarchiam Chaldaicam, ipsos detinuit captivos.** 4. Additur ab auctore libri secundi Maccabaeorum c. 2, v. 8. quod Jeremias praedixerit, *in congregatione populi*
II. 179. *ea iterum esse manifestanda.* At post captivitatem Babylonicam Judaei illam arcam, illud tabernaculum, illud altare non invenerunt, nec habuerunt, quod ipsimet Rabbini fatentur. Kimchi ad c. 1. Hagg. Massecheth Joma citante Drusio lib. 15. observ. c. 16. Galatin. lib. 4. de arcan. c. 10. Bellarminus regerit: *Jeremiam non loqui de illa congregatione, quae fuit tempore Cyri, sed vel de tempore novissimo, quod proxime diem judicii praecedet, vel mystice intelligendum id esse, quod arca sit apparitura, h. e. Christus in carne venturus in nova populi congregatione.* Resp. prior explicatio non potest habere locum. Sublatis enim V. T. sacrificiis et ceremoniis nullus erit amplius usus arcae vel altaris in N. T. Posterior explicatio allegoriae respectu vera est, sed non congruit verbis personati illius Jeremiae. *Ignotus erit locus, donec congreget Deus congregationem populi et propitius fiat. Et tunc Dominus ostendet haec* (nota δεικτικόν haec) *et apparebit majestas Domini, et nubes erit, sicut et Moysi manifestabatur.*

235. 6. Continent quaedam fidei analogiae minus 6. C
congrua. 1. lib. 2. c. 12, v. 43 laudatur factum Ju- nent dam
dae Maccabaei, *quod sacrificium pro mortuis obtu-* anal mine
lerit. At tale sacrificium Deus nuspiam in lege cong
praescripsit, fuit ergo ἐθελοθρησκεία. Praeterea oblatum fuit hoc sacrificium pro iis, qui idololatria ac sacrilegii crimine sese polluerant, jam vero pro illis, qui in peccato mortali decedunt, orandum ac sacrificandum esse ipsi Pontificii negant. Bellarminus opponit nobis Augustinum, qui epist. 61. ad Dulcit. lib. 1. de moribus eccles. c. 23. et lib. de cura pro mort. c. 1. ex hoc ipso loco probet, *pium esse orare pro mortuis.* Sed quid de hac Augustini sententia statuendum sit, late expositum est in tract. de morte §. 280. Quod Bellarmin. disputat, *Judam pie existimasse, illos in articulo mortis dolorem de peccato suo coram Deo concepisse et misericordiam invenisse,* illud totum in suspicione positum, nec Pontificii offerrent pro talibus missae sacrificium, quos in flagrante crimine mortuos viderent. Confer d. tract. de morte §. 224. Quicquid sit, urgemus argumentum nostrum, quod Deus in lege sua de sacrificio pro mortuis nihil quicquam praescripserit, quodque non possit ullum aliud probatum exemplum talis sacrificii ex Scripturis afferri. Ac vel ex eo constat totum hoc, quod de sacrificio pro peccatis hoc loco habetur, adjectitium esse, quia neque in Josepho Ben Gorion Hebraice scripto, ubi eadem historia narratur lib. 3. c. 19. neque etiam apud Josephum Graece legitur. 2. lib. 2. c. 14, v. 42. 43. et 46. praedicatur Raziae fortitudo, *quod sibi ipsi violentas manus intulerit.* Atqui αὐτοχειρία pugnat cum divino praecepto: *Non occides.* Bellarm. ex Augustini epist. 61. ad Dulcitium respondet, *mortes*
horum hominum in Scriptura narrari, non laudari; II. 1
vel certe non ita laudari, quasi sancte et pie fecerint, quod fecerunt, quamvis audacter et viriliter et hominum judicio, fortiter eos fecisse negari non possit. Resp. imo vero auctor illa exempla non solum recenset, sed etiam laudat, nec aliorum, sed suo etiam judicio fortitudinis laudem illi tribuit. lib. 1. c. 6, v. 44. *Eleasar dedit se, ut liberaret*

populum suum et acquireret sibi nomen aeternum. lib. 2. c. 14, v. 42. *Razias gladio se petiit eligens nobiliter mori potius, quam subditus fieri peccatoribus et contra natales suos injuriis agi.* v. 43. *praecipitavit seipsum viriliter in turbas*, v. 46. *invocans dominatorem vitae ac spiritus, ut haec illi iterum redderet, vita defunctus est.* 3. lib. 1. Macc. 2, v. 52: *Abraham nonne in tentatione inventus est fidelis et reputatum est ei ad justitiam.* At Scriptura canonica sic habet, Gen. 15, v. 6: *Credidit Abraham Domino, et reputatum est ei ad justitiam*, idque factum, antequam in tentatione fidelis inveniretur.

236. 7. Non sunt recepti in canonem ab ecclesia Israëlitica, cui τὰ λόγια τοῦ θεοῦ fuere concredita, Rom. 3, v. 2. August. lib. 18. de civit. Dei c. 36. et lib. 2. contra epist. Gaudent. c. 23. *Judaei non habent Maccabaeorum libros pro canonicis.* Sed nec primitivae ecclesiae Christianae doctores hos libros pro canonicis habent, verum ex eorum numero illos exterminant. Videatur Clemens Romanus lib. 1. Constitution. c. 7. Origenes apud Eusebium lib. 6. hist. eccles. c. 25. in Gr. ubi texens catalogum librorum canonicorum dicit, libros Maccabaeorum esse ἔξω τούτων. Athanasius in Synopsi, concilium Laodicenum can. 59. Concilium Carthaginiense apud Balsamonem c. 47. Hilarius in prolog. sup. psalmos, Nazianzenus in carminibus, Amphilochius in Jambis ad Seleucum, Cyrillus Hierosolymitanus catech. 4. Rufinus in Symbol. Hieronymus praefat. in lib. Regum, in Proverb. et in Sapient. liber, qui dicitur Συνοδικός, Richard. Victor. lib. 2. except. c. 9. Excipit Bellarminus, *loqui illos de canone Judaeorum, extra quem libros Maccabaeorum collocant, interim tamen apud Christianos eos esse canonicos*, quod probat ex Augustino lib. 18. de civit. Dei c. 36. ubi scribit, *non Judaeos, sed ecclesiam pro canonicis habere libros Maccabaeorum.* Resp. quid de distinctione inter canonem Judaeorum et Christianorum statuendum sit, exposuimus superius. Hoc loco breviter dicimus: 1. *Ecclesia nullo modo potest facere librum canonicum de non canonico*, ut recte scribit Bellarm. lib. 1 de verbo Dei c. 10. §. *Itaque.* 2. Ut una est ecclesia V. et N. T. ita quoque unum eundemque oportet esse canonem librorum V. T. et veteris et novae ecclesiae judicio, nam populus Christianus a populo Israëlitico canonem V. T. accipit. 3. Doctores ecclesiae Christianae primitivae non solum ex canone Judaeorum, sed etiam Christianorum, hos libros excludunt, ut d. l. manifestum fecimus. Agnoscit hoc, quoad Hieronymum ipse Bellarminus d. l. 4. Quando Augustinus et pauci quidam alii hos libros vocant canonicos, tum nomen canonici sumunt in significatione latiore pro libro non plane rejecto, sed qui in ecclesia legi possit *ad morum aedificationem*, ita tamen ut cum reliquis libris proprie dictis canonicis non habeat parem auctoritatem. 5. Patet hoc ex ipso Augustino, qui lib. 18. de civit. Dei c. 36. sic scribit: *Quorum supputatio temporum non in Scripturis sanctis, quae canonicae appellantur, sed in aliis inveniuntur, in quibus sunt et Maccabaeorum libri, quos non Judaei, sed ecclesia pro canonicis habet propter quorundam martyrum passiones vehementes atque mirabiles.* Rationem igitur, quare ecclesia hos libros pro canonicis habuerit, h. e. quare ad morum informationem eos in ecclesia legi voluerit, ipse exponit, videl. *propter quorundam martyrum passiones* lib. 2. contra epist. Gaudent. c. 23. *Et hanc quidem Scripturam, quae appellatur Maccabaeorum, non habent Judaei, sicut legem et prophetas et psalmos, quibus Dominus testimonium perhibuit tanquam testibus suis, sed recepta est ab ecclesia non inutiliter, si sobrie legatur vel audiatur, maxime propter illos Maccabaeos, qui pro lege Dei, sicut veri martyres a persecutoribus tam indigna atque horrenda perpessi sunt.* At cautionem illam, *si sobrie legatur*, libris proprie et specifice dictis canonicis nunquam adhibet. 6. Huc referimus similia Augustini dicta lib. 1. de civ. Dei c. 20. *Neque enim frusta in canonicis libris nusquam nobis divinitus praeceptum permissumve reperitur, ut nobismetipsis necem inferamus.* At in his libris αὐτοχειρία laudatur. lib. 17. de civit. Dei c. 20: dicit, *minus firma esse, quae non sunt scripta in canone Judaeorum.* lib. 2. de mirab. Script. *libros Maccabaeorum a divino canone distinguit.*

237. 8. A quibusdam pontificibus et Pontificiis e canone removentur. Gregorius Magnus lib. 19. moral. c. 13: *De qua re non inordinate agimus, si ex libris non canonicis, sed tamen ad aedificationem ecclesiae editis testimonium proferamus*, cujus dicti perspicuitate motus Melchior Canus lib. 2. Locor. c. 10 fatetur: *Gregorium hos libros a canone removisse.* (At hic Gregorius fuit episcopus, sive ut hodie loquuntur, pontifex Romanus, cujus judicium esse infallibile, docent Pontificii). Gelasius cum 70 episcopis unum tantum Maccabaeorum librum recepit. Wilhelmus Occam part. 3. Dial. tractat. 1, lib. 3, c. 16. a canone hos libros excludit. Lyranus in Esdram c. 1: *Non sunt in canone* (libri Maccabaeorum) *nec apud Judaeos, nec apud Christianos.* Idem fatetur *non posse conciliari cum canonica Scriptura, quae habentur* 2. Macc. 2. Carolus Sigonius in comm. in Severum Sulpitium, libros Maccabaeorum propter dissonantiam e canonicis libris rejicit, et Justinum historicum illis praeferre videtur. Bellarmin. lib. 1. de verbo Dei c. 17 citat et approbat sententiam Josephi lib. 1. contra Apion. *Non haberi apud Hebraeos in canone sanctarum Scripturarum eos libros, qui post tempora Artaxerxis Longimani scripti sunt, et addit, siquidem librorum sacrorum canonem Esdras composuit, cujus vita extenditur ultra tempora Longimani.* Jam vero res in libris Maccabaeorum descriptae longissime post Artaxerxis tempora evenerunt circa 140. annum monarchiae Graecorum, ita ut Esdras hos libros videre non potuerit, nisi fingatur ad annos prope trecentos vixisse.

8. A quibusdam Pontificiis a canone removentur.

238. *Antithesis.* Librum primum et secundum Antithesis.

Maccabaeorum inter canonicos referunt Pontificii plerique omnes, concilii Tridentini auctoritatem hac in re secuti. Bellarminus lib. 1. de verbo Dei c. 15. pro adstruenda canonica horum librorum auctoritate affert *dicta veterum*, quod Cyprianus de exhort. ad martyr. c. 11. et lib. 1. epist. 3. Nazianz. in orat. de Maccabaeis, Ambros. lib. 2. de Jacob. c. 10. 11. 12. August. libr. 2. contra epist. Gaudent. c. 23. hos libros citant et *Scripturam sacram ac divinam* eosdem appellent. Salmeron tom. 14, disp. 25, p. 218 II. 182. addit, Tertullianum adv. Jud., Hieronymum in prologo Galeato, Augustinum lib. 2. de doct. Christ. c. 8 etc. sed quid de hoc argum. genere statuendum sit, ex superioribus patere potest. Nec nuda allegatio nec generalis Scripturae s. appellatio canonicam auctoritatem controversis hisce libris conciliare possunt. Vide §. 206. Nazianz. non ex libris Maccabaeorum, sed ex Josephi libro de Maccabaeis locum adducit. Vide Billium in notis ad istum locum. Hieronym. in prologo Galeato nostram potius amplectitur sententiam, quod ipse Bellarmin. agnoscit etc.

239. Hisce patrum testimoniis Bellarmin. in prima editione subjecerat argumentum *ex canone apostolorum* ultimo petitum, sicut et Salmeron d. l. canonicam horum librorum auctoritatem probat ex can. 84. et ultimo apost. Sed in posterioribus editionibus Bellarminus hoc argumentum omisit, idque haud immerito. 1. Quia ipse Bellarm. lib. 1. de verbo Dei c. 20. §. *Quod ad priorem etc.* agnoscit canonem illum esse adulterinum. *Probabile* (inquit) *videtur, canonem illum 84. non esse Clementis. Nam Zephirinus papa XV. a Petro in epist. 1. tradit solum LXX fuisse canones apostolorum, velut alii codd. habent LX. Humbertus autem in libro contra Nicetam non agnoscit nisi L. at iste est octuagesimus quartus. Et certe melius noverat Zephirinus, quot essent apostolorum canones, quam ulli posteriorum. Quocirca non sine causa Gelasius dist. 15. c. Sancta Romana, posuit inter apocrypha canones apostolorum, quod propter aliquos vel corruptos vel additos ab haereticis fuisse videtur.* 2. In isto canone 84. omittuntur quidam libri vere canonici, *ut libri Esdrae et Apocalypsis.* 3. Canon iste mentionem facit *trium librorum*, quos Maccabaeorum nomine appellat. Si ergo vi hujus canonis duo libri Maccabaeorum sunt canonici, utique et tertius Maccabaeorum erit canonicus, quod tamen Bellarmin. et Salmeron negant. 4. In eodem canone numerantur inter sacros libros *epistolae duae Clementis, et constitutiones apostolicae ejusdem Clementis,* quos tamen libros ecclesia nunquam pro canonicis agnovit. Confer Eusebium lib. 3. histor. c. 38. 5. Praeter Maccabaeorum libros nulli alii ex controversis inter canonicos in isto canone referuntur. Quod si ergo volunt hunc canonem sequi in recipiendis libris Maccabaeorum, sequantur etiam eum in reliquis excludendis.

240. Genebrardus in Chronol. anno mundi 3983. scribit, *Josephum alicubi Eleasari et septem fratrum et matris eorum Annae historiam apud Hebraeos inter sacras literas habere.* At cur non docet, ubi Josephus hoc faciat? cur non ipsum Josephi locum adducit? Sixtus Senensis lib. 1. Biblioth. sect. 2. tit. de libris Maccab. citat librum Josephi de Maccabaeis, in quo affirmetur, *historiam Eleazari et puerorum septem cum matre apud Hebraeos in Scripturis sacris haberi.* Resp. hoc interpres affirmat, non Josephus ipse, nam in Graeco volumine nullum verborum istorum exstat vestigium. Josephus lib. 1. contra Apion. disertis verbis asserit, 22 *tantum Hebraeis esse libros, quibus merito fides adhibeatur, continentes omnia ab initio mundi* II. *usque ad tempora Artaxerxis, nam postea scripta sunt singula, sed non eadem, quae superioribus fides adhibetur, propterea quod non fuit vatum certa illa successio,* quae verba vere esse Josephi agnoscit Euseb. in hist. eccles. lib. 3, c. 10. Erasmus contradictione horum locorum permotus in praefat. lib. de Maccab. putat, *Maccabaeorum libros ab Hebraeis, etsi non in canonem recipi, tamen inter sacros haberi,* queritur autem sibi Graecum codicem non esse ad manum. Salmeron d. l. pro canonica Maccabaeorum auctoritate adducit *concilium Carthaginiense* 3. c. 47. *Florentinum et Tridentinum, Innocentium I. ad Eugubinum et Gelasium in concilio Romano,* itemque *usum ecclesiae,* quae historiam de Juda Maccabaeo legit in sacrificio pro defunctis. Sed quid his ratiunculis tribuendum sit, patet ex illis, quae de libris V. T. apocryphis in genere superius sunt dicta.

CAPUT IX. II. 1

DE LIBRIS N. T. CANONICIS PRIMI ORDINIS.

241. Egimus hactenus de libris canonicis et apocryphis V. T. tum in genere, tum in specie, restat ut de libris N. T. inposterum agamus, ubi primo omnium occurrit quaestio, *an inter libros qui in codice biblico N. T. continentur, itidem constituenda sit talis differentia, ut quidam dicantur canonici, quidam apocryphi?* Videtur primo intuitu in hac quaestione esse quaedam discrepantia inter eos, qui ab ecclesia Romana secessionem fecerunt, quam odiose nobis objiciunt Pontificii. Sed distinctionis beneficio ea conciliari potest, ut paulo post videbimus. Auctores histor. eccles. Magdeb. Cent. 1, lib. 2, c. 4, col. 54. hac de re sic loquuntur: *Sunt quaedam hoc seculo scripta per ecclesias nomine apostolorum, aut eorum discipulorum sparsa, quorum quaedam in medio propter quorundam dubitationem sunt aliquamdiu relicta, postea vero in numerum catholicorum scriptorum recepta, quaedam vero prorsus pro apocryphis rejecta. Prioris generis sunt epistola Jacobi, Judae, posterior Petri, secunda et tertia Johannis, epistola ad Hebraeos.*

An h[...] N. T. quid[...] dist[...] apocr[...]

D. Chemnicius in exam. conc. Trid. part. 1. de Scriptura p. 92. postquam recitaverat sententias veterum de his, quae in N. T. statuuntur apocrypha, subjungit: *Haec veterum testimonia ideo annotavi, ut non tantum notus sit catalogus scriptorum N. T. quae non habent satis certa, firma et consentientia auctoritatis suae testimonia, sed ut praecipue notari possint rationes, quare de illis dubitatum fuit. 1. quia apud veteres non fuerunt inventa satis certa, firma et consentientia testimonia de testificatione primae ecclesiae apostolicae, quod libri illi essent ab apostolis comprobati et ecclesiae commendati. 2. quia non certo ex testificatione primae et veteris ecclesiae constitit, an ab illis, sub quorum nomine editi sunt, libri illi conscripti essent, sed judicati fuerunt ab aliis sub nomine apostolorum editi. 3. cum quidam ex vetustissimis aliquos ex illis libris tribuerent apostolis, quidam vero contradicerent, res illa sicut non erat indubitato certa, relicta fuit in dubio. Pendet enim tota haec disputatio a certis, firmis et consentientibus primae et veteris ecclesiae testificationibus, quae ubi desunt, sequens ecclesia sicut non potest ex falsis facere vera, ita nec ex dubiis potest facere certa sine manifestis et firmis documentis. Nicephorus quidem lib. 3. ubi ex Eusebio recitans primitivae et veteris ecclesiae sententiam de libris apocryphis, addit, ecclesiam jamdudum illos pro legitimis et testamentariis recepisse. Sed nullas affert rationes, nulla documenta, quare discedendum sit a testificatione primitivae ecclesiae.* D. Hunnius in disput. de Script. th. 119: *epistola ad Hebraeos, secunda et tertia Johannis, posterior Petri, epistola Jacobi, Judae et Apocalypsis sunt extra canonem et apocryphis accensentur.* thes. 120: *Fatemur tamen N. T. scripta apocrypha majorem ecclesiae primitivae meruisse consensum et approbationem quam apocrypha V. T.* thes. 121: *Quapropter plerique patres, qui quosdam libros V. T. ponunt extra canonem, nullum tamen N. T. librum ab eo arcent, sed omnes statuunt esse canonicos. Idem facit concilium Laodicenum.* thes. 122: *Nos etiam de auctoritate epistolae ad Hebraeos, secundae et tertiae Johannis, posterioris Petri et Apocalypseos non magnopere cum quoquam pugnabimus.* thes. 126: *Dissimulari tamen non debet, fuisse de his quoque libris, ipso Bellarmino fatente, in primitiva ecclesia dubitatum, eo quod non suppetebant idonea documenta probationis, quod ab his auctoribus, quorum haberent nomina, certo profecta essent.* D. Osiander contra anal. Gregor. de Valent. pag. 478 probat sententiam Eusebii, qui lib. 3. hist. c. 22. *tres facit sacrorum librorum ordines: Primi generis sunt, quae legitima,* authentica, *germana et in confesso existentia, h. e. omnium ecclesiarum confessione indubitatae auctoritatis esse dicit, ut sunt evangelistarum scripta, Pauli epistolae. Deinde ait, quaedam esse quibus contradicitur, propterea quod non satis ex primitivae ecclesiae testimonio de eorum auctoribus constet, ut est epistola Jacobi, Judae etc. haec vocata sunt hagiographa, item Ecclesiastica, nec tamen ad dogmatum confirmationem ista per se quidquam valent. In tertium ordinem refert, quae sunt adulterina et falsa.* D. Mentzerus disp. Anti-Pistor. I. thes. 26. *N. T. Ecclesiastici libri in nostris ecclesiis fere eandem obtinent cum Scripturis canonicis auctoritatem.* In apolog. contra Pistor. pag. 162. *N. T. libros Ecclesiasticos vel apocryphos dictos ita acceptamus, ut patiamur in censu canonicorum haberi, et quantum ad probandi virtutem attinet, parem habere cum reliquis auctoritatem. Nec ullam aliam ob causam addimus particulam* fere, *nisi quia in primitiva ecclesia nonnulli illis libris aliquamdiu contradixerunt, quasi certo affirmari non possit, a quibusnam essent scripti et editi. Quare hac in parte facile nobis potest cum modestis Papistis convenire.* pag. 243. *Et si libris istos universos et singulos recipimus et catalago librorum N. T. inserimus, tamen distinguimus inter eos, qui sunt semper et ab omnibus sine ulla vel exceptione vel dubitatione recepti et inter alteros, de quibus fuit dubitatum aliquamdiu, an essent vere apostolici, et quibus a nonnullis ecclesiis fuit contradictum. Bellarminus lib. 1. de verbo Dei c. 18. consentit, et Eusebium, Hieronymum, Erasmum, Cajetanum allegat.* p. 251. *Pistorius dicit, a nobis prorsus aequari libros omnes N. T. veritate, certitudine, auctoritate; quod ut concedam, illud tamen etiam verissimum est, de quibusdam aliquamdiu fuisse dubitatum in primitiva ecclesia.* D. Hafenrefferus in locis Theol. c. de Script. p. 204. *Discrimen inter canonicos et apocryphos N. T. libros retinet et ad classem apocryphorum refert posteriorem Petri, secundam et tertiam Johannis, epistolam ad Hebraeos, Jacobi, Judae et Apocalypsin,* sed addit: *Hi aprocryphi libri quamquam in dijudicatione dogmatum canonicam auctoritatem non habeant, quia tamen quae ad institutionem et aedificationem faciunt, plurima continent, cum utilitate et fructu tum privatim legi, tum publice in ecclesia recitari possunt. Et si apocryphos libros inter se conferimus, tam illi qui in N. quam qui in V. T. comprehenduntur, majorem habent auctoritatem, cumprimis autem epistola ad Hebraeos propter elegantem V. T. commentarium et Apocalypsis propter illustrissima de regno Christi et alia vaticinia plena certissimis eventibus completa, ceteris ejusdem ordinis eminenter antecellunt.* D. Schröderus de princip. fidei c. 1. pag. 146. *Sunt quidam libri N. T. nomine apocryphorum a nonnullis notati, sed ratione fere nulla alia, quam quod de ipsis dubitatum fuit non utrum ex afflatu Spir. s. conscripti, sed utrum ab apostolis, quibus inscribuntur, in lucem proditi sint.* p. 152. *Quia non tam dubitatum fuit de auctore illorum optimo maximo, nempe S. s. quam de scriptoribus seu auctoribus administris, et vero contra hanc quoque dubitationem auctoritatem eorum in sublime sustulerunt praecipui quique antiquiores ecclesiae patres, parem auctoritatem cum canonicis apud plerosque obtinent. Quippe ut*

liber aliquis pro canonico habeatur, non requiritur necessario, ut constat de auctore secundo seu scriptore, satis est, si constet de primo auctore seu dictatore, qui est Spiritus sanctus, nam libri Judicum, Ruth, Esther, sunt canonici, quorum tamen scriptores latent. Ex Calvinianis Witakerus de Script. controv. 1, c. 16. hac de re sic scribit: *Quos Papistae N. T. canonicos statuunt, eosdem nos quoque*
II. 186. *sine aliqua exceptione agnoscimus. Quos Tridentina synodus N. T. libros recensuit, hos nostra ecclesia omnes et solos recipit.* Et postea: *De auctoritate nullius libri, qui pertinet ad N. T. dubitamus, nec vero de auctore, praeterquam epistolae ad Hebraeos.* Id. contr. Rainold. *Apocryphos V. T. tota ecclesia rejicit, apocryphos N. T. quaedam saltem ecclesiae, potiores autem eos receperunt.* Sohnius lib. 1. de verbo Dei pag. 15. *Librorum N. T. duplex est conditio. Nam alii sunt, de quorum auctoribus nunquam est dubitatum in veteri ecclesia, alii vero de quorum auctoribus est aliquando dubitatum, quamvis in ecclesia publice legerentur et doctrinae apostolicae auctoritatem fere apud omnes obtinerent. Posterioris generis sunt epistola ad Hebraeos, Jacobi, Judae etc.* Ex Photinianis Pisecius contra Campianum pag. 1. scribit: *Nostrae aetatis theologos, dum quaedam genuina apostolorum scripta repellunt, inique facere judico.*

242. Nostram hac de re sententiam complectemur tribus aphorismis. 1. Est omnino discrimen aliquod statuendum inter libros, qui in codice biblico N. T. continentur. Negari enim nequit, quibusdam illorum fuisse ab aliquibus in primitiva ecclesia aliquando contradictum, ut apparebit ex speciali singulorum consideratione. 2. Libri illi ὑπὸ τινῶν ἀντιλεγόμενοι minus commode vocantur apocryphi, quod triplici argumentorum genere probamus. Primo quia non tam *de auctoritate canonica*, quam *de auctore librorum istorum secundario* in primitiva ecclesia fuit dubitatum. Jam vero libri illi, quorum auctor ignoratur, non satis commode vocantur apocryphi, alias sequeretur libros quosdam vere canonicos, videlicet librum Judicum, Ruth, Jobum, etc. esse apocryphos, cum eorum auctores ignorentur. Pulchre Gregorius in c. 10. Jobi: *Quis haec scripserit, valde supervacanee quaeritur, cum tamen auctor libri Spiritus sanctus fideliter credatur. Ipse igitur haec scripsit, qui haec scribenda dictavit. Si magni cujusdam viri susceptis epistolis legeremus verba, eaque quo calamo essent scripta, quaereremus, ridiculum profecto esset, si non epistolarum auctorem scire sensumque cognoscere, sed quali calamo earum verba impressa fuerant, indagare studeremus.* Bellarm. lib 1. de verbo Dei c. 20. §. *Quod autem. Glossa in can. sancta Romana dist. 15. dicit, apocryphos vocari eos libros, quorum auctor ignoratur. At hoc non est probabile, nam tunc multi libri sacri essent apocryphi, ut liber Judicum Ruth, Job. etc. et permulti alii, quorum auctores ignorantur, quod tamen abhorret ab usu loquendi ecclesiae. Quis enim unquam audivit librum canonicum esse apocryphum?* Secundo, quia non ab omnibus ecclesiis vel doctoribus, sed a quibusdam tantum de auctore istorum librorum fuit dubitatum. Duo proinde evidentis differentiae capita inter apocryphos V. T. et hosce libros, quos quidam N. T. apocryphos vocant, animadverti possunt. De illorum auctoritate, sed de horum auctoribus in ecclesia dubitatum fuit. Illorum auctoritas a tota ecclesia fuit repudiata, sed de horum auctoribus nonnulli in ecclesia dubitarunt. Tertio patres, qui apocryphos V. T. agnoscunt, nullum N. T. librum a canone excludunt. Concil. Laodicen. can. 59 Origenes apud Euseb. lib. 6, c. 25. Athanasius in Synopsi, Hieronymus in epist. ad Paulinam etc. 3. Docendi igitur causa distingui potest *inter canonicos. N. T. libros primi et secundi ordinis.* Canonici libri *primi ordinis* sunt, de quorum vel auctoribus vel auctoritate nunquam fuit in ecclesia dubitatum, sed consentiente omnium suffragio pro canonicis et divinis semper fuerunt habiti. Tales sunt evangelium Matthaei, Marci, Lucae, Johannis, Acta apostolorum, epistola Pauli ad Romanos, duae ad Corinthios, ad Galatas una, ad Ephesios una, ad Philippenses una, ad Colossenses una, duae ad Thessalonicenses, duae ad Timotheum, ad Titum una, ad Philemonem una. prior Petri, prima Johannis. Canonici libri *secundi ordinis* sunt, de quorum auctoribus a quibusdam in ecclesia aliquando fuit dubitatum. Tales sunt II. 1…
epistola ad Hebraeos, Jacobi, Judae, posterior Petri, secunda et tertia Johannis, Apocalypsis. Collationis gratia huc referri potest, quod Eusebius lib. 3. hist. eccles. c. 3. tres constituit librorum N. T. classes: 1. quidam sunt γνήσιοι καὶ ἀναμφιλέκτως ἐνδιάθηκοι. Illos nos vocamus *canonicos primi ordinis.* 2. quidam sunt ἀντιλεγόμενοι ὑπὸ τινῶν, illos vocamus *canonicos secundi ordinis.* 3. quidam sunt ἀντιλεγόμενοι ὑπὸ πάντων, illos vocamus *apocryphos.* Augustinus lib. 2. de doctr. Christ. c. 8: *Tenebit catechumenus hunc modum in Scripturis canonicis, ut eas, quae ob omnibus recipiuntur ecclesiis, praeponat eis, quas quidam non accipiunt.*

Cano… libri prim… dinis 1. Ev… gelium Matt…

243. Ad canonicos N. T. libros *primi ordinis* pertinent: *1. Evangelium Matthaei.* De eo non fuit unquam in ecclesia dubitatum. Tertull. libr. de carne Christi p. 37 Matthaeum vocat *fidelissimum evangelii commentatorem.* Chrysost. in praefat. oper. imperf. de eo asserit, *quod non sermone, sed etiam vitae suae correctione peccatoribus evangelium praedicaverit.* Qua occasione evangelicam historiam scripserit, exponunt Euseb. libr. 3. hist. eccles. c. 24 et ex eo Nicephorus lib. 2. c. 45. *Matthaeus cum primum Hebraeis praedicasset, et jam ad alios transiturus esset, evangelium suum literis tradidit, et quod subtracta sua praesentia desiderare possent illi, a quibus discedebat, per literas adimplevit.* Scripsit autem evangelium suum anno post Christi adscensionem ** octavo ut vult Eusebius, vel** decimo quinto, juxta supputationem Nicephori lib. 2. c. 45 vel anno 21. juxta Irenaeum libr. 3. c. 1. Hebraico sermone ipsum scripsisse, testantur Ire-

naeus d. l. Athanas. in Synopsi p. 141. Euseb. lib. 3. c. 24. Nazianz. in carmin. Hieron. praefat. in quatuor evang. ad Damas. et in c. 11. Hoseae. August. lib. 1. de consens. evang. c. 2. Nicephor. lib. 4. c. 32. quos sequitur Baronius in annal. ann. 34. n.
188. 165. Bellarm. lib. 2. de verbo Dei c. 7. Versionem ejus quidam tribuunt Johanni evangelistae, quidam Jacobo apostolo, quidam Lucae et Paulo, quidam Marco. Atqui 1. Antiqui scriptores illud ajunt solum, non probant, Chrysost. in Matth. non audet asseveranter pronuntiare, *dicitur*, inquit, et addit, *malim extare quam constare*. Nemo etiam testatur, se vidisse ullum Hebraici illius voluminis vestigium, siquidem illud quod Nazaraeorum vocant non Hebraice, sed Chaldaice formulis duntaxat Hebraicis scriptum erat, Hieronymo teste, et inter apocrypha recensetur, soli enim Nazareni et Ebionaei illud sibi vendicabant, teste Epiphanio et Hieronymo, catholici Graecum amplectebantur. Quod Munsterus edidit, non est ipsius Matthaei, ejus enim auctor quisquis fuerit, ne quidem Hebraice doctus fuit. 2. Iidem auctores, qui Matthaeum Hebraice scripsisse referunt, evangelium illud ipsis apostolorum temporibus Graece editum et tanquam authenticum ecclesiae commendatum fatentur, Iren. libr. 3. c. 39. Hieronym. in catal. illustr. Eusebius libr. 3. c. 34. et 39. libr. 5. c. 10. versionem illius tribuunt *Marco*. Athanasius in Synopsi, *Jacobum apostolum* ex Hebraeo in Graecum illud vertisse asserit. Theophylactus tribuit id *Johanni*. Anastasius in Genes. serm. 8. *Lucam et Paulum* illius versionis auctores constituit. 3. Reliqui apostoli primum scripserunt lingua Graeca, non solum promiscue omnibus Judaeis et gentibus, sed etiam peculiariter Judaeis. Cur igitur de Matthaeo diversum statuere velimus? vocatio ipsius ad apostolatum requirebat, ut lingua notissima scriberet. 4. Hieronym. in catal. in Matth. existimat, Matthaeum scripsisse *lingua Hebraica pura*, sed Widmanstadius, Guido, Fabricius et Bellarminus lib. 2. de verbo Dei c. 4. *Syriace* eum scripsisse arbitrantur. 5. Matthaei stilus cum stilo Marci plane consentit non admodum dissentiens a dictione Johannis. 6. Matthaeus nomen Hebraicum *Immanuel* interpretatur Graece c. 1, v. 23. Ergo non scripsit evangelium Hebraice. Cur enim Hebraice scribens intelligentibus Hebraea interpretaretur? 7. Quicquid sit, Graeca Matthaei editio est authentica, quippe quae apostolis adhuc viventibus prodiit, et ab ipsis apostolis est approbata, quod et veteres confirmant. Probari ergo non potest, quod Baronius loco proxime citato scribit: *Dico, quod Graecus textus, cujus fidei sit nisi collato cum Hebraeo originali affirmare minime possumus*, de quo pronuntiato quid statuendum sit, accurate docet Casaubonus exerc. 15, c. 12, p. 388. Constat autem evangelica Matthaei historia capitibus 28, in quibus *Christi persona et officium propheticum, sacerdotale et regium* describuntur. **Dividitur alias a vetustioribus Latinis secundum Hilarii partitionem in canones 33 et secundum Christiani Druthmari sectionem in canones 67, apud recentiores vero Latinos in octo capita. Apud Graecos juxta Euthymium vel Oecumenium in cap. 68, juxta Suidam vero in titulos 68, capita autem 355. Ammonius similiter et Eusebius in capita 355.**

244. 2. *Evangelium Marci*. Iren. lib. 3, c. 1, p. 183. Marcum vocat *interpretem et sectatorem Petri*. Niceph. lib. 2, c. 45. de eo scribit, *quod Petrus ipsi evangelium dictaverit, atque ut in ecclesiis deinceps legeretur, sanciverit*. Epiphan. haeres. 51, p. 192. quod *Marcus a Petro jussus fuerit evangelium Romae edere*, quae etiam ex Clemente Alexandrino referuntur ab Eusebio libr. 6. hist. c. 11. Hieron. in catal. illustr. *Marcus discipulus et interpres Petri, juxta quod Petrum referentem audiverat, rogatus Romae a fratribus breve scripsit evangelium, quod cum Petrus audivisset, probavit et ecclesiae legendum sua auctoritate edidit*. Confer Euseb. lib. 1. hist. c. 15. et Niceph. lib. 2, c. 15. Alii de ipso referunt, quod fuerit Petri ex sorore nepos, unus ex LXX discipulis Christi, ac docuerit evangelium in urbe Aegypti Alexandria. Baronius tom. 1. annal. ann. 45. statuit: *Marcum non Graece, sed Latine evangelium suum scripsisse, ac primogenium exemplar asservari Venetiis inter κειμήλια S. Marci*. Baronio suffragatur ex parte Kirstenius in praefat. Gramm. Arab. p. 36. Atqui 1. non probat hoc idoneo aliquo teste vetustiore. Damasus, quem citat, multa habet fabulosa. 2. eaedem rationes, quae probant, Matthaeum non scripsisse evangelium suum Hebraice, demonstrant Marcum non scripsisse Latine. 3. Exemplar, quod Venetiis asservatur, est fidei non satis probatae. 4. Bellarminus ingenue fatetur libr. secund. de verbo Dei c. septim. et 15. *Graecam N. T. editionem universam apostolos et evangelistas auctores habere*. Teneamus ergo certum, relinquamus incertum, h. e. Graecum Matthaei et Marci textum ut authenticum recipiamus. Ultimum caput Marci tempore Hieronymi non fuisse ab omnibus receptum ut canonicum, colligitur ex epist. ad Hedibiam 150, q. 3. ubi dicit, *paene omnes Graeciae libros hoc capitulum in fine non habere*. Causa dubitationis videtur fuisse duplex: 1. quod videretur descriptioni resurrectionis Dominicae apud evangelistas reliquos repugnare. Sed in harmonia evangelica de resurrect. ostendimus contrarium. 2. quod referente Hieronymo Dial. 2. adv. Pelag. periodi quaedam apocryphae illi sint insertae ab haereticis, quae Manichaeismum redolebant: *Et illi satisfaciebant dicentes, seculum istud inquitatis et incredulitatis substantia est, quae non sinit per immundos Spiritus veram Dei apprehendi virtutem, idcirco jam nunc revela justitiam tuam*. At tollantur apocrypha et ascititia servatis reliquis canonicis partibus. Irenaeus lib. 3, c. 11. Athanasius in Synopsi. Augustinus lib. 3. de cons. evang. c. 24. Beda in commentar. et alii ex veteribus hoc caput genuinum esse agnoscunt. Constat evangelica Marci historia capitibus 16, in quibus itidem triplex *Christi officium, propheticum, sacerdotale et regium explicatur*.

2. Evangelium Marci.

II. 189.

3. Evangelium Lucae. 245. 3. *Evangelium Lucae.* Irenaeus lib. 3, c. 14,
II. 190. p. 198: *Lucas inseparabilis fuit a Paulo cooperarius ejus in evangelio.* c. 11, p. 181: *Lucas sectator et discipulus apostolorum.* Tertull. lib. 4. adv. Marcion. p. 224. itidem eum vocat *Pauli sectatorem*, ex quo haud immerito creditur, quod jussu apostoli Pauli evangelicam suam historiam conscripserit, unde quidam existimant, Paulum eam vocare *suum evangelium* Roman. 2, v. 16. 2. Tim. 2, v. 8. Eusebius lib. 3. hist. eccles. c. 21. testatur, *evangelium Lucae non minus quam Matthaei et Marci a Johanne fuisse approbatum.* Mentio fit hujus Lucae Coloss. 4, v. 14. 2. Tim. 4, v. 11. Philemon v. 24. cumprimis juxta quorundam sententiam 2. Cor. 8, v. 18: *Misimus cum illo fratrem, cujus laus est in evangelio per omnes ecclesias*, ex quo colligitur, evangelium Lucae jam tum in ecclesia notum probatumve fuisse, cum sub Claudio Paulus ex Macedonia tenderet Hierosolymam. Irenaeus lib. 3, c. 14, p. 198. commemorat omnia, quae prae reliquis evangelistis Lucas annotavit. Fuit patria Antiochenus, professione medicus, teste Eusebio libr. 3. hist. c. 4. et Hieronymo in catalog. script. quod congruit cum Coloss. 4, v. 14. Si Nicephoro lib. 6. hist. c. 6. fidem habemus, cum medicinae peritia pingendi artificium conjunxit. Hieronymus in c. 6. Esa. tribuit ei hoc elogium, *quod Graecae linguae fuerit peritissimus*, id quod ipse sermonis character, quo evangelicam historiam conscripsit, luculente testatur, purum *Hellenismum eum diligentius observasse quam ceteros evangelistas, notum est eruditis*, ait Casaub. exerc. 2, c. 1, p. 161. Epiphanius 72 discipulis eum annumerat, de quo merito dubitari potest, cum in evangelica historia c. 1, v. 2. ea a se scribi dicat, quae tradita sibi sint ab aliis, non quibus ipse interfuerit. Annum aetatis attigit 84. teste Hieronymo in catalog. quo tandem mortem obiit in Bithynia, referente eodem in Act. Quidam tradunt eum in Graecia de olea suspensum vitam martyrio finiisse. Quae causa ipsum ad scribendam historiam evangelicam impulerit, ipsemet in praefatione manifestum facit. Eusebius lib. 3. histor.
II. 191. c. 21. indicat: *Lucam ea, quae Christus coepit facere et docere eoque ad captivitatem Johannis Baptistae et ea ferme duntaxat describere, quae tertio anno ministerii Christi acciderunt, unde Johannes postea in suo evangelio illa supplere coactus fuit.* Ambrosius in c. 2 Lucae de eo scribit: *Lucas se satis divitem fore credidit, si praesepe et cunas Domini sibi ex omnibus vendicaret.* Ex c. 22. Luc. olim in dubium revocata fuit historia *de sudore Christi sanguineo et consolatione angelica*, teste Hilario lib. 10. de Trinit. et Hieronymo libr. 2. contra Pelag. procul dubio, quia cum divinitate Filii ea videbantur pugnare, sicut etiam quidam catholici praepostero zelo e suis codd. verbum *flevit* ex c. 19. Luc. abraserunt, referente Epiphanio in Ancorato. Sed haec non fuit sufficiens causa dubitationis. Distinguendum enim inter naturam Christi divinam et humanam; distinguendum inter statum exinanitionis et exaltationis; distinguendum inter infirmitates, quas Christus sponte propter nos suscepit, et inter peccatum ac vitiosos affectus, quibus omnino caruit. Augustinus lib. 3. de cons. evang. c. 4. probat hunc locum esse evangelicum. Athanasius libr. 6. ad Theophilum anathema dicit illis, qui negant Christum sanguinem sudasse. Constat evangelium Lucae capitibus 24, in quibus tum prodromi Joh. Baptistae tum Christi nativitatem, circumcisionem, educationem et officium accurate describit.

246. 4. *Evangelium Johannis.* Huic tota antiquitas praeclarum dedit testimonium. Basilius in ho- 4. Evangelium Johannis.
mil. sup. princ. Johann. *Omnis evangeliorum vox reliquis omnibus sancti Spiritus praeceptis eminentior esse dignoscitur, quod in aliis per prophetas servos, in evangeliis autem per se Dominus nos est allocutus. In ipsius autem evangelii laudibus et sermonis magnitudine et sententiarum gravitate Johannes filius tonitrui primas obtinet.* Chrysost. in prolog. comment. super Johann. *Omni citharaedo Johannes, omnique musica suavius utiliusque praecinit. Est ei proscenium universum coelum, theatrum orbis terrae, spectatores angeli et quicunque homines angeli sunt aut fieri desiderant.* Ambrosius lib. 3. de Sacram. c. 2. *Johannes vero prae ceteris vidit magna mysteria etc. Omnes quidem sancti evangelistae, omnes apostoli praeter proditorem, omnes sancti, tamen sanctus Johannes, qui ultimus scripsit evangelium quasi necessarius requisitus et electus a Christo majore quadam tuba fudit mysteria, quicquid locutus est, mysterium est.* Cyrill. in prolog. Johan. *Est quidem dogmatum expositio aequaliter omnibus proposita et ad eundem calcem curriculo quasi diligenter omnes feruntur,*
verum enim vero diversa eis oratio ut quamvis in II. 1
unam urbem pervenerint, in magnificentiores tamen aedes alius alio ingressus mihi videtur. Hieronym. in prooem. comment. in Matth. *Joannes apostolus et evangelista, quem Jesus amavit plurimum, super pectus Domini recumbens purissima doctrinarum fluenta potavit, solusque de cruce meruit audire, ecce mater tua.* lib. 1. advers. Jovin. *apostolum, evangelistam et prophetam eum vocat;* Augustin. epist. 168. *praecipuum divinorum secretorum interpretem eum appellat.* lib. 10. de civ. Dei c. 29. *Initium sancti evangelii, cui nomen est secundum Johannem, quidam Platonicus, sicut a sancto sene Simpliciano, qui postea Mediolanensi ecclesiae praesedit episcopus, solebamus audire, aureis literis conscribendum et per omnes eccles. in locis eminentissimis proponendum esse dicebat.* tract. 36. in Joh. *Ceteri evangelistae tanquam cum Domino homines in terra ambulant, de divinitate ejus pauca dixerunt, Johannem autem quasi piguerit in terra ambulare, erexit se non solum super terram et omnem ambitum aëris et coeli, sed super omnem etiam exercitum angelorum et pervenit ad eum, per quem facta sunt omnia, dicens: In principio erat Verbum.* tract. 3. in epist. Johan. *Lac nostrum Christus humilis est, cibus noster idem Christus aequalis Patri.*

Reliqui evangelistae lac nobis praebuerunt, Johannes praebet cibum solidum. Petrus Damianus serm. 1. de excell. Joh. evang. *Beatus Johannes alternato suae narrationis ordine modo divinitatem Christi sublimiter intonat, modo quae humanitatis sunt, plane quodammodo et humiliter asseverat. In principio, inquit, erat Verbum. Ecce aquila Domini ad coeli verticem sublimiter evolat, sed ad escam carnis necesse est, ut pressis alis aliquando in imum submissa descendat, unde et paulo post quid subdat, audite: Verbum, inquit, caro factum est.* Ibidem: *Tunc supereminentem divinae scientiae celsitudinem divinitus illustrata mente concepit, cum in sacrosanct. mysticae coenae convivio supra pectus recubuit Redemtoris.*

247. Causas evangelicae historiae contexendae duas potissimum Johanni exstitisse ecclesiastici tradunt scriptores. 1. ut Ebionis et Cerinthi divinitatem Christi oppugnantium blasphemias refelleret, quocirca tanquam aquila se attollens a divinitatis Christi asseveratione et descriptione orditur. Iren. lib. 3, c. 11, p. 184: *Johannes Domini discipulus volens per evangelii annuntiationem auferre eum, qui a Cerintho inseminatus erat hominibus, errorem et multo prius ab his qui dicuntur Nicolaitae etc. ut confunderet eos et suaderet eos, quoniam unus Deus, qui fecit omnia per Verbum suum etc. et regulam veritatis constitueret in ecclesia, sic inchoavit evangelium.* Hieronymus in prooem. comment. in Matth. *Johannes cum esset in Asia et jam tunc haereticorum semina pullularent, Cerinthi, Ebionis et ceterorum, qui negant Christum in carne venisse, quos et ipse in epistola sua antichristos vocat, et apostolus Paulus frequenter percutit, coactus est ab omnibus paene tunc Asiae episcopis et multarum ecclesiarum legationibus de divinitate Salvatoris altius scribere, et ad ipsum, ut ita dicam, Dei Verbum non tam audaci quam felici temeritate prorumpere, unde et ecclesiastica narrat historia, cum a fratribus cogeretur, ut scriberet ita, facturum se respondisse, si indicto jejunio in commune omnes Deum deprecarentur, quo expleto revelatione saturatus illud prooemium e coelo veniens eructavit, In principio erat Verbum.* Congruit hoc cum clausula evangelicae historiae subjecta. c. 20, v. 31. 2. quod reliquorum trium evangelistarum volumina legens probaverit quidem ab ipsis relata, sed unius tantum anni, quo et passus est Christus, post Johannis carcerem gesta ipsos commemorasse affirmarit Eusebius libr. 6. histor. c. 13. ex Clement. Alexandr. *Johannem postremum, cum in reliquis evangelistis corporalia Christi gesta declarata esse sciret, rogatum ab amicis et Spiritu ductum spirituale adornasse evangelium.* Nazianzenus de ipso sic canit:

παῦρα δ' Ἰωάννου δήεις ἱερῇ ἐνὶ βίβλῳ
θαύματα, δὴ πολλοὺς δὲ λόγους Χριστοῖο ἄνακτος,
Pauca Johannis invenies sacro in libro
Miracula, multos vero sermones Christi regis.

Constat evangelium Johannis capitibus 21, in quibus describitur Christi persona constans divina et humana natura; et res gestae, secundum quatuor profectiones Hierosolymam a Christo susceptas.

248. *Valentiniani* nullum evangelium admittebant II. 194.
nisi Johannis, referente Irenaeo libr. 3, c. 11. in hujus posterioris erroris societatem Bellarminus lib. 1. de verbo Dei c. 6. haeres. 14. Feuardentius in notis ad lib. 3, c. 2. Irenaei, Sandaeus in themate seculari de deserenda synagog. protest. thes. 22. b. nostrum Lutherum rapere conantur, propterea quod praefat. in N. T. *abolendam esse dicat falsam illam opinionem, quod sint tantum quatuor evangelia.* Item: *Johannis evangelium esse unicum pulchrum, verum ac principale evangelium, aliisque tribus longe ac late praeferendum.* Resp. 1. Lutherus in illa praefat. disertis verbis non unam tantum constituit narrationem historicam de doctrina et rebus gestis Christi, sed hoc tantum innuere voluit, omnes illas quatuor narrationes historicas evangelistarum esse unum idemque evangelium ratione argumenti et finis. Nam ut Chrysostomus scribit in c. 1. Galat. *Si vel mille homines scribant evangelia, si tamen eadem scribant, unum multa sunt.* Jam diversissima sunt haec duo: Unus est evangelista et unum tantum est evangelium. 2. Non eo sensu praefert Johannis evangelium, quasi ceterorum evangelistarum historiae non sint divinitus inspiratae, sed facta collatione articulorum in iis tractatorum Johannis evangelio propter illustratum argumentum aeternae deitatis Christi et mysterium incarnationis palmam tribuit. Ergo ratione canonicae auctoritatis aequalia sunt omnium quatuor evangelistarum scripta, sed ratione capitum doctrinae Christianae, quae in illis tractantur, unum alteri praestat. Sic epistola ad Romanos antecellit epistolam ad Philemonem, Psalterium, librum Ruth. 3. Patres §. 246. citati ἐξοχήν quandam Johanni et evangelio ipsius tribuunt, quibus tamen hoc nomine nemo dicam hactenus scripsit.

249. Quamvis vero de tota historia evangelica a Johanne scripta non fuerit ab orthodoxis dubitatum, tamen pericope illa *de adultera* Johan. 8. apud quosdam fuit dubiae fidei. Eusebius libr. 3. histor.
c. 39: *Historiam quandam subjungit* (Papias) *de* II. 195.
muliere adulterata, quae accusata est a Judaeis apud Dominum. Habetur autem in evangelio, quod dicitur secundum Hebraeos, scripta ista parabola. Chrysostomus homil. 51. in Johan. eam praetermittit. Idem facit Theophylact. Eadem non exstat in paraphrasi Syriaca. Nonnus itidem eam *οὐ παρεφράσατο.* Hieronymus Dial. 2. adv. Pelag. eam allegans, fatetur *hanc historiam non haberi in omnibus codicibus.* Sed vetustissimi ac gravissimi scriptores ex veteribus, Graeci pariter ac Latini eam pro genuina canonicae scripturae parte agnoscunt, utpote Ammonius in Monotessaro, Athanasius in Synopsi, Ambrosius lib. 7. epist. 58. Augustin. tract. 33. in Johan. Idem lib. 2. de adulter. conjug. ad Pollent. arbitratur, *historiam fuisse Johannis, sed curatum a crudelibus maritis, ut expungeretur, quo uxores adulterae occiderentur.* Robertus

Stephanus in duob. Graecis exemplaribus iisque antiquioribus hanc historiam reperit. Bellarminus lib. 1. de verbo Dei c. 16. §. *initium etc.* scribit, *Chrysostomum* homil. 60. *in Johan. hanc historiam agnoscere.* Sed nihil tale apud Chrysostomum ibidem occurrit. Confer disput. 1. ex dicto 1. Johan. 5. Caput 21. Johannis quidam existimant non ab ipso Johanne scriptum, sed ab alio quodam evangelicae historiae adjectum, cum sub finem capitis praecedentis Johannes subjecerit clausulam generalem suae historiae. Sed ostendimus in Harmon. de resurrectione praeter rationem caput illud ultimum a reliquo historiae corpore avelli, cum v. 24. illius capitis diserte addatur: *Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his et scripsit haec.* Ibidem etiam ostendimus, clausulam illam capitis 20. non esse generalem, quae spectet totam evangelicam historiam, sed specialem, quae primo et proprie ad historiam manifestationis coram discipulis post resurrectionem factae pertineat.

250. Atque haec sunt quatuor evangelia in canonem communi primitivae ecclesiae suffragio recepta, reliquis omnibus, quae magno numero conficta recenset Gelasius c. *Sancta Romana*, dist. 15. ex eo rejectis. Pii veteres hunc quaternarium evangelistarum numerum variis V. T. typis ac figuris demonstrare conantur. Irenaeus libr. 3. adv. haeres. c. 11, p. 186: *Neque plura numero quam haec sunt, neque rursus pauciora capit esse evangelia. Quoniam enim quatuor regiones mundi sunt, in quo sumus, et quatuor principales spiritus, et disseminata est ecclesia super omnem terram, columna autem et firmamentum ecclesiae est evangelium et Spiritus vitae, consequens est quatuor habere eam columnas undique flantes incorruptibilitatem et vivificantes homines etc.* Ibidem ad quatuor evangelistas accommodat *imagines quatuor animalium in visione Ezechieli prophetae* oblatas, hominis, vituli, leonis et aquilae, Ezech. 1, v. 5. Apoc. 4, v. 6. quod etiam faciunt Hieronymus in epist. ad Paulin. Augustin. lib. 1. de cons. evangel. c. 7. ubi dicit: *Evangelistae sunt sanctae quadrigae, quibus vectus Dominus subegit populos.* Vide Schramum in libello: An
II. 196. evangelium Matthaei sit Matthaei c. 4, p. 33. Origenes confert quatuor evangelistas *quatuor fluminibus* terram *paradisiacam* irrigantibus, unde ecclesia de Christo et quatuor evangelistis sic canit: *Paradisus his rigatus, viret, floret, fecundatur, his abundat, his laetatur quatuor fluminibus. Fons est Christus, hi sunt rivi, fons est altus, hi proclivi, ut saporem fontis vivi ministrent fidelibus. Horum rivo ebriatis, sitis crescit caritatis, ut de fonte Deitatis, satiemur plenius. Horum trahat nos doctrina, vitiorum de sentina, sicque ducat ad divina, ab imo superius.* Lyranus in fine prooem. in Marcum ex veteribus tredecim affert comparationes. Dicit enim adumbrata fuisse quatuor evangelia, 1. per *quatuor flumina* de paradiso exeuntia Gen. 2, v. 10. 2. per *quatuor patriarchas* principales, a quibus denominata fuit Ciriatharbe, qui ibi cum uxorib. fuere sepulti Gen. 49, v. 31. 3. per *quatuor circulos sive annulos arcae foederis*, quibus ipsa arca tabularum divinae legis custos fuit circumportata Exod. 25, v. 26. 4. per *quatuor pedes mensae propositionis* v. 30. 5. per *quatuor cornua altaris holocaustorum* Exod. 27, v. 2. 6. per *quatuor ordines lapidum in rationali* Exod. 28, v. 17. 7. per *quatuor deambulatoria domus Salomonis* 1. Reg. 7, v. 2. 8. per *quatuor ventos mortuos vivificantes* Ezech. 37, v. 9. 9. per *quatuor minima terrae prae ceteris tamen sapientia* Prov. 30, v. 24. 10. per *quatuor viros Deum in fornace laudantes.* Dan. 3, v. 25. 11. per *quatuor fabros* cornua haeresium dejicientes Zach. 1, v. 20. 12. per *quatuor quadrigas* per orbem discurrentes Zach. 6, v. 1. 13. per *quatuor animalia* oculata ante et retro Apoc. 4, v. 6. quorum omnium accommodationem late exponit. Alii conferunt hunc numerum cum *quatuor columnis* de lignis Sittim deauratis, a quibus pendebat velum Exod. 26, v. 32. cum *quatuor extremitatibus* in scala Jacobi Gen. 28, v. 12. cum *quatuor circulis aureis*, qui in quatuor angulis mensae propositionis ponebantur Exod. 25, v. 26. cum *quatuor scyphis*, qui erant in hastili candelabri v. 34. cum *quatuor initiis* lintei e coelo dimissi et a Petro conspecti Actor. 10, v. 11. Confer Tertullian. lib. 14. adv. Marcion. Ambros. praefat. comment. in Lucam libr. 10, c. 101. Eucherium lib. 1. in Gen. c. 14. Hieronym. in praefat. comment. in Matth. Gregorium homil. 4. in Ezechiel 16.

251. Neque quicquam derogat canonicae quatuor evangelistarum auctoritati apparens historicae relationis contrarietas, eam enim Augustin. in libris 4 II. [illegible]
de consensu evangelistarum et reliqui evangelicae harmoniae interpretes perspicue exposuerunt. Pulchre hac de re Chrysostom. in comment. sup. Matth. statim in principio sic disserit: *Si ex toto inque omnibus consonarent et cum nimia diligentia atque cura et ad tempora ac loca omnia usque ad singula aequaliter verbis concurrerent, nemo inimicus credidisset unquam, quin illi communi ad decipiendum consilio congregati, quasi ex humana quadam conspiratione evangelium condidissent, nunc vero quae videtur in rebus exiguis dissonantia, ab omni illos suspicione tuetur, satisque clare scribentium existimationem defendit.* Memorabile cumprimis est, quod Euseb. libr. 3. histor. eccles. c. 21. circa med. refert: *Johannem trium evangelistarum scripta, cum ad ipsum pervenissent, probasse quidem et veritatis illis testimonium dedisse, solam tamen in horum scriptis desiderasse narrationem eorum, quae initio praedicationis gesta sunt a Christo. Et verum est,* inquit Eusebius, *quod dicitur. Cernere licet hos tres evangelistas ea duntaxat Servatoris nostri facta conscripsisse, quae post inclusionem et captivitatem Johannis uno anno sunt gesta, id quod etiam exordiis historiae suae ostendunt etc. Dicunt itaque Johannem apostolum horum gratia rogatum tempus illud a prioribus evangelistis silentio praeteritum, et quae in illo gesta sunt a Servatore, in-*

clusionem videlic. *Baptistae praecedentia evangelio suo tradidisse.* Haec scienti (concludit Eusebius) *non videbantur amplius discrepare inter se evangelia, propterea quod Johannis evangelium priora Christi acta, reliqua vero historiam posterioris temporis ad finem usque continent.* Sed nec hoc quidquam canonicae eorum auctoritati derogat, quod Marcus et Lucas non sint in numero apostolorum. Quamvis enim fuerint apostoli, tamen fuerunt *viri apostolici*, et quamvis evangelia eorum non habuerint apostolos auctores, tamen habuerunt *apostolos approbatores.*

252. Sejungimus igitur nos fide cordis et confessione oris ab omnibus, qui quoquo modo directe vel oblique quatuor evangelistarum auctoritatem in dubium vocarunt. 1. Faustus Manichaeus apud Augustinum lib. 32. contra Faustum c. 2. et lib. 33. contra eundem c. 3. arbitrabatur, *neque ab apostolis, neque ab aliis Domini discipulis scripta esse evangelia, sed a quibusdam impostoribus, qui multa falsa commiscuerint, et tamen haec sua commenta pro scriptis apostolicis venditaverint.* 2. Merinthi sive Cerinthi sectatores solo evangelio Matthaei utebantur, quod vocabant *evangelium secundum Hebraeos.* Epiphan. haeres. 30. quam haeresin Ebioni etiam tribuit Iren. lib. 1. c. 26. p. 81. Cerinthum solius Marci evangelium recepisse, reliqua vero improbasse refert Irenaeus lib. 3. c. 11. p. 186. Marcion solum Lucam amplectebatur, eumque non nisi mutilum et corruptum. Tertull. de praescript. et libr. 4. adv. Marcion. Quidam tres evangelistas, Matthaeum, Marcum et Lucam recipiebant, Johannem autem tanquam illis contrarium repudiabant. Philastr. c. 60. Epiphanius haeres. 51. et Augustinus haeres. 30. illos vocant Alogos seu Alogianos, propterea quod *Λόγον*, quem Johannes in principio evangelii praedicat, pro Deo agnoscere noluerunt, quorum vestigiis insistunt quidam ex Photinianis. Refert enim Petrus Carolinus Pannonius ecclesiae Varadiensis pastor in explicat. doctr. de uno vero Deo, Patre, Filio et Spiritu sancto p. 16. *Primum Johannis evangelistae caput* in universum a quibusdam Photinianis repudiari. Contra Valentinus nullum evangelistam agnoscebat praeter Johannem, ut ex Irenaeo superius §. 248. monuimus. At sancta illa evangelistarum quadriga non est invicem separanda. 3. Quidam concedunt, evangelia a sanctis Dei hominibus scripta, interim tamen ea plurimis in locis vel ipsa secum vel cum veritate pugnare contendunt, propterea quod apostoli partim ut homines interdum erraverint, partim studiose magistri sui gloriam confictis narrationibus ornare non dubitaverint. Ita olim blasphemarunt ethnici referente Augustino lib. 2. retract. c. 16. Julianus Apostata teste Cyrillo libr. 10. in Julian. Mahumetes teste Damasceno lib. de centum haeresibus sub fin. ubi ex Alcorano allegat hunc locum: *Christum cum in coelum pervenisset, a Deo interrogatum fuisse, an Dei Filium se esse dixisset, eumque facit hoc modo respondentem: in me Domine sis placato animo. Scis orationem meam hanc non fuisse, meque tuam non fastidire servitutem. Homines sunt isti, qui contra leges me hoc dixisse arguerunt, falsoque me circumvenerunt crimine et vehementer erraruni.* Superiore seculo idem docuisse Othonem Brunfelsium referunt Cochlaeus lib. de Script. et ecclesiae auctoritate c. 3. et ex eo Bellarminus lib. 1. de verbo Dei c. 61. sed rectius errorem illum suae fidei hominibus tribuissent. Albertus II. 199. Piggius libro 1. Hierarch. eccles. c. 2. p. 8. edit. Colon. anno 72: *Matthaeus et Johannes evangelistae potuerunt et labi memoria et mentiri.* p. 72: *Quis vos certos reddidit, quod apostoli scribentes nunquam erraverint, nusquam dormitaverint ut homines, quod ipsi tantum se praebuerint organa dictantis ea Spiritus?* Erasmus in annot. c. 2. et 27. Matth. *Evangelistas interdum memoria labi potuisse asserit.* Neophotiniani cumprimis hunc errorem sibi fecerunt proprium. Socinus libr. de auctorit. Script. p. 14: *Fieri potuisse*, scribit, *ut inter evangelistas alius alio veritatem talium rerum melius tenuerit, ac fortasse aliquantum aut etiam multum diverse alius ab alio scripserit.* p. 104: *Fieri posse, ut verissima ea omnia essent, quae de evangelistis et apostolis historia affirmat, et tamen ipsi nonnunquam hac in parte leviter errassent.* Cui periculoso errori opponimus hoc argumentum. Quicunque scripserunt φερόμενοι ὑπὸ πνεύματος ἁγίου et quorum Scriptura est θεόπνευστος, illi in ipso scribendi actu non fuerunt errori alicui obnoxii, alias ipsi Spiritui sancto error iste tribueretur. Sed evangelistae non minus quam prophetae et apostoli scripserunt φερόμενοι ὑπὸ πνεύματος ἁγίου 2. Petr. 1, v. 21. et eorum Scriptura non minus quam prophetarum et apostolorum est θεόπνευστος 2. Tim. 3, v. 16. Ergo non fuerunt illi in ipso scribendi actu errori obnoxii. Recte Augustinus lib. 2. de cons. evang. c. 12: *Omnem falsitatem ab evangelistis abesse decet, non solum eam, quae mentiendo promitur, sed etiam eam, quae obliviscendo.* Epist. 8. ad Hieron. *Admisso in tantum auctoritatis fastigium aliquo mendacio, nulla particula horum librorum manebit, quae non possit in dubium vocari.*

253. 5. *Acta apostolorum.* Chrysostomus in comm. II. 200. annotat, suo etiamnum tempore dubitatum fuisse, 5. Acta apostolorum. *cujusnam historia illa sit auctoris.* Sed recte monet Erasmus: *Non nisi indoctos et imperitos* de eo dubitasse vel etiam dubitare potuisse. Prudentissimo namque consilio statim in prooemio Actorum Lucas evangelii a se conscripti meminit, ut se utriusque scripti auctorem profiteretur et evangelii jam a multis cum laude veneratione que recepti memoria actorum apostolicorum libro eandem fidem et gratiam conciliaret. Unde Hieronymus in praefat. hujus libri scribit: *Nullum dubium est, hunc librum a Luca Antiocheno arte medico conscriptum esse.* Idem de vir. illustr. *Lucas sectator apostoli* (Pauli) *et omnis peregrinationis ejus comes scripsit evangelium etc. aliud quoque edidit volumen egregium quod titulo Actionum apostolicarum praeno-*

tatur etc. Sophronius de Luca: *τὸ εὐαγγέλιον καθὼς ἀκήκοεν ἔγραψε, τὰς δὲ πράξεις τῶν ἀποστόλων καθ' ἃ ἱστόρησεν αὐτὸς συνέταξεν.* Beda in Acta: *Lucas, quae per apostolos gesta sunt, quae sufficere credidit ad aedificandam fidem legentium et audientium, ita scripsit, ut solus liber fide dignus habeatur in ecclesia de apostolorum actibus narranti, reprobatis omnibus, qui non ea fide, qua oportuit, dicta factaque apostolorum scribere ausi sunt.* Oecumenii scholiis praefixum hoc monostichon: *τῶν πράξεων ἡ βίβλος ἃς Λούκας γράφει.* Dorotheus Cyri episcopus refert, Lucam *jussu Pauli* hunc librum scripsisse, quod confirmat etiam Niceph. lib. 2. hist. c. 43. sed primaria causa *προηγουμένη* est ipse Spiritus sanctus, qui propter ecclesiae utilitatem, ea, quae hoc libro continentur, ad finem usque mundi scripto exstare voluit, ideoque ad sanctum hunc laborem organon suum impulit. Hieronym. de vir. illustr. Lucam hunc librum *Romae* scripsisse commemorat. Tempus scriptionis referunt ad annum Christi 60. imperii Neronis 4. conversi Pauli 27. ac quot in eo continentur capita, tot annorum gesta in eodem explicari annotant. Quamvis vero Lucas natione Syrus esset, Graeco tamen idiomate hanc historiam, uti etiam evangelicam scripsit. Epiphanius haeresi 30. contra Ebionaeos refert: *Librum hunc olim Hebraice in Judaeorum gazophylaciis in Tiberiade asservatum fuisse*, cujus rei fides sit penes lectorem. Si vel maxime illud detur, certum tamen essse debet, fuisse eam potius translationem quam originalem scriptionem. Hieronym. in c. 6. Esa. monet: *Sermonem Graecum, quo usus est Lucas, comtiorem esse, cui Hebraismi quandoque sint inspersi.* Illud legendo quilibet deprehendet, Lucam idiomate esse usum non absimili illi, quod in versione Graeca V. T. usurpatur, quam studiose ipsum evolvisse, ex eo colligitur. Capitibus constat 28 ac distribui potest in duas partes principales. In *priori* generalis continetur historia eorum, quae toti apostolorum collegio fuere communia. In *posteriori* quorundam apostolorum in specie, utpote *Petri, Pauli, Philippi* historia exponitur; cumprimis vero *Pauli*, cujus individuus comes fuit hujus libri auctor. Ejus miraculosam vocationem, baptismum, conciones, peregrinationes, miracula et persecutiones luculenter exponit.

II. 201. 254. De Severianis Eusebius libr. 4. histor. eccles. c. 27. de Tatiano et Cerintho idem libr. ejusd. c. 29. de Cerdone Tertullianus libr. de praescript. de Manichaeis Augustinus libr. contra Adimantium et libr. de utilit. cred. cap. 3. referunt: quod *in nullo numero librum Actorum apostolicorum habuerint.* Sed tantum abest, ut haeretica illa pravitas auctoritatem hujus libri elevet, ut potius plus ponderis eidem conciliet. Teste namque Eusebio libr. 3. histor. c. 25. et omnibus veteribus, qui canonicos N. T. libros recensent, unanimis ecclesiae suffragio canonicis fuit annumeratus. Prooemium libri ostendit, contineri in eo alteram historiae evangelicae partem. *In evangelica historia describitur granum frumenti solo conditum, hic vero describitur enatum ac paulatim suas proferens opes*, ut Erasmus in annot. h. l. loquitur. Fieri ergo nequit, quin excluso e canone Actorum apostolicorum libro, ipsum quoque Lucae evangelium ex eodem excludatur. Historiae, quae in hoc libro describitur, veritas in tam aperta luce posita fuit, ut ne ipsi quidem Judaei hostes ejusdem acerrimi eam negare ausi fuerint. Describitur etiam in hoc libro complementum vaticiniorum propheticorum de effusione Spiritus sancti in apostolos, de vocatione gentium ad regnum Christi, de persecutionibus ecclesiae etc. Stilus per omnia congruit reliquis canonicis scriptis, rerum et verborum majestas passim emicat, unde praeclaris encomiis librum hunc pii veteres exornant. Hieronymus praefat. in Acta et ex eo Beda: *Acta apostolorum nudam quidem videntur sonare historiam et nascentis ecclesiae infantiam texere, sed si noverimus scriptorem eorum esse Lucam medicum, cujus laus in evangelio est, animadvertemus, pariter omnia verba illius, animae languentis esse medicinam.* Chrysostomus homil. 1. in Act. et ex eo Theophylactus: *Omni cura ac diligentia hunc librum scrutemur. Etenim praedictiones, quas Christus in evangelio significaverat, has reipsa evenisse ac praestitas esse, et in ipsis negotiis veritatem resplendentem hic possumus videre. Ad haec magna discipulorum in melius commutatio, quae a Spiritu eis ingenerabatur, videri. Praeterea certae stabilesque sententiae hic inveniri possunt, quae nisi hic liber exstaret, nemini ita plane notae essent, sed caput et summa nostrae salutis abscondita jaceret, et nonnulla, quae ad vitam et ad certas ac stabiles de fide sententias pertinent, incognita et incerta essent.* Memorabile cumprimis est, quod Hieronymus libr. de script. eccles. refert, presbyterum quendam Asiaticum hoc scriptum corrumpere fuisse ausum, qui gestis a Luca proditis periodos Pauli ac Theclae et totam leonis baptizati historiam inseruit, sed coram apostolo Johanne fraudis convictus, eandemque ingenue conquestus fuit. Epiphanius etiam haeres. 30. tradit: *Ebionaeos apostolicis actibus a Luca scriptis plurima non solum falsa, sed etiam impia ac contumeliosa inseruisse.* Sed has maculas purior antiquitas eidem protinus abstersit.

255. 6. Tredecim epistolae Paulinae, utpote *ad Romanos* una, *ad Corinthios* duae, *ad Galatas* una, *ad Ephesios* una, *ad Philippenses* una, *ad Colossenses* una, *ad Thessalonicenses* duae, *ad Timotheum* duae, *ad Titum* una, *ad Philemonem* una. Illas omnes et singulas ad canonicos N. T. libros pertinere, constat tum ex *κριτηρίοις* internis, tum ex unanimi primitivae ecclesiae suffragio, quae in canonem eas receptas et apostolicas esse nunquam dubitavit. Pii veteres Paulum harum epistolarum auctorem secundarium magnis ornant praeconiis. Chrysostomus octo homiliis ejus laudes prolixe persecutus est. Cyrillus Alexandrinus libr. 1. in Johan. c. 9: *Mysteriorum Salvatoris receptacu-* II. 1 6. T cia stol Pau

lum. Hieronymus ad Pammach. *Vas electionis, tubam evangelii, rugitum leonis nostri, tonitru gentium, flumen eloquentiae Christianae;* ac tom. 4. p. 2: *Sacrarum Scripturarum armarium eum appellat.* Eusebius libr. 3. histor. c. 24. eum vocat *omnibus apostolis eruditiorem, qui etiam in verbis et sensibus sit praepotens, et in parvo epistolarum corpore immensa contineat atque innumera sacramenta, utpote qui etiam ad tertium coelum raptus, quae gererentur, inspexit, et doctrinam suam coelestis scholae discipulus in paradiso excepit.* August. lib. 14. de civ. Dei c. 9. ipsum vocat verum *athletam Christi, doctum ab illo, unctum de illo, crucifixum cum illo, gloriosum in illo, quem in theatro hujus mundi, cui spectaculum factus est et angelis et hominibus legitime magno agone certantem et palmam supernae vocationis in anteriora sectantem oculis fidei lubentissime spectamus.* Scripsit autem apostolus quasdam ex his epistolis *ante captivitatem,* quasdam *in captivitate.* Ante captivitatem scripsit numero septem hoc ordine: *1. priorem ad Thessalonicenses, 2. posteriorem ad Thessalonicenses. 3. priorem ad Timotheum. 4. priorem ad Corinthios. 5. ad Titum. 6. posteriorem ad Corinthios. 7. ad Romanos.* In captivitate Romae agens reliquas exaravit, quo vero ordine, non usque adeo constat. Nonnulli tamen hunc ponunt: *1. ad Philippenses. 2. ad Colossenses. 3. ad Philemonem. 4. ad Ephesios. 5. ad Galatas. 6. posteriorem ad Timotheum.* Quo consilio quave occasione epistolas illas scripserit apostolus, late exponit Nicephor. libr. 2. histor. eccles. c. 34. hoc loco notamus aureolum illud Augustini libr. 1. contra Crescon. cap. 9. *Memento apostolicas epistolas non eis tantum scriptas, qui tempore illo, quo scribebantur audiebant, sed etiam nobis. Non enim ob aliud in ecclesia recitantur.*

256. Ebionitae omnia Pauli scripta rejiciebant et ipsum Paulum *Graecum atque apostatam* vocabant, teste Irenaeo lib. 1. c. 26. et Epiphanio haeres. 30. Eundem errorem Helcesitis placuisse memorat Euseb. libr. 6. histor. eccles. c. 27. Vicissim quidam haeretici magnifaciebant Paulum, alios autem apostolos contemnebant. Irenaeus libr. 3. c. 13. Atqui ut fides Christiana, ita quoque canonica evangelistarum et apostolorum Scriptura est una copulativa. De Anomaeis refert Epiphan. haeres. 76. quod in Pauli epistolis non omnia scripta esse dixerint *inspirante Spiritu Sancto,* sed aliqua interdum *sola prudentia et ratione humana ducos,* quod aliis etiam placuisse testatur Hieronym. in c. 5. Michae, et August. lib. 2. contra adv. legis et prophetar. c. 2. sed ut tota V. T. Scriptura est θεόπνευστος, ita quoque idem de omnibus et singulis Scripturae N. T. canonicae partibus est asserendum.

257. Inter tredecim Paulinas prima est *ad Romanos* non scriptionis tempore, sed dignitate, quia ob rerum, quas pertractat, majestatem *clavis theologiae* recte vocatur. Occasio scriptionis haec fuit. Erant Romae ad Christum conversi Judaei ac gentiles. Judaei praerogativam quandam sibi arrogabant ob foedus divinum ac circumcisionem, urgebant ceremonias legis, ac partim fide in Christum, partim operibus justificari quaerebant. Gentiles contra Judaeos tanquam a Deo rejectos alto supercilio contemnebant, ac multi ex illis libertate evangelica ad licentiam carnis utebantur. Utrisque igitur hac epistola apostolus consulere voluit. Corintho hanc epistolam scriptam esse Origenes in praefat. comment. colligit ex his rationibus: 1. quia commendat Romanis *Phoeben,* quam vocat *ministram ecclesiae, quae est Cenchris* Rom. 16, v. 1. Cenchris autem est portus Corinthi. 2. Salutat ipsos nomine cujusdam *Caii hospitis sui,* de quo scribit ad Corinthios, quod eum ibi baptizaverit 1. Cor. 1, v. 14. 3. Salutat ipsos nomine *Erasti arcarii civitatis,* quem Corinthi remansisse scribit 2. Tim. 4, v. 20. 4. Idem testatur annexa huic epistolae subscriptio. Capitibus constat 16, in quibus prooemio subjungitur ipsa tractatio constans tum legali gentium et Judaeorum accusatione, quod utrique peccato sint obnoxii, tum evangelica informatione de gratuita justificatione et consequente justificationis vitae novitate. Tractationem excipit epilogus.

258. 2. *Prior ad Corinthios.* Quantam epistola ad Romanos auctoritatem in tractandis fidei controversiis, tantam haec prior ad Corinthios in constituenda disciplina ecclesiastica obtinet, unde antiquitas secundo inter Paulinas epistolas loco eam numeravit. Occasio scriptionis haec exstitit. Docuerat apostolus Corinthi per annum integrum et semestre Actor. 18, v. 9. 10. post discessum apostoli varia doctrinae et morum exorta erant scandala, ut fieri consuevit in civitatibus populosioribus, opulentioribus ac potentioribus, qualis erat Corinthus, quam Cicero pro leg. Manil. vocat *lumen et decus totius Graeciae.* In doctrina erant seductores, qui Pauli auctoritatem convellere studebant, et varias quaestiones movebant, de quibus Corinthii peculiari scripto Paulum consulebant. In moribus regnabat ambitio, discordiae, luxuria, avaritia et hujus generis scelera complura. Utrique malo apostolus in hac epistola occurrere et disciplinam ecclesiasticam Corinthi redintegrare voluit. De loco scriptionis videtur diversitas quaedam occurrere in clausula finali Graeci codicis et in historia actorum apostolicorum. Habet enim Graecus textus eam scriptam esse *Philippis,* in qua etiam posterior scripta. Sed verisimilius est, quod *Ephesi* scripta fuerit. Dicit enim apostolus 1. Cor. 16, v. 8: *Permanebo Ephesi usque ad Pentecosten,* ac salutat Corinthios nomine ecclesiarum Asiaticarum, Philippi autem est urbs Macedoniae. Praeterea scripta est haec epistola ante transitum per Macedoniam 1. Cor. 16, v. 5. tunc autem substitit apostolus Ephesi Actor. 19, v. 20. Denique salutat Corinthios nomine Aquilae et Priscillae, eos autem reliquit Ephesi, cum descenderet in Macedoniam Actor. 18, v. 19. Quidam hoc ἐναντιοφανές conciliant hoc modo, quod Ephesi

2. Prior ad Corinthios. II. 204.

quidem scripta, Philippis vero ablegata. Simplicius respondetur, subscriptiones illas non esse profectas a Paulo apostolo, sed a posterioribus additas. Capitibus constat itidem 16, in quibus praeter exordium et epilogum medio loco interjecta tractatio est partim *reprehensoria* schismatum ac vitiorum in moribus regnantium, partim *informatoria* de rebus adiaphoris, casibus matrimonialibus, articulo resurrectionis etc.

3. Posterior ad Corinthios. 259. 3. *Posterior ad Corinthios.* Scripta est haec anno conversionis 18. vel 19. ac fere tota est apologetica. Occurrit enim tum pseudapostolis et falsis doctoribus, tum calumniatoribus, qui Pauli dicta et facta in sinistram interpretabantur partem. Contra utrosque ostendit se nihil scripsisse ex levitate, ambitione, dominandi cupiditate, ut pseudodoctores et calumniatores ipsum traducebant, sed ex sincero salutis promovendae studio. Immiscentur tamen apologeticae tractationi exhortationes, tum reprehensiones varii generis. Capitibus constat 13, in quibus praemisso exordio adventus sui dilationem et reprehensionum suarum vehementiam excusat, c. 1. et 2. rationem ministerii sui reddit c. 2. et 3. exhortatur ad patientiam in adversis c. 3. et 4. ad
II. 205. pietatem c. 5. ad munditiem et castitatem c. 6. et 7. ad erogandas eleemosynas c. 8. et 9. denique auctoritatem suam asserit enumeratione laborum, visionum et periculorum, quae propter evangelium Christi sustinuerat c. 11. 12. et 13. Tandem subjungitur epilogus.

4. Ad Galatas. 260. 4. *Ad Galatas.* Scripta est anno conversionis 26. anno Christi 59. Occasio scriptionis haec exstitit. Intellexerat apostolus, Galatas se per pseudapostolos seduci passos, qui puram evangelii doctrinam, quam ipsi a Paulo acceperant, de justitia fidei seu gratuita per solam fidem in Christum justificatione corrumpebant admixtione justitiae operum, docentes: hominem non justificari per solam fidem in Christum, sed ad justitiam coram Deo ac proinde ad vitam aeternam consequendam opus praeterea esse observatione legis, et quidem non solum moralis, sed etiam ceremonialis. Illorum corruptelis magno robore spiritus apostolicus in hac epistola sese opponit. Capitibus constat sex et absolvitur partibus tribus. In *prima parte* apostolus auctoritatem sui apostolatus asserit contra calumnias pseudapostolorum, qui, ut doctrinam apostoli de gratuita per fidem justificatione suspectam redderent, Pauli personam, officium et vocationem deprimebant. In *parte altera* principalem quaestionem tractat, justitiam fidei confirmando, justitiam vero operum refellendo. In *tertia* hortatur eos ad studium sanctitatis, cum vera fides exerat se per bona opera.

5. Ad Ephesios. 261. 5. *Ad Ephesios.* Paulus per biennium Ephesi, quae est primaria civitas Ioniae in minore Asia evangelium praedicaverat Actor. 19. v. 1. et ecclesiam Christo collegerat satis populosam 1. Cor. 16, v. 9. quam post discessum commendaverat Timotheo discipulo suo 1. Tim. 1, v. 3. cui postea Johannes evangelista praefuisse dicitur. Ad illius civitatis incolas hanc epistolam direxit. Causa impulsiva scriptionis non fuere schismata ibidem excitata, ut apud Corinthios, nec falsa doctrina ibidem sparsa, ut apud Galatas, sed provida apostoli II. 206.
cura, ne ob vincula, quae Romae sustinebat, redderentur pusillanimes, vel evangelii taedium eis obreperet. Capitibus constat 6 et partibus absolvitur duabus. Prior est διδασκαλική, exponit enim fundamentum salutis nostrae consistens in gratuita Dei electione, in redemtione per Christum praestita, in vocatione per evangelium, in justificatione et aeternae hereditatis donatione. *Posterior* est προτρεπτική eaque. 1. γενική de officio piorum in genere, quod pietati, concordiae, dilectioni et aliis virtutibus Christianis studere debeant. 2. εἰδική de officio maritorum erga uxores, parentum erga liberos, dominorum erga servos etc.

262. 6. *Ad Philippenses.* Apostolus Philippis, 6. Ad Philippenses.
quae Macedoniae fuit metropolis, ecclesiam plantaverat Act. 16, v. 12. haec miserat Epaphroditum, per quem Paulo subsidium obtulerat. Apostolus II. 207.
igitur in hac epistola ipsis respondet et pium ipsorum studium praedicat. Capitibus constat quatuor ac duabus absolvitur partibus. *Prior* est παραινετική, exhortatoria ad constantiam fidei et sanctitatem vitae; *posterior* εὐχαριστική, in qua gratias agit pro Philippensium beneficiis.

263. 7. *Ad Colossenses.* Colossus fuit primaria 7. Ad Colossenses.
civitas Phrygiae in minore Asia, vicina Laodiceae, in qua Epaphras apostolorum σύνεργος praedicatione evangelii ecclesiam collegerat. Ad illius civitatis incolas apostolus hanc epistolam direxit. Quamvis enim Rhodii quoque ob celebrem suum colossum Colossenses dicti reperiantur, non tamen istos, sed Phrygiae incolas apostolus hac epistola compellat. Occasio scriptionis haec fuit: Impugnati erant Colossenses a falsis doctoribus, quorum quidam, qui ex Judaismo venerant, Moysen cum Christo confundebant ac ceremonias legis ad salutem necessarias esse pugnabant; quidam, qui ex gentilismo ad fidem Christianam conversi erant, humanas constitutiones ex philosophorum doctrina urgebant. Paulus igitur rogatu Epaphrae ad eos hanc epistolam ex captivitate Romana scripsit, ut eos in veritate fidei confirmaret, et contra falsos doctores praemuniret. Capitibus constat 4, in quibus juxta consuetam methodum 1. fidei veritatem munit. 2. vitae ac morum regulas tradit, tum *generales*, omnibus Christianis communes, tum *speciales*, certis ordinibus proprias, videl. uxoribus et maritis, liberis et parentibus, servis et dominis.

264. 8. *Prior ad Thessalonicenses.* Thessalonica 8. Prior ad Thessalonicenses.
fuit oppidum in ora sinus Macedonici, medio littoris flexu situm, in quo apostolus per evangelii praedicationem quosdam ex Judaeis et gentibus ad Christum converterat Actor. 17, v. 2. sed propter persecutionem a Judaeis adhuc incredulis adversus se concitatam non poterat ibi diu subsistere. Quare cum intelligeret, ecclesiam recens ibidem plantatam

in summo versari periculo ob metum persecutionum, misit ad eam Timotheum, qui Thessalonicenses in fide confirmaret. Timotheus animadvertens eos per-
08. secutionibus haudquaquam exterritos in fide nihilominus esse constantes, et in adversis patientes, rem omnem fideliter ad apostolum retulit, qui in hac epistola propterea eos laudat et suam pro illis fidelitatem, curam et sollicitudinem testatur. Postea hortatur eos ad sanctam vitae conversationem, dilectionem et luctus propter mortuos moderationem, qua occasione de resurrectione mortuorum et extremo judicio disserit. Capitibus constat 5 et partibus absolvitur duabus, quarum prior est ἐπαινετική laudatoria, posterior παραινετική exhortatoria.

ite- d a- na- 265. 9. *Posterior ad Thessalonicenses.* Occasio scriptionis haec fuit. Quod in prioris epistolae c. 4. et 5. de repentino Christi adventu apostolus scripserat, id quidam ex Thessalonicensibus eo sensu accipiebant, ac si jam instaret dies Dominicus, huic falsae opinioni apostolus in hac epistola occurrere voluit. Capitibus constat tribus ac totidem partibus, quarum prima est ἐπαινετική, in qua commendat apostolus Thessalonicensium fidem, dilectionem, constantiam, patientiam et consolationem persecutionibus opponendam ipsis proponit. Altera est ἐπανορθωτική, in qua praemonet contra errorem de adventu Christi proxime instante ac docet antichristum prius esse revelandum. Tertia est παιδευτική, in qua hortatur ad virtutes Christianas.

ior io- 266. 10. *Prior ad Timotheum.* Petilianus Donatista olim Timotheum Pauli discipulum *pro laico* habuit, referente Augustino lib. 3. contra liter. Petiliani c. 106. sed constat ex epistolis ad eum scriptis, quod fuerit insigne lumen ecclesiae orientalis, episcopus Ephesinus per 40 annos, ut nonnulli volunt. Praefecerat apostolus hunc suum discipulum Ephesinae ecclesiae a se plantatae, illum igitur in hac epistola instruit, quomodo *in domo Dei versari* et munus suum rite obire debeat. Capitibus constat 6 ac tota est διδασκαλική, instituit enim Timotheum de ecclesiasticis tum *muneribus*, tum *personis*, tum *virtutibus*.

te- i 267. 11. *Posterior ad Timotheum.* Haec est ratione temporis ultima D. Pauli epistola, quam paucis ante beatam ἀνάλυσιν diebus ex captivitate Romana ad Timotheum scripsit. Capitibus constat 4
a. et partibus absolvitur tribus. In prima hortatur Timotheum, ut sinceritatem doctrinae summo studio tueatur, nec ullis periculis ab ejus confessione sese dimoveri patiatur. In altera praemonet a spiritibus seductoribus, qui jamtum in ecclesia oriebantur. In tertia statum suum ipsi exponit, atque ut ad se veniat, Marcum secum adducat et res quasdam suas sibi adferat, expetit.

268. 12. *Ad Titum.* Titus, ad quem haec epistola scripta, fuit Cretensis ecclesiae episcopus, fidelis minister et dilectus amicus apostoli 2. Cor. 2, v. 13. c. 7, v. 6. ad eum misit apostolus hanc epistolam ex Macedonia, quae ejusdem fere argumenti est cum priore ad Timotheum. Capitibus constat tribus et totidem partibus. In *prima* docet, quales personae ad episcopatum et diaconatum eligendae. In *secunda* singulis praescribit sua munia. In *tertia* Titum sui admonet officii. Ceterum hasce ad Timotheum et Titum epistolas Marcion olim integras respuit, teste Epiphanio haeres. 42. ac Hieronymo in comm. ad Tit. sed communi totius ecclesiae suffragio fuere pro canonicis semper habitae. Augustin. lib. 4., de doctr. Christ. c. 16: *tres istas apostolicas epistolas semper ante oculos habere voluit eum, cui est in ecclesia doctoris persona imposita.*

269. 13. *Ad Philemonem.* Philemonem illum 13. Ad Philemonem.
apostolus v. 1 vocat συνεργὸν, in praedicando sc. evangelio, ex quo apparet, ipsum fuisse ministrum ecclesiae Colossensis v. 17. Anselmus eum vocat *episcopum*, Hieronym. *evangelistam.* Occasio scribendae epistolae haec fuit. Onesimus Philemonis servus a domino suo clanculum profugerat, eidemque furtim quaedam sustulerat. Romam veniens ad fidem Christianam fuit conversus et Pauli in captivitate servus fidelis factus Col. 4, v. 9 hanc fidelitatem remuneraturus apostolus apud Philemonem diligenter pro ipso intercedit. Tractatio ipsa absolvitur propositione sive petitionis expositione, petitionis confirmatione et confutatione, qua crimen Onesimi diluit et se pro eo satisfacturum spondet. Anomaei hanc epistolam *ut more humano scriptam* contempserunt, referente Epiphanio haeres. 76. sed pii veteres, qui canonicos N. T. libros recensent, hanc epistolam II. 210.
non praetermittunt.

270. 7. *Prior Petri.* Vocatur haec epistola in 7. Prior Petri.
ἐπιγραφῇ *catholica*, quia scripta non est ad unam aliquam personam, sicut Paulinae ad Timotheum, Titum et Philemonem, nec ad unam aliquam ecclesiam particularem, ut Paulinae ad Romanos, ad Corinthios etc. sed ad conversos ex Judaeis hinc inde dispersos, ut patet ex inscriptione. Quaedam tamen in hac epistola occurrunt, quae ad gentiles principaliter pertinent 1. epist. 2, v. 5. 10. c. 4, v. 3. quia scilicet c. 1, v. 14. et 18. conversi Judaei una cum conversis ex gentibus unam constituebant ecclesiam ac sese invicem ut fratres conplectebantur. Scopum scriptionis exponit ipse apostolus sub finem epistolae. *Per Sylvanum* (inquit) *vobis fidelem fratrem ut existimo, paucis scripsi adhortans et testificans hanc esse veram gratiam Dei, in qua statis* 1. Epist. 5, v. 12. Duo igitur potissimum in hac epistola sibi habuit proposita. 1. ut testificaretur conversis Judaeis, doctrinam de gratia Dei per Christum, quam fide amplexi erant et in cujus professione persistebant, esse unicam et indubitatam salutis viam, coelestem veritatem et immotam doctrinam. 2. ut exhortaretur eos, ut in hac fide constanter perseverarent et vitam professione illa dignam Deoque gratam agerent. In eod. c. v. 13. salutat eos, ad quos scribit, nomine *ecclesiae in Babylone collectae*, ex quo colligitur, epistolam hanc in urbe Babylone scriptam. Sed quaestio oritur, an Babylonis nomen proprie accipiendum pro urbe Aegypti, an vero metaphorice pro urbe Roma. Qui prius statuunt, hisce II. 211.

utuntur argumentis. 1. quia illud quadrat cum apostolatu Petri, ut qui peculiariter destinatus fuit Judaeis Galat. 2, v. 7. quorum magna copia in orientalibus illis regionibus praesertim in Babylone degebat. 2. Non est discedendum a sensu literali, nisi ipsa nos cogat necessitas, quae hic apparet nulla. Excipit Baronius tom. 1. annal. ann. 45. num. 17. *Petrum ideo non fuisse proprio nomine urbis Romae usum, quod Hierosolymis fuga lapsus e carcere, non ab omnibus, ubi ageret, sciri voluerit.* At probandum prius erat, Petrum Hierosolymis Romam se contulisse ibidemque latere voluisse. 3. Nulla potest dari ratio, cur apostolus nomen urbis Romae dissimulare ac contumeliosa appellatione eam insignire voluerit, si Romae hanc epistolam scripsisset. 4. Idipsum ex Pontificiis agnoscunt Erasmus in annotat. Costerus in Enchir. c. 3. *Ex Babylone Aegypti non incommode dicitur Petri prior epistola scripta.*

271. Posterius statuit Baronius tom. 1. annal. ann. 45. num. 16. col. 380. *ubi eos delirare censet, qui de alia Babylone quam de Roma haec dicta esse censent.* Estius in comment. 1. epistol. Petri col. 773. Id vero eo fine tuentur, ut numerum annorum, quibus Petrum sedi Romanae praefuisse somniant, invenire possint, 1. Papias apud Euseb. lib. 2. histor. c. 14. contendit: *Romam verbi translatione Babylonem a Petro fuisse appellatam.* Resp. de Papia idem Eusebius testatur libr. 3. c. 36. *quod peregrinas quasdam de Servatore nostro fabulas et doctrinas cum aliis nonnullis fabulosis commentus fuerit, in quibus millenarios post resurrectionem futuros esse finxit.* Ergo ejus non est magna auctoritas in ecclesia. 2. Hieronymus in catal. scriptorum in Marco: *Meminit hujus Marci et Petrus in epistola prima sua nomine Babylonis figuraliter Romam significans.* Resp. Baronius saepius ab Hieronymo discedit tom. 1. ann. 69. de tempore martyrii Petrini et Paulini eum *in manifestum errorem esse lapsum asserit.* ann. 51. num. 8. de tempore concilii Hierosolymitani *ipsum errasse* scribit. ann. 62. num. 52. de receptione epistolae ad Hebraeos a Latinis recusata ab Hieronymo discedit. 3. *In divinis Scripturis per Babylonem saepe Romanum adumbratum esse imperium eruditus lector inveniet*, in quam sententiam citat Augustinum libr. 18. de civit. Dei c. 22: *Condita est Roma velut altera Babylon, et velut prioris Babylonis filia.* Huic conforme est, quod Gretserus libr. 2. de Roman. Pontif. c. 2. num. 66. urget Apocal. 17. per Babylonem notari *Romam*, in quam sententiam adducit Tertullianum adversus Judaeos c. 9. et libr. 3. contra Marcion. c. 13. Resp. Antichristianum potius imperium in urbe Roma sedem habens in Apocalypsi hoc nomine exprimitur. Nec est satis firma probatio. Alibi nomen Babylonis accipitur figurate pro urbe Roma. Ergo et hoc loco. Alias possem eodem modo concludere. Nomen Sodomae et Hierosolymorum in Apocalypsi accipitur figurate. Ergo etiam in aliis N. T. scriptis figurate accipitur. 4. *Aut intelligitur Babylon Assyriae, aut Babylon Aegypti, quae solae in Scripturis Babylon dicuntur, aut figurate Roma. Non Babylon Aegypti, quia Babylonii episcopi nulla fit mentio nisi post annos 500 sub Justino juniore. Nec Babylon Assyriae, ut constat. Ergo Roma intelligitur.* Resp. Si vel maxime in individuo de Babylone Aegypti nulla exstaret mentio, tamen hoc sufficeret, in Aegypto ecclesiam fuisse collectam.

272. De hac priore Petri epistola testatur Eusebius lib. 3. histor. eccles. c. 3. *quod de ea nunquam fuerit in ecclesia controversia, quin et Petri esset, qui seipsum nominat, et proinde libris canonicis accenseri debeat*, unde etiam ad primi ordinis canonicos libros eam retulimus. Apud veteres vocatur *epistola ad Pontios*, ut constat ex Tertulliano in fine scorpiaci adv. Gnosticos et Cypriano lib. 3. testimoniorum c. 36. quia primo loco nominatur Pontus inter regiones, ad quas missa est 1. epist. 1, v. 1. advenis dispersionis, Ponti, Galatiae et. Erasmus in argumento quod praemisit paraphrasi hujus epistolae suspicatur, *Petrum ante hanc priorem epistolam aliam adhuc ad eosdem scripsisse*, propterea quod in fine hujus epistolae dicat: *Per Sylvanum vobis breviter scripsi*, 1. epist. 5, v. 12. sed hanc opinionem manifeste refellunt verba posterioris epistolae c. 3, v. 1: *Hanc ecce vobis carissimi secundam scribo epistolam.* Non enim secundam, sed tertiam dicere debuisset, si duas jam ante scripsisset. Quando igitur per Sylvanum se scripsisse asserit, non de alia sed de hac ipsa priore epistola loquitur. Confer Hebr. 13, v. 22. 2. Johan. v. 12. Ex verbis in c. 4, v. 16: *Si autem ut Christianus* colligitur hanc epistolam esse scriptam, postquam jam discipuli cognominari coeperant Christiani, quod quo tempore factum sit, memorat Lucas Actor. 11, v. 26. Capitibus constat 5 ac continet praeter praefationem et conclusionem 1. commemorationem spiritualium Dei beneficiorum. 2. exhortationem ad verum illorum beneficiorum usum et studium pietatis Christianis dignum.

273. 8. *Prima Johannis.* Vocatur et haec *καθολική*, quia ad omnes Christianos scripta est. Oecumenius eam vocat *ἐγκυκλικήν*. Veteres tradunt *ad Parthos* hanc epistolam scriptam, hunc enim titulum illi tribuunt Possidius in Indiculo operum Augustini et ipse August. lib. 2. qq. evang. c. 39. eo quod in illa regione inter flumina Tigrim et Indum sita locisque circumjacentibus plurimi essent Judaei ex antiqua captivitate et dispersione decem tribuum, unde etiam Act. 2, v. 9 primo loco ponuntur; non minus tamen quam Petrus, hanc suam epistolam Johannes etiam conversis ex gentibus communem esse voluit. Eusebius lib. 3. hist. eccles. c. 25. et Hieronym. in catalogo testantur, *de hujus epistolae auctore vel auctoritate nunquam fuisse in ecclesia dubitatum.* Et sane stilus et character, ac frequens caritatis inculcatio satis indicant, Johannem esse hujus epistolae auctorem, unde inter primi ordinis canonicos eam retulimus. Socinus in comm. h. epist.

statuit: *Scopum et argumentum hujus epistolae tantum adhortatione ad dilectionem vitae innocentiam et observationem praeceptorum Christi absolvi.* Sed res ipsa ostendit, latius patere epistolae argumentum. Capitibus constat 5 et partibus absolvitur tribus. Prima est διδασκαλική de persona et officio Christi, de redemtione per Christum praestita, de beneficiis Christi υἱοθεσίᾳ regeneratione et Spiritus s. inhabitatione; de adventu antichristi, de peccato in Spiritum s., de mysterio trinitatis. Altera est προτρεπτική ad sanctitatem, puritatem, obedientiam, cumprimis ad Christianam caritatem. Tertia est νουθετική de cavendis seductoribus haereticis et antichristis. Georgius Ederus in Oeconomia biblica secutus Petrum Aureolum statuit, apostolo propositum fuisse exacte tractare tres virtutes theologicas, *fidem, spem et caritatem.*

CAPUT X.

DE LIBRIS N. T. CANONICIS SECUNDI ORDINIS.

274. Ad canonicos N. T. libros *secundi ordinis* pertinent: *1. Epistola ad Hebraeos.* Et olim in ecclesia dubitatum fuit et adhuc dubitatur a quibusdam, an epistola illa sit Paulinis annumeranda. Tertullianus, Cyprianus, Lactantius, Arnobius nuspiam illam citant. Tertullianus semel duntaxat
14. ejus meminit libr. de pudicit. c. 20. sed asserit: *eam non esse Pauli, sed Barnabae,* Eusebius lib. 3. histor. eccles. c. 3. *Quatuordecim epistolae Pauli manifestae sunt et perspicuae. Quod autem quidam eam, quae ad Hebraeos est, reprobarunt, a Romana illi ecclesia, quasi Pauli non sit, contradici asserentes, justum fuerit non ignorare, et quid de hac dixerint, qui nos praecesserunt, suo loco*
15. *adjiciam.* libri ejusd. c. 32. *Clemens in epistola, quam in persona Romanae ecclesiae ad Corinthios exaravit, multis sensibus ex epistola ad Hebraeos scripta adductis, imo et ipsius quibusdam dictionibus ad verbum usus* πολλὰ νοήματα παραθεὶς, ἤδη δὲ καὶ αὐτολεξεὶ ῥητοῖς *clarissime probat, non esse syngramma hoc recens ac novum. Quapropter visum est illud non immerito reliquis accensendum esse apostoli scriptis. Cum enim Hebraeis Paulus scripto hoc patria lingua locutus sit, alii Lucam evangelistam, alii Clementem hanc epistolam interpretatum esse dicunt, id quod et magis veritati consonum ob hoc esse videtur, quod et consimilem dictionis characterem utraque et Clementis et ea, quae ad Hebraeos est epistola continet, et ipsi utriusque sensus non adeo procul inter se distant.* lib. 6. hist. c. 20: *Venit ad nos Caji disertissimi viri disputatio Romae sub Zephirino contra Proclum Cataphrygarum haeresis propugnatorem mota, in qua ut adversae partis temeritatem et audaciam, qua novas quasdam scripturas adducebant, obturaret, tredecim tantum sancti apostoli epistolarum meminit, eam quae ad Hebraeos est, reliquis non annumerans. Nam hucusque etiam a Romanis quibusdam non putatur esse apostoli.* Origenes in homil. super illam epist. apud Euseb. lib. 6. histor. c. 25. *Character dictionis epistolae ad Hebraeos inscriptae non habet in verbis phrasin apostoli* τὸ ἰδιωτικὸν ἐν λόγῳ *qui confessus est, se idiotam esse sermone, h. e. dictione. Sed est ea epistola compositione dictionis admodum Graeca* ἐν συνθέσει τῆς λέξεως ἑλληνικωτέρα. *Fatebitur hoc quisquis peritiam habet discernendi inter phrases. Rursus quod epistolae hujus sensus praeclari sint et illis literis, quae sine contradictione apostolicae sunt, haudquaquam inferiores, et hoc verum esse confitebitur, quisquis apostolicae lectioni diligenter attendit.* Et postea: *Ego vero, ut meam sententiam proferam, dixerim, sensus hujus epistolae apostoli esse, phrasin vero et structuram alterius cujusdam esse, qui dicta apostolica annotarit et velut scholia quaedam, quae a praeceptore audivit, redegerit, est* ἀπομνημονεύσαντός τινος *postolica et quasi* σχολιογραφήσαντος, *quae a praeceptore dicta. Itaque si quae ecclesia epistolam hanc tanquam Pauli habuerit, comple-* II. 216.
ctatur eam et approbet etiam hoc nomine εὐδοκιμείτω καὶ ἐπὶ τούτῳ, *non enim eam praeter rationem prisci viri Pauli esse tradiderunt. Quis illam scripserit, Deus novit, ad nos vero historia pervenit, quod quidam eam a Clemente Romanorum episcopo, quidam vero a Luca, qui et evangelium et Acta dedit, scriptam esse dicant.* Nazianzen. in epist. ad Seleucum scribit: *Epistolam ad Hebraeos spuriam a quibusdam haberi.* Hieronymus in catal. viror. illustr. in Cajo: *Cajus quidam antiquus et doctus auctor Pauli non plures quam tredecim epistolas recensuit, decimam quartam, quae fertur ad Hebraeos, dicit non esse ejus, sed et apud Romanos usque hodie quasi Pauli apostoli non habetur.* Ibid. in Paulo: *Epistola, quae fertur ad Hebraeos, non ejus creditur propter stili sermonisque dissonantiam.* In c. 6. Esa. *Latina consuetudo hanc epistolam non recipit.* In cap. 8. Esa. *Latina ecclesia epistolam ad Hebraeos inter canonicas Scripturas non recipit.* In c. 50. Esa. *Dicitur et in epistola, quae fertur ad Hebraeos.* In c. 31. Jerem. *Hoc testimonio Paulus apostolus, sive quis alius scripsit epistolam, usus est ad Hebraeos.* in c. 8. Zachar. *Si tamen in suscipienda epistola Graecorum auctoritate Latina lingua non respuit,* In c. 26. Matth. scribit: *quod de ea multi Latinorum dubitaverint.* Augustinus de hac epistola frequenter ac si dubiae esset auctoritatis loquitur, ut videre licet in Enchir. c. 8. lib. 1. de peccat. merit. et remiss. c. 27. etc. lib. 10. de civit. Dei c. 5. sic loquitur: *In epistola, quae inscribitur ad Hebraeos,* in quem locum sic commentatur Vives: *Significat, incertum esse auctorem.* lib. 16. de civit. Dei c. 22. *Epistolam ad Hebraeos plures apostoli Pauli esse dicunt, quidam vero negant,* in quem locum Vives

sic commentatur: *Hieronymus, Origenes, Augustinus et alii veterum de hoc ambigunt. Ante aetatem Hieronymi ea epistola a Latinis non erat recepta inter sacras.* Platina in vita Petri p. 10: *Quae ad Hebraeos Pauli nomine circumfertur, incerta habebatur propter stili sermonisque differentiam, erant etiam olim, qui hanc et Lucae et Barnabae et Clementi adscriberent.* Cajetanus negat esse canonicam epistolam, cum ex sensu typico 2. Sam. 7. aeternitatem Christi probet c. 1. v. 5. Sixtus Senens. lib. 7. Bibl. dicit: *eam a quibusdam tribui Tertulliano*, quae sententia perquam absurda est, cum ipse Tertullian. eam Barnabae tribuat, Erasm. in annot. Act. 1. p. 199. *Sero recepta est epist. ad Hebraeos.* in c. 2. Hebr. p. 493. *Stapulensis in jus trahit interpretem epistolae, qui quidem quisnam fuerit, incertum est, ut parum probabile sit, ipsam epistolam a Paulo fuisse conscriptum. Sane sunt, qui Lucam putent interpretem fuisse* p. 498. *Incertum, an Paulus sit hujus epistolae auctor. Omnium latissime hac de re disputat sub finem epistolae.* p. 517. ubi dicit, *quod a stilo Pauli, quantum ad phrasin, longe lateque discrepet, sed ad spiritum ac pectus Paulinum vehementer accedat.* Item: *quod compluribus indiciis, si non certis, tamen probabilibus colligi possit, ab alio quopiam quam a Paulo fuisse scriptam.* Ex nostris B. Luther. in c. 48. Genes. fol. 643 *Apollo* hujus epistolae auctorem esse arbitratur. In praefat. hujus epist. statuit, *eam nec Pauli, nec alterius apostoli esse, cum auctor illius* c. 2, v. 3. *profiteatur se apostolorum discipulum, quod de se Paulus neget.* Galat. 1, v. 12. cumque c. 6, v. 4. et c. 10, v. 26. *videatur peccantibus post baptismum poenitentiam denegare*, concludit tamen, *esse pulcherrimam et maxime insignem epistolam a discipulo quodam apostolorum scriptam.* D. Hunnius in c. 2. Hebr. p. 48. et in exam. Bellarm. lib. 1. de verbo Dei c. 17, p. 153. itidem negat, *esse eam a Paulo scriptam.* D. Lucas Osiander in praefat. super h. epist. *Quod non sit Pauli probatur, quia phrasis non est Paulina et quia auctor se apostolorum discipulum profitetur, quod de se negat Paulus. Tribuenda fortasse Barnabae aut Apollo, magis tamen huic, quia faventiori fuit spiritu.* D. Andreas Osiander in anal. de eccles. contra Greg. de Valent.
II. 217. p. 484. *Spiritu apostolico est exarata, Paulina vero non est.* D. Menzerus in Apol. cont. Pistor. p. 247. *Cujus auctoris sit illa epistola, fateor me ignorare. Nam Pauli non esse tum argumenta alia, tum imprimis locus* c. 2, v. 3. *mihi plane persuadet.* Ex Calvinianis Beza, Hemmingius, Aretius, Witakerus in medio relinquunt, cujus sit; Calvinus, Marloratus, Arminius Pauli eam esse negant. Ex Photinianis Enjedinus negat hanc epistolam *esse canonicam*, quia c. 11, v. 21. c. 9, v. 19. et 4. ex Scriptura V. T. citentur, quae ibi non exstent, et quia nonnulla haud satis dextre referantur c. 1, v. 6. c. 10, v. 5. 13. 16. Socin. tamen de auctorit. Script. p. 70. epistolam ad Hebraeos Pauli esse agnoscit in solut. scrupul. p. 34. *divinum scriptorem* vocat illius epistolae auctorem. In thesibus de officio Christi §. 4. *Cur epistola ad Hebraeos auctoritatem non debeat habere in controversiis qq. decidendis, nullam satis firmam rationem afferri posse existimamus.*

275. Contra vero quidam ex veteribus et recentioribus hanc epistolam et canonicam et Paulinam esse astruunt. Clemens Alexandr. libr. hypotypos. referente Eusebio lib. 6. hist. eccles. c. 11. *Manifeste Pauli est haec epistola, scripta quidem sermone Hebraeo Hebraeis, sed a Luca in Graecum interpretata.* Sub nomine Pauli ponitur in catalogo sanctarum Scripturarum a concilio Laodiceno can. 59. Carthaginiensi 3. can. 47. Rom. sub Gelasio etc. Paulinis epistolis annumeratur ab Athanasio in Synopsi, Cyrillo lib. 12. thesauri c. 9. Nazianzeno in carminibus, Amphilochio in carm. ad Seleucum, Chrysostomo in comment. epist. Epiphanio haeres. 76. Damasceno lib. 4. c. 18. etc. Dionys. in epist. ad Tit. sub Pauli nomine eam citat. Theophylactus miratur eorum impudentiam, qui id negant. Athanas. dial. 1. de Trin. *ἀφ' οὗ κατηγγέλη τὸ εὐαγγέλιον Χριστοῦ, Παύλου εἶναι πεπίστευται ἡ ἐπιστολή, ex quo annuntiatum est evangelium Christi, hanc epistolam Pauli esse creditum fuit.* Philast. in catal. haeres. inter haereticos numerat, qui eam epistolam vel rejiciunt, vel Pauli esse negant. Ex Latinis etiam patribus quidam agnoscunt, eam epistolam esse Paulinam. Hieronym. epist. 29. ad Dardanum: *Illud nostris dicendum est, hanc epistolam, quae ad Hebraeos inscribitur, non solum ab ecclesiis orientis, sed ab omnibus retro ecclesiis et Graeci sermonis scriptoribus quasi Pauli suscipi, licet plerique eam vel Barnabae vel Clementis arbitrantur, et nihil interesse cujus sit, cum ecclesiastici viri sit et quotidie ecclesiarum lectione celebretur. Quod si eam Latinorum consuetudo non recipit inter Scripturas canonicas, nec Graecorum quidem ecclesiae Apocalypsin Johannis eadem libertate suscipiunt, et tamen nos utrumque suscipimus, nequaquam hujus temporis consuetudinem, sed veterum auctoritatem sequentes, qui plerumque utriusque utuntur testimoniis, non ut interdum de apocryphis facere solent, quippe et gentilium literarum non raro utuntur exemplis, sed quasi canonicis ecclesiasticis.* Hilarius lib. 12. de Trinitat. Ambrosius libr. 2. de Cain. c. 2. August. lib. 2. de doctrin. Christ. c. 8. Rufin. in Symb. Avitus Viennensis in carm. Isidor. lib. 6. originum. Cassiodor. lib. 1. div. lect. c. 4. eam ut Paulinam allegant. Ambros. in psalm. 119. vocat Paulinam, inque eam ut Paulinam commentarios scripsit. Gregor. libr. 5. moral. c. 3. eam citat. Ex recentioribus idem statuunt Flacius in annot. N. T. in procem. hujus epist. Chytraeus in Onomast. p. 186. Palladius in Isag. Bibl. Gesnerus in comp. doctr. coelest. loc. 1. p. 13. atque alii complures. Ex Calvinianis plerique omnes id docent Calvin. lib. 3. c. 3. §. 21. II 1
Quidam boni viri offensi asperitate locorum Hebr. 6. et 10. *hanc supposititiam epistolam crediderunt,*

quae omni tamen ex parte spiritum apostolicum vere redolet. Witak. controv. de Script. 1. quaest. 1. c. 16. *epistolam hanc esse omni modo canonicam concedimus universi, sed num a Paulo apostolo conscripta fuerit, non perinde liquet.* Paraeus disput. de Script. thes. 106. *Epistolam ad Hebraeos esse Pauli, eoque divinam et canonicam evidenter deducitur ex Scriptura* 2. Thess. 3, v. 17. Confer Piscat. in anal. Keckerm. syst. theol. p. 184. Ex Pontificiis Lindanus lib. 4. panop. c. 100. affirmat: *non minus credendum esse eam a Paulo scriptam, quam esse Scripturam canonicam.* Bellar. lib. 1. de verb. Dei c. 17. *Et canonicam et Pauli esse facillime probari posse asserit.* Idem statuit Estius in praef. h. epist.

276. Nec desunt argumenta, quibus probari possit, esse hanc epistolam a Paulo scriptam. 1. Auctor hujus epistolae commendat celebrem quendam discipulum Timotheum c. 13, v. 23. At nemo talem habuit praeter apostolum Paulum. Hoc argumentum urget Oecumenius in praefat. hujus epistol. 2. Auctor epistolae meminit vinculorum c. 10, v. 33. Idem solenne est apostolo Paulo Philip. 1, v. 7. et sqq. Coloss. 4, v. 18. 2. Tim. 2, v. 9. Philem. v. 9. et 10. 3. Majestas vere apostolica et Spiritus vere divinus ex multis indiciis colligitur. 4. Multa cum Paulo axiomata habet eadem. Conferantur Hebr. 1, v. 2. et 3. cum Coloss. 1, v. 14. 15. 16. 17. Item Hebr. 5, v. 12. et 13. cum 1. Cor. 3, v. 1. et 2. Item Hebr. 9, v. 15. cum Rom. 3, v. 25. Item Hebr. 10, v. 34. cum 1. Thessal. 2, v. 14. Item Hebr. 11, v. 11. et 12. cum Rom. 4, v. 18. et 19. Item Hebr. 12, v. 1. cum 1. Cor. 9, v. 24. Item Hebr. 13, v. 9. cum Eph. 4, v. 14. Item Hebr. 13, v. 15. et 16. cum Rom. 12, v. 1. et 2. Item Hebr. 13, v. 18. cum 2. Cor. 1, v. 11. et 12. etc. 5. Petrus 2. epist. 3, v. 14 testatur, Paulum ad Hebraeos scripsisse, quando dicit: *Sicut et carus frater noster Paulus scripsit vobis scilicet Hebraeis*, ad illos enim scriptam esse Petri epistolam priorem colligitur ex c. 1, v. 1. ad eosdem etiam posteriorem
19. scriptam colligitur ex c. 3, v. 1. Aut ergo epistola illa interiit, aut haec ipsa est. Interiisse non est verisimile, cum divino beneficio conservata sit epistola ad Philemonem, quae brevis est et de negotio duntaxat privato videtur agere. Cumque tot epistolas ad ecclesias ex gentibus collectas apostolus scripserit, verisimile est, quod ad Hebraeos legi divinae innutritos prolixe et accurate de mysterio salutis per Christum scripserit. Illud vero in hac epistola fieri res ipsa loquitur. 6. Petrus d. l. testatur, Paulum ad Hebraeos scripsisse de illis ipsis rebus, de quibus ipse in sua epistola ad eos scribit. Jam vero collatio ostendit, eadem tractari in epistola Petri et in hac ad Hebraeos epistola. Docet Petrus, per Christum esse donata nobis omnia, quae ad vitam pertinent, Christum esse Dei Filium et Mediatorem nostrum, de quo prophetae vaticinati sint. Idem prolixe ostendit auctor epistolae ad Hebraeos. Petrus hortatur Hebraeos ad studium pietatis et sanctitatis, ac graviter praemonet de exitio, quod manet apostatas. Idem prolixe inculcat auctor epistolae ad Hebraeos. 7. Petrus dicit, *Paulum scripsisse pro data sibi sapientia.* At divina illa sapientia in sententiis ac verbis hujus epistolae elucet. 8. Petrus ibidem testatur inter ea, de quibus Paulus in epistola ad Hebraeos et in reliquis epistolis scribit, esse quaedam δυςνόητα, *quae indocti parumque stabiles detorquent.* Atqui talia occurrunt cap. 6. et 10. epistolae ad Hebraeos. 9. Paulus 2. Thess. 3, v. 17 affirmat, se omnes epistolas suas claudere hominum verborum subscriptione: *Gratia Domini nostri Jesu Christi sit cum omnibus vobis, amen.* Et hoc ipso signo epistolas suas vult agnosci et a reliquis discerni. Jam vero illa clausula in fine hujus epistolae reperitur c. 13, v. 28. 10. Eadem methodus observatur in hac epistola, quae in reliquis Paulinis animadvertitur. Primum namque exponitur mysterium salutis per Christum nobis datae, et ex illo postea deducuntur adhortationes ad studium pietatis.

277. Argumenta, quae in contrarium afferuntur, potiora haec sunt: *1. Paulus in suis epistolis solet nomen suum praeponere, id vero in hac epistola non est factum.* Resp. Hieron. praefat. in epist. Pauli κατὰ βίαιον respondet, si ideo Pauli non est, quod Pauli nomen non praeferat, igitur nullius erit, cum nullius praeferat titulum. Prima Johannis itidem non habet in titulo nomen adjectum, nemo tamen dubitat, quin sit Johannis. Alii respondent, Paulum propterea noluisse expressam nominis sui mentionem facere, quia noverat illud Hebraeis fuisse invisum, quippe qui fama acceperant, quod doceat homines a lege deficere. Paulum igitur omissione nominis praecavere voluisse, ne Hebraei viso titulo statim abjicerent epistolam. Ita Athanas. Dial. 1. de S. Trinit. Quidam respondent, salutationem ac nomen propterea omissum, quod haec epistola scripta sit per modum libri, non per modum epistolae, in fine enim dicit, *etenim perpaucis scripsi vobis*, quod de epistola non erat dicturus, cum sit epistola prolixa. Hieronymus in cap. 1. ad Galat. aliam omissi nominis rationem affert: *Quia apostolus in hac epistola* cap. 3, v. 1 *nominaturus erat Christum apostolum confessionis nostrae, noluit initio se more solito Paulum apostolum nominare, ne videretur se cum Christo aliqua ex parte conferre.* Vide sententiam Clementis Alexandrini apud Eusebium lib. 6. Histor. c. 13. Theodoretus praefat. in hanc epist. et ex eo Thomas in comment respondent, nomen ideo omissum, *quod Paulus non fuerit apostolus Judaeorum sed gentium* Galat. 2, v. 9. 1. Timoth. 1, v. 7. Sed hoc nequaquam accipiendum II. 220.
exclusive, verum duntaxat *comparate*, saepius enim etiam Judaeis apostolus praedicavit Actor. 13, v. 46. c. 28, v. 23. etc. Beza in annot. testatur, *se in omnibus suis codicibus uno tantum excepto invenisse hanc inscriptionem: Παύλου τοῦ ἀποστόλου ἡ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή.* Verisimile igitur nomen Pauli prius fuisse adscriptum, postea vero sublatum. 2. In

c. 6, v. 1. et 2. *mentio fit catechismi. Atqui mos ille post Pauli demum aetatem coepisse videtur.* Respond. imo vero tempore Pauli jamdum catechizandi morem fuisse usitatum, patet ex Gal. 6, v. 6: *Communicet ὁ κατηχούμενος in sermone ei, qui se instituit ex omnibus bonis.* Actor. 18, v. 25. et 26 de Apollo dicitur, *hic erat κατηχούμενος in via Domini. 3. Auctor hujus epistolae c. 2, v. 3. annumerat se ipsum discipulis apostolorum. Jam vero apostolus Paulus fortiter negat, se quicquam ab hominibus in evangelio didicisse.* Galat. 1, v. 22. c. 2, v. 6. Bellarminus respondet, *Paulum hic non agere de confirmatione per doctrinam, de qua in epistola ad Galatas agit, sed de confirmatione per miracula, dicit enim salutem, h. e. salutis praedicationem confirmatam esse per apostolos, contestante Deo signis et prodigiis.* Simplicius respondetur, haec esse intelligenda per ἀνακοίνωσιν sive κοινοποιΐαν, qua is qui loquitur vel scribit, auditoribus ac lectoribus se associat et quae ad ipsos proprie pertinent, ad se transfert, qualia exempla occurrunt Esa. 53, v. 3. 1. Cor. 4, v. 6. c. 11, v. 31. 32. c. 15, v. 51. 1. Thess. 4, v. 17. cumprimis 1. Petr. 4, v. 3. et in hac ipsa epist. c. 3, v. 6. et 14. quin et hoc ipso c. 2, v. 3. *4. In c. 6. et 10. videtur negare peccantibus post baptismum poenitentiam et remissionem.* In c. 12, v. 17 *Esau dicitur non invenisse locum poenitentiae, haec videntur adversari fidei analogiae.* Resp. hoc argumento non solum auctor hujus epistolae, sed etiam ipsa canonica auctoritas in dubium vocaretur, quod tamen nemo facile dixerit. Quo loca illa sint accipienda, in art. de poenit. et de pecc. actual. fuit expositum. *5. Usque ad Hieronymi aetatem non fuit recepta a Latinis.* Resp. hac de re judicium fieri potest ex illis, quae in utramque partem ex veteribus sunt adducta. Bellarm. asserit: *Latinos omnes post Lactantium hanc epist. agnoscere ut Paulinam,* cum tamen Hieron. Lactantio ducentis fere annis recentior in c. 8. Esa dicat: *Latinam ecclesiam hanc epist. non recipere. 6. Citantur in ea nonnulla velut de veteri Instrumento, quae apud Hebraeos non haben-*
II. 221. *tur, utpote Hebr. 12, v. 21. Et Moyses [adeo terribile erat visum, quod apparebat] dixit: Expavefactus sum ac tremebundus, jam vero non est mos apostolorum uti testimoniis apocryphorum.* Resp. Paulus etiam ex gentilibus quaedam citavit, videlicet ex Arato, Menandro, Epimenide. Probabile est, Paulum haec habuisse ex traditione, sicut etiam nomine magorum Jannes et Jambres. 2. Tim. 3, v. 8. Thomas Aquinas respondet, *Moysen hoc ipso facto dixisse.* Quidam respondent, Exod. 19, v. 19 narrari de Moyse, quod cum hoc loco consentit, *videlicet cum sonus tubae invalesceret, locutum fuisse Moysen et Deum illi respondisse voce;* ex quo loco colliguntur, Moysen sono illo tubae territum de suo terrore conquestum et blanda voce a Deo erectum. *7. Stilus et orationis character nihil affinitatis habet cum phrasi Paulina.* Hieronym. in catal. illustr. in voce Paulus. Resp. contrarium colligitur ex similitudine phrasium et ex methodo. Adde quod in aliis etiam epistolis Paulinis stili quaedam diversitas occurrat. *8. Auctor epistolae dicit, se non jacere fundamentum doctrinae.* cap. 6, v. 1. *Atqui illud faciunt apostoli.* Resp. per τὰ στοιχεῖα intelligit rudimenta et initia doctrinae pro incipientibus, quae hac quidem vice et in hac epistola ponere non judicabat necessarium, alias vel maxime jecit fundamenta doctrinae coelestis de persona et officio Christi, de fide, de remissione peccatorum etc. *9. Locus c. 9, v. 4 videtur repugnare libro canonico* 1. Reg. 8, v. 9, *ubi dicitur: In arca non fuerunt nisi duae tabulae lapideae.* Argumentum hoc est Cajetani. Respondet Theophylactus: *Tempore Salomonis in arca non fuisse aliud quam tabulas legis,* ut dicitur 1. Reg. 8, *postea tamen a Judaeis etiam positas intra arcam, urnam et virgam.* Lyra et Vatablus ex Hebraeis respondent: *Mannam et virgam Aaronis primum quidem in arca fuisse, de quo tempore loquatur epistola ad Hebraeos, postea vero ex illa sublata, de quo tempore sermo sit* 1. Reg. 8. Quidam relativum ᾗ in loco apostolico referunt non ad nomen proximum κιβωτόν, sed ad remotius, videlicet σκηνήν. Quidam respondent, praepositionem ἐν valere hoc loco idem quod juxta. Utroque modo verum manet, in arca solas tabulas fuisse, urna enim et virga fuerunt coram arca Exod. 16, v. 34. Num. 17, v. 28. 1. Reg. 8, v. 9. Nos dicimus arcae nomen dupliciter accipi, primo pro toto corpore arcae, quod complectitur etiam cellulas laterales, in quibus reposita fuit virga Aaronis et urna cum manna. Secundo pro interiori et quasi ventre arcae, in quo solae tabulae legales fuere repositae. *10. Auctor epistolae cap. 1. probat: Christum esse Filium Dei ex verbis 2. Sam. 7, v. 14. Ego ero ei in patrem. At haec verba intelliguntur ad literam de Salomone. Jam vero ex solo sensu literali ducuntur firma argumenta.* Cajetan. ibid. Resp. imo vero apostoli etiam ex allegoriis V. T. firma petere possunt argumenta, cum immediato Spiritus sancti impulsu scripserint. Praeterea 2. Reg. 7. quaedam habentur, quae in sensu literali Salomoni, quaedam vero Christo conveniunt, ut suo loco plenius docetur. *11. Auctor epistolae c. 9, v. 20 loquens de testamento proprie dicto, quod morte testatoris confirmatur, allegat verba Exod. 24, v. 8: Hic est sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus. Atqui in Exodo juxta Hebraicam veritatem nulla fit mentio testamenti, sed pacti.* Argumentum hoc est Erasmi. Resp. non solum auctor epistolae ad Hebraeos, sed etiam LXX interpr. vocem בְּרִית perpetuo vertunt διαθήκην testamentum, quia ipse apostolus ita usurpat Rom. 9, v. 4. Galat. 3, v. 17. c. 4, v. 24. Idem comprobat res ipsa, quia promissio illa vitae aeternae in lege veteri promulgata diverso respectu fuit foedus et testamentum, ut alibi explicatur.

278. Huic ergo posteriori sententiae assensum praebemus ac statuimus, epistolam ad Hebraeos esse 1. ipsius Pauli. 2. esse canonicam, secundi tamen

ordinis, cum a quibusdam in ecclesia de ea olim fuerit dubitatum. 3. scriptam *sermone Graeco*. Clemens Alexandr. lib. 4. stromat. Euseb. lib. 3. Hist.
I. 222. eccles. c. 32. Hieron. in catal. script. illustr. et alii quidam ex veteribus existimant esse *Hebraice* scriptam et in Graecum sermonem conversam vel a Luca vel a Barnaba, sed ab ipso Paulo Graeca lingua eam exaratam esse verisimilius censemus, 1. quia plerisque Judaeis Graeca lingua tunc erat familiaris, maxime iis, qui in minori Asia degebant. 2. Cum Petrus et Jacobus epistolas suas ad Judaeos dispersos scriptas Graeca lingua exaraverint. Idem a Paulo factitatum verisimile est. 3. Cum reliquas epistolas omnes Graeca lingua Paulus scripserit, verisimile est, eodem sermonis charactere canonicis N. T. libris consecuto ipsum in hac quoque usum. 4. Apostolus non solum Hebraeis, sed etiam ceteris gentibus, apud quas lingua Graeca usitata erat, per hanc epistolam consultum voluit. 5. Stilus ac dictio hujus epistolae non Hebraeam, sed Graecam redolent eloquentiam. 6. Si Hebraice scripta esset haec epistola, debebant Hebraismi in Graeca versione passim apparere. At rariores sunt in hac epistola Hebraismi, quam in ceteris. 7. Nullus veterum est, qui testetur, se vidisse Hebraicum hujus epistolae exemplar. 8. Scripturae V. T. in ea citantur non juxta fontes Hebraicos, sed juxta versionem LXX interpp. 9. Nomen Hebraicum Melchisedec interpretatur *regem justitiae*, ac Salem interpretatur *pacem*. At hoc nullo modo convenit, si Hebraice scripsit. Confer Francisc. Junium libr. 3. paral. in c. 9. hujus epist. p. 479. Ex Italia per Timotheum eam fuisse missam, subscriptio docet. Chrysostomus addit, Romae ex carcere eam scriptam. Argumentum epistolae his verbis enarrat Athanasius in Synopsi: *Quoniam Judaei legi et illius umbris incumbebant, eam ob causam Paulus apostolus doctor gentium factus et ad gentes amandatus, ut evangelium illis praedicaret, cum omnibus gentibus scripsisset, jam deinceps omnibus etiam Hebraeis, qui ex circumcisione crediderant, epistolam hanc, declarationibus et probationibus instructam, de Christi adventu et legis umbra, quod illa desierit, scribit.* Thomas annotat, *hanc epistolam scriptam contra errores quorundam, qui ex Judaismo ad fidem Christi conversi volebant legalia V. T. una cum evangelio observare, quasi gratia Christi ad salutem non sufficeret.* Scopus et summa totius epistolae consistit in eo, quod Jesus Christus verus Deus et verus homo sit promissus in V. et exhibitus in N. T. Messias, unicus ecclesiae propheta, rex et sacerdos, Leviticis ceremoniis praefiguratus, a quo totam Dei ecclesiam illuminari et sanctificari oporteat, cujus evangelium fide amplecti et fructus evangelio dignos ferre debeamus. Capitibus constat 13, in quibus agitur 1. de Christo, ejusque persona et officio. 2. de Christianorum officiis, quibus Redemtori suo sese gratos exhibere debeant, ad quae etiam pertinet patientia in persecutionibus propter Christum sufferendis demonstranda.

279. 2. *Epistola Jacobi.* De ea itidem aliquamdiu in ecclesia fuit dubitatum. Euseb. lib. 2. Histor. 2. Epistola Jacobi.
eccles. c. 23. *Jacobi esse dicitur epistola, quae* II. 223.
inter catholicas prima est, ἰστέον δὲ ὡς νοθεύεται. Sciendum autem est, quod non pro genuina judicetur, non enim multi ex veteribus illius mentionem faciunt, sicut nec ejus, quae Judae inscribitur, cum et ipsa sit una ex septem, quae catholicae appellantur. Attamen scimus et istas cum reliquis publice in plurimis ecclesiis legi. (Bellarm. lib. 1. de verbo Dei c. 18. arg. 3. mendacii accusat centuriatores Magdeburgenses, quod ex Eusebio epistolam Jacobi vocarint *adulterinam*. Sed inspiciantur ipsa Eusebii verba, et res tota erit in aprico posita.) Idem Euseb. lib. 3. Hist. c. 22 post enumeratos primi ordinis canonicos N. T. libros subjungit: *Quibus vero contradicitur, tametsi multis sint cognita, sunt haec: Epistola, quae Jacobi tribuitur etc.* lib. 6, c. 12. *Clemens Alexandrinus totius canonicae Scripturae contractas explicationes fecit, ita ut ne eas quidem praeterierit, quibus contradicitur.* c. 13. *Loquitur autem de epistolis catholicis.* Hieronymus in catal. illustr. in Jacobo: *Jacobus frater Domini brevem scripsit epistolam, quae de septem canonicis est, quae et ipsa ab alio quodam sub ejus nomine edita asseritur, licet paulatim praecedente tempore obtinuerit auctoritatem.* Cassiodorus lib. 1. div. lect. c. 8: *Clemens Alexandrinus epistolam D. Jacobi Attico sermone declaravit, quae nos converti fecimus in Latinum.* Ex recentioribus Cajetan. in comm. h. epist. sic disserit: *Non est usque adeo certum, an epistola haec sit Jacobi fratris Domini. Salutatio hic posita tam pura est, ut nulli salutationi cujuscunque alterius apostolicae epistolae conformis sit. Nam nihil Dei, nihil Jesu Christi, nihil gratiae, nihil pacis sonat, sed profano more salutem, nec ipse seipsum nominat apostolum, sed tantum servum Jesu Christi.* Erasmus in c. 1. Act. p. 199: *De epistola Jacobi non nihil est dubitatum.* In c. 5. Jacobi p. 523: *De hac epistola tametsi salubribus praeceptis referta, dubitatum est olim, cujus esset. Nec enim referre videtur usquequaque majestatem illam et gravitatem apostolicam, nec Hebraismi tantum, quantum a Jacobo, qui fuerit episcopus Hierosolymitanus, exspectaretur.* D. Hieronymus in catalogo script. eccles. ex auctoritate Hegesippi indicat, *multos hujus nominis fuisse discipulos. Et ipse in titulo epistolae non appellat sese apostolum, quamquam in nostris adjectum est apostoli cognomen, sed reclamantibus magno consensu Graecorum exemplaribus.* Et postea: *Quamquam ego super hac re cum nemine digladiabor, epistolam probo et amplector. Illud miror, super hisce rebus nullos odiosius et constantius asseverare, quam qui ne id quidem explicare possunt, qua lingua scripta fuerit, Hebraica an Graeca, quo interprete Latino facta sit. Hieronymus vir tantus addubitavit, et prudenter quid senserit, indicat. Nos quo minus sapimus, hoc audacius affirmamus.* Lutherus lib. de capt.

Babylon. scribit: *Multos probabiliter asserere, hanc epistolam non esse Jacobi, nec apostolico spiritu dignam.* Argumentis moventur duobus. *1. ex stilo.* Jacobus dicit, nos justificari non tantum fide, sed etiam, operibus, quod repugnare videtur Paulo *2. ex objecto.* Jacobus nullam facit mentionem Christi, nullam evangelii. (Campianus rat. 1. nobis objicit, quod Lutherus hanc epistolam vocarit *contentiosam, tumidam, aridam, stramineam et Spiritu apostolico indignam.* Resp. Sane in prima bibliorum Germanicorum editione in praefat. epist. Jacobi scribit, *eam non posse dignitate certare cum epistolis Petri et Pauli, sed epistolam stramineam esse,*
II. 224. *si cum illis comparetur.* Sed 1. nuspiam vocat *contentiosam, tumidam, aridam.* 2. aliud est loqui ἁπλῶς aliud συγκριτικῶς. 3. in posterioribus bibliorum editionibus verba illa sunt omissa. Post annum 1526. in nulla bibliorum editione straminea a LUTHERO vocatur. 4. contrarium potius in posterioribus illis editionibus habetur, videl. quod eam quamvis a veteribus rejectam, tamen laudet ac pro utili et commoda habeat.) D. Luc. Osiander in praefat. *Non injuria in primitiva ecclesia de ea dubitatum fuit, bis enim tantum nominis Christi mentionem facit, neque de ipsius beneficiis, passione et merito docet. Praeterea contendit, Abrahamum non sola fide justificatum. Denique ecclesiam vocat synagogam, quod ab apostolorum consuetudine alienum.*

280. Sed non desunt argumenta, quae probent, esse hanc epistolam apostolicam. 1. Non solum nihil apostolo indignum continet, sed etiam gravitatem ac zelum apostolicum per omnia prae se fert. 2. Citatur nomine Jacobi a concilio Laodiceno et Carthaginiensi tertio. 3. Eidem testimonium praebent Origenes homil. 7 in Josuam, Epiphanius haeres. 76. Athanasius in Synopsi, Dionysius de divin. nom. c. 4. Cyprianus ad Novatianum, Hieronymus ad Paulinum, Augustinus epist. 29. ad Hieron. et lib. 2. de doctr. Christ. c. 8. Rufinus in exposit. symb. Isidorus lib. 6. etymolog. c. 1. Damascenus lib. 4. orth. fid. c. 18. et quotquot catalogum librorum N. T. canonicorum ediderunt.

281. Argumenta, quae in contrarium proferuntur, potiora haec sunt. *1. Syriaca versio tribuit hanc epistolam Jacobo Zebedaei filio, fratri Johannis, sic enim habet inscriptio trium epistolarum, hujus scil. et prioris Petri et primae Johannis. Tres epistolae trium apostolorum, ante quorum oculos Dominus noster sese transformavit, h. e. Jacobi, Petri et Johannis. Atqui Jacobus ille statim sub initium praedicati evangelii per Herodem e medio fuit sublatus* Act. 12, v. 2. *Haec autem epistola aliquanto post videtur scripta, cum evangelium jam inter gentes esset praedicatum, inter quas Judaei conversi erant dispersi.* Quidam respondent, quia inter mortem Christi et martyrium Jacobi decem anni plus minus intercesserint, ideo verisimile esse, quod intra illud tempus Jacobus hanc epistolam scripserit ad fratres Judaeos, post Stephani necem dispersos, hanc nempe dispersionem intelligunt per eam, cujus in exordio epistolae fit mentio. Sed quia teste Irenaeo lib. 3 adv. haeres. c. 1. apostoli sero coeperunt doctrinam suam literis consignare, in praedicationem verbi principio intenti, eumprimis quia haec epistola directa est contra opinionem eorum, qui doctrinam apostoli Pauli de fide sola sine operibus justificante non recte accipiebant, ideo non est verisimile, eo tempore hanc epistolam esse scriptam, quo Paulus nondum coeperat gentibus praedicare, nedum epistolas scribere. Rectius igitur tribuitur haec epistola alteri Jacobo *Alphaei filio, fratri Judae, Minori* alias appellato, cui cognomen II. 225
Obliae, quique postea fuit episcopus ecclesiae Hierosolymitanae, ac inter *columnas ecclesiae* a Paulo numeratur Gal. 2, v. 9. Illum vero Jacobum fuisse ex numero duodecim apostolorum ac proinde catholicam epistolam scribere potuisse, demonstrat Hieronymus lib. adv. Helvid. Discedendum proinde hac in parte a Syriaca versione. *2. Auctor hujus epistolae nec apostolum, nec fratrem Domini sese vocat.* Resp. etiam Paulus in epist. ad Philippenses, in utraque ad Thessalonicenses et Philemonem non vocat se Christi apostolum, sed aut servum, quod facit etiam Jacobus, aut nihil addit. Johannes quoque nec in epistolis nec in Apocalypsi addit nomen apostoli. Sed nec Judas, qui citra omnem dubitationem fuit in numero duodecim apostolorum, apostolum se nominat, sed tantum Jesu Christi servum et Jacobi fratrem. Cur nec Judas, nec Jacobus se fratres Domini nominent, ratio dari potest ea, quia non Christum, sed seipsos potius honorasse videri poterant, si sese appellarent fratres ejus, cujus erant apostoli et servi, praesertim si id facerent in literis publicis ad ecclesias scriptis. In epistola Epiphanii ad Johannem Hierosolymitanum, quam Hieronymus ex Graeca Latinam fecit c. 4. Jacobus hujus epistolae scriptor, modo *apostolus*, modo *frater Domini* disertis verbis appellatur. *3. Videtur haec epistola oppugnare justificationem per fidem.* Resp. in articulo de justificat. §. 190. genuinum c. 2. sensum late exposuimus. Augustinus lib. de fide et operibus c. 14: *Quoniam haec opinio fuerat exorta,* (quod bona opera non sint necessaria) *aliae apostolicae epistolae Petri, Johannis, Jacobi, Judae, contra eam maxime dirigunt intentionem, ut vehementer astruant, fidem sine operibus nihil prodesse, sicut et ipse Paulus non quamlibet fidem, qua in Deum creditur, sed eam salubrem planeque evangelicam definivit, cujus opera ex dilectione procedunt. Et fides, inquit, quae per dilectionem operatur. 4. Salutatio non est similis apostolicae salutationi.* Resp. imo vero similis exstat salutatio Act. 15, v. 23. *apostoli et seniores fratres his qui sunt Antiochiae, Syriae, et Ciliciae fratribus ex gentibus salutem.* Apostoli non semper eadem aut simili formula salutandi in suis epistolis utebantur, sed ea in re morem vulgo receptum sequebantur. Nec judicandus est gratiam et pacem praetermisisse, qui salutem nominavit, quia sine gratia et pace

vera salus locum habere nequit. 5. *Nec Christum nec fidem praedicat, quia nihil tradit de ratione consequendi salutem per fidem in Christum.* Resp. imo vero et Christi et fidei aliquoties mentionem facit. Christi quidem, quando se ejus vocat *servum* c. 1, v. 1. quando vocat eum *Dominum gloriae* c. 2, v. 1. quando adventum ejus ad judicium commemorat. c. 5, v. 7. et seqq. quando in ipsius nomine orari mandat. v. 14. Fidei vero, quando *probationem fidei patientiam operari* asserit. c. 1, v. 3. quando *in fide orandum esse* docet v. 6. quando *verbo veritatis* fide scilic. apprehenso *nos a Deo genitos* docet v. 18. quando *insitum verbum suscipere* jubet, vera scilic. fide v. 21. quando prohibet, ne in *personarum acceptione fidem habeamus* c. 2, v. 1. hoc est, requirit ut talem habeamus fidem, quae conjunctam habeat veram caritatem, omnibus absque discrimine personarum benefacientem, quando *divites in fide a Deo electos* esse asserit v. 5. quando veram fidem *per opera et ex operibus* demonstrandam esse docet v. 14. et seqq. quando per *orationem fidei infirmos salvari* docet c. 5, v. 15. At haec omnia loquuntur de vera et salvifica fide, quae promissionem gratiae de Christo in evangelio propositam ad justitiam et salutem amplectitur. Adde quod scopus principalis hujus epistolae in eo consistat, ut falsam eorum opinionem
26. refellat, qui doctrina de gratuita justificatione per fidem abutebantur ad licentiam carnis. Ad hunc ergo scopum doctrinam suam praecipue accommodavit. 6. *vocat legem V. T. legem libertatis* c. 1, v. 25. c. 2, v. 12. *quam Paulus vocat legem servitutis* Gal. 4, v. 31. Resp. lex divina moralis *in se ac per se* est lex libertatis, sed per *accidens* respectu nostri est lex servitutis. Sic legem in se ac per se Stephanus vocat λόγια ζῶντα Act. 7, v. 38. quae per accidens a Paulo vocatur *ministerium mortis* 2. Corinth. 3, v. 7. Bellarminus respondet: *Jacobum loqui de nova lege, quae gratiam simul praebet et vires praestandi ea, quae in decalogo requiruntur*, qua de re quid statuendum sit, suo exponitur loco. 7. *Ecclesiam vocat synagogam* c. 2, v. 2. *quod ab apostolorum consuetudine alienum.* Resp. Hebr. 10, v. 25 exstat appellatio ἐπισυναγωγῆς, deducta ex Matth. 23, v. 37: *Quoties volui ἐπισυναγωγεῖν filios tuos?* Quidam huc referunt locum 2. Thess. 2, v. 1, ubi vox ἐπισυναγωγῆς de universali piorum congregatione in die judicii accipitur. Iren. lib. 3. adv. haeres. c. 6, p. 175: *Hi qui adoptionem acceperant, sunt ecclesia, haec enim est synagoga Dei, quam Deus h. e. Filius ipse per semet ipsum collegit.* Adde quod conjugata συναγωγῆς congregationis populo Christiano tribuantur. Matth. 13, v. 2. c. 18, v. 20. Joh. 11, v. 52. c. 20, v. 1. Act. 4, v. 31. c. 11, v. 26. c. 14, v. 27. c. 15, v. 6. c. 50, v. 7. 8. *Auctor epistolae testimonia profert ex epistolis Petri et Pauli, non ergo fuit unus ex apostolis, sed ex apostolorum discipulis.* Resp. Similes quaedam sententiae in hac epistola inveniuntur illis, quae in Pauli et Petri epistolis occurrunt, illud vero tantum abest, ut canonicam illius auctoritatem elevet, ut eandem potius probet. Esai. 2, v. 3. Mich. 4, v. 1 similes omnino sententiae occurrunt, nec tamen quisquam de canonica horum prophetarum auctoritate dubitat. 9. *Eusebius lib. 2. Hist. c. 23. dicit hanc epistolam νοθεύεσθαι.* Resp. non ratione canonicae auctoritatis, sed duntaxat auctoris, quia teste Hieronymo in catal. in Jacobo, *paulatim tempore procedente obtinuit auctoritatem.* Et ex ipso Eusebio colligitur, dubitationem illam vel paucorum hominum vel paucarum ecclesiarum fuisse.

282. Statuimus igitur et canonicam et apostolicam esse hanc epistolam, scriptam Hierosolymis, ut verisimile est, quia Jacobus erat ecclesiae Hierosolymitanae episcopus, non multo ante beatum obitum, ut haberent fideles Judaei sui apostoli et episcopi doctrinam scripto consignatam, qua etiam post mortem ipsius instruerentur. Capitibus constat 5, in quibus fideles in doctrina Christi jam dudum institutos. 1. dehortatur a variis vitiis professionem ipsorum dedecentibus. 2. exhortatur autem contra ad virtutes professione ipsorum dignas.

283. 3. *Posterior Petri.* De ea itidem in primitiva ecclesia ab aliquibus fuit dubitatum, unde inter secundi ordinis canonicos et hanc referimus. Eusebius lib. 3. Histor. c. 3: *Petri epistola una, quae prior dicitur, citra controversiam recepta est, hac et veteres olim presbyteri sine ulla haesitatione in scripturis suis usi sunt. Eam vero, quae posterior dicitur, non esse legitimam ἐνδιάθηκον accepimus. Et tamen, quia multis videtur esse utilis, cum aliis est usurpata Scripturis.* Et postea. *De his, quae Petro tribuuntur, ex quibus unam duntaxat germanam illius epistolam apud priscos presbyteros in confesso habitam cognovi, hactenus dictum esto.* lib. ejusd. c. 22. post enumeratos primi ordinis canonicos subjungit: *Quibus vero contradicitur, tametsi multis sint cognita, sunt haec: epistola, quae Jacobo tribuitur, et epistola Judae et posterior Petri et altera cum tertia Johannis.* lib. 6, c. 24. ex Origene in explic. Ps. 1: *Petrus unam epistolam, de qua certo constat, post se reliquit. Esto autem reliquerit et alteram, de illa namque controvertitur.* Didymus Hieronymi praeceptor commentariolum suum in hanc epistolam sic concludit: *Non est igitur ignorandum, praesentem epistolam esse falsatam, quae licet publicetur, id est, publice per ecclesias legatur, non tamen in canone est.* Hieronymus in catal. viror. illustr. in Petro: *Secunda Petri epistola a plerisque ejus esse negatur.* In Syriaca paraphrasi praetermittitur. Ex recentioribus Cajetanus in comm. hujus epist. de ea dubitat. Erasmus in 2. Pet. 3: *De hac secunda Petri epistola, cujus esset, controversia erat. Stili discrimen tum in verbis, tum in sensibus clarius est, quam ut possit dissimulari. Proinde cum hic testetur, se fuisse spectatorem visionis in monte, deinde mentionem facit superioris epistolae, postremo Paulum appellat fratrem; mihi non displicet, quod affert*

3. Posterior Petri.
II. 227.

Hieronymus de interprete. Hieronymi autem verba in epist. 150. ad Hedibiam q. 11. ita sonant: *B. Paulus habebat Titum interpretem, sicut et B. Petrus Marcum, cujus evangelium Petro narrante et illo scribente compositum est. Denique et duae epistolae, quae feruntur Petri, stilo et charactere inter se discrepant, structuraque verborum, ex quo intelligimus pro necessitate rerum eum diversis interpretibus usum.* Pistorius contra D. Mentz. p. 161. fatetur, *de hac epistola aliquamdiu fuisse dubitatum.*

284. Sed praesto sunt argumenta, quae persuadeant, esse apostolicam epistolam, a Petro scriptam. 1. quia auctor ejus disertis verbis se appellat *Simonem Petrum servum et apostolum Jesu Christi.* 2. Inscripta est iisdem, quibus prior, Judaeis scilicet per imperium Romanum dispersis et ad Christum conversis, quorum apostolus erat Petrus. 3. Spiritus in ea est apostolicus. 4. Stilus et compositio priori epistolae conformis. Auctores hist. Magdeb. Cent. 1. lib. 2. c. 4. col. 54: *Praeter hoc unum, quod testimonio antiquitatis carere dicitur, aliud nihil ei deesse videtur, quominus pro genuina Petri habeatur, nam stilus et compositio a priori non admodum discrepat.* 5. Auctor hujus epistolae dicit, *a Christo depositionem tabernaculi sibi declaratam*
II. 228. c. 1, v. 14, quibus verbis procul dubio respicit ad praedictionem Christi Joh. 21, v. 27. 6. testatur, se fuisse *spectatorem transfigurationis* in monte c. 1, v. 16. jam vero Petrus una cum Jacobo et Johanne illi interfuit. 7. mentionem facit prioris epistolae c. 3, v. 1. 8. Paulum vocat *carum suum fratrem.* c. 3, v. 15. 9. Nomine Petri in canone ponitur a concilio Laodiceno can. 59. Carthaginensi 3. Athanasio in Synopsi. Damasceno lib. 4, cap. 18. Epiphanio haeresi 76. Hieronymo ad Paulin. Augustino lib. 2. de doctr. Christ. c. 8. Gregorio homil. 18. in evangel. etc. Beda in comment. miratur, *qua ratione dubitari potuerit de auctore hujus epistolae, cum nomen suum exprimat, seque in monte cum Domino fuisse disertis verbis testetur.* Origenes et Hieronymus multis in locis ex hac epistola tanquam ex Scriptura sacra testimonia proferunt. Lutherus in praefat. epist. ad Hebr. inter canonicos libros eam refert. Quod in contrarium a quibusdam *stili a priore epistola diversitas* urgetur, ad illud per infitiationem respondemus. Quod si vel maxime hîc esset quaedam stili diversitas, eadem etiam in Paulinis epistolis occurrit. Hieronymus ad Hedibiam q. 11. ex interpretis diversitate eam originem duxisse statuit. Quod in primitiva ecclesia de ea aliquando dubitatum fuit, illud ad secundi ordinis canonicos eam referendam esse arguit. Scripta est ad eosdem, ad quos prior, videlicet ad conversos Judaeos c. 3, v. 1. quod colligitur etiam ex c. 1, v. 19. Capitibus constat tribus, in quibus apostolico exordio subjungitur 1. exhortatio ad studium proficiendi et perseverandi in fide. 2. commonefactio de cavendis tum seductoribus tum empaectis atque irrisoribus ultimum Christi adventum negantibus, ac tota epistola concluditur δοξολογίᾳ apostolo digna.

285. 4. *Secunda et 5. Tertia Johannis.* De illis 4. I
non minus fuit olim dubitatum, ut de epistola ad Te
Hebraeos, Jacobi et posteriore Petri. Eusebius lib. 3, ha
c. 21. *Prior Johannis epistola absque ulla haesi-* II.
tatione cum a veteribus tum a recentioribus recipitur, reliquis vero duabus contradicitur. lib. ejusdem c. 22. *Quibus contradicitur, tametsi multis sunt cognita, sunt haec. Epistola quae Jacobo tribuitur etc. et altera cum tertia Johannis, sive illae evangelistae sint sive alterius cujuspiam, ejusdem cum illo nominis.* lib. 6, c. 24. ex Origene *Johannes reliquit post se et epistolam admodum paucis verbis comprehensam. Esto adjiciantur et altera et tertia, etenim non omnino illas germanas esse dicunt, attamen utraeque non centum versus habent.* Hieron. in catal. viror. illustr. in Johanne: *Johannis reliquae duae sunt epistolae, quae Johannis presbyteri asseruntur, cujus et hodie sepulcrum est apud Ephesum, et nonnulli putant duas memorias Johannis evangelistae esse* (Eusebius lib. 3. hist. c. 36. ex sententia Papiae itidem duos Johannes constituit, apostolum scilicet et seniorem) Erasmus in comment. *Constat inter auctores, primam Johannis epistolam ejus esse Johannis, quem Jesus dilexit plurimum, ceterum duas posteriores Johannes presbyter scripsit, non Johannes apostolus.* Cajetanus in comment. negat esse canonicas.

286. Sed et has epistolas esse canonicas et apostolicas, probari potest. 1. Auctor earum se vocat πρεσβύτερον, quo nomine saepius significatur officium ecclesiasticum, sed hîc videtur aetas magis notari. Jam vero constat, Johannem prae reliquis apostolis ad grandiorem aetatem pervenisse. 2. Salutatio est plane apostolica: *Sit vobiscum gratia, misericordia, pax a Deo Patre et Domino nostro Jesu Christo Filio Patris cum veritate et concordia.* 3. In sententiis et verbis cum prima epistola conveniunt, ut ostendit collatio. Beda in comm. 2. Joh. *Quidam putant, hanc et sequentem epistolam non esse Johannis apostoli, sed cujusdam presbyteri Johannis, cujus sepulcrum usque hodie monstratur in Epheso, sed nunc generalis ecclesiae consensus habet, quod has epistolas Johannes apostolus scripserit, quia revera multam verborum et fidei similitudinem cum prima ejus epistola ostendit et simili zelo dehortatur haereticos.* Confer 1. Joh. 2, v. 7 cum 2. epist. v. 5. Item 1. epist. 2, v. 23 cum 2. epist. v. 9. Item 1. epist. 3, v. 6 cum 3. epist. v. 11. Item 1. epist. 4, v. 1. 2. 3 cum 2. epist. v. 7. Item 1. epist. 5, v. 3 cum 2. epist. v. 6. Item loca illa, in quibus utrobique inculcat caritatem, quae sit in veritate. 4. Veteres sub Johannis nomine eas allegant et canonicis libris accensent. Conc. Carthagin. 3. can. 47. concil. Laodic. can. ult. Augustinus lib. 2. de doctr. Christ. c. 8. in synodo Carthaginiensi, quae sub Cypriano fuit habita, ita legitur sententia 81. inter episcoporum suffragia. *Johannes apostolus in epistola sua posuit, dicens:*

230. *Si quis venit ad vos.* Quod Papias ad Eusebium et Hieronymus non Johanni apostolo, sed Johanni presbytero eas tribuunt, id probat ad secundi ordinis canonicos libros has epistolas pertinere. Canonicae enim earum auctoritati non praejudicat, quod pauci quidam de auctore dubitarint, reliquis omnibus Johanni apostolo eas tribuentibus. Quid quod Hieronymus ex aliorum potius quam ex sua sententia loquitur: *Asseruntur*, inquit, *esse Johannis presbyteri.* Ipse vero allegaturus eas epist. 85. ad Evagrium, sic praefatur: *Clangat tuba evangelica, filius tonitrui, quem Jesus amavit plurimum, qui e pectore Salvatoris doctrinarum fluenta potavit.* Idem epist. 103. ad Paulinum. *Jacobus, Petrus, Johannes, Judas apostoli septem epistolas ediderunt etc.* ex quo apparet, Hieronymum sine haesitatione eas Johanni assignasse. *Secunda epistola* principaliter scripta videtur adversus impietatem Basilidis et sectatorum ejus docentium, *Christum non verum hominem, sed phantasma tantum fuisse, ideoque nihil eorum vel fecisse vel passum esse, quae visus est facere vel pati* Epiphan. haeres. 24. Gratulatur igitur Joh. *mulieri electae*, id est, nobili ac praestanti ad Christum conversae, et ejus filiis, quod veram de Christo Jesu fidem teneant, ac hortatur, ut in ea perseverent, ac per caritatem et bona opera eam exornent contra vero ab haeresibus et haeresium architectis summo studio caveant. *Tertia epistola* commendat Cajum, quod rectam de Christo fidem teneat, eamque operibus caritatis exornet, eumque hortatur, ut in fidei sinceritate et vitae sanctitate constanter perseveret, nec Diotrephis, sed Demetrii exemplum hac in re sequatur.

Epi- la Iae. 287. 6. *Epistola Judae.* Nec haec fuit extra dubitationis aleam apud omnes olim posita. Eusebius lib. 2. hist. eccles. c. 23. *Non multi ex veteribus mentionem faciunt epistolae Jacobi, sicut nec ejus quae Judae inscribitur, cum et ipsa una sit ex septem, quae catholicae appellantur. Attamen scimus et istas cum reliquis publice in plurimis ecclesiis legi* lib. 3, c. 22. inter τὰς ἀντιλεγομένας numerat Judae epistolam. Hieronymus in catal. vir. illustr. *Judas Jacobi frater parvam quidem, quae de catholicis est, reliquit epistolam, et quia de libro Enochi, qui apocryphus est, in ea assumit testimonium, a plerisque rejicitur, tamen auctoritatem jam vetustate et usu meruit.* Cajetanus in comm. hujus epist. *Minoris est auctoritatis haec epistola iis, quae sunt certae auctoritatis.* Erasmus in comm. p. 541: *Locus, quem hic citat Judas, sumtus est ex apocryphis Hebraeorum, et ut D. Hieronymus indicat in commentariis in epist. ad Titum ex libro, qui illis inscribitur Enoch, unde et ipsa epistola non caruit suspicione.* Histor. eccles. Magdeb. Cent. 1. lib. 2, c. 4. aliquot rationes assignat, quae Judae epistolam non esse genuinam arguant.

231. 288. Sed enim hanc epistolam esse apostolicam probat. 1. ἐπιγραφή. Auctor diserte se appellat *Judam Jesu Christi servum ac fratrem Jacobi.* 2. Materia. Convenit haec epistola et sententiis et verbis cum posteriore Petri, cujus quasi brevem summam et ἀνακεφαλαίωσιν continet. 3. Testimonia veterum. Canonicis N. T. libris a concilio Laodiceno, et Carthaginiensi, ab Athanasio, Augustino et reliquis quotquot librorum sacrorum catalogum recensuerunt. Sub nomine Judae citatur a Dionysio de div. nom. c. 4. Tertulliano de habit. muliebr. c. 5. Origene homil. 7. in Josuam et lib. 5. in c. 5. Roman. Cypriano ad Novatian. Epiphanio haeres. 76. Hieronymo in c. 29. Jerem. in c. 32. Ezech. in c. 1. Titum etc. **Cyrillus Hierosol. catech. 4. Ambrosius in c. 8. Luc. Aug. de fide et operibus c. 65. Cyrill. Alexandr. de fide ad Regin. Isid. Pelus. lib. 4. epist. 58. Cassianus coll. 4, c. 18. Clem. Alex. l. 7. Strom.** 4. Ipse Euseb. lib. 6. hist. eccles. c. 11. refert, Clementem Alexandrinum in libris hypotyposeon ut in alias Scripturas ita et in epistolam Judae breves scripsisse explicationes, quae eo tempore adhuc exstiterint.

289. Argumenta, quae in contrarium afferuntur, potiora haec sunt. 1. *In Scripturis sacris nulla apparent vestigia historiarum, quae in hac epistola allegantur. Ubi enim exstat historia altercationis inter Michaëlem archangelum et diabolum de* II. 232.
corpore Moysis? Resp. Quemadmodum Paulus nomina magorum Jannis et Jambris ex traditione citat. 2. Tim 3, v. 8. ita quoque Judas altercationem illam Michaëlis archangeli et diaboli. Adde quod vestigia illius historiae in libro canonico exstant. Deut. 34, v. 9 commemoratur, *quod corpus Moysis a Domino in valle montis Nebuntis sit sepultum, quodque Israëlitae sepulcrum illud ignoraverint.* Videtur igitur diabolus illud Israëlitis patefacere voluisse, ut idololatricum cultum circa illud instituerent, sicut serpente aeneo ad idololatriam postea sunt abusi. Sed Michaël archangelus diabolum prohibuit. Fuit olim scriptum titulo פְּטִירַת מֹשֶׁה *dimissio Moysis ex hac vita.* Graece ἀνάληψις Μωυσέως, in eo continentur, quae de corpore Moysis hoc loco citantur. Quidam altercationem illam sic accipiunt, quod angelus praebuerit ministerium in sepeliendo Moyse, id vero noluisse ferre diabolum, qui accusationem obverterit, quasi Moyses propter caedem Aegyptii ipsius esset, ac propterea non permiserit, ut Moyses honorificam consequeretur sepulturam. Sed prior explicatio est simplicior. 2. *Auctor epistolae assumit testimonium ex libro Enoch, qui apocryphus est.* Resp. Tertullianus lib. de habit. muliebr. et Beda in comment. h. epistol. contendunt, librum Enoch verum et canonicum tempore Judae in manibus hominum adhuc exstitisse. Hieron. in c. 1. Titum. Augustinus lib. 15. de civ. Dei c. 23. et lib. 18, c. 38. respondent: *etiam in apocryphis aliquid veri esse, et Judam ex libro apocrypho hoc protulisse*, nec tamen propterea totum librum approbasse, cum apostolus etiam ex ethnicis poëtis testimonia proferat, nec tamen illis auctoritatem canonicam tribuere voluerit. Quidam respondent, Judam non tam ad *verbale* quoddam vaticinium, quam ad *reale*, h. e. ad ordinem inter

patriarchas respicere. Sicut mors corporalis in sex priores patres ecclesiae, scilicet in Adam, Seth, Enos, Kenan, Mechaleel et Jared propter peccatum efficacissime dominata est, in septimum vero Enoch suam vim atque potentiam exercere non potuit: ita quoque per sex millia annorum, quibus mundus hic stabit, in omnes homines dominabitur, sed in septimo millenario, qui initium aeternae ac coelestis vitae futurus est, amisso aculeo suo prorsus abolebitur.
II. 233. Confer Chunmannum Flinspachium de conject. extr. tempor. Sed quia notanter dicit Judas: προεφήτευσε καὶ τούτοις Ἑνὼχ λέγων, ἰδοὺ ἦλθε κύριος, inde alii probabilius censent, de verbali vaticinio Judam loqui, quod quamvis non fuerit ab Enocho in literas redactum, tamen vel ex Spiritus sancti revelatione Judae notum esse potuerit. 3. *Auctor se non nominat apostolum.* Resp. nec Jacobus nec Johannes in ἐπιγραφῇ sese apostolos vocant. Paulus in epistol. ad Philip. *servum Christi* sese vocat, quod facit etiam Judas hoc loco, et addit, *frater Jacobi*, ex quo apostolica ejus auctoritas manifeste colligitur. In utraque ad Thessalonicenses epistola Paulus apostoli nomen mittit, neque tamen quisquam de auctoritate illarum epistolarum propterea dubitat. 4. *Auctor significat se post apostolos vixisse v. 17: Memores estote verborum, quae praedicta fuerunt ab apostolis D. N. J. C.* Resp. hoc probat epistolam Judae scriptam esse post Paulinas et Petrinas, in quibus illae praedictiones extant 1. Tim. 4, v. 1. 2. Tim. 3, v. 1. 2. Petr. 2, v. 1. nequaquam vero seipsum ex numero apostolorum verbis illis excludit. Fuit Judas quibusdam apostolis posterior, Petro sc., Paulo, Jacobo, non tamen omnibus, quia Johannes adhuc supererat. 5. *Judas docuit in Persia, ergo non Graece sed Persice scripsisset, si hujus epistolae auctor esset.* Resp. Epistola Judae est catholica, i. e. non ad certam aliquam ecclesiam, sed ad omnes fideles scripta, ideo etiam vulgatissma tunc temporis lingua, Graeca sc. in scribendo auctor uti voluit. Paulus ad Romanos scribens non Romana, sed Graeca lingua usus est. Nimirum Spiritus s. Graecam linguam in N. T. voluit esse authenticam, ut Hebraeam in V. T.

290. Recipimus ergo et Judae epistolam inter canonicos libros, sed ordinis secundi. Auctor ejus Judas fuit τριώνυμος, cum etiam *Thaddaeus et Lebbaeus* fuerit appellatus Matth. 10, v. 3. Marc. 3, v. 20. Ad eosdem videtur haec epist. scripta, ad quos posterior Petri, videl. ad eos praecipue, qui ex circumcisione crediderant, quod ipsum innuit v. 17: *Memores estote verborum, quae praedicta sunt ab apostolis Dn. N. J. C. qui dicebant vobis, quoniam in novissimo tempore venient illusores,* quae verba exstant 2. Petr. 2, v. 1. Id ipsum indicat v. 5. *Commonere autem vos volo scientes semel omnia.* Hoc enim aptissime Judaeis convenit, a prima inde aetate sacr. historiae cognitione imbutis. Ejusdem etiam argumenti est cum posteriore Petrina, cum qua iisdem sententiis et verbis utitur. Quidam existimant, has epistolas Petri et Judae directas potissimum adversus Gnosticos. Sed illorum haeresis apostolorum temporibus fuit posterior, ut ex Irenaeo et Epiphanio constat. Rectius igitur II.
statuitur, quod scriptae sint contra asseclas Simonis Magi et Nicolaitas, quorum turpissima haeresis post excessum apostolorum longe lateque serpere incipiebat, unde Epiphanius in haeres. Gnosticorum, qui a Simone Mago originem ducebant, post commemoratas nefarias illius sectae libidines subjungit. *Quare de his commotus Spiritus sanctus in apostolo Juda ait: Quaecunque naturaliter tanquam muta animantia norunt, in his corrumpuntur.* Exhortatur igitur in hac epistola Judas conversos ex Judaeis ad constantiam in fide, ac praemonet a seductoribus, qui doctrinam de persona Christi depravabant, gratiam Dei et spiritualem libertatem evangelii traducebant in licentiam carnis, magistratui subjectionem denegabant et dissensiones in ecclesia excitabant. Illos graviter Judas terret et judicium Dei ipsis minatur exemplo Israëlitarum in deserto, malorum angelorum et Sodomitarum; ac tandem docet, quomodo per fidem et preces ipsorum fraudes sint cavendae.

291. Ceterum septem epistolae in classe apostolicarum postremum locum obtinentes videlicet Jacobi una, Petri duae, Johannis tres et Judae una, vulgo appellantur *canonicae*, non quod vel solae vel praecipue sint canonicae, sed quia canones sive regulas ac praecepta vitae Christianae contineant. Veteri autem inscriptione in Latinis codicibus, tum maxime in Graecis appellantur *catholicae*, quo nomine etiam citantur ab Origene apud Eusebium lib. 6. Hist. c. 19. Dionysio Alexandrino apud eundem lib. 7. c. 20. atque ipsomet Eusebio lib. 2. c. 22. Cyrillo Hierosolymitano Catech. 17. Hieronymo in catal. script. etc. quia scilicet non ad unam aliquam civitatem ac particularem ecclesiam scriptae sunt, ut Pauli ad Romanos, ad Corinthios etc. nec ad unum hominem, ut ejusdem ad Timotheum, Titum, Philemonem, sed generatim ad fideles in varias regiones dispersos. Secundae et tertiae Johannis haec appellationis ratio proprie non congruit, usus tamen obtinuit, ut et illae sic vocarentur, eo quod primae Johannis catholicae conjungantur. Hieronymus in epistola ad Paulinum catholicas illas epistolas hoc ornat encomio: *Jacobus, Petrus, Johannes, Judas septem epistolas ediderunt tam mysticas, quam succinctas, et breves pariter ac longas, breves in verbis, longas in sententiis, ut rarus sit, qui non in earum coecutiat lectione.* Augustinus in libr. de fid. et operibus c. 10. statuit: *Petrum, Johannem, Jacobum et Judam in epistolis suis ad id collimasse, ut oppugnarent opinionem, quod fides* h. e. vana fidei persuasio et nuda professio *sine operibus ad salutem sufficeret.*

292. 7. *Apocalypsis.* De hoc libro itidem variarunt antiquitatis testimonia. Euseb. libr. 3. Hist. eccles. c. 21. *De Apocalypsi etiamnum apud multos dispar est opinio, probantibus illam aliis, aliis*

vero reprobantibus. c. 22. *Conveniens fuerit, ut hoc loco constituti Scripturas novi instrumenti summatim colligamus. Priore loco ponenda est sancta illa quadrijuga evangelistarum Scriptura, quam apostolorum Acta sequuntur. Post haec subjungendae*
235. *sunt epist. Pauli, illis subjiciatur, quae prior Johannis esse fertur, similiter et quae Petri est, authentica. Post has ordinetur, si visum fuerit, Apocalypsis Johannis, de qua quid sentiatur, suo loco exponemus. Et haec quidem scripta pro indubitatis habentur. Quibus vero contradicitur, haec sunt, epistola quae Jacobo tribuitur et epistola Judae et posterior Petri et altera cum tertia Johannis etc. Inter adulterina censeantur et Acta Pauli et liber dictus Pastor et Apocalypsis Petri. Praeterea et circumfertur epistola Barnabae et apostolorum doctrinae dictae, ad haec et Apocalypsis Johannis, si videtur, quam nonnulli reprobant, alii vero certis et indubitatis Scripturis adjudicant.* lib. ejusd. c. 36. ex sententia Papiae duos Johannes statuit: *unum apostolum, alterum presbyterum sive seniorem* extra apostolorum catalogum, et addit: *Verosimile est, alterum, nisi quis primum malit, Apocalypsin illam vidisse, quae sub nomine Johannis circumfertur.* lib. 7. c. 24. ex Dionysio. *Nonnulli eorum, qui nos praecesserunt, librum hunc Apocalypseos prorsus reprobarunt ac rejecerunt, discussisque singulis illius capitibus obscurum et nullis rationibus fultum esse decernentes, denique et inscriptionem mentiri. Johannis enim eam non esse, imo ne revelationem quidem esse dixerunt, quae admodum crasso ignorantiae velo sit adoperta. Quin non modo ex apostolis neminem, sed nec ex sanctis aut iis, qui ad ecclesiam pertinent, aliquem scripti hujus esse auctorem, sed Cerinthum haeresis illius, quam Cerinthianam vocant, conditorem nomine Johannis tanquam fide digno figmentum inscribere voluisse. Esse enim hoc doctrinae illius dogma, regnum Christi fore terrenum et quae ipse tanquam corporis sui studiosus et vehementer carnalis concupiverit, in illis se futurum somniasse, ventris, scilicet et eorum quae ventri subserviunt, saturationibus, cibis nempe ac potibus et nuptiis etc.* (Haec sententia est manifeste falsa, quia blasphemia Cerinthi contra divinitatem Christi pluribus in locis hujus libri refellitur. Dogma ipsius voluptarium de terreno Christi regno nihil in illo praesidii invenit, si locus ad fidei analogiam et Scripturae consensum explicetur, unde subjicit Dionysius) *Ego vero librum hunc reprobare quidem non ausim, quod hunc multi ex fratribus studiose legant, sed majore de illo existimatione concepta, quam ut a me intelligi possit, arcanam quandam et admirabilem in singulis illius capitibus futurarum rerum exspectationem contineri suspicor.* Et postea: *Vocari hunc Johannem, et esse Scripturam hanc Johannis non abnego, consentio enim eam esse sancti cujusdam et divino Spiritu imbuti, verum esse hunc apostolum filium Zebedaei, fratrem Jacobi, cujus evan-*
236. *gelium est secundum Johannem inscriptum et epistola catholica, haud facile concesserim.* Hujus judicii, quod de Apocalypsi tulit Dionysius, meminit etiam idem Eusebius lib. 3, c. 25. Hieronymus in epist. ad Dardanum tom. 4. f. 29: *Graeci de Apocalypsi contra communem Latinorum consensum dubitarunt, ut id temporis plerique Latinorum de epistola ad Hebraeos contra communem Graecorum sententiam.* Amphilochius in jambis ad Seleucum de libris Scripturae sacrae. *Apocalypsin longe plurimi adulterinam dicunt.* Junilius Episcopus in quaestionibus c. 4: *De Johannis Apocalypsi apud orientales admodum dubitatur.* Idem est recentiorum quorundam de hoc libro judicium. Erasmus in annotat. Act. 1. p. 199: *Apocalypsin sero recepit Italia. Graecia ne nunc quidem satis approbat.* in annot. Apoc. 22. p. 547. *Testatur D. Hieronymus, Apocalypsin ne sua quidem aetate fuisse receptam a Graecis; ad haec quosdam eruditissimos viros totum hoc argumentum ceu fictum multis conviciis insectatos fuisse, quasi nihil haberet apostolicae gravitatis, sed vulgatam tantum rerum historiam figurarum involucris adumbratam. Deinde nec in sententiis esse, quod apostolica majestate dignum videatur. Ut de his interim nihil dicam, me nonnihil moverunt cum aliae conjecturae, tum illae, quod revelationes scribens tam solicite inculcat suum nomen, etc. Haec, inquam, me nonnihil moverent, quominus crederem esse Johannis evangelistae, nisi me consensus orbis alio vocaret, praecipue vero auctoritas ecclesiae, si tamen hoc opus animo comprobat ecclesia, ut Johannis evangelistae velit haberi et pari esse pondere cum ceteris canonicis libris. Jam Dionysius Tyri episcopus ac martyr in compendio vitarum prodidit, Johannem evangelium suum scripsisse in insula Patmo, ceterum de Apocalypsi nullam omnino mentionem facit. Ne Anastasius quidem Graecus in suo catalogo audet affirmare, opus hoc illius esse, tantum ait receptum a quibusdam tanquam illius opus. Equidem video veteres theologos magis ornandae rei gratia hinc adducere testimonia, quam ut rem seriam evincant.* Luth. in praefat. Apocal. rem in medio relinquit, an sit Johannis apost. liber, nec tamen prohibet, quin statuatur esse Joh. interim agnoscit *esse prophetiam divinitus inspiratam.* Camerarius in praefat. Apoc. *Oratio dissimilis est ejus, qua conscripta exstat evangelii expositio et epistolae compositio.*

293. Sed demonstrari potest argumentis non contemnendis, librum Apocalypseos esse canonicum et a Johanne apostolo scriptum 1. ex ἐπιγραφῇ. Inscriptio est satis luculenta. *Apocalypsis Johannis Theologi.* Quod autem theologus ille sit Johannes
apostolus κατ' ἐξοχὴν sic dictus, apparet ex confor- II. 237.
mitate exordii in hoc libro et in evangelica historia, uti etiam in prima epistola usurpati. Auctor hujus libri c. 1, v. 1. et 2. scribit: *Jesum Christum hanc ἀποκάλυψιν dedisse Johanni servo suo, qui testificatus sit sermonem Dei et testimonium Jesu Christi, et quaecunque vidit.* Eodem fere modo de se lo-

quitur Johannes in historia evangelica c. 21, v. 24: *Hic est discipulus ille, qui sermonem perhibet de his et scripsit haec, et scimus, quod verum est testimonium ejus.* Pari ratione etiam primam epistolam exorditur: *Quod erat ab initio, quod vidimus, quod audivimus, quod oculis nostris perspeximus, id annuntiamus vobis.* 1 Joh. 1, v. 1. 2. et 3. 2. ex stilo. Peculiare est Johanni prae reliquis librorum N. T. scriptoribus Filium Dei vocare *Λόγον* Joh. 1, v. 1. 1. Joh. 1, v. 1. jam vero eandem appellationem tribuit Filio Dei in hoc libro. Apoc. 19, v. 13. 3. ex circumstantia loci et temporis. Irenaeus lib. 5, c. 5. et ex eo Eusebius lib. 3. Histor. eccles. c. 16. testantur, *Johannem tum cum a Domitiano in Patmum relegatus esset, vidisse Apocalypsin et vidisse eam fere sub finem imperii Domitiani*, cui consentit etiam Hieronymus de vir. illustrib. anno Christi 97. juxta Funccii computationem. Jam vero hic ipse liber testatur, quod Johannes hanc visionem a se descriptam in Patmo sub finem imperii Domitiani viderit. Apoc. 1, v. 9: *Ego Johannes, qui et frater vester sum et socius in afflictione et regno et tolerantia J. C., eram in insula, quae vocatur Patmos, propter sermonem Dei et testimonium Jesu Christi.* 4. ex collatione. Si instituatur collatio harum visionum cum propheticis versionibus, apparebit, Apocalypsin non procul a natura propheticarum visionum, praesertim Ezechielis recedere, imo etiam easdem illustrare, quales sunt de quatuor animalibus, de Gog et Magog, de dimensione templi etc. 5. ex eventu. Eventus vaticiniorum interpres optimus, quo pleraeque visiones jam tum comprobatae sunt, canonicae et apostolicae hujus libri auctoritati luculentum praebet testimonium. Jerem. 28, v. 9: *Cum venerit Verbum ejus, scietur propheta, quem mittit Deus in veritate.* Iren. lib. 4. adv. haeres. c. 43. *Omnis prophetia priusquam habeat efficaciam, aenigmata et ambiguitas sunt hominibus, cum autem venerit tempus et evenit, quod prophetatum est, tunc prophetiae habent liquidam et certam expositionem.* 6. ex praedictione. Danieli prophetae facta est promissio de explicatione vaticinii, quamdiu duratura sit regni antichristiani idololatria ac tyrannis. Dan. 12, v. 4. et 9. haec promissio impleta fuit in Apocalypticis hisce visionibus c. 11. 12. 13. 17. etc. 7. ex qualitate. Tanta est hujus scripti sublimitas ac majestas, ut nulli ex vetustissimis etiam patribus tribui possit ob futurorum praedictionem, quae divinae omniscientiae est propria Esai. 41, v. 22. nec nisi apostolo per Spiritus sancti inspirationem et per propheticas visiones revelata. Hieronymus in epistol. ad Paulin. *Apocalypsis tot habet sacramenta, quot verba. Parum dixi, pro merito voluminis laus omnis inferior est, in verbis singulis multiplices latent intelligentiae.* Joachimus Abbas hanc prophetiam omnibus aliorum prophetarum vaticiniis praefert. 8. ex utilitate. Ecclesiae utilitas cum quadam necessitate conjuncta hujus libri auctoritatem probat, alioqui enim deterior fuisset ecclesiae Novi Testamenti conditio quam Veteris, si nullo canonicorum scriptorum libro sub horrendis II. 23
antichristi tenebris constituta, divinitus fuisset instructa. 9. ex testimoniis veterum. In concilio Ancyrano c. 4. citatur nomine Johannis, *quod Johannes sacramentum Apocalyseos in spiritu, non in corpore viderit.* Concilium Carthaginiense 3. can. 47. numerat hunc librum inter canonica N. T. oracula. In concilio Toletano 4. can. 16: *Apocalypsin librum multorum conciliorum auctoritas et synodica sanctorum praesulum Romanorum decreta Johannis evangelistae esse praescribunt, et inter divinos libros recipiendum constituerunt. Et quia plurimi sunt, qui ejus auctoritatem non recipiunt, eumque in ecclesia Dei praedicare contemnunt, si quis eum deinceps non receperit, aut a pascha usque ad pentecosten missarum tempore in ecclesia non praedicaverit, excommunicationis sententiam habebit.* Dionys. eccles. hierarch. c. 3. vocat Apocalypsin *arcanam et mysticam visionem dilecti discipuli.* Justinus in Dial. cum Tryphone dicit, esse Johannis evangelistae: *ἐπειδὴ καὶ παρ' ἡμῖν ἀνήρ τις ᾧ ὄνομα Ἰωάννης εἷς τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ ἐν ἀποκαλύψει γενομένῃ αὐτῷ χίλια ἔτη ποιήσειν ἐν Ἱερουσαλὴμ τοὺς τῷ ἡμετέρῳ Χριστῷ πιστεύσαντας προεφήτευσεν.* (ad hunc Justini locum respicit Eusebius lib. 4. Histor. c. 18. scribens: *Justinus recordatur Apocalypsis Johannis, manifeste illam apostoli esse dicens*) Irenaeus bis allegat sub nomine Johannis apostoli, praecipue vero lib. 5. c. 25. p. 335 scribit: *Sibi fuisse notos quosdam, qui ab ipso Johanne explicationem mysteriorum in Apocalypsi propositorum audiverant.* Hieronymus de vir. illustr. refert: *Irenaeum commentarios in Apocalypsin scripsisse.* Theophilus Antiochenae ecclesiae episcopus in libro contra haeresin Hermogenis, Apocalypseos Johanneae testimoniis utitur, referente Eusebio lib. 4. Histor. eccles. c. 23. Melito Sardensis episcopus librum scripsit *de Apocalypsi Johannis,* referente eodem Eusebio lib. 4. c. 25. Dionysius Alexandrinus etsi negat esse Johannis, tamen agnoscit *esse auctoris alicujus divino Spiritu imbuti* apud Euseb. lib. 7. Hist. c. 24. Clemens Alexandrinus lib. 2. paedag. c. 12. Apocalypsin citat. Origenes homil. 7. in Josuam et in Psal. 1. eam Johanni apostolo tribuit, quod facit etiam Eusebius in Chron. ann. 96. Athanasius in Synopsi scribit: *Apocalypsin a priscis patribus approbatam.* Epiphanius haeres. 51. et 76. Chrysostomus homil. 3. in Ps. 91. Damascenus lib. 4, c. 18. Apocalypsin *et sacram et Johannis* esse agnoscunt, ubi observa, Irenaeum et alios veteres testes habuisse suae narrationis ecclesias Asiaticas, quarum auctoritate Irenaeus numerum bestiae c. 14. corrigit, ut non sit legendum $\chi\iota\varsigma$ sed $\chi\xi\varsigma$ non 616, sed 666. eo scilicet modo, quo nunc legimus. Eadem omnino est II. 24
Latinorum patrum sententia. Tertullian. lib. 4. adv. Marcion. p. 226: *Etsi Apocalypsin Johannis Marcion respuit, ordo tamen episcoporum ad Originem recensus in Johannem stabit auctorem.* Cypri-

anus de exhortat. martyr. c. 3. et seqq. *Apocalypsin ut reliquas Scripturas passim citat.* Idem faciunt Hilarius praefat. in Psalm. Ambrosius in Psal. 40. ubi Johanni evangelistae disertis verbis eam tribuit, August. lib. 2. de doctr. Christ. c. 8. et tract. 36. in Joh. Rufinus in expos. Symb. Isidorus lib. 6. etymol. c. 1. ubi Johannis apostoli eam esse agnoscunt. Hieronymus in epist. ad Dardan. dicit, *hanc esse omnium Latinorum patrum sententiam.* Graeci quidem non receperunt Apocalypsin, teste eodem d. l. sed ex testimoniis paulo superius adductis apparet, illos et paucos et obscuros fuisse. Merito igitur scribit Chytraeus in Apoc. *Vetustissimos doctores, qui temporibus apostolorum vicini fuerunt, communi consensu hunc librum Johanni apostolo adscripsisse*, quod testimoniis Justini, Irenaei, Tertulliani, Apollonii, Cypriani, Origenis, Epiphanii, Augustini, Hippolyti, Andreae Caesariensis, Aretae, etc. confirmari possit. Quid quod *in Marcionitis* a Tertull. lib. 4. adv. Marcionem, in *Theodosianis* ab Epiphanio haeres. 51. et 54. in *Alogianis* a Philastrio et August. tanquam haeresis fuit improbatum, quod canonicam hujus libri auctoritatem in dubium vocarunt.

294. Argumenta, quae in contrarium proferuntur, fere sic habent. 1. ex ἐπιγραφῇ. *Evangelista nunquam nomen suum adscripsit, neque praedicat seipsum per evangelium, neque per epistolam. Is vero qui Apocalypsin scripsit, mox in ipso libri initio nomen suum praefigit dicens: Apocalypsis J. C. quam dedit ipsi, ut servis ipsius ostendat velociter, et significavit misso per evangelium suum servo ipsius Johanni, qui testificatus est Verbum Dei et testimonium ipsius quaecunque vidit.* Apoc. 1, v. 1. et 2. *Deinde et epistolam scribit Johannes septem ecclesiis, quae sunt in Asia. Gratia vobis et pax, v. 4. Evangelista vero ne catholicae quidem epistolae nomen suum praefixit, sed ἀπερίττως a mysterio divinae revelationis orsus est ad hunc modum: Quod audivimus, quod oculis nostris conspeximus,* 1. Joh. 1, v. 1. *Sed ne in altera quidem nec tertia, quae sub Johannis nomine circumferuntur, quantumvis brevibus epistolis, nomen suum Johannes praeponit, sed sine nomine presbyter scripsit. Hic vero contentus non fuit, postquam seipsum semel nominavit, consequenter, quae dicenda erant, prosequi, sed rursus repetendo dicit: Ego Johannes frater vester Apoc. 1, v. 9. Quin circa calcem etiam ista dicit: Beatus qui servat verba prophetiae hujus, et ego Johannes audivi et vidi ista.* Apoc. 22, v. 7. et 8. *Itaque quod Johannes quidam sit, qui ista scripsit, credendum est ad hunc modum loquenti. Quis vero ille sit, incertum est, non enim seipsum esse dixit, sicut in evangelio plerisque locis, dilectum a Domino discipulum, neque eum qui supra pectus ejus recubuerit, neque fratrem Jacobi, neque eum qui Dominum viderit et audierit. Etenim horum aliquid dixisset, si seipsum manifestare voluisset. Verum nihil horum, sed fratrem se et consortem nostrum ac testem Jesu, beatumque propter visionem et auditam revelationem esse dixit. Arbitror autem multos fuisse ejusdem cum Johanne apostolo nominis, qui propter dilectionem erga illum, et quod ipsum admirarentur aemulare uterque consimiliter a Domino diligi voluerint, ideoque sibi hoc nominis usurpaverint.* Haec Dionysius apud Eusebium lib. 7. hist. c. 24. Simili ratione colligit Erasmus in annot. ad. c. ult. Apoc. *Scribens revelationes tam solicite inculcat suum nomen, Ego Johannes, Ego Johannes, perinde quasi syngrapham scriberet, non librum, idque non solum praeter morem aliorum apostolorum, verum multo magis praeter suum morem, qui in evangelio modestiora narrans, non exprimit tamen usquam suum vocabulum, sed notulis indicat, discipulus ille quem diligebat Jesus et Paulus coactus referre de visionibus suis rem sub alterius exponit persona. At hic tam arcana cum angelis colloquia describens, quot locis inculcat, Ego Johannes? Ad haec in* II. 240.
Graecis, quos ego viderim, codicibus non erat titulus Johannis evangelistae sed Johannis theologi. Resp.: 1. per inversionem. Quia Johannes toties inculcat suum nomen, ideo dubitari non debet, hanc Apocalypsin esse Johannis. Si nomen suum praetermisisset ex eo contra canonicam hujus libri auctoritatem argumentum ducerent, ut exemplo epistolae ad Hebraeos constat, nunc toties expresso Johannis nomine, dubitationem tamen movent. 2. *Non ignorans Johannes* (ait Rupertus in comm.) *fore aliquando non solum haereticos, sed nonnullos etiam catholicos, qui librum hunc propter obscuritatem mysteriorum, aliasve causas rejicerent, vel esse Johannis apostoli et evangelistae negarent, quo adversus istorum calumnias et argumentationes librum praemuniret, voluit crebra nominis sui commemoratione auctoritatem et fidem libro astruere.* 3. Fecit hoc Johannes more et exemplo prophetarum praesertim Danielis, cum cujus prophetia, ut observat Graserus in plag. reg. hic liber in multis convenit, cumprimis vero in quatuor capitibus, utpote primo in *auctoribus*, quod utrique sanguinis necessitudine Christo fuerint conjuncti ac prae aliis ipsi cari, unde Daniel *vir desideriorum*, i. e. desideratissimus, vel *vir expetibilium* ac desiderabilium vocatur, ut haec appellatio, respectu rerum, quae ei revelantur, ipsi tribuatur Dan. 9, v. 23. c. 10, v. 11. Johannes vero *discipulus, quem Dominus dilexit* Joh. 13, v. 23. c. 19, v. 26. c. 21, v. 20. Deinde *in materia.* Utriusque vaticinii principalis scopus est historia praecipuorum symptomatum ecclesiae, quae eidem per suas periodos sub utroque foedere accidere debuerunt, ut ejus fides et patientia probarentur, cujus historiae praecipuum caput utrobique est mysterium antichr. quod Daniel ad typum Antiochi Epiph. Joh. ad exemplar Romani imperii describit. Tertio *in forma stili.* Forma stili ac character sermonis utrobique idem fere, sublimis sc. succinctus, symbolicus et per conseq. obscurus, utpote ubi res variarum et perplexarum visionum labyrinthis involvantur, secus ac in aliorum prophetarum

concionibus. Aug. l. 20. de civ. Dei c. 17. *In hoc quidem libro, cujus nomen est Apocalypsis, obscure multa dicuntur, ut mentem legentis exerceant, et pauca in eo sunt, ex quorum manifestatione indagentur cetera cum labore, maxime quia sic eadem multis modis repetit, ut alia atque alia dicere videatur, cum aliter atque aliter haec ipsa dicere investigetur.* Denique *in fortuna*, quam in canonicae auctoritatis existimatione utrumque scriptum est expertum. Liber Danielis post reditum ex captivitate Babylon. non sine haesitatione in canonem receptus est, ut monuimus superius § 155. eandem sortem experta est Apocalypsis, ut ex antea dictis constat. Cum ergo inter Danielis prophetiam et Apocal. Johannis tanta sit convenientia, ideo mirum non est, Johannem exemplo Danielis nomen suum toties inculcare voluisse, imo et debuisse, quod nequaquam arrogantiae sed consuetudini propheticae et ipsi necessitati tribuendum. 4. Dissimilitudo omnino quaedam est inter historiam evangelicam et inter hunc librum propheticum. Veritas et certitudo evangelicae historiae non erat toties inculcanda, cum res in oculis omnium gestae fuerint, hujus vero libri auctoritas omnino erat diligenter asserenda, unde nomen suum βεβαιώσεως causa toties adjecit. 5. *Theologi* nomen ideo Johanni fuit attributum, quia prae ceteris evangelistis et apostolis Deitatem Christi asseruit. Dionys. in epist. ad Johannem in Patmo exulantem scripta, Epiphanius haeres. 51. Athanasius in Synopsi, Cyrill. Alexandr. lib. 3. de Trinit. Cyrill. Hierosolymit. cat. 12. Chrysostomus in Ps. 37. Augustinus tract. 36. in Joh. Johanni apostolo *theologi* cognomen tribuunt; nec alius ex antiquitate produci potest Johannes praeter hunc apostolum, qui theologi cognomen fuerit sortitus. 6. exemplar Complutense, quod antiquissimo archetypo respondere judicatur, expresse habet: *Apocalypsis s. apostoli et evangelistae Johannis theologi.*

II. 241. 295. 2. Ex stili diversitate. *Si sensus hujus libri et verba structuramque evangelii et epistolae consideres, haud immerito alius ab evangelista colligitur. Etenim concordant inter se evangelium et epistola. Similia sunt utrimque exordia. Evangelium, in principio, inquit, erat Verbum Joh. 1, v. 1. Epistola, quod erat, inquit, ab initio.* 1. Joh. 1, v. 1. *Evangelium: Et Verbum caro factum est et habitavit in nobis et vidimus gloriam ejus, gloriam tanquam unigeniti a Patre. Joh. 1, v. 14. Epistola eadem habet parumper immutata. Quod audivimus, inquit, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus et manus nostrae contrectaverunt de verbo vitae et vita manifestata est 1. Joh. 1, v. 1. et 2. Qui attente legit, inveniet utrinque frequenter vitam, frequenter lucem, dehortationem a tenebris, creberrime veritatem, gratiam, gaudium, carnem ac sanguinem Domini, judicium, peccatorum remissionem, dilectionem Dei erga nos, praeceptum nos invicem diligendi, servanda esse cuncta praecepta, redargutionem mundi, diaboli et antichristi, promissionem Spiritus sancti, adoptionem Dei, fidem a nobis ubique expetitam, ubique Patrem et Filium, et si per omnia character utriusque notetur, prorsus unus et idem evangelii et epistolae color reperietur. Apocalypsis vero ab utrisque est omnium alienissima et ad illa prope ne verbo quidem, ut sic dicam, accedit et conjungitur, nec syllabam aliquam cum illis communem habet.* Haec Dionysius apud. Euseb. d. l. Eodem modo concludit Erasmus (quem solum Bellar. hic perstringit suppresso Dionysii Alexandrini nomine) *Ut ne commemorem, inquit, stilum non parum dissonantem ab eo, qui est in evangelio et epistola.* Resp. 1. Diversitas rerum et argumenti etiam stili diversitatem parit. In evangelio describitur historia, in epistolis traduntur dogmata, praecepta et παραινέσεις. In hoc libro continetur prophetia de futuris rebus per figuras et imagines, unde adhibentur verba symbolica, quae mysticum habent sensum reconditum. At talis character in historico et dogmatico libro non fuisset conveniens. Nec nos ipsi in scriptis accuratioribus et in epistolis eodem stilo utimur. Ac quid de patrum scriptis dicemus, quae in exegeticis, dogmaticis et polemicis plurimum inter se discrepant. 2. Johannes potius ea verba, quae in visione audivit, consignare voluit, quam suo sermonis genere prophetiam contexere. 3. Adde quod aliqua stili et phraseos convenientia deprehendatur, ut monuimus superius.

296. 3. Ex defectu testificationis. *Nec meminit, nec cogitat, ne epistola quidem de hac Apocalypsi, ut interim de evangelio taceam, nec vicissim Apocalypsis de epistola, cum Paulus aliquid de revelationibus suis significet in epistolis suis, quas tamen non sic inscripsit, ut eas apocalypses appellarit.* Dionysius apud Eusebium d. l. Resp. 1. nec Paulus in suis epistolis reliquarum meminit, eequis tamen dixerit, eas non esse a Paulo scriptas? 2. Quidam ex Epiphanio haeres. 51. Eusebio lib. 3. hist. c. 24. Athanasio in Synopsi. Beda in lib. de sex mundi aetatibus colligunt, Apocalypsin ante evangelium fuisse scriptam, quo sensu accipiunt verba Apoc. 10. v. 11: *Oportet te iterum prophetare gentibus, populis, linguis et regibus multis.* Atqui in historia evangelica non potuit commode mentionem facere Apocalypseos. 3. Si propterea Apocalypsis non est Johannis, quia ejus nec in evangelio nec in epistola fit mentio, consequens fuerit, epist. primam catholicam itidem non esse Johannis, cum in evangelio non fiat ejusdem mentio. At de auctoritate vel auctore primae illius epistolae nunquam fuit in ecclesia dubitatum. 4. Paulus epistolas suas noluit appellare apocalypses, quia uno duntaxat loco unam ἀποκάλυψιν describit, sed hic liber totus ferme descriptione ἀποκαλύψεων occupatus est, unde a potiori merito sortitus fuit inscriptionem.

297. 4. Ex qualitate phraseos. *Adhuc ex ipsa phrasi conjecturari potest, quae sit evangelii et epistolae, deinde et Apocalypseos hujus diversitas. Illae namque non modo inoffensae secundum Grae-* II. 1
cam dictionem, sed et disertissimis dictionibus, syllogismis et structuris expositionis scriptae sunt, ac

procul abest, ut vox aliqua barbara aut soloecismus, vel omnino idiotismus in illis reperiatur. Evangelista enim habuit τὸν λόγον καὶ τὴν γνῶσιν sermonis ac scientiae facultatem. De altero vero non nego, quod et revelationem viderit et scientiam ac prophetiam acceperit, interea tamen dialectum ac linguam illius haud exacte Graece loquentem sed idiomate subinde barbarico utentem ac alicubi etiam soloecisantem video. Dionysius d. l. Resp. 1. causa hujus rei ex eo oritur, quod ex prophetis, praesertim vero ex Daniele multa adducat ac proinde Hebraico idiomati inhaereat. 2. Si in specie ac sigillatim idioma illud barbaricum et soloecismi adducerentur, facile ad ea responderi posset. 3. Collatio ipsa potius contrarium ostendet, videlicet magnam esse phraseos in Apocalypsi cum evangelio et epistola Johannis convenientiam.

298. 5. Ex veterum silentio. *Dionysius Tyri episcopus ac martyr in compendio vitarum prodidit, Johannem evangelium suum scripsisse in insula Patmo, ceterum de Apocalypsi nullam facit mentionem. Ne Anastasius quidem Graecus in suo catalogo audet affirmare, opus hoc illius esse.* Erasm. d. l. Huc referri potest, quod concilium Laodicenum can. 59. et Nazianzenus in carmin. nullam faciant Apocalypseos mentionem. In can. apostol. 84. itidem omittitur Apocalypsis. Respon. 1. hoc duntaxat probat, a quibusdam olim de hoc libro fuisse dubitatum ac proinde ad secundi ordinis canonicos eundem pertinere. 2. loco illorum pauculorum, qui hujus libri non meminerunt, produci possunt quam plurimi patres Graeci pariter ac Latini, qui honorificum testimonium ei dederunt. 3. Eusebius, qui in Historia ecclesiastica de hujus libri auctore dubitare videtur, in Chronico declarat, se nihil omnino de ejus auctore vel auctoritate dubitare. 4. Si canoni apostolico 84. insistere velimus in canonem recipiendus erit *tertius Maccabaeorum*, *Clementis epistolae duae et ejusdem constitutiones apostolicae*, contra ab eodem excludendi *libri Esdrae*, quorum utrumque pugnat cum unanimi totius ecclesiae primitivae suffragio. Multis evinci potest argumentis, canones illos apostolicos esse suppositios et apocryphos.

299. 5. Ex obscuritate. *Magna et fere insuperabilis est hujus libri obscuritas, propter quam quibusdam videtur rejiciendus.* Resp. 1. obscuritatem illam cum visionibus Ezechielis ac Danielis habet communem. Quod si propter obscuritatem illam rejiciendus, utique Danielis prophetiae ante complementum idem objici potuisset. 2. Obscuritas illa oritur tum ex materia sive rebus, quas tractat, tum ex forma sive modo tractandi. Proponit enim prophetias de rebus futuris, easque in figuris, visionibus ac imaginibus sine explicatione addita tractat, ex quo non potest non obscuritas oriri, per quam taedio legentium Scripturam Deus occurrere voluit, sicut reliquis locis perspicuis, in quibus fidei dogmata traduntur, fami nostrae prospexit. 3. Obscuritas illa lucem sortitur tum ex collatione cum aliis Scripturae locis, praesertim cum prophetia Danielis tum vel maxime ex eventu in oculos omnium incurrente. 4. Quamvis multa sint in hoc libro vaticinia obscurissima, multa tamen etiam insunt praecepta clarissima, ut de constantia in persecutionibus, de exsecrandis haereticis, de patientia, de fide retinenda, de metuendis divinis judiciis et amandis promissis coelestibus.

300. 6. Ex materia sive contentis. 1. In c. 2. v. 18 *exstat epistola ad ecclesiam Thyatirensem scripta. Atqui ecclesia Thyatirensis nondum exstitit tempore Johannis, sed longe post Johannem aliqua ecclesia illic fuit constituta.* Epiphanius ut hunc nodum solvat, haeresi 51. respondet, *Johannem spiritu prophetico praevidisse futuram Thyatiris olim ecclesiam, ideoque vera ipsum scripsisse, licet tunc temporis ecclesia Thyatirensis nondum fuerit collecta.* II. 243.
Sed cum Johannes in epistola ad Thyatirenses tam perspicue pios ab impiis distinguat, ideo verisimilius est, quod de ecclesiae Thyatirensis constitutione post obitum Johannis demum facta apud scriptores quosdam exstat, id non de prima ejusdem plantatione et generatione, sed instauratione et reparatione ejusdem esse accipiendum. 2. *semina Chiliastici erroris in eo continentur*, Apoc. 20. Resp. negari nequit, magni nominis viros Chiliastarum errori olim haesisse implicitos, utpote Papiam, Irenaeum, Justinum, Tertullianum et alios, qui statuerunt exacto mundi millenario sexto Christum e coelo descensurum et ligato Satana cum sanctis suis mille annos his in terris regnaturum, quibus elapsis Satanam iterum solutum iri et adversus ecclesiam gentes exteras Gog et Magog excitaturum. Hanc opinionem ex c. 20. hujus libri probare voluerunt, sed nuspiam testatur Scriptura, Christum ante diem extremum visibili et externo modo in terris regnaturum, sed diem adventus ipsius ad judicium vocat extremum et novissimum, quo et universalis resurrectio et judicium finale sit futurum. Explicandus igitur hic locus Apocalypticus, ne cum fidei analogia pugnet, quod qua ratione fieri possit, monstratum fuit disputatione 3 contra novos fanaticos instituta. 3. Bellarminus lib. 1. de verbo Dei c. 19. Blasius de Viegas in Apocal. p. 16. tribuunt Luthero, quod in prologo dicat, *se in Apocalypsi hoc desiderare, quod beatos fore asserat, qui servant verba prophetiae hujus, cum tamen nemo intelligat, quae sint illa.* Item quod in praefatione N. T. dicat, *se Apocalypsin neque pro prophetico, neque apostolico libro agnoscere, sed similem judicare libro quarto Esdrae.* Resp. in praefationibus Lutheri, quas hodie legimus, nihil tale occurrit, sed potius contrarium, praefatione erudita ad intelligentiam hujus prophetiae non mediocre lectori attulit adjumentum, quomodo igitur non haberet pro libro apostolico? Verba illa: *Beatus qui legit verba prophetiae hujus* Apoc. 1. v. 3 explicationem statim habent conjunctam, additur namque: *Tempus enim prope est*, q. d. etsi in hoc libro res futurae narrantur, tamen illarum cognitio ad quemlibet pertinet, quia res illae brevi fieri incipient, ac proinde fieri potest, ut eos, qui tempore

scriptionis vixerunt, attingant. Relinquitur igitur Apocalypsin esse apostolicum canonicum scriptum. Capitibus constat 22, in quibus post prooemium septem visiones ordine describuntur. Septenarius numerus utpote mysticus in hoc libro frequens est. Recensentur enim septem epistolae, septem sigilla, septem tubae, septem phialae, etc.

CAPUT XI.

II. 246. DE APOCRYPHIS AC REJECTITIIS N. T. LIBRIS.

Apocryphi libri N. T.

301. Irenaeus lib. 1. advers. haeres. c. 17. de *discipulis Simonis Magi* scribit, quod *inenarrabilem multitudinem apocryphorum et scripturarum, quas ipsi finxerant, protulerint ad stuporem insensatorum et quae sint veritatis non scientium literas.* In his verbis aperit nobis Irenaeus fontem, ex quo tot apocryphi, suppositítii et rejectitii N. T. libri evangelistis et apostolis falso attributi profluxerint, videlicet ex schola Simonis Magi haereticorum omnium in N. T. patriarchae. Idem Irenaeus lib. 1. c. 35. p. 91. *Cainis* haereticis *evangelium proditoris Judae* in usu fuisse commemorat. lib. 3. c. 11. p. 188 *de Valentinianis* scribit, quod *extra timorem exsistentes suas conscriptiones protulerint, ac plura se habere gloriati fuerint, quam sint ipsa evangelia, siquidem tantum processerint audaciae, ut quod ab his non olim conscriptum est, veritatis evangelium titulent in nihilo conveniens apostolorum evangeliis.* Eusebius lib. 3. hist. eccles. c. 3. *Acta, quae Petro nuncupantur, et evangelium, quod illius esse dicitur, et praedicationem illi inscriptam, et Apocalypsin ipsius dictam nusquam inter catholica scripta tradita scimus, eo quod nec veterum, nec nostri temporis quisquam commentator ipsorum usus est testimoniis.* Et postea: *Acta, quae Pauli esse dicuntur, inter indubitata recensere, non accepi. Quoniam vero idem ipse apostolus circa finem epistolae ad Romanos, ubi quosdam salutat, etiam Hermae cum aliis mentionem facit et ob id librum Pastoris hujus esse dicunt, sciendum est, etiam illi a nonnullis esse contradictum, quapropter non est illis annumeratus, qui pro certis habentur. Ab aliis vero summe necessarius illis est potissimum judicatus, qui elementaria introductione opus habent, unde cum et in ecclesiis vulgatum esse scimus et nonnullos antiquissimorum scriptorum illo usos esse accepi.* (Intelligit Eusebius Papiam, et Origenem lib. 10. in c. 16. Rom. ubi dicit, quod *sit scriptura utilis et divinitus inspirata.* Item Irenaeum, qui lib. 4. c. 37. hunc librum Pastoris non solum novit, sed etiam probat, dicens: *Recte autem scriptura illa pronuntiavit, quae dicit: Ante omnia crede, unum esse Deum, qui cuncta creavit et perfecit,* quem Irenaei locum adducit Eusebius lib. 5. Hist. c. 8. Hieronymus etiam in Catal. scriptorum dicit, *esse librum revera utilem.* Testimonia ex eo proferunt Tertull. lib. de orat. Clemens Alexand. lib. 6. stromat. Athanasius de decret. syn. Nicen. Cassian. coll. 13. c. 12. Sed cum hic liber plenus sit fictis visionibus ac somniis, faveat erroribus Novatianorum de unica poenitentia, et quaedam contineat noxia, ideo inter apocrypha et adulterina merito fuit relatus a Tertulliano in lib. de pudicit. Hieronymo in prolog. Galeat. II. 24
Gelasio c. S. Romana dist. 15.). Idem Eusebius lib. 3. Hist. eccles. c. 22: *Inter adulterina censeantur et Acta Pauli et liber dictus Pastor et Apocalypsis Petri. Praeterea et quae circumfertur epistola Barnabae et apostolorum quoque doctrinae dictae, ect. Jam vero et evangelium quidam, quod ad Hebraeos est, inter ista connumerant, quo potissimum delectantur hi, qui ex Hebraeis Christum receperunt. Haec autem omnia ex illis sunt, quibus contradicitur. Necessario vero et horum catalogum fecimus, ut discernamus inter ea scripta, quae secundum ecclesiasticam traditionem nec ficta nec dubia, sed vera sunt et ea, quae praeter ista legitima quidem N. T. scripta non sunt, sed contradictionem patiuntur et tamen a multis ecclesiasticis leguntur, ut scire queamus et illa et quae sub nomine apostolorum, sive veluti Petri sive Thomae vel Matthiae vel aliorum praeterea evangelia, aut veluti Andreae et Johannis et aliorum apost. acta continentia ab haereticis proferuntur, quorum nulla uspiam vel aliquis ecclesiasticae successionis scriptor mentionem in commentariis suis facere dignatus est. Porro et phraseos character a consuetudine apostolica variat, et ipsa sententia et propositum eorum, quae in illis adferuntur, plurimum a veritate rectae doctrinae discrepant, et quod haereticorum sint virorum figmenta, perspicue convincunt. Quapropter ne inter adulterina quidem ponenda, sed tanquam omnino absurda et impia aversanda sunt.* Ubi observa, Eusebium quatuor constituere notas, quibus suppositítia scripta a genuinis et canonicis distingui ac dignosci possint 1. ecclesiae testimonium. 2. φρά-σιν. 3. γνώμην. 4. προαίρεσιν.

302. Gelasius 1. circa annum 493 in concilio Romano multa hujusmodi apocrypha apostolis falso attributa repudiavit. Summa decreti exstat c. Sancta Romana dist. 15. *Itinerarium nomine Petri apostoli, quod appellatur sancti Clementis lib. 8. apocryphum. Actus nomine Andreae apostoli apocryphus. Actus nomine Philippi apocryphus. Actus nomine Petri apostoli apocryphus. Actus nomine Thomae apostoli apocryphus. Evangelia Thaddaei nomine apocrypha. Evangelia nomine Thomae apostoli, quibus Manichaei utuntur, apocrypha. Evangelia nomine Barnabae apostoli apocrypha. Evangelia nomine Bartholomaei apost. apocrypha. Evangelia nomine Andreae apost. apocrypha. Evangelia, quae falsavit Lucianus, apocrypha. Evangelia, quae falsavit Hyritius, apocrypha. Liber de infantia Salvatoris apocryphus. Liber de nativ.*

Salvatoris et de s. Maria et de obstetrice Salvatoris apocryphus. Liber, qui appellatur Pastoris apocryphus, etc. Liber, qui appellatur Actus Teclae et Pauli apocryphus. Revelatio, quae appellatur Pauli, apocrypha. Revelatio, quae appellatur Thomae, apocrypha. Revelatio, quae appellatur Stephani, apocrypha. Liber, qui appellatur Transitus sanctae Mariae, apocryphus. Liber, qui appellatur Sors apostolorum, apocryphus. Liber Canonum apostolorum apocryphus. Haec omnina Gelasius, qui auctoribus illorum librorum haereticis anathema postea denuntiat.

303. Sub nomine *Lini de passione Petri et Pauli* scripti sunt quidam libri ab aliquo nugatore. Narrat multa de actis s. Petri, quae vel falsa sunt, vel certe dubia. Agrippam dicit fuisse praefectum urbis tempore passionis Petri, atque ab isto Petrum fuisse occisum sine consensu imperatoris, a quo etiam id factum fuerit improbatum. Uxorem Albini ita a Petro edoctam repudiasse thorum viri ob amorem castitatis, etiam reclamante marito, asserit, imo tot scatet fabulis, ut ab ipsis Pontificiis repudietur. Baron. tom. 1. annal. ann. 66. n. 14. ann. 69. n. 6. ann. 80. n. 4. Bellarm. lib. 2. de Rom. Pontif. c. 9. de script. eccles. p. 55. Bisciola tom. 1. p. 58. §. Paul. etc. *Liber passionis Andreae* supposititius est, cum nulla ejus apud probatos auctores fiat mentio, ne quidem apud illos, qui catalogum veterum scriptorum ex professo contexuerunt, puta Eusebium, Hieronymum, Gennadium, etc. Bell. de script. eccles. p. 69. pro historiae illius veritate, antiquitate pugnat, sed argumentis perquam infirmis. *Abdiae liber de vitis apostolorum* est fictitius ac suppositius. Recenset fabulas illas de D. Thoma, de D. Matthaeo, D. Andrea, D. Maximilla Egetis conjuge, quas Augustinus lib. de fid. contra Manich. c. 38. et contra Adimantium c. 17. a Manichaeis confictas fuisse testatur. Nec ulla hujus Abdiae vel librorum ejus fit mentio apud antiquos scriptores, unde apud ipsos Pontificios scriptores exigua est ejus auctoritas. Baron. ann. 44. n. 44. ann. 51. n. 51. Bellarm. de script. eccles. sect. 1. Gualterius in secul. prim. pag. 18. Molanus de fid. haeret. serv. lib 1. c. 6. etc. In Orthodoxographis patrum tom. 1. p. 71. exstat *Protevangelium Jacobi de* natalibus J. C. et ipsius matris virginis, quod sub nomine *libri de nativitate et obstetrice Salvatoris* a Gelasio recte refertur inter apocrypha, continet enim fabulas canonicis evangelistarum libris contrarias. *Prochori historia de rebus gestis Johannis*, quae itidem in Orthodoxographis tom. 1. exstat, est conficta. *Disputatio Petri cum Apione* repudiatur ab Athanasio in Synopsi et Hieronymo in Catal. scriptor. *Epistola Pauli ad Laodicenses*, constans v. 18. ex Paulinis epistolis magna ex parte consarcinatis, edita est a Praetorio Hamburgi ann. 1595. una cum *Fragmentis apostolorum*. Sed Hieronymus in catal. eam recte inter apocrypha rejicit. Coloss. 4. v. 16 non fit mentio alicujus epistolae ad Laodicenses, sed ἐκ τῆς Λαοδικείας scriptae. *Acta Barnabae* nomine Johannis scripta multis et apertissimis sunt coagmentata mendaciis. Baron. ann. 51. n. 51. **De Apocal. Pauli agit Aug. tract. 98. in Joh. De lib. Thomae apost. Idem epist. 38., de epistolis adscriptis apostolis idem in Psalm. 42., De libro Enoch idem lib. 18. de civ. D. c. 38., de epistola ab ipso Christo scripta idem lib. 28. contra Faust. c. 4.** *Epistolae Pauli ad Senecam* multorum mendaciorum convincuntur. Baron. ann. 66. n. 11. licet ab Hieronymo in catal. et Augustino epist. 14. cum laude citentur. Sixt. Senens. lib. 2. Biblioth. sanctae p. 40 ex Francisco Alvarezio in itinerario Aethiopico refert, *Apostolorum librum*, quem ipsi in Jerusalem simul congregati scripserunt, Christianos Aethiopes in Aethiopica lingua pari cum divinis voluminibus honore venerari. Kirstenius etiam in praefat. Gramm. Arabicae p. 5. memorat, esse scripta apostolorum, quae in alia lingua nulla, quam Arabica habentur. *Multas* (inquit) *Pauli epistolas aliorumque apostolorum scripta Arabes habere dicuntur, quae nondum in aliis exstant linguis.* Sed si vel maxime ab apostolis illa scripta essent profecta, non tamen essent partes Scripturae canonicae, ut patere potest ex illis, quae dicta sunt superius in quaestione, an libri quidam canonici perierint. Jure igitur Casaubonus exerc. 1. ad Baron. c. 3. p. 29. multitudinem apocryphorum scriptorum expendens conqueritur: *Prima illa ecclesiae Christianae aula produxisse scripta plena fabularum, plena aptissimorum mendaciorum, cujus generis* (inquit) *erant Christi evangelium secundum Aegyptios, aliud secundum Hebraeos, quorum testimoniis non semel etiam Clemens Alexandrinus utitur, Pauli ἀναβατικόν, de quo Epiphanius contra Cajanos, Johannis apostoli ad Parthos epistola* (eruditi tamen censent, illam esse catholicam Johannis epistolam in ordine primam, quae genuina est) *Chami prophetia, Moysis Apocalypsis, Eliae apocrypha, Jeremiae apocrypha, Matthaei apostoli παραδόσεις.* Pergit Casaubonus: *Concilii Romani et Gelasii papae insigniter salutare decretum exstat in jure canonico* dist. 15. *quo libri hujus farinae plurimi et recensentur et damnantur, quaedam tamen hodieque manent judicio omnium, qui in literis aliquid vident, ψευδεπίγραφα et in eundem censum referenda, ut Petri περίοδος, Clementis recognitiones, B. Virginis epistolae aliquot, Pauli item ad Senecam et hujus ad illum epistolae et multa alia.*

304. Ceterum multitudo illa apocryphorum sub evangelistarum et apostolorum augusto nomine ab haereticis sparsorum admonet nos 1. de immani odio diaboli adversus sacras literas, qui variis modis hoc egit, ut apocryphis fabulis canonicam au- II. 249.
ctoritatem conciliaret; contra vero libros sacros θεοπνεύστους et vere canonicos in contemtum adduceret. 2. de singulari Dei providentia, qua factum est, ut N. T. canon integer et inviolatus conservaretur, unde etiam D. Johanni aetas tam longa divinitus fuit concessa, ut de genuinis ac canonicis evangelistarum et apostolorum libris ecclesiam erudire,

eosque a spuriis et suppositititiis distinguere posset. 3. de pio primaevae antiquitatis studio et fideli ejusdem cura in apocryphis et supposititiis libris a canone distinguendis, qua de re ex illis, quae superius dicta, judicium fieri potest.

CAPUT XII.

DE FORMA SCRIPTURAE SACRAE.

Forma Scripturae interna. 305. *Forma Scripturae sacrae* docendi causa statui potest duplex: *interna et externa* sive essentialis et accidentalis. *Internam Scripturae formam* quidam constituunt θεοπνοήν sive θεόπνευσιν, divinam inspirationem, cujus respectu vocatur θεόπνευστος 2. Tim. 3, v. 16. Sed quia θεόπνευσις potius ad efficientem causam pertinet, siquidem sancti *Dei homines et locuti sunt* et scripserunt ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι *divino inspirato ducti et impulsi* 2. Petri 1, v. 21. ideo formam Scripturae internam esse dicimus ipsam divinam Scripturae auctoritatem ac majestatem, quae ex immediato Spiritus s. afflatu (causa efficiente propria et adaequata) ac rerum, quas exponit sublimitate (materia itidem propria et adaequata) originem trahit. Per hanc formam internam Scriptura est id quod est, videlicet sacra, divina, canonica αὐτόπιστος καὶ ἀξιόπιστος; per eandem etiam ab aliis scripturis omnibus tam profanis quam sacris, tam ecclesiasticis quam apocryphis destinguitur, August. lib. 11. contra Faust. c. 5: *Distincta est a posteriorum libris excellentia canonicae auctoritatis V. et N. T. quae apostolorum confirmata temporibus per successiones episcoporum et propagationes ecclesiarum tanquam in sede quadam sublimiter constituta est, cui serviat omnis fidelis et pius intellectus, etc. In opusculis autem posteriorum, quae libris innumerabilibus continentur, sed nullo modo isti canonicae Scripturarum sacrarum excellentiae coaequantur, etiam in quibuscunque invenitur eadem veritas, longe tamen impar est auctoritas.* Ab hac sententia non abeunt in diversum, qui ipsum sensum, sive sententiam verbi divini in Scriptura literis expressam formam ejusdem internam constituunt, quia inde atque ideo Scriptura divinam majestatem atque auctoritatem obtinet, quod divinam voluntatem et salutis nostrae mysteria ex divina prophetarum et apostolorum inspiratione nobis manifestet.

Externa. 306. *Forma externa* est tum idioma linguae Hebraeae quo Vetus, et Graecae, quo Novum perscriptum est Instrumentum; tum sermonis ac stili, quo in Scriptura Spiritus s. utitur proprietas, imo singularitas *simplicitatem et majestatem* miraculo vere divino conjunctam habens. Sermonis genus, quo Scriptura est exarata, est simplex, nullam redolens humanam et fucatam eloquentiam, interim tamen est augustum et ad percellendos hominum animos maxime efficax. 1. Cor. 2, v. 1: *Cum venissem ad vos, non* καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας *cum sublimitate sermonis vel sapientiae* puta humanae, *annuntians vobis testimonium Dei h. e.* evangelium. v. 4: *Et sermo meus et praedicatio mea non fuit* ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις *in persuasoriis humanae sapientiae verbis*, in flosculis et schematibus rhetoricis, *sed in demonstratione Spiritus et potentiae*, id est, in verbis spiritualibus potenter et efficaciter corda moventibus. Derogat sibi apostolus eloquentiam humanam, non autem divinam ac II. 25
perstringit eos qui πρὸς χάριν λέγοντες ἀνθρωπαρεσκείαν in suis concionibus affectabant, cum verborum lenociniis et phaleratis dictis plebem demulcebant, quique pro oratione sanctimoniae et divinae virtutis plena comtam, calamistratam, papavere et sesamo sparsam et ex mellitis verborum globulis contextam afferebant, ut Seneca loquitur, doctrinae nucleum interim negligentes.

307. Vere mirandum ac singulare est, in stilo Scripturae conjungi tum *simplicitatem* tum *majestatem*, ex quibus simul junctis stili illius proprietas ac singularitas oritur. *Simplex* dicitur Scripturae stilus, non quod sit rudis et rusticus, vel quod destituatur omni ornatu ac elegantia, vel quod destituatur omnibus figuris ac tropis, sed quod sit apertus, minime fucatus vel fraudulentus, quodque res magnas et praeclaras verbis ad captum legentium accommodatis describat. Simplex ergo est sermonis character, quo Spiritus sanctus in Scripturis utitur, cum non constet affectato dicendi genere nec pigmentis oratoriis, nec verbis exquisite ornatis, sed ad intelligentiam obviis, perspicuis et in vulgus notis; idem tamen character *majestate* plenus est, cum de summis fidei mysteriis et divinis revelationibus supra mentis humanae captum positis tam perspicue nos erudiat; atque ut verbo dicam, talis est Scripturae character, qualem in aliis libris humana industria elaboratis nemo deprehendet. Majestas stili complectitur. 1. *ejusdem evidentiam*, qua per vivam quandam ὑποτύπωσιν res in illis descriptae quasi ante oculos spectandae proponuntur. 2. *plenitudinem* sive μείωσιν, quod res, quas proponit, plene quantum quis desiderare posset, explicat, videlicet partium et specierum enumeratione, causarum explicatione, circumstantiarum notatione, antitheseos subjectione, etc. 3. *brevitatem* sive βραχύτητα, qua *paucis verbis multas sententias complectitur*, ut ait Chrys. homil. 24. in c. 6. Genes. ac verborum numerum numero rerum non tantum adaequat, sed etiam superat. 4. *cohaerentiam* sive συνδεσμίαν, qua omnia membra aptissime et veluti perpetua quadam catena connectit, ut nihil hiulcum, nihil ἀνακόλουθον occurrat. 5. *verecundiam et castitatem* sive ἁγνότητα καὶ εὐσχημισμόν, qua ab omni ἀκαθαρσίᾳ et turpitudine abstinet et res alioqui obscoenas verecundis sive nuptis verbis, ut loquuntur, exprimit. 6. *efficaciam* sive ἐνέργειαν ac δεινότητα, quia Scripturae sermo ita comparatus est, ut peculiari quadam vi legentis animum per-

cellat. Chrysostomus homil. 46. in c. 23. Matth. *Omnia verba divina, quamvis rustica sint et incomposita, viva sunt, quoniam intus in sensibus suis habent positam veritatem Dei, quasi sanguinem in venis inclusum, et ideo vivificant audientem. Omnia autem verba secularia, quoniam non habent in se virtutem Dei, quamvis sint composita et ingeniosa, mortua sunt, quoniam in venis suorum non habent virtutem Dei, propterea nec audientem salvant.* De hac sermonis divini majestate ac singularitate testantur non solum formulae illae loquendi saepius repetitae: *Ego Dominus, Ego dico vobis; Sic dicit Dominus; Os Domini locutum est; Verbum Domini factum est, etc;* sed etiam divini effectus in auditorum animis. Jerem. 23, v. 29: *Numquid non verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus, et quasi malleus conterens petram?* Matth. 7, v. 28: *Obstupescebant turbae super doctrina Christi. v. 29: Erat enim docens eos tanquam potestatem habens.* Luc. 24, v. 32: *Nonne cor nostrum erat ardens in nobis, dum loqueretur nobis in via? etc.* Joh. 6, v. 63: *Verba, quae loquor vobis, sunt Spiritus et vita* (nimirum quia a Spiritu sancto profecta sunt et ex fonte vitae profluxerunt, quia spiritualem et divinam virtutem in se continent, quia spirituales effectus edunt et hominem vivificant, haec enim tria sunt conjungenda, in quibus posterius semper sequitur ex priore. Quidam sic exponunt, *sunt Spiritus*, i. e. debent spiritualiter intelligi de manducatione non Capernaitica, sed spirituali. *Sunt vita*, i. e. debent
251. intelligi non de transitoria, sed de aeterna vita; quae explicatio vera quidem est, sed non plena Act. 2, v. 37: *His auditis compuncti sunt corde.* Jam vero idem omnino verbum, quod prophetae, Christus et apostoli viva voce praedicarunt, postea per Dei voluntatem prophetae, evangelistae et apostoli in Scripturam redegerunt. Ergo eosdem effectus producit.

308. Causae, propter quas Deus Scripturam sacram simplice, perspicuo et ab humanae eloquentiae lenociniis remoto orationis genere exstare voluerit, facile apparent. 1. *ἁπλοῦς ὁ λόγος τῆς ἀληθείας*, infucata veritas amat infucatum sermonis genus. Jam vero coelestis veritas in Scripturis nobis proponitur. 2. Mysteria, quae in Scripturis nobis proponuntur, sunt supra captum humanae rationis posita, *ὑπὲρ νοῦν, ὑπὲρ λόγον, ὑπὲρ κατάληψιν κτιστῆς φύσεως*, ut loquitur Justinus in *ἐκθ. πίστ.* pag. 304. *τὸ τῆς ἡμετέρας παιδείας ἐστὶν ἀνωτέρω τῆς κοσμικῆς καταλήψεως*, ait Tatianus in orat. contra gent. Quod si obscurum et perplexum orationis genus ad illa proponenda fuisset adhibitum, penitus ab intelligentia humana fuissent remota. 3. Scripturae non solum in usum eruditorum, sed etiam rudiorum sunt exaratae. Cum ergo omnibus sint scriptae, ideo etiam genere dicendi omnibus obvio exarari debuerunt, unde Esaias scribere jubetur בְּחֶרֶט אֱנוֹשׁ *stilo hominis* Jes. 8, v. 1. Si grandiloquis humanae sapientiae verbis conscriptae essent, earum vis et efficacia in conversione hominum tribueretur non divinae virtuti, sed verborum lenociniis ac phaleris 1. Cor. 1, v. 17. c. 4, v. 20. 5. Qui Scripturae simplicitatem contemnunt, justo Dei judicio a cognitione divinorum mysteriorum excluduntur. Augustinus lib. 3. Confess. c. 5. fatetur, sibi, cum adhuc Manichaeus esset, Scripturam indignam visam, quam Tullianae eloquentiae compararet: *Tumor enim meus*, inquit, *refugiebat modum ejus et acies mea non penetrabat interiora ejus.* Sed postmodum Christianus e Manichaeo factus longe aliter sentire coepit. lib. 6. Confess. c. 5: *Eo mihi venerabilior et sacrosancta fide dignior apparebat Scripturae auctoritas, quo et omnibus ad legendum esset in promtu et secreti sui dignitatem in intellectu profundiore servaret, verbis apertissimis et humillimo genere loquendi se cunctis praebens et exercens intentiones eorum, qui non sunt leves corde, ut exciperet omnes populari sinu et per angusta foramina paucos ad te* (o Deus) *trajiceret, multo tamen plures quam si nec tanto apice auctoritatis emineret, nec turbas gremio sanctae humilitatis hauriret.* Confer tractat. Flacii de stilo sacrar. literar. in secunda parte Clavis.

309. Ex hac Scripturae forma tum interna tum externa manifeste apparet, falsum esse Pontificiorum theorema, *quod non aliunde haberi possit Scripturam esse divinam, quam ex traditione non scripta*, ut disputat Bellarminus lib. 4. de v. D. c. 4. quodque *propter solam ecclesiae auctoritatem Scripturae credatur*, ut loquitur Stapletonus in relect. princ. doctrin. controv. 4. p. 495. quia traditio et auctoritas ecclesiae non conferunt Scripturae suam formam, sed eam ante ac citra ecclesiae testificationem habet in seipsa, ac per eam suam majestatem et dignitatem omnibus demonstrat. Ut enim alias forma interna per certas quasdam et specificas proprietates atque effectus sese exerit: ita quoque divina Scripturae majestas et auctoritas per certa quaedam *κριτήρια* animis hominum sese ostendit, qua de re superius in c. 3. de Scripturae auctoritate, quantum satis est, diximus.

CAPUT XIII.

DE AUTHENTICO SCRIPTURAE TEXTU.

310. Ex eo, quod V. T. lingua Hebraica, Novum vero Graeca a sanctis Dei hominibus, prophetis, evangelistis et apostolis perscriptum, colligimus hoc *πόρισμα*, quod solus textus Hebraeus in V. et Graecus in N. T. sit authenticus. Hanc thesin probamus talibus *ἀποδείξεσιν*. 1. Omne instrumentum publicum in ea duntaxat lingua est authenticum, in qua originaliter scriptum ab eo, qui ejus scribendi potestatem ac mandatum habet. Scriptura sacra est instrumentum publicum Dei auctoritate,

Solus textus Hebraeus in V. et Graecus in N. T. authenticus. II. 252.

jussu ac mandato perscriptum. Ergo in ea duntaxat lingua est authentica, in qua originaliter scripta est, videlic. in lingua Hebraea respectu V. et Graeca respectu N. T. Major est manifestae veritatis. 1. Quodsi namque rex Galliae publicum aliquod decretum in lingua Gallica proponeret, idque in linguam Latinam, Graecam, Germanicam a privatis hominibus transferretur, ibi certe, si de versionibus illis dubitatio vel controversia oriretur, ad originalem textum Gallicum unice esset recurrendum, quippe in quo decretum illud regis jussu esset exaratum. 2. In omni controversia cujuscunque tandem nominis aut generis, quando super epistola vel testamento vel quocunque tandem scripto contenditur, legitime provocatur ad originale exemplum tanquam authenticum, etiamsi id in alias linguas esset tranfusum. 3. Pontifex non permitteret, ut ipsius *Brevia*, quae ita vocant, in lingua Italica scripta, judicarentur ex lingua Germanica, in quam forte essent a privato translata, sed ex originali textu judicium de iis fieri vellet. De minore in ecclesia Christiana nulla est vel esse potest dubitatio.

311. 2. In qua lingua V. T. a prophetis et libri N. T. ab evangelistis et apostolis sunt exarati, illa sola in Scripturis sacris est authentica. Atqui libri V. T. scripti sunt a prophetis lingua Hebraea, libri N. T. scripti sunt ab evangelistis et apostolis lingua Graeca. Ergo Hebraea et Graeca linguae solae in Scripturis sunt authenticae, illa scil. in V. haec in N. T. Major est certissimae veritatis. 1. Soli prophetae et apostoli, utpote immediato Spiritus s. afflatu instructi 2. Petri 1, v. 21. Scripturam *θεόπνευστον* et authenticam edere potuerunt 2. Timoth. 3, v. 16. quia scribendi mandatum a Deo acceperunt, et ad scribendum a Spiritu sancto impulsi atque ab eodem in ipso scriptionis opere directi fuerunt, quod de nullo interprete, qui textum Hebraeum in V. et Graecum in N. T. in alias linguas transfudit, dici potest. 2. inde etiam super *fundamentum prophetarum et apostolorum*, id est, super doctrinam prophetarum et apostolorum in scriptis ipsorum comprehensam *exstructi dicimur*. Eph. 2, v. 10. Ea vero non habetur nisi in V. T. Hebraica ac N. Graeca literatura. Circa minorem notandum 1. quod c. 2. 3. 4. 5. 6. et 7. Dan., c. 4. 5. et 6. Esdrae et v. 10. in c. 11. Jer. *Chaldaico idiomate*, quod inflexione tantum ab Hebraeo distat ac post Babylonicam captivitatem Judaeis fuit familiare, sint perscripta, ut monuimus superius § 70. 2. quod teste Hieronymo in Jobo quaedam sint *Arabica*. 3. quod quidam ex veteribus Matthaei evangelium *Hebraice* ab ipso scriptum esse velint, qua de re quid statuendum sit, exposuimus superius § 243. 4. quod Baron. tom. 1. annal. ann. 45. et Bellarm. lib. 2. de verbo Dei c. 7. et 15. statuant, Marcum non Graece sed *Latine* scripsisse, qua de re quid statuendum sit, exposuimus § 244.

312. 3. Quod exemplar est reliquorum omnium norma ac regula, illud solum est authenticum, alias enim non posset esse norma ac regula. Jam vero exemplar Hebraicum in V. et Graecum in N. T. est omnium reliquarum versionum norma ac regula: illae enim quaecunque tandem sint, habent se ad Hebraeum et Graecum textum tanquam normatum ac regulatum. Ergo Hebraicum exemplar in V. Graecum in N. T. solum est authenticum. Hieronymo solenne est Hebraeum textum in V. T. vocare *fontem*, jam vero quando rivuli fluunt turbidi, recurrendum est ad fontem. Ergo etiam a versionibus recurrendum est ad textum Hebraeum in V. T. Cyprianus ad Pompejum: *Si canalis aquae, qui copiose prius et largiter profluebat, subito deficiat, nonne ad fontem pergitur, ut illic defectionis ratio noscatur, utrumne arescentibus venis in capite siccaverit, an vero integra et plena procurrens in* II. [illegible]
medio itinere destiterit? Quidam pie eruditi huc accommodant locum Ps. 68, v. 27: *Benedicite Deo Domino in ecclesia* מִמְּקוֹר *ex fontibus Israel.* Fontes enim Israëlis nihil aliud sunt, quam salutaris ac salutifera doctrina Israëliticae ecclesiae a Deo per prophetas concredita Jesai. 12, v. 3. Rom. 3, v. 2. qui prophetae cum lingua Hebraea scripserint, ideo etiam Hebraea V. T. literatura *fons veritatis* ab Hieronymo recte appellatur.

313. 4. Quae Scripturae editio in ecclesia Israëlitica V. T. et primitiva apostolica N. T. habita fuit authentica, ea quoque a nostris ecclesiis merito talis censetur. Sed Hebraea editio V. T. in ecclesia Israëlitica, Graeca N. T. editio in ecclesia primitiva apostolica habita fuit authentica. Ergo eadem a nostris quoque ecclesiis merito talis censetur. Major est manifestae veritatis. Ut enim nostra ecclesia *per traducem et consanguinitatem doctrinae*, ecclesiae Israëliticae in V. et primitivae apostolicae in N. T. debet esse conjuncta, ita quoque fundamentum hujus doctrinae videlicet Scripturarum editio authentica utrobique debet esse eadem. Minor itidem sua luce fulget. Nemo enim infitias ire potest, tempore V. T. ante Christum solam Hebraicam editionem fuisse authenticam, nec dubitari potest, eo tempore, quo evangelistarum et apostolorum scripta in sola lingua Graeca exstabant, Graecam N. T. editionem fuisse authenticam, alias statuendum foret, eo tempore non exstitisse in ecclesia authenticam aliquam Scripturae editionem, quod perquam absurdum. Graeca LXX interpp. editio, in quam libri V. T. sunt translati, ab ecclesia Israëlitica non fuit habita authentica. Sed nec potest talis haberi, cum de prophetico illorum spiritu nihil certi constet ac teste Sigeberto in Chron. *post Latinam Hieronymi versionem in secundis haberi fuerit coepta.* Veteres Graecae illi LXX interpp. versioni plurimum tribuunt, ex quo opinio de consentiente versione in distinctis cellulis divino miraculo ab ipsis adornata originem traxit, quin et Augustinus lib. 15. de civ. Dei c. 23. non dubitat *propheticum spiritum* illis tribuere. Sed ne ipsi quidem Pontificii authenticam auctoritatem ei tribuere audent. . De versione Latina utriusque

Testamenti constat ex Platina in vita Damasi, quod *aliquot post Christum annis demum aliquam in ecclesia obtinere coeperit auctoritatem*, utique ergo in primitiva apostolica ecclesia non fuit authentica.

314. Hoc ipsum pii veteres non solum verbis docuerunt, sed etiam ipso facto comprobarunt, quando ex versionibus ad fontes recurrerunt. Hilarius in Ps. 118. *Frequentur admonuimus, non posse satisfactionem intelligentiae ex Latinitatis translatione praestari.* Ambrosius lib. 2. de Spiritu sancto c. 6. circa med. *Si quis de Latinorum codicum varietate contendit, quorum aliquos perfidi falsaverunt, Graecos inspiciat codices et advertat, quia scriptum est, οἱ πνεύματι θεῷ λατρεύοντες.* libr. de incar. Domin. sacramento c. 8. ante med. *Ita in Graecis codicibus invenimus, quorum major est auctoritas.* Hieronymus in praefat. in pentateuch. eorum opinionem *ut absurdam rejicit, qui emendatiora esse exemplaria Latina quam Graeca, et Graeca quam Hebraica dixerunt.* in comment. c. 8. Zach. *Cogimur ad Hebraeos recurrere et scientiae veritatem de fonte magis quam de rivulis quaerere.* Praefat. in quatuor evang. ad Damasum, qui ipsum excitaverat ad N. T. ex Graeco emendandum, sic scribit: *Si Latinis exemplaribus fides est adhibenda, respondeant, quibus tot sunt exemplaria paene quot codices. Sin autem veritas est quaerenda de pluribus, cur non ad Graecam originem revertentes ea, quae vel a vitiosis interpretibus male edita, vel a praesumtoribus imperitis emendata perversius, vel a librariis dormitantibus aut addita sunt aut mutata, corrigimus.* In epist. ad Vitalem, *se tanquam ad arcem quandam et praesidium, sic ad Hebraicam veritatem confugere esse solitum* scribit. In epist. ad Lucinium 28. *Ut veterum librorum fides de Hebraeis voluminibus examinanda est, ita novorum Graeci sermonis normam desiderat.* Epist. ad Suniam et Retillam. 135. *Sicut in N. T.*
54. *recurrimus ad fontem Graeci sermonis, quo novum scriptum est Instrumentum, ita in V. T. ad Hebraeam recurrimus veritatem.* In epist. ad Marcell. in fin. *Latinorum codicum vitiositas ad Graecam originem revocanda est.* Adv. Helvid. tom. 3. f. 3: *Multo purior manare credenda est fontis unda, quam rivuli.* (Ex quibus Hieronymi dictis manifeste apparet, falsum esse, quod Sacroboscus Jesuit. in defens. decret. conc. Trident. part. 1, c. 4. scribit, *quod nec s. Hieronymus suo tempore tutum existimarit, ad Hebraica exemplaria recurrere*) Augustin. lib. 2. de doctr. Christ. c. 11: *Latinae quidem linguae homines, quos nunc instruendos suscipimus, duabus aliis ad Scripturarum divinarum cognitionem habent opus, Hebraea scil. et Graeca, ut ad exemplaria praecedentia recurratur, si quam dubitationem attulerit Latinorum interpretum infinita varietas. c. 15: Latinis quibuslibet emendandis Graeci codices adhibeantur.* ib. *Nomina Hebraea non dubitandum est habere non parvam vim atque adjutorium ad solvenda aenigmata Scripturarum, si quis possit ea interpretari.* lib. 15. de civ. Dei c. 13. circa fin. *Recte fieri nullo modo dubitaverim, ut cum diversum aliquid in utrisque codicibus invenitur, quandoquidem ad fidem rerum gestarum utrumque esse non potest verum, ei linguae potius credatur, unde est in aliam linguam per interpretes facta translatio.* c. 14: *Rerum gestarum fides ab ea lingua repetenda est, ex qua interpretatum est, quod habemus.* Confer epist. 108. et tract. 3. in Johann. Cassiodorus lib. 1. Instit. c. 15. *Decet, ut unde ad nos venit salutaris translatio, inde iterum redeat decora correctio.* Lyranus et Burgensis vulgatam translationem Latinam ex Hebraeo in V. et Graeco in N. T. saepius corrigunt. Reuchlinus Hieronymi vestigia premens dicit: *Hebraei fontes, Graeci rivos, Latini paludes bibunt.*

315. Idipsum agnoscunt quidam ex adversariis. c. ut veterum dist. 9. citatur dictum Hieronymi: *Ut veterum librorum fides de Hebraeis voluminibus examinanda est, ita novorum Graeci sermonis normam desiderat.* (Glossa evidentiam hujus dicti confictis distinctionibus labefactare nititur, ad quas late respondet Erasmus in scholiis super 2. libr. Hieronymi adv. Jovinianum. Tandem tamen ex hoc capite deducit, notabile, quod *quantumcunque authenticum sit aliquod instrumentum, si tamen de ipso in dubium aliquid revocetur, semper exhibendum sit illud, a quo originem ducit.* Stante hoc notabili non potest aliter statui, quam quod in V. T. ad Hebraeum, in N. T. ad Graecum textum sit recurrendum) c. Jejunium dist. 96. citatur dictum ejusdem Hieronymi: *Cogimur ad Hebraeos recurrere, etc.* c. Inter solicitudines de magist. in Clementinis constitutum dicitur a Clemente V. in concilio Viennensi, ut *in academiis celebrioribus alantur professores linguarum, Hebraicae, Graecae, Arabicae et Chaldaeae*, nimirum ut fontes Scripturarum recte explicentur. Th. Morus in epist. ad Dorpium: *Ecclesia credit translationi Latinae, sed magis archetypo credit; evangelium in Latinis esse verum, quatenus cum Graecis consentit.* Ludov. Vives. in lib. 14. Aug. de civ. Dei c. 8. *Otiosum nimis esset, ut puto, multis verbis persuadere velle, cum de sensu aut integritate verborum evangelii Latini dubitatur, ad fontem ipsum recurrendum, ad Graeca exemplaria, qua lingua apostoli scripserunt. Hoc Hieronymus clamat, hoc Augustinus hic admonet et praecipit exemplo suo. Isti reclamant et certius esse contendunt transfusum in Latinum sermonem evangelium quam in ipsa origine sua. Sed istos non magnopere referre putem confutari, nam pauci sunt et indocti, qui vel suapte sponte tacebunt, cum se intelligent nihil proficere, vel eruditorum omnium consensu cum absonis suis clamoribus rejicientur.* Comment. in lib. 15. August. de civ. Dei c. 11. *Quam merito Augustinus deridet eos, qui plus omnino volunt haberi fidei interpretationibus quam linguis illis, unde ad ceteras sacrae Scripturae manarunt.* In comm. lib. ejusdem c. 13. *Hoc ipsum* (quod ad fontes recur-

II. 255. rendum sit) *Hieronymus clamat, hoc ipsa docet ratio. Et nullus est saniore judicio, qui repugnet, sed frustra consensus bonorum ingeniorum hoc censet. Nam rigidus stupor velut moles opponitur, non quia isti inscii sunt earum linguarum, nam nec Hebraice sciebat Augustinus et Graece minus quam mediocriter, sed non est in his ea modestia animi, quae in Augustino, hic undecunque paratus erat doceri, isti nusquam volunt doceri, ubique docere quod ignorant.* Benedictus Arias Montanus unus ex patribus concil. Trident. in praefat. super opus biblicum et patrum testimoniis et argumentis evincit, omnia, de quibus in bibliorum interpretatione dubitatio suboritur, ad Hebraicam veritatem in V. et Graeci sermonis formam in N. T. esse examinanda. Inter cetera sic scribit: *Quod ea, quae in prima lingua unum certumque significant, ab interpretibus ambigue reddantur, rursusque illa e secunda in tertiam linguam conversa adhuc magis incertam significationem relinquant, ex quamplurimis exemplis in veteri bibliorum editione patet.* Et paulo post: *Quotidiano usu compertum est, tum librariorum tum etiam typographorum culpa multos errores tam in Graeca quam in Latina lingua passim committi, qui nullo modo nisi ex primaevae illius linguae veritate emendari possunt.* Et postea: *Si Latina sacrorum bibliorum interpretatio corrumpatur, vel novarum interpretationum praetextu contaminetur, aut etiam falsa sententiae interpretatione pervertatur, tamen huic nullum magis salutare remedium adhiberi potest, quam si veritas ipsa primaevae et archetypae illius linguae subsidio confirmata a scelestorum hominum impietate vendicetur.* Quodque argumentis confirmavit, id in ipsa praxi observavit. Genes. 3. tollit *ipsa* et ex Hebraeo reddit *ipsum*. Gen. 48. vulgata habet, *invocetur super eos nomen meum*. Arias reddit, *vocetur in eis nomen meum*. Erasmus praefat. annot. in N. T. *Testamentum, quod vocant novum omni, qua licuit diligentia, quaque decuit fide recognovimus, idque primum ad Graecam veritatem, ad quam ceu fontem, si quid inciderit, confugere, non solum illustrium theologorum exempla suadent, sed etiam toties monent Hieronymus et Augustinus, et ipsa Romanorum pontificum decreta jubent.* Id. in Meth. Script. sacrae. *Quod si semel sufficiebat Hieronymiana translatio, quorsum tandem attinebat caveri pontificum decretis, ut veteris Instrumenti veritas ab Hebraeorum voluminibus, novi fides a Graecorum fontibus peteretur? Certe jamtum verterat Hieronymus, denique si haec satis erat, qui postea factum est, ut tot manifestariis ac pudendis erratis lapsi sint primi nominis theologi, id quod apertius est quam ut negari possit vel dissimulari, in quibus est et ipse neotericorum omnium diligentissimus Aquinas, quem mihi parum propitium esse velim, si aut mentior, aut contumeliae causa haec dico.* Melchior Canus lib. 2. Locorum c. 15. multas recenset commoditates, quas fontium cognitio afferat. *1. quando cum infidelibus disputamus. 2. quando dictionum emphasin explicare volumus. 3. ut plures sensus inveniamus. 4. ut idiomata, phrases et proverbia alienae linguae cognoscamus. 5. ut menda corrigamus. 6. ut quaedam loca intelligamus, quae sine linguarum scientia explicari nequeunt. 7. ut Latini sermonis ambiguitatem et amphibolian vitemus. 8. ut quaedam vocabula recte interpretemur, quae in usu sunt, ut anathema, maranatha etc.* (At si tot ac tantas utilitates fontium cognitio praestat, utique illi merito censendi sunt authentici, et in dubiis ad illos recurritur.) Bellarmin. lib. 2. de verbo Dei c. 11. concedit, quatuor temporibus licere ad fontes Hebraeos et Graecos recurrere, *1. quando in Latinis codicibus videtur esse error librariorum. 2. quando Latini codices variant, ut non possit certo statui, quae sit vera vulgata lectio. 3. quando verba aut sententia in Latino est anceps. 4. ad energiam et proprietatem vocabulorum intelligendam.* Acosta lib. 2. de Christo revelato c. 15. in princ. *Quid ergo amplius Latino aut Graeco concedendum est, quam ut tunc habeatur interpretatio bona, cum concordat originali linguae? auctoritas autem divina tota penes illam linguam sit, in qua sacer scriptor* II. 256
edidit primum. Huc pertinent 1. quotquot a vulgata translatione Latina ad textum Hebraeum in V. et Graecum in N. T. provocant, eo ipso enim manifestum faciunt, se solum Hebraeum textum in V. et Graecum in N. T. statuere authenticum. 2. quotquot agnoscunt ac fatentur, vulgatam translationem Latinam esse alicubi corruptam, illae enim corruptelae non nisi ex authenticis fontibus Hebraei textus in V. et Graeci in N. T. emendari possunt. Brugensis in notis ad versionem Latinam aliquoties repetit: *Sic esse legendum, Graeca clamant.* Matth. 6, v. 5 Latina versio habet: *Qui amant.* Graeca ὅτι φιλοῦσι, *quia amant.* Maldonatus in comm. Graecum textum Latinae versioni praefert: *Hoc loco*, inquit, *nostram potius quam Graecam versionem judico esse corrigendam.* Luc. 22, v. 20 Latina versio habet: *Sanguis, qui pro vobis fundetur*; Graecus textus in praesenti *qui* funditur ἐκχυνόμενον, legit. Staplet. in promt. Cath. fer. 3. hebd. sanct. §. 4. Graecum textum praefert. *Illa verba*, inquit, *sunt legenda in praesenti tempore juxta omnes evangelistas in textu Graeco.* Joh. 1, v. 30 Latina versio legit: *Qui ante me factus est.* Fontes Graeci habent ἐγένετο *fuit.* Jacob. Faber Stapulensis in comment. Hebr. 1. Graecos fontes praefert: *Non aliam*, inquit, *expositionem voluit infelix Arius, ut suam contra nos evomeret insaniam et nos ex interprete concluderet, qui non potuit ex veritate.* Ephes. 2, v. 10 Latinus interpres legit: *Creati sumus in Christo Jesu in operibus bonis.* Graecus textus habet ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς *ad bona opera.* Vega in opusc. de merit. et justif. p. 803. q. 6. Graecum textum praefert: *Non satis commode* (inquit) *vertit vulgatus interpres, commodius esset non sic vertere, ne inde quis ansam sumeret operibus imputandi suam creationem in Christo, nihil enim magis Paulo alienum*

fuit, qui ubique eam gratiam operibus nostris abrogat, et uni Christo ex asse adscribit. Hebr. 4, v. 2 Latina versio legit: *in iis quae audiverunt*; Graecus textus habet τοῖς ἀκούσασιν, *qui audiverunt*; Ribera in comm. illius loci num. 5. praefert Graecum textum. *Sine dubio*, inquit, *legendum est in vulgata, qui audiverunt, non enim aliter in Graeca intelligi possit.* Hebr. 11, v. 34 Latina versio habet, *effugaverunt*; Graeci fontes habent ἔφυγον *effugerunt*; Graecum textum praefert Ribera in comm. ill. loci. *Latine*, inquit, *fugaverunt aciem gladii, debet esse: effugerunt secundum proprietatem Graecae vocis.* Apoc. 14, v. 3 Latina versio legit: *Nemo potest dicere canticum novum*; Graecus textus habet μαθεῖν, *discere*; Ribera in comm. praefert fontem Graecum: *Ideoque*, inquit, *non in Graecis hoc loco error est, sed in Latinis.*

is. 316. *Antithesis.* Concilium Trident. sess. 4. decernit: *ut vetus vulgata editio in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus et expositionibus pro authentica habeatur, et ut nemo illam quovis praetextu*, (nota, *quovis praetextu*, ergo concidunt illa tempora, in quibus Bellarminus et Canus ad fontes provocari posse censent) *rejicere audeat.* Reipsa igitur negant, textum Hebraeum in V. et Graecum in N. T. esse authenticum, alias ad illum provocari permitterent. Melchior Canus lib. 2. locor. c. 13. ex hoc decreto concilii deducit quatuor conclusiones: *1. Editionem veterem et vulgatam fidelibus esse retinendam in his omnibus, quae ad fidem et mores pertinent. 2. Omnes de fide et moribus quaestiones per hanc Latinam editionem esse definiendas. 3. In disputationibus non esse ad Hebraica et Graeca exemplaria provocandum. 4. In his, quae sunt fidei et morum, non esse Latina exemplaria ex Hebraicis et Graecis corrigenda.* Andradius Payva lib. 4. defens. fid. *ferendum esse negat, ut cuivis liceat illius editionis, qua ecclesia utitur, auctoritatem aspernari atque ad Hebraea Graecaque libere provocare.* Gregor. de Valent. in anal. fid. p. 8: *Ex dictis intelligitur, nullo modo auctores illos audiendos esse, qui adhuc post concilium Tridentinum contendunt, posse etiam nunc editionem vulgatam per Hebraicos et Graecos codices tan-*
37. *quam per fontes, ut ajunt, in locis aliquibus, quod ipsam sententiam attinet, emendari. Non licet hoc facere, quin potius Graeci et Hebraici codices sicubi a nostra editione dissentiant, per nostram corrigendi et emendandi sunt. Nam hanc ecclesia peculiari definitione per omnia approbavit, non illos, quamquam nec illos rejecit, nisi ubi huic nostrae editioni forte contradicerent.* Francisc. Turrianus Jesuita in defens. locor. Script. advers. Sadeelem p. 57. *Eos, qui Hebraicam veritatem praeferunt, dicit Judaeis assentari.* Gordonus Huntlaeus controv. 1. c. 8: *Non recte faciunt illi, qui rejecto vulgato et sincero textu* (Latinae versionis) *confugiunt ad textum Judaicum* (Hebraeum) *jam depravatum.* Probant hanc suam opinionem duplici argumentorum genere: 1. ex Hebraici et Graeci textus corruptione. 2. ex Latinae versionis commendatione. Utrique quid roboris insit, suo inferius apparebit loco. Bellarm. lib. 2. de verbo Dei c. 10 in hac controversia duplici nos onerat calumnia: *1. quod solam Lutheri versionem judicemus authenticam. 2. quod non parum dissentiamus in authentica editione Latina eligenda.* At nec Lutheri nec ullius alterius versionem Latinam vel Germanicam, sed solum textum Hebraeum in V. et Graecum in N. T. authenticum esse statuimus.

317. Unicum ibi profert Bellarm. argumentum, quod proprie est hujus loci, reliqua enim pertinent ad quaestionem de auctoritate vulgatae translationis Latinae. Est autem in ordine quartum et sic habet: *In conciliis generalibus ecclesiae aut paucissimi aut interdum nulli inveniuntur linguae Hebraicae periti, male igitur provisum esset ecclesiae, si in rebus gravibus non posset fidere Latinae editioni, sed deberet recurrere ad Hebraicos codices et mendicare a Rabbinis hostibus veritatem. Idem dicere possumus de Graeca lingua, nam etsi nunc utcunque multi inveniuntur, qui Graece noverint, tamen non semper ita fuit.* Resp. 1. non est authentica editio, quam episcopi intelligunt, nec desinit esse authentica editio, quam episcopi non intelligunt, sed quae est θεόπνευστος et a prophetis, evangelistis atque apostolis profecta, illa unica et sola est authentica, sive episcopi eam intelligant sive minus. 2. Idem metuendum in lingua Latina, ne scilicet illius etiam ignari sint aliarum provinciarum episcopi. 3. Nullum fuit generale concilium, in quo non fuerint inventi aliqui, qui Scripturas in suis fontibus intellexerunt. Johannes Dalburgius quatuor judices minime suspectos concilio praeficiendos esse dicebat, *Biblia Hebraea, Graeca, Latina et Germanica*, ut est in Paralipom. Urspergensis. Sed judices illi vel omnes vel certe aliqui essent frustranei, si episcopi illorum linguam non intelligerent. 4. Studium linguarum potius commendari debet futuris episcopis, quam patrocinium ignaviae et ruditatis quaeri. 5. Inde Clemens V. in concilio Viennensi decrevit, *constituendos esse in academiis professores Hebraeae ac Graecae linguae*, ne scil. in conciliis aliquando congregentur episcopi linguarum istarum ignari. Affine est huic argumento illud, quod in prioribus editionibus adjicitur, estque in ordine sextum, sed in editionibus posterioribus fuit omissum. Sic vero illud habet: *Si Hebraeus textus in V. et Graecus in N. T. esset authenticus, sequeretur, omnes homines, qui non sunt periti Hebraeae et Graecae linguae, semper in Scripturis legendis debere esse dubios, an veram Scripturam legant.* Resp. eodem argumento evinci posset, etiam Latinam versionem non esse *authenticam*, quod tamen magno conatu evincere laborat Bellarminus. Homines linguarum imperiti, etsi non possint de singulis Scripturae locis accuratum ferre judicium, quod ad theologos proprie spectat, doctrinam tamen agnoscunt et approbant a Spiritu sancto per ministerium verbi edocti atque informati.

CAPUT XIV.

II. 258.

DE TEXTUS HEBRAICI IN V. T. INTEGRITATE.

Hebraeum textum non esse corruptum.

318. Inter argumenta, quibus Pontificii evincere laborant, textum Hebraeum V. T. non esse authenticum, familiam ducit illud, quod Hebraeus textus hominum vel *malitia vel incuria* plurimis in locis sit corruptus. Sic Bellarminus lib. 2. de verbo Dei c. 11 scribit: *Tunc demum fontes anteponendos esse rivulis, quando constat, fontes non esse turbatos, jam vero fontes in multis locis fluere turbidos.* Demonstranda igitur contra hosce μισογράφους fontium puritas et integritas, quam hujusmodi disjuncto syllogismo probamus: Si fontes Hebraei in V. T. essent corrupti, tribuendum hoc foret vel *Judaeorum malitiae*, vel *librariorum incuriae.* Sed nec malitia Judaeorum, nec incuria librariorum fontes sunt corrupti. Ergo nullo modo corrupti sunt. In majore est sufficiens enumeratio causarum, ex quibus corruptio originem trahere potuisset. Minor est bimembris, videlicet quod nec Judaeorum malitia nec librariorum incuria fontes sint corrupti. Utrumque ordine probandum.

1. Nec Judaeorum malitia.

319. *Judaeorum malitia* fontes non esse corruptos probat Origenes libr. 8. in Esaiam, referente Hieronymo in c. 6. Esa. tom. 5. fol. 14. argumento a temporis consideratione ducto, quod sic habet: Si Judaei corruperunt Scripturas, vel id fecerunt ante Christi adventum, vel post eum. Si ante, quare Christus et apostoli nunquam eos de tam insigni crimine reprehenderunt, cum leviora non tacuerint? Si post Christi adventum, quomodo testimonia, quae a Christo et apostolis ex V. T. allegantur, eo modo, quo citata sunt, in Moyse et prophetis inveniuntur? Verba Hieronymi sic habent: *Quod si aliquis dixerit, Hebraeos libros a Judaeis esse falsatos, audiant Origenem, quid in octavo volumine explanationum Esaiae huic respondeat quaestiunculae, quod nunquam Dominus et apostoli, qui cetera crimina arguunt, in scribis et Pharisaeis de hoc crimine, quod erat maximum, reticuissent. Sin autem dixerint, post adventum Domini Salvatoris et praedicationem apostolorum libros Hebraeos fuisse falsatos, cachinnum tenere non potero, quod Salvator et evangelistae et apostoli ita testimonia protulerint, ut Judaei postea falsaturi erant.*

320. Potest istud Origenis argumentum latius deduci hoc modo. Ante Christi adventum et apostolorum ministerium Judaeos corrupisse Scripturas sacras dici nequit: 1. quia Christus et apostoli hoc grande sacrilegium Judaeorum gravissime taxassent, cum vitiosam Scripturae interpretationem in iis reprehendant. 2. Christus auditores suos ad Mosaicam et propheticam Scripturam diligenter scrutandam remittit Joh. 5. v. 39, ac Moysen et prophetas in scriptis ipsorum audiri voluit Luc. 16, v. 29. Ecquis vero credet, Christum ad depravatas et corruptas Scripturas auditores suos ablegasse? 3. *Scribas et Pharisaeos in cathedra Moysis sedentes ac Moysen singulis sabbatis in synagogis legentes audiri voluit* Matth. 23, v. 2. Actor. 15, v. 21; at si Mosaica scripta fuissent corrupta, Christus nequaquam ad eorum lectionem et auditionem suos remisisset. 4. Aethiopis Eunuchi studium in legendis propheticis scriptis commendatur et missione Philippi explicationem necessariam ei subministrantis honoratur Act. 8, v. 30. At si corrupta fuissent prophetica Scripta, certe illorum lectio potius fuisset prohibita, quam commendata. 5. Thessalonicenses laudabili studio doctrinam Pauli cum Scriptura Mosaica et prophetica conferunt Act. 17, v. 11. At
quomodo potuissent ex Scriptura Mosaica et pro- II. [illegible]
phetica tanquam certa et immota norma de doctrina Pauli judicare, si norma illa non fuisset integra et pura, sed in multis partibus corrupta et depravata? 6. Paulus commendat hoc nomine Timotheum, *quod a puero sacras literas noverit* 2. Tim. 3, v. 15. ipsumque hortatur, *ut attendat lectioni* 1. Tim. 4, v. 13; at si Judaeorum malitia sacrae literae fuissent corruptae, non potuisset nec debuisset Timotheus ad illas legendas excitari. 7. Christus et apostoli ex Mosaicis et propheticis libris doctrinam suam passim probant, ac Paulus expresse dicit, *se credere omnibus, quae scripta sunt in Moyse et prophetis* Act. 26, v. 22. Atqui si a Judaeis corrupti fuissent Moysis et prophetarum libri, nunquam ad illos sine necessaria praemonitione Christus et apostoli provocarent. 8. Paulus dicit: *Judaeis fuisse concredita τὰ λόγια τοῦ θεοῦ* Rom. 3, v. 2. commendatur igitur eorum studium in custodiendis ab interitu et corruptione V. T. libris. At si corrupissent illos data opera, non potuisset ipsorum studium in custodiendo sacrorum librorum deposito commendari, nec apostolus hoc immane crimen in ipsis dissimulasset. Post Christi adventum et apostolorum ministerium corruptas fuisse a Judaeis V. T. Scripturas, longe minus est probabile, cum testimonia, quae a Christo et apostolis ex V. T. adducuntur, eo modo adhuc hodie legantur, quo sunt ab ipsis adducta.

321. Origenis argumento addendum est alterum, quod urget August. lib. 15. de civit. Dei c. 13: *Si quaeram* (inquit) *quid sit credibilius, Judaeorum gentem tam longe lateque diffusam in hoc mendacium conscribendum uno consilio conspirare potuisse et, dum aliis invideant auctoritatem, sibi abstulisse veritatem, an septuaginta homines, qui etiam ipsi Judaei erant, in uno loco positos ipsam veritatem gentibus alienis invidisse, et communicato istud tunc fecisse consilio? quis non videat, quid proclivius faciliusque credatur? sed absit, ut prudens aliquis vel Judaeos cujuslibet perversitatis ac malitiae tantum potuisse credat in codicibus tam multis et tam longe lateque dispersis, vel LXX illos memorabiles viros hoc de invidenda gentibus veritate unum communicasse consilium.* Potest hoc Augustini argumentum latius deduci hoc modo: Judaei nec voluerunt, nec potuerunt fontes Hebraeos cor-

rumpere. Ergo falsum est ipsorum malitia fontes esse corruptos. Quod hoc facere *noluerint*, probat 1. ipsorum erga libros sacros religio. Philo in lib. de egressu filiorum Israël ex Aegypto, Josephus lib. 1. contra Apionem, Euseb. lib. 3. eccles. hist. c. 10. et lib. 8. de praepar. evang. c. 2. de ipsis testantur, *usque ad sua tempora per spatium amplius quam duorum milium annorum ne verbum quidem fuisse unquam in lege Hebraeorum mutatum et quemlibet Judaeum centies potius moriturum quam ut pateretur, legem in aliquo mutari.* Thalmudistae in Lev. 27. v. ult. diversis locis notant, *nec prophetae ulli licitum fuisse vel minimum in lege mutare vel innovare.* Johan. Isaacus contra Lindan. testatur, ipsos adhuc hodie tam religiose observare Hebraeum codicem, ut jejunium indicant, si ille in terram ceciderit. In Thalmud scribunt, *eum peccatum committere inexpiabile, qui aliquid in bibliis mutet; ac periculum esse, ne totus mundus intereat, si quis in textu Hebraeo unum mutet vocabulum, cum propter solam Scripturam Deus hunc mundum crearit.* 2. integritas praecipuorum de Christo vaticiniorum. Si voluissent Judaei divinas Scripturas in odium Christianorum corrumpere, praecipua vaticinia de Christo vel sustulissent, vel immutassent, quod tantum abest ipsos fecisse, ut ex textu Hebraeo fortiora contra ipsos argumenta proferri possint, quam ex versione Latina, ut quidam ex ipsis Pontificiis agnoscunt. Quod *non potuerint* Judaei fontes Hebraeos corrumpere, probat 1. ipsorum per totum terrarum orbem dispersio. Post Hierosolymae eversionem dispersi fuere Judaei per totum terrarum orbem, quomodo igitur potuissent communi consilio Scripturas sacras ad errorum suorum patrocinium corrumpere? 2. Christianorum diligens cau-
260. tio. Libri Hebraici post praedicationem evangelii in N. T. non tantum in Judaeorum, sed etiam Christianorum manibus fuerunt, ac semper aliqui fuere in ecclesia Christiana, qui libros V. T. in textu originali et legere et intelligere potuerunt, cum subinde ex Judaismo aliqui ad Christum convertantur. Illi certe hanc fraudem minime reticuissent, si Judaeos Christi perduelles Scripturam falsare animadvertissent. 3. exemplarium biblicorum multitudo. Apud Judaeos legibus statutum, *ne quis paterfamilias codice biblico destituatur.* Quod si ergo vel maxime pauci quidam in bibliorum corruptionem conspirassent, non tamen omnibus exemplaribus corruptelam istam inducere statim potuissent. *Absit*, ait Augustinus d. l. *ut prudens quispiam Judaeos cujuslibet perversitatis ac malitiae tantum potuisse credat in codicibus tam multis et tam longe lateque dispersis.* 4. versionum varietas. Biblia Hebraea in Chaldaicam et Graecam linguam ante Christi nativitatem fuere translata. Quod si ergo Judaei voluissent textum Hebraeum corrumpere, ex Thargumicis paraphrasibus et ex LXX interpretum versione ipsorum fraus ac malitia statim fuisset in lucem producta.

322. Sic ergo probatum dedimus, Judaeorum malitia nec corruptos esse nec corrumpi potuisse Hebraeos fontes. *Librariorum incuria* non fuisse eos corruptos probat 1. divina providentia. *Exstructi sumus super fundamentum non solum apostolorum, sed etiam prophetarum* Ephes. 2, v. 20. h. e. super doctrinam in libris prophetarum comprehensam. Ergo divina providentia non permisit, libros illos corrumpi ac depravari, alias fundamentum ecclesiae fuisset labefactatum et convulsum. *Non est verisimile*, ait Bellarm. lib. 2. de verbo Dei c. 2, *Deum passurum fuisse, ut verba tot illustrium prophetarum generaliter falsarentur, praesertim cum ad hunc finem Judaeos disperserit per totum terrarum orbem et circumferre eos voluerit libros legis et prophetarum, ut inimici nostri Christianae veritati testimonium praeberent*, unde Augustinus gentem Judaicam vocat *Christianorum scriniariam et capsariam* lib. 12. contra Faustum c. 29. in Psal. 40. et 56. lib. 18. de civ. Dei c. 46. 2. Scripturae sacrae auctoritas authentica. Si quid in Scriptura sacra mutatum concederetur, authenticae ejus auctoritati plurimum decederet. Contra vero Christus pronuntiat Matth. 5, v. 18, *donec praetereat coelum et terra, jota unum vel apicem unum non praeteriturum ex lege, donec omnia fiant.* Et Luc. 16, v. 17: *facilius esse coelum et terram transire, quam legis unicum apicem càdere.* 3 Masorae fidelis custodia. In Masorah Gedolah sive magna, calci bibliorum majorum edit. Bomberg. adjecta, (cujus auctores fuere viri synagogae seu consistorii magni, Esdra, Haggaeus, Zacharias, Malachias, Nehemias, Zorobabel, Jeschua Sacerdos, aliique primarii sacerdotes et Levitae numero centum et viginti) versus, voces et literae bibliorum Hebraicorum in universum omnes numerantur, omnisque eorum varietas notatur et suo loco cum singulorum versuum recitatione indicatur, ut sic constans et genuina textus Hebraici lectio conservetur et ab omni mutatione ac corruptione praemuniatur. Hujus diligentiae plane admirandae et inimitabilis utilitatem his verbis exprimit Elias Levita praefat. 3. lib. Masoreth Hammasoreth: *Post laborem illum, quem praestiterunt Masorethae, impossibile est, quod inciderit aut incidere possit inposterum varietas aut mutatio quaedam ullo modo in ullis Scripturae libris. Non enim frustra dixerunt Rabbini nostri: Mosora est* סְיָג לַתּוֹרָה *sepimentum legis.* Nicolaus Fullerus in miscell. sacris libr. 3. c. 13. de ea sic disserit: *Quo consilio* (veritatem Hebraicam a corruptelis custodiendi) *excogitata est a peritissimis Judaeorum magistris subtilis quaedam ars et curiosa, quam Masoreth dixerunt, hoc est traditionem vel rationem accuratissimam tradendi per manus posterorum Scripturae sanctae canonem purum semper integrumque, cujus beneficio non vocabula duntaxat, sed ipsas etiam literas in numerato habent, adeo ut* II. 261.
nulla, ne minima quidem mutatio invehi queat ab hominibus aut indoctis, aut oscitantibus aut temerariis, quin e vestigio facile deprehendatur, unde non inepte ab ipsis dicitur quasi septum veteris in-

Librariorum incuria.

strumenti ad omnem inde labem, metumque depravationis submovendum et propulsandum. 4. Singularis eorum, qui textum Hebraicum vel calamis vel typis descripserunt, vigilantia. Collatio exemplarium tum manuscriptorum tum in publicum editorum, eorumque tum antiquissimorum tum recentiorum manifeste ostendit, illos, qui textum Hebraicum vel calamis vel typis descripserunt, opus Masorethicum semper ante oculos habuisse ac diligentissime cavisse, ne ulla vel in dictionibus vel literis vel punctis mutatio ipsis non animadvertentibus irreperet, ac si quae forte irrepsit, eam adjecta correctio statim sustulit.

323. Utamur etiam ἀπαγωγῇ πρὸς τὸ ἄτοπον. Si corrupti sunt V. T. codices, consequens fuerit: 1. Deum aut noluisse aut non potuisse textum Scripturae originalem integrum conservare. Prius repugnat ipsius bonitati et sapientiae. qua ex Scriptura et per Scripturam omnes omnium aetatum homines erudiri voluit ad salutem; posterius ipsius potentiae. 2. Non amplius purum et incorruptum nos habere unicum ac summum fidei nostrae principium. Cum enim rivuli nunquam fluant purius ipsis fontibus, magis corruptae et depravatae erunt versiones. 3. In jus vocandum esse Christum et apostolos, quod ob grande illud sacrilegium Judaeos nunquam taxaverint, sed ἁμαρτήματα longe minora duntaxat in ipsis redarguerint. 4. Frustraneum esse studium, quod fontium cognitioni et accuratiori codicis Hebraei scrutinio a φιλεβραίοις impenditur. 5. Falsa et conficta esse omnia, quae de fida Scripturae custodia et religioso erga eam Judaeorum affectu Philo, Josephus, Eusebius, Origenes, Hieronymus, Augustinus et alii patres commemorant. 6. Apostolum ementito praeconio gentem Judaicam ornare, quod *eloquia* Dei ipsi fuerint *concredita* Roman. 3, v. 2. Quae omnia cum sint ἄτοπα καὶ ἀσύστατα, ideo absurdum erit etiam illud, ex quo talia consequuntur et deducuntur.

324. Huic sententiae nostrae de integritate et puritate textus Hebraici suffragium praebent quidam ex ipsis Pontificiis. Johannes Isaacus, Hebraeae linguae in acad. Coloniensi quondam professor, errorem discipuli sui Lindani de codice bibliorum a Judaeis depravato ut falsum ac impium refutavit ac Hebraeam veritatem adversus ejus calumnias defendit. Titulus libri sic habet: *Defensio veritatis Hebraicae sacrarum Scripturarum adversus Lindanum.* In illo scripto lib. 2. p. 77. admonet: *Ducenta amplius argumenta, quae Judaicas impietates refellunt, in Hebraico textu planius quam in Latina translatione contineri*, quod ipsum agnoscit Andradius lib. 4. defens. fid. Trid. ubi scribit: *Eos, qui Hebraea pie et religiose tractant, multo in illis ampliora de Christo testimonia, quam in Latinis Graecisque offendere.* Idem Isaacus lib. 4. p. 69. asserit, *tantum esse bibliorum Hebraicorum consensum, ut ne unus quidem Scripturae liber proferri possit manu Judaei conscriptus, cui vel desit quicquam, quod in aliis habeatur, vel addatur, quod aliis deest.* Ludovic. Vives lib. 15. August. de civit. Dei c. 13. ad verba Augustini: *Absit, ut prudens quispiam Judaeos tantum potuisse credat, in codd. tam multis, tam longe lateque dispersis, ut dinumerationem annorum* Genes. 5. *corruperint*, sic annotat: *Hoc idem responderi potest his, qui falsatos corruptosque et ab Hebraeis codices V. T. et a Graecis N. T. objiciunt, ne veritas sacrorum librorum ex illis fontibus petatur.* Benedict. Arias Montanus in praefat. tom. 1. biblior. scribit, *libros Hebraicos, quibus utimur, non fuisse Judaeorum fraude corruptos, etsi fuerit aliqua mutatio facta, tamen nullum verbum, vel elementum, vel punctum olim fuisse, quod in Thesauro, quem Masoreth appellant, non fuerit asservatum, et proinde Masoreth fidam custodiam* vocat. Franc. Ribera in c. 9. Hoseae sic concludit: *Si tunc depravati erant codices, cum Hieronymus translationem Latinam edidit, non* II. 1
habet ecclesia veram Scripturam, etenim Graecam translationem multis locis vitiatam esse omnes consentiunt. Si autem prototypa Hebraica tunc depravata erant, cum nostra editio sit ex illis depromta, omnino depravata erit, et vera incorruptaque Scriptura caret ecclesia. Sixtus Senens. lib. 8. biblior. sanct. haer. 2: *Dici non potest, divinas Veteris Testamenti Scripturas aut Judaeorum aut Christianorum malitia falsatas.* Franc. Lucas Burgensis in epistola ad Sirletum praefixa annotat. in bibl. *Multa in Latinam versionem irrepsisse vitia, mirum non est, cum idem in ipso Scripturae fonte acciderit, quod perspicuum est in N. T. Graeco, nam de Hebraeo nihil dicere volumus.* Non fuit igitur affirmare ausus ejusmodi vitia textum Hebraeum occupasse. Plura hujusmodi pro asserenda textus Hebraici integritate suffragia afferri possunt ex Cajetano in comment. Genes. Johanne Reuchlino in speculo oculari, Eugubino Steucho, Marco Marino Brixiano in Arca Noae, Guidone Fabricio, Sancto Pagnino, Vatablo etc.

325. Qui corruptelas Hebraici fontis propugnant, Antit
in duas sese dividunt classes. Quidam enim statuunt: *Judaeos in odium Christianae fidei studiose multa Scripturarum loca depravasse et corrupisse.* Ita docent Jacobus de Valentia episcopus Christopolitanus praefat. in psalmos, Melchior Canus lib. 2. locor. theol. c. 13. Lindanus lib. 1. de optimo genere interpret. c. 1. Wilhelmus Rainoldus Anglus, Gordonus Huntlaeus controvers. 1. c. 8. etc. Quidam vero statuunt, *Scripturas Hebraicas non esse quidem in universum depravatas malitia Judaeorum, nec tamen esse omnino integras et puras, sed habere suos quosdam errores, qui partim irrepserint negligentia vel incuria librariorum propter literarum similitudinem, partim ignorantia Rabbinorum, qui puncta addiderunt.* Ita docent Johan. Driedo lib. 2. de eccles. dogmat. et Script. c. 1. Bellarmin. lib. 2. de verbo Dei c. 2. ubi prioribus *zelum bonum* tribuit, qui tamen non sit *secundum scientiam*, unde ab eorum opinione ad Driedonis moderationem deflectit. Utrique confirmant suam sententiam: 1. qui-

busdam rationibus vel potius conjecturis. 2. testimoniis Rabbinorum et patrum quorundam. 3. inductione aliquot exemplorum sive locorum Scripturae, in quibus corruptela videatur evidens. Ad omnia illa sufficienter respondit Dn. Salomon Glassius, Hebraearum literarum professor, amicus noster plurimum dilectus in Philologia sacra, quam nostro hortatu conscripsit et publicae luci exposuit, quae sacrarum et Hebraearum literarum studiosis plurimum adjumenti conferre poterit. Nos hoc loco breves
82. duntaxat observationes adducemus, ex quibus Pontificiorum argumentis satisfieri poterit et exempla corruptionis a Bellarmino adducta considerabimus.

326. Contra *rationes generales* sive conjecturas, quibus probabile reddere conantur, Judaeorum malitia vel librariorum incuria fontes Hebraeos corruptos esse, observa: 1. Puncta vocalia esse recens inventum Judaeorum, falsa est hypothesis, ut in sequente capite videbimus, ex ea igitur corruptela textus Hebraici probari nequit. 2. Si vel maxime Judaei odio Christianae religionis Hebraeum textum corrumpere voluissent, quod ipsos fuisse ausos nondum demonstratum, idipsum tamen nihil quicquam praejudicaret divinae providentiae, quae integritatem Scripturae tam contra Judaeorum molitiones, quam tyrannorum persecutiones conservare potuit. 3. תִקּוּן סֹפְרִים *correctiones scribarum*, de quibus multa tradit Galatinus lib. 1. de arcan. c. 8. non probant, corruptelam aliquam textui fuisse illatam. Ut enim recte monet Bellarm. lib. 2. de verbo Dei c. 2: *Aut forte non est verum, ullam emendationem bibliorum factam a scribis (cum in neutro Thalmud istius Tikkun fiat mentio, ac Josephus lib. 1. contra Apionem testatur, nullam unquam literam mutatam fuisse in lege ab Hebraeis popularibus suis, cumque nec Epiphanius nec Hieronymus hujus correctionis mentionem fecerint)* aut si *Tikkun Sophrim non est fabula, non erit corruptio, sed vera emendatio, facta non a quibuscunque scribis, sed ab Esdra et reliquis viris synagogae magnae, sanctis scil. prophetis, qui post reditum ex captivitate Babylonica libros sacros reviderunt et in certum ordinem redegerunt.* Buxtorfius statuit, Sophrim illos fuisse ipsos auctores sacros, Moysen et prophetas, qui nunquam aliter scripserunt, quam hodie scriptum legitur. At sapientes Hebraeorum nasutiores animadvertentes inconvenientiam quandam in istis locis, scripsisse, quod aliter isti auctores loqui debuerint et secundum cohaerentiam textus sic vel sic scribere, sed pro eo maluisse sic scribere et id sic efferre, ut hodie est in textu; inde R. Aben Esra ad aliquot loca irridet nasutos, inquiens *nullo Tikkun opus fuisse*, hoc est, nihil esse, quod nasuti isti sapientes putarint, auctorem debuisse aliter ibi loqui vel scribere. Marcus Marinus in praefat. Arcae Noae: *Judaei de his Tikkun Sophrim aliam sententiam* (quam quae Galatini est) *habentes, id totum rident; nam illis ratum et firmum est, Scripturam sacram a prophetis, ut nunc habetur, descriptam nunquam immutatam fuisse.* 4. Ex unius vel alterius codicis depravatione, quae in puncto, vel accentu, vel litera, vel etiam integra dictione occurrit, sive ex incuria sive data opera fuerit facta, non potest statim inferri, textum V. T. Hebraeum in se ac universaliter esse corruptum, cum ex aliorum probatorum et integrorum exemplarium inspectione mendum illud corrigi possit. 5. Ex irregulari vel scriptione vel punctatione vocum Hebraicarum, quarum nota et correctio Masorethica in margine utplurimum adjicitur, non potest textus Hebraici corruptio probari. Aut enim anomaliam duntaxat grammaticam, aut mysterium aliquod, aut lectionis diversitatem notae illae Masorethicae observant, aut si quae in literarum elementis ex incuria scribarum irrepserunt mendae, eas corrigunt, sicque integritatem textus magis stabiliunt quam evertunt. 6. Ex LXX interpretum versione, quae hodie non amplius incorrupta exstat, non potest probari, mutationem aliquam in Hebraeo textu fuisse factam, hoc enim esset ex rivulis de fonte, ex normato de norma et regula velle judicium ferre, cum contrario potius II. 282. B.
ordine sit progrediendum.

327. Rabbinorum et patrum quorundam testimoniis hoc obvertendum. 1. R. Benchaiim Tunetanus diserte improbat illorum opinionem, qui statuunt, in captivitate Babylonica exemplaria bibliorum fuisse corrupta. *Sententia*, inquit, *illorum longe est a me, nec enim adduci possum, ut credam et labiis confitear, Esram scribam legis librum et prophetarum libros dubios corruptos et confusos invenisse, quin magis sententia mea haec est, quod Esdras et collegae ejus invenerint biblia sacra integra et illaesa, quodque Esdras judicio suo cognoverit, qui libri scripti essent per sapientiam illam excellentem et quare quaedam literae scriberentur, quaedam vero non, quare etiam dictiones quaedam extraneae scriptae essent, dimisitque eas in ipso textu ut scriptae erant, adjiciens in margine velut glossam, quae naturam vocabuli extranei explicaret.* 2. Masora evidenti testimonio refellit Rabbinorum istorum opinionem, qui in textu Hebraeo corruptelam aliquam factam esse asserunt. 3. Justinus, Origenes et Eusebius non de textu Hebraeo, sed de Graeca LXX interpretum versione loquuntur, quando Judaeos textum biblicum corrupisse scribunt Justin. in dialog. cum Tryphon. p. 231. *Scire vos volo quod magistri vestri multos et integros prorsus locos Scripturarum* ex translatione illorum, qui cum Ptolemaeo fuere, seniorum sustulerint, in quibus clare hunc ipsum crucifixum Deum et hominem esse eumque in cruce pendere et mori, pronuntiatum esse ostenditur. 4. Chrysost. hom. 5. in Matth. Hieron. in epist. ad Augustinum, quae est 11. inter epistolas Augustini, de interpretibus Judaeis, Aquila, Symmacho et Theodotione, loquuntur, quod in suis interpretationibus de Hebraeo in Graecum multa perperam posuerint in odium Christianae fidei et in reprehensionem LXX interpretum. Id vero textus Hebraici integritati nihil quicquam praejudicat. 5. Si in specie examinentur loca, quae Justinus dicit a

Judaeis vitiata, apparebit ipsum ex suspicione magis, quam ex scientia locutum, cum Hebraicae linguae non adeo peritus esset.

Exempla corruptionis a Bellarmino adducta: 1. Esa. 9, v. 6. vocabit eum.

328. Ad *exempla corruptionis*, quae magno numero a Lindano, Gordono et aliis adducuntur, in praelectionibus de Scriptura et annotationibus ad loca V. T. difficiliora respondimus, hoc loco expendemus duntaxat quinque illa loca, quae Bellarminus reliquis Pontificiis in hac quaestione modestior, corrupta esse suspicatur: 1. *Esa. 9, v. 6 habetur* יִקְרָא *vocabit, cum sit legendum* יִקָּרֵא *vocabitur. Ergo fons Hebraeus non ubique fluit purus.* Resp. 1. remotis punctis legi potest jikra et jikkare, jam vero Bellarminus, Stapletonus, Pistorius et plerique Pontificii statuunt, *puncta esse a Rabbinis addita.* 2. Chaldaeus vertit passive וְאִתְקְרֵי, LXX itidem καλεῖται, ut et Hieronymus lib. 3. in Esa. 3. Neque tamen corruptelam aliquam hîc subesse rati sunt, sed idiotismum Hebraeae linguae sui sermonis idiomate expresserunt, nec tam verbum ipsum quam verbi sensum respexerunt, quia norunt, *verba activa apud Hebraeos saepius sumi impersonaliter.* Genes. 15, v. 6: *Imputavit ei ad justitiam*, hoc est, imputatum est ei ad justitiam (ut exponit apostolus Rom. 4, v. 3.) Genes. 16, v. 14: *Vocavit puteum istum*, hoc est, vocabitur puteus. Job. 4, v. 19: *Conterent eos ad facies tineae*, hoc est, conterentur. c. 7, v. 3: *Aerumnosas noctes constituerunt mihi*, hoc est, constitutae sunt mihi. Mercer. in comment. 4. Atque hic loquendi modus etiam in N. T. occurrit. Luc. 12, v. 20: *Repetent animam tuam*, hoc est, repetetur anima tua. c. 13, v. 29. Apocal. 16, v. 15. 5. Potest insuper ex alio Hebraeorum idiotismo responderi, quod scil. *Hebraei saepius verba activa tertiae personae singularis numeri sine certo nominativo ponant subaudito Benoni ejusdem verbi*, quem loquendi modum vocant לשון קצר *locutionem truncatam* Genes. 48, v. 2. *annuntiavit Jacobo*, scilicet annuntians aliquis, ὁ δεῖνα. Exod. 10, v. 11: *Ejecit eos*, subintellige ejector sive ejiciens. Job. 27, v. 23: *Complodet manus suas* scilic. complodens, ubi vide sis Mercerum in comm. Mich. 2, v. 4: *In die illa sumet super vos parabolam* scilic. lamentator, quod addidit Pagninus. Confer Vatablum in comm. illius loci. 6. Denique in textu prophetico subintelligi potest, *Deus Pater vocabit*, idem scil. qui hunc filium suum nobis dedit, unde Tremell. et Junius activum retinent.

2. Jer. 23, v. 6 vocabit eum.

329. 2. *Jerem. 23, v. 6 in Hebraeo legitur, vocabit eum, in singulari, cum tamen legendum sit vocabunt eum, in plurali.* Resp. 1. Hieronymus testatur, etiam suo tempore fuisse lectum יִקְרְאוֹ in sing. ac LXX interpretes verterunt καλέσει. Ergo jamtum Hieronymi, imo LXX interpretum tempore textus Hebraeus fuisset corruptus, quod tamen non concedunt, qui fontes Hebraeos corruptionis accusant, sed LXX ex textu Hebraeo adhuc integro versionem suam adornasse statuunt. 2. Vatablus, Pagninus, Arias Montanus, qui Hebraeae linguae peritissimi fuerunt, testantur verti posse in plurali *vocabunt*, sicut et vetus interpres Latinus πληθυντικῶς reddidit *vocabunt.* 3. Neque tamen corruptionem aliquam hîc subesse rati sunt, quia etiam hoc loco verbum activum tertiae personae sumitur impersonaliter, *vocabit eum*, scil. unusquisque in ecclesia, sive omnes pii in ecclesia vocabunt eum Jehovah. 4. Quin imo nomen praecedens יִשְׂרָאֵל ἀπὸ κοινοῦ repetendum est in sensu collectivo: *In diebus ejus salvabitur Juda et Israël habitabit confidenter. Et hoc est nomen ejus* (germinis Davidici) *quod vocabit eum* (Juda et Israël) *Jehova justitia nostra.* Neque huic expositioni quicquam decedit per versionem in plurali, quia verbum plurale saepius cum nomine collectivo conjungitur. 5. Plerique Rabbini tum antiquiores tum recentiores retenta lectione in sing. ad Messiam nomen יְהוָֹה צִדְקֵנוּ accommodant, ut ostendit Helvicus tom. 4. disp. Gissens. disp. 5. §. 9. ergo non est verisimile, Judaeos textum depravasse, ne cogerentur agnoscere, Messiae nomen Jehovah attribui.

330. 3. Psal. 22, v. 17. *Nemo Christianorum est, qui non legat: foderunt manus meas et pedes meos. Textus vero Hebraici legunt, sicut leo* כָּאֲרִי *non foderunt, quod dicitur* כָּרוּ. Resp. 1. Genebrardus Pontificius in comm. h. l. p. 79 non audet dicere, hunc locum malitia Judaeorum esse corruptum, sed duntaxat *variae lectionis esse* ob literarum ו et י similitudinem. Ibid. etiam doctissimorum Judaeorum testimoniis probat, optima exemplaria habuisse כארו, quod ipsum testantur Andrad. lib. 4. defens. fid. Joh. Isaacus lib. 2. contra Lindan. Galat. lib. 1. de arcan. Cath. verit. c. 8. et lib. 8. c. 17. Gerhard. Veltvyckus in appendice libri Sessile Tohu, Pagninus, Vatablus et Mullerus in h. l. Quin in bibliotheca academiae nostrae habetur codex Hebraeus manuscriptus, qui legit כארו. 2. Quod si ergo vel maxime in quibusdam exemplaribus mendose pro כארו vel Judaeorum malitia vel librariorum incuria positum esset. כארי, illud tamen nondum probaret, fontes esse corruptos, quia ex probatis exemplaribus vera et genuina lectio restitui posset, ac particularis illa in quibusdam duntaxat codicibus corruptio nostrae sententiae non praejudicaret. 3. Neque huic hypothesi de mutatione literae ו in literam י obstaret litera א radicali כ subjecta, quia ex prisca Judaeorum scriptione illud originem trahit. Cum enim certum sit, non in omnibus exemplaribus puncta olim fuisse adjecta, ideo ne nimium difficilis lectio evaderet, post quamlibet vocalem magnam Judaei unam ex literis א ו י addere consueverunt. Sed nulla nos cogit necessitas, ut corruptionem aliquam in hoc loco agnoscamus, cum sine ullo veritatis detrimento legi possit כארי, in quo tamen explicando variant eruditi. 1. Augustinus Nebrissensis in Psalterio quinquelingui et Polanus in syntagm. vertunt: *sicut leo* et verbi כרו: *foderunt*, sive alicujus alterius sensui conformis ellipsin statuunt, cum in Chaldaica versione utrumque conjungatur: *Perfoderunt sic velut leo manus meas et pedes meos, cumque ejusmodi ellipses etiam*

Margin: II. 263. (beside § 328); II. 2 (beside § 330)

alibi in Scripturis occurrant. 2. Avenarius putat esse compositam vocem ex כאר *fodit* et אֲרִי *leo* sensu eo, *sicut leo foderunt*, quod itidem ex Chaldaica translatione probat. 3. Gesnerus putat legendum esse unico punctulo addito כָּאֲרֵי, ut sit pluralis numerus in regimine pro כָּאֲרִים, et exponit *perforantes* vel *perforantium manus meas et pedes meos.* 4. Cum non solum Masora parva in annot. ad Psal. 22, v. 17., sed etiam Masora magna finalis in princ. lit. א notent, כארי hîc aliam habere significationem, quam Esa. 38, v. 13. ubi redditur *sicut leo*, ex eo colligitur, כארי hoc in loco sine ulla corruptione positum esse pro כָּרוּ ac vertendum *perfoderunt*, sicut LXX reddiderunt ὤρυξαν. Hieronymus *fixerunt* Aethiopica et vulg. *foderunt.* Occurrit
184. igitur in hac voce anomalia quaedam grammatica. א vel per epenthesin vel ex prisca scribendi consuetudine fuit insertum, pro ו in fine positum est י quae sunt literae ἐμμεταβολοι sive invicem permutabiles, ut multis exemplis ostendit Avenar. lib. 3. gramm. p. 585. Confirmat hanc sententiam Schindlerus etiam ex eo, quod כ sub se habeat ָ, ex quo manifestum sit, literam hanc non esse *servilem*, sed *radicalem*, quia alias haberet Scheva.

al. 331. 4. Psal. 19, v. 5. *Hebraici codices legunt:*
r. 5. *In omnem terram exivit* קַוָּם *id est, linea eorum,*
a. *sive perpendiculum eorum, cum tamen LXX verterint,* ὁ φθόγγος αὐτῶν *et eorum versionem approbaverit* Paulus Rom. 10, v. 18. *Quid quod Hieronymus ad literam reddidit ex Hebraeo, exivit sonus eorum, ut omnino necesse sit, aut Paulum et Hieronymum reprehendere, aut certe fateri, fontem hoc loco non esse purum. Verisimile autem est legi debere* קוֹלָם *una enim litera tantum addita ex* קום *fit* קולם. Resp. 1. Genebrard. in scholiis Psal. 19. scribit, *vocem Hebraicam significare quidem lineam, sed LXX interpp. respexisse ad sensum,* eosque secutum esse Hieronymum in versione et apostolum in allegatione Rom. 18, v. 18. quia doctrina apostolorum est linea, perpendiculum ac regula omnium in ecclesia dogmatum. 2. Johannes Isaacus monet, dictionem קַו etiam significare *sonum.* Sed non exstant hujus significationis exempla, idéo verisimilius est, LXX interpp. ex versu praecedente illud vocabulum repetivisse. 3. Christus et apostoli non solum in hoc loco, sed etiam alibi passim in N. T. dicta ex V. T. allegant non juxta verba textus Hebraici, sed juxta versionem LXX interpretum, uti monet Hieronymus in quaest. super Genes. c. 46. Ex eo vero inferri non potest nec debet, textum Hebraeum non esse authenticum, nec nobis a rivulis ad fontes recurrendum. Primo enim qui sumus nos collati ad Christum Scripturae Magistrum et apostolos immediato Spiritus afflatu impulsos? Deinde licet non semper ipsa verba sectentur, tamen sensum ac mentem purissimam retinent, Hieronymus epist. 151. ad Algasiam: *Ubicunque de V. Instrumento evangelistae et apostoli testimonia protulerunt, diligentius observandum est, non eos verba secutos esse, sed sensum, et ubicunque LXX ab Hebraeo discrepant, Hebraeum sensum suis expressisse sermonibus.* Praeterea aliud est Scripturam transferre, aliud Scripturae locum allegare. Etiam nostrae ecclesiae doctores ex vulgata versione Latina in disputationibus adducunt Scripturae dicta, nec tamen propterea eam authenticam esse statuunt, sed necessitate ita ferente ad fontes Hebraeos provocant. Insuper alia hodie est ratio versionis Graecae, quam quae olim fuit, cum Graeca illa V. T. versio, quae hodie exstat, vel non sit LXX interpp. versio, vel multis modis sit corrupta et vitiata. Denique non hoc fine ex versione Graeca Scripturae dicta citarunt, quasi Hebraeos fontes statuerent esse contaminatos ac turbidos, sed quia Graeca versio tunc fuit usitatissima et receptissima. Hieronymus in quaest. super Genesin: *Illud generaliter observandum, quod ubicunque s. apostoli aut apostolici viri loquantur ad populos, iis plerumque testimoniis utantur, quae jam fuerunt in gentibus divulgata, videlicet per translationem LXX interpretum.* 4. Paulus fontem Hebraeum et dictionem קו ad verbum expressit Gal. 6, v. 16: ὅσοι τῷ χάνονι τούτῳ στοιχήσουσι etc. 5. Tempore Masoretharum lectum fuisse קוּם ex notis ipsorum apparet. Ergo nulla hîc latet corruptionis suspicio. Masorethicae enim illae notae non solum ante Hieronymianam, sed etiam ante LXX interpp. versionem fuere scriptae et quidem ab Esdra et aliis viris synagogae magnae, ut Buxtorfius et alii Hebraicae literaturae peritissimi statuunt.

332. 5. *Interdum desunt integrae sententiae in* II. 284. B.
Hebraeo, cum non desint nec in LXX interpp. versione, nec in Hieronymi translatione. Exemplum habemus Exod. 2. ubi deest totum illud: Alium quoque genuit et vocavit nomen ejus Eliezer, dicens: Deus patris mei auxiliatus est mihi et liberavit me de manu Pharaonis. Resp. 1. Hebraeus textus versiculum illum habet suo loco videlicet c. 18, v. 4. 2. Latina et Graeca versio non sunt regula authenticae veritatis in textu Hebraeo, ex rivulis enim non est faciendum judicium de fonte, sed contra potius ex fonte judicandum de rivulis. 3. Quis certos nos reddet, Hebraeis codicibus hîc aliquid deesse, quod necessario sit supplendum, cum pari facilitate statuatur, Graecis et Latinis codicibus esse aliquid detrahendum. 4. Cajetanus fatetur: *Versiculum illum esse supervacaneum;* Lovanitenses eum *asterisco* notant; Robertus Stephanus eum rejicit. 5. Si ad Moysis argumentum et continuationem historiae attenderis, inepte hoc loco versiculus iste inseritur. Gerson enim Moysis filius multis annis praecesserat Eliezerem fratrem, quibus annis Israëlitae respexerunt ad Deum, et Deus ad illos. Eliezer vero sub finem annorum illorum natus est et adhuc fuit incircumcisus, cum sese Moyses ad reversionem in Aegyptum accingeret, ut notat Junius in animadvers.

5. Desunt integrae sententiae.

333. Atque haec sunt quinque illa V. T. loca, quae Bellarminus in textu Hebraeo suspicatur esse corrupta. Quod si vel maxime in illis quaedam

lectionis diversitas vel literulae alicujus mutatio concederetur, nondum tamen consequens foret, textum Hebraeum ita corruptum esse, ut pro authentico haberi et ad eum tanquam ad fontes provocari non possit. Nam 1 plus esset in conclusione, quam ex praemissis inferri possit. Quae enim haec *συνάφεια?* Quinque loca sunt corrupta, vel potius variant lectione in diversis exemplaribus. Ergo tota Scriptura codicis Hebraei est corrupta. Hoc duntaxat sequitur. Ergo in illis quinque locis Scriptura Hebraica non est sincera atque integra. 2. Sphalma quoddam graphicum, quod in aliquibus duntaxat, non in omnibus exemplaribus exstaret, cujus correctio esset omnibus obvia et de quo inter nos et Pontificios utrimque constaret, non posset ab illis tanti aestimari, ut canonicam fontis Hebraei auctoritatem impugnaret. 3. Quod si enim variatio illa orthographica fortuito propter affinitatem literarum invecta et quidem aliquibus duntaxat exemplaribus illata efficeret, fontem Hebraeum non amplius esse purum et authenticum, consequens foret, nec Graecum textum in N. T. amplius esse authenticum, cum in eo quoque lectionis varietas occurrat. Hoc vero idem foret, ac si quis propter sphalma unius literae totam epistolam corruptionis arguere velit. 4. Quinimo vulgata versio Latina in locis longe pluribus corrupta est et mendis scatet longe gravioribus, quam tamen pro authentica Pontificii nobis obtrudere satagunt. 5. Agnoscit ipse Bellarminus, fontium puritati et authenticae auctoritati ex eo nihil decedere. Sic enim contra Lindanum, Canum, Gordonum et alios fontium puritatem impugnantes scribit lib. 2. de verbo Dei c. 2. §. ult. *Non tanti momenti sunt ejusmodi errores, qui vel negligentia vel ignorantia librariorum irrepserunt, ut in iis, quae ad fidem et bonos mores pertinent, Scripturae sacrae integritas desideretur. Plerumque enim tota discrepantia variarum lectionum in dictionibus quibusdam est posita, quae sensum aut parum aut nihil mutant.*

CAPUT XV.

II. 265. ## DE PUNCTIS VOCALIBUS, AN SINT CODICI BIBLICO COAEVA.

Puncta vocalia textui Hebraico sunt coaeva.

334. Inter argumenta reliqua, quibus textus Hebraici corruptelas Pontificii demonstrare conantur, (** quamvis etiam hanc hypothesin Pontificii tueantur eo fine, ut obtineant, laicos a Scripturae lectione arcendos. Sic enim scribit Thomas Hardingus contra Ivellum 15. sect. 7. apud Ivellum tom. I. p. 123: *A multis antiquis et fide dignissimis auctoribus proditum est, in gente Israëlitica LXX duntaxat seniores legere ac intelligere potuisse mysteria sacrorum librorum, quos biblia vocamus. Cum enim literae Hebraicae vocalibus careant, illi soli Scripturam per consonantes legere potuerunt, eoque modo vulgus ab ejusdem lectione exclusum fuit.* **) non postremo loco numerandum est illud, quod Rabbini codici biblico addiderint puncta, facile igitur fieri potuisse, ut in odium Christianorum biblia Hebraica corruperint. Sic enim hac de re disserit Bellarm. lib. 2. de verbo Dei c. 2. §. penult. *Scripturae Hebraicae non sunt omnino integrae et purae, sed habent suos quosdam errores, qui partim irrepserunt negligentia vel ignorantia librariorum etc. partim ignorantia Rabbinorum, qui addiderunt puncta. Cum enim possint dictiones Hebraicae variis modis legi, si punctis careant, non est mirum, si aliquando ipsi quoque in notatione punctorum a vero aberraverint. Potest etiam fieri, ut ex pravo affectu et odio in Christum ea lectio interdum ipsis magis probata sit, quae minus Christianis favebat.* §. ult. *Errores, qui additione punctorum acciderunt, nihil omnino veritati officiunt, puncta enim extrinsecus addita sunt, nec textum mutant, itaque possumus, si volumus, puncta et detrahere et aliter legere.* Gordonus Huntlaeus controv. 1, cap. 9. demonstraturus, *tempore quidem synagogae Judaicae ante et usque ad Christum, itemque ab ascensione Domini usque ad tempora Hieronymi et Augustini biblia Hebraica a Judaeorum corruptione fuisse libera, sed post mortem s. Hieronymi intra paucos annos exortam fuisse maximam depravationem*, inter cetera adducit etiam illud, *quod circa illud tempus puncta, distinctiones et accentus a duobus Judaeis R. Aaron filio Aser et R. Jacob filio Naphtali non sine insigni dissidio fuerint inventa et introducta.* Ex eo nascitur quaestio: An puncta vocalia literis in bibliorum editione fuerint coaeva, an vere posterioribus temporibus addita.

335. Prius affirmant, *1. quidam ex Rabbinis*, ut ostendit Buxtorfius in praef. thesaur. grammat. edit. prioris. *In libro Zoar*, inquit p. 55. *qui om-* II. [illegible] *nium Hebraeorum consensu ante Masorethas et editum Thalmud conscriptus est, inveni loca, in quibus non tantum punctorum et accentuum fit mentio, sed et nomina quorundam, ut Chirek, Cholem, Schurek, Saegol, Zere, Scheva, Saegolta, Makkaph etc. exprimuntur.* R. D. Kimchi testatur, *puncta simul cum lege in monte Sinai, a Deo prodita fuisse*, cui nequaquam adversatur, quod idem in niphal scribit: *Ordinatores punctorum posuisse discrimen inter primam vocem praeteriti niphal et primam vocem participii singularem ejusdem conjugationis adscribentes praeterito _ participio* ̥. Nam per ordinatores punctorum non intelligit primos eorum auctores, sed reparatores, qui puncta in diuturnis ac variis exiliis Judaeorum negligenter adscripta et observata emendarunt, et ad aeternam Dei in monte Sinai ordinationem revocarunt. ** Observationum, notarum, censurarum Rabbinorum προςθήκη non auctores, sed correctores punctorum arguit Masorethas. ** Kimchio assentitur R. Levi filius Joseph in libro Samadar affirmans *puncta una cum lege esse data.*

** In libro Horaiath Hakkorach ita scriptum legitur: *Quidam punctatorum, qui veram rationem punctationis non tenuerunt, objiciunt ac dicunt: Quare non sunt facti duo accentus Zarka in dictione una, sicut duo postea facti sunt? Hi nosse debent, quod non nisi unum Zarka in mundo fuerit et quod Moysi non fuit ostensum nisi unum Zarka.* In libro Samadar in principio ita legitur: *Si dixerit aliquis, unde scimus, quod ex ore DEI dictata est punctatio et accentuum ratio? Responderi potest, Scripturam perfectam sive perfecte datam fuisse; juxta illud: Scribes itaque in lapidibus omnia verba legis istius explanando bonum* Deut. 27, v. 8. *Nisi itaque fuissent puncta et accentus, quibus explicantur voces, nemo potuisset intelligere sensum earum.*** 2. ex *nostris theologis* plerique omnes Chemnicius in Harmonia c. 51. p. 339. Flacius part. 2. Clav. Script. p. 629. Hafenreff. in templ. Ezech. p. 170. etc. 3. ex recentioribus *grammaticis Hebraeis* Buxtorfius in Thesaur. p. 59. edit. prior. Cevalerius in gramm. p. 23. Fabricius in partit. cod. Hebr. c. 2. Engelbertus Engels in praefat. lexic. Schindl. Joh. Balthasar Baumbach de lingg. orient. auctoritate etc. Crinesius in disput. de confus. lingg. etc. 4. ex *Calvinianis* Junius in animadv. ad lib. 2. Bellarm. de verbo Dei c. 2. Alstedius in praecogn. theolog. p. 276. Polanus lib. 1. Syntagm. c. 37. p. 75. ** Petrus Morentinus Navarrus grammat. Hebr. Kupellis editae ann. 1590. Drusius in tract. de recta ratione legendi linguam sanctam p. 6.** Distinguunt illi inter biblia *particularia sive privata*, quae in privatis aedibus a privatis fuerunt lecta; et *publica sive authentica*, quae publice in synagogis praelegebantur Act. 15, v. 21. Illa concedunt caruisse punctis ob descriptionis molestiam et difficultatem; haec vero puncta habuisse astruunt ob religionis necessitatem.

336. Probamus hanc sententiam sequentibus argumentis: 1. ex *Christi assertione* Matth. 5, v. 18. ubi de immota verbi divini firmitate et perpetuitate sic loquitur: *Amen amen, dico vobis, donec transeat coelum et terra, jota unum aut unus apex non praeteribit a lege.* Cui parallelus est locus Luc. 16, v. 17: *Facilius est coelum et terram praeterire, quam de lege unum apicem cadere.* Per jota intelligitur Jod, quae est minima apud Hebraeos litera per κεραίας intelligit eminentias et apices, hoc est puncta, quae vocalium vicem in lingua Hebraea obtinent, ex quo sic inferimus: Quodcunque Christus statuit essentialem scriptae legis partem, id ipsi scriptae legi est coaevum. Sed puncta vocalia Christus statuit essentialem scriptae legis partem. Ergo puncta vocalia sunt scriptae legi coaeva. Ulterius: Firmitas legis divinae ac Scripturae dependet a Deo auctore. Jam vero firmitas illa tribuitur a Christo etiam κεραίαις punctis et apicibus. Ergo illa quoque Deum auctorem agnoscunt ac proinde, cum Deus legem suam tabulis lapideis inscriberet Exod. 24, v. 12. c. 31, v. 18. ipsae quoque κεραῖαι puncta vocalia Dei digito sunt scripta. Contra eos, qui puncta vocalia statuunt esse inventum Rabbinorum in Tiberiade congregatorum, ex verbis Christi tale formari potest argumentum: Quodcunque Christus scriptae legi tribuit, illud jamdum tempore Christi in lege scripta extitit, nec sequentibus demum seculis ei est adjectum. Sed κεραίας ac puncta vocalia Christus scriptae legi tribuit. Ergo. Excipiunt *1. evangelistas non verba formalia, sed verborum duntaxat sensum ex ore Christi retulisse, proinde ex vocabulo κεραιῶν non posse argumentum aliquod elici.* Resp. unde vero probant, quod tanquam certum assumunt? Certe Matthaeus et Lucas eodem tenore sententiam Christi recitant, utique ergo verba ipsa retinuerunt. Ac si vel maxime demus, evangelistas sensum duntaxat recitare, nihilo tamen minus firmum maneret, tempore evangelistarum puncta legi scriptae fuisse adjecta, alias sententiam Christi non potuissent hujusmodi verbis exprimere. *2. Per κεραίαν non intelligi puncta vocalia, sed literae particulam atque adeo flexum instar corniculi, qualis cernitur in summitate literarum* ר *etc* ד. *Plutarchus enim in Numa κεραίαν γραμμῆς vocat fastigium seu extremitatem lineae in modum corniculi protensam.* ** Atque in hac sententia etiam est Barradius tom. 2. lib. 7. in conc. evang. qui vult, II. 288.
quod nomine κεραίας veniat *fastigium ipsius Jod.* Resp. ipsemet non audet nostram rationem simpliciter rejicere, sic enim rescribit d. l. c. 14. fol. 436. b: *Nisi forte tempore Christi aliqui erant literarum apices, qui postea exciderint.*** Alii putant *per apices intelligi distinctivos illos commota et cola denotantes ut et Raphe lineam transversam post quamlibet vocalem mobilem literis Begadcephat impositam.* Drusius lib. 2. animadv. c. 60. intelligit *de apicibus, quibus olim distinctae fuerunt literae* Resch *et* Daleth, *de quibus* Hieronymus in comment. Sophon. 2. Resp. Christus inter jota et κεραίαν manifeste distinguit, ergo κεραία non potest notare ejusmodi corniculum, quale est Jod. Quare ut per jota intelligitur Jod ex literis minima, ita per κεραίαν intelligitur minutissimum punctum ex vocalibus, quale est Cholem, Chirec, Schurec et accentibus, quale est Rebia etc. Severissimae enim prohibitiones in decalogo per minutissimum punctulum ad caput literae longissimae ל ita signantur לא. Eodem sensu vertit Lutherus Matth. 5, v. 18: Es wird nicht zergehen der kleinſte Buchſtabe, noch ein Tittel vom Geſetz. Quodsi enim illis, qui contrarium sentiunt, per κεραίαν metaphorice intelligere licet lineolas transversas, quae non habent figuram corniculi, utique etiam per κεραίαν metaphorice intelligi possunt puncta vocalia, quorum pleraque cum punctulis duntaxat notentur, ideo in sensu synecdochico κεραῖαι appellantur. Quid quod accentus quidam, ut Athnach, Jareach, Ben-jomo, Sarka etc. corniculi figuram fere obtineant, quodque Karne-parah a corniculi figura denominationem acceperit.

337. 2. *A punctorum natura et conditione.* Quod 2. A punctorum

natura et conditione.

est lectionis ac scriptionis quasi anima et spiritus, illud in prima bibliorum scriptione omissum esse nullo modo verisimile est. Puncta vocalia sunt lectionis et scriptionis quasi anima et spiritus. Ergo puncta vocalia in prima bibliorum scriptione omissa fuisse nullo modo est verisimile. Major est manifestae veritatis. Quod enim est lectionis et scriptionis quasi anima et spiritus, illud etiam est essentialis Scripturae pars, illud si in prima bibliorum scriptione omissum esset, partem duntaxat Scripturae et quidem indigniorem et inferiorem a Scripturae auctoribus videl. Deo et sanctis Dei hominibus prophetis haberemus, quod nemo facile dixerit. Assumtum probatur 1. ex testimoniis Rabbinorum. In libro Zoar sic legitur: *Non est ullis literis potestas ad proferendum in hanc vel illam partem, praeterquam cum punctis literarum. Omnes enim illae sunt tanquam corpus sine anima. Cum adveniunt puncta, ecce corpus constituitur in statura sua.* Petrus Cevallerius citat dictum R. Nechoniae ex libro Sepher habbair: *Similia sunt puncta literarum legis Mosaicae animae vitali in corpore hominis.* Aben Ezra dixit: *Sine supra et infra*, hoc est sine accentibus et punctis vocalibus *non potest intelligi Scriptura.* Hoc R. Aben Ezrae dictum allegat Lutherus in c. 47. Genes. et addit: *Sine intra.* Elias Levita in lib. Canticorum Cantic. 3: *Comparantur literae corporibus. Ista decem* (vocalia) *sunt eis quasi animae. Quemadmodum igitur corpus sine anima est cadaver motu destitutum, sic scriptura Hebraica sine punctis vocalibus est emortua et ad motionem sive lectionem parum apta.* Idem in praefat. Cant. dicit, *literas esse scalam, vocales vero clavos, qui scalam gradificant.* 2. ex testimoniis Christianorum Hebraice doctorum. Johannes Isaacus conversus Judaeus scribit, *eum, qui sine punctis et accentibus Scripturam legit, similem esse homini equitanti equum ἀχαλίνωτον effrenem.* Fabricius in partit. Hebraic. c. 2: *Si officium signandi, seu quod idem est, consonandi non potuit notari sine consonorum signis, multo minus sonorum naturalium discretio esse potuit sine vocalium notis.* ** Genebrardus initio Isagoges suae ad legenda scripta Rabbinorum asserit, lectionem sine punctis esse mancam, imminutam. ** Joh. Balthasar Baumbach in tract. de linguarum oriental.
II. 260. antiq. necessitate et utilitate: *Sine vocalibus consonantes proferri non possunt et omnis lingua, quae illis destituta est, manca, imperfecta et mutila efficitur.* 3. ex nomine punctorum. Puncta sive vocales Hebraeis dicuntur תְנוּעוֹת *motiones*, quia scilicet per pronuntiationem movent literas. Ergo animae instar consonantibus sensum et motum conferunt. 4. ex re ipsa. Omnis oratio animi sensa exprimens, eique correspondens scriptio constat dictionibus, dictiones syllabis, syllabae literis et vocalibus. Absque vocali nulla potest constare syllaba, ergo nec dictio, nec oratio; unde etiam vocales hoc nomen sortitae sunt, quod per se edant vocem sive sonum; consonantes inde sic dictae, quod non nisi cum vocalibus sonent, ab illis scilicet motae et quasi animatae. Si vocales ex dictionibus tolluntur, genuina earum significatio ignoratur. Ignoratis vero dictionum genuinis significationibus, sententiarum significata ignorari consequens est. Si accentus distinctivi removeantur, sententiarum sensus confunduntur. Si excipere velint, *puncta esse quidem necessaria ad lectionem, non autem ad scriptionem*, resp. finem scriptionis esse lectionem et intellectionem alterius. At qui sine punctis scribit, hunc finem assequi nequit, nisi alteri omnis omnium vocum punctatio sit percognita. Quinimo si vel maxime punctatura sit ei cognita, in multis tamen haerere et dubitare cogetur, quando scil. una eademque dictio diversas punctationes admittit. Addimus ergo tertium argumentum.

338. 3. Ex *ambiguitatis et incertitudinis periculo.* Quicquid Scripturam sacram reddit ambiguam et incertam, illud nequaquam astrui debet. Atqui hypothesis illa, quod puncta vocalia consonantibus non sint coaeva, verum a Rabbinis post aliquot seculorum decursus demum addita, Scripturam reddit dubiam et incertam. Ergo hypothesis illa non est astruenda. Major sua luce radiat. Si enim Scriptura nos debet σοφίσαι *ad salutem* 2. Tim. 3, v. 15. utique oportet eam esse certam, perspicuam et perfectam, quas ejusdem dotes contra Pontificios summo studio defendimus. Assumtum probatur 1. ex consideratione illarum vocum, quae varia puncta admittunt et pro diversitate punctorum etiam significationem mutant. Sic אחים si punctetur hoc modo אַחִים significat *fratres*; sin alio modo אֹחִים *animalia noxia* denotat. דבר si punctetur דֹּבֵר est *loquens*; si דֻּבַּר significat *dictum est;* si דִּבֶּר significat *dixit*; si דָּבָר significat *verbum*; si דֶּבֶר significat *pestem*; si דֹּבֶר *ductum* significat et metaleptice *ovile sive caulum.* Ecquis vero nos certos reddet, quae punctatura et consequenter quae vocis significatio sit acceptanda, si ejusmodi vox diversorum punctorum capax in Scripturis occurrat? 2. ex inductione locorum, in quibus LXX interpp. ob punctorum absentiam ab Hebraica veritate deflexerunt. Genes. 15, v. 11. וַיַּשֵּׁב אֹתָם *et abigebat eas*, scilicet aves. LXX reddiderunt, συνεκάθισεν αὐτοῖς, legerunt substitutis aliis punctis, וַיֵּשֶׁב אִתָּם. Genes. 47, v. 31: *Et incurvavit se Israel super caput* הַמִּטָּה *lecti*; LXX reddiderunt, προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου, quo modo etiam citatur Hebr. 11, v. 21; legerunt ergo הַמַּטֶּה *baculi*, et de suo addiderunt αὐτοῦ, ut ad Josephum referatur. 1. Reg. 10, v. 19. וְרֹאשׁ עָגוֹל *et caput rotundum solio a parte posteriori*; LXX verterunt μόσχων *vitulorum*, legerunt ergo substitutis aliis punctis עֵגֶל. Psal. 88, v. 11 *si* רְפָאִים *mortui resurgunt*; LXX reddiderunt, ἂν ἰατροὶ ἀναστήσουσι, legerunt רֹפְאִים יָקִימוּ. Psal. 91, v. 6. מִדֶּבֶר *a peste* LXX ἀπὸ πράγματος legerunt מִדָּבָר. Psal. 120, v. 5 גַּרְתִּי מֶשֶׁךְ *habitavi cum Mesech*; LXX reddiderunt ἡ παροικία μου ἐμακρύνθη, legerunt גֵּרוּתִי מָשַׁךְ. Esa. 5, v. 17 כְּבָשִׂים *arietes*, LXX reddiderunt

3. Ex ambigui[tatis] et in[cer]titudi[nis] peric[ulo].

διηρπασμένοι oppressi; Legerunt ergo כְּבֻשִׁים. Esa. 17, v. 11 וּכְאֵב אָנוּשׁ *et doloris desperati*, LXX verterunt: *καὶ ὡς πατὴρ ἀνθρώπου*, legerunt igitur וּכְאָב אֱנוּשׁ. Oseae 3, v. 1 אֲהוּבַת רֵעַ *amatam a socio*; LXX verterunt *ἀγαπῶσαν πονηρά*, legerunt רַע *malum*. Hujusmodi exempla plura adduci possent. 3. ex detorsione Scripturae in sensum falsum et haereticum substitutis aliis punctis possibili, imo facillima. Genes. 3, v. 15 הוּא *ipsum*,
70. scil. semen mulieris conteret caput serpentis. Sed remotis punctis legi potest הִוא *ipsa*, hoc est Maria, ut volunt Pontificii. Exod. 17, v. 14. Deut. 25, v. 19 *jubet Deus delere* זֵכֶר *memoriam* sive mentionem *Amalec*. Si removeantur puncta nativa et substituantur alia, poterit legi זָכָר, quod *masculum* significat, qua ratione non peccasset Saul *parcens opimis gregium et jumentorum Amalec* 1. Sam. 15, v. 9. R. Jonathan Ezech. 48, v. 35 legit יְהֹוָה שְׁמֵהּ *Dominus nomen ejus*, ut divinitatem Messiae negare possit, cum exemplaria punctata constanter legant יְהוָֹה שָׁמָּה *Jehova ibi*. Aut igitur concedendum, Scripturam esse *ἀμφίλογον καὶ λόξιον* cerei instar in omnem partem flexilem, aut puncta erunt cum literis simul juncta in prima Scripturae editione. Excipiunt: *1. Totam Hebraeorum sapientiam in scriptis Thalmudicis et Rabbinicis, quae plurima sunt, sine punctis esse traditam, sine punctis legi et publice in scholis proponi, nec quemquam esse, qui illic omnia incerta esse conqueratur*. Resp. 1. non est eadem ratio Thalmudicorum librorum et Scripturae sacrae. Illis enim sine dispendio salutis carere possumus, ac parum refert, si vel maxime a vero sensu propter ambiguitatem vocum et punctorum carentiam quandoque aliquis aberret; sed Scripturae codicem ab omni ambiguitate et errandi periculo Deus quam longissime abesse voluit. 2. Thalmudici libri non sunt ex immediato Spiritus sancti afflatu scripti, sed homines erroribus obnoxios auctores habent. Ex illis igitur de Scriptura sacra *θεοπνεύστῳ* judicari non potest, nec debet. 3. Quod Thalmudici et Rabbinici libri punctis distituuntur, fit propter compendium scriptionis, ut celerius ea absolvi possit. Sed haec ratio in codice biblico cessat. 4. Exercitatos in Hebraea lingua absque punctis legere posse in propatulo est, interim tamen sine punctorum adminiculo proprium et genuinum sensum in quibusdam assequi nequeunt, ut ex dictis constat. 5. Deus non solum eruditis et exercitatis, sed omnibus in universum hominibus, etiam rudioribus, per verbi sui revelationem et Scripturae promulgationem consulere voluit. Illis vero puncta ad lectionem esse necessaria, negari omnino nequit. 6. Ecquis nos certos reddet, quod Thalmudici et Rabbinici illi libri in prima scriptione caruerint punctis? Excipiunt: *2. Ambiguitatem illam oriri non ex punctorum absentia, sed ex multiplici vocum significatione, paratam autem esse eidem medelam, si antecedentia cum consequentibus conferantur, partium diligens collatio instituatur et scopus semper respiciatur*. Resp. 1. Quamvis ex vocum quarundam multiplici significatu interdum ambiguitas oriatur, ea tamen longe major et difficilior oritur, si puncta penitus removeantur. 2. Textus *συναφείαν* esse medium utilissimum removendae ambiguitati isti inserviens facile concedimus, interim tamen res ipsa testatur, medium illud non esse sufficiens, ut patet ex proxime adductis exemplis. 3. De propositione non possum judicium ferre, nisi partes ejusdem, videlic. subjectum et praedicatum, prius probe intelligam. Jam vero de genuino subjecti et praedicati in propositione sensu non semper possum ex contextu judicare. 4. Vel solum LXX interpretum exemplum, quos biblia sine punctis ad manum habuisse apparet, quando versionem suam adornarunt, manifestum facit, ex solo contextu non posse genuinam cujusque vocis significationem perdisci, si puncta removeantur.

339. 4. *Ex Scripturae perspicuitate.* Deus voluit verbum suum clare et perspicue scribi. At scriptio sine punctis apud Hebraeos est obscura, imo obscurior quam apud Graecos per abreviaturas. Ergo verisimile non est, quod Deus absque punctis verbum suum scribi voluerit, quando per sua organa in literas illud redegit. Qui statuunt, puncta a Rabbinis inventa et Scripturis addita, illi coguntur statuere, Scripturam sacram ab hominum inventionibus majorem lucem obtinuisse. Consequens illud est falsum, quia Deus voluit Scripturam in se et per se esse claram, perspicuam et firmam, non autem ab hominum inventis lucem mutuari. **Deut. 27, v. 8 jubetur Moyses scribere *omnia legis verba* בַּאֵר הֵיטֵב *declarando bene*. At sine punctis si scripsisset, non bene declarasset.** Propheta regius Psal. 19, v. 9. Psal. 119, v. 105. et ex eo Petrus 2. epist. 1, v. 19 Scripturam propheticam vocant *lucem ac lucernam in loco caliginoso lucentem*, quia scilicet nativa et insita luce divinitus est instructa, per quam homines ad salutarem Dei agnitionem et vitam aeternam illuminare potest, nequaquam vero indiget, ut hominum adinventionibus lux aliqua ei inferatur. Ergo etiam antecedens ac proinde verisimile nullo modo censendum, quod puncta vocalia a Rabbinis Scripturae sint addita. Majoris veritas, quod scilicet illi qui statuunt, puncta a Rabbinis inventa et Scripturis addita, cogantur statuere, Scripturam sacram ab hominum inventionibus majorem lucem obtinuisse, itidem in aprico est, quia nemini dubium vel obscurum, quod textus punctatus planior sit et magis perspicuus, quam qui punctis destituitur. Si enim peregrina puncta substituantur, in alium plane sensum, quam qui ex punctato textu oritur, facile abduci possumus. Ac quilibet expendat, an non ipsum fidei nostrae fundamentum lubricum et incertum, vel certe ab hominum inventis dependere statuatur, si biblia Hebraica absque punctis a Moyse et prophetis edita, postmodum vero exactis aliquot seculis ea adjecta dicantur? hoc certe idem foret, ac si quis dicat, corpus literaturae sacrae a sanctis Dei hominibus nos

4. Ex Scripturae perspicuitate.

II. 271.

accepisse, animam vero et spiritum ejusdem nos Rabbinis debere. Quantum momenti ac ponderis sit in punctis, praesertim etiam in puncto Dagesch ad significationem vocis intendendam, imo etiam mutandam, Hebraicae linguae peritis ignotum minime est. Quod si ergo ab auctoribus punctorum illae fortificationes, imo mutationes significationum unice dependent et non a prophetis Spiritu Dei impulsis, plurimum profecto certitudini et auctoritati Scripturae sacrae decedet. Si a Rabbinis demum vera lectio et pronuntiatio prophetarum esset ostensa, *aedificati essemus super fundamentum Rabbinorum*, non autem super fundamentum *prophetarum* Ephes. 2, v. 20. Excipiunt, *veram lectionem fuisse traditam et conservatam in synagoga*. Resp. 1. hac ratione verus et genuinus Scripturae sensus unice pendebit ab ecclesia. Scriptura erit litera mortua et inanime cadaver, cui motum et sensum ecclesia inspirare cogatur. 2. Nulla est memoria tam felix, quae in tot myriadibus syllabarum omnes vocales observare possit. 3. Quaedam vocales sunt sibi valde similes et hominum pronuntiatio variat, facile igitur ex eo potuisset error oboriri et propagari. 4. Temporibus Manassis et Ammon ante Josiam liber legis annis circiter 67 fuit neglectus. 5. Nullum commodius medium, quo Scripturae puritas et integritas in synagogis conservari potuerit, quam si biblia publica in synagogis praelecta punctata fuisse statuantur.

5. Ex Scripturae perfectione.

340. 5. *Ex Scripturae perfectione.* Quaecunque hypothesis statuit, integras dictiones Scripturae textui esse insertas, illa asserenda non est, quia labefactat Scripturae perfectionem, quae in eo consistit, quod *nec augmentum nec diminutionem* admittat. Deut. 4, v. 2. c. 12, v. ult. Proverb. 30, v. 5. Apoc. 22, v. 18. 19. Jam vero hypothesis illa, quod puncta a Rabbinis sint addita, infert secum illud, quod integrae dictiones a Rabbinis textui Scripturae sint insertae. Avenarius in gramm. p. 605. ex Masora adducit aliquot loca, in quibus literis omissis per sola puncta vocalia dictiones exprimuntur. Jud. 20. v. 13 habetur Scheva cum Zere ֵ ְ pro quo legendum בְּנֵי *filii*. Ruth. 3, v. 5 et 17 reperiuntur hae vocales ֱ ַ pro quibus legendum אֵלַי *ad me*. 2. Sam. 16, v. 23 habetur punctulum Chirek ִ pro quo legendum אִישׁ *vir*. 2. Sam. 18, v. 20 repetitur Zere ֵ pro quo legendum כֵּן *eo quod*. 2. Reg. 19, v. 31 reperitur Scheva cum Cametz ָ ְ pro quo legendum צְבָאוֹת *Zebaoth*. c. ejusdem v. 37 habentur duo cametz ָ ָ pro quibus legendum בָּנָיו *filii ejus*. c. seq. v. 13 habetur ָ pro quo legendum כֹּל *omne*. Psalm. 96 v. 3 habetur Saegol ֶ pro quo legendum אֶת. Jerem. 31, v. 38 habetur Cametz cum Chirek ִ ָ pro quo legendum בָּאִים *venientes*. Jer. 50, v. 29 habetur Cametz ָ pro quo legendum לָהּ *illi*. Hujus loci est etiam illud, quod ה hajediah sive demonstrativum multoties per solam punctationem repraesentetur, cujus tamen praesentia vel absentia aliquid ponderis interdum obtinet. Hujusmodi loca tredecim ex Masora adducit Avenarius in gramm. p. 535.

6. Ex Judaeorum erga Scripturam religione.

341. 6. *Ex Judaeorum erga Scripturam religione.* Non est verisimile Rabbinos puncta fuisse ausos addere. Quamvis enim in Scripturis ad praeconceptas suas opiniones detorquendis audaces sint, tamen in scriptione retinenda ad superstitionem usque diligentes sunt, adeo ut si quae litera fortuito aut loco suo mota aut aliter picta fuerit, aut etiam desideretur, non audeant eam restituere, sed si diversas lectiones invenerunt, alteram in margine scripserunt, alteram in textu invariatam reliquerunt addentes קרי ולא כתיב *legitur* (haec vel illa dictio) *et non scribitur* (in textu.) Quinimo si litera in textu quandoque reliquas quantitate excedat, ut ע in voce שְׁמַע et ד in voce אֶחָד Deut. 6. v. 4. vel a reliquis excedatur ut ה in voce בְּהִבָּרְאָם Genes. 2, v. 4. vel invertatur ut נ in voce בִּנְסֹעַ Num. 10, v. 35. vel suspendatur, ut נ in voce מְנַשֶּׁה Jud. 18, v. 30. tamen noluerunt hoc corrigere, sed in margine duntaxat anomalian annotarunt, ut ex notis Masorethicis constat. Ecquis igitur sibi persuaderi patietur, quod tantum licentiae Rabbini sibi arrogarint, ut omnibus et singulis Scripturae dictionibus puncta addiderint, quae non fuerint ipsis coaeva.

7. Ex absurdorum consecutione.

342. 7. *Ex absurdorum consecutione.* Si puncta non sunt codici Hebraeo coaeva, sed a Rabbinis demum post aliquot secula eidem addita, consequens fuerit, 1. per aliquot centurias annorum Scripturae sacrae essentiam non fuisse integram, utpote parte aliqua essentiali destitutam. 2. Scripturam majorem certitudinem et perspicuitatem ex hominibus mutuari, quam ex se et sua ipsius natura obtineat. 3. Scripturam non esse a Deo per prophetas traditam, quoad singula verba, cum sine punctis vocalibus verba constare nullo modo possint, proinde non totam Scripturam esse θεόπνευστον. 4. Veram et genuinam lectionem Scripturae a Rabbinorum invento, hoc est a lubrico hominum judicio pendere ac fidem nostram humanae traditioni inniti. 5. Scripturam cujusvis detorsioni esse expositam. Si enim puncta sunt inventum humanum, licebit illis remotis alium sensum excogitare. 6. Nihil certi ex Scripturis colligi posse, cum substitutis aliis atque aliis punctis sensus subinde mutetur. 7. Judaeorum majores aut ignorantiae aut invidiae accusandos esse. Hoc, si sciverunt puncta et non communicaverunt; illud, si nesciverunt, cum tamen scriptam legem integram Deus ipsis communicaverit. 8. Neminem obligari, ut Scripturae credat. Aut enim notae vocalium posterioribus seculis inventae cum naturali vocum sono ubique conveniunt, aut discrepant. Si conveniunt, vocales statim cum literis exstiterunt. Si discrepant, nos notatis illis sonis non tenemur, sed aliam vocum φώνησιν et textuum alium sensum fuisse facile suspicabimur. Quae omnia cum sint absurda et ἀσύστατα, ideo antecedens, ex quo talia consequuntur, non est ponendum.

343. Qui contrarium statuunt, in duas distinguuntur classes. Quidam enim disputant, puncta esse addita *ante Christi nativitatem* ab אַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה *a viris synagogae magnae*, videlic. ab Esdra, Daniele, Zacharia, Malachia, Hanania, Nehemia, Zerubabel, Josua filio Josedec etc. et aliis sanctis prophetis, qui post reditum ex Babylonica captivitate concilium celebrarint, quod vocant *synagogam magnam*, inque eo libros sacros ordinarint, et puncta illis addiderint. (Eorum sententia est tolerabilior quam reliquorum; qui ad tempora post Christum natum punctorum inventionem referunt, cum viri illi synagogae magnae, quos etiam *Masorae auctores* esse eruditi statuunt, prophetico spiritu excelluerint.) Quidam vero existimant, puncta esse inventa et codici biblico addita *post Christi nativitatem*. Sed et ipsi in assignando tempore et annorum numero plurimum variant. Quidam enim post destructionem templi usque ad punctorum nativitatem 236 annos numerant; quidam anno 470. post Christi nativitatem puncta fuisse addita suspicantur; quidam in annum ab everso templo 436. qui est a Christo nato annus 510. punctorum inventionem referunt. Eo enim anno dicunt Rabbinos in Tiberiade urbe Galilaeae eam ob rem convenisse, et operis illius principes fuisse quendam Aaronem et Jacobum, illum de tribu Aser, hunc de tribu Naphtalim; in eo autem omnes conveniunt, puncta vocalia non esse codici Hebraeo coaeva. Ita statuunt 1. *ex Rabbinis* Elias Levita Judaeus Germanus in praefat. 3. libri *Masoreth hammasoreth*, ubi R. Jonam grammaticum pro sua sententia adducit. 2. *ex Pontificiis* Genebrardus in chron. p. 181. Sixtus Senensis lib. 2. Biblioth. sanct. ** Stapletonus relect. controv. 5. q. 3. art. 1.** Francisc. Picus Mirandulan. lib. 7. de praenotion. c. 8. Galat. libr. 1. de arcan. Cath. verit. c. 8. Torniellus, Pineda, Bellarminus, Huntlaeus. ** cujus verba controv. 1. c. 9: *Post mortem Hieronymi puncta, distinctiones et accentus a duobus Judaeis R. Aaron filio Aser et R. Jacob filio Nephtali non sine insigni dissidio fuerunt inventa et introducta.* Sixtus Senensis lib. 3. Biblioth. p. 153: *Puncta longe post tempora Constantini reperta a Judaeis Babylonis Aegyptiae, quae nunc Cayrum appellatur, opera ac solertia R. Hammay et R. Asse auctorum Thalmudicae doctrinae etc.*** *3. ex grammaticis Hebraeis recentioribus* Drusius de rect. rat. legendi et in animadv. Buxtorfius in edit. poster. Thesauri, Petrus Martinius in Technolog. Reuchlinus lib. 3. de art. Cabalist. p. 741. ** Arcanum punctionis revelatum, quod prodiit Lugduni Batavorum ann. 1624. obstetricatu Thomae Erpenii ex professo negat etc. ** *4. ex nostris* B. Lutherus in comm. c. 36. et c. 47. Genes. ubi dicit, *puncta in Hebraea lingua recens esse inventum, quibus non possimus ubique tuto niti.* Item, *rationem punctorum esse levissimam, plenam ambiguitatis, admodum incertam.* ** Hutterus lib. 1. de missa contra Bellarmin. c. 6. p. 98. Constat punctionem bibliorum non ejusdem esse antiquitatis cum ipso textu Hebraeo, sed multis seculis posteriorem. **

344. Antequam hujus sententiae argumenta proferamus, monemus, eandem cum chronologia minime convenire. Masorae enim auctores judicium de punctis, distinctionibus et accentibus tanquam jam ante in textu sacro exstantibus ferunt, ut ex inspectione operis Masorethici manifestum. Utique ergo ipsi punctorum, distinctionum et accentuum in codice sacro non fuerunt auctores. Quod si Masorae auctores statuantur viri synagogae magnae, Esdras, Daniel, Zacharias etc. ut plerique eruditi confirmant, manifestum est, longe ante natum Christum puncta vocalia fuisse codici biblico addita, adeoque textui coaeva, cum auctor eorum Masorethis antiquior non possit monstrari alius quam ipsi *sancti DEI homines*, per quos Scriptura primum fuit edita. Si vero Masorae auctores statuantur magistri Tiberienses, id est, qui in Tiberiade circa annum Christi 508. vel ut alii volunt 510. conventum egerunt, non potest inventio punctorum Tiberiensibus tribui, cum Masorethae uti dictum de punctis, distinctionibus et accentibus tanquam ante exstantibus loquantur. Notandum etiam illud, quod Masorae auctores sint antiquiores scriptoribus Thalmudicis, cum in Thalmud Hierosolymitano, quod Babylonico antiquius, rerum praecipuarum in Masorethico opere contentarum mentio injiciatur, ut Buxtorf. in Tiberiade lib. 1. c. 8. ostendit. Jam vero scriptores Thalmudici antiquiores sunt magistris Tiberiensibus, ut docet Elias Levita praefat. 3. libri Masoreth Hammasoreth. Ergo Tiberienses magistri non possunt esse auctores punctorum, quippe quorum, ut jam ante exstantium, Masorethae Tiberiensibus antiquiores mentionem faciunt.

Argumenta contraria. 1. A linguae Hebraeae perfectione.

345. Argumenta potiora eorum, qui negant puncta esse literis in codice biblico coaeva, haec sunt. 1. *A linguae Hebraeae perfectione. Punctorum non est absoluta quaedam necessitas, cum tota Hebraicorum verborum inflexio principaliter in literis consistat, in nominibus vero numeri, casus et genera distinguantur per literas serviles. In aliis linguis* (inquiunt) *conjugandi et declinandi variatio principaliter in vocalibus haeret, sed in Hebraea lingua pendet a literis servilibus.* Resp. 1. Si vel maxime daretur, non esse absolutam punctorum necessitatem, illud tamen duntaxat sequeretur, potuisse olim bibliorum quaedam exemplaria carere punctis, non autem revera omnia caruisse. 2. Quamvis ad nominum et verborum inflexionem literae potissimum adhibeantur, ipsae tamen radices, remotis punctis genuinis et substitutis aliis, sensum gignunt alium ac longe diversum. 3. Ad ipsam verborum ac nominum inflexionem puncta aliquid facere, notum est Hebraeae linguae peritis. דברי legi potest דְּבָרִי *verbum meum*, דְּבָרַי *verba mea*, דִּבְרֵי in regimine, *verba*. 4. Multae dantur voces significatrices absque servilibus, quae vel radices ipsae, vel a radice per solam diversam punctationem descendentes.

2. A Graecae versionis in N. T. allegatione. II. 275.

346. 2. *A Graecae versionis in N. T. allegatione. Christus et apostoli in N. T. Hebraeas dictiones exprimunt, sicut in versione LXX interpp. habentur, et ratione vocalium ab Hebraeis punctis plurimum variant, ut ex genealogia Christi Matth. 1. et Luc. 3. cumprimis apparet.* Resp. 1. Quae ex V. T. Christus et apostoli allegant, ea licet non secundum literas et verba, tamen secundum sensum cum textu Hebraeo consentiunt. 2. Quod LXX interpp. versionem potius quam textum Hebraicum in allegatione sequantur, factum ideo, quia Graeca versio tunc erat usitatissima et communissima, ut superius ex Hieron. ostendimus. 3. Quod LXX quaedam in V. T. aliter legunt, quam puncta genuina postulant, id arguit, eos fuisse usos exemplari non punctato, nequaquam vero probat omnia bibliorum exemplaria, etiam, ea quae in synagogis asservabantur, punctis caruisse. 4. An versio illa Graeca, quae hodie exstat, sit LXX intepretum, eruditi non sine ratione dubitant. Bellarm. lib. 2. de verbo Dei c. 6: *Licet non ignorem, nonnullos in ea sententia esse, ut existiment interpretationem LXX seniorum penitus interiisse, multo probabilius censeo, illam adhuc superesse, sed adeo corruptam et vitiatam, ut omnino alia esse videatur.*

3. A nominum propriorum diversa lectione.

347. 3. *A nominum propriorum diversa lectione. Septuaginta interpp. et auctor Latinae versionis vulgatae, uti etiam Hieronymus pleraque nomina propria patriarcharum, regum, pontificum, sacerdotum, prophetarum, urbium etc. longe aliis vocalibus et punctis enuntiant, quam in Masorethico seu punctato exemplari legantur, ut apparet ex interpretatione nominum Hebraeorum tradita ab Hieronymo et Aria Montano.* Resp. 1. Interpretes non observarunt accurate et superstitiose in nominibus propriis singulas literas et literarum apices, sed propter εὐφωνίαν leviter quandoque aliquid inflectunt. 2. Quaelibet enim lingua nomina propria aliena ad suarum aurium judicium conformat, ut interdum vix agnoscas, an eadem sint, an diversa. Nomen prophetae יְחֶזְקֵאל Latini pronuntiant *Ezechiel.* 3. Si ex inflexione illa propriorum nominum ab interpretibus facta inferri posset, puncta esse recens inventum Rabbinorum, posset ex eodem principio inferri, in ipsis literis etiam factam esse mutationem, quod tamen hujus opinionis patroni non admittunt.

4. A dagesch et puncti τοῦ שׁ conditione.

348. 4. *A Dagesch et puncti τοῦ שׁ conditione. Puncta distinguentia consonantium varietatem, qualia sunt Dagesch, quod literam duplicat, et apex superior, qui שׁ dextrum et sinistrum, hoc est, Schin et Sin distinguit, aeque vetusta esse oportet, ac puncta vocalia. Jam vero ex Judic. 12, v. 6. colligitur, tempore judicum non fuisse illud punctum in sinistro vel dextro cornu literae* ש *observatum.* Resp. 1. Illud duntaxat ex eo loco colligitur, quod Ephraimitae non potuerint s cum aspiratione ch, sed tantum s tenue pronuntiare, quia pro *schibboleth* dicebant *sibboleth*, unde ex hoc idiomate linguae agnoscebantur, perinde ut hodie Saxones ſch pronuntiant ut s tenue, nequaquam vero ex eo evinci potest, nullam fuisse differentiam inter שׁ *Schin jamin* et שׂ *Sin smol*, sed potius contrarium. 2. Nisi enim distinctio fuisset inter *Schin jamin* et *Sin smol*, non potuissent Ephraimitae per id ab aliis discerni. 3. Quod שׂ in ס postea mutatur in voce סבלת, non probat, tunc non fuisse usitatum Sin smol, sed Spiritui s. placuit, hac ratione magis perspicue blaesum Ephraimitarum sermonem exprimere. 4. Quanta autem vis sit et efficacia punctuli Dagesch ad constituendum, fortificandum et intendendum, quandoque etiam mutandum significationes vocum, notum est Hebraeae linguae gnaris.

5. A min… Heb… carm… igno… tione. II. 1…

349. 5. *A carminum Hebraicorum ignoratione. Ratio carminis, quo scripti sunt Psalmi, Threni et Jobus, fuit in vocalium numero, quantitate et qualitate.* Joseph. lib. 7. Antiquit. c. 10: *At si iisdem vocalibus uterentur biblia punctata, quibus usus est David et reliqui psalmographi, qui fieri posset, ut ratio carminum nobis non innotesceret?* Resp. 1. Si olim ex vocalibus dijudicata sunt carmina, ergo vocales illae in libris biblicis, saltem quibusdam, exstiterunt. 2. Ex hoc argumento inferri posset, biblia nostra habere puncta plane diversa ab illis, quibus libri psalmographorum olim fuere lecti, adeoque remotis genuinis in rythmicis illis libris haberemus puncta peregrina. 3. Duplex est vocalium officium: prius inservire lectioni, et eam quasi animare, posterius rationem carminum ostendere. Quamvis igitur respectu posterioris officii usus vocalium hodie non sit exacte nobis notus, ex eo tamen elici nequit, etiam prioris officii ratione non esse eundem hodie vocalium usum, qui olim fuit. 4. Ex hoc ipso agnoscant infidelem traditionis custodiam, per quam etiam iste vocalium usus in ratione carminum monstranda ad nos propagari debuisset. Quod si ergo punctorum conservatio soli traditioni accepta fertur, quilibet facile intelligit, quam infideli custodi accepta feratur, et quam lubricum religionis nostrae statuatur fundamentum. 5. Non ex solis vocalibus et earum quantitate, sed etiam ex accentibus et vocum inflexione per literas ratio carminis apud Hebraeos constitit.

6. A… ctoru… in h… nis I… brae… scrip… omis… sion…

350. 6. *A punctorum in hodiernis Hebraeorum scriptis omissione. Hebraei, Chaldaei, Arabes, Syri scripta sua absque punctis conficere solent. Ergo puncta non sunt essentialis pars scripturae Hebraicae.* Resp. 1. Omittunt puncta ob festinatam scriptionem, quae tamen ad lectionem omnino requiruntur, sive addita sint in scriptione, sive omissa. 2. Proinde sunt essentialis pars orationis, ut superius demonstravimus. 3. Quilibet agnoscit, ea quae absque punctis scripta sunt, aliis atque aliis punctis substitutis sensum gignere diversum. Ergo si vel maxime non pertinerent ad essentiam scriptionis, tamen ad certitudinem lectionis et conformitatem sententiae ex scripto petendae requiruntur vel maxime. 4. Tam in Syra, quam in Arabica lingua felicius possumus progredi sine punctorum adminiculo, quam in Hebraea. 5. Baumbachius in d. tract.

de ling. orient. per inversionem respondet: *Cum duae linguae, Syriaca videl. et Arabica, quae ab Hebraea ortae sunt, vocales habeant, ut ex libris manuscript. et impressis apparet, matrem videlicet Hebraicam illis carere verisimile non est.*

351. 7. *A punctorum suppressione. Si puncta veteribus fuerunt nota, unde est, quod nulla eorum fiat mentio apud Hebraeos, cur non fuerunt adhibita in numeris in fronte librorum ac versuum?* Resp. 1. plus est in consequente, quam antecedens permittit. Non enim sequitur, puncta vocalia non adhibentur ab Hebraeis veteribus in numeris, nec in fronte librorum vel versuum. Ergo plane fuerunt eis ignota. A negato enim rei usu ad negationem ipsius rei non valet consequentia. 2. Multo minus a negato particulari rei usu ad ipsius rei negationem procedi potest. Quamvis in numeris et in frontispiciis librorum non sint usi vocalibus, tamen ad lectionem ipsis fuere necessaria. 3. Bellarminus quidem in Institut. gramm. p. 8. scribit, *veteres Hebraeos, cum nullas haberent vocales, usos esse interdum earum loco quatuor consonantibus* א ה ו *et* י *et quidem per* א *et* ה *expressisse a, quandoque etiam vocales alias, per* ו *o et u, per* י *e et i.* Petrus Martinius in technolog. p. 16. tres duntaxat ejusmodi characteres recenset, א י et ו, atque addit, *tres illas literas ab auctore Jethsirah vocari* אִמּוֹת *matres, quod nemo possit sine illarum aliqua proferre vel dictionem vel literam.* Sed si vel maxime consonantibus his loco vocalium usi fuissent, ipsa tamen puncta vocalia non fuerunt ipsis ignota vel inusitata. 4. Thalmudicos scriptores nullam facere punctorum mentionem, acriter contendit Elias Levita, sed refelli potest ex tractat. Thalmudico נְדָרִים c. 4. ubi adducitur dictum R. Mai, quod per *pausas versuum et accentus orationi quasi gustus detur.* 5. In libro Zoar, qui ante Thalmudicum opus secretiori lingua Hierosolymitana scriptus ex-
277. positionem non solum pentateuchi, sed etiam reliquorum V. T. librorum continet et magnae apud Judaeos est auctoritatis, diserta fit vocalium mentio. 6. Quod in numeratione et ordine versuum puncta non fuerunt adhibita, id tribuendum vel ipsorum exilitati, vel consonantium sufficientiae, vel causae alicui nobis ignotae, non autem ex eo inferendum, quod veteribus puncta vocalia fuerint prorsus incognita.

352. 8. *A Chaldaica quorundam vocalium appellatione. Non omnia puncta habent nomina Hebraica, sed quaedam sunt Chaldaica. Ergo a Rabbinis sunt inventa.* Resp. 1. Rabbini illi, quos volunt esse punctorum auctores, non scripserunt Chaldaice, sed eorum idioma magis Hebraeo quam Chaldaeo sermoni fuit cognatum. 2. Quaedam vocalium nomina esse origine Hebraea et ad justam ipsorum pronuntiationem spectare, negari nequit, argumentum igitur procedit a particulari. 3. Nomina illa grammatica saepe immutantur, unde aliquot vocales et accentus ac alia vocabula grammatica habent plura nomina. 4. Argumentum hoc probat, antiquas appellationes Hebraicas punctorum vocalium periisse, non autem ipsa puncta esse recens inventum; nam a novitate vocabuli ad novitatem ipsius rei non est firma consequentia. 5. Si grammatica illo tempore, cum haec lingua incorrupta et integra erat, eamque in vulgari colloquio Judaei usurpabant, conscripta fuisset, utique etiam puncta vocalia Hebraicas appellationes accepissent. Nunc vero qua tempestate grammaticae institutiones compositae sunt, neglecta jacebant, magnaque barbaries invaluerat. Non igitur admodum mirandum est, etiam exoticis et peregrinis vocabulis vocales appellatas esse, praesertim cum literae similiter magna ex parte Syriaca nomina habeant, quae sunt verba Baumbachii d. tract. de lingg. oriental.

9. Ab Hieronymi praetermissione.

353. 9. *Ab Hieronymi praetermissione. Hieronymus nullam facit punctorum mentionem. Ergo verisimile non est, ipsius tempore eadem exstitisse.* Resp. 1. In historicis argumentum ab auctoritate negativa parvi est ponderis. 2. Hieronymus nec Masorethici operis, nec Chaldaicarum paraphrasium mentionem facit, utriusque tamen auctoribus recentior est Hieronymus. 3. Si vel maxime a praeceptore suo Barrabano Judaeo Hieronymus accepisset codicem non punctatum (*characteribus perquam minutis exscriptum*, ut loquitur prooem in 7. comment. Ezechiel.), ex eo tamen inferri non posset, exemplaria bibliorum publica et authentica punctis fuisse destituta. 4. Quidam demonstrare conantur, Hieronymum punctorum non fuisse prorsus ignarum. In c. 3. Jonae tom. 5. p. 140 scribit: *Satis miror, cur ita translatum sit, cum in Hebraeo nec literarum, nec syllabarum, nec accentuum, nec verbi sit ulla communitas*, ubi voce accentuum puncta vocalia ipsum intelligere in notis ad indicem operum Hieronymi tit. *Hebraeus*, asseritur. In quaest. super Genes. agnoscit, *punctum irregulare* vocabulo בְקוּמָה Genes. 19, v. 33 suprascriptum: *Appungunt*, inquit, *desuper quasi incredibile, et quod rerum natura non capiat, coire quempiam nescientem.* At si punctuationem irregularem agnovit, utique etiam regularis punctuationis ignarus haud fuit. Lib. 7 comment. in Ezech. c. 27 tom. 4, p. 414 sic scribit: *Frequenter Hebraea nomina pro diversitate accentuum et mutatione literarum vocaliumque vel maxime, quas apud illos habent proprietates suas, varie interpretantur.* Quaest. in c. 47. Genes. v. ult. de voce מַטֶּה ita loquitur: *Hoc loco quidam frustra simulant adorasse Jacob summitatem sceptri Joseph, quod videl. honorans filium potestatem ejus adoraverit, cum in Hebraeo multo aliter legatur. Et adoravit Israël ad caput lectuli.* Jam vero diversa significatio inter מַטֶּה *sceptrum*, et מִטָּה *lectum* notans non nisi ex punctis discerni potest.

CAPUT XVI.

DE INTEGRITATE TEXTUS GRAECI IN N. T.

Textum Graecum in N. T. non esse corruptum. II. 278.

354. Iisdem fere argumentis, quibus superius integritatem *textus Hebraei* in V. T. demonstravimus, etiam *Graeci textus* in N. T. integritas demonstrari potest. Corruptelas ejusmodi, quae authenticam ejus auctoritatem labefactent, illatas ei fuisse, quo minus statuamus, prohibet *1. divinae providentiae suavitas.* Deus hoc fine non solum in V. sed etiam in N. T. verbum suum revelavit, inque literas illud redigi voluit, ut esset regula et norma, juxta quam omnia dogmata in ecclesia examinari debeant. Jam vero quod regulae ac normae rationem obtinere debet, illud a corruptelis oportet esse liberum. *2. Rationis paritas.* Par omnino est ratio librorum V. et N. T. tum *ratione causae efficientis*, cum utrique per sanctos Dei homines impulsu Spiritus sancti sint scripti; tum *ratione causae materialis*, quia utrique divinam revelationem et divina mysteria describunt; tum *ratione causae formalis*, quia utrique canonicam et divinam auctoritatem in ecclesia obtinent; tum *ratione causae finalis*, quia utrique eo fine editi sunt, ut homines ad salutem instruant per incorruptam de fide et moribus doctrinam. Quod si ergo libris V. T. sua constat integritas, ut superius demonstratum, utique eadem libris N. T. denegari minime debet. *3. Ecclesiae in asserenda Scripturae puritate fidelitas.* Sicut Paulus testatur, Judaeis *concredita esse τὰ λόγια τοῦ θεοῦ* in V. scil. Test. libris descripta Rom. 3, v. 2. ita quoque de primitiva ecclesia Christiana dicere possumus, quod *τὰ λόγια τοῦ θεοῦ* in N. T. libris descripta eidem sint concredita. Accepit enim autographa ab ipsis evangelistis et apostolis, eademque in *ecclesiis patriarchalibus* fideliter conservavit, ut juxta illorum tenorem apographa ac reliqua exemplaria corrigi possent. *4. Piorum doctorum in removendis haereticorum corruptelis sedulitas.* Etsi *multa depravare conati sint haeretici*, scribit Bellarm. lib. 2. de verbo Dei c. 7. *tamen nunquam defuerunt catholici, qui eorum corruptelas detexerint, et non permiserint libros sacros corrumpi.* Plurima ex toto N. T. abstulit mutavitque Marcion, ut testatur Tertullianus lib. 5. contra Marcion.; sed illa omnia fere notavit Epiphanius haeres. 42. et in nostris codicibus Graecis recte habentur. Ariani abstulerant ex evangelio Joh. 4. *Spiritus est Deus*, sed indicavit et notavit Ambrosius lib. 3. de Spiritu s. c. 11. et nostri codices Graeci omnes hoc testimonium habent. Dictum 1. Joh. 5, v. 7: *Tres sunt, qui testimonium dant in coelo etc.* Ariani ex quibusdam codicibus abstulerunt, sed piorum ecclesiae doctorum vigilans industria illud restituit, ut in disp. priore de hoc dicto habita ostendimus. *5. Consequens absurditas.* Si textus Graecus in N. T. corruptus esset, non amplius purum et incorruptum haberemus primum et summum fidei Christianae principium, cum a rivulis non possit major puritas sperari, quam a fontibus; frustraneum esset studium, quod fontium cognitioni impenditur; divina providentia in quodam necessario ecclesiae suae defuisset etc. quae cum sint absurda, ideo etiam absurdum illud, ex quo talia consequuntur. *6. Saniorum Pontificiorum suffragium.* Th. Morus in epist. ad Dorpium pro defens. Erasmi p. 411: *Profecto ut vere dicam, videtur mihi neutiquam credibile, ullam gentem ad depravandos libros Graecos unquam conspirare voluisse, ut ne dicam, nec potuisse quidem. De Judaeis Hieronymus viderit. Graecos certe ab hac falsitatis suspicione liberat vel illud, quod in his, de quibus iis nobiscum fuit controversia, eorum libri nobiscum consentiunt, nec de litera unquam, sed de sensu literae quaestio fuit, nunc igitur quid comminisci quisquam possit, cur alia falsarent, cum ea nobis reliquerint, quae vel sola falsare voluissent.* Sixt. Senens. lib. 7. Bibl. sanct. haeres. 1. II. 2
p. 580: *Dicimus, eum Graecum codicem, qui nunc in ecclesia legitur, eundem illum esse, quo ecclesia Graeca temporibus Hieronymi et longe antea usque ad tempora apostolorum usa est, verum, sincerum, fidelem et nullo falsitatis vitio contaminatum, sicut continuata omnium Graecorum patrum lectio lucidissime ostendit.*

355. Qui Graecos N. T. fontes corruptos esse Anti
statuunt, in duas classes abeunt. 1. Quidam scripturam N. T. ab haereticis corruptam et a falsariis depravatam esse dictitant, quem errorem Sixtus Senensis lib. 7. Bibl. sanct. haeres. 1. p. 576. *Manichaeo*, *Helvidio*, *Anabaptistis et Servetianis* tribuit. Sed in eodem luto haerent *quidam ex Pontificiis.* Gordonus Huntlaeus in Epit. controv. 1. c. 12: *Quod attinet ad N. T. Graecum textum, qui jam circumfertur ab adversariis, in quo etiam illi singulare suum perfugium collocant, dubium non est, quin ille in variis locis sit corruptus, partim incuria librariorum, partim fraude antiquorum haereticorum, et consequenter non adeo idoneus est ille textus ad gignendam fidem, ut existimant adversarii, nisi accedat ecclesiae auctoritas.* 2. Quidam vero mitiorem sententiam amplexi statuunt, non quidem *haereticorum malitia*, interim tamen *librariorum incuria et negligentia* corruptam esse N. T. scripturam Graecam. Bellarm. lib. 2. de verbo Dei c. 7: *Non esse Graecos codices in universum atque omnino corruptos, facile demonstrari potest etc. Quod autem non sint ubique corrupti, sed aliqui interdum errores irrepserint, saltem negligentia librariorum, et non sit tutum semper Latina ad Graeca corrigere, aliquot exemplis planum fiet.* Melchior Canus lib. 2. Loc. theol. c. 13. Stapleton in Controv. q. 3. art. 2. accusant Graecum N. T. codicem *defectionis*, *additionis et corruptionis.* Utraque pars profert *1. rationes* et *conjecturas*; *2. patrum testimonia*; 3. quaedam *corruptionis exempla.*

356. *Rationibus et patrum testimoniis satisfieri*

poterit, si observetur 1. ex particulari quorundam codicum Graecorum depravatione inferri nequit, textum Graecum N. T. absolute et simpliciter esse corruptum, quia ex aliis codicibus puris adhuc atque integris mendae istae aboleri possunt. 2. Diversitas lectionis non statim infert generalem textus Graeci corruptionem, cum in quibusdam duntaxat locis diversitas illa occurrat et in versionibus longe major observetur. Ad quod major varietatum pars in verbis potius consistat, quam in rebus, *magisque ad exactam, quam ad necessariam faciat corrigendi rationem*, ut monet Franc. Luc. Brugensis in praefat. ad var. lect. Si vero utraque lectio retineri nequit, recurrendum ad antiquorum et probatorum exemplarium inspectionem, ad veterum ecclesiae doctorum allegationem, ad textus συνάφειαν et connexionem, ad aliorum locorum collationem, ad fidei analogiam, ut ostendimus in disp. de dicto 1. Joh. 5. 3. De tali integritate textus Graeci quaeritur, ex qua versionum errores et discrepantiae corrigi, et ad quam tanquam ad fontem authenticum provocari possit. Talem vero integritatem ei convenire, res ipsa liquido ostendit. 4. Conati quidem fuerunt haeretici, praesertim Marcionitae, textum Scripturae corrumpere, sed obstitit vigilantia piorum ecclesiae doctorum, quominus in omnibus codicibus illud effectum darent, et corruptum textum verae ecclesiae loco genuinae Scripturae obtruderent.

357. *Exempla*, quae pro adstruenda textus Graeci corruptione proferuntur, expendimus in annotat. ad difficiliora N. T. loca; hic considerabimus duntaxat ea, quae Bellarminus lib. 2. de verbo Dei c. 7. in medium producit. 1. 1. Cor. 15, v. 47 *legendum: Primus homo de terra terrenus, secundus homo de coelo coelestis; quo modo etiam legit vulgata translatio Latina. Sed Graeci codd. constanter legunt, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος κύριος ἐξ οὐρανοῦ, secundus homo Dominus de coelo, quam depravationem mansisse vitio scriptorum ex corruptionibus Marcionis, patet ex Tertulliano lib. 5. in Marcionem.*
80. Resp. 1. opponimus Bellarm. Salmeronem, qui in h. l. sic commentatur: *Graece legimus secundus homo de coelo, ipse Dominus. Putarunt nonnulli ob antithesin perfectam legendum esse: secundus homo de coelo coelestis, (ut in Latina versione legitur) et inde corpus suum attulisse, ut Valentinus, Marcion et Manichaeus delirantes dixerunt.* Item Alphons. de Castro l. 4. tit. *Christus, ubi inter cetera sic scribit: Valentinus ait, Christum de coelo carnem traxisse, quia Paulus ait, primus homo de terra terrenus, secundus de coelo coelestis. Versio igitur Latina magis favere videtur haereticorum opinioni, quam textus Graecus.* 2. Quia Graeci codices constanter legunt κύριος ἐξ οὐρανοῦ, quo modo etiam Syriaca et Arabica paraphrasis legunt, ex eo colligimus, huic lectioni utpote genuinae esse insistendum. 3. Neque ulla hic corruptelae suspicio. Dicitur enim Christus *Dominus de coelo* propter personalem unionem humanae naturae cum divina, Luc. 1. v. 78. quia homo ille ex Maria natus est unum ὑφιστάμενον cum Domino de coelo. Similis locus exstat Johan. 3, v. 13. Damasc. lib. 3. orth. fid. c. 12. οὐ τὸ σῶμά φησιν ἐξ οὐρανοῦ, ἀλλὰ δῆλον ὡς οὐ ψιλὸς ἄνθρωπός ἐστιν. Pii veteres quatuor rationes hujus appellationis proferunt. Primo ex divinitate humanitati unita, Christus est persona divina. Secundo ab operibus, Christus habuit opera divina et coelestia. Tertio ratione meriti, Christus coelum et immortalitatem nobis promeruit. Quarto ratione conceptionis, non quod corpus suum coelo delatum in uterum Mariae deduxerit, sed quia coelesti virtute in utero virginis conceptus est. 4. Nec requirit oppositio, ut primo Adamo de terra terreno opponatur secundus Adamus de coelo coelestis. *Multo enim vehementior est antithesis terreni et Domini, quam terreni et coelestis, cum multae sint res coelestes creatae, Dominus autem dicatur, qui summum in omnes imperium obtinet. Deinde, si statim opposuisset terrenum coelesti, non immineret illa tanta qualitatum diversitas, sed varius tantum situs videretur significari. Hoc vero semel explicato tum demum licuit coelestem terreno plane ac perspicue opponere, ut factum est duobus sequentibus versiculis*, quae sunt verba Bezae in annot. majoribus ad h. l. 5. Ex Tertulliani loco probari nequit, esse hic corruptelam quandam Marcioniticam in textu Graeco. Iisdem enim verbis, quibus Graeci codices legunt, et ex propria quidem mente locum apostoli allegat. Agit quidem de Marcionitica quadam depravatione, sed ea non v. 47. sed 45. concernit, ubi pro vocibus ἔσχατος Ἀδάμ, quae in nostris codd. incorrupte leguntur, Marcion posuerat, ἔσχατος κύριος *novissimus Dominus*, quem propterea Tertullianus reprehendit. 6. Epiphanius haeres. 42. omnes Marcionis corruptelas notavit, ut Bellarminus ipse testatur, sed hanc corruptelam, quae huic loco adhuc inhaereat, ne verbo quidem attingit.

358. 2. 1. Cor. 7, v. 33 *vulgata versio Latina habet: Qui cum uxore est, solicitus est, quae sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est. Mulier innupta et virgo cogitat, quae sunt Domini. Graeci codices longe aliter habent, nam illud divisus est conjungunt cum sequentibus sic*, μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος, *divisa est uxor et virgo, quam lectionem B. Hieronymus lib. 1. contra Jovinianum affirmat, non esse apostolicae veritatis.* Resp. Triplex hujus loci deprehenditur lectio. Prima est in nostris vulgatis codicibus Graecis, quam sequuntur Basilius, Chrysostomus, Theophylactus, Oecumenius, Augustinus, et versio Syriaca, μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος, quod Oecumenius sic exponit, μεμέρισται, τοῦτ' ἔστιν, οὐ τὴν αὐτὴν ἔχουσι φροντίδα, ἀλλὰ μεμερισμέναι εἰσὶ ταῖς σπουδαῖς. Altera lectio habetur apud Robertum Stephanum ad marg. ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικὶ καὶ μεμέρισται. Καὶ ἡ γυνὴ ἡ ἄγαμος καὶ ἡ παρθένος μεριμνᾷ. *Qui uxorem ducit, curat solicite, quae sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est. Et mulier innupta et*

2. 1. Cor. 7, v. 33. Et divisus est.

virgo cogitat, quae sunt Domini. Hanc lectionem Robertus deprehendit in duobus exemplaribus, cui respondet lectio vulgatae versionis Latinae. Et hîc μεμέρισται exponitur per *distractus est cogitationibus, anxius et solicitus circa mundana*, ut habet
II. 231. Ambrosius super h. l. *divisus est*, i. e. non potest divinis insistere rebus, et uxoris facere voluntatem. Tertia lectio est Ambrosio peculiaris, qui sic legit: *Qui autem cum uxore est, solicitus est, quae sunt hujus mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est. Divisa est mulier et virgo.* Et subjungit, *divisa non utique natura, sed actu.* Ex his apparet 1. falsum esse, quod lectio vulgatae versionis non exstet in codicibus Graecis, quia in duobus exemplaribus fuit inventa. Si dicas, *cur ergo non retinetur repudiata lectione passim in Graecis codicibus recepta?* respondemus, quatuordecim exemplaria Roberti Stephani, quae nostram tenuerunt lectionem, non esse regulanda ad duo, sed duo ad quatuordecim. 2. Hieronymus advers. Helvid. c. 12. et ad Eustoch. de servanda virginit. legit juxta nostra exemplaria. Libr. 1. advers. Jovin. cap. 7. aliter legit, sed ibi suspectus est, quia matrimonio est iniquior. Beza testatur, se in omnibus vetustis Graecis codicibus, duobus tantum exceptis, nostram lectionem invenisse. 3. Utraque sententia recte exposita commoda est, sed nostra lectio plures habet auctores, ideo etiam praeferenda lectioni in vulgata versione. 4. Quin et textus connexio eandem manifeste confirmat. In v. 32 et 33 diversa coelibum et maritorum studia enarrantur, commode igitur diversae uxorum et virginum curae iisdem subjunguntur, ac de illis dicitur μεμέρισται, i. e. discretae sunt curis, scilicet studiis atque actionibus.

3. Rom. 12. v. 11. Domino servientes.

359. 3. Rom. 12, v. 11, *ubi Latina versio legit, Domino servientes; Graeci codices non habent κυρίῳ, sed καιρῷ δουλεύοντες, i. e. tempori servientes. Et tamen lectionem Latinam esse verissimam, patet tum ex Hieronymo in epist. ad Marcell. quae incipit Post priorem epistolam, ubi dicit, in emendatis Graecis codicibus haberi non καιρῷ, sed κυρίῳ, tum ex Origene, Chrysostomo, Theophylacto et aliis Graecis patribus, qui sic legerunt et explicaverunt in suis commentariis.* Resp. 1. Lectionis diversitatem haec probant, non autem textus corruptionem. 2. Non negamus in quibusdam exemplaribus, quorum sex observavit Robertus Stephanus, haberi κυρίῳ, quo modo etiam legunt scholia Graeca, Basilius in Ethic. Chrysostomus et Theophylactus in comm. paraphrastes Syrus etc., sed in aliis habetur καιρῷ *tempori servientes.* 3. Glossa ordinaria sine ulla corruptionis accusatione lectionis diversitatem notavit. 4. Utraque lectio fidei analogiae est congrua, interim receptam illam alteri praeferendam esse contextus et antiquissimorum exemplarium inspectio ostendit. 5. Hieronymus suae lectionis nullam reddit causam, nostrae vero praegnantem reddit Ambrosius tom. 5. p. 230. sic scribens: *In Graeco dicitur sic haberi, Deo servientes, quod nec loco competit. Quid enim opus erat summam hanc ponere totius devotionis, quando singula membra, quae ad obsequentia et servitia Dei pertinent, memorat. In omnibus enim his, quae enumerat, plenum Deo servitium exhibetur. Nam servire tempori quid sit, alibi solvit, cum dicit, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.* 6. In v. 15. hujus capitis apostolus ipse exponere videtur, quid per τὸ καιρῷ δουλεύοντες velit intellectum. *Gaudete*, inquit, *cum gaudentibus, flete cum flentibus*, adeoque omnia suo loco et tempore agite. 7. Toletus ipse in comment. h. l. nostram lectionem, quae habet καιρῷ δουλεύοντες praeferret, nisi vulgatae versionis auctoritate reprimeretur: *Fateor*, inquit, *lectionem illam antecedentibus et consequentibus accommodatam ac documentum valde utile continere, sed communis veterum interpretum sensus cum vetere interprete legendum censet, Domino servientes.*

360. 4. *In plurimis Graecis codicibus desunt multae verae Scripturae partes, ut historia adulterae Joh. 8. ultimum caput Marci, testimonium pulcherrimum Trinitatis et alia.* Resp. de capite ultimo Marci late egimus in Harmonia resurrectionis, de dicto 1. Joh. 5: *Tres sunt, qui testimonium dant in coelo*, itidem prolixe egimus in disput. priore de hoc dicto habita, restat igitur, ut de historia adulterae Johan. 8. quaedam moneamus. 1. Fatemur, hanc historiam non haberi in quibusdam Graecis exemplaribus, in nonnullis adjecta olim fuit in calce. 2. In paraphrasi Syriaca itidem non exstat. (** quondam non exstitit, sed jam edita est opera Jacobi Userii archiepiscopi Armachani **). 3. Nonnus eam οὐ παρεφράσετο. 4. Chrysostomus et Theophylactus in sede ordinaria nullam ejus faciunt mentionem. Sed haec nondum efficere possunt, ut hanc historiam ex canonica Scriptura exterminemus. 1. Habetur enim in antiquissimis ac probatissimis exemplaribus. Robertus Stephanus in duobus antiquioribus exemplaribus Graecis eam reperit. 2. Meminit ejusdem Chrysostomus, eandem exponunt Ambrosius, Hieronymus et Augustinus. 3. Nec quidquam continet fidei analogiae adversum. 4. Augustinus libr. 2. de adulter. conjug. ad Pollent. cap. 7 arbitratur, *historiam hanc revera a Johanne scriptam, sed curatum a crudelibus maritis, ut expungeretur, quo uxores adulterae occiderentur.* 5. Quod non reperiatur in omnibus codicibus, verisimilius judicatur ex eo ortum, quod referente Eusebio libr. 3. hist. eccles. cap. 35. Papias tradidit, *historiam hanc ex evangelio ad Hebraeos translatam esse*, quod evangelium fuit apocryphum. Sed Papiae, utpote Chiliastae, traditiones non sunt magni momenti.

4. I qua pari Scri rae.

II. 1

361. 5. *Constat quaedam in omnibus Graecis codicibus inveniri, quae non sunt partes divinae Scripturae, ut Matth. 6 orationi Dominicae additur: Quia tuum est regnum et potentia et gloria in secula; quae verba non esse de textu, sed addita a Graecis, ex duobus intelligi potest. Primo ex eo, quod Tertullianus, Cyprianus, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus orationem Dominicam exponunt et tamen nullam horum verborum mentionem fa-*

5. dai sai pe

ciunt. Secundo ex eo, quod Graeci in sua liturgia recitant quidem haec verba, sed non continuant cum oratione Dominica. Bened. Arias Montan. itidem statuit, hanc clausulam non esse de textu, sed a nonnullis textui insertam, quod probare conatur ex eo, quod *Graeci etiam hodierno die dicunt, sacerdoti duntaxat licere illa verba proferre. Ita enim respondere solet in missa, quando chorus dixit: Sed libera nos a malo. Item quod nullus Latinorum interpretum ejus mentionem faciat. Maldonatus in comm. existimat, ex more Graecorum hoc accidisse. quibus usitatum preces terminare aliqua δοξολογίᾳ et laudatione.* Huntlaeus controv. 1. q. 12. § 3. *Adversarii aliquando addunt verbo Dei scripto, quod scriptum non est. Verbi gratia Matth. 6, v. 13 addunt illa verba: Quia tuum est regnum et potentia et gloria in secula; quae vix ullus patrum legit ante Chrysostomum, qui fuit quadringentis annis post Christum.* Resp. 1. Robertus Stephanus in vetustissimo codice haec verba reperit, qui extra unum fuit antiquissimus. ** In bibliis Antverpianis habetur.** 2. Paraphrastes Syrus eadem habet. **Item Hebraicus textus Matthaei, quem edidit Münsterus ann. 1537.** 3. Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius hanc coronidem orationis Dominicae interpretantur. 4. Apostolus 2. Tim. 4, v. 17 repetens ultimam petitionem *de liberatione ab omni malo*, clausulam illam addit, *cui gloria in secula.* **Thomas Aquin. in Catena aurea egregiam eorum verborum expositionem profert ex Chrys. Verba
I. 263. Chrys. a Thoma adducta sic habent: *Ita vero solicitos nos fecerat inimici memoria in hoc quod dixerat, libera nos a malo, rursus audaciam praebet per hoc, quod in quibusdam libris subditur: Quoniam tuum est regnum et virtus et gloria. Quia si ejus est regnum, nullum formidare oportet, cum is, qui proeliatur contra nos, sit ei subjectus. Cum autem virtus ejus et gloria sint infinita, non solum a malis eruere potest, sed etiam facere gloriosum.*** 5. Verba ista sunt conformia Scripturis sacris, cumprimis gratiarum actioni Davidis. 1. Paralip. 29, v. 11. 6. Bellarminus dicit *constare, quod in omnibus Graecis exemplaribus haec clausula inveniatur*, unde ergo probari poterit, codices Graecos hîc esse falsatos? Erasmus et Johannes Ditenberger in glossis itidem fatentur, *quod appendix illa in omnibus Graecis exemplaribus reperiatur;* Brugensis *uno Parisiensium codice excepto, ceteros omnes libros eam habere additam* testatur; eccur igitur eam pro genuina Scripturae parte acceptare recusemus? Quia tamen apud Latinos diu fuit omissa, non erat utile, ecclesiam super ea re commoveri, quae novitatibus plurimum offenditur, inde est quod patres Latini eam non exponunt. 8. Graecorum vero patrum potior hîc habenda ratio, quippe quibus Graecorum exemplarium fidem optime fuisse cognitam ac perspectam, dubitari nequit. 9. Ex Graecorum liturgia contra canonicam hujus clausulae auctoritatem nihil potest elici, insolens enim non esse, quod responsum populi cum sacerdotis voce praeeuntis oratione, quoad sensum continuetur, praxis nostrarum ecclesiarum ostendit. Recte igitur concludit Laurentius Valla in expos. orationis Dominicae, *nihil hîc esse a Graecis additum, sed a Latinis detractum.*

CAPUT XVII.
DE FINE ET EFFECTU SCRIPTURAE SACRAE.

362. Egimus hactenus *de causa efficiente, materiali ac formali, Scripturae sacrae;* restat ut de ejusdem *fine* breviter disseramus. Finis Scripturae consideratur vel *respectu Dei*, vel *respectu nostri*. Respectu Dei finis Scripturae est *salutaris Dei agnitio et glorificatio*, ideo enim Deus in verbo suo primum viva voce praedicato, postea in literas redacto sese patefecit, ut ab hominibus juxta essentiam et voluntatem suam recte agnitus, in hac et aeterna vita celebretur. Quando ex verbo Dei bonitatem, potentiam et sapientiam agnoscimus, ac mysterium salutis nostrae ab aeterno dispositum et in tempore revelatum pie meditamur, non possumus non ex illa agnitione et meditatione in amorem Dei excitari, ex quo porro summi illius boni celebratio et glorificatio in cordibus nostris oritur. Finis Scripturae. 1. respectu Dei.

363. *Respectu nostri* finis est vel *intermedius*, vel *ultimus*. Intermedii fines exponuntur ab apostolo Rom. 15, v. 4. 2. Timoth. 3, v. 16, quod sint *διδασκαλία, ἔλεγχος, ἐπανόρθωσις, παιδεία* ac *παράκλησις*. Ideo enim Scriptura sacra humano generi tradita est, ut medelam exhibeat contra morbum per lapsum protoplastorum introductum, et ut hominem reddat perfectum ad omne opus bonum instructum. Jam vero triplici potissimum morbo ac malo per et propter originale peccatum subjectum est genus humanum. Sumus enim in veri cognitione caeci ac rudes; in boni actione remissi ac desides; in mali tolerantia infirmi et impatientes; illi malo medetur Scriptura per *διδασκαλίαν*, isti per *παιδείαν*, huic per *παράκλησιν*. Nec solum in veri cognitione sumus caeci ac rudes, sed etiam ad errores excogitandos vel amplexandos proni ac praecipites, cui malo medetur Scriptura per *ἔλεγχον*. Nec solum in boni actione sumus remissi ac segnes, sed etiam ad male agendum promti et proclives, cui malo Scriptura medetur per *ἐπανόρθωσιν*. Ex adverso tria sunt vere pii et Christiani hominis officia, videlicet verum cognoscere, bonum agere, mala tolerare, unde etiam tres praecipuae ac cardinales Christiani hominis numerantur virtutes, *fides, caritas ac spes*. Ad fidem II. 264.
pertinet cognitio veri, ad caritatem actio boni, ad spem tolerantia mali. Sed quia veri cognitio non subsistit absque remotione falsi, nec boni actio locum habet, nisi recedatur a malo sive peccato, inde in universum quinque officia requiruntur in Christianae pietatis perfectione, videlicet *διδασκαλία* 2. Respectu nostri.

καὶ ἔλεγχος ad veri cognitionem; *παιδεία καὶ ἐπανόρθωσις* ad boni actionem; *παράκλησις* ad patientem mali tolerationem respectum habens, ad quae omnia non utilis solum, sed etiam sufficiens est Scriptura, ut hominem perfectum reddere merito dicatur. Confer Method. studii theol. part. 2. sect. 4. c. 2.

364. Nimirum Scriptura sacra est 1. Dei cathedra, ex qua ad nos loquitur. Hebr. 1, v. 1: *Multifariam ac multis modis olim locutus est Deus patribus per prophetas, in novissimis diebus his locutus est nobis in Filio* ac per Filium, cujus conciones in scriptis Evangelistarum annotatae exstant. 2. Dei schola, in qua nos erudit et informat. Ps. 94, v. 12: *Beatus vir, quem erudieris, Domine, et e lege tua docueris eum.* 3. Dei *ἰατρεῖον* et spiritualis rerum medicarum officina. Sap. 16, v. 12: *Non herba, nec malagma sanavit eos, sed tuus, Domine, sermo omnia sanans.* 4. Dei *πανοπλία* et armamentarium, in quo munit et armat nos contra omnis generis hostes. Eph. 6, v. 17: *Assumite gladium Spiritus, quod est verbum Dei.* 5. Dei manus, qua nos per semitas fidei et justitiae ducit ad vitam aeternam. Ps. 48, v. 15: *Ducet nos sicut juventutem.* In Hebraeo est usque ad mortem. Ultimus enim ac summus respectu nostri Scripturae finis est nostra salus ac vita aeterna. Johan. 5, v. 39: *Scrutamini Scripturas, quia putatis, vos vitam aeternam in illis habere.* c. 20, v. 31: *Haec scripta sunt, ut credatis et per fidem habeatis vitam in nomine Christi.* 2. Tim. 3, v. 15: *Sacrae literae possunt te σοφίσαι ad salutem.* Ideo enim Deus in verbo suo sese revelavit, ideo per hoc verbum suum homines in veritate instruit, ad bene operandum impellit, ad toleranda adversa hortatur, ut salutis aeternae tandem fiant participes.

365. Referenda ad hunc locum omnia Scripturae dicta, quae de divina verbi efficacia in hominibus convertendis, illuminandis, regenerandis et salvandis testantur Psal. 19, v. 9. Joh. 5, v. 39. Rom. 1, v. 16. 1. Timoth. 4, v. 16. 1. Petr. 1, v. 23 etc. Cum enim inter verbum Dei scriptum et nonscriptum nullum reale discrimen intercedat, ideo honorifica illa de verbi efficacia ac fructu praeconia, merito etiam ad Scripturam sacram pertinere censentur. Sicut per scriptionem verbum non desiit esse divinum, ita quoque non desiit esse efficax conversionis et salutis organum, proinde quod Rom. 10, v. 17 *fides ex auditu* esse dicitur, id non accipiendum est *exclusive*, ut auditus verbi praedicati opponatur lectioni verbi scripti, sed *inclusive*, ut per verbum non solum auditum, sed etiam lectum Deus ad fidem et salutem efficax statuatur, cum idem sit et maneat verbum sive praedicetur et audiatur, sive scribatur et legatur, unde notanter dicit Johannes de historia evangelica in literas redacta, adeoque de tota V. et N. T. Scriptura: *Haec scripta sunt, ut credatis.* Joh. 20, v. ult. *Haec scribimus vobis, ut gaudium vestrum sit perfectum* 1. Johan. 1, v. 4. Ergo etiam ex scripto Dei verbo per lectionem et meditationem ad usum translato fides et spirituale gaudium, et consequenter salus aeterna hauriri potest. Confer ea, quae contra Suenkfeldianos eisque *ὁμοψήφους* Weigelianos in art. de ministerio Ecclesiast. § 249. et seqq. late sunt disputata.

366. *Effectus ergo Scripturae* sunt iidem qui verbi divini, a quo realiter ac materialiter eam minime differre superius evicimus. Sunt autem eximia, coelestia et vere divina beneficia, quae Deus per verbum suum, ac proinde etiam per Scripturam hominibus communicat, videl. 1. veram et salutarem sui agnitionem. Matth. 11, v. 26: *Nemo novit Patrem, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.* Joh. 1, v. 18: *Deum nemo vidit unquam, Filius, qui est in sinu Patris, nobis revelavit etc.* Jun. lib. 4, c. 10: *Quoniam impossibile erat sine Deo discere Deum, per verbum suum docet homines scire Deum. In hoc lumine videmus lumen* Ps. 36, v. 10: in lumine verbi lumen divinae agnitionis. 2. errantium instructionem. Per verbum in veritate nos instruit et adversus noxios errores nos munit. Ps. 119, v. 105: *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* Esa. 2, v. 3: *Adscendamus ad montem Domini, et docebit nos vias suas.* 3. peccantium conversionem. Act. 20, v. 20: *Nihil subtraxi vobis utilium, quominus docerem vos.* v. 21: *testificans Judaeis et gentibus poenitentiam in Deum etc.* c. 26, v. 18: *Mitto te aperire oculos gentilium, ut convertantur a tenebris ad lucem.* v. 20: *Annuntiabam gentibus, ut poenitentiam agerent, et converterentur ad Deum.* 4. fidei accensionem et confirmationem. Ex luce verbi oritur in cordibus hominum lux fidei. Rom. 10, v. 14: *Fides est ex auditu, auditus autem per verbum Dei.* 2. Cor. 4, v. 6: *Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, illuxit in cordibus nostris etc.* 5. spiritualem regenerationem. 1. Cor. 4, v. 15: *In Christo Jesu per evangelium vos genui.* Jac. 1, v. 18: *Voluntarie genuit nos verbo veritatis.* 1. Pet. 1, v. 23: *Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili per verbum Dei vivi.* 6. salutarem Dei invocationem. Rom. 10, v. 14: *Quomodo invocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei, quem non audiverunt?* Ergo a contrario sensu ex auditu verbi est fides, ex fide salutaris et Deo grata invocatio. 7. animae nostrae alimentationem. Deut. 8, v. 3. Matth. 4, v. 4: *Non solo pane vivet homo, sed omni verbo, quod egreditur per os Dei.* Amos 8, v. 11: *Mittam famen audiendi verbum.* Ergo a contrario sensu verbum tollit animae nostrae famem. 8. afflictorum consolationem. Ps. 23, v. 4: *Virga tua et baculus tuus consolabuntur me.* Ps. 49, v. 19: *Consolationes tuae laetificaverunt animam meam.* Psal. 119, v. 50: *Haec consolatio mea in afflictione mea, quia eloquium tuum vivificavit me.* 9. peregrinantium gubernationem. Ps. 32, v. 8: *Intelligere te faciam et docebo te in via, qua ambules.* Ps. 119, v. 105: *Lumen semitis meis verbum tuum.* 10. pugnantium confortationem. 2. Cor. 10, v. 4: *Arma militiae nostrae non sunt carnalia, sed potentia Deo.* Ephes. 6, v. 17: *Verbum Dei est gladius Spiritus.* 11. vincentium coronationem et glorifica-

Effec Scrij rae (

II. 88

tionem. Joh. 6, v. 68: *Verba vitae aeternae habes.* Act. 13, v. 26: *Verbum salutis.* Rom. 1, v. 16: *Potentia Dei ad salutem omni credenti.* Phil. 2, v. 16: *Verbum vitae etc. Confugiamus igitur* (ait Hector Pintus in c. 8. Esa. p. 92.) *ad Scripturam sacram, ubi inveniemus doctrinam salutarem, virtutis indagatricem, vitiorum expultricem, animis medentem, eosque in suam dignitatem revocantem. Haec est fons uberrimus et plenissimus, cujus haustu atque potu conceptam visceribus sitim sedamus ardoremque restinguimus. Haec est flamma illa, quam vidit Moyses ardentem, rubumque non comburentem, ubi Deus est animos nostros incendens, aeternaeque beatitudinis desiderio inflammans. Haec est scala, quam vidit Jacob, quae summitate coelos tangebat, per quam a terra ad coelum patet adscensus. Haec est cellarium Joseph in Aegypto hujus mundi constitutum, ad quod undique recurrere debemus, ut famem expellamus. Haec est manna illud coeleste minutum, sed candidum et dulce, omnes ad veram promissionis patriam euntes reficiens. Haec est turris Davidis munitissima, quae est aedificata cum propugnaculis, ex qua pendent mille clypei omnisque fortium armatura. Haec est mentis speculum; haec est thesaurus sapientiae; haec est, quae vitae tranquillitatem largitur, quae est lucerna pedibus nostris. Haec est denique, qua adversus daemonem, mundum, carnem contendimus, est enim verbum Dei gladius Spiritus, quo inimicos percutimus et prosternimus, et de illis quotidie victoriam reportamus. Haec est probatica illa piscina, de qua loquitur Johannes, quae a Dei angelo mota cuicunque aegritudini medebatur.*

CAPUT XVIII.

DE PERFECTIONE SCRIPTURAE SACRAE.

367. *Ex causa efficiente et fine* Scripturae sacrae ejusdem *perfectio et perspicuitas* resultat. Quia enim Deus mentis et linguae artifex in Scriptura et per Scripturam de sua essentia et voluntate homines informare ac in doctrina de fide et moribus eos erudire voluit ad salutem aeternam, ideo etiam Scripturam voluit esse perfectam et perspicuam. Nisi enim perfecta et perspicua esset, de Dei essentia et voluntate plene nos instruere et ad vitam aeternam sapientes reddere minime potuisset. Perfectam esse Scripturam nostrae ecclesiae affirmant, perfectionis nomine intelligentes illud, quod Scriptura de omnibus, quae ad salutem consequendam sunt necessaria, plene ac perfecte nos instruat: Pontificii vero hanc Scripturae perfectionem negant, ut ex antithesi apparebit. Ut autem status quaestionis sit illustrior, notandum 1. nos nequaquam eo sensu Scripturam vocare perfectam, quod omnia, quae ad fidem et mores scitu necessaria, *αὐτολεξεὶ* sive *κατὰ ῥητόν*, *secundum literam* et totidem verbis in Scripturis exstent, sed quaedam *secundum rem*, quaedam *secundum literam*; vel quod idem est, quaedam *explicite*, quaedam vero *implicite* in illis contineri dicimus, ut per legitimam et immotam consequentiam ex illis deduci possint. *Perinde enim sunt ea, quae ex Scripturis colliguntur, atque ea, quae scribuntur*, ut loquitur Nazianz. lib. 5. de Theologia. Frustra igitur Bellarminus ludos facit in vocabulo *expresse. Nos Pontificii*, inquit lib. 4. de verbo Dei c. 3. *asserimus, non contineri in Scripturis expresse totam doctrinam necessariam sive de fide, sive de moribus. Ac ipsi Evangelici docent, in Scripturis omnia contineri ad fidem et mores necessaria.* Quod si enim per *τὸ* expresse hoc intelligit, omnia necessaria *αὐτολεξεὶ* in Scripturis exstare, non recte formavit controversiae statum, cum nemo nostrum hoc asserat. Eundem ludum fecerunt Jesuitae in colloquio Durlacensi, ubi postularunt, *formaliter et in terminis ex Scriptura probari, quod non sit purgatorium, quod opera non sint meritoria.* 2. Non esse quaestionem de ceremoniis et ritibus libere ab ecclesia introductis et observatis, sed *de fidei articulis*, an sc. sint quidam articuli fidei necessario acceptandi et credendi, qui non possint ex Scripturis probari? Ritus ecclesiasticos quod attinet, etsi illi in specie non exstent in Scripturis, tamen *genus* in illis traditur, quod sc. *omnia fieri debeant εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν* 1. Cor. 14, v. 40. *πρὸς οἰκοδομήν* v. 26. sine ecclesiae scandalo 1. Cor. 10. v. 32. Frustra igitur Tympius in rituali p. 11. hoc urget: *Si pro sabbatho divinitus praecepto licuit substituere diem Dominicum absque mandato, non necesse est pro singulis expressum Dei verbum allegare.* Confunduntur enim ea, quae ad cultum Dei et ad substantiam religionis ac pietatis pertinent, cum adiaphoris ritibus et sanctionibus. Ad classem posteriorem refertur Dominicae observatio, quoad determinationem certae diei considerata. 3. Perfectionem Scripturae aestimandam esse non ex numero librorum, sed ex sufficientia dogmatum ad salutem scitu necessariorum. Id quod scriptum fuit, quovis ecclesiae tempore perfectum canonem exhibuit, cum divina revelatio in illis libris respectu illius temporis perfecte fuerit exposita. Sic cum soli libri Mosaici exstarent, perfecta erat Scriptura, respectu sc. habito ad illud ecclesiae tempus, quo nondum exstabant plures revelationes, quas Deus in literas redigi voluerit, quo referri potest illud apostolicum Phil. 3, v. 15: *Si quid aliter sapitis, et hoc vobis Deus revelabit.*

368. Hanc Scripturae perfectionem demonstramus Probatur
1. ex diserta appellatione et nomenclatura. Ps. 19, 1. ex diserta appellatione
v. 8: *Lex Domini* תְּמִימָה *perfecta convertens ani-* Ps. 19,
mas, testimonium Domini fidele, sapientiam prae- v. 8.
stans parvulis. Legis nomine generaliter accepto II. 287.
intelligitur tota doctrina coelestis, unde Paulus Rom. 10, v. 18. ad praedicationem apostolorum hunc psalmum accommodat. Cum ergo lex Domini sive

verbum Dei in literas redactum ad animas hominum convertendas et sapientiam (*σοφίαν εἰς σωτηρίαν* 2. Tim. 3, v. 15.) ipsis praestandam dicatur perfecta, profecto nihil necessariorum ei deesse poterit. Praeterea libri biblici per totam ecclesiam vocantur *libri V. et N. T. παλαιᾶς καὶ καινῆς διαθήκης* 2. Cor. 3, v. 14. ex quo sic concludimus: Omne testamentum legitime factum et comprobatum plenam testatoris voluntatem continet, ut nemini liceat *ἐπιδιατάσσειν* Gal. 3, v. 15. maxime si ea fuerit testatoris sapientia, ut omnia testamento comprehendere potuerit, isque animus, ut voluerit. Sed libri biblici continent ejusmodi testamentum a testatore sapientissimo et salutis humanae cupidissimo profectum. Ergo testatoris voluntatem plene et perfecte exponunt. Denique Scriptura sacra dicitur *canonica* ex Ps. 19, v. 5. Gal. 6, v. 16. quod ne ipsi quidem Pontificii negare possunt, sic enim scribit Bellarminus lib. 1. de verbo Dei c. 1: *Prophetici et apostolici libri sunt verum Dei verbum, ac certa et stabilis regula fidei.* Jam vero regulam fidei oportet esse perfectam, alias ne quidem regula erit. Basil. lib. 1. contra Eunom. *Canon et regula quamdiu ei nihil deest ad id, ut sit canon et regula, nullam recipit additionem, qua accuratior fiat, additio enim fit propter defectum.* Excipiunt *1. distinguendum esse inter doctrinam apostolicam et Scripturam apostolicam; inter verbum Dei in genere et verbum scriptum. Doctrinam apostolicam esse perfectam, verbum Dei esse perfectum, sed ex eo non statim inferri posse, Scripturam apostolicam et scriptum Dei verbum esse perfectum.* Resp. petitur principium in eo, quod post editum N. T. canonem quaedam doctrina apostolica extra Scripturam apostolicam et verbum Dei extra Scripturam quaerendum statuitur. Quemadmodum post editum V. T. canonem doctrina prophetica non poterat nec debebat quaeri extra Scripturas propheticas, ut apparet ex collatione Luc. 24, v. 25 et 27. Rom 1, v. 2 cum 2. Pet. 1, v. 19; ita post editum N. T. canonem doctrina apostolica non potest nec debet quaeri extra Scripturas apostolicas, inde Ephes. 2, v. 16 *exstructi* dicimur *super fundamentum prophetarum et apostolorum*, h. e. super doctrinam a prophetis et apostolis propositam, ac divitis epulonis fratres jubentur *audire Moysen et prophetas* Luc. 16, v. 29, quos non nisi in scriptis ipsorum audire poterant. Quemadmodum ecclesia nititur duntaxat scripta prophetarum doctrina (quod coguntur agnoscere Pontificii, nisi Judaicas traditiones, quas pro Mosaica et prophetica doctrina venditant, acceptare velint) ita quoque scripta duntaxat apostolorum doctrina nititur et super eam aedificatur. *2. distinguendum esse inter perfectionem debitam et indebitam. Illam Scripturae non denegari, sed hanc posteriorem. Ut perfectioni hominis*, inquiunt, *nihil derogat, quod destituitur cornibus, quia haec est indebita perfectio: ita perfectioni Scripturae nihil derogatur, si vel maxime non contineat omnia, quae ad fidem et mores pertinent, quia haec est indebita perfectio.* Resp. negamus, hanc esse indebitam Scripturae perfectionem, tum quia Deus ipse in Scripturis promulgandis hunc finem sibi habuit propositum, ut perfecte in illis traderet, quae sunt ad salutem scitu necessaria, tum quia in ipsis Scripturis de tali earum perfectione testatur, tum quia in specie ostendi potest, omnia, quae vel ad fidem vel ad mores pertinent, in Scripturis proponi. *3. distinguendum esse inter doctrinam generalem et specialem. Scriptura est perfecta non quia in specie omnes fidei articulos tradit, sed quia in genere docet, unde reliqua sint petenda.* Resp. ita vero sufficiens fuisset, scribi duntaxat haec duo verba: *Dic ecclesiae*, ex illis enim evincere satagunt, ecclesiam Romanam in omnibus ac de omnibus esse audiendam, sive scripta ea sint, sive non sint scripta. Quod si hic finis fuisset Scripturae editae, cur in specie fidei articuli et praecepta morum in illis explicarentur, cum brevi linea potuissemus ad ecclesiam remitti? *4. distinguendum esse inter* II. 288
regulam totalem et partialem; Scripturam sacram esse quidem fidei regulam, sed non totalem, verum partialem. Resp. regula partialis ne quidem regulae encomium sustinere potest, ut ex dictis constat, et suo loco plenius demonstrabitur. Aut ergo plane negandum, Scripturam esse fidei regulam, aut concedendum esse regulam totalem, plenam atque integram.

369. 2. *A causa efficiente principali*, quae est 2. A c efficie princi pali.
Deus sapientissimus et perfectissimus. A causa perfecta voluntaria perfectum effectum producere volente et non impedita perfectus procedit effectus. Talis Scripturae causa est Deus, eo quippe fine Scripturas exarari et exstare voluit, ut de sua essentia et voluntate plene ad salutem nos instruerent, neque ullum impedimentum huic effectus productioni intervenit vel intervenire potuit. Ergo Scriptura, utpote perfectae ejusmodi causae effectus, est perfecta. Iren. lib. 2. adv. haeres. c. 47: *Scripturae perfectae sunt, quippe a verbo Dei et Spiritu ejus dictatae.* Solent alias Pontificii operum perfectionem probare ex perfectione causae videlicet Spiritus sancti, a quo oriuntur, cum tamen haec causa impediatur per infirmitatem carnis in renatis, quominus perfectum producat effectum. Rom. 8, v. 3. quanto nos rectius ex perfectione causae perfectae perfectum effectum producere volentis, et non impeditae, perfectionem Scripturae colligimus.

370. 3. *A materia.* Quaecunque Scriptura omne 3. A teria.
consilium Dei de salute nostra proponit, et omnes Christianismi partes ita explicat, ut nec addi, nec detrahi quidquam debeat, illa est perfecta. Ratio connexionis est manifesta, quia de ejusmodi perfectione hoc loco proprie quaeritur. Jam vero Scriptura sacra *θεόπνευστος* propheticis et apostolicis libris comprehensa omne consilium Dei de salute nostra proponit, et omnes Christianismi partes ita explicat, ut nec addi nec detrahi quicquam debeat. Ergo Scriptura sacra est perfecta. Minoris tria sunt membra: 1. quod Scriptura sacra omne consilium

Dei de salute nostra proponat. Illud probatur ex Act. 20, v. 27: *Non subterfugi, quominus annuntiarem omne consilium Dei vobis*, cum quo loco conjunge Act. 26, v. 22: *Auxilio Dei adjutus usque in hodiernum diem sto testificans minori ac majori, nihil extra dicens quam ea, quae prophetae locuti sunt futura esse et Moyses*, Rom. 1, v. 1: *Paulus vocatus apostolus segregatus in evangelium Dei*. v. 2: *quod ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis*, ex qua locorum collatione nascitur ejusmodi argumentum. Paulus annuntiavit suis auditoribus omne consilium Dei salutem ipsorum concernens. Paulus nihil docuit extra Scripturas Mosaicas et propheticas. Ergo in Scripturis Mosaicis et propheticis omne consilium Dei de salute nostra proponitur 2. quod Scriptura omnes Christianismi partes explicet. Illud probatur ex 2. Tim. 3, v. 16: *Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est ad διδασκαλίαν, ad ἔλεγχον, ad ἐπανόρθωσιν, ad παιδείαν, in justitia. v. 17: ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus;* cujus dicti emphasin exposuimus tract. de Script. tom. 1. Locor. § 42. hoc loco sic concludimus. Ex quo possumus discere fidem in Christum et doctrinam bonorum operum, illud omnes Christianismi partes explicat. Ratio est, quia fides et opera absolvunt Christianismum. Joh. 8, v. 31: *Si manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis*. c. 15, v. 14: *Vos amici mei estis, si feceritis, quae ego praecipio vobis*. 2. Thess. 1, v. 3: *Supercrescit fides vestra et abundat charitas unius cujusque omnium vestrum*. Tit. 1, v. 1: *Secundum fidem electorum Dei et agnitionem veritatis, quae est secundum pietatem*. Philem. v. 5: *audiens charitatem tuam et fidem, quam habes in Domino Jesu et in omnes sanctos*. Ignat. epist. 7: τὸ ὅλον πίστις ἡ εἰς θεὸν καὶ ἀγάπη πρὸς τὸ ὁμόφυλον. Ex Scriptura possumus discere fidem in Christum Joh. 20, v. 31 et doctrinam bonorum oper. in Decalogo perfecte propositam, unde *ad omne opus bonum nos instruere* dicitur 2. Tim. 3„ v. 16. Ergo Scriptura s. omnes Christianismi partes explicat. Mensura veritatis in rebus divinis est intellectus divinus, mensura bonitatis in operibus est voluntas divina. Ergo nihil credendum vel faciendum Christiano, nisi ex Scriptura tanquam unica fidei et morum norma certus sit, Deum id voluisse nos credere et illud a nobis fieri. Si Scriptura s. unum idemque dogma saepius inculcat, ac ea etiam proponit, quorum cognitio non est absolute eo modo ad salutem necessaria, ut ignorantia cum damnationis periculo sit conjuncta, consequens est, Scripturam dogmata ad salutem necessaria perfecte proponere. Ratio est, quia nulla veritatis specie dici potest, Scripturas unum idemque dogma saepius inculcare et in superfluis abundare, in necessario autem aliquo deficere. Sed Scriptura unum idemque dogma saepius inculcat et ea etiam proponit, quorum cognitio non est absolute ad salutem necessaria. Sic series annorum mundi est veritas in Scripturis comprehensa, cujus tamen notitia non est absolute necessaria. Ergo Scriptura dogmata ad salutem necessaria perfecte proponit. 3. quod Scripturae nec addi nec detrahi quicquam debeat, patet ex dictis Deut. 4, v. 2: *Non addetis ad verbum, quod ego praecipio vobis, et non diminuetis ex eo*. c. 12, v. 32: *Omne verbum, quod ego praecipio vobis, illud custodietis, ut faciatis. Non addes super illud neque diminues ex eo*. Prov. 30, v. 5: *Omnis sermo Dei purgatus, ne addas verbis ejus, ne forte increpet te et mendax sis*. Gal. 1, v. 8: *Sed licet nos aut angelus de coelo evangelizet vobis, praeterquam quod evangelisavimus vobis, anathema sit*. Apoc. 22, v. 18: *Si quis apposuerit ad haec, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto*. v. 19: *Et si quis diminuerit de verbis libri prophetiae hujus, auferet Deus partem ejus de libro vitae et de civitate sancta et de his, quae scripta sunt in libro isto*. Probatis igitur singulis membris minoris propositionis perstat conclusio, quod Scriptura sacra sit perfecta.

371. Pontificii ad singula fere dicta in syllogismo nostro adducta excipiunt, uti videre est apud Bellar. lib. 4. de v. D. c. 10. Pistorium in hodeg. p. 17. Gretserum in defens. Bellarm. Tannerum in dioptr. fidei etc. 1. Deut. 4, v. 2 et c. 12, v. 32 dicunt: *1. Agi non de verbo Dei scripto, sed viva voce tradito*. Resp. 1. diserte dicitur Exod. 24, v. 4, *quod Moyses scripserit omnia Dei verba*. c. 34, v. 27 Dominus ipsi praecipit: *Scribe haec verba, quia juxta ea pepigi foedus*. Quomodo igitur inter doctrinam legis scriptam et non scriptam hic distingui poterit? 2. De illo verbo loquitur Moyses, quod parentes debebant filios suos docere. Deut. 4, v. 9: *Facies ea scire filios tuos*. At parentes non potuerunt verbum ἄγραφον liberis suis inculcare, quia illud ex hypothesi Bell. non publice omnibus, sed privatim paucis quibusdam, doctoribus scilicet, communicabatur. 3. Singulariter observa manifestos Scripturae textus, in quibus ad scriptam Dei legem haec prohibitio refertur. Deut. 17, v. 18: *Cum sederit rex in solio, describet sibi deuteronomium legis hujus in volumine*. v. 20: *ne declinet in dextram vel sinistram*. Deut. 28, v. 58: *Haec mala tibi evenient, nisi custodieris et feceris omnia verba legis hujus, quae scripta sunt in hoc volumine*. Deut. 27, v. 26: *Maledictus, qui non statuerit verba legis istius ad faciendum ea*, (illud Paulus Gal. 3, v. 10: *Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea*. Ergo ubicunque in verbis Mosaicis fit mentio legis, intelligenda est lex scripta) Jos. 1. v. 7 reperitur mandatum per Moysen olim promulgatum: *Confortare, ut custodias et facias omnem legem, quam praecepit tibi Moyses, ne declines ab ea ad dextram vel sinistram;* et additur v. 8: *Non recedat volumen legis hujus ob ore tuo*. Jos. 23. v. 6: *Estote soliciti, ut custodiatis cuncta, quas scripta sunt in volumine legis Moyse, et non declinetis ab eis, nec ad dextram nec ad sinistram*. 4. Conferimus etiam haec Scripturae dicta. Rom. 1, v. 2: *Evangelium promissum est per*

3. Exceptiones ad locum Deut. 4, v. 2. c. 12, v. 32.

prophetas in Scripturis sanctis. c. 3, v. 21: *Justitia fidei habet testimonium a lege et prophetis.* Luc. 1, v. 70: *Per os sanctorum prophetarum de redemtione Deus dicitur locutus.* Ergo sunt ἰσοδυναμοῦντα in Scripturis propheticis aliquid esse praedictum et viva voce per prophetas praenuntiatum.

II. 290. Idem judicium de doctrina Moysis. Petitur ergo principium in hac exceptione, quod post editum Scripturae canonem sit aliquod verbum non scriptum. Confer tract. de Script. §. 47. Altera exceptio est, *sensum esse eum, quod integre et perfecte servanda sint mandata, ut Deus ipse praecepit, non depravanda falsa interpretatione, nequaquam vero Moysen hoc velle, quod non sit faciendum aliud, quam illud, quod tunc praecipiebatur.* Resp. imo vero utrumque Deus per Moysen diserte prohibet, declinare ab eo, quod praeceptum et praecepto divino aliquid addere. Ipsa additio repugnans divino praecepto est ejusdem depravatio. Ac merito hic urgemus contra Pontificios, quod Deut. 12, v. 32 in versione vulgata addatur exclusiva: *Quod praecipio tibi, hoc tantum facito, nec addas quicquam, nec minuas ex eo.* Jam vero vulgata versio per concilium Tridentinum facta est authentica, ut ab eo non liceat ad fontes provocare. *3. Si additio esset prohibita, peccassent prophetae et apostoli, qui tam multa postea addiderunt.* Resp. distinguendum inter additionem factam arbitrio humano et inspiratu divino. Illa prohibita censenda, haec vero minime, non enim Deo, sed hominibus hoc praeceptum datum. Adde quod prophetae non addiderint aliquid ἑτερογενὲς ad legem, sed eam plenius exposuerint, et vaticinia de Messia clarius explicarint, ** (quo facit illud Thomae p. 3. qu. 60. art. 8. arg. 1: *Addere significat aliquid apponere, quod prius prorsus non erat. Deinde addere significat id, quod prius erat, clarius explicare, vel ad id, quod prius erat, clariorem explicationem adjungere*) ** quodque apostoli expresse profiteantur, *se nihil docere extra Moysen et prophetas*, Act. 26, v. 22, unde capita doctrinae suae semper probant ex Scripturis. Regerit Bellarminus, *etiam traditiones non esse alicujus heterogenei additiones, sed uberiores duntaxat explicationes.* At dispar est ratio traditionum, quae sine auctoritate verbi pro apostolicis et divinis venditantur, et explicationum a prophetis et apostolis divina inspiratione editarum. Illae sunt humanae et incertae, hae divinae et certae. *4. aliam esse rationem V. ac N. T. In V. T. librum legis Dei digitis fuisse scriptum, quale quid de libris N. T. non habetur.* Resp. de solo Decalogo, non de toto legis libro dicitur, quod Deus suis digitis eum scripserit, ac si vel maxime totus liber Mosaicae legis Dei digitis scriptus esset, non tamen Scriptura N. T. eo statuenda esset inferior, cum sit θεόπνευστος ejus instinctu et inspiratione edita, qui legem digitis suis scripsit. Quid quod ex Apoc. 22, v. 18 manifeste apparet, prohibitionem illam de non addendo, nec detrahendo etiam ad N. T. Scripturam pertinere. 5. ad *privatas personas hanc prohibitionem spectare, sed Deo liberum esse per ecclesiam aliquid addere.* Resp. hac exceptione sacerdotes et reges idololatrici pro defensione falsorum cultuum speciosissimo colore uti potuissent. Et sane eadem usi sunt 1. Reg. 22, v. 24: *Quando transivit Spiritus Domini a me.* Jerem. 18, v. 18: *Non peribit lex a sacerdote, et consilium a sapiente, et verbum a propheta.* Sed frustra sibi ejusmodi privilegium arrogarunt, quia etiam publicas personas hoc praecepto obligari constat ex dictis Deut. 17, v. 18. Jos. 1, v. 7 et exemplis Aaronis Exod. 32, v. 4. Nadabis et Abihu Lev. 10, v. 1 etc. *6. Reges et sacerdotes sine peccato quaedam addidisse et instituisse. Ezechias celebravit pascha mense secundo* 2. Paral. 30, v. 2. *Maccabaei instituerunt festum encaeniorum, approbatum ab ipso Christo* 1. Macc. 4, v. 59. Joh. 10, v. 22. Resp. quaecunque proferuntur exempla eorum, qui videntur legi aliquid detraxisse, in illis proponitur vel casus necessitatis, vel libera quaedam ceremonia legi minime contraria. In exemplis eorum, qui videntur legi aliquid addidisse, proponitur specialis quaedam applicatio generalis regulae in lege traditae. Lex requirit gratiarum actionem pro singularibus Dei beneficiis, in eorum ergo memoriam, qui festa instituerunt, contra legem minime peccarunt.

372. Ad locum Joh. 20, v. 31 excipiunt. *1. Johannem loqui tantum de miraculis ac dicere, se* Ad lo Joh. v. 31.
scripsisse tantum aliqua miracula, non omnia, quia illa sufficiebant ad persuadendum mundo, Christum esse Dei filium. Quae vero de solis miraculis dicuntur, inepte transferuntur ad omnia dogmata fidei et praecepta morum. II. 29
Resp. Conclusio haec generalis est, exponens finem, quare Christi dicta et facta in historia evangelica sunt annotata. Bellarminus hoc vocat *mendacium*, cum in *verbis proxime praecedentibus tantummodo miraculorum fiat mentio.* Sed urgemus contra Bellarm. hoc argumentum. Illa sufficienter scripta esse docet apostolus, per quae concipimus salvificam fidem in Christum. Jam vero non ex solis miraculis, sed vel maxime etiam ex concionibus Christi concipimus salvificam fidem in ipsum. Ergo non solum miracula, sed etiam conciones Christi sufficienter sunt scriptae. Si tantum de miraculis Christi scriptum, quantum ad fidei aedificationem sufficit, multo magis etiam de concionibus Christi tantum erit scriptum. Adde quod verbum ἐποίησεν, quo Johannes hic utitur c. 21, v. 25, generaliter de toto Christi ministerio explicetur. Inde praeclare in hunc locum sic commentatur Augustinus tract. 49. in Joh.: *Sanctus evangelista testatur, multa Dominum Christum et dixisse et fecisse, quae scripta non sunt, electa sunt autem, quae scriberentur, quae saluti credentium sufficere visa sunt,* ac Cyrill. libr. 12. in Joh. c. ult. *Non omnia, quae Dominus fecit, conscripta sunt, sed quae scribentes tam ad mores, quam ad dogmata putarunt sufficere, ut recta fide et operibus rutilantes ad regnum coelorum pervenire mereamur. 2. Johannem non significare, quod*

signa sola sufficiant ad salutem, sed quod ad hoc referantur et ordinentur, ac sint unum ex mediis requisitis ad nostram salutem, etiamsi sola non sufficiant. Resp. invertimus argumentum. Ex illis, quae scripta sunt, possumus erudiri ad salutem, ut testatur hoc loco Johannes eique ὁμόψηφος apostolus Paulus 2. Tim. 3, v. 15. Jam vero ex solis miraculis non possumus sufficienter instrui ad salutem, ut Bellarm. h. l. fatetur. Ergo Johannes per ταῦτα non intelligit sola miracula. Res ipsa manifeste ostendit, Johannem loqui de tali medio salutis, quod non solum utile, sed etiam sufficiens. Exponit enim causam, quare non plura miracula, nec plures conciones Christi annotatae, videlicet quia ea, quae ex his scripta sunt, ad salutem credentibus sufficere possunt. *3. Johannem non loqui nisi de rebus a se scriptis. Quod si illae sufficiunt, reliquae Scripturae erunt superfluae.* Resp. Primo invertimus argumentum. Si solum Johannis evangelium sufficiens est ad fidem et salutem nostram, universa Scriptura erit multo magis sufficiens. A perfectione partis ad perfectionem totius firmissima datur consequentia. Secundo Johannes non loquitur *exclusive*, quasi scilicet libros propheticos et reliquos N. T. libros voluerit exclusos, siquidem ad prophetarum vaticinia in ipsa historia evangelica provocat, sed loquitur *inclusive*, ut omnes V. ac N. T. libros complectatur, quia V. T. confirmat Novum, et Novum confirmat Vetus. Tertio plus est in consequente, quam antecedens permittit. Quamvis enim ex solo Johannis evangelio sufficienter aliquis ad salutem instrui possit, tamen reliquae Scripturae non sunt superfluae, quia Deus eadem doctrinae coelestis capita, quae in evangelio Johannis traduntur, etiam in aliis V. et N. T. libris, qui non minus ac Johannis evangelium ad Scripturae canonem pertinent, uberius tradi et explicari voluit. Testis est Euseb. libr. 3. histor. eccles. c. 24, *Johannem post reliquos evangelistas scripsisse et enarrationem eorum approbasse*, interim tamen, quae a reliquis parcius annotata animadvertit, ea cumprimis, quae ante captivitatem Johannis contigerunt, plenius exposuit. Ne quis igitur obverteret, *ne quidem a Johanne omnia Christi dicta et facta esse scripta*, tacitae huic objectioni occurrit et ostendit, tantum a se scriptum, quantum ad salutem legentibus sufficit. *4. Dictorum Augustini et Cyrilli non esse hunc sensum, quod omnia necessaria sufficienter sint scripta, sed quod sufficienter scripta sint, quae apostoli scribenda esse putaverunt. Cum enim quaedam scribenda essent, quaedam sine scripto tradenda, ac praecipue interpretatio atque intelligentia Scripturarum, in libris sacris continentur sufficienter omnia, quae scriptis erant mandanda, alia enim Christus non scribi, sed ab ecclesia peti voluit, quae tamen suo etiam modo in evangelio continentur, non quidem in particu-*
92. *lari, sed in universali, quia evangelium monet, ut de rebus dubiis ecclesiam consulamus.* Resp. Principium in eo petitur, quod quosdam fidei articulos extra Scripturam Deus tradere voluerit, qui ab ecclesia sint petendi. Diserta sunt verba Cyrilli, *quod apostoli scripserint ea, quae tam ad mores, quam ad dogmata sufficere judicarint.* Ecclesiae in Scripturae interpretatione ministerium libenter concedimus, magisterium vero denegamus. In censura morum ecclesiam compellandam esse novimus, novos fidei articulos ab ea exspectandos esse negamus. Si eo duntaxat sensu ac respectu Scriptura perfecte exponit dogmata ad salutem scitu necessaria, quia remittit nos ad ecclesiam, tum certe non opus fuisset plura scribi, quam haec duo verba: *Dic ecclesiae*, et frustraneam sumsissent operam prophetae et apostoli, qui doctrinae coelestis capita tam late exponunt ac toties eadem repetunt.

373. Ad dictum apostolicum Galat. 1, v. 8 excipiunt. **Ad locum Gal. 1, v. 8.** *1. Apostolum non loqui de solo verbo scripto, sed de omni verbo sive scripto, sive tradito, cum non dicat, praeter id, quod scripsimus, sed praeter id, quod evangelizavimus.* Resp. Extra Scripturam apostolicam post editum N. T. canonem non debet quaeri doctrina apostolica, sicut extra Scripturam propheticam post editum V. T. canonem non debet quaeri doctrina prophetica. Paulus Roman. 1, v. 2 scribit, se hoc evangelium praedicasse, *quod Deus ante promisit per prophetas suos in Scripturis sanctis.* Ergo extra Scripturas propheticas et apostolicas evangelium illud, praeter quod nihil praedicandum, non debet quaeri, inde Chrysostomus in comm. h. l. tom. 4. col. 895. dictum apostolicum diserte de Scripturis interpretatur, ac *angelis e coelo descendentibus Scripturas praeponendas esse* dicit. Idem facit Augustinus lib. 3. contra liter. Petiliani c. 6: *Si quis sive de Christo sive de ejus ecclesia, sive de quacunque alia re, quae pertinet ad fidem vitamque nostram, non dicam si nos, sed quod Paulus adjecit, si angelus de coelo vobis annuntiaverit, praeterquam quod in Scripturis legalibus et evangelicis accepistis, anathema sit.* Probet igitur prius Bellarminus, apostolos quaedam duntaxat doctrinae capita scitu necessaria literis consignasse, reliqua vero non minus necessaria viva duntaxat voce in ecclesia propaganda praetermisisse. *2. Per τὸ praeter intelligi contra, ac proinde non prohiberi nova dogmata et praecepta, modo non sint contraria jam traditis, sed prohiberi duntaxat dogmata et praecepta contraria, tum quia apostolus ipse postea multa alia docuit, tum quia disputat contra eos, qui docebant, servanda esse legalia, tum quia sic accipitur vocula praeter.* Rom. 16, v. 17: *Observate eos, qui dissensiones et offendicula praeter doctrinam, quam didicistis, faciunt, tum denique quia Ambrosius, Hieronymus et alii ex veteribus sic exponunt.* Resp. non opus est dubiis conjecturis, quid per τὸ παρά intellectum voluerit apostolus, cum per τὸ ἕτερον καὶ τὸ ἄλλο clarissime ibidem sit expositum. Concedimus prohiberi ea, quae contra doctrinam apostolicam proferuntur, sed ex eo inferri nequit, ea tantum prohiberi, quia prohibita etiam sunt, quae praeter doctrinam illam proferuntur, ut textus liquidissime

testatur. Theophylact. in comm. h. l. *Nec si contraria solum praedicaverint*, *intulit; sed*, *si evangelizaverint praeter id*, *quod ipsi evangelizavimus*, *si plusculum quippiam ipsi adjecerint.* Pseudapostoli, contra quos apostolus ibi disputat, contendebant, suam doctrinam non esse evangelio apostolorum contrariam, sed illud supplere ac perficere, unde et ipsi ad auctoritatem summorum apostolorum provocabant Galat. 2, v. 6. Quod attinet ea, quae apostolus post hanc ad Galatas epistolam docuit ac scripsit, illa fuerunt prorsus homogenea doctrinae jam ante viva voce vel scripto traditae, *nihil enim docuit extra Moysen et prophetas* Actor. 26, v. 22. Ab illis igitur ad traditiones heterogeneas et Scripturae si non adversas, tamen ab ea diversas argumentum duci nequit. Quamvis enim traditiones, *quae pari pietatis affectu* cum iis, quae scripta sunt, recipiendae a Pontificiis ecclesiae obtruduntur, non semper pugnent cum specialibus Scripturae dictis, tamen pugnant cum generalibus mandatis *de non addendo.*

Ad locum 2. Tim. 3, v. 15. 374. Ad locum 2. Tim. 3, v. 15 et 16 excipiunt. *1. Scripturam eo modo sufficienter instruere et*
II. 293. *perficere hominem Dei, quia multa expresse continet, et quae non continet, ostendit, unde sint petenda.* Resp. Principium iterum petitur, cum nondum probatum sit, nec probari possit, dogma aliquod fidei salvificae ab ecclesia petendum, quod non exstet in Scripturis. Nuspiam Scriptura docet ex scrinio papalis pectoris, vel ex traditionum cumulo nova quaedam dogmata in Scripturis non revelata esse petenda, sed ipsa de necessariis nos sufficienter instruit, contra omnis generis adversa consolatione nos roborat, contra omnis generis haereses nos armat, ad omne opus bonum nos informat, non modo monstrando, unde illa sint petenda, sed particulatim et in specie ea tradendo, unde cum dixisset apostolus, *Scripturam nos σοφίσαι*, *sapientes reddere ad salutem,* scilicet per fidem in Christum; postea in specie exponit, quid Scriptura in hac informatione nobis conferat, doctrinam scilicet, confutationem, correctionem et institutionem in justitia. *2. Non solum toti corpori Scripturarum, sed etiam singulis libris hanc laudem ab apostolo tribui, quod utiles sint ad docendum, arguendum, ut ostendit προσδιορισμὸς πᾶσα γραφή. nec tamen quilibet liber biblicus ad ea sufficit.* Resp. Syncategorema πᾶσα hoc loco non accipitur *distributive* pro singulis Scripturae libris ac dictis, sed *collective*, ut πᾶσα sit idem quod tota, quo sensu etiam Dionysius Carthusianus in comm. accipit. De natura et quantitate subjecti judicandum est ex praedicatis. Jam vero talia ac tanta de Scriptura sacra, cum in sequentibus, tum in antecedentibus verbis praedicantur, quibus singuli libri, singula capita, singuli versiculi, dicta singula non sunt paria, sed totum systema bibliorum, ad quod pertinent non solum libri Vet. Testamenti, sed etiam libri Novi Testamenti, qui apostolo epistolam hanc posteriorem ad Timotheum scribente jamtum exstabant, videlicet trium evangelistarum Matthaei, Marci et Lucae historiae evangelicae et epistolae apostolicae fere omnes exceptis scilicet iis, quae Johannes literis prodidit. In epistola enim ad Romanos Timotheus salutem suam adscripserat, priorem ad Corinthios attulerat, posteriori ad Corinthios, utrique ad Thessalonicenses, itemque illi, quae est ad Philippenses, ad Colossenses, ad Philemonem subscripserat, et priorem ad se scriptam legerat. Totum proinde Scripturae canonicae systema apostolus considerat, quod Timotheo *a puero* notum esse dixerat, ac de libris illis omnibus, qui ad Scripturae canonem pertinebant et in eo jamtum exstabant, hoc elogium apostolus praedicat. Eo sensu vocabulum πᾶσα usurpatur Matth. 3, v. 5: *Exibat ad Johannem πᾶσα ἡ Ἰουδαία.* Col. 2, v. 9: *In Christo habitat πᾶν πλήρωμα, tota plenitudo Deitatis.* Regerit Bellarm. 1: *Judicio omnium Latine scientium*, *quod dicitur de omni Scriptura*, *id dicitur etiam de singulis libris*, *tanquam ejus partibus.* Resp. procederet hoc, si particula πᾶσα acciperetur *distributive*, jam vero accipitur hoc loco *collective*, ut ostendimus. Syriaca paraphrasis ad verbum sic habet: *In Scriptura est utilitas ad doctrinam etc.* nisi quis statuere velit עַל esse positum pro כל. *2. Cum haec epistola scriberetur, nondum exstabat evangelium Johannis, nec Apocalypsis, et forte aliud deerat ex corpore Scripturarum.* Tiletan. in refut. confess. Antuerp. audacius: *Cum haec scriberet apostolus*, *nulla alia exstabat Scriptura*, *quam V. T.* Resp. imo vero exstabat epistola ad Romanos et reliquae ab apostolo scriptae, antequam Romam veniret. Lucas finit sua Acta cum Pauli ad urbem adventu, cum evangelium suum jam ante scripsisset, atque ante eum Matthaeus et Marcus scripserunt. Quamvis vero nondum omnes N. T. libri jamtum exstarent, cum apostolus haec scriberet, nihilo tamen minus libri sacri, qui tunc exstabant, poterant Timotheum et omnes pios σοφίσαι, *sapientes reddere ad salutem*, *et ad omne opus bonum instruere*, ideoque elogium illud merito ipsis tribuit. Invertimus proinde argumentum. Si nondum exstantibus omnibus N. T. libris, apostolus vere de Scriptura pronuntiare potuit, quod sit perfecta et sufficiens, multo magis hodie exstantibus omnibus N. T. libris eidem hanc perfectionem tribuere possumus. Sed II. 294.
verum prius. Ergo etiam posterius. Quod si vel maxime tantum V. T. libri tunc exstitissent, nihil tamen hoc praejudicaret nostro argumento, quia perfectio canonis non est aestimanda ex quantitate librorum, sed ex perfectione dogmatum, quae in libris canonicis quolibet tempore exstantibus sufficienter fuerunt tradita, ac Spiritus sanctus in generalibus illis pronuntiatis non unum hominem, nec praesens duntaxat tempus, sed futurum respicit. *3. Apostolus ex principio universali vult concludere in particulari, Scripturam V. T.*, *quae sola tunc exstabat*, *cum Timotheus esset infans*, *utilem fuisse ad docendum*, *arguendum etc.*, *quia divinitus erat inspirata.* Resp. Apostolus ab exhortatione, qua Ti-

motheum monuerat, ut in doctrina Christiana utpote sacris literis consentanea constanter permaneret, transit ad encomium totius Scripturae. Cum enim tempus suae ἀναλύσεως et immolationis in propinquo esse videret 2. Tim. 4, v. 6 voluit Timotheo Scripturam commendare, ad cujus regulam et praescriptum officium suum administraretur. Nomine vero Scripturae generaliter intelligit omnes libros biblicos, qui tunc exstabant, si quidem istud ἀπὸ βρέφους ita notat Timothei aetatem puerilem, ut simul includat tractum totius temporis, quod inter pueritiam et praesentem aetatem Timothei intercesserat, in quo Scripturae N. T. libri complures editi fuerant Timotheo nequaquam incogniti, nec ab ipso neglecti. Sic ergo concludimus. De sola et omni illa Scriptura loquitur apostolus, quae est θεόπνευστος. Jam vero libri illi N. T., qui jamtum, cum haec scriberet apostolus, exstabant, non minus sunt θεόπνευστοι quam V. T. libri. Ergo de illis etiam loquitur apostolus. Ac semper urgemus illud, quod superius monuimus. Si apostolus hanc perfectionem tribuere potest Scripturae, cum nondum exstarent omnes N T. libri, multo magis hodie eam Scripturae tribuere possumus, cum omnes V. et N. T. libri jam exstent. *4. De utilitate loquitur apostolus, non de sufficientia. Qui dicit, cibum esse utilem ad nutriendum, dicit quidem, cibum ad hoc institutum esse, ut nutriat, sed non dicit, sufficere solum cibum. Sic apostolus dicit, Scripturam prodesse et juvare ad docendum, arguendum etc. sed non dicit solam ad eam sufficere.* Resp. duplex est utilitas, una *adaequata*, *totalis ac sufficiens*, quae omnem omnino indigentiam aufert; altera *partialis*, quae non sola, sed cum aliis administris indigentiam tollit, de priore apostolum hic loqui ostendimus tali argumento. Quicquid ita utile est ad docendum, arguendum etc. ut perfectum reddat hominem, illud sufficienter est ad illum finem utile. Scriptura ita utilis est ad docendum, arguendum etc. *ut hominem reddat perfectum.* v. 17. *ἐξηρτισμένον et ad omne opus bonum instructum.* Ergo Scriptura est sufficienter utilis. Ratio majoris propositionis est manifesta, quia perfectio effectus testatur de perfectione causae. Facile concedimus, non omne utile esse statim perfectum, interim tamen aliquod utile potest esse simul sufficiens; ac tali modo utilem esse Scripturam, ostendunt ipsa verba apostoli. Dicit enim *homini Dei*, id est, ecclesiae doctori ita *utilem esse* Scripturam *ad omne opus bonum*, hoc est, ad ea, quae ad officium ipsius recte administrandum requiruntur, ut ecclesiae doctor inde evadat ἄρτιος *et ad omne opus bonum instructus.* ἄρτιος significat id, quod est *integrum*, *perfectum et absolutum.* Suidas ἄρτια λέγεται τὰ ἡρμοσμένα, τέλεια καὶ ὑγιῆ, ab illo descendit ἐξαρτίζω, quod est *perfectum et absolutum reddo*, inde Oecumenius ἐξηρτισμένος explicat πεπληρωμένος. In quibusdam codd. legitur ἐξηρτυμένος, sed haec lectio est recens. Praeterea ἐξαρτύεσθαι Suidae idem est quod ἐκπληροῦσθαι. In Syriaca paraphrasi est vocabulum גְּמִיר, quod notat *perfectum et absolutum.* At si Scriptura ad doctorem ecclesiae in officio suo instituendum sufficienter utilis est, utique etiam ad reliquos Christianos recte instituendos sufficienter utilis erit. Sed verum prius. Ergo etiam posterius. Thom. in comm. h. l. *Quadruplex est effectus Scripturae, scil. docere veritatem, arguere falsitatem, quantum ad speculativam; eripere a malo, et inducere ad bonum, quantum ad practicam. Ultimus ejus effectus est, ut perducat homines ad perfectum. Non enim qualitercunque bonum facit, sed perficit.* Est qui distinguit inter duplex utile. Unum *κατὰ συμβεβηκὸς et secundario.* II. 295.
Eo modo potest esse utile ad aliud, propter quod tamen non est factum. Alterum est utile *primo et per se*, quod ab efficiente propter hoc ipsum, ad quod est utile, factum. Scriptura posteriore modo est utilis, ac tale utile si procedat a causa perfecta, etiam consuevit esse perfectum et sufficiens. Loqui vero apostolum de utili posterioris generis, ostendit tum vocula θεόπνευστος, quae ad causam efficientem Scripturae perfectam nos deducit, tum subjecta enumeratio omnium partium, quae ad causam finalem pertinet, dicitur enim Scriptura utilis ad *διδασκαλίαν, ἔλεγχον, παιδείαν καὶ ἐπανόρθωσιν*, ac consequenter ad salutem, qua ratione causa salutis nostrae organica statuitur Scriptura sacra. Jam vero quando de organo in subjecto adaequato enuntiatur utilitas, tum idem valet, quod sufficientia, sicut panis, quia utilis est ad sedandam famem, ideo etiam ad hunc finem est sufficiens.

375. Ad locum Apoc. 22, v. 18 excipiunt, *Johannem ibi prohibere corruptionem ejus libri, non autem ne alii libri scribantur, aut alia dogmata tradantur, alioqui secum ipse pugnasset, quia evangelium scripsit post Apocalypsin.* Resp. Scotus in prolog. sent. quaest. 3. art. 3. recte statuit, haec non de solo Apocalypseos libro, sed de universa Scriptura esse dicta. Prohibetur igitur his verbis non solum libri apocalyptici (ac propter homogeneam cum eo naturam reliquorum etiam librorum biblicorum) corruptio, sed insuper novarum Scripturarum ac novorum dogmatum additio ab aliis praeterquam sanctis Dei hominibus Spiritus sancti immediato impulsu loquentibus et scribentibus profecta. Quisquis enim dogmata quaedam tanquam apostolica proponit, quae in apostolicis libris non exstant, is non minus doctrinam apostolicam corrumpit, quam qui libros nothos ac supposititios apostolis tribuit, vel Scripturas apostolicas corrumpit. ** Tertullian. adv. Hermog. *Scriptum esse doceat Hermogenis officina. Si non est scriptum, timeat vae illud adjicientibus aut detrahentibus destinatum.* **

Ad locum Apoc. 22, v. 18.

376. 4. *A fine et effectu.* Ex quo modus salutis consequendae disci potest, illud est perfectum, perfectione scilicet ea, de qua hoc loco quaeritur. Jam vero ex Scriptura modus consequendae salutis perfecte disci potest. Ergo Scriptura est perfecta. Assumtum probatur ex sequentibus Scripturae di-

4. A fine et effectu.

ctis. Luc. 1, v. 4 finis Scripturae N. T. statuitur ἀσφάλεια, ea vero locum habere nequit absque perfecta et sufficiente necessariorum ad salutem explicatione. Luc. 16, v. 29: *Habent Moysen et prophetas, audiant illos.* Si divitis epulonis fratres ex Moyse et prophetis poterant perfecte discere, quomodo cruciatus gehennae evitandi, utique etiam vitae salutis consequendae ex Mosaicis et propheticis scriptis discere poterant. Joh. 5, v. 39: *Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam aeternam habere*, quam praeclaram Judaeorum de Scriptura existimationem Christus nequaquam taxat, sed approbat, et modum ostendit, quomodo in Scriptura vitam aeternam invenire possint, videlicet si promissum Messiam in eo unice quaerant. Johan. 20, v. 31: *Haec scripta sunt, ut credatis, quod Jesus sit Christus Filius DEI, et ut credentes vitam habeatis in nomine ejus.* Finis ergo Scripturae est, ut per fidem in Christum ex ea discamus et ex ea erudiamur ad vitam aeternam. 2. Tim. 3, v. 15: *Sacrae literae possunt te σοφίσαι εἰς σωτηρίαν per fidem, quae est in Christo*, qui locus priori est plane parallelus. σοφίσαι plus est quam instruere, significat enim *sapientem reddere,* jam vero sapientia est omnium habituum intellectualium praestantissimus et perfectissimus. 2. Petr. 1, v. 19: *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui bene facitis quod attendatis velut lucernae splendenti in loco caliginoso, donec illucescat dies et lucifer oriatur in cordibus vestris.* Quidam existimant, in his verbis conferri invicem statum credentium ante conversionem et in conversione hoc sensu, quod lucifer divinae et salutaris cognitionis Christi per sermonem propheticum in cordibus oriatur. 2. Cor. 4, v. 6. sed concinnius est referre ad collationem hujus et futurae vitae. Status hujus vitae comparatur loco obscuro, qui indigeat splendore alicujus lucernae;
II. 296. status futurae vitae comparatur claro diei, in quo Christus lucifer noster luce plenissima mentes implebit. Petrus igitur hortatur credentes, ut sermoni prophetico non nisi in scriptis prophetarum hodie sonanti Luc. 3, v. 4. Actor 13, v. 27. in hujus vitae caligine diligenter attendant, donec ad lucem vitae aeternae adspirent. προσέχειν significat non solum animum adhibere, attendere, ad rem aliquam attentum esse, sed etiam obtemperare, permanere ac persistere. Sic ergo ex hoc loco concludimus. Quicquid est lucerna deducens nos per obscuram hujus vitae vallem ad futurae vitae lucem, illud etiam ad salutem perfecte nos instruit. Sed sermo propheticus in Scripturis sonans deducit nos ad salutem vitae aeternae. Ergo ad salutem perfecte nos instruit. 1. Joh. 1. v. 4: *Haec scribimus vobis, ut gaudium vestrum sit perfectum*, ubi observa. 1. Eadem, quae annuntiarunt apostoli, ipsi etiam scripserunt, ut patet ex v. 3. Jam vero omnia necessaria annuntiaverunt. Ergo etiam omnia necessaria scripserunt. 2. Johannes loquitur non de se solo, sed de omnibus reliquis N. T. scriptoribus. 3. Scripturae finis et effectus statuitur, ut gaudium piorum sit perfectum. Utique ergo voluntas Dei de salute nostra perfecte in verbo scripto proponitur.

377. Dicta patrum, in quibus Scripturae perfectionem nobiscum agnoscunt, adduximus tom. 1. Loc. tract. de Script. § 53. quibus addi possunt sequentia. Dionysius Areopagita citante Gersone de exam. doctrin. part. 2. consid. 1: *Nihil audendum dicere de divinis, nisi quae nobis a Scriptura sacra tradita sunt.* Justinus in Dial. cum Tryph. p. 198: *Ne turbemini* (vos Judaei), *quin alacriores potius auditores et investigatores esse perseverate, magistrorum vestrorum traditionem parvifacientes, non enim perinde quae per Deum a prophetico spiritu sunt dicta intelligere, atque sua ipsorum dogmata docere malle comperiuntur.* p. 207: *Non humanis traditionibus et doctrinis jussi sumus a Christo ipso credere, sed eis, quas b. prophetae promulgarunt, et ipse Christus tradidit.* In ἐκϑ. πίστ. p. 294: *Apud ecclesiae alumnos non ad humanas rationes et cogitationes dirigendae sunt res divinae, sed ad sensum et voluntatem doctrinae Spiritus oratio et interpretatio accommodanda.* In quaest. et resp. ad orthod. q. 31. p. 320: *Hoc quia non sub sanctae Scripturae testimonio adducis, ἄπιστον incredibile est.* Iren. libr. 1. adv. haeres. c. 1: *Τοιαύτης τῆς ὑποθέσεως αὐτῶν οὔσης, ἣν οὔτε προφῆται ἐκήρυξαν, οὔτε ὁ Κύριος ἐδίδαξεν, οὔτε ἀπόστολοι παρέδωκαν, ἣν περὶ τῶν ὅλως αὐχοῦσι πλεῖον τῶν ἄλλων ἐγνωκέναι, ἐξ ἀγράφων ἀναγινώσκοντες, καὶ τὸ δὴ λεγόμενον ἐξ ἄμμου σχοινία πλέκειν ἐπιτηδεύοντες. Qui extra Scripturas argumentantur, ex arena funiculos nectunt.* libr. 3. c. 1. in princ. *Apostoli id evangelium, quod praedicaverunt, in Scripturam postea per Dei voluntatem redegerunt, fundamentum et columnam fidei nostrae futurum.* libr. ejusd. c. 9 p. 179: *Sequi nos oportet, siquidem illorum* (prophetarum et apostolorum) *sumus discipuli, testimonia illorum ita se habentia.* lib. ejusd. c. 11. p. 186: *Ecclesiae columna et firmamentum est evangelium et Spiritus vitae.* lib. ejusd. c. 12. p. 192: *Numquid perfectam tunc cognitionem* (de Deo) *nondum habebat Petrus, quam postea adinvenerunt hi? imperfectus igitur secundum hos Petrus, imperfecti autem et reliqui apostoli, et oportebit, eos reviviscentes horum fieri discipulos, ut et ipsi perfecti fiant. Sed et hoc quidem ridiculum est. Arguuntur vero isti non quidem apostolorum, sed suae malae sententiae esse discipuli.* lib. 4. c. 63. p. 292: *Agnitio vera est apostolorum doctrina et antiquus ecclesiae status in universo mundo et charactere corporis Christi.* lib. ejusd. c. 69. p. 300: *Nos unum et solum verum Deum doctorem sequentes, et regulam veritatis habentes ejus sermones, de iisdem semper eadem dicimus, omnes unum Deum scientes factorem hujus universitatis.* De eodem Irenaeo commemorat Euseb. lib. 5. Hist. c. 18. quod in epistola ad Florinum scripta referat, *se adhuc puerum cum Polycarpo in Asia inferiori fuisse, ex quo audiverit omnia Scripturis conformia. Locum* (inquit) *ipsum commemorare queo, in quo beatus Polycarpus sedens*

Dict teru Scri rae fecti

disserebat, deinde et egressus illius et ingressus
197. *et vitae characterem ac corporis speciem, denique et sermones, quos fecit ad multitudinem, et quomodo se cum Johanne ac reliquis, qui DOMINUM viderunt, conversatum esse dixerit, et sermones eorum memoraverit, et quae ex illis de DOMINO audiverit, et virtutibus ejus et doctrina, tanquam ex illis, qui ipsi verbum vitae viderant, praecepta, et πάντα σύμφωνα ταῖς γραφαῖς recensuerit.* ** Tertull. de resurrect. carnis c. 3: *Non recipio, quod extra Scripturam de tuo infers. Si tu es apostolicus, cum apostolis senti.* ** Origenes in praefat. libr. *περὶ ἀρχῶν* part. 1. p. 665: *Omnes, qui credunt et certi sunt, quod gratia et veritas per JESUM CHRISTUM facta sit, et Christum veritatem esse norunt, secundum quod ipse dixit, ego sum veritas, scientiam, quae provocat homines ad bene beateque vivendum, non aliunde quam ab ipsis verbis CHRISTI doctrinaque suscipiunt. Christi autem verbis dicimus non his solum, quae homo factus atque in carne positus docuit, et prius namque Christus Dei verbum in Moyse atque prophetis erat etc. sed et post assumtionem ejus in coelos, quod in apostolis suis locutus sit, Paulus indicat: An probamentum quaeritis ejus, qui in me loquitur, Christi?* libr. 3. in comment. c. 3. Romanor. ante med. *Paulus, ut ei moris est, de Scripturis sanctis vult affirmare, quod dixerat, simul et doctoribus ecclesiae praebens exemplum, ut ea, quae loquuntur ad populum, non propriis praesumta sententiis, sed divinis munita testimoniis proferant.* Cyprianus tractat. de simplic. praelatorum post med. *Filii Aaron, qui imposuerunt altari ignem alienum, quem non praeceperat Dominus, in conspectu statim Domini vindicantis exstincti sunt, quos imitantur scil. atque sectantur, qui Dei traditione contemta alienas doctrinas appetunt et magisteria humanae institutionis inducunt, quos increpat Dominus et objurgat in evangelio suo dicens: Rejicitis mandatum Dei, ut traditionem vestram statuatis.* Athanasius libr. de incarnat. Domini pag. 546: *Si discipuli estis evangeliorum, ne loquamini contra Deum iniquitatem, sed per Scripturas incedite. Quodsi diversa a Scripturis fabulari vultis, cur nobiscum concertatis, qui neque loqui, neque audire sustinemus, quod extraneum sit ab istis?* ** *παρὰ τὰ γεγραμμένα* extra ea quae scripta sunt, est in Graeco. Et postea. *Quae igitur est ista vestra immodestiae vestrae ἀλύνοια, ut loquamini, quae scripta non sunt, et cogitetis, quae aliena sunt a pietate.* ** Hilarius lib. 3. de Trinit. circa fin. *Hoc solum de Deo bene credi intelligamus, ad quod de se credendum ipsi sibi nobiscum et testis et auctor exsistit.* ** Idem lib. 4. de Trin. *Nihil quod extra evangelium sit, defendam.* Cyrill. Hieros. cat. 4: *Necesse est non sine sacris Scripturis temere quicquam tradere, neque mihi haec dicenti simpliciter credas, nisi demonstrationem horum ex sacris libris accipias.* ibid. *Oportet de divinis mysteriis, ne minimum quidem sine sacris Scripturis tradere.* ** Cyrill. in Levitic. lib. 6: *Haec sunt duo pontificis opera, ut a Deo discat, divinas legendo Scripturas et saepius ruminando aut populum doceat. Item illa doceat, quae ipse a Deo didicerit, non ex proprio corde vel humano sensu, sed quae Spiritus docet.* ** Lib. de fide: *Nihil addendum, quod vel specie bonum est. Nam addidit mulier, neque tangetis ex eo quicquam, prima specie nil offensionis habet, sed tamen lapsus incipit esse principium.* ** Basil. moral. summ. 26, c. 1: *Oportet omne verbum aut rem confirmare, testimonio sacrae Scripturae ad certitudinem quidem et perfectionem bonorum, ad confusionem vero malorum.* In serm. contra Sabell. et Arium circa med. *Vos autem hortamur, ut ne omni modo, quod nobis placet audire, quaeratis, sed quod Domino complacet et consonum est Scripturis.* Vinc. Lerinens. adversus prof. vocum nov. c. 41: *Scripturarum canon sufficit ad omnia satis superque.* Ambr. lib. 1. de poenit. c. 4. tom. 1. p. 155: *Num repudiabimus divina oracula et ipsorum opiniones sequemur? sed non Deus alienis assertionibus, sed suis aestimandus est vocibus.* ** Lib. 3. Hexaëm. c. 3. et 6. lib. 2. de vocat. gent. c. 3: *Quod aperte ex Scripturarum auctoritate non didici, illud quasi secretum praeterii. Satis est ad scientiam, quod Scripturarum divinarum series comprehendit. Sanctis Scripturis non loquentibus quis loquatur?* II. 298.
** Hieronym. in c. 1. Hagg. v. 11: *Sed et alia, quae absque auctoritate et testimoniis Scripturarum quasi traditione apostolica sponte reperiunt atque confingunt, percutit gladius Dei.* In praef. super omnes epist. Paul. in princ. *In evangeliis nobis exempla et praecepta vivendi plenissime digesta sunt.* In proem. comm. in epist. ad. Eph. *Ratio omnis et sermo divinis literis continetur.* Adv. Helvid. tom. 3. fol. 6: *Ut haec, quae scripta sunt, non negamus; ita ea, quae non sunt scripta, renuimus.* August. lib. 9. de civ. Dei c. 5: *Scriptura divina eruditio Christiana continetur.* Libr. 19. de civit. Dei c. 19: *Civitas coelestis credit Scripturis sanctis et veteribus et novis, quas canonicas appellamus, unde fides ipsa concepta est, ex qua justus vivit, per quam sine dubitatione ambulamus, quamdiu peregrinamur a Domino, qua salva atque certa de quibusdam rebus, quae neque sensu, neque ratione percipimus, neque nobis per Scripturam canonicam claruerunt, nec per testes, quibus non credere absurdum est, in nostram notitiam pervenerunt, sine justa reprehensione dubitamus.* Lib. de pastorib. c. 14: *Ego vocem pastoris inquiro. Lege mihi hoc de propheta, recita de lege, recita de evangelio, recita de apostolo.* ** De unitat. eccles. c. 6: *Legite nobis haec de lege, de prophetis, de psalmis, de ipso evangelio, de literis apostolicis et credemus* **. Chrysostomus opere imperf. in Matth. hom. 49: *Quia in ecclesiis Christi frequenter exeunt seductores, propterea nullis omnino credendum est, nisi ea dicant vel faciant, quae sunt convenientia Scripturis.* Homil. 6. de Spiritu s. adorando: *Quod non est scriptum, non est sentiendum.* ** Idem orat 24.

in Genes. *Dominum benignum habemus. Et ubi viderit, nos solicitos esse et magnum desiderium ad divina oracula intelligenda afferre, non permittit, nos ulla re indigere, sed statim illustrat intellectum nostrum et illuminationem suam largitur, quodque sapientiae ejus proclive est, universam illam veram doctrinam menti nostrae inserit.*** Theophylact. in c. 10. Joh. *Fur est, qui non per Scripturas ingreditur in stabulum ovium et ita per illas deprehenditur, sed adscendit aliunde, h. e. aliam sibi viam et insolitam parat, sicut et corrupti sunt. Talis erit antichristus, non enim ex Scripturis illius testimonia.* ** Idem in comm. 2. Tim. 3: *Correctio et emendatio fit ex Scripturis, ut nihil bonorum desit homini Dei. Quocirca si tu quoque velis perfectus esse et sanus, vel semper idem, neque in tristibus contractus, neque in commodis inflatus, quod evenire solet iis, qui instabili mente fluctuant, has habe consultrices pro me.* ** Idem in comm. c. 2. Actor. ex Severiano quopiam praeclaram hanc adducit sententiam: *Nihil aliud dissolvere quaestiones et dubitationes, nisi propheticum testimonium. Quapropter emergente aliqua quaestione intricata et inexplicabili non esse confugiendum ad cogitationes rationesque proprias, quae soleant everti, vocem autem divinam nullo modo everti,* λογισμὸς, inquit, λύεται, γραφὴ οὐ λύεται. Carolus Magnus in legibus ecclesiasticis excusis Parisiis anno 1550. lib. 1. c. 19. statuit, *ut soli canonici libri in ecclesiis legerentur.* c. 76: *ne episcopi et parochi figmenta hominum et quidquam ex suo sensu, sed purum Dei verbum praedicarent populis curarentque se exercere in scientia veritatis, ut verbum Dei currat, crescat et multiplicetur, et superstitiones, praesertim in exsequiis mortuorum, eradicentur.* Nicephorus lib. 4. Hist. eccles. c. 23. adducit dictum Apollinaris in princip. libri contra Alcibiaden: *Evangelicis et N. T. libris certe, qui sibi ex praescripto evangelii vitam degendam constituit, neque adjicit neque adimit quidquam.*

Confessio Scholasticorum et quorundam Pontificiorum.

378. Scholasticorum et recentiorum Pontificiorum confessionem d. l. adduximus, quorum dictis sequentia addi possunt. Lombard. 1. sent. dist. 11. lit. B: *Evangelium fidem integram continet.* Thomas in Dionys. libr. de div. nomin. c. 1. fol. 181: *Nullus potest vere loqui de Deo vel cogitare, nisi quantum*
II. 290. *a Deo revelatur, quae quidem divina revelatio in Scripturis sanctis continetur.* Idem in Lombard. 3. sent. dist. 3. quaest. 1. art. 1. citat ex Hieronymo: *Non mihi credas, si quid tibi dixero, quod ex Veteri Testamento vel Novo haberi non possit?* part. 3. in supplem. quaest. 6. artic. 6: *Quia ecclesia fundatur in fide et in sacramentis, ideo ad ministros ecclesiae novos articulos fidei edere, aut editos removere, aut nova sacramenta instituere, aut instituta removere non pertinet, sed hoc est potestatis et excellentiae, quae soli debetur Christo, qui est ecclesiae fundamentum.* In cat. aurea Luc. 16: *Fideles illis tantum micis, hoc est dogmatibus pasci, quae de mensa Domini, id est Scriptura sancta cadunt,* asserit. Scotus in praefat. Lomb. *Patet, quod Scriptura sufficienter continet doctrinam necessariam viatori.* Antoninus part. 1. summ. tit. 1. c. 3. §. 1: *Vera theologia plenissime habetur in biblia a Spiritu sancto revelata, ideo verissima.* Hervaeus in praefat. super epist. Pauli fol. 1. col. 1. dicit, *in evangelio nobis exempla et praecepta vivendi plenissime digesta esse.* De Antonio Eremita referunt Jacobus de Voragine in ipsius vita, et Petrus Cantor in verbo abbreviato, quod rogatus a discipulo, *Quid custodiens Deo placebo*, responderit: *Quocunque vadis, semper Deum tuum prae oculis habeas; in his, quae agis, testimonium sacrarum Scripturarum adhibeas.* Alphonsus Tostatus defens. p. 2. c. 53: *Fundamenta necessaria ad salutem, tam in fide, quam in opere omnia posita sunt per Christum et apostolos ejus in scriptis, quae reliquerunt.* Idem Deuter. 4: *Non addes nec detrahas quicquam. Hic commendatur lex a perfectione, quia perfecto nec addi potest, nec auferri debet, ut patet.* Idem Ind. 177. c. 3: *Sacra Scriptura omnibus suis partibus perfectissime constat, ut nec additamentum nec subtractionem patiatur.* Burgensis in resp. ad epistol. ejusd. *Constat, quod omnia, quae de necessitate salutis traduntur, credenda seu agenda, in sacris Scripturis sub sensu literali reperiuntur.* Erasmus in epist. ad Carondilet. praefixa operibus Hilarii: *Hoc demum est eruditionis theologicae, nihil ultra quam sacris literis est proditum definire, verum id quod proditum est, bona fide dispensare.* Acosta lib. 3. de temp. noviss. c. 3: *Inter externa auxilia principem locum obtinet Scriptura divina, cuique auctoritate invicta adversus dolos et innumerabiles fraudes antichristi, quibus gentes toto orbe seducet, nullum est divinitus ecclesiae catholicae datum majus fortiusque praesidium. Ad omnes enim diaboli insidias detegendas, ad omnes diaboli machinas superandas valet excelsum atque insuperabile divini eloquii robur. Omnis sermo Dei ignitus clypeus est sperantibus in te, Proverb. 8. et gladius Spiritus est verbum Dei, Eph. 6.* Jesuitae in colloq. Ratisbonens. §. 216. edit. Spir. ad locum Augustini ex libro de unitate eccles. c. 16. a nostris adductum aperte annotarunt, *se paratos esse ex sola Scriptura sacra suam ecclesiam adversus Lutheranos demonstrare, imo articulos fidei ex sola Scriptura sufficienter defendi posse adversus eos, qui ecclesiae et conciliorum auctoritatem non admittunt.* Didacus Stella in c. 4. Lucae p. 122: *Ex Deuteronomio omnes tres responsiones ad tres tentationes excerpsit Christus, ut doceret, sacram Scripturam arma habere contra adversarios et inimicos veritatis.* Idem in c. 16. Luc. super verba, Habent Moysen: *Vocat Moysen et prophetas Mosaicam legem et Scripturam propheticam, quia per legem instrui poterant de operibus et per prophetas de fide. Prophetae dixerunt, quid credendum, et lex, quid faciendum. Sufficienter igitur providit Deus de his, quae ad salutem pertinent.* Johan. Driedo lib. 1. catal. c. 1: *Scriptura vocatur instrumentum, quia instruit hominem, quid debeat*

sperare, credere, agere. Albert. Hungerus in disp. Ingolst. ann. 82. habita sub tit. *Defensio Scripturae sacrae contra Pseudoscripturarios* cóncl. 14: *Scriptura sacra est turris illa David, quae aedificata est cum propugnaculis, ex qua mille clypei pendent omnisque armatura fortium, Cant. 4. est ille torrens, ex quo David lapides desumsit, quibus superbum Goliath prostravit.* Bell. lib. 3. de Justif. c. 8: *Non potest aliquid esse certum certitudine fidei, nisi immediate in verbo Dei contineatur, aut per evidentem consequentiam ex eo deducatur.*

379. *Antithesis.* Scripturae perfectionem negant 1. directe *Pontificii.* Roffensis art. 27. p. 584: *Falsum est, quod omnia, quae vel ad fidem pertinent, vel ad leges morum et operum, plene sint in Scripturis exposita.* Censur. Colon. f. 220. disputat, *Scripturam esse imperfectam, mutilam, mancam, quae non contineat omnia, quae ad salutem, fidem et mores pie vivendi pertinent.* Hesselius in catech. p. 44: *Non hoc egerunt apostoli scribentes, ut totam fidei doctrinam scripto traderent, sed pro necessitate nata, quod verbo absentes praestare non poterant, hoc literis egerunt, contenti satisfacere difficultati occurrenti.* Bellarm. lib. 4. de verbo Dei c. 3: *Nos* (Pontificii) *asserimus, in Scripturis non contineri expresse totam doctrinam necessariam, sive de fide, sive de moribus, et proinde praeter verbum Dei scriptum requiri etiam verbum Dei non scriptum, id est, divinas et apostolicas traditiones. At ipsi* (evangelici) *docent, in Scripturis omnia contineri ad fidem et mores necessaria, et proinde non opus esse ullo verbo non scripto.* Costerus in Enchirid. p. 47: *Omnia fidei mysteria creditu necessaria in corde ecclesiae clarissime exarata, in membranis tam Novi, quam Veteris Testamenti multa desiderari* asserit; p. 48. addit, *cautum a Deo fuisse, ne omnia fidei dogmata scriptis commendarentur, quo minus margaritae porcis objicerentur.* Gregor. de Valentia in anal. p. 389: *In majori pretio ait haberi doctrinam sacram, dum non omnia ejus capita quibusvis de media plebe hominibus evulgentur, sed aliqua apud doctiores ceu thesauri quidam reconditi custodiantur.* Similia occurrunt apud Canisium in opere catech. fol. 126. 160 et seqq. in colloq. Ratisbon. p. 96 et p. 48. edit. Ingolst.

380. Argumenta ipsorum potiora repetit Bellarminus dict. loc. 1. *Vel totus canon Scripturarum simul sumtus est sufficiens, vel singuli libri per se sunt sufficientes. Posterius dici nequit, quia traditionis usum fuisse in ecclesia usque ad complementum canonis a Chemnicio conceditur, praeterea videmus, evangelistas non singulos omnia continere. Item si unus liber continet sufficienter omnia, quid opus fuit tot libris? Denique ipsi aperte dicunt, totum canonem esse necessarium ad hoc, ut sufficiens doctrina habeatur. Nec prius dici potest, quia multi libri sacri et canonici perierunt, teste Chrysostomo homil. 9. in Matth.* Resp. 1. deducimus Bellarmini argumentum ad absurdum. Si ob deperditos quosdam libros sacros canon Scripturae est imperfectus, ne ipsi quidem Pontificii perfectum canonem habebunt. Ratio est, quia per suas traditiones non possunt restituere libros illos deperditos. 2. Si vel maxime perierunt libri aliqui a sanctis Dei hominibus scripti, illi tamen non fuere in numerum canonicorum librorum relati. Ergo per illorum amissionem integritati canonis nihil decessit. 3. Bellarminus inter deperditos libros refert *epistolam ad Laodicenses*, cujus mentionem fieri putat Coloss. 4, v. 16; sed in Graeco est ἐκ τῆς Λαοδικείας, intelligitur igitur ea, quae ex Laodicea ad apostolum, non autem quae ad Laodicenses ab apostolo est scripta. 4. Singulis temporibus atque aetatibus pro statu ecclesiae illorum temporum sufficientem canonem exhibuerunt libri, qui tunc exstiterunt, ita ut soli quinque libri Moysis, nondum exstantibus aliis Scripturae libris, fuerint perfectus canon. 5. Distinguendum inter canonem *inchoatum et consummatum.* Si vel maxime concedatur, canonem inchoatum nondum fuisse perfectum, ex eo tamen inferri nequit etiam consummatum canonem non fuisse perfectum. 6. Quamvis in quibusdam libris canonicis non proponatur nova quaedam doctrina, quae in aliis canonicis libris non contineatur, tamen propter uberiorem ejusdem doctrinae explicationem Deus etiam illos libros canonicos scribi et reliquis addi voluit, quo minus de imperfectione canonis suspicandi relinqueretur locus.

2. Apostoli non scripserunt ex Dei mandato. II. 301.

381. 2. *Si Christo et apostolis fuisset propositum verbum Dei coarctandi et restringendi ad Scripturam, rem tanti momenti Christus aperte praecepisset, et apostoli testarentur, se ex mandato Dei scribere. At illud nuspiam legimus.* Resp. 1. imo vero et Christus praecepit apostolis, ut scriberent, et apostoli testantur, se ex mandato Dei scribere, ut superius in capite de causa efficiente manifestum fecimus. 2. Si apostoli non habuissent mandatum scribendi, quomodo Scriptura ipsorum posset esse θεόπνευστος? 3. Si apostolis *non fuit propositum verbum Dei restringendi ad Scripturam*, ut Bellarm. hic loquitur, quo ergo fine alio scripserunt? quorsum tot libros, tot epistolas scripserunt? potuissent labore hoc ex Bellarmini hypothesi supersedere et ad sedem Romanam unice nos remittere. Sed de toto hoc argumento rectissime judicari potest ex illis, quae superius dicta.

3. Multa necessaria non continentur in Scripturis. 1. Remedium pro feminis contra peccatum originale.

382. 3. *Multa a nobis ignorari non possunt, quae tamen in Scripturis non continentur. Nam primo tempore Veteris Testamenti sine dubio non minus feminae quam viri remedium aliquod habebant, quo a peccato originali purgarentur, et tamen pro masculis instituta erat circumcisio secundum multorum opinionem, quid autem esset pro feminis, nuspiam habet Scriptura.* Resp. 1. *in genere.* Quaedam in Scripturis continentur *expresse;* quaedam *analogice;* quaedam *explicite;* quaedam *implicite;* quaedam γενικῶς; quaedam εἰδικῶς; quaedam αὐτολεξεὶ; quaedam κατὰ πρᾶγμα. Quaecunque ad salutem scitu necessaria aliquo horum modorum in Scripturis continentur, quod

fateri videtur ipse Bellarminus, quando lib. 4. de verb. Dei c. 11. §: *His notatis* scribit: *Omnia illa scripta sunt ab apostolis, quae sunt omnibus necessaria et quae ipsi palam omnibus vulgo praedicaverant.* 2. *in specie* de remedio pro peccato originali in femellis. 1. Si ignorantia illius remedii Scripturae perfectionem tollit, ne ipsi quidem Pontificii perfectam habebunt doctrinam, si vel maxime traditiones suas Scripturae assuant, cum remedium illud ex scrinio traditionum proferre nequeant. 2. Ne quidem apud Thalmudistas, traditionum patronos maximos, ullum hujus remedii exstat vestigium. 3. Nulli Scholasticorum in mentem venit de tali aliquo remedio cogitare, sed causas potius inquirunt, quare solis masculis praecepta sit circumcisio, inter quas Richardus praecipuam ponit eam, *quod naturae corruptio principalius fuerit a viro.* 4. Lombardus 4. Sent. dist. 1. lit. G hac de re sic disserit: *Mulieres justificatae sunt per fidem et operationem bonam; vel suam, si adultae erant, vel parentum, si parvulae.* Rectius Hugo libr. 1. de sacrament. p. 12. c. 2. et ex eo Biel. libr. 4. Sent. dist. 1. quaest. 4: *Salvabantur feminae sola fide, sacrificiis et oblationibus aliisque legis ceremoniis purificatae.* 5. Per preces parentum, per sacrificia et oblationes promissio illa *Ero Deus seminis tui*, etiam femineo sexui fuit applicata. Ac si formula foederis Genesis 17. proposita consideretur, apparebit, DEUM cum tota Abrahae posteritate foedus inire, et tamen solis masculis circumcisio imponitur. Ergo per masculorum circumcisionem formulae foederis erat satisfactum; femellae carebant externo circumcisionis ritu, non tamen sacramenti fructu. 6. Quidam recentiorum hoc urgent, quod femellae innuptae reputatae fuerint tanquam pars parentum, nuptae vero tanquam pars maritorum. 7. Quod fuit omnium infantum ex fidelibus parentibus natorum remedium ante institutam circumcisionem, illud etiam feminarum post institutam circumcisionem remedium fuit, quia circumcisio non pro femellis, sed pro masculis fuit instituta.

2. Remedium pro masculis ante octavum diem morientibus.

383. Secundo. *Non est ullo modo credibile, non fuisse remedium ullum pro masculis morientibus ante octavum diem, quo solo poterant circumcidi, et tamen nihil exstat hac de re in Scriptura.* Resp. 1. proferat Bellarm. illud remedium ex traditionum promtuario; sin minus, fateatur ne quidem accedentibus traditionibus Scripturam esse perfectam. 2. Quam absurdum est fingere remedium aliquod pro masculis ante susceptam circumcisionem mortuis, atque interim omnes infantes ante susceptum baptismum in N. T. morientes damnationi adjudicare, cum tamen gratia N. T. sit uberior et abundantior, quam V. T.? Utrumque facit Bellarminus. 3. Scholasticis non venit in mentem de tali remedio cogitare. Lombardus statuit, *quod perierint in peccato originali.* Biel. 4. Sent. dist. 1. quaest. 4. existimat, *id nimis durum, nec veritati consonum esse.* Hugo et Alexandr. Alens. part. 4. q. 7. membr. 4. art. 3. statuunt, *quod parvuli illi salvati in fide parentum.* 4. Beda existimat, *in vitae periculo etiam ante octavum diem parvulos fuisse circumcisos.* Sed divina institutio expresse ad diem octavum circumcisionem alligat, a quo pios Israelitas secessionem fecisse verisimile non est. 5. Quod fuit omnium infantum ante institutam circumcisionem et femellarum post institutam circumcisionem remedium, illud etiam fuit masculorum ante octavum diem exstinctorum remedium. 6. Illi, qui ante octavum diem mortui, non potuerunt pro transgressoribus legis de circumcisione haberi, cum ad octavum diem diserte fuerit restricta. Deus igitur cum illis per preces parentum et ecclesiae sibi oblatis vi promissionis: *Ero Deus seminis tui*, extraordinarie agit. Quod si enim absolute omnes infantes damnati essent, qui ante octavum diem nondum suscepta circumcisione mortui sunt, non fuisset de ea usque ad octavum diem differenda praeceptum datum, nec Moyses totis 40 annis in deserto eam intermisisset. Conf. tract. de circumsis. §. 18.

II. 302.

3. Justi catio g tilium V. T.

384. Tertio. *Gentiles multi salvari poterant et salvabantur tempore V. T. et vere ad ecclesiam pertinebant, et tamen nihil de eorum justificatione a peccato originali aliisque peccatis in Scriptura habetur.* Resp. 1. Scriptura in genere testatur, absque fide in Christum Mediatorem nemini contingere peccatorum remissionem ac salutem aeternam Actor. 15, v. 11. Rom. 4, v. 9. etc. aut ergo illis, de quibus in argumento agitur, tribuenda est fides in Christum promissum Messiam, aut salus eis deneganda. 2. Gentiles tempore V. T. salvati ad verum Deum Israëlis conversi fuerunt, et ecclesiae Israëliticae si non corpore, tamen animo et spiritu sese conjunxerunt, proinde ab Israëlitica ecclesia modum justificationis a peccato originali et aliis peccatis discere potuerunt. 3. Quod ad ceremonias legales attinet, illae conversis ex gentilibus non fuerunt impositae, ut suo loco in tract. de legibus ceremon. et forensib. demonstrabimus.

4. 5. Auct tas li rum nonic rum.

385. Quarto: *Necesse est nosse, exstare libros aliquos vere divinos, quod nullo modo ex Scripturis haberi potest. Nam etiamsi Scriptura dicat, libros prophetarum et apostolorum esse divinos, tamen non certo id credam, nisi prius credidero, Scripturam, quae hoc dicit, esse divinam. In Corano legimus, Coranum de coelo missum, et tamen ei non credimus.* Quinto: *Non satis est scire, esse Scripturam divinam, sed oportet scire, quae sit illa, id quod nullo modo potest haberi ex Scripturis. Quomodo enim colligimus ex Scriptura, evangelia Marci et Lucae esse vera, evangelia Thomae et Bartholomaei esse falsa?* Sexto: *Oportet non solum scire, qui sint libri sacri, sed etiam in particulari, istos, qui sunt in manibus, esse illos. Non enim satis est credere, evangelium Marci esse verum evangelium, sed oportet etiam credere, hoc evangelium, quod nunc legitur nomine Marci, esse illud verum et incorruptum, quod scripsit Marcus. At illud ex Scripturis haberi nequit.* Resp. 1. recognoscat Bellarminus sua verba libr. 3. de ecclesia

cap. 14: *Credere historias V. T. vel evangelia Marci, Lucae etc. esse canonica scripta, imo ullas esse divinas Scripturas, non est omnino necessarium ad salutem, quod sine fide hac multi salvati sunt, antequam Scripturae exararentur.* At si hoc scire non est necessarium ad salutem, quomodo imperfectio Scripturae ex eo demonstrari potest? 2. Recognoscat etiam ea, quae habentur libr. 1. de verbo Dei c. 2: *Sacris Scripturis, quae propheticis et apostolicis literis continentur, nihil est notius, nihil certius. Notissimas esse, testis est orbis Christianus et consensio omnium gentium, apud quas jam multis seculis auctoritatem obtinuerunt; certissimas*
303. *autem ac verissimas esse, nec humana inventa, sed divina oracula continere, testis est veritas vaticiniorum, incredibilis auctorum illorum, qui eas scripserunt, concordia.* Atqui si Scripturis sacris nihil notius, nihil certius, quomodo ex alio principio illarum notitia et certitudo peti poterit? 3. Quod hi libri et non alii sint sacri et canonici, est principium ab utraque parte concessum, non ergo *de Scriptura* cum adversa parte disputandum, sed *ex Scriptura*, quam utrique divinam esse agnoscimus, de dogmatibus controversis agendum. 4. Quaestio illa, *unde scis Scripturam esse divinam*, *est* vel *incredulitatis*, quando movetur a Fanaticis Scripturam esse Dei verbum negantibus; vel *perversitatis*, quando movetur a Pontificiis auctoritatem Scripturae ab ecclesia suspendentibus; vel *docilitatis*, quando a fideli et intra ecclesiae pomoeria constituto proponitur. 5. Quando illis, qui dociles sunt, demonstrandum est, aliquos libros vere divinos et in codice biblico eos proponi, tum ab ecclesiae testimonio argumentum aliquod peti potest, sed illud testimonium nec est extra Scripturam, cum de ipsa illa Scriptura testetur, nec est solum, sed accedent κριτήρια interna et Spiritus s. testimonium. Utimur proinde in hac quaestione ecclesiae testificatione velut quadam manuductione, non ut aliquid praeter Scripturam credamus, quia libri sacri et canonici sunt ipsa Scriptura sacra, sed ut ad Scripturae cognitionem perveniamus, sicut Samaritani concivis suae manuductione ad Christum adducebantur, nec tamen propter mulieris loquelam amplius credebant, sed quia ipsi ex indiciis minime dubiis cognoverant, hunc esse Salvatorem mundi. Pari ratione ecclesiae testificatione deducimur ad Scripturam, nec tamen propter ecclesiam credimus Scripturis, sed quia ex internis κριτηρίοις et Spiritus sancti testimonio interno divinam et canonicam earum auctoritatem ipsimet cognoscimus. 6. Idem verbum Dei, quod olim prophetae et apostoli praedicarunt, in scriptis eorum adhuc proponitur. Quibus igitur argumentis olim persuasi sunt ipsorum auditores, ut doctrinam a prophetis et apostolis propositam pro verbo Dei acceptarent, iisdem argumentis etiamnum hodie persuademur, ut verbum a prophetis et apostolis scriptum pro verbo Dei acceptemus. Jam vero ut auditores crederent verbo a prophetis et apostolis praedicato non fuere permoti externo aliquo argumento vel solo ecclesiae testimonio, sed insita verbi praedicati majestate, divinitate, efficacia. Ergo etiam ut scripto verbo credamus, non permovemur externo aliquo argumento, vel solo ecclesiae testimonio, sed insita Scripturae majestate, divinitate, efficacia. 7. Distinguendum inter has quaestiones, *an evangelium Matthaei sit canonicum et an evangelium Matthaei sit a Matthaeo scriptum.* Prius pertinet *ad fidem salvificam*, posterius *ad cognitionem historicam.* Prius sola ecclesiae testificatio persuadere nequit, posterius vero probat, sed non pertinet illud ad fidem salvificam. 8. Urget Bellarminus: *Si haec traditio ad nos pervenire potuit, cur non per eandem viam potuerunt etiam aliae pervenire?* Item: *Vel haec traditio est verbum Dei vel non. Si non, igitur non habemus fidem, fides enim nititur verbo Dei. Si sic, cur ergo clamant, nullum esse verbum Dei nisi scriptum?* Resp. est maxime dispar ratio hujus traditionis ecclesiasticae, quae Scripturis est per omnia conformis (lege enim libros canonicos et habebis id, quod ecclesia pro verbo Dei nobis commendat), ac reliquarum traditionum, quae a Pontificiis nobis obtruduntur, quae nuspiam in Scripturis inveniuntur. Ecclesia sua de canone testificatione non novum aliquem fidei articulum extra Scripturam nobis proponit, sed velut causa ministrans testatur de eo, quod in canonica Scriptura exstat, quodque perpetuo ecclesiae consensu receptum et conservatum. Item quando ecclesia de auctore alicujus libri testatur, profert id, quod inscriptio libri habet. Ergo testimonium illud Scripturis est conforme, ac vidit ecclesia primitiva sacrorum scriptorum autographa, ut vere de illis testari potuerit. Confer dicta superius c. 4. de Scripturae auctoritate.

386. Septimo: *Necesse est, non solum Scripturam legere, sed etiam intelligere. At saepissime Scriptura ambigua et perplexa est, ut nisi ab aliquo,* 7. Scripturae intelligentia.
qui errare non possit, explicetur, non possit intelligi, igitur sola non sufficit. Exempli loco affert II. 304.
aequalitatem divinarum personarum, processionem Spiritus sancti a Filio, peccatum originis, descensum Christi ad inferos etc. haec et similia, inquit, deducuntur quidem ex sacris literis, sed non adeo facile, ut si solis pugnandum sit Scripturae testimoniis, nunquam lites finiri possent cum protervis. Postea subjungit, *duo esse in Scriptura, voces scriptas et sensum in eis inclusum; primum haberi ab omnibus, sed secundum non habere omnes, nec posse in locis plurimis de secundo nos esse certos, nisi accedat traditio.* Resp. 1. Summus et ἀνυπεύθυνος Scripturae interpres est Spiritus sanctus. Reliqui interpretes vel ex Scripturis suas interpretationes proferunt, vel in Scripturas eas inferunt. Si prius, regula interpretationis manet Scriptura, quae est sui ipsius interpres optima ac certissima; si posterius, non sunt interpretes, sed corruptores. 2. Dogmata illa, quae exempli loco afferuntur, fatente Bellarmino ex Scripturis deduci possunt; ergo in illis proponuntur, unde veteres, qui de his articulis

contra haereticos pugnarunt, ex Scripturis argumenta sua deduxerunt. Dionysius Alexand. apud Athanasium in lib. de sentent. Dionysii adversus Arianos: *Tametsi meum dictum sit, quod non invenerim hanc vocem ὁμοουσίας in sacris literis, rem tamen ipsam ibi deprehendi.* ** Tertullianus de resurrect. carnis c. ultim. *Pristina instrumenta quasdam materias illis videntur subministrasse, et ipsas quidem iisdem literis revincibiles.* ** Similia occurrunt apud eundem contra Praxeam, Epiphanium haeres. 60. Ambrosium de fide c. 5. Bellarminus ipse lib. 2. de conciliis c. 12: *Quando concilium Nicenum definivit, Filium esse Patri ὁμοούσιον, conclusionem deduxit ex Scripturis.* 3. Sensum Scripturae a verbis ejusdem separare et aliunde quaerere, Svencfeldianum est. 4. Non quaeritur hoc loco de omnium et singulorum Scripturae dictorum interpretatione, an scilicet eorum omnium genuinus sensus absque externis adminiculis a quovis erui possit, sed de articulis fidei, an illi omnes et singuli in Scripturis exstent. ** Sed objiciat aliquis: Baptismum haereticorum esse ratum, non potest probari ex Scripturis ecclesiae. Resp. contrarium docet August. lib. 5. contra Donatist. c. 23.** 5. Quae Bellarminus hoc loco ex Scripturis deduci posse concedit, *licet difficulter*, illa reliqui Papistae negant ex Scriptura probari posse. Eccius in locis, Cochlaeus contra Bullingerum, Pistorius in epitome colloq. Emmerting. statuunt *ὁμοουσίαν personarum Trinitatis esse traditionem extra Scripturam.* Andradius libr. 2. defens. fid. Trident. *Descensum Christi ad inferos* negat *ex Scripturis colligi posse.*

8. Mariae virginitas. 387. Octavo: *Credendum est, B. Mariam semper fuisse virginem, ut contra Helvidium tota ecclesia semper credidit, et tamen nullum hac de re est in Scripturis testimonium.* Resp. 1. Basilius in homil. de nativ. Christ. tom. I. p. 389. dicit, *non esse curiose hac de re disputandum, an Maria postquam Salvatorem peperisset, nuptias rursus contraxerit, an vero virgo permanserit, cum ad mysterium fidei non spectet.* τὸ ἐφεξῆς, inquit, videlicet post Christi partum, est ἀπολυπραγμόνητον τῷ τοῦ μυστηρίου λόγῳ, causam statim addit, ὅτι μηδὲν τῆς εὐσεβείας παραλυμαίνεται λόγῳ, *quia nihil ea res pietatem laedit.* 2. Nos ex Hieronymo contra Helvidium respondemus: *Natum esse Deum per genitalia virginis credimus, quia legimus; Mariam post partum cum Josepho concubuisse non credimus, quia non legimus.* Sufficit ergo nobis ad fidem, quod mater Messiae appelletur *virgo* Esa. 7, v. 14. Luc. 1, v. 35. 3. Epiphanius contra Antidicomarianitas, Ambros. epist. 79. et 81. Hieronymus contra Helvid. perpetuam Mariae virginitatem ex Scripturis demonstrare conantur, afferunt illud Ezechielis c. 44, v. 2. *de porta clausa*, item quod cura Mariae demandetur Johanni. Hieronymus utitur hac ratiocinatione: *Si Josephus ex sola relatione angeli sibi in somnis facta tali reverentia motus est, ut non cognosceret Mariam, quidni permotus fuisset postea, cum audiret pastores, Simeonem, Hannam etc. tam divina de illo puero praedicantes?* Judicarunt igitur hoc dogma non sola traditione, sed ex II. 28 Scripturis deduci posse. 4. Argumentum, quod ex particula *donec* Matth. 1, v. 25 Helvidius pro sua opinione formavit, ex ipsis Scripturis explicari potest, in quibus saepius notat perpetuitatem, ac si removet praecedens, ut non ponat sequens Psalm. 110, v. 2. 1. Regum 15, v. 35. 2. Regum 6, v. 23. Hieronymus ponit hoc exemplum: *Helvidius, priusquam poenitentiam ageret, mortuus est*, ut ostendat etiam in vulgari sermone hanc loquendi figuram exclusive acceptam esse usitatam.

388. Nono: *Credendum est, in N. T. pascha esse celebrandum die Dominico, nam haeretici habiti sunt ab ecclesia quartadecimani, et tamen nihil prorsus exstat hac de re in Scripturis sacris.* 9. Paschatis celebratio die Dominico. Respond. 1. De tempore celebrandi paschatos in primitiva ecclesia olim gravis fuit controversia, ut constat ex Epiphanio haeres. 50. Orientales ecclesiae alia die celebrabant pascha, quam Dominica, ac dicebant, se hac in parte sequi Johannem et Philippum. Occidentales die Dominica illud celebrabant, dicentes, se Paulum et Petrum hac in re sequi. Victor Romanus episcopus minabatur, se excommunicaturum propterea orientales ecclesias, sed Irenaeus et alii episcopi Asiatici eum reprehendebant, ut est apud Eusebium lib. 5. Histor. eccles. c. 25; tandem vero ita fuit definita controversia, *ut quisquam suam consuetudinem suumque arbitrium sequeretur*, teste Sozomeno lib. 7. Histor. eccles. c. 19. Fuit ergo libera consuetudo et ceremonia, non autem necessarius aliquis fidei articulus. 2. Socrates lib. 5. Hist. eccles. c. 22. multis ostendit, *apostolos non tulisse legem de diebus festis, sed singulorum arbitrio id reliquisse*, ergo non potest pro apostolica traditione paschatis die Dominica celebratio haberi. 3. Quartadecimani h. e. pascha cum Judaeis die 14. mensis primi celebrandum esse pertinaciter contendentes, propter corruptelam articuli de libertate Christiana haereseos fuere damnati. 4. Nec fuit ipsis opposita nuda traditio, quippe quae in orientalibus et occidentalibus ecclesiis fuit diversa, sed refutati fuerunt ex Scripturis de abrogatione legalium ceremoniarum testantibus.

389. Decimo: *Credere oportet, baptismum parvulorum esse ratum. Id autem ex solis Scripturis probari nequit.* 10. Paedobaptismus. Resp. 1. Veteres ex Scripturis eum probant, ut suo loco ostendimus. Nec desunt argumenta ex ipsis Scripturis petita, quae paedobaptismum satis firmiter roborant. 2. Eccius in Enchir. c. 30. *quatuor* argumenta ex Scripturis pro paedobaptismo affert. Bellarm. ipse lib. de baptis. c. 8. *tria* ex Scripturis adducit argumenta et c. 9. addit, *quod satis aperte colligatur ex Scripturis.* 3. Innocentius III. pont. Rom. lib. 3. decretalium tit. 42. c. Majores, itidem ex sacris literis paedobaptismum confirmat. At pontifex Romanus ex hypothesi Bellarmini non errat. 4. Quae de fide actuali infantum a nostris asserta addit, ad alium pertinent locum.

390. Undecimo: *Lutherus in assert. art. 37. credit, esse purgatorium, et tamen addit, illud non posse probari ex sacris literis.* Resp. 1. liber ille scriptus est primis oppugnati papatus annis, in quibus adhuc aliquas papisticas corruptelas Lutherus fuit amplexus, quas postea agnovit et damnavit, unde in praefat. tom. I. oper. lectorem petit, *ut cum multa miseratione scripta primorum annorum legat.* 2. Quid quod ibidem Lutherus dicit, *se credere purgatorium, non ut rem certam, sed ut probabilem, sicut credat, Thomam Aquinatem esse sanctum,* quod non credidit fide infallibili ac certa.

391. Duodecimo: *Credunt haeretici hujus temporis, nullum esse verbum Dei nisi scriptum, at hoc in tota Scriptura nuspiam invenitur.* Ubi quaeso invenisti (ait Hector Pintus in comment. Esa. 8. p. 94.) *non esse credendum, nisi id quod est in sacra Scriptura? Lege totam eam a principio Genesis usque ad finem Apocalypsis, nusquam talem invenies propositionem. Non est igitur credenda haec tua propositio, si verum est, quod dicis, id solum credendum, quod est in sacris bibliis scriptum divinisque literis consignatum.* Resp. Quaecunque argumenta probant, Scripturam esse perfectam, eadem etiam probant, post editum Scripturae canonem non esse nova quaedam dogmata extra illum recipienda, vel quod idem est, nullum esse Dei verbum nisi scriptum.

392. In prioribus Bellarmini editionibus inseritur etiam hoc argumentum: *13. Credendum est, omnia sacramenta, quod essentiam attinet, a Christo esse instituta. At nihil tale in Scripturis reperitur, praeterquam de duobus aut tribus ad summum.* Resp. cur ergo Bellarminus alibi tantopere desudat, ut essentiam quinque sacramentorum baptismo et eucharistiae additorum in Scripturis inveniat? Invertimus autem Bellarmini argumentum: Quia essentia quinque illorum sacramentorum, de quibus controversia est, in Scripturis non invenitur, ideo pro veris et proprie dictis sacramentis acceptari non possunt. 14. Stapletonus libr. 12. princip. c. 5. disputat, *fidem mediatoris Christi nuspiam scribi in toto V. T.* Resp. Photiniana haec est assertio, cujus contrarium ex perspicuis dictis demonstrari potest Luc. 24, v. 27. Johann. 5, v. 39. Actor. 15, v. 11. Rom. 3, v. 21. c. 4, v. 3. etc. 15. *Ex Scriptura non posse omnes haereses sufficienter refelli urgent.* Resp. imo vero non potest ulla religionis controversia moveri, de qua non provida Scriptura contineat sententiam decisivam, unde in controversia de justificatione apostolus Scripturam vocat providentem Galat. 3, v. 8.

393. 2. *Oblique* perfectionem Scripturae labefactant *1: Calviniani*, quando principia rationis in fidei articulis revelato verbo non solum adaequant, sed etiam praeferunt, dum ex principiis philosophicis male intellectis vel applicatis fidei articulos in perspicuis et apertis Scripturae locis propositos oppugnant. Conr. Vorstius disp. 15. Anti-Pistor. thes. 1: *Fidei principia duplicia sunt, partim naturalia, partim supernaturalia. Naturalia sunt sensus et ratio, tum axiomata omnia naturali rationis lumine nota, h. e. quae universali experientia et simul recta rationis evidentia nituntur, quatenus quidem ad negotium fidei referuntur.* 2. Photiniani, quando et ipsi unico et proprio theologiae principio Scripturae scil. sacrae aliud quoddam principium adjungunt eique parem auctoritatem tribuunt, siquidem de fidei articulis non ex sola divina revelatione, sed etiam imo potissimum ex ratione disputant, quin et fidei articulos in Scriptura verbis expressis et perspicuis propositos humanae rationis argutiis impugnant. Catech. Racov. mysterium Trinitatis pag. 48. personalem duarum naturarum in Christo unionem p. 55. aeternam Filii a Patre generationem p. 63. principiis philosophicis evertere laborat. Peccati originalis propagationem negant ex principio illo philosophico, *quod habitus non propagetur in liberos;* resurrectionem ejusdem carnis negant ex eo, *quod impossibile videatur idem numero corpus resurgere.* Huc referendum quod Schmaltz. contra 1. disput. D. Frantz. de Trinit. fol. 12. scribit: *Certe novum est, ex testimonio negativo aliquid velle concludere.* At distinguendum erat inter *dogmatica et historica.* In dogmaticis propter Scripturae perfectionem et affirmative et negative procedi potest, ut agnoscit discip. de temp. serm. 23. 3. *Weigeliani,* qui praeter et extra Scripturam dictamen spiritus interni, novas revelationes, internos enthusiasmos, colloquia cum angelis etc. in doctrina coelesti perdiscenda requirunt, ut suo loco plenius demonstratur. Confer disp. 2. de gloria Dei contra Weigel. §. 2. et seqq.

[Margin: 2. Photiniani. — 3. Weigeliani. — II. 307.]

CAPUT XIX.

DE TRADITIONIBUS *ΑΓΡΑΦΟΙΣ.*

394. Ex *Scripturae perfectione* hactenus liquido demonstrata colligimus, eam in fidei articulis ad salutem scitu necessariis traditionum supplemento minime indigere. Repudiamus proinde *traditiones ἀγράφους,* quas pari pietatis affectu cum scripto Dei verbo acceptandas Pontificii ecclesiae obtrudunt iisdemque Scripturae imperfectionem supplere satagunt. Antequam vero contra Pontificias illas traditiones nostras producamus copias, monemus circa quaestionis statum: 1. Traditionis nomen in Scripturis et patribus quandoque sumi *generaliter* pro doctrina quovis modo tradita, qua ratione etiam usurpatur pro illis, quae in Scriptura expresse continentur Actor. 6, v. 14. in vulg. vers. 1. Cor. 11, v. 23. 2. Thess. 2, v. 15. Cyprian. in epist. 74. ad Pompejum. Agnoscit hoc Bellarm. libr. 4. de verbo Dei c. 2. sic scribens: *Nomen traditionis generale est et significat omnem doctrinam sive scriptam, sive non scriptam, quae ab uno communicatur alteri.* Exod. 17:

[Margin: Traditiones Pontificiae repudiandae.]

Scribe et trade. De ejusmodi traditionibus in Scriptura contentis hoc loco non est quaestio. 2. Nec hoc in quaestione est, an non Christus et apostoli plura fecerint et dixerint, quam in scriptis evangelistarum et apostolorum ab illis dicta factave exstant, sed an quaedam necessaria doctrinae capita ad fidem et mores spectantia non sint scripta, sed viva duntaxat voce tradita. 3. Nec est quaestio *de ritibus ac ceremoniis.* Fatemur enim, apostolos in ecclesiis ritus quosdam liberos ad *εὐταξίαν καὶ εὐσχημοσύνην* spectantes instituisse, qui in specie et sigillatim nec scripti sunt, nec perpetua necessitatis lege ecclesiis impositi, licet genus, quod scil. *omnia ad aedificationem fieri debeant*, sit scriptum, quod etiam solum est necessarium.

1. Sunt scripto Dei verbo adversae.

395. Hisce de quaestionis statu praemissis contra traditiones Pontificias sic concludimus: Traditiones, quas Pontificii pari pietatis affectu cum scripto Dei verbo acceptandas esse volunt: *1. Sunt scripto Dei*
II. 308. *verbo adversae*, et quidem duplici ratione: Primo, quia Scripturae perfectioni hactenus demonstratae adversantur. Si enim perfecta est Scriptura, continens omnia ad fidem et mores necessaria, quorsum opus fuerit traditionum supplemento? Secundo, quia expressae Christi et apostolorum prohibitioni repugnant. Matth. 5, v. 21: *Audistis, quia dictum est antiquis, non occides, qui autem occiderit, reus erit judicio.* v. 22: *Ego autem dico vobis, quia omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit judicio.* v. 27: *Audistis, quia dictum est antiquis, non moechaberis.* v. 28: *Ego autem dico vobis, quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam moechatus est eam in corde suo etc.* Confer v. 31. 32. 33. 34. 38. 39. 43. 44, in quibus omnibus corruptelis Mosaicae legis, quas nomine antiquarum traditionum Pharisaei venditabant, Christus opponit expressa le-
II. 309. gis verba ac proinde a traditionibus ad Scripturam nos revocat; c. 15, v. 6 taxat Pharisaeos, *quod per traditiones suas irritum fecerint mandatum Dei de honorandis parentibus*, et opponit illis oraculum propheticum Esaiae 29, v. 13: *Frustra me colunt docentes mandata doctrinas hominum*, (in quem locum sic commentatur Irenaeus libr. 4. c. 26. p. 251: *Non per Moysen datam legem Christus dicit praecepta hominum, sed traditiones presbyterorum ipsorum, quas finxerant, quas vindicantes frustrabantur legem Dei.*) Galat. 1, v. 8: *Sed licet nos aut angelus de coelo evangeliset vobis, praeterquam evangelisavimus vobis, anathema sit.* Coloss. 2, v. 8: *Videte, ne quis decipiat vos per philosophiam et inanem fallaciam secundum traditionem hominum.* Excipit Bellarminus, *Christum et apostolos non reprehendere traditiones, quas acceperant Judaei a Moyse et prophetis, quarum una erat de ipsis libris canonicis, qui essent veri et qui non essent, sed traditiones, quas acceperant a quibusdam majoribus, quarum aliquae inanes erant, aliquae perniciosae et contra Scripturas. Nam nec Christus aut apostoli unquam eas vocant traditiones Moysis et prophetarum, et aperte dicunt, se loqui de illis traditionibus, quae cum Scripturis pugnant.* Resp. 1. principium in eo petitur, quod ecclesia Israelitica acceperit traditiones *de fide et moribus* extra Scripturam a Moyse et prophetis. Proferant Pontificii ejusmodi traditiones a Moyse et prophetis profectas, quae non contineantur in scriptis Mosaicis et propheticis. Judaei quidem de traditionibus a Moyse et prophetis per manus majorum suorum et per Cabalam acceptis gloriabantur, sed Scriptura N. T. nuspiam ad tales traditiones nos remittit. 2. Christus in genere damnat traditiones *ἀγράφους*, dum ad unicam Scripturam nos revocat Lucae 16, v. 29. c. 24, v. 27. Johan. 5, v. 39. 46. etc. ac doctrinis et mandatis hominum perpetuo opponit mandatum Dei, utique ergo repudiat omnes traditiones extra Scripturam. 3. Quin et disertis verbis etiam illas traditiones repudiat, quae antiquitatis specie a Pharisaeis venditabantur Matthaei 5, v. 21 et sequentib. ac Pharisaei vocant illas traditiones *πρεσβυτέρων* c. 15, v. 2; ergo non fuerunt recentes, sed antiquae. Et quia Christus opponit illis Esaiam, ergo loquitur de traditionibus Esaiae aetate jamtum in ecclesia notis 4. Pharisaei et scribae a Christo passim accusantur, quod doctrinam legis et promissiones de Messia peregrinis suis glossis corruperint. Num putabimus, illos a depravatione traditionum, si vel maxime quasdam a Moyse et prophetis accepissent, abstinere voluisse? Si per traditiones genuinus propheticae Scripturae sensus fuisset conservatus, quorsum de corruptelis doctrinae coelestis in Scriptura prophetica propositae Christus litem illis intendisset? 5. Traditiones illae, quas Christus in Pharisaeis taxat, non fuere in se et per se omnes impiae ac Scripturis directe oppositae. Sic crebrae lotiones in se et per se non erant impiae, nec directe Scripturis adversae, sed consequenter, quia scilicet addebantur Scripturis tanquam necessaria pars divini cultus. Idem de Pontificiis traditionibus pronuntiamus.

2. Tr[aditiones] origi[nem trahunt] ex Ph[ari]saism[o].

396. 2. *Ex Pharisaismo originem trahunt.* De Pharisaeis constat ex Matth. 5, v. 21. c. 15, v. 5. Marc. 7, v. 1 etc. ex Hieronymo in epistol. ad Damasum, Chrysostomo homil. 52. in Matth. Josepho libr. 13. antiquit. Judaic. c. 18. etc. quod non fuerint contenti doctrina in Scripturis Mosaicis ac propheticis tradita, sed addiderint illi traditiones, quas vocabant *δευτερώσεις* easque docebant aeque ut scriptum verbum necessarias esse. Hieronymus de sancta fide lib. 2. p. 96. Hebraeomast. hac de re sic disserit: *Ordinatores Thalmud, ut eorum errores ceremoniasque fortius fundarent, mandarunt in locis diversis, ut omnes eorum ordinationes in dicto libro Thalmud constitutae totam efficaciam haberent, sicut ea, quae a Domino nostro Deo Patre sunt in lege Mosaica constituta; deinde mortis poenam imponunt cuique neganti aliquid ex iis,* II. 31[0]. *quae in dicto volumine continentur et per eosdem scripta sunt, cum tamen talem poenam legis divinae verba neganti non imponant.* Neve Pontificii excipiant, *traditiones illas fuisse a recentioribus ac-*

ceptas, notandum, quod tanquam a Moyse et prophetis profectae ab ipsis venditentur. Fingunt enim, Moysen in monte Sinai a Deo accepisse *duplicem legem*, ut videre est in libro Thalmudico, qui Berachoth, hoc est, *Benedictionum* inscribitur c. 1. Aliam, quae in scripto tradita sit, aliam vero quae oretenus solum quando succedaneo quodam ordine per Moysen ad posteros traditam asserunt in capit. Patrum sent. 1. ubi dicunt, *Moysen accepisse legem* (intellige eam, quam ipsi ore traditam nominant, ut explicat Fagius in comm. illius loci) *de Sinai et tradidisse eam Jehoschuae, Jehoschuam vero senioribus, seniores prophetis, prophetas viris synagogae magnae.* Vide Galatin. libr. 1. de arcan. c. 2. lib. 4. c. 4. Picum Mirandulanum in Apol. q. 5. P. Crinitum lib. 25. de honest. discipl. c. 3. Ceterum quomodo traditio illa Cabalastica ad posteros descenderit, uberius exponit R. Mosche Aegyptius in initio Deuteron. *Jehoschua*, inquit, *cum legis expositionem a Moyse accepisset, tradidit Pinchasi filio Eleasaris, Pinchas Heli Sacerdoti, Heli Schemueli Prophetae, ac Sacerdoti, Schemuel Davidi Regi, David Achiiae Prophetae, Achiia Eliae Prophetae, Elia Elischaggo Prophetae, Elischah Jehoiadahho Pontifici, Jehoiadahh Zechariae Prophetae, Zecharia Hoschehhae Prophetae, Hoscheahh Hhamoso Prophetae, Hhamos Jeschahhiiae Prophetae, Jeschahhiia Michae Prophetae, Micha Joëli Prophetae, Joël Nachumo Prophetae, Nachum Chabakuko Prophetae, Chabakuk Tzephaniae Prophetae, Tzephania Jirmeiae Prophetae, Jirmeia Barucho Scribae, Baruch Hhezra Sacerdoti ac Scribae, Hhezra Schimhhoni Pontifici, Schimhhon Antigono, Antigonus Josepho, Johannis filio, et Josepho, Johetseris filio, hi Nitaeo Arbolensi et Jehoschuae, filio Perachiae, hi Jehudae, filio Tibaei, et Schimhhoni, filio Satae. Hic Hillel habuit multos discipulos, quorum triginta digni, super quos divinitas descenderet, alii triginta, ut in ipsorum gratiam sol immobilis consisteret, minimus omnium discipulorum Hillelis fuit Johannes, Zachaei filius. Huic et Schimhhoni Justo, ipsius Hillelis filio, tradiderunt Hillel et Samacus legis expositionem. Schimhhonem audivit Gamaliel celeberrimus legis doctor, hujus auditor fuit Rabam Schimhhon, qui quae audivit, tradidisse dicitur filio suo Jehudae, quem vocant Rabenu Hakkadosch, magistrum nostrum sanctum. Hujus tempore nempe circa annum Domini 150. traditiones antea viva voce solum ad posteros propagatae conscribi et in unum volumen redigi coeperunt, quod Thalmud ab iis dici consuevit*

t 397. 3. *Sunt haereticorum propriae.* Illi enim
i- jam olim dogmata sua traditionum pallio velare et
ae. ecclesiae obtrudere consueverunt. De discipulis Simonis Magi hoc testatur Irenaeus lib. 1. c. 1. et 17. de Valentinianis idem libr. 4. c. 47. *Dicunt in abscondito haec eadem Salvatorem docuisse discipulos, non omnes, sed aliquos,* qui possunt capere; de Selgianis Epiphanius haeres. 39. de Archonticis idem haeres. 40. de Severianis idem haeres. 47. de Encratitis idem haeres. 47. de Bardesanistis idem haeres. 56. de Montano Tertullianus libr. de veland. virginibus, de Artemone Eusebius lib. 5. Histor. eccles. c. 28. de Basilide Clemens libr. 7. stromat. p. 353. de Carpocratianis Iren. libr. 1. c. 24. de Ptolemaeo haeretico Epiphanius haeres. 33. de Arianis Athanas. orat. 2. contra Arian. de Eutyche concilium Chalcedonense act. 1. et in genere de omnibus haereticis Irenaeus libr. 3. c. 2. p. 169. *Cum ex Scripturis haeretici arguuntur, in accusationem convertuntur Scripturarum, quia non possit ex his inveniri veritas ab his, qui nesciunt traditionem, non enim per literas traditam illam, sed per vivam vocem, ob quam causam et Paulum dixisse, sapientiam loquimur inter perfectos.* Quo eodem dicto apostolico 1. Cor. 2. v. 6. Bellarminus lib. 4. de verbo II. 811.
Dei c. 8. ad infringendam Scripturae perfectionem et stabiliendas traditiones abutitur, ut suum cum veteribus haereticis consensum manifestum faciat. Confer tract. de Script. sacra §. 54.

398. 4. *Sunt multis modis fallaces et incertae.* 4. Sunt fallaces et incertae.
1. ratione originis. Quae enim pro traditionibus Pontificii venditant, ea a Christo et apostolis profecta esse, nulla certitudinis specie affirmare, nullo argumentorum pondere demonstrare possunt. *Quadragesimale jejunium* est in numero traditionum, sed ejus institutionem quidam ad Christum, quidam ad apostolos, quidam ad ecclesiae decreta referunt. Joh. 21. v. 23 ex sermone Christi perperam intellecto orta fuisset traditio de Johanne non morituro, nisi per Scripturam error fuisset correctus. Julius Rugerius, papae protonotarius, in opusc. de libris canon. et apocryph. pronuntiat, *traditionem nullius esse ponderis, nisi nullis temporum intercapedinibus interruptam ab apostolorum usque temporibus, inde enim necessum esse traditionem manare.* At si sequamur hanc regulam, quam multae traditiones Pontificiae erunt incertae et supposititiae? *2. ratione numeri.* Nondum enim certi sunt Pontificii de traditionum suarum numero, unde quidam ad traditiones referunt dogmata ea, quae alii ex Scripturis deducere nituntur. Ex historia ecclesiast. demonstrari potest, quaedam paucis retro annis in ecclesiam introducta, quae pro traditionibus apostolicis venditantur. *3. ratione diversitatis.* Quae enim veteres pro traditionibus habent, invicem non consentiunt, et quaedam illorum ab ipsis Pontificiis repudiantur. Justin. in qq. et resp. ad orth. q. 115. p. 362: *Die Dominico genua non flectimus, ea consuetudo ab ipsis apostolorum temporibus initium accepit.* At Pontificii hanc traditionem non acceptant. Ad hunc censum referendae traditiones de aetate Christi, de celebratione paschatos, de jejunio quadragesimali, de genuflexione inter pascha et pentecosten omissa, de eucharistia infantibus danda, de quibus nec veteres inter se, nec cum veteribus Pontificii consentiunt, ut ostendimus tract. de Script. sacra §. 57. et seqq. *4. ratione effectus.* Traditionis opinio magnis in ecclesia viris olim imposuit, ut cumprimis apparet ex Papiae exemplo apud

Eusebium lib. 3. Hist. eccles. c. 33. Bellarminus quidem respondet lib. 4. de verbo Dei c. 12: *Ecclesiam posse veras traditiones a falsis discernere.* Sed quaerimus, quid ecclesiae nomine intelligat? Veteres ecclesiae doctores intelligere nequit, quia illi de traditionibus dissentiunt, solum igitur pontificem Romanum, ecclesiae Romanae caput, intelligit, quem male-fidum doctrinae coelestis custodem esse, multis demonstrari potest. Ibidem regerit, *etiam falsos libros olim titulo apostolorum fuisse ornatos, quod veris eorum scriptis fraudi esse nequeat.* At hi libri ut pseudonymi et pseudapostolici rejecti fuere, traditiones vero magnis in ecclesia viris olim imposuerunt. Confer tract. de Script. §. 56. Witak. de Script. quaest. 6. c. 15. p. 750. etc.

5. Non sunt a Christo et apostolis profectae. 399. 5. *Non sunt a Christo et apostolis profectae.* Disputat. Bellarminus lib. 4. de verbo Dei c. 11: *Apostolos consuevisse ea, quae sunt simpliciter necessaria, omnibus praedicare, alia vero non omnia omnibus, sed quaedam omnibus, quae scilicet omnibus erant utilia, quaedam solis praelatis, episcopis et presbyteris, ut de ratione gubernandae ecclesiae, de sacramentis administrandis, de refellendis haereticis etc.* quo accommodat dictum apostolicum 1. Cor. 2, v. 6: *Sapientiam loquimur inter perfectos.* ac lib. ejusd. c. 4. disputat, *cum duo sint in Scriptura, voces scriptae et sensus eis inclusus, voces haberi ab omnibus, sensum vero non haberi, nisi accedat traditio.* Sed nemini cordato Bellarminus haec persuadere poterit. Nam 1. haereticis hoc in more positum fuit, ut affirmarent, Christum et apostolos quaedam omnibus, quaedam secreto certis quibusdam hominibus tradidisse. De Carpocratianis
II. 312. sic scribit Irenaeus lib. 1. c. 24: *Jesum dicunt in mysterio discipulis suis et apostolis seorsim locutum et illos expostulasse, ut dignis et assentientibus seorsim haec traderent.* Tertullian. lib. de praescript. *Solent dicere* (haeretici), *non omnia apostolos scisse, vel omnia quidem scisse, sed non omnia omnibus tradidisse.* Ac probe notandum, quod referente Irenaeo lib. 3. c. 2. Marcion et Valentinus ex eodem dicto apostolico 1. Cor. 2, v. 6. id demonstrare voluerint. Non effugit Bellarminus distinctione *inter mysteria haereticorum et catholicorum, quod illa absconduntur propter turpitudinem, quia timeant lucem; haec vero vel quia non est opus, ut illa sciantur ab omnibus, vel quia non sunt omnes capaces.* Nam catholicorum vere et proprie sic dictorum hoc non est proprium, mysteria divina occultare, sed haereticorum, ut constat ex allegatis Irenaei et Tertulliani testimoniis, qui eo nomine haereticos reprehendunt. Ecquis vero Bellarmino credere velit, sublimiora esse mysteria, quae occultantur in traditionibus, quam quae exstant revelata in Scripturis? 2. Christus expresse praecipit apostolis Matth. 10, v. 27: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in luce, et quod in aurem auditis, supra tecta praedicate.* Bellarminus addit limitationem, *si opus fuerit.* At quod Christus absolute praecipit, illud quandoque non esse necessarium absurde dicitur. Adde quod Christus suo exemplo ostenderit, nihil esse in fidei mysteriis occultandum, modo sint, qui audire velint. Joh. 18, v. 20: *Ego palam locutus sum mundo, ego semper docui in synagoga et in templo, quo undique conveniunt et in occulto locutus sum nihil.* Aliam ergo addit Bellarminus exceptionem dicens, *verborum Christi hunc esse sensum: Nihil dixi, quod non possit ubique dici, quod attinet ad veritatem et puritatem dictorum, cum quo tamen minime pugnat, quod aliqua seorsim discipulis exposuerit.* At haec interpretatio non est conveniens scopo. Pontifex *examinabat Christum de doctrina et discipulis.* Christus respondet, *se nihil in abscondito locutum*, ideoque auditores, quibus in publico omnia exposuerit, esse audiendos. Finge, Christum quaedam apostolis tradidisse, quae non sint omnibus propalanda, et Christi responsio non erit ad scopum accommodata, quod absit. 3. De ratione gubernandae ecclesiae instruit apostolus Timotheum in priore epistola ad ipsum scripta 1. Tim. 3, v. 14: *Haec tibi scribo, ut scias, quomodo oporteat te in domo Dei conversari.* Ea vero in omnium manibus versatur. Quae Act. 20, v. 18. et seqq. ad Ephesinos episcopos a Paulo dicta, in Scriptura hodie exstant. Sacramentorum institutio formam eadem dispensandi praescribit. Haeretici non nisi ex Scripturis refelli possunt et debent. Quaecunque ergo Bellarm. praelatis seorsim ab apostolis communicata arbitratur, ea omnia in Scripturis exstant. 4. Sensum Scripturae a vocibus scriptis sejungere est Scripturam statuere *literam mortuam*, quae aliunde sit animanda, quod est Svencfeldianum. 5. Sicut Christus *omnia, quaecunque audivit a Patre, nota fecit apostolis* Joh. 15, v. 15; ita vicissim *nihil subterfugerunt, quominus omne consilium Dei de salute ipsorum auditoribus suis annuntiarent* Act. 20, v. 27: *Quod audiverunt et viderunt, illud annuntiarunt et scripserunt* 1. Joh. 1, v. 1. et 2. Falsum igitur est, quod quaedam solis praelatis et episcopis communicaverint per vivae vocis traditionem ad posteros propaganda.

400. Ex patribus huc referri possunt, 1. dicta, Dict. patr.
quae de Scripturae perfectione testantur, cum ea enim necessitas traditionum consistere nequit. 2. in quibus testantur, apostolos nihil in occulto tradidisse, quod a quibusdam absconderint. Irenaeus lib. 3. c. 14. p. 199: *Apostolos simpliciter et nemini invidentes quae didicerant a Domino, haec omnibus tradidisse*, colligit ex verbis apostoli Actor. 20: *Non subterfugi, quominus annuntiarem vobis omne consilium Dei;* c. 20. p. 200: *Doctrina apostolorum manifesta et firma et nihil subtrahens, neque alia quidem in abscondito, alia vero in manifesto docen-* II.
tium. Hoc enim fictorum et prave seducentium et hypocritarum est molimen. **lib. 4. c. 36: *Nullae aliae traditiones, quae sub apostolorum titulo vel nomine jactantur, recipiendae sunt, quam quae Scriptura comprehensae et illi sunt consentaneae.* Cyprian. epist. 10. ad Pomp. *Unde est ista traditio? an ex Dominica auctoritate veniens? ea enim*

facienda esse, quae scripta sunt, testatur Deus. August. lib. 5. de bapt. contra Donatist. c. 26: *Quod Cyprianus monet, ut ad fontem recurramus, id est apostolorum traditionem, et inde canalem in nostra tempora dirigamus, optimum est et sine dubitatione faciendum.*** Tertull. lib. de praescript. c. 25. p. 208: *Eadem dementia est, cum confitentur quidem, apostolos nihil ignorasse, nec diversa inter se praedicasse, sed non omnia volunt omni revelasse, quaedam enim palam et universis, quaedam secreto et paucis demandasse,* quod ipsum multis ibidem refellit. 3. in quibus testantur, haereticorum esse proprium ad traditiones relicta Scriptura confugere. 4. in quibus ejusmodi traditiones enumerant, quae nec hodie a Pontificiis observantur.

401. *Antithesis.* Pontificii, quia sibi persuaserunt, Scripturam esse imperfectam, ideo imperfectionem illam traditionum supplemento abolendam censent, unde magnis encomiis traditiones exornant. Lindanus lib. 2. panopl. c. 5. eas dicit esse *Homericum illud μῶλυ, quod fidem Christianam conservet adversus haereticorum incantamenta*; lib. ejusd. c. 9. vocat *Aiacis clypeum,* lib. 1. c. 9. *lapidem Lydium,* lib. 5. c. 2. *fidei fundamentum.* Hoffmeister in Theol. patrum pag. 24: *Illa sola credenda est veritas, quae in nullo ab ecclesiastica traditione discrepat et discordat.* Abeunt tamen in diversas partes: 1. Quidam scripto Dei verbo eas *exaequant,* et in pari gradu cum verbo collocant. Concil. Trident. sess. 4: *Sacrosancta Tridentina synodus perspiciens, hanc veritatem et disciplinam contineri in libris sacris et sine scripto traditionibus, quae ex ipsius Christi ore ab apostolis acceptae aut ab ipsis apostolis Spiritu sancto dictante, quasi per manus traditae ad nos usque pervenerunt, orthodoxorum patrum exempla secuta omnes libros tam V. quam N. T. cum utriusque unus Deus sit auctor, nec non traditiones ipsas tum ad fidem, tum ad mores pertinentes, tanquam vel oretenus a Christo vel a Spiritu sancto dictatas et continua successione in ecclesia catholica conservatas, pari pietatis affectu et reverentia suscipit et veneratur.* Desumtum est hoc decretum ex c. ecclesiasticarum dist. 11: *Ecclesiasticarum institutionum quasdam in scriptis, quasdam vero apostolica traditione per successores in ministerio confirmatas accepimus, quasdam vero consuetudine roboratas approbavit usus, quibus par ritus et idem utrisque debetur pietatis affectus.* Catech. ex decreto concil. Trid. editus p. 12. edit. Col. *Omnis doctrinae ratio, quae fidelibus tradenda est, verbo Dei continetur, quod in Scripturam traditionesque distributum est.* Censur. Colon. fol. 230. statuit, *traditiones habere parem auctoritatem et eadem fide credendas esse, sicut illa, quae habent manifesta in Scriptura testimonia.* 2. Quidam vero traditiones Scripturae *praeferunt,* ac primum locum traditionibus, proximum demum Scripturae tribuunt. Lindanus in lib. de opt. Script. interpret. *Traditio ecclesiastica omnis plane religionis Christianae et puppis est et prora, indubitatumque salutis et castrum et propugnaculum, salvo traditionis fundamento nihil noxae infertur ecclesiae, quantumvis Scripturae aboleantur.* 3. Quidam primum locum tribuunt scripto evangelio; *proximum* duntaxat non eundem traditionibus, ut Stanislaus Hosius, referente Vergerio dialog. 1. contra Hosium tom. I. oper. fol. 140. ut et Jacobus Nachiantes Fossae Clodiae vel Clugiensis episcopus, qui, cum in concilio Trident. diceret, *verba illa pari pietatis affectu etc. sibi dura videri, nihil enim esse, quod cum evangelio conferri posset,* propter hoc jussus est a legatis Tridento discedere, et Romam ad impetrandam a pontifice veniam abire, referente eodem Vergerio in epist. ad regem Polon. fol. 119.

402. Bellarminus de traditionibus disputaturus II. 314.
lib. 4. de verbo Dei sic progreditur: cap. 1. recenset eos, qui potissimum defenderint vel oppugnarint non scriptas traditiones; cap. 2. definit traditionem, quod sit *doctrina non scripta, non quidem quod nuspiam sit scripta, sed quod non sit scripta a primo auctore.* Taxat Chemnicium, quod ex Cypriano lib. 2. epist. 3. mixtionem calicis vocante Dominicam traditionem probare voluerit, *traditionis nomen doctrinae scriptae tribui, cum nuspiam in evangelio id tradatur.* (At Cyprianus existimabat, hoc esse scriptum, ac nihilominus vocat traditionem, ex ipsius ergo hypothesi Chemnicius est locutus). Exempli loco subjicit *baptismum parvulorum,* de quo *in nullo apostolico libro aliquid scriptum inveniri ait.* (At Bellarminus ipse lib. de bapt. c. 8. tria ex Scripturis argumenta pro stabiliendo paedobaptismo adducit, et c. 9. addit, *quod satis aperte colligatur ex Scripturis.*) Deinde duplicem traditionum divisionem haberi dicit, priorem quidem desumtam *ab auctoribus,* posteriorem *a materia.* Prior divisio est in traditiones *divinas, apostolicas et ecclesiasticas.* Divinae dicuntur, *quae acceptae sunt ab ipso Christo apostolos docente et nusquam in sacris literis inveniuntur.* Talia dicit esse, quae ad *materiam et formam sacramentorum pertinent, de quibus pauca habeantur in divinis literis, cum tamen certum sit, sacramentorum essentiam non potuisse nisi a Christo institui.* (Sacramentorum nomine intelliguntur vel duo vere et proprie dicta N. T. sacramenta, baptismus et eucharistia; vel quinque Pontificiorum sacramenta duobus illis superaddita. Illorum forma et materia in Scripturis sacris satis diserte exstat exposita; horum materiam et formam in illis exstare nos negamus, proinde etiam pro sacramentis a Christo institutis minime agnoscimus. Bellarminus vero sibi contradicens etiam horum sacramentorum materiam et formam anxie in Scripturis quaerit). Apostolicae dicuntur, *quae ab apostolis institutae sunt, non tamen sine assistentia Spiritus sancti, et nihilominus non exstant scriptae in eorum epistolis,* quale esse dicit *jejunium quadragesimale et quatuor temporum.* (Quicquid apostoli ad fidem et mores pertinens in tota ecclesia servandum praeceperunt, illud est di-

vinum et necessarium, idque omne in sacris literis continetur; quicquid vero rituum et ceremoniarum in certis ecclesiis instituerunt, illud est liberum et ἀδιάφορον. De jejunio certas leges apostolos tulisse negant pii veteres. Augustin. epist. 86. ad Casulanum: *Quibus diebus non oporteat jejunare et quibus oporteat jejunare, praecepto Domini vel apostolorum non invenio definitum.* Socrates lib. 5. Hist. eccles. c. 21: *Puto apostolos hoc singulorum reliquisse sententiae, ut unusquisque agat non timore aut necessitate, quod bonum est.* Ergo quadragesimale jejunium non potest referri ad *apostolicas traditiones*, unde Hosius in confess. Petricov. c. 4. ad *ecclesiasticas traditiones* refert. Alii ex Pontificiis ad *divinas traditiones* referunt. Alphonsus a Castro lib. 8. adv. haeres. scribit, *multos graves theologos affirmare, quadragesimam a Christo institutam esse.* Ab utrisque discedit hoc loco Bellarminus, dum non ad divinas, nec ad ecclesiasticas, sed ad apostolicas traditiones quadragesimale jejunium refert.) Ecclesiasticae traditiones dicuntur *consuetudines quaedam antiquae, vel a praelatis vel a populis inchoatae, quae paulatim tacito consensu populorum vim legis habuerunt, quas cum decretis et constitutionibus ecclesiae parem vim habere dicit.* (In republica civili est quidem eadem vis consuetudinum approbatarum et legum scriptarum l. diuturna ff. de legibus, sed in ecclesiastica republica idem locum habere, nondum demonstratum. Ceterum *ecclesiasticas traditiones cum ecclesiae traditionibus parem vim habere*, Bellarminus asserit, non ausus easdem cum scripto Dei verbo exaequare, sed Tridentini sine ulla distinctione traditiones omnes *pari pietatis affectu cum scripto Dei verbo suscipiendas esse* decernunt.) Posterior divisio est in *traditiones de fide et traditiones de moribus*, quae rursus aut sunt *perpetuae* aut *temporales*, *universales* vel *particulares*, *necessariae* vel *liberae*. *Traditiones de fide sunt, quod Maria semper fuerit virgo, quod sint quatuor evangelia. Traditiones de moribus, quod signum crucis in fronte pingendum, quod certis*
II. 315. *diebus jejunia celebranda. Traditio perpetua est, quae instituitur, ut semper servetur usque ad mundi consummationem, quales sunt hactenus enumeratae.* (Illae aut sunt scriptae, et sic erunt necessariae, aut non sunt scriptae, et sic erunt liberae.) *Traditio temporalis est, quae instituitur ad certum tempus, ut observatio quarundam legalium ceremoniarum* Act. 15. (at hae scriptae sunt, et ex lege caritatis intelligi poterat, in adiaphoris habendam esse rationem fratrum infirmorum). *Traditio universalis est, quae toti ecclesiae servanda traditur, qualis est paschatos et magnorum festorum observatio. Particularis, quae traditur uni tantum aut pluribus ecclesiis, qualis erat tempore Augustini jejunium sabbati, quod Petrus Romanae ecclesiae tradiderat et ab ea sola et quibusdam aliis servabatur.* Augustin. epist. 86. ad Casulanum: *Traditio necessaria est, quae traditur in forma praecepti, ut celebratio paschae die Dominico post 14. lunam Martii; traditio libera est, quae traditur in forma consilii, ut aspersio aquae lustralis.* (Quid in hisce probemus vel improbemus, patet ex praecedentibus et ex iis, quae postea subjungentur, uberius conspicietur.) Cap. 3. statum quaestionis explicat et mendacia quaedam Chemnicii et aliorum detegit, (sed ipsa inspectio locorum a mendacii crimine facile eos liberat.) Cap. 4. incipit demonstrare *traditionum necessitatem*, ubi disputat, *Scripturas sine traditionibus nec fuisse simpliciter necessarias, nec sufficientes.* De utroque egimus superius. Cap. 5. ex Scripturis demonstrare conatur, *esse aliquas veras traditiones: 1. ex demonstrata Scripturae imperfectione.* (At perfectionem Scripturae praeced. c. demonstravimus, Bellarminus ipse concedit, lib. 4. de verbo Dei c. 11. *illa omnia ab apostolis esse scripta, quae sunt omnibus necessaria et quae palam omnibus proposuerunt.*) *2. ex Scripturarum testimoniis*, quae ordine considerabimus.

403. 1. Johann. 16, v. 12. ait Christus ad discipulos: *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis modo portare.* c. 21, v. 25. ait evangelista: *Sunt autem et alia multa, quae fecit Jesus, quae si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros. Constat igitur multa Dominum fecisse et dixisse, quae non sunt scripta, nam istos libros, qui exstant, una manus capere potest. Johannes autem dicit, totum mundum non posse capere libros, qui scribendi essent. Et praeterea illa, quae promittebat Dominus se dicturum, dixit haud dubie post resurrectionem suam* Actor. 1, v. 3. *at de gestis et verbis Domini post resurrectionem paucissima scripserunt evangelistae. Non autem est ullo modo credibile, apostolos, qui illa viderant et audierant, non tradidisse ecclesiae, nec enim invidi aut obliviosi erant, ut nollent aut non possent ea dicere.* Resp. 1. Concedimus, non esse omnia, quae Christus dixit aut fecit, ab evangelistis scripta, sed negamus aliquid eorum, quae ad fidem et mores sunt necessaria, esse ab illis praetermissum. Lucas enim Actor. 1, v. 1. dicit, *se scripsisse de omnibus, quae coepit Jesus facere et docere*, intellige ea, quae sunt scitu ad salutem necessaria, ut Chrysostomus in comm. recte exponit. Cyrillus lib. 12. in Johan. c. ult. *Non omnia, quae Dominus fecit, conscripta sunt, sed quae scribentes tam ad mores, quam ad dogmata putarunt sufficere.* August. tract. 49. in Johan. *Electa sunt, quae scriberentur, quae saluti credentium sufficere visa sunt.* Quae Cyrilli et Augustini dicta dubio procul petita sunt ex Johan. 20. v. 31: *Multa quidem signa fecit Jesus, quae non sunt scripta; haec autem scripta sunt, ut credatis, Jesum esse Christum, et vitam habeatis in nomine ejus.* Regerit Bellarminus, *etiam necessaria non esse scripta et praesertim de sacramentorum institutione, quae sine dubio Dominus tradidit in illis 40 diebus post resurrectionem.* Atqui vel loquitur de duobus vere et proprie sic dictis N. T. sacramentis, vel de quinque sacramentis, quae Pontificii

Arg... ta p... dict... 1. Jo... v. 1... ta ... vob... essi... v. 2... et ... mul... qua... Jes...

prioribus superaddunt. Illorum institutio diserte exstat in Scripturis, horum si vel maxime non exstet, nihil tamen perfectioni Scripturae decedit, quin potius ex eo colligimus, illa non esse vere et pro-
316. prie dicta sacramenta. Locutus fuit Christus post resurrectionem cum discipulis *de regno Dei* Actor. 1, v. 3. de merito et via salutis consequendae, de regno gratiae, de beneficiis hujus regni, de modo administrationis et propagationis, de hostibus illud oppugnantibus, de perpetua ejusdem conservatione etc. at hi non fuerunt novi fidei articuli extra Scripturam, sed prioris doctrinae repetitio. Vide Harmon. de resurrect. p. 502. Quae Christus cum discipulis locutus, disertis verbis describuntur Matth. 28. Marc. 16. Luc. 24. Actor. 1. ut non sit opus ad traditiones ἀγράφους dubias et incertas confugere. 2. Quamvis Christi dicta et facta sigillatim κατὰ μέρος et καθ' ἓν in Scripturis non exstent, tamen κατὰ γένος in illis habentur, quae enim non sunt annotata, ejusdem fuere generis cum iis, quae scripta exstant, ac duntaxat uberior quaedam declaratio et confirmatio eorum fuerunt. Omnia enim Christi miracula unum eundemque scopum habuere. Sic Actor. 20, v. 35. citatur quaedam sententia Domini ab evangelistis praetermissa, sed ejusdem generis complures exhortationes ab evangelistis ex Christi ore annotatae exstant. Matth. 5, v. 7: *Beati misericordes.* Luc. 6, v. 38: *Date et dabitur.* c. 16, v. 9: *Facite vobis amicos de mamona iniquitatis.* 3. Nulla igitur in hisce Bellarmini illationibus est legitima consequentia: *Non omnia Christi miracula in specie sunt annotata. Ergo doctrina ad fidem et mores necessaria non est sufficienter scripta. Non omnia, quae Christus egit et dixit, scripta sunt. Ergo non omnia ad salutem scitu necessaria sunt scripta. Christus eo tempore apostolis non dixit omnia. Ergo nec postea illis revelavit, et illi non scripserunt omnia necessaria. Quaedam Christi dicta et facta sunt ab evangelistis praetermissa. Ergo illa sunt traditiones istae, quae a Pontificiis ecclesiae obtruduntur.* Probent prius, traditiones suas esse vere divinas et apostolicas, h. e. a Christo et apostolis profectas atque ecclesiae commendatas, et promtissimo animo eas recipiemus. 4. Si Scriptura ideo est imperfecta, quia non omnia Christi dicta et facta καθ' ἓν scripta, ne quidem cum traditionibus conjuncta erit perfecta, quia ex traditionibus non poterunt ea singula proferri. 5. Ea, quae non sunt ab evangelistis scripta, fuere omnino consentientia iis, quae scripta sunt, absit enim, ut Spiritum sanctum, qui per Christum et apostolos locutus est, sibi contrarium statuamus. At traditiones Pontificiae pugnant cum Dei verbo. Sic Petrus a Soto in lib. contra Brent. refert inter traditiones *invocationem sanctorum*, *merita operum etc.* Peresius part. 3. de tradit. *coelibatum sacerdotum,* ac possumus ex Scriptura demonstrare, sanctos non esse invocandos, nulla esse operum merita, conjugium esse personis ecclesiasticis liberum a Christo et apostolis relictum. Ergo hae traditiones non possunt esse, quae ab evangelistis praetermissa. Quemadmodum enim Irenaeus lib. 3. c. 11. p. 188, evangelium a Valentinianis confictum, cui titulum fecerant *evangelium veritatis*, falsitatis ex eo convincit, quod fuerit dissimile reliquis quatuor evangeliis; eodem modo confictas traditiones, quae apostolis tribuuntur, convincere possumus esse falsas, cum non consentiant doctrinae in scriptis ipsorum propositae. 6. Ea, quae Christus tunc propter infirmitatem et moestitiam discipulorum tradere non poterat, fuerunt summa mysteria, quae sine Spiritu sancto intelligi nequeunt, sed traditiones Pontificiae ita comparatae sunt, ut facile intelligi possint. 7. Dictum Christi Johan. 16, v. 12. lucem sortitur ex reliquis; Joh. 15, v. 15. inquit Christus ad discipulos: *Jam non dicam vos servos, sed amicos meos, quia omnia, quae audivi a Patre meo, nota feci vobis.* Ergo nihil quicquam eorum, quae fuere necessaria, Christus in apostolorum institutione praetermisit. Vicissim apostoli omnia necessaria in scriptis suis proposuerunt, 1. Johan. 1, v. 1: *Quod audivimus et vidimus, id annuntiamus vobis.* v. 2: *et haec scribimus vobis, ut gaudium vestrum sit perfectum.* At num posset ex scriptis eorum perfectum piorum gaudium et perfecta consolatio peti, si aliquid necessarium praetermissum? Quare ergo Christus dicit: *multa habeo vobis dicere, sed non potestis modo portare.* Resp. verba evangelica afferunt secum expositiones suas et ubicunque inveneris pro haereticis objectionem in Scriptura, invenies medicamentum in latere ejus. Christus immediate II. 317.
subjungit v. 13: *Cum autem venerit Spiritus ille veritatis*, ὁδηγήσει ὑμᾶς, *deducet vos in omnem veritatem.* At num alia docebit Spiritus sanctus, quam quae Christus jam ante docuerat? minime vero, sed additur: *Non loquetur a semetipso, sed quaecunque audiet, loquetur.* v. 14: *De meo accipiet et annuntiabit vobis.* c. 14, v. 26: *Ille vos docebit omnia* καὶ ὑπομνήσει *in memoriam vobis revocabit* ὅσα εἶπον, *quaecunque dixi vobis.* Latina versio habet *quaecunque dixero vobis*, sed corrigitur ab Erasmo. Ex quibus omnibus liquido apparet, Christum Johan. 16, v. 12. loqui non de novis quibusdam dogmatibus, quae apostoli adhuc ignorarent, sed de illis, de quibus saepius coram ipsis fuerat concionatus, apostoli vero propter infirmitatem, qua adhuc laborabant, et propter praeconceptas opiniones non intellexerant. Sic Johan. 2, v. 22. Christus *de templo corporis sui* vaticinatur, quod post triduum illud sit excitaturus. Haec verba tum non intelligebant discipuli, sed post resurrectionem. Sic quae de passione et resurrectione Christus in hac concione προαγωνίῳ dixerat, ante impletionem non intelligebant. ** Etsi ad id usque temporis non omnia docuisset Christus apostolos, tamen postea docere potuit, nempe post resurrectionem, quod probant dicta Luc. 24. *Incipiens etc.* Actor. 1. de regno Dei. ** 8. Quae omnia probe expendens Corn. Jansenius in Concord. evang. c. 135. p. 964 in haec verba sic commentatur: *Multa haec, de quibus*

dicit Dominus, adhuc multa habeo vobis dicere, recte intelliguntur ea, quae per adventum Spiritus sancti didicerunt aperte et clare de mysteriis Christianae fidei, apertae enim et clarae explicationis horum non erant tunc capaces apostoli. Non ergo multa haec diversa quaedam erant ab eis, quae hactenus ipsos Dominus praesens docuerat, sed eorundem plenior et clarior explicatio, sicut cum Paulus dicit Corinthiis 1. epist. 3: Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus, tanquam parvulis lac vobis potum dedi, non escam, sapientiam autem loquimur inter perfectos. 1. epist. 2. Non vult significare, se alia docere perfectos quam imperfectos, cum utrisque eandem praedicaret fidem, sed quod suae praedicationis et fidei mysteria perfectius aperiret perfectioribus, sermonemque suum aptaret audientium capacitati. Haec omnia Jansenius scriptor Pontificius, quae vel sola ad Bellarmini argumentum dicta sufficiunt. 9. Ibidem recte monet Jansenius ex Augustin. tractat. 96. in Johan. *Omnes etiam insipientissimos haereticos, qui se Christianos vocari volunt, audaciam figmentorum suorum hac occasione evangelicae sententiae colorare fuisse conatos, ubi Dominus ait, adhuc multa habeo vobis dicere,* quibus nervose respondet: *Cum CHRISTUS ipse ea tacuerit, quis nostrum dicat, illa vel illa sunt? aut si dicere audeat, unde probabit? Quis enim est tam vanus aut temerarius, qui cum dixerit etiam verba, quibus voluerit et quae voluerit, sine ullo testimonio divino affirmet ea esse, quae tunc Dominus dicere voluit?*

2. 1. Cor. 11, v. 34: Cetera, cum venero, disponam. 404. 2. 1. Cor. 11, v. 34. et seqq. *duas quaestiones tractat, unam de modo orandi in ecclesia, alteram de modo sumendi eucharistiam. Utramque exorditur a traditione, quia praecepta illa nusquam scripta inveniuntur, et concludit v. 34: Cetera, cum venero, disponam. Quid disposuerit, nusquam scriptum invenitur. Merito autem censent catholici, eum non solum disposuisse, quae ad ritus et ceremonias pertinebant, sed etiam tradidisse alia graviora, ut de ordinatione ministrorum, de sacrificio altaris, de aliorum sacramentorum materia et forma, nec haeretici possunt ullo modo contrarium ostendere.* Resp. 1. redeunt eaedem ἀσυλλογιστίαι: *Apostoli quaedam tradiderunt; ergo ea non sunt postea in Scripturas relata. Apostoli quaedam tradiderunt, quae non sunt scripta; ergo illa proponuntur in traditionibus Pontificiis. Apostolus quaedam ceremonialia tradidit Corinthiis de modo sumendae eucharistiae et de modo orandi in ecclesia; ergo quaedam dogmata necessaria non sunt in Scripturis sacris comprehensa et proposita.*
II. 318. *Apostolus quosdam ritus sua natura liberos et adiaphoros in ecclesia Corinthiaca ordinavit; ergo tantum traditionum cumulum de fidei dogmatibus reliquit. Apostolus tum temporis ad Corinthios nondum omnia perscripserat, quae ad ritus ecclesiasticos pertinebant, unde eos laudat, quod traditiones suas observent; ergo post absolutum N. T. canonem ne quidem in reliquis epistolis inveniri potest, quod de doctrina apostolica scire nobis necessarium.* 2. Duo sunt in eucharistiae administratione, *substantialia et ceremonialia* sive *ritualia.* Illa sunt necessaria et sufficientissime scripta, quia apostolus repetit institutionem sacrae coenae, quam ab ipso Domino se accepisse dicit v. 23. ea vero ab evangelistis jamtum erat descripta et Paulus ipse hoc loco epistolae suae eam inserit; haec vero secundum quid duntaxat necessaria sunt scilicet *quoad genus et quoad morale;* ut omnia fiant *κατὰ τάξιν καὶ εὐσχημόνως;* quod mere est ceremoniale, id in ecclesiae libertate est relictum, unde etiam ipsi Pontificii non observant hodie ceremonias illas omnes, quas Corinthiacae ecclesiae apostolus ibidem praescripsit. 3. Per *τὰ λοιπά*, quorum dispositionem apostolus pollicetur, non possunt intelligi necessaria quaedam dogmata in Scripturis praetermissa, sed liberi quidam ritus ad decentem ordinem et aedificationem spectantes, quod probamus, primo ex eo, quod apostolus 1. Corinth. 1, v. 5 dicit: Corinthios *esse in omnibus divites factos in omni verbo et in omni scientia.* At si quaedam necessaria et maximi ponderis dogmata adhuc ignorassent, non fuissent jamtum divites in omni scientia. 1. Corinth. 15, v. 1. scribit: *Notum vobis facio evangelium, quod praedicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, per quod et servamini.* Ergo nihil eorum, quae ad salutem ipsis erant necessaria, ignorabant. Secundo ex ipsis verbis. Dicit enim *τὰ λοιπά reliqua,* quae scilicet sint ejusdem generis cum praecedentibus, in quibus de ceremoniis et ritibus fuerat locutus. Utitur insuper verbo *διατάξασθαι*, quod respicit ceremonias ad *εὐταξίαν καὶ εὐσχημοσύνην* in ecclesia spectantes. Tertio ex circumstantiis. Si enim fuissent Corinthii adhuc necessariorum quorundam dogmatum ignari, apostolus, praetermissis ritibus sua natura liberis, de illis potius Corinthios in hac epistola instruxisset. Quarto ex consensu interpp. Ambros. in comm. *Cetera, quae ad aedificationem ecclesiae pertinent, praesentia sua se ordinare promisit.* Chrysostom. in comm. *De hac re loquitur, vel de aliis non multum urgentibus.* Theodoret. ibid. *Cum scripsisset de magis necessariis, reliqua praesentiae reservavit.* Oecum. ibid. *Aut de eadem re hoc dicit, veluti sacra coena in aliis rebus emendatione opus habente, aut alia re, quae non tam verbis quam ipsius praesentia egeat.* Thomas in comm. *Cetera, scilicet quae non sunt tanti periculi.* Cajetan. in comm. *Cetera scilicet praenarrata. Narraverat praeter abusum anticipationis coenae alium abusum, scilicet et alius quidem esurit, alius ebrius est. Narraverat, quod cum conveniret, dissidia erant inter illos et neutri horum remedium adhibuerat, propterea dicit: Cetera praenarrata, cum venero, disponam.* 4. Quae Bellarminus ab apostolo postmodum tradita suspicatur, *de ordinatione scilicet ministrorum, de sacrificio altaris, de sacramentorum materia et forma,* ea ipse in libr. de sacramento ordinis, de missa, de confirmatione, de

poenitentia, de extrema unctione, de matrimonio ex scriptis apostolicis eruere laborat. Statuit igitur, ea non pertinere ad traditiones ἀγράφους, sed esse dogmata ἔγγραφα.

ss. 405. 3. 2. Thess. 2, v. 15: *Itaque state, fratres,*
5: *tenete traditiones, quas accepistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram, ubi particula disjunctiva aperte indicat, diversa esse, quae tradiderat et quae scripserat, nec in illa epistola totum evangelium continetur, quod tamen totum apostolus Thessalonicensibus praedicaverat. Adde quod apostolus in hoc capite dicit, se illis praedicasse de antichristo, quando esset venturus, quod tamen nuspiam scriptum.* Resp. 1. Traditionis nomine *generaliter* accepto hic intelligitur omnis doctrina quocunque modo tradita sive sermone, sive scripto, admonet enim apostolus Thessalonicenses, ut in do-
19. ctrina coelesti, quam tum viva voce ipsis tradiderat, tum in hac epistola scripto complecti coeperat, constanter perseverent, ut ostendit textus apostolici connexio. v. 5: οὐ μνημονεύετε *an non meministis, quod haec dixerim vobis, cum essem apud vos?* v. 14: *Vocavit vos Deus per evangelium nostrum.* v. 15: *Itaque state et tenete traditiones, quas didicistis.* ** Ambrosius observat connexionem textus: *Vocavit vos Deus ad salutem obtinendam per nostrum evangelium. Ergo state, tenete traditiones etc.* quasi dicat: Ergo state firmi in evangelio, quod partim viva voce, partim scripto vobis tradidi. Sic ergo Pauli traditiones sunt traditum evangelium. At evangelium est scriptum. Traditiones itaque Pauli sunt scriptae. Quae sint ea, quae per sermonem tradita, commemorat, explicatur Actor. 17, v. 2, ubi scribit Lucas, Paulum, *cum venisset Thessalonicam, exposuisse Judaeis ex Scripturis, oportuisse Christum pati ac resurgere a mortuis et illum Christum esse Jesum, quem annuntiet.* Quibus verbis aperitur et quid et unde apostolus Thessalonicensibus tradiderit per sermonem. Unde? ex Scripturis. Quid? oportuisse Christum pati et resurgere, et Jesum esse Christum illum. Haec est ergo *traditio evangelii*, ut ab Ambros. in comm. 2. Thess. 2. recte nominatur, quam Thessalonicenses tenere inquit apostolus. Docuit Thessalonicenses evangelium 1. Thess. 1, v. 5. c. 2, v. 4. c. 3, v. 2. aliud autem evangelium non est quam quod scriptum Gal. 1, v. 7.** 2. Concedimus igitur, Thessalonicenses debuisse servare et arcte tenere omnia, quae ab apostolo didicerant, *sive per sermonem, sive per epistolam*, quia apostolus quaedam viva voce ipsis tradiderat, quaedam literis comprehenderat; sed ex eo inferri nequit, quod etiam post absolutum N. T. canonem quaedam necessaria dogmata ad fidem et mores pertinentia non fuerint ab apostolis scripta. Constat enim, hanc epistolam Pauli ad Thessalonicenses scriptam esse primo tempore inter N. T. libros, antequam vel Matthaei evangelium esset scriptum, si Irenaeo credimus, 18. post CHRISTI ascensionem anno, quo tempore Athenis docebat apostolus, cum Matthaeus scripserit anno 21. Iren. lib. 3. adv. haeres. c. 1. (Nicephorus tamen lib. 2. Hist. c. 45. decimo quinto post Christi ascensionem anno Matthaeum scripsisse asserit.) Nulla proinde consequentia est in hoc argumento: *Thessalonicensibus non scripsit apostolus omnia in hac epistola, unde remittit illos ad doctrinam viva voce ipsis prius traditam; ergo ea plane non sunt scripta. Eo tempore, quo haec epistola ad Thessalonicenses scribebatur, nondum erant omnia scripta; ergo nec postea omnia scripta fuerunt.* **Ad traditiones eos remittit. 1. quia de historia evangelica tantum exstabant epistola synodalis Act. 15. et prior epistola ad Thessal. 2. quia Thessalonicenses in recenti adhuc memoria tenebant, quae Paulus viva voce ipsis tradiderat.** 3. Quidam respondent, particulam εἴτε hoc loco non esse *disjunctivam*, sed *conjunctivam*, quo modo usurpetur 1. Corinth. 13, v. 8 sicut etiam particula ἤ 1. Corinth. 11, v. 27 ita accipitur. Sed si vel maxime disjunctive hic accipiatur, nihil ex eo nostrae sententiae decedit. 4. Apostolus nequaquam de certo et determinato tempore, quo antichristus exspectandus esset, Thessalonicensibus viva voce aliquid tradiderat, sed de adventu, dominatione et revelatione antichristi, ut ex textu colligitur. Si de certo adventus tempore aliquid ipsis revelasset, utique Thessalonicenses non exspectassent CHRISTI ad judicium adventum, tanquam proxime instantem. Sed demus traditionem illam apostolicam fuisse de certo antichristi adventuri tempore, vel igitur Pontificii hanc traditionem proferant, vel fateantur, se destitui apostolica illa traditione. 5. Quaecunque apostolus Thessalonicensibus tradidit, ea vel in hac epistola, vel in aliis N. T. libris postmodum sunt consignata, vel pertinent ad illam classem Actor. 26, v. 22: *Nihil dicens extra ea, quae prophetae locuti sunt futura esse et Moyses*, vel referenda sunt ad ritus et liberas ceremonias, vel ad ea, quae sine fidei et salutis jactura ignorari possunt, utpote quid antichristi adventum fuerit remoratum. 6. Probet vero Bellarminus hanc consequentiam: *Quaedam non sunt scripta, sed viva voce Thessalonicensibus tradita; ergo ea ipsa sunt traditiones Pontificiae.* A non distributo ad distributum, a genere ad speciem affirmate hac ratione proceditur. 7. Quae apostolus hic *per sermonem* Thessalonicensibus tradita II. 820.
dicit, ea omnibus sine discrimine fuerunt tradita et omnibus nota, quia apostolus in genere dicit: *Tenete traditiones.* Sed de illis traditionibus, quas apostoli viva duntaxat voce ecclesiis reliquerunt, Bellarminus c. 11. sequente sic disputat, *quod pertineant ad sapientiam perfectis traditam, non autem sine discrimine omnibus propalatam.* 8. Denique quae apostolus tradidit sive sermone sive scripto, ea fuerunt ejusdem generis omnia et V. T. libris et sibi invicem conformia, absit enim, ut ab uno eodemque veritatis Spiritu contraria profecta esse statuere velimus. Sed Pontificiae traditiones Scripturis sunt adversae.

406. 4. 1. Timoth. 6, v. 20: *O Timothee, deposi-* 4. 1. Tim.

6, v. 20: Custodi depositum.

tum custodi. 2. Timoth. 1, v. 13: *Formam habe sanorum verborum, quae a me audivisti. Bonum depositum custodi per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis.* c. 2, v. 1: *Tu ergo, fili mi, confortare in gratia, quae est in Christo Jesu, et quae audivisti a me per multos testes, commenda fidelibus hominibus, qui erunt idonei et alios docere. In his locis nomine depositi non potest intelligi Scriptura sacra, sed thesaurus doctrinae, intelligentia dogmatum divinorum, hoc est, tam sensus Scripturarum, quam aliorum dogmatum, quam totam doctrinam propagari volebat per traditionem, ut explicant Chrysostomus et Theophylactus in h. l. Si loqueretur de verbis scriptis, non tam anxie commendaret depositum. Scripturae enim facile conservantur in chartis et a librariis. Apostolus autem vult servari per Spiritum sanctum in pectore Timothei. Deinde non adderet, haec commenda fidelibus hominibus, qui sint idonei ad alios docendos, sed diceret, commenda librariis, ut multa exemplaria transcribant. Nec diceret, quae audivisti a me per multos testes, sed quae scripsi tibi.* Resp. 1. Tertullian. lib. de praescript. c. 25. p. 208 testis est, *veteres haereticos eodem argumento demonstrare voluisse, apostolos non revelasse omnia omnibus. Confitentur quidem* (inquit), *nihil apostolos ignorasse, sed non omnia volunt illos omnibus revelasse, quaedam enim palam et universis, quaedam secreto et paucis demandasse, quia et hoc verbo usus est Paulus ad Timotheum: O Timothee, depositum custodi.* Et rursum: *Bonum depositum custodi.* Respondet autem Tertullianus: *Quod depositum est tam tacitum, ut alterius doctrinae deputetur? an illius denuntiationis, de qua hoc ait: Hanc denuntationem commendo apud te, filiole Timothee? etc.* Vide locum ipsum, in quo cumprimis Tertullianus hoc urget, quod *coram multis* hoc depositum fuerit Timotheo commendatum; ergo non potest intelligi de occultis traditionibus. 2. Depositi ergo nomine intelligitur totum systema sanae et orthodoxae doctrinae, quam apostolus Timotheo tradiderat, ut colligitur ex circumstantiis locorum. 1. Tim. 6, v. 20: *Depositum custodi devitans profanas vocum novitates et oppositiones falso dictae scientiae.* 2. Timoth. 1, v. 13: *ὑποτύπωσιν retine sanorum verborum, quae a me audivisti in fide et in dilectione, quae est in Christo Jesu.* v. 14. *τὴν καλὴν παρακαταθήκην custodi.* 3. Nequaquam vero hinc inferri potest, traditiones extra Scripturam *pari pietatis affectu* cum scripto Dei verbo recipiendas esse. Illam ipsam enim sanam doctrinam proposuerat apostolus Timotheo ex Moyse et prophetis Actor. 26, v. 22, unde etiam ad sacras literas ipsum remittit, ex quibus *ad omne opus bonum et ad salutem perfecte ipsum instrui posse asserit* 2. Timoth. 3, v. 15. et 16. ac illud ipsum doctrinae coelestis depositum, quod apostolus viva voce primum Timotheo tradiderat, postea per Dei voluntatem in Scripturas est redactum, in quibus doctrina de fide et dilectione perspicue et perfecte proponitur. 4. Ergo depositum illud doctrinae non opponitur Scripturis sacris, sed profanis vocum novitatibus et erroribus in fide. Quoties in nostris ecclesiis instituuntur exhortationes, ut in deposito doctrinae conservando simus vigilantes ac pie providi, nemo tamen nostrum statuit illud extra Scripturas in traditionibus quaerendum. Tertullianus libr. de praescript. refert depositum *ad id quod supra et infra scriptum ab apostolo.* 5. Ad hujus depositi fidelem custodiam non sufficit, libros biblicos in thecis diligenter asservari et a librariis in multa exemplaria describi, sed oportet sanam doctrinam II. 32
ex Scripturis in ecclesia publice proponi, a corruptelis diligenter vendicari et opera ministerii ecclesiastici ad posteritatem propagari, ut ad conservationem librorum biblicorum externam doctrinae ex libris biblicis petitae interna conservatio accedat. 6. Certum est, ad illum doctrinae thesaurum et pretiosum hoc depositum pertinere tam Scripturam quam dogmatum ex Scripturis petitorum verum sensum, recte enim monet Hieronym. in comm. Galat. c. 1., *non in verbis esse evangelium, sed in sensu; non in superficie, sed in medulla; non in sermonum foliis, sed in radice rationis;* interim et hoc certum est, sensum illum non quaerendum esse in dubiis et incertis traditionibus, sed in ipsis Scripturis sacris, quae secum portant expositiones suas, et in quibus *verba Dei sonant, et cor Dei discitur.* 7. Cajetanus *per depositum* intelligit *gregem Timotheo commissum;* alii *officium Timotheo demandatum et dona Spiritus sancti;* quas expositiones si quis amplectatur, omnis nervus argumento Bellarmini inciditur.

407. 5. 2. Johan. v. 12. 3. Johan. v. 13: *Multa habens scribere vobis, nolui per chartam et atramentum. Ergo multa ab apostolo Johanne dicta sunt discipulis, et per discipulos ecclesiae universae, quae tamen non sunt scripta.* Resp. 1. loquitur apostolus de quibusdam singularibus, vel factis vel ritibus, quae scripto consignare necesse non fuerit, nequaquam vero de articulis fidei ad salutem scitu necessariis. 2. Concedimus, Johannem et reliquos apostolos plura praedicasse viva voce, quam literis mandasse, sed tamen necessaria ab ipsis scripta sunt. 3. Aliud est loqui de brevibus illis epistolis, aliud de toto V. ac N. T. canone. In illis non sunt omnia necessaria scripta, sed ex eo inferri nequit, in toto V. ac N. T. canone non esse omnia scripta, quae ad salutem scitu sunt necessaria. 4. Ideo apostolus noluit plura in his epistolis scribere, quia sperabat *ab ore ad os cum illis loqui,* ad quos scribit, nobis vero hodie non nisi in Scripturis loquitur.

5. 2. v. 12 3. Jo. v. 13 Multa habens vobis scrib...

408. Atque haec sunt, quae Bellarminus ex Scripturis pro traditionibus adducit. Alii ex Pontificiis adducunt 1. locum apostolicum 1. Cor. 15, v. 3. *Tradidi vobis, quod accepi.* At immediate subjungit apostolus, quidnam illis tradiderit, videlicet quod *Christus mortuus sit pro peccatis nostris secundum Scripturas, et quod sepultus sit, et quod resurrexe-*

1. Co. v. 3: Tradidi bis, accep...

rit secundum Scripturas. Haec vero omnia in scriptis evangelistarum satis perspicue exponuntur. 2. Quidam proferunt *nomina duorum magorum* 2. Tim. 3, v. 8. quae ex traditione apostolus habuit. At hoc non fuit necessarium aliquod dogma fidei, sed traditio historica. Chrysostomus homil. 8. in 2. Tim. 3. fol. 1673. edit. Gr. alternative loquitur: *Jannes*, inquit, *et Jambres, quinam isti sunt? Magi, qui vixerunt temporibus Moysis. Quomodo autem nusquam alibi ipsorum nomina inveniuntur? ea vel ex traditione, vel ex Spiritu Paulum didicisse verisimile est.* Apud Numenium Apameum, philosophum Pythagoricum e Syria oriundum, lib. 3. περὶ τοῦ ἀγαθοῦ exstat locus, cujus verba recenset Eusebius lib. 9. de praeparat. evangel. c. 8. fol. 241. *Moysen cum Janne et Mambre*, (quomodo etiam legit tractatus Thalmudicus de oblationibus cap. *Omnes oblationes*, et Origenes homil. 35. in Matth.) *magis ipsum imitari conatis miraculis certasse.* Ut ergo ex Arato, Menandro, Epimenide quaedam hemistichia, ita ex Numenio nomina horum magorum apostolus adduxisset.

409. C. 6. et 7. producit Bellarminus *testimonia pontificum, conciliorum et patrum*, ad quae in genere respondemus: 1. Quaedam esse supposititia, videlicet quae ex epistolis decretalibus pontificum, ex Dionysio Areopagita, Clemente Romano etc. adducuntur, ut in patrologia demonstrabitur. ** Sic Basilius lib. 1 de Spiritu sancto c. 27. traditiones evangelio aequare videtur, sed Erasm. in praef. super h. l. Basilii dubitat, *an haec sint vera et genuina Basilii verba, eo quod dissimilitudinem quandam stili invenerit;* in lib. de Confess. fidei omnia in rebus fidei Scripturis tribuit, quibus nihil vult addi.** 2. Quaedam loqui de traditionibus in Scriptura propositis, quas minime repudiamus. 3. Quaedam agere de liberis ritibus ac ceremoniis. 4. Quaedam ecclesiae ministerium in custodia et propagatione doctrinae ac librorum canonicorum commendare, nequaquam vero traditionum auctoritatem Scripturae parem stabilire. 5. Quaedam loqui indefinite de traditionibus, quod Christus et apostoli plura docuerint, quam scripta sint, nequaquam vero de traditionibus Pontificiis. 6. Quaedam veritati et aliis patrum testimoniis et ipsi Bellarmino esse adversa. Sic Bellarminus hoc loco ex Theodoreto lib. 1. Histor. eccles. c. 8. probare conatur: *Concil. Nicenum primum ex doctrina non scripta damnasse haeresin Arii.* Contrarium ipse statuit lib. 2. de Concil. c. 12. §. Sic etiam: *Cum Nicenum concilium definivit, Christum esse Patri homousion, conclusionem deduxit ex Scripturis, in quibus diserte continetur, unum esse Deum, et Patrem esse Deum, et Filium esse Deum, ex quibus necessario sequitur, Patrem et Filium esse ejusdem substantiae et divinitatis.* Augustinus contra Maximinum Arianum disputaturus lib. 3. c. 14. expresse scribit: *Nec ego Nicenum, nec tu debes Ariminense proferre concilium etc. Scripturarum auctoritatibus non quorumcunque propriis sed utrisque communibus testibus res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione concertet.*

410. C. 8. profert Bellarminus *quatuor rationes* pro traditionibus stabiliendis. Prima desumta est *ex consensu haereticorum in contemnendis traditionibus. Ut enim ex communi patrum traditiones recipientium consensu colligitur, eas esse recipiendas; sic ex communi consensu haereticorum traditiones rejicientium colligitur, eas non esse rejiciendas*, ubi profert exempli loco *Valentinianos*, *Marcionitas*, *Cyprianum*, *Donatistas*, *Arianos*, *Aërianos*, *Eunomianos*, *Nestorium*. *Eutychetem*, *Dioscorum*, *Wiclefum*. Resp. 1. Ostendimus in tract. de Script. §. 64. haereticis vel maxime in more positum esse, ad traditiones confugere, quod de omnibus in universum haereticis testatur Irenaeus lib. 3. c. 2. 2. Qui ad unicam Scripturam rejectis traditionibus provocarunt, hactenus et hoc respectu non fuere haeretici, sed quatenus Scripturas corruperunt et ad errores suos stabiliendos detorserunt. 3. Ariani ita provocarunt ad Scripturas, ut noluerint recipere vocabula, quae non exstant in Scripturis, licet res ipsa in eis contineatur, hoc vero esse praeposterum τοῦ γράμματος studium, facile concedimus. 4. Traditiones, quas Irenaeus et Tertullianus contra Valentinianos et Marcionitas, Augustinus contra Donatistas et orthodoxi contra Arianos urgebant, non fuerunt quaedam dogmata extra Scripturam, sed vel publica ecclesiae de libris canonicis testificatio, vel *tradux doctrinae*, ut Tertullianus loquitur, inde ab apostolis in ecclesia conservatus, utriusque vero fundamentum in Scripturis exstat, utrumque per omnia Scripturis est conforme. 5. Dicta illa, quibus Cyprianus a consuetudine sibi opposita ad Scripturas provocat, in ipsum jus canonicum sunt relata, ut videre est dist. 8. Ergo non potest hoc in Cypriano improbari.

Rationes. 1. Ex consensu haereticorum in contemnendis traditionibus.

411. Secunda ratio desumta est *ex more omnium gentium. Judaei habuerunt aliquas traditiones extra Scripturam, docente Origene homil. 5. in Num. et in comment.* c. 3. Rom. Hilar. in Psal. 2. *Deinde omnes profanae respubl. magna ex parte legibus non scriptis reguntur, unde Pericles partitur jus Athenarum in scriptum et non scriptum. Aristoteles lib. 3. polit. c. 11. partim optimis legibus, partim arbitrio optimi viri civitatem regendam esse statuit. In jure civili eadem auctoritas tribuitur legi scriptae et consuetudini non scriptae.* Resp. 1. Judaeos a traditionibus incertis ad certas et immotas Scripturas a prophetis et apostolis ac Christo ipso revocatos fuisse, superius ostendimus. Somnia Judaeorum thalmudica et cabalistica, quorum originem ad Moysen revocant, an Bellarminus probare velit, mature dispiciat. Christus et apostoli semper urgent Scripturas, nuspiam vero occultas illas traditiones vel Judaeis vel nobis commendant. 2. Aliud est *jus soli*, aliud *jus poli*. Ecclesia ut non regitur humanis consiliis, ita nec legibus humanis et modo aliquo hujus seculi. Recte Tertullianus in lib. de veland. virgin. c. 1. in princ.

2. Ex more omnium gentium. II. 227.

Veritati nemo praescribere potest, non spatium temporum, non patrocinia personarum, non privilegium locorum. Ex his enim fere consuetudo initium ab aliqua ignorantia vel simplicitate sortita in usum per successionem corroboratur et ita adversus veritatem vendicatus, sed Dominus noster Christus veritatem se, non consuetudinem cognominavit. 3. Homines non potuerunt omnia legibus complecti et futuros casus praevidere, sed Deus, qui est ipsa sapientia, omnibus erroribus, omnibus defectibus, omnibus dubiis in verbo suo occurrere et voluit et potuit. 4. In rebus politicis relictum quoddam lumen rationis, sed in fidei mysteriis illud locum non habet. 5. Bellarminus dicit, *naturam ipsam clamare, traditiones esse necessarias*, sed testimonium naturae in naturalibus audiendum, non in divinis supra naturae hemisphaerium positis.

3. Ex dignitate ecclesiae catholicae. 412. Tertia ratio *petita est ex dignitate catholicae ecclesiae. Ut olim Judaei excellebant omnibus nationibus, quia ipsis concredita erant eloquia Dei* Rom. 3, v. 2. *sic praestat ecclesia omnibus sectis, quod ipsa sola, utpote Christi sponsa, noverit omnia religionis mysteria et conscia sit secretorum sponsi. At si omnia essent scripta et quidem apertissime, nullum esset privilegium ecclesiae, sed haeretici, pagani et ethnici nihil minus scirent de mysteriis fidei, quam ipsa ecclesia.* Resp. 1. Israëlitis *concredita* dicuntur *eloquia Dei* propter Scripturas sacras ipsis concreditas Deut. 4, v. 8. Psal. 148, v. 19. ibi enim sermonem esse de scripta lege, constat ex c. 24. Exod. v. 3. 2. Privilegium ecclesiae consistit non in conservatione traditionum, sed doctrinae coelestis in scriptis propheticis et apostolis propositae, quae gentiles in universum, Judaei ex parte repudiant, haeretici depravant et corrumpunt. 3. Distinguendum inter *notitiam literae et Spiritus*, illa est communis piis et impiis, haec vero solis piis Matth. 16, v. 17. 1. Cor. 2, v. 14. etc. 4. Summa haec ecclesiae laus est, quod fidei mysteria et formam divini cultus non habet tanquam sacra Eleusinia, sed in publico omnibus proponit ad salutem ipsorum promovendam. Tob. 12, v. 11: *Mysterium regis abscondere bonum, at opera Dei revelare honorificum.*

4. Ex dignitate mysteriorum divinorum. 413. Quarta ratio petita est *ex dignitate mysteriorum divinorum. Mysteria requirunt silentium nec decet, ut in Scripturis, quae toti mundo leguntur, explicentur. Hinc Dominus seorsim discipulis interpretabatur parabolas* Luc. 8. *et apostolus ait* 1. Cor. 2: *Sapientiam loquimur inter perfectos.*
II. 328. Resp. 1. argumentum petitum est ex schola veterum haereticorum, ut constat ex Irenaeo lib. 3. c. 2. 2. Mysteriorum divinorum majestati per scriptionem nihil decedit, alias summa illa Christianae religionis mysteria de Trinitate, de incarnatione Filii, de opere redemtionis, etc. Deus non curasset in literas redigi. 3. Ecquis vero somniare poterit in Pontificiis traditionibus sublimiora contineri mysteria, quam sunt ea, quae in Scripturis nobis proponuntur, quorum quaedam nominavimus? 4. Bellarminus lib. 4. de verbo Dei c. 2. disputat, *traditiones vocari doctrinam non scriptam, non quod nusquam scriptae sint, sed quod non sint scriptae a primo auctore.* Quod si igitur majestati ac dignitati traditionum nihil decedit, si scribantur per alium, utique etiam nihil decedit mysteriorum dignitati, si a primo auctore scribantur. 5. Dignitas mysteriorum divinorum potius in manifestatione quam in occultatione consistit, haec enim summa laus est divinae bonitatis, quod Deus ex arcana majestatis sede prodiens hominibus sese manifestavit et in verbo salutarem sui cognitionem absque ulla *προςωποληψίᾳ* omnibus impertiri voluit. 6. Quod Christus *seorsim* exposuit parabolas, factum est propter fastidiosum reliquorum contemptum, qui audita parabola statim discedebant, nec interpretationem a Christo exspectabant, nedum petebant. Notandum autem contra Pontificios, non solos apostolos fuisse praesentes, cum Christus parabolas explicaret, sed et alios quosdam ex promiscua plebe Marc. 4, v. 10: *Cum esset καταμόνας interrogabant eum οἱ περὶ αὐτὸν σὺν τοῖς δώδεκα.* 7. Apostolus 1. Cor. 2, v. 6 loquitur de doctrina evangelii, ut constat ex tota contextus serie. Ea vero non est traditio quaedam *ἄγραφος*, sed doctrina in Scripturis sacris proposita 1. Cor. 15, v. 2.

CAPUT XX.

DE SCRIPTURAE PERSPICUITATE.

414. Diximus superius §. 366. *ex causa efficiente et fine* Scripturae sacrae resultare ejusdem *perfectionem et perspicuitatem.* De *perfectione* Scripturae dictum fuit hactenus, de *perspicuitate* ejusdem dicendum porro restat. Perspicuam esse Scripturam nostrae ecclesiae unanimi consensu affirmant, Romanenses vero negant. Ut autem quaestionis status sit illustrior, observandum est, 1. non esse quaestionem, an quaedam in Scripturis sint obscurius dicta et intellectu difficiliora, sed an dogmata fidei, quorum notitia omnibus ad salutem necessaria est, perspicue in ea sint proposita. Christ. Agricola in Anti-Pistor. quatuor classes dictorum divinorum constituit. Quaedam vocat *elementaria*, in quibus summa et necessaria religionis nostrae capita verbis claris et perspicuis proponuntur, quaedam *sublimia*, quaedam *mystica*, quaedam *onomastica*. 2. Non excludi a nobis per assertionem perspicuitatis pium studium in lectione et meditatione Scripturae adhibendum, nec adminicula ad Scripturae interpretationem necessaria. 3. Alia aliis in Scriptura esse clariora, et quae in uno loco dicuntur obscurius, alibi explicari manifestius. 4. Quae in Scripturis nuspiam diserte et perspicue exposita habentur, eorum cognitionem non esse ad salutem ab-

Scri ram pers caai II. §

solute necessariam. 5. Claritatem verbi externam non excludere necessitatem interioris illuminationis et claritatis a Spiritu s. petendae et impetrandae. 6. Nos nequaquam affirmare, quod Scriptura quibusvis sit clara et perspicua, sed illis, quibus nullum ab aetate vel ab ignorantia linguae, in qua Scriptu-
130. ram legunt, est impedimentum. B. Lutherus in lib. de serv. arbitr. circa quaestionis statum hoc admonet: 1. Multa Scripturae loca, quoad verborum et sententiarum involucra, sunt obscura, nullum autem dogma est obscurum. 2. Obscuritas evenit non ex obscuritate rerum, sed ex nostra ignorantia ac caecitate. 3. Res Dei sunt obscurae, res Scripturae sacrae sunt perspicuae.

tur 415. Hanc Scripturae perspicuitatem probamus *1. ex disertis Scripturae testimoniis.* Deut. 30, v. 11:
a- *Mandatum, quod ego praecipio tibi hodie, non est occultum a te neque loginquum.* Hebr. *non est mirabile aut elongatum*, quae enim obscura et ambigua, illa etiam mirabilia sunt et captum excedunt (Quas huic dicto Bellarminus offundit nebulas lib. 3. de verbo Dei c. 2. illas abstersimus tract. de Script. §. 78.) Psal. 19, v. 9: *Mandatum Domini lucidum.* (Agit psaltes de duobus mediis, per quae ad Dei cognitionem perducimur, quae sunt *natura* sive creatura et *Scriptura* sive verbum Dei, quod ibidem multis generalibus appellationibus describit, vocat *legem*, *doctrinam Dei*, *testimonium Domini*, *statuta Domini.* Hieronymus et Lyranus de tota Scriptura hunc psalmum accipiunt, idque a quibusdam Pontificiis acceptari fatetur Genebrardus. Adde quod effecta illa, quae psaltes verbo Dei tribuit, non possint de sola lege accipi. In fumum igitur abit Bellarmini exceptio, *quod de Dominicis tantum praeceptis hoc dictum sit accipiendum, non autem de Scriptura universa.* August. conc. 23. in psal. 119. locum psaltis *de verbo Dei in Scripturis contento* generatim exponit. Confer tract. de Script. §. 76.) Psal. 119, v. 105: *Lucerna pedibus meis verbum tuum et lumen semitis meis.* Prov. 6, v. 23: *Mandatum lucerna est et lex lux* (Hortatur Salomon ad studium verbi coelestis v. 20. ratione ducta ab effecto, qui est peccatorum προφυλακτικόν v. 22. neve quis de obscuritate conqueratur, addit per πρόληψιν v. 23: *lex est lux*) 2. Pet. 1, v. 19: *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes tanquam lucernae lucenti in loco caliginoso.* Bellarminus ad haec dicta in genere excipit, *Scripturam vocari lucidam, non quia sit intellectu facilis, sed quia cum intellecta fuerit, tum homines illuminat.* At hac ratione Scriptura non per se, sed per accidens duntaxat esset perspicua, nec per se, sed propter aliud, videlicet lumen ecclesiae. At quod per accidens duntaxat et propter aliud est perspicuum, non potest dici lucerna et quidem lucens in loco caliginoso. Praeterea quicquid eo modo lucidum est, ut alia illuminet et illustret, id non necesse habet lumen ab alio accipere ac mutuari. Scriptura eo modo lucida est, ut alia illuminet. Jubet enim Petrus *attendere sermoni prophetico tanquam lucernae, donec dies illucescat.* Ostendit igitur ex lectione, meditatione et perscrutatione oraculorum divinorum lucem in cordibus oriri. Confer tractat. de Script. §. 77. Hosius excipit, *Scripturam propheticam dici lucernam, quia multa in ea sunt clara et quia, quae quondam umbrae et aenigmata fuerunt, in evangelio declarantur.* Resp. Sufficit nobis, quaedam, videlicet scitu ad salutem omnibus necessaria, in Scriptura proponi, ac non inviti fatemur, majorem esse N. quam V. T. lucem. Lutherus noster dicere fuit solitus: *V. T. sibi videri lunam, N. vero solem, cum V. T. ex N. lucem accipiat.*

416. 2. *Ex causa efficiente.* Deus Scripturae sacrae auctor principalis perspicue in ea nobis loqui et potuit et voluit. Perspicua igitur est Scriptura. Antecedens probatur. Quod Deus potuerit diserte et perspicue loqui per sanctos prophetas et apostolos, servos suos, de eo dubium esse nequit, cum sit ipsa sapientia. Lact. 6. instit. c. 21: *Num Deus et mentis et linguae artifex diserte loqui non possit? Quis posuit os homini, nonne ego? inquit Dominus* Exod. 4, v. 11. Quod voluerit in Scripturis perspicue loqui, patet ex fine, propter quem Scriptura exarata, quia propter nostram ad salutem informationem a sanctis hominibus voluntatis suae revelationem scribi voluit Rom. 15, v. 4. 2. Tim. 3, v. 15. unde jubemur in Scripturis vitam aeternam quaerere Joh. 5, v. 39.

2. Ex causa efficiente.

II. 331.

417. 3. *Ex enumeratione partium constituentium.* Scriptura continet sermonem propheticum et apostolicum. Propheticus sermo est perspicuus, unde confertur lucernae 2. Petri 1, v. 19. Apostolicus sermo itidem perspicuus est, quia Matth. 5, v. 14 apostoli dicuntur *lux mundi* ratione doctrinae, primum quidem viva voce praedicatae, postea vero per Dei voluntatem in Scripturas redactae. Excipit Bellarmin. *1. Christum loqui de luce exemplorum, probitatis ac morum, quia additur: sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant bona opera vestra.* Resp. 1. subordinata non debent sibi invicem opponi. Apostoli erant *lux mundi* ratione non solum vitae, sed etiam, imo vel maxime doctrinae, sicut et Christus utroque respectu dicitur *lux mundi* Johan. 8, v. 12. tum quia ipsius vita in tenebricosa hujus seculi via nobis lucem praebet, cum vel maxime quia per praedicationem evangelii et illuminationem Spiritus sancti mentium humanarum tenebras dispellit et lucem in cordibus accendit. 2. Christus ibi loquitur proprie et praecipue de officio apostolorum, quod in hoc mundo obire debebant. *Vos estis sal terrae*, inquit v. 13, quod ratione doctrinae de ipsis dicitur, quia divinitus erant vocati, ut per ministerium verbi mundum conservarent a putrefactione et interitu. Ergo etiam ratione doctrinae dicuntur lux mundi. 3. Verba, quae sequuntur: *Non accendunt lucernam, ut ponant eam sub modio, sed super candelabrum* Marc. 4, v. 21. Luc. 8, v. 16 repetuntur et ad praedicationem verbi diserte referuntur. Ergo et hoc loco de apostolo-

3. Ex enumeratione partium constituentium.

rum ministerio in praedicatione verbi occupato accipienda sunt. 4. Illa ipsa verba v. 16: *luceat lux vestra coram hominibus*, includunt doctrinae lucem, quia praedicatio doctrinae coelestis est praecipuum opus et fructus apostoli, sicut pseudoprophetarum doctrina dicitur eorum *fructus* Matth. 7, v. 20. ac praedicatio verbi est praecipuum illud medium, per quod homines ad salutarem Dei agnitionem ac glorificationem deducuntur. 5. Neve ulla restet dubitatio, apostolos potissimum ratione doctrinae fuisse lucem mundi, conjungimus locum Act. 13, v. 46: *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, etc. ecce convertimur ad gentes.* v. 47: *Sic enim praecepit nobis Dominus: Posui te in lucem gentium.* c. 26, v. 18: *Mittam te, ut aperias oculos gentilium, ut convertantur a tenebris ad lucem etc.* ubi lux illa manifeste refertur ad apostolorum praedicationem et doctrinam. 2. *Si loqueretur Dominus de luce doctrinae, non esset sensus, apostolorum Scripturas esse facillimas ad intelligendum, sed intellectam illustrare mentem et erudire de rebus altissimis.* Sed quid huic exceptioni respondendum sit, exposuimus tract. de Script. §. 77. Alii ex Pontificiis excipiunt, *apostolorum praedicationem fuisse apertam et illustrem, Scripturam non esse aeque apertam.* At quae potest dari ratio, cur apostoli voluerint obscurius scribere quam praedicare, cum in utroque opere unum eundemque finem sibi habuerint propositum? Rom. 15, v. 4. 1. Joh. 1, v. 2. Ac quamvis in praedicatione apostolorum quaedam fuerint uberius et clarius exposita, tamen summa doctrinae coelestis et praecipua illius capita in illorum scriptis clare et perspicue proponuntur. Sic prophetae itidem vaticinia sua clarius et uberius viva voce exposuerunt, nihilominus tamen de ipsorum scriptis pronuntiat Petrus, quod sint *λύχνος φαίνων ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ*.

4. Ex materia et contentis Scripturae praecipuis.

418. 4. *Ex materia et contentis Scripturae praecipuis.* Summa doctrinae coelestis, quae in decalogo, symbolo apostolico, oratione Dominica et institutione sacramentorum continetur, habet manifestissima in Scripturis testimonia et fundamenta. Ergo ea, quae ad salutem scitu necessaria, perspicue in Scripturis proponuntur. Bellarminus aliam addit conclusionem: *Ergo tota Scriptura est perspicua;* respondet, *negari et consequentiam et antecedens. Consequentiam ideo, quia etsi omnia aliquo modo ad illa reduci possint, tamen ipsa in se*
II. 332. *obscurissima sunt, ut patet de vaticiniis prophetarum, de Cantico canticorum, de epistola ad Romanos et Apocalypsi. Antecedens certo certius falsum esse dicit; si enim clara testimonia de illis articulis exstarent, omnes controversiae essent finitae.* Resp. 1. non negamus, quaedam Scripturae sacrae loca esse difficilia et obscura, sed addimus, eadem vel sortiri lucem ex aliis perspicuis dictis, vel eorum exactissimam intelligentiam non esse ad salutem absolute necessariam. Sufficit nobis, si concedatur, ea, quae ad salutem scitu omnibus necessaria, perspicue in Scripturis proponi. 2. *Per totam Scripturam* Bellarminus intelligit vel singula Scripturae loca, vel ea, in quibus summa doctrinae coelestis cuivis ad salutem scitu necessaria proponitur. Si prius, argumenti conclusio falso nobis tribuitur; si posterius, Bellarmini responsio est aliena. 3. Summa doctrinae coelestis consistit in lege et evangelio. Summa legis moralis perspicue proponitur. Exod. 19. Deut. 5. et in multis locis N. T. repetitur. Summa evangelii est, credentes in Christum gratis consequi remissionem peccatorum, quae Joh. 3. Rom. 3. Gal. 2. et alibi clarissime exposita exstat. 4. Quod per Scripturae apertum testimonium et judicium controversiae non finiantur, ex accidenti contingit, ut postea in solutione argumentorum monebitur.

5. ev se tai

419. 5. *Ex eventu accidentario.* Quodcunque ex accidenti demum est obscurum et opertum, illud ex se est perspicuum. Scriptura ex accidenti demum est obscura et operta. Ergo ex se est perspicua. Assumtum probatur ex 2. Corinth. 4, v. 3: *Si evangelium nostrum est opertum, in his, qui pereunt, opertum est, in quibus Deus hujus seculi excaecavit oculos infidelium, ut non fulgeat eis illuminatio gloriae Christi*, ubi observa 1. nomine evangelii intelligi totam doctrinam ab apostolo propositam, loquitur enim de suo ministerio v. 1. 2. Apostolum vers. praeced. de se et suis *συνέργοις* dixisse, quod *in manifestatione veritatis commendent seipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo*, hoc est, quod publico evangelii praeconio veritatem coelestem manifestent, neque quicquam occultent Act. 20, v. 20; hac occasione de perspicuitate evangelii, in qua veritas coelestis manifestatur, incipit disserere. 3. Notanter apostolum dicere, quod iis tantum, qui pereunt, evangelium sit opertum. Quod autem *τισί* quibusdam tantum est opertum, id non est *ἁπλῶς* opertum. 4. Causam hujus rei non tribui ipsi evangelio, sed diabolo homines excaecanti. 5. Evangelio assignari effectum essentialem et proprium, videlicet illuminationem, qui effectus ex accidenti apud pereuntes impediri dicitur. Conjungimus etiam locum Joh. 3, v. 19: *Hoc est judicium, quod lux venit in mundum et dilexerunt homines tenebras magis quam lucem.* Joh. 1, v. 5: *Lux in tenebris lucet et tenebrae eam non comprehenderunt*, ubi exponitur causa, quare non omnes a Filio Dei, qui est lux *essentialiter*, per verbum, quod est lux *instrumentaliter*, illuminentur. Nimirum causa quaerenda est, non in Dei Filio, nec in verbo praedicato vel scripto, sed in objecto, in ipsis scil. hominibus. Excipit Bellarminus: *Apostolum loqui non de intelligentia Scripturarum, sed de cognitione et fide in Christum, quam apostoli praedicabant eamque dici perspicuam ratione umbrarum V. T.* Resp. 1. Apostoli eadem, quae prius docuerunt, postea scripserunt 1. Joh. 1, v. 2 et 3. Ut cognitio et fides apostolis in carne adhuc viventibus et viva voce evangelium praedicantibus hauriebatur ex ipsorum praedicatione, sic hodie ex ipsorum scriptis hauritur.

Luc. 16, v. 29 jubentur audiri *Moyses et prophetae*, utique in ipsorum scriptis adhuc exstantibus. Idem judicium esto de apostolis. 2. Proinde intelligentia Scripturarum et fides in Christum non debent sibi invicem opponi, sunt enim subordinata. Joh. 20, v. 31: *Haec scripta sunt, ut credatis.* 3. Loquitur apostolus de tota evangelii doctrina, quam eo modo a se propositam testatur, ut veritatis manifestatio in animis hominum locum habere potuisset, nisi excaecatio diaboli salutarem illum effectum impedisset. Vide Ambros. Chrysost. Oecumen. Theophyl. in. h. l. 4. Cognitio et fides in Christum sufficit nobis ad salutem Joh. 17, v. 3. c. 20, v. 31. Jam vero cognitio et fides in Christum perspicue docetur in Scripturis. Ergo ea, quae sunt ad salutem scitu necessaria, perspicue in Scripturis proponuntur.

x pa- one N.T. . 333.

420. 6. *Ex comparatione V. et N. T.* Quodcunque confertur libro aperto, non potest esse signatum et obscurum. At N. T. confertur libro aperto Apoc. 5, v. 5. Ergo non potest esse signatum et obscurum. Si propheticus sermo V. T. confertur lucernae propter perspicuitatem in tradendis ad salutem scitu necessariis, multo magis apostolicus N. T. sermo erit perspicuus. Sed verum prius 2. Petri 1, v. 19. Ergo et posterius. Connexio probatur. Quae enim in V. T. obscurius fuerunt proposita, ea in N. T., postquam accessit clarior lux, fuerunt dilucidius manifestata. August. q. 73. in Exod. *In Veteri Novum latet, in Novo Vetus patet*, lib. de catechiz. rudib. c. 5: *Vetus Testamentum est occultatio Novi.* lib. 15. contra Faustum c. 4: *Vetus est prophetia Novi.* Postquam igitur illa manifestatio et explicatio Veteri Testamento accessit, non amplius Scriptura dici poterit obscura. Excipit Bellarm. *discrimen V. et N. T. consistere in eo, quod tunc non solum sententiae Scripturarum, sed etiam mysteria Christi non intelligebantur, quia omnia erant tecta figuris* Es. 29. *at in N. T., quia Christus complevit figuras et prophetias, etsi multi non intelligant sententias Scripturarum, tamen intelligunt ipsa mysteria redemtionis. Addit etiam, adhuc orandum esse, ut Agnus aperiat librum propter Scripturae difficultatem.* Resp. 1. Quamvis in populo V. T. non fuerit tanta lux cognitionis mysteriorum Christi, quanta est in populo N. T., tamen non est nude et simpliciter statuendum, mysteria Christi ipsis non fuisse cognita, quae praeter obscuras figuras habebant clara prophetarum vaticinia, ex quibus etiam lucem aliquam figurae sortiebantur. Ac si fuissent pii V. T. plane ignari mysteriorum Christi, unde ipsis salus obtingere potuisset? Act. 4, v. 12. c. 15, v. 11. Hebr. 13, v. 8. 2. Si Scriptura N. T. est instar libri aperti quoad mysteria Christi, utique perspicue exponit ea, quae ad salutem scitu omnibus necessaria. Qui enim mysteria Christi novit, illi nihil quicquam eorum, quae ad salutem scitu necessaria sunt, deesse potest. 3. Preces pro salutari Scripturae intelligentia non arguunt Scripturae in fidei dogmatibus tradendis obscuritatem, sed mentis nostrae in spiritualibus tenebras ac caecitatem.

421. 7. *Ex deductione ad absurdum.* Si Scriptura non est perspicua in tradendis necessariis, consequens fuerit: 1. eam minus recte vocari lucem et lucernam. 2. Deum vel noluisse vel non potuisse perspicue in Scripturis loqui. 3. non posse ex Scripturis disci modum perveniendi ad vitam aeternam. 4. patrum scripta esse longe clariora, quam ipsam Scripturam, cum tamen omnia sua probent vel probare conentur, vel certe probare teneantur ex Scriptura. 5. non potuisse Scripturam intelligi, antequam exstarent patrum commentarii. 6. perire finem, quem in Scriptura exaranda sibi propositum habuerunt prophetae et apostoli, qui est *σοφίσαι εἰς ζωὴν αἰώνιον.* At haec omnia sunt absurda. Ergo et illud, ex quo talia consequuntur. Excipit Bellarminus: *1. distinguendum esse inter claritatem, quoad rerum veritatem et quoad verba. Patres*, inquit, *sententias suas Scripturarum testimoniis confirmant, quia notius est verum esse, quod in Scripturis habetur, quam quod habetur in patribus, et tamen iidem patres commentariis suis Scripturas illustrant, quia verba Scripturae sunt obscuriora quam verba patrum.* Resp. patres non inferunt lucem in Scripturam, sed ex Scriptura lucem commentariis suis mutuantur. In claris et perspicuis Scripturae dictis proponitur fidei analogia, ad eam exigenda sunt omnia patrum dicta, ex ea etiam lux conciliatur obscurioribus. Ergo commentarii patrum non arguunt Scripturae in tradendis necessariis obscuritatem, sed quorundam duntaxat Scripturae locorum involutam obscuritatibus difficultatem, quae opera interpretum tollitur, luce non aliunde illata, sed ex ipsa Scriptura quaesita. *2. Patres primae ecclesiae, antequam ederentur veterum commentarii, adiisse vivos apostolos et non ex proprio ingenio Scripturas intelligere voluisse.* Resp. aliud est ex proprio ingenio velle Scripturas intelligere, aliud ex ipsis Scripturis sensum veritatis haurire. Prius improbamus, posterius commendamus; prius fieri nunquam debet, posterius fieri potuit, etiam antequam exstarent patrum commentarii. II. 334.
Quando enim verbi gratia epistola ad Romanos per Phoeben fuit transmissa, tunc certe ecclesia Romana etiam absque commentariis eam legit et intellexit. Ac certum est, fuisse tempus, quo apostolis jamtum defunctis Scripturae absque commentariis a primitiva ecclesia et lectae et intellectae fuerint. Ante Origenem, qui ducentis post Christum annis vixit, proferri non possunt, qui commentarios in divinas literas scripserint. Bellarm. ex Hieron. in catal. illustr. viror. refert, *Justinum et Irenaeum scripsisse commentarios in Apocalypsin.* At num sola Apocalypsis tunc exstitit? an reliqui libri non potuerunt legi et intelligi quoad dogmata necessaria absque commentariis? Hieron. dicit, *illos fuisse interpretatos Apocalypsin*, quod de locorum quorundam obscuriorum explicatione accipi potest, in qua quid praestiterint, apparet ex eo, quod Chiliastarum errorem fuerint amplexi.

Dicta Patrum.

422. In asserenda hac Scripturae perspicuitate

ὁμοψήφους habemus pios veteres. Justin. in Dial. cum Tryphone p. 213: *Advertite animum ad ea, quae ex sanctis Scripturis commemorabo et non explicatione aliqua, sed audientia duntaxat opus habent, οὐδὲ ἐξηγηθῆναι δεομένων, ἀλλὰ μόνον ἀκουσθῆναι.* Irenaeus lib. 2, c. 46. p. 146: *Universae Scripturae et propheticae et evangelicae in aperto et sine ambiguitate et similiter ab omnibus audiri possunt.* c. 66. p. 166: *Ne putemur fugere illam, quae ex Scripturis dominicis est, probationem, ipsis Scripturis multo manifestius et clarius hoc ipsum praedicantibus, his tamen qui non prave intendunt eis.* lib. 3. c. 2: *Cum ex Scripturis haeretici arguuntur, accusant eas obscuritatis.* Tertullianus libro de resurrectione carnis c. 47. p. 338: *Age jam quod ad Thessalonicenses ut ipsius solis radio putem scriptum, ita claret, qualiter accipient lucifugae isti Scripturarum?* Clemens Alexandr. in protreptic. p. 29: *Audite qui estis longe, audite qui estis prope. Nullis celatum est verbum, lux est communis omnibus, illucescit omnibus. Nullus est in verbis cimmerius, tenebrae nullae.* Et paulo post: *Verbum sol est animae, qui si exortus in profundo mentis sit, illius quoque illustratur oculus.* Lactantius lib. 1. Instit. c. 1: *Quanto justius ego me ad illam piam, veram divinamque sapientiam, quasi ad portum aliquem tutissimum conferam, in quo omnia dictu prona sunt, auditu suavia, facilia intellectu, honesta susceptu?* libro 3. Institut. c. 30: *Ecce vox de coelo veritatem docens et nobis sole ipso clarius lumen ostendens.* lib. 6, c. 21: *Num Deus et mentis et linguae artifex diserte loqui non posset? imo vero summa providentia carere fuco voluit ea, quae divina sunt, ut omnes intelligerent, quae ipse omnibus loquebatur.* Hilarius lib. 7. de Trinit. *Non est relictus hominum eloquiis de Dei rebus sermo alius, praeterquam Dei. Omnia reliqua et arcta et conclusa et impedita sunt et obscura. Si quis aliis verbis demonstrare hoc, quam quibus a Deo dictum est, volet, aut ipse non intelligit, aut legentibus non intelligendum relinquit.* Basilius in qq. contractioribus. q. 45: *Sacra Scriptura omnibus ubique voluntatem Dei denuntiat, itaque qui talis est (qui ignorantiam praetexit), non cum ignorantibus minore judicio, sed vehementiore cum illis damnabitur, de quibus scriptum est, instar aspidis surdae obturantis aures suas.* Epiphanius haeres. 76. contr. Act. *πάντα σαφῆ ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ τοῖς βουλομένοις εὐσεβεῖ λογισμῷ προςέρχεσθαι τῷ θείῳ λόγῳ.* p. 435: *πάντα ἡμῖν φωτεινὰ τὰ τῆς θείας γραφῆς καὶ τὰ τῆς ἁγίας πίστεως οὐδὲν σκολιὸν ἢ ἐναντίον ἢ στραγγαλιῶδες.* Ambrosius. in princ. epist. 7. dicit, *Paulum in plerisque ita seipsum suis exponere sermonibus, ut is, qui tractat, nihil inveniat, quod adjiciat, ac si velit aliquid dicere, grammatici magis quam disputatoris fungatur munere.* Hieronymus in Psal. 86. comparat prophetas et apostolos cum philosophis (quod facit etiam Chrysostomus homil. 3. de Lazaro) et ait, *Platonem paucis scripsisse, quia vix tres homines intelligunt, apostolos vero et prophetas non paucis, sed universo populo scripsisse, ut omnes intelligerent.* in c. 19. Esai. *Moris est Scripturarum, obscuris manifesta subnectere et quod prius sub aenigmatibus dixerant, aperta voce proferre.* Chrysostomus homil. 1. in Matth. *Scripturae et servo et rustico et viduae et puero et ei, qui valde imprudens est, faciles sunt ad intelligendum.* homil. 1. in Johan. *Hujus doctrina sole clarior est atque illustrior.* in praefat. epist. ad Roman. *Lingua illius super solem emicuit.* homil. 3. in 2. Thessalon. col. 1413: *Omnia clara sunt ac plana in divinis Scripturis, quaecunque necessaria sunt, manifesta sunt, πάντα ἀναγκαῖα δῆλα, σαφῆ καὶ εὐθέα.* homil. 3. de Lazaro: *Fieri non potest, ut omnia ex aequo ignores, siquidem ita Spiritus sancti gratia dispensavit illa temperavitque, quo publicani, piscatores, tabernaculorum opifices, pastores, idiotae, illiterati per hos libros salvi fierent, ne quis idiotarum ad difficultatis possit confugere excusationem.* ibid. confert invicem libros rhetorum, philosophorum etc. ac Scriptorum sacrorum, *illos obscuros, hos claros et perspicuos asserens.* Augustinus epist. 3. tom. 2. col. 15: *Modus ipse dicendi, quo sacra Scriptura contexitur, quam omnibus accessibilis, quamvis paucissimis penetrabilis ea, quae aperta continet, q. amicus familiaris sine fuco ad cor loquitur indoctorum et doctorum.* lib. 2. de doctr. Christian. c. 6: *Magnifice et salubriter Spiritus sanctus ita Scripturas modificavit, ut locis apertioribus fami occurreret, obscurioribus autem fastidium detergeret. Nihil enim fere de obscuritatibus illis eruitur, quod non alibi planissime dictum reperiatur* (Bellarmin. excipit: *non frustra addi particulam fere, quia multa in Scripturis obscure proponuntur, quae nuspiam in aliis locis explicantur.* Resp. ea vero sine salutis dispendio ignorari possunt, interim manet illud, quod omnia necessaria manifesta sint, expresse enim ex hoc loco et tract. 45. in Johan. dicit: *quod pascamur manifestis, exerceamur obscuris*). lib. ejusd. c. 9: *In illis, quae aperte in Scripturis posita sunt, inveniuntur omnia, quae continent fidem moresque vivendi.* lib. 15. de civ. Dei c. 25: *Scriptura talibus verbis familiariter quodammodo omni hominum generi se insinuat, quibus vult esse consultum, ut et perterreat superbientes et excitet negligentes et exerceat quaerentes et alat intelligentes, quod non faceret, si non se prius inclinaret et descenderet ad jacentes.* ** l. 2. contr. Donat. c. 6: *Nulla obscuritas est in Scripturis, sed si manu mentis tuae Scripturarum januam pulsaveris, paulatim incipiens colligere rationem dictorum, aperietur tibi non ab alio, sed a Dei verbo, quia solus Jesus in evangelio suo mysteria legis revelavit.* ** lib. de util. credendi c. 6: *Quicquid est, mihi crede, in Scripturis illis, altum et divinum est. Inest omnino veritas et reficiendis instaurandisque animis accommodatissima disciplina et plane ita modificata, ut nemo inde haurire non possit, quod sibi satis est, si modo ad*

II. 335.

hauriendum devote ac pie, ut vera religio poscit, accedat. lib. 2. de peccat. merit. et remiss. c. 36: *Etsi quidlibet horum* (in quaestione de origine animae et aliis gravioribus), *quemadmodum demonstrari et explicari possit, ignorem; illud tamen credo, quod etiam hinc divinorum eloquiorum clarissima auctoritas esset, si homo istud sine dispendio salutis ignorare non posset.* lib. 5. contr. Julian. c. 1. reprehendit haereticum illum, *quod Scripturarum difficultatem exaggeraret, easque doctis tantum convenire* diceret. Psal. 8: *Inclinavit Deus Scripturas ad infantium et lactentium capacitatem.* conc. 23. in Psal. 119: *Quod hic ait, lucerna pedibus meis verbum tuum et lumen semitis meis, verbum est, quod Scripturis sacris continetur.* tr. Act. 21. in Joh. *Quare dicta sunt, nisi ut sciantur? quare sonuerunt, nisi ut audiantur? quare audita sunt, nisi ut intelligantur? Neque enim vellet dicere, quod nollet intelligi. Quare Dominus Deus volens nihil opertum esse voluit, neque aliquid occultavit, quin potius literas nobis scriptas radiis solis aptiores clarioresque esse voluit.* De opere Monach. capite nono: *Qui verba Scripturae non intelligunt, aut se non intelligere fingunt, nostra multo minus intelligunt, vel se intelligere profitentur, nisi forte propterea cito intelligant nostra, quia conceditur eis intellecta deridere, de Scripturae verbis non ita conceditur. Propterea ubi aliter secundum suam sententiam interpretari non possunt, etiam clara et manifesta, obscura et incerta esse respondent, quia et prava et perversa dicere non audent.* Serm. 11. de verbo Domini col. 41: *Pascimur apertis, exercemur obscuris.* Cyrillus Alexan-
336. drin. lib. 7. contra Julianum ait, *Scripturas, ut omnibus essent notae, magnis et parvis, utiliter familiari sermone commendatas erse, ita ut nullius captum transcendant.* lib. 9. contra Julianum: *Nihil est difficile iis, qui in Scripturis versantur, ut decet.* Constantinus Magnus ad patres synodi Nicenae apud Theodoretum libro primo Histor. eccles. capit. septimo: *εὐαγγελικαὶ καὶ ἀποστολικαὶ βίβλοι καὶ τῶν παλαιῶν προφηιῶν θεσπίσματα σαφῶς ἡμᾶς ἃ χρὴ περὶ τοῦ θεοῦ φρονεῖν ἐκπαιδεύουσι.* Isidorus Pelusiota libro quarto epist. 82. *εἰ πάντα ἦν δῆλα, ποῦ τῇ συνέσει ἐχρησάμεθα μὴ οὔσης ζητήσεως; εἶ δὲ πάντα ἄδηλα καὶ οὕτως ἀνεπεπτώκειμεν ἂν μὴ οὔσης εὑρέσεως, νῦν δὲ διὰ τῶν δήλων καὶ τὰ ἄδηλα τρόπον τινὰ καταλαμβάνεται. Si omnia fuissent clara et manifesta, ubi prudentia usi fuissemus remota inquisitione? Sin autem omnia fuissent obscura, sic quoque excidissemus* (cognitione), *cum nulla esset inventio. Nunc autem per ea, quae sunt clara, quodammodo etiam ea comprehenduntur, quae sunt obscura et abdita.* Fulgentius sermon. de Confessor. *Sic coelestium deliciarum copia* (in mandatis divinis) *exuberat, ut in verbo DEI abundet, quod perfectus comedat; abundet etiam, quod parvulus sugat. Ibi enim est lactens potus, quo tenera fidelium nutritur infantia et solidus cibus, quo robusta perfectorum juventus spiritualia sanctae virtutis accipit incrementa; ibi prorsus ad salutem consulitur universis, quos Dominus salvare dignatur; ibi est quod omni aetati congruat, ibi quod omni professioni conveniat.* Gregorius in epistol. ad Leandr. *Scriptura est fluvius, in quo elephas natat et agnus peditat.* In moralibus: *Scriptura est cibus in obscurioribus, potus in apertioribus.* Carolus Magnus libro secundo de imagin. c. 30: *Divina Scriptura est lux mortalium, dicente propheta, lucerna pedibus meis verbum tuum; est tenebrarum discussio, dicente Salomone, lucerna est mandatum legis.* Theophylactus in c. 16. Luc. *Scripturae sunt instar lucernae ad furtivas haereticorum latebras detegendas.* Bernhardus sermon. de verbis sapient. *Justum deduxit Dominus per vias rectas. Viae Domini viae rectae, viae pulchrae, viae plenae, viae planae. Rectae sine errore, quia ducunt ad vitam; pulchrae sine sorde, quia docent munditiem; plenae multitudine, quia totus jam mundus est intra Christi sagenam; planae sine difficultate, quia donant suavitatem.*

423. Vis veritatis quorundam adversariorum confessionem nobis consentientem extorsit. Hieronymus ab Oleastro in c. 30. Deuteron. *Gratificandum Deo valde, quod, quae sunt necessaria ad salutem, facilia fecit.* Thomas in 2. Corinth. 4, v. 3. *Quod multi non intelligunt evangelium, causa est non ex parte evangelii, sed propter incredulitatem ac malitiam hominum.* part. 1. q. 1. art. 9. resp. ad 2: *Ea, quae in uno loco Scripturae sub metaphoris dicuntur, in aliis locis expressius proponuntur.* Genebrardus in Psal. 18. testatur aliquos *de tota Scriptura hoc accipere, quod oculos illuminet.* Ambrosius Catharinus in comm. 2. Timoth. 3: *Scripturas* ait *praestanti fidem se faciles praebere et familiares ad cognitionem sui.* Matth. Bredenbachius in apolog. p. 93. suadet, *ut ad regulam mandatorum Dei, quae nec obscura sunt, nec difficilia, unusquisque vitam componat.* Andr. Fricius lib. 4. de eccles. c. 7: *Non hoc dico, quod negem Scripturam multis in locis obscuriorem esse, etc. sed cum multifariam Deus voluntatem suam mortalium generi declaraverit, primum per prophetas, deinde per Filium ac apostolos suos, eamque scriptorum monumentis consignatam voluerit, dico aut in his ipsis monumentis voluntatem Dei conspici atque elucescere debere, aut nusquam alibi; absurdum enim est, Deum ita agere nobiscum voluisse, ut verba ejus non intelligerentur. In verbis igitur ab illo prolatis voluntas ejus quaerenda. Si quae obscuritates aut aenigmata occurrant, ea vel enodatione verborum, vel locorum illustrium collatione interpretanda sunt, hoc enim et Christus fecit et viros doctos semper fecisse videamus. Scriptura erat illis doctrina et testimonium Dei, lux illuminans oculos, lucerna rectum iter ostendens ad veritatem.* Sixtus Senensis lib. 6. Biblioth. annotat. 151: *Una Scripturae classis aperta ac dilucida est, utpote quae prima summaque rerum credendarum principia ac praecipua bene vivendi praecepta ex-* II. 337.
empla cognitu facilia complectatur. Perpinianus

Suffragium adversariorum.

Jesuita in orat. p. 262. edit. Antuerp. *Christus rem totam absque ulla circuitione verborum et anfractu dilucide et aperte nobis enarravit.* Costerus in Enchirid. c. 1. p. 48: *Non infitiamur, praecipua illa fidei capita, quae omnibus Christianis cognitu ad salutem sunt necessaria, perspicue satis apostolicis scriptis comprehensa esse, cujusmodi sunt mysterium sanctissimae Trinitatis et incarnationis Filii Dei, historia passionis Dominicae, remissio vitae aeternae.* Gregor. de Valent. in anal. fid. lib. 3. p. 100: *Eae fidei veritates, quae absolute et simpliciter ab omnibus hominibus necessario cognoscendae et credendae sunt, perspicue fere in Scripturis docentur, ut Augustinus etiam notavit.*

1. Antithesis 1. Pontificiorum.

424. *Antithesis.* Scripturae perspicuitatem 1. negant *Pontificii.* Accusant enim nos erroris, quod Scripturam perspicuam statuamus. Eccius in Enchirid. c. 4: *Lutherani contendunt, Scripturas sacras esse claras, ideo laici et delirae anus eas tractant imperiose.* Prateolus in Elench. haeretic. lib. 17. c. 20. scribit, *esse communem omnium sectariorum articulum, affirmare Scripturas esse faciles per se, nec egere interpretatione.* Sixt. Senens. lib. 6. Bibliothec. annot. 151. nobis tribuit, *quod statuamus, omnia omnino in Scripturis esse perspicua.* Sed quid de hac perversione status quaestionis judicandum sit, patet ex dictis §. 414. Quia vero nostram de perspicuitate Scripturae sententiam taxant et repudiant, ex eo colligimus, quod Scripturae perspicuitatem negent; quod ipsum etiam disertis verbis profitentur. Censur. Coloniens. p. 9: *Omnia et singula, quae in Scripturis comprehensa sunt, tantis obvoluta sunt obscuritatibus, ut ne doctissimi quidem certam cognitionem inde colligere possint, nisi eam aliunde mutuentur,* a quibus obscuritatibus ne quidem historiam passionis Dominicae excipiunt, quam tamen Costerus inter perspicua retulit. Canisius in oper. Catech. p. 44: *Sacra Scriptura in illis, quae continet et proponit, est velut nasus cereus non praebens certam aliquam et immotam scientiam, sed quae in quamvis interpretationem flecti potest.* Remenses Anglicani in com. 2. Petri 3. *totam Scripturam difficilem esse* statuunt. Bellarm. lib. 3. de Rom. Pontif. c. 21: *Tot Scripturae versiones, tot interpretationes, tot sectae diversissimae quid aliud*
II. 328. *clamant, quam Scripturam esse ambiguam et obscuram.* lib. 3. de verb. Dei c. 1: *Manifeste falsum est, Scripturas sacras esse per se facillimas* (controversiae statum ibidem sic format: *Sintne Scripturae sacrae per se facillimae atque apertissimae, an vero interpretatione indigeant?* Sed ex superioribus constat, involvi a Bellarmino controversiae statum, qui in eo consistit: *An Scriptura in tradendis dogmatibus scitu ad salutem necessariis ita sit perspicua, ut certa et constans sententia ex ea colligi possit, nec opus sit ad ecclesiae, id est, pontificis Rom. judicium confugere?*) Pistorius in hodeg. c. 3: Ecclesia infert Scripturae lucem, sine qua tota est obscura et tenebricosa.

425. Videamus *Bellarmini argumenta.* Primam classem ducit *ex Scripturis. Scriptura ipsa de sua difficultate et obscuritate testatur* 1. Ps. 119, v. 18: *Da mihi intellectum, et scrutabor legem tuam. Revela oculos meos et considerabo mirabilia de lege tua.* Responsio patet ex illis, quae de vero controversiae statu dicta superius. Ecquis enim nostrum docuit, Scripturas ea ratione ac modo eo perspicuas esse, ut non sit opus precibus? Preces illae non arguunt Scripturae in dogmatibus tradendis obscuritatem, sed connatam mentis nostrae caecitatem. Praeterea distinguendum *inter notitiam literae et Spiritus;* non sufficit ad salutem notitia literalis articulorum fidei, sed accedere oportet notitiam spiritualem, ad quam *requiritur interior Spiritus s. illuminatio per pias preces obtinenda.* Denique si ex traditionibus vera Scripturarum intelligentia esset petenda, non opus foret precibus ad Deum, sed ad pontificem, traditionum ecclesiasticarum promum-condum directis. 2. Luc. 24, v. 27: *Christus interpretabatur discipulis Scripturas.* Act. 8, v. 35: *Philippus eunucho Esaiam exponit, ubi eunuchus quaesitus an intelligat, quae legit, respondet v. 31: Quomodo possum, nisi aliquis ostenderit mihi?* Resp. 1. Et discipulorum et eunuchi illius animi erant praeconcepta opinione de regno Messiae terreno fascinati, unde ex accidenti prophetarum de Christo vaticinia ipsis fuere obscura. 2. Quinimo discipuli Christi propter idem praejudicium ne quidem conciones Christi de ipsius passione intelligebant, quas tamen nemo negare potest fuisse manifestissimas et apertissimas. Accedit, quod tunc maerore erant oppressi, necdum accesserat clarior lux N. T. 3. Ecquis vero nostrum, Scripturas in omnibus locis adeo perspicuas esse docuit, ut interpretationis media tollenda esse statueret? 4. Nec sequitur: Aliquod oraculum propheticum eunucho proselyto obscurum fuit. Ergo tota Scriptura communiter omnibus est obscura. 5. Christus et Philippus non ex incertis traditionibus, sed ex ipsis Scripturis et collatione eventus prophetica vaticinia fuerunt interpretati. Eidem methodo et nos insistere convenit.

Argumenta eorum 1. Ps. 11[9] v. 18: [Da] mihi intellectum.

426. 3. 2. Petri 3, v. 16 *asserit apostolus, in epistolis Pauli esse quaedam difficilia intellectu, quae indocti et instabiles depravant. Ubi notandum, Petrum non dixisse, esse quaedam difficilia indoctis et instabilibus, sed difficilia absolute.* Resp. 1. argumentum est quaestione angustius. Probari enim debebat, non quaedam in Scripturis esse δυςνόητα, sed totam Scripturam esse obscuram. 2. Petrus non dicit, totas epistolas Paulinas esse obscuras et quidem in illis locis, ubi dogmata fidei ad salutem omnibus scitu necessaria traduntur, sed τινά, quaedam, in illis dicit esse δυςνόητα. 3. Nec ἁπλῶς absolute et simpliciter omnibus dicuntur δυςνόητα, sed illis qui sunt ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτοι et qui ea depravant, sicut et reliquas Scripturas. 4. Obscuritas rerum in se propter earum majestatem distinguenda est a modo eas tradendi. Si verba

3. 2 P[etri] 3, v.

accurate inspiciantur, Petrus non dicit, Pauli epistolas esse obscuras, sed in illis proponi quaedam *δυςνόητα*, in illis scilicet rebus, de quibus apostolus Paulus scripsit. Loquitur autem Petrus, ut ex contextu constat, de ultimo judicio ac de mundi interitu, proinde illud *ἐν οἷς* non pertinet ad *ἐπιστολάς*, sed ad vocabulum *τούτων*. Lutherus in Diatribe contra Erasm. *Dogmata in se sunt obscura, sed quatenus in Scriptura proponuntur, sunt manifesta, si velimus illa cognitione esse contenti, quam Deus*
139. *ecclesiae in Script. proposuit.* 5. Petrus non dicit, illa esse obscura, sed intellectu difficilia tum propter rerum majestatem, tum propter mentis nostrae infirmitatem.

427. 4. Pererius in comm. Daniel. f. 903. urget,
4. *angelus* Dan. 12, v. 4 *jubeat prophetiam occultare.* Resp. 1. nos nequaquam statuimus, omnia omnino in Scripturis sacris esse perspicua. 2. In prophetis potissimum multa sunt obscura, interim fidei articuli verbis claris et perspicuis in Scriptura expositi extant. 3. Non jubet Deus prophetiam *occultare*, quod cum ejus revelatione pugnasset, sed *obsignare*, hoc est, instar rei pretiosissimae asservare. In Hebraeo est סתם, quod significat *claudere, obsignare*, et חתם, quod itidem significat, *signare, obsignare, sigillo confirmare*, sicut literae finitae solent claudi et obsignari sigillo. LXX reddiderunt *ἔμφραξον τοὺς λόγους καὶ σφράγισον τὸ βιβλίον.* 4. Diserte additur, fore duntaxat hanc prophetiam *usque ad novissima tempora* obsignatam, tunc enim eventus interpres prophetiae optimus eandem exponet.

10- 428. Alteram argumentorum classem deducit Bellarminus *ex testimoniis patrum*, ad quae in genere respondemus: 1. Patres multis in locis de Scripturae perpicuitate luculentum ferunt testimonium. 2. Testimonia, quae Bellarminus adducit, non repugnant nostrae sententiae. Irenaeus lib. 2. contra haeres. capite 47: *In Scripturis quaedam agnoscimus, quaedam Deo commendamus.* Quis nostrum hoc negat? Origenes homil. 12. in Exod. *studium et preces adhibendas esse* dicit. Idem et nos dicimus. 3. Patres de mediis ad lectionem et interpretationem totius Scripturae necessariis agunt, nequaquam vero obscuritatis in tradendis dogmatibus necessariis eam arguunt.

188. 429. Tertiam classem petit *ex ratione. In Scripturis duo considerari possunt, res quae dicuntur, et modus quo dicuntur. Utrumvis spectemus, summa occurrit difficultas. Res in Scripturis propositae sunt obscurissimae, utpote mysterium de Trinitate, de incarnatione verbi, de sacramentis, de natura angelorum. Item vaticinia de rebus futuris carmine scripta. Quoad modum dicendi sunt innumerabiles rationes difficultatis. 1. Sunt in Scripturis, quae prima fronte videntur contraria, Exod. 20, v. 5. Ezech. 18, v. 20. 2. Sunt verba et orationes ambiguae, Joh. 8, v. 26. 3. Sunt orationes imperfectae, Rom. 5, v. 12. 4. Sunt orationes praeposterae, Gen. 10, v. 31. 5. Sunt phrases Hebraeorum propriae, Ps. 89, v. 30. 6. Sunt orationes figuratae plurimae, tropi, metaphorae, allegoriae, hyperbata, ironiae.* Resp. 1. Quod res in Scripturis traditas attinet, illae vel sunt *historiae* vel *dogmata*, eaque vel *vaticinia* de futuris, vel *articuli fidei*. Si vel maxime in vaticiniis quaedam obscuritas occurrat, ante complementum, tamen historiae et articuli fidei perspicue in Scripturis proponuntur. *τὰ γὰρ θεῖα τοῖς ἀνθρώποις ἀνθρωπίνως ὁ θεὸς ἡμῖν συγκαταβαίνων* proponit, ut loquitur Procop. in c. 3. Esai. 2. Distinguendum est inter intellectum hominis nondum renati et inter intellectum in renatis lumine gratiae collustratum. 1. Corinth. 2, v. 7 et seqq. illi omnia mysteria sunt obscura, huic vero necessaria sunt manifesta, quinimo per ipsam Scripturam Spiritus sanctus connatas mentis nostrae tenebras tollit et spirituali luce nos collustrat. 3. Vera contradictio in Scripturis non occurrit, apparens diligentiam in conciliatione acuit. Sic duo illa loca duplici distinctione conciliantur, inter liberos poenitentiam agentes et eos, qui in parentum peccatis persistunt, item inter poenas temporales et aeternas. 4. Articuli fidei non obscuris, nec ambiguis, sed perspicuis et propriis verbis in Scriptura proponuntur, interim quasdam ex phrasibus et verbis in quibusdam locis difficultates oboriri nemo negat, sed quae studio linguarum et reliquis interpretationis adminiculis tolli possunt. Voces et orationes occurrunt ambiguae, non respectu Dei, qui illas dictavit; nec respectu ipsius Scripturae, quae est vox Dei; sed respectu hominum non assequentium vel investigantium sensum Dei. 5. Quae exempli loco a Bellarmino adducuntur, facile explicari possunt. *τὴν ἀρχήν* Joh. 8, v. 26 ponitur adverbialiter idiotismo Graeco pro particula *prorsus* vel *primum*. Sopho-
cles in Antigon. *ἀρχὴν δὲ θύραν οὐ πρέπει τὰ μή-* II. 340.
χανα. Prorsus non sunt tentanda impossibilia. Demosthen. *κατ' Ἀνδρωτιῶνος· ἐπεὶ περὶ ὧνγε μὴ κεῖνται νόμοι, οὐδὲ γράφειν τὴν ἀργήν προςήκει. Quae legibus non puniantur, ea omnino accusare non licet.* Christus ergo id respondet: *Prorsus is sum, quem me esse dico, quem me esse profiteor.* Nonnus, cum retinere potuisset *τὴν ἀρχήν* non obstante metro, mutavit in *ἐξ ἀρχῆς id sum, quod ab initio vobis commemoravi colloquens*, dixerat autem, se esse Filium Dei *σωτῆρα καὶ χριστόν*. Rom. 5, v. 12 habetur *ἀνανταπόδοτον*, quod completur v. 18. et 19. Gen. 10, v. 31. occurrit *anticipatio* non Scripturis solum sacris, sed etiam profanis scriptoribus frequens, per quam res priorum temporum verbis nostri seculi describuntur. Moyses ipse exponit divisionem populorum per varias linguas, et textus Hebraeus commode verti potest in plusquamperfecto: *Omnis terra fuerat linguae unius.* 6. Idiotismi Hebraici requirunt interpretem linguarum peritum, interim quae cuivis scitu necessaria, verbis propriis et perspicuis proponuntur, quod enim in illis Scriptura effert, id alibi verbis apertis et propriis declarat, uti recte monent Chrysostomus in comm. Esai. 8. ac Thomas p. 1. q. 1. art. 9. resp. ad 2. 7. Orationes figuratae non adhibentur ad Scripturam obscu-

randam, sed sunt potius lumina orationis. Aug. epist. 119. c. 11: *Quae insinuantur nobis figurate, plus movent et accendunt amorem, quam si nuda et sine ullis sacramentorum similitudinibus ponerentur.*

Nostrum testimonium. 430. Quartam et ultimam argumentorum classem petit Bellarminus *ex testimonio nostro. Si Scriptura esset tam clara*, inquit, *cur Lutherani tot commentaria scribunt? cur tam diversas Scripturae versiones edunt? cur tam varie Scripturam explicant? cur dicunt, donum interpretationis esse peculiare Spiritus sancti donum? cur negant, Scripturas sine Spiritu et interprete intelligi posse?* Resp. 1. Commentarii non scribuntur fine eo, ut locis Scripturae apertis, in quibus dogmata fidei proponuntur, aliunde lux inferatur, sed ut genuinus sensus ex ipsis Scripturis eruatur, simplicitas fidei contra corruptelas haereticorum defendatur et ex collatione aliorum Scripturae locorum magis confirmetur. 2. Quod in quorundam Scripturae locorum interpretatione dissensio oritur, non arguit Scripturae obscuritatem, sed vel hominum improbitatem, ut in haereticis, qui in fidei articulis apertissime dicta in alium sensum detorquent, vel mentis nostrae infirmitatem, quae in locis Scripturae obscurioribus non potest genuinum sensum statim invenire. 3. Quando Scripturam perspicuam esse asserimus, nec Spiritus sancti illuminationem internam, nec operam ministerii ecclesiastici in Scripturae interpretatione externam exclusam cupimus, sed hoc duntaxat volumus, dogmata ad salutem scitu omnibus necessaria tam clare et perspicue in Scripturis proponi, ut non sit propterea relictis Scripturis ad traditiones, ad judicium ecclesiae Romanae, ad dicta patrum, ad decreta conciliorum etc. confugiendum, sed ut ex solis Scripturis de dogmatibus illis et possit et debeat certi aliquid statui, et ut laici etiam ad illas legendas admitti et possint et debeant.

431. 2. *Calviniani* Scripturae perspicuitatem verbis nobiscum fatentur, imo integris capitibus et libris contra Pontificios eandem propugnant, interim salvis suis hypothesibus non possunt non Scripturam obscuritatis in summis fidei articulis accusare. Articulus de baptismo et ejus efficacia est unus ex praecipuis, ut constat, de eo docent Calviniani, *baptismum non esse efficax medium regenerationis, peccatorum remissionis et salutis, sed duntaxat signum.* Jam vero in tota Scriptura nuspiam docetur verbis propriis, claris et perspicuis, baptismum esse regenerationis duntaxat signum, baptismo significari tantum peccatorum ablutionem, sed quoties Scriptura de baptisimi fine et fructu loquitur, *per baptismum nos a peccatis mundari, ex aqua nos regenerari, baptismum esse lavacrum regenerationis et renovationis* asserit Joh. 3, v. 5. Ephes. 5, v. 27. Tit. 3, v. 5 etc. Ergo statuere coguntur, Scripturam nuspiam verbis propriis, claris et perspicuis de baptismi efficacia et fructu loqui, sed figuratis, impropriis et metonymicis. Sohnius in Method. theolog. tom. 1. oper. p. 262 *omnes de baptismi efficacia propositiones, quae in Scripturis* II. Ill. *occurunt, figuratas, improprias et metonymicas dicit, praeter hanc unam: Baptismus est typus depositionis sordium*, quam 1. Petri 3, v. 21 exstare dicit, sed textus inspectio plane contrarium ostendit. Ursinus in Compend. p. 503: *Improprias seu figuratae loquendi formulae sunt: Baptismus est lavacrum regenerationis, baptismus nos salvat. Propria loquendi forma est, quod sit signum ablutionis.* (At ubi Scriptura hac loquendi forma utitur?) Sic articulus de coena est unus ex praecipuis. De eo docent Calviniani, *panem eucharisticum non esse organum, per quod corpus Christi praesens distribuatur, sed signum absentis corporis; vinum eucharisticum non esse organum, per quod sanguis Christi praesens distribuatur, sed signum absentis Christi.* Jam vero Scriptura nuspiam sic loquitur. Panis eucharisticus est signum corporis Christi, sed dicit, *esse communicationem corporis Christi.* Christus in institutione non dicit: *hoc est signum corporis mei, sed hoc est corpus meum.* Ergo denuo statuere coguntur, Scripturam in hoc praecipuo religionis nostrae articulo tradendo non uti verbis propriis et perspicuis. Inde Oecolampadius in lib. de verbo Dei disputat, *Matthaeum et Marcum scripsisse obscure de coena Domini, ideoque sententiam petendam esse ab eo, qui clarius scripsit, videlicet Luca.* Sed si clarissima Lucae verba illis proferas, respondebunt ex Beza in annot. ad N. T. p. 317: *Lucam in describendis eucharisticae institutionis verbis commisisse soloecismum.* Bezae hac in parte suffragantur Vorstius part. 2. Anti-Pistor. sect. 4. Piscat. in annal. istius loci et Goclenius lib. 5. Problem. Grammat. probl. 1. p. 226. Sic ergo nuspiam inveniunt, ubi pedem figant, nimirum quia nec Matthaeus, nec Marcus, nec Lucas ejusmodi verbis institutionem eucharistiae describunt, quae metonymiam ipsorum sacramentalem perspicue exponant. Ecquid vero dicemus de distinctione *inter voluntatem signi et beneplaciti*, de limitatione promissionum evangelicarum, quae nuspiam in Scriptura verbis perspicuis proponitur, sed a Calvinianis additur, utique ergo statuere coguntur, Scripturam in fidei articulis tradendis esse obscuram, unde Piscator in Respon. apologet. ad Vorstium. part. prima pagin. vicesima scribit: *Quasi non appareat passim Spiritui s. placuisse loqui subobscure, ut ita acueret rationem ad intentionem et studium in scrutando genuino sensu?*

432. 3. Doctrinam de perspicuitate Scripturae cor- 3. Ph- rumpunt etiam *Photiniani.* Ostorodus in Instit. niano- rum. Germ. c. 1. §. 3. statuit, *Scripturam sacram ita perspicuam esse, ut a nobis eam legentibus vel audientibus solius intellectus auxilio absque speciali et interna Spiritus sancti illuminatione queat intelligi;* quae assertio ex negatione peccati originalis et connatarum post lapsum menti nostrae tenebrarum originem trahit. Contradicit autem hac assertione Ostorodus 1. *sibi ipsi.* Nam libr. ejusd. c. 40. §. 4. scribit: *Quod prophetae et cumprimis Apocalypsis*

absque prophetico spiritu non possint intelligi, late demonstrari posset, si operae pretium foret. At si prophetae non possunt intelligi absque spiritu prophetico, qui est Spiritus sanctus, utique aliqua Scripturae pars non potest absque Spiritus sancti illuminatione intelligi, ac proinde de tota Scriptura contrarium non erat asserendum. 2. *fidei suae sociis.* Catech. Racov. German. p. 20. quaerit, *unde tot dissidia in eruendo Scripturae sensu emergant?* Respondet autem, *id ex eo accidere, quod homines Scripturam vel negligenter legant vel non afferant cor sincerum et ab omnibus impedimentis ac cupiditatibus solutum, aut auxilium illud divinum nempe Spiritus sancti, quod promisit Deus, dies noctesque se invocantibus, non eo, quo par est, studio implorent.* Socin. in Solut. scrupul. resp. ad 19. p. 45: *Nostri homines ex ipsis sacris literis earundem sacrarum literarum interpretationem quaerunt. Quamquam si quid hac ratione addiscunt, quod ceteri adhuc ignorent, id omne Deo, cujus ad intelligenda ipsius mysteria Spiritum atque auxilium continenter implorant, acceptum referre non dubitant.* In defens. animadv. p. 30: *Deus verbum suum nobis scriptum dedit iis verbis atque eo orationis genere, ut unicuique Dei gloriam amanti, quantum satis est, intellectu facile esset, nec praeter ipsa scripta ad ea penitus praecipienda aliud auxilium requirendum foret, nisi ipsius Dei Spiritus, quem omnibus petentibus se daturum per Jesum Christum promisit. 3. sacris literis*, quae testantur, propter connatas menti nostrae tenebras ad salutarem divinorum mysteriorum in Scripturis revelatorum intelligentiam Spiritus sancti illuminationem requiri, id quod duplici argumentorum classe demonstrari potest, quarum prior desumitur *ex parte Dei*, posterior *ex parte nostra.*

433. *Ex parte Dei* necessitatem illuminationis probant 1. *expressa dicta*, quae Deo Patri, Filio ac Spiritui sancto hoc gratiae opus peculiariter tribuunt. De Patre dicitur 2. Cor. 4, v. 6: *Deus, qui dixit et dicendo jussit ex tenebris lucem splendescere, illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiae claritatis Dei in facie Jesu Christi.* Confertur spiritualis mentis nostrae illuminatio cum productione lucis naturalis in prima creatione. Quemadmodum lux fuit necessaria ad operum divinorum in hexaemero producendorum cognitionem, unde etiam primo statim die fuit creata: sic ad mysteriorum divinorum cognitionem spiritualis lux requiritur, quam Deus in cordibus nostris divina sua virtute accendit. Quemadmodum ante productionem lucis naturalis merae tenebrae erant super faciem abyssi: sic ante Spiritus sancti illuminationem homo nihil aliud est, quam merae tenebrae. Quemadmodum Deus dicendo lucem creavit, ita per verbum spiritualem lucem in mentibus nostris accendit. Matth. 16, v. 17 dicit Christus ad Petrum: *Beatus es Simon Bar Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in coelis est.* Loquitur Christus non tantum de revelatione *externa*, sed *etiam interna*, quia propter eam beatum praedicat Petrum eamque Patri suo coelesti tanquam causae efficienti principali tribuit. 1. Corinth. 3, v. 7: *Paulus plantavit, Apollo rigavit, Deus autem dedit incrementum.* Quod si ergo semen verbi frustra spargitur, nisi Deus det incrementum, utique requiritur peculiaris aliqua divinae gratiae operatio in hominum conversione et illuminatione. Coloss. 2, v. 12. fides vocatur ἐνέργεια τοῦ θεοῦ, *operatio Dei, quae ex eadem potentia Dei descendit, per quam Christus ex mortuis fuit excitatus.* De Christo Dei Filio dicitur, quod sit ἀρχηγὸς καὶ τελειωτὴς *nostrae fidei* Heb. 12, v. 2. si est ἀρχηγός, ergo ipsius gratiosa operatio ad fidem per verbum accendendam requiritur; *quod aperiat librum signaculis septem signatum* Apoc. 5, v. 5. per quem Scripturam intelligunt Origenes, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus et alii ex veteribus. De Spiritu sancto dicitur, *quod det intelligentiam* Job. 32, v. 8. quod sit θυρωρός *ostiarius aperiens* Joh. 10, v. 3. (quod Theophylactus ad Spiritum s. Scripturae sensum nobis aperientem accommodat), unde vocatur *Spiritus sapientiae et intellectus* Esai. 11, v. 2. *Spiritus sapientiae et revelationis in agnitionem Dei* Ephes. 1, v. 17; ac fides enumeratur inter *fructus Spiritus* Gal. 5, v. 22. *2. divina promissa* Ps. 32, v. 8: *Dabo tibi intellectum et instruam te in via, quam gradiaris* Esa. 54, v. 13. Joh. 6, v. 45: *Scriptum est in Prophetis, erunt omnes* διδακτοὶ τοῦ θεοῦ *a Deo docti. Omnis ergo, qui audivit a Patre meo et didicit, ad me venit etc.* ubi non tollitur externum verbi ministerium, sed ostenditur evangelii praedicationem tunc demum esse salutarem, quando accedit divina operatio et illuminatio. Jerem. 24, v. 7: *Dabo eis cor, ut sciant me. c. 31, v. 33: Scribam legem meam in corda eorum.* Joh. 14, v. 26: *Spiritus docebit vos omnia et in memoriam vobis revocabit omnia.* c. 16, v. 13: *Cum venerit Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. 3. precum suspiria*, quibus pii divinam illuminationem solicite exquisiverunt: α) tum *sibi ipsis.* Ps. 25, v. 4: *Vias tuas Domine demonstra mihi et semitas tuas doce me. v. 5: Dirige me in veritate tua et doce me.* Ps. 86, v. 11: *Doce me Domine viam tuam, fac ut ambulem in veritate tua.* Ps. 119, v. 8: *Revela oculos meos et considerabo mirabilia de lege tua.* v. 34: *Da mihi intellectum, et scrutabor legem tuam.* v. 73: *Da mihi intellectum, ut discam mandata tua.* v. 135: *Faciem tuam illumina super servum tuum et doce me justificationes tuas.* Matth. 13, v. 36: *Discipuli Christum accedunt et concionum interpretationem ab ipso petunt dicentes: Domine edissere nobis parabolam istam.* Apoc. 5, v. 9. viginti quatuor seniores ecclesiae militantis ac triumphantis consortium repraesentantes cantant II. 343.
canticum novum dicentes ad Agnum: *Dignus es aperire librum et aperire signacula ejus.* β) tum *aliis.* Eph. 1, v. 16: *Memoriam vestri facio in orationibus meis.* v. 17: *Ut Deus Domini nostri Jesu Christi Pater gloriae det vobis Spiritum sapientiae*

et revelationis in agnitione ejus. v. 18: *Illuminatos oculos cordis, ut sciatis, quae sit spes vocationis, etc.* Col. 1, v. 9: *Non cessamus pro vobis orare et postulare, et impleamini agnitione voluntatis ejus in omni sapientia et intellectu spirituali.* *4. manifesta exempla* Luc. 24, v. 32. Christus *aperit* discipulis Emaunta abeuntibus *Scripturas.* v. 45. discipulis Hierosolymae congregatis *aperit mentem, ut intelligerent Scripturas*, ubi manifestum est, non exteriore duntaxat interpretatione, sed etiam interiore mentis illuminatione Scripturas fuisse a Christo discipulis apertas. Act. 16, v. 14: *Dominus aperuit cor Lydiae, ut intenderet his, quae dicebantur a Paulo.* 2. Cor. 3, v. 3: *Epistola Christi estis ministrata, a nobis scripta non atramento, sed Spiritu Dei vivi non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carneis.* 1. Joh. 2, v. 27: *Non necesse habetis, ut aliquis vos doceat, sed sicut unctio ejus vos docet de omnibus, ita et verum est et non est mendacium.*

434. *Ex parte nostra* divinae illuminationis necessitatem demonstrant *1. expressa Scripturae effata*, quae ἀδυναμίαν hac in parte hominibus tribuunt. Joh. 16, v. 12: *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis modo portare.* 1. Cor. 2, v. 14: *Animalis homo non percipit ea, quae sunt Spiritus Dei, stultitia enim est illi et non potest intelligere, quia spiritualiter judicantur.* 2. Cor. 3, v. 5: *Non sumus sufficientes cogitare aliquid boni ex nobis quasi ex nobis, sed ἱκανότης nostra est ex Deo.* c. 12, v. 3: *Nemo potest vocare Dominum Jesum nisi in Spiritu sancto.* 2. Maxima inter mentis nostrae imbecillitatem et divinorum mysteriorum sublimitatem ἀσυμμετρία. Mens nostra in cognoscendis etiam terrenis et sublunaribus patitur quandam difficultatem. Sap. 9, v. 16: *Difficile aestimamus, quae in terra sunt, et quae in prospectu sunt invenimus cum labore. Quae autem in coelis sunt, quis investigabit?* Joh. 3, v. 12: *Si terrena vobis dixero, et non creditis, quomodo, si dixero vobis coelestia, credetis?* Aristot. lib. 2. metaph. c. 1: *Animus hominis habet se ad res sublimiores cognoscendas,* ὥσπερ τὰ τῶν νυκτερίδων ὄμματα πρὸς τὸ φέγγος μεσημερινόν. Jam vero fidei mysteria utpote divina et ex fonte divinae sapientiae profluentia sunt longe sublimiora, quam terrena et sublunaria. Ergo supernaturale et divinum aliquod lumen ad eorum cognitionem requiritur. *3. Naturae nostrae corruptae pictura.* Vocamur enim propter connatam mentis caliginem *tenebrae* Ephes. 5, v. 8. Joh. 1, v. 5. dicimur *sedere in tenebris et regione umbrae mortis* Esaiae 9, v. 1. Luc. 1, v. 79. quod Ephes. 4, v. 18 sic exponitur: *Habemus tenebris obscuratum intellectum, alienati a vita DEI per ignorantiam Dei, quae in nobis propter* πώρωσιν, *callosam duritiem, cordis,* unde est, *quod caro et sanguis non revelat nobis salutarem Dei agnitionem, sed Pater coelestis* Matth. 16, v. 17. Ratio enim nostra in divinis mysteriis est plane caeca, adeo ut Scriptura ipsi sit *velut liber obsignatus* Esai. 29, v. 11. Apoc. 5, v. 2; est doctrinae coelesti adversa Rom. 8, v. 5. ac proinde sub obsequium *Christi captivanda* 2. Cor. 10, v. 5., at nisi adversa et repugnans esset, quorsum opus foret captivatione? est ad spirituales operationes et salutarem mysteriorum perceptionem plane inepta Rom. 8, v. 26. etc. *4. Varia impedimenta*, quae homini objiciuntur, quo minus verbum praedicatum salutariter intelligatur et fructificet. Diabolus, infernalis ille vultur, unice id agit, ut *semen verbi e cordibus rapiat* Luc. 8, v. 12. *excaecat mentes infidelium, ne fulgeat illis cognitio Christi* 2. Cor. 4, v. 4; homines praeconceptis opinionibus sunt fascinati, audiunt cum taedio, adhaerent terrenis, etc. *5. Manifesta exempla* eorum, qui in clara verbi luce tenebras adhuc amarunt. Deut. 32, v. 29. de populo Israëlitico, cui Deus eloquia sua concrediderat, dicitur: *Gens est sine consilio et sine prudentia, utinam saperent et intelligerent.* Causa exponitur Deut. 29, v. 2: *Vidistis universa, quae fecit vobis Dominus, et non dedit vobis Dominus cor intelligens et oculos videntes et aures, quae possint audire usque in praesentem diem.* Tamdiu igitur in divinis mysteriis homo caecus est, donec Deus intellectum ipsius II. 3
illuminet. Luc. 18, v. 33 de discipulis Christi dicitur: *Ipsi nihil horum intellexerunt et erat verbum istud absconditum ab eis, et non intelligebant, quae dicebantur,* nimirum, quia destituti erant interiore Spiritus s. illuminatione. Idem apparet in discipulis Emaunta abeuntibus Luc. 24, v. 25. in Nicodemo Joh. 3, v. 4. etc. Ex patribus multa in hanc sententiam afferri possunt. Justinus in Dial. cum Tryph. pagin. 173: εὔχου δέ σοι πρὸ πάντων φωτὸς ἀνοιχθῆναι πύλας, οὐ γὰρ συνοπτὰ, οὐδὲ συννοητὰ πᾶσίν ἐστιν, εἰ μὴ ᾧ θεὸς δῷ συνιέναι καὶ ὁ χριστὸς αὐτοῦ. Iren. lib. 4. adv. haeres. c. 10. p. 238: *Sine Deo impossibile est discere Deum.* Origenes hom. 17. in Exod. *Supplicandum est Domino, ut ipse accipiens librum signatum dignetur aperire, ipse enim est, qui aperit mentes, ut intelligantur Scripturae.* Plura hujus generis dicta ex veteribus adducta vide in tract. de method. studii theol. part. 1. c. 3.

435. Ad speciale argumentorum Ostorodi examen ut descendamus, non videtur operae pretium. Notandum in genere 1. πρῶτον ψεῦδος et fontem hujus erroris esse peccati originalis abnegationem. Sic enim disserit Ostorodus c. 1. §. 5: *Si homo absque interna Spiritus sancti illuminatione non posset ea, quae ad salutem scitu necessaria sunt, intelligere, causa illius rei esset vel in verbo, vel in hominibus. Non in verbo, quia illud est satis clarum et perspicuum. Nec in hominibus, illi enim vel tales sunt, ut coelestia sibi proposita intelligere nequeant vel ex creatione, vel ex naturae corruptione. Non prius, fatentibus adversariis; nec posterius,* ut c. 33 et 34 se probaturum pollicetur. *Ergo nulla hujus rei causa dari potest.* Sed hanc hypothesin esse falsam suo loco demonstratur. 2. Distinguendum esse inter Scripturam *in se et respectu nostri.*

Scriptura in se ac per se est lux quaedam clarissima, *sive materiam, sive formam*, id est, sive res, sive tradendi modum et verba respicias. Sed respectu nostri propter connatas mentis nostrae tenebras requiritur Spiritus sancti illuminatio ad salutarem divinorum mysteriorum in Scripturis satis clare propositorum intelligentiam. Lutherus in lib. de serv. arbitr. tom. 3. Jen. p. 167: *Ne unum quidem jota in Scripturis perspicuum est sine Spiritus s. luce, omnia enim hac ratione et hoc respectu carni et acumini hominis sunt obscura.* Sol in se ac per se satis splendidus, interim caecorum oculi eum intueri nequeunt. 3. Distinguendum esse inter *notitiam literalem ac spiritualem.* Possunt quidem nondum illuminati ac collustrati a Spiritu sancto cognitum habere exteriorem Scripturae corticem ac fidem historicam per externum verbi ministerium concipere, sed solidam ac salutarem fidei justificantis πληροφορίαν absque Spiritu sancto interius mentem collustrante et voluntatem flectente habere nequeunt. 4. Distinguendum esse *inter illuminationem Spiritus mediatam et immediatam.* Non est cogitandum, prius a Spiritu sancto immediatos raptus et immediatam illuminationem exspectandam, antequam ad Scripturas legendas, meditandas ac perscrutandas accedamus, sed per ordinarium medium, videlicet per diligentem verbi lectionem et meditationem Spiritus sancti piis precibus invocatus salutarem divinorum mysteriorum intelligentiam nobis vult largiri. Ut ex verbo in prima creatione lux naturalis, sic ex verbo in ἀνακτίσει oritur lux spiritualis. Actor. 10, v. 42: *Petro adhuc loquente cecidit Spiritus s. super omnes, qui verbum audiebant.* Gal. 3, v. 2 *ex auditu fidei*, id est, ex praedicatione evangelii Galatae dicuntur *accepisse Spiritum sanctum.* 5. Finem non excludere, sed potius includere media ad finem ducentia, ac proinde finem non debere mediis opponi. Frustra igitur colligit Ostorodus: *Si Deus singulari consilio res divinas scribi voluit, ut quilibet eas legere posset, consequens est, Scripturam absque Spiritus s. illuminatione intelligi posse.* Nam finis ille Scripturae, qui in manifestatione rerum divinarum ad salutem necessariarum consistit, non excludit Spiritus sancti illuminationem ad hunc finem obtinendum in homine requisitam. Posset enim eadem ratione inferri. Finis evangelicae historiae est, *ut credamus Jesum esse Christum, et per fidem in nomen ejus vitam aeternam habeamus* Joh. 20, v. 31. Ergo sine Spiritus sancti illuminatione nostrarum duntaxat virium ope fidem et vitam aeternam obtinere possumus. Praeterea si hic finis Scripturae excluderet media, utique etiam nulla opus foret Scripturae interpretatione, frustraneum foret ministerium ecclesiasticum, nec foret necessaria Scripturae lectio et meditatio, quae tamen omnia Ostorodus suo loco relinquit.

436. 4. Perspicuitatem Scripturae etiam negat *Weigelius*, quando eam vocat *ambidextram* et *flexiloquae atque ambiguae obscuritatis* accusat, fine sc. eo, ut a litera Scripturae ad Spiritum internum homines abducat, part. 2. post. pagin. 185. Die Schrifft iſt in beyde Feuſt, man kann ſie zu beyden ſeiten brauchen, es ſey einer ſo unrecht als er wolle, dennoch kann er die Schrifft führen gegen ſeinen Widerpart, Güldengrieff p. 55. Die am Buchſtaben der Schrifft hangen, können nimmermehr miteinander übereinkommen, denn er iſt ein Beydenhänder und ein jeder kann ihn brauchen vor ſich, wie er will, daher auch ſo viel Secten und Spaltungen ſind entſtanden. Cui errori disertis verbis contradicit Petrus 2. ep. 1, v. 19: *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes tanquam lucernae lucenti in loco caliginoso, donec lucifer oriatur in cordibus vestris.* Accidentarius Scripturae abusus a vero et genuino ejus usu erat distinguendus. Conf. disp. 1. Anti-Weig. de gloria Dei §. 20.

CAPUT XXI.

DE NORMA AC REGULA DOGMATUM ET CONTROVERSIARUM IN ECCLESIA.

437. Ex Scripturae *perfectione et perspicuitate* resultat hoc *αὔχημα*, quod ipsa sit *sola unica ac perfecta norma et regula*, juxta quam de fide et moribus in ecclesia docendum, spiritus omnes probandi et omnes religionis controversiae dijudicandae, id quod hisce confirmatum damus argumentis: 1. *ex appellatione.* Scriptura sacra vocatur canon et canonica Scriptura, utique ergo erit norma ac regula dogmatum in ecclesia. Ps. 19, v. 5: *In omnem terram exivit* קַוָּם *linea eorum.* LXX verterunt *φθόγγος αὐτῶν*, legerunt igitur קוֹלָם *sonus eorum*, ex quo Bellarm. lib. 2. de verbo Dei c. 2. Huntlaeus contr. 1. c. 9. §. 7. corruptelam in textum Hebraicum irrepsisse colligunt, sed quid huic argumento respondendum sit, exposuimus superius §. 331. Rabbini priorem psalmi partem ac proinde etiam hunc versiculum *de coelo materiali* duntaxat exponunt: *Funiculus influentiae ipsorum* h. e. opera orbium et stellarum *exiverunt in totam terram.* Sed habemus interpretem omni exceptione majorem apostolum Paulum, qui hunc versiculum Rom. 10, v. 18 *ad doctrinam apostolicam* accommodat, quae hodie non nisi in libris eorum continetur. Illam vocat regulam, normam et canonem, קַו enim proprie significat lingulam in trutina, juxta quam aequilibrium constituitur; funiculum tenuem, quem minio, creta aut atramento imbuunt fabri, ut lineam rectam ducant, cujus ductum postea sequantur in materia exaequanda et complananda; perpendiculum h. e. instrumentum, quo filum plumbo appenso explorat structurae in altum rectitudinem; funiculum tam aedificii quam dimensionis, quas significationes plerasque omnes Schindlerus in lexico notat. Exempla earum

Scriptura est norma et regula controversiarum.

Prob. 1. ex appellatione.

II. 346.

occurrunt, Job. 38, v. 5. Esai. 44, v. 13. Jerem. 31, v. 39. Ex hoc loco psalmi videtur desumtum dictum propheticum illi quodammodo parallelum Esai. 28, v. 10: *Praeceptum ad praeceptum* קַו לָקָו קַו לָקָו *linea super lineam, vel linea post lineam;* v. 13: *erit eis verbum Domini praeceptum ad praeceptum, linea ad lineam etc.* Quidam illud accommodant hoc modo: architectus lineam extendit, donec faciat ordinem unum, postea eam transfert et extendit desuper, ut faciat ordinem alium, et ita paulatim pergit, donec absolvat parietem; sic docendi sunt puerorum instar, qui paulatim parum percipiunt. Aben Ezra refert צַו ad *praecepta* et קַו ad *doctrinam* scriptam, cum pueri discunt legere lineam unam post alteram, ne multitudine obruantur. Quidam sic intelligunt, stupidis illis et caecis hominibus praecepta et regulas dari, sed eos tamen nihil intelligere, ac perinde esse, ac si quis peregrina et blaesa lingua illis loquatur. Ex toto contextu apparet, sermonem esse de contemtoribus, verbi conciones propheticas irridentibus, μιμητικῶς igitur imitatur propheta illas subsannationes impiorum, qui saepe iteratas prophetarum commonefactiones irridebant, dicentes, illos nihil crepare praeter *mandatum, mandatum*, eodem sensu repetitur vox lineae. Cum enim prophetae ad verbum velut *ad lineam et regulam* omnia exanimanda esse dicerent, ac cultus extra et praeter verbum excogitatos damnarent, ridebantur hoc nomine a לֵצִים ab impiis contemtoribus et subsannatoribus, qui docebant, eos nihil in medium afferre, quam suam illam normam ac regulam. Quando igitur verbum Dei scriptum sive Scriptura per metaphoram ex στατικῇ sive ponderum officina, et ex architectura translatam a Davide et Esaia vocatur קַו *regula, canon, amussis etc.* eo ipso omnium in ecclesia dogmatum norma et regula constituitur.

438. Vestigiis Davidis et Esaiae insistit Paulus in N. T. quando accuratam suam de justificationis articulo dissertationem adeoque totam epistolam ad Galatas hoc veluti epiphonemate et sigillo concludit
II. 847. c. 6, v. 16: *Quicunque τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσι hanc regulam secuti fuerint, pax super illos et misericordia et super Israël Dei*, ubi manifestum est, loqui apostolum de doctrina sua in hac ipsa epistola ad Galatas scripta perspicue proposita. Jam vero quae est natura partis in homogeneis, eadem etiam est natura totius. Si appellatio canonis convenit huic epistolae Paulinae, utique etiam reliquis V. et N. T. libris conveniet. Et quia apostolus utitur verbo στοιχεῖν, videtur nos ad aliam metaphorae hujus rationem deducere; quemadmodum enim acies castrorum certo ordine instruitur progressura contra hostiles incursiones, ita quando ecclesia vestigiis verae fidei vult incedere Rom. 4, v. 12, ut munita sit contra pericula corruptelarum, opus habet certo canone seu regula secundum quam incedat, ac intra cujus limites et terminos sese contineat, ne in errorem incidat. Ille vero canon seu regula est doctrina divinitus patefacta per prophetas et apostolos, ac in scriptis eorum comprehensa, qui juxta hanc normam incedunt, qui in fide et vita hanc regulam sequuntur, *super illos est pax et misericordia*, id est, illi habent Deum propitium, conscientiam tranquillam et cor securum, et sunt *Israël Dei*, id est, spirituales Israëlitae, populus Dei, vera ecclesia, etc. Phil. 3, v. 16: *Veruntamen ad quod pervenimus, ut in eadem regula permaneamus τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, ut idem sapiamus.* v. 17: *Coimitatores mei estote et observate eos, qui ita ambulant, sicut habetis formam, τύπον, nos ipsos*, ubi apostolus itidem de doctrina, quam Philippensibus tradiderat, loquitur, et juxta eam velut fidei et vitae regulam omnia in ecclesia constituenda esse praecipit. Quidam etiam huc referunt 2. Corinth. 10, v. 13. 15. et 16. sed ibi apostolus non *tam de canone doctrinae*, quam de *mensura donorum* loquitur.

439. Ex hisce Davidis, Esaiae et Pauli dictis apparet, canonis appellationem non humano arbitrio, sed ab ipso Deo Scripturae attributam et proinde ab ipso Deo Scripturam tanquam unicam fidei et vitae regulam nobis esse propositam et commendatam. Huc pertinent omnia illa dicta Scripturae, in quibus verbum Dei dicitur יָשָׁר *rectum et verbum rectitudinis*, ideo enim est et dicitur rectum non solum, quia in se est rectum, infallibile, immotum ac firmum, sed etiam quia est norma omnis rectitudinis in ecclesia. Ps. 19, v. 9: *Praecepta Domini* יְשָׁרִים *recta, laetificantia cor.* Psal. 45, v. 7: שֵׁבֶט מִישֹׁר *virga rectitudinis, sceptrum rectum est sceptrum regni tui.* Eccles. 12, v. 12: *Quaesivit Koheleth invenire verba* חֵפֶץ *voluntatis, placita, delectabilia et Scripturam rectam* כָּתוּב יֹשֶׁר *Scripturam rectitudinis*, ut vertit Bened. Arias Montanus. Quid quaeso aliud est Scriptura sacra quam sermo Dei et Christi per prophetas, evangelistas et apostolos literis consignatus, quia spiritus Christi locutus est per prophetas 1. Petr. 1, v. 11. Apostoli a Christo acceperunt Spiritum sanctum, cujus inspiratu et impulsu docuerunt et scripserunt. Quod si ergo sermo Christi est sceptrum rectum, sermo rectus, virga rectitudinis, utique etiam Scriptura sacra erit recta et omnis rectitudinis in ecclesia norma ac regula τῷ εὐθεῖ ait Philos. 1. de anim. c. ult. *καὶ αὐτὸ καὶ τὸ κάμπυλον γινώσκομεν, κριτὴς γὰρ ἀμφοῖν ὁ κανών.* Idem lib. 3. Ethic. c. 4. canonis appellatione utitur pro regulis et praeceptis; lib. 2. c. 3. κανονίζειν ipsi est *ad regulam aliquid componere.* Quando igitur canonis appellatio Scripturae tribuitur, regula spiritualis aedificii eo ipso constituitur. Apud Pontificios creberrimus est hujus vocabuli usus. Nam decreta pontificum et conciliorum vocant canones, habent etiam canonem missae, canonem sanctorum defunctorum, habent canonicos regulares, horas canonicas, canones apostolorum etc. in omnibus hisce exemplis vox canonis regulae et normae significationem obtinet, agnoscant ergo eodem sensu Scripturae sacrae eandem tribui.

li- us- 440. 2. *A divina jussione.* Ad quod tanquam unicam regulam et normam omnem omnino cultum omnemque fidei et vitae rationem exigi prophetae et apostoli volunt, illud est unica fidei et vitae regula. Jam vero ad verbum Dei primum quidem viva voce praedicatum, postea per Dei voluntatem in Scripturas redactum tanquam ad unicam normam
148. et regulam omnem omnino cultum, omnemque fidei et vitae rationem exigi volunt prophetae et apostoli Ergo, assumtum probatur sequentibus Scripturae testimoniis. 1. Moyses, cum Dei nomine ad Israëlitas locutus esset ac Dei jussu omnia verba legis conscripsisset, dicit ad eos Deut. 4, v. 2: *Non addetis ad verbum, quod vobis loquor, nec auferetis ex eo, ut custodiatis mandata Domini Dei vestri, quae ego praecipio vobis.* c. 5, v. 32: *Custodite et facite, sive observanter facitote, quemadmodum Jehovah Deus vester praecepit vobis, non declinabitis neque ad dextram neque ad sinistram.* v. 33: *Sed per viam, quam praecepit Dominus Deus vester, ambulabitis, ut vivatis et bene sit vobis.* Comparatur in his verbis verbum Domini viae ad lineam directae, qua incedendum illis, qui heredes regni coelestis sunt futuri, hanc viam apostolus eidem metaphorae insistens vocat *κανόνα* Gal. 6, v. 16. Cum enim exposuisset brevem N. T. et doctrinae evangelicae epitomen, perinde et Moyses legis ac V. T. summam proposuerat, subjungit: *Quotquot secundum hunc canonem incedunt, pax super eos et misericordia et super Israël Dei*, ex quibus posterioribus verbis apparet, ipsum intendere digitum ad hunc locum Mosaicum, Deut. 12, v. 28: *Observa et audi omnia, quae ego praecipio tibi. v.* 30: *Cave, ne imiteris gentes dicens: Sicut coluerunt gentes illae Deos suos, ita et ego colam. v. 32: Quandocunque praecipio tibi, hoc tantum facito, nec addas quicquam, nec minuas ex eo.* c. 27, v. 26: *Maledictus, qui non permanserit in verbis legis hujus*, quem locum adducit apostolus Gal. 3, v. 10 his verbis: *Maledictus, qui von permanserit in his, quae scripta sunt in lege*, ostendens legem Dei non esse extra Scripturam legis quaerendam. Deut. 31, v. 9 *scripsit Moyses legem et dedit eam sacerdotibus, filiis Levi.* v. 11: *praecipiens, ut in solennibus Israëlitarum conventibus legatur.* v. 12: *ut custodiant eam*, ut juxta eam cultum divinum, vitam et mores conformarent. 2. Josua senex morti jam vicinus itidem commendat Israëlitis legem scriptam tanquam unicam fidei et vitae regulam. c. 23, v. 6: *Confortamini valde, ut custodiatis et faciatis omne quod scriptum in libro legis Moyse et non recedatis ab ea ad dextram vel ad sinistram.* 3. Esaias ad verbi normam unice nos remittit cap. 8, v. 19: *Cum dixerint ad vos: Quaerite a phytonibus et a scientibus, qui garriunt et susurrant. Nonne populus hic Deum suum requiret, pro vivis ad mortuos?* v. 20. לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה *ad legem et ad testimonium. Si non dixerint juxta verbum hoc, non erit eis matutina lux*, ubi ab auguribus et incantatoribus populus ad legem revocatur, quae est testimonium seu testificatio divinae voluntatis. ** Ps. 19, v. 8. Ps. 78, v. 5. Es. 8, v. 16 lex et testimonium *ἐξηγητικῶς* conjunguntur. Confer. Aug. in Ps. 78. ** Quidam existimant, ad duo principalia doctrinae coelestis capita, *legem* sc. et *evangelium*, quod est testimonium de Christo Mediatore, in hoc dicto auditores revocari. Sed res eodem redit, sive testimonium generaliter de verbo Dei, sive specialiter de evangelio accipiatur. Hieron. in comm. h. l. *Si vultis nosse, quae dubia sunt, magis vos legi et testimoniis tradite Scripturarum. Quod si noluerit vestra congregatio verbum Domini quaerere, non habebit lucem veritatis, sed versabitur in tenebris errorum.* ** Tres affert expositiones, quae omnes probant nostram sententiam. ** Tanta autem est hujus dicti evidentia, ut quorundam etiam Pontificiorum oculos feriat. Dietenb. in bibliis German. super h. l. sic
commentatur. Iſts billiger die Todten fragen denn II. 349.
die Lebendigen? Ihr aber ſollet euch mehr zu dem Geſetz und zu dem Gezeugnüs der H. Schrifft halten, und von denen Rath ſuchen, bey welchen ihr auch Raths genug finden werdet, Luc. 16. Daraus zu nehmen iſt, daß man in und aus der H. Schrifft gnugſam Bericht findet, zu alle dem, das der Seelen Heil betrifft. Sanctius in comm. *Cum eo venerint insaniae, ut de pythonibus consulendis cogitaverint, jubet ut mittantur ad legem et ad testimonium. Qui non fecerint, juxta verbum hoc praescriptum, non erit illis lux clara et matutina, per quam felicitas intelligitur, sed vivent potius in tenebris, vel quia caecis semper errabunt vestigiis abducti post errorem, vel quia nihil illis continget non adversum.* Ad hunc locum propheticum digitum intendere videtur Petrus, quando 2. Ep. 1, v. 19 scribit: *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes tanquam lucernae lucenti in loco caliginoso, donec illucescat dies et lucifer oriatur in cordibus vestris;* ubi illis, qui ad sermonem prophet. in Scripturis sacris propositum diligenter attendunt, lucem salutaris *θεογνωσίας* ad vitam aeternam ex illis obtingere docet. 4. Christus Luc. 16, v. 29 *ad Moysen et prophetas* id est, ad scripta Mosaica et prophetica divitis epulonis fratres ab Abrahamo remissos docet, ut ex illis normam et formam divini cultus, vitae recte formandae et salutis consequendae viam discerent. Joh. 5, v. 39. *Scripturas nos scrutari* jubet, in quibus sonet testimonium de promisso Messia et modus consequendi vitam aeternam proponatur.

441. 3. *Ex cultus divini reformatione.* Juxta quod tanquam normam et regulam reformatio divini cultus fuit instituta, illud est unica norma fidei ac dogmatum in ecclesia. Sed in V. T. juxta verbum Dei scriptum tanquam normam et regulam reformatio divini cultus fuit instituta. Ergo: major est manifestae veritatis, quia ex conformatione alicujus tanquam mensurati et regulati ad alterum tanquam ad mensuram et regulam colligitur, posterius illud esse normam ac regulam in illo genere. Assumtum mul- 3. Ex cultus divini reformatione.

tis exemplis confirmari potest. Antequam nempe Scripturae exararentur, corruptelae doctrinae coelesti illatae per repetitas divinas revelationes fuerunt remotae, sed post legem scriptam reformationes divini cultus semper institutae sunt juxta normam scriptae legis, utpote 1. Ezechiae 2. Reg. 18, v. 3: *Fecit Ezechias, quod bonum coram Domino.* v. 4: *Dissipavit excelsa, contrivit statuas, succidit lucos.* v. 6: *Adhaesit Domino et non recessit ab eo, fecitque mandata ejus, quae praeceperat Dominus Moysi.* 2. Josiae 2. Reg. 22, v. 2: *Josias fecit, quod placitum erat coram Domino et ambulavit per omnes vias David patris sui, non declinavit ad sinistram neque ad dextram.* v. 8 *reperitur liber legis in domo Domini.* v. 13 Josias audiens librum illum praelegi dicit: *Consulite Dominum super me et super populo et super omni Juda de verbis voluminis istius, quod inventum est, magna enim ira Domini succensa est contra nos, quia non audierunt patres nostri verba legis hujus, ut facerent omne, quod scriptum est nobis.* c. 23, v. 3. Rex cum
II. 350. proceribus percutit foedus coram Domino, *ut ambularent post Dominum et custodirent ejus praecepta et testimonia.* v. 4. instituitur publica cultus divini reformatio juxta illum librum repudiata Baalitica idololatria. 3. Esdrae et Nehemiae Neh. 8, v. 1. et seqq. post reditum ex Babylonica captivitate legitur liber Moysis coram universo populo et cultus divinus juxta ejus normam a corruptelis repurgatur.

4. A Christi et apostolorum ad Scripturas provocatione.

442. 4. *A Christi et apostolorum ad Scripturas provocatione.* Ad quodcunque tanquam regulam et normam unice in controversiis fidei Christus et apostoli provocant, illud est unica dogmatum et controversiarum regula in ecclesia. Sed Christus et apostoli ad scriptum Dei verbum in controversiis fidei unice provocant. Ergo: major sua luce radiat. Minorem in dubium vocant Pontificii. *Stultum est quaerere,* inquit Caspar Scioppius in Ecclesiast. c. 90. *ubi scriptum est, quia sic quaerunt Pharisaei.* Joh. 7, v. 52. *Christus vero non ad scripturas, sed ad opera sua revocavit* Joh. 10, v. 25. Sed resp. Christus non tantum ad opera revocavit, sed etiam ad Scripturas: 1. Matth. 4, v. 4. Luc. 4, v. 4 in triplici congressu cum Satana semper provocat ad Scripturam et ex ea hostem suum vincit, docens atque instruens nos, quod Scripturae gladio contra haereticos diaboli organa pugnare debeamus. Scriptura enim *utilis est ad ἔλεγχον, ut perfectus sit homo Dei* 2. Tim. 3, v. 16. et 17. utique ergo sufficit ad refellendas haereses et est perfecta controversiarum decidendarum norma. 2. Matth. 19, v. 4. in quaestione de divortio provocat ad scriptum verbum: *Non legistis etc.* 3. Matth. 22, v. 29 articulum resurrectionis contra Sadducaeos demonstrat ex Scripturis: *Erratis,* inquit, *nescientes Scripturas.* v. 31: *De resurrectione mortuorum non legistis quod dictum est vobis a Deo dicente: Ego sum Deus Abraham etc.* 4. Capit. ejusd. v. 43 filium hominis esse in personae unitate verum Deum ac Dominum Davidis probat ex Ps. 110, v. 1. 5. Marc. 9, v. 12 in controversia de adventu Eliae respondet: *Quomodo scriptum est de filio hominis, quod multa sit passurus?* 6. Luc. 10, v. 26 ad quaestionem de via consequendae salutis respondet: *Quomodo scriptum est in lege, quomodo legis?* 7. Luc. 24, v. 26 demonstraturus, Messiam debere pati ac mori contra praeconceptam discipulorum opinionem de regno ejus terreno, provocat ad testimonia Scripturarum. 8. Joh. 5, v. 46. contra Judaeos provocat ad testimonium Moysis: *Si crederetis Moysi, crederetis etiam mihi, de me enim ille scripsit.* Exemplo et vestigiis Christi fideliter insistunt apostoli: 1. Act. 3, v. 20. provocat Petrus ad oraculum Mosaicum. 2. Act. 7, v. 2 et seqq. Stephanus epitomen quandam V. T. texit contra Judaeos sibi adversantes. 3. Act. 13, v. 33 et seqq. Paulus resurrectionem Christi contra Judaeos demonstrat ex Scripturis. 4. Actor. 18, v. 28 *Apollos εὐτόνως, acriter, refellit Judaeos et probat per Scripturas Jesum esse Christum.* 5. Actor. 26, v. 22 Paulus profitetur, *se nihil dicere extra ea quae prophetae locuti sunt futura esse et Moyses.* 6. Actor. 28, v. 23 idem apostolus ex lege Moysis et prophetis de Jesu auditores suos instruit. 7. In epistolis suis semper provocant ad Scripturas propheticas Rom. 4, v. 3. 1. Cor. 15, v. 3. Gal. 3, v. 6. Hebr. 8, v. 5 etc. unde laudantur Beroënses, *quod scrutarentur Scripturas, an haec ita se haberent, quae a Paulo et Sila docebantur.* Ad exemplum Beroënsium respondet Bellarminus lib. 3. de verbo Dei c. 10, *ipsis non constitisse, quod Paulus esset apostolus et non possit falsam doctrinam praedicare, ideoque cum Paulus probaret illis Christum ex oraculis prophetarum, merito illos scrutatos fuisse Scripturam, an haec ita se haberent, sed Christiani, quibus constat, ecclesiam non posse errare in doctrina fidei, tenentur eam recipere.* Resp. Ut Beroënses ex inspectione oraculorum propheticorum discere poterant et debebant, Paulum esse verum apostolum ac veram fidei doctrinam proponere, quia sc. praedicabat *σύμφωνα ταῖς γραφαῖς προφητικαῖς*, sic et nos veram ecclesiam et veram ecclesiae vocem ex propheticis et apostolicis unice cognoscere et possumus et debemus. Si licuit Beroënsibus doctrinam apostoli examinare juxta normam oraculorum propheticorum, idque Paulo non invito Act. 26, v. 22, utique etiam nobis licebit doctrinam pontificis examinare juxta II. 35
normam scriptorum propheticorum et apostolicorum, unde vi veritatis coactus tandem fatetur Bellarminus, *eum, qui de auctoritate ecclesiae Pontificiae dubitat, non male facere scrutando et examinando, an loca Scripturae et patrum a concilio Tridentino prolata ita se habeant, modo id faciat intentione inveniendi veritatem, non calumniandi.* Atqui si licet de Tridentinis decretis, quae patres illius concilii pro decretis ecclesiae venditant, judicare ex Scripturis et ea examinare juxta Scripturam, utique Scriptura erit unica norma dogmatum et controversiarum in ecclesia.

443. 5. *Ex Scripturae encomio et commendatione.* 1. Apostolus 2. Tim. 3, v. 16 pronuntiat, Scripturam eo modo *esse utilem ad διδασκαλίαν, ἔλεγχον, ἐπανόρθωσιν* ac *παιδείαν, ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus, atque ut hominem sapientem reddere possit ad salutem.* Utique ergo est sufficiens norma doctrinae, juxta quam in ecclesia docendum, juxta quam omnes haereses refellendae, juxta quam vita et mores corrigendi. 2. Quod erit norma extremi judicii, illud etiam in hac vita potest esse fidei ac vitae norma. Jam vero Scriptura erit norma extremi judicii, juxta quam in die illa *κριτικῇ* pronuntiabitur sententia absolutoria erga electos et damnatoria contra reprobos Dan. 7, v. 10. Joh. 12, v. 48. Rom. 2, v. 16. Apoc. 20, v. 2. Utique ergo etiam in hac vita potest esse fidei ac vitae sufficiens norma.

444. 6. *Ex normae proprietate et conditione.* Norma fidei et dogmatum in ecclesia debet esse 1. publica auctoritate recepta; 2. omnibus communis; 3. certa, immota et infallibilis, nec instar regulae Lesbiae, sed invariabilis suique semper similis, omni ex parte sibi perpetuo constans; 4. prima; 5. normato seu mensurato suo undiquaque adaequata. **Proprietates enim normae sunt: 1. *publica auctoritas*, oportet eam suprema et divina auctoritate esse ordinatam; 2. *unitas, immutabilitas* et *infallibilitas;* 3. *principii auctoritas* ejusque *generalitas;* normam religionis oportet esse principium generale, ad quod omnia in isto genere reducantur; 4. ejusdem cum normato *ἰσότης* sive *aequalitas*; 5. inter normam et normatum sit *ὁμογένεια* seu *identitas.*** At soli Scripturae hae proprietates competunt. Illa enim 1. est *θεόπνευστος* et publice in ecclesia proposita 2. Tim. 3, v. 15; 2. est omnibus communis, quia omnibus ad eam semper patet accessus; 3. est certa et veritatis minime dubiae, quia a Deo ipso profecta. 1. Timoth. 1, v. 15. est invariabilis et *ἀκλινής* Matth. 5, v. 18. est immota et insolubilis Joh. 10, v. 35. est sui semper similis, quia N. T. libri consonant V. T. libris nec ulla in toto codice biblico specifice sic dicto, id est, in canonicis libris, est vera contrarietas; 4. est prima, quia in eam tanquam primam veritatem et summum credendi principium omnia resolvuntur Matth. 17, v. 5. Joh. 5, v. 39. c. 14, v. 6. 5. est mensurato suo adaequata, quia perfecte et perspicue docet omnia ad salutem necessaria 2. Timoth. 3, v. 16. Utique ergo Scriptura agnoscenda est unica fidei regula in ecclesia.

445. 7. *Ex sufficienti enumeratione.* Non est alius canon certus et infallibilis nobis uspiam praescriptus. 1. Neque enim hoc competit privatis et incertis revelationibus. 2. Corinth. 11, v. 13: *Satanas transfigurat se in angelum lucis.* Hebr. 1, v. 1: *Postquam Deus olim variis modis locutus est, novissime locutus est per Filium*; 2. nec corruptae rationis judicio. 2. Corinth. 10, v. 5: *Captivamus omnem intellectum sub obsequium Christi;* 3. nec dubiis traditionibus et verbo *ἀγράφῳ*. Joh. 21, v. 23: *Exivit sermo inter fratres, hic discipulus non moritur*; 4. nec voci pastorum absolute, alias enim non essent *probandi spiritus, an sint ex DEO* 1. Joh. 4, v. 1. Ergo unicum verbum scriptum est norma veritatis in ecclesia.

446. Idem nobiscum docent patres. Justinus in exposit. rect. fid. p. 294: *Divinis responsis in medium proferendis etiam atque etiam mihi dispice, in quo illa ordine ponendum doceant Filium et Spiritum sanctum, siquidem apud ecclesiae alumnos non ad humanas rationes et cogitationes dirigendae sunt res divinae, sed ad sensum et voluntatem doctrinae Spiritus oratio interpretatioque accommodanda. Ac princeps non erudiat David, etc. non absimiliter et divinus Paulus.* Irenaeus lib. 2. adv. haeres. c. 2. p. 98: *Cui magis credemus de mundi fabricatione? hisne, qui praedicti sunt haereticis sic fatua et inconstantia garrientibus, an discipulis Domini et fideli famulo Dei Moysi ac prophetae?* lib. ejusd. cap. 3: *Quale enim est, prophetarum et Domini et apostolorum relinquentes nos voces attendere his nihil sani dicentibus?* lib. 3, c. 1. in princ. *Quod apostoli primum praeconiaverunt, postea Dei voluntate in Scripturas redegerunt fundamentum et columnam fidei nostrae futurum.* lib. 3. c. 15. *apostolorum doctrinam manifestam et firmam esse dicit nihil subtrahentem.* l. 4. c. 69. *Scripturam* vocat *κανόνα τῆς ἀληθείας ἀκλινῆ*. Tert. l. contra Herm. Scripturam vocat regulam veritatis. Orig. hom. 5. super Levit. docet, quidquid *ad res divinas nostramque religionem pertinet, in Scripturis sacris esse requirendum ex iisque discutiendum atque inde omnem rerum scientiam capiendam.* Homil. 9. in Numer. *Haereticorum voces si adhibeamus ad altare Dei, ubi divinus ignis est, ubi vera fidei praedicatio, melius ipsa veritas ex falsorum comparatione fulgebit.* Homil. 1. in Jerem. *Necesse nobis est. Scripturas sacras in testimonium vocare, sensus quippe nostri sine his testibus non habent fidem.* In capite decimo tertio Matth. *Ut in ore duorum triumve aut plurimum testium e Scriptura citatorum fundemus et confirmemus omne verbum Dei.* Cyprianus serm. de bapt. *Inveniet ex hac* (Scriptura) *omnium doctrinarum regulas emanasse et hinc nasci et huc reverti, quicquid ecclesiastica continet disciplina.* Athanasius orat. 2. contra Arian. *Lapidandi sunt haeretici sacrarum Scripturarum argumentis, quippe,* ut idem ait epist. ad Marcellin., *illae sunt magistrae virtutis et verae fidei,* ac ut loquitur in Synopsi, *ancorae et sustentacula,* utpote ab *ipsis apostolis Christi conscriptae ac expositae.* Hilar. lib. 4. de Trinit. p. 47: *Respondendum esse existimo haereticorum perversitati et omnes eorum stultas ac mortiferas institutiones evangelicis atque apostolicis testimoniis coarguendas.* Basilius in moralibus regul. 26: *Quicquid dicimus vel facimus, id testimonio divinarum literarum confirmari debet ad confirmationem fidei bonorum et confusionem malorum.* Lib. 1. contra Eunom. Scripturam vocat *canonem recti et normam*

Dicta patrum. II. 352.

veritatis. Epist. 80. ad Eustath. medicum: *ἡ θεόπνευστος ἡμῖν διαιτησάτω γραφὴ καὶ παρ' οἷς ἂν εὑρεθῇ τὰ δόγματα συνῳδὰ τοῖς θείοις λόγοις, ἐπὶ τούτοις ἥξει πάντως τῆς ἀληθείας ψῆφος.* Faustinus lib. de fid. contra Arian. *Scripturae divinae ob hoc editae sunt, ut secundum illarum sensum fidem nostram dirigamus.* Epiphanius haeres. 65. p. 275: *Quaestionum inventionem, hoc est, ut, quid ad quamvis quaestionem respondendum sit, sciatur, non ex propriis ratiocinationibus, sed ex Scripturarum consequentia petendum esse,* asserit. Hieron. adv. Helvid. *unicum veritatis fontem sacras literas* vocat. Rufinus in exposit. symb. enumeratis canonicis Scripturae s. libris addit: *Haec sunt, quae patres intra canonem concluserunt, ex quibus fidei nostrae assertiones constare voluerunt.* Et postea: *Ex his fontibus verbi divini haurienda sunt pocula.* ** Ambros. lib. 1. de fid. ad Gratianum c. 4: *Nolo argumento credas S. Imp. et nostrae interpretationi. Scripturas interrogemus, interrogemus apostolos, interrogemus prophetas, interrogemus*
II. 353. *Christum.*** Chrysostomus homil. 12. Genes. *Oro igitur et obtestor, ut ad amussim canonem sacrae Scripturae sequamur.* Homil. 13. in 2. Cor. *Habemus exactissimam trutinam et gnomonem ac regulam ἁπάντων ἀκριβῆ ζυγὸν καὶ γνώμονα καὶ κανόνα divinarum inquam legum assertionem, ideo oro et obsecro vos, ut relinquatis, quid huic aut illi videatur deque his a Scripturis omnia inquiratis.* Constantinus Magnus ad patres synodi Nicenae dixit, ut est apud Theodoret. lib. 1. hist. c. 7. Gelasium Cycizen. in act. syn. Nicen. c. 5. Tripartit. lib. 2. c. 5: *Exstant libri evangelici et priscorum oracula prophetarum, quae evidenter nos docent, quid de re divina statuendum sit, itaque omissa discordia, quae nil nisi contentionum parit, sumamus ex literis divinitus inspiratis solutionem quaestionum.* Ex Augustini epist. 163 in fin. apparet, in disputationibus de religionis articulis controversis sacras literas fuisse *disputationum moderatrices* et ex iis controversias omnes fuisse dijudicatas. ** *Faciamus,* inquit ad Donatistas, *codices canonicos praesto esse, et si qua proferri potuerint ex utraque parte documenta, ut postpositis ceteris rem tantam et bono animo coeptam ad inquisitionis terminum perducamus.*** De viduitat. c. 1: *Sancta Scriptura doctrinae nostrae regulam figit, ne audeamus sapere plus quam oportet sapere, sed sapiamus, ut apostolus ait, ad temperantiam, sicut unicuique Deus partitus est mensuram fidei. Non sit ergo mihi aliud te docere, nisi verba tibi doctoris exponere et de iis quod Dominus dederit disputare.* lib. 2. contra Donatistas c. 6: *Afferamus ad examen non stateras dolosas, ubi appendamus. quod volumus et quomodo volumus pro arbitrio nostro, dicentes: hoc grave, hoc leve est; sed afferamus divinam stateram de Scripturis sanctis tanquam de Dominicis Test. et in illa quid sit gravius appendamus, imo non appendamus, sed a Domino appensa recognoscamus.* (Ubi Augustinus rationem appellationis, propter quam Scriptura dicatur *canon,* pulcherrime expressit, est enim *κανών* pars illa in trutinis, quae in medio librilis lingulae instar consistit et ostendit vel aequilibrium, vel excessum, vel defectum.) Lib. 2. contra Cresconium c. 31: *Neque enim sine causa tam salubri vigilantia canon ecclesiasticus constitutus est, ad quam certi prophetarum et apostolorum libri pertinent, quos omnino judicare non audeamus et secundum quos de ceteris libris vel fidelium, vel infidelium.* lib. 11. contra Faust. c. 5: *Distincta est a posteriorum* (ecclesiasticorum scriptorum) *libris excellentia canonicae auctoritatis V. ac N. T. quae apostolorum confirmata temporibus per successiones episcoporum et propagationes ecclesiarum tanquam in sede quadam sublimiter constituta est, cui serviat omnis fidelis et pius intellectus etc., in opusculis autem posteriorum, quae libris innumerabilibus continentur, sed nullo modo isti canonicae sacrarum Scripturarum excellentiae coaequantur, etiam in quibuscunque invenitur eadem veritas, longe tamen impar est auctoritas, judicamus.* de unit. eccles. c. 3. *Sunt certe libri Dominici, quorum auctoritati utrique consentimus, utrique credimus, utrique servimus, ibi quaeramus ecclesiam, ibi discutiamus crucem nostram* c. 6. *Legite nobis hoc de lege, de prophetis, de psalmis, de ipso evangelio et apostolicis literis, legite et credemus.* tract. 2. in epist. Joh. *Contra insidiosos errores Deus voluit firmamentum ponere in Scripturis, contra quas nemo loqui audeat, qui se quoquo modo vult videri Christianum.* Cyrill. lib. 4. dial. Scripturam vocat *canonem fidei rectum et perfectum.* Leo. ep. 10. ad Flav. *In rebus obscuris ad veritatem cognoscendam ad propheticas voces, ad apost. literas, ad evangelicas auctoritates recurrendum.* Greg. lib. 18. moral. c. 14: *Qui ad verae praedicationis verba se praeparat, necesse est, ut causarum origines a sacris paginis sumat, ut omne, quod loquitur, ad divinae auctoritatis fundamentum revocet atque in eo aedificium locutionis suae firmet.* Carolus Magnus in legibus ecclesiasticis Paris. anno 1550. excusis statuit, uti *soli canonici bibliorum libri in ecclesiis legerentur, neve episcopi figmenta hominum vel quidquam e suo sensu, sed purum Dei verbum praedicent.* Nicephor. lib. 2. eccl. histor. c. 46. Scripta canonica vocat *principia atque elementa pietatis nostrae sempiterna.* Lyranus praefat. in Tobiam: *Sicut in disciplinis philosophicis veritas cognoscitur per reductionem ad* II. 354
prima principia per se nota: sic in Scripturis a catholicis doctoribus traditis veritas cognoscitur quantum ad ea, quae sunt fidei tenenda per reductionem ad Scripturas canonicas, quae sunt habitae ex divina revelatione, cui nullo modo potest subesse falsum.

447. Possumus in hanc sententiam ex ipsis adversariis quaedam proferre. Gratianus c. canon. dist. 3. ex Isidoro libr. 6. etymolog. c. 16: *Canon Graece, Latine regula nuncupata inde sic dicta, quod recte ducat, neque aliquando aliorsum trahat.*

c. Ego solis, dist. 9. allegatur dictum Augustini: *Ego solis eis Scripturarum libris, qui jam canonici appellantur, hunc timorem et honorem didici deferre, ut nullum eorum auctorem scribendo aliquid errasse firmissime credam, alios autem ita lego, ut quantalibet sanctitate, doctrinaque praepolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt, sed quia mihi vel per illos auctores canonicos vel probabili ratione, quod a veritate non abhorreat, persuadere potuerunt etc.* c. Relatum. dist. 37. ex epist. quinta Clementis: *Ex ipsis Scripturis sensum capere veritatis oportet.* Et postea: *Cum ex divinis Scripturis integram quisque et firmam regulam veritatis susceperit, absurdum non erit, si aliquid etiam ex eruditione communi ac liberalibus studiis, quae forte etiam in pueritia attigit, ad assertionem veri dogmatis conferat, ita tamen, ut ubi vera didicit, falsa et simulata declinet.* c. Non afferamus 24. q. 1. citatur dictum Augustini: *Non afferamus stateras dolosas etc.* Thomas Aquinas lection. 1. in 1. Tim. sexto: *Doctrina apostolorum et prophetarum canonica dicitur, quia est quasi intellectus nostri regula.* Tostatus in capite 4. Genes. pagin. decima sexta: *Cum in omni veritate veritas divina sit certior et immutabilior, ergo omnes aliae debent regulari per illam, et in quantum conformantur illi, sunt verae; in quantum autem deviant ab illa, deviant a natura veritatis.* Idem in Ind. 177. f. b: *Soli sacrae Scripturae et non alii adhibenda est firma fides.* Durandus libro tertio sent. dist. 25. q. 2: *Sacra Scriptura est regula fidei, cui non licet aliquid addere vel demere.* Gerson. de examin. doctrin. part. 2. num. 17: *Scriptura sacra nobis tradita est tanquam regula sufficiens et infallibilis pro regimine totius ecclesiastici corporis et membrorum usque ad finem seculi.* Auctor libri, cui titulus Onus ecclesiae, capite decimo octavo. §. 13. reprehendit eos, qui *non textui bibliae ceu certae doctrinae et fundamento stabili et veritati inconcussae incumbunt, sed in sabulo dogmata construunt mox ruinosa, ac medullam divinae sapientiae in sacra et authentica Scriptura ultro se offerentem pertranseunt et singularibus doctrinis innituntur.* Andreas Fricius libro quarto de eccles. c. 7. circa princ. succenset illis, qui *Scripturam naso cereo in utramque partem flexibili comparant, quo pacto et auctoritatem Scripturae detrahi et majestatem divinorum oraculorum obscurari asserit.* Joh. Ferus in exam. ordinand. *Scriptura dicitur canonica, id est regularis, quia a DEO nobis data vitae et veritatis regula, qua omnia probemus et juxta quam vivamus.* Jac. Payva Andradius lib. 3. defens. concil. Trident. scribit *minime sibi displicere eorum sententiam, qui Scripturae libros ideo canonicos vocari statuunt, quia pietatis et fidei et religionis canonem, id est, regulam atque normam e coelis summo Deo beneficio ad nos delatam continent amplissimam.* Matthias Bredenbachius in libro de dissidiis ecclesiae componendis lit. G. 6. *Scripturam ecclesiae a Deo traditam ait tanquam regulam, ad quam tanquam amussim, aut quod dici consuevit, lapidem Lydium omnium hominum tum vitam, tum fidem, tum doctrinam exigere atque examinare decet.* Bellarm. lib. primo de verbo Dei capite primo et secundo multis argumentis confirmat, *propheticos et apostolicos libros esse certam ac stabilem regulam fidei.* Si excipere velit, *se intelligere regulam partialem*, opponimus illi dictum Basilii lib. primo contra Eunom. *Regula et amussis ubi imperfecta fuerint, ne appellationes quidem hasce recte susceperint.*

448. *Antithesis 1. Pontificii*, quia perfectionem et perspicuitatem Scripturae negant, inde etiam negant, eam esse unicam fidei, cultus, vitae, dogmatum et controversiarum in ecclesia normam. Quantum vero momentum in hac quaestione situm sit, exponit Tannerus in relat. de colloq. Ratisbon. pagin. 2: *Cum hoc ipsum*, an videlicet Scriptura sit unica norma et judex omnium controversiarum, *sit origo quodammodo et radix aliarum controversiarum omnium, qua composita alias omnes componi necessum sit, non autem composita frustra circa alias consensio tentetur, a ratione prorsus alienum est, hac controversia praetermissa de aliis velle disputare.* Postea addit: *Petere a Catholicis, ut admittant, sacram Scripturam solam esse judicem et unicam normam omnium controversiarum seclusa ecclesiae auctoritate infallibili, quid aliud est quam petere, ut sua causa ante omnem conflictum nulla necessitate sponte cedant.* Ceterum abeunt Pontificii circa hanc controversiam in duas partes. Quidam plane negant, Scripturam esse normam; quidam concedunt, eam esse normam, sed negant, esse solam, unicam, perfectam et totalem normam. Ad priorem classem pertinent, qui Scripturam comparant *naso cereo* ac *regulae Lesbiae.* Cens. Colon. cont. Monheim. p. 117. Canisius in opere catech. f. 44. etc. Quod si enim Scriptura est in omnem partem flexilis instar cerei nasi et Lesbiae regulae, certe non poterit esse norma et regula dogmatum in ecclesia, cum normae proprium sit esse certam, infallibilem, invariabilem etc. Ab illis non multum abit Bellarm. quando libri 4. de verbo Dei c. 12. sic disserit: *Scripturae finis proprius et praecipuus non fuit, ut esset regula fidei, sed ut esset commonitorium quoddam utile ad conservandam et fovendam doctrinam ex praedicatione acceptam.* At 1. contradicit Bellarminus expressis Scripturae et patrum dictis, in quibus Scripturam vocant canonem et regulam, contradicit vulgatissimae in ecclesiae Scripturarum appellationi, qua dicuntur canonicae; contradicit sibi ipsi, quia libri 1. de verbo Dei c. 1. et 21. multis argumentis confirmat, *propheticos et apostolicos libros esse certam et stabilem regulam fidei.* 2. Si Scriptura esset duntaxat *commonitorium*, quorsum opus fuisset tam multos a prophetis et apostolis scribi libros, eosque in sedem canonicae auctoritatis evectos omnibus aliis praeponi?

Antithesis 1. Pontificiorum. II. 355.

449. Quomodo vero probat Bellarminus suam assertionem? Producit quinque argumenta, sed ponderis perquam exigui. *1. Si Scriptura esset regula*

fidei, tunc continere deberet omnia et sola illa, quae ad fidem ex se pertinent, sicut videmus factum esse in symbolo, quod vere dicitur et est compositum, ut sit brevis quaedam regula fidei. At in Scriptura plurima sunt, quae ex se non pertinent ad fidem, hoc est, quae non ideo scripta sunt, quia necessario credenda erant, sed necessario creduntur, quia scripta sunt, ut patet de omnibus historiis V. T., de multis etiam historiis evangelii et Actuum apostolicorum. Resp. 1. et Scripturam et symbolum apostolorum a patribus vocari *fidei regulam*, ostendimus in tract. de interp. Script. §. 76. et 77. haec igitur non sunt opposita. 2. Nullas V. T. historias ad fidem esse necessarias, falso asseritur, quia historia de creatione mundi, de lapsu primorum parentum, de promulgatione protevangelii, de collectione et conservatione ecclesiae etc. omnino ad fidem pertinent. 3. Quamvis plura in Scripturis tradita sint, quam quae ad salutem omnibus absolute scitu necessaria, tamen ex eo inferri nequit, Scripturam non esse editam hoc fine, ut sit regula fidei, quia per illa, quae uberioris explicationis et confirmationis gratia adduntur, Scripturae finis proprius et praecipuus haudquaquam tollitur. 4. Ipsa appellatio canonis a Spiritu sancto verbo DEI scripto attributa ostendit finem Scripturae a sanctis DEI hominibus editae esse, non ut sit nudum commonitorium, sed ut sit perpetua dogmatum regula in ecclesia. *2. Multa sunt credenda, quae non sunt in Scripturis.* Resp. contrarium ostendimus superius. Scriptura et fides nostra sunt aequalis latitudinis. Fides nec plus nec minus debet amplecti, quam est in Scripturis revelatum. *3. Scriptura non est unum continuum corpus, quale esse deberet regula fidei, sed continet varia opera, historias, conciones, vaticinia, carmina, epistolas etc.* Resp. illa omnia
II. 356. unum continuum Scripturae corpus unum credendorum, faciendorum et sperandorum systema constituunt, omnia namque ab uno Spiritu sunt profecta, omnia etiam ad unum eundemque finem tendunt, qui est, institutio hominum ad salutem. 4. Rom. 15, v. 4: *Quaecunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.* Resp. quomodo omnia ad nostram doctrinam scripta sint, manifestius et in specie exponitur 2. Tim. 3, v. 15. 16. et 17, ex quo loco constat, perfectam doctrinae normam ac regulam in Scriptura proponi. *5. Petrus 2. epist. 1, v. 12. et c. 3, v. 1 dicit, sibi necesse fuisse, ut eos, ad quos scribebat, commoneret.* Respond. Concedimus, finem et usum Scripturae etiam in commonitione consistere, sed ex eo inferri nequit, quod tantum in commonitione consistat, ac quod finis ejus principalis et proprius non sit necessaria ad salutem docere et fidei regulam proponere, accessorium enim et secundarium non tollit principale. Sic Spiritus sanctus apostolis *suggerebat omnia* Joh. 14, v. 26; idem tamen erat ipsorum doctor *ducens in omnem veritatem* Joh. 16, v. 13. Duplicem igitur finem ratione diversorum objectorum Scriptura obtinet. Ignaros mysteriorum fidei perfecte informat et instruit, eos vero, quibus jamdum fidei mysteria ex praedicatione verbi cognita, commonefacit.

450. Ad alteram proinde classem Bellarminus abit, eorum scilicet, qui concedunt, Scripturam esse normam et regulam fidei, sed non solam, unicam et perfectam normam. *Dico* (inquit) *secundo, Scripturam, etsi non est facta praecipue, ut sit regula fidei, esse tamen regulam fidei non totalem, sed partialem. Totalis enim regula fidei est verbum Dei sive revelatio Dei ecclesiae facta, quae dividitur in duas regulas partiales, Scripturam et traditionem.* Resp. 1. recte dicitur, verbum Dei esse unicam et totalem regulam fidei. Sed probet Bellarminus post editum Scripturae canonem, illud partim in Scripturis, partim extra Scripturas in traditionibus proponi. Id vero cum probare non possit, teneat certum, relinquat incertum, h. e. amplectatur nobiscum verbum Dei scriptum pro unica fidei regula, repudiatis dubiis et incertis traditionibus. 2. Scriptura aut est totalis fidei regula, aut plane non est fidei regula. Si enim fides nostra est latior Scriptura, non poterit Scriptura esse fidei regula, quia inter regulam et regulatum oportet esse aequalem latitudinem. Varinus definit canonem, quod sit *μέτρον ἀδιάψευστον, πᾶσαν πρόςθεσιν καὶ ἀφαίρεσιν μηδαμῶς ἐπιδεχόμενον.* Basilius lib. 1. contra Eunom. *Canon et regula, quamdiu ei nihil deest ad id, ut sit canon et regula, nullam recipit additionem, qua accuratior fiat, additio enim fit propter defectum, ubi vero defectus, non regula amplius, non canon appellentur.* Theophylactus in c. 3. Philipp. *Regula et amussis nec appositionem habet nec diminutionem.* 3. Patres Scripturam constituunt regulam non partialem, sed totalem, absolute enim et simpliciter vocant *regulam κανόνα ἀκριβῆ καὶ ἀκλινῆ integram, certam et perfectam.* 4. Scriptura et traditiones non sunt partes homogeneae et ejusdem naturae. Ergo non possunt ad canonem fidei constituendum simul concurrere. Illa divina est, hae humanae; illa certa, hae dubiae; illa invariabilis, hae mutabiles; illa firmum fidei fundamentum praebet, hae vero nequaquam.

451. Urget Bellarminus et cum ipso complures alii Pontificii hoc argumentum: *Scriptura non potest intelligi nisi per Spiritum sanctum. At Spiritus sanctus non invenitur nisi in ecclesia, apud quam manet in aeternum* Joh. 14, v. 16. *Ergo in sola ecclesia est vera Scripturarum intelligentia et per consequens non Scriptura, sed ecclesia est norma judicii in quaestionibus fidei.* Resp. 1. Concedimus, veram Scripturae intelligentiam esse in sola ecclesia; concedimus etiam Spiritum sanctum promissum esse ecclesiae, sed quae sit illa vera ecclesia et ubi sit quaerenda, non nisi ex Scriptura peti ac disci potest. Illa enim (materialiter pro verbo Dei accepta) est ecclesia prior, ejusque principium et causa, illa nos instruit, eum demum coetum pro vera ecclesia habendum esse, qui normam ac ductum verbi sequitur Joh. 8, v. 31. c. 10, v. 27. c. 14, v. 23 etc. 2. Nec absolute et simpliciter promissa

est illi coetui Spiritus sancti gratiosa praesentia et Scripturarum vera intelligentia, sed quatenus in simplicitate verbi acquiescit et depositum doctrinae coelestis purum atque incorruptum retinet. 3. Si absolute et simpliciter ab ecclesia quocunque modo se habente Scripturae intelligentia penderet, prius *de ecclesia* quam de *Scriptura* sive verbo DEI juxta leges methodi Pontificii deberent tractare. Sed Bellarminus, Costerus, Pistorius etc. contrario ordine progrediuntur ac prius de Scriptura quam de ecclesia agunt. Viderunt hoc Eccius ac Torrensis, ideo in primo statim limine de ecclesia agunt. 4. Ecclesiae nomine Romanenses intelligunt suum pontificem, eo enim ultima analysis hujus assertionis nos deducit. Bellarm. lib. 4. de pontif. c. 2: *Ipsa infallibilitas non est in coetu consiliariorum vel in concilio episcoporum, sed in solo pontifice.* Atqui pontifici perpetuam Spiritus sancti assistentiam et veram Scripturae intelligentiam esse promissam non potest ex sacris literis demonstrari 5. Argumentum est a quaestione alienum. Quaerimus enim hoc loco, non ubi quaerenda sit Scriptura et vera Scripturae intelligentia, quam in ecclesia quaerendam esse nemo Christianorum negat, sed quae sit norma judicandi de controversiis fidei in ecclesia, quam normam esse Scripturam sacram, ex argumentis pro nostra sententia adductis liquidissime elucescit.

452. 2. *Calviniani* verbis quidem profitentur, Scripturam sacram esse totalem et unicam fidei normam, sed reipsa illud negant, dum articulos fidei in perspicuis et apertis Scripturae locis propositos ex principiis philosophicis male intellectis vel applicatis oppugnant, et relicto genuino, proprio et literali Scripturae sensu quaerunt διάνοιαν rationi consentaneam. 3. *Photiniani* eidem insistunt methodo, cum et ipsi ex principiis rationis articulos fidei in Scriptura revelatos praepostere impugnent. 4. *Weigeliani* a verbo externo provocant ad internum, negantes ex Scriptura, quippe quae sit litera mortua, regulam atque normam fidei peti posse.

CAPUT XXII.

DE JUDICE CONTROVERSIARUM IN ECCLESIA.

453. Unanimis et constans est ecclesiarum nostrarum assertio, Scripturam sacram esse controversiarum fidei ut normam unicam, ita quoque judicem infallibilem, quod ut recte explicetur et intelligatur, notandum 1. quod duplex sit controversiarum theologicarum judex, *absolutus ac principalis*, videlicet Deus ipse auctor Scripturae, vel quod idem est, Spiritus sanctus, quia in operibus ad extra nominata una persona intelligitur tota sacrosancta Trinitas; et *ministerialis ac inferior* videlicet ecclesia, inque ea praecipue pastores et doctores ecclesiae, quorum munus est de controversiis fidei ex Scriptura judicare. Est judex judicans duntaxat et est judex judicandus; seu est *judex ad quem et judex a quo*, ut JCti loquuntur. 2. Quod Scriptura sacra sit tum *vox judicis absoluti* et principalis, tum simul *norma*, quam judex ministerialis et inferior unice respicere ac juxta eam judicare debet, unde quidam ex nostris eam vocant *judicem directivum* respectu ad ministerialem et inferiorem judicem habito, quem dirigit et moderatur, ne in judicando a veritatis tramite aberret. Deus judicat πρώτως, ἐξοχικῶς et αὐθεντικῶς, Scriptura κανονικῶς, ecclesia διακονικῶς. 3. Quod ministerialis judex docendi causa possit statui duplex: *publicus et privatus.* Publicus judex est ministerium ecclesiasticum; privatus est membrum aliquod ecclesiae, persona scilicet privata. His ita praemissis tria erunt demonstranda: 1. Judicem principalem, absolutum et authenticum esse ipsum Deum, Scripturae auctorem; 2. judicem ministerialem et inferiorem esse ecclesiam; 3. vocem judicis principalis et normam judicii ministerialis esse solam Scripturam sacram.

454. Primum membrum hisce demonstramus fundamentis. 1. Principalis Scripturae auctor est ejusdem summus interpres et principalis controversiarum judex. Deus est principalis Scripturae auctor. Ergo; Scriptura non est ἰδίας ἐπιλύσεως, inquit Petrus 2. epist. 1, v. 21. quia non *voluntate humana allata est prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines*, hoc est, quia per Spiritum sanctum Scripturae sunt editae, ideo etiam per Spiritum sanctum sunt intelligendae et explicandae, unde sic inferimus: A quo principaliter pendet vera Scripturae intelligentia, ab eo etiam petendum authenticum in controversiis fidei judicium. A Deo principali Scripturae auctore principaliter dependet vera Scripturae intelligentia. Ergo. Major est manifestae veritatis, quia post editas Scripturas fidei Christianae principium unicum et immotum ad judicium de fidei controversiis ferendum requiritur earum intelligentia. Minor confirmatur ex dicto apostolico adducto et ex omnibus illis Scripturae dictis, in quibus a Deo petitur vera ac salutaris verbi intelligentia Psal. 119, v. 10. 12. 18. 19. 27 etc. Sap. 9, v. 10. Item ex collatione legum divinarum cum legibus humanis. Quemadmodum summus et authenticus legum humanarum interpres est is, qui eas promulgavit, ita quoque summus et authenticus legis suae interpres est ipse Deus. 2. De Christo dicitur Joh. 5, v. 22. quod *Pater ipsi tradiderit omne judicium*, et Actor. 17, v. 31. quod *judicaturus sit orbem in justitia*, unde sic inferimus: Cui Pater coelestis dedit omne judicium et qui aliquando orbem terrarum judicaturus in justitia, ille quoque est judex controversiarum fidei in ecclesia. Jam vero Christo datum est a Patre omne judicium et II. 359.
Christus judicabit aliquando orbem terrarum. Ergo. Ratio consequentiae in majore est manifesta. Si enim Christus ab illo judicio controversiarum esset exclusus, non omne judicium illi a Patre esset da-

1. Quod judex principalis, absolutus et authenticus sit ipse Deus.

tum; et qui in novissimo die propter transgressionem verbi impios judicaturus est, idem etiam est authenticus verbi interpres et controversiarum in ecclesia judex. Praeterea quemcunque jubemur audire tanquam unicum fidei nostrae magistrum et summum ecclesiae pastorem, is etiam est summus controversiarum in ecclesia judex. At Christum jubemur audire tanquam unicum fidei nostrae magistrum et summum ecclesiae pastorem Deut. 18, v. 18. Matth. 17, v. 5. (** Cyprian. lib. 2. epist. 3. ex dicto hoc colligit, *solum Christum audiendum esse.***) Joh. 10, v. 27. 1. Petr. 2, v. 25. Ergo. 3. De Spiritu sancto testatur Scriptura, *quod arguat mundum de peccato* Joh. 16, v. 8; *quod ducat nos in omnem veritatem* v. 13; *quod omnia nos doceat* Joh. 14, v. 26. 1. Joh. 2, v. 27. unde sic concludimus: Quicunque principaliter arguit mundum de peccato et pios in omnem veritatem ducit atque omnia ad salutem necessaria docet, is etiam est summus et authenticus controversiarum fidei judex. Ratio est, quia ad quem spectat judicium ἐλεγκτικόν, ad illum etiam pertinet decisio controversiarum, et ad quem spectat docere necessaria, ad eundem etiam pertinet refellere falsa. Jam vero Spiritus sanctus principaliter arguit mundum de peccato et pios ducit in omnem veritatem et omnia ad salutem necessaria docet. Ergo Spiritus sanctus est summus et authenticus controversiarum fidei judex.

2. Quod judex ministerialis et inferior sit ecclesia.

455. Secundum membrum hisce demonstramus argumentis: 1. Si ecclesia est *firmamentum et columna veritatis*, eamque jubemur *audire*, utique aliquod judicium in controversiis fidei illi competit. Sed verum prius, 1. Tim. 3, v. 16. Matth. 18, v. 17. Ergo etiam posterius. 2. Quod Christus et apostoli non solum permittunt, sed etiam ceu proprium officium ovium requirunt et exemplis laudant, quodque ipsa ovium necessitas postulat, id licitum et pium esse nemo dubitare potest. Sed judicare de doctrina Christus et apostoli non solum auditoribus suis permittunt, sed etiam ceu proprium officium ovium requirunt et exemplis laudant, idque ipsa ovium necessitas requirit. Ergo. Assumtum probatur ex sequentibus Scripturae dictis,. Matth. 7, v. 15: *Cavete a falsis prophetis.* v. 16: *A fructibus eorum cognoscetis eos*, ubi diserte jubentur auditores veros prophetas a falsis ac proinde etiam veritatem doctrinae a corruptelis haereticis discernere, quod absque aliquo de controversiis fidei judicio fieri nequit. Joh. 10, v. 27: *Oves meae vocem meam audiunt.* v. 5: *Alienum autem non sequuntur.* Si ovium Christi proprium est vocem pastoris sui audire et ab aliorum vocibus eam discernere, utique judicium aliquod de doctrina ipsis competit, quia talis discretio absque aliquo judicio fieri nequit. Act. 17, v. 11. Beroënses hoc nomine laudantur, quod de doctrina apostolorum judicaverint *ex Scripturis.* Rom. 16, v. 17 praecipit apostolus Romanis, *observare eos, qui dissensiones et offendicula excitant.* 1. Cor. 10, v. 15: *Ut prudentibus loquor, vos ipsi judicate quod dico.* c. 11, v. 13: *Vos ipsi judicate, an deceat mulierem non velatam orare in publicis congressibus.* Gal. 1, v. 8: *Licet nos aut angelus e coelo evangelizet vobis praeterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit.* 1. Thess. 5, v. 21: *Omnia probate, quod bonum est, tenete.* 1. Joh. 4, v. 1: *Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, an sint ex Deo.* Si auditores debent probare spiritus, id est, doctores revelationem spiritus jactitantes, utique ipsa necessitas requirit, ut ex Scripturis de doctrina ipsorum judicent. Excipit Bellarminus, *Paulum et Johannem non velle, ut omnes de ecclesia id faciant, sed ut faciant ii, ad quos hoc pertinet.* Resp. imo vero hoc ad omnes pertinet, ideo ab omnibus curari debet. Circumstantiae textus ostendunt, praecepta illa etiam ad laicos, quos ita vocant, adeoque ad omnes Christianos pertinere. Aliter igitur excipit, *loqui ipsos de doctrina adhuc dubia.* Resp. bene est, quicquid vero extra Scripturam proponitur, non est infallibilis et indubitatae veritatis, ergo illud omne ad Scripturae normam examinandum. 3. Quod est spiritualis hominis proprium, illud omnibus ecclesiae filiis II. 3
et membris competit. Ratio est, quia per spirituales homines non intelliguntur tantum clerici, ut habet Pontificiorum nomenclatura, sed omnes ecclesiae filii, qui Spiritu Dei reguntur Rom. 8, v. 14. Jam vero spiritualis hominis proprium est omnia judicare 1. Cor. 2, v. 15. Ergo. Excipit Bellarminus: *Spiritualem quidem judicare omnia, hoc est, terrena et divina, non tamen sequi, quod possit omnia divina, cum multi patres fuerint lapsi.* Resp. Sufficit nobis, quod spiritualibus hominibus tribuitur judicium de rebus spiritualibus, norma illius judicii est Scriptura, a qua si vel privati vel patres vel pontifex abeunt, in errores abripiuntur.

3. Quod sola Scriptura vox judicis principalis et non judicis ministerialis.

456. Tertium membrum hisce demonstramus fundamentis. 1. In qua Scriptura et per quam Scripturam Deus nobis loquitur et suum de controversiis fidei judicium nobis manifestat, illa est vox judicis et sano sensu etiam judex in fidei controversiis. Atqui in Scriptura canonica et per Scripturam canonicam Deus nobis loquitur et suum de controversiis fidei judicium in ea unice nobis exponit. Ergò. Major sua luce radiat et illustrari potest collatione judicii civilis. Aristot. lib. 5. politic. c. 7. *Ἐπὶ τὸν δικαστὴν ἰέναι ἔστι ἐπὶ τὸ δίκαιον, ὁ γὰρ δικαστὴς βούλεται εἶναι οἷον δίκαιον ἔμψυχον.* Itemque collatione Scripturae humanae. Qui legit amici epistolam, judicium et vocem amici se audire credit, qui audit recitari ex scripto sententiam imperatoris, judicium ejusdem se audire statuit. Minor idem est manifestae veritatis. Quod si enim in Scripturis canonicis proponitur nobis Dei verbum, utique etiam in Scripturis et per Scripturas Deus nobis loquitur, unde ipsi Scripturae tribuitur loquela, nimirum quia est vox Dei, ac si Deus hodie ad nos immediate loqueretur, non alia uteretur voce in tradendis fidei dogmatibus, quam quae in Scripturis exstat. Matth. 22, v. 22: *Dictum est a Do-*

mino per prophetam. v. 43: *David in Spiritu Messiam vocat Dominum.* Luc. 16, v. 27: *Audiant Moysen et prophetas.* Rom. 3, v. 19: *Lex loquitur.* Galat. 4, v. 30: *Quid dicit Scriptura? etc.* Jam vero illud dicere, illud vocare, illud loqui divinum, illa vox divina non nisi in propheticis Scripturis sonabat, utique ergo in Scripturis et per Scripturas Deus nobis loquitur. 2. Instituimus igitur ejusmodi collationem. Deus, vel quod idem est, Christus, patris coelestis interpres et Spiritus sanctus, qui profunditates Dei scrutatur et consilium Dei de salute hominibus revelat, hodie non amplius nobiscum immediate loquuntur, sed per verbum et in verbo propheticis et apostolicis libris comprehenso. Ergo etiam judicium suum in controversiis fidei non amplius immediate proferunt, sed per verbum et in verbo scripto, ac per consequens idem est, sive dicam Spiritus sanctus est judex controversiarum sive Scriptura est judex controversiarum, quia Spiritus sanctus judicium suum non pronuntiat immediate, sed in verbo, ac Scriptura ideo dicitur controversiarum judex, quia est vox Spiritus sancti, sicque idem effectus tribuitur causae principali et instrumentali, quia principalis agit per instrumentalem et instrumentalis agit in virtute causae principalis. Antecedens probatur hoc modo. Rom. 11, v. 32: *Concludit Deus omnes sub incredulitate,* et Galat. 3, v. 22: *Concludit Scriptura omnia sub peccato.* Ex quo emergunt haec axiomata: Deus voce legis accusantis omnes concludit sub incredulitate. Scriptura sive scripta Dei lex omnes concludit sub incredulitatis peccato. Sic Johan. 5, v. 22. Act. 17, v. 31. Christus est judex a Deo constitutus. Atqui idem remittit nos ad Scripturas Joh. 5, v. 39. et notanter dicit Joh. 12, v. 48: *Qui non recipit verba mea, habet qui judicet eum. Verbum, quod locutus sum, judicabit eum in die novissimo,* ubi in praesenti et in futuro sermo Christi dicitur judicare. Ex quo profluunt haec axiomata: Christus judicat per verbum. Et verbum Christi judicat tanquam vox judicis. Sic Joh. 16, v. 8: *Spiritus sanctus arguet mundum de peccato* et Rom. 3, v. 19: *Quaecunque lex loquitur, iis, qui in lege sunt, loquitur, ut omne os obstruatur et fiat totus mundus obnoxius DEO.* Ex quo promanant haec axiomata: Spiritus sanctus arguit mundum ministerio legis. Lex arguit mundum, quia est vox Dei ab ipso edita et promulgata. 3. Cuicunque Deus
181. ipse partes judicandi tribuit, illud non potest a judicio in controversiis fidei excludi. Sed Deus ipse verbo suo partes judicandi tribuit. Ergo. Assumtum probatur sequentibus dictis. 1. Psal. 148, v. 9. mentio fit מִשְׁפָּט כָּתוּב *judicii scripti.* Quodnam vero illud judicium scriptum est aliud quam Scriptura sacra, quae continet verbum Dei, quod est *gladius* ille anceps, cujus mentio fit v. 6. Ephes. 6, v. 17. per quem omnes suos hostes debellare et expugnare possunt? ** Verba Domini in Scripturis contenta vocantur *judicia Domini* Exod. 24, v. 3. Lev. 18, v. 4 etc. *judicia oris Domini* Ps. 105, v. 5. Psal. 119, v. 3. *Verbum Domini judicabit gentes* Es. 2, v. 4. *qui in lege peccaverunt, per legem judicabuntur* Rom. 2, v. 11.** 2. Dan. 7, v. 10. Apoc. 20, v. 12. *aperiuntur libri,* juxta quos mortui judicabuntur. 3. Joh. 12, v. 48: *Sermo quem locutus sum, judicabit in die novissimo.* Atqui si judicium condemnationis in extremo die recte tribui potest sermoni Christi et verbo Dei in Scriptura proposito, utique etiam judicium discretionis de fidei controversiis in hac vita ferendo recte tribuitur sermoni Christi et verbo Dei scripto. 4. Rom. 2, v. 16. *judicabit Deus mundum juxta evangelium,* quod apostoli praedicarunt. 5. Hebr. 4, v. 12: *Vivus Dei sermo est efficax, penetrabilior gladio ancipiti κριτικὸς ἐνθυμήσεων.* Quidam ex veteribus, ut Athanasius orat. 3. contra Arian. tom. 1. p. 242. Hieronymus in cap. 66. Esai. Ambrosius libr. 4. de fide cap. 3. Cyrillus lib. 2. in Joh. cap. 37. Fulgentius epist. 2. ad Gallam de statu viduit. pag. 466. accipiunt de *λόγῳ ὑποστατικῷ* et *οὐσιώδει*, videlic. de Filio Dei, quorum sententiam sequitur Ribera in comm. Hebr. 4. num. 15, quae interpretatio confirmatur hisce argumentis: 1. quia locutio est generalis, non restricta; 2. quia contrarium firma ratione ostendi nequit; 3. vocatur *λόγος ζῶν*, quod non tantum effective, sed etiam formaliter intelligendum; 4. apostolus dehortatur ab incredulitate, argumento petito a vita et visione *λόγου*; 5. tribuit illi *λόγῳ* conspectum et oculos atque addit *πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος, de quo nobis sermo;* 6. illatio subnexa innuit, de Christo ipsum locutum esse: *Habentes ergo Pontificem magnum.* Alii vero, ut August. epist. 58. Ambrosius lib. 3. de virgin. Aretas, Primasius in cap. 1. Apoc. et plerique ex nostris accipiunt de *λόγῳ προφορικῷ* et externo. 1. quia in antecedentibus multa de verbo audito proferuntur; 2. dicitur esse *efficax, penetrabilior gladio,* quae est descriptio virtutis cum verbo conjunctae. Aug. lib. 20. de civ. Dei c. 21: *Sermonem Dei dicit Scriptura gladium bis acutum propter aciem geminam testamentorum duorum.* 3. Christus inter cetera dicitur *λόγος* propter praedicationem verbi. Utraque igitur expositio conjungi potest, cum non sint contrariae, sed subordinatae. Denique 4. pro confirmatione hujus tertii membri tale producimus argumentum: Quodcunque est unica, immota et infallibilis norma, juxta quam ministerialis judex de controversiis fidei judicare debet, illud hoc sensu et respectu recte dicitur controversiarum in ecclesia judex. Ratio est, quia quando Scripturam controversiarum judicem dicimus, nihil aliud volumus, quam quod ecclesia, hoc est tum ministri ecclesiae, tum reliqua ejus membra, non nisi juxta Scripturae normam de controversiis fidei debeant judicare. Sed Scriptura est unica, immota et infallibilis norma, juxta quam ministerialis judex de fidei controversiis debet judicare, ut in capite proxime praecedente demonstravimus. Ergo.

457. In hanc sententiam duo praeclara dicta ex August. in Psal. 23. et Optato Milevitano lib. 5. Dicta patrum.

contra Parmen. adduximus tract. de Script. § 95. quibus addenda sunt sequentia. Lactant. lib. 3. Institut. cap. 1. circa fin. *Nec enim decebat aliter, ut cum Deus ad hominem loqueretur, argumentis assereret suas voces, tanquam fides ei non haberetur, sed ut oportuit, est locutus, quasi rerum omnium maximus judex, cujus est non argumentari, sed pronuntiare verum.* Clem. Alexandr. lib. 7. stromat. p. 156: *Inanis est hic praetextus, volentibus enim licet invenire veritatem. Scriptura judice utimur ad res inveniendas. Nihil creditur priusquam fuerit indicatum, quare non est principium illud, quod opus habet judicio. Merito igitur cum fide com-*
II. 362. *prehendimus principium indemonstrabile et ab eo demonstrationes sumimus veritatis,* Basil. epist. 80. ad Eustath. medic. *ἡ θεόπνευστος ἡμῖν διαιτησάτω γραφὴ καὶ παρ' οἷς ἂν εὑρεθῇ τὰ δόγματα συνῳδὰ τοῖς θείοις λόγοις, ἐπὶ τούτοις ἥξει πάντως τῆς ἀληθείας ψηφός.* August. de gratia et libr. arbit. c. 18. non longe a princ. *In gratia Spiritus vivificans, si non ex Deo, sed ex hominibus, vicerunt Pelagiani; si autem ex Deo, vicimus Pelagianos. Sedeat ergo inter nos judex apostolus Johannes, et dicat nobis: Carissimi, diligamus invicem, quia dilectio ex Deo est. Non itaque ex nobis, sed ex Deo est.* lib. 2. de nupt. et concupisc. c. 33: *Ista controversia judicem quaerit. Judicet ergo Christus et cui rei mors ejus profecerit, ipse dicat: Hic est, inquit, sanguis meus, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Judicet cum illo et apostolus, quia et in apostolo ipse loquitur Christus. Clamat et dicit de Deo Patre, quia proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.* lib. 2. contra Crescon c. 21: *Ecclesia non debet se praeponere Christo, quia 'ille semper veraciter judicat, ecclesiastici autem judices ut homines plerumque falluntur.* (Excipit Bellarminus lib. 3. de verbo Dei c. 10. *Augustinum loqui de quaestionibus facti.* Atqui etiam in quaestionibus fidei non est judicium eorum simpliciter infallibile, sed ad Scripturae normam restrictum.) Suffragatur etiam nostrae sententiae decretum concilii Basiliensis, quod sic habet: *Lex divina, praxis Christi, apostolica et ecclesia, una cum conciliis et doctoribus, fundantibus se veraciter in eadem, pro verissimo et indifferente judice in hac Basiliensi synodo admittantur.* Dalburgius dixit, *quatuor judices minime suspectos concilio praeficiendos esse, videlicet Hebraea, Graeca, Latina et Germanica biblia.* Andrad. in defens. fid. Trident. lib. 2. p. 122: *Scripturam sacram controversiarum judicem constituimus, non quidem, quod omnia in ea necessaria continentur, sed quia pro nefariis et sacrilegis illa habenda sunt, quae ipsi quovis modo repugnant.*

458. Quodsi ergo, uti demonstratum fuit hactenus, controversiarum theologicarum judex supremus est Spiritus sanctus in Scripturis loquens, inferior ecclesiae minister juxta Scripturam pronuntians; vel quod idem est, si sola Scriptura sacra est vox judicis et norma judicii in controversiis fidei, consequens est, judicium illud non esse tribuendum: 1. homini non renato juxta dictamen rationis pronuntianti; 2. nec enthusiastae internum Spiritus testimonium et novas revelationes venditanti; 3. nec pontifici Romano infallibilitatis privilegium et immediatam Spiritus sancti assistentiam sibi vendicanti; 4. nec episcopis in concilio congregatis; 5. nec patribus praeter et extra Scripturam aliquid proferentibus; hoc est, norma infallibilis et certa judicii de dogmatibus fidei non est dictamen rationis naturalis, nec spiritus enthusiasticus internus, nec pontificis ex cathedra pronuntiantis sententia, nec conciliorum decreta, nec patrum dicta, sed solius Scripturae sacrae oracula.

459. 1. *Hominem non renatum juxta rationis dictamen pronuntiantem* non posse esse judicem controversiarum de fidei dogmatibus, probamus hoc modo: Quodcunque 1. in rebus divinis est caecum, errorum caligine obfuscatum, ignorantiae tenebris implicatum, errori et vanitati obnoxium; 2. ad mysteria divina percipienda eademque dijudicanda ineptum; 3. imo iisdem adversum et contrarium adeoque sub obsequium Christi captivandum; 4. ut ab ejus seductione proinde jubeamur cavere, illud non potest esse norma judicii in rebus fidei, et juxta illius dictamen pronuntians non potest esse judex controversiarum fidei. Ratio humanae naturalis post lapsum: 1. est caeca, errorum caligine obfuscata, ignorantiae tenebris implicata, vanitati et errori obnoxia Psal. 62, v. 2. Rom. 1, v. 21. 1. Corinth. 3. v. 1. Galat. 4, v. 9. Ephes. 4, v. 17; 2. ad percipienda divina mysteria, eademque dijudicanda inepta Matth. 11, v. 27. c. 16, v. 15. 1. Corinth. 2, v. 14 et seqq.; 3. iisdem est adversa Rom. 8, v. 6. 1. Corinth. 2, v. 21 et seqq. c. 3, v. 18 et seqq. proinde sub obsequium Christi captivanda 2. Cor. 10. v. 4 et 5; 4. et ab ejus seductione jubemur cavere Col. 2, v. 8. Ergo ratio humana naturalis non potest esse norma judicii in rebus fidei, et pronuntians juxta illius dictamen non potest esse judex controversiarum theologicarum. II. 363.

Ergo est ju[…] 1. hoi[…] non r[…] tus ju[…] ratio[…] dictam[…] prona[…] tians.

460. 2. *Enthusiastam internum Spiritus testimonium et novas revelationes jactitantem* non posse esse judicem controversiarum de fidei dogmatibus, sic probamus: Cujuscunque judicium 1. non est in Scripturis fundatum; 2. ludificationibus Satanae obnoxium; 3. aliorum examini subjectum; 4. judicio Spiritus sancti in Scripturis loquentis quandoque adversum; 5. semper dubium et incertum: is non potest agnosci pro infallibili judice controversiarum in ecclesia. Enthusiastae internam Spiritus revelationem jactitantis judicium: 1. non est in Scripturis fundatum, nuspiam enim remittimur ad internas revelationes, ad verbum internum etc., sed *ad legem et testimonium;* 2. est praestigiis satanicis obnoxium 1. Reg. 22, v. 22. 2. Cor. 11, v. 14, quod ipsum probat experientia in illis, qui Spiritus illius privati revelatione ad gravissimos errores, ad homicidia, ad scortationes sese impelli passi fuerunt; 3. est aliorum examini subjectum 1. Cor. 14, v. 29. 1. Thess.

2. Enth[…]siasta i[…]ternum Spiritu[…] sancti testimo[…]nium j[…]ctitans.

5, v. 21. 1. Joh. 4, v. 1; 4. est judicio Spiritus sancti in Scripturis loquentis quandoque adversum, ut probat examen illarum revelationum juxta Scripturae regulam institutum; 5. est dubium et incertum 2. Cor. 2, v. 11. Ergo enthusiasta internam Spiritus revelationem jactitans non potest agnosci pro infallibili judice controversiarum in ecclesia. Pulchre Chrysostomus serm. de Spiritu sancto adorando: *Multi Spiritum sanctum jactitant, sed qui propria loquuntur, falso illum praetendunt. Ut Christus non a se ipso se loqui testabatur, quia ex lege loquebatur et prophetis; ita si quid praeter evangelium sub titulo Spiritus obtruditur, nec credamus, quia sicut Christus legis et prophetarum impletio est, ita Spiritus evangelii.*

461. 3. *Pontificem Romanum immediatam Spiritus sancti assistentiam jactitantem* non esse controversiarum judicem infallibilem, alibi late demonstratur, hic *ἐπιτομικῶς* sic concludimus: Qui 1. sine sacrarum literarum auctoritate privilegium infallibilitatis et absolutam judicandi potestatem sibi vendicat; 2. est errori obnoxius; 3. potest fieri haereticus; 4. actu ipso aliquoties erravit et falsa definivit; 5. saepe ne quidem secundum communem mensuram donationis Spiritus sancti est particeps; 6. est saepe dubius et incertus; 7. interpretationes Scripturae absurdas, jejunas et ridiculas profert, ille non est nec esse potest infallibilis controversiarum judex. Papa Romanus 1. sine sacrarum literarum auctoritate privilegium infallibilitatis et absolutam judicandi potestatem sibi vendicat. Nuspiam enim Christus vel apostoli ad tribunal pontificis nos remittunt, nuspiam privilegium non errandi pontifici tribuitur; 2. est errori obnoxius, quia ad propheticam et apostolicam infallibilitatis praerogativam nuspiam evehitur, sed in classe aliorum hominum errori obnoxiorum relinquitur; 3. potest fieri haereticus, ut patet ex c. Si papa. dist. 40. et ex confessione Joh. de Turrecremata in c. Si quis pecunia dist. 79. num. 6. Alphonsi de Castro lib. 1. contra haeres. c. 4. Bellarmini lib. 2. de pontif. c. 30. opin. 5. Pulchre Antoninus part 3. summ. tit. 22. c. 7. in fin. *Cum omnia possit papa, potest etiam hoc, quod est commune omnibus, scil. errare et peccare, juxta illud: Omnis homo mendax.* **Rom. 3, v. 3. Psal. 116, v. 11.** 4. actu ipso aliquoties erravit et falsa definivit, ut testantur historiae Zephirini, qui fuit Montanista; Marcellini, qui sacrificavit idolis, Liberii, qui fuit Arianus, Siricii, qui conjugium dixit pollutionem, Honorii, qui Monotheletis in epistola ad Sergium assensum praebuit etc. 5. saepe ne quidem secundum communem mensuram donationis Spiritus sancti est particeps, ut testantur horrenda flagitia paparum ab ipsis Pontificiis historicis annotata. 6. est saepe dubius et incertus, aliquando enim nullus plane fuit pontifex, quando sedes Romana aliquot non solum diebus et mensibus, sed etiam annis vacavit; aliquando plures pontifices fuerunt simul et quis eorum verus fuerit pontifex, ignoratur; aliquando sine legitima vocatione pontificatum occuparunt, videl. vel per artes magicas vel per largitionem Simoniacam, vel per vim et factiones etc. Jam vero sola electio legitima facit legitimum pontificem et papa dubius habetur non papa, ut disputat Bellarminus lib. 2. de concil. c. 19. 7. interpretationes Scripturae absurdas, jejunas et ridiculas profert, ut patet ex epistolis decretalibus pontificum et ex multis juris canonici capitulis. Ergo pontifex Romanus non est nec esse potest infallibilis controversiarum judex.

462. 4. *Conciliis* non posse absolutum et infallibile judicium in fidei controversiis tribui, probamus hoc modo: Qui 1. errandi periculo sunt obnoxii; 2. actu saepius errarunt; 3. sibimetipsis saepius contradicunt; 4. quorum definitiones sunt incertae; 5. qui non possunt toties audiri et interrogari, quoties ecclesiae membris opus est judiciaria decisione, illis non competit absolutum et infallibile in controversiis fidei judicium. Episcopi in conciliis congregati: 1. sunt errandi periculo obnoxii, nuspiam enim infallibilitatis privilegium ipsis datum asseritur. 2. actu ipso saepius errarunt, ut testantur exempla concilii Ariminensis, Seleuciensis, Ephesini secundi, Syrmiensis etc. 3. sibimetipsis saepius contradicunt. Concilium Nicenum secundum statuit imagines esse colendas, quod pugnat cum concilio Constantinopolitano, ut fatentur patres Niceni secundi act. 6. In concilio Romano sub Stephano VII. damnatus est Formosus pontifex et omnia illius acta abrogata. Aliud postea habitum fuit concilium Ravennae sub Johanne IX. in quo Formosus restitutus fuit et Stephanus damnatus, omniaque acta ejus concilii, quod sub Stephano habitum, abrogata etc. Alterutrum horum errasse necesse est. 4. definitiones eorum saepius sunt incertae, neque enim omnes definiunt controversias, Andrad. lib. 3. defens. fid. *Concilium Trident. cum definiret peccatum originis vere esse peccatum, illius tamen propriam rationem consulto omisit.* 5. nec possunt toties audiri et interrogari, quoties ecclesiae membris opus est decisione judiciaria, quandoque enim in eo versatur ecclesia statu, qui non permittit generalia concilia cogi, ut testatur historia ecclesiae primitivae apostolorum temporibus vicinae. Ergo episcopis in concilio congregatis non competit absolutum et infallibile in controversiis fidei judicium. 4. Concilia.

463. 5. *Patres* non posse pro infallibilibus controversiarum judicibus agnosci, patet ex eo: 1. quod et ipsi sint errandi periculo obnoxii; 2. quod sibi ipsis infallibilitatem derogent et ex Scriptura de omnibus doctrinae suae partibus judicium fieri velint; 3. quod libri ipsorum non semper in ecclesia exstiterint, ut testatur historia ecclesiae primitivae; 4. quod pauciora exstent ipsorum monumenta, quam ut de omnibus et singulis controversiis plenus atque integer consensus ex illis peti possit; 5. quod in scriptis ipsorum, quae adhuc habentur, multa sint adulterina et supposititia; 6. quod non possint ab omnibus evolvi, quibus tamen necessitas incumbit de controversiis judicandi; 7. quod ipsimet Ponti- 5. Patres.

ficii patrum auctoritatem negent esse authenticam, unde Romano pontifici eam subjiciunt; 8. quod sibi saepius invicem contradicant, quae omnia suo loco plenius explicantur et confirmantur.

Antithesis 1. Pontificiorum.

464. *Antithesis.* Judiciariam auctoritatem Scripturae sacrae derogant. *1. Pontificii*, disertis verbis negantes, Scripturam esse posse controversiarum judicem. Bellarminus lib. 3. de verbo Dei c. 3. de authentico Scripturae interprete et judice controversiarum disputans sic progreditur: *Convenit inter nos et adversarios, Scripturas intelligi debere eo Spiritu, quo factae sunt, hoc est, Spiritu sancto. Tota igitur quaestio est, ubi sit iste Spiritus? Nos* (Catholici-Romanenses) *existimamus, hunc Spiritum etsi multis privatis hominibus saepe conceditur, tamen certo inveniri in ecclesia, hoc est, in concilio episcoporum confirmato a summo ecclesiae pastore, sive in summo pastore cum concilio aliorum pastorum; ideo dicimus, judicem veri sensus Scri-*
II 365. *pturae et omnium controversiarum esse ecclesiam, hoc est, pontificem cum concilio, in quo omnes catholici conveniunt. At haeretici omnes hujus temporis docent, Spiritum sanctum Scripturae interpretem non esse alligatum episcopis vel ulli hominum generi, ideo unumquemque judicem esse debere sive spiritum suum sequendo, si ipse donum interpretationis habeat, sive alicui alteri adhaerendo, quem eodem dono praeditum viderit.* Sed in hac formatione status quaestionis multa desideramus: 1. Non negamus simpliciter, ecclesiam, id est ministros ecclesiae et auditores esse judices, sed dicimus eos esse judices ministeriales adstrictos ad audiendam vocem Spiritus sancti in Scripturis sonantem et ad normam judicii in Scripturis propositam stricte observandam. 2. Nec dicimus, unumquemque debere esse judicem, vel spiritum suum sequendo, vel alteri, quem dono interpretandi praeditum noverit, adhaerendo, sicut Bellarminus cum Svencfeldianis nos conjungens calumniatur, sed dicimus, unumquemque debere sequi judicium Spiritus sancti in Scripturis sacris propositum. 3. Sensus Scripturae genuinus ac proprius, nec in pontificis, nec in ullius hominis pectore quaerendus, sed in ipsis Scripturis, quae sunt publicae Spiritus sancti tabulae. 4. Bellarminus in genere hoc loco asserit, *judicem omnium controversiarum esse ecclesiam, hoc est pontificem cum concilio*, sed revera soli pontifici hasce judicandi partes tribuit, ut in tract. de interpretatione Scripturae ex ipsius hypothesibus ostensum fuit, ac Jesuitae in Ratisbonensi sine circuitione fuerunt confessi. 5. Cum pontificis judicium a judicio conciliorum quandoque discrepet, non potest judex statui pontifex cum concilio, sed vel solus pontifex vel sola concilia.

465. Statuit igitur Bellarminus, Scripturam non posse esse controversiarum judicem, sed hoc in solidum competere Romano pontifici, sic enim scribit d. lib. c. 9: *Non ignorabat Deus, multas in ecclesia exorituras difficultates circa fidem, debuit igitur judicem aliquem constituere. At iste judex non potest esse Scriptura, neque spiritus revelans privatus, neque princeps secularis, igitur princeps ecclesiasticus* (pontifex Romanus) *vel solus vel certe cum concilio et consensu coëpiscoporum.* Idem statuunt etiam reliqui. Gregor. de Valent. in anal. lib. 5. c. 2: *Scriptura sacra omnium fidei controversiarum judex esse non potest.* Bavarici theologi in colloq. Ratisbon. *Sacra Scriptura non est judex omnium controversiarum fidei et religionis Christianae.* Gretserus in eod. colloq. sess. 9. p. 292: *Sumus in conspectu sacrae Scripturae et Spiritus sancti. Pronuntiet sententiam, et si dicat: Tu Gretsere male sentis, cecidisti causa tua; tu Jacobe Heilbrunnere vicisti; tunc ego statim transibo ad vestrum scamnum, Adsit, adsit, adsit et condemnet me.* Eadem est reliquorum sententia. Argumenta, quibus demonstrare conantur, Romanum pontificem esse unicum et authenticum controversiarum judicem, pertinent ad locum de Romano pontifice, considerabimus igitur ea duntaxat, quibus demonstrare conantur d. l. Scripturae non posse partes judicandi tribui.

Argu[illegible] 1. Ex [illegible]

466. 1. *Ex Scripturae imperfectione. Scriptura varios sensus recipit, nec potest ipsa dicere, quis sit verus sensus.* Item: *De Scripturae interpretatione quandoque oritur quaestio, at Scriptura non potest interpretari se ipsam. Ergo Scriptura non potest esse controversiarum judex.* Resp. 1. Si Scriptura non potest dicere, quis sit verus suus sensus, nec potest interpretari se ipsam. Ergo perit finis Scripturae, qui est σοφίσαι, *sapientes homines reddere ad salutem.* 2. Si pontifex in suis decretis et decretalibus, in suis bullis et breviariis potest sensum suum perspicue proferre, adeo ut qui decreta pontificis legit, sensum pontificis se tenere glorietur, an non poterit Spiritus sanctus in Scripturis tam perspicue loqui, ut certus et genuinus sensus ex illis colligi possit? 3. Si Scriptura non potest dicere, quis sit verus sensus, ergo nec prophetae nec apostoli potuerunt ita loqui, ut certus et genuinus sensus ex ipsorum dictis colligi potuerit. Ratio est, quia, quod prophetae et apostoli praedicarunt, idem et nihil aliud in Scripturas redegerunt. 4. Si Scriptura non potest dicere, quis sit verus sensus, cur Chrysostomus homil. 13. in Genes. scribit: *Sacra Scriptura, cum nos tale quiddam docere vult,* II. 3[illegible]
se ipsam exponit et auditorem errare non sinit? Cur Irenaeus asserit lib. 2. adv. haeres. c. 46. *ea quae scientiae nostrae subdidit Deus, aperte et sine ambiguo ipsis dictionibus esse posita in Scriptura?* 5. Ex epistola amici perspicue scripta possumus ejusdem sententiam discere, eccur igitur ex Scriptura, quae est Dei omnipotentis epistola ad nos scripta, non possemus verum sensum discere, cum tamen *cor Dei* ex ea disci posse Augustinus in enarr. Ps. 96. statuat? 6. Vis veritatis Costerum adegit, ut in Enchirid. c. 1. scriberet, *praecipua fidei capita, quae omnibus Christianis scitu necessaria, satis perspicue in libris apostolicis comprehensa esse.* Ergo de illis scitu necessariis dogmati-

bus certi quippiam ex Scripturis colligi poterit. 7. *Ex literalis Scripturae sensu firma argumenta peti posse* concedit Bellarmin. lib. 3. de verbo Dei c. 3. ubi ergo ex sensu literali certus sensus colligi potest, alias nullum ex Scripturis peti posset argumentum, tantum abest, ut firmum aliquod argumentum ex Scripturis colligi posset. 8. Quod Scriptura in varios sensus ab haereticis detorquetur, ex accidenti est, nec propterea desinit unus proprius et perspicuus Scripturae sensus, quem Spiritus sanctus intendit. Pelbartus in Rosario tom. 3. c. de fide: *Licet Scriptura possit aliter exponi aliquo modo, saltem ad evadendum absque contradictione manifesta, tamen simpliciter loquendo, non potest alio modo rationabiliter exponi, quin semper appareat expositio fidei catholicae rationabilior.* 9. Pontifex, concilia et patres aut ex Scripturis deducunt, quod de fidei dogmatibus tradunt et sic poterit Scriptura dicere, quis sit verus sensus, aut extra Scripturam aliquid fide acceptandum tradunt et sic percutit illud gladius Dei Galat. 1, v. 8.

467. 2. *Ex collatione cum republica civili. In omni bene constituta republica lex et judex sunt distinctae res, lex enim docet, quid sit agendum; judex legem interpretatur et secundum eam homines dirigit. Ergo etiam in republ. ecclesiastica praeter Scripturam alius judex dandus.* Resp. 1. Concedimus, talem judicem dari in ecclesia; neque enim tantum supremum et authenticum judicem statuimus Spiritum sanctum, sed etiam inferiorem et ministerialem, qui vocem supremi illius judicis in Scripturis propositam debet repetere et ex ea, quid sit agendum, docere, eandem interpretari et secundum eam homines dirigere. 2. Sed addimus, judicem illum non debere pro suo arbitrio sententiam pronuntiare, sed juxta normam a supremo judice praescriptam, videl. juxta Scripturam sacram, quam propterea et vocem judicis supremi et normam judicis inferioris et judicem directivum appellamus 3. Invertimus igitur argumentum: Quemadmodum in republ. bene constituta judex inferior adstrictus est ad leges a judice superiore praescriptas, et secundum eas tanquam normam judicii tenetur sententiam ferre; sic minister ecclesiae et quilibet fidelis in judicio de controversiis fidei ad vocem supremi judicis, Spiritu sscil. sancti, in Scripturis propositam, est adstrictus. 4. Aristoteles lib. 5. polit. c. 7. judicem dicit esse *legem animatam*, eo ipso docens, judicem non debere ex suo arbitrio et voluntate sententiam ferre, sed ex praescripto legum. Si hoc requiritur in judicio civili, quanto magis in judicio de rebus spiritualibus.

468. 3. *Ex eorum, qui Scripturam judicem agnoscunt, dissensione. Si sufficiens esset Scripturae judicium, unde fieret, ut nondum convenire potuerit inter eos, qui unicam Scripturam pro norma et judice agnoscunt.* Resp. 1. Multi audiunt potius humana somnia et rationis caecae dictamen, quam Spiritus sancti in Scripturis loquentis vocem. 2. Multi praeconceptas suas opiniones in Scripturam inferunt, non verum ex Scripturis sensum inquirunt, *cogunt id videri dictis contineri, quod ante lectionem praesumserint intelligendum*, ut Hilarius lib. 1. de Trinit. loquitur. 3. Multi teste apostolo sunt *αὐτοκατάκριτοι* Tit. 3, v. 11. ac auctoritatis, potentiae, gloriae et opulentiae retinendae causa veritatem ex Scripturis monstratam agnoscere ac fateri nolunt Joh. 12, v. 43. 4. Multi splendore et apparatu externo patiuntur, sibi oculos perstringi, quo minus lux veri- II. 367.
tatis se illis ingerat. 5. Multi provocant ad Scripturam, qui tamen a Scriptura condemnantur, sicut Judaei provocabant ad Moysen, qui tamen eos accusabat Joh. 5. v. 45. 6. Distinguendum igitur inter potentiam et actum. Scriptura potentia quidem suaque natura propter perfectionem et perspicuitatem ad controversias dirimendas est sufficiens et idonea, sed vitio humanae improbitatis contingit, ut effectus actu non semper, nec apud omnes sequatur, quemadmodum *evangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti* Roman. c. prim. v. decim. sext. licet non omnes per praedicationem evangelii actu convertantur et salventur. Pharmacum est morbo depellendo idoneum atque efficax, licet ex alia causa vim ejus impediente effectus non sequatur.

4. Ex haereticorum ad Scripturam provocatione.

469. 4. *Ex haereticorum ad Scripturam provocatione. Nullus provocat ad eum judicem, a quo scit, se condemnatum iri. Atqui omnes haeretici provocant ad Scripturam. Ergo non agnoscunt, se in Scriptura damnari, et per conseq. Scriptura non est judex.* Resp. 1. Invertimus argumentum: Cujus judicium aliquis subterfugit, eum scit sibi parum aequum fore. Pontificii subterfugiunt Scripturae judicium. Ergo sciunt, hunc judicem sibi parum aequum fore, inde Eccius coram Wilhelmo Bavariae duce in comitiis Augustanis anno 30. fatebatur, *Lutheranam confessionem non posse ex Scripturis refutari*, ut habetur in actis illorum comitiorum, quae exstant tom. 5. Oper. Germ. Luth. f. 35. Idem fatetur Albert. Piggius lib. 1. de eccles. hierarch. c. 4. in fin. *Si hujus doctrinae*, videlicet cum haereticis non esse ex Scripturis disputandum, *memores fuissemus, meliore sane loco res nostrae essent, sed tum ostentandi ingenii et eruditionis gratia cum Luthero in certamen descenditur Scripturarum, excitatum est hoc, quod, proh dolor, videmus incendium.* 2. Quamvis haeretici non omnes sciant et sentiant, se a Spiritu sancto in Scripturis sacris et a Scripturis condemnari, tamen a negata hujus condemnationis scientia et sensu non potest argumentum duci ad negationem rei ipsius. Judaei nesciebant se a Moyse accusari, unde ad Moysen provocabant, et tamen ipsa veritas testatur, ipsos a Moyse fuisse accusatos Johann. 5, v. 45. 3. Scriptura in se et per se *utilis est πρὸς ἔλεγχον, ut perfectus sit homo Dei* 2. Timoth. 3, v. 16 *et contra insidiosos errores posuit Deus firmamentum in Scripturis sanctis.* Iren. lib. 3. c. 2. August. tractat. 2. in epist. Johann. Falso igitur erroribus suis haeretici Scripturas praetexunt. Tyrannus boni principis, meretrix honestae virginis titulum sibi arrogat,

sic haeretici orthodoxorum et nomen et arma Scripturam scilicet sacram sibi vendicant. ** Theodoretus in opusculis contra varias haereses, quae sunt in 2. tom. oper. Athanas. *Si videant, petitis e Scriptura demonstrationibus stultitiam suam constringi, Scripturae recusant* (παραγράφονται) *et scopum et usum; si quando vero putant, sibi favere nudum aliquod effatum a genuina recisum orationis serie ad suum propositum, accommodant suis confirmandis.* ** Gnostici Scripturae purpuram suis assuebant laciniis, sed Iren. lib. 1. c. 1. pulchra similitudine comparat illos cum iis, *qui regiae imaginis compagem ex selectissimis gemmis compositam solvunt, solutasque partes in canis aut vulpeculae figuram aptant, vulgo persuadere volentes, esse hanc eandem imaginem regis, quam primus artifex formavit, propterea quod ex iisdem gemmis constet.* 4. *Diabolus in duello* Matth. 4, v. 6 *allegabat Scripturas contra Christum*, inquit Eccius in Enchir. c. 4. sed addimus: Christus Scripturae dictis diabolum vicit. cap. ejusd. v. 4. 7 et 10, ac tertia vice repetit et diabolo inculcat: *Scriptum est.* Sic haereticos ad Scripturam provocantes ex Scriptura validissime convincere possumus: *Nullam unquam haeresin ex Scripturis potuisse refutari*, dicebant adversarii in colloquio Ratisbonensi p. 203. edit Neob. Sed historia ecclesiastica et ipsa experientia testantur, nullam unquam haeresin tam absurdam tamque prodigiosam, tam speciosam tamque plausibilem fuisse natam, quae non potuerit Scripturae armis debellari. Aureolum est illud veterum Rabbinorum: *In quocunque Scripturae loco invenis objectionem pro haereticis, invenis quoque medicamen-*
II. 368. *tum in latere ejus.* 5. Nec ommes haeretici provocarunt ad Scripturas, sed quidam sub traditionis pallio putidas suas merces abscondunt et ecclesiae obtrudere satagunt.

5. Ex judicis conditione. 470. 5. *Ex judicis conditione. Judex debet videri et audiri ab utraque litigantium parte, debet etiam habere auctoritatem coactivam, alioqui non erit nec esse poterit controversiarum finis.* Resp. 1. aliud est judicium fori, aliud vero poli, aliud est ecclesiasticum ministerium, aliud politicum regimen et magisterium. Ecclesia, ut non est de hoc mundo, ita quoque non regitur modo hujus seculi. 2. Damus et nos visibilem judicem, ministerium scilicet ecclesiasticum, sed addimus, judicem illum esse inferiorem, proinde non posse nec debere *αὐτοκρατορικῶς* pronuntiare, sed judicium suum Scripturis sacris submittere, iisdemque tanquam voci supremi judicis et normae omnis veri ac certi judicii illud conformare. 3. De supremo et authentico controversiarum fidei judice negamus hanc conditionem, quod necessario debeat videri *αὐτοπροσώπως* et audiri *αὐτοφώνως*. *Qui non credit, jam judicatus est*, ait Christus Johan. 3, v. 18, quamvis illud non videat. Sufficit, ejus vocem audiri ab omnibus in scriptis propheticis et apostolicis. Johan. 12, v. 48: *Sermo, quem locutus sum, judicabit in die novissimo.* 4. Spiritus sanctus in Scripturis loquens, non quidem vi externa cogit, tamen efficaciter movet persuasione interna, atque hoc sufficit ad illuminationem, conversionem et informationem eorum, qui non resistunt pertinaciter Spiritui sancto. Lactant. lib. 5. Instit. c. 19: *Nihil tam voluntarium, quam religio, in qua si animus aversus, jam sublata, jam nulla est.* Epiphan. haeres. 61: *Cultus Dei non est ex necessitate, sed ex voluntate.* 5. Quod Bellarminus urget, *absque quodam visibili, summo et authentico judice non esse sperandum controversiarum finem*, ad illud respondemus ipsius Bellarmini verbis lib. 2. de concil. c. 19: *Non est mirum, si manet ecclesia sine remedio humano efficaci, quandoquidem non nititur ejus salus praecipue humana industria. sed divina protectione, cum ejus rex sit Deus. Potest ac debet ecclesia supplicare ac certum est, Deo curae fore ejus salutem.* 6. Pontificii habent visibilem judicem, pontificem scilicet Romanum. Num vero omnes controversiae apud ipsos sopitae? Praxis testatur contrarium. Et quis fuit judex duobus vel tribus de sede papali instar vulturum de praeda digladiantibus, *cum papa dubius et incertus habeatur pro non papa*, docente Bellarmino loco proxime citato. Ecquis etiam judex est, pontifice mortuo, necdum alio in ejus locum surrogato?

471. 2. *Calviniani* itidem Scripturae sacrae partes 2. Ca-
judiciarias in decidendis fidei controversiis derogant, niani rum.
quod ostendimus hoc argumento: Qui negat ex verbis institutionis controversias eucharisticas esse decidendas et judicandas, is Scripturae sacrae vocem judicis in decidendis fidei controversiis derogat. Quae enim ratio unius articuli, eadem etiam reliquorum omnium. Calviniani negant, ex verbis institutionis controversias eucharisticas esse decidendas et dirimendas. Tigurini in lib. contra D. Jacob. Andream fol. 45. Beumlerus in falcon. deplumato p. 63. postulant, *verba coenae non amplius pro fúndamento allegari, quia sint τὸ κρινόμενον*, quod repetit Witakerus de Script. q. 5. Consensus orthodoxus c. 7 fol. 161: *Manifestum esse verborum coenae abusum* asserit *in probando eo, quod ex verbis in quaestione vel in controversia est.* Martyr in dial. de nat. hum. fol. 127: *Semper visi estis minus quam par est sapere, cum pro dogmate absurdo ac inutili laboretis, nec pro eo tuendo quicquam habeatis, nisi Christi τὸ ῥητόν: Hoc est corpus meum.* Johan. Politianus part. 3. Phil. eucharist. c. 4. edit. 610: *Primam institutionem minus recte dici vult controversiae de eucharistia fundamentum praecipuum.* Calvinus lib. 4. institit. c. 17. §. 23: *Omnes, qui verbis Christi simpliciter insistunt*, vocat *syllabarum aucupes*, perinde Pontificii nos vocant *scripturarios et theologos atramentales.* Dordracenses apud Tectandrum §. 23. expresse scribunt: *Scriptura non est idonea, ut sit judex controversiarum.*

472. 3. *Photiniani* verbis quidem ad Scripturam 3. Fo-
velut unicam normam et judicem provocant, sed niani rum.
reipsa judiciariam auctoritatem Scripturae derogant, II. 3..
dum in fidei articulis a litera Scripturae propter

absurditatem in rationis judicium incurrentem discedunt. Sic enim contra ipsos concludimus: Qui in fidei articulis a litera Scripturae propter absurditatem in rationis judicium incurrentem discedunt, illi judicium rationis judicio Spiritus sancti in Scripturis et per Scripturas nobis loquentis praeferunt ac reipsa judicis partes Scripturae debitas nefarie illi derogant. Photiniani id faciunt. Ergo. Major est immotae veritatis. In claris enim et perspicuis illis Scripturae dictis Spiritus sanctus suam de mysteriis fidei proposuit sententiam suumque judicium. Quod si ergo a clara litera et genuino verborum sensu disceditur, a Spiritus sancti sententia et judicio disceditur. Is enim est verus Scripturae sensus atque ea est Spiritus sancti genuina sententia, quae ex verbis Scripturae in sensu literali in fidei articulis acceptis immediate profluit. Si peregrina interpretatio judicio congruens, illis inferatur, reipsa a vero Scripturae sensu et a Spiritus sancti judicio disceditur. Si quando articulus creationis Genes. 1. describitur, tunc verba in propria et genuina significatione sunt accipienda, quod scilicet verus ille Deus, qui est Pater, Filius et Spiritus sanctus, vere creavit, veram lucem, verum firmamentum, veras aquas etc. Sed si a sensu literali disceditur, ut vel per Elohim intelligantur angeli, vel per vocem creationis intelligatur productio facta ex materia quadam Deo coaeterna, vel per lucem intelligatur natura angelica etc., disceditur a vero et genuino illo sensu, quem Spiritus sanctus intendit et rationis tenebrae luci Spiritus sancti praeferuntur. Hilarius lib. 1. de Trinit. *Optimus Scripturae lector est, qui dictorum intelligentiam exspectat ex dictis potius quam importet, et retulerit magis quam attulerit, nec cogat id videri dictis contineri, quod ante lectionem praesumserit intelligendum.*

473. Assumtio probari potest ex verbis et praxi Photinianorum, quae testatur, Photinianos non solum a litera Scripturae in fidei articulis propter absurditatem in rationis judicium incurrentem discedere, sed etiam fidei articulos disertis et perspicuis verbis in Scriptura propositos argumentorum telis ex rationis humanae pharetra depromptis oppugnare. Expresse enim asserunt, nullo modo verum esse posse nec credi debere, quod ratio statuit esse falsum, unde mysterium Trinitatis, aeternam generationem Filii a Patre, duarum in Christo naturarum unionem, peccati originalis propagationem, carnis ejusdem resurrectionem negant, propterea quod ratio statuit, articulos illos nostrae fidei esse absurdos, falsos, impossibiles, contradictorios. Expendantur haec ipsorum emblemata, quae enumerabimus, hic disputandi processus, quem delineabimus. Socinus lib. de auctorit. Script. pag. 54: *Nullo modo verum esse potest, cui ratio prorsus communisque sensus repugnant.* Catech. Racov. negat mysterium Trinitatis ex eo principio, quia *rationi est adversum*, p. 48; negat, duas esse in Christo naturas, quia *id repugnat rationi*, p. 55; negat aeternam Filii a Patre generationem, quia *rationi repugnant*, p. 63; negat praesentiam corporis et sanguinis Christi in coena, quia *pugnet cum proprietatibus corporis naturalis*, p. 220; *opinionem suam de orali manducatione nullo modo certam esse ipsimet* (inquit) *produnt, cum fatentur, modum hunc sumendi corporis Christi esse prorsus inexplicabilem, aut quomodo id fiat, se plane ignorare*, pag. 221; negat Christi satisfactionem, quia *ratio judicat illam esse absurdam* pag. 261 etc. Ostorodus et Weidovius in apolog. ad decretum ordinum Belgii ann. 600. in lucem emissa pag. 24: *Hypocritae vel mente capti, non homines cordati solent illa credere, quae nullo modo cum ratione conveniunt.* Ostorod. in Instit. c. 4. p. 30: *Si ratio clare ostendit, trinitatem personarum in Deo esse falsam, quomodo quaeso homini rationali in mentem venire potest, ut nihilominus illa possit esse vera et ex verbo Dei demonstrari.* Theodosius Schimbergius in praefatione refutationi Petri Carolini a Johanne Somm. adornatae et anno 1582. Ingolstadii, ut fert titulus, excusae praefixa: *Fides nunquam amplectitur impossibilia mentis, unde manifestum est trinitatem et divinitatem Filii non esse articulos fidei veros, quia sunt impossibilia mentis, ideo in rei veritate sunt dogmata blasphema et horrenda.* Schmaltz. contra D. Schopp. de trinit. p. 21: *Qui rationem* II. 370.
sanam post verbum Dei aspernantur in religione, ii religionem suspectam hoc ipso apud omnes cordatos reddunt. Contra D. Frantz. disp. 2. pag. 60: *Eum, qui innocens creatus erat, semel peccando omnes in perpetuum peccato infecisse, rationi prorsus est contrarium.* Disp. 4. p. 137: *Nulla est Christianae religionis particula, quae cum ratione non conveniat; et quae cum ratione non convenit opinio, ea etiam in theologia locum nullum habere potest. Ut parva lux magnae, sic ratio Scripturae non est contraria. Doceat Frantzius vel quivis alius, unam aliquam sententiam sacrarum literarum pugnare cum ratione, et tunc ratio taceat in ecclesia. Supra rationem multa habet religio et Scriptura sacra, et hoc ipso maxime se ipsam commendat, at quod contra eandem sit, nihil, imo si rationi religio adversaretur, hoc ipso suam falsitatem proderet et religio non esset, anima enim et ipsa ratio est religio.* Disp. 5. p. 165: *In magno et crasso errore versatur Frantzius cum Luthero, qui credit, verum esse aliquid in theologia, quod sit falsum in philosophia, h. e. rationi contrarium. Verissime dixit Lutherus, magis disparatam esse praedicationem, Deus est homo, quam si dicas, homo est asinus. Et ita falsissimum est, sacras literas affirmare, quod Deus, nempe qui natura talis, sit homo.* Disp. post. 8. p. 421: *Ut parva lux magnae, sic ratio doctrinae evangelicae contraria esse nequit. Crassa haec est plerorumque ignorantia, cujus jam tandem tempus esset, ut eos puderet in tanta veritatis luce.* In resp. ad par sophism. a Ravenspergero objectorum p. 30: *Nulla est fides, ubi non est intelligentia.* Ibid. *Humiliter aliquid credendo verum id non efficitur.* Goslavius a Bebelno in praefat. tract.

contra Keckerm. *Aliqui clamabunt, me axiomata religionis dialecticorum regulae subjecisse. Non diffiteor, sed quis ante me non?* Et postea: *Num alia est veritas philosophiae atque theologiae? Mundum esse ex nihilo conditum, theologice verum audio, falsum philosophice. Sed nugae, quicquid scholae dicunt. Ita verum erit et falsum, et contra. Condradictionis pars utraque vera et falsa. Non pudet bonos istos alteri harum nobilissimarum scientiarum tantam ignominiae notam inurere.*

474. Sed enim quando hoc pacto Photiniani rationem suam judicem in summis fidei mysteriis faciunt, contradicunt *1. Scripturae*, quae testatur, rationem humanam post lapsum in dijudicandis fidei mysteriis esse caecam, errorum caligine obfuscatam, ignorantiae tenebris implicatam, facultate percipiendi divina mysteria et de illis dijudicandi plane destitutam, divinis mysteriis repugnantem et adversam, ac proinde sub obsequium Christi captivandam, ut ostendimus superius §. 459. *2. experientiae*, quae testatur, rationem humanam sequacium suorum seductricem fuisse pessimam. Primi parentes seducti judicio rationis ab expresso Dei verbo defecerunt, inde apostolus Corinthios suos praemonet 2. Cor. 11, v. 3: *Timeo, ne, sicut serpens Evam seduxit sua astutia, sic et corrumpantur sensus vestri et excidant a simplicitate, quae est in Christo.* Naaman Syrus, Nicodemus, Thomas etc. sensuum et rationis suae judicium secuti in rebus divinis aberrarunt turpissime. Haeretici Roman. 16, v. 18 sic describuntur, quod per χρηστολογίας καὶ εὐλογίας *per suaves sermones rationis judicio apprime conformes seducant corda innocentium.* Contra vero Abrahamus *in spem contra spem credidit* Rom. 4, v. 18. *nec consideravit corpus suum emortuum*, hoc est, non secutus est judicium suae rationis de proprietatibus corporis effoeti et senilis, sed in promissione Dei fide recubuit non haesitans diffidentia. *3. regulae Christi*, prophetarum et apostolorum, qui ubique in rebus divinis a judicio sensuum et rationis ad verbum nos revocant. Esa. 55, v. 8: *Cogitationes meae non sunt sicut vestrae.* Zach. 8, v. 6: *Si videtur hoc difficile in oculis populi hujus, num quid erit difficile in oculis ejus?* Matth. 19, v. 26: *Apud homines hoc est impossibile, apud Deum autem omnia possibilia.* Eph. 3, v. 20: *Deus potens est super omnia facere* ὑπερεκπερισσοῦ, *plusquam abundanter, supra quam petimus vel intelligimus.* Coloss. 2, v. 8: *Videte, ne quis vos depraedetur per philosophiam. 4. sibi ipsis*, quidem quadrupliciter. Nam 1. ipsimet rationis judicium in fidei quaestionibus repudiant. Socin. in solut. scru-
II. 371. pul. resp. ad. 11. p. 40: *Non sunt Dei imperscrutabilia judicia humanae rationis modulo metienda.* Johan. Sommerus in refut. P. Carolini p. 50. b: *Non sunt Dei actiones ad hominum regulas examinandae.* Eniedinus in explic. locor. p. 178: *Nemo alienas et philosophicas contemplationes ad simplicem apostolorum sermonem et doctrinam explicandam afferat.* Praefator Eniedini: *In re tam ardua non hominis ratiocinationibus, sed imprimis expresso opus est verbo juxta illud ad legem et oraculum, in lege quid scriptum? etc.* Ostorodus in Instit. cap. 19, p. 196: *Nimis periculosum foret in re tam ardua, nimirum quando de vita, imo de salute aeterna hominis agitur* (puta in quaestione de haereticis interficiendis) *humanae rationi et arbitrio confidere.* Schmal. de div. Christi pag. 91: *Desinant in hujusmodi rebus in modos inquirere, quibus Deus usus est et quos ut ignoraremus, cum non sine causa voluisse statuendum est. Discant acquiescere in testimoniis sacrarum literarum manifestis.* Idem contra Frantz. p. 265: *Ostendat nobis Frantzius ex sacris literis suas opiniones et nos eas pro certis recipiemus, etiamsi rationem nostram superent.* (Si illa, quae ex sacris literis proferuntur, recipienda sunt, etiamsi rationem superent, ergo divina mysteria in literali verborum sensu proposita sunt fide acceptanda, non autem principiis rationis oppugnanda.) 2. negant, dari aliquam naturalem Dei notititiam. Ostorod. in Instit. c. 1. p. 10: *Quod homines de Deo vel divinitate aliquid sciunt, hoc non habent ex natura, nec ex consideratione creaturarum, sed ex auditu, Deus ab initio sese hominibus manifestavit.* At si ratio non potest ad aliqualem Dei notitiam suis viribus assurgere, cur judicium de summis fidei mysteriis illi tribuemus? 3. solam scripturam dicunt esse fidei regulam, ex qua etiam sola de rebus divinis se nobiscum disputare velle gloriantur. Socin. in defens. animadv. contra Eutropium p. 49: *Ea Christiano homini de Deo credenda sunt, licet rationi minus consentanea, quae ab ipso Deo non quidem patefacta esse putentur, sed revera sint patefacta.* Pisecius in praefat. respons. ad rationes Campiani Arii: *Veritas divinorum non a natura, non a sensu, non a theorematis philosophicis, sed a Deo, sed ab oraculis et legibus divinis dependet.* Et postea: *Ad legum divinarum firmam et solidam auctoritatem quicquid est controversiarum in religione Christiana appendimus.* Schmaltzius contra Schopperum pag. 3: *Solam Scripturam esse fidei normam et in rebus divinis auctoritate tantum divina standum esse, hactenus vos evangelici constanter nobiscum contenditis.* In praefat. lib. contra Frantzium: *Suis propriis nititur Christi religio principiis, nec alienae opis ullo modo indiget.* Atqui si tantum divina auctoritate in rebus divinis standum, cur ergo ex rationis principiis de divinis mysteriis judicium faciunt? 4. ne quidem discursum rationis in Scripturis fundatum, et ex illis deductum admittere volunt, ut postea apparebit, quanto igitur minus rationis Scripturam non consulentis judicium de fidei articulis audiendum fuerit?

475. Expendamus vero axiomata et emblemata, quibus Photiniani in hac quaestione utuntur: 1. *Nullo modo verum esse potest, cui ratio repugnat.* Resp. non humana ratio, sed divina revelatio est fidei principium; nec ex dictamine rationis de fidei articulis judicandum, alias non amplius

habebimus articulos fidei, sed placita rationis. Rationis cogitata et effata intra sphaeram earum rerum, quae rationis judicio subjectae, coërcenda et restringenda, non autem extendenda ad sphaeram earum rerum, quae sunt ultra omnem rationis captum posita, alias si accipiantur tanquam absolute universalia et mysteriis fidei oppugnantur, pariunt ἀντιθέσεις ψευδωνύμου γνώσεως 1. Tim. 6, v. 20. 2. *Nihil credendum, quod rectae rationi adversatur.* Resp. distinguendum inter rationem in homine ante lapsum et post lapsum. Illa, quatenus talis nunquam adversata fuisset divinae revelationi, haec vitio corruptionis adversatur saepissime. Distinguendum etiam inter rationem hominis nondum renati et rationem hominis regeniti. Illa fidei mysteria judicat stultitiam, haec vero quatenus talis iisdem non obluctatur. Tunc vero et tamdiu talis est, quando et quamdiu verbi lucem sequitur, et de fidei mysteriis non ex suis principiis, sed ex sacris
I. 372. literis judicat. Distinguendum porro inter rationem rectificari in hac vita coeptam et plene rectificatam in vita altera. Illa nondum ita plene renovata, illustrata et rectificata, ut ἀδύνατον sit, eam fidei articulis adversari eosque impugnare, si suum sequatur ductum. Quemadmodum enim in renatis manet *lucta carnis et spiritus*, per quam sollicitantur ad peccatum: sic manet in illis lucta fidei et rationis, quatenus ea nondum plene est renovata; haec vero omnem repugnantiam fidei et rationis excludit. Distinguendum insuper inter rationem rectam vere et proprie sic dictam, et inter rationem rectam ex adversariorum Photinianorum scilicet ac Calvinianorum sensu definitam. Ratio recta, si vere et proprie sic dicta accipiatur, pro ea scilicet, quae intra terminos sui objecti sese continet, nec judicium de fidei mysteriis sibi arrogat, vel quae verbi luce collustrata et a Spiritu sancto rectificata in mysteriis fidei non sua sectatur principia, sed verbi lucem et Spiritus sancti ductum, illa non adversatur fidei. Sed adversarii rectae rationis nomine accipiunt eam, quae de fidei mysteriis judicat ex suis principiis, ut ipsa praxis ostendit. Denique distinguendum inter ea, quae sunt merae revelationis et purae fidei, et ea, quae rationis acumini sunt objecta. In posterioribus aliquid relictum rationi lucis, priora cum sint ὑπὲρ νοῦν, ὑπὲρ λόγον καὶ ὑπὲρ πᾶσαν κατάληψιν, non sunt ratione discutienda, sed fide acceptanda. 3. *Ut parva lux magnae, sic ratio Scripturae non est contraria.* Resp. per se nulla hic contrarietas, sed per accidens. Ratio intra sphaeram suam sese continens non est Scripturae contraria sed quando sphaeram suam vult μεταβαίνειν καὶ ὑπερβαίνειν et de summis fidei mysteriis ex suorum principiorum dictamine judicare, tunc per accidens Scripturae de fidei mysteriis nos informanti adversatur. Quemadmodum magna lux saepius revelat ea, quae in luce parva fuerunt abscondita; sic lux gratiae in verbo nobis accensa, manifestat ea, quae sunt abscondita in luce naturae. Quod si igitur quis negare velit ea, quae in luce majore conspiciuntur, ideo quia ea non conspexit in luce minore, is abutitur officio et beneficio lucis minoris; ita quoque qui fidei mysteria in lumine gratiae revelata negat vel impugnat ex eo, quod non congruant cum ratione ex lumine naturae, is itidem beneficio et officio rationis ac luminis naturalis abutitur. 4. *Religio multa habet supra, nihil vero contra rationem.* Resp. articuli fidei in se ac per se non sunt contra rationem, sed duntaxat supra rationem. Per accidens vero contingit, ut sint etiam contra rationem, quando scilicet ratio judicium sibi de illis sumit ex suis principiis, nec sequitur lucem verbi, sed eosdem negat et impugnat. Deinde articuli fidei non sunt contra, sed tantum supra rationem, quatenus ratio ante lapsum nondum fuit corrupta et depravata, sed post lapsum sunt non tantum *supra, sed etiam contra rationem* corruptam, quippe quae quatenus talis non potest sibi temperare, quominus de illis ex suis principiis velit judicare. 5. *Verum theologice non potest esse falsum philosophice, quia veritas est una.* Resp. per se et in se nulla contrarietas, nulla contradictio inter philosophiam et theologiam, quia quae de summis fidei mysteriis theologia proponit ex revelatione, illa philosophia sanior ac sincera novit non esse discutienda et aestimanda ex principiis rationis, ne fiat μετάβασις εἰς ἄλλο γένος, neve confundantur distinctarum disciplinarum principia distincta. Sic quando theologia docet, Mariam peperisse et virginem mansisse, sanior philosophia non dicit, hoc assertum repugnare suae conclusioni, quod virginem parere sit ἀδύνατον, quia novit conclusionem illam necessario cum hac limitatione accipiendam, quod virginem naturaliter parere et talem manere sit ἀδύνατον, cujus contrarium theologia non asserit, dicit enim supernaturali et divina virtute esse factum, ut virgo pareret. Quando vero philosophaster aliquis sua axiomata et effata vult esse tam generalia, ut ex illis etiam de summis fidei mysteriis sit judicandum, et sic fines alienos invadit, tunc ex accidenti contingit, ut verum theologice falsum dicatur philosophice, respectu scilicet habito non ad verum sanioris philosophiae usum, sed ad turpissimum ejusdem abusum. Sic justitia et juris ratio est ubique una, in conceptu scilicet generali, interim tamen jus hujus provinciae non est idem cum jure alterius provinciae, sed quaelibet respublica suis specialibus vivit II. 373.
legibus. Ita veritas est una in conceptu generali, interim quaelibet disciplina sua habet axiomata, quae non sunt trahenda in aliud forum, sed in sua sphaera relinquenda, ne fiat μετάβασις εἰς ἄλλο γένος, quam ipsa sanior philosophia repudiat.

Argumenta Photinianorum.

476. Argumenta Schmaltzii potiora haec sunt: 1. *Doceat Frantzius vel quivis alius, unam aliquam sententiam sacrarum literarum pugnare cum ratione, et tunc ratio taceat in ecclesia.* Disp. 4. p. 137. Resp. 1. Cum ratione intra terminos suos sese continente nulla sacrarum literarum sententia pugnat, sed cum ratione terminos suos egrediente omnia fidei mysteria pugnant, ut ex inductione

manifestum. Quamvis enim Photiniani negent, ea esse fidei mysteria, quae ex Scripturis docemus, qualia sunt trinitatis personarum in divinis, aeterna Filii a Patre generatio, duarum naturarum in Christo personalis unio, carnis ejusdem resurrectio etc. ex eo tamen nihil decedit rei ipsius veritati. 2. Sic inter sutoriam et pictoriam nulla per se contrarietas, sed quando *sutor ultra crepidam*, ut est in proverbio, assurgit et de omnibus pictoriae artis theorematibus judicium sibi sumit, per accidens fit, ut perverse judicet et pictoriae contradicat. 3. Ex eo vero, quod Scripturae effata in se ac per se non pugnent cum ratione intra terminos suos sese continente, nequaquam inferendum, quod ad normam et judicium rationis ea sint exigenda, sed contrarium potius, videlicet quod de articulis fidei ex proprio fidei principio, ex sacris scilicet literis, sit judicandum, nec confundenda distincta distinctarum disciplinarum principia. 4. Si quis obvertat, *philosophiam esse disciplinam generalem, cujus usus ad reliquas omnes ac proinde etiam ad ipsam theologiam sese extendat*, illi respondemus, distinguendum esse inter verum usum tum *ὀργανικόν*, tum *ἀνασκευαστικόν*, tum *κατασκευαστικόν*, et inter abusum, ut in methodo theologici studii latius fuit monstratum.

477. 2. *Vult Deus, cultum nostrum esse λογικόν* Rom. 12, v. 1. Disp. post. 8. p. 421. Resp. 1. Per cultum *λογικόν* nequaquam intelligitur is, qui ex rationis arbitrio desumitur, vel qui ad rationis trutinam examinatur, certum enim est, quod *ἐθελοθρησκεῖαι*, cultus electitii, arbitrio humano excogitati, Deo minime probentur Matth. 15, v. 9. Coloss. 2, v. 22 etc. quodque in ratione et modo divini cultus unice ad praescriptum verbi sit respiciendum Num. 15, v. 39. Ezech. 20, v. 19. Jer. 7, v. 31. Zachar. 7, v. 5. Eph. 2, v. 10; ac d. apostolus in eodem loco notanter addit: *ut probetis, quae sit voluntas Dei bona, beneplacens ac perfecta* v. 2, ac sequenti capite monstraturus, quomodo bona illa Dei voluntas sit probanda, recitat decalogum. 3. Sed per cultum *λογικόν* intelligitur primo is, qui sacrificiis Leviticis est oppositus. *Obsecro vos*, inquit, *ut praebeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem λογικὴν λατρείαν ὑμῶν.* Est ergo in verbis apostoli pulcherrima antithesis inter sacrificia V. et N. T. In V. T. offerebantur in sacrificio brutorum animantium corpora, sed pii in N. T. sua propria corpora, quae sunt Dei viventis templa, offerunt. In V. T. offerebantur hostiae mortuae, quia prius mactabantur, antequam in sacrificio offerentur, sed pii in N. T. *viventem hostiam* offerunt, quae scilicet vivat non solum vita naturali; sed vel maxime spirituali. In V. T. hostiae erant sanctae Levitica duntaxat et ceremoniali sanctitate, sed piorum in N. T. hostia est *sancta* sanctitate interna a Spiritu sancto descendente. In V. T. hostiae non erant Deo gratae, nisi accederet fides in venturum Messiam, sed piorum in N. T. hostia est *accepta Deo in Christo per fidem.* Hostiae V. T. sumtae erant de irrationalibus animalibus, sed piorum in N. T. *λατρεία* est *λογική*, quia mentem et cogitationes suas omnes Deo in sacrificium spirituale offerunt. Secundo: is qui mente per Spiritum sanctum illustrata, reformata probat, quae sit bona et Deo placens voluntas, sicut apostolus ibidem exponit Ephes. 5, v. 15: *Videte, quomodo ἀκριβῶς ambuletis, μὴ ὡς ἄσοφοι (καὶ ἄλογοι), ἀλλ' ὡς σοφοὶ (καὶ λογικοί)* Coloss. 4, v. 5: *ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε.* II. 37 Tertio, is qui est sincerus et incorruptus 1. Pet. 2: *Concupiscite lac rationale γάλα λογικόν.*

478. 3. *Frustra omnino Christus rationaliter docuit et ex rebus, quas ratio suppeditat, de coelestibus nos conjecturam facere voluit.* Ibid. Resp. 1. recurrit eadem *ὁμωνυμία* in voce *rationabiliter.* Christus non hausit suam doctrinam ex principiis rationis, sed ex *sinu Patris coelestis* Joh. 1, v. 18; nec ad normam rationis eam examinandam docuit, sed ex *Moyse et prophetis* de ea judicium fieri jussit Luc. 16, v. 29. Joh. 5, v. 39. 2. quod parabolas quandoque adhibuit, causam adversariorum nihil prorsus juvat. Aliud enim est de doctrina fidei ex rationis dictamine judicare, aliud doctrinam coelestem per parabolas et similitudines ex natura petitas illustrare; 3. aliud est quaerere de facultate ratiocinandi in homine ad divinorum mysteriorum intelligentiam necessaria, aliud de ratione humana sibi relicta, suis *λογισμοῖς* indulgente et ex suis principiis de summis fidei mysteriis judicium ferente.

479. 4. *Weigeliani* itidem judiciarias partes Scripturae in fidei controversiis derogant. In praefat. post. Weigel. *Judicium non debetis petere ex litera Scripturae, sed ex Spiritu, quia litera occidit, Spiritus autem vivificat.* In libro, cui titulus Gülbengriff p. 55: *Alii nolunt eo modo hominibus adhaerere, sed constituunt judicium petere ex Scriptura literae, quia litera sic vel sic sonet, ideo de propositis articulis volunt sic vel sic credere, et qui aliter statuit, illum vocant haereticum, cum tamen inter se ipsos non possint convenire.* p. 59: *Judicium non potes petere ex litera Scripturae, sed ex verbo vel Spiritu illud est petendum.* Resp. 1. Sensus Spiritus sancti non est a litera Scripturae nefarie separandus, cum non nisi per Scripturae literam de fidei articulis Spiritus sanctus nos instruere velit. 2. Christus et apostoli in N. T. non remittunt nos ad spiritum privatum, sed ad ipsam Scripturae literam. 3. *Per literam occidentem* 2. Cor. 3, v. 6. apostolus intelligit legem in literis haerentem, quia non confert vires ad praestandum, per Spiritum vero evangelium, quod habet adjunctam vim Spiritus et vivificat, quia Spiritus sanctus per illud fidem confert Gal. 3, v. 2; ex eo vero inferri nequit, verbum Dei, sive praedicatum, sive scriptum esse literam mortuam. Quicquid enim occidit, non est litera mortua. Praedicatio legis occidit. Ergo non est litera mortua. Quicquid vivificat, non est litera mortua, praedicatio evangelii vivificat. Ergo 4. quod non conveniunt invicem, qui ad Scripturae judicium provocant, est ex accidenti, quia sensum praecon-

4. Weigelianorum.

ceptum Scripturae inferunt, non ex Scripturis hauriunt.

480. *Finem Scripturae* diximus esse institutionem hominum ad salutem aeternam. Illum ut Scriptura in nobis obtineat et nos ex Scriptura hanc felicitatem hauriamus, requiritur ejus *lectio et interpretatio.* Nisi enim Scriptura per lectionem ad usum transferatur, non poterit hanc divinam efficaciam exserere, ut ostendit historia ecclesiae Israëliticae in idololatriam prolapsae, cum liber legis divinae situ ac pulvere jaceret obsitus 2. Reg. 22, v. 8. ac vicissim per lectionem ad omnium et singulorum locorum intelligentiam perveniri nequit, nisi accedat *interpretatio* Act. 8, v. 31. *Causae*, quae nos ad frequentem et quotidianam Scripturae lectionem impellere debent, itemque *regulae* in lectione Scripturae tum *cursoria* tum *accurata* observandae, expositae sunt in methodo studii theologici, hoc loco agemus de illis, quibus lectio Scripturae competit, sicque a fine Scripturae sacrae ad ejusdem objectum transitum faciemus.

CAPUT XXIII.
DE OBJECTO SCRIPTURAE SACRAE.

im 481. *Objectum Scripturae sacrae*, quibus scilicet ea tradita, sunt omnes omnino homines, quod probatur *1. ex Scripturae materia.* Doctrina legis et evangelii in Scripturis tradita pertinet ad omnes homines. Ergo etiam ipsa Scriptura. Connexio probatur, quia eo fine Scriptura tradita est, ut doctrina
75. legis et evangelii ex ea discatur, et homines ex ea ad salutem informentur. *2. Ex praedicatione prophetica et apostolica.* Prophetae, Christus et apostoli omnibus praedicarunt. Ergo etiam omnibus sive in usum omnium scripserunt. Connexio probatur, quia illud ipsum, quod viva voce primum praeconiaverunt, postea per Dei voluntatem in Scripturas redegerunt fundamentum et columnam fidei nostrae futurum, Iren. lib. 3. c. 2. *3. Ex generali mandato de Scripturis legendis*, de quo postea. *4. Ex fine Scripturae.* Scriptura tradita est eo fine, *ut erudiat nos ad salutem aeternam* Joh. 5, v. 39. 2. Tim. 3, v. 15. At hic finis generalis est ad omnes omnino homines pertinens. Quamvis ergo in V. T. populus Israëliticus peculiariter a Deo electus fuerit *in peculium* Exod. 19, v. 5. Deut. 7, v. 6. c. 14, v. 2. c. 26, v. 18. tamen libri V. T. ad omnes homines pertinent. *Concredita quidem fuere Judaeis τὰ λόγια τοῦ θεοῦ* Rom. 3, v. 2. non autem, ut ea sibi solis servarent et occultarent, sed fidae custodiae, testificationis et propagationis causa. Quamvis etiam leges forenses ac ceremoniales ratione obligationis tantum ad Judaeos in V. T. pertinuerint, ut in tract. de legibus ceremonialibus et forensibus demonstratum, tamen doctrinae ratione sunt universales et ad omnes omnino homines pertinent.

482. Ex eo πορισματικῶς contra Pontificios colligimus, *laicis*, quos ita vocant, Scripturae lectione nequaquam esse interdicendum, sed ad eam potius ipsos esse invitandos et exhortandos. Probamus hoc *1. a divina jussione.* Quicunque divino mandato ad Scripturae lectionem et auditum obligantur, illi non sunt ab ejus lectione arcendi, sed potius ad eam invitandi. Laici divino mandato ad Scripturae lectionem et auditum obligantur. Ergo: Assumtum probatur *1. in genere et in specie.* 1. In genere ex dictis illis Scripturae, quibus omnes laici jubentur Scripturam legere, Deut. 6, v. 8: *Erunt verba haec, quae ego praecipio tibi, in corde tuo.* v. 7: *et narrabis ea filiis tuis et loqueris de eis.* v. 8: *et ligabis ea quasi signum in manu tua, et erunt in frontale inter oculos tuos, et scribes ea super postes domus tuae et in portis tuis.* Si lex Dei super postes domus et in portis scribenda, utique etiam ab omnibus legenda, inde Judaei nullam apud se domum sacris libris carere patiuntur. Deut. 31, v. 11: *Verba legis hujus leges coram omni Israël audientibus illis.* v. 12: *et in unum omni populo congregato tam viris quam mulieribus, parvulis et advenis, qui sunt intra portas tuas, ut audientes discant etc.* Esa. 34, v. 16: *Quaerite ex libro Jehovae et legite, unum ex his non est defuturum.* In hisce dictis lectio libri legis omnibus commendatur, jam vero eadem ratio reliquorum librorum propheticorum, cum omnes eodem spiritu scripti sint et ad unum eundemque finem spectent. Rom. 15, v. 4. 2. Tim. 3, v. 15. inde Christus jubet *scrutari Scripturas* Joh. 5, v. 39. Paulus Eph. 3, v. 3. inquit, *supra scripsi vobis brevibus.* v. 4: *prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi.* Col. 3, v. 16 requirit, *ut verbum Dei habitet in nobis, sive inter nos πλουσίως abundanter in omni sapientia.* c. 4, v. 16 praecipit, *ut cum lecta fuerit apud Colossenses epistola* ad eos scripta, etiam *in Laodicensium ecclesia legatur.* 1. Thess. 5, v. 27 *adjurat* Thessalonicenses, *ut epistola illa legatur coram omnibus fratribus.* ** Christus jussit *scrutari Scripturas* Joh. 5, v. 39. David beatos praedicat, qui legem Domini diurna nocturnaque manu versant Ps. 1. v. 2. Moyses jussit, librum legis coram toto populo legi Deut. 17, v. 19. Liber Jeremiae coram toto populo legi mandatur Jerem. 36, v. 6. Beroënses legerunt Scripturas Act. 17, v. 11. Timotheus a puero novit sacras literas 2. Timoth. 3, v. 15. In synagogis Judaeorum publice coram toto populo semper lectae sunt Scripturae Actor. 15, v. 21. Nehem. 8, v. 4.** 2. *In specie* ex illis Scripturae dictis, quae de regibus ac principibus loquuntur, illos enim itidem in laicorum censu Pontificii habent. Deut. 17, v. 18: *Cum sederit rex super solium regni sui, scribet sibi legem hanc in libro a conspectu sacerdotum Leviticorum et habebit secum.* v. 19: *legetque illud omnibus diebus vitae suae, ut discat timere Dominum Deum suum etc.*

Laicos debere Scripturam legere. Probatur 1. a divina jussione.

II. 376. Jos. 1, v. 8: *Non recedat liber legis iste ab ore tuo, sed meditaberis in eo die ac nocte.* Excipit 1. Bellarminus libr. 2. de verbo Dei cap. 16. resp. ad 6. *Pontificios non negare, quod possint Scripturae verti in linguas vulgares,* (ut a laicis etiam legantur) *sed hoc duntaxat velle, quod non debeant publice legi lingua vulgari, nec passim omnibus permitti lingua vulgari legendae.* Resp. Imo vero adducta Scripturae dicta contrarium evincunt. Si enim coram omnibus publice in lingua nota ac vulgari Scripturae jubentur praelegi, utique etiam omnibus lingua vulgari legendae sunt permittendae. Si epistola ad Thessalonicenses scripta coram omnibus fratribus debet praelegi, utique omnibus lingua vulgari legendae sunt scriptae. In partibus enim homogeneis a natura partis ad naturam totius recte concludimus. 2. Verbum *ἐρευνᾶτε* in dicto Christi Joh. 5, v. 39. Beza, Piscator et Tossanus, secuti Erasmum Johannis Arianum, accipiunt *in modo indicativo,* qua ratione praeceptum legendi Scripturam non posset ex dicto illo probari. Sed rectius accipitur *in modo imperativo.* Nam 1. Judaei, cum quibus Christo ibi res est, legerunt quidem Scripturas, obiter scilicet, oscitanter, perfunctorie, foventes praeconceptas suas opiniones, sed non fuerunt eas scrutati Matth. 22, v. 29. (In voce *ἐρευνᾶν* quidam statuunt metaphoram *a canum sagacitate* sumtam, ut significet sagaciter aliquid inquirere atque e latebris eruere, sed praestat *a metallis* metaphoram ductam dicere, in eo enim sensu verbum *ἐρευνᾶν* et *ἐξερευνᾶν* a LXX interpp. usurpatur. 2. In Graeco non est additum pronomen *ὑμεῖς.* 3. Interpretatio per indicativum est *ταυτολογική*, sic enim informandus esset textus *ὑμεῖς ἐρευνᾶτε, ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε.* Si utrobique pronomen omissum, suspicio de modo indicativo facilius locum habere posset. 4. Imperativi sine pronominibus hoc modo enuntiantur Matth. 5, v. 12: *χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε.* v. 17: *μὴ νομίσητε.* c. 6, v. 33: *ζητεῖτε.* c. 7, v. 1: *μὴ κρίνετε.* 1. Thess. 5, v. 16: *πάντοτε χαίρετε* etc. 5. Veteres et recentiores interpp. sic exponunt. Chrysostomus homil. 40. in Joh. *Christus Judaeos ad Scripturarum non simplicem lectionem, sed ad investigationem perquam diligentem revocavit. Non dixit: Legite Scripturas, sed scrutamini. Divina enim summa indigent diligentia.* **Orig. Homil. 2. in Eccles. *Utinam omnes faceremus, quod scriptum est: Scrutamini Scripturas;* Basilius lib. 2. de bapt. c. 4: *Obediamus Domino dicenti: Scrutamini Scripturas.* Cyrillus *τῶν γλαφυρῶν 1. Scrutamini Scripturas Judaico populo Christus inclamavit.* Idem serm. 45. de verb. Domini in persona ecclesiae.** August. in Psal. 109. *scrutari jussit Scripturas non in superficie pertransiri.* Lutherus, Melanchthon, Bugenhagius in modo imperativo reddiderunt. 6. Textus Syriacus eodem modo accipit. 7. Ex ipsis Calvinianis Tigurini et Leo Judae in sua versione, Witakerus in controv. de Script. quinimo ipse Piscator in volum. thesium p. 13. th. 18. nobiscum faciunt. Ex Pontificiis Emserus et Dietenbergerus. **Stapletonus excipit: *1. Christum non ad turbas, sed ad* II. 377.
Pharisaeos et principes loqui, dicit enim: Vos misistis ad Johannem. 2. Esse hoc dictum per modum indulgentiae, non generalis praecepti. At hae exceptiones sibi invicem adversantur. Pharisaei et principes ex officio tenebantur Scripturas legere. In toto cap. generaliter nominantur Judaei, nusquam principes aut Pharisaei.**

483. *2. Ex divina approbatione.* Quod Deus ipse non solum praecipit, sed etiam approbat et commendat, ad illud homines merito sunt invitandi. Scripturas sacras ab omnibus legi Deus ipse non solum praecipit, sed etiam approbat et commendat. Ergo. Assumtum probatur Psal. 1, v. 2: *Beatus pronuntiatur, cujus delectatio in lege Domini, qui meditatur in ea die ac nocte.* Ps. 119, v. 2: *Beati, qui scrutantur testimonia tua.* Act. 17, v. 11 laudantur Beroënses, *quod scrutati fuerint Scripturas quotidie inquirentes, an doctrina apostolorum cum illis congrueret.* Petrus 2. epist. 1, v. 19. laudat eos, ad quos scribit, *quod sermoni prophetico in Scripturis proposito attendant velut lucernae lucenti in loco caliginoso.* Apoc. 1, v. 3: *Beatus, qui legit et audit verba prophetiae hujus.* Contra vero reprehensi fuerunt, qui quomodo minus Scripturae legerentur, in causa fuerunt 2. Reg. 22, v. 8. causa idololatriae statuitur, quod librum legis tam raro inspexerint. II. 378
v. 18. regi autem Josiae dicitur: *Pro eo, quod audivisti verba voluminis et molle fuit cor tuum etc. non videbunt oculi tui mala, quae introducturus sum.* 2. Paral. 34, v. 19: *Mittebat illis prophetas, quos protestantes illi audire nolebant.* Jerem. 36, v. 23: *Cum legisset Juda tres pagellas vel quatuor, scidit illud* (jussu regis) *scalpello scribae et projecit in ignem.* v. 29: *Haec dicit Dominus ad Joachim regem: Tu combussisti volumen istud.* v. 30: *Non erit ex te, qui sedeat super solium David.*

2. Ex … vina … probatione.

484. *3. Ex Dei et sanctorum Dei hominum destinatione.* Quibus Deus et sancti Dei homines Scripturam destinarunt, illi etiam Scripturam legere debent. Sed Deus et sancti Dei homines Scripturam omnibus destinarunt. Ergo omnes eam legere debent. Assumtum probatur 1. Exod. 24, v. 12. dicit Deus ad Moysen: *Dabo tibi duas tabulas lapideas et legem ac mandata, quae scripsi digito meo, ut doceas ea filios Israël.* Deut. 27, v. 8: *Scribes super lapides omnia verba legis hujus bene et perspicue, ut scilicet ab omnibus legi possint.* Psalm. 102, v. 19: *Scribantur haec in generationem alteram et populus, qui creabitur, laudabit Dominum.* Esa. 8, v. 1: *Dixit Dominus ad me: Sume tibi volumen grande, scribe in eo stilo hominis* (humano et consueto modo). Ezech. 43, v. 11: *Figuram domus et formam ejus exitus et introitus et omnem descriptionem ejus et universa praecepta ejus, cunctumque ordinem ejus et omnes leges ejus ostende eis et scribes in oculis eorum, ut custodiant omnes ordinationes ejus.* Habac. 2, v. 2: *Et respondit mihi Dominus et dixit: Scribe visionem et explana eam super tabulas, ut percurrat, qui legerit illam.*

3. Ex … et san… rum … minu… desti… tione.

2. Prophetae, Christus et apostoli verbum Dei lingua vulgari et vernacula praedicarunt, non selectis quibusdam, sed omnibus omnino auditoribus. Jam vero idem, quod prophetae, Christus et apostoli praedicarunt, in literas postea est redactum. Ergo etiam illud omnibus lingua vulgari et vernacula legendum. Quae ratio est praedicationis lingua vulgari et vernacula a Christo, prophetis et apostolis factae, eadem etiam est ratio scriptionis, utrobique enim salus auditorum quaeritur. Luc. 4, v. 16. cum Christus ad legendam Scripturam Esaiae in synagoga surgeret, ita legit, ut ab omnibus Nazarenis intelligeretur.

3. Ac ne ulla restet dubitatio notandum, quod prophetae libros suos toti ecclesiae, ad quam etiam laici pertinent, commendaverint. Deut. 31, v. 9: *Scripsit Moyses legem hanc dicens.* v. 11: *Convenientibus cunctis Israëlitis leges verba hujus legis, quodque* evangelistae et apostoli suos libros et epistolas tum laicis, tum integris ecclesiis scripserint et inscripserint. Luc. 1, v. 3: *Visum est mihi assecuto omnia a principio diligenter ex ordine tibi scribere, optime Theophile.* (Beda existimat, nomen Theophili appellativum esse, ac si cuivis Deum amanti haec sint inscripta: *Quisquis Dei amator est*, inquit, *ad se scriptum credat, suaeque sic animae, quia Lucas medicus scripsit, salutem inveniat.* πᾶς ὁ θεόφιλός ἐστι καὶ φιλόγραφος, sed verisimilius est, esse nomen proprium, cum addatur titulus κρατίστου. Lyranus existimat, hunc Theophilum fuisse Asiae episcopum, sed epitheton κρατίστου politicis personis tribui solitum fuisse, apparet ex Act. 23, v. 26. c. 26, v. 26. inde Theophylactus censet, *Theophilum hunc fuisse primatem quendam vera Christi cognitione imbutum.* Clemens lib. 10. recognit. cap. ult. meminit cujusdam Theophili Antiocheni, qui ad fidem adductus a s. Petro domum suam ad Christianorum conventus in ecclesiam mutavit. Ad hunc verisimile est a Luca missum esse hunc librum, quia Antiochenus uterque et eodem fortasse tempore ad fidem conversus.) Joh. 20, v. 31: *Haec scripta sunt, ut credatis.* Act. 1, v. 1: *Primum sermonem feci, Theophile, de omnibus, quae Christus coepit facere et docere.* Rom. 1, v. 7: *Omnibus, qui sunt Romae, dilectis Dei, vocatis sanctis.* 1. Cor. 1, v. 2: *Ecclesiae Dei, quae est Corinthi, sanctificatis in Christo Jesu, vocatis sanctis cum omnibus, qui invocant nomen D. N. I. C. in omni loco ipsorum et nostro.* 2. Cor. 1, v. 1: *Ecclesiae Dei, quae est Corinthi, cum omnibus sanctis, qui sunt in universa Achaia.* Galat. 1, v. 2: *Ecclesiis Galatiae.* Ephes. 1, v. 1: *Omnibus sanctis, qui sunt Ephesi, et fidelibus in Christo Jesu.* Philip.
179. 1, v. 1: *Omnibus sanctis in Christo Jesu, qui sunt Philippis, cum episcopis et diaconis.* Col. 1, v. 2: *Iis, qui sunt Colossis, sanctis et fidelibus fratribus in Christo Jesu.* 1. Thess. 1, v. 1. 2. Thess. 1, v. 1: *Ecclesiae Thessalonicensium in Deo Patre et D. I. C.* Petrus scribit *electis advenis dispersis* 1. epist. 1, v. 1. Johannes testatur *scil. infantibus, adolescentibus, patribus et senioribus scribere* 1. epist. 2, v. 12, ex quibus omnibus sic concludimus: Quibus prophetae et apostoli scripserunt, illis etiam prophetarum et apostolorum libri sunt legendi, ut patet ex natura relatorum. Prophetae et apostoli scripserunt omnibus ecclesiae ordinibus ac statibus, non ministris solum verbi, sed etiam laicis. Ergo: *Quod scriptis libris vulgatur*, ait Coster. in Enchir. p. 48, *hoc sine dubio legendum omnibus proponitur. Illa omnia scripta sunt ab apostolis*, ait Bellarm. lib. 4. de verb. Dei c. 11, *quae sunt, omnibus necessaria et quae ipsi palam omnibus vulgo praedicaverant.* Cur ergo nolunt legi ab omnibus, quae scripta sunt omnibus?

485. Excipit Bellarminus lib. 2. de verbo Dei c. 16. *argumento a praedicatione prophetarum et apostolorum dicto nihil concludi, cum distinguendum sit inter praedicationem et scriptionem; verbum Dei recte quidem praedicatur in lingua vulgari, quia continet explicationem, quam omnes facile capiunt, at cum scribitur, nudum scribitur, nec ab omnibus intelligitur.* Huic cavillo quid respondendum sit, exposuimus in loc. de Script. §. 103. Quod Bellarmin. ibidem addit, *apostolos variis linguis praedicasse, sed una tantum scripsisse*, facilem habet explicationem, quia Graeca lingua, in qua scripserunt, fuit communissima, et ex illa in linguas alias postmodum translatae sunt Scripturae. Affert ibidem aliquod simile: *Quemadmodum non licet sic argumentari: Matres dant liberis infantibus panem dissectum in particulas vel etiam praemansum, possent igitur dare etiam integrum et solidum, nam est idem panis. Ita non licet argumentari, ministratur populis verbum Dei explicatum a concionatore, igitur ministrari etiam debet sine explicatione et lingua vulgari scriptum.* Resp. est comparatio dissimilium, quia infantes ex pane non dissecto nec praemanso nullam possunt percipere utilitatem, sed laici ex Scripturae lectione etiam non accedente praedicatione commodum percipere possunt. Dogmata enim fidei et fontes consolationis, item praecepta morum proponuntur verbis claris et perspicuis. Nec omnes laici infantum loco habendi sunt, cum quidam eorum in cognitione Christi adoleverint 1. Cor. 14, v. 20. Ephes. 4, v. 14.

486. Peresius in lib. de traditionibus sic excipit: *Quamvis apostolus ad omnia ecclesiae membra literas direxerit, non tamen voluisse, ut quilibet per se intelligeret omnia in illis contenta*, cum quo ferme coincidit illud Bellarmini libr. 3. de verbo Dei cap. 10. resp. ad arg. 11: *Quando Paulus et Johannes jubent omnia probare, vel spiritus probare, non hoc volunt, ut omnes de ecclesia id faciant, sed ut faciant ii, ad quos pertinet, sicut si scribatur ad aliquam academiam, ut examinent aliquem librum, non significatur, ut detur liber examinandus omnibus hominibus illius academiae, sed tantum doctoribus ejus facultatis, de qua liber ille tractat.* Resp. Quibus apostoli gratiam et pacem in suis epistolis precantur, quos de fide ac moribus instruunt, quorum naevos et errores corrigunt, ad illos etiam omnes et singulos

pertinent apostolicae epistolae, sed apostoli in suis epistolis, non solis ecclesiarum ministris, sed omnibus ecclesiae membris gratiam et pacem precantur, de fide et moribus eos instruunt, naevos et errores eorum corrigunt. Ergo. Ulterius: Ad quos apostoli scripserunt, ab illis etiam ea, quae scribebant, intelligi voluerunt, alias periisset scriptionis finis. Jam vero ad omnes in suis epistolis scripserunt. Ergo etiam ea, quae scripserunt, ab omnibus intelligi voluerunt. In Bellarminiana similitudine est iterum magna disparitas. Quando enim liber aliquis ad academiam mittitur, ejusque censurae subjicitur, tunc non possunt omnes ejusdem censuram suscipere, quia destituti sunt judicandi de contentis ipsius facultate. Sed quando apostoli ad ecclesias mittunt suas epistolas, tunc non requirunt ecclesiae censuram, sed instruunt eos, ad quos scribunt, quae
II. 380. instructio cum ad omnes pertineat, merito etiam omnibus earum epistolarum concedenda lectio. Nos inferius alia producemus similia huic negotio magis accommodata.

4. Ex lectionis hujus fructificatione.

487. 4. *Ex lectionis hujus fructificatione.* Quod laicos potest salutariter instruere, consolationem vivificam ipsis suppeditare, vitia morum in illis corrigere, contra Satanam eos armare et ad vitam aeternam eos sapientes reddere, ab eo nequaquam sunt prohibendi, sed ad illud potius invitandi. Lectio Scripturae sacrae potest laicos salutariter instruere, consolationem vivificam ipsis suppeditare, vitia morum in illis corrigere, contra Satanam eos armare et ad vitam aeternam eos sapientes reddere. Ergo laici a Scripturae lectione non sunt arcendi, sed ad eam potius invitandi. Assumtum probatur, quia ut uno et eodem Spiritu, ita quoque uno et eodem fine Scripturae sacrae libri a sanctis Dei hominibus sunt exarati, videl. ad hominum informationem, consolationem, exhortationem, et ut verbo dicam, ad ipsorum salutem Joh. 5, v. 39. c. 20, v. 31. Rom. 15, v. 4. Ephes. 6, v. 17. 2. Tim. 3, v. 15. 16 et 17. Quam crudele est et contra naturae ductum infanti recens nato lac maternum conveniens et cognatum alimentum denegare, tam atrox facinus est, verbum gratiae gregi Dominico adimere, ex quo homo interior nutriri debeat ad vitam aeternam. Quam periculosum est, militem in acie stantem armis exuere et hostium furori objicere, tam periculosum quoque est pios a Scripturae lectione arcere, cum exemplo Christi Matth. 4, v. 3. ex Scripturis cum Satana sit congrediendum. Quinimo non solum utile, sed etiam necessarium est, laicos in Scripturae lectione esse assiduos. Ad quos enim spectat, veritatem divinam ab humanis somniis discernere, ad illos etiam pertinet, normam veritatis, Scripturas scil. sacras, consulere. Jam vero etiam ad laicos pertinet, veritatem divinam a somniis humanis discernere Matth. 7, v. 15. Joh. 10, v. 5 et 27. 1. Thess. 5, v. 21. 1. Joh. 4, v. 1. Ergo ad ipsos etiam pertinet, normam veritatis, Scripturas scil. sacras, consulere. Pulchre Chrysost. vel quicunque alius auctor operis imperf. homil. 44: *Si vestimentum emturus gyras negotiatorem unum et alterum, et ubi meliores vestes inveneris, ab illo comparas, quomodo non oportet populum circumire omnes doctores et inquirere, ubi sincera veritas vendatur, et ubi corrupta, et omnium confessiones audire, et veriorem eligere plusquam vestimentum.* August. de unit. eccles. c. 10: *Nec catholicis episcopis consentiendum, sicubi forte falluntur, ut contra Scripturas Dei canonicas aliquid sentiant.* Excipit Bellarminus, *Scripturas magnam afferre fidelibus consolationem, sed doctis quidem, dum leguntur, indoctis autem, dum a concionatoribus explicantur.* Resp. Scriptura non solum doctis, sed etiam indoctis et rudibus scripta est, ut constat ex argumento. 3. et ex Chrysostomo homil. 3. de Lazaro. Ergo non solum docti, sed etiam rudes doctrinam et consolationem ex ea capere possunt. Ut ministerii ecclesiastici opera in praedicatione verbi consistens omnibus ecclesiae membris communis est, sic Scripturae quoque usus generalis est ad omnes ecclesiae filios pertinens, cum sit praeclara filiorum Dei hereditas in hac vita. De reliquis Bellarmini et Costeri exceptionibus egimus tract. de Scriptura § 99. et seqq.

5. Ex probatorum exemplorum conformatione.

488. 5. *Ex probatorum exemplorum conformatione.* Scripturae lectio Israëliticae ecclesiae fuit familiaris. Luc. 4, 16: *Intravit Christus secundum consuetudinem suam die sabbati in synagogam et surrexit legere.* Actor. 15, v. 21: *Moyses a temporibus antiquis habet in singulis civitatibus, qui eum praedicent in synagogis, ubi per omne Sabbatum legitur;* unde turba et pueri ex psalmis Davidicis familiari usu sibi notis Christo *Hosanna* accinunt Matth. 21, v. 9; ac Christus et apostoli coram populo docentes et disputantes, evangelistae omnibus scribentes ad legem et prophetas sine mentione auctoris libri et capitis provocant, nimirum quia textum biblicum Israëlitis familiarem esse noverant, quin adhuc hodie Judaei nullam apud se domum libris sacris carere patiuntur. Act. 8, v. 2. Aethiops eunuchus dynasta Candaces reginae Aethiopum v. 28: *Sedens super currum suum legebat prophetam Esaiam,* II. 3..
quod legendi studium Deo probari, apparet ex eo, quod divino instinctu mittitur ad ipsum Philippus, a quo explicationem oraculi prophetici audiat.

6. Ex linguarum conditione.

489. 6. *Ex linguarum conditione.* Omnes linguae a Spiritu s. consecratae et dedicatae sunt explicandis Dei magnalibus coram omni populo, qui sub coelo est Actor. 2, v. 3; proinde etiam magnalia Dei in Scripturis proposita in alias linguas transferri possunt, ut ab omnibus legantur et intelligantur. 7. *Ex collatione tum similium tum parium.* Ad collationem *similium* haec pertinent. Haereditas omnibus liberis est communis. Scriptura est praeclara filiorum Dei in hoc seculo haereditas. Ergo. *Lucerna non ponitur sub modium, sed super candelabrum, ut luceat omnibus, qui sunt in domo* Matth. 5, v. 15. Scriptura est *lucerna* 2. Pet. 1, v. 19. Ergo in ecclesia, *quae est domus Dei* 1. Tim. 3, v. 15 super candelabrum collocanda, ut omnibus luceat et ut ejus usus sit omnibus communis. Ad

collationem *parium* haec referenda. Si Deus sacramentorum suorum omnes ecclesiae filios vult esse participes, quidni etiam verbi sui scripti? Si Deus Spiritus sui omnes ecclesiae filios facit participes, utique a verbis Spiritus et divinorum mysteriorum instructione non sunt arcendi.

490. Idem nobiscum docent pii veteres. Polycarpus in epist. ad Philipp. dicit, se de Philippensibus *confidere, quod in sacris literis sint exercitati.* Tertullianus in Apologet. c. 39. testatur, *omnes olim Christianos ad lectionem divinarum literarum convenisse.* Origenes hom. 12. in Exod. non longe a princ. tom. 1. p. 99: *Si omnibus alienis terga vertamus et studio, actibus, mente, solicitudine verbo Dei operam demus et in lege ejus die ac nocte meditemur, omissis omnibus Deo vacemus, exerceamur in testimoniis ejus, hoc est conversum esse ad Dominum.* Homil. 9. in Levit. ante med. p. 153: *Optamus, ut operam detis, non solum in ecclesia audire verbum Dei, sed et in domibus vestris exerceri et meditari in lege Domini die ac nocte, ibi enim Christus est et ubique adest quaerentibus se. Propterea namque mandatur in lege, ut meditemur eam, cum imus in via et cum sedemus in domo et cum jacemus in cubili et cum exsurgimus, et hoc est vero prae foribus exspectare pontificem morantem intra sancta sanctorum et effici in sortem Domini.* Homil. 2. in Esaiam post med. p. 556: *Utinam omnes faceremus illud, quod scriptum est: Scrutamini Scripturas.* ** Athanasius tom. 2. edit. Commel. f. 248: *Romanas leges sine periculo nemo ignoraverit. Quas ergo parant insidias, qui magnorum coelestis regis oraculorum cura studioque nolunt interdictum? Animae cibus est Scriptura. Desine ergo, o homo, fame internum hominem necare diramque non panis et aquae, sed audiendi verbum Domini famem attrahere.* Et postea: *Reverere eunuchum illum sermonis amatorem, universis regimen opibus praepositum, qui ne in itinere quidem lectionem neglexit. Cujus propositum comprobans Dominus statim illi doctorem misit, qui lectioni cognitionem addidit et per Scripturas illum Salvatori adduxit. Propterea et ipse jussit: Scrutamini Scripturas.*** Basilius in Ps. 1: *Scriptura est communis medica animarum officina;* in quaestionibus compendio explicatis q. 95: *Necessarium est et consonum, ut ex sacra quisque Scriptura discat, quod necesse est cum ad pietatis plerophoriam, tum ne assuescat traditionibus humanis.* Hieronymus totus est in exhortandis quam plurimis virginibus ac viduis ad quotidianam Scripturarum lectionem, ut constat ex ejus epistolis ad Demetriadem, Laetam, Salvinam, Furiam, Geruntiam, Celantiam, Eustochium de institutione filiae ad Laetam etc. quin et lucubrationes aliquot, quibus enarrat plerosque libros sacros, Paulae Eustochio ac Marcellae dedicat, cujus facti rationem reddit in praefat. commentariorum ad Sophoniam. Lib. 1. adv. Rufin. p. 9. scribit *Pamphilum martyrem Scripturas legendas tradidisse non tantum viris, sed etiam feminis.* In epitaph. Paulae tom. 1. p. 86. testis est, *coetum mulierum cum Paula Bethlehemi versantium quotidie de Scripturis sanctis aliquid didicisse.* In comm. Ps. 86: *Dominus narravit in Scripturis populorum, in Scripturis sanctis, quae Scriptura omnibus populis legitur, ut omnes intelligant.* In c. 3. Coloss.: *Hic ostenditur, verbum Christi non solum sufficienter, sed etiam abundanter laicos habere debere et docere se etiam invicem.* ** In c. 3. Nahum: *In adventu Christi et sermonis Dei et doctrinae ecclesiasticae et consummationis Ninive, speciosissimae quondam meretricis, elevabitur et properabit populus, qui sub magistris antea fuerat consopitus et ibit ad montes Scripturarum ibique inveniet montes Moysen et Jesum filium Navem, montes prophetas, montes N. T. apostolos et evangelistas et cum ad tales montes confugerit, et in hujusmodi montium lectione fuerit versatus, si non invenerit, qui eum doceat (messis enim copiosa, operarii autem pauci) tunc et illius studium comprobabitur, quia confugerit ad montes, et magistrorum desidia coarguetur, infert enim, et non erat qui susciperet etc.*** Chrysostom. homil. 29. in c. 9. Genes. *Etiam domi divina biblia in manus sumite.* homil. 2. in Matth. *Hoc illud est, quod omnia una quasi peste corrumpit, quod lectionem Scripturarum putatis ad solos monachos pertinere.* homil. 10. in Joh. *Quid igitur a vobis contendimus? ut una dierum in hebdomade vel saltem sabbato curae sit vobis evangelicas legere lectiones, eas ante has conciones in manibus habere, domi frequenter repetere, earum diligenter sensum inquirere, quid clarum, quid obscurum sit, in his annotare velitis.* praefat. epist. ad Rom. ἐντεῦθεν τὰ μυρία κακὰ ἀπὸ τῆς τῶν γραφῶν ἀγνοίας, *hinc multa haerescon lues pullulavit, hinc vita in multis neglecta, hinc inutiles ac lucro carentes labores. Nam quemadmodum qui luminis hujus usura sint privati, nequaquam recta ingredi possunt, ita qui ad divinarum Scripturarum radios oculos non intendunt, necessario in multa frequenter errata incurrunt, perinde ac si in tenebris periculosissimis ambularent.* Homil. 9. in epist. ad Coloss. *Audite, obsecro, seculares omnes, comparate vobis biblia animae pharmaca, si nihil aliud vultis, vel N. T. acquirite apostolorum acta, evangelia.* Ibid. *Audite, quicunque estis mundani, et uxori praeestis et liberis, quomodo vobis quoque mandet apostolus legere Scripturas et non leviter nec temere, sed magno studio ac diligentia.* Homil. 29. in tertiam Joh. *Perspicuum est, spirituali lectione animam sanctificari et gratiam Spiritus s. affatim effundi.* Homil. 3. de Lazaro: *Magna adversus peccatum munitio est lectio Scripturarum. Magnum et profundum barathrum Scripturarum ignoratio, haec res haereses peperit, ea vitam corruptam invexit, ea sursum deorsum miscuit omnia. Neque nunc fieri potest ut quisquam salutem assequatur, nisi perpetuo versetur in lectione spirituali.* Ibid. *Semper hortor et hortari non desinam, ut non hic tantum attendatis iis, quae dicuntur, verum etiam cum domi fueritis, assidue divinarum*

Scripturarum lectioni vacetis. Ne quis mihi dixerit, ego forensibus causis affixus sum, publica gero negotia, artificium exerceo, uxorem habeo, alo liberos, mundanus homo sum, non est meum legere Scripturas; imo tuum, qui Scripturarum eges praesidio in mediis negotiorum undis jactatus. (Excipit Bellarminus, *Chrysostomum hortari omnes ad lectionem Scripturarum, non quod vellet, omnes omnino etiam rudissimos id facere, sed ut ii saltem id facerent, qui cum fructu poterant.* Resp. imo vero omnes ad Scripturarum lectionem hortatur et ad omnes ex Scripturae lectione fructum salutarem redire docet. Ita enim scribit homil. 3. de Lazaro: *Philosophi, rhetores, dicendi artifices ac ceteri scriptores ea, quae scribunt, studiose quasi caligini sapientiae involvunt et obscurant, qui tantum inanem quaerunt gloriam et*
II. 383. *sui admirationem, contra vero prophetae et apostoli omnia manifeste et clare prodiderunt, ut e sola etiam lectione per se quisque discere possit, quae dicuntur et ne quis difficultatis posset obtendere excusationem, ita temperarunt ut etiam publicani, piscatores, opifices et vidua mulier et servus et illiteratus et omnium hominum indoctissimus ex lectione aliquid lucri utilitatisque reportaret;* ac homil. in c. 3. Coloss. ad vulgus Christianorum hoc praeceptum apostoli pertinere docet, *quod sermo Christi inter nos opulenter habitare debeat.)* Augustinus epist. 3. ad Volusian. circa finem: *Modus docendi, quo sancta Scriptura contexitur, quam omnibus accessibilis, quamvis paucissimis penetrabilis, ea quae aperta continet, quasi amicus familiaris sine fuco ad cor loquitur indoctorum atque doctorum. Ea vero, quae in mysteriis occultat, nec ipsa superbo eloquio erigit, quo non audeat accedere mens tardiuscula et inerudita, quasi pauper ad divitem, sed invitat omnes humili sermone, quos non solum manifesta pascat, sed etiam secreta exerceat veritate, hoc in promptis, quod in reconditis habens.* Serm. de studio sapient. et legis Dei medit. *Lectio assidua purificat omnia, timorem incutit gehennae et gaudia vitae cordi instillat. Qui vult cum Deo semper esse, frequenter debet orare et legere. Nam cum oramus, cum Deo loquimur; cum vero legimus, Deus nobiscum loquitur.* Cyrill. Alexand. lib. 6. contra Julian. c. 9. refert, quod Julianus Apostata solitus fuerit hoc nomine Christianos reprehendere, *quod mulieres pueros que paterentur Scripturas legere.* Theodoretus lib. 3. de nat. hom. ob hoc maxime ecclesiam praedicat, *quod Scripturas legendas tradiderit non solum viris sed et feminis.* Euseb. Emisenus homil. in Domin. 4. ab Epiph. *Hanc consuetudinem Christiani habere debent, ut quotidie ad ecclesiam veniant, quotidie legant ipsi, vel si hoc non valent, legentes audiant.* Isidorus Pelusiota lib. 2. epist. 5. p. 108: *Quoniam Deus hominibus, qui infirma et imbecilli natura praediti erant atque humanis verbis (sic enim ea, quae ipsorum captum excedebant intellectuque facile consequi poterant) opus habebant, leges praescribebat, ideo rudibus et incultis verbis coelestes disciplinas temperavit, ut et mulier et puer et omnium etiam mortalium indoctissimus ex ipsa quoque auditione commodi aliquid perciperet, siquidem plebejorum ac gregalium hominum salutem prospiciens divinus sermo tanta ob legislatoris humanitatem et benignitatem perspicuitate temperatus est, ut neminem ea, quae ipsius viribus respondeat, utilitate privet.* lib. 4. epist. 91. p. 44: *Sacra et coelestia oracula, quoniam ad universi generis humani utilitatem pronuntiata scriptave sunt, τῇ σαφηνείᾳ ἐκράθησαν perspicuitate sunt temperata, ex hac enim et illi, qui aliis virtutibus orationum delectantur, nihil quicquam detrimenti patiuntur, et omnes, qui agriculturae dant operam et artificiis et ceteris occupationibus vitae destinentur, perspicuitate plurimum juvantur, dum et quid deceat et quid justum et quid utile sit, in momento temporis discunt.*

491. Ex ipsis etiam *adversariis* nostram confirmare possumus sententiam. C. Si juxt. dist. 38. ex Hieronym.: *Si juxta apostolum Paulum Christus Dei virtus est Deique sapientia, et qui nescit Scripturas, nescit Dei virtutem ejusque sapientiam, ignoratio Scripturarum ignoratio Christi est.* (Atqui ignoratio Christi cavenda non solum clericis, sed etiam laicis). Cap. Ubinam dist. 96. ex epistola Nicolai papae ad Michaëlem imp. *Ubinam legistis imperatores, antecessores vestros synodalibus conventibus interfuisse, nisi forsitan in quibus de fide tractatum est, quae universalis est, quae omnium communis est, quae non solum ad clericos, verum etiam ad laicos et ad omnes omnino pertinet Christianos.* (Si fides ad laicos pertinet, ergo etiam literae fidei sive Scriptura sacra.) C. Oves. caus. 2. q. 7: *Oves, quae pastori suo commissae sunt, eum non reprehendere, nisi a recta fide exorbitaverit, debent.* C. secuti. caus. et quaest. iisd.: *A laicis clerici merito quandoque redarguuntur,* (ergo etiam lectio Scripturae, ex qua judicium de pastoribus fieri debet, laicis non est deneganda). Thom. p. 1. q. 1. art. 9: *Scriptura ideo utitur metaphoris, ut rudes etiam percipiant eam, quia omnibus proposita est.* lect. 3. in c. 3. Coloss.: *Quibusdam sufficit modicum quid de verbo Dei, sed apostolus vult, quod habeamus multum.* Erasmus praefationem in N. T. sic orditur: *Memini, lector optime, et alias alicubi testificatum esse, me plurimum dissentire ab iis, qui laicos et illiteratos in totum putant submovendos a lectione sacrorum voluminum.* Postea late probat suam sententiam adductis plurimis in medium rationibus, quae et piae sunt et eruditae: *Quod evangelicae,* inquit, *literae docent, ex aequo ad omnes pertinet; quod pollicentur, pariter ad omnes pertinet; et ita proditae sunt, ut citius intelligantur ab idiota pio modestoque, quam a superbo philosopho.* Cornel. Agripp. de vanit. scient. c. 100: *Ad Scripturae lectionem non solum theologi, sed omnes homines pro data sibi facultate obligantur.* Ibidem adducit decretum concilii Niceni, *ne quis Christianus codice biblico careat.*

Ad- rio qu- da- fra- [margin note, cut off]

II. 3 [margin, cut off]

Claudius Espensaeus episcopus comment. in c. 2. Tit. *Manifestum est ex apostolo Coloss. 3. et ecclesiae antiquae praxi, quod usus Scripturas legendi publicus populo concedebatur.* Acosta lib. 3. de Christo revelato c. 20: *Atque hoc est in divina Scriptura omnino mirabile, neminem esse tam omnino rudem et imperitum, qui si humiliter legat, non multa illic utilia veraque intelligat.* Bellarm. lib. 1. de verb. Dei c. 2. in princ. *Moyses, prophetae, Christus, Johannes et apostoli certe ad Scripturas legendas alios hortabantur.*

492. *Antithesis.* Adversariorum sententiam verbis Cens. Coloniens. Costeri, Ecci, Stapletoni, Molani et episcoporum Bononiae congregatorum exposuimus tract. de Script. §. 105. et seqq., quibus addenda sunt haec emblemata. Hosius de expresso Dei verbo tom. 1. p. 640: *Laicis lectionem Scripturae permittere est sanctum dare canibus et margaritas ante porcos projicere.* Hardingus contra Ivellum art. 15. sect. 9: *Minime consentaneum videtur, ut quisque curiosus et putidus idiota biblia suo sermone perlegat.* Alphons. Virvesius Philipp. 2. contra August. confess. accusat Lutherum, *quod liberum fecerit sanctarum Scripturarum mysteria evulgari, sanctum canibus dari et margaritas inter porcos spargi.* Anton. legatus Pyranens. suasit, *ut hominibus lectione epistolarum Pauli publice interdiceretur, eo quod nimis faverent Lutheranis.* Joh. Montolcinus igni adjudicatus fuit, propterea *quod Bononiae epistol. Pauli ad Romanos publice praelegerat.* Inde est, quod haereticae pravitatis inquisitores inter cetera etiam de hoc capite quaerunt, *an aliquis biblia legerit.* Nimirum ducuntur eodem spiritu, quo illi, de quibus Justin. Apol. 2. pro Christ. p. 64. *κατ' ἐνέργειαν τῶν φαύλων δαιμόνων, θάνατος ὡρίσθη κατὰ τὰς τῶν προφητῶν βίβλους ἀναγινωσκόντων, ὅπως διὰ τοῦ φόβου ἀποστρέψωσιν ἐντυγχάνοντας τοὺς ἀνθρώπους τῶν καλῶν γνῶσιν λαβεῖν, αὐτοῖς δὲ δουλεύοντας κατέχειν*; quove Julianus apostata, de quo Cyrillus Alexand. lib. 6. et 7. contra Julianum memorat, *quod Christianos hoc nomine reprehendere solitus fuerit, quod mulieres puerosque Scripturas legere paterentur.*

493. Argumento potissimum utuntur eo, *quod in bibliis peccata sanctorum commemorentur, quae non sine scandalo a rudioribus cognoscantur.* Hardingus contra Ivellum art. 15. sect. 5: *Hoc certum est, nonnulla capita atque historias V. T. eam materiam continere, quae malarum cogitationum occasionem praebitura videatur, si mulieres, virgines, adolescentes ea legere sinantur.* Bellarmin. lib. 2. de verb. Dei c. 15: *Populus non solum non caperet fructum ex Scripturis, sed etiam caperet detrimentum. Acciperet enim facillime occasionem errandi; tum in praeceptis vitae et morum. Si populus rudis audiret lingua sua vulgari legi ex cantico canticorum: Osculetur me osculo oris sui. Et illud Hoseae: Vade et fac tibi filios fornicationum, nec non adulterium Davidis, incestum Thamar, mendacia Judith etc. et multa alia eorum, qui in Scripturis magna cum laude commemorantur, vel provocaretur ad hujusmodi imitanda, vel contemneret* II. 385.
sanctos patriarchas, vel putaret mendacia esse in Scripturis. Ibid. Resp. 1. Longe aliud fuit veterum judicium de fructu ex Scripturae lectione exspectando. Iren. lib. 4. adv. haeres. cap. 50. p. 287: *De his delictis, de quibus ipsae Scripturae increpant patriarchas et prophetas dicebat ex antiquis presbyter Asiae, nos non oportere exprobare eis, neque fieri similes Cham, qui irrisit turpitudinem patris sui et in maledictionem decidit, sed gratias agere pro illis Deo, quoniam in adventu Domini remissa illis sunt peccata. De quibus autem Scripturae non increpant, sed simpliciter sunt positae, nos non debere fieri accusatores, non enim sumus diligentiores Deo, neque super magistrum esse debemus, sed typum quaerere, nihil enim otiosum est eorum, quaecunque inaccusabilia posita sunt in Scripturis.* Tertullian. de habit. muliebri p. 506: *Omnis Scriptura est aedificationi habilis.* Hieronym. in apol. advers. Rufin. p. 108: *Quid in sanctis libris potest turpe memorari?* Epiph. haeres. 69. p. 342: *Scriptura sacra vitalis est et nihil offendiculi habet fidelibus.* 2. Scriptura non tantum lapsus sanctorum, sed etiam eorundem conversionem et paternas castigationes propter lapsus divinitus eis impositas commemorat. 3. Inde Sixtus Senensis lib. 8. bibliothecae p. 621. multis ostendit vitiorum illorum considerationem *ad fidem, eruditionem, timorem ac spem* in nobis augendam facere. 4. Bellarm. in illo ipso capite §. 4. scribit: *A temporibus Esdrae desiit in populo Dei lingua Hebraica esse vulgaris.* Ergo ante tempora Esdrae vulgaris fuit. Ergo Israëlitae Scripturas in lingua vulgari legere potuerunt, ac revera etiam legerunt. Quod si ergo damnum illud metuendum, si Scripturae laicis legendae concedantur, utique etiam metuendum fuisset ante Esdrae tempora. 5. Quod per accidens rei obtingit, non potest nec debet proprium ejusdem usum impedire. Quod ex Scripturae lectione omnibus communi incommoda oriuntur, est prorsus accidentarium. De reliquis argumentis ut et de hoc ipso pluribus agemus in seq. cap.

CAPUT XXIV.

DE VERSIONIBUS SCRIPTURAE SACRAE.

Versiones Scripturae non sunt improbandae.

494. Constat V. T. libros a prophetis Hebraea, N. T. libros ab evangelistis et apostolis Graeca lingua esse scriptos. Quod si igitur etiam laici ad Scripturae lectionem non solum admittendi, sed etiam invitandi, utique etiam necessarium erit, ut libri sacri in linguas vernaculas transferantur. Cum enim linguae Hebraeae ac Graecae paucissimi laicorum gnari sint, ideo ut ad Scripturae lectionem

ipsis pateat aditus, in linguam ipsis vernaculam eandem transferre non utile solum, sed etiam necessarium erit: quae Scripturarum sacrarum *versiones* tantum abest, ut sint improbandae, ut, si textui originali fideliter respondeant, sint potius commendandae. Confirmat hoc ipsum perpetua ecclesiae praxis. 1. Moyses et prophetae scripserunt lingua Hebraeis vulgari et vernacula, ut universus populus potuerit audire et intelligere verba legis ex libro praelecta Deut. 31. v. 11. 2. Paral. 34. v. 30. 2. Cum post reditum ex captivitate Babylonica pura Hebraea lingua non amplius in publico et vulgari usu esset apud Israëlitas, sed Chaldaico idiomate permixta, singulari Dei providentia factum est, ut in linguam Chaldaicam Israëlitis tunc vulgarem conversae fuerint Scripturae, unde triplex Targum prodiit, *Babylonicum*, *Onkelosii et Hierosolymitanum*. 3. Cum progressu temporis sub imperio Grae-
II. 386. corum lingua Graeca omnibus fere gentibus innotesceret, mirabili Dei dispositione factum est, ut libri V. T. in linguam Graecam verterentur auspiciis Ptolemaei regis Aegyptii a 72 senioribus ex Judaea missis. Justinus in dial. cum Tryphon. p. 231. Augustinus lib. 8. de civit. Dei c. 11. etc. Praeter hanc 72 interpret. versionem communi ecclesiae usu receptam, fuerunt etiam aliae versiones, Aquilae, Symmachi, Theodotionis etc. 4. Evangelistae et apostoli libros N. T. non scripserunt lingua Hebraea, quae non amplius erat toti populo Israëlitico, sed doctioribus tantum usitata, verum lingua Graeca, quae fuit omnibus fere gentibus communis. Cicer. pro Archia: *Graeca leguntur in omnibus fere gentibus.* Augustin. epist. 200: *Haec lingua maxime excellit in gentibus.* Lib. 8. de civit. Dei cap. 2: *Lingua Graeca inter ceteras gentium clarior habetur.* 5. Cum propter Romani imperii amplitudinem lingua Romana sive Latina multis gentibus inciperet esse vernacula, secutae sunt versiones variae in linguam Latinam. Hieronymus praefat. in Josuam: *Tot apud Latinos exemplaria, quot codices.* Augustinus lib. 2. de doctr. Christ. c. 11 *suo tempore innumeras fuisse Latinas versiones testatur.* 6. Cum doctrina evangelii ad omnes gentes propagaretur, secutae etiam sunt in varias linguas Scripturarum translationes. Augustinus lib. 2. de doctrin. Christ. c. 5: *Ex quo factum est, ut Scriptura divina ab una lingua profecta, quae opportune potuit per orbem terrarum disseminari, per varias linguas longe lateque diffusa innotesceret gentibus ad salutem, quam legentes nihil aliud appetunt, quam cogitationes voluntatemque eorum, a quibus conscripta est, invenire et per illas voluntatem Dei, secundum quam tales homines locutos esse credimus.* Sic Chrysostomus homil. 1. in Joh. tom. 3. col. 15 scribit, *Syros, Aegyptios, Indos, Persas, Aethiopes et alias innumeras gentes divina dogmata in suam linguam transtulisse, atque ita homines barbaros philosophari didicisse.* Hieronymus in epitaphio Paulae ait, *psalmos a Palaestinis in funere cantatos fuisse Hebraeo, Graeco, Latino, Syroque sermone per totam hebdomadem.* Theodoret. lib. 5. de corrig. Graecor. affection. tom. 2. p. 521: *Hebraici non modo in Graecum idioma conversi sunt, sed Romanam quoque linguam, Aegyptiam, Persicam, Indicam, Armenicam et Scythicam, atque adeo Sauromaticam, semelque ut dicam, in linguas omnes, quibus ad hanc diem nationes utuntur, εἰς πάσας τὰς γλώττας, αἷς ἅπαντα τὰ ἔθνη κεχρημένα διατελεῖ.* Neque possunt hoc diffiteri ipsimet Pontificii. Eccius in Enchirid. c. 2. de miss. Alphonsus de Castro lib. 1. adv. haeres. cap. 13. fatentur, *multos populos habuisse Scripturas in lingua vernacula.* Hardingus art. 3. sect. 8: *Armeni, Russi, Aethiopes, Dalmatae, Moscovitae Scripturas legerunt lingua vernacula.* Sic Methodius convertit Scripturas *in linguam Slavonicam*, teste Aventino lib. 4. annal. Hieronym. *in linguam Dalmaticam*, consentiente Hosio lib. de sacr. vernaculo legend. et Alphonso de Castro lib. 1. c. 13. Chrysostom. *in Armenam*, consentiente Sixto Senensi lib. 6. annotat. 151. Ulphilas *in Gothicam*, teste Socrate lib. 4. hist. eccles. c. 33. ubi addit, *ut barbari discerent τὰ λόγια θεῖα.* Beda lib. 1. histor. c. 1. dicit, *Scripturas fuisse suo tempore in quinque linguis Britannicis lectas.* Ante Lutheri versionem tria vetusta Germanica bibliorum exemplaria exstiterunt, primum impressum est Norinbergae ann. 1477, alterum ibidem. ann. 1483, tertium Augustae anno 1518. (Excipit Bellarm. lib. 2. de verbo Dei c. 16, *ignorare se, utrum Hieronymus divinas literas in Slavonicam linguam verterit, cum apud veteres id non legatur, si tamen fecit, non ideo fecisse, ut publice legeretur Scriptura Slavonice, sed ad consolationem eorum hominum, qui ea sine periculo uti poterant.* Resp. Ex Scripturarum lectione per se et in se nullum ulli hominum creari potest periculum, *sed quaecunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt* Rom. 15, v. 4. unde Hieronymus omnibus Christianis eam voluit esse communem.)

495. *Antithesis.* Vergerius dial. 3. contra Hosium Anti
tom. 1. operum fol. 201 recitat locum ex Hosio: *Est usu compertum, versiones illas literarum sanctarum* II. 3
in linguam gentis alicujus vernaculam multum incommodi ecclesiae Dei attulisse. Bellarm. lib. 2. de verbo Dei c. 15. statum quaestionis sic informat: *Catholica ecclesia non quidem prohibet omnino vulgares translationes, nam in indice librorum prohibitorum a Pio IV. edito regula 4. videmus, concedi lectionem ejusmodi librorum iis, qui utiliter et cum fructu ea uti possunt, hoc est, iis, qui facultatem ab ordinario obtinuerint, prohibetur tamen, ne passim omnibus sine discrimine concedatur, ejusmodi lectio et ne in publico et communi ecclesiae usu Scripturae legantur vel canantur linguis vulgaribus, sed contenti simus tribus illis linguis, quas Dominus titulo crucis honoravit* Johann. 19 *et quae omnium consensu antiquitate, amplitudine et gravitate omnibus aliis praestant, ac demum quibus ipsi libri divini ab auctoribus suis initio scripti*

***fuerunt**, nempe Hebraea, Graeca et Latina.* Notandum vero contra Bellarminum, quomodo Clemens VIII. Pii IV. antecessoris sui regulam declararit. Sic enim habet censura Clementis VIII. in castig. indic. lib. prohibitorum: *Animadvertendum est* (inquit) *circa suprascriptam quartam regulam felicis recordationis Pii papae IV. nullam per hanc impressionem et editionem de novo tribui facultatem episcopis, aut inquisitoribus aut regularibus superioribus concedi licentiam emendi, legendi aut retinendi biblia vulgaria, aut alias sacrae Scripturae tam N. quam V. T. partes quavis vulgari lingua editas ac insuper summaria et compendia etiam historica eorundem bibliorum sacrae Scripturae quovis vulguri idiomate conscripta, qyod quidem inviolate servandum est.*

496. Argumenta, quibus Bellarmin. dict. loc. probare conatur, in publico ecclesiae usu Scripturas non esse legendas vulgaribus linguis, itidem ex perpetua ecclesiae praxi sunt desumta. *1. A temporibus Esdrae desiit in populo Dei lingua Hebraica esse vulgaris et Chaldaica seu Syriaca illis facta fuit vernacula*, quod probat ex c. 8. libri Nehemiae, *ubi Nehemias, Esdras et Levitae interpretabantur legem, alioqui populus nihil intellexisset, et ex verbis Syriacis N. T. Talitha* Marc. 5. *Abba Pater* Marc. 14. *Hakeldama* Matth. 27. *Golgatha, Pascha,* tandem etiam *ex dicto* Joh. 7: *Turba haec, quae non novit legem.* Resp. 1. Cur Bellarmin. ab exiguo illo tempore argumentum ducere voluit, praetermisso tot seculorum antegresso spatio, in quibus lingua vulgari et vernacula Scripturae in populo Israëlitico fuere lectae? 2. Cur statum ecclesiae corruptae potius quam florentis imitandum nobis proponit? Moyses et prophetae lingua vulgari, ut docuerunt, ita etiam scripserunt. 3. Cum lingua Chaldaica inciperet esse vernacula, in eam quoque linguam facta est Scripturarum translatio. Targum Jonathan annis 42 circiter ante natum Christum prodiit. 4. Quamvis tempore Esdrae et Christi pura Hebraica lingua non esset vernacula, tamen populus eam adhuc intellexit, ut colligitur ex Luc. 4, v. 17. ubi Christus *Esaiam in synagoga ita legit, ut omnium oculi in ipsum essent intenti.* Conf. Joh. 5, v. 39. Act. 15, v. 21. c. 17, v. 11. c. 21, v. 40. c. 22, v. 2. Bellarm. lib. 2. de verb. Dei c. 4: *Hebraei, cum abducti essent in Babylonem, coeperunt oblivisci linguam propriam et addiscere alienam, hoc est, Chaldaicam, quia tamen non perfecte eam pronuntiare poterant et semper aliquid ex Hebraica retinebant, factum est, ut lingua quaedam tertia nasceretur mixta ex Hebraica et Chaldaica, quae dicta est Syriaca.* Ea vero non tam radicibus et toto genere, quam inflexione et literarum mutationibus distat ab Hebraea estque ejus quasi idiotismus. Utique ergo non fuerunt Hebraeae linguae prorsus ignari. 5. Historia Esdrae repugnat Bellarmini sententiae. Si enim Esdras judicasset, a lectione sacrorum librorum populum esse arcendum, utique nec praelegisset eis librum legis, nec expositionem addidisset. Nec potest ex **Esdrae historia probari**, populum Israëliticum non intellexisse scripturam Hebraicam. Cap. 8, v. 3 dicitur: *Legit Esdras in libro legis a prima luce usque ad meridiem coram viris et mulieribus* וְהַמְּבִינִים *et intelligentibus*, h. e. qui intelligenter audiebant, qui per aetatem intelligere poterant. v. 7: *Levitae erant* מְבִינִים *faciebant intelligere populum legem.* v. 8: *et legerunt in libro* II. 388.
in lege Dei מְפֹרָשׁ *exposita,* וְשׂוֹם שֶׂכֶל *et est positus intellectus et intellexerunt lectionem* וַיָּבִינוּ בַּמִּקְרָא h. e. *dederunt intellectum per Scripturam.* Sensus igitur est, quod populum excitarint ad attentionem, quod legerint explanate et distincte, ac si quis locus obscurior occurrerit, eum ex collatione cum aliis perspicuis locis explicarunt. 6. Joh. 7, v. 49 Pharisaei non de lingua vel verbis legis populo ignotis loquuntur, ea enim singulis sabbatis audiebant, sed de genuino legis sensu. Salmeron tom. 8. tract. 37. p. 295: *Num quid qui legem non norant, facilius credebant aut credunt? minime. Sed qui legem norant, facillime credunt. Ille enim dixit: Si crederetis Moysi, crederetis etiam mihi, et agnoscit finem legis esse Christum ad justitiam omni credenti.* Rupert. in h. l. et Luc. Brugens. *Profecto turba illa verius contra dixisset, istud vanitatis concilium et haec ecclesia malignantium, quae non facit legem, maledicti sunt.* 7. Alii ex Pontificiis id ipsum probare conantur ex eo, quod verba Christi in cruce prolata *Eli, Eli*, adstantes non intellexerint, unde dixerunt: *Eliam vocat iste.* At rectius illud vel militibus Romanis vel malitiosae Judaeorum detorsioni tribuitur, ut in Harmon. pass. ostendimus.

497. 2. *Ex usu apostolorum. Apostoli per totum orbem praedicarunt evangelium et ecclesias constituerunt, et tamen non scripserunt evangelia aut epistolas linguis earum gentium, quibus praedicabant, sed tantum Hebraice aut Graece, et ut quidam volunt, Latine. Quod non scripserint* ullis aliis linguis probat ex eo: *1. quia nullum exstat vestigium scripti ullius apostolici nisi Graece. 2. Paulus Romanis scripsit Graece, cum tamen Romanis non Graeca, sed Latina lingua esset vulgaris. Petrus et Jacobus scripserunt Graece Judaeis per orbem dispersis, cum tamen illis non esset Hebraea vel Graeca materna, sed lingua ejus regionis, in qua habitabant. Johannes Graece scripsit primam epistolam Parthis.* Resp. 1. Apostoli praedicarunt evangelium cuique populo et genti in lingua vernacula. Jam vero eadem, quae apostoli praedicarunt, in scriptis ipsorum continentur. Ergo piaculum nullum, si ea in linguas vernaculas translata cuilibet populo proponantur. 2. Ideo scripserunt Graece, quia haec lingua eo tempore erat omnium communissima ac nota illis, ad quos scripserunt. 3. Ecclesia primitiva apostolica aliquamdiu caruit N. T. Scripturis, erant enim adhuc in vivis apostoli immediato Spiritus sancti afflatu instructi, a quibus veritatem discere poterant, quanto magis versionibus Scripturarum in linguam vernaculam carere po-

2. Ex usu apostolorum.

tuerunt? 4. Progressu temporis secutae sunt versiones variae, ut superius ostendimus. 5. Si ex eo, quod apostoli duntaxat in lingua Graeca scripserint, colligi posset non esse transferendas Scripturas in linguam vernaculam, utique etiam sequeretur Romanenses non debere Scripturas legere in versionibus Latinis, cum nemo apostolorum Latine scripserit. Quae enim de evangelio Marci Latine scripto nugatur Baronius tom. 1. annal. ann. 45. ad ea respondemus verbis ipsius Bellarmini libr. 2. de verb. Dei cap. 4: *Quia hujus rei nulla exstat mentio apud veteres, ideo non facile adduci possumus, ut credamus.*

3. Ex usu universalis ecclesiae. 498. *3. Ex usu universalis ecclesiae, quae semper his tantum linguis Hebraea, Graeca et Latina, usa est in communi et publico Scripturarum usu.* August. libr. 2. de doctr. Christ. c. 11. *ad intelligentiam Scripturarum trium linguarum cognitionem Hebraeae scil., Graecae et Latinae dicit esse necessariam. Tempore Hieronymi in toto oriente in publico usu erat tantum editio Graeca LXX interpretum.* Resp. 1. Si vel maxime demonstrari posset, Scripturas non nisi in lingua Hebraea, Graeca et Latina aliquamdiu apud quasdam ecclesias exstitisse, nondum tamen sequeretur, piaculum esse, eas in linguam vernaculam transferre, a negatione enim facti ad negationem juris non valet illatio. 2. Jam vero ostendimus superius, et V. et N. T. libros in linguas populo cuique vernaculas esse translatos. 3. Ac repetimus nostrum argumentum: prophetae et apostoli, ut praedicarunt, ita quoque scripserunt lingua vernacula iis, quibus praedicarunt, et ad quos scripserunt. Ergo etiam scripta eorum in lin-
II. 389. gua cuique populo vernacula proponi possunt.

4. Ex ratione. 499. *4. Ex ratione. Convenit ad ecclesiae unitatem conservandam, ut publicus usus Scripturarum sit in aliqua lingua communissima, alias tolletur ecclesiarum communicatio, nec poterunt fieri ulla generalia concilia, cum non omnes patres habeant donum linguarum.* Resp. 1. Propter eandem ecclesiae unitatem etiam Latina tantum lingua utendum fuerit. 2. Sufficit vero ad ecclesiae unitatem, quod Hebraeus textus in V. et Graecus in N. T. est et manet authenticus, ad cujus normam omnes versiones exigendae. 3. Ad concilia convocandi sunt non homines rudes et indocti, sed linguarum periti, qui ex ipsis fontibus possint de controversiis judicare.

5. Ab incommodo. 500. *5. Ab incommodo. Si ulla esset ratio, cur Scripturae lingua vulgari in coetu fidelium legi deberent, ea certe esset potissima, ut omnes intelligerent. At certe populus non intelligeret prophetas et psalmos et alia, quae in ecclesiis legerentur, etiamsi lingua materna legerentur, si non accederet expositio. Quid, quod populus non solum non caperet fructum ex Scripturis, sed etiam detrimentum caperet? acciperet enim facillime occasionem errandi tum in doctrina fidei, tum in praeceptis vitae ac morum. Nam ex Scriptura non intellecta natae sunt omnes haereses, ut patet ex erroribus Anthropomorphitarum, Thaboritarum, Davidis Georgii etc.* Cum hoc Bellarmini discursu congruit illud Alphonsi de Castro lib. 3. de juste puniend. haeretic. c. 6: *Scripturarum translatio in linguam vulgarem est causa omnium haeresium.* Itemque illud Costeri in Enchir. *Non aliunde tot haereses et schismata, quam quod quilibet ad suum judicium Scripturas interpretatur.* Resp. 1. Non possunt quidem primo intuitu et in cursoria lectione omnia intelligi, sed requiritur studium, intentio, assidua meditatio. 2. Interim tamen aliquid salutare ex illa populus intelligit, necessaria enim manifesta sunt. 3. Etiam ea, quae non statim primo intuitu intelliguntur, legere expedit, mittet Deus aliquando Philippum aliquem ad intelligentiam obscuriorum aditum nobis patefacientem Actor. 8, v. 26. 4. Ex Bellarmini ratiocinatione sequeretur, Scripturas plane non esse vertendas, ne quidem in Latinam linguam. Ad objectum, *quod Scripturae lectio sit causa errorum et haeresium.* Resp. 1. Christus testatur Matth. 22, v. 29. ignorantiam Scripturarum esse causam haeresium, quod repetitur in jure canonico c. Si juxta. dist. 38. 2. Nec ex lectione et meditatione, sed ex detorsione et depravatione Scripturae oriuntur haereses, sicut ex rosa apis sugit, unde mel conficiat; aranea, unde virus. Lectionem Scripturae laicis concedimus, detorsionem prohibemus. 3. Scriptura est utilis πρὸς ἔλεγχον 2. Tim. 3, v. 16. Ergo Scriptura est armatura adversus haereses, tantum abest, ut ex ea haereses errores suos mutuentur. 4. Scriptura fraudes haereticorum detegit et, convincit, unde plurimi lectione Scripturarum ab haeresium vinculis liberati ad veritatis cognitionem aspirarunt. 5. Aliud est juxta Scripturae normam et fidei analogiam in perspicuis Scripturae locis propositam de controversiis judicare, quod laicis mandatum esse ostendimus, aliud Scripturam ad suum judicium interpretari, quod et laicis et clericis prohibitum esse dicimus. 6. Nec permittimus laicis de gravissimis et subtilissimis quibusque quaestionibus temere judicium ferre, sed praecipua ac fundamentalia fidei capita ac vitae regulas ex Scripturis petere jubemus, atque interim publicae interpretationis et ecclesiastici ministerii χειραγωγίᾳ uti, et dona Dei in aliis reverenter agnoscere. Ad objectum, *quod Scripturae lectio pariat scandalum vitae ac morum,* respondimus superius §. 493; hoc loco monemus breviter, 1. tollant prius publica lupanaria et notoria scandala, antequam illi hypocritae *colantes culicem et deglutientes camelum* de scandalo ex Scripturarum lectione metuendo sint soliciti. Quidam numerum scortorum, quem pontifex Romae tolerat, imo censum ab illis aerario apostolico quotannis infert, contrahunt ad duodecim millia. Campegius referente Sleidano lib. 4. ad legatos Argentinenses dicebat, *scire se, episcoporum hunc esse morem, ut accepta pecunia scortationem permittant.* Ambrosius Catharinus testatur, *suo tempore in Italia* II.
fuisse egregium pictorem Michaëlem Angelum, qui admirabilis fuerit in exprimendo nuda hominum corpora et pudenda, atque addit, *hanc membrorum*

nuditatem indecentissime in aris et praecipuis Dei sacellis ubique conspici. Quod est omnium teterrimum, inquit, *in excelsis templis ac sacellis hac tempestate offendes picturas tantas lasciviae, ut quicquid natura occuluit, turpe nostrum, ibi liceat contemplari ad excitandam non devotionem, sed cujusvis demortuae carnis libidinem, quod tantum nefas nostra, hoc est, praelatorum culpa contingere, qui et haec nedum patiuntur turpissima spectacula, sed eorum etiam nonnunquam auctores sunt, nemo potest infitiari.* Soliciti etiam prius sint de scandalo ex lectione Amadisii et aliorum librorum amatoriorum orto, antequam de scandalo ex Scripturae lectione metuendo sanctuli illi cogitent. 2. Quae jussit Deus omnibus scribere, ea etiam ab omnibus legi voluit. Sed quaecunque in Scripturis exstant, ea jussit Deus omnibus scribere Rom. 15, v. 4. 1. Cor. 10, v. 11. Ergo etiam ab omnibus ea legi voluit. Si quid vel scandali vel periculi inde metuendum, culpa in Deum redundabit. 3. Illa sanctorum delicta scripta sunt non ad imitationem, sed ad cautionem, correctionem et consolationem, immediate enim subjungitur vel peccantium et in peccatis perseverantium poena, vel poenitentium in gratiam receptio et peccati venia. Sic ergo Davidem quis secutus est peccantem, sequatur etiam Davidem poenitentem. Chrysostomus homil. 29. in Genes. col. 229: *Qui in peccatis est, non desperet visis tot, qui resipuerunt et ad summum virtutis apicem pervenire potuerunt.* Augustinus lib. 3. de doctrin. Christian. cap. 23: *Ad hoc peccata magnorum virorum scripta sunt, ut ubique apostolica illa sententia tremenda sit, qua ait: Qui videtur stare, videat, ne cadat.* Idem in Psalm. 50: *Multi cadere volunt cum Davide, nolunt autem surgere cum Davide. Non cadendi, sed resurgendi exemplum nobis in illo est propositum. Audiant, qui non ceciderunt, ne cadant; audiant, qui ceciderunt, ut surgant. Non sit delectatio minorum lapsus majorum, sed sit tremor minorum lapsus majorum.* Vide eund. lib. 22. contra Faust. c. 65. et lib. 50. homiliarum hom. 21.

501. 6. *A majestate divinorum officiorum. Majestas divinorum officiorum videtur omnino requirere linguam magis gravem et venerandam, quam sunt illae, quibus vulgo utimur, si id commode fieri potest.* Resp. 1. Ex hac ratione sequeretur, nihil quidquam de mysteriis divinis, ne quidem in pericopis evangeliorum et epistolarum Dominicalium in lingua vulgari proponendum. 2. Per usum linguae vulgaris nihil decedit divinorum mysteriorum et officiorum majestati, sed in eorum notitiam homines perducuntur, quo fine divinitus mysteria sunt revelata. 3. Invertimus igitur argumentum. Ut gravitas ac majestas divinorum mysteriorum percipiatur et in eorum notitiam, fidem et admirationem homines perducantur, vulgari lingua sunt proponenda Tob. 12, v. 7. 4. DEUS in paradiso non angelica et incognita, sed vulgari lingua cum primis parentibus locutus, promissionem evangelicam edidit et divina miracula ultra bis mille annos in lingua Hebraea Israëlitis vulgari conservavit. 5. Deus omnes omnino linguas consecravit et regni coelestis ministerio destinavit. Act. 2, v. 3.

502. 7. *Ex absurdo. Si Scripturae essent vernacula lingua legendae, oporteret singulis aetatibus novas fieri versiones, quia singulis aetatibus linguae mutantur.* Resp. 1. Ex hoc argumento denuo sequeretur, Scripturas plane non esse vertendas in alias linguas, quod cum a Chemnicio Pontificiis esset objectum, Bellarminus dicit, *ipsum impudenter esse mentitum.* 2. Primariae linguae non sunt toties, singulis scil. aetatibus mutatae, licet idiotismi varient, jam vero levis inflexio non efficit, ut prior idiotismus non amplius intelligatur. 3. Neque quidquam absurdi inde oritur, si statuatur, versiones obsoletiores debere mutari et innovari. 7. Ex absurdo.

503. 8. *Ex Hebraeae, Graecae et Latinae linguae praestantia. Simus contenti tribus illis linguis, quas Dominus in titulo crucis suae honoravit Johan. 19, v. 20. et quae omnium consensu antiquitate, amplitudine et gravitate omnibus aliis praestant, et demum quibus ipsi libri divini ab initio scripti fuerunt, hoc est Hebraea, Graeca et Latina.* Resp. 1. Ex allegoriis non ducuntur firma argumenta, nisi ex ipsis Scripturis earum applicatio et explicatio monstrari possit. 2. Tres hae linguae principales in titulo crucis Christi usurpatae significabant evangelium Christi per totum terrarum orbem longe lateque propagandum, *quia hae linguae gesserunt vices omnium linguarum*, ut hoc loc. inquit Cajetanus. 3. Nec eo fine tres istae linguae in ἐπιγραφῇ crucis adhibitae fuerunt, ut solae ad Scripturas sacras et cultum publicum consecrarentur, sed ut fama de morte Christi per linguas omnibus tunc temporis notas latissime spargeretur. Confer Harm. passion. in hoc loc. 4. Negamus ullum librum canonicum lingua Latina ab ejus auctore esse scriptum, consequens ergo fuerit, versionem Scripturae in linguam Latinam esse improbandam. 5. Si illis linguis deberemus esse contenti, quibus libri divini ab initio scripti fuerunt, nec V. T. libri in Graecum sermonem debuissent transferri, cum tamen pii veteres Graecae isti LXX interpp. versioni plurimum, imo interdum plus aequo tribuant. 8. Ex Hebraeae, Graecae et Latinae linguae praestantia. II. 301.

504. Quamvis vero Scripturae sacrae in alias linguas versiones non improbemus, nullam tamen versionem, quaecunque tandem illa sit, authenticam agnoscimus, sed ab omnibus versionibus ad textum originalem provocari posse asserimus. Probamus hoc ex eo: 1. quia solus textus Hebraeus in V. et Graecus in N. T. est authenticus, ut ostendimus superius c. XIII. §. 311. 2. quia nulla Scripturae editio potest esse authentica, nisi sit θεόπνευστος 2. Tim. 3, v. 16. Sed versiones Scripturarum non sunt θεόπνευστοι. *Aliud est esse vatem, aliud interpretem*, inquit Hieronymus in praefat. Pentateuch. 3. Rivuli non possunt fontibus aequiparari. Versiones omnes sunt rivuli. Ergo fontibus veritatis, id est textui Hebraeo in V. et Graeco in N. T. aequi-

parari nequeunt. 4. Normatum, qua tale, non potest esse norma. Versiones omnes ad textum originalem et authenticum habent se ut normatum ad normam, ut regulatum ad regulam. 5. Praxis ecclesiae Israëliticae et Christianae ostendit, nullam omnino versionem in authenticae auctoritatis solium esse collocandam. Atque haec de auctoritate versionum *in genere* monemus, *in specie* de potioribus et usitatioribus paucis disseremus.

SECTIO I.

DE CHALDAICA V. T. VERSIONE.

Targum triplex.

505. Diximus in tract. de method. stud. theolog. part. 2. sect. 1. cap. 3. triplex exstare Targum. *1. Babylonicum*, cujus auctor est Jonathan, filius Uzielis discipulus Hillelis et Simeonis Justi condiscipulus, qui ante templi secundi devastationem annis centum, id est, ante natum Christum annis circiter 42 V. T. in linguam Chaldaicam transtulit. (** Jonathan totum quidem vertit V. T. corpus teste Galatino, sed exstat tantum in priores et posteriores prophetas, id est, Josuam, Judices, Samuelem, Reges, Esaiam, Jeremiam, Ezechielem et duodecim minores **). *2. Onkelosii*, cujus auctor est Onkelos R. Eleazaris magni discipulus, Titi imperatoris ex sorore nepos, qui post devastationem templi secundi annis fere centum post Jonathanem paraphrasin suam conscripsit. ** Onkelosium nonnulli atque in iis Bellarminus, *Adam* esse existimant. Sed Galatinus distinguit notatque Judaeos hunc asserere fuisse filium sororis Titi imp. factumque proselytum. Testatur etiam, transtulisse totum V. T., non exstare tamen nisi Pentateuchum. Reliqua tribui tum Aquilae, tum Josepho cuidam caeco, quos fabulis Judaicis intentiores fuisse docti conqueruntur.** *3. Hie-*
II. 302. *rosolymitanum*, utroque posterius, commentarii potius quam paraphraseos locum obtinens. Sed si vera sunt, quae scribit Reuchlin. lib. 1. de verb. mirif. c. 13. *antiquorum philosophorum tempore coepisse sacram Hebraeorum Scripturam tanto in honore*
II. 303 *inque tanta et tam frequenti veneratione apud Babylonios haberi, usque adeo, ut illam ex propria in Chaldaicam linguam traducere curarent*, idque circa 56. olympiadem, hoc est, aetate Thaletis, qui tempore Esaiae vixisse traditur ab Ottone Frisingensi lib. 2. c. 5. necesse est, aliam exstitisse versionem Chaldaicam omnibus illis tribus Targumim antiquiorem, quam quae hodie exstat. Confer Helvicum tractat. de Chaldaic. paraphr. c. 2. pag. 12. ubi probat plures Targumim olim exstitisse.

506. Judaei huic Chaldaicae versioni plurimum tribuunt, unde in libro Bava Bathra scribitur, *quod in hora, qua Jonathan huic versioni vacabat, si musca aut quodcunque volatile super eum vel super chartam volasset, ilico absque ulla ejus aut chartae laesione caelitus exusta fuerint.* Item, *quod angeli e coelo advolarint auscultandi causam, quando studiis operam dedit.* Libro Succa fol. 28. quin imo aequalem auctoritatem tribuunt Targumim cum ipso textu Hebraico, neque ullus Judaeorum audet eis contradicere. Scribunt enim Thalmudistae allegante Juchasin fol. 45, *quod Jonathan acceperit doctrinam suam targumicam a Zacharia, Haggaeo et Malachia prophetis, Onkelos vero a R.*[a] *Elieser et R. Jehosua, qui et ipsi a prophetis acceperint.* Item, *quod Jonathane interpretante Scripturam tota Palaestina terrae motu concussa fuerit, et vox e coelo demissa clamaverit: Quis est iste, qui filiis hominum mea arcana revelet? Jonathas vero responderit: Ego facio, verum non ad gloriam meam, neque ad gloriam patris mei, sed ad tuam gloriam.* In libr. Megilla c. 1. quin etiam non verentur affirmare, quod a Moyse *in monte Sinai primum fuerit accepta, et senioribus ac prophetis tradita Chaldaica paraphrasis, sed postquam in captivitate Babylonica oblivione fuerit sepulta, hos paraphrastas eam in lucem iterum revocasse.* Nos contra, quamvis utile esse statuamus, Chaldaicam versionem Hebraico textui conjungere tum propter *auctoritatem*, quam obtinet apud Judaeos, quibus fortissime opponi potest, tum propter *expositionis* in plerisque locis *perspicuitatem*, ubicunque enim in Hebraica veritate tecto nomine de Christo agitur, ibi fere semper in Chaldaica paraphrasi expresse *nomen Messiae* ponitur: tamen negamus, Chaldaicam versionem esse anthenticam, vel Hebraeo textui aequiparandam. Nam. 1. versio est, proinde minime authentica. 2. Ex Graeca LXX interpretum versione non modica sui parte in locis obscurioribus est conflata, teste Munstero in praefat. super Jonam quadriling. 3. Judaicas quasdam fabulas et corruptelas continet, Num. 21, v. 19 ponitur fabula *de puteo*, quem fingunt Hebraei descendisse *cum filiis Israël ad torrentes, et de torrentibus ascendisse cum eis ad colles, et de collibus rursum descendisse ad valles*, quae fabula II. 3
Rabbinica ex falsa loci illius interpretatione nata. 4. In quibusdam *a fontibus veritatis*, id est, a textu Hebraeo discedit. Genes. 4, 23. dicit, *Lamechum non occidisse virum* (Franc. Junius respondet, id accipiendum esse ἐρωτηματικῶς ut לא accipiatur positum pro הֲלֹא *nonne, an non*, cujus significationis exempla recitat Schindl. in lex. p. 929. Helvicus respondet, *Onkelon non simpliciter negare, quod Lamechus virum occiderit, sed determinate, quod scilicet non ita occiderit, ut sibi suaeque posteritati sit damno aut exitio*, quomodo etiam Jonathan interpretatur) Levit. 10, v. 6. c. 21, v. 20: *Ne alatis comam in capitibus vestris.* In Hebraeo est contrarium: *Ne radatis capita vestra.* (Quidam respondent, *in Hebraeo esse verbum* פרע, *quod significet liberum facere, liberum permittere, unde pro apertione capitis ponatur* Numer. 5, v. 18. *et hoc sensu communiter exponi ab interpretibus* Levit. 10, v. 21: *de apertione capitis et remotione pili.* Sunt qui ex Hebraeorum traditionibus hoc loco verbum expo-

nunt de luxuria comae: *Non luxuriari seu nimium crescere sinetis comam*, quia lugentium mos olim erat alere comam, et in signum luctus abstinere a rasura, neglectisque capillis incedere, id quod summo pontifici non licuisse ajunt) Numer. 28, v. 9, ubi textus Hebraeus habet: *Populus solus habitabit*; Chaldaeus reddidit: *Ecce populus possidebit seculum*, id enim illi exspectant, in quo dominentur. Deuter. 4, v. 28. c. 28, v. 64, ubi Scriptura praedicit, *fore ut Hebraei serviant diis alienis*, Chaldaeus hoc scelus ab Hebraeis derivat *ad gentes*. Plura de Targumim vide apud Fagium praefat. in Chald. paraphr. pentat. a se conversam, Neandrum in erotem. sanct. linguae pag. 408, Helvicum dict. loc.

SECTIO II.

DE GRAECA V. T. VERSIONE.

507. Diximus in tractat. de methodo studii theolog. part. 2. sect. 1. c. 4 varias olim exstitisse Graecas V. T. versiones, sed quae succedente celebri illa LXX interpp. versione usurpari desierint. ** Apud Clem. Alexandr. legitur Stromat. 1. *versas fuisse in Graecum Scripturas etiam ante tempora Alexandri, indeque Platonem nonnulla hausisse.* At hoc vix est verisimile. Genebrardus tamen assentitur putatque translatum duntaxat Pentateuchum, idque imposuisse iis, qui negarent totum corpus versum a Septuaginta.** Augustin. lib. 18. de civ. Dei c. 43: *Cum fuerint et alii interpretes, qui ex Hebraea lingua in Graecam sacra eloquia transtulerunt, sicut Aquila, Symmachus, Theodotion, sicut etiam est illa interpretatio, cujus auctor non apparet, et ob hoc sine nomine interpretis quinta editio nuncupatur, hanc tamen, quae LXX est, tanquam sola esset, sic recipit ecclesia, eaque utuntur Graeci populi Christiani, quorum plerique, utrum aliqua sit alia, ignorant.* Occasionem illius versionis ibidem ex Aristaeo, Josepho, Philone et Justino exposuimus. Primitivae ecclesiae Christianae doctores, quia plerique Hebraeae linguae minus gnari fuerunt, plurimum omnino Graecae huic versioni tribuunt. August.
95. lib. 15. de civit. Dei c. 23: *Merito creduntur LXX interpp. accepisse spiritum propheticum, ut si quid ejus auctoritate mutarent, atque aliter quam erat, quod interpretabantur, dicerent, neque hoc divinitus esse dictum dubitaretur.* Irenae. lib. 3. adv. haeres. c. 25. p. 116. secutus Justinum in orat. exhortat. ad gent. singulos in singulis cellulis inclusos, et a singulis totam Scripturam iisdem verbis non sine miraculo redditam asserit: *Ptolemaeus* (inquit) *experimentum eorum* (seniorum) *sumere volens et metuens, ne forte consentientes eam veritatem, quae esset in Scripturis, absconderent per interpretationem, separans eos ab invicem jussit omnes eandem interpretari Scripturam et hoc in omnibus libris fecit. Convenientibus autem ipsis in unum apud Ptolemaeum et comparantibus suas interpretationes, Deus glorificatus est, et Scripturae vere divinae sunt creditae, omnibus eandem et eisdem verbis et eisdem nominibus recitantibus ab initio usque ad finem, uti et praesentes gentes cognoscerent, quoniam per aspirationem Dei interpretatae sunt Scripturae. Petrus et Johannes et Matthaeus et Paulus et reliqui deinceps et horum sectatores prophetica omnia ita annuntiaverunt, quemadmodum seniorum interpretatio continet. Unus enim et idem Spiritus DEI, qui in prophetis quidem praeconiavit, quis et qualis esset adventus DOMINI, in senioribus autem interpretatus est bene, quae bene prophetata fuerant, ipse et in apostolis annuntiavit plenitudinem temporum adoptionis venisse.* Addit etiam, *se vestigia istarum cellularum apud Alexandriam vidisse.* Justino et Irenaeo assentiuntur Clemens Alexandr. lib. 3. Stromat. Cyrillus Hierosolymitanus catech. 4. et alii.

508. Sed non possumus Graecae isti versioni auctoritatem authenticam tribuere vel Hebraeo textui eam aequiparare. Nam. 1. versio est, minime igitur authentica et ejusdem cum Hebraeo textu auctoritatis. 2. in multis discrepat a fonte Hebraeo, praesertim in Psalmis. Quaedam habet, quae non sunt in textu Hebraeo; quaedam omittit, quae in Hebraeo habentur, ut Hieronymus praefat. in Pentat. in epist. ad Suniam et alibi passim ostendit; inde Origenes in suis hexaplis LXX interpp. versionem ita concinnavit, ut ex ea sola uno adspectu, quid omnino in Hebraeo esset, quidve non esset, judicari commode posset. Nam quia illi interpretes passim multa de suo addiderunt explicandarum rerum quae tractantur gratia, multa etiam tanquam supervacanea consulto omiserunt, quaecunque supra id, quod in Hebraeo continebatur, addita esse videbat, ea additis obeliscis velut jugulavit, quae detracta erant, ex Theodotionis interpretatione substituit et asteriscis notavit. 3. non fuit semper in ecclesiae usu, teste enim Sigeberto in Chronic. *post Hieronymi versionem in secundis haberi fuit coepta.* 4. mendas in chronologicis numeris habet complures. Ab Adamo ad diluvium numerat annos 2242, cum in Hebraeo textu tantum habeantur 1656
anni. A diluvio ad Abrahamum numerat annos II. 306.
1082, cum in Hebraeo sint 292. Adamus dicitur vixisse 230 (juxta quasdam editiones 330) annos, cum Sethum genuisset, cum fontes veritatis 130 annos ei duntaxat tribuant. Mathusalem secundum Graecam translationem 14 annis post diluvium superstes mansit, unde magna oritur quaestio, ubi in diluvio servatus fuerit? in quo nodo solvendo August. lib. 15. de civ. Dei c. 11. plurimum sese torquet; sed ex textu Hebraico colligitur ipsum eodem anno fuisse mortuum, quo terra diluvio fuit obruta. Jonae 3. in Graeco est: *Adhuc tres dies, et destruetur Ninive.* Sed rectius in textu Hebraico authentico post 40 dies exitium ei denuntiatur, vix enim tribus

diebus Jonas civitatem peragrare potuit. 5. Somnium de distinctis cellulis quidam veterum ut incertum, quidam ut falsum et confictum repudiant. Justin. et Irenaeus *singulos in singulis* cellulis a rege inclusos fuisse memorant, sed Epiphan. in lib. de mensur. ac ponderibus scribit, *binos ac binos* in singulis cellulis inclusos fuisse. Augustin. lib. 2. de doctr. Christ. c. 15. non audet assertionem de cellulis tanquam certam confirmare, quamvis versioni huic plurimum tribuat: *In Graecis* (inquit) *septuaginta interpretum, quod ad V. T. attinet, excellit*
II. 397. *auctoritas, qui jam per omnes ecclesias peritiores tanta praesentia Spiritus sancti interpretati esse dicuntur, ut os unum tot hominum fuerit. Qui si, ut fertur, multique non indigni fide praedicant, singuli cellis etiam singulis separati, cum interpretati essent, nihil in alicujus eorum codice inventum est, quod non iisdem verbis eodemque verborum ordine inveniretur in ceteris, qui huic auctoritati conferre aliquid, nedum praeferre audeat?* (In margine annotavit Erasmus: *Illud alii tanquam fabulam rident).* Hieronymus confidentior in praefat. Pentateuch.: *Nescio quis primus auctor septuaginta cellulas Alexandriae mendacio suo exstruxerit, cum nec Aristaeus, qui negotio interfuit, nec Josephus hanc historiam enarrans ullam faciant cellularum mentionem, cumque aliud sit esse vatem, aliud interpretem.* 6. Multi dubitant, an Graeca versio, quae hodie exstat, sit illa a veteribus tantopere celebrata LXX interpretum versio. Aristaeus enim in histor. hujus versionis et Philo lib. 2. de vita Moysis testantur *LXX interpretes fidelissime ac propriissime, adeoque ad verbum omnia transtulisse, atque illorum interpretationem a multis diligenter fuisse examinatam, antequam in regiam bibliothecam poneretur, atque ab omnibus laudem fidelitatis et proprietatis ipsi datam esse.* Sed Graeca versio, quam nunc habemus, multis in locis a textu Hebraeo dissentit. Adde quod Graeca versio, quae hodie exstat, in locis multis non possit ulla ratione cum textu Hebraeo conciliari, nisi removeantur puncta atque aliter legantur, quam puncta subjecta requirunt; quod argumento est auctorem illius versionis usum fuisse bibliis non punctatis, quod de LXX interpp. non est verisimile. Casaub. exercit.: *Bibliorum editionem Graecam Romae curatam Baronius putat esse ipsissimam τῶν LXX versionem, quae sententia in tirone aliquo studii theologici vix posset excusari, nedum in tanti nominis viro.* Idem statuunt Drusius lib. 6. observ. c. 9. Witaker. de Script. quaest. c. 3. 7. Versio LXX interpretum jam olim ab Origene, Luciano, Hesychio, Hieronymo emendari coepit, quomodo igitur ab erroribus immunis fuit? et quis credat, cum primis trecentis annis corruptelas contraxerit, quod reliquis annis mille trecentis incorrupta manserit? Justin. in dial. cum Tryphone p. 231: *Magistri vestri multos et integros prorsus locos illarum Scripturarum ex translatione illorum, qui cum Ptolemaeo fuere, seniorum sustulerunt, in quibus clare hunc ipsum crucifixum Deum et hominem esse, eumque in cruce pendere et mori praenuntiatum esse ostenditur*, id quod aliquot exemplis ibidem probat. 8. Quod evangelistae et apostoli in N. T. in allegandis V. T. dictis LXX interpp. versionem sequuntur, propterea factum, *quia eo tempore illa erat in gentibus divulgata*, ut monet Hieronymus in c. 47. Genes. Idem vero in epist. 151. ad Algasiam hanc ponit regulam: *Ubicunque de Veteri Instrumento prophetae et apostoli testimonia protulerunt, diligentius observandum est non eos verba secutos esse, sed sensum, et ubicunque Septuaginta ab Hebraeo discrepant, Hebraeum sensum suis expressisse sermonibus.*

SECTIO III.

DE SYRIACA N. T. VERSIONE.

509. Qua occasione Syriaca N. T. versio in Europam pervenerit, exposuimus in tract. de method. studii theolog. part. 2. sect. 1. cap. 3; id ipsum vero latius explicat Johannes Balthasar Baumbachius in tract. de linguis oriental. c. 13. Qui liber cum in paucorum manibus versetur, quaedam ex eo huc referemus: *Sub Leone X. pontifice Romano, qui concilium a Julio II. convocatum ad Lateranum habebat, Romam missi ex Syria fuere legati Acurius Jose-* II. 3
phus sacerdos, Moyses Monachus diaconus et Helias hypodiaconus, homines docti et eruditi, qui Theseum Ambrosium Albonesi regulum ICtum literas Syriacas tum docuerunt. Is annis postea multis intra monasticas cellas (erat enim voto suo sancti Augustini canonico instituto obstrictus) meditando tantum profecit, ut Syri quoque ingenium ipsius et acrem praesentemque in eo labore animum vehementer admirarentur. Ceterum cum Johannes Albertus Widmanstadius ICtus et provinciarum Austriae orientalium cancellarius anno 1529. in Caroli V. Caesaris sacri diadematis causa Bononiam proficiscentis comitatu esset et ei contubernalibusque ipsius Regii Lepidi a metatoribus hospitium juxta coenobium, ubi Theseus jam senex vitam agebat, forte attributum fuisset, postridie ejus diei Widmanstadius templum ingressus venerandum senem casu obvium salutavit, qui ut ipsum de coenobii bibliotheca, rarisque in ea libris sciscitari intellexit, ex vestigio in conclave introduxit et arreptis e pluteo sacrosanctis evangeliis Syriace scriptis: Hospes, inquit *ingemiscens, peregrinis his studiis deditus sum annis circiter quindecim eaque sine rivali ad hanc diem amavi. Utinam mihi obveniat aliquando prompto paratoque ingenio vir, qui sermonem hunc Jesu Christi sanctissimis labris consecratum posteris tanquam per manus tradendum (nam aetas mihi prope jam exacta est) a me accipere velit. Cui respondit Widmanstadius: Pater, si paucarum horarum operae parcere volueris, auditorem me habebis in hac*

ipsa expeditione expeditissimum. Quo audito Theseus omnes in ea lingua thesauros multo sudore sibi comparatos protulit manuque sua, quantum angustia temporis ferebat, ex commentariis suis descripsit atque ipsi hac obtestatione suppeditavit, ut quo ipsum beneficio tum complecteretur, id olim apud ecclesiam Jesu Christi collocaret. Quarto post anno
99. *in bibliotheca Lactantii Ptolemaei idem reperit quatuor evangelistarum libros cum Ephraëmi et Jacobi Syrorum opusculis nonnullis, quae ipse mox transscripsit atque cum Thesei munere splendidissimo conservavit, usque dum Simeonis Syrorum, qui juga Libani incolunt, episcopi et doctissimi viri institutione adeo profecit, ut sentiret Thesei desiderium, quod e Christi lingua in Latinam ecclesiam introducenda capiebat, leniri jam aliquantum posse. Post aliquot annos cum Widmanstadius in ea cura versaretur et a conventu principum, qui Heliobrunae agebatur, rediret, Moyses Meredinaeus ex Mesopotamia sacerdos in Rhaetia Ripensi ei occurrit, qui ab Ignatio patriarcha Antiocheno, cum ob alias causas, tum ut Testamenti volumen praelo excusorio multiplicatum in Syriam reportaret, Romam missus orator fuit. Et cum nec Romae nec Venetiis, quamvis amplissimorum hominum favore et gratia niteretur, quemquam reperisset, qui magnum hoc et difficile opus attentare vellet, tandem nonnullorum, qui eadem fere solicitudine Widmanstadium urgeri norant, consilia secutus, in comitatu Rainoldi Poli, qui tum in Britanniam legatus proficiscebatur, ad ipsum contendit ac in itinere eum offendit. Quem Widmanstadius tanquam divinitus sibi oblatum secum ad Ferdinandum imperatorem adduxit remque omnem ei exposuit, qui pro sua pietate benigne liberaliterque sumtus se facturum in magnificum hoc opus pollicitus fuit, atque ut diligenter emendatum splendidumque in lucem emitteretur, imperavit, ut Asiaticis Christianis, qui vetere Syrorum lingua partim vulgo, partim in sacris tantum utuntur, et ob evangelicorum librorum indigentiam praeter baptismum vix ulla religionis vestigia retinent, immortale hoc beneficium praestare posset. Dum ad mandata haec conficienda necessaria omnia apparantur, insperantibus ipsis intervenit Guilielmus Postellus vir supra multorum captum eruditus, qui parte Asiae meliore semel atque iterum peragrata magnas et Syriacae et Arabicae linguae opes consectatus minime vulgare adjumentum attulit. Atque sic pii imperatoris Ferdinandi beneficio in lucem prodierunt primo evangelistarum quatuor sanctissima monumenta Syriacis elementis et sermone Viennae impressa et paulo post epistolae apostolorum subsecutae fuerunt.* ** Syriacum N. T. editum est cum ab aliis, tum ab Immanuele Tremellio addita interpretatione Latina, a Guidone Fabricio cum versione interlineari. Sed hi characteres Syros mutarunt in Hebraeos, ut et Raphelengius. Arias Montanus in magnis bibliis Antuerpiensibus edidit utroque characterum genere. **

510. Huic versioni Syriacae Christiani in Syria plurimum tribuunt ac ejus originem ad Marcum evangelistam referunt. ** Albert. Widmanstadius ait Syros constanter asserere s. Marcum evangelium suum lingua patria, h. e. Syra, transtulisse et non modo evangelium suum, sed etiam ceteros omnes N. T. libros. Id sibi etiam per literas significasse Guilielmum Postellum, rem autem ita se habere ex avita traditione affirmare. (Staplet. in Antid. Matth. 26. Syri authenticum adhuc retinent.) ** Tremellius in praef. Syriac. paraph.: *Veritati prorsus est consentaneum intra ipsa ecclesiae Christi initia vel ab apostolis ipsis vel eorum discipulis eam esse profectam, nisi forte suspicari malimus, eos scribendo alienigenarum duntaxat rationem habere voluisse, suorum autem gentilium aut nullam aut certe perquam exiguam.* ** ibid. dicit, quod majori ex parte ex archetypo Graeco fidelissime expressa sit. ** Franc. Lucas Brugens. in praefat. super N. T. comm. num. 6: *Hoc teneo indubitanter Syriacum N. T. textum vetustissimi exemplaris Graeci, et quidem ex primis loco habendum ac venerandum esse.* Alstedius lib. 2. praecognitorum c. 113: *Antiochenae ecclesiae et Christianis primum in ea appellatis illam adscribendam existimat:* ** Bonaventura, Cornelius Bertramus, vir harum linguarum peritissimus, audet ecclesiae Antiochenae nascenti Christianisque primum in ea appellatis Syriacam versionem adscribere, praef. in suam comparationem grammaticae Syriacae et Arabicae. ** Sed non possumus hanc versionem habere pro authentica vel Graeco textui aequiparare, 1. quia versio est, proinde minime authentica. 2. in quibusdam discedit a textu Graeco, qui solus in N. T. est authenticus. Integri libri, videlicet *secunda Petri, secunda et tertia Johannis, epistola Judae et Apocalypsis* in ea desunt; deest etiam *historia de muliere adultera* in principio c. 8. evang. Johannis. (** Defectus hos nonnullorum diligentia hactenus supplevit. **) 3. nec de auctore nec de antiquitate ejus apostolicis temporibus vicina certi quid affirmari potest, Tremell. dict. loc.: *Syriaca si forte non tota, majori tamen ex parte ex archetypo Graeco fidelissime expressa est, sed quo vel quibus auctoribus, quo tempore item, cum id nusquam inquirentibus nobis adhuc occurrerit, non magis definiri potest in praesentia, quam Graeca Veteris Testamenti, et vetus Latina, quibus auctoribus vere sit adscribenda.* Vergerius dial. 3. contra Hosium memorat, *quod quaesiverit Moysen Meridinaeum, quemnam putaret scripsisse Syra lingua N. T.* ipsum vero respondisse *se auctorem ignorare codicem fuisse valde vetustum nec dissentire a Graecis et Latin. codd.* ** Corn. a Lap. in praefat. comm. epist. Hebr.: *Syriaca versio phrasi et idiotismo discrepat a lingua Syra, qua loquebantur Judaei tempore Christi, Pauli et Marci. Nam Matth. 27, v. 8: Pro Haceldama, uti dicebant Judaei tempore Christi, Syra jam versio habet aguresa daddema, ubi graecitat, nam ex ἀγρός, id est ager, format aguresa. Sic Matth. 27, v. 46 pro Eli, Eli, ut dixit Christus. Syrus jam habet il, il. Sic pro*

Jerusalem vertit Ourischelem, pro Kephas Kipho, pro Pascha Pescho, pro Golgota Golgoulto, pro Joseph Jauseph, pro Jacob Jaacoub, pro Messia
II. 401. *Meschicho.*** 4. Nulla ejus fit mentio apud Clementem Alexandrinum, Origenem, Eusebium, Athanasium, Theophilum, Epiphanium, Hieronymum, Cyrillum, Theodoretum et alios, qui vel in Syria vel in Aegypto docuerunt vel de variis Scripturarum editionibus disseruerunt. Augustin. lib. 15. de civ. d. c. 13. Syriacae V. T. versionis mentionem facit: *In quibusdam*, inquit, *codicibus Graecis tribus et uno Latino et uno etiam Syro inter se consentientibus inventus est Methusalem sex annis ante diluvium fuisse defunctus.* Sed forte per Syrum codicem intelligit paraphrasin Chaldaicam. 5. In titulis et lectionibus capitum mentio fit *venerationis crucis, precum pro defunctis, vigiliarum, memoriae sanctorum aliarumque ejusmodi rerum, quae temporibus apostolorum nondum fuerunt in ecclesiam invecta*

SECTIO IV.
DE ARABICA SCRIPTURAE S. VERSIONE.

Arabica versio. 511. Ut ex Hebraica lingua originem trahit *Chaldaica*, (cum enim in Chaldaea lingua Hebraica aliquamdiu viguisset, postquam Abraham a Deo vocatus et terra illa excedere jussus esset Genes. 11, v. 1, incolae una cum vero cultu divino sensim linguae puritatem amittere et ea dialecto, quam ab Aram *Aramicam* vocarunt, loqui coeperunt, quam hujus linguae originem recenset Elias Levita, qui eam vocat *linguam sanctam corruptam*, itemque *prae ceteris linguis sanctae maxime affinem*) et ex Chaldaica *Syriaca;* (cum enim Judaei juniores mortuis senioribus in diuturna illa Babylonica captivitate ex longa populi illius, cum quo vivebant, consuetudine nativae suae Hebraicae obliti essent et Chaldaicam sive Syriacam *illi genti tunc communem* didicissent, hanc postea tanquam sibi familiarem et longo usu communem factam in patriam quoque retulerunt ac deinceps ea semper tanquam vernacula sunt usi, cum Hebraica tantum inter doctos servaretur, qua lingua *Syriaca etiam Christus* in diebus carnis suae, ut a communi populo *intelligeretur, usus est*) ita ex duabus illis prodiit *Arabica, Agarenis*, qui tamen postea Saraceni maluerunt vocari, atque *Ismaëlitis*, qui ab Abrahamo originem
II. 402. ducunt, prius in usu, nunc vero per totam Asiam atque Africam Mahumeto auctore, qui ex Ismaëlitica gente descendit et in hac Coranum suum conscripsit, usitatum, quam etiam ab Heraclii temporibus per crebras Turcarum victorias sic propagatam cernimus, ut nulli ceterarum sit inferior, sed alias omnes usus sui amplitudine superet. Hanc enim qui callent, Asiam atque Africam, nec non magnam partem Europae absque interprete peragrare possunt.

512. Nicolaus Clenardus (qui tanto hujus linguae discendae et propagandae flagravit desiderio, ut non dubitarit ipsam Africam adire et aliquot annos inter barbaros illos populos et crucis Christi inimicos non sine vitae periculo commorari) in fine libr. 1. epistol. et Guido Fabricius in praefat. N. T. Syriaci pag. ult. probant omnia scripta sacra in Arabica lingua exstare, **auctore Saadia Gaon.** non quidem impressa, sed tantum manuscripta. Testis enim est Rutgerus Spey Bopardianus in praefat. epist. ad Galat. (quam Arabicis characteribus et sermone descriptam anno 83. in publicum Heidelbergae edidit) *praeter Augustini Nebiensis episcopi Psalterium nihil in hac lingua impressum exstare, quod tamen ipsum Psalterium tam negligenter impressum sit, ut ipsi Arabes vix legere possint.* Postmodum anno 1592. Romae editum est N. T. Arabicum, cujus exemplar habetur in bibliotheca nostra academica. ** Sixtus Senens. lib. 4. bibl. testatur II. 4
*Augustinum Nebiensem in Octaplis suis quintum locum dedisse Arabicae, ejusque operis se vidisse duo tantum volumina, nempe Psalterium excusum et quatuor evangelia ipsius auctoris manu descripta, atramentoque ac minio distincta.*** Idem vero judicium esto de *versione Arabica, quod protulimus de paraphrasi Syriaca.* **Persicam utriusque T. versionem a Jacobo Tavasio Pavanisque adornatum exstare testis est Guido Fabricius in praefat. N. T. Syriaci, item Syriacam, Armenicam, Aethiopicam.**

SECTIO V.
DE VULGATA LATINA BIBLIORUM VERSIONE. II.

513. Illam in authenticae auctoritatis fastigium Vul. Lati. vers.
Pontificii evehunt. Concil. Trident. sess. 4. decernit, *ut vetus vulgata editio in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus et expositionibus pro authentica habeatur, et ut nemo illam quovis praetextu rejicere audeat.* Plura hujus generis ex Pontificiis scriptoribus adduximus superius §. 317. Atqui 1. versio est. Ergo non est authentica. Solus textus Hebraeus in V. et Graecus in N. T. est authenticus, ut demonstravimus superius §. 311. et seqq. II.
Ergo in sublime illud authenticae auctoritatis solium vulgata translatio evehi nequit. *Per pontificis aut concilii potestatem fieri nequit, ut fiat authenticum, quod in se tale non est*, scribit Bellarm. lib. 1. de verb. Dei c. 10. Subsumo. Versio vulgata non est authentica vel canonica in se. Ergo per pontificis aut concilii decretum authentica fieri nequit. 2. Auctor ejus non fuit prophetico spiritu illustris. Ergo non potest esse canonica et authentica. Hieronymo eam Pontificii plerique tribuunt, sed obstant rationes non contemnendae, quominus eam Hieronymianam esse statuamus. Nam primo Hieron. in praef. Psal- Nec illu sys
terii ad Sophronium, quae est epist. 133. praefat.

in Pentateuch. praefat. in libros Regum testatur *se eo modo vertisse Scripturas sacras, ut cum Hebraica veritate illa versio exactissime consentiret*, quod ipsum de Hieronymo testantur Augustin. lib. 18. de civ. Dei c. 43. et Isidorus Hispalensis lib. 6. etymolog. c. 5. Atqui vulgata illa editio Latina in multis discedit a textu Hebraeo ac propius accedit
106. ad LXX interpp. versionem Graecam. Secundo Hieronymus multa aliter transtulit et multa improbavit, quae in vulgata editione habentur, ut apparet ex quaestionibus in Genesin, ex commentariis in prophetas et ex libro de optimo genere interpretandi. Sic quando vulgata Gen. 1, v. 2 habet: *Et Spiritus Domini ferebatur super aquas*, Hieronymus annotat *haberi in Hebraeo vocabulum, quod significet incubabat, seu confovebat in similitudinem volucris ova calore animantis.* Quando vulgata habet Gen. 4, v. 4: *Et respexit Dominus ad Abel et ad munera ejus, ad Cain autem non respexit*, Hieronymus sic potius vertendum censet, quemadmodum Theodotion interpretatus est: *Et inflammavit Dominus super Abel et sacrificium ejus.* Quando vulgata habet Gen. 4, v. 8: *Egrediamur foras*, Hieronymus annotat, illud esse superfluum et ex volumine Samaritanorum, in quo legitur *transeamus in campum*, huc adductum. Quando vulgata habet Gen. 30, v. 32: *Et cunctum gregem unicolorem*, Hieronymus monet legendum esse *non unicolorem*, quod ratio ipsa confirmat. Ps. 1, v. 1 habet vulgata: *In cathedra pestilentiae;* Hieronymus *in cathedra derisorum.* Ps. 110, v. 3 habet vulgata: *Tecum principium*; Hieronymus: *Populus tuus spontaneus.* Ps. 132, v. 15 habet vulgata: *Viduam ejus benedicam;* Hieronymus: *Venationem ejus benedicam.* Esa. 1, v. 12: habet vulgata: *ut ambularetis in atriis meis;* Hieronymus: *Calcare atrium meum non apponetis.* C. ejusd. v. 30 habet vulgata: *cum fueritis velut quercus;* Hieronymus: *Erunt enim quasi terebinthus.* Gal. 1, v. 16 habet vulgata: *Non acquievi carni et sanguini*; Hieronymus: *Non contuli cum carne et sanguine.* Gal. 3, v. 1 habet vulgata: *non credere veritati;* Hieronymus illa verba omisit. Eph. 1, v. 14 habet vulgata: *pignus hereditatis;* Hieronymus hoc reprehendit et *arrhabonem* fuisse vertendum asserit. Eph. 4, v. 19 habet vulgata: *qui desperantes se ipsos tradiderunt;* Hieronymus addidit: *Aliter in Graeco legi: Non enim desperant gentes nequaquam sentientes ruinam suam, sed tanquam bestiae secundum carnem vivunt.* Plura hujus generis ostendit mutua collatio versionis vulgatae et Hieronymianae. Excipiunt quidem *Hieronymum in commentariis judicasse quaedam perperam esse translata, quae postea, cum editionem illam Latinam vulgaret, recte versa esse videret*, sed commentarii illi in prophetas, in quibus vulgatam versionem toties reprehendit, sunt editione illa posteriores, ut constat ex fine catalogi. Tertio Hieronymus in scriptis suis utitur sermone grammatice puro, est enim auctor La-
107. tinitatis non contemnendus, sed vulgata versio in locis quamplurimis est barbara et soloecismis referta. Gen. 13, v. 11: *Divisi sunt alterutrum a fratre suo.* c. 21, v. 26: *Non audivi praeter hodie.* c. 24, v. 32: *Destravit camelos*, pro detraxit clitellas. c. 42, v. 13: *Alius non est super.* Psal. 67, v. 20: '*Benedictus Dominus die quotidie.* Psal. 125, v. 1: *In convertendo Domine captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati.* Matth. 6, v. 26: *Nonne vos magis plures estis illis.* c. 17, v. 19: *Quare nos non potuimus ejicere illum* (daemonium). c. 20, v. 28: *Filius hominis non venit ministrari.* c. 22, v. 30: *Neque nubent neque nubentur.* c. 24, v. 6: *Opiniones praeliorum* pro rumores. Luc. 7, v. 32: *Lamentavimus vobis.* c. 19. v. ult.: *Omnis populus suspensus erat audiens illum*, pro pendebat ab illo. c. 21, v. 38: *Omnis populus manicabat ad eum.* Joh. 15, v. 2: *ut fructum plus afferat.* Act. 3, v. 19: *Poenitemini.* c. 12, v. 8: *Calcea te caligas tuas*, pro subliga sandalia tua. c. 18, v. 15: *Minavit eos a tribunali* pro abegit. Confer epistolam, quam eruditus theologus ad demonstrandos vulgatae versionis soloecismos et barbarismos ex ea collegit, quae exstat apud D. Hunnium in examine controversiae primae generalis de verbo Dei lib. 2. c. 14. Albericus Gentilis vulgatae versionis Latinitatem defendere voluit. Sed notandum, quod non possit haberi Ciceronianum vel satis Latinum, quod Pacuvii, Naevii, Ennii, aut etiam Vitruvii, Petronii, Apuleji et aliorum his similium auctoritate probari potest. Si quis hodie more Ennii poëtaretur, ridiculum se praeberet, quia usus, quem penes arbitrium est et vis et norma loquendi, hoc poëtandi genus abrogavit. Contra communem illum loquendi usum insolentia affectare velle Augustinus imperitam judicat inscitiam. Nec probari potest cordatis rem sacram et omnium usui destinatam obsoletis et obscuris tradere velle archaismis. Quarto doctissimi Pontificii agnoscunt, versionem illam non esse Hieronymi, Santes Pagninus in praef. suae interpret. Lindanus lib. 3. de optim. genere interp. (ubi *Graeculum quendam ejus auctorem exstitisse* suspicatur) Stapulensis in praef. comm. in epist. Paul. in Apolog. (*Omnes*, inquit, *qui incolumi pollent judicio, negant hanc editionem esse Hieronymi. Nam Hieronymus eam redarguit et damnat et auctorem ejus saepe vellicat et inscitiae accusat, ita opus nominat ut alienum; ita interpretem ejus redarguit ut alium. Est igitur caput pertinax, quisquis aliter statuerit*) Paulus Burgensis, Johannes Reuchlinus, Laurentius Valla, Driedo lib. 2. de catal. Scrip. c. 1. Sixtus Senensis lib. 8. bibliothec. Paulus Forosempronius libr. 2. de die pass. Dom. c. 1. Erasmus in annot. c. 1. Matth. p. 10. (*Hic locus: Ecce virgo concipiet, argumentum praebet hanc editionem, qua vulgo utimur, nec in usu fuisse Hieronymo nec ab illo castigatam. Nam si usus fuisset, legisset et hic: habet. Si castigasset, haberemus, quod ille probat ac sequitur. Ita enim Hieronymus in comm. sup. h. l. Propheta, quia futura praedicit, significat, quid futurum sit, et scribit accipiet. Evangelista, quia non de futuro sed de praeterito narrat historiam, mutavit accipiet

II. 408. *et posuit habet. Qui enim habet, nequaquam acceptutus est. Idem Hieronymus in epist. Galat. lib. 3. taxat interpretem, quod perperam verterit locum 1. Cor. 5. et citat ad hunc modum: Modicum fermentum totam conspersionem fermentat*, unde concludit idem Erasmus in annot. 1. Cor. 5. p. 314: *Si N. T. haberemus ab Hieronymo restitutum, ut quidam autumant, quomodo taxat, quod nos hic legimus*). Bellarmin. lib. 2. de verbo Dei c. 9. (ubi fatetur *Psalmos non haberi ex Hieronymi versione, sed duntaxat correctione;* et lib. ejusd. c. 11. ubi scribit *vulgatam editionem non esse unius auctoris, sed quaedam habere ex Hieronymo, quaedam ex Luciano, quaedam ex Theodotione, quaedam ex alio quodam interprete innominato*). His rationibus movemur, quo minus eam Hieronymi esse statuamus. Sed demus ex hypothesi Hieronymi eam esse; nondum tamen propterea erit authentica, cum Hieronymus non fuerit prophetico spiritu insignis, ac ipsemet scribat in praefat. Pentateuch. aliud esse vatem, aliud interpretem.

Discedit a fontibus.

514. 3. In locis quamplurimis *a fontibus veritatis*, h. e. a textu Hebraeo in V. et Graeco in N. T. discedit, ex quo sic inferimus. Quaecunque versio discedit a fontibus veritatis, ea hactenus et hoc respectu non potest esse authentica. Vulgata versio Latina in locis quamplurimis discedit a fontibus veritatis. Ergo. Major est certissimae veritatis. Quia enim verbum Dei in V. T. lingua Hebraea, in N. T. lingua Graeca scriptum est, ideo Scriptura Hebraea in V. et Graeca in N. T. ab Hieronymo recte vocantur fontes veritatis, ad illos igitur recurrendum, si qua in parte versio a textu originali discedit. Omnis enim versio ac proinde etiam vulgata Latina habet se ad textum originalem, tanquam normatum ac regulatum ad normam ac regulam, ex qua corrigenda est, si ab ea vel minimum discedit. Ecquis monarcha permitteret, si edictum ab ipso editum ex nativa lingua in aliam fuisset translatum, illud subditis ea ratione obtrudi, ut versioni non satis fidae et commodae inhaerere cogantur, etiamsi ad manum habeant nativum exemplar et videant manifestas versionis corruptelas? Minorem multis probant Chemnicius, Osiander, Hunnius, Witakerus, Schroederus et alii. Quamvis enim Bellarminus lib. 2. de verbo Dei c. 12. 13. et 14. defendere conetur illa loca, in quibus editionem vulgatam a fontibus discedere demonstramus, notandum tamen, 1. quod ne quidem sibi ipsi satisfaciat, nedum lectori. 2. quod longe plura habeantur loca, in quibus corruptionis accusamus vulgatam versionem, quam quae vindicare conatur Bellarminus. 3. quod Hunnius, Witakerus et alii Bellarminianam illam defensionem in fumum et cinerem redegerint. 4. quod ipsa collatio textus Hebraici in V. et Graeci in N. T. nostram manifeste confirmet sententiam. 5. quod ipsimet saniores Pontificii corruptelas illas versionis Latinae, in quibus a fontibus discedit, agnoverint et correxerint. Fecerunt hoc Armacanus, Eugubinus, Johannes Isaacus, Cajetanus, Jacobus Faber Stapulensis, Laurentius Valla, Pagninus, Bruno Amerbachius, Benedictus Arias Montanus, Isidorus Clarius, Erasmus, Lucas Brugensis et alii complures.

Mendas continet complures.

515. 4. Mendas habet complures et fere innumeras, ex quo sic inferimus. Quaecunque versio mendas habet complures et fere innumeras, ea non potest esse authentica. Vulgata Latina versio mendas habet complures et fere innumeras. Ergo. Major est certae veritatis. Minor probatur inductione. II. 4
Habet enim 1. *mendas graphicas:* Jud. 11, v. 2: *Adultera mater* pro altera mater. Luc. 15, v. 8: *Evertit domum* pro everrit (Lovanienses erratum viderunt, sed non correxerunt Glossa ordin. feminam hanc interpretatur *ecclesiam, quae evertit domum, quando conscientias hominum de reatu suo perturbat.* Dionysius Carthusianus docet, *everti domum, quando contenta in domum transferuntur de loco in locum)* Luc. 15, v. 14: *consummasset* pro consumsisset. Joh. 21, v. 22: *Sic eum volo manere*, pro si eum volo manere (unde aliqui colligere voluerunt Johannem nondum esse mortuum. Quidam enim referente Corn. Jansenio in conc. evang. dixerunt *eum vivum translatum in paradisum comitibus Enocho et Elia, cum quibus etiam sub adventum Domini sit rediturus ad praedicandum Christum trucidandus ab antichristo.* Alii teste Augustino opinantur *eum in sepulcro suo adhuc jacere vivum, ibi dormire usque ad diem novissimum*). Hebr. 12, v. 8: *Adulteri non filii estis* pro adulterini filii estis. 1. Petr. 2, v. 5: *Superaedificamini domos spirituales* pro domus spiritualis. 2. Pet. 1, v. 16: II.
Christi virtutem et praescientiam pro praesentiam. 2. *fontibus directe contradictorias.* Gen. 19, v. 18: *Quaeso, Domine mi*, pro: Ne quaeso, Domine mi. Gen. 49, v. 24 Jacob ait de Josepho: *Et roborata sunt brachia manuum ejus.* Vulg. habet contrarium: *Dissoluta sunt vincula brachiorum et manuum ejus.* Act. 24, v. 42: *ut custodias occiderent* pro: ut vinctos occiderent. 1. Cor. 15, v. 51: *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur* pro: Non omnes quidem obdormiemus, omnes tamen immutabimur. 2. Cor. 7, v. 8: *Non me poenitet, etsi poeniteret* pro: non me poenitet, etsi me poenitebat. Philem. v. 9: *Cum sis talis, ut Paulus senex*, pro: cum sim talis, nempe Paulus senex. Hebr. 3, v. 3: *quanto ampliorem honorem habet domus*, pro: Quanto ampliorem honorem habet quam domus, is qui construxit eam. 1. Petr. 2, v. 23: *Tradebat autem judicanti se injuste* pro juste. 2. Petr. 1, v. 16: *Indoctas fabulas secuti* pro doctas. 1. Joh. 5, v. 16: *Et est peccatum ad mortem*, pro: Et est peccatum non ad mortem. 3. *ellipticas:* Gen. 1, v. 3 desideratur *omnes virides herbas.* c. 4, v. 16 *profugus in terra* deest; c. 34, v. 29 desiderantur illa verba: *Diruperunt denique quicquid in domo qualibet erat.* c. 40, v. 5 desiderantur haec omnia: *Pincerna ille et pistor ille, qui erant regis Aegyptii et qui vincti in turri carceris.* Matth. 6, v. 4 deest: *In propatulo.* c. ejusd. v. 32: *Scit Pater vester,*

deest coelestis. c. 15, v. 31 deest *mancos sanos.* c. 18, v. ult. deest *offensas illorum.* c. 20, v. 15: *Aut non licet mihi, quod volo facere*, pro: Annon licet mihi facere, quod volo in rebus meis. Luc. 2, v. 40: *Puer crescebat et corrobarabatur*, deest: Spiritu. Joh. 5, v. 16 deest: *et studebant illum interficere.* Act. 10, v. 30 post verba: *A nudius 4. die usque ad hanc horam*, deest jejunus eram; c. ejusd. v. 32 deest: *qui cum adfuerit, loquetur sibi.* c. 18, v. 21 deest: *Oportet omnino me festum, quod instat, agere Hierosolymis.* c. 22, v. 12: Vir *secundum legem*, pro vir pius secundum legem. Rom. 14, v. 6. deest: *Qui non observat diem, Domino non observat.* 1. Cor. 6, v. ult. deest: *Et in spiritu vestro, quae sunt Dei.* c. 15, v. 54 deest: *cum corruptibile hoc induerit incorruptibilitatem* 2. Cor. 12, v. 11: *Factus sum insipiens*, deest in gloriando. 1. Tim. 6, v. 5 deest: *Secede ab iis, qui ejusmodi sunt.* Hebr. 1, v. 3: *Purgationem peccatorum faciens*, deest, per se ipsum. 1. Pet. 4, v. 14 desunt: *Quod ad illos quidem attinet, blasphematur; quod autem ad vos, glorificatur.* Apoc. 2, v. 14: *Edere et fornicari*, pro edere, quae idolis immolantur, et fornicari. *4. Pleonasticas:* Gen. 4, v. 15 redundat: *Nequaquam ita fiet.* c. 5, v. 22 superflua sunt: *Et vixit Enoch.* c. 6, v. 6 redundant: *Praecavens in futurum.* c. 27. v. 33 redundant illa verba: *Ultra quam credi potest, admirans.* c. 31, v. 32 redundant: *quod autem furti me arguis.* Exod. 2, v. 17 redundat: *Alterum peperit, quem vocavit Eliezer, dicens: Deus enim patris mei fuit adjutor meus et eripuit me de manu Pharaonis*, quorum nihil est in Hebraeo. Plura hujusmodi ubivis occurrunt. *5. Chronographicas:* Gen. 8, v. 4: *Dies 27* pro 17. c. 11, v. 13: *Anni trecenti tres* pro quadringentis tribus. Matth. 3, v. 2: *Appropinquabit regnum coelorum* pro appropinquavit. c. 26, v. 61: *Post triduum* pro triduo. Act. 5, v. 13: *Peccatum non imputabatur, cum lex non esset*, pro peccatum non imputatur, cum nulla lex est. *6. Topographicas:* Gen. 2, v. 8: *Plantaverat Deus paradisum voluptatis a principio*, pro: plantaverat Deus hortum in Eden ab oriente. c. 34, v. 3 *vallis silvestris* dicitur, quae Siddim vel campestris dicenda erat, nisi enim proprium nomen sit, locum aratum, non silvestrem significat. Deut. 4, v. 41. 46. 47. 49: *Trans Jordanem*, pro: cis Jordanem. 7. *Historicas:* Gen. 8, v. 7: *Corvus egrediebatur et non revertebatur*, ubi vulgata editio secuta est LXX interpretes, in Hebraeo est: *Corvus ibat et revertebatur in arcam quousque aquae exaruerunt.* c. 24, v. 22 *duo sicli* leguntur pro dimidio siclo. c. 36, v. 24 *ana invenisse dicitur aquas calidas*, cum invenerit mulos. c. 37, v. 2 Joseph dicitur *fuisse annorum sedecim*, in Hebraeo est annorum septendecim. Luc. 9, v. 14: *Erant fere viri quinque millia*, in Graeco circiter quinquies millia. *8. Dogmaticas:* Gen. 3, v. 15: *Ipsa conteret caput serpentis* (unde Maria pro Christi in opere redemtionis socia fuit habita). c. 4, v. 13:
11. *Major est iniquitas mea quam ut veniam merear* (in Hebraeo nihil est, quod vel minimam meriti significationem habeat, vertendum enim erat, *ut veniam consequar*). Matth. 6, v. 7: *Nolite multum loqui in precibus* (Graeca habent, μὴ βαττολογήσητε, quod longe aliud est). Rom. 12, v. 19: *Non vosmetipsos defendentes* pro ulciscentes. c. 14, v. 5: *Unusquisque in suo sensu abundet*, pro unusquisque in animo plane certus esto. Galat. 3, v. 24: *Lex paedagogus noster fuit in Christo*, pro in Christum. 9. *quaedam conjungenda distrahit et distrahenda conjungit.* Luc. 16, v. 22: *Mortuus est dives et sepultus est in inferno. Elevans autem oculos suos* (cum legendum esset: Mortuus est dives et sepultus est. Et in inferno elevans oculos suos. Ex hac corruptela factum, ut multi interpretes, qui non inspexerunt Graecum textum, suaviter philosophentur de sepultura hujus divitis apud inferos). Act. 2, v. 42: *Et communicatione fractionis panis*, pro: et communicatione et fractione panis. c. 10, v. 30: *Usque ad hanc horam eram orans hora nona*, pro, usque ad horam eram jejunans et hora nona precabar. Gal. 4, v. ult. verba illa: *Qua libertate Christus nos liberavit*, conjungenda sunt cum initio capitis sequentis. 2. Petr. 2, v. 8: *Adspectu enim et auditu justus erat, habitans apud eos; qui de die in diem animam justam iniquis operibus excruciabant*, pro: adspectu enim et auditu justus ille habitans inter eos, qui de die in diem animam justam iniquis factis cruciabant.

516. 5. Si Latina illa versio fuisset in primitiva ecclesia authentica judicata, utique ecclesia Latina et doctores ecclesiae Latinae mox, ubi prodiit, pro authentica eam recepissent, nec ab ea in usu publico et in scriptis suis discessisent. Sed posterius dici nequit. Nam 1. Hieronym. in praefat. super Jos. testatur *suo tempore tot fuisse exemplaria, quot codices.* Augustin. libr. 2. de doctr. Christ. c. 11. scribit *numerari non potuisse, qui Scripturas in linguam Latinam verterint.* 2. Platina in vita Damasi refert *vulgatam illam versionem aliquot post Christum annis demum aliquam in ecclesia obtinuisse auctoritatem.* 3. Patres Latini in scriptis suis multa aliter citant, quam in vulgata versione exstant. Erasmus in praefat. Hilarii: *Translatio, qua utitur Hilarius, diversa est ab hac, quae nunc vulgo recepta est. Porro cum Cypriano sua sit translatio, cum Augustino sua, cum Ambrosio sua, cum Hilario sua, cum Tertulliano sua ab omnibus diversa, satis apparet nullam olim fuisse omnium communem.* Id ipsum multis demonstrari potest exemplis, utpote *1. de Tertulliano.* Gal. 6, v. 2 habet vulgata: *Alter alterius onera portate;* Tertull. lib. 5. contra Marcion. c. 4. sic citat: *Onera vestra invicem sufferte.* 1. Cor. 1, v. 19 habet vulgata: *Prudentiam prudentium reprobabo;* Tertullianus lib. 5. adv. Marc. c. 5. citat: *Irritam faciam.* Rom. 1, v. 16 habet vulgata: *Non erubesco evangelium;* Tertullianus lib. 5. c. 13. citat: *Non me pudet evangelii.* 2. *De Cypriano.* Matth. 3, v. 11 habet vulgata: *Cujus ego non sum dignus portare*

Patres ab ea discedunt.

calceamenta. Cyprianus ad Quirinum lib. 1. num. 12. citat: *Non sum idoneus.* Luc. 1, v. 68 habet vulgata: *Quia visitavit et fecit redemtionem plebi suae.* Cyprianus ad Quirinum lib. 2. num. 7. citat: *Quia prospexit redemtionem populo suo.* Joh. 1, v. 1 habet vulgata: *In principio erat verbum.* Cyprianus d. l. 2. num. 6. citat: *In principio erat sermo.* Rom. 2, v. 4 habet vulgata: *An divitias bonitatis ejus et patientiae et longanimitatis contemnis?* Cyprianus lib. 3. num. 35. citat: *An numquid opulentiam bonitatis ejus et sustinentiam et patientiam contemnis?* Matth. 18, v. 32 habet vulgata: *Omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me.* Clerus Romanus tempore Cypriani epist. 31 sic citat: *Donavi tibi omne debitum, quia rogasti me.* 3. De *Arnobio.* 1. Joh. 2, v. 18 vulgata legit: *Filioli, novissima hora est.* Arnobius in Psal. 67. citat: *Pueri, novissima hora est.* Luc. 22, v. 31 vulgata habet: *Ecce Satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum.* v. 32: *Ego autem rogavi pro te.* Arnobius in Psal. 106. citat: *Satanas expetivit, ut ventilet. Ego autem intercessi.* 4. De *Hilario.* Matth. 7, v. 2 habet vulgata: *In quo judicio judicaveritis, judicabimini.* Hilarius in illum loc. Matth. citat: *Judicabitur de vobis.* c. 11, v. 6 vulgata habet: *arundinem vento agitatam.* Hilarius in Matth. legit *vento*
II. 412. *quassatam.* c. 26, v. 51 vulgata habet: *Extendens manum exemit gladium suum et percutiens servum principis sacerdotum amputavit auriculam ejus.* Hilarius in Matth. legit: *Gladium exserens servo principis sacerdotum aurem abscidit.* 5. De *Ambrosio.* Luc. 1, v. 42 vulgata habet: *inter mulieres.* Ambros. in comm. legit *in mulieribus;* c. ejusd. v. 39 *fiat mihi;* Ambrosius legit, *contingat mihi.* c. 12, v. 22 vulgata habet, quid *induamini;* Ambrosius legit, quid *vestiamini.* 6. De *Augustino* idem multis demonstrari potest. 7. Quin imo ne quidem tempore *Gregorii papae*, qui ducentis et amplius annis post Hieronymum (quem versionis illius auctorem faciunt) vixit, illa editio sola, ne quidem in ipsa Romana ecclesia obtinere potuit, ut constat ex praefat. Gregorii in Jobum c. 5.

Antithesis. 517. *Antithesis.* Pontificii, ut jam ante diximus, versionem vulgatam habent pro authentica, cujus rei veram et genuinam causam exponit Albertus Ingolstadiensis scribens, referente D. Chemnicio part. 1. Exam. concil. Trid. p. 102 *in, veteri litera vulgatae editionis latere multa mysteria fidei*, intellige Pontificiae. Sic Gen. 3, v. 15 legit vulgata translatio: *Ipsa conteret caput serpentis*, quod ad patrocinium et intercessionem Mariae accommodant.
Meritum. Gen. 4, v. 13 dicit Cain in vulg. translatione: *Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear*, quod ad stabilienda merita operum detorquent, cum in Hebraeo nullius meriti fiat mentio. Gen. 6, v. 5
Peccatum originis. habet vulgata: *Cogitatio cordis intenta est ad malum.* Hoc ad extenuandum peccatum originis referunt, cum in Hebraeo sit: *Omne figmentum cogitationum cordis humani tantum malum est omnibus diebus.* Gen. 14, v. 18 habet vulgata: *Melchisedec rex Salem proferens panem et vinum, erat enim sacerdos Dei altissimi.* Ex eo probant sacrificium missae, Mi[ssa]
cum Hebr. textus nec oblationis verbum nec rationalem conjunctionem habeat. Gen. 48, v. 16 vulgata habet: *Invocetur super eos nomen meum.* Ex hoc loco invocationem sanctorum probant, cum Hebraea habeant interprete Bened. Aria Montano: *Vocetur in eis nomen meum.* Job. 5, v. 1 vulgata legit: *Voca, si quis est, qui tibi respondeat, et ad aliquem sanctorum convertere.* Ex hoc loco itidem probant invocationem sanctorum, cum in Hebraeo sit: *Ad quem sanctorum respicies?* qui scilicet non fuerit multa perpessus. Job. 33, v. 23 habet vulgata: *Si fuerit pro eo angelus loquens, miserebitur ejus et dicet: libera eum.* Hunc locum Bellarminus itidem ad invocationem sanctorum refert, sed in Hebraeo est: *Si fuerit apud eum angelus interpres unus ex millibus, ut indicet homini rectitudinem ejus.* Ps. 139, v. 17 habet vulgata: *Mihi honorificati sunt amici tui nimis.* In eo etiam quaerunt fundamentum invocationis sanctorum. Hebraeus refert ad cogitationes Dei. Psalm. 150, v. 1 habet vulgata: *Laudate Dominum in sanctis ejus.* Ex eo invocationem sanctorum stabilire nituntur, cum in Hebraeo sit: *Laudate Dominum in sanctuario ejus.* Eccles. 9, v. 1 et 2 habet vulgata: *Nescit homo, an amore vel* Dub
odio dignus sit, sed omnia in futurum servantur incerta. Ex eo dubitationem probare cupiunt, cum in Hebraeo sit: *Etiam amorem, etiam odium non sciens homo, omnia ante facies eorum.* Sirac. 5, v. 5 habet vulgata: *De propitiato peccato noli esse sine metu.* Illud itidem ad dubitationem accommodant, cum in Graeco sit: *De propitiatione ne fias sine timore, ut apponas peccatum super peccatum.* c. 16, v. 15 habet vulgata: *Misericordia faciet unicuique locum secundum meritum operum.* Ex hoc Mer
loco probat Bellarminus merita operum, cum in Graeco legatur: *Unusquisque secundum opera sua inveniet.* Luc. 2, v. 28 habet vulgata: *Ave gratia plena,* id accommodant ad invocationem Mariae, cum in Graeco sit: *χαῖρε κεχαριτωμένη.* cap. ejusd., v. 48 habet vulgata: *Quia respexit humilitatem ancillae suae*, id referunt ad probanda operum merita, cum in Graeco sit *respexit ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν, ad humilem et vilem conditionem.* c. 2, v. 14 vulgata habet: Mer
Pax in terra hominibus bonae voluntatis. Ex hoc loco libertatem arbitrii in spiritualibus elicere conantur, cum in Graeco sit hominibus *εὐδοκία.* Lib.
c. 10, v. 35 habet vulgata: *quodcunque supererogaveris*, ex hoc loco opera supererogationis probare cupiunt, cum in Graeco sit *ὅ τι ἂν προσδαπανήσῃς.* Joh. 14, v. 26 habet vulgata: *Spiritus* Ope[ra] per[i]
sanctus suggeret vobis omnia, quaecunque dicam II. 4
vobis. Ex hoc loco Remenses auctoritatem ecclesiae Ecc
et conciliorum in promulgandis fidei dogmatibus probant, cum in Graeco sit *ὅσα εἶπον, quaecunque dixi vobis.* Rom. 11, v. 6 vulgata omisit illam antithesin: *Sin ex operibus, jam non est gratia*, ut facilius obtinere possint, gratiam et opera in articulo justificationis simul consistere posse. 1. Cor. 4, 1.

v. 1 ministri verbi vocantur *dispensatores mysteriorum Dei.* Ex hoc loco concil. Tridentinum probare nititur posse ecclesiam in sacramentis dispensare et unam speciem in sacra coena abrogare, cum in Graeco sint οἰκονόμοι τῶν μυστηρίων. c. 14, v. 16 vulgata habet: *Si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotae, quomodo dicet amen?* ex eo colligunt debere aliquem adesse, qui sacerdoti pro toto populo respondeat, cum in Graeco sit: ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου.
rita. Ephes. 2, v. 10 habet vulgata: *Creati sumus in bonis operibus*, hoc transferunt ad merita operum, sed in Graeco est: *Creati sumus in Christo* ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς. c. 5, v. 32 habet vulgata: *Sa-*
njug. *cramentum hoc magnum est.* Ex eo probare cupiunt, conjugium esse N. T. sacramentum, cum in Graeco
fect. rum. sit μυστήριον. c. 6, v. 13 habent quidam codd. Latini: *Ut in omnibus possitis perfecti stare.* Ex eo probat Staphylus perfectionem operum, cum in Graeco sit: καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι. Hebr. 1, v. 3 in versione vulgata est omissum: *per se ipsum*, ut obtinere possint, Christum nostris operibus promeruisse vim satisfaciendi pro peccatis. c. 9, v. 28 Christus dicitur *oblatus ad multorum peccata exhaurienda*, id Andradius eo applicat, quod post baptismum nullae maneant peccati reliquiae cum in Graeco sit verbum ἐνεγκεῖν. Hebr. 13, v. 16 habet vulgata: *Talibus hostiis promeretur Deus.* Hoc applicant ad merita operum, cum in Graeco sit εὐαρεστεῖται. Jac. 5, v. 15 habet vulgata: *Et alle-*
trema ctio. *vabit eum Dominus*, hoc ad efficaciam extremae unctionis applicant, quia verbum illud de spectris et incursione Satanae interpretantur, cum in Graeco sit ἐγερεῖ.

a- rtam tifi- ram ver- sis as iqui-. 518. Expendamus vero argumenta, quibus probare conantur authenticam vulgatae versionis auctoritatem. 1. A versionis hujus antiquitate: *Vulgata illa editio longo tot seculorum usu in ecclesia est recepta, a tempore enim Gregorii per annos fere mille ecclesia hac una editione est usa.* Resp. 1. Quae sit authentica Scripturae editio, de eo non est judicandum ex usu ecclesiae, sed ex illa lingua, in qua prophetae et apostoli scripserunt. Usus ecclesiae ad Scripturam, non autem Scriptura ad usum ecclesiae est accommodanda. 2. Si aetas auctoritatem authenticam conciliat, nulla editio vetustior est Hebraea, quippe in qua primum perscripti sunt V. T. libri. 3. Si illa versio Scripturae est authentica, qua ecclesia per mille annos usa est, etiam authentica erit editio Graeca et Chaldaica V. T. ac versio Syriaca N. T. 4. Latina ecclesia, quae hac versione usa, est duntaxat pars catholica ecclesiae, fuerunt enim plures aliae, videlicet Aegyptiacae, Aethiopicae, Arabicae, Indicae, Persicae et cumprimis Graecae, in quibus nullus fuit hujus versionis usus. 5. Hieronymus praefat. in Josuam et Augustinus lib. 2. de doctr. Christ. cap. 11. docent, innumeras in ecclesia veteri fuisse versiones Latinas. Eas tam cito aboleri potuisse vel abolitas fuisse non est verisimile. Ergo sola illa vulgata translatio non fuit in usu, sed etiam aliae. Gregorius in epist. ad Leandrum dicit *ecclesiam Romanam esse usam duabus versionibus, quarum unam vocat veterem, alteram novam.* 6. Ex scriptoribus ecclesiasticis, qui post Gregorium vixerunt, Beda scilicet, Gilda et aliis apparet, non omnia Scripturae dicta eo modo citari, quo leguntur in vulgata illa translatione. Isidorus lib. 6. etymolog. cap. 5. dicit *eam merito ceteris anteponi;* fuerunt ergo in usu etiam aliae. 7. Si vulgata versio est authentica, tunc omnia ejus verba erunt authentica. Atqui in multis continet manifestos errores et mendas, ut ostendimus. 8. Nec statim desiit in occidente ecclesia colligi, si vel maxime versionem secuta fuerit, quae non exacte in omnibus fontem sequitur, neque enim ab omni plane errore immunis est ecclesia, ac res ipsa testa- II. 414.
tur, post Gregorii tempora magnam doctrinae inclinationem esse factam.

519. 2. Ex praeconii dignitate. *Haec vulgata versio aut est Hieronymi vel antiqua illa communis, quam Augustinus vocat Italam. Si est illa antiqua, magnum habet testimonium ab Augustino lib. 2. de doctr. Christ. cap. 15; si est Hieronymi, habet testimonia omnium veterum, qui eam videre potuerunt.* Resp. 1. Veteres eam laudarunt, sed authenticam eam haud quaquam judicarunt, ut ipsorummet verbis probatum dedimus superius §. 315. 2. Vi hujus argumenti duae versiones erunt authenticae, quia Augustinus et Italam et Hieronymianam laudat. Isidorus lib. 6. etymolog. cap. 5. interpretationem illam *ceteris anteponi* dicit, puta versionibus, non autem ipsis fontibus. 3. Hypothesis argumenti, quod scilicet Hieronymi sit illa versio, dubia est et incerta, ut ostendimus §. 514. 4. Patres suo praeconio tam non possunt editionem aliquam Scripturae, quae in se non est authentica, facere authenticam, quam non potest ecclesia ex libro non canonico facere canonicum, quod Bellarminus lib. 1. de verbo Dei c. 10. fatetur. 5. Hieronymus ipse de sua versione aliter pronuntiat praefat. in Pentat.: *Aliud est esse vatem, aliud interpretem.* 6. Etiam Graeca LXX interpp. versio multis laudibus extollitur a Justino, Irenaeo, Eusebio, Epiphanio, Chrysostomo, Cyrillo, Augustino etc., eam tamen juxta Hebraei textus normam correxit Hieronymus, nec quisquam authenticam eam esse pronuntiat.

2. Ex praeconii dignitate.

520. 3. Ex rationis paritate. *Habuerunt Hebraei in sua lingua authenticam Scripturam. Graeci quoque habuerunt in sua lingua authenticam, i. e. Testamentum Vetus ex versione LXX interpp. et N. T. primos fontes; igitur aequum fuit, ut Latina ecclesia, in qua sedes Petri est et in qua perpetuo fides Christiana mansura erat, haberet sua lingua authenticam Scripturam.* Resp. 1. Vi hujus argumenti quaelibet ecclesia alio utens idiomate quam Hebraeo vel Graeco deberet habere authenticam versionem. 2. Graeca ecclesia non habet libros V. T. in sua lingua authenticos. 3. Dentur Latini prophetico spiritu instructi, quales olim fuerunt pro-

3. Ex rationis paritate.

phetae et apostoli, quorum illi Hebraice praedicarunt et scripserunt, his vero Graece scribere placuit ob causam suo loco expositam. 4. Ubi vero hodie ecclesia Latina? Romana non est Latina, sed Italica. 5. Si Latina ecclesia non est ecclesia, nisi habeat authenticam aliquam Scripturae editionem in sua lingua, ergo ante concilium Tridentinum, quod vulgatam translationem canonizavit, ecclesia Latina non fuit ecclesia. 6. Sedem Petri esse Romae et in ea perpetuo fidem Christianam mansuram sine probatione asseritur. Ubi doctrina Petri sonat incorrupta, ibi est Petri sedes.

4. A versionum varietate. 521. *4. A versionum varietate. Haeretici diversas et inter se dissentientes editiones cudunt. Ergo praestat veterem Latinam retinere.* Resp. 1. Nullam versionem tanquam authenticam ecclesiae obtrudimus, sed solum textum Hebraeum in V. et Graecum in N. T. authenticum esse statuimus. 2. Dissensus ille non nisi ex fontium inspectione et agnosci et conciliari debet. 3. Probaret hoc vulgatam editionem reliquis versionibus, non autem ipsis fontibus esse praeferendam. 4. Quod Bellarminus in hac quaestione disputat *ecclesiam Latinam, ut constantior fuit in fide retinenda quam Graeca, ita fuisse vigilantiorem in suis codicibus a corruptione defendendis*, illud repugnat plurimis ipsorum Latinorum patrum testimoniis, quae superius sunt enumerata. Adde quod ecclesia Latina non minus, si non magis quam Graeca, in doctrinae puritate conservanda negligens fuerit. 5. Quod addit *ecclesiam approbasse illam versionem vulgatam ac certos nos reddidisse in iis, quae ad fidem et mores pertinent, nulla esse in hac versione interpretis errata*, ad illud breviter dicimus: Ecclesia non habet auctoritatem et potestatem cujusquam hominis interpretationem quantumvis accuratam sic approbandi, ut eam solam esse authenticam ipsisque fontibus praeferendam statuat. Et quae est illa ecclesia, quae vulgatam versionem Latinam canoni-
II. 415. zavit? nulla profecto alia quam Romana, quae eo ipso, quod sibi etiam errores canonizanti absolute fidem haberi postulat, ostendit se non esse veram ecclesiam.

II. 416.

SECTIO VI.

DE GERMANICA LUTHERI VERSIONE.

Germanica Lutheri versio. 522. Grato animo agnoscimus et praedicamus insigne beneficium, quod per Germanicam Lutheri versionem Deus ecclesiis Germanicis praestitit; illa enim textus originalis sententiam fidelissime exprimit, sermone constat perspicuo, puritatem linguae tuetur et in locis difficilioribus paraphraseos et commentarii operam praestat, unde haud immerito reliquis beneficiis, quae Deus postremis hisce temporibus per Lutheri ministerium ecclesiae praestitit, hoc opus versionis annumeratur, de quo Lutherus ipse saepius testatur sibi et συνέργοις suis labore ac sudore maximo illud constitisse. Confer Matthesium concione 13. de Luthero ann. 1540. p. 142. De Johanne Bugenhagio memoratur, quod diem illum, quo Lutherus ultimam manum bibliorum versioni imposuit, quotannis cum sua domestica ecclesia festivum habuerit, quo ipso praestantiam hujus operis manifestam facere voluit. Praeconia versionis Germanicae a Luthero adornatae vide apud Georgium principem Anhaldinum in Ps. 16. operum Germ. fol. 508. et Hesshusium in praef. super Psalt. p. 4.

523. Opponenda haec sunt 1. cavillationibus *Calvinianorum*, qui Lutheri versioni non multum tribuunt, unde novas versiones Germanicas post Lutherum adornarunt Tigurini, Leo Judae et Piscator Herbornensis. Tossanus in notis marginalibus bibliorum in singulis fere capitibus eam corrigere et II. 417.
ad Hebraici textus sinceritatem revocare conatur. Keckermannus lib. 1. Syst. theol. p. 188. disertis verbis de ea scribere non veretur, *quod naevos suos in V. praesertim T. non exiguos habeat et quod Tremelli versio*, quae in singulis ferme versiculis a Lutherana nonnihil discedit, nonnunquam etiam sensum plane diversum reddit, *multis parasangis illi praestet*. 2. Calumniis *Pontificiorum*, qui eam *detractionis, additionis et mutationis* multiplicis arguunt. Bellarminus lib. 2. de verbo Dei cap. 11: *Lutherus biblia pessima fide convertit, ut patet ex Cochlaeo in vita Lutheri ann. 1522., ubi legimus, in nova translatione Testamenti Novi per Lutherum facta fuisse notata ad mille loca immutata, id est, addita vel detracta vel depravata.* ** Stanisl. Hosius de sacro vernacul. legendo tom. 1. p. 664: *Ex bonis Latinis mala Germanica fecit Lutherus, sacris bibliis vertendis plus eum quam sexcentos errores admisisse a catholicis animadversum est.* ** Similia ἐγκλήματα occurrunt apud Pistorium in lib. de signis antiquae et nov. fidei pag. 6. et seqq. Caspar. Ulenbergium in causis suae ad papatum defectionis caus. 8. et 18. Tannerum in anatom. August. confess. demonstrat. 2. §. 24. in Dioptra fidei lib. 1. c. 5. p. 80. et lib. 3. c. 15. p. 986; cumprimis vero apud Zangerum, qui integrum scriptum huic versioni opposuit. Sed ἐγκλήματα illa pleraque omnia 1. profluunt ex falso principio, quia examinant Lutheri versionem ad vulgatam Latinam translationem, cui auctoritatem authenticam falso tribuunt, et quia apocryphas librorum canonicorum appendices pro canonicis habent. 2. Originem trahunt ex codicum variatione et diversa lectione. 3. Postulant a Luthero, quod κατὰ πόδα vertere debuerit, cum ipse in versione sua non verba numerarit, sed sensum respexerit et expresserit. In reformatione Styriae et Carinthiae superioribus annis instituta Jesuitae Germanica Lutheri biblia in publico foro exurere non dubitarunt referente D. Polycarpo Lysero in praefat. paraph. in histor. passionis Domin.

524. Expendamus vero in specie quaedam exempla, quibus corruptelam textus originalis inesse Pontificii suspicantur. 1. ex V. T. **1. 1. Paral. 15, v. 1: Hiram, der König zu Tyro, ſandte Boten zu David um Cedernholtz, Maurer vnd Zimmerleute. In Hebraeo c. 14: *Et misit Hiram, rex Zor, nuntios ad David et ligna cedrina et artifices* etc. *ad aedificandum ei domum.* Resp. est vitium typograph.**
76. 2. Psal. 76, v. 12 apposuit in margine glossam, qua *de voto fidei et cultus divini* verba psaltis exponit. Resp. De textus versione hic quaeritur, non de marginali interpretatione, adductum vero exemplum non agit de ipsa versione, sed ejus explicatione, quam tamen nec ipsam improbare possumus. Scriptura quando votorum mentionem facit, Deo tantum vovendum esse docet, recte ergo fecit Lutherus, quod sententiam de votis Deo reddendis ad votum pietatis universale accommodat, quia de votis quibusdam specialibus non habemus talia praecepta in N. T.,
25. qualia fuere in V. 3. Prov. 25, v. 27 Hebraea ad
18 verbum sic habent: *Comedere mel multiplicando non bonum et investigatio gloriae illorum gloria.* Lutherus vertit sensu contrario: Wer ſchwer Ding forſchet, dem wirds zu ſchwer. Resp. protasis similitudinis ostendit in apodosi nimiam et curiosam investigationem intelligi, unde Pagninus voculam illam (*nimia*) versioni suae inserere non dubitavit. At nimia illa investigatio non est gloria, unde negandi particulam ex protasi idem Pagninus in apodosi repetit, sic vertens: *Investigatio nimia gloriae eorum non est gloria*, qua in parte Pagninum etiam sequitur Piscator. Lutheri versio optime congruit Hebraeo textui, כָּבֵד enim significat *gravis fuit*, quantitate vel qualitate, magnitudine vel multitudine. Job. 33, v. 7. 2. Sam. 13, v. 25 etc.
31. 4. Prov. 31, v. 10 in margine apposuit hunc rythmum: Nichts liebers iſt auf Erden, denn Frauenlieb, wems kan werden. Resp. de textus versione quaestio est, non de glossa aliqua marginali. Loquitur autem Lutherus de licito *amore conjugali* juxta phrasin Spiritus sancti 2. Sam 1, v. 26. Dan. 11, v. 37, de quo similia fere occurrunt apud Salomonem Prov. 5, v. 19. c. 18, v. 22. 5. Esa. 9, v. 6 verba Hebraea אֵל גִּבּוֹר reddidit Kraft, Helbt, argumentum, quod pro deitate Filii ex textu ducitur enervans. Resp. Hebraeum אֵל significat etiam *heroicum et forte*, unde Lutherus textum non corrupit, nec tam in illa vocula quam in toto capitis contextu argumentum pro adstruenda Messiae divinitate quaerendum. Quare Lutherus verterit Kraft, rationem ipse explicat in Postill. eccles. quia scil. vox illa significet virtutem et potentiam, hic autem referantur nomina officii, nec desint alia loca pro deitate Christi confirmanda fortiora. Nihilominus vero recte etiam per Gott exprimi, clare deducit lib. de ult. verb. David. tom. 8. Jen. Germ. fol. 145. b. Confer disp. 4. de gloria Dei §. 5. Ezech. 34,
34. v. 16 in Hebraeo est: *Roborabo ovem languidam et pinguem ac fortem* אַשְׁמִיד *disperdam*, hoc est, eam, quae alias oves opprimit, disperdam. Lutherus vertit modo contrario: Was feit vnd ſtarck iſt, wil ich behüten. Resp. Lutherus pro שמד legit שׁמר propter literarum ד et ר affinitatem et in bonum accepit ovium fortium descriptionem, qua in parte secutus est LXX interpp. et Latinam versionem, qui legerunt אֶשְׁמוֹר, Targum vero legit אַשְׁמִיד, unde vertit אֲשֵׁצֵי, *perdam*. Confer Schindl. in Lexic. p. 1885. 6. Dan. 3. integros 66 versus, uti etiam Dan. 3.
duo postrema capita, historias de Susanna, Bele et dracone complectentia omisit. Resp. non omisit ea Lutherus in bibliorum versione, sed ad locum peculiarem et proprium inter apocrypha retulit, idque jure ac merito, quia non habentur in textu Hebraeo, hoc est in fontibus veritatis. Secutus est hac in parte Lutherus veteris ecclesiae doctores, qui hasce pericopas ex castitate canonis removent, cumprimis vero Hieronymum, qui in praefat. c. 3. Dan. sic scribit: *Quae sequuntur, in Hebraeis voluminibus non reperi. Et in fine hymni: Huc usque in Hebraeo non habetur, et quae posuimus, de Theodotionis editione translata sunt.* In fin. c. 12. Dan. *Huc usque Danielem in Hebraeo volumine legimus, quae sequuntur ad finem usque libri, de Theodotionis editione translata sunt.* Idem historias de Bele et dracone vocat *fabulas*.

525. 2. Ex N. T., et quidem 1. ex evangelistis Matth. 6, v. 11.
et Actis. 1. Matth. 6, v. 11 vocem ἐπιούσιον vertit II. 419.
per *quotidianum*, cum potius vertere debuisset per *coelestem et supersubstantialem.* Resp. vulgata versio Latina habet *quotidianum*, quia Lucas c. 11, v. 3 addit τὸ καθ' ἡμέραν, quo singulis diebus opus est. Eam secutus fuit Lutherus. Hieronymus quidem reddidit *supersubstantialem*, existimavit enim notari panem coelestem, qui est supersubstantialis, omnes creaturas et substantias excellens. At si in quarta petitione intelligeretur panis coelestis et supersubstantialis, nulla remaneret petitio, in qua ad hujus vitae sustentationem necessaria a Deo peteremus, quod cum perfectione Dominicae orationis non congruit. Praeterea panem spiritualem sive bona spiritualia jam ante in tribus primis petitionibus flagitavimus, restabat igitur, ut etiam panem corporalem a Deo peteremus. Per panem coelestem et supersubstantialem quidam Pontificii intelligunt eucharistiam, Gregor. de Valent. tom 3. disp. 6. q. 2. punct. 5. col. 1630. Barradius tom. 2. concord. evangel. lib. 7. c. 24. pag. 475; sed ea nondum erat instituta, cum Christus orationem Dominicam apostolos doceret, quomodo igitur apostoli intellexissent eucharisticum panem his verbis denotari? quod est argumentum Cornelii Jansenii in conc. evang. c. 41. p. 506. Denique, si panis supersubstantialis et coelestis intelligendus esset, is non diceretur ἐπιούσιος sed ὑπερούσιος. Hieron. dicit, ἐπιούσιος idem esse quod περιούσιον *eximium ac peculiare* Exod. 19, v. 5. Deut. 7, v. 6. c. 14, v. 2. c. 26, v. 18. Tit. 2, v. 14; sed hoc repudiat ipse Bellarminus lib. 1. de operibus in particul. c. 6. §. una, ubi addit, quod *Graeci patres, qui vim Graeci vocabuli optime noverant*, ut Basilius in qq. brevio-

ribus q. 252. Gregor. Nyssenus orat. 4. de orat.
Domin. Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius
in comm. ad c. 6. Matth. dicant *ἄρτον ἐπιούσιον*
esse panem substantialem, hoc est, substantiae no-
strae accommodatum, quo etiam respexit antiquus
interpres, qui reddidit *quotidianum*, hoc est, quo
pane quotidie indigemus. Confer. D. Chemnic. in
Harmon. c. 51, p. 427 et D. Meisner. part. 2. sob.
Matth. 6, v. 13. philos. sect. 1. c. 2. q. 19. 2. Matth. 6, v. 13 ad-
didit clausulam orationis Dominicae: *quia tuum est*
regnum et potentia et gloria in secula seculorum,
quae non exstat in Graecis codicibus. Resp. hac
Marc. 11, v. 26. de re late egimus superius §. 361. 3. Marc. 11,
v. 26 omisit haec verba: *Si non remiseritis, nec*
Pater vester, qui in coelis est, remittet vobis. Resp.
Pistorius ipse fatetur versiculum illum non exstare
in omnibus Graecis codd., cum illis ergo transigat,
qui primi illum omiserunt. Nec probabile est ullo
modo dolo malo ea esse a Luthero omissa, cum
ea, quae hîc desiderari dicuntur, exstent Matth. 6,
v. 15; nec Lutherus unquam contrarium docuit et
prior pars *ἀντιθέσεως* sententiam posterioris reddit,
item sententiae et parabolae Christi Matth. 5, v. 25.
c. 18, v. 35 idem expressius affirmant. Erasmus a
Leone X. laudatus itidem hunc versiculum non habet.
Luc. 1, v. 28. 4. Luc. 1, v. 28 mutavit, quod est in Latina ver-
sione: *Ave gratia plena* ac reddidit du Holdſelige.
Resp. Graecam *κεχαριτωμένη* aptissime expressit,
Latinam versionem non habuit nec habere etiam
debuit pro authentica. **5. Hunnius in invict de-
monst. p 243. accusat Lutherum, quod Joh. 1, v. 29
testimonium Joh. malitiose corruperit vertens illud,
das der Welt Sünde trägt, cum in Graeco sit *αἴρειν*,
quod significat *tollere*. Resp. *τὸ αἴρειν* significat non
solum *tollere*, sed etiam *portare*. Ps. 91, v. 12. Die-
tenb. daß ſie dich auf den Händen tragen. Matth. 27,
v. 32. Dietenb. daß er ihm ſein Kreuz trug. Esa. 53,
v. 12. 1. Pet. 2, v. 24 dolores et peccatum nostrum
Christus dicitur portasse. Dietenb. reddidit getra-
Act. 13, v. 23. gen.** 6. Actor. 13, v. 23 Graeca sic habent: *τού-*
του ὁ θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐπαγγελίαν ἤγειρε
τῷ Ἰσραὴλ σωτῆρα Ἰησοῦν. Lutherus reddidit: Aus
dieſes (Davids) Samen hat Gott, wie er verheiſſen hat,
gezeuget JEſum dem Volk Iſrael zum Heiland. Resp.
Possemus dicere, vocabulum zeugen in generaliore
quadam significatione hîc usurpatum esse, sed fate-
mur h. l. versionem Lutheri esse quodammodo in-
commodam et ex textu Graeco corrigendam, neque
II. 420. enim habemus eam authenticam, ut per insigne
mendacium Bellarm. nobis tribuit lib. 2. de verbo
Dei c. 10, sed ut de aliis versionibus omnibus, ita
etiam de hac ipsa ex fontibus judicium ferendum
Act. 15, v. 41. esse asserimus. 7. Act. 15, v. 41 expunxit haec
verba: *praecipiens custodire praecepta apostolorum.*
Resp. In Graeco textu non reperiuntur, imo nec
in omnibus Latinis exemplaribus. Syrus paraphra-
stes et Erasmus eadem non habent. Occurrit autem
simile quid in versione Lutheri Act. 16, v. 4. Proinde
ex omissione illa colligi nequit Lutherum fuisse con-
temtorem legum ecclesiae.

526. 2. Ex epistolis apostolorum. 1. Rom. 3, Rom. v. 28.
v. 28 inseruit voculam exclusivam. *Statuimus ho-*
minem justificari sola fide. Resp. hac de re late
agimus in tract. de justificatione §. 182. 2. Rom. 4, Rom. v. 15.
v. 15 addidit itidem exclusivam, quae non est in textu
Graeco: Das Geſetz richtet nur Zorn an. Resp. non
verba numeravit, sed sensum exprimere voluit. Quae-
stio ibi proponitur ab apostolo, *utrum justificatio*
ex lege, an ex fide, ad quam respondet, *non esse ex*
lege. Cum ergo lex non justificet, sed iram opere-
tur, recte addi potuit exclusiva parti posteriori,
quod lex tantum iram operetur, quia haec duo im-
mediate sibi opponuntur *justificare*, i. e. a peccato
absolvere et *iram operari*, i. e. peccatum accusare
et damnare. 3. Rom. 14, v. 6 in Graeco est: *ὁ* Rom. v. 6.
φρονῶν τὴν ἡμέραν Κυρίῳ φρονεῖ καὶ μὴ φρονῶν
τὴν ἡμέραν Κυρίῳ οὐ φρονεῖ. Lutherus videtur
modo contrario reddidisse: Welcher auf die Tage hält,
der thuts dem HErrn, und welcher nichts drauf hält,
der thuts auch dem HErrn. Resp. verba quidem mu-
tantur, sed sensus utrobique est. Neque enim Lu-
therus dicit, quod qui *non observat diem, Domino*
observet, sed quod *Domino hoc faciat*, i. e. diem
non observando facit hoc in ipsius Dei honorem.
4. 1. Cor. 7, v. 9 in Graeco est: *Κρεῖσσον γάρ ἐστι* 1. Cor. v. 9.
γαμῆσαι ἢ πυροῦσθαι. Lutherus reddidit: Es iſt
beſſer freyen, denn Brunſt leiden. *Cum aliud sit*
ustiones sentire, aliud uri, h. e. non continere. Illud
fieri potest absque consensu et proinde absque pec-
cato, hoc vero fit cum consensu. Resp. Lutherus
rectissime reddidit, quia *πυροῦσθαι* denotat interio-
res illas concupiscentiae flammas, quae non in su-
perficie tantum pungunt, sed velut incendio quo-
dam cor penetrant, quando ut poëta canit: *est*
mollis flamma medullas, quamvis nondum in exte-
riorem scortationem prorumpant, nec accedat inte-
rior consensus. Confer tractat. de conjug. §. 531,
ubi aliquot argumentis hanc explicationem contra
Bellarminum confirmavimus. 5. 1. Cor. 9, v. 5 in 1. Cor. v. 5.
Graeco est: *μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυ-*
ναῖκα περιάγειν. Lutherus praepostere ad conjugium
accommodavit: Haben wir nicht macht eine Schweſter
zum Weibe mit umher zu führen? Resp. in tract. de
ministerio §. 333. Lutheri explicationem multis ar-
gumentis confirmavimus. 6. Gal. 3, v. 10 in Graeco Gal. v. 10.
est: *ὅσοι ἐξ ἔργων νόμου εἰσὶν, ὑπὸ κατάραν εἰσί.*
Lutherus reddidit: Die mit des Geſetzes Werken
umgehen, die ſind verflucht. Resp. sensum expres-
sit, non verbum de verbo reddidit. Quis enim
Germanorum intellexisset, quid sibi vellet, si reddi-
disset *κατὰ πόδα* die aus den Werken des Geſetzes
ſind. Jam vero ex versione Lutheri manifestum
intelligi eos, qui in operibus legis justitiam quae-
runt, iisque coram Dei judicio confidunt. 7. Eph. 5, Eph. v. 18.
v. 18 *luxuriam* reddidit ein unordentliches Weſen.
Resp. in Graeco est *ἀσωτία*, quod significat luxum
et morum dissolutionem. De filio prodigo dicitur
Luc. 15, v. 13, quod vixerit *ἀσώτως*. Populus Aso-
torum Graecis sic dictus est, quod luxu essent per-
diti, sic versantes in comessationibus, ut nunquam

viderent solem nec orientem nec occidentem. Non debuisset Tannerus versionem Lutheri accusare, nisi substituisset vocem commodiorem. 8. 1. Thess. 4. v. 3 omisit haec verba: ut *abstineatis a fornicatione*. Resp. veritas haec est Pistoriana, in omnibus bibliorum Germanicorum editionibus habentur. Dominica Reminiscere in epistolari pericope publice in ecclesiis nostris praeleguntur. 9. 2. Pet. 1, v. 10 omisit illa verba: per *bona opera*. Resp. non inveniuntur ea in codicibus Graecis. Quidam Pontificius scribit *se invenisse ea in uno codice Graeco*, sed forte idem codex exstat in ea bibliotheca, in qua Bellarmin. lib. 2. de verbo DEI Cap. 12. invenit femininum היא. Genes. 3, v. 15. 10. Jac. 4, v. 6 omisit illa verba: *propterea dicit*, *DEUS superbis resistit*, *humilibus autem dat gratiam*. Resp. non invenit in omnibus Graecis exemplaribus. Non est verisimile dolo malo ea esse omissa, cum eadem habeantur 1. Pet. 5. In versione Dietenbergeri itidem omissa sunt illa verba. 11. 1. Johan. 5, v. 7 omissus est integer versiculus de Trinitate: *Tres sunt*, *qui testimonium dant in coelo*, *Pater*, *Verbum et Spiritus S.* Resp. hac de re late egimus in disput. priore de hoc dicto ann. 1619. instituta.

CAPUT XXV.

DE INTERPRETATIONE SCRIPTURAE SACRAE.

527. Cum Scriptura sacra eo fine hominibus sit tradita, ut ex ea homines erudiantur ad vitam aeternam, Joh. 5, v. 39. c. 20, v. 31. 2. Tim. 3, v. 15, et vero non omnes Scripturam possint legere (sunt enim quidam in ecclesia ἀναλφάβητοι καὶ ἀγράμματοι ἰδιῶται Actor. 4, v. 13), nec omnia, quae in Scripturis habentur, cuivis legenti primo statim intuitu sint manifesta, (ut in c. de perspicuitate Scripturae superius monuimus) ideo ut finis ille Scripturae obtineri possit, ejusdem interpretatio requiritur. De ea in Methodo studii theologici late egimus, ideo summa duntaxat capita hoc loco breviter attingemus.

528. Publica illa Scripturae interpretatio ecclesiastico ministerio divinitus est commissa Mal. 2, v. 7. 1. Tim. 3, v. 2. Tit. 1, v. 9. Duo enim eorum, qui in ministerio ecclesiastico constituti sunt (quod ad munus docendi spectat) sunt officia: *Scripturae* scil. *interpretatio* sive explicatio, ejusdemque ad usum *salutarem applicatio*. Interpretatio Scripturae complectitur tum veri et genuini *sensus investigationem*, tum ejusdem planam et perspicuam *enarrationem*. Tam explicationis, quam applicationis finis summus et principalis est *Dei gloria*, 1. Cor. 10, v. 31; proximus sive intermedius *hominum informatio ad salutem aeternam*, quae διδασκαλίαν, ἔλεγχον, παιδείαν, ἐπανόρθωσιν ac παράκλησιν complectitur, ut ex Rom. 15, v. 4. 2. Tim. 3, v. 16 suo loco plenius ostendimus. Sic ergo omnis Scripturae interpretatio et applicatio instituenda, ut et gloria Dei illustretur et hominum salus promoveatur, ex quo πορισματικῶς colligimus, non esse legitimam Scripturae interpretationem, quae gloriam Dei vel salutem hominum labefactat, id est, quae laudem divinae bonitatis, sapientiae, justitiae, veritatis et potentiae Dei derogat, quaeque consolationum fundamenta et studium pietatis labefactat.

Canones de interpretatione Scripturae. I. Scripturae sensus ex ipsa Scriptura eruendus.

529. Generales legitimae interpretationis canones hi sunt: *1. Scripturae sensus ex ipsa Scriptura est eruendus.* Proponitur hic canon a D. Petro 2. Pet. 1, v. 20: πᾶσα προφητεία γραφῆς ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται. Ratio statim additur v. 21: οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη προφητεία, ἀλλὰ ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν οἱ ἅγιοι θεοῦ ἄνθρωποι. Argumentum apostoli tale est: Quod ab humana voluntate sive ab arbitrio humano non est profectum, illud etiam humano sive privato arbitrio non est explicandum. Scriptura sacra non est ab arbitrio humano profecta. Ergo non debet humano sive privato arbitrio explicari. Ulterius: Qui est Scripturae auctor principalis ac summus, qui sacras divinae veritatis tabulas per prophetas et apostolos olim promulgavit ac publicavit, is etiam earum est interpres summus et authenticus. Jam vero Spiritus sanctus est auctor Scripturae principalis summus. Ergo etiam est ejusdem interpres authenticus. Denique: Qui est summus et infallibilis controversiarum theologicarum judex, is etiam est Scripturae interpres summus et authenticus. Sed Spiritus sanctus est summus et infallibilis controversiarum judex, ut supra docuimus. Ergo etiam est authenticus Scripturae interpres ac proinde omnis legitima ac solida Scripturae interpretatio vel ex immediata Spiritus sancti inspiratione (quae hodie in ecclesia non amplius locum habet) vel ex ipsa Scriptura est petenda. Illustari potest argumentum apostolicum hac comparatione. Sicut aequum est, ut, unde jus in humanis prodiit, inde quoque ejus interpretatio procedat c. Inter alia §. ut igitur de sent. excommunic. ubi glossa: *Ad quem pertinet juris constitutio, ad ipsum quoque pertinet interpretatio.* Ac sicut leges condere soli imperatori concessum est ideoque et *leges interpretari solo dignum imperio esse oportet* l. Si imperialis Ct. de LL., ita multo magis ejus solius est Scripturam interpretari (αὐτοκρατορικῶς scil. et authentice), a quo illa primum fuit tradita. Ad Spiritum ergo sanctum pertinet interpretatio Scripturae, qui cum non nisi in Scripturis et per Scripturas hodie nobiscum loquatur; consequens est legitimam Scripturae interpretationem ex ipsa Scriptura esse petendam.

530. Illud ipsum tract. de interp. Script. §. 127. et seqq. late demonstravimus et in eam sententiam multa patrum dicta adduximus, quibus annumeranda II. 482.
sunt sequentia. Clemens Romanus (siquidem ita

volunt Pontificii) epist. 5: *Diligenter observandum est, ut lex Dei, cum legitur, non secundum proprii ingenii intelligentiam legatur vel doceatur; sunt enim multa verba in Scripturis divinis, quae possunt trahi ad eum sensum, quem sibi unusquisque sponte praesumsit, sed fieri non oportet. Non enim sensum, quem extrinsecus adulteretis, alienum et extraneum debetis quaerere, aut quoquo modo ipsum Scripturarum auctoritate confirmare, sed ex ipsis Scripturis sensum capere veritatis* (quod relatum est in jus canonicum c. Relatum distinct. 37.) Iren. lib. 2. adv. haeres. c. 46. p. 146: *Sanus sensus et qui sine periculo est ea, quae scientiae nostrae subdidit Deus, prompte mediabitur; sunt autem haec quaecunque aperte et sine ambiguo ipsis dictionibus posita sunt in Scripturis, et ideo parabolae debent ambiguis adaptari. Sic enim et qui absolvit, sine periculo absolvit et parabolae ab omnibus similiter absolutionem accipiet et a veritate corpus integrum et simili aptatione membrorum et sine concussione perseverat.* Lib. I. c. 12. p. 193: *Nobis conlaborantibus his ostensionibus, quae sunt ex Scripturis et quae multifarie dicta sunt breviter et compendiose annuntiantibus et tu cum magnitudine intende eis et non longiloquium putare, hoc intelligens, quoniam ostensiones, quae sunt in Scripturis, non possunt ostendi nisi ex Scripturis.* Lib. 4. c. 63. p. 292: (Agnitio vera) *est secundum Scripturas expositio legitima et diligens et sine periculo et sine blasphemia.* Justin. in qq. et resp. ad orthod. q. 27. p. 318: *Quaerere, cur Moyses dictorum factorumque suorum non adjecerit causam, perinde est ac si dicas: Quid ita sacrarum literarum auctores non eas interpretatione addita ediderunt, cum in ipsa rei commemoratione significanter mens et sententia rei contineatur.* Hilar. lib. 2. de Trinit. p. 13: *Exstiterunt plures, qui coelestium verborum simplicitatem pro voluntatis suae sensu, non pro veritatis ipsius absolutione susciperent, aliter interpretantes, quam dictorum virtus postularet. De intelligentia enim haeresis non de Scriptura est, et sensus, non sermo fit crimen.* Lib. 5. de Trinit. *Ex verbis sensum sequamur et ex sensu rationem intelligamus et ex ratione veritatem apprehendamus.* Basil. serm. 2. de baptism. c. 4: *Obediamus Domino dicenti: Scrutamini Scripturas; et imitemur apostolos, qui ab ipso Domino dictorum ipsius declarationem petebant et eorum, quae ab ipso dicta sunt, veritatem ac salubritatem ex illis, quae alibi dicta sunt, discamus.* Ambros. serm. 8. in Psalm. 118. circa fin. *Multa est obscuritas in scriptis propheticis, sed si manu quadam mentis tuae Scripturarum januam pulsaveris et ea, quae sunt occulta, diligenter examinaveris, paulatim incipies colligere rationem dictorum, et aperietur tibi, non ab alio, sed a Dei verbo.* Augustinus lib. 17. de civit. Dei c. 17: *Tunc et alia recte intelliguntur, quae minus aperte dicta sunt, cum congruunt his, quae tanta manifestatione claruerunt.*

531. Ex hoc primo canone generali *ποριςματικῶς* duo colligimus: 1. *θετικῶς, accessuro ad Scripturae interpretationem petendam esse Spiritus sancti illuminationem*, quia prophetia datur per Spiritum sanctum 1. Cor. 12, v. 29; dat autem Deus Spiritum sanctum petentibus, Luc. 11, v. 3; ac sapientiam confert per preces eam postulantibus, Jacob. 1, v. 5. Justinus in dialog. cum Tryph. p. 173. postquam de eminentia librorum propheticorum dixerat, subjungit: *εὔχου δέ σοι πρὸ πάντων φωτὸς ἀνοιχθῆναι πύλας, οὐ γὰρ συνοπτὰ οὐδὲ συννοητὰ πᾶσίν ἐστιν, εἰ μὴ τῷ θεὸς δῷ συνιέναι καὶ ὁ χριστὸς αὐτοῦ. Ora ante omnia lucis tibi aperiri portas, neque enim ab aliquibus perspiciuntur atque intelliguntur, praeterquam si Deus et Christi ejus concesserint intelligentiam.* Plura in hanc sententiam ex veteribus adduximus in Method. stud. theolog. part. 1. c. 3. 2. *ἀντιθετικῶς, infallibilem et certam interpretandae Scripturae regulam non esse: 1. principia humanae rationis* sibi relictae, alias fides nostra captivaretur sub obsequium rationis contra praescriptum apostoli 2. Corinth. 10, v. 5; ea, quae sunt supra rationem, rationi subjicerentur, ac divina humanis ordine praepostero et inverso supponerentur. *2. nec patrum sive ecclesiae doctorum dicta*, cum II. 424.
sibiimet ipsis hanc auctoritatem derogent et de suis scriptis ex sacra Scriptura judicium fieri velint, cumque, quod negari non potest, eorum interpretationes sint a textu alienae et erroneae, ac infinita interpretationum varietas apud eos occurrat. *3. nec conciliorum decreta*, cum sint interpretatione Scripturae posteriora, nec totam Scripturam interpretentur, cum patres in conciliis etiam congregati errare possint ac saepius erraverint, cumque ipsimet Pontificii a patribus et conciliis in Scripturae interpretatione saepius discedant. *4. nec pontificum Romanorum placita*, cum et ipsi errare possint ac saepius erraverint, cum destituantur quandoque mediis ad Scripturae interpretationem necessariis etc.

532. *2. Omnis Scripturae interpretatio debet esse fidei analoga.* Proponitur hic canon Rom. 12, v. 6, cujus sensus est, quod Scripturae interpretatio ea ratione institui ac conformari debeat, ut consentiat perpetuae sententiae, quae de unoquoque doctrinae coelestis capite in Scriptura proponitur. Cum enim tota Scriptura sit ab immediato Spiritus sancti afflatu profecta ac *θεόπνευστος*, ideo etiam omnia in ea sunt *συναληθῆ*, ac sibi optime constant, ut nihil in ea excurrat contrarium aut repugnans, aut secum dissidens. Articuli fidei, quos per *πίστιν* hoc loco apostolus intelligit, quorum cognitio omnibus ad salutem necessaria est, verbis claris et perspicuis in Scriptura traduntur, quorum summa in symbolo apostolico, quod patres *regulam fidei* saepius vocant, breviter repetitur. Contra hanc fidei regulam nihil quicquam in Scripturae interpretatione proferendum, ac proinde si vel maxime non possimus proprium cujusque loci sensum a Spiritu sancto intentum semper assequi, sedulo tamen cavere debemus, ne quidquam contra fidei analogiam proferamus. Iren. lib. 1. adv. haeres. c. 47.

2. Scri rae in pretati debet fidei a loga.

p. 147: *Si omnium, quae in Scripturis requiruntur, absolutiones non possumus invenire, alterum tamen Deum praeter eum, qui est, non requiramus.* Lib. 2. adv. haeres. cap. 47. pag. 147: *Habentes regulam ipsam veritatem et in apertum positum de Deo testimonium non debemus declinantes in alias atque alias absolutiones ejicere firmam et veram de Deo sententiam.* August. de unit. eccles. c. 16: *Demonstrent ecclesiam suam in omnibus canonicis sanctorum librorum auctoritatibus, nec ita, ut ea colligant et commemorent, quae obscure vel ambigue vel figurate dicta sunt, quae quisque, sicut voluerit, interpretetur secundum sensum suum; talia enim recte intelligi exponique non possunt, nisi prius, quae apertissime dicta sunt, firma fide teneantur.*

533. *3. Obscuriora et pauciora explicanda sunt ex clarioribus ac pluribus.* Hic canon sequitur ex priore. Cum enim nullus sit fidei articulus, qui non in aliquo Scripturae loco verbis claris et perspicuis proponatur, ex quo lucem reliqua, in quibus de illo tractatur, sortiuntur, ideo ex locis illis clarioribus obscuriorum interpretatio est desumenda. Aug. lib. 2. de doctr. Christ. c. 9: *Ad obscuriores locutiones illustrandas de manifestioribus sumantur exempla et quaedam certarum sententiarum testimonia dubitationem de incertis auferant.* Ad hunc canonem pertinent regulae de collatione locorum Scripturae.

534. *4. In Scripturae interpretatione nativa vocabulorum significatio et phrasium idiotismi ex originali lingua diligenter eruendi, videlicet ex textu Hebraeo in Veteri et Graeco in Novo Testamento.* Deducitur hic canon ex hypothesi superius demonstrata, quod solus textus Hebraeus in V. et Graecus in N. T. sit authenticus. Cum enim Spiritus sanctus verbi divini mysteria in illis linguis annotare voluerit, ideo etiam Spiritus sancti sententia ex originali textu illis linguis perscripto est adstruenda, id vero fieri nequit, nisi vim verborum et phrasium cognitam habeamus. Basilius lib. de Spiritu sancto c. 1. jubet τὸν ἐν ἑκάστῃ λέξει καὶ συλλαβῇ νοῦν κεκρυμμένον ἐξιχνεῦσαι, addita hac ratione, quia *Scripturae scopus est, ut Deo similes evadamus, haec similitudo sine scientia non consistit, at* γνῶσις ἐκ διδαγμῶν, jam διδασκαλίας ἀρχὴ λόγος, λόγου μέρη συλλαβαὶ καὶ λέξεις.

535. *5. Omnis Scripturae interpretatio debet esse propria, neque a litera in fidei articulis discedendum, nisi ipsa Scriptura ostendat improprietatem eamque exponat.* Deducitur hic canon ex *perfectione* et *perspicuitate* Scripturae superius demonstrata. Quod si enim Scriptura sacra fidei articulos ad salutem omnibus scitu necessarios verbis claris et perspicuis exponit, utique etiam a literali et proprio verborum sensu in fidei articulis non est discedendum, alias tota Scriptura redderetur dubia et incerta, nec constans aliqua de articulis fidei sententia ex illa posset erui, si cuilibet licitum esset a proprietate literae in fidei articulis recedere. Is sensus dubio procul est a Spiritu sancto intentus, qui ex verbis in propria et nativa significatione acceptis immediate colligitur. Quare cum secundum in epist. ad Dardan. tom. 4. fol. 29: *Historiae veritas sit fundamentum intelligentiae spiritualis*, recte et utiliter hinc colligit Lyranus in prolog. bibl., quod *sicut aedificium declinans a fundamento disponitur ad ruinam; ita expositio mystica a literali sensu discedens sit reputanda indecens et inepta.* Lutherus in lib. de captiv. Babylon. fol. 277: *Verbis divinis non est ulla vis facienda neque per hominem neque per angelum, sed quantum fieri potest in simplicissima significatione servanda sunt, et nisi manifesta circumstantia cogat, extra grammaticam accipienda non sunt, ne detur adversariis occasio eludendi totam Scripturam.*

536. *6. Interpretatio consentiat cujusque loci scopo, circumstantiis membrorum et ordini.* Quemadmodum ICti dicunt *incivile esse de verbis quibusdam legis velle judicare nisi tota lege prius inspecta;* sic de dicti alicujus genuina interpretatione non potest judicari, nisi scopus, circumstantiae et series textus respiciantur. *Qui non advertit, quid supra et infra in sacris libris scribitur, is pervertit verba Dei viventis*, dicunt Hebraei. In hanc sententiam multa ex patribus adduximus tract. de interp. Script. §. 209, quibus haec adjungi possunt: Iren. lib. 1. c. 1. p. 26. de haereticis Valentinianis sic scribit: *Transiliunt* καὶ τὸν εἱρμὸν τῶν γραφῶν et *seriem Scripturarum ac, quantum in ipsis est, dissolvunt membra veritatis; transferunt enim et transformant et, dum aliud ex alio faciunt, multos fallunt sapientia male compacta ex dictis Domini, quae errori suo accommodant. Quemadmodum si quis pulchram regis imaginem pretiosis lapidibus ab artifice sapiente constructam dissolvat, deleta hominis forma, quam ille statuerat, atque lapillos illos transferat, quibus efficiat formam canis aut vulpis, quam etiam male struat, postea definiat ac dicat, hanc esse pulchram illam regis imaginem, quam sapiens artifex construxerat, ostensis lapillis illis, qui a primo artifice pulchre compositi fuerant in regis imaginem, male vero translati a posteriore in formam canis ac per phantasiam lapillorum astute fallat imperitos, qui regiae formae notionem non habent, persuadeatque hanc turpem vulpeculae formam esse pulchram illam imaginem regis. Eodem sane modo hi consarcinant fabulas anicularum, quibus postea verba, dictiones et parabolas hinc inde evulsas applicant et fabulis suis adaptare volunt eloquia Dei.* ** Clemens Alex. lib. 7. stromat. connexionem antecedentium et consequentium vocat τὸ ὕφος καὶ τὸ σῶμα τῆς προφητείας *contextum et corpus prophetiae.* Theodoretus in Opusculis contra varias haereses, quae sunt in 2. tom. Athanasii, *ingenium haereticorum* dicit *esse, quod* τὸν σκοπὸν καὶ τὴν χρείαν παραγράφονται *scopum et usum Scripturae, cujus demonstrationibus se constringi vident, recusant,* γυμνόν τι ῥητὸν πρὸς τὴν ἰδίαν ἐγχείρησιν ἀποτμηθὲν τῆς οἰκείας ἀκολουθείας *nudum aliquod effatum de genuina orationis serie*

6. Interpretatio consentiat cujusque loci scopo, circumstantiis membrorum et ordini.

recisum ad suum propositum ἕλκουσιν αὐτοὶ πρὸς ἰδίαν κατασκευὴν *detorquent illa ad suam confirma-*
II. 426. *tionem,* οὐ τῇ δηλουμένῃ διανοίᾳ δουλεύοντες, ἀλλὰ πρὸς τὴν οἰκείαν κακοτεχνίαν τὰς συλλαβὰς βιαζόμενοι, *non ipsos se manifesto sensui subjicientes, et ad proprii ingenii artificium malum vi pervertentes syllabas.* ** Hilarius lib. 2. de Trinit. p. 21: *Omne dictum ut dicatur, ex causa est, et dicti ratio ex sensu erit intelligenda dicentis.* Hieronymus in c. 25. Matth. rejiciens interpretationem Chrysostomi, qui de carnis virginitate parabolam Christi de decem virginibus accipit, hanc regulam subjungit: *Prudentem semper admoneo lectorem, ut non superstitiosis acquiescat interpretationibus et quae comatice pro fingentium dicuntur arbitrio, sed consideret priora et media et sequentia et nectat sibi universa, quae scripta sunt. Ex antecedentibus enim et consequentibus verus Scripturae sensus colligitur.* Augustin. lib. 17. de civ. Dei c. 15: *Testimonium, quod profertur, de contextione totius psalmi debet habere suffragium, ut certe nihil sit, quod ei refragetur, si non omnia suffragantia.* tract. 70. in Joh. in princ.: *Verba evangelii ita recta intelliguntur, si cum superioribus reperiuntur habere concordiam, convenire enim debent praecedentia consequentibus, quando veritas loquitur.* tract. 3. in Joh. *Nemo serenissimum sensum nubilosa contradictione perturbet, consequentia perhibeant testimonium praecedentibus.* Lyranus in c. 18. Deuter. allegat dictum Hilarii: *Intelligentia dictorum ex causis sumenda est dicentis.*

7. Consulendi sunt interpretes veteres et recentiores.

537. 7. *In Scripturae interpretatione tum veterum tum recentiorum ecclesiae doctorum laboribus grata mente uti et possumus et debemus.* Proponitur hic canon ab apostolo 1. Thess. 5, v. 20: *Prophetias nolite spernere.* Cum enim Deus singulis distribuat sua dona, prout vult 1. Cor. 12, v. 11, ad quae etiam donum prophetiae pertinet v. 10; ideo dona Dei in aliis reverenter agnoscere ac eorum adminiculo in Scripturae interpretatione grata mente uti debemus. Nec frustra priori antiquitatis testimonia nobis conservasse existimandus, sed ut essent quoddam adminiculum ad Scripturae sententiam investigandam et ut perspecta vera sententia ex sacris literis piorum animi magis confirmentur. Phillippus in quadam epist. ad amicum: *Quamquam fides non pendeat ab humana auctoritate, sed a verbo Dei, tamen cum Scriptura imbecilles a fortioribus confirmari velit, juvat habere ecclesiae testimonia in omni genere tentationum. Ut enim vivos libenter consulimus, quos judicamus usum aliquem habere spiritualium rerum; ita et veteres, quorum scripta probantur, consulendos esse censeo. Sunt et aliae causae, cur veterum testimonia non contemnam, existimo enim hoc communitur sensisse ecclesiam, quod isti scripserunt. Neque vero tutum est a communi sententia veteris ecclesiae discedere.* Atque hi sunt praecipui canones in vera et genuina Scripturae interpretatione observandi. De enarratione veri sensus inventi ejusdemque ad auditorum salutem accommodatione a concionatore in homiliis ecclesiasticis instituenda late egimus in Meth. studii theol. part. 3. sect. 4. cap. 2.

CAPUT XXVI.
DE USU HUJUS LOCI.

538. *Usus hujus loci est 1. theoreticus. 2. practicus.* *Theoreticus* est 1. διδασκαλικός, ut Scripturae auctoritatem ac majestatem vere divinam agnoscamus. 2. ἐλεγκτικός, ut ejus tum auctoritatem tum integritatem adversus quosvis haereticos, lucifugas Scripturarum, uti etiam atheos et Epicureos asseramus. *Practicus* usus est 1. νουθετικός, ut Scripturam sacram quotidiana lectione ac meditatione familiarem nobis reddamus. Est enim epistola Dei e coelo ad nos missa, quae de essentia et voluntate ipsius nos instruit ac viam ad coelum nobis monstrat. De utilitate ac necessitate diligenter et assidue legendi Scripturam sacram, itemque de modo legendi Scripturam late actum fuit in Methodo stud. theol. p. 3. sect. 1. c. 1. seqq. 2. παρακλητικός, ut inaestimabilem Dei bonitatem ex eo agnoscamus, quod ad nostram consolationem Scripturam sacram exstare voluerit, Rom. 15, v. 4.

Usus ju lo 1. Th ticus.

2. Pr cus.

II. 43

CAPUT XXVII
ET ULTIMUM.
DE SCRIPTURAE DEFINITIONE.

539. *Definitio Scripturae sacrae* potest tradi ejusmodi: Sacra Scriptura est verbum Dei ejusdem voluntate a prophetis, evangelistis et apostolis in literas redactum, doctrinam de essentia et voluntate Dei perfecte ac perspicue exponens, ut ex eo homines erudiantur ad vitam aeternam. *Conserva et sanctifica nos, Deus, in veritate tua, sermo tuus veritas est,* Joh. 17, v. 17. Amen.

Defini

LOCUS SECUNDUS

DE

NATURA DEI ET ATTRIBUTIS DIVINIS.

PROOEMIUM.

I.

1. Ut *Scriptura sacra* in theologia est unicum *principium cognoscendi:* sic *Deus*, bonitate optimus, potentia maximus, est unicum et summum *principium essendi*, tum ipsius Scripturae sacrae (in qua verbum Dei sive divina revelatio continetur) tum operum divinorum, de quibus in theologia tractatur, respectu. Idem etiam est totius Scripturae centrum, theologiae nucleus, scientiae ac desiderii nostri terminus. Convenienti igitur ordine ab articulo de *Scriptura sacra* progredimur ad articulum de *natura Dei et attributis divinis*.

2. Commendat nobis hanc de Deo doctrinam (quam pii veteres peculiariter vocant θεολογίαν) ejusdem *1. necessitas, 2. utilitas, 3. difficultas.* Necessariam esse hanc doctrinam demonstrat *1. finis creati hominis.* Quemadmodum omnia creata sunt propter hominem, ita homo conditus est ad Deum creatorem suum recte agnoscendum et colendum, amandum et celebrandum. Lactant. lib. 6. div. instit. c. 1. in princ. *Propterea ficti et inspirati a Deo sumus, non ut coelum videremus et solem, quod Anaxagoras putavit, sed ut artificem solis et coeli Deum pura et integra mente coleremus;* inde est, quod homini a se creato Deus legem dedit, ex qua ad agnitionem et cultum creatoris sui sese jure naturali obstrictum intelligere potuit ac debuit, de quo fine praeclare disserit apostolus Act. 17, v. 26. Rom. 1, v. 20 etc. Reliqua animantia omnia cum ratione sint destituta, ideo etiam facultate Deum creatorem suum cognoscendi destituuntur, solus homo ex omnibus animalibus ratione praeditus, quin et ad imaginem divinam conditus est, ut finem creationis intelligeret, creatorem ex operibus cognosceret eique debitum obsequium praestaret. *2. Finis divinae patefactionis.* Deus ex arcana majestatis suae sede prodiens non solum in mundi creatione, sed etiam ac vel maxime in verbi revelatione ex immensa bonitate hominibus sese patefecit Exod. 29, v. 43, fine certe nullo alio, quam ut homines ex illa patefactione Deum recte agnoscerent et veram de Deo doctrinam ab omni errorum fermento puram et illibatam conservarent atque ad posteros suos propagarent, id quod sancti patriarchae probe intellexerunt, qui *in nomine Dei aeterni praedicarunt*, Gen. 12, v. 8. c. 21, v. 33. c. 26, v. 25., hoc est, proposuerunt familiae suae et reliquis auditoribus, qui se domesticae illi ecclesiae aggregarunt, doctrinam de Deo creatore et conservatore rerum omnium, de lapsu primorum parentum, de remedio lapsus in promisso Messia exspectando, de sacrificiis fide in Messiam offerendis, de vero cultu Deo praestando, de extremo judicio, de vita et morte aeterna etc. *3. Caecitas nostrae mentis.* Ante lapsum fulgebat in mente hominis ad Dei imaginem conditi clarissima quaedam lux divinae cognitionis, sed per lapsum ac post lapsum horribiles tenebrae in mentem hominis sunt introductae, quibus non potest nisi ex luce verbi medela aliqua afferri. Summopere igitur nessarium est, ut ex revelato verbo doctrina de Deo tradatur, et hoc modo per Spiritus sancti illuminationem lux salutaris θεογνωσίας in mente hominis reaccendatur. *4. Multiplicitas erroris.* Novit μυριότεχνος Satanas doctrinam de Deo et Salvatore nostro Christo Jesu esse arcem et acropolin verae doctrinae, inde tot errores contra eam excitavit ac tot haeresium eidem adversantium monstra infelici partu exclusit, a quibus ut piae mentes praemoneantur ac praemuniantur, tradenda et asserenda est articuli hujus orthodoxia. *5. Miserrima conditio hominis Deum ignorantis.* Non est dignus hominis nomine, qui creatorem suum vel non agnoscit vel non recte agnoscit, prout se in verbo patefecit. Deus summum hominis bonum, quod quisquis habet

et possidet, eoque, quod habet, fruitur, beatus est. Ergo qui summum illud bonum non agnoscit, non amat, non possidet, miserrimus est et infelicissimus, Hilarius 8. de Trinit. pag. 137: *Nescit sane sapere, qui Deum nescit.* Hieronym. in Epitaph. Nepot.: *Absque notitia sui creatoris omnis homo pecus est.* August. lib. 5. Confess. c. 4: *Infelix homo, qui scit illa omnia, te autem nescit. Beatus autem, qui te scit, etiam si illa nesciat. Qui vero te et illa novit, non propter illa beatior, sed propter te solum beatus est, si cognoscens te sicut Deum glorificet et gratias agat et non evanescat in cogitationibus suis.* Idem Augustinus vel quicunque alius auctor libri de speculo c. 33. in princ.: *Ab illo averti, cadere est; in eum converti resurgere; in illo manere consistere est; illum nescire mori est; illum nosse, vivere est; illum spernere, perire est; illi servire, regnare est.*

2. Utilitas. 3. *2. Utilitatem doctrinae* de Deo explicant dicta Scripturae, quae in cognitione Dei vitam et salutem nostram consistere docent. Moysi petenti: *Ostende mihi, Domine, faciem tuam* Exod. 33, v. 13. respondet Deus v. 19: *Ostendam tibi omne bonum*, ergo in cognitione Dei consistit omne bonum. Sap. 15, v. 3: *ἐπίστασθαί σε ὁλόκληρος δικαιοσύνη καὶ εἰδέναι σου τὸ κράτος ῥίζα ἀθανασίας.* Jer. 9, v. 23: *Non glorietur sapiens in sapientia sua, nec fortis in fortitudine sua, nec dives in divitiis suis*; v. 34: *sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire et nosse me, quia ego sum Dominus.* Joh. 17, v. 3: *Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum et quem misisti Jesum Christum.* Ubi tamen notandum, intelligi notitiam non nude historicam, sed practicam; non literalem, sed spiritualem; non ἄεργον et otiosam, sed efficacem et operosam, quae scilicet veram in Christum fidem complectitur in corde interius, et per studium bonorum operum sese
III. 3. commendat exterius. Bernh. lib. 5. de consider. ad Eugen.: *Deus solus est, qui nunquam frustra quaeri potest, ne quidem tunc, cum inveniri non potest.*

3. Difficultas. 4. *3. Difficultatem* hujus doctrinae ostendit *1. mysterii hujus sublimitas.* Cum enim omnia Dei opera sint mirabilia et μυστηριώδη, mysteriis plena, quanto mirabilior et sublimior erit operum illorum effector ipse Deus? Ut *nihil fructuosius invenitur*, ita nec *periculosius alicubi erratur, nec difficilius aliquid quaeritur, quam ubi quaeritur unitas Trinitatis, Pater, Filius et Spiritus sanctus.* Augustin. lib 1. de Trinit. c. 3. in princ. *2. Mentis nostrae infirmitas.* Intellectus noster finitus est, Deus infinitus, nulla igitur hic inter intellectum cognoscentem et objectum cognoscendum proportio. Intellectus noster organo corporeo in hujus vitae statu utitur, Deus est ἄϋλος καὶ ἀσώματος. *Videri non potest, quia visu clarior est, comprehendi non potest, tactu purior est, nec aestimari potest, sensu major est, infinitus, immensus et soli sibi tantus, quantus est, notus.* Minutius Felix in dialogo quem vocat Octavium: Quod *sol est in sensibilibus, illud Deus est in intelligibilibus,* inquit Nazianzenus orat. 40. in sanct. bapt. Jam vero sol claritate sua visum nostrum supergreditur, sic Deus majestate sua tenuem et infirmum nimirum excedit intellectum. Origenes lib. 1. περὶ ἀρχῶν c. 1. p. 668: *Mens nostra cum intra carnis et sanguinis claustra concluditur et pro tali materiae participatione hebetior atque obscurior redditur, licet pro comparatione naturae corporeae longe praecellens habeatur, tamen cum ad incorporea nititur atque eorum intentionem rimatur, tunc scintillae alicujus lucernae vix obtinet locum. Quid autem in omnibus intellectualibus tam praestans omnibus* quam *Deus?*

5. Ceterum difficultati huic consuli potest *1. pia ac fideli oratione*, per quam Spiritus sancti illuminantis gratia et salutaris Scripturae sacrae intelligentia impetratur. Dicamus ergo cum Moyse ad Dominum: *Ostende mihi faciem tuam* Exod. 33, v. 13; cum Philippo ad Filium: *Ostende nobis Patrem,* Joh. 14, v. 8. cum tota ecclesia ad Spiritum sanctum: *Per te sciamus da Patrem, noscamus atque Filium teque utriusque Spiritum credamus omni tempore.* Nemo enim *novit Filium nisi Pater, et nemo novit Patrem nisi Filius et cui voluerit Filius revelare,* Matth. 11, v. 27. *Impossibile est Deum discere sine Deo.* Iren. lib. 4. adv. haeres. c. 10. p. 238: *A Deo igitur discendum, quid de Deo intelligendum,* Hilar. lib. 5. de Trin. *2. limitum in Scripturis praefixorum cauta observatione.* Exod. 19, v. 12, cum divina majestas in monte Sinai per solennem legis repetitionem peculiari modo sese manifestare vellet, jubet certos per circuitum populo constitui terminos, quos absque praesentissimo interitus periculo transgredi nemo audeat: sic in Scriptura sacra certi intelligentiae et investigationi nostrae praefixi sunt termini atque limites, quos transilire et *ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδᾶν* religio nobis esse debet. Prosper. lib. 1. de vocat. gent. c. 7: *Quae Deus occulta esse voluit, non scrutanda, quae autem manifesta fecit, non sunt neganda, ne in illis illicite curiosi, in his damnabiliter inveniamur ingrati. 3. curiositatis ac temeritatis humanae castigatione.* Desiderabat Moyses anxie faciem Dei videre, nec tamen *faciem*, sed *posteriora* Dei videre ipsi concedebatur, ad quod dextra Dei protegebatur et in foramine petrae collocabatur Exod. 33, v. 22, ex quo intelligimus, non patentibus januis, sed velut per arctum foramen et quasi per transennam et in aenigmate nos Deum in hac vita intueri, idque Deo ipso adjuvante et infirmitatem nostram sublevante; caveamus igitur, ne curiositas nostra quaerat non revelata et temeritas nostra prorumpat ad inaccessa. Elias propheta Domino in monte coram se transeunte vultum suum operuit pallio 1. Reg. 19, v. 13., eo ipso professus mentis nostrae aciem ad summam illam divinae majestatis lucem intuendam caligare ac proinde curiosam inquisitionem sancto ignorantiae pallio esse obvelandam. Hilar. lib. 10. de Trin. p. 160: *Ut sol ita videndus est, ut possit videri, tantusque excipiendus est lumine, quantus admitti-*

Rem. diffic. tatis.

4. *tur, ne, si plus velimus spectare, minus quoque quam possumus consequamur; ita et ratio coelestis in tantum intelligenda est, in quantum se permittit intelligi.* Athanas. tom. 2. p. 248: *οὔτε τὸ πάντων κατατολμᾶν εὐσεβὲς, οὔτε τὸ πάντων καταμελεῖν ἐναγές. Ut audacter omnia perscrutari pium non est, ita omnem prorsus inquisitionem negligere non est sanctum.* Macarius homil. 12. p. 155: *Si cogitationes animae tuae comprehendere non potuisti, cogitationes Dei atque mentem Dei quomodo potes scrutari?* Cyrill. catech. 6.: *In his, quae de Deo dicuntur, hanc maximam esse scientiam ignorantiam fateri* asserit.

6. Ex quibus facile intelligitur, quid respondendum sit ad ea, quibus omnem de Deo disputationem prohibitam esse quidam probare conantur. 1. Prov. 25, v. 27: *Scrutator majestatis opprimetur a gloria*, cum quo congruit illud Siracidis c. 3, v. 22: *Altiora te ne quaesieris et fortiora te ne scruteris.* Resp. distinguendum inter piam eorum, quae de Deo in Scripturis revelata exstant, meditationem et inter temerariam non revelatorum perscrutationem, illa praecepta est, haec vero prohibita. Dicamus ergo cum Bernh. serm. 26. in Cant.: *Non vereor, quod Scriptura minatur scrutatoribus majestatis, quia simplicem et purum affero oculum, nec meam, sed Dei mei quaero gloriam, a qua proinde non opprimar, sed ad eam admittar, alioquin sua quisque opprimitur, non Dei gloria, dum proclivis in istam ad illam levare cervicem, non sinitur nimirum gravem cupiditate, hac excussa secure scrutemur.* Scrutari majestatem non est ex Scripturis, quid de Deo et rebus divinis statuendum sit, discere velle, tale enim scrutinium Christus praecepit Joh. 5, v. 39, sed mysteria divina ad rationis calculos revocare, humanae indagationis trutina eadem examinare et angusti intellectus decempeda immensos religionis agros emetiri velle. Nihil h. l. dicemus de eo, quod in textu Hebraeo verba proprie sic habent: *Comedere mel multiplicando non bonum et investigatio gloriae illorum gloria.* 2. Rom. 11, v. 34: *Quis cognovit sensum Domini?* Resp. ex 1. Cor. 2, v. 10: *Nobis revelavit Deus per Spiritum suum*, et v. 16: *Quis cognovit sensum Domini, quis instruat eum? nos autem sensum Christi habemus.* Distinguendum igitur inter judicia Dei occulta et mysteria in verbo revelata. Deut. 29, v. 29: *Quae abscondita sunt, Domino Deo nostro; et revelata, nobis et filiis nostris usque in seculum, ut faciamus omnia verba legis hujus.* Ceterum doctrina de Deo constat tum ὀνοματολογίᾳ tum πραγματολογίᾳ. Ὀνοματολογία 1. ἐτυμολογίαν, 2. ὁμωνυμίαν, 3. συνωνυμίαν explicat. *Πραγματολογία* duobus absolvitur membris, quorum prius τὸ ὅτι, *quod sit Deus*; posterius τὸ τί ἐστι, *quid sit*, explicat; de singulis ordine disseremus.

CAPUT I.

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑΝ NOMINUM DIVINORUM PERTRACTAT.

7. *Jehovah* proprium Dei nomen deducitur ab Ἐτυμολογία 1. vocabuli Jehovah.
הָיָה fuit, exstitit, quam derivationem ostendit Deus ipse Exod. 3, v. 14, ubi rogatus a Moyse de suo nomine respondet אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה, *ero qui ero*, LXX ἐγὼ εἰμὶ ὁ ὤν, *ego sum, qui est. Et dicebat: Sic dices filiis Israël* אֶהְיֶה *ero ὁ ὤν, qui est, misit me ad vos.* v. 15: *Et dicebat amplius Deus ad* III. 5.
Moysen: Sic dices filiis Israël, Jehovah κύριος Deus patrum vestrorum, Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob, misit me ad vos, hoc est שְׁמִי *nomen meum in aeternum.* Ex quo intelligitur idem esse אֶהְיֶה ero et יְהֹוָה ens sive essentia, cui addendum tertium יָהּ quod est contractum ex Jehovah. Quemadmodum igitur a צָחַק per literam heemanthicam י formatur nomen proprium יִצְחָק, ab עָקַב eadem ratione deducitur nomen יַעֲקֹב; sic a radice הָוָה vel הָיָה (quia literae Ehevi sunt εὐμετάβολοι litera י in ו mutata) per literam י nominum propriorum formativam deducitur nomen Jehovah solius veri Dei proprium. Hieronymus ab Oleastro Lusitanus hanc etymologiam ab ipso Deo monstratam praetermittit deducens ab הַוָּה *contritio*, *pernicies*, ut sit III. 6.
notatio ab affectu, sed etymologiam illam merito rejicimus. Apoc. 1, v 4 exponitur hoc nomen tribus vocibus, ὁ ὤν, ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος sive ἐσόμενος, quia enim Hebraei praeterito saepius utuntur pro praesenti et futuro, ideo הָוָה de omnibus tribus temporibus exponi potest, quamvis juxta grammaticam proprietatem הָוָה fuit, יִהְיֶה erit et הֹוֶה ens significet.

8. Denotat igitur vox Jehovah 1. Dei *αὐθύπαρξιν*, quod per se subsistat, nec ab alio nec in alio subsistentiam habeat, cum reliqua omnia entia sint ab ipso, in ipso et per ipsum. Hieron. in c. 3. Eph.: *Ego sum, qui sum, ego solus sum, quia solus a me ipso habeo esse, solus sum, quia ab alio non sum creatus.* Deus verissime maximeque proprie dicitur esse, quia ex se ipso habet esse, nec est aliud quam suum esse. 2. *eminentiam super omnes creaturas.* Quolibet nomine determinatur aliquis modus essentiae, sed hoc nomen Jehova ὁ ὤν *qui est*, nullum modum essendi determinat, sed se habet indeterminate, ut significetur Deum esse ens supra et ultra omnia creata. 3. *creaturarum a Deo dependentiam.* Quod est ex se et per se tale, causa est eorum, quae sunt talia per participationem. Deus ideo vocatur *Jehovah* et ὁ ὤν, quia non solum ipse est, sed etiam omnibus entibus est causa essendi, est essentia omnium essentiarum, ipsum pelagus essentiae infinitum et immensum. Bernh. lib. 5. de consid. ad Eugen.: *Deus est, quod est, id est, suum ipsius et omnium aliarum rerum esse ipse sibi, ipse omnibus est ac per hoc quodammodo solus est.* Confer Nazianzenum in illud: Ego sum, qui sum.

4. *Dei immutabilitatem.* Quae mutantur, desinunt esse quod erant; et incipiunt esse, quod non erant; solus Deus quia est immutabilis, ideo absolute est ens. August. 8. de c. D. c. 11. circa fin.: *Qui est, misit me, tanquam in ejus comparatione qui vere est, quia incommutabilis est, ea, quae mutabilia facta sunt, non sint.* Nulla creatura dicere potest, sum quod sum, quia non est per se ipsam, nec in se ipsa, sed perpetuae mutationi obnoxia. Ps. 102, v. 27: *Coeli peribunt, tu autem stabis, illi mutabuntur* וְאַתָּה הוּא *tu autem ipse*, tu idem es, *σὺ ὁ αὐτὸς εἶ* Heb. 1, v. 12. 5. *Dei aeternitatem.* Id solum est, quod aeternum est, in temporalibus praeterita transierunt, praesentia avolant, futura nondum adsunt, solus Deus, quia aeternus, ideo simpliciter est ens, unde R. Moyses Gerundensis in comm. Exod. 3. dicit *quod Jehovah significet talem exsistentiam, quae nec praeteriit nec praeteribit.* Infinitas etiam notatur, cum enim habet esse a se, non potuit ei etiam determinari. 6. *Dei simplicitatem.* Omnia creata sunt composita, si non ex materia et forma, tamen ex actu et potentia, ex esse et essentia, solius autem Dei esse est ejus essentia, ergo ipsi soli convenit nomen ipsius essentiae. Sicut verbum *SUM* est irresolubile omniumque verborum simplicissimum, omnia enim verba in illud resolvi possunt, ipsum vero in nihil, sic omnia ad Deum referuntur, ipse vero ad nihil. Quicquid in Deo est, non est Dei accidens, sed ipsum esse. Ergo est ens simplicissimum. 7. *Dei veritatem*, quia Deus dat esse vale et complementum suis promissis, cujus etymologiae ratio proponitur Exod. 6, v. 3. Esa. 43, v. 19. 8. *Dei ab idolis differentiam.* Idola sunt אֱלִילִים *non dii*, sed solus Deus est Jehovah vere exsistens Deus. Justinus in paraenet. ad gentes p. 15: *Ego*, inquit, *sum exsistens ille, se ipsum scil. non exsistentibus opponens, ut, qui antehac seducti in errorem fuerant, intelligerent non exsistentibus se, sed minime prorsus exsistentibus diis animum intendisse.* 9. Drusius in comm. Deut. c. 23. notat hoc nomen denotare *miserationum proprietatem*, legi autem per vocem Elohim proprietatem judicii significantem, ut innuat Deum in judicio misericordem esse.

9. De hac Dei appellatione Plato in Aegypto aliquid audiit, unde in Timaeo docet *solum Deum*
III. 7. *proprie esse, cetera vero, quae oriuntur, mutantur, et intereunt, verius non esse quam esse;* in Sophista ac Parmenide Deum vocat *τὸ ὄν*, ac in Theaeteto dicit, *quod quaelibet res creata plus habeat non entis, quam entis*, sic homo tantum habet esse hominis, sed non habet esse coeli, angeli aliarumque creatarum rerum omnium, solus vero Deus habet esse omnium. In templi Apollinis Delphici foribus inscriptum erat 1. *γνῶθι σεαυτόν*, quo Deus templum ingredientes admonebat, ut se ipsos noscerent. 2. *εἶ*, tu es, quo ingressuri quasi respondentes solum Deum esse confitebantur. Ludov. Vives in lib. 8. August. de civ. Dei c. 11. Eugubinus memorat, in templis Aegyptiorum haec Dei verba fuisse inscripta: *Ego sum omne, quod fuit, quod est, quod futurum est, velum meum nemo unquam revelavit.*

10. *Elohim* (quod R. Aben Ezra dicit esse nomen 2. vo Elohi
potestatis, non substantiae) descendit a singulari *Eloah*, quod exstat Job. 4, v. 9. c. 12, v. 4 etc. in regimine *Eloe.* 1. Quidam deducunt ab אֵל fortis in plurali Elim et inserta litera ה ex nomine tetragrammato Elohim, quia Deus est omnium fortissimus et potentissimus. 2. Alii ab אָלָה juravit, quia per nomen Dei jurandum, si ipsius gloria id exigat. 3. Quidam ab אֵל et אָלָה conjunctim sumtis nomen Eloah formatum putant, quia Deus per suam potentiam creaturas conservat et per hoc sibi quasi juramento eas adstrinxit ad obedientiam et cultum. 4. Quidam ab אֱיָל fortitudo, robur. 5. R. Nachaman dictum esse putat quasi אֵל הֵם id est, robur eorum, quae scil. creata sunt, eo quod sit virtus virtutum. Sed nulla ex his etymologiis grammaticae regulis exacte congruit, ab אֵל derivari non permittit punctatio, quia zere non mutatur in saegol, et ה mappicatum in fine vocis אֱלֹהַּ ostendit, quod ה sit radicalis litera, sunt ergo tantum allusivae, et rectius dicitur, quod אֱלֹהַּ sit nomen primitivum. R. Manahem Recanatensis ex El et Jah compositum esse putat et ridiculam addit observationem: *Si tollas* (inquit) *literas nominis tetragrammati, remanet* אִלֵּם *mutus, nam homo sine Deo tam mutus est, quam piscis.* Rabbini nomen Elohim a Jehova sic distinguunt, quod Elohim significet מִדּוֹת דִּין qualitatem sive proprietatem judicii, Jehovah vero מִדּוֹת רַחֲמִים proprietatem misericordiae, idque colligunt ex Psal. 56, v. 11: *In Elohim laudabo verbum, in Jehovah laudabo verbum*, id est, laudabo Deum sive justo judicio me castiget, sive misericordiam in beneficiis mihi exhibeat. Rectius dicitur, quod *Jehovah* notet essentiam, *Elohim* vero notet attributa, quod illud sit absolutum, hoc relativum, unde Exod. 3, v. 15 et alibi passim conjunguntur *Jehovah elohe*, dicitur enim Deus Elohim, quatenus est creator, gubernator, conservator omnium rerum, judex et vindex universorum, gratiam et auxilium praestans piis, justitiam et vindictam impiis, unde in descriptione creationis Moyses Deum vocat Elohim, ut intelligamus eundem esse mundi creatorem, qui est ejus conservator ac rerum omnium gubernator, ac moneamur cuncta in creatione sapienter et juste ab illo esse disposita et suum cuique convenienter ab hoc judice attributum.

11. Graecum *θεός* quidam derivant ab Hebraeo 3. voc
דַּי sufficientia, quia Deus ad Abrahamum dicit θεός.
Gen. 17, v. 1: Ego sum אֵל שַׁדַּי Deus omnipotens, mihi sufficiens, nullius indigus. Alii Graecae vocis III. 8.
Graecam originem malunt quaerere, sed et ipsi sententiis plurimum variant. Quidam enim a *θέειν*, quod est currere, eam formant. Plato in Cratylo p. 314: Videntur primi homines Graeci *θεούς* existimasse solem, lunam, sidera, quae cum viderent perpetuo cursu ferri *θεούς* nominasse, deinde et ceteris idem nomen tribuisse. Quidam *ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι*

spectare eam derivant, ut Basilius epist. 141. tom. 2. p. 111. et Gregor. Nyssenus ad Ablabium p. 94, quia DEUS est spectator et praefectus summae rerum. Utramque etymologiam conjungit Dionysius lib. de div. nomin. c. 12: Deus appellatur *θεός*, quod cuncta perspiciat mirabili providentia et bonitate et circum omnia currat cunctaque contineat, et se ipso repleat omnia atque universa transcendat, quae providentia illius utuntur. Quidam *ἀπὸ τοῦ αἴθειν* ab urendo deducunt, ut Nazianz. orat. 2. de Filio p. 262: propterea quod Deus habitus vitiosos consumat. Tres illas derivationes conjungit Damasc. lib. 1. orth. fid. c. 12: *ὄνομα θεὸς λέγεται ἐκ τοῦ θέειν καὶ περιέπειν τὰ σύμπαντα*, quod percurrat ac disponat universa Ps. 138, v. 8. Es. 66, v. 1. c. 8, 1. quod omnia ambiat, omnia in se complectatur, omnibus ad auxiliandum accurrat, *ἢ ἐκ τοῦ αἴθειν, ὅ εστι καίειν, ὁ γὰρ θεὸς πῦρ καταναλίσκον πᾶσαν κακίαν ἐστι* Deut. 4, v. 24. Heb. 12, v. 29. *ἢ ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι τὰ πάντα, ἀλάθητος γάρ ἐστι, καὶ πάντων ἐποπτής.* etc. Clemens Alexandr. lib. 1. Stromat. in fin. Graecis *θεόν* dictum putat *παρὰ τὴν θέσιν* a positione, ordine et administratione, omnia enim numero, mensura et pondere disposuit Sap. 11, v. 21. Quidam deducunt ab Aeolico *δεύς*, quod respondet verbo *ζεύς*, quo ethnici suum Jovem appellant. Latinum Deus plerique a Graeco *δέος* timor, metus etc. derivant, quia Deum pii et impii timent, illi serviliter, hi filialiter; illi propter supplicia, hi propter beneficia et judicia. Ambr. lib. 1. de fid. c. 1: sic verus Deus dicitur timor Isaaci, id est, quem timet et colit Isaacus Genes. 31, v. 53. Alii a dando malunt deducere, quia a Deo omne bonum et perfectum donum descendit Jac. 1, v. 17. Alii ad Hebraeum דַּי, sufficientia, recurrunt. Sed rectius dicitur Graecum, *θεός* et Latinum Deus esse voces primitivas, quod ipsum etiam de vocabulo Germano Gott dicimus.

CAPUT II.

ΟΜΩΝΥΜΙΑΝ VOCIS EXPLICAT.

v- 12. Deus in lingua sancta tribus potissimum nominibus appellatur: *Jehovah*, *Elohim et Adonai.*
is a. Nomen *Jehovah*, ut et *Adonai* cum cametz soli Deo proprium est, ut postea demonstrabitur. *Elohim*, quod est plurale a singulari Eloah, accipitur proprie vel improprie. *Proprie* tribuitur uni vero Deo, omnium creatori, idque vel *essentialiter* vel *personaliter*. *Essentialiter* sumitur, quando de omnibus tribus Deitatis personis accipitur, ut Gen. 1, v. 1: *In principio creavit* אֱלֹהִים *Deus*. Targum יְיָ ut intelligatur verus Deus, sicut se ipsum Moyses explicat c. 2, v. 4: *In die, quo fecit Jehovah Elohim terram et coelos.* Quis autem sit ille verus DEUS *Jehovah Elohim*, Moyses statim explicat, quando distinctam *et dicentis*, *et Verbi*, *et Spiritus* h. e. Patris, Filii et Spiritus s. in proximo capite facit mentionem. *Personaliter* sumi dicunt vel pro duabus personis, ut Gen. 1, v. 2. *Spiritus Elohim*, id est, Patris et Filii Spiritus *ferebatur super aquas* (quamvis juxta aliorum sententiam nihil impediat per appositionem accipere hoc modo Spiritus ille, qui est Elohim verus cum Patre et Filio Deus ferebatur, qua ratione hoc dictum pertineret ad sequens membrum) vel pro una persona, ut Psal. 45, v. 8: *Propterea unxit te Elohim Elohecha*, ut sit sensus: Te Messiam, qui es verus Deus, unxit Deus Pater oleo laetitiae, id est, Spiritu sancto. Ceterum quia nomen Elohim est plurale non solum ratione terminationis, sed etiam ratione significationis, ac quia quodammodo labefactari videtur argumentum, quod III. 8.
pro mysterio trinitatis ex hac voce deducitur, si alicubi singulariter pro una duntaxat persona accipi convincatur, pie eruditis cogitandum relinquimus, an non possit dici, ideo nomen Elohim hoc loco non accipi personaliter pro una tantum persona, sed essentialiter pro omnibus tribus Deitatis personis hoc sensu: Te Messiam unxit Elohim, id est verus Deus, qui est Pater, Filius et Spiritus, qui etiam est Deus tuus Joh. 20, v. 17, is, inquam, te secundum humanam naturam unxit oleo laetitiae; quia Christus ut Deus se ipsum ut hominem unxit. Damasc. lib. 3. orthod. fid. c. 3: *αὐτὸς (ὁ Χριστὸς) ἑαυτὸν ἔχρισεν, χρίων μὲν ὡς θεὸς, ὃς ἔχρισε τὸ σῶμα τῇ θεότητι αὐτοῦ, χριόμενος δὲ ὡς ἄνθρωπος, αὐτὸς γάρ ἐστι τοῦτο κἀκεῖνο· χρίσις δὲ θεότης τῆς ἀνθρωπότητος.* Confirmatur haec interpretatio ex eo, quod in voce מְשָׁחֲךָ est accentus regius paser, ex quo colligi potest distinctionem ibi faciendam.

13. Improprie accipitur nomen Elohim, quando tribuitur vel creaturis vel idolis. Creaturis tribuitur *ἀναλογικῶς*, idolis *μιμητικῶς*. Creaturis *ὄντως* quidem, sed *δευτέρως*, idolis tantum *φαινομένως*. *Creaturis* puta vel *incorporeis*, spiritibus sc., tam bonis, Ps. 86, v. 8: *Non est similis tui* בָאֱלֹהִים *inter Deos.* Targ. בְּאַנְגְּלֵי מְרוֹמָא inter angelos excelsos, quam malis 1. Sam. 28, v. 13: *Video adscendentes Elohim.* Targum מַלְאֲכָא דַיְיָ *angelum Domini.* Dicuntur angeli tam boni, quam mali Elohim, tum ratione fortitudinis ac roboris, tum ratione ministerii, quia Deus ipsorum opera in judiciis suis exercendis et operibus perficiendis utitur; vel *corporeis*, hominibus scilicet in magistratu et dignitate constitutis. Exod. 22, v. 27: *Deos* (Elohim) *non vilipendes.* Targ. דַּיָּנַיָּא judices. Dicuntur autem magistratus Elohim, quia sunt Dei in terris vicarii, *non hominis, sed Dei judicium exercent* 2. Paral. 19, v. 6. *Sermo Dei ad illos factus est* Joh. 10, v. 35. h. e. ad divinum in terris officium gerendum sunt vocati et constituti. *Idolis* tribuitur vox Elohim Exod. 22, v. 20: *Immolans* לאלהים *Diis alienis*, sive idolis *occidetur.* Targum לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא *idolis* sive *doloribus gentium* *μετωνυμικῶς*. Dicuntur autem idola Elohim, quia ab idololatris divino cultu

afficiuntur et in locum veri Dei evehuntur, cum tamen revera non sunt Elohim, sed אֱלִילִים Lev. 10, v. 4. Esa. 9, v. 10. ab אַל *nihil*, *nihilum*, res non exsistens, inutilis, quia idola nihil sunt, nihil prosunt 1. Cor. 8, v. 4: *Scimus*, ὅτι οὐδέν, *quod nihil idolum in mundo*, q. d. לֹא אֱלֹהִים non Dii, 2. Par. 13, v. 9. quin imo Scriptura per contemtum idola vocat גִּלּוּלִים stercora, deos stercorarios 1. Reg. 15, v. 12. 2. Reg. 17, v. 12. Potest etiam esse diminutivum ab אֵל Deus, q. d. deunculi, Götterchen, comtemtim sic appellati. Item אַל אֵל non Deus, idola enim non sunt vere dii, vel etiam אֵל לַיִל Deus noctis, nocturnus, lucifugus, quales sunt daemones, qui in idolis coluntur, vel ab אָלָה execratus est, quia idola sunt res execrandae.

2. vocis θεός. 14. Quod autem de Hebraeo *Elohim* dictum, idem de Graeco θεός, *Deus* accipiendum, illud scilicet itidem accipi vel *proprie*, quomodo tribuitur uni vero Deo, idque vel *essentialiter* omnibus tribus personis Joh. 4, v. 24; vel *personaliter* de Patre Joh. 3, v. 16; de Filio Joh. 1, v. 1; de Spiritu sancto Actor. 5, v. 4; vel *improprie*, qua ratione itidem vel *creaturis*, vel *idolis* tribuitur, ubi tamen accurate notandum, nec creaturis, nec idolis absolute et simpliciter nomen DEI tribui, sed cum certa limitatione ac restrictione, quae ostendit non proprie, sed figurate; nec directe, sed certo duntaxat respectu ibidem expresso illud fieri. Sic diabolus dicitur *Deus*, non simpliciter, sed τοῦ αἰῶνος τούτου, quia scilicet mundus illi obsequitur et hac ratione pro Deo ipsum colit, 2. Cor. 4, v. 4: (quamvis Irenaeus lib. 3. adv. haeres. c. 7. p. 176. malit in illo dicto hyperbaton statuere: *Deus excaecavit mentes infidelium hujus seculi*). Venter dicitur Deus, sed Epicureorum, qui ventris causa omnia faciunt Phil. 3, v. 19. Moyses dicitur *Deus*, sed *Pharaonis et Aaronis*, quia scil. divina auctoritate munitus divinum gerebat officium et super Pharaonem hac ratione Deus constitutus erat Exod. 7, v. 1. c. 4, v. 16.
III. 10. Hanc observationem confirmant pii veteres. Iren. lib. 3. c. 5. p. 174: *Neque Dominus neque Spiritus s. neque apostoli eum, qui non esset Deus, definite et absolute Deum nominassent aliquando, nisi esset verus Deus.* c. 6. p. 176: *Moyses homo Dei exsistens Deus datus est ante Pharaonem, non autem vere Dominus appellatur, nec Deus vocatur a prophetis, sed fidelis Moyses famulus et servus Dei dicitur a Spiritu, quod et erat.* ibid. *Cum eos, qui non sunt dii, Scriptura nominat, non in totum ostendit illos deos, sed cum aliquo additamento et significatione, per quam ostenduntur non esse dii.* Justin. (vel quicunque alius auctor) in qq. et resp. ad orth. q. 142. p. 378: *Et angelis et hominibus* διὰ τὴν τάξιν καὶ τὴν προσηγορίαν, *propter commissum sibi munus datum est obtinere Dei et dignationem et appellationem, quo munere obito desinunt vocari dii etc. principes dixit deos, pro eo quod est, dedi vobis honorem, dignationem et appellationem meam* τιμὴν καὶ τάξιν, καὶ κλῆσιν, Hilar. lib. 7. de Trin. *non dicitur Deus genuisse Moysen deum, sed eum constituisse Moysen deum, nec praecise et absolute vocatur deus, sed cum hac adjectione: deus Pharaonis. Non est data Moysi natura, qua Deus esset, sed auctoritas et postestas, qua velut deus Pharaonem terreret, puniret et nolentem cogeret Hebraeos dimittere.* Ambr. lib. 5. de fid. c. 5: *Deus secundum Scripturas aut verus est Deus, ut Pater, Filius et S. s., aut nuncupativus, ut angeli, judices; aut falsus, ut daemones et simulacra.* Greg. hom. 8. in Ezech. *Deus in Scriptura s. aliquando essentialiter, aliquando nuncupative dicitur. Licet enim cum Deo communicemus in multis nominibus et operationibus, in essentia tamen nunquam communicamus.* Quin imo ut Scriptura verum Deum proprie sic dictum a diis improprie et falso sic dictis accurate discernat, illum vocat φύσει θεόν Gal. 4, v. 8. hos vero λεγομένους θεούς 1. Cor. 8, v. 5. Cujus observationis usus est contra Photinianos negantes, veram Christi divinitatem ex appellatione Dei ipsi attributa demonstrari posse. Haec omnia breviter complectitur Basilius, quando epist. 141., quae est ad Caesarianos, docet Dei nomen tribus fere modis usurpari solere. Dicitur enim 1. κατ' οὐσίαν, *secundum substantiam* de summo et incommutabili bono, quod est ipse Deus. 2. κατὰ χάριν, *secundum gratiam* de iis, quibus divinum aliquod munus incumbit. 3. κατὰ ψεῦδος *secundum mendacium*, vel de eo, cui homo sponte sua se subjicit et servit, vel de eo, quem homo instar summi boni habet et veneratur, vel de eo, quem homines ex superstitione pro Deo venerantur.

15. Quaeritur h. l. *1. an inter vocem* θεός *cum articulo et eandem sine articulo positam talis constituenda sit differentia, quod illa soli vero Deo sit propria, haec vero minime?* Affirmativam 1. Ariani olim defendebant, ut constat ex Chrysost. hom. 3. in Joh. 2. Quin et eodem abit Epiph. lib. 1. tom. 1. contra Samaritas col. 22. Si diximus θεός, id est, Deus sine articulo, quemlibet Deum gentium diximus, non Deum verum. Si autem diximus ὁ θεός, palam est ab articulo, verum significamus, qui est et cognoscitur. 3. Id ipsum presse urgent Photiniani, ut evertant argumentum pro asserenda Filii divinitate ex nomine θεός ipsi attributo deductum. Socin. in tr. de Deo, Christo et S. s. p. 55: *Locus ille Joh. 1, v. 1. satis indicare potest Jesum Christum non esse aeque verum Deum ac Patrem ipsius, cum ipsius Pater ibi ὁ θεός nominetur i. e. ille unus Deus, ipse vero θεός, id est Deus simpliciter dicatur.* Idem contra Bellarm. et Wiekum p. 335: *Filium cum articulo, tametsi egregie fallantur, Deum aliquando nominari contendunt adversarii.* p. 383: *Fateor Christum alicubi in N. T. absolute vocari Deum, Dei tamen nomine praedicati locum obtinente, et articulo, qui suam vim integram retineat, carente.* III. Goslavus p. 1. c. 5. p. 57: *Dicitur Pater Deus cum articulo, dicitur Christus Deus sine articulo, sed in tota s. Scriptura non reperitur Christum dici Deum cum articulo.* Eniedinus in prooem. evang. Joh. p. 160: θεὸς *hinc sine arti-*

Quae[ri]tur 1. Quali[s] differ[en]tia i[nter] voce[m] θεός cum [arti]culo [et] sine [ar]ticulo [po]sitam

culo positus est, quod indicat non illum summum et solum Deum ea voce hic significari, quem praecedens et sequens indicat clausula. Schmaltz. in explic. l. c. Joh. Germ. verba haec θεός ἦν ὁ Λόγος sic convertit: Die Rede war ein Gott, *sermo erat Deus*, quidam scil. factus, quia scil. θεός non habet articulum. Contra vero sic concludimus. Si nomen θεός vero DEO attributum quandoque caret articulo et vicissim, si additum habens articulum λεγομένοις θεοῖς quandoque tribuitur, consequens est hanc Photinianorum hypothesin esse falsam. Sed verum prius. Ergo et posterius. Connexio majoris est satis manifesta, quia pugnant ἀντιφατικῶς nomen θεός de vero DEO usurpatum semper habere additum articulum, et nomen illud de vero usurpatum quandoque carere articulo. Item nomen θεός additum habens articulum quandoque tribui λεγομένοις θεοῖς. Prius assumtionis membrum confirmari potest variis exemplis, quae ubivis in N. T. sunt obvia Matth. 4, v. 4. c. 5, v. 9. c. 6, v. 24. c. 12, v. 28. Vide Concordantias biblicas Roberti Stephani. Chrysost. hom. 3. in Joh. hoc urget, quod in eodem capite Johannis 1. bis nomen Dei enuntiatur de Patre sine articulo v. 6: *Fuit homo missus a Deo.* v. 18: *Deum nemo vidit unquam.* Posterius itidem negari nequit, Act. 7, v. 43: *Suscepistis tabernaculum Moloch et sidus* τοῦ θεοῦ ὑμῶν, *Dei vestri Remphan.* Act. 14, v. 11: *οἱ θεοὶ similes facti hominibus descenderunt ad nos.* 2. Cor. 4, v. 4: ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, *Deus hujus seculi excaecavit mentes infidelium.* Galat. 4, v. 8: *Ignorantes serviebatis* τοῖς μὴ φύσει οὖσι θεοῖς. Phil. 3, v. 19: *Quorum* ὁ θεὸς *venter est.* Similiter etiam in versione LXX interpp. Ps. 95, v. 4: *Terribilis* ὑπὲρ πάντας τοὺς θεούς. Quamvis igitur nomen θεός sine articulo Christo tribuatur Joh. 1, v. 1. ac 1. Tim. 3, v. 16, ex eo tamen non potest infringi argumentum, quod pro adstruenda Christi divinitate ex nomine θεός ipsi attributo deducimus 1. quia alibi passim dicitur ὁ θεός, cum articulo. Matth. 1, v. 23. Luc. 1, v. 16. Act. 20, v. 28. Tit. 2, v. 13. Hebr. 1, v. 8 etc. 2. quia Johan. 1, v. 1 omittitur articulus non ad Deitatis Filii labefactationem, sed ad praedicati designationem, ut scilicet demonstretur nomen θεός in illa propositione habere rationem praedicati. 3. quia 1. Timoth. 3, v. 16 nomen θεός ponitur loco subjecti. Jam vero habent Photiniani regulam, quod quando nomen Deus in subjecto enuntiationis absolute ponitur, tunc verum Deum designet. Socin. in resp. ad Bellarm. c. 6. class. 4. arg. 1. p. 370: *Cum nomen Dei in N. T. subjecti locum absolute obtinet, sive cum articulo sit, sive sine articulo, vel cum obtinet rationem praedicati, si articulum habeat simpliciter, aut sine tali adjuncto, aut constructione, quae articuli vim infringat, nunquam nisi ipsi soli, ne quidem Christo excepto tribuitur.* 4. quia Johannes illo ipso primo capite appellatione Dei de eo, qui citra controversiam est verus ille Deus, quater usurpavit v. 12. 13. et 18; nec tamen articulum praeposuit, ergo articuli omissio non est verae Deitatis labefactatio. Repudiamus igitur confictam illam Photinianorum regulam eique opponimus aliam. Quicunque absolute et simpliciter absque ulla limitatione et restrictione vocatur DEUS, ita ut nomini DEUS talia elogia et epitheta addantur, quae non nisi vero et aeterno Deo competunt, is est verus et aeternus DEUS, qua ratione Christum vocari Deum suo loco demonstrabitur.

16. Quaeritur 2. *An ex articulo addito nomini θεός, quando proprie de vero Deo usurpatur, intelligi possit ὑποστατικῶς illud accipiendum esse?* Quemadmodum Didymus Alexandrinus lib. 1. de Spiritu sancto format hanc regulam. Epitheton ἅγιον vel articulus τό additus voci πνεῦμα indicat de persona Spiritus sancti eam esse accipiendam, omissus autem de donis intelligendam monet: ita quoque Jacobus Faber Stapulensis existimat ex additione vel omissione articuli intelligi posse, quando nomen θεός sumatur ὑποστατικῶς vel οὐσιωδῶς. Et sane in quibusdam exemplis observatio illa locum habet. Sic Joh. 1, v. 1: ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, hoc est, apud Patrem nomine Dei personaliter accepto. Joh. 20, v. 28. dicit Thomas ad Christum: ὁ θεός μου. Interim tamen ut Didymi regula non est perpetuae et immotae veritatis, ut ostendimus tract. de Spiritu sancto §. 17.; ita quoque illa Stapulensis observatio quandoque locum non habet. Joh. 4, v. 24: πνεῦμα ὁ θεός, ubi tamen Dei nomen accipitur essentialiter.

Quaeritur 2. An articulus additus ostendat poni nomen θεός ὑποστατικῶς.

III. 12.

17. Quaeritur 3. *An nomen Deus praedicati loco positum nullibi accipiatur proprie pro vero et aeterno Deo?* Etiam haec est Photinianorum hypothesis excogitata eodem fine, ut vim argumentorum nostrorum ex appellatione Dei pro Filii divinitate adstruenda deductorum labefactare possint, ut constat ex Socin. in defens. animadv. c. 4. p. 130: *Dei nomen simpliciter prolatum cum subjecti locum obtinet, Deum Patrem significat, quod nihil aliud est, quam solum Patrem esse illum unum verum Deum.* libr. contra Wiek. p. 383: *Fateor, Christum alicubi in N. T. absolute vocari Deum, Dei tamen nomine praedicati locum obtinente.* Sed opponimus illis *1. propriam ipsorum confessionem.* Dictum 1. Joh. 5, v. 20: *hic est verus Deus et vita aeterna*, de eo, qui est natura aeternus Deus, accipiendum esse pugnant. Catech. Rac. p. 76: *Verba illa non possunt referri ad Christum, cum in Graeco addatur ὁ ἀληθινὸς θεός.* Goslav. cont. Kecker. part. 1. c. 5. p. 62: *Verba haec non ad Filium, cujus proxime facta est mentio, sed ad illum verum remotiori loco nominatum esse referenda.* Atqui nomen Dei ibi ponitur loco praedicati. Etiam coguntur agnoscere nomen Dei loco praedicati positum verum et aeternum Deum quandoque denotare. 2. *Genuinam et propriam verbi hujus significationem.* Neque non nomen Deus mutat propriam significationem et aliam acquirit, quando praedicati loco ponitur, quam habuit loco subjecti positum, sed eandem utrobique significationem retinet, si terminus aliquis in praedicato positus aliam acciperet significationem, quam ea est, quam idem habuit in subjecto positus, peri-

Quaeritur 3. An nomen Deus praedicati loco positum nullibi accipiatur pro vero Deo.

clitaretur syllogistica collectio in prima figura. *3. Scripturae usurpationem* Matth. 22, v. 32: *Ego sum Deus Abraham etc.* Act. 7, v. 32: *Ego sum Deus patrum tuorum.* 2. Cor. 6, v. 16: *Ero Deus illorum.* Hebr. 11, v. 16: *Non erubescit Deus illorum vocari etc.* Ubi non est, quod dicant, nomen Deus in praedicato non poni absolute, sed cum adjectione *Deus Abrahae*, *Deus patrum*, *Deus illorum*, quia adjectiones illae non mutant propriam hujus nominis significationem, sed eandem potius explicant et describunt, nec novum aliquod nomen generant, sed illud ipsum ἐπιθετικῶς καὶ παραφραστικῶς determinant. Neque quicquam obtinent hoc suo effugio, quod nomen Deus absolute in praedicato positum non accipiatur pro vero et aeterno Deo, sed tantum cum adjectione quadam limitatum, quia Christus non solum absolute vocatur Deus, sed insuper etiam vox Dei Christo attributa talibus insignitur elogiis et epithetis, quae non nisi soli vero et aeterno Deo conveniunt. Si vocatur *Deus fortis* Esa. 9, v. 6. *magnus Deus* Tit. 2, v. 13. *verus Deus* 1. Joh. 5, v. 20. *Deus super omnia benedictus* Rom. 9, v. 5. *Deus Thomae* Joh. 20, v. 28. perinde ut *Deus Israëlis*, qui non est nisi unus verus Deus; vocat se *Deum Abrahae* Exod. 3, v. 15.

Quaeritur 4. An Deus habeat proprium aliquod nomen?

18. Quaeritur 4. *An Deus habeat proprium aliquod nomen?* Negant Philo in lib. de vit. Moysis, Justinus in paraenesi ad Graecos et alii. Galatinus libr. 2. de arc. Cathol. verit. c. 10. citat dictum R. Haccadosch ex Gale razeia: *Deus non habet nomen, cujus nos cognitionem habere possimus, quandoquidem ejus substantia est ejus nomen et contra. Et quemadmodum ejus substantiae notitiam nullam habere possumus, quoniam ea cognita ei similes efficeremur, ita nominis ejus cognitionem habere nequimus.* Alii contra affirmant Deum omnino habere proprium aliquod nomen, idque esse nomen

III. 13. *Jehovah.* Distinctione rem expediri posse arbitramur. Proprium nomen dicitur, vel quod totam rei nominatae naturam et essentiam exprimit, vel quod uni et soli alicui rei convenit et eam a reliquis distinguit. Priori modo Deus non habet proprium aliquod nomen, sed posteriori. (In Deo est τὸ ἀκατάληπτον καὶ τὸ γνωστὸν, οὔτε πάντα ἄγνωστα, οὔτε πάντα γνωστά, ait Damascenus libr. 1. orthod. fid. c. 2.) Respectu prioris patres vocant Deum *innominabilem et ineffabilem*, Dionysius de div. nomin. c. 1. Clemens Alexandrin. libr. 5. stromat. Cyrillus Hierosolymitan. catech. 6. respectu posterioris dicunt Deum a nobis vere nominari posse. Tom. part. 1. q. 13. art. 1: *Deum possumus aliquo modo cognoscere, ergo etiam nominare, quia voces sunt signa conceptuum et iis mediantibus rerum ipsarum. Sed non possumus Deum perfecta cognitione comprehendere, ergo nec nominare.* At inquis, *si Deo proprium aliquod nomen competeret, illud foret vel abstractum vel concretum. Sed neutrum Deo tribui potest. Non concretum, quia Deus est simplicissimus; nec abstractum, quia Deus res vere subsistens, jam vero nomina abstracta significant rem non per se subsistentem.* Resp. per inversionem. Utraque nomina jure Deo tribuuntur; concreta, quia est res vere subsistens; abstracta, quia est simplicissimus absque ulla materiei compositione.

Quaeritur 5. An nomen Deus appellativum vel prius

19. Quaeritur 5. *An nomen Deus sit appellativum, an vero proprium?* Photiniani statuunt esse appellativum, ut obtineant ex nomine Deo Christo in Scripturis attributo non posse veram et aeternam ejus deitatem probari. Sic enim Eniedin. ad prooem. Joh. p. 160: *Dei vocabulum variis et multis rebus solet tribui, sicut ex V. et N. T. apparet. Non ergo sequitur, si quis dicatur Deus, ideo statim pro aeterno coeli et terrae creatore esse illum habendum.* **Idem in c. 1. Joh. p. 199: *Dei vocabulum dignitatis potius et officii esse nomen, quam naturae et essentiae, omnibus, qui sacra tractant, notissimum esse debet.*** Socin. contra Wiekum p. 379: *Sciendum est nomen Deus sua natura esse nomen appellativum et idcirco pluribus conveniens.* **Schmaltz. de div. verbi incarnat. natura c. 26, p. 144: *Vox Dei dignitatis nomen est, non essentiae et officii, et quicunque veram divinitatem, id est veram potestatem divinam habet, is suo modo verus Deus est.*** Photinianis assurgit Corn. Mussus Pontificius t. 1. p. 545. postill. negans Dei nomen esse Dei proprium. Nos distinguimus inter acceptionem vocis propriam et modificatam; quando enim nomen Dei aliis praeter unum ac solum verum Deum tribuitur, tum non accipitur proprie, sed modificate, ut apparet ex restrictionibus additis, quando vero proprie accipitur, nulli nisi uni vero et aeterno in Scripturis convenit. Bernh. serm. super Missus est: *Nomen Dei accipitur vel substantive vel nuncupative.* Verus enim Deus vocatur Deus φύσει Gal. 4, v. 8, reliqui dicuntur *constituti Dei*, λεγόμενοι θεοί. 1. Corinth. 8, v. 5. Verus Deus dicitur *solus Deus, praeter quem non sit alius Deus* Deuter 32, v. 39. Ps. 86, v. 10. Es. 37, v. 16. etc. Sed λεγόμενοι θεοί sunt complures 1. Cor. 8, v. 5. Verus Deus dicitur *Deus Deorum*, *Deus magnus super omnes Deos*, *Deus cui nullus similis* Psal. 50, v. 1. Psal. 95, v. 3. Ps. 96, v. 4. Psal. 97, v. 9. etc. id vero de nullo τῶν λεγομένων θεῶν dici potest. Unde ipsimet Photiniani confitentur vocem Deus κατ' ἐξοχήν et peculiari quadam ratione uni illi summo rerum auctori et conditori Deo aeterno tribui. Socinus in tract. de Deo, Christo et Spir. s. p. 3: *Vox* Deus *duplici potissimum modo in sacris literis accipitur; prior modus est, cum significat illum, qui tum in coelo tum in terra ita aliis dominatur ac praeest rerumque auctor est et origo, ut neminem habeat principem aut superiorem, nec ab ullo pendeat. Alter modus est, cum significat eum, qui summum aliquod imperium aut vim aut potestatem ab ipso uno Deo habet, vel aliqua alia ratione divinitatis illius unius Dei est particeps; hinc enim ille unus Deus, i. e. Jehovah Deus Deorum dicitur.* In animadv. defens. p. 74: *Nomen Deus licet sua natura et usu adhuc appellativum, tamen ut proprium frequentissime usurpatur, et de*

illo omnium Deorum Deo κατ' ἐξοχήν, *non praedi-*
14. *cative tantum*, *ut sic loquamur*, *sed subjective quoque passim dicitur*, contra Wiek. cap. 6. class. 4. arg. 1. p. 379: *Nomen Deus per excellentiam uni illi summo rerum auctori et conditori singulariter tribui.* Goslav. p. 1. c. 5. p. 55: *Tribuitur nomen Dei uni illi summo rerum conditori* κατ' ἐξοχήν, *tanquam si esset ejus proprium*, *nimirum quia hujus nominis significatio praecipue illi convenit et singulari quadam praeter alios ratione.* At quicquid alicui κατ' ἐξοχήν, tanquam ejus proprium convenit, id hactenus et hoc respectu non est appellativum et multis commune, sed induit naturam nominis proprii. Quomodo vero deprehendi possit, ubi nomen Deus accipitur proprie, ubi figurate, de eo notanda est generalis regula: *Ubicunque nomen Dei ponitur*, *proprie accipiendum*, *nisi circumstantiae textus contrarium ostendant.* Speciales regulas tradit D. Hunn. in exam. error. Photin. de nomin. Dei c. 3. p. 245. Nos h. l. pro nostra sententia sic concludimus: Si Dei nomen non est Deo proprium, Deus absolute non unus esset. Commune enim est quod multis convenit, proprium quod uni soli, et nomen unius tantum rei proprium esse necesse est. Cum igitur Scriptura semper Deum esse unum doceat, consequens est Dei nomen Deo proprium esse, non commune multis. Smigl. contra Schmaltz. p. 48. 2. Cum nomen aliquod alicui per se competit, aliis vero propter relationem et respectum ad ipsum, tunc censendum est proprium illius nomen. Sed nomen Dei per se Deo competit, aliis per respectum ad verum Deum. Ergo. 3. Non potest nomen Dei aeque significare divinam naturam et divinam similitudinem seu participationem, sed naturam divinitatis primario, similitudinem vero secundario significat. Ergo est Dei proprium nomen.

CAPUT III.

DE ΣΥΝΩΝΥΜΙΑ.

20. Ad συνωνυμίαν pertinent *divina nomina*, quorum explicatione maxima pars doctrinae de Deo continetur, quia theologia nostra in hac vita fere tota est grammatica, unde, quicquid de Deo cognoscere possumus, vocatur *Dei nomen*, ac Dionysius Areop. vel quicunque alius auctor libri de divinis nominibus dicturus aliquid de Deo, collegit appellationes, quae Deo in Scripturis tribuuntur. In genere notandae sunt *1. variae divisiones* nominum divinorum. 1. Nomina Dei dicuntur *generaliter* vel *specialiter*. In generali et lata significatione dicitur Dei nomen, quicquid de Deo praedicatur, quo modo accipitur a veteribus, qui appellatione nominum etiam attributa sive proprietates complectuntur, unde ea distinguunt in *affirmativa*, ut quando Deus dicitur bonus, sapiens, omnipotens etc.; *negativa*, quando dicitur immensus, incorporeus, invisibilis. In speciali et stricta significatione dicuntur Dei nomina, quibus se ipsum in sacris literis appellat. Quo pertinet etiam illa divisio. Nominum divinorum alia sunt, quibus subjectum ipsum, nempe Deus, significatur, ut Jehovah, Jah; alia, quae praedicantur de subjecto, et dicuntur attributa, ut misericors, justus, ubi tamen duo sunt notanda, primo quod tantum docendi causa subjectum et subjecti attributa in Deo distinguantur, cum in Deo sint realissime et simplicissime unum quid, deinde quod quaedam nomina subjectum ipsum concernentia quandoque etiam de subjecto praedicentur, ut Jehovah El *Deus fortis* Exod. 20, v. 5. 2. Nomina divina quaedam sunt *essentialia*, ad ipsam essentiam significandam instituta, ut Jehovah; quaedam vero *personalia* ad pluralitatem personarum indicandam de Deo usurpata, ut Elohim. 3. Nomina essentialia sunt vel *propria* vel *figurata*. Propria, quae absque tropo de Deo praedicantur, ut Jehovah, El, Adonai. Figurata, quae per aliquem tropum de Deo dicuntur. 4. Nomina figurata sunt vel *metonymica*, ut quando Deus dicitur *fortitudo*, *auxilium*, *lux*, *salus nostra*, quia est auctor et conservator fortitudinis, auxilii, lucis ac salutis nostrae, Psal. 18, v. 2. Psal. 22, v. 20. Psal. 27, v. 20. *Carmen nostrum*, *laus nostra*, *spes* III. 15.
nostra, quae est materia carminis et laudis nostrae, objectum spei nostrae Jerem. 17, v. 14. Exod. 15, v. 2. Psal. 3, v. 4. etc.; vel *metaphorica*, ut quando vocatur *sol*, *lucerna*, Psal. 84, v. 12. Esa. 10, v. 17. *scutum*, Psal. 3, v. 4. Talium metaphoricarum appellationum quaedam sumuntur *ab homine*, quaedam *ab aliis creaturis.* 5. Nomina personalia vel omnes tres personas complectuntur, ut Elohim; vel singulas exprimunt, ut Pater, Filius et Spiritus sanctus.

21. *2. Observationes de divinis nominibus.* 1. Varietas divinorum nominum majestatem divinam exprimit. Cum enim divina majestas non possit ob summam perfectionem plene a nobis cognosci, ideo tot nomina divina in Scripturis nobis proponuntur, ut ex illis ad aliquam tantum divinae majestatis cognitionem perducamur. Vide Augustinum Justinianum in octaplo Psalterii ad Psal. 118. Galat. lib. 2. de arc. Cath. verit. cap. 17. refert quod Cabbalistae ex cap. 14. Exodi v. 19. 20. 21. miro quodam modo duo et septuaginta Dei nomina extraxerint, cumque id decem modis effecerint, inde prodeunt 720. Dei nomina, quorum interpretatio licet in Hebraeorum libris non contineatur, illud tamen non immerito in illis observatur, quod unumquodque illorum nominum ex tribus literis conficiatur, ac tribus constet syllabis ad designandam personarum divinarum Trinitatem. Iren. lib. 2. c. 41. p. 140. ponit nomen Dei Barneth, fortassis a בָּרָא. De nomine Egla et Makom vide tract. de nat. Dei §. 25. Deus vocatur etiam הוּא Deut. 32, v. 29. Esa. 42, v. 8. אָמֵן Esa. 65, v. 16. Baruch, *Benedictus* Marc. 14, v. 61. Arist lib. de mundo c. 7. scribit Deum vocari αἰσαν, quasi ἀεὶ οὖσαν, quia semper sta-

2. Observationes de divinis nominibus.

tum obtineat suum. Graeci Deum vocant *Ζῆνα*, quod vitae omnium sit auctor, et *Δία* quod per ipsum sint omnia. Plat. in Cratyl. p. 313. Laërt. in vit. Zenon. p. 451. etc. Hieron. in epist. ad Marcell. quae est 136. decem Dei nomina commemorat: *El*, *Elohim*, *Elohe*, *Sabaoth*, *Eljon*, *ascher ehieh*, *Adonai*, *Jah*, *Jehovah*, *Schaddai*, quorum expositionem proposuimus in tract. de nat. Dei §. 21. Hoc loco monemus *Elohim* ab *Elohe* minus commode distingui, cum ab eodem singulari numero descendat, videlicet ab *Eloah*, ac prius sit absolutum, posterius constructum sive in regimine positum; *τὸ Sabaoth* nunquam absolute Deo tribui ideoque non esse nomen per se, sed conjungi nomini El vel Jehovah, **(Falluntur, qui *Zebaoth* esse nomen Dei dicunt. Est enim plurale *exercitus* significans et creaturas Dei universas notans. Non obstat 1. quod nomen יהוה, quod saepe additur, in statu regiminis non ponatur, subintelligendum enim nomen אֱלֹהֵי quod expresse additur Hos. 12, v. 6. 2. quod vox ipsa Hebraea in N. T. textu Graeco retineatur *σαβαώθ* Rom. 9, v. 29. Non enim omnes voces, quae in N. T. lingua originali ob certam rationem servantur, nomina propria sunt, uti de *hosianna*, *halleluja*, *amen*, *pascha*, *sabbathum*, etc. constat. Vicissim etiam nomina quaedam propria non servantur lingua Hebraea, uti de nomine *Jehovah* et *Adonai* constat, quod per *κύριον* in N. T. redditur.) ** Nomen *Jah* esse contractum ex nomine Jehovah. 2. Nomina, quae proprie de Deo dicuntur, nec tamen ipsi soli, sed etiam creaturis quadam ratione tribuuntur, competunt per *prius* Deo, per *posterius* vero creaturis; sed quae metaphorice de Deo enuntiantur, per prius competunt creaturis, per posterius vero Deo; priora enim a Deo ad creaturas, posteriora vero a creaturis ad Deum sunt translata. Thom. p. 1. q. 13. art. 3. sic distinguit: *Nomina illa propria quantum ad rem significatam per prius dici*
III. 10. *de Deo, quia hujusmodi perfectiones a Deo in creaturas promanant, sed quantum ad impositionem nominis per prius a nobis imponi creaturis*, sed rectius dicitur quod et res et nomen in talibus attributis per prius Deo tribuatur, quia utrumque a Deo ad creaturas transfertur. 3. Metaphorica nomina ab homine desumta et Deo accommodata designant tum Dei *φιλανθρωπίαν*, tum etiam *ἐνσαρκώσεως οἰκονομίαν*.

De nomine Jehovah. *1. appellatio.*

22. In specie de tribus Dei nominibus *Jehovah*, *Adonai et Elohim* quaedam tradenda. Nominis Jehovah consideranda *1. appellatio.* Rabbini illud vocant 1. שֵׁם בֶּן אַרְבַּע תִיוֹת אוֹ *nomen filius quatuor literarum*, Graeci *τετραγράμματον* a numero literarum, quibus scribitur. 2. הַשֵּׁם *illud nomen κατ' ἐξοχήν*, quia omnibus reliquis nominibus praeferendum. Lyra in c. 8. Exodi ex R. Moyse: *Quaedam nomina dicuntur de Deo per respectum ad creaturas, ut creator, Dominus; alia per modum qualitatum circa essentiam divinam, ut sapiens, bonus, omnipotens; alia per modum quantitatum, ut immensus, incircumscriptus, nomen autem tetragrammatum significat essentiam puram et nudam, ut in se exsistit.* 3. שְׁמָא רַבָּא *nomen magnum.* 4. שֵׁם הַנִּכְבָּד *nomen gloriosum*, יִתְבָּרֵךְ *benedicendum*, הַנּוֹרָא *gloriosum*, הַגָּדוֹל *magnum*, Jer. 44, v. 26. 5. שֵׁם הַמְיֻחָד *nomen proprium* vel appropriatum. 6. שֵׁם הַמְּפוֹרָשׁ *nomen expositum* vel *separatum*, dicitur enim vel a פרשׁ *exposuit*, vel ab הִפְרִישׁ *separavit*, ut vult Maimonis filius, quia est ab hominum notitia separatum. Buxtorf. in rad. הוה p. 179. Schindl. in Lex. p. 430. Quomodo vero variis modis exponatur, dicemus postea. 7. שֵׁם הַמּוּעָד *appropriatum*, vel addito לוֹ *appropriatum ei*, quia maxime proprie Deo tribuitur. 8. אַדְכָּרָה quod in memoriam revocet Dei *οὐσίαν*. 9. *ὄνομα τοῦ ὄντος ὄνομα ἴδιον*.

23. *2. Scriptio.* Chaldaei scribunt per tria jodim subjuncto cametz. Item quatuor punctis ordine collocatis: · · · ·. In Rabbinorum commentariis ׳׳, in quibusdam libris ׳׳׳, quia jod interpretatur principium, ratio autem principii convenit tribus personis divinis comparatione creaturarum, ideo tres divinae personae per tria jodim exprimebantur ac includebantur circulo, tum ad significandam naturae divinae in tribus personis unitatem, tum ad denotandum, quod sit unum tantum principium. Virg. in c. 12. Esa. In Graecis quibusdam bibliis olim legebatur scriptum charactere Samaritano ejusmodi, qui ad effigiem Graecae literae *π* proxime accedit, quod non intelligentes duo *π π* ibi collocari putabant et Pipi legebant, quos ridet Hieronymus in prolog. galeato et epist. 136. Procopius in Esaiam in margine scripsit יהוה, ubi in contextu Graeco *κύριος* et in Hebraeo tetragrammaton habetur. In rasche theboth, h. e. capitibus dictionum sive abbreviationibus ponitur י״ה vel solum ה et significat הַשֵּׁם. Item hoc modo הקבה quae sunt initiales harum vocum הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא *sanctus, benedictus ille*, quandoque per Soph. theboth scribunt ultimam literam nominis tetragammati ה, Reuchl. de arte Cabbalist. lib. 3. Commutant etiam quasdam ejus literas, nam pro יהוה scribunt יהיוד Iren. ידוד, quae omnia originem duxerunt ex eo, quod hoc nomen in vulgari usu proferri aut pronuntiari noluerunt.

[2. Scri…]

24. *3. Pronuntiatio.* Judaei existimant illud nomen non posse nec debere pronuntiari, unde appellant *ἀνεκφώνητον*, Theodor. *ἄφραστον*, et ubicunque in sacris literis occurrit, pro eo legunt אֲדֹנָי Dominus, quando vero praecedit aut sequitur אדני, tunc legunt Elohim, ne bis Adonai dicere cogantur. Euseb. lib. 1. de praepar. evang. c. 8: *Moyses omnesque prophetae ineffabilem rem atque intellectu solum perceptibilem Deum esse docent, in hujus rei symbolum scriptum apud eos quatuor literis nomen Dei fertur, quod proferre non possunt.* lib. 9. cap. ult. profert commentum Artapani, *quod Pharao audito nomine Jehovah a Moyse ipsi relato mutus in terram ceciderit, quodque sacerdotes literas hujus nominis tabulae a Moyse inscriptas legere nescientes ac proinde deridentes spasmo correpti in-* III.

[3. Pr…]

terierint. Pisecius in resp. ad Camp. p. 18: *Nomen Dei tetragrammatum ante Galatinum legit veterum nemo, nec ipsi Masoretae.* Fingunt etiam filium mulieris Israëlitidis Levit. 24. propterea blasphemiae reum factum et lapidibus fuisse obrutum, quod expresserit sive protulerit nomen Jehovah, quod in monte Sinai audiverat, בִּכְתִיבָה *suis literis* seu prout scribitur. At superstitioni huic merito opponimus: *1. mandati divini defectum;* prohibemur quidem nomen Dei in vanum sumere לַשָּׁוְא Exod. 20, v. 7., sed simpliciter illud pronuntiare nuspiam prohibemur. *2. revelationis divinae scopum;* ideo hoc nomen divinitus est revelatum, ut ab hominibus agnosceretur ac celebraretur, ideo in sacras literas relatum, ut legeretur ac pronuntiaretur. *3. sanctorum exemplum*, qui in suis precibus et colloquiis cum Deo hoc nomen saepius usurparunt, nisi velimus dicere aliis verbis sanctos patriarchas et prophetas fuisse usos, quam quae in Scriptura annotata exstant, quod absurdum. *4. rationis paritatem.* Si enim licet nomen Dei scribere, cur non liceret etiam pronuntiare? Si licet dicere: Nomen Dei scribitur quatuor literis, Jod, He, Vav, He, cur non liceret etiam idem efferre? Si licet nomen illud audire, licebit etiam pronuntiare. *5. superstitionis vitiosam originem*, quae est duplex, prior textus biblici corruptio; quando enim Exod. 3, v. 15. Deus dicit *hoc est nomen meum* לְעֹלָם *in seculum*, Rabbini substitutis aliis punctis legunt לְעַלֵּם *ad abscondendum*, atque ex eo colligunt non esse hoc nomen pronuntiandum. Thalmud. in Kidduschim c. 4. p. 71. Posterior inanis persuasio, existimarunt enim vilescere Dei nomen, si pronuntietur, destitui illud punctis propriis, miracula per hanc vocem edi posse, et quae sunt hujus generis alia. Pii majores Judaeorum vel ex reverentia divini numinis et nominis vel ob rei notatae divinae scilicet essentiae ἀκαταληψίαν καὶ ἀνεκφώνησιν vel ob pronuntiationis in Graeca et Latina lingua ἀδυναμίαν (Graeci in alphabeto nullam harum quatuor literarum habent, non enim habent jod consonantem sed vocalem, nec in medio nec in fine habent spiritum, nec habent vav consonantem.) Nomen Jehovah ἀνεκφώνητον vocarunt, quod a posteris in superstitionem fuit commutatum.
18. Abba Saul lib. Sanhedrin c. helec: *Qui pronuntiat nomen tetragrammatum, non habet partem in futuro seculo.* Maimonides dicit *pronuntiationem ejus desiisse in Simeone Justo*, qui Christum infantulum in ulnis suscepit. *6. Opinionum Judaicarum de hac re varietatem.* Ipsimet Judaei plurimum variant de non proferendo nomine Jehovah: 1. Quidam hujus rei Deum auctorem faciunt Exod. 3, v. 15; quo etiam referunt illud Psalm. 65, v. 1: *Tibi silentium laus est Deus in Sion*, quasi etiam in divinis laudibus nominis arcani prolationem propheta prohibeat, quidam a magistris hunc morem invectum dicunt. 2. Quidam sponte illud a magistris factum dicunt, ne profana usurpatione nomen violaretur; quidam necessario, quia post Simeonem Justum nemo poterat recte pronuntiare. 3. Quidam tempora et loca adjiciunt, ut nec semper concessam dicant, vel sacerdoti, sed in interdictionibus, nec ubique sed in sanctuario. Sanfort. lib. 1. de disc. sect. 9. Confer Benedict. Ariam in libro Joseph. c. 1. Pererium in c. 6. Exod. p. 168.

25. *4. Punctatio.* Judaei existimant nomen Jehovah destitui propriis punctis, quandoque habere puncta vocis *Adonai*, quandoque vero vocis *Elohim*. 1. quia 2. Sam. 7, v. 20. punctatur hoc notato יֱהֹוִה, pro quo habetur 1. Paral. 17, v. 17. אֱלֹהִים; chateph segol non competit literae jod, neque ה in chirek quiescit. 2. quia post tetragrammaton literae begadcephat non habent raphe, quod tamen fieri debebat post ה, utpote literam quiescentem. 3. cum praefixis non dicitur לְיהוה, sed לַיהוה. Si praefigatur ei una e literis rachlam sive vecaleb, semper scribitur sub illa patach, cum tamen illorum punctorum regulare scheva, quia litera servilis servili gaudet puncto. Vide Drusium in tetragrammato c. 7. et seqq. Buxtorf. in rad. הוה. Sed breviter dicimus: Nostrorum grammaticorum regulae non possunt praescribere, quomodo voces biblicae sint punctandae, sed contra potius puncta biblica formant regulas grammmaticas. Si nomen Jehovah non haberet propria puncta, consequens fuerit vel ab initio statim non fuisse punctatum, vel progressu temporis puncta fuisse mutata. Neutrum dici potest, non prius, quia Judaei ipsimet statuunt, hanc vocem cum propriis suis punctis in solenni benedictione fuisse a sacerdote pronuntiatam; nec posterius, quia mutatione illorum propriorum punctorum in voce Jehovah biblia infinitis locis fuissent corrupta. Si vel maxime יֱהֹוִה haberet puncta vocis Elohim, quid hoc ad vocem Jehovah? Si haberet puncta vocis Adonai sub ', non deberet esse scheva simplex, sed chateph-pathach. 4. Punctatio.

26. *5. Origo.* Non homines, sed Deum ipsum hujus nominis auctorem esse idque hominibus revelasse extra dubitationis aleam positum esse debet (Weidn. conversus Judaeus in locis fidei tr. 1. p. 154. jubet considerare verba Moysis Exod. 3, v. 13. לִי מַה־שְּׁמוֹ מָה *dicent mihi, quod nomen ejus quid?* Si enim conjungamus literas terminales, habebimus nomen Jehovah a Deo ipso sibi inditum.) Sed quaeritur, an illud patriarchis notum fuerit ante Moysen? Quidam negant moti verbis Domini Exod. 6, v. 3: *Revelatus sum patribus vestris in Deo Schaddai, sed in nomine Jehovah non sum cognitus eis.* Sed affirmativa praeferenda, ut ostensum fuit in tract. de Dei nat. §. 23, ubi etiam veram dicti illius sententiam exposuimus. *6. Etymologia* et significatio hujus nominis explicata fuit superius. *7. Expositio.* Judaei exponunt primo per nomen duodecim literarum, et vocant שֵׁם הַמְפֹרָשׁ שֶׁל י״ב אוֹתִיּוֹת, in solenni enim illa benedictione Numer. 6. ter positum nomen יהוה efficit literas 12., et a sacerdotibus in templo hanc benedictionem recitantibus enuntiabatur. Cabbalistae exponunt אָב בֵּן וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ Galat. lib. 2. de arc. cath. verit. c. 11. Vocatur nomen 12 literarum, non quod sit unum aliquod

5. Origo. 6. Etymologia. 7. Expositio.

nomen 12 literis constans, sed quia est complexio multorum nominum tot literas habens ad unum illud tetragrammatum exponendum accommodatas.
III. 19. Secundo per nomem 42 literarum hoc modo lib. 3. cap. 9.

אָב אֵל בֵּן אֵל רוּחַ־הַקֹּדֶשׁ אֶל אֲבָל
לֹא שְׁלֹשָׁה אֱלֹהִים כִּי אִם אֱלֹהַּ אֶחָד

R. Chiskias in c. 3. Exod. bis scriptum אֶהְיֶה v. 14. continet in numeratione 42 ad indicandum, quod Deus tradiderit Moysi nomen 42 literarum vocula זֶה v. 15. זֶה שְׁמוֹ facit 12 quo docemur Deum docuisse quoque ipsum nomen 12 literarum, illud nomen 42. literarum dicunt fuisse prolatum a sacerdote magno in die expiationum Levit. 16. Alii sic exponunt:

אָב אֱלֹהִים בֵּן אֱלֹהִים רוּחַ הַקֹּדֶשׁ
אֱלֹהִים שְׁלֹשָׁה בְּאֶחָד אַחַד בִּשְׁלֹשָׁה

Trinitas in Unitate et Unitas in Trinitate. Tertio per nomen 72 literarum, quod colligunt ex c. 14. Exodi, ut superius diximus, ac nugantur hoc nomen 72 dictionum sive nominum insculptum fuisse baculo, quo Moyses mare disrupit et patrem aquas fundentem percussit, mentiuntur etiam Christum per hoc nomen expositum miracula sua edidisse. Narrant in templo Salomonis fuisse lapidem rarae virtutis, in quo Salomon pro sua singulari sapientia nomen Dei insculpserat, quod cuique legere quidem licebat, sed ediscere memoriter aut transscribere prorsus nemini; ad valvas enim templi duos leones duabus catenis vinctos prostitisse, quorum tam horribilis fuerit rugitus, ut cum edidicisset, prae metu oblivisceretur, et qui transscripsisset, medius creparet, sed Jesum, Mariae filium, neglecta hac dira imprecatione despectoque leonum rugitu, postquam exscripsisset, mirabili prorsus animi fiducia pertransiisse, ne vero deprehenderetur, surae pelliculam aperuisse ibique abscondisse, ac ejus virtute tanta postmodum miracula edidisse; quod diabolicum commentum refellit Lutherus in libro de Schemhamphorasch tom. 8. Jen.

27. *8. Mystica explicatio.* In voce *Jehovah* Cabbalistae quaerunt 1. *mysterium Trinitatis* et quidem multiplici ratione, in radicis extractione, peculiari scriptione, literarum explicatione, punctorum adjectione, syllabarum numeratione, nominum ex eo formata derivatione et cabbalistica explicatione. Deducitur a radice הוה, quae, ut reliquae perfectae radices omnes, est trilitera, notatur etiam tribus punctis vocalibus, a Chaldaeis scribitur per tria jodim subjuncto unico cametz, pronuntiatur tribus syllabis, quae omnia ad personarum trinitatem in una Deitatis essentia alludunt. Gal. lib. 2. de arc. cathol. verit. c. 10. posteriore ex Rabbenu Haccados in Gale razeia: *Literae hujus nominis non sunt nisi tres* י ה et ו; *tres hujus nominis literae designant tres hypostases, nam prima quidem scilicet jod, quae principium interpretatur, eo quod omnium aliarum sit principium, cum ab ea unaquaeque originem Scripturae habeat ipsaque a nulla originem sumat, rectissime Patrem in divinis insinuat, qui, cum a nullo sit, aliaeque personae ab eo emanent, principium sine principio dicitur. Secunda vero, scilicet* ה, *quae* esse *vel* vivere *significat, Filium in divinis aptissime innuit, per quem omnia, quae facta sunt, esse coeperunt. Tertia autem* ו, *quae copulativam dictionem* et *denotat, Spiritum sanctum exprimit, qui cum sit amor Patris et Filii, quo se invicem amant, recte copula, h. e. nexus utriusque nuncupatur.* Postea addit veteres Hebraeos ex literis hujus nominis tria formasse nomina יָה Jah, הוּ hu, וְהוּ Vehu. *Primum* (inquit) *nomen ex prima et secunda componitur litera, scilicet ex* י, *et hoc modo* יָה, *quod idem est, quod* Deus *et Patrem designat, qui totius divinitatis fons est. Secundum vero nomen ex secunda et tertia constat litera sic* הוּ, *quod* ipse *interpretatur et Filium significat, quia ipse profecto est, quem prophetae ad salvandum genus humanum praedixerunt et digito quandoque monstrarunt* Esa. 35. et c. 42: *Ego Deus* הוּ *hoc nomen meum. Tertium nomen ex tertia et quarta constituitur litera scilicet ex* ו et ה *sic* וְהוּ *et significat idem quod* et ipse, *et Spiritum s. notat, quia et ipse post Filium visibiliter mitti debebat etc.* Vide ibi plura. Alii sic progrediuntur: י idem significat, quod *principium*, ideoque designat Patrem, qui est principium, fons et origo Deitatis. Litera ה significat Filium, quia ה Hebraeis idem designat, III. 2
quod *ecce*, ut placet Reuchlino lib. 3. Cabbal. p. 533., vel *ista:* ut Hieron. epistola ad Paulam Urbicam tom. 4. fol. 90. et prooem. comm. in Lament. Jer. tom. 5. f. 165. et Pagnin. lib. 1. gramm. c. 3. interpretantur, J. C. Dei Filii potiss. nota est. Is enim est, de quo prophetae vaticinaturi per particulam *ecce* nos expergefaciunt et persona *ista*, cui omnes prophetae testimonium perhibent. ו apud Hebraeos est conjunctio copulativa et significat Spiritum s., qui est sancta copula inter Patrem et Filium. In יָה est itidem mysterium Trinitatis, quia cametz significat collectionem, ac Spiritus s. ministros reddit vocales etc. Eadem repetit Weidnerus convers. Judaeus in loc. fid. Christ. praecipuis tract. 2. p. 195. . Jansenius in Harmon. c. 134. p. 942: *Ipsum nomen Jehovah, cum sit derivatum ab* הוה, *quod sonat* esse, *significat essentiam, prima autem litera, quae est adjectitia et nominis proprii constitutiva, nempe* י *significat principium, tres vero sequentes literas radicales* ה, ו *et* ה *sonant* hic et ille, *quibus tribus significantur tres personae: Pater, Filius et Spiritus s., quia Pater et Filius signantur per duo* ה, *quorum copula* ו *et amor est Spiritus s. significatus per* ו *conjunctionem copulatam. 2. mysterium incarnationis.* ה in dictione Jehovah bis ponitur, ut significetur naturam humanam Filio, qui per secundam literam ה notatur, personaliter esse unitam, inque *ipsum sanctissimae Trinitatis consortium* (ut Ambros. loquitur) *evectam*, unde quidam addunt, literam illam Abrahae et Sarae nominibus divinitus fuisse additam, cum promissionem de Messia ex ipsorum semine nascituro acciperent. Antiqui Hebraei ablato

postremo ה substituerunt daleth יהוד, ut significaretur, hunc Jehovam Immanuelem sumturum carnem ex Jehudah, ut ex Jehova et Judae semine unus constaret Immanuel. R. Haccodesch hoc modo philosophatur: Ut litera ה conflatur ex ו et ד conjunctis, ita et Messias constat divina et humana natura. Ut duo ה fiunt e duobus ד et duobus ו, ita duae sunt in Messia nativitates sive generationes. Ut duo ו in una eademque litera ה sunt distincta et tamen unicam faciunt literam, sic distinctae in Messia sunt naturae, cum tamen una sit persona. 3. *mysterium aeternitatis*. Gal. d. l. Nomen hoc ex eisdem literis constat, ex quibus tria tempora ejusdem verbi componuntur, quae sunt praeteritum, praesens et futurum הָיָה *fuit*, הֹוֶה *est*, יִהְיֶה *erit*, ut personarum divinarum aeternitas monstretur, Patrem scilicet Filium et Spiritum semper fuisse, esse et fore. Alii hoc modo tria tempora investigant. Jod est nota futuri, est enim ex literis characteristicis futuri ethan. vav cholem est indicium praesentis τοῦ benonikal, quod saepius vau holem indicat, ut פּוֹקֵד, וָה est nota ac terminatio praeteriti, Georg. Venet. in Harm. mundi Cant. 1. tom. 8. c. 3. In nomine Jehovah omnes literae numeros circulares significant. Est autem numerus circularis, qui per se ipsum ductus in se ipsum semper recurrit, cujusmodi sunt quinarius, senarius, denarius. Si enim quinque quinquies ducas, efficies 25; si rursus quinquies repetas, viginti quinque conficies 125; et ita in infinitum numerus quinarius per se ipsum ductus semper in se ipsum recurrit, quod idem in senario ac denario invenitur. Tres ergo illi numeri et omnes et soli sunt numeri circulares, qui in nomine tetragrammato continentur. י significat denarium, ה quinarium, ו senarium, qui significant Deum esse velut sphaeram et progressu sphaerico procedere revocando in se omnia, sicut ab ipso processerant. Circuli lineae a centro exeunt in peripheriam et ab ea in centrum, sic creaturae a Deo et in Deum. 4. *Designationem quietis.* Literae ehevi sive jehu, ex quibus nomen Jehovah constituitur, a grammaticis dicuntur *literae spiritus*, quod Deo competit, quia solus spiritum omnia vivificantem suppeditat. Vocantur etiam *quiescentes*, id omnium rectissime divinae naturae congruit. Deus cum sit purissimus actus, tamen absque ullo labore et defatigatione omnia operatur, pacate et quiete omnia gubernat, ipse etiam est quies animae nostrae, quippe quae non nisi in solo Deo quietem invenit, unde etiam condito jam homine Deus ab operibus suis *quievit* Gen. 2, v. 1. *Revertere, anima, in requiem, quia Dominus beneficit tibi* Psal. 116, v. 7. 5. *mysterium nominis Jesu.* Apud Galat. lib. 3, c. 20. convenientia nominis Jehovah cum nomine יְשׁוּעַ tra-
21. ditur. Osiand. in Harm. Luc. 1. putat nomen יי ineffabile, insertione literae שׁ factum effabile. Vid. Chemn. Harm. c. 9. p. 191.

28. Quaeritur h. l. *An nomen Jehovah sit uni ac soli vero Deo proprium, an vero tribuatur etiam rebus creatis?* Posterius affirmant Photiniani, ut argumentum, quod pro adstruenda Christi divinitate ex nomine Jehovah ipsi attributo deducimus, labefactent. Ostor. cont. Trad. part. 2. c. 2. p. 91: *Si vel maxime ex Scriptura probari posset Christum appellatum fuisse Jehovam, non tamen sequeretur eum vere esse ipsummet Jehovah, siquidem angeli multo inferiores Christo, propterea quod Jehovae personam sustinuerint, Jehovah vocati sunt.* Soc. cont. Wiekium c. 6. p. 396: *Si angeli Christo multo inferiores, cum Jehovae personam aliqua in re sustinent, Jehovae nomine appellati inveniuntur, multo magis fieri potest, ut Christus, qui in toto negotio salutis nostrae Jehovae Dei personam sustinet ipsiusque perpetuus in ecclesia vicarius est, Jehovae nomine appelletur, nec tamen ipse sit revera Jehovah sive ejusdem cum ipso essentiae.* Eniedinus in c. 16. Gen. p. 25: *Jehovae nomen et appellatio non soli Deo creatori, verum etiam multis rebus creatis attribuitur, sicut plurima testimonia ostendunt.* Schmaltz. contra Ravensperg. p. 47: *Allata quidem sunt loca, in quibus nomen Jehovah Deo tribuitur, sed nullum, in quo dicatur, quod nomen illud sit solius Dei proprium.* Photinianis pollicem premunt 1. Calv. 1. Instit. c. 13. §. 9. Zanch. lib. 5. de tribus Eloh. c. 5, p. 685. Alsted. in Lexico p. 864 concedit *nomen Jehovah μετωνυμικῶς tribui creaturis.* 2. Vorstius, qui in exeg. apologet. c. 2. p. 270. scribit *vocabulum Jehovae etiam creaturis et angelis tribui*, et quaestionem hanc vocat mere rabbinicam et grammaticam, non pertinentem ad fidei substantiam. Idem disp. 11. de Deo thes. 19: *Nomen Jehovah nonnunquam in sacris literis etiam rebus creatis tribuitur.* 3. Bellarminus, qui victas manus praebet lib. 1. de Christo c. 5: *Posset aliquis respondere angelum dici Jehovam, non ut angelus, sed ut Deum repraesentans*; a quo non longe abit Tostatus, quando in comm. c. 3. Exodi negat *Deum unquam ulli in V. T. apparuisse, sed angelum loco Dei*; quod si verum, utique angelo tribuitur nomen Jehovah. **Idem adserit Vatablus Pontif. in comm. Deut. 12.** 4. Quidam ex Rabbinis idem statuunt, Midras Tillim in Psal. 20: *Jerusalem vocata est nomine Dei* Ezech. ult.

29. Nos prius amplectimur idque demonstramus sequentibus fundamentis, 1. *ex ipsius Dei appropriatione.* Quodcunque nomen Deus sibi uni ac soli convenire docet, illud est proprium Dei nomen. Sed nomen Jehovah Deus sibi uni ac soli convenire docet. Ergo. Assumtum probatur ex sequentibus Scripturae locis, 1. Exo. 3, v. 14, cum Moyses ablegaretur ad Israëlitas, dicit ad Deum sese mittentem: *Si Israëlitis dicam, Deus patrum vestrorum misit me ad vos, tum illi quaerent, quod nomen ejus? quid ergo dicam eis?* Respondet Deus ad
Moysen: אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה *ero qui ero. Sic dices* III. 22.
filiis Israël: אהיה *Ero, misit me ad vos. Et dixit adhuc Deus ad Moysem: Sic dices ad filios Israël, Jehovah Elohe Deus patrum vestrorum, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob misit me*

Affirm. probatur 1. ex ipsius Dei appropriatione.

ad vos. Hoc nomen meum in aeternum et memoriale meum in generationem et generationem. Ubi observa 1. Moysen de proprio Dei nomine quaerere, quo ab idolis Aegyptiis et ab omnibus creaturis distinguatur et ab Israëlitis distingui possit. Ergo etiam responsum Dei de tali nomine accipiendum, conjunge Exod. 6, v. 3. 2. nomen Jehovah descendere a radice הוה, proinde esse revera idem nomen Ehejeh et Jehovah, unde etiam in responso Domini conjunguntur. 3. emphatice Deum dicere, quod hoc nomen Jehovah sit ejus nomen in seculum et memoriale ejus in generationem et generationem. Atqui si nomen hoc alteri communicaretur, memoriale ejus perpetuum esse non posset. 4. Davidem hoc responsum Dei totidem verbis repetere Psal. 135, v. 13: *Jehovah nomen tuum*, subintellige זוה hoc est, *in seculum, et memoria*, sive memoriale tuum *in generationem et generationem.* Ergo non eo duntaxat tempore nomine illo Deus appellari voluit, sed hoc est nomen ejus perpetuum; ex quibus omnibus sic concludimus: Is, qui Moysen ad Israelitas ablegavit, nomen Jehovah sibi uni ac soli tribuit. Ergo verus et aeternus Deus nomen Jehovah sibi uni ac soli tribuit, 2. Exod. 6, v. 3. Num. 6, v. 23. talis praescribitur benedictionis solennis forma: *Sic benedicetis filiis Israël dicendo eis: Benedicat tibi Jehovah* etc. In solius veri et aeterni Dei nomine proprio benedicendum. Deut. 21, v. 5: *Accedent sacerdotes ad ministrandum Jehovae Elohim et ad benedicendum in nomine Jehovah.* Atqui benedicendum in nomine Jehovah. Ergo Jehovah est nomen veri et aeterni Dei proprium. 3. Esa. 42, v. 8: *Ego Jehovah hoc nomen meum et gloriam meam alteri non dabo*, אֲנִי יהוה הוּא שְׁמִי, cum quo loco conjungimus Esa. 43, v. 11. אָנֹכִי אָנֹכִי *Ego, ego Jehovah, et praeter me sive extra me non est servator.* Jerem. dec. sext. v. 21: *Scient quod* שמי יהיה *nomen meum Jehovah.* c. 44, v. 26: *Ego, ego juravi in nomine meo magno, dixit Jehovah, si erit ultra nomen vocatum in ore omnis viri Juda dicentis,* חַי אֲדֹנָי יְהוִֹה *vivit Dominus Deus in omni terra Aegypti.* Quodcunque nomen ita competit uni ac vero Deo, ut nemini illud tribuere velit eodemque ab omnibus idolis et creaturis distinguatur, illud nomen soli vero Deo competit. Tale est nomen Jehovah. Excipiunt Photiniani 1. in genere, *aliam esse rationem V. aliam N. T., in quo ut cultus divinus, ita quoque nomen divinum Christo sic datum, licet non sit verus et aeternus Deus.* At haec est petitio principii, dicta enim allata sunt generalia, ac diserte dicit Dominus *Jehovah esse nomen suum in seculum*, quin imo de ipso N. T. dicitur, quod sit futurus *unus Jehovah, et nomen ejus unum* Zach. decim. quart. v. 9. 2. in specie contra dictum Esa. 42, v. 8; *nondum constare illam gloriam, quam Dominus nulli daturus est, esse vocem Jehovah, cum duo hic dicantur, tum quod sit nomen Dei, tum quid Dominus facturus sit, priora tantum attentionem parant sequentibus.* Schmaltz. contra D. Schopper. p. 47. Resp. imo vero *secundum nomen Dei laus quoque ejus* Psal. 48, v. 11, ut certi simus cultum et gloriam divinam nos uni ac soli Deo tribuere, oportet dari proprium aliquod Dei nomen, quo ab omnibus creaturis et diis fictitiis distinguatur, tale vero est nomen Jehovah, ut probatum, inde jubemur *dare Domino gloriam nominis ejus.* 1. Paral. 16, v. 29. Psal. 29, v. 2. Psal. 66, v. 2. Psal. 69, v. 8. Malach. 2, v. 2. *et dare nomini Jehovah gloriam* Psal. 115, v. 1. Inde *nomen et gloria Dei* conjunguntur et pro iisdem habentur 1. Paral. 22, v. 5. Psal. 102, v. 16 et 22. Esa. 59, v. 19. Jerem. 13, v. 11. c. 33, v. 9. Quicquid de Deo in hac vita cognoscimus, illud nominis appellatione continetur, ergo ut veri Dei cognitio ratione objecti solum Deum sibi propositum habet, ita quoque nomen veri Dei ipsi uni et soli convenit.

30. *2. Ex sanctorum locutione.* Homines sancti in precibus et colloquiis cum vero Deo et in sermone de vero Deo nomen Jehovah tanquam uni ac soli Deo proprium usurpant. Exod. 15, v. 3: *Jehovah est vir bellator, Jehovah nomen ejus.* Ps. 68, v. 5: *Exaltare equitantem supremis coelis* בְּיָהּ *in Jah nomine ejus.* Esa. 48, v. 2: *Jehovah Zebaoth nomen ejus* (veri Dei Israëlis); c. 54, v. 5: *Maritus tuus factor tuus Jehovah Zebaoth nomen ejus.* (jam vero creator non est nisi unus verus Deus.) Conjunge Jerem. 10, v. 16. c. 31, v. 35. c. 32, v. 18. c. 33, v. 2. c. 50, v. 34. c. 51, v. 19. Hoseae 12, v. 6. Amos 5, v. 8. c. 9, v. 6; in quibus locis omnibus *Jehova* vel cum adjectione *Jehovah Zebaoth* dicitur veri Dei nomen. Cumprimis vero observandus locus Psalm. 83, v. 19. כִּי־אַתָּה שִׁמְךָ יְהוָֹה לְבַדֶּךָ *quia tu nomine tuo Jehovah solus*, ubi nota pronomen relativum emphatice repeti et exclusivam additam subjecto et participatione praedicati nominis scil. Jehovah reliqua omnia, quae sunt extra et praeter Deum, excludere. Tu es, tu, inquam, es solus Jehovah tibi, tibi, inquam, soli competit nomen Jehovah. Nehem. 9, v. 6: *Tu ipse Jehovah solus, tu, tu fecisti coelum.* Vocem לְבַדֶּךָ LXX interpretes et eos secutus Ambros. lib. 3. de fid. ad Grat. c. 2. refert ad seqq., quod scilicet Deus sit solus altissimus super omnem terram; quae sententia quamvis analogiae fidei optime conveniat, tamen Hebraico textui magis congruum ad praecedentia eam referre, quia in voce Jehovah est minister munach, qui eam cum sequente exclusiva conjungit, in ipsa vocula exclusiva est accentus athnach, qui a sequenti sententia eam distinguit.

2. Ex sanct rum cutio III. 2

31. *3. Ex oppositione.* Quodcunque nomen in immediata oppositione sive ἀντιθέσει veri Dei et creaturarum, idolorum adeoque omnium, quae sunt extra Deum, Deo vero tribuitur, illud est nomen veri Dei proprium. Ratio est manifesta, quia quod in immediate oppositis de uno affirmate praedicatur, id alteri denegatur, et per quod unum oppositorum a reliquis omnibus distinguitur, illud est ipsius proprium. Jam vero nomen Jehovah in immediata oppositione veri Dei et omnium, quae sunt

3. Ex oppo tione.

extra Deum, vero Deo tribuitur. Ergo. Assumtum constat ex historia 1. Reg. 18, ubi quaestio inter Eliam prophetam et Baaliticos sacerdotes, inter cultorem veri Dei et idololatras informatur hoc modo: Si Jehovah est Elohim, ite post eum, si Baal, ite post eum v. 21. At nisi Jehovah esset nomen veri Dei proprium, non potuisset per illud verus Deus a Baal discerni? vicissim ut Baal erat proprium nomen illius idoli, quod colebant idolotatrici illi sacerdotes, sic Jehovah est proprium nomen unius veri et aeterni Dei, quem colebat Elias. Praeterea, cui nomen Jehovah competit, is solus religiose colendus. Finge etiam aliis competere, quam soli vero Deo, et quaestio non erit recte formata a propheta. Denique qui ad nominis Jehovah invocationem respondet, is testatur nomen Jehovah sibi unice competere, sed verus et aeternus Deus ad invocationem nominis sui Jehovah respondit per ignem coelitus demissum. Ergo testatus est nomen Jehovah sibi uni ac soli competere. Major probatur; si enim nomen illud aliis etiam competeret, non potuisset ex miraculoso illo ignis delapsu cognosci, illum Jehovah esse verum Elohim ac religiose colendum, quem Elias invocabat. Similis oppositio exstat Mich. 4, v. 5: *Omnes populi ambulabunt unusquisque in nomine* אֱלֹהָיו *Dei sui, nos autem ambulabimus in nomine* יהוה *Elohenu Dei nostri in seculum*, ubi nomen Jehovah ita tribuitur uni vero Deo, ut per illud ab omnibus gentilium diis discernatur, et religiosus cultus ipsi soli deberi doceatur. Psalm. 95, v. 3. אֵל גָּדוֹל יְהוָֹה *Deus magnus Dominus et rex magnus super omnes Deos.* Psalm. 96, v. 5. omnes Elohe dii gentium Elilim, Jehovah autem coelos fecit.

32. 4. *Ex nominis hujus etymologia et significatione.* Cui soli competit res nomine aliquo denotata, illi etiam soli istud nomen proprie acceptum competit. Sed soli vero et aeterno Deo competit illud, quod per nomen Jehovae denotatur, ut constare potest ex illis, quae dicta sunt superius. Solus Jehovah est vere ens, essentia independens, immutabilis, aeterna essentiarum omnium essentia etc., creator et conservator rerum omnium, in promissis verax et immutabilis etc. Ergo. Excipit Socinus in animadvers. 2. ad assert. 17. Posnan. p. 68: *Cum essentia aliquid quod jam sit vel significet vel certe perpetuo indicet, quomodo ex verbo erit, quod omnino aliquid futurum significat, essentiae nomen deduci potest?* At monuimus superius, omnia tempora in voce Jehovah includi; et futurum *ehejeh* more Hebraeis usitatissimo etiam per praesens verti potest, sicut LXX reddiderunt ὁ ὤν, quam versionem approbat Johannes in Apocalypsi c. 1, v. 1. c. 11, v. 17. Falsum igitur est, quod ex forma futuri ehejeh Socinus vult inferre, tantum propter impletionem promissionum Jehovam sic appellari, ut clarius exponit Schmaltz. contra Ravensperg. p. 17, quia conjungendae sunt rationes appellationis, quas ipsa Scriptura monstrat. Adde, si vel maxime tantum ob promissionum impletionem verus Deus nomen Jehovah sibi tribueret, nihilo tamen minus adhuc esset ac maneret Dei proprium, quia solus Deus promissa sua sese impleturum certo asseverare ac polliceri potest, creaturae omnes ut ex nihilo sunt factae, ita in nihilum reciderent, nisi Dei virtute sustentarentur, ac perpetuae mutationi sunt obnoxiae, solus Deus est invariabilis, potens in factis, verax in promissis.

33. 5. *Ex nominis hujus propria natura et ratione.* Nominis proprii, utpote appellativo oppositi, ea est natura et ratio, ut uni duntaxat tribuatur. Jam vero Jehovah est nomen proprium, 1. quia formatur, ex הוה per additionem literae י quae est formativa nominum propriorum, ut Isaac, Jacob etc. 2. destituitur numero plurali more aliorum propriorum. 3. non recipit he haiediah in principio. 4. non recipit affixa in fine. 5. non ponitur in forma regiminis cum alio substantivo (quamvis enim alicubi videatur subsequi vox per regimen explicanda, ut *Jehovah Zebaoth*, tamen per ellipsin subintelligenda vox *Elohe*, sicut exponitur Psal. 89, v. 9. Jerem. 15, v. 16. Hos. 12, v. 6. Amos 3, v. 13.). Hieronym. dicit Zebaoth esse nomen Dei peculiare; quae omnia probant, nomen Jehovah esse nomen proprium. Alicui ergo proprie et unice convenit, at proprie non competit creaturis nec idolis, ut ostendit derivatio et significatio. Ergo uni soli vero Deo. Aben Ezra, ait Drusius in tetragr., hoc regerit, quod Esa. 63, v. 11. מֹשֶׁה construatur cum עַמּוֹ *recordatus est dierum seculi Moyse populi sui.* Resp. est ἀσύνδετον, *recordatus est dierum antiquorum, Moysis et populi sui*, quale etiam v. 10. *versus est eis in inimicum, ipse pugnavit contra eos.* Ac res ipsa testatur, quod non loquatur de populo, qui fuit tempore Moysis, is enim inobediens, sed de populo antiquiore. Nullum vestigium constructionis, vel in משה vel in toto contextu apparet, quin imo ˬ mutandum esset in .., si esset positum in regimine Buxt. lib. 2. thes. c. 3. 6. *Ex perpetua Scripturae usurpatione.* Scriptura sacra hoc nomen absolute positum nunquam et nuspiam tribuit ulli rei praeterquam soli Deo, utique ergo est nomen Dei proprium. Quae in contrarium ab adversariis afferuntur, postea videbimus.

5. Ex nominis hujus propria natura et ratione.

6. Ex perpetua Scripturae usurpatione.

34. 7. *Ex Scripturae interpretum testificatione.* 1. *Patrum*, Orig. Homil. 14. in Numer. p. 225: *In Hebraeorum literis nomen Dei, hoc est Deus vel Dominus diverse scribi dicitur, aliter enim scribitur Deus quicunque Deus, aliter Deus ipse, de quo dicitur: audi Israël, Dominus Deus tuus Deus unus est. Iste ergo Deus Israël Deus unus et creator omnium certo quodam signo scribitur, quod apud illos tetragrammaton dicitur; si quando ergo sub hoc signo in Scripturis Deus, nulla dubitatio, quin de vero Deo et mundi creatore dicatur. Si quando vero aliis, h. e. communibus literis scribitur, incertum habetur, utrum de vero dicatur.* Hilarius lib. 1. de Trinit. f. 2: *Incidi in eos libros, quos a Moyse et prophetis scriptos esse Hebraeorum religio tradebat, in quibus ipso creatore de*

7. Ex Scripturae interpretum testificatione.

se testante haec ita continebantur: Ego sum qui sum. Et rursus: Haec dices filiis Israël, misit me ad vos is, qui est. Admiratus sum plane tam absolutam de Deo significationem, quae naturae divinae incomprehensibilem cognitionem aptissimo ad intelligentiam humanam sermone loqueretur. Non enim aliud proprium magis Deo quam esse intelligitur,
III. 25. *quia id ipsum, quod est, neque desinentis est aliquando neque coepti, et id, quod incorruptae beatitudinis potestate perpetuum est, non potuit aut poterit aliquando non esse, quia divinum omne neque abolitioni neque exordio obnoxium.* Hier. epist. 142. explicans Psal. 24, v. 10: *Pro eo quod in versione Aquilae habetur „Dominus" Hebraice habetur nomen quatuor literarum, quod proprie Deo convenit.* Idem epist. 136. ad Marcell. *Jah* (quod est contractum ex Jehova) *in Deo tantum ponitur.* Confer Luth. tom. 3. Jen. Germ. p. 469. tom. 7. p. 298. *2. Rabbinorum.* R. Moyses Maimon Aegypt. in More Nebuchim part. 1. c. 60. citante Galatino lib. 2. de arc. cathol. verit. c. 10. priore p. 76: *Omnia nomina creatoris in libris omnibus inventa ab effectis sunt derivata, praeter unum nomen, quod est Jehovah, et est nomen appropriatum creatori altissimo, et propter hoc vocatur Schemhamphorasch, h. e. ipsum est; significans et ostendens creatoris substantiam et quidditatem significatione et ostensione perfecta.* Ibid.: *Non est dubium, quin hoc nomen gloriosum sit nomen illud, in quo non est participatio inter creatorem et aliquid aliud* etc. Similia occurrunt apud R. Haccadosch in libro Gale Razia revelatore secretorum etc. *3. Ex ipsorum adversariorum confessione:* Utpote primo Pontificiorum et Calvinianorum Sixt. Senens. in bibl. *Nomen tetragrammatum est soli Deo proprium apud Hebraeos.* Keckerm. lib. 1. System. theol. c. 3. p. 51: *Dicunt quidem adversarii nomen Jehovae non semper inferre aeternam essentiam Dei, sed etiam creaturis tribui, sed cum locum nullum idoneum afferant, quomodo id probent, id, quod dicunt, pro non dicto habendum* etc. Secundo Photinianorum Socin. contra Wieck. c. 6. class. 4. arg. 2. p. 395: *Respondeo, nec LXX interpretes nec Hieronymum eos imitatum reddidisse nomen Jehovae κύριον seu Dominum, quia putarent se hoc pacto nomen illud exprimere, sed quia nec LXX illis quicquam melius occurrit, quod Graecis auribus inauditum non foret, nec Hieron. hac in parte quicquam innovare voluit, alioqui nomen Jehovae est nomen proprium, κύριος vero seu Dominus nomen appellativum et idcirco vel hoc solum valde ineptum ad nomen Jehovae exprimendum.*

Antithesis. 35. Pagninus et Drusius cupiunt probare etiam idolis tribui. Exod. 32, v. 5: *Cras solennitas Jehovae.* Jud. 17, v. 3: *Consecravi illud Domino.* Resp. Spiritus s. respicit ad intentionem illorum hominum et verba illorum μιμητικῶς recitat. Putabant autem se vero Deo festum celebrare et aurum illud consecrare. Photiniani, ut evincant nomen Jehovae non esse Dei proprium nomen, adducunt quaedam Scripturae dicta, in quibus illud videtur tribui *1. personis aliis,* Dei legatis et vicariis, angelis scil. et judicibus. *2. rebus aliis,* arcae scilicet foederis et locis sacris. Prius uti probent, 1. generale theorema proponunt ejusmodi: Nomen Jehovae tribuitur illis, qui sunt Dei legati, quippe qui vicem Dei sustinent. Socinus contra Wieck. c. 3. p. 59: *Loquendo contra angelum contra ipsum Jehovam loquebantur, non quod ille angelus esset revera ipse Jehovah, ille unus Deus Israëlis, sed quod ejus esset legatus ejusque personam sustineret.* Eniedinus in c. 16. Gen. p. 24: *Scimus nuntium et legatum non tantum nomen legantis, verum etiam personam sustinere, adeo ut, quae loquatur et patiatur, non legatus, sed is, qui eum legavit, loqui et pati dicatur* etc. *Sicque angelos saepe* vocari Jehova dicit *non ratione essentiae, sed ratione officii.* Resp. 1. si vel maxime concederetur in humanis nomen legantis tribui legato, nondum tamen evictum foret idem obtinere in divinis; ostendimus enim manifestis argumentis nomen Jehovah esse solius Dei proprium. 2. Christus fuit legatus Patris coelestis, quod concedunt Photiniani, nuspiam tamen se vocat *Patrem* nomine ὑποστατικῶς accepto, sed se ipsum a Patre distinguit. 3. Prophetae erant legati Jehovae, nemo tamen eorum se Jehovam vocavit, sed omnes *a Jehovah sese missos, verbum Jehovae ad se factum esse, Jehovam sibi visum esse asserunt.* Esa. 43, v. 10: *Vos testes mei, dixit Jehovah.* v. 11: *Ego, ego Jehovah.* v. 12: *Vos testes mei, dixit Jehovah, et ego Dominus.* 4. Apostoli erant Christi legati Joh. 20, v. 21. 2. Cor. 5, v. 20; nullus tamen eorum se appellavit Christum. Luc. 24, v. 7. Act. 1, v. 32. III. 1
c. 10, v. 41. vocantur *Christi testes,* qua appellatione a Christo et re et nomine distinguuntur. Johannes Baptista erat legatus Messiae sponsi, sed graviter fert, nomen Christi et sponsi sibi tribui Joh. 3, v. 28. 29. 1. ne quidem in humanis nomen legantis tribuitur legato praedicatione directa, sed duntaxat obliqua. Baro Ungnadius in Turciam legationis causa ab imperatore Rudolpho missus non fuit dictus Rudolphus imperator, sed legatus Rudolphi imperatoris. 5. Alia quaestio est de actionibus, quas legantis nomine legatus perficit, quarum respectu recte dicitur ab imperatore gestum, quod nomine imperatoris legatus gerit, nimirum si expresso ad illud gerendum mandato fuerit instructus; alia de proprio ipsius legantis nomine, quod non tribuitur legato, cum persona legati a persona legantis perpetuo maneat distincta. 6. Quamvis una eademque actio leganti et legato tribuatur, tamen modus attributionis est diversus, leganti enim tribuitur ut causae principali, et agenti secundario, proinde ex cummunitate actionis non potest inferri unitas ac communicatio proprii nominis. 7. Invertimus igitur argumentum. Persona legati a persona legantis in ipso legationis officio manet distincta. Ergo nomen personae leganti proprie competens non communicatur legato.

36. 2. In specie producunt quaedam Scripturae loca, in quibus *1. angelis, 2. judicibus* nomen Jehovah tribuatur. Quod angelis tribuatur nomen Jeho-

vah, Ostorodus contra Tradel. part. 2. c. 2. p. 91. improbare conatur 1. ex Exod. 3, v. 3. et 4, ubi *Jehovah dicitur apparuisse Moysi in rubo*, quem locum confert cum Act. 7, v. 30., ubi is, qui Moysi apparuit, vocatur *angelus*. Resp. sane Augustinus tract. 3. in Johan. *creatum aliquem angelum* Moysi apparuisse statuit, Pererius Photinianis idem concedit disp. 6. in c. 3. Exod. p. 89: *Personaliter fuit angelus, repraesentative Deus.* Quidam distinguunt inter eum, qui Moysi in rubo apparuit, et eum, qui cum Moyse ex rubo locutus est, illum concedunt fuisse angelum, hunc vero Jehovam; sed textus de uno eodemque subjecto utrumque praedicat, ut constat ex *he haiedia* in v. 4. הַסְּנֶה. Statuimus ergo cum Justino apol. 2. pro Christ. p. 74. et in dial. cum Tryph. p. 220. ipsum Dei Filium in rubo apparuisse, in quam sententiam etiam ipse Augustinus inclinat q. 3. in Exod. et lib. 2. de Trinit. c. 13. *Potest*, inquit, *hic angelus intelligi Filius Dei.* Id vero demonstramus *1. ex appellatione.* Vocatur Jehovah. Ergo non fuit angelus creatus. Photiniani non possunt dicere nos principium petere, quia nostram hypothesin demonstravimus firmissimis argumentis, et apparet ex v. 14. nomen Jehovah ita tribui huic angelo, ut per illud verus Deus ab Israëlitis agnoscatur et ab idolis distinguatur. Sed non insistimus unice huic fundamento, sed addimus 2. argumentum *ex apparentis descriptione.* Qui enim ex medio rubi cum Moyse loquitur, is se vocat Deum Abrahae, Deum Isaaci et Deum Jacobi v. 6, jam vero soli vero Deo haec denominatio convenit; dicit se *audivisse clamorem Israëlitarum* v. 7, jam vero preces audire solius Dei proprium est; Israëlitas vocat suum populum, jam vero soli Deo convenit habere populum περιούσιον; promittit educationem ex Aegypto et introductionem in terram Canaan v. 8, jam vero hoc beneficium utique Deo tanquam auctori principali tribuitur, esse autem hoc in loco quaestionem de auctore hujus beneficii principali patet ex oppositione loquentis angeli e rubo et Moysis, ad quem loquebatur, qui futurus erat auctor hujus beneficii minus principalis et secundarius; mittit Moysen ad Pharaonem v. 10; pollicetur sibi in hoc monte post eductionem esse exhibendum divinum cultum ex collatione v. 11. et 12. *3. ex parallelorum locorum collatione.* Deut. 33, v. 16: *Beneplacitum habitatoris rubi veniat in caput Joseph.* A quo benedictionem aliquis alteri precatur, is est verus Deus, omnis benedictionis auctor. Atqui ab eo, qui in rubo apparuerat, Moyses precatur benedictionem Josephi posteris; ergo. (*At*, inquis, *filii a patribus petierunt et acceperunt benedictiones, ergo non statim pro Deo habendus, a quo petitur benedictio.* Resp. triplex est benedictio: 1. simplex votum, ut Melchisedeci, Jacobi coram Pharaone; 2. votum conjunctum cum prophetia Genes. 27. et 49. 3. benedictio divina, aliud est benedicere, aliud ab altero benedictionem alicui precari. Pererius urget locum Genes. 48, v. 16. et Apoc. 1, v. 4, sed ibi per angelum Christus, per septem spiritus, ipse Spiritus sanctus, non angeli intelliguntur.) Instituo etiam talem collationem: angelus ille, qui promittit eductionem populi Israëlitici ex Aegypto, est angelus ille, qui re ipsa promissionem illam complevit et ex Aegypto per desertum in Canaan populum Israëliticum introduxit? Actor. 7, v. 35: Deus misit Moysen ἄρχοντα καὶ λυτρωτὴν ἐν χειρὶ ἀγγέλου τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ; v. 38 angelum illum dicit cum Moyse locutum in monte Sinai. Atqui is fuit angelus increatus, ipse scil. Dei Filius, quia angelus ille sic describitur, quod nomen sit בְּקִרְבּוֹ *in medio sive interiori ejus*, ac praemonentur Israëlitae, ne ipsum exacerbent, quia non sit parsurus praevaricationi ipsorum, quod tamen ab ipsis non fuit pensi habitum, sed tentaverunt hunc angelum, hoc est, Christum ipsum in deserto 1. Cor. 10, v. 9. (Quidam conferunt Act. 23, v. 11, cum c. 27, v. 23.) 4. *Ex majestatica apparitione.* Apparet in rubo ardente, nec tamen consumto, quod concinne accommodari potest ad humanam Christi naturam, in qua tota lux divinae majestatis habitat sine ulla ejusdem abolitione. Divinam naturam sacrae literae igni assimilant, propterea quod viribus polleat et facile huc illucque discurrat, ligno autem et herbis hominem ex terra formatum etc., quod Christus carnem suam naturaliter corruptibilem corruptione superiorem reddiderit, quasi quodam aenigmate rubo ab igne minime cremato declaravit. *5. Ex patrum et Rabbinorum testificatione*: Justinus d. l. prolixe illud probat et addit: *Judaei sane omnes nunc quoque docent carentem illum nomine Deum cum Moyse collocutum esse.* Hilarius lib. 4. de Trinit.: *Qui apparuit in rubo, de rubo loquitur et visionis locus unus et vocis est, neque alius, quam est visus, auditur, quia qui est angelus Dei, cum videtur, idem rursum, cum auditur, est Dominus, ipse vero, qui auditur Dominus, Deus est.* Ambros. lib. 1. de fide c. 5: *Non pater in rubo, non pater in eremo, sed Filius Moysi locutus est, de quo Stephanus: Hic est, qui fuit in ecclesia in eremo.* Theodoret. q. 5. in Exod. *Deum ideo in rubo* apparuisse dicit, *ne Judaei proni ad idololatriam occasionem inde arriperent sculpendae imaginis. 6. Ex adversariorum concessione.* Adversarii habent regulam, de qua superius diximus. Quando nomen θεός ponitur absolute, et praesertim cum articulo ὁ θεός, tunc est solius veri et aeterni Dei proprium. Jam vero Matth. 22, v. 31. et 32. Marc. 12, v. 26. is qui cum Moyse ex rubo locutus est, vocatur ὁ θεός nomine posito absolute cum articulo et loco subjecti. Ergo. Eniedinus in c. 3. Exod. v. 6. p. 44: *Tum ex Moysis, tum ex Stephani narratione verisimiliter aliquis colligere posset alium esse eum, qui Moysi apparuit, et alium, qui locutus est et se Jehovam ac Deum Patrem appellavit, ita ut ignis ille in rubo ardens dicatur angelus, at ille, qui e medio vel, ut in Hebraeo est, ex corde ignis locutus est, vocetur Jehovah et Deus patrum* etc. Stante hac Eniedini hypothesi probari nequit angelum hic vocari Jehovam.

37. 2. Alterum argumentum, quo probare cupiunt

nomen Jehovah angelis tribui, depromunt ex Exod. 19, v. 11, ubi *Jehovah dicitur descendisse sub montem Sina ad legem Israëlitis promulgandam. Jam vero Stephanus dicit angelum id fecisse. Ergo angelis tribuitur nomen Jehovah.* Ostorod. l. d. Resp. 1. ex hoc loco recte colligitur verum Jehovam Dei scillicet filium vocari angelum, videlicet increatum, quod in aliis etiam Scripturae locis fieri constat Genes. 32, v. 26; confer Hose. 12, v. 5. Genes. 48, v. 15; confer Genes. 28, v. 13. et c. 35, v. 1. Malach. 3, v. 1, nequaquam vero angelum creatum vocari Jehovah, quod in Scriptura plane insolens. 2. Is qui super montem Sinai ad promulgationem legis descendit et cum Moyse locutus est, sic describitur, quod fecerit miracula in Aegypto Exod. 19, v. 4, quod elegerit sibi populum Israëliticum in peculium v. 5; quod eduxerit populum ex Aegypto Exod. 20, v. 2; quod praeter eum non sit alius Deus colendus v. 4; quod puniat iniquitatem parentum in liberis v. 5; quod pactum inierit cum populo Israëlitico Deut. 5, v. 3. etc. Atqui haec omnia non nisi uni vero Deo conveniunt. 3. Cum angelo illo increato, Dei scilicet Filio, procul dubio magna multitudo
III. 28. angelorum descendit, unde *νόμος* dicitur *διαταγεὶς δι' ἀγγέλων per angelos* Gal. 3, v. 19. *ἐλάβετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων* Actor. 7, v. 55. Interim ipsa *νομοθεσία* et loquela cum Moyse unice tribuitur Jehovae. Tertii argumenti loco Schmaltzius contra Schopperum p. 8. adducit Ps. 113, v. 16: *Coelum coeli Jehavae, terram autem dedit filiis hominum, ubi nemo non videt* (inquit) *Jehovae nomine ipsos etiam angelos ut famulitium Dei contineri.* Resp. imo vero famulitium Dei ab ipso Domino Deo et re et nomine distinguitur. Coelum est Dei regia et thronus Esa. 66, v. 1.; in illa regia Dei aula serviunt ipsi angeli, sed ut non est ipse Jehovah, ita quoque Jehovae nomine non appellantur.

Judicibus tribui nomen Jehovae.

38. *Judicibus ac magistratibus* nomen Jehovae tribui probat Ostorod. ex Deut. 19, v. 17: *Stabunt ambo homines, quibus lis est coram Jehovah, coram sacerdotibus et judicibus, qui erunt in diebus illis* Resp. 1. Judices et magistratus vocari *Elohim* in Scripturis usitatum Exod. 21, v. 6. c. 22, v. 27. Ps. 82, v. 1. etc.. sed Jehovae nomen illis tribui non constat ex aliis locis. 2. nec ex hoc ipso loco illud demonstrari potest, quia nomen Jehovah nequaquam *ἐξηγητικῶς* per subsequentia nomina sacerdotum ac judicum exponitur, sed ipsius Dei in judiciis praesentia declaratur. Conjunge 2. Paral. 19, v. 6: *Dominus vobiscum est in judicio.* Ps. 82, v. 1: *Deus stat in congregatione* אֵל *fortis, in medio Elohim judicabit.* 3. Conjunguntur igitur auctor judiciorum *principalis* et administri eorundem *minus principales*, ac tum ipsi judices, tum illi, qui causas in judiciis tractant accusatores, rei ac testes admonentur, ut cogitent Deum in judicio esse praesentem, ideoque omnia in ipsius Dei conspectu agi. 4. Quemadmodum ex eo, quod distincte nominantur sacerdotes et judices, recte colligitur alios fuisse sacerdotes, alios judices, personas scilicet politicas, ita quoque ex eo, quod distincte nominatur Jehovah et judices, colligi potest Jehovam distingui a judicibus, nec ejus nomen judicibus tribui. Alii respondent per לִפְנֵי יהוה denotari locum judicii. Cunaeus lib. 1. de Republ. Judaic. c. 12: *Concilii magni quod vocabant synedrium, sedes fuit in ipso sanctuario, ubi de divinis et humanis rebus senatores* LXX *cognoscerent* etc., unde vocatur משפט יהוה 2. Paral. 19, v. 8; *in templo autem vel in sanctuario esse est in conspectu Dei esse.*

39. Atque haec sunt loca illa Scripturae, ex quibus probare conantur nomen Jehovae tribui aliis *personis*, quam uni soli vero Deo. Sequuntur ea, ex quibus evincere laborant etiam *rebus aliis* tribui, videlicet *1. arcae 2. arcis. 3. Hierosolymae.* Arcae foederis nomen Jehovae tribui demonstrare cupiunt, 1. ex Num. 10, v. 35: *Quando proficiscebatur arca, dicebat Moyses: Surge Jehovah, et dispergentur inimici tui.* v. 36: *quantum requiescebat arca, dicebat Moyses: Revertere Domine.* Consentit Drusius in Hoseam p. 71. Resp. Is vocatur Jehovah, quem Moyses alloquitur, jam vero Moyses non arcam, sed ipsum Deum, qui super Cherubim illius arcae sedebat 1. Sam. 4, v. 4. 1. Paral. 13, v. 6., qui de propitiatorio inter duos Cherubim super arcam testimonii cum ipso loquebatur Exod. 25, v. 22, ac memoriam nominis sui ibi posuerat Exod. 20, v. 24. Deut. 12, v. 5. hisce verbis alloquitur, quod probamus 1. *ex ipsa precatione.* Illum alloquitur Moyses, qui est adorationis objectum. Atqui non arca, sed solus verus Deus est adorationis objectum. Ergo non arcam sed Deum alloquitur. Minorem Photiniani concedunt, major ex ipso verborum sono probatur, quia continent haec verba precationem *2. ex verborum significatione.* Moyses alloquitur eum, qui surgit et revertitur. Jam vero arca proprie non surgit nec revertitur, Deo autem utrumque per *ἀνθρωποπάθειαν* in Scripturis saepius tribuitur Genes. 18, v. 10. Ps. 82, v. 8. Esa. 2, v. 19. Hose. 5, v. 14. etc. *3. ex addita temporis determinatione.* בִּנְסֹעַ *in proficiscendo*, vel quando proficiscebatur arca, dicebat Moyses; *Surge* וּבְנֻחֹה *et in requiescendo*, vel quando requiescebat arca, dicebat Moyses: *Revertere.* Atqui ineptum foret jamdum proficiscenti arcae dicere: Surge, et quiescenti: Revertere. *4. ex beneficii, quod petitur, expressione.* Illum alloquitur Moyses, qui dispergere potest inimicos. Jam vero non arca, sed Dominus dispergit inimicos: Ps. 68, v. 2: *Exsurgat* III. 1
Deus et dispergentur inimici ejus, et fugiant, qui odio habuerunt eum a facie ejus שׁוּבָה quidam rediderunt *da quietem* propter sequentia verba: *decem milia milium Israël*, alii subintelligunt עַל 5. *ex prophetica interpretatione* Ps. 132, v. 7: *Introibimus in tabernacula Domini, incurvabimus nos ad scabellum pedum ejus.* v. 8: *Surge Domine ad requiem tuam, tu es arca fortitudinis tuae.* Oravit ergo Moyses, ut surgente arca surgat etiam ipse Deus (qui peculiarem et gratiosam suam praesentiam circa arcam promiserat) ad viam praemuniendam et hostes

Arca foederis idem tribui: Num v. 3.

dissipandos. Surgere enim significat potentiam exercere, ipso facto praesentiam declarare; reverti est propitium fieri ac velut patremfamilias in domo suorum curam gerere.

om. 20. 40. 2. Ex Num. 32, v. 20, *ubi Rubenitis, Gadditis et dimidiae tribui Manassis praecipitur, ut in bellum procedant coram Jehova, h. e. coram arca.* Resp. arcae nulla plane fit mentio in illis verbis, de qua etiam non constat, an tempore Josuae fuerit in exercitum tempore belli delata; accipiendum igitur hoc est de gratiosa Dei praesentia in exercitu Israëlitarum, qua contra hostium violentiam illos defendebat, imo ipsemet pro illis pugnabat Deut. 20, v. 1.

eut. 7. 41. 3. Deut. 12, v. 7, *ubi oblationes jubentur comedi coram Domino sive Jehova, h. e. coram arca.* Resp. quando in loco sacro, in tabernaculo scilicet vel templo, juxta mandatum Dei Israëlitae comedebant carnes sacrificiorum suorum, tum coram Domino eas dicuntur comedisse, non quod vel arca ipsa in interiore tabernaculi parte vel totum tabernaculum dictum fuerit Jehovah, sed quod verus Jehovah, ibi peculiariter juxta promissionem suam fuerit praesens. Sensus igitur est: Comedetis *coram Domino*, h. e. in tabernaculo, in atrio templi, quod erat sedes et domus Dei. Illi tribuitur nomen Jehovah et in illius conspectu jubentur comedere oblationes, a quo Israëlitae acceperant frugum fertilitatem et benedictionem, ut ex illo ipso versiculo patet; jam vero non ab arca, sed a Deo benedictionem acceperant. Ergo.

s. 24. 42. 4. Jos. 24, v. 1: *Stetit Josua cum primatibus Israëlis congregatus coram Jehova*, hoc est *coram arca foederis.* Resp. 1. in textu non habetur nomen Jehovah, sed Elohim. 2. quo tempore Josua illa comitia celebrabat, arca Domini fuit collocata in Silo, ubi tabernaculum erat exstructum Jos. 18, v. 1. Probandum igitur prius erat eam fuisse ex illo loco deportatam in Sichem, ubi comitia illa celebrabantur. 3. *Coram Domino congregari* est in vero Dei timore et velut in Dei conspectu convenire, sicut haec phrasis alibi usurpatur: Genes. 17, v. 1: *ambula* לְפָנַי *coram me*, in conspectu meo. Item congregari divina auctoritate: Genes. 27, v. 7: *Benedicam tibi coram Domino*, hoc est Dei voluntate et auspiciis. 4. Si vel maxime coram Domino dicerentur convenisse, quia coram arca foederis fuerunt congregati, quo sensu illa phrasis usurpari videtur Jos. 18, v. 18. c. 19, v. 51. (sicut quidam statuunt, ipsos ex urbe Sichem una egressos ad tabernaculum Domini, quod erat in Silo, in loco propinquo, ibidemque omnia illa egisse; alii existimant, Sichemis nomine generali intelligi Silo ad tractum Sichemiticum pertinentem, ut colligitur ex versu 26.), nondum tamen evictum foret ipsammet arcam vocari Jehovam, sed ideo coram arca convenientes coram Domino dicerentur congregari, quia Deus peculiari modo circa arcam foederis erat praesens.

Sam. v. 2. 43. 5. 2. Sam. 6, v. 2: *Surrexit David et abiit, et omnis populus, qui erat cum ipso de viris Juda, ut adscendere facerent arcam Domini, super quam invocatum est nomen Domini exercituum.* Photiniani putant ipsimet arcae nomen Jehovae hoc loco tribui, ideo verba Hebraea sic vertunt: *ut ascendere facerent arcam Dei, quae vocata est nomine Jehovah Zebaoth.* Resp. fontes veritatis ita habent:

אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם
שֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים עָלָיו׃

1. Quidam existimant simpliciter vertendum: *arcam Dei, cujus vocatum est nomen, nomen Jehovah Zebaoth sedens super Cherubim*, ac relativum *cujus* non ad nomen remotius, *ad arcam*, sed ad propinquius, videlicet *Deum*, referendum esse statuunt, idque probant 1. *ex forma regiminis;* dicitur enim non in statu absoluto אָרוֹן sed in constructo אֲרוֹן, *arca Domini, non arca Dominus*, ergo nec Jehovah. 2. *ex* ה *haiediah* praefixo nomini Elohim, quod proprie sic reddendum: *arca Domini illius, cujus vocatum est nomen.* 3. *ex ordine naturali*, per quem אֲשֶׁר cum nomine immediate praecedente conjungitur. 4. *ex loco parallelo* 1.Paral. 13, v. 6, ut adscendere facerent אֲרוֹן הָאֱלֹהִים יְהוָה יוֹשֵׁב הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר נִקְרָא־שֵׁם *arcam Dei Jehovae insidentis Cherubim, cujus vocatum* (sive invocatum) *est nomen*, ubi voces Elohim et Jehovah per ministrum darga immediate connexae facile ostendunt non arcae, sed vero Deo nomen Jehovae tribui. 5. *ex perpetuo Scripturae usu*, quia nullus afferri potest locus, in quo de ulla alia re praeter solum verum Deum dicatur, quod nomen ejus sit Jehovah Zebaoth sedens super Cherubim. 2. Quidam statuunt pleonasmum gemini relativi et עַל positum existimant pro אֶל *apud, ante, juxta* hoc sensu: arcam quam invocatum est nomen, nomen Domini insidentis Cherubim ad eam, h. e. *ad quam* invocatum est nomen Jehovae insidentis Cherubim. Sic Genes. 1, v. 11: *quo sit semen suum in eo*, h. e. in quo. Deut. 4, v. 19: *quas divisit Jehovah eas.* Jerem. 1, v. 2: *quem fuit verbum Domini ad eum*, h. e. ad quem: 2. Sam. 6, v. 22: *quibus locuta es cum eis*, h. e. cum quibus. Buxtorf. lib. 2. thes. c. 8. dicit *hunc pleonasmum cum* אֲשֶׁר *fere perpetuum esse, quando relativum casu obliquo efferendum.* Eum vero hoc ipso in loco statuendum probant ex affixo singulari in עָלָיו, quod plurali כְּרוּבִים proxime praecedenti sine enallage non potest respondere, et ex modo loquendi in Scripturis usitato, quia, quando sessio Dei super Cherubim per vocabulum יֹשֵׁב effertur, absque praepositione ponitur 1. Sam. 4, v. 4. 2. Reg. 19, v. 15. 1. Paral. 13, v. 6. 3. Quidam subintelligunt praepositionem אֶל, arcam Domini אֲשֶׁר *quam*, h. e. ad quam vocatum sive invocatum est nomen Domini. Pagnin.; cujus ellipseos exempla alibi occurrunt. Respondent igitur phrasin illam „invocare nomen alicujus super alterum“ non efficere, ut nomen illud tribuatur alicui in casu recto, sed tantum in obliquo, super arcam vocatur nomen Jehovae. Ergo est arca Jehovae, non autem arca Jehovah. Sic nomen Dei vocatur super filios Israël

III. 30.

Deut. 28, v. 10. Es. 63, v. 19. Jerem. 34, v. 15, super Hierosolymam Dan. 9, v. 18; super templum 1. Reg. 8, v. 43. 2. Paral. 20, v. 9; non tamen Israëlitae vel Hierosolyma vel templum dicuntur Jehovah. 4. Quidam pronomem אֲשֶׁר adverbialiter vertendum statuunt, *ubi invocatum est nomen*, cujus significationis vestigia exstant Jud. 17, v. 8. 2. Reg. 12, v. 5. etc. 5. Cum אֲשֶׁר quandoque usurpetur causaliter pro כִּי *quia, propterea quod* Psal. 31, v. 8. 1. Reg. 15, v. 13, ideo posset etiam sic verti: *abierunt, ut adscendere facerent arcam Domini, quia nomen Dei insidentis Cherubim invocatum est super eam*, qua ratione exprimitur causa impulsiva, propter quam David de arca reducenda tantopere fuerit sollicitus. 6. Quidam respondent nomen Jehovah tribui arcae non in casu recto, sed obliquo hoc modo: *Nomen seu gloria Domini* (nomen enim in Scripturis saepe pro gloria Domini accipitur) *habitat in Cherubim* super eam scilicet arcam, unde Chaldaeus addit notam genitivi casus שְׁמָא דַיְיָ *nomen Domini, non vero nomen Dominus.* 7. Lutherus sic vertit: Daß ſie die Lade Gottes herauf holeten, welcher Name heißt, Der Name des HErrn Zebaoth wohnet darauf über den Cherubim; quae versio probari posset ex eo, quod שֵׁם primo loco positum habet accentum rebia, qui incisum majus constituit, et pulcram praebet doctrinam, quod nomen Dei, h. e. Deus ipse sit ibi quaerendus, ubi se in verbo affuturum promisit. Ex quibus explicationibus omnibus secundam praeferemus propter idiotismum in Hebraea lingua frequentem.

6. Ps. 24, v. 8. 44. 6. Psal. 24, v. 8: *Elevate portas, et introibit rex gloriae. Quis est iste rex gloriae? Jehovah fortis et potens*, quod itidem de arca intelligendum esse statuunt. Resp. Ne minimum quidem in psalmo

III. 31. conspici potest vestigium, ex quo de arca foederis ibi agi appareat, nec permittunt hoc praedicata, quae de subjecto ibidem dicuntur, utpote quod sit *rex gloriae, dominus potens in proelio*, ac pronomen הוּא emphatice exprimit, de quonam regius Psaltes loquatur. v. 10: *Quis est ille rex gloriae? Jehovah Zebaoth* הוּא *ille est rex gloriae.* Jam vero Jehovah Zebaoth nomen solius Dei esse dicitur Esa. 46, v. 4. c. 48, v. 2. c. 54, v. 5. Jerem. 10, v. 16. etc. Variae autem proferuntur hujus cohortationis expositiones, quas vide in tract. de magistr. c. 6. sect. 5. memb. 1. simplicissime verba Davidica sic accipiuntur, quod omnes cujuscunque ordinis et conditionis homines, cumprimis vero magistratus admoneantur, ut Christi doctrinam recipiant, portas ei aperiant et ecclesiae hospitia concedant, unde LXX reddiderunt *ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν.*

Locis sacris nomen Jehovah tribui. 45. *Locis sacris* nomen Jehovae tribui seqq. probant dictis: Gen. 22, v. 14: *Vocavit Abraham nomen loci illius* יְהֹוָה יִרְאֶה *Dominus videbit.* Exod. 17, v. 15: *Aedificavit Moyses altare et vocavit nomen ejus Jehovah Nissi.* Jud. 6, v. 24: *Gideon aedificavit altare et vocavit illud Jehovah pax.* Jerem. 33, v. 16: *Hierosolyma vocatur Jehovah justitia nostra.* Ezech. 48, v. 35: *nomen civitatis Jehovah ibi.* Resp. 1. in genere: in his et similibus locis nomen Jehovah non ponitur absolute, sed cum quadam adjectione, non enim locus vocatur Jehovah, sed Jehovah videbit; civitas non vocatur Jehovah, sed Jehovah ibi. Jam vero haec duo plurimum differre demonstramus, 1. *ex ipsa adversariorum confessione:* Eniedinus ad locum Matth. 1, v. 23. p. 102: *Animadvertendum est nomina saepe non rei ipsius naturam exprimere, sed signa tantum et monumenta esse rerum per illa significatarum. Vt Abraham Genes. 22. montem, in quo Isaacum sacrificare jussus erat, appellat „Jehovah videbit", neque tamen quisquam montem illum vel Jehovam esse vel videre affirmarit.* 2. *ex appellationum istarum resolutione.* Quod si enim evinci posset nomen Jehovah locis illis sacris absolute tribui, consequens fuerit montem videre, altare esse vexillum Moysis, et pacem Gideonis, Hierosolymam esse justitiam nostram. Qua enim ratione nomen Jehovae de illis praedicari statuitur, eadem etiam ratione *τὸ* videre, esse vexillum, esse pacem, esse justitiam de illis praedicatur. Quidam ergo respondent, per compositionem nomen Jehovah instar reliquorum nominum in novum prorsus atque aliud nomen converti, idque probant ex similium nominum compositione. Ex nomine *El* multa fiunt composita Bethel, Israël, Ismaël, Daniel; ex nomine *θεοῦ* fit Theophilus, Theodotus, Dorotheus etc., ex Germanico Gott formatur Gottlieb, Gottfried etc.; neque enim nomen El et *θεοῦ* absolute et sine adjectione positum illis propterea tribuitur, quibus composita ex hoc nomine tribuuntur. Quidam existimant nomen יהוה poni in regimine, sed id pugnat cum natura nominum propriorum, quale est Jehovah. Ac si vel maxime poneretur in regimine subintellecta voce Elohe, ut Jehovah Dominus pacis, sive per appositionem duorum substantivorum Jehovah pax, sive per interpositionem verbi substantivi EST, Jehovah est pax, nihilominus tamen nomen Jehovah aliqua ratione creaturis tribueretur. Quidam respondent signo tribui nomen signati, sicut imago Pauli vocatur Paulus. Sed hac ratione itidem nomen Jehovah creaturis tribui relinqueretur, quamvis improprie et per quandam *μετωνυμίαν*. Quidam dicunt nomen Jehovah ibi non praedicari de locis sacris, cum potius sit subjectum, de quo aliud praedicetur, toto autem elogio illo, in quo nominis Jehovah fit mentio, talia loca ornari. Denique Hafenrefferus in templ. Ezech. p. 178. statuit in hisce denominationibus esse ellipsin, per quam nomen in regimine positum vel pronomen sit omissum: Psal. 36, v. 4: *Verba oris ejus* (verba) *vanitatis et doli.* Psal. 35, v. 6: *Sit via eorum tenebrarum*, h. e. *via tenebrarum.* Psal. 120, v. 7. אני שׁלם *ego pax*, h. e. אִישׁ *vir pacis.* Cujusmodi plura exempla habet Buxtorf. lib. 2. thesaur. c. 4. et 8. Qua ratione vel ex praecedentibus sententia est complenda vel aliud quoddam vocabulum subintelligendum. Vocavit Abraham nomen loci illius locus Domini, qui pro-

videbit, vel locus, in quo Dominus providebit. Moy-
I. 32. ses vocavit nomen altaris altare Jehovae vexilli mei, Gideon vocavit altare Jehovae pacis, nomen civitatis ex ea die civitas Domini, qui ibidem, vel Jehovae praesentis.

46. 2. *In specie* de loco Jerem. 33, v. 16. dicimus non urbem Hierosolymam, sed Messiam regem vocari Jehovam justitiam nostram, id quod ex toto contextu, analogia fidei et parallelis locis compluribus evinci potest. Promissio habetur facta Israëli de germine Davidis, ergo non Israëlis, sed Christi nomen erat exprimendum. Conjunge eventum, Israël nuspiam sic vocatur. Quidam ergo verba Hebraea וְזֶה אֲשֶׁר יִקְרָא לָהּ sic explicant: *Et hoc* (subintellecto שֵׁם *est nomen) quo vocabitur* (activo posito pro passivo) *illi* (hoc est ab illa scil. Hierosolyma) Jehovah. 2. Quidam hoc modo: Et *istud* (nomen) *quo vocabit eum* (per enallagen generis, ut feminінum masculino remotiori respondeat, sicut Exod. 29, v. 4. Esa. 5, v. 14. Ezech. 17, v. 7. Zach. 8, v. 2.) *erit Jehovah*. 3. Hafenreff. in templ.: *Et hoc quod praedicabitur* (per Hebraismum, in quo verba tertiae personae ponuntur impersonaliter, vocabit scilicet unusquisque vel vocabitur, quia קרא significat non tantum *vocavit*, sed et *praedicavit* Jos. 8, v. 34. Levit. 25, v. 10. Esa. 40, v. 2. Esa. 61, v. 1. Nehem. 6, v. 7.) *illi Jehovah justitia nostra*, ut sit sensus: praedicabitur hoc Hierosolymis: Jehovah justitia nostra. 4. Piscat. in schol.: et hoc est nomen, quo vocabit quisque illam, scilicet Hierosolymam sive N. T. ecclesiam, Jehovah justitia nostra, propter connexionem Christi capitis cum hoc corpore mystico 1. Cor. 12, v. 12. 5. In locis tract. de Deo Patre et Filio §. 29. secuti sumus simplicissimam illam explicationem, quam Pagninus, Montanus, Galatinus lib. 3. c. 9. Munsterus Helvicus et alii amplectuntur: *Et iste, qui convocabit eam, est Jehovah justitia nostra.* Clamabit ei Hierosolymae, ut scilicet se aggreget ecclesiae N. T. Buxtorf. lib. radic. in הוה p. 187. adducit insignem locum ex R. Joseph Albo Hispano in libro Ikkarim orat. 2. c. 28: *Vocat Scriptura nomen Messiae Jehovah justitia nostra, quia erit mediator DEUS, per cujus manum consecuturi sumus justitiam a DEO ipso, et idcirco vocat eum nomine proprio ipsius DEI Jehovah.* Similia loca ex Rabbinis adducit Weidner. in locis fid. p. 190. Quod in specie attinet locum Ezech. 48, v. 35, in eo R. Jonathan pro שָׁמָּה *ibi* legit שְׁמָהּ *nomen ejus* contra omnium exemplarium fidem et ipsam Chaldaicam versionem Galat. lib. 3. c. 9. Ac res ipsa ostendit, non describi ibi Hierosolymae divinitatem, sed dignitatem ex gratiosa ipsius Domini praesentia dependentem.

47. Quaeritur 2. *An nomen Jehovah sit tetragrammaton tantopere celebratum?* Negant quidam ex Pontificiis, Genebrard. in epistola ad lectorem, quam praefixit commentariis suis in Psalmos, Bellarm. in exercit. grammat. super Psal. 33, quos sequitur Pererius disp. 2. in c. 6. Exod. p. 171, ubi sic scribit: *Nomen Jehovah ignotum fere omnibus fuit, qui ante centum annos tam inter Hebraeos quam inter Christianos floruerunt, ut satis appareat novitium esse inventum atque commentum; quin etiam ab ethnico Jovis nomine illud desumtum putant.* Sed haec opinio profluxit ex falsis hypothesibus, quales sunt 1. puncta esse recens inventum Rabbinorum; 2. nomen Jehovah habere puncta vocis Adonai; 3. Jovis nomen esse antiquius quam Jehovah; 4. approbandam esse Judaeorum superstitionem, qui prohibent illud nomen proferre; 5. veram hujus nominis pronuntiationem periisse in captivitate Babylonica.

(margin: ...ri- ...l. An ...ea ...vah ...tra- ...ma- ...?)

48. 2. Nominis *Adonai* notanda *1. derivatio.* De nomine Adonai. Ejus notanda 1. derivatio.
Quidam formatum putant ab אֶדֶן *basis*, *firmamentum*, quod Deus sit omnium rerum stabilimentum Coloss. 1, v. 17: πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε, sed rectius deducitur ab אדון *dominus*, qui est basis et columen familiae, sicut βασιλεύς, qui βάσις τοῦ λεώ Attice pro λαοῦ: quod ipsum nomen אָדוֹן de vero Deo usurpatur Exod. 23, v. 17. Jos. 3, v. 11.
2. *Significatio.* Quando scribitur cum cametz in fine, est sacrum non minus, quam ipsum Jehovah 2. Significatio.
et nomen Dei proprium, sed quando scribitur cum III. 33.
chirec vel cum patach, est profanum, hominibus etiam honoris causa attributum: *Domini mei;* unde etiam pro Jehovah Judaei illud legunt Gal. lib. 2. c. 13. Quando de Deo usurpatur, semper construitur cum singulari, R. David, citante Sixto Senensi Bibl. sanctae lib. 5. annot. 100: *Adonai quoties scribitur cum cameza, honoris et excellentiae causa Deo tribuitur,* quod agnoscit etiam Socinus in explicatione dicti Psal. 67, v. 18. in scripto contra Wiekum. Confer Drus. in comm. 7. Exod. Först. דון. Atque haec propria et genuina significatio vocis Adonai perpetuo Scripturae usu comprobatur. Genes. 18, v. 27, *Abraham appellat eum* אֲדֹנָי quem statuit *judicem universae terrae* v. 25, quemque orat, ut Sodomitis velit parcere, et qui appellatur *Jehovah* nomine Dei proprio. Genes. 19, v. 2, cum duo angeli ad Lothum venirent, vocat eos אֲדֹנַי *Domini mei*, cum vero v. 16. Jehovah, qui cum Abrahamo locutus fuerat, illis se conjungeret, appellat eum אֲדֹנָי v. 18; quod enim is, cum quo ibi Lothus loquitur, fuerit verus Jehovah, colligitur ex eo, quod subversionem Sodomae sibi tribuit v. 22, quae vero Jehovae tribuitur v. 24. Genes. 18, v. 33: *Et ivit Jehovah, postquam cessavit loqui cum Abrahamo.* At quo ivit? nisi Sodomam ad Lothum, quia dicit v. 22: *descendam et videbo.* Jud. 6, v. 13. cum angelus Jehovah Gideoni in forma viri apparuisset, vocat eum אֲדֹנִי, sed quando postea agnoscit, Deum ipsum sese revelasse, vocat אֲדֹנָי v. 15.

49. Contrarium statuunt Galatinus lib. 2. de arcan. cath. verit. c. 10. priore, Buxt. in lib. radicum, Eniedinus ad c. 22. Matth. p. 108: *Vox Adonai non naturam, sed dignitatem significat, quo vocabulo homines solent alios homines sibi quoad naturam similes appellare.* Probant hoc 1. ex Genes. 18,

v. 3, cum tres viri ad Abrahamum venirent, Abrahamus ad eos dicit: אֲדֹנָי, jam vero Abrahamus nondum noverat verum Jehovam duobus angelis comitatum adesse, sed existimavit peregrinos esse, quibus φιλοξενίαν suam probare voluit, ut colligitur ex Hebr. 13, v. 2: *quidam ignorantes hospitio exceperunt angelos.* Resp. de hac apparitione sunt diversae sententiae. 1. Rabbini, teste Lyrano, duas φανερώσεις comminiscuntur et verba in principio capitis: *Apparuit illi Jehovah* de θεοφανείᾳ, reliqua vero adeoque totam hanc historiam de ἀγγελοψίᾳ accipiunt. Sed repugnat totus contextus, quia Moyses primo in genere dicit *Jehovam Abrahae apparuisse*, postea in specie exponit, qualis fuerit ista apparitio, quidve in ea gestum dictumve fuerit. Praeterea unus ex his tribus appellatur voce Jehovah, qui promittit Abrahae ex Sara filium et Sodomitarum praedicit excidium v. 10. et 20. Quod posterius opponendum etiam illis, qui existimant omnes tres fuisse angelos creatos et symbolice repraesentasse tres personas Trinitatis. Corn. a Lap. in comm., ubi in hanc sententiam citat August. lib. 16. de civit. Dei c. 29. lib. 2. de Trinit. c. 11. Cyrill. lib. 1. contra Julian. 2. Quidam putant fuisse ipsas tres personas Trinitatis Abrahae in externa quadam specie ad tempus assumta apparentes, sed 1. vocantur angeli; jam vero Patrem ullibi in tota Scriptura angelum vocari nondum demonstratum, non est missus in tempore sicut Filius in carnem ad opus redemtionis et Spiritus s. in visibili specie ad opus sanctificationis. 2. Epistola ad Hebraeos hospitalitatem ex eo commendat, quod angelos hospitio quidam exceperint, at si fuissent tres Deitatis personae, ex eo majorem hujus virtutis commendationem potuisset petere. 3. In tota historia unus describitur ut ἐντιμότερος, qui solus Jehovae nomine compellatur. 4. Statuimus ergo cum Hilario lib. 4. de Trinit. Nazianz. orat. 2. de theol. Euseb. lib. 5. demonst. evangel. cap. 9. Theodor. q. 68. in Genes. et aliis Filium Dei duobus angelis comitatum ad Abrahamum divertisse, neque illius rei ignarum fuisse Abrahamum colligimus ex familiari Dei apparitione: Genes. 17, v. 1. יֵרָא *visus est Dominus Abrahae dicens: Ego sum El Schadai*, unde etiam sermonem suum sic informat, ut eum unum alloquatur magno illo nomine Adonai et in singulari dicat: *Si inveni gratiam in oculis tuis, ne transeas a servo tuo.* Postea demum de reliquis comitibus
III. 34. dicit: *Tolletur parum aquae, et lavate pedes vestros*, existimavit enim Filium Dei sibi apparentem secum adducere duos pauperes exsules, quibus beneficentiam exhibere voluit. 1. Jehovah dicitur apparuisse v. 1. At is Abrahae ex variis apparitionibus erat notus. 2. de novo ipsi postea revelatum non potest ex textu elici. 3. in tota Scriptura Adonai cum ָ est solius Dei nomen, nisi sit plurale per pausam mutatum. 4. plurale non esse, ostendit constructio. Ad locum Hebr. 13. quidam respondent non de Abrahamo, sed de Lotho eum esse intelligendum, et verbum ἔλαθον sic explicant: *latuerunt*, h. e. ab excidio et internecione conservati sunt ac sub Dei tutela latuerunt angelis hospitio exceptis, sed nihil quicquam derogat nostrae sententiae, si vel maxime de Abrahamo etiam hic locus accipiatur: Filium Dei praesentem esse intellexit, quippe qui jam ante in forma visibili et saepius apparuerat, sed angelos secum adduxisse forte non cogitavit, quia angelos incorporeos esse novit. *At*, inquis, *cur epistola ad Hebraeos non commendat hospitalitatem ex eo, quod ipsum Dei Filium quidam hospitio exceperint?* Resp. si argumentum hoc aliquid obtineret, evinceret omnes tres fuisse angelos, cujus contrarium ostendimus superius; dicimus ergo Filium Dei non fuisse proprie ab illis hospitio exceptum, quia angeli quidem comedere visi fuerunt, non autem ipse Dei Filius, nec ignorarunt unum ex his tribus esse Dei Filium, sed duos reliquos esse angelos ignorarunt. Cui haec non satisfaciant, dicere poterit mystica ratione factum, ut Moyses eum Adonai cum ָ vocaverit, quem Abrahamus adhuc incognitum vocaverit Adonai cum pathach, quia in pronuntatione differentia illa animadverti nequit.

50. 2. Quod Genes. 19, v. 18. Lothus dixisse legitur אֲלֵהֶם *ad vos*, scil. angelos, אֲדֹנָי, resp. Vel constituenda est numeri enallage, quam praecedentium et sequentium connexio ostendit, vel referendus est usus pluralis numeri ad significandum mysterium pluralitatis personarum, quod postea explicatur, *Jehovah pluit a Jehovah* v. 24, vel si omnino ad angelos referendum, dicendum fuerit non esse cametz nativum, sed ex pathach per pausam Silluk mutatum. 3. quod Jud. 6, v. 22. demum Gideon videtur agnovisse, angelum sibi apparentem fuisse ipsum Jehovam; dicit enim: *Heu Domine Deus, quia idcirco vidi angelum Domini facie ad faciem.* Resp. Imo vero Gideon hoc intelligere potuit, tum ex promisso de liberatione Israëlitarum ex manu Midianitarum, tum ex ipsa missione sibi denuntiata, quia utrumque non nisi uni Deo competit. Quod postmodum exhorrescit, inde factum, quod cum dubitatione quadam illa notitia fuerat conjuncta, cum autem ignis ex petra prorumpens sacrificium absumeret, clare vidit et intellexit, quod angelus Jehova הוּא.

51. *3. Mystica explicatio.* Qui Malach. 1, v. 6. 3. My
in plurali Deus dicitur אֲדֹנִים, inde quidam statu- expli
unt etiam אֲדֹנָי esse numeri pluralis et mysterio Trinitatis designando inservire. Galat. lib. 2. c. 13: *A plurali Adonim fit Adonai, quod divinum est nomen et proprie idem quod Domini mei significat, idcirco prisci illi patres a Moyse edocti Deum Dominos in plurali numero nuncupari sanxerunt, ut ex hoc palam ostenderetur universale rerum dominium tribus divinis personis esse commune. Nam Dominus est Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus. Ut autem innueretur Patrem, Filium et Spiritum s. non tres Dominos esse, sed unum Dominum, decretum fuit, ut nomen ipsum Adonai, etsi plurale sit, non nisi cum verbo singularis numeri vel cum nomine adjectivo itidem singularis numeri conjungeretur.*

52. 3. In nomine *Elohim* mysterium Trinitatis quaerendum esse, negant Judaei ac Photiniani: Piscecius in resp. ad rat. 2. Camp. p. 17: *Ante Lombardum trinitatem personarum ex voce Elohim concludebat nemo*, quibus assurgunt quidam ex Pontificiis, ut Cajetanus, Bellarm. lib. 2. de Christo c. 6. Perer. in Genes. tom. 1. p. 15. n. 39. Sixtus Senens. lib. 5. Bibl. annot. 1., ut et Calvinianis, ut Calv. in c. 1. Genes.: *Monendi sunt lectores, ut a violentis glossis sibi temperent*, Chassanio lib. 1. locor. comm. c. 10. Drusius lib. de nomine Elohim cent. 2. mi-
35. scellan. c. 46. et 53, Danaeus, Mercerus, Paraeus in comm. c. 1. Genes. etc. Contrarium statuunt nostrarum ecclesiarum doctores moti his argumentis: *1. ex propria pluralis numeri significatione.* Ubicunque ponitur numerus pluralis in nominibus personam significantibus, quae habent suum singulare, a quo formantur, ibi in propria et genuina significatione pluralitatem denotat. Sed vox Elohim de vero Deo usurpata ponitur in numero plurali, cum tamen non destituatur singulari, a quo formatur. Ergo. Cajetanus negat *Elohim* habere singulare, sed manifeste exstat singulare *Eloah* Job. 4, v. 9. c. 12, v. 4. c. 15, v. 8. c. 36, v. 2. Psal. 18, v. 32. etc. Exceptiones Judaeorum, *quod sit nomen terminatione quidem plurale, significatione vero singulare, quod non plures personas, sed plures proprietates in Deo designet, quod ex humana consuetudine Deus honoris causa de se in numero plurali loquatur*, excussimus tr. de Deo §. 27. *2. ex peculiari hujus vocis constructione.* Vox Elohim de Deo usurpata non solum construitur cum verbo singulari, ut Genes. 1. v. 1 *bara Elohim*, sed etiam cum verbo et adjectivo plurali Genes. 20, v. 13: *quando me errare fecerunt* האלהים c. 35, v. 7: *Elohim ad eum revelati sunt.* Deut. 5, v. 26: *Elohim viventes.* Jos. 24, v. 19: *Elohim sancti.* Conjunge 2. Sam. 7, v. 23. Jobi 35, v. 10. Psal. 58, v. 12. Psal. 149, v. 2. Esa. 44, v. 2. c. 45, v. 5. Jerem. 10, v. 10. c. 23, v. 36; ex quo sic concludimus: Nomen plurale cum verbo vel adjectivo plurali nunquam significat unam tantum personam, sed plures. At nomen Elohim cum verbo et adjectivo plurali de Deo usurpatur. Ergo ut essentiae unitas in constructione cum verbo singulari, ita personarum pluralitas in constructione cum verbo vel adjectivo plurali usurpatur. *3. ex ipsa Spiritus s. explicatione.* Quod enim per Elohim intelligantur plures, et quidem tres personae Deitatis, alibi satis clare exponitur. Deus ipse tradit explicationem pluralis numeri usurpati. Genes. 3, v. 22: *Ecce Adam factus, qui unus ex nobis.* Sic Genes. 1, v. 1. auctor creationis dicitur *Elohim;* jam vero causa efficiens creationis est tota ss. Trinitas, ut constat ex Psal. 33, v. 6, quod Moysi ignotum fuisse nulla ratione est verisimile, quin imo ipse in verbis subsequentibus exponit, quidnam nomine Elohim intellectum velit, quando mentionem facit *Patris dicentis, Verbi,* per quod omnia facta sunt, et *Spiritus sancti* aquis incubantis. Quo pertinent omnia Scripturae dicta, in quibus peculiariter Filio et Spiritui sancto creationis opus tribuitur. *4. ex plurimorum interpretum approbatione.* Confirmant enim nostram sententiam Justin. in dial. cum Tryph. p. 222. Tertull. adv. Prax. c. 12. Lombard. 1. sent. dist. 2. lit. F. Lyranus et Burgensis in c. 1. Genes. Galat. lib. 2. de arcan. cathol. verit. c. 9, ubi Rabbinorum testimonia adducit et inter ceteros dictum R. Hunna: *Nisi hic sermo sic esset scriptus, nemini ita loqui liceret. 5. ex quorundam adversariorum confessione.* Nobis enim in hac quaestione ὁμόψηφοι sunt Zanchius lib. 1. de nat. Dei c. 4. p. 7. c. 12. p. 37. lib. 2. de trib. Elohim c. 1. p. 31. Junius tom. 2. defens. 2. de s. Trinit. p. 70. in Bellarm. controv. lib. 2. c. 6. col. 561. Polanus lib. 3. syntagm. c. 3. col. 1278. Jacobus Montanus, qui cum Drusio per literas de hac quaestione egit. Pelicanus in c. 1. Genes. Alstedius in lex. theol. p. 18. latissime, Piscat. in annal. c. 1. Genes. Tilenus in notis ad lib. 2. Bellarm. de Christo c. 6: *Argumentum pro distinctione personarum ex nomine Elohim ductum forte non est solidissimum, non tamen prorsus nullum, siquidem illam numeri enallagen in prima persona frequentari in Hebraismo negant periti.*

53. Addimus tamen 1. ex voce Elohim non immediate trinitatem, sed pluralitatem personarum in divinis nos probare, quae pluralitas alibi ad numerum ternarium redigitur. 2. latere in hac voce mysterium Trinitatis pro dispensatione temporum ac modo patefactionis in V. T. usitatae, ad quam in N. T. clarior lux accessit. 3. conjungendam esse ipsius Spiritus s. explicationem in aliis Scripturae locis propositam, neque enim primarium, sed secundarium duntaxat argumentum ex voce illa petitur. 4. aliud esse contra haereticos pertinaces Trinitatem negantes pugnare, aliud inter Christianos credentes de hoc mysterio disserere. Argumentis adversae par- III. 36.
tis satisfieri potest, si observentur sequentes hypotheses: 1. aliam esse rationem vocis *Elohim*, aliam vero vocis *Deus.* Elohim est nomen personale, Deus essentiale, inde propter personarum pluralitatem recte dico tres Elohim, sed non possum dicere tres Deos propter simplicissimam essentiae unitatem. 2. Si vel maxime evictum esset, Elohim de una tantum Deitatis persona dici et sic singulariter usurpari, de quo tamen merito adhuc quaeritur, nondum tamen decederet quicquam genuinae et propriae significationi numeri pluralis. Ut enim Deus est nomen essentiale, nihilo tamen minus quandoque usurpatur personaliter; sic Elohim est nomen personale, quandoque tamen ponitur essentialiter tum propter simplicissimam unitatem trium personarum ratione indivisae essentiae tum propter mutuam personarum περιχώρησιν, quia Pater est in Filio, et Filius est in Patre, Pater non est Deus extra Filium, nec Filius extra Patrem, nec Pater est solitarie Deus, sed persona Trinitatis, vel Deus in Trinitate, sicque quaelibet persona in divinis perpetuum ad reliquas duas personas respectum obtinet. Quando ergo de una persona usurpatur, significat, quod illa una persona

sit e numero plurium. 3. distinguendum inter vocem Elohim absolute positam et in constructione cum adjectivo vel verbo plurali. Si vel maxime concederetur vocem Elohim absolute positam uni personae quandoque per enallagen tribui, tamen quando cum verbo vel adjectivo plurali construitur, semper notat plures personas. 4. distinguendum inter usum linguae sanctae, cui puritas et simplicitas est peculiaris, et usum aliarum linguarum. Si vel maxime in aliis linguis numerus pluralis pro singulari ponitur, (ubi tamen nomen personae manet singulare mutatis duntaxat verbis ac pronominibus: Nos Ferdinandus mandamus, nec in tertia persona adhibetur pluralis, sed in prima) nihil tamen id ipsum praejudicat usui linguae sanctae. Theodor. q. 20. in Genes.: *Si Deus propter auctoritatem ac majestatem de se in plurali numero loqueretur, oportuisset eum ita loqui vel semper vel ut plurimum, praesertim cum legem daret in Sina.* De hominibus dignitatis eum pluralem loco singularis usurpamus, sed de Deo hoc concedi nequit, ejus summa dignitas ut agnoscatur, qualis est. Deus semper aeque honoratus est et tamen non semper loquitur de se in plurali numero. R. Aben Ezra in c. 31. Genes. pluralis numerus ad significandam dignitatem tantum in secunda et tertia, non autem in prima persona usurpatur. 5. Quaecunque exempla usurpati numeri pluralis pro singulari afferuntur, ea de creaturis vel idolis loquuntur et explicari possunt vel per *μερισμόν* vel per figuram quandam sermonis, syllepsin scilicet vel enallagen numeri, sed quando vox Elohim de Deo proprie usurpatur, talis figura locum non habet; ibi enim nec civilis cujusdam reverentiae causa, nec rhetorica quadam figura pluralis numerus de Deo usurpatur, sed propter causam in ipsis Scripturis alibi monstratam. 6. Quando Elohim distributive usurpatur, non desinit esse plurale, quia distributio est indefinita quaedam pluralitas, Exod. 20, v. 2: *non erit tibi Dii alieni,* h. e. nullus Deorum alienorum. Quando Exod. 32, v. 4. et 8. vitulo in idololatricum cultum erecto tribuitur, itidem non desinit esse plurale, quia non ipsum vitulum, sed verum Jehovam, qui ex Aegypto eas eduxerat, Israëlitae in illo vitulo colere voluerunt, v. 5. eo nomine appellarunt.

De nomine *κύριος*, an sit Dei proprium.

54. Nomen *Jehovah et Adonai* LXX reddiderunt per *κύριος*, sicut *Elohim* per *θεός*. Quaeritur autem de nomine *κύριος an sit soli aeterno Deo proprium?* Negat Socinus contra Wiekum c. 6. class. 4. arg. 2. p. 395: *Nomen Jehovah* (inquit) *est nomen proprium, κύριος vero seu Dominus appellativum et plurimis vulgo tributum, idcirco vel hoc ob solum ineptum ad nomen Jehovae exprimendum. Conati tamen sunt LXX huic malo hac ratione mederi, ut scilicet nomen κύριος fere semper, cum Jehovae loco ponitur, sit sine articulo, quo commodius nomen proprium referre possit. Neque enim solent appellativa nomina in Graeca lingua, cum subjecti locum tenent, efferri sine articulo. At Christus cum κύριος subjective, ut sic dixerim, appellatur, fere semper articulus praeponitur nomini isti.* Haec Socinus: quae omnia eo tendunt, ut argumentum pro Deitate Chri- III
sti ex voce *κύριος* deductum enervetur. Sed respondemus, nos facile concedere, quod certo quodam respectu et in generaliori significatione nomen *κύριος* tribuatur etiam creaturis, interim tamen primo ac principaliter, in eminentiori ac propria significatione nomen *κύριος* de solo vero Deo usurpatur, ac proinde qui ea ratione *κύριος* appellatur, is verus et aeternus Deus esse recte arguitur: Marc. 12, v. 29: *κύριος Deus tuus κύριος εἷς ἐστι.* Ephes. 4, v. 5: *εἷς κύριος unus Dominus.* 1. Cor. 8, v. 6: *Etsi sunt qui dicantur Dii in coelo et terra, siquidem sunt Dii multi et Domini multi, nobis tamen est εἷς κύριος unus Dominus,* id quod demonstramus ex eo 1. quia LXX interpretes et eos secuti apostoli in N. T. nomen Jehovah reddiderunt per *κύριος*, ut infinitis exemplis probari potest. Jam vero nomen Jehovae est Dei proprium, ut ostendimus superius, et Socinus ipse videtur concedere. Quod Socinus dicit *nomen κύριος Deo attributum carere articulo, sed Christo attributum habere additum articulum,* id si generaliter accipiatur, utrumque falsum est. Prius patet ex Matth. 1, v. 22. c. 2, v. 15. c. 22, v. 44. Luc. 1, v. 6. Act. 17, v. 27. etc., posterius ex Matth. 7, v. 21. c. 8, v. 2. c. 22, v. 43. Rom. 1, v. 7. c. 14, v. 14. etc. 2. quando *κύριος* vel honorificae compellationis vel particularis alicujus dominii causa homini tribuatur, ex circumstantiis textus facile intelligi potest: vel enim additur restrictio, ut *secundum quid* Dominus appellari intelligatur Matth. 15, v. 27: *Catelli edunt de micis dominorum suorum.* Act. 16, v. 19, vel adjungitur descriptio, quae ostendit non de summo et absoluto Domino esse sermonem. Coloss. 3, v. 22: *Servi, obedite dominis carnalibus.* 1. Cor. 8, v. 5: *Sunt dii multi et domini multi λεγόμενοι*; vel annectitur illius Domini erga summum Dominum, qui est Dominus dominorum, subjectio. 1. Tim. 6, v. 15. Apoc. 17, v. 14. c. 19, v. 16; vel ex ipso contextu intelligitur non de summo et absoluto Domino ibi agi, quando scilicet talia praedicata illi tribuuntur, quae non conveniunt summo Domino, vero ac aeterno Deo; interim in propria, principali et eminenti significatione nomen *κύριος* Dei proprium manet. 3. Nomen *κύριος* ita praedicatur de Christo, ut ex ea praedicandi ratione ipsius divinitas certo colligi possit; vocatur enim absolute *κύριος* sine articulo, quod Socin. putat esse indicium nominis proprii; appellatur *Dominus dominantium* Ap. 17, v. 14. c. 19, v. 16; tribuitur ei *potestas coeli ac terrae* Matth. 28, v. 19. ac proinde est coeli et terrae Dominus, quod solius veri Dei proprium Matth. 11, v. 25; vocatur simul et *κύριος* et *θεός* Joh. 20, v. 28. Dicta V. T., quae de solo vero Deo agunt, in N. T. accommodantur, et attributa opera ac cultus vere divinus ipsi tribuuntur; frustra igitur argumentum ex nomine *κυρίου* deductum a Photinianis impugnatur, quia regula est firmissima: Cui modo ac ratione jam exposita nomen *κύριος* tribuitur, is est verus et aeternus Deus.

55. De nomine θεός quaeritur, *an sit nomen officii, dignitatis ac potestatis, an vero naturae et essentiae?* Prius affirmant Photiniani, posterius negant, ut evincant nomen Dei Christo attributum nequaquam efficere, ut verus natura Deus agnoscatur, sed ob divinam duntaxat potestatem in tempore ipsi collatam sic dictus censeatur. Eniedin. in c. 1. Joh. p. 159. 160: *Dei vocabulum dignitatis potius et officii est nomen, quam naturae et essentiae, non ergo sequitur, si quis dicatur Deus, ideo statim pro aeterno coeli et terrae creatore esse illum habendum, cum ad quoscunque λόγος Dei fiat, dii dicantur teste ipso Christo Joh 10, v. 35; est ergo λόγος Deus, sed a Deo factus et constitutus Deus.* Socin. contr. Volan. pag. 189: *Nomen Deus ex iis nominibus censeri debet, quae grammatici ambigua vocant, qualia sunt rex, civis, poëta, philosophus et alia ejusmodi, haec enim substantiae qualitatem quandam potius, quam ipsam substantiam declarant.* Schmaltz. in exam. cent. error. err. 3. p. 5: *Vocem Dei in Latino et Graeco sermone de illo supremo numine, quod natura tale est, usurpatum dicimus significare non essentiam supremi numinis, sed ejus potestatem;* de divina verbi incarnati natura c. 26, p. 144: *Vox Dei dignitatis nomen est, non essentiae, et quicunque veram potestatem divinam habet, is suo modo verus Deus est.* Nos concedimus nomen Deus secundario et improprie aliquando creaturis propter officium divinitus ipsis commissum tribui, quin et λεγομένοις θεοῖς assignari, qua ratione usurpatum non infert divinam illius, cui tribuitur, naturam. Interim negamus in propria et principali significatione usurpatum esse tantum potestatis et officii, non autem divinae naturae et essentiae significativum, quod probamus: *1. ex perpetua Scripturae usurpatione.* Ubicunque enim nomen Deus in Scriptura de supremo numine praedicatur, ibi perpetuo divinam ejus essentiam, non autem potestatem tantum denotat. Sane quia attributa et sic etiam potentia Dei sunt realiter idem cum ipsa essentia, significando divinam essentiam consignificat etiam divinam potentiam, interim nec solum nec principaliter divinam potentiam, sed essentiam et naturam divinam notat. *2. ex definitione.* Ubicunque vel in Scripturis, vel Scripturarum interpretibus definitio Dei traditur, ibi non solum potestatis, sed etiam essentiae divinae ac naturae fit mentio. Ergo etiam nomen Deus non potestatis vel officii, sed naturae nomen est. Exod. 3, v. 14. rogatus Deus, ut nomen suum Israëlitis explicandum manifestaret, respondet: *Ego sum, qui sum, ero, qui ero,* ubi ab ea essentia infinita se ipsum denominat. *3. ex oppositione.* Quando idololatria gentilium accusatur, ex illo principio accusatur, quod gentiles religiose coluerint eos, qui φύσει *natura non sunt dii* Gal. 4, v. 8; *quod mutaverint gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et volucrum et quadrupedum et serpentium* Rom. 1, v. 23. Quo modo accipitur unum oppositorum, eo modo accipitur etiam alterum. Idola ideo negantur esse verus Deus, quia divina essentia destituuntur et quia non sunt dii natura. Ergo Jehovah ideo et inde dicitur verus Deus, quia natura et essentia talis est. *4. ex ipsa nominis ratione.* Nomen Deus non est derivativum, sed primitivum, juxta communem omnium hominum πρόληψιν significans eum, qui non solum summa potestate praeditus, sed etiam essentia et natura ab omnibus creaturis et idolis est distinctus, (nec ex ullo derivato nomine constat officii et potestatis tantum illud esse significativum, quin imo etiam illa nomina, quae ab aliquo accidente sumuntur, quando essentiae applicantur et propriorum naturam induunt, non amplius accidens, sed ipsam substantiam notant. Sic nomen Jacobi, Israëlis, Isaaci etc. a quodam accidente erant deducta, sed quando hominibus illis fuerant applicata et propriorum nominum indolem ac naturam induerunt, non amplius illud nudum accidens, sed ipsam omnino illorum hominum essentiam notare coeperunt.) Quod si ergo vel maxime nomen Deus a quodam effectu divinae naturae esset deductum, tamen Deo in propria significatione applicatum non amplius effectum, sed causam illius effectus, ipsam scilicet divinam naturam et essentiam denotaret. Praeterea cum in Deo potestas sit ipsa divina essentia, utique si nomen Deus notat divinam, id est, summam et infinitam potestatem, notabit etiam naturam et essentiam divinam, quia summa et infinita potestas absque divina essentia locum habere nequit. *5. ex similium appellationum collatione.* Sicut vox hominis naturam hominis, ita vox Dei naturam et essentiam Dei significat, nec alia appellatione in lingua Graeca et Latina Dei natura significari potest. *6. ex multiplici ad absurdum deductione.* Si nomen Dei est nomen solius potestatis, non naturae et essentiae, consequens erit, primo eos verum Deum agnoscere et colere, qui summam potestatem ipsi tribuunt, licet naturam corpoream et essentiam finitam illi tribuant, quod absurdum, quia finita essentia non est nec esse potest omne bonum et summum bonum, datur enim ea aliquid melius, videlicet infinitum ens et infinitum bonum. Secundo Deum sola potestate definiendum, quod itidem absurdum, quia in Deo sunt etiam alia attributa et aliae perfectiones, ut sapientia, bonitas, aeternitas. Tertio nomen Dei cum nomine Domini esse omnibus modis idem, cum tamen Scriptura eadem distinguat, et nomen DEI a natura, nomen Domini a dominio et potestate summa numini tribui ostendat. Quarto nomen Dei esse relativum nec nisi in relatione ad creaturas ac proinde in tempore demum Deo competere cum tamen sit Deus ab aeterno et in aeternum etc. *7. ex patrum testificatione:* Justinus in exposit. fid.: *Si essentiam divinam intelligere velis, Dei nomine expresseris.* Tertullian. lib. 3. adv. Marcion. circa med.: *DEI nomen est quasi naturale divinitatis.* Athanasius in epistol. de synod. Nicen. decret. post med.: *Cum audimus vocabulum DEUS, nihil aliud, nisi ipsam incomprehensibilem Dei substantiam significari in-*

telligimus. 8. ex trepida adversariorum assertione. Quandoque enim simpliciter negant nomen Dei esse nomen naturae, quandoque vero comparate dicunt esse magis nomen naturae, quam potestatis, ut consideranti ipsorum dicta perspicuis in controversiis de deitate Filii et Spiritus sancti, ac ipsimet coguntur nomen Dei *οὐσιωδῶς* accipere.

56. Quae in contrarium afferuntur, facilem habent explicationem, si distinguatur: 1. inter significationem hujus nominis *propriam et impropriam, principalem et secundariam.* Quando de creaturis improprie et secundario praedicatur, potestatem et officium non naturam notat, sed ex eo inferri nequit, quod de summo numine usurpatum itidem potestatem duntaxat, non naturam notet. Sic quamvis sol, lux et similes metaphoricae appellationes in figurata significatione qualitatem notent, tamen proprie acceptae solis, lucis et rerum earum, a quibus transsumptae sunt. essentiam notant. 2. inter has phrases: *esse verum DEUM et vere dici DEUM.* Esse verum DEUM competit solum uni et aeterno DEO, qui per naturam et essentiam talis est, quia unaquaeque res dicitur vera a sua natura et essentia. Sic verum aurum, verus homo dicitur a vera auri et hominis essentia. Cyrillus lib. 12. thesauri c. 13: *Si CHRISTUS verus DEUS est, substantialiter non participatione, hoc ipsum est sicut creatura, qui autem verus Deus est, natura Deus est.* Sed vere dici DEUM competit etiam hominibus, qui propter similitudinem et participationem quandam divinitatis eo nomine improprie appellantur; ibi enim agitur duntaxat de veritate vocum metaphorice acceptarum. Sic apostoli vere dicuntur *lux mundi, sal terrae;* quia etsi improprie et metaphorice dicantur lux, tamen quia vere illud praestant spiritualiter, quod lux, sal etc. faciunt corporaliter, ideo vere sic dicuntur. Pari ratione magistratus, judices etc. dicuntur dii, et vere sic dicuntur, quia propter participationem divini officii sic dicuntur, interim non sunt verus ille DEUS, qui natura et essentia talis est. Confer D. Hunnium in exam. error. Photinianor. in artic. de Deo, Schmigl. contra Schmaltzium etc.

Nomina Dei Rabbinica. 57. Coronidis locis notentur nomina Dei Hebraica apud Rabbinos usitata. Rabbini Deum vocant 1. שֵׁם *nomen κατ' ἐξοχήν*, quod propterea faciunt, ut Elias Lev. in Thesbite scribit, quia propositum est commemorare vel unum ex nominibus ejus temere. Nam hoc accurate observant, ne vel unum ejus nomen in rebus leviusculis usurpent. Solent autem addere vel ה emphaticum, vel יִתְעַלֶּה exaltetur, vel יִתְבָּרֵךְ celebretur. 2. שְׁכִינָה, quo significant vim divinam totum mundum permeantem. In libro בבאבתרא dicunt: שְׁכִינָה בְּכָל מָקוֹם *Schechina est omnibus in locis.* Elias Levita in Thesbite scribit Rabbinos S. s. sic vocare, cujus monitu et ductu prophetae olim divina oracula fuderunt, et a radice שָׁכַן quae manere vel habitare significat, ideo deducitur, quod Spiritus sanctus super prophetas requiescere dicatur. Tradunt schechina non habitare, nisi cum viro, qui insigni pietate, innocentia et integritate animi sit praeditus. 3. מָקוֹם *locus*; rationem appellationis tradit Elias: לְפִי שֶׁהוּא מְקוֹם הַכֹּל וְאֵין הַכֹּל מְקוֹמוֹ *eo quod ubique est locorum, nec tamen locus eum capere potest.* In lexico Thalmudico Baal Aruch duae hujus appellationis causae recensentur. 1. שֶׁהוּא מְקוֹמוֹ שֶׁל עוֹלָמוֹ, *quia locus est mundi, non vero ipse in mundo tanquam in loco exsistit.* Deinde שבכל מקום שחץ יקין שם הוא נמצא עמהם *quocunque in loco pii congregati sunt, ipse in medio eorum versatur.* Philo *περὶ ὀνείρων: ὁ θεὸς καλεῖται τόπος τῷ περιέχειν μὲν τὰ ὅλα, περιέχεσθαι δὲ πρὸς μηδενὸς ἁπλῶς.* Cabbalistae propterea Deum sic vocari autumant, eo quod ex vocabulo מקום iidem numeri eliciantur, qui ex tetragrammato Jehovah deducuntur, hoc modo מ duplex 80 III. 40.
constituit, ק 100. ו 6. faciunt 186. Jehovae vocabulum sic cum isto conferunt: ו decies sumtum 100 efficit, ה quinquies 25, י sexies 36, ה quinquies 25, et sic emergunt 186. 4. השמים *coeli*, quia coeli species, admirabiles astrorum ordines ipsorumque dispares conversiones et multiplices cursus maxime Dei gloriam et potentiam ostendunt. Elias Levita in Thesbite ex Masoretarum sententia hanc appellationis rationem affert: כִּי שָׁמַיִם מְכוֹן שִׁבְתּוֹ *quia coeli sunt sedes ejus.* Ponitur interdum absolute, ut nulla vox addatur, quemadmodum in tractatu Thalmudico Pirke Aboth. c. 1. aphorism. 3; interdum vocabulum שם additur; ut in eodem tractatu c. 4. interdum אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם *Pater noster, qui in coelis est*, reperitur. 5. הַגְּבוּרָה h. e. *summa potestas*, Dei coelum ac terram regentis et tuentis a rad. גָּבַר, quae ut R. Kimchi in lib. radicum scribit חוֹזק וְאוֹמֶץ וְנִצָּחוֹן *vehementiam, fortitudinem, robur* significat. 6. רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם vel מֶלֶךְ הָעוֹלָם de domino vel rege mundi. Vox רִבּוֹן Chaldaica est et ab interpp. Chaldaeis, ubi in Hebraeo נָגִיד שַׂר vel גִּבּוֹר occurrit, usurpatur. In Syriaca lingua chirek mutatur in pathah et dicitur rabbon, qui est *αὐτοκράτωρ* et merum habet imperium. עוֹלָם, sicut a Thalmudistis usurpatur, et hunc et futurum mundum significat, prout diversa vocabula ei adjunguntur. Propterea ad Deum accommodatur, quia ille est opifex rerum et totius mundi origo. 7. רַחֲמָנָא *misericors.* Formatione Chaldaica ab Hebraeo רַחוּם descendit et ab interpp. Chaldaeis Exod. 34, v. 6. illius loco usurpatur.

CAPUT IV.

DE QUAESTIONE, AN SIT DEUS?

58. Primo omnium praesupponimus, quod *Esse Deum recte et necessario demonstretur.* Videri alicui poterat quaestionem illam in ecclesia esse otiosam, cum omnibus notum et concessum sit esse Deum, nec ulla gens tam barbara sit, quae Deum esse eun- 1. Probandum est esse Deum.

demque colendum esse neget, licet quomodo colendus sit ignoret, adeoque omnibus naturaliter insita sit Dei notitia, ut Damasc. lib. 1. orth. fid. c. 1. ex c. 1. Rom. concludit. Sed nihilominus statuendum τὸ ὅτι, sive quod sit Deus, probandum esse. *1. ad eorum, qui Deum esse negant, confutationem.* Classes eorum duae sunt; quidam enim id negant immediate, idque vel *directe*, quales fuerunt Diagoras Melius, cognomento ἄθεος, et Theodorus Cyrenaicus (teste Cicerone lib. 3. de nat. deor. circ. fin. August. lib. 3. contra literas Petilian. c. 21. et Lactantio lib. 1. div. inst. c. 2.) Irenaeus lib. 2. c. 19. addit Anaxagoram, quem ipsum quoque ἄθεον cognominatum fuisse asserit. Epiphan. in epit. verae doctrin. p. 484. Protagoram, quem dixisse ait nullum omnino Deum esse, de quo tamen Cic. lib. 1. de nat. deor. et Laërt. in ipsius vita aliter scribunt. Zuing. in theatro vitae volum. 17. lib. 7. p. 3188. multa talium hominum exempla recenset. Vel *oblique*, quales fuerunt, qui dubitarunt, ut Protagoras, qui librum quendam exorsus est in hanc sententiam: *Dii sint necne, satis statuere non possum*, quem librum cum Athenis recitasset, in exilium actus est, et scripta ejus publice exusta teste Laërtio in ipsius vita. Quidam vero mediate et indirecte Deum negant, utpote qui ipsius providentiam negant, Psalm. 14, v. 1. Psalm. 53, v. 1: *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus*, ubi Augustinus in commentario notat propterea *in corde* sive in mente id ab aliquibus dici, quia vere non audent tales quoque suam impiam sententiam exprimere. Negari autem ab illis Deum, qui providentiam ejus negant, eleganti similitudine demonstrat
. 41. Erasmus in symbol. catech. 2. p. 55: *Quemadmodum* (inquit) *levius indignareris illi, qui putaret, se non esse natum, quam qui crederet, sibi non esse sensus aut mentem humanam aliaque, sine quibus homo nomen hominis amittit, sic turpius errat, qui providentiam, quam qui DEUM ipsum negat.* Moyses quidem de hoc principali fidei fundamento, videlicet quod sit Deus, ex professo nihil tractat, sed simpliciter dicit *Deum creasse coelum et terram.* Scribebat enim populo Dei, cui non erat multis argumentis ostendendum, quod sit Deus, propterea quod jam ante in cognitione Dei multis rationibus erat instructus, praesertim ex νομοθεσίᾳ. At alia ratio est infidelium extra ecclesiam. *2. ad fidei nostrae confirmationem.* Thomas p. 1. q. 2. art. 2. resp. ad 1. scribit *non esse fidei articulum, quod sit Deus, sed praeambulum ad articulos.* Contrarium docet apostolus Heb. 11, v. 6: *Credere oportet accedentem ad Deum ὅτι ἔστι, quod sit et quod inquirentibus se remunerator sit*, in quem locum Theophyl. scribit *Deum esse, per fidem tenemus.* At haec fides ex verbo Dei haurienda et ejusdem meditatione confirmanda. In gravibus et seriis tentationibus, inquit, Dn. Chemnicius omnes sumus vel Epicurei vel Stoici, confirmandus igitur animus consideratione dictorum, quae testantur et esse DEUM et providam rerum humanarum curam eundem gerere. *3. ad naturalis notitiae perfectionem.* Quamvis enim natura notum sit esse DEUM, tamen naturalis illa notitia est imperfecta, languida et respectu revelatae fere nulla. Quod *imperfecta* sit, patet hac ratione. Quae de DEO cognoscimus, revocari possunt ad quatuor capita, *esse, velle, posse, operari.* Esse Dei consistit in eo, quod sit unus in οὐσίᾳ, trinus in hypostasi; prius aliquo modo naturaliter cognoscitur, posterius vero nullo modo, sed ex mera revelatione innotescit. Velle Dei duplex est, legale et evangelicum, illud quodammodo cognoscitur, hoc vero est *mysterium ab aeternis temporibus tacitum* Rom. 16, v. 25, dico quodammodo velle legale agnosci, quia distinguenda est obedientia legis exterior ab interiore, illam naturalis notitia monstrat, hanc vero nequaquam. Rom. 7, v. 7: *peccatum non cognovi nisi per legem.* Posse Dei per notitiam naturalem quodammado cognosci patet ex Rom. 1, v. 20. non autem plene et perfecte cognosci colligitur ex evidenti dicto apostolico Eph. 3, v. 17: *Deus plura potest praestare, quam nos intelligimus.* Operari Dei duplex est, internum et hypostaticum, quod omni naturae penitus incognitum, Patrem ab aeterno genuisse Filium, et ab utroque procedere Spiritum sanctum mysterium est angelorum et hominum intelligentiam excedens. Externum complectitur tum mundi et omnium, quae sunt in mundo, creationem, tum generis humani redemtionem. Ad creationem pertinet etiam conservatio et gubernatio rerum creatarum, quae non nisi probabiliter a gentilibus ex naturae lumine fuit cognita, sed redemtionis opus penitus fuit ipsis incognitum. Ad quam classem posteriorem pertinent omnia Dei opera in ecclesia, vocatio, justificatio, sanctificatio, glorificatio, quae non nisi in lumine gratiae innotescunt. Languidam esse naturalem Dei notitiam tum ethnicorum exemplo tum propria experientia confirmatur, inde gentilibus ignorantia potius, quam vera et salutaris Dei notitia tribuitur. Sap. 13, v. 1: *Vani omnes homines natura, quibus adest Dei ἀγνωσία.* Actor. 17, v. 23: *Ignorantes colitis.* 1. Thess. 4, v. 5. vocatur *ignorantia Dei.* et Eph. 2, v. 12. gentiles *sine Deo* vivere dicuntur, nimirum quia notitia illa est insufficiens ad salutem et respectu revelatae fere nulla. Vide locum de natura Dei §. 17. Cum ergo naturalis Dei notitia sit imperfecta et languida, utique ex verbo divinitus patefacto confirmanda, perficienda et adimplenda est, ex quo patet, quid respondendum sit ad argumentum initio propositum. Quod naturaliter notum, nulla indiget probatione. Deum esse naturaliter notum. Ergo. Thomas p. 1. q. 2. art. 9. paulo aliter respondet, videlicet *hanc propositionem: Deus est, esse quidem per se notam secundum se, cum illius praedicatum EST sit de intrinseca ratione subjecti, puta Dei, qui est suum esse; non autem esse per se notam secundum nos, quia nos scimus quidditatem et rationem subjecti ejus propositionis, atque adeo nec connexionem ejus cum praedicato, sicut scimus in illa. Quodlibet est aut non est, et* III. 42.
aliis ejusmodi communissimis principiis, quae ideo sunt per se nota non solum secundum se, sed etiam secundum nos, quia significant res communissimas

quarum quidditates nemo non perspectas habet, itaque qua parte propositio haec: Deus est, non est per se nota secundum nos, indiget maxime probatione, quae persuadeat convenire Deo, ut sit etiam secundum imperfectam illam notitiam, quam concipimus audito Dei vocabulo. Quam Thomae responsionem latius declarat et contra reliquos scholasticos confirmat Gregor. de Valent. disp. 1. q. 2. punct. 1.

2. Esse Deum probatur tum ex natura tum ex Scriptura.

59. 2. Esse Deum demonstrari potest tum *ex natura* tum ex *Scriptura*, unde notitia Dei juxta Augustinum lib. 8 de civit. Dei c. 1. distinguitur in *naturalem et revelatam.* Weidn. in locis fidei Christ. praecip. tract. 3. p. 439. triplicem statuit Dei cognitionem: *1. cognitionem rationis*, quam investigamus per creaturarum intuitum, de qua R. Moyse Aegyptius in tractat. More dicit: *Nulla prorsus via est, qua creatorem cognoscimus, nisi in operibus suis. 2. cognitionem devotionis*, quae sit per verbum, ex cujus praedicatione cognitio fidei oritur. *3. cognitionem glorificationis*, quae fit in vita aeterna 1. Cor. 13, v. 12. Alii statuunt quadruplicem divinae cognitionis librum: 1. φύσεως, *naturae*, ad quem pertinent κοιναὶ ἔννοιαι menti naturaliter impressae. 2. κτίσεως, *creaturae*, ad quem pertinet intuitus et contemplatio creaturarum. 3. γραφῆς, *Scripturae*, ad quem referenda divina in propheticis et apostolicis scriptis revelatio. 4. ζωῆς, *vitae aeternae*, ad quem pertinet clara et intuitiva Dei visio in vita aeterna exspectanda. Sed praetermissa cognitione glorificationis et libro vitae aeternae, qui cognitionis modus in hac vita tantum speratur, non autem plena et actuali possessione obtinetur, reliqui tres optime revocari possunt ad haec duo capita, ad librum scilicet naturae et Scripturae. Tertullianus lib. 1. contra Marc. p. 175: *Nos definimus Deum primo natura cognoscendum, deinde doctrina recognoscendum. Natura ex operibus, doctrina ex praedicationibus.* Augustinus in Psalm. 34: *Duo sunt, quae in cognitionem Dei ducunt, creatura et Scriptura.* Quae ex natura de Deo cognosci possunt et ipso actu cognoscuntur, vocantur τὰ γνωστά Rom. 1, v. 19, quae sola revelatione innotescunt, vocantur τὰ πιστά, Thom. lib. 1. contra gentil. c. 3: *Quaedam sunt nota de Deo, quae communem facultatem humanae rationis excedunt et non nisi per revelationem sunt cognoscibilia, utpote Deum esse unum et trinum, Christum esse Deum et hominem; quaedam vero sunt demonstrabilia*, ad quae etiam ratio naturalis quodam modo pertingere potest, ut Deum esse, Deum esse unum, verum, bonum, justum.

3. Notitia Dei naturalis est vel innata vel acquisita.

60. 3. *Liber naturae* docendi causa potest statui duplex, *internus et externus*, unde notitia naturalis dividitur in ἔμφυτον *innatam* sive insitam, et ἐπίκτητον, *acquisitam.* Illam vocant *subjectivam*, hanc *objectivam.* Notitia insita originem habet ex κοιναῖς ἐννοίαις, quae amissae imaginis divinae sunt obscura quaedam rudera ac vestigia amissae illius lucis, quae in hominis mente ante lapsum fulgebat, quaedam scintillulae, per quas communis et anticipata illa notio, *quod sit DEUS*, omnium hominum mentibus naturaliter est insculpta. Eas ergo referimus ad librum naturae internum, ad quem etiam pertinet liber συνειδήσεως internum conscientiae testimonium, quod Scholastici vocant συντήρησιν; nam ex principiis nobiscum natis practicus ille syllogismus in corde cujusvis hominis oritur. Qui vitam degit impiam, sentiet Dei vindicis iram et poenam. Ratio pendet ex eo, quia omnibus naturaliter insculptum Deum esse, Deum esse colendum, Deum esse scelerum vindicem. Subsumit conscientia impii: Ego vitam flagitiosam duxi. Acquisita notitia ex libro naturae externo, videlicet ex contemplatione operum et effectuum divinorum vi naturalis discursus a mente humana colligitur. Ut enim ex pluribus literis, ita ex pluribus creaturis quasi liber quidam componitur, cum quaelibet creatura non sit nisi quaedam litera digito Dei scripta, in quo legere et ex lectione Deum cognoscere possumus. Hosce divinos effectus Dn. Schroederus ad duodecim fontes revocat eosdemque III.
late explicat, ut apud ipsum videre est part. 2. de princ. theol. p. 185. Cic. lib. 2. de nat. deor. quatuor argumenta enumerat: 1. ex praesensione rerum futurarum; 2. ex commodis, quae percipiuntur, coeli temperie, terrarum foecunditate; 3. ex terroribus animorum ob fulmina, pestem, terrae motus, cometas etc. 4. ex corporibus coelestibus perpetuo atque aequabili eorum motu, siderum distinctione, utilitate, pulchritudine et ordine. Alii novem constituunt probationum classes: 1. a naturae ordine; 2. a mente humana; 3. a discrimine honestorum et turpium; 4. a veritate notitiarum naturalium; 5. a terroribus conscientiae; 6. a politica societate; 7. a causarum serie; 8. a futurorum significationibus; 9. a causis finalibus (ubi tamen confunduntur ea, quae ad insitam Dei notitiam pertinent, cum illis, quae ad acquisitam proprie referenda.)

61. Prodest autem quasdam demonstrationes in conspectu habere, ut collatio cum notitia revelata institui possit. *1. a moventium ordine.* Sensu percipimus aliqua in hoc mundo moveri, omne autem, quod movetur, necesse est ab alio moveri, cum nihil possit esse simul actu et potentia secundum idem, sed in moventibus ac motis non datur processus in infinitum, quia non esset aliquod primum movens, et per consequens nec aliquid aliud, quia moventia secunda non movent, nisi per hoc, quod sunt a primo motu. Necesse igitur est devenire ad unum primum motorem, quem Deum vocamus. Hac demonstratione utitur Philosophus lib. 7 et 8. φυσικ. ἀκροάσ. *2. ab efficientium serie.* Invenimns in his sensibilibus esse ordinem causarum efficientium nec tamen in eis invenitur, nec est possibile aliquid esse causam efficientem sui ipsius, quia sic esset prius se ipso, quod est impossibile. Cum ergo in hujusmodi causis non detur processus in infinitum, ex eo quod secundae causae non agunt, nisi in virtute primae, necesse est dare aliquam primam causam efficientem, quam omnes Deum vocant. Arist. 2. metaph. text. 6. *3. ab entium gradu et connexione.* In rebus creatis invenitur aliquod magis bonum ac minus bonum,

aliquod magis ens ac minus ens. At hoc non potest in diversis bonorum et entium generibus locum habere, nisi prout quodlibet eorum magis vel minus appropinquat alicui summo bono ac summo enti, oportet ergo esse aliquid optimum et nobilissimum ens, quod communi consensu Deum vocamus. Ansh. in monol. c. 1. Huc pertinet etiam ea demonstratio: Quaecunque sunt, ea aut omnia sunt possibilia aut non. Si omnia sunt possibilia, sequitur quod quandoque ἁπλῶς nihil fuerit, possibile enim est, quod potest esse, et aliquando non fuit, nam si semper fuit, non possibile, sed necessarium fuit. At multis modis absurdum est aliquando simpliciter nihil fuisse. Ergo sequitur non omnia esse possibilia, sed ad minimum semper aliquid fuisse, quod fuit necessarium. Hoc autem vel habet necessitatis causam, vel non. Si habet, tandem deveniemus ad aliquid, quod est necessarium per se, cum progressus in infinitum sit impossibilis. Si per se est necessarium, causam necessitatis non habet, sed potius est causa necessitatis in aliis, id ipsum autem est summum ens, quod Deum vocamus. Rich. lib. 1. de Trin. part. 1. c. 7. *4. ex certa propter finem operatione.* Videmus non solum entia ratione praedita, sed etiam ea, quae cognitione carent, operari propter certum finem, quia semper aut frequentius eodem modo operantur ac fines suos per debita media consequuntur, unde patet, quod non fortuito ac casu agant, sed ab intentione alicujus intellectus eas dirigentis operationes illae procedant, quem intellectum vocamus Deum. Arist. 12. metaph. t. 52. et ex eo Thom. part. 1. q. 2. art. 3. *5. ex naturali inclinatione.* Nulla inclinatio naturalis potest esse frustranea. At naturaliter omnes homines inclinantur ad credendum, aliquem esse hujus universi gubernatorem, quem Deum vocant, quod autem omnibus et omni tempore convenit, naturale esse videtur. Praeterea in repentinis cujusque habitus et inclinatio naturalis maxime dignoscitur, at in periculis repentinis omnes homines, ubi se humano auxilio destitutos cognoscunt, naturali quodam instinctu ad superiora convertuntur, ergo naturaliter ipsis insitum, quod sit aliquod summum rerum principium et gubernator universi. Savan. de verit. fid. lib. 1. c. 6. D. apostolus Actor.
44. 14, v. 17. monstrat hosce fontes naturalium demonstrationum, ex quibus Deum esse probari possit: *1. a rerum productione; 2. a conservatione; 3. a gubernatione; 4. a beneficiorum in genus humanum collatione; 5. a mentis humanae conditione; 6. a politica consociatione*, qua de re paulo post plenius. Lactantius lib. 1. div. instit. c. 2: *Nemo est tam rudis, tam feris moribus, qui oculos suos in coelum tollens, tametsi nesciat, cujus Dei providentia regatur hoc omne quod cernitur, non aliquem tamen esse intelligat 1. ex ipsa rerum magnitudine, 2. motu, 3. dispositione, 4. constantia, 5. utilitate, 6. plenitudine, 7. temperatione.*

62. *4. Liber Scripturae* et plura et certiora suppeditat fundamenta, quibus probatur Deum esse, unde notitia revelata perfectior et firmior redditur. Tertullian. in apolog. c. 18: *Quo plenius et impressius tam ipsum* (Deum) *quam dispositiones ejus et voluntates adiremus, instrumentum adjecit literaturae, si quid velit de DEO inquirere et inquisitum invenire et invento credere et credito deservire.* Possunt autem haec fundamenta revocari ad sequentia capita.

suppeditat fundamenta θεογνωσίας.

1. ad ipsa divina oracula. In singulis fere Scripturae sacrae paginis de verbis et operibus Dei agitur, ac Deus de se ipso luculentissimum edit testimonium, cum et idoneus et sufficiens sit sui ipsius testis. *2. divina nomina*, quibus DEUS se ipsum tum *immediate*, tum *mediate* per viros sanctos describit, illis enim oportet aliquod summum ens vere exsistens respondere *3. divina beneficia*, quae Deus tum *generaliter* in totum genus humanum, tum *specialiter* in ecclesiam confert, ubi notandum Deum omnibus seculis peculiaribus quibusdam beneficiis erga ecclesiam sese patefecisse iisdemque verbum promissionis confirmasse. Sic in V. T. populum Israëliticum ex Aegypto eduxit, in N. T. Filium misit et per eum redemtionis opus praestitit. *4. miracula*, θαυματουργίαι et magnifica Dei opera, quibus majestatem et potentiam suam omnibus temporibus patefecit. *5. divina vaticinia* et immota eorum certitudo, quia multis seculis per prophetas praedixit, quae postea contigerunt Esai. 41, v. 22. etc. *6. impiorum supplicia*, quibus justitiam suam manifestavit seque vindicem scelerum esse clarissime demonstravit Psalm. 58, v. 12: quo pertinet diluvium, Sodomitarum excidium, poenae Israëlitarum in deserto etc. 7. Denique *divinarum patefactionum frequentia;* apparuit enim patriarchis, iniit cum illis foedus, misit prophetas, tandem etiam ipsum Filium suum, in cujus baptismo circa Jordanem mirabilis θεοφάνεια contigit.

63. Circa hanc naturalem Dei notitiam 1. quidam peccant in defectu, qui eam plane negant, quod faciunt Neophotiniani, (quorum πρῶτον ψεῦδος et origo erroris videtur ex eo pendere, quod negant primum hominem ad immortalitatem esse conditum et justitiam quandam originalem habuisse, cujus divinae imaginis reliquiae sunt notitiae naturales) sic enim Socin. in prael. c. 2. p. 3: *Receptior hodie sententia est homini naturaliter ejusque animo insitam esse divinitatis alicujus opinionem, cujus vi cuncta regantur ac gubernentur, quaeque humanarum rerum inprimis curam gerat, hominibus consulat atque prospiciat, quam sententiam nos falsam arbitramur.* Similia occurrunt in resp. ad objectiones Cuteni 5, p. 86. Ostorod. Inst. c. 7, p. 10: Daß die Menschen III. 45.
von Gott oder von der Gottheit etwas wissen, das haben sie nicht von der Natur, noch aus Betrachtung der Schöpfung, sondern vom Hörensagen, sintemal sich Gott von Anfang den Menschen offenbaret hat. Photinianis ex parte suffragantur vel certe fomenta suppeditant 1. Tostatus, qui in c. 5. Exod. late disputat, *an sit per se notum, esse Deum.* Tandem concludit *posse ex natura colligi esse aliquod summum ens omnium optimum rerum ac perfectissimum, sed posse ignorari, an illud sit incorporeum, omnia intelligens, libere agens, infinita potestate praeditum,*

idque colligit ex eo, quod Pharao dicit: Quis est Dominus? 2. Flacius part. 1. Clavis in voce legis col. 563: *Quod aliqua vera principia aut notitiae unius Dei ejusque gubernationis sunt adhuc in homine, concedi non debet.* col. 566: *hominem de Deo natura non plus scire, quam brutum.* 3. Vorstius in exeg. apolog. c. 1: *Notitia innata non est actualis nec habitualis, sed tantum potentialis, hoc est, ipsa tantum cognoscendi potentia.* 4. Errant etiam illi, qui temere et indistincte pronuntiant *falsum esse ac dici, si gentiles affirment, Deum esse aeternum, omnipotentem* etc., cum Apostolus diserte vocet Dei veritatem Rom. 1, v. 18.

64. Hunc Photinianorum errorem antequam oppugnemus, recte prius formandus controversiae status. Non enim quaestio est, 1. an ex naturae libro talis Dei notitia haberi possit, quae sit *ad salutem sufficiens*, id quod contra Cinglium, Gualtherum et alios strenue negamus, sed id duntaxat quaeritur, an *aliqua* duntaxat, inchoata scilicet et rudis Dei notitia ex principiis naturaliter insitis et ex creaturarum contemplatione hauriri possit. 2. nec quaestio est, an ad naturalem illam notitiam Dei, quam statuimus, revelatio quaedam, generaliter sic dicta, requiratur, quia apostolus, quando Rom. 1, v. 19. de naturali Dei notitia disserit, utitur hac phrasi: *ὁ θεὸς αὐτοῖς ἐφανέρωσε*, sed id duntaxat quaeritur, an ad omnem omnino Dei notitiam specialis revelatio in verbo et apparitionibus divinis requiratur. Patefactio vel est generalis, facta in mundi creatione et legis in corda scriptione, vel specialis in verbi revelatione. 3. nec quaestio est de *τῷ τί ἐστι*, an naturaliter homo scire et quidem perfecte scire possit, quid sit Deus, ad quod etiam Trinitatis cognitio pertinet, sed de *τῷ ὅτι ἐστι*, quod sit Deus. 4. nec quaestio est de legitimo ac debito divini cultus modo, an homo ex natura discere possit, quomodo ita colendus sit Deus, ut sit ipsi gratum, homini autem salutare ac salutiferum, id enim tantum ex verbo patefacto cognoscitur, sed duntaxat de ipso cultus debito, quod scilicet Deus sit et quod ab hominibus coli debeat. III. 46. 5. nec quaestio est de voluntate Dei speciali, an homo specialem illam Dei voluntatem in mysterio redemtionis per Christum mediatorem olim praestandae, hodie vero praestitae propositam et in evangelio patefactam ex natura cognoscere possit, sed tantum de generali voluntate in lege proposita, an scilicet quodammodo naturaliter eam homo cognoscat. 6. Nec quaestio est, an Deus aliquam sui ideam in animis hominum formaverit, qua sciant, quis sit Deus, sed de naturali instinctu, quo ipsa natura duce feruntur, ut statuant esse Deum eumque esse colendum. 7. Denique et hoc monendum, quando Ostorodus dicit, homines non ex natura nec ex consideratione creaturarum, sed ex auditu et aliorum relatione unice id habere, quicquid de Deo aut Divinitate sciunt, tum terminum illum *auditus* esse ambiguum. Si enim hoc vult Ostorodus, quod ad omnem Dei notitiam requiratur specialis Dei patefactio per verbum, id omnino negamus, si vero auditus nomine intelligatur doctrina et institutio a majoribus solam naturam magistram secutis hausta, tum dicimus eandem non minus, quam principia nobiscum nata et creaturarum considerationem ad notitiam naturalem pertinere. Quamvis vero distincta sint argumenta, quibus tum insita, tum acquisita notitia Dei naturalis demonstretur, tamen cum Photiniani utramque negent, ideo sufficit nobis contra Photinianos probare, quod sit aliqua naturalis Dei notitia, ex quocunque tandem principio ea oriatur, sive ex naturali instinctu sive ex creaturarum intuitu sive ex aliorum, qui naturam magistram unicam secuti sint relatu. Id vero demonstramus *1. Scripturae dictis, 2. rationibus, 3. adversariorum confessione.*

Natu Dei n tis p batur ex S ptura dictis ex J

65. *Scripturae dicta* in tres classes distribuimus. Primam *ex Jobo*, secundam *ex Psalte regio*, tertiam *ex d. apostolo Paulo* petimus. 1. Job. 12, v. 7: *Et vere interroga quaeso jumenta, et docebunt te, et volatile coelorum, et indicabit tibi.* v. 8: *loquere terrae, et docebit te, et narrabunt tibi pisces maris.* v. 9: *Quis non novit secundum haec omnia, quod manus DOMINI fecit hoc?* v. 10: *cujus in manu omnis anima viventis et spiritus omnis carnis viri.* Duplex potest esse horum verborum cum praecedentibus connexio. v. 6. dixerat Jobus, *prospere agunt tabernacula praedonum et secura sunt provocantibus Deum et ei, qui producit Deum manu sua*, id est, praedones et impii in hac vita rebus secundis utuntur, habent pacatas domos et summa fruuntur tranquillitate, ex quo Epicurei colligunt, non esse Deum vindicem scelerum, nec esse providentiam divinam, sicut ethnicus poeta canit: *Cum rapiant mala fata bonos, ignoscite fasso, sollicitor nullos esse putare Deos*, sed illis Epicureorum cogitationibus Jobus opponit considerationem creaturarum, ex quibus clare conspici possit esse DEUM omnium creatorem, conservatorem et gubernatorem, ac per adversativam particulam אָכֵן *veruntamen, profecto, certe* docet muniendum esse animum contra tales Epicureorum cogitationes et irrisiones contemplatione creaturarum. Potest etiam talis dari connexionis ratio c. 11, v. 8. Tsophar verbis ampullosis dixerat *ad coelum usque pertingere Dei sapientiam, esse inferno profundiorem, terra longiorem et mari latiorem*, Jobus igitur respondet: non est necesse longius arcessere documenta divinae sapientiae et majestatis, cum inferiora illa, quae omnium oculis patent, satis superque de ea testentur, sive enim structuram et compagem membrorum in animalibus sive virtutes herbarum ac terra nascentium consideremus, utique manifesta divinae sapientiae elucere testimonia, unde c. 39, v. 1. DEUS ipse adducit quaedam insignia et admiranda opera in creaturarum conservatione et gubernatione. Figurata igitur loquendi consuetudine jubet sanctus vir jumenta et aves interrogari, terram compellari, quia ex his abunde per diligentem considerationem et meditationem liceat creatoris sapientiam, bonitatem et potentiam cognoscere. Con-

junge Sap. 13, v. 3. Eccles. 43, v. 1 etc. Ex quibus sic concludimus: Si ex consideratione creaturarum potest perveniri ad cognitionem aliqualem creatoris, utique datur naturalis aliqua Dei notitia. Sed verum prius. Ergo et posterius. Majoris connexio est
II. 47. certa, quia creator ille non est alius quam verus Deus, siquidem non solum Scriptura, sed et natura docet ens increatum, a quo omnia sunt creata, esse ipsum Deum. Minor disertis verbis a Jobo adstrui et confirmari potest generali axiomate. Omnis effectus praesupponit et arguit suam causam, ex effecti enim consideratione non solum innotescit causae exsistentia, sed etiam quodammodo ejus natura, cum nihil sit in effectu, quod non prius fuerit in causa vel formaliter vel virtualiter et eminenter. Si Protogenes ex tenuitate et subtilitate lineae in tabula ducta Apellem summum artificem cognovit referente Plinio lib. 35. N. H. c. 10, quanto certius nos ex pulcerrimis coeli luminibus et motuum constantia ac varietate creatorem agnoscere possumus? Si ex horologiorum mirabili fabrica et certis motibus sapientiam artificum agnoscimus et miramur, cur non ex coelorum mirando et stupendo opificio Dei creatoris sapientiam agnosceremus? *Quis nescit*, inquit Jobus, quod *manus Dei fecerit haec omnia*, q. d. vel rudissimus quisque agnoscit, haec esse opera manuum divinarum. Puerile foret ac ridiculum, si quis pictoris tabulam miretur, pictorem autem ejusque artem non laudaret.

66. Excipit Socin. in praelect. c. 2. f. 4: *Praestantissimos philosophos, puta Aristotelem et alios, hanc mundi machinam non adspexisse modo, sed diligentissime inquisivisse, nec tamen eo pervenire potuisse, ut Deum inferiora vel etiam homines curare suspicarentur, nec mundum a Deo creatum fuisse assequi potuisse, quin potius plane negasse.* Resp. 1. imo vero Aristoteles lib. 7. et 8. phys. acroas. et 12. metaph. ad primum motorem et primam causam agnoscendam ex consideratione moventium secundarum manifeste adscendit. Si liber de mundo est Aristotelis, negari nequit et creationem et providentiam ipsi fuisse quodammodo cognita. 2. Quamvis ex principiis nobiscum natis et ex creaturarum contemplatione non solum Dei essentia, sed etiam ipsius providentia quodammodo cognosci possit, tamen cognitio illa divinae providentiae ex naturae libro petita in animis gentilium fuit labefactata consideratione illius inaequalitatis, quod boni saepe pessima, mali contra optima frui videntur fortuna Job. 21, v. 7. et 8. Psal. 73, v. 17. etc. 3. Distinguendum etiam inter cognitionem creationis et ipsius creatoris. Quamvis enim ex sola creaturarum contemplatione non possit adscendi ad cognitionem creationis specialiter et proprie sic dictae, quod Deus certo tempore sex diebus ex nihilo omnia creaverit, Hebr. 11, v. 3: *Fide intelligimus aptata esse secula verbo Dei, ut ex invisibilibus fierent visibilia*, tamen ad creatoris cognitionem ex inspectione creaturarum perveniri potest, quod scilicet sit aliquod summum et increatum ens, a quo omnia emanarint. 4. Ex negatione actus secundi non potest progressus fieri ad negationem actus primi sive ipsius facultatis. Sic coeci, surdi, claudi etc. actu secundo non vident, audiunt, ambulant; interim ex eo inferri nequit, quod ipsa facultas videndi, audiendi, ambulandi ipsis simpliciter deneganda sit, ex accidenti enim, ex vitio scilicet organorum contingit ipsos usu sive actu secundo facultatis, non autem ipsa facultate destitui. Pari ratione naturalis Dei notitia ratione actus primi omnibus competit, tum quia omnibus est insita, tum quia ex creaturarum contemplatione omnes eam colligere possunt, III. 48.
sed ratione actus secundi in quibusdam opprimitur, et ut apostolus loquitur Rom. 1, v. 18: *Detinetur in injustitia*, ex accidenti scilicet per diaboli excoecationem, per peccati dominium, per malitiosam ignorantiam etc.

67. 2. Psal. 19, v. 1: *Coeli enarrant gloriam Dei* 2. Ex psalmis.
et opus manuum ejus annuntiat firmamentum, ubi Psaltes regius conjungit utrumque medium divinae cognitionis naturam et Scripturam, patefactionem in creaturis et in propheticis libris, de priore agit in prima, de posteriore in secunda psalmi parte. Ambros. libr. 2. hexaëm. c. 4: *David Ps. 19. docet, mundi opus cum videtur, suum praedicare et laudare auctorem.* Theodor. in comm. illius ps.: *Si quis maximum et pulcerrimum aedificium inspiciens architectum miratur et navigium videns bonum et optime constructum artificem considerat et cum contemplatione imaginis memoria pictoris concurrit, multo magis mundi fabricatio quae videlicet ad opificem nos videntes deducit.* (Thom. de Aquin. et Scholastici adducunt ex Ps. 4, v. 6: Signatum est super nos lumen vultus tui, per quod intelligunt lumen naturalis rationis. Atqui per lumen vultus intelligitur Dei favor, qui expetitur per precationem). Addimus huic loco frequentem illam in Psalmis exhortationem, qua omnes creaturae non solum rationales, sed etiam irrationales Deum laudare jubentur: Ps. 69, v. 35: *Laudent Deum coeli et terra, maria et omne repens in eis.* Ps. 103, v. 22: *Benedicite Domino omnia opera ejus in omnibus locis dominationis ejus.* Ps. 148, v. 3: *Laudate Deum sol et luna, laudate eum omnes stellae.* v. 4: *Laudate eum coeli coelorum et aquae, quae supra coelos sunt.* Ps. 150, v. 6: *Omnis spiritus laudet Dominum.* Quamvis enim irrationales creaturae non laudent Deum *effective*, cum Deum creatorem suum eo modo non agnoscant, quo creaturae rationales angeli et homines, tamen laudant eum *objective*, quia materiam divinae laudis spectantibus exhibent, ex quo sic inferimus: Quicquid Deum laudat objective et materiam divinae laudis hominibus exhibet, ex ejus intuitu et contemplatione non solum divina essentia, sed etiam Dei sapientia, bonitas, potentia, majestas etc. cognoscitur, ratio est, quia inde atque ideo creaturae materiam divinae laudis non exhibent, quia sapientiam, bonitatem, potentiam etc. creatoris nobis proponunt. Jam vero creaturae laudant Deum objective, id est, exhibent materiam

divinae laudis. Ergo. Nazianz. orat. in Christi nativ. 38, p. 588. creaturas nominat *canoros praecones et tacitos laudatores Dei*, cum secundum Theodoret. serm. 4. de provid. Dei in pr. tacentes *veluti conditorem praedicent omniumque linguas ad celebrationem ejus invitent.* Aug. in expos. Psal. 148. in princ.: *Sunt quae spiritum vitae et intellectum ad laudandum Deum non habent, sed quia et ipsa bona sunt et ordine suo integre disposita sunt et ad pulchritudinem universitatis referuntur, quam condidit Deus, ipsa quidem per se voce sua et corde suo non laudant Deum, sed cum ab intelligentibus considerantur, per ipsa laudatur Deus; et cum per ipsa laudatur Deus, quodammodo et ipsa laudant Deum.* Et postea: *Omnia* (etiam irrationalia) *laudant Deum, quia cum ista videmus et consideramus creatorem, qui ea fecit, de illis nascitur in nobis laus Dei et cum ipsorum consideratione laudatur Deus, omnia laudant Deum.*

68. Excipit Socinus d. l. I. *in Psalmo pro concesso sumi Deum creasse coelos, idque ab iis, qui eos adspiciunt, credi, ut in locis illis eveniebat, ubi David auctor psalmi erat. Et sensus est: Cum quis coelos adspicit ac contemplatur, quos Deum creasse novit, Dei sapientiam atque potentiam inde percipere. Nam nisi Deum pro ipsorum creatore agnoscat, qui poterit ex ipsis Dei tanquam creatoris gloriam agnoscere?* Resp. 1. non de solis Israëlitis, quibus mysterium creationis ex verbi revelatione notum erat, Psaltes loquitur, sed in genere de omnibus hominibus, additur enim v. 4: *Non est sermo, non verba, ubi non auditur vox eorum*; v. 5: *in omnem terram exivit linea eorum et in extremum orbis eloquia eorum.* 2. Quamvis creatio proprie sic dicta et in Scripturis patefacta non fuerit nota gen-
III. 49. tilibus ex lumine naturae, tamen potuerunt per scalam creaturarum adscendere ad cognitionem summi alicujus et increati entis, a quo omnia suam acceperint originem, potuerunt igitur ex coelorum intuitu gloriam Dei agnoscere. 3. Conjungendus hic locus apostolicus longe clarissimus. Rom. 1, v. 20: *Invisibilia Dei a creatura mundi τοῖς ποιήμασι νοούμενα conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas*, ubi ex creaturarum inspectione notitiam divinitatis hauriri posse disertis verbis adstruitur. 4. Quin imo Psaltes hoc ipso in loco illud clarissime docet, addit enim: *Et opus manuum ejus indicat firmamentum*, ubi ipsi firmamento sive coelo tribuit, quod indicet opus manuum Dei, id est, quod se a Deo factum esse testetur ejusque potentiam et gloriam manifestet, unde Psal. 8, v. 4. coeli dicuntur *opus digitorum Dei.* Quemadmodum enim artifices in subtilissimis opificiis digitorum opera accurate adhibita utuntur, sic coeli dicuntur opus digitorum Dei, quia facti sunt בִּתְבוּנָה *in intelligentia.* Psal. 136, v. 5. Huc referri potest, quod Deut. 4, v. 19. de sole, luna et stellis dicitur, quas חלק *divisit Jehovah Deus tuus omnibus populis sub coelo*, ut scilicet illis serviant et utilitatem illis praestent. Sed Hebraeum חלק significat etiam *blanditus fuit*, sensus igitur, quod Deus illis coeli luminaribus invitet atque alliciat omnes gentes ad sui agnitionem ac celebrationem. Auctor libri Sapientiae c. 13, v. 4. contra idololatras, qui luminaria coeli putaverunt deos, disputans inquit: *Si virtutem et operationem illorum coelestium luminarium mirantur, intelligant ab illis* (et ex illorum intuitu) *quanto, qui constituit ipsa, potentior est*, et addit v. 5: *Ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς καὶ κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται*, docet igitur ex ipso coeli et corporum coelestium intuitu Deum creatorem agnosci ab idololatris potuisse. Vidit hunc argumenti nostri nervum Socinus, ideo II. excipit *annuntiare opus eo in loco apud Psaltem, nec fortasse uspiam alibi, non significare, indicare esse opus, sed quale sit opus seu celebrare opus.* Resp. 1. imo vero absolute loquitur Psaltes: *Firmamentum annuntiat opus manuum divinarum*, non autem qualitatem duntaxat operis. 2. ex subordinatis igitur non debent fieri pugnantia. Firmamentum utrumque annuntiat, tum quod sit opus Altissimi, qui aut est a se aut ab alio, tum quod magnificum et praeclarum opus sit creatoris, ut constat ex parallelis Scripturae locis. Eccles. 43, v. 2: *Superbia altitudinis firmamentum munditiae species coeli in visione gloriae.* v. 2: *Sol in adspectu annuntians in glorioso vas admirabile opus altissimi.* v. 4. *magnus Dominus, qui fecit illum* etc. 3. Verba haec posteriora sunt *ἐξηγητικά* et *αἰτιολογικά* praecedentium, ideo atque inde coeli enarrant gloriam Dei, quia firmamentum annuntiat opus manuum ejus. III. Excipit Socinus: *Verbum* annuntiat *ad nomen gloriam superius positum referri potest et nomen firmamentum per appositionem explicari hoc pacto: Et opus manuum ejus, nempe firmamentum, annuntiat gloriam Dei*, ubi provocat ad Zwinglii versionem, qui eo modo reddiderit. Resp. 1. dissentit haec expositio a priore, eligat ergo Socinus unam, cui insistere velit. 2. est pii et cordati Scripturae interpretis non quaerere, quomodo Scriptura varie torqueri possit, sed quis sit proprius et genuinus sensus. Sine ulla vel probabili ratione fingitur hic appositio, et nativus sensus deseritur. 3. Priora verba per accentum athnach, qui est distinctivus major, ab hoc posteriore membro secernuntur. 4. LXX. sic reddiderunt: *οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ καὶ ποίησιν χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα.* IV. Excipit: *Appellatione omnis terrae in sacris literis, praesertim vero in Psalmis, Judaeam terram intelligi solere.* Psalm. 2, v. 8. Psalm. 45, v. 17. Psalm. 105, v. 7. Resp. 1. si vel maxime in aliis Scripturae locis *συνεκδοχικῶς* per כָּל־הָאָרֶץ
Judaea alicubi intelligatur, nondum tamen sequitur III. 50
eandem figuram etiam hoc in loco statuendam. 2. Emphatice enim Psaltes ipse exponit, quid per omnem terram hic velit intellectum. *Non est sermo, non verba, ubi non auditur vox eorum.* Ergo omnium linguarum populis hosce divinae majestatis praecones constituit. Idem בִּקְצֵה תֵבֵל *in extremum orbis habitabilis eloquium pertingere* docet. Ambros. in

comm. Psal. 18: *Quem enarrant? per ipsum adspectum. Tacet coelum, sed ipsius adspectus vocem tuba clariorem emittit, per oculos, non per aures nos docent. In hunc pariter librum et idiota et sapiens intueri poterunt, quod idem propheta intuens dixit. Non sunt loquelae neque sermones, quorum non audiantur voces eorum, id est, non est gens neque lingua, quae hanc vocem intelligere non possit.* Psalm. 2, v. 8. non agitur de Davide, illi enim non est confidendum, sed de ipso Christo, cujus possessio sunt termini terrae non solum Judaicae, sed in genere omnis terrae, ut constat ex vaticiniis prophetarum. Psalm. 45, v. 17 itidem de Christo in sensu literali agitur, cujus regnum non continetur angustis Judaeae limitibus, sed in totum terrarum orbem protenditur. Psalm. 105, v. 7. confert Socinus cum Psalm. 147, v. 20. et quia in priore loco *judicia Dei* dicuntur in terra universa, in posteriore non omni nationi. Sicut Israëlitis fecit Deum patefecisse sua judicia, ex eo colligit, *συνεκδοχικῶς* phrasin universae terrae Psalm. 105, v. 7. accipi, sed fallitur locorum dissimilium comparatione, aliud enim est Dei judicia esse in universa terra, id est Deum judicare totum orbem, Gen. 18, v. 25. Act. 17, v. 31, aliud vero judicia, hoc est, verbum Dei, eloquia divina esse nota omni nationi, aliter nomen judiciorum accipitur in Psalm. 105, quam in Psalm. 147, et alia quaestio est de *regno potentiae*, alia vero de *regno gloriae* sive latitudine ecclesiae in V. T.

16. ion ı- nio um it.

69. 3. Ex Paulo apostolo: 1. Act. 14, v. 16: *Deus in praeteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas.* v. 17. et quidem *καί τοίγε non sine testimonio semet ipsum reliquit, benefaciens, de coelo dans pluvias et tempora fructifera, implens cibo et laetitia corda nostra.* Subjectum, de quo apostolus loquitur, sunt gentiles extra ecclesiam constituti, ut constat 1. *ex objecti consideratione.* Loquitur enim apostolus non ad conversos ex Judaeis et gentibus sive Christianos, sed ad gentiles Lycaonenses, Lystrenses etc. 2. Ex *subjecti determinatione* v. 16: *Deus omnes gentes dimisit ingredi vias suas*, jam vero gentibus in universum omnibus in V. T. non est facta talis verbi revelatio, qualis Israëlitis. 3. Ex *subjecti descriptione.* Loquitur apostolus de talibus, qui *τὰ μάταια, vanitatem* sectati fuerunt, id est, qui idololatriae ethnicae fuere dediti, qui adhuc convertendi erant ad Deum vivum omnium creatorem, quos Deus in praeteritis generationibus sivit ingredi vias suas, id est, quos sibi ipsis suoque genio et ingenio reliquit, nec per verbi praedicationem ad ecclesiae consortium vocavit. Praedicatum est, quod Deus non sine testimonio se ipsum illis reliquerit. Quamvis non habuerint praedicationem verbi coelestis illius testimonii, non tamen omni testimonio ipsos destitutos fuisse apostolus asserit. Statim autem subjungit media illius testificationis, quae complectuntur modum praedicati; *in genere* dicit, quod Deus illis benefecerit, id est, quod variis animae, corporis et fortunae bonis eos cumulaverit *in specie*, quod defensionem per magistratum, propagationem generis per conjugium ipsis concesserit, etc., quod pluvias (*temporaneas et serotinas.* Jer. 5, v. 24.) et tempora fructifera de coelo ipsis dederit implens cibo et laetitia corda ipsorum, ex quibus beneficiis ipsum benefactorem Deum agnoscere et potuerint et debuerint, quemadmodum ex rivulis ad fontes deducimur, et qui viam quaerit ad mare, fluvium sibi comitem addit. Sic ergo concludimus: Per quod Deus de se ipso gentilibus testatur, illud est medium, ex quo gentiles Deum cognoscere potuerunt et debuerunt. Atqui per beneficia in conservatione, sustentatione et gubernatione hominibus exhibita Deus de se ipso testatur. Ergo illa sunt medium, per quod gentiles Deum cognoscere possunt, et per consequens datur naturalis aliqua Dei notitia. Huc pertinet Psalmus 104, in quo psal- III. 51.
tes regius ex creaturarum inspectione et consideratione ad creatoris cognitionem homines adsurgere posse confirmat.

70. 2. Act. 17, v. 23. apud Athenienses videt apostolus aram, in qua scriptum erat: *Ignoto deo.* Apud Pausaniam in Attic. *Θεῶν ἀγνώτων βωμοί* memorantur, quae invento Epimenidis Cretensis sunt erectae. Cum enim regio illa pestilentia laboraret, consultaque oracula Pythia responderent expiari oportere urbem et agros, nec cui deo sacrum fieri oporteret dixisset, Epimenides, qui tum Athenis erat, jussit dimitti hostias per agros sequique eas sacrificos, et quo in loco quaeque constitisset, ibi mactari eam immolarique deo ignoto propitio. Itaque ex eo tempore etiam ad aetatem Diogenis Laërtii frequentes visebantur per terram Atticam sacrae arae sine nomine. Lud. Vives in lib. 7. de civ. Dei c. 17. (de Deo ignoto mirabilem historiam refert Viterbiensis citante Wolff. cent. 1. p. 4.) Hac arae inscriptione permotus apostolus de vero et vivo Deo Atheniensibus concionari incipit, in qua concione pro adstruenda naturali Dei notitia multa suppeditat argumenta. 1. *Quem ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis*, inquit. v. 23; utrumque tribuit Atheniensibus, *ἀγνωσίαν* et *εὐσέβειαν*, ignorantiam et religiosum cultum. Sciverunt quidem esse deum eundemque esse colendum, id quod *arae exstructione* testatum fecerunt, sed ignorarunt, quis sit ille verus Deus, id quod *arae inscriptione* testati sunt. Sic ergo in templis Atheniensium et reliquorum gentilium fuit *iniquitas et veritas;* iniquitas, dum verum Deum non coluerunt, veritas, dum Deum quaesiverunt, ut Augustinus loquitur. Ex quo sic concludimus: Si Athenienses solius naturae ductu et magisterio cognoscere potuerunt esse Deum eundemque religiose colendum, utique etiam datur quaedam naturalis Dei notitia. Sed prius. Ergo et posterius. Ipsa illa multiplex Atheniensium et reliquorum ethnicorum idololatria clarissimum exhibet testimonium, quod naturali instinctu cognoverint esse Deum, quamvis, quis sit verus ille Deus, ignorarent. 2. De vero Deo, quem Atheniensibus apostolus praedicabat, ibidem dicit v. 27, quod ideo *det omnibus vitam et πνοήν, inspirationem, et omnia, ac fecerit ex uno san-*

2. Act. 17, v. 23. Quem ignorantes colitis, hunc vobis annuntio.

guine omne genus hominum habitare super universam faciem terrae, definiens statuta tempora et terminos habitationis eorum ζητεῖν τὸν κύριον subintellige ἕνεκα, *ut quaererent Deum, si forte eum contrectarent et invenirent*, ubi finem et usum conservationis generis humani et politiarum, periodorum in imperiis, determinationis habitationum et reliquorum divinae sapientiae, bonitatis et potentiae operum apostolus constituit eum, ut beneficiorum illorum consideratione excitemur ad Deum quaerendum. Ex quo sic concludimus: Quod ad veri Dei investigationem nos deducit, illud est medium τῆς θεογνωσίας. Sed opera et beneficia Dei in gubernatione
III. 52. mundi deducunt nos ad ipsius investigationem. Ergo. 3. Ibidem apostolus dicit *Deum non longe abesse ab unoquoque nostrum, cum in ipso vivamus, moveamur et simus*, unde aliquis gentilium poëtarum (Aratum puta in Phaenomenis) dixerit *nos esse ipsius Dei genus*. Si gentilium poëtae ex lumine naturae agnoscere potuerunt nos esse Dei genus et in *Deo vivere, moveri ac esse*, utique datur naturalis quaedam Dei notitia. Sed illud. Ergo et hoc.

71. Excipit Socinus in praelect. p. 6: *Quaerere Dominum nihil aliud esse, quam sancte vivere, ut ipse praecipit, eum autem invenire est sibi propitium experiri.* Psal. 9, v. 11. Psal. 24, v. 6. Psal. 105, v. 3. Esa. 55, v. 6: ψηλαφᾶν *non esse palpare, sed contrectare.* 1. Joh. 1, v. 1. *Pauli igitur hanc esse sententiam, Dei consilium fuisse, ut homines sancte secundum ipsius voluntatem viverent atque ita eum sibi propitium experirentur, propterea sequitur: Non longe abest ab unoquoque nostrum, per ipsum enim vivimus, movemur et sumus*, q. d. *non est dubitandum, quin is sancte viventibus praesto sit, cum in omnes homines beneficia sua conferat, hoc enim ipsum, quod et vivimus et movemur et sumus, ab eo habemus.* Resp. 1. concedimus, in quibusdam Scripturae locis *quaerere Deum eundemque invenire* metaphorice accipi de vera ad Deum conversione et peccatoris cum eo reconciliatione, sed in omnibus illis dictis agitur de hominibus in ecclesia, qui verum Deum ex verbo agnoverunt, interim debitam praeceptis ipsius obedientiam non praestiterunt, sed ab eo per peccata sunt aversi, unde per veram et seriam conversionem jubentur ad eum reverti, ipsum quaerere, ac promittit Deus se velle inveniri ab illis, qui eo modo ipsum quaerunt. Longe vero diversa ratio est loci hujus apostolici, in quo agitur de gentilibus extra ecclesiam constitutis et vera Dei cognitione ex verbo petenda destitutis, illi certe prius ad agnitionem Dei quam reconciliationem cum Deo sunt invitandi ac deducendi. 2. quaerere ergo Deum non potest hoc loco idem esse quod sancte vivere, id quod hac ratione ostendimus. Illud per τὸ quaerere Deum hic intelligitur, quod potuerunt omnes omnino homines etiam gentiles extra ecclesiam constituti ex generalium beneficiorum divinorum in conservatione, societatis humanae ac politiarum constitutione, propagatione hominum etc. toti humano generi communium consideratione discere. Atqui modum sancte vivendi et grata Deo obsequia praestandi non potuerunt gentiles ex consideratione divinorum beneficiorum generalium discere. Ergo. Majoris veritas elucet ex connexione textus apostolici. Minorem confirmant dicta apostolica Rom. 14, v. 23: *Quicquid non est ex fide, peccatum est.* Hebr. 11, v. 6: *Sine fide impossibile est placere Deo.* Itemque exclusiva Christi Joh. 14, v. 6: *Nemo venit ad Patrem, nisi per me.* Jam vero fides in Christum discenda est ex evangelio, quod non est natura notum, sed est *mysterium aeternis temporibus tacitum* Rom. 16, v. 25. 3. Illud per τὸ *quaerere Deum* intelligitur, quod quovis tempore homines ex mediis ab apostolo propositis petere possunt. Sed sancte vivere, ut Deus praecepit, non possunt quovis tempore homines ex illis mediis petere, quia in V. T. nondum fuere omnes gentes per praedicationem verbi ad ecclesiae consortium solenniter vocatae, sed necessarium fuit, ut Israëliticae ecclesiae sese adjungerent, qui normam sancte vivendi et verum divini cultus modum discere voluerunt. Ergo. Regerit Socinus *in omnibus hominibus naturaliter esse aliquod justi et injusti discrimen, aut certe in omnibus hoc situm est, ut cognoscant et fateantur justum injusto anteponi debere, honestum turpi, hoc autem nihil aliud esse quam Dei verbum quoddam interius, cui qui obedit, ipsi Deo obedit, etiamsi alioqui ipsum Deum non esse quidem aut sciat, aut cogitet, nec dubium est illi, qui hac ratione Deo paruerit, ipsum gratum futurum.* Sed hac ratione Socinus sibi contradicit. Si enim in omnibus hominibus naturaliter est aliquod justi et injusti discrimen, utique etiam in omnibus hominibus est naturalis quaedam Dei notitia, ratio est, quia discrimen justi atque injusti non cognoscitur nisi ex comparatione ad legem divinam, quae est omnis justitiae norma ac regula. Si ergo in hominibus naturaliter est justi et injusti discrimen, utique etiam notitia legis divinae ipsis naturaliter inest. Jam vero ubi
est notitia legis divinae, ibi quoque notitia aliqua III
Dei tanquam legislatoris ex natura relatorum et necessaria causae et effectus connexione. Qui novit legem divinam, is novit esse Deum, quia ipse est unicus legislator; novit Deum esse colendum, hic enim finis est legis; novit Deum esse justum et vindicem scelerum, quia ex innato illo justi et injusti discrimine conscientia colligit Deum punire legis transgressores; novit Deum esse bonum et beneficum erga eos, qui legi obedientiam praestant. Quod si ergo notitia legis est homini naturalis, utique etiam Dei notitia. Ἀσύστατον proinde est, quod Socinus dicit, *huic principio nobiscum nato, quod justum anteponendum sit injusto, obediri posse ab eo, qui ipsum Deum non esse quidem sciat aut cogitet.* Quomodo enim principio isti practico et legi naturaliter insitae obediri posset absque scientia et cogitatione ipsius legislatoris, cum obedientia necessario includat respectum inferioris erga legislatorem tanquam superiorem? nec ulla ratione justi et injusti, honestorum ac turpium discrimen separari

potest ab interno conscientiae testimonio, quod ex illo ipso discrimine naturaliter insito colligit, esse Deum eumque esse justum et scelerum vindicem. Quod Socin. addit *illum, qui discrimini illi honestorum ac turpium naturaliter insito paruerit, Deo gratum esse*, id si de speciali quodam Dei favore et complacentia, qua Deus homines pios complectitur, intelligit, est falsissimum, quia nisi persona prius placeat Deo, nunquam placebunt ipsi hominis opera, ut ex Gen. 4, v. 4. Augustin. et Lutherus recte colligunt. Persona autem non placet Deo, nisi fide in Christum, in Christo requiescit Patris εὐδοκία Matth. 3, v. 17; qui ergo est extra Christum, non potest Deo placere. *Dilexit; ἐχαρίτωσεν nos in dilecto* Eph. 1, v. 6; qui ergo non est in hoc dilecto, non diligitur a Deo. Rom. 5, v. 15: *Christus est unicus homo in gratia*, qui est extra Christum, non est apud Deum in gratia. Quomodo igitur tueri poterit Socinus suum pronuntiatum, quod ad hoc, ut aliquis specialiter Deo gratus sit, etiam aliam ob causam, quam quia ejus est creatura, non requiratur, ut credat esse Deum, cum diserte dicat apostolus Hebr. 11, v. 6: *Accedentem ad Deum oportet credere, quod sit et quod requirentibus ipsum remunerator sit?* Regerit quidem *apostolum loqui de iis, qui singulari quadam ac non vulgari ratione Deo grati atque accepti sunt, qualis Enochus fuit*, sed facilis est responsio apostolum transferre hypothesin ad thesin et ex speciali exemplo colligere regulam generalem, quod quisquis vera fide ad Deum accedere ipsique gratus esse velit, illum oporteat credere esse Deum et eundem esse retributorem, coeca profecto fuerit obedientia, quae Deo obediat, interim Deum esse nesciat. 4. ψηλαφάω utuntur LXX Psalm. 59, v. 14. pro גִּשֵּׁשׁ in Piel, quod proprie significat *manibus palpare*, sicut coeci solent, quae significatio huic loco proprie congruit. Quemadmodum enim coeci ea, quae proxima ipsis sunt, non cognoscunt, ideo manibus ea palpare conantur, sic gentiles fuerunt quidem *coeci* Rom. 2, v. 19: *Sedentes in tenebris et in regione umbrae mortis*. Esa. 9, v. 1. Interim tamen potuissent ac debuissent Deum, qui non longe abest ab unoquoque nostrum, quasi manibus palpare, quo pertinet illud Hermetis in Poemandro: *Deus humana acie penetrari quidem non potest, attamen manibus contrectari*. Itemque illud Jamblichi de myst. c. 1: *Ante omnem rationis usum Deum quodammodo concipimus non quidem cognitione proprie aliqua, sed quodam quasi contactu, qui omni cognitione certior sit*. 5. Glossa illa Sociniana verborum apostolicorum: *Non est dubitandum, quin Deus sancte viventibus praesto sit, cum in omnes beneficia conferat; hoc ipsum enim, quod vivimus et movemur et sumus, ab ipso habemus*, haec inquam glossa et *fidei analogiae*, quae immensitatem et infinitatem divinae essentiae docet et *contextui apostolico*, in quo de uno eodemque subjecto dicitur, quod Deus non longe absit ab unoquoque nostrum, et quod in ipso vivamus, moveamur ac simus, et *ipsi literae*, quae non solum vitam et motum a Deo nos habere, sed etiam in Deo nos vivere et moveri asserit, fortissime adversatur.

72. 3. Accedimus ad locum classicum Rom. 1, v. 19: *Revelatur ira Dei super impietatem hominum τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων*, quia τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερὸν ἐν αὐτοῖς, *quod notum est Dei, manifestum est in illis* (ethnicis); *Deus enim ipsis revelavit;* v. 20: *Quia invisibilia ipsius ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas, ut sint inexcusabiles*. Quidam, ut August. Hier. Ambros. Chrysostom. Theoph. de sola *acquisita notitia* locum accipiunt propter particulam αἰτιολογικὴν γάρ v. 20, quae ostendit de eadem notitia agi v. 19, de qua agitur v. seq. Jam vero constat ex ipsis apostoli verbis v. 20 agi de notitia acquisita sive experimentali. Quidam vero priora verba accipiuunt de notitia insita. 1. Propter *universalitatem subjecti* loquitur apostolus non de sapientioribus, sed de omnibus gentilibus, ut ostendit articulus τῶν, qui non est διακριτικός, sed αἰτιολογικός, ostendens causam, cur super omnes ira Dei veniat, nimirum quia omnes veritatem detineant. Jam vero notitia illa acquisita non omnibus, sed potissimum sapientioribus competit. 2. propter verbum κατέχειν, quod ostendit notitias innatas practicas a gentilibus in carcere quodam injustitiae quasi captivas detineri, dum iis non obtemperatur. Jam vero notitiae illae practicae ad innatam potius quam acquisitam notitiam pertinent. 3. propter manifestationem τοῦ γνωστοῦ in gentilibus. Dicitur enim illud γνωστὸν Θεοῦ, quod de Deo cognosci debet, esse manifestum et sine operoso discursu innotescere non inter ipsos, quod de disputationibus et cognitione experimentali posset intelligi, sed in ipsis, id est in ipsorum cordibus. 4. propter explicationem illius τοῦ γνωστοῦ v. 32. traditam, ubi vocatur δικαίωμα regula justitiae divinae in lege patefacta, v. 18. et 25 ἀλήθεια Θεοῦ veritas Dei, id est verae de Deo notitiae mentibus in creatione inditae et post lapsum adhuc reliquae, quod de lege naturae innata proprie accipiendum. 5. propter denegationem excusationis. Dicitur τὸ γνωστὸν Θεοῦ ita manifestum in gentilibus, *ut sint inexcusabiles*. Jam vero excusationem aliquam haberent, si lege naturae insita carerent, cum ex creaturarum intuitu illud discrimen honestorum et turpium non possit directe per se et manifesto colligi. Quod acquisitae duntaxat notitiae ratio redditur, ideo fit, quia notitia acquisita ex innata efflorescit eandemque confirmat Dn. D. Meisn. de ll. p. 132. De quacunque sane notitia locus apostolicus accipiatur, firmissimum nobis praebet contra Photinianos argumentum. Ex specie non quidem totum genus, interim tamen aliquid generis concludere possum. Si in gentilibus τὸ γνωστὸν Θεοῦ manifestum, adeo ut invisibilia Dei ex creatura mundi, ex operibus scilicet, intellecta pervidere potuerint, sempiternam sc. ejus virtutem et divinitatem, adeo ut sint inexcusabiles, utique datur naturalis aliqua Dei notitia. Sed verum prius. Ergo

III. 54. 3. Rom. 1. v. 19, quod notum est Dei, manifestum est in illis.

et posterius. Ambros. in comm. h. l. p. 14: *Notitia Dei manifesta est ex mundi fabrica. Ut enim Deus, qui natura invisibilis est, etiam visibilibus posset sciri, opus factum est ab eo, quod opificem visibilitate sua manifestaret.* etc. Ibid.: *Manifestavit se Deus, dum opus fecit, per quod agnosci potuit.* Theodulus in h. l.: *Deus apposuit omnibus creaturam doctricem majestatis suae.* Item: *Creatura vocem edens per visum auctorem suum depraedicat.* August. serm. 55. de verb. Dom.: *Videmus creatorem per creaturam, factorem per facturam, fabricatorem mundi per mundum.* Addimus etiam illud: Ideo ethnici dicuntur inexcusabiles, quod scientes esse Deum non glorificaverunt ut Deum. Atqui multi fama non perceperunt esse Deum. Ergo si nec natura sciverunt, erunt excusabiles.

73. Photiniani variis modis locum torquent: 1. *Subjectum* negant esse gentes evangelii ignaras. Catechesis Racov. p. 23. dicit *describi eam notitiam, quae est per evangelium.* Idem statuit Socinus in praelect. c. 2. p. 5, ubi disputat *de tali manifestatione apostolum loqui, quae Christi et apostolorum tempore demum facta per mirabiles ipsorum operationes.* Ostorod. in instit. c. 1. p. 11: *Invisibile factum est visibile, hoc est, ignotum factum est notum ex operibus, quae Deus per Christum et apostolos*
III. 55. (in promulgatione evangelii) *perfecit.* Huic detorsioni repugnat *1. apostoli scopus*, quem ipse explicat Rom. 3, v. 9: *προῃτιασάμεθα, argumentis evicimus* ac convicimus *Judaeos et Graecos esse sub peccato.* Vult igitur apostolus demonstrare, quod et gentiles et Judaei tanquam peccatores a lege divina accusentur ac damnentur. De gentilibus illud demonstrat c. 1 et usque ad v. 17. c. 2, de Judaeis c. 2. a v. 17. usque ad finem. Quia vero obverti poterat gentiles non accepisse a Deo legem ideoque illos non posse a lege accusari, docet gentiles habuisse legem cordibus suis inscriptam et *natura ea, quae legis sunt, facere* Rom. 2, v. 14, ac proinde non fuisse destitutos omnibus mediis *θεογνωσίας*, sed per creaturarum *νόησιν* potuisse ad agnitionem aliquam Dei pervenire, adeo ut sint inexcusabiles. Si invisibilia illa demum in N. T. per miracula Christi et apostolorum sunt revelata, quomodo illa notitia potest inexcusabiles reddere eos, qui cum cognovissent esse Deum, tamen ejus gloriam mutarunt in similitudinem hominum, volucrum, etc., id est ethnicos idololatras? *2. Descriptio subjecti in textu apostolico proposita.* Illos enim, in quibus *τὸ γνωστὸν Θεοῦ* manifestum esse dicit, sic describit, quod *veritatem Dei detineant in injustitia* etc. v. 18, *quod mutaverint gloriam Dei incorruptibilis in similitudinem hominis, volucrum* v. 23, *quod horrendis peccatis contra naturam sese contaminaverint* v. 26. At haec omnia conveniunt gentilibus, quibus ignota fuit verbi divini revelatio, qui vixerunt *in temporibus ignorantiae* Act. 17, v. 30. *3. Oppositio apostolica* c. 2, v. 12: *Quicunque sine lege peccarunt, sine lege peribunt, et quicunque in lege peccarunt, per legem judicabuntur,* ubi ostendit se et de gentilibus, qui cum legem exterius scilicet promulgatam et scriptam non haberent, opus legis cordibus suis inscriptum ostendunt atque interim horribilibus peccatis c. 1. descriptis se contaminarunt, et de Judaeis, qui legem solenniter traditam et promulgatam acceperunt, hactenus esse locutum atque utrosque peccati reos egisse; v. 17. in specie aggreditur Judaeos, qui de cultu Dei gloriabantur. Non est quod regerant *v. 19. mentionem fieri alicujus patefactionis,* quia quamvis gentiles destituti fuerunt speciali illa patefactione, quae fit per verbum et est ecclesiae propria, tamen habuerunt generalem patefactionem in creaturis propositam exterius et cordibus eorum inscriptam interius.

74. *2. Medium cognitionis* itidem depravant. 1. Phrasin enim *ἀπὸ κτίσεως* exponunt *de tempore, non de medio*, 2. ac per *τὰ ποιήματα* intelligunt *opera evangelii et miracula Christi et apostolorum.* Socin. prael. p. 5: *Sciendum est verba a creatione mundi debere conjungi cum verbo „invisibilia“ eundemque esse sensum, qui est Matth. 13, v. 35: abscondita a constitutione mundi. Plerique interpretes ex praepositione a fecerunt ex contra Graecorum codd. fidem, qui non ἐκ κτίσεως, sed ἀπὸ κτίσεως habent.* Idem repetit in animadv. defens. contr. Eutropium p. 83. Ostor. d. l. Ob wol ſolches zuvor nie, weil die Welt geſtanden, geſehen, das iſt, offenbaret iſt, ſo ſey doch nu das unſichtbare ſichtbar, das iſt, das unbekannte bekannt worden, nemlich durch die Werke oder Thaten, welche Gott durch Chriſtum und die Apoſtel gethan hat, nemlich durch die Wunderwerke. Idem habet catech. Racov. d. l. In priore habent sibi consentientem Piscatorem, qui ex Oleviano hanc interpretationem se didicisse asserit eandemque commendat tanquam textui apostolico et Syriacae versioni מִן תַּרְמִיתֵהּ דְעָלְמָא *a fundatione mundi* maxime congruam. *Ἀπό, inquit, hic tempus notat, non materiam subjectam, cui servit praepositio ἐκ, qua ratione etiam vitatur incommodum tautologiae, quod ex diversa expositione nascitur.* Resp. quoad prius: Absolute et simpliciter loquendo, non repugnat nostrae sententiae phrasin *ἀπὸ κτίσεως* exponere de tempore, modo non assuatur peregrina distinctio et conjungenda divellantur. Illud enim *ἀπὸ κτίσεως κόσμου* non pertinet ad praecedens *ἀόρατα*, ut vult Socinus, qui perperam id probare nititur ex Matth. 13, v. 35, ubi non est *ἀπὸ κτίσεως*, sed *ἀπὸ καταβολῆς κόσμου*, sed ad sequens verbum *καθορᾶται*, ut docet inserta particula *γὰρ* et fides probatorum exemplarium teste Aria Montano; interim
praeferimus illam explicationem, quae phrasin *ἀπὸ* III.
κτίσεως κόσμου non de tempore, sed de medio cognitionis accipit. 1. quia *ἀπό* non significat tantum *a*, sed etiam *ex*, ut ex lexicographis et concordantiis notum, *ἀπὸ μέρους ex parte*, quae significatio ipsi fere propria, quando de haurienda cognitione usurpatur, Matth. 7, v. 16 et 20: *ἀπὸ τῶν καρπῶν, a fructibus cognoscetis eos*, c. 24, v. 32. Marc. 13, v. 28. *ab arbore fici discite similitudinem,* atque hoc sensu etiam LXX. ea particula utuntur. Sap. 13, v. 3: *ἀπὸ αὐτῶν, ab illis luminaribus discere debent, quanto*

potentior sit, qui constituit ipsa. 2. Vox κτίσεως in N. T. non de ipsa creationis actione, sed de creatis operibus, non de actu, sed de effecto, ipsa scilicet creaturarum substantia fere semper usurpatur. 3. quando rei ab origine mundi continuatio et deductio notatur, non dicitur ἀπὸ κτίσεως, sed ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως Marc. 10, v. 6. c. 13, v. 19. 2. Petr. 3, v. 4. ἀπὸ καταβολῆς κόσμου Matth. 25, v. 34. Hebr. 9, v. 26. Apoc. 13, v. 8. c. 17, v. 8. 4. nec ulla hic metuenda ταυτολογία, quia vox ποιημάτων est ἐξηγητική et clarius exponit, quid per κτίσιν h. l. sit intelligendum. Quod attinet posterius, concedimus verbum ποιεῖν esse generalɔ et de miraculorum operatione quandoque usurpari, Matth. 7, v. 22. c. 21, v. 15. Marc. 7, v. 37; sed nomen ποιημάτων de miraculis Christi et apostolorum h. l. accipiendum negamus. 1. quia vox ποιήματος nuspiam in N. T. eo sensu usurpatur, sed de opere creationis, Eph. 2, v. 10. 2. quia adversarii nullum afferunt interpretationis suae fundamentum. 3. jam inde a mundi creatione miracula Christi non fuerunt nota. 4. nec ethnici idololatrae, quos h. l. apostolus describit, illorum fuere gnari.

75. 3. *Objectum cognitionis* non minus pessime detorquent. 1. Per τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ intelligunt, *quicquid de Deo scitur vel etiam sciri potest.* Catech. Racov. Ostorod. l. d. ut nimirum obtineant non de notitia naturali, per quam non omne innotescit, quod de Deo sciri potest et debet, sed de salvifica in evangelio revelata hic agi. Verum apostolus se ipsum satis declarat v. 21: γνόντες τὸν Θεόν, scilicet εἶναι, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ergo de ea tantum notitia loquitur, qua sciri potest esse Deum, sicut etiam Lutherus reddit. Nec universaliter, sed indefinite apostolus loquitur et subjectis speciebus declarat, quid per τὸ γνωστὸν intelligat, videlicet γνῶσιν ἀϊδίου Θεοῦ δυνάμεως καὶ θειότητος. 2. per τὴν ἀΐδιον δύναμιν Socinus d. l. intelligi putat *promissiones Dei, quae non intercident*, cum v. 16. praecedente evangelium dicatur δύναμις Θεοῦ *ad salutem omni credenti.* Per ἀΐδιον θειότητα *id quod nos Deus perpetuo vult facere, quo sensu Coloss. 2, v. 9. divinitatis vox accipiatur.* Resp. 1. distinguenda est *patefactio generalis* divinae potentiae in opere creationis a *patefactione speciali* divinae potentiae in opere redemtionis et in praedicatione evangelii, non enim de posteriore amplius, sed de priore apostolus loquitur, ut textus dispositio evincit. 2. Col. 2, v. 9. non habetur vocabulum θειό-τητος, sed θεότητος. Eniedinus quidem nugatur *incuria librariorum etiam ibi scriptum fuisse* θεότητος pro θειότητος, sed nulla id probat conjectura. 3. nec θεότητος nec θειόιητος vocula in durissima illa catachresi pro eo, quod nos Deus perpetuo vult facere, in N. T. usurpata uspiam occurrit. Sui igitur cerebri somnia adversarii nobis obtrudunt et Scripturae lucem clarissimam in tenebras convertere satagunt hac sua contorta et violentia interpretatione.

2. 76. 4. Rom. 2, v. 14: *Cum gentes, quae legem non habent, natura quae legis sunt faciunt, isti quamvis legem non habent, ipsi sibi lex sunt.* v. 15: *ut qui ostendant opus legis scriptum in cordibus suis, una testimonium reddente ipsorum conscientia et cogitationibus inter se accusantibus.* natura quae legis sunt faciunt. Hic locus proprie et principaliter agit de insita sive innata Dei notitia, quam duplici argumento confirmat: *1. ex legis divinae notitia.* Qui naturalem habet legis notitiam, is etiam natura intelligit Deum; connexio hujus propositionis confirmata est superius. Gentes naturalem habent legis notitiam, quia teste apostolo 1. φύσει, natura faciunt, quae sunt legis. 2. legem scriptam et exterius promulgatam non habent, nec tamen omni lege destituuntur. 3. sunt sibi ipsis lex. III. 57.
4. ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis. Ergo etiam natura intelligunt esse Deum. *2. ex interiore conscientia.* (Conscientiae testimonium probat tum innatam tum acquisitam notitiam. Nostra conscientia probat notitiam innatam, morsus conscientiae in aliis pertinent ad acquisitam Dei notitiam.) Ethnici verbi revelati cognitione destituti et verbis et factis testati sunt *interius conscientiae* testimonium et, ut Nazianz. loquitur, *tribunal* in ipsis fuisse collocatum, unde post bona facta laetitiam, post facinora tristitiam naturaliter senserunt. Cicer. pro Milon.: *Magna vis est conscientiae in utramque partem, ut neque timeant, qui nihil commiserunt, et poenam semper ante oculos versari putent, qui peccaverint.* Quin et illi, qui per potentiam poenis ab hominibus metuendis exemti fuere, vel quorum peccata omnes homines latuerunt, non tamen a surdis conscientiae verberibus et interiore illo flagello liberi esse potuerunt. *Multos fortuna liberat poena, neminem metu*, inquit Seneca. De Nerone refert Dio Cassius in ipsius vita, quod interfecta matre Agrippina tanto metu noctu fuerit conturbatus, ut de lecto repente prosiliret, et interdiu eum perterrefacerent tibicines auditi, quo in loco ossa Agrippinae erant sepulta, quamobrem alio migrabat, cumque et ibi id ipsum accideret, perterritus alio proficiscebatur ac fugiens omnia perhorrescebat, si catulus paululum latraret, aut caneret gallina, aut virgultum moveretur. Plutarchus de Besso commemorat, quod parricidium ejus, postquam diu occultum fuisset, tandem metus ab hirundinibus injectus patefecit, quippe quarum nido hasta dejecto pullos interfecit eo, quod sceleris commissi ipsum arguere patremque ab ipso trucidatum esse vociferari ipsi viderentur, unde ad supplicium postea raptus est. Ibycus ut periit, vindex fuit altivolans grus. Caligula fulguribus micantibus linteo caput obvolvebat. Unde vero hi morsus conscientiae, nisi ex innata illa notitia, quod sit Deus, quodque idem sit justus ac vindex scelerum.

77. 2. Rationes pro confirmanda *notitia acquisita* 2. Rationes.
adductae sunt superius. *Innatam* probant *1. Universalis et perpetuus omnium populorum* consensus. *Nulla enim gens tam effera ac barbara, quae non cognoscat esse Deum*, inquit Cicer. de natur. deor., ac sensus divinitatis naturaliter omnibus insitus tam efficax fuit in gentilibus, ut quidvis potius, etiam

infra hominis naturam positum Deum esse statuerint. 2. *Salutaria morum praecepta* et constitutiones apud gentiles, quae ex lumine naturae profluxerunt. Eae enim manifeste ostendunt honestorum ac turpium discrimen esse omnibus naturaliter impressum ac notitiam de Deo omnibus esse insitam. *3. Timor supremi numinis* naturaliter ex corde hominum prorumpens. Homines enim feri et barbari adeoque ab omni doctrina et institutione remoti inque sylvis degentes, cum tonitrua audiunt, timent et suo timore testantur insitam naturaliter cordibus notitiam, quod sit aliquod summum numen omnibus imperans, Jon. 1, v. 5. exorta in mari tempestate prae timore *clamant nautae et quilibet invocat Deum suum. 4. Naturalis peccati agnitio.* Statim enim, ut quis flagitium aliquod perpetravit, agnoscit se legem Superioris esse transgressum, ergo naturaliter insitam habet illam notitiam, quod sit aliquis supremus νομοθέτης, cui omnes obedientiam debent. *5. Imaginis divinae rudera in homine sunt conservata.* Genes. 9, v. 6. Jac. 3, v. 9; ex illis imaginis divinae reliquiis cognosci potest esse Deum.

78. 3. Testimonia patrum magno numero adduci possunt: Iren. lib. 2. adv. haeres. c. 9: *Ipsa conditio ostendit eum, qui condidit eam, ipsa factura suggerit eum, qui fecit eam, et mundus manifestat eum, qui se disposuit.* **Athan. orat. 3. contra Arian. sub finem *creatricem sapientiam simulacrum sui rebus conditis impressisse* dicit, *et istam ipsam, quae ita impressa sit, esse ἀρχήν τινα καὶ ὥσπερ στοιχείωσιν τῆς ἐπὶ τὸν θεὸν γνώσεως.*** Tertull. lib. 1. adv. Marcion. p. 152. scribit *animae dotem a primordio ipsam conscientiam Dei esse.*
III. 58. Basil. homil. 1. hexaëm. post. med.: *Fecit Deus ut bonus, quod utile est; ut sapiens, quod pulcerrimum est; ut potentia praeditus, quod maximum est.* Idem serm. de grat. Deo agendis tom. 1. p. 360. scribit *creaturas esse literas quasdam, per quas maximam Dei creatoris circa omnia providentiam ac sapientiam legimus.* Aug. l. 32. contra Faustum c. 20: *Totus hic mundus vocatur magnus quidam liber naturae rerum.* **Idem tract. 106. in Joh. super verba *Manifestavi nomen tuum* etc.: *Non illud nomen tuum, quo vocaris Deus, sed illud, quo vocaris Pater meus. Nam quo Deus dicitur, universae creaturae et omnibus gentibus, antequam in Christum crederent, non potuit esse ignotum. Haec est enim verae divinitatis, ut creaturae rationali jam ratione utenti non omnino ac penitus possit abscondi.* Confer. lib. 2. de doctr. Christ. c. 40. Minutius Felix: *Quod si ingressus aliquam domum omnia exculta, disposita, ornata vidisses, utique praeesse ei crederes dominum et illis bonis rebus esse multo meliorem. Ita in hac mundi domo, cum coelum terramque perspicias, providentiam, ordinem, legem, crede esse universitatis dominum parentemque, ipsius sideribus et totius mundi partibus pulchriorem.* **Damasc. lib. 1. orth. fid. c. 3. probat *Dei notitiam esse naturaliter mentibus hominum inseminatam, insitam et ingenitam.* Vide etiam Orig. hom. 3. in Cant. Arnob. lib. 1. contra gentes p. 24. Dicta philosophorum adducit Dn. D. Meisn. lib. de Il. p. 145.

79. Ex adversariis notandum est testimonium Socin. de innato turpium et honestorum discrimine superius adductum, cui addendum illud Schmaltz. contra D. Frantzium disp. post. 8. p. 424: *Praeter revelationem divinam datur etiam cognitio eorum, quae ad Dei voluntatem pertinent ex ipsa natura et rectae rationis luce, quae etiamsi non sit par ei, quae per revelationem contingit, non est tamen per se mala, sed igniculus quidam flammae istius ingentis, revelationis scilicet.* Disp. 1. p. 12: *Deum ab aeterno esse, etiamsi quoad literam nusquam fortasse scriptum exstet; ita docet ratio ipsa, ut, nisi aeternus Deus, esse nequeat nempe summus.* Cumque adversarii tantum tribuant mentis humanae aciei, ut absque Spiritus s. illuminatione salvificam Dei notitiam ex libro Scripturae haurire possit, cur in librum naturae tam injurii sunt, ut ne tenuem quidem ex eo Dei cognitionem peti posse existiment?

80. Antithesis. Socinus in Epist. p. 70: *Fateor,* Ant
si hominis natura simpliciter et per se consideretur, id est nullo cultu, nulla prorsus disciplina adhibita, facile fieri posse, ut recti et pravi a suo ipsius bono et malo distincti aut nullum aut exiguum discrimen homo habeat. Idem in praelect. quinque affert argumenta, quibus naturalem Dei notitiam evertere conatur. *1. Statim ab initio, cum homo creatus fuit, Deus se illi patefecit, qui primus homo, cum nongentis triginta annis vixerit, posteros suos facile divinitatis opinione imbuere potuit, quin et ipse Deus non primo tantum homini, sed aliis subinde ex eo natis variis rationibus sese patefecit.* Resp. Subordinata non sunt sibi invicem opponenda, patefactio divina per revelationem verbi non tollit naturalem Dei notitiam, sed potius eandem perficit et confirmat. Deus ideo sese variis rationibus patefecit, non quod plane nulla esset naturalis Dei notitia, sed quod languida, imperfecta et ad salutem minime sufficiens. Adde, quod Scriptura illis etiam Dei notitiam tribuat, ad quos patefactio per lumen gratiae et verbum vitae non pervenit, sed in ipsorum majoribus est amissa. *2. Si divinitatis opinio cunctis esset naturalis, ea non esset ex fide.* Atqui *ex fide eam esse docet epistola Hebr. c. 11, v. 6,* ubi *sine fide neminem Deo placere posse* dicit, *nam accedentem ad Deum oportet credere, quod sit et quod remunerator sit.* Resp. quae credenda in verbo pronuntur, duorum sunt generum, quaedam *sunt mysteria supra omnem humanae rationis captum posita, quae* simpliciter *πιστά dicuntur, quaedam vero ita comparata, ut ad ea investiganda ratio quodammodo assurgere possit.* Oppositio ergo inter ea, quae natura sunt nota et quae sunt fide apprehensa, locum habet tantum in priori, non autem in posteriore credendorum genere, siquidem ea et *scimus* propter rationis demonstrationem et *credimus* propter Spiritus sancti revelatio- III.
nem. Ipsa quidem fides non est scientia ex ratio-

nis principiis hausta, sed spiritualis lux a Spiritu s. accensa interim, aliquod fidei objectum ita comparatum esse potest, ut et natura quodammodo sciri possit et fide, ut in verbo propositum est, apprehendatur. Adde, quod epistola ad Hebraeos non de naturali, sed de salvifica Dei notitia in verbo patefacta agat, ut et ex accessu ad Deum cum complacentia ejusdem conjuncta manifestum. *3. Si divinitatis opinio cunctis naturalis esset, quomodo idem auctor ex eo, quod Enochus Deo placuisset, niteretur probare eum Deum esse credidisse. Hoc profecto arguit istius modi opinionem non esse naturalem, id est, fieri posse, ut quis eam suo animo non conceperit. Nam quae naturalia sunt, necessaria etiam omnino sunt.* Resp. confunditur notitia Dei *aliqualis, rudis et naturalis cum revelata, perfecta et salutari.* Auctor epistolae ad Hebraeos non ex naturali, sed salvifica Dei notitia in verbo revelata et cum fide in Messiam promissum in Enocho conjuncta probat Enochum Deo placuisse. *4. Sacrae literae testantur aliquos esse, qui Deum esse non credant,* Ps. 10, v. 4 et 14, v. 1 et 53, v. 2; *quos etsi stultos appellant, non tamen naturales animae facultates sensumque communem eos destituisse significare volunt, sed vera sapientia eos prorsus carere. Vera autem sapientia minime naturalis est, sed ratione aliqua comparatur.* Resp. impii negant Deum non tam verbis quam factis, Rom. 1, v. 21. Tit. 1, v. 16, sicut etiam quidam in media ecclesia dicuntur eo modo Deum negare, qui tamen ex Scriptura notum habent esse Deum. Deinde distinguendum inter *ignorantiam et malitiosam negationem.* Quod impius in corde negat Deum, id non procedit ex simplici ignorantia, sed ex detestanda malitia. Aug. monet ideo dici, quod *in corde* neget impius esse Deum, quia non ausit verbis id profiteri, quippe cum sit in conscientia convictus esse Deum. Ergo non taxatur *defectus notitiae*, sed *affectus malitiae.* Ipsi conscientiae morsus, quos sentiunt, quando timent, Psal. 14, v. 5, testantur illis ipsis impiis notum esse, quod sit Deus, intelligenda haec de iis, 1. qui Deum cum Epicuro justitia, virtute et providentia spoliant et otiosum coelo includunt. 2. de eis, qui exstincto coelestis judicii metu secure sibi indulgent omniumque scelerum impunitatem sibi pollicentur. 3. qui suffocata naturae luce se ipsos consulto obstupefaciunt. *4. Non singuli tantum homines, sed integri populi inveniuntur, qui nullum penitus sensum aut suspicionem divinitatis alicujus habent. Hi sunt in novo occidentali orbe in Bresilia provincia, ut historici tradunt mihique vir fide dignus sancte affirmavit, qui in ipso loco aliquandiu fuerat. Sed et alibi quoque ejusmodi gentes reperiri Indiae recens historia testatur.* Idem de auctor. Script. c. 2, p. 46. auctorem hujus narrationis nominat quendam monachum Capucinum. Resp. imo vero rerum gestarum in novo orbe scriptores Benzo lib. 1. de Ind. occid. c. 26. p. 111. Lerius hist. nav. in Brasil. c. 16. p. 223. contrarium testantur, etiam in illis remotissimarum insularum hominibus aliquam divinitatis notitiam sese exserere. Benzo lib. 2. hist. c. 18. lib. 3. c. 2. Petr. Martyr. in histor. novi orbis. Phil. Nicol. 1. de regn. Christi c. 1. III. 60. adducunt quaedam vestigia praedicationis apostolicae apud gentes Americanas adhuc reliqua. Quod si naturales illae notitiae in quibusdam se non exserunt *actu externo*, ex eo tamen inferri nequit, quod plane absint, sed quod per accidens sceleribus scilicet opprimantur et sopitae jaceant tenebris malitiosae et affectatae ignorantiae oppressae, quo respectu gentes dicuntur ἀπηλγηκότες Eph. 4, v. 19, eo quod sensum illarum notitiarum exuerint et ad interiorem conscientiae monitionem obsurduerint, quales sunt etiam in visibili ecclesiae coetu, quibus ignotum esse nequit esse Deum eumque religiose colendum. Catech. Racov. p. 22. adducit dictum apostoli 1. Cor. 2, v. 14: *Animalis homo non percipit ea, quae sunt Spiritus Dei.* Sed totus contextus manifeste ostendit, sermonem ibi esse de illis, quae in verbo evangelii revelata sunt, et de salutari ac salvifica Dei notitia. Solent etiam hoc urgere, quod gentiles dicantur *Deum ignorasse* Sap. 13, v. 1. Act. 17, v. 23. 1. Thess. 4, v. 5, sed distinguendum inter notitiam *naturalem et spiritualem* sive salvificam; posterior denegatur gentilibus, non prior. Deinde naturalis notitia considerari potest dupliciter vel *absolute* et in se, vel *comparate* respectu spiritualis. In priori consideratione est omnino notitia, sed in posteriori consideratione est potius ignorantia. Adimitur igitur Dei cognitio hominibus tum quoad *notitiae naturalis integritatem*, quia major ejus pars per peccatum ex mentibus deleta; tum *quoad puritatem*, quia notitiae adhuc reliquae sunt valde obscuratae; tum quoad singularem quorundam *hominum pravitatem.* Plura de hac quaestione vide apud Dn. D. Meisner. lib. de ll. lib. 3, q. 1. Dn. D. Hunn. in exam. error. Photin. de cogn. Dei c. 2. error. 1.

81. Atque hactenus egimus de illis, qui *in defectu* circa notitiam Dei naturalem errant, *in excessu* circa eandem peccant, qui eam ad salutem consequendam sufficientem esse statuunt, quod faciunt; 1. quidam *ex patribus et scholasticis*, qui homines ante promulgatam a Moyse legem notitia naturali salvari potuisse et salvatos fuisse asserunt. Ut enim recte monet Aug. epist. 99: Quadam indole animi delectant ethnicorum virtutes, ut non libenter illas damnemus. Clem. l. 1. strom.: *Per se aliquando Graecos justificabat philosophia, multae enim sunt viae ad salutem.* Justin. apol. 2: *Qui μετὰ λόγου vixerunt, Christiani sunt, etiamsi non novisse Deum existimati sunt, quales apud Graecos fuerunt Socrates, Aristides.* Similia occurrunt apud Irenaeum, Tertullianum, Epiphanium, Hieronymum, Chrysostomum etc., sed Augustin. Pelagiano certamine excitatus ea, quae incommode a veteribus dicta fuerant, correxit. Eandem fuisse scholasticorum sententiam docet eamque refutat Acosta lib. 5. de procur. Ind. sal. c. 3. Greg. de Arimino idem statuisse testatur Brulifer. in prolog. sent. q. 2. Confer Casaub. exerc. 1. contra Baron. 2. Quidam *ex Ponti-*

Errantes in excessu.

ficiis. Andrad. in defens. conc. Trid. lib. 3. p. 292: *Vera fides et vera Dei cognitio ad justitiam et salutem aeternam non ex sacris tantum literis divinisque oraculis, sed ex rebus etiam iis, quae sensibus subjiciuntur, haberi potest.* In conc. Trid. an. 1552. monachus quidam Franciscanus in explic. c. 2. Rom. publice concionatus est *gentiles etiam sine cognitione Christi salvatos fuisse*, qua de re theologi Protestantium apud Caesaris oratores conquesti sunt, Schleid. l. 23. comm. Theobaldus Tam-
III. 61. merus in libris Moguntiae excusis id ipsum late probare nititur, urget potissimum haec duo argumenta: *Sapientia Dei fuit nota gentibus, Christus est sapientia Dei. Ergo notus fuit gentibus.* Item. *Potentia Dei nota fuit ethnicis, Christus est potentia Dei.* Ergo. Qua ratione sapientiam legalem, imo exiguam duntaxat legalis sapientiae partem cum sapientia evangelica; potentiam creationis et salvationis turpissime confundit. Ludovicum Vivem Hispanum affinem huic errori fuisse testis est Capellus in vindiciis Casaub. l. 1. v. 1. vid. com. ejus in l. 10. Aug. de civ. Dei c. 23. Catharinus in 1. Tim. 4. quosdam non fideles salvari posse ait. Bodin. lib. 2. Daemonom. c. 3. et lib. 4. de republ. Socratem, Phocionem, Aristidem etc. non esse temere damnandos asserunt. Idem statuit Galeotus Martius referente Frid. Tilem. in praefat. discurs. politic. Erasmus in praefat. sup. Tusc. quaest. Cic.: *Me non admodum adversum habituri sunt ferendis calculis, qui sperant illum apud superos quietam vitam agere.* Idem in Coll. religioso: *Cum talia lego, vix mihi tempero, quin dicam: Sancte Socrates, ora pro nobis.* Et postea: *At ipse mihi saepenumero non tempero, quin bene ominer sanctae animae Maronis et Flacci.* Idem statuunt Joh. Baptista Fickler. in libro, cui titulus: Rettung der Concilen. p. 75. edit. Ingolstad. an. 90. et Isengrinius in exposit. evang. dom. Septuag. Cornelius Agrippa de vanit. scient. c. 54. testis est editum fuisse librum sub titulo *de salute Aristotelis*, in cujus calce concludatur *Aristotelem sic fuisse Christi praecursorem in naturalibus, quemadmodum Johannes Baptista in gratuitis.* Greg. de Valent. tom. 3. controv. p. 390. introducit quosdam sui ordinis existimantes *ad suavem Dei providentiam et benignitatem pertinere, ut si quis aliqua ratione cognoscat legem naturalem, et quae novit facienda faciat, quoad potest modo humano, is absque alia cognitione supernaturali salutem primam et ultimam consequatur, dummodo reliqua invincibiliter ignorat.* Nominat Sotum, Victorium, Vegam etc. Milet. in discuss. error. p. 113. disputat *gentes ante Christum obscuram quandam in ipsa generali Dei providentia et procuratione hominum salutis involutam de Christo habuisse notitiam, quam alii vocent fidem implicitam.* Maldonatus in c. 11. Matth. v. 22: *Gentiles poterant servata lege naturae omnium confessione esse salvi, lex autem naturae satis erat illis ab ipsa natura praedicata.* Pererius disp. 18. in c. 1. Rom.: *Satis erat antiquis hominibus, si qui absque fide Christi manifestata salutem consecuti sunt, habuisse fidem ejus implicitam fide unius Dei inclusam, credentes videlicet Deum esse humani generis salvatorem secundum ordinem et modos ipsi notos et in mirabili sua providentia occultos.* Bellarm. lib. 1. de Christo c. 3. dicit *philosophos gentiles re ipsa Deum cognovisse et ex ea parte quasi naturaliter Christianos fuisse.* 3. Quidam ex *Calvinianis.* Cinglius in expos. fidei ad Christian. regem *Numam, Aristidem, Socratem* etc. *inter beatos coelites* collocat et Deum *aliquid fidei sua manu in cor Senecae scripsisse* asserit, ex quo jocus Viti Winshemii ortus: *Cavete vobis, auditores, a coelo Cinglianorum, ego non libenter in illo coelo viverem, metuerem enim mihi a clava Herculis.* Vide etiam Cinglii elench. contra Anabapt. tom. 2. oper. fol. 35. **Idem tom. 1. epist. 1. f. 382: *Ethnicus, si piam mentem domi foveat, Christianus est, etiamsi Christum ignoret;* de provident. tom. 1. fol. 358. de Seneca scribit, quod *religiose de rerum creatione et conservatione locutus fuerit, quod divinum animum habuerit.*** Cinglii patrocinium suscepit Gualtherus, ipsius gener, in apologia edita anno 1545. p. 52, ubi quibusdam rationibus Cinglii opinionem suffulcire conatur, quas diligenter refellit Wigandus de sacramentariismo fol. 32. Bullingerus librum Cinglii praefatione ornavit vocans *cygnaeam cantionem.* **Idemque l. c. *Herculi* tribuit *pia coepta, Numae pium studium circa religionem,* et addit: *An ergo tam piis et sanctis studiis coeleste numen defuisse putabimus?*** unde Bucerus, scripta ad ipsam epistola, vehementissime eum rogat, ut a defensione horrendi istius dogmatis abstineat, quae exstat apud III. (
D. Pappum in refutat. relationis Bipontinae p. 93. Embdenses itidem defendunt Cinglium in commonefactione de libro D. Hunnii p. 3. f. 416. Paraeus in Iren. p. 245. c. 24. et Pelargus in comp. theol. correcto p. 289. Opinionem Cinglii excusare et incrustare nituntur, sed frivolis admodum argutiis, ut ostensum fuit in disp. 6. de gloria Dei §. 25. Conferantur etiam Sohnius in exeg. Aug. p. 828. Tigurini resp. ad Lutherum edito anno 1545. fol. 16. 17. 18. Albertus Hartenbergius in Script. anno 1557. edit. Daniel Tossanus contra Marbachium. Keckerm. in syst. ethic. p. 10. non videtur a Cinglio dissentire. Berlinenses in coll. posteriore contra D. Hoe. p. 100. et Pelargus d. l. etiam Lutherum hujus opinionis patronum faciunt, cum tamen gravibus et disertis verbis eam damnet tom. 8. Jen. Germ. fol. 175. et in comm. c. 47. Gen. fol. 633, ubi Cinglium nominatim ob eam damnat et ex christianismo in gentilismum prolapsum esse dicit. Quod gentilibus quibusdam salutem tribuit, id diserte explicat de illis, non qui in ethnica incredulitate manserunt, sed qui ad veram veri Dei Israëlis cognitionem per praedicationem verbi sunt perducti, nec Messiae ignari exstitere, quin etiam ecclesiae sese aggregarunt, si non corpore et loco, tamen corde et affectu; nominat enim Abimelechum, Jobum, Naemanum, Jethronem, quosdam ex Moabitis et Ammonitis etc. 4. *Pho-*

tiniani licet notitiam Dei naturalem plane negent, salvis tamen suis hypothesibus aliter statuere non possunt, quam cognitionem Dei ad salutem sufficientem gentiles etiam extra ecclesiam habere potuisse. Socin. in epist. quadam de hac quaestione negat esse disserendum. Franc. Puccius Filidinus, qui ad Photinianos tandem accessisse videtur, ut ex scriptis inter ipsum et Socinum commutatis probabiliter colligitur, edidit librum, in quo demonstrare conatur *etiam gentiles sine fide in Christum fuisse salvatos*, cui refutationem solidam opposuit Osiander. Georgius Zarnovecius Polonus in praefat. scripti cujusdam Antisociniani a Conrado Nubero Dantiscano in Latinum conversi et Dantisci anno 607. editi demonstrat ex Photinianorum theologia consequi *quemlibet in sua religione, quamcunque tandem amplexus fuerit, salvari posse sive sit Judaeus sive Turca sive Anabaptista sive Arianus sive Christianus.* Huc pertinet, quod absoluta Dei misericordia debent remitti peccata, quod negant Christi satisfactionem ac tales fidei articulos proponunt, qui praeter et extra verbi revelationem ex naturae lumine cognosci possunt Catech. Racov. p. 25. 26. Quaestioni: *Quaenam sunt, quae ad essentiam Dei pertinent, prorsus ad salutem necessaria*, respondet hoc modo: *Sunt ea, quod Deus sit. quod sit tantum unus, quod aeternus, quod perfecte justus, perfecte sapiens et perfecte potens.* Ostor. instit. c. 3. p. 28: *Praeter haec nihil aliud scimus cognitu necessarium, quantum ad essentiam Dei attinet.* Atqui ista omnia ex naturali notitia hauriri possunt, ergo juxta Photinianorum hypothesin gentiles eorum, quae ad salutem sunt necessaria, cognitionem ex natura petere potuerunt. 5. Denique idem statuit Muhammetes in Alcor. azoara secunda: *Sciendum generaliter, quoniam omnis recte vivens Judaeus sive Christianus seu lege relicta in aliam tendens, omnis scilicet Deum adorans bonique gestor indubitanter divinum amorem assequetur.*

III. 63. 82. Antequam vero contra hanc opinionem argumenta nostra proferamus, notandum 1. non esse quaestionem de gentilibus ad ecclesiam Israëliticam congregatis. 2. nec de naturali notitia qualis fuit in primo homine, sed de gentilibus extra ecclesiam et de notitia naturali, qualis est in hominibus post lapsum extra verbi revelationem, quam ad salutem insufficientem esse dicimus, idque probamus hoc argumento: Quicunque destituti fuere 1. cognitione unius veri Dei, qui est Pater, Filius et Spiritus s. 2. notitia Christi mediatoris. 3. mediis, per quae Christi beneficia offeruntur 4. vera in Christum fide. 5. operibus vere bonis ac Deo placentibus, illi ex naturali Dei notitia salutem aeternam haurire non potuerunt. Atqui gentiles extra ecclesiam constituti omnibus illis caruerunt. Ergo. Major probatur. 1. Verus Deus in verbo sese sic patefecit, quod sit in essentia unus, in personis trinus: Pater, Filius et Spiritus s. Qui ergo non agnoscit eum isto modo, is non agnoscit verum Deum. Joh. 5, v. 23: *Qui non honorat Filium, is nec Patrem honorat.* Non tantum dicit eundem honorem posse tribui Filio, qui Patri tribuitur, nec tantum dicit eum, qui Filium contumelia afficit, etiam Patrem blasphemare, sed affirmat adeo unum et indivisum esse Patris et Filii honorem, ut, qui non honorat Filium, nec Patrem possit honorare. 1. Joh. 2, v. 23: *Qui negat Filium, nec Patrem habet.* 1. Joh. 5, v. 11: *Vitam aeternam dedit nobis Deus, et haec vita est in Filio ejus.* v. 12: *Qui habet Filium, habet vitam, qui non habet Filium Dei, vitam non habet.* Subsumo. Qui non agnoscit Filium, is eum non habet, ergo nec Patrem habet, ergo nec verum Deum, unde etiam ethnici dicuntur fuisse *ἄθεοι sine Deo* Eph. 2, v. 12, respectu scilicet salutaris ac salvificae notitiae unius veri Dei, dicuntur *ignorasse Deum.* Gal. 4, v. 8. *vixisse in temporibus ignorantiae.* Act. 17, v. 30. *de Deo non audivisse.* Rom. 10, v. 14. 2. Absque notitia Christi mediatoris salutem non posse obtineri docet Salvator Joh. 17, v. 3: *Haec est vita aeterna, ut agnoscant te solum verum Deum et quem misisti Jesum Christum.* Act. 4, v. 12: *Non est in alio quoque salus, nec aliud nomen datum hominibus.* 3. Salus non obtingit absque Christo et extra Christum. Christi beneficia ad homines non redeunt, nisi per media divinitus instituta et ordinata, per verbum scilicet evangelii et sacramenta ei addita. Ergo absque mediis, per quae Christi beneficia juxta Dei ordinationem offeruntur, non obtingit hominibus salus, Rom. 1, v. 16: *Evangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti.* 4. Sine fide in Christum nemini obtingere salutem expresse testantur divina oracula solis radiis scripta, Marc. 16, v. 16: *Qui non crediderit, condemnabitur.* Joh. 3, v. 18: *Qui non credit, jam judicatur* etc. v. 36: *Qui incredulus est Filio, non videbit vitam.* Joh. 14, v. 6: *Nemo venit ad Patrem, nisi per me, ex verbo* scilicet evangelii agnitum et vera fide apprehensum. Hebr. 11, v. 6: *Sine fide impossibile est Deo placere.* 5. Vera fides exserit se per bona Deoque grata opera, Ephes. 2, v. 10. Galat. 5, v. 6. Jac. 2, v. 14. Ergo ubi non adsunt bona opera Deo grata, ibi nec vera fides; ubi non est vera fides, ibi nec persona Deo placere potest.

83. Assumtum itidem constat. Gentiles 1. cognoverunt quidem Deum esse, eundem esse unum, esse justum, vindicem scelerum, sed eundem esse in personis trinum, naturali notitia cognoscere non potuerunt, quin imo ne quidem naturali illa notitia recte usi sunt, sed *gloriam Dei incorruptibilis mutarunt in formam hominis corruptibilis* etc. Rom. 1, v. 23: unde Lutherus inquit; *Ethnici cognoverunt divinitatem, sed illam non recte diviserunt, attribuerunt enim Diis falsis.* Lactant. lib. 4. instit. c. 4. p. 198: III. 64.
Philosophi, qui deos colunt, similes sunt aut filiis abdicatis aut servis fugitivis, quia nec illi patrem quaerunt, nec hi dominum. Et sicut abdicati haereditatem Patris non assequuntur et fugitivi impunitatem, ita neque philosophi immortalitatem accipiunt, quae est regni coelestis haereditas, i. e. summum bonum, quod illi maxime quaerunt, neque cultores deorum poenam sempiternae mortis effugient, quae est animadversio veri domini adversus fugitivos suas

majestatis ac nominis. 2. Notitia Christi mediatoris plane destituti fuerunt. 3. Evangelii doctrina ipsis fuit ignota, quippe quae est *mysterium aeternis temporibus tacitum, patefactum autem in N. T. per Scripturas prophetarum* Rom. 16, v. 25. 4. caruerunt fide in Christum. Aug. lib. 4. contra Julian. c. 3: *An forte vos Pelagiani Fabriciis, Regulis, Fabiis, Scipionibus, Camillis caeterisque talibus provisuri estis aliquem locum inter damnationem regnumque coelorum, ubi non sint in miseria, sed in beatitudine sempiterna; qui Deo non placuerunt, cui sine fide placere impossibile est, quam nec in operibus nec in cordibus habuerunt, non opinor perditionem vestram ad istam impudentiam posse prosilire.* 5. Operibus Deo gratis ipsique placentibus destituti fuere. *Quicquid enim non fit ex fide, peccatum est*; Rom. 14. v. ult.; atqui opera gentilium non fuere facta ex fide, Aug. in Psalm. 67: *Nulla sunt bona opera, nisi quae sequuntur praecedente fide.* Multiplex in operibus ethnicorum occurrit defectus tum ratione *causae efficientis*, quia fiebant a personis, quae non erant in gratia; tum ratione *causae materialis*, quia erant multis modis imperfecta; peccata externa ex lege naturae agnoverunt, sed interiorem ἀταξίαν et immunditiem existimarunt esse rem naturalem peccati omnis expertem; ipsam etiam legem naturae non observarunt factis, manca et mutila fuit legis cognitio, sed magis mancum et mutilum fuit legi praestitum obsequium, ac uni operi politice bono longe plura mala fuerunt apposita tum ratione *causae formalis*, quia fiebant absque cognitione veri Dei et absque fide in Christum, quae operum imperfectionem et immunditiem tegit eaque Deo grata esse obsequia efficit, tum ratione *causae finalis*, quia non ad Dei gloriam ea referebant, sed ad fines alios. Lact. lib. 6. instit. c. 9. p. 334: *Putemus fieri posse, ut aliquis naturali et ingenito bono veras virtutes capiat, qualem fuisse Cimonem Athenis accepimus, qui et egentibus stipem dedit et pauperes invitavit et nudos induit, tamen cum illud unum, quod est maximum, deest, agnitio Dei, jam illa bona omnia supervacua sunt et inania*, unde ibidem opera gentilium confert *trunco sine capite.* Aug. l. 19. de civ. Dei c. 25: *Si virtutes non fiunt ad Dei gloriam, potius vitia sunt quam virtutes.* lib. 4. contra Julian. c. 3: *Minus Fabricius, quam Catilina punietur, non quia iste bonus, sed quia ille magis malus, et minus impius quam Catilina Fabricius, non veras virtutes habendo, sed a veris virtutibus non plus deviando.* Prosp. Aquitan. sent. 106: *Omnis infidelium vita peccatum est, et nihil est bonum sine summo bono. Ubi enim deest agnitio aeternae et incommutabilis voluntatis, falsa virtus est et in optimis moribus.* Bernh. serm. 22. in Cant. cant.: *Quid vobis philosophi cum virtutibus, qui Christum Dei virtutem ignoratis.* Tr. de amore Dei c. 8. col. 1569: *Convincuntur philosophi justitiam non amasse, quia non amaverunt te, a quo fons et origo, et in quem finis et recursus verae justitiae et sine quo omnes justitiae hominum sunt pannus menstruatae; non enim habebant fidem, quae per dilectionem operatur licet affectatum quendam amorem, et quia quaedam haberent honestatis, quae quia ex fonte verae justitiae non prodibant, nec in verae justitiae finem ibant, tanto desperatius errabant, quanto fortius extra viam currebant, via enim Christus, qui dixit: Ego sum via, veritas et vita.* Quos secutus Lutherus tom. 1, p. 543: *Justitia hominis ut eam temporaliter Deus honoret donis optimis hujus vitae, tamen coram Deo larva est et hypocrisis impia et mirum problema est, quod Deus remuneret justitiam, quam ipse reputet iniquitatem et malitiam.* Merito igitur laudanda ingenua confessio Oecolampadii, qui in exegem. c. 10. Jobi p. 58.
dicit: *Non video, qua fiducia quidam ethnicis, quibus* III.
nec Deus locutus, nec illis Christus receptus est, cum multis peccatis onerati sint, spem quandam salutis faciant. Quemadmodum in domo Jairi tibicines carmina funebria quidem canebant, Christus autem solus mortuum excitabat Matth. 9, v. 23, sic scientiae humanae multa quidem utiliter monent et maximas in hac vita nobis praestant utilitates, ita tamen, ut sint simul nostrarum calamitatum testes; sola autem theologia viam ad coelum nobis monstrat et ut aeternum vivamus efficit.

84. Excipiunt 1. ea, *quae de necessaria cognitione Christi in evangelio oblati et fide apprehendendi dicuntur, esse accipienda limitate respectu illorum, qui sunt in ecclesia.* Resp. 1. Scripturae dicta sunt generalia, proprio igitur arbitrio non sunt limitanda. 2. Apostoli eo fine cum praedicatione evangelii ad gentiles sunt ablegati, ut converterentur *ex tenebris ad lucem et de potestate Satanae ad Deum, ut acciperent remissionem peccatorum et sortem inter sanctos per fidem, quae est in Christum* Act. 26, v. 18. 3. Consideretur fundamentum hujus necessitatis, quod exponitur Joh. 3, v. 36: *Qui non credit in Filium, non videbit vitam, sed ira Dei manet super illum.* Omnes homines propter peccatum *natura sunt filii irae* Ephes. 2, v. 3. *mortui in peccatis* v. 5. ac proinde irae divinae et aeternae damnationi obnoxii, requiritur igitur, ut in gratiam a Deo recipiantur et remissionem peccatorum consequantur. Jam vero extra Christum, qui solus pro peccatis sufficientissimam satisfactionem praestitit, nec gratia Dei nec remissio peccatorum habet locum, ergo ad salutem obtinendam necessaria est cognitio Christi et vera in eum fides. 4. Negare Filium, incredulum esse Filio, non habere Filium, commune est tum incredulis in visibili ecclesiae consortio constitutis, beneficia Christi repudiantibus, tum gentilibus extra ecclesiam viventibus, ut ex phrasium ἰσοδυναμίᾳ intelligitur. 5. Una et eadem omnium salvandorum fides, una ecclesia, una justificandi ratio, Rom. 4, v. 1. Eph. 4, v. 4. Hebr. 13, v. 8.

85. 2. *Distinguendum esse inter cognitionem Christi implicitam et explicitam, gentiles posteriore, non autem priore destitutos fuisse, quod ad salutem ipsis sufficiens esse potuerit.* Andradius sic ratiocinatur: *In ipsa divina providentia, qua gubernantur res creatae, implicite et abscondite continetur generis*

humani redemtio per Christum. Philosophi igitur, qui generalem Dei providentiam perspectam habuerunt, simul intellexerunt Deum nihil praetermissum, ut homines salute aeterna perfruerentur. Summe bonum Deum esse gentiles sunt professi. At summi boni haec est natura nihil praetermittere, quod ad beandos salvandosque homines facere possit, quod dum de Deo persuasum habuerunt, haud incommode etiam aliquam Christi notitiam habuisse censendi sunt. Resp. 1. omnem omnino Christi et evangelii notitiam gentilibus luce verbi destitutis Spiritus s. derogat. Matth. 16, v. 17. Rom. 16, v. 25. Coloss. 1, v. 26. 1. Cor. 2, v. 7. etc. 2. Implicita et confusa illa notitia non est sufficiens ad salutem, sed requiritur explicata et distincta Christi in evangelio patefacti cognitio, ut probant fundamenta superius annotata. 3. Si implicita illa Christi cognitio in gentilibus fuisset sufficiens ad salutem, eccur tantis periculis apostoli mandato Christi obsecuti evangelium inter gentes praedicarunt? cur in Christum jubentur credere sub aeternae damnationis periculo?

i, Ju- en- i ec- m nt.

86. Potissimum causae suae robur collocant in dicto apostolico Rom. 1, v. 20., ubi de naturali notitia dicitur, quod gentiles per eam *redditi sunt inexcusabiles. At nisi sufficiens fuisset ad salutem, non potuisset gentiles reddere inexcusabiles.* Quidam recurrunt ad statum primaevae integritatis, quod naturalis Dei notitia in eo fuerit sufficiens ad salutem, cui notitiae cum in se ac per se per lapsum primorum parentum nihil decesserit, licet in hominibus sit diminuta et contaminata, ideo apostolum eo sensu ac respectu de naturali notitia tam honorifice loqui existimant. Sed contextus manifeste ostendit apostolum loqui de naturali notitia, non qualis olim fuit, sed qualis jam est in ipsis gentilibus, quod adhuc illos reddat inexcusabiles. Dicimus igitur ex 66. eo, quod notitia naturalis gentiles inexcusabiles reddat, non debere nec posse colligi, quod per se sit sufficiens ad salutem, sed quod gentiles ea non fuerint recte usi, sicut ipse apostolus v. seq. declarat, quia cum *cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis et obscuratum est insipiens cor eorum.* Deus hoc fine naturalem sui notitiam voluit esse in homine adhuc reliquam, ut ejus manuductione ad quaerendam ulteriorem Dei revelationem in ecclesia, quae in illustri loco semper constituta fuit, excitarentur, modo eo, quem exposuimus in tract. de Deo §. 11; sed tantum abest, ut ad salutarem hunc finem notitia Dei naturali fuerint usi, ut lucem in natura adhuc reliquam peccatorum gravissimorum tenebris penitus suffocare annisi fuerint veritatem in injustitia detinendo, gloriam ejus in idola commutando, vanitati ratiociniorum indulgendo et concupiscentiis carnalibus sese totos tradendo, propter quem abusum notitiae naturalis apostolus recte pronuntiat gentiles per eam reddi ἀναπολογήτους, quamvis ipsa per se ad salutem minime sit sufficiens. Urgent 2. illud, quod τὸ γνωστὸν Θεοῦ sit ethnicis revelatum, Rom. 1, v. 19. Atqui indefinitam illam locutionem apostolus ipse declaravit, quando ad *sempiternae virtutis et divinitatis* γνῶσιν ibidem eandem restringit. 3. Joh. 4, v. 38. de apostolis Christus dicit: *Ego misi vos metere, quod non laborastis,* ergo *per ratiocinationes philosophorum gentes fuere praeparatae ad ministerium apostolorum.* Cingl. Peucerus. Resp. non philosophi, sed *prophetae* ibi per laborantes intelliguntur, ut ipse Calvinus agnoscit. Illi enim promissiones de Christi adventu annuntiarunt, atque ut Christi metaphorae insistamus, illi agrum Dominicum sentibus idololatricis undique repletum expurgarunt, concione legis velut aratro quodam corda hominum prosciderunt et prima semina evangelicarum promissionum in ecclesia sparserunt, sed ea, quae in herba manserunt, quia Christum longe post venturum obscuris verborum involucris nonnihil delinearunt, maturitatem hujus segetis, id est oraculorum impletionem et evangelii in gentes propagationem, non viderunt, quod apostolis fuit reservatum.

87. 4. *Duritas atque immanitas tetrior nulla, quam sempiternis cruciatibus mancipare homines propter illius fidei defectum, quem consequi nulla ratione poterant.* Andradius, Puccius. Resp. 1. in primis parentibus omnibus hominibus data fuit imago Dei, ad quam pertinet lux salutaris cognitionis divinae in mente, qua cum se et posteros primi parentes spontanea culpa privaverint, non est quod Dei injustitiam accusent. Aug. epist. 105. ad Sixtum: *Nulla ignorantia damnatione immunis est ac per hoc inexcusabilis est omnis, qui ex ea peccat vel reatu originis, vel additamento et propriae voluntatis, sive qui norit, sive qui ignorat, sive qui judicat, sive qui non judicat, quia et ipsa ignorantia in illis, qui intelligere noluerunt, sine dubitatione peccatum est; in illis autem, qui intelligere non potuerunt, poena peccati est, ergo in utrisque non est justa excusatio, sed justa damnatio.* 2. imperfectioni naturalis notitiae consultum Deus voluit per notitiam in verbo revelatam, quam tribus distinctis vicibus omnibus in terra hominibus Deus communicavit, Adamo post lapsum, Noae et ipsius filiis post diluvium, gentibus in universum omnibus tempore apostolorum. Quod si qui gentilium destituuntur revelata illa notitia, sine qua naturalis est ad salutem insufficiens, agnoscant majorum suorum culpam, non accusent Dei misericordiam. 3. quin imo in media gentilitate Deus non sine testimonio se ipsum reliquit, sed manifestavit se per legem naturae, per voces creaturae, per celebritatem ecclesiae. Quare cum natura magistra ac duce ethnici potuerint agnoscere, quod sit Deus et quod religiose colendus sit, debuissent ulterius inquirere verum divini cultus modum in ecclesia patefactum, quam ideo Deus in illustri loco constituit, et miraculis plurimis, quorum fama inter gentiles sparsa, nobilitavit, ut velut publico praeconio omnes ad ecclesiam et sic ad naturalis illius notitiae usum invitarentur. V. loc. de elect. §. 135.

Usus notitiae naturalis.

III. 67.

88. Usus notitiae naturalis practicus. Is dupliciter considerari potest. Respectu *gentilium* extra ecclesiam et respectu *eorum, qui sunt in ecclesia.* In gentilibus triplex notitiarum naturalium finis statuitur a Dn. Chemnicio part. 1. locor. p. 30. *1. respectu ipsorummet*, ut Deum *quaerant*, Act. 17, v. 27. *2. respectu proximi*, ut homines habeant externam disciplinam et in tranquillitate cum proximo vivant. Si essent absque naturalibus illis notitiis et innato honestorum ac turpium discrimine, homines ferarum more sese invicem opprimerent. *3. respectu Dei*, ut coram eo reddantur *ἀναπολόγητοι*, *quia cognoscentes Deum non tamen glorificarunt* Rom. 1, v. 20; qui tamen finis est accidentarius, ut particula *εἰς τὸ εἶναι* exponatur per *ὥστε εἶναι*, ac eventus potius quam proprius et principalis finis naturalium notitiarum denotari statuatur. Quia enim gentiles naturali notitia non sunt recte usi fine eo, propter quem Deus eam in mente humana voluit esse reliquam, inde demum accidit, ut per ipsas naturales notitias reddantur inexcusabiles, quam explicationem tradit apostolus Rom. 1, v. 21. c. 2, v. 10. Respectu nostri, qui sumus membra ecclesiae et revelata in verbo notitia gaudemus, verus et salutaris notitiae naturalis usus in eo consistit, ut eam non susque deque habeamus, sed diligenter excolamus, interim tamen imperfectionem ejusdem ex collatione cum revelata agnoscamus ac revelatae notitiae eandem subordinari debere statuamus. Quare cum notitia insita contineat librum conscientiae ac notitia acquisita ex libro naturae discenda sit, utrumque librum sedulo nobis habeamus commendatum. Conscientia est testis dictorum et factorum nostrorum domesticus et comes noster individuus; o nos miseros, si hunc testem et comitem laedamus. *Est codex, in quo omnia nostra verba et facta stylo veritatis scribuntur, ad quem librum emendandum omnes alii libri sunt inventi*, Bernhardus de int. dom. c. 28. o nos miseros, si libri illius nos capiat oblivio. *Conscientia pro lucerna utere in omnibus actionibus*, inquit Nilus in libro praeceptorum, *ea enim, quae in vita bonae sunt actiones, quae vero malae, tibi ostendet*; o nos miseros, si hanc lucem exstinguere nitamur. Magistra verax est conscientia, cui quisquis auscultat, absque scrupuli offendiculo permanet; o nos miseros, si huic magistro aures praebere recusemus. Facies animae est conscientia. Sicut enim in conspectu hominum gratiosa est facies pulcra, sic in oculis Dei speciosa est conscientia munda. *Bona conscientia est titulus religionis, templum Salomonis, ager benedictionis, hortus deliciarum, aureum reclinatorium, gaudium angelorum, arca foederis, thesaurus regis, aula Dei, habitaculum Spiritus s., liber signatus et clausus et in die judicii aperiendus.* Bernhardus de inter. domo c. 22. col. 1210. Vide pract. aphor. sub tit. Conscientia. Nec solum internum conscientiae librum quotidie scrutemur, sed et externum naturae librum *διδασκαλεῖον* illud *ψυχῶν λογικῶν καὶ τῆς θεογνωσίας παιδευτήριον*, ut Basil. eum vocat hom. 11. hexaëm., quotidie evolvamus. Cumque sex dierum spatio omnia opera Deus absolverit et septimo quieverit Gen. 2, v. 1.; ideo singulis sex septimanae diebus quodlibet hexaëmeri illius *θαυματούργημα* mentis oculo contemplemur, ut septimo quietis die anima nostra in Deo creatore requiescat. Clemens Alexandrinus dicit *totam rerum universitatem nihil aliud esse, quam grande quoddam volumen, in quo non mortuis, sed vivis literis notitią Dei inscripta; ac folia ejus esse tria, coelum, terram et mare.* Antonius Eremita apud Socratem. lib. 4. Hist. c. 23. et Niceph. lib. 11, c. 34: *τὸ ἐμὸν βιβλίον ἡ φύσις τῶν γεγονότων ἐστὶ καὶ πάρεστιν ὅτε βούλομαι τοὺς λόγους ἀναγινώσκειν τοὺς τοῦ θεοῦ.* Bernh. dicebat *nullos aliquando se magistros habuisse alios, quam in silvis quercus et fagos.* Tot in natura divinae potentiae sunt miracula, tot bonitatis indicia, tot sapientiae documenta, quot in ea rerum species, imo quot specierum individua.

CAPUT V. III. 68.

QUIS SIT DEUS.

89. Duo hoc loco quaeruntur: *1. An Deus possit definiri. 2. Quomodo sit definiendus, εἰ καὶ πῶς δεῖ ὁρίζειν τὴν θεὸν.* Ad priorem quaestionem respondemus negate. *1. ex generis defectu.* Quicquid destituitur vero et proprio genere logico, illud definiri nequit, quia genus est essentialis definitionis pars. Deus non habet verum et proprium genus logicum, quia, si tale genus obtineret, illud univoce essentialiter et aequaliter de Deo et creaturis praedicaretur, quod fieri nequit, quia Deus, utpote creator, et creatura infinito intervallo inter se distant, neque quicquam est, quod aequaliter de utroque praedicari possit. Confer Damascen. 1. de orthod. fid. c. 13. Keckerman. lib. 1. syst. theol. p. 6. Goclen. part. 2. probl. logic. c. 15. p. 51, ubi negant dari posse genus in definitione Dei. Thom. p. 1. q. 3. art. 5. sic progreditur: *Est aliquid in genere 1. simpliciter et proprie sicut species. 2. per reductionem sicut principium et privationes. Sic punctum et unitas reducuntur ad genus quantitatis, neutro modo Deus est in genere, non ut species. 1. Species constituitur ex genere et differentia, id autem, a quo sumitur differentia, se habet ad illud unde sumitur genus sicut actus ad potentiam, cum in Deo non adjungatur potentia actui.* 2. Philosophus 3. metaph. ostendit, *quod ens non potest esse genus alicujus, omne enim genus habet differentias, quae sunt extra essentiam generis, nulla autem differentia potest reperiri, quae sit extra ens. 3. quae sunt in uno genere, communicant quidditate, differunt autem secundum esse, in Deo autem non differunt esse, et quod quid est, id est essentia. Nec reductive Deus est in genere, quia principium, quod*

An Deus possit finiri.

reducitur in aliquod genus, non se extendit ultra illud genus, sic punctum non est principium nisi quantitatis continuae. Deus autem est principium totius esse. Haec Tom. Scotus quidem 1. sent. dist. 3. quaest. 5. disputat, *quod ens sit genus univocum Deo et creaturis*, et format hanc propositionem: *Dabilis est conceptus, unus communis Deo et creaturis praedicabilis, de eis in quid et primo modo per se. Deus enim potest a nobis cognosci, non in se, quia talis cognitio est intuitiva et beatifica, nec in conceptu simplici proprio sibi, quia nihil sic intelligitur, nisi prius in se cognoscatur, ergo in aliquo conceptu communi sibi et creaturis.* Scoto suffragatur Piscator volum. 1. thes. theol. disp. 2. th. 3. p. 76: *Vocabulum spiritus*, inquit, *statuimus pro genere in definitione Dei, quia de Deo et angelis et animabus hominum συνωνύμως praedicatur.* Sed recte monet Bielius 1. sent. dist. 2. quaest. 8. circa finem: *Univocum accipi late et stricte. Si sumatur*
I. 69. *stricte, pro conceptu praedicabili de pluribus similitudinem perfectam ad invicem habentibus, tunc nullum conceptum esse univocum Deo et creaturis.* Si dicas, *habet tamen genus analogum.* Resp. Deus est infinitus, est simplicissimus, nec materiae et formae, nec generis et differentiae, nec subjecti et accidentium, nec actus et potentiae, nec οὐσίας et εἶναι, nec suppositi et naturae compositionem admittens. Quicquid vero proprium habet genus, illud est quodammodo finitum et compositum. Deus simpliciter infinitus. Ergo. Si Deus et angeli haberent genus analogicum, esset quaedam proportio inter Deum et angelos. Atqui inter finitum et infinitum nulla datur proportio. Vox spiritus qua ratione tribuitur Deo, ea ratione non tribuitur angelis, quia in Deo non est aliud esse spiritum, esse essentiam, esse infinitum etc. est enim ipsa sua infinitas. Ergo non solum excellenter, sed plane singulariter de Deo praedicatur. *2. ex Dei perfectione.* Deus est summum ens et est merus ac purissimus actus. Quia est summum ens, ideo non habet aliquod superius, jam vero quicquid proprie definitur, id per prius definitur. 6. Top. 3. quia purissimus actus, ideo nihil potentialitatis sive potentiae passivae admixtum habet, jam vero in definitione genus est instar potentiae et materiae, differentia specifica instar actus et formae. Differentia non est essentia idem quod genus, sed secundum essentiam a genere differt. At vero essentiales Dei proprietates essentia non differunt ab ipsa deitate, sed realiter sunt ipsa divina essentia. Ergo essentiales Dei proprietates in ipsa deitate nullam realem differentiam arguunt. Sicut materia prima non potest proprie et perfecte definiri, quia est *mera potentia*, et propter minimam entitatem, ita quoque ex adverso Deus non potest definiri, quia est *merus actus*, et propter summam entitatem. Damascen. in dial. cap. 4. Deus est οὐσία ὑπερούσιος, ad nullum entis genus determinatus et restrictus, sed omnia entium genera infinitis modis in se complectens. Dei essentiam nec oculis intueri nec mente complecti, nec lingua eloqui in hac vita possumus, quomodo igitur eandem perfecte definire possemus? Exod. 33, v. 20. 1. Cor. 13, v. 13. Vide omnino Aug. libr. de cogn. verae vit. c. 3. Idem lib. 7. de Trin. c. 4. negat *substantiae nomen Deo competere, cum non insit in eo aliquid, tanquam in subjecto, cumque sit simplicissimus. Essentiae autem nomen ita ipsi competere, ut solus dici oporteat essentia, est enim vere solus, quia incommutabilis est.* Damascenus 1. de orthod. fide c. 16: ἀδύνατον φύσιν τελείως γνῶναι τὴν ὑπερκειμένην φύσιν, εἰ δὲ καὶ τῶν ὄντων αἱ γνώσεις, τὸ ὑπερούσιον πῶς γνωθήσεται. Scal. ex. 365. sect. 4. *In prisca philosophia dicitur Deus ὑπερούσιος, quod vocabulum ipsum amandat supra omnem substantiam, quia non est substantia, quomodo nostra.* Thom. 1. sent. dist. 8. q. 4: *Deus proprie substantia dici nequit, largo tamen modo substantia dici potest, quae intelligitur super omnem substantiam creatam. 3. ex sufficienti enumeratione.* Si Deus proprie definiri posset, illa foret vel *essentialis* vel *causalis* definitio. Essentialis esse nequit, quia illa constat genere et differentia specifica. Jam vero Deus non habet univocum aliquod genus cum reliquis entibus, nec simplicissima ejus essentia ex genere et differentia est composita. Causalis definitio itidem esse nequit, quia Deus est omnium rerum causa, sed Dei nulla datur causa, est ἀναίτιος, ἄναρχος etc. *4. ex veterum consensione.* Pythagoras Deum definiturus dixit *esse excessum maximorum numerorum supra proximum*, qua aenigmatica obscuritate significare voluit frustra quaeri, quis sit Deus. Nota est historia Simonidis, qui explicaturus regi Hieroni, *quid sit Deus*, spatium ad deliberandum accepit biduum, triduum, et cum aliquoties numerum duplicasset, tandem dixit: *Quanto magis cogito, tanto minus invenio.* Socrates lib. 3, c. 5. in historia tripart. lib. 6, c. 31. Niceph. lib. 10, c. 15. de Evagrio referunt, quod temere et inconsiderate de Deo disputare prohibuerit, definire vero divinitatem modis omnibus interdixerit. *Rerum*, inquit, *compositarum sunt definitiones. Omnis enim propositio aut genus habet, quod praedicatur, aut speciem aut differentiam aut proprium aut accidens aut ex his compositam orationem. Sed nihil in sancta Trinitate horum, quae dicta sunt, poterit comprehendi, igitur quod ineffabile est, silentio adoretur.* Cypr. in prolog. lib. de operibus Christi car- III. 70.
dinalibus p. 288: *Divinitas non est definibilis.* Hilar. lib. de Dei Patris et Filii unit. p. 766: *Nomina, quae Deo tribuuntur, sunt significationes dispositionum et operum divinorum, non tamen ipsum Deum propterea definiunt.* Idem de Trinit.: *Certe hoc est Deus, cum dicitur, non potest dici; cum aestimatur, non potest aestimari; cum definitur, ipse sua definitione crescit.* Basil. lib. contra Eunom. p. 111. *Deum nec mente comprehendi nec definitione explicari posse* multis probat. Augustin. lib. 2. de Trin. p. 15: *Perfecta scientia est, sic Deum scire, ut licet non ignorabilem, tamen inenarrabilem scias. Credendus est, intelligendus est, adorandus est, et his officiis eloquendus.* Idem in lib. de cogn. verae vit.

c. 7: *Sicut summus ille Spiritus, qui Deus est, a nullo intellectu valet proprie excogitari, ita nulla definitione potest proprie definiri aut determinari.* Damasc. l. 1. orth. fid. c. 4: *Quid secundum substantiam sit Deus, dicere impossibile.* Hisce ἐπεισάγματος loco addi potest illud Theupoli lib. 1. Acad. contempl. c. 2, ubi ex sententia Platonis sic scribit: *Deus ut omnium notissimus, ita omnium ignotissimus censeri debet. Notissimus ex sui natura, ignotissimus nobis. Notissimus, quod sit; ignotissimus, quid sit. Propterea ut ab homine exacte cognosci, ita nomine exacte exprimi definitioneque explicari minime potest.*

90. Contrarium propugnat Vorst. in tract. de Deo p. 234: *Quod Deus dicitur ens summum, hinc non efficitur sub nullo prorsus genere esse nec ulla differentia restringi posse ad certam speciem.* in eod. tr. p. 198 *Deum includi substantiae praedicamentali, includi alicui rerum generi et sub aliquo genere contineri.* Pro hac opinione tale potest formari argumentum: *Si Deus non potest definiri, ergo nec cognosci.* Resp. distinguendum est 1. inter perfectam definitionem, quae ad ἀκρίβειαν praeceptorum logicorum exacte congruit, et ex Scripturis petitam qualemcunque descriptionem. 2. inter cognitionem et comprehensionem, γνῶσιν καὶ κατάληψιν. Illud comprehenditur, quod perfecte cognoscitur; perfecte cognoscitur, quod tantum cognoscitur, quantum est cognoscibile. Deum quidem cognoscimus, sed non comprehendimus, id est non perfecte cognoscimus, quia est infinitus, ubi tamen notandum cognitionem Dei ex verbo petitam dici perfectam, tum *ratione finis*, quia est ad salutem sufficiens, tum comparate *respectu notitiae naturalis*, quae est admodum obscura et imperfecta. 3. inter cognitionem Dei in hac et altera vita. Illam vocant cognitionem *viatoris*, hanc *comprehensoris*; illam *viae*, hanc *vitae et patriae*. Intuitiva definitio est omnium perfectissima, jam vero Deum in futura vita videbimus a facie ad faciem. Ergo perfecte cognoscemus et perfectam ejus definitionem addiscemus. 4. Definitio ὀνοματιώδης dari potest, οὐσιώδης vero minime.

Quomodo Deus definiendus.

91. *2. Quomodo Deus definiendus.* Variae traduntur Dei definitiones, tum a philosophis, tum a scriptoribus ecclesiasticis, quarum tamen aliae aliis sunt perfectiores, inter quas ut collatio instituì possit, quasdam earum huc referemus. Philosophi descriptiones suas partim ex lumine naturae hauserunt, partim ex peregrinationibus in Aegyptum ad populum Dei susceptis domum secum retulerunt. Hermes Trismegistus, referente Alex. de Ales p. 1. q. 7. memb. 1. Deum sic definit: *Deus est sphaera intellectualis, cujus centrum est ubique, circumferentia vero nusquam.* Alii definitionem illam Empedocli tribuunt, circulus est figura perfectissima, nec finem habens, ad infinitatem igitur et immensitatem Dei designandam adhibetur. Sed Scalig. ex. 363. hanc definitionem improbat: *Pessime*, inquit, *medium assignat infinito, et circumferentiam qui dat, finitum facit. Tum si erit ubique circumferentia, erit etiam in medio et idem fiet centrum cum circumferentia.* At symbolica descriptio non potest exigi ad leges definitionis logicae, nec dicit Trismegistus Deum esse, cujus medium in centro, circumferentia vero ubique, ut Scaliger recitat, sed Deum esse intellectualem sphaeram, cujus centrum ubique, circumferentia vero nusquam, i. e. qui nec loco nec tempore circumscribitur. Idem Hermes in Pamandro c. 2. Deum vocat *actum omnium potentiarum* III. 71.
et potentiam omnium actuum. Idem Trismegistus: *Deus est et quae sunt et quae non sunt.* Deus est quae sunt, non formaliter, *sed et eminenter et causaliter*, esse dat et conservat omnibus entibus, Deus est quae non sunt, *potentialiter*, quia per suam potentiam vocat τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. Rom. 4, v. 17, cum quo congruit illud Siracidis: Deus est τὸ πᾶν, c. 43, v. 27. Platoni Deus est *mens aeterna, causa omnis boni in natura.* Est ζῶον ἀθάνατον, αὐταρκὲς πρὸς εὐδαιμονίαν, οὐσία ἀΐδιος, τῆς τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως αἰτία. Aristot. 12. metaph. c. 7: θεός ἐστι ζῶν ἀΐδιον ἄριστον. *Deus est summum ens, est ens entium, primum omnis motus principium, ipsum* ἀκίνητον. Auctor libri de mundo c. 6: θεός ἐστι δυνάμει ἰσχυρότατος, κάλλει δὲ εὐπρεπέστατος, ζωῇ δὲ ἀθάνατος, ἀρετῇ δὲ κράτιστος. Ibid. *Hoc in mundo est Deus, quod in navi gubernator, quod in curru auriga, quod in choro praecentor, in civitate lex, in exercitu imperator.* Apollo Colophonius interrogatus, quid esset Deus, respondit: αὐτοφυὴς, ἀδίδακτος, ἀμήτωρ, ἀστυφέλικτος, οὔνομα μηδὲ λόγῳ χωρούμενον, ἐν πυρὶ ναίων. Τουτί θεός. Cicero referente Laert. lib. 1. c. 5: *Deus ipse, qui intelligitur a nobis, non potest alio modo intelligi, nisi mens soluta quaedam et libera segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens et movens, ipsaque praedita motu sempiterno.* Senec. lib. 1. natural. quaest.: *Quid est Deus? mens universi, quod vides totum et quod non vides totum.* Confer definitionem Parmenidis apud Bedam in libr. Boëtii de Trin. tom. 8. col. 1106. Cleanthis apud Clement. Alexandr. in protrept. p. 25. Stoicorum apud Laërtium lib. 7. in vit. Zenon. p. 450. et apud Galenum libr. de philos. histor. c. 27. Socratis apud Plutarch. lib. 1. de placit. philosoph. c. 7. etc.

92. In scriptoribus ecclesiasticis hae occurrunt descriptiones Dionys. lib. 1. de div. nomin.: *Deus est omnia, quae sunt, et nihil eorum, quae sunt.* Justin. contra dogm. Arist. p. 86: *Deus est singularis, et unus, qui deum deosve nec ante se nec post se habuit; coaeternum non habens neque subjectum neque oppositum; incorruptibilem obtinens naturam vel essentiam, operandique, cui nihil prorsus intercedat impedimenti, efficaciam; mundi totius architectus.* Lactant. lib. 1. de ira Dei: *Deus est incorporalis mens, quae per omnem rerum naturam diffusa et incerta vitalem sensum cunctis animantibus tribuit.* Nazianz. orat. in pat. θεὸς φῶς τὸ ἀκρότατον καὶ ἀπρόσιτον καὶ ἄῤῥητον, οὔτε νῷ καταληπτον, οὔτε λόγῳ ῥητὸν, μήτε ἀρξάμενον, μήτε παυσάμενον. Aug. lib. 8, de civ. Dei c. 9. ante med.: *Deus est rerum*

creatarum effector, lumen cognoscendarum et bonum agendarum, ab illo nobis est et principium naturae et veritas doctrinae et felicitas vitae. In qq. V. ac N. T. q. 1: *Deus est spiritus naturae simplex, lux inaccessibilis, invisibilis, inaestimabilis, infinitus, perfectus, nullius egens, aeternus, immortalis, venerandus, diligendus, metuendus, omnipotens, omnitenens, dives, bonus, justus, severus, misericors, clemens, patiens.* De spiritu et anim. c. 63: *Deus id solus est, quod est et qui est, estque id, quo nihil majus cogitari potest nec melius, nec jucundius, vita, sapientia, lux, veritas, bonitas, aeternitas, summum bonum, sibi ad omnia sufficiens, nullo indigens, quo omnia indigent, ut sint et ut bene sint.* Idem: *Est veritas sine fallacia, bonitas sine malitia, felicitas sine miseria.* De quant. anim. c. 33: *Deus est omnium rerum creator, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, incommutabile principium, incommutabilis sapientia, incommutabilis veritas, incommutabilis aeternitas, incommutabilis virtus, incommutabilis caritas, unus verus Deus atque perfectus, qui nunquam non fuit, nunquam non erit, nunquam aliter fuit, nunquam aliter erit, quo nihil secretius, nihil praesentius, qui difficile invenitur, ubi sit, difficilius ubi non sit, cum quo esse non omnes possunt, et sine quo esse nemo potest.* Bernh. libr. 5. de consid. col. 1049: *Deus est voluntas omnipotens, benevolentissima virtus, lumen aeternum, est incommutabilis ratio, summa beatitudo, creans mentem ad se participandum, vivificans ad sentiendum, afficiens ad appetendum, dilatans ad*
72. *capiendum, justificans ad promerendum, accendens zelum foecundans ad fructum, promovens ad bonitatem, dirigens ad aequitatem, roborans ad virtutem, formans ad benevolentiam, modificans ad scientiam, moderans ad sapientiam, visitans ad consolationem, illuminans ad cognitionem, perpetuans ad immortalitatem, implens ad felicitatem, circumdans ad securitatem, qui amat ut caritas, novit ut veritas, sedet ut aequitas, dominatur ut majestas, regit ut principium, tuetur ut salus, operatur ut virtus, revelat ut lux, assistit ut pietas.* In medit. c. 1: *Deus in se ipso incomprehensibilis, quia principium et finis. Principium sine principio, finis sine fine. In angelis desiderabilis, quia in eum desiderant prospicere; in sanctis est delectabilis, quia in eo assidue felices laetantur; in creaturis admirabilis, quia omnia potenter creat, sapienter gubernat, benigne dispensat; in hominibus amabilis, quia eorum est Deus, et ipsi sunt populus ejus.* Damasc. l. 1. orth. fid. c. 2. et 8. latissimam Dei descriptionem proponit c. 15. ex Dionysio: *ὁ θεὸς πάντων ἐστὶν αἰτία καὶ ἀρχὴ, τῶν ὄντων οὐσία, τῶν ζώντων ζωὴ, τῶν λογικῶς ὄντων λόγος, τῶν νοερῶς ὄντων νοῦς, καὶ τῶν μὲν ἀποπιπτόντων αὐτῶν ἀνάκλησίς τε καὶ ἀνάστασις, τῶν δὲ καταφθειρόντων τὸ κατὰ φύσιν ἀνακαινισμὸς καὶ ἀναμόρφωσις, τῶν κινουμένων κατά τινα ἀνίερον σάλον*, secundum impetum validum, *ἵδρυσις ἱερὰ καὶ τῶν ἑστηκότων ἀσφάλεια, καὶ τῶν ἐπ' αὐτὴν ἀναγομένων ὁδὸς, καὶ ἀνατακτικὴ χειραγωγία, τῶν ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένων πατήρ.* c. 16. *ἔστιν ὑπερούσιος οὐσία, ὑπέρθεος θεότης, ὑπεράρχιος ἀρχή.* Confer Justin. in Dial. cum Tryphon. p. 170. Irenaeum lib. 2. c. 47. Tertull. lib. 1. contra Marcion. p. 148. lib. adv. Judaeos p. 120. lib. de Trin. p. 598. in Apologet. c. 16. contra Praxeam p. 405. Hilarium lib. 1. de Patris et Filii unit. p. 756. Arnobium lib. 1. adv. gentes p. 23. Nazianz. orat. 38. quae est in Christi nativ. p. 587. in lib. Carmin. p. 1017. Basil. hom. 1. hexaëm. p. 25. Rufin. in expos. symb. Augustin. lib. 1. de trin. c. 2. Cassiodor. in Ps. 2. Hymnum Scaligeri lib. de subtil. Hebraei brevem proponunt descriptionem. Deus est Jehovah Elohim, id est, una aeterna et simplicissima trium personarum essentia.

93. Caeterum ut de his et similibus Dei descriptionibus rectius fieri possit judicium, notandum, quod definitio Dei ex Scripturis petita quinque debeat complecti membra. 1. essentiam, 2. attributa essentialia, 3. tres personas hypostatico charactere invicem distinctas, 4. opera ad extra, in quibus singulae personae sese manifestarunt, 5. beneficia Dei tum generalia erga totum genus humanum in creatione et conservatione mundi, tum specialia erga ecclesiam. Deus est essentia spiritualis simplicissima, infinita, immensae bonitatis, sapientiae et potentiae, justa, verax, nempe Pater, qui ab aeterno genuit Filium imaginem suam, et per Filium in Spiritu s. omnes res condidit et conservat; Filius, qui ab aeterno est a Patre genitus et in plenitudine temporis assumsit humanam naturam inque ea opus redemtionis praestitit, et Spiritus sanctus a Patre et Filio ineffabiliter ab aeterno procedens, qui visibiliter effusus super apostolos et adhuc hodie invisibiliter mittitur in corda credentium, et per evangelii praedicationem colligit ecclesiam ex toto genere humano, quam sanctificat ad nominis divini gloriam et credentium salutem aeternam.

94. Practicam Dei definitionem proponit Joh. 1. Epist. 4, v. 8: *Deus est caritas.* Ex caritate omnia Dei opera procedunt, et Spiritus s. a Patre et Filio ab aeterno procedens est substantialis amor Patris et Filii, in tempore Deus ex caritate omnia creavit, ex caritate misit Filium ad opus redemtionis praestandum, ex caritate dat Spiritum s., qui similes motus in cordibus credentium accendit, ex caritate in vita aeterna a facie ad faciem beatis sese contuendum praestabit. Deus absconditus in praedicamento substantiae est incomprehensibilis, ineffabilis, excedens cognitionem et scientiam nostram, sed Deus revelatus in praedicamento revelationis recte definitur per caritatem, quia omnia in caritate et ex caritate agit. Ut ergo practica Dei definitio a caritate petitur, ita etiam practica ejus cognitio in caritate consistit. Nihil quicquam prodest subtilissime de Deo disputare et interim summum illud bonum, substantialem illam caritatem non amare. Omnia Dei opera et beneficia generi humano exhibita eo unice spectant, ut ad amandum Deum nos alliciant. III. 73.
Amor fecit, ut non solum omnia propter hominem

deus crearet, sed ut ipse etiam Deus propter hominem homo fieret; plus quam ferrea igitur oportet esse corda, quae tanti amoris igne non molliuntur, ut DEUM creatorem, DEUM reparatorem, DEUM sanctificatorem diligant etc.

CAPUT VI.
DE DIVINAE ESSENTIAE UNITATE.

Unitas divinae essentiae.

95. Ex definitione Dei manifestum est considerandam esse in Deo *1. essentiae unitatem*, *2. attributa divina*, quae sunt vel *essentialia*, vel *relativa*. 1. Deum esse unum constat tum *ex Scripturae dictis* tum *ex rationum momentis*. Quando Deum dicimus essentiam spiritualem ex Exod. 3, v. 14. vel spiritum ex Johan. 4, v. 14, tum vox essentiae seu spiritus non est universale quoddam *νόημα* ab individuis mente abstractum Deo et angelis ex aequo competens, sed significat rem infinitam numero unam revera exsistentem, simplicissimam tribus Deitatis personis ex aequo communem, quae nec univoce nec analogice de Deo et angelis aliisve creaturis, sed modo plane singulari praedicatur, cum essentia infinita et finita, spiritus increatus et spiritus creatus plusquam toto genere differant. Ex quo principio unitas Dei seu divinae essentiae deducitur, quam Scriptura probat triplici argumentorum classe: *1. simplici affirmatione*, quando Deum unum et solum esse asserit. *2. simplici negatione*, quando plures deos esse negat. *3. exclusiva enuntiatione*, quando praeter unum verum Deum esse alium priorem vel posteriorem deum negat. Vide tract. de nat. Dei in loc. §. 40. Classicus locus exstat Deut. 6, v. 4: *Audi, Israël, Dominus Deus tuus est Deus unus*, qui adducitur a Christo Marc. 12, v. 13; quae verba Judaei non solum quotidie legunt, sed etiam membranae purae inscripta intra caesariem et frontem et sinistrum brachium alligant, neque quicquam uspiam est ex omni lege mutatum, quod aliquali religione dignentur, referente P. Fagio in Exod. 13. Ratio unitatis est, ut dicat in divisionem rei in se et divisionem ipsius ab alia quacunque re. Rationes pro adstruenda divinae essentiae unitate petuntur. *1. a simplicitate. 2. ab infinitate. 3. a perfectione. 4. a summa bonitate. 5. a dominii auctoritate.* Vide Damascenum lib. 1. orthod. fidei cap. 5.

96. 2. Deus ut est summum ens, ita quoque maxime unum. Tertullian. adv. Hermog. c. 17: *Unici Dei status hanc vendicat regulam, non aliter unici, nisi quia solius, non aliter solius, nisi quia nihil cum illo.* B. Lutherus in c. 1. Genes. dicit Deum esse unum *unitate summa* atque, ut sic loquamur, *unissima unitate*. Metaphysici disputant unum aliquod dici vel *per se* vel *per accidens*. Per accidens Deus non dicitur unum, quia haec est imperfectissima unitatis species. Per se aliquid unum est vel *perfecte* vel *imperfecte*. Imperfecte *1. κατὰ τὸ συνεχές, continuate. 2. κατὰ τὸ ὑποκείμενον, subjecto. 3. κατὰ τὸ γένος, genere. 4. κατὰ τὸ εἶδος, specie. 5. κατὰ τὸν λόγον, ὅς τὸ εἶναι λέγει, definitione.* Hi modi unitatis cum sint imperfecti, itidem Deo non competunt, qui nec subjecto nec genere nec specie unus dicitur, sed modo unitatis perfectissimo, simplicissima scilicet et indivisa essentia, proinde quando Deus unus numero et maxime unus statuitur, consideratur unitas non ut est principium numeri et reductive in praedicamento quantitatis, sed prout convertitur cum ente, et est transcendentale, nihil aliud significans, quam ens indivisum. **Deo tribuitur unum. 1. affirmative, 2. exclusive. Priore modo unum non tantum de Deo, sed de qualibet alia re sub Deo affirmamus, quod sit una sive unum quid, quippe quod in hac significatione non negat vel removet alia similia ejusdem naturae generis vel speciei, sed duntaxat negat divisionem et sic multiplicitatem in ipsa re, quae una dicitur et ponit distinctionem sive divisionem ab aliis. Hoc modo Deum unum esse est per se notum. Posteriore modo unitas solius DEI pro- III. 74
pria est. Sic enim unum excludit consortium aliorum similium, sicut sol dicitur unus, quia plures soles non dantur. **Bernh. lib. 5. de consid. col. 1048: *Est unitas, quae collectiva potest dici, ut cum multi lapides faciunt acervum unum. Est et unitas constitutiva, cum multa membra unum corpus vel multae partes unum totum constituunt. Est et conjugativa, qua fit, ut jam non duo sint, sed una caro. Est et nativa, qua anima et caro unus nascitur homo. Est unitas potestativa, qua homo virtutis non instabilis, non dissimilis, sed unus sibi semper nititur inveniri. Est consentanea, cum per caritatem multorum hominum est cor unum. Est et votiva, cum anima votis omnibus adhaerens Deo unus spiritus est. Est et dignativa unitas, quando limus noster a Dei verbo in unam assumtus est personam. Verum haec omnia quid ad illud summum atque, ut ita dicam, unice unum, ubi unitatem consubstantialitas facit, huic uni quodvis illorum si assimiles, erit quoquo modo unum: si compares, nullo.* Deus ergo utpote summum ens est maxime unus. 1. quia est ens, quod cum uno convertitur. 2. quia est ens singulare, quod maxime unum. 3. quia est ens simplicissimum a multitudine rerum diversarum maxime recedens. Et quia majorem atque arctiorem unitatem mens nostra concipere nequit, quam unitatem essentiae et numeri, ideo Deum *essentia et numero* unum dicimus. Quid vero respondendum ad illud Basil. epist. 141: *Non unum Deum numero, sed natura confitemur*, et Rufini in expos. symb. sect. 6: *Deum esse unum, non numero, sed universitate.* Resp. Unus numero dicitur *1. absolute*, qui ita unus est, ut solus sit, et praeter ipsum non sit alius ejusdem essentiae. *2. relate*, qui ita unus est, ut praeter ipsum sint alii ejusdem essentiae. Vel unitas est *1. arithmetica*, seu quan-

titativa. 2. *essentialis* seu transscendentalis. Unitas numerica in sensu relato et quantitativo Deo denegatur, non in sensu absoluto et transscendentali. Hinc Victorinus lib. 3. contra Arianos *in tribus personis* ait *esse Deum unum plus quam numero*, quia in his etiam rebus, quae dicuntur esse unum numero, licet semper reperire aliquam multitudinem, at in essentia divina non licet.

lo- s i- vel. 97. Usus doctrinae de unitate est vel ϑεωρητικός vel πρακτικός. *Theoreticus* consistit in ἐλέγχῳ adversus omnes, qui negant unitatem Dei vel *directe* vel *oblique*. Directe *1. extra ecclesiam* negant Dei unitatem gentiles πλῆϑος καὶ δῆμον ϑεῶν introducentes, ut Damasc. 1. orth. fid. cap. 10. loquitur. Rom. 1, v. 23: *Mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem corruptibilis hominis et volucrum et quadrupedum et serpentium.* Gal. 4, v. 8: *Serviebatis* τοῖς μὴ φύσει οὖσι ϑεοῖς. De hac gentilium πολυϑεΐᾳ et idololatria praeclare disserit August. lib. de civ. Dei prioribus lib. 3. de c. D. c. 12: *Deos Romanos numerare quis potest indigenas et alienigenas, coelestes, terrestres, infernos, marinos, fontanos, fluviales et, ut Varro dicit, certos atque incertos in omnibusque generibus Deorum, sicut in animabus mares et feminas.* 4. de civitate Dei c. 8: *Quomodo possint uno loco libri hujus commemorari omnia nomina deorum aut dearum, quas illi grandibus voluminibus vix comprehendere potuerunt, singulis rebus propria dispertientes officia numinum*, ubi postea varia deorum nomina recenset, quae c. 16. vocat *turbam non deorum, sed daemoniorum.* c. 23. *non numina colendorum, sed crimina colentium.* Scaevola teste eodem Augustino fecit tria genera deorum: *poëticorum, philosophicorum, principum.* Lucianus dividit *in coelestes, marinos et infernales.* Porphyrius in *coelestes, aethereos, aëreos, aquosos, terrestres, infernales.* Quidam monent triplicem fuisse ordinem deorum apud gentes: 1. coelestes deos comprehendebat, ex quibus duodecim primarii ac selecti Dei fuere appellati, quos Ennius huic disticho includit:

Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Jovis et Neptun, Vulcanus Apollo.

2. medioxumos continebat, h. e. heroicos et praestantes viros, quorum animas partim in aëre, partim
75. in terris vivere putabant. 3. Plutonem cum Tartareo satellitio. Themistius trecentas philosophorum opiniones de Deo proposuisse scribitur in oratione ad Valentem. Socr. lib. 4. hist. eccl. c. 27. Cui insano gentilium furori merito opponitur illud Epiphanii: χείρων πολυϑεότης ἢ ἀϑεότης. *2. in ecclesia* unitatem Dei labefactarunt: *1. Valentinus* in secundo post Christum natum seculo singulis Dei operibus singulos Deos attribuens, vide Tertull. lib. adv. Valent. Iren. lib. 1. c. 1. et 5. Epiph. haeres. 31. Theodoret. lib. 1. haeret. fab. c. 10 etc. *2. Marcion* Cerdonis discipulus in eodem seculo duos introducens deos, unum justum et severum peccata punientem, quem V. T. Deum et auctorem legis vocavit, alterum bonum, longanimem et beneficum, quem N. T. Deum et auctorem evangelii vocavit. Vide Iren. et August. Philastrius paulo aliter ipsius haeresin recitat, qui introduxerit duo principia, unum bonum, alterum malum. Epiphanius, quod tria statuerit principia, unum invisibile, alterum visibile seu opificem, tertium medium inter visibile et invisibile, nempe diabolum. Vid. Tertull. lib. 1. contra Marc. p. 150. Iren. lib. 1. c. 29. Epiph. haeres. 42. p. 137. Theod. lib. 1. haer. fab. c. 28. etc. Cent. Magdeb. 2. c. 5. *3. Manes*, (a quo Manichaei) in tertio seculo fingens duos deos ingenitos et aeternos sibique invicem contrarios, unum bonum omnis boni in natura causam, alterum malum, a quo et culpae et poenae mala; vel ut alii referunt, Deum et materiam, Deum appellavit lucem, materiam vero seu ὕλην tenebras. Epiph. hares. 66. p. 281. Theodor. lib. 1. haer. fabul. c. ult. Leo serm. 4. quadrag. Aug. tom. 6. de haer. c. 46. *4. Tritheïtae* tres deos introducentes. Niceph. lib. 18. hist. c. 47. et Suid. col. 410. de Johanne Philopono cognomento Grammatico referunt, quod statuerit *tres divinas personas esse modo verum Deum, quo tres homines sunt unus homo, ut ergo in tribus hominibus ponimus tres substantias, ita idem in Deo statuit.* Idem de Peratis haereticis commemorat Theodoret. lib. 1. haeret. fabul. c. 19. Eundem errorem Porphyrio tribuit Cyrill. lib. 1. cont. Julian., ubi dicit *eum idem sensisse quod Arius, esse scilicet in Trinitate tres Deos.* Cum enim dicerent Ariani *Filium esse minorem Patre et Spiritum sanctum Patre et Filio*, tres etiam necessario substantias diversas in Trinitate asserebant, unde Ariani etiam dicti sunt Porphyriani, Constantinus apud Socrat. lib. 1. c. 6. et Theodosius lib. ult. C. de haer. Augustinus de agone Christi c. 15; itidem meminit quorundam, qui dixerunt *Deum esse unum essentia eo modo, quo multi homines dicuntur unum ratione essentiae.* Sed tres personae non solum essentia, sed etiam numero sunt unus verus Deus, non tres Dii inter se divisi. Superiori seculo Valentinus gentilis proth. 20. et 23. statuit tres spiritus aeterno esssentiali numero differentes. 2. Oblique unitatem Dei labefactant, qui divinum honorem creaturis deferunt. Vid. loc. §. 46.

98. Ad hunc theoreticum usum etiam pertinet ἐκδίκησις sive vindicatio abusus. Ex unitate enim divinae essentiae Photiniani argumentum ducunt contra personarum trinitatem, ut constat ex catech. Rac. p. 57. et ex omnium Photinian. scriptis contra mysterium Trinitatis editis, in quibus primo semper loco proponitur hoc argumentum: *Una est divina essentia. Ergo non sunt in ea tres distinctae personae.* Resp. 1. Simplicitas Christiana respondet, quia utrumque in verbo proponitur, verum Deum esse unum, et Deum illum verum et unum esse Patrem, Filium et Spiritum s., h. e. tres personas distinctas, ideo utrumque fide amplectendum et rationem in hoc mysterio fidei esse captivandam. 2. Ostendimus enim suo loco regulam fidei acceptandam esse integram nec partes illius sibi invi- III. 76.

An unitas divinae essentiae tollat personarum trinitatem.

cem opponendas esse. Fidei regula docet Deum esse unum. Eadem fidei regula docet Patrem esse deum, Filium esse deum, Spiritum s. esse deum. Hae ergo distinctae partes in fidei regula non sunt sibi invicem opponendae, nec ex perverso rationis judicio una alteri est opponenda. 3. Quemadmodum ergo peccant Thriteitae, qui ex dictis illis Scripturae, quae testantur Patrem esse deum, Filium esse deum, Spiritum sanctum esse deum, oppugnant divinae essentiae unitatem; ita quoque pari ratione Photiniani peccant, quando ex dictis illis Scripturae, quae testantur verum Deum esse unum, oppugnant personarum in divinitate trinitatem. Commune erroris principium est, quod de illis, quae in regula fidei proponuntur, ex dictamine humanae rationis judicant, et quia ratio statuit ea esse invicem opposita et contraria, ideo in uno a sensu verborum literali discedendum arbitrantur, ut alterum stabiliant. Simile erroris exemplum occurrit in eo, quod, ut olim Manichaei ex dictis, quae divinam in Christo naturam ponunt, humanae naturae veritatem labefactabant, ita Photiniani ex dictis, quae humanam in Christo naturam agnoscendam esse docent, divinam ejus naturam oppugnant, contra quos pulcre Vigil. lib. 2. contra Eutych. p. 34: *Manichaeus dum tantarum virtutum miracula respicit, quae Dei Filius operatus est, non vult eum hominem confiteri. Photinus dum in eo naturam nostri corporis attendit, deum non judicat, ille ut seminet virtutes, iste ut infirmitates repleat. Ille deitatis praeconia, iste humanitatis allegat. Illum majestas tanti nominis ab humanitatis professione revocat, istum humilitas injuriarum, quas Deo cernit indignas, in hominis tantum confessione retractat. Illum miracula avocant, istum passiones retardant. Ille deitate fallitur, iste humanitate offenditur. Ille dicit: Deus est, iste dicit: homo est. Grande miraculum, ut expugnatione sui veritas confirmetur, et verum uterque dicat, dum uterque mentiatur. Audi ergo, Manichaee, quod Deus sit, verum dicis, quod et homo non sit, falleris. Audi Photine, vere homo est, ut asseris, licet non sicut asseris, sed idem et deus est, quod impie refugis, in tantum deus, ut Manichaeus hominem neget, in tantum homo, ut tu Deum esse non credas.* Idem omnino respondemus Photinianae isti unitatis essentiae et pluralitatis personarum in divinis oppositioni. 4. Ad omnes igitur exceptiones Photinianorum, quas in hoc argumento proferunt, sufficit unica distinctio inter essentiam creatricem infinitam et essentiam creatam finitam. De finita et creata essentia verissimum est, quod eadem numero una non possit simul esse tota in personis pluribus, sicut etiam verissimum, quod quaelibet persona finita et creata suam habeat peculiarem essentiam, sed de increata, simplicissima, infinita et omnium creatrice essentia divina verissime dicitur, quod propter summam simplicitatem et infinitam absque ulla sui vel multiplicatione vel divisione possit esse in pluribus distinctis personis. 5. Quando proinde urgent: Est una non specie, sed numero divina essentia, ergo ea non potest esse pluribus personis communis, vel III. 1
si incipit esse pluribus communis, non amplius est una numero. Resp. in rebus creatis, multiplicatis personis ac individuis, multiplicantur numero essentiae, quia nulla essentia creata est suum esse, nulla etiam essentia creata est infinita, at essentia divina est suum esse, et est infinita, ergo ob summam simplicitatem, perfectionem et infinitatem suam potest esse in pluribus personis. Ambrosius lib. 1. de fide c. 5: *Ecclesia mediam quodammodo viam tenet inter gentiles et Judaeos. Gentiles multiplicant et dividunt divinam naturam, aliam in Saturno, aliam in Jove naturam constituentes. Judaei contra non modo faciunt unam naturam divinam, sed etiam unam personam. At ecclesia plures personas confitetur contra Judaeos et unicam tantum divinam naturam in his personis contra gentiles.* Pulcre Bernhard. lib. 5. de consid. ad Eugen.: *Destruimusne, quod dictum est de unitate, cum inducimus trinitatem? non, sed statuimus unitatem. Dicimus Patrem, dicimus Filium, dicimus Spiritum sanctum, non tres Deos, sed unum. Quid sibi vult iste, ut ita loquar, sine numero numerus? si tria, quomodo non numerus, si unum, ubi numerus?* etc. *Dicamus tres, sed non ad praejudicium unitatis, dicamus unum, sed non ad confusionem trinitatis. Neque enim nomina vacua sunt, nec absque significantia cassae voces. Sabellianum hoc est. Quaerit quis, quomodo illud, quod catholicum esse dicimus, possit esse? sufficiat ei tenere sic esse. Atque hoc non rationi perspicuum, nec tamen opinioni ambiguum, sed fidei persuasum. Sacramentum hoc magnum est, et quidem venerandum, non scrutandum. Quomodo pluralitas in unitate et hac unitate, aut ipsa in pluralitate. Scrutari hoc temeritas, credere pietas, nosse vita, et vita aeterna est.* Et postea: *Cum dico unum, non me trinitatis numerus turbat, qui essentiam non multiplicat nec variat nec partitur. Rursum cum dico tria, non me arguit intuitus unitatis, quae illa quaecunque tria seu illos tres nec in confusionem cogit nec in singularitatem redigit.* Afferunt qualiscunque illustrationis gratia *facultates animae*, quae sunt inter se distinctae, et tamen cum anima realiter unum, sed humana curiositas semper invenit, quid regerat. 6. Si dicant *hypostasis et persona nihil est aliud, quam natura et substantia singularis, cum ergo una in divinis sit natura, ergo etiam una erit persona.* Resp. Scholastici per negationem majoris respondent, quia hypostasis naturae et substantiae intellectuali addit incommunicabilem substantiam. Quod autem in rebus creatis non multiplicentur hypostases, nisi multiplicentur etiam naturae, ejus (inquiunt) ratio pendet ex eo, *quia hypostasis in humanis est aliquid absolutum, sed in divinis proprietas hypostatica est relatio, ideo multiplicari possunt proprietates hypostaticae et hypostases non multiplicata natura sive essentia, quae est absolutum quid.* Nullam ergo involvi contradictionem, quando in una atque eadem numero essentia divina plures subsistentiae sive per-

sonae statuuntur. Probant illud hac ratiocinatione: *Cum aliqua duo ratione aut definitione a se distinguuntur, nulla involvitur contradictio, si multiplicato uno aliud non multiplicetur, tunc enim multiplicari et non multiplicari, esse unum et non esse unum, quae videntur esse contradictoria non in unam rationem, quod ad contradictionem requiritur, sed in aliam atque aliam cadit, neque enim contradictoria sunt, quae rei uni secundum diversas rationes tribuuntur, sed solum cum secundum eandem prorsus rationem esse et non esse res illa dicitur. Cum igitur essentia et subsistentia ratione distinguantur, veluti res et modus, est enim subsistentia modus quidam per se exsistendi, essentia vero est natura ipsa illo modo exsistens, inde fit, ut nullam contradictionem implicet, multiplicari subsistentias non multiplicata natura, et e converso multiplicari naturas non multiplicata subsistentia, quorum alterum in Deo fide agnoscimus, in quo natura una numero tribus diversis subsistentiis subsistit; alterum in Christo, in quo duas naturas, divinam scilicet et humanam una verbi subsistentia subsistere pari fide credimus.* Haec illi. Vide etiam Smiglec. lib. 1. de error. nov. Arian. c. 18. Floravantium lib. 3. c. 3. Nos facile concedimus in se
78. per se haec non esse contradictoria, Deum esse unum in essentia et trinum in personis, vera enim contradictio est falsitatis index, cum duo contradictoria nunquam possint esse simul vera, interim tamen ratio nostra, si judicium illi de hoc mysterio committatur, meras contradictiones sibi somniat, neque enim comprehendere ulla ratione potest, quomodo proprietas hypostatica Patris sit realissime unum cum essentia divina in Patre, et tamen realiter distinguatur a proprietate hypostatica Filii, quae realissime unum cum essentia divina in Filio, tutissimum igitur est ex solis Scripturis de hoc mysterio sapere ac disserere.

99. Praetermissis igitur ratiocinationibus humanis,
is- quae in hoc mysterio omnem non solum humanam,
ib. sed etiam angelicam rationem excedente audiri non
17. debent, videamus Scripturae dicta, ex quibus probare volunt, ut una in Deo essentia est, ita quoque
)- us. personam duntaxat esse unam. 1. Matth. 19, v. 17. Marc. 10, v. 18. *Cum quidam legisperitus ad Christum dixisset: Magister bone, quid boni faciam, ut vitam aeternam habeam? Christus ipsi respondet: Cur me vocas bonum, nemo bonus nisi unus Deus, ubi notant Christum loqui de deitate in se considerata, quia loquitur de bonitate, quae est essentiale deitatis attributum, inde ergo atque ideo se negat bonum, quia non sit Deus, ac sibi opponit unum et solum bonum.* Resp. 1. Photiniani non possunt simpliciter et absolute Filio bonitatem denegare, Joh. 10, v. 11: *Ego sum pastor bonus.* Sap. 7, v. 26. speculum est sine macula claritatis Dei et imago bonitatis illius, coguntur igitur agnoscere certa duntaxat ratione et respectu Christum hic loqui. 2. Illum certum respectum non quaerendum esse in eo, quod ideo Christus se nolit vocari bonum, quia non sit unus verus cum Patre Deus, colligitur ex evidentissimis locis, in quibus Deus dicitur. Quid clarius illo apostolico 1. Joh. 5, v. 20: *Hic est verus Deus et vita aeterna*, quod testimonium Athanas. in disp. cum Ario *scriptam demonstrationem* vocat. 3. ut ergo in aliis quamplurimis, ita etiam h. l. Christus se accommodat ad opinionem illius, qui cum ipso loquebatur. Duplici enim ratione cum aliis instituimus sermonem. 1. *in sensu absoluto* secundum mentem nostram. 2. *in sensu relativo* secundum mentem alienam. Christus h. in l. non secundum mentem suam, sed interrogantis respondet, is enim non alio sensu Christum appellaverat bonum, quam appellasset quemvis alium magistrum, unde Christus eum redarguit, quod se *bonum* appellaret, si Deum, qui est *αὐταγαθόν, ἀκροτάτως καὶ οὐσιωδῶς ἀγαθόν*, non esse crederet. Nazianz. orat. 5. de theol. Basilius lib. 4. contra Eunom. Epiph. haeres. 69. Ambros. lib. 2. de fide c. 1. Chrysost. in illum loc. Matth. etc. Vide plura dicta patrum apud Joh. de la Haye in evang. disp. c. 133. ad v. 2.

100. 2. Johann. 17, v. 3: *Haec est vita aeterna, ut agnoscant te solum verum Deum et quem misisti Filium ejus Jesum Christum. Si solus Pater est verus Deus, ergo non Filius.* Socin. in tract. de Deo, Christo et Spir. s. p. 6. Catech. Racov. p. 32. Transsylvani ministri lib. 2. c. 5. Resp. 1. Quidam respondent esse fallaciam compositionis et divisionis. Particula enim *solus* non debere referri *ad subjectum*, quasi solus Pater dicatur verus DEUS, sed *ad praedicatum*, quod Pater sit solus ille verus DEUS, extra quem non est alius. Nam articulus *τόν* et particula exclusiva *μόνον* non subjecto *σέ*, sed praedicato *ἀληθινὸν θεόν* praefiguntur. (Exclusiva subjecti est, quae excludit omnia alia subjecta a participatione praedicati. Exclusiva praedicati est, quae signo exclusionis inter subjectum et praedicatum posito excludit omnia alia praedicata ab eodem subjecto; inde regula: Exclusiva subjecti non excludit ea, quae cum subjecto in individuali essentia idem sunt:) quod confirmant ex serie textus Graeci et ex paraphrasi Syriaca, ut agnoscant te, qui es DEUS veritatis solus בַּלְחוּדָיךְ id est, praeter quem nullus est verus DEUS. 2. quidam verba sic construenda esse monent: *ἵνα γινώσκωσί σε μόνον ἀληθινὸν θεόν, δηλονότι σε καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν*, ut agnoscant solum verum Deum, qui *δοξαστοῖς* et falsis Diis opponitur, nimirum te et eum, III. 79.
quem misisti Jesum *CHRISTUM*, id quod articulo *τόν* confirmari posse censent. 3. Respondemus ex regula, quam tradunt pii veteres, particulam exclusivam *solus* non opponi reliquis in divinitate personis, sed creaturis et fictitiis numinibus. Cum sermo est de re, quae alicui personae divinae secundum essentiam convenit, non excludi, sed includi alias personas divinas, quae sunt ejusdem essentiae divinae. August. lib. 3. contra Max. c. 13: *Particula solus non excludit eas personas, quae sunt ejusdem cum Patre naturae, sed res creatas.* Cyrill. lib. 10. thesauri c. 6: *Quod dicitur, ut cognoscant te solum*

2. Joh. 17, v. 3: Haec est vita aeterna etc.

verum] *Deum, adversus falsos gentilium deos necessario accipiendum est.* Hanc regulam probamus 1. *ex generali exclusivae significatione.* Particula *solus* non semper ἁπλῶς et absolute accipitur, ut omnia omnino excludat, etiam ea quae sunt personae vel rei, cui additur, certa ratione conjuncta, sed tantum certa quaedam. 1. Reg. 12, v. 20: *Non fuit post domum David, nisi tribus Juda sola*, ubi tamen non excluditur tribus Benjamin, quae se tribui Juda conjunxerat. Joh. 8, v. 9: *Jesus remanebat solus in templo*, ubi non mulier, sed accusatores excluduntur. Marc. 6, v. 47: *Christus erat solus in terra*, ubi tantum discipuli removentur. 1. Cor. 9, v. 6: *aut solus ego et Barnabas non habemus potestatem*, ubi particula exclusiva *solus* de Paulo usurpatur, neque tamen Barnabas excluditur, quippe qui in opere evangelicae praedicationis erat Paulo conjunctus. Quod si ergo propter unitatem in opere per particulam *solus* de Paulo usurpatam Barnabas non excluditur, quanto magis propter unitatem in essendo, per particulam *solus* de Patre usurpatam Filius non excludi intelligendus. Sed propius accedendum, dicimus ergo 2. Filium a divinitate h. l. non excludi constare posse *ex subjuncta ejusdem expressa mentione. Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum et quem misisti, Filium ejus Jesum Christum.* In cujus cognitione pari et eadem ratione vita aeterna consistere dicitur, qua in Patris cognitione eadem consistit, is est verus cum Patre Deus. (Quorum est una πνευματικὴ καὶ θεϊκὴ γνῶσις, illorum est una θεϊκὴ φύσις). Sed in Christi cognitione pari et eadem ratione vita aeterna consistere dicitur, qua in Patris cognitione consistit. Ergo. Major probatur ex 1. Joh. 5, v. 20, ubi Filii divinitas ex eo probatur, *quod in ipso sit vita aeterna.* v. 11: *Vitam aeternam dedit nobis Deus, et haec vita est in Filio ejus.* v. 12: *Qui habet Filium, habet vitam.* v. 20: *Hic est verus Deus et vita aeterna.* Minor ex ipsis Christi verbis elucet. *3. ex diversa particulae exclusivae usurpatione.* Scriptura de deitate loquitur dupliciter: 1. considerata κατ' ἔξω, quando scilicet eam soli Deo tribuit et opponit fictitiorum deorum multitudini; 2. κατ' ἔσω, quando scilicet tribus deitatis personis communem asserit. Ubicunque Scriptura dicit Deum esse unum, esse solum Deum, non esse alium praeter ipsum et extra ipsum, ibi deitas consideratur κατ' ἔξω et excluduntur a deitate omnes creaturae et omnia fictitia numina, atque ea est proprie vis exclusivae de Deo usurpatae Deut. 32, v. 12. 1. Cor. 8, v. 45. etc.; quando vero deitas κατ' ἔσω sive ad intra consideratur, ibi exclusiva diserte rejicitur. Joh. 16, v. 32: *Non sum solus, quia Pater mecum est.* c. 8, v. 16: *Solus non sum, sed ego et qui misit me Pater*, quia Pater non est ea ratione solus Deus, ut Filius et Spiritus s. non sint unus cum ipso Deus, quia etiam Filius est verus Deus 1. Joh. 5, v. 20, et omnia habet quaecunque Pater, Joh. 16, v. 15. Quando ergo solus Pater dicitur verus Deus, sensus est, quod extra deitatem Patris non sit quaerendus alius Deus, atqui Filius et Spiritus s. non sunt extra Deitatem Patris, sed *Filius est in Patre* Joh. 14, v. 10. et *unum cum Patre* Joh. 10, v. 30, nimirum quia Deitatem per aeternam a Patre generationem communicatam habet. 4. *ex Patris definitione.* Pater hic dicitur solus verus Deus. Jam vero Pater in Scripturis sic definitur, quod sit prima persona divinitatis, quae ab aeterno genuit Filium imaginem suam, et cum Filio spirat Spiritum s. Tolle divinitatem Filii, et sustulisti definitionem Patris in Scripturis traditam, quia Pater aeternus non est, qui non habet Filium aeternum. Tantum igitur abest, ut per particulam *solo* excludatur Filius, ut in ipsius Patris appellatione potius includatur tanquam III. unius et ejusdem divinitatis cum Patre particeps. Pater est Deus propter deitatem, quam habet in se ipso et a se ipso. Filius eandem numero deitatem habet a Patre per aeternam generationem. Ergo etiam Filius est Deus. Inde diserte Christus pronuntiat Joh. 5, v. 23: *Qui non honorat Filium, is nec Patrem honorat*, nimirum quia Filius est unius et ejusdem cum Patre essentiae. *5. ex paritatis ratione.* Si particula *solus* de Patre prima persona usurpata excluderet Filium a divinitatis communione, utique eadem de Filio usurpata Patrem ab eadem excluderet. Sed absurdum est consequens. Ergo et antecedens. Exclusivam autem illam de Filio usurpari probat Basil. l. 4. contra Eunomium ex Baruch 3, v. 36: *Hic est Deus noster, et non aestimabitur alius ad eum.* v. 37: *Hic adinvenit omnem viam disciplinae.* v. 38: *Post haec in terris visus est et cum hominibus conversatus est.* Sed quia liber Baruch est extra canonem, ideo aliud adducimus exemplum, quod urget Cyprian. lib. 2. ad Quirinum c. 6. Esa. 41, v. 10: *Ego ipse sum, et ante me non est formatus Deus, et post me non erit.* v. 11: *Ego sum, ego sum Dominus, et non est absque me salvator.* Haec verba Christo convenire evidenter colligitur ex c. 45, v. 21: *Numquid non ego Dominus, et non est ultra Deus absque me? Deus justus et salvans non est praeter me.* v. 22: *Convertimini ad me, et salvi eritis omnes fines terrae, quia ego Deus, et non est alius.* v. 23: *In memet ipso juravi, egredietur de ore meo verbum justitiae, et non revertetur, quia mihi curvabitur omne genu*, quem locum apostolus disertis verbis ad Christum refert Rom. 14, v. 12, et res ipsa ostendit de Christo eum esse intelligendum, qui est *salutare* Gen. 49, v. 18. Esa. 52, v. 10. *Salvator* Zachar. 9, v. 9. Luc. 2, v. 11; imo *extra quem non est salus* Act. 4, v. 12; *in quo nostra est justitia* 2. Cor. 5. v. ult. epist. Judae v. 4: τὸν μόνον δεσπότην θεὸν καὶ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀρνούμενοι. v. 25: μόνῳ σοφῷ θεῷ σωτῆρι ἡμῶν δόξα etc., ubi de Christo sermonem esse manifestum est. 1. Cor. 2, v. 2: *Non putavi inter vos me quicquam scire, εἰ μὴ, nisi Jesum Christum*, ubi non excluditur cognitio Patris et Spiritus s.; ideo autem solius Christi facit mentionem, quia extra Christum non est ulla ad salutem via. Quemadmodum igitur particula exclusiva de Christo

usurpata, quod absque eo non sit Salvator nec Deus, i. e. quod sit solus Salvator et Deus, nequaquam excludit Patrem et Spiritum s., sed opposita est gentilium diis Esa. 45, v. 15. 16; ita quoque eadem de Patre usurpata non excludit Filium. Matth. 11, v. 26: *Nemo novit Filium nisi Pater*, i. e. solus Pater, neque Patrem quis novit, nisi Filius, i. e. solus Filius, nec tamen excluditur Spiritus s., quippe *qui scrutatur profunditates Dei* 1. Cor. 2, v. 10. Sic Marc. 13, v. 32: *De die illa nemo novit, nec angeli in coelo nec Filius* (scilicet juxta humanam naturam et in statu exinanitionis) *nisi Pater*, ubi non excluditur Filius secundum divinam naturam et in statu exaltationis, ut alibi monstratur, nec Spiritus s. unus cum Patre et Filio Deus, 1. Cor. 2, v. 11: *Nemo novit quae Dei sunt, nisi Spiritus Dei.* Apoc. 19, v. 12: *Nomen nemo novit nisi ipse*, nec tamen excluditur Pater nec Spiritus s. Orig. c. 8. ad Rom. profert dictum 1. Cor. 8, v. 6, ubi Christus dicitur εἷς κύριος, *unus Dominus*, nec tamen excluditur Pater, qui et ipse est Dominus omnium 1. Tim. 6, v. 15: *Pater est solus potens, Rex regum et Dominus dominantium.* v. 16: *qui solus habet immortalitatem* etc.; nec tamen excluditur Filius, qui et ipse dicitur *rex regum et Dominus dominantium*, Apoc. 17, v. 14. c. 19, v. 16. Hisce responsionis nostrae fundamentis lucem aliquam conciliare possunt dicta veterum. Hilar. lib. 3. de trin. p. 27: *Debitus Patri a Filio honor redditus, cum dicitur te solum verum Deum, non tamen se Filius a Dei veritate secernit, cum adjungit, et quem misisti Jesum Christum. Non habet intervallum confessio credentium, quia in utroque spes vitae est, nec DEUS verus ab eo defecit, qui in conjunctione succedit. Cum ergo dicitur, ut cognoscant te solum verum Deum et quem misisti Jesum Christum, sub hac significatione, id est, mittentis et missi, non Patris et Filii veritas et divinitas sub aliqua aut significationis aut dilationis diversitate discernitur, sed ad gignentis et geniti confessionem*
M. *fides religionis instruitur.* lib. 9. de trinit.: *Non intelligo, quomodo nobis a vero Deo separandus ad fidem sit, qui non sit separabilis ad salutem* etc. *Si unus Deus Pater Christo non adimit, ut unus sit Dominus, ita solus Deus Pater verus Christo non aufert, ut verus Deus sit, cum ad vitae aeternae meritum hoc proficiat, ut, cum credatur solus verus Deus, credatur et Christus. Cum in fide et confessione veri Dei Patris Christus unitus sit, rogo, qua fide verus Deus negatus creatura esse dicitur, cum fides nulla sit in solum verum Deum credidisse sine Christo.* Epiphanius haeres. 42. p. 233: *Haec dicta sunt, non quod non sint Filius et Spiritus sanctus verus Deus, sed ut ad unam unitatem reduceretur mens hominum a multitudine deorum ad unam deitatem.* Basilius epist. 141. tom. 2. p. 107: *Cum Deus in Scriptura unus ac solus dicitur, non ad distinctionem Filii aut Spiritus sancti dicitur, sed contra eos, qui, cum dii non sint, falso dii nominantur.* Cyrill. lib. 10. thesauri c. 6: *Non potest excludi Filius, quando solus Pater esse vel facere aliquid dicitur, qui solus extendit coelum, de Patre a propheta scribitur, et ipsius Patris vox fertur: Ego solus coelum extendi. Et tamen aperte de Filio quoque dicitur: Verbo Domini coeli firmati sunt. Si ergo, quamvis Pater dicat se solum coelos fecisse, Filius tamen fecisse invenitur, perspicuum est, quia, quando et solus Pater verus Deus appellatur, una cum eo semper Filium, per quem omnia fecit, per quem loquitur, intelligi necesse est.* Athanas. in disp. contra Arium in concil. Niceno affert hoc exemplum, si quis dicat: *Certo cognoscas solum Constantinum imperatorem terrae et maris ac Constantium ejus filium esse; ibi a consortio imperii filius non separatur, sed potius conjungitur.* Basil. lib. 6. contra Eunom. hoc urget: *Sicut ex eo, quod Filius dicitur Deus benedictus super omnia, non licet colligere, quod etiam Patre major sit, ita, quando Pater dicitur solus verus Deus, id non accipiendum eo sensu, quasi Filius excludatur.* Nazianz. orat. 5. de theol.: *Isthaec verba, ut cognoscant te solum verum Deum, proferuntur ad eversionem deorum, qui re ipsa, cum dii non essent, dii tamen appellantur. Non enim adjicerentur et illa: Et quem misisti J. C., siquidem ad discrimen Filii ponerentur haec verba, solum verum, ac non communiter de divinitate proferrentur.* Aug. 6. de trin. c. 9. μόνον exponit per ἕνα: *Patrem unum verum Deum dicimus et Filium unum verum Deum et Spiritum s. unum verum Deum, et simul Patrem et Filium et Spiritum s., i. e. simul ipsam Trinitatem non tres veros deos, sed unum Deum verum.* Postea subjungit *posse hunc esse verborum ordinem, ut te et quem misisti J. C. cognoscant unum verum DEUM. 6. ex adversariorum confessione.* Quamvis enim adversarii non agnoscant unitatem essentiae in Patre et Filio, tamen quia Filium Patri subordinatum docent, ideo exclusivam de Deo Patre usurpatam Christo non esse oppositam docent. Soc. in miscell. p. 273: *Nomen solus et particulae idem significantes, cum de Deo dicuntur, nunquam eos excludunt, qui illi sunt subordinati.* Schmaltz. resp. ad 1. part. Smigl. c. 2. p. 14. de dicto Matth. 4, v. 10. sic scribit: *Non se ipsum excludit Christus, cum haec verba: Deo soli servies ex lege citaret.* Soc. epist. ad Radecc. p. 149: *Nomen solus et particulae idem significantes, cum de Deo dicuntur, nunquam eos excludunt, qui illi sunt subordinati.*

101. 3. 1. Cor. 8, v. 6: *Nobis unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in illum, et unus Dominus Jesus, per quem omnia, et nos per illum.* Resp. 1. apostolus Christum expresse vocat κύριον, quod LXX ponunt pro nomine tetragrammato Jehovah, ergo quando Pater dicitur *unus Deus*, per id non excluditur Filius; sicut nec Spiritus s. excluditur, quando Pater dicitur *unus Deus*, Christus *unus Dominus*, cum ipse 1. Cor. 12, v. 11. et Deus et Dominus appelletur. Summus et absolutus Dominus est etiam verus Deus, Christus est summus et absolutus

3. 1. Cor. 8, v. 6. Unus Deus Pater, ex quo omnia.

Dominus, quia opponitur omnibus reliquis dominis, i. e. ipse est Dominus dominantium, id quod soli
III. 82. vero Deo competit. 2. vocula εἷς non excludit reliquas divinitatis personas, sed creaturas et fictitia numina, ut colligitur ex verbis antecedentibus: *Etsi sint λεγόμενοι θεοί sive in coelo sive in terra, sicut sunt dii multi et Domini multi, nobis tamen unus Deus.* 3. particulae ἐξ οὗ καὶ δι' οὗ nullam inferunt inter Patrem et Filium inaequalitatem, quia de Patre etiam dicitur Hebr. 2, v. 10: *Decebat eum, propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem confirmare.* 1. Cor. 1, v. 9. quod *per ipsum vocati simus ad communionem Filii.* Gal. 1, v. 1. quod *per illum Paulus vocatur apostolus.* Non ergo vel actionis vel operum vel modi in agendo inaequalitas hisce particulis designatur, contrarium enim patet ex Joh. 5, v. 19, sed ordo et distinctio personarum, ut multis docet Basil. lib. de Spiritu s. cap. 8. Photiniani ipsi dictum apostolicum Rom. 11, v. 35. *ab ipso, per ipsum et in ipsum sunt omnia,* de uno vero Deo interpretantur. (Zeno apud Laërtium *Δία φασί, δι' οὗ τὰ πάντα* Jovem vocant *Δία*, quod per ipsum sint omnia.) 4. Si ex eo, quod Pater dicitur *unus Deus,* recte colligi posset Filium non esse Deum, utique pari ratione ex eo, quod Filius dicitur *unus Dominus,* recte colligi posset Patrem non esse Dominum.

4. Eph. 4, v. 6: Unus Deus et Pater omnium. 102. 4. Eph. 4, v. 6: *Unus Deus et Pater omnium, qui est super omnes et per omnes.* Resp. 1. nomen Patris hic non accipitur relative sive personaliter pro prima trinitatis persona, sed essentialiter pro omnibus tribus personis. Mal. 2, v. 10: *Numquid non Pater unus omnium nostrum, numquid non Deus unus creavit nos?* Matth. 23, v. 9: *Unus est Pater vester, qui in coelis est.* 2. Persona prima Trinitatis dicitur Pater duplici respectu: 1. *ratione operis ad intra,* quia ab aeterno genuit Filium imaginem suam, hoc sensu nomen Patris Filio et Spiritus s. non tribuitur, 2. *ratione operis ad extra,* quia ex paterna bonitate per Filium in Spiritu s. omnes res condidit et conservat. Hoc sensu etiam Filio tribuitur nomen Patris, Esai. 9, v. 6: *Pater aeternus,* et Spiritus s. in hymno Ecclesiastico dicitur *Pater pauperum.* 3. Tantum abest, ut ex unitate divinae essentiae personarum trinitatem apostolus oppugnet, ut potius distinctas tres personas hoc ipso in loco designet; cum enim dixisset: *Unus est Deus et Pater,* quibus verbis essentiae divinae unitatem exprimit, postea subjungit: *ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν,* quibus verbis distinctas deitatis personas designat, perinde ut Rom. 11. v. ult. fecerat. Patri tribuitur, quod sit *super omnia,* sicut Rom. 11. v. ult. dicuntur *ab ipso omnia*; Filio, quod sit per omnia, quia omnia *per ipsum dicuntur facta,* Joh. 1, v. 3, Spiritui s., quod sit *in omnibus,* Sap. 12, v. 1: *ἄφθαρτόν σου πνεῦμα ἐν πᾶσιν.*

Usus practicus 103. *Usum practicum* ostendit Christus in oratione *προαγωνίῳ* Joh. 17, v. 21, ubi Patrem his
doct de u tate nae tiae. compellat verbis: *Rogo, ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint.* v. 22: *Ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum, sicut et nos unum sumus. Ego in eis, et tu in me, ut sint consummati in unum.* Quamvis enim ad unitissimam illam unitatem essentialem, quae est inter Patrem et Filium, adspirare non possimus, tamen ad exemplum illius unitatis nobis quoque unitati animorum studere convenit. Athanas. orat. 4. contra Arian. p. 237: *Quemadmodum Pater et Filius sunt unum essentia, ita nos aliqua similitudine et rudi formula, dum in eum respicimus, efficimur unum, una inter nos et mutua concordia animi et spiritus unitate.* Et postea: *Quapropter illud quidem* (verbum unigenitum) *natura et ex vero unum est cum suo Patre, nos autem invicem inter nos cognati et ex uno omnes progeniti et una omnium hominum natura unum inter nos affectu et animo efficimur, habentes pro archetypo exemplari Filii ac Patris unitatem naturalem.* Cyrill. lib, 11. in Joh. c. 26: *Quis est iste modus petitionis, ut unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi unum in nobis sint? Caritatis, pacis et concordiae vinculum petit, quod ad tantam spiritualem credentes unionem perducat, ut natura-* III. 8
lis consubstantialisque in Patre, Filio ac Spiritu sancto unionis similitudinem imitetur. Ad hanc unitatem τῆς ὁμονοίας et ὁμοψηφίας gravissimis verbis nos hortatur apostolus Eph. 4, v. 4. 5. et 6, ubi varias unitatis species recenset, quae omnes ad spiritualem illam in Christo unitatem nos invitare debent. Prima est *unitas σώματος.* Potuisset apostolus ordiri ab illa unitate et consanguinitate naturali, qua ex uno primo parente omnes originem ducimus, cujus respectu omnes sumus unius familiae membra, de qua Actor. 17, v. 26. inquit: *Fecit DEUS ex uno sanguine omne genus hominum habitare super terram,* sed quia de spirituali in Christo unitate agere ipsi propositum, ideo praetermissa illa naturali consanguinitate primo loco unitatem corporis collocat. Ea vero *ἑνότης σώματος* non solum in eo consistit, quod ex duobus populis, Judaeis et gentibus, *unum corpus* atque una ecclesia a Christo facta Eph. 2, v. 14. c. 3, v. 3. ἔθνη dicuntur *σύσσωμα καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας,* sed etiam ac praecipue in eo, quod omnes vere credentes sint membra unius corporis mystici, cujus caput est Christus, ut hac ratione non solum inter se, sed etiam cum Christo tanquam capite sint unita, sicut v. 15. additur explicatio: *Crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem juncturam subministrationis secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri augmentum corporis facit in aedificationem sui in caritate.* Quam arcta igitur inter membra vivi corporis et caput est unio, tam arcta quoque unio est inter Christum et credentes, qui sunt mystici corporis membra. Ephes. 1, v. 22. c. 5, v. 25. Col. 1, v. 18. etc. Unius autem corporis membra

non est aequum invicem dissidere. Secunda est *unitas πνεύματος.* Illa enim credentium unio inter se et cum Christo, per quam fiunt membra unius corporis mystici, cujus caput est Christus, efficitur a Spiritu s., qui est *συνδεσμός* et vinculum credentium inter se et cum Christo. 1. Joh. 4, v. 13: *In hoc cognoscimus, quoniam in eo manemus, et ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis.* Ut enim Spiritus s. est vinculum amoris inter Patrem et Filium, ita quoque est vinculum amoris inter Deum et omnes, in quibus velut in templo suo Spiritus s. habitat. 1. Cor. 6, v. 17: *Qui adhaeret Deo, est unus spiritus.* Sicut maritus et conjux propter unitatem conjugalis vinculi sunt una caro, ita Deus et anima fidelis, in qua Spiritus s. habitat, sunt unus spiritus. Cyrill. l. d. *Spiritu s. recepto et inter nos quodammodo et cum Deo unimur. Nam quamvis unicuique nostrum Patris et suum Christus spiritum distribuit, indivisibilis tamen spiritus est et distributus singulis spiritus in se ipso unit et omnes, quibus distributio facta est, unum in se ipso efficit.* Quorum unus est spiritus, eorum etiam unus sit animus. *3. unitas ἐλπίδος, spei.* Quamvis in hac vita distinctae sint vocationes et munia piorum, 1. Cor. 7, v. 17, tamen una est omnium generalis vocatio ad pietatem et servitium Dei, *una etiam spes vocationis* in Christo omnibus proposita, vita scilicet aeterna, siquidem omnibus in Christum credentibus et in vera fide ac studio pietatis perseverantibus promisit Deus futurae vitae praemia. 2. Tim. 4, v. 8: *non mihi solum, sed omnibus, qui diligunt adventum ejus.* Non convenit, ut dissideant in terris, qui una victuri sunt in coelis. *4. unitas κυρίου. Unum omnes habemus Dominum.* Quis vero ille? Salvator noster J. C., qui peculiari Scripturae N. T. phrasi dicitur *Dominus*, is unus omnium nostrum Dominus tum *respectu incarnationis*, quia respectu assumtae carnis nobis omnibus est consubstantialis, Ephes. 5, v. 30: *Sumus membra corporis ejus, de carne ejus et de ossibus ejus.* Quemadmodum Christus secundum divinam naturam est consubstantialis Patri, ita secundum humanam naturam est consubstantialis nobis, quo sensu ac respectu naturae quaedam communio et unitas nobiscum Christo intercedit. Quin imo quia naturam humanam a nobis assumtam ὁ λόγος personaliter sibi univit, ideo propter incarnationis mysterium recte Deo uniti dicimur, non quod omnis et tota humana natura λόγῳ personaliter sit unita, sed quia illa singularis et ex Maria assumta inque ipsam θεότητα evecta caro naturalis cognitionis vinculo nostram attingit;
84. tum *respectu redemtionis*, quia non paucos duntaxat homines absoluto decreto electos, sed totum genus humanum sua passione ac morte redemit; est ergo omnium nostrum Dominus, quia omnes in populum sibi peculiarem redemit, quamvis salutaris hujus redemtionis fructus tantum credentes attingat. Matth. 1, v. 21. Tit. 2, v. 4. etc. Cum ergo simus unius Domini servi, non est aequum, ut invicem dissideamus. *5. unitas πίστεως.* Ut unum est evangelium, quo ad spem vitae aeternae omnes vocantur, ita quoque una fides per Spiritum sanctam ex praedicatione evangelii accensa omnes credentes invicem unit et conjungit. Cum ergo mentes fidei unitate sint conjunctae, voluntates non convenit invicem dissidere. *6. unitas μυστηρίων sive sacramentorum. Unum baptisma*, inquit apostolus 1. Cor. 12, v. 13, *uno Spiritu omnes in unum corpus baptizati sumus.* Per baptismum unum inserimur corpori Christi mystico et unum accipimus Spiritum s. In sacra etiam coena, altero N. T. sacramento, per participationem corporis et sanguinis Christi communicantes et inter se invicem et cum Christo uniuntur. 1. Cor. 10, v. 17: *Unus panis, unum corpus multi sumus, nam omnes de uno pane participamus.* Ex quo principio pii veteres etiam corporum nostrorum resurrectionem concludunt. Qui iisdem participant sacramentis, unitatem uti inter se foveant, convenit. *7. unitas τοῦ θεοῦ.* Ut unum Deum vere pii colunt, ita quoque unitatem animorum consensu et ipso facto ipsos exprimere convenit, *Unus est omnium Pater*, unius patris in una domo filios dissidere minime convenit.

CAPUT VII.

DE ATTRIBUTIS DIVINIS IN GENERE.

104. Egimus hactenus de unitate divinae essentiae, consequens est, ut de attributis divinis imposterum agamus, de quibus duo formamus theoremata. *1. Attributa divina in se ac per se considerata sunt realiter et simplicissime unum cum divina essentia*, ut late ostendimus in art. de natura Dei §. 47. et seqq. Ratio dependet *1. a simplicitate divinae essentiae*, quae omnem omnino compositionem essentiae et accidentium includit. Rabbenu Haccados in gale razeia referente Weidnero in locis fid. tract. 1. p. 119: *Nihil invenitur in Deo, quod non sit ipse Deus.* Augustin. lib. 8. de civitate Dei c. 6: *Non aliud est illi esse, aliud vivere, quasi possit esse non vivens, nec aliud illi est vivere, aliud intelligere, quasi possit vivere non intelligens, nec aliud est illi intelligere, aliud beatum esse, quasi possit intelligere et non beatus esse, sed quod est illi vivere, intelligere, beatum esse, hoc est illi esse. Quicquid de Deo digne dicitur, non qualitas est, sed essentia.* Leo epist. 91. *2. Ab incommutabilitate divinae essentiae.* Si attributa per modum qualitatum Deo inessent, Deus constitueretur mutabilis, quia omnis qualitas, omne accidens inest mutabiliter. Alcuinus lib. 1. de trinit. c. 11: *Aeternitas et incommutabilitas negat alicujus accidentis in DEO instabilitatem, quia omne accidens secundum tempus vel esse vel non esse potest vel potuit, vel etiam poterit. 3. Ab aeternitate.*

Attributa divina sunt unum cum divina essentia.

Omne accidens supervenit subjecto, cum sit praeter essentiam subjecti. Jam vero de Deo dici vel cogitari nequit, quod aliquid ipsi superveniat, est enim aeternus et omnia habet a se ipso et ab aeterno. August. tr. 20. in Joh.: *Deo est consubstantiale quicquid ejus est et quod est.* Confer. Bernh. serm. 80. in Cant. Porismata hujus theorematis sunt: 1. omnia attributa aequaliter Deo inesse, sunt enim ipsa Dei essentia, respectu nostri et respectu operationum dicitur *misericordia superexaltare judicium* Jac. 2, v. 13. 2. Inesse Deo incommutabiliter, adeo ut non intendantur nec remittantur nec magis et minus recipiant. Sic Deus non est hodie justior, sapientior etc., quia est ipsa justitia, sapientia. 3. Inesse Deo inseparabiliter, ut enim ἀδύνατον est essentiam rei ab ipsa re separari, ita quo-
III. 85. que attributa a Deo separari nequeunt, cum sint ipsa Dei essentia. **Quod Justinus in qq. et resp. ad Graecos p. 135. *liberas Dei actiones accidentia* nominat *contingenter Deo inhaerentia*, illud de praedicatis accidentalibus, non de accidentibus seu qualitatibus inhaesivis et proprie sic dictis intelligit. Deus enim libere vult, decernit et operatur; et hae volitiones, decreta et operationes ab ejus essentia ratione sunt distincta, contingenter autem de ea praedicantur, quia habent relationem ad creaturas contingenter se habentes.** 4. Inesse absque ulla sui contrarietate, quia essentia non contrariatur sibi ipsi. Quamvis ergo justitia et misericordia tum *objectorum*, tum *effectorum* ratione distinguantur, tamen non sunt sibi invicem contrariae.

Attributa divina propter conceptus nostri infirmitatem variis modis distinguuntur.

105. 2. *Attributa divina docendi causa et propter conceptus nostri infirmitatem variis modis distinguuntur.* Scal. ex. 365. sect. 6: *Bonitas, sapientia, omnipotentia in ipso sunt, ut sint ipsum, ita insunt, ut nihil antecedat, nihil subsequatur, ex captu atque intellectione nostra, quae perquam umbratilis est, aliis alia prius animo concipiuntur.* In Locis proposuimus has divisiones: 1. Quaedam attributa praedicantur *de Deo et creaturis simul*, qualia sunt, quibus res, quae in creaturis accidentia sunt, in Deo autem substantiae, significantur, ut quando Deus dicitur bonus, sapiens; quaedam vero *de solo Deo* praedicantur, qualia sunt, quibus res, quae soli Deo competunt, explicantur, ut quando Deus dicitur aeternus, infinitus. 2. Quaedam dicuntur de Deo *absolute*, h. e. sine ulla relatione ad creaturas, ut quando Deus dicitur aeternus, immensus; quaedam vero *relative*, ut quando Deus dicitur creator, rex, judex. 3. Quaedam dicuntur ἀποφατικῶς, *negative*, ut quando dicitur Deus invisibilis, immortalis, incorporeus; quaedam καταφατικῶς *affirmative*, quando dicitur bonus, justus. 4. Quaedam attributa de Deo dicuntur *proprie*, ut quod sit bonus, sapiens etc.; quaedam *improprie et figurate*, quando per ἀνθρωποπάθειαν membra et affectus humani illi tribuuntur. Metaphorica attributa Deo tribuuntur non θεολογικῶς, sed οἰκονομικῶς. Theod. Dial. 2. per quandam συγκατάφασιν. Dicuntur de ipso ἀνθρωποπαθῶς, sed intelligenda sunt θεοπρεπῶς. 5. Quaedam dicuntur de Deo *in abstracto*, ut quando dicitur vita, bonitas, veritas; quaedam *in concreto*, ut quando dicitur vivens, bonus, verax. 6. Quaedam attributa *in simplici divinitate* considerantur, quae nec per externas operationes sese exserunt nec ullum ad creaturas respectum habent, utpote quod Deus sit primo *essentia spiritualis ac invisibilis*, secundo *simplicissima*, tertio *aeterna*, ac proinde *immutabilis et immortalis*, quarto *infinita*. Quaedam vero operationes suas *exterius* in creaturis exserunt, et ad eas relationem quandam habent, utpote quod Deus sit primo *omnipotens*, secundo *summe bonus*, tertio *justus*, quarto *sapiens*, quinto *liberrimum agens*, sexto *verax*. Illa dicuntur ἀκοινώνητα, haec vero κοινωνητά, quorum scilicet ex parte et per similitudinem rationales creaturae fieri possunt participes. Ex utriusque generis attributis conjunctim sumtis exsurgit primo Dei *perfectio*, secundo *majestas* et *gloria*, tertio *beatitudo*. Quid circa singulas hasce attributorum divisiones notandum sit, ibidem late fuit expositum. 7. Attributa Dei quaedam sunt *interna*, ut infinitas, aeternitas, spiritualitas; quaedam *externa*, eaque vel *inimitabilia*, ut omnipotentia, omniscientia, omnipraesentia, vel *imitabilia*, ut bonitas, justitia. 8. Attributa quaedam conveniunt Deo *ab aeterno*, ut quod sit infinitus, immensus, quaedam *in tempore*, quod sit creator et conservator, quae omnia σχετικά et relativa non aliquam in Deo ipso mutationem in tempore factam arguunt, sed novum opus ab ipso productum, et in creaturis mutationem factam esse denotant. Scholastici dicunt: per inhaerentiam nihil praedicatur de Deo temporale, sed *vel per modum causae*, ut creator, vel *per modum unionis*, ut verbum caro factum est, et tunc mutatio accidit circa creaturam. 9. Quaedam attributa sunt toti Trinitati communia, quae ob id vocantur *essentialia*, de quibus proprie h. l. agitur, ut quod Deus sit bonus, sapiens, justus, creator; quaedam vero sunt *singularum personarum propria*, ut quod Pater dicitur
ingenitus, Filius genitus a Patre, Spiritus s. proce- III. 8
dens ab utroque. Rabbini attributa vocant τοῦ שְׁכִינָה divinitatis seu τοῦ הֲוָיָה essentiae מִדּוֹת *proprietates*. Antith. Gilbertus Porretanus Pictaviens. episc. attributa Deitatis ab ipsa Deitate velut accidentia a subjecto differre docuit teste Bernhardo serm. 80. in Cant.; postea damnavit Eugenius in concilio Remensi.

Qu. 1. An attri- buta e- dem m- de De- et crea- ris pra- dicen-

106. Quaeritur h. l. 1. *An attributa κοινωνητά eodem modo praedicentur de Deo et creaturis?* Resp. minime vero, sed de Deo praedicantur *essentialiter* ἐξοχικῶς adeoque plane singulariter, de creaturis quibus duntaxat *accidentaliter* et per quandam participationem ac similitudinem. Ut enim infinito discrimine invicem distinguuntur bonitas Dei et bonitas hominis, adeo ut Christus dicat neminem esse bonum, scilicet οὐσιωδῶς καὶ ἀναλλοιώτως, praeter solum Deum Matth. 19, v. 17, ita quoque modus attributionis ac praedicationis plurimum variat. De Deo praedicatur *in abstracto*, de creaturis tantum

in concreto. Bonitas Dei non solum essentialiter Deo competit, et est ipsa Dei essentia, sed etiam est causa et regula bonitatis in homine, quia jubetur homo in vita sua exemplar illius bonitatis sibi perpetuo ob oculos proponere et pro virili illud exprimere. Quantum igitur distat umbra a corpore, imperfecta imitatio a perfecta regula, accidens ab essentia, imo finitum ab infinito, tantum quoque distat bonitas hominis a Dei bonitate.

107. Qu. 2. *An attributa σχετικὰ sint realia.* Resp. *praedicata relativa* dupliciter sumi possunt: 1. ut significant actualem causalitatem et sic nullam dicunt in Deo perfectionem, sed extrinsecam tantum relationem, quae Deo advenit. 2. ut significant potentiam seu virtutem creandi, salvandi etc. et sic dicunt realem perfectionem. Priori modo notant actionem, posteriori agendi principium, illa fit in tempore, hoc est aeternum. Ex parte creaturae ad Deum creatorem est *relatio realis,* quia creaturae in essendo dependent a Deo, absque cujus voluntate uti non potuissent exsistere, ita nec ad momentum conservari, sed ex parte creatoris ad creaturam non est *relatio realis,* quia ex opere creationis nulla perfectio nova creatori in tempore accessit, sed ipse idem atque immutabilis in se ipso permanens creaturae perfectionem aliquam, exsistentiam scilicet contulit. Relativa ergo illa attributa non in Deo, sed in creaturis aliquam mutationem inducunt, nec Deo, sed creaturis aliquid accessisse inferunt, Deus est merus et purus actus in se ipso, varians operum effecta, ipse in se ipso invariabilis permanens.

108. Qu. 3. *An attributa in concreto de Deo praedicari possint?* Neg. Scalig. exerc. 365. sect. 6. *Quoniam* (inquit) *Deo multa attribuuntur, ut omnipotens, omnisciens, misericors, pius, justus, vindex, sanctus, fortis, immortalis, bonus, primum ens, haud recte extorsit usus, ut sic loqueremur. Si enim denominative de eo quippiam praedicaretur, abstractum esset tum aliud ab ipso, tum ipso prius, quod sane impium est, quare neque ens est, sed essentia, neque bonus, sed bonitas.* Atqui Scriptura saepissime in concreto de Deo loquitur, quod sit bonus, sapiens, justus, in quibus locis omnibus improprietatem loquendi vix possumus agnoscere. Repetimus ergo regulam: Quaecunque a creaturis transferuntur ad Deum, repurganda prius sunt ab omnibus imperfectionibus, et tum demum id, quod perfectum est, Deo attribuendum. Sic concretum in humanis denotat subjectum cum accidentali vel substantiali forma vere subsistens, remove compositionem subjecti et accidentis tanquam imperfectionem aliquam, et remanebit ens per se subsistens, id per usum concretarum appellationum perfectissimo modo Deo tribuitur. Ex eodem principio posset aliquis concludere, nec abstractis nominibus de Deo esse utendum. Abstracta nomina denotant formas nuspiam per se subsistentes, sed ἐπινοίᾳ mentis a subjectis et individuis distinguendas, abstracta per se non subsistunt, sed ut sunt in suis subjectis. At Deus non est talis quaedam forma nuspiam separatim subsistens. Quid ergo? separa omnem ab abstractis nominibus imperfectionem et id, quod perfectissimum est, Deo tribue. Abstractae formae sunt simplicissimae et perfectissimae, sic albedo τῇ ἐπινοίᾳ secreta a pariete, licet separata nunquam exsistat, est simplicissima et perfectissima, nihil dissimile, nihil contrarii admixtum habens. Perfectiones, h. e. in abstractis, id ergo Deo tribuendum, qui ideo dicitur non solum bonus, sed etiam bonitas, quia perfectissimo modo et per essentiam bonus est, imo et causa bonitatis est, sicut concreta denominantur ab abstractis. Imperfectionis est, quod abstracta seorsim et per se non exsistunt, hanc a Deo remove, qui est non solum ens per se subsistens, sed etiam omnibus entibus essentiam praebens.

109. Qu. 4. *An attributa divina recte vocentur propria?* Resp. Terminus *proprii* accipitur dupliciter: 1. *Physice,* sic notat accidens quoddam substantiae inhaerens et realiter a suo subjecto distinctum. 2. *Logice,* sicque propria dicuntur non tantum, quae inhaerent substantiae et cum suo subjecto reciprocantur, sed etiam ipsa essentialis ratio subjecti. Sic Philosophus 1. Top. *definitionem* vocat proprium, quia definitio uni soli et semper tribuitur, licet inhaerentia excludatur, definitio dicitur proprium non per inhaerentiam, sed per simplicem identitatem. Hoc sensu attributa possunt dici propria. **Qu. 4. An attributa divina recte dicantur propria?**

110. Qu. 5. *An intellectus noster recte concipiat attributa divina, distincte ea concipiendo, quae realiter sunt cum essentia divina et inter se unum?* Quidam ex Scholasticis ita concludunt: Conceptus formalis, quem de aliqua re intellecta formamus, non potest esse verus, nisi ipsa re correspondeat illi conceptus objectivus. Quod si ergo in Deo non est nisi unus conceptus objectivus, idemque simplicissimus, non sine falsitate distinctos conceptus formales de Deo formare possumus. Scotistae propterea statuunt attributa divina formaliter distingui inter se et ab essentia. Sed resp. Quamvis attributa divina nec ab essentia nec inter se *actu ex natura rei* distinguantur, tamen distinguuntur *eminenter et virtute,* quia essentia divina per se ipsam propter infinitatem, simplicitatem et perfectionem suam ea omnia praestat, quae essentia creata per multas et distinctas qualitates praestat, unde fit, ut de eadem divina essentia possimus formare diversos conceptus. *Conceptus objectivus formaliter in Deo est unus, virtute et eminenter multi.* Idem patet ex divinis operationibus, quamvis enim in operibus misericordiae justitia divina non sit realiter a misericordia divina in ipso Deo separata, tamen in operibus misericordiae adaequate non agit Deus secundum suam justitiam, sed secundum misericordiam, sicut calor et lux idem sunt in sole, et tamen in calefaciendo sol non agit adaequate secundum lucem, sed secundum calorem. Inde nata est regula: *Attributa divina praedicantur de se mutuo et de essentia in sensu identico* (quia ex parte rei nullum hic discrimen actuale), *non autem in sensu formali* (quia nostris conceptibus distinguuntur.) **Qu. 5. An attributa divina distincta possint concipi?**

Qu. 6. An ex communicatione idiomatum Christo homini facta recte inferatur, quod proprietates essentiales ab ipsa essentia separemus?

111. Qu. 6. *An ex eo, quod communicationem idiomatum Christo secundum humanam naturam factam docemus, recte inferatur nos proprietates essentiales ab ipsa essentia et a se invicem separare?* Reos hujus criminis nos agit Polanus lib. 2. Syntagm. c. 7. p. 141: *Ubiquitarii* (inquit) *a Gilberti Porretani errore non longe absunt, dum essentiales deitatis proprietates humanae Christi naturae reali transfusione communicari contendunt, interim essentiam deitatis communem factam esse asseverare non audent, quia aliud esset proprietas essentialis, aliud essentia deitatis. Item dum quasdam proprietates, nimirum omnipotentiam, omniscientiam et omnipraesentiam humanae Christi naturae communicatas dicunt, simplicitatem, infinitatem, aeternitatem communiari negant, quasi vero proprietates DEI essentiales inter se re ipsa differrent et separari possent. Atqui fieri non potest, ut, una essentiali proprietate Dei communicata, alicui caeterae non communicentur, nec potest aliqua proprietas Dei essentialis communicari citra communicationem essentiae.*
III. 88. Resp. 1. non docemus idiomatum divinorum in humanam Christi naturam *transfusionem*, sed *communicationem*, nisi quis transfusionis voce utatur non pro physica idiomatum e subjecto in subjectum immigratione, sed pro reali collatione, quemadmodum Spiritus s. in pios et credentes dicitur *effusus*, Tit. 3, v. 6, et caritas Dei dicitur in cordibus nostris *diffusa* Rom. 5, v. 5. 2. Non idiomatum tantum, sed ipsius divinae essentiae communicationem humanae naturae in Christo factam contendimus, ne cum Samosateno, qui τὰς δύω φύσεις παντάπασιν ἀκοινωνήτους εἶναι docuit, damnemur. Si enim nulla divinae et humanae naturae in Christo est communio, utique nec duarum naturarum personalis unio, cum unio absque communione sit mera παράστασις, nec locum amplius habebunt propositiones personales, *hic homo est Deus*, *Sanctum, quod ex Maria nascitur, est* Dei Filius Luc. 1, v. 36. 3. Si de piis recte dicitur, quod sint θείας κοινωνοὶ φύσεως γινόμενοι 2. Pet. 1, v. 4. quanta erit protervia negare humanam Christi naturam in ipsam Λόγου ὑπόστασιν assumtam et evectam divinae naturae per hanc unionem et communicationem personalem participem esse factam? 4. Ut absque ulla essentialium proprietatum abolitione humana Christi natura divinorum idiomatum vere particeps est facta, sic absque ulla essentiae suae abolitione divina τοῦ Λόγου natura assumtae humanitati per unionem est communicata. Ut gloria, ita quoque unio et communicatio carnem non tollit, sed extollit; non interficit, sed perficit. 5. Non quaedam tantum, sed omnia omnino idiomata divina humanae Christi naturae communicata esse dicimus, quid enim tota plenitudo deitatis in assumto corpore habitans (Coloss. 2, v. 9.) aliud est quam divina τοῦ Λόγου essentia tota et indivisa cum omnibus suis attributis? Sed distinguimus inter communicationem *mediatam et immediatam;* immediate ea tantum attributa sunt communicata, quae operationes suas per assumtam naturam exserunt; mediate, quae in ipsa deitatis essentia et complexu interno considerantur, nec exserunt suas operationes per assumtam naturam. Sic licet carni Christi non sit immediate communicata infinitas, aeternitas etc., tamen mediate eidem communicata est, quia omnipotentia, omniscientia etc. carni communicata est infinita et aeterna omnipotentia. Quidam communicationem mediatam vocant ἐνοίκησιν, communicationem immediatam κοινωνίαν specialiter sic dictam. 6. Ac si nostris λογισμοῖς hic potius velimus indulgere, quam Scripturae vestigiis insistere, explicet nobis Polanus, quomodo ipsa Λόγου ὑπόστασις sit carni communicata, et tamen hypostatica proprietas non sit eidem communicata. Prius negare nequit, nisi ipsam unionem negatum eat; posterius affirmare nequit, nisi etiam humanam Christi naturam ab aeterno a Patre genitam asserere velit. Ut ergo infinita Dei sapientia et potentia potuit invenire modum ac medium, quo per unionem carni communicata fuerit Λόγου ὑπόστασις, non communicata immediate scil. hypostatica proprietate, ita quoque modum invenire potuit, quo communicata omnipotentia, omniscientia et aliis attributis ad officii Christi executionem pertinentibus non communicata fuerit immediate aeternitas, infinitas etc. An ex eadem idiomatum communicatione, quam Christi carni factam esse constanter docemus, firmiter concludi possit nos duas omnipotentias divinas, duas omniscientias divinas statuere, ut Calviniani nobis impingunt, ea de re late egimus in disp. 9. de glor. Dei §. 2.

112. *Usus practicus* est: 1. *consolationis*. Quia attributa Dei non sunt aliquod accidens mutabile in Deo, sed ipsa ejus essentia, ideo amorem et dilectionem ejus, qua pios complectitur, oportet esse quiddam longe ardentius, quam nos cogitatione complecti possumus. Eccles. 2, v. 23: *Quantus est Deus, tanta misericordia ejus.* At ipse infinitus, immensus, invariabilis, aeternus. Ergo etiam talis est ipsius misericordia, *praevaluit super nos in aeternum.* Psal. 117, v. 2. ipsa non variatur nec mutatur, nisi nos mutemur, sicut sol manet idem, sed homines ab ejus luce et calore se avertentes beneficiis solis se ipsos privant. Num. 23, v. 19: *Non est Deus quasi homo, ut mentiatur, nec ut filius hominis, ut poeniteat eum, dixit et non faciet? locutus est et non implebit?* q. d. homines sunt admodum mutabiles, quod hodie promittunt, cras revocant, quem hodie amore complectuntur, eum cras odio prosequuntur, sed non ita mutabilis est Deus in sua erga homines dilectione et in suis promissionibus. Conjunge Jerem. 31, v. 20. Hoseae 13, v. 9: *Non faciam furorem irae meae, Deus ego et non homo. 2. hortatorius.* Mutabilis nostra bonitas immutabilem Dei bonitatem sibi proponat imitandam, ut ab illa immutabilitate nostrae bonitatis mutabilitas ac instabilitas quasi absorbeatur. *Estote perfecti, sicut pater vester coelestis perfectus est*, clamat Salvator Matth. 5, v. 48. *Estote sancti, quia et ego sanctus sum*, hortatur Deus Levit. 11, v. 44.

Usus pract cas ctrin de a butis vinis

III. 8

At nulla sanctitatis, bonitatis ac dilectionis perfectio nisi immutabilitas ei sit conjuncta, ad illam igitur in hac vita adspiremus, ad quam in altera vita *ὁλοκλήρως* evehemur.

CAPUT VIII.

DE ATTRIBUTIS DIVINIS IN SPECIE.

113. Recte dixit Scaliger exerc. 365. sect. 6: *Bonitas, sapientia, omnipotentia* etc. *ita sunt in Deo, ut sint ipsum Dei esse, ita insunt, ut nihil antecedat, nihil subsequatur* (cujus assertionis ratio pendet ex eo, quod attributa divina sint realissime unum quid cum ipsa Dei essentia), *sed ex captu atque intellectione nostra, quae perquam umbratilis est, aliis alia prius animo concipiuntur.* Ut ergo ordine attributa divina explicemus, sequemur eorum divisionem sexto loco propositam et distinctas eorum classes constituemus. Primae classis attributa sunt, quod Deus sit: *1. essentia spiritualis, incorporea, invisibilis. 2. summe simplex. 3. aeterna, immutabilis, immortalis. 4. infinita, ubique praesens.* Sit ergo.

SECTIO I.

DE SPIRITUALI ET INCORPOREA DEI ESSENTIA.

114. Thesis. *Deus est essentia spiritualis et incorporea*, sive spiritus *ἀσώματος*. Probatur hoc *1. Scripturae dictis* tum *affirmativis* Joh 4, v. 24: *Deus est spiritus.* Quidam addunt 2. Cor. 3, v. 17: *Dominus spiritus est*, sed articulus additus voci *πνεύματος* et series contextus ostendunt ad Spiritus s. divinitatem rectius applicari; tum *negativis*, quae Deum incorporeum a creaturis corporeis distinguunt et in classem earum referendum negant, Esa. 46, v. 5: *Cui me assimilabitis et adaequabitis et comparabitis me?* Alloquitur Deus *εἰκονοπλάστους*, qui incorporeum Deum figuris corporeis exprimere nitebantur. Rom. 1, v. 23. de idololatris dicitur, *quod mutaverint gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et volucrum et quadrupedum et serpentium.* Confer. Ps. 106. v. 20. Jer. 2, v. 11. *2. rationibus*, quarum potiores explicat Damasc. lib. 1. orth. fid. c. 4. *1. a Dei simplicitate.* Nullum corpus est simplicissimum, et ens simplicissimum non potest esse corporeum, quia omne corpus est compositum, est in potentia passiva ac dividuum. Deus est ens simplicissimum, non est in potentia passiva. Ergo non est corporeus. *2. a Dei dignitate.* Ens nobilissimum non potest esse corpus. Corpus enim aut est vivum aut non vivum. Vivum corpus nobilius est corpore non vivo, siqui- III. 90.
dem quod vivit nobilius ens est non vivente. Corpus autem vivum non vivit, quatenus est corpus, sic enim omne corpus viveret. Illud per quod vivit, est corpore nobilius. Quare cum Deus sit vivens nobilissimum, non potest esse corpus. Savonarola lib. 1. de verit. fid. c. 7: *Spiritus et nobilior corpore, si ergo Deus esset corpus, non esset in entibus nobilissimum. 3. ab essendi primitate.* Ens primum non potest esse corporeum. Si ergo Deus esset corpus, esset ens in potentia et sic non esset primum ens. Actus simpliciter ex natura est prior potentia, quia nihil potest reduci in actum nisi per ens actu. Nec etiam Deus est alicujus corporis forma. Id enim quod per se habet esse, nobilius est eo, quod habet esse in alio. Omnis autem forma corporis exsistit in alio. Cum ergo Deus sit ens primum ac prima essendi causa, non potest esse alicujus corporis forma. Plures rationes vide in loco. §. 69. *3. Patrum suffragio.* Justin. de monarch. Dei p. 81. ex Aeschylo adducit hos versiculos:

> χώριζε θνητῶν θεὸν καὶ μὴ δόκει
> ὅμοιον σαυτῷ σάρκινον καθεστάναι.

Idem in confut. Graecar. qq. q. 2. Deum non solum esse incorporeum, sed et omni incorporeo superiorem. Orig. lib. 1. *περὶ ἀρχῶν* c. 1. tom. 1. p. 668: *Non corpus aliquod aut in corpore putandus est Deus, sed intellectualis natura simplex, nihil omnino in se adjunctionis admittens, uti ne majus aliquid et inferius esse credatur, sed ut sit omni ex parte μονάς, et ut ita dicam, totus mens ac fons, ex quo initium totius naturae intellectualis vel mentis est.* Idem homil. 1. in Genes. p. 6: *Sentire de Deo, quod sit corporeus et humanae formae, manifeste impium est.* Arnob. lib. 3. advers. gent. p. 107: *Nostra sententia talis est, naturam omnem divinam, quae neque esse coeperit aliquando, nec vitalem ad terminum sit aliquando ventura, lineamentis carere corporis, neque ullas formarum effigies possidere, quibus extima circumscriptio membrorum solet coagmentata finire. Quicquid enim tale est, mortale esse arbitramur et labile, nec obtinere perpetuam posse credimus aevitatem, quod extremis coërcitum finibus necessaria circumcludit extremitas.* Hilar. lib. 3. de Trinit. fol. 3: *Conclusum palmo coelum rursum Deo thronus est et terra, quae pugillo continetur eadem et scabellum pedum ejus est, ne in throno et scabello secundum habitum considentis protensio speciei corporeae possit intelligi, cum id quod sibi thronus et scabellum est, rursum ipsa illa infinitas potens palmo ac pugillo apprehendente concluderet.* Basil. homil. 10. hexaëm. *Rejice de corde indecoras imaginationes, ejice a te cogitationem minime decentem, figurae expers est Deus, simplex, magnitudine carens, quantitatis exsors, ne imagineris formam circa ipsum.* Nazianz. orat. 2. de theol. p. 20: *Anne corpus Deum esse statues?*

quo pacto igitur ejus natura infinita est, nullis descripta terminis, omnis expers figurae, contactus, adspectus? an vero et haec corporibus conveniunt? O licentiam. Non enim cadere certe talia in corporum naturam possunt. An corpus esse dices et haec ei competere negabis? O mentis stuporem crassissimum. Consequetur enim DEI naturam nulla re nostra potiorem esse. Nam cur ei venerationis religiosae cultum praestabimus, si loco certo circumscribi potest? aut quid impedit, quominus ex elementis esse compositus inque ea vicissim aliquando redigi vel prorsus etiam interire credi debeat? Nam ipsa rerum compositio pugnae initium est, pugna dissidii, dissidium interitus. At hic prorsus nequit in Deum principemque naturam illam cadere. August. lib. 8. de civit. Dei c. 5: *Si noster animus corpus non est, quomodo Deus, creator, animi corpus est?* Damasc. lib. 2. de orth. fid. c. 3: *Deus sua essentia ut longe est supra corpus, ita et super quodvis incorporeum. Omne ad Deum collatum crassum et materiale comperitur, solus Deus vere immaterialis et incorporeus.*

III. 91. 115. Antithesis. Opponenda haec sunt: *1. priscis quibusdam philosophis*, de quibus Justin. in epist. ad Diogn. p. 385: *Aliqui philosophi ignem esse Deum dixerunt, id ad quod profecturi sunt ipsi Deum vocantes, alii aquam, alii aliud ex elementis, quae a Deo sunt creata. 2. Rabbinis*, de quibus idem in dial. cum Tryph. p. 267: *Magistri vestri autumant manus et pedes et digitos et animam velut creato et composito animanti esse parenti rerum cunctarum et ingenito Deo, qui propterea etiam Patrem ipsum apparuisse Abrahae et Jacobo docent.* Orig. homil. 3. in Gen. tom. 1. p. 17: *Judaei Deum quasi hominem intelligendum putaverunt, hoc est humanis membris habituque distinctum.* Alii ex Rabbinis contrarium statuunt. Galat. lib. 2. de arc. c. 2. *ex libro formationis* adducit locum, quod Deum vocent *spiritum summum ac primam inter decem unitates incorporeas. 3. Tertulliano*, qui in lib. adv. Prax. p. 409. contendit *Deum esse corporeum.* August. tamen in lib. de haeres. ad Quod vult. d. haeres. 86. eum sic excusat, quod improprie locutus voce corporis utatur pro *substantia*, cum in lib. de carne Christi p. 14. etiam angelis et animabus corpus tribuat. *4. Audianis sive anthropomorphitis*, circ. ann. 370. (August. de haeres. ad Quod vult. d. haeres. 86. vocat eos *Vadianos*. Theodoretus vocat *Audaeanos.* Fuerunt monachi Aegyptii in eremo Syriae ab Audaeo Syro sic dicti. Luther. in Genes. eos quodammodo excusare conatur. Anno 939. in Italia haeresis eorum renovata est, contra quos recentiores Anthropomorphitas multum sudavit Ratherius Veronensis teste Sigeberto Gembl. in Chron.), qui Deo formam et partes humani corporis tribuerunt. Epiphan. haeres. 70. Tripart. lib. 10. c. 7. Nicephor. lib. 11. c. 14. lib. 13. c. 10. *5. Conr. Vorstio*, qui in lib. de Deo et attrib. p. 201. *Deo vere corpus attribui posse disputat*, si per corpus *vera et solida substantia intelligatur.* p. 251: *Deus ex sententia Tertulliani suum corpus, hoc est suam veram et solidam substantiam habet.* At hac ratione et rerum et verborum confusionem introducit. Spiritus et corpus sunt species contradistinctae; cum ergo Deus sit spiritus, non poterit esse corporeus. Et causae igitur elenchus et σχῆμα λέξεως est in Vorstii argumentulo. Per solidam substantiam aut intelligitur *veritas essentiae* aut *proprietas quantitatis dimensivae.* Si priore modo falsum est, quod omnis substantia solida, h. e. vere exsistens sit corpus. Si posteriore, falsum est, quod Deus sit solida substantia. Per solidum intelligitur *vel densitas* vel perfectio, firmitas et immutabilitas. Priori modo negamus Deum esse solidam substantiam, posteriori concedimus. Ibid. p. 239. et 240. disputat *Deum habere magnitudinem quandam intelligibilem ac dici magnum, non solum ratione qualitatis, sed etiam respectu quantitatis, sed divinae et spiritualis, hoc est, quae substantiae divinae conveniat.* Resp. magnus Deus est non quantitate corporea, sed potentia, virtute, operatione non σωματικῶς, sed θεϊκῶς. Ipsorum quoque hominum sapientia magna dicitur non mole, sed virtute. Vide disp. 5. de gloria Dei thes. 12. Valeat proinde commentum Vorstii, ex cujus hypothesibus Englinsemius in discept. contra Vorst. deducit, quod statuat Deum quendam *corporeum, visibilem, longum, latum et profundum in certo quodam loco affixum, non omni-, sed multipotentem, non omni-, sed multiscium, adeoque Deum non Deum. 6. Photinianorum somnio*, quod exponit Schmaltz. in exam. 157. error. err. 18. p. 8: *Tam ex sanguine Mariae quam ex materia a Deo ad Christi corpus gignendum allata Christum genitum esse dicimus, nec enim filius Dei nominari ab ipsa conceptione posset, nisi aliquid ex parte Dei ad eum constituendum accessisset, sed esset tantum Mariae filius.* Atqui illa materia a Deo ad Christi corpus allata, aut est ex ipsa Dei essentia, qua ratione Deus statuitur corporeus, aut extra eam, et sic illius respectu Christus non poterit dici Dei Filius ex Deo genitus. III. 92.

116. Argumenta eorum, qui Deo corpus tribuunt, potiora haec sunt: *1. ab hominis formatione.* Genes. 1, v. 27: *Creavit Deus hominem ad imaginem suam. At si Deus incorporeus, quomodo ad ejus imaginem homo corporeus conditus.* Hoc argumento Anthropomorphitas fuisse usos refert Basil. homil. 10. hexaëm. et Niceph. d. l. Resp. quamvis in corpore primi hominis utpote immortalitatis participe suo modo imago Dei recte statuatur, ut ostensum fuit in tract. de imag. Dei §. 104. (contra Polanum, qui part. 2. Syll. thes. th. p. 56. subjectum ἐν τῷ sive sedem, in qua imago Dei locata est, solam animam esse statuit), tamen non corporis nec corporeae figurae, sed justitiae, sanctitatis, immortalitatis etc. in anima et corpore relucentis respectu homo ad imaginem Dei conditus, ut ex Ephes. 4, v. 23. Coloss. 3, v. 10. §. 31. et seqq. fuit demonstratum. Orig. homil. 1. in Genesin tom. 1, p. 6: *Non corporis figmentum Dei imaginem continet. Is autem qui ad*

Argu- ta eos spiritu- lem D essent 1. ab minis matio

imaginem Dei factus est, interior homo noster, est invisibilis et incorporalis et incorruptus atque immortalis. In his enim talibus Dei imago rectius intelligitur. Augustin. lib. 6. de Genes. ad lit. c. 12: *Quod homo dicitur factus ad imaginem Dei, non secundum corpus, sed secundum intellectum mentis accipiendum est, quanquam et in ipso corpore habeat quandam proprietatem, quae hoc indicet, nimirum quod erecta statura factus est.* lib. 17. de civit. Dei c. 5: *Ne secundum corpus credatur homo in carnis hujus effigie factus ad imaginem DEI, adduntur et alae, quas utique non habet homo et dicitur Deo, sub umbra alarum tuarum protege me, ut intelligant homines de illa ineffabili natura, non propriis sed translatis rerum vocabulis ista dici.* Vide Bernh. serm. 24. in Cant. col. 464.

mem- …um …o- …um …ba- …e. 117. *2. A membrorum corporeorum attributione. In Scripturis saepius tribuuntur Deo membra et organa corporea.* Resp. 1. si haec proprie accipienda essent, monstrosa corporis figura ipsi tribuenda foret, tribuuntur enim illi *septem oculi* Zach. 3, v. 9. *alae* Psalm. 17, v. 8. vocatur *leo*, *ursus*, etc. 2. proinde *κατ᾽ ἀνθρωποπάθειαν καὶ συγκατάβασιν*, utpote *συμβολικῶς* dicta, ea sunt accipienda. Vide loc. §. 71. 72. Just. in qq. et resp. ad orthod. q. 10, p. 311: *τὰ ἀλληγορικῶς παρὰ τῶν προφητῶν περὶ τοῦ θεοῦ λεχθέντα κατ᾽ ἀναφορὰν ἐλέχθη ἐκ τῶν φύσει εἰς τὸ οὐ φύσει, οἷον ὡς τὸ ὠσφράνθη κύριος ὀσμὴν εὐωδίας, ἐπὶ μὲν τῶν ἀνθρώπων ὠσφράνθη κατὰ φύσιν ἐπὶ δὲ τοῦ θεοῦ καταχρηστικῶς καὶ οὐ φύσει.* **Chrysost. orat. 18. tom. 5. fol. 104: *μὴ πρόσεχε τῇ εὐτελείᾳ τῶν λέξεων, ἀλλὰ λάβε θεοπρεπῆ τὰ νοήματα, ne attende vilitati verborum, sed sensus Deo dignos inde collige.*** Gregor. lib. 32. moral. c. 4: *Deus non solum ab humanis membris similitudinem in se recipit, sed aliquando etiam ab avibus, aliquando ab insensatis rebus dissimiles quasdam similitudines trahit.* **Aug. lib. de speculo c. 12: *Humanae tu Deus noster nimis bonus et pius consulens infirmitati dignaris te nobis insinuare non tua proprietate, sed aliqua saltem similitudine. Unde et nostrorum qualitatem membrorum habere describeris, volens passionum indigna de te ipso adhaec perferre, ut,* III. 98. *quia, sicut es, te nequimus scire in praesenti miseria, per nostram nos ad tua trahas et nos, dum condescendis nobis, facilius consurgamus tibi.*** Theoph. in c. 22. Matth.: *Deus se ipsum comparat animalibus, non quod talis ipse, sed quod nos tales, ὅταν γὰρ ὡς θηρία ζῶμεν, γίνεται καὶ ἐκεῖνος ἡμῖν πανθὴρ καὶ ἄρκτος καὶ λέων.* Damasc. lib. 1. orth. fid. c. 14. *πάντα τὰ σωματικῶς εἰρημένα ἐπὶ θεοῦ κεκρυμμένην ἔχει τινὰ ἔννοιαν ἐκ τῶν καθ᾽ ἡμᾶς τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐκδιδάσκουσαν, εἰ μή τι περὶ τῆς σωματικῆς τοῦ θεοῦ λόγου ἐπιδημίας εἴρηται*, (quod posterius probe notandum, quia dubium nullum, ad *Λόγου ἐνανθρώπησιν καὶ ἐνσάρκωσιν* hic haberi respectum.) Niceph. lib. 11. Hist. c. 14: *Divini numinis operibus humanarum partium vocabula tribuit Scriptura sacra, quandoquidem eo modo, qui res subtiliores percipere nequeunt, facilius Dei consilium intelligunt.* **Suidas *συγκατάβασιν* sic describit: *ὅταν μὴ ὡς ὁ θεὸς φαίνηται, ἀλλ᾽ ὡς ὁ δυνάμενος* (al. *βουλόμενος*) *αὐτὸν θεωρεῖν οἷός τέ ἐστιν, οὕτως ἑαυτὸν δεικνύει ἐπιμετρῶν τῇ τῶν ὁρώντων ἀσθενείᾳ τῆς ὄψεως τὴν ἐπίδειξιν, cum Deus non ut est apparet, sed ut is, qui eum spectare vult, cernere potest, ita sese ostendit, accommodata sui demonstratione ad videntium imbecillitatem.* 3. Ut quaedam *εἰρωνικῶς* Genes. 3, v. 22. quaedam *μιμητικῶς* Psalm. 73, v. 11. quaedam *μετωνυμικῶς* Psalm. 18, v. 2. de Deo dicuntur, ita quoque *μεταφορικῶς καὶ οἰκονομικῶς* (ut loquitur Theod. dial. 2.) quaedam ipsi tribuuntur, quae intelligenda sunt *θεοπρεπῶς*. 4. Illorum quaedam *ab homine*, quaedam *ab aliis creaturis* desumuntur. Ab homine partes hominis, membra corporis, sensus, affectus, actiones, subjecta et adjuncta humana. Pars hominis ut *anima* Esa. 1, v. 14. Jerem. 5, v. 9. membra corporis, ut *caput* Dan. 7, v. 9. 1. Cor. 11, v. 3. *oculi* Psalm. 34, v. 16. 2. Paral. 6, v. 9. *palpebrae* Psalm. 11, v. 4. *pupilla* Deuter. 32, v. 10. *os* Matth. 4, v. 4. *aures* Psalm. 31, v. 3. *nasus* Jerem. 39, v. 37. *nares* Genes. 8, v. 21. *facies* Psalm. 31, v. 21. *cervix* Jerem. 18, v. 17. *manus* Actor. 4, v. 28. *dextra* Psalm. 118, v. 15. *brachium* Psalm. 77, v. 16. *digitus* Exod. 8, v. 19. *cor* Genes. 6, v. 6. *viscera*. Esa. 64, v. 1. *pedes* Psalm. 110, v. 1. *tergum* sive *posteriora* Exod. 33, v. 15: quibus omnibus quid symbolice denotetur, ex analogia cum usu harum partium in humano corpore et ex contextu cujusque loci facile intelligitur. Vid. Flac. in clav. Script. Ex sensibus tribuitur ipsi *memoria* Psalm. 115, v. 12. eique opposita *oblivio* Psalm. 13, v. 2. *visus* Genes. 1, v. 4. *auditus* Psalm. 5, v. 2. *odoratus* Gen. 8, v. 21. ex affectibus *poenitentia* Genes. 6, v. 6. *laetitia* Proverb. 1, v. 24. eique oppositus *dolor* Genes. 6, v. 6. *spes* Esa. 5, v. 4. *ira* Jerem. 9, v. 9. *zelus* Esa. 9, v. 7. *zelotypia* Numer. 25, v. 11. *odium* Esa. 1, v. 14. quae omnia absque ulla perturbatione, *ἀταξίᾳ*, rationis repugnantia, temporis mora, adeoque omni imperfectione *θεοπρεπῶς* Deo tribui intelligenda sunt, unde regula Scholasticorum: *Affectus in DEO notant effectus*, quin et moderationes illorum affectuum itidem *ἀνθρωποπαθῶς* DEO tribuuntur, ut *patientia* Esa. 5, v. 4. *longanimitas* Exod. 34, v. 6. *mansuetudo* Psalm. 103, v. 10. etc.; ex actionibus humanis tribuitur ipsi *cogitatio*. Jerem. 4, v. 28. *cognitio* Genes. 22, v. 12. *faciei absconsio* Psalm. 30, v. 2. *elevatio faciei* Psalm. 4, v. 7. *locutio*, *risus*, *descensus* etc. Ex subjectis humanis tribuitur ipsi *thronus regius* Psalm. 9, v. 8. *scabellum pedum*. Esa. 66, v. 1. *habitatio* etc. Ex adjunctis vocatur *pastor*, *signifer*, *bellator* etc. Ex aliis creaturis petita attributa fere sunt innumera, vocatur enim *sol*, *lux*, *scutum*, *cornu*, *ignis*, *rupes* etc., quae etiam per *μετωνυμίαν* quandam explicari possunt.

118. *3. A Dei locutione. Si Deus non habet vere corporea membra, quomodo loquitur angelis et hominibus?* Resp. August. lib. 16. de civitate Dei c. 6. circa med.: *Veritas incommutabilis aut per se ipsam ineffabiliter loquitur rationalis creaturae men-* 3. A Dei locutione.

tibus, aut per mutabilem creaturam loquitur, sive spiritualibus imaginibus nostro spiritui sive corporalibus vocibus corporis sensui. Orig. homil. 3. in Genes. tom. 1. p. 17: *Hoc ipsum, quod vel aspirat in corde uniuscujusque sanctorum vel sonum vocis pervenire ad aures ejus facit, locutus homini Deus*
III. 94. *dicitur, sicut et cum nota sibi esse indicat, quae unusquisque vel loquitur vel legit, audisse se dicit* etc. *Si vox humana aër, ictus, hoc est, lingua repercussus dicitur, potest et vox Dei dici aër, ictus vel vi vel voluntate divina. Et inde est, quod si quando vox divinitus datur, non ad omnium aures, sed ad quorum interest auditus allabitur, ut agnoscas sonitum non linguae pulsu redditum, alioquin fieret communis auditus, sed superni nutus moderamine gubernatum, quanquam prophetis saepe et patriarchis caeterisque sanctorum etiam sine vocis sono verbum Dei factum esse referatur, in quo illuminata mens per spiritum Dei formatur in verba.* Alcuinus lib. 2. de trinit. c. 17. Quamvis praeco verba referat judicis, non scribitur in gestis praeco dixit vel fecit, sed judex dixit vel fecit.

4. A Dei locatione. 119. 4. *A Dei locatione. Deo tribuitur locus, qui est proprium corporis accidens*, Ps. 68, v. 17. *ac sedes et solium* Ps. 9, v. 8. Resp. ex regula superius proposita, non proprie, sed figurate per quandam *οἰκονομίαν* talia Deo tribui; locus ipsi tribuitur propter externam aliquam apparitionem vel peculiarem actionem, sedes propter majestatem, auctoritatem, sublimitatem. Cyrill. lib. duodec. thesauri c. dec. quart.: *Quando de Deo sedere et sedes aut solium dicitur, nihil aliud intelligitur nisi principatus et regia potestas, quam naturaliter super omnes habet creaturas. Magna enim amentia est sessionem et sedem, aut omnino situm aliquem Deo tribuere, sed quae corporaliter nostro more de ipso scribuntur, convenienter intelligenda sunt.* Epiphan. in ancorat. p. 504: τὸ *κάθηται μὴ πάλιν ὑπολάμβανε ἀνθρωπίνως, ἀλλ' ἀνεκδιηγήτως καὶ ἀκαταλήπτως, sedet; ne accipias humano sensu, sed ineffabili et incomprehensibili.*

Qu. 1. An spiritualitas recte referatur inter Dei attributa? 120. Qu. 1. *An spiritualitas et ἀσωμασία recte referantur inter Dei attributa?* Resp. *ratione nostri conceptus* τὸ esse spiritum ipsam essentiam non attributum aliquod essentiae exprimere, ac praedicari de Deo in quid, recte asseritur, unde generis locum in definitione Dei obtinet, idem enim est, sive dicas, Deus est essentia spiritualis incorporea, sive dicas, Deus est spiritus incorporeus, nec tamen ex eo inferendum spiritualitatem et *ἀσωμασίαν* minus recte inter attributa referri, 1. quia etiam reliqua attributa non sunt accidentia essentiae Dei superaddita, sed ipsa Dei essentia; quamvis igitur docendi causa quaedam attributa dicantur essentiam divinam exprimere, *per modum quidditatis*, ut hoc ipsum de quo agimus; quaedam *per modum qualitatis*, ut reliqua, nemo tamen cogitare debet in Deo dari accidens praedicamentale essentiae superadditum, id enim cum simplicissima ejus natura pugnaret. Quod si ergo spiritualitas ideo non est attributum, quia ipsam essentiam Dei notat, utique nec reliqua attributa distincte ab essentia considerari et in peculiares classes redigi potuerunt. 2. quando Deus dicitur spiritus, tum per vocem spiritus essentia divina nequaquam limitatur, restringitur et in certam entium categoriam includitur, sed juxta Scripturae ductum duntaxat quodammodo explicatur. Ut enim Deus est essentia infinita, omnes entium classes transcendens, sic quoque est spiritus infinitus, omnes spirituum species, angelos et animas humanas infinitis modis transcendens, ac proinde nomen Spiritus non analogice, multo minus *συνωνύμως*, sed plane singulariter *καὶ μονοτρόπως* de Deo praedicari intelligendum, ac diversissima est vocis hujus significatio, quando Deo tribuitur ab ea, in qua angelis tribuitur, ut nulla generis analogi communio hic cogitari debeat.

121. Qu. 2. *An pugnat cum Dei ἀσωμασίᾳ conari Deum depingere?* Aventinus lib. 7. anal. p. 462. refert, quod Johan. XXII. pontif. Rom. *illos, qui supremam majestatem divinam senis, adolescentis, columbae imagine pingebant, laesae religionis accersiverit eosque Anthropomorphitas esse renuntiaverit, quin et quosdam eorum ad ignem condemnaverit;* cum quo pontificis judicio ex papali cathedra pro- III. 95. lato, quomodo Jesuitae conciliare velint ejusmodi picturas in papatu frequentissimas, ipsi viderint. Calviniani graviter nos accusant, quod parum memores praecepti divini Deut. 4, v. 15. et seqq. Deum pingere annitamur, et hac ratione Anthropomorphitarum haeresin animis rudiorum instillemus. Sed salva res est 1. distinguendum inter ipsam Dei essentiam sive *οὐσίαν* et Dei revelationem sive *θεοφάνειαν*. Essentia Dei utpote spiritualis *ἀσώματος*, infinita, invisibilis etc. depingi nec potest nec debet, sed apparitiones divinae in sacris literis propositae absque ullo omnino peccato depingi possunt. 2. Quod si enim animo concipere licet interius tales imagines, quae ex lectione historica divinarum revelationum in eo formantur, quidni etiam penicillo licebit easdem exprimere exterius et oculis contuendum offerre illud, quod in animo est depictum? Ut geometra idem describit lineis, quod arithmeticus describit numeris, sic pictor id ipsum penicillo for- III. 96. mat exterius, quod in mente concipitur interius. 3. Quinimo quando tales divinae revelationes verbis et sermone efferuntur, mediante aurium sensu *εἰκόνες* et imagines earum in animo formantur, quidni ergo licitum fuerit figuris ac picturis id ipsum oculis objicere, quod per verba auribus fuit oblatum? Apostolus Gal. 3, v. 1. ante oculos Galatarum Christum crucifixum *praescriptum* vel, ut Luth. vertit, *depictum fuisse* asserit, h. e. tam clare et perspicue doctrinam de Christo crucifixo fuisse ipsis propositam, ac si coram ante oculos suos vidissent ipsum crucifigi. Vide tract. de lege Dei §. 67.

Usus practicus. 122. *Usus practicus* est *παραινετικός* et quidem duplex *1. ad Deum summum illum Spiritum amandum.* Deus summus ille increatus Spiritus nobis

hominibus corporeis dedit *spiritum viventem*, vel ut in Hebraeo est חַיִּים *vitarum* Gen. 2, v. 7. animam puta rationalem, cui spiritus nomen in Scripturis tribui infrequens non est Ps. 31, 6. Ps. 146, 4. Eccles. 3, 21. c. 8, v. 8. etc. (quam ideo spiritum vel spiraculum vitarum dici existimant, quia non ad temporalem tantum et corporalem, sed etiam aeternam et spiritualem vitam homo per eam conservari debuit. Sed Hebr. חיים est plur. tantum, quia vita plures annos aut gradus complectitur.) Hic spiritus noster creatus fide et amore adhaereat spiritui increato. Nihil quod est corporeum et visibile animae nostrae desiderium potest satiare et explere, est enim spiritus omnibus rebus corporeis nobilior ac praestantior. Nihil quod est mortale, corruptibile, transitorium animae quietem largiri potest, siquidem hic spiritus noster ad aeternitatem creatus est, in aeterno igitur incorporeo et increato spiritu quietem suam unice quaerat, unde 2. Cor. 4. v. 18. vere pios apostolos sic describit, quia non contemplentur σκοποῦντες τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα, τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια. Quaecunque in hexaëmero Mosaico a Deo creata describuntur, sunt corporea et transitoria (angelos intra illud hexaëmeri spatium conditos esse facile concedimus, sed eorum utpote invisibilium creationem Moyses historiographus praetermittit), solus homo ex omnibus creaturis respectu animae est spiritualis, incorporeus et aeternus, ergo in reliquis creaturis non quaerat desiderii sui finem et animae suae quietem. Condito homine Deus quievit, quia in homine quiescere et habitare voluit, ergo et homo Deo unice desiderii sui finem et spiritus sui quietem quaerat. Summus ille Spiritus est creator nostri spiritus ejusque principium et finis, non ergo quiescit spiritus noster nisi in suo principio. *Unaquaeque res secundum id vivat, unde vivit. Unde vivit caro tua? de anima tua* (de spiritu tuo), *nam illa separata caro moritur. Unde vivit anima tua* (spiritus tuus)? *de Deo tuo. Unaquaeque harum secundum vitam suam vivat. Caro sibi non est vita, sed anima carnis est vita. Anima sibi non est vita, sed Deus est animae vita; debet ergo secundum Deum vivere.* August. serm. 13. de verb. apost.: *Fecisti, o Pater, spirituum universae carnis spiritum nostrum ad te, ideo irrequietus est spiritus noster, nisi quiescat in te.* Idem Aug. 1. conf. c. 1. Qui infra se ac dignitatem suam aliquid amat, sibi ipsi injuriam facit. Jam vero anima nostra, utpote spiritus ad aeternitatem conditus est, omnibus creaturis corporeis praestantior ac solo Deo inferior, ergo non adhaereat amore rebus corporeis ac transitoriis, sed summo Spiritui, ad quem proxime accedit. 1. Cor. 6, v. 17: *Qui adhaeret Domino, est unus spiritus.* Quo plures corporei spiritus, h. e. aërea et tenuissima corpuscula in re creata, eo magis actuosa et operosa est, eoque magis sursum tendit, ut apparet ex natura ignis, halituum, vaporum etc.; eccur igitur nostra anima, noster spiritus, qui est vere spiritus plane spiritualis et incorporeus, non est actuosus et operosus per desiderium conjunctionis cum summo et increato spiritu, in quo omnis ejus beatitudo consistit? eccur non sursum tendit coelestia et spiritualia unice cogitando, desiderando, amando?

123. 2. *Ad Deum in spiritu invocandum.* Hunc practicum usum monstrat nobis Christus Johan. 4, v. 24: *Spiritus est Deus, et qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare.* Infert Salvator III. 97.
hoc modo: Qui est spiritus, ille in spiritu et veritate est invocandus. Deus est spiritus. Ergo. Samaritana de loco orationis quaestionem proposuerat, v. 20, cui Christus respondet, discrimen locorum in N. T. esse penitus sublatum; cum enim Deus sit spiritus incorporeus, ideo ad preces audiendas non est certo cuidam loco adstrictus, *non habitat in templis manufactis* Actor. 17, v. 24. *Coeli coelorum non capiunt eum* 1. Reg. 8, v. 27. Quod autem in V. T. cultum adorationis et oblationem sacrificiorum in templo Hierosolymitano fieri voluit, id factum est propter typum Christi, in cujus assumta carne *habitat tota plenitudo deitatis* Coloss. 2, v. 9. In spiritu igitur et veritate adorare est 1. absque discrimine locorum Deum ubique praesentem invocare, *in omni loco puras manus tollere* 1. Tim. 2, v. 8; 2. vero et serio cordis affectu, non hypocritica externarum ceremoniarum et circumstantiarum observatione Deum invocare; 3. in vera fide a Spiritu sancto accensa ipsum invocare. Hilarius lib. 2. de Trinit.: *Et Samaritanorum et Judaeorum praesumtio aut collis edito, aut exstructae domus concavo Deum, intra quem omnia et extra quem nihil ejus capax est, continebat. Ergo, quia Deus invisibilis, incomprehensibilis, immensus est, ait Dominus venisse tempus, ut non in monte vel in templo Deus sit adorandus, quia Deus spiritus est, et spiritus nec circumscribitur nec tenetur, quia per naturae virtutem ubique est neque usquam abest in omnibus omnia exuberans.* Ambros. lib. 3. de Spiritu s. c. 12: *Spiritus plerumque ponitur pro gratia spirituali, ergo et hic adoratur Deus, non in malitia cordis, sed gratia spirituali, Spiritus s. donum gratiae spiritualis infundit, in quo adoratur Deus, sicut adoratur etiam in veritate. Non enim adorat, nisi qui veritatem divinitatis ejus pio hauriat affectu.*

SECTIO II.

DE DIVINAE ESSENTIAE INVISIBILITATE.

124. Thes. *Deus in se et sua natura est invisibilis.* Consequens ἀσωματίας est ἀορασία. Quia enim Deus est incorporeus et immateriatus, ideo etiam est invisibilis. Exod. 33, v. 20: *Non videbit me homo et vivet*, quod accipiendum non in sensu

Deum esse invisibilem probatur.

diviso, quasi possit Deus oculis corporeis videri, licet interim homo moriatur, *sed in sensu conjuncto*, nullus homo vivus me videre potest. 1. Tim. 1, v. 17: *Regi seculorum invisibili sit gloria.* Vide loc. §. 76. Justinus in lib. de monarch. p. 81. ex Philemone citat: *θεὸν δὲ ποῖον εἰπέ μοι νομιστέον, τὸν πάνθ' ὁρῶντα καὐτὸν οὐχ ὁρώμενον.* Et ex Orpheo p. 82. *οὐδέ τις αὐτὸν εἰσοράᾳ θνητῶν, αὐτὸς δέ γε πάντας ὁρᾶται.* Item *αὐτὸν δ' οὐχ ὁρόω, περὶ γὰρ νέφος ἐστήρικται, πᾶσιν γὰρ θνητοῖς θνηταὶ κόραι εἰσὶν ἐν ὄσσοις, ἀσθενέες δ' ἰδέειν Δία τὸν πάντων μεδέοντα.* Orig. lib. 1. *περὶ ἀρχῶν* c. 1. tom. 1. p. 669. multis argumentis *Deum invisibilem esse* demonstrat. Agnoverunt id ipsum saniores gentiles, Xenoph. lib. 4. de dict. et fact. Socrat. p. 467 in Graec. p. 342 in Lat. Deum, qui hoc totum gubernat, esse *ἀόρατον*. Distinguendum tamen 1. inter visionem corporalem et mentalem, illius, non hujus respectu Deus invisibilis dicitur. 2. inter statum hujus et futurae vitae 1. Tim. 6, v. 16. August. epist. 112.

125. Quaeritur 1. *An cum visibilitate Dei pugnent apparitiones ejus in V. T.?* Resp. apparitiones illae, quae *ἐνανθρωπήσεως* praeludia fuere, non in nuda divinitate, sed in assumta forma externa hominis, viri vel alia factae sunt. August. lib. 10. de civ. Dei c. 13: *Sicut sonus, quo auditur sententia in silentio intelligentiae constituta non est hoc, quod ipsa; ita et species, qua visus est Deus in natura invisibili constitutus, non erat quod ipse. Veruntamen ipse in eadem specie corporali videbatur, sicut illa sententia in ipso sono vocis auditur, nec illi igno-*
III. 96. *rabant invisibilem Deum in specie corporali nequaquam se posse videre.* lib. 3. contra Maxim. c. 26. late probat, *divinitatem non per substantiam suam, in qua invisibilis et immutabilis, sed per creaturam sibi subjectam mortalium oculis apparuisse, cum voluit.* Nulla ergo necessitate cogimur, ut Alcuini opinionem Photinianis faventem amplectamur, qua lib. 2. de trinit. c. 17. statuit, *visiones illas, quae in V. T. patribus factae leguntur, per angelicas administrationes esse factas*, quod ex collatione Exod. 3. et Actor. 7. demonstrare frustra conatur. August. lib. 2. de Trinit. c. 17: *Nimis est temerarium dicere, Deum patrem nunquam patribus aut prophetis per aliquas visibiles formas apparuisse.*

126. Qu. 2. *An beati in vita aeterna clare et intuitive Deum sint visuri?* Armeni putant, eos non immediate Deum visuros, sed fulgorem quendam ab essentia divina emanantem. Contrarium testantur *1. Scripturae dicta* Matth. 5, v. 8. Matth. 18, v. 11. 1. Cor. 13, v. 12. 1. Joh. 3, v. 2; *2. rationes.* Thom. p. 1. q. 12. art. 1. affert duas. Beatitudo hominis consistit in clara Dei visione. At potest homo consequi suam beatitudinem ad quam conditus. Homo naturaliter desiderat Deum videre, visis enim creaturis optat videre creatorem. Ergo desiderium illud non est frustra. Interim distinguendum *in proportionem quantitatis et habitudinis*, qua est inter intellectum et intelligibile.

127. Qu. 3. *An Dei essentiam oculis corporeis, sed glorificatis beati sint visuri?* Vorstius p. 237. affirmat (quamvis sibi contradicat p. 199: *Spiritus externis sensibus non est perceptibilis*). Augustin. lib. 22. de civ. Dei c. 29. et in epist. ad Paulinam in dubio relinquit, quo respiciens Schmaltz. in exam. 157. errorum err. 129. p. 35. scribit: *In coelo essentiam Dei videri posse nondum constat inter theologos.* Scholastici plerique ut et Jesuitae praecise negant 4. sent. dist. 49. Thom. 1. q. 12. art. 3. *implicat contradictionem Deum videri oculo corporeo, ergo ne quidem absol. potentia illud fieri potest.* Valent. disput. 1. q. 13. punct. 8. rationibus hisce nixi: 1. Nullus spiritus cadit sub sensum corporis. Deus est spiritus. 2. Infinitum non potest corporeo sensu finito comprehendi. Deus est infinitus. 3. Nulla potentia potest ferri extra suum objectum. Sed objectum visus corporalis est visibile corporeum. 4. Visionis objectum est color Arist. 2. de anim. text. 66: *qui est extremitas perspicui in corpore terminato vel qualitas ex lucido et opaco congregatis exsurgens.* At Deo non convenit color, quia non est corporeus. Scholasticorum sententiam etiam amplectitur Martyr class. 1. loc. c. 4. §. 2. ubi disputat, *errare eos, qui Dei essentiam beatorum oculis videri existimant. Etsi* (inquit) *oculi nostri, cum in patria erimus, confirmandi sunt, oculi tamen manebunt et corporei oculi erunt, quare suorum objectorum genus et latitudinem non excedent.* Ad dicta Scripturae 1. Cor. 13, v. 12: *videbimus Deum a facie ad faciem.* 1. Joh. 3, v. 2: *videbimus eum sicut est*, respondet, *de visione mentali haec esse accipienda, cum animae quoque sua sit facies, sicut angeli faciem Dei vident.* Matth. 18, v. 10: *quibus in vita aeterna similes erimus.* Matth. 22, v. 13. Probari hoc posset hisce rationibus: 1. Scriptura loquitur de illa visione, quae succedit fidei 1. Cor. 13, v. 12; at visio, quae succedit fidei, est intellectualis; 2. quae est ejusdem rationis in angelis et beatis animabus, at haec est intellectualis; 3. quam homines ex hac vita decedentes statim consequuntur. Confer Becan. p. 1. theol. c. 9. q. 6. Nos mediam ingredimur viam. Deum in vita aeterna a beatis conspiciendum esse in Scripturis revelatum, sed quis futurus sit visionis divinae modus, an *mentalis tantum*, an et *mentalis* et *corporalis*, vix invenietur definitum, proinde non potest praecise definiri nec morose urgeri corporeis oculis Dei essentiam visum iri 1. Cor. 2, v. 9: *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscendit*, sed nec pertinaciter debet negari per potentiam Dei ita illuminari ac clarificari posse beatorum oculos, ut ipsam Dei essentiam videant, quia ob rationes physicas ex communi et ordinario naturae cursu petitas infinita Dei potentia III. 98.
limitari ac coarctari neutiquam debet, Scalig. exerc. 368. sect. 9. Dicta Scripturae valde sunt emphatica: *Videbimus eum sicut est, hic in speculo et aenigmate, tunc a facie ad faciem eum videbimus. Erit Deus omnia in omnibus* 1. Cor. 15, v. 28. ac

summa illa beatitudo in visione Dei consistens non videtur glorificatis oculis deneganda. Deus non minus distat infinite ab intellectu creato, quam a visu corporeo. Sed potest intellectus creatus elevari ad Deum intuitive cognoscendum. Ergo potest etiam visus corporeus elevari ad eum videndum. Excipiunt Scholastici in proportione objecti et potentiae plus distare Deum a visu corporeo quam ab intellectu creato, quia Deus extra totam latitudinem objecti visus est, non est autem extra objectum adaequatum intellectus creati. Resp. *Deus potest plura praestare quam nos intelligimus.* Si potest salva infinitate elevare intellectum ad intuitivam sui cognitionem, utique etiam glorificatum oculum salva invisibilitate sua potest elevare ad claram sui visionem.

128. *Usus practicus.* Agnoscamus grato corde et ore, quod invisibilis Deus ex arcana majestatis suae sede prodiens non solum in mundi creatione Rom. 1, v. 20, sed etiam ac vel maxime in Filii missione Joh. 1, v. 18. et in verbi praedicatione sese nobis revelavit. De patefactione in creatione mundi sic loquitur Ambros. in comm. Rom. 1: *Ut Deus, qui natura invisibilis est, etiam visibilibus posset sciri, opus factum est ab eo, quod opificem visibilitate sua manifestaret.* De patefactione in missione Filii loquitur ipse Salvator Joh. 14, v. 9: *Qui vidit me, vidit Patrem.* Iren. lib. 4. adv. haeres. c. 4. p. 241: *Agnitio Patris est Filii manifestatio. Invisibile Filii Pater, visibile autem Patris Filius.* Pater se manifestat in Filio, Filius in verbo, quotquot illud vera fide amplectuntur, *in lumine Dei vident lumen* Psalm. 36, v. 10. et a facie ad faciem aliquando in vita aeterna Deum videbunt. Videbunt et amabunt, amabunt et laudabuut in seculum.

SECTIO III.

DE DIVINAE ESSENTIAE SIMPLICITATE.

129. Thesis. *Essentia divina est simplicissima* ex- Im-
pers omnis compositionis, admixtionis ac divisionis si-
adeoque omnium accidentium. Probatur hoc *1. ex remotione omnium compositionis specierum.* Modi compositionis sunt septem: Primo ex partibus quantitativis, ut corpus. Secundo ex materia et forma, ut compositum essentiale. Tertio ex genere et differentia, ut quaelibet species. Quarto ex subjecto et accidente, ut quaelibet substantia creata. Quinto ex actu et potentia. Sexto ex supposito et natura. Septimo ex esse et essentia. At Deus nullo hoc modo compositus. *2. ex Dei infinitate 3. ex Dei perfectione. 4. ex Dei aeternitate.* Omne compositum est principiatum, componentia enim non possunt esse post compositum, sed de eo priora. Schol. dicunt: In Deo non posse requiri duo extrema substantialia componentia, quae tamen se actu distinguantur ex natura rei. Quae enim actu ex natura rei inter se distinguuntur, non possunt inter se uniri et coalescere, nisi per actionem alicujus causae efficientis, quae semper est prior. 5. *ex attributorum cum essentia divina identitate. 6. ex Dei immutabilitate.* August. libr. 5. de Trinit. 16. Vide loc. §. 80. 81. 82. Justin. in qq. et resp. ad orthod. q. 144. p. 379: *Non ad instar creatae naturae Deus est, ut id quod sit et quod habeat per compositionem intelligatur, sicut natura creata, verum pro eo atque naturam obtinet, ita etiam intelligendus est id, quod sit et quod habeat, obtinere supra compositionem.* Orig. libr. 1. περὶ ἀρχῶν c. 1. tom. 1. p. 668: *Deum qui est omnium principium compositum esse non est putandum, ne forte priora ipsa principia inveniantur, elementa esse; ex quibus compositum est omne, quicquid illud est, quod compositum dicitur.* Rufin. in expos. III. 100.
symb.: *Deum cum audis, substantiam intellige sine initio, sine fine simplicem, sine ulla admixtione, invisibilem, incorpoream, ineffabilem, inaestimabilem, in qua nihil adjunctum, nihil creatum sit, sine auctore, est enim ille, qui auctor est omnium.* Damasc. lib. orthod. fidei c. 12: τὸ θεῖον ἁπλοῦν καὶ ἀσύνθετον.

130. Caeterum Deus ea ratione simplex: 1. ut sit simplex absolute. Angeli et animae dicuntur simplices in sensu comparato, quia non sunt ita composita, ut corpora, sed Deus dicitur simplex in sensu absoluto, quia nullam admittit compositionem. Virtus quanto unitior, tanto fortior, quanto autem unitior, tanto simplicior, quanto igitur fortior seu potentior, tanto simplicior. Cum ergo divina essentia sit omnipotens, erit simplicissima. 2. ut non solum ipse in se et sua essentia sit omnis compositionis expers, (cum in eo realiter non distinguantur, id quod est et quo est, qui habet et quod habet,) sed etiam ut in alicujus rei compositionem venire nequeat. Quod enim venit in alicujus compositionem, non est primo et per se agens. Non enim manus agit, sed homo per manum. Si ergo Deus esset corporis forma, non esset prima et per se agens causa et per consequentiam non esset prima causa. Savonarola lib. 1. de verit. fidei c. 7. Venire in compositionem alterius est entis incompleti, quod ex sua natura aptum est cum alio ente incompleto constituere aliquod perfectius utroque componente. At Deus est ens completum et perfectissimum.

131. Antithesis. Simplicitatem Dei labefactat Antithesis.
1. Vorstius tract. de Deo p. 247: *Videtur aliquid in Deo diversitatis inesse, ut aliud sit ipsa Dei substantia vivens, aliud vita seu vis illa, per quam vivit.* Ibid. p. 209: *Non sunt* (inquit) *axiomata vulgo quidem recepta, simpliciter et omni modo vera in Deo non cadere ullam diversitatem aut compositionem. Item nullum omnino in Deo accidens esse, sed quicquid in ipso est, Deum ipsum esse. Annon enim diversae sunt in Deo personae? annon diversae relationes? an idem est generatio Dei, quod ipse Deus, aut generatio activa idem quod passiva?*

aut idem est agere quod pati? et si haec omnia Deus ipse sunt, quomodo igitur inter se differunt? (Quo haec spectent, quilibet facili negotio animadvertit, nimirum ut mysterium trinitatis tanquam repugnans divinae essentiae simplicitati convellatur. Sed de hoc objecto paulo post dicetur.) p. 210. scribit, *in Deo esse quasi materiam, essentiam scilicet spiritualem instar generis, et quasi formam, nempe proprietates essentiales instar differentiae.* Ibid. *Nihil vetat generatim asserere aliud atque aliud in Deo, sive etiam in Dei essentia esse, idque per naturas necessitatem ab aeterno. Accedunt varia Scripturae testimonia, quibus asseritur aliud et aliud in Deo esse, videlicet subjectum et accidens, sive agens et actionem, v. g. cum jurat Deus per animam suam* Jer. 51, v. 14. Amos 6, v. 8. *cum dicitur spiritus in ipso esse* 1. Cor. 2, v. 11. Item: *aliud est ipsum vivens subjectum, aliud vita ipsa, sicut alius est qui habet, aliud quod habetur.* Atqui 1. ex eo, quod mens nostra essentiam et divinae essentiae attributa distincte concipit et considerat, ἀπαιδεύτως infertur, in Deo haec esse realiter distincta. 2. Differentia realiter differt a genere, cum sit extra generis essentiam. At proprietates Dei essentiales non differunt realiter ab essentia Dei, nec sunt extra essentiam Dei nec sunt accidentia essentiae, ut in loc. §. 48. latissime fuit demonstratum. 3. Essentia divina plusquam toto genere differt ab essentia rerum creatarum, cum illa sit infinita, haec finita, quando igitur attributa divina de essentia divina praedicantur, non ut differentiae generis latitudinem coarctant, sed ut realiter idem cum divina essentia de eadem praedicantur. 4. Ipsum vivens et vita in Deo non differunt realiter, quia Deus non vivit per aliud essentiae supperadditum, sed vitam habet in se ipso Joh. 5, v. 26. et est ipsa
III. 101. vita, vivit a se ipso et per se ipsum. 5. Vorstius sibi ipsi contradicit: *Quicquid bonitatis et perfectionis est in creaturis, hoc totum dicit esse in Deo per modum simplicis formae.* At simplex illa forma non potest esse composita, alias simplex non esset nec accidentalis, alioqui Deus non esset substantia. 6. Distinguendum accidens praedicamentale ab accidente praedicabili. In Deum non cadit accidens praedicamentale, sed propter libertatem voluntatis in agendo quaedam accidentaliter et contingenter de Deo praedicantur, utpote quod in hoc momento mundi destruat. Aliud est accidentaliter aliquid Deo inhaerere, aliud accidentaliter de Deo enuntiari praedicatione extrinseca. Vide Disp. 5. de gloria Dei th. 13. 2. *Quidam Calviniani* incommodis locutionibus usi. Zanch. lib. 2. de trib. Elohim c. 7. p. 529. scribit *tres personas posse vere et religiose vocari Dei partes, nempe essentiales*, ideo dici posse, *Deum seu divinam essentiam constare iis tribus tanquam suis partibus essentialibus.* Piscator essentiam tribus deitatis personis communem dicit esse *quasi genus*, personas *quasi species.* Nobis placet illud Augustini: *Essentia divina praedicatur de tribus personis non ut totum de partibus, nec ut genus de speciebus, nec ut species de individuis, sed alio ineffabili et incomprehensibili modo.* Totum enim non est in una sui parte, genus non est in una specie, sed divina essentia tota et indivisa est in Patre, tota et indivisa in Filio, tota et indivisa in Spiritu s. Vid. Disp. de gloria Dei d. 1. Quidam Calviniani docent *τὸν Λόγον ratione personae non esse extra carnem assumtam, sed tamen quia essentia τοῦ Λόγου est infinita, proinde hujus respectu τὸν Λόγον infinitis locis esse extra carnem.* Sohnius. Pezelius. *3. Absoluti decreti architecti.* Qui contrarias voluntates Deo tribuunt, simplicitatem divinae essentiae labefactant, ubi enim est voluntatum repugnantia, ibi non habet locum simplicitas summa et perfectissima. Atqui architecti absoluti decreti contrarias voluntates Deo tribuunt. Beza part. 2. resp. ad Coll. p. 173: *Id quod in Deo occultum latet, interdum ab eo, quod patefacit, dissentire, adeoque voluntatem signi seu patefactam alteri arcanae repugnare.* Zanch. de natura Dei. c. 2. p. 697: *Licet homo, cum peccat, faciat quod vult Deus, voluntate sua arcana eaque justissima, homo tamen excusari non potest, cum faciat contra illam Dei voluntatem, ex qua novit sibi omnia esse agenda.* Piscat. vol. secund. loc. 12. p. 171 inter problemata ponit etiam hoc, *an Deus velit quaedam voluntate revelata, quae non vult arcana?* quod affirmat Keckerm. lib. 1. Syst. Theol. c. 7. p. 140. *Volitionem beneplaciti et signi* directe opponit. 4. *Marcellini* in Deo extensionem quandam tanquam cerae finxerunt. *Arnaldistae* circa ann. Christi 1140. in Deo dixerunt aliquid etiam praeter Deum esse aeternum. Idem error fuit *Petri Abaelardi*, contra quem egit Bernh. lib. 3. c. 6. in ipsius vita. 5. Socinus in defens. animadv. p. 44: *Cum sacrae literae nusquam quod sciamus Dei essentiam simplicissimam esse testentur et de Deo praeter id, quod in sacris literis expressum est, quicquam asserere periculi plenum censeri debeat, quam maxime possumus, et ab ista et ab aliis ejusmodi enuntiationibus abstinemus, quamvis alioqui et verissimae et artissimae esse videantur.* Et postea: *Etsi de Dei essentia, quod simplicissima sit, nihil a nobis affirmatur.*

132. Quaeritur 1. *An pugnet cum Dei simplicitate uti vocabulis concretivis?* Resp. Deus non solum dicitur ipsa *vita*, sed etiam *vivens*, non solum ipsa *bonitas* et caritas, sed etiam *bonus*, ergo licebit uti concretivis vocabulis, quae tamen nullam in Deo, ut in creaturis compositionem inferunt, cum vita et bonitas non accidentaliter, sed essentialiter de Deo praedicentur. Thom. p. 1, q. 3. art. 4: *De simplicibus loquimur per modum compositorum, a quibus cognitionem accepimus, et ideo de Deo loquentes concretis nominibus utimur, ut significemus ejus subsistentiam, quia apud nos non subsistunt nisi composita, et utimur nominibus abstractivis, ut significemus ipsius simplicitatem. Quod ergo dicitur deitas vel vita, vel aliud hujusmodi etiam in Deo, referendum est ad diversitatem, quae est in acceptione intellectus nostri, et non ad aliquam di-* III. 1
versitatem rei. Sic Christus Joh. 5, v. 26. dicens,

Quaes[tio]nes [de] divi[nae] essen[tiae] simpl[ici]tate.

Patrem habere vitam in se ipso, non distinguit vitam Patris ab essentia Patris tanquam accidens a suo subjecto, sed nostro se accommodans captui, Deum vitae indeficientem et inexhaustum fontem constituit. Psalm. 36, v. 10.

133. Qu. 2. *An cum simplicitate divinae essentiae pugnet asserere, quod Deus sit esse omnium entium, vita omnium viventium* etc. Resp. Bernh. serm. 4. in Cant.: *Sane esse omnium dixerim Deum, non quia illa sunt, quod est ille, sed quia ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia. Esse autem est omnium quae facta sunt ipse factor eorum, sed causale, non materiale.* Deus ergo dicitur essentia omnium rerum creatarum non ratione *informationis ac compositionis*, sed respectu *creationis, conservationis, gubernationis ac directionis*, quod cum simplicissima ejus essentia minime pugnat. Aug. lib. 4. de civ. Dei c. 12. refellit opinionem illorum, qui Deum *mundi animam et mundum corpus Dei esse* putaverunt. *Consequetur* (inquit) *ut, quod calcaverit quisque, partem Dei calcet, et in omni animante occidendo pars Dei trucidetur.*

134. Qu. 3. *An trinitas personarum cum simplicitate Dei pugnet?* Ita videtur Photinianis, unde Deum *triformem, tripersonatum et compositum* a nobis introduci clamitant. Photinianis frigidam suffundit Vorst. de Deo p. 208: *Sunt tres saltem, si non plures diversae res in Deo. Et contradictio quaedam videtur esse rem ullam vere exsistere, quae non habeat suam quandam propriam essentiam.* Resp. Just. in qq. et resp. ad orth. q. 129. respondet *Deum esse trinum non συνθέσει, compositione partium, sed συνυπάρξει, coëxsistentia personarum.* Nos sic progredimur: 1. articuli fidei non sunt sibi invicem opponendi. Et *simplicitas divinae essentiae et trinitas personarum* in verbo nobis proponitur, utrumque igitur fidei obedientia acceptandum. 2. Non statuimus essentiam divinam a personis realiter distingui, ut per calumniam nobis tribuit Sommerus in refutat. P. Carolini p. 25., sed essentiam divinam et tres personas deitatis esse realissime ac simplicissime unum asserimus, nulla ergo hic compositio. 3. Proprietates personales divinam essentiam non multiplicant nec componuntur, cum una atque eadem essentia divina sit in Patre, Filio et Spiritu sancto, in Patre ἀγεννήτως, in Filio γεννητῶς, in Spiritu s. ἐκπορευτῶς. Scholastici sic resp. Non quaeritur, an in Deo sit aliqua distinctio realis, quae efficit realem multitudinem seu pluralitatem, sed an in Deo sint aliqua componentia realia, quae realem compositionem efficiunt. Personae divinae distinguuntur quidem realiter, sed tamen non sunt extrema componentia, quae concurrant ad alicujus rei compositionem. 4. Quando igitur Photiniani urgent: *Ubi tres vere et realiter distinctae personae, ibi non est mera et summa simplicitas.* At in divina essentia secundum nostram hypothesin sunt tres vere et realiter distinctae personae, ibi majorem limitamus, ubi tres vere et realiter distinctae personae, quarum non est una et indivisa essentia, ibi non est mera et summa simplicitas. Jam vero trium divinarum personarum est una atque indivisa essentia. 5. Persona Patris non est composita ex essentia et proprietate personali tanquam duobus realiter diversis, sed essentia et ἀγεννησία sunt realiter unum in Patre. Aug. l. 7. de Trin. c. 6: *Non aliud est Deo esse, aliud personam esse, sed omnino idem.* Scholastici dicunt: *Hypostasis non addit ad essentiam aliquem gradum naturae aut actum, sed solum modum essendi.* Vide disp. 10. de glor. Dei thes. 36.

135. Qu. 4. An *per distinctionem inter voluntatem antecedentem et consequentem divinae essentiae simplicitas labefactetur?* Aff. Piscator in not. ad tract. Vorst. de Deo ad p. 62, thes. 27. Contrarium ostendimus disp. 9. de glor. Dei §. 7. Non constituimus duplicem realiter distinctam in Deo voluntatem, quae una est et indivisa, sed geminum unius et indivisae voluntatis explicamus respectum. Qu. 5. *An simplicitas aliquam importet perfectionem?* Cajetanus negat, quia simplicitas non addat aliquam entitatem aut modum positivum, sed tantum III. 103.
negationem compositionis (sicut unitas negationem multitudinis); monendum tamen, quod haec negatio fundetur in aliqua perfectione. In unoquoque enim genere id, quod simplicius, est etiam perfectius Thom. 1. contr. gent. c. 18.

Usus practicus.

136. *Usus practicus.* Deus ut essentia, ita quoque voluntate est simplicissimus, nihil hic dissonum, nihil repugnans, nihil sibi contrarium et adversum. Jac. 1, v. 5: *dat omnibus ἁπλῶς.* Candida illa simplicitas etiam nostros ornet mores, ut cum Davide oremus Psalm. 25, v. 21: *Integritas et rectitudo custodient me. Simplicibus praesens Deus est, offenditur astu.* Viri bilingues, qui *loquuntur corde et corde.* Psalm. 12, v. 3. hoc est, in quibus verba discrepant a sensu cordis, Deo sunt abominationi. Prov. 11, v. 20. Columbina simplicitas, non serpentina calliditas sit nobis commendata. Matth. 10, v. 16. Eph. 6, v. 5. 2. Cor. 1, v. 12, ubi vocatur εἰλικρίνεια τοῦ Θεοῦ, quam Deus operatur, quaeque ipsi grata est.

SECTIO IV.

DE DEI AETERNITATE.

Dei aeternitas.

137. Thesis. *Deus est aeternus vera, proprie dicta et infinita aeternitate.* Aeternitatem definit Boëtius lib. 5. de consol. pros. 6. quod sit *interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio.* Scholastici definiunt, quod sit *duratio interminabilis, indivisibilis et independens. Interminabilis*, quia excludit terminum a quo et ad quem; *indivisibilis*, quia excludit omnem successionem temporis, *independens*, quia excludit omnem imperfectionem ac mutationem.

Intelligendum autem hoc de aeternitate, vere, proprie et absolute sic dicta. Aeternitas enim עוֹלָם dupliciter in Scripturis dicitur 1. improprie pro tempore diuturno, interim tamen finito, et quidem simpliciter 1. pro re longae durationis. 2. pro re cui nullus terminus praefigitur. 3. pro tota serie et successione hujus temporis. Genes. 17, v. 13: *Erit pactum in carne vestra, in pactum* עוֹלָם *seculi,* quamdiu scilicet lex duraverit. Exod. 21, v. 6: *Serviet ei* לְעֹלָם *in seculum*, usque ad jubilaeum. 2. Proprie pro duratione interminabili et infinita, idque iterum dupliciter, vel *limitate* pro duratione ex una duntaxat parte interminabili ratione scilicet finis ac *termini ad quem, a posteriori* ut loquuntur, quo sensu angeli et animae humanae dicuntur aeternae; vel *absolute* pro duratione ex utraque parte interminabili ratione scilicet principii ac finis, ratione *termini a quo ac termini ad quem, a priori et a posteriori* ex parte *ante et post*, quo sensu solus Deus dicitur aeternus, utpote qui nec principium, nec successionem, nec finem habet, qui non *gratia* ut res creatae in aeternum duraturae, sed *natura* aeternus est, qui merus et perfectus actus est omnis potentiae passivae, omnis successionis, omnis compositionis expers, cujus esse est ens semper stans, quod nunquam progreditur in ens fluens, cujus simplex essentia omnem successionem prioris et posterioris, praeteriti et futuri excludit. Aug. 11. de civ. Dei c. 6: *Tempus sine aliqua mobili mutabilitate non est, in aeternitate autem nulla mutatio est.* Boëtius: *Nunc fluens facit tempus, nunc stans facit aeternitatem.*

Probatur. 138. Confirmat hanc Dei aeternitatem: *1. Scriptura sacra* variis modis: 1. *simplici et plana asseveratione.* Gen. 21, v. 33. *Abraham invocavit nomen Dei* עוֹלָם *aeterni*, perpetuo durantis et exsistentis. Psalm. 55, v. 20: יֹשֵׁב קֶדֶם *sedens quondam*, id est habitans ab initio. Luth. der ewiglich bleibet. Esa. 40, v. 28: יְהוָה אֱלֹהֵי עוֹלָם *Deus seculi Do-*

III. 104. *minus*, i. e. aeternus Dominus. Esa. 57, v. 15: *Sic dixit excelsus et sublimis.* שֹׁכֵן עַד *habitans perpetuo,* in seculum, habitator aeternitatis. Dan. 6, v 26. *Deus vivens* קַיָּם לְעָלְמִין *permanens in secula.* Roman. 16, v. 26. praeceptum *αἰωνίου Θεοῦ*. 2. *Temporis et successionis negatione.* Job. 36, v. 26: *Numeri annorum ejus non est investigatio.* Esa. 43, v. 10: *Ante me non est formatus Deus et post me non erit.* Psalm. 90, v. 5. 2. Petr. 3, v. 8: *Mille anni coram Deo ut dies unus. 3. Aeternarum proprietatum et operationum attributione.* Misericordia ejus dicitur *manere ab aeterno in aeternum* Psalm. 103. v. decim. sept.; tribuitur ei *consilium aeternum* Psalm. 33, v. 11. *regnum aeternum* Exod. 15, v. 18. *potestas aeterna* Dan. 6, v. 26. *gloria aeterna.* 1. Petr. 5, v. 10. etc. *4. Metaphorica descriptione,* tribuuntur illi dies et anni, sed a nostris diebus et annis distinctissimi. Dan. 7, v. 9. 22. vocatur *antiquus dierum.* Psalm. 102, v. 28: *Anni tui non consumuntur.* Job. 10, v. 5: *Numquid sicut dies hominis dies tui, an anni tui sicut dies viri.* Esa. 43, v. 13: *Etiam a die* מִיּוֹם *ego ipse*, id est, ab aeterno, antequam esset dies.

139. 2. *Ratio manifesta.* Qui est omnium rerum ac temporum creator, ante quem nihil est, apud quem nihil praeteritum aut futurum, nihil prius aut posterius, qui est simplicissimus et immutabilis, qui extra omnem temporis successionem et extra omnem motum immobilis permanet, qui in aeternum vivit et regnat, is etiam vere et proprie est aeternus. Sed haec omnia Deo competunt. Ergo. Cui conveniunt omnia requisita aeternitatis proprie sic dictae, is etiam vere et proprie est aeternus. At Deo conveniunt omnia requisita. Philosophus docet, quod duo sint aeternitatis requisita, unum quod sit *συνεχής, continua simul tota*, nullam habens in se successionem et interruptionem; alterum quod sit *ἀΐδιος, carens principio et fine.* At haec proprie et maxime proprie Deo conveniunt. Vid. Thom. p. 1. q. 10. art. 2.

140. 3. Accedunt *patrum* suffragia. Iren. lib. 2. c. 64. p. 164: *Sine initio et sine fine vere et semper idem eodem modo se habens solus est Deus, qui est omnium Dominus.* ** Justin. in qq. et resp. ad Graec. f. 29: *οὐδὲν ἔγχρονόν ἐστι παρὰ τῷ Θεῷ, nihil est temporaneum apud Deum.* Et postea *ὁ αὐτὸς μένων οὐδὲν ἔχει ἔγχρονον.*** Hilar. lib. 2. de Trinit. pag. 15: *Curre sensu, si quid ei putas ultimum esse, eum semper invenies, quia cum semper intendas, semper est quo intentas. Iterum revolve tempora esse semper invenies et cum calculi numerus in sermone defecerit, Deo tamen semper esse non deficit. Intelligentiam commove et totum mente complectere, nihil tenes, quia totum hoc habet reliquum, reliquum autem hoc semper in toto est.* August. lib. 4. de Trin. c. 21: *Est sine ullo temporali motu super omnem creaturam, sine ullis temporum et locorum intervallis et simul unum atque idem ab aeternitate in aeternitatem tanquam ipsa aeternitas.* in Psalm. 101: *Non aliud anni Dei et aliud ipse Deus, sed anni Dei aeternitas Dei est. Aeternitas ipsa Dei substantia est, quae nihil habet mutabile, ibi nihil est praeteritum, quasi jam non sit, nihil futurum quasi jam nondum sit, sed non est ibi nisi est, non est ibi: fuit et erit, quia et quod fuit, jam non est et quod erit, nondum est, sed quicquid ibi est, non nisi est.* Damasc. 1. de orth. fid. c. 8. Deum vocat *αἰώνιον, ἄναρχον, ἄκτιστον, ἀγέννητον, ἀνόλεθρόν τε καὶ ἀθάνατον.* Quin et gentilibus de Dei aeternitate aliquid innotuit. Roman. 1, v. 20. Thales philosophus interrogatus, *quidnam in tota rerum natura esset vetustissimum?* respondit: *Deus, quia nunquam esse coepit.* Laert. Idem interrogatus, quid esset Deus, resp. *ὁ μήτ' ἀρχὴν ἔχων, μήτε τέλος.* Plato in Tim. *Deo nihil praeteriti, nihil futuri absque blasphemia tribui potest.*

141. Opponenda haec sunt 1. *Manichaeis*, qui Anti
duo principia et coaeterna posuerunt, duas scilicet naturas boni et mali. Aug. de haeres. c. 46.

2. *Arnaldistis*, qui circa annum Christi 1140. *in Deo dixerunt aliquid etiam praeter Deum esse aeternum.* 3. Ann. 1226. inter alios errores et hic publice damnatus est Lutetiae, *quod omnia separata primo principio coaeterna.* Cent. Magdeb. 13. f. 575. ex quo intelligitur viguisse tunc errorem de aeternitate angelorum. (At solus Deus aeternus Psalm. 90, v. 2. Psalm. 102, v. 26.) 4. *Vorstio*, qui multis modis doctrinam de aeternitate Dei labefactat. 1. Negat *ex illis locis, in quibus Deus ante creaturas fuisse dicitur, aeternitatem Dei demonstrari posse.* de attrib. div. p. 224. *Ex Psalmi nonagesimi v. 2: Tu es Deus a seculo, non solide probatur absoluta Dei aeternitas, cum non continuo ab aeterno sit, quicquid ante hunc mundum fuit.* Pag. 310. idem repetit. Resp. Scholastici quidem disputant de quadam aeternitate *participata*, quam sic describunt, *quod aeternitas accipiatur pro re, quae actu nec principium habet nec finem, ei tamen principium et finis non repugnat, ut si Deus angelum aliquem ab aeterno produxisset aut aliam creaturam, quae nunquam esset desitura.* Sed hanc participatam aeternitatem ignorat Scriptura sacra, quae aeternitatem omnis principii et finis expertem soli Deo tribuit et inter attribua ἀκοινώνητα refert. Ante initium creationis a Moyse descriptae nihil nisi mera aeternitas, et nihil nisi esse divinum et increatum nobis describitur, unde etiam *esse ante creaturas et ante jacta mundi fundamenta* aequipollent phrasi *esse ab aeterno*, ut evidenter colligitur ex Psalm. 90, v. 2. Eph. 1, v. 4. Matth. 25, v. 34. Joh. 17, v. 5. etc. Ut inter Deum creatorem et creaturas nullum est medium, ita inter aeternitatem et tempus, quod cum creatione mundi coepit, nullum est medium. Vide disp. 5. de glor. Dei §. 14.

142. Cum hoc oppositum fuisset Vorstio, respondet in Exeg. apolog. c. 13, *aeternitatem Dei aliquatenus per accidens hinc* (ex Psalm. 102, v. 2.) *demonstrari posse, non apodictice. Moysis enim scopum fuisse non demonstrare absolutam Dei aeternitatem, sed antiquissimum et constantem Dei erga suos affectum seu paternam aeternamque Dei erga nos benevolentiam.* Et propositionem vocat infirmam, *si quis dicat, quicquid ante terram et montes creatos exsistit, id simpliciter ac necessario aeternum est, cum non sit improbabilis eorum sententia, qui dixerunt, angelos diu conditos ante mundum.* Hier. in Epist. tit. 1. Idem c. 14, p. 66. *ex rei alicujus ante mundum creatum exsistentia aeternitatem ejusdem proprie dictam, id est, illimitatam et absolutam apodictice non posse concludi, cum possit Deus potentissimam aliquam creaturam ante mundum producere.* Resp. 1. non nostris hic indulgendum speculationibus nec nudis patrum quorundam assertionibus. Angelos ante hexaëmeron Moysaicum conditos esse suspicantibus nitendum, sed Scriptura unice audienda est, quae τὸ esse ante conditum mundum, antequam essent terra et montes, proponit, ut propriam aeternitatis descriptionem et ut attributum Deo unice conveniens. Sic ergo concludimus. Quicquid est descriptio aeterni Dei propria, de nulla creatura praedicari potest, alias propria non esset. Sed esse ante jacta mundi fundamenta est descriptio aeterni Dei propria. Ergo. Quicquid in tempore non coepit, illud est aeternum. Quicquid fuit, antequam essent terra et montes, illud non coepit in tempore. Ergo quicquid fuit, antequam essent terra et montes, illud est aeternum. Major nititur immediata oppositione aeterni ac temporarii. 2. Quemadmodum Scriptura opus creationis Deo unice tribuit tanquam ipsius proprium, Job. 9, v. 8. Psalm. 134, v. 5. Esa. 45, v. 6. Jerem. 10, v. 11. etc.; sic esse ante res conditas tanquam attributum solius aeterni proprium nobis proponit. Ut igitur recte colligo: Qui creavit coelum et terram, est verus Deus; sic recte etiam infero: Qui est ante omnes res conditas, ille est aeternus Deus. Ac velut in priore non licet cogitare de angelis in ministerium creationis adhibitis, sic nec in posteriore licet cogitare de angelis ante conditum mundum exsistentibus. 3. Invertimus Vorstii argumentum. Si enim in Psalm. 90. describitur antiquissimus et constans Dei erga suos affectus, utique etiam τὸ *esse ante montes et terram* est descriptio aeternitatis, ratio est, quia misericordia Dei ab aeterno in aeternum manet. 2. Tim. 1, v. 9: *Gratia data est nobis in Christo ante tempora secularia.* 4. Merito autem cum hoc loco Psalmi conferimus Prov. 8, v. 22 et seqq. ubi haec descriptio aeternitatis a Salomone latius explicatur ac clarissime tanquam ἰσοδυναμοῦντα ponuntur *esse ab aeterno et esse antequam abyssi, fontes aquarum, montes* etc. *formarentur.* 5. Tempus ante conditum mundum statuere est ἀντικείμενον ἐν προςκειμένῳ statuere, quia tempus cum mundo coepit, nec alius *terminus a quo* seu principium temporis statui potest, si Scripturam sequi velimus, quam ipsum creationis principium, quo pertinet illud Moysaicum Gen. 1, v. 1: *In principio creavit Deus coelum et terram.* 6. Negato proprio subjecto negatur adjunctum. Domicilium angelorum coelum non fuit ante conditum mundum. Ergo nec angeli fuerunt ante conditum mundum. 7. Omnis creatura utpote finita terminatur suo ubi. Ante mundum conditum non fuit certum ubi. Ergo nec aliqua creatura et per consequens nec angeli.

143. 2. Negat *aeternitatem Dei esse omnino infinitam et totam simul praesentem, sed dari in ea dicit successionem praesentis, praeteriti et futuri* de attrib. p. 266. Sed contradicit et sibi ipsi et veritati fortissime. Prius probatur ex eo, quod p. 12. aeternitatem *inter attributa Dei* recenset, p. 27. *proprietates Dei esse ipsam Dei essentiam* asserit, ex quo sponte sequitur aeternitatem non esse accidens, sed ipsam Dei essentiam; quomodo igitur non erit infinita? Posterius ex eo colligitur. Aeternitas Dei nihil aliud est quam duratio Dei. Duratio Dei nihil aliud quam durans exsistentia, exsistentia Dei est ipsa Dei essentia. Ergo aeternitas est ipsa Dei essentia. Non potest hoc salvis suis hypothesibus Vorstius negare. Ulterius igitur sic colligimus.

Essentia Dei est indivisibilis, infinita, tota simul praesens, omnem temporis successionem excludens. Aeternitas est ipsa Dei essentia. Ergo aeternitas erit indivisibilis, infinita, tota simul praesens, omnem temporis successionem excludens et per consequens omnibus temporum differentiis coëxsistit. Excipit Vorstius in Apol. exeg. c. 12. p. 50: *Sacras literas testari Deum nunc esse et olim fuisse et deinceps perpetuo fore* Apoc. 1, v. 4; *Deo tribuere annos et dies* Ps. 102, v. 28. Dan. 7, v. 13; *ejusdem operationes distinguere juxta tres temporis differentias* Esa. 44, v. 6; *tribuere ei recordationem praeteritorum et praenotionem praedictionemque futurorum, denique Deum ipsum de se ipso in prophetis loquentem discernere praeteritum et futurum in suis actionibus. Ego redemi vos ex Aegyptio, ego recordor foederis mei olim cum patribus initi. Ego visitabo aut erigam Jerusalem.* Resp. haec
III. 107. omnia per *συγκατάβασιν* dici Procop. in c. 3. Es. *ἀνθρώποις οὖσιν ἀνθρωπίνως ἡ γραφὴ διαλέγεται.* Cum intellectus noster sit finitus, ac aeternitatem non nisi sub imagine temporis perpetua successione partium durantis concipere possit (unde Plato in Timaeo tempus vocat *εἰκόνα αἰῶνος* et Pindarus *τοῦ ἀϊδίου εἴδωλον*), ideo aeternitas Dei vocabulis successionem temporis denotantibus *ἀνθρωπίνως* describitur, quae tamen *θεοπρεπῶς* sunt intelligenda. Thom. part. 1. q. 10. art. 2: *Verba diversorum temporum tribuuntur Deo, in quantum ejus aeternitas omnia tempora includit, non quod ipse varietur per praesens, praeteritum et futurum.* Si Vorstius velit dicere hanc esse petitionem principii, opponimus illi dicta Scripturae, in quibus membra corporea et affectus humani Deo tribuuntur, quae per *ἀνθρωποπάθειαν* et *οἰκονομίαν* accipienda esse ipsemet inficiari nequit, cumprimis vero illud quod Scriptura ipsa exponat, non proprie, sed metaphorice dies et annos Deo tribui quodque simplicem immutabilitatem successionis omnis expertem ei assignet. Exod. 3, v. 14. Psal. 2, v. 7. Discrimen praeteriti, praesentis et futuri non est proprie in Deo aeterno et infinito creatore, sed in rebus creatis et finitis, quarum quaedam fuerunt, quaedam sunt, quaedam futurae sunt, Deus autem proprie non fuit, nec erit, sed perpetuo est, non in *νῦν* fluxo, sed fixo. Quae vocabula tempus denotantia de Deo usurpantur, prius ab omnibus imperfectionibus sunt liberanda, ac illud, quod perfectissimum remanet, Deo tribuendum, *ipse enim idem semper est* Ps. 102, v. 28. *Apud ipsum nulla transmutatio* Jac. 1, v. 17. Nec est, quod Vorstius metuat, *si aeternitas Dei dicatur tota coëxsistere omnibus temporum differentiis, ne et ipsae res creatae statuantur aeternae.* Neque enim sensus est, quod omnibus partibus et differentiis temporis simul sumtis et simul exsistentibus aeternitas coëxsistat, sed quod coëxsistat temporis partibus divisim sumtis ac sibi invicem succedentibus. Ut ergo distinctio temporum in creaturis non tollit aeternitatem Dei, sic aeternitas Dei non tollit distinctionem temporum in creaturis, nec efficit, ut creaturae non sint temporum successioni et mutationi obnoxiae. Ut omnia finita entia suam habent dependentiam a Deo infinito, nec tamen ob id redduntur infinita, sic partes temporis in creaturis coëxsistunt aeternitati, nec tamen creaturae ob id redduntur aeternae. Ut circa polum immobilem coelestis machina perpetuo circumgyratur motu, ita ut nec poli immobilitas per motum machinae coelestis turbetur, nec motus machinae per poli immobilitatem sistatur: sic aeternitas coëxsistit partibus temporis sibi invicem succedentibus, ut nec fixa aeternitatis immobilitas et immobilitas per continuam temporum fluentium successionem turbetur, nec temporum successio per fixam aeternitatis immobilitatem aboleatur. ** Bene Aug. tract. 99. Joh: *Quamvis natura illa immutabilis et ineffabilis non recipiat fuit et erit, sed tantum est* etc., *tamen per mutabilitatem temporum, in quibus versatur nostra mutabilitas, non mendaciter dicimus et fuit et erit et est. Fuit, quia nunquam defuit, erit, quia nunquam deerit, est, quia semper est. Vide locum integrum.* **

144. *5. Photinianis*, qui et ipsi aeternitatem Dei labefactant 1. negando cum Vorstio, esse descriptionem aeternitatis proprie et absolute sic dictae, quod Deus dicatur fuisse ante mundum conditum. Enied. in c. 8. Prov.: *Potest esse aliquid ante mundi creationem, quod non est aeternum.* Schmaltz. contr. Frantz. dip. 1. p. 12: *Eum, qui est ante initium conditi orbis, ab aeterno esse Frantz. inde probat, quia, quando de Patre dicitur, eum fuisse antequam terra fieret, cum nondum essent abyssi nec fontes nec colles, per id significatur eum esse ab aeterno. At totum hoc elumbe esse quis non videt? Primum enim plane incertum est aeternitatem Dei ita describi. Possunt quidem ista de Deo praedicari, qui aeternus est, sed non statim ideo praedicantur de eo, quia aeternitatis ipsius sunt argumenta. Nam nisi aliunde constaret Deum esse aeternum vel ab aeterno, nunquam istiusmodi loquendi modis id evinceretur. Deinde manifesta est consequentis fallacia. Non enim ut de eo, qui aeternus, jure dici potest eum fuisse, antequam terra fieret, sic vicissim de eo, qui fuit, antequam terra fieret, dici potest eum fuisse ab aeterno. Nonne enim angeli* III.
fuerunt, antequam terra fieret et mundus crearetur, nec tamen aeterni sunt. Haec ille, quae ostendunt, Vorstium et Schmaltzium iisdem praeceptoribus usos fuisse, disputantur autem fine eo, ut argumentum, quod pro vera Christi deitate ex Prov. 8. et locis parallelis deducitur, labefactetur. *2. temporis successionem et differentias in aeternitate statuendo.* Goslav. contra Keck. p. 2. c. 8. Sed illi recte contradicunt. Catech. Rac. p. 66. 67. Schmaltz. in exa. 157. errorum p. 39., ubi recte negatur differentias temporis cadere in aeternitatem. 3. negando *κατὰ ῥητὸν Dei aeternitatem in Scripturis doceri*, ex quo consequens fuerit, non esse simpliciter ad salutem necessarium, Deum aeternum esse credere, quae enim ad salutem scitu simpliciter necessaria, ea *κατὰ ῥητὸν* in sacris literis exstare statuunt, ut alibi osten-

dimus. Schmaltz. contra 1. disp. Frantz. quaest. 12: *Deum ab aeterno esse etiamsi quoad literam nusquam fortasse scriptum exstet, ita docet ratio ipsa, ut, nisi aeternus sit, Deus esse nequeat, nempe summus.* Sic ergo lumini rationis in Dei aeternitate asserenda major vis tribuitur quam lumini revelationis, cum tamen rationi nostrae aeternitas divinae essentiae sit incomprehensibilis. Luther. in comm. c. 1. Genes. p. 2. b. *Insania est disputare multa de Deo extra et ante tempus, quia id est velle comprehendere nudam divinitatem seu nudam essentiam divinam. Hoc quia impossibile est, ideo involvit se Deus in opera et certas species, sicut hodie se involvit in baptismum, absolutionem* etc. *ab his si discedas, tunc abis extra mensuram, locum, tempus et in merissimum nihil, de quo secundum philosophum non potest esse scientia.* Sed bene habet, Schmaltzius ipse videtur corrigere voluisse suam assertionem audacissimam, subjungit enim: *Quanquam ibi id* (Deum scil. esse aeternum) *expresse dictum esse jure censeri potest, cum Deus dicitur aeternus.* 4. Negando aeternitatem esse attributum Dei proprium. Schmaltz. contra disp. Frantz. de extr. judicio. p. 414: *Non negarim fuisse et esse inter doctiores, qui diversum ab aliis in hac re* (de materia Deo ab aeterno coëxistente) *sentiant.* Pag. 415. refert hanc quaestionem in numerum earum, *quae nec ad salutem nec ad religionem vere pertinent.* Fons erroris est negatio infinitae potentiae divinae, quae requiritur, ut aliquid ex nihilo producatur. Vide disp. 10. de glor. Dei §. 7. 5. Negando, aeternitatem Dei describi verbis illis Esa. 41, v. 4: *Ego sum primus et novissimus*, ut ex Socino et Ostorodo ibidem ostendimus.

tio- 145. Qu. 1. *An aeternitas sit attributum Dei*
s- *solius proprium?* Ass. quia Scriptura sacra aeterni-
ste. tatem unice Deo tribuit et per eam a creaturis in tempore factis eum distinguit. Quod est vere, absolute et simpliciter aeternum, illud est simpliciter immutabile. Sed nulla creatura est simpliciter immutabilis, quia a non esse ad esse processit et ab esse ad non esse procedere potest. Solus autem Deus utpote simplicissimus et infinitus actus est simpliciter immutabilis. Ergo solus Deus est vere, absolute et simpliciter aeternus. Nulla alia res est sua duratio, quia non est suum esse, Deus autem est suum esse uniforme. Ergo etiam sua aeternitas. Th. p. 1. q. 10. art. 2. Quod est ab essentia Dei diversum, non potest esse aeternum, quia aeternitas est ipsa Dei essentia. Sed omnes creaturae ab essentia Dei sunt diversae. Ergo nulla creatura est aeterna. Ut nihil aeternum est creatum, ita nihil creatum est aeternum et proinde implicat contradictionem statuere aliquam creaturam aeternam.

146. Qu. 2. *An aeternitas eo modo sit absolutum Dei attributum, quo omnipotentia, sapientia, bonitas?* Quidam negant, hoc persuasi argumento. Aeternitas sine temporis conceptu intelligi nequit, ergo relative de Deo dicitur, quatenus scilicet significat privationem principii et finis, quae non nisi respective dicuntur. Item: Cum quaero, an Deus sit aeternus, non simpliciter quaero de essentia Dei, sed de duratione essentiae. Similiter cum respondeo Dei essentiam esse aeternam, nec principium nec finem habere, sed extra tempus, tunc aliquid de Deo cum certo respectu pronuntio. Th. p. 1. q. 10. art. 1:
In cognitionem aeternitatis oportet nos venire per III. 109.
tempus, sicut ratio temporis consistit in numeratione prioris et posterioris in motu: ita in apprehensione uniformitatis ejus, quod est omnino extra motum, consistit ratio aeternitatis. Atqui formale aeternitatis non est privatio principii et finis, sed immutabilitas omnem successionem excludens, ac duratio essentiae divinae nihil aliud est, quam essentia divina semper durans, unde cum aeternitatem ei tribuo, non mensurationem aliquam ei assigno, sed omnem potius temporis mensurationem excludo. Thom. 1. p. 1. quaest. 10. art. 2: *Deus non solum est aeternus, sed etiam sua aeternitas, cum tamen nulla alia res sit sua duratio, quia non est suum esse. Deus autem est suum esse uniforme, unde sicut est sua essentia, ita est sua aeternitas.*

147. Qu. 3. *An ut in essentia, ita quoque in actibus divinis non est successio secundum prius et posterius.* Resp. distinguendum inter *actus aeternos*, quos vocant *personales et notionales*, quales sunt generatio Filii et spiratio Spiritus sancti, et inter *actus externos*, sive *opera ad extra.* (Philosophi distinguunt inter actionem immanentem et emanentem.) In prioribus non datur prius et posterius, neque enim temporis prioritas ac posterioritas datur inter generationem Filii et spirationem Spiritus s., cum utraque sit aeterna, sed in posterioribus datur prius et posterius Sic Deus prius creavit mundum, quam redemit genus humanum, prius vocat quam justificat, et prius justificat quam glorificat.

148. Qu. 4. *Quomodo differat aeternitas a tempore et aevo?* Thom. part. 1. quaest. 10. art. 5: *Secundum quod aliquid recedit a permanendi essentia, ita etiam ab aeternitate. Quaedam ita recedunt, quod esse eorum est subjectum transmutationis, vel in transmutatione consistit, haec mensurantur tempore; quaedam ita recedunt, quod esse eorum nec subjectum est transmutationis, nec in transmutatione consistit, tamen habent transmutationem adjunctam, vel in actu vel in potentia, haec aevo competit. Secundario et per accidens aeternitas a tempore et aevo sic distinguitur, quod aeternitas careat principio et fine, aevum habeat principium, sed careat fine, tempus habeat principium et finem.*

149. *Usus practicus.* 1. παρακλητικός. Spes no- Usus
stra est in Deo aeterno, cujus *veritas et misericor-* practicus.
dia manet in aeternum Psalm. 117, v. 2; *qui veritatem custodit in seculum* Psalm. 146, v. 6; *ergo non confundet* Rom. 5, v. 5; *montes se movebunt, et colles nutabunt, sed misericordia divina a nobis non recedet, et foedus pacis non movebit se, dixit miserator Dominus* Esa. 54, v. 10. Est enim aeterna misericordia et foedus pacis aeternum. Dominus rex *est in seculum* et in aeternum Psalm. 10, v. 16.

Ergo subditos regni sui in aeternum custodiet Psalm. 37, v. 28. *Verbum Domini manet in aeternum* Esa. 40, v. 8. Ergo qui credunt verbo, manent in aeternum. Iste Deus *est Deus noster in seculum et ultra, ipse ducet nos super mortem* Psalm. 148, v. 15; *desponsavit se nobis in seculum* Hose. 2, v. 19. Ergo non relinquet sponsam suam. 2. *παραινετικός*. O anima ad aeternitatem condita exue amorem terrenorum et transitoriorum ac coelestia utpote sempiterna unice desidera. Nihil temporale ac caducum potest quietem animae conferre ac desiderium illius implere, siquidem a Deo ad aeternitatem est condita. Amore igitur adhaereamus aeterno Deo, qui est finis desideriorum nostrorum. *Nos hesterni sumus et nescimus, quia umbra dies nostri super terram* Job. 8, v. 9. Ad aeternum igitur toto cordis desiderio feramur, ne cum mundo transeunte ac pereunte transeamus. Transit mundus, perit terra, pereunt omnia, quae sunt in ea, sed deterius perit, qui corde adhaeret terrenis et transitoriis. Deus res visibiles ac terrenas in summa varietate atque inconstantia versari voluit, ut earum fugacitate perspecta ad superna et aeterna cor nostrum eveheremus dicentes cum Davide Psalm. 142, v. 6: *Tu Domine, portio mea in terra viventium.* Psalm. 73, v. 25: *Quid mihi in coelo, et tecum nolui in terra.* V. 26: *Defecit caro mea et cor meum, rupes cordis mei, et pars mea Deus in seculum.*

III. 110.

SECTIO V.

DE DEI IMMUTABILITATE.

Dei immutabilitas.

150. Thesis. *Deus est in se et sua natura immutabilis.* Immutabilitatem Dei probat *1. Scriptura* tum *affirmative*, Exod. 3, v. 6: *Sum qui sum.* Psalm. 102, v. 29: *Tu idem ipse es.* Sap. 7, v. 27. de sapientia: *μένουσα ἐν ἑαυτῇ πάντα καινίζει*: tum *negative.* Mal. 3, v. 6: *Ego Deus et non mutor.* Jac. 1, v. 17: *Apud Deum non est commutatio nec vicissitudo lucis et tenebrarum τροπῆς ἀποσκίασμα* (Deus sol ille supercoelestis distinguitur a sole corporeo et visibili, qui in occasu suo ad oppositum haemisphaerium se convertens obumbrat haemisphaerium quod relinquit, sed talis obumbratio in aeterna illa et inconvertibili luce non habet locum.) *2. Ratio.* 1. Actus purus nullam recipit nec recipere potest mutationem, oportet enim id, quod mutatur aliquo modo, esse in potentia, quia motus est actus entis in potentia in quantum hujusmodi. Atqui Deus est actus purus, nec in eo potentia passiva datur. Ergo. 2. Natura rationalis quinque modis mutari potest. Primo *quoad exsistentiam*, ut si aliquando exsistat, aliquando non exsistat. Secundo *quoad locum*, si ex uno loco in alium moveatur. Tertio *quoad accidentia*, si mutetur in quantitate vel qualitate. Quarto *quoad cognitionem intellectus*, ut si nunc putet esse verum, quod ante judicabat falsum. Quinto *quoad propositum voluntatis.* Si nunc decernat aliquid facere, quod antea decreverat non facere. At nullo horum modorum Deus mutatur, *non primo*, quia est aeternus nec exsistere incipiens nec exsistere unquam desinens; *non secundo*, quia est ubique praesens, in uno aliquo loco exsistere de novo non incipiens; *non tertio*, quia ob summam essentiae simplicitatem non cadit accidens in Deum; *non quarto*, quia est omniscius, qui in sua scientia falli nequit; *non quinto*, quia decreta sua non mutat, cum sapientissime omnia decernat. Numer. 23, v. 19: *Non est Deus quasi homo, ut mentiatur, et filius hominis, ut poeniteat eum; ipse dixit et non faciet, locutus est et non stabiliet?* Job. 33, v. 14: *Quia in uno loquetur Deus et in duobus non intuebitur eum.* Luther. Wenn Gott einmal etwas beſchleuſt, ſo bedenket ers nicht erſt hernach. In marg. addit: *Sicut homo post factum consulit, poenitet et cogitat mutare. Triumphatorem in Israël*, inquit Samuel, *non poenitet aliquid nec ipse quicquam mutat.* 1. Sam. 15, v. 29.

151. 3. Accedunt Patrum suffragia. Just. in Dial. cum Tryph. p. 279: *οὐ κινεῖται ὁ τόπῳ τε ἀχώρητος καὶ τῷ κόσμῳ ὅλῳ. Non movetur, qui nec loco nec universo mundo comprehendi potest.* Id. in qq. et resp. ad orth. q. 51, p. 328: *μένει ὁ Θεὸς ἐν τῇ οἰκείᾳ αἰσθήσει τε καὶ δικαιοσύνῃ ἀτρέπτως, Deus in suo sensu ac justitia manet immutabiliter.* Theoph. Antioch. orat. 1. ad Autolyc. p. 245: *ἀναλλοίωτος ὁ Θεός.* Proclus in serm. de fide ad Armenos p. 18: *μένει ἡ θεότης ἀλλοιώσεως ἀνωτέρα, ἐπείπερ τὸ τρεπτὸν παῤῥεούσης φύσεως πάθος, τὸ γὰρ ἀϊδίου καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἐχούσης τὸ ἄτρεπτον ἴδιον. Manet divinitas omni mutabilitate superior. Mutatio naturae fluentis est passio, sed perennis illius ac semper eodem modo se habentis naturae incommunicabilitas est propria.* Hilarius lib. 3. de Trinit. *Non opinor demutabilis est Deus neque in aeternum cadit aut vitium, aut emundatio, aut profectus aut damnum, sed quod est, semper est, hoc enim Deo est peculiare, quod semper est, habere aliquando in natura non poterit, ut non sit.* August. in prooem. lib. 4. de Trinit.: *Essentia divina nihil habet mutabile, nec in aeternitate, nec in veritate, nec in voluntate.* lib. 5. de Trinit. c. 2: *Quod mutatur, non servat ipsum verum esse, et quod mutari potest, etiamsi non mutetur, potest, quod fuerat, non esse, ideoque illud solum, quod non tantum non mutatur, verum etiam quod mutari omnino non potest, verissime dicitur esse. Deus autem solus est incommutabilis.* Ibid. *Aliae substantiae omnes capiunt accidentia, quibus in eis fiat vel magna vel quantu-* III. 11
lacunque mutatio, Deo autem aliquid hujusmodi accidere non potest, et ideo sola substantia vel essentia, quae Deus est, incommutabilis est. Conjunge lib. 22. de civ. Dei c. 1. lib. 9, c. 22. lib. 11, c. 4. Damascen. lib. 2. de orth. fide c. 3: *πᾶν κτιστὸν καὶ τρεπτὸν, μόνον δὲ τὸ ἄκτιστον ἄτρεπτον.* Et postea:

πᾶν το ἀρξάμενον καὶ τελευτᾷ κατὰ φύσιν, μόνος δὲ ὁ Θεὸς ἀεὶ ὢν, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ ἀεί. Arnob. lib. 1. adv. gentes p. 22: *Deus qualitatis expers ac quantitatis sine situ, motu et habitu, de quo nihil dici et exprimi potest mortalium significatione verborum.* Similia vide apud Athanas. tom. 1. de incarn. Verbi p. 480. de deitate Christi. p. 339. contra Arianos disp. 3. p. 193. epist. ad Serap. p. 365. tom. 2. dial. de Trinit. p. 155. Ambrosium in c. 4. Genes. libr. 3. epist. ad Vercell. eccles. p. 249. lib. 1. de vocat. gentium. c. 3. lib. 2. c. ult. lib. de parad. c. 14. Isidor. Pelusiot. lib. 1. epist. 241. Euthym. in Psalm. 32. Apud Philonem exstat libellus, cui titulum fecit, *ὅτι ἄτρεπτον τὸ θεῖον*, in quo vehementer invehitur in *τινῶν τῶν ἐναγεστάτων ἀθεότητα* (sic enim eos appellat), in *impietatem exsecrandissimorum quorundam, qui poenitentiam proprie dictam a Moyse Deo tribui forte imaginarentur. τί γὰρ ἂν (φησί) ἀσέβημα μεῖζον γένοιτο τοῦ ὑπολαμβάνειν τὸ ἄτρεπτον τρέπεσθαι.* Ramban (abbreviate sic dicitur, id est, R. Moyses Bar Maimoni, de quo tritum apud Judaeos proverbium: A Moyse Amramide ad Moysen Maimonidem non fuit huic Moysi par) in libro, cui titulus: Doctor perplexorum, multis confirmat nec motum localem nec mutationem ullam nec ullum accidens Deo recte tribui.

152. Antithesis. Opponenda haec sunt: 1. *Secundo*, Manichaei discipulo, qui *Deum dixit esse mutabilem*, quem propterea refellit Augustinus tom. 6. col. 529. 2. *Vorstio*, qui immutabilitatem Dei evertit in lib. de Deo et attrib. pagin. 65: *Non quicquid Deus vult ab aeterno in aeternum vult. Quaedam in tempore re ipsa vult, quae antea sic nominatim atque in specie noluit.* Pagin. 212: *Quinta species mutationis* (alteratio) *eatenus in Deo locum habere potest, quatenus ipse actiones quasdam immanentes exercet juxta liberam voluntatem. Voluntas Dei est principium cujusdam mutabilitatis in Deo.* Et postea: *Non satis circumspecte loquuntur, qui Deum ut essentia, sic etiam voluntate prorsus immutabilem esse affirmant.* P. 307: *Non satis accurate loqui videntur, qui simpliciter et sine limitatione docent Deum quicquid unquam voluit aut vult aut volet, id ab omni aeternitate uno constantique actu in perpetuum voluisse aut velle.* P. 451: *Moyses Deum a proposito perdendi populi revocasse dicitur argumento metuendi mali eventus, quod scilicet hostes Deum essent calumniaturi. Videtur enim Deus hunc eventum, utpote sua natura possibilem, suo modo metuisse et propterea a proposito suo recessisse.* Resp. Confundit Vorstius voluntatis divinae *objecta et effecta* cum objectorum et effectorum illorum *principio*. Vid. disp. 5. de glor. Dei. §. 14. Idem p. 270. negat *Dei scientiam esse ipsius essentiam*, qua de re suo loco. Accusatus de hoc atheismo in Apol. exeg. c. 9. p. 38. affirmare non dubitat *plures in Deo res diversas esse, nempe decreta diversa.* Differentiam inter essentiam et voluntatem Dei demonstrat ex eo, quod *essentia Dei sit absolute et simpliciter necessaria, decreta vero voluntatis divinae libera et contingentia;* quin eo progreditur, ut statuat *decreta Dei esse vera accidentia, quae in Deo ab aeterno non fuerunt, sed in tempore sunt producta.* Cui errori opponimus sententiam in Scripturis fundatissimam et a tota ecclesia receptam, quod voluntas Dei nihil aliud sit quam Deus volens, hoc est, ipsa Dei essentia; Deus enim ab aeterno in aeternum in se et sua natura immutabilis exsistens uno ac simplici voluntatis actu absque ulla mutatione vult et ex- III. 112.
sequitur ea, quae ab aeterno decrevit. Decretum seu consilium Dei tripliciter accipitur: 1. *αἰτιολογικῶς pro principio decernente*, et sic decretum Dei nihil aliud est, quam ipse Deus decernens seu voluntas Dei decretoria; 2. *ἐνεργητικῶς pro actu decernendi* seu sententia decretoria, dum est a Deo proprie et in Deo metaphorice, hoc est per *ἀνθρωποπάθειαν*, quae non infert compositionem veram et realem subjuncti et accidentis; 3. *ἀντικειμένως* sive *objective pro re decreta.* Sic decretum non est in Deo *ὑπαρκτικῶς*, hoc est subjective, sed *ἀντικειμένως*, id est objective; abhinc inferri nequit, quod consilia et decreta Dei sint accidentia, quia omnes creaturae sunt in Deo objective, quae tamen non sunt accidentia. Fons erroris est, quod Vorstius temporum spatia in Deo aeterno constituit, et quia in homine libertas arbitrii non habet locum absque essentiae et voluntatis mutabilitate, existimat in Deo etiam voluntatis libertatem inferre essentiae ac voluntatis mutabilitatem. Atqui sicut essentiae divinae unitati ac simplicitati ex eo nihil decedit, quod in tribus distinctis personis subsistat, quia scilicet est infinita, sic voluntatis divinae simplicitatem et immutabilitatem minime labefactat, quod versatur circa distincta objecta, quia non multis realiter distinctis, sed uno ac simplice voluntatis actu Deus omnia vult et decernit. Sicut una ac simplici scientia Deus cognoscit omnia, non autem multis realiter distinctis intellectus sui actibus: sic una ac simplici volitione Deus vult, quaecunque decernit ac facit non multis realiter distinctis voluntatis suae actibus. Quemadmodum Deus aeternus manens creat et gubernat temporalia, sic Deus immutabilis manens vult et facit mutabilia absque ullo aeternitatis et immutabilitatis suae detrimento. Tria enim hîc spectanda sunt: 1. voluntas ipsa seu decretum secundum se sumtum; 2. objectum voluntatis, id est res quae decernitur; 3. respectus seu relatio decreti ad rem quae decernitur. Voluntas ipsa est et manet immutabilis, quia nihil aliud est quam Dei essentia per modum actionis significata. Objectum mutari potest voluntate immutabili permanente. Respectus seu relatio ex parte Dei non mutatur, perinde ut ex opere creationis orta relatio non attulit mutationem aliquam in Deo, sed tantum in creaturis. 3. *Photinianis*, qui cum Deum futurorum contingentium a libera hominis voluntate pendentium praescium esse negent, necessario coguntur statuere Dei scientiam, et sic etiam essentiam esse mutabilem. Item quando electionem Dei

mutabilem faciunt. Socin. in lib. quod evang. se Phot. p. 13: *Posse perire eos, quos Deus saluti destinaverat idque ipsorum culpa, et vicissim servari posse, quos Deus perdere decreverat, idque ob ipsorum poenitentiam.* Contrarium ostendimus loc. de elect. §. 215. 4. *Calvinianis* absoluti decreti patronis. 1. Qui Deum alio modo in tempore agere statuunt, quam ab aeterno decrevit agere, illi voluntatem Dei mutabilem statuunt. Patroni absoluti decreti id faciunt. Ergo. Majorem probatam vide disput. 6. de glor. Dei §. 15. Ut Deus in tempore non nisi perseveranter credentes justificat et glorificat, sic ab aeterno non nisi perseveranter credituros justificare et glorificare constituit, hoc est elegit. Ut in tempore non nisi pertinaciter incredulos et impoenitentes damnat, sic ab aeterno non nisi pertinaciter incredulos et impoenitentes damnare constituit, hoc est reprobavit. Si fingas Deum absolute quosdam elegisse, hoc est glorificare constituisse, et absolute quosdam reprobasse, hoc est damnare constituisse, cum tamen in tempore non nisi fidei intuitu salvet et non nisi incredulitatis intuitu damnet, mutabilem constituit divinam voluntatem. 2. Qui contrarias voluntates Deo tribuunt, immutabilitatem divinae voluntatis labefactant. Sed hoc faciunt patroni absoluti decreti per distinctionem *inter voluntatem signi et beneplaciti*, *inter voluntatem arcanam et revelatam.* Ergo.

Quaestiones de Dei aeternitate.

153. Qu. 1. *An immutabilitas divinae voluntatis labefactetur per distinctionem inter voluntatem antecedentem et consequentem, absolutam et conditionatam?* Aff. Calviniani, Piscat. in not. ad coll. Vorst. p. 26. Contrarium demonstratum fuit disp. 9.
III. 113. de glor. Dei §. 8. Hic repetimus illud Augustin. in ench. c. 100: *Voluntas Dei semper impletur, aut de nobis, aut a nobis.* Item illud Tertull. lib. de resurr. carn.: *Deus de suo optimus, de nostro justus.* **Objiciat quis hic locum Jobi 30, v. 21: *Mutatus es mihi in crudelem.* Resp. Lyra in h. l.: *In Deum neque crudelitas neque mutabilitas venit, sed adjunxit* mihi, *ut ipsa crudelitas atque mutatio non sit in qualitate judicis, sed in mente patientis.***

154. Qu. 2. *An creationis opus Deum fecerit mutabilem?* Neg. Justinus in qq. et resp. ad orth. q. 113. p. 361 sic respondet: *Aliud est idem ipsum esse et aliud alterius esse, idem esse habitum non admittit, alterius autem esse habitum admittit. Cum perfectio Dei in eo sit, quod idem ipsum est, propterea non auget eum id quod alterius est. Et quemadmodum unitati id nihil confertur, quod principium sit numeri (nam etiamsi numeri principium non esset, perfecta tamen esset, et cum principium ejus facta sit, non aucta tamen est), sic Deus quoque ante creationem perfectus erat et post creationem auctus non est. Non igitur quicquam eorum, quae per creationem sunt, Deum adauget, tu enim, inquit, idem es, sed habitum ipsum, quem ad creaturam obtinet multifariam. Nimis, inquit, exaltatus es super omnes deos tanquam pater scilicet et judex et pastor, et quae his sunt similia. Et quemadmodum eo, quod Deus non plures condidit mundos, cum id ipsum etiam praestare posset, imperfecta esse probata non est ejus perfectio, qua super omnes deos exaltatus est, ita neque ex eo, quod unum condidit mundum, incrementum aliquod cepit. Quod si propterea, quod plures mundos Deus non fecerit, imminutus non est, eo certe, quod unum mundum fecerit, auctus quoque non est.* Cyrill. lib. 11. thesauri c. 2. sic respondet: *Sapienter et vere dicitur, nihil accidere substantiae Dei, quoniam in se ipsa perfecta est, sed tamen cogimur nonnunquam quasi accidentia, etiamsi non omnino accidant Deo, haec dicere et mente accidentium concipere. Quid enim dicimus intelligentes ante mundi hujus productionem Deum creatorem fuisse, sed non actu? Creato autem mundo actu quoque modo quodam sibi accidisse, quamvis nulla mutatione sui, sed productione totius a nihilo ad esse actu creator factus esse videatur, qui aeterna incommutabilique tunc creandi voluntate, quando aeternaliter voluit, omnia produxit? multa hujusmodi sunt, quae quasi accidisse Deo videantur* etc. Aug. lib. 12. de civit. Dei c. 17. potest ad opus novum non novum, sed sempiternum adhibere consilium. Cap. 21. Deus creat nova sine novitate aliqua voluntatis. Scholastici respondent creationem dupliciter accipi, scilicet *active et passive.* Active nihil aliud est, quam ipsa actio divina, non quidem simpliciter, sed cum relatione ad creaturam, quae relatio cum ex parte Dei non sit realis, sed tantum rationis et quidem ad extra, nullam in Deo infert mutationem. Passive accepta est quaedam relatio in ipsa creatura ad creatorem tanquam ad principium sui esse, et quia est actio sine motu, ideo non necesse fuit eam per aliam creationem produci. In creatione duo consideranda: 1. agendi principium, 2. effectum productum. Agendi principium est ipsa Dei essentia, cui per creationem nulla accessit mutatio, quia non novo voluntatis motu Deus in creatione aliquid voluit, quod prius ab aeterno voluit, sed in tempore id fecit, quod ab aeterno immutabili sua voluntate decreverat. In effecto producto est mutatio a non esse ad esse, sed hoc Deum ipsum non fecit mutabilem. Idem esto judicium de quaestione: *An incarnationis opus Deum statuit mutabilem?* Aff. Socinus in defens. animadv. Posn. p. 66: *Quis negare poterit, si Deus tunc revera incarnatus est et homo factus cum C. J. de Spiritu s. in Mariae virginis utero conceptus est, exque ea natus ipsi Deo ejusque substantiae adventitium aliquid et novum idque maximi momenti accidisse?* Atqui mansit eadem verbi ὑπόστασις, licet alterius naturae coeperit esse ὑπόστασις.

155. Qu. 3. *An poenitentiae vox de Deo usurpata* Genes. 6, v. 6. 1. Sam. 15. v. 11. *mutabilitatem voluntatis inferat?* Neg. quia non proprie, sed ἀνθρωποπαθῶς Deus dicitur poenitere. August. lib. 15. de
civ. Dei c. 25: *Non sicut hominem, ita Deum cujusquam facti sui poenitet, cujus est de omnibus om-* III. 11

nino rebus tam fixa sententia, quam certa praescientia, sed cogitatio et recogitatio ejus est mutandarum rerum immutabilis dispositio. Lib. 17. de civ. Dei c. 7: *Ubi legitur, quod Deum poeniteat, mutatio rerum significatur immutabili praescientia manente divina*, quod, ut plura alia, ex Augustino repetit Beda in comm. 2. Sam. 11. ** Idem Aug. lib. 22. de civ. Dei c. 1: *Cum Deus dicitur mutare voluntatem suam, ut, quibus lenis erat, verbi gratia, reddatur iratus, illi potius quam ipse mutatur et eum quodammodo mutatum in his, quae patiuntur, inveniunt.* ** Poenitentia sumitur: 1. *κυρίως*, 2. *μεταφορικῶς*. Priori modo accepta non competit Deo *1. ex definitionis negatione.* Poenitentia proprie dicta est dolor de factis propriis ex errore mentis vel infirmitate et inconstantia voluntatis vel ex affectuum mutabilitate editis proveniens. At talis dolor in Deum non cadit. *2. Ex causarum remotione*, quia omnes causae poenitentiae Deo denegantur. Eae sunt *1. mentis ignorantia*; quia enim mens nostra est finita, ideo non omnium eventuum humanorum est praescientia, et sic saepe ex errore aliquid facit, cujus postea eum poenitet. *2. Voluntatis inconstantia* Voluntas hominis est ambulatoria modo ad hoc, modo ad illud objectum inclinans. *3. Virium impotentia*, saepe homines consilia sua etiam optime deliberata ob impotentiam in actum deducere non possunt. Posteriori ergo tantum modo Deo tribuitur, videlicet *μεταφορικῶς*. Duo sunt in poenitentia: *1. affectus*, internus scilicet dolor ortus ex eo, quod voluntas detestatur suum factum; *2. effectus*, mutatio scilicet facti prioris. Prius in Deo non habet locum, sed tantum posterius. Mutat enim facta sua immutabili manente ipsius voluntate. Internus dolor oritur in nobis ex eo, quod in prioribus factis aberravimus, aberravimus vero ex eo, quia intellectus noster omnes eventus futuros nequit prospicere, quia voluntas nostra labilis est et infirma, sed nec error nec ignorantia nec infirmitas in Deo locum habet, ergo etiam poenitentia proprie dicta in ipso non habet locum. Justin. in qq. et resp. ad orth. q. 36. p. 322 sic respondet: *Dominus Deus tum eo, quod exsistit, tum eo, quod actiones se decentes agit, immutabilis est. Prospiciens autem mutationi obnoxiis, utilitati eorum, quibus prospicit, consulit et res ipsas mutat. Proinde et cum ignoscit et cum non ignoscit, immutabilitatem retinet, siquidem his, qui delicta sua corrigunt, ita ut non mutetur, ignoscit, his autem, qui in vitiis suis absque emendatione perseverant, ita ut non mutetur, non ignoscit. Itaque illud: „Poenitentia ducor" immutabilitatem ejus eo, quod non ignoscit, designat: et illud, „Aliud statuit Dominus" immutabilitatem ejus eo, quod ignoscit, significat; immutabilis namque est Deus et semper in eis, quae se decent, faciendis perdurat, mutabilitatemque ad id, quod se non decet, faciendum nunquam admittit.* Theodor. qq. in Genes.: *Poenitentia Dei nihil aliud est quam mutatio dispositionis ejus. Poenitet me, inquit, quod constituerim Saul regem, pro eo quod est: Statui eum deponere et alium eligere. Si poenitet me fecisse hominem, id est, decrevi perdere genus humanam.* Lyra.: *Poenitentia, dolor caeteraeque passiones sunt in Deo non secundum rem, sed secundum modum, et ideo dicitur poenituisse, quia ad modum poenitentis se habuit, volens dissipare, quod prius fecerat.*

156. Qu. 4. *An ex eo, quod praedictiones divinae non semper eveniant, mutabilitas Deo afferatur?* 2. Reg. 20, v. 1. Jon. 3, v. 4. Resp. ut promissiones divinae intelliguntur cum *conditione perseverantiae*, sic comminationes divinae intelligendae sunt cum *exceptione poenitentiae.* Praedixerat Jonas Niniven eversum iri, sed cum conditione (tacita vel expressa), nisi egerint poenitentiam. Hanc responsionem monstrat Deus ipse. Jerem. 18, v. 7: *Repente loquor adversus gentem et adversus regnum, ut eradicem et destruam illud.* Vers. 8: *Si poenitentiam egerit gens illa a malo suo, quod locutus sum adversus eam, agam et ego poenitentiam super malo, quod cogitavi, ut facerem ei.* Distinguendae igitur hae praedictiones divinae *conditionatae ab absolutis*, illae non nisi posita conditione, hae absolute et semper eveniunt.

157. Qu. 5. *An libertas voluntatis cum Dei immutabilitate pugnet?* III. 115. Attributa divina cum inter se et cum essentia divina sint simplicissime eadem, non possunt inter se pugnare; jam vero immutabilitas et agendi libertas sunt divina attributa. Ergo. Ne quidem in angelis et beatis in bono confirmatis immutabilitas voluntatis bonum semper appetentis tollit ejusdem libertatem, quanto minus in Deo, cujus essentia est purissima ac simplicissima. Formale et definitio libertatis non pugnat cum formali ac definitione immutabilitatis. Libertas in eo formaliter consistit, quod Deus possit libere agere ac pro arbitrio suo hoc vel illud decernere. Immutabilitas formaliter in eo consistit, quod, quae absolute decreta sint, non mutentur voluntatis variatione. Q. 6. *An in Deum cadant affectus?* Scalig. exercit. 16. distinguit inter *affectum passivum et activum.* Omnis affectus passivus cum alteratione est conjunctus, quae a Deo *ἀμεταβλήτῳ* simpliciter abest, ac proinde affectus Dei accidens non est. Ira in hominibus est animi quaedam perturbatio, quia est affectus passivus, sed ira Dei non est perturbatio, quia est affectus activus. Est enim nihil aliud quam justa aversatio peccati et voluntas majestatis suae vindicandae.

158. *Usus practicus: 1. consolatorius.* Illum Usus practicus. monstrat apostolus Rom. 11, v. 29: *ἀμεταμέλητα τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλῆσις τοῦ Θεοῦ.* Dona, quae Deus ex gratuita misericordia hominibus promittit ac donat, gratuitae ipsius promissiones et gratuita Dei vocatio sunt ejusmodi, ut eorum ipsum nunquam poeniteat. Ergo ex se non mutat benevolum suum erga pios affectum, modo ipsi in filiali obedientia perseverent. Praebet hoc nobis efficacissimam consolationem, qua firmiter statuere possumus, cum Deus per Spiritum s. veram in Christum fidem in

cordibus nostris accenderit nosque in filios suos receperit, ipsum in posterum nequaquam nos sua gratia destituturum, modo ipsi non desimus gratiae ejus. Ex gratia nos elegit, ex gratia nos vocavit, ex gratia justificavit, ergo etiam nos olim ex gratia glorificabit, quia ipsius bonitas et gratia est immutabilis. Peccatorum nostrorum obliviscitur, si poenitentiam seriam agamus, sed gratiae suae non potest oblivisci. Jerem. 31, v. 3: *Caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te misericordia.* Luther.: Ich habe dich je und je geliebet, darum habe ich dich zu mir gezogen aus lauter Güte. 2. *Exhortatorius.* Mutabilis nostra voluntas immutabili voluntati divinae adhaereat, ut in bono solidetur et confirmetur. *Deus in uno eodemque statu optimo semper permanet, ut nihil illi accidere boni possit, nihil decedere.* August. lib. de natura boni adv. Manich. c. 24; quo sensu Christus eum *solum* vocat *bonum* Matth. 19, v. 17. Nostra bonitas, voluntas nostra labilis est ac fragilis, requiritur igitur, ut immutabili bonitati ac voluntati per amorem adhaereat. Suspiremus ad immutabilem Deum, ut naturam nostram per peccatum depravatam immutet ac secundum interiorem hominem quotidie nos renovet, donec ad immutabilis boni statum in vita aeterna perveniamus.

SECTIO VI.

DE DEI IMMORTALITATE.

Dei immortalitas.

159. Thesis: *Deus est immortalis et incorruptibilis.* Confirmat hoc: I. *Scriptura sacra* tum *negative*, quando mortalitatem et corruptionem a Deo removet. Rom. 1, v. 23: *Mutaverunt gloriam incorruptibilis* etc. 1. Tim. 1, v. 17: *Regi seculorum ἀφθάρτῳ sit honor et gloria.* C. 6, v. 16: *Rex regum et Dominus dominantium solus habet ἀθανασίαν;* tum *affirmative*, quando *vitam* Deo tribuit: Gen. 16, v. 14. Deut. 5, v. 26. Jerem. 2, v. 13. etc. Haec enim vita est aeterna, incorruptibilis et nunquam interitura. Deut. 32, v. 40: *Vivo ego in aeternum.* Deus ex se et sua natura vivit, unde sed vita est Deo essentialis, imo Deus est
III. 116. ipsa vita, reliquorum viventium vita est accidentalis et participata. Deo tribuitur vita: *1. absolute*, non ἐξοχικῶς tantum, sed plane ἐξαιρέτως, ipse enim solus proprie vivit, est ipsa essentialis vita. *2. Comparate συγκριτικῶς*, respectu idolorum, quae non sunt dii viventes, sed mortua idola, nec vitam nec signa vitae, sensum et motum habentia, Psalm. 106, v. 28. *3. Effective ἐνεργητικῶς*, quia dat omnibus viventibus vitam. 1. Tim. 6, v. 13: *In ipso vivimus, movemur et sumus.* Act. 17, v. 28: *Vitam et misericordiam fecisti meam, et visitatio tua custodivit spiritum meum*, id est, vitam meam, cujus signum est respiratio. Job. 10, v. 12. II. *Ratio 1. ab aeternitate.* Quod ex se et sua natura est aeternus. Ergo. Sicut aqua viva idem est quod perennis et perpetuo scaturiens, sicut poëta canit: *Perpetui fontes vitaeque perennis imago;* sic Deus vivens est aeternus et incorruptibilis. *2. A simplicitate.* Quicquid omnis compositionis expers, illud etiam non admittit resolutionem ac corruptionem. Deus ob summam essentiae simplicitatem est omnis compositionis expers. Ergo. *3. Ab immutabilitate.* Quicquid est simpliciter et omni modo immutabile, illud etiam est incorruptibile. Deus est simpliciter et omni modo immutabilis, semper manens idem. Ergo. Quin imo quia solus Deus absolute ac simpliciter immutabilis, ideo quoque *solus immortalitatem habere* dicitur. 1. Tim. 6, v. 16. Elegantissime id demonstrat August. lib. 3. contra Maximin. c. 12: *In omni* (inquit) *mutabili natura nonnulla mors est ipsa mutatio, quia facit aliquid in ea non esse, quod antea erat. Proinde et ipsa anima humana, quae propterea dicitur immortalis, quoniam qualitercunque secundum modum suum nunquam desinit vivere, habet tamen pro ipso modo suo quandam mortem suam, quia, si juste vivebat et peccat, moritur justitiae; si peccatrix erat et justificatur, moritur peccato. Et creaturarum natura coelestium mori potuit, quia peccare potuit. Nam et angeli peccaverunt et daemones facti sunt, et qui non peccaverunt, peccare potuerunt. 4. A remotione omnium causarum* mortis et corruptionis tum externarum tum internarum. Deus enim cum sit purissimus actus ipsa vita, per se ipsum vivens, cumque nihil sit Deo potentius, ideo est simpliciter immortalis. *5. A divinae essentiae nobilitate et perfectione.* Viventia perfectiora et digniora sunt non viventibus. At Deus est ens perfectissimum et nobilissimum. Ergo est ens vivens atque ita quidem vivens, ut per se et ex se vivat, sit αὐτόζωος καὶ ἀείζωος, *vitam habens ἐν ἑαυτῷ* Joh. 5, v. 26; unde solus vere dicere potest: *Vivo ego.* Deut. 32, v. 40. etc. Vide loc. §. 104. 105. *6. A Dei beatitudine.* Si Deus immortalis non esset, beatus esse non posset, unde vivere quandoque est idem, quod beatam vitam agere. Ezech. 37, v. 14. III. *Omnium hominum consensus.* Omnium enim mentibus insculpta est anticipata illa notio, quod Deus sit ens vivens et immortale. Graeci deum vocant *Ζῆνα* a vivendo, quoniam solus vere vivit et omnia vivificat, ut merito, sicut vocatur ὁ ὤν, ita appellari possit ὁ ζῶν.

160. Quaeritur 1. *An vita Dei ab essentia Dei differat?* Resp. Deus, ut est suum ipsius esse, ita Quaestiones de Dei immortalitate.
quoque est suum ipsius vivere, proinde essentia et vita ex natura rei actu in Deo non differunt, interim ratione nostri conceptus haec duo distinguuntur, aliter enim Deum concipimus ut est, aliter ut vivit. Duo in natura inveniuntur, quibus omnis rerum perfectio continetur, *essentia et vita*, illa est omnium creaturarum exsistentium, haec quarundam tantum vi viventium: Psalm. 104, v. 29. Actor. 17, v. 28. Haec duo vocantur *duo naturae momenta*,

quae in Deo ponenda sunt cum modo supereminentiae super omnium creatarum rerum essentiam ac vitam: Psalm. 107, v. 27. 1. Tim. 6, v. 16. Hinc Deus non solum dicitur esse ac tribuitur ipsi nomen Jehovah, sed etiam vivere ac dicitur ipsa vita, quorum neutrum eo modo creaturis competit. Qu. 2. *Quot modis vita Dei manifestetur?* Resp.
17. Vita Dei est actus, quo essentia divina se actuosam esse demonstrat; tribus autem modis, ut Scholastici docent, essentia divina se actuosam esse ostendit: *Intellectu, voluntate et potentia agendi;* haec ergo tria ad vitam Dei pertinent: Intellectus, voluntas et agendi potentia. Qu. 3. *An Deus recte dicatur omnium viventium vita?* Resp. non formaliter, sed causaliter, August. lib. 7. de civ. Dei c. 5: *Anima non est Dei portio, sed conditio, qui non est omnium anima, sed qui fecit omnem animam, quo solo illustrante anima fit beata, si ejus gratiae non sit ingrata.* Qu. 4. *An Deus ἀπαθής et impatibilis?* Resp. Deus, ut solus est simpliciter immutabilis et immortalis, sic etiam solus absolute et simpliciter est impatibilis. Est ens infinitum. Ergo propter hanc infinitatem nihil potest in eum agere, cum omnia praeter Deum sint finita, quae non possunt agere in infinitum. Est ens simplicissimum et merus actus. Ergo propter hanc essentiae simplicitatem non potest ullius recipere actionem. Est ens independens. Ergo propter independentiam nihil eum potest cogere vel mutare. Si dicas: *Deus a piis honoratur, ab impiis ignominia afficitur, ergo recipit actionem et passionem,* distinguendum est inter passiones *reales et intentionales, subjectivas et terminativas, transmutativas ac σχετικάς.* Quando Deus ab impiis blasphematur, haec non est passio realis, subjectiva et transmutativa, sicut aqua calefit ab igne, sed intentionalis, terminativa ac σχετική, sicut aqua videtur ab oculo humano.

i ti- 161. *Usus practicus exhortatorius.* Nos miseri homunculi propter peccatum morti omnes sumus obnoxii, *omnes morimur et quasi aquae dilabimur in terram, quae non colliguntur.* 2. Sam. 14, v. 14. *Dies nostri sicut umbra praetereunt.* Psalm. 144, v. 4. decurrunt *instar torrentis*, qui tantum ex imbribus constat et paulo post non amplius fluit, *instar floris*, qui mane floret, vesperi autem decerptus arescit Psal. 90, v. 6. *Homo natus de muliere brevi vivit tempore, repletur multis miseriis, quasi flos egreditur et conteritur, et fugit velut umbra et nunquam in eodem statu permanet* Job. 14, v. 1. in quae verba sic commentatur Bernhard. lib. 2. ad Eugen. col. 1024: *Homo natus ad laborem non ad honorem, homo natus de muliere, et ob hoc cum reatu, brevi vivens tempore, ideoque cum metu, repletus multis miseriis et non propterea cum fletu et vere multis, quia animae et corporis simul;* describitur enim in his Jobi verbis vitae humanae *brevitas, fragilitas, fugacitas, instabilitas ac multiplex adversitas*, quam quotidie ad animum nobis revocantes cor nostrum a rebus corruptibilibus avertamus, et in Deo immortali ac incorruptibili omnem nostram fiduciam, omnem spem, desiderium omne fixum habeamus. Qui transitoria amat, cum transitoriis interit; qui Deo immortali et incorruptibili per fidem et amorem adhaeret, fit unus spiritus et cum ipso in aeternum vivit. Immortalis est anima nostra et ad immortalitatem condita non satiatur, non quiescit, nisi in Deo immortali et incorruptibili. Psalm. 17, v. 15.

SECTIO VII.

DE DEI INFINITATE.

162. Thesis. *Deus vere est infinitus.* Per infinitatem intelligitur talis proprietas, quod Deus nec Dei infinitas.
tempore nec loco nec ulla re alia finiri possit, sed sua natura et essentia, actu, simpliciter, per se et absolute sit infinitus. Intelligitur 1. non infinitas corporeae quantitatis nec extensionis, sed essentiae et perfectionis; 2. non infinitas privativa, sed ne- III. 118.
gativa. Privative non-finitum est, quod nondum est assecutum ultimam suam perfectionem, sicut foetus in utero. Non-finitum negative est, quod ita caret termino et limitatione, ut finiri et limitari nec debeat nec possit. Item privative infinitum dicitur id, quod etsi finem actu jam non habet, habere tamen potest, ut quantitas; negative, quod simpliciter non habet finem. 3. Quamvis etymon infiniti tantum respiciat finem, intelligitur tamen esse terminus a quo, ut infinitus sit ac dicatur Deus, quia nec principium nec finem habet. 4. Infinitum philosophis est triplex secundum substantiam, quantitatem, continuam scilicet vel discretam, et secundum qualitatem. In rebus creatis non datur actu infinitum nec secundum substantiam, quia omnis creata substantia est composita, nec secundum quantitatem, nec secundum qualitatem, quia quantitas et qualitas infinita in substantia finita esse nequit. Deus solus infinitus est non quidem secundum quantitatem vel qualitatem, sed substantiam.

163. Infinitatem illam Dei demonstrat I. *Scriptura* et quidem tripliciter: *1. affirmative*, Psal. 145, v. 3: *Magnus dominus et laudabilis nimis.* Baruch. 3, v. 27: *Μέγας καὶ οὐκ ἔχει τελευτήν, ὑψηλὸς καὶ ἀμέτρητος. 2. Negative*, Psal. 145, v. 3: *Magnitudinis ejus non est* חֵקֶר *investigatio ad fundum,* finis. *3. Comparative*, Job. 11, v. 8: *Num investigatione Deum invenies, num ad usque perfectionem Schaddai invenies? In altis coelorum quid operaberis, profundiorem inferno numquid cognosces? Longior est terra mensura ejus et latitudo prae mari.* Esa. 40, v. 12: *Quis mensus est pugillo aquas et quis coelos palmo mensus est? quis appendit tribus digitis molem terrae? quis libravit in pondere montes et colles in statera?* v. 15: *Ecce gentes coram ipso quasi situla stillae et quasi pulvisculus staterae reputatae sunt, ecce insulae quasi*

pulvis exiguus. v. 17: *Omnes gentes quasi nihil coram eo et minus, quam nihilum et vacuum aestimatae sunt ab eo.* Sap. 11, v. 23. etc. Dan. 4, v. 32: *Omnes habitatores terrae tanquam nihil reputati.*

164. II. *Ratio* 1. ab *infiniti natura et conditione.* Infinitum dicitur aliquid ex eo, quod non est finitum. Unaquaque autem forma in se considerata ad multa communis est et per hoc dicitur infinita scilicet potentia. Cum vero recipitur in materia, fit forma hujus rei determinata, et sic dicitur finiri scilicet actu. Cum igitur Deus sit merus ac purus actus et esse ejus non sit in aliquo receptum, sed sit per se subsistens, manifestum est, quod Deus non sit finitus, sed maxime formalis et infinitus. Savonarola 1. de verit. fid. c. 8. (At si Deus formam ab omni materia separatam conservaret, ea adhuc esset finita et limitata, rectius igitur ab ipsa essentiae finitate, quam a receptione in materiam forma finiri dicitur.) *2. A Dei perfectione.* Quicquid non habet finem ac terminum suae perfectionis ac virtutis, illud vere et absolute est infinitum. Ut enim illud est finitum in perfectione et virtute, quod habet finem seu terminum suae perfectionis et virtutis, sic e contrario illud est infinitum, quod in virtute et perfectione non habet finem seu terminum. Jam vero Deus virtutis ac perfectionis suae non habet terminos, alias non esset absolute perfectus ac summus. Ergo. *3. Ab eorum, propter quae creaturae sunt finitae, a Deo remotione.* Creaturae inde atque ideo sunt finitae, quia deest illis aliqua perfectio vel gradus perfectionis in genere entis. Sic elementa sunt finita, quia deest illis gradus perfectionis, qui est in creaturis viventibus, videlicet vita. Plantae sunt
III. 119. finitae, quia deest illis gradus perfectionis, qui est in sentientibus, videlicet sensus et motus; bruta animantia sunt finita, quia deest illis gradus perfectionis, qui est in creaturis intelligentibus angelis et hominibus, videlicet intelligentia; angeli et homines sunt finiti, quia deest illis gradus perfectionis, qui est in Deo, qui est ens increatum, independens, omnium rerum causa. Sed Deo nulla deest perfectio vel gradus perfectionis in tota entis latitudine, sed ipse continet actu omnes perfectiones in genere entis possibiles. Item essentiae rerum multis modis finiuntur ac terminantur: *1. cognitione, 2. duratione, 3. loco, 4. productione effectus,* quando scilicet ita aliquo horum determinatur, ut ultra proferre se non possit; *5. receptione sui esse ab alio.* Cum enim omnis effectus intra causae suae potentiam et efficaciam contineatur, inde fit, ut eo ipso, quod a causa suum esse recipit, virtute et efficacia causae contineatur ac limitetur. At Deus nullo horum modorum finitus est. Non primo, quia a finito intellectu ita cognoscitur, ut tamen non comprehendatur, ergo est infinitus ratione cognitionis. Non secundo, quia duratione est aeternus, nec principium nec finem habens; ergo est infinitus ratione durationis. Non tertio, quia non circumscribitur nec definitur loco; ergo est infinitus ratione negatae in certo loco inclusionis. Non quarto, quia nullius effectus productione ita determinatur, ut ultra agere nequeat; ergo est infinitus ratione potentiae. Non quinto, quia a nullo recipit suum esse, nec ab ullo inesse vel conservari dependet, sed ex se est id quod est; ergo est infinitus secundum essentiam, quae infinitas est essentialis et quasi radix priorum infinitatis modorum.

165. III. *Patrum suffragia.* Iren. lib. 1. adv. haeres. c. 12. p. 58: *ὁ πατὴρ πάντα χωρεῖ, ἀχώρητος δὲ ὑπάρχει.* Ambrosius in comm. c. 3. Ephes.: *Sicut in sphaera tanta est longitudo, quanta latitudo, et tanta altitudo, quantum et profundum, ita et in Deo omnia aequalia sunt immensitate infinitatis. Sphaera enim de finito modo clauditur; Deus autem non solum implet omnia, sed etiam excedit, nec enim clauditur, sed omnia intra se habet, ut solus ineffabilis et infinitus habeatur.* Damascen. lib. 1. orthod. fidei c. 4. Deum vocat *ἄπειρον, ἀόριστον, ἀσχημάτιστον, ἀπερίγραπτον.* Et postea: *ἄπειρον τὸ θεῖον καὶ ἀκατάληπτον καὶ τοῦτο μόνον αὐτοῦ κατάληπτον ἡ ἀπειρία καὶ ἡ ἀκαταληψία.*

166. Opponenda haec sunt: 1. *Vorstio*, qui in- Antithesis.
finitatem Dei multis modis labefactat lib. de Deo et attrib. div. p. 234: *Deus non est actu simpliciter infinitus neque essendo neque operando, tametsi respectu nostri sic dicitur utrumque.* Pag. 235: *Est quidem Deus purus actus, sed hoc non vetat, quin simul in sese sit finitus.* Pag. 237: *Nihil potest actu infinitum esse in tota natura; ergo nec Deus. Et substantia Dei videtur ab angelo, ergo non prorsus et simpliciter infinita.* Pag. 235: *Est quidem infinitus diuturnitate, quia sic ordo et necessitas naturae postulat, sed propterea non est immensae essentiae, quia hoc naturae potius aversatur.* Pag. 238: *Potentia Dei non prorsus infinita est, ergo nec essentia Dei infinita est; ut enim potentia infinita requirit infinitam essentiam, ita finita finitam.* Ibid.: *Sacrae literae Deum quidem magnum, excelsum, elevatum vocant, sed nunquam absolute infinitum aut simpliciter immensum appellant. Nam secundum quid et comparative dici posse infinitum non negamus, sicut respectu nostri infinitus est numerus stellarum et arenae maris.* De quo atheismo accusatus in apologetica exegesi c. 16. et tribus sequentibus variis strophis et distinctionibus se excusare nititur, sed quae lucem veritatis ferre non possunt et glaucoma duntaxat rudioribus objiciunt, cum nervum sui erroris semper retineat. Pag. 90: *Non minus potentiae quam essentiae divinae infinitudinem cum aliqua pia cautione semper nobis accipiendam esse scribit.* Pag. 91: *Omnipotentiam Dei habere aliquatenus suos limites et non posse quolibet modo sive quovis illimitato sensu infinitam ap-* III. 1[illegible]
pellari, sed nostri quidem intuitu et speciali objectorum respectu rectissime sic dici, ita ut non minus potentiae quam essentiae divinae infinitudo aliquam semper piam restrictionem ac limitationem desideret. Pag. 96: *Responsurus ad id, quod finitudinem quandam Deo asscripserat, affirmat non*

male in Deum in se ipso finitum aut sua natura definitum appellari posse et essentiam Dei negat omnino esse ἀόριστον sive prorsus indefinitam, indistinctam et sic quolibet modo infinitam. Pag. 94. scribit *se Deum vocare finitum non verbaliter seu participialiter, sed tantum nominaliter pro definito, certo, distincto, proprio* (quasi vero de vocabulis et non de re ipsa potius quaestio sit, quasi finitum dici possit nominaliter, quod non est finitum verbaliter.) Pag. 95. concludit *Deum in se ipso ens finitum seu respectu propriae naturae definitum non injuria vocari posse.* Pag. 97: *Rationabilius longeque tutius esse existimat Deo essentialem quandam finitudinem simpliciter attribuere quam paradoxa* (quae in ipsius Vorstii cerebro talia) *admittere.* c. 19. scribit *Deo veram quandam magnitudinem ac quantitatem in Scripturis ex parte assignari.* Pag. 99. *veram magnitudinem verumque locum et habitationem Deo in sacris asscribi* etc. Quo profanae istae disputationes spectent, non ita cuivis primo intuitu patet, revera autem eo directae sunt, ut mysterium trinitatis et incarnationis subruatur. Si enim essentia Dei est finita, non potest tota et indivisa in tribus distinctis personis subsistere. In omni enim finita essentia tot sunt essentiae, quot personae. Si tres in Deo essentiae Pater, Filius et Spiritus s., non erunt ὁμοούσιοι. Item si essentia divina τοῦ Λόγου est finita, utique secundum essentiam non in terra, sed tantum in coelo erit, et per consequens humana natura assumta non erit Λόγῳ personaliter unita, quippe cum secundum suam essentiam non in coelo sit, sed in terra.

167. Argumenta, quibus essentiae divinae finitatem comprobare nititur, facilem habent explicationem. *1. a probationis efficacis negatione. Scriptura non asserit Deum esse infinitum; ergo.* Sed contrarium modo ostendimus. *2. a Dei visione. Angeli et beati vident Dei essentiam, ergo ea non est infinita.* Matth. 18, v. 10. 1. Cor. 13, v. 12. 1. Joh. 3, v. 2. Resp. distinguendum inter *visionem et comprehensionem.* Deus ab angelis et beatis videtur, sed non comprehenditur. Si dicas, *inter finitum et infinitum nulla est proportio; ergo intellectus creatus utpote finitus non poterit videre Deum simpliciter et absolute infinitum.* Resp. distinguendum inter *proportionem quantitatis*, quae non datur inter finitum et infinitum, sic quotiescunque repetitur binarius, non tamen exaequat numerum infinitum, et *habitudinis*, quae est inter potentiam cognoscentem et objectum cognoscibile, talis proportio est inter intellectum finitum et Deum, qui est in numero cognoscendorum ab intellectu. Addendum tamen, quod intellectus finitus Deum beatifice cognoscat, non per vires naturae, sed per illuminationem supernaturalem Spiritus s. et beneficium gratiae. *3. ab absurdi consecutione. Si Deus esset infinitus, creaturae etiam essent infinitae.* Resp. invertimus argumentum, ut ex superioribus constare potest. Deus ea ratione dicitur infinitus, ut solus sit infinitus, ac proinde eo ipso a censu omnium rerum eximitur, quando infinitus statuitur. Creaturae omnes sunt a Deo et finitos èssentiae ac potentiae suae sortitae sunt terminos. Deus solus ut est a se ipso et per se ipsum, sic ipsius essentia ac potentia est indeterminata et infinita. Quam absurdum est Deum propterea negare velle increatum et omnipotentem esse, quia creaturae non sunt increatae et omnipotentes, tam quoque absurdum est Deum negare esse infinitum, quia creaturae non sunt actu infinitae. *4. a potentiae divinae limitatione. Potentia Dei non extenditur ad impossibilia, ergo non est infinita. Quod si potentia Dei infinita non est, ergo nec essentia.* Resp. hac de re dicetur inferius, hoc loco breviter dicimus: Deo nihil est impossibile, nisi quod non vult, hoc est, quod voluntati ejus est adversum. *5. a Dei definitione. Quicquid definitur et est hoc aliquid, non est infinitum. Deus definitur et est hoc aliquid. Ergo non est infinitus.* Resp. aliud III. 121.
est definiri per λόγον οὐσίας, aliud finiri ac circumscribi per limites ὁροθεσίας. DEUS aliquo modo potest definiri et describi, imperfecta scilicet definitione, non autem finitur ac circumscribitur essentiae terminatione. Deinde DEUS formaliter est hoc aliquid, sed eminenter est omnia, continet enim in se omnes perfectiones possibiles in genere entis.

168. 2. Quibusdam *Calvinianis*, qui essentialem Dei omnipraesentiam negant, ut in sequenti capite videbimus, qua ratione infinitatem Dei labefactant. 3. *Photinianis*, essentiae potentiae et scientiae divinae infinitatem negantibus. Vid. disput. 10. de gloria Dei §. 8. Socinus in defens. animadv. p. 46: *Tres personas in una essentia indivisa subsistere non posse, adversarii in essentiis finitis hic esse contendunt, sed in essentia Dei, quae infinita est, nequaquam. In qua responsione non uno modo principium petunt eaque dicunt, quae ex parte manifeste sunt falsa simul atque ridicula.*

Quaestiones de Dei infinitate.

169. Quaeritur 1. *An solus Deus infinitus?* Resp. DEUS solus actu et essentia infinitus est, cum solus sit a se ipso, per se ipsum, et ipsum suum esse; reliqua quae dicuntur infinita potentia et secundum quid talia dicuntur. Thom. part. 1. q. 7. art. 3. et 4. probat nec secundum magnitudinem, nec secundum multitudinem in rebus dari posse actu infinitum, multo minus ergo secundum essentiam. 2. *An infinitus sit attributum mere negativum?* Resp. Infinitas formaliter et quoad quid nominis notat solam negationem finis ac termini, fundamentaliter tamen et quoad rem ipsam includit aliquid affirmativum, videlicet summam illam perfectionem, quod DEUS sit ens a se ipso et per se ipsum exsistens, ab alio prorsus independens et proinde essentiae proprietate nequaquam finitum. 3. *An DEUS prorsus et omnimode sit infinitus?* Respond. Omnino; est enim omnis limitationis, termini et finis prorsus expers. Est infinitus *inferius*, quia omnia sunt Deo minora et inferiora, adeoque infinito intervallo ab ipso distant; est infinitus *superius*, quia a nullo suum esse accepit neque quicquam superius agnoscit. Est infinitus *ante*, quia

non est a causa efficiente, ante *eum non est formatum quicquam* Esa. 43, v. 10; est infinitus *post*, quia post eum non formabitur quicquam. Est infinitus *extra*, quia nihil extra ipsum est ipso superius; est infinitus *intra*, quia est suum esse a se et per se subsistens.

Usus doctrinae de infinitate Dei.

170. *Usus practicus* est παραινετικός. Infinitus est Deus, infinita ejus essentia, infinita ipsius potentia, nos miseri homunciones coram ipso sumus *quasi locustae* Esai. 40, v. 22, imo *minus quam nihilum et vacuum aestimati sumus ab eo.* v. 17; humiliemus ergo nos coram DEO, agnoscamus nostram οὐδενότητα, dicamus cum Abrahamo omnium vere credentium patre Genes. 18, v. 27: *Ausus sum loqui ad DOMINUM, cum sim cinis et pulvis.* Etiam Seraphim clamantes: *Sanctus, sanctus, sanctus*, obvelant facies suas ob infinitam et incomprehensibilem DEI majestatem Esa. 6, v. 2. Quid nobis misellis faciendum, qui sumus σκιᾶς ὄναρ, ἡμερόβιοι, imo momentanei? Tota rerum universitas ac vasta illa coeli terraeque moles ad infinitum DEUM comparata est instar puncti, ac minor inter infinitam DEI essentiam et totum coeli terraeque systema est comparatio, quam inter magnum oceanum et exiguam aquae guttulam. Obstupescamus ergo ad infinitatis hujus meditationem et ex intimo cordis fundo dicamus: O infinitum bonum, *quid est homo*, momentaneum illud plasma, *quod reputas eum?* Psal. 8, v. 5. Eadem infinitas divinae essentiae temeritatem ingenii nostri coërceat, ne nostris sensibus ac nostri intellectus decempeda eum metiamur. DEUS enim est summa longitudo propter aeternitatem, summa altitudo propter majestatem, summa latitudo propter misericordiam, summa profunditas propter sapientiam incomprehensibilem. Caveamus ergo, ne infiniti DEI potentiam, sapientiam, essentiam finita nostra ratione circumscribamus.

III. 122.

SECTIO VIII.
DE DEI IMMENSITATE.

Dei immensitas.

171. **Thesis.** Deus ut sua natura et essentia, actu, per se, simpliciter et absolute est infinitus, ita quoque immensus. Immensitas quandoque accipitur late, quandoque stricte. *Late* accepta omnibus modis idem est quod infinitas significans Deum nec loco nec tempore nec ulla re alia finiri et mensurari per se, sed esse sua natura et essentia infinitum ac immensum. *Stricte* accepta differt ab infinitate, velut species a genere. Infinitatis enim duae quasi species statuuntur: *Aeternitas et immensitas.* Aeternitas est talis Dei proprietas, per quam nullo tempore finiri nec principium nec finem exsistendi habere sed citra omnem temporis successionem semper totus simul esse significatur. Immensitas est talis Dei proprietas, per quam nullo loco mensurari ac circumscribi, sed omnia et singula loca citra essentiae suae multiplicationem, extensionem, inclusionem ac divisionem penetrare ac replere significatur.

172. Haec immensitas et essentialis Dei omnipraesentia ita intelligenda est, 1. quod Deus non tantum virtute et efficacia, nec tantum visione et scientia, sed etiam tota et individua sua essentia sit omnibus rebus praesens, neque enim tantum potentia et scientia, sed etiam essentia est immensus et infinitus.

Enter praesenter Deus hic et ubique potenter.

Thomas p. 1. q. 8. art. 3: *Deus ubique est per essentiam, praesentiam et potentiam.* 2. quod Deus sit ubique praesens, non συνεκτῶς, ut comprehendatur, sed συνεκτικῶς, ut comprehendat et contineat omnia; non περιεκτῶς et περιγράπτως, sed περιεκτικῶς. Scholastici dicunt Deum esse ubique non *localiter seu circumscriptive*, quo modo corpus est in loco, quod a loco suo corporeo per partes quantas divisibili capitur ac circumscribitur, *nec definitive*, quo modo formae intelligentes, angeli scilicet et animae sunt in loco vel potius in certo ποῦ, quia sunt essentiae finitate definitae, sed *repletive*, quod tamen non intelligendum est crasso et corporeo modo, quod Deus ita repleat omnia loca, sicut corpus, quod locum suum eo modo replet, ut impediat ne in loco, quem occupat, aliud corpus locetur, sed *modo divino*, quod Deus nullo loco conclusus omnia loca propter essentiae suae immensitatem contineat. 3. quod Deus ubique praesens sit non *per essentiae suae multiplicationem*, est enim ὅλως ὅλον τι, ens simplicissimum, ac proinde ubicunque est, totus est; nec *per essentiae suae divisionem*, quia non est in dimidia mundi parte dimidius, sed ubique totus; nec *per extensionem et rarefactionem*, quia non est corporea quaedam moles, sed infinita essentia, incomprehensibilis virtus et inenarrabilis efficacia; nec *per commixtionem*, quia est essentia simplicissima et indivisibilis, in nullius rei compositionem veniens. 4. quod Deus ubique praesens sit sua essentia *non subjective*, sicut accidens inhaeret subjecto, quia Deus nec compositus est nec in compositionem venire potest, et ut aeternitatis notione tempus, sic immensitatis notione locus tanquam subjectum occupans excluditur; *sed effective*, ut principium et causa praesto est rei quam efficit; Deus enim loco non continetur, sed ipse potius dat loco et rebus, quae sunt in loco, suum esse. **Deus est praesens creaturis, *1. sine expansione*, diffusione aut multiplicatione essentiae, sed simplici essentiae infinitate; *2. sine inclusione.* Aug. de div. quaestion. q. 20: *In illo potius omnia, quam ipse alicubi, nec tamen ita in illo, ut ipse sit locus; 3. sine emanatione* aut evagatione a se ipso ut et sine emissione corporea alicujus virtutis, quae ab ipso foras effluat.** Est praesentia 1. illocalis, 2. impartibilis, 3. rationi nostrae incomprehensibilis, 4. efficax et m operosa, 5. omnia instar minutissimi puncti in se continens.

173. Probatur illa divinae essentiae immensitas et omnipraesentia DEI essentialis *1. ex Scriptura*, et quidem *1. affirmative*, quando ubique praesens esse dicitur, Jos. 2, v. 11. *Jehovah Deus vester est Deus in coelis supra; et in terra infra.* Ps. 139, v. 7: *Quo ibo a spiritu tuo et quo fugiam a facie tua?* v. 8: *Si adscendero coelos,* שָׁם אָתָּה *ibi tu, si stratum fecero in inferno,* הִנֶּךָּ *ecce tu.* v. 9: *Si assumsero pennas aurorae et habitavero in novissimo maris* (occidentis), v. 10. *etiam ibi manus tua me ducet et tenebit me dextera tua.* (Psaltes regius loca sibi invicem maxime opposita confert et in iis praesentem Deum statuens in intermediis etiam ipsum praesentem adesse intelligendum relinquit.) Jer. 23, v. 24: *Num occultabit se quisquam in occultis, et ego non videbo eum, dixit Dominus* (haec est praesentia visionis ac scientiae, juxta quam *omnia nuda et aperta sunt Dei oculis,* Hebr. 4, v. 13; ne quis vero existimet Deum solius scientiae et visionis respectu omnipraesentem statui, ideo additur) *nonne coelos et terram* מָלֵא *ego implens, dixit Jehovah.* Amos 9, v. 2: *Si penetrarint in infernum, inde manus mea tollet eos, et si ascenderint in coelos, inde faciam eos descendere.* v. 3: *Si absconderint se in vertice Carmel, inde scrutabor et tollam eos, si celaverint se a coram oculis meis in pavimento maris, inde mandabo serpenti, et mordebit eos.* Actor. 17, v. 28: *In DEO vivimus, movemur et sumus. 2. negative*, quando loco certo concludi et comprehendi negatur, 1. Regum 8, v. 27: *Num vere DEUS habitabit super terram*, (ut scilicet contineatur mundo, sicut homo continetur domus suae habitaculo) *ecce coeli et coeli coelorum non continent te* (in Hebraeo est verbum כּוּל in Piel כִּלְכֵּל comprehendit), *quanto minus domus haec, quam aedificavi.* Idem repetitur 2. Paralip. 2, v. 6. c. 6, v. 18. Jerem. 23, v. 23: *Numquid Deus de proprinquo ego* מִקָּרוֹב, *dixit Dominus; et non Deus de longinquo* מֵרָחוֹק. Actor. 7, v. 48. c. 17, v. 24: *Exelsissimus non habitat in templis χειροποιήτοις.* Cap. 17, v. 27: *Non longe abest ab unoquoque nostrum. 3. symbolice* Esai. 66, v. 1. Actor. 7, v. 49: *Coelum ipsum solium meum est et terra scabellum pedum meorum, ubi domus, quam aedificetis mihi, et ubi locus quietis meae?*

174. *2. Ex rationibus. 1. ab essentiae divinae simplicitate.* Quicquid est absolute simplicissimum, illud non habet partem extra partem. Quicquid partem extra partem non habet, ubique totum est. Quicquid ubique totum, illud omnipraesens. Deus ergo cum sit simplicissimus, erit ubique totus. Deus est purus actus, ergo omnino indivisibilis, ergo est in qualibet re et in qualibet cujusque rei parte totus et indivisus. *2. ab infinitate.* Quicquid essentia sua est infinitum et immensum, illud etiam ubique praesens est, alias loco terminaretur ac finiretur. Deus essentia sua est infinitus. Ergo. *3. ex operandi potestate.* Thom. p. 1. q. 8. art. 1. Omne agens debet esse conjunctum ei, in quod immediate agit (intellige de tali agente, quod operatur immediate, immediatione virtutis et suppositi. Operari immediatione virtutis dicitur illud agens, quod propria nec aliunde emendicata virtute agit; immediatione suppositi, quod sine alia causa inter agens et id in quod agit interjecta operatur. At Deus est causa immediata ipsius intimi esse omnium rerum creatarum, non tantum dum esse incipiunt, sed etiam quamdiu in esse conservantur. Ergo est omnibus rebus intime praesens. Savanar. lib. 1. de verit. fidei c. 8: *Cum Deus sit prima et universalis omnium causa et sit actus purus, et suum ipsius esse oportet, quod omne aliud esse productum sit proprius ejus effectus, sicut igniri est proprius ignis effectus. Et cum Deus sit omnium causa non solum in fieri, sed etiam in esse ipsum Deum adesse rebus, oportet non solum prima inchoatione, sed quamdiu in esse conservantur, et cum esse unicuique rei sit maxime intimum, est enim formale respectu omnium, quae sunt in re, affirmare oportet Deum omnibus in rebus valde intimum esse.* III. 124.

175. Accedunt *3. patrum suffragia:* Justin. Martyr. lib. de monarch. p. 82. adducit Orphei versiculos: *οὗτος γὰρ χάλκειον ἐπ' οὐρανὸν ἐστήρικται χρύσεῳ εἰνὶ θρόνῳ, γαίης δ' ἔπι ποσσὶ βέβηκε, χεῖρά τε δεξιτερὴν ἐπὶ τέρματος ὠκεανοῖο, πάντοθεν ἐκτέτακεν.* Athenag. in orat. pro Christ.: *ἐπεὶ δὲ ἐφεστηκέναι μὲν οἷς ἐννοοῦμεν, οἷς λαλοῦμεν καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τὸν θεὸν οἴδαμεν, πάντα δὲ φῶς αὐτὸν ὄντα καὶ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν ὁρᾷν. Nos vero omnibus* (non modo factis, sed etiam) *cogitationibus et sermonibus nostris tum noctu, tum interdiu Deum adesse scimus eumque et totum esse lumen et quae in cordibus nostris latent videre.* Cyprianus lib. de vanit. idol.: *Dei templum totus est mundus.* Item: *Deus totus est ubique diffusus.* Hilar. lib. 1. de trin. f. 3: *Nullus sine, neque ullus non in Deo locus est. In coelis est, in inferno est ultra maria est, inest interior, excedit exterior. Ita cum habet atque habetur, neque in aliquo ipse neque non in omnibus est.* fol. 4: *Deus totus ipse intra et extra se omnia continet, ut neque infinitus absit a cunctis, neque cuncta ei, qui infinitus est, non insint.* In Ps. 138: *Mirabile est Deum ubique esse et nusquam abesse, in omnibus esse et totum esse, extra locos et tempora pro infinitate et aeternitate sua semper esse.* Hieron. in c. 66. Esa.: *Quomodo parvo concludetur loco, qui omnia implet.* Chrysost. homil. 5. in c. 2. Coloss. *certa fide credendum esse* docet, *quod Deus sit ubique.* Idem homil. 1. de incompr. Dei nat. *Deum esse ubique totumque esse quaque in parte orbis terrarum novi, sed quemadmodum sit, nescio.* hom. 3. *Ubique Deus esse dicitur, quia nulli parti rerum absens est. Dicitur ubique totus, quia non parti rerum partem suam praesentem praebet, et alteri alteram partem, sed aequalem aequalibus, non solum universitati creaturae, verum etiam cuilibet parti ejus totus pariter adest.* Ambros. in c. 3. Eph.: *Sphaera definito modo concluditur, Deus autem non solum implet omnia, sed et excedit, nec enim clauditur,*

sed omnia in se habet, ut solus ineffabilis et infinitus habeatur. Auctor. lib. de cogn. verae vitae c. 7. p. 403: *Deus est ipsa aeternitas omnem creaturam instar puncti in se continens.* Augustin. l. 7. de civit. Dei c. 30: *Idem Deus ubique totus nullis inclusus locis, nullis vinculis alligatus, in nullas partes sectilis, ex nulla parte mutabilis, implens coelum et terram praesente potentia, non absente natura.* lib. 10. de civit. Dei c. 4: *Deus non in omnibus quam in singulis major, quoniam nec mole distenditur nec partitione minuitur.* In manual. c. 2: *Non ideo te, Domine, implere omnia dicimus, ut te contineant, sed ipsa potius a te continentur, nec particulatim imples omnia, nec ullatenus ita putandum est, ut unaquaeque res pro magnitudine portionis suae te capiat, id est maxima magis, minima minus dum sis ipse potius in omnibus, et omnia in te.* lib. 8. de Genes. ad lit. c. 26, p. 251: *Deus est interior omni re, quia in ipso sunt omnia, et exterior omni re, quia ipse est super omnia.* Plura ex Aug. adducta sunt in locis §. 111. Damasc. lib. 1. orth. fid. c. 16: *ὁ Θεὸς ἄνυλος ὢν καὶ ἀπερίγραπτος ἐν τόπῳ οὐκ ἔστιν, αὐτὸς γὰρ ἑαυτοῦ τόπος ἐστὶ τὰ πάντα πληρῶν, καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα ὤν, καὶ αὐτὸς συνέχων τὰ πάντα, λέγεται δὲ καὶ ἐν τόπῳ εἶναι, καὶ λέγεται τόπος Θεοῦ ἔνθα ἔκδηλος ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ γίνεται.* c. 18: *πάντα ἀπέχει Θεοῦ οὐ τόπῳ ἀλλὰ φύσει.* Alcuinus lib. 2. de Trinit. c. 4: *Nec ideo Deum omnia implere dicimus, ut eum contineant, sed ut ipsa potius contineantur ab eo. Nec particulatim Deus implet omnia, nec ullatenus ita putandum est in omnibus esse Deum, ut unaquaeque res per magnitudinem positionis suae capiat eum, maxima majus, minima minus, dum sit potius ipse totus in omnibus sive omnia in ipso, cujus omnipotentia omnia concludit.* Et postea: *Immensitas divinae magnitudinis ista est, ut intelligamus eum intra omnia, sed non inclusum, et ideo interiorem, ut omnia contineat, ideo exteriorem, ut incircumscriptae magnitudinis suae immensitate omnia excludat, per id ergo, quod exterior est, ostenditur esse creator, per id quod interior gubernari omnia demonstratur.* lib. ejusd. c. 7. quendam Christianum philo-
III. 125. sopho interroganti: *Ubi est Deus?* acutissime respondisse memorat: *Dic prius, o philosophe, ubi non sit.* Vide plura hujusmodi apud Athanasium orat. contra idola post med. et contra gregales Sabellii p. 94. Nazianzen. orat. 34, quae est secunda de theol. etc. Macarium homil. 12. p. 156. August. lib. 1. de civit. Dei c. 29. Sed et Rabbini ac saniores philosophi omnipraesentiam divinam statuunt. Citatur dictum R. Moyse: *Si possibile esset, ut aliquis homo constitueretur in summo noni coeli, non propinquior aut remotior esset Deo quam ille, qui in centro terrae poneretur.* Hermes Trismegistus dicit: *Deum esse sphaeram intellectualem, cujus centrum est ubique, περιφέρεια vero nusquam.* Rittershusius in analectis ad Oppiani ἁλιευτ. lib. 2. v. 8. p. 222 demonstrat doctrinam de omnipraesentia Dei etiam caecos gentilium oculos radioso luminis fulgore praestinguere potuisse. Vide omnino Stephanum Theupolum lib. 1. Academic. contemplat. c. 8.

176. Antithesis. Errant hoc loco 1. *Manichaei,* An-
qui naturam boni, Deum scilicet cum natura mali titheſis.
ipsi coaeterna dicunt fuisse commixtam, ac universo mundo Dei substantiam perhibent esse commixtam etc. Augustin. de haeres. ad Quod vult d. c. 46. h. e. Deum eo modo omnipraesentem esse opinati sunt, ut in compositionem rerum creatarum venerit, cui errori opponenda est absoluta Dei simplicitas et immutabilitas. Epiphanius contra Dimeritas: *Deus non commiscetur cum ulla re διὰ τὴν αὐτοῦ ἀσυγκοινώνητον καὶ ἀσύγκριτον οὐσίαν.* 2. *Judaeis*, de quibus scribit Hieronym. in c. 66. Esa., quod putent *invisibilem et incorporalem et incomprehensibilem Deum templo Hierusalem posse concludi.* 3. *Vorstius*, qui modis compluribus immensitatem et essentialem Dei omnipraesentiam labefactat. 1. essentiae immensitatem inter ea, quae simpliciter *ἀδύνατα* dicuntur, referri ac proinde nullam perfectionem denotare asserit lib. de Deo et attribut. p. 214: *Non caret controversia id, quod hic assumitur pro certo, videlicet essentiam Dei prorsus et simpliciter immensam esse.* P. 232: *Nusquam diserte in Scriptura docetur Deum substantialiter ubique praesentem adeoque simpliciter infinitum esse. Nusquam scriptum legimus Deum substantiam simpliciter immensam et totam re ipsa in omnibus locis praesentem esse, imo non pauca, quae contrarium sensum habere videntur, passim occurrunt.* P. 234 ac praeced. p. 233, postquam Scripturae dicta, quae a theologis pro adstruenda infinitate et omnipraesentia Dei substantiali afferri solent, examinavit, concludit: *Unde jam patet ex Scripturis immensitatem aut ubiquitatem essentiae divinae solide probari non posse, nisi alia testimonia proferantur, aut ex iis, quae prolata sunt, aliter, quam hactenus factum est, argumenta formentur.* Nec tamen ipse affert alia testimonia neque ostendit, quomodo ex allatis aliter formanda sint argumenta, ex quo sponte sequitur ex Vorstii sententia divinae essentiae immensitatem non posse ex Scripturis probari. 2. DEUM non essentia, sed virtute tantum ac efficacia ubique praesentem esse asserit libr. de attribut. pag. 235: *Verum quidem est, Deum omnia in omnibus operari, non tamen sequitur Deum immediate illic sua substantia adesse, ubicunque operatur, quia per causas medias sive physicas sive hyperphysicas operari potest, ut rex aliquis per suos ministros.* 3. Deum secundum substantiam non nisi in coelo esse statuit libr. de attrib. p. 233: *Substantialiter in illo altissimo coelo tanquam in solio aut palatio suo residet, sic tamen, ut virtualiter etiam κατ᾽ ἐνέργειαν suam in terra versetur.* P. 235: *In Scripturis affirmari* III. 1
omnino videtur DEUM ratione substantiae suae tantum in coelo esse. P. 237 allegatis aliquot Scripturae locis subjungit: *Simpliciter credamus, quod sacrae literae toties inculcant DEUM revera sua essentia (quae ut amplissima et maxima nostrique*

respectu immensa, ita summe simul gloriosa est) in coelo altissimo eodemque capacissimo habitare, in terra vero ubique virtute et sapientia sua sive efficaci operatione et providentia sua nobis adesse. 4. Negat essentiam Dei esse totam in qualibet re minima, sed secundum aliquam sui partem in ea esse asserit, ac proinde essentiam Dei facit divisibilem. p. 240: *Mirum videtur esse paradoxum DEUM sic omnis quantitatis expertem esse, ut totus substantialiter sit in re qualibet, etiam minima,* unde etiam de anima rationali p. 241. disputat eam virtute quidem et operatione per omnes corporis partes diffusam esse, sed essentiam ejus uno aliquo certo loco, puta vel in corde vel in cerebro contineri. *Si tota anima,* inquit, *esset in capite, tota in pedibus, esset extra se ipsam, cum caput et pedes a se invicem distent.* Resp. non hoc sequitur, quod sit extra se ipsam, quia est ὅλως ὅλον, sed quod sit in partibus, quarum una est extra alteram. Vide Brokerum in autidot. c. 8. p. 24. 5. *indignum divina majestate ipsi videtur esse, quod in antro formicae aut locis sordidis tota sua essentia adesse dicatur* p. 237. Atqui si Deo non fuit indignum res minimas et abjectissimas creare, utique nec indignum ipso erit iisdem adesse et eas conservare. Si sol visibilis et corporeus radios suos in loca sordida spargit nec ab illis inquinatur, quomodo metuendum est, ne Sol invisibilis, incorporeus et increatus aliquid labis ex essentiali in locis sordidis praesentia contrahat. Vide Augustinum de natura bon. c. 29. Hugonem de S. Vict. lib. 1. de sacrament. part. 3. c. 17, ubi hoc declarat exemplo animae rationalis, *quae unita corpori leproso et morbido non inficitur ex eo.* Atque ex his atheismi, denegata omnipraesentia DEI essentiali, efficaciter convinci potest Vorst. In consessu ordinum Hollandiae in orat. apologet. p. 18. solenniter juravit *se essentialem DEI omnipraesentiam nunquam negasse,* sed in eodem momento dixit *DEUM sua essentia non esse in sterquilinio, cloacis aut locis sordidis praesentem.* At qui sua essentia in sterquiliniis, cloacis aut locis sordidis praesens non est, ille sua essentia alicubi praesens non est. Qui essentia sua alicubi praesens non est, ille sua essentia non est ubique praesens. Item si Deus non est essentia sua praesens in locis sordidis, nulli humano corpori essentialiter erit praesens; quid enim aliud est corpus humanum, quam sordidum sterquilinium? Vide Sibrandus Lubbertus in praefat. comment. ad 99. err. Vorst. 6. hinc locum et localem praesentiam Deo tribuit. tr. de Deo. 235. 239: *Sane de loco et locali praesentia quin Deo vere et recte attribui possit, minime dubitandum videtur.* in apolog. exeg. c. 19. p. 99. 103. Quae omnia eo spectant, ut mysterium unionis personalis duarum in Christo naturarum negetur. Si enim Deus secundum suam substantiam non est alibi quam in coelo, ergo Christus, quando in terris in assumta carne versatus est, non fuit verus et essentialis Deus. Si Deus secundum suam essentiam non est in locis sordidis, non aderit infanti in utero materno, quippe qui inter stercora et urinam in ventre foemineo delitescit. Si nulli infanti, quamdiu in utero materno fovetur, essentialiter adest, ergo nec CHRISTO in utero Mariae. Si essentia Dei tota non est in qualibet re minima, utique etiam non erit in assumta humanitate tota, cum illa respectu totius universi sit res minima. Videt hoc Vorstius, ideo in apol. exeg. c. 17 p. 87. eo abit, *quod unio duarum naturarum in Christo formaliter non in essentiali duarum naturarum indistantia, sed in arcano quodam et ineffabili deitatis τοῦ Λόγου in humanitatem influxu, h. e. singulari quadam illius in hanc operatione sive gratiosa hujus ad illam assumtione aut peculiari appropriatione (cujus modus nobis in hoc seculo incomprehensibilis sit) revera consistere.* P. 88: *Non immerito aliquis collegerit etiam divinam τοῦ Λόγου ὑπόστασιν per arcanum aliquem influxum assumtae humanitati communicari potuisse et hanc perpetuo per illius inti-* III. 127. *mam virtutem adhuc sustentari, etiamsi forte localis aliqua inter utramque substantiam conjunctio non intercedat.* P. 89 concludit *in dubio aliquatenus relinqui posse, an Deus sua substantia in Christo homine, dum in terris versaretur, habitaverit.* Quem Nestorianum errorem, unionem personalem in nuda gestatione statuentem et ex actu primo in actum secundum transformantem, jampridem nervose confutavit b. Luth. tom. 2. Wit. p. 228. Pii veteres dicunt unionem factam esse ἀδιαστάτως καὶ ἀχωρίστως, qua de re suo loco plenius disputabitur.

177. Si quaeras, quibus argumentis novis hisce paradoxis fidem facere tentet Vorstius, nihil audis aliud quam humanae rationis somnia, quibus, dicis gratia, quaedam Scripturae dicta male accommodantur. 1. *Deus dicitur habitare in coelis* Psalm. 122, v. 1. Psalm. 103, v. 19: *Quo etiam homines oraturi animum, oculos et manus elevant. Ergo non est essentialiter ubique praesens.* Quidam sic distinguunt, quod coelum accipiatur 1. *pro throno creato,* 2. *pro throno increato.* Deus non habitat in throno creato *simpliciter et absolute*, quasi eidem includatur, sed *comparative* 1. ratione *manifestationis* seu φανερώσεως, quia majestatem suam excellentius in eo exserit; 2. ratione συγκαταβάσεως, *nostrae informationis*, quia coelum omnibus creaturis terrenis sublimius. Simplicissime respondetur, plus inferri in consequente, quam antecedens permittit. Deum *in coelis esse et habitare* Scriptura asserit, sed *tantum* in coelis habitare nuspiam addit, sed potius contrarium testatur, proinde propter essentiam Dei in coelis non neganda est ipsius praesentia in terris; sed distinguendi sunt praesentiae gradus ac modi. Deus est *in coelo* per majestatem et gloriam, *in inferno* per justitiam et vindicem iram, *in ecclesia* per praesentiam gratiae, *in mundo* per praesentiam potentiae, *in Christo* per hypostaticam unionem etc. Deus est ubique ratione essentiae; in coelo habitare dicitur ratione amplioris majestatis et gloriae. Sic anima est in toto corpore tota, in corde tamen *radicaliter*, in capite *effective*, quia excellentiores effe-

ctus edit. ** Athanas. contra gregales Sabellii tom. 1. f. 517: *Quando Psaltes dicit: Coeli coelorum Domino Psalm. 115, v. 16, non pro loco domicilii coelum adsortitur Domino et hominibus terram, sed excellentiam Dei magnificentiamque oculis subjicit.*** Bernh. in medit. c. 11. col. 1189: *Deus in se ipso est incomprehensibilis, quia principium et finis, principium sine principio, finis sine fine. In angelis desiderabilis, quia in eum desiderant prospicere; in sanctis delectabilis, quia in eo assidue felices laetantur; in creaturis admirabilis, quia omnia potenter creat, sapienter gubernat, benigne dispensat. In hominibus amabilis, quia est eorum Deus, et ipsi sunt populus ejus.* Ad coelum igitur oraturi oculos levamus, non quod Deum coelesti regioni inclusum statuamus, sed quia Deum ab omnibus rebus sublunaribus, visibilibus, corporeis et creatis essentia distinctum agnoscimus, quia divinam suam majestatem in coelo peculiariter manifestat, quia in coelo mansionem nobis praeparavit, ad quam toto cordis desiderio adspiramus. Qui regis faciem inter loquendum intuetur, non propterea solos oculos aut solum caput alloquitur, sed ipsum regem; sic in oratione oculos ad coelum extollimus nec tamen Deum solo inclusum statuimus, cum a propheta didicerimus *coelum esse Dei solium, sed terram scabellum pedum ejus.* Alcuin. lib. 2. de Trinit. c. 5: *Quemadmodum terra appellatus est peccator, cum ei dictum est: Terra es et in terram ibis; sic coelum justus e contrario dici potest, justis enim dicitur: Templum Dei sanctum est, quod estis vos. Quapropter si in templo suo habitat Deus, quia sancti templum ejus sunt, recte dicitur, qui es in coelis, i. e. in sanctis, et accommodatissima est ista similitudo, ut spiritualiter tantum interesse videatur inter justos et peccatores, quantum corporaliter inter coelum et terram.* Et postea: *Ideo dicitur Deus in coelis habitare, quia major cognitio est in coelis illius summae majestatis et essentiae, in angelis vel in sanctis animabus sanctorum, quam in terra habitantibus sanctis propter gravitatem carnalis habitationis.*

III. 128. 2. *Deus dicitur adscendere et descendere* Gen. 11, v. 7. etc. Resp. Deus non discedit vel redit mutatione loci nec suae essentiae, sed declaratione misericordiae et justitiae. Orig. hom. 4. in Gen. tom. 1. p. 22: *Descendere dicitur Deus, quando curam humanae fragilitatis habere dignatur.* Chrysost. homil. 40. in c. 35. Genes.: *Descendere et adscendere Deo indignum est, sed maximum est ineffabilis misericordiae suae indicium, quod propter nostram eruditionem talibus verbis uti dignatur.* Augustin. epist. 3. ad Volusian.: *Novit ubique totus esse et nullo contineri loco, novit venire non recedendo ubi erat, novit abire non deserendo, quo venerit; miratur hoc mens humana, et quia non capit, fortasse non credit.* lib. 16. de civitat. Dei c. 5: *Non loco movetur Deus, qui semper ubique est totus, sed descendere dicitur, cum aliquid facit in terra, quod praeter usitatum naturae cursum mirabiliter factum praesentiam quodammodo ejus ostendat. Ore Domini potestas mandandi, brachio potentia, oculis omniscia ejus providentia notatur. Sedere propter auctoritatem, stare propter invictam fortitudinem, descendere propter manifestationem praesentiae suae dicitur.* Idem in Psalm. 136. Luth. in c. 11. Genes.: *Descendit Deus non re seu substantia, est enim ubique, sed actione, desinit dissimulare, desinit esse longanimis et incipit revelare peccatum, punire et arguere.* 3. *Deus non est cum impiis Num. 14, v. 42. Ergo non est ubique.* Resp. negatur esse cum impiis non ἁπλῶς, nec ratione essentiae, sed κατά τι respectu favoris et gratiae in victoria ab hostibus et aliis beneficiis concedendis. Sustentat et conservat impios et pios per suam omnipotentem essentiam, sed in solis piis habitat per salvificam gratiam, qui proinde dicuntur ipsius templa.

178. Dicta Scripturae essentialem Dei omnipraesentiam probantia pessime detorquet Vorstius. Ad locum 1. Reg. 8, v. 23. excipit *non de Dei substantia, sed de virtute et exsertione providentiae eum videri accipi debere.* Sed contrarium testatur ipse verborum sonus et integer contextus. *Coeli coelorum*, inquit, *non te capiunt, quanto minus domus ista, quam aedificavi?* Argumentum regis sapientissimi hoc est: Quem coeli coelorum non capiunt, non judicandus est in domo χειροποιήτῳ super terram eo modo habitare, ut in eadem concludatur. Sed Deum coeli coelorum non capiunt. Ergo. Finge de virtute et exsertione providentiae Salomoni esse sermonem, et peribit omnis vis connexionis in majore propositione. Cujus enim providentia tantum ad omnia se extendit absque ulla essentiae infinitate et immensitate, eum domo aliqua seu loco concludi nihil impedit, sicut regis alicujus terreni potentia et regimen per totum se extendit regnum, ipse tamen aula quadam regia continetur. Ad dictum Jerem. 23, v. 24. excipit 1. *ex impletione illa coeli et terrae non posse colligi essentiae immensitatem, cum coelum et terra sint corpora finita.* Resp. non simpliciter dicitur Deus esse in coelo et in terra, multo minus dicitur esse tantum in coelo et in terra, sed emphatice dicitur coelum et terram implere, majestate scilicet suae divinitatis et praesentiae. Ne quis vero existimet Deum ita implere coelum et terram, ut coeli ac terrae limitibus ejus essentia finiatur, ideo addendum est ex Job. 11, v. 8. quod *altior sit coelo, profundior inferno, longior terra et mari latior*, et ex 1. Reg. 8, v. 23, quod *coeli coelorum eum non capiunt.* At caperent utique, si coeli terraeque terminis ejus essentialis praesentia concluderetur. 2. *Si omnipraesentia divinae essentiae ex loco illo prophetico colligeretur, utique etiam ex dicto Ephes. 4, v. 8. colligi posset omnipraesentia CHRISTI secundum humanam naturam,* quod ipsi videtur absurdum. Resp. collectio haec verissima est nec ullam conjunctam habet absurditatem, nisi in circulo humanae rationis. Ut enim apud prophetam ex eo, quod Deus coelum et terram impleat, colligitur ipsum non esse Deum e longiquo, nec quicquam ab oculis ejus esse abs-

conditum; sic ex eo, quod Christus ad dextram Patris evectus omnia implet, apud apostolum infertur, quod ecclesiae suae det pastores, doctores eamque regat, defendat ac tueatur. Ad locum Act. 17,
9. v. 27. excipit *non esse consequens, Deum immediate illic sua substantia adesse, ubicunque operatur, quia per caussas physicas sive hyperphysicas, puta angelos, operari potest, ut rex aliquis per suos ministros.* Resp. docet apostolus ex operibus creationis, conservationis et gubernationis Deum posse investigari, inveniri et tantum non manibus palpari; rationem addit eam, *quia non longe abest ab unoquoque nostrum, in ipso enim vivimus, movemur et sumus*, id est: Deus non discessit ab opificio suo post creationem, sicut architectus discedit ab exstructa domo, sed idem, quod primitus condidit, adhuc conservat et gubernat estque opificio suo perpetuo praesens. Si statuas ab illa gubernatione universi remotam substantialem DEI propinquitatem, non constabit argumento apostolico sua connexio. Quamvis ergo DEUS in conservatione et gubernatione universi utatur causis mediis, tamen illae ipsae causae in essendo et agendo suam a DEO habent dependentiam, absque cujus potenti sustentatione nec essent nec agerent, sed in nihilum reciderent, Hebr. 1, v. 3. Deus igitur, ut immediate illis praesens fuit *in creatione*, ita quoque immediate ipsis praesens est *in conservatione*, cum conservatio nihil aliud sit quam *essendi continuatio.* Sic per parentes Deus confert nobis vitam naturalem, per ministros verbi vitam spiritualem, et tamen ipsi tum hominis in utero formatio Job. 10, v. 8, tum ejusdem regeneratio tribuuntur 1. Petr. 1, v. 3. 33. Quid quod Deus non operatur per aliquod essentiae suae superadditum, sed per suam potentiam, quae est ipsa ejus essentia. Ergo non operatur in creaturis absens, sed vere et essentialiter praesens.

179. 4. *Calviniani.* 1. Dum quidam ex ipsis negant Deum sua essentia creaturis omnibus praesentem esse. Crocius part. 2. conv. Prutenicae p. 497 per calumniam Calvinianis tribui asserit, quod immensitatem divinae essentiae negent. Sed negant eam Beza volum. 1. oper. p. 589. volum. 3. p. 120. Danaeus de elench. haeret. f. 119. in explic. orat. Domin. f. 96. Joh. Pincier tract. 4. de sacr. lib. 2. de coen. Domin. p. 370. et 371. Verba ipsorum adduximus disp. 5. de glor. Dei §. 16. Episcopius disp. priv. de Deo th. 10: *Non credimus absolute*
0. *scitu necessaria esse, quae de immensitatis divinae modis et omnipraesentia essentiae controvertuntur.* Slatius in epist. 9. Mart. et 30. Jun. 608: *Video perfectionem rerum mundanarum in hoc esse, ut potentiae suae ulterius, quam essentia extendantur, quam perfectionem procul dubio a Deo habent, qui istas ad imaginem suam creavit. Atqui ego existimo Deum perfectiorem fieri, quando dicitur operari posse, videre, audire, ubi sua essentia non est, quam cum dicitur essentiae suae praesentiam requiri ad operandum, vivendum aut audiendum.* 2. Dum dextram Dei, ad quam Christus in sua exaltatione evectus est, statuunt esse certum in coelis locum. Beza vol. 1. oper. p. 601. Bulling. in tract. de verb. coenae. Pisc. in sch. 1. Petr. 3, v. 22. Verba ipsorum videantur d. l., ex quo sic inferimus: Qui docent, Deum in coelo habitare tanquam certo loco, et dextram Dei notare certum in coelo locum, et Christum sedere ad dextram Dei tanquam in loco, qui est ad dextram Dei, et thronum Dei esse in coelo tanquam in loco, et domicilium DEI esse certum in coelo locum, non possunt recte sentire de Dei immensitate. Calviniani id faciunt. Ergo. Cui errori opponimus descriptionem dextrae divinae in Scripturis traditam, quod sit *dextra majestatis* Hebr. 1, v. 3. *thronus μεγαλοσύνης in coelis* Hebr. 8, v. 1. *dextra sedis Dei* Hebr. 12, v. 2. *thronus δόξης* Matth. 25, v. 31. *dextra δυνάμεως* Matth. 26, v. 64. Luc. 22, v. 69. *faciens virtutem* Psalm. 118, v. 16. *omnia potens mutare* Psalm. 77, v. 11. *ubique praesens* Psalm. 139, v. 10. etc.; ex quibus similibus locis talis definitio dextrae divinae colligitur, quod sit infinita Dei potentia et praesentissima ejus majestas in coelo et terra omnia gubernantis ac moderantis. Pulchre Basilius de SS. ad Amphiloch. fol. 206: *Vox dextrum non significat locum aliquem inferiorem, sed tantum aequalitatis, eo quo dextrum de Deo non accipitur corporaliter, ad istum enim modum fortassis et sinistrum aliquid in DEO possit esse.* 3. Omnipraesentiam Dei definiunt per nudam indistantiam absque operatione. Ph. Caesar disput. 2. apolog. thes. 70. *Omnipraesentiam Dei praecise, ut non tantum ab infinitate, sed etiam ab omnipotentia distinguitur, est qua omnibus suis creaturis indistanter adest.* th. 74. per praesentiam non denotatur actio, sed connotatur. Idem statuit Steinius Cassellanus. At omnes praesentiae divinae gradus includunt operationem ac distractionem operationis a divina praesentia. Improbat ipse Musculus L. C. p. 820. et Zanch. lib. 2. de nat. Dei c. 6. p. 116. lib. 5. de nat. Dei c. 1. p. 531.

180. 5. *Photiniani*, qui itidem negant Deum essentialiter ubique praesentem esse. Schmaltz. contra disp. 1. D. Frantz. pag. 4: *Essentia et praesentia Dei in locis omnibus, qualem sibi Frantzius fingit, nulla datur, nec enim frustra in coelis Deus esse dicitur.* contra disp. 3. ejusd. p. 75: *Deus ubique esse dicitur, quatenus omnibus suo favore adest.* p. 339: *Omnipraesentiam Dei statuimus et Christi etiam, sed talem, qualem Scriptura perhibet, nempe quoad ipsorum virtutem, favorem et auxilium.* Pisecius resp. ad 2. rationem Camp. p. 24: *Virtutem Dei infinitam permeare omnia, Scripturae testantur, non essentiam, cujus infinitate concessa universa orbis machina, quam cernimus, corpus quoddam divinum esset, sicque juxta Lucanum lib. 8. Jupiter est quodcunque vides, quocunque moveris.* At si licet sic inferre: Deus est in omnibus rebus praesens, ergo omnes res sunt Deus; licebit etiam ex Photinianorum hypothesi sic inferre: Deus in coelo est essen- III. 131.

tialiter praesens. Ergo coelum est Deus. Sequuntur hac in re antesignanum suum Socinum, qui in praelect. c. 2. p. 6. scribit: *Verba apostoli: Non longe abest ab unoquoque nostrum, ad solos sancte viventes pertinere, nosque in Deo vivere sic explicat, quod vitam a Deo habeamus* (sed repugnant scopus et series apostolici contextus. Scopus est, quod apostolus demonstrare cupit etiam gentiles extra ecclesiam constitutos ex opere creationis Deum quodammodo cognoscere posse. Argumenti loco affert illud, quod Deus non longe absit ab unoquoque nostrum. Quod si haec verba ad solos sancte viventes in ecclesia restringas, perit vis argumenti apostolici. Si in Deo vivere asseritur nihil est aliud quam vitam a Deo habere, confunduntur beneficia Dei omnipraesentia v. 26, enumerata cum ipsa omnipraesentia, v. 27 et 28. asserta, h. e. effectus loco causae ponitur). Idem adv. Franc. Dav. de invoc. Christi c. 14: *Deus non est nobiscum per divinam suam naturam aut essentiam, sed per virtutem, favorem et auxilium suum, alioqui non magis cum piis quam cum impiis esset* (sed distincti praesentiae gradus non debent confundi, adest Deus piis et impiis per conservationem, sed piis peculiariter adest per gratiosam inhabitationem). Quo fine talia a Photinianis disputentur, patet ex dictis superius, videl. ut trinitatis et increationis mysterium evertatur.

Quaestiones de Dei omnipraesentia.

181. Qu. 1. *An omnipraesentia sit omnino idem cum divinae essentiae immensitate.* Respond. Omnipraesentia accipitur dupliciter: *1. radicaliter*, prout respectum habet ad ipsum DEUM essentia infinitum et immensum. *2. relative*, prout respectum habet ad creaturas, quibus ita praesens est DEUS, ut eas conservet et gubernet. Praesentia Dei nunquam est otiosa, sed ut Deus est efficacissimus actus, ita quoque ipsius praesentia semper conjunctam habet operationem quandam. Priore modo omnipraesentia est omnino unum cum divinae essentiae immensitate. Deus enim inde atque ideo omnipraesens est quia est infinitus et immensus, tum essentiae, tum potentiae respectu. Posteriore modo ab essentiae immensitate distinguitur, ac efficacem potius DEI actionem cum illa adessentia conjunctam, quam absolutum Dei attributum notat. Omne attributum Dei essentiale est 1. absolutum, ut ipsa Dei essentia; 2. est aeternum; 3. per illud Deus sibi est id quod est; 4. est immutabile non habens gradus. Sed omnipraesntia non est tale essentiale DEI attributum. 1. quia non est absolute ipsa Dei essentia, sed potius potentissima actio, qua DEUS omnibus creaturis praesens potentissime eas conservat et gubernat; 2. non competit DEO ab aeterno, quia respicit creaturas in tempore productas; 3. per eam DEUS non est id quod est, quia relatio illa, qua Deus dicitur omnipraesens, id est, omnibus rebus praesens, non minus quam ipsa creatio in tempore coepit, antequam enim res creatae producerentur, non potuit DEUS dici omnipraesens; 4. non est eo modo immobilis ac immutabilis sicut essentiae divinae immensitas, id est, ipsa immensa DEI essentia, sed in tempore coepit et certos suos gradus obtinet.

182. Qu. 2. *An causa omnipraesentiae sit sola et unica divinae essentiae immensitas?* Affirmant Calviniani, ut obtinere possint CHRISTUM secundum humanam naturam non esse omnipraesentem, quia humana natura non est infinita vel immensa. Polanus libr. 2. System. c. 12. p. 146: *Causa ubiquepraesentiae et ubiquitatis sola atque unica est essentiae immensitas et infinitas. Quicquid igitur ubique est, ideo ubique est, quia est immensae et infinitae essentiae, nec quicquam ubique est aut dici potest esse, nisi sit immensum. Hoc* (inquit) *tenendum est contra Ubiquitarios contendentes corpus CHRISTI* III. 1 *esse ubique. At nequaquam illud ubique est, quia non est essentiae immensae et infinitae.* Idem urgent Jesuitae. Becanus part. 1. Theol. schol. c. 6. quaest. 3: *Nulla creatura potest esse ubique per ipsam Dei immensitatem, quod est contra Ubiquitistas, qui putant humanitatem Christi esse ubique per immensitatem divinam formaliter ipsi communicatam.* Resp. Quicquid naturaliter et essentialiter, id est per suam naturam et essentiam, est omnipraesens, illud est immensae et infinitae essentiae. Jam vero Christum ut hominem non dicimus naturaliter et essentialiter sive per naturam et essentiam suam esse omnipraesentem, sed personaliter h. e. quatenus ipsius assumta humana natura in infinitam Λόγου ὑπόστασιν est evecta et in exaltatione ad dextram Patris coelestis collocata. Ergo ad omnipraesentiam Christi hominis non requiritur humanae naturae immensitas et infinitas. Si dicas esse hoc τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνειν, producenda erunt omnia Scripturae dicta et rationum momenta, quibus CHRISTUM secundum utramque naturam in coelo ac terra praesentem omnia gubernare demonstramus, utpote *1. a divina promissione*, Matth. 18, v. 20. c. 28, v. 20. *2. a personali divinae et humanae naturae unione*, ἀδιαιρέτως καὶ ἀδιαστάτως nec locorum διαστήμασι ac intercapedinibus solvi potest. *3. ab inhabitatione totius plenitudinis τοῦ Λόγου* in assumpta carne, Colossens. 2, v. 9. *4. ex adscensione* per quam CHRISTUS ut homo *coelis excelsior factus* Hebr. 7, v. 26 *et super omnes coelos adscendit* Eph. 4, v. 10: eamque 5. proxime in secuta *ad dextram Patris sessione*, quae dextra Dei cum sit ubique praesens nullo loco conclusa, nulli inclusa, a nullo exclusa, utique etiam Christus ad eam evectus erit omnipraesens. *6. ex invocatione. Prope est Dominus invocantibus eum* Ps. 145, v. 15. jam vero Christus secundum utramque naturam a nobis est invocandus et glorificandus *7. ex omnium subjectione* Christo facta 1. Cor. 15, v. 27. Eph. 1, v. 22. Hebr. 2, v. 8; utique ergo et omnia loca ipsi subjecta, *8. ex omnium impletione* adscensionem et sessionem ad dextram Dei insecuta Eph. 4, v. 10. *9. ex dominatione.* Christus ut Deus et homo dominatur omnibus creaturis, non absens, quia unum est dominium, quo ut Deus et homo dominatur. Jam vero secundum divinam naturam non absens sed praesens dominatur. *10. ex proportione.*

Christus *est caput corporis ecclesiae* Eph. 1, v. 22. c. 5, v. 16. Col. 1, v. 18. Jam vero caput a membris non est per locorum spatia avulsum ac separatum, sed arctissime illis unitum. *11. ab eucharistiae institutione et administratione.* In ea enim Christus suum corpus et suum sanguinem mediante benedicto pane et vino distribuit et sic suam in terris secundum humanam naturam praesentiam manifesto testimonio comprobat. *12. ab officii executione.* Nomina officii competunt Christo secundum humanam naturam; adesse, ecclesiam regere, dominari in medio inimicorum est nomen officii, scilicet regii. Ergo. *13. a Christi in terris apparitione.* Paulus in via ad Damascum videt Christum Actor. 9, v. 27. *Dominus ipsi affuit* Actor. 23, v. 11. 2. Tim. 4, v. 17. Ex quibus apparitionibus resurrectionem Christi probat 1. Cor. 15, v. 8. *14. a typi praefiguratione.* Typo respondere debet antitypus. Jam vero Christus *ambulat in medio candelabrorum aureorum*, i. e. ecclesiarum Apoc. 1, v. 13. ac describuntur ipsius membra: *oculi, caput, capilli, pedes, dextra* etc. ne quis ad solius divinae naturae praesentiam hoc referat. Hisce fundamentis nostris (quae non sunt divellanda, sed omnia conjungenda, τὸ posse enim praesentem adesse omnibus creaturis ex personali unione et totius plenitudinis τοῦ Λόγου in assumta carne inhabitatione, τὸ velle ex reliquis fundamentis demonstramus) hisce inquam fundamentis nostris prius ordine et solide respondeat Polanus, antequam Ubiquitarios, quos ita vocat, erroris in hoc doctrinae coelestis capite accuset. Quae in contrarium afferuntur, eorum explicatio ad alium pertinet locum, ac facile solvuntur, si consideretur illud, nos nequaquam statuere Christum ut hominem essentialiter esse omnipraesentem, sed personaliter, hoc est, non per et propter quandam essentiae humanae immensitatem,
133. sed propter purissimam cum Λόγῳ unionem et exaltationem ad Dei dextram, quae nullo locorum complexu continetur. Quemadmodum igitur Λόγος ex divinitatis suae immensitate et infinitate est omnipraesens, et omnia non absens, sed praesens potenter sustentat et gubernat: sic idem Λόγος in et cum humana natura ac per assumtam humanam naturam in infinita Λόγου ὑποστάσει illocaliter subsistentem ex beneficio personalis unionis et ad dextram Dei collocationis omnes creaturas in coelo ac terra potenter regit non absens, sed praesens, nihil quicquam obstante coelestis ac terrestris machinae altitudine, longitudine, latitudine ac profunditate, quippe quae in comparatione ad Λόγον ejusque hypostasin, in qua assumta caro illocaliter et indistanter subsistit, est instar minutissimi puncti, *imo tanquam nihilum* Esa. 40, v. 12. Sap. 11, v. 23. Proinde ut recte concludo: Quicunque est omnipotens et adorari jubetur, ille est verus Deus; Christus est omnipotens et adorari jubetur: ergo est verus Deus. Nec tamen quisquam ex eo ulterius debet inferre Christum, cum secundum assumtam humanam naturam non sit essentialiter ac naturaliter Deus, non esse secundum humanam naturam omnipraesentem nec adorandum, testatur enim Scriptura omnipotentiam et adorationis cultum ipsi ut homini etiam propter unionem personalem cum Λόγῳ et exaltationem competere; sic recte quidem concluditur: Quicunque est omnipraesens, ille est verus Deus; Christus est omnipraesens: ergo; nec tamen recte infertur Christum, cum secundum humanam naturam non sit essentialiter ac naturaliter omnipraesens aut infinitae essentiae, ideo prorsus ac nullo alio modo esse omnipraesentem. Quid quod Polanus ipse praec. c. 9. recte statuit *Christi meritum esse infinitae virtutis et efficaciae non propter humanitatem, sed per et propter infinitam deitatem, cui humanitas Christi est hypostatice unita.* Atqui si infinita virtus Christi merito ex hypostatica illa cum Λόγῳ unione recte tribuitur, quidni etiam humanae Christi naturae omnipraesentia ex eadem cum Λόγῳ omnipraesente unione et ad dextram Patris collocatione tribueretur? Certe infinitae virtutis esse participem longe plus est quam omnipraesentem esse.

183. Qu. 3. *An recte dicatur Deus in omnibus locis praesens?* Resp. Recte quidem dicitur, quod Deus sit in locis omnibus, quia adverbium *ubique* notat omnia loca; si ergo Deus ob essentiae suae immensitatem est ubique praesens, utique etiam est in omnibus locis praesens, sed tamen addendum est Deum esse in locis omnibus praesentem non locali, sed illocali praesentia, Deus enim ita est in locis omnibus, ut tamen nullo loco contineatur, circumscribatur, concludatur vel definiatur. Hinc utrumque apud pios veteres occurrit: *Deus ubique est et Deus nusquam est.* Ubique est, quatenus praesentissima sua potentia omnia continet; nusquam est, quatenus a nullo continetur, nec loco circumscribitur. *Deus est intra cuncta non inclusus*, est extra cuncta non exclusus. August. tom. 4. de div. qq. q. 20. p. 232: *Deus alicubi est; quod enim alicubi est, continetur loco, quod continetur loco, corpus est. Deus autem non est corpus. Non igitur alicubi est, et tamen quia est et in loco non est, in illo potius sunt omnia, quam ipse alicubi, nec tamen ita in illo, ut ipse sit locus.* Quae verba Lombardus lib. 1. sent. dist. 37. lit. O. adducens sic scribit: *Augustinus volens praescindere a DEI puritate omnem localem motum et localem circumscriptionem potius dicit omnia esse in illo, quam ipsum esse alicubi, nec tamen ipsum esse locum, qui non est in loco.* Quin imo ob intimam illam Dei in omnibus locis praesentiam Deus non tam est ubique quam ipsum illud, quod a nobis appellari solet ubique; est in omni loco sine dimensione, in omni tempore sine successione, totus in omnibus, totus in singulis, totus in se ipso, est ubique per praesentiam utpote omnia cognoscens, est ubique per potentiam, utpote omnia conservans, est ubique per essentiam, utpote infinitus, ac res aliae nihil aliud sunt quam quaedam umbra; cunctis rebus adest ad eas non accedens, abest non recedens, sed res ad eum potius accedere et ab eo recedere dicuntur. Cum dicitur quosdam deserere, non naturae illius terminus poni-

III. 184. tur, sed eorum opera describuntur, apud quos esse vel non esse designatur. Hieronym. epist. ad Marc.

184. Qu. 4. *An ex operatione Dei in rebus omnibus recte inferatur ejus omnipraesentia?* Resp. formaliter et directe ex operatione Dei in rebus omnibus non posse inferri ejus omnipraesentiam, cum operatio Dei in rebus non sit causa et ratio formalis exsistentiae in illis, siquidem remota per intellectum quacunque operatione per solam essentiae immensitatem et infinitatem Deus est omnibus intime praesens; materialiter autem et indirecte ex operatione Dei in rebus omnibus inferri ejus omnipraesentiam, quia potentia, qua Deus in omnibus operatur, est ipsa ejus essentia, ac Deus agit in res creatas immediatione virtutis et suppositi, id quod non oritur ex quadam imperfectione et limitatione potentiae, sicut Aristoteles 7. physic. text. 10. disputat, agens naturale et corporeum debere esse conjunctum passo, sed ex infinitate et immensitate divinae essentiae et ex rerum creatarum imperfectione, quae se habent ad divinam essentiam, ut umbra ad corpus solidum. Addendum tamen et illud, quod immensitas essentiae non sit totalis et unica seu solitaria causa omnipraesentiae divinae apud creaturas, sed praeter eam causa proxima illius operosae omnipraesentiae est libera Dei voluntas. Si enim sola immensitas divinae essentiae esset causa, tum actualis apud creaturas omnipraesentia foret aeterna, sicut immensitas essentiae divinae fuit ab aeterno.

185. Qu. 5. *An Deo proprie competat locus?* Affirmat Vorstius lib. de attribut. divin. p. 235. 239, ita tamen, ut locus generatim, abstracte et metaphysice consideretur ac definiatur *non superficies corporis ambientis*, sed *vacua quaedam regio*, *seu quodvis inane spatium cujusvis rei vere subsistentis.* Non longe abit ab hac sententia Polanus libr. 2. syntagm. c. 12. p. 146: *Loci appellatione non tantum intelligimus spatium corporale et physicum*, *sed etiam spirituale et supernaturale* etc. *Non minus supra coelum supremum locus est*, *quam in coelo et sub coelo.* Nos non nisi *improprie ac metaphorice* Deo locum tribui asserimus, cum Deus utpote incorporeus ac simplicissimus spiritus loco non ambiatur nec circumscribatur. Inane illud spatium rei subsistentis est inane Vorstii figmentum. Aut enim est creatum aut increatum, aut substantia aut accidens. Si creatum, Deus increatus a creatura continebitur; si increatum, erit aliquid praeter Deum increatum; si substantia, erit vel corporea vel incorporea. Corporea substantia esse nequit, quia ea non est locus, sed res locata; incorporea itidem esse nequit, quia non mensurari potest ens corporeum. Si accidens, tribuendum erit Deo accidens aliquod ipsi inhaerens, imo ipsum circumscribens et continens. Athanasius tom. 1. contra greg. Sabell. p. 514: *Aufer mihi τοπικοὺς χωρισμούς, cum de Deo, Verbo et Spiritu sancto agitur. ἀσεβὲς καὶ ζητεῖν καὶ ἐννοεῖν τόπου πότε ἐστιν ὁ θεός.* Lombardus. sent. dist. 37. lit. I: *Cum divina natura veraciter et essentialiter sit in omni loco et in omni tempore*, *non tamen movetur per loca vel per tempora*, *nec localis nec temporalis est.*

186. Qu. 6. *An recte dicatur Deus realiter exsistere extra mundum in spatio imaginario?* Quidam ex Scholasticis negant usi hoc argumento: *Spatium illud imaginarium extra mundum est nihil; sed Deus non est in nihilo: ergo non est extra mundum in spatio imaginario.* Quidam contra affirmant: *Si enim coeli coelorum Deum non capiunt, ergo Deus erit extra coelum; jam vero extra coelum nihil aliud est quam spatium imaginarium.* Si Deus ita esset in hoc mundo, ut non esset extra illum, consequens foret ipsum definitive esse in hoc mundo, ita enim in illo erit, ut non sit in alio. Atqui absurdum est divinam essentiam utpote immensam et infinitatem definire hujus mundi limitibus ac terminis; huc afferunt illud Nazianz. lib. 2. de theol, ubi Deum *nec in mundo tantum nec extra mundum tantum*, *sed utrobique constituendum esse* concludit. Augustinus lib. 11. de civitate Dei c. 5. philosophis quaerentibus, quid fecerit Deus ante mundi creationem, reponit hanc quaestionem: *Quid nunc faciat extra coelum in spatiis illis imaginariis, ubi plures mundos creare possit?* Respondendum est per distinctionem. Praesentia Dei sumitur vel *radicaliter* vel *relative* ad creaturas. Priori modo Deus est extra mundum, quia essentia ejus est excelsior coelo ac terra profundior, posteriore modo non est extra mundum, quia extra eum non adsunt res, quibus praesens adest. Scriptura non proponit nobis spatia imaginaria, sed simpliciter pronuntiat DEUM esse excelsiorem coelo, coelos coelorum non capere Deum, magnitudinis Dei non esse investigationem. Deus est in mundo per essentiae suae immensitatem et per efficacem operationem, qua res omnes sustentat et conservat, extra mundum non est per operationem exteriorem; quia extra mundum non sunt res vere exsistentes divinae conservationis et gubernationis indigae, sed tantum per immensitatem suae essentiae. Becanus part. 1. Theol. c. 6. quaest. 2. num. 3. et ex eo Hackerus tom. 1. commentat. tract. 2. quaest. 8. num. 10: *Duo spectari possunt, cum dicimus rem esse alicubi seu in aliquo loco et spatio. Unum est intrinseca et absoluta praesentia, quam res ibi habet in se; alterum est habitudo seu relatio ad ipsum spatium, in quo est. Priori modo dici potest Deum realiter exsistere in spatio extra hunc mundum, non autem posteriori, quia habet ibi intrinsecam et absolutam praesentiam, qua in se ipso realiter exsistit, non tamen accipit realem habitudinem aut denominationem a spatio, in quo exsistit, quia illud spatium non est aliquid reale.* Breviter, Deus ut ante mundum conditum, sic hodie extra mundum conditum est *in se ipso*, ipse sibi et mundus et locus et omnia, ut inquit Tertullianus adv. Praxeam c. 5.

Dic ubi tunc esset, cum praeter eum nihil esset,
Tunc, ubi nunc, in se, quoniam sibi sufficit ipse.

Dionysius Carthusianus lib. 1. sent. dist. 37. lit. C.

187. Qu. 7. *Qua ratione diversi praesentiae divinae modi ac gradus sint distinguendi?* Lombardus 1. sent. dist. 37. et commentatores haud inconcinne numerant tres praesentiae divinae gradus: prima est *praesentia generalis*, qua DEUS omnibus creaturis adest easque conservat ac gubernat Jerem. 23, v. 24. Actor. 17, v. 27; altera est *specialis*, qua gratiose in sanctis habitat in hac vita eosque glorificat in futura vita, unde specialis DEI praesentia in *praesentiam gratiae et gloriae* subdistinguitur; Tertia *singularis*, qua tota et omnis plenitudo deitatis in assumpta humana natura Christi habitat, Coloss. 2, v. 9. Hos gradus sic efferunt Scholastici: *DEUS est ubique ineffabiliter, in sanctis misericorditer, in CHRISTO excellenter.* Sed rectius dicitur *singulariter*, quam excellenter DEUS esse praesens in assumpta humana CHRISTI natura, quia modus ille praesentiae hypostaticae non tantum gradu aut secundum plus et minus, sed toto genere a reliquis praesentiae modis differt, perinde ut ipsa unio est *μονότροπος καὶ ἐξαίρετος*. Qui *διχοτομίαις* delectantur, sic possunt progredi: Graduum praesentiae Dei cum creaturis sunt duo: unus *χωριστὸς*, *separabilis*, alter *ἀχώριστος, ἀδιαίρετος, ἀδιάστατος*. Posteriori modo assumtae humanae naturae *Λόγος* praesens est. *χωριστὸς* distinguitur *εἰς γενικόν καὶ καθολικόν*, *generalem seu realem* et *εἰδικόν* seu *specialem*. Priori modo adest Deus creaturis omnibus, eas conservando et gubernando. Posterior distinguitur in *αὐτοπτικὸν*, quo adest Deus beatis angelis et hominibus in vita aeterna, ac *μυστικόν*, quo adest ecclesiae et piis in hac vita. Hieronymus super 2. Corinth. 5. in fin.: *Tribus modis inesse Deum legimus: Secundum infinitatem omni creaturae, sicut ipse dicit per prophetam: Nonne coelum et terram ego impleo? Secundum sanctificationem et peculiarem habitationem in sanctis juxta illud: Et habitabo in illis. Secundum plenitudinem divinitatis in Christo, dicente Apostolo: Quia in ipso habitat omnis plenitudo. Specialis praesentia in sanctis*, ut jam ante monuimus, dividitur in *gratiosam*, quae est apud sanctos in hac vita, in quorum
136. cordibus Deus habitat Johann. 14, v. 13. 2. Cor. 6, v. 16. Eph. 3, v. 17. et *gloriosam*, quae est apud sanctos in coelo, quibus se perfecte et intuitive cognoscendum praebet 1. Cor. 13, v. 12. 1. Johan. 3, v. 2. Hi duo praesentiae modi non differunt *toto genere*, sed duntaxat *gradu*, quia majorem divinae cognitionis lucem et uberiorem divinae inhabitationis gratiam percipient sancti in coelis quam in terris. Sed et in gratiosa illa Dei apud sanctos in terris praesentia distincti gradus ac modi inveniuntur. 1. Deus in symbolo visibili externo sanctis hominibus in Veteri Testamento quandoque apparuit et circa Jordanem in baptismo Christi Pater voce audibili, Spiritus s. in specie columbae visibili se manifestavit; haec potest dici *praesentia symbolica*. 2. Deus per verbum et sacramenta in hominibus ad conversionem est efficax ac in baptismo quidem per aquam in nomine Patris, Filii et Spiritus sancti affusam operatur regenerationem ac renovationem, in eucharistia mediante benedicto pane et vino corpus et sanguinem CHRISTI communicantibus distribuit ad fidei confirmationem et spiritualem alimoniam ad vitam aeternam; haec dici potest *praesentia mystica et sacramentalis*. 3. In quorum cordibus per verbi auditum et sacramentorum usum Spiritus sanctus fidem accendit, in illis tota ss. Trinitas gloriose habitat et mansionem apud eos facit; haec potest dici praesentia spiritualis.

188. Qu. 8. *An gradus divinae praesentiae tantum operationibus distinguantur?* Certum hoc esto praesentiam Dei ad creaturas non nudam indistantiam absque operatione nec nudam operationem absque essentiali propinquitate, sed utrumque simul complecti, ut ex superioribus constat. Quaestio vero est, an specialis illa Dei in sanctis habitatio et propinquitas praeter specialem operationem gratiosam etiam ipsius essentiae specialem approximationem inferat. Quidam negant hoc argumento persuasi: Qui per essentiam infinitus est, essentialiter ubique praesens, a nulla re creata per essentiam suam localiter distans, is cum sanctis specialiter praesens esse incipit, non potest per essentialem quandam propinquietatem ipsis magis appropinquare. Sed DEUS per essentiam suam infinitus est, essentialiter ubique praesens, et a nulla re creata per essentiam suam localiter distat. Ergo quando sanctis per gratiam specialiter praesens esse incipit, non per quandam ipsius essentiae propinquitatem, sed tantum peculiaris illius operationis respectu ipsis appropinquat. Quidam vero *τὸ ῥητόν* sacrarum literarum arcte tenentes illud affirmant. Sacra enim Scriptura sic loquitur, *DEUM ipsum ad pios venire, mansionem apud illos facere, illis appropinquare, in illis habitare.* Quamvis ergo finitus noster intellectus non possit percipere, quomodo infinitus DEUS essentia sua utpote immensa non distans a sanctis speciali quadam essentiae approximatione ad ipsos veniat et in illis habitare incipiat: tamen a litera minime discedendum esse rati fide illud tenendum et complectendum esse existimant. Esse autem non tantum operationis, sed etiam ipsius essentialis propinquitatis ratione discrimen statuendum inter generalem et specialem sive gratiosam Dei praesentiam, *1. probant: 1. a Dei natura.* Deus est merus et purus actus, essentia ejus non differt a potentia, quia agit in se ipso et per se ipsum, ergo nova operatio est nova essentiae approximatio; *2. ab exemplis reliquorum praesentiae modorum.* Praesentia *Λόγου* in carne non est nuda aliqua operatio, gestatio scilicet carnis, vel quicunque alius secundus actus, sed potius specialis quaedam ipsius essentiae *τοῦ Λόγου*, vel ut Apostolus loquitur, totius plenitudinis Deitatis propinquitas cum intimâ *περιχωρήσει* conjuncta. Columbae, in qua Spiritus sanctus descendit, idem ipse praesens fuit, non nuda tantum operatione nova, sed singulari quodam modo et ipsius essentiae arctiore unione. Spiritus sanctus mittitur ipse cum suis donis, quem cum excutiunt

homines per peccata contra conscientiam, non tantum amittitur gratia, sed ipse etiam Spiritus s. hospes ille divinus relinquit suum templum. In eucharistia ante unionem sacramentalem Christus secundum humanam naturam non distat localiter a pane et vino, interim tamen novo quodam modo, sacra-
III. 137 menti scilicet, eisdem in ipsa consecratione, distributione et sumtione externorum symbolorum unitus, qui modus non nudae operationis, sed ipsius substantialis propinquitatis respectu sacramentalis vocatur. Christus adest corporis sui mystici membris tanquam caput non per nudam operationem, sed per specialem ipsius essentiae approximationem et spiritualem agglutinationem. Christus adstitit Paulo pro libera sua voluntate, illud adstare non pertinet ad essentiae immensitatem per se neque ad necessariam indistantiam, sed ad liberum Christi actum, quo ipse vere et substantialiter adstitit Paulo, ut ipsius rex et dominus, eumque consolatus est. *2. declarant* quibusdam similitudinibus. Anima est tota in toto corpore et in qualibet parte tota, nihilo tamen minus speciali quadam ratione et arctiori ipsius essentiae propinquitate cordi utpote vitae fonti praesens est. Sic Deus essentiae infinitate omnibus creaturis praesens est, interim peculiari quadam ipsius etiam essentiae approximatione piis se associat, in quibus propterea dicitur habitare et vivere. Hilarius in Ps. 118: *Nihil a Deo vacat, nihil indiget. Ubique est modo animae incorporalis, quae in membris omnibus divisa a singulis quibusque partibus non abest, etiamsi privata quaedam regia in toto corpore sedes est, tamen in medullis, digitis, artubus infunditur.* Radii solares et pellucido corpori, videlicet vitro, et opaco praesentes sunt, utrumque enim tangunt, interim vitro speciali quodam modo non tantum quoad operationem, sed etiam quoad suum esse appropinquant, quia in illud se penitus insinuant illudque lucidum reddunt; sic Deus essentia sua omnibus, et sic etiam impiis praesens est, sed corda ipsorum peccatorum tenebris obscurata et oppleta per illam divinae essentiae praesentiam non efficiuntur lucida, nec DEUS eo modo illis se peculiari essentiae approximatione insinuat. Justin. de rect. confess.: *Sicut sol, quamvis sua vi attingat pariter omnia, tamen non ab omnibus similiter capitur: sic verbum illud juxta essentiam praesens omnibus non similiter adest caeteris, ut in proprio templo.* Addunt etiam similitudinem ferri in ignem quidem positi, sed tamen nondum igniti surculi ad truncum arboris positi, nondum tamen eidem inserti etc. ubi per ferri ignitionem et surculi insitionem specialiter et arctior ipsarum substantiarum fit conjunctio et propinquitas. Nobis hic probatur illud Chrysostomi homil. 1. de incompr. Dei natur.: *Deum esse ubique totumque esse in quavis parte orbis terrarum novi, sed quemadmodum sit, nescio.* Itemque illud ejusdem homil. 2. in epist. Hebr.: *Quod ubique sit Deus scimus et dicimus, quomodo autem ubique sit intellectu non capimus*, quae verba allegans Lomb. 1. sent. dist. 37. G. subjungit: *In illis verbis, in quibus dicitur Deus ubique esse per essentiam, plus contineri credendum est, quod homo vivens capere non valet.* Luth. tom. 3. Germ. p. 352. docet *substantialem Dei omnipraesentiam esse incomprehensibilem.*

189. Usus practicus 1. παρακλητικός. Si Deus ubique praesens nobis gratiose adest, ex vera cordis fiducia cum Davide possumus dicere Ps. 46, v. 2: *Deus noster refugium et virtus, adjutor in tribulationibus, quae invenerunt nos nimis.* v. 3: *propterea non timebimus, si terra loco suo moveretur, et montes in cor maris praecipitarentur.* v. 12. *Dominus exercituum nobiscum, insuperabilis munitio est nobis Deus Jacob.* Ps. 118, v. 6: יהוה לי *Dominus mihi* vel mecum, *non timebo, quid faciat mihi homo?* Quid omnis hostium potentia ad illius potentiam comparata? si vel maxime omnes homines in caput nostrum conjurassent, tamen, si Deum nobiscum habemus protectorem et adjutorem, nec capillum quidem nobis evellere poterunt. Constituti igitur in summis periculis dicamus: Dominus nobiscum, qui, ut est potentissimus, ita adversus hostes nos protegere poterit fortissimè 2. Paral. 20, v. 12: *Cum ignoremus, quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te.* Circumvallati a mediis hostibus, dicamus: Dominus nobiscum est, qui poterit invenire ac demonstrare ἔκβασιν 1. Cor. 10, v. 13. *Dominus sustentat me, non timebo myriades populi circumdantis me* Ps. 3, v. 6. 7. Conjecti in squalorem et caliginem carceris ob nominis III. 1
Christi confessionem, dicamus: Dominus mecum est, qui est *illuminatio et salus mea* Ps. 27, v. 1. Ambulantes per obscuram mortis vallem dicamus cum Davide Ps. 23, v. 4: *Etsi ambulavero in valle umbrae mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Deus est mera lux, mera laetitia, mera beatitudo, qui ergo Deum gratiose sibi praesentem habet, is lucem, laetitiam et vitam habet. Chrysostomus in homil. anteq. iret in exil.: *Nemo vos conturbet, fratres, orate tantum. Non ego propriae virtuti confido, habeo Scripturam Domini mei, manum ipsius teneo, illa mihi cautio satis tuta est, illa me securum reddit et intrepidum. Etiamsi orbis terrarum comoveatur, ego cautionem Domini mei teneo. Vultis, ut vobis recitem Domini mei cautionem? Ecce* (inquit) *ego vobiscum sum omnibus diebus seculi.* Huc pertinent suavissimae consolationes, quas ex praesentia Dei petitas Deus ipse piis proponit, Genes. 46, v. 4: *Ego descendam tecum in Aegyptum.* Exod. 3, v. 12, ad Moysen: *Ego ero tecum.* Jos. 1, v. 9: *Confirmare et fortis esto, ne expavescito, quia tecum est Jehovah Deus tuus, quocunque ieris.* Es. 43, v. 1: *Sic ait creator tuus, o Jacob, et formator tuus, o Israël, ne timeas.* v. 2: *cum transieris per aquam, tibi adsum, et per flumina, ne inundent te, cum ambulas per ignem, non accendet te flamma.* 2. παιδευτικός. Si Deus ubique nobis praesens, caveamus, ne coram mundissimis et sanctissimis ipsius oculis, qui infinitis modis sole clariores μυριοπλασίως ἡλίου φωτεινότεροί εἰσιν καὶ ἐπιβλέ-

ποντες πάσας ὁδοὺς ἀνθρώπων καὶ κατανοοῦντες εἰς ἀπόκρυφα μέρη Eccles. 23, v. 27. 28, peccata utpote tenebrarum opera committamus. Non tecta, non parietes, non subterranei specus praesentiam ejus excludunt, intimius nobis praesens est quam nos ipsi sumus, eccur igitur ipsius praesentiam non reveremur ejusdemque mediatione a peccato retrahimur? *Ambula* לְפָנַי *coram me*, in conspectu meo, inquit Deus ad Abrahamum Genes. 17, v. 1, *et esto perfectus*, cogita me tibi ubique praesentem esse, vitam, actiones, ideoque cogitationes tuas omnes intueri, esto igitur perfectus, ab omni hypocrisi alienus etc. *An delitescere potest quisquam in latebris, ut ego non videam ipsum? inquit Jehovah.* Jerm. 23, v. 23. *annon coelos et terram ego impleo, ac sum Deus e propinquo, non e longinquo.* Saepius in tenebris ea committuntur, quae in praesentia honesti alicujus viri facere reformidaremus, at Deus ubique praesens est, quem nec latere quicquam nec fallere quisquam potest; qui ergo fit, quod illius praesentia non incutit nobis timorem et cautam solicitudinem delicta vitandi. *Ipse totus oculus est, quia omnia videt; totus auris est, quia omnia audit; totus manus est, quia omnia operatur; totus pes est, quia ubique praesens est.* August. in Psal. 136.

SECTIO IX.

DE DEI OMNIPOTENTIA.

i nipo- tia. 190. Exposuimus hactenus octo primae classis attributa, sequuntur ea, quae secundum classem complent, utpote *1. divina omnipotentia*, *2. bonitas et misericordia*, *3. justitia*, *4. omnisapientia et omniscientia*, *5. agendi libertas*, *6. veracitas*, de quibus pari filo ac stylo agemus. Sit ergo thesis: *Deus non tantum potens est, nec tantum multipotens sed vere omnipotens.* Confirmat Dei omnipotentiam *1. Scriptura: 1. affirmative*, quando Deum vocat אַבִּיר *fortem* Job. 34, v. 20. שַׁדַּי *omnipotentem*, vastatorem, qui omnia vastare et in nihilum redigere potest, sicut ex nihilo omnia fecit. Genes. 17, v. 1. c. 49, v. 25. etc. גִּבּוֹר *potentem*. Deuteronom. 10, v. 17. אַמִּיץ כֹּחַ *fortem robore* Job. 9, v. 4. כַּבִּיר *fortem* Job. 36, v. 5. עִזּוּז *robustum* Ps. 24, v. 8. חֲסִין *fortem* Ps. 89, v. 8: haec enim
139. potentia, hoc robur est infinitum, cum sit ipsa DEI essentia *παντοκρατορία*. 2. Corinth. 6, v. 18. Apoc. 1, v. 8. *2. effective*, quando testatur Deum posse omnia. Matth. 3, v. 9: *potest ex lapidibus suscitare filios Abrahae.* Matth. 19, v. 26: *apud Deum omnia possibilia sunt.* Marc. 14, v. 36: *Pater, omnia tibi possibilia sunt.* Luc, 18, v. 26: *quae apud homines sunt impossibilia, ea apud Deum possibilia.* Eph. 3, v. 20: *potens est ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι, ὑπερεκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν κατὰ δύναμιν.* Huc pertinent omnia divinae potentiae opera et miracula supernaturalia. *3. negative*, quando negat Deo quicquam esse difficile, nedum *ἀδύνατον* Gen. 18, v. 14. *Num a Jehovah* הֲיִפָּלֵא דָּבָר, num separatum a DEI actione, *mirabile*, arduum et factu difficile *quicquam ipsi erit.* Targ. *num occultabitur.* LXX. *ἀδυνατεῖ.* Jerem. 32, v. 17. et 27. interrogationis illius vis per negativam explicatur. לֹא יִפָּלֵא *non mirificabitur a te omne verbum.* Vers 27. in forma interrogandi id repetitur: *Ego Dominus Deus universae carnis, numquid a me mirificabitur omne verbum?* Zach. 8, v. 6: *Si hoc* יִפָּלֵא *mirum ac difficile in oculis populi illius, etiam in meis oculis erit mirum?* Sap. 11, v. 8: *οὐ γὰρ ἠπόρει παντοδύναμός σου χείρ non impotens erat omnipotens tua manus.* Luc. 1, v. 37: *apud Deum non est impossibile ullum verbum.* Rom. 9, v. 19: *voluntati ejus quis resistet? 4. symbolice*, quando fortem dextram, extensum et robustum brachium Deo tribuit: 1. Paral. 29, v. 12: *in manu tua virtus et fortitudo* כֹּחַ וּגְבוּרָה Jer. 32, v. 17: *Fecisti coelos et terram in potentia tua magna et in brachio tuo extenso;* est enim haec dextra roboris, brachium potentiae etc. Eph. 1, v. 19: *ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως θεοῦ* vocatur Sap. 11, v. 22. *τὸ μεγάλως ἰσχύειν σοι πάρεστι πάντοτε καὶ κράτει βραχιονός σου τίς ἀντιστήσεται* etc. *2. ratio: 1. ab essentiae infinitate.* Divina potentia est ipsa Dei essentia, quia attributa sunt ipsa essentia. Atqui essentia divina est infinita. Ergo etiam potentia Dei est infinita; jam vero infinita potentia nihil aliud est quam omnipotentia. *2. a divinae essentiae simplicitate.* Deus est purissimus actus, ergo maxime ei competit principium activum et potentia infinita; ipse enim agit per se ipsum, non per aliquam potentiam essentiae suae superadditam, ipse ita agit, ut nihil repatiatur, quia nihil habet potentiae passivae. *3. a Dei perfectione.* Quo in creaturis ens unumquodque est perfectius, eo majore agendi potentia est praeditum, unde materia prima, quia pure passiva in infima entium classe constituitur. Jam Deus est ens perfectissimum et summum. Ergo perfectissima agendi potentia ipsi competit. *4. ab omnium rerum creatione et conservatione*, quae infinitam Dei potentiam arguit.

191. 3. Accedunt *patrum suffragia:* Iren. lib. 5. c. 7. p. 322: *Neque igitur natura alicujus eorum, quae facta sunt, neque infirmitas carnis fortior erit super voluntatem Dei. Non enim Deus* (subjectus est) *his, quae facta sunt et subjecta sunt Deo et omnia serviunt voluntati ejus.* lib. 2. c. 52: *Deus melior quam natura habens apud semet ipsum velle* etc. *quoniam bonus est, et posse, quoniam potens est, et perficere, quoniam dives et perfectus est.* Justin. in evers. dogm. Arist. p. 86: *ὁ θεὸς ἄφθαρτον ἔχει τὴν οὐσίαν καὶ ἀνεμπόδιστον τὴν ἐνέργειαν* talem operandi efficaciam, cui nihil prorsus intercedat impedimenti. p. 87: *μὴ νόμῳ φύσεως δουλεύει, ἀλλὰ αὐθεντίᾳ βουλήσεως ἐργάζεται.* Greg. Nyss. de resurr. Christi orat. 3. fol. 163: *Omnipotens et est et*

dicitur Deus. At ei, qui omnia potest, nihil est perplexum, nihil quod explicari aut expediri perficive non possit. Maximus de caritate lib. 4. num. 4: *Absurdum est de Deo omnipotente haesitare, num possit aliquid in essentiam perducere, quando illi visum est.* **Basilius homil. 1. hexaem.: *τὸν τοῦ παντὸς τούτου δημιουργὸν οὐχ ἑνὶ κόσμῳ σύμμετρον ἔχειν τὴν ποιητικὴν τὴν δύναμιν, ἀλλ᾽ εἰς τὸ ἀπειροπλάσιον ὑπερβαίνουσαν, universi hujus opificem suam illam effectricem potentiam non habuisse commensuratam uni mundo, sed in infinitum excedentem.*** August. lib. 3. de lib. arbit. c. 18: *De omnipotentia et justitia Dei dubitare dementis est.* ** In
III. 140. Enchir. c. 96: *Neque enim veraciter ob aliud vocatur omnipotens, nisi quia quicquid vult potest, nec voluntate cujuspiam creaturae voluntatis omnipotentis impeditur effectus.*** serm. 119. de temp.: *Omnipotens est ad facienda majora et minora, omnipotens est ad coelestia et terrestria; omnipotens est ad facienda immortalia et mortalia; omnipotens est ad facienda corporalia et spiritualia; omnipotens est ad facienda invisibilia et visibilia; postremo omnipotens est ad facienda omnia, quae voluerit.* serm. 139. de temp. *Non dico: da mihi Christianum, da mihi Judaeum, sed da mihi paganum multorum idolorum cultorem, daemonum servum, qui non dicat Deum esse omnipotentem. Negare Christum potest, negare Deum omnipotentem non potest.* Damasc. lib. 1. de orth. fid. c. 8 Deum vocat *ἀπειροδύναμον, δύναμιν οὐδὲν μέτρῳ γνωριζομένην, μόνῳ δὲ τῷ οἰκείῳ βουλήματι μετρουμένην, πάντα γάρ, ὅσα θέλει, δύναται.* Philo lib. 1. alleg. legis: *Sicut ignis proprium est urere et nivis refrigerare: ita Dei quoque operari, idque multo magis eo quod ipse aliis etiam rebus omnibus operandi auctor est.* Dicta *philosophorum gentilium* vide apud Stobaeum serm. 109. de spe, quibus addendum illud Epicharmi: *ἀδύνατον οὐδὲν θεῷ*, et illud Homeri Odyss. *ι θεοὶ δέ τε πάντα δύνανται.*

Antithesis. 192. Antithesis. Opponenda haec sunt *1. gentilibus* de omnipotentia Dei dubitantibus ac nimis abjecte sentientibus: Galen. lib. 11. de usu part. c. 14. tom. 1. p. 378: *Non satis erat Deo ad producendos in corpore pilos eos duntaxat velle tales esse. Neque enim, si lapidem repente velit facere hominem, efficere id poterit. Atque id est, in quo opinio nostra ac Platonis tum aliorum, qui apud Graecos de rerum natura recte conscripserunt, a Moysis dissidet; satis enim habet is, si Deus materiam exornare velit, ea autem repente est exornata. Omnia enim Deum facere posse arbitratur, etiamsi ex cinere equum aut bovem facere velit. Nos autem non ita sentimus, sed confirmamus quaedam naturam facere non posse, eaque Deum ne aggredi quidem omnino, sed ex iis, quae facere potest, quod melius est, eligere.* Plin. lib. 2. natur. hist. c. 7 Deum omnipotentem esse negat ex eo, *quia mori et fallere non potest nec factum infectum reddere* etc. Quam puerilem argutiam tantae eruditionis virum urgere merito miratur Ludovic. Vives in comm. lib. 5. August. de civit. Dei c. 10: *Miror* (inquit) *Plinium secundum hominem et ingenio et eruditione tantum sic contra omnipotentiam Dei cavillari.* Cyrill. Alexand. adv. Anthropomorph. lib. 3. c. 13. quaestionem illam, *an Deus sit omnipotens, cum praestare non possit, ut ipse non sit Deus, non possit se ipsum facere peccati capacem, non possit facere, ut ipse non sit bonus aut vita aut justitia* etc. vocat *πολὺ τὸ ἄτοπον ἔχουσαν*, ac proinde *πάντι τῷ σθένει* vitandam. Jobius Monachus eandem argutiolam vocat *παίγνιον καὶ σοφιστικῆς ἄθυρμα λέσχης judicium quoddam et sophisticae negationis ludibrium*, illosque qui ea utuntur aut *κακουργίᾳ* aut *ἀγνοίᾳ nequitia vel inscitia laborare dicit.* lib. 3. de incarn.
verbi c. 13. apud Photium in biblioth. p. 302. Ut III. 1
enim erudite disputat August. lib. 5. decivit. Dei c. 10. ante med.: *Potestas Dei non minuitur, cum dicitur mori fallique non posse. Sic enim hoc non potest, ut potius, si posset, minoris esset utique potestatis. Recte quippe omnipotens dicitur, qui tamen mori fallique non potest. Dicitur enim omnipotens faciendo quod vult, non patiendo, quod non vult; quod si ei accideret, nequaquam omnipotens esset, unde propterea quaedam non potest, quia est omnipotens.* lib. 15. de Trin. c. 15: *Magna Dei potentia est; non posse mentiri, quia non potest illic esse, est et non est, sed est et est, non et non.* lib. de Spir. et lit. cap. ult.: *Sicut impossibilitas, ita et iniquitas non est apud Deum.* Contra Arianos c. 14: *Hoc* (mutari) *quia non potest, non deficienter non potest, sed potenter tanquam laudabile est omnipotentem non posse mutari, quam laudabile quod omnipotens non potest mori.*** Alcuinus de divinis officiis c. 41: *Omnipotens dicitur eo quod omnia potest. Et quare dicitur omnipotens, cum omnia non possit? mentiri non potest, quia immutabilis est. Sed sciendum, quia, quicquid illum decet, potest.* 2. *Bar Jesu* infami illo mago Elyma dicto Act. 13, v. 10. de eo enim refert Dionys. Areopag. de div. nomin. c. 8. p. 375, quod dixerit: *εἰ παντοδύναμός ἐστιν ὁ θεός, πῶς λέγεταί τι μὴ δύνασθαι πρὸς τοῦ καθ᾽ ἡμᾶς θεολόγου, Si omnipotens est Deus, quomodo aliquid non posse a theologo vestro dicitur, λοιδορεῖται δέ*, addit Dionys. *τῷ θείῳ Παύλῳ φήσαντι, μὴ δύνασθαι τὸν θεὸν αὐτὸν ἀρνήσασθαι.* 3. veteribus haereticis, ut Carpocratianis, qui negabant Dei omnipotentiam, Messalianis, qui hominem sub potestate non Dei, sed angelorum malorum collocabant etc. *Haereticorum filii nesciunt omnipotentem*, ait Cyrillus Hierosolym. in catech.
4. Petro Abaelardo, qui, ut apparet ex Epist. 190. III. 1
Bernh., statuit *Deum non posse simpliciter aliquid facere praeter illa, quae facit*, hoc est, negavit absolutam, Dei potentiam concessa duntaxat ordinaria. Argum. fuit tale: *DEUS solum potest facere, quod ab aeterno praescivit et decrevit se aliquando facturum. Sed illa solum, quae aliquando facit, praescivit et decrevit se facturum. Ergo.* Resp. *ex hypothesi* non potest facere, nisi quae praescivit et decrevit se facturum, est enim immutabilis, interim

absolute et simpliciter etiam illa, quae non decrevit facere, potest facere.

193. 5. *Vorstio*, qui multis modis divinam potentiam labefactat. 1. *non activam solum sed etiam passivam potentiam in Deo statuit, quia nova accidentia realia videlicet nova decreta in se recipiat.* Atqui potentia passiva non cadit in merum et purum actum, qualis est Deus; potentia passiva est imperfectionis, quae non cadit in Deum, ens summum et perfectissimum etc.; potentia passiva est principium mutabilitatis, quae non cadit in immutabilem divinam essentiam; potentia passiva oritur ex materia, at Deus est ab omni materia secretus et penitus incorporeus; potentia passiva statuitur respectu formae vel substantialis vel accidentalis recipiendae. Atqui divina essentia utpote immutabilis et perfecta nullam recipit formam. 2. *negat potentiam Dei esse infinitam et immensam, cum non extendat se ad impossibilia.* Resp. *ἀδύνατα* dicuntur duplici modo: primo *secundum quid*, quae respectu hominum sunt talia; secundo *absolute*, quae simpliciter sunt impossibilia. Si de impossibilibus priori modo acceptis Vorstius loquitur, falsum est divinam potentiam se non extenderc ad impossibilia. Clarissimum enim est effatum Christi Matth. 19, v. 26: *Apud homines hoc impossibile, sed apud Deum omnia possibilia* Luc. 18, v. 26: *τὰ ἀδύναια παρὰ ἀνθρώποις δύναιά ἐστι παρὰ τῷ θεῷ.* Si de impossibilibus posteriore modo acceptis loquitur, falsum est divinam potentiam propterea non esse infinitam, quia ad talia impossibilia se non extendit. Quamvis enim quoad externum verborum sonum aliqua non potentia (ut sic loquar) Deo tribuatur, quando *non posse mentiri,*
I. *non posse se ipsum negare* asseritur 2. Tim. 2, v. 13. tamen quoad rem verbis significatam eo ipso potius potentia quaedam Deo tribuitur, quod talibus mutationibus et imperfectionibus non sit subjectus, sicut eleganter disputat August. lib. 1. de symb. c. 1: *Deus omnipotens est, et cum sit omnipotens, mori non potest, falli non potest, mentiri non potest. Quam multa non potest, et tamen omnipotens est, et ideo omnipotens est, quia ista non potest; nam si mori posset, non esset omnipotens, si mentiri, si falli, si fallere, si inique agere, non esset omnipotens, quia, si hoc in eo esset, non fuisset dignus, qui omnipotens esset.* Proinde cum verbis illis, quantum talia Deus posse negatur, quae naturae ejus repugnant, non impotentia, sed potius perfectio et potentia Deo tribuatur, inde scriptura absolute et simpliciter pronuntiat, Deum posse omnia et nihil illi esse impossibile. Scholastici sic respondent: Sicut scientia dicitur respectu scibilium, sic potentia dicitur respectu possibilium. Impossibilia ergo non cadunt sub potentiam ac proinde potentiae infinitatem nequaquam limitant aut restringunt; si enim sub potentiam caderent, impossibilia non essent.

194. 6. *Calvinianis*, qui infinitam Dei potentiam itidem restringunt. Luth. tom. 1. Jen. Germ. fol. 463. f. a. scribit *praecipuam esse basin Calvinianae doctrinae, quod censeant plerique ejus propugnatores Deum non posse facere id, quod in verbo suo promittit.* **Lambert. Danaeus in elench. haeret. p. 167: *Deus non potest omnia.* Abdias Liberinus in syntagm. p. 13: *Est plane impossibile Deum omnia posse.* Valent. Hellopaeus de re sacrament. fol. 598: *Fatemur Deum omnipotentem esse, ita tamen ut nec omnia possit facere.* Vide prodromum Darmstatinorum c. 3. §. 4.** Crocius quidem p. 2. conversat. Pruten. p. 494 *calumniam vocat*, quod divina omnipotentia a Calvinianis negari dicitur. Contra 1. Qui negat Deum sua potentia efficere posse id, quod expresso verbo se facturum asserit, is negat divinam omnipotentiam. Calviniani id faciunt, ut patet ex articulo de coena, de praesentia Christi in ecclesia. 2. asserunt Deum non posse facere ea, quae nostrae rationis judicio contradictionem involvunt. 3. ad simpliciter impossibilia referunt ea, quae Deo sunt possibilia. Vide Disp. 5. de glor. Dei §. 17. 18. 19. 4. negant Deum aliquid efficere posse, quod sit supra naturam et rationem, sicque ex mensura faciunt mensuratum. Dei enim potentia est mensura, mensurans et causa efficiens naturae, rationis humanae ac omnium rerum creatarum.

195. 7. *Photinianis*, qui itidem 1. ex naturae principiis et captu nostrae rationis audacter determinant, quid Deus possit, quidve non possit. Theod. Schimberg. in praefat. refut. Carolii praemissa fol. 12: *Quantum attinet impossibilia mentis, tanta in Deo potestas non est, ut ea faciat re ipsa exsistere.* Schmaltz. contra Frantz. disp. 1. p. 3: *Quae natura sunt impossibilia, ea nec ipsum Deum facere posse asserit.* Intelligit autem per *impossibilia natura ea*, quae juxta naturae leges aestimata fieri non posse nostrae rationi videntur, unde in exam. 157. errorum err. 155. p. 41. scribit: *Sanguinem posse ita mutari, ut non sit corruptibilis, dicere est rerum naturam invertere, quod nec Deus facit unquam.* Catech. Racov. p. 65: *Scias generationem Filii ex essentia Dei esse prorsus impossibilem*, quia scilicet ratio nostra non intelligit, quomodo Deus ab aeterno potuerit filium coaeternum sibi gignere. Vide praelect. in meth. theol. part. 2. c. 2. et disp. 10. de glor. Dei §. 9, ubi ostendimus hanc hypothesin, quod nostrae rationi committendum sit judicium de iis, III. 144
quae sint simpliciter impossibilia ac contradictoria, —152 [sic.].
esse totius Photinianismi et omnium fere errorum principium, sed extreme falsum atque impium. 2. *Deum ideo esse omnipotentem dicunt, quia potest omnia quae vult* Ostor. in instit. c. 3. p. 27. Catech. Racov. p. 32. Resp. recte quidem dicitur ab Augustino in enchir. c. 96: *Neque enim veraciter ob aliud vocatur omnipotens, nisi quia quicquid vult potest, nec voluntate cujuspiam creaturae voluntatis omnipotentis impeditur effectus;* et lib. 21. de civit. Dei c. 7: *Non ob aliud vocatur omnipotens, nisi quoniam quicquid vult potest*, sed hoc non est accipiendum *exclusive*, quasi Deus non possit plura quam velit et re ipsa faciat, quia etiam illa potest efficere, quae certis ex causis non vult nec facit. Matth. 3,

v. 9. *potest Deus ex lapidibus filios Abrahae suscitare*, unde ipse Aug. lib. de natur. et grat. c. 7: *Quia Dominus Lazarum suscitavit, sine dubio potuit. Quia vero Judam non suscitavit, numquid dicendum est nonpotuit? potuit ergo, sed noluit. Nam si voluisset, eadem potestate hoc fecisset.* Distinguendum igitur inter *signum* omnipotentiae et *rationem formalem* omnipotentiae. Signum omnipotentiae est posse facere absolute quicquid velit, ratio formalis omnipotentiae est posse facere omnia possibilia. 3. Deum Patrem potestate ac dominio suo privant. Eniedinus in explic. loc.. p. 279: *Affirmandum clare est excludi Patrem non quidem ab omni, sed ab illo dominio, quod* 1. Cor. 8, v. 6. *apostolus Christo Jesu attribuit.* Schmaltz. in exam. 157. errorum p. 55: *Deus in sua persona neminem nunc regit, sed omne judicium in Christi persona administrat.* In refut. eorum, quae exam. 100 error. Smiglec. objecerat, p. 55 disputat *Christum hominem in coelo regnantem non esse subjectum Patri usque ad diem judicii. Quod Christi caput dicitur Deus* 1. Cor. 11, v. 3. id *dici posse* scribit *respectu ejus, quod dedit ei potestatem, quam nunc habet, rursum respectu ejus, quod Deus Christo est superior, etiamsi Christus ei non est subjectus, respectu denique ejus, quod haec Christi potestas non est talis futura perpetuo.* Si dicas *rem creatam subesse creatori et ab eo in esse dependere*, respondet *rem creatam, qua creata est, non posse non subjectam esse creatori, sed rem creatam non posse talem ad tempus saltem a Deo fieri, quae a Deo non dependeat, nihil impedire.* Cui insano furori haec theoremata opponimus: 1. Una est potestas Patris et Filii, unum regnum, quod uterque administrat. Ut ergo potestas et regnum Patris est aeternum, ita quoque potestas et regnum Filii est aeternum et vice versa. 2. Christus secundum humanam naturam Patre inferior ac minor Joh. 14, v. 28. 1. Cor. 11, v. 3. c. 15, v. 27. 3. Quod in extremo demum judicio Filius dicitur Patri subjiciendus, illud Nazianz. orat. 4. de theol. et Cyrill. lib. 1. thesauri c. 18. exponunt de Christi corpore mystico, quod est ecclesia, ut sit sensus: tunc cum tradiderit regnum Deo Patri, futurum est, ut ecclesia plane sit Deo subjecta sublatis ex felicissimo illo regno omnibus culpis, ratione quarum ecclesia militans non videbatur illi perfecte subjecta. Duplici enim ratione Christus considerandus nobis in textu apostolico proponitur, 1. ratione personae, 2. quatenus unum corpus cum fidelibus et electis constituit. Epiphan. haeres. 69. statuit Apostolum non loqui de vera aliqua subjectione, sed subjectionis declaratione, dicit enim tunc esse subjiciendum, cum tamen jamdum secundum humanitatem sit subjectus, quia tunc desinet repraesentare personam gubernatoris ac regis.

196. 8. Dominico Soto, qui lib. 3. phys. q. 4. dicit *illud non posse a Deo fieri, quod statim atque propositum fuerit intellectus noster respuit, etiamsi non implicet contradictionem, et id solum posse a Deo fieri, quod intellectus noster possit concipere.* At hac ratione finitus noster intellectus norma divinae infinitae potentiae statuetur, ac neganda erunt III. 1
pleraque fidei mysteria, quae intellectus noster respuit, nisi divinitus illuminetur. Urget Sotus dictum Luc. 1, v. 37. Resp. per verbum intelligitur quodcunque Dei promissum, non autem coarctatur potentia Dei ad nostrum conceptum, Ephes. 3, v. 20.

197. Qu. 1. *An potentia Dei recte dicatur infinita?* Resp. Quicquid Vorstius vel alii regerant, potentiam Dei recte dicimus infinitam. At quomodo *essentia Dei infinita, cum non producat infinitum effectum.* Resp. Scal. exerc. 365. sect. 8. *quia finitos effectus non producit finita, sed infinita potestate. Non ergo sequitur: Actio finita est, ideo et potestas, propterea quod aeterna essentiae et potentiae continuatio superest ipsi jam factae operae.* Infinita ergo dicitur Dei potentia: *1. respectu intrinsecae suae entitatis*, est enim ipsa Dei essentia, quae infinita; *2. ratione extrinsecorum objectorum*, quia potest omnia possibilia, unde etiam dicitur omnipotentia, q. d. omnium possibilium potentia. At ejusmodi possibilia sunt innumera, neque enim tot numerari possunt, quin adhuc plura dentur. **Infinita est *1. in se et per se seu natura sua*, sicut Deus ipse, cujus essentiale idioma est, quod infinitus appellatur; *2. respectu objectorum*, quae non tantum jam facta varia sunt et innumera, sed etiam infinita adhuc alia ab ipso fieri possent, si sapientiae ejus placeret; *3. ratione modi agendi*, quia nunquam tam intensive et efficaciter agit Deus, ut non intensius et efficacius agere possit; *4. respectu materiae*, in quam agit, quae Deo nunquam deesse potest, quia praeparata materia opus non habet, et si velit, facili negotio comparare posset;** *3. ratione effectorum extrinsecorum*, quia illa possunt intendi usque ad extremum passionis punctum, quamdiu in ipsis potentia passiva manet; *4. ratione actionis*, quia nunquam operatur tam perfecte, quin possit operari perfectius; *5. ratione durationis*, quia Deus non incipit aliquid posse, quod antea non potest, nec jam aliquid potest, quod postea non possit, sed potentia ejus semper aequali modo se habet et est interminabilis ac indefectibilis. Thomas de pot. q. 1. art. 2: *Potentia divina est infinita intrinsece et extrinsece, extensive ratione objecti, intensive ratione actionis.* At quomodo est infinita, cum excedatur a scientia? Resp. Potentia *intrinsece* secundum entitatem considerata non exceditur a scientia. *Extrinsece* ratione objecti considerata exceditur *quoad numerum*, quia plura cadunt sub scientiam Dei, quam sub potentiam; non exceditur *quoad proportionem*, quia ut scientia Dei se extendit ad omnia scibilia, sic potentia Dei se extendit ad omnia possibilia. **Isidorus Pelusiota lib. 2. epist. 117: *εἰ ἐρωτηθείημεν, εἰ πάντα τῷ θεῷ δύνατα, ἀποκρινώμεθα: τὰ πρέποντα αὐτῷ, καὶ πᾶσα λύεται ἀνωφελὴς ζήτησις, δύναται μὲν γὰρ πάντα, βούλεται δὲ τὰ ἄριστα. Si quaeratur a nobis, an sint omnia Deo possibilia, respondeamus: consentanea ei, et ita*

Quaestiones de Dei omnipotentia.

*soluta erit omnis inutilis quaestio. Potest quidem omnia, vult autem optima.***

198. Qu. 2. *An potentia Dei distinguatur a voluntate Dei?* Resp. *realiter* non distingui manifestum est ex essentiae divinae simplicitate, quaestio vero est, an *ratione* distinguatur? Durandus 1. sent. 38. q. 1. et alii affirmant, tum quia potentiae distinguuntur per actus, jam vero scire, velle, producere sunt actus distincti; tum quia etiam in creatura intellectuali potentia, sive vis executiva distincta est ab intellectu et voluntate. Sed rectius statuitur ne quidem *ratione* potentiam a voluntate in Deo distingui, 1. quia Scriptura sacra voluntatem Dei nobis proponit, ut causam omnium rerum. Psalm. 115, v. 3: *Dominus noster in coelo, quaecunque voluit, fecit.* Psalm. 148, v. 5: *Ipse dixit, et facta sunt; mandavit, et creata sunt.* Esa. 46, v. 10: *Omnis voluntas mea fiet.* Eph. 1, v. 1: *Operatur omnia secundum consilium voluntatis suae.* 2. Imperfectionis est, quod in creatura intellectuali distinguitur
154. potentia exsecutiva a voluntate, sed a Deo removenda omnis imperfectio. Hominis quidem voluntas non ita efficax est, ut eo ipso, quod velit aliquid esse ex se, statim illud esse incipiat, unde praeter voluntatem indiget potentia exsequente, sed Dei voluntas, utpote quae est ipsa infinita Dei essentia, tam operosa et actuosa est, ut eo ipso, quo aliquid vult esse, statim fiat atque adsit, unde praeter voluntatem non indiget aliqua potentia. Notandum tamen, voluntatem Dei hic accipi *non absolute et intrinsece*, ut est in ipsa Dei essentia, sed *relative et extrinsece*, ut habet rationem principii producentis creaturas; 2. non agi hic de *potentia personali* naturaliter et ad intra agente, qualis est potentia generandi et spirandi, sed de *potentia extrinsecus libere agente*, quid, quando et quantum Deo operari visum.

199. Qu. 3. *An recte dicatur Deum non posse contradictoria?* Omnibus hoc in ore et corde est, quod etiam Scholastici probant hac ratiocinatione: *Deus ideo et inde dicitur omnipotens, quia potest omnia possibilia, quaecunque scilicet absolute sunt possibilia, non creatae tantum naturae, sed suae ipsius divinae naturae respectu. At quae contradictionem implicant, non sunt ullo modo possibilia, quia contradictio ponit esse et non esse simul. Solum autem non esse non potest a Deo fieri. Quod enim fit, debet ex parte simile esse ei, a quo fit. Quod autem nihil est sive non ens, id similitudinem cum Deo non habet, sed ei repugnat, idcirco facere non ens, non est potentia, sed impotentia.* Thom. p. 1. q. 24. art. 3. Implicatio contradictionis nihil aliud est, quam repugnantia, sed quod repugnat fieri *hoc impossibile est fieri.* Nos concedimus Deum non facere ea, quae contradictionem implicant, et quae sunt simpliciter impossibilia, sed addimus distinguendum esse inter *impossibilia naturae et impossibilia naturâ.* Impossibilia naturae sunt, quae usitatum naturae cursum superant, ut solem stare, ignem non urere etc. Impossibilia naturâ sunt, quae rei definitioni et naturae repugnant ac implicant in se esse et non esse simul. Priora κατά τι, posteriora ἁπλῶς καὶ ὅλως dicunt impossibilia, priora igitur Deum posse dicimus, posteriora non posse. Socinus in def. animad. p. 53: *Impossibile dupliciter dicitur, respective et absolute. Impossibile enim id appellatur, quod fieri ab aliquo seu ab aliquibus non potest, ipsorum videlicet respectu, qui id non possunt facere. Impossibile etiam dicitur id quod per se nulla ratione fieri aut esse potest.* Negamus vero ex nostrae rationis principiis aestimandum esse, quaenam sint vere contradictoria in fidei mysteriis, proinde urgemus haec theoremata. *1. Quae Deus in Scripturis sacris se facere posse asserit seque facturum promittit, ea non sunt vere contradictoria, si vel maxime rationi nostrae talia videantur.* Ratio est manifesta. Quae vere absolute et simpliciter sunt contradictoria, ea etiam sunt absolute et simpliciter impossibilia. Atqui quae Deus in Scripturis sacris se facere posse asserit seque facturum promittit, ea non sunt impossibilia, alias periclitaretur Dei veritas. Si enim essent absolute impossibilia, quomodo vere Deus promitteret se illa praestiturum? Ergo etiam non sunt absolute et simpliciter contradictoria. Sic rationi nostrae contradictorium videtur Christi corpus esse simul et semel in pluribus locis praesens ac nihilo tamen minus esse verum et naturale corpus, sed quia in institutione eucharistiae Deus promisit se corpus Christi mediante benedicto pane nobis praesens exhibiturum, ideo pro absolute et simpliciter contradictorio id non est habendum. Vide Disp. 10. de gloria Dei §. 9. *2. Quae potentiae vel scientiae humanae respectu contradictionem implicant ac fieri non possunt, ea non statim divinae potentiae respectu contradictionem implicare ac impossibilia esse statuendum.* Ratio prioris est manifesta, quia potentia humana est finita, ergo quae humanae potentiae respectu contradictionem implicant et impossibilia sunt, ut mortuos resuscitare, ea non statim etiam divinae potentiae respectu contradictionem implicant ac Deo impossibilia sunt, cum ipsius potentia sit infinita. Luc. 18, v. 27: *Quae impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud DEUM.* Socinus in defens. animadv.
p. 54: *Si apud homines idem significat, quod ut* III. 155.
hominibus videtur, tunc apud Deum similiter idem significabit, quod ut Deo videtur, id vero impie diceretur. Ergo per impossibilia apud homines intelliguntur ea, quae ab hominibus fieri non possunt, ea tamen apud Deum sunt possibilia, h. e. a Deo fieri possunt. Ratio posterioris peti potest ex Ephes. 3, v. 20. Ut nostra potentia, ita quoque nostra scientia est finita, ergo non potest esse mensura infinitae Dei potentiae, fateamur igitur Deum aliquid posse, quod nos fieri posse, scire et investigare non possimus. *3. Quae rei naturae et essentiae non repugnant nec partem aliquam definitionis essentialis tollunt, ea non sunt inter absolute impossibilia et simpliciter contradictoria referenda.* Ratio est, quia

illa tantum implicant contradictionem, quae cum ipsa natura et essentia rei pugnant. Implicare contradictionem est negare et evertere essentiam, ac proinde in hac materia de potentia Dei circa res ad extra id implicat contradictionem, quod evertit essentiam, vel *potentiae divinae*, vel *objecti*, circa quod potentia versatur, vel utriusque. Sic implicat contradictionem Deum mentiri, quia hoc pugnat cum ipsa natura et essentia Dei veracis. Ergo a contrario sensu, quae non pugnant cum ipsa rei natura et essentia nec tollunt partem definitionis essentialem, ea non sunt pro absolute impossibilibus ac simpliciter contradictoriis habenda. Sic esse aliquod verum corpus et non esse loco externo actu circumscriptum non sunt contradictoria, quia locus nec est de essentia corporis nec accidens ejus necessarium, ut ex Arist. lib. 2. de coel. c. 4. Zabarell. de nat. scient. constit. c. 12. Scal. exerc. 5. demonstrari potest. Ergo negandum non est Deum facere posse, ut sit aliquod corpus, quod loco externo non circumscribatur. Externo loco circumscribi est corporis adjunctum. Omne adjunctum accedit ad suum subjectum praeter ejus essentiam. Negata igitur locali circumscriptione non negatur ipsa corporis essentia, sed id quod praeter ejus essentiam accedit, h. e. ejus adjunctum. Sublato autem eo, quod est praeter essentiam, non statim tollitur ipsa essentia. Non ergo implicat contradictionem esse verum corpus et loco non circumscribi, non enim affirmatur et negatur idem. 4. *Evidenter et apodictice demonstrari nequit aliquid implicare contradictionem, nisi plena et perfecta cognitio illius rei, cum cujus natura pugnare dicitur, antecedat.* Ratio est, quia illud demum contradictionem implicat, quod cum natura rei pugnat. Jam vero si vel maxime rerum creatarum aliquam (non plenam et perfectam) cognitionem nobis polliceri possumus, divinae tamen essentiae longe adhuc minorem et inferiorem notitiam obtinemus, ergo non debemus temere affirmare, cum natura rei creatae vel etiam cum ipsa divina essentia aliquid pugnare sicque contradictionem implicare et simpliciter impossibile esse. Ulterius cum longe perfectior, firmior ac certior sit notitia, quam ex verbo revelato petimus, quam quae ex naturalibus principiis et rationis nostrae ductu descendit, ergo quae in verbo revelato credenda nobis proponuntur, non debent dici implicare contradictionem, quamvis ad normam principiorum naturalium et nostrae rationis exacta talia videantur. Calv. lib. 3. Inst. c. 23. §. 5: *Velitne* (Coelestinus) *Dei potentiam sic limitatam esse, ut ne quid plus ad agendum valeat, quam mens sua capiat.* Polanus in syst. lib. 2. c. 29. p. 187: *Divina potentia non est coarctanda ad angustias nostri intellectus. Multa potest Deus facere, quae hominis ratio nequit comprehendere, cujusmodi est incarnatio Λόγου et alia fidei mysteria.* Cur ergo (malum) ex rationis ductu et conceptu tam audacter pronuntiant Deum non posse facere, ut corpus unum sit in pluribus locis? Atque ex his facile apparet, quanta sit protervia, quod Photiniani Calvinianorum vestigiis insistentes dicunt *contradictionem implicare ac simpliciter impossibile esse, Deum esse in essentia unum, in personis trinum, Deum ab aeterno ex sua essentia generare Filium; divinam et humanam naturam in Christo personaliter uniri* etc.

200. Qu. 4. *An probanda sit distinctio inter potentiam Dei absolutam et ordinariam.* Negat Calvinus comm. in c. 23. Esai. lib. 1. Instit. c. 16. sect. 3. 2. Instit. c. 7. §. 5: *Non ingerimus* (inquit) *commentum absolutae potentiae, quod sicut profanum est, ita merito detestabile nobis esse debet.* Sed ex manifestis Scripturae dictis Matth. 3, v. 9. c. 26. v. 13 exstructa et ad multas quaestiones de potentia Dei solvendas necessaria est haec distinctio, absoluta enim potentia Deus multa potest facere, quae tamen potentia sua ordinaria non facit. Vide loc. §. 130. 131. 132, ubi ostendimus, quod ordinaria Dei potentia talis dicatur, *vel respectu ordinis in natura instituti*, vel respectu *reliquorum attributorum divinorum*, bonitatis scilicet, justitiae, veritatis, misericordiae etc. ** Armandus de Bellovisu tract. 2. c. 9: *Potentia Dei absoluta dicitur posse suum vel potestas sua absolute considerata sine respectu habito ad aliquod attributum divinum. Potentia autem ordinata dicitur potentia Dei ordinata ad aliquod attributum vel justitiam, vel sapientiam vel clementiam et ejusmodi.*** Unde quidam ex ipsis Calvinianis hanc distinctionem amplectuntur. Polan. lib. 2. System. theol. c. 29. p. 186: *Una tantum est omnipotentia re ipsa, quia una tantum est divina essentia, sed tamen propter diversos respectus est vel absoluta vel actualis, utraque tamen activa. Absoluta omnipotentia Dei est, qua quicquid esse potest, hoc etiam facere potest. Dicitur absoluta, quia non est limitata universali lege naturae, quasi praeter et supra illam Deus non posset Deus quicquam facere. Vocatur etiam extraordinaria, quia per illam potest Deus agere praeter consuetum ordinem naturae producendo se solo tam effecta secundorum agentium quam alia, ad quae res creatae pertingere non possunt, haec simpliciter essentialis est, hac absolute et simpliciter potest omnia, quae absolute et simpliciter sunt possibilia, h. e. quae non implicant contradictionem et naturae voluntatique Dei non repugnant, etiamsi ea nunquam futura sint, hac potest Deus pauciora quidem quam intelligit, inter quae et mala sunt, sed tamen multo plura, quam fecit vel etiam facere vult.* Alsted. in theol. scholast. sect. 1. c. 23. reg. 5: *Distinctio potentiae Dei in absolutam et ordinariam sive actualem fit respectu voluntatis Dei. Nam voluntas Dei utitur* (*liceat sic loqui*) *potentia ad nonnulla facienda, cum ea vult; non utitur, quando non vult, licet ea uti posset, si vellet et si illa uteretur, multo plura faceret per illam, quam facit.* Haec illi. In eo tamen a veritatis tramite adhuc quidam Calviniani aberrant, quod indistincte negant, Deum juxta potentiam absolutam et extraordinariam quaedam fa- III. 1

cere, ut enim duplici respectu dicitur potentia Dei ordinaria, ita quoque absoluta. Si ordinaria potentia accipitur *respectu ordinis in natura instituti*, Deus omnino agit quandoque juxta absolutam et extraordinariam suam potentiam; si vero ordinaria potentia accipiatur *respectu reliquorum divinorum attributorum*, Deus non agit secundum absolutam potentiam.

201. Qu. 5. *An ex Dei omnipotentia in articulis fidei argumentum sit ducendum?* Resp. Haeretici cum dogmata sua ex Scriptura probare non possent, ad potentiam Dei absolutam confugerunt, quod de *Sabellianis* Tertull. lib. contra Praxeam c. 10. de *Manichaeis* August. lib. 26. contra Faustum
57. c. 5. et de *Eutychianis* Theodor. Dial. 3. cont. Eutychen memorarunt, sed in fidei mysteriis primo omnium *de Dei voluntate* ex verbo revelato cognoscenda solliciti esse debemus. quando jam de voluntate Dei ex verbo revelato constat, tunc adversariis caput illud doctrinae coelestis ex verbo Dei petitum et exstructum oppugnantibus recte opponitur argumentum *a Dei omnipotentia*, unde notanter dicit angelus Luc. 1, v. 37. *Deo non esse impossibile omne verbum*, quicquid scilicet se facturum in verbo suo promisit. Si vero de voluntate Dei ex verbo nondum constat, ex sola et nuda Dei omnipotentia in fidei articulis non debet quidvis colligi, unde veteres pie dicunt, ut aliquid fieri posse dicatur, ad id sufficere, ut Dei omnipotentia proferatur, ut autem aliquid actu fieri asseratur, necesse esse *σύνδρομον εἶναι τῇ δυνάμει τὴν τοῦ θεοῦ βούλησιν*. Tertull. lib. adv. Praxean. c. 10: *Plane nihil Deo difficile. Sed si tam abrupte in praesumtionibus nostris hac sententia utamur, quidvis de Deo confingere poterimus, quasi fecerit, quia facere potuerit. Non autem quia omnia potest facere, ideo credendum est illum fecisse, etiam quod non fecerit. Sed an fecerit, requirendum. Potuit, si voluisset, ita salvus sim, Deus pennis hominem ad volandum instruxisse, quod et milvis praestitit, non tamen, quia potuit, statim et fecit. Potuit et Praxean et omnes pariter haereticos statim exstinxisse, non tamen, quia potuit, exstinxit. Oportebat enim et milvos esse et haereticos* etc. Sic *Apollinaristae* teste Nazianzeno orat. 51: *ὑπὸ τῶν λογισμῶν ἐξειργόμενοι κατέφυγον ἐπὶ το δυνατὸν εἶναι τῷ θεῷ directi a rationibus confugiebant ad Dei potentiam. Ariani* contendebant Christum non esse Filium Dei per generationem et nativitatem, sed per facturam, convicti erroris ab Homousianis eo confugiebant, ut dicerent *per omnipotentiam Dei hoc Christo praestare potuisse facturam, quod generatio erat datura;* sic enim contra illos et de illo disserit August. in qq. V. ac N. T. q. 97. tom. 4. p. 769: *non voluntas verum Filium facit, sed nativitas. At*, inquiunt, *potentiae Dei hoc subest, ut falsa faciat vera.* Respondet August.: *imo potentia Dei haec est, unde et omni laude dignus est, quia verum apud illum verum est, et falsum apud illum falsum est; nam istud mendacis est, ut falsum dicat verum, quod Deo non competit. Nam omnia quidem potest Deus, sed non facit, nisi quod conveniat ejus veritati et justitiae.* Pulcre Humbert. Sylv. Candid. episc. in disputatione adv. Graecos: *Hi*, inquit, *non invenientes quonam sanctarum Scripturarum funiculo scapham assertionis suae pertrahant ad alicujus stabilitatis littus proluctantes pertrahuntur in illud omnipotentiae divinae pelagus.* Confer Casaub. exercit. 7. ad annal. Baron. c. 1. Opponenda haec sunt *Pontificiis*, qui transsubstantiationis figmentum probant ex eo, *quod Deus possit accidentia sine subjecto conservare*, quique absurdissimas fabulas et aniles monachorum nugas de miraculis sanctorum in Lombard. hist. annotatis unice tuentur argumento ab omnipotentia divina petito. Baron. in historia ann. 9. idiololatricum *Mariae Lauretanae* cultum defensurus ac fabulam de multivaria camerae illius translatione asserturus ad omnipotentiae asylum unice confugit. *Nec est* (inquit) *quod quis de re gesta dubitet, qui memoria repetat illic dictum esse ab angelo: Non est impossibile apud Deum omne verbum.* Idem profert Tursellinus lib. 1. histor. Lauret. c. 3. Calviniani nobis tribuunt, quod eodem utamur paralogismo, sed insigni nos afficiunt injuria. Veram enim realem ac substantialem corporis et sanguinis Christi praesentiam unice ex institutionis divinae verbis demonstramus, sed cum ipsi hoc *ἀδύνατον* et contradictorium esse clamitant, tum demum argumentum ab infinita Dei potentia ductum illis opponimus, ac proinde non inter *κατασκευαστικὰ* sententiae nostrae argumenta id referimus, sed in responsione ad ipsorum argumenta locum illi damus.

202. Qu. 6. *An omnipotentia Deo ita sit propria, ut nec assumtae humanae naturae Christi communicetur?* Affirmant Calviniani, contrarium ostendimus ex manifestis Scripturae dictis Matth. 28,
v. 18. Psalm. 8, v. 7. Dan. 7, v. 14. Joh. 17, v. 12. III. 153.
Ephes. 1, v. 20. Hebr. 2, v. 5. Apoc. 5, v. 12. Vide Harm. de resurr. c. 12. Urget Polanus quatuor ratiunculas: 1. *Nulla res creata est Deus.* Resp. *essentialiter*, interim Christus secundum humanam naturam est vere Deus ac Dei Filius *personaliter*. 2. *Nulla res creata est infinita.* Resp. humana Christi natura in infinitam *Λόγου* hypostasin est assumta et ad infinitam Dei dextram evecta. 3. *Nulla res creata capax est infinitae virtutis, quicquid enim recipitur, recipitur per modum recipientis, non per modum recepti.* Resp. Distinguendum inter *capacitatem unionis et quantitativae ac physicae comprehensionis.* Ut humana Christi natura per unionem capax est infinitae *ὑποστάσεως τοῦ Λόγου*, sic etiam per communicationem capax est infinitae virtutis, non physice, non quantitative, sed hypostatice, mystice, hyperphysice etc. 4. *Nulla est creata substantia, quae in suis actionibus impediri et sua etiam agendi virtute privari non possit.* Resp. quamdiu durat personalis unio, tamdiu humana Christi natura agendi virtute privari nequit, non enim seorsim et sola operatur, sed *Λόγος* in ea, cum ea et per eam operationes edit, ac virtus illa agendi non est separata et

propria humanae naturae virtus, sed ipsa τοῦ Λόγου omnipotentia per assumtam carnem sese efficaciter exserens. Atqui unio est perpetua et indissolubilis. Ergo.

203. Qu. 7. *An Dei omnipotentia possit agere in non ens?* Scal. exerc. 365. sect. 8. scribit *supra humanum ingenium esse illam quaestionem, ac tantae subtilitatis, ut humani captus ambitum et fastigium excedere videatur.* Respondet autem ad eam affirmate: *Si providet cognitionis anticipatione ea, quae non sunt, si ista ipsa sibi vendicat non minus quam ea, quae sunt, in ea quoque agit. In ipsa quoque creatione cum terminus a quo nullus sit, subjectum enim subest nullum, videtur omnipotentia Dei agere in non ens, quando facit ut sit ens.* Sic ergo procedimus, agit Deus in non ens *objective* per praescientiam, quia praescit futura contingentia, quae nondum sunt; agit in non ens *effective*, tum ratione termini a quo, per creatricem potentiam; ex non ente enim, sive ex nihilo producit ens, tum *ratione termini ad quem*, quia totum hoc universum exceptis rationalibus creaturis in nihilum rediget.

204. Qu. 8. *An Deus possit melius facere quod fecit, quam quomodo fecit?* Disting. 1. inter potentiam Dei *absolutam et ordinariam*; 2. inter melius facere *essentialiter et accidentaliter.* Vide Gregor. de Valent. comment. in Thom. tom. 1. disp. 1. q. 25. punct. 3. Scal. exerc. 249. sect. 3. sic progreditur: *Deus quidem potest facere semper aliquid melius, sed res ipsa non potest suscipere illam infinitatem. Essentia enim cujusque rei consistit in indivisibili, nec ex parte Dei agentis, sed ex parte objecti quaerenda est causa, cur res creata non possit semper melior fieri essentialiter. Neque tamen propterea Deo potentia infinita otiose ac frustra tribuitur, quamvis non producat infinitum effectum. Non enim* (inquit Scalig.) *hic est, ut in rebus nostratibus. Frustra namque hic apud nos est potentia, quae non habet, in quod exerceatur, nam potentiae hic et actus sunt relativa, at Dei potentia ad nihil refertur, sed sua solius est et ipsa sibi et hoc, quod est, et hoc omne, quod sunt omnia. Adde quod, licet Deus non producat effectum actu infinitum, tamen infinita potestate in producendo effecto finito agit, quia ex nihilo omnia producit.*

205. Qu. 9. *An Deus possit facere, ut praeterita contingentia non fuerint.* Respondent Scholastici: Potest a Deo fieri, ut praeterita contingentia simpliciter *et in sensu diviso* non fuerint, v. g. ut Cain nunquam vixerit, non tamen *in sensu composito*, h. e. posito quod fuerint. Nam praeterita contingentia simpliciter non fuisse, absolute est possibile, cum fuerint contingentia, at posito quod fuerint, ea fuisse et non fuisse, implicat contradictionem, ac proinde fit impossibile. August. lib. 26 contra Faustum c. 5: *Quisquis ita dicit, si omnipotens est*
III. 159. *Deus, faciat, ut quae facta sunt, facta non fuerint, non videt se hoc dicere: si omnipotens est Deus, faciat, ut ea quae vera sunt, eo ipso, quo vera sunt, falsa sint.* Anselm. lib. 2. Cur Deus homo c. 12. *Cum Deus fecit aliquid, postquam factum est, jam non potest non esse factum, sed semper verum est factum esse.*

206. Usus hujus doctrinae est 1. παρακλητικός. Usu etri de omni tent
Cum Deus vere sit omnipotens, ideo ex omnibus periculis et adversis nos eripere, adversus quosvis infensissimos hostes tueri, preces nostras exaudire, ad hanc et futuram vitam necessaria conferre, viribus nos instruere, ex ipsa morte eripere et frustra renitentibus diabolis omnibus ad vitam introducere poterit. Joh. 10, v. 29: *Nemo potest oves de manu Patris coelestis eripere.* Rom. 8, v. 38: *Certus sum, quod neque mors, neque vita* etc., *nec ulla creatura separare nos possit a caritate Dei.* 2. Tim. 1, v. 12: *Certus sum, quia potens est depositum meum servare in diem illum.* Pulchre Philo: *Ubi desinit humanum auxilium, ibi incipit divinum.* Fulgent. lib. 1. ad Monim.: *Nulla est in promissis Dei falsitas, quia nulla est in faciendis difficultas aut impossibilitas.* Haec ergo sunt duo solidae fiduciae et omnis consolationis fulcra: Dei paterna benevolentia et ejusdem omnipotentia.

207. 2. νουθετικός. Cum Deus sit omnipotens, caveamus ne potentiae ejus limites ac terminos statuamus, quin potius grato corde et ore praedicemus nos talem habere in coelo Patrem, cujus *immensa est finemque potentia nescit.* Psalm. 150, v. 2: *Laudate eum secundum multitudinem magnitudinis ejus.* Eccles. 43, v. 30: *Gloriantes ad quid valebimus? ipse enim omnipotens super omnia opera sua.* v. 31: *terribilis Dominus et magnus vehementer, et mirabilis potentia ipsius.* v. 32: *glorificantes Dominum, quantumcunque poteritis, supervalebit adhuc et admirabilis magnificentia ejus* etc. *Humiliemus etiam nos sub potenti manu Domini* 1. Petr. 5, v. 6. in ipsum utpote omnipotentem Patrem omnem cordis fiduciam collocemus, filiali timore nos ei subjiciamus, et cum apostolo δοξολογίαν illam quotidie ingeminemus Ephes. 3, v. 20: *Ei, qui summa cum exsuperantia potest omnia facere super ea quae petimus aut cogitamus pro vi illa in nobis agente.* v. 21: *illi sit gloria in ecclesia per Christum Jesum in omnes aetates seculi seculorum.* Et 1. Petr. 5, v. 10: *Deus omnis gratiae, qui vocavit nos in aeternam suam gloriam in CHRISTO Jesu, modicum passos integros nos reddet, stabiliet, roborabit, fundabit,* v. 11: *ipsi sit gloria et robur in secula seculorum.*

SECTIO X.

DE DEI BONITATE.

208. Thesis. *Deus et vere bonus et solus bonus et omnis bonitatis causa.* Vere bonus est, quia est summum bonum, nihil mali admixtum habens. Solus bonus est teste Christo Matth. 19, v. 17, quia De bo tate

0. essentialiter, immutabiliter, singulariter, originaliter, perfecte a se ipso bonus est. Omnis boni causa est, quia ut summum ens reliquis entibus dat esse, ita summi illius participatione bonum est quicquid in creaturis bonum. Vide loc. §. 136. Probat hoc *1. Scriptura 1. affirmative*, quando Deum esse bonum praedicat et bonitatem ejus commendat. Psalm. 25, v. 8: טוֹב וְיָשָׁר *bonus et rectus est dominus. 2. negative*, quando negat in ipso quicquam esse mali. Psalm. 92, v. 16: *Rectus dominus, et non iniquitas in eo.* Deut. 32, v. 4: הַצּוּר *petra, perfectum est opus* (תָּמִים integrum et absque macula), *nam omnes viae ejus judicium, Deus veritas est et non iniquitas, justus et rectus ipse. 3. symbolice*, quando celebrat *πλοῦτον* divitias bonitatis divinae Rom. 2, v. 4. Sic 1. Joh. 1, v. 5: *Lux est, et tenebrae non sunt in eo ulla. 4. effective*, quando omnia Dei opera esse bona praedicat, Gen. 1, v. 31. etc. Vide loc. §. 137. et seqq. *2. Ratio. 1. a summa entitate; 2. a creaturarum bonitate; 3. a perfectione.* Bonitas, a qua unumquodque dicitur bonum, nihil aliud est, quam cujusque rei perfectio Thom. p. 1. q. 6. art. 3; tantum ergo quaeque res habet bonitatis, quantum perfectionis. Vide loc. §. 140. 3. Accedunt *patrum dicta.* Dionys. de div. nomin. c. 4: *Deus omnium bonum, sicut ex quo omnia subsistunt.* Nazianz. orat. 2. de filio *τὸ ἄκρως ἀγαθὸν μόνου τοῦ θεοῦ.* August. de natura boni c. 1: *Solus Deus est ipsa bonitas, solus est immutabiliter bonus, solus est omnis boni bonum, solus est bonitatis causa omnibus quae sunt bona.* Lib. 8. de Trinit. c. 3. commemoratis variis bonitatis speciebus in creaturis subjungit: *Tolle hoc et illud, et vide ipsum bonum, si potes, ita Deum videbis non alio bono bonum, sed bonum omnis boni* etc. *Nulla essent commutabilia bona, nisi esset incommutabile bonum. Cum itaque audis bonum hoc et bonum illud, quae possunt alias dici etiam non bona, si potueris sine illis, quae participatione boni bona sunt, perspicere ipsum bonum, cujus participatione bona sunt, simul enim et ipsum intelligis, cum audis hoc aut illud bonum. Si ergo potueris illis detractis per se ipsum perspicere bonum, perspexeris Deum.* in comm. Psalm. 134: *Bonus Dominus, sed bonus non ut sunt bona, quae fecit, coelum et terram et omnia, quae in eis sunt, bona fecit, ipse proprie bonum, a quo sunt caetera bona, omnia enim ipse fecit, ipse est bonus, quem nemo fecit. Ille bono suo bonus est, non aliunde participato bono, ipse non eguit, a quo fieret bonus, sed eguerunt illo caetera, ut fierent bona.* Damasc. lib. 1. orth. fid. c. 1: *ἀγαθὸς ὢν ὁ θεὸς παντὸς ἀγαθοῦ παρεκτικός ἐστιν, οὐ φθόνῳ οὐδὲ πάθει τινι ὑποκείμενος· μακρὰν γὰρ τῆς θείας φύσεως τῆς γε ἀπαθοῦς καὶ μόνης ἀγαθῆς φθόνος.* lib. *περὶ τοῦ τρισαγίου* fol. 510. Deum vocat *τὸν ἀορίστως καὶ ἀπειράκις ἅγιον καὶ ὑπεράγιον.* Priscorum philosophorum dicta, quibus bonitatem Dei extollunt, vide in loc. §. 141. Just. de monarch. Dei p. 82. ex Orpheo adducit dictum: *οὗτος δ' ἐξ ἀγαθοῖο κακὸν θνητοῖσι δίδωσι, Hic bonus exundansque bonis generi mala nostro immittit* etc. p. 84. ex Euripidis Bellerophonte: *εἰ θεοί δὲ δρῶσι κακόν, οὐκ εἰσί θεοί.*

Antithesis. 209. Antithesis. Bonitatem Dei labefactant *1. Cerdoniani*, a Cerdone denominati, *qui duo principia sibi adversantia dogmatizarunt, Deumque legis ac prophetarum non esse Patrem Christi, nec bonum Deum esse nec justum, Patrem vero Christi bonum. Quidam vero in duobus principiis suis duos Deos ita eos dixisse perhibent, ut unus eorum esset bonus, alter autem malus.* August. de haeresibus ad Quodvultd. haeres. 21. *2. Marcionitae*, qui Cerdonis dogmata de duobus principiis sunt secuti, quamvis Epiphan. referat Cerdonem tria asseruisse principia: *bonum, justum, pravum*, idem haeres. 22. *3. Manichaei*, qui *duo principia* inter se diversa atque adversa eademque aeterna et coaeterna statuerunt, *duasque naturas atque substantias boni scilicet et mali*, earumque inter se pugnam et commixtionem introduxerunt. Idem haeres. 46. *4. Calviniani*, per varias hypotheses: 1. de absoluto reprobationis decreto absque ullo ad incredulitatem intuitu; 2. de absoluto electionis decreto, per quod bona et beneficia Dei salutem hominum serio ex- III. 161.
petentis voluntas ad paucos restringitur; 3. de absoluto lapsus Adamici decreto; 4. de absoluta et fatali omnium rerum et actionum necessitate; 5. de causa peccati ad Deum relata. Vide Disp. 5. de gloria Dei §. 20. usque ad 29. *5. Pontificii* per suam hypothesin, quod concupiscentia prava in primo homine ex materiae conditione ortum ducat. Quod enim ex materiae conditione oritur, illud Deo naturae auctori recte tribuitur. Si ergo concupiscentia prava oritur in homine ex materiae conditione, utique erit a Deo humanae naturae auctore, qui mali alicujus auctor hac ratione statuitur. Vide disp. 2. de gloria Dei th. 1. et 2. *6. Photiniani*, quando Deum peccati causam statuunt, quicquid tandem praetexant. Catech. Racov. p. 306: *Deum ipsum fuisse, qui in pessimis actionibus Pharaone et Juda hoc ipso quidem fine uti voluerit.* Schmaltz. contra D. Frantz. p. 426: *Deum per diabolum compellere homines ad scelera perpetranda.* Vide omnino locum et p. 430.

Quaestiones de Dei bonitate. 210. Qu. 1. *An solus Deus per essentiam bonus?* Aliud est rei essentiam esse bonam, aliud vero rem per suam essentiam esse bonam. Cujuslibet rei creatae essentia est bona, unde de ipso diabolo omnis mali auctore Augustinus dicit *diabolus, in quantum est, bonus est, omnis natura in quantum est, bona est,* de nat. bona c. 1; sed nulla res creata per suam essentiam, h. e. per se ipsam et a se ipsa, est bona. Si enim per suam essentiam esset bona, tunc esset bona essentialiter, si essentialiter esset bona, vi suae naturae et essentiae esset bona nec aliunde participatam haberet bonitatem nec posset perfici per accidentia, quorum nihil de creatura accidentaliter, mutabiliter, imperfecte et participative bona dici potest, unde recte concludunt Scholastici *solum Deum per essentiam esse bonum.* Hackerus

tom. 1. tract. 2. comm. in Thom. q. 6. num. 7. sic distinguit: *Aliquid per essentiam esse bonum duplici modo intelligi potest. 1. ita ut bonitas non sit accidens aliquod rei extrinsecus adveniens, sed sit ipsi intrinseca et essentialis; 2. ut res non tantum sit bona bonitate sibi intrinseca et essentiali, sed etiam, ut sit talis virtute solius essentiae et sine ullo ordine dependentiae ab aliqua causa extrinseca.* Modo priore creaturae sunt per essentiam bonae, non autem posteriore.

211. Qu. 2. *An omnia sint bona bonitate divina?* Resp. Thom. p. 1. q. 6. art. 4. res creatas appellari bonas a bonitate propria *intrinsece et formaliter*, a bonitate Dei tanquam *causa efficiente, exemplari et finali* totius bonitatis *extrinsece et causaliter*. Hackerus ex eo colligit, *ut aliquid sit et dicatur bonum necesse esse, ut habeat bonitatem sibi formaliter convenientem et intimam*, *quod observandum dicit contra sectarios*, *qui fingunt hominem bonum, sanctum et justum bonitate tantum extrinseca*, *sanctitate et justitia Christi.* Eodem modo progreditur Greg. de Valent. tom. 1. disp. 1. q. 20. punct. 3: *Fieri non potest*, *ut quis pro aliquo tempore dicatur de novo a Deo diligi*, *nisi pro eodem tempore incipiat donum habere sibi a Deo communicatum, quia hujus novitatis oportet esse aliquam causam, ea vero in Deo non est*, *ipse enim immutabilis*, *ergo in homine dilectionis illius objecto*, *ergo justi non nisi qui donum aliquod ipsis inhaerens formaliter sunt justi.* Resp. 1. agnoscimus etiam in piis intrinsecam quandam bonitatem et justitiam, sed imperfectam; 2. quae cum judicio Dei opponi nequeat, requiritur omnino perfecta bonitas et justitia ipsius scilicet Christi; quam cum per fidem nobis imputari Scriptura asserit, nequaquam cogitandum est hanc imputationem esse extrinsecam duntaxat et inefficacem relationem, proficiscitur enim a Deo, qui vocat τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα Rom. 4, v. 17. correspondet imputationi peccatorum nostrorum facta Christo 2. Cor. 5, v. 21. et effectus reales ac positivos secum affert, tranquillitatem scilicet conscientiae, renovationem interiorem et vitam ac salutem aeternam. Vide loc. de Justif. §. 234.

212. Qu. 3. *Quomodo creaturarum bonitas sit in Deo?* Resp. *1. formaliter*, si consideretur ratio
III. 102. communissima boni, quae est simplex et absoluta perfectio; *2. eminenter*, si consideretur bonum creatum in specie, h. e. ad certam entis speciem restrictum; *3. efficienter*, quatenus Deus est omnis boni causa et totam boni latitudinem complectitur; *4. exemplariter*, quatenus norma ac regula bonitatis in summa illa divina bonitate proponitur; *5. finaliter*, quatenus Deus ut summum bonum creaturas rationales ad sui appetitum ac desiderium allicit et *omnia fecit propter se ipsum.* Proverb. 16, v. 4.

213. Qu. 4. *An Filius per essentiam bonus?* Resp. omnino, quia per essentiam sive essentialiter est unus verus cum Patre Deus. Contra Photiniani sic inferunt: Quod per participationem bonum est, non est bonum per essentiam, ut patet in creaturis. At Filius per participationem bonus est, quia Pater per aeternam generationem ut essentiam ita quoque bonitatem Filio communicat. Ergo. Ad majorem resp. distinguendo inter participationem sive communicationem *ad intra*, quae est aeterna ipsius essentialis bonitatis communicatio facta ineffabili et incomprehensibili modo per generationem alteri secundum naturam et essentiam non diverso, sed eidem, et inter participationem seu communicationem *ad extra*, qua Deus in tempore rivos bonitatis suae in creaturas secundum naturam et essentiam a se diversas per creationem dimanare fecit. Priori communicationis modo Filius habet participatam bonitatem, non autem posteriore. Jam vero ex priore modo nequaquam potest inferri Filium per essentiam non esse bonum. Ut enim in humanis Filius est per essentiam homo, licet humanitatem a Patre communicatam habeat: sic multo magis in divinis Filius est per essentiam bonus, licet bonitatem a Patre per generationem communicatam habeat.

214. Qu. 5. *Quomodo cum bonitate Dei conveniat, quod cum perverso dicitur perverti?* Psalm. 18, v. 27. Resp. pervertitur cum perverso non mutando essentialem suam bonitatem, sed vindicando ac puniendo impiorum perversitatem eosque sic tractando, ut pro perverso ab ipsis habeatur. Hieronym. in c. 6. Eccles.: *Deus perversus est apud eum*, *qui sua voluntate fuerit ante perversus*, *juxta illud quod scriptum* in Levit c. 26: *Si ambulaverint ad me perversi*, *et ego ambulabo ad eos perversus in furore meo.* Declarat id exemplo solis, cujus operatio liquefacit ceram, lutum exsiccat. Desumsit hoc ex Orig. homil. 2. in Cant.; ibi latius illa similitudo explicatur: *Sol justitiae*, *quos recti cordis invenerit*, *illuminat et cum fulgore circumdat*, *eos autem*, *qui oblique incedunt cum eo*, *necessario etiam ipse non tam oblique respicit*, *quam despicit*, *hoc eis praestatur instabilitate sua.* Augustin. in Psalm. 72: *Perversum se putabit perversus*, *non quod ullo modo pervertatur Deus.*

215. *Usus practicus. 1. Consolatorius.* Bonus est Deus et per essentiam bonus, ergo non obliviscetur suae bonitatis. Peccatorum nostrorum obliviscitur, sed bonitatis suae non potest oblivisci, quia est ipsa ejus essentia. Bonus est Deus et fons omnis boni, quicquid ergo a Deo ad nos descendit, non potest non esse bonum. Diligentibus Deum omnia etiam ipsa adversa a bono Deo immissa *cooperantur in bonum* Rom. 8, v. 28. Eccur igitur in adversis divinitus immissis non agnoscimus ex Ps. 119, v. 71. *Bonum nobis esse, quod Dominus corripiat nos?* Thren. 3, v. 25: *Bonus Dominus exspectantibus eum*, *animae quae quaesiverit eum.* Nah. 1, v. 7: *Bonus est Dominus, fortitudo in die angustiae, sciens (cognoscens et paterne curans, quia verba notitiae connotant affectum) sperantes in eum. Deus est omne bonum* Exod. 33, v. 19. *et summum bonum*, ergo *timentibus Deum non deerit omne bonum.* Ps. 34, v. 11: *Quaerentes Dominum non deficient omni bono. 2. Exhortatorius 1. ad hoc sum-*

Usu pra doct de B bon

mum bonum amandum. Deus est omne bonum, extra illum igitur frustra quaeritur bonum, cui amore inhaereas. Si radium exiguum divinae bonitatis in creatura amas, si guttulam hujus fontis cupide desideras, quare solem ipsum et fontem perennem boni-
85. tatis non amabis? Omne creaturarum bonum est imperfectum, est mutabile, est particulare. Deus est bonum perfectum, immutabile et universale, neglecto igitur imperfecto, mutabili et particulari bono ama perfectum, immutabile et universale bonum, in cujus amore nec taedium, nec satietas, nec poenitentia locum habere possunt. *Ama unum bonum, in quo sunt omnia bona, et sufficit tibi.* Anselm. in prosd. c. 25. Invento et percepto summo illo bono cessat desiderium aliorum bonorum, quia *veniente perfecto cessat imperfectum* 1. Cor. 13, v. 10. *Quaerendum est*, inquit August lib. 8. de Trinit. c. 3, *animae bonum, non cui supervolitet judicando, sed cui inhaereat amando, et quid hoc nisi Deus* etc. *si potueris detractis illis, quae participatione boni bona sunt, per se ipsum perspicere bonum, perspexeris Deum, cui si amore inhaeseris, continuo beatificaberis. Pudeat autem cum alia non amantur, nisi quia bona sunt, eis inhaerendo non amare bonum ipsum, unde bona sunt.* Si singula bona delectabilia sunt et amabilia, quam suave, quam delectabile erit illud bonum, quod continet suavitatem omnium bonorum? *Gustate igitur et videte,* טוב *bonus quam sit dominus. Beatus vir, qui sperat in eo* Ps. 34, v. 9. Cur per creaturas oberramus, ut aliquot guttulas bonitatis colligamus, quibus oblectemur, quibus animae desiderium satiemus, cum in Deo sit inexhaustum pelagus omnis boni, quod solum animae nostrae sitim restinguere potest; qui hoc bono fruitur, illi nullum bonum deerit, illius anima in bono satiabitur Ps. 17. v. ult.; ille cum gaudio exclamabit Ps. 73, v. 1: *Quam bonus Israëli Deus his, qui recto sunt corde.* Breviter ex August. libr. 1. de morib. eccl. cathol. c. 8. concludimus: *Bonorum summa Deus nobis est, Deus est nobis summum bonum. Neque infra nobis remanendum, neque ultra quaerendum, alterum enim periculosum, alterum nullum. 2. ad summum illud bonum laudandum.* Ex amore et desiderio summi boni nascitur ejus praedicatio, quod enim corde amatur, illud ore praedicatur. Dicamus ergo cum omnibus sanctis 2. Paral. 5, v. 13. Esd. 3, v. 11. Ps. 106. v. 1: *Confitemini domino, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia ejus.* Ps. 135, v. 3: *Laudate dominum, quia bonus est dominus, cantate nomini ejus, quia jucundum*, in quae verba sic commentatur Augustinus: *Cum Deus bonus sit et bona omnia fecerit, multoque sit melior, qui fecit quam ista, quae fecit, non invenies melius, quod de illo dicas, nisi quia bonus est dominus, si tamen intelligas proprie bonum, a quo sunt caetera bona* etc. *Ineffabili dulcedine teneor, cum audio bonus dominus, collustratisque omnibus et consideratis, quae forinsecus sunt, ista non laudo sine ullo, illum autem sine istis perfectum, non indigum, incommutabilem, nullius bonum quaerentem, quo augeatur, nullius malum timentem, quo minuatur, invenio. Si ergo quicquid aliud laudamus, ideo laudamus, quia bonum est, nulla tibi major causa et melior et firmior dari potuit, quare laudes Deum, nisi quia bonus est.* In omnibus creaturis posuit Deus bonitatis suae vestigia, ut omnes ad decantandam Deo laudem nos excitarent. In hac vita ut Deum nondum perfecte agnoscimus, sic nec perfecte amamus. Ut non perfecte amamus, sic nec perfecte laudamus, sed in aeterna vita summi hujus boni erit perfecta agnitio, perfecta dilectio, perfecta laudatio. August. lib. 22. de civit. Dei c. 30: *Praemium virtutis erit, qui virtutem dedit, eique se ipsum, quo melius et majus nihil possit esse, promisit. Quid enim aliud est, quod per prophetam dixit: Ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi plebs, nisi ego ero, unde satientur, ego ergo ero, quaecunque ab hominibus honeste desiderantur et vita et salus et victus et copia et gloria et honor et pax et omnia bona, sic enim et illud recte intelligitur, quod ait apostolus, ut sit Deus omnia in omnibus; ipse erit finis desideriorum nostrorum, qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine defatigatione laudabitur. 3. ad peccatum vitandum.* Deus est summum bonum, caveamus igitur illud peccatis offendere. Iniquissimum profecto est, illi, a quo omne ad te descendit bonum, referre malum, cum ipsa lex naturae
doceat gratiam gratiae et bonum bono conpensan- III. 164.
dum. Damnati in inferno gravissimos ex eo cordis angores sentient, quod bonum illum Deum, a quo omne bonum acceperunt, peccatis suis tam proterve ac pervicaciter offenderint. Ut autem consideratio summae bonitatis in DEO ad peccatum quodvis vitandum nos commoveat, sic peculiariter ab invidia nos revocet. A Deo omnia in nos et proximum nostrum descendunt bona; qui proximo invidet, Deo ipsi donorum largitori adversatur ac vere est θεομάχος Matth. 20, v. 5. Denique non solum ad malum vitandum, sed etiam ad bonum imitandum per divinae bonitatis meditationem excitemur. Bonus Deus est et regula atque exemplar omnis boni, ad illum non nisi bonis actionibus appropinquamus. Bonum est sui diffusivum et communicativum, si bono Deo similes esse cupimus, nostrum quoque bonum aliis communicemus: *Fac bonum de bono, unde non es vere bonus, ut vera bona acquiras*, inquit Augustinus serm. 5. de verb. dom.

SECTIO XI.
DE DEI MISERICORDIA.

216. Thesis. *DEUS ut est summe bonus ita et* De Dei
summe misericors. Bonitas et misericordia Dei ex misericordia.
natura rei non differunt, sed ratione nostri conceptus bonitas tanquam causa a misericordia tanquam effectu distinguitur. Anselm. proslog. cap. 9: *Vere in*

altissimo et secretissimo bonitatis tuae latet fons, unde manat fluvius misericordiae tuae. Bonitas est attributum absolutum, misericordia relativum, respectum enim habet ad miseriam in creaturis, quam sublevat. Deus non solum in se bonus est, sed etiam bonitatem suam extra se diffundit et communicat, quae respectu hujus communicationis dicitur *benignitas*. Ea est vel *generalis* vel *specialis*. Generalis est, quae ad omnes creaturas se extendit, quas ex gratia et bonitate condidit et adhuc conservat, confert illis necessaria ad finem obtinendum, dirigit eas in suis actionibus etc. Ps. 33, v. 5. חֶסֶד *benignitate Domini plena est terra.* Ps. 36, v. 7: *hominem et animal servabis, Domine.* Specialis est, qua creaturas rationales amore sibi adhaerentes, sanctos scilicet angelos et homines pios. Homines considerantur vel *ante lapsum* in statu innocentiae vel *post lapsum* in statu corruptionis. In priore statu paterno favore eos complexus est Deus et dilectos suos liberos ac coelestem haereditatem illis promisit, sed sub conditione filialis obedientiae et in bono perseverantiae. In posteriore statu misericordia Deus erga miserum genus humanum ductus fuit, neque penitus a facie sua illud, utpote plasma suum, projecit, sed ex ineffabili dilectione Filium redemtorem hominibus ab aeterno mittere decrevit, eundem in temporis plenitudine misit ejusque beneficia in verbo et sacramentis omnibus offert. Quotquot igitur verbum audiunt et mediante Spiritus sancti operatione veram in Christum fidem ex eo concipiunt, illos speciali amore et favore complectitur, a malis eos liberat, omnis generis bonis cumulat et tandem vitae aeternae heredes scribit. Augustin. tract. 110. in Johan.: *Omnia diligit Deus, quae fecit, et inter ea magis diligit creaturas rationales, et in illis eas amplius, quae sunt membra unigeniti sui, et multo magis ipsum unigenitum suum.* Ab hoc speciali amore quamvis impii et impoenitentes sint exclusi, tamen fores gratiae in hac vita ipsis adhuc patent, donec in extremo judicio *janua ipsis claudetur* Matth. 25, v. 10. a facie domini cum omnibus diabolis in foveam infernalem ipsis projectis v. 41. Ut autem benignitas ita quoque gratia, misericordia, amor Dei in generalem et specialem distinguenda sunt.

Probatur Dei misericordia. III. 165.

217. De misericordia Dei testantur 1. dicta *Scripturae*, 1. in quibus dicitur *miserator et misericors* Exod. 34, v. 6. *ac misericordia ejus magna* 2. Sam. 24, v. 14. *aeterna* 2. Paral. 5, v. 13. *ardens et accensa* dicitur Hos. 11, v. 8. etc. Jac. 5, v. 11. dicitur *πολύσπλαγχνος καὶ οἰκτίρμων*. 2. in quibus *gratia* ipsius celebratur Genes. 6, v. 9 Exod. 33, v. 19. etc.; 3. ipsius *clementia* 2. Paral. 36, v. 16. etc.; 4. ipsius *χρηστότης* ac *φιλανθρωπία* Tit. 3, v. 4; 5. ipsius *amor et caritas* Deut. 33, v. 3; 6. ipsius *patientia et longanimitas*, propter quam dicitur אֶרֶךְ אַפַּיִם *longus* sive tardus *naribus* Exod. 34, v. 6. (qui angustis sunt naribus, citius fumos concipiunt ex cordis aestu ascendentes et cum impetu efflant propter meatuum angustias, at quo latiora sunt narium foramina, eo plus frigidi aëris concipitur ad refrigerandum cor, et tales homines sunt natura placidiores ac mansuetiores, ad quam metaphoram in hac appellatione respectus habetur). 7. in quibus vocatur noster *pater;* 8. denique omnia *Dei opera* de ipsius benignitate et misericordia testantur. Vide loc. §. 137. Docendi causa haec omnia sic distinguuntur ratione *effectorum* et *objectorum* cum ratione *principii agendi* in Deo sint omnia *ταὐτό τι*. *Gratia Dei* est benignissima ejus voluntas, qua gratis favet et benefacit suae creaturae. *Misericordia Dei* est propensissima ejus voluntas, qua cordi ipsi est miseria hominis, quam benevole sublevat. *Clementia Dei* est paterna ejus voluntas, qua in ira misericordiae suae recordatur ac parcit homini, etiamsi aliter sit meritus. *φιλανθρωπία* DEI est amica ipsius voluntas, qua prae creaturis reliquis hominem diligit, ipsi favet et delicias suas in eo habet. *Amor Dei* est benefica voluntas, qua creaturas a se conditas complectitur, in illis se oblectat et bona illis confert. *Patientia* est, qua Deus creaturas rationales adversus se peccantes suffert, iram moderatur, poenam differt, conversionem earum exspectat, nec iram suam totam effundit etc. 2. Quamvis vero de misericordia et gratia Dei generali *ratio* ex effectis aliquid colligere possit, tamen mysterium illud de speciali misericordia in Christo et propter Christum mediatorem hominibus oblata penitus ignorat, unde vocatur *secretum Domini* Psalm. 25, v. 14. *stupenda justitia* Psalm. 65, v. 6. *mysterium aeternis temporibus tacitum* Rom. 16, v. 25. etc.

218. *3. Patres* suavissime de misericordia Dei *θεολογοῦσιν*. Ignatius epist. 3. ad Magnes. *μὴ ἀναισθητοι ὦμεν τῆς χρηστότητος ἐὰν μιμήσεται ἡμᾶς καθ' ἃ πράσσομεν, οὐκέτι ἐσμέν, ἐὰν γὰρ ἀνομίας παρατηρήσῃς κύριε, τίς ὑποστήσεται.* Justin. in epist. ad Diognet. p. 386: *Deus benignitate sua nos fidem habere voluit, ipsum existimare altorem, parentem, magistrum, consiliarium, medicum, mentem, lucem, honorem, gloriam, robur, vitam.* Chrysostom. in Psalm. 14: *Deus suum nobis amorem significaturus gallinarum caritatem, patrum curam, matrum misericordiam, sponsorum amorem profert, non quia tantum duntaxat amet, sed quia his exemplis non alia apud nos majoris amoris signa vel argumenta. Quod enim magis nos deamet, docet* Esa. 49: *Etsi mater filiorum obliviscatur* etc. Idem homil. 46. oper. imperf. *Quemadmodum in nobis alienum est benefacere, sic et Deo contra naturam est malefacere aut perdere.* Lib. de provid. tom. 5: *Nulla clementia humana divinae bonitati conferri potest, quippe quae omnes affectus naturales superat.* Et postea: *Cujus non est finita intelligentia, ejus misericordiam quoque et clementiam fine nullo terminari necesse est.* In orat. de Philogonio: *Quemadmodum parturiens cupit eniti foetum, ita et Deus cupit effundere misericordiam.* Ambros. lib. 1. de poenit. c. 2. tom. 1. p. 153: *Deus misericordiae magis indulgens, quam severitatis tenax.* August. de nat. et grat. c. 32: *Misericordia Dei praevenit, ut sanemur, subsequitur, ut sanati vegetemur; praevenit,*

ut vocemur, subsequitur, ut glorificemur; praevenit, ut pie vivamus, subsequitur, ut cum illo semper vivamus, quia sine illo nihil possumus facere, lib. de spiritu et anim. c. 6: *Major est Dei misericordia, quam omnium hominum miseria.* Cassiodor. in Psalm. 23: *Misericordia subsequitur ad custodiam, sed praecedit ad conferendam gratiam, nam si solum subsequeretur, nemo donatam perciperet; si tantum praecederet, nullus poterit collatam servare.*
6. *Graviores enim sunt insidiae, quas a tergo diabolus parat, et nisi misericordia subsequatur, facillime fragilitas humana decipitur.* Bernh. serm. 5. in die nat. col. 60: *Recte non Pater judiciorum vel ultionum, sed Pater misericordiarum dicitur, non modo quod Pater videatur misereri potius, quam indignari, et quemadmodum Pater filiorum, sic miseretur timentium se, sed eo magis, quod miserendi causam et originem sumat ex proprio, judicandi vel ulciscendi magis ex nostro.* Confer. eundem serm. 2. de sept. panib. col. 181. Niceph. lib. 17. c. 3: *Deus vindictae gladium miserationis oleo semper exacuit.* Gerson de remed. pusillan. *Misericordia Dei tanta est, ut, si homo haberet omnia peccata mundi super se et doleret, quod illis tam bonum Dominum Deum suum superbe offendisset et firmiter proponeret in posterum abstinere, Deus talem hominem nunquam damnaret secundum verissimam Chrysostomi sententiam, Deus quasi dolet, cum hominem per suam justitiam damnare debet propter hominis injustitiam, ex quo homo est imago Dei tam nobiliter creatus et tam pretiose redemtus.* Savanar. in Psalm. 31: *Ut infinitum non potest finiri, sic nec termini misericordiae divinae statui.* Turcae in Alkorano Deum κατ' ἀντονομασίαν vocant *Rachamani* misericordem. *Vovi misericordi*, h. e. *Deo jejunium.*

219. Antithesis. Misericordiam, gratiam et dilectionem Dei labefactant 1. *Stoici*, qui negarunt Deo misericordiam tribuendam, cum *sit aegritudo animi ex alterius miseria concepta* August. lib. 9. de civit. Dei c. 5; ex eo sic dicta, quod *miserum cor faciat condolescentis alieno malo.* Idem lib. de mor. eccles. cathol. c. 27: *At in Deo nec aegritudo nec miseria locum habere potest.* Resp. definitio haec humanae duntaxat misericordiae competit, non in genere omni misericordiae, quae minus recte ex eo sic dicta judicatur, quod miserum cor faciat et aegritudinem animi conciliet, cum talis potius miser quam misericors sit dicendus, sed quod alterius miseriam cordi sibi esse faciat eamque sublevare laboret, unde Hebraei eam vocant רֶחֶם q. d. *uterina misericordia*, σπλάγχνα ἐλέους Luc. 1, v. 78. a rad. רחם *dilexit, vehementer amavit*, amore complexus est, sicut uterus foetum diligit et fovet. Graeci eam vocant ἔλεος, quod nullam animi aegritudinem significat.

220. 2. *Pontificii*, dum statuunt 1. gratiam Dei justificantem et glorificantem non esse mere gratuitam, sed illam ex parte nostra requirere meritum de congruo, hanc vero meritum de condigno. Contra Rom. 11, v. 6. 2. nostras satisfactiones ad gratuitam Dei gratiam et peccatorum remissionem requiri. Contra Rom. 3, v. 24. 3. indulgentias pecuniae interventu posse comparari. Contra quod pecuniis emitur, non contingit nobis gratis ex gratia Esa. 55, v. 1. Actor. 8, v. 26. 4. electionem ex praevisis meritis esse factam, reprobationem ex parte esse absolutam. Contra Ephes. 1, v. 4. 5. infantes ante baptismum decedentes indistincte omnes damnari. Contra Marc. 10, v. 14. Quibus hypothesibus omnibus ac singulis divinam misericordiam labefactari ostensum fuit in disp. 1. de glor. Dei §. 30. usque ad 36. 6. gratiam Dei, qua nos justificat et salvat, non esse gratuitum Dei favorem, sed infusam qualitatem. Contra 2. Tim. 2, v. 9. Vide loc. de Justif. §. 18. 7. misericordiam et gratiam Dei peccata remittentem etiam post hanc vitam locum habere, in purgatorio scilicet. Contra Act. 10, v. 43. Misericordia Dei est aeterna, sed effectus ille divinae misericordiae remissio peccatorum tantum in hac vita nobis promissus.

221. 3. *Calviniani*, dum statuunt 1. Deum absoluto decreto quosdam homines et quidem maximam humani generis partem ex mero odio absque ullo impoenitentiae et incredulitatis intuitu reprobasse, quorum nunquam misereri velit. 2. Deum voluisse hominem esse miserum, h. e. voluisse, ut Adamus laberetur et hac ratione se et omnes posteros aeternae miseriae involveret, ut haberet exercendae misericordiae occasionem, atque ut essent, quorum misereri posset. Cui commento opponimus illud Augustini lib. 3. confess. c. 2: *Malevola est benevolentia, si quis miserum aliquem esse velit, ut ejus misereatur.* III. 167.
Et in expos. Psalm. 125: *Qui ut faciat misericordiam, optat esse miseros, crudelem habet misericordiam, quomodo si medicus, ut exerceat artem suam, optat esse multos aegrotos, crudelis est medicina.* 3. promissiones universales de gratia et misericordia Dei, quae in evangelio omnibus offeruntur, ad paucos duntaxat pertinere, cum tamen Deus dicatur *dives in misericordia* Eph. 2, v. 4. *atque omnia in incredulitatem conclusisse, ut omnium misereatur* Rom. 11, v. 32. Vide disp. 5. de gloria Dei §. 20. 4. *Photiniani*, dum 1. negant misericordiam esse proprietatem Dei essentialem. Socin. part. 1. de Christo c. 1. Catech. Racov. p. 266. Vide tract. de Just. §. 48. Disp. 10. de gloria Dei §. 10. 2. multa esse peccata ad mortem, quae committentes in gratiam non recipiantur, qua ratione misericordiam Dei in promissionibus evangelicis propositam restringunt. Vide disp. dict.

222. Qu. 1. *Qua ratione misericordia, amor, patientia etc. Deo tribui possit, cum non sit affectuum mutabilitati obnoxius?* Resp. haec omnia sunt essentiales Dei proprietates, si agendi principium non effecta spectentur, quae non passionem, alterationem, mutationem, perturbationem aliquam simplicissimae Dei essentiae inferunt, sed actus bonitatis divinae explicant. (Gratia Dei essentialis dicitur prima gratia, quae nihil aliud est quam paternus

Quaestiones de Dei misericordia.

Dei favor, beneficia, quae Deus ex gratia in nos confert, dicuntur gratiae secundae, χαρίσματα, dona per gratiam.) Anselm. in proslog. c. 8. *Es misericors, o Deus, secundum nos et non secundum te, secundum sensum nostrum et non secundum tuum, cum tu respuis nos miseros, nos sentimus miserationis effectum, tu non sentis miseriae affectum.* Repurganda igitur haec omnia ab imperfectionibus et id, quod remanet, purum ac perfectum Deo tribuendum. Sic misericordia notat tum compassionem cordis ob alterius miseriam contristati, tum promtissimam voluntatem verbis et re ipsa eam sublevandi, tolle compassionis mutationem et cordis aegritudinem ex ea ortam, ac quod remanet purum et perfectum, videlicet promtam illam voluntatem miseriam alterius sublevandi, Deo relinque. Quamvis proinde misericordia, longanimitas, caritas etc. non sint in Deo talis affectus, quales in nobis, tamen vere et realiter Deo magis competunt quam nobis. Scholastici dicunt affectus illos tribui Deo non, *ut fiunt cum transmutatione aliqua*, quo respectu dicuntur passiones et pertinent ad appetitum sentientem, sed ut sunt *actus voluntatis*.

223. Qu. 2. *An Deus amet se et omnia extra se?* Resp. Deus cum sit summum bonum, ideo amat se ipsum ut summum bonum. In homine amor sui ipsius est vitiosus et damnabilis, quia homo non est summum bonum, sed in Deo debet quaerere summum bonum eique unice adhaerere. Deus autem se ipsum amat, non tamen ut est ipse, sed ut est summum bonum, si enim aliud esset majus et praestantius bonum, tum illud non se diligeret, sicut theol. Germanica hac de re late disserit. Pater in divinis diligit Filium, ut substantialem suam imaginem Matth. 3, v. 7. c. 17, v. 5. Joh. 3, v. 35. c. 5, v. 20. c. 17, v. 24. Filius diligit Patrem, utpote ex cujus corde ante secula natus 1. Joh. 14, v. 31. Spiritus sanctus est substantialis Patris et Filii amor, quia procedit ab utroque. Amat autem Deus non solum se, sed omnes etiam creaturas exsistentes. Sap. 11, v. 25: *Diligis omnia quae sunt, et nihil odisti eorum, quae fecisti, neque enim odiens aliquid constituisti* v. 26: *Quomodo autem permansisset aliquid, nisi tu voluisset, aut non vocatum a te conservaretur?* Thom. p. 1. q. 20. art. 2. id probat hac ratiocinatione: *Amare est alicui velle bonum. Sed Deus omnibus creaturis exsistentibus vult aliquod bonum, actualem scilicet exsistentiam, ideo omnes amat.* Unde porro infert Deum magis diligere meliora, quia vult illis majus bonum, *ex parte actus* amoris divini Deus omnia diligit aequaliter, sed ex *parte objecti* meliora magis diligere dicitur. Quia vero hoc bonum, exsistentiam scilicet creaturis reliquis Deus voluit in ordine ad hominem sive propter hominem,
III. 168. cui omnia debent inservire, ideo Scholastici distinguunt inter *amorem benevolentiae et amorem concupiscentiae;* priorem definiunt, quod sit *amor, quo alicui volo bonum propter ipsummet amatum sine relatione ejus in aliud*, et hoc amore dicunt Deum complecti creaturas rationales, angelos et homines; posteriorem definiunt, quod sit *amor, quo aliquid amatur propter aliud dilectum*, hoc est, quo alicui optatur bonum propter alterum, cui proficere potest ad delectationem et utilitatem, et hoc amore dicunt Deum complecti creaturas irrationales. Biel. 3. dist. 27. q. un. Quando autem ex parte creaturarum rationalium reciprocus et mutuus amor accedit, tunc ex amore benevolentiae dicunt fieri *amorem amicitiae*, de quo accipiunt illud Christi Johan. 14, v. 23: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum.* Distinguunt etiam inter amorem *communicationis et complacentiae.* Amorem communicationis vocant, quo Deus confert bona naturae, gratiae et gloriae; amorem complacentiae, quo amat suum bonum, quod cum creatura communicavit. Possunt haec omnia sano sensu tolerari, modo amor ille in creaturis rationalibus non statuatur aliquod meritum dilectionis divinae, quae mere est gratuita, certum enim est specialem illum Dei amorem, quo complectitur credentes in Christum et vero amore sibi adhaerentes, distinctum esse a generali illo amore, quo omnes homines complectitur. Ut autem duplicem amorem, ita quoque duplex *odium* in Deo statuunt, alterum *abominationis*, alterum *inimicitiae.* Odium abominationis dicitur, quo quis abominatur malum, jam vero Deus abominatur peccatum, utpote suae naturae et bonitati directe oppositum; odium inimicitiae dicitur, quo quis agenti malum culpae vult malum poenae ex displicentia peccatoris, quatenus est peccator, jam vero Deus tali odio prosequitur peccatores *quatenus tales* propter suam justitiam, Sap. 14, v. 9: ἐν ἴσῳ μισητὰ θεῷ καὶ ὁ ἀσεβῶν καὶ ἡ ἀσέβεια αὐτοῦ. Dico *quatenus tales*, quia in ipsis peccatoribus Deus amat naturam a se conditam, sicut artifex suum opificium. August. lib. 1. ad Simpl. q. 2: *Deus non odit Esau hominem, sed Esau peccatorem.*

224. Qu. 3. *An misericordiae divinae detrahatur per id, quod statuimus legem non posse a renatis perfecte impleri?* Affirmant Pontificii, sed contrarium ostendimus in tract. de lege Dei §. 198. et Disp. 4. de glor. Dei §. 3. *An per hypothesin de necessitate baptismi.* Affirm. Calviniani, contrarium demonstratum fuit in tract. de bapt. §. 237. et Disp. 9. de glor. Dei §. 10. *An per hypothesin de necessaria satisfactione Christi pro peccatis nostris?* Affirm. Photiniani, contrarium ostendimus in tract. de Justif. §. 49. Disp. 10. de glor. Dei §. 38.

225. Qu. 4. *An amor Dei sit mere gratuitus?* Affirmamus; quia est indebitus ac gratuitus Dei favor, omnem nostrum amorem praeveniens, jam vero gratia non est gratia ullo modo, nisi sit gratuita omni modo, unde disertis verbis pronuntiat apostolus 1. Johan. 4, v. 10: *In hoc est caritas, non quod nos dilexerimus Deum, sed quod ipse dilexerit nos.* v. 19: *ipse prior dilexit nos.* Rom. 5, v. 8: *Commendat Deus caritatem suam, quod Christus pro nobis mortuus, cum adhuc peccatores essemus.* August. tract. 102. in Johan.: *Num ideo nos ille amat, quia nos amamus, an potius quia ille amat, ideo nos amamus? ex epistola sua idem evangelista respondeat.*

Nos diligimus, quia ipse prior dilexit. Hinc ergo factum est, ut diligeremus, quia dilecti sumus. Prorsus donum Dei est diligere Deum, quoniam ipse, ut diligeretur, dedit, qui non dilectus dilexit. Displicentes amati sumus, ut esset in nobis, unde placeremus, non enim amaremus Filium, nisi amaremus et Patrem. Amat nos Pater, quia nos amamus Filium, cum a Patre et Filio acceperimus, ut Patrem et Filium amemus. Diffundit enim caritatem in cordibus nostris per Spiritum sanctum, per quem Spiritum et Patrem amamus, et Filium et quem Spiritum amamus cum Patre et Filio etc. Quae in contrarium affert Bellarm. lib. 1. de gratia et lib. arbit. c. 6. ex Prov. 8, v. 17. Joh. 14, v. 21. c. 11, v. 27., ut probet nostram dilectionem facere nos Deo dilectos, ad illa respondemus, non describi in illis *causam meritoriam* divinae dilectionis, sed illius *1. signum et indicium*, qui enim Deum diligunt, illi internum habent testimonium se a Deo diligi, cum enim Deus sit *ipsa caritas* 1. Joh. 4, v. 8; ideo non potest non diligere se diligentes; *2. objectum*, qui enim Deum diligunt, illi dilectione Dei salutariter fruuntur; *3. effectum*, qui Deum diligunt, majora in dies beneficia ex Dei dilectione ad se descendentia percipiunt et ipso facto experiuntur se a Deo propter Christum diligi; *4. gradus* juxta ordinem divinitus constitutum. Specialis enim illa dilectio, qua Deus vere in Christum credentes et ex fide se diligentes complectitur, nemini contingit, nisi prius Spiritus sanctus per verbum veram in eo fidem, quae per caritatem efficax est, accendat.

226. Qu. 5. *An amor, gratia et misericordia Dei prorsus sint absolutae?* Affirmant Calviniani eoque applicant dictum apostolicum Rom. 9, v. 18: *Misereor, cujus misereor;* sed resp. misericordia Dei est *libera*, sed non *simpliciter absoluta*. Distinguendum igitur inter gratiam sive amorem *generalem et specialem*. Generalis dilectio est absoluta, ideo Deus ea ex aequo omnes complectitur, sed specialis Dei dilectio fundatur in Christi merito, ideo Deus ea non nisi vere in Christum credentes, h. e. meritum Christi fide sibi applicantes, complectitur, id quod contra Calvinianos et Photinianos alibi latius demonstratur.

227. *Usus practicus 1. παρακλητικός.* Consideratio divinae misericordiae opponenda est: 1. *peccatorum nostrorum magnitudini.* Misericordia Dei est infinita, ergo praeponderat magnitudini peccatorum nostrorum. Chrys. homil. 2. in Psalm. 50: *Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Dixisti magnam, edicito quantam. Quanta sit nescio, quod grandis est novi. Quantum autem non valeo apprehendere, nescio magnitudinis quantitatem, non comprehenditur verbo. Video namque fructum misericordiae grandem, nisi enim in immensum extenderetur, admodum pauci salvarentur* etc. *Quid est peccatum ad domini misericordiam? tela araneae, quae vento flante nusquam comparet.* Mich. 7, v. 19. comparatur divina misericordia *profundo mari*, in quod peccata nostra projiciuntur, ut nusquam in conspectum Dei iterum veniant. *Dei clementia,* inquit idem Chrysost. hom. 3. de poenit., *hominis malitiam superat. Cogita scintillam, si in mare ceciderit, num poterit stare aut apparere? quantum scintilla ad mare se habet, tantum hominis malitia ad Dei pietatem et clementiam, imo enim non tantummodo, sed longe supra. Nam et pelagus, tametsi magnum sit, mensuram recipit, Dei vero clementia mensuram non habet.* Intuere speculum misericordiae divinae Luc. 15. propositum: 1. pater *occurrit*, haec est misericordia *praeveniens; 2. amplexatur*, haec est misericordia *recipiens; 3. osculatur*, haec est misericordia *uniens;* 4. proferte *vestimenta*, haec est misericordia *vestiens*, Christi scilicet justitia; 5. date *annulum*, haec est misericordia *ornans*, charismate Spiritus s.; 6. date *calceamenta*, haec est misericordia *muniens;* 7. adducite *vitulum*, haec est misericordia *pascens* bonis spiritualibus etc. *2. miseriarum nostrarum multitudini.* Miseriae nostrae multae, sed misericordia Dei immensa est et infinita. Psalm. 103, v. 8: *Misericors et miserator dominus, longanimis et multus benignitate.* v. 9: *Non in aeternum litigabit neque in seculum iram suam asservabit.* Psalm. 55, v. 23: *Non dabit in aeternum fluctuationem justo.* Quando adversitatum fluctibus ac ventis in mari hujus mundi circumagimur, recipiamus nos ad tranquillissimum et pacatissimum divinae misericordiae portum omni tempestate carentem; quando ab hostibus fugamur et terremur, confugiamus ad sinum divinae gratiae, quae nos fovet et complectitur, *ut mater filios suos* Esa. 66, v. 13. *3. perseverantiae incertitudini. Roborata et confirmata est super nos Dei misericordia in seculum* Psalm. 117, v. 2; ergo non destituet nec deseret nos. Gratia et misericordia Dei, qua nos complectitur, est aeterna, *nihil* igitur *ab ea nos separare* III. 170.
poterit Rom. 8, v. 25. Ut ex gratia mere gratuita nos elegit, vocavit et justificavit, sic ex gratia mere gratuita nos glorificabit, ipse est, qui *operatur in nobis velle et perficere secundum bonam voluntatem* Philipp. 2, v. 13. *4. mortis amaritudini.* Suavis Dei misericordia ipsam etiam mortem suavem poterit reddere, quia enim est aeterna misericordia, ideo non relinquet nos in terrae pulvere, sed revocabit iterum ad vitam, exaudiet in omnibus angustiis, in ipsa etiam morte preces nostras, gemitus nostros, eripiet nos, salvabit nos etc. Jer. 31, v. 3: *caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te.* In hoc misericordiae et caritatis divinae sinu quietissime in morte obdormiscimus, sicut infans *in sinu matris* Esa. 46, v. 1.

228. 2. *παραινετικός 1. ad Deum glorificandum.* Ps. 106, v. 1: *Cantate domino, quoniam in seculum misericordia ejus.* Luc. 1, v. 46: *Magnificat anima mea dominum.* V. 50: *cujus misericordia a progenie in progeniem.* Sicut nullum est momentum, quo homo non fruitur Dei misericordia, sic nullum debet esse momentum, quo eum non habeat in memoria et pro benignitate ejus debitas agat

gratias; *2. ad benignissimum illum Patrem amandum.* Caritas est, ergo caritas nostra in eum feratur; pater est, ergo filiali amore eum complectamur. Deus meus, amor meus, da ut desiderem te et amem te, a quo tantopere amatus sum, ut non solum tua, verum etiam te ipsum pro me impendens, qui amore tuo me praevenisti, qui es causa mei amoris! O amor, qui semper ardes et nunquam exstingueris, o substantialis caritas, accende me igne tuo, amore tuo, dulcedine tua, desiderio tuo, ut totus dulcedine amoris plenus, totus flamma caritatis ardens diligam te etc. *O duri et indurati et obdurati filii Adam, quos non emollit tanta benignitas, tanta flamma, tam ingens ardor amoris.* Bernh. serm. 2. pent. col. 163. *3. ad misericordiam Dei imitandam.* Luc. 6, v. 36: *Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est.* Misericordis Patris filios non convenit esse duros et immisericordes. Misericordia Dei nostrae debet esse et causa et exemplar; est sincera, seria, gratuita, actuosa; talis etiam debet esse nostra misericordia; *4. ad fiduciam in nobis excitandam et confirmandam:* in cruce 2. Sam. 24, v. 14: *Melius est, ut incidam in manus Domini, multae enim misericordiae ejus, quam in manus hominum;* in precibus Psalm. 25, v. 6: *Recordare miserationum tuarum, Jehovah, et benignitatum tuarum, quae sunt a seculo.* Psalm. 51, v. 3: *Miserere mei, Deus, secundum magnitudinem misericordiae divinae.* Hebr. 4, v. 16; in conversione Joel. 2, v. 13: *Revertimini ad Deum vestrum, quia gratiosus est et misericors;* in tentationibus Job. 10, v. 12: *Vitam et misericordiam fecisti mecum, quamvis haec abscondisti in corde tuo, novi tamen quod hoc tecum.* Psalm. 77, v. 8: *Nunquid in secula elongabit se dominus?* v. 9: *Nunquid desiit misericordia ejus?* v. 10: *Nunquid oblitus est misereri?* v. 12: *Recordabor a principio mirabilium tuorum et meditabor in omnibus operibus tuis; 5. ad dilectionem erga proximum accendendam* 1. Johan. 4, v. 11: *Si nos Deus ita dilexit, debemus et nos alii alios diligere.* Deus ex amore se totum nobis donat, et nos ex dilectione debemus nos totos proximo impendere. Quod homini tribueris, Deo tribues, quia *homo Dei simulacrum.* Lact. lib. 6. instit. c. 10. Si vero Deum diligimus, etiam eum diligere debemus, quem Deus nobis diligendum proposuit.

III. 171.

SECTIO XII.

DE DEI JUSTITIA.

De Dei Justitia.

229. Thesis. *Deus ut est summe misericors, ita quoque summe justus, imo ipsa justitia.* 1. Justitia hic accipitur prout est *in Deo*, essentialis scilicet Dei proprietas, per quam ipse justus est et omnis justitiae auctor, non autem prout est *a Deo*, qua nos justos facit, quae duplex est: *evangelica*, quae consistit in remissione peccatorum et imputatione justitiae Christi, Rom. 3, v. 22; et *legalis*, quae consistit in conformitate cum lege, eaque in hac vita est *inchoata*, in futura vero *perfecta*. 2. Justitia in Deo hic non accipitur, ut significat *Dei bonitatem* et clementiam, qua miseris juxta promissionem suam per Christum auxilium praestat Psalm. 31, v. 2. Psalm. 51, v. 16. Rom. 3, v. 25. Ambros. in c. 3. Rom.: *Justitia Dei dicitur, quae videtur misericordia, quia de promissione habet originem, et cum promissum redditur, justitia Dei dicitur. Justitia enim Dei est, quia redditum est, quod promissum est, et cum suscipit confugientes ad se, justitia dicitur, quia non suscipere confugientem iniquitas est.* Hanc quidam vocant *justitiam gratiae et justitiam promissionis*, qua Deus ex gratia propter Christi meritum et satisfactionem resipiscentibus juxta suam promissionem peccata condonat ac fidem datam servando justum se probat; sed ut significat proprietatem essentialem a misericordia et veracitate distinctam non quidem ex natura rei, sed ratione nostrae *ἐπινοίας*. 3. Hoc modo accepta distinguitur in *universalem et particularem.* Universalis Dei justitia est rectitudo voluntatis, qua immutabiliter vult et approbat omnia, quae in lege sua praecepit, speculum enim illius universalis justitiae proponitur in lege omnis justitiae norma. Particularis est aeterna, constans et immota voluntas suum cuique tribuendi. 4. Ea est tum *erga se* tum *erga creaturas* justus. Erga se justus est, quia tribuit sibi ipsi atque a creaturis etiam tribui jubet summam illam gloriam, quae ipsi ut summo enti ac summo bono unice debetur Esa. 42, v. 8. 5. Erga creaturas justus est tum *dispositive*, quatenus omnes actiones suas, omnia opera sua ad extra juxta normam aequitatis et justitiae disponit, estque justissimus totius universi gubernator ac dominus; tum *distributive*, quatenus unicuique creaturae reddit secundum opus suum. 6. Ea est vel *remunerativa*, qua bonos praemiis afficit; vel *punitiva*, qua malos poenis afficit. Quidam sic progrediuntur: justitia Dei consideratur *κατ' ἔσω* et *κατ' ἔξω*. *Κατ' ἔσω* significat universalem in Deo rectitudinem omni iniquitati oppositam Psalm. 48, v 11. *κατ' ἔξω* est ea, quam Deus erga creaturas exercet, eaque est quadruplex: 1. *architectonica*, quae est ipsa Dei omnipotentia, quam tanquam mundi architectus in mundi fabrica exseruit Psalm. 97, v. 6; 2. *νομικὴ* respectu subjectorum tripliciter consideratur: *1. in Deo, 2. in decalogo, 3. in hominibus* in mundo. Cum in Deo consideratur, dicitur justitia *archetypa* estque duplex: *universalis et particularis.* Universalis est, quae pertinet ad voluntatem Dei antecedentem omnesque homines dirigit, ut pie et juste vivant; dicitur alias *dispositiva, regulatrix ac directrix.* Particularis pertinet ad voluntatem Dei consequentem ac respicit vel pios, et dicitur *remuneratrix*, quia piis praemia confert; vel respicit impios, et dicitur *vindicatrix*, quia impiis poenas infligit. Justitia Dei in decalogo comprehensa dicitur III. 1
ectypa, quae est index voluntatis divinae tum de

Deo colendo, tum de proximo diligendo. Justitia *nomica* in hominibus in mundo significat beneficia ex gratia et benignitate Dei profecta. *3. evangelica*, quae in evangelio revelata, estque duplex: *activa* et *passiva*. Activa, qua ipse Deus justus est, et significat misericordiam, qua ipse miseretur peccatorum et in gratiam eos recipit Psalm. 31, v. 2. Rom. 1, v. 17. Passiva a Christo parta est, qua
73. Deus nos justificat. *4. mixta* est veritas et constantia divinarum promissionum, et haec tum ad legem pertinet, tum ad evangelium. Justitia Dei legalis elucet ex comminatione Gen. 2; evangelica ex Luc. 1, v. 72. Confer Loc. §. 149.

atur in- 230. Justitiam Dei comprobat *Scriptura 1. affirmative*, quando Deum vocat *justum*, *vindicem*, *sanctum*, *rectum* ac *justitiam* ejus praedicat Exod. 9, v. 27. Psalm. 11, v. 7. Jerem. 12, v. 1. *2. negative*, quando *injustitiam et iniquitatem*, *προσωποληψίαν* et munerum acceptionem adeoque omnes causas, adjuncta et effecta injustitiae ab ipso removet Deut. 32, v. 4. Dan. 9, v. 14. Deut. 10, v. 17. etc. Job. 8, v. 3: *Nunquid Deus corrumpit judicium aut omnipotens subvertit, quod justum est? 3. affective*, quando ipsi tribuit *zelum*, *iram*, *furorem* Exod. 20, v. 5. c. 32, v. 10. Num. 11, v. 10, quae in Deo non sunt tales passiones, quales in nobis, sed immutabilis justitiae actus. *4. symbolice*, quando ipsum vocat *ignem consumentem* Deut. 4, v. 24., confert irato *leoni*, armato *militi* Esa. 38, v. 13. *5. effective*, quando ipsum unicuique secundum opus suum reddere asserit 1. Sam. 26, v. 23. Job. 34, v. 11, quando illius severas comminationes et exempla irae ac poenarum in impios statuta describit, haec enim omnia sunt divinae justitiae effecta atque indicia. An ex ratione divina justitia possit cognosci, dispicietur inferius. Dicta saniorum philosophorum adducta sunt in Locis §. 151, quibus addendum illud Philemonis apud Justin. in iib. de mon. Dei p. 82: *ἔστι δίκης ὀφθαλμός, ὃς τὰ πάνθ' ὁρᾷ*, itemque illud Eurip. apud eund. p. 83: *εἰ δέ τις πράσσει κακῶς κακὸς πεφυκὼς, τὸν χρόνον κερδαινέτω, χρόνῳ γὰρ οὗτος ὕστερον δώσει δίκην.*

231. *Patres* pulcherrimas de justitia divina sententias habent: Lactant. lib. 1. inst. c. 1: *Deus ut erga pios indulgentissimus pater, sic adversus impios rectissimus judex.* August. lib. 2. de lib. arbit. c. 1: *Deus non solum est in praestando benignissimus, sed etiam in vindicando justissimus.* Lib. 2. de civit. Dei c. 23: *Judicia Dei plene nemo comprehendit, juste nemo reprehendit.* Lib. 18. ejusd. c. 18: *Judicia Dei occulta sunt multa, injusta nulla.* in enarr. Psalm. 32. conc. 1: *Ne putetis, quod misericordia et judicium a se in Deo possint aliquo separari modo. Videntur enim sibi aliquando contraria, ut qui misericors est, non servet judicium, et qui judicii tenax est, obliviscatur misericordiam. Omnipotens est Deus, nec in misericordia amittit judicium, nec in judicio misericordiam.* Gerson: *Cum misereri voluerit, nihil Deo clementius, cum justitiam tribuere, nihil eo terribilius* etc.

232. Antithesis. Justitiam Dei labefactant: *1. Colluthiani*, qui referente Philastrio episcopo negabant Deum esse justum. *2. Vorstius* Photinianis erroribus viam sternens disp. de Deo p. 399: *Falsum est, quod nullum omnino peccatum per justitiam Dei possit impunitum dimitti.* Parasc. ad Piscat. p. 25: *Naturalis justitia in Deo revera non est, sive extra hypothesin decreti nulla uspiam in Deo esse apparet.* Tract. de satisf. p. 36: *Quaeritur, an in Deo sit essentialis aliqua justitia, quae omnino peccata puniri dictet ac proinde plenam pro iis satisfactionem, siquidem ab iis liberandi sumus, exigat?* respondeo *nullam esse ejusmodi justitiam.* Plura ejusmodi ex Episcopio, Vossio et Slatio Vorstii asseclis adducit Festus Hommius in specim. controv. Belgic. art. 20. p. 68. *3. Calviniani* 1. per absolutum reprobationis decretum; 2. per suam de causa peccati doctrinam. Vide disp. 5. de gloria Dei §. 30. et 31. III. 174. *4. Photiniani*, qui 1. negant, justitiam esse proprietatem Dei essentialem; 2. nullam Christi satisfactionem pro peccatis nostris divinae justitiae respectu necessariam fuisse statuunt; 3. damnationem impiorum per totalem eorum delectionem non per aeterni supplicii irrogationem definiunt. Vide Disp. 10. de glor. Dei §. 11. *5. Pontificii*, qui 1. opera nostra imperfecta et immunda justitiae Dei opponi posse statuunt; 2. satisfactiones proprias exigunt; 3. peccata quaedam sua natura venalia esse existimant. Vide disp. 1. de gloria Dei §. 36. 37. 38.

233. Qu. 1. *An ratio humana ex nativis suis viribus justitiam divinam cognoscere possit?* Quaestiones de Dei justitia. Quamvis tum ex naturaliter insito justi et injusti discrimine, tum ex poenis graviora delicta comitantibus ratio humana quodammodo agnoscat Deum esse justum, quod testantur dicta gentilium de Dei justitia; tamen cognitio illa est imperfecta et languida. Imperfecta 1. quia plenam et integram legis divinae, quae est justitiae divinae speculum lucidissimum, notitiam haudquaquam obtinet; 2. quia ignorat mirabile illud temperamentum justitiae et misericordiae divinae in missione Filii, redemtione generis humani et peccatorum remissione propter Christum nobis in evangelio revelatum; 3. quia de aeternis peccatorum poenis nihil novit. Languida est, quia turbatur 1. in aequalitate illa, quod bonis male et malis videt bene esse in hac vita, quam tentationem sanctissimi in ecclesia homines Job. 12, v. 6. c. 21, v. 7. David Psalm. 73, v. 3. Jeremias c. 12, v. 1. Habac. c. 3, v. 4. experti non nisi ex verbo revelato responsionem ad eam peti posse, suo exemplo docuerunt; 2. cogitationibus illis, quare Deus peccata permittat, imo peccata peccatis puniat, cum tamen per suam omnipotentiam efficere possit, ne ullum omnino peccatum committatur, cujus permissionis causas ratio investigare nequit, Scriptura vero nobis eas explicat.

234. Qu. 2. *An in Deo sit justitia commutativa?* Thom. p. 1. q. 21. art. 1. recte negat, quia quicquid nos Deo dare possumus, id totum ab eo acci-

pimus, unde ipsi nullus est debitor Rom. 11, v. 34: *Quis prior dedit ei, ut retribuatur ei?* Quia vero haec Thomae responsio evertit hypothesin Pontificiam *de merito condigni*, quod scilicet *opera nostra ex condigno sint vitae aeternae meritoria;* ideo Gregor. de Valent. in comm. Thom. tom. 1. p. 456. eam limitat distinctione: *Ad rationem formalem justitiae commutativae* (inquit) *duo pertinent: 1. ut ultro citroque accipiatur et detur aequale secundum aestimationem; 2. ut per id vere et proprie exaequentur is qui dat et is qui accipit. Ratione posterioris concedit non esse justitiam commutativam inter Deum et creaturas, cum, quicquid est aut agit aut habet creatura, pendeat a Deo in fieri et esse et conservari; ratione prioris proprie et formaliter justitiam commutativam in Deo respectu hominis justi esse asserit, quatenus mercede vitae aeternae ejus merita remunerat.* Quia vero huic aequalitati nostrorum operum obstare videt illud apostolicum solis radio scriptum Rom. 8, v. 18: *Non sunt condignae passiones nostrae ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis*, et 2. Cor. 4, v. 17: *Quod momentaneum est et leve tribulationis nostrae, supra modum in sublimitate aeternum pondus gloriae in nobis operatur*, ideo aliud distinctionis malagma adhibet: *Obsequia nostra* (inquit) *considerantur vel secundum valorem, quem ex conditione sua per se habent etiam, ut proficiscuntur ex habituali dono gratiae vel ut procedunt ex gratia et ut subsunt divinae promissioni et legi, qua ex certa ordinatione Dei debetur ipsis gloria*, priore respectu concedit non esse aequalitatem dati et accepti in opera nostra et gloriam aeternam, posteriore autem respectu et illam aequalitatem et justitiae commutativae rationem inter illa et gloriam esse asserit, *quatenus enim certo nobis pariunt gloriam, si in gratia moriamur, tanti a nobis possunt aestimari, quanti ipsa gloria, sicut pecunia tanti aestimatur, quanti res ipsae, etiamsi ex sola sua materia tantum forte non va-*
III. 175. *leat, quia lege publica fulcitur.* Resp. ne quidem in posteriore respectu est aequalitas dati et accepti inter opera piorum et vitam aeternam talis, quae ad justitiam commutativam requiritur: 1. quia opera bona non sunt nostra, sed Dei per Spiritum suum in nobis efficaciter agentis, ergo per ea Deus non redditur noster debitor, sed nos per eadem Deo obstringimur. 2. non sunt servitia indebita, sed multis nominibus jam ante Deo debita jure creationis, conservationis, dominii, redemtionis, sanctificationis, paternitatis. 3. non Deo, sed nobis utilitatem afferunt Job. 22, v. 2. c. 35, v. 7. 4. non sunt perfecta, modis omnibus divinae legi conformia, ab omni peccati labe libera. 5. non respondent exactissimae normae divinae justitiae, sed Deus ex gratia eadem praemiis temporalibus et aeternis remuneratur. *Rigor justitiae* (inquit Becanus part. 2. theol. schol. p. 491) *requirit talem contractum, ut inter contrahentes nulla intercedat liberalitas et gratia.* Bellarm. lib. 2. de poenit. c. 12: *Meritum ex condigno sive ex justitia opponitur gratiae.* Atqui in hac operum remuneratione intercedit liberalitas et gratia, unde vita aeterna vocatur *χάρισμα* Rom. 6, v. ult. 6. non ea ratione merentur vitam aeternam, ut nos ad gratiarum actionem hoc nomine non obstringamur, jam vero quicquid in justitia commutativa ex merito datur, pro eo nulla debetur gratia Luc. 17, v. 7. Vide tract. de bonis operibus §. 102.

235. Qu. 3. *An justitia et misericordia Deo aequaliter insint?* Respond. justitia Dei consideratur dupliciter: 1. *πρὸς ἔσω*, quatenus est interna et essentialis Dei proprietas, qua Deus ab aeterno in aeternum justus, sanctus et rectus est; 2. *πρὸς ἔξω*, quatenus sese in operibus externis vindictae ac poenae exserit. Priori respectu justitia et misericordia Deo aequaliter insunt, quia sunt ipsa Dei essentia. Eccl. 2, v. 23: *ὡς ἡ μεγαλοσύνη αὐτοῦ, οὕτως καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ.* C. 5, v. 7: *Misericordia et ira apud ipsum properabit, et in peccatores requiescet ira illius.* C. 16, v. 12: *Misericordia et ira apud illum.* Posteriori respectu distinguendum inter hujus vitae cursum ejusque in extremo judicio terminum. In hac vita est tempus gratiae et miserationis, ac proinde se magis exserit Dei misericordia quam justitia Jac. 2, v. 13: *κατακαυχᾶται, superexsultat misericordia judicio.* In extremo judicio erit tempus retributionis, ac proinde tunc magis se exseret Dei justitia quam misericordia. Jac. 2, v. 13: *Judicium sine misericordia erit illi, qui non fecerit misericordiam.* Inde Rainerius de Pisis in summa in verb. *Absolutio* dicit, quod Deus habeat *duplex forum: 1. in praesenti vita est forum misericordiae, quia misericordia modo audit causas et justitia exercet ferias; 2. in futuro judicio erit forum justitiae, ibi enim justitia audiet causas et misericordia exercebit ferias.* Addit autem Rainerius forum tertium videlicet *in purgatorio*, quod dicit esse *misericordia et justitia temperatum.* Sed tertium illud forum Scriptura penitus ignorat, merito igitur a nobis repudiatur, perinde ut illud quoque improbandum, quod Rainerius *exclusive* videtur loqui ac foro hujus vitae tantum misericordiam, foro judicii futuri tantum justitiam tribuere, quia in omnibus Dei operibus misericordia et justitia simul elucent. Psalm. 25. v. 10: *Universae viae Domini misericordia et veritas.* Cassiodor. in Psalm. 100. explicans illud: *Misericordiam et judicium cantabo tibi, domine. Nec misericordia Dei sine judicio, nec judicium sine misericordia reperitur, utraque enim se mutua societate conjungunt.* Thom. p. 1. q. 21. art. 1. idem probat. Scholastici dicunt: *Deus remunerat ultra condignum et punit infra condignum.*

236. Qu. 4. *An recte dicatur, quod justitia Dei sit penitus ἄνομος, ac quod Dei voluntas sit perfectissima et summa justitiae regula?* Resp. duplex potest esse hujus assertionis sensus, 1. quod justitia Dei non habet normam aliquam superiorem, juxta quam conformari debeat, sed sit sibi ipsi lex et norma aequitatis; 2. quod justitia Dei agat contra normam aequitatis in lege divina nobis propositam.

Priori sensu concedimus, posteriore negamus. Quam-
176. vis enim Deus non accipiat legem a quodam superiore, tamen sibi ipsi lex est nec agit contra naturalem suam justitiam, cujus ἐκτύπωμα in lege proponitur. Vide loc. de provid. §. 114. Serio proinde damnamus, quod Cinglius lib. de provid. c. 6. scribit: *Unum atque idem facinus, puta adulterium aut homicidium, quantum est Dei motoris ac impulsoris opus, crimen non est, quantum autem est hominis, crimen ac scelus est; ille enim lege non tenetur, hic autem lege damnatur. Siculi taurus omnes vaccas heri sui implens absque adulterio, quia ipsi lex non est posita, cum herus tauri, si praeter unam uxorem plures habeat, id licite facere nequeat: sic homines mala committendo peccant, quia legi subjacent, Deus implendo non peccat, quia exlex est.*

237. Qu. 5. *An ad justitiam et sanctitatem Dei recte referatur castitas?* Resp. Castitas in homine moderatur ac refrenat voluptates corporeas ac concupiscentias pravas, quo sensu ac respectu non tribuitur Deo castitas, sed ea ratione ac respectu: 1. quia est natura purissimus et mundissimus; 2. quia est auctor et amator castitatis, detestatur ac punit omnem immunditiem ac vagas libidines cum castitate pugnantes 1. Thess. 4, v. 3; 3. discerni vult hac nota *a spiritibus immundis* et impuris, qui ad prodigiosas libidines homines impellunt Matth. 12, v. 43. Luc. 11, v. 24.

238. Qu. 6. *An propter justitiam Deo recte tribuatur ira?* Scriptura ἀνθρωποπαθῶς tantum Deo iram tribuit, notatur enim *vindictae divinae effectus, non autem turbulentus Dei affectus.* August. lib. 9. de civit. Dei c. 5. ** Lactant. lib. de ira Dei c. 17. statuit *iram esse in Deo commotionem.* August. in Psalm. 6: *Non cadit in Deum judicem perturbatio, sed quod in eius ministris fit, quia per leges ejus fit, ira ejus dicitur.* Adrianus *furorem* et *iram* exponit τὴν πρὸς κακίαν ἐναντιότητα τῆς τοῦ θεοῦ βουλῆς, *voluntatis Dei adversus malitiam contrarietatem.* Isag. p. 5. Chrysost. ad Stelech. sive de compunct. tom. 6. f. 155. iram exponit τὴν ἐπίτασιν τῆς τιμωρίας *vehementiam aut gravitatem poenae, quoniam* παντὸς πάθους τὸ θεῖον ἀπηλλαγμένον, *divinitas ab omni passione immunis.*** Proprie Deo non competere iram Scholastici probant hoc modo: Ira dupliciter considerari potest: *1. materialiter*, quo respectu definitur sanguinis aut caloris ejus, qui circa cor est, fervor et ebullitio; *2. formaliter*, quo respectu definitur appetitus doloris vicissim adversario inferendi. Neutro autem modo Deo proprie tribui potest ira. Non priore, quia corporalis illa motio in incorporea Dei essentia locum non habet. Non posteriore, quia Deus utpote immutabilis et ἀπαθής dolorem aut tristitiam pati nequit, ac proinde appetitus doloris vicissim inferendi in eo non habet locum.

239. Qu. 7. *An justitiam divinam labefactet illa inaequalitas, quod bonis male ac malis in hac vita bene est?* Conjunge Just. in qq. et resp. q. 124. p. 367: *Sicut pii dicuntur non esse de hoc mundo, sic et gloria et opes eorum non sunt terrenae. Itaque cum viderimus piis adesse etiam ea, quae impiis adsunt, reputabimus nobiscum ex eo non esse praesentia bona digna laborum virtutis praemia. Nequaquam pii ab impiis fluxis et corporalibus hisce rebus discernuntur, utrisque enim adsunt omnia et laeta et tristia, alteri autem alteris differunt imprimis spe futurorum, et quae in pietate vera tolerantur passionibus, deinde vero etiam auxilio divino, quo saepe numero Deus suos reddidit conspicuos* etc. *atque in his quidem Dei providentia ostenditur, in illis autem praeparat instruitque Deus pios, ut ad aliam respiciant vitam, in qua per gloriam et ignominiam discernentur.* August. lib. 1. de civit. Dei c. 8: *Patientia Dei ad poenitentiam invitat malos, sicut flagellum Dei ad patientiam erudit bonos. Itemque misericordia Dei fovendos amplectitur bonos, sicut severitas Dei puniendos corripit malos. Placuit quippe divinae providentiae praeparare in posterum bona justis, quibus non fruentur injusti, et mala impiis, quibus non excruciabuntur boni. Ista vero temporalia bona et mala utrisque voluit etiam communia, ut nec bona cupidius appetantur, quae mali quoque* III. 177.
habere cernuntur; nec mala turpiter evitentur, quibus et boni plerumque afficiuntur etc. *Ostendit tamen Deus saepe etiam in his distribuendis evidentius operationem suam. Nam si nunc omne peccatum manifesta plecteretur poena, nihil ultimo judicio reservari putaretur. Rursus si nullum peccatum nunc puniret aperte divinitas, nulla esse providentia divina crederetur. Similiter in rebus secundis, si non eas Deus quibusdam petentibus evidentissima largitate concederet, non ad eum ista pertinere diceremus. Itemque si omnibus eas petentibus daret, non nisi propter talia praemia serviendum ipsi esse arbitraremur* etc. Lib. 20. de civit. Dei c. 2: *Quamvis nesciamus, quo judicio Deus ista vel faciat vel fieri sinat, quod non solum in malo sunt boni et in bono mali, apud quem summa virtus est et summa sapientia summaque justitia, nulla infirmitas, nulla temeritas, nulla iniquitas, salubriter tamen discimus non magnipendere seu bona seu mala, quae videmus esse bonis malisque communia et illa bona quaerere, quae bonorum, ac illa mala maxime fugere, quae propria sunt malorum.* Breviter, ut de comoedia, sic de Dei providentia et operibus non est judicandum ante ultimum actum, bonis enim tandem bene, malis erit male, si non in hac, tamen in altera vita.

240. Qu. 8. *An justitiam divinam labefactet, quod parentum peccata in liberis puniuntur.* Qu. 9. *An labefactetur divina justitia: 1. quando negatur propriarum satisfactionum necessitas; 2. quando negantur operum merita; 3. quando negantur distinctae aureolae?* Vide disp. 4. de glor. Dei §. 45. 6. Qu. 10. *An labefactetur 1. per doctrinam de propagatione peccati originalis; 2. per assertionem, quod primi et involuntarii*

pravae concupiscentiae motus sint peccata; 3. per hypothesin de ἀδυναμίᾳ virium ad implendam legem. Vide disp. 10. de glor. Dei §. 39. 40. 41.

Usus practicus doctrinae de Dei justitia.

241. *Usus practicus 1. consolatorius: 1. in violentis hostium persecutionibus.* Justus est Deus, ergo in justa causa contra injustas hostium oppugnationes ac persecutiones nobis suo auxilio praesto erit. Psalm. 35, v. 24: *Judica me, Domine, secundum justitiam tuam,* ubi intelligitur justitia *causae,* non *personae.* Psalm. 94, v. 14: *Non deseret Jehovah populum suum.* V. 15: *sed usque ad justitiam reversurum est judicium; 2. in omnis generis afflictionibus.* Justus est Deus, ergo non obliviscetur nostrae pietatis nostraeque obedientiae, sed tandem praemiis eam afficiet. *Nil impune mali malis futurum. Nil immune boni bonis futurum.* 2. Thess. 1, v. 6: *Justum est apud Deum vicissim reddere iis, qui affligunt vos, afflictionem, vobis vero, qui premimini, relaxationem nobiscum, cum patefiet dominus Jesus de coelo.* Hebr. 6, v. 10: *Non est injustus Deus, ut obliviscatur operis vestri et laboriosae caritatis* etc.*; 3. in gravissimis* de peccatorum nostrorum et irae divinae magnitudine *tentationibus.* Justus est Deus, ergo peccata nostra, quae in Christo puniit, non denuo in nobis puniet, nec satisfactionem, quam Christus pro nobis praestitit, a nobis denuo exiget, inde Rom. 3, v. 26. in peccatorum remissione *Dei justitiam* demonstrari apostolus asserit.

242. *2. Exhortatorius 1. ad Deum glorificandum.* Sive justitiam promissa implentem, sive justitiam disponentem, sive justitiam impios punientem consideremus, ubique nobis suppetit divinae laudis materia. Psalm. 7, v. 18: *Celebrabo Jehovam secundum justitiam ejus.* Psalm. 51, v. 16: *Cantabit cum jubilo lingua mea justitiam tuam.* Apoc. 19, v. 1: *Halleluja, salus et honor et gloria et virtus domino Deo nostro esto, quia vera et justa sunt judicia ejus; 2. ad timorem filialem in cordibus excitandum.* Justus est Deus et juste judicat, ergo a facie ejus timeamus. Job. 37, v. 23: *Deus magnus est fortitudine et judicio, magnus justitia,*
III. 178. *ideo timebunt eum viri.* Malach. 1, v. 6: *Si Pater ego sum* (benignus et misericors), *ubi honor meus, et si Dominus ego sum* (justus et terribilis), *ubi est timor meus? dicit dominus exercituum.* Tertull. lib. 2. adv. Marc. p. 180: *Deus est pater clementia, dominus disciplina; pater potestate blanda, dominus severa; pater diligendus pie, dominus timendus necessarie; 3. ad peccati odium* in nobis accendendum. Justus est Deus ac severe irascitur peccatis, ergo sedulo caveamus, ne iram ejus peccatis adversus nos provocemus. Exod. 20, v. 5: *Ego Deus zelotes visitans iniquitatem patrum in filiis* etc. Sirac. 7, v. 17: *Ne computes te ipsum in multitudine peccatorum. Memento, quoniam ira non tardabit, οὐ χρονιεῖ.* Quandocunque igitur a diabolo ad peccatum sollicitamur, cogitemus *divinam justitiam,* quando in peccatum prolapsi ad desperationem impellimur, cogitemus *divinam misericordiam.* Bernhard. serm. 6. in Cant. col. 506: *Pedes Dei alterum justitiam, alterum misericordiam nominemus* etc.; *curato, ut neutro frauderis illorum. Si dolore peccati et judicii timore compungeris, veritatis judiciique vestigio labia impressisti. Si timorem doloremque divinae intuitu bonitatis et spe consequendae indulgentiae temperas, etiam misericordiae pedem te amplecti noveris, alioquin alterum sine altero osculari non expedit, quia et recordatio solius judicii in barathrum desperationis praecipitat et misericordiae fallax assentatio pessimam generat securitatem; 4. ad temeritatem judicii de divinis operibus refrenandam.* Justus est Deus, imo ipsa justitia. Ergo omnia juste agit, quamvis ratio justitiae a nobis non semper conspiciatur. Jerem. 12, v. 1: *Justus es, Jehovah, si velim tecum contendere.* Job. 40, v. 3. dicit Deus ad Jobum: *Numquid irritum facies judicium meum et condemnabis me, ut justificeris? 5. ad humilitatem et patientiam in nobis plantandam.* Justus est Deus, ergo quando nos castigat et corripit, agnoscamus justum ipsius judicium ac ponamus os nostrum in pulverem. 2. Paral. 12, v. 5. cum Schemahia propheta Israëlitis denuntiaret poenam, deprimentes se principes Israëlis et rex dixerunt: *Justus est Jehovah.* Nehem. 9, v. 33: *Justus es, domine, in omnibus, quae obveniunt nobis, nam veritatem exercuisti, quia improbe egimus.* Psalm. 119, v. 137: *Justus es, Jehovah, et rectum unumquodque judiciorum tuorum.* Dan. 9, v. 7: *Penes te, Domine, est justitia, nobis autem confusio faciei.*

SECTIO XIII.
DE DEI OMNISCIENTIA.

243. Thesis. *Deus sua natura est omniscius, ac scientia ejus est infinita.* Deus cum creaturas intelligendi ac sciendi facultate praeditas condiderit, ideo ipse quoque est ens intelligens Psalm. 94, v. 9: De Dei omniscientia.
Qui plantavit aurem, non audiet? qui finxit oculum, non videbit? V. 10: *Qui docet hominem omnem scientiam.* V. 10: *Dominus scit cogitationes hominum,* quo dicit Psaltes, cum Deus hominem scientem et intelligentem condiderit, ideo ipsum quoque oportet esse scientem et intelligentem. Scientia illa Dei non inest ipsi per modum *habitus* essentiae superadditi, sed tribuitur ei ut purissimus *actus,* Deus enim sua essentia, non autem habitu quodam scientiae omnia cognoscit. Sed nec in sciendi actu indiget speciebus intelligibilibus, sed se ipso, per se ipsum, in se ipso cognoscit ac videt omnia, unde etiam non *discursive* ratiocinando aliud ex alio colligens, nec *successive* unum post alterum cognoscens, sed una simplici intellectione, nec in tempore et cum motu, sed uno aeterno et immutabili intelligendi actu et uno momento omnia intuetur. Quod ergo praescientia Deo

tribuitur, id fit respectu nostri, ipsi enim omnia sunt praesentia, quae nobis adhuc futura, et respectu
9. rerum, quae in tempore fiunt, cum ab aeterno Deo sint nota. Proinde, ut Deus 1. est infinitus, 2. aeternus, 3. simplicissimus, 4. immutabilis, 5. incomprehensibilis; sic Dei omniscientia est 1. infinita, 2. aeterna, 3. simplicissima, 4. invariabilis et 5. rationi nostrae incomprehensibilis. Ut Deus est ens perfectissimum, ita quoque perfectissime novit omnia, non per incertam conjecturam, sed per certam et infallibilem scientiam, non confuse et generaliter, sed distincte et particulariter.

244. Distinguitur Dei scientia *1. in generalem et specialem.* Generalis Dei scientia extendit se ad omnia, novit enim omnes res et rerum causas, cognoscit universalia et particularia, bona et mala, universa et singula; specialis Dei scientia pertinet tantum ad electos, novit enim ab aeterno, qui finaliter ac perseveranter in Christum essent credituri, quos etiam ad vitam aeternam elegit. Rom. 8, v. 29. 1. Petr. 1, v. 2; *2. in theoreticam et practicam.* Theoretica est, qua Deus simpliciter et absolute omnia cognoscit; practica est, qua Deus quaedam ea ratione scit, ut etiam eadem operetur. Vocatur alias scientia *beneplaciti et approbationis.* Prior extendit se ad omnia, posterior tantum ad bona. Prior distincta est a voluntate, posterior cum voluntate juncta est. Prior agit in se ipsa, posterior agit in alio. Prior non est causa rerum, posterior vero est causa rerum. Prioris exemplum proponitur in medio, qui praescit aegrum crastino die moriturum, posterior in latrone, qui praescit altero die occisum iri eum, cui ipse violentas manus infert. Affinis est huic distinctioni illa altera, qua scientia Dei tripliciter distinguitur: *1. est nuda Dei notitia, 2. scientia approbationis* Psalm. 1, v. 6. Matth. 7, v. 23: *non novi; 3. cognitio judicialis*, qua impietatem punit, vel pietatem remuneratur. *3. in scientiam visionis et simplicis intelligentiae.* Scientia visionis est, qua Deus ea, quae sunt, et sunt vere futura, novit et videt tanquam praesentia; vocatur alias *intuitiva ac definita;* hac Deus videt et se ipsum et res omnes exsistentes; se ipsum videt in se ipso, res alias videt primo in se ipso, tanquam summa omnium rerum causa et universali principio, secundo in proximis causis, a quibus proficiscuntur, tertio in se ipsis, quatenus omnia, quae Deus hac scientia videt, vel fuerunt vel sunt vel futura sunt. Scientia simplicis intelligentiae est, qua Deus ea, quae possunt fieri et esse, sed nunquam fient, nunquam erunt, novit in sua omnipotente essentia, non autem, ut in principio actuali et ut in volente, quia ea nonvult actu fieri et exsistere, nec in secundis eorum causis, quia nullas habent, nec in se ipsis, quia nunquam sunt futura. Vocatur alias notitia *abstractiva et indefinita; 4. in notitiam praeteritorum et praesentium ac praescientiam futurorum.* Sed haec distinctio non est accipienda respectu Dei, is enim proprie loquendo, ut praeteritorum non recordatur, sic futura non praescit. Ut res temporales scientia aeterna, res finitas scientia infinita, res mutabiles scientia immutabili, res fluxas et mobiles scientia fixa et immobili, res distinctas scientia simplicissima, sic res futuras scientia praesente novit ac complectitur. Nostri autem et ipsarum rerum (quae in se consideratae sunt praeteritae, praesentes, futurae) respectu praescientia Deo tribuitur; 5. in scientiam *naturalem seu necessariam, liberam et mediam.* Scientia Dei naturalis est, qua se ipsum et omnia possibilia novit; libera est, qua novit alia omnia entia; media est, qua novit, si hoc sit, illud futurum. Scientia Dei necessaria praecedit omnem liberum divinae voluntatis actum. Libera sequitur actum voluntatis. Media praecedit illa quidem actum voluntatis, sed ex hypothesi illius aliquid futurum videt. Beca. p. 1. theol. schol. c. 10. quaest. 1: *Naturalis est, qua Deus ab aeterno ante omne liberum decretum voluntatis cognovit res omnes possibiles. Libera, qua post decretum suae voluntatis absolute et determinavit et cognovit res omnes futuras. Media, qua ab aeterno non absolute, sed sub conditione cognovit, quid homines et angeli* III. 180.
facturi essent pro sua libertate, si cum his vel illis circumstantiis in tali vel tali rerum ordine collocarentur.

245. Probat Dei omniscientiam *1. Scriptura*, idque *1. affirmative* καταφατικῶς. Job. 28, v. 24: *Ipse fines mundi intuetur et omnia, quae sub coelo sunt, respicit.* 1. Sam. 2, v. 3. vocatur אֵל דֵּעוֹת *Deus scientiarum.* 1. Sam. 16, v. 7: *Non sicut homo videt* (sic Deus), *nam homo videt ad oculos*, id est, quae sunt prae oculis, *Deus autem videt ad cor*, id est, quae sunt in corde. 1. Reg. 8, v. 39: *Tu solus nosti corda omnium filiorum hominum.* Psalm. 94, v. 11: *Dominus scit cogitationes hominum.* Psalm. 139, v. 1: *Domine, investigasti me et cognovisti me.* V. 2: *tu cognovisti sessionem meam et resurrectionem meam, intellexisti cogitationem meam* מֵרָחוֹק *a longe*, ab aeterno scilicet uno simplici intuitu. V. 3: *semitam meam et accubitum meum ventilasti, et omnes vias meas intellexisti* הִסְכַּנְתָּה. v. 4: *quia non est sermo in lingua mea, ecce domine, tu nosti totum ipsum.* V. 6: *mirabilis scientia a me, excelsa est et non potero ei* (eam attingere). v. 12: *etiam tenebrae non occultabunt me, et nox sicut dies lucebit, sicut tenebrositas, sicut lux* (tenebrae coram te, sicut lux, et lux sicut tenebrae). Actor. 15, v. 18: *nota sunt a seculo omnia opera ejus* ἀπ' αἰῶνος. 1. Joh. 3, v. 20: *Deus novit omnia.* 2. ἀποφατικῶς, *negative.* Job. 42, v. 2: *Non prohibetur* (sive abscondita est) *a te cogitatio.* Ps. 139, V. 45: *Non occultum fuit corpus meum a te, quando factus sum in occulto.* Hebr. 4, v. 13: *Non est ulla creatura* ἀφανής, *invisibilis et inconspicua coram ipso. 3.* συμβολικῶς, *metaphorice ac figurate.* Quando enim *oculi* Deo tribuuntur, ipsius omniscientia significatur, quod omnia coram intueatur, ac si oculis suis omnia contempletur. 2. Paral. 16, v. 9: *Oculi domini perlustrant totam terram.* Psalm. 11, v. 7: *Oculi ejus videbunt, palpebrae ejus probabunt filios*

hominum. Eccles. 23, v. 28: *ὀφθαλμοὶ κυρίου τοῦ ὑψίστου μυριοπλασίως ἡλίου φωτεινότεροί εἰσιν, καταβλέποντες πάσας ὁδοὺς ἀνθρώπων καὶ κατανοοῦντες εἰς ἀπόκρυφα μέρη.* Item quando Deus vocatur *lux*, inter caetera etiam ipsius omniscientia denotatur, tunc enim res dicitur clara et lucida, quando cognoscitur 1. Joh. 1, v. 5: *Deus lux est, et tenebrae in eo non sunt ullae.* Luc. 12, v. 7: *Omnes capilli capitis vestri numerati sunt*, id est, Deus tam certo, distincte et infallibiliter novit vos et omnia vestra, ac si omnia, etiam capillos vestros in numerato habeat. Huc pertinet dictum apostolicum Hebr. 4, v. 13: *πάντα γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ*, quod sic exponit Isidorus Pelusiota lib. 1. epist. 94. p. 25: *Haec verba translatione ducta a victimis, quae ad sacrificium adhibentur, a Paulo insigni sapientia praedito viro scripta sunt. Quemadmodum enim illae, cum pelles detrahuntur, omni conspicuo indumento spoliantur abditarumque interne partium statum et affectionem indicant atque ad ossium omnium et membrorum indagationem dissecantur: sic coram Deo nihil latet.* Quidam vertunt *resupinata*, ut metaphora sumta sit ab iis, quorum facies resupinata oculis exponitur.

246. *2. Ratio 1. per viam negationis.* Ignorantia est quidam defectus et imperfectio. Jam vero Deus est perfectissimus et sibi sufficiens. Ergo omnis ab eo ignorantia removenda; *2. per viam causalitatis.* Deus in toto universo omnia regit et ad convenientes fines dirigit, etiam ea, quae cognitione et ratione destituuntur. Ergo omnia praescit ac videt. Cum omnia, quae sunt, esse suum a Deo habeant, quomodo scientia Dei non pertingeret ad omnia a se producta? num artifici ignotum erit ejus opus? *3. per viam eminentiae.* Deus fecit creaturas intelligentes ac scientes, angelos scilicet et homines, ergo longe perfectiore et eminentiore modo scit et intelligit. Psalm. 94, v. 10.

III. 181. 247. *3. Patrum dicta.* In historia Procheri tom. 1. orthodoxogr. p. 87. Deus vocatur *πανιεπόπτης*. Polycarpus in epist. ad Philippenses tom. 1. orth. part. 2. p. 3: *Omnia Deus prospicit, et nihil eum latet, neque cogitatio, neque conscientia, neque aliquod abditum cordis.* Just. in apolog. 1. pro Christ. p. 39. *θεὸν πάντων ἐποπτὴν δίκαιον οἴδαμεν.* Apol. 2. p. 46: *ἀδύνατον θεὸν λαθεῖν τι, οὐ μόνον πραττόμενον, ἀλλὰ καὶ βουλόμενον.* in dial. cum Tryph. p. 279: *ὁ θεὸς ἐν τῇ αὐτοῦ χώρᾳ, ὅπου πότε μένει ὀξὺ ὁρῶν καὶ ὀξὺ ἀκούων οὐκ ὀφθαλμοῖς οὐδὲ ὠσίν, ἀλλὰ δυνάμει ἀλέκτῳ καὶ πάντα ἐφορᾷ καὶ πάντα γινώσκει, καὶ οὐδεὶς ἡμῶν λέληθεν αὐτόν.* Tert. lib. 2. adv. Marcion.: *Praescientia Dei tot habet testes, quot facit prophetas.* Orig. lib. 1. epist. Rom.: *Valde impius est, qui hoc non credit in Deo, ut quod nos in praeterito videmus, hoc ille videat in futuris.* ** Lactant. lib. 6. c. 24 *Scit ille omnia, in cujus conspectu vivimus, nec si universos homines celare possimus, Deum possumus, cui nihil absconditum, nihil potest esse secretum.* ** Hilar. in Psalm. 129: *Ubique et in omnibus totus omnia audit, totus omnia videt, totus omnia novit.* August. lib. 5. de civit. Dei c. 9: *Confiteri Deum esse et negare praescium futurorum apertissima est insania.* In expos. Ps. 7: *Scrutari renes et corda Deus dicitur videns omnium cogitationes, quae nomine cordis significatae, et delectationes, quae nomine renum intelliguntur.* In Psalm. 93: *Oculum in te non intendet suum, qui fecit tuum? Velis, nolis, videt te, et ab ejus oculis non est, ubi abscondas te.* In Psalm. 136: *Deus totus oculus est, quia omnia videt.*** Idem Ep. 111. Parietibus oculi hominum submoventur, Dei autem divinitas nec visceribus submoveri potest, quominus totum hominem perspiciat et norit.**

248. Antithesis. *1. Gentiles extra ecclesiam*, cum libertatem humanae voluntatis cum immutabilitate divinae praescientiae conciliare non possent, Dei praescientiam negarunt. Aug. lib. 5. de civ. Dei c. 9: *Stoicos ita redarguit Cicero in libro de divinatione, ut neget esse scientiam futurorum eamque omnibus viribus nullam esse contendat vel in Deo, vel in homine, nullamque rerum praedictionem. Ita et Dei praescientiam negat et omnem prophetiam luce clariorem conatur evertere vanis argumentationibus.* Huc pertinet, quod Averroës negat *Deum cognoscere singularia* in 12. Metaph. 2. In ecclesia *Agnoëtae* Christo omniscientiam derogabant. Fuerunt autem duo genera Agnoëtarum. Quidam Phtartolatrae non divinitati, sed *animae Christi* ignorantiam novissimae diei tribuebant, de quibus agit Nicephor. lib. 18. hist. eccl. c. 50. Quidam vero ipsi *divinitati* illam ignorantiam tribuebant, de quibus agit Rabanus lib. 2. de inst. cleric. c. ult. Confer. Greg. lib. 8. epist. 24.

249. 4. Multis modis *Vorstius* omniscientiam divinam labefactat. Disp. de Deo p. 311: *Sapientia Dei per se minime requirit, ut Deus omnia et singula, quaecunque nunc in mundo fiunt, ab aeterno scientia visionis absoluta praenoverit.* Ibid. *Nihil vetat in Deo generatim loquendo aliquem talem esse discursum, quo unum post aliud, et rursus unum propter aliud aut esse* III. 1 *aut fieri velit, imo sana ratio exigit, ut quia vera proaeresis in Deo locum habet, respectu eorum omnium, quae sunt aut fiunt extra ipsam, etiam διάνοια quaedam, sed divina et ab omni defectu liberrima, locum in ipso inveniat.* P. 270. negat scientiam Dei esse ipsam ejus essentiam. *Actus sciendi* (inquit), *quo Deus extra se res creatas, puta sigulas speciatim et distincte cognoscit, sive quo res coram intuendo intelligit, ad essentiam Dei minime pertinet, h. e. non est ipse Deus, sed ejusmodi operatio divinae mentis, quae non nisi mediante liberae voluntatis actione in Deo locum habere potest.* P. 441. *Plenius respondere videntur, qui certam quidem in genere universam Dei scientiam esse docent, sed ita tamen, ut plures certitudinis causas in visione praesentium ac praeteritorum, quam in visione futurorum contingentium agnoscant, atque ita horum spem atque exspectationem comparative loquendo aliquatenus incertum esse statuunt.* P. 451:

Deus suo modo aliquando metuit, h. e. merito suspicatur, et prudenter conjicit, hoc vel illud malum oriturum. P. 266: *Absit, ut Deo vel hypocrisin vel temeritatem atque imprudentiam ejusmodi tribuamus, cujusmodi per infallibilem omnium futurorum praenotionem omnino induci videtur.* P. 275: *Qui praescientiam Dei universaliter simul et aequaliter sive prorsus eo modo ad omnia, quaecunque fiunt, tam necessaria, quam contingentia, tam mala, quam bona sine delectu extendunt, illi arbitrii nostri libertatem omnemque rerum contingentiam evertunt, imo Deum ipsum peccati auctorem tandem manifeste constituunt.* Vide etiam Apol. exeg. c. 23. stylo plane Photiniano informatum.

250. *5. Photiniani*, dum negant *Deum praescire futura hominum peccata*, secuti hac in parte Albanenses, qui circa a. C. 796. contendebant *Deum non praescire ex se aliquod malum, sed per adversarium suum, videlicet daemonem.* Soc. in prael. theol. c. 8. 9. 10. et 11: *Nulla ratio, nullum Scripturae testimonium proferri potest, ex quo aperte colligitur Deum mala ex voluntatibus hominum dependentia scivisse, antequam fierent.* (At hac ratione Deum mutabilem constituit. Si enim Deus in tempore aliquid actu cognoscit, quod ab aeterno non novit, mutatur ab ignorantia ad scientiam, et sic cadit in eum accidens) C. 10. p. 38. proponit hanc regulam: *Si testimonium aliquod Scripturae sive de bonis sive de malis operibus loquatur, fieri potest, ut praedictio sit ex plane verisimilibus tantum, ob idque non certa neque ex praenotione.* Similia habet Schmaltzius in refut. disp. post 12. D. Frantz. p. 427. 432. 437. (At verisimilium et contingentium nou est certa ac determinata veritas, ergo si Deus ex verisimilibus tantum futura novit, scientia ejus non erit certa et infallibilis, sed fallax. Contra Scriptura diserte pronuntiet Esa. 41, v. 22: *Accedant et nuntient vobis* אֵת אֲשֶׁר תִּקְרֶינָה *accidentia futura* (ita enim usurpatur Gen. 42, v. 29. c. 44, v. 29. Esa. 26, v. 13.) *Priora quae fuerunt* (quid ipsa) *nuntiate, et ponemus cor nostrum et sciemus novissima eorum, et quae ventura* הַבָּאוֹת *facite nos audire.* V. 23: *annuntiate ventura in posterum, et sciemus quod dii.* Ex quo loco sic colligimus. Talis futurorum praescientia Deo tribuenda, per quam a creaturis et fictitiis diis distinguatur. Sed praescientia futurorum ex verisimilibus tantum non distinguit Deum a creaturis et fictitiis diis. Ergo. Item: Quae futurorum praescientia certitudinem divinarum praedictionum tollit, infallibilitatem earum et Scripturae sacrae veritatem labefactat, majestatem divinam solius veri Dei propriam in accidens diabolo et hominibus commune transformat, ea non est Deo tribuenda. Sed praescientia futurorum ex verisimilibus talis est. Denique quae futurorum praescientia ipso eventu comprobatur, quod sit certa et infallibilis, ea non est tantum ex verisimilibus. Sed divina praescientia ex eventu comprobatur, quod sit certa et infallibilis. Exemplum: Sic praedixit oppressionem Israëlitarum in Aegypto Gen. 15, v. 13, eorum idololatriam Deut. 31, v. 16; praedixit omnia, quae in passione Christo obtigerunt, quae omnia et similia ipso eventu sunt comprobata. Cives kegilae tradituros Davidem in manus Saulis, III. 183.
erat mere contingens, et tamen praescit Deus, si David in urbe mansisset, Cegilatanos cives Davidem tradituros 1. Sam. 23, v. 12. Vide disp. 10. de glor. Dei §. 16.

251. Qu. 1. *An ex eo, quod Deus peccatorum nostrorum oblivisci dicitur* Ez. 18, v. 22. *omniscientia divina labefactetur.* Resp. Minime vero, quia oblivio illa non opponitur nudae scientiae, sed cognitioni judiciali, qua Deus ita novit peccata, ut meritis poenis in ea animadvertat. Obliviscitur Deus peccatorum non *παθητικῶς, affective*, ut nullam amplius eorum scientiam habeat, sed *ἐνεργητικῶς, effective*, quatenus poenas peccatorum non immittit. Idem judicium esto de illis sanctorum querellis, in quibus Deus ipsorum dicitur oblitus, h. e. non sentiunt divinum auxilium. Quaestiones de Dei omniscientia.

252. Qu. 2. *An pugnet cum omniscientia divina, quod Gen. 18, v. 21. dicitur: Descendam et videbo, an Sodomitae compleverint iniquitates suas?* Resp. per *ἀνθρωποπαθείας* figuram haec accipienda, tunc videre peccata hominum dicitur, quando ipso facto poenarum scilicet irrogatione ostendit peccata nec ignorare nec approbare. Quod enim non fuerint Sodomitarum scelera Deo ignota, patet ex eo, quod in colloquio cum Abrahamo innuit, ne quidem decem justos in illis urbibus superesse, Gen. 18, v. 32. Pii veteres etiam hoc addunt, Deum ideo dicere se descensurum, ut videat, an compleverint Sodomitae iniquitates, ut magistratus ac judices doceantur non nisi re probe cognita et perspecta de poenis esse statuendum.

253. Qu. 3. *Quomodo scientia Dei infinita, cum non cognoscat actu infinita?* Resp. imo vero Deus non solum entia creata finita, sed etiam ipsum ens infinitum, videlicet se ipsum, perfectissime cognoscit, utique ergo objectum infinitum cognoscit. Praeterea Deus finita novit non finita, sed infinita scientia, sicut finita efficit non finita, sed infinita potentia. Ut enim ipsius potentia non finitur nec terminatur finitorum productione, quia non agit secundum totam potentiae suae activitatem, sed facto operi semper superest major potentia; sic ipsius scientia non finitur nec terminatur finitorum cognitione, quia scientia ipsius semper latius se extendit, cum noverit non solum, quae sunt, sed etiam quae non sunt, esse tamen per divinam potentiam possunt, quae sunt infinita. Vid. loc. de provid. §. 30.

254. Qu. 4. *An cum certa et infallibili futurorum contingentium praescientia pugnet usus particulae dubitativae forte, forsan?* Jer. 26, v. 3. Matth. 11, v. 23. Resp. particulae illae non respiciunt praescientiae divinae infallibilitatem, sed humanae voluntatis libertatem. Hieron. in c. 2. Ezech.: *Loquitur haec Deus* (si forte vel ipsi audiant) *ambigentis affectu, ut liberum hominis monstret arbitrium, ne praescientia futurorum immutabile faciat quod Deus futurum noverit. Non enim quia ille*

futura cognoscit, necesse est nos facere, quod ille praescivit, sed quod nos propria voluntate sumus facturi, ille novit futurum. Greg. homil. 18. in Ezech. *effectus difficultatum indicari* asserit. Adde quod Hebraecum אוּלַי Graeca ἄρα, ἄν non tam dubitantis, quam bene sperantis et confirmantis animum exprimant.

255. Qu. 5. *An praescientia Dei tollat arbitrii humani libertatem?* Cajetanus referente Pererio comment. in c. 9. Rom. num. 79: *Si quis rogaret me, ut ostenderem connexionem eorum inter se, equidem responderem scire me, quod verum vero non est contrarium, sed nescire quemadmodum ista duo inter se socientur, sicut nescio mysterium trinitatis, quod tamen credo, et sicut credo alia fidei mysteria.* Ut tamen quodammodo explicetur, qua ratione certitudo et immutabilitas divinae praescientiae non tollat rerum contingentiam et libertatis humanae voluntatem, distinguendum est inter *necessitatem consequentis* (quam alias vocant *absolutam, praecedentem, simplicem*), quae oritur ex necessaria causae
III. 184. cum effectu ac intrinseca terminorum connexione, et inter *necessitatem consequentiae* (quam vocant *hypotheticam, sequentem, comitantem, conditionalem, ex suppositione*), quae oritur ex actu exsistentiae ab ipsa positione effectus, quia omne, quod est eo ipso, quod est, necesse est esse. Hac posteriori necessitatis specie respectu divinae praescientiae necessaria sunt, quae ex causis contingenter et libere agentibus fiunt, atque haec necessitas non tollit libertatem, sed potius praesupponit, quod August. lib. 5. de civ. Dei c. 9. sic declarat: *Non est consequens, ut, si Deo certus est omnium ordo causarum, ideo nihil sit in nostrae voluntatis arbitrio, et ipsae quippe nostrae vôluntates in causarum ordine sunt, qui certus est Deo ejusque praescientia continetur, quoniam et humanae voluntates humanorum operum causae sunt, atque ita qui omnes rerum causas praescivit, profecto in eis causis etiam nostras voluntates ignorare non potuit, quas nostrorum operum causas esse praescivit. Quomodo igitur ordo causarum, qui praescienti Deo certus est, id efficit, ut nihil sit in nostra voluntate, cum in ipso causarum ordine magnum habeant locum nostrae voluntates?* Lib. 3. de lib. arbitr. c. 4: *Sicut tu tua memoria non cogis facta esse, quae praeterierunt; sic Deus praescientia sua non cogit facienda, quae futura sunt.* Boëtius utitur hac ratiocinatione: *Non repugnat aliquid esse futurum contingenter. Ergo non repugnat illud sciri, et per consequens scientia futuri contingentis non tollit ejus contingentiam.* Antecedens probatur, quia esse futurum contingenter duo tantum dicit, nempe futurum esse et posse non esse. Sed haec duo inter se non pugnant, quia sicut multa possunt fieri, quae non fient, sic multa fient, quae possent non fieri, ergo multa contingenter fient. Quod autem contingenter futurum est, hoc vere futurum est, praesciri ergo potest. Omne enim, quod verum est, scibile est. Ergo scientia non tollit contingentiam. Vide loc. de prov. §. 35. De reliquis quaestionibus utpote 1. *An Deus omnia extra se cognoscat distincte? 2. An ea cognoscat per ideas? 3. An praescientiam habeat non entium? 4. An praescientia Dei sit rerum causa? 5. An et quomodo Deus cognoscat mala culpae? 6. An praescientia Dei sit invariabilis?* in art. de provid. actum fuit, ac late de illis disputant commentatores Thomae p. 1. q. 14.

256. *Usus practicus. 1. consolatorius: 1. in adversis.* Deus est omniscius. Ergo videt nostras afflictiones, nostras angustias, nec videt solum, sed etiam miseratione tangitur, cum sit benignissimus Pater noster. Psalm. 10, v. 13: *Vides, quoniam tu laborem et afflictionem consideras.* V. 14: *tibi derelictus est pauper.* Ex. 3, v. 7. dicit Jehova: *Vidi afflictionem populi mei. 2. in periculis.* Deus πανιεπόπτης videt insidias ab hostibus ecclesiae et cuivis vere pio structas. Ergo non nimium animo angamur in periculis constituti, Psalm. 142, v. 4: *Cum defeceril in me spiritus meus, et tu cognovisti semitam meam, in via, qua ambulabam, absconderunt mihi laqueum. 3. in calumniis.* Deo nota est *via justorum* Ps. 1. v. ult.; ergo si vel maxime expositi sint variis obtrectationibus et calumniis, erigant se hac consolatione, quod Deo cor ipsorum sit notum.

257. *2. Exhortatorius: 1. ad vitandum peccatum.* Oculi Domini aperti sunt super omnes filios hominum, omnia nuda et aperta sunt oculis ejus, ergo caveamus a peccatis, quae non possunt in loco tam occulto perpetrari, ut effugiant ejus intuitum et conspectum. Thales interrogatus, *an facta hominum Deum laterent? ne cogitata quidem*, respondit, *ut non solum manus, sed etiam mentes puras habere vellemus, cum cogitationibus nostris coeleste numen adesse credimus.* Val. Max. lib. 7. c. 2. Eccl. 23, v. 25: *Adulter secum ita cogitat, quis me videt? tenebrae et parietes occultant me, ut nemo videre queat. Quem verear? nec cogitat oculos domini esse lucidiores sole et videre omnia, quae homines agunt etiam in occultissimis angulis.* Job. 34, v. 21: *Oculi domini sunt super vias hominum, et omnes gressus eorum videt.* V. 22: *non sunt tenebrae,* III. [sec *et non est umbra mortis, ut abscondantur ibi, qui operantur iniquitatem. 2. ad hypocrisin fugiendam.* Omniscius Deus penitissimos atque occultissimos cordis recessus intuetur, cavenda igitur hypocrisis malitiam cordis occultam externa honestatis facie obvelans. Jer. 17, v. 10: *Pravum est cor hominis et inscrutabile, quis cognoscet illud? ego dominus scrutans cor et probans renes, qui do unicuique juxta viam suam, juxta fructum adinventionum suarum. 3. ad iniquitatem Deo confitendam.* Ps. 32, v. 2: *Quoniam tacui, inveteraverunt ossa etc.* Prov. 24, v. 12: *Qui ponderat corda, intelligit.* Aug. lib. 10 conf. c. 2: *Tibi, domine, cujus oculis nuda est abyssus humanae conscientiae, quid occultum esset in me, etiamsi nollem confiteri tibi? te enim mihi absconderem, non me tibi. Nunc autem, quod gemitus meus testis est displicere me tibi, tu*

refulges et places, et amaris et desideraris, ut erubescam de me et abjiciam me atque eligam te et nec tibi nec mihi placeam nisi de te.

SECTIO XIV.
DE DIVINA OMNISAPIENTIA.

258. **Thesis:** *Deus ut est omniscius, ita quoque sapientissimus, imo ipsa sapientia.* Sapientia Dei distinguitur ab omniscientia Rom. 11, v. 34. 2. Omnisapientia est attributum essentiale absolutum, omniscientia relativum. 3. Omnisapientia complectitur scientiam, artem, intelligentiam. 4. Omnisapientia a nobis concipitur per modum habitus, omniscientia per modum actus; caeterum sapientia Dei dupliciter dicitur: 1. quae est *a Deo;* 2. quae *in Deo.* Sapientia a Deo spectatur tum in *mundi fabrica* sapientissime exstructa 1. Cor. 1, v. 21; tum *in doctrina coelesti* divinitus revelata Deut. 4, v. 6; cumprimis vero in evangelio 1. Cor. 2, v. 7. Sapientia in Deo accipitur tum *personaliter*, qua ratione Filius Dei dicitur sapientia Prov. 8, v. 1. Matth. 11, v. 18, in quo *omnes thesauri sapientiae et scientiae reconditi.* Col. 2, v. 3, tum *essentialiter*, quatenus ut ipsa divina essentia est tribus deitatis personis communis. Quidam illud sic efferunt: Sapientia divina est vel *κατ' οὐσίαν* vel *κατ' ἐπιφάνειαν*. Illa consideratur vel absolute vel relate.

259. Haec essentialis Dei sapientia 1. non est aliquis *habitus* essentiae divinae superadditus, sicut sapientia humana, sed est ipsa Dei essentia, quod probat tum essentiae divinae *simplicitas*, quae identificat sibi realiter omnia, quae sunt in ea, tum sapientiae *aeternitas*, Act. 15, v. 18; jam vero nihil est ab aeterno, nisi divina essentia. Ratione nostri conceptus sapientia distinguitur ut principium agendi dirigens *a voluntate*, quae est principium imperans et *potentia*, quae est principium in actum et effectum exteriorem procedens; 2. non est *successiva* vel *discursiva* ac ratiocinativa, sed simplicissima et perfectissima uno simplici intellectionis actu omnia simul apprehendens; 3. non est *mutabilis*, variabilis, oppositum recipiens, incremento et decremento obnoxia, sicut sapientia humana, sed simpliciter et absolute invariabilis ac sui semper similis, imo perpetuo eadem; 4. non pendet a rebus extra Deum nec aliunde est petita, sed est ipsa DEI essentia principio et fine carens, ab aeterno in aeternum immota persistens, ideo etiam non utitur speciebus intelligibilibus ut sapientia humana, nec differt in ea actus secundus a primo, sed est simplicissimus et individuus actus; 5. non est *finita*, sed prorsus infinita ac interminabilis non potentia solum, sed actu; 6. non est *otiosa* et *ἄεργος*, sed actuosa et operosa. Deus enim ab aeterno sapientissimum fecit decretum de generis humani, quod in peccatum prolapsum praeviderat, redemtione per Filium mediatorem in tempore sapientissime omnia condidit, regit, conservat, dirigit.

260. Sapientiam Dei probat: *1. Scriptura*, idque 1. *affirmative*, quando Deum sapientem, et quidem *solum sapientem* appellat Rom. 16, v. 27. 1. Timoth. 1, v. 17, puta essentialiter, immutabiliter, a se ipso et perfecte, Esa. 40, v. 13. Rom. 11, v. 34: *magnum consilio* Jer. 32, v. 19. Job. 12, v. 13: *cum ipso sapientia et fortitudo, illi consilium et intelligentia.* Dan. 2, v. 20: *sapientia et fortitudo ei. 2. negative*, quando sapientia ejus investigari posse negatur. Job. 11, v. 7: *num investigatione Deum invenies.* Psalm. 147, v. 5: *sapientiae ejus non est numerus.* Esa. 40, v. 28: *DEUS seculi dominus, non est investigatio* לִתְבוּנָתוֹ *intelligentiae ejus.* Psalm. 139, v. 18. Item quando alterius consilio indigere negatur. Esa. 40, v. 13: *Quis instruxit spiritum Domini, et vir consilium ejus scire fecit eum.* V. 14: *cum quo consiliatus est, et instruxit eum et docuit eum in semita judicium et erudivit eum scientia et viam intelligentiarum scire fecit eum?* Rom. 11, v. 35. 1. Corinth. 2, v. 16; *3. symbolice*, quando sapientia divina imperscrutabili abysso confertur. Ps. 36, v. 7: *Judicia Domini* תְּהוֹם רַבָּה *abyssus multa* sive magna, id est, sapientia et justitia Dei, quam in gubernatione mundi et exercendis adversus impios judiciis suis exserit, est imperscrutabilis. Ps. 92, v. 6: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine, valde profundae sunt cogitationes tuae!* Rom. 11, v. 33: *O profunditatem divitiarum et sapientiae et cognitionis Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia Dei, et impervestigabiles viae ejus!* 1. Cor. 2, v. 10: *Spiritus omnia scrutatur etiam profunda Dei. 4. effective*, quando in operibus ad extra sapientia divina se exserere dicitur. Psalm. 104, v. 24: *Quam multiplicata sunt opera tua, Domine, omnia in sapientia* בְּחָכְמָה *fecisti.* Psalm. 136, v. 5: *fecisti coelos* בִּתְבוּנָה *in intelligentia.* Prov. 3, v. 19: *Dominus* בְּחָכְמָה *in sapientia fundavit terram, stabilivit coelos* בִּתְבוּנָה *in intelligentia.* V. 20: *in scientia ejus* בְּדַעְתּוֹ *abyssi ruptae sunt.* Pr. 8, v. 30. inquit sapientia: *Cum fundaret Deus terram, eram apud eum* אָמוֹן *nutritius*, τεχνίτης. Jer. 10, v. 12: *Deus est qui fecit terram in potentia et stabilivit orbem in sapientia sua et in intelligentia sua extendit coelos.* Cumprimis vero in opere redemtionis consideranda nobis proponitur divina sapientia. 1. Cor. 2, v. 7. Ephes. 1, v. 8. etc. 2. *Ratio* ab effectis. Elucet divina sapientia in dispositione totius universi, in ordinatione partium, in conformatione humani corporis; Gal. 3. de us. part. c. 10, ab ipso est omnis hominum sapientia, utique et ergo etiam ipse sapiens, imo omnisapiens est et ipsa sapientia. Vid. loc. §. 160. *3. Patrum dicta.* August. lib. 3. contra Maxim. c. 13: *Deus propterea solus sapiens dicitur, quia solus secundum substantiam suam sapiens est, non secundum accidentem vel accedentem participationem sapientiae, sicut sapiens est quaecunque rationalis creatura.* Lib. 83. qq. q. 16:

Probatur Dei sapientia.

III. 197. [non 187.]

Omnium, quae sunt, causa est Deus. Qui autem omnium rerum causa est, etiam sapientiae suae causa est. Nec unquam Deus sine sapientia sua, igitur sempiternae suae sapientiae causa est sempiterna, nec tempore prior est quam sua sapientia. Ambr. lib. 1. de interpellat. c. 9: *Non tibi licet scire, o homo, alta sapientiae, ideo tibi scriptum: Noli altum sapere, sed time. Quid curiose quaeris investigare, quod tibi non expedit scire nec datur cognoscere?* etc. *Imperatoris hujus in terris non licet tibi scire consilia, et vis scire divina? non licet tibi curiosius investigare, quae in terra geruntur, et curiosius requiris, quid supra coelum agatur* etc. *Abyssum scire non potes, abyssum non potes comprehendere, quomodo altitudinem sapientiae comprehendes?*

Antithesis.

261. *Antithesis.* Sapientiam Dei labefactat *1. Vorstius*, quando in lib. de Deo p. 441. *veram et proprie dictam spem* sive exspectationem Deo tribui posse statuit et addit: *Quod de spe sive exspectatione diximus, idem suo modo de operatione seu desiderio Dei statuendum.* P. 451: *Quatenus et quo sensu spes in Deum cadit, eatenus et eodem sensu metus seu timor eidem tribui potest.* (Atqui ne quidem cum humana sapientia ad ἀκμὴν perducta spes incerta et anxius timor probe conveniunt. Qui sperat, habet aliquem superiorem et potentiorem, qui possit praestare id quod speratur. At Deus nullum habet superiorem. Qui sperat, ille aliquid futurum sperat. At Deo nihil est futurum, sed omnia praesentia. Timor et tristitia versantur circa malum proprium, timor circa futurum, tristitia circa praesens, sed Deus non habet malum proprium sive praesens, sive futurum. Quamvis vero Deo displiceat malum nostrum, tamen illud non apprehendit ut proprium, ac proinde nec timor nec tristitia per illud in eo generatur). *2. Calviniani*, dum humanas ratiocinationes divinae sapientiae praeferunt ac rationi in divinis mysteriis judicium deferunt. Vid. disp. 5. de glor. Dei §. 32. 33. *3. Photiniani*, dum in summis fidei mysteriis ratiocinationes humanas contra literam Scripturae urgent ac negant quicquam credendum, quod rationi adversetur. Vid. disp. 10. de glor. Dei §. 12. 13. 14. 15. *4. Pontificii*, dum 1. Scripturam obscuritatis arguunt; 2. ratiocinationes humanas divinis institutis ac doctrinae in verbo traditae praeferunt. Vid. disp. 1. de glor. Dei §, 43. 44. 45.

Quaestiones de Dei sapientia.

262. Qu. 1. *An Deo proprie competat sapientia?* Quidam statuunt, sapientiam, prudentiam, intelligentiam etc. Deo non competere proprie, cum non utatur ratiocinatione, discursu ac consultatione, existimant igitur Deo tribui talia *metonymice*, quia alios faciat sapere et intelligere; ac *metaphorice*, quia talia faciat, quae homo vera sapientia praeditus solet praestare. At removendae omnes imperfectiones a sapientia et prudentia humana, atque id quod remanet purum et perfectum vere et proprie Deo tribuendum. Decernit *et agit omnia ex consilio voluntatis suae*, Ephes. 1, v. 11, quod est omnino sapientissimum, ordinat omnia sapientissime, agit proposito certo fine, ergo si vel principia vel media vel fines actionum spectentur, prudentia et sapientia proprie DEO competere intelligitur.

263. Qu. 2. *An sapientia divina ulli rei creatae competat?* Neg. Calviniani, ut realem idiomatum divinorum communicationem carni Christi factam impugnent. Contra eos sic concludimus: Qui est πληρούμενος σοφίας et spiritum sapientiae et scientiae accepit non ad mensuram, et in quo omnes thesauri sapientiae et scientiae sunt reconditi, illi vere et realiter competit omniscientia. Christus secundum humanam naturam est πληρούμενος σοφίας Luc. 2, v. 40. et *spiritum* sapientiae ac scientiae accepit *non ad mensuram* Esa. 11, v. 1. Joh. 3, v. 34. et *in ipso reconditi sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae* Col. 2, v. 3. Ergo. Polan. lib. 2. syst. c. 18. excipit: *1. quod verum Deum discer-* III.
nit a creaturis et falsis diis, id nequaquam reali transfusione humanae Christi naturae esse communicatum. Jam vero talis est omniscientia et omnisapientia divina. Resp. aliud est physica transfusio e subjecto in subjectum, aliud personalis communicatio; *2. a persona ad naturam non esse procedendum.* Resp. Quicquid personae tribuitur, id secundum alterutram vel utramque naturam illi tribuitur. In tempore participem fieri divinae sapientiae non secundum utramque nec secundum divinam naturam Christo competit. Ergo secundum humanum. *3. sensum dicti apostolici esse, quod omnis vera et salutaris Christi cognitio non nisi a solo Christo petenda sit.* Resp. vera haec est explicatio, sed non plena. Apostolus enim conjungit causam hujus rei, ideo a solo Christo omnis divina sapientia petenda, quia in ipso tota plenitudo deitatis et sic etiam divinae sapientiae habitat. Eccur vero omniscientiam et omnisapientiam Christo homini secundo Adae derogant, cum ipsorum assecla Rod. Gualtherus hom. 3. in evangelio dominic. Oculi *primum hominem omniscium a Deo creatum statuat*? Qu. 3. *An sapientiae divinae adversetur, quod leges forenses a Deo ipso promulgatas in Veteri Testamento abrogatas statuimus?* Affirmant quidam ex Calvinianis, contrarium ostendimus in tract. de ll. cerem. §. 39. disp. 9. de glor. Dei §. 11.

Us eti de de saj

264. *Usus practicus. 1. consolatorius in adversis et periculis.* Deus est sapientissimus, ergo novit viam ac modum nos liberandi, quamvis nobis id videatur ἀδύνατον. *2. exhortatorius: 1. ad temeritatem nostram coërcendam.* DEUS est ipsa sapientia, ergo de ipsius verbis et operibus reverenter cogitemus exclamantes cum Davide Psalm. 139, v. 17: *Quam pretiosae mihi fuerunt cogitationes tuae, DEUS, quam invaluerunt summae earum!* V. 18: *Si dinumerare eas velim, prae arena multiplicabuntur.* *2. ad fiduciam in precibus concipiendam.* Deus est sapientissimus, ergo non praescribamus ei modum, quo in adversis nobis auxiliari debeat, sed de exauditione certi modum auxilii ipsius sapientiae permittamus. Judith. 8, v. 10. et seqq. *3. ad sapientiam a Deo peten-*

dam. Deus est indeficiens fons omnis sapientiae, ab ipso igitur petenda est omnis sapientia. Jac. 1, v. 5: *Si quis vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter.* Psalm. 94, v. 10: *Ipse docet hominem omnem scientiam. 4. ad laudem divinae sapientiae in omnibus Dei operibus relucentis extollendam.* Expeditissima via ad Deum cognoscendum est pie meditari opera ipsius, quam mirabili et stupenda sapientia omnia in coelo et terra fecerit, quam sapienti consilio opus redemtionis decreverit ac perfecerit, quanta in gubernatione totius universi, cumprimis vero ecclesiae eluceat sapientia etc. Haec meditatio in nobis efficit, ut dicamus cum Davide Psalm. 139, v. 14: *Confitebor tibi, domine, eo quod terribilibus multis mirificatus sum mirabilibus operibus tuis, et anima mea cognoscit valde,* et cum Paulo Rom. 16, v. 27: *Soli sapienti Deo gloria per Jesum Christum in secula. Amen.*

SECTIO XV.

DE DIVINA VOLUNTATE ET AGENDI LIBERTATE.

est 265. Thesis: *Deus est essentia liberrime agens.*
- Ut Deo tribuitur *intellectus*, ita quoque *voluntas*, quae est libere agendi facultas et principium actionum imperans. Quando autem Deo tribuitur voluntas, non intelligitur facultas quaedam volendi ab
s. ipsa Dei essentia realiter distincta, quae per actum volendi, quem volitionem vocant, itidem distinctum ab essentia sese exserat, sed voluntas Dei est ipsa Dei essentia vel Deus volens. Ut enim Deus non intelligit per aliquid essentiae suae superadditum, sed per se ipsum, ac per suam essentiam, ita quoque non vult per aliquid essentiae suae superadditum, sed per se ipsum, nos autem distincte consideramus voluntatem divinam ab ipsius essentia propter intellectus nostri infirmitatem. Cum ergo voluntas Dei sit ipsa Dei essentia, ex eo consequitur, ut Deus 1. est justissimus et ipsa justitia; 2. est optimus et ipsa bonitas; 3. est immutabilis; 4. nullam habet causam efficientem, sed est omnium rerum causa; 5. est merus et purus actus: ita quoque divinam voluntatem 1. esse semper justam, imo omnis justitiae regulam, adeo ut, quicquid Deus vult, eo ipso, quod vult, sit justum; 2. esse semper optimam, imo omnis bonitatis regulam, adeo ut, quicquid Deus vult, eo ipso, quod vult, sit bonum; 3. esse immutabilem et invariabilem, Deus enim ut uno, indiviso ac simplicissimo actu intelligit, ita quoque uno, indiviso ac simplici actu vult, nec mutatur ejus voluntas novis volitionis actibus; 4. nullam habere causam efficientem extra se, sed esse omnium rerum causam; 5. non esse otiosam et inefficacem, sed operosam et actuosam, adeo ut quicquid vult, eo ipso, quia vult et quomodo vult, statim fiat. Vide loc. §. 163.

266. Voluntatem illam ac libere agendi facultatem Deo competere probat *1. Scriptura*, idque *1. affirmative*, quando Deo tribuit voluntatem. Gen. 45, v. 8: *Dei voluntate huc missus sum; 2. negative*, quando voluntati divinae resisti posse negat Rom. 9, v. 19; quando aliquem superiorem Deo esse negat, a quo cogi possit, ut aliter velit ac velle debeat, Matth. 20, v. 15. Job. 9, v. 12: *Quis dicere potest: Cur ita facis? 3. effective*, quando Deum omnia libere agere asserit. Psalm. 115, v. 3: *Dominus noster in coelo est, quaecunque voluit, fecit in coelo, terra, mari et omnibus abyssis.* 1. Cor. 12, v. 11: *Distribuit bona sua prout vult.* Jac. 1, v. 18: *Voluntarie nos genuit verbo veritatis. 2. Ratio: 1. a divina sapientia.* Omnis natura intelligens et sapiens est voluntate praedita. At DEUS est natura intelligens; *2. a perfectione.* Ens libere agendi facultate praeditum perfectius est eo, quod tali facultate destitutum. At Deus est ens summum et perfectissimum; *3. a divina beatitudine.* Qui vere beatus, hic liber est et actionum suarum dominus, nemini obstrictus. Sed Deus vere beatus. Adde patrum dicta; August. lib. 12. Conf. c. 15: *Voluntas Dei non est extra ejus essentiam, unde non eum modo velle hoc, modo velle illud, sed semel et simul et semper velle omnia, quae vult, non iterum et iterum, neque nunc ista, nunc illa, nec velle postea quod nolebat, aut nolle quod prius volebat, quia talis voluntas mutabilis est, et omne mutabile aeternum non est.* Damasc. lib. 2. orth. fid. c. 22; *χρὴ γινώσκειν ὅτι ἐπὶ Θεοῦ βούλησιν μὲν λέγομεν, προαίρεσιν δὲ κυρίως οὐ λέγομεν· οὐ γὰρ βουλεύεται Θεός, ἀγνοίας γάρ ἐστι τὸ βουλεύεσθαι.*

Probatur agendi libertas in Deo.

267. Antequam ad antithesin descendamus, examinandae erunt variae divisiones voluntatis divinae: Una est Dei voluntas, sed variis modis distinguitur, tum propter rerum, quas vult, genera diversa, tum propter diversos modos, quibus videtur velle ea, quae vult. 1. Voluntas Dei a Polano lib. 2. syst. c. 19. dicitur alia *essentialis*, alia *personalis*. Essentialem voluntatem dicit esse essentialem ejus proprietatem, per quam vult bonum ut finem, et ad bonum omnia ab omni aeternitate a se ipso et independenter uno constantique actu. Personalem voluntatem dicit esse quidem numero unam in essentia, sed duobus modis considerari in persona communiter secundum essentiam, singulariter secundum personam et relationem ad intra, quo refert dicta Scripturae, in quibus de voluntate Patris sui Christus loquitur. At propter personarum trinitatem in divinis non est statuenda triplex voluntas, sed ut trium illarum personarum est una, indivisa et simplicissima essentia, ita quoque una, indivisa et simplicissima voluntas. Ut Nazianzenus dicit, *id quod agit in divinis, esse unam communem tribus essentiam,* sic recte dicimus, id quod vult, esse unam et communem tribus voluntatem. Damascen. dict. 1:

Distinctiones voluntatis divinae.

1. in essentialem et personalem.

III. 200.

ἡ γνώμη συνδιαιρεῖται ταῖς ὑποστάσεσι, πλὴν τῆς ἁγίας καὶ ἁπλῆς καὶ ἀσυνθέτου καὶ ἀδιαιρέτου θεότητος· ἐκεῖ γὰρ τῶν ὑποστάσεων μὴ εἰς ἅπαν διαιρουμένων διϊσταμένων, οὐδὲ τὸ θελητὸν διαιρεῖται, κἀκεῖ μὲν ἐπειδὴ μία φύσις, μία καὶ ἡ φυσικὴ θέλησις, ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ ὑποστάσεις ἀδιάστατοί εἰσιν, ἓν καὶ τὸ θελητόν, καὶ μία ἡ κίνησις τῶν τριῶν ὑποστάσεων. Sententia dividitur cum hypostasibus, ipsisque suppositis, nisi in sancta et simplici et incomposita et indivisibili deitate. Ibi enim hypostaseon non omnino divisarum et differentium neque voluntas dirimitur, et ibi quia una natura, una quoque est naturalis voluntas. Quia igitur hypostases inseparabiles sunt, una voluntas et unus motus est trium hypostaseon. Dicta, in quibus Christum voluntatem Patris coelestis a sua distinguit, vel de humana ejus voluntate accipienda sunt vel de objecto voluntatis *τῷ θελητῷ*, non autem *θελητικῷ* vel *θελήσει*.

2. In voluntatem signi et beneplaciti.

268. 2. Voluntas alia *signi*, alia *beneplaciti*. Hac distinctione et scholastici et Calviniani utuntur, sed sensu diverso. Scholastici *voluntatem signi* definiunt effectum Dei, quando ipse foras progreditur, nobiscum agens per aliquod involucrum vel per externas res, quas possumus apprehendere, ut sunt verbum et sacramenta ab ipso instituta. *Voluntatem placiti* vocant essentialem Dei voluntatem seu nudam majestatem divinam, quae est ipse Deus. Lomb. 1. sent. dist. 45. Suarez. in comm. super primam Thom. lib. 3. de attrib. div. c. 2. p. 148: *Voluntas beneplaciti est internus actus divinae voluntatis, quo aliquid vult; voluntas signi non est internus actus, sed externum signum divinae voluntatis, quo significat se aliquid velle.* Talia signa numerant quinque: *praeceptum, prohibitionem, permissionem, consilium, operationem*, unde versiculus: *Praecipit ac prohibet, permittit, consulit, implet.* Hoc scholasticorum sensu Lutherus tom. 6. Witeb. p. 98. in com. c. 6. Genes. distinctionem illam repetit atque approbat: *Nos* (inquit) *in N. T. habemus baptismum, coenam Domini, absolutionem et ministerium Verbi, haec sunt, ut Scholastici vocarunt, voluntas signi, in quae intuendum est, cum Dei voluntatem scire volumus: alia est voluntas beneplaciti, substantialis Dei voluntas seu nuda ipsius majestas, quae est Deus, ab hac removendi sunt oculi.* Calviniani ea distinctione abutuntur, dum ad unum idemque objectum contrario modo se habere signi ac beneplaciti voluntatem statuunt, unde voluntatem signi voluntati beneplaciti repugnare asserunt. Beza p. 2. resp. ad act. Coll. p. 173. Pisc. contra Schaffm. th. 76. At hac ratione 1. duas contradictorias voluntates in Deo statuunt, quod simplicissimae ipsius naturae et immutabili veritati repugnat; 2. scholasticam illam distinctionem in peregrinum sensum detorquent. Scholastici enim dicunt omnem voluntatem signi esse etiam voluntatem beneplaciti non quidem semper respectu ejus, quod nos primo adspectu concipimus, sed tamen respectu ejus, quod Deus revera intendit, ipsi vero voluntatem signi et voluntatem beneplaciti sibi invicem opponunt. 3. Voluntatem signi vel nihil vel falsum signantem ac significantem introducunt. Voluntas signi ideo sic dicitur, quia aliquid signat, et est signum voluntatis in Deo. Illud ergo, quod signat, aut consentiet cum voluntate signi aut non consentiet. Si prius, sequetur, quod Deus vult voluntate signi, illud etiam ipsum velle voluntate beneplaciti. Si posterius, falso significabit et falsum signum erit. 4. Deo hypocrisin et simulationem tribuunt. 5. A propriis gregalibus discedunt. Remonstrantes in Belgio hanc distinctionem penitus rejiciunt. Danaeus in operibus p. 1293. ibidem eam improbat ac docet perperam vocari voluntatem beneplaciti, quae nobis ignota III.
est, cum, quae in verbo patefacta, sit *θέλημα εὐάρεστον καὶ τέλειον*. Maccov. disp. 2. Voluntas signi non est voluntas Dei, sed effectus ejus potius. Item: Non potest dici Deum velle omnibus et singulis salutem voluntate signi, sed ideo reprobis offert, ut reddantur inexcusabiles. Vide loc. de provid. §. 113. de praedest. §. 130. disp. 6. de glor. Dei §. 3.

3. ca… et lat…

269. 3. Voluntas alia *arcana*, alia *revelata*. De revelata Joh. 6, v. 40. Ephes. 1, v. 13; de occulta sive arcana Psalm. 36, v. 7. Rom. 11, v. 33. Calviniani itidem sensu pessimo hac distinctione utuntur, opponunt enim sibi invicem arcanam et revelatam voluntatem, ac Deum in negotio salutis contrarium illius velle interius, quod in verbo se velle manifestavit exterius, impie asserunt Calvin. lib. 1. inst. c. 17. §. 2. lib. 3. c. 20. §. 43. Beza p. 2. resp. ad act. Coll. p. 173. etc. Nos facile concedimus judicia domini esse abyssum multam ac cum apostolo dicimus Rom. 11, v. 33: *τὰ κρίματα Θεοῦ εἶναι ἀνεξερεύνητα καὶ τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ ἀνεξιχνιάστους*, sed in illis, quae negotium salutis concernunt, voluntatem quandam arcanam a revelata in verbo non solum diversam, sed eidem etiam adversam statuendam esse totis viribus negamus, imo id ipsum impium ac blasphemum esse pronuntiamus. Vide disp. 6. de glor. Dei §. 1. et seqq.

4. I… solu… et c… diti… les

270. 4. Voluntas alia *absoluta*, alia *conditionalis*. Absoluta voluntas est, quae quaedam vult simpliciter et absolute circa ullam conditionem, quae est aut futura est in creaturis; conditionalis est, qua Deus quaedam vult cum adjuncta conditione. Piscat. in not. ad Vorst. de Deo tract. ad p. 58. not. 4. hanc distinctionem repudiat, Macovius disp. 3. Conditionata voluntas Dei nulla est, sed necessaria illa est ad dicta Scripturae recte explicanda. De voluntate Dei absoluta dicitur Esa. 46, v. 10: *Consilium meum stabit, et omnis voluntas mea fiet.* Rom. 9, v. 19: *Voluntati ejus quis resistet?* Esth. 13, v. 9: *Non est, qui tuae resistere possit voluntati.* Haec ergo Dei voluntas semper impletur. Sed de voluntate conditionali dicitur Matth. 23, v. 36: *Volui vos congregare, et noluistis.* Luc. 7, v. 30: Pharisaei et legisperiti *spreverunt consilium Dei adversus se ipsos.* Act. 7, v. 51: *Vos semper resistitis Spiritui sancto.* Polanus lib. 2. syst. c. 19. distinctionem admittit, sed pessime applicat, absoluta

voluntate dicit *Deum velle servari solos electos ad vitam aeternam, conditionali voluntate velle omnes etiam reprobos servari, nempe si faciant omnia, quae in lege non mandat, aut si in Christum credant.* At Deus non vult absoluta voluntate solos electos servari sensu eo, quo Polanus asserit, quasi scilicet absoluto quodam decreto absque ullo ad fidei perseverantiam intuitu eos ad salutem elegerit, nec conditionata tantum voluntate vult omnes servari sensu eo, quo Polanus asserit, quasi scilicet ἀδυναμία illius conditionis requisitae causam habeat in Deo, non in homine. Quod enim reprobi non credunt in Christum, ejus rei causam Calviniani arcessunt ab absoluto reprobationis decreto, qua a salute et mediis salutis reprobos absoluto odio excluserit. Contra vero pronuntiat Scriptura Deum velle et serio velle *omnes salvari et ad veritatis agnitionem venire;* 1. Tim. 2, v. 4, utrumque igitur vult et conversionem reproborum et eorum salutem, unde etiam media conversionis et fidei illis offert, per quae vult esse in cordibus eorum efficax, nisi Spiritui sancto resistant.

ar- 271. 5. Voluntas alia *antecedens* alia *consequens.*
e- Calviniani hanc distinctionem rejiciunt, Macov. disp. 4. 1. Dum vult omnes salvos fieri, aut praescit se hoc non assecuturum, aut non. Si non, ergo non est omniscius; si ita, ergo non vult. 2. Statuuntur in Deo contrariae voluntates. 3. Ponit nostrae salutis causas in nobis, sed approbatur et probatur a Chrysostomo hom. 1. in epist. ad Ephes. 954, ubi illam vocat *primam*, hanc *secundam;* Damasceno lib. 2. orth. fid. cap. 29.
2. lib. 1. contra haeres. Manich. p. 563. ubi illud vocat θέλημα προηγούμενον, hoc vero ἑπόμενον, Anshelmo qui in lib. de volunt. illam vocat *voluntatem misericordiae,* hanc *justitiae,* imo ab Huberto Sturmio in lib. de praedest. p. 181. et Polano lib. 2. syst. c. 19: *Antecedens voluntas est*, qua Deus ut benignissimus pater omnes homines vult salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire, *consequens voluntas est*, qua Deus ut justissimus judex finaliter impoenitentes et incredulos vult damnari. Comp. theol. veritat. lib. 1. c. 30: *Voluntate prima Deus vult hominem salvum fieri, in quantum homo est; voluntate autem secunda non vult justum hominem reprobum, in quantum ipse talis est.* Fundamentum igitur habet haec distinctio in mirabili temperamento justitiae et misericordiae divinae, quod brevibus sed emphaticis verbis exprimit Tertul. lib. de resur. carnis: *Deus de suo optimus, de nostro justus.* Macov. disp. 1. pervertit nostram sententiam. *Statuunt* (inquit) *Deum ab aeterno cum praevidisset genus humanum lapsurum, misertum esse omnium et decrevisse Christum in mundum mittere, ut, quicunque in eum crederent, non perirent* etc. *Sed postea tamen praevidisse aliquos, imo majorem partem hominum Christum rejecturos, proinde etiam voluntatem hanc immutasse et decrevisse saltem illis vitam dare, qui in Christum essent credituri, et in fide hac perseveraturi. Hinc ergo deducunt distinctionem voluntatis divinae in antecedentem et consequentem.* At nemo nostrum mutationem voluntatis in Deo statuit, sed consequentem voluntatem antecedenti subordinatum esse dicimus. Declarari potest haec distinctio variis exemplis: *1. patris*, qui ex aequo omnibus liberis favet et omnes vult haeredes suorum bonorum fieri, sed praefracte contumaces et degeneres ab haereditate excludit; *2. magistratus,* qui vult omnes subditos esse salvos et incolumes, sed si qui enormibus sceleribus societatem civilem turbant, illos vult e medio sublatos; *3. hortulani*, qui omnes surculos curat et ut adolescant sedulo laborat, si qui vero exarescunt, eos exscindit; *4. medici*, qui omnibus peste infectis offert pretiosam medicinam et eorum expetit sanitatem, si qui vero oblata media aspernantur, illos sua culpa interire patitur; *5. figuli*, qui ex omni massa formare cupit vasculum aliquod utile, si quod vero inter manus ejus corrumpitur, illud projicit; *6. ministri verbi*, qui omnium auditorum salutem quaerit, si qui vero in peccatis contumaciter pergunt, illos satanae tradit; *7. patrisfamilias* parantis coenam magnum et serio volentis, ut omnes compareant ac ipsius bonis perfruantur, sed eorum, qui hanc vocationem respuunt ac venire renuunt, exclusionem decernentis. Vid. loc. de elect. §. 75. et seqq.

272. 6. Voluntas alia *efficax* alia *inefficax.* Aug. in enchir. c. 100. *efficacem seu invictam* et omni potentissimam *Dei voluntatem* vocat eam, qua statuit bene agentes remunerare et peccantes punire, quam semper impleri asserit. *Inefficacem* vocat, qua vult omnes bene vivere et neminem peccare. Calviniani hanc distinctionem pessime applicant. Causam enim illius, ut sic loquar, inefficaciae, quod non omnes in Christum credunt, pie vivunt et salutem consequuntur, quaerunt in absoluto reprobationis decreto, cum in hominum vitio unice sit quaerenda. **6. In efficacem et inefficacem.**

273. 7. Voluntas Dei alia *erga nos*, quam vult facere de nobis et aliis creaturis; alia, quam vult fieri *a nobis*, patefacta in verbo Aug. d. 1: *Voluntas Dei semper impletur, aut de nobis aut a nobis. De nobis impletur, sed non implemus eam, quando peccamus; a nobis impletur, quando bonum facimus. Sed de homine semper Deus implet voluntatem suam, quia nihil facit homo, de quo Deus non operatur, quod vult. Non enim vult Deus, ut homo peccet, si autem peccaverit, poenitenti vult parcere, ut vivat; in peccatis vero perseverantem vult punire, ut justitiae potentiam contumax non evadat.* **7. In voluntatem erga nos et a nobis praestandam.**

274. 8. Voluntas Dei revelata alia *legalis*, alia *evangelica.* Legalis est, quae in lege morali revelatur, cujus summa proponitur in decalogo; evangelica est, quae in evangelio revelatur, cujus summa proponitur Joh. 3, v. 16, de qua distinctione alibi plenius agitur. **III. 203. 8. In legalem et evangelicam.**

275. 9. Alia voluntas Dei *efficiens*, alia *permittens.* Voluntas *efficiens* est, secundum quam Deus efficit tantum bona sive per se sive per alios. **9. In efficientem et permittentem.**

Ephes. 1, v. 11. Tertull. in exhort. ad castit. vocat *voluntatem puram*, *majorem*, *potiorem*. Voluntas *permittens* est, qua Deus permittit a creaturis fieri malum nec impedit illud, cum impedire possit. Tertullianus vocat *voluntatem indulgentiae et minoris*, aliis dicitur *voluntas permissiva*, improbamus ergo, quod scribit Danaeus in ench. August. p. 878. in vol.: *Illa, quae reprobi et impii agunt*, *Deus fieri vult non voluntate tantum permissiva*, *sed effectiva*, *nec tantum*, *ut alii volunt*, *voluntate sequente*, *sed et antecedente*, *ut ipsorum improborum ortum et mundi creationem*. Sed accurate notandum Deum quidem non coacte, sed liberte permittere peccatum, quia scilicet novit ex eo elicere bonum, atque hoc sensu voluntariam permissionem sive permissivam voluntatem circa peccatum concedi posse, interim tamen peccatum ipsum quatenus tale non velle nec approbare nec ad illud impellere, proinde voluntas et permissio ad diversa referuntur objecta, permissio refertur ad ipsum peccatum, voluntas ad finem utilem, quem pro sua sententia ex illo novit elicere. Inde est, quod nostrates dicunt, peccata non fieri simpliciter *Deo volente vel invito*, nemo enim Deum potest cogere, nec quidquam Deo impediente et repugnante potest fieri, nec tamen fieri *Deo simpliciter volente*, quia Deus non vult nec approbat peccatum, sed fieri *Deo non volente;* ea vero inter nolens et non volens est differentia, quod illud habet *privationem voluntatis et principii activi una cum repugnantia et actione contraria*, hoc autem tantum habet στέρησιν *illam absque violenta reluctatione*. Vide Lombard. 1. sentent. dist. 45. Ne quis igitur hac distinctione ad labefactandam orthodoxian de causa peccati abutatur, ideo malumus sic loqui, Deus quaedam vult, ut bona, quaedam permittit, ut mala. Macov. disp. 9: *Distinctio inter voluntatem Dei permissivam et effectivam est bona*, *nec enim Deus omne*, *quod vult*, *efficit*, *sed quaedam fieri permittit*, *ut peccatum*. Sed male applicat. Paullo post enim conatur probare *Deum velle voluntate permissiva non permissionem*, *sed ipsum peccatum*, *tribus argumentis: 1. sine quo dominus non poterat justitiam suam punientem declarare et misericordiam, illud ipsum decrevit et voluit, scilicet voluntate permissiva. At sine peccato non poterat hoc facere. 2. Quaecunque Deus praescit fore, illa voluit et decrevit. At peccatum praescit fore. Ergo peccatum voluit et decrevit. 3. Aut Deus peccatum voluit aut noluit*, *aut neque noluit neque voluit*. *Non potest dici noluisse*, *quia illo nolente nihil fit. Non potest dici nec noluisse nec voluisse, quia quae neque vult, neque non vult, illa non curat, ergo extra providentiam Dei peccatum esset. Ergo voluit.* Sed duo prima argumenta falsis nituntur hypothesibus; ad tertium jamdum responsum.

276. 10. Deus quaedam vult *ex necessitate naturae*, quaedam *libere*. Ex *necessitate naturae* vult, quae de se ipso vult, nulla re sive extra sive intra se permotus, hoc modo vult se ipsum, suam bonitatem et gloriam. *Libere* vult quae de creaturis vult secundum beneplacitum voluntatis suae, quae poterat et velle et nolle, vult autem ea sine ulla necessitate, praeterquam hypotheseos, quae est propria immutabilitatis. Thomas. lib. 1. contr. gent. c. 83: *Deus non necessario vult*, *quicquid vult*, *posito autem*, *quod aliquid velit*, *est necessarium*, *quia voluntas Dei est immutabilis*.

277. *Antithesis*. Orthodoxiam hanc labefactat 1. Antithesis. III.
Vorstius. 1. quando in Apol. exeg. c. 10. p. 41 *aliquid esse in Deo asserit*, *quod non sit Deus*, *cum essentia Dei simpliciter et absolute sit necessaria*, *decreta vero sint libera ac contingentia*. Pag. 42. *nisi verum ac reale discrimen inter essentiam et voluntatem Dei in ipso Deo statuatur*, *nullam arbitrii libertatem Deo relinqui*. In lib. de attrib. div. p. 207. *decreta Dei dicit esse quaedam accidentia ab ipsius substantia longe diversa*. Resp. actus voluntatis, quo Deus aliquid circa creaturas libere decernit, dupliciter consideratur, *absolute et relate*, *ad intra et ad extra respectu principii et effectus*. Priori modo consideratus est ipsa Dei essentia, ut enim scientia Dei est ipsa Dei essentia, cum Deus cognoscat per se ipsum, sic voluntas Dei est ipsa Dei essentia, cum Deus velit per se ipsum; posteriori modo consideratus voluntatis actus respectu diversorum objectorum distinguitur absque ulla divinae essentiae mutatione vel multiplicatione. Decreta Dei considerantur: *1. objective*, et sic sunt varia et multiplicia, quia objecta sunt varia; *2. active*, et sic non sunt multa et varia, quia voluntas decretoria seu actus decernens substantialis in Deo non est multiplex, sed unicus. Scholastici dicunt in decreto Dei libero tria esse spectanda: *1. Essentiam Dei per modum actionis vitalis significatam*, quae est simpliciter necessaria et necessario terminatur ad increatam Dei bonitatem; *2. terminationem illius essentiae ad creaturas producendas et gubernandas*, quae est simpliciter libera; *3. relationem rationis ex illa terminatione resultantem*, quae est partim necessaria, partim libera, necessario enim resultat posita terminatione, potest tamen non resultare, si non praecedat terminatio. 2. Negat Dei decreta esse simpliciter aeterna in tract. de Deo p. 27: *Libera Dei decreta ante mundi creationem sunt producta*. P. 207: *haec eadem decreta non sunt simpliciter aeterna*. Rationem affert eam: *Omnis causa libera antecedit suum effectum ordine temporis seu durationis. Nam libera actio voluntatis necessario praesupponit deliberationem in intellectu*, *qui enim libere decernit aliquid facere*, *prius deliberat*, *antequam decernat. At Deus est causa libera respectu liberorum decretorum. Ergo tempore seu duratione antecedit sua decreta*, *et per consequens non possunt esse Deo coaeterna*. Resp. confundit Vorstius intellectionem et voluntatem divinam cum intellectione et voluntate humana. Deus non intelligit *successive*, nec vult *deliberative*, sed uno, simplicissimo et indiviso intellectus et voluntatis actu intelligit et vult absque ratiocinatione et deliberatione, proinde non producit in se novas

actiones intellectus et voluntatis, ut homines et angeli, quae sint accidentia ab ipsius essentia distincta, sed actus intellectus et voluntatis est ipsa Dei essentia. Falsum igitur est, quod omnis causa libera antecedat suum effectum ordine temporis seu durationis, si ad causam aeternam et infinitam applicetur, quia aeternitas et infinitas omnem temporis ac durationis successionem excludunt, cogitare igitur, quod causa libera aeterna affectus immanentes ordine temporis antecedat, est in aeternitate temporis successionem statuere et hac ratione definitionem aeternitatis negare. Quid quod ipse Vorstius p. 66. scribit: *Certum est, decretum Dei de rebus omnibus ad finem suum ordinandis deque bonis efficiendis, malis autem permittendis, jam inde ab aeterno factum esse idemque in aeternum permanere, et hoc sensu nec originem ullam nec finem unquam invenire.* At si illud decretum potuit simul esse liberum et aeternum, quidni idem de reliquis decretis, quatenus considerantur, ut sunt in ipso Deo, dici possit? 3. Dei decreta statuit mutabilia. tract. de Deo p. 112: *Voluntas Dei est principium cujusdam mutabilitatis in Deo.* Pag. 65: *Deus in tempore quaedam re ipsa vult, quae antea noluit.* At hoc repugnat immutabilitati essentiae divinae superius confirmatae. Cum enim Deus velit per suam essentiam, si in voluntate Dei statuitur mutabilitas, etiam in essentia Dei mutabilitas quaedam statuetur. Voluntas seu decretum Dei in se et secundum se consideratum non mutatur, etiamsi objectum sive res, quae decernitur, mutetur.

278. 2. *Calviniani*, qui libertatem agendi sive
15. liberam Dei voluntatem reliquis attributis divinis opponunt, id est, propter libertatem agendi Deo talia tribuunt, quae cum ipsius bonitate, justitia et sapientia pugnant. Sic dicunt, *Deum impellere ad peccatum, Deum fecisse absolutum reprobationis decretum*, etc.; quod si cum Dei justitia et sanctitate hoc pugnare dicimus, eo confugiunt, *quod Deus sit agens liberrimum, nullis legibus obnoxium.* Atqui Deus eo modo libere agit, ut tamen non agat contra naturalem suam justitiam et bonitatem.

lo- Del ue. 279. Qu. 1. *An voluntas divina eodem modo se habeat ad omnia objecta?* Objectum divinae voluntatis est bonum, id vero duplex: *increatum*, quod est Deus ipse; *creatum*, quod sunt creaturae. Circa hoc duplex objectum non eodem modo se habet voluntas divina, Deus enim vult se ipsum *ut finem*, creaturas autem *ut media;* Prov. 16, v. 4. Se ipsum vult *necessario* necessitate naturae, cum sit summum bonum, (necessitatem illam statuunt tum *quoad specificationem*, cum enim Deus sit summum bonum, non potest se ipsum odisse, ergo necessario se amat, tum *quoad exercitium*, quia non potest ab hoc actu cessare) *libere* autem vult omnia alia. Proinde voluntas Dei fertur in suum objectum, *vel secundum modum naturae vel secundum modum libertatis.* Secundum modum naturae tendit in objectum primum οἰκεῖον et naturae adaequatum, secundum modum libertatis in reliqua omnia, ubi tamen distinguunt inter duplicem creatae bonitatis considerationem: *1. quoad esse possibile*, et sic amatur a Deo necessario *amore simplicis complacentiae; 2. quoad esse actuale*, et sic amatur libere *voluntate efficaci.*

280. Qu. 2. *An immutabilitas divinae voluntatis cum ejusdem libertate pugnet?* Ita videtur Vorstio, cum immutabilitas sit quaedam necessitas, quae cum libertate videtur pugnare. Sed fallitur, nam neutra immutabilitatis species, nec quae *a priore* nec quae *a posteriore*, pugnat cum libertate voluntatis. Deus se ipsum, ut summum bonum vult immutabiliter, immutabilitate *a priore*, bonum in creaturis vult immutabiliter immutabilitate *a posteriore*, non enim erat simpliciter necessarium, in creaturis hoc bonum esse vel creaturas esse, sed ex necessitate hypotheseos, praesupposita scilicet Dei voluntate bonum illud creaturis decernentis. Haec immutabilitas non pugnat cum libertate, quia non est quaedam necessitas extrinseca et violenta, sed naturalis, intrinseca et summe voluntaria, quae non est imperfectio quaedam, sed summa perfectio. Sic angeli post confirmationem in bono et beati in vita aeterna immutabiliter volunt bonum, iidem tamen libere volunt bonum. Longe perfectior libertas est non posse velle malum, quam posse velle bonum et malum.

281. Qu. 3. *An malum sit objectum divinae voluntatis?* Distinguendum inter *malum poenae* et *malum culpae.* Malum poenae, id est poenam peccati, Deus vult ex ordine justitiae, sed illud proprie et per se non est malum, cum sit opus divinae justitiae punientis peccata, et sic malo potius oppositum; Amos 3, v. 6: *Num erit malum in civitate, quod non fecerit Dominus?* Malum culpae *quatenus tale* Deus non vult, quia ipsius justitiae et bonitati adversatur, Psalm. 5, v. 5: *Non Deus volens iniquitatem tu es.* (Dionys. de div. nom. c. 4: *Nemo intendens ad malum operatur.* Thom. part. 1. q. 19. art. 9: *Impossibile est, ut aliqua potentia feratur ad id per se et formaliter, quod est oppositum formali sui objecti. Sed malum ut malum est oppositum rationi formali objecti cujuscunque potentiae appetitivae, atque adeo etiam divinae voluntatis.* Ergo.) Dico quatenus tale, id est, ut malum culpae consideratur *formaliter*, quia considerari etiam potest *materialiter seu subjective et consequenter.* Materia seu subjectum peccati est bonum, videlicet ipsa natura hominis respectu peccati originalis, vel actio hominis respectu peccati actualis, malum enim non est nisi in bono, hoc subjectum peccati Deus sustentat, ne in nihilum redigatur, non quod malo delecte- III. 206.
tur, sed ut creatura rationalis a malo ad bonum convertatur in hac vita, et ut divinae justitiae satisfiat in altera vita. Consequens peccati est bonum, quod ex eo Deus elicere novit, ac poena, qua Deus in pertinaciter impiis illud punit, hoc bonum Deus vult, nec tamen propterea ipsum peccatum vult, quia inter peccatum velut medium et finem illum bonum non est nexus essentialis, nec bonum illud peccato, sed divinae bonitati unice tribuendum.

282. Qu. 4. *An ob voluntatis divinae immutabi-*

litatem omnia fiant necessario? Resp. quaedam Deus vult *absolute,* quaedam *conditionaliter.* Quae absolute Deus vult, necessario fiunt, quae vero conditionaliter, non nisi conditione posita. Voluntas ergo Dei non excludit arbitrii libertatem in rebus externis in homine, quia causas inferiores, inter quas est arbitrii libertas, non excludit, sed includit, nec praedeterminat voluntatem humanam physica quadam necessitate ad partem unam, sed libertatem eidem naturaliter insitam relinquit, nec affert ejus motui necessitatem quandam antecedentem et a priori, sed generali concursu ad agendum vires agendi donat et conservat; Thom. p. 1. q. 19. art. 7: *Quamvis Deus immutabiliter ex parte sua velit omnia, quae vult, vult tamen ipsam rerum variabilitatem et mutabilitatem objective, sicut de rebus variabilibus ac mutabilibus est invariabilis Dei scientia.*

283. Qu. 5. *An Deus velit unum propter aliud, vel an dari possit causa divinae voluntatis?* Resp. quando dicimus hominem velle unum propter aliud, potest eo dicendi modo significari aliquid, ad hominis imperfectionem spectans, et aliquid, quod ad ejus perfectionem pertinet. Ad imperfectionem spectat, quod eo dicendi modo indicatur actum unum voluntatis humanae esse causam alterius humanae voluntatis actus erga aliud objectum, quod habeat respectum aliquem ad objectum actus prioris, eo quidem modo, quo unus actus intellectus dicitur etiam causa alterius, sicut assensus praemissarum dicitur causa assensus conclusionum. Ad perfectionem pertinet, quod illo dicendi modo significamus hominem non temere aut sine intelligentia, sed certa ratione et consilio velle id, quod vult Gregor. de Val. disp. 1. in Thom. q. 19. punct. 5. Juxta priorem sensum Deus nullo modo vult unum propter aliud, nec potest assignari aliqua causa divinae voluntatis, quia in aeterna et simplicissima voluntate non datur successio nec actuum voluntatis distinctio. August. lib. 1. de Genes. contra Manich. c. 2: *Non datur causa voluntatis divinae, sed ipsa est causa omnium quae sunt.* Juxta posteriorem sensum dici potest Deum velle unum propter aliud, quia Scriptura utrumque asserit, tum eum omnia, quae extra se vult, generatim velle propter *se ipsum* tanquam omnium aliorum finem, tum quia unumquodque ex illis vult propter aliud, sicut unumquodque est causa alterius velle. Et si igitur Deus, quaecunque vult, unico actu vult, tamen quia is actus ob infinitam sui perfectionem pluribus actibus distinctis aequivalet, ideo ita sapienter et convenienter unumquodque vult Deus illo eodem uno actu, quatenus unumquodque habet ordinem ad aliud, atque adeo propter aliud, sicut intelligimus hominem alio atque alio actu id praestare; Thom. p. 1. q. 19. art. 5: *Actus divinae volitionis secundum entitatem suam increatam non potest habere veram causam finalem, quia vera causalitas finis in eo consistit, quod sui amore ac desiderio moveat voluntatem ad electionem mediorum, unde requiruntur duae distinctae actiones ad causalitatem finis, una, qua voluntas amat finem, altera, qua voluntas ex amore finis movetur ad electionem mediorum. At tales distinctae actiones sive volitiones in Deo non dantur. Nostro tamen intelligendi modo habet rationem volendi per modum causae finalis, quia propter intellectus infirmitatem concipimus Deum in hac vita per varios conceptus inadaequatos, ideo concipimus illum uno actu velle media, alio finem.* Becan. part. 1. theol. schol. c. 11 quaest. 9.

III. 3 Usus practi doctri de lit tate d vinae luntat

284. *Usus practicus: 1. Consolatorius: 1. in adversitatibus et periculis.* Deus est agens liberrimum, ergo non alligatus ad causas secundas, quominus possit nobis auxilium ferre. *Non Deus est numen Parcarum carcere clausum.* Auctor naturae non est adstrictus legibus naturae. Psalm. 115, v. 3: *Deus noster est in coelo*, id est, non est subjectus legibus naturae sublunarium, *quaecunque voluit, fecit. 2. in tentationibus ob peccati reliquias* in carne adhuc haerentes. Omnes vere pii cum d. apostolo quotidie ingemiscunt, Rom. 7, v. 24: *Miser ego, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Ibi vero hanc consolationem debent sibi proponere. Deus est agens liberrimum, ergo quando ad imaginem suam in vita aeterna nos perfecte renovabit, in plenam etiam et perfectam libertatem nos vindicabit, *habentes ergo primitias Spiritus intra nos gemimus redemtionem corporis nostri exspectantes*, etc. Rom. 8, v. 23. *2. Exhortatorius: 1. ad temeritatem coërcendam.* Deus est agens liberrimum, ergo ipsius opera non revocemus ad nostrae rationis calculos nec factorum rationem temere ab ipso exigamus. Matth. 20, v. 15: *An non licet mihi, quod volo facere in meis rebus?* Jer. 18, v. 6: *Nunquid sicut figulus non potero vobis facere, domus Israël, erit Dominus, ecce ut argilla in manu figuli, ita vos estis in manu mea.* Esa. 45, v. 9: *Vae litiganti cum fictore suo, an dicturum est lutum fictori suo, quid facturus es? 2. ad veram et seriam humilitatem accendendam.* Deus est agens liberrimum, ergo voluntati ejus in vera et seria humilitate nos subjiciamus. Sic fecerunt sancti Dei homines, Eli 1. Sam. 3, v. 18: *Dominus est, quod bonum est in oculis suis, faciat.* Joab. 2. Sam. 10. v. 12: *Dominus faciat, quod bonum est in conspectu suo.* David. 2. Sam. 15, v. 26: *Si dixerit mihi Dominus, non places, praesto sum, faciat quod bonum est coram se.* Judas Maccabaeus 1. Macc. 3, v. 60: *Sicut voluntas fuerit in coelo, sic fiat.* Christus ipse Matth. 26, v. 42: *Non quod ego volo, sed quod tu vis*, quae verba adducens Cyprianus in tractat. de orat. Dominic. *Si filius,* inquit, *obaudivit, ut faceret Patris voluntatem, quanto magis servus obaudire debet, ut faciat domini voluntatem?* Simus Deo sicut manus, ut per nos operetur, quicquid vult. *3. ad servitutem peccati fugiendam.* Deus libere et immutabiliter agit bonum. Ergo et nos, si filii ejus audire cupimus, abdicata peccati servitute adhaerea-

mus bono; Rom. 6, v. 18. Vera libertas est Deo servire eumque imitari, misera servitus est ad malum agendum velle esse liberum.

SECTIO XVI.

DE DEI VERITATE.

285. Thesis: *Deus in verbis, promissionibus ac minis est verax, imo est ipsa veritas.* Veritatem Dei quidam referunt *ad justitiam*, quia Deus justitiam suam exhibet, quando promissa fideliter implet poenitentibus peccata remittendo, impoenitentes poenis subjiciendo, sed rectius peculiare Dei attributum statuitur, cum non solum veritas Dei exserat se per fidelitatem et constantiam in verbis exterius, sed sit etiam essentiale attributum Dei interius. Deus enim est verus *1. in se ipso; 2. extra se* erga creaturas. In se ipso verus est: 1. quatenus est summum ens et proinde etiam verissimum ens, ipsum esse et proinde ipsa veritas, qua nota distinguitur a falsis et fictis gentilium diis; 2. quatenus est prima veritas, exemplar omnium rerum verarum, quae eatenus et eo sensu dicuntur verae, quatenus cum archetypo in mente divina consentiunt; 3. quatenus omnes proprietates ejus tam personales quam essentiales sunt verae. Extra se erga creaturas Deus se verum esse ostendit: *1. in operibus*, quatenus res veras, vera entia, producit, vera judicia exercet, veram liberationem praestat; *2. in verbis*, quatenus absque ulla hypocrisi, simulatione, mendacio veritatem profert et promissa sua fideliter implet. Verus est in promittendo, verus in praedicendo, verus in comminando, verus in consolando.

286. Veritatem Dei probat *1. Scriptura: 1. essentialiter*, quando Deum in se ipso verum esse asserit; Jerem. 10, v. 10. Deus Israëlis vocatur *Deus verus, Deus vivens.* 1. Thess. 1, v. 9: *Conversi estis ad Deum relictis idolis, ut serviretis Deo vero et vivo.* 1. Joh. 5, v. 20: *ut cognoscamus illum, qui verax est.* V. 21: *hic est verus Deus et vita aeterna; 2. effective*, quando Deum veracem esse asserit: *1. in suis operibus.* Deut. 132, v. 4: *Rupis illius opus perfectum, omnes viae ejus sunt jus.* Psalm. 25, v. 10: *Universae viae Domini misericordia et veritas.* Apoc. 15, v. 3: *Magna et mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens, justae et verae sunt viae tuae.* Cap. 16, v. 17: *Etiam Dominus Deus omnipotens, vera sunt et justa judicia tua; 2. in suis verbis*, quod probatur tum *affirmative.* Joh. 17, v. 17: *Sermo tuus veritas est.* 2. Sam. 7, v. 28: *Verba tua erunt veritas*, etc.; tum *negative.* Numer. 23, v. 19: *Non est Deus quasi homo, ut mentiatur.* 1. Sam. 15, v. 29: *Triumphator in Israël non fallet.* Hebr. 6, v. 18: *Impossibile est Deum mentiri* etc. Vid. Loc. §. 171. 2. *Ratio: 1. per viam eminentiae.* Veritas tum metaphysica tum ethica est quaedam perfectio, ergo non deneganda Deo; *2. per viam causalitatis.* Deus est prima veritas et causa omnis veritatis. *Veritas formalis* est proprie in intellectu, est enim conformitas intellectus ad rem cognitam. *Veritas fundamentalis* est in rebus ipsis, et nihil aliud est quam quod res ipsae sic se habeant, sicut ab intellectu judicantur se habere. Veritas in verbis est exaequatio orationis cum mente intelligente et re intellecta. Veritas in intellectu creato est exaequatio mentis intelligentis cum re intellecta. Veritas in rebus est exaequatio rerum ad mentem divinam, non enim res sunt causa veritatis in Deo, sed veritas in Deo est causa, norma ac regula veritatis in rebus; *3. per viam negationis.* Non vere esse vel non veracem esse est quidam defectus, hic ergo a Deo removendus. *3. Patres.* Deus est *veritas sine fallacia, bonitas sine malitia, felicitas sine miseria.* Fulgent. lib. 1. ad Monim.: *in promissis Dei nulla falsitas, quia nulla in praestando difficultas.* Prosper. in sent.: *Quod Deus omnipotens promittit, perficit ipse. Nec proprium externis viribus implet opus.* Philo dixit: *Singula Dei verba sunt juramenta*, id quod recte colligitur ex Num. 14, v. 23. collato cum Psalm. 95, v. 11; ibi enim simpliciter memoratur, quod Deus dixerit: *nullus eorum videbit terram*, hic vero additur, *quod Deus juraverit in sua ira.*

287. *Antithesis. 1. Jacobitae Armeni* circa ann. 640. negarunt Dei veritatem teste Niceph. lib. 18, c. 53. *2. Calviniani* variis modis eam labefactant; 1. male distinguendo inter voluntatem absconditam et revelatam, inter voluntatem signi et beneplaciti; 2. promissiones evangelii restringendo; 3. dolum bonum et sanctam simulationem Deo tribuendo; 4. errores varios cum revelata in verbo veritate divina pugnantes defendendo. Vide disp. 6. de glor. Dei §. 1. et seqq. *3. Photiniani*, itidem errores varios propugnando et evangelistas Dei veracis amanuenses in quibusdam memoria lapsos statuendo. Vid. disp. 10. de glor. Dei §. 17. Huc pertinet quod Socin. in misc. pag. 20. disputat, *patribus Veteris Testamenti tantum temporales promissiones a Deo factas esse, Deum autem plus praestitisse eis quam promisit.* Sed hac ratione Deus et mutabilis et mendax statuitur, utpote quem poenituerit praecedentis promissionis ac decreti, ut illud in melius commutare necesse fuerit. *4. Pontificii:* 1. dubitationis dogma propugnando 1. Joh. 5, v. 10: *Qui non credit Deo, facit illum mendacem;* 2. varios errores cum sacris literis divinae veritatis tabulis pugnantes amplectendo et pertinaciter defendendo; 3 discrimen librorum canonicorum et apocryphorum tollendo; 4. antiquas consuetudines verbo divino praeferendo. Vide disp. 1. de glor. Dei §. 39. 40. 41. 42.

Antithesis.

III. 209.

288. Qu. 1. *An veritas Dei sit aeterna?* Veritas divina increata, quae est in Deo, a veritate creata in rebus conditis distinguitur inter caetera etiam per id, quod veritas divina est aeterna ac semper eadem sine ulla temporis successione, sed veritas creata non est aeterna a priori, potest tamen esse aeterna

a posteriore. Psalm. 118, v. 2: *Confirmata est super nos misericordia et veritas in aeternum.* Psalm. 146, v. 6: *Servat fidem in aeternum.* Thomas part. 1. quaest. 16. art. 7. monet *utroque modo veritatem DEI esse aeternam, sive sumatur transscendentaliter, quatenus Deus est objectum intellectus veri, sive sumatur pro conformitate notitiae divinae cum rebus ab ipso intellectis.*

289. Qu. 2. *An veritas Dei sit immutabilis?* Veritas in DEO est Deus ipse, qui cum sit immutabilis essentia, utique etiam veritas ejus immobilis statuenda. Rom. 3, v. 3: *Infidelitas hominum Dei fidem non reddit inanem.* 2. Tim. 2, v. 13: *Si infideles sumus, ille tamen manet fidelis, se ipsum negare non potest.* Veritas creata, quomodocunque sumatur, mutabilis est. Quamvis enim veritas transscendentaliter rei non habeat contrariam falsitatem transscendentalem, cum omnis res sit vera transscendentaliter, et proinde non possit mutari in falsitatem, tamen ut res ipsa creata, ita quoque veritas rei potest cessare esse, et sic mutatur in non veritatem. Veritas intellectus mutari potest non tantum in non veritatem, sed etiam in falsitatem, quando scilicet mutato objecto cessat prior conceptus, qui erat ei conformis, et elicitur ei difformis, vel quando objecto mutato prior conceptus adhuc de illo retinetur. Sic ante Christi adventum verus erat hic conceptus. Filius Dei de coelo veniet et carnem assumet, nunc postquam Filius Dei in carne manifestatus est, falsus est in animis Judaeorum ille conceptus, quod Messias adhuc venturus sit. Qu 3. *An veritatem Dei labefactet, quod Deo tribuitur poenitentia? quodque eversionem praedixit Ninivitis, quae non est secuta?* Neg. Qu. 4. *An veritatem Dei labefactet assertio illa, quod ecclesia possit deficere?* Vide disp. 4. de glor. Dei §. 7. Qu. 5. *An eandem labefactet statuere, quod verum aliquid sit in theologia, quod in philosophia falsum?* Vid. disp. 10. de glor. Dei §. 42.

Usus practicus doctrinae de Dei veritate.

290. *Usus practicus: 1. Consolatorius.* Verus est Deus in verbis suis, ergo fideliter implebit promissiones. Psalm. 89, v. 34: *Benignitatem meam non faciam irritam ab eo neque mentiar contra fidem meam.* Cyprianus serm. 4. de mort.: *Deus verax est, cujus sermo credentibus aeternus et firmus est. Si tibi vir gravis et laudabilis aliquid polliceretur, haberes utique pollicenti fidem, nec te falli ac decipi ab eo crederes, quem stare in sermonibus atque actibus suis scires; nunc Deus tecum loquitur, et tu mente incredula perfidus fluctuas.* Verus est Deus, ergo veritas tandem vincet et praevalebit. *2. exhortatorius: 1. ad firmam fidem verbis Dei adhibendam.* Verax est Deus, ergo immota fide verbo ejus adhaereamus; Hebr. 10, v. 23. *Teneamus spei nostrae confessionem indeclinabilem,* ἀκλινῆ, *fidelis enim est, qui repromisit.* Hominum veracitas est mutabilis, Dei autem veritas aeterna et immutabilis, quae nec fallit nec fallitur adeoque est absolute authentica. *2. ad laudem Dei extollendam.* Ps. 57, v. 10: *Celebrabo te in populis, Domine, psallam tibi in nationibus.* V. 11: *magna est usque ad coelos benignitas tua et ad superiores nubes veritas tua.* Psalm. 71, v. 22: *Celebraturus sum te instrumento nablii fidemque tuam, Deus, psallam tibi cithara* etc. Tunc Deus vere a nobis agnoscitur, colitur et glorificatur, quando ipsum vere justum, vere bonum, vere sapientem, vere omnipotentem m. adeoque omnia ejus attributa, omnia opera, omnia verbe esse vera agnoscimus et praedicamus. *3. ad veritatem sectandam.* Sicut Christus nos hortatur, ut exemplo Patris coelestis *simus misericordes* Luc. 6, v. 36, sic exemplo veracis Dei veritatem sectemur. Zachar. 8, v. 16: *Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo.* Diabolus *est mendax et pater mendacii* Joh. 8, v. 44; quotquot ergo mendacium amant, non sunt filii Patris coelestis, sed diaboli, cujus opera faciunt.

SECTIO XVII.
DE DEI PERFECTIONE.

De D perfe ctione

291. Egimus hactenus de *prima et secunda* attributorum classe, succedit *tertia*, quae complectitur: *1. Dei perfectionem. 2. Majestatem. 3. Beatitatem.* Sit ergo thesis: *Deus ut est summum ens, ita quoque perfectissimum ens.* Perfectio tribuitur DEO 1. *οὐσιωδῶς*, et quidem 1. *καταφατικῶς*, quod sit perfectus in se ipso et per se ipsum, omnes perfectiones in se continens non quidem formaliter, sed eminenter, non divisim, sed conjunctim, non accidentaliter, sed essentialiter. Job. 37, v. 16: *Numquid scies mirabilia* תְּמִים דֵּעִים *perfecti scientiis.* Matth. 5, v. 48: *Estote perfecti, sicut et Pater vester perfectus est!* Ut autem ipse perfectus, ita perfecta est ejus bonitas, perfecta est ejus sapientia, perfecta ejus potentia, quia haec omnia nihil aliud sunt quam ipsa ejus essentia. Ut ipse non coepit esse, sed est ab aeterno, ita quoque perfectus est ab aeterno in aeternum. Ut ipsius essentia est immutabilis, ita quoque perfectio ejus immutabilis; 2. *ἀποφατικῶς*, quod nihil illi desit, quod nulla alia re extra se opus habeat, quod nec consilio nec auxilio nec sapientia nec potentia in agendo indigeat nec in essendo nec in operando ab alio dependeat. Job. 22, v. 2: *Numquid proderit Deo fortis, num proderit psi prudenter agens?* v. 3: *numquid utilitas ei, quod perficias vias ejus?* Esa. 40, v. 13: *Quis instruxit Spiritum Domini et quis consilium ejus scire facit eum?* Psalm. 16, v. 2: *Bonorum meorum non eges.* Eccles. 15, v. 12. Act. 17, v. 25. etc. 2. *ἐνεργητικῶς*, quod *omnia opera ejus perfecta.* Deut. 32, v. 4. Jac. 1, v. 17. Rom. 12, v. 2; quod nihil illis desit, qui Deum habent propitium Gen. 15, v. 2. Psalm. 23, v. 1. Psalm. 34, v. 10. Psalm. 73, v. 25. 2. Cor. 6, v. 10.

292. Caeterum cum perfectio Deo tribuatur *οὐσιω-*

δῶς, ideo competit ei ἁπλῶς. Perfecta quaedam dicuntur *comparate*, respectu scilicet *suae naturae*, quam ex Dei voluntate et ordinatione obtinent, et *respectu finis*, propter quem condita sunt, vocatur alias *perfectio in suo genere*. Sic perfectus est equus, quia obtinet perfectionem naturae suae debitam et fini convenientem. Deus solus, ut non habet esse finitum et determinatum, sed infinitum, imo est ipsum esse et omne esse, ideo etiam *absolute et simpliciter* solus est perfectus. Conformis est huic distinctioni illa altera. Nihil alicui deesse, in quo perfectio consistit, potest intelligi dupliciter, *privative et negative*. Priori modo perfectum dicitur, cui nihil deest, quod ei debitum sit sua natura ad integritatem. Posteriori modo perfectum dicitur, cui absolute nihil perfectionis deest, et sic solus Deus est perfectus.

293. 2. *Rationes* perfectionem DEI comprobantes ducuntur 1. *a summa entitate*. Quod est summum ens et independens, illud etiam summe perfectum; *2. ab infinitate*. Quod est infinitum sua essentia, illi nihil deesse potest; *3. a simplicitate*. Quo quid simplicius, eo perfectius; 4. *a perfectionis omnis causalitate*. Qui omnium perfectionum, tum naturalium tum moralium, in regno naturae, gratiae et gloriae est causa, ille simpliciter et absolute est

II. perfectus. 3. Dicta *patrum*. Quidam ex veteribus dicit: *DEUS est splendor nunquam deficiens*, *vita indefessa non moriens*, *fons semper scaturiens*, *seminale vitae seminarium*, *sapientiae principale principium*, *initiale bonitatis initium*. Justin. in qq. et resp. ad orthod. fid. quaest. 113. p. 361: *Cum perfectio Dei in eo sit, quod idem ipsum est, propterea non auget cum id quod alterius est. Et quemadmodum unitati id nihil confert ad ejus perfectionem quod principium sit numeri, nam etiamsi numeri principium non esset perfecta, tamen esset, et cum principium ejus facta sit, non aucta tamen est; sic Deus quoque ante creationem perfectus erat et post creationem auctus non est*. Theoph. lib. 2. ad Autolyc.: *Ut sol semper plenus conspicitur nec unquam minuitur*, *sic Deus perpetuo perfectus exsistit*, *plenus potentia*, *sapientia*, *immortalitate et reliquis bonis omnibus*. Iren. lib. 4, c. 28. p. 254: *Initio non quasi indigens Deus hominem plasmavit*, *sed ut haberet*, *in quem sua beneficia collocaret*, *nec nostro ministerio indigens jussit*, *ut eum sequeremur*, *sed ut nobis ipsis attribueret salutem*. *Sequi enim Salvatorem participare est salutem*, *et sequi lumen participare est lumen; qui autem in lumine sunt*, *non ipsi lumen illuminant*, *sed illuminantur et illustrantur ab eo*, *ipsi quidem nihil ei praestant*, *beneficium autem percipientes illuminantur a lumine. Sic et servitus erga Deum Deo quidem nihil praestat, nec opus est Deo humano obsequio, ipse autem sequentibus et servientibus ei vitam et incorruptelam et gloriam aeternam attribuit*, *beneficium praestans servientibus sibi*, *sed non beneficium ipso ab eis percipiente. Est enim dives perfectus et sine indigentia. Propter hoc autem exquirit ab hominibus servitutem*, *ut*, *quia est bonus et misericors*, *benefaciat eis*, *qui perseverant in ejus servitute. Quantum enim Deus nullius indiget*, *in tantum homo indiget Dei communione*. C. 31. p. 258: *Non indigebat Deus dilectione hominis, deerat autem homini gloria Dei, quam nullo modo poterat percipere*, *nisi per eam obsequentiam*, *quae est erga Deum*. Aug. lib. 10. de c. D. civ. 5: *Ne ipsa quidem justitia hominis Deum egere credendum, totumque quod recte colitur Deus*, *homini prodesse non Deo, neque enim fonti se quisquam dixerit profuisse, si biberit, aut luci, si viderit*. Damasc. lib. 1. orth. fid. c. 5. θεὸν vocat non solum τέλειον, sed etiam ὑπερτελῆ καὶ προτέλειον, *superperfectum et anteperfectum*.

294. *Antithesis*. Perfectionem Dei labefactat 1. Servetus, qui in epist. 6. ad Calv. dicit *Deum in lapide esse vere et proprie lapidem et in trunco truncum*, *et sic in aliis*. At creatura proprie non est illud esse divinum, quod habet in mente divina, sed id, quod ipsa in se continet a Deo distinctum. *2. Vorstius*, quando tract. de Deo p. 441. *veram et proprie dictam spem seu exspectationem*, item *optationem ac desiderium Deo tribui posse* contendit. At quid speret, desideret atque exspectet, cui omnia praesentia, qui essentiae suae perfectione omnia continet? *3. Calviniani*, quando disputant, *necessarium fuisse, ut homo laberetur, ut Deus haberet occasionem exercendae suae misericordiae et justitiae*. Beza in Colloq. Momp. p. 428. Pisc. in resp. ad apol. Vorst. p. 83. At non perficitur Deus operibus ad extra, quae sunt perfectionis essentialis et interioris quaedam documenta ac vestigia. Vid. disp. 6. de glor. Dei §. 8. loc. de pecc. orig. §. 21. Antithesis.

295. Qu. 1. *Si Deus est perfectus*, *cur omnia dicitur fecisse propter se ipsum?* Prov. 16, v. 4. Resp. non propter sui indigentiam, sed bonitatis suae κοινωνίαν et manifestandam suam gloriam. Scal. ex. 250. sect. 1: *Omne*, *quod est*, *propter aliud est*, *quam propter se excepto uno solo Deo. Igitur omnia propter illud unum sunt*, *quod non est propter aliud. Ergo erunt omnia propter Deum, qui Deus non est propter aliquid aliud praeter se. Caeterum quia dicimus omnia*, *quaecunque propter aliud sunt*, *esse aliquid bonum illi*, *propter quod sunt*, *viderentur omnia haec*, *quia sunt propter* III. 212.
Deum, afferre Deo bonum aliquid. Hoc autem nefas. Quare ambigua significatione sumitur illa propositio. Omnia propter hominem, homo autem propter Deum. Quia homo, *ut esset et ut bene esset*, *opus his habuit. Deus autem non ita*, *imo Deo opus habet homo*, *ut sit et ut bene sit*. Quaestiones de Dei perfectione.

296. Qu. 2. *Si Deus perfectus*, *cur ab homine requirit obedientiam?* Resp.: Non ut ipsius bonitati et perfectioni aliquid accedat, sed ut a nobis ipsius bonitas agnoscatur, et per eandem agnitionem cum fide et dilectione conjunctam salus et vita nobis communicetur. Deus essentialiter et immutabiliter suam obtinet gloriam ab aeterno in aeternum Joh. 17, ỳ. 5, si vel maxime a creaturis ea non agno-

scatur nec celebretur, ergo quod gloriari a nobis, id est, gloriam suam agnosci ac celebrari expetit, non in suum commodum vel augmentum, sed in nostram utilitatem unice expetit.

297. Qu. 3. *Si Deus perfectus, cur aliorum opera utitur?* Resp.: Non *ex necessitate*, sed *ex libertate*. Prima causa omnium secundarum causarum defectum facile potest supplere ob summam in essendo et agendo perfectionem. Ergo non ex activitatis imperfectione vel ex quadam indigentia et necessitate utitur causis secundis, sed ut eas honoret non solum ratione exsistentiae, sed etiam ratione efficientiae.

298. Qu. 4. *Quomodo perfectiones creatae sunt in Deo, cum ab illis non denominetur, cumque eaedem non solum sint diversae, sed etiam quandoque adversae, utpote esse spiritum, et esse corpus?* Scholastici respondent, perfectiones creatas esse in Deo, *non formaliter*, sed *1. eminenter*, ut in causa efficiente; *2. objective*, ut in intelligente; *3. repraesentative*, ut in idea seu exemplari. Distinguunt etiam inter duplicem considerationem perfectionum creatarum. Quatenus enim perfectiones creatae considerantur, *ut accidentia* et ut creatae ac finitae perfectiones, eatenus non sunt in Deo formaliter; quatenus vero considerantur, *ut formae abstractae* perfectae et ut in communi quodam conceptu nullam imperfectionem includente, eatenus formaliter sunt in Deo, ut intellectus, voluntas, sapientia. Eas vocant *perfectiones simpliciter simplices*. Esse autem omnes creatas perfectiones in Deo probant ex Psalm. 94, v. 9: *Qui plantavit aurem, non audiat? aut qui finxit oculum, non consideret?* Psalm. 50, v. 11: *Pulchritudo agri mecum est.* in Hebr. bestia. Es. 66, v. 9: *Qui generationem caeteris tribuo, sterilis ero?* Rom. 11, v. ult. *Ex ipso et in ipso sunt omnia;* et ex ratiocinatione. Fieri non potest, ut aliqua perfectio sit in effectu, quae non aliquo modo praeexsistat in causa efficiente. Atqui Deus est causa efficiens omnium perfectionum creatarum.

Usus doctrinae de Dei perfectione.

299. *Usus practicus: 1. Consolatorius.* Perfectus Deus imperfectionem nostram, cui in hac vita sumus obnoxii, abolebit nosque ad imaginem suam perfecte renovatos in vita aeterna perfectos reddet 1. Cor. 13, v. 10: *Erit tunc omnia in omnibus.* 1. Cor. 15, v. 28. erit perfecta lux intellectui, erit perfecta bonitas nostrae voluntati, erit perfecta justitia affectui, perfecta laetitia nostro cordi, perfecta sanitas, claritas, immortalitas nostro corpori etc. *quicquid amabitur, aderit; nec desiderabitur, quod non aderit* August. 13. de Trinit. c. 7. *2. Exhortatorius: 1. ad Deum amandum.* Quicquid in creaturis bonum amatur et desideratur, illud est imperfectum et divisum, nulla enim creatura obtinet perfectum bonum et omne bonum, solus Deus est perfectum bonum et *omne bonum*. Ex. 33, v. 19. Cur ergo imperfecte bonum praetermisso bono perfecto amare velimus? Ama illud summum, quod est perfectum ac sibi sufficiens bonum, et nihil tibi deerit; *2. ad Deum glorificandum.* Perfectus est Deus, et quidem solus perfectus est, ipsi igitur omnis gloria unice debetur. Quo quidque perfectius, eo majori honore et gloria dignum. Deus est perfectissimus et solus summe perfectus. Ergo ipsi summa, imo omnis gloria debetur, Psalm. 18, v. 2: *Deus fortitudo mea, petra mea, arx mea, liberator meus, rupes mea, protector meus, asylum meum, cornu salutis meae; 3. ad imperfectionem nostram agnoscendam.* Perfecti nobis semper videmur, sed si ad summam Dei perfectionem, quae nostrae perfectionis exemplar ac norma esse debet, oculos respicimus, tunc imperfectionem nostram agnoscimus. Job. 4, v. 17: *Numquid homo Dei comparatione justificabitur?* V. 18: *ecce inter servos ejus non manserunt fideles et in angelis suis deprehensa est stultitia.* V. 19: *quanto magis hi, qui habitant domos luteas.* Gregor. in c. 7. Jobi: *Ipsa justitia nostra ad examen justitiae divinae deducta injustitia est, sordet in discretione judicis, quod in aestimatione fulget operantis; 4. ad perfectionem Dei imitandam.* Matth. 5, v. 48: *Estote perfecti, sicut et pater vester, qui in coelis est, perfectus est.* Non possumus quidem summam illam divinae bonitatis ac misericordiae perfectionem in vitae hujus infirmitate assequi, interim tamen debemus eam tanquam exemplar et regulam imitari ac sequi. Sicut discipulus non potest ὑπογραμμὸν sibi propositum exacte et ad amussim exprimere, interim perpetuo ad illud in pingendis literis respicit ac conatur juxta illud scriptionem suam dirigere: sic perfectio Dei sit vitae atque actionum nostrarum regula, quamvis nostra ad eam conformitas hic sit tantum inchoata, in futura demum vita consummata et perfecta.

III.

SECTIO XVIII.

DE DEI MAJESTATE ET GLORIA.

De majestate I

300. Thesis: *Deus ut est perfectissimus, ita altissimus, summa majestate praeditus.* Ut perfectio, ita majestas et gloria Dei essentialis complectitur reliqua attributa et juxta nostrum concipiendi modum ex illis oritur, quia enim Deus simplicissimus, aeternus, infinitus, omnipotens, omnisapiens, ideo etiam summe perfectus et summa majestate praeditus intelligitur. Quando ergo Deum agnoscimus, qualis est et qualem se in verbo revelavit, videlicet ens summum, increatum, simplicissimum, infinitum etc., tunc ipsius majestatem et gloriam agnoscimus, quippe quae nihil aliud est, quam Dei essentia et essentiales ejus proprietates. Sic quando Moyses ipsissimam Dei essentiam citra externam aliquam et creatam imaginem videre expetit, gloriam Dei sibi ostendi petit Ex. 33, v. 18, sed Deus ipsi respondet: Non potes videre faciem meam, id est, essentiam meam nudam citra externum aliquod visi-

bile symbolum, ergo majestas et gloria Dei est facies Dei, i. e. ipse Deus et ipsa Dei essentia.

301. Majestatem et gloriam Dei Scriptura praedicat: 1. οὐσιωδῶς, quando Deum vocat *magnum, altissimum, gloriosum* etc. Act. 7, v. 2: *Deus gloriae.* 2. ἐνεργητικῶς, quando *gloria Dei omnem terram plenam esse* asserit Esa. 6, v. 3. ac gloriosa et mirabilia Dei opera consideranda nobis proponit; 3. προτρεπτικῶς, quando jubet, ut Deum glorificemus, celebremus, extollamus, magnificemus. Thalass. ad Paulin. Presbyt.: *Ut Deus nobis secundum essentiam est incognitus, sic secundum majestatem est immensus.* Ambros. lib. 2. hexaëm. c. 3: *Deus est venerabilis natura, inaestimabilis magnitudine, incomprehensibilis in operibus. In Deo est longitudo per aeternitatem, altitudo propter majestatem, latitudo propter misericordiam, profunditas propter sapientiam.* Basil. hom. 15. de fide: *Naturae divinae magnitudini triumphum contra omnem sermonis facultatem concedemus. Nam nec angelorum linguae, qualescunque aut quantaecunque hae sunt, neque item archangelorum cum omni rationali natura congregatae, vel minimam illius divinitatis partem satis congrue prosequi, nedum toti explicandae pares esse valebunt.*

302. Antithesis. Majestatem et gloriam Dei labefactant: 1. θεωρητικῶς, quotquot 1. non agnoscunt eum, ut se in verbo revelavit; 2. potentiae, sapientiae, misericordiae ejus derogant. 2. πρακτικῶς: 1. qui vitae impietate occasionem hostibus exhibent Dei nomen blasphemandi, Esa. 52, v. 5. Rom. 2, v. 24: *Nomen Dei propter vos blasphematur inter gentes;* 2. qui Dei gloriam carnalibus suis cupiditatibus et affectibus praetexunt; *3. qui gloriam hominum magis diligunt quam Dei gloriam.* Joh. 12, v. 43. etc.

303. Qu. 1. *An gloria Dei sit aliquid a Dei essentia distinctum?* Gloria Dei dupliciter accipitur: 1. οὐσιωδῶς, ut notat proprietates Dei essentiales, virtutem, majestatem et sublimitatem Dei; 2. σχετικῶς, ut notat celebrationem et agnitionem illius majestatis, quae *subjective* est in creaturis rationalibus Deum agnoscentibus ac praedicantibus. Priori modo accepta gloria DEI nihil aliud est, quam ipsa Dei essentia; posteriori modo accepta distinguitur a Dei essentia ac dicitur proprie glorificatio, quo sensu etiam accipiendum est, quod Deo in tempore gloria dicitur dari, quod jubemur Dei gloriam extollere, augere, propagare.

304. Qu. 2. *An gloria vere divina et infinita Christo secundum humanam naturam sit communicata?* Neg. Calviniani abusi ad id probandum dicto Esa. 42, v. 8: *Gloriam meam alteri non dabo,* unde distinguunt *inter gloriam pure divinam et mediatoriam,* quam dicunt *divinae proximam, omnium creatarum rerum gloria sublimiorem.* Polanus lib. 2. system. c. 31. Sed contrarium suo loco plenissime demonstrabimus, hic notamus duntaxat evidens dictum Joh. 17, v. 5: *Glorifica me, Pater, apud temet ipsum ea gloria', quam habui apud te, priusquam mundus esset.* Hic certe talem gloriam Christus sibi dari petit, quae non est divina inferior, sed quam secundum divinam naturam apud Patrem ab aeterno habuit, quae, si non est vere et pure divina, Christus non erit verus Deus. Regerit Polanus *intelligi gloriam mediatoriam, quam habuit Christus, priusquam mundus esset in praedestinatione.* At unde probat hanc suam glossam? Christus absolute pronuntiat se gloriam illam habuisse, Polanus addit, *quod in praedestinatione habuerit;* Christus dicit, quod gloriam illam habuerit παρὰ πατρί, nimirum, quia ab aeterno erat μονογενὴς παρὰ πατρός Joh. 1, v. 14. Polanus dicit, *quod non apud Patrem, sed in Patre, videlicet in decreto Patris, in praedestinatione habuerit.* In praedestinatione simul sunt *creatio mundi et glorificatio Christi.* At Christus petit illam sibi dari gloriam, quam habuit *antequam esset mundus.* Si admittimus Polani responsionem, labefactantur omnia fundamenta, quae pro adstruenda Christi deitate ex ipsius aeternitate deducimus. Addo autem evidens argumentum. Quo sensu Christus petit sibi dari gloriam in tempore, eo etiam sensu asserit se gloriam habuisse apud Patrem, antequam mundus esset. Ratio est, quia utrobique est eadem phrasis, δόξασόν με παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον παρὰ σοί. At Christus petit sibi dari gloriam per realem communicationem. Ergo etiam ab aeterno habuit illam gloriam per realem communicationem. Communicationis modus variat, quia secundum divinam naturam communicata est a Patre Christo gloria *per aeternam generationem,* secundum humanam naturam illi eadem communicata est *per hypostaticam unionem et ad dextram Patris exaltationem.* Regerit Polanus: *1. Christum petere hanc gloriam paulo ante passionem eamque accepisse demum post resurrectionem ergo non posse per eam intelligi proprietates Dei essentiales, quippe quas actu ab aeterno habuit.* Resp. quae haec consequentia? Christus eam petit in tempore secundum humanam naturam sibi dari. Ergo non habuit eam ab aeterno secundum divinam naturam? *2. multa sequi absurda, videlicet ipsam quoque deitatis essentiam realiter communicatam humanitati Christi;* item *non fuisse communicatas proprietates illas essentiales per unionem personalem.* Resp. ad prius nullum ex eo absurdum sequi, sed potius ex illius negatione personalem duarum naturarum unionem labefactari; ad posterius distingui inter ipsam gloriae communicationem et communicatae plenarium usum. *3. Christum non carni, sed sibi petere illam gloriam.* Resp. Quaecunque personae tribuuntur, aut III. 215.
secundum utramque aut secundum alterutram tantum, divinam scilicet vel humanam naturam Christo competunt. Sed datio illa gloriae in tempore non secundum divinam naturam Christo competit, alias non erit ab aeterno ejusdem essentiae et gloriae cum Patre. *4. Christum petere illam gloriam tanquam consequens ac praemium obedientiae.* Resp. ratione plenarii usus. Firmissime autem ex eo evin-

cimus non secundum divinam, sed secundum humanam tantum naturam gloriam illam Christo in tempore datam, in qua scilicet passionem et mortem sustinuit. *Mediatoriam gloriam Christo datam esse* Polanus asserit, tum *per gratiam unionis personalis*, tum *per exaltationem supra omne nomen*. At Christus fuit mediator ante exaltationem, utique ergo etiam gloriam illam mediatoriam ante eam habuit. Quod si stante illa hypothesi, nihilominus recte dicitur gloriam illam tanquam praemium et consequens obedientiae accepisse, quidni etiam per unionem personalem stante eadem hypothesi vere infinitam et divinam gloriam accepisse credendus?

Usus doctrinae de majestate Dei. 305. *Usus practicus. 1. consolatorius: 1. in contemtu mundi.* Si ab hominibus contemnimur, sufficiat nobis, quod Deus, qui est summa nostra gloria, nos honoret 1. Sam. 2, v. 30. Huc respiciens apostolus dicit 1. Cor. 4, v. 3: *mihi pro minimo est, ut a vobis judicer aut ab humano die.* V. 4: *qui me judicat, Dominus est; 2. in mortis ignominia. Seminatur corpus nostrum ἐν ἀτιμίᾳ, surget in gloria* 1. Cor. 15, v. 44. Deus ignominiam illam, cui propter peccatum corpus nostrum putredini et vermibus destinatum est obnoxium, a nobis aufert, gloriose et sepulcro corpora nostra educit, *conformabit ea corpori Christi glorioso* Phil. 3, v. 21. ac in vita aeterna nos *glorificabit* Rom. 8, v. 30. *2. Exhortatorius: 1. ad Deum glorificandum.* 1. Par. 16, v. 24. Esa. 6, v. 3. Deo omnis debetur gloria, ergo per glorificationem et gratiarum actionem ad eum unice est referenda. Qui sibi gloriam arrogat, id quod Dei proprium est, ad se rapit et idololatriam committit; 2. *ad fastum nostrum deprimendum.* Majestas et gloria Dei est incomprehensibilis et ineffabilis. Ergo coram eo sincere et serio nos humiliemus. Gen. 18, v. 27: *Ausus sum ad Deum loqui, cum sim cinis et pulvis*, in quem locum sic commentatur Cyrill. Hierosolymit. catech. 6: *Cum ad Deum respexerit, tunc inquit ingenue confitens. Ego sum terra et cinis. Non dixit, terra, et tacuit, ne se ipsum magnum elementum terram appellare videretur, sed addit cinerem se esse, ut vilitatem, fragilitatem et imbecillitatem suam ostenderet. Estne autem quicquam cinere levius aut exilius? Accepit comparationem cineris ad domum, et domus ad civitatem, et civitatis ad provinciam, et provinciae ad Romanum imperium, et imperii Romani ad universam terram, et omnes terminos rursus terrae totius ad circumdans illud coelum, cujus tanta est comparatio ad coelum, quantum est punctum circuli ad circumferentiam totam. Tanta enim est coeli ad terram comparatio.*

SECTIO XIX.
ET ULTIMA.
DE DEI BEATITATE.

Dei beatitudo. 306. Thesis: *Deus ut est perfectissimus, ita beatissimus, imo ipsa beatitudo.* Beatitudo definitur, quod sit *status vitae omni bonorum aggregatione perfectus.* Thom. p. 1. q. 26. art. 1: *beatitudo nihil aliud est, quam bonum perfectum intellectualis naturae.* Quando ergo Deus dicitur beatus, intelligitur 1. quod bonis omnibus affluat; 2. et quia perfecta affluentia omnis boni locum non habet, nisi malum bono oppositum penitus removeatur, ideo intelligitur etiam beatitudinis nomine, quod sit ab omnibus malis liber; 3. et quia perfecte beatus non est nisi qui semper talis, ideo intelligitur beatitudinis nomine Deo attributo, quod sit immutabiliter beatus; 4. et quia immutabiliter beatus nemo est, nisi qui essentialiter talis, cum accidens subjecto insit separabiliter ac mutabiliter, ideo etiam beatitudinis nomine intelligitur, quod essentialiter ac sua natura beatus sit, imo ipsa beatitudo; 5. et quia essentialiter nemo beatus est, nisi qui a se ipso et per se ipsum talis, cum dependens ab alio non possit esse essentialiter beatus, ideo beatitudinis nomine Deo attributo intelligitur, quod a se ipso et per se ipsum beatus sit, non autem participatam ab alio beatitudinem habeat; 6. et quia beatus nemo dici potest, nisi bona, quibus affluit, intelligat, cognoscat et velit, ideo beatitudinis nomine etiam hoc intelligitur, quo Deus suam perfectionem ac beatitudinem per intellectum plene cognoscat et per voluntatem summe amet inque ea quiete et pacate acquiescat, ex qua acquiescentia oritur gaudium, quo Deus se ipso tanquam summo bono ex operibus suis omnibus valde bonis delectatur, supra quam dici potest vel cogitari, unde concludit Thomas *beatitudinem Dei formaliter consistere in operatione, videlicet intellectione ipsius, quae est perfectissima operatio;* 7. denique quia beatitudo omnis boni affluentiam complectitur, ideo, quando Deus dicitur beatus, etiam hoc intelligitur, quod sit sibi sufficiens, nullum externum bonum appetens, nullius boni egens. III. 1

Prob 307. Beatitudinem Deo tribuit *1. Scriptura* οὐσιωδῶς, idque 1. κατᾳφατικῶς. 1. Tim. 1, v. 11: *secundum evangelium gloriae* τοῦ μακαρίου θεοῦ. C. 6, v. 15: μακάριος καὶ μόνος δυνάστης. 2. ἀποφατικῶς. Job. 35, v. 6: *Si peccaveris, quid ei nocebis?* V. 7: *si juste egeris, quid donabis ei?* Psalm. 16, v. 2: *Bonum meum non ad te*, scilicet pervenit, i. e. nec indiges nec juvaris bono meo. Psalm. 50, v. 12: *Si esuriero, non dicam tibi, quia orbis mihi et plenitudo ejus;* 3. μεταφορικῶς. 1. Joh. 1, v. 6: *Deus lux est, et tenebrae non sunt in eo.* Nomine lucis Deo attributo denotatur ipsius simplicitas, immutabilitas, majestas, virtus, sinceritas et omniscientia etc.; 4. ἐνεργητικῶς. Psalm. 16, v. 11: *ad-*

implebis me laetitia cum vultu tuo. Psalm. 25, v. 12: *Credo me videre bona Domini in terra viventium.* Psalm. 36, v. 8: *Inebriabuntur ab ubertate domus tuae* etc.

308. *2. Rationes 1. ab etymologia.* Hebraei, quando aliquem beatum dicere volunt, tribuunt ei אַשְׁרֵי *beatitudines* (quod est nomen pluralis numeri, status regiminis tantum, potest verti vel in *abstracto*, sicut Chaldaeus ubique reddidit beatitudo, vel *in concreto*, beatus, vel etiam *adverbialiter*, quia a nominibus solent in hac forma adverbia derivari, bene erit), quia ad perfectam beatitudinem non unum vel alterum, sed plura, imo omnia bona requiruntur, ut constat ex definitione. Jam vero solus Deus omnibus bonis affluit, non per quandam aggregationem, sicut in uno homine multa insunt bona, sed per simplicissimum actum. Graecum *μακάριος* ac *μάκαρ* deducunt a *στερητικῷ μορίῳ μα*, quod est *adverbium jurandi* et *particula negandi*, et nomine *κήρ*, quo mors significatur, quae est malorum maximum. At solus Deus a se et per se est immortalis, a morte, mutatione et omnibus malis penitus liber. Aristot. 7. ethic. Nicom. c. 11. *μάκαρ* dictum censet quasi *μάχαρ ἀπὸ τοῦ χαίρειν*. Ad gaudium Dei est perfectum, incontaminatum, immutabile, independens. Ergo etiam ipse solus perfecte beatus; *2. a summa entitate.* Deus solus est *αὐταυιός*, *αὐτοφυής* a se ipso, ergo solus beatus, quae sunt ab alio, ea ut suum esse, ita quoque suam beatitudinem habent ab alio et in alio; *3. a perfecta Dei bonitate.* Deus est summum bonum, imo ipsum bonum *αὐταγαθόν*, ergo etiam summe beatus, imo ipsa beatitudo; *4. ab activitate.* Beatitudo in actu non in habitu consistit, unde philosophus per *ἐνέργειαν* eam definit 1. Eth. 12. At Deus est merus et purus actus; *5. a beatitudinis communicatione.* Quicquid est ac dicitur beatum, divinae beatitudinis communicatione beatum dicitur. Ergo Deus eminenter et effectivè beatus est, fons omnis beatitudinis. Arist. 10. eth. Nic. c. 8. Deum esse felicissimum ac beatissimum ex naturae lumine agnovit. Vid. Scal. ex. 307. sect. 26.

309. *3. Patres.* Greg. Nyssen. libr. de beatitud. orat. 1: *Quod vere beatum habendum sit, ipsum divinum numen est.* August. lib. 9. de civit. Dei c. 2: *Cum solo vero Deo et in eo solo anima humana, i. e. rationalis et intellectualis beata est.* Lib. 10. de c. D. c. 4: *Ipse est fons nostrae beatitudinis, ipse omnis appetitionis est finis.* Lib. 12. de c. D. c. 1: *Non est creaturae rationalis vel intellectualis bonum, quo beata sit, nisi Deus. Itaque quamvis non omnis beata possit esse creatura, neque enim hoc munus adipiscuntur aut capiunt ferae, ligna, saxa etc., ea tamen, quae potest, non ex se ipsa potest, quia ex nihilo creata est, sed ex illo, a quo creata est; hoc enim adepto beata est, quo amisso misera est. Ille vero, qui non alio, sed se ipso bono beatus est, ideo miser non potest esse, quia se non potest amittere.* Lib. de nat. boni contra Manich. c. 40: *Secundum catholicam fidem et sanam doctrinam et intelligentibus perspicuam veritatem nec naturae Dei nocere potest quisquam, nec natura Dei nocere injuste cuiquam, vel nocere impune patitur quemquam.* Greg. lib. 32. moral. c. 5. *Dum Deus se ipso perfruitur, accedentis laudis indigens non est.*

310. *Antithesis.* Beatitudinem Dei labefactant, quotquot eum peccati auctorem esse vel directe vel indirecte statuunt. Ut enim in summe beato nihil mali, ita quoque a summe beato nihil mali. Antithesis.

311. Qu. 1. *An labefactet Dei beatitudinem, quod voluntas ejus non semper ab hominibus impletur?* Resp. quaecunque Deus vult, ea fiunt omnia, et quocunque modo ea vult, eodem etiam fiunt. Ergo nihil fit ipso invito, et per consequens beatitudo ejus non labefactatur ex eo, quod homines non implent ejus voluntatem, quia tales currunt a voluntate jubente ad voluntatem punientem. Vide loc. §. 184. 2. *An beatitudini Dei aliquid ex eo decedat, quod dicitur ab hominibus dolore affici* Esai. 63, v. 10. *ad amaritudinem concitari* Hos. 4, v. 1. *exacerbari* Ps. 90, v. 3. etc.? Resp. haec non sunt accipienda *affective*, sed *effective.* Deus non irascitur conturbationum passiones in se recipiendo, sed peccatores, a quibus offenditur, severe puniendo. Quaecunque enim talia de Deo praedicantur, nequaquam significant immutabilem mutatum, inviolabilem violatum, impassibilem aliquid mali passum, beatissimum miseria affectum, sed peccati, quo Deus offenditur, atrocitatem unice exaggerant, quod scilicet tanta sit peccati gravitas et atrocitas, ut quantum in se est, per id beatissimus Deus dolore, tristitia et opprobrio afficiatur, ac quod Deus tantopere peccatum detestetur, ac si eo laedatur, ad dolorem et acerbitatem concitetur, et honori ejus vis inferatur. *3. Quomodo Deus sit beatorum beatitudo?* Scholastici respondent, Deum esse beatitudinem beatorum *objectivam, non formalem*, cum ipsa operatio, qua attingunt summum illud bonum, quod Deus est et beatudinis objectum, sit aliquid creatum. Scriptura asserit *Deum fore omnia in omnibus* 1. Cor. 15, v. 28. Ipse erit beatitudo beatifica electorum *ratione objecti*, et effector actus in objectum tendentis inque illo acquiescentis. Quaestiones de Dei beatitudine.

312. *Usus practicus: 1. consolatorius.* Beatus Deus etiam nos beatos vita aeterna efficiet, unde *beati* pronuntiantur *mortui, qui in Domino moriuntur,* Apoc. 14, v. 13., quia per mortem ad Dominum, id est, ad beatitudinem perveniunt et vere beati esse incipiunt; *2. exhortatorius,* ad beatitudinem nostram in Deo quaerendam. Solus Deus vere ac perfecte beatus est, in ipso igitur veram beatudinem quaeramus. Nulla creatura omnia bona cumulate obtinet, sed partem duntaxat boni, Deus vero omnis boni affluentia beatus est, *apud ipsum est vena vitae* Usus doctrinae de Dei beatitudine.

Psal. 36, v. 10. מְקוֹר חַיִּים et fons beatitudinis, qui reficit, nec deficit, communio ergo nostra et unio cum Deo est vera beatitudo. Ps. 144, v. 12. exponitur judicium mundi de beatitudine, quod ea consistat: *1. in filiorum prosperitate; 2. in filiarum formositate*; *3. in divitiarum ubertate*; *4. in pacata tranquillitate*, sed regius vates ei opponit judicium hominis pii et renati de vera beatitudine, quod ea consistat in agnitione ac perfruitione Dei v. 15: *Beatitudines populi*, vel beatus populus, *cujus Dominus Deus ejus*. Huic uni vero DEO, soli beato ac bono, Patri scilicet, Filio ac Spiritui sancto, sit benedictio et honor et gloria et potestas in secula seculorum. Amen.

LOCUS TERTIUS III. 209. [sic.]

DE SANCTISSIMO

ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΥΠΕΡΑΡΡΗΤΟΥ ΤΡΙΑΔΟΣ

MYSTERIO.

1. Sacrosanctum et augustum *trinitatis mysterium* ex aeternae et immotae veritatis in verbo revelatae tabulis asserturi ac contra venenatas *θεομάχων* Photinianorum linguas propugnaturi divinae gratiae robur intimis gemitibus desiderantes ex Alcuini hymno sic precamur p. 70. edit. Constant. ann. 96: *Adesto, lumen verum, Pater omnipotens Deus. Adesto, lumen de lumine verbum et Filius Dei, Deus omnipotens. Adesto sancte Spiritus, Patris et Filii concordia, Deus omnipotens. Adesto Deus unus omnipotens Pater, Filius et Spiritus s. Hanc fidem in te, per te, de te confitemur. Te unum in substantia, trinum in personis confitemur. Pater, Filius et Spiritus sanctus, o beata trinitas, Deus, Dominus, paracletus. Caritas, gratia, communicatio. Genitor, genitus, regenerans. Verum lumen, verum lumen ex lumine, illuminatio. Invisibilis invisibiliter, visibilis invisibiliter, invisibilis visibiliter. Fons, flumen, irrigatio. A quo, per quem, in quo omnia. Vivens vita, vita a vivente, vivificator viventium. Verax Pater, veritas Filius, veritatis Spiritus. Una essentia, una virtus, una bonitas. Deus, supra quem nihil, extra quem nihil, sine quo nihil. Deus, sub quo totum, in quo totum, cum quo totum. Te invocamus, te adoramus, te laudamus. Doce fidem, excita spem, infunde caritatem. Amen.* Hisce ad Deum precibus praemissis ad ipsam articuli explicationem progredimur, quam *duabus* absolvemus *partibus*. Prior continebit *prooemialem de hoc mysterio προθεωρίαν*; *posterior ipsam articuli hujus proponet ἐργασίαν*, quae erit tum *ὀνοματολογική*, tum *πραγματολογική*.

CAPUT I.

PROOEMIALEM *ΠΡΟΘΕΩΡΙΑΝ* COMPLECTENS.

2. Prooemialem *προθεωρίαν sex thesibus* absolvemus, quarum singulis *ἔκθεσιν, ἀντίθεσιν* ac *ζητημάτων ἐπίλυσιν* subjungemus, tandem vero omnibus absolutis generalem *ὠφέλειαν πρὸς πρᾶξιν* subjiciemus. Sit ergo thesis 1: *Mysterium trinitatis salvandis omnibus scitu ac creditu necessarium est.* Necessitas hujus doctrinae.

Ἔκθεσις. 1. Excludimus ab hominibus salvandis non solum trinitatis *negationem*, sed etiam *ignorationem*. Quaedam in verbo revelata ita comparata sunt, ut citra salutis discrimen possint ignorari, quamvis sine ejusdem periculo non possint negari, sed trinitatis non solum negatio, verum etiam ignoratio est damnabilis. 2. Non requirimus ab omnibus ecclesiae membris *aequalem cognitionis gradum*, cum lux notitiae spiritualis ac fidei in quibusdam sit illustrior, in III. 210. [sic.] quibusdam vero obscurior. 3. Nec perfectam et plenam hujus mysterii *κατάληψιν* ac intuitivam notitiam a salvandis requirimus, cum ad eam in hac vita provehi non possimus, Exod. 33, v. 20. 1. Cor. 13, v. 9, quo sensu Cyprian. serm. 1. de bapt. Christi recte pronuntiat, quod sibi soli nota sit trinitas; sed hoc duntaxat asserimus, quod ad fidem catholicam omnibus salvandis necessariam *non confusa et implicita, sed distincta et explicita* trium divinitatis personarum cognitio et confessio requiratur.

3. Demonstramus hoc: 1. *ex tradita in Scripturis Dei definitione.* Qui non agnoscit Deum, prout in verbo suo se revelavit, is a vero Deo aberrat; qui definitionem Dei in Scripturis traditam ignorat vel negat, is Deum ipsum ignorat vel negat. At quisquis trinitatis mysterium ignorat, is non agnoscit Deum, prout in verbo suo se revelavit, is definitionem Dei in Scripturis traditam ignorat. Ergo a

vero Deo aberrat ac Deum ipsum ignorat. Major est manifestae veritatis. Qui enim non agnoscit Deum, prout in verbo se revelavit, is in corde suo sibi ipsi idolum aliquid fingit, id quod toties Scriptura testatur, quoties idololatrias eos accusat, qui alium divini cultus excogitant modum, praeter et extra illum, quem Deus ipse in verbo suo praescripsit. Negari etiam nequit, eum, qui defensionem rei negat, rem ipsam negare, cum definitio sit λόγος οὐσίας. Minoris veritas patebit ex sequentibus.

4. *2. Ex arctissima et indissolubili personarum trinitatis unione.* Quarum personarum una non est extra aliam, earum una non potest agnosci, coli, invocari, nisi simul agnoscatur, colatur et invocetur etiam altera. Ratio est, quia mensura ac norma cognitionis est rei cujusque cognoscendae naturae. Jam vero personae trinitatis sic se habent ad se invicem, ut earum una non sit extra aliam, propter ὁμοουσίαν et mutuam personarum περιχώρησιν, Joh. 14, v. 11: *Ego in Patre, et Pater in me.* Ergo etiam earum una non potest agnosci, coli, invocari, nisi simul agnoscatur, colatur et invocetur etiam altera.

5. *3. Ex diserta Salvatoris asseveratione.* Matth. 11, v. 26: *Nemo novit Filium nisi Pater, nec Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.* Ergo extra Filii revelationem in verbo traditam non potest Pater agnosci. Cumprimis vero evidens est locus Joh. 5, v. 23: *Pater per Filium omnia operatur, ut omnes honorent Filium, καθώς, sicut et Patrem honorant. Qui non honorat Filium, non honorat Patrem, qui misit eum,* ex quo promtum est colligere. Qui Filium non honorat, is nec Patrem honorat. Qui Filium Dei ignorat, is eum non honorat. Qui verum Deum illum esse negat, is non honorat eum, καθώς, sicut Patrem honorat, h. e. non tribuit illi eundem et aequalem cum Patre honorem. Ergo qui Filium Dei ignorat, is nec Patrem honorat et consequenter verum Deum non agnoscit, colit, invocat, honorat. Ex quo fundamento Johannes pronuntiat 1. Epist. 2, v. 23: *Omnis qui negat Filium, is nec Patrem habet.* 2. Epist. v. 9: *Qui non manet in doctrina Christi, Deum non habet.*

6. *4. Ex gentilium extra ecclesia descriptione.* Gentiles ex naturae lumine cognoscere potuerunt, esse Deum eundemque esse unum, bonum, justum, scelerum vindicem. Sed quia trinitatis mysterium in verbo et in solo gratiae lumine patefactum per naturae lumen cognoscere non potuerunt, ideo salutarem Dei agnitionem Scriptura eis derogat ac meram ἀγνωσίαν respectu ad salvificam notitiam habito illis tribuit. Eph. 2, v. 12: *eratis quondam ἄθεοι sine Deo,* ratio praemittitur, quia erant χωρὶς χριστοῦ, *sine Christi cognitione,* ex quo nascitur haec propositio. Qui cognitione Christi Dei Filii ac mediatoris nostri destitutus est, is est sine Deo, h. e. verum
III. 211. [sic.] Deum non cognoscit. Conf. Act. 17, v. 30. Rom. 10, v. 14. Gal. 4, 8. Ex hoc fundamento infert Joh. 1. Epist. 5, v. 11: *Vitam aeternam dedit nobis Deus, et haec vita est in Filio ejus.* V. 12: *qui non habet Filium Dei, non habet vitam.* Subsumo. Qui ignorat Filium, is non habet Filium; ergo non habet vitam et per consequens nec salutarem et salvificam θεογνωσίαν, quippe in qua consistit vita aeterna Joh. 17, v. 3.

7. *5. Ex mysterii hujus conditione.* Ignorato vel negato trinitatis mysterio tota salutis οἰκονομία ignoratur vel negatur. Utique ergo fides et confessio trinitatis est necessaria. Antecedens probo. Post lapsum protoplaston omnes homines nascuntur sub jugo peccati et servitute diaboli ac natura sunt *filii irae* Ephes. 2, v. 3; ab hac Dei ira nemo liberari potest nisi per Christum vera fide apprehensum. Joh. 3, v. 36: *Qui non credit in Filium, super eum manet Dei ira.* Ratio est in aprico, quia nemo potest sufficientem pro peccatis satisfactionem praestare, infinitam Dei iram placare et ex Satanae regno se ipsum liberare; nisi ergo Christi satisfactionem et obedientiam fide sibi applicet, sub peccati, irae divinae et damnationis (quae tria sese mutuo consequuntur) pondere cogitur manere. At qui ignorat Filium, is non credit nec potest credere in Filium. Qui Filii divinitatem negat, non potest satisfactionem pro peccatis apud ipsum quaerere, cum ad eam infinita virtus requiratur. Ergo. Conf. Dn. D. Meisn. in consid. theol. Phot. p. 280.

8. *6. Ex piorum veterum testificatione.* Athanas. in Symb.: *Fides catholica haec est, ut unum Deum in trinitate et trinitatem in unitate veneremur. Hanc fidem nisi quis integram inviolatamque tenuerit, salvus esse non poterit.* Nazianz. sub. fin. orat. 2. de pace: *τριὰς πᾶσί ποτε γνωσθησομένη τοῖς μὲν τῇ ἐλλάμψει τοῖς δὲ κολάσει.*

9. Antithesis mysterii hujus cognitionem ad salutem aeternam esse necessariam, *directe* negant Photiniani, ethnicorum, Turcarum et Judaeorum vestigiis insistentes. Soc. in lib. quod evang. se Photin. adjungere debeant p. 28. ut ignorationem et negationem, ita quoque confessionem trinitatis negat esse per se damnabilem, unde nostra de Deo unitrino sententiam refert inter eos errores, *qui per se ipsi aeternam salutem non adimunt, quamvis facile impediant, quo minus quis viam, quae ad eam ducit, cognitam habeat perque eam gradiatur.* Idem ep. 2. ad Radec. p. 82: *Est quidem Deus et Christus fundamentum salutis nostrae, sed non quatenus eorum essentiam et substantiam recte novimus, sed quatenus Dei voluntatem per Christum patefactam tenemus.* Schmaltz. contra Ravensp. p. 60: *Vera in Deum et Christum fides sine opinione trinitatis consistere potest.* Catech. Racov. p. 25. ad quaestionem: *Quaenam sint, quae ad essentiam Dei pertinent ad salutem prorsus necessaria,* respondet: sunt ea, *quod Deus sit, quod tantum unus, quod aeternus, quod perfecte justus, perfecte sapiens et perfecte potens.* Plura ergo necessaria esse negat, alias plura addidisset. Ostor. in inst. c. 3. p. 28: *Praeter haec* (enumerata sex capita) *nihil aliud* Antithesis.

scimus cognitu necessarium, quantum essentiam Dei attinet.

12. 10. *2. Indirecte: 1. Pontificii*, dum quidam ex ipsis: 1. negant *ex Scripturis sacris trinitatis mysterium sufficienter demonstrari posse*, ut postea videbimus. Atqui si trinitatis mysterium non potest ex Scripturis demonstrari, non erit fundamendalis aliquis fidei articulus ad salutem scitu omnibus necessarius, cum in Scripturis omnia, quae ad fidem et mores necessaria sunt, contineri, alibi plene comprobatum fuerit; 2. quidam ex illis *tribuunt gentilibus salutem*, ut in tract. proxime praecedenti in c. de naturali Dei notitia fuit ostensum. Atqui si gentiles saniores fuerunt salvati, dogma de trinitate non erit scitu ac creditu ad salutem necessarium, cum gentiles ad ejus cognitionem ex naturae lumine adspirare non potuerint; 3. dum *fidem implicitam*, quae est mera ignorantia, commendant Thom. 22. q. 2. art. 7. Biel. 3. sent. dist. 25. q. un. tria duntaxat numerant, quae omnes Christiani etiam laici ac simplices *explicite et in particulari* credere teneantur, videl. *quod Deus sit, quod remunerator sit et quod redemtor sit*, in reliquis *fidem implicitam* illis sufficere statuunt. Quamvis vero addant, *articulum trinitatis itidem explicite esse credendum, cum incarnationis articulus eundem praesupponat;* tamen quod una manu concessere, altera mox eripiunt, quando addunt *sufficiens esse, si trinitas credatur confuse seu generaliter, non autem distincte, ut cujuscunque personae proprietas personalis cognoscatur.* Quid quod carbonarius ille, cujus fidem commendant et laicis ad imitandum proponunt, nec distincte nec confuse trinitatem crediderit, sed simpliciter professus fuerit, *se credere, quod credit ecclesia, et ecclesiam credere, quod ipse credat.* Vid. Pigg. lib. Hierarch. eccles. c. 5. Hosium de auctor. Script. lib. 3. Espensaeum in 2. Tim. 3. etc. *2. quidam ex Calvinianis*, illi sc. qui gentilibus sanioribus salutem tribuunt, Cinglius et ejus asseclae, ut suo loco ostendimus.

11. Qu. 1. *An etiam in V. T. mysterium trinitatis fuerit ad salutem creditu necessarium?* Affirm. ex adductis rationibus, quae plane generales sunt et omnes vere credentes non solum sub N., sed etiam V. T. respiciunt. Nec ex N. duntaxat, sed etiam ex V. T. fundamenta nostrae de trinitate confessionis postea adducemus; interim fatemur, majorem lucem et claritatem hujus doctrinae esse in N. T. quam in V., ut hic quoque locum habet illud Lutheri, quo saepe dicere fuit solitus, V. T. sibi videri instar solis, a quo V. T. instar lunae suam lucem mutuetur. Urgemus hoc loco oraculum Davidicum Ps. 80, v. 10: *Non erit tibi Deus alienus sive extraneus.* Graeca et vulgata reddiderunt, *Deus recens*, quam explicationem Socinus in defens. anim. p. 301. frustra insectatur, quia Deus alienus est etiam Deus recens, et Deus recens est Deus alienus. Jud. 5, v. 8. aperte dii alieni dicuntur אֱלֹהִים חֲדָשִׁים, Dii novi seu recentes. At contra hoc praeceptum graviter peccant Photiniani, *qui Christum in N. T. factum esse Deum* statuunt. Sic enim Socin. d. l. 302: *Novi Foederis oraculis admoniti Christum pro Deo nostro habemus et adoramus, cum tamen interim non modo dicamus eum, quo tempore psalmus ille compositus fuit, Dei populo non fuisse cognitum, ut Deum, qui tunc coli deberet, sed ne exstitisse quidem eum revera, affirmare non dubitamus.* Damnamus igitur 1. illos, qui referente Dn. Chem. p. 1. loc. c. 2. de trin. p. 80. blasphemarunt, in *Nicena et Constantinopolitana synodis primum fabricatam esse trinitatem, cum prius pie crediderit ecclesia unum esse Deum.* Horum blasphemiam Photiniani jampridem fecerunt suam, unde in Patres Nicenos tam acerbe debacchantur. Pisecius cont. Camp. p. 63. scribit: *Omnes Nicenae fidei architectos agrestes et solidae eruditionis expertes fuisse.* Atqui illud est repetita antiquae fidei confessio ejusdemque adversus novos adversarios assertio, aliud novorum articulorum fidei in ecclesiam introductio. 2. Anabaptistas πνευματομάχους, qui doctrinam de divinitate Spiritus s. non fuisse notam in ecclesia Patrum sub V. T., sed revelatam primum post adscensionem Christi per apostolos, quod ex Act. 19, v. 2. stabilire conantur. Atqui Spiritus s. est tertia deitatis persona, de cujus vera divinitate non minus quam de Filii deitate in V. T. praeclara et illustria exstant testimonia.

III. 213. [sic.]

12. Qu. 2. *An Photiniani suis salvis hypothesibus asserere possint vel ex animo etiam asserant, nostram de divinitate confessionem non esse errorem damnabilem?* Neg. 1. quia alibi asserunt dogma illud nostrum esse non solum *vehementem errorem*, Socin. quod evangel. p. 28, sed etiam *blasphemum et horrendum dogma* Theodor. Schimberg in praefat. refut. Carol. praefixa fol. 11. Socin. in animad. assert. 6. *Antichristianum commentum* Schmaltz. cont. Frantz. p. 10. Socin. in animadv. assert. 1.; 2. quia Pontificios negant esse Christianos propterea, *quod personam in Christo non humanam sed divinam statuant, quod absurda credant, Deum immortalem esse hominem factum et mortuum esse, unam numero essentiam in tribus personis exsistere* etc. Schmaltz. in refut. nov. monst. Smiglecii. At haec dogmata nobis cum Pontificiis sunt communia; 3. idololatria committitur non tantum ratione *modi ac medii*, quando verus Deus colitur non divine, h. e. juxta modum in verbo divinitus praescriptum, sed etiam ac vel maxime *ratione objecti*, quando is, qui non est verus Deus, colitur divine, ex quibus omnibus sic concludimus: Dogma, quod est vehementer erroneum, blasphemum, antichristianum, idololatricum, quodque amplexus desinit esse Christianus, illud merito pro damnabili errore habetur. Sed juxta Photinianorum hypothesin nostram de trinitate dogma tale est. Ergo. Addo et illud: 4. qui negat Christum esse personam vere humanam, is in Christi salvatoris cognitione turpiter ac damnabiliter errat. Hypothesis de trinitate negat Christum esse personam humanam. Ergo. Utra-

que propositio est; Schmaltz. contra Frantz. p. 281.

13. Thesis prooemialis. *2. De mysterio trinitatis non tantum in ecclesia θετικῶς docendum, sed etiam contra ejusdem impugnatores ἀντιθετικῶς disputandum.* Prior pars hujus theseos sponte sequitur ex prima hactenus confirmata. Cum enim fides et confessio trinitatis ad salutem sit necessaria et vero nemini post lapsum per naturam insit sive innascatur, ideo necessarium est, ut haec doctrina in ecclesia ex verbo Dei proponatur, dextre explicetur et rudioribus inculcetur, ut ad veram veri Dei cognitionem ac per eandem ad vitam aeternam producantur, Job. 17, v. 3. c. 20. v. ult. Posterior theseos pars non eo sensu accipienda, 1. quod a quibusvis concionatoribus in omnibus ac singulis concionibus errores Photinianorum perstringi, argumenta ipsorum recensenda et inculcanda, etiam illis, quibus ne quidem nomen Photinianorum innotuit; 2. vel quod scrupulose ac temere extra limites progressu facto de hoc mysterio disserendum; sed quod in scriptis publicis, in scholis Christianis ac pro re nata, si ecclesiae cujusdam particularis necessitas id exigat, in concionibus etiam contra pestilentissimos Antitrinitariorum errores ipsum fidei fundamentum directe evertentes disserendum sit. Id enim requirit: *1. summa necessitas.* Adversarii veritatis magno conatu hanc doctrinae Christianae
III. 214. [sic.] acropolin impugnant, illorum igitur furori obviam eundum, nec permittendum, ut pro veritate adstruenda inveniamur segniores, quam illi in eadem oppugnanda. Cassian. lib. 1. de incarn.: *Morbo resurgente nunquam cessare debet medicina, sed quanto major est aegritudo, tanto constantior requiritur curatio; 2. mandati divini auctoritas.* Quibus enim docendi munus in ecclesiis ac scholis commissum, illis divinitus mandatum non solum docere, sed etiam *τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν* Tit. 1, v. 9. *τοὺς ἀντιδιατιθεμένους παιδεύειν* 2. Tim. 2, v. 25. *καὶ τοὺς φρεναπάτας ἐπιστομίζειν* Tit. 1, v. 11, quod alibi exemplo reparatorum templi Hierosolymitani Neh. 4, v. 17, pastorum, medicorum, agricolarum et hortulanorum latius fuit confirmatum; *3. multiplex utilitas.* Ecclesiae doctores hac ratione muneris sui partes implent, seductores redduntur *αὐτοκατάκριτοι* Tit. 3, v. 11, educti in viam veritatis revocantur, persistentes in fidei orthodoxia in eadem confirmantur et adversus errores corruptae rationi plausibiles muniuntur.

14. *Antithesis.* Quibusdam videtur, cum hoc hominum genere non disputationibus sed proscriptionibus, carceribus, librorum exustionibus et nudis anathematisationibus agendum esse, cum eorum blasphemiae in antiquissimis primitivae ecclesiae conciliis jam olim sint damnatae. Marcianus l. Nemo 4. c. de summ. trinit. et fid. cathol.: *Nemo clericus vel militaris vel alterius cujuslibet conditionis de fide Christiana publice turbis coadunatis et audientibus tractare conetur in posterum ex hoc tumultus et perfidiae occasionem requirens. Nam et injuriam facit judicio reverendissimae synodi, si quis semel judicata ac recte deposita revolvere et publice disputare contenderit.* Eadem constitutio exstat in actis concilii Chalcedonensis act. 3. Resp. non imus inficias, severitatem illam adversus haereticorum primipilos (quos Lutherus noster *duxios* vocat) a Christiano magistratu quandoque non solum utiliter adhiberi, sed etiam necessario exercendam, quando scilicet venenum doctrinae suae in ecclesiis orthodoxis suae curae et fidei commissis spargere nituntur, sed media illa sola ad haereseos exstirpationem non videntur sufficientia, proinde tum *ad seductorum informationem*, tum *ad nostram et aliorum in veritate confirmationem* necessarium est, ut fundamenta doctrinae ex verbo Dei proponantur et contrariorum argumentorum explicatio subjungatur. Fides enim non est incerta quaedam opinio in utramque partem fluctuans, sed *ἀμετάπτωτος*, certa ac immota scientia, per quam mens pii hominis in veritatis agnitione et confessione ita confirmatur, ut nec capitis periculum pro ea recuset adire. Marciani constitutionem quod attinet, ea temeritati novatorum ac seditiosis conatibus turbatorum est opposita, prohibet enim *de fide contendere*, h. e. contentiose disputare, *ex disputatione tumultus et perfidiae occasionem quaerere*, ut in d. l. diserte additur, unde glossa addit, *quod hoc semper praesumatur, nisi fiat causa addiscendi in scholis vel causa convincendi haereticos;* hic enim finis optimus est, unde ex l. Quoniam 23. c. de episc. et cleric. glossa colligit, *quod de fide catholica publice disputare ad reprobandam pravam haereticorum opinionem liceat.* Ergo non simpliciter, sed secundum quid imperator ejusmodi disputationes prohibet. Optandum quidem foret, eorum, quae ex manifestis scripturis in conciliis primitivae ecclesiae praesertim oecumenicis orthodoxe definita, tantam apud omnes esse auctoritatem, ut nihil quicquam in illis in dubium revocaretur, sed cum haeretica pravitas et ecclesiae catholicae consensum et conciliorum etiam antiquissimorum auctoritatem proterve rejiciat, ideo ex Scripturis, quas se recipere asserunt, omnino convinci debent.

15. Thesis. *3. mysterium trinitatis non ex patrum rivulis nec ex turbidis scholasticorum lacunis, sed ex limpidissimis Scripturarum sacrarum fontibus probari debet atque etiam potest.* Postquam in prioribus thesibus *τὸ ὅτι* confirmatum, quod mysterium trinitatis docendum et credendum sit, succedit quaestio de *τῷ διότι*, ex quo principio doctrina hujus mysterii petenda sit, ubi diserte dicimus ex solo et unico Dei verbo. 1. Non negamus ecclesiae primitivae catholicae unanimem de hoc mysterio consensum, quem confirmant antiquissimi scriptores ecclesiastici, etiam illi qui ante Nicenum concilium vixerunt, magnum pondus apud pios et cordatos obtinere ac obtinere etiam debere, cum quilibet intelligat quod publica illa et solennis ecclesiae apostolicis temporibus proximae perpetua successione ad haec usque tempora conservata confessio et Antitrinita-

Ex De st tri pr de

III [sic

riorum, Samosateniorum, Arianorum etc. in celeberrimis et antiquissimis totius Christiani orbis conciliis damnatio maximum adversus novos damnatarum haeresium interpolatores praejudicium afferat, qua de re praeclarus locus exstat apud Basilium lib. 1. cont. Eunomium: *Quid dicis* (inquit) *ne tribuamus plus praegressis? ac revereamur multitudinem et eorum, qui nunc sunt Christiani, et eorum, qui nati sunt ab eo tempore, quo praedicari coepit evangelium? ne reputemus dignitatem eorum, qui omnigenis donis spiritualibus claruerunt? sed clausis in totum animi oculis et omnium sanctorum memoria ex mente ejecta otiosum ac purgatum cor suum quisque inductionibus ac sophismatis tuis supponamus?* Interim tamen cum isti θεομάχοι consensum illum susque deque habeant (Schmaltz. cont. Frantz. disp. 1. p. 1: *Auctoritas ecclesiae catholicae, ad quam Frantzius provocat, sic comparata est, ut nullus error ex illius testimonio demonstrari non possit),* inprimis vero cum fides nostra non debeat ultimo resolvi in ecclesiae auctoritatem, sed in Scripturae sacrae immotam firmitatem, ideo primarium ac summum fidei fundamentum non potest in illo ecclesiae consensu statui.

16. 2. Neque id inficias imus, quod consensus ecclesiae primitivae opponi possit ac debeat insanis illis adversariorum clamoribus, quibus nostram de trinitate confessionem novitatis accusare, imo *ab antichristo Romano in ecclesiam introductam esse* asserere non verentur. Catech. Racov. Germ. in praefat. ad acad. Witeberg. p. 2. fac. b. Pari imprudentia ministri Transsylvani lib. 2. c. 6. patres, qui ante concilium Nicenum fuerunt, *Ignatium, Justinum, Irenaeum, Tertullianum, Cyprianum,* etc. suos putant; reliquos etsi sibi contrarios fateantur, tamen testimonia *Hilarii, Chrysostomi, Ambrosii, Cyrilli, Hieronymi et Augustini* citant contra nos, ut ostendant patres sibi ipsis contradixisse. Ann. 1568. Albae Juliae excusus est libellus de mediatoris Jesu Christi hominis divinitate, in cujus c. 8. initio ab Origene facto recensentur auctores, qui Photiniano dogmati *vel directe vel oblique, vel in totum vel ex parte* in articulo de trinitate assenserint. Schmaltz. contra Frantz. p. 10: *Propediem exsibilatur ista absurdissima simul et falsissima de Dei essentia opinio ac ea futura est de trinitatis dogmate existimatio, qualis est hodie inter evangelicos de missa pontificia, de purgatorio et aliis hujusmodi nugis, unum haec omnia auctorem habent, Antichristum scilicet.* Theod. Schimbergius in praefat. refutat. Carolii praefixa f. 11: *Manifestum est trinitatis dogma et divinitatem Filii non esse veros fidei articulos, quia sunt impossibilia mentis, ideo in rei veritate sunt blasphema dogmata ex imo orco, per filium perditionis virtute Satanae ecclesiis gentium obtrusa.* F. 12. addit, *trinitatem esse idolum Antichristi* 2. Thess. 2. Sed medacissimam illam blasphemiam potenter reprimit unanimis antiquissimorum ecclesiae scriptorum in trinitatis dogmate asserendo consensus, qui ejus est evidentiae, ut nec ipse Socinus ab illis suffragium exspectare ausus fuerit. Sic enim perquam profecto titubanter scribit adv. Bell. et Wiek. f. 477: *Ex scriptis nostrorum hominum nunquam ostendetur eos asserere aut existimare, scriptores ante concilium Nicenum, qui hodie exstant, nostrae sententiae fuisse,* (si cum Photinianis non senserunt nec trinitatis dogma damnarunt, utique illud approbarunt) *quamvis persuasi omnes simus, eos non minus, imo vero magis adversariorum sententiae repugnare, quam nostrae. Nisi nostrae sententiae nomine intelligatur simpliciter id quod sentimus de uno illo Deo, quod videlicet is nullus alius sit praeter Jesu Christi patrem. Hanc enim* III. 216. [sic.]
eandem istorum patrum fuisse sententiam, si non omnium, at certe maximae partis illorum (vide quam titubet lingua haeretica) *omnino nobis persuademus, quamvis alioquin a nobis dissentiant, quatenus Christum seu Dei Filium ante orbem conditum ex ipsius Patris substantia exstitisse volunt et patribus illis sub V. T. saepius apparuisse, imo illum unum Deum ipsius patrem et ipsum mundum et alia omnia deinceps per eum fecisse et quaecunque eos scire voluerit, hominibus per eum patefecisse.* (Patres ante Nicenum concilium non solum Photinianis, sed etiam Arianis contradicunt, id est, non solum testantur Filium ante suam incarnationem in V. T. exstitisse ac omnia per ipsum esse condita, sed etiam ab aeterno ex Patris essentia ipsum esse genitum et unum cum Patre Deum esse asserunt, ut in tract. de Deo Patre et Filio §. 152. adductis ipsorum testimoniis ostendimus, quibus plura ejusmodi ex Ignat. epist. ad Trallian., ad Philipp., ad Smyrn. Irenaeo lib. 3. adv. haeres. cap. 6. p. 176. Justin. apol. 2. pro Christ. p. 43. et 47. ut et 75. in dial. cum Tryph. p. 207. in ἐκϑ. πιστ. p. 306. Severo partriarch. Alexandr. lib. de rit. bapt. et synaxeos p. 80. Athenag. in apolog. Clem. Alex. in protrept. ad gent. Cyprian. de idol. vanit. Orig. hom. 8. in Exod. adjungi possunt.) Ut autem patrum, qui ante Nicenum concilium vixerunt, suffragium Socinus sibi non audet vindicare, ita multo minus ab iis, qui post concilium illud vixerunt, aliquid se impetraturum confidit, sic enim addit p. 479: *De patribus, qui post fuerunt, non est, quod quidquam dicamus, cum nos contra ipsa quodammodo perpetuo disputemus, quanquam ex ipsis, praecipue vero ex Hilario, multa depromi possunt cum opinione de Christo et personis divinitatis vulgo hodie recepta minime consentanea* (audet per intolerabilem impudentiam Hilarii suffragium sibi vindicare, cum tamen 12 libros pro adstruendo trinitatis dogmate ex professo scripserit; videt Socinus id ipsum sibi fortissime adversari, ideo addit), *quae nullo pacto diluuntur per testimonia, quae ex ipsis adversarii citant. Nihil enim vetat, quin sibi ipsis contradicant, ut illis fere accidit, qui falsa dogmata tuentur* (at quis patietur sibi persuaderi, quod pii veteres illud ipsum aliis in locis eversum voluerint, quod ex professo integris libris adversus contradicentes confirmare allaborant?) Majori vero audacia dicam an

impudentia in defens. animadv. p. 368. scribit: *Ante Constantini Magni tempora et aliquanto nihil aperte constat de trino Deo a Christianis passim adorato et invocato vel potius constat talem Deum et praecipuis et plerisque Christianis tunc fuisse incognitum, id enim ex omnium Christianorum scriptis, qui tempora illa antecesserunt (quae modo adulterina aut supposititia non sint) intelligere licet, in quibus ubique unus ille Deus Pater tantum Domini nostri Jesu Christi esse asseritur.* Sed mox pag. 369. huic suae assertioni diffidens subjungit: *Possumus adversario concedere, omnes Christianos ab apostolorum temporibus trinum Deum coluisse, nec tamen inde necessario sequetur id facere vere Christianorum esse* etc. Ib. per intolerabilem calumniam addit, *plerosque ex veteribus fuisse tritheïtas.*

17. 3. Neque id negamus, quod in dictis Scripturae recte explicandis, pie conferendis et contra Antitrinitarios dextre urgendis patrum laboribus grata mente uti possimus ac debeamus, cum ex praecepto apostolico 1. Thess. 5, v. 20. et 21. *prophetias haudquaquam spernere, sed omnia probare et quod bonum est retinere* piis conveniat. Res ipsa ostendit, multa ab Photinianis hodie proferri argumenta, quae ab Arianis et aliis haereticis olim prolata ante aliquot secula ab Epiphanio, Athanasio,
III. 217. [sic.] Cyrillo, Augustino et aliis Christi athletis, haereticorum vero malleis protrita sunt ac conculcata, ecquis igitur negare velit, nos eadem contra hodiernos adversarios arma induere posse ac eandem victoriae spem armis illis obtinendam nobis praesto esse? 4. Scholastici etiam quandoque utiles quasdam et nervosas distinctiones suppeditant, quas cum fructu in hac disputatione adhiberi posse non negamus, interim cuilibet primo statim intuitu obvium, quod multas curiosas et supervacaneas quaestiones fidei simplicitati adjecerint, earum decisionem ex philosophiae principiis petierint ac rem ipsam saepius magis impeditam quam expeditam reliquerint, ut de mutuis illis, quibus se oppugnant, contradictionibus nihil addam. Vid. Erasm. in enchir. mil. Christ. annot. 1. Tim. 1. Ludov. Viv. in August. de c. D. lib. 2. capit. 13. lib. 19. c. 12. et alibi passim, Flacium de diss. p. 103.

18. Hoc vero sibi vult thesis nostra, quod ex unico et proprio theologiae principio, ex Dei sc. verbo mysterii hujus confirmatio sit petenda, quod probamus: 1. ex *Scripturae perfectione.* Nullum est fidei Christianae dogma ad salutem scitu omnibus necessarium, quod non possit ac debeat ex Scriptura sacra sufficienter probari, ut alibi demonstratum. Jam vero dogma de trinitate tale est. Ergo; *2. ex mysterii hujus conditione.* Quaecunque vel ex patribus, vel ex Scholasticis, vel ex naturali ratione de hoc mysterio disseruntur, ea nondum praebent firmum, stabile ac immotum fidei fundamentum, sed quando Dei vocem in Scripturis sonantem, addimus, tum demum revelationi divinae acquiescimus. *Quia mira haec sunt* (inquit Chemnicius p. 1. Locor. p. 79.) *et longe supra omnem creaturam captum posita, quae de trinitate personarum in sacrosancta divinitate dicuntur, quaerenda sunt testimonia divinae patefactionis, quae ita sint firma, certa et perspicua, ut conscientia illis in hoc tanto mysterio tuto acquiescere possit. Difficillime enim mens humana assentitur illis arcanis tam longe extra conspectum, imo contra omne judicium rationis positis, et facile incipit animus vagari speculationibus, nisi semper in conspectu sint hujusmodi testimonia, quae mentes nostras intra justos terminos ac limites a Deo praescriptos revocent; 3. ex divina ordinatione.* Ut in reliquis fidei articulis, ita quoque in hoc ipso fundamentum salutis concernente *ad legem et ad testimonium* remittimur Esa. 8, v. 20. Luc. 16, v. 29. 2. Petri 1, v. 19. Pater coelestis ablegat nos *ad Christum* Filium suum audiendum Deut. 18, v. 18. Matth. 3, v. ult. c. 17, v. 5. Christus remittit nos *ad Scripturas* Joh. 5, v. 39. ac per apostolum suum testatur, quod sacrae literae *sufficienter ad salutem nos instruere* possint 2. Timoth. 3, v. 15; ergo etiam de hoc mysterio ad salutem cognitu necessario sufficienter nos instruere poterit; 4. ex *perpetua ecclesiae observatione.* Quemadmodum enim in doctrina de vita ac moribus perpetua ecclesiae spiritualis matris vox est, Joh. 2, v. 5: *Quodcunque dixerit vobis, facite:* ita quoque in doctrina de fide ejusdem perpetua vox est. Quodcunque dixerit vobis, hoc credite, Justin. in cohort. ad Graec. p. 29: *Modis scire omnibus convenit, nullo plane pacto aliter aut aliunde de Deo disci quicquam posse, quam a solis prophetis*, inde in antiquissimis illis primitivae ecclesiae conciliis contra trinitatis hostes habitis non ex proprio arbitrio articulos fidei determinarunt, sicut in antichristianis conciliis postea factum, sed conclusiones suas ex Scripturis deduxerunt. Athanas. in epistol. ad Epict.: *Quae in synodo a patribus secundum sacras Scripturas exposita est fides, sufficiens est ad destructionem totius impietatis.* Constantinus Imperator ad patres in synodo Nicena congregatos dixit: *Exstant libri evangelici et apostolici et priscorum oracula prophetarum, quae nos evidenter docent, quid de re divina statuendum sit, itaque ex dictis illis divinitus inspiratis sumamus quaestionum solutionem.* Gelas. Cycizen. in act. conc. Nic. c. 5. Tripart. lib. 2. c. 5; unde Nic. Cusanus lib. 2. de concord. cath. verit. c. 6: *In loco congregationis in medio ponebantur sacra evangelia, et secundum testimonia Scripturarum decrevit olim synodus.*

19. Antithesis. *1. Photiniani* nos accusant, quod III. 2[illegible] Antith.
ecclesiae tantum, h. e. humana auctoritate permoti trinitatem credamus, cum divina, hoc est, Scripturae auctoritate illud dogma destituatur. Socin. in defens. animadv. contra Eutrop. c. 3. p. 51: *De trinitatis dogmate nullum prorsus exstat divinum testimonium, imo innumerabilia divina testimonia ei apertissime refragantur.* Ostorod. contra Tradel. part. 2. c. 1. p. 87: *Ne unicus quidem monstrari potest Scripturae locus, ex quo saltem obscure tri-*

nitas deprehendi possit. Sed quid de hac accusatione statuendum sit patebit ex sequentibus. *2. Ex Pontificiis quidam* asserunt, *mysterium trinitatis non posse Scripturis sacris demonstrari.* Immanuel a Vega in oppugnat. Dei Samosateniani p. 10. *non nisi admissa traditione stare trinitatem.* It. *Credere se tres personas ejusdem naturae et majestatis, non aliunde quam unde nobis compertum, hoc scriptum, quod habemus evangelium Matthaei esse vel Marci*, i. e., ut ipse exponit, ab ecclesia. Eccius in locis et Pistorius in epit. colloq. Emmerting. *trinitatem non posse probari e sacris literis, sed esse ecclesiae traditionem asserunt.* Possevinus lib. 8. biblioth. p. 418: *Lutherani, si quid de trinitate solide evulgarunt, in vitula nostra araverunt, nimirum ex nostris synodis et patribus, quos prius blaspheme accusaverant, tanquam ex fidis armamentariis tela omnia petere coacti sunt.* Lind. in panopl. lib. 3. c. 5. p. 104: *Sunt quaedam dogmatum genera, quae in Scriptura aut non sunt comprehensa aut, si comprehensa, ita profecto recondite illic delitescunt inclusa, imo abstrusa, ut nisi ab hominibus acutissimi ingenii acutique judicii excludi ac erui non possint. Posterioris exemplum est, Spiritum a Filio procedere, Filium patri ὁμοούσιον esse extremae unctionis sacramentum a D. Jacobo esse commemoratum*, etc. Provocat ad hanc Pontificiorum confessionem Ostorod. contra Tradel. part. 2. c. 1. p. 86: *Pontificii in publicis scriptis ingenue confessi sunt pluralitatem personarum in Deo ex Verbo non posse demonstrari.* Schmaltz. disp. 1. contra Frantz. p. 1: *Fassi sunt ipsimet Pontificii Hosius Card. et Wiekus Jesuita trinitatis dogma ex sacris literis solis probari non posse.* Sed huic quorundam Pontificiorum incogitantiae opponimus aliorum saniorum judicium: Campian. rat. 9: *Num trinitas personarum in bibliis non fuit, quia vocabula ista non sunt?* Bellarm. lib. 1. de Christo a c. 4. usque ad 9. inclusive Christi divinitatem ex sacris literis adstruere laborat, lib. 2. c. 6. sex classes argumentorum pro trinitate personarum in divinis ex Scriptura adducit; lib. 2. de concil. c. 12. §. Sic etiam: *Cum Nicenum concilium definivit, Christum esse homousion Patri, deduxit conclusionem ex Scripturis, in quibus diserte continetur unum esse Deum et Patrem esse Deum ac Filium esse Deum, ex quibus sequitur necessario, Patrem et Filium esse ejusdem substantiae et divinitatis.* Idem statuunt Gregor. de Valent., Becanus, etc.

20. Thesis *4. Mysterium trinitatis non solum ex N. sed etiam ex V. T. confirmari potest ac debet.* Non hoc dicimus, quod testimoniorum de trinitate in V. ac N. T. sit eadem claritas et evidentia, quia clarior hujus mysterii revelatio N. T. fuit reservata. Paul. Weidn. in loc fid. praecip. p. 82: *Populus Judaeorum maxime ad idololatriam pronus erat, ne igitur in eorum errorem, qui plures Deos colebant, incideret, caute a divina providentia factum est, ut ipsum trinitatis divinae arcanum non explicite, sed implicite illis traderetur, quia vero per Messiam idololatria penitus erat explodenda ac universus orbis ad unius Dei cultum reducendus, ideo sacramentum illud trinitatis explicite atque aperte remotis involucris revelandum ad dies Messiae reservatum fuit, ut videlicet luce oriente umbrae evanescerent, quod omnis quoque Cabbalistarum schola plane testatur asserens ipsius divinae trinitatis arcana tantummodo usque ad Messiae tempus recondita latere debuisse*, etc. 2. Nec hoc volumus,
quod in disceptatione contra pertinacem adversarium III. 219.
ab obscurioribus V. T. dictis faciendum sit initium, sed hoc duntaxat asserimus, quod ex V. T. pro adstruendo trinitatis dogmate quaedam testimonia afferri possint et debeant, cum Deus semper ab initio sese sic patefecerit et ecclesia omnibus temporibus Deum ita agnoverit, invocarit ac celebrarit, quod in una indivisa essentia sint tres distinctae personae.

21. Hanc thesin probamus *1. ex thesi prima.* Si enim dogma de trinitate omnibus salvandis scitu ac creditu necessarium est, utique ejus vestigia in sacris literis Veteris Testamenti exstare oportet, alias Scripturae perfectio labefactabitur; *2. ex ipsa rei evidentia.* Ostendemus suo loco doctrinam de trinitate non in N. tantum sed etiam in V. T. certa et illustria habere testimonia; *3. ex prohibitione divina.* Ps. 81, v. 10: *Non erit in te Deus alienus* זָר vulg. reddidit *Deus recens nec incurvabis te DEO extraneo.* Atqui si mysterium trinitatis in V. T. penitus fuisset ignotum, utique in N. T. percultum Filii et S. s. Deus recens introduceretur. Es. 43, v. 10: *Ante me non est formatus Deus et post me non erit.* Atqui si in N. T. Filius Dei est factus Deus, ut Photiniani volunt, ac divino cultu in N. T. affici coepit, utique post Deum Patrem alius formatus est Deus.

22. *Antithesis. Photiniani* id proterve negant. Socin. in defens. animadv. contra Eutropium c. 7. p. 216: *Ipsi adversarii mysterium istud plurium in Deo personarum vulgo in Israëlis populo ante Christi adventum ignotum fuisse passim confitentur.* Confundit discrimen inter notitiam obscuriorem et omnimodam; ἀγνωσίαν illam populo Israëlitico tribuimus, respectu ad N. T. revelationem habito, hanc ab eo removemus) Johan. Sommerus lib. 1. refutat. Petri Carolini c. 2: *In V. T. libris trinitatis doctrinam quaerendam esse putant, qui in cote argentum inveniri posse non dubitant. Neque enim in universa illa doctrina jota unum reperietur, quod vel suspicionem saltem hujus opinionis apud Judaeos ante Christum fuisse ostendat.* Schmaltzius in praefat. refutat. doct. Frantz. ad lectorem: *Quis ex V. T. homini sensato dogma trinitatis, quis Filii praeaeternitatem ostendet? Certe Judaei antiqui istis omnibus Scripturis fidem adhibebant et tamen ista portenta prorsus ignorabant? Quid quod non pauci viri docti iique insignes theologi senserunt dogma trinitatis et alia in V. T. nullo modo fuisse revelata, sed reservata ad tempus novi foederis.*

23. Thesis *5. Mysterium ex trinitatis naturali* III. 220.

III. 22f. *ratione a priori cumprimis probari nec potest nec debet.* 1. Distinguendum est inter *confirmationem* alicujus dogmatis et ejusdem jam confirmati et demonstrati *illustrationem.* Ratiocinationes ex lumine naturae petitae et ad trinitatis mysterium adhibitae non confirmationum sed illustrationum qualiumcunque loco sunt censendae. 2. Scholastici distinguunt inter rationes *praecedentes et sequentes*, sive a priori et a posteriori. Th. p. 1. q. 32. art. 1: *Ad aliquam rem dupliciter inducitur ratio, primo ad probandum sufficienter aliquam radicem, secundo quae radici jam positae ostendit congruere consequentes affectus, hoc posteriori* (inquit) *modo probatur trinitas ex rationibus, posita enim trinitate congruunt hae rationes.* Ludov. Viv. lib. 2. de verit. fid. Christ. p. 101: *Antequam veritatem eam* (de trinitate) *Christus retegeret, neque veritatis neque rationum venisset ulli unquam hominum in mentem, sed postquam veritatem a coelesti seu potius magistro Deo accepimus, rationes se nobis coeperunt ostendere atque aperire.* Sed vix possunt illae qualescunque illustrationes rationum pondus in hoc mysterio obtinere, ut postea apparebit.

24. Confirmatur prior theseos **pars** *1. ex mysterii hujus conditione.* Quod dogma supra omnem humanae rationis captum est positum, ad illud cognoscendum ratio humana ex suis principis provehi nequit, alias enim non esset supra rationem. Sed dogma trinitatis tale est, ut colligitur ex Matth. 11, v. 26. c. 16, v. 17. Joh. 1, v. 18. 1. Cor. 2, v. 11. etc; *2. ex viae cognoscendi remotione.* Ad cognitionem Dei per creaturas ex naturae lumine non aliter ducimur, nisi quatenus Deus est earum principium et causa. Non est autem earum principium et causa, nisi per divinam suam virtutem omnibus tribus personis communem, ideo per creaturas cognitionem consequi non valemus, nisi eorum quae Patri, Filio et Spiritui s. sunt communia, quocirca per creaturas ex lumine naturae ad cognoscendam personarum distinctionem non possumus pertingere. Quaestio de Deo uno et trino non est, an sit Deus, vel quae attributa Deo competant secundum respectum ad creaturas, ut est illarum causa; sed quid secundum se sit Deus, ad illud vero non potest homo rationis suae viribus assurgere. Basil. lib. 1. contra Eunom.: *Communis notio esse Deum, non autem quid sit, nobis suggerit.* Unde etiam nullus saniorum gentilium, etiamsi rationem diligenter excoluerit et librum naturae diligenter excusserit, vel ex principiis nobiscum natis per ἔμφυτον vel ex creaturarum inspectione per ἐπίκτητον notitiam trinitatis mysterium cognoscere potuit; *3. ex evidenti a minore ad majus illatione.* Si per lapsum protoplaston menti nostrae tanta caligo est inducta, ut ne quidem ad rerum naturalium ac sublunarium perfectam cognitionem penetrare possimus, quanto minus ad summi illius in divinis mysterii, quod Deus in essentia unus, in personis trinus sit, cognitionem naturali mentis lumine et acumine penetrare poterimus. Sed illud Eccl. 8, v. 17: *Intellexi quod omnium operum Dei nullam possit homo invenire rationem eorum, quae fiunt sub sole, et quanto plus laboraverit ad quaerendum, tanto minus inveniat.* Sap. 9, v. 16: *Difficile aestimamus quae in terra sunt, et quae in prospectu sunt invenimus cum labore; quae autem in coelis sunt, quis investigabit?* 4. *ex ratiocinationum*, quae afferuntur, *consideratione.* Potiores, quae a veteribus vel recentioribus formantur, hae sunt: Prima *a Dei perfectione*, quam urgent Scotus 1. sent. 2. Raymund. de Sabaud. in theol. nat. c. 46. et seqq.: *Summe perfecto attribuendum est quicquid dicit perfectionem. Sed generatio dicit perfectionem.* Vid. loc. de trib. Eloh. §. 65. Secunda *a Dei intellectione.* Damasc. lib. 1. orth. fid. c. 6: Ὁ θεὸς οὐκ ἄλογός ἐστι, λόγον δὲ ἔχων, οὐκ ἀνυπόστατον ἕξει, οὐκ ἀρξάμενον τοῦ εἶναι οὐδὲ παυσόμενον, οὐ γὰρ ἦν, ὅτε ἦν ὁ θεὸς ἄλογος. c. 7: δεῖ τὸν λόγον καὶ πνεῦμα ἔχειν, καὶ γὰρ ὁ ἡμέτερος λόγος οὐκ ἄμοιρός ἐστι πνεύματος etc. Hanc Damasceni ratiocinationem quidam recentior scriptor sic amplificat: *Deus habet excellentissimum intellectum, ergo et objectum ejus oportet esse per-* III. 2
fectissimum, Deo autem nihil perfectius, idcirco divini intellectus objectum nullum erit aliud quam ipse Deus, ideoque Dei intellectus ab aeterno in se ipsum reflexus est. Omnis autem intellectus intelligit per imaginem objecti. Quare et Deus, dum ab aeterno semet ipsum perfectissime intellexit, concepit ac peperit in se ipso perfectissimam imaginem sui ipsius, quae est ipsius Filius. Cum vero intellectui divinae essentiae insit, etiam voluntas inerit, quae cum sit perfectissima et sic objectum requirat perfectissimum, ideo in se ipsum reflectitur et in ipso Deo tanquam infinito bono acquiescit et hinc summam voluptatem et amorem produci necesse est. Ergo dum aeternus Pater imaginem sui ipsius, Filium videlicet, concipit ac perfectissima voluntate appetit, necesse est perfectissimum amorem ac voluptatem plenissimam a Patre in Filium et a Filio in Patrem tanquam imagine in archetypum procedere atque ita per conjunctum intellectum et voluntatem utriusque tertium modum exsistendi seu personam in divina essentia poni, quae vocatur Spiritus sanctus. Tertia ex *boni communicatione. Summi et infiniti boni est se summe et infinite communicare. At Deus est summum bonum. Ergo summe et infinite se communicat. Jam vero in productione non communicavit se Deus infinite et summe, sed particulariter respectu certorum quorundam bonorum.* Quarta ex *analogica collatione. Invenitur una natura in una hypostasi, ut in quolibet angelo, plures in pluribus ut in multis angelis, plures in una ut in homine, ubi duae naturae, anima et caro, una spiritualis, altera corporalis, in unam hypostasin humanam conveniunt: igitur verisimile est, esse quoque unam naturam, divinam scilicet, in pluribus hypostasibus in Patre, Filio et Spiritu sancto.* Quinta ex *continua meri ac puri actus operatione. Deus est merus ac purus actus, ergo ab aeterno egit, non autem produxit aliquid extra se per creationem. Ergo intra se per generationem Filium, per spirationem Spiritum san-*

ctum. Ludov. Vives lib. 2. de verit. relig. p. 102: *Deum scholae omnes sapientum merum esse actum confirmarunt, potestas enim in quocunque sit ente, imperfectionem quandam in eo notat, quae procul abest ab excellentia divinae essentiae. Quod si merus sit actus, nunquam cessavit, egit ergo quamdiu fuit, in otio enim et cessatione statim potestas locum invenit. Jam inde igitur a tota aeternitate, quandoquidem aeternus est, egit aliquid. In Deo autem est natura, nempe vis et virtus, est etiam facultas, per quam naturam agit juxta intimam et propriam vim ac potentiam. Est etiam in eodem Deo voluntas libera, per quam agit, ubi et quando vult* etc. Sexta *a vestigii in creaturis impressione. Effectum refert naturam suae causae. Creaturae sunt Dei conditoris effectum. Ergo referunt creatoris sui naturam. Jam vero in omnibus rebus creatis divinae trinitatis effigiem ac imaginem vel certe vestigium aliquod animadverti posse asserunt*, qua de re postea. Vide pleniorem harum rationum deductionem apud Scotum, Raymundum et Lud. Vivem d. l. Mornaeum de verit. relig. Christian. c. 5. Savonar. lib. 3. de ver. fid. c. 3. p. 181. etc.

25. At hae rationes 1. non potuerunt ex naturae lumine ab ethnicis divinae revelationis in Verbo factae ignaris formari, sed a Christianis, quibus trinitatis in verbo mysterium patefactum est, sunt excogitatae; 2. si solae seorsim ac per se considerentur, sunt infirmae, quia multas patiuntur ἐνστάσεις, quas larga manu Photinianorum scripta suppeditant; 3. sunt etiam imperfectae, quia nec omnes simul sumtae nec singulae speciatim acceptae illud evidenter probant, ad quod demonstrandum adhibentur videlicet: 1. Filium a Patre genitum esse personam per se subsistentem a Patre realiter distinctam; 2. eundem esse Patri ὁμοούσιον, unius indivisae essentiae cum Patre; 3. generationem illam Filii ex essentia Patris esse simplicissime aeternam; 4. productionem illam, quae a Patre statuitur ab aeterno facta, terminari ad Filium et ad Spiritum sanctum, id est, non plures nec pauciores personas esse a Patre productas quam duas;
123. 5. Filium a Patre esse productum per generationem, Spiritum s. per spirationem, i. e. Filium esse ab aeterno a Patre genitum, Spiritum s. ab eodem et Filio ab aeterno processisse, haec mysteria simul sumta, ut in hac doctrina omnino simul sumi debent, omnem humanae rationis captum excedunt, ac proinde naturali ratione probari non possunt. Si ergo quatuor argumentis ostendimus, mysterium trinitatis non posse ex ratione probari, quod confirmat etiam illud Athan. in epist. ad Serapion. circa med.: *Deitas non demonstratione rationum traditur, sed fide et pia cogitatione cum religione.*

26. Posterior theseos pars, quod videlicet *mysterium trinitatis ex naturali ratione non debeat probari*, sequitur ex priore. Si enim probari ex ratione nequit, frustra ad rationes naturales nos recipiendo operam ludimus. Thomas p. 1. q. 32. art. 1. id ipsum probat ex incommodi consecutione. *Qui nititur* (inquit) *naturali ratione trinitatem probare, dupliciter derogat fidei:* 1. quia *dignitas fidei est, ut sit de rebus invisibilibus, quae rationem humanam excedunt; 2. derogat fidei quantum ad utilitatem alios ad eam trahendi, credunt enim infideles, quod hujusmodi rationibus utamur, cum tamen non sint cogentes.*

27. *Antithesis.* 1. Scholastici, (de quibus Scotus lib. 3. sent. dist. 24. q. 1. praedicat, quod *philosophiam cum theologia maximo cum fructu miscuerint)* ratiocinationibus ejusmodi ut in aliis, ita quoque in hoc articulo plus aequo indulgent, quin et curiosis, otiosis ac spinosis quaestionibus de hoc mysterio motis et agitatis fidei Christianae simplicitatem non mediocriter labefactarunt. Raymundus Lullus existimavit, *sola vi naturali intellectus seclusa revelatione hoc mysterium demonstrari posse;* illi favet nonnihil Gerson alphab. 13. lit. H. Henricus quodlib. 8. q. 24. Rich. Victorin. lib. 1. de trinit. c. 4. Gregor. de Valent. lib. de unit. et trin. proleg. c. 2: *Et si ratio veritatem hujus mysterii propter ipsius altitudinem capere nequit, tamen nec ullam in eo falsitatem deprehendere valet, atque adeo argumenta omnia, quae contra illud fiunt, tanquam infirma et fallacia dissolvi possunt, et quidem evidenter.* 2. Keckermannus rationi in hoc mysterio demonstrando plus tribuit quam Scripturae. Sic enim orditur trinitatis demonstrationem lib. 1. syst. theol. c. 3: *Antitrinitariis palam faciemus, trinitatem personarum promanare ex ipsa Dei essentia et Deum Deum esse non posse, nisi tres habeat distinctos exsistendi modos sive personas, id ubi ostenderimus, etiam testimonia producemus ex sacris literis.* Sic ergo discursum philosophicum ex proprietatibus naturae intelligentis petitum praeponit divinis Spiritus s. oraculis. Quanto rectius Justin. in ἐκθ. πίστ. p. 294: δεῖ πρὸς τοὺς τῆς ἐκκλησίας τροφίμους μὴ λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις διευθύνειν τὰ θεῖα, ἀλλὰ πρὸς τὸ βούλημα τῆς διδασκαλίας τοῦ πνεύματος τῶν λόγων ποιεῖσθει τὴν ἔκθεσιν.

28. Qu. 1. *Quid statuendum de vestigiis trinitatis, quae in creaturis demonstrantur? Ea, quae infra nos sunt*, scribit Augustin. lib. 11. de civ. Dei c. 28, *nec aliquo modo essent, nec aliqua specie continerentur, nec aliquem ordinem vel appeterent vel tenerent, nisi ab illo facta essent, qui summe est, qui summe sapiens est, qui summe bonus est, ergo per omnia quae fecit mirabili stabilitate, currentes quasi quaedam ejus alibi magis alibi minus impressa vestigia colligamus, in nobis autem ipsis ejus imaginem contuentes tanquam minor ille evangelicus filius* III. [illegible]
ad nosmet ipsos conversi surgamus. Statuit ergo Augustinus in creatura intellectuali ac rationali *imaginem*, in irrationalibus vero creaturis reliquis *vestigium* quoddam trinitatis conspici, quod discrimen ejusdemque rationem latius exposuimus in loc. de trib. Eloh. §. 69. et 70. Horum vestigiorum complura a veteribus recensentur, quorum pleraque enumerat Augustinus a lib. 9. de trinitate usque ad 15. Utamur in illis recensendis quodam ordine: 1. Quaedam vestigia sunt *omnibus creaturis communia,*

quaedam *certis creaturis propria.* Communia haec sunt. Deus omnia fecit *in numero, pondere et mensura.* Quaelibet creatura quandam in se ostendit *et unitatem et speciem et ordinem.* Tres solae sunt *affectiones* entis omnibus rebus communes, *unum, verum, bonum.* In omnibus creaturis est *principium, medium et finis; substantia, virtus et operatio; esse, posse, agere.* Totum universum constat triplici creaturarum genere. Unum est *substantiarum spiritualium*, i. e. angelorum, alterum est *substantiarum partim spiritualium, partim corporalium*, ut hominum tertium est *substantiarum omnino corporalium*, ut brutorum, arborum, etc. 2. Creaturae sunt vel *rationales* vel *irrationales.* Rationales sunt vel *angeli* vel *homines.* In rationalibus illis creaturis non tantum vestigium sed etiam imago quaedam trinitatis occurrit. Innumerabilis illa multitudo angelorum in *tres hierarchias* dispescitur, singulis hierarchiis *tres ordines* assignantur, in qua tripartita distinctione divinae trinitatis vestigium aliquod conspici arbitrantur. In singulis vero angelis intellectualibus illis essentiis et animabus hominum ratiocinandi facultate praeditis imaginem quandam trinitatis monstrare satagunt. *Mens meminit sui, intelligit se, diligit se.* Mens est quasi parens, notitia ejus quasi proles, amor de ipsa mente et notitia procedit. Tres sunt humanae animae facultates, *rationalis, sensitiva, vegetativa.* Tres sunt rationalis animae facultates, *intelligentia, voluntas et memoria.* Et sumus et nos esse novimus et nostrum esse ac nosse diligimus. 3. Creaturae irrationales vel *sunt animatae* vel *inanimatae.* In animatis creaturis tam sensitiva quam vegetativa tantum anima praeditis haec occurrunt vestigia. Tres sunt sensus interiores, *sensus communis, phantasia et memoria.* Herbae et flores habent *formam, odorem seu saporem ac vim, vire, et effectus.* 4. Inanimatae vel sunt *coelestes* vel *sublunares.* In earum pluribus trinitatis monstrant vestigium. Tria in sole considerantur, *quod est, quod lucet, quod calet*, i. e. substantia solis, radius et calor. In iride sunt *tres distincti colores* ita conjuncti, ut quo modo committantur vel separentur, discernere nequeas. In igne est *species ignis, splendor et calor.* Splendor ab igne nascitur, calor ob igne et splendore generatur. *Fons, rivus, flumen* tria sunt ejusdem naturae, etc. Ex *radice* arboris exsurgit *truncus*, ex utroque *ramus.* 5. Nec solum in naturalibus, sed etiam in artificialibus ac in disciplinis talia vestigia quaerunt. Tria sunt, quae in unoquoque artifice quaeruntur, ut aliquid efficiat: *natura, doctrina, usus.* Natura ingenio, doctrina scientia, usus fructu dijudicandus. Aug. 11. de civit. Dei c. 25. affert huc tripartitam philosophiae divisionem *in physicam, logicam, ethicam;* per physicam denotari dicit Patrem, qui est naturarum omnium auctor, per logicam Filium intelligentiae datorem, per ethicam Spiritum s. amoris, quo bene beateque vivitur, inspiratorem. Lutheri nostri hoc est: Pater in divinis est *grammatica*, Filius *dialectica*, Spiritus s. *rhetorica.* Alii observant radicem apud Hebraeos esse triliteram; nomen Jehovah habere tres literas, scribi per tria י substrato ־, ternarium apud omnes gentes esse sacrum. Quid vero de his vestigiis et comparationibus statuendum? Resp. idem quod de rationibus ex lumine naturae petitis: 1. illustrant tantum, non probant; 2. plus in illis dissimilitudinis quam similitudinis; 3. a posteriori petitae sunt, non a priori, non sunt cognitionis pa- III. 22
rentes sed soboles, non adducunt ad cognoscendum, sed adducuntur ad cognitum repraesentandum. Vid. Meisn. p. 1. sobr. phil. sect. 4. c. 9. q. 2; 4. sobrie ac caute illis utendum; 5. adversario opponi nequeunt, credentem oblectare possunt. Annotabo de his similitudinibus egregium locum ex Hilar. 1. de trin. p. 7: *Si qua nos de natura Dei et nativitate tractantes comparationum exempla asserimus, nemo ea existimet absolute in se rationis perfectionem continere. Comparatio enim terrenorum ad Deum nulla est, sed infirmitas intelligentiae nostrae coëgit spirituales quasdam ex inferioribus tanquam superiorum indices quaerere, ut rerum familiarium consuetudine admonente ex sensus nostri conscientia ad insoliti sensus opinionem adduceremur. Omnis igitur comparatio homini potius utilis habeatur quam Deo apta, quia intelligentiam magis* significat *quam explicat neque naturis carnis et spiritus aut invisibilium ac tractabilium coaequandis praesumta reputetur protestans infirmitati se humanae intelligentiae necessariam et ab invidia esse liberam non satisfacientis exempli.*

29. Qu. 2. *Quid de allegoriis, quae ad hoc mysterium adhibentur, judicandum?* Etiam in illis veteris ecclesiae doctores, praesertim Origenes et ex recentioribus Berthorius satis quandoque copiose. Animi gratia quasdam enumerabimus: Genes. 15. Deus volens cum Abrahamo foedus inire ac promissionem de benedicto semine confirmare jussit, ut sibi sumeret in sacrificium *vaccam triennem et capram et arietem trium annorum*, per quod trinitatis mysterium ducunt praefiguratum. Weidn. in loc. fid. Christ. praecis. tract. 1. p. 147. Genes. 18. tribus occurrit Abraham et unum adorat. In eo quod tres vidit, trinitatis mysterium intellexit, quod autem quasi unum adoravit, in tribus personis unum Deum cognovit. August serm. 70. de temp. *Cum tres viri visi sunt, nec quisquam in eis vel forma vel aetate vel potestate major caeteris dictus est, cur non hic accipiamus visibiliter insinuatam per creaturam visibilem trinitatis aequalitatem atque in tribus personis unam eandemque substantiam?* etc. Id. lib. 2. de trinit. c. 11. Vid. loc. §. 15. Just. in dial. cum Tryph. p. 213: *Moyses beatus et fidelis Dei minister indicat visum esse* Abrahamo ad saltum Mamre Deum cum eis, qui secum fuere duobus angelis ad judicium Sodomitarum missis ab alio, qui semper in supercoelestibus manet et a nemine visus neque cum quopiam per se ipsum collocutus est, quem fabricatorem et patrem cunctarum rerum novimus. Tria contenta in arca, *tabulae decalogi, virga Aaron frondens et urna aurea habens manna,*

designant tria Deo attributa. Nam in virga potentia ejus; in tabulis, in quibus erat lex magnae sapientiae, signatur Dei sapientia; in mannae dulcedine bonitas ejus. Potentia tribuitur Patri, sapientia Filio, bonitas Spiritui sancto. Quod Exod. 23, v. 17. Israëlitae *ter in anno* in tribus sc. festis solennioribus coram Deo comparere cogebantur, illud Basilius in c. 1. Esai. ad trinitatem accommodat. *Fidem*, inquit, *ss. trinitatis Deus exigit, nam, ut ait glossa, in paschate immolatur Filius, in pentecoste datur Spiritus s., in collecta frugum potentia creatoris Patris significatur.* Num. 15. Israëlitae in angulis palliorum suorum habebant fimbrias, per quas Dei et mandatorum ejus admonerentur, erant illae quatuor filiorum sed duplicatorum, in superiore quidem sui parte tres nodos habentes, in inferiori vero duos. Per tres nodos superiores trinitas personarum, per duos autem
26. inferiores duo insinuantur testamenta. Dan. 5. v. 5. praefiguratur trinitas Danieli. Tres digiti unius manus scribunt in pariete contra faciem regis Belsazer convivantis, tres illi digiti notant tres personas trinitatis, de quibus dicitur: *Quis apprehendit molem terrae tribus digitis?* Esa. 40, v. 12, *hoc est, sustentat mundum virtute trium personarum, quae sunt unus Deus, una manus in essentia et virtus divina, quae in mentem inscribit humanam, excitat novos motus, ponderare facit gravitatem peccatorum*, etc. Quid de hisce allegoriis statuendum? Resp. idem quod de adductis comparationibus, ut enim illae sunt similitudines petitae ex libro naturae, ita et hae sunt picturae ex libro Scripturae. 1. Si congruae sint, et concinna coornant et illustrant, non probant. Luth. in c. 18. Genes. p. 216: *Defendamus doctores nostros contra virulentas linguas, qui occulto sensu vidisse Abrahamum trinitatem dicunt, siquidem Deus ei apparuit non in paucioribus nec pluribus personis quam tribus, recte ergo hoc loco patres usi sunt, aliud tamen est probare aliud ornare.* 2. Sin vero minus aptae ac decentes, eruditi eas contemnunt, adversarii derident, infirmi iisdem offenduntur.

30. Qu. 2. *Quid de testimoniis, quae ex gentilibus scriptoribus pro adstruendo trinitatis mysterio proferuntur, judicandum.* Quaedam illorum ex Lud. Vive, Mornaeo, Pansa, Ficino, Scaligero, Georgivezio, etc. commemoravimus in loc. §. 73. Plura exstant apud Cyrillum lib. 8. contra Julianum et Steuchum lib. 2. de peren. phil., quibus et haec conjungi possunt. Suidas de Trismegisto. Mercurius Trismegistus, id est, ter maximus, *is fuit sapiens Aegyptius. Floruit autem ante Pharaonem. Appellatus est ter maximus, quoniam de trinitate edidit oraculum dicens in trinitate unam esse divinitatem his verbis: Erat lumen intellectuale ante lumen intellectuale, et erat semper mens mentis luminosa. Et nihil aliud erat quam horum unitas et Spiritus omnia continens. Extra hunc non Deus, non angelus, non substantia ulla alia. Omnium enim Dominus Pater et Deus et omnia sub ipso et in ipso sunt. Nam verbum ejus perfectum exsistens et foecundum et opifex lapsum in foecunda natura et aqua foecunda prolificam fecit aquam.* Trismegesti philosophiam secutus Plato in epistola ad Dionysium, qui eum de natura Dei percunctatus fuerat, sic respondet: *De natura primi loquendum est tecum per aenigmata*, etc. *Sic habet res, circa omnium regem omnia sunt et illius gratia exsistunt omnia, illeque est causa omnium bonorum, secundum autem circa secundam et tertium circa tertiam.* Plotinus philosophus Platonicus scripsit librum *περὶ τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων*, cujus libri meminit August. Damascius Platonicus scribit, *Aegyptios primo principio ter fuisse acclamare solitos.* Arist. 1. de coelo et mundo scribit, *Pythagoricos in tribus posuisse perfectionem rerum velut principio, medio et fine*, et in deorum sacris numerum hunc usurpari solitum colligitur ex illo Maronis: *Numero deus impare gaudet.* Reuchlin. in annot. ad q. 1.
Athanas.: *Pagani circa unitatem deitatis laboran-* III. 227.
tes deprehenderunt aliquam pluralitatem exsistentem supra omnes deos. Fabulantur enim Jovem unum et excellentissimum deum sine ulla commistione solum ex capite suo Minervam genuisse, quae certe praevaleat diis omnibus. A Jove et Minerva productam postea dicunt Bulen, id est, consilium, quae duo aequalem habent cum patre potestatem et ab Hesiodo in Theogonia vocantur duo prudentes partus Jovis. Mahumetes in Corano azoara 24. sic loquentem Deum introducit: *Non est quicquam a nobis absconditum, qui certum modum atque mensuram ubique servamus ventis imperantes et imbres ad rerum vegetationem e coelo dimittentes vitam damus et mortem inducimus. Nos hominem de terra et luto plasmavimus;* (sic ergo, qui parem non habet inter angelos vel creaturas reliquas, de se ipso in plurali loquitur, quae vero illa pluralitas?) azoara 25: *Ipse namque Deus et Spiritus suus benedictus hunc librum veracissimum composuerunt.* (habes dualitatem personarum, in divinis additur autem etiam Verbum) azoara 11: *Jesus Mariae filius, Dei nuntius, suusque Spiritus et Verbum Mariae coelitus missum.* (en igitur mittentem, Spiritum et Verbum, sed azoara 12. statim subjungitur contrarium) Quid ergo de talibus testimoniis statuendum? 1. In quibusdam duntaxat similia habent, non vero eadem cum doctrina Christiana. In verbis nobiscum consentiunt, in verborum istorum explicatione ac sensu dissentiunt, unde Aug. 10. de civ. Dei c. 29. de illis pronuntiat, quod *qualitercunque et per quaedam tenuis imaginationis umbracula, quo nitendum sit, viderint.* 2. In quibus eadem docent, illa hauserunt 1. partim ex Scripturae sacrae lectione) Justin. Martyr. in paraen. ad gentes, Eusebius in lib. de praeparat. evang. et Theodoret. in libro de Graecorum affect. Platonem ex Hebraeorum libris multa in suos transtulisse probant. Hinc Numenius philosophus dicebat *τί ἐστι Πλάτων ἢ Μωυσῆς ἀττικίζων*; Et Aristobulus Judaeus ad Philometora lib. 1. citante Euseb. *Legem*, inquit, *o*

stram in multis Plato secutus est, aperte namque in multis diligenter examinasse singula videtur. Mosaica enim volumina ante Alexandrum et ante Persarum imperia traducta fuerant, unde plurima sicut et Pythagoras philosophus accepit. Aug. lib. 8. de c. D. c. 11. demonstrat, Platonem scripturas Hebraeas per interpretem didicisse, non ut scribendo transferret, sicut Ptolemaeus, sed ut colloquendo, quid continerent, quantum capere potuisset, addisceret. Lud. Viv. in comm. Aug. ibid. scholiastes in epistol. Greg. Nazianz. ad Nemesium: *Christianis olim ab ethnicis quibusdam objectum est, multa in libris divinitus inspiratis inveniri, quae a Platone aliisque auctoribus accepta, imo surrepta essent. Sed falsum hoc plagii crimine juste in eosdem retorserunt, cum alii multi tum inprimis Clemens Alexandrinus, qui in libris στρωμ. innumera loca Scripturae producit, quae ethnici scriptores in sua volumina transtulerunt);* partim ex conversatione cum Hebraeis (Plato in Aegyptum usque perrexit. Aug. d. l.); partim ex oraculorum ac Sibyllarum revelatione. 3. Gentilium de trinitate testimonia plus valent ad convincendos ethnicos quam ad confirmandos Christianos vel haereticos refellendos. Aug. lib. 13. cont. Faustum c. 15: *Si Sibylla et Orpheus et nescio quis Hermes, vel si qui alii vates vel theologi vel sapientes vel philosophi de Filio Dei aut de Patre Deo vera praedixisse aut dixisse perhibentur, valet quidem aliquid ad paganorum vanitatem revincendam, non tamen ad istorum auctoritatem amplexandam, cum illum Deum nos colere ostendimus, de quo nec illi tacere potuerunt, qui suos congentiles populos idola et daemonia colenda partim docere ausi sunt, partim prohiberi non sunt ausi.* 4. testimoniis illis veritas Christianae fidei per se minime indiget. Aug. lib. 18. de civ. Dei c. 47: *Quisquis alienigena, i. e. nec ex Israël progenitus, nec ab illo populo in canonem sacrarum literarum receptus, legitur aliquid prophetasse de Christo, si ad nostram notitiam venit aut venerit, ad cumulum a nobis commemorari potest,* III. 226. *non quod necessarius sit, etiamsi desit, sed quia non incongrue creditur fuisse et in aliis gentibus homines, quibus hoc mysterium revelatum est, et qui hoc etiam praedicere impulsi sunt.*

31. Qu. 4. *Rectene dictum a Thoma Aquinate* p. 1. q. 32. *art. 1. ex naturali ratione defendi posse, non esse impossibile, quod fides Christiana de trinitate praedicat?* Resp. apud Christianos ex verbo Dei institutos ac trinitatis mysterium fide amplectentes per naturales rationes illud obtineri potest, sed apud gentiles trinitatem ignorantes et apud haereticos eam praefracte negantes obtineri vix poterit; cum enim illi seposita verbi coelestis luce ex rationis principiis de hoc mysterio judicare praesumant, inde accidit, ut illud absurdum et impossibile pronuntient.

Ex ratione non est oppugnandum trinitatis mysterium.

32. Thesis. 6. *Mysterium trinitatis ex ratione naturali oppugnari non debet, expugnari non potest.* B. Luth. in lib. de votis monasticis c. 5. de lumine rationis et naturae ejusdemque in divinis usu sic disputat: *Natura tametsi lucem et opera Dei non attingat per se, ita ut in affirmativis, quod ajunt, fallax sit ejus judicium, in negativis tamen est certum. Non enim capit ratio, quid sit Deus, certissime tamen capit, quid non sit Deus. Ita licet non videat, quid rectum et bonum sit coram Deo, nempe fidem, scit tamen evidenter infidelitatem, homicidia esse mala, qua et Christus utitur, dum dicit: Omne regnum in se divisum desolari, et Paulus dum dicit, nec naturam docere, ut mulier velato capite prophetet. Quod ergo huic rationi evidenter adversatur, certum est id multo magis Deo adversari, quomodo enim coelesti veritati non repugnabit, quod terrenae veritati repugnat?* etc. Ex hoc Lutheri loco quidam evincere conatur, in summis fidei mysteriis rationis naturalis judicium consulendum esse, et quicquid illi deprehenditur adversum, id protinus ut falsum esse rejiciendum. Sed committunt fallaciam παρὰ τὸ πῆ καὶ ἁπλῶς. Neque enim absolute et simpliciter de omnibus, quae in theologia traduntur, Lutheri dictum accipiendum est, sed de illis duntaxat, quae lumine naturae sunt nota, non autem quae sunt merae revelationis ac purae ut vocant fidei, id quod apparet: 1. ex subjectis a Luthero exemplis, quae omnia ita comparata sunt, ut sphaeram rationis non supergrediantur; 2. ex aliis ejusdem locis, in quibus severe ac graviter prohibet, ne ex ratione de summis fidei mysteriis judicemus, atque ea, quae ratio nostra judicat absurda, falsa et impossibilia, ut talia repudiemus. In disputat. de dicto *Verbum caro factum est*, tom. 1. Lat. Wit. f. 413: *Sorbona mater errorum pessime definivit, idem esse verum in philosophia et theologia, impieque damnavit eos, qui contrarium definierunt;* 3. ex consequentibus absurdis. Quod si enim hoc Lutheri dictum ad mysteria supra omnem rationis captum posita extendere velimus, consequetur, rationi committendum esse judicium de illis, quae penitus ignorat, rationem esse fidei nostrae magistram, rationem non esse sub fidei obsequium captivandam, quinimo omnia fidei mysteria, quae natura et rationi ignota sunt, tanquam absurda et impossibilia erunt neganda et repudianda, id quod ex seqq. erit manifestius.

33. Demonstramus igitur theseos utrumque membrum, cum posterius ex priore dependeat, *1. ex legibus et requisitis in vera demonstratione.* Vera et efficax demonstratio debet peti non ἐξ ἀλλοτρίων sed ἐκ τῶν οἰκείων, ne committatur μετάβασις εἰς ἄλλο γένος, ἀνάγκη γὰρ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους τὰ ἄκρα καὶ τὰ μέσα εἶναι Arist. 1. analyt. c. 7. cont. 59. Atqui quando in summis fidei articulis omnem humanae rationis captum transscendentibus argumenta ἀνασκευαστικὰ ex naturali ratione proferuntur, ea non sunt petita ἐξ οἰκείων, nec est in illis terminorum συγγένεια. Ergo τρόπος παιδείας et leges verae demonstrationis violantur. Qui a natura ad mysteria, a sensu ad fidem, ab oculo ad oraculum argumenta ducunt, ἀπαιδευσίαν committunt; *2. ex rationis imperfectione.* Intellectus noster tanta laborat imperfectione et infirmitate, ut in rebus judicio ejus III. 2 subjectis saepius fallatur et aberret, id quod testa-

tum reddunt querelae praestantissimorum philosophorum; Aristot. lib. 2. metaph. c. 1. Scal. exer. 1. sect. 1. exerc. 31. sect. 1. exerc. 307. sect. 12. Quanto igitur conjunctum erit cum periculo res fidei ejus judicio committere, ita ut veritas articulorum fidei in Scripturis patefacta propterea negetur, quia ratio ad eorum notitiam nequit assurgere; 3. *ex rationis corruptione.* Ratio humana non solum laborat infirmitate, sed etiam *coecitate*, *tenebris et erroribus* in rebus fidei dijudicandis Rom. 1. v. 21. 1. Cor. 1, v. 19. Eph. 4, v. 17, nec solum destituitur *δυνάμει* divina plene et perfecte cognoscendi, sed etiam contrario habitu errores et vitia sectandi est corrupta. 1. Cor. 2, v. 14: *Animalis homo οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ, μωρία γάρ αὐτῷ ἐστιν καὶ οὐ δύναται γνῶναι ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται.* Illatio apostoli est talis: *Spiritualia oportet spiritualiter judicari*, i. e. ad spiritualia mysteria percipienda et judicanda requiritur intellectus Spiritus s. luce collustratus et judicii normam solum ac unice Scripturas sacras, in quibus vox et judicium Spiritus s. continetur, constituens. Jam vero homo *ψυχικός*, qui nihil in se eximium habet praeter animam rationalem, qui suis indulget *λογισμοῖς*, nondum est S. s. luce collustratus, sed haeret adhuc in connatis intellectui tenebris, nec sequitur normam, juxta quam unice de rebus et mysteriis spiritualibus judicandum. Ergo ad spiritualia judicanda plane est ineptus. Rom. 8, v. 6. *φρόνημα σαρκός*, (quo nomine intelliguntur non solum appetitus et affectus sensitivi, sed etiam praeclarissimae cogitationes et ratiocinationes in non renatis) non solum non sunt laudabiles, sed etiam *ipsa adversus Deum inimicitia*, in quo est magna *δείνωσις*, ut substantivum pro adjectivo positum intelligatur. 4. ex *νοητῶν* ac *πιστῶν collatione.* Quemadmodum *τὰ νοητὰ* non sunt judicanda ex *αἰσθήσει*, ita *τὰ πιστὰ* non sunt judicanda ex *νοήσει*. Contra judicium rationis non potest nec debet urgeri judicium sensuum. Ergo etiam contra judicium fidei non debet urgeri judicium rationis *πιστεύωμεν τῇ τέχνῃ τὰ τεχνικά τῇ φύσει τὰ φυσικὰ καὶ τῷ θεῷ τὰ θεῖα.* 5. ex philosophicorum axiomatum conditione. Quando contra trinitatis mysterium proferuntur ratiocinationes humanae, tunc axiomata philosophica accipiuntur ut generalia, cum tamen sint specialia et in sua duntaxat sphaera obtineant veritatem. Sic axioma illud, *quot sunt personae tot essentiae*, valet quidem in tota rerum universitate, sed non est extendendum ad ipsum Dominum universitatis; valet in essentia finita, sed non est applicandum ad essentiam Dei infinitam; valet in sphaera sublunari, sed non pertrahendum est ad sphaeram supercoelestem. Miserae autem insipientiae ac fraudis sophisticae est particulare accipere ut universale, determinatum ut indeterminatum. Omnia argumenta, quae contra mysterium trinitatis ex ratione formantur, in majore propositione assumunt aliquod axioma, quod valet in rerum creatarum natura tantum ac proinde est particulare, idque applicant ad increatam et infinitam Dei essentiam, i. e. assumunt illud tanquam absolute et simpliciter utile contra ipsius logicae leges. E. g. *Una numero essentia non potest esse in tribus numero distinctis hypostasibus.* Divina natura est una numero essentia. Ergo. Major non potest aliter probari quam ex inductione rerum creatarum finitarum, at ex eo nondum probatur, quod eadem sit ratio increatae et infinitae essentiae, ergo utilitas axiomatis probari nequit; 6. *ex mysteriorum natura ac ratione.* Mysterii trinitatis ac reliquorum proprie dictorum mysteriorum ea est natura ac ratio, ut captum rationis transscendant, i. e. ut ratio citra verbi revelationem ad eorum notitiam non possit pertingere et ut posita verbi revelatione nihilo tamen minus ratio ex suis principiis non possit nec debeat de illis statuere. Eph. 3, v. 8. 1. Cor. 2, v. 7. 1. Tim. 6, v. 16. etc. Ergo etiam non debet suos *λογισμοὺς* veritati coelesti in illis mysteriis opponere. 7. *ex potentiae et essentiae divinae collatione.* Quemadmodum ratio non potest nec debet pronuntiare, quid Deus possit, quid non III. 230.
possit, cum *plus praestare Deus possit quam nos intelligimus* (Eph. 3, v. 20), ita quoque non potest nec debet pronuntiare, quid Deus sit, quid non sit, sed in hisce definiendis lucem verbi unice debet sequi. Finitus est intellectus noster, ergo non debet sibi sumere judicium, quousque infinita Dei potentia se extendat, et quod in divina essentia personae sint vel non sint. 8. ex *apostolica jussione.* 2. Cor. 10, v. 5. *captivantes rationem sub fidei obsequium.* Si ratio contra fidei mysteria in Scripturis revelata ex suis principiis disputans esset audienda, utique non foret opus eandem captivare, cui enim liberum permittitur, ut in suis logismis pro libitu discurrat, illi non est injiciendum captivationis vinculum. Sed posterius requirit apostolus, cum quo congruit illud Salomonis Prov. 3, v. 5: *Fide Domino ex toto corde et intelligentiae tuae, ne innitaris. 9. ex multiplici ad absurdum deductione.* Si ratio contra trinitatis mysterium ex suis principiis disputans audienda, consequens erit: 1. quod ultima fidei nostrae resolutio fieri debeat non in Scripturas sacras, sed in judicium nostrae rationis, quippe cui de ipsis Scripturarum assertionibus judicium permittitur; 2. rationis judicio plus tribuetur quam judicio Spiritus s., quod in Scripturis revelatum ac propositum; 3. diversa disciplinarum genera ac principia pessima quadam *μίξει* confundentur; 4. rationi humanae talis ac tanta praerogativa dabitur, ut supra angelorum intellectum elevetur, quia ipsimet desiderant *παρακύψαι* in evangelii mysteria (1. Petr. 2, v. 12); 5. omnia fidei mysteria uno ictu atque impetu subruentur, quia par et aequalis est omnium ratio in eo, quod captum humani intellectus transcendant, etc. Vid. D. D. Meisn. in consid. theol. Photin. p. 311.

34. 10. *Ex unanimi patrum testificatione.* Multa in hanc sententiam ex patribus adduximus in loc. de interp. Script. §. 170, quibus paucula hoc loco addimus. Tatianus contra gentes: *τὰ τῆς ἡμετέρας*

παιδείας ἐστὶν ἀνωτέρω τῆς κοσμικῆς καταλήψεως. Justin. In confut. Graecor. quaest. p. 163: *οὐ χρὴ τοῖς ἡμετέροις ἐνθυμήμασι μετρεῖν τοῦ θεοῦ τὰ ἔργα, ὑπὲρ νοῦν γὰρ καὶ αἴσθησιν καὶ λόγον τοῦ θεοῦ ἔργα.* In *ἐκθ. πίστεως* p. 304: *ὅταν ἐγὼ ζητῶν ἐπαπορήσω, τότε τοῦ μυστηρίου τῶν Χριστιανῶν ἀνακράζω τὸ θαῦμα, ὅτι ὑπὲρ νοῦν, ὑπὲρ λόγον, ὑπὲρ κατάληψιν κτιστῆς φύσεως τὰ ἡμέτερα, ὅταν δὲ καί σοι τὰ τοιαῦτα ζητοῦντι ἀπορία τις ἐπείη, πρόφερε τοῖς ζητουμένοις ἑτοίμην λύσιν τὴν πίστιν.* P. 297: *Quomodo trinitas in unitate et in trinitate unitas neque ex aliis percunctari ipse velim neque mihi ipsi persuadere possim rerum arcanarum et ineffabilium rationem ut lingua lutea et carne squalida proferre audeam.* Greg. Nazianz. in orat. in laudem Neronis: *Hoc Pater et Filius et Spiritus s. commune habent, quod minime creati sunt quodque divinitate junguntur. Hac proprietate inter se distinguuntur, quod Pater ingenitus, Filius genitus, Spiritus s. procedens. Quodsi modum quaerere pergis, quid iis relicturus es, quos solos mutuo se cognoscere atque a se mutuo cognosci Scriptura testatur aut iis etiam nostrum, quibus in altero aevo divinitus illustrari contingit.* Idem in orat. de fide: *Haec est causa erroris, haec origo haereseos Arianae, dum non intelligunt Dei virtutem neque tanti sacramenti dispositionem cognoscunt, ut Deum humanis conditionibus comparent.* Proclus archiep. Constant. serm. de fide ad Armenios p. 31: *Syllogismos rationis, qui fidei articulis ab haereticis opponuntur*, vocat *ἀράχνης ἀσθενεστέρους* et addit *λημῶν ὀφθαλμὸς ἡλίου ἀκτῖνας καθαρῶς οὐ δέχεται καὶ ἀσθενοῦσα διάνοια πίστεως οὐ προσίεται ὕψος. Lippus oculus solis radios non recipit et mens infirma sublimitatem fidei non comprehendit.* Homil. in transfig. Dom. p. 86: *τί λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις καθυβρίζεις τὰ θεῖα; Cur humanis ratiocinationibus res divinas infamas?* Chrysost. homil. 5. in 1. Tim.: *Nihil commune habet humana ratio cum divinis collata, ideoque blasphemia est rationibus velle divina discutere.* August. 12. de c. D. c. 17: *Has argumentationes si ratio refutare non posset, fides irri-*
III. 281. *dere deberet.* In enchir. c. 4: *Haec sunt defendenda ratione, quae vel a sensibus corporeis inchoata vel ab intelligentia mentis inventa. Quae autem nec corporeo sensu experti sumus nec mente assequi valuimus aut valemus, eis sine ulla dubitatione credenda sunt testibus, a quibus ea, quae divina vocari meruit Scriptura, confecta est.* Bernh. epist. 190: *Quid magis contra rationem quam ratione rationem conari transscendere? et quid magis contra fidem, quam credere nolle, quod non possis ratione attingere?*

35. 11. *Ex ipsa adversariorum confessione.* Quamvis enim mysterium trinitatis argumentis ex ratione petitis impugnare non desinant, tamen multis modis huic ipsorum praxi repugnat theoria: 1. quia docent, solam Scripturam sacram esse fidei normam ac regulam. Schmaltz. contra Scopper. p. 3: *Sola Scriptura est fidei norma et divina tantum auctoritate standum quoad credenda.* Id. in praefat. cont. Frantz. *Suis propriis nititur Christi religio principiis, nec alieni operis ullo nostro indiget.* Pisecius in praefat. resp. ad rationes Campiani Alii: *Veritas divinorum non a natura, non a sensu, non a theorematis physicis, sed a Deo, sed ab oraculis et legibus divinis dependet.* Et postea: *Ad legum divinarum firmam et solidam auctoritatem quicquid est controversiarum, in religione Christiana expendimus.* Atqui si sola Scriptura est credendorum regula, si in divinis divina tantum auctoritate standum, cur igitur rationis judicium in divinis mysteriis sequuntur? 2. negant Dei judicia ratione discutienda esse. Socin. in solut. scrupul. resp. ad 11. p. 40: *Non sunt Dei imperscrutabilia judicia humanae rationis modulo metienda.* Idem adv. Mennonitas p. 77: *Natura humana sua sponte fragilis et imbecillis est in iis exsequendis, quae bona sunt et Deo accepta, quippe quibus plerumque non appetitus modo, qui in homine vehementissimus est, sed ex parte etiam ratio ipsa repugnet, cujus rei testimonium evidentissimum in ipso Adamo habemus ejusque conjuge, qui antequam peccassent et ita antequam labem aliquam ex peccato contraxissent, adeo tamen fragiles et imbecilles fuerunt, ut spreta aperta Dei monitione ex vetita sibi arbore partim appetitu impulsi, partim ratione persuasi comederint ac gravissime peccaverint.* Socin. ad object. Cutteni p. 92: *Nos viribus naturalibus parum in divinis rebus tribuimus, scientes teste apostolo hominem animalem non percipere, quae sunt Spiritus Dei.* Sommerus in refut. P. Carolini p. 50. b: *Non sunt Dei actiones ad hominum regulas examinandae.* Atqui si Dei judicia et actiones non sunt ad regulas rationis examinanda, quanto minus ipsa Dei essentia rationis modulo erit metienda; 3. rationi judicium in divinis quandoque derogant. Eniedin. in loc. Script. p. 178: *Nemo alienas et philosophicas contemplationes ad simplicem apostolorum sermonem et doctrinam afferat.* Praefator Eniedini: *In re tam ardua non hominis ratiocinationibus, sed imprimis expresso opus est verbo juxta illud: ad legem et oraculum, in lege quid scriptum est.* Idem in defens. animadv. contra Eutropium p. 49: *Ea Christiano homini de Deo credenda sunt, licet rationi minus consentanea, quae ab ipso Deo non quidem patefacta esse putantur, sed revera sunt patefacta.* Ostorod. in Instit. c. 29, p. 196: *Nimis periculosum foret rem tanti momenti* (quod haeretici capitaliter puniendi) *hominis vitam, imo aeternam salutem concernentem humanae rationi et judicio committere.* Idem contra Tradel. part. 1. c. 7, p. 53: *in ultimo argumento doctor passus est se a ratione seduci, sed debuisset h. l. physica postponere.* Schmaltz. de Christi divinit. p. 91. 92: *Desinant in hujusmodi rebus in modos inquirere, quibus Deus usus est et quos ut ignoremus, eum non sine causa voluisse statuendum est. Discant acquiescere in testimoniis sacrarum literarum manifestis.* Idem contra Frantz. p. 165: *Ostendat nobis Frantzius ex sacris literis suas opiniones*

et nos eas pro certis recipiemus, etiamsi rationem nostram superent. Johan. Lycinius Namisloviensis Polonus in paraenesi Polonica et Latina ad ministros evangel. pro ineunda concordia anno 1597. edita: ***Fateor rationem omnibus viribus coërcendam, tum***
32. ***videlicet, cum manifestissimis verbis aliquid in Scriptura dicitur, quod vel supra vel contra rationem sit. Ibi ratio subsistat oportet et humiliter dictis acquiescat nec inquirat, quomodo id fieri potuerit.*** Ibid. id declarat exemplo articuli de creatione omnium ex nihilo. Atqui si ea, quae ex sacris literis demonstrari possunt, credenda sunt, licet ratione comprehendi nequeant, utique mysterium trinitatis, quod ex sacris literis demonstrare parati sumus, non erat argumentis ex ratione petitis oppugnandum; 4. quidam ex ipsis negant naturalem Dei notitiam, Socin. in praelect. c. 2. p. 3. in resp. ad object. Cuteni p. 86. Ostorod. instit. c. 1. p. 10. Atqui si ratio non potest ad aliqualem Dei notitiam suis viribus assurgere, eccur judicium de summis fidei mysteriis illi velimus tribuere? 5. negant a naturalibus ad supernaturalia, ab humanis ad divina argumentum duci posse. Schmaltz. in exam. 157. errorum err. 91. p. 27: ***Urget Smiglecius Christum non posse appellari filium Dei secundum carnem, h. e. propter conceptionem, quia ad filium constituendum requiratur, ut sit de substantia Patris. Ego id verum esse fateor in cursu quotidiano, cum quis Pater alicujus est naturaliter, dico tamen posse etiam eum alicujus filium appellari, qui ab eo generatur et Patrem vicissim dici alicujus posse eum, qui ad alicujus generationem aliquid adjicit, licet id, quod ad ejus generationem adjicit, non sit de ejus substantia.*** Haec omnia nunquam poterunt cum hypothesi illa, quam in controversia de trinitatis mysterio arcte tenent, conciliari.

36. ***Antithesis.*** Quod olim Tertullianus lib. de resurr. carnis c. 3, p. 315. de omnibus haereticis dixit: ***Aufer illis, quaecunque cum ethnicis sapiunt, ut de Scripturis solis quaestiones suas sistant, et stare non possunt;*** idem de Photinianis jure meritoque dicimus. Aufer illis, quae cum ethnicis sapiunt, quae ex rationis pharetra contra trinitatis mysterium tela depromunt, ut ex Scripturis assertiones suas unice confirment, et stare non poterunt. Quae enim machinae, qui arietes, quos labefactando trinitatis dogmati adhibent? uno verbo judicium corruptae rationis Socinus in lib. quod evangelici p. 28. trinitatem impugnaturus in prima acie collocat hoc argumentum, quod dogma illud pugnet cum ratione. ***Quod attinet*** (inquit) ***communem sensum, nemo est tam stolidus, qui non videat, pugnare haec inter se illum Deum nostrum coeli terraeque creatorem esse unum tantum numero et tamen tres esse, quorum unusquisque sit ille Deus noster.*** P. 29: ***Tam Pontificii quam Evangelici fateri coacti sunt, mysterium ut ipsi vocant trinitatis, h. e. trium in uno Deo personarum, omnem humanum captum excedere. Sed melius dicerent, si, quemadmodum ex ipsis quidam fortasse loquuntur, faterentur non modo supra, sed contra omnem humanum captum illud esse.*** De auctor. Script. p. 54: *Nullo modo verum esse potest, cui ratio prorsus sensusque communis repugnant.* Catech. Racov. p. 37: *Rationi adversatur trinitatis dogma.* Theodos. Schimberg. in praefat. refutationi P. Carolini a Joh. Sommero adornatae et ann. 1582. Ingolstadii ut fert titulus excusae. *3. Fides nunquam amplectitur impossibilia mentis, unde manifestum est, trinitatem et divinitatem Filii non esse articulos fidei veros, quia sunt impossibilia mentis, ideo in rei veritate sunt dogmata blasphema et horrenda.* Similia occurrunt apud Schmaltz in refut. Frantz. p. 60. 137. 165. 372. 421. Goslavium in praefat. tract. contra Kecker. Argumenta quae proferunt in praelect. de Photin. examinavimus. Theorema ipsis perquam familiare, *quod mysteria fidei non sint contra, sed supra rationem,* quomodo accipiendum et explicandum sit, ostendimus disp. 10. de glor. Dei §. 13. 14. et 15. Hoc loco examinabimus distinctionem Socini in defensionem animad. adversus Eutropium c. 3, p. 50, qua omnibus argumentis pro nostra thesi adductis satisfacere conatur. *Longe aliud est,* inquit, *quidpiam mente non capere et capere mente quippiam esse non posse, seu aliquid negare, quia id apprehendere nequeas et idcirco aliquid negare, quia id esse non posse deprehendas.* III. 233.
Alterum omnino stultum est, ubi Dei testimonium ea de re non obscurum profertur. Alterum vero tantam vim habet, ut divina ipsa testimonia, quantumvis prima facie aperta aliter interpretari et permittat et cogat, quam ipsa verba sonent. Resp. 1. mysteria fidei non solum eo sensu ac respectu sunt supra rationem, quod ratio citra revelationem verbi ad eorum notitiam non possit adspirare, sed etiam quod posita verbi revelatione nihilo tamen minus ratio non possit eadem comprehendere, quia 1. Cor. 2, v. 14. non solum *τὸ γνῶναι*, sed etiam *τὸ δέχεσθαι* spiritualia homini animali denegatur, ac si ratio de illis velit judicium ferre, judicat ea esse *μωρίαν*. 2. Id quod ex natura mysteriorum apparet, sunt enim supra rationem *ὑπὲρ λόγον*, *ὑπὲρ νοῦν*, *ὑπὲρ πᾶσαν κατάληψιν*, proponuntur in lumine gratiae, non in lumine naturae, docentur in schola Spiritus s., non in schola sapientum hujus seculi, procedunt ex fonte infinitae sapientiae divinae, non ex rivulis scientiae humanae. 3. Proinde ratio non debet de illis judicium sibi sumere, nec juxta regulam suorum principiorum ea examinare. Quae enim ignorat de illis nec affirmare nec negare quicquam debet, sed ad superiorem scholam Spiritus s. in qua traduntur, eadem amandare. 4. Quod si judicium sibi de illis sumat et ex suis principiis quicquam de illis pronuntiare praesumat, perverso et praepostero ordine agit, quae enim supra rationem ex rationis legibus non sunt judicanda, quae supra naturam, ex naturae legibus non sunt aestimanda. 5. Membra igitur Socinianae distinctionis non sunt sibi invicem *ἀντιδιηρημένως* opposita, sed potius subordinata, ac unum eorum sequitur ex altero, imo includit alterum. Quia mysteria fidei non sunt propterea neganda, quod ra-

tione ea apprehendere ac mente eadem capere nequeas (ut Socinus concedit), ergo etiam non sunt propterea neganda, quia ea esse non posse deprehendas, h. e. quia ex principiis rationis aestimata videntur impossibilia, quae enim *παράδοξα* et *ἀδύνατα* judicio rationis, ea non sunt statim coram Deo *παράδοξα καὶ ἀδύνατα* Genes. 18, v. 14. Zach. 8, v. 6. Matth. 19, v. 26. Luc. 1, v. 38. c. 18, v. 26. 6. Breviter, si mysteria sunt supra rationem, non possunt capi a mente et ratione, ut Socinus concedit. Si non possunt capi a ratione, ratio non debet de illis judicium sumere, an talia esse possint necne? Sin judicium sibi sumat, *ψευδωνύμου γνώσεως ἀντιθέσεις* format (1. Tim. 6, v. 20), adeoque ex arena funiculos nectit.

37. Usus practicus est *exhortatorius*, ut pio studio mysterium trinitatis ex proprio theologiae principio ex Scriptura scilicet sacra perdiscamus, nec plausibilibus humanae rationis argumentis ab ejus confessione nos dimoveri patiamur.

CAPUT II.

ΟΝΟΜΑΤΟΛΟΓΙΑΝ EXPONENS.

38. Exposuimus hactenus *priorem hujus tractatus partem* sex theses prooemiales complectentem, succedit *pars posterior*, quae ipsam hujus articuli *ἐργασίαν* continet. Constat illa tum *ὀνοματολογίᾳ* tum *πραγματολογίᾳ*. *Ὀνοματολογία* est vel *generalis* vel *specialis*. Generalem duabus thesibus complectemur. Specialis appellationes *Hebraeas*, *Graecas*, *Latinas et Germanicas*, quibus ecclesia in hoc articulo utitur, recensebit. Sit ergo partis prioris *ὀνοματολογικῆς* Sectio I. de *ὀνοματολογίᾳ* generali. Thesis I.

De ὀνοματολογίᾳ generali. *Licitum est in mysterio trinitatis explicando uti vocabulis, quae αὐτολεξεὶ non exstant in Scripturis sacris.* Thesi huic subjungemus *ἔκθεσιν*.

III. 234. 39. Ecclesiae non quidem competit *αὐτοκρατορικὴ* potestas novos fidei articulos condendi, cum ad vocem Christi sponsi sui in Scripturis unice sonantem divino mandato sit adstricta Deut. 4, v. 2. c. 12. v. ult. Esa. 8, v. 20. Matth. 17, v. 5. Joh. 10, v. 27. interim tamen articulos fidei in Scripturis propositos aliis etiam verbis, quam quae in illis exstant, explicare potest, quod probamus 1. *a necessitate.* Haeretici quamvis in sensu ab ecclesiae dogmatibus diversa, imo contraria doceant, tamen aemulantur Scripturae phrases *ὅμοια μὲν λαλοῦντες, ἀνόμοια δὲ φρονοῦντες*, ut Irenaeus in praefat. lib. 1. de illis loquitur, sunt instar hyaenae, quae noctu ovium adit stabula redditisque quas audit vocibus pastores evocat, egressos laniat ac devorat. Ipsa igitur necessitas ecclesiam coëgit, ut talibus in mysterio trinitatis explicando uteretur vocabulis, quae ex latibulis haereticam *πανουργίαν* protraherent, ac inter orthodoxiam ecclesiae et errores haereticorum manifestum discrimen facerent. Sic cum ecclesia doceret tres esse, in quorum nomine baptizamur, qui dant in coelo testimonium etc., Pater scilicet Filius et Spiritus s., mox Sabellius hoc sic depravavit, *quod illi tres non sint reali quodam discrimine distincti, sed unam eandemque personam modo vocari Patrem, modo Filium, modo Spiritum*, *quo accommodavit* illud, quod ecclesia dixit, *tria esse nomina*, ideo ut a Sabelliana illa depravatione orthodoxia hujus articuli liberaretur, ecclesia illos tres vocare coepit *tres distinctas personas.* Cum ecclesia doceret, Patrem et Filium esse unum Joh. 10, v. 30, mox Arius illud sic depravavit, eos esse unum consensu ac voluntate, sicut credentium dicitur *cor unum* Actor. 4, v. 32, ideo ut ab Ariana illa depravatione orthodoxia hujus articuli liberaretur, ecclesia docere coepit Filium esse Patri *ὁμοούσιον*, unde Ambrosius lib. 3. de fid. c. 7. dicit, *patres Nicenos, verbum ὁμοούσιος in tractatu fidei posuisse, quod viderint adversariis id esse formidini, ut velut evaginato ab ipsis gladio ipsorum nefandae caput haereseos amputarent.*

40. 2. *Ab utilitate.* Triplex est horum vocabulorum utilitas, adhibita enim sunt partim *uberioris explicationis*, partim *melioris distinctionis*, partim *solidioris ac plenioris refutationis causa.* Quando tres personae deitatis asseruntur ac *ὁμοουσία* earundem defenditur, quoad rem Scripturis nihil additur, cum id ipsum in eis si non totidem verbis tamen aliis idem significantibus tradatur, interim ex usu illarum appellationum haec utilitas ad ecclesiam redit, quod breviter et nervose sanam de hoc mysterio doctrinam talibus appellationibus complectitur, quae non possunt in peregrinum et haereticum sensum ab adversariis coelestis veritatis pertrahi. Huc referuntur dicta piorum veterum: Athanasius in disputatione cum Ario coram Probo judice gentili tom. 2, p. 874: *Ecclesiasticae semper moris est disciplinae, si quando haereticorum nova doctrina exsurgit, contra insolentes quaestionum mutationes rebus immutabiliter manentibus nominum vocabula immutare et significantius rerum naturas exprimere, quae tamen existentium causarum virtutibus congruunt, et quae magis eadem antiquitus fuisse demonstrent, non ortus novitatem mensurent.* Et postea: *Contra insolentes et furtivas haereticae intelligentiae pravitates quaedam confessionis nomina non temere praesumta, sed ex consequenti ratione collecta fidei auctoritatibus fuerunt inserta, ita tot novorum verborum religioso intellectu exstiterunt absolutiones, quot fuerunt quaesitae vel subministratae perfidiae occasiones, licet totidem syllabis et literis vocabula non legantur in sacris literis.* Gregor. Nazianz. orat. in sancta lumin.: *Non est de nominibus odiosa contentione certandum, quamdiu syllabae ad eandem sententiam ferent. Fateamur loquendi necessitate parta esse haec vocabula, cum opus est copiosa dispositione adversum insidias haereticorum, fateamur* etc. August. lib. 5. de trinit. c. 9: *Magna prorsus inopia humanum laborat elo-*

quium. Dictum est tamen tres personae, non ut illud diceretur, sed ne taceretur omnino. Non enim rei ineffabilis eminentia hoc vocabulo explicari valet. Lib. 7. de trinit. c. 4: *Est improbitas quaedam, si quis vocabula improbet, quae non aliud explicant, quam quod Scripturis expositum traditur.* Vide ibid. plura tract. 97. in Johan. Apostolus 2. Tim. 2. non dicit: *Verborum novitates devita, sed addit profanas, sunt enim et doctrinae religionis congruentes verborum novitates, sicut ipsum nomen Christianorum, quando dici coeperit, scriptum est.* Act. 11. etc. *res ipsae, quae in ecclesia novis appellantur nominibus, et ante sua nomina erant et religionis veritate firmantur, qua etiam contra improbos defenduntur. Quod si omnis novitas profana esset, nec a Domino diceretur: Mandatum novum do vobis, nec testamentum appellaretur novum, nec cantaretur in universa terra canticum novum.* Thom. p. 1. q. 29. art. 3: *Ad inveniendum nova nomina antiquam de Deo fidem significantia coegit necessitas disputandi cum haereticis.*

41. *Antithesis. 1. Ariani, Sabelliani et reliqui Antitrinitarii* contra orthodoxos hoc urgebant, quod nomina οὐσίας, ὁμοουσίας, ὑποστάσεως non exstent in sacris literis. *Magna invidia* (ait Dn. D. Chemnicius tom. 1. loc. p. 86.) *praegravabantur orthodoxi patres ab haereticis specioso hoc praetextu, quod scilicet ecclesia de illa inaccessibili luce divinitatis non aliter deberet sentire, quam ipsa divinitas prodiens ex arcana majestatis suae sede se patefecit, nec aliter deberet loqui, sed linguam Spiritus s. imitari, adeoque ipsa etiam verba totidem syllabis et literis exprimere.* Arius in disputatione cum Athanasio p. 373: *Cur apostolicae fidei superadjicitur verbum, cujus nec prophetae nec apostoli mentionem faciunt?*

42. 2. Vestigiis istorum majorum insistunt Neo-Photiniani. Nicol. Paruta in thesibus hoc primo loco urget, quod *nuspiam in Scripturis κατὰ ῥητόν dicatur esse tres personas ejusdem divinae essentiae.* Parutae sententiam Socinus in animadv. ad 16. assert. Posnan. num. 1. sic explicat: *Quod nomen trinitatis in sacris literis non exstet, hoc tanquam indicium aliquod falsitatis adversariorum sententiae dictum aliquando a nostris fuit, non autem quod pro solido argumento ad eos refutandos id dicerent.* Idem in defens. animad. p. 42: *Nomina, quibus adversarii necesse habent uti ad sua dogmata explicanda, nusquam apud sacros scriptores legi, indicium quoddam esse potest falsitatis ipsorum dogmatum.* P. 450: *Quod nomina essentiae et trinitatis in sacris literis non exstent, non ut solidum aliquod argumentum ad adversarios refellendos, sed ut indicium quoddam falsae ipsorum sententiae a nostris aliquando commemoratum fuit.* Atqui 1. quomodo possunt illud pro indicio falsitatis habere, ex quo argumentum petere non audent? 2. concedant nobis Patrem, Filium et Spiritum esse Deum, et tamen non nisi unum esse Deum, nec adigemus eos, ut vocibus illis ecclesiasticis utantur; 3. ipsimet Photiniani quaedam vocabula usurpant, quae in Scripturis non exstant, docent enim Christum esse factum Deum, ac bis in coelum adscendisse, quorum neutrum in Scripturis III. 236.
vel κατὰ ῥητόν vel κατὰ πρᾶγμα exstat. Socin. in defens. animadv. p. 191. Christum esse factum Deum dici potest, licet id in sacris literis expresse non reperiatur. Confer disp. 2. ex dicto 1. Joh. 5. §. 1.

43. 3. Non potest simpliciter et sine commoda interpretatione addita probari, quod Calv. lib. 1. Instit. c. 13. sect. 5. scribit: *Utinam sepulta essent nomina* (trinitatis, ὁμοουσίας etc.), *constaret modo haec inter omnes fides, Patrem et Filium et Spiritum s. esse unum Deum.* Nimirum de occasione et origine harum appellationum, quae fuit haeretica perversitas, non autem de ipso appellationum usu illud accipiendum erit.

44. Quaeritur hoc loco: *An vocabula ex communi loquendi consuetudine desumta et ad hoc mysterium accommodata eandem per omnia significationem in illa applicatione retineant?* Resp. minime vero, sed ecclesia donat illa jure suae civitatis et in peculiari significatione illis utitur. Frustra igitur haeretici a proprietatibus finitae essentiae ac personae finitae argumenta petunt, quibus sublime illud mysterium de tribus distinctis personis in una indivisa deitatis essentia impugnent, frustra etiam urgent vulgarem loquendi modum, cum ab eo aliquanto abeant, quando ad qualemcunque hujus mysterii explicationem ab ecclesia adhibentur. Si confitemur tres deitatis personas, de quibus essentia divina velut quiddam commune praedicetur, sed longe aliter comparata est illa essentiae de tribus personis praedicatio, quam si de Petro, Paulo et Johanne communis ἀνθρωπότης praedicetur, ut ex seqq. erit manifestum. Athanas. in epist. de synod. Nicen. decret. *Tametsi eaedem dictiones de Deo et hominibus (et aliis creatis rebus) in Scripturis habeantur, hominum tamen perspicacium est, lectioni attendere, ut rem cum judicio discernant et pro natura rerum vocabula accipiant sine intellectus confusione, ne quae Dei sunt, humano more intelligant, id enim est vinum aqua miscere et alienum ignem altari inferre.*

45. Thesis. *2. Non est probandā eorum temeritas, qui novis vocabulis ab ecclesia nondum receptis in hoc mysterio explicando utuntur.* Rationem petimus *1. a praecepto apostoli* 1. Tim. 6, v. 20. *Depositum custodi devitans τὰς βεβήλους καινοφωνίας profanas vocum novitates.* (Quidam legunt κενοφωνίας, ut inter has voces ita inter res significatas est maxima cognatio, nova persaepe etiam vana Actor. 17, v. 21); *2. ab incommodo multiplici,* quod illam temeritatem sequitur, datur enim adversariis calumniandi occasio, sparguntur semina dissensionum in ecclesia, singularitatis oritur suspicio etc. contra vero moderati animi est, cum ecclesia non solum reverenter sentire, sed etiam loqui ac obsequentium liberorum est matris vocem non dedignari. August. lib. 10. de civitate Dei c. 23: *Liberis verbis loquuntur philosophi, nec in rebus ad intelligendum difficillimis offensionem religiosarum aurium per-*

timescunt, nobis autem ad certam regulam loqui fas est, ne verborum licentia etiam de rebus, quae his significantur, impiam gignat opinionem. Itaque non dicimus duo vel tria principia, cum de Deo loquimur, sicut nec duos vel tres Deos nobis licitum est dicere. Confer Basil. lib. 2. contra Eunom. non longe ab initio. Hieron. in epistola ad Damasum de verbo hypost. Damasc. lib. 1, c. 2. qui omnes praeceptum de cavenda vocum novitate in divinis quam diligentissime inculcant.

46. *Usus practicus* occurrit geminus: 1. ut ea, quae a veteribus incommode dicta juxta fidei analogiam explicemus, non autem imitemur. Justin. in dial. cum Tryph. p. 209. et 213. Filium vocat *ἄλλον καὶ ἕτερον θεόν*, sed observa quod introducat loquentem Tryphonem Judaeum, qui de hoc summo mysterio non satis accurate loquitur, cujus sermonem ipse Justinus postea sequitur. Tertull. advers. Prax. *Tres sunt non statu, sed gradu; nec subsistentia, sed forma; nec potestate, sed specie unius subsistentiae, unius status, unius potestatis, quia unus Deus.* (Bellarm. lib. 1. de Christo c. 10. sic excu-
III. 237. sat, quod per gradum intelligunt ordinem personarum; auctor epistolae ad lectorem Tertull. praefixae: *Statum voces, quod Scholastici substantiam, gradum, quod hi notionem, formam, quod hi proprietates, speciem, quod hi habendi modum.)* Hilarius abusive dixit *tres substantias*, substantias pro personis, non pro essentia accipiens, ut Thom. 1. sent. dist. 24. art. 1. monet; 2. ut ab innovandi libidine et nova vocabula confingendi temeritate abstineamus. Sic probari nequit, quod quidam disputare coepit, *unam esse deitatis essentiam, tres vero exsistentias;* quod quidam personas trinitatis *differre* dicunt, cum differentia proprie sit eorum, quae essentialiter differunt; quod tres personae in una essentia divina dicuntur subsistere, cum contra potius essentia in personis tribus subsistere dicenda sit. Damasc. lib. 3. c. 6: *Essentia per se non subsistit, sed in ipsis hypostasibus servatur.* Confer tract. de nat. Dei §. 64. ubi plures incommodas locutiones recensuimus.

47. Exposita *ὀνοματολογίᾳ generali*, transitum facimus ad *specialem*, quae appellationes *1. Hebraeas; 2. Graecas; 3. Latinas; 4. Germanicas* in hujus
Hebraeae appellationes. mysterii explicatione usitatas explicabit. 1. Sit ergo articulus primus de appellationibus Hebraeis. Hebraei mysterium trinitatis trina repetitione nominis Jehovah et קָדוֹשׁ exprimere solent, ut in *πραγματολογίᾳ* apparebit. Divinitatem tribus personis communem vocant שְׁכִינָה *habitationem*, vel quia *habitavit* sive mansit Heb. יִשְׁכּוֹן *gloria Domini super montem Sinai* Exod. 24, v. 16, vel quia *habitavit super arcam foederis in medio duorum Cherubim* Exod. 26, v. 8, vel quia in cordibus credentium habitat ad eos *veniens et mansionem apud illos faciens* Joh. 14, v. 23. Essentiam vocant הֲוָיָה (Galat. lib. 2. de arcan. c. 3. scribit הויוה.) a radice היה *fuit, exstitit*, a qua radice etiam nomen Jehovah descendit, quod tribus divinitatis personis ex aequo tribuitur. Galat. d. l. essentiam etiam vocat תּוּשִׁיָּה, quae vox exstat Esa. 28, v. 29. Mich. 6, v. 9. a rad. ישה et per apocopen יֵשׁ *fuit, exstitit, est.* Personam appellant פָּנִים *facies* a rad. פנה *convertit*, quo referri potest illud Deut. 4, v. 37. *et eduxit te* בְּפָנָיו *facie sua in robore magno ex Aegypto.* Targum reddidit מֵימְרֵהּ *verbo suo*, quod est proprium nomen Filii, qui est secunda trinitatis persona. Exod. 33, v. 14. פָּנַי *facies mea ibit, et quietem dabo vobis.* Targum שְׁכִנְתִּי *divinitas mea, praesentia mea ibit.* LXX. *αὐτός, ipsemet ego ibo*, quia Filius, qui Israëlitas ex Aegypto per desertum duxit, est verus Deus, unius ejusdemque cum Patre essentiae. Esa. 63, v. 8: *Et angelus* פָּנָיו*, faciei ejus servavit eos*, cujus emphaticae appellationis vim suo loco expendemus. Veteres Rabbini tres deitatis personas vocant tres מִדּוֹת *proprietates* a rad. מָדַד *mensuravit.* Quia enim proprietates discrimen personarum introducunt, ideo per tres מִדּוֹת mysterium trinitatis quandoque exprimunt, quem loquendi modum imitatur Confessio Wirtenbergis in c. de Deo: *In hac una aeterna divinitate tres esse confitemur per se subsistentes proprietates sive personas.*

48. 2. *Appellationes Graecae* sunt: 1. *οὐσία*, Vox οὐσία
2. *ὁμοούσιος*, 3. *ὑπόστασις*, 4. *ὕπαρξις*, 5. *πρόσωπον*. 1. De voce *οὐσίας* notanda 1. *ἐτυμολογία*. Dicitur *οὐσία* ab *ὤν*, quod est Dei nomen proprium. Exod. 3, v. 14: *Et dicent mihi,* quod est שְׁמוֹ *nomen ejus, quid dicam illis? Et dicebat DEUS ad Moysen:* אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה LXX. *ἐγώ εἰμι ὁ ὤν, ego sum qui est. Sic dices filiis Israel.* אֶהְיֶה *ero.* LXX. *ὁ ὢν misit me ad vos. Et dicebat amplius* יהוה *κύριος Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob misit me ad vos, h. e.* שְׁמִי *nomen meum in aeternum.* Johannes Apoc. 1, v. 4. et c. 4, v. 8. sic expressit, *ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, qui est, qui erat, et qui erit.* Confer Cyrill. lib. 1. de trinit. 2. *Origo*. Nomen *οὐσίας* exstat quidem in Scripturis, Tob. 4, v. 18: *ἐκληρονόμησε τὴν οὐσίαν.* Luc. 15, v. 12: *δός μοι τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐσίας.* III.
V. 13: *διεσκόρπισε τὴν οὐσίαν*; sed in ea significatione non accipitur in doctrina de trinitate, unde Epiphan. haeres. 73. p. 385. recte scribit: *Essentiae nomen nudo modo in V. ac N. T. non habetur, sensus autem et significatio ubique habetur.* Basil. epist. 43: *haec duo vocabula οὐσία et ὑπόστασις non sunt ex phrasi Scripturae, sed ex communi loquendi consuetudine sumta.* Socrat. lib. 6. c. 21. Sane quidam ex veteribus conati fuere in Scripturis hanc vocem quaerere. Athanasius allegat ex Jerem. 23, v. 22: *Si stetissent in substantia mea, avertissem eos a studiis eorum pessimis.* Nazianz. affert ex libro Sap. 16, v. 21: *Substantiam tuam et dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebas.* Sed illa testimonia plane sunt peregrina. Bellarmin. itidem lib. 2. de Christo c. 3. significationem illam, qua in Scripturis accipitur, ad hunc articulum accommodare conatur, *οὐσία* (inquit) Luc. 15. *significat opes paternas.*

Quae autem sunt DEI opes nisi ipsius divinitas, quae est summum et infinitum bonum. Sed cum hoc coactius sit et calumniis adversariorum obnoxium, simplicius statuitur, nomen hoc αὐτολεξεὶ in ea significatione, qua illud in mysterio trinitatis usurpamus, in sacris literis non haberi. Neque tamen propterea ab Antitrinitariis repudiari debet, primo quia res ipsa in Scriptura habetur, quando enim Scriptura et nomen Jehova et attributa et opera et gloriam divinam Patri, Filio et Spiritui sancto communem facit, utique essentiam divinam tribus hisce communem esse docet, nomen enim Jehovah est essentiae notificativum ac formatur a verbo הוה *fuit, exstitit*, et litera י, quae est formativa nominum propriorum; attributa et opera testantur de divina essentia, quia attributa essentialia in Deo sunt ipsa Dei essentia ac opera divina efficiuntur per potentiam divinam, quae est ipsa Dei essentia, denique gloria divina utpote quaedam relatio fundamenti loco respicit divinam essentiam. Secundo quia concretum hujus nominis videlicet τὸ ens et ejus radix in Scripturis habetur, ut ex c. 3. Exod. et c. 1. Apocal. ostendimus. Socin. in animadv. Posn. assert. 17. n. 2: *Graviter errant, qui propterea, quod Deus vocetur qui erit, verbum essentiae inde deduci affirmant. Cum enim essentia aliquid, quod jam sit, vel significet, vel certe perpetuo indicet, quomodo ex verbo erit, quod in omnino aliquid futurum significat, essentiae nomen duci poterit?* Resp. Hebraeum אהיה et in praeterito et in praesenti et in futuro verti poterit, ut Hebraeae linguae idiotismo constat, unde etiam LXX verterunt ὁ ὤν, quam versionem approbat Johannes in Apocal. c. 1, v. 4. Nec tempora apud Deum succedunt vel labuntur, sed respectu nostri aeternitas vocabulis temporis continuationem significantibus exprimitur. Tertio quia synonyma ejusdem in illis habentur; ea vero sunt θεία φύσις 2. Petr. 1, v. 4. Galat. 4, v. 8. θεότης Col. 2, 9. θειότης Rom. 1, v. 20. Sap. 18, v. 9. Quid vero aliud est divina natura, deitas, divinitas, quam divina essentia, τοῦ θεοῦ οὐσία vel θεία οὐσία? Quidam huc referunt appellationem μορφῆς Phil. 2, v. 6. Christus cum esset ἐν μορφῇ τοῦ θεοῦ, unde Tilenus in not. ad lib. 2. Bellarmin. de Christo c. 3: *οὐσία, φύσις, μορφὴ in Deo idem sunt.* Sed ibi μορφή non significat primo ac principaliter ipsam essentiam et naturam divinam in se et absolute secundum εἶναι consideratam, sed quatenus foras suis actionibus progreditur ac humanis sensibus sese conspiciendam exhibet, opponitur enim ei *forma servi*, quae πρώτως et immediate non significat naturam et efficaciam servi, sed statum servilem ad tempus assumtum, qua de re alibi plenius. *3. Significatio.* Οὐσίας vox de DEO usurpata significat numero unam et indivisam essentiam tribus deitatis personis communem, quae non est partialiter in tribus personis, ita ut pars ejus sit in Patre, pars in Filio, pars in Spiritu sancto, sed tota est in Patre, tota in Filio, tota in Spiritu sancto propter infinitatem et immaterialitatem. Orthodoxus apud Athanas. dial. 1: ἡ οὐσία τὴν κοινότητα σημαίνει. Idem Athanas. in definitionibus: *Natura, essentia, genus, forma unum sunt.* Damasc. isagog. c. 1: οὐσία καὶ φύσις καὶ μορφὴ κατὰ τοὺς ἁγίους πατέρας ταὐτόν ἐστιν. Nicetas lib. 3. thesauri c. 14: *Natura, essentia, genus et forma pro una eademque re in ecclesiasticis dogmatibus capiuntur.* Damasc. in dial. c. 39: οὐσία ἐστὶ πρᾶγμα αὐθύπαρκτον μὴ δεόμενον ἄλλου πρὸς σύστασιν. Idem τὸ μηδ' ἄλλο μηδ' ἐν ἑτέρῳ ἔχων τὴν ὕπαρξιν, ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ ὄν. Boetius lib. de duab. naturis latine *essentiam* interpretatur, quo pacto translata est vox ista Graeca a Servio Flavio teste Quintiliano lib. 3. c. 7. et lib. 8. c. 3.

49. *Antithesis. Ariani* in conc. Syrm. et Arimin. non minus voce οὐσίας quam ὑποστάσεως abstinendum judicarunt. Photiniani negant Deum vocari posse οὐσίαν, essentiam. Transylvani dicunt *vocem οὐσίας a Mercurio Trismegisto, qui in Pimandro multa de Dei οὐσίᾳ philosophatur, acceptam et ad Christiana fidei dogmata perverse traductam.* Nicol. Paruta thes. 5: *An non longe differt essentia Dei ab exsistente Deo, cum essentia, si vere et proprie loquamur, non sit ipse Deus, sed ipsius Dei attributum? Essentiae enim vox nihil vivum intelligensve significat, non magis quam naturae vel divinitatis, sed cujusque rei statum et dispositionem. Et quemadmodum non dicimus naturam et divinitatem esse Deum, sic neque essentiam. Recte possumus unam divinam essentiam dicere, sicut unus est Deus exsistens, sed unum esse Deum essentiam nequaquam, hoc enim esset non solum confundere prorsus statum rei cum ipsa re, sed etiam aliud loqui quam Scriptura.* Socinus in defens. animadv. Posnan. p. 42. adductis illis Parutae verbis subjicit: *Ex his apertissimum est, ab ipso essentiae DEI nomen non rejici, ac praeterea quid illud sit, quod ipse negat, in Scripturis sanctis dici aut contineri, nempe essentiam esse Deum, vel unum esse Deum essentiam, non autem ipsum DEI essentiae nomen.* Resp. 1. hoc loco non illud potissimum quaeritur, an DEUS possit vocari sua essentia vel οὐσία, sed an nomen οὐσίας et essentiae usurpari in hoc mysterio possit, an vero ut absurdum et a Scripturis alienum sit, penitus rejiciendum. 2. De eo potissimum hic quaeritur, an de tribus distinctis deitatis personis una communis essentia divina recte praedicetur; id si concedunt adversarii, salva res est, sin negant, proferant suae negationis argumenta. 3. Ostendimus in tract. de attributis divinis propter summam simplicitatem de Deo non solum nomina *concreta*, sed etiam *abstracta* praedicari. Sicut ergo Deus non solum est sapiens, sed ipsa sapientia, non solum est verax, sed ipsa veritas, non solum bonitas, sed ipsum bonum: ita quoque non solum est ens, sed etiam essentia. 4. Magnum igitur, imo infinitum discrimen occurrit in his praedicationibus, quando de tribus individuis humanis praedico humanitatem sive humanam naturam, et quando de tribus deitatis personis praedico divinam naturam sive essentiam, unde Augustinus lib. 7. de trinit. recte pronuntiat: *Essentia*

praedicatur de Patre, Filio et Spiritu s. non ut genus de speciebus, nec ut species de individuis, nec ut totum de partibus, sed alio quodam ineffabili et incomprehensibili modo, quod Augustini pronuntiatum verissimum esse ostendit collatio. Essentia hominum est nomen universale, quod per se revera non exsistit, sed cogitatione tantum colligitur et intellectu comprehenditur. Essentia vero in divinis
III. 240. non est quiddam imaginarium, ut genus vel species, sed revera exsistit, quamvis sit communicabilis, quod discrimen annotat Chemnic. p. 1. loc. p. 93. Essentia respectu divinarum personarum 1. non est species, quia non eo modo personae trinitatis participant essentiam, sicut individua naturam communem, ac nihil extra eam se diffundit, cujus sit veluti pars, ut homo est species animalis, Petrus individuum humanae speciei; 2. non dicitur de multis individuis numerica essentia differentibus, quo modo tres homines numero differre dicuntur; 3. non praedicatur in forma plurali de individuis, non enim tres personae sunt tres dii vel tres essentiae divinae, sicut Petrus, Paulus, Johannes sunt tres homines; 4. nec pluribus nec paucioribus personis competit quam tribus, cum essentia humana non sit ad determinatum numerum personarum restricta. De uno homine non possum dicere, quod tota ἀνθρωπότης sit in eo, sed de una deitatis persona recte pronuntiare possum, quod *tota plenitudo deitatis* sit in ipsa Col. 2, v. 9. Ratio pendet ab essentiae divinae infinitate, in tribus humanis individuis non est numero una essentia, sed tantum specie una. Sed in tribus deitatis personis est una numero et penitus indivisa essentia. Personae humanae distinguuntur substantia, tempore, voluntate, accidentibus animi et corporis, potentia, operatione, statu, dignitate etc. Sic alia est substantia Petri quam Pauli, Petrus docuit ante Paulum, Petrus dissidet a Paulo, Paulus in gentibus, Petrus apud Judaeos praedicavit etc., sed in trinitate non ita distinguuntur personae, Filius enim Patri est ὁμοούσιος, ὁμαιώνιος, συναΐδιος, una utriusque est essentia et potentia, una voluntas, una operatio, quae *pater agit*, ταῦτα ὁμοίως *etiam agit Filius* Joh. 5, v. 19. De personis humanis dici nequit, quod una sit in alia, sed de se et Patre Christus dicit Joh. 14, v. 10: *Ego in Patre, et Pater in me.* De personis humanis dici nequit, quod propter naturam communem, ubi est una persona, ibi sit etiam altera, quia localiter sunt distinctae. Sed de se et Patre Christus pronuntiat Joh. 8, v. 29: *Pater non relinquit me solum.* De personis humanis dici nequit, quod propter naturam communem, qui honorat unam, honorat etiam alteram, quin potius una potest honorari, altera interim ignominia affici, sed de se et patre dicit Christus Joh. 5, v. 23: *Qui non honorat Filium, is nec Patrem honorat;* 5. impiae et blasphemae sunt illae assertiones Parutae, *quod longe differat essentia Dei a Deo exsistente* (hoc enim perinde est ac si quis velit dicere, sapientiam Dei differre a Deo sapiente, bonitatem Dei a Deo bono) *quod essentiae vox nihil vivum intelligensve significet, non magis quam naturae vel divinitatis*, (Atqui essentia divina, natura divina ac divinitas nihil aliud realiter sunt quam ipse Deus, quem negare esse ens vivum et intelligens est Deum ipsum negare) *quod non possumus dicere naturam et divinitatem esse Deum*, (ut enim Deus est sua bonitas, sua sapientia, sic etiam est sua natura, sua divinitas, sua essentia.)

50. 2. ὁμοούσιος. De hac voce notanda 1. ἐτυμολογία. Ambros. lib. 3. de fide c. 7. monet, *hoc nomen non esse a Scripturis alienum*, cum formetur ab οὐσίᾳ eodem fere modo, quo περιούσιος Tit. 2, v. 14. et ἐπιούσιος Matth. 6, v. 11. Luc. 11, v. 3. Dicitur ab ὁμῶς et οὐσίᾳ, quod essentia una et indivisa aequaliter illis personis competat, quae dicuntur ὁμοούσιοι. Ariani unica duntaxat litera inserta vim et efficaciam hujus vocis intervertere conabantur, dicentes Filium esse Patri non ὁμοούσιον sed ὁμοιούσιον, *similis, non ejusdem essentiae*. *2. Origo.* Ariani graviter accusabant veteres Catholicos ob novi hujus nominis in concilio Niceno introductionem eosdemque vocabant *homousianos*. Illis pii veteres dupliciter respondebant. Primo quidam ostendere conati sunt etiam ante concilium Nicenum fuisse illud in usu ecclesiae. In historia Prochori, qui fuit unus ex septem diaconis Act. 6, v. 5. Stephani protomartyris consobrinus (quae exstat in orthodoxographis patrum tom. 1. p. 85.) habetur vox ὁμοουσίου τριάδος, sed illa Prochori historia est auctoris recentioris, neque enim φράσις nec narrationis δεινότης apostolicae majestati respondet. Sunt qui existimant, Prochori narrationem esse librum illum, qui sub nomine *Circuitus Johannis* inter apocrypha ab Athanasio in synopsi recensetur. Habet multa fabulosa, utpote Johannem, *cum ei sorte obtigisset Asia, gravissime id tulisse ac vehementer ingemuisse seque ad pedes aliorum Christi apostolorum abjecisse*, quod tanto apostolo indignum. Item postquam *Johannes ex olla olei ferventis illaesus exivisset, a fidelibus, qui illic aderant, templum in ejus honorem fuisse constructum*, quod Domitianus persecutor nunquam permisisset. Sub nomine Justini, qui secundo post Christum natum seculo vixit, exstat liber, cui titulus ἔκθεσις πίστεως περὶ τῆς ὁμοουσίου τριάδος. Sed eum Justini esse eruditi dubitant, quorum sententiam probamus 1. *ex styli ratione.* Stylus in eo libro nitidior est quam in paraeneticis et apologeticis ad Graecos et in agonisticis ad Tryphonem teste Sylburgio. *2. ex allegationis omissione.* Eusebius, Hieronymus, Photius, Honorius meminissent utique hujus libri, cum illis temporibus multum ad certamina de trinitate Justini auctoritas conferre potuisset, cumque alias scriptorum, quae Justinus reliquit, catalogum conscripserint. Leontius Hierosolymitanus et Euthymius Zigabenus in seculo sexto ejus libri mentionem faciunt, ex quo conjectura oritur, scriptum esse circa annum 400; *3. ex contentorum consideratione.* Voces οὐσίας et ὑποστάσεως in illo libro saepius distinguuntur et explicantur. At si hic liber est Justini, mirum alicui haud immerito videatur, Gregorium Nyssenum Basilii Magni fratris sui admonitionem hac de re

Vo ὁμ σιο

III.

eguisse, ac Basilium de hoc argumento prolixe ad fratrem scribentem nullam ejus libri mentionem fecisse. Vocabulum μονάδος, τριάδος et alia hujus doctrinae nondum adeo in ecclesia erant usitata, itaque nuspiam illorum in γνησίοις et indubitatis Justini scriptis fit mentio, cum tamen doctrinam de Deo Patre, Filio et Spiritu s. aliquoties ex professo tractet. *Multo apertius* (inquit Chemnicius) *et distinctius disserit de mysteriis trinitatis et incarnationis, quam scriptores ejus seculi facere solent.* In principio ἐκθ. a patrum *doctrinis se de Deo eruditum dicit*, cum Just. in epist. ad Diogn. se *apostolorum discipulum* appellat. In fine discrimen inhabitationis *Λόγου* in carne et inhabitationis ejusdem in aliis rebus creatis late explicatur, ex quo colligitur, post Nestorii controversiam in ecclesia motam librum hunc fuisse confectum; *4. ex auctorum testificatione.* Philippus in epist. ad Camer. Perionius, Sylburgius, Chemnicius de lect. patr. Bellarmin. de script. ecclesiast. etc. de eo dubitant. Athanas. in epist. de sent. Dionysii Alexandrini refert, Dionysium Alexandrinum in apologia ad Dionys. Rom. hoc nomine esse usum; lib. de decret. syn. Nicen. addu-
42. cit testimonia utriusque Dionysii, Theognosti et Origenis; in libr. de synod. Arimin. et Seleuc. dicit concilium Nicenum esse usum iis vocibus, quibus majores usi fuerant. Secundo: quidam vero fatentur, hoc nomen a concilii Niceni patribus primum fuisse usurpatum, sed repudiari non posse, cum res ipsa in Scripturis contineatur. August. tract. 97. in Johann: *Adversus impietatem Arianorum haereticorum novum nomen patres homousion condiderunt, sed non rem novam tali nomine signaverunt, hoc enim vocatur homousion, quod est, Ego et Pater unum sumus, unius videlicet ejusdemque substantiae.* Lib. 3. contra Maxim. c. 14: *Verbum illud ὁμοούσιος adv. haereticos Arianos veritatis auctoritate et auctoritatis veritate firmatum esse scribit.* Tertio: Ambrosius lib. 3. de fide c. 7. monet, patres conc. Nic. occasionem hujus nominis usurpandi accepisse ex verbis Eusebii Nicomediensis haeretici Ariani, qui in quadam epistola scripserat: *Si verum Dei Filium et increatum dicimus, homousion cum Patre incipimus confiteri.* Haec, ait Ambrosius, *cum lecta esset in Niceno concilio epistola, hoc verbum in tractatu fidei posuerunt patres, quod viderunt adversariis esse formidini.*

51. 3. *Significatio.* Quemadmodum Christus divino plane artificio tum essentiae unitatem, tum personalem distinctionem exprimit, quando Johann. 10, v. 30. de se et Patre dicit: *Ego et Pater unum sumus.* Per *id, quod ait unum, Arium perculit; per illud, quod ait sumus, Sabellium stravit, cum nec summus de uno, nec unum diceret de diverso.* Augu-
43. stin. lib. de quinque haeres. c. 7. sic nomen ὁμοούσιος utrumque complectitur, quod Filius sit distincta a Patre persona ac quod sit unius ejusdemque cum Patre essentiae. Ambrosius l. 3. de fide cap. 7: *Recte homousion Patri Filium dicimus, quia verbo eo et personarum distinctio et naturae unitas significatur.* Id ipsum latius exponit Athanasius in lib. de decret. synodi Arim. et Seleuc., ubi monet, homousios *non dici de illis, quae quomodocunque habent unam essentiam, sed de illis tantum, quorum unum est ab altero et ab illo recipit eandem essentiam.* Sabellius fatebatur, Patris et Filii esse eandem essentiam, sed negabat Filium esse a Patre ab aeterno genitum et personaliter ab eo distinctum. Arius fatebatur Filium esse a Patre et personaliter ab eo distingui, sed negabat eandem per generationem a Patre essentiam accepisse, utrique igitur oppositum fuit a concil. Nic. nomen ὁμοούσιος. Epiphanius in Ancorato monet, aliud esse συνούσιον, aliud ὁμοούσιον; illud significat *unitatem sine distinctione*, hoc vero significat *unitatem cum distinctione unius ab alio.* Alii ex veteribus tradunt discrimen esse inter ὁμοούσιον et ὁμοιούσιον. Item inter ὁμοούσιον ac ἑτερούσιον, ut per ὁμοουσίαν non tantum similis sed aequalis, imo numero eadem essentia, potentia, aeternitas, voluntas, operatio et majestas intelligatur.

52. 4. *Antithesis. 1. Ariani* nomen ὁμοούσιος oderant vel maxime, ideo omnes alias voces tolerabant praeter istam, quia scilicet hanc non poterant ad suum haereticum sensum detorquere. Athanas. in lib. de decr. synod. Nicenae. Theod. lib. 2. Hist. c. 18. et 19. Tripart. lib. 5. c. 21. et 33. tradunt, *Arianos a Catholicis petiisse, ut unam saltem vocem omitterent, quae nec in Scriptura, nec in symbolo apostolico habetur, vel saltem unam literam omitterent, et pro ὁμοούσιον dicerent ὁμοιούσιον, sic pacem cum Catholicis se culturos* sunt polliciti. Sed Catholici recte hoc recusarunt. Cum vero in concilio Ariminensi simpliciores ab Arianis decepti nomen ὁμοούσιον esse tollendum consentirent, mox Ariani toto orbe decreverunt, Catholicos in suas partes transiisse ac temporis progressu pro ὁμοιούσιον substituerunt ἑτερούσιον. Theodor. lib. ejusd. c. 21. Equidem patres concilii Antiocheni, contra Samosatenum ann. 266. habiti, diserte negaverant, idque ante natam Arii haeresin, Filium esse Patri homousion, unde quibusdam etiam orthodoxis et fidem Nicenam amplectentibus hoc vocabulum insolentius ac periculosius fuit visum. Sed Athanasius in lib. de decret. synodi Nicen. monet, *alio sensu a patribus Nicenis et aliis orthodoxis fuisse receptum, alio sensu a patribus Antiochenis rejectum.* Samosatenus enim Filium Patri dicebat ὁμοούσιον tantum *juxta speciem*, non *secundum numerum*, sicut Petrus est Paulo ὁμοούσιος propter eandem specie humanitatem. Sed synodi Nicenae patres Filium vocant Patri ὁμοούσιον secundum ac propter eandem numero essentiam divinam. Inde Hilarius in lib. de synod. circa fin. scribit: *Male homousion Samosatenus confessus est, sed numquid melius Ariani negaverunt? octoginta episcopi olim respuerunt, sed trecenti decem et octo nuper receperunt. Illi contra haereticum improbaverunt, numquid et isti non adversum haereticum probaverunt? si et probando et improbando unum utrique statuerunt, quid bene constituta convellimus? 3. Pontificii* Luthero tribuunt, quod scri-

pserit, *animam suam odisse nomen ὁμοουσίου*, unde eo nomine Arianismi eum peragunt reum. Bellarmin. praefat. cont. de Christo §. Sed mittamus. in jud. de lib. concord. mend. 3. Possevinus l. 3. de notis verbi Dei p. 68. Campian. rat. 8. Gregor. de Valent. in lib. de unit. et trinit. c. 7, p. 146. (quorum verba adduximus in loc. de natura Dei §. 23. et Disp. 4. de gloria Dei §. 1.) Eandem orbitam terit Calvinista Bremensis Johannes Lampadius in cens. ubiquit. c. 6. p. 45. sic scribens: *Nos non tantum ὅμοιον, sed etiam ὁμοούσιον, quanquam hoc vocabulum Luthero displicet, cum ait: Anima mea odit verbum ὁμοούσιον, Christum confitemur.* Resp. 1. Bellarminus lib. 2. de Christo c. 3. refert, patres
III. 244. concilii Antiocheni negasse Filium esse Patri ὁμοούσιον, ac nihilominus eos recte sensisse, nec Arianae haereseos affines fuisse. 2. Luther. in lib. de conc. et eccles. tom. 7. Jen. Germ. fol. 243. vocem homousios in explicatione hujus mysterii non tantum usurpat, sed etiam pro eadem strenue pugnat; 3. in confut. rationum Latomi tom. 2. oper. Latin. fol. 407. non *absolute et categorice*, sed *secundum quid et certo respectu* dicit: *quod si anima mea odit nomen homousios;* 4. diserte ibidem addit non de re, se de ipso vocabulo sese agere, *modo rem teneam*, inquit, *in concilio per Scripturas definitam, haereticus non ero;* 5. Lampadii calumniae merito opponitur Thomae Mortoni Angli patrocinium, quod Luth. praefat. lib. 1. apol. Cathol. c. 51.

Vox ὑπόστασις.

53. 3. ὑπόστασις. Hujus vocabuli itidem notanda 1. ἐτυμολογία. Dicitur ὑπόστασις ab ὑφίστασθαι *subsistere, firmiter stare.* Neque vero opus est varias hujus vocabuli significationes recensere, cum ea nullam habeant cognationem cum significatione ea, in qua h. l. usurpatur, nisi quis huc referre velit, quod Arist. lib. de mund. distinguit inter μετέωρα ἐμφατικὰ et ὑποστατικά; *2. origo.* In Scripturis sacris nomen ὑποστάσεως haberi dubium nullum, cum *de firma fiducia* et immota animi confidentia usurpetur 2. Cor. 6, v. 4. c. 11, v. 16. Hebr. 3, v. 14. c. 11, v. 1. etc., id vero in quaestione est, an in ea significatione usurpetur, quam in trinitatis mysterio obtinet? Cum autem nullus Scripturae locus afferri possit, qui verisimili quadam ratione illud probet, nisi is qui exstat Hebr. 1, v. 3: Filius est χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρός, inde quaestionis scopus eo redit, an in loco illo apostolico ὑπόστασις in ea significatione usurpetur, in qua nomen personae in explicatione hujus articuli accipitur? Affirmant ex Pontificiis Bellarmin. lib. 2. de Christo c. 4. Ribera in c. 1. Hebr. p. 59. Salmeron tom. 2. tract. 11, p. 103. ex Calvinianis Calv. 1. Institut. c. 13. sect. 1. Zanch. 1. de trib. Elohim c. 2. Ursin. p. 2. Catech. q. 25. et alii complures. Verba Calvini sic habent: *Pro essentia accipere hypostasin Hebr. 1, v. 3. non durum modo, sed absurdum quoque est, cum enim simplex et individua sit Dei essentia, qui totam in se continet, neque portione aut defluxu, sed integra perfectione, improprie, imo inepte dicetur ejus character.* Ex quibus Calvini verbis primum hujus sententiae argumentum ἀνασκευαστικόν peti potest *a natura divinae essentiae* deductum, ea enim cum sit simplicissima et penitus indivisa, ideo Filius non videtur dici posse character essentiae paternae. Essentia Filii non est similis essentiae Patris, sed prorsus eadem, ergo essentiae respectu non potest Filius dici χαρακτήρ sive expressa essentia Patris. Alterum argumentum ἀνασκευαστικόν peti potest *a Patris et Filii ὁμοουσίᾳ*, in quo et cujus respectu Pater et Filius sunt simplicissime unum, in eo et illius respectu Filius non potest dici character Patris, quia character et imago non potest dici ratione sui ipsius. Atqui in essentia et respectu essentiae Pater et Filius sunt simplicissime unum. Ergo. *3. ab absurdo.* Si Filius dicitur imago essentiae Patris, tum essentia Patris erit exemplar imagini respondens, quia imago non dicitur ad se, sed distinguitur ab exemplari, ut res producta a producente, ac Filii essentia non erit ipsa Patris essentia. At posterius absurdum, quia III. 245
essentia Patris non est illud exemplar, cui correlate respondet Filii imago, sed est potius tertium illud sive fundamentum, in quo exemplar et imago conveniunt. Κατασκευαστικὰ argumenta haec sunt: *1. a propria hujus vocis significatione* ὑπόστασις proprie et in nativa sua significatione notat aliquid subsistens ac distinguitur ab οὐσίᾳ, quae naturam pluribus individuis communem designat. Atqui verosimile non est, apostolum hanc nativam vocis significationem confundere voluisse; *2. a scopi apostolici consideratione.* Apostolus emphatica appellatione Christum vocat *characterem*, h. e. expressam et perfectam imaginem. Jam vero ipsum nomen imaginis deducit nos ad cogitationem de correlato. Imago enim non est sui ipsius imago, sed alterius. August. lib. 7. de trinit. c. 1: *Imago est nomen personale, cum imago non dicatur ad se, sed ad aliud.* Filius ergo dicitur imago Patris, quia, quicquid Pater habet proprium, id in Filio est expressum, qui cum sit a Patre genitus, ideo character personae Patris dicitur; *3. ex Christi filiatione.* Christus secundum deitatem sive ὁ Λόγος illius est imago, cujus est Filius, inde enim atque ideo est imago Patris, qui ab aeterno est a Patre genitus exprimens perfecte et plene eum, a quo genitus est. Jam vero ὁ Λόγος est Filius non essentiae sed personae Patris, quia persona proprie loquendo generat non essentia. Ergo etiam personae, non essentiae imago dicitur; *4. ex loci apostolici collatione.* Quo sensu ac modo Filius dicitur *imago Dei invisibilis* Coloss. 1, v. 15, eo sensu ac modo dicitur χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως. Jam vero Filius dicitur imago Dei invisibilis respectu personae, quia persona Patris est illud correlatum, cui Filius dicitur similis. Ergo. *5. ex connotata relatione.* Quicquid in divinis relative dicitur et originem seu processionem significat, illud est personale et dicitur cum relatione ad personam. Imago dicitur relative, quia refertur ad personam, et significat originem, a quo, seu processionem, ex quo. Ergo. *6. ex veterum testificatione.* Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus et Oecumenius

in comment. h. l. Nyssenus in lib. de different. essentiae et suppositi. Thom. p. 1. q. 35. art 1. ita statuunt, quam sententiam etiam quidam ex nostris sequuntur. D. Huter. in loc. de Deo, Dn. D. Meisner. p. 2. sobr. Phil. 417. Gravver. in exam. Sophistic. p. 20. etc.

54. Contra vero D. Chemnicius p. 1. loc. p. 88. *vocabulum ὑπόστασις* (inquit)*; exstat quidem* (Hebr. 1, v. 3), *sed aliter usurpatur, quam nunc ecclesia eo utitur, quod enim nunc usitate in ecclesia vocamus οὐσίαν, ibi ὑπόστασις appellatur.* Idem statuit Dn. D. Mentzerus tom. 3. disp. Gissens. disp. 4. th. 58, pro qua sententia hae rationes afferri possunt: *1. ex ipsa vocabuli significatione.* 2. Cor. 9, v. 4. Hebr. 3, v. 14. c. 11, v. 1. verti potest pro *substantia* seu argumento et fulcimento gloriationis ac rerum sperandarum, sed pro persona accipi nequit; *2. ex textus apostoli connexione.* Quo modo ac sensu Filius dicitur ἀπαύγασμα τῆς δόξης, eo modo ac sensu etiam vocatur χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως. Jam vero δόξα Patris non notat personam ejus ut a Patre distinguitur, sed aeternam ac divinam ejus majestatem et gloriam. Ergo nec hypostasis notat personam Patris, ut ab essentia distinguitur; *3. ab imaginis conditione.* Filius est χαρακτὴρ Patris in eo, in quo est Patri quam simillimus vel potius aequalis et cum Patre simplicissime unum, non in eo, in quo a Patre distinguitur. Imago enim et character est similitudinis. Jam vero Filius est Patri similis vel potius aequalis, imo cum Patre simplicissime unum in essentia, gloria, potentia ac majestate, quam eandem habet cum Patre communem, non in persona, quam habet a Patre vere et realiter distinctam. Inde atque ideo Filius dicitur *imago Patris*, quia ut Pater est verus Deus, aeternus, omnipotens, omnisapiens, ita quoque Filius est verus Deus, aeternus, etc.; atqui deitas, aeternitas, omnipotentia pertinent ad essentiam, non ad notionem hypostaticam; *4. a denominationis ratione.* Filius ideo dicitur *imago Patris* non solum,
I. quia Patris consilium de salute nostra nobis patefacit, sed etiam quia ἐν ἑαυτῷ ὅλον δεικνύσει τὸν γεννήσαντα. Basil. in c. 1. Joh. *totam essentiam Patris in se exprimit*, in ipso Patrem videmus etc. Vide loc. de Deo Patre et Filio §. 159. Atqui haec non pertinent ad personam, juxta quam a Patre distinguitur, sed ad communem, imo unam utriusque naturam; *5. ab usitata in ecclesia appellatione.* Filius dicitur imago Patris essentialis, substantialis, naturalis, non autem imago personalis. Ergo non personae, sed naturae respectu sic appellatur; *6. a vulgata versione*, quae reddidit, quod Filius sit imago substantiae Patris, non personae vel substantiae Luth. ſeines Weſens; 7. ex Syr. versione, quae habet vocem ואחדותה *essentiae*, ut et Arabica, quae habet vocem אצי *splendoris, lucis, jubaris; 8. ex veterum testificatione.* Epiphan. lib. 2. tom. 2. haeres. 69. hypostasin in loco illo apostolico exponit per *essentiam.* Basil. epist. 43. Cyrill. dial. 1. de triuit. trip. lib. 6, c. 21. *hanc vocem non ex Scripturae phrasi, sed ex communi loquendi consuetudine sumtam asserunt.*

55. Pro decisione quaestionis repetimus 1. distinctionem in loc. de nat. Dei §. 34. traditam *inter personam et personalitatem.* Vox hypostaseos Hebr. 1, v. 3. non significat *personalitatem* seu personalem proprietatem formaliter acceptam, sed personam, h. e. essentiam Patris charactere hypostatico insignitam, ut sit sensus: Filius est character hypostaseos Patris, h. e. primae personae, quae est Pater. Dicitur autem imago personae Patris, non quia personam Patris sibi communicatam habet, sed quia eandem numero essentiam habet, quam Pater. Quidam hanc distinctionem sic efferunt. Personae vox sumitur vel *materialiter et concrete* pro persona essentiam habente, vel *formaliter et praecise*, ut distinguitur ab essentia et est idem quod personalitas. Priori sensu Filius dicitur imago personae Patris, non autem posteriori. 2. Distinguendum inter imaginis *correlatum et fundamentum.* Correlatum, propter quod Filius dicitur imago ac character Patris, est persona Patris, ut probant argumenta prioris sententiae; sed fundamentum, ratione cujus Filius dicitur imago Patris, est essentia Patris per aeternam generationem Filio communicata, ut probant argumenta sententiae posterioris, inde in Syriaca epistola conc. Ephesini ad Nestor. dicitur, *quod Filius propter unam eandemque substantiam imago et character splendor gloriae Patris exsistat.* Quemadmodum igitur de voce ὁμοούσιος diximus, eam et essentiae unitatem et personalem distinctionem simul exprimere, ita quoque vox characteris et imaginis respicit et personam Patris tanquam suum correlatum et essentiam Patris tanquam fundamentum et quasi formale similitudinis. Nazian. orat. 5. de Filio tom. 1. p. 165: *Filius dicitur imago Patris tanquam ejusdem essentiae cum Patre, cum Filius a Patre sit, non Pater a Filio*, inde Scholastici disputant, *de ratione imaginis esse non tantum similitudinem, sed etiam originem, non enim ovum dicitur imago alterius ovi, licet sit ibi quaedam similitudo, quia non est de illo expressum.* Sed nec quaelibet similitudo ex altera expressa proprie loquendo est imago, sed duntaxat illa similitudo, quae vel secundum speciem vel secundum proprium accidens ex altero est expressa. Si enim secundum genus duntaxat similitudo sit expressa, non dicitur proprie imago, v. g. vermiculus ex homine oritur, sed imago hominis non dicitur, quia est similitudo duntaxat secundum genus. Similiter si similitudo expressa sit secundum commune accidens, imago proprie non dicitur v. g. si album aliquod producatur ad similitudinem alterius albi, non potest proprie dici, quod
sit ad alterius albi imaginem productum, quia al- III. 247.
bedo est commune accidens non solum multorum individuorum, sed etiam multarum specierum. Filius autem recte dicitur imago Patris, quia est ibi expressa similitudo secundum speciem. Quare cum in divinis Filius sit expressa similitudo Patris non se-

cundum speciem tantum, sed secundum eandem numero essentiam, inde consequitur, Filium esse perfectissimo et maxime proprio modo Patris imaginem. 3. Aliud est loqui de *persona*, aliud de *charactere personae*. Filius non est persona Patris, quia Pater non communicavit Filio personam, nec est eadem Patris et Filii persona, sed est character personae Patris, quia exactissime refert personam Patris, inde scilicet atque ideo, quia in sua persona eandem numero essentiam habet quam Pater, ut Pater *vitam habet in se ipso, ita quoque Filius vitam*, h. e. essentiam vivificam, *habet in se ipso* Joh. 5, v. 26. *adeoque omnia habet, quae Pater habet* Joh. 16. v. 15. 4. Imago *ἀμέσως* respectum habet ad *personam*, quia imago quatenus talis est vocabulum relativum; *ἐμμέσως* respectum habet ad *essentiam*. Quia enim Filius in divinis non quovis modo, non accidentaliter, non imperfecte, sed modo perfectissimo est substantialis Patris imago, ideo requiritur, ut unam eandemque cum Patre habeat essentiam. Ad rationem cujuscunque imaginis in genere acceptae sufficit, esse quamdam similitudinem inter exemplar et imaginem illi correspondentem, sed ad rationem perfectissimae illius imaginis, quam in Filio respectu Patris Scriptura collocat, requiritur identitas essentiae in Patre et Filio, ideo *ἐμμέσως* et consequenter ad essentiam Patris nomen imaginis respectum habet. Thom. p. 1. q. 35. art. 2: *Dupliciter alicujus imago in aliquo reperitur, vel ut in re ejusdem naturae, vel ut in re diversae naturae, sicut imago hominis in ligno, figura regis in denario. Prior est perfecta et essentialis, posterior imperfecta et accidentalis, ad priorem requiritur ὁμοουσία, ad posteriorem vero minime.*

56. Bellarm. lib. 2. de Christo c. 4. etiam huc accommodat illa Scripturae loca, in quibus de fiducia et gloriatione nomen *ὑποστάσεως* usurpatur 2. Cor. 9, v. 4. c. 11, v. 16. Heb. 3, v. 14. c. 11, v. 1; *his*, inquit, *locis explicatur nomen hypostasis in genere significare fundamentum seu basin, quae alia sustentat et ipsa per se subsistit, ac fides dicitur hypostasis, quia est fundamentum justitiae et non solum ipsa per se exsistit, sed etiam dat rebus speratis subsistentiam, quae enim speramus, in se non sunt, sed per fidem jam quodammodo exsistere videntur, hinc etiam accommodatur ad suppositum seu personam, quae est fundamentum naturae et omnium quae ad naturam consequuntur, omnia enim in persona exsistunt et ipsa per se exsistit.* Idem approbat quidam ex nostris in comm. c. 1. Hebr. p. 21. *Vox ὑπόστασις*, inquit, *quando vel substantiis inanimatis vel accidentibus tribuitur, nudam significat subsistentiam*, unde etiam Hebr. 3, v. 14. et c. 11, v. 1. *quandam subsistentiam significat, siquidem et suo ac certo modo fides subsistentia dici potest.* Sed cum *ὑπόστασις* in adductis locis rectius explicetur per firmam fiduciam et confidentiam, cumque fides non faciat res per se subsistere, nec ipsa per se subsistat, ideo simplicius respondetur, aliter accipi nomen *ὑποστάσεως*, quando de rebus inanimatis vel accidentibus usurpatur, aliter vero, quando de substantia intelligente praedicatur, ut exempla etiam in profanis scriptoribus ostendunt. Majori fortassis verisimilitudine huc referri posset, quod Sap. 16, v. 21. dicitur *ὑπόστασίς σου tuam in filios ostendebat dulcedinem*, h. e. tu ipse eam ostendebas, et quod Job. 22, v. 20. dicitur: *Si non succisa fuit* קִימָנוּ *subsistentia nostra* LXX. *ὑπόστασις*, sed ibi videtur eodem modo accipi, quo *οὐσία* Luc. 15, v. 12. *pro facultatibus* scilicet, quomodo etiam Jud. 6, v. 5. usurpatur. Caeterum in ipsa Scriptura vestigia exstant illius significationis, in qua vox *ὑποστάσεως* in hoc articulo usurpatur, ita quoque in antiquissimo ac perpetuo ecclesiae usu eadem recepta invenitur. Ut enim praetermittam Dionys. lib. de div. nom. c. 1. Justin. in *ἐκθ. πίστεως τρεῖς ὑποστάσεις* dixisse tres deitatis personas, cum de illorum libris, an genuini sint, non omnino nulla supersit dubitatio, III.
Athanasius in Symbol. et in Epist. de syn. Nicen. decret, Nazianz. orat. de Epiph. et omnes Graeci patres hoc vocabulo in explicatione hujus mysterii utuntur. Quod ergo Socrat. lib. 3. c. 5. Sozom. l. 5. c. 11. Niceph. lib. 10. c. 13. scribunt, *Hosium Cordubensem in disputatione de Filii deitate primum hujus nominis mentionem fecisse*, id de accurata *οὐσίας* et *ὑποστάσεως* distinctione accipiendum. Eodem sensu intelligendum, quod Socrates l. 6. Tripart. c. 21. docet, *vocem ὑποστάσεως tempore Athanasii in Graeca ecclesia primum fuisse receptam.*

57. 3. *Significatio. ὑπόστασις* hoc in loco est subsistens individuum, intelligens, incommunicabile, non sustentatum ab alio. Scholastici dicunt, hypostasin significare *primam substantiam*, quam in genere vocamus *suppositum*, et in natura intelligente *personam*, unde inter essentiam et personam duplex discrimen constituunt: *1. a priori*, quod essentia significetur per modum formae totalis in alio exsistentis, hypostasis vero significetur per modum totius, quod non in alio, sed in se et per se exsistit, illa enim subsistere dicimus, quae non in alio sed in se exsistunt, ex quo ulterius colligunt, hypostasin non addere ad essentiam aliquem gradum naturae aut actum, sed solum essendi modum; *2. a posteriori*, quod essentia sit communicabilis, hypostasis vero incommunicabilis, quod enim est in se, sive quod per se subsistit, non potest esse in alio, cum esse in alio sit non esse in se, ex quo colligunt hypostasin superaddere essentiae proprietatem aliquam, h. e. aliquid seu aliquem modum, ratione cujus fiat incommunicabilis. Sed haec omnia recte sunt explicanda, ne scilicet *exclusive* accipiantur, quod hypostasis sit *tantum* modus subsistendi, aliud enim est *ὑπόστασις*, aliud *τρόπος ὑποστάσεως*, sicut aliud est persona, aliud personalis proprietas; *ὑπόστασις* persona est ipsa essentia divina certo charactere hypostatico insignita ac proprio subsistendi modo a reliquis distincta; *τρόπος ὑποστάσεως*, proprietas personae est propria subsistendi ratio, per quam et cujus ratione quaelibet persona ab altera distingui-

tur. Id quidam sic efferunt, nomen ὑποστάσεως accipi vel *materialiter et concrete*, vel *formaliter*, *abstracte et praecise*, ut superius etiam ostendimus. Basil. epist. 43. Nyss. in lib. de differ. essent. et hypost. Damasc. lib. 3. orth. fid. c. 3. ex veteribus docent, *tale esse discrimen inter essentiam et hypostasin, qualis est inter speciem et in individuum sive inter humanam naturam et hominem individuo*, v. g. Petrum. Theodor. Dial. 1. tom. 2. p. 297. ait, *essentiam et personam differre ut commune et proprium, vel ut genus ac speciem ac individuum*, quod latius explicat Damasc. lib. de duab. voluntatibus Christi p. 470; id vero itidem recte accipiendum neque ultra mentem ipsorum extendendum, ipsimet enim monent naturam sive essentiam divinam tribus deitatis personis communem non esse tantum *specie una*, sicut in Petro, Paulo et Johanne est una ἀνθρωπότης, sed esse eam etiam *numero unam*, ac proinde ut Luth. in c. 1. Genes. loquitur *unissime unam*, ita ut tota divina essentia, non pars essentiae, sit in Patre, tota in Filio, cujusque simile non occurrit in tota rerum creatarum universitate. Damasc. in dialect. c. 66. *ὑπόστασις* est *ἄναρχος τρόπος τῆς ἑκάστου ἀϊδίου ὑπάρξεως*, h. e. *principio carens modus sempiternae exsistentiae uniuscujusque in s. trinitate.* lib. 3. c. 15. cum Suida col. 964. *ὑπόστασιν* definiens ait, quod sit *τὸ ἰδικὸν παρὰ τὸ κοινόν*, *proprium supra commune.*

58. 4. *Antithesis. 1. Patres concilii Sardicensis* anno 347. celebrati, quod Niceno conc. par statuitur, decreverunt, *haereticorum esse tres hypostases asserere, catholicorum autem unam tantum.* Resp. de Sardicensi concilio, an inter oecumenica et orthodoxa concilia numerari debeat, adhuc quaestio est, plerique eo abeunt, quod duo fuerint concilia Sardicensia, unum legitimum fidem Nicenam confirmans, alterum illegitimum, Arianorum perfidiae subscribens. Quod attinet rejectionem trium hypostaseon in hoc
249. concilio factam, ea non aliunde colligitur, quam ex epistola synodica a Theodoret. lib. 2. hist. c. 8. recitata, sed Baron. ann. 347. n. 38. et 41. atque ex eo Severinus Binius in not. ad conc. Sard. tom. 1. p. 447. appendicem epistolae synodicae adjectam, in qua illa trium ὑποστάσεων rejectio exstat, virgula censoria notant, cum Ursacius et Valens Sabellianae haereseos affines in ea statuantur, quos constat Ariana haeresi infectos fuisse, cumque ex Athanasii epistola ex synodo Alexandr. ad Euseb. et Lucifer. constet in Sardicensi concilio nullam prorsus fidei regulam editam, nec priorem Nicenam vel apice fuisse auctam. Adde quod ὑποστάσεως nomine utantur pro οὐσίᾳ, dicunt enim se confiteri *μίαν ὑπόστασιν, ἣν οἱ αἱρετικοὶ οὐσίαν προσαγορεύουσι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος ἁγίου.* 2. Hieronym. tom. 2. in epist. 57. ad Damasum p. 131. edit. Bas. ann. 53. *veneni aliquid latere putabat in voce ὑποστάσεως.* Epistolam ipsam sic concludit: *Obtestor beatitudinem tuam per crucifixum mundi salutem, per ὁμοούσιον trinitatem, ut mihi epistolis tuis sive tacendarum sive dicendarum hypostaseon detur auctoritas.* Et ex ejusd. dial. adv. Luciferianos p. 153. apparet, eam ob novitatem fuisse multis in ecclesia suspectam. Lombard. lib. 1. sent. dist. 26. Hieronymi verba accipit *secundum quid*, quasi propter haereticorum insidias ad Damasum ita scripserit. B. Lutherus in lib. de concil. id, quod de voce ὑποστάσεως Hieronymus scripserat, de voce ὁμοούσιος eum scripsisse autumat, quo nomine grandis mendacii culpam, imo Arianae haereseos crimen Luthero impingunt Bellarm. in praef. lib. de Christo et in jud. de Form. Concord. mend. 3. Gregor. de Valent. lib. 1. de unit. et trinit. c. 7. p. 146; sed ἁμάρτημα μνημονευτικὸν non erat tam odiose exagitandum ac insignis mendacii loco traducendum. Tandem vero ipse etiam Hieronymus voce ὑποστάσεως usus est, sic enim scribit in epist. ad August. et Alipium: *Sabellii errorem declinantes tres personas expressas sub proprietate distinguimus. Non enim nomina tantummodo, sed etiam nominum proprietates, h. e. personas, vel, ut Graeci exprimunt, ὑποστάσεις, hoc est subsistentias, confitemur.* 3. Notabile est, quod Greg. Nazianz. in orat. de laud. Athanas. quaest. 31. memorat, Graecos, qui ὑποστάσεις dicebant, Latinis visos fuisse tres οὐσίας sive *essentias* cum Ario dicere, eo quod *tota Graecorum profanorum schola discrimen inter hypostasin et usian ignorat*, ut Hieron. d. epist. ad Damas. loquitur; contra vero Latinos, qui rejecto nomine hypostaseos dicebant tres personas Graecis visos fuisse distinctionem non realem, sed tantum rationem muneris seu officii inter Patrem, Filium et Spiritum s. agnoscere, atque hac ratione Sabellio favere, cum in Latinis scriptoribus personae nomen ad officium et habitum accommodari consueverit. Cum ergo ob illam λογομαχίαν res eo adducta esset, ut III. 250.
periculum subesse videretur, ne orbis terrarum fines, h. e. orientalis et occidentalis ecclesia, una cum syllabis a se invicem distraherentur et abrumperentur, Athanasius utramque partem convocavit et cum videret eos in rebus idem sentire, suasor et hortator eis exstitit, ut propter concordiam in modis etiam loquendi convenirent, unde factum, ut deinceps Graeci pro hypostasi usurparent vocabulum προσώπου, et Latini pro *persona* etiam hypostasin dicerent. *4. Socrates* lib. 3. c. 5. et Niceph. lib. 10. c. 15. dicunt vocem ὑποστάσεως *esse barbaram* et philosophis paene incognitam, Nicephorum etiam *nugamenta* appellat disputationes de distinctione οὐσίας et ὑποστάσεως. Sed e sacris, ecclesiasticis et profanis scriptoribus contrarium facili negotio demonstrari potest. *5. Nicol. Taurell.* in synopsi metaph. p. 101. disputat, *personas trinitatis non posse dici hypostases. 6. Antitrinitarii* ut ὁμοούσιον ita quoque ὑποστάσεως nomen repudiant.

59. 4. Ὕπαρξις ἀπὸ τοῦ ὑπάρχειν idem in hoc mysterio est quod ὑπόστασις. Sic Justin. in ἐκθ. πιστ. dixit τρεῖς εἶναι τρόπους ὑπάρξεως. LXX. quidem hoc vocabulo utuntur, sed non in ea significatione, in qua hoc loco usurpatur, verum pro מִקְנֶה, הוֹן et רְכֻשׁ *pro bonis facultatibus*, divitiarum possessione,

Vox ὕπαρξις.

quam etiam Latini vocant *substantiam*. Prov. 13. v. 11. Jer. 9, v. 10. Dan. 11, v. 13. etc. Eodem modo accipitur Actor. 2, v. 45. Hebr. 10, v. 34.

Vox πρόσωπον. 5. πρόσωπον ἀπὸ τοῦ πρὸς et ὦπα Graeci usurpare coeperunt pro ὑποστάσει, cum Latinos *personae* appellatione hypostasin exprimere viderent. Just. in qq. et resp. q. 17. p. 313: εἷς ἐστιν ὁ θεὸς τῷ ἑνὶ καὶ ἀδιαιρέτῳ τῆς οὐσίας. τρία δὲ πρόσωπα τῇ διαιρέσει τῶν ὑποστάσεων. Athanas. in orat. quod unus sit Christus. Nazianz. orat. in sanct. lum. etc. Exstat tum apud LXX interp. tum in N. T. sed in significatione alia, quam in hoc mysterio usurpatur. Suidas in dictione ἅγιος huc accommodat Ps. 27, v. 8: *Exquisivi* πρόσωπόν *σου*, τὸ πρόσωπόν σου, *Domine, requiram, ne avertas a me* πρόσωπόν σου. Ex nostris quidam huc referunt 2. Cor. 1, v. 11: ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ, ubi προσώπων nihil aliud significat quam ἀνθρώπων sive προσώπων ἀνθρωπίνων. C. 3, v. 13: *Moyses ponebat* κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ. C. 4, v. 6: *Deus illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiae claritatis* ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Sed in duobus posterioribus locis πρόσωπον ponitur pro facie, in qua significatione h. l. non usurpatur. Commodius ergo huc referri posset locus apostolicus 2. Cor. 2, v. 9: *Si quid donavi propter vos in persona Christi.* (Isidor. dial. 1. ὑπόστασιν, πρόσωπον καὶ ἰδιότητα, idem significare dicimus. Nicet. lib. 2. thesaur. c. 14. addit nomen χαρακτῆρος καὶ ἀτόμου.) 2. Thess. 1, v. 9: *impii poenas dabunt aeternum exitium* ἀπὸ προσώπου τοῦ κυρίου, h. e. sustinebunt exitium, cui adjudicabuntur a Christo domino, qui in propria persona apparebit ac gloriosam suam potentiam demonstrabit. Sed praestat etiam hanc vocem in hac significatione, qua in mysterio trinitatis usurpatur, acceptam

Vox τρισυπόστατος. vocare οὐ γραφικὴν ἀλλὰ ἐκκλησιαστικήν. 6. τρισυπόστατος a tribus hypostasesi voce formata Deus appellatur apud Dionys. de div. nom. c. 2. et Basilium, Nyssenus appellat ἑνάδα τριπρόσωπον, quod Photiniani per calumniam exponunt *tripersonatus*. Socin. in animadv. in assert. Posnan. 17. num. 1: *Tripersonatum Deum introducunt, licet tripersonati vocem diserte nunquam proferant.* In defens. animadv. p. 454: *Cum plane insolens sit, ut quicquam naturaliter tres personas habeat, unam autem unusquisque habere comperiatur, merito, si Deus tres ipse tamen naturaliter personas habet, tripersonatus sine ulla irrisione dici potest, sicut Geryon a poëtis tricorpor dictus.*

Voces μονὰς καὶ τριάς. III. 251. 7. μονάς, 8. τριάς, essentiae unitatem et personarum trinitatem denotant inque antiquissimis ecclesiae scriptoribus occurrunt. Justin. in ἐκθ. p. 297: μονὰς ἐν τριάδι νοεῖται, τριὰς ἐν μονάδι γνωρίζεται. Quid quod concretum τριάδος diserte exstat 1. Joh. 5, v. 7: *Tres sunt, qui testimonium* etc., *et hi tres unum sunt.*

Nomen essentiae. 60. 3. Appellationes *Latinae: 1. Essentia, substantia, consubstantialis. 2. Persona, subsistentia. 3. Trinitas.* 1. Nomen Graecum οὐσίας Latini exprimunt per *essentiam.* Hilarius lib. de synodis p. 305: *Essentia est res, quae est, vel ex quibus est et quae in eo, quod maneat, subsistit.* Augustinus in lib. 12. de trinit. c. 2: *Sicut ab eo, quod est sapere, vocatur sapientia; sic ab eo, quod est esse, vocatur essentia novo quidem nomine, quo usi non sunt veteres Latini sermonis auctores, sed jam nostris temporibus usitato, ne deesset etiam linguae nostrae, quod Graeci appellant* οὐσίαν, *hoc enim verbum e verbo expressum est, ut diceretur essentia.* Maluerunt autem uti nomine essentiae quam substantiae 1. ut indicarent Deum esse οὐσίαν ὑπερούσιον, non inclusam categoriis, inter quas prima est substantia. Damasc. lib. 1. c. 12: *Deus est quoddam pelagus substantiae infinitum.* Vide loc. de nat. Dei §. 32.; 2. quia Deus non substat accidentibus, sicut essentiae rerum creatarum, sed attributa sunt ipsius essentia; 3. quia nomen substantiae est ambiguum, quandoque enim pro οὐσίᾳ, quandoque vero pro ὑποστάσει ponitur. Sic Hilarius in lib. de synod. dicit *in Deo esse tres substantias*, h. e. personas, quo sensu etiam quidam accipiunt, quod in Lat. v. Hebr. 1, v. 3. Filius dicitur *character substantiae Patris.* August. lib. 7. de trin. c. 4: *Loquendi causa de ineffabilibus ut fari aliquo modo possemus, quod effari nullo modo possumus, dictum est a nostris Graecis una essentia, tres substantiae, h. e. una usia, tres hypostases, aliter enim Graeci accipiunt substantiam, quam Latini, a Latinis autem una essentia vel substantia tres personae, quia non aliter in sermone nostro h. e. Latino essentia quam substantia solet intelligi.* Contra vero Tertull. contra Praxeam, Hieron. ad Damas. August. lib. 5. de trinit. c. 9. etc. *unam in Deo substantiam dicunt, tres vero in eo substantias esse negant.* Caeterum nomen essentiae apud metaphysicos dupliciter accipitur, primo ut significat illud *quod res est*, tunc exprimitur per *nomen concretum*, v. g. Paulus, Petrus etc.; significat enim essentiam Petri, Pauli; secundo ut significat illud, *quo res est*, et tunc exprimitur per *nomen abstractum*, ut humanitas. Juxta priorem significationem ens et essentia non differunt ne quidem in creaturis, juxta posteriorem differunt in creaturis, sed non in Deo, Deus enim est sua ipsius essentia, cum sit a se ipso et per se ipsum, quod nulli creaturae competit.

61. *1. Persona* respondet Graeco vocabulo ὑποστάσεως. Notanda est hujus vocis 1. *etymologia.* Dicitur a *personare*, sive magnum sonum emittere et magna voce exclamare, ut est apud Gell. lib. 5. c. 7; sed haec etymologia non congruit praesenti significationi. Beda super Boët. de trinit. tom. 8. col. 1112. personam dici quasi *per se unam; 2. origo.* Cum ex instituto Christi baptizemur *in nomine Patris, Filii et Spiritus s.* Matth. 28, v. 19, inde dixerunt, *esse tria ejusdem essentiae nomina*, ut ex sequentia de trinitate notum est. Sed cum Sabellius hoc depravaret ac diceret esse in divinis unam duntaxat personam, sed τριώνυμον, inde coeperunt dicere esse non tantum tria nomina, sed etiam *tres nominum proprietates.* Cum Sabellius hoc itidem depravaret,

dicendo esse tres proprietates, sicut est una tantum anima, quae habet tres potentias, necessitate loquendi coacti dixerunt *esse tres personas* sive ὑποστάσεις. Nazianz. in orat. in sanct. lum.: *De Deo cum dico uno lumine pariter et tribus illuminamini, tribus quidem secundum proprietates vel se alicui ita libuerit appellare secundum hypostases seu personas. Minime enim de verbis pugnamus, dummodo syllabae ad eundem sensum perducant. Uno autem secundum substantiae sive deitatis rationem, dividitur*
252. *enim divisibiliter, ut ita dicam et conjungitur indivisibiliter.* Exstat autem haec vox in antiquissimis Latinae ecclesiae doctoribus. Tertull. adv. Prax.: *De Deo nihil inane potest prodire et carens substantia, ideo sermo Dei est res et persona quaedam. Quaecunque ergo substantia sermonis fuit, illam dico personam et illi nomen Filii vendico.* Cyprian. serm. de Christi nativ. Hilar. lib. de synod. Hieronym. ad Damas. Lactant. lib. 4. div. instit. c. 39. Ambros. de inst. virg. c. 10. August. 11. de civ. Dei c. 14. etc. Sunt qui in ipsis Scripturis personae nomen exstare asserunt, ut quando de Deo dicitur, *quod non sit acceptor personarum* Act. 10, v. 34. Rom. 2, v. 11. etc., in quibus locis personam significare putant hypostasin humanam. Bellarm. lib. 2. de Christo c. 5, sed in illis etiam locis persona potius qualitatem quam hypostasin significat. Dicitur enim phrasi Hebraica *alicujus faciem seu personam accipere*, qui facit aliquid in gratiam alterius consideratis externis ejus adjunctis et qualitatibus, quae in oculos incurrunt vel menti obversantur, eumque nobis commendabilem reddunt, qualia sunt divitiae, honor, cognatio, dignitas, potentia, etc., ut interim causae meritae non expendantur.

62. *3. Significatio.* Sicut essentiae est esse, ita hypostaseos per se subsistere. Sicut οὐσίας est κοινότης, ita ὑποστάσεως ἰδιότης. **Ad personam tria requiruntur: *1. ut per se subsistatur* nec sit in alio tanquam in subjecto; *2. ut sit intelligentis naturae; 3. ut ab alia distinguatur* neque de alia persona in casu recto praedicetur. August. lib. 5. de trinit. c. 9: *Revera cum Pater non sit Filius, et Filius non sit Pater, et Spiritus s. ille, qui etiam donum Dei vocatur, nec Pater sit nec Filius, tres utique sunt. Ideoque pluraliter dictum est: ego et Pater unum sumus etc. Tamen cum quaeritur, quid tres, magna prorsus inopia humanum laborat eloquium. Dictum est tamen tres personae, non ut illud diceretur, sed ne taceretur.* Boëtius in lib. de duab. naturis c. 17. personam definit, quod sit *rationalis naturae individua substantia.*** Richardus Victorinus lib. 4. de trin. c. 18. addidit vocem *incommunicabilis.* Scholastici ex utroque definiunt, quod sit *substantia intelligens, individua, incommunicabilis*, cui definitioni recentiores addiderunt etiam illud, *quae non sit pars alterius, et quae non sustentata ab alio*, propter naturam Christi humanam, quae est substantia intelligens, individua et incommunicabilis, nec tamen est persona, cum non per se, sed in Λόγῳ subsistat. Scholastici tamen monent, Boëtii definitionem sic explicari posse, ut non conveniat assumtae Christi naturae, dicunt enim individuum duobus modis accipi, primo pro eo, *quod est in se determinatum et singulare*, ut videlicet singulare ab universali differt; secundo pro eo, *quod absolute et complete singulare est*, hoc est, quod non solum est hoc singulare determinatum, sed etiam per se ipsum, non autem in alio subsistit, quodque adeo suum quendam terminum habet in toto complexu substantiae ultimum. Priori modo natura humana assumta est substantia individua, non autem modo posteriori. Hugo Etherianus lib. 1. de process. Spiritus s. contra Graecos c. 1: *Persona est substantia e proprietatibus ejusdem naturae rebus numero differens.* Item: *Persona est substantia rationalis, quae per suas proprietates singularis potest intelligi.* Suidas: *Hypostasis est essentia cum characteristicis proprietatibus.* Lombard. lib. 1. dist. 25. c. 11. Personae nomen tribus modis sumitur: 1. pro *essentia;* 2. pro ὑποστάσει; 3. pro *proprietate.* Alex. ab Ales p. 1. q. 56. memb. 3. profert hanc definitionem, quam vocat magistralem: *Persona est hypostasis distincta proprietate ad dignitatem pertinente.* Idem p. 3. q. 4. memb. 6. personae rationem triplicem importare distinctionem, nempe *singularitatis, incommunicabilitatis et dignitatis*, qua nempe alia ab alia distinguitur rationalitate individuali, quae est dignissima proprietas. Caeterum quamvis persona dicatur *substantia individua*, tamen inter personam et individuum philosophis sic appellatum intercedit quaedam differentia, quam Durandus lib. 2. sent. dist. 3. q. 2. et lib. 3. dist. 1. q. 1. num. 17. sic explicat: *Omnis* III. 253.
persona est suppositum et omne suppositum est individuum, sed non omne individuum est suppositum, nec omne suppositum est persona, quia quaelibet natura singularis, in quocunque genere sit, potest dici individua, suppositum autem non dicitur nisi natura singularis in praedicamento substantiae, nec quaecunque talis, sed solum completa. Persona dicitur idem illud in natura intellectuali tantum. v. g. in angelis, hominibus et ipso Deo. Individuum est latissimum et significat quamlibet naturam substantialem et accidentalem singularem et determinatam. Suppositum vero quamvis substantialem naturam completam per se subsistentem, *persona* vero substantiam completam subsistentem in natura intellectuali. Sed hic denuo observandum, magnum imo infinitum discrimen esse inter personas humanas et personas divinas. Quaelibet enim persona humana suam propriam habet essentiam incommunicabilem, sed personae trinitatis habent unam et eandem essentiam communicabilem. Unitas essentiae in personis trinitatis est numerica. Ratio pendet ab essentiae humanae finitate, divinae vero infinitate, ut superius diximus. Quidam personam definiunt, quod sit *intelligentis naturae incommunicabilis subsistentia*, in qua definitione persona accipitur *formaliter et abstracte*, in Boëtii vero definitione eadem *materialiter et concrete* accipitur, de qua duplici personae acceptione diximus superius. Salmeron. tom. 2. tract. 10]

hypostasin vocat *substantiam primam*, essentiam vero *substantiam secundam*, sed hoc caute accipiendum, quia essentia non est genus nec species in divinis, in eo tamen est convenientia, quod essentia est tribus personis communis, hypostasis cuique propria.

63. *4. Antithesis. 1. Laurentius Valla* lib. 6. elegant. c. 34. Boëtium accusat, quod definire ausus fuerit personam per substantiam, cum *significet potius accidens seu qualitatem*, quae, cum in Deo locum non habeat, ideo non magis in Deo, quam in bruto animali personam esse dicit. Sed de voce ecclesiastica non est judicandum ex profanis scriptoribus. Adde quod in probatis Latinae linguae auctoribus persona non solum significat qualitatem, sed etiam substantiam. Cic. lib. de invent. topic. et partit. dicit, alia esse *rerum, alia personarum attributa.* lib. 2. de orat.: *Hominum innumerabiles personae.* Philipp. 6: *Non alienum fuit, personas quasdam a vobis recognosci, ut, quibuscum bellum gereretis, possitis taciti cogitare.* Valer. Max. lib. 2. c. 21. quoslibet homines vocat *personas.* Jesus Christi tria constituunt juris objecta, *personas, res* et *actiones. 2. Photiniani* personarum trinitatem in divinis negantes definitionem personae talem proferunt, ex qua mysterium illud se evertere posse sperant. Goslav. contra Keckerm. part. 3. c. 1: *Gravissimus ille de trinitate error cognitione personae vera nullo negotio deprehendi potest, ut miror vehementer doctos alioquin viros sibi persuaderi pati, tres personas in unica essentia consistere posse, cum eos minime lateat quamlibet personam requirere singularem essentiam.* (Resp. si per nomen *singularis essentiae* intelligat separatam et incommunicabilem essentiam, negamus in divinis personis eam requiri vel locum habere, cum divina essentia sit infinita.) Ibid. c. 2. ex Boëtii definitione *incommunicabile* expungendum esse dicit, *cum in verbo individuum idem contineatur.* (Atqui individuum et incommunicabile non sunt plane reciproca. Individuum dicit rationem tantum singulariter subsistendi, ac respicit primam substantiam, incommunicabile explicat formale individui, ac respicit alias personas ejusdem naturae. In natura aliquid potest esse haec et proinde prima substantia ac consequenter individuum, quod tamen non est incommunicabile, ut ignis in ferro candente Jac. Mart. 2. de tribus Eloh. c. 4. multa individua individuitate retenta amittant incommunicabilitatem seu proprii suppositi rationem c. 6.) Ibid. personam definit, quod *sit substantia prima intelligens.* Sed
III. 254. in illa definitione omittitur formalis ratio personae, quae est incommunicabilitas.

Nomen trinitatis.

64. *3. Trinitas.* Hujus vocis notanda 1. *ἐτυμολογία.* Trinitatem dictam volunt quasi trium unitatem, ut emphatice exprimat illud apostolicum 1. Joh. 5, v. 7. *et hi tres unum sunt.* Thom. p. 1. q. 31. art. 1. ex Isidoro lib. 1. c. 4. Atqui primo Latinum trinitas respondet Graeco *τριάς*, quae non includit unitatis appellationem; secundo Athanasius in symb. dicit, *unitatem in trinitate et trinitatem in unitate veneremur.* At quis ita loquitur, trium unitatem in unitate veneramur? Tertio pii veteres unitatem sive *μονάδα* in essentia, trinitatem *τριάδα* in personis agnoscunt, adeoque trinitatem ab unitate distinguunt. Quarto, si trinitas esset trium unitas, quaternitas esset quatuor personarum unitas. Quinto Gentilis in prothesibus ex eo colligit *essentiam esse aliquid quartum extra tres personas.* Dicimus ergo nomen trinitatis ternarium personarum formaliter et praecise, essentiae unitatem non nisi consequenter notare, ideoque illam Thomae etymologiam esse tantum allusivam et sonum vocis spectare, sicut dicimus civitatem esse civium unitatem; *2. origo.* Concretum in Scripturis exstat, abstractum in antiquissimis ecclesiae scriptoribus, Tertulliano, contra Prax. Cyprian. serm. de orat. Domin. Ambrosio etc. *3. Significatio.* Trinitas ex vi ac prima impositione nominis quarumlibet rerum ternarum numerum significat, sed ecclesiastica loquendi consuetudine cum absolute ponitur, singularem illum et incomprehensibilem divinarum personarum ternarium ubi denotat, non significat aliquid compositum ex tribus, sed tres personas unius essentiae, unde etiam trinitas sive tres personae simul sumtae non differunt ab essentia, alias loco trinitatis introduceretur quaternitas. Magnum proinde discrimen est *inter trinum et triplex.* Trinum est, quod in essentia unum tres habet subsistendi modos, triplex, quo de tribus est compositum; trinum Deum dicimus, sed triplicem dicere Christiana religione prohibemur. Dicitur autem Deus trinus non respectu essentiae, quae est numero una, non respectu idiomatum essentialium, quippe quae cum essentia sunt simplicissime *ταυτὸ* quid, non respectu generis, vel speciei, quia in Deo nec genus nec species; sed respectu trium *ὑπάρξεως τρόπων*, qui sunt *ἀγεννησία* in Patre, *γέννησις* in Filio, *ἐκπόρευσις* in Spiritu s. Vide loc. de trib. Elohim §. 1. et 2.

65. *4. Antithesis.* 1. Ut rem ipsam, ita quoque nomen trinitatis repudiarunt haeretici veteres mysterium *μονάδος ἐν τριάδι καὶ τριάδος ἐν μονάδι* negantes, quorum vestigiis hodie insistunt *Photiniani*, Antitrinitarii ex eo merito dicti. Socin. in defens. animadv. p. 311: *Veteres theologi, cum trinitatem nominabant, non ut nunc fere fit, ipsam Dei essentiam in tribus personis consistentem, sed simpliciter Patrem, Filium et Spiritum s. intelligebant.* Et paulo ante: *Potuit Hieronymus sanct. trinitatis nomine intelligere, non quod tres sint in Deo personae, Pater, Filius et Spiritus s., sed quod illi tres in nostrae salutis mysterio concurrunt. 2. Calvinus* in epist. ad Polon. p. 1972. opusc. edit. ann. 1566: *Haec precatio communiter recepta, sancta trinitas, unus Deus, mihi non placet. 3. Lutherum* eodem nomine graviter accusant Jesuitae. Bellarminus in praefat. controv. de Christo et in jud. de Form. Concord. mend. 3. col. 1539: *Si Luthero probatur doctrina catholica de unitate essentiae et trinitate personarum, cur ex precibus communibus Germanorum illam precatiunculam sustulit, sancta trinitas, unus DEUS, miserere nobis?* Greger. de Valent. lib. 1. de unit. et trinit. c. 7, p. 146: *Ut in voce*

homousios non syllabas, sed rem significatam Lutheri anima odisse videtur, sic etiam in voce trinitatis, quippe quam in Germanicis precationibus ann. 1543. illud expungi curavit: s. trinitas, unus Deus, miserere nobis. Tannerus disp. 3. in Thomam c. 1. thes. 2. p. 137: *Lutherus ipsam trinitatis vocem exosus eam ex litaniis Germanicis submovit expuncta illa precandi formula, sancta trinitas, unus Deus,*
5. *miserere nobis, tam parum utique propitiam habiturus trinitatem, quam parum illi se supplicem praestitit.* Sandaeus Jes. Herbipolensis in themate secalari de secta Protest. deserenda thes. 232: *Lutherus ut Deo debitum honorem detraheret, ex litaniis orthodoxis usitatam precationis formam, sancta trinitas, unus Deus, miserere nobis, exturbavit, vocem ipsam trinitas mordere et arrodere solitus* etc. Eandem tibiam inflant Paraeus in Iren. c. 24. art. 14. p. 147. Sladus in append. disp. 1. contra Vorstium p. 61, sed ἔγκλημα illud a Luthero depulimus in loc. de tribus Elohim §. 3. Disp. 9. de gloria Dei §. 6. Nos libenter cum veteribus hac loquendi formula utimur. Nazianzen. orat. 2. de pace: *O Trinitas sancta et longanimis, suscipe eos.* August. epist. 67: *Ita Pater, ita Filius, ita Spiritus s., ita trinitas unus Deus.* Lib. ult. de trinit. cap. ult.: *Deus Trinitas, quaecunque dixi in his libris, de tuo agnoscant et tui, si qua de me, et tu ignosce et tui.*

66. Atque haec de *appellationibus Latinis* in hoc articulo usitatis dicta sint. Scholastici praeter eas utuntur nomine *proprietatis, notionis, relationis, circumincessionis* (quae respondet Graecorum περιχωρήσει) proprietates numerant tres: *innascibilitatem*, Graecis ἀγεννησίαν, quae est proprietas Patris, quam etiam vocant *paternitatem; filiationem*, γέννησιν, quae est proprietas Filii, quam etiam vocant *nativitatem; spirationem*, Graecis ἐκπόρευσιν, quae est proprietas Spiritus s., quam etiam vocant *processionem.* Relationes numerant quatuor; *generationem activam* et *generationem passivam* (termino non physice, sed grammatice sumto), *spirationem activam et spirationem passivam.* Notiones recensent quinque: *innascibilitatem, paternitatem, filiationem, spirationem activam et spirationem passivam.* Circumincessionem vocant *intimam et perfectam unius personae in alia habitationem*, de qua Augustin. lib. 6. de trinit. cap. ult.: *Singula sunt in singulis, et omnia in singulis, et omnia in omnibus, et unum omnia.* Graecum περιχώρησις, quo Damasc. lib. 3. c. 4. et alibi passim utitur, longe significantius est, cujus pulcerrimam descriptionem tradit lib. 1. c. 19. Sed de his ex sequentibus plenius judicium fieri poterit.

67. 4. In lingua Germanica *1. essentia* vocatur Subſtanz oder Weſen; *2. personae* nomen retinetur, cujus descriptionem Germanicam tradit D. Chemnic. p. 1. loc. p. 95; *3. trinitas* vocatur Dreifaltigkeit, sed cum illud potius significet *triplicitatem*, ideo recte explicandum, et pro eo potius utendum Dreieinigkeit.

CAPUT III.

CONTINENS GENERALE ARGUMENTUM PRO ADSTRUENDO TRINITATIS MYSTERIO.

68. Exposita ὀνοματολογίᾳ tum generali tum speciali, ad πραγματολογίαν porro accedendum fuerit. Probatio hujus mysterii.
Ea vero in augusto trinitatis mysterio ex Scripturis sacris demonstrando et adversariorum argumentis eidem oppositis refellendis occupata erit, ac proinde futura tum διδασκαλική seu confirmatoria, tum ἐλεγκτική seu confutatoria. Membra ejus πραγματολογίας constituemus duo. Prius erit κατασκευαστικόν, in quo trinitatis mysterium idoneis argumentis confirmabitur. Posterius ἀνασκευαστικόν, in quo Antitrinitariorum, cumprimis Photinianorum antithesis oppugnabitur, et eorum argumenta dissolventur. Quod ergo attinet membrum prius κατασκευαστικόν, repetendum est hoc loco, quod superius monuimus sublime trinitatis mysterium non minus ac reliqua Christianae III. 256.
religionis dogmata ex unico ac proprio theol. principio, ex Scriptura scilicet sacra tam Veteris quam N. T. esse demonstrandum, id vero quo ordine ac methodo fieri debeat, sententiae eorum, qui id aggressi sunt, videntur variare absque ullo tamen ipsius rei ac veritatis coelestis praejudicio. 1. Quidam ad duas classes omnia argumenta revocant, videlicet ad expressam personae alicujus in divinis notationem et ad mysticam ac symbolicam trium hypostaseon in literis ac vocibus ἀποσημείωσιν. 2. Quidam septem argumentorum classes constituunt: 1. a Baptismi forma; 2. a nomine Dei pluraliter expresso; 3. ab actu DEI pluraliter expresso; 4. a triplicato Dei nomine; 5. a propriissimo nomine, quod est Jehovah. 6. a ritu benedicendi in sacerdotio Levitico; 7. ab exemplis. 3. Quidam octo argumentorum genera numerant secuti Bonaventuram lib. 1. sent. dist. 2, qui personarum pluralitatem in Scripturis dicit insinuari *1. significatione* Matth. 28, v. 19: *Baptisate in nomine Patris, Filii et Spiritus s.; 2. consignificatione*, Genes. 1, v. 1: *In principio creavit Elohim; 3. suppositione*, ut cum dicitur *Deus genuit Filium* Ps. 2, v. 7. Prov. 8, v. 22; *4. appropriatione* Ps. 33, v. 6: *Verbo Domini coeli firmati sunt* Joh. 1, v. 3. *Omnia per ipsum facta sunt; 5. iteratione* Esa. 6, v. 3: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus; 6. verborum ordine.* Ps. 63, v. 8: *Benedicat nobis Deus, Deus noster, benedicat nobis Deus; 7. connotatione* in missionis actu, Galat. 4, v 4: *misit Deus Filium suum; 8. apparitione.* Gen. 18, v. 2: *Ecce tres viri coram eo.* Hisce quidam addunt *9. constructionis habitudinem*, quando certis particulis numerus personarum ostenditur, Rom. 11, v. 36: *Ex ipso, per ipsum, in ipso sunt omnia.*

69. 4. Quidam has constituunt argumentorum classes, ut probari dicant trinitatem 1 ab αὐταρκείᾳ *deitatis* αὐτοτελεστάτῃ, quae sese alteri communicat vel modo generationis vel modo spirationis. (At hanc

communicationem non nisi ex posteriori demonstrare possumus, ex mysterio scilicet trinitatis per Scripturam prius confirmato, proinde non suppeditat peculiarem argumentorum classem. Si ex communicatione per se et in se considerata argumentum ducere cupimus, semper redit quaesitum, cur non pluribus nec paucioribus modis Pater se communicaverit quam duobus, videlicet per *generationem* Filio, per *spirationem* Spiritui s., ut hac ratione non sint plures nec pauciores personae quam tres); *2. a decreti divini de salute hominum revelatione*, in quo tantum tres personae inveniuntur. Pater enim per Filium in carnem missum et in ara crucis pro peccatis hominum mortuorum genus humanum sibi reconciliavit ac credentes in hunc Filium suum in gratiam vult recipere, justitiam et vitam aeternam illis donare, quam voluntatem per Spiritum s. in verbo evangelii revelat. (Hoc argumentum itidem non est distinctum ab illis, quae petuntur ex Scripturis, quia de hac salutis nostrae *οἰκονομίᾳ* extra et praeter verbum nihil quicquam constare hominibus potuit, ac si hoc argumentum solum assumatur, personalem Spiritus s. subsistentiam vix demonstrabit); 3. *a literarum sacrarum V. et N. T. testificatione* tum implicita tum explicita. (Hoc solum est proprium, *οἰκεῖον*, sufficiens et efficax argumentum, ut constare potest ex iis, quae in *προθεωρίᾳ* diximus); 4. ab *unanimi ecclesiae consensu* in symbolis oecumenicis et veterum scriptis continua serie exposito. (Hoc argumentum est secundarium et non nisi virtute tertii concludit, ideo enim et inde hic consensus fundamentum fidei nostrae stabilit, quia per omnia cum Scripturis scilicet conformis est); *5. a proprietatibus divinis*, quae non possunt ad alium quenquam referri, quam ad tres unius essentiae divinae personas. (At cum de proprietatibus illis personalibus nihil quicquam nisi ex solis Scripturis sacris nobis constet, ideo ad tertiam argumentorum classem illud ipsum referendum est); 6. a *paradoxis*, quae ex negatione hujus mysterii consequuntur, quae sunt negatio ipsius Dei, qui se eo modo revelavit, Scripturae sacrae, quae trinitatem manifeste comprobat, angelorum,
III. 257. qui *τρισάγιον* Deo quotidie accinunt; et ecclesiae catholicae primitivae et apostolicae, quae trinitatem confessa est, contemtus; firmae consolationis ademtio et omnium articulorum fidei enervatio, haereseon a Christo et apostolis tacite, ab ecclesia vero manifeste damnatarum ex orco revocatio, Scripturae sacrae violenta detorsio ex malitiosa superbia profecta, denique animae exitium et internecio. (At haec paradoxa locum non habent, nisi prius ex Scripturis hoc mysterium demonstretur, ergo sunt potius consectaria ac porismata ex demonstrato hoc mysterio deducta, quam principalia theseos argumenta); 7. *a vocabulis trinitatis, οὐσίας, ὁμοουσίας, ὑποστάσεως*, etc., quae ecclesia loquendi necessitate contra haereticorum furores usurpavit. (Hoc argumentum pertinet ad quartum, nec potest ex vocabulis *ἀγράφοις* argumentum formari, nisi res ipsa prius ex Scripturis demonstretur); *8. a similibus*. (Ea vero non tam probant quam quocunque modo rem prius demonstratam ac probatam illustrant, ut in *προθεωρίᾳ* ostendimus.) Manet igitur tertium duntaxat fundamentum ex sacris literis pro adstruendo trinitatis mysterio petitum, cui etiam hoc loco unice insistemus.

70. Possunt vero pro demonstratione trinitatis duplicis generis argumenta ex Scripturis formari. Argu- tum rale. *Generale* unum, quod omnia ac singula, quae de hoc mysterio in Scripturis habentur, *ἐπιτομικῶς* comprehendit; *specialia* complura, quae ex distinctis Scripturae locis illud ipsum distincte probant. *Generale argumentum* sic habet: Si tres sunt, quorum cuilibet nomen Jehovah ac Dei, attributa, opera et gloria vere divina competunt, ut unus eorum non sit alius, nec tamen plures Dii, sed unus verus Deus, consequens est, unam divinam essentiam in tribus distinctis personis subsistere, vel quod idem est, in divinis esse tres personas et unam essentiam. Sed tres sunt, quorum cuilibet nomen Jehovah ac Dei, itemque attributa, opera et gloria vere divina competunt, videlicet *Pater, Filius et Spiritus sanctus*, quorum unus non est alius, nec tamen plures sunt Dii, sed unus verus Deus. Ergo una divina essentia in tribus distinctis personis subsistit, vel quod idem est, in divinis sunt tres personae et una essentia. Majoris connexio patet, quia quando ecclesia docet esse tres personas unius et ejusdem essentiae divinae, hoc est, quando trinitatem confitetur, nihil aliud vult, quam esse tres, quorum quilibet sit verus Deus, ita tamen, ut non sint tres Dii, sed unus verus Deus; item quemlibet horum trium esse ab alio certo charactere hypostatico distinctum, quod ipsum si adversarii Antitrinitarii concesserint, dogma trinitatis ab ipsis concessum erit. August. libr. 7. de trinit. c. 4: *Licuit loquendi et disputandi necessitate tres personas dicere, non quia Scriptura dicit, sed quia Scriptura non contradicit. Si autem diceremus tres Deos, contradiceret Scriptura, dicens: Audi, Israël, Dominus Deus tuus Deus unus est. Cur ergo et tres essentias non licet dicere, quod similiter Scriptura sicut non dicit, ita nec contradicit? aut si propter unitatem trinitatis non dicuntur tres essentiae, sed una essentia, cur non propter eandem unitatem non dicuntur tres substantiae vel tres personae, sed una substantia et una persona? Quam enim illis est commune nomen essentiae, ita ut singulis quisque dicatur essentia, tam est illis commune vel substantiae vel personae vocabulum. Quod enim de personis secundum nostram, hoc de substantiis secundum Graecorum consuetudinem ea, quae diximus, oportet intelligi. Sic enim dicunt illi tres substantias unam essentiam, quemadmodum nos dicimus tres personas unam essentiam vel substantiam. Quid igitur restat, nisi ut fateamur loquendi necessitate parta haec vocabula, cum opus esset odiosa dispositione adversum insidias vel errores haereticorum?* Postea subdit: *Negari tres essentias, ne intelligeretur, in summa aequalitate ulla diversitas, asseri tres personas sive tres substantias secundum Graecos propter errorem*

Sabellii declinandum. C. 6. *Cur ergo non haec tria simul unam personam dicimus sicut unam essentiam et unum Deum, sed tres dicimus personas, cum tres*
58. *Deos aut tres essentias non dicamus, nisi quia volumus vel unam aliquod vocabulum servire huic significationi, qua intelligitur trinitas, ne omnino taceremus interrogati, quid tres, cum tres esse fatemur?* Ex quibus Augustini verbis colligi potest, quare unam essentiam, tres vero personas in divinis statuamus, videlicet non ut novum aliquod dogma per illa verba in ecclesiam introducamus, sed ut veram de Deo sententiam in Scripturis propositam adversus haereticorum depravationes explicemus ac muniamus. Quod vero Augustinus dicit, *tres personas in Deo vocari ne omnino taceamus*, eo sensu accipiendum, quod nullum nomen satis digne et sufficienter explicare possit, quid sint illa tria, dici tamen personas, ut aliquo modo nostram de illis sententiam ex divina revelatione in verbo tradita desumtam declaremus.

71. Minoris propositionis confirmatio desumenda est ex illis Scripturae dictis, quae testantur: *1. de Patre*, quod sit verus aeternus Deus ac distincta a Filio et Spiritu s. persona; *2. de Filio*, quod sit verus et aeternus Deus, quippe cum nomen, attributa, opera, cultus et gloria vere divina ipsi tribuantur, ac sit distincta a Patre et Spiritu s. persona; *3. de Spiritu sancto*, quod sit verus et aeternus Deus, quippe cui non minus nomen, attributa, opera, cultus et gloria vere divina tribuuntur ac sit distincta a Patre et Filio persona; 4. de *unitate Dei sive divinae essentiae*, quod licet tres sint, quibus et nomen Dei et natura divina vere competit, tamen non sit nisi unus verus Deus. Haec quatuor si ordine et distincte confirmata sunt, confirmatum etiam erit dogma trinitatis, quippe quod nihil aliud uno verbo dicit, quam quod horum trium, Patris, Filii et Spiritus sancti sit una indivisa essentia divina, quamvis sint distinctae personae, quarum quaelibet charactere suo hypostatico ab altera distinguatur.

72. Photiniani concedunt: 1. verum esse unum; 2. Patrem esse verum Deum et distinctam a Filio personam. 3. Filium esse distinctam personam. 4. Filium esse *verum Deum. 5. Esse naturalem Dei Filium.* 6. Spiritum sanctum dici posse Deum eo modo, quo alia attributa Deus esse dicuntur. Sed negant: 1. Patrem esse primam deitatis personam, quae ab aeterno Filium genuit sibi ὁμοούσιον sicque negant ipsum esse aeternum Patrem. Schmaltz. contra Frantz. disp. 1. p. 2: *Ubi mentio in sacris literis aeterni Patris? aeternus est, qui Pater est, ac non Pater aeternus.* Catech. Racov. p. 65: *Scias generationem ex Dei essentia esse omnibus modis impossibilem.* Socinus in tract de Deo, Christo et Spiritu s. p. 14: *Fieri non potest, ut Deus ex sua essentia quemquam generet.* Schmaltz. in exam. 157. errorum err. 37. p. 13: *Absurdum est et tantum non blasphemum Deum ex substantia sua generare.* Contrarium demonstravimus in loc. §. 153. 2. Filium esse aeternum Deum ac unius cum Patre essentiae. Catech. Racov. p. 64: *Christus etsi verus Deus sit, non tamen est ille ex se unus Deus, qui per se et perfectissima ratione Deus est, cum is Deus tantum sit Pater.* Ostorod. in instit. p. 132: *Fatemur essentiam Christi utpote veri hominis non aliam nisi humanam esse.* Socin. in defens. animadv. p. 407: *Christus licet verus sit Deus, non aeque tamen est verus Deus ut ejus Pater.* Contrarium ostendimus in loc. §. 14. et seq. 3. Filium exstitisse, antequam ex Maria nasceretur. Ostorodus cont. Tradelium part. 2. c. 6. p. 117: *Christus non fuit ab aeterno nec exstitit prius quam ex Maria natus fuit.* Schmaltz. contra Frantz. p. 65: *Illum, qui ex Maria natus est, fuisse ante Abrahamum nunquam est probatum nec probari potest. Verbum esse carnem factum, nusquam scriptum est.* Socinus in animadv. assert. 1. Posn. p. 31. sic blasphemat: *Quis dubitaverit, quin Christus ante Mariam virginem minime exstiterit, cum ex ipsa virgine is sit natus, cumque virgo ejus mater fuerit? non istud stultissimum illum Homericum Margitem imitari esset, qui ambigebat, uter natu grandior esset, ipse an mater ipsius?* Contrarium assertum fuit in loc. §. 40. et seqq. 4. Spiritum s. eo modo esse Deum, ut sit etiam persona divina a Patre et III. 259.
Filio distincta. Socin. in tract. de Deo, Christo et Spiritu s. p. 4: *Spiritus s. nusquam diserte et ad literam in Scriptura Deus appellatur, quia non est persona aliqua divina.* Schmaltz. in exam. 157. errorum p. 36: *Fatemur Spiritum s. eo modo dici posse Deum, quo alia attributa Deus esse dicuntur, sed negamus Spiritum s. accurate et proprie loquendo esse Deum, quia, quicquid Deus est, persona etiam divina ut sit necesse est.* Contrarium ostendimus in loco de Spiritu s., veram scilicet ipsius deitatem §. 23. et sequentibus, ejusdem personalitatem §. 99. Stantibus igitur ac probe stabilitis illis hypothesibus stabit ac confirmatum erit mysterium trinitatis, unde etiam Socinus in d. tract. de Deo, Christo et Spiritu s. argumentum illud pro nostra sententia firmatum refutare parans, ex illis hypothesibus nostram de trinitate confessionem firmiter demonstrari posse agnoscit, si hypotheses illae firmo atque immoto nituntur veritatis divinae fundamento.

73. Cum vero illarum hypothesium demonstratio alio loco tradita sit, ideo uberiore hujus argumenti confirmatione hic supersedemus, illud duntaxat monentes, frustra Ostorodum contra Tradel. part. 2. Disput. 1. p. 86. hoc urgere, *quod si dogma trinitatis veritati consonum foret, necessarium omnino fuisse, quia ratio nullo modo concedit esse tres personas unius indivisae essentiae, ut et fidem illi faciendam expressis verbis et quidem non uno in loco, sed pluribus illud esset scriptum, cum in aliis, quae ad credendum sunt difficilia, illud fuerit factum, utpote quod Deus creaverit coelum et terram, quod omnium rerum cumprimis vero hominum curam gerat, quod si mortuorum resurrectio et vita aeterna credentibus in Christum eique obedienti-*

bus danda. Resp. 1. Quae vel semel in Scripturis docentur, aequalis sunt veritatis ac firmitatis cum illis, quae saepius in illis repetuntur, eorum enim veritas ac robur non pendet a crebriore repetitione, sed a divina revelatione. Vid. loc. de Justif. §. 241, ubi ad simile quoddam Bellarmini sophisma respondimus, cui mirum videtur, *semel tantum in Scripturis dici κατὰ ῥητόν, quod Christus pro nobis factus sit peccatum*, cum tamen fundamentalis fidei articulus imputatio justitiae Christi a nobis statuatur. 2. Si vel milies in sacris literis esset scriptum, Deum esse unum in essentia, trinum in personis, adversarii tamen ex priori everterent posterius, cum enim ratio non possit haec duo conciliare, ideo statuunt a literali verborum sensu in quibusdam Scripturae dictis discedendum esse, quae unitati in aliis dictis stabilitae videntur adversari. Socin. de tract. de Deo p. 5: *Vel ex eo solo, quod Deus unus esse aperte traditur, merito concludi potest eum non esse trinum. Opposita enim inter se sunt esse unum et trinum. Nam distinctio illa unus essentia, trinus personis, nec usquam exstat in sacris literis et cum certissima ratione ac veritate manifeste pugnat. Certissimum enim est non pauciores esse individuas essentias, quam personas, cum persona nihil aliud sit quam individua essentia intelligens.* Sic ergo Socinus ex eo, quod ratio doceat, *tot esse essentias, quot personas*, infert, dicta Scripturae, quae pro trinitate adstruenda afferuntur, aliter explicanda esse, quam literalis verborum sensus requirit. Hanc suam mentem clarius exponit in defens. animadv. p. 50: *Aliud* (inquit) *est quippiam mente non capere et capere mente illud esse non posse, seu aliquid negare, quia id apprehendere nequeas et idcirco aliquid negare, quia id esse non posse deprehendas, quod posterius tantam viam habere asserit, ut divina ipsa testimonia quantumvis prima facie aliter interpretari et permittat et cogat quam ipsa verba sonant.* Quid de putida illa distinctione statuendum sit superius fuit expositum, hoc loco illud notamus, quod fons et scaturigo totius fidei vel potius ἀπιστίας Photinianae in ea nobis aperiatur. Quia enim semel sibi persuaserunt, rationis judicium esse exquirendum, quaenam in mysteriis fidei sint contradictoria habenda, ideo si vel milies personarum trinitas in divinis literis αὐτολεξεὶ inculcaretur, ta-
III. 260. men quia eam cum essentiae divinae unitate pugnare ratio judicat, in diversum sensum remoto ex oculis sensu literali omnia illa Scripturae loca detorquerent. Sic contra generationem Filii Dei ex essentia Patris Socinus disputat ex eo, quod talis generatio sit plane impossibilis p. 136: *Generatio ex Dei natura est ex eorum genere, quae fieri nequeunt nisi vel partibilis aliquo modo, ut ipsa Dei essentia, quod impium, vel si tota communicabilis, quod fieri non potest, quin plura uno supposita ut vocant inducantur, quorum quilibet sit natura summus ille Deus, id quod manifestam implicat contradictionem.* Unde vero probat Socinus hoc implicare contradictionem? certe non nisi ex ratione. Ergo propter absurdum in judicium rationis incurrens discedit a clara Scripturae litera, quae Filium vocat μονογενῆ. 3. Ex eo, quod in sacris literis κατὰ ῥητὸν et αὐτολεξεὶ non asseritur essentiae divinae unitas et personarum trinitas, Photiniani inferre nequeunt, hoc dogma non esse pro fidei articulo habendum, quia *Christum esse factum Deum, Christum bis adscendisse in coelum, Christum esse personam humanam, dari liberum arbitrium, non esse peccatum originis*, etc. sunt ipsis fidei articuli, quos tamen totidem verbis in Scriptura exstare nondum demonstrarunt, nec demonstrare possunt, qua de re in praelect. de Phot. plenius egimus. Ostorod. ipse d. l.: *Quamvis consequentiae non possint simpliciter repudiari, nec ea in parte nimis superstitiosum esse quemquam oporteat, quasi iisdem verbis in Scriptura exstare debeat, quod credendum proponitur, illud tamen eatenus acceptandum, quatenus consequentiae illae in verbo Dei sua principia ac suum fundamentum obtineant, alias libere ut commenta hominum possunt repudiari.* Subsumo: dogma trinitatis in verbo Dei sua habet principia, ut argumentum nostrum generale ostendit. Ergo consequentiae, quae pro hoc dogmate stabiliendo formentur, non possunt repudiari. 4. Ad mysterium trinitatis demonstrandum pertinent omnia Scripturae dicta, in quibus tum Patri, tum Filio, tum Spiritui sancto Dei nomen, attributa, opera, cultus et gloria divina tribuitur, in quibus ὁμοουσία horum trium confirmatur, in quibus essentiae divinae unitas asseritur, in quibus personalis cujusque personae proprietas ac character hypostaticus manifestatur, in quibus realis distinctio unius personae ab alia stabilitur, quorum dictorum omnium ac singulorum si quis inire velit numerum, videbit Ostorodum frustra desiderare, quod in pluribus Scripturae locis trinitatis dogma debeat esse scriptum.

74. Atque haec dicta sint de argumento nostro *generali*, *specialia* afferri possunt complura, quorum quaedam ex V., quaedam ex N. T. sunt petita. Quamvis vero ratione temporis libri V. T. sint priores N. T. libris, tamen in recensendis specialibus nostrae sententiae argumentis eo ordine utemur, ut primo loco *quatuor principalia argumenta* ex N. T. afferamus, quibus secundo loco subjungemus duas classes, in quas V. T. dicta trinitatis dogmati confirmando inservientia distribui possint, ac tertio demum loco reliqua N. T. dicta subjiciemus. Rationem hujus ordinis damus hanc, quod ut pie monet D. Chemnicius p. 1. locor. art. de Deo p. 79: *Quia mira haec sunt et longe supra omnem creaturarum captum posita, quae de trinitate personarum in sacrosancta divinitate dicuntur, ideo quaerenda sunt testimonia divinae patefactionis, quae ita sint firma, certa et perspicua, ut conscientia illis in hoc tanto mysterio tuto acquiescere possit, nec tam numeranda quam ponderanda sunt testimonia.* Jam vero constat majorem esse lucem N. quam V. T. *Quid est*, inquit August. lib. 16. de C. D. c. 26., *quod dicitur T. V. nisi occultatio Novi, et quid est aliud, quod*

dicitur Novum, nisi Veteris revelatio? Lutherus noster dicere fuit solitus, *Novum Testamentum videri sibi instar solis, a quo Vetus Test. instar lunae suam lucem mutuetur.* Quemadmodum igitur Deus cum novo quodam opere, videlicet liberatione ex Aegyptiaca servitute populo Israëlitico sese manifestare vellet, dicebat Moysi Ex. 6, v. 3: *Ego sum*
51. *Jehovah et apparui Abrahamo, Isaaco et Jacobo in El Schaddai et nomen meum Jehovah non indicavi illis*, quia scilicet promissionibus suis de possessione terrae Canaan nondum dederat reale esse et complementum, ac quia clarior subinde revelatio accessit: ita quoque de mirando incarnationis ac redemtionis opere, quod corporalis ista liberatio praefiguravit, pronuntiare possumus, quod verus Jehovah in eo longe clarius et illustrius se patefecerit Filio, qui est secunda trinitatis persona, in carnem misso et Spiritu sancto in die pentecostes visibiliter effuso. Tanto enim clarius nomen Jehovah et res ipsa nomine illo expressa manifestatur, quanto beneficia divina a singulis deitatis personis humano generi praestita magis sentiuntur. Cum ergo in Filii et Spiritus s. visibili missione, in opere redemtionis per Filium praestito, in evangelii praedicatione, per quam Spiritus s. de Patre et filio testatur, longe clarius ac manifestius Deus sese tempore V. T. patefecerit, ideo in comprobando trinitatis mysterio ad N. T. dicta potissimum et praecipue respiciendum. Ut enim in liberatione ex servitute Aegyptiaca nomen Jehovah Israëlitico populo sub typis et figura clarius innotuit: sic in spirituali liberatione ex infernalis Pharaonis regno et servitute illud ipsum nomen populo N. T. clarius ac manifestius est factum, quo respiciens Jeremias c. 16, v. 14. sic vaticinatur: *Propterea ecce dies venient, dicit dominus, et non dicetur ultra: Vivit Dominus* יהוה, *qui eduxit filios de terra Aegypti. V. 15: Sed vivit dominus, qui eduxit filios Israël de terra aquilonis et de universis terris*, per evangelii scilicet praedicationem et spiritualis regni Messiae inchoationem.

CAPUT IV.

CONTINENS PRIMUM ARGUMENTUM EX N. T. PRO ADSTRUENDO TRINITATIS MYSTERIO DEDUCTUM.

75. Hisce igitur de ratione ordinis praemissis primum principale argumentum producimus ex *θεοφανείᾳ in baptismi Christo collati administratione.* Matth. 3, v. 16. Marc. 1, v. 10. Luc. 3, v. 22. *Pater*, prima persona trinitatis, de coelo edit hanc vocem: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacuit. Filius* in Jordane baptizatur. *Spiritus s.* in specie corporali columbae super Christum descendit. Hic ergo manifestissima trinitas apparuit. *Pater in voce, Filius in homine, Spiritus s. in columba.* Aug. tract. 6. in Joh. Cum hac θεοφανείᾳ conjungimus *historiam transfigurationis* Christi descriptam Matth. 17, v. 5. Marc. 9, v. 7. Luc. 9, v. 35. in qua itidem audita fuit vox *Patris* e coelo: *Hic est filius meus dilectus, hunc audite. Filius* transfiguratur, ut facies ejus splendeat sicut sol. *Spiritus s.* manifestat se in nube lucida.

76. Antequam vero ex hac θεοφανείᾳ in Christi baptismo facta argumentum formemus, notari jubemus, eam factam esse: 1. in solenni Jesu Christi ad officium suum inauguratione in V. T. aliquoties praedicta. Deut. 18, v. 18: *Ponam verba mea in ore ejus. Ps. 2, v. 7: Constitui regem meum super Sion.* Esa. 42, v. 1: *Ecce electus meus, complacuit sibi in eo anima mea, dedi spiritum meum super eum.* C. 61, v. 1: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me*; 2. non in occulto aliquo angulo, sed publice in multorum hominum praesentia et conspectu, id quod ostendunt tum προηγούμενα, tum πραχθέν, tum etiam ἑπόμενα. Baptista mox in ministerii sui initio, cum ad baptizandum mitteretur, III. 261.
acceperat a Deo hoc responsum, quod visurus sit Spiritum s. super Messiam descendere Joh. 1, v. 33; eam vero revelationem non sibi soli reservavit nec occultavit, sed auditoribus ad baptismum suum accedentibus communicavit, cum fuerit *vox clamantis*, cumque postChristum baptizatum eam repetiverit v. 32. Omnibus igitur manifestationem Messiae cupidissime exspectantibus haec ipsa θεοφάνεια facta est. Lucas c. 3, v. 21. diserte annotat eam esse factam, *cum baptizaretur omnis populus, qui ex Hierosolyma, tota Judaea et regione circa Jordanem ad ipsum exiverat* Matth. 3, v. 5. Ergo quae hic describuntur, non contigerunt remotis arbitris ac testibus inter solum Christum et Johannem, quasi nullus ex populo quicquam eorum vel viderit vel audierit, sed in publico totius populi conspectu, inde etiam Christus Joh. 5, v. 37. ad hoc testimonium coelitus sibi datum provocat. *Qui misit me Pater, ipse testimonium de me perhibuit.* Quod vero ibidem additur: *Nec vocem ejus unquam audivistis, neque speciem ejus vidistis*, illud vel accipiendum est de tempore promulgatae legis Deut. 4, v. 12; vel de illis ipsis auditoribus, cum quibus loquebatur, ut sit sensus: ideo non curatis testimonium Patris, quod de me perhibuit, quia non interfuistis solenni illi spectaculo circa baptismum meum facto, proinde etiam non audivistis vocem ejus e coelo sonantem, nec vidistis speciem illam columbae e coelo visibiliter descendentem; vel de interiore auditu fidei, ut sit sensus: vocati quidem estis Dei voce, sed vos eam non audivistis, i. e. corde non recepistis, nec fidem illi adhibere voluistis; nequaquam vero sensu eo, quod nullus hominum vocem illam coelestis Patris praeter Johannem et Christum audiverit. 3. Eo tempore, quo Christus anno aetatis 30. completo ministerium suum praedicandi in his terris erat inchoa-

turus, ea enim aetate sacerdotes Levitici ad publica ministeria olim adhibebantur. Fuit igitur haec θεοφάνεια non solum solennis confirmatio ministerii Messiae, sed etiam brevis comprehensio illius doctrinae, quae tempore N. T. in ecclesia erat praedicanda; 4. coelum in ea fuisse apertum ac diffissum, non quod fuerit tantum chasma aliquod in aëre, sed ipsius coeli mirabilis ac singularis diffissio sive scissura ita comparata, ut non universum coelum nec super totam terram, sed illa tantum pars coeli, ubi Christus in ripa Jordanis stabat et orabat, nec super Johannem baptizantem et alios adstantes, sed super solum Christum aperiretur, ut ex circumstantiis textus erudite colligit D. Chemn. in Harm. c. 17. Haec ipsa coeli apertio fuit publica commonefactio non solum de coelesti origine hujus personae et ejus doctrinae, quod ea quae in coelo et terra iterum esset copulaturus ac coelum credentibus aperturus, sed etiam de solennitate et veritate hujus θεοφανείας, quod vox coelitus delata et publice audita sit ipsius coelestis Patris vox, et quod columba ex aperta illa coeli parte desuper descendens sit ipse Dei spiritus, quo accommodari potest illud 1. Joh. 5, v. 7: *Tres, sunt qui testimonium dant in coelo, Pater, Verbum et Spiritus*, id est, tres sunt natura divini ac coelestes testes, qui in baptismo Christi visibilibus et externis symbolis sese manifestarunt. Ex illa enim scissura coeli vidit baptista emicantem et per radios e coelo usque ad Christum in ripa Jordanis orantem sese porrigentem lucem augustiorem ac diviniorem, quam pro hujus mundi ratione. In illa coelesti luce Spiritus s. in corporali specie columbae descendendo sensim se demisit super Christum, et ex illa ipsa luce vox super Christum delata fuit, ut ex collatione hujus historiae cum transfiguratione Christi monstrat Chemn. d. l. p. 18.

77. Hisce igitur, quae mirabilem illam θεοφάνειαν, cujus similis non exstat in tota Scriptura, nobis magis commendatam et augustam reddere possunt, praenotatis, ex ea pro adstruendo trinitatis dogmate tale formamus argumentum. In quot distinctis personis unus ac verus Deus in solenni inauguratione Messiae ejusdemque baptismo sese revelavit, tot personae, non plures, nec pauciores, in deitate sunt
III. 263. agnoscendae. Sed in tribus distinctis personis unus ac verus Deus in solenni illa Messiae inauguratione sese revelavit. Ergo. Major est manifesta, quia finis illius revelationis fuit non tantum confirmatio ministerii Christi, sed etiam illustrior patefactio trinitatis, quae N. T. peculiariter erat reservata, neque cuiquam esse potest dubium, quin Deum eo modo agnoscere, invocare et colere debeamus, quo sese nobis patefecit et patefactionem illam in verbo suo annotari voluit. Ad minoris confirmationem haec duo pertinent. 1. Eum qui se in illa Messiae inauguratione revelavit, fuisse et esse unum illum ac verum Deum. 2. Unum illum ac verum Deum in tribus distinctis personis sese revelasse.

78. Prius confirmamus *1. ex circumstantiarum consideratione.* Coelum miraculose diffinditur ac scinditur, qualis coelorum apertio etiam in aliis divinis majestatis apparitionibus facta legitur, quia coelum est arcana sedes gloriae Dei; Ezech. 1, v. 1. Actor. 7, v. 55. et 56. Apoc. 4, v. 1. et 3. c. 11, v. 19. Ex illa coeli fissura emicat lux quaedam augustior ac divinior, quae erat symbolum ac monitorium, revelare se eum, qui *habitat in luce* coelesti *ac inaccessibili* 1. Timoth. 6, v. 16; qualis lux circumfulgebat angelum primum nativitatis dominicae praeconem, quae vocatur δόξα κυρίου Luc. 1, v. 9. ac Paulum in via Damasci Act. 9, v. 3. c. 22, v. 6. c. 26, v. 13. (sicut olim Exod. 16, v. 10. *gloria Domini conspiciebatur in nube*, hoc est, insolita quaedam lux et splendor majestatem Dei praesentis nuntians in columna nubis conspiciebatur.) Ex illa luce audiebatur vox Patris coelestis, quam fuisse veri Dei vocem, nemini dubium; in eadem luce descendebat Spiritus s. in corporali specie columbae super Christum; quod ipsum veram ejus divinitatem arguit, quia in eadem luce coelesti, ex qua vox Patris sonat, descendit. Filius in ripa Jordanis stans proclamatur dilectus Dei filius, in quo ipsi sit complacitum, quodsi verus et naturalis est Dei filius, utique ejusdem est cum Patre naturae ac essentiae, *neque enim fas est Filium patris degenerem suspicari, sed aequalis necesse est fateri altitudinis et ejusdem dignitatis, potestatis et essentiae.* Bernh. serm. 1. de adv. col. 1: *Vitiosa et monstrosa esset Dei generatio, si ex ejus utero diversa prodiisset natura.* Aug. lib. 3. contra Maxim. c. 18. Nec caret emphasi bina articuli repetitio. Hic est ὁ υἱός ὁ ἀγαπητός ille Filius, ille dilectus a reliquorum filiorum sorte singulariter exemtus. Dicit Pater, sibi in hoc filio esse complacitum, i. e. omnem suam complacentiam in hoc filio acquiescere, residere et quasi depositam esse, ita ut propter ipsum etiam credentes habeat dilectos Eph. 1, v. 5. et de ecclesia etiam dicatur, *vocaberis beneplacitum meum* in ea Esa. 62, v. 4. Quae phrasis totum redemtionis mysterium complectitur, quod hic Filius genus humanum propter peccatum Dei inimicum sit reconciliaturus 2. Cor. 5, v. 19. Col. 1, v. 19. Eph. 1, v. 5, ad quam reconciliationem et redemtionem divina natura requirebatur, ut alibi ostenditur.

79. *2. Ex aliorum Scripturae locorum collatione. Patrem*, cujus vox e coelo auditur, esse verum Deum, nullus in ecclesia Christiana dubitat. Ac confirmatur id ex eo, quia is, qui Johannem misit ad baptizandum, eidem dixit, *super quem videris Spiritum descendentem, hic est, qui baptizat in Spiritu.* Joh. 1, v. 33. idem etiam dixit: *Hic est Filius meus dilectus* et Spiritum sanctum super eum demisit. Jam vero is, qui Johannem misit ad baptizandum, est verus Deus, Johan. 1, v. 6. Utimur etiam hac collatione. Qui in baptismo Christi dixit: *Hic est Filius meus dilectus*, idem etiam in transfiguratione Christi hanc vocem repetivit, Matth. 17, v. 5. Jam vero is, qui in transfiguratione Christi dixit: *Hic est Filius meus dilectus*, fuit et est verus Deus,

2. Petr. 1, v. 16: *Fuimus ἐπόπται illius* (Christi) *magnitudinis. V. 17: accipiens enim a Deo Patre honorem et gloriam, voce ad ipsum delata.* Ergo. *Filium*, ad quem vox illa Patris, *tu es Filius meus*, facta est et super quem Spiritus sanctus descendit, esse verum Deum probamus hoc modo: I. Ad quem Pater coelestis hoc loco dicit: *Tu es Filius meus*
4. *dilectus*, idem est, qui Ps. 2, v. 7. dicit, inquit *narrabo decretum, quod Dominus dixit ad me, Filius meus es tu.* Atqui is qui Ps. 2, v. 7. sic hoc loquitur, est verus Deus. Ergo etiam is, ad quem Pater coelestis hoc loco dicit, *Tu es Filius meus dilectus*, est verus Deus. Assumtum probatur, quia est talis Dei Filius. 1. qui *hodie*, id est, ab aeterno est a Patre genitus v. 7. Quae contra hanc interpretationem ex literali verborum sensu profluentem afferunt, alibi explicantur, hoc loco urgemus argumentum ex Hebr. 1, v. 5. et 6. Cujus generationis respectu Filius angelorum productionem hominis creatione anteriorem longissimo intervallo excedit, est primogenitus Dei Filius, cui ab angelis adoratio debetur, de ea non potest cogitari vel dici, quod sit generatio quaedam temporanea, vel destinatio ac vocatio ad officium, vel quicquam ulli creaturae competens. Jam vero generationis illius respectu, quae Ps. 2, v. 7. Filio tribuitur, ipse productionem angelorum longissimo intervallo excedit, etc. Ergo; 2. in quem fiducia cordis collocanda v. 13. Ex quo sic concludimus. In quo fiduciam cordis collocare debemus, is est verus et aeternus Deus; Psalm. 118, v. 8. Jerem. 17, v. 7. Atqui in Filio debemus fiduciam cordis collocare. Ergo est verus et aeternus Deus. 3. cui gentes dantur in hereditatem et termini terrae in possessionem v. 8. Unde sic inferimus. Is, cui competit universale totius terrae et omnium gentium imperium, est verus Deus 1. Timoth. 1, v. 17. c. 6, v. 15. Filio tale imperium competit. II. Ad quem Pater coelestis hoc loco dicit: *Tu es Filius meus dilectus*, est is, de quo Esa. 42, v. 1. dicitur: *Ecce dilectus meus, in quo complacui.* Jam vero is, de quo Esa. 42, v. 1: Pater coelestis sic loquitur, est verus Deus, quod probatur hoc modo. Is qui *datus est in lucem gentium*, est verus Deus, quia ut prima lucis corporalis creatio est opus vere ac mere divinum, sic spiritualis illa gentium illuminatio est itidem opus divinum 2. Cor. 4, v. 6. Atqui is, de quo dicitur: *Ecce dilectus meus*, datus est *in lucem gentium* Esa. 42, v. 6. Ergo. Ulterius, qui datus est in salutem gentium, is est salus sive *salutare Dei* sive a Deo constitutum et datum usque ad extremum terrae Esa. 49, v. 6. Jam vero extra Deum non est talis salvator Esa. 43, v. 11. c. 45, v. 21. Hosea 1, v. 7: *Salvabo eos in Domino Deo suo. III.* Is, qui hoc loco vocatur ἀγαπητὸς υἱ'ς, alibi appellatur μονογενὴς Joh. 1, v. 14. ac ἴδιος θεοῦ υἱός Rom. 8, v. 32. Jam vero qui est μονογενὴς καὶ ἴδιος θεοῦ υἱός, is Patri suo aequalis est Joh. 5, v. 18. et per conseq. verus Deus. Huc pertinet observatio illa, quod Hebr. 11, v. 17. Isaacus appellatur μονογενής, qui Gen. 22, v. 2. vocatur ἀγαπητός, fuit autem Isaacus Christi typus, qua de re alibi plenius. IV. Is, super quem Spiritus s. h. l. in specie columbae descendit et super ipsum manet, dicitur *unctus oleo laetitiae prae consortibus suis* Psalm. 45, v. 8. *Spiritum s. accepisse non ad mensuram* Johann. 3, v. 34, ita ut *ex ejus plenitudine omnes possimus accipere gratiam pro gratia* Joh. 1, v. 16. Jam vero, cui modo illo plane singulari et ἐξαιρέτῳ sine mensurâ Spiritus s. datur, ut aliis etiam eum dare possit, is est verus Deus.

80. Spiritum s. esse verum Deum colligitur ex eo, quod in mirabili illa θεοφανείᾳ Patri et Filio conjungitur, ac sicut Pater in voce audibili sese manifestat, Filius in assumta carne sese conspiciendum exhibet, sic Spiritus s. in specie columbae descendit et quidem in illa ipsa luce, ex qua vox patris coelestis audiebatur. Conferenda etiam sunt reliqua Scripturae dicta. Esa. 61, v. 1: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, ad annuntiandum mansuetis misit me.* Id Christus ipse apud Lucam c. 4, v. 18. sic explicat: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me*, ubi id, quod propheta de Jehovah dixerat, ad Spiritum s. accommodatur, ac ne ulli dubium sit, Spiritui s. illud opus missionis vere competere, confero locum ex Luc. 4, v. 1: *Jesus plenus Spiritu s. regressus est a Jordane et agebatur a Spiritu in deserto.* Ille igitur Spiritus, qui super Christum circa Jordanem in specie columbae descenderat, Christum in desertum egit et ad officii partes exsequendas misit, quam potestatem Spiritus III. 265.
s. in Christum, qua homo est, nequaquam obtineret, nisi verus Jehovah esset, fatentur enim adversarii, Christo homine nihil quicquam praestantius esse in coelo et terra praeter solum verum Deum. Confero etiam locum Esa. 48, v. 16: *Nunc Jehovah mittit me et Spiritus ejus*, quae esse verba Messiae intelligitur ex contextu illius loci, statim enim additur v. 17: *haec dicit Dominus redemtor tuus, sanctus Israël*, ac Christus Joh. 18, v. 20. sibi accommodat, quod apud Esaiam v. 16. dicitur, *in abscondito non sum locutus*, unde sic concludimus: Qui Christum ad officium suum misit, is est verus Deus. Spiritus s. misit Christum ad officium suum. Ergo. Sic ergo confirmatum dedimus prius membrum, quod videlicet is, qui in hac Messiae inauguratione sese revelavit, sit verus Deus.

81. Posterius quod unus ille ac verus Deus in tribus distinctis personis sese revelaverit, probamus hoc modo: 1. Tria sunt *distincta nomina.* Is enim, cujus vox e coelo auditur, vocatur *Pater*, 2. Petr. 1, v. 17. Qui in ripa Jordanis stat, vocatur *Filius* Matth. 3, v. 17. Marc. 1, v. 11. Luc. 3, v. 22. Qui in specie corporali columbae descendit, vocatur *Spiritus*, τὸ πνεῦμα Marc. 1, v. 10. *Spiritus Dei* Matth. 1, v. 16. *Spiritus s.* Luc. 3, v. 22. 2. Tria sunt *externa symbola*, in quibus hi tres sese manifestant: Pater *in voce audibili*, Filius in *assumta carne*, Spiritus s. in *corporali specie columbae.*

Ambros. serm. 21: *Adest Deus Pater, cum baptizatur Dominus, adest Spiritus s. Et quia Deus videri non potest, Spiritus in columba, Pater descendit in voce quodque solum ad adstruendam fidem hominibus necessarium erat, exhibet salvatorem, fides enim nostra nisi auditu non constat et visu, ideo se Spiritus in columba oculis subdit, Pater in voce se auribus subministrat. Nam nisi propter nostram fidem ista fieri oportuisset, potuit Pater et Spiritus s. tanquam invisibilis Deus ad Verbum Filium invisibili prolapsione descendere. Igitur propter nostram fidem aperto coelo Spiritus ad Christum, Pater ad Filium, vox descendit ad Verbum, Verbum enim Christus est, at bene Pater vox et Filius Verbum dicitur, quia Verbum non nisi de voce procedit.* August. lib. 2. de Trinit. c. 10: *Patris persona ostenditur in illa voce. Hic est Filius meus*, etc., *non quia fieri potuit vox sine opere Filii et Spiritus s. (trinitas quippe inseparabiliter operata), sed quia ea vox facta est, quae solius personam Patris ostenderet, sicut humanam illam formam ex virgine Maria trinitas operata est, sed solius Filii persona est. Visibilem namque solius Filii naturam invisibilis trinitas operata est.* Spiritus s. non assumsit visibilem illam speciem columbae in personae suae unitatem, sicut Filius assumtam carnem, interim tamen in illa patefactione voluit etiam ipse in peculiari specie ad tempus assumta se conspiciendum exhibere, ut distinctio personarum illustrius ostenderetur. 3. Trium *distinctae actiones* describuntur. Alius est, qui de coelo clamat. *Hic est Filius meus*, quae verba non possunt eo sensu ad Filium referri, quasi ipsius etiam haec vox fuerit, alias esset sui ipsius filius, nec ad Spiritum s. alias esset Spiritus s. filius. Alius est, qui in ripa Jordanis post susceptum baptismum orat; Alius qui in specie columbae descendit et super Christum manet. Is, cujus vox de coelo sonat, auditur, non videtur; is qui in specie columbae descendit, videtur, sed non auditur; is, qui in Jordane baptizatus in ripa consistit, videtur in assumta carne, auditur in orationis voce. 4. Trium distinctarum personarum *beneficia* describuntur. Pater Filium suum dilectum in hunc mundum misit, per quem locutus est cum genere humano ac per eundem mundum sibi reconciliavit. Filius humanam naturam in personae unitatem assumsit, suscepit nostri causa baptismum ut impleret omnem justitiam. Spiritus s. super Christum visibiliter descendit eumque invisibiliter *unxit, ut annuntiaret captivis indulgentiam, clausis apertionem* Esa. 61, v. 3, hoc est, Spiritus s. per ministerium evangelii a Christo in propria persona inchoatum et apostolis commendatum
III. 266. distribuit beneficia Christi passione ac merito parta. Ad haec distincta trium divinitatis personarum beneficia in admiranda illa θεοφανείᾳ nobis proposita in invocatione respicere debemus et contra omnes adversariorum argutias fidei simplicitate in hac revelatione acquiescere, sicut pii veteres dicunt: *Si non credis trinitatem, comitare Johannem ad Jordanem et videbis.*

82. Excipiunt Photiniani *1. non probari ex hoc loco tres illos esse unius indivisae essentiae personas.* Goslav. contr. Keckerm. p. 42. part. 1. c. 4. Resp. imo vero si de Patre, Filio et Spiritu s., qui in hac θεοφανείᾳ sese manifestant, vere affirmare ac firmiter demonstrare possumus, quod quilibet eorum sit verus Deus et vero ex aliis Scripturae locis adeoque ex ipsa adversariorum concessione non est nisi unus verus Deus, ex eo immote colligitur, harum trium personarum esse unam divinam essentiam. Conjungimus autem pro ὁμοουσίᾳ earum demonstranda etiam reliqua Scripturae dicta suo loco enumerata. Patrem esse verum Deum et distinctam a Filio personam concedunt Photiniani; Filium esse distinctam a Patre personam concedunt, verum et aeternum Deum esse negant, Spiritum s. esse virtutem Dei concedunt, sed esse personam a Patre et Filio distinctam negant. Quodsi ergo demonstratum fuerit, Filium esse verum et aeternum Deum, Spiritum s. esse personam divinam, probata erit horum trium ὁμοουσία. Utrumque tum ex collatione hujus loci cum aliis Scripturae dictis, ad quae in hac ipsa θεοφανείᾳ remittimur, tum ex ipsa circumstantiarum consideratione demonstravimus superius; *2. non posse ex hoc loco probari Spiritus s. esse personam.* Goslav. d. l. *non apparet hinc Spiritus s. esse personam.* (At nudae virtuti non competit corporalem speciem assumere, in ea apparere et descendere, quis enim unquam legit, audivit, vidit Dei misericordiam, sapientiam etc. in externa quadam forma assumta comparentem? sed est virtutis per se subsistentis, id est, certae personae.) Schmaltzius tribus rationibus contrarium evincere conatur, prima est *a simplici negatione* ducta: *Quod Spiritus s. sub peculiari columbae specie super Christum apparuerit, nec textus docet, nec rei veritas fert.* Contra Frantzius p. 35. At quid manifestius verbis illis evangelistarum. *Vidit Johannes Spiritum Dei descendentem tanquam columbam et venientem super ipsum* (Christum) Matth. 3, v. 16. Marc. 1, v. 10. *Descendit Spiritus s. corporali specie quasi columba in ipsum.* Luc. 3, v. 22. Secunda *a phrasi evangelistae. Spiritus s., qui ita descendit, ut maneret super Christum* Johann. 1, v. 33. *Quomodo persona esse potest, cum de persona, quales sunt Deus et Christus, nusquam legatur, quod maneant vel sint super aliquem, quemadmodum de rebus nempe de ira Dei, de pace et misericordia id legimus.* Contra Schopp. de Trin. p. 34. Resp. non de Christo solum Johann. 14, v. 10. dicitur: *Pater in me manens ipse facit opera*, sed etiam de piis dicit Christus Joh. 6, v. 56: *Qui manducat carnem meam et bibit sanguinem meum, in me manet et ego in illo.* Johann. 14, v. 16: *Spiritus s. manebit* μεθ᾽ ἡμῶν, v. 17. παρ᾽ ὑμῖν. V. 23: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus* καὶ μονὴν παρ᾽ αὐτῷ ποιήσομεν. C. 15, v. 4: *manete in me, et ego in vobis.* Quemadmodum igitur phrasis illa de Patre usurpata, quod *maneat in Filio, quod sit in Filio* Johann. 14, v. 10, notat arctissimam

illam περιχώρησιν, qua propter essentiae unitatem *Pater est in Filio et Filius in Patre* Johann. 10, v. 30: sic phrasis illa de Spiritu s. usurpata, quod manserit super Filium, itidem notat peculiarem illum inhabitationis modum, quo Spiritus s. in Christo mansit, seu ut propheta loquitur, requievit Esa. 11, v. 2, quomodo non habitat in reliquis sanctis, unde etiam de nullo illorum dicitur, quod Spiritus s. super eum ita maneat, ut in eo requiescat et ex ejus plenitudine alii accipiant. Tertia a *comparationis particula. Verba sicut columbam, non sunt referenda ad rei essentiam, ut scilicet ita res animata sit Spiritus s. quemadmodum est columba, sed ad exter-
7. *nam speciem et modum, idque non ipsius rei sed descensus illius;* contra Frantz. d. l. *Quia Scriptura dixit, tanquam columba, apparet vocem tanquam vel sicut tum ad verbum descendentem referendam esse, tum etiam columbini descensus, non autem columbini corporis similitudinem declarare.* Idem iisdem verbis docet Socin. in explic. loc. de Spiritus s. p. 103. Resp. manifesta sunt verba evangelistae Luc. 3, v. 22: *Descendit Spiritus* σωματικῷ εἴδει ὡσεὶ περιστεράν, fuit ergo verus et realis descensus, qui Spiritui s. tribuitur non *absolute et simpliciter* respectu invisibilis ac divinae suae essentiae, sed *relate*, respectu scilicet corporalis illius speciei ad tempus assumtae. Adverbium ὡσεί non ad verbum descendentem, sed ad columbam diserte refertur, ut ipsa textus inspectio ostenderit. Illud σωματικῷ εἴδει non tam ad verbum καταβῆναι quam ad nomen πνεύματος pertinet, ut sit sensus, corporalem illam speciem, in qua Spiritus s. apparuit, fuisse columbam. Socinus d. l. urget vocem εἶδος p. 109. Resp. εἶδος significat formam externam, cui ipsa rei essentia est substrata. Sic columba illa proprietatibus suis individuantibus fuit instructa. An columbae species, in qua Spiritus s. fuerit verum animal de novo sine aliarum columbarum ministerio creatum, quod post officium illud statim desierit, an vero tantummodo fuerit similitudo sive simulacrum columbae, cujus usus tantum fuerit, ut praesentiam Spiritus signaret, hoc loco operose quaerere non est necesse, sed sufficit nobis contra adversarios, quod in peculiari et distincta specie tanquam distincta a Patre et Filio persona Spiritus s. sese manifestaverit. Remotis igitur Schmaltzii φλυαρίαις pro Spiritus sancti personalitate sic concludimus: Qui de coelo vocem edit, persona est; qui in Jordanis ripa stat, persona est, fatentibus adversariis. At quibus argumentis ex hac historia propria eorum personalitas demonstratur, iisdem etiam Spiritus s. personalitas demonstrari potest. Si non potest ex eo, quod Spiritus s. in specie columbae visibiliter descendit, inferri Spiritum s. esse personam, utique etiam ex eo, quod Pater edit vocem audibilem e coelo, et Filius in assumta carne conspicitur, non poterit inferri, quod Pater sit distincta persona a Filio et Filius a Patre. Regerit Goslavius contra Keckerm. p. 80: *Non omne, quod apparet, est subsistens, siquidem etiam accidentia apparent.* Resp. illa ipsa accidentia, quae primo immediate et per se in sensus incurrunt, testantur de substantia, quae mediantibus illis accidentibus sensibus sese offert. Cum enim accidentia per se non subsistant, sed in suo subjecto, ideo etiam de eo testantur. Sic ergo σωματικὸν illud εἶδος περιστερᾶς, quod Johannes vidit, non fuit merum ac nudum accidens, sed res aliqua vere subsistens.

83. *3. Si vel maxime Spiritus s. in specie columbae apparuisset, num hinc efficeretur*, ait Schmaltz. contra Frantz. d. l. *Spiritum sanctum esse aeternum et immensum adeoque conservatorem coeli et terrae? nonne enim aliquid in forma columbae apparere potest, quod tamen aeternum non sit? nonne vero necessarium etiam est illud non esse immensum, quod in specie columbae apparet? nonne denique tantum non blasphemum est, illud esse creatorem et conservatorem coeli et terrae, quod in forma columbae apparet?* Resp. nos non ita nude et crude colligimus: Spiritus s. in specie columbae apparuit, ergo est aeternus et immensus adeoque conservator coeli et terrae; sed primario ac principaliter ex hac θεοφανείᾳ concludimus, in deitate esse tres realiter distinctas personas, cum in hac patefactione Deus sese sic manifestaverit, ac Spiritum s. esse distinctam a Patre et Filio personam, cum in specie columbae sese distincte manifestet, sicut Pater in audibili voce et Filius in assumta carne. Quod rem ipsam attinet, Photiniani concedunt, *Spiritum s. esse virtutem et potentiam Dei;* atqui negare nequeunt, illam potentiam esse aeternam ac per eandem Deum coelum et terram condidisse, negare igitur non, debent Spiritum s. esse aeternum et coeli ac terrae ut conditorem ita conservatorem. Quod Schmaltzius ex hac θεοφανείᾳ concludere satagit,
Spiritum s. non esse immensum, in eo peccat mani- III. 263.
festo paralogismo consequentis, illud enim duntaxat sequitur, corporalem illam speciem columbae non fuisse immensam, nec esse coeli et terrae conditricem, sed ex eo perquam ἀπαιδεύτως infertur, ipsum Spiritum s., qui in illa specie columbae apparuit, non esse immensum, cum Ps. 139, v. 5. Sap. 1, v. 7. diserte id adstruatur ac Spiritum s. non esse creatorem coeli et terrae, cum Gen. 1, v. 3. Job. 26, v. 13. Ps. 33, v. 6. illud opus creationis ei diserte tribuatur.

84. *4. Contrarium potius ex hoc loco colligitur, quam quod sint tres personae unius divinae essentiae. Si enim Philippi regula certa est, distingui realiter omnia, quae separari a se invicem possunt, sequitur Patrem, Filium et Spiritum s. realiter distingui, separantur enim a se invicem. Nam non descendit Pater de coelo nec in Jordane baptizatur, nec Spiritus s. compellat Filium aut lavatur aquae baptismo; quae vero realiter distinguuntur, ejusdem essentiae singularis esse nequeunt* Gosl. d. l. Resp. distinguendum inter externa symbola tanquam *signum* et personas trinitatis tanquam *signatum*. Externa illa symbola, vox Patris, assumta natura Filii, species columbae, in qua Spiritus s. se manifestat, non

solum realiter sed etiam essentialiter distinguuntur ac separantur, sed personae trinitatis, quae in hisce externis symbolis se manifestant, *realiter* quidem, non tamen *essentialiter*, sed *personaliter tantum* distinguuntur, ut colligitur ex omnibus Scripturae dictis, quae essentiae divinae unitatem probant, proinde ut alias comparatio non est extendenda ultra illud tertium, propter quod instituitur, ita haec symbolica trinitatis manifestatio per tria symbola externa non est ulterius extendenda, quam ut verum ac reale personarum discrimen manifestet, nequaquam vero, ut unitati divinae essentiae opponatur. Regula illa, *quod ea, quae separari a se invicem possunt, realiter distinguantur*, non est convertibilis, non enim ea, quae realiter distinguuntur, statim a se invicem naturali virtute separari possunt, ut patet exemplum propriorum, quae a philosophis dicuntur *secunda naturae momenta*, ac si vel maxime de reali distinctione pro essentiali accepta esset verissima, tamen non posset nec deberet adferri ad trinitatis mysterium, in quo personas tres realiter quidem, non tamen essentialiter, sed personaliter distingui ex verbo Dei novimus.

CAPUT V.

CONTINENS SECUNDUM ARGUMENTUM PRO ADSTRUENDO TRINITATIS MYSTERIO EX N. T. DEDUCTUM.

Secundum argumentum ex N. T. ductum ex institutione nostri baptismi.

85. *Alterum principale argumentum* petimus ex *baptismi nostri institutione* Matth. 28, v. 19: *Euntes docete omnes gentes baptizantes eas in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Antequam vero ex hoc loco argumentum nostrum formemus, tria circa illum notanda: 1. collatio baptismi Christi cum institutione nostri baptismi. Ambros. serm. 21. inquit: *Non mirum, si in Domini lavacro mysterium non defuit trinitatis, cum nostrum lavacrum trinitatis compleat sacramentum. Neque enim poterat Dominus non primum circa se exhibere, quod erat postea humano generi precepturus.* Quemadmodum enim in baptismo Christi tres personae deitatis distincte se manifestant, sic noster baptismus in earundem trium personarum nomine administrari jubetur, quia Christus nostrum omnium personam sustinens baptizatus in baptismo, quem nobiscum communem sus-
III. 269. cepit, demonstrare voluit, quae beneficia a Deo in nostro baptismo sint exspectanda; 2. indivulsa connexio baptismi et invocationis. Basilius Epist. 78: *δεῖ ἡμᾶς βαπτίζεσθαι ὡς παρελάβομεν, πιστεύειν δὲ ὡς βαπτιζόμεθα, δοξάζειν δὲ ὡς πεπιστεύκαμεν· πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα. Ut baptisamur, ita adoramus ut adoramus, ita credimus, videlicet in unum verum Deum Patrem, Filium et Spiritum s.* Quia igitur Christus baptismum in nomine Patris, Filii et Spiritus s. administrari jussit, eo ipso Patrem, Filium et Spiritum s. unum Deum a nobis invocari praecepit. 3. Institutionis hujus tempus. Cum Christus jamjam in coelum adscensurus esset peracto in terris, ad quod a Patre missus erat, officio solennem illam administrandi baptismi formam discipulis praescripsit. Quamvis enim non proponatur in his verbis prima baptismi institutio, cum Johannes baptista ante triennium novam illam sacramenti baptistici ceremoniam inchoaverit, (Luc. 3, v. 3. Joh. 1, v. 32), ac apostoli ex mandato Christi jam ante baptismum administraverint Johan. 4, v. 2: exponitur tamen in eis solennis baptismi forma in perpetuo ecclesiae usu observanda, ac mandatum de baptizandis omnibus omnino gentibus additur, ne apostoli ex eo, quod hactenus in Judaea tantum baptismus administratus fuerat, colligerent, eum esse certi tantum temporis ac loci ceremoniam. Continet igitur solennis illa baptismi institutio veluti testamentariam Christi dispositionem, quam gravi consilio apostolis ante suum ex hoc mundo abitum commendavit, ab ejus igitur tenore vel minima ex parte discedere religio nobis esse debet. 4. Observandum etiam illud, quia in N. T. per incarnationem Filii mysterium trinitatis clarius patefactum, ut superius monuimus, ideo in solenni illa promulgatione baptismi, qui est sacramentum initiationis N. T., distinctam trium personarum mentionem a Christo fieri.

86. Hisce praemissis ex hoc loco itidem, ut in priore, duo illa membra demonstramus: 1. Patris, Filii et Spiritus s. veram deitatem. 2. Personalem horum trium distinctionem, quo utroque membro stabilito et confirmato de nostra trinitate confessio stabilita erit, quippe quae nihil aliud continet, quam Patrem, Filium et Spiritum s. esse unum verum Deum, nec tamen unam in divinitate personam, sed tres agnoscendas esse. Prius membrum sic demonstramus: In cujus nomen baptizamur, ille est verus et aeternus Deus. Atqui baptizamur in nomen Patris, Filii et Spiritus s. Ergo Pater, Filius et Spiritus s. sunt unus verus Deum. Minor est in textu. Major probatur ex evolutione illius phraseos, quid sit *baptisari in alicujus nomen, vel in alicujus nomine, εἰς τὸ ὄνομα* vel *ἐν τῷ ὀνόματι* Act. 2. v. 38. 10. v. 48. Ea enim complectitur; *1. mandatum et institutionem baptismi divinam. Ego te baptizo in nomine Patris, Filii et Spiritus s.*, hoc est, non administro ceremoniam aliquam ex humana auctoritate institutam, sed sanctum ab ipso Deo institutum sacramentum, nec ago privato arbitrio, sed Dei loco, Dei mandato et in persona ipsius Dei. Vid. loc. de bapt. §. 80. Harmon. de resurrect. p. 461. Ex eo sic colligimus: Qui baptismum instituit, ille est verus Deus; Pater, Filius ac Spiritus s. instituerunt baptismum. Ergo Pater, Filius ac Spiritus s. sunt III. 2[illegible]
unus verus Deus. Major confirmatur hoc modo. Sacramenta instituere est solius veri Dei proprium, quia ejus est media gratiae instituere, cujus est gratiam dare; jam vero solus Deus dat justificationis gratiam, ergo ipsius solius est media gratiae

seu sacramenta instituere. Vide pluribus id comprobatum in loc. de Sacram. §. 26. Baptismus est sacramentum proprie dictum, quia habet omnia requisita proprie dicti sacramenti, adest elementum externum, adest verbum mandati, adest promissio gratiae evangelii propriae, neque quicquam nominari potest, quod ad sacramentum proprie dictum requiratur, quod non adsit in baptismo, ut alibi plenius docetur. Ergo baptismum instituere est solius Dei proprium. Minoris veritas, quod videlicet Pater, Filius ac Spiritus s. baptismum instituerint, patet ex textu. In cujus nomine baptismus administratur, ab eo etiam baptismus est institutus ac mandatus. Sed in nomine Patris, Filii et Spiritus s. baptismus administratur. Ergo. Majorem comprobatam dedimus in loc. de bapt. et Harmon. resurr. d. l. Confer Ex. 5, v. 23. Deut. 18, v. 20. Matth. 18, 20. 2. Cor. 2, 10. etc. Possunt etiam huc referri dicta Scripturae, in quibus phrasis ἐν τῷ ὀνόματι significat *in potestate et virtute*. Matth. 7, v. 22. Act. 3, v. 6. c. 4, v. 7. etc.; quia enim Pater, Filius et Spiritus s. sacramentum baptisticum instituerunt, ideo etiam per illud efficaciter ad salutem bapitzati operantur et hac ratione in nomine, id est, virtute ac potestate divina Patris, Filii et Spiritus s. baptismus confertur; 2. *invocationem Dei super baptizatum. Ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus s.*, h. e. invoco super hanc baptismi aquam nomen Patris ac Filii et Spiritus s., ut in hac actione a se mandata juxta institutionem ac promissionem suam adsit teque in gratiam recipiat, qui sensus hujus phraseos colligitur ex 1. Sam. 17, v. 45. 2. Sam. 6, v. 18. 1. Reg. 18, v. 22. etc. Ex eo sic colligimus. Qui invocatur, ut baptizatum in gratiam recipiat ac spiritualia beneficia, inter quae est vitae aeternae hereditas, eidem conferat, is est verus Deus, quia religiosa invocatio est cultus soli Deo debitus, quod probatur ex eo, quia religiosam adorationem Deus sibi soli ita tribuit, ut omnibus aliis extra se simpliciter eam deroget Deut. 6, v. 13. (cum quo confer Matth. 4, v. 10. Luc. 4, v. 8, ubi additur exclusiva) Exod. 23, v. 24. Ps. 50, v. 15. Ps. 97, v. 7. Es. 42, v. 8. c. 48, v. 11. Apoc. 19, v. 9. c. 22, v. 9. Confer. loc. de Deo Patre et Filio §. 127. Jam subsumo. Pater, Filius et Spiritus s. invocantur, ut baptizatum in gratiam recipiant ac spiritualia beneficia, inter quae est vitae aeternae hereditas, eidem conferant, ut ostensum. Ergo. 3. *Testificationem de foedere gratiae*, quod Deus init cum baptizato. *Ego te baptizo in nomine Patris, Filii ac Spiritus s.* hoc est, ego solenniter testificor et confirmo, quod haec aqua, super quam nomen Dei juxta ipsius institutionem est invocatum, non sit nuda et simplex aqua, sed salutare sacramentum, cum sit aqua verbo Dei comprehensa et sanctificata, ac proinde etiam testificor, quod per affusionem hujus aquae in nomine sacrosanctae trinitatis factam Pater recipiat te in gratiam et acceptet te in filium, quod Filius suo sanguine a peccatis te abluat, veste justitiae induat ac in fratrem et coheredem acceptet; quod Spiritus s. te regeneret ac renovet ad vitam aeternam ac velit te in posterum esse suum templum ac habitaculum, qui sensus hujus phraseos colligitur ex Marc. 9, v. 39. et ex aliis Scripturae locis. Conferatur dictum apostoli 1. Corinth. 6, v. 11: *Abluti estis, sanctificati estis, justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi et in Spiritu Dei nostri*, ex quo constat primo, in nomine Christi baptizari esse idem, quod in virtute et merito Christi a peccatis ablui. Secundo Christum et Spiritum s. non minus esse auctorem nostrae ablutionis, sanctificationis et justificationis quam Patrem. Tertio eum, qui per baptismum nos abluit, esse etiam justificationis causam principalem. Quare cum Filio et Spiritui s. tribuatur prius, posterius eis denegari nequit. Justificatio autem est opus solius veri Dei, ut constat. Ex quibus omnibus sic inferimus: Qui baptizatum in gratiam recipit,
foedus gratiae cum ipso init, a peccatis abluit et III. 271.
heredem vitae aeternae scribit, ille est verus Deus. Ratio est, quia haec omnia simul sumta competunt non instrumentali, sed principali ac primariae salutis nostrae causae, quae est solus Deus Esa. 43, v. 11. c. 45, v. 21. Hoseae 1, v. 7. etc. Vid. loc. de Deo Patre et Filio §. 113. Quemadmodum circumcisio in Vet. Test. erat foedus inter verum Deum et hominem circumcisum Genes. 17, v. 7; ita baptismus, qui in Nov. Testam. successit in locum circumcisionis (Col. 2, v. 11), est foedus gratiae inter verum Deum et hominem baptizatum, unde a D. Petro pulcherrima appellatione vocatur συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα 1. Epist. 3, v. 21. Cujus appellationis rationem sic declarat D. Chemnic. in Harm. c. 17, p. 16: *Quando in Vet. Testam. in casu aliquo os Domini interrogabant, ut certi redderentur, quomodo Deus in tali casu affectus esset erga ipsos, Graeci semper usurpant verbum ἐπερωτᾶν ἐν κυρίῳ et διὰ κυρίου. Baptismus igitur est interrogatio, qua inter DEUM et peccatorem, qui baptizatur, agitur de bona conscientia erga DEUM propter Christum, id est, quomodo Deus erga baptizatum affectus sit, quid conscientia baptizati de gratia Dei sibi promittere debeat.* Jam subsumo. Pater, Filius et Spiritus s. baptizatum in gratiam recipiunt, foedus gratiae cum ipso ineunt, etc. Ergo Pater, Filius et Spiritus s. sunt unus verus Deus. Tertull. lib. de bapt. c. 6: *Fides obsignata in Patre et Filio et Spiritu s. ablutionem delictorum impetrat. Nam si in tribus testibus stabit omne verbum, quanto magis, dum habemus per benedictionem eosdem arbitros fidei et sponsores salutis, sufficit ad fiduciam spei nostrae et numerus divinorum nominum.* Socinus in explicat. locor. Script. p. 82. *in nomine Christi praedicari poenitentiam et remissionem peccatorum, est Christo ipso id praestante et perficiente.* (Ergo etiam in nomine Christi baptizari est Christo ipso et praestante et perficiente baptizari et per baptismum coelestium bonorum participem fieri.) 4. *Obligationem baptizati* ad eum, in cujus nomen baptizatur, ex verbo recte agnoscendum, invocandum et colendum, qui sensus phraseos colligitur ex Gal. 3. v. 27, unde

sic colligimus. Cui baptizatus ad honorem et cultum divinum exhibendum obligatur, is est verus Deus, quia Deus *gloriam suam* divinam *non vult dare alteri* Esa. 42, v. 8. c. 43, v. 10. c. 46, v. 9. etc.; certe cui divinus honor defertur, illi etiam divina natura tribuitur, quia divinus honor non nisi ratione naturae divinae debetur. Ut enim Deus non nisi ratione suae naturae divinae Deus est, ita non nisi ratione divinae naturae divino honore colitur. Deum colere est divinam in eo naturam agnoscere, venerari et colere. Jam subsumo. Deo Patri, Filio et Spiritui s. baptizatus ad honorem et cultum divinum exhibendum obstringitur, ut constat ex prioribus. Ergo Pater, Filius et Spiritus sanctus est unus verus Deus.

87. Accurate autem nota 1. Christum praecipere, ut baptisetur non in nominibus, *sed in nomine Patris et Filii et Spiritus s.*, ut unum Dei nomen, id est, una deitatis essentia hisce tribus competere demonstretur, id quod trium istarum personarum ὁμοουσίαν probat. Ambros. lib. 1. de Spiritu s. c. 4: *Quis unitatem separare audeat nominis, cum operationis videat unitatem? Sed quid ego unitatem nominis argumentis adstruo, cum divinae vocis evidens testimonium sit, unum nomen esse Patris et Filii et*
III. 272. *Spiritus s. Scriptum est enim: Ite, baptizate gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus s., in nomine dixit, non in nominibus. Non ergo aliud nomen Patris, aliud nomen Filii, aliud nomen Spiritus s., quia unus, non plura nomina, quia non duo dii, non tres dii.* Theoph. in comm. Matth. 28: *Unum nomen, una deitas.* Quae omnia eo sensu accipienda, ut nomen *essentialiter* intelligatur, si vero *personaliter* sumitur, tunc *tria nomina*, i. e. tres personae dicuntur, ut est in confessione ecclesiae. *Pater, Filius, sanctus Spiritus tria sunt nomina omnia eadem substantia;* 2. non baptizari nos in nomine Patris per Filium, sed *in nomine Patris, Filii et Spiritus s.* Ariani olim baptizabant *in nomine Patris per Filium in Spiritu s.* teste Sozomeno lib. histor. c. 26. Niceph. lib. 16, c. 35, ut inaequalitatem horum trium hac baptismi forma profiterentur, utique ergo in conscientia sua convicti erant, formam baptismi a Christo institutam ὁμοουσίαν et aequalitatem harum trium personarum comprobare; 3. Patri Filium et Spiritum s. ita conjungi, ut non minus in ipsorum quam Patris nomine baptismus administretur, ergo una virtus, una majestas, una et aequalis auctoritas illis tribuitur. Nisi enim una horum trium esset virtus, majestas una et aequalis auctoritas, utique in baptistici sacramenti administratione non conjungerentur aequaliter Patri. Isidorus Pelus. lib. 1. Epist. 109: *Cum Deus et salvator noster Spiritum s. divinam trinitatem complere tradiderit atque in sancti baptismi invocatione una cum Patre et Filio, tanquam a peccatis liberans numeretur*, etc., *quid eum quiddam factitium aut creatum aut servilis naturae ac non herilis et effectricis ac regiae essentiae cognatum et consubstantialem Spiritum s. esse doces? Nam si servus est, cum Domino minime numeretur. Si creatus est, cum creatore minime conjungatur.* Idem per omnia de Filio dicimus. Quodsi enim inaequali ratione cum Patre Filius et Spiritus s. conjungerentur, procul dubio conjungerentur ut instrumenta cum causa sua principali, ut colligitur ex aliis Scripturae dictis, quae Photiniani urgent, in quibus vel personae vel res humanae in operationibus et actionibus sive nostris erga Deum sive DEI erga nos cum ipso DEO conjunguntur Exod. 14, v. 31: *crediderunt Jehovae et Moysi.* Jud. 7, v. 18: *Gladius Gideonis et Dei.* 1. Sam. 12, v. 18: *Timuerunt Samuelem et Dominum*, etc. Jam vero de conjunctione Filii et Spiritus s. cum Patre tale quid cogitari vel asseri nequit, quia quicquid sit de Filio, cujus ὁμοουσίαν cum Patre alibi ostendemus, certe de Spiritus s. Photiniani salvis suis hypothesibus statuere nequeunt, quia cum Patre conjungatur tanquam instrumentum, cum statuant ipsum esse virtutem et potentiam Dei, jam vero Deus per suam potentiam non agit tanquam per instrumentum. 4. Christum, cum solennem illam baptismi institutionem promulgare vellet, praemisisse Matth. 28, v. 18: *mihi data est omnis potestas in coelo et in terra*, quo ipso ostendit baptismum administrari in nomine suo, non tanquam servi et ministri sed tanquam Domini, adeoque unius cum Patre et Spiritu s. Dei, nisi enim verus Deus esset, divinae illius et infinitae potestatis, quae per πᾶσαν ἐξουσίαν in coelo ac terra denotatur, secundum humanam naturam vere et realiter particeps fieri non potuisset, ut suo loco docetur. 5. Act. 2, v. 38. c. 10, v. 48. commemorari, quod apostoli baptizaverint *in nomine Christi.* Id nequaquam eo sensu accipiendum, ut quidam ex Pontificiis volunt, quia apostoli ipsam essentialem verborum formam ad tempus mutaverint, ut nomen Christi illustrius et augustius redderent, Eccius in enchir. locorum, Hardingus art. 2. de communione sub una specie sect. 9. Neque enim ullo modo verisimile est, eos qui a Christo in ipsa baptismi promulgatione audiverant, *docete eos servare, quae ego praecepi vobis*, a verbis institutionis a Christo magistro praescriptis temere discessisse, sed de causa efficiente et finali, non autem de forma verborum usurpata id accipiendum, ut in loc. de Bapt. §. 91. pluribus ostendimus. Colligimus exinde, quod verbis „in nomine Christi“ Pater et Spiritus s. includantur, quia scilicet sunt unius et indivisae essentiae ac sine ulla inaequalitate ad baptismum concurrunt.

88. Atque haec de *priore argumenti nostri membro*, videlicet de vera Patris, Filii et Spiritus s. deitate, adeoque horum trium ὁμοουσίᾳ et aequalitate dicta sunto; restat ut *ad posterius membrum* accedamus ac personalem horum trium, Patris scilicet Filii et Spiritus s. distinctionem demonstremus. Eam vero confirmant: *1. tria distincta nomina.* Neque enim in Patris tantum, sed etiam in Filii et Spiritus s. nomine baptismus administrari jubetur. Basilius Epist. 64: *Ex eo, quod dictum est: Euntes baptizate in nomine Patris*, etc. *non est putandum, unum* III. 1
duntaxat nomen esse traditum (unam personam no-

minatam, quia vox nominis personaliter a Basilio accipitur). *Quemadmodum enim qui Paulum et Sylvanum et Timotheum nominat, tria quidem nomina dicit, cum tria dicat, conjunctione illa complexus, unicuique nomini proprium subesse significatum docet, quapropter et rerum in se significationem habent nomind, res vero discretam et absolutam habere essentiam nemo eorum, qui vel sensu praediti sunt, ambigit. Patris enim et Filii et Spiritus s. natura quidem eadem est et divinitas una, nomina vero discreta determinatas nobis et absolutas intelligentias offerunt; 2. articulus* δεικτικὸς *ter repetitus* et cuilibet nomini additus. Baptizate in nomine τοῦ πατρός, τοῦ υἱοῦ, τοῦ ἁγίου πνεύματος, *illius Patris*, cujus vocem coelitus delatam in baptismo et transfiguratione mea audivistis, a quo me exivisse et in mundum esse missum toties professus sum; *illius Filii*, quem in assumta carne hactenus vidistis, cujus gloriam tanquam unigeniti a Patre vidistis; *illius Spiritus s.*, quem in specie columbae ac in lucida nube super me descendere vidistis et cujus promissionem a me accepistis, etc. Et sane fatetur ipse Socinus repetitionem illam articuli non carere singulari emphasi in lib. de baptism. aq. c. 2. p. 28: *Non simpliciter*, inquit, *et indefinite verba prolata sunt, verum cum relatione manifesta addito singulis articulo, cujus tanta vis est, ut certos quosdam designet, ad quam articuli vim exprimendam adjungendum esset in versione Latina singulis pronomen hoc pacto: Baptizantes eos in vel ad nomen illius Patris, illius Filii et illius Spiritus s.; 3. conjunctio copulativa* καί bis repetita, per quam Filius et Spiritus s. in forma baptismi Patri aequaliter conjunguntur. *Baptizate eos in nomine Patris et Filii et Spiritus s.* At nisi Pater, Filius et Spiritus s. essent tres distinctae personae, quorsum illa copulativa insereretur? 4. Si conjungantur alia Scripturae dicta, apparebit, quamlibet personam *peculiaria beneficia* in baptismo et per baptismum distribuere, quo respiciens Christus expressam et distinctam trium personarum mentionem in baptismi administratione fieri praecepit. *De Patre* dicitur Tit. 3, v. 5: *juxta misericordiam suam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis.* 1. Petri 3, v. 21: *Baptismus est conscientiae bonae interrogatio erga Deum. De Filio* dicitur Eph. 5, v. 26: *Christus dilexit ecclesiam et se ipsum tradidit pro ea, v. 27: ut mundaret eam lavacro aquae in verbo.* Per baptismum *Christum induimus* Gal. 3, v. 27; baptizamur *in ipsius mortem* Rom. 6, v. 4, *et morti ejus complantamur* v. 5. *De Spiritu s.* dicitur: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non intrabit regnum Dei* Joh. 3, v. 5. *Baptismus est lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus s.* Tit. 3, v. 5. Vide loc. de Bapt. §. 101. et seqq. Atqui illa ipsa distincta beneficiorum enumeratio, quae a singulis trinitatis personis ad nos descendunt, argumentum est, in ipso deitatis complexu personis hisce reale aliquod discrimen intercedere, quod per exteriorum istorum beneficiorum distinctam enumerationem denotatur.

89. Videamus vero exceptiones adversariorum. 1. Quidam per insignem impudentiam dicunt, *locum hunc esse supposititium, ab Athanasianis textui insertum.* Franc. David. et Georg. Blandrata in refut. scripti Georgii Majoris lit. N. fol. 4. Resp. 1. omnes haeretici omnia Scripturae dicta hoc subterfugio eludere eorundemque vim elidere possent; 2. sine ulla probatione, imo sine ulla probabili conjectura illud asseritur, merito igitur tanquam fictum et falsum rejicitur; 3. series contextus illam baptismi formam diserte exprimi requirit; 4. antiquissimi ecclesiae doctores haec verba tanquam genuina et canonica allegant. Ignatius in Epist. ad Philadelph.: *Dominus mittens apostolos ad docendum omnes gentes praecepit eis, ut baptizarent in nomine Patris et Filii et Spiritus s., non in unum trinominem neque in tres increatos, sed in tres ejusdem honoris.* Tertull. adv. Praxeam c. 2. et omnes, qui de trinitate tractarunt; 5. nullus Arianorum hac exceptione usus legitur, cum tamen summis viribus Filii deitatem III. 274.
et consequenter trinitatis dogma impugnarent; 6. recentiores Photinianos hujus audacis commenti pudet.

90. *2. Apostolus testatur, in Moysen quoque Israëlitas fuisse baptizatos* (1. Cor. 10, v. 2.) *neque, tamen ex eo colligi potest, Moysen fuisse verum Deum. Ergo nec ex eo, quod in Christi et Spiritus s. nomen baptizamur, idem colligi poterit.* Socin. in animadv. ad assert. 6. Posnan. p. 44. Catech. Racov. p. 44. et reliqui omnes. Resp. Baptismi nomen in loco allegato non accipitur proprie pro sacramento illo initiationis ad conferendam peccatorum remissionem et aeternam salutem divinitus instituto, quod in solius Dei nomine conferri posse ac debere, superius ostendimus, unde etiam apostolus tanto conatu negat, Corinthios *in suum nomen* baptizatos esse 1. Cor. 1, v. 13, sed *metaphorice ac typice* pro deductione per mare rubrum, qui transitus maris fuit baptismi nostri typus. Dicuntur autem Israëlitae *in Moysen baptizati*, vel quia Moysis ministerio per mare rubrum deducti, vel quia per illud beneficium divinum obligati fuerunt, ut Moysi Dei ministro fidem adhiberent. Vid. disp. 10. de glor. Dei §. 4.

91. *3. Baptizari in nomine Spiritus s. nihil aliud est quam Spiritu s. donari, quia* Act. 2, v. 38. *dicitur: Baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, et accipietis virtutem Spiritus s. Ergo ex eo, quod in nomen Filii et Spiritus s. baptizamur, non potest harum personarum cum Patre* ὁμοουσία *inferri.* Franc. David. in Coll. Transylv. act. diei 5. Resp. vera est haec explicatio, sed insufficiens, ut ex dictis constat. Non negamus illos, qui in vera fide baptismum suscipiunt, per Spiritum s. regenerari ac renovari, Spiritu donari, sed ex eo non debet inferri, in nomen Spiritus s. baptizari nihil aliud esse quam Spiritu s. donari, alias consequens foret, in nomen Patris et Filii baptizari nihil aliud esse quam Patre et Filio vel certe beneficiis a Patre et Filio

profectis donari, cum tamen haec phrasis longe plura complectatur, uti visum fuit.

92. *4. Locum Matthaei quidem affirmare, quod homines in nomen Patris, Filii et Spiritus s. baptizari debeant, sed Patrem, Filium et Spiritus s. singulos divinas personas esse, id nec verba testari neque ulla ratione vel consequentia demonstrari posse, cum Filius sit persona divina, sed longe diversa ratione quam Pater, Spiritus s. vero non sit persona.* Schmaltz. in refut. thes. D. Frantz. p. 5. sensum verborum dicit esse eum, *quod illi, qui Christi discipuli fieri volunt, erudiendi sint in doctrina de Deo Patre et Jesu Christo et Spiritu s., quae ad salutem omnino necessaria est, etiamsi nec Filius ille Deus unus sit, qui Pater est, nec Spiritus s. sit persona*; p. 36. Resp. 1. et veram Filii deitatem et Spiritus s. personalitatem luculenter, uti spero, ex verbis Christi ostendimus; 2. eos, qui baptizantur, in doctrina de Deo erudiendos esse non negamus, sed in hisce institutionis baptisticae verbis nihilo plus contineri, hoc vero est, quod probari cupimus; 3. non de *baptismo doctrinae*, *sed aquae* Christi verba accipienda esse, alibi demonstratur. Certe vox baptismi grammatice non significat doctrinam, ac quae pro stabilienda hujus vocis pro doctrina significatione afferuntur, includunt aquae baptismum, synecdochice igitur accipienda sunt, ipsum ergo baptismi nomen absolute positum, nisi evidentia textus aliud statuere cogat, semper accipitur de baptismo aquae, quae est propria et nativa ejus significatio. Tantum vero abest, ut quicquam in verbis CHRISTI occurrat, quod a proprietate literae nos discedere et de doctrinae baptismo eadem accipere cogat, ut potius contrarium ex illis colligatur. Doctrinae enim Christus jam antea fecerat mentionem, ideoque non nisi per insignem *ταυτολογίαν* verbum baptizandi ad doctrinam referri potest. Vid. loc. de bapt. §. 115. 4. Quo modo in Patris nomen baptizari jubemur, eo etiam modo in Filii nomen jubemur baptizari, ut ostendit copulativa *καί*. Atqui baptizamur in nomen Patris ut veri Dei. Ergo etiam eo
III. 275. modo in nomen Filii baptizamur. 5. Quo modo in verbis illis Filius a Patre distinguitur, eo etiam modo Spiritus s. a Patre distinguitur, ut ostendit textus series. Atqui Filius a Patre distinguitur ut persona. Ergo etiam Spiritus s. a Patre ut persona distinguitur. Vid. Disp. 10. de gloria Dei. §. 5.

93. *5. Non est novum, ut res cum personis in rebus baptismo similibus conjungantur et idem illis tribuatur, quod personis, his quidem proprie, illis vero improprie.* Schmaltz. d. l. p. 36, ubi affert haec exempla: Act. 20, v. 32. Eph. 6, v. 10. Phil. 3, v. 10. *Saepe ipsi homines mortales in operationibus et actionibus sive nostris erga Deum sive Dei erga nos cum Deo conjunguntur.* Socin. in animadv. ad assert. 6. Posn. p. 44. Resp. patet ex praecedentibus. 1. Quando res vel personae mortales cum Deo conjunguntur, tunc ex antecedentibus et consequentibus elucet, illas res creatas, non aequaliter, sed tanquam instrumentales causas cum Deo conjungi, at in forma baptismi Filium et Spiritum s. aequaliter cum Patre conjungi ostendimus; 2. in exemplis allatis talia proferuntur, quae Deo et creaturae non quidem aequaliter, tamen diversa ratione simul competere possunt, sed baptismum in alicujus nomen vel nomine administrari ita comparatum est, ut nulli omnino creaturae, sed soli Deo competere possit; 1. Cor. 1, v. 13.

94. Cumprimis vero Socinus in defens. animadvers. contra Eutropium ann. 618. edita in detorsione hujus loci valde occupatus est, videamus ergo quid afferat; p. 322. sic disputare incipit: *1. ex Christi invocatione una cum Patre in baptismo non potest colligi, utriusque invocationem esse parem, nam Pater invocari potest, ut prima regenerationis causa, Christus vero ut secunda, quia ille est is, ex quo omnia, hic vero is, per quem omnia.* Resp. 1. ut unus Deus, una divina essentia, ita quoque una invocatio religiosa. Qui Christum divino honore colendum et invocandum docent et interim verum natura Deum esse negant, revera plures deos introducunt, ut alibi plenius monstrabitur; 2. ubicunque religiosa Dei adoratio opponitur adorationi sculptilium et idololatriae, ibi talis adoratio intelligitur, quae non nisi soli aeterno et natura vero Deo competit. At talis adoratio Christo tribuitur Psalm. 97, v. 7. Hebr. 1, v. 6; 3. Apostolus a Patre et Christo aequaliter *gratiam et pacem* ecclesiis precatur; 4. baptismus *in nomine Patris et Filii* aequaliter confertur; 5. ut Spiritus s. in baptismo super baptizatum invocatur, ita quoque Filius. Atqui de Spiritu s. dici nequit, quod inferiori quadam adoratione invocetur, est enim ex Photinianorum hypothesi ipsa Dei virtus et potentia; 6. Filius debet ab omnibus honorari, *καθώς*, sicut Pater honoratur. Joh. 5, v. 23. Ergo non inferiore aliqua adoratione. Confer. loc. de Deo Patre §. 142.

95. *2. Spiritus s. invocatio, nisi is persona esse ostendatur ab ipso Deo Patre distincta, par esse potest ipsius Dei Patris invocationi, et tamen hoc nihil juvabit adversarium, quippe qui probandum sibi sumserit tres esse personas in una divina essentia*, p. ead. Resp. 1. Si Spiritus s. invocatio par esse potest ipsius Dei Patris invocationi, utique etiam invocatio Filii par est vel potius eadem invocationi Patris, quia per particulam *καί* aequaliter ut Pater et Spiritus s., ita quoque Pater et Filius conjunguntur. 2. Quot personae in baptismi administratione invocantur, tot etiam personae sunt in divina essentia, quia adoratio nemini competit, nisi qui per naturam est verus Deus. Atqui tres personae in baptismi administratione invocantur. Ergo. 3. Si Spiritus s. una cum Patre et Filio adoratur, utique est distincta a Patre et Filio persona. Quorsum enim distincta ejus fieret mentio, nisi esset persona a Patre distincta? Quis unquam in sacris literis legit distincte invocari Dei sapientiam, Dei bonitatem, Dei justitiam? Quod si ergo Spiritus s. non est distincta persona, sed tantum Dei virtus, utique non posset in invocatione distincta illius fieri mentio. Vidit adversarius invictum hujus argumenti robur,

unde subjungit: *Quamvis exemplum fortasse nullum*
'6. *ejus rei inveniatur, tamen non videmus, cur quispiam Deum unaque ejus virtutem ac potentiam invocare non possit*, p. 322. At omnino necessarium erat hujus rei exemplum afferri, quia invocatio nostra normam verbi ac divinae revelationis debet sequi; 4. agnoscit hoc adversarius, ideo sollicite quaerit exempla, sed quae affert, omnia sunt aliena. *Psaltes dicit, se in umbra alarum Dei speraturum, aliis vero in locis se in Dei misericordia sperasse asserit* Psalm. 57, v. 2. Psalm. 36, v. 8. Psalm. 13, v. 6. Psalm. 52, v. 10, *quid vero prohibet, quominus id invocetur, in quo speratur.* Atqui diversitas est in exemplis. Sperare in Dei misericordiam recte dicimur, etiamsi misericordia non sit distincta a Deo persona, at invocare Dei potentiam non possumus, nisi potentia sit distincta persona, cum invocatio objecti loco habeat personam; 5. pergit Socinus, *nomen Dei passim dicitur invocatum, atqui illud denotat divinam virtutem.* Resp. nomen Dei est ipse Deus, Psalm. 48, v. 11. 2. Par. 14, v. 11, unde ipse Socin. p. 325. addit: *Hebraei alicujus rei nomen pro re ipsa usitatissime dicunt.* Invocare ergo Dei nomen est ipsum Deum invocare. Monstret vero adversarius quenquam invocasse Dei nomen ut aliquid a Deo distinctum. Non est, quod quis regerat, *humanam Christi naturam invocari, quae tamen non sit persona.* Negamus enim eam distincte compellari in invocatione ac cum Patre, Filio et Spiritu s. coadorari, sed una eademque invocatione Christum deum et hominem invocari dicimus.

96. *3. Ex eo, quod Spiritus s. una cum Patre in baptismo invocatur, fortassis ostenditur, Spiritum s. aliquid a Patre distinctum esse, sed personam aliquam nullo modo.* p. 324. Resp. non ex sola invocatione, sed etiam ex aliis personae attributis argumentum petimus, sic enim concludimus: Quisquis ita a Patre distinguitur, ut in invocatione distincte compelletur, ut in ipsius nomine aeque ut in Patris nomine baptismus administretur, ut in peculiari symbolo externo sese manifestet, ut alius a Patre et Filio dicatur; ille non quovis modo, sed ut persona a Patre distinguitur. Atqui Spiritui s. membra hactenus enumerata competunt, sed attributo alicui divino, misericordiae, potentiae, sapientiae etc. non competunt.

97. 4. Sentit adversarius argumenti robur, ideo tandem impudenter negat, Spiritum s. in baptismo invocari. *Falsum est,* inquit, *ex Christi verbis colligi posse, Filium et Spiritum s. in baptismo invocari,* p. 324. At contrarium superius ostendimus. Quomodo igitur negativam suam Socinus probat et quid nostro argumento ex institutione baptismi ducto respondet? *Vox nomen* (inquit) *hoc loco non significat aliquam potestatem et virtutem Patris, sed in Patris nomen est idem atque in Patrem baptizari,* quod probat 1. *ex frequentissima in sacris literis ejusmodi locutione; 2. baptizari in nomen Filii est baptizari in Christum* Rom. 6, v. 3. Gal. 3, v. 27; *3. si vox nomen potestatem declararet, dictum esset in nomine, qua locutione fatemur interdum virtutem significari.* Resp. 1. Concedimus in nomen Patris, Filii et Spiritus s. baptizari esse idem, quod in Patrem, Filium et Spiritum s. baptizari, id est, ad Patrem, Filium et Spiritus s. pro vero Deo agnoscendum, colendum, invocandum etc. per baptismum obligari, sed negamus illud tantum his verbis exprimi, cum longe plura haec phrasis complectatur, ut superius vidimus; 2. baptizari in alicujus nomen vel in aliquem ita comparatum est, ut divinam potentiam, majestatem et auctoritatem illius exprimat, in cujus nomen vel in quem baptismus confertur, unde nulli creaturae in Scriptura id tribuitur, neque enim convenit baptismum administrari in ejus nomen, qui est causa salutis administra non primaria et principalis, unde apostolus tanto conatu negat, in nomen suum Corinthios esse baptizatos 1. Cor. 1, v. 13; 3. utrumque asserit Scriptura, nos baptizari in nomen Christi et baptizari in nomine Christi, ut apparet ex Actor. 2, v. 38. c. 10, v. 48. Quodsi ergo in nomine Filii et Spiritus s. baptizarii, significat in potestate et virtute Filii baptizari, agnoscat, invocationem Filii et Spiritus s. ex baptismi formula recte deduci.

98. Regerit adversarius: *1. quid hoc ad locum* III. 277.
nostrum, ubi alia est locutio et ubi de Spiritu s. quoque agitur, quem in baptismo invocari aliunde nullo pacto apparet, p. 325. Resp. Filium illum, in cujus nomine baptismus confertur, esse Christum, adversarius negare nequit, utique ergo loca illa, in quibus dicitur baptismus conferri in nomine Christi, tanquam parallela conferri possunt cum illis, in quibus dicimur baptizari in nomen Filii. Quod negat *aliunde constare, Spiritum s. in baptismo invocari, proinde etiam ex h. l. illud concludendum non esse,* ad id respondemus verbis ipsius Socini p. 326: *Quid vetat, quo minus, etiamsi alibi id factum non inveniatur, hic tamen factum fuerit? certe si adversarii Eutropii ratio vera esset, nihil singulare usquam in sacris literis inveniretur, i. e. cujus prorsus simile quippiam alibi dictum non esset, et tamen multa ejusmodi inveniuntur.* Addimus autem non solum ex formula baptismi, sed etiam aliunde Spiritus s. invocationem probari posse. Is enim, qui prophetae dixit: *Vade, obtura aures populi,* coelesti δοξολογίᾳ ab angelis honoratur Esa. 6, v. 3. 5. 6. At Spiritum s. ea dixisse testis est apostolus Act. 28, v. 25. Ergo Spiritus s. coelesti δοξολογίᾳ ab angelis adoratur. Sic 1. Cor. 6, v. 19: *Corpus vestrum est templum Spiritus s., qui in vobis est. V. 20: glorificate ergo Deum in corpore vestro.* 2. Cor. 13, v. 13: *Gratia Domini nostri Jesu Christi, caritas Dei et communicatio Spiritus s. sit cum vobis omnibus.* Apoc. 1, v. 4: *Gratia vobis et pax ab eo, qui est et qui erat et qui venturus est, et a septem spiritibus, qui sunt in conspectu throni ejus*, ubi per septem spiritus μετωνυμικῶς intelligitur Spiritus s. *septiformis munere.* Huc etiam referri potest benedictio sacerdotalis Num. 6, 2: *Nec tamen* (pergit Socinus) *hoc idcirco dicimus, quod locutionem istam in no-*

mine ipsam per se in baptismo accipiendo invocationem declarare concedamus, quandoquidem hic quoque vulgatissimum illum Hebraismum agnoscere possumus, ut baptizari in nomine Christi idem significet, quod baptizari in Christo, vel si vox nomen hic aliquid expressius significat, id denominationem a Christo eique sui ipsius subjectionem declarat, quam is profiteatur, qui baptismum accipit. Resp. Christum in baptismo invocari posse adeoque etiam invocandum esse adversarius non negat, eccur igitur agnoscere recusat, τὸ *in Christi nomine baptizari* invocationem Christi complecti? Repetimus et urgemus nostrum argumentum. Is, in cujus nomen baptizamur, sacramentum baptismi instituit et administrari praecepit, idem per baptismum ad salutem baptizati tanquam causa primaria et principalis efficaciter agit, idem etiam cum baptizato foedus gratiae init, et ad eum pro vero Deo agnoscendum, invocandum et colendum baptizatus solenniter obligatur. Atqui in nomen non solum Patris, sed etiam Filii et Spiritus s. baptizamur. Ergo. Adde quod illa ipsa subjectio ac denominatio a Christo, quam phrasi illa significari Socinus concedit, Christum esse verum Deum et cultum invocationis ipsi deberi manifeste arguit, id quod ex 1. Cor. 1, v. 12. 13. colligi potest, ibi enim a Paulo, Cepha, Apollo etc. fideles denominari apostolus prohibet, sed a Christo Christianos denominari potuisse ac denominatos fuisse constat ex Actor. 11, v. 26, neque id improbavit apostolus, ut colligitur ex Actor. 26, v. 28; quae denominatio fidei magistrum et auctorem salutis principalem arguit; *3. locutio illa* in nomine *cum DEO accommodatur saepe nihil aliud significat, quam si Deus ipse simpliciter denominaretur. Atqui cum Deo simpliciter nominato creaturas conjungi idque in rebus maximis et alioqui Dei propriis constat* ex Ex. 14, v. 31. 2. Par. 20, v. 20. 1. Sam. 12, 18. Jud. 7, v. 18. Resp. patet ex dictis.

99. *5. Filium cum Patre in regeneratione conjungi* concedit, sed ex *conjunctione ista parem utriusque operationem in regenerando colligi posse negat, cum aliae etiam personae Dei in operibus divinis conjungantur, quarum non est eadem cum Deo operatio,* p. 328, *cumque in Christo, id est per*
III. 278. *Christum regenerari dicamur* p. 329, id quod sic explicat, *Patrem esse regenerationis causam primam et summam, Christum vero secundam et mediam* p. 331, quin et *Christum esse non solum causam secundam, sed in hoc regenerationis opere et in aliis omnibus ad ecclesiam spectantibus ipsius Dei tanquam vicarium* p. 332. Resp. quo modo et quo gradu Filius in opere regenerationis atque aliis operibus mere ac vere divinis Patri conjungatur non ex nostrae rationis praedicamentis, sed ex divinae veritatis tabulis definiendum est. Eae vero ostendunt, Christum nequaquam ut *causam secundam* et inferiorem cum Patre conjungi, sed ut *causam principem et summam* aequali, imo eadem virtute divina agentem, neque ut vicarium Patri subordinari, sed ut ejusdem cum Patre essentiae ac potentiae participem eidem aequaliter conjungi. Probamus hoc 1. *in genere.* Joh. 5, v. 19: *Quaecunque Pater facit,* ταῦτα καὶ ὁμοίως *Filius facit, v. 23: ut omnes honorent Filium,* καθὼς, *sicut Patrem honorant.* Judaei ex eo, quod Christus dixerat *Pater meus operatur usque huc, et ego operor,* inferebant Christum se *aequalem Deo* profiteri, hanc collectionem Christus non refellit, sed aequalitatem illam probat ex operum ταυτότητι et agendi ὁμοιότητι, ex qua etiam divini honoris et cultus aequalitas oriatur. Nazianz. orat. 4. de theol.: *Non ideo dicit* ὁμοίως, *quod sit operum similitudo, sed quod utriusque par sit facultas parque majestas.* Joh. 10, v. 28: *Nemo rapiet oves meas de manu mea, v. 29: nemo potest eas rapere de manu Patris, v. 30: ego et Pater unum sumus.* Eadem ergo manus, potentia et virtus eadem est Patris et Filii, ac per consequens etiam eadem essentia. Joh. 14, v. 19: *Quodcunque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio.* Gloria igitur Patris in Filio relucet, quae non potest esse inferior aliqua gloria et majestas; *2. in specie.* Creatio est opus divinum, illud tribuitur Filio non ut *causae instrumentali* et mediae, ut Photiniani ex particula διά, *per* ἀπαιδεύτως colligunt, *sed ut causae principi,* quia non solum *per Filium* omnia dicuntur condita, (qua phrasi ordo et distinctio personarum, non autem inaequalitas in agendo significatur) sed etiam in casu recto de eo dicitur, quod *omnia creaverit,* Hebr. 1, v. 11. Apocal. 4, v. 11. Confer locum de Patre et Filio §. 83. Idem de rerum omnium conservatione, miraculorum operatione, humani generis redemtione, ecclesiae collectione, Spiritus s. missione, angelorum ablegatione, peccatorum remissione, ecclesiae defensione, mortuorum resuscitatione, extremi judicii exsecutione et salvatione dicto loco fuit demonstratum, quod videlicet haec in operibus illis divinis aequali potestate et virtute Pater et Filius operentur. De regeneratione hoc loco sic concludimus. Quo modo Christus salvat, eo etiam modo regenerat. Atqui non salvat ut *causa instrumentalis,* media et inferior, sed ut *causa principalis* et summa. Ergo. Assumtum probatur: Christus est ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς Act. 3, v. 5, est ἀρχηγὸς καὶ τελειωτὴς τῆς πίστεως εἰς σωτηρίαν Hebr. 12, v. 2, est αἴτιος σωτηρίας αἰωνίου τοῖς ὑπακούουσιν Hebr. 5, v. 9, ita ut det credentibus in se vitam aeternam ea auctoritate ac potestate, qua Pater Joh. 10, v. 28. et 30, ac sit unicum salutis nostrae fundamentum 1. Cor. 3, v. 11. Atqui haec non possunt de causa salutis instrumentali tantum ac intermedia praedicari. Utor etiam hoc argumento: Christus salvat ut Jehovah et verus Deus Esa. 35, v. 4. Hoseae 1, v. 7. ubi nota emphasin in priore dicto prophetico: *Ecce Deus vester veniet* הוּא יָבוֹא *ipse veniet et salvos vos faciet.* Ergo non ut causa instrumentalis. Christus est talis salvator, *ut non sit in alio quoquam salus* Act. 4, v. 12, aut ergo aeternus Deus erit, aut in Deo aeterno salus non erit. Christus salvat *non ut minister* fatente Socino in lib. cont. Bellarminum et Wiekum p. 462,

alias non differret a prophetis et apostolis, ergo ut causa princeps et summa.

100. *6. Israëlitae in Deum et Moysen credidisse dicuntur* Ex. 19, v. 9. c. 14, v. 31: *Qui vero conjungitur cum Deo in credendo in illum, tanto magis cum eodem conjungi potest in baptisando in*
79. *illum, quanto fides praestat baptismo et interiorem cultum magis prae se fert*, p. 334. Resp. 1. urgemus dictum apostolicum 1. Cor. 1, v. 13, in nullius nomen baptizari possumus, qui est *ψιλὸς ἄνθρωπος* et causa duntaxat salutis intermedia; 2. id quod ostendit etiam res ipsa, quia sacramenta instituere, per eadem efficaciter salutem operari, foedus gratiae cum aliquo inire etc. non nisi vero DEO competit. Atqui haec omnia tribuuntur ei, in cujus nomen baptismus confertur; 3. alia est fides historica, quae notitiam et assensum complectitur, alia vero fides salvifica, quae fiduciam cordis includit: *Israëlitae crediderunt Moysi fide historica*, non autem *fide* cordis *salvifica*, ea enim solum Deum objecti loco habet, quippe a quo solo vita aeterna sperari potest. Jerem. 17, v. 5: *Maledictus, qui confidit in homine.* August. tract. 29. in Johann.: *Credimus Paulo, sed non credimus in Paulum; credimus Petro, sed non credimus in Petrum* etc. *Consequens est, ut si in Deum creditis, et in me credatis, quod sane consequens non esset, si Christus Deus non esset.* Idem repetit in enarr. Ps. 77. serm. 61. de verbis Domin., serm. 181. de temp. et ex eo Lomb. 3. sent. dist. 23. lit. D. 4. Quamvis vero in Hebraeo textu praefixum ב usurpetur, ex eo tamen inferri nequit, Israëlitas fiduciam cordi eo modo divisisse ac dividere debuisse, ut partem ejus in Deum, partem in Moysen collocarent, cum in solum Deum omnis fiducia salutis collocanda, sed ב exponendum est per ל, sicut etiam LXX reddiderunt; *ἐπίστευσαν τῷ θεῷ καὶ Μωυσεῖ*, quam versionem comprobat Christus Johan. 5, v. 46. Hieronymus eodem modo vertit: *Crediderunt Domino et Moysi servo ejus.* Habent Hebraei suos idiotismos, quos interpres sic reddere debet, ut sensui nihil decedat. Videatur Pererius tom. 3. in Genes. p. 736, ubi ex Ribera multis probat *credere Deo et credere in Deum* ex consuetudine linguae Hebraeae non differre, nihilominus tamen in re ipsa et usu loquendi ecclesiastico esse discrimen.

101. 7. *Etiamsi Spiritus s. et persona a Patre distincta esset et invocaretur, non idcirco concludi posset eandem numero ipsius et Patris essentiam esse, propter easdem causas, ex quibus concluditur, Filium, licet personam a Patre distinctam et cui invocatio conveniat, non tamen ejusdem cum Patre essentiae esse*, p. 370. Resp. 1. petit adversarius principium, dum asserit, religiosam invocationem alicui deferri posse, qui non sit verus natura Deus. Contrarium suo loco demonstratum fuit. 2. Spiritum s. adversarii dicunt esse virtutem et potentiam Dei. At num virtuti divinae inferiorem aliquam adorationem tribui debere dicent? 3. Si Spiritus s. est distincta persona et invocatur, ex eo firmissime probatur Patris et Spiritus s. *ὁμοουσία*, quia cultus invocationis utrique debitus arguit *ἰσοτιμίαν*, illa *ἰσοτιμία* arguit potentiae ac majestatis aequalitatem, aequalitas potentiae ac majestatis *ὁμοουσίαν* arguit. Idem de Filio esto judicium. 4. Causae illae, propter quas Photiniani Filium negant esse ejusdem cum Patre essentiae, licet religiose cum Patre invocetur, sunt fictae et nullae, opponunt enim tanquam contraria essentiae divinae unitatem et personarum trinitatem, cum in fidei regula utrumque credendum proponatur.

102. Atque haec sunt, quae Socinus in defensione animadversionum (quem librum Moscorovius in praefat. ita commendat, *ut in eo Socinum dicat se ipsum quodammodo superasse, sicut in aliis scriptis alios)* contra classicum illum locum affert. Eniedinus in explicat. locor. V. et N. T. in c. 28. Matth. contendit, *sensum formulae baptisticae non esse alium, quam quod ex baptisandis olim nihil amplius fuerit requisitum, nisi ut profiterentur Christum esse promissum Messiam, idque constare potissimum ex confessione scilicet seu testificatione Patris, qui de coelo clamavit: Hic est filius meus dilectus, deinde ex tesimonio Filii, qui se verum Messiam ac Dei Filium dixit, cujus testimonum verax est. Denique ex testimonio Spiritus s. super apostolos in nomine Filii effusi. Quod autem docere ac baptizare in nomine Patris, Filii ac Spiritus s. hoc loco sit docere et baptisare ex testimonio seu pro-* III. 280.
pter testimonium seu super testimonium Patris, Filii ac Spiritus s., de homine Jesu et Messia exaltato ad dextram Dei probare nititur ex 1. Joh. 5. v. 7: *Tres sunt, qui testimonium.* Resp. 1. Eniedinus dictum de tribus in coelo testibus habet pro supposititio, ut suo loco ostendimus, quomodo igitur ex eo explicationem formulae baptisticae petere potest? 2. In dicto Johannis praecipue agitur de fidei nostrae confirmatione, sed in loco Matthaei de baptismi institutione ac novi sacramenti administratione. 3. Si vel maxime concedamus, ex trium testium confirmatione constare, quod Christus sit promissus Messias, nondum tamen evictum est, formula baptistica nihil aliud contineri, quam trium testium de Christo, quod sit verus Messias, confirmationem. 4. Principium petit Eniedinus, dum ad baptismum doctrinae verba institutionis baptisticae accommodat et baptismum pro ceremonia *ἀδιαφόρῳ καὶ προσκαίρῳ* habendam esse praesupponit. 5. Tres ille testes Christum esse promissum Messiam confirmarunt, non solum transitoriis illis actibus, quos Eniedinus enumerat, sed adhuc perpetuo illud ipsum confirmant, sacramenti baptistici in nomine Christi administratione perpetuo in ecclesia durante, ea vero non tantum probat Christum esse verum Messiam, sed etiam verum et aeternum cum Patre et Spiritu s. Deum. 6. Tres illi testes dicuntur *esse in coelo*, h. e. sunt testes natura et essentia divini, ut in disp. poster. de hoc dicto ostendimus.

CAPUT VI.

CONTINENS TERTIUM ARGUMENTUM PRO ADSTRUENDO TRINITATIS MYSTERIO EX N. T. DUCTUM.

Tertium argumentum ex N. T. ductum pro trinitatis mysterio. Joh. 14, v. 16. Alium paracletum dabit.

103. *Tertium principale fundamentum* desumimus ex Joh. 14, v. 16: *Ego rogabo Patrem, et alium paracletum dabit vobis, Spiritum veritatis.* Hoc testimonio ad Spiritus s. personalitatem et Filii deitatem demonstrandam potissimum utimur, quo utroque legitime probato trinitatem in divinis probatum esse Photiniani concedunt. Spiritus s. personalitas ex illo dicto manifeste concluditur, neque enim solum a Patre et Filio distinguitur, sed etiam *alius paracletus* dicitur. Sic ergo concludimus: Qui a Patre et Filio eo modo distinguitur, ut alius paracletus dicatur, is aut essentiae aut personae respectu ab illis distinguitur. Spiritus s. a Patre et Filio eo modo distinguitur, ut alius paracletus dicatur. Ergo aut *essentiae* aut *personae* respectu ab illis distinguitur. Prius dici nequit, quia hac ratione Spiritus s. esset alius Deus, quod absit, cum unum Deum esse Scriptura evidenter testetur, alium vero Deum praeter Patrem et extra Patrem esse neget. Manet igitur posterius, quod personae ratione a Patre et Filio distinguatur, ex quo consequitur, essentiam divinam esse unam, in ea vero dari tres distinctas personas. Conferri autem possunt cum hoc loco parallela dicta: Joh. 14, v. 26: *Paracletus, Spiritus s., quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia.* Ubi 1. Spiritus s. a Patre et Filio distinguitur; 2. neutrum τὸ πνεῦμα redditur postea per masculinum ἐκεῖνος, quae ἑτέρωσις generum de personalibus actionibus usurpata personam semper arguit. Confer Genes. 3, v. 15. Matth. 28, v. 19. Galat. 3, v. 16. Ephes. 1, v. 14. Coloss. 2, v. 19. etc; 3. tribuitur Spiritui s. actio personae propria, quod apostolus sit omnia docturus et in memoriam ipsis re-
III. 281. vocaturus ea, quae Christus dixit. Joh. 15, v. 26: *Cum venerit paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, ἐκεῖνος, ille testificabitur de me,* ubi non solum expressa a Patre et Filio distinctio, generis mutatio et personalis actionis in testificatione consistentis diserta mentio occurrit, sed etiam personalis proprietas, per quam Spiritus s. πρὸς ἔσω a Patre et Filio distinguitur, videlicet aeterna ἐκπόρευσις exprimitur. Spiritui s. ea tribuuntur, quae Patri negantur, nam dicitur Spiritus s. post Christi adscensionem *venturus*, id de Patre dici nequit, dicitur *mittendus a Patre*, dicitur *procedere a Patre*, ergo est a Patre distinctus, non essentiae ratione, ut constat. Ergo personae. Sic ergo probatum est prius, Spiritus s. scilicet personalitas, posterius, videlicet Filii deitas, ex hoc loco sic concluditur: Qui non est verus Deus, non potest mittere Spiritum s.; Christus mittit Spiritum s. Ergo.

104. Excipit Socinus in animadv. ad assert. 6. p. 44: *1. ex tribus hisce testimoniis nihil aliud colligi, quam Spiritum s. a Patre per Christum ipsius Christi discipulis missum et datum fuisse, quid vero hoc ad trinitatem personarum in Deo probandam?* Resp. patet ex dictis; *2. ex eo potius manifestum est, solum Patrem esse illum unum Deum, cum solus Pater commemoretur, a quo missio et datio ista tanquam a prima causa proficiscatur, quis vero audivit unquam unum illum Deum vel mitti vel dari aut esse, qui per eum aliquid mittat vel det? Certe hae cuilibet homini cordato summae ineptiae vel potius blasphemiae videri debent.* Resp. si hae sunt blasphemiae, eccur Socinus nos pro fratribus adhuc agnoscit? Rem ipsam quod attinet, Scriptura diserte dicit, Filium esse verum Deum, eundem tamen missum esse in carnem, Spiritum s. esse verum Deum, eundem tamen mitti in corda credentium, de quo mysterio non judicandum est ex humana ratione, sed ex divina revelatione. Ex missione Spiritus recte colligitur tum personalis Spiritus s. a Patre et Filio distinctio, tum vera et aeterna Filii deitas. Cui enim tribuitur missio Spiritus s., illi tribuitur virtus et efficacia Dei Patris, quia juxta Photinianos Spiritus s. est virtus et efficacia Dei. Cui vero tribuitur virtus et efficacia Dei Patris, illi etiam essentia Patris tribuitur, quia virtus et potentia Dei est ipsa Dei essentia. Cui essentia Dei tribuitur, ille est verus, naturalis et essentialis Deus. Si dicant, *Spiritum s. dici Spiritum Christi* Galat. 4, v. 6. Rom. 8, v. 9. *ratione missionis*, dicimus, recte id quidem asseri, sed argumentum nostrum ex eo non labefactari. Si enim Christus non est verus cum Patre Deus essentiae unitate eidem aequalis, non habet jus mittendi Spiritum s., quia minor non habet jus ac potestatem mittendi majorem. Accurate autem observa, quod Filius non solum dicat: *Ego rogabo Patrem, et alium paracletum dabit vobis*, sed etiam se missurum Spiritum s. polliceatur Joh. 15, v. 26: *Ego mittam vobis a Patre Spiritum s.*, c. 16, v. 7: *Si abiero, ego mittam vobis Spiritum s.*, quodque *Spiritus Christi* dicatur fuisse *in prophetis* 1. Petr. 1, v. 11.

105. Ex quo facile judicari potest, quid de 3. Socini objectione dicendum, quam d. l. p. 64. proponit. *Mitti* (inquit) *a Filio Spiritum s. sic intelligendum est, ut a Patre acceptum mittat, mittit Filius Spiritum s., sed a Patre, a quo tanquam a fonte videlicet procedit, et est Filius quasi rivus, qui a fonte acceptam irrigandis agris aquam suppeditet atque transmittat. Et ne quis putet hoc semper ita fuisse aut ex ipsius Filii natura pendere, audiat ipsum Filium* Joh. 14, v. 16. et Petrum Actor. 2, v. 33. At committit Socinus fallaciam plurium quaestionum. De Christo secundum humanam naturam recte haec dicuntur, sed quatenus idem est verus et unus cum Patre Deus ab aeterno, ab eo non minus quam a Patre Spiritus s. procedit et aequaliter ab eo et Patre Spiritus s.

mittitur propter essentiae unitatem. (Ex eodem fundamento responderi potest ad sophisma, quod habet Schmaltz. contra Schopper. de trinit. *Christus rogat Patrem et mittit Spiritum s. a Patre. Ergo non est persona aeque divina ut Pater. Pater*
282. *enim neminem rogat, nec ab alio, sed a se ipso*
mittit Spiritum s. Resp. 1. intercessio non arguit personae inaequalitatem, cum aequalis apud aequalem intercedere possit. 2. Pater dicitur mittere *Spiritum s. in nomine Filii* Joh. 14, v. 26. in nomine autem alicujus mittere, est ab aliquo etiam mittere. 3. Christus *insufflando* dedit Spiritum s. apostolis Joh. 20, v. 22. ergo ab ipso etiam mittatur Spiritus s.; missio autem in tempore est argumentum processionis sine tempore. 4. Considera emphasin dicti Joh. 16, v. 13. *Spiritus s. nihil loquetur a se ipso, sed de meo accipiet; omnia, quae Pater habet mea sunt.)*

106. 4. In defens. animadv. c. 13. p. 319. porro excipit Socinus: *Ex eo, quod a Patre Spiritus s. dicitur procedere, posse quidem fortassis colligi, esse ejusdem cum Deo Patre naturae seu essentiae, non autem esse certam personam divinae essentiae, cum justitia Dei sit ejusdem cum Deo essentiae, nec tamen sit certa quaedam persona essentiae.* Resp. ἐκπόρευσις illa utrumque denotat, essentiae scilicet unitatem et personalem distinctionem. Quia enim ab aeterno a Patre Spiritus s. procedit, ideo est ejusdem cum Patre essentiae, quia a Patre procedere dicitur, ideo a Patre distinctum esse oportet, ut suo loco plenius docebitur. Conjungimus autem cum hac ἐκπορεύσει aeterna, quae est ἀνεκφώνητος καὶ ἀνεξερεύνητος, visibilem Spiritus s. in specie columbae manifestationem in illustri illa θεοφανείᾳ circa Christi baptismum facta.

107. *5. Ex eo, quod Christus Spiritum s. vocat alium paracletum, non posse colligi eum esse veram personam. Similitudo enim in eo tantum consistit, quod sicut Christus discipulos suos praesens consolabatur, sic ipso absente consolaturus illos erat Spiritus s. Itaque vox paracletum non est distinguenda in verbis Christi a voce alium, sed conjunctim omnino sunt legendae, ita ut intelligatur non quidem datum iri a Patre quendam alium, de quo statim per appositionem dicatur, quod sit paracletus seu consolator, sed datum a Patre iri paracletum seu consolatorem alium. Simili ratione posset magister artis cujuspiam ab egenis dicipulis discedens dicere: Ego quidem a vobis abiero, sed habebitis tamen alium magistrum, egestatem vestram, ut enim est apud poëtam, magister artis venter, nec tamen egestas est persona ulla, licet magister iste abiens sit persona.* Ibid. p. 321. Haec Socini explicatio iisdem verbis proponitur a Schmaltzio in refut. thesium D. Graweri de Spiritu s. p. 16. Resp. 1. per vocem *alius* non aliam personam, sed aliud quid locutione figurata denotari, sine ullo Scripturae exemplo asseritur. 2. In summis fidei articulis non discedendum a literali et proprio verborum sensu, alias nihil certi in illis relinquetur. Jam vero constat nomen *alius* esse personae proprium, sicut nomen *aliud* naturae et essentiae; 3. in allato exemplo de paupertate, egenorum magistra, poëticam prosopopoeiam quilibet facile intelligit, sed in verbis Christi nullum ejusdem exstat vestigium. Christus enim non poëticis figuris ludere, sed de rebus maxime necessariis perspicuo et proprio sermonis genere apostolos instruere voluit. 4. Vocem *alius* non figurate pro re quadam accipi, sed proprie ut personam notet, colligitur ex toto contextu, Christus enim alium illum paracletum in eodem divino opere secum et cum Patre tanquam personam cum duabus personis conjungit, quia distinguit illum a Patre et se ipso, vocat *paracleton et Spiritum veritatis*, tribuit illi quod *doceat et in memoriam revocet omnia*, in parallelis locis proprietatem personalem peculiarem et distinctam illi tribuit ac per generis heterosin personalitatem ejusdem demonstrat. 5. Spiritus s. dicitur *alius paracletus* non solum Filii, sed etiam Patris respectu, ut ostendit verborum series: *Ego rogabo Patrem et alium paracletum dabit vobis.* Jam vero Spiritus s. non est naturae et essentiae ratione aliud a Patre, quod Photiniani agnoscere coguntur, cum eum virtutem et potentiam Patris esse dicant. Ergo non essentialiter, sed personaliter alius paracletus dicitur. 6. Christus Spiritum s. et apostolos in testificatione conjungit Joh. 15, v. 26. et 27. Jam vero constat apostolos de Christo testificantes esse personas; 7. ἐκεῖνος in toto illo capite personaliter ac-
cipitur, h. e. certam personam denotat; 8. conjungimus III. 283.
fundamenta reliqua, quae Spiritus s. personalitatem probant, evidenter ac ostendimus, Spiritui s. tribui omnia illa, quae solis rebus per se subsistentibus, quae sub ratione personae concipiuntur, conveniunt; tribuitur enim illi peculiaris subsistentia, cum Scriptura de Patre, Filio et Spiritu s. loquens tria ὑφιστάμενα notet ac singulis adscribat ea, quae personae per se subsistenti conveniunt; tribuitur ipsi personalis proprietatis genuina notio Actor. 15, v. 28 *Visum est Spiritui s. et nobis*, quemadmodum de Patre dicitur Matth. 11, v. 36. *Etiam Pater, quia placuit tibi*; tribuitur ei *voluntas* et ex voluntate sequens operatio 1. Cor. 12, v. 11; tribuitur *intelligentia* 1. Cor. 2, v. 10. *potentia* Es. 11, v. 2. dicitur ab impiis *irritari* Es. 63, v. 7. *a Christo accipere omnia* Joh. 15, v. 16. *non loqui a semet ipso*, sed audita loqui et annuntiare Joh. 16, v. 14. quae omnia non possunt intelligi de virtute quadam Dei, quae non sit distincta a Patre et Filio persona. 9. Schmaltz. contra Schopp. dicit, *ea quae Spiritui s. tribuuntur personae propria per figuras sacris literis usitatissimas, metonymiam et prosopopoeiam, excusari posse.* At nulla species metonymiae hic habet locum, prosopopoeiae nullum apparet vestigium. Cumprimis vero semper respicimus ad θεοφάνειαν in baptismo Christi, in qua Spiritus s. sub peculiari et distincta specie, videlicet in forma columbae, apparuit, et ad institutionem nostri baptismi, in qua cum Patre et Filio tanquam per-

sona cum duabus personis conjungitur, perquam enim absurda foret interpretatio, baptizari nos in nomine Patris et Filii Messiae et virtutis divinae.

CAPUT VII.

CONTINENS QUARTUM ARGUMENTUM EX N. T. PRO ADSTRUENDO TRINITATIS MYSTERIO DEDUCTUM.

Quartum principale argumentum N. T. ex 1. Joh. 5, v. 7.

108. *Quartum principale fundamentum* ducimus ex 1. Joh. 5, v. 7: *Tres sunt, qui testimonium dant in coelo, Pater, Verbum et Spiritus s., et hi tres unum sunt.* Ex quo dicto (demonstrata et asserta prius canonica ejusdem auctoritate) demonstravimus: 1. Trinitatis nomen; 2. personarum in divinis pluralitatem; 3. personarum trinitatem; 4. spiritus s. personalitatem; 5. cujusque personae proprietatem; 6. ordinem inter personas deitatis; 7. trium illarum personarum ὁμοουσίαν et aequalitatem sive consubstantialitatem; 8. confessionis de trinitate necessitatem. Videantur disputationes nostrae publicae de et ex hoc dicto institutae, quae habentur part. 2. Disp. theol. Socinus animadversionum suarum defensionem in hoc ipso loco finit, morte enim praereptus vel aliis negotiis impeditus absolvere eam non potuit, proinde necessarium non est, ut plura de hoc loco dicamus.

CAPUT VIII.

CONTINENS PRIMUM ARGUMENTUM EX V. T. PRO ADSTRUENDO TRINITATIS MYSTERIO DEDUCTUM.

Primum argumentum. III. 284. ex V. T. ex articulo creationis.

109. Hisce igitur *quatuor principalibus* confessionis nostrae de trinitate *fundamentis ex N. T.* praemissis subjungamus fundamenta ejusdem ex V. T. Antequam vero distinctas illas classes, ad quas V. T. dicta referri possunt, enumeremus, de quatuor principalibus fundamentis ex V. T. petitis paulo latius disseremus. Primum desumtum est *ex articulo creationis.* Moyses Scripturam sacram ab opere creationis exorditur, neque cuiquam potest esse dubium, hujus articuli doctrinam divinitus traditam in publicis ecclesiae Israëliticae conventibus perpetuo fuisse repetitam, praesertim cum sabbatum ipsum debuerit esse perpetuum memoriale creationis. Exod. 20, v. 10: *Sex diebus operaberis, septimo celebrabis sabbatum, sex enim diebus fecit Deus coelum et terram, sed requievit die septimo.* Quod si ergo ex creationis articulo, prout in V. T. describitur, mysterium trinitatis demonstrari potest, eo ipso confirmatum erit, doctrinam de trinitate non fuisse populo Israëlitico penitus ignotam, sed in ecclesiasticis conventibus traditam ac perpetuo repetitam. Conferimus igitur nos ad propriam hujus articuli sedem, ad caput primum scilicet Geneseos, cum quo conjungemus parallela V. T. dicta, quae ejusdem sunt ἐξηγητικά, ex quibus omnibus tale producimus argumentum.

110. Quot personis divinis opus creationis tribuitur, tot personae in una deitatis essentia agnoscendae sunt. Sed tribus distinctis personis opus creationis tribuitur. Ergo. Major probatur ex dictis, quae testantur, opus creationis esse solius veri Dei proprium, Job. 9, v. 8: *Extendit coelos* לְבַדּוֹ *solus.* Ps. 134, v. 3: *Jehova fecit coelum et terram,* Es. 44, v. 24: *Ego Jehova faciens omnia, extendens coelos* לְבַדִּי *solus ego*; c. 45, v. 6: *Ego Dominus, et non est amplius*; v. 7: *formans lucem et creans tenebras.* Jerem. 10, v. 11: *Dii, qui coelum et terram non fecerunt, pereant de terra.* Actor. 4, v. 24: *Tu es Deus ille, qui fecesti coelum et terram, mare et omnia, quae in eis sunt.* Hebr. 3, v. 4: *Qui omnia creavit, Deus est.* Iren. lib. 2. c. 55. p. 156: *Solus hic Deus invenitur, qui omnia fecit, solus omnipotens et solus Pater condens et faciens omnia.* August. 11. de civit. Dei c. 2: *Cunctam naturam, quae non est quod ipse, non fecit nisi ipse.* Ostendit etiam hoc ipsum manifesta ratio, quia ad creationem, quae est entis ex nihilo productio, requiritur potentia et virtus infinita Esa. 40, v. 26, c. 42, v. 6. Hilarius lib. 2. de trinit.: *Infinitum est, per quod fit omne, quod factum est.* Jam vero solus DEUS est ens infinitum, ipsius igitur propria erit creatio.

111. Minor probatur: *1. in genere,* quod non uni, sed pluribus personis creatio tribuatur: *1. ex phrasi Mosaica.* Moyses in primo primi capitis versiculo de creatione sic loquitur: *In principio* בָּרָא אֱלֹהִים ubi *cum nomine pluralis numeri* conjungit *verbum singulare*, ut per hoc essentiae unitatem, per illud personarum pluralitatem significet. Quamvis enim quidam ex Christianis etiam interpretibus, Abulensis, Cajetanus et alii, quos sequuntur Calvinus in c. 1. Genes. (ubi vocat violentam glossam.) Bellarm. 2. de Christo c. 6. Vasquez p. 1. d. 108. c. 2. *hanc loquendi formulam omni mysterio carere statuant eamque ad solum Hebraicae linguae idiotismum referant*, ab illorum tamen opinione divortium facimus, permoti his argumentis: *1. ex propria pluralis numeri significatione; 2. ex peculiari hujus vocis constructione*, quia non solum cum verbo singulari, sed etiam cum verbo et adjectivo plurali construitur; Genes. 20, v. 13. c. 35, v. 7. Deut. 5, v. 26. Jos. 24, v. 29. 2. Sam. 7, v. 23. Ps. 58, v. 12; *3. ex ipsa Spiritus s. explicatione; 4. ex plurimorum interpretum approbatione.* Vid. tract. de natura Dei §. 27; hoc loco utimur tali urgumento: De eodem, qui creasse dicitur coelum et terram, Moyses postea pronuntiat, quod creaverit hominem Genes. 1, v. 26. 27. est enim unus omnium rerum creator. Atqui in

eo, qui creavit hominem, est quaedam pluralitas, ut constat ex verbo *faciamus* et pronomine *nostram*, uti etiam ex plurali Genes. 3, v. 22: *Ecce Adam factus quasi unus ex nobis.* Ergo in eo, qui creavit
85. coelum et terram, est quaedam pluralitas, quam per phrasin bara Elohim denotari credimus.

112. *Regerunt Photiniani: 1. esse idiotismum linguae sanctae.* Socin. in def. animadv. p. 132: *Nomina potestatem et dominationem significantia solent apud Hebraeos ad exaggerationem quandam plurali numero efferri, quamvis de una tantum persona dicantur*, quod probat ex nomine Adon Genes. 24, v. 9. et 50. Exod. 21, v. 4. et 32. 1. Reg. 22, v. 17. et ex nomine Baal Exod. 21, v. 29. c. 22, v. 10. et 11. Esa. 1, v. 3. Buxtorfius in thes. gramm. p. 9. *esse enallagen numeri pluralis pro singulari*, quod probare conatur similibus exemplis Genes. 24, v. 9. de Abrahamo dicitur אֲדוֹנָי *Domini mei.* Genes. 42, v. 30. de Josepho: *Locutus est vir* אֲדֹנֵי *Domini terrae durae.* 1. Reg. 16, v. 24. *aedificavit nominis Semer* אֲדֹנֵי *Dominorum montis.* Resp. non in nominibus solum, sed etiam pronominibus ac verbis, quae Deo usurpatis pluralis numerus adhibetur, probandum igitur in hisce omnibus a ῥητῷ absque urgente causa discedendum. Nos contra urgemus: 1. quod ille ipse idiotismus ad Deum accommodatus ex mente illius linguae auctoris pluralitatem personarum denotet. Cum enim *Elohim* habeat suum singulare *eloah* Job. 4, v. 9. c. 12, v. 4. c. 15, v. 8. c. 36, v. 2. etc., eccur in lingua illa omnium simplicissima ac purissima plurale de Deo usurparetur, nisi in ipso esset quaedam pluralitas? 2. cum juxta usitatam regulam nomini plurali addendum fuisset etiam verbum plurale, nullo modo verisimile est Moysen contra illam usitatam syntaxin in secundo statim scripti sui verbo nomini plurali addere voluisse verbum singulare, nisi diverso respectu et unitas et pluralitas in Deo esset. Si ut una essentia, ita quoque una tantum in deitate persona, vocabulo illo populo Israëlitico, utpote φιλειδώλῳ occasio idololatriae fuisset data. Eam vero Spiritus sanctus singulari providentia removit, dum nomini pluralis numeri verbum singulare conjunxit; 3. nomen Elohim non tantum *terminatione* sive formatione, sed etiam *significatione* plurale patet ex eo, quod habeat suum singulare; jam vero nomen, quod et terminatione et significatione plurale est, in propria significatione non potest accipi pro singulari; 4. frustra urgentur textus, in quibus Baalim et Adonim de personis singularibus usurpantur 1. Reg. 22, v. 17. Genes. 39, v. 20. c. 42, v. 30; quidam enim eorum κατὰ μερισμόν vel κατὰ διαίρεσιν explicandi, quidam vero ejusdem sunt generis ac conditionis, ut non de unica tantum persona, sed de toto ejus dominio, ad quod consiliarii et ministri pertinent, accipiantur; 5. ac si vel maxime Elohim in significatione translata de angelis et judicibus usurpatam pluralitatis significationem deponeret, illud tamen nativae et propriae hujus vocis significationi nihil derogaret.

113. *2. Usurpari de Deo causa honoris, sicut magnates in plurali de se loqui solent.* R. D. Kimchi in Michol. p. 9. R. Salomon in Jos. 24, v. 19. Bechai in Genes. 1, v. 26. Resp. 1. Si numero plurali magnificentiae divinae significatio consisteret, sancti Dei homines semper usurpassent de Deo plurale. At quandoque utuntur singulari Eloah. 2. Theodor. q. 20. in Gen. utitur hoc argumento: *Si Deus propter auctoritatem ac majestatem de se loqueretur in plurali, oportuisset eum ita loqui vel semper vel ut plurimum, praesertim cum legem daret in Sina.* 3. Si ejusmodi efficacia in significando Dei honore numero plurali tribuenda, cur non etiam voce יהוה rum loco singularis quandoque usurpari concedimus, essentiam significante in plurali numero Scriptura utitur? 4. De hominibus dignitatis causa pluralem numesed quid hoc ad Deum, cujus summa dignitas in eo consistit, ut agnoscatur, qualis ipse est? Principes significant se consiliariorum ac procerum suorum adminiculis aliquid decernere, sed de DEO illud dici nequit. 5. Si vel maxime in aliis linguis numerus pluralis pro singulari ponitur, nihil tamen hoc ipsum praejudicat linguae sanctae. 6. Quando in reliquis linquis pluralis pro singulari usurpatur, nomen personae manet singulare, pronominibus ac verbis tantummodo mutatis: *Nos Ferdinandus mandamus;* hic vero nomen personae est plurale et additum habet verbum singulare. Afferri igitur oportebat
tale exemplum, in quo nomen plurale cum verbo III. 286.
plurali jungatur ac nihilominus unicam personam notet. 7. R. Aben Ezra omnia exempla, quae afferuntur, explicat in comm. Genes. 1, v. 26. (exempla illa vocat עֵדֵי שֶׁקֶר *testes falsos.)* Sic quod Genes. 29, v. 27 Laban dicit: *Et dabimus tibi etiam hanc*, ex Hebraeo sic explicat: *Dabitur tibi etiam haec*, est enim Niphal passivum. Posset id ipsum etiam de parentibus et cognatis conjunctim accipi. Num. 22, v. 6. inquit Balac: *Percutiemus eum.* Aben Ezra dicit sensum esse: *forte potero percutere ipsum*, ut sit infinitivus Piel, non futurum Hiphil, ac Nun sit radicale, aut saltem Balakum includere suum exercitum. Job. 5, v. 27 Eliphaz, et c. 18, v. 2 Bildad de se in plurali loquitur, sed includit reliquos Jobi amicos. 2. Sam. 16, v. 20 Absolon de se et consiliariis ac copiis militaribus loquitur. Cant. 1, v. 4 ecclesia de se et puellis suis, h. e. omnibus fidelibus, pluralem numerum usurpat, sponsa enim regia non est sola, sed habet comitatum. Dan. 2, v. 36: *Interpretationem dicemus regi*, de se et sociis loquitur. Quomodo enim Daniel auctoritatis causa de se in plurali loqueretur coram rege, qui erat regis captivus et ipse rex esset super omnes reges? Alii respondent, Davidem in plurali loqui, ut DEO interpretationem somnii tribuat. Idem esto judicium de exemplis, quae Schmaltz. contra Schopp. p. 6. et 9. affert. 1. Reg. 12, v. 9. 2. Par. 10, v. 9 rex se et consiliarios. 1. Reg. 22, v. 3 rex se et proceres, quorum consilio et opera decreta fieri et executioni dari solent, complectitur. Joh. 3, v. 11. Christus se et Patrem simul testari

dicit. Quidam referunt ad Johannem Baptistam et reliquos apostolos. Marc. 4, v. 30 de se et auditoribus in plurali loquitur. Rom. 1, v. 5 Paulus se et reliquosapostolos intelligit.

114. *3. Elohim de una persona divinitatis pluraliter accipi.* Ps. 45, v. 8. Hoc argumento utuntur Paraeus et alii trinitatis dogma amplectentes, sed argumentum hoc ex usu pluralis numeri petitum repudiantes. Resp. 1. propriae significationi ex eo nihil decedit. Ut enim nomen *Deus* est essentiale, nihilo tamen minus quandoque usurpatur personaliter, sic *Elohim* est nomen personale, quandoque tamen ponitur essentialiter; 2. quod ipsum arguit tum simplicissimam unitatem trium personarum ratione indivisae essentiae, tum mutuam personarum περιχώρησιν, quia *Pater est in Filio, Filius in Patre,* Pater non est Deus extra Filium, nec Filius extra Patrem, Pater non est solitarie Deus, sed persona trinitatis vel Deus in trinitate, sicque quaelibet persona in divinis perpetuum ad reliquas duas personas respectum obtinet. 3. Quando igitur de una persona usurpatur, significatur, quod una illa persona sit ex numero plurium, sive quod persona illa non sit solitarie Deus, sed una cum reliquis duabus personis.

115. Quae ab Eniedino afferuntur exceptiones, levioris sunt momenti. *1. Num plurale significat tria?* Resp. ex numero plurali non immediate, sed mediate probamus trinitatem, quia pluralitas illa in aliis Scripturae dictis ad ternarium refertur. *2. Hebraei nullum hic subesse rati sunt mysterium.* Idem urget Bellarm. d. l. Resp. Galatin. lib. 2. de arc. Cathol. verit c. 9. adducit dictum R. Hunna: *Nisi hic sermo fuisset scriptus, non licuisset dicere:* Bara Elohim lib. ejusd. c. 4. In Thalmud illud Jos. 22. v. 22: *Jehova El Elohim Jehovah El Elohim* sic exponitur: *Dixerunt primo Deus, Deus, Deus, quia per hos tres creatus est mundus. Et deinde dixerunt: Deus, Deus, Deus, quia per hos tres quoque data est lux. Sed numquid potuisset unus eorum se solo separatimque* (creare mundum)? *nequaquam, sed duo alii uniti cum eo necessario creaverunt.* Weidn. in locis fid. tract. 1. p. 94. Haec iisdem fere verbis ponuntur in comment. R. Moysis Hadarsan super c. 1. Gen. *In principio creavit* etc. Burgensis notat antiquiores etiam Rabbinos vidisse, quod nomine Elohim notetur pluralitas, cum exposuerint *Deus et domus judicii.* In Midras Tillim Ps. 50: *Quamobrem memoratur nomen Dei sancti et benedicti tribus vicibus? ut doceretis, quod his tribus nominibus Deus sanctus et benedictus mundum creavit, juxta tres* מִדּוֹת *quibus mundus creatus est,*
III. 287. *quae sunt sapientia, scientia et prudentia. 3. Elohim est significatione singulare, quia quem Moyses vocat Elohim, eum alii prophetae et scriptores sacri vocant El in singulari.* (Job. 9, v. 2. Ps. 101, v. 25.), *ac additur ei vox exclusiva* solus, *quo pluralitas vocis ad singulare restringitur,* 2. Reg. 19, v. 15. Ps. 85, v. 10. Resp. illud fit propter mysterium unius indivisae essentiae in tribus Elohim. Exclusiva non excludit personas trinitatis reliquas, sed idola et creaturas, quae non sunt ejusdem cum Elohim essentiae. *4. Interpretes non vertunt pluraliter: Creavit Dii.* Resp. est dispar ratio vocis Elohim et Dei, illud enim sua natura personale est, hoc essentiale. Reliquae linguae non habent verbum, quod vim vocis exprimat. Praecavere insuper voluerunt opinionem de essentiae divinae multiplicitate. *5. Creatio tribuitur soli Patri.* Resp. non tamen excluduntur Filius et Spiritus s., ut mox apparebit. *6. Cabbalisticae illi interpretationi,* quae ברא exponit per אב בן רוח opponit hoc, quod ב exponi possit per בליאל, ר per ראשית, א per אתה *tu es princeps sceleratorum.* Resp. aliud est allusio et mystica explicatio, aliud solida ac firma probatio.

116. 2. Alterum argumentum, quo probamus creationis opus non uni, sed pluribus personis tribui, petimus: *2. ex loquela divina.* V. 26: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Ubi introducuntur plures colloquentes, ibi pluralitas personarum significatur. Sed in creatione hominis introducuntur plures colloquentes. Dixit enim Elohim נַעֲשֶׂה *faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram,* ubi 1. ponitur Elohim nomen plurale; 2. נַעֲשֶׂה verbum plurale; 3. pronomen plurale ad similitudinem nostram; 4. verbum ברא tribus distinctis vocibus ad τριάδα exprimendam. V. 27: *Creavit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem DEI creavit illum, masculum et foeminam creavit eos.* Illi plures, cum quibus collocutio instituitur, in communionem divini operis creationis scilicet per verbum *faciamus* et per pronomen *nostram* adsciscuntur. Ad eorundem etiam imaginem homo creandus dicitur. Refero huc antiquissimorum ecclesiae doctorum unanimem consensum, Iren. in praefat. lib. 4. p. 232: *Homo per manus Dei plasmatus est, hoc est, per Filium et Spiritum s., quibus etiam dixit: Faciamus hominem.* Lib. ejusdem c. 17. p. 243: *Filius, qui et verbum Dei ab initio praestruebat, non indigente Patre angelis, uti faceret conditionem et formaret hominem, propter quem et conditio fiebat, neque rursus indigente ministerio ad fabricationem eorum negotiorum, quae secundum hominem erant, sed habente copiosum et inenarrabile ministerium. Ministrat enim ei* (καταχρηστικῶς pro adest) *ad omnia sua progenies et figuratio sua, h. e. Filius et Spiritus s. Verbum et sapientia, quibus serviunt et subjecti sunt omnes angeli.* C. 37, v. 66: *Adest Patri semper Verbum et sapientia, Filius et Spiritus s., per quos et in quibus omnia libere et sponte fecit et ad quos loquitur dicens: Faciamus hominem ad imaginem nostram.* Justin. in Dial. cum Tryph. p. 222: *Ne depravantes, quae diximus, verba illa afferatis, quae Rabbini vestri allegant, vel quod ad se ipsum locutus sit Deus: faciamus, sicut et nos facturi quippiam persaepe ad nos ipsos dicimus: faciamus, vel quod ad elementa, hoc est terram et alia similiter, unde intelligimus hominem constitutum esse, Deus dixerit: faciamus, verba rursus alia a Moyse*

prolata referam, ex quibus citra ambiguitatem certo ad aliquem, qui et numero alius et rationalis sit, ipsum locutum esse, cognoscere possumus. Sunt autem haec verba: et dixit Deus! Ecce Adam factus quasi unus ex nobis. Synodus Syrmiensis apud Socrat. lib. 2, c. 25. Tripart. lib. 5, c. 7: *εἴ τις τὸ ποιήσωμεν ἄνθρωπον μὴ τὸν πατέρα πρὸς τὸν υἱὸν λέγοι, ἀλλὰ αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν τὸν θεὸν εἰρηκέναι, ἀνάθεμα ἔστω.* Hilarius lib. 5. de trinit. p. 50. *DEUS, qui loquitur ad DEUM loquitur, ad Patris*
188. *et Filii imaginem homo conditur. Nomen non discrepat, natura non differt. Una enim est imaginis, ad quam homo creatus est, species et inter haec veritas, ubi deperit, manente inter utrumque et facti communione et communis imaginis veritate.* Basilius homil. 10. hexaëm: *Faciamus dixit et non dixit fecerunt; ut ne multitudinis deorum arripias occasionem. Nunc vero faciamus,* inquit, *ut cognoscas Patrem, Filium et Spiritum s. Fecit Deus hominem, ut unias deitatem, unias autem non personas, sed potentiam.* August. lib. 16. de civit. Dei c. 6: *Illud faciamus hominem, quia sequitur ad imaginem nostram, nefas est credere ad imaginem angelorum hominem factum, aut eandem esse imaginem angelorum et Dei, et ideo recte illic intelligitur pluralitas trinitatis, quae tamen trinitas, quia unus est Deus, etiam cum dixisset, faciamus et fecit, inquit, Deus hominem ad imaginem Dei, non dixit: fecerunt dii aut ad imaginem deorum.* Ejusdem de fide ad Petrum et Theodoreti q. 19. in Genes. locum adduximus in art. de tribus Elohim §. 7. Alcuinus lib. 1. de trinit. c. 3: *Cum singulari numero dixit imaginem, ostendit unam naturam esse, ad cujus imaginem homo fieret, cum vero dicit pluraliter nostram, ostendit Dominum, ad cujus imaginem homo fiebat, non esse unam personam. Si enim illa una essentia Patris et Filii et Spiritus s. una esset persona, non diceretur ad imaginem nostram, sed ad imaginem meam, nec dixisset faciamus, sed faciam. Si vero in illis tribus personis tres intelligendae vel credendae essent substantiae, non diceretur ad imaginem nostram, sed ad imagines nostras.* Thalmudistae in Rabba Beresith super h. l. scribunt: *In hora, qua Deus dicebat Moysi, faciamus hominem, dixisse Moysen coram illo: dominator mundi, cur tribuis haereticis occasionem errandi? ac Deum illi respondisse, scribe, et qui vult errare, erret.*

117. Excipiunt Judaei ac Photiniani: *1. Deum allocutum esse potentias in homine.* Rambam in More Nebuchim. Resp. ex eo consequens foret; 1. idem archetypon esse; in DEO et potentiis hominis, ac hominem ad imaginem suarum potentiarum, hoc est, sui ipsius esse conditum. Contra vero Moyses pronuntiat, hominem *ad Dei imaginem* esse conditum; 2. Deum habere socium in creatione extra se ac praeter se; quia una cum ipso ἐνεργητικῶς in hoc opere concurrerit, adeoque hominem ad sui ipsius creationem effective concurrisse; 3. potentias illas ante hominis formationem seorsim exstitisse, alias enim Deus non potuisset eas alloqui. Contra vero Moyses pronuntiat animam hominis inspirando fuisse creatam et creando inspiratam, Genes. 2, v. 7; 4. locum alterum Genes. 3, v. 22. eodem modo esse exponendum. *Ecce Adam factus est, quasi unus ex nobis*, hoc est, ex animae potentiis. Probe vero observetur Rabbinum illum vi veritatis adactum agnovisse, pluralitatis significationem in hac phrasi latere.

118. *2. Deum more magnatum de se in plurali loqui*, adeoque esse usitatam loquendi formulam. Socinus in explicat. aliquot loc. Script. p. 69: *In omni fortasse lingua obtinuit, ut, cum aliquis se ipsum quantumvis solum ad aliquid faciendum hortatur, vel se facturum decernit, si id ita efferat, ut per subjunctivum modum Graece aut Latine enuntiari debeat, numero plurali utatur, ut apud Livium lib. 39: Annibal venenum hausturus,* inquit, *liberemus diuturna cura populum Romanum.* Resp. 1. ex phrasi aliarum linguarum non est judicium ferendum de Hebraea; 2. pluralis numerus aliorum vel ministerium vel suffragium vel praescitum arguit. Nemo enim solus suum deliberans plurali utitur, sed alios alloquens; 3. ex Scripturis afferenda erant hujus regulae exempla, non ex profanis auctoribus; 4. non deliberatio solum, sed etiam exsecutio hujus operis per pluralem numerum describitur; 5. repetantur ea, quae superius huic argumento responsa. Plurima exstant in sacris literis sermones, colloquia, mandata Dei ac regum, quae in singulari numero concipiuntur omnia.

119. *3. Deum angelos allocutum esse.* Resp. 1. De eo intelligendum est verbum *faciamus*, qui est hominis creator, quia ex opere creationis vera divinitas demonstratur, cum sit solius DEI proprium, III. 280.
Esa. 42, v. 5. c. 45, v. 18. c. 48, v. 13. etc.; atqui angeli non fuerunt Dei socii in hominis creatione. Ambrosius lib. 6. hexaëm. c. 7: *Non sibi utique, quia non dicit faciam, sed faciamus; non angelis, quia ministri sunt, servi enim cum Domino et opera nostra cum auctore non possunt operationis habere consortium; sed dicit Filio, etiamsi Judaei nolint, etiamsi Ariani repugnent* etc. 2. De eo intelligendum est plurale *faciamus*, qui illud consilium in effectum deduxit. At solus Deus, non angeli in effectum illud deduxerunt. Damasc. lib. 2. de orth. fid. c. 3. de angelis dicit *κτίσματα ὄντες οὐκ εἰσὶ δημιουργοί.* August. lib. 12. de civit. Dei c. 24: *Non est fas ullius naturae quamlibet minimae mortalisque creatorem nisi Deum credere ac dicere.* 3. De eo intelligendum plurale *faciamus*, ad cujus imaginem homo conditus. Atqui non ad angelorum, sed ad Dei imaginem homo conditus est. Ergo.

120. *4. Deum allocutum esse quatuor elementa, quibus primo creatis postea ad opera sex dierum perficienda usus est.* Resp. contra hanc opinionem militant eadem argumenta. Neque enim ad elementorum imaginem conditi sumus; nec elementa active in creatione concurrerunt, nec potest alloquium illud elementis convenire. *5. Deum interdum alloqui creaturas irrationales* Esa. 1, v. 2. Resp. illud fit ad

animos hominum ingratorum magis percellendos atque ad attentionem excitandos (Luth. in comm. *Utitur propheta hac, figura, ut attentos faciat auditores, quasi dicat: Nemo audit, omnes sunt impii et negligunt verbum DEI. Audiant igitur coelum et terra. Cur hoc? quia Dominus loquitur, cujus verbum meretur, ut audiatur.)* Quid vero hoc ad historicam creationis descriptionem, quae verbis propriis et perspicuis constat? Num enim etiam ad brutorum' imaginem hominem dicemus conditum? num bruta etiam in communionem hujus operis tanquam causa efficiens creationis includuntur? non vocat Deus in communionem operis coelum ac terram, sed simpliciter dicit: *Audite coeli et terra, filios enutrivi. 6. Deum cum angelis communicare consilium.* Resp. ex Esa. 40, v. 12, et Rom. 11, v. 34: *Quis consiliarius Dei fuit?* Unde ergo probant talem cum angelis consultationem institutam? Adducunt 1. Reg. 22. et Job. 1, sed illa exempla sunt aliena: 1. utrobique diserta fit angelorum mentio, hic vero minime; 2. angeli ibi assistunt tanquam ministri et apparitores, non tanquam divini operis socii; 3. cum illis Deus consultat, ad quorum imaginem homo conditus. At de angelis id intelligi nequit; 4. Moyses nequaquam dicit Deum allocutum esse angelos praesentes, sed Elohim inter se collocutos.

121. 3. Tertium sententiae nostrae fundamentum petimus *ex forma loquendi prophetica.* Ut enim Moyses in plurali dicit, *Elohim creasse coelum et terram, Elohim* ante hominis creationem quasi *consultasse*, ita prophetae ἀποτολμῶσι (ut verbo apostolico Rom. 10, v. 20. utar) hoc est, sumta a Moyse audacia ipsimet etiam in plurali numero de DEO uno coeli ac terrae creatore loquuntur. Job.'35, v. 10: *Et non dixit*, ubi est אֱלוֹהַּ עֹשָׂי נֹתֵן זְמִרוֹת *Deus factores mei dans cantica*, ubi nomini plurali עֹשָׂי *factores* adduntur duo singularia אֱלוֹהַּ et נֹתֵן ut et personarum pluralitas et essentiae divinae unitas significetur. Quidam intelligunt de variorum beneficiorum collatione. *Ubi est Deus, qui fecit me?* hoc est, ornavit et tantis beneficiis est prosecutus, sicut 1. Sam. 12, v. 6: *Dominus, qui fecit Moysen et Aaronem*, hoc est, magnos et celebres illos reddidit, sed rectius accipitur in specie de creationis beneficio, quia additur *dans cantica in nocte*, hoc est, qui noctu me custodiens et servans canendarum laudum suarum materiam suppeditat, ut sic beneficium creationis et conservationis conjungatur. Mercerus in comm. *honoris causa de DEO pluralem numerum usurpari* existimat. Sed ad illud superius respondimus. Psalm. 149, v. 2: *Laetetur Israel* בְּעֹשָׂיו *in factoribus suis, exsultent filii Sion* בְּמַלְכָּם *in rege eorum.* Esa. 42, v. 5: *Jehova creans coelos et extendentes eos.* Esa. 44, v. 2: *Sic dixit Jehova* עֹשֶׂךָ *factores tui* (plurale hoc esse indicat ֶ ante
III. 290. affixum. Quamvis enim juxta regulam grammaticam affixa omnia pluralia habeant ante se literam י tanquam pluralis indicem, excipiuntur tamen quaedam specialia, quae י amittunt: רַגְלֶךָ *pedes tui* Jerem. 38, v. 22.), statim vero additur singulare וְיֹצֶרְךָ *et formator tuus* (illud singulare esse constat ex scheva ante affixum), c. 54, v. 5: בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ *mariti tui factores tui Jehovah Sebaoth nomen ejus et redemtor tuus sanctus, Israël* אֱלֹהֵי *Deus omnis terrae*, ubi singularis ac pluralis numeri permutatio duplex. (Lyran. addit locum Eccles. 2, v. 12: *Quid est homo, qui venturus est post regem, quod jam fecerunt eum*, sed hoc rectius de Salomone quam de Deo creatore accipitur, ut patet ex contextu. Sensus enim est, quod successor nihil novorum operum facere aut invenire possit, sed si quae faciet facturus sit, quae ab antecessore jamdum facta.) Ecquis vero sibi persuaderi patietur, illam singularis ac pluralis numeri conjunctionem in creatoris denominatione omni plane mysterio carere.

122. *2. In specie* ex illis dictis, quae creationis opus Patri, Filio et Spiritui sancto tribuunt, sicque pluralitatem illam ad trium personarum numerum determinant. Dictorum istorum duas constituemus classes: Prior complectitur ea, quae vel *trium vel duarum personarum* expressam mentionem in creationis descriptione faciunt. Posterior continet ea, quae distinctam unius personae *vel Filii, vel Spiritus s.* mentionem injiciunt, *de Patre* enim persona prima, an illi creationis opus competat, nunquam dubitatum fuit. Ad classem priorem haec referantur: 1. In propria hujus articuli sede Gen. 1. de Deo creatore Moyses non tantum loquitur in numero plurali, sed etiam pluralitatem illam ad tres personas deitatis applicat. Ut enim praetermittamus illud, quod Origenes et Rupertus in comm. illius loci. Augustin. in lib. de Genes. ad lit. imperf. et alii prima statim verba Geneseos בְּרֵאשִׁית ad Filium referant, ut *in principio*, hoc est, in Filio sive per Filium Pater omnia dicatur creasse, sicut Joh. 1, v. 3. Hebr. 1, v. 2. *per Filium*, et Coloss. 1, v. 16. *in Filio* omnia dicuntur condita, quo accommodant illud, quod secunda persona sit Filius DEI primogenitus, qui dici solet רֵאשִׁית *principium roboris* Gen. 49, v. 3. Deuter. 21, v. 17, quodque Filius Dei expresse appelletur ἀρχή Coloss. 1, v. 18; ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ Apocal. 3, v. 14. *principium creaturae* non materiale sed effectivum, quodque ἐν κεφαλίδι τοῦ βιβλίου, *in ipso capite* et initio libri, adeoque in ipsa voce רֵאשִׁית de se scriptum esse Filius testetur Psalm. 40, v. 7. Hebr. 10, v. 7. Ut inquam illud praetermittamus, cum Johannes c. 1, v. 1. nomen ἀρχῆς de rerum conditarum exordio ac principio explicet, illud manifestum est, quod Moyses asserat Deum *dicendo* omnia creasse *et Spiritum Elohim aquis incubuisse* easdemque fovisse, prius exprimit personam Filii, posterius personam Spiritus s. Quamvis enim vox אמר *dixit*, toties in illo capite repetita Dei jussum, mandatum, ut Scholastici loquuntur, atque voluntatem Dei in opus extensam denotet, ac proinde ad verbum DEI προφορικόν non injuria referatur, quod frustra urget Socinus sic disserens, verbi *nomen praesenti et effectivae Dei voluntati tribuitur significatione ab hominibus translata. Quia enim solent homines potentia atque auctoritate*

praediti cum aliquid fieri volunt verbo aliquo id declarare, propterea Deus tanquam loquens introducitur, cum aliquid vult fieri, hoc est, exsistere, in defens. animadv. p. 104. Nos haec non omnino improbamus, sed concedimus verbum *dixit* ad Dei jussum referri posse, (cum 1. Moyses hic historicum agat ac res gestas simplicissime describat; 2. nec tantum *in genere* referat Deum dixisse, sed etiam *in specie* addat, quaenam Deus verba prolocutus fuerit, *ut fiat lux, fiat firmamentum* etc.; 3. cum eadem sit ratio *τοῦ dicere* in primis diebus, quae in ultimo, sive sexto, ubi Deus iterum dicens introducitur v. 26: *faciamus hominem ad imaginem nostram*, id quod de Dei consilio et verbo *προφορικῷ* intelligendum esse constat; 4. denique cum Scriptura verbum dicendi aliis in locis sic explicet, Psalm. 33, v. 9: *ipse dixit et fuit, ipse praecepit et stetit.)* Confer 2. Cor. 4, v. 6, eodem tamen dicendi verbo
91. simul exprimitur verbum *ὑποστατικὸν* et substantiale, Dei scilicet Filius. Probare igitur non possumus, quod Toss. in not. marg. addit *dicere, h. l. nihil aliud esse, quam efficacem Dei voluntatem et mandatum*, imo vero una cum verbo mandati denotatur verbum substantiale, id quod constat: 1. *ex infallibili interpretatione* Johann. c. 1, v. 1: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, hoc erat in principio apud Deum, omnia per ipsum facta sunt*, ex quo loco sic concludimus: Illud verbum, per quod omnia facta sunt, in principio erat *πρὸς τὸν θεόν*. Atqui hoc est proprium personae subsistentis. Ergo Verbum illud, per quod omnia facta sunt, est persona per se subsistens; *2. ex Salomonis testificatione*, qui sapientiae Dei eadem tribuit, quae Moyses Dei verbo, Proverb. 8. v. 22. et seqq., de quo argumento dicemus paulo post uberius; *3. ex rei ipsius consideratione*, quia in illo praecipiendi et mandandi verbo erat virtus altissimi et Verbum Patris hypostaticum, cum Pater non operetur absque Filio Johann. 5, v. 17; *4. ex Nov. Test. explicatione*, quam late expositam dedimus in articulo de Deo Patre et Filio §. 82. et in articulo de creatione §. 10; *5. ex Chaldaicae paraphraseos consensione*, in ea enim usitatissimum est, Filium Dei promissum Messiam appellari *Memrah* appellatione ex verbo אמר deducta.

123. Haec omnia si probe observentur, facile responderi potest ad ea, quae Socinus in defens. animadv. p. 106. et seqq. contra hanc nostram interpretationem affert. Primo excipit *Vatablum τὸ dicere exponere. pro jubere, praecipere, velle, decernere* etc. Potuisset addere Flacium et Bezam, qui in annotat. suis eodem modo exponunt. Quid vero nostrae sententiae illud praejudicat? *2. Istud Dei jussum simile est illi, quo Christus usus est, cum ventis et mari imperavit, dicens: Obmutesce!* Matth. 8, v. 26. Marc. 4, v. 39. Luc. 8, v. 24. *ubi nihil revera est, quod jussa intelligat eaque suscipiat et exequatur, sed per prosopopoeiam omnia dicuntur et praesentem formatamque voluntatem ob oculos ponunt.* Resp. Christus dicit Joh. 14, v. 10: *Pater in me manens ille facit opera;* quando ergo Christus vento et mari imperat, dicens *obmutesce*, non abest ab eo Pater, sed in ipso et per ipsum talia dicendo sive praecipiendo efficit, quemadmodum in prima creatione in Filio et per Filium ventos et mare creavit. Cum opera DEI ad extra, ut vocant, sint omnibus tribus personis communia, ideo Pater non alloquitur creaturas *δίχα τοῦ Λόγου* nec agit quicquam in creaturis sine eo, ac vice versa *Λόγος* non alloquitur creaturas sine Patre nec agit quicquam in creaturis sine eo. Invertimus igitur argumentum: Qui cum imperio et divina prorsus auctoritate creaturis potest praecipere, is easdem ab initio condidit. Filius hoc potest. Ergo. *3. Non potest fieri, ut in verbis illis: Dixit Deus, fiat vel sit lux, verbum dixit subsistens aliquod per se verbum, exque ipso Deo ab aeterno et necessario manans declaret, per quod scilicet lux creata fuerit. Nam si id declararet, sine dubio verbum istud vel ipsum dicere esset, vel id quod dicitur. Id quod dicitur, nullo pacto esse potest, nisi velimus aeternum Dei verbum esse voces illas, fiat lux, fiat firmamentum, ipsum dicere similiter esse nequit, alioqui verbum DEI aeternum modo esset, modo non esset, quo nihil potest excogitari absurdius, patet enim ex ipsa Moysis narratione, Deum non semper dixisse, sed et dicere coepisse et dicere desiisse*, p. 107. Resp. est insufficiens enumeratio. Omittitur enim principalis significatio, qua verbum accipitur pro *Λόγῳ ὑποστατικῷ*, qui erat in illo dicendi et praecipiendi verbo *προφορικῷ* atque externo. In creaturis intelligentibus verbum externum non est absque interno, *λόγος ἔσω* praerequirit *λόγον ἔξω*, verbum *προφορικόν* praesupponit verbum *ἐνδιάθετον*, ecquis igitur creatori sapientissimo verbum externum et *προφορικόν* absque interno et aeterno tribuet? Quamvis ergo in tempore Deus dixerit, *fiat lux*, et dicendo omnia creaverit, tamen ab aeterno verbum internum et hypostaticum essentiae unitate sibi conjunctum habuit, quod in externo dicendi verbo in tempore prolato inerat; *4. non sufficit, verisimile fecisse aut etiam plane*
probasse, Dei esse Verbum quoddam aeternum, III. 292.
itemque Spiritum, nisi simul probetur, Verbum istud istumque Spiritum esse personas ac Dominum nostrum Jesum Christum esse illud Verbum. Resp. id vero clarissime docet Johann. c. 1, ut suo loco plenius ostenditur; de Spiritu s. ibidem v. 2. dicitur: *Spiritus Domini incubabat aquis.* Cajetanus accipit *de Dei angelo movente se super aquas, hoc est, torquente primum mobile, cujus motu aquae et inferiora vivificarentur.* Rabbini *de vento.* Goslavius itidem *de vento* intelligit. Franc. Vallesius *de igne elementari* in sacra Philosop. p. 28. (Luther. tom. 4. in Genes. p. 4. *de vento* exponit, sed postea mutavit sententiam.) Photiniani ut et Calvinus *de virtute Dei* intelligunt, nostri de *Spiritu s.*, tertia deitatis persona.

124. Hanc postremam expositionem confirmamus: *1. ex appellatione.* Dicitur *Spiritus Elohim* Patris et Filii, quia a Patre et Filio procedit, quo referantur

dicta Scripturae reliqua, quae Spiritum s. vocant *Spiritum Patris* Matth. 10, v. 20. *Spiritum Filii* Galat. 4, v. 6. *Spiritum Dei* Matth. 3, v. 16. etc.; 2. *ex attributione. Spiritus Domini* מְרַחֶפֶת *ferebatur super aquas* רָחַף *movit, agitavit se*, Deuter. 32, v. 11: Syris est, *ovis incubuit, confovit more avium, complexus est amore, misericordia.* Basilius in hexaëm. homil. 2. in princ. ex Syro quodam se accepisse tradit vocem hic positam significare idem, quod *fovere vitali calore instar gallinae ἐπφαζούσης καὶ ζωτικ'ν τινα δύναμιν ἐνιείσης τοῖς ὑποθαλπομένοις, superferebatur vi quadam effectoria et fabricatoria, ut illud cui superfertur, efficiatur, sicut superfertur voluntas artificis ligno vel cuique rei alii subjectae ad operandum*, ait August. lib. de Genes. ad lit. c. 4. *Superferri dicitur spiritus Domini aquis non pervagatione sed potestate, non localiter sed potentialiter, non per spatia locorum, sicut terrae sol superfertur, sed per potentiam sublimitatis*, inquit Eucherius in h. l.; 3. *ex descriptione.* Spiritus quando pro vento ponitur, violentum quid significat, additum nomen *Domini* rei magnitudinem declarat, *ut montes Dei, cedri Dei* 1. Sam. 14, v. 16. Psalm. 36, v. 7. Psalm. 65, v. 10. Psalm. 80, v. 11. Jerem. 2, v. 31. Jon. 3, v. 3. Sic ergo significaretur ventus violentissimus, qui, cum impetu feratur, non potuisset *superincubare.* Wolffg. Capito in c. 1. Gen.; 4. *ex participii usurpatione.* Moyses de hoc Spiritu loquitur per participium Benoni מרחפת *agitans vel incubans sive agitator* seu incubator super faciem aquae, id quod personam Spiritus s. innuit; 4. *ex temporis consideratione. Ventus primo illo die nondum erat, ergo de vento intelligi nequit.* Luther. in not. Ventus est aëris agitatio, at aër ante secundum diem non exstitit, sed nec ventus ullum ante segregationem totius molis usum habuisset; 6. *ex aliorum Scripturae locorum collatione*, in quibus Spiritui s. opus creationis tribuitur, de quibus postea; 7. *ex operis divini attributione.* Moyses loquitur de creatione et sustentatione molis primogeniae. Ea vero non convenit virtuti creatae, sed soli Deo; 8. *ex Chaldaicae paraphraseos testificatione.* Targum Hierosolymitanum, רוח רחמים *Spiritus misericordiarum sive gratiae flabat super facies aquarum; 9. ex interpretum consensione.* Burgensis notat, antiquiores Rabbinos diserte de Spiritu s. hunc locum exposuisse. Christianorum interpretum ea est consentiens interpretatio. Orig. 1. περὶ ἀρχ. cap. 5. Basil. homil. 2. hexaëm. p. 35. Cyrill. lib. 1. contra Julian. August. 13. Conf. c. 4. lib. 8. de civit. Dei c. 11. Ambros. lib. 1. hexaëm. c. 8. Glossa ordinaria ex Hieronymo: *Merachepeth est incubabat seu confovebat in similitudinem volucris ova calore animantis, ex quo intelligitur non de spiritu mundi dici, ut nonnulli arbitrantur, sed de Spiritu s., qui et ipse vivificator omnium a principio. Si autem vivificator, consequenter et conditor, quodsi conditor et Deus.* **Pererius in c. 1. Gen. n. 60: *Libet explodere novam et mirabilem Cajetani expositionem, qui per spiritum intelligit angelos metaphorice.* Eundem Cajetanum reprehendit Sixtus Senensis lib. 5. annot. 7. fol. 414. contra sanctorum sensum, contra pontificum decreta et contra ecclesiae auctoritatem sentientem.**

125. Excipit Goslavius contra Keckerm. p. 82.: III. 1, *Contrarium potius ex hoc loco colligi. Quod enim est alicujus, non est illud ipsum, cujus est propria locutione. At Spiritus s. dicitur spiritus DEI et spiritus Domini. Ergo non est Deus.* Resp. 1. Spiritus Elohim potest etiam per appositionem accipi, ut sit *Spiritus Dominus*, quia ὁ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν 2. Cor. 3, v. 17; 2. nomen Dei accipitur quandoque *essentialiter*, quandoque *personaliter.* Spiritus s. est Spiritus Dei scilicet Patris et Filii, quia est ἐκ τοῦ θεοῦ 1. Cor. 2, v. 12. a Patre et Filio ab aeterno procedens, et in tempore ab illis missus, est etiam Spiritus Deus, qui essentiae unitate Patri et Filio consubstantialis. Est idem argumentum, ac si quis velit dicere: Christus vocatur Filius hominis, ergo non est homo. Notetur hic regula theologica genetivus in sacris interdum diversam notat substantiam, ubi res sunt finitae, interdum aliam significat personam, cum subjectum est infinitum. Prioris exemplum est, quando dicitur ventus Domini; posterioris, quando dicitur spiritus Domini; 3. quod est alicujus scilicet ut pars ejus, illud non est ipsum. Sed Spiritus s. non est pars quaedam Dei vel essentiae divinae, cum ea sit numero una, infinita, simplicissima et indivisibilis tota in Patre, tota in Filio, tota in Spiritu s.

126. 2. *Non continuo de Spiritu s. agitur, quia Spiritus Elohim dicitur, neque enim omnis spiritus est statim Spiritus s.* Resp. repetantur sententiae nostrae fundamenta et instituatur sufficiens enumeratio reliquarum interpretationum textui minus congruentium. Ventum non posse intelligi, jam ante demonstratum fuit. Cajetanus intelligit *de angelo motore.* Atqui incertum est, an angeli jam tum fuerint ante lucem conditi, ac moles illa primogenia a Deo ipso sustentata tali motore non indigebat. Vallesius accipit de *elemento ignis*, at ille non tam conservator quam destructor naturae censendus, sed necdum ignis elementaris erat conditus. Quidam de aëre exponunt. At ille ante רקיע secunda die conditum nondum exstitit; 3. Socin. in defens. animadv. p. 110: *fuit virtus et potentia Dei, non persona subsistens.* Resp. tribuitur ei distincta actio, vocatur notanter *Spiritus oris Domini* Psalm. 33, v. 6, ac Deus in creatione universi non indiguit virtute aliqua instrumentali.

127. Atque haec de argumento ex 1. c. Genes. dicta sint, ad quod coronidis loco referri potest illa observatio veterum, quam recenset B. Lutherus in enarr. c. 1. Gen. *Sancti patres* (inquit), *praesertim Augustinus* (lib. 11. de civit. c. 24.), *observant, quod Moyses his tribus verbis utitur. Deus dixit, fecit, vidit, quasi hoc modo tres divinitatis personas voluerit ostendere. Verbo dicit significatur Pater, ille generat Filium Verbum ab aeterno, et in tempore constituit per illud Verbum hunc mundum. Filii*

personae accommodant verbum fecit, Filius enim in se habet exemplar non solum majestatis divinae, sed etiam est exemplar rerum omnium, ideo dat esse rebus, et sicut a Patre res dicuntur, ita per Filium et Verbum illud Patris res omnes subsistunt. Adjungitur autem illis tertia persona Spiritus s., qui res creatas videt et probat.

128. 2. Psalm. 33, v. 6: *Verbo Domini coeli firmati sunt et spiritu oris omnis exercitus eorum.* In hoc dicto trium personarum diserta fit mentio ac omnibus et singulis opus creationis tribuitur. Calvin. in comm. et in instit. lib. 1, c. 13. fol. 15. repudiat hoc argumentum, cujus vestigiis insistens Socinus in defens. animadv. p. 103. sic disserit: *Verbum illud Dei, quo coeli facti sunt, nihil aliud esse quam Dei voluntatem formatam, non aliquid in ipso Deo subsistens.* P. 110: *Spiritum oris idem significare, quod verbum, aut si aliud significat, Dei*
294. *virtutem ac potentiam, non autem quiddam per se subsistens.* **(Cajetanus etiam Psalm. 33, v. 6. negat de Spiritu s. intelligendum, sed Ambrosius Catharinus Compsae episc. eum perstringit, Sixt. Senens. lib. 5. Biblioth. annot. 168.)** Resp. 1. per verbum intelligi Filium Dei, ostendunt argumenta superius adducta et probat evidenter Johannes *Λόγου* appellationem Filio tribuens. Quod Socinus addit, *Filium dici Λόγον, quia voluntatem Dei nobis patefecit, sicut per hominis verbum, h. e. sermonem ejus voluntas cognoscitur* p. 104. Id vere quidem dicitur, sed insufficienter, Filius enim Dei erat *Λόγος* in prima omnium rerum creatione, imo ab aeterno. Vis veritatis adegit Socinum, ut scriberet p. 105: *non negaverimus, Johannem cum Christum sermonem seu τὸν Λόγον appellavit, ad id etiam respicere potuisse, quod Dei verbo coelos factos fuisse scriptum est* Psalm. 33, v. 6. Atqui si Christus inde atque ideo etiam *Λόγος* dicitur, quia per ipsum coeli sunt facti, utique non tantum ratione manifestationis divinae voluntatis sic appellatur, sed etiam quia per hunc *Λόγον* omnia sunt creata. (Regerit quidem Socinus p. 106. *dici Λόγον non quia coeli ac terra ista per Christum sint facta, sed quia novi illi coeli novaque terra, quos olim per Esaiam se conditurum Deus praedixerat, per ipsum sint conditi, eodemque nomine libenter eum appellare potuisse Johannem, per quem novus mundus factus est, quo id appellatum est, per quod vetus mundus factus legitur.* At quilibet videt hanc glossam esse violentam. Nam nec Psaltes nec Johannes de nova illa creatione adhuc in vita aeterna exspectanda, sed de prima omnium rerum creatione jamdum facta loquuntur. 2. Spiritus a verbo distinguitur, ideo verisimile non est, unam eandemque personam utroque nomine intelligi. 3. Notanter dicitur *Spiritus oris Domini*, quia scilicet ex intimo ore divinae essentiae a Patre et Filio ab aeterno spiratur. 4. Conferenda sunt reliqua scripturae dicta, quae Filio et Spiritui s. opus creationis distincte tribuunt. 5. Si Spiritu Dei exercitum coelorum factum esse hunc sensum habet, potentia et virtute Dei omnia esse facta, utique etiam verbo Dei coelos esse factos eundem sensum habebit, cum *ἰσοδυναμούσας* esse has appellationes Socinus statuit. At posterius diserte negat, sic enim scribit p. 110: *Eutropius et qui cum eo sentiunt, turpi figurae dictionis fallacia decepti sunt, cum verba illa: Verbo Domini coeli facti sunt, perinde acceperunt, quasi vox verbo eodem sensu posita fuerit, quo v. g. vox potentia Domini coeli facti sunt, ut scilicet mediam quandam causam efficientem significet, non autem in efficiendo quandam rationem seu modum, ut sine dubio significat, nempe DEUM decrevisse tantum, ut coeli fierent et statim factos esse, non quidem videlicet ipso decreto ut media efficiente causa, sed vi ac potentia ipsius Domini, quae media causa efficiens fuit;* 6. ipsimet Rabbini antiquiores mysterium trinitatis hic agnoscunt referente Galatino lib. 2. de arc. c. 4. In expositione R. Moysis Hadarsan in librum Geneseos super illud 42. c. *Joseph ipse potens super terram,* ita legitur R. Eleazar dixisse: *Non est creatus mundus nisi verbo Dei sancti et benedicti, sicut dictum est* Psalm. 33: *Verbo Domini coeli facti sunt, ubi et R. Simeon dicit, spiravit Deus spiritum oris sui, et creatus est mundus, sicut dictum est* Psalm. 33. *et spiritu oris ejus omnis exercitus eorum, in quibus hi tres, Deus, Verbum ejus et Spiritus* distincte in mundi productione concurrisse ponuntur.

129. Ad posteriorem classem pertinent dicta, quae *1. de Filio; 2. de Spiritu s.* distincte agunt ac creationis opus utrique tribuunt. *De Filio* haec habentur 1. Proverb. 8, v. 22. Sapientiae Dei tribuitur 1. aeternitas; 2. opus creationis; 3. filiatio; 4. personalis subsistentia; 5. a Patre distinctio. יְהֹוָה קָנָנִי *Dominus possedit vel acquisivit me* (קנה inter caetera significat *generatione acquirere* Genes. 4, v. 2. Zachar. 13, v. 5, ubi LXX verterunt *ἐγέννησέμε*. Chaldaeus Proverb. 8, v. 22. reddidit בַּרְאַנִי, LXX *ἔκτισε, condidit*, ex quo Arius Christum vocavit *κτίσμα*, sed Chaldaeis בְּרָא etiam de generatione dicitur Job. 3, v. 3. ac apud Graecos pro *ἔκτισε* legendum *ἔκτησε* Aquil. *ἐκτήσατο*, quo modo alibi reddiderunt) רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ *principium viae suae*. Aben Ezra: *principium intentionis suae*, quod late patet, ut haec sapientia ipsis decretis Dei aeternis sit coaeva. Mercerus *de omni aeternitate* exponit, nos sic progredimur: *Via Dei* est opus DEI ac in specie de creationis opere usurpatur Deut. 32, v. 4. Jobi 40, v. 14. Esa. 55, v. 8. Rom. 11, v. 33. Sapientia igitur seu Filius Dei dicitur *principium viae Domini*, hoc est, creationis, *non materiale*, quo sensu usurpatur Job. 40, v. 14, *sed effectivum*, ut ex sequentibus intelligitur, quo sensu etiam in N. T. Filius dicitur Col. 1, v. 15. *πρωτότοκος πάσης κτίσεως*. Apoc. 3, v. 14. *ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ*, a quo omnis creatura habet principium. Quod si cum praecedentibus conjungere velis, erit ellipsis praepositionis ב: *Dominus possidet me in principio viae suae,* hoc est, cum omnia in principio temporis condere inciperet, sicque verba illa Salo-

Filio Dei tribuitur opus creationis.

III. 295.

monis exactissime consentient cum verbis Johannis c. 1, v. 1: *In principio erat ὁ Λόγος et ὁ Λόγος erat apud Deum, omnia per ipsum facta sunt*) קֶדֶם מִפְעָלָיו מֵאָז *ante opera sua ex tunc*. In Hebr. deficit praefixum ב *in anteitate operum suorum*, hoc est, antequam operaretur sive crearet mundum, ut ex sequentibus intelligitur, *ex tunc*, hoc est, jam tunc sive ante ullum tempus eram. Aquil. *ἐκτήσατό με ἀρχῆθεν κατεργασμάτων αὐτοῦ*. Theodot. *πρὸ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ ἀπὸ τότε*. Psalm. 93, v. 2. מֵאָז exponitur מֵעוֹלָם, *ab aeterno* (sicut etiam hoc loco statim subjungitur) v. 23. מֵעוֹלָם נִסַּכְתִּי מֵרֹאשׁ מִקַּדְמֵי־אָרֶץ׃ *a seculo* sive ante seculum, hoc est, ab aeterno *principatum habui*, ad verbum *injuncta, perfusa fui* scilicet in regem et gubernatorem, quia reges oleo ungi solebant, *a capite*, hoc est, a principio sive ante principium mundi seu rerum creatarum ante primordia terrae (ad verbum *ab anteitatibus terrae*, hoc est, antequam creata esset terra, ut in sequentibus exponitur) vers. 24. בְּאֵין תְּהֹמוֹת *in non voragines*, subintellige הֱיוֹת cum nondum essent abyssi, adhuc non erant abyssi, חוֹלָלְתִּי *genita, nata eram*, rad. חוֹלַל *peperit, genuit* Psalm. 51, v. 7. *cum nondum fontes graves* seu pleni et abundantes *aquis*. v. 25. 26. 27. 28. et 29. Per insignem *ἐπιμονὴν* et miram verborum copiam sapientia illa ante mundi creationem sese exstitisse docet ac v. 30. addit וָאֶהְיֶה אֶצְלוֹ אָמוֹן *et eram apud eum artifex* LXX *ἁρμόζουσα*. Aquil. *τιθηνουμένη*. Symm. et Theod. *ἐστηριγμένη*. Targ. מְהֵימַנְתָּא *fidelis*. Mercerus exponit *alumnus* passive, quo modo usurpatur plurale Thren. 4, v. 5. R. Salomon *educata cum eo* apud illum. Vulg. *artifex*, tanquam opifex cuncta componens. R. Levi active *nutrix* nutricius omnia alens, dirigens et gubernans. Aben Ezra accepit substantive באמון hoc est בְּאָמְנָה *in nutricationem* Esth. 2, v. 20. Rad. אמן *stabilis, firmus fuit*, inde אָמוֹן *opifex* in arte sua excellens Jerem. 46, v. 25. pro artifice usurpatur, et אוֹמֵן *nutritius, altor;* nota igitur hoc loco exprimi personalem distinctionem, perinde ut Joh. 1, v. 1: Ὁ *Λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν*) *et eram deliciae quotidie ludens coram eo omni tempore*. v. 31. *ludebam in orbe terrae ejus et delectationes meae cum filiis hominum*. (Sicut pueri ludentes sunt deliciae parentum, sic sapientia sive Dei Filius est deliciae Patris coelestis, ludit etiam in orbe terrarum mirandis operibus et effectis, ac deliciae ejus cum filiis hominum, unde etiam in temporis plenitudine humanam naturam assumsit.) Confero cum hoc c. 8. Prov. etiam reliqua Scripturae dicta, in quibus sapientiae divinae creatio tribuitur, Prov. 3, v. 19: *Dominus* בְּחָכְמָה *in sapientia fundavit terram, stabilivit coelos in intelligentia*. v. 20: *Per sapientiam ejus divinae sunt abyssi et nubes rore stillantes factae*. Psalm. 104, v. 24: *Omnia in sapientia fecisti*. Jerem. 10, v. 12: *Deus est, qui stabilivit orbem in sapientia sua et in prudentia sua extendit coelos*. C. 51, v. 15: *firmavit orbem in sapientia sua et in prudentia sua extendit coelos*. Sap. 9, v. 2: *τῇ σοφίᾳ σου κατεσκεύασας τὸν ἄνθρωπον*. Hanc sapientiam esse *ὑποστατικὴν* secundam deitatis personam, Filium Patris unigenitum constat non solum III.
ex N. T. Matth. 11, v. 19. Luc. 7, v. 35. c. 11, v. 49. 1. Cor. 1, v. 24. Coloss. 2, v. 3, sed etiam ex Prov. 8., ubi ut distincta a Patre persona ante mundi creationem, hoc est, ab aeterno ab ipso genita nobis proponitur, et ex Psalm. 2, v. 7. Prov. 30, v. 4, ubi haec sapientia Dei Filius appellatur.

130. Excipit Socinus in animadv. ad assert. 2. p. 33. et in defens. animadvers. c. 7. p. 204: *1. Sapientiam, de qua loquitur Salomon, nunquam appellari sapientiam Dei, sed sapientiam simpliciter, Christum vero Dei sapientiam vocari*. Resp. inane subterfugium. Non creatae alicui, sed increatae et divinae sapientiae praedicata illa conveniunt, quae a Salomone ei attribuuntur, sapientia a Deo genita est omnino Dei sapientia. At Salomon loquitur de sapientia a Deo genita. Ergo. Ipsa etiam vis relativi, *Deus stabilivit orbem in sua sapientia* manifeste ostendit, non de alia quam de Dei sapientia totum hoc intelligi posse. 2. *Per eandem sapientiam et reges regnare et principes justitiam decernere* v. 15. *dixerat. Ergo non loquitur de aliqua sapientia Dei propria*. Resp. Invertimus argumentum: Causa non est deterior suo effecto. Sed reges ac principes ut personae subsistentes per hanc sapientiam regnant. Ergo et ipsa est per se subsistens persona. Notandum vero, quod per sapientiam illam reges dicuntur regnare non *formaliter* sed *efficienter*, ergo non intelligitur sapientia illa, quae est qualitas sive habitus in animis regum, sed increata illa sapientia, quae qualitatem illam efficit, quae regna distribuit et ordinat. Idem omnino dicit Salomon, quod Daniel c. 2, v. 20: *Dei est sapientia et fortitudo*. v. 21. *ipse removet reges et stare facit reges, dans sapientiam sapientibus et scientiam intelligenti disciplinam*, quod apostolus Rom. 13, v. 1: *Non est potestas nisi a Deo*. Eccles. 1, v. 1: *Omnis sapientia a Domino et cum illo est in seculum*. Nec mysterio caret, quod increata et hypostatica illa Dei sapientia imperiorum constitutionem et conservationem sibi tribuit, quia propter Filium mediatorem, qui est illa sapientia, non tantum spiritualia et aeterna, sed etiam temporalia ac corporalia beneficia generi humano sunt reddita, inter quae eminet magistratus constitutio et conservatio. *3. Qui non videt, Salomonem per prosopopoeiam de sapientia in genere et in abstracto loqui, quae nullo modo Christus esse potest, is per multa, quae in eo capite et seq. scripta sunt, parum attente legit*. Resp. imo vero adversarii intelligendo faciunt, ut nihil intelligant. Salomon et creationis opus et aeternitatem et personalitatem et ex Deo nativitatem sapientiae illi tribuit, ut ostendimus, quae omnia simul sumta nemini nisi aeterni Patris Filio convenire possunt; 1. sapientia asscribit sibi *consilium, robur et prudentiam* v. 14, at hae sunt proprietates *ὑποστάσει λογικῇ* convenientes; 2. לִי־תוּשִׁיָּה ait v. 14. *mihi exsistentia;* 3. dicitur *amantes redamare* v. 17; 4. dicitur *concepta, genita*,

nata v. 24, at hoc hypostaseos proprium Psalm. 51, v. 7. Job. 45. etc.; 5. dicit v. 27. שָׁם אָנִי *Ego eram ibi;* 6. dicit se *ludere coram DEO in orbe terrarum, deliciae ejus cum filiis hominum* v. 30. Quis non agnoscit haec esse attributa rei per se subsistentis sive personae. *Prosopopoeian* quandam hic agnoscendam esse nondum fuit a Socino probatum, quod verborum Salomonis hunc dicit esse scopum ac sensum, *Dominum omnia sapienter fecisse,* id vere quidem dicitur, sed insufficienter, non enim in opere creationis primum haec sapientia dicitur operata fuisse, sed etiam ante creationis opus exstitisse, utique apud Deum, quia ante creationem nihil quicquam fuit, nisi Deus, *τῆς θεότητος καὶ κτίσεως οὐδὲν μέσον ἂν εἴη* ait Just. in *ἐκθ. π.* p. 304. 4. *Cum sapientia illa, de qua Salomon loquitur, in Deo sit, deque illius natura et essentia, sequetur Deum praeter suam ipsius personam aliam quoque habere personam, quod non modo absurdum est, sed plane impossibile est, manifestam enim implicat contradictionem. Nam persona, quam quis habet, omnino sui ipsius, qui eam habet, persona est. At si eam praeter suam ipsius personam habet, jam sua ipsius persona non est.* Resp. nomen Dei accipitur vel *personaliter* vel *essentialiter.* Si personaliter nomen Dei accipitur, negamus Deum, hoc
97. est, unam personam trinitatis habere aliam personam praeter suam ipsius personam. Si essentialiter accipitur, utique deitas seu divina essentia habet plures personas, hoc est, pluribus personis, nimirum tribus est communis, vel quod idem est, in una divina essentia sunt plures personae, id quod nullam implicat contradictionem nisi in judicio corruptae rationis, cui de mysteriis illis potestas *κριτικὴ* minime omnium competit. Regerit haereticus, *quemlibet audacter negare posse, quod DEI nomine una ex divinitatis personis, nempe Pater intelligatur, cum in eo triplex petitio principii insit, videlicet et quod plures sint divinitatis personae, et quod Dei simplici atque absoluto nomine una tantum illarum intelligi possit, et denique quod hic certa quaedam ex illis, hoc est Pater, omnino intelligi debeat,* in defens. animadvers. p. 205, sed hanc negandi audaciam infernali igne Deus aliquando coërcebit. Dei nomine personaliter accepto, inde atque ideo una deitatis persona intelligi potest ac debet, quia in qualibet persona est perfecta deitas, cum sit infinita et simplicissima, neque enim tres personae sunt tres deitatis partes, neque deitas *in personas partibiliter est divisa,* sed tota est in singulis, tota in omnibus. 5. *Si Salomon de vera persona loqueretur, necesse esset, istam personam jam tum populo universo fuisse cognitam, quod falsum,* in defens. animadv. p. 216. Resp. eadem persona, quae in Chaldaica Bibliorum versione dicitur *Memrah,* quae in Hebraeo codice *Dei Filius, angelus faciei, Messias promissus* etc., dicitur hoc loco Dei sapientia. Jam vero notum fuit populo Israëlitico, *Memrah, Dei Filium, angelum faciei, Messiam promissum* esse distinctam a Deo Patre personam. *6. Salomon non sapientiam tantum, sed una cum ipsa saepius prudentiam sive intelligentiam vel etiam separatim prudentiam et intelligentiam tanquam personas quasdam nominat.* Ibid. Resp. imo vero, ubi de hypostatica illa Dei sapientia rerum omnium creatrice loquitur, tantum sapientiae nomine utitur, ac si vel maxime intelligentiae nomine uteretur, sicut in aliis Scripturae dictis חכמה et תבונה in descriptione creationis conjunguntur, potest illud de hypostatica Dei sapientia, quae est Filius, hoc de essentiali, quae Patri, Filio et Spiritui sancto communis est, sine ulla absurditate intelligi. 7. *Salomon loquitur de sapientia in plurali* חָכְמוֹת Prov. 9, v. 1. *ac per antithesin mulierem quandam stultam inducit, id est, fatuitatem et stultitiam per prosopopoeian loquentem facit* p. 218. Resp. Fatemur Salomonem quaedam de sapientia humana, quae est effectum et donum divinae, increatae et hypostaticae illius sapientiae, de qua in c. 8. tractat, proferre, sed ex eo inferri nequit, eum de hypostatica sapientia d. l. non agere, ecquid enim prohibet, quominus a causa ad effectum et ab effecto ad causam in tractatione quis progrediatur? Ex quibus etiam patet, quid respondendum sit ad ea, quae ex c. 1. et 24. Ecclesiastici Socinus affert. Esse quandam sapientiam creatam, de qua Siracides ibi agit, non inviti fatemur, interim negandum non est, increatam quandam sapientiam dari, nisi Deum aeterna sapientia spoliare velimus.

131. 2. Ut Deus *in sapientia* sive per sapientiam, ita etiam per *virtutem et potentiam suam* omnia condidisse dicitur, Job. 26, v. 12: *In potentia sua divisit mare, in intelligentia sua fregit fortitudinem ejus.* Jerem. 10, v. 12: *Deus fecit terram in potentia sua.* Cap. 32, v. 17: *Domine Jehova, ecce tu fecisti coelum et terram potentia tua magna et brachio tuo extenso.* Cap. 51, v. 15. *Faciens terram in fortitudine sua,* id vero de hypostatica Dei virtute, quae est Filius, intelligi posse ac debere, paret non solum ex N. T. Luc. 1. v. 36. 1. Cor. 1, v. 24, sed etiam ex V., quia Messias Dei Filius, Dei sapientia et virtus dicitur *brachium Jehovae* Esa. 52, v. 10. c. 53, v. 1. c. 63, v. 5. etc. 3. DEUM omnia condidisse *per verbum* non solum in N. T. asseritur Joh. 1, v. 3. Hebr. 1, v. 3., sed etiam in V. T. Sap. 9, v. 1: *Domine, qui omnia creasti διὰ λόγου σου.* Jam vero ille *λόγος* est Dei Filius. 4. Esa. 44, v. 24: *Ego Dominus faciens omnia* לְבַדִּי *solus, formans terram* מֵאִתִּי *a cum me,* per eum, qui est apud me, hoc est, per Filium, per sapientiam, quae est אֶצְלִי Prov. 8, v. 30, per eum, quae
est גֶּבֶר עֲמִיתִי *vir mihi proximus* Zach. 23, v. 7. III. 298.
Targum Jonatha hunc locum sic *παραφράζει*: *Ego Dominus creator omnium extendi coelos verbo meo,* vel per verbum meum, *fundavi terram in virtute vel fortitudine mea.* Quod si V. ac N. T. collationem hic subjungere velimus, manifestissimum erit, Filio creationis opus tribuendum esse. Confer. Ex. 3, v. 2. c. 20, v. 11. cum 1. Cor. 10, v. 9. Ps. 102, v. 26. cum Hebr. 1, v. 11. Esa. 45, v. 23. cum Rom.

14, v. 11. Ps. 97, v. 8. Hebr. 1, v. 6. cum Apoc. 14, v. 7. Esa. 48, v. 12. et 13. cum Apoc. 1, v. 11.

Spiritui s. opus creationis tribui.

132. *De Spiritu sancto* agunt haec dicta: 1. Job. 26, v. 13. בְּרוּחוֹ שָׁמַיִם שִׁפְרָה *in spiritu ejus pulchritudo coeli* vel Spiritus ejus ornavit coelos. Quidam accipiunt de vento serenitatem coeli inducente, sed circumstantiae textus ostendunt de Spiritu sancto creatore sermonem esse, praecedit enim v. 12: *in potentia sua divisit mare, in intelligentia sua fregit fortitudinem ejus*, sequitur v. 13: *creavit manus ejus serpentem.* Mercer. in h. l. *Malo ipsum Spiritum Dei almum accipere, quo omnia Dei facit.* Quemadmodum enim David. Ps. 33, v. 6. dicit, *Spiritu oris Domini factum esse omnem coelorum exercitum*, sic hoc loco dicit Jobus, *Spiritum domini ornasse vel decorasse coelos*, non contentus fuit simpliciter eos condidisse, sed et insuper miro ac vario ornatu stellarum et siderum eosdem decoravit. R. Levi et alii שִׁפְרָה accipiunt ut nomen formae אִמְרָה *sermo*, *Spiritu ejus coeli sunt pulchritudo*, h. e. ea pulchritudine et elegantia ornati, ut absolutior aut major desiderari nequeat. 2. Job. 33, v. 4. רוּחַ־אֵל *Spiritus DEI fecit me* וְנִשְׁמַת שַׁדַּי *et spiraculum omnipotentis vivificavit me.* Tribuitur Spiritui DEI tum creatio tum conservatio, dicit enim Elihu se a DEO factum, a DEO etiam conservari, sicut Actor. 17, v. 28. pronuntiat apostolus: *in ipso vivimus, movemur et sumus*, mirum ergo non debere videri, si et ipse Spiritu intelligentiae praeditus sit. 2. Ps. 104, v. 30: *Emitte Spiritum tuum, et creabantur, innovas faciem terrae.* **(Cajetanus negat h. l. de Spiritu s. agere, quem propterea perstringit Ambrosius Catharinus episc. Compsanus, teste Sixto Senensi lib. 5. annot. 196.)** Quemadmodum in prima creatione Spiritus s. aquas fovendo iisque incubando fuit efficax, ita in rerum creatarum conservatione idem cum Patre et Filio efficaciter agit. Renovat Spiritus faciem terrae renovatione non solum annua, qua verno tempore cuncta revirescere ac frondescere incipiunt, postquam per hiemem fuerant emortua, sed etiam quotidiana, qua propter servationem specierum alia quotidie individua nascuntur, quae in locum eorum, quae morti et interitui subjecta, iterum succedunt. Renovat faciem terrae non solum *externe et corporaliter* modo jam exposito, sed etiam *interne et spiritualiter*, quia corda hominum illuminat, regenerat, renovat et ex tenebris errorum et ignorantiae in lucem salutaris θεογνωσίας collocat. Neque quemquam turbet, quod Spiritus s. dicatur mitti, quasi cum ὁμοουσίᾳ et aequalitate ejusdem cum Patre illud pugnet, quia missio ut non tollit naturam, sic nec ὁμοουσίαν. Radius solaris in terram mittitur, ut interim a sole non separetur, sic Spiritus s. ad renovandam terrae faciem mittitur, nec tamen a mittente propterea separatur. 4. Esa. 40, v. 12: *Quis mensus est pugillo aquas* etc. V. 13: *Quis instruxit Spiritum Domini?* quo creationis opus fuit absolutum, de eo enim ibi loquitur. 5. Esa. 57, v. 16. רוּחַ מִלְּפָנַי יַעֲטוֹף *Spiritus, qui est a facie mea induet et animas ego feci.* עטף significat *involutus*, *opertus fuit*, ac metaphorice *afflictionibus et miseriis opertus fuit*, *deliquium animi passus fuit*, in qua posteriore significatione accipitur Ps. 61, v. 3. Ps. 102, v. 1. Piscator igitur sic reddidit: *Non perpetuo contendam, nam spiritus eorum a conspectu meo in deliquium incideret, et animae quas ego feci*, ut sit ellipsis אשר, qua ratione de spiritu humano creato acciperetur. Vatabl. *Spiritus hominis a me creatus induit* (scilicet corpus), *hoc est, immissus fuit in corpus, ego circumdedi corpore spiritum*, quasi dicat, ego creavi homines, scio quod caro sunt etc. Sed rectius accipitur de Spiritu divino, ut sit consolatio suavissima tentationibus piorum de irae divinae magnitudine opposita ac evangelica promissio de III.
Spiritus s. donatione. Non irascar in perpetuum, sed *Spiritus a facie mea operiet, et flatus sive spiracula* Hebr. נשמות *ego faciam*, hoc est, mittam Spiritum s., qui apostolos obumbrabit et alios in me credentes afflabit, atque hac ratione afflictas et aestu tentationum deficientes conscientias recreabit, sicut etesiae tempore aestivo hominem recreant. LXX reddiderunt ἐξελεύσεται. Vulg. egredietur. Luth. Es ſoll von meinem Angeſicht ein Geiſt weben. De Spiritu s. accipiunt Irenaeus lib. 5. c. 12. Tertull. de animadv. c. 11. Hieron. in comm. etc. 6. Sap. 12, v. 1. δέσποτα φιλόψυχε, *Spiritus tuus incorruptibilis est in omnibus.* Quemadmodum Deus verbo et Spiritu suo omnia condidit, sic verbo et Spiritu suo omnia regit et conservat, est ergo incorruptibilis Dei Spiritus in omnibus non *formaliter* sed *efficienter* tanquam auctor, conservator et sustentator.

133. Excipit Socinus in refut. Bellarmin. et Wieck. p. 494: *Spiritui s. nuspiam diserte in Scripturis tribui, quod quicquam creet, sed Dei Spiritu vel per Dei Spiritum res creatas dici tanquam per instrumentum.* Job. 33, v. 4. dicit, *non haberi*: *Spiritus Domini creavit me, sed fecit me, nec ubicunque fit mentio Spiritus Dei, ibi statim Spiritus s. intelligendus est.* Resp. 1. quod *Spiritu oris Domini omnis exercitus coelorum conditus* dicitur Ps. 33, v. 6. et quod *in Spiritu suo Deus coelos ornasse* asseritur Job. 26, v. 13, id non potest de alio quam aeterno et increato Dei Spiritu, nec de alio quam creationis opere accipi, ut ipse Socinus in defens. animadv. p. 110. agnoscit, unde de virtute et potentia Dei exponit. 2. Quod autem hic Spiritus sit distincta a Patre persona, illud constat ex aliis Scripturae locis, imo in his ipsis *Spiritus Domini et spiraculum omnipotentis* dicitur, utique ergo a Domino et ab omnipotente a Patre et Filio distinguitur. Dicitur *a Patre mitti et a facie ejus egredi*, utique ergo est persona a mittente distincta. 3. Quod DEUS Spiritu s. non ut instrumento in creatione usus fuerit, apparet ex eo, quod non solum in casu obliquo *in Spiritu* sive *per Spiritum* omnia dicuntur condita, sed quod etiam in casu recto Spiritus dicitur omnia fecisse Job. 33, v. 4, ubi Jobum nonnisi de sui ipsius formatione

et creatione mediata loqui apparet ex contextu. 4. Ipsimet Photiniani dicunt *Spiritum esse DEI virtutem et potentiam.* Jam vero instrumentum non est virtus et potentia agentis ipsi essentialis, sed aliquid a principali agente distinctum. Si quis dicat: *Animam per suas facultates velut per instrumenta agere*, illi prius demonstrandum erit, facultates instrumentaliter ut aliquid ab anima realiter distinctum agere, et si vel maxime in rebus creatis id eo modo se haberet, ut vires agendi substantiis superadditae per modum instrumenti agant, tamen ad Deum ens increatum hoc non posset applicari, quippe in quo virtus agendi non est aliquid essentiae superadditum, sed ipsa essentia; 5. particula *per* et *in* de personis trinitatis usurpata non notat instrumentum, cum etiam de Patre usurpetur 1. Corinth. 1, v. 9. 2. Corinth. 1, v. 1. Rom. 6, v. 4. Hebr. 2, v. 10. Photiniani non agnoscunt Rom. 11, v. 36. particulas ἐξ, διὰ καὶ εἰς ad ordinem et discrimen personarum divinitatis pertinere, coguntur igitur haec omnia de Deo intelligere. 6. Verbum עשה de creatione aliquoties usurpatur. Praetermissis reliquis locis adducimus testimonium ex propria hujus articuli sede Genes. 1, v. 32: *Vidit Deus omnia, quae fecerat* Hebr. עשה *et ecce erant bona valde.* C. 2, v. 2: *Perfecit Deus die septimo opus suum, quod fecerat.* Hebr. עשה *et requievit ab omni opere suo, quod fecerat.* Hebr. עשה.

100.

CAPUT IX.

CONTINENS SECUNDUM ARGUMENTUM PRO ADSTRUENDO TRINITATIS MYSTERIO EX V. T. DEDUCTUM.

134. *Alterum principale sententiae nostrae fundamentum* petitum est *ex beneficio liberationis e servitute Aegyptiaca* et deductionis per desertum in terram Canaan Israëlitis praestito. Nemini potest esse dubium apud Israëlitas perpetuam hujus beneficii viguisse vel certe vigere debuisse memoriam, 1. cum in solenni promulgatione legis DEUS ad illud ipsum Israëlitas revocet. Exod. 20, v. 1: *Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti de domo servitutis.* Id ipsum repetitur Deut. 5, v. 6. Quoties igitur in conventibus solennibus populus Israëliticus doctrinam legis ex decalogo repetivit, quod singulis sabbatis factum, toties etiam corde et ore professi sunt, se illum pro vero Deo agnoscere, colere et invocare, qui ex Aegypto eos eduxerat et lata lege ad obedientiam et cultum obligaverat; 2: cum sabbatum inter reliquos fines etiam propterea fuerit institutum, ut esset memoriale hujus beneficii. Deut. 5, v. 14: *Die septima sabbatum erit Jehovae.* V. 15: *et memineris, quod servus fueris in terra Aegypti, et eduxerit te Jehova Deus tuus ex ea in manu forti et brachio extenso, idcirco praecepit tibi Deus, ut servares diem sabbati.* Quoties ergo sabbatum celebrarunt, memoriam hujus beneficii septimanatim renovarunt atque eum, a quo sibi praestitum noverant, ut verum Deum invocarunt et coluerunt; 3. cum non solum a Moyse, sed etiam a prophetis in exhortationibus ac redargutionibus ad dignam hujus beneficii considerationem Israëlitae saepius revocentur Levit. 11, v. 45. c. 19, v. 36. c. 22, v. 33. c. 25, v. 39 etc, Jos. 24, v. 6. Jud. 2, v. 1. 1. Sam. 10, v. 18. 2. Sam. 7, v. 6. Jerem. 7, v. 22. c. 34, v. 13. etc. Quoties igitur a Moyse et prophetis ad memoriam hujus beneficii revocati sunt, toties illum pro vero Deo agnoscendum et colendum esse intellexerunt, a quo majoribus suis illud praestitum noverant, ex quo facile apparet, perpetuam hujus beneficii apud Israëlitas memoriam viguisse.

135. Sic ergo concludimus: Qui per Moysen Israëlitas ex Aegypto eduxit, Pharaonem et exercitum ejus ipsos insecutos in mari suffocavit, qui manna coelitus depluto in deserto eos cibavit, qui ab ingrato populo beneficii hujus immemore tentatus est, qui irae et gratiae suae manifesta indicia in populo illo edidit ac tandem in promissam terram Israëlitas introduxit, is est verus ille Deus, quem Israëlitae agnoverunt, invocarunt, coluerunt, agnoscere, invocare, colere certe debuerunt. Sed plures deitatis personae, videlicet Pater, Filius et Spiritus s., per Moysen Israëlitas ex Aegypto eduxerunt etc. Ergo plures personae, videlicet Pater, Filius et Spiritus s., sunt verus ille Deus, quem Israëlitae agnoverunt et coluerunt. Major patet *1. ex beneficii hujus promissione.* Genes. 15, v. 14. verus ille Jehova, qui cum Abraham foedus init, cui Abraham sacrificia obtulit, dicit: *Semen tuum erit peregrinum in terra, veruntamen gentem, cui servituri sunt, ego judicabo, et post haec egredientur cum magna substantia;* vers. 18: *semini tuo dabo terram hanc Canaan*, scil. a fluvio Aegypti usque ad Euphraten. c. 46, v. 3. verus Deus cum Jacobo patriarcha collocutus inquit: *Ego sum Deus patris tui, ego adducam te*, h. e. posteritatem tuam, *ex Aegypto revertentem.* Ex. 3, v. 8. DEUS verus, qui se vocat *Deum Abraham, Isaaci et Jacobi* ad Moysen dicit: *Descendi, ut liberem populum meum de manibus Aegyptiorum et educam de terra illa in terram bonam.* Huc pertinent omnes promissiones divinae patriarchis Israëlitarum factae de multiplicatione seminis et de possessione terrae Canaan, III. 301.
illae enim includunt beneficium illud liberationis ex Aegypto; *2. ex promissionis illius completione.* Tota enim historia liberationis ex Aegypto testatur fuisse illud beneficium vere ac mere divinum, cum vera illa ac divina miracula in Aegypto facta, deductio Israëlitarum per mare rubrum miraculose divisum et suffocatio Pharaonis cum exercitu ipsius in mari, donatio mannae cibi e coelo depluti etc. nemini nisi uni ac soli vero Deo tribui possint, qui

in quibusdam Moysis ministerio externo usus est, ita tamen, ut ipsi tanquam causae principali efficaciter agenti ea omnia in solidum competant ac tribuantur. *3. ex prophetica Dei descriptione.* Quoties in V. Test. verus Deus se ipsum ab externo opere describere et a fictitiis gentium idolis discernere voluit, a beneficio liberationis ex Aegypto descriptionem illam petivit. Sic in promulgatione legis dicit: *Ego Dominus, qui eduxi te de terra Aegypti, non habebis Deos alienos coram me.* h. e. me solum, qui beneficium illud liberationis ex Aegypto tibi praestiti, pro vero Deo agnoscere, invocare et colere debes, proinde etiam cum Aaron significare vellet vitulum conflatilem in honorem solius veri Dei erigi ac coli, dixit ad populum Exod. 32, vers. 4: *Hi sunt dii tui, Israël, qui eduxerunt te de terra Aegypti,* ac Israelitae in precibus suis ad verum Deum effusis memoriam hujus beneficii in animum sibi revocarunt, uti constat ex Jerem. 32, vers. 21. 4. *ex manifesta exclusione.* Deut. 32, v. 12. *JEHOVA solus duxit eum, nec fuit cum eo fortis alienigena;* v. 3. *Dominus DEUS ipse praecedet vos in deserto.* Sed in re manifesta pluribus non est opus.

136. Assumtum probatur: *1. in genere,* quod plures personae sint in una illa divina essentia sive unus ille verus Deus, qui Israëlitas ex Aegypto eduxit. *2. in specie,* quod plures illae in una divina essentia personae sive unus ille verus Deus sint Pater, Filius et Spiritus s. Ad *priorem* dictorum Scripturae *classem* haec pertinent: Deut. 5, v. 26: *Quid est omnis caro, ut audiat vocem* אֱלֹהִים חַיִּים *qui de medio ignis loquitur.* Is qui in promulgatione legis ex medio ignis locutus est, eduxit Israëlitas ex Aegypto Exod. 20, v. 1. Atqui is, qui in promulgatione legis ex medio ignis locutus est, ipse est *Elohim,* plures personae. Ergo qui Israëlitas ex Aegypto eduxit, est plures personae; 2. Sam. 7, v. 23: *Et quis sicut populus tuus Israël gens una in terra, propter quam iverunt Elohim ad redimendum sibi populum.* Nomini plurali conjungitur verbum plurale, ut personarum pluralitas evidentius exprimatur, sed 1. Paral. 17, vers. 21, ubi idem locus repetitur nomini plurali Elohim additur verbum singulare, ut essentiae divinae unitas denotetur.

137. Ad *posteriorem classem* pertinent dicta ea, in quibus Patri, Filio et Spiritui sancto beneficium illud liberationis tribuitur. *De Patre* dubitatio esse nequit, ac dicta illa omnia, quae Filio beneficium illud tribuunt, etiam Patris mentionem faciunt, ut ex sequentibus patebit. *De Filio,* quod Israëlitas ex Aegypto per Moysen deduxerit ac per desertum ad promissam terram eos introduxerit, constare potest ex his locis: 1. Genes. 28, vers. 12. Filius DEI Jacobo patriarchae in somnis apparet innixus scalae super terram stanti ac cacumine suo coelum tangenti, dicens: *Terram, in qua dormis, tibi dabo,* hoc est, tuae posteritati. Vers. 15: *Ero custos tuus quocunque perrexeris, ducam te in terram hanc, nec dimittam te, nisi complevero universa.* Hunc vero ipsum, qui cum Jacobo locutus est et possessionem terrae Canaan eidem, hoc est semini ejus, promisit, fuisse Filium Dei colligitur non solum ex Novo Testam. Johan. 1, vers. 51, ubi Christus hunc typum ad se diserte accommodat, sed etiam ex voto Jacobi eucharistico Genes. 48, vers. 15, ubi filiis Josephi hisce verbis benedicit: *Deus, in cujus conspectu ambulaverunt patres mei Abraham et Isaac, Deus, qui pascit me ab adolescentia mea usque in praesentem diem.* V. 16: *Angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat istis pueris,* ubi non intelligit angelum creatum, ab eo enim non potuit nec debuit per preces benedictio impetrari, sed Filium Dei angelum illum increatum, qui in visione ipsi dixerat: *Ego ero custos tuus, quocunque perrexeris, semini* III. 3
tuo dabo illam terram. (De angelo illo, cujus Jacobus ibi meminit, observa: 1. quod nomini ejus ה hajediah praefigatur, ut non vulgaris aliquis, sed toto genere reliquis superior intelligatur; 2. quod Jacobus eadem ab hoc angelo petat, quae a Deo ac in opere benedictionis individuo nexu cum Jehovah eum conjungat; 3. quod honorem invocationis soli Deo debitum illi tribuat. ** ר״שי ad h. l. *Angelus, qui redemit me, est angelus ille, quem mihi solebat Deus mittere in angustiis meis secundum sententiam, qua dictum est* (Genes. 31, v. 11.): *Et dixit ad me angelus Domini in somno, Jacob: Ego sum Deus Bethel,* **). Id ipsum clarius patebit ex sequentibus.

138. 2. Exod. 3, vers. 2. angelus Domini apparet Moysi de flamma ignis in rubo dicens v. 7: *Vidi afflictionem populi mei in Aegypto.* V. 8. *descendi, ut liberem eum.* Hunc angelum, qui Moysi in rubo apparuit, non fuisse aliquem ex angelis creatis, sed angelorum omnium Dominum, ipsum scilicet Filium Dei ostendimus superius: *1. ex appellatione,* vocatur onime *Jehova* nomine Dei proprio, nisi enim hoc nomen esset Dei proprium, non potuisset per illud verus Deus ab idolis et fictitiis gentilium Diis distingui. At debebat omnino per illud nomen a falsis diis ac creaturis omnibus distingui v. 14; *2. ex apparentis descriptione,* vocat se *Deum Abrahami, Isaaci et Jacobi.* V. 6. dicit, *se audivisse clamorem populi.* V. 7. vocat Israëlitas *suum populum,* mittit Moysen ad Pharaonem v. 10, pollicetur sibi post eductionen ex Aegypto exhibendum cultum divinum vers. 11: quae omnia non nisi uni vero Deo conveniunt; *3. ex locorum parallelorum collatione.* Deut. 33, v. 16. ab illo angelo, qui in rubo apparuit, Moyses benedictionem Josephi posteris precatur, imitatus patriarcham Jacobum, qui filiis Joseph benedictionem ab angelo eodem precatus fuerat. Gen. 48, v. 16; *4. ex majestatica apparitione.* Apparet in rubo ardente, qui tamen ab igne non consumitur, quod fuit typus incarnationis, quod tota lux divinae majestatis in humana natura suo tempore assumenda sine ulla ejusdem abolitione sit habitatura; *5. ex patrum et Rabbinorum testificatione*; *6. ex adversariorum concessione.* Qui cum Moyse ex rubo locutus est, vocatur ὁ θεός cum articulo Matth. 22, v. 31. Marc. 12, v. 16. Jam vero

docent adversarii, *quando nomen DEI absolute et praesertim cum articulo ponitur, tunc esse solius veri et aeterni Dei proprium.* Ex quibus omnibus manifeste constat, eum, qui cum Moyse ex rubo loquitur, non esse angelum creatum, sed angelorum creatorem, verum scilicet Deum. Quod autem is, qui cum Moyse loquitur, sit distincta a Patre persona, patet ex eo, quia vocatur *angelus Dei*, missus scilicet ab ipso, utique ergo est alia persona, quam Pater, a quo missus fuit. Id ipsum clarius patebit ex sequentibus.

139. 3. Exod. 11, v. 1: *Dominus dixit ad Moysen.* v. 2. *dic populo, ut postulet vir ab amico suo vasa argentea et aurea.* v. 3. *dabit autem Dominus gratiam populo suo coram Aegyptiis.* Ibi Dominus de Domino, Jehova de Jehovah loquitur, ex quo sic colligimus: Jehovah, qui locutus est cum Moyse, est distincta persona ab eo, qui dedit gratiam Israëlitico populo. Atqui Jehovah, qui cum Moyse locutus est, idem eduxit Israëlitas ex Aegypto. Ergo Jehovah, qui eduxit Israëlitas ex Aegypto, est distincta persona ab eo, qui dedit gratiam populo Israëlitico, et per consequens plures personae in hoc liberationis beneficio agnoscendae. 4. Ex. 16, v. 17. ait Moyses ad populum: *Mane videbitis gloriam Domini, quia audivit murmurationes vestras contra Dominum.* v. 8. *non contra nos est murmur vestrum, sed contra Dominum.* V. 10. *et ecce gloria Domini apparuit in nube*, ibi denuo Dominus de Domino loquitur, et Dominus dicitur audivisse murmur populi contra Dominum, quis vero fuerit ille dominus, exponitur 1. Cor. 10, v. 9.

140. Sed pergamus in historica beneficii illius descriptione. 5. Exod 23, v. 20. dicit Dominus: *Ecce ego mittam angelum meum, qui praecedat te et custodiat te in via et introducat in locum, quem praeparavi.* v. 21. *observa eum et audi vocem*
103. *ejus, ne rebellaveris ipsi, quia non relinquet te impunitum, cum peccaveris, et nomen meum* בְּקִרְבּוֹ *in medio ejus.* Ibi angelus Israëlitici populi ductor per desertum proponitur, ut distincta persona a Patre liberationis illius auctore. Cajetanus intelligit per angelum *Moysen ipsum.* Justin. contra Tryph. f. 58. Euseb. lib. 4. demonstrat. evang. c. 28. Raban. in comm. intelligunt *Josuam.* Cornel. a Lap. in comm. *angelum creatum.* Sed Athanasius in lib. de communi deitatis essent. paulo ante fin. Hesych. lib. 7. in Levit. c. 26. f. 653. *ipsum Dei Filium.* Rectissime. Quod enim angelus ille non fuerit creatus aliquis angelus, sed ipse Dei Filius, patet *1. ex appellatione.* Vocatur enim יהוה Exod. 13, v. 21: *Iehovah praecedebat eos ad ostendendum viam per diem in columna nubis, et per noctem in columna ignis, ut lumen praeberet eis, et dux esset itineris.* Hoc loco dicitur nomen Dei proprium esse *in medio ejus*, id est, esse ejus proprium et intimum. Flacius in Clavi col. 726. tria hac phrasi dicit denotari: 1. angeli illius *veram deitatem, nomen meum*, id est, essentia mea, erit in eo, quia nomen est res ipsa. *2. personalem proprietatem*, quia nomen continet imaginem et quasi picturam rei. *Nomen meum in eo*, id est substantialis imago ac character; *3. incarnationis mysterium*, ero qui ero, assumam carnem, praestabo liberationem spiritualem. Non est dubium, quin complures angeli castra metati fuerint circa populum Israëliticum ex Aegypto per desertum in terram promissam euntem. Si enim Jacobo patriarchae Mahanaim castra Dei, id est angeli in forma castrorum, apparuerunt Genes. 32, v. 1. 2, quanto magis populo Israëlitico angelos Dei velut custodes praesto fuisse verisimile est, sed de creatis illis angelis hoc loco non loquitur Deus, sed peculiaris cujusdam angeli ductoris ac ducis mentionem facit, in cujus medio sit ipsum Dei nomen, qui ipse quoque sit Jehovah, quale quid de nullo creato angelo dicitur. Hebr. 1, v. 4. et 5. Augustinus lib. 16. contra Faustum c. 19: *Scrutetur hunc locum non solum Manichaeus, sed etiam Judaeus, utrum de aliquo angelo dixerit Deus, nomen meum est in illo, nisi de hoc ductore populi?* Est ergo is, de quo Deut. 1, v. 32. dicitur, *Iehovah praecedebat vos per ignem in nocte.* Psal. 78, v. 14. Psal. 105, v. 39. Sicut de hoc angelo ductore dicitur, *nomen meum est in medio illius*, sic de Filio Dei dicitur Apoc. 19, v. 16: *habet super vestimentum et super femur suum nomen scriptum. Rex regum et dominus dominantium.* **(Cabbalistae quaerunt, quis sit iste מַלְאָכִי, et respondent per *elementorum transpositionem*, esse מִכָּאֵל, ita vero appellatur *Christus* Dan. 13, v. 1. Apoc. 12, v. 7.)** *2. ex operis divini attributione.* Angelus ille, qui Israëlitas per desertum in terram promissam deduxit, est idem ille angelus, qui ex Aegypto eos eduxit, ut constat. Jam vero angelus, qui Israëlitas ex Aegypto eduxit, non est creatus aliquis angelus, sed DEI Filius, angelorum omnium Dominus, quod manifestum ex c. 14. Exod. v. 19: *Tollens se angelus Domini, qui praedecebat castra Israël, abiit post eos et cum eo pariter columna nubis, in qua apparebat et stetit post eos.* v. 20: *Stetit inter castra Aegyptiorum et castra Israël, et erat nubes tenebrosa et illuminans noctem.* v. 24: *et ecce respiciens Dominus super castra Aegyptiorum in columna nubis et ignis perterruit exercitum eorum.* v. 25: *removit rotas curruum* etc. Quod autem angelus ille, qui ex columna nubis super Aegyptios respexit, et exercitum eorum perterruit, fuerit ipse Jehovah verus Deus, patet ex c. 15. Exod. v. 1: *Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem dejecit in mare.* v. 2. זֶה אֵלִי *iste est Deus meus, et faciam ei tabernaculum.* De eadem columna dicitur Num. 14, v. 14: *Audierunt, quod tu Domine sis in populo isto, et nubes tua stet super eos, et in columna nubis praecedas eos per diem et in columna ignis per noctem.* v. 15: *quod occideris tantam multitudinem.* Ergo ipse Dominus in nube, quae propterea dicitur *nubes Domini*, Israëlitas praecessit, eos protegendo, hostes vero eorum delendo. Utimur igitur hoc argumento: Conservare ecclesiam, deducere populum suum in terram promissam est

proprium Dei beneficium. Deut. 31, v. 3: *Jehovah*
III. 304. *Deus tuus ipse ante te praecedet, ipse Cananaeos coram te extinguet.* Atqui angelo isti tribuitur conservatio ecclesiae et deductio per terram promissam. Ergo. Idem angelus dimittit peccata populo ad preces Moysis v. 20. Id quod solius veri Dei proprium Exod. 33, v. 9. Deut. 31, v. 15. Psal. 99, v. 7: *Ipse Dominus in columna nubis descendisse et ex columna cum Moyse locutus* dicitur. Ergo non fuit aliquis creatus angelus, id quod sole clarius ex Num. 12, v. 5: *Descendit Dominus in columna nubis et stetit in introitu tabernaculi.* v. 6: *et dixit ad Aaronem et Mirjam: Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei.* v. 7. *at non talis servus meus Moyse.* v. 8. *ore ad os loquor ei, aspectu et non per aenigmata et figuras Dominum videt*, utique ergo is, qui in nube apparuit, fuit ipse verus Jehovah. Confer etiam Exod. 16, v. 8. *accedite* לִפְנֵי יְהוָֹה *in conspectum* sive coram facie *Domini*, ubi intelligitur illa columna, quae erat praesentiae symbolum. Ergo qui in columna deduxit Israëlitas, fuit verus Jehovah. Considerari potest etiam illud, quod tribuatur huic angelo potestas judiciaria animadvertendi in legis divinae transgressores, jam vero *omne judicium Filio datum* Joh. 5, v. 23. Tribuitur huic angelo communis actio cum vero Deo in delendis gentilibus Cananaeis. Ergo est verus cum Patre Deus. 3. *ex symbolica apparitione.* Columna illa nubis et ignis, in qua Filius Dei apparuit, non solum in praesenti beneficium populo praestitit, viam in deserto monstrando, ab aestu et injuria coeli eos protegendo Psal. 105, v. 39, nocturnas tenebras discutiendo et munitionis instar a subitaneis hostium irruptionibus Israëlitas defendendo, Psal. 121, v. 5: *Dominus custodit te; Dominus est umbra tua ad manum dextram tuam.* v. 6: *per diem sol non uret te, neque luna per noctem.* v. 7. *Dominus custodiat te ab omni malo, custodiat animam tuam.* v. 8. *Dominus custodiat introitum tuum et exitum tuum ex hoc nunc et usque in seculum.* Confer Sap. 10, v. 17. cap. 18, v. 3. cap. 19, v. 7; sed etiam typum futurae incarnationis populo exhibuit. Ignis enim fuit symbolum divinae, nubes vero humanae naturae, Filio Dei aliquando personaliter uniendae, unde angelus voce ex hac visione petita ad Mariam dicit Luc. 1, v. 35: *Virtus Altissimi* ἐπισκιάσει σοι, quia scil. *in ejus utero lux incorporea corpus sumsit, umbra autem non aliter exprimitur, nisi per lumen et corpus.* Gregor. lib. 33. moral. c. 3. ac poëta dulcissime canit:

Sic lux in tenebris Christus, sic frigus in aestu,
Verus in igne Deus, tegmine nubis homo.

4. *ex cultus divini exhibitione.* Angelo illi, qui Israëlitas ex Aegypto per desertum in terram promissam deduxit, cultum divinum populus exhibere debuit, ergo non fuit creatus aliquis angelus, quia cultus divinus non nisi soli vero Deo debetur. Antecedens patet, quia populus obtulit ei sacrificia Exod. 3, v. 12, ac diligenter cavere jubetur, *ne contra eum peccet rebellando* c. 23, v. 21; jam vero soli Deo peccatur Psal. 51, v. 6. Ut enim solus Deus est summum bonum et omnis rectitudinis norma, ita quoque primo et proprie non nisi in Deum peccatur, in creaturas improprie et per accidens. Hic est idem ille angelus, de quo Matth. 17, v. 5. *hunc audite* et Deut. 18, v. 19: *Qui voci ejus non obedierit, ego ultor ero*, unde Deus hortatur Israëlitas ad obsequium huic angelo praestandum, significans illum parem ab eis obedientiam secum flagitare. Haec omnia si accurate observentur, manifestum erit angelum illum, qui Israëlitas per desertum in terram promissam deduxit, non fuisse angelum creatum, sed ipsum Jehovam, Dei scilicet Filium.

141. Id ipsum colligitur etiam ex aliis apud Moysen locis 6. Exod. 32, v. 34. *dicit Dominus ad Moysen: Vade et duc populum istum, quo locutus sum tibi. Angelus autem meus praecedet te. Ego autem in die ultionis visitabo hoc peccatum eorum.* Sicut de angelo populi duce c. 23, v. 21. dictum fuerat, *non relinquet te impunitum, cum peccaveris*, ita hoc loco Jehovah dicit, *ego in die ultionis visitabo hoc peccatum eorum.* 7. Exod. 33, v. 2. iterum ait Dominus ad Moysen: *Adscende tu et populus tuus in terram, quam me juravi daturum patribus dicens: Semini tuo dabo eam, et mittam ante faciem* III. 3
tuam angelum, ut ejiciam Cananaeum. (Sensus est: Ego quidem promisi Exod. 23, quod velim angelo meo vos comitari et deducere in terram Canaan, sed quia populus foedus meum violavit, ideo non sum amplius ei obstrictus, vade cum populo, quo et qua via volueris.) v. 3. *non enim adscendam tecum, quia populus durae cervicis es, semel adscendam in medio tui et delebo te.* v. 12. *dixit Moyses ad Dominum: Praecipis, ut educam populum istum, et non indicas mihi, quem missurus es mecum.* v. 14. *Dixit Dominus, facies mea praecedet te, et deducam te* v. 15. *ait Moyses, si non ibit facies tua, ne educas nos de loco isto.* v. 16. *in quo enim scire poterimus, ego et populus tuus, invenisse nos gratiam in conspectu tuo, nisi ambulaveris nobiscum?* v. 17. *et dixit Dominus, verbum, quod locutus es, faciam, invenisti enim gratiam coram me.* v. 18. *Et ait Moyses: ostende mihi gloriam tuam.* v. 19. *cui Dominus respondit: Ego transire faciam omne bonum meum ante faciem tuam, et praedicabo in nomine Domini coram te.* v. 20. *rursumque ait: non poteris videre faciem meam, non enim videbit me homo, et vivet.* v. 23. *posteriora mea videbis, faciem autem meam non videre poteris.* C. 34, v. 5. sequitur promissionis complementum: *Et descendit Dominus per nubem, et stetit cum eo (Moyses), ibi praedicavit de nomine Domini.* v. 6. *et transiit Jehovah ante eum, et praedicavit Jehovah, Jehovah, fortis, misericors* etc. v. 8. *festinusque Moyses curvatus est pronus in terram et adorans ait.* v. 9. *Si inveni gratiam in conspectu tuo, Domine, obsecro, ut gradiaris nobiscum, populus enim durae cervicis est, ut auferas iniquitates nostras.* In hoc loco

angelus, qui Israëlitas deduxit, vocatur *1. Iehovah*, quia Jehova praedicat de Jehovah; *2. facies Domini*, quia est substantialis Dei Patris imago; *3. omne bonum Dei*, quia Pater omnem suam bonitatem, divinam scilicet suam essentiam et majestatem per aeternam generationem ei communicavit ac per eundem coelestia nobis confert. 4. Idem introducitur tanquam *mediator* reconcilians DEUM et homines, ne Deus, qui est *ignis consumens*, propter peccata statim eos perdat ac deleat. At haec omnia non conveniunt alicui creato angelo. 5. Idem Dei Filius in forma humana sese conspiciendum Moysi exhibet, ut intelligitur ex illis verbis, *faciem meam*, id est nudam divinitatem et majestatem meam *videre non poteris, posteriora* autem sive tergum meum *videbis*, quia in plenitudine temporis humanam naturam personaliter assumturus erat, perinde uti etiam Exod. 24, v. 10. in forma humana Moysi ac septuaginta senioribus Israëlis sese conspiciendum exhibuerat, quia *viderunt Deum Israëlis sub pedibus ejus quasi opus lapidis saphirini et quasi coelum, cum serenum est.*

142. Denique 8. conferimus etiam Num. 14, v. 21: *Vivo ego, dicit Dominus, replebit gloria Domini universam terram*, hanc gloriam vidit postea Esaias c. 6, v. 4: *plena est omnis terra gloria ejus*, de quo Joh. 12, v. 41. dicitur, *quod viderit gloriam Christi, Dei Filii.* Atque haec omnia manifeste probant, Filium Dei Israëlitas ex Aegypto per desertum deduxisse. Deut 4, v. 37: *eduxit te facie sua in robore magno ex Aegypto.* Targum reddidit מימרה *in verbo suo*, quia facies illa Dei est ipsius Filius Exod. 33, v. 14. Ex N. Test. praeter locum 1. Cor. 10, v. 9. huc referri potest dictum Judae in v. 15. collato cum v, 4. etc.

143. *De Spiritu sancto* adeoque de singulis tribus personis exstat manifestum testimonium Esa. 63, v. 7: *Miserationes Domini memorare faciam laudes Domini super omnibus, quae reddidit nobis Dominus, et multitudinem boni domui Israël, quod reddidit eis secundum misericordiam suam, et secundum multitudinem miserationum suarum.* v. 8. *Et dixit: Vere populus meus ipsi, et factus est eis in salvatorem.* v. 9. *Angelus faciei ejus* פניו plur. cum aft. *salvavit eos propter dilectionem suam et propter indulgentiam suam* הוּא גְאָלָם *ipse redemit eos, et tulit et portavit eos cunctis seculi diebus.* v. 10. *Et ipsi rebelles fuerunt, et irasci fecerunt* אֶת־רוּחַ קָדְשׁוֹ *Spiritum sanctitatis*, vel
08. Spiritum sanctum ejus, *et factus est eis in inimicum, ipse pugnavit contra eos.* v. 11. *et recordatus est dierum antiquorum.* Hic manifeste enumerantur tres distinctae personae, a quibus singulis beneficium illud liberationis ex Aegypto ac deductionis per desertum tribuitur, ac Filius Dei secunda persona notanter *angelus faciei ejus: 1. ratione personae.* (פנים significat etiam personam.) Est enim *χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως, εἰκὼν θεοῦ ἀοράτου*, Col. 1, v. 15. Heb. 1. v. 3. De sapientia dicitur Sap. 7, v. 26. est *ἀπαύγασμα φωτὸς ἀϊδίου καὶ ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον τῆς τοῦ θεοῦ ἐνεργείας καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ.* Sicut Filius parentis faciem exacte referens filius paternae faciei dici posset: sic angelus ille increatus Dei Filius paternam faciem, id est, ipsam Patris essentiam per aeternam generationem a Patre sibi communicatam in sua subsistentia possidet, in eo tamen est discrimen maximum, quod similitudo faciei seu formae paternae, quam Filius in humanis obtinet, sit accidentalis et caduca, sed similitudo faciei paternae, quam Filius in divinis obtinet, est essentialis, substantialis ac proinde invariabilis, quia ab essentiae unitate dependet. Ut ergo Moyses angelum illum vocat *faciem Dei*, sic Esaias eum vocat *angelum faciei Domini*, eodem omnino sensu 2. Sam. 17, v. 1: *facies tua ibit in praelium*, id est, tu ipse ibis, ut Targum reddidit. Sic ergo *angelus faciei* dicitur, qui est unus verus cum Patre Deus. Sicut de Spiritu sancto Esa. 57, v 16 dicitur, *quod sit a facie Dei*, quia per aeternam spirationem a Patre procedit, sic Filius dicitur angelus faciei, quia per aeternam generationem a Patre ut lumen de lumine nascitur. *2 ratione officii*, quia est mediator ille, per quem Pater nobiscum loquitur, et faciem suam invisibilem nobis manifestat, unde Dominus *a facie ad faciem* cum Moyse dicitur locutus Exod. 33, v. 11. ac Jacob patriarcha dicit *se vidisse Dominum a facie ad faciem* Genes. 32, v. 30, quia uterque Filium Dei in forma humana vidit. Qui *videt Patrem*, ait Joh. 14, v. 9; inde Targum Esa. 63, v. 9. *angelum faciei* reddidit קְדָמוֹהִי *missus ab eo*, quia Filius est persona illa, per quam in V. Test. Deus ad patriarchas locutus, et faciem suam, id est, se ipsum et cousilium sive voluntatem suam illis manifestavit. Quemadmodum hominem cognoscimus per faciem, ita Patrem cognoscimus per Christum. Ac ne quis dubitet, etiam *Spiritum sanctum* in deductione populi per desertum adfuisse, conferimus locum Nehem. 9, v. 19: *Tu, Domine, in miserationibus multis non dereliquisti patres nostros in deserto, columna nubis non recessit ab eis ad illucendum* etc. v. 20. *et Spiritum tuum bonum dedisti ad intelligere faciendum eos.* Observari potest etiam illud, quod de beneficio deductionis per desertum usurpatur verbum רחף Deuter. 32, v. 11, quod de opere Spiritus sancti in prima creatione a Moyse usurpatur Genes. 1, v. 3. ac nuspiam alibi in tota Scriptura de Deo usurpatur.

144. Excipit Schmaltzius contra D. Frantzium disp. 1. p. 13: *1. Fit mentio trium. Ergo tres sunt personae, quae connexio, quae consequentia? Fit mentio trium. Ergo sunt tres personae in una Dei essentia.* p. 14. *Non negamus mentionem fieri Iehovae, angeli faciei Iehovae et S. s. Iehovae, sed negamus: 1. angelum faciei Iehovae esse Filium Dei; 2. negamus, etiamsi angelus is esset Dei Filius, eum esse talem personam divinam, qualis est Pater; 3. negamus Spiritum sanctum esse personam; 4. negamus hos tres esse unam Dei essentiam, quorum omnium nihil ex adducto loco probatur.* Resp.

imo vero ex iis, quae hactenus dicta sunt, haec quatuor membra optime colligi possunt. Trium horum personalitas colligitur ex eo: 1. quod tria distincta ponuntur nomina: *Jehovah*, *angelus faciei ejus*, *Spiritus sanctus ejus*; 2. quod unicuique horum trium actiones personae intelligentis, volentis ac subsistentis tribuuntur, *Jehovah* dicitur contulisse in populum Israël beneficia; *angelus faciei* dicitur populum propter amorem suum redemisse; *Spiritus sanctus* dicitur Israëlitis conversus in inimicum; 3. quod distincta opera unicuique horum trium tribuuntur, Jehovae miseratio erga populum assignatur, angelo faciei populi salvatio et redemtio, Spiritui sancto exacerbatio et pugna contra populum; 4. quod
III. 207. per pronomen relativum angelus et Spiritus ad Patrem referuntur, angelus enim dicitur *angelus faciei ejus*, et spiritus dicitur *Spiritus sanctus ejus*, utique ergo sunt a Patre distincti, at non *essentialiter*, quia una est divina essentia, nec *accidentaliter*, quia in Deum non cadit accidens. Ergo *personaliter*. Ergo ut distinctae personae, et quia Pater est persona, ideo etiam Filius et Spiritus sanctus sunt personae. Trium horum vera divinitas ex ipsis praedicatis probatur, quia praedicata sive attributa illa, quae hic angelo faciei et Spiritui sancto tribuuntur, nemini nisi uni vero Deo competunt. Nam in tota historia Mosaica is, qui ut causa princeps Israëlitas per desertum deduxit, et ab Israëlitis tentatus plagas eisdem intulit, ut verus Deus Israëlis describitur. Prius patet ex dictis, posterius ex Num. 14, 11. et seq. c. 32. 10. Deut. 1, v. 34. Psal. 78, 18. et 21. etc.

145. *2. De angelo faciei sermo est*, *hoc est*, *de uno ex angelis ejus*, *qui solent in oculos illius stare*, *expectantes*, *quid jubeat*, hanc interpretationem probat ex Vatablo, Calvino et Oecolampadio. P. 14. Resp. 1. cui angelo tribuuntur opera mere ac vere divina, solius Dei propria, ille non est angelus aliquis creatus, sed ἄκτιστος. Atqui angelo illi faciei, de quo Esaias loquitur, tribuuntur opera mere et vere divina, videlicet salvare, redimere, portare populum. Ergo. 2. de illo angelo loquitur Esaias, de quo Moyses testatur, quod in columna nubis et ignis praecesserit Israëlitas, quod nomen Dei in medio illius, quod Aegyptios in mare praecipitaverit etc. Atqui ea non conveniunt angelo alicui creato; 3. ex beneficiis et operibus, quae huic angelo tribuuntur, Filius Dei peculiariter denominatur יְשׁוּעַ et גֹּאֵל *salvator et liberator*, ac Hebr. 1, v. 3. apostolus de ipso pronuntiat, quod *portet omnia verbo virtutis suae*. 4. angelus ille, de quo propheta loquitur, Spiritui s. in ordine praeponitur. At si de angelo creato esset sermo, ille non posset Spiritui s. in ordine praeponi, quia ipsimet Photiniani dicunt, Spiritum s. esse virtutem Dei, quae certe dignior est creatis angelis. 5. nullus afferri potest Scripturae locus, in quo creati angeli dicantur angeli faciei, qui salvent, redimant et portent populum.

146. *3. Mirum est*, *eos qui credunt*, *Christum esse eundem Deum*, *qui Pater est*, *per angelum faciei Dei ipsum intelligere*, *cum hoc procul dubio aliquid longe minus denotet*, *et ex eo*, *quod quis angelus faciei Dei nominatur*, *apertissime concludi possit*, *eum nullo modo esse eundem Deum*, *cujus faciei angelus est*, *nisi forte quis sui ipsius angelus esse possit* p. 14. Resp. Plus infertur in consequente, quam antecedens permittit, hoc enim tantum sequitur, angelum illum faciei esse aliam personam, quia mittens et missus sunt distinctae personae, nequaquam vero inferri potest, esse alium Deum, quia Patris mittentis et Filii a Patre missi est una atque eadem divina essentia, quam ὁμοουσίαν non tollit Filii a Patre missio, quia distinguendum inter missionem inferioris a superiori, et missionem aequalis ab aequali, illam docendi causa vocare possumus *auctoritativam et potestativam*, hanc vero *voluntariam et oeconomicam sive dispensativam*. Prior pugnat cum essentiae unitate et honoris aequalitate, nequaquam vero posterior. Nec possunt Photiniani hoc negare, cum et ipsi videri velint Patris et Filii aequalitatem ratione honoris et dignitatis asserere atque interim negare nequeant, Filium a Patre in mundum esse missum, inde Socinus contra Bellarminum et Wiek. p. 253. et Catech. Racoviens. p. 122. sic inferunt: *Filius est aequalis Patri. Ergo non idem nec unus cum ipso Deus.* Sed ludos faciunt in ambiguitate vocis Deus, quae interdum sumitur οὐσιωδῶς, interdum vero ὑποστατικῶς, quando Filius dicitur Deo aequalis Joh. 5, v. 18., nomen Dei accipitur οὐσιωδῶς ac Patrem denotat, quo sensu recte dicitur: Filius est Patri aequalis. Ergo non est Pater vel non est eadem persona, minus recte autem infertur, ergo non est unus cum Patre Deus. *4. Ex eo*, *quod Spiritus s. Dei vel Jehovae spiritus appellatur*, *necessario concludi potest*, *eum non esse eundem Deum*, *cujus spiritus est*. Resp. idem sophisma cum priore. Et qua fronte negare possunt Photiniani, Spiritum
s. non esse eundem cum Patre Deum, cum Spiritum III. 2
s. appellent Dei virtutem ac negent ipsum esse creaturam? *5. Probari nequit*, *per vocem Jehovah Deum Patrem significari*. *Nam etiamsi Jehovah Deus ille non alius sit ex mente veritatis et nostra quam Pater*, *tamen ex mente Trinitariorum Jehovah plerumque est alius quam Deus Pater*, *id est*, *Deus ille trinus et unus*. *Quod si ita est*, *quomodo is*, *qui est istius trini et unius Dei angelus vel Spiritus*, *potest esse Deus ille idem unus et trinus?* Resp. turpis sophisticatio in voce *Jehovah*, quae itidem quandoque *essentialiter*, quandoque *personaliter* accipitur. Pater est Jehovah, Filius est Jehovah, Spiritus s. est Jehovah, nec tamen plures sunt Jehovae, sed unus est Jehovah, quia essentia divina tribus hisce personis communis non est quartum aliquid realiter ab his tribus personis distinctum, sed unus ille verus Jehovah est Pater, Filius et Spiritus s., ac hae tres personae sunt unus verus Deus.

CAPUT X.

CONTINENS TERTIUM ARGUMENTUM PRO ADSTRUENDO TRINITATIS MYSTERIO EX VETERI TESTAMENTO DEDUCTUM.

147. Tertium *principale sententiae nostrae fundamentum* deducimus ex *promissione de Messia.* Duo fuerunt primaria doctrinae coelestis in Veteri Testamento capita. Primum *decalogus sive doctrina de lege morali*, cujus appendicis sunt leges ceremoniales ac forenses. Alterum *ἐπαγγελία*, *promissio de Messia*, quam Moyses et omnes prophetae una cum lege proposuerunt ac inculcarunt. Esai. 8, v. 16. *ad legem et ad testimonium.* Ad haec duo primaria capita commode revocari possunt, quaecunque in Vet. Testam. traduntur, perinde ut in Nov. etiam Test. ad legem et evangelium, id est, praeconium de Messia exhibito omnia referuntur. Ex lege hauserunt morbi spiritualis cognitionem, ex promissione de Messia morbi remedium. Ex lege didicerunt, quid Deus ab ipsis requirat, ex promissione, quae beneficia Deus ipsis sit donaturus. Nemini igitur dubium, quin in publicis conventibus ecclesiasticis Israëlitae una cum doctrina legis etiam promissionem de Messia repetiverint. Atqui illa trinitatis mysterium includit. Ergo quoties promissionem de Messia repetiverunt, eadem opera doctrinam de trinitatis mysterio publica confessione repetiverunt. Assumtum erit manifestum, si consideremus, quaenam fuerint praecipua doctrinae de Messiae persona et officio capita.

148. Etenim ex vaticiniis Moysis, psaltis regii et prophetarum manifeste colligitur: 1. quod Messiam non tantum *verum hominem* in temporis plenitudine fore, sed etiam in personae unitate *verum Deum* esse pii Vet. Test. crediderint, cum ipsi tribuantur: *1. nomina vere divina* soli Deo propria. Vocatur non solum *Adonai* Psalm. 110, v. 1. *Elohim* Psalm. 45, v. 6. Esa. 35, v. 4. *Elohim* Esa. 9, v. 6, sed etiam *Jehovah*. Jer. 23, v. 5. c. 33, v. 14. Hosea 1, v. 7. *Jehovah Zebaoth* Esa. 44, v. 6. Zach. 12, v. 10. etc.; *2. attributa vere divina*, tum essentialia, ut aeternitas Prov. 8, v. 22. Mich. 5, v. 2, omnipotentia, Esa. 9, v. 6. *Deus fortis.* c. 40, v. 3: *Ecce Deus vester venit cum virtute. Omniscientia*, unde ipsa Dei *sapientia* dicitur Prov. 8, v. 22. etc. tum personale, videlicet genitum esse a Patre ab aeterno, Psalm. 2, v. 7. Mich. 5, v. 2. quo respectu Dei Filius vocatur Psalm. 2, v. 7. Proverb. 30, v. 4. Esa. 9, v. 6; *3. opera vere divina*, ut creatio, quam Dei Filio promisso Messiae tribui ostendimus superius, miraculorum divinorum operatio Esai. 35, v. 4, generis humani redemptio Esai. 63, v. 3, capitis serpentini contritio Genes. 3, v. 15, salvatio Esai. 35, v. 4. c. 45, v. 17, unde vocatur *Dei salutare* Gen. 49, v. 18. Psalm. 98, v. 3. Esai. 52, v. 10. c. 62, v. 11, justificatio Esa. 53, v. 11. Ecclesiae adversus hostes conservatio Psalm. 2, v. 9. Psalm. 110, v. 1, mortuorum resuscitatio Job. 19, v. 25, judicii extremi exsecutio Gen. 18, v. 25. Esai. 45, v. 23. (confer Rom. 14, v. 10); *4. cultus et gloria vere divina*, jubentur omnes populi et tribus terrae illi servire Psalm. 2, v. 11. Psalm. 72, v. 11. Daniel. 7, v. 14. ipsi confidere Psalm. 2, v. 12. Esai. 28, v. 16, ipsum timere Psalm. 2, v. 11. in eum sperare Esa. 11, v. 10, c. 14, v. 32, ipsum adorare et invocare Psalm. 22; v. 28. Psalm. 45, v. 12. Psalm. 72, v. 11. Psalm. 97, v. 7. (confer Hebr. 1, v. 6.) Esa. 45, v. 23. (confer Rom. 14, v. 9.). Quae omnia veram Messiae divinitatem evidenter probant.

149. 2. Quod Messiam in temporis plenitudine hominem nasciturum quidem crediderint, interim simul certo statuerint, ipsum *jam tum in V. T. esse personam subsistentem.* Hoc sequitur ex priore. Si enim non tantum verus homo est, sed etiam verus Deus, utique ante suam incarnationem, imo ante mundi creationem ab aeterno exstitit. In specie id ipsum probatur a temporibus N. T. ordine retrogrado usque ad primam mundi originem, imo ad ultimam usque aeternitatem adscendendo. Nam Filius Dei promissus Messias fuit temporibus: *1. Prophetarum.* Esaias vidit ejus gloriam Esai. 6, v. 1. utique praesentis et exsistentis. Johann. 12, v. 41: videt enim gloriam sedentis in solio. Audivit eum ad se loquentem, Esai. 8, v. 18. (confer Hebr. 2, v. 13.) c. 48, v. 16. (confer Johann. 18, v. 20.) Jerem. 34, v. 12: *Fuit verbum Jehovah ad Jeremiam a Jehovah.* Daniel petit a Domino, se exaudiri *propter DOMINUM*, Daniel. 9, v. 17; utique ergo jam tum mediator ille, propter quem exaudimur, exstitit. Zacharias Filium Dei ut angelum secum loquentem introducit, quod enim non creatus aliquis, sed increatus angelus, ipse scilicet Dei Filius intelligendus veniat, patet ex eo, quod divinum nomen *Jehovah* c. 2, v. 13. 14. 15. c. 4, v. 8. 9. c. 6, v. 15. divina opera videlicet *angelis dominari* c. 3, v. 4. 5. *prophetas mittere* c. 1, v. 14. 17. *auferre propria vi iniquitatem* c. 3, v. 4. etc., divinus cultus c. 2, v. 4. 5. 13. c. 6, v. 4, quin et opera mediatoris propria, videlicet intercedere pro ecclesia c. 1, v. 12. ipsi tribuuntur; adde quod vaticinium illud c. 12, v. 10. *aspicient ad me, quem transfixerunt*, non possit nisi ad Filium Dei in assumta natura aliquando crucifigendum referri. Confer Johann. 19, v. 37. Apoc. 1, v. 7. c. 19, v. 37. Malachias itidem eum introducit secum loquentem. c. 3, v. 1: *Ecce ego mittam angelum meum, qui praeparabit viam ante faciem meam.* Confer. Matth. 11, v. 10. Marc. 1, v. 2. Luc. 1, v. 76. c. 7, v. 27. Johann. 1, v. 23. etc. *2. Josuae ac judicum.* Jos. 5, v. 13. apparet *vir stans coram Josua*, quem fuisse non creaturam aliquam, sed ipsum creatorem ac DOMINUM, Dei scilicet filium (contra Bellarminum de beatitud. sanctor. c. 13.) apparet tum *ex appellatione*, vocatur enim *Jehovah* c. 6, v. 2. *et princeps exercitus Jehovae*, id est, angelorum, hominum et omnium creaturarum c. 5, v. 14, tum *ex operis divini attributione*, vocat se

principem exercitus DOMINI, quia Israëlitas ex Aegypto per desertum duxerat et contra hostes ipsorum pugnabat, promittit etiam se Hierichuntem in manus Josuae traditurum c. 6, v. 2; tum *ex cultus divini susceptione*, patitur sibi deferri cultum adorationis soli DEO debitum c. 5, v. 14. Matth. 4, v. 10; tum *ex symbolica apparitione*, conspicitur in forma humana suo tempore assumenda, terram, in qua apparebat, vocat sanctam, quia per hanc apparitionem erat sanctificata, ac divinitus in hunc usum destinata, ut locum praeberet ipsius nativitati et muneri docendi. Parentibus Simsonis apparuit angelus, id est ipse DEI Filius, quia vocatur *Jehovah* Jud. 13, v. 23; nomen suum dicit esse *mirabile* v. 13. Esai. 9, v. 6. ac Manoah se moriturum metuit, quia DEUM viderit v. 22. Exod. 33, v. 20. *3. Moysis*, quia est angelus ille DOMINI, qui Moysi in rubo apparuit Exod. 3, v. 2, qui Israëlitas ex Aegypto per desertum duxit
III. 310. in columna nubis et ignis eos praecedens Exod. 13, v. 21, qui Aegyptios in mare praecipitavit Exod. 14, v. 19, qui legem promulgavit Exod. 19 etc., ut ostendimus superius. 4. *Jobi*, sic enim loquitur c. 19. v. 25: *Scio quod* גֹּאֵל *redemtor meus vivit.* Is redemtor est Filius Dei, qui carnis assumptione propinquus ac frater noster factus est ac jure propinquitatis et fraternitatis nos redemit, unde hoc nomine appellatur Genes. 48, v. 10. Exod. 3, v. 8. c. 23, v. 20. Esai. 63, v. 9. etc.; idem etiam opus resuscitationis perficiet Johann. 5, v. 28. c. 6, v. 39. *5. patriarcharum.* Abrahae apparet duobus angelis comitatus Genes. 18, uni enim ex illis tribus nomen Jehovah v. 13. 14. 17, ac opera vere divina v. 10. 12. 25. attribuuntur, unde salvator noster Johann. 8, v. 25. pronuntiat: *Abraham vidit diem meum*, et v. 58: *Antequam Abraham erat, ego sum.* Jacobum alloquitur Gen. 31, v. 11. ac se vocat DEUM illum, cui Jacobus votum voverat v. 13, et revocat eum in regionem patrum suorum v. eod. Jam vero Jacobus non creato alicui angelo, sed ipsi Jehovae votum fecerat Gen. 28, v. 13, ac DEUS se revocaturum ex Mesopotamia eum pollicetur v. 15. Idem DEI Filius cum ipso luctatur Gen. 32, v. 24; ab eodem Jacobus Josephi filiis benedictionem precatur Gen. 48, v. 10, quod non competit creato alicui angelo. Confer Bohem. tract. de aetern. Filii divinit. c. 36. p. 264. Huc referri possunt omnes apparitiones, in quibus Jehovah tempore Veteris Testamenti in forma viri et hominis conspectus fuit, is enim fuit Dei Filius ὁ *Λόγος*, persona illa, per quam Deus ab initio cum patribus locutus, testis et interpres divinae voluntatis, cujus *deliciae esse cum filiis hominum* Prov. 8, v. 30; ideo etiam incarnationis suae praeludia in visibilibus illis figuris dilectis suis exhibere voluit.

150. 3. Quod Messiam Dei Filium esse distinctam a Patre personam crediderint, id enim patet *1. ex ipsa appellatione* angeli, inde enim atque ideo dicitur angelus, quia a Patre mittitur ad homines tanquam mediator et *Λόγος* ac in plenitudine temporis in carnem erat mittendus. Jam vero alia persona est mittens, alia vero persona est missa, neque angelus est sui ipsius legatus. Et ex nomine Filii Ps. 2, v. 7. Proverbior. 30, v. 4. Filius non est sui ipsius, sed Patris filius, ac distincta a Patre persona; 2. *ex personalis proprietatis descriptione*, dicitur enim Filius ab aeterno a Patre genitus Ps. 2, v. 7. primogenitus Ps. 89, v. 28. *ἀπαύγασμα φωτὸς ἀϊδίου, εἰκὼν ἀγαθότητος θεοῦ* Sap. 7, v. 26. Sapientia dicit se fuisse *apud Deum* Proverb. 8, v. 24; *3. ex nominis Jehovah repetitione*, Gen. 19, v. 24: *pluit Jehovah a Jehovah.* Exod. 34, v. 5: *Jehovah praedicat de Jehovah.* Hose. 1, v. 7: *Jehovah salvat in Jehovah* etc. At si uni duntaxat personae nomen Jehovah competeret, repetitio illa nominis Jehovah locum habere non posset; *4. ex operis appropriatione.* De solo Dei Filio promisso Messia praedictum fuit ipsum ex virgine nasciturum et humanam naturam in plenitudine temporis assumturum. Ergo de ipso in N. T. manifestum fuit, quod sit distincta a Patre persona.

151. 4. Quod Messias *mittatur non solum a Patre, sed etiam a Spiritu s.* Esa. 48, v. 16: *Adonai Jehovah misit me et Spiritus ejus* (confer Johann. 18, v. 20, ubi verba proxime praecedentia, *ego in occulto locutus sum nihil*, Christus sibi accommodat), quod Spiritus *Domini requieturus sit* super ipsum, *Spiritus scilicet sapientiae et intelligentiae, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiae et timoris Domini* Es. 11, v. 2. *Ecce hic servus meus, dedi ei Spiritum meum* Es. 42, v. 1. *Spiritus Domini Dei super me, quapropter unxit me Dominus ad evangelizandum mansuetis misit me* etc. Esai 61, v. 1. Confer Luc. 4, v. 18, quod Spiritu s. *prae consortibus* sive ultra consortes suos ungendus sit Ps. 45, v. 8. Confer Hebr. 1, v. 9. quo pertinent dicta, in quibus promissus ille salvator et redemtor humani generis dicitur מְשִׁיחַ Ps. 2, v. 2. Ps. 132, v. 10. Dan. 9, v. 26; inde enim atque adeo sic appellatur, quia Spiritu sancto secundum humanam naturam in plenitudine temporis assumendam erat ungendus etc.) Ex quibus omnibus sic concludimus: Qui agnoscunt, Messiam esse 1. verum et III.
aeternum Deum; 2. personam ante suam ex virgine nativitatem, imo ab aeterno subsistentem; 3. distinctam a Patre personam; 4. super quam Spiritus s. sit requieturus: illi agnoscunt pluralitatem ac notanter trinitatem personarum in una indivisa deitatis essentia. Sed pii V. T. ex vaticiniis de Messia in V. T. agnoscere potuerunt et agnoverunt quatuor illa doctrinae capita de Messiae persona. Ergo etiam pluralitatem ac notanter trinitatem personarum in una indivisa deitatis essentia agnoscere potuerunt et agnoverunt. De majore nulla potest esse dubitatio, nisi quis Tritheitas ex illis fabricare velit, sed ab hoc errore liberarunt eos manifestissima dicta de divinae essentiae unitate. Si quis excipiat, *illos non potuisse Spiritus s. personalitatem ex illis dictis colligere*, illum remittimus ad ea, quae in praecedentibus duobus argumentis allata.

CAPUT XI.

CONTINENS QUARTUM ARGUMENTUM EX V. T. PRO ADSTRUENDO TRINITATIS MYSTERIO DEDUCTUM.

152. Quartum principale fundamentum pro adstruendo trinitatis mysterio ex V. T. petitum deducimus ex benedictione ecclesiastica. Num. 6, v. 22: *Locutus est Dominus ad Moysen, dicens.* v. 23: *Loquere ad Aaron et filios ejus, dicendo: Si benedicetis filiis Israël, dicendo eis: Benedicat tibi Dominus et custodiat te.* v. 25: *Lucere faciat Dominus faciem suam super te et misereatur tui.* v. 26: *Elevet Dominus faciem suam super te et ponat tibi pacem.* v. 27: *Et ponent nomen meum super filios Israël, et ego benedicam eis.* Hanc benedictionis formulam ab Israëlitis maximi pretii ac ponderis fuisse habitam ac haberi etiam debuisse, ostendimus in peculiari disputatione de hac εὐλογίᾳ habita: *1. ex auctoris principalis denominatione; 2. ex causae instrumentalis conditione; 3. ex addita promissione; 4. ex solenni benedictionis recitatione; 5. ex quotidiana hujus benedictionis frequentatione.* Mysterium trinitatis ex hac εὐλογίᾳ demonstravimus, probando ex eadem: 1. personarum trinitatem; 2. essentiae divinae unitatem. Trinitatem personarum in ea exprimi ostendimus: 1. ex trina nominis Jehovah repetitione; 2. ex distinctorum beneficiorum enumeratione; 3. ex cujusdam ad fidei analogiam applicatione; 4. ex aliorum Scripturae locorum collatione; 5. ex Christianorum interpretum testificatione; 6. ex ritus, quem in pronuntianda ista benedictione observare consueverunt, peculiari ratione. Unitatem divinae essentiae ostendit: *1. nomen singulare Jehovah; 2. pronomen sive affixum singulare; 3. verbum singulare.* Quae omnia late comprobavimus, ac illis, quae in contrarium ab adversariis afferuntur, respondimus in disputatione, quae habetur part. 2. disputat theol., ad quam benevolum lectorem remittimus.

CAPUT XII.

RELIQUA ARGUMENTA, QUAE PRO ADSTRUENDO TRINITATIS MYSTERIO EX V. T. PRODUCI POSSUNT, COMPLECTENS.

153. Atque haec sunt quatuor illa principalia fundamenta, quae ex V. T. pro asserendo trinitatis mysterio adducimus. Ut autem tota haec tractatio sit perfectior, omnia et singula, quae pro trinitate ex V. T. afferuntur dicta, juxta B. Lutheri et D. Chemnicii observationem in duas distribuemus classes. Prior *pluralitatem*, posterior *trinitatem personarum* in Deo probat. Prioris classis dicta *mediate et indirecte*, posterioris vero *directe et immediate* trinitatem probant. Ad priorem classem pertinent haec dicta: 1. in quibus Scriptura de Deo loquitur *in numero plurali.* Ejusmodi vero dicta in tres classes subdividi possunt: 1. in quibusdam *nomini plurali* conjungitur *verbum singulare*, ubi illud personarum pluralitatem, hoc vero essentiae unitatem exprimit. Genes. 1, v. 1: In principio בָּרָא אֱלֹהִים c. 2, v. 5. לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים *non fecit pluere Dominus Deus.* c. 17, v. 3. וַיְדַבֵּר *Elohim, locutus est DEUS cum Abrahamo.* c. 35, v. 11. וַיֹּאמֶר *Elohim*, et paulo ante v. 9. וַיֵּרָא *et visus est Deus Jacobo.* Deuteronom. 5, v. 26: *Quae est omnis caro, quae audit vocem* אֱלֹהִים מְדַבֵּר *loquentis e medio ignis.* 1. Paralipom. 17, v. 21: *Quis sicut populus tuus Israël genus una in terra, ad quam* הָלַךְ הָאֱלֹהִים *perrexit Deus?* 2. in quibusdam *nomini plurali* additur *verbum plurale* ad pluralitatem illam personarum expressius denotandam. Gen. 20, v. 13: *Et fuit, quando* הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים *errare me fecerunt Elohim de domo patris mei.* c. 35, v. 7: *Vocavit locum* אֵל בֵּית־אֵל *quia ibi* נִגְלוּ הָאֱלֹהִים *revelati sunt ipsi Elohim.* (Calvinus in comment. et eum secutus Socinus in defens. animadv. p. 132. utrumque locum *de angelis* accipit. At Deus Abrahamo peregrinationis illius fuerat auctor Genes. 12, v. 1. ac ipse Deus Jacobo conspectus erat in via, cui etiam Jacobus altare aedificat, non angelis Genes. 35, v. 1: *Dicit Deus ad Jacob: Surge et adscende in Bethel facque ibi altare Deo, qui apparuit tibi, dum fugeres a facie Esau.* Eniedinus non veretur dicere, *Abrahamum inter profanas gentes peregrinantem, in hoc loquendi modo se gentibus accommodasse, ut earum favorem captaret.)* 2. Sam. 7, v. 23: *Quis sicut populus tuus, sicut Israël gens una in terra, propter quam* הָלְכוּ־אֱלֹהִים *iverunt Elohim;* 3. in quibusdam *participium plurale* loco nominis substantivi usurpatam vel *adjectivum plurale* Deo tribuitur. Deuteronom. 5, v. 26: *Quid est omnis caro, ut audiat vocem* אֱלֹהִים חַיִּים *Elohim viventium,* Jos. 24, v. 19: *Non poteritis servire Jehovah, quia* אֱלֹהִים קְדֹשִׁים הוּא *Elohim sancti ipse,* El Deus aemulator. Job. 35, v. 10: *Non dixit, ubi* אֱלוֹהַּ עֹשָׂי *Deus factores mei dans cantica.* Psalm. 58, v. 12: *Utique* אֱלֹהִים שֹׁפְטִים *Elohim judices in terra.* Psalm. 149, v. 2: *Laetetur Israël* בְּעֹשָׂיו *in factoribus suis, exsultent filii Sion in Rege eorum.* (Esai. 26, v. 41. *Confidite* בַּיהוָה עֲדֵי־עַד *in Domino fortibus.* Locum hunc adducit Epiphan. contra Anom., sed עֲדֵי potest etiam esse adverbium in statu regiminis positum, sicut Pagninus et Arias reddiderunt *usque in seculum.)* Esa. 44, v. 2: *Sic dixit Jehovah* עֹשֶׂךָ *factores tui et formator tuus.* c. 54, v. 5: בֹּעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ *mariti tui factores tui, Jehovah Zebaoth nomen ejus.* Jerem. 10, v. 10: יְהוָה אֱלֹהִים אֱמֶת *Dominus Deus veritas ipse* אֱלֹהִים חַיִּים *Elohim viventes et rex seculi sive aeternus.* c. 23, v. 36.

Pervertistis verba Elohim Chaiim Jehovah Zebaoth אֱלֹהֵינוּ. *Domini nostri.*

III. 313. 154. Quae contra haec dicta ab adversariis proferuntur, exposita sunt superius. 2. in quibus Deus *de se ipso* loquitur *in plurali numero*. Gen. 1, v. 26. נַעֲשֶׂה *Faciamus hominem ad imaginem nostram.* (Patrum dicta, quibus ad mysterium pluralitatem personarum hanc loquendi formam referendam esse demonstrant, et exceptiones adversariorum, quibus evidentiam hujus dicti labefactare nituntur, superius exposuimus.) Quidam est nostris secutus Pererium in Genes. lib. 4. p. 155. addit locum Genes. 2, v. 18. *faciamus homini adjutorium*, sed in Hebr. est singul. אֶעֱשֶׂה *faciam*. c. 3, v. 22: *Ecce Adam factus quasi unus ex nobis* (Calvinus in comment. *Christiani doctrinam de tribus personis hoc loco eliciunt, sed vix firmum est hujusmodi argumentum, quoniam hic Adam sub dictione* nobis *comprehenditur*. Sed nota 1. pluralis numeri usurpationem; 2. partitivam locutionem, factus est quasi unus מִמֶּנּוּ ex nobis; 3. ad praecedentia relationem. Jehovah Elohim, DEUS, qui est unus in essentia et trinus in personis, dixit: *Ecce homo factus est unus ex nobis.* Quos vero allocutus est, utique eos, quos allocutus fuerat c. 1, v. 26: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, ubi plurium personarum de opere mere divino consultatio et pluralis verbi ac pronominis usurpatio ostendunt de pluribus, et quidem divinis personis hoc esse accipiendum, respicit Deus ad fallax promissum serpentis; v. 5: *Eritis sicut Elohim*, quod liquet ex verbis additis *sciendo bonum et malum. In toto illo tertio capite Jehovah solus cum primis parentibus agit, angelorum nulla fit mentio, nisi sub finem capitis, ac illud* nobis *non includit Adamum, cum sit terminus oppositus;* 4. ipsius Calvini confessionem. Agnoscit enim in reliquis locis, in quibus DEUS de se in plurali numero loquitur, mysterium trinitatis indicari, at hujus loci est eadem omnino ratio cum illis reliquis; 5. reliquorum Calvinianorum testificationem. Piscator in comment. observ. 33. vocat *hoc evidentissimum testimonium pluralitatis personarum in essentia Dei, videlicet sanctae trinitatis.* 6. absurditatis consecutionem. Neque enim sine absurditate partitivum illud *unus ex nobis* ad Adamum ipsum vel ad angelos referri potest; 7. targum Hierosolymitani expositionem: *Et dixit verbum Domini Dei: Ecce Adam quasi unus ex nobis.* Vide Justin. in Dial. cum Tryhon.) Genes. 11, v. 26: Venite, descendamus et coufundamus linguam ipsorum. (Philo in lib. *περὶ συγχύσεως διαλέκτου* Deum ad angelos non *σωτηρίους*, sed punitores locutum esse. Iterum *ἰουδαΐζει* Eniedinus: *Potuit Deus per angelum unum vel plures hanc confusionem linguarum efficere, sicut eversionem Sodomorum.* Atqui v. 5. Deus ipse dicitur descendisse v. 8. linguas confudisse. Deuter. 32, v. 8. עֶלְיוֹן *excelsus separavit filios hominum.* Recte Theodor. in comment. *πληθυντικῶς τὴν διάλεξιν χηματίζει τῶν τῆς τριάδος προσώπων ἐμφαίνων τὸν ἀριθμόν.* Calvin. vi veritatis coactus fatetur, *non inepte hinc probari, subesse in una Dei essentia plures personas.* Observa enim 1. pluralis numeri usurpationem. נֵרְדָה וְנָבְלָה; 2. mutuam exhortationem הָבָה *agite*, quae vocula de architectis turris Babylonicae compluribus ibidem v. 4. usurpatur. *Agite, aedificemus nobis civitatem.* 3. Divini operis expressionem. *Descendamus et confundamus linguam.* At confusio illa linguarum est opus mere divinum. v. 9: *Jehovah confudit labia eorum.* Ergo Deus non alloquitur angelos, sed personas deitatis.) Esa. 6, v. 8: *Audivi vocem Domini dicentis. Quem mittam, et quis ibit nobis.* (Missio prophetarum ubique soli vero Deo tribuitur. Ergo non alloquitur Deus angelos, sed personas trinitatis. Objicit Eniedinus *hic de eodem et unico singulari permixtim nunc singularem nunc pluralem numerum usurpari. Quem mittam et quis ibit nobis?* Respondet Lyranus *solum Spiritum sanctum hic loqui, primo quidem secum: quem mittam, deinde vero totam trinitatem alloqui*, quia Spiritui sancto peculiariter tribuitur missio prophetarum et apostolorum Actor. 13, v. 2, qui etiam *locutus dicitur per prophetas* 2. Sam. 23, v. 2. Act. 1, v. 16. 2. Petr. 1, v. 21, atque efficax est per ministerium verbi a prophetis, apostolis et aliis ecclesiae doctoribus praedicati. Gen. 6, v. 3. Johan. III. 16, v. 8. 1. Cor. 2, v. 4. 2. Cor. 3, v. 3. etc. Simplicius respondetur, pluralem et singularem numerum nequaquam permisceri, neque idem per omnia significare, se illum personarum trinitatem, hunc vero essentiae divinae unitatem exprimere, sicut in verbis Christi Iohann. 10, v. 30: *Ego et Pater unum sumus*, per *τὸ* unum essentiae unitas, per *τὸ* sumus personalis distinctio exprimitur.) Quidam addunt locum propheticum Esai. 41, v. 22: *Accedant et nuntient nobis futura accidentia, priora quae fuerunt, nuntiate.* Sed rectius ad prophetam nomine ecclesiae loquentem illa verba referuntur, additur enim *et ponemus cor nostrum et sciemus novissimum eorum, annuntiate ventura in posterum, et sciemus, quod dii vos.* Reuchl. in notis ad quaest. 1. Athan. addit locum Mal. 1, v. 6, ubi Deus in plurali de se loquitur: *Si* אֲדוֹנִים *Domini ego, ubi meus timor?*

155. 3. In quibus *Jehovah de Jehovah, Dominus de Domino* loquitur, ubi pluralitatem personarum significari colligitur ex eo, quod simplicissima essentiae unitas in aliis Scripturae dictis confirmata ad essentiae pluralitatem ejusmodi loquendi formam referre non permittat. Genes. 9, v. 16. dicit Deus ad Noahum: *Erit arcus in nube, et videbo illum ad recordandum foederis perpetui inter Deum et omnem animam viventem.* Genes. 19, v. 24: *Pluit Dominus a Domino ignem et sulphur super Sodomam.* Vatablus in commentario putat hac phrasi tanquam Hebraismo significari, *quod ipse Dominus e coelis hoc incendium excitarit.* Idem statuit Calvinus in comment.: *Quod veteres*, inquit, *CHRISTI divinitatem hoc testimonio probare conati sunt, minime firmum est, ac sine causa meo judicio tumultuantur,*

qui acrius Judaeos exagitant, quia non admittunt tale probationis genus, cum Moysis consilium lectorum oculos ad spectandam Dei manum erigere et acuere. Hanc Calvini explicationem adducit ac probat Ostorodus in disput. German. Trad. oppositae part. 2. c. 5. Sed urgemus 1. perspicuam Jehovae Filii a Jehovah Patre distinctionem: *Jehovah pluit a Jehovah.* Ergo alia persona est, quae pluit, videlicet Filius, alia vicissim persona est, a qua pluit, videlicet Pater, ne enim alius Deus introducatur, obstat essentiae divinae unitas alibi comprobata; 2. emphaticam praepositionis adjectionem: *Pluit Dominus* מאת *Jehovah*, ubi את non est articulus accusativum casum notans, sed praepositio significans *cum*, quae praepositioni מן addita significationem intendit. Ad verba igitur emphatice sonat. *Pluit Dominus de cum Jehovah*, ut significetur, quod Dominus pluerit et a Jehovah et cum Jehovah. Ps. 118, v. 23: *a cum Domino fuit istud*; 3. aliorum Scripturae locorum collationem. Johann. 5, v. 19: *Non potest Filius a se quicquam facere, nisi quod viderit Patrem facientem.* De eo ergo Moyses asserit, quod pluerit a Jehovah, qui testatur re non posse quicquam facere a se v. 17: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor.* v. 22: *Pater non judicat quenquam, sed omne judicium dedit Filio.* Jam vero hic describitur judiciaria Dei Patris actio contra Sodomitas. Ergo ab ea Filius non est excludendus. Amos. 4, v. 11: *Subverti in vos secundum subversionem Elohim Sodomam et Gomorram.* Atqui Elohim notat personas plures Jerem. 50, v. 40. Juxta subversionem Elohim Sodom et Gomorra etc. Conjungimus etiam illa Scripturae dicta, in quibus Jehovah loquitur ad Jehovam, Jehovah mittit Jehovam, ubi non potest una persona intelligi. Ut ergo Jehovah loquens distinguitur a Jehovah, ad quem sermo dirigitur, et Jehovah mittens a Jehovah, qui mittitur, sic Jehovah pluens personaliter distinguitur a Jehovah, a quo pluit; 4. Chaldaicam versionem. Targ. Hierosol.: *Verbum Jehovae erat demittens super populum Sodomae et Gomorrae pluvias benignas, si forte agerent poenitentiam ab operibus suis malis. Et cum viderent ille pluvias benignas, dixerunt: Haud dubie nostra mala opera nondum revelata sunt coram Jehovah. Reversum est igitur verbum Jehovae et demisit super illos sulphur et ignem a facie Jehovae de coelis.* Targ. Jonathan.: *Verbum Jehovae demisit pluvias benignas super Sodomam et Gomorram, propterea ut agerent poenitentiam, et non egerunt poenitentiam, quia*
15. *dixerunt: Non vevelata sunt coram Jehovah opera mala. Demissa igitur sunt super illos sulphur et ignis a verbo Jehovae de coelis.* Jam vero mittere sulphur et ignem reverti ad Deum etc. sunt actiones personae competentes. R. Eleazar (citante Galatino lib. 2. c. 6.) in Beresith Rabba super Gen. 19: Et Deus pluit etc. *In omni loco, ubi in Scriptura ponitur tetragrammatum, semper intelligitur ipse et domus judicii ejus.* Probat autem Gal. per domum judicii trinitatem intelligi, quia tres ad minimum sententiam aliquam ferebant; 5. Interpr. Christianorum consensionem. Iren. libr. 3 c. 5. p. 175. *In eversione Sodomitarum Scriptura ait: Et pluit Dominus super Sodomam ignem et sulphur α Domino de coelo. Filium hic significat, qui et Abrahae conlocutus, et a Patre accepisse potestatem ad judicandum Sodomitas propter peccata eorum.* Iustin. in dial. cum Tryph. p. 215. colligit ex hoc loco, *quod praeter eum, qui intelligentia comprehenditur, universorum parentem alius quidam proprie dicatur Dominus.* Conc. Syrm. can. 16. referente Socrate lib. 2. hist. c. 30: *εἴ τις τὸ ἔβρεξε κύριος παρὰ κυρίου μὴ ἐπὶ τοῦ πατρὸς καὶ τ. ῦ υἱοῦ ἐκλαμβάνει, ἀλλ᾽ αὐτὸν παρ᾽ αὐτοῦ λέγοι βεβρεχέναι, ἀνάθεμα ἔστω ἔβρεξε γὰρ κύριος υἱὸς παρὰ κυρίου τοῦ πατρός.* Similia occurrunt apud Ignat. Epist. ad Antioch. Hilar. libr. 4. de trin. Epiph. adv. haer. Cyrill. lib. 1. contra Julian. August. libr. 1. quaest. in Gen. q. 59. etc.

156. Regerunt Photiniani I. *Hebraeos saepenumero loco relativi uti antecedente.* 1. Reg. 8, v. 1: *Convocavit Salomon seniores Israëlis ad regem Salomon*, i. e. ad se ipsum. C. 10, v. 13: *Rex Salomo dedit Seba omnem voluntatem juxta manum regis Salomo.* C. 12, v. 21: *Roboam congregavit universam domum Juda, ut reducerent regnum ad Roboam.* Ex N. T. addunt 1. Cor. 1, v. 7. et 8. 1. Thess. 1, v. 9. 2. Thess. 3, v. 5. 2. Tim. 1, v. 18. Idem observari, cum de Deo habetur sermo, probare conantur ex Genes. 1, v. 27. c. 5, v. 1: *Creavit Deus hominem ad imaginem Dei.* 1. Reg. 3, v. 35: *Revelatus fuerat Jehovah Samueli in Silo juxta verbum Jehovae.* C. 15, v. 22: *Nunquid vult Jehovah holocausta et victimas, et non potius, ut obediatur voci Jehovae?* 1. Reg. 8, v. 11, 2. Paral. 7, v. 2: *Non poterant sacerdotes ingredi templum Jehovae eo quod implesset majestas Jehovae templum Jehovae.* Enied. in explic. loc. Schmaltz. contra Schopp. de trin. p. 9. Respond. inane hoc suberfugium non potest accommodari reliquis Scripturae dictis, in quibus Jehovah loquitur ad Jehovah. Item Jehovah mittitur a Jehovah, ubi distinctas personas exprimi quilibet intelligit. Esai. 48, v. 15. Jehovah inquit: *Misit me Jehovah et Spiritus ejus.* Paraphrasis erit talis: Ego misi me et Spiritus meus. Zach. 2, v. 8. *ipse misit me*, id est, ego misi me. Ipsa litera nostram diserte confirmat sententiam, alius enim est qui pluit, alius a quo pluit, quo pertinent reliqua fundamenta pro nostra sententia adducta. II. Excipitur *eversio Sodomorum ubique in sacris literis Deo Patri, non Filio tribuitur* Jerem. 50, v. 40. Amos 4, v. 11. 2. Petr. 2, v. 6. Respond. ut Pater non est extra Filium, nec sine Filio, ita quoque non operatur extra Filium vel sine Filio, sed per Filium, quippe qui est unius cum ipso essentiae ac potentiae. *Id quod agit, est una communis tribus deitas*, inquit Nazianzenus orat. 5. de Theolog. de divinis operibus, quae vocantur ad extra. Adde quod in dictis propheticis habeatur vox *Elohim* plures personas exprimens. III. Exc. *Vox DEUS est ἐπιτατική, intensionem ac magnitudinem signifi-*

cans. Sic pavor Jehovae, sopor Jehovae 2. Paralipom. 20, v. 29. Genes. 35, v. 5. 1. Regum 16, v. 12. *pro magno et vehementi accipiuntur;* Numer. 11, v. 1. *Ignis Jehovah pro magno et vehementi.* V. 31: *Ventus a Jehovah, id est magnus et vehemens. Ita quoque hoc loco Jehovah est epitheton sulphuris et ignis.* Respond. 1. Pugnat haec exceptio cum prima, vehementior enim DEI effectus non est ipse verus DEUS; 2. speciem aliquam haberet haec exceptio, si ignis et sulphur dicerentur *ignis Dei, sulphur Dei*, sicut alibi dicuntur *cedri Dei, montes Dei.* Atqui Moyses longe aliter dicit: *Pluit Jehovah a Jehovah ignem et sulphur*, ubi non ad nomen,
III. 316. sed ad verbum *pluit* appellatio Jehovah refertur; 3. 2. Paralip. 20, v. 29. Genes. 35, v. 5. non habetur vox Jehovah, sed *Elohim*, quod etiam creaturis quandoque tribuitur, hactenus igitur est disparitas; 4. vox Elohim in illis locis non sumitur *adjective*, ut intendat significationem, sed *substantive*, ut exprimat causam efficientem, ipsum scilicet Deum, a quo terror ille immissus et a quo ignis ille descendit. Confer Gen. 35, v. 5. Exod. 23, v. 27. Deut. 11, 25. 5. 1. Reg. 16, 13. non vehemens aliquis ventus, sed spiritus Domini dicitur mansisse super Davidem, id quod de Spiritu sancto intelligendum esse constat ex aliis Scripturae dictis; 5. vehementia et singularitas illius ignis denotatur per pericopen additam e coelo, ut coelestem et peculiarem pluviam eam fuisse intelligamus; 6. juxta hanc hypothesin nomen Jehovah in una eademque periodo diversissimam obtineret significationem. IV. Exc. *Priore loco Jehovah vocatur angelus ille, quem Deus miserat ad perdendum Sodomam, qui Jehovae personam sustinebat, qui ab ipso vero Deo, cujus erat legatus, ignem et sulphur deduxit.* Respond. 1. haec exceptio itidem pugnat cum prima, angelus enim creatus non est ipse verus Deus; 2. nomen Jehovae est solius veri Dei proprium, ut suo loco demonstravimus; 3. laborat haec exceptio eadem absurditate, qua tertia, videlicet nomen Jehovah in una eademque periodo diversissimam obtinere significationem; 4. Socin. in defens. animadv. p. 304. agnoscit ipsum Jehovam, non angelos sulphure et igne coelitus depluto Sodomam evertisse. *Angeli* (inquit) *ideo dicunt se missos fuisse a Jehovah ad perdendum locum illum, non quia ipsimet revera illum perdituri essent, id enim Jehovah ipse fecit misso e coelo sulphure et igne, sed quia Jehovah ipsorum ministerio et uteretur et usurus esset ad locum inde Loto cum suis educto ad perditionem praeparandum* etc. 5. De duobus angelis Sodomam missis Moyses nunquam in singulari, sed semper in plurali loquitur. Gen. 19, v. 1. et seqq. ac Lotus a v. 19. usque ad 23. non amplius cum duobus angelis Filii Dei comitibus, sed immediate cum ipso Dei Filio, qui colloquio cum angelis supervenerat, agit, ut omnes circumstantiae ostendunt. Invocat enim eum, impetrat, ut oppido Zoar parcatur etc. Is ergo est Jehovah ille, qui a Jehovah pluit.)

157. Exod. 11, v. 3. DOMINUS de DOMINO, Jehova de Jehova dicit, quod sit *daturus gratiam populo in oculis Aegyptiorum, ad mutuo danda vasa aurea.* c. 16, v. 7: *Mane videbitis gloriam Jehovae, audivit enim murmurationes vestras contra Jehovam.* c. 23, v. 20: *Jehovah dicit se missurum angelum, in cujus medio sit nomen ejus,* unde vocatur *facies Jehovae.* c. 24, v. 1: *DOMINUS dicit ad Moysen: Adscende ad DOMINUM.* Exod. 30, v. 16. *DOMINUS jubet levandam dari in memoriale coram DOMINO.* c. 33, v. 19. dicit Dominus ad Moysen: *Faciam transire omne bonum meum coram te et vocabo in nomine Jehovah coram te.* c. 34, v. 5: *Descendit Jehovah in nube et stetit ibi cum Moyse et vocavit in nomine Jehovah. v. 6: et transivit Jehovah ante eum et clamavit: Dominus, Dominus DEUS misericors* etc. Num. 14, v. 21: *Vivo ego, dicit Dominus, replebit gloria Domini universam terram.* (Confer Esai. 6, v. 4. Johann. 12, v. 41.) 2. Samuel. 5, v. 23: *Dixit Dominus ad Davidem: Venias ad hostes ex adverso mororum. v. 24: audieris sonitum incessus in cacuminibus mororum, tunc movebis te, tunc enim egredietur Jehovah ante te.* 2. Sam. 7, v. 11. *annuntiat tibi Jehovàh, quod domum faciet tibi Jehovah.* Psalm. 45, v. 8: *Unxit te Deus, Deus tuus oleo laetitiae* (confer Hebr. 1, v. 9.) Psalm. 110, v. 1: *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis* (confer Matth. 22, v. 44. Marc. 12, v. 36. etc. Targum Onkelos: *Dixit Dominus Verbo suo.* Midras Thillim in Psalm. 17: *Futurum est, ut Deus sanctus et benedictus sedere faciat regem Messiam ad dextram suam, sicut dictum est: Dixit Dominus Domino meo.)* Esai. 44, v. 6: *Sic dixit Dominus rex Israël* וְגֹאֲלוֹ *et redemtor ejus Dominus exercituum,* Esai. 60, v. 19: *Dominus erit tibi in lucem sempiternam, et Deus tuus in gloriam tuam.* Jerem. 23, v. 5. c. 33, v. 15: *Ecce dies veniunt, dicit Jehovah, et suscitabo Davidi germen justum, et hoc est nomen ejus, quo vocabunt eum Jehovah justitia nostra.*
Daniel. 9, v. 17: *Exaudi, Deus noster, orationem* III. 3
servi tui propter Dominum. Hos. 1, v. 7: *Sic dicit Dominus: Miserebor domui Juda et salvabo eos in Domino Deo suo.* Zach. 2, v. 8. et seqq.: *Sic dicit Jehovah exercituum, post gloriam mittit me ad gentes, quae spoliaverunt vos, qui enim tangit vos, tangit pupillam oculi mei. Quia en ego levo manum meam super vos, eruntque spolia servis suis, et scietis, quod Jehovah exercituum miserit me. Lauda et laetare, filia Sion, quia ecce veniam, et habitabo in medio tui, ait Jehovah. Et congregabuntur gentes multae ad Jehovam in die illa eruntque mihi in populum, et habitabo in medio tui, tuncque cognosces, quod Jehovah exercituum miserit me ad te.* Zachar. 3, v. 2: *Dixitque Jehovah ad Satan: Increpet Jehovah te Satan, increpet Jehovah te, qui elegit Jerusalem.*

158. 4. In quibus mentio fit Filii Dei. Eum enim necesse est esse verum Deum, alias non erit proprius et naturalis Dei Filius. Psalm. 2, v. 7: *Narrabo decretum, quod Jehovah dixit ad me. Fi-*

lius meus es tu, ego hodie genui te. (Hunc psalmum non de Davide, sed de CHRISTO in sensu literali loqui, ostendit 1. scopus et argumentum psalmi, tractatur in eo doctrina de persona Messiae et officio ipsius prophetico ac regio, de fortuna hujus regni in hoc mundo; 2. totus contextus et singula membra a) Non enim contra Davidem, sed contra Christum, Davidis filium et ipsius evangelium fremuerunt gentes, i. e. totus mundus contra illud conspiravit. b) Solus Christus in Scripturis sacris sic describitur, quod constitutus sit *rex Sionis* Zach. 9, v. 9; *quod emiserit sceptrum regni sui*, i. e. praedicationem evangelii *ex Sion* Psalm. 110, v. 2; quod sit *salutare datum ex Sion* Psalm. 14, v. 7; de Christo praedictum exstat Esa. 59, v. 20: *Veniet ad Sion redemtor.* c. 52, v. 7: *quam decori sunt super montes pedes evangelizantis* etc. *dicentis ad Sion: Regnavit rex tuus.* Confer Psalm. 74, v. 2. Psalm. 76, v. 3. Joël 3, v. 7. Mich. 4, v. 7. etc.; c) solus Christus est naturalis et proprius Dei Filius hodie, i. e. ab aeterno a Patre genitus; d) soli Christo promissa est totius orbis hereditas et dominii proprietas Psalm. 8, v. 7. Psalm. 72, v. 5. Esa. 49, v. 6. David vero nunquam accepit gentes hereditatem suam, licet finitimos populorum bello subegerit sibique subjecerit, longe vero minus regnum ipsius totius terrae terminis inclusum fuit, quae tamen regni amplitudo illi, de quo psalmus agit, diserte promittitur; e) nec Davidi nec ulli hominum competit imperium vitae et mortis, ut possit salvare et perdere, sed soli Christo. Act. 10, v. 42. c. 17, v. 31. Rom. 14, v. 10; f) minime omnium Davidi accommodari potest, quod in fine psalmi dicitur: *Beati omnes, qui confidunt in eo.* Jerem. 17, v. 5.) 3. Apostolorum in N. T. consensus, qui diserte et perspicue ad Christum hunc psalmum accommodant. Act. 4, v. 25. c. 13, v. 33. Hebr. 1, v. 5. c. 5, v. 5. Apoc. 2, v. 27. c. 13, v. 33. c. 19, v. 15. 4. Judaeorum veterum suffragia. Si enim priscis Judaeis persuasum fuisset, hunc psalmum de Davide loqui, utique Paulo et reliquis apostolis ad Christum eum accommodantibus illud objecisssent. Lyranus ex R. Salom.: *Magistri nostri exposuerunt hunc psalmum de rege Messia, per quem intelligitur Christus in lege et prophetis promissus.* Confer Midras Thillim super hunc psalmum et aliorum Rabbinorum testimonia. Vid. tom. 4. disput. Giessens. disp. 5. p. 117. 131. et 247. in locis de tribus Eloh. §. 9.) Ps. 72, v. 17: *ante solem filiatum est nomen ejus;* ita enim verbum יִנּוֹן exponit Burgensis, ac testatur, veteres Hebraeos tradidisse *Jinnon esse unum ex nominibus Messiae* et hunc psalmum inter vaticinia de Messia numerasse. Vid. tom. 4. disput. Giessen. 5. p. 118. Psalm. 89, v. 27: *ipse vocabit me, Pater meus es tu, DEUS meus et fortitudo salutis meae.* v. 28: *ego primogenitum dabo eum, altissimum regibus terrae.* (quem locum de Messia intelligendum esse, ipsimet Rabbini agnoscunt. Sic enim scribit R. Nathan super Exod. 13: *Sanctifica mihi omne primogenitum. Quemadmodum feci Jacobum primogenitum, ita ego faciam regem Messiam primogenitum, sicut dictum est in psalmo: Ego primogenitum dabo eum altissimum regibus terrae.)* Proverbior. 30, v. 4: *Quis adscendit in coelum et descendit? quis ligavit aquas in vestimento? quis stabilivit omnes terminos terrae?* III. 318. *quod nomen ejus, et quod nomen filii eius? num nosti?* Mercerus accipit de potentia hoc sensu: *Quis hominum poterit talia praestare, quae commemorata sunt? numquid poteris quenquam nominare et nominatim designare suo aut Filii nomine?* Sed scopus atque integer contextus ostendunt, non de *potentia*, sed de *scientia* sermonem esse. Expresse enim additur. כִּי תֵדָע *num nosti?* Sensus ergo est, num nosti illius vel filii ejus nomen, qui in natura talia operatur; postea v. 5. additur: *Omnis sermo DEI purgatus, ne addas verbis ejus* etc., ut innuatur ex solo revelato verbo nomen DEI et Filii ipsius, id est veram de DEO Patre et ipsius Filio notitiam esse unice petendam. Adde quod non possint illa ἐρωτήματα de hominis potentia intelligi, cum in hisce actionibus, quae recensentur, peragendis hominis facultas sit plane nulla, quodque in Scriptura sacra parentes non denominantur a filiis, sed vice versa filii a parentibus.

159. Judaei referunt ad Moysen. Atqui 1. nec Moysis nec filii ejus nomen fuit ignotum, Moysi enim nati fuere in terra Midianitica filii duo, quorum nomina disertis verbis exprimuntur, quod dicti fuerint *Gerson et Eliezer* Exod. 2, v. 22. c. 18, v. 3; *2. omnis creatura est nominabilis*, ut Damascenus ex veteribus recte disputat, sed divina essentia ut est ἀκατάληπτος, ita quoque ἀνώνυμος. Ergo nec de Moyse nec de ullo hominum loquitur Agur, sed de solo DEO et Filio DEI. 3. Moysi non possunt tribui enumerata naturae miracula, neque competit illi τὸ *adscendere in coelum ac descendere*; 4. exclamatio quaestionibus praemissa ostendit, Agurem altius quid spectare. Sic enim orditur sermonem: *Ego non didici sapientiam nec scientiam Sanctorum novi*, id est, etsi in naturalibus multa didici, tamen in divinis mysteriis ex me ipso et nativis rationis meae viribus extra et praeter revelatum verbum non didici sapientiam sanctorum, quodnam scilicet sit nomen DEI et Filii ejus, unde Lyranus in hunc locum sic commentatur: *Philosophus non potest hoc dicere, quia non habet notitiam de divinis, nisi ex creaturis, quas in infinitum excellit divina essentia, et per sapientiam humanam nunquam potuit cognosci in divinis distinctio Patris et Filii, quae tamen per divinam cognoscitur sapientiam.* Rectissime igitur ac simplicissime de Filio DEI verba Aguris sapientis accipiuntur, cujus probatur *1. vera divinitas*, quia quae Filio DEI hic tribuuntur, illa sunt opera mere ac vere divina ad articulum creationis pertinentia, ut constat ex parallelis Scripturae locis. Jobi. 38, v. 5. et seqq. Esai. 40, v. 12. Jerem. 5, v. 22. et alibi passim, ac cujus nomen est ἀνεκφώνητον, ille est verus DEUS. *2. Personalis distinctio a Patre*, quia per Filii appellationem a Patre

distinguitur, nec quaestio instituitur, an DEUS filium habeat, sed quod habeat praesupponitur; 3. *ὁμοουσία cum Patre,* quia tam Filii DEI, quam ipsius DEI nomen esse ineffabile et inenarrabile asseritur, utique ergo essentiae unitas Patri et Filio intercedit. Confer parallela loca Genes. 32, v. 29. Judic. 13, v. 19, ubi Filius DEI dicit: *Cur quaeris nomen meum, quod est mirabile?* Ad hanc ὁμοουσίαν et aequalitatem Filii cum Patre demonstrandam etiam illud pertinet, quod Patris et Filii nomen ac notitia arctissime conjungitur, quia enim Pater est in Filio et Filius in Patre, quia Pater et Filius unum sunt, ideo etiam *nemo novit Filium, nisi Pater, et nemo novit Patrem, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.* Matth. 11, v. 27. Luc. 10, v. 22. Johann. 1, v. 18. c. 6, v. 46 etc., unde ipsi Rabbini vetustiores hunc locum de Filio DEI acceperunt. R. Mose Hadarsan in c. 44. Genes. super dictum: *Et diximus DOMINO meo: Est nobis Pater senex et infans senectutum, ubi sic dicitur: Scriptum est: Quis adscendit in coelos et descendit? Quis colligit spiritum in palmis suis? quis ligavit aquas in panno? quis constituit omnes terminos terrae? quod nomen est ejus, et quod nomen est Filii ejus, si nosti? Quis adscendit in coelos et descendit? DEUS sanctus et benedictus adscendit in coelum atque descendit, sicut dicitur Job. 28. ligans aquas in nubibus suis, hic docet dicere Scriptura. Pater senex est nomen ejus et infans senectutum est nomen filii sui.* Hactenus
III. 319. traditio, in qua idcirco DEUS Pater vocatur *senex,* quia nec principium habet nec finem habebit unquam, Filius vero ideo dicitur *infans senectutum,* quia ab aeterno ex ipso genitus est.

160. Huc referenda illa Scripturae dicta: 1. in quibus de aeterna Filii ex Patris essentia generatione agitur, ratione enim illius generationis DEI Filius dicitur; 2. in quibus JEHOVAH talem angelum mittere dicitur, cui vel nomen JEHOVAH, vel opera mere divina, vel cultus divinus attribuitur, tunc enim angeli nomine intelligitur, non creatus aliquis angelus, quippe cui praedicata illa nec singula nec universa competunt, sed increatus DEI Filius, qua de re superius dictum.

161. Ad *posteriorem classem* testimoniorum pertinent haec Scripturae dicta: 1. in quibus distinctae tres personae divinitatis enumerantur Genes. 1, v. 1: *In principio creavit DEUS coelum et terram dicendo,* id est; per Verbum v. 2: *Et Spiritus DOMINI incubabat aquis.* (explicationem hujus testimonii proposuimus superius) Exod. 31, v. 1. *loquitur Jehovah cum Moyse,* ac v. 2. dicit, quod *Bezaleëlem Spiritu DEI* (Filii sui) *impleverit.* 2. Samuel. 23, v. 2: *Spiritus DOMINI locutus est per me, et sermo ejus factus per linguam meam.* (Vide luculentam hujus loci expositionem in scripto Lutheri de novissimis verbis Davidis tom. 8. Jenens. German.) Psalm. 33, v. 6: *Verbo DOMINI coeli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis exercitus eorum.* (explicationem vide superius) Psalm. 45, v. 8: *Propterea unxit te DEUS Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus* (hic mentio fit ejus, qui ungit, id est, DEI Patris, ejus, qui ungitur, id est, DEI Filii, et ejus quo ungitur, id est, DEI Spiritus sancti. Weidnerus in loc. fidei Christian. paulo aliter accommodat. *Quia,* inquit, *ex parte Dei ungentis duplicatur seu bis profertur hoc nomen DEUS, cum dicit, unxit te, Deus, DEUS tuus, denotare voluit personam Patris et personam Spiritus sancti, quo Spiritu unctus fuit Filius.*) Psalm. 105, v. 4: *Quaerite DOMINUM et virtutem ejus et faciem ejus semper* (Per *faciem DEI* intelligitur DEI filius, ut superius docuimus ex Exod. 33, v. 14, *per virtutem Dei* Spiritus sanctus, ut colligitur ex Matth. 12, v. 27. Luc. 11, v. 20. invicem collatis). Psalm. 143, v. 10. in Chald. paraph. *Verbum tuum constitui redemtorem. DOMINE, doce me facere voluntatem tuam et Spiritus tuus bonus deducat me in viam rectam.* Esai. 42, v. 1. dicit Pater coelestis Filio suo, qui in temporis plenitudine venturus erat ad ministrandum: *Ecce servus meus et electus meus, in quo complacuit anima, dedi Spiritum meum super eum.* Confer Matth. 3, v. 17. c. 17, v. 5. Luc. 4, v. 18, ubi explicatio proponitur. Esai. 48, v. 16. dicit Messias DEI Filius: *Appropinquate ad me, audite hoc non ab initio in abscondito locutus sum a tempore, quo res evenit, ibi ego et nunc Adonai Jehovah misit me et Spiritus ejus.* v. 17: *Sic dixit* DOMINUS *redemtor tuus sanctus, Israël.* In quem locum sic commentatur Hieronymus: *Quando fiebant omnia a Patre, ipse* (Filius) *erat cum eo, cui adgaudebat, qui etiam nunc dicit: Ego, qui semper eram cum Patre et in Patre, et sine Patre nunquam eram, etiam nunc loquor et juxta fragilitatem carnis assumptae dico quod DOMINUS DEUS miserit me et Spiritus ejus, brevique versiculo trinitatis nobis ostenditur sacramentum.*

162. Socinus in defens. animadv. p. 311. excipit: *1. Hieronymi auctoritatem non posse contra se afferri, cum fuerit juratus Photinianae sententiae hostis et Scripturae locos violenter atque impudenter ad trinitatis probationem detorserit.* Respond. non tam Hieronymi auctoritatem, quam textus prophetici evidentiam et explicationem in N. T. traditam Johann. 18, v. 20. adversariis opponimus. Nec solus Hieronymus, sed totus purioris antiquitatis doctorum, imo prophetarum et apostolorum chorus est juratus Photinianorum hostis, ergone illorum auctoritatem sibi opponi non patientur? *2. Potuit Hieronymus eo in loco sacramenti trinitatis nomine intelligere, non quod tres sint in DEO personae, Pater, Filius et Spiritus sanctus, sed quod isti tres in nostrae salutis mysterio concurrant.* Respond. quid per trinitatis sacramentum Hieronymus intellexerit, non est opus dubiis conjecturis, cum in aliis locis sententiam suam clarissime exposuerit, III.
unde ipsius adversarius Hieronymum accusat, quod *violenter et impudenter Scripturae dicta ad trinita-*

tis mysterium probandum detorserit; 3. verba illa, sic dixit Jehovah redemtor tuus, etc. *pertinere non ad antecedentia, sed ad sequentia.* Respond. imo vero etiam ad antecedentia referri possunt ac debent, ut manifestum ex Johann. 18, v. 20, ubi Christus redemtor noster unicus dicit: *Ego in abscondito locutus sum nihil; 4. alium esse, qui hic loquitur, et alium Jehovam sive Deum, namque is sine dubio loquitur, qui mittitur, et quemadmodum antea dixerat, a Jehova se fuisse missum et ita se Jehovam non esse, aperte professus fuerat: sic deinde de Jehova sive Deo tanquam de alio a se verba facit, quippe de quo in tertia persona loquitur et cujus ut tertiae personae verba recitat, quibus sua ipsius legatio continebatur.* Respond. egregia vero probatio! Qui mittit, est Jehova, ergo qui mittitur, non est Jehova. De Jehova tanquam de alia sive distincta persona Messias hic loquitur. Ergo Messias non est Jehovah. Imo vero et mittens et missus est Jehova, ut evidentia textus clarissime ostendit. Messias loquitur de Jehova non essentiae sed personae respectu a se distincto. Frustra regerit Socinus, *principium in hac responsione peti*, cum enim Scriptura Jehovam missum a Jehova mittente distinguat et tamen unum esse Jehovam diserte adstruat, utique cogit nos, ut prius ad personalem distinctionem, posterius ad unitatem essentialem referamus.

163. Sed progredimur ad reliqua Scripturae dicta hujus classis propria. Esa. 61, v. 1. dicit Messias Dei Filius: *Spiritus Domini super me, eo quod unxit me Jehovah*, etc. (Confer. Luc. 4, v. 1. Joh. 3, v. 34, ubi explicatio traditur. Quem misit Deus, hic loquitur Dei verbum, quia Deus non dat Spiritum ad mensuram) Esa. 63, v. 7: *Miserationum Jehovae memorabor. v. 8: Dixit autem: vere populus meus sunt. v. 9: Angelus faciei salvavit eos. v. 10: Ipsi autem exacerbaverunt Spiritum s. ejus* (Explicationem vide superius). Hag. 2, v. 5: *Ecce ego vobiscum sum dixit Jehovah exercituum. V. 6: Verbum, quod pepigi vobiscum, cum egrederemini de terra Aegypti, et Spiritus meus erit in medio vestri.* Deus Pater praesentiam sui ipsius cum Christo mediatore et cum Spiritu sancto ecclesiae suae promittit. Trem. et Jun. sic reddunt: *Dictum Jehovae exercituum. Cum verbo, quo pepigeram vobiscum, id est, in quo, per quem et propter quem vos acceptos habueram et in foedus receperam, unde etiam angelus foederis appellatur.* Mal. 3, v. 1: *et Spiritu meo stante in vobis, ne timeatis.* Particula enim אֵת saepe accipitur loco praepositionis cum.

164. 2. In quibus nomen Jehovae et Dei tribus distinctis vicibus iteratur, ibi enim pro modo revelationis V. T. congruo tres personae deitatis insinuantur. Dicta illa enumeravimus in disp. de εὐλογίᾳ Num. 6, 3, in quibus nomen *sanctus* ab angelis et electis in hymnis ter repetitur. Esa. 6, v. 3. Apoc. 4, v. 8, qua de re in Disp. publica Liseriana late fuit actum; 4. in quibus *Dominus de Domino, Deus de Deo* loquitur, duabus enim personis simul nominatis includitur persona Spiritus s. loquentis in Scriptura 2. Samuel. 23. v. 2. 2. Petr. 1, v. 21. 2. Timoth. 3, v. 16. 5. Quidam ex veteribus huc referunt apparitionem divinam Abrahae in tribus viris factam. Genes. 18. Quia enim *Jehovah* dicitur apparuisse Abrahamo et postmodum subjungitur, Abrahamum vidisse *tres viros*, ac unum ex illis compellasse et adorasse, ex eo colligunt, Deum in tribus distinctis personis Abrahae apparuisse. Sozom. libro 2. Histor. cap. 3. refert, *in memoriam hujus apparitionis juxta quercetum Mamre factae quotannis ibi convenire solitos Judaeos, gentiles et Christianos, ibidemque quemque suo ritu sacra peregisse.* Sed ex illa apparitione non potest aliquod solidum argumentum depromi, 1. quia nondum convenit inter veteres, quinam fuerint illi tres viri, qui Abrahae apparuerunt. Hebraei duas hic comminiscuntur φανερώσεις ideoque verba in principio capitis posita: *Et apparuit illi Jehovah* de θεοφανείᾳ, reliqua vero de ἀγγελοψίᾳ exponunt. Atqui nefaria illa connexorum divulsio III. 321.
non est ipsis concedenda, quorsum enim Moyses in principio summam totius historiae exponens diceret, Deum Abrahae apparuisse, nisi postmodum in specie modum illius ipsius apparitionis exponeret? Refragatur huic divulsioni particula connexiva. *Visus est ei Dominus in quercubus Mambre* וַיֵּרָא. *Et ipse sedens in ostio tabernaculi* q. d. Visio illa sic comparata erat, ut Deus in forma humana ipsi appareret. Adde quod idem, qui Abrahamo filium ex Sara promittit et excidium Sodomae pronuntiat, ipso sacratissimo nomine Jehovah, quo ab initio capitis honoratus fuerat, appellatur. Quidam ergo ex veteribus statuunt, tres personas deitatis in tribus distinctis virorum formis Abrahae apparuisse, quas, cum unum Deum esse patriarcha nosset, singulari numero tres illos compellaverit. Sed quia Genes. 19, v. 1. duo ex illis vocantur angeli, qui v. 13. dicunt: *Jehovah misit nos ad perdendum locum istum*, ex eo Burgensis colligit, non posse per illos duos Patrem et Spiritum s. intelligi, cum Pater nuspiam dicatur angelus sive missus, adde quod unus ex illis tantum dicatur Jehovah. Si fuissent hi tres viri tres deitatis personae, epistola ad Hebraeos φιλοξενίαν ex eo magis commendasset c. 13. Tertiam igitur expositionem afferunt August. 16. de c. D. c. 29. libr. 2. de trinit. c. 11. Cyrill. libr. 1. contra Julian. Nyssen. libr. de trinit. et alii, quos Cornel. a Lapide sequitur, qui exstimant, omnes tres fuisse angelos in forma humana apparentes, qui symbolice trinitatem significaverint. Atqui unus ex illis diserte vocatur *Jehovah*, quae appellatio nuspiam tribuitur angelis creatis. Ergo is non fuit *angelus aliquis superior*, ut vult Cornelius a Lapide, *non Gabriel archangelus*, ut Burgensi placet, non *Michaël*, ut Rabbini somniant, sed *ipse Dei Filius*. Convenientissima proinde est sententia Hilarii lib. 4. de trinit.

Theodoret. quaest. 68. in Grey. Nazianz. orat. 2. de theol. Constant. apud Euseb. lib. 3. de vita Const. c. 50, et ipsius Eusebii lib. 5. demonst. evang. c. 9. etc. tres illos viros fuisse Dei Filium duobus angelis comitatum. Potest igitur ad trinitatis mysterium accommodari, quod Filius Dei non pluribus nec paucioribus angelis quam duobus comitatus et sic in tribus viris Abrahae apparet, sed apodicticum aliquod argumentum ex eo vix poterit depromi; 2. quia Abrahamus ideo numero singulari tres illos viros quandoque compellat, quia docente Chrysostomo unus ex illis utpote Dei Filius erat reliquis ἐντιμώτερος, *gloriosior ac illustrior*, unde ex ipsa visibilis formae majestate aliisque indiciis patriarcha colligebat, unum illum, quem sigillatim compellabat, esse inter eos primarium, quem reliqui duo viri colerent. Idem in legationibus contingere notum est; 3. quia unus tantum ex illis vocatur Jehovah, ut tota contextus series ostendit. Atqui si tres personae trinitatis Abrahamo apparuissent, cuilibet illorum trium virorum nomen Jehovah attribueretur, Socin. in anim. ad assert. 3. p. 39. addit.: *Etiamsi verum esset, unumquemque ex illis angelis saepius vocari Jehovam, nihil ad rem faceret, id enim idcirco fieri potuisset, quod quilibet eorum a Jehovah missus esset. Missum enim mittentis nomine in divinis literis appellari.* Sed haec est petitio principii, ostendimus enim suo loco, creatum angelum nuspiam vocari nomine Dei proprio.

Dicta N. T. 165. Atque hae sunt duae classes, in quas V. T. dicta, quae pro adstruendo trinitatis mysterio proferuntur, distribui possunt; N. T. dicta in quatuor classes distingui possunt: 1. Quaedam in genere pluralitatem personarum in divinis probant, quae scilicet in plurali de Deo loquuntur Joh. 3, v. 11: *Quod scimus, loquimur, et quod vidimus, testamur, et testimonium nostrum nemo accipit.* Quidam referunt ad prophetas, apostolos et Joh. Baptistam. Quidam in genere de omnibus fidelibus testibus exponunt. Quidam Christum de se solo in plurali locutum autumant. Quidam ut proverbialem locutionem accipiunt. Sed Cyrillus commodissime ad mysterium trinitatis refert, quia solus Christus, non autem Baptista vel ullus alius evangelicae praedicationis minister vidit coelestia. Joh. 1, v. 18. c. 3,
III. 322. v. 13. solus Christus quae ipse scit, quaeve ipse vidit, loquitur, prophetae et apostoli ea, quae ex revelatione audiverunt, locuti sunt, unde ipsorum praedicatio vocatur *auditus* Es. 53, v. 1; nec satis convenienter Christus, super quem requiescit Spiritus Dei Es. 11, v. 2. c. 61, v. 1. reliquis vulgaribus testibus annumeraretur, rectius igitur de testibus natura et essentia divinis accipitur, juxta explicationem traditam Joh. 5, v. 37. et 1. Joh. 5, v. 7. Ad hanc classem pertinent etiam haec dicta Joh. 10, v. 30: *Ego et Pater unum sumus.* Joh. 14, v. 23: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diligit eum, et ad eum veniemus et mansionem apud eum faciemus.* 2. Quaedam describunt divinas θεοφανείας in baptismo et transfiguratione Christi. Matth. 3. et 17. Marc. 1. et 9. Luc. 3. et 9, in quibus singulae deitatis personae externis symbolis ὁρατοῖς vel ἀκουστοῖς sese distincte manifestarunt. 3. Quaedam disertam et expressam trium deitatis personarum mentionem faciunt, Matth. 28, v. 19. Luc. 1, v. 35. Johann. 14, v. 16. 17. c. 15, v. 26. Actor. 10, v. 38. Rom. 1, v. 2. 3. 4. c. 8, v. 11. 2. Cor. 13, v. 13. Gal. 4, v. 6. Eph. 2, v. 18. Tit. 3, v. 4. 5. 6. 1. Joh. 5, v. 7. Apoc. 1, v. 4. et 5. 4. Quaedam per μόρια διακριτικὰ ἐξ, διὰ καὶ εἰς mysterium trinitatis insinuant. Roman. 11, v. 35. 36. Vid. Loc. §. 16. 17. et 19.

CAPUT XIII.

RESPONSIONEM AD PHOTINIANORUM ARGUMENTA EXHIBENS.

166. Exposuimus hactenus membrum prius πραγματολογίας, quod fuit κατασκευαστικόν, succedit membrum posterius, quod erit ἀνασκευαστικόν, negantibus trinitatis mysterium oppositum. *Photiniani* hoc mysterium non solum pertinaciter negant, sed etiam acriter impugnant ac impudenter blasphemant. Argumenta ipsorum ad duas referri possunt classes: 1. Arg menta petita ex dictis S ptura
1. Quaedam petita sunt *ex Scripturae dictis* pessime detortis. 2. Quaedam ex *principiis philosophicis* pessime applicatis. Dicta Scripturae, quae contra trinitatem personarum urgent, haec sunt, in quibus Pater Domini nostri Jesu Christi *solus ac unus verus Deus* dicitur Joh. 17, v. 3. Ephes. 4, v. 6. 1. Cor. 8, v. 6. etc. 2. Ex princi philos phicis Sed ostendimus in tract. proxime praecedente particulas illas exclusivas, *unus*, *solus*, etc. non opponi reliquis deitatis personis, verum creaturis et fictitiis numinibus, quae sunt extra deitatis essentiam. Quid in genere ad *philosophica principia* huic mysterio pessime applicata respondendum sit, ostendimus superius in προθεωρίᾳ thesi 6. specialem argutiarum Photinianorum explicationem proposuimus in loc. de tribus Elohim §. 83; hoc igitur loco tres duntaxat argutias in specie examinabimus.

167. *1. Ab essentiae divinae unitate.* Una *numero essentia non potest esse pluribus personis communis. Persona enim est intelligens individua substantia. Ergo ubi tres personae, ibi tres essentiae.* Resp. 1. Galatinus libr. 2. de arcanis cath. verit. c. 2. profert. hanc instantiam: *Si una numero essentia divina sine sui multiplicatione potest esse in pluribus locis, utique eadem sine sui multiplicatione*

potest esse pluribus personis communis. Deum (inquit) *ubique esse, Scriptura evidenter asserit et Judaei fatentur. Id autem secundum diversas partes verificari nequit, quia, cum Deus spiritus sit ac summe simplex, omni prorsus partium diversitate atque compositione caret, neque etiam successive in diversis locis esse dicendus, quia tunc secundum locum mutabilis esset, quod Deo nequaquam convenit, quoniam, cum aeternus sit et immensus atque summe simplex, neque secundum tempus neque secundum locum neque secundum formam mutari potest. Ea propter fateri eos* (Judaeos) *oportet, Deum, etsi unus sit, totum cum suae unitatis veritate simul et semel in diversis locis esse. Quocirca*
323. *eos quoque concedere necesse est, ipsam divinitatem, etsi una tantum numero exsistat, totam simul in pluribus esse posse personis. Quod si illud primum concedunt, cur secundum negant, cum non magis unum quam alterum concedendum sit?* Sed longe alia ratione Deus est in pluribus locis quam una divina essentia in pluribus personis. Deus in pluribus, vel, ut rectius dicamus, in omnibus locis praesens est libere ac voluntarie, sed divina essentia non est nec esse potest extra tres personas. Deus et creaturae, quibus Deus praesens est, realiter invicem distinguuntur, sed divina essentia et tres personae deitatis non distinguuntur realiter, alias foret quaternitas. 2. Unam numero essentiam non posse esse in pluribus personis, verum est *de essentia finita, creata, materiae corporeae immersa.* Id vero ad divinam essentiam, quae est *infinita, immensa, increata, simplicissima ac prorsus immaterialis,* applicari nequit, ea enim propter infinitatem ac simplicitatem absque ulla divisione, compositione, multiplicatione, etc. in pluribus personis esse potest. 3. Fides Christiana simplicissime respondet: Deus a nobis sic agnoscendus, colendus et invocandus est, ut se in verbo patefecit, et contra hanc patefactionem in verbo factam non sunt audiendae rationis humanae argutiae. Jam vero Deus sic se in verbo patefecit, quod sit unus in essentia et trinus in personis. Ergo etiam sic a nobis agnoscendus et colendus, nec audiendae sunt contra hanc patefactionem humanae rationis argutiae. 4. Justinus qualicunque similitudine probare nititur *τρόπους ὑπάρξεως* non variare ipsam essentiam. Sic enim scribit in qq. et respp. q. 139. p. 377: *Quemadmodum in Adamo, Eva et Setho una est essentiae ratio, anima scilicet rationalis et corpus mortale, modi vero exsistentiae variant, nam Adam e terra factus est, Eva ex costa, Seth ex genitali semine et in diversis exsistentiae modis, manet eadem et una essentiae ratio, in quam distinctio et mutatio non cadit: Sic et in Deo, eo quod eadem sit personarum essentia, unus Deus creditur, Pater, Filius et Spiritus s., εἷς ἐστιν ὁ θεὸς τῇ συνυπάρξει τῶν τριῶν θείων ὑποστάσεων τῶν διαφερουσῶν ἀλλήλων οὐ τῇ οὐσίᾳ ἀλλὰ τοῖς τῆς ὑπάρξεως τρόποις, ἡ διαφορὰ δὲ τῶν τῆς ὑπάρξεως τρόπων οὐ διαιρεῖ τὸ ἐν τῇ οὐσίᾳ.* Interim notandum, quod unitas essentiae humanae in Adamo, Eva et Setho sit duntaxat *specifica;* sed unitas essentiae divinae in Patre, Filio et Spiritu s. est *numerica*, ideo similitudo illa non adaequat, nec explicat mysterii magnitudinem.

168. *2. Ab essentiae divinae simplicitate. Simplicitas divinae essentiae excludit omnem compositionem. Atqui ubi persona et essentia, ibi datur compositio.* Socin. in defens. anim. p. 45: *Si ex eo, quod Dei essentia simplicissima sit, necessario ejusdem essentiae compositio omnis excluditur, sequitur omnino plures personas in Dei essentia esse non posse inter se distinctas, nisi Dei essentiam tanquam speciem seu communem quandam pluribus individuis naturam accipiamus.* Resp. 1. in divinis essentia et persona non faciunt compositionem, quia essentia a personis non distinguitur *realiter*, ut Somm. in refut. Carolini p. 25. nos sentire calumniatur, sed tres personae divinae realiter nihil aliud sunt quam ipsa divina essentia tribus personis communis, et divina essentia realiter nihil aliud est quam tres personae divinae, alias pro trinitate introduceretur quaternitas. 2. Quamvis vero personae inter se realiter distinguantur, illud tamen divinae essentiae simplicitati fraudi esse nequit, quia ut Thom. part. 1. quaest. 39. art. 1. disputat.: *Sicut relationes in rebus creatis accidentaliter insunt, ita in DEO sunt ipsa essentia divina, ex quo sequitur, quod in Deo non sit aliud essentia, quam persona secundum rem et tamen quod personae realiter ab invicem distinguantur. Persona enim significat relationem, prout est subsistens in natura divina. Relatio autem ad essentiam comparata non differt re, sed ratione tantum, comparata autem ad oppositam relationem habet virtute oppositionis realem distinctionem et sic remanet una essentia et tres personae.*

Quidam respondent, relationes *praedicamentales* facere compositionem, non autem *transscendentales.* Jam vero in Deum non cadit relatio praedicamen- III. 324.
talis, sed transcendentalis. 3. Fides Christiana simplicissime respondet. Scriptura utrumque docet, essentiam divinam esse simplicissimam omnis compositionis expertem, eandem etiam esse tribus personis realiter inter se distinctis communem. Utrumque igitur credendum ratione sub fidei obsequium captivata, quamvis comprehendere non possimus, quomodo essentiae divinae simplicitas cum personarum trinitate consistat. Vid. disp. 10. de glor. Dei §. 36. loc. de Nat. Dei §. 85.

169. *3. A patris coelestis majestate. Confessio trinitatis labefactat gloriam unius veri Dei, qui est solus Pater Domini nostri Jesu Christi.* Resp. 1. gloria Dei in eo consistit, ut eo modo a nobis agnoscatur et colatur, quo se in verbo patefecit. Jam vero Deus in verbo sic se patefecit, quod sit in essentia unus, in personis trinus. 2. Invertimus igi-

tur argumentum. *Omnes honorificare debent* Filium, *καθώς*, *sicut honorant Patrem. Qui non honorat Filium, is nec Patrem honorat, qui misit illum* Joh. 5, v. 2 . Ergo per negationem trinitatis gloria veri Dei labefactatur. Athanasius: *Non recipit Pater honorem erga se cum Filii sui contumelia.* August. serm. 51. de verb. Dom.: *Cum de Filii contumelia honoras Patrem, et Filium offendis et Patrem.* Prudent.: *Nonne Patrem violas, dum Natum scire recusas. Nec vocitare Patrem potis es, quem germine fraudas.* Vid. Disp. 10. de glor. Dei §. 33. Ad reliquas Photinianorum argutias ex rationis humanae judicio instar funiculi ex arena nexas respondemus verbis Augustini lib. 12. de civ. Dei c. 17: *Has argumentationes* (contra mysteria fidei in Scripturis patefacta formatas), *si ratio refutare non posset, fides irridere deberet*, ac Chrysostomi homil. 5. in 1. Epist. ad Timoth.: *Nihil commune habet humana ratio collata divinis, ideoque blasphemia est rationibus velle divina discutere*, in quo et cum quo pronuntiato tractatum de trinitatis mysterio finimus.

LOCUS QUARTUS III. 345.

DE PERSONA ET OFFICIO CHRISTI.

PROOEMIUM.

I.

nae ri- di- Thesis prooemialis: *Articulum de persona et officio CHRISTI commendat nobis doctrinae hujus dignitas, utilitas et necessitas.* Dignitas elucet: 1. ex *origine seu causa efficiente.* Doctrina de Christo non est nobis natura nota, sed divinitus in verbo patefacta. Matth. 16, v. 17: *Caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in coelis est.* Rom. 16, v. 25: *Praeconium de Christo est mysterium aeternis temporibus tacitum* etc.; *2. ex objecto.* Tractat hic articulus de Christo, qui est totius Scripturae propheticae et apostolicae centrum, ecclesiae fundamentum, thesaurus spei nostrae, fons salutis et gratiae, a quo denominamur Christiani, a quo descendunt omnia ad salutem aeternam nobis necessaria. Johannes initium scriptionis suae facit a Christo: *In principio erat verbum,* Johann. 1, v. 1. et cum eodem finit Apoc. 22, v. ult.: *Gratia Domini nostri JESU Christi sit vobiscum.* Universa Scriptura nihil aliud est quam perpetuum de Christo testimonium. Psalm. 40, v. 8. In volumine *libri scriptum est de me,* quod repetitur Hebr. 10, v. 7. Luc. 24, v. 44: *Necesse est impleri omnia, quae scripta sunt in lege Moysis et prophetis et psalmis de me.* Joh. 5, v. 39: *Scrutamini Scripturas, illae enim sunt, quae testificantur de me.* Apoc. 19, v. 10: *Testimonium Jesu est spiritus prophetiae,* id est, ad Jesum tanquam *τέλος σχοπιμώιατον* et ultimum scopum omnes prophetiae feruntur, inde Hieronymus epist. ad Algas. q. 11. Christum vocat *omnium Scripturarum caput.* August. lib. 16. contr. Faust. c. 22. inquit, *omnem Scripturae intentionem non nisi ad intelligendam Christi gratiam respicere.* Idem in Psalm. 71: *Omnia, quae scripta sunt, ad Christum referuntur.* Tract. 9. in Joh.: *Non sapit vetus Scriptura, nisi Christus in ea intelligatur;* ex quo fundamento quidam recentior theologus monet, *Biblia ita legenda esse, ac si sanguine Christi per totum essent scripta; 3. ex effecto.* Cognitio hujus doctrinae eximios et salutares fructus in utilitate paullo post enumerandos offert; *4. ex adjuncto.* Doctrina de Christo *non utilis* solum, sed *et necessaria est,* ut paullo post demonstrabitur. Jam vero quo quidque non solum utilitate fructuosius, sed etiam necessitate salubrius, eo pretiosius ac dignitate praestantius merito censetur.

2. *Utilitas* colligitur ex *effectis et fructibus,* quos salutaris Christi cognitio et fides per Spiritus sancti operationem ex ea orta nobis affert, qui sunt *1. peccatorum remissio,* Luc. 1, v. 77. *γνῶσις τῆς σωτηρίας* salvatoris Christi confert peccatorum remissionem; *2. justitia.* Esa. 53, v. 11: *In scientia sui justificabit servus meus multos.* Sap. 15, v. 3: *te scire est perfecta justitia; 3. vera sapientia.* Jer. 9, v. 23: *Non glorietur sapiens in sapientia sua; 4. vita aeterna.* Joh. 17, v. 3: *Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum et quem misisti Jesum Christum.* Ephes. 3, v. 19: *Christum diligere est omni cognitione praestantius.* Col. 2, v. 3: *In Christo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae reconditi,* in quem locum sic comment. Ambr.: *Omnis scientia totius creaturae supernae et terrenae in eo ut sit oportet, qui omnium eorum caput est sive angelorum sive solis sive stellarum sive caeterarum rerum; omnis scientiae peritia in auctore illorum est, ut, qui hunc cognoscit, nihil ultra requirat, neque sapientiam neque virtutem, quia agnovit eum, in quo perfecta virtus ac perfecta sapientia.* 2. Utilitas. III. 346.

3. Necessitas doctrinae hujus cognoscendae apparet 1. *ex divino mandato* Deut. 18, v. 18: *Ponam verba mea in ore ejus, qui non audierit, ab eo requiram.* Matth. 17, v. 5: *hunc audite.* Qui veram Christi cognitionem ex verbo revelato percipit, is salutariter Christum audit; 2. *ex piorum exemplo.* Maria ab ore docentis Christi pendens hoc ornatur encomio, *quod bonam partem elegerit, quae non auferetur ab ea;* Marthae vero sorori exprobratur, quod neglecto unico hoc necessario de *περιέργισο* 3. Necessitas.

frustra fuerit sollicita, Luc. 10, v. 42. Paulus de se ipso memorat, quod apud Corinthios sic sese gesserit, ut indicaverit *nihil se scire aliud praeter Christum crucifixum* 1. Cor. 2, v. 2. *ac reliqua omnia* existimavit *detrimentum propter eminentem scientiam JESU Christi* Phil. 3, v. 8. Prudentius de Christianis in primitiva ecclesia canit: *Omnia de Christo, per Christum cuncta loquuntur.* Hic scilicet est thesaurus in agro absconditus, haec pretiosa illa gemma, quam posthabitis totius mundi thesauris unice sectari debemus, Matth. 13, v. 44. Hic *lapis anguli pretiositatis* Esa. 28, v. 16, quo nihil pretiosius in corde Patris coelestis, nihil pretiosius in ecclesia, nihil pretiosius esse debet in corde nostro; *3. ex opposito ignorantiae malo.* Sicut in cognitione Christi consistit vita aeterna, sic vice versa nescit vitam et salutem suam, qui Christum ignorat. Qui *non habet Filium*, is nec vitam habet, 1. Joh. 5, v. 12; qui *Filium non honorat, is nec Patrem honorat*, Joh. 5, v. 23. At qui Christum ex verbo non cognoscit, is nec Filium habere nec honorare potest. Ergo nec vitam habere nec Patrem recte honorare potest. *Nescit, plane nescit vitam suam, qui Christum ut verum Deum, ita et verum hominem ignorat*, ait Hilar. l. 9. de Trin. p. 160. Aliorum dogmatum scitu utilium ac necessariorum ἀγνωσία turpis est ac detestabilis, sed Christi ignoratio est insuper damnabilis; *4. ex adversantium haeresium cumulo.* Quemadmodum in munita regionis alicuius arce ac metropoli oppugnanda vires hostium potissimum occupantur: sic diabolus omnes calliditatis et potentiae suae vires in mysterio de Christo, quod doctrinae coelestis metropolin esse novit, oppugnando jam inde a primo N. T. initio, imo a mundi usque exordio experiri voluit, modo enim divinam, modo humanam Christi naturam evertere modo unionem personalem dissolvere, modo officium ejus labefactare conatus est ac viis dissimilibus ad eandem perpetuo contendit metam, videlicet ut sinceritatem ac puritatem hujus doctrinae corrumperet ac consequenter hunc salutis thesaurum hominibus eriperet.

Antithesis.

4. *Antithesis.* Necessitatem doctrinae de Christo *1. directe* negant, qui sanioribus gentilibus salutem tribuunt, quod ex Pontificiis et Calvinianis quosdam facere atque ex Photinianae doctrinae hypothesibus consequens esse suo loco demonstravimus. *2. Oblique* eam labefactant Calviniani, dum controversias, quae de unione personali et eam consequente idiomatum communicatione verae ecclesiae cum ipsis intercedunt, extenuant, in fundamento nos consentire asserunt, ac fraternitatem spiritualem simulato animo nobis offerunt, cum in doctrina de Christo, qui est unicum ecclesiae et salutis fundamentum 1. Cor. 3, v. 11. Ephes. 2, v. 20. δὶς διὰ πασῶν invicem dissideamus, ut ex sequentibus apparebit.

Usus practicus.

5. *Usus practicus est exhortatorius*, ut doctrinam de Christo singulari studio ac diligentia discamus et contra quasvis ejusdem corruptelas animos nostros praemuniamus. Ut Christus est α et ω, *principium et finis*, Apoc. 1, v. 8, ita quoque in meditationibus ac studiis nostris sit principium et finis. Quicquid cogitaveris, quicquid dixeris, quidquid scripseris, nisi Jesus sit in eo, non sapit. Bernh. serm. 15. in Cant. col. 532: *Aridus est omnis animae cibus, si non* III.
oleo isto infunditur; insipidus est, si non hoc sale conditur. Si scribas, non sapit mihi, nisi legero ibi Jesum; si disputes aut conferas, non sapit mihi, nisi sonuerit ibi Jesus. Serm. 43. in Cant.: *Si sapis, imitaberis sponsae prudentiam atque hunc myrrhae tam carum fasciculum a pectore tuo nec ad horam patieris avelli, amara illa omnia, quae pro te pertulit, semper in memoria retinens et assidua meditatione revolvens, quo possis et tu dicere: fasciculus myrrhae dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur. Haec meditari dixi sapientiam, in his justitiae mihi perfectionem constitui, in his plenitudinem scientiae, in his divitias salutis, in his copias meritorum.*

CAPUT I.

DE *ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ*.

Ἐτ- loγ- nom- Jes-

6. Prooemio succedit ipsa tractatio, quae absolvitur: *1. ὀνοματολογίᾳ, 2. πραγματολογίᾳ.* Ὀνοματολογία complectitur *1. ἐτυμολογίαν; 2. ὁμωνυμίαν; 3. συνωνυμίαν.* Sit ergo de etymologia.

Thesis 1: *Jesus significat salvatorem, est enim a radice* ישע *in Hiphil* הוֹשִׁיעַ *salvavit, servavit, liberavit.* Hanc etymologiam et etymologiae rationem monstrat angelus Matth. 1, v. 21: *Vocabis nomen ejus Jesum, quia salvum faciet populum suum a peccatis ipsorum.* (R. Haccados in libro Gale Razia Antonini consulem alloquens inter caetera dicit: *Quia Messias homines salvabit, vocabitur Jeschua; gentes autem alterius rationis, quae fidem ejus sectabuntur, vocabunt eum Jesus. Et propterea invenies hoc nomen Jesu designatum* Gen. 49, v. 10: יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ; si enim *acceperis primas literas harum dictionum* ישׁו, *nomen Jesu eaedem literae conficiunt.* Cicero ipse fatetur act. 4. in Verr. plus significari vocabulo σωτήρ et σώζειν, quam Latina voce *servatoris et servandi* exprimi possit, ideo maluerunt veteris ecclesiae doctores uti nomine Salvatoris, ut salutem in Christo nobis partam ac donatam plenius exprimerent.) Observa igitur: 1. Christum esse salvatorem non solum *ratione termini a quo* ac respectu *privatorum bonorum*, qui salvos nos fecit sive liberavit a peccatis, ab ira Dei, ab accusatione legis, a morte, a judicio, ab aeterna damnatione (quae omnia sese mutuo consequuntur, quia Deus non irascitur nisi propter peccatum, lex nihil accusat aliud quam peccatum, mors est *peccati stipendium* Rom. 6, v. 23, et peccatum est *mortis stimu-*

lus 1. Cor. 15, v. 55; propter peccatum severo Dei judicio obnoxii sumus, ignis infernalis nihil aliud urit nisi peccata), se etiam *ratione termini ad quem ac respectu bonorum positivorum*, quia adduxit perfe-
48. ctam justitiam, Dei gratiam, vitam ac salutem aeternam, Dan. 9, v. 24. 2. Christum esse salvatorem non tantum *ratione meriti*, quia perfecta sua obedientia et plenissima satisfactione salutem nobis peperit, sed etiam *ratione efficaciae*, quia beneficia illa coelestia ad salutem nostram pertinentia per verbum et Spiritum s. nobis applicat. Unde vocatur non solum ישוע *salvator*, sed etiam יְשׁוּעָה σωτηρία et σωτήριον, *salus* sive *salutare* Gen. 49, v. 18. Luc. 2, v. 30, ut significetur, Christum non tantum semel nobis acquisivisse salutem sua passione et merito, sed esse salutis fontem, ex quo *aquas salutis jugiter haurire* possimus, Esa. 12, v. 3. Johan. 1, v. 16. 3. Christum esse salvatorem non *typicum ac corporalem*, quales fuere Josua, Othoniel et alii salvatores V. T., sed *verum, proprium ac spiritualem*, cui non solum ἐξοχικῶς, sed etiam μονοτρόπως hoc nomen competit, est enim talis salvator, qui solus nos salvat, Actor. 4, v. 12, qui salvat ab omni malo, quia salvat a peccato, quod est omnis mali initium Matth. 1, v. 21, qui salvat et merito et efficacia 1. Johan. 2, v. 2, qui perfectissime salvat, in hac vita *inchoative*, in futura *consummative* Josua salvatoris nostri typus (dictus fuit primo *Hosee*, sed Moyses id nomen mutavit in *Jehoschua* praefixa litera י, 1. ut certiorem ipsi Josuae et populo per ipsum salutem et victoriam de Cananaeis promitteret, quam hac exploratione inchoabat, Numer. 13, v. 18. Hosee enim formatur ex imperativo et significat *salva*, Jehoschua vero ex futuro *salvabit*; 2. ut innueret multa ei bona largiturum Deum, cui primam literam nominis sui tetragrammmati י addidisset; 3. quia Moyses Spiritu prophetico providebat Josue typum gesturum Jesu Christi tum nomine tum re ipsa, deductione scilicet populi in terram Canaan. Quemadmodum enim Deus Abrahamo et Sarae addidit literam ה ex nomine tetragrammto, ut significaret se ex illis nasciturum hominem: sic nomini Josuae addidit literam ה, ut sic Jehoschua contineat omnes literas nominis tetragrammati ac significetur, Jesum, cujus typus erat Josue, fore Jehovam, id est, verum Deum); 4. distinguendum esse inter salvatorem *mediatum*, talis est etiam Pater et Spiritus s., hi enim per Filium salvant Hos. 1, v. 7: *Salvabo eos in Domino Deo ipsorum; ac immediatum*, talis est Filius, ubi iterum distinguendum inter *salvandi efficaciam sive salutis applicationem*, quae est communis tribus trinitatis personis, *et salvandi modum* sive *salutis acquisitionem* per incarnationem, scilicet passionem ac mortem, qui est Filii proprius. 5. Christum esse salvatorem *omnium hominum* ratione meriti et acquisitionis, quia omnibus omnino sua passione ac morte salutem promeruit, esse autem duntaxat *credentium* salvatorem ratione fructus et applicationis, quia illi soli per fidem salutis participes redduntur.

7. *Antithesis*: 1. Judaei salvificum nomen Jesu non legunt nec pronuntiant propterea quod Ex. 23, v. 13. *prohibitum, ne recordentur nominis alienorum Deorum*, quod si forte casu illud pronuntiaverint, se ipsos mulctant colaphum sibi impingendo et per horribilem blasphemiam dicunt יֵשׁוּ per apocopen subintelligentes יִמַּח שְׁמוֹ *deleatur nomen ejus*. Fagius in c. 33. Exod. Loco Jeschu, quod in numeris efficit 316, legunt וָרִיק *et vanitas*, quod totidem dat nuumeros. Anton. Margarit. lib. de fide Judaeorum. Sed haec blasphemia severissimis poenis a Christianis magistratibus esset coërcenda. In Alcorano azoar. 29. scribitur עִסַּי אַבְן מַרְיַם Isai filius Mariae per ignominiam literis transpositis. 2. Irenaeus lib. 2. adv. haeres. c. 41. p. 140. aliam profert nominis Jesu etymologiam, cuius ratio latet in abdito et occulto. *Jesus*, inquit, *nomen secundum propriam Hebraeorum linguam literarum est duarum et dimidiae, sicut periti eorum dicunt, significans Dominum eum, qui continet coelum et terram, quia Jesus secundum antiquam Hebraicam linguam coelum est, terra autem* III. 349. *iterum Sura Usser dicitur. Verbum igitur, quod coelum et terram habet, ipse est Jesus.* Et postea: *Jesus iterum secundum Hebraicam linguam duas et dimidiam habet literas.* Sed ignorantia linguae Hebraeae, quae Irenaeo cum plerisque ex veteribus communis fuit, in eam opinionem ipsum abduxit. 1. nomen יֵשׁוּעַ non est duarum literarum et dimidiae, sed quatuor literarum; 2. qui a יֵשׁ vel יְשׁוּ potius quam a ישׁע deducunt, angelo, id est, ipsi Deo, cujus jussu locutus est angelus, contradicunt; 3. videtur Irenaeus omissa significatione et origine propria cabalam aliquam Judaicam sequi. Quid enim nomini Jesu commune cum שָׁמַיִם et צִיוֹן, quis indagare potest, quae voces sint Sura et Uffer, quarum nulla apud Hebraeos exstant vestigia. **Consuluit Judaeum, is virum discendi cupidissimum decepit, dicit enim *sicut periti eorum dicunt*.**

3. Quidam nomen יֵשׁוּעַ deducunt a nomine tetragrammato Jehova. Jacob. Faber Stapulensis: *In nomine Jhesu aspiratio postponenda est, quia in nomine tetragrammato iod praecedit he, non autem he iod.* Hagostratus apud Galatinum: *Principes literae tetragrammati sunt iod, he, vav, quae his nostris correspondere videntur IHV; hae vero simul junctae hoc benedictum nomen efficiunt. Titulus autem supponitur, ut crux, per quam salvati sumus, designetur.* Osiander disputat, nomen Jehovah ante ineffabile insertione literae שׁ factum esse effabile. Existimat Lucam propterea dicere, nomen illud III. 350. antea scilicet ineffabile ab angelo *vocatum*, id est pronuntiatum fuisse in nomine Jesus, et scribendum יְהֹשׁוּה. Atqui 1. angelus non a Jehovah, sed a ישׁע deducit. 2. Nomen Jehovah scribitur per יהוה, sed nomen Jesu per ישׁוע, quae literarum diversitas etymologiae diversitatem arguit, Galat. libr. 3. c. 20. 3. Nomen Jesu interprete angelo directe et immediate non est nomen personae, sed officii, notans actionem salvandi; sed nomen Jehovah ipsam Dei essentiam notat a rad. הָיָה vel הָוָה, quia Dei maxime proprium est esse. 4. Nomen Jehovah secun-

dum divinam naturam Christo competit, sed nomen Jesu utramque naturam complectitur; Gal. d. l. 4. Quidam volunt nomen Jeschua affinitatem quandam habere cum voce יֵשׁ, quae *exsistentiam et subsistentiam* significat, quia Christus in duabus naturis divina et humana unam constituit subsistentiam, hypostasin ac personam indissolubilem. Sed haec qualiscumque allusio non est vera *etymologia*, sed ea, quam tradit angelus. 5. Quidam nomen Graecum Ἰησοῦς ab ἰάω sano vel a Syro אָסָא sano deducunt, ut Ἰησοῦς sit idem quod ἰατρός. Eusebius haeres. 29: *Jesus ait Hebraica lingua curator appellatur aut medicus et salvator.* Idem facit Basil. in ascet. Cyrill. catech. 10, sed ostendit angelus apud Matthaeum, ex שׁוע originem quaerendam esse.

8. Qu. h. l. *An nomen Jesu recte scribatur per adspirationem Jhesus?* Solenne hoc est Jesuitis, unde etiam per abbreviationem in frontispiciis librorum ponere solent IHS cum superimposita cruce. Buntingus parum referre putat, sive cum sive sine adspiratione scribatur. Atqui 1. nec in Hebraea nec in Graeca lingua habetur litera sive adspiratio H, proinde etiam in Latina vocis formatione addi non debebat. 2. Quamvis יֵשׁוּעַ videri possit esse contractum ex יהוֹשׁוע scheva mutato in .. propter literas ה et ו per crasin elisas (quia formatur ex Hiphil הוֹשִׁיעַ et quia filius ille Josedec, qui apud Haggaeum et Zachariam יְהוֹשֻׁעַ vocatur, alibi יֵשׁוּעַ dicitur Esdr. 2, v. 2. Nehem. 7, v. 7. ac יהושוע filius Nun appellatur יֵשׁוּעַ Nehem. 18, v. 17.), constat tamen ex Syriaca N. T. versione, nomen salvatoris non scribi per יְהוֹשׁוּעַ sed יֵשׁוּע, ac si vel maxime in Hebraeo est ה", tamen Latinum ex Graeco Ἰησοῦς formatum non deberet habere adspirationem. יְשׁוּע per scheva immediate a radice ישע formatur, sicut a יָקֻשׁ יְקוּשׁ auceps, a מָשַׁח מְשִׁיחַ, unctus, vel a futuro יוֹשִׁיעַ, salvabit. 3. Pagninus in expositione nominum Hebraeorum monet Jesu scribendum esse per ישוע, non autem per יהשוע, quia in titulo crucis, qui Romae in templo sanctae crucis asservatur, sic scriptum reperiatur. Quamvis vero hoc argumentum exigui apud nos ponderis sit, Jesuitis tamen recte opponitur.

9. Qu. 2. *Quomodo ex Hebraeo יֵשׁוּעַ formetur Graecum Ἰησοῦς et Latinum Jesus?* LXX interpp. nomen יהושוע et ישוע vertunt per Ἰησοῦς, quos secutus est angelus, quando salvatori nostro illud nomen tribuit, ut figuras V. T. in ipso impleri ostenderet, interim ne mutatio scriptionis ac pronuntiationis verae hujus nominis significationi quippiam detraheret, diserte explicationem addit, quod a rad. ישע in Hiphil deducatur et salvatorem notet. Quaeritur autem quomodo ex יֵשׁוּעַ formetur nomen Ἰησοῦς, ex quo Latini acceperunt nomen *Jesu.* Quidam hanc scriptionem et pronuntiationem plane repudiandam censent, cum originem ducat ex corruptela Judaeorum, qui, ut salvandi honorem Christo detrahant, literam radicalem ע ex ipsius nomine eliserunt et loco ישוע scribunt ישו, ut virulentam illam blasphemiam, de qua superius, occultent. Sed ante natam illam blasphemiam Judaicam LXX scripserunt Ἰησοῦς, in quo itidem ע est elisum. Quidam ergo respondent, quod juxta Baal Aruch in Lexico Thalmudico Syris in more positum sit elidere literas ה et ע, praesertim in fine dictionis, quia ob difficultatem litera ע non pronuntiari, sed absorberi solet, unde pro ישוע legunt ישוֹ, ex quo est nomen III. [illegible] Ἰησοῦς, cui additum fuit 6. quia Graeci nominibus peregrinis illud in fine solent addere, sed quia praestat ex Hebraeo, quam ex Syro originem quaerere. Alii progrediuntur hoc modo, nomen Ἰησοῦς Graecis est trisyllabum eo quod jota apud illos sit vocalis, quae Hebraeis et Latinis est consonans, deinde punctum zere sub jod in Jeschua vertunt in η, olim enim η sonabat ut e, ac tertio gutturalem ע vertunt in ς lenioris pronuntiationis causa. Sic ex Meschia fecerunt Messias.

10. Qu. 3. *An nomen salvatoris etiam in V. T. Messiae fuerit attributum?* Quidam volunt non solum *Judaeis et prophetis*, sed etiam gentilibus nomen Jesu fuisse cognitum, cum *Sibyllae* multa de Messia et ejus nomine Jesu praedixerint. Notum est carmen Sibyllae Erythraeae, cujus acrostichis hanc reddidit sententiam: Ἰησοῦς χριστὸς θεοῦ υἱὸς σωτήρ. Vide Constantin. Magn. in orat. ad coetum sanctorum, quae exstat apud Euseb. post vitam Constant. August. lib. 18. de civit. Dei c. 23. etc. Quidam contra statuunt, ab angelo in N. T. illud primum fuisse revelatum, quo accommodant dictum propheticum Es. 62, v. 3: *Vocabitur sibi nomen novum, quod os Domini declarabit.* Sed proprie ac principaliter de ecclesia N. T. ibi agitur. Quidam mediam amplectuntur sententiam, fuisse scilicet hoc Messiae nomen piis non quidem gentilibus, interim tamen piis V. T. manifestatum: 1. *in typis*, quia Josua, filius *Nun* dux populi Israëlitici ac filius Josedec sacerdos, qui typum Christi gesserunt, hoc nomine fuere appellati, ut postea apparebit, 2. *in promissionibus ac vaticiniis.* Gen. 49, v. 18: *Expecto, Domine* לִישׁוּעָתְךָ, *salutem tuam*, id est, salutare illud tuum, quod *parabis ante faciem omnium populorum*, ut Simeon Luc. 2, v. 30. et 31. exponit. Psalm. 14, v. 7: *Quis dabit ex Sion* יְשׁוּעַת *salutem Israël.* Psalm. 67, v. 3: *ut sciamus in terra viam tuam in omnibus gentibus* יְשׁוּעָתֶךָ *salutare tuum.* Psalm. 68, v. 21: *Deus noster Deus salvos faciendi*, in quem locum sic commentatur Aug. lib. 17. de civ. Dei c. 18: *Deus salvos faciendi Deus est Jesus, quod interpretatur salvator sive salutaris. Nam ratio nominis hujus haec reddita est, quando, priusquam ex virgine nasceretur, dictum est: Vocabis nomen ejus Jesu, quia salvum facit populum a peccatis eorum, in quorum peccatorum remissionem, quoniam sanguis ejus effusus est, non utique oportuit eum de hac vita exitus alios habere quam mortis. Ideo cum dictum esset, Deus noster Deus salvos faciendi, continuo subjunctum est, et Domini exitus mortis, ut ostenderetur moriendo salvos esse facturus.* Psalm 98, v. 2: *Dominus annuntiat salutem suam. V. 4: omnes fines terrae vident salutare*

Dei (hoc repetitur Es. 52, v. 10, ad Christum refertur Luc. 3, v. 6.), Esai. 45, v. 8: *aperiat se terra et fructificent* יֶשַׁע, *salus et justitia.* Esa 49, v. 6: *dedi te in lucem gentium, ut sis* יְשׁוּעָתִי, *salus mea usque ad extremum terrae.* Es. 62, v. 11: *Dicite filiae Sion: Ecce venit salutifera;* confer Matth. 21, v. 1. Apoc. 22, v. 1. Hoseae 1, v. 7: *salvos eos faciam in Domino Deo suo.* Habac. 3, v. 18: *laetabor in Deo* יִשְׁעִי *salutari meo.* Distinguimus: 1. *inter rem* nomine expressam et *nomen ipsum* formaliter acceptum. Res nomine Jesu denotata fuit piis Vet. Test. nota, id est Messiam revera salvatorem fore crediderunt et salutem ab eo sperarunt, sed formaliter ac peculiariter nomine ישׁוּע ipsum appellandum esse, non adeo exacte noverunt. Sic Messiam crediderunt vocatum iri, id est, in rei veritate fore *Immanuelem* Esa. 7, v. 14. *mirabilem consiliarium* etc. c. 9, v. 6. *Jehovam justitiam nostram* Jerem. 23, v. 6. Sed proprium Messiae nomen ex eo intelligere non potuerunt; 2. inter nomen *proprium et appellativum.* יֵשׁוּעַ habens sub י zere et sub ע patach est nomen proprium, sed יְשׁוּעָה sub י habens scheva et sub ע cametz est appellativum generis feminini significans salutem et liberationem. Illud non fuit piis V. T. eo modo notum, quo posterius. Ex apocryphis libris addunt testimonium Esdrae lib. 4, c. 3: *revelabitur Filius meus* יֵשׁוּעַ *Jesus cum iis, qui cum eo laetabuntur.* Item, *morietur filius meus Jesus et convertetur ad me seculum.* Sirac. 43, v. 25: *Plantavit*
52. *illum Dominus Jesus.* Sed apocryphis illud ipsum auctoritatem detrahit, quod tam clare et perspicue nomen Jesu exprimunt, quale quid in prophetis non occurrit. Adde quod apud Siracidem errore librarii pro νήσους scriptum fuerit Ἰησοῦς. In Graeco enim est καὶ ἐφύτευσεν εἰς αὐτὴν vel ἐν αὐτῇ νήσους. Novum ergo est nomen Jesu *1. ratione peculiaris impositionis,* quia ab angelo fuit nostro salvatori impositum et e coelesti curia in terras delatum; *2. ratione clarioris patefactionis,* quia vis hujus nominis plenius ac penitius in N. T. innotuit; *3. ratione significationis,* quia talis salvator, qualis Christus est, nondum fuerat in V. T. neque alius in N. T. erit.

11. Qu. 4. *Quare Messias Zach. 9, v. 9. dicatur non* יֵשׁוּעַ *in significatione activa, sed* נוֹשָׁע *in significatione passiva, salvatus.* Resp. Targum exponit *active* וּפָרֵק *et liberator sive redemtor.* Schindl. in Lex. eodem modo explicat ac confert cum voce מוֹשִׁיעַ Deut. 22, v. 27. *et non liberator ei,* qua ratione נ erit formativa nominis ex literis heemanthi. Sed cum tales formationes nominum vix occurrant, ideo simplicius accipitur, quod sit Paul Niphal ac commodam praebet significationem. Christus non solum est *salvator,* sed etiam ipse est *salvatus,* id est, quia passione et morte sua nos redimere voluit et in profundum miseriae nostrae descendit, ideo ipsum prius salvari oportuit, ut salvatus ipse etiam nos salvare posset. Esa. 63, v. 5: *Circumspexi, et non erat auxiliator, fui in anxietate, et non fuit qui adjuvaret* (scilicet inter homines), *et salvavit me brachium meum* (robur divinitatis meae), *et indignatio sive zelus meus ipse auxiliatus est mihi.* Quidam putant ipsum nomen ישׁוּע habere formam participii passivi et significari non salvatorem sed salvatum. Atqui non est Paul cal. sed Thoar, ut Josua vel ex futuro יוֹשִׁיעַ vel ex nomine ישׁוּעה salus formatum.

12. *Usus practicus* est *consolatorius,* quem suavissimis verbis exponunt pii veteres. Cum enim hoc nomen non humano arbitrio, sed divino mandato Messiae fuerit impositum, cum sit nomen ejus proprium ac peculiare, cum omnium beneficiorum a Christo ad nos descendentium thesaurum complectatur, ideo omnis verae ac solidae consolationis fundamentum in hoc nomine nobis proponitur. Gal. lib. 3, c. 20: *Reliqua Messiae nomina ab ipsius salvationis sumuntur effectu et vel tantum principium vel tantum medium vel tantum finem salvationis significant, hoc vero nomen Jesu totum salutis nostrae processum, principium scilicet, medium et finem sufficienter continet et exprimit, quare reliqua omnia includit.* Nomen Jesus est monile ex variis gemmis et margaritis contextum, quod coelestis sponsus sponsae suae donat, in quo effigiem suam ad vivum ipsemet expressit. Nomen Jesus est *mel in ore, in aure melos, in corde jubilus, lucet praedicatum, pascit cogitatum, lenit invocatum.* Bernh. serm. 15. in Cant. fol. 532. Nomen Jesus est cordis nostri paradisus, in quo intuemur florem caritatis, rosam humanitatis, violam humilitatis, lilium puritatis, hyssopum emundationis, myrrham incorruptibilitatis, palmam victoriae, oleam misericordiae, balsamum sanationis. In hoc animae nostrae paradiso vides arborem vitae, virgam Aaronis, surculum ex radice Jessae, germen Davidis, vitem vivam, fasciculum myrrhae, florem campi et lilium convallium, fontem salutis et vitae, quicquid enim in hisce figuris proponitur, illud omne in nomine Jesu ἐπιτομικῶς continetur. Hilar. in enarr. Psalm. 51: *Hoc nomen adorant angeli, tremunt daemones et homines ad salutem assumunt.* Epiph. haeres. 29. p. 53: *Nomen Jesu significat curatorem et medicum.* Bernhard. serm. 2. super Missus est col. 27: *Utinam et me peccatorem Dominus Jesus dignetur annumerare populo suo, ut salvum me facias a peccatis meis. Vere enim beatus populus, cujus iste Jesus Dominus, Deus Jesus,* etc. Idem serm. 2. de circumc. col. 64: *A natura propria habet, ut sit salvator, innatum est ei hoc nomen, non inditum ab humana vel angelica creatura.* Serm. 15. in Cant. col. 532: *Nomen Jesu est cibus, lux et medicina. Hoc tibi electuarium habes, o anima mea, reconditum in vasculo hujus vocabuli, quod est Jesus salutiferum certe, quodque nulli unquam pesti tuae invenitur* III. 353.
inefficax. Serm. de coena Domini col. 1710: *Jesus dulcis in voce, dulcis in facie, dulcis nomine. Dulce enim nomen et suave Jesus consecratum ab aeterno, annuntiatum ab angelo, prophetatum Salomonis oraculo, qui ait: Oleum effusum nomen tuum,* etc. Anshelm. demis. hominis p. 89. ex Augustin. lib. de contrit. cord.: *Jesu, propter nomen tuum dulce fac*

mihi secundum nomen tuum, obliviscere superbum te provocantem, respice pie miserum te invocantem, Jesu, nomen tuum dulce, nomen delectabile, nomen confortans peccatorem et nomen beatae spei. Quid enim est Jesus nisi salvator? ergo propter temet ipsum, Jesu, esto mihi Jesus, esto mihi salvator benignus. Noli, Domine, noli sic attendere malum meum, ut obliviscaris bonum tuum. O bone Domine Jesu, etsi ego admisi, unde me damnare possis, tu non amisisti, unde me salves Psalm. 35, v. 3. Dic animae meae: יְשֻׁעָתֵךְ, salus tua ego. Si indiges peccatorum remissione, hoc nomen ipsi propterea datum, quia salvum faciet populum a peccatis Matth. 1, v. 21; si defensione, hoc nomen est turris fortissima Proverb. 18, v. 10; si justitia, eadem datur in hoc nomine Jerem. 23, v. 6; si Spiritu s., idem datur per hoc nomen, Johan. 14, v. 26; si salute, in eo est salus, Act. 4, v. 12.

13. Thesis 2: *Christus significat unctum a χρίω, quia salvator noster oleo laetitiae, plenitudine scilicet Spiritus s. unctus est.* Ἔκθεσις haec esto. Ut *nomen Jesus* ratione primae originis Hebraeum est, ita *cognomen Christus* est Graecum. Quod ergo salvator noster Hebraea et Graeca appellatione insignitur, per illud insinuatur, quod et *Judaeorum et gentium*, id est, omnium omnino hominum salvator sit. Nomen Christi respondet appellationi Messiae, ducta a rad. מָשַׁח unxit. Joh. 1, v. 42. dicit Andreas: *Invenimus Messiam; quod est interpretatum ὁ χριστός.* Johan. 4, v. 25. Messias dicitur Christus (*Μεσσίας* fit ex Chald. מְשִׁיחָא mutato שׁ in σσ et ח in terminationem Graecam *as.*) Tribuitur autem appellatio Messiae Dei Filio promisso salvatori. 1. Samuel. 2, v. 10: *cornu Messiae.* Psalm. 2, v. 2: *adstiterunt adversus Dominum et Christum ejus.* Psalm. 132, v. 10. et 17. Daniel. 9, v. 25: *usque ad Messiam ducem. v. 26: exscindetur Messias* et in multis Chaldaicae paraphraseos locis. Gen. 49, v. 10: *donec veniat Messias.* Esai. 53, v. 1: *Ecce intelliget servus meus Messias.* Mich. 5, v. 2: *ex te coram me egredietur Messias*, etc. August. lib. 2. contra literas Petiliani c. 104: *Christus a chrismate appellatur, id est, ab unctione. Hunc Hebraei dicunt Messiam, quod verbum Punicae linguae consonum est, sicut alia Hebraea permulta et paene omnia.* Tract. 7. in Joh.: *Messias, Latine unctus, Graece Christus est. Ille singulariter unctus, praecipue unctus, unde omnes Christiani unguuntur.*

14. Ratio appellationis est 1. *typica*, quia typi Christi fuerunt sacerdotes, reges et prophetae V. T., qui uncti fuere *oleo sancto*, quod vocabatur שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה et constabat quatuor aromatibus *myrrha, cinnamomo, calamo et casia.* Quod *sacerdotes* uncti fuerint, constat ex historia Exod. 26, quod *reges*, ex historia Saulis, Davidis, Salomonis, Jehu, etc. (Hebraei notant, patris uncti successores non fuisse unctos. Ad exemplum Salomonis respondent id factum fuisse ob seditionem fratris Adoniae. Sed hoc incertum est), quod prophetae, ex historia Elisaei
III. 354. 1. Reg. 19, v. 17. Justin. in dial. cum Tryph. p. 244: *Reges omnes et uncti huic accepto tulerunt, quod et reges et uncti vocitati sunt.* Lact. lib. 4. Inst. div. c. 7. p. 202: *Christus non proprium nomen est, sed nuncupatio potestatis et regni, sic enim Judaei reges suos appellabant. Erat Judaeis ante praeceptum, ut sacrum conficerent unguentum, quo perungi possent ii, qui vocantur ad sacerdotium et regnum, et sicut nun nunc Romanis indumentum purpurae insigne est regiae dignitatis assumtae, sic illis unctio sacri unguenti nomen ac potestatem regiam conferebat, ob hanc rationem nos eum Christum nominamus, id est unctum, qui Hebraice Messias dicitur; 2. propria*, quia Christus *oleo laetitiae*, id est, Spiritu s. *unctus fuit prae consortibus suis* Psalm 45, v. 8. Esai. 61, v. 1. Dan. 9, v. 24. Luc. 4, v. 8. Actor. 4, v. 27. Actor. 10, v. 38. Hebr. 1, v. 9. (Quidam duplicem unctionis rationem in Christo statuunt: Unam, qua *Λόγος* ipse humanam naturam assumendo eandem proprii sui spiritus plenitudine unxit Col. 2, v. 9, de qua accipiunt vaticinium Daniel. 9, v. 24, altera, qua Deus Pater Christum ut hominem *unxit oleo laetitiae prae consortibus suis*, de qua accipiunt dicta Psalm. 45, v. 8. Esa. 61, v. 1. Sed est una atque eadem unctio, qua Pater Christum secundum humanam naturam unxit Spiritu s. et qua Christus carnem suam oleo deitatis et proprii spiritus plenitudine unxit, sicut una eademque est communicatio, qua Pater dicitur Filium secundum humanam naturam collocasse ad dextram suam et qua Filius assumtam carnem ad dextram DEI evexit. Quamvis enim non Pater, non Spiritus s., sed solus λόγος carnem in personae unitatem assumserit, sicque terminus assumtionis non sit Patris vel Spiritus s., sed λόγου persona, tamen trium personarum est una eademque actio.) Ex quo apparet evidens discrimen inter unctionem regum, sacerdotum et prophetarum V. T. et inter unctionem Christi: *1. ratione caussae efficientis.* Illi unguebantur mediate per prophetas et sacerdotes alios, hic vero immediate a Deo ipso; *2. ratione materiae.* Illi unguebantur oleo externo, hic vero interno et invisibili, quod est *Spiritus s. 3. ratione finis.* Illi unguebantur ad regnum terrenum et mundanum, hic ad coeleste et aeternum; *4. ratione effectus.* Unctio Christi nobis etiam utilitatem confert, quia ab illo tanquam capite Spiritus unctio in nos utpote ipsius membra descendit et ex *ejus plenitudine etiam nos accipimus* Joh. 1, v. 16, id quod de Regibus et Sacerdotibus V. T. dici nequit, Athanas. orat. 2. contr. Arian. p. 171: *Non quemadmodum Aaron aut David aut reliqui omnes, ita quoque et ipse oleo unctus est, sed aliter super omnes consortes, quod oleum Spiritus s. esse per prophetam exposuit. Spiritus Domini super me, eo quod unxit me.*

15. Antithesis: 1. Justinus Martyr Apol. 2. pro Christ. p. 42. nomen Christi a χράομαι deducere videtur. *Christiani* (inquit) *esse deferimur. Atqui χρηστόν, id est, commodum et bonum odisse, injustum est.* Recte autem monet Sylburgius esse *etymolo-*

giam duntaxat allusivam, quia Justinus alludit ad vulgatam eo tempore consuetudinem, quia Christus ignorata nominis ratione vocabatur *Chrestus*. Lactant. d. l.: *Exponenda est hujus nominis ratio propter ignorantiam eorum, qui eum immutata litera Christum solent dicere.* 2. Eodem modo accipiendum, quod idem Justinus c. 1. pro Christ. p. 35. scribit *Χριστὸν* dici *κατὰ τὸ κεχρῖσθαι καὶ κοσμῆσαι τὰ πάντα δι' αὐτοῦ τὸν θεόν*, eo quod *per illum Deus omnia conformaverit atque ornaverit* ibidemque addit hoc nomen complecti *ἄγνωστον σημασίαν, significationem minime notam.* Sed cum appellationis ratio sit manifesta et in sacris literis exposita, ideo frustra alia ex longinquo quae-
55. ritur. August. lib. 17. de civ. Dei c. 16: *Quis tam rudis est in hac religione vel tam surdus adversus ejus famam longe lateque diffusam, ut Christum a chrismate, hoc est, ab unctione appellatum esse non noverit?* Confer eundem lib. 1. de cons. evang. c. 3. lib. 1. retract. c. 12. et c. 26. Cyrill. lib. de incarn. unig. c. 1. etc.

16. Qu. h. l. *An etiam Filius Dei in V. T. ante incarnationem recte vocari potuerit Christus?* Quidam negant: 1. quia in plenitudine temporis post factam scilicet incarnationem haec uncto ipsi obtigit Dan. 9, v. 24: *Septuaginta hebdomades definitae sunt, ut unguatur unctus sanctorum;* 2. quia hoc nomen utramque naturam, unguentem scilicet deitatem et unctam humanitatem complectitur. Iren. libr. 3. c. 20. p. 209: *In Christi nomine subauditur qui unxit et ipse qui unctus est et ipsa unctio in qua unctus est. Et unxit quidem Pater, unctus vero est Filius in Spiritu s., qui est unctio.* Athanas. orat. 5. contra Arianos p. 321: *Χριστὸς τὸ συναμφότερον νοεῖται.* Damasc. lib. 3. orthod. fid. c. 3: *τὸ χριστὸς ὄνομα τῆς ὑποστάσεως λέγομεν οὐ μονοτρόπως μέν, ἀλλὰ τῶν δύο φύσεων ὑπάρχον σημαντικόν, αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ἔχρισεν, χρίων μὲν ὡς θεός, ὃς ἔχρισε τὸ σῶμα τῇ θεότητι αὐτοῦ, χριόμενος δὲ ὡς ἄνθρωπος, αὐτὸς γὰρ ἔστι τοῦτο κἀκεῖνο, χρίσις δὲ ἡ θεότης τῆς ἀνθρωπότητος.* Athanas. de salut. adv. Christi p. 494: *Non hoc nomen Christus absque carne intelligatur.* Confer. Origen. lib. 4. *περὶ ἀρχῶν*, Hilarium lib. 11. de trinit. Ambros. in c. 1. Hebr. August. in Psalm. 44. et tract. 7. in Jos. Eustachium apud Theod. Dial. 1. Damasc. lib. 3. c. 4. et lib. 4. c. 6. etc. Quare cum in V. T. humana Christi natura nondum exstiterit, utique etiam unctio nondum locum habuit et per consequens nec Christus dici potuit. Sed enim quamvis humana natura, juxta quam Christus in temporis plenitudine unctus est, in V. T. nondum exstiterit, nihilo tamen minus salvator noster etiam V. T. tempore et vere fuit ac dici etiam potuit Christus, unde etiam ante incarnationem hoc nomen Filio Dei tribuitur 1. Cor. 10, v. 9. Eph. 1, v. 4. Hebr. 13, v. 8: 1. propter personae *ταυτότητα*. Non enim alius est Dei Filius in V., alius vero Christus in N. T., sed una eademque persona, quae per assumtionem humanitatis in N. T. facta est *σύνθετος*, interim personae identitas mansit, Joh. 8, v. 38; 2. propter decretum Dei jam inde ab aeterno factum de salvatoris unctione. Ut ergo agnus dicitur *occisus ab origine mundi* Apoc. 13, v. 8. ratione scilicet aeterni decreti 1. Petr. 1, v. 20; ita quoque salvator noster est ac dici potest Christus ratione decreti divini; 3. propter vaticinia de unctione Messiae in V. T. edita, Dan. 9, v. 25; 4. propter figuras ac typos hujus unctionis in regibus, prophetis et sacerdotibus V. T. antegressos; 5. propter efficaciam hujus unctionis, quia non solum in N., sed etiam in V. T. propter Christum plenitudine Spiritus s. unctum donatio Spiritus. s. credentibus contingit; 6. propter connotatum sive terminum. Unctus est Christus in N. T., ut sit noster rex et sacerdos. Atqui jamdum in V. T. secundum div. naturam fuit mediator, rex et sacerdos ecclesiae. Ut ergo מָשַׁח *μετωνυμικῶς* significat regem vel sacerdotem constituere, quia unctio sacri unguenti potestatem regiam ac dignitatem sacerdotalem conferebat: sic Christus etiam in V. T. fuit unctus, id est, jamdum constitutus rex ecclesiae suae. Quidam ergo utuntur hac distinctione. Nomen Christus accipitur dupliciter: 1. prout est nomen officii regii et sacerdotalis, quod est utrique naturae commune; 2. ut est nomen officii cum connotatione temporalis investiturae et inaugurationis factae per Spiritus s. unctionem, qua ratione suppositum quidem notat, sed tamen secundum humanam naturam.

17. *Usus practicus: 1. consolatorius.* Salvator noster est Christus plenitudine Spiritus s. unctus, ut sit rex et sacerdos noster, unde vocatur ipsum oleum Es. 10, v. 27: *Disturbabitur jugum propter oleum, quia eum unxit Jehovah Spiritu suo*, ut interpretatur Jonathan Chaldaeus. Ex *ipsius ergo plenitudine accipere* possumus Joh. 1, v. 16. Divi- III. 356.
nitus constitutus est rex noster Psal. 2, v. 9. Ergo subditos regni sui contra omnes hostes proteget ac defendet. Unctus est in sacerdotem, ergo in dextra Patris pro nobis intercedet. Justin. in qq. et resp. q. 135. p. 374: *Christi vocabulum omnes in se reliquas appellationes complectitur, quamvis non semper omnibus utamur. Quod si enim Jesus Nazarenus est promissus Messias, utique ab ipso ad nos omnia illa beneficia, quae per Messiam nobis conferenda in V. T. fuere praedicta, descendunt; 2. exhortatorius.* A Messia dicimur מְשִׁיחִים *Messiani* uncti 1. Paral. 17, v. 22. Psalm. 105, v. 15; a Christo denominamur *Christiani* Act. 11, v. 26, quia et nos *unctionem ab eo accepimus* 1. Joh. 2, v. 27. 2. Cor. 2, v. 21. Just. in Dial. cum Tryph. p. 276: *Quemadmodum ab uno illo Jacobo, qui et Israël cognominatus est, genus vestrum omne Jacob et Israël vocatum est; ita et nos ab eo, qui in Deum nos genuit, Christo filii Dei veri et dicimur et sumus*, ergo ut unctos et consecratos Domino nos geramus, nihil quicquam immundi tangentes nec operibus mortuis peccatorum communicantes. Sumus a Christo uncti *in reges ac sacerdotes* spirituales Apoc. 1, v. 6; sumus *regale sacerdotium* 1. Petr. 2, v. 9, ergo ut *reges* fortiter pugnemus adversus Sa-

tanam, mundum et carnem; ut *sacerdotes* offeramus *Deo hostias spirituales acceptas per Christum*, Rom. 12. v. 1. 1. Petr. 2, v. 5. etc.

CAPUT II.

DE *ΟΜΩΝΥΜΙΑΙ.*

Ὁμωνυ-μία. 18. Thesis 1: *Nomen Jesu cum cognatis appellationibus tribuitur in V. T. etiam aliis hominibus, sed in significatione longe dispari, quam est ea, qua salvatori nostro assignatur.* Cognatas appellationes voco, quae ab eadem radice ישע descendunt. Tales vero sunt *Josua*, *Hoseas*, *Jeschua*, *Esaias.* Nomen Josuae Hebr. יְהוֹשֻׁעַ et per contractionem יֵשׁוּעַ tribuitur: 1. *filio Nun* Moysis servo et successori, populi Israëlitici duci. Is primo dictus fuit הוֹשֵׁעַ Hoseas, ab imperativo הוֹשְׁיַע, quod nomen fuit quasi votum et precatio, ut Deus salvet, sed cum Deus promisisset, quod per hunc ipsum filium Nun praestiturus esset Israëlitis temporalem et typicam salutem, Moyses nomen ejus mutavit in יְהוֹשֻׁעַ (Num. 13, v. 17.) vel a praeterito הוֹשִׁיעַ vel a futuro יוֹשִׁעַ mutato י in ו. *2. Bethsemitae*, in cujus agro steterunt vaccae adducentes plaustrum, in quo erat arca Domini; 1. Sam. 6, v. 14. vocatur is יְהוֹשֻׁעַ *3. principi civitatis* Hierosolymae temporibus Josiae regis 2. Reg. 23, v. 8, qui itidem vocatur יְהוֹשֻׁעַ *4. Summo sacerdoti* filio Josedec, qui post reditum ex captivitate Babylonica sacerdotio functus est. Hag. 2, v. 5. Zach. 3, v. 1: *Ostendit mihi* יְהוֹשֻׁעַ *sacerdotem magnum.* Hoseas dictus fuit: 1. *servus Moysis*, antequam nomen ejus a Moyse mutaretur in Josuam. *2. unus ex prophetis* filius Beeri. Hos. 1, v. 1. Jeschua יֵשׁוּעַ vocatur unus ex janitoribus, qui fuerunt in ministerio Core Levitae 2. Paral. 31, v. 15, unus ex sacerdotibus Leviticis, qui cum Zerubabel venerunt Hierosolymam, Nehem. 7, v. 7. et 43. c. 8, v. 7, itemque unus ex filiis Pachath Neh. 7, v. 11. Idem contractum יֵשׁוּעַ tribuitur sacerdoti filio Josedec Esdr. 2, v. 2. c. 3, v. 2. Neh. 7, v. 7. Esaias יְשַׁעְיָה est *unus ex prophetis*, filius Amoz prophetae, qui fuit frater Amaziae regis a Manasse interfectus, Es. 1, v. 1. sic dictus est ob יְשׁוּעוֹת salutes et consolationes, de quibus concionatus est. Quidam addunt nomen יִשְׁוִי vel יִשְׁוִי Gen. 46, v. 17. Num. 26. v. 44, sed in eo non habetur ע radicalis. Graecum Ἰησοῦς tribuitur in visione LXX interpp. 1. *Josuae* successori Moysis Sirac. 46, v. 1. Act. 7,
III. 357. v. 45. Hebr. 4, v. 8. 2. Josuae *sacerdoti magno* filio Josedec, Sir. 49, v. 14; *3. auctori libri ecclesiastici*, qui fuit filius Sirach, nepos autem Jesu sibi *ὁμωνύμου*, in prooem. illius scripti; 4. in N. T. cuidam doctori Christiano, qui cognomento *Justi* fuit appellatus Col. 4, v. 11, quique ex circumcisione, i. e. ex Judaismo hoc nomen retinuerat.

19. Quamvis vero nomen ישוע et Ἰησοῦς etiam aliis tribuatur, tamen non eodem modo ac sensu tribuitur illis, quo Christo. 1. Christo tribuitur non tantum *ἀρχικῶς καὶ ἐξαιρέτως*, sed plane *μονοτρόπως*, ipse enim est unicus humani generis salvator, in quo solo vera salus nobis proposita Matth. 1, v. 21. Actor. 4, v. 12. c. 10, v. 43, reliquis ob corporalem quandam salutem, quam populo praestiterunt, vel in memoriam salutis a majoribus ipsorum praestitae, vel etiam boni ominis duntaxat ac separatae salutis causa nomen illud sortiti fuerunt. 2. Qui in V. T. salvatores dicti, illi omnes fuerunt tantum typi unici illius salvatoris in N. T. mittendi. Ut enim Josua Moysis minister et successor populum Israëliticum in terram promissam introduxit, quod Moyses praestare non poterat; sic Christus in vitam aeternam per regionem Canaan praefiguratam nos introducit, quod lex praestare non poterat. Joh. 1, v. 17. Sicut arca Domini subsistit in agro Josuae Bethsemitae, sic Christus est vera illa salutis arca, unicum *propitiatorium*, Rom. 3, v. 25, cujus typus fuit arca foederis in tabernaculo. Sicut Josua, filius Josedec, reparationi templi post captivitatem Babylonicam praefuit, sic Christus est spiritualis templi in N. T. reparator et architectus, Zach. 6, v. 12. Sicut Jesus Sirach fuit doctor sapientissimus ac celeberrimus sui temporis, sic Christus coelesti sua sapientia et doctrina mundum illuminavit. Bernh. homil. 3. super Missus est col. 27: *Duos Jesus lego in typo hujus* (Jesu Nazareni) *praecessisse, ambos populis praefuisse, quorum unus populum suum de Babylone eduxit, alter suum in terras promissionis introduxit.* Et illi quidem *illos, quibus praeerant, ab hostibus defendebant, sed numquid salvabant a peccatis eorum? is autem noster Jesus a peccatis salvat populum suum et introducit in terram viventium.* 3. Galatinus et qui ipsum sequuntur Pagninus, Jansenius in c. 7. Harm. diversitatem derivationis quaerunt. יֵשׁוּעַ inquiunt est nomen simplex derivatum a rad. ישע salvavit, sed יְהוֹשֻׁעַ est compositum ex יהוה et שוע, quod salutem et felicitatem significat. Item יֵשׁוּעַ idem significat, quod salvator, sive salvatio ipsa, יְהוֹשֻׁעַ vero redditur Deus salvabit ex Jehovah et יֹשַׁע. Atqui 1. LXX, Josephus et Philo lib. dc carit. Hebraeum Jeschua sive Josua vertunt Ἰησοῦς. 2. Aggaeus c. 1, v. 1. 12. 14. et c. 2, v. 3. 5. Zacharias c. 3, v. 1. Jesum pontificem Filium Josedec, Christi typum, nominant Jeschua sive Jesum, qui ab Esdra lib. 1. c. 3, v. 2. 8. 9. et c. 4, v. 3. vocatur Jehoschua sive Josua; 3. utriusque nominis in Hebraeo eaedem literae et eadem radix ישע. Ergo ad nominis et etymologiae diversitatem non satis tuto recurritur.

20. Qu. h. l. *An Jesuitae recte faciant a Jesu salvatore sese denominando?* Pontificii non modo Franciscum vocant *Jesum typicum* propter vulnera quinque, quae ab angelo ipsi fingunt impressa, ut salvatoris nostri typum perfecte exprimere posset, unde in libr. Conformitat. in prosa f. 194. ipsum hisce compellant verbis: *Tu pro nobis semper pia prode Christo stigmata, Francisce Jesu typice, dux*

normaque Minorum, etc., sed etiam integrum ordinem novorum monachorum a salvatore Jesu vocant *societatum Jesuitarum*. Nec solum nomen, sed etiam rem nomine denotatam aliis tribuunt, tum *oblique* merita operum propugnando, tot enim salvatores constituunt, quot sanctis operum merita tribuunt; tum *directe*. Fingunt Franciscum quinque illis vulnerum stigmatis servare a morte aeterna vivos, qui a tempore illius usque ad finem mundi vixerunt, cui blasphemiae cum Petrus Paulus Vergerius refutationem opponeret, Paulus III. illud Vergerii scriptum damnavit ann. 1559. Sed ante Jesuitas quidam monachi a Jesu sese denominari voluerunt. Platina commemorat circa annum 1326. ortos fuisse
58. in Lusitania, qui se voluerunt nominari *milites Jesu*.
Circa annum 1366. *Jesuatorum ordo* Senis originem coepit, de quibus Sabellicus numerat, quod primo dicti fuerint *Apostolici*, postea vero *Jesuati* ab eo, quod Jesu regis summi nomen frequens fuerit in ore illorum. Anno Domini 1410. quidam Bononiensis instituit *ordinem servatoris*. Illorum vestigiis insistere voluerunt nostri temporis Jesuitae, quorum ordo circa ann. Christi 1555. a Paulo IV. fuit confirmatus, qui divinum hoc nomen propterea sibi arrogarunt, quod doctrinam et vitam Jesu Christi omnium perfectissime sequerentur. In praef. Epi. Indic. vocant se *athletas novos*, *qui jam fatiscenti laceraeque fidei Christianae et ecclesiae laboranti succurrerunt*. Bened. Arias Mont. in praefat. Bibl. Antverp. ann. 1584. *sibi soli sapere*, *soli bene vivere Jesumque proprius insequi et comitari videntur atque id palam professi jactitant*. Sed hoc nomen est 1. *novum*. Perpetuo alias ipsis in ore est antiquitas catholica, sed hoc nomen nec antiquum est nec catholicum. Perpetuo nos accusant novitatis, sed ipsi potius hujus criminis se obstringunt reos novi nominis vendicatione. Doctrinae et religioni veteri quomodo novo appellatio congruit? 2. *est schismaticum*. Omnes Christi discipuli jam inde a temporibus apostolicae praedicationis in N. T. uno *Christianorum* nomine appellantur, ut unius mystici corporis membra sub uno capite Christo sese esse ipsi nominis unitate admoneantur, quisquis aliam denominationem adsciscit, vinculum unitatis dissolvit, 1. Cor. 1, v. 12. Ignat. Epist. 6. ad Magnes.: *Simus digni cognomento hoc Christiano, quod accepimus, qui enim alio nomine appellatur praeter hoc, hic non est Dei. Qui se Christianum negat, negati simul Christi convincitur.* c. Non solum, 11. q. 3. ex Augustino; 3. *superciliosum*. Eccur enim peculiari et proprio nomine a reliquis Christianis sejungi volunt? num ipsi soli sunt Jesu cultores ac discipuli? num solis ipsis a Jesu promissa ac parata salus? num in salute hominibus conferenda ipsi soli sunt Jesu socii? Cur quod omnibus vere piis commune, per quoddam sacrilegium sibi solis vendicant? Thuanus lib. 35, p. 735: *Ab eo tempore, quo Guilielmus Pratensis, episcopus Claraemontanus, scholam Claraemontanam Lutetiae illis attribuit, Claraemontanae scholae sodales suppresso Jesuitarum superbo et ambitioso ut multis videbatur nomine aliquamdiu nominati fuerunt; 4. rei notatae non convenit.* Tantum enim a Jesu salvatore novelli hi Jesuitae distant, quantum summum coelum ab infima terra. Sive enim doctrinam sive vitam sive fortunam Christi in his terris respicias, ubique apparebit maxima non solum diversitas sed etiam contrarietas. Christi doctrinam oppugnant, Pontificis autem Romani decreta et traditiones humanas defendunt; Christi humilitatem, mansuetudinem, patientiam, simplicitatem etc. non imitantur. Vide assertionem contra Jesuitas c. 7. et seqq. tom. 1. doctrinae Jesuit. p. 17. 1. edit. Rupell. an. 89. et Epigr. Anti-Jesuiticum, quod incipit:

Presbyteri a socio geritis qui nomina Jesu,
dispeream si vos Jesus amare potest;

5. ab ipsis sanioribus Pontificiis improbatum. In conventu Posiaceno totius Gallicanae ecclesiae nomine ann. 1561. die 15. Dec. ipsis interdictum, ut ab appellatione Jesu et Jesuitarum atque etiam societatis Jesu prorsus abstinerent; 6. a *Jesuitis temeraria ambitione electum*. Ribadeneira lib. 2. de vit. Ignat. c. 12. et Maffeius libr. 2. de ead. c. 5. *a Christo ipso* societati suae hoc nomen impositum tradunt, quando Ignatio Romam profecto anno 1537. *Deus apparens Jesu filio suo Ignatii socios commendavit, quos etiam*
Christus pro sociis receperit ad Ignatium dicens: *Ego* III. 350.
vobis Romae propitius ero. Montaigne de la vérité defend. c. 66. *a Pontifice* nomen illud huic societati impositum fuisse praetendit. Sed utriusque asserti falsitas apparet ex eo, quod hunc titulum ante confirmationem in supplicibus suis literis ad Paulum III. pro confirmatione impetranda datis usurparunt, sic enim loquuntur: *Qui in societate nostra, quam Jesu nomine insigniri cupimus, sub crucis vexillo militare vult.*

21. Excipit Gretserus in Apolog. contra Steinium. *Si fideles a Christo recte denominantur Christiani, se quoque et ordinis sui socios non minus recte nominari Jesuitas a nomine Jesu.* Resp. est ratio longe dispar. 1. Christiani vocamur in Scripturis Act. 11, v. 26, nuspiam vero Jesuitae. 2. Christiani a Christo vocamur, quia unctionis spiritualis participes reddimur, sed Jesuitae dici non possumus, quia in promerenda vel conferenda salute Christus nullos admittit socios. ** Panormitanus: *Christiani nomen recte assumtum, nam et unctionem Christus nobis communicavit: At Jesuani recte dici non potuimus, quoniam servator unus ipse.*** Si excipiant, *non active se vocari Jesuitas, sed passive*, respondemus, hoc sensu omnes vere pios se vocare posse Jesuitas, i. e. salutis per Christum participes factos, cur ergo quod omnibus proprium sibi solis vendicant? 3. Aliam diversitatis rationem ostendit Ludolphus Carthusiensis, qui ducentis ante Jesuitarum exortum annis vixit. Sic enim scribit par. 1. de vit. Christ. c. 10: *Christus est nomen gratiae, Jesus est nomen gloriae, honoris et sanctitatis. Sicut enim in hac vita per gratiam baptismi a Christo dicimur Christiani, sic in coelesti gloria in Domino Jesu dicemur Jesuitae, id est a salvatore salvati. Sancti qui in coelis sunt*

et fruuntur aeterna gloria, veri sunt Jesuitae triumphantes et sancti servi Dei, qui vero adhuc in terris degunt et militant pugnantque, in multis periculis militiae suae nomen retinere et gerere debent, quod est verum Christianorum nomen. Si vero ita se gerunt ut sancti, qui in aeterna gloria sedent super throno salutis, nomen Jesuitarum tum obtinere possunt. Quia vero haberi volunt in numero militantium et pugnantium sub Christi vexillo, Christi quoque nomine contenti sint, cum quo congruit illud Pelbarti de Themiswar in Pomerio sermonum parte aestiv. de circumc. serm. 4: *Jesus est nomen divinum et aeternae salutis, Christus autem dicitur unctus, et sic est nomen militiae Christianae. Hoc nomen Christianus, quo norunt se tanquam pugiles unctos, in pugna contra mundum, carnem et diabolum, unde in praesenti competit nobis nomen Christi propter militiam salvificam, sed in futuro, cum erimus in salute, competet nobis nomen Jesu, id est, salutis.* (Floruit hic auctor anno 1437.); 4. vere pii ac fideles dicuntur Christiani a Christo, quia in Christo salutem suam unice quaerunt, doctrinae et voci Christi unice adhaereut, per fidem sunt membra Christi, et a Christo spiritualis unctionis participes redduntur, sed Jesuitae sub nomine Jesu doctrinam et vera ipsius membra oppugnant, ideo illis convenit, quod Irenaeus de sui temporis haereticis scribit lib. 1, c. 3: *Christi quidem Jesu nomen tanquam irritamentum praeferunt, Antichristi autem impietatem varie introducentes mortificant multos per nomen bonum sententiam suam male disperdentes et per dulcedinem et decorem nominis amarum et malignum principis apostasiae serpentis venenum porrigentes*, quod Athanasius orat. 2. contra Arianos et lib. 3. ad Theoph. de Arianis: *Jesuitismum simulant et contra Jesum pugnant, nomen Jesu habent et ore diaboli loquuntur*, quod Serapion episcopus de quibusdam haereticis: *pro pellibus ovium Christum induti dicunt se quidem, quod non sunt, quod autem sunt, dici nolunt, sed suam improbitatem amictu nominis tegunt, qui commune quidem nomen habent, student vero, ut nomen Christi funditus deleant, qui contra Jesum militant et Jesum invocant.*

22. Thesis 2: Nomen Christi itidem tribuitur etiam aliis hominibus in V. T., sed sensu longe di-
III. 360. spari quam nostro salvatori. Graecum χριστὸς respondet Hebraeo מָשִׁיחַ, quod in genere tribuitur sacerdotibus et regibus. Lev. 4, v. 3: *Si sacerdos* הַמָּשִׁיחַ, *qui unctus est, peccaverit*, quo sensu quidam accipiunt Psalm. 105, v. 15: *nolite tangere* בִמְשִׁיחָי *Christos meos*, id est, patres, qui fuerunt magni instar regum oleo unctorum; in specie 1. Sauli 1. Sam. 12, v. 3. c. 24, v. 6. est *unctus Domini* 2. Sam. 1. *clypeus Saulis non est unctus oleo*, i. e. ita cecidit ac si non fuisset in regem unctus. 2. Davidi, qui fuit Christi typus 2. Sam. 19, v. 21. c. 22, v. 51. 3. Cyro Persarum regi, quem Scriptura vocat Cores Esa. 45, v. 1. Quae vero differentia sit inter unctionem regum ac sacerdotum V. T. ac unctionem Christi in N. T. et per conseq. inter Christos illos typicos et Christum nostrum verum, expositum fuit superius. Hic notamus illud, quod Christi nomen duplici ratione Salvatori nostro tribuitur: *1. absolute* quatenus Christus consideratur ut persona in se duabus naturis constans; *2. relate*, quatenus Christus consideratur ut caput ecclesiae, cum qua unum corpus mysticum constituit. Priorem significationem vocant propriam, posteriorem *synecdochicam*. 1. Cor. 12, v. 12: *Sicut corpus unum est et membra habet multa, ita et Christus.* C. 15, v. 28: *ipse Filius subjectus erit Patri.*

CAPUT III.

DE ΣΥΝΩΝΥΜΙΑΙ.

23. Thesis: *Varia Christo in Scripturis tribuuntur* Συν
tur nomina tum propter naturarum in ipso dualita- μία
tem tum propter beneficiorum, quae ab ipso ad nos descendunt, multiplicitatem, tum propter muneris, quo fungitur ac gloriae, ad quam evectus est, majestatem. Sequitur ἔκθεσις. Christus est Scripturae scopus ac centrum, salutis et spei nostrae fundamentum, Patris coelestis cor et gaudium, inde etiam variis encomiis et nominibus in Scriptura honoratur. Quemadmodum vero Dionysius in lib. de div. nom. asserit, summam eorum omnium, quae de Deo scienda ac credenda, in appellationibus, quae ipsi in sacris literis tribuuntur, contineri, ita quoque id ipsum de nominibus Christo attributis vere affirmare possumus, quod videlicet summam eorum omnium, quae de Christi persona et officio dicuntur, ἐπιτομικῶς proponant. Justin. Martyr. in dial. cum Tryph. p. 221: *Filius Dei vocatur in Scripturis virtus rationalis et gloria Domini, aliquando sapientia, quandoque angelus, interdum Deus, aliquando Dominus et Verbum, fuit quando archiducem se ipsum dixit in hominis forma Josuae apparens.* P. 251: *Et sapientia et dies et oriens et gladius et lapis et virga et Jacob et Israël alio atque alio modo in prophetarum libris cognominatus est.* P. 278: *Et magni consilii angelus et vir per Ezechielem et tanquam filius hominis a Daniele et puellus ab Esaia et Christus et Deus adorandus a Davide et David et Christus et lapis a multis et sapientia per Salomonem et Joseph et Judas et stella per Moysen et oriens per Zachariam et passioni subditus et Jacob et Israël rursus per Esaiam et item virga et flos et lapis summus angularis et Filius Dei vocatus est.* Ennodius in natali Epiphanii de Christo suavissimos hosce canit versiculos:

Fons, via dextra, lapis, vitulus, leo, lucifer, agnus,
janua, spes, virtus, Verbum, sapientia, vates,
ostia, virgultum, pastor, mons, rete, columba,
flamma, gigas, aquila, sponsus, patientia, nervus,
filius, excelsus, Dominus, Deus, omnia Christus.

24. Caeterum nomina illa Christi varie a variis distribuuntur. 1. Quaedam sunt nomina *naturae*, ut Immanuel; quaedam vero *impositionis*, ut Jesus et
361. cognomen Christus. 2. Quidam tituli *honoris*, quidam *amoris*, quidam officii et *laboris*. 3. Bernhard. serm. 15. in Cant. col. 530: *Multa sponsi vocabula sparsa per omnem divinam paginam legitis, sed in duo ea vobis universa complector. Nullum, ut arbitror, reperietis, quod non aut pietatis gratiam, aut potentiam exprimat.* 4. Primariae et potissimae divisiones hae sunt, quod quaedam appellationes *ratione personae*, quaedam ratione *officii* Christo tribuuntur. Quae respectu personae ipsi tribuuntur, illae vel ratione *divinae* vel ratione *humanae* naturae vel ratione *utriusque* ipsi competunt. Quae officii ratione ipsi tribuuntur, illae vel respectu regii vel *sacerdotalis* vel *prophetici* officii ipsi tribuuntur, ubi tamen notandum, plerasque appellationes simul *ad personam et officium* habere respectum, cujus ratio dependet a fine incarnationis, ideo enim ὁ Λόγος, Dei filius assumsit humanam naturam, ut officio mediatoris, redemtoris ac salvatoris, ad quod tum divinae tum humanae naturae proprietates requirebantur, fungi posset et vicissim, quia Christus est salvator ac redemtor noster, ex eo intelligitur, quod in personae unitate sit deus et homo; interim libenter fatemur, quasdam appellationes directe ac per prius ad personam, indirecte autem ac per posterius ad officium; et vicissim quasdam directe ac per prius ad officium, indirecte et per posterius ad personam Christi spectare, quo sensu etiam allata divisio est accipienda. 5. Quaedam appellationes sunt *propriae*, quaedam vero *figuratae ac metaphoricae*, ubi notandum, quod tantummodo propter *modum significandi*, qui per prius competit creaturis, dicantur figuratae et impropriae, non autem propter rem *significatam*, quae in Deo Christo longe perfectior et per prius ipsi competit.

25. *Propriae appellationes*, quae Christo *respectu divinae naturae* tribuuntur, potiores hae sunt, quod vocatur Deus, verus Deus, magnus Deus, Jehovah, Dominus, Dei filius, proprius, unigenitus et unicus Dei filius. *Figuratae appellationes*, quae respectu ejusdem *divinae naturae* Christo tribuuntur, potiores hae sunt, quod vocatur λόγος, verbum Patris, imago, χαρακτὴρ καὶ ἀπαύγασμα etc.; *propriae appellationes*, quae respectu *humanae naturae* Christo tribuuntur, potiores hae sunt, quod vocatur homo, filius hominis, vir, puer, filius Abrahae, filius David, filius Judae, Siloh, primogenitus Mariae. *Figuratae appellationes, quae ejusdem naturae* respectu ipsi tribuuntur, hae sunt, quod vocatur semen mulieris, semen Abrahae, semen Isaaci, semen Jacobi, semen Davidis, fructus lumborum Davidis, virga et surculus ex radice Jessae, zemach sive germen etc. Ad hanc classem etiam pertinent appellationes, quae *respectu utriusque naturae,* divinae et humanae, quatenus ea non solum ex essentialibus suis principiis, sed etiam in unione personali et exaltatione ad Dei dextram consideratur, in Scriptura Christo tribuuntur, utpote quod vocatur Immanuel, dominus omnium, heres omnium, rex regum ac dominus dominantium etc. *Respectu salutaris officii in genere* appellatur his nominibus tum *propriis*, Jesus, Christus sive Messias, salvator, salus, mediator, redemtor, exspectatio gentium etc.; *tum figuratis*, sponsus, caput, lapis angularis, fundamentum, petra, leo, panis e coelo, sol, lux, stella matutina, vitis, liber vitae etc. Respectu *officii sacerdotalis* in specie vocatur noster sacerdos, summus sacerdos, intercessor, hostia, agnus, agnus paschalis; respectu *officii prophetici*, propheta, magnus propheta, pastor, ἀρχιποίμην, magister, rabbi, doctor, apostolus, minister circumcisionis etc. Respectu *officii regii*, rex, princeps, princeps pacis, dominator, dux, judex etc.

26. Neque vero sufficit nudos titulos ac classes sive cellulas harum appellationum tenere, sed etiam vim et rationem earum oportet annotare. De nomine 1. *Jesu* et 2. *Christi* in superioribus fuit actum, hoc loco illud notamus, quod utrumque nomen directe et πρώτως ad officium, δευτέρως et consequenter ad personam sive ad divinam et humanam naturam respectum habeat, nisi enim Christus in unitate personae esset deus et homo, non posset esse noster salvator, ut colligitur ex enumeratione causarum, propter quas mediatorem nostrum oportuit esse deum et hominem; nisi esset θεάνθρωπος, non potuisset plenitudine Spiritus s. III. 362.
juxta humanam naturam ungi, ac quod Christus non solum dicatur *salvator*, sed etiam emphatice σωτήριον καὶ σωτηρία, *salus*, quia scilicet est fons salutis nostrae unicus, extra et praeter quem non est salus. Gen. 49, v. 18. Esa. 62, v. 11. Joh. 4, v. 23. Actor. 28, v. 28. 3. μεσίτης, *mediator* vocatur 1. Tim. 2, v. 5. Hebr. 8, v. 6. c. 9, v. 15. c. 12, v. 24. *ratione personae et officii*, est enim media, i. e. secunda persona inter Patrem et Spiritum s., est mediator inter Deum et homines divinitus ab aeterno constitutus ac in temporis plenitudine assumsit humanam naturam, in qua perfectam obedientiam et satisfactionem pro peccatis mundi praestitit et hac ratione genus humanum Deo Patri reconciliavit, et vi ac merito suae obedientiae et satisfactionis apud Patrem pro nobis intercedit, inde etiam tanquam verus mediator semper in medio invenitur. Nascitur *in media nocte*, ut quidam statuunt ex Sap. 18, v. 14; patitur *in medio mundi*, id est in Hierusalem, in meditullio terrae sita Psalm. 74, v. 12; *in medio latronum* crucifigitur, *in medio inter coelum et terram*, in aëre scilicet pendens moritur, *in medio discipulorum* post resurrectionem stetit Joh. 20, v. 19; ubicunque duo vel tres congregati, in eorum *medio* se futurum promittit Matth. 18, v. 20; ambulat *in medio candelabrorum aureorum*, id est ecclesiarum Apoc. 1, v. 13, ut veluti cor in medio spiritum et virtutem distribuat in omnes mystici corporis sui partes. 4. *Immanuel* vocatur Esa. 7, v. 14, quod est, si interpreteris, *nobiscum Deus* Matth. 1, v. 23. πρώτως *ratione personae*, quia est in personae unitate Deus et homo, *Deus in carne manifestatus* 1. Tim. 3, v. 16; qui

caro factus *habitavit in nobis* Joh. 1, v. 14, unde Deus dicitur fuisse *cum ipso* Act. 10, v. 8. (Hanc interpretationem tradit ipse Matthaeus, postquam enim descripserat annuntiationem angeli factam Mariae, quod ex ea nasci debeat promissus mundi salvator, subjicit v. 22: hoc totum factum est, ut impleretur quod dictum per prophetam, nisi enim esset Emmanuel deus et homo, non posset esse Jesus). Quin imo nisi haec appellatio ad personalem duarum naturarum unionem referatur, sed duntaxat de praesentia Dei gratiosa et auxilio accipiatur, nihil peculiare ac proprium Christo tribueret, quod non foret ipsi cum reliquis piis commune Psalm. 91, v. 15. Esa. 43, v. 2. etc. Gal. lib. 3. c. 18: *Naturae nomen est Emmanuel. Constat enim naturam ipsam, quae dat rei formam, nomen quoque rei dare, sicut dat homini et humanitatem et nomen, quod est homo. Non enim homo nominetur aliquis, nisi propter hominis naturam, cujus est particeps: ita quoque Messias noster Emmanuel, quod est, si interpreteris, nobiscum Deus, h. e. deus et homo et a Spiritu s. et a matre dictus est et talis etiam a Christianis omnibus et creditur et vocatur, cum duabus participet naturis divina et humana. δευτέρως ratione officii,* quia nobiscum est tum per *intercessionem* apud Patrem coelestem, tum per *defensionem* contra omnes hostes, tum per *sustentationem* et consolationem in omnibus adversis. Hebraei frustra nobis objiciunt, *Jesum Nazarenum non esse promissum Messiam, cum non fuerit a matre vel ab aliis vocatus Immanuel,* constat enim Hebraeis vocari saepius significare idem quod esse, Tertull. contr. Jud. c. 9. Justin. in q. 135. Lactant. l. 4. c. 12. Nequaquam igitur propheta hoc vult, quod iisdem syllabis in circumcisione appellandus sit Messias, sed quod revera talis sit futurus, ut hoc nomen de eo praedicari possit. Sic Messias dicitur vocandus *nostra justitia*, *mirabilis*, *consiliarius*, *princeps pacis*, etc., quae omnia non possunt eo sensu accipi, quod haec omnia futura sint nomina impositionis, sed naturae et rei. Chrysost. in c. 1. Matth.: *Mos scripturae est eventus rerum ponere loco nominum. 5.* גֹּאֵל *redemtor* Job. 19, v. 2. Esa. 59, v. 20. 1. Cor. 1, v. 30. *1. potestate*, quia est verus Deus ad redimendum genus humanum sufficientibus viribus instructus Psalm. 49, v. 8. Esa. 35, v. 5; *2. affectu*, quia est verus homo propinquitate carnis nobis conjunctus; *3. effectu*, quia interposito sanguinis sui pretio nos redemit a potestate Satanae ac mortis, a peccatis, ab ira Dei, ab aeterna damnatione; redimit nos quotidie ex variis tentationibus et adversis, finaliter nos
III. 363. redimet ex hoc seculo perverso et in regnum suum transferet, etc. 6. פֶּלֶא *admirabilis* Jud. 13, v. 18. Esa. 9, v. 6. *1. propter mirabilem duarum naturarum unionem; 2. propter mirabilem conceptionem* et ex virgine nativitatem; *3. propter mirabilem redemtionem; 4. propter mirabilem regni sui administrationem.* Eodem modo causae reliquarum appellationum propriarum colligantur et observentur.

27. *Figuratae* appellationes multa breviter complectuntur. Sic Christus vocatur 1. *Noster sponsus.* Matth. 9, v. 15. c. 25, v. 1. Marc. 2, v. 19. Luc. 5, v. 34. Joh. 3, v. 29. etc. *1. propter spiritualem desponsationem* Hos. 2, v. 19. 1. Cor. 6, v. 17; *2. propter dilectionem* Eph. 5, v. 26; *3. propter acquisitionem.* Samson ac David fuso hostium sanguine sponsas sibi compararunt, Christus proprium in ara crucis effudit sanguinem, ut ecclesiam sibi in sponsam acquireret Act. 20, v. 28; 4. propter *arrhae*, quae est Spiritus s., *donationem*, 2. Cor. 1, v. 22; 5. propter *defensionem, nutritionem, denominationem, honoris participationem;* 6. propter *arctissimam unionem;* 7. propter *promissam nuptiarum coelestium instructionem,* Apoc. 19, v. 7. Vid. loc. de eccles. §. 18. de conjug. §. 423. *2. Caput nostrum* Eph. 1, v. 22. c. 4, v. 15. c. 5, v. 23. Col. 1, v. 18. etc. 1. ratione *conditionis*, videlicet praestantiae, dignitatis et eminentiae, est enim caput nobilissimum ac eminentissimum inter reliqua membra; 2. ratione *cognationis;* caput est ejusdem naturae cum corpore, sic Christus secundum humanam naturam est nobis ὁμοούσιος; 3. ratione *directionis et gubernationis;* caput dirigit membra reliqua, sic Christus omnia in ecclesia gubernat; 4. ratione *conjunctionis ac συναφείας;* a capite et quidem a cerebro procedunt nervi coagmentantes totum corporis systema, sic corpus mysticum est συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον per Christum Eph. 4, v. 16; 5. ratione *communicationis*; caput communicat sensum et motum reliquo corpori, sic Christus Spiritum s. ecclesiae; 6. ratione *defensionis;* caput prospicit defensioni reliquorum membrorum. *3. Lapis angularis,* ἀκρογωνιαῖος Ps. 118, v. 22. Es. 28, v. 16. Matth. 21, v. 42. Marc. 12, v. 10. Luc. 20, v. 17. Act. 4, v. 11. 1. Pet. 2, v. 7: 1. propter *aedificii spiritualis sustentationem; 2. propter Judaeorum ac gentium* in unam ecclesiam *conjunctionem* Eph. 2, v. 20. et 21; 3. propter *impiorum offensionem, piorum vero erectionem* Luc. 2, v. 34. Propter easdem ferme rationes vocatur *lapis*, *petra*, *fundamentum*, Es. 8, v. 14. Matth. 16, v. 18. 1. Cor. 3, v. 11. etc., ubi conjungendae sunt figurae V. T. de petra, ex qua Moysis baculo percussa profluxit aqua 1 Cor. 10, v. 4, de lapide, in quo sunt septem oculi Zach. 3, v. 9, hoc est, charismatum Spiritus s. perfectio, de foraminibus petrae, id est vulneribus Christi, in quibus columbae, i. e. fideles animae sese abscondunt, Cant. 2, v. 14. etc.; 4. *Leo de tribu Juda*, Apoc. 5, v. 5; 1. propter *divinum robur* ac virtutem; 2. propter *principatum* et eminentiam, leo est rex omnium animalium; 3. propter *vigilantiam*, leo dormit oculis apertis; *4. propter efficaciam,* eripuit nos ex ore leonis infernalis. Sic ergo leo opponitur leoni, coelestis infernali; 5. propter *custodiam*, defendit nos potenter, sicut leo suos catulos; 6. propter *naturam timoris expertem.* Cumprimis vero in resurrectione ut fortem leonem sese demonstravit. In passione agnus, in resurrectione leo, Apoc. 8, v. 6: 1. quia tunc divinitatis suae potentiam praecipue ostendit, Rom. 1, v. 4; 2. leo voce sua terrorem animantibus incutit,

quae vi attonita atque icta deficiant: sic Christus ex mortuis resuscitatus per apostolorum praedicationem gentes ad se pertraxit; 3. catuli leonis ut primum nati tribus diebus ac noctibus dormiunt, patris autem rugitu excitantur, hoc Origenes homil. 17. in c. 49. Genes. ad Christum resurgentem applicat, qui et nobis resurrectionem ad vitam promeruit; 4. tunc *praecipua generositas leoni advenit, cum colla armosque vestiunt jubae*, inquit Plinius lib. 8. Natur. Hist. c. 16; sic Christi majestas praecipue per resurrectionem splenduit, quando immortalitatis vestibus est indutus; 5. tunc voce sua omnes hostes terruit, fugavit, ut leo animalia, tunc perrupit claustra
64. mortis, etc. 5. *Agnus* 1. propter *immolationem ac hostiam*, stat tanquam occisus Apoc. 5, v. 6; 2. propter *mansuetudinem ac patientiam* Es. 53, v. 6; 3. propter *puritatem ac innocentiam* 1. Pet. 1, v. 20; 4. propter *beneficentiam*, Christi enim meritis tanquam vellere induimur. Dicitur *agnus Dei* Joh. 1, v. 29. tum ad *differentiam*, quia non est agnus Leviticus aut typicus, quales erant in V. T., sed Dei agnus; tum propter *excellentiam*, est enim a Deo praeordinatus, est in protevangelio promissus, est in sacrificiis *et agno* paschali adumbratus, est in temporis plenitudine ad sacrificium missus 1. Petri 1, v. 15. 19. 20. Hilar. lib. de Patris et Filii unitate p. 765: *Agnus appellatur, ut ejus innocentia et passio demonstretur. 6. sol* Mal. 4, v. 2. Luc. 1, v. 78. 1. ratione *eminentiae*. Sol est dux reliquorum siderum, est oculus mundi, constituitur in medio planetarum, etc.; 2. ratione proprietatis et *efficaciae*. Sicut sol materialis habet triplicem proprietatem, sic etiam sol spiritualis: *1. in radio illuminationem*, confert enim lumen fidei et gratiae; *2. in medio situationem*, sol infra et supra se habet tres planetas, sic Christus est Dei et hominum mediator; 3. in *imo calefactionem*, sic Christus amore divino corda accendit. Weidn. de loc. fid. praecip. p. 238. Sol utpote fons luminis communicat lucem suam lunae et reliquis sideribus, illuminat totum terrarum orbem, vivificum calorem sublunaribus impertit, terram fertilem reddit, aegrotis levamentum exhibet, quae omnia ad Christum mystice applicari possunt; 3. ratione *ἀφθονίας*. Sol absque omni invidia sublunaribus aequaliter communicat suam lucem, totum hemisphaerium cursu quotidiano absolvit, sic Christus per evangelii praedicationem omnibus lucem gratiae *ἀφθόνως καὶ ἀπροσωπολήπτως* offert; 4. ratione *φιλανθρωπίας*. Ad solem sese convertit heliotropium, sic corda nostra se convertere debent ad Christum. Nihil jucundius captivis quam intueri solem, neque quicquam nobis in spirituali nostra captivitate dulcius esse debet quam oculos fidei dirigere ad Christum. 7. *lux* Esai. 42, v. 7. c. 49, v. 6. c. 60, v. 1. (confer. Act. 13, v. 47. Apoc. 22, v. 23.) Luc. 2, v. 32. Joh. 1, v. 4. c. 3, v. 19. c. 8, v. 12. etc. 1. *οὐσιωδῶς et essentialiter* propter divinam naturam 1. Joh. 1, v. 5. Iren. lib. 2. adv. haeres. c. 16. Deus totus est oculus, totus lumen; 2. *ὑποστατικῶς et personaliter*, est enim *ἀπαύγασμα τῆς δόξης* Hebraeor. 1, v. 3. Sicut radius nascitur a sole *ἀπαθῶς* et est soli coaevus, sic Filius natus est ex Patris coelestis corde; 3. *ἐνεργητικῶς et efficaciter*, protulit lucem evangelii ex sinu aeterni Patris, *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* Johan. 1, v. 9, discutit peccatorum tenebras, dirigit gressus nostros, laetitiam contritis cordibus praestat. etc. 8. *stella* et quidem *matutina*. Num. 24, v. 17. Apoc. 22, v. 16: *1. propter suam ex virgine nativitatem*. Gregor. lib. 19. moral. c. 30: *Christus natus ex virgine velut lucifer inter tenebras noctis apparuit, quia fugata obscuritate peccati aeternum nobis mane nuntiavit;* 2. propter *resurrectionis claritatem*. Vivus apparens post mortem matutina nobis stella factus est, quia, dum in semet ipso exemplum nobis resurrectionis exhibuit, quae lux sequatur, indicavit; *3. propter lucis dignitatem*. Stellae fulgore suo noctis tenebras discutiunt, sic Christus hujus vitae et peccatorum nostrorum tenebras; *4. propter promissam felicitatem*. Christus vitam et lucem aeternam credentibus ac piis pollicetur, sicut lucifer seu stella matutina cito adfuturum solem denuntiat, efficit, ut instar stellarum in firmamento luceamus in coelesti regno. *9. vitis* Joh. 15, v. 1: propter *naturae consanguinitatem*. Vitis est ejusdem naturae cum palmitibus, sic Christus verus homo et frater noster est; 2. propter *beneficiorum ubertatem*. Palmites ex vite vitam et succum accipiunt, sic a Christo omnia spiritualia charismata unice ad nos descendunt; 3. propter *externi splendoris vilitatem*. Vitis non commendat se proceritate, ut cedri, nec robore, ut quercus, sed fertilitate et fructus bonitate, sic Christi regnum in hoc mundo destituitur splendore externo; 4. propter *fructuum utilitatem*, qui sunt gratiae divinae candor, charismatum splendor, sanguinis Christi robur; 5. propter *palmitum diversitatem*. Quidam palmites sunt *pampinarii*, quidam *fructuarii*, ut Columella distinguit; sic quidam Christiani verbis luxuriant ab
omni bono opere vacui. 10. *panis vitae, arbor vitae,* III. 385.
lignum vitae, liber vitae Joh. 6, v. 35. Apoc. 2, v. 7. c. 17, v. 8. c. 20, v. 12. et 15. c. 22, v. 2. 14. et 19: 1. propter *praefigurationem*. Quia arbor vitae in paradiso et manna in deserto fuerunt typi Christi; 2. propter *praedestinationem*. In hoc libro vitae scripti sumus per aeternam electionem; 3. propter *vitae spiritualis communicationem*, hoc pane coelesti alimur ad vitam, huic arbori vera fide incerti participamus vitam. Eodem modo etiam reliquae appellationes, quae Christo tribuuntur, pie expendendae et juxta fidei analogiam explicandae sunt. Illustris pictura Christi exstat Apoc. 1, v. 13. et seqq. (*ποδήρης, vestitus talaris*, est symbolum sacerdotii, *cinctura* symbolum alacritatis in administrando sacerdotio. *Zona aurea* regalem dignitatem, *capilli albi* symbolum aeternitatis, sanctitatis et sapientiae, *oculi tanquam ignis* symbolum omniscientiae, *pedes similes χαλκολιβάνῳ* in camino symbolum irae adversus hostes, *vox aquarum multarum* significat multitudinem populi ad ipsum convertendam; *romphaea, δί-*

στομος significat gladium verbi, quo pios convertit, impios interficit, etc.)

28. Thes. 2. Ad συνωνυμίαν *referri etiam possunt typi, quibus in V. T. Christus cum suis beneficiis fuit praefiguratus, quorum numerari possunt longe plurimi.* Duo sunt theseos hujus membra; 1. quod ad συνωνυμίαν pertineant etiam typi Christi, id patet ex eo, quia ex illis typis Christus denominatur, sic quia Adam primus humani generis parens in quibusdam fuit typus Christi, inde Christus vocatur ὁ ἔσχατος Ἀδάμ 1. Cor. 15, v. 46; quia rex David in quibusdam fuit typus Christi, ideo Christus appellatur David Psalm. 132, v. 10. Ezech. 34, v. 23. c. 37, v. 24. etc. (1. quia peculiariter Davidi promissus; 2. quia ex semine ejus natus; 3. quia David ejus typus); quin et typi illi nihil aliud sunt quam figuratae ac parabolicae descriptiones id ipsum latius explicantes, quod appellationes figuratae brevius complectuntur; 2. quod complures typi Christi exstent in V. T., illud patet ex eo, quia teste Augustino lib. 22. contra Faustum c. 42. *antiquorum non solum lingua, sed etiam vita fuit prophetica,* ac V. T. historiae non tantum praestant usum in sensu literali, sed etiam mystico, sunt enim quasi quaedam fasciae, quibus Christus involutus. Digna igitur pie erudito est diligentia, tales typos Christi ex V. T. colligere, membra applicationis juxta fidei analogiam prudenter instituere, cumprimis vero illos typos, qui in N. T. ab apostolis vel ipso etiam Christo ad salvatorem nostrum applicantur, observare. Praeibimus exemplo et in uno atque altero typo Christum contemplandum proponemus.

29. *1. Adamus* et Christus tum τυπικῶς *et modo consentaneo* invicem conferuntur, tum ἀντιθετικῶς *et modo dissentaneo* sibi invicem opponuntur Rom. 5, v. 12. 1. Cor. 15, v. 21. et seqq. (Collatio instituitur inter Christum et Adamum ante lapsum, oppositio inter Christum et Adamum post lapsum). Collationis membra potiora haec sunt: 1. Adam est pater omnium hominum, a quo omnes vitam naturalem accipiunt, Act. 17, v. 26. Christus est *aeternus Pater* Esai. 9, v. 6, a quo et per quem regeneramur ad vitam aeternam 1. Cor. 15, v. 45. 2. Nomen Adam significat *rubrum,* quia ex rubicunda terra formatus Gen. 2, v. 7. Christus est is, qui *venit de Edom tinctis vestibus de Bosra* Es. 63, v. 1, rubefecit vestem humanae naturae sanguine suo in passione. 3. Adam formatus est ex terra adhuc virgine, i. e. nondum ab hominibus culta, Gen. 2, v. 6. Christus ex Maria matre virgine natus Luc. 1, v. 35; est *lapis sine manu viri abscissus* Daniel. 2, v. 45. 4. Adam ad imaginem Dei erat conditus Gen. 1, v. 26. Christus est substantialis imago Dei Patris ab aeterno ex Patris substantia genitus Col. 1, v. 15. Hebr. 1, v. 3. Ambros. lib. 4. in Lucam: *Ex terra virgine Adam, Christus ex virgine, ille ad imaginem Dei factus, hic imago Dei,* etc. 5. Adamus originem suam habet ex coelo et terra, quia corpus ejus e terra formatum, anima autem divinitus ipsi inspirata Genes. 2, v. 7. Christus secundum divinam naturam est Dominus de coelo, natus ex corde parentis, 1. Corinth. 15, v. 47, secundum humanam naturam in terris ex virgine natus est. 6. Adamus constitutus erat omnium creaturarum dominus Gen. 1, v. 28. Christo omnia *in manus sunt tradita* Johan. 3, v. 35. *ac pedibus ejus subjecta* Psalm. 8. v. 7. 7. Adam constitutus est paradisi custos ac colonus Genes. 2, v. 15. Christus mystici paradisi, quae est ecclesia, dominus est et custos, Psalm. 12, v. 4. 8. In Adamo fulgebat lux coelestis sapientiae, quia singulis animalibus convenientia imponebat nomina Gen. 2, v. 20; in Christo *reconditi sunt omnes sapientiae thesauri* Col. 2. v. 3; ipse confert nobis *nomen novum,* ut filii Dei vocemur, Apoc. 2, v. 17. 9. Adamus erat ante lapsum purus et innocens, ab omni labe peccati immunis, utpote ad Dei imaginem, id est, in perfecta sanctitate et veritate conditus Eph. 4, v. 24. Christus est ἀμίαντος, ἄκακος, *in ore eius non fuit inventus dolus* Esa. 53, v. 9. Heb. 7, v. 26. 10. Ex Adami obdormiscentis latere eximitur costa, ex qua aedificatur ipsi conjunx Gen. 2, v. 21; sic ex Christi in cruce *mortui latere profluxerunt sanguis et aqua, duo ecclesiae N. T. sacramenta,* per quae aedificatur ecclesia Christi sponsa Joh. 19, v. 34. Oppositionis membra ex adductis locis apostolicis facili negotio colligi possunt.

30. *2. Abelem* fuisse typum Christi colligitur ex Hebr. 12, v. 24. 1. Abel fuit pastor ovium Genes. 4, v. 2; sic Christus est ecclesiae et fidelium *verus pastor,* Joh. 10, v. 12. 2. Abel erat justus et innocens Matth. 23, v. 35. 1. Joh. 3, v. 15, Christus justus et sanctus. 3. Abel a fratre interficitur, sic Christus a Judaeis suis fratribus secundum carnem. 4. Sanguis Abelis ad Deum clamat. Gen. 4, v. 10; *Christi sanguis loquitur meliora,* ille enim postulat ultionem,, hic vero cum Deo reconciliationem, Hebr. 12, v. 24, si ipsum Abelis sacrificium praefigurabat Christum, quod ut agnus in ara crucis sit mactandus Apoc. 13, v. 8, unde *fide Abel meliorem hostiam obtulisse dicitur,* Hebr. 11, v. 4.

31. *3. Noachum* fuisse typum Christi colligitur ex Gen. 5, v. 29. Matth. 24, v. 37. 1. Noah significat *consolatorem* Gen. 5, v. 29, in Christo omnis animae nostrae requies et consolatio Matth. 11, v. 28. 2. Noah *vir justus ac perfectus cum Deo ambulavit* Gen. 6, v. 9. Christus longe purior ac perfectior Johan. 8, v. 46. 3. Noah *invenit gratiam coram Domino* Gen. 6, v. 8. *Christus unicus homo in gratia* Rom. 5, v. 15, in quo et nos diligimur Eph. 1, v. 6. 4. Noah aedificabat arcam, in qua homines a diluvio servabantur Gen. 6, v. 14. Christus sibi colligit ecclesiam, in qua a diluvio irae divinae servamur. 5. Noae sacrificio Deus placatur Gen. 8, v. 21. Christus se ipsum *obtulit victimam in odorem suavitatis Deo* Ephes. 5, v. 2. 6. Noah post diluvium fuit quasi alter parens generis humani. Christus est pater venturi seculi. 7. Cum Noacho init Deus foedus gratiae Gen. 9, v. 9. Christus est *angelus* novi et aeterni *foederis* Mal. 3, v. 1. 8. Circa vesperam columba affert Noacho folium olivae, ex

quo intelligit aquas diluvii cessasse, Genes. 8, v. 12. Circa mundi vesperam Spiritus s. in baptismo super Christum in specie columbae descendit, cum in baptismi diluvio omnia peccata nostra suffocasset, Matth. 3, v. 16. etc. 9. Iris est signum foederis inter Deum et Noachum initi Gen. 9, v. 13, haec iris Christum praefigurat Psalm. 89, v. 38. Apoc. 4, v. 3. 10. Iridem respicere debebant Noah et ipsius posteri ac recordari foederis cum Deo initi, quin et Deus ipse promittit, quod iridem respicere velit Gen. 9, v. 13. et seqq. Christus est mediator, quem homines vera fide intueri debent, ac Deus intuitu meriti Christi homines in gratiam et foedus suum recipit. 11. Noah primus aedificavit vineam Gen. 9, v. 20. Christus plantat ecclesiam. 12. Noah ebrius ac denudatus a Chamo irridetur Gen. 9, v. 22; hoc elegantissime et latissime August. accommodat ad Christum libr. 16. de civ. Dei c. 2, ebrius ex amore denudatus fuit in cruce et a filiis degeneribus Judaeis illusus.

32. Eadem ratione non solum historiae patriarcharum *Sethi* Gen. 4, v. 25. *Enos* Gen. 5, v. 26. *Henoch* Gen. 5, v. 24. *Melchisedeci* Hebr. 7, v. 1. et seq. *Abrahae*, Joh. 8, v. 56. *Isaaci* Hebr. 11, v. 19. *Jacobi* Num. 24, v. 17. *Josephi*, etc. Prophetarum *Moysis* Deut. 18, v. 15. *Jonae* Matth. 12, v. 39; regum *Davidis*, *Salomonis* etc.; sed etiam
67. figurae *arboris vitae*, *fluminis paradisiaci*, *pellium ovillarum* primos parentes vestientium, *arcae Noachi*, *scalae Jacobaeae*, *rubi ardentis*, *mannae caelitus deplutae*, *exaltati serpentis*, *virgae Aaronicae* etc. explicari et ad Christum accommodari possunt. Vide magnalia Herbergeri, typos Bacmeisteri, Christum absconditum Lud. Carbonis etc., ubi tamen notandum, quod in allegoriis tractandis singularis requiratur circumspectio, ne quid contra fidei analogiam proferatur ac infirmis scandalum, adversariis deridendi materia exhibeatur, quod in iisdem debeamus esse parci, ἡδύσματα sint, non autem ἐδέσματα, quod maximam allegoriis conciliet gratiam, si fontes ejus in ipsis Scripturis monstrentur, qua de re in loco de Interpret. Script. §. 137. et in Method. studii theol. plenius fuit actum.

33. *Usus practicus est consolatorius.* Quot Christo in Scripturis tribuuntur nomina, totidem exstant divina et infallibilia de ipsius beneficiis testimonia. Cant. 1, v. 3: *Unguentum effusum est nomen ejus*, quia suavissimum praebet odorem, quo anima nostra reficitur et exhilaratur, etc.

CAPUT IV.

DE DUABUS CHRISTI NATURIS IN GENERE.

34. Exposuimus hactenus ὀνοματολογίαν, succedit πραγματολογία, in qua 1. de persona, 2. de officio Christi agitur. Sit ergo thesis: *Persona Christi constat duabus naturis, divina et humana.* Consideratio divinae naturae a veteribus appellatur θεολογία, humanae vero vocatur οἰκονομία. Est in Christo *naturarum dualitas*, quia non homo tantum, *et personae unitas*, quia unus est Christus, qui constat III. 368.
ex duabus et in duabus naturis, et hae duae naturae personaliter unitae sunt unus Christus. Est in ipso ἄλλο καὶ ἄλλο, quia aliud est essentia sive natura divina, aliud essentia sive natura humana, non autem ἄλλος καὶ ἄλλος, quia non alius deus, alius homo, sed unus est θεάνθρωπος, deus et homo ac proinde persona una. Probatur haec dualitas ac diversitas naturarum in Christo: 1. *ex appellatione.* Vocatur *Immanuel* Deus nobiscum Es. 7, v. 14. Matth. 1, v. 23. non tantum ratione officii, sed etiam ac cumprimis ratione personae, quia est Deus et homo in personae unitate, ut superius demonstravimus. Huc pertinet appellatio ecclesiastica, quod vocatur θεάνθρωπος, item omnia nomina officii, quippe quae utramque naturam praesupponunt et secundum utramque naturam ipsi competunt, ut inferius demonstrabitur. Talia sunt, quod vocatur *Jesus Christus*, *salvator*, *redemtor*, *mediator*, *rex*, *sacerdos*, *Dominus* etc. Quidam huc referunt appellationes אִיתִיאֵל et אֻכָל Prov. 30, v. 1; Ithiel enim significat *cum quo est Deus fortis;* Uchal a rad. יכל *potuit, potens fuit* propter divinam potestatem; *ex typorum praefiguratione.* Melchisedecus fuit ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ καὶ ἀγενεαλόγητος, etc. Gen. 14, v. 18. Psalm. 110, v. 4. Hebr. 7, v. 3, ut praefiguraret Christum sine patre secundum humanitatem, sine matre secundum divinitatem. In rubo ardente Ex. 3. ignis lignum non consumit, etc. 3. *ex utriusque naturae descriptione.* Exstant manifesta et perspicua Scripturae testimonia de divina et humana in Christo natura, ut ex sequentibus patebit. Ergo utraque natura in ipso agnoscenda, nec propter confessionem deitatis vera ipsius humanitas, nec propter confessionem humanitatis vera ipsius deitas neganda, Joh. 1, v. 14: *Verbum caro factum est.* 1. Joh. 4, v. 2: *Qui spiritus confitetur Christum in carne venisse, ex Deo est.* 1. Tim. 3, v. 16: *Deus manifestatus est in carne.* Rom. 1, v. 3: *Filius Dei factus ex semine Davidis secundum carnem, declaratus Dei Filius potenter secundum Spiritum sanctificationis per resurrectionem ex mortuis.* Rom. 9, v. 5: *Christus est ex patribus Judaeorum secundum carnem, qui est super omnes Deus laudandus in secula*, etc. 4. *ex propriorum enumeratione.* Cui propria essentialia divinae et humanae naturae conveniunt, in eo naturarum dualitas agnoscenda, quia propria essentialia divinae naturae realiter idem sunt cum ipsa divina natura; propria essentialia humanae naturae sunt παρεπόμενα τῇ φύσει *et secunda naturae momenta.* Jam vero Christo competunt propria essentialia divinae et humanae naturae. Ergo. Nec per unionem differentia naturarum est sublata, Damasc. lib. 3. c. 17: οὔτε ἡ σὰρξ θεωθεῖσα τῆς οἰκείας ἐτράπη φύσεως ἢ τῶν αὐτῆς φυσικῶν ἰδιωμάτων, μεμενήκασι γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν αἵ τε φύσεις ἀσύμφυρτοι καὶ αἱ τούτων ἰδιότητες

Duae sunt in Christo naturae.

ἀλώβητοι. Huc referri potest illud *αἰνιγματῶδες* de Christo *εἰμὶ ὃ ἦν, οὐκ ἦν ὅπερ εἰμὶ τὰ δ' αὖ δύο εἰμί*. Item *εἰμὶ ὅς ἦν, οὐκ ἦν δὲ ὅς εἰμί, ἐγὼ δὲ κατὰ ἄμφω ἀμφότερον λέγομαι, ἀμφότερον πέλομαι.*

Sum quod eram, nec eram quod sum, nunc dicor utrumque,
ignoras nisi me stirpe ab utraque tenes.

35. Addimus 5. *Constantem et perpetuam totius ecclesiae confessionem.* Quemadmodum Galatinus lib. 2. de arcan. Cath. verit. c. 2. proponit hanc regulam: *Ubicunque in sacris V. T. literis unius Dei essentia insinuatur, semper fere ibidem et trium personarum pluralitas innuitur, et essentia in quocumque loco personarum trinitas exprimitur, semper paene eodem quoque in loco et divinae substantiae unitas explicatur, ne aut propter singularis* (unius) *DEI unitatem personarum trinitas a divina natura excludatur aut propter personarum trinitatem plures dii esse credantur, sed sic in altero tres ipsae divinae hypostases absque confusione ab invicem distinctae credantur, ut in altero ipsius Dei unitas omnino salvetur:* ita de Christo similem formare possumus regulam. Ubicunque in sacris V. T. literis de Messia agitur, semper fere ibidem et naturarum dualitas et personae unitas explicatur,
III. 269. ne aut propter personae unitatem naturarum dualitas negetur aut propter naturarum dualitatem plures personae in Christo statuantur. In protevangelio Gen. 3, v. 15. promissus Messias vocatur *semen mulieris*, quia verus homo ex virgine erat nasciturus et tribuitur ipsi *contritio serpentini capitis*, quia ut verus Deus divina sua potentia regnum Satanae erat destructurus et amissa per lapsum bona reparaturus, unde etiam Gen. 4, v. 2. nomen *Jehovae* filio suo Eva assignat, quem Messiam fore falso sibi persuaserat, Gen. 12, v. 3. c. 18, v. 18. c. 26, v. 4. c. 28, v. 14. Messias dicitur nasciturus *ex semine Abrahami, Isaaci et Jacobi* ac benedictionem, id est bona spiritualia et coelestia per lapsum amissa, reducturus, prius veram ipsius humanitatem, posterius veram deitatem arguit. In promissione Messiae Davidi repetita 2. Samuel. 7, v. 5. 1. Paral. 18, v. 17. utriusque naturae fit mentio: *Aspexisti me in forma hominis, qui es Deus in excelsis.* In Psalmis ac Prophetis utriusque naturae descriptio semper conjungitur, Esa. 9, v. 6: *Puer natus est nobis et filius datus est nobis.* Jerem. 23, v. 5: *Messias est germen Davidis et Jehovah*, etc. Eadem fuit confessio piorum de Christo in ecclesia apostolica, ut constat ex omnibus N. T. dictis, quae de Christi persona et officio tractant. Idem de Christo primitiva ecclesia apostolicae vicina confessa est, ut constat ex symbolis apostolico, Niceno et Athanasiano.

36. Huc referenda sunt egregia *patrum* dicta: Hilarius lib. 9. de Trinit. p. 160: *Ejusdem periculi res est in Christo vel divinitatem vel carnem nostri corporis negare, alterum enim sine altero nihil spei tribuit ad salutem. Nescit, plane nescit vitam suam, qui Christum ut verum Deum ita et verum hominem ignorat.* Lib. 10. de Trinit. p. 205: *Christus Deus ac homo est habens in se et totum verumque, quod homo est, et totum verumque, quod Deus est.* In Psalm. 46: *Quis est iste Christus, qui ex Judaeis est secundum carnem, qui est Deus benedictus in secula? Deus ante carnem, Deus in carne, Deus cum carne.* Synod. Chalced. apud Zonaram tom. 3. p. 139. et Evagrium lib. 2, c. 4. p. 810: *Confitemur J. C. D. N. perfectum esse in divinitate et perfectum in humanitate, vere Deum et vere hominem, qui anima ratione praedita et corpore constat, ejusdem naturae cum Patre et ejusdem naturae nobiscum et per omnia nobis similem factum.* Aug. l. 11. de civ. D. c. 2: *Sola est adversus omnes errores via munitissima, ut idem ipse sit Deus et homo; quo itur, Deus, qua itur, homo.* Lib. 18. de civ. D. c. 46: *Homo manifestus ex homine virgine, Deus occultus ex Deo Patre*; in enchirid. c. 35: *Jesus Dei filius est, Deus et homo; Deus ante omnia secula, homo in nostro seculo; Deus, quia Dei Verbum; homo, quia in unitatem personae Verbo accessit caro et anima rationalis.* Leo Epist. ad Flavian.: *Qui verus Deus est, idem verus est homo. Et nullum est in hac unitate mendacium, dum invicem sunt et humilitas hominis et altitudo deitatis. Sicut enim Deus non mutatur miseratione, ita homo non consumitur dignitate*, etc., *sicut Verbum ab aequalitate paternae gloriae non recessit, sic caro naturam nostri generis non reliquit. Unus enim idemque est vere DEI filius et vere hominis filius. Deus per id, quod in principio erat, Verbum, homo per id, quod factus est ex muliere, factus sub lege. Nativitas carnis manifestatio est humanae naturae, partus virginis divinae est virtutis indicium. Infantia parvuli ostenditur humilitate cunarum, magnitudo Altissimi declaratur vocibus angelorum.* Vigil. l. 3. contr. Eutych.: *Omnis prorsus inutilis et impia est confessio, quae D. J. C. aut Deum tantummodo et non hominem, aut hominem solum et non Deum veneratur.* Alcuin. l. 3. de Trinit. c. 15: *In uno Christo duas distinguamus substantias: unam, quae initium habuit ex virginali utero, alteram, quae sine initio coaeterna est DEO Patri; unam, quae aetate proficiebat et sapientia, alteram, quae est aeterna DEI virtus et sapientia; unam, quae dormiebat in navi et excitata est ab apostolis; alteram, quae imperavit ventis et fluctibus; unam, quae plorat amicum mortuum,*
alteram, quae voce sola vocat eum de sepulchro et III. 1
resuscitat ad vitam; unam, qua tristatur usque ad mortem, alteram, qua liberat sanctos a tristitia et dat eis gaudium vitae perpetuae; unam, qua videntibus apostolis adscendit ad coelum et sedet ad dextram Patris, alteram, qua de sinu Patris numquam abscessit, sed semper cum Patre et in Patre fuit et esse non desinit (ubi tamen cavendum, ne ex naturarum distinctione inferatur earundem distractio sive separatio in unione vel operatione, neve evertatur communicatio divinorum idiomatum carni facta, ut infra plenius monebitur.)

37. *Antithesis.* Naturarum dualitatem in Christo negant, quotquot vel *divinam* vel *humanam* ipsius

naturam negant. Ut enim totum essentiale constat ex suis partibus essentialibus, totum integrale ex partibus suis integrantibus, quarum una negata totum evertitur: sic Christus persona constat ex duobus naturis, divina et humana, quarum alterutra negata et naturarum dualitas et personae unitas labefactatur. Cumprimis vero Photiniani rationis suae judicium secuti dogma de duabus naturis absurdum ac παράδοξον pronuntiant. Schmaltz. in exam. 157. errorum err. 6. p. 5: *Tanta est fabula ista duarum in Christo naturarum unio, ut vix alia illi sit par. Praeterquam enim quod nulla istarum duarum naturarum in Christo in universo sacro codice mentio fit, quid quaeso cum sana ratione commune habet? altera enim natura, nempe divina, fingitur esse persona, altera vero, nempe humana, persona nec est nec esse potest, sed nescio quid in ista persona inhaerens nec tamen accidens* etc. Piscecius in not. ad append. Vilkovianas p. 29: *Qui natura Deus est, homo non est; qui homo natura, Deus non est, valida haec naturarum oppositio, quam Romana theologia conatur dissolvere naturas uti rem finitam et infinitam inter se dissidentem uniendo, sed nullo argumentorum praeterquam Romanae theologiae fundamento.* Sed quod jam olim Vigilius lib. 2. contra Eutych. p. 34. parenti ipsorum Photino expositione humanae naturae negationem divinae in Christo naturae ἀσυλλογίστως inferenti opposuit, idem etiam nostris Photinianis κακοῦ κόρακος κακῷ ᾤῳ opponimus. *Manichaeus dum tantarum virtutum miracula respicit, quae DEI filius operatus est, non vult eum hominem confiteri. Photinus dum in eo naturam nostri corporis attendit, DEUM non judicat, ille, ut seminet virtutes, iste, ut infirmitates repleat. Ille deitatis praeconia, iste humanitatis allegat. Illum majestas tanti nominis ab humanitatis professione revocat, istum humilitas injuriarum, quas DEO cernit indignas, in hominis tantum confessione retractat. Illum miracula avocant, istum passiones retardant. Ille deitate fallitur, iste humanitate offenditur. Ille dicit, DEUS est, iste dicit, homo est. Grande miraculum, ut expugnatione sui veritas confirmetur, et verum uterque dicat, dum uterque mentiatur. Audi ergo, Manichaee, quod Deus sit, verum dicis, quod et homo non sit, falleris. Audi, Photine, vere homo est, ut asseris, licet non sicut asseris, sed idem et Deus est, quod impie refugis, in tantum Deus, ut Manichaeus hominem neget, in tantum homo, ut Deum esse non credas,* etc. Nos breviter respondemus, articuli fidei non debent sibi invicem opponi, sed unius ejusdemque fidei obedientia captivato rationis judicio humiliter credi. (Argumentum Photinianorum Christus homo est, ergo non Deus, petitum ex schola Judaeorum Joh. 10, v. 33. lapidamus te propter blasphemiam, quia tu, cum homo sis, facias te ipsum Deum.)

38. Quaeritur 1: *Quid natura et essentia in hoc mysterio proprie notent?* Essentiam rei vocant, qua unumquodque est id, quod est, quodque definitione rei explicatur. Alii vocant id, quo res in certo genere entis formaliter constituitur, quae definitio essentiae humanae quidem convenit, divinae vero tribui nequit, quippe quae non constituitur in certo genere entis, sed est οὐσία ὑπερούσιος non inclusa praedicamentorum classibus, sed omnia entium genera transscendens. Natura vel est idem, quod essentia, vel si quid superaddit essentiae, est essentia proprietatibus suis naturalibus vestita. Natura est essentia rem constituens et ab aliis distinguens, principium III. 371.
intrinsecum actionum; natura Christi divina est essentia divina, qua Christus Patri et Spiritui s. coëssentialis est. Natura Christi humana est essentia seu substantia humana anima rationali et corpore organico constans, qua Christus nobis hominibus consubstantialis est. Differt essentia sive natura a persona et subsistentia, quae Graecis hypostasis dicitur, cujus discriminis confusio in hoc articulo est scopulus, in quem omnes haeretici olim impegere, personam sive hypostasin a natura distinguere nescientes. Nazianzen. orat. 2. de Filio, Theodoret. Dial. 2. Damascen. lib. 3. c. 3. et 11, sed de hoc discrimine in c. de unione personali disserendum erit. Num vero essentia etiam ab exsistentia differt? Res stat in acceptione terminorum. Si *exsistentiae* nomine nihil aliud intelligatur, quam essentia extra suas causas actu exsistens, nullum est reale discrimen inter essentiam et exsistentiam. Si vero exsistentia sumatur pro subsistentia, hoc est, pro exsistentia per se, qua res non est in alio tanquam exsistentiae suae termino, sed ipsa per se completam exsistentiam habet, tum tale est discrimen inter essentiam et exsistentiam, quale inter essentiam et subsistentiam sive hypostasin.

39. Qu. 2. *An duae in Christo naturae proprie loquendo sint contrariae?* Nazianzenus, Theodoretus et alii ex veteribus quandoque appellant contrarias, Damascenus lib. 3. c. 3: πῶς μία φύσις τῶν ἐναντίων διαφορῶν οὐσιωδῶν δεκτικὴ γενήσεται, ex quo Photiniani nectunt suum argumentum: *Impossibile est duas essentias sibi invicem contrarias in unam porsonam conjungi. Sed divinae et humanae naturae in Christo sunt contrariae.* Ergo. Catech. Racov. p. 55. Socin. in defens. animadv. p. 63. Verum proprie loquendo divina et humana naturae non sunt contrariae, quia *substantiis*, teste philosopho, *nihil est contrarium*, sed tantum differentes. Quod autem duae essentiae secundum se et secundum proprietates suas realiter differentes in unum suppositum conjungi possint, docet exemplum hominis anima immortali et corpore mortali constantis. Vide locum de Deo Patre et Filio §. 147. Regerit Socinus dicto loco: *Fieri fortasse posset, ut ex DEO et homine licet substantiis contrarias qualitates seu proprietates naturales habentibus Christus constitutus fuisset, sed quod idem Christus et Deus sit et homo, id vero inter impossibilia omnino numerandum est, multo magis quam quod idem homo et anima sit et corpus, nam multo magis etiam Dei natura cum hominis natura, quam animae cum corporis pugnat.* Respond.: Sufficit nobis, divina potentia ex anima et corpore tanquam duabus substantiis oppositas quali-

tates habentibus hominem constitui potuisse, ex eo enim inferimus, eadem divina potentia duas naturas, divinam et humanam, personaliter uniri potuisse. Quod ex anima et corpore tertium quid constituitur, ex accidenti est, quia partes hae sunt imperfectae et neutra earum constituit per se personam; in Christo ex duabus naturis ideo non constituitur aliquod tertium, quod nec Deus sit nec homo, quia *Λόγος* ante incarnationem fuit perfecta persona. Distinguendum igitur inter *rem* et *rei modum*. Negatio modi non tollit rem ipsam. Licet anima et corpus non uniantur eo modo, quo divina et humana natura in Christo uniuntur, tamen vere uniuntur, quod sufficit, adversarii enim suo argumento non unionis modum, sed unionem ipsam impugnant.

40. Qu. 3. *Quid statuendum de similitudinibus, quibus duarum naturarum in Christo unionem pii veteres declarant?* Earum complures occurrunt, inter quas eminent eae, quae *a corpore animato et ferro ignito* desumuntur. Lutherus utitur similitudine *violae*, in qua purpureus color significet humanam naturam crucifixam, aureus vero divinam. Sed de his similitudinibus idem statuendum, quod de illis, quae ad trinitatis mysterium explicandum adhibentur, suo loco pronuntiavimus: *ἁρμόδια μέν, οὐ δὲ κατὰ πάντα*, similia sunt non eadem. *Non necesse est paradigmata omni modo et absque defectu similia esse rebus ipsis, sed aliquid habere simile, aliquid vero dissimile*, Damascenus lib. 3. c. 26. Idem judicium esto de typis, qui ex V. T. huc accommodantur. In arca foederis
III. 372. erat lignum cedri et aurum. Hilar. in enarr. Psalm. 131: *arca foederis erat species corporis, quod Dominus assumsit.* Hippol. ap. Theodor. Dial. 1: *arca erat typus Christi servatoris.* In rubo est ignis symbolum naturae divinae lucidissimae ac penetrantissimae, qui lignum ex terra ortum humanae naturae symbolum accendit, non tamen consumit, quia in humana natura Christi habitat omnis lux divinae majestatis sine ulla ejusdem consumtione vel abolitione. *Λόγος* carnem assumsit, non absumsit, gloria carni communicata eandem extollit, non tollit; perficit, non interficit.

41. *Usus consolatorius.* Quia Christus verus Deus et verus homo, ideo etiam verus et perfectus salvator, mediator ac redemtor noster. Anselmus libr. 2. Cur Deus homo c. 18: *Ad hoc valuit in Christo diversitas naturarum et unitas personae, ut, quod opus erat fieri ad hominum restaurationem, si humana non posset natura, faceret divina, et si divinae minime conveniret, exhiberet humana et non alius atque alius, sed ipse esset, qui utrumque perfecte existens per humanam solveret, quod illa debebat, et per divinam posset, quod expediebat* etc. *Debitum tantum erat, ut illud, cum non deberet solvere nisi homo, non posset nisi Deus, ita ut idem esset homo, qui Deus, unde necesse erat, ut Deus assumeret hominem in unitatem personae, quatenus qui in natura solvere debebat et non poterat, in persona esset, qui posset.* Cap. 7: *Satisfactionem facere non poterat nisi Deus, non debebat nisi homo. Si homo tantum, non faciet, quia non poterit; si Deus tantum, non faciet, quia non debebit* etc., *factus ergo homo Deus, ut et qui poterat, deberet, et qui debebat, posset.* Repetendae sunt hoc loco causae, propter quas mediatorem nostrum Deum et hominem esse oportuit, Deus esse debuit ob magnitudinem mali abolendi et magnitudinem boni adducendi, puta 1. *ob λύτρου sufficientiam ac perfectionem.* Nisi Deus fuisset, ipsius obedientia ac passio non potuisset esse sufficiens λύτρον pro totius mundi peccatis; 2. *ob irae divinae portationem.* Nuda creatura non potuisset immensum pondus peccatorum et irae divinae totius humani generis peccatis debitae portare; 3. *ob malorum remotionem.* Nudo homini non fuisset possibilis peccati abolitio, capitis serpentis infernalis contritio, regni diaboli destructio, mortis absorptio; 4. *ob bonorum reparationem.* Nudus homo et finita creatura non potuisset perfectam justitiam adducere, Spiritum s. distribuere, vitam aeternam credentibus conferre; 5. *ob decreti divini patefactionem.* Nuda creatura non potuisset scire decretum DEI de salute nostra, quod tamen per mediatorem debuit manifestari, Johan. 1, v. 18. Deum nemo vidit unquam etc.; 6. *ob ecclesiae defensionem.* Nuda creatura non posset ecclesiam adversus diabolum et omnes inferorum portas defendere, sed ad hoc requitur divina et infinita potentia; 7. *ob partorum donorum conservationem.* Mediator noster dona nobis parta melius conservare debuit, quam primus humani generis parens Adamus, qui non solum pro se, sed et pro omnibus posteris dona divinitus sibi concredita amisit, sed Christus ea fideliter conservat omnibus credentibus; 8. *ob precum exauditionem.* Ad mediatoris officium requiritur, ut ecclesiae suae praesens ubique adsit, invocantes se audiat ac preces eorum velut intercessor ad Deum deferat, utique ergo verum Deum ipsum esse oportuit. Vide plura de his causis apud Iren. libr. 3, c. 9. et 20. libr. 5. fol. 293. Lactant. lib. 4, c. 23. 24. et 25. August. lib. 9. de civit. Dei c. 15. Fulgent. lib. de incarn. et grat. c. 8. etc. Vicissim etiam verus homo esse debuit: 1. *ob divinae justitiae constitutionem.* Homo peccaverat, per hominem igitur satisfactio praestanda erat, at quid justitiae divinae immotae prorsus ac invariabili decederet? 2. *ob naturae humanae restitutionem.* Per peccatum totum genus humanum adeoque tota natura humana misere erat corrupta, ita ut omnes homines essent servi peccati et mortis aeternae rei; voluit igitur Filius DEI in humana natura assumta mortem superare et miseram naturam humanam ad coelestem gloriam iterum evehere; 3. *ob nostram cum Deo reconciliationem.* Per peccatum Adae omnes eramus *a DEO divisi.* Esai. 59.
v. 2. Christus igitur humanam naturam sibi perso- III. 3
naliter univit, ut in ea ac per eam reduceret nos ad communionem cum Deo; 4. *ob fidei nostrae confirmationem.* Voluit Dei Filius in et cum humana natura ac per humanam naturam opus redemtionis perficere, ut certi redderemur, beneficia illa Christi morte ac passione parta ad nos vere pertinere, nos-

que illorum bonorum participes fore; 5. *ob naturae nostrae cognationem.* Voluit Christus omnia sua bona et partorum thesaurorum plenitudinem in humanam naturam assumtam quasi deponere, juxta quam est frater et cognatus noster, ut per eam ad nos deriventur et a divina natura per humanam ad nos deveniant; 6. *ob sustinendam tentationem.* Filius Dei ideo assumsit naturam humanam, ut possit tentari tanquam alius homo verus et tentatorum affectus ipsemet experiri Hebr. 2, v. 17. c. 4, v. 15; 7. *ad confirmandam exauditionis promissionem.* Voluit Dei Filius per carnis assumtionem fieri noster frater, ut in omnibus periculis et adversis ad ipsum tanquam fratrem et cognatum nostrum fide confugientes certi simus nos ab eo respici et exaudiri etc.; 8. *ob requisitam in lege redemtoris conditionem.* Cautum erat divina lege, ut goël sive redemtor esset jure consanguinitatis redimendo proxime conjunctus et interposito certo pretio redemtionem praestaret Levit. 25. Christus igitur humanae naturae assumtione voluit fieri cognatus noster, ut jure nos liberare ac sanguine suo in peculium nos sibi emere posset; 9. *ob nostram adoptionem.* Per peccatum eramus facti mancipia diaboli, ideo Filius Dei fieri voluit hominis filius, ut per ipsum nos homines redderemur Dei filii; 10. *ob nostrae resurrectionis certificationem.* Voluit Dei Filius in assumta natura humana mortem non modo sustinere, sed et vincere, ut certi redderemur, etiam nostra corpora mortalia e terra suscitanda.

CAPUT V.

DE DIVINA CHRISTI NATURA.

42. Thesis: *In Christo est vera et perfecta divina natura, ac proinde etiam Ckristus est verus, naturalis et aeternus Deus.* Ἔκθεσις. Non tantum *dona divina*, sed etiam veram et perfectam *divinam naturam* in Christo esse dicimus, nec simpliciter dicimus ipsum esse et vocari Deum, sed esse *verum, naturalem et aeternum DEUM*, ut a Photinianorum et omnium *θεομάχων* blasphemiis confessionem nostram eo clarius separemus. Photiniani more omnium haereticorum *ὅμοια μὲν λαλοῦσιν, ἀνόμοια δὲ φρονοῦσιν*, dum se quoque veram Christi deitatem credere et confiteri asserunt. Ostorodus et Voidovius in Apologia Belgice edita Racov. anno 600. p. 22: *Undenam est illa theologorum vestrorum audacia, qua vobis illustrissimi ordines imponere student ac persuadere, nos deitatem Filii Dei abnegare? nos vero per Dei gratiam non veram, sed falsam tantum et fictam Filii Dei deitatem negamus.* Socin. contra Bellarmin. et Wiekum p. 51: *Aperte falsissimum est, nos palam affirmare, Christum non esse verum Deum, imo contrarium publice profitemur et in nostris tam Latina quam Polonica lingua non paucis editis scriptis Christum verum Deum esse asserimus.* P. 374: *Nemo nostrum negat Christum esse verum DEUM, hoc est, non nomine tantum, sed re ipsa Deum.* In defens. animadv. p. 131. audacissime scribit, *se cum suis veram Christi divinitatem, nos commentitiam propugnare.* Catech. Racov. p. 48: *Evidentissime ostendi potest, Dominum Jesum pro puro homine reputari nullo modo posse.* P. 64: *Non nego, Christum esse verum* III. 374.
Deum. Theoph. Nicolaid. in defens. Socini adv. Miedzibozium p. 23: *Credunt ex toto corde cum d. Thoma Jesum illum crucifixum esse suum Dominum et Deum, agnoscunt cum d. Paulo Christum ex patribus secundum carnem oriundum esse Deum super omnes benedictum.* Schmaltzius in exam. 157. errorum p. 4. Christum vocat *naturalem Dei Filium.*

43. Sed hae omnes sunt merae verborum praestigiae fallendis simplicioribus et incautis hominum mentibus destinatae, quibus breviter hoc opponimus: 1. Cui non competit definitio, ei nec definitum. Sed Christo ex hypothesi Photinianorum non competit definitio verae deitatis sive naturae divinae, quae est, quod sit essentia spiritualis simplicissima, aeterna, increata, etc. Ergo nec definitio. 2. Aliud est aliquem vocari vere Deum, aliud vero ipsum esse verum, naturalem et aeternum Deum. Prius concedunt Christo Photiniani, posterius ei derogant. Magistratus vere vocatur Deus, non enim falsum est Spiritus s. encomium: *Ego dixi, vos dii estis* interim non est verus, naturalis et aeternus Deus. 3. Dona divina nondum efficiunt, ut aliquis sit verus, naturalis et aeternus Deus, sed ad id requiritur etiam vera et perfecta natura divina, quam Christo Photiniani nefarie derogant. 4. Ipsimet Photiniani has suas fraudes nobis aperiunt. Càtech. Racov. p. 64: *Christus, etsi verus Deus sit, non est tamen ille ex se unus Deus, qui per se et perfectissima ratione Deus est, cum is Deus sit tantum Pater*, hoc est, *θεὸς ἀληθινός, sed non ὁ ἀληθινὸς θεός, ille verus Deus, qui natura Deus est, ἀληθινοὶ θεοί* secundum illos sunt plurimi, videlicet quotquot sunt *ποιητοὶ θεοί*, at *ὁ ἀληθινὸς θεὸς* illis est tantum Christi Pater. Socinus contra Wiekum p. 51: *Si alicubi fortasse ab aliquo ex nostris aliter scriptum fuit, ibi sane, quemadmodum loci circumstantiae facile declarabunt, nomen veri DEI perfectissima ratione significabit.* Ostorod. in Institut. p. 132: *Cum quis purus et solum homo perhibetur, duobus modis id intelligi potest, et ratione essentiae et ratione qualitatum. Si ratione essentiae intelligatur, tum fatemur essentiam Christi utpote veri hominis non aliam nisi humanam esse; sin vero ratione qualitatum et qualis ille homo sit consideretur, dicimus Christum non nudum, purum et solum hominem esse, sed aliquid amplius.* ** Idem in Instit. c. 6. t. 7: *Arbitramur, quod essentia Filii Dei nihil aliud quam hominis essentia fuerit, id est verus homo, nec ullam*

aliam in ipso naturam vel essentiam scimus. C. 10, t. 1: *Christus in Scriptura vocatur deus, non quia natura Deus ille excelsus sit, sed quia a Deo divinam potentiam et gloriam accepit juxta illud* Phil. 2: *donavit ei nomen* etc.** 5. Schmaltzius Christum vocat *naturalem Dei Filium*, non quod agnoscat ipsum ab aeterno ex Patris essentia genitum et natura Deum esse, sed quia secundum humanam naturam modo divino et Spiritu scilicet sancto est conceptus. 6. Sic ergo Photiniani Christum vocant verum Deum ratione nominis tantum, nos ratione ipsius etiam rei, divinae scilicet essentiae; illi ratione donorum divinorum in tempore datorum, nos ratione naturae divinae; illi vocant Deum in tempore factum, nos aeternum. 7. Opponimus igitur Photinianis illud propheticum Jerem. 10, v. 11: *Dii, qui non fecerunt coelum et terram, pereant de terra.* At Photiniani concedunt, Christum esse deum, et tamen negant, eum esse creatorem coeli et terrae. Ergo statuunt Christum esse exterminandum.

44. Classes argumentorum, ex quibus vera Christi deitas probatur, diversimode distribuuntur. Hilarius lib. 7. de trinit. divinitatem Christi *quinque modis* probari posse statuit: *1. nomine*, quia simpliciter et praecise vocatur Deus; *2. nativitate et generatione*, quia vocatur Dei Filius; *3. natura*, quia dixit: *Ego et Pater unum sumus*, non unus, quod personam demonstrat, sed unum, quod substantiam notat, haec vero est prorsus una et eadem Patris et Filii, alioqui non esset unus tantum DEUS; *4. potestate*, quia dixit: *Data est mihi omnis potestas*; *5. professione*, quia ipse Christus profitebatur,
III. 375. se habere Deum Patrem eique se consubstantialem et aequalem esse. Quidam ad duas classes omnia revocant, quarum prior continet *expressa sacrarum literarum testimonia*, posterior *alia argumenta ex Scripturis petita*, utpote *1. a causa generante*, quia est proprius et naturalis Dei Filius; *2. a forma*, quia est in forma Dei; *3. ex effectis Dei propriis*, quia creavit coelum et terram, providentia sua gubernat omnia, scrutatur corda et renes, remittit peccata, donat Spiritum s. et vitam aeternam etc. *4. ex attributis*, quia est aeternus, omnipotens, ubique praesens, omniscius, in quem credendum, in cujus nomen baptizamur, qui ab omnibus est invocandus, cujus propria est ecclesia etc. Nos progredimur hoc modo: Deitas Filii probatur *1. ex nomine; 2. ex re ipsa*, et quidem *1. a priori*, ex *attributis* scilicet tum *essentialibus* tum *personalibus* *2. a posteriori*, ex *divinis* scilicet *operibus* et ex *cultu divino*; hinc versiculi:

Dictum, cultus, opus, confessio, munera, quinque haec
divinam Christi naturam mox tibi monstrant.

Hanc methodum probandi monstrat ipse Christus Joh. 5; cum enim Judaei ex eo recte colligerent, quod Deum proprium suum patrem vocando se Deo aequalem ac verum et aeternum Deum esse doceret, falso autem concluderent, ipsum hac assertione blasphemiam committere, ideo Christus veram suam deitatem contra ipsorum calumnias demonstrat: *1. ab operibus divinis*, quod eadem effecta et quidem eodem modo cum Patre producat, ut sic in operibus sit ταυτότης ac in modo agendi ὁμοιότης, ac proinde quod sit ejusdem naturae et aequalis potentiae cum Patre v. 19; *2. a cultu divino*, quod omnes *debent honorare Filium, sicut honorant Patrem* v. 23, ubi autem identitas honoris et cultus, ibi etiam aequalitas gloriae et majestatis; *3. ab attributis et proprietatibus divinis*, quod Pater *dederit Filio vitam habere in se ipso, sicut vitam habet in se ipso* etc. v. 26.

45. *Prima igitur classis argumentorum* pro asserenda Christi vera divinitate petitur ex *nominibus divinis*. (Nomina illa divina, ex quibus Christi deitas probatur, sunt triplicia: *1. Naturalia*, ut Deus et Jehovah; *2. personalia*, ut Filius Dei, unigenitus, proprius, primogenitus; *3. officialia*, ut Jesus, salvator.) Ad hanc classem pertinent 1. expressa *Scripturae dicta*, in quibus Christus vocatur ὁ θεὸς cum articulo, Joh. 1, v. 1. Actor. 20, v. 28. 1. Tim. 3, v. 16; *Deus magnus* Tit. 2, v. 13; *verus Deus* 1. Joh. 5, v. 20. *Deus* super *omnia* vel super omnes *benedictus* Rom. 9, v. 5; *altissimus* Luc. 1, v. 76. καὶ ὁ κύριος, quo nomine LXX nomen Jehovah solius Dei proprium expresserunt. Joh. 20, v. 28 *Dominus meus.* Judae v. 4. μόνος δεσπότης καὶ κύριος, Act. 10, v. 36. κύριος πάντων, 1. Cor. 15, v. 48. κύριος ἐξ οὐρανοῦ. 1. Cor. 2, v. 8. κύριος τῆς δόξης (confer Act. 7, v. 2.) Matth. 28, v. 18. κύριος οὐρανοῦ καὶ γῆς, cui omnis *potestas in coelo ac terra data.* Apoc. 19, v. 16 *rex regum et Dominus dominantium; 2. collatio locorum* V. et N. T., in quibus ea, quae in V. T. de vero Jehovah dicta sunt, in N. ad Filium Dei applicantur. Vide Iren. libr. 3. adv. haeres. c. 6. p. 175. Sic qui Israëliticum populum liberavit ex Aegypto, est verus Jehovah Exod. 20, v. 2. Deut. 32, v. 12: *Jehovah solus duxit eum, nec fuit cum eo fortis alienigena.* Sed Christus populum Israëliticum ex Aegypto eduxit Jud. epist. v. 5. *Volo vos istorum commonefacere, ut qui semel hoc sciatis, Dominum* (in vulg. vers. *Jesu* nomen additur), *cum populum ex Aegypto liberasset, rursum eos qui non credebant perdidisse, quem Dominum* v. 4. affirmat esse *Jesum Christum.* Ergo. Qui cum Moyse in monte Sinai in promulgatione legis est locutus, est verus Deus Exod 20, v. 1, insignitur enim titulis soli vero Deo competentibus. At ille, qui cum Moyse tunc locutus est, fuit Filius Dei Act. 7, v. 36 et 37. Ergo. Qui ab Israëlitis in deserto est tentatus, est verus Deus et Jehovah excelsus Exod. 17, v. 2 et 7. Num. 11, v. 1. c. 14, v. 3. c. 21, v. 5. Deut. 6, v. 16. Psalm. 78, v. 18. Psalm. 105, v. 32. Hebraeor. 3, v. 8. Locuti sunt contra Moysen, sed *tentatio* ubique objecti loco habet Deum. At Christus est is, qui III. 3 in deserto ab Israëlitis tentatus 1. Cor. 10, v. 9. Ergo. Hilar. lib. 5. de Trin. sub finem adducit locum ex Baruch. 3, v. 38: *Venit Deus in mundum, ut versaretur nobiscum, hic est Deus noster, et non aestimabitur alius ad eum, posthaec in terris*

visus est et cum hominibus conversatus. 3. *Oracula V. T.*, quae, cum de vero et aeterno Dei agant, in Chaldaica paraphrasi ad Messiam accommodantur. Esai. 41, v. 14: *Ne timeas vermis Jacob homines Israël*, vel qui estis ex Israël, *ego auxiliatus sum tibi, ait Dominus et redemtor tuus sanctus Israël.* Id Chaldaeus sic exponit: *Verbum meum in auxilio vestro dixit Deus.* Esa. 45, v. 17: *Israël salvatus erit* ביהוה *salvatione seculorum.* Targum Jonathae sic reddit: *Israël salvatus erit in Verbo* vel *per Verbum Dei salvatione sempiterna.* Hos. 1, 7: *Domus Juda miserebor et salvabo eos in Jehovah Deo suo.* Chaldaeus sic vertit: *super domum Juda miserebor et salvabo eos in Verbo Domini Dei eorum.* Hos. 9, 17: *abjiciet eos Deus meus, quia non paruerunt ei.* Jonathas in Thargum sic exponit: *Abjiciet eos Deus meus, quia non receperunt Verbum ejus.* Haec et similia Chaldaicae paraphraseos loca merito opponuntur Judaeis, quippe apud quos illa non minus authentica est, quam ipse textus Hebraeus, et conjungi possunt dicta veterum Hebraeorum, in quibus Messiae nomen Jehovah tribuunt. In Thalmud in Midras Echa c. 1. de Messiae nomine varia proferuntur, tandem additur: *Dixit magister Abba, DEUS erit nomen ejus.* Idem habetur in Thalmud in libro nuncupato Bava Bathrah in cap., quod incipit: *Qui vidit navem*, quod scilicet Messias vocandus sit nomine Dei tetragrammato. Et quaeritantibus ibi in Bava Mithia Judaeorum plerisque, quo nomine Messias appellandus esset, respondet R. Abba, vir apud Hebraeos doctissimus, יהוה nomine tetragrammato Messias est appellandus, ut habetur, ait iste Rabbi Jerem. 23: *Et hoc est nomen, quo vocabunt eum, Dominus justus noster.* Buxtorfius in rad. הוה p. 187. adducit locum ex Rabbi Joseph Albo Hispano in libro Ikkaiim orat. 2. c. 28: *Vocat Scriptura nomen Messiae Jehovah justitia nostra, quia erit mediator DEUS, per cujus manum consecuturi sumus justitiam ab ipso DEO, et idcirco vocat cum proprio nomine ipsius DEI Jehovah.* Confer Galatinum, Weidnerum in loc. fid. praecip. tract. 2. p. 190. Helvic. Disp. contra Judaeos.

46. Caeterum ut argumentum *ex divinis nominibus* ductum contra Photinianorum insultus persistat immotum, notandum 1. nomen *Jehovah* esse solius veri Dei proprium nec ulli unquam creaturae uspiam tribui, ut suo loco evidentibus argumentis confirmavimus et contraria Photinianorum argumenta dissolvimus. Quare cum tetragrammatum illud Filio DEI tribuatur, ex eo immote colligimus, ipsum esse verum, aeternum et increatum Deum. 2. Christum vocari Deum, in numero singulari, absolute et simpliciter. Dii λεγόμενοι, sive ratione tituli, sive ratione exercitii, sive utroque respectu sic appellentur, cum quadam appendice ac restrictione sic vocantur. Sed talis limitatio de Christo nuspiam usurpatur. Iren. libr. 3. adv. haer. c. 6. p. 175: *Cum eos, qui non sunt dii, Scriptura nominat, non in totum ostendit illos deos, sed cum aliquo additamento et significatione, per quam ostenduntur non esse dii.* P. 176: *Moyses, homo DEI existens, Deus datus est ante Pharaonem, non autem vere Dominus appellatur*, nec *Deus vocatur a prophetis*, sed *fidelis Moyses famulus et servus DEI dicitur a Spiritu, quod et erat.* Hilarius lib. 7. de Trinitat.: *Moyses non absolute dicitur DEUS, sed datus Pharaoni pro DEO, dum timetur, dum oratur, dum punit, dum medetur.* Chaldaeus exponit: *Ego posui te magistrum Pharaonis;* R. Abraham, *destinavi te nuntium ad Pharaonem.* Idem judicium de reliquis, qui non proprie et absolute, sed figurate ob quandam ὁμοιότηια et limitate certo respectu in ipso textu expresso Dii vocantur, Justin. in qq.
et resp. ad orthod. q. 142. p. 378: *angeli et judices* III. 377.
dicuntur dii διὰ τὴν τάξιν καὶ τιμὴν καὶ προσηγορίαν καὶ κλῆσιν. Sed Christus longe alia ac sublimiori ratione vocatur Deus, videlicet non *nuncupative tantum et limitate*, sed essentialiter et absolute, Iren. lib. 3. c. 5. p. 174: *Neque Dominus neque Spiritus s. neque apostoli eum, qui non esset Deus, definite et absolute DEUM aliquando nominassent, nisi esset verus Deus, neque Dominum aliquem appellassent ex sua persona, nisi, qui dominatur omnium, Deum Patrem et Filium ejus, qui dominium accepit a Patre suo omnis conditionis.* 3. Christum cum προσδιορισμῷ sive additamento quodam vocari Deum, sed illud additamentum non esse limitativum vel restrictivum, sed potius ἐξηγητικόν, ipsius essentiae divinae expressivum, quia in illo additamento voci DEI talia epitheta et elogia ponuntur, quae non nisi soli vero et aeterno DEO conveniunt. Sic Christus vocatur *DEUS magnus, DEUS verus, DEUS benedictus super omnes.* (Gregorius homil. 8. in Ezechiel.: *Qui nuncupative dicitur DEUS, is est inter omnia, qui vero essentialiter dicitur Deus, is est super omia. Ut ergo ostenderet, Christum materialiter esse DEUM, non hunc Deum tantummodo, sed DEUM super omnia esse memoravit.) Deus fortis* Esai. 9, v. 6; *nobiscum Deus* Esai. 7, v. 14; μόνος δεσπόιης καὶ κύριος Jud. epist. v. 4. Christum eo modo appellari Deum, ut ipsi in subjecto enuntiationis absolute tanquam Deo aliquid tribuatur Actor. 20, v. 28: *Deus suo sanguine redemit ecclesiam.* 1. Timoth. 3, v. 16: *Deus manifestatus est in carne.* (Posset addi locus 1. Joh. 3, v. 16: *In hoc cognovimus caritatem Dei, quia ille animam suam pro nobis posuit.* Sed ibi in Graeco non habetur nomen θεοῦ.) Jam vero Socinus proponit hanc regulam contra Bellarmin. et Wiekum c. 6. class. 4. arg. 1. p. 370: *Nomen Deus sua natura est nomen absolutum et idcirco pluribus conveniens, per excellentiam tamen uni illi summo rerum conditori et auctori singulariter attribuitur, ita ut in N. T., cum subjecti locum absolute obtinet, sive cum articulo sit sive sine articulo, vel cum obtinet rationem praedicati, si articulum habeat simpliciter, aut sine tali adjuncto aut constructione, quae articuli vim infringat, nunquam nisi ipsi soli, ne quidem Christo ipso excepto, tributum inveniatur.*

In defens. animadv. c. 4. p. 130: *Dei nomen simpliciter prolatum cum subjecti locum obtinet, Deum Patrem significat, quod nihil aliud est quam solum Patrem esse unum illum verum Deum.* 5. Christum vocari Deum cum articulo praepositivo τὸν θεόν Matth. 1, v. 23. Luc. 1, v. 16. Actor. 20, v. 28. Tit. 2, v. 13. Hebr. 1, v. 8. Jam vero habent Photiniani regulam, quod vox θεός cum articulo posita solum verum et aeternum Deum notet. Socin. in tract. de DEO Christo et Spiritu s. p. 55: *Locus Joh. 1. satis indicare potest Jesum Christum non esse aeque verum Deum ac Patrem ipsius, cum ipsius Pater ibi ὁ θεὸς nominetur, hoc est ille unus Deus, ipse vero θεός, id est, Deus simpliciter dicatur.* Plura ejusmodi ex Photinianis de nomine ὁ θεός cum articulo adduximus superius. Sic ergo Christum proprie vocari Deum. patet ex modo loquendi tum *absoluto*, tum *comparativo*, tum *hypothetico*. 6. Christum eo modo vocari Deum, ut nomen θεός non solum aeque, sed etiam aequaliter de ipso ac de Patre coelesti praedicetur. Coloss. 2, v. 2: εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ τοῦ Χριστοῦ. 1. Thess. 3, v. 11: αὐτὸς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ἡμῶν καὶ Ἰησοῦς Χριστός. Quod si ergo Pater est verus natura Deus, ut agnoscunt Photiniani, utique etiam Christus erit verus natura Deus. Si Christus est duntaxat nuncupativus ac improprie dictus Deus, utique etiam Pater talis erit. Unum idemque vocabulum in una eademque propositione non potest habere duplicem significationem. Quod si ergo nomen Dei Patri attributum proprie accipitur ac notat eum, qui est verus natura et aeter-
III. 378. nus Deus, utique etiam eodem modo accipitur, quando Christo tribuitur, quia in una eademque propositione et Patri et Christo tribuitur. Si Photiniani urgeant loca Scripturae, in quibus *nomen DEI Patri primo tribuitur et postea demum Christi nomen subjungitur*, urgeri possunt dicta modo allata, quibus etiam conjungatur locus 1. Thess 1, v. 3: ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν. 7. Christum eo modo vocari Deum, ut falsis, fictitiis ac λεγομένοις θεοῖς directe opponatur, Galat. 4, v. 8: *tunc quidem ignorantes Deum* serviebatis τοῖς μὴ φύσει οὖσι θεοῖς, v. 9. *nunc autem cognovistis Deum.* Jam vero Galatae ad Christum per evangelii praedicationem conversi Christo serviebant, Christum invocabant. Ergo Christus est φύσει θεός, non θέσει, natura, non gratia, nec inter λεγομένους θεούς, qui natura non sunt Dii, referendus, sed vere et essentialiter est DEUS. Sic etiam 1. Thess. 1, v. 9. Thessalonicenses dicuntur *ab idolis conversi ad Deum* ζῶντα καὶ ἀληθινόν, *ut illi servirent.* Sed illi conversi erant ad Christum, cui serviebant. Ergo Christus est ζῶν καὶ ἀληθινὸς ὁ θεός Matth. 16, v. 16. 1. Johann. 5, v. 20. Si Christus duntaxat ob majestatem et potestatem divinam in tempore ipsi communicatam vocaretur Deus, tum non esset φύσει θεός, esset Deus factus. Jam vero Scriptura eum nobis proponit ut verum natura Deum neque uspiam vocat factum sive formatum Deum. Actor. 2, v. 36 *Dominus et Christus dicitur factus* propter dominium et unctionem Spiritus secundum humanam naturam ipsi collatam, ut exponitur Actor. 10, v. 38, sed Deus nuspiam dicitur factus. Si Christus natura non esset Deus, sequeretur idololatras esse, qui eum invocant, ex hoc enim fundamento Galatas in gentilismo adhuc haerentes idololatriae accusat, quod servierint illis, qui φύσει non erant dii. 8. Christum etiam in medio exinanitionis statu vocari Deum Matth. 1, v. 23. c. 21, v. 12. et 13. 1. Timoth. 3, v. 16. etc. Atqui si ob exaltationem et glorificationem duntaxat, in qua divina potestas et gloria ipsi collata est, Deus vocaretur, non potuisset ipsi tam augustum nomen in statu exinanitionis tribui. 9. Christum vocari *Deum Israëlis*, qua appellatione neminem nisi solum verum et aeternum DEUM insigniri Photiniani concedunt. Luc. 1, v. 16. ex Mal. 4, v. 5. inquit angelus de Johanne Baptista: *Multos filiorum convertet ad Dominum Deum ipsorum.* v. 17: *et ipse praecedet ante eum in Spiritu et virtute Eliae* etc. Is, ante quem praecessit Johannes Baptista, est verus Deus Israëlis, ut ex connexione versiculorum adductorum apparet. At Johannes Baptista praecessit ante Christum; confer Esai. 35, v. 4: *Deus vester ipse veniet.* Hose. 1, v. 7: *Salvabo eos in Domino Deo ipsorum.* Mal. 3, v. 1: *veniet ad templum suum dominator.* Jam vero is, cujus proprium erat templum, erat verus Israëlis Deus. Confer etiam Luc. 1, v. 17: *Praecedet ante ipsum, ut convertat corda patrum ad filios parare Domino plebem perfectam*, et v. 76: *Tu, puer, propheta altissimi vocaberis, praeibis enim ante faciem Domini parare vias ejus.* Is, cui Johannes viam paravit, habet populum proprium et proinde est verus Deus Israëlis. At Johannes viam paravit Christo, Act. 13, v, 24. Ergo. Denique confer Luc. 1, v. 68: *Benedictus Dominus Deus Israël, quia visitavit*, ἐπεσκέψατο, *et fecit redemtionem plebi suae*, et v. 78: *Per viscera misericordiae DEI nostri, in quibus nos visitavit*, ἐπεσκέψατο, *oriens ex alto*, hoc est *Christus, sol justitiae*, Mal. 4, v. 2. Zach. 3, v. 9. c. 6, v. 12. Is, qui nos visitavit et redemtionem praestitit, est verus Dominus Deus Israëlis. Sed Christus nos visitavit. Ergo. 10. Davidem Psalm. 110, v. 1. et Thomam Joh. 20, v. 28 Christum vocare emphatice *suum Dominum ac Deum*, quam emphasin urget Christus Matth. 22, v. 44. Quemadmodum enim non nisi solus verus et aeternus Deus intelligitur, quando David inquit Psalm. 3, v. 8: *Salvum me fac, Deus meus.* Psalm. 5, v. 5: *Tu es rex meus et Deus meus.* Psalm. 22, v. 11: *De ventre matris meae tu es Deus meus* etc., et quando Paulus dicit ὁ θεός καὶ πατὴρ ἡμῶν 2. Thess. 1, v. 15. et ὁ θεός μου Phil. 4, 19; ita quoque non nisi verus natura Deus intelligitur, quando David ac Thomas Christum Deum et dominum suum vocant. Relativum enim *meus* est vox fidei et specialem cordis fiduciam notat, qua huic Domino ac Deo tanquam immotae salutis petrae innituntur. (Sociu. contra Bellarm. p. 380. III. [illegible]

statuit: *Adjunctum meus efficere, ut articulus vim suam amittat.* At vocula *meus* potius confirmat et vim articuli et nostram argumentationem, nisi velimus aeternum Deum intelligendum esse per eum, qui dicit Exod. 20, v. 2: *Ego sum Dominus Deus tuus.* Psalm. 50, v. 7: *Deus tuus ego sum.* Quemadmodum ergo ex eo, quod Abraham dicitur *vidisse diem Christi*, Christus recte infert, se fuisse ante Abrahamum Joh. 8, v. 58; sic ex eo, quod David Messiam vocat Dominum suum, recte inferri potest, Messiam ante tempora Davidis exstitisse, unde etiam *radix David* appellatur Apoc. 5, v. 5. Quod si enim jamdum tempore Davidis Messias fuit Dominus Davidis, utique etiam jamdum revera exstitit et quidem verus Deus, in quem solum omnis cordis fiducia collocanda. Jam vero Christus promissus in V. et exhibitus in N. T. Messias jamdum Davidis tempore fuit Dominus Davidis. Ergo. Circa majorem notandum, quod David fuerit rex populi Israëlitici ac neminem superiorem aut Dominum agnoverit praeter solum Deum, utique ergo, quando Messiam agnoscit Dominum, verum Deum ipsum esse profitetur, ac sic de quodam rege multis demum seculis ex ipsius posteritate initium exsistentiae suae habituro David loqueretur, habuissent Pharisaei quod regererent, contingere enim facile potest, ut aliquis ex posteris ad sublimiorem dignitatem et augustius regnum, quam parens habuit, evehatur. (Eniedinus insigni ac diabolica impudentia argumentum Christi oppositum Pharisaeis Matth. 22, v. 41. refellere audet productis exemplis filiorum, *qui facti sunt parentum domini*, ut Josephi etc.; hoc vero est Christo in os contradicere, interim nota Christum, hîc longe sublimius dominium cum sessione ad dextram Dei conjunctum Messiae tribuere.) 11. Christum eo modo vocari Deum, ut non solum divina essentia ipsi tribuatur, Galat. 1, v. 1: *Paulus non ab hominibus neque per hominem, sed per Jesum Christum*, utique ergo Christus non est *ψιλὸς ἄνθρωπος*, alias periret oppositio; Hebr. 7, v. 3. Christus est *ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ*, sine patre secundum humanitatem, sine matre secundum deitatem. Respectu humanae naturae Christus non est *ἀμήτωρ*, utique ergo est in ipso *ὑποστατικόν τι*, cujus respectu vere dici possit *ἀμήτωρ*. Iren. lib. 4. c. 59. p. 291. format argumentum ex Matth. 12, v. 41: *Quomodo plus quam Salomon aut plus quam Jona habebat, et Dominus erat David, qui ejusdem cum ipsis fuit substantiae.* 12. Christum Joh. 10, v. 35. argumentari non *a comparatis paribus*, sed *imparibus*. Ipsimet enim Photiniani concedere coguntur, Christum non esse nec vocari Deum in eo ordine ac sensu eo, quo magistratus dicuntur dii, qui magistratus ante Dei ordinationem non sunt dii, sed tunc in suo officio dii esse incipiunt, *quando ad eos fit sermo DEI*, hoc est quando divina vocatione officium magistratus ipsis committitur; at Christus est natus Dei Filius, imo ante conceptionem ex virgine ab angelo sic vocatur. Chrysostomus in eum locum notat, Christum satisfecisse prius Judaeorum offensioni allatis hisce verbis: Si prophetae a Deo missi vocantur dii, cur scandalizamini, quod me nominaverim Deum? deinde offensione sublata demonstrare, se non tantum nomine esse Deum, sicut erant prophetae, sed operibus et re ipsa, ideoque addere: Si non facio opera Patris mei, nolite mihi credere. Quidam respondent, ab inclusione unius non debere procedi ad exclusionem alterius. Non ergo consequens esse, quia Christus est Deus *ratione officii*, utpote sanctificatus et missus a Deo ad redimendum genus humanum, ideo non est *Deus ratione naturae*, cum officium redemtionis veram deitatem praesupponat, siquidem per nudam creaturam non potuit genus humanum liberari. Sed prior explicatio textui magis congruit et strophas adversariorum fortius elidit.

2. Ex attributis divinis essentialibus. III. 380.

47. Altera classis argumentorum desumitur *ex attributis essentialibus* soli vero Deo propriis, quae cum sint realiter unum cum ipsa divina essentia, ideo ex illis vera Christi deitas recte infertur. Tribuitur autem Christo *1. aeternitas*, qui ab aeterno est a Patre genitus Psalm. 2, v. 7. Mich. 5, v. 2; fuit ante mundum conditum Proverb. 8, v. 22; *in principio jamdum erat* Joh. 1, v. 1. 1. Joh. 1, v. 1; *habuit gloriam apud Patrem, antequam mundus fuit conditus* Joh. 17, v. 3; vocatur *Pater aeternus* Esai. 9, v. 6; tribuitur ei *Spiritus aeternus*, hoc est deitas aeterna Hebr. 9, v. 14; dicitur *vita aeterna* 1. Joh. 5, v. 20; est *πρωτότοκος* (non *πρωτόκτιστος*) *πάσης κτίσεως* Col. 1, v. 15; *nec initium nec finem dierum habet* Hebr. 7, v. 13; *est heri, hodie et in secula* Hebr. 13, v. 8; est *A* et *Ω*, *primus et novissimus* Apoc. 1, v. 7. c. 2, v. 8; ac propter aeternitatem designandam tribuuntur illi *capilli candidi tanquam lana* Apoc. 1, v. 14. Confer Dan. 7, v. 9, ubi de Patre *antiquo dierum* dicitur, *et capilli capitis ejus quasi lana munda*, unde Rupertus in c. 1. Apoc. pulcherrime sic commentatur: *Hujus atque illius capilli capitis aeque candidi sunt, et uterque per candorem capitis senex ostenditur nulla distantia, quia nec anno, nec mense, nec die, nec hora, nec puncto temporis filius iste junior est illo tam sene Patre suo* etc. *2. Immutabilitas* tam in natura, quam in decretis, promissionibus, dictis et factis. Hebr. 1, v. 11. et 12. ex Psalm. 102, v. 28: *Tu idem ipse es.* Hebr. 13, v. 8: *Christus idem in secula.* *3. Immortalitas*, quia in ipso est vita Joh. 1, v. 4. non *accidentaliter*, quo modo in nobis est vita, sed *essentialiter*, quia ut *Pater vitam habet in se ipso, sic dedit ei vitam habere in semet ipso.* Syr. בְּקְיוּמֵה *in essentia sua* Joh. 5, v. 26, unde vocatur *dux vitae* Actor. 3, v. 15, imo ipsa *vita* Joh. 14, v. 6, 1. Joh. 5, v. 20; *verbum vitae* 1. Joh. 1, v. 2. *4. Infinitas et omnipraesentia*, quia est *in sinu Patris*, Joh. 1, v. 18. Pater ipsum *ἐξαπέστειλε*, *emisit*, vel ablegavit Galat. 4, v. 4. et in *mundum misit* Joh. 10, v. 36. c. 17, v. 8; ipse *e coelo descendit* Joh. 6, v. 38; *a Patre exivit* Joh. 8, v. 42. c. 16, v. 28; ergo exstitit ante suam ex Maria nativitatem,

unde incarnatio ejus vocatur *manifestatio in carne* 1. Timoth. 3, v. 16; *πρόςληψις*, *assumtio*, *seminis Abrahae* Hebr. 2, v. 26; *adventus in carne* 1. Joh. 4, v. 2; *introitus in mundum* Hebr. 10, v. 5, qua ratione a priori, videlicet a tempore incarnationem antegresso, ejus infinitas demonstratur. Eadem etiam probari potest a posteriori, videlicet a tempore incarnationem secuto, quia congregatis in suo nomine promittit suam praesentiam Matth. 18, v. 20, usque ad finem mundi se nobiscum fore promittit Matth. 28, v. 20; *ambulat in medio candelabrorum* Apoc. 1, v. 13; cum in terris versaretur, in coelo erat Joh. 3, v. 13 etc. *5. Omnipotentia*, quia vocatur *Dominus omnipotens* Apoc. 1, v. 8. c. 11, v. 17. *Dei virtus* Luc. 1, v. 35. 1. Cor. 1, v. 24. *Deus fortis* Es. 9, v. 6; tribuitur illi efficax vis, *qua possit sibi subjicere omnia* Philip. 3, v. 20; *omnia ipsi a Patre* dicuntur *tradita* Matth. 11, v. 26; *omnia pedibus ejus subjecta* Psalm. 8, v. 7; *omnia in manus ejus tradita* Joh. 3, v. 35. *6. Omniscientia ac omnisapientia*, quia vocatur ipsa *sapientia* Prov. 8, v. 22. Matth. 11, v. 19. Luc. 11, v. 49. 1. Cor. 1, v. 24; *novit omnia* Joh. 16, v. 30. c. 21, v. 17; *novit, quid sit in homine* Joh. 2, v. 25; *probat corda et renes* Apoc. 2, v. 23; *in ipso omnes thesauri sapientiae ac scientiae reconditi* Coloss. 2, v. 3. (Dan. 8, v. 13. dicitur פַּלְמוֹנִי, quia arcana et occulta Patris omnia apud se habet tanquam numerata et perfectissime cognita.) *7. Summa agendi libertas* Joh. 5, v. 21; *vivificat, quos vult* Joh. 10, v. 18; *potestatem habeo ponendi animam meam ἀπ' ἐμαυτοῦ*, unde *αὐτοκρατορικῶς* dicit ad leprosum Matth. 8, v. 3: *Volo, mundus esto*, perinde ut de Deo vero dicitur Psalm. 115, v. 3: *Quaecunque voluit, fecit in coelo et in terra. 8. Divina majestas et gloria.* Confer Exod. 16, v. 7. cum 1. Cor. 10, v. 9. Esa. 6, v. 3. cum Johan. 12, v. 41; vocatur *Deus benedictus super omnia* Rom. 9, v. 5. *Dominus gloriae* 1. Corinth. 2, v. 8; *rex regum et dominus dominantium* Apoc. 17, v. 14. c. 19, v. 16. 9. ac ne reliqua attributa omnia enumerare necessarium sit, tribuitur illi *aequalitas* cum Patre Joh. 5, v. 18. Philip. 2, v. 6, propter quam dicitur *habere omnia, quae Pater habet* Joh. 16, v. 15. c. 17, v. 10; imo *esse unum cum Patre* Joh. 10, v. 30. 1. Joh. 5, v. 7; *ac tota plenitudo deitatis in ipso habitare dicitur* Col. 2, v. 9.

III. 381. 48. Circa hanc argumentorum classem *in genere* observa, prudenter quidem distinguenda esse dicta, quae de communicatione divinae essentiae per aeternam generationem juxta divinam naturam Christo facta loquuntur, ab iis, quae de donis vere divinis et infinitis juxta humanam naturam personaliter ipsi communicatis loquuntur, interim tamen ex posteriori dictorum genere non minus quam ex priori veram Christi divinitatem *ἑπομένως* et consequenter probari posse. Nisi enim humana natura *τῷ Λόγῳ* esset personaliter unita, hoc est nisi Christus in personae unitate esset verus Deus et verus homo, non potuisset humana natura illius dignitatis per idiomatum communicationem particeps reddi. Confer. Disput. 9. de gloria Dei thes. 13. *In specie 1. circa aeternitatem* nota, 1. quod ipsimet *adversarii Photiniani agnoscant* ex aeternitate divinitatem Filii immote demonstrari. Ostorodus in Instit. Germ. c. 8: *Si demonstrari posset, Christum fuisse ab aeterno, simpliciter ex eo concludi posset, quod habeat divinam naturam, hoc est, quod sit unus ille verus Deus;* 2. quod contra Photinianos merito urgeantur dicta illa, in quibus Christus dicitur fuisse ante Mariam virginem, ante Johannem baptistam, ante Abrahamum etc. Quamvis enim non possit ita nude et crude inferri: Christus fuit ante Johannem baptistam et Abrahamum, ergo exstitit ab aeterno; tamen contra Photinianos, qui initium exsistendi Christum in sua ex Maria virgine nativitate sortitum fuisse asserunt ac inter generationem ab aeterno et conceptionem ex Maria virgine nihil intermedium agnoscunt, recte ita concludi potest, Christus exstitit ante suam ex matre nativitatem. Ergo est ab aeterno a Patre genitus et aeternus Deus. 3. Quamvis Vorstius tract. de Deo p. 224. neget, esse *ἰσοδυναμοῦντα*, *fuisse ante conditum mundum et exstitisse ab aeterno*, tamen tota Scriptura evidenter ei adversatur, quae hac aeternitatis descriptione perpetuo utitur Psalm. 90, v. 3. Prov. 8, v. 24. Joh. 17, v. 3. etc. Confer: Eph. 1, v. 4. 2. Tim. 1, v. 9. Priusquam mundus exstitit, nihil fuit nisi Deus aeternus, quia inter Deum creatorem et mundum seu creaturas in tempore conditas nullum est intermedium. Confer dicta superius in art. de natura et attributis divinis c. de aeternitate. 4. Quamvis vox ἀρχῆς principium temporis significet, tamen ex phrasi Johannea: *In principio erat Verbum* Joh. 1, v. 1. recte infertur Filii aeternitas. Non enim dicit Johannes, in principio factum fuisse *Λόγον*, sicut Moyses dicit, *Deum in principio fecisse coelum et terram* Gen. 1, v. 1, sed in principio illo dicit jamtum exstitisse *Λόγον*, eo ipso igitur indicat, *Λόγον* non esse una cum reliquis creaturis conditum ac temporis initium fuisse sortitum, sed aeternam habere exsistentiam. August. epist. 66: *Non sicut in principio Deus fecit coelum et terram, ita in principio fecit Verbum, sed in principio erat Verbum.* Quidam ex veteribus nomine principii intelligunt quodvis principium extra Deum, quod ante creationem a Moyse descriptam cogitari ponive potest, quodcunque enim assumas principium, semper respondet Johannes, in principio illo jamdum erat, non incipiebat *Λόγος*. Hilarius lib. 2. de Trinit. p. 17: *Quid est istud, in principio erat? transeuntur tempora, transscenduntur secula, tolluntur aetates. Pone aliquid, quod voles, tua principium opinione, non tenes tempore, erat enim.* Quidam principii nomine formaliter et directe ipsam aeternitatem intelligunt, quae est principium sine principio, unde phrasis ἐν ἀρχῇ vel ἀπ' ἀρχῆς quandoque notat aeternitatem, 2. Thess. 2, v. 13. 1. Joh. 2, v. 13. etc. Basilius lib. 2. contra Eunom. *Non est possibile principio quid antiquius cogitare, non enim esse principium, si quid ante se haberet superius.* Sed ostendit col-

latio, Johannem phrasin suam ex Moyse desumsisse, ideo primam explicationem textui magis congruam existimamus, quamvis posteriores etiam fidei analogiae rectissime congruant. 5. Ex aeternitate Patris, quatenus talis, aeternitas Filii recte infertur, τὰ γὰρ πρός τι ἅμα τῇ φύσει Aristot. in categ. c. 7; hinc Damascen. lib. 1. orth. fid. c. 8: οὐ γὰρ ἦν πότε ὁ πατήρ, ὅτε οὐκ ἦν ὁ υἱός, ἀλλ' ἅμα. Πατὴρ ἅμα υἱὸς ὁ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος. Πατὴρ γὰρ ἐκτὸς υἱοῦ οὐκ ἂν κληθείη· εἰ δὲ ἦν μὴ ἔχων υἱόν, οὐκ ἦν πατήρ. Si
382. Pater in tempore coepisset Filium gignere, nec aeternus esset Pater, nec immutabilis Deus. Hilarius lib. 12. de Trinit.: *Aut non semper Pater, si non semper Filius, aut, si semper Pater, semper et Filius, quia quantum temporis Filio, ne semper Filius fuerit, abnegabitur, tantum Patri deest, ne semper Pater sit.* Isidor. Pelusiot. libr. 1. epist. 241. p. 56: *Si Deus semper sui similis est, nec quicquam unquam ipsi accedit, Pater semper sit necesse est. Quod si semper Pater est, sequitur, ut Filium quoque semper habuerit, ex quo conficitur eum eandem cum Patre aeternitatem habere.*

49. 2. *Circa immutabilitatem* nota, apostolum dictum Psalm. 102, v. 28. non *partialiter* ratione posteriorum duntaxat verborum de mundi abolitione, sed *totaliter;* nec *occasionaliter* duntaxat, sed *directe* ad Christum accommodare, quia constat ex scopo psalmi, eum de Christo agere, et addit apostolus particulam copulativam καί v. 10, quae priora aeque ac posteriora Christo competere ostendit, quodque v. 8. probandum sibi sumserat apostolus, videlicet Christum esse verum Deum, id inter reliqua probat ex eo, quia est immutabilis et quia coelum ac terrám condidit, quo utroque argumento vera deitas efficacissime probatur. Addo et hoc, si Christus coelos aliquando mutabit et mundum abolebit, utique etiam ab initio coelos et mundum condidit, ratio est, quia David utrumque nemini nisi Deo aeterno et ἀναλλοιώτῳ competere evidenter docet. Sed illud, ergo et hoc. 3. *Circa immortalitatem* nota: 1. quod, quando *solus Pater* dicitur *habere immortalitatem* 1. Tim. 6, v. 16, per particulam *solus* non excludatur Filius, qui eandem cum Patre habet deitatem, sed creaturae et fictitia numina, confertur enim Deus Pater cum regibus terrenis, qui omnes mortales sunt, non cum reliquis divinitatis personis, ut recte annotat Chrysostomus; 2. quodque Filius non secundum deitatem, sed in assumta humana natura fuerit mortuus, nec ex necessitate, sed ex libera voluntate. Denique 3. quod Filius dicatur *vitam habere in se ipso* Joh. 5, 26, cum de creaturis dicatur, *quod in DEO sint et vivant* Act. 17, v. 28; 4. *Circa infinitatem* nota, omnipraesentiam non esse quidem ipsam infinitatem et immensitatem essentialem, ut in tract. de attrib. div. sect. 8. multis ostendimus; interim dicta, quae de omnipraesentia loquuntur, ad infinitatis et immensitatis demonstrationem recte accommodari, quia Christus ut Deus essentiae suae immensitate omnipraesens est, ut homo omnipraesens est, non quia humana natura essentialiter est infinita, nec quia per unionem facta est infinita et immensa, sed quia in infinitam Λόγου ὑπόστασιν per unionem personalem est evecta et ad illocalem Dei dextram per exaltationem collocata.

50. 5. *Circa omniscientiam* nota, 1. distinguenda esse dona scientiae habitualia, quorum respectu Christus *sapientia crevisse* dicitur Luc. 2, v. 52. ab infinita et omnis incrementi ac decrementi experte sapientia, qua jam inde a primo conceptionis momento plenus fuit Luc. 2, v. 40; 2. quod Christus se *a Patre audivisse dicit*, quae loquitur Johann. 8, v. 27, id vel ad humanam ejus naturam referendum, ut sit dictum more humano, quod nihil novi in ministerio proferat, sed illud ipsum, quod Pater coelestis ipsi praedicandum demandaverat, vel cum Cyrillo, Chrysostomo et Augustino respondendum, quod Christus a Patre audiat *non discendo, quod ignorabat, sed eandem cum Patre naturam per aeternam generationem accipiendo*, perinde ut de Spiritu s. dicitur Johann. 16, v. 13: *non loquetur a semet ipso, sed quae audierit, loquetur*, in quem locum sic commentatur August. tractat. 99. in Johann.: *Non loquetur a semet ipso, quia non est a semet ipso. Ab illo audiet, a quo procedit. Audiri illi scire est, scire vero esse;* 3. quod solus Christus dicatur nosse Patrem Matth. 11, 27; aut ergo in V. T. nullus cognovit Deum aut cognitionem Dei ab hoc Λόγῳ acceperunt, et per conseq. hic Λόγος fuit ὑπόστασις ante quam fieret caro. *6. Circa agendi libertatem* nota, quod a se agere diverso respectu tribuatur et denegetur Christo. Illud Johann. 10, v. 18: *Depono animam ἀπ' ἐμαυτοῦ*; hoc, Johann. 5, v. 19: *Non potest Filius a se quicquam facere.* A se agere dici- III. 383.
tur is, qui potestate agit, quae ipsi ita propria est et naturalis, ut eam non ab alio acceperit, hoc sensu negat Christus se agere a se ipso, quia potestatem suam per aeternam generationem a Patre accepit. A se etiam is dicitur agere, qui propria et naturali potestate quidem agit, interim tamen eam ab alio accepit, hoc modo a se sive per se agere dicitur Filius. Quando ergo Filius negat, se quicquam a semet ipso facere posse, respectum habet tum ad ὁμοουσίαν ac ταυτότητα essentiae in Patre et Filio, tum ad suam a Patre generationem et ordinem personalem, tum ad honoris ἰσότητα et aequalitatem; Thom. p. 1. quaest. 42. artic. 6. ad 1: *Naturae divinae haec unitas est, ut ita per se agat Filius, ut non agat a se.* A proprietatibus personalibus distinctis non potest essentiae diversitas concludi. Christus potentiam agendi non habet a se ipso, sed a Patre per aeternam generationem, interim tamen eadem facit, quae Pater, quia eandem numero essentiam per generationem a Patre accepit.

51. 7. *Circa aequalitatem* nota: 1. quamvis aequalitas proprie et accurate loquendo non sit essentiale Dei attributum, cum non sit aliquid absolutum, nec in abstracto de Deo praedicetur, tamen ad hanc argumentorum classem reducitur ratione sui fundamenti. Aequalitas enim est relatio inter duo vel plura aequalia. Hujus relationis, scilicet aequalitatis

in Patre et Filio, fundamentum est unitas potentiae, sapientiae et ipsius divinae essentiae, inde enim atque ideo Filius Patri est aequalis, quia est ipsi *συναΐδιος καὶ ὁμοούσιος*, habens omnia, quae Pater habet; 2. cum essentia divina sit infinita, simplicissima, *ἀμέριστος* etc., ideo Filius Dei aut ex toto aut nullo modo Patri aequalis est dicendus, ex parte vero aequalis, ex parte autem inaequalis dici nequit. Si enim in minimo est inaequalis, nullo modo est aequalis, quia essentia divina est indivisibilis, et quia attributa non sunt in Deo accidentia, sed ipsa essentia; 3. quando Christus dicitur Deo aequalis, tum nomen Dei accipitur *ὑποστατικῶς* pro persona Patris. Frustra igitur inferunt Photiniani: *Qui est Deo aequalis, non est ipse Deus. Christus est Deo aequalis. Ergo non est ipse Deus.* Socin. contra Bell. c. 5. class. 3. arg. 3. p. 253, hoc enim tantum sequitur, ergo non est Pater, interim tamen est unus verus cum Patre Deus, alias Patri suo aequalis non esset. Photiniani contra locum Joh. 5, v. 18 regerunt, *evangelistam referre opinionem Judaeorum.* Resp. ipse Socinus contra Bellarminum et Wiekum c. 5. class. 3. argum. 3. p. 259. agnoscit, *evangelistam idem cum Judaeis censuisse, quod Christus se Deo aequalem his verbis fecerit, idque ex sono verborum elucere* ait. Addimus ex Chrysost. Cyrill. et August. h. l. Si falsa fuisset opinio Judaeorum, certe Christus aut evangelista admonuissent, ne in tanta re erraremus, Joh. 2, v. 21. et c. 21, v. 23; tantum autem abest, ut Christus corrigat, ut potius confirmet. De dicto Joh. 10, v. 30: *Ego et Pater unum sumus*, vide disput. 2. ex loco 1. Johann. 5. Tres sunt etc. §. 22.

3. Ex proprietate Filii personali. 52. Tertia classis argumentorum petitur ex *proprietate Filii personali*, quae, respectu ad Patrem primam deitatis personam habito, est *generatio* ut vocant *passiva*, quod scilicet est ab aeterno a Patre genitus; repectu ad Spiritum s. tertiam deitatis personam habito, est *spiratio* ut vocant *activa*, quod scilicet una cum Patre ab aeterno spirat Spiritum s., ubi sic concludimus: Qui est ab aeterno a Patre genitus et una cum Patre ab aeterno spirat Spiritum s., is est verus Deus. Ratio prioris est, quia *non est fas Dei Filium degenerem suspicari, sed aequalis necesse est fateri altitudinis et ejusdem prorsus dignitatis.* Just. in *ἐκθ. πίστ.* p. 294: *ὁρῶμεν ἐν τῇ κοινῇ συνηθείᾳ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὑπάρχοντα τοῖς γεννῶσι τὰ γεννώμενα*, *nam et filios principum principes et filios regum reges esse quis nesciat?* Bernh. serm. 1. de adv. col. 1: *Vitiosa et monstrosa esset Dei generatio, si ex ejus utero prodiisset diversa natura.* August. lib. 3. contra Maxim. c. 18. Ratio posterioris est, quia Spiritus s. est Dei virtus, ut
III. 350. Photiniani concedunt, est persona divina, ut suo loco demonstratur. Quod si ergo a Filio procedit verus Deus, utique etiam Filium oportet esse verum Deum. Atqui Filius est ab aeterno a Patre genitus et a Filio procedit Spiritus s. Ergo.

53. Posterius assumti membrum late demonstratum fuit tract. de Spiritu s. §. 73. Vocatur *Spiritus Christi* Rom. 8, v. 10. ***Spiritus Filii*** Gal. 4, v. 6. *Spiritus Elohim* Patris et Filii Gen. 1, v. 2. *Spiritus labiorum et oris Christi* Esa. 11, v. 4. 1. Thess. 2, v. 8, qui sua a Christo accipit per aeternam scilicet processionem Joh. 16, v. 14, quem Christus mittit et spirando sive *insufflando* communicat Joh. 15, v. 26. c. 20, v. 22. Prius constat ex eo: 1. quia ipsum ab aeterno esse genitum expressis verbis Scriptura testatur, Psalm. 2, v. 7. Hebr. 1, v. 5: *hodie genui te.* Psalm. 72, v. 17: *ante solem filiatum est nomen ejus.* Prov. 8, v. 24: *nondum erant abyssi, et genita sum.* Mich. 5, v. 2: *egressus ejus a diebus aeternitatis;* 2. quia dicitur *Dei Filius* Psalm. 2, v. 7. Prov. 30, v. 4. In N. T. passim *unigenitus a Patre* Joh. 1, v. 14. c. 3, v. 16; *proprius* Joh. 5, v. 18. Rom. 8, v. 32; *primogenitus* Hebr. 1, v. 6; *πρωτότοκος omnis creaturae* Col. 1, v. 15; 3. quia vocatur *ὁ Λόγος* Joh. 1, v. 1 et 14. 1. Joh. 1, v. 1 et 3. c. 5, 7. Apoc. 19. 13. (quidam addunt Luc. 1, 2. Hebr. 4, 12. c. 11, 3.) דבר *Verbum* Gen. 1, 2. Psalm. 33, 6. (quidam addunt 1. Sam. 3, 21: *locutus est Jehovah Samueli in Silo, in verbo Jehovah*, ut Chaldaeus vertit, hoc est, per legatum et oratorem Patris.) 2. Sam. 7, 20: *propter verbum tuum praestas res maximas*, quod 1. Paral. 17, 19. sic redditur: *propter servum tuum, hoc est Messiam, legatum tuum*, Esa. 53, 11, *praestas rem maximam.* 2. Sam. 23, 2. Dan. 8, 13. הַמְדַבֵּר *loquens* dicitur, quia est interpres paternae voluntatis. Huc referri possunt omnia loca V. T., in quibus Chaldaica paraphrasis Filium Dei vocat *Memerah* Gen. 24, 3. c. 48, 21. Esa. 8, 5. c. 26, 4. Hos. 1, 7. etc., quae Selneccerus peculiari libro exposuit a. 1576 edito. Est autem *Λόγος* non *προφορικὸς* seu *ῥητός*, *prolatus, enuntiatio*, nec *λόγος ἐνδιάθετος*, *internus sive inditus*, qui angelis et menti humanae convenit, non Deo, nec *λόγος ἔμφυτος*, *innatus*, qualis est intellectus nostri apud se et per se, sed *οὐσιώδης*, *ὑφεστὼς καὶ ὑποστατικός*, *essentialis*, *substantialis et subsistens*, quia *λόγος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν* Joh. 1, 1. Confer Athanas. orat. 5. contra Arian. et in tractat. de definitionibus tom. 2. p. 59. Dicitur *Λόγος* non *tantum officii*, sed etiam *personae* respectu, non tantum *κατ' ἔξω*, sed etiam *κατ' ἔσω*, quia *ἐκ τοῦ νοῦ προῆλθε* per aeternam a Patre generationem; 4. quia dicitur *substantialis imago Patris* Sap. 3, 26. 2. Cor. 4, 4. Col. 1, 15: *χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ*; 5. *ἀπαύγασμα τῆς δόξης* Hebr. 1, 3. *Qui enim videt Filium, is videt etiam Patrem* Joh. 14, v. 9; utrumque respicit ad aeternam a Patre generationem. Imago enim notat relationem producti ac producentem et fundatur in divina essentia non absolute, sed quatenus Filius per aeternam a Patre generationem eam accipit; ac ut splendor solis a sole nascitur, simul cum sole emergit et lucem solis ad amussim exprimit, sic Filius a Patre genitus est ipsi *συναΐδιος καὶ ὁμοούσιος.*

54. Circa hanc argumentorum classem observa 1. Christum vocari Dei Filium *absolute*, *perpetuo et*

simpliciter. Ergo non est Filius Dei adoptivus, qui enim per gratiam adoptionis duntaxat sunt filii, non perpetuo nec absolute sic vocantur, quod argumentum urget Athanasius orat. 3. contra Arianos, Christum ita vocari Dei Filium, ut praeferatur Filiis adoptivis et ab illis longissimo intervallo distinguatur Matth. 16, v. 15: *Tu es Christus, ὁ υἱὸς Dei vivi*, ubi additur articulus δεικτικός, quo ab Elia, Jeremia, Baptista et aliis adoptivis filiis discernitur, quod argumentum urget Hilarius lib. 6. de trinit. Theoph. in c. 16. Matth.; sic Gal. 4, v. 4: *misit Deus Filium suum in mundum, ut adoptionem filiorum reciperemus*, ubi Christus tanquam Filius Dei naturalis ab adoptivis longissime discernitur. Christum vocari Dei
185. Filium *propter operationem naturae*, ut loquitur Ambros. lib. 4. de fid. c. 4, hoc est propter aeternam a Patre generationem, Psalm. 2, v. 7: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, unde etiam vocatur *μονογενής, unigenitus.* Atqui adoptivi filii sunt plures, cum ergo hic sit unigenitus, et quidem ὁ μονογενής cum articulo, utique est filius non adoptione, sed natura, Christum vocari talem filium, qui sit *in sinu Patris*, hoc est ejusdem cum Patre essentiae ac naturae, ut exponit August. tract. 3. in Joh. Cyrill. lib. 1. in Joh. c. 22, nec dicitur aliquando fuisse, sed adhuc *esse in sinu Patris*, quia, cum in terris versaretur ratione divinae naturae, non discesserat a Patre. Denique Christum vocari non modo filium *unicum et unigenitum et proprium*, sed etiam *Patri aequalem* Joh. 5, v. 18. Phil. 2, v. 6; at non posset esse aequalis Patri, si adoptione tantum filius esset, non natura. (Quomodo filius Dei naturalis et proprius ab adoptivis filiis distinguatur, egregie disserit Alexander episcopus Alexandrin. apud Socrat. lib. 1. Hist. Eccl. c. 6.) Concidit ergo subterfugium Photinianorum, quo *Christum* dicunt *esse filium adoptivum*, quod olim etiam faciebant Ariani, ut constat ex epist. Arii apud Euseb. Socin. in lib. de Script. auctor. c. 6. §. *jam quod attinet: Hominem Christum divinam adoptionem adeptum esse asserit.* Schmaltz. in ex. 157. error. p. 8: *Dicimus Christum etiam adoptivum filium appellari posse, quia scilicet non semper talis Dei filius fuerit, qualis fuit, cum in terris munus suum obiret, et qualis nunc est, quando in coelis regnat, sed talis singulari Dei gratia effectus est.* Idem Schmaltz. in exam. 157. error. p. 27. negat, *credentes proprie esse adoptivos Dei filios, quia adoptivus proprie significat eum, qui, cum antea non esset alicujus filius postea adoptatus, adoptatus autem tantum pro filio habetur et ut filius tractatur, cum revera non sit Filius, a quo adoptatur, nec Filius ejus proprie appellari possit, quorum neutrum credentibus competere dicit, quia sunt ex DEO nati et participes divinae naturae futuri.* 2. Quadruplicem duntaxat filiationem in Scripturis describi: Una est *per essentiae communicationem*, altera *per unionem*, tertia *per creationem*, quarta *per adoptionem.* Filiatio *per essentiae communicationem* duplex est, aut enim est per totius essentiae et numero ejusdem essentiae communicationem, aut per communicationem partis essentiae ac specie duntaxat ejusdem essentiae. Illa tantum habet locum in essentia infinita, ideoque locum habet tantum in generatione Filii Dei, Pater enim totam suam essentiam et numero eandem essentiam *Λόγῳ* communicat per aeternam generationem et eandem totam sibi reservat. Haec locum habet in essentia finita, ideoque ea generatur homo, non enim totam essentiam, sed partem essentiae, nec eandem numero, sed specie essentiam in humanis Pater Filio communicat. Filiatio per *unionem* competit Christo secundum humanam naturam. Filiatio *per creationem* itidem duplex: 1. *per creationem immediatam* competit angelis, qui ob id dicuntur filii Dei Joh. 1, v. 6. c. 38, v. 7, et, ut quidam volunt, Adamo ante lapsum Luc. 3, v. 38. *2. per creationem mediatam* omnibus creaturis Malach. 2, v. 10: *numquid non Pater unus omnium.* Job. 38, v. 28: *Quis et pater pluviae?* Filiatio *per adoptionem* competit credentibus in Christum Joh. 1, v. 9. Eph. 1, v. 5. Gal. 4, v. 5; praeter hos filiationis modos frustra quaesiveris alios. Concidunt igitur varii illi ac diversi modi, propter quos Christum Dei Filium dici nugantur Photiniani. Vorstius photinianizans triplicem in Christo filiationem statuit: 1. pertinet *ad Christi ortum; 2. ad sanctificationem seu unctionem; 3. ad resurrectionem.* Socin. contra Bell. p. 208. profert *1. dilectionis excellentiam; 2. haereditatem omnium Christo datam; 3. denominationem filiorum DEI a Christo; 4. Christi praerogativam; 5. nativitatem ex Maria virgine; 6. resurrectionem et exaltationem* Sed haec omnia dicuntur ἄτερ γραφῆς. 3. Distinguendum esse inter ipsam *Λόγου filiationem* et *filiationis declarationem* seu manifestationem. Filiatio ipsa unice in aeterna a Patre generatione consistit, ut apparet ex eo, quod vocatur Dei Filius, quia est ὁ μονογενὴς παρὰ πατρός. Ut enim genitus a patre proprie dicitur is, qui ex substantia patris sui ge- III. 386.
nitus est, sic *unigenitus a patre* dicitur, qui unicus est a patre genitus et praeterea nullus alius. Declaratio vero sive manifestatio filiationis est varia et multiplex, arguit enim divinitatem et consequenter aeternam Filii ex Patre generationem ipsius conceptio ex Spiritu s., resurrectio ex mortuis et gloriosa exaltatio. Corruit ergo Photinianorum sophisma, quod Christus dicatur *Dei Filius propter conceptionem ex Spiritu s. et resurrectionem ex mortuis.* 4. Psalm. 2, v. 7. proprie dictam et aeternam generationem describi. Agitur enim de tali generatione, quae antegressa est mundi creationem, ut colligitur ex Prov. 8, v. 24, quae angelorum creationem longissimo intervallo excedit nec cum ea quicquam commune habet, ut colligitur ex Hebr. 1, v. 5, per quam producitur Filius Dei essentialis et aeternus, ut colligitur ex versu ultimo psalmi, qui in eum docet esse sperandum, quae est aeterni et immutabilis Dei actio interna, ac proinde etiam aeterna, ut constat ex definitione generationis proprie acceptae, quod sit viventis ex substantia gignentis productio. Concidit ergo delirium Photinianorum, quo statuunt

Ps. 2, v. 7. temporalem generationem describi. 5. Act. 13, v. 13. caussam et formale filiationis nequaquam statui in resurrectione ex mortuis, sed vel ob declarationem ac manifestationem ad resurrectionem Christi accommodari dictum psaltis Rom. 1, v. 4; vel quod textui convenientius missionem Filii Dei in carnem ejusque veram divinitatem allegatione illius dicti ab apostolo demonstrari, quam sententiam probamus *1. ex scopi consideratione*, qui duplex ut constat ex v. 23. 26. et 30, videlicet quod Jesus Nazarenus sit Dei Filius promissus, Messias divinitus in N. T. exhibitus, quod eumdem a Judaeis interfectum Pater coelestis suscitaverit. Cum ergo probationis loco tria V. T. vaticinia apostolus adducat, primum ex Psalm. 2, v. 7. petitum ad probandam priorem scopi hujus partem, duo posteriora ex Esa. 55, v. 3. et Psalm. 16, v. 10. ad posteriorem scopi partem demonstrandam referuntur; *2. ex connexione* v. 32. et 33: *Annuntiamus vobis* (inquit apostolus) *eam, quae ad patres nostros facta est promissionem*, ὅτι, *quoniam eam Deus adimplevit filiis suis suscitans nobis Jesum, sicut et in psalmo secundo scriptum.* Quae vero sit illa promissio, patet ex v. 23: *Deus ex semine David secundum promissionem* ἤγειρε, *excitavit* vel suscitavit *Israëli salvatorem Jesum; 3. ex oppositione;* v. 34. additur particula adversativa δέ, ὅτι δὲ ἀνέστησεν αὐτόν, utique ergo in v. 33. nondum de resurrectione ex mortuis apostolus egerat, quorsum enim in unius ejusdemque rei probatione particulam adversativam adhiberet? *4. ex phraseos significatione.* μεταστήσας v. 22. usurpatur pro remotione, ergo ἀναστήσας v. 33. sensu contrario usurpatur pro missione vel suscitatione. Item resurrectio ex mortuis v. 34. non simpliciter vocatur ἀνάστασις, sed determinate additur ἐκ νεκρῶν; *5. ex aliorum locorum collatione*, tum *quoad rem*, quia hoc doctrinae Christianae caput primarium, quod Christus sit Dei Filius ac promissus Messias divinitus exhibitus, in omnibus suis praecipue urgent apostoli Act. 2, v. 22, c. 3, v. 13. c. 9, v. 20; tum *quoad phrasin*, quia in aliis etiam Scripturae locis participium ἀναστήσας absolute positum significat *suscitavit, misit, constituit;* Act. 3, v. 21: *prophetam* ἀναστήσει, v. 26: *vobis primum Deus suscitans Filium suum misit eum.* c. 7, v. 37: *prophetam suscitabit vobis Deus.* Rom. 15, v. 12: ὁ ἀνιστάμενος, *surgens regere gentes; 6. ex verborum collocatione.* Apostolus nequaquam dicit, quod Deus Christum suscitaverit, scilicet ex mortuis, sed quod *suscitaverit, exhibuerit, miserit* Ἰησοῦν, h. e. Filium suum in carnem, ut esset Jesus sive salvator promissus ille Messias, perinde ut in v. 23. dixerat: *Deus ex semine Davidis excitavit Israëli salvatorem Jesum; 7. ex rationum collectione.* Quod Christus ante resurrectionem habuit, id non accepit per resurrectionem. Sed Christus ante resurrectionem fuit Dei Filius. Ergo. Quod nomen facit, ut Christus sit Filius, id non potest intelligi voce generationis. Sed resuscitatio ex mortuis non facit, ut Christus sit Dei Filius. Ergo. Si gignere est idem, quod resuscitare, sequitur, quod Filius Dei se ipsum genuerit, quia se ipsum ex mortuis suscitavit. Concidit ergo hypothesis Photinianorum, qua III.
statuunt, *Filium dici a Patre genitum propter suam ex mortuis resurrectionem.* Ostor. in Inst. Germ. c. 7. p. 54, qua in parte quosdam ex Calvinianis habent sibi consentientes, Tilen. in not. ad Bellarm. lib. 1. de Christo c. 5: *Quia negare non possumus interpretationem illam multis et veterum et recentiorum videri coactam, largiri possumus adversariis de resurrectione aptius accipi.* 6. Luc. 1, v. 35: *ideo quod ex te nascetur sanctum, Filius Dei vocabitur* totius angelicae praecedentis συμπέρασμα ex omnibus collectum et illatum proponi hoc sensu. Quia filius ille, quem concipies et paries, erit Jesus promissus ille Messias, cui Pater coelestis dabit sedem David, ideo etiam vocabitur et erit Dei, constat enim ex omnibus V. T. oraculis, quae de Messia loquuntur, talem praedici Messiam, qui sit in personae unitate Deus et homo. Quod si ad proxime praecendentia referre velimus, respectus habetur ad divinae et humanae naturae unionem, quae non minus ad operationem Spiritus s. in Christo conceptione pertinet, quam ἄμεσος ἐνέργεια et θαυμάσιος ἁγιασμός, h. e. quod Spiritus s. dederit Mariae vim et facultatem concipiendi sine virili semine et quod massam illam vel guttas sanguinis, ex quibus Filius Dei corporis habitaculum exstruxit, a peccati labe mundaverit, Greg. lib. 18. moral. c. 12. Beda in Luc. 1: *Virtus altissimi est Verbum Dei, quod carnem induit, ac ideo filius Mariae filius altissimi dicitur.* In fumum ergo abit Photinianorum insultus, quod angelus propriam et immediatam filiationis causam in conceptione Christi ex Spiritu s. statuat; Franc. David. in Coll. Transsylv. act. diei. 9. lit. F. Socin. contra Bellar. et Wiek. p. 217: *Christus est naturalis Dei Filius, quia ex Maria virgine est natus Dei Filius.* Schmaltz. in exam. 157 errorum, err. 8. p. 6: *Christus est Dei Filius non tantum propter similitudinem cum Deo talem et tantam, qualis et quanta nulli unquam creaturae contigit, sed etiam propter modum, quo exstitit, qui est miraculosa ejus conceptio.* Pisecius in notis ad append. Vilkovian. p. 20: *Christus, quia de Spiritu s. conceptus sola videlicet divina virtute operante vere et proprie dicitur Dei Filius, adeo naturalis Dei Filius.* Consentit Vorstius et quidam ex Calvinianis. Atqui si Christus propter conceptionem ex Spiritu s. esset naturalis Dei Filius, consequens foret, 1. Spiritum s. esse naturalem Christi patrem propter mutuam relationem; 2. humanam Christi naturam esse ipsam deitatem, quia genitum producitur ex substantia gignentis et est ejusdem cum gignente naturae, quae omnia sunt absurda. 3. Certe propter illam conceptionem ex Spiritu s. Christus nondum dici potest naturalis et unigenitus Dei Filius, non enim Deus ex sua substantia genuit eum in utero virginis, sed ex sola substantia virginis. 7. Distinguendum *inter generationis materiam ac modum.* Christus secun-

dum humanam naturam habet generationem diversam a nostra non materiae, sed duntaxat modi respectu, ergo ipsius generatio non est tota specie diversa a nostra, et per consequens, quod dicitur *unigenitus*, non potest accipi ratione humanitatis, quod a Spiritu s. conceptus, quam causam proferunt Photiniani, sed ratione divinitatis, juxta quam ab aeterno est a Patre genitus. 8. Causam et formale filiationis, sive propter quod Christus dicatur Dei Filius, in Scripturis referri ad generationem Psalm. 2, v. 7. Joh. 1, v. 14. etc., ac nomen filii Dei ita tribui Christo, ut nec angelis nec hominibus eo modo tribui possit Hebr. 1, v. 5. Frustra igitur proprio arbitrio excogitantur illae causae, propter quas Christus dicatur Dei Filius, ac inaniter filiationis causa in dilectione, in haereditatis donatione, in aliorum filiorum Dei a Christo denominatione, in resurrectione, in exaltatione etc. quaeritur, haec enim omnia, in gradu licet inferiori, piis et fidelibus cum Christo sunt communia et ante illa Christus a Patre coelesti dicitur *Filius dilectus* Matth. 3, v. ult., ergo illorum respectu Christus non dicitur nec dici potest *μονογενὴς παρὰ Πατρὸς καὶ ἥδιος υἱὸς.*

55. *Quarta argumentorum classis* petitur *ex operibus soli Deo propriis*, quae cum Christo in Scripturis tribuantur, utique ex illis vera Christi deitas efficaciter probatur. Dicta, quae ad hanc classem pertinent, in duo membra distribui possunt: 1. Quaedam loquuntur de operibus divinis *in genere*, Joh. 5, v. 17: *Pater meus usque huc operatur, et ego operor.* v. 19: *Quaecunque Pater facit, ταῦτα καὶ ὁμοίως facit Filius.* v. 20: *Pater omnia demonstrat Filio, quae facit.* v. 21: *Sicut Pater suscitat mortuos et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat.* Joh. 14, v. 13: *Quodcunque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam.* 2. Quaedam de certis operibus *in specie* loquuntur. Tribuitur enim Filio: *1. Creatio*, Gen. 1, v. 2. Psalm. 33, v. 6. Psalm. 102, v. 26, cum quo conjunge Hebr. 1, v. 11. Proverb. 8, v. 30. Joh. 1, v. 1. et 3. Col. 1, v. 16. Apoc. 3, v. 14. etc. Confer loc. §. 83. *2. Conservatio rerum omnium* ac gubernatio, Joh. 5, v. 17. 1. Cor. 8, v. 6. Col. 1, v. 16. Hebr. 1, v. 3. (potest etiam huc referri dictum Joh. 1, v. 4: *in ipso vita erat.* Tribuitur enim Filio Dei vita 1. *οὐσιωδῶς essentialiter*, quia est *αὐτοζωή*, ut eandem essentiam, ita quoque eandem vitam cum Patre habens; 2. *ὑποστατικῶς, personaliter*, quia per aeternam generationem a Patre accepit vitam, quam *habet in se ipso* Joh. 5, v. 26; 3. *ἐνεργητικῶς*, quia omnibus viventibus confert et conservat vitam naturalem, credentibus etiam communicat vitam spiritualem etc.) *3. Divinorum miraculorum operatio*, ut tota historia evangelica testatur. Inter quae omnia cumprimis eminet, quod se ipsum divina virtute ex mortuis suscitaverit Joh. 2, v. 19. c. 10. v. 18. *4. Redemtio humani generis* Luc. 1. 68. Matth. 20, v. 28. etc. *5. Missio Spiritus s.*, Luc. 24, v. 49. Joh. 14, v. 16. etc. *6. Missio angelorum* Matth. 13, v. 41. Apoc. 1, v. 1. *7. Futurorum* ex infinita scientia *praedictio*. ut probat historia evangelica. *8. Opera gratiae* in ecclesia, ad quae pertinent: *electio ad salutem, vocatio, collectio ecclesiae, constitutio ministerii, institutio sacramentorum, illuminatio, regeneratio, justificatio, peccatorum remissio, renovatio, miranda ecclesiae defensio, in cruce consolatio, precum exauditio, ad vitam aeternam resuscitatio, salvatio et glorificatio*, quae omnia Christo in Scripturis tribuuntur.

56. Circa hanc argumentorum classem in genere nota 1. Christo tribui tum operum *ταυτότητα*, tum agendi *ὁμοιότητα*, tum honoris *ἰσότητα* Joh. 5, v. 19, nullam igitur de potentiae inaequalitate vel agendi diversitate cogitationem hic suscipi debere. Nazianzenus orat. 4. de Theol.: *Non ideo dicit ὁμοίως, similiter, quod operum sit similitudo, sed quod utriusque par sit facultas parque majestas.* 2. Quod Christus dicit se nihil *facere, nisi quod viderit Patrem facientem* Joh. 5, v. 19, et quod *Pater illi demonstret omnia, quae facit* v. 20, illud non significat aliquam vel infirmitatem vel operationis inaequalitatem, sed summam potius et conjunctissimam in operatione unitatem. Filius enim videt Patrem facientem et Pater demonstrat Filio opera non externa quadam visione ac demonstratione, sed interiori potentiae agendi communione, quia scilicet Pater omnia opera cum Filio habet communia, et per aeternam generationem ut essentiam suam, ita potestatem agendi Filio communicat, Nazianz. d. l. et Ambros. lib. 4. de fid. c. 3. dicitur *Filius videre Patrem facientem seu discere a Patre faciente, quia scientia Filii a Patre est, non per doctrinam, sed generationem, nam idem est DEO scire et esse, proinde idem est Filio accipere sapientiam et accipere essentiam.* (Act. 9, v. 16: *Ostendam illi, quanta oporteat eum pati pro nomine meo.* Exod. 33: *Ostendam tibi omne bonum.* Psalm. 59: *Ostendisti populo tuo dura.)* Damascen. libr. 1. orthod. fid. c. 9: *καθάπερ φάμεν διὰ τοῦ ἐξ αὐτοῦ προερχομένου φωτὸς φαίνειν τὸ πῦρ καὶ οὐ τιθέμεθα ὄργανον ὑπουργικὸν εἶναι τοῦ πυρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς, δύναμιν δὲ μᾶλλον φυσικήν· οὕτω λέγομεν τὸν πατέρα πάντα ὅσα ποιεῖ διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ υἱοῦ ποιεῖν, οὐχ ὡς δι' ὀργάνου λειτουργικοῦ, ἀλλὰ φυσικῆς καὶ ἐνυποστάτου δυνάμεως.* Unde etiam negat se quicquam *facere posse ἀφ' ἑαυτοῦ, a se ipso*, quia scilicet non est a se ipso, sed operatur ea potentia, quam a Patre per aeternam generationem III. 389.
accepit. 3. Patrem operari cum Filio et per Filium non tanquam ipsius instrumentum, sed ut personam divinam sibi consubstantialem, ut unigenitum Filium ac essentialem suam virtutem personaliter a se distinctam. 4. Ea, quae de Deo praedicantur, opera in duplici esse differentia, quaedam sunt *αὐτοπρόσωπα καὶ ἀνόργανα*, in quibus ipse solus immediate operatur, tale opus est creatio mundi, quaedam vero sunt *ἀλλοπρόσωπα καὶ ὀργανικά*, ad quae creaturarum ministerium adhibet. Jam vero Christo non solum tribuuntur opera *ἀλλοπρόσωπα καὶ ὀργανικά*,

sed etiam *αὐτοπρόσωπα καὶ ἀνόργανα*, quin et *ὑπαρκτικά*, quae significant exsistentiam, ut quod sit *primus et novissimus*, quod sit *ipsa vita et veritas*, quod sit *lux vera* etc. 5. Longe alia ratione opera Dei *ὀργανικὰ* tribui Christo et creaturis. Christo tribuuntur, *ut causae efficienti principali*, alias enim non ageret *ταῦτα καὶ ὁμοίως*, creaturis vero ut *causae instrumentali*.

57. *In specie* circa *creationem* nota I. quod opus creationis tanquam solius Dei proprium ubique in Scripturis describatur. Job. 9, v. 8. Esa. 44, v. 24: *extendit coelos solus*. Jerem. 10, v. 11. Act. 4, v. 24. Hebr. 3, v. 4. etc. Concidit ergo illud Vorstii photinianizantis de Deo p. 225: *ex eo, quod creatio alicui tribuitur, aeternitatem et divinitatem ejus non posse colligi*. II. Quod non solum *per Filium* dicantur omnia facta, sed etiam in casu recto tribuatur illi creatio Psalm. 102, v. 26. Hebr. 1, v. 11: *Tu, Domine, fundasti terram*. Prov. 8, v. 30: *Quando ponebat fundamenta terrae, eram artifex cum eo*. Confer Esa. 45, v. 23. cum Rom. 14, v. 11; urgemus dictum generale Joh. 5, v. 19: *Quaecunque facit Pater, ταῦτα καὶ ὁμοίως facit Filius*. In fumum igitur abit Photinianorum exceptio, quod particula *per* notet causam non *primam*, sed *instrumentalem*, quam exceptionem mutuati sunt a veteribus Arianis, ut constat ex Athanas. serm. 3. contra Arian., quibus pulchre jam olim respondit Chrysost. hom. 2. in c. 1. Hebr.: *Non, ut haereticus inaniter suspicatur, tanquam aliquod instrumentum Patris exsistit Filius, neque per eum dicitur fecisse, tanquam ipse facere non posset, sed sicut dicitur Pater judicare per Filium, quia judicem genuit, sic etiam dicitur operari per Filium, quia eum constat opificem genuisse*. Cyrill. lib. 6. thesaur. c. 3. hoc urget, quod in creatione hominis dicit: *faciamus hominem*, quod non est *imperantis inferiori*, alias dixisset facito, sed *invitantis parem*. III. Quod creationis opus Christo attributum ita describatur, ut non possit nisi de primaeva coeli ac terrae creatione accipi 1. Vocatur enim creatio in sensu absoluto et illiminato sine appendice Ephes. 3, v. 9. Col. 1, v. 15. et 16. Apoc. 3, v. 14, sed quando de secunda creatione sive redemtione ac renovatione accipitur, tum appendicis loco vox *καινοῦ* vel similis quaedam additur 2. Cor. 5, v. 17. Gal. 6, v. 15. Col. 2, v. 10. Ephes. 4, v. 24. etc. 2. Adduntur particulae universales *τὸ πᾶν καὶ τὰ πάντα*, Joh. 1, v. 3. Col. 1, v. 16. et 17. Ephes. 3, v. 9. Hebr. 1, v. 3, ubi articulus in quibusdam dictis additus singularem habet emphasin, ut colligitur ex 2. Macc. 7, v. 28. Rom. 11, v. 36; quando autem de secunda creatione agitur, tum particulae illae universales non adduntur, quia opus creationis est simpliciter universale, opus vero redemtionis ac regenerationis non item, alias sequeretur etiam diabolos esse redemtos ac impios homines regenitos. 3. Per *διαμερισμὸν* effectum creationis distribuitur in creaturas *visibiles* et *invisibiles*, qui sunt angeli Col. 1, v. 16; at haec distributio in secunda creatione non habet locum, quia angeli non sunt per Christum redemti. 4. Additur expresse exclusiva Joh. 1, v. 3: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est*, id quod de nova creatione accipi nequit. Nam ex hypothesi Photinianorum in V. T. nondum exstitit Christus, et tamen multi in eo renovati. 5. *Ἐξηγήσεως* loco additur, quae omnia per Christum facta dicantur, v. 10: *mundus per ipsum factus est*. Jam vero mundus nuspiam pro solis piis accipitur. 6. Operi creationis conjungitur totius systematis mundi conservatio ac gubernatio, quae nihil aliud est quam quaedam quasi continuatio creationis Col. 1, v. 16. III.
Hebr. 1, v. 3, quod ipsum evidens est indicium etiam primaevam creationem Christo attribui. Concidit ergo Photinianorum opinio, quod in illis dictis *de nova creatione* sit sermo; Socin. contra Bellarm. p. 339. et in defens. animadv. p. 74. Catech. Racov. p. 87. et 139. Eniedin. p. 161. Schmaltz. in exam. 157. error. p. 12. IV. Quod Christus dicatur *principium omnis creaturae* Apoc. 3, v. 14, non *materiale*, quasi ipse quoque sit in ordine creaturarum, sed *effectivum*, quia omnis creatura ab ipso essendi principium accepit, sicut architectus dicitur principium domus, unde etiam, cum apostolus eum vocasset primogenitum omnis creaturae Col. 1, v. 15, statim addit rationem, *quia per ipsum condita sunt omnia visibilia et invisibilia*, ergo ipse non est creatura, sed creator; addit etiam: *et ipse est ante omnia*, at si Christus esset prima creatura et in tempore facta, debuisset apostolus dicere: *et ipse factus est ante omnia*, quod merito urget Basil. libr. 4. cont. Eunom. p. 349. Concidit ergo objectio Schmaltz. in exam. 157. err. p. 12: *Cum Christus sit primogenitus omnis creaturae, sequitur eum esse creaturam*.

58. 2. Circa *conservationem* nota, quod Christus Hebr. 1, v. 3. dicatur *omnia portare*, h. e. fovere, sustentare, conservare, hanc enim vim hujus verbi esse patet ex Deut. 1, v. 31: *Portavit te Dominus Deus tuus in deserto* etc. Deut 32, v. 11: *Ut aquila portat pullos suos super alas*. Esa. 46, v. 3: *Portamini a me in utero*, et quidem portat non quaedam, sed *τὰ πάντα verbo potentiae suae*, i. e. potentissimo suo verbo ac nutu. Theoph. observat metaphoram sumtam esse ab iis, qui digito aliquid movent et alio transferunt, ut significaverit apostolus, tale tantumque pondus creaturarum adeo citra negotium a Christo portari, ut nihil bajulare videatur, quippe qui solo verbo omnia sustineat. Unde etiam verbo potest *imperare vento et mari* Matth. 8, v. 26, quod est infinitae potentiae opus, qua Christus ut propria et intrinseca, non autem ut aliena et instrumentali operatur, quia *quaecunque Pater facit, eadem ipse facit ὁμοίως* Joh. 5, v. 19. Concidit ergo Socini effugium cont. Bellarm. et Wiek. c. 8. p. 460, quod *φέρειν habeat significationem potius movendi ac moderandi quam portandi, quod de rebus intelligentia praeditis, quatenus per Chri-*

stum reformatae sunt, sermo sit, quod Christus potentiam illam non habeat ex se.

59. 3. Circa *miracula* nota, quod Christus 1. miracula facit liberrimo arbitrio, quando et ubi voluerit, Matth. 8, v. 2: *si vis, potes me* mundare. Joh. 5, v. 21: *Filius quos vult, vivificat.* Jam vero hoc est solius veri Dei proprium, quod possit *facere omnia quaecunque vult in coelo et in terra* Psalm. 115, v. 3. Psalm. 135, v. 6. Qui non per se et propria sibique intrinseca virtute, sed aliena a superiore ex gratia sibi concessa facit miracula, de eo dici nequit, quod miraculose sanet, ἐὰν θέλῃ, sed si velit is, a quo eam potestatem ex gratia habet, quia non tam ex accipientis quam dantis voluntate facultas agendi pendet. 2. Quod Christus faciat talia, quae nullus hominum fecit vel facere potest, quia concipi a Spiritu s., nasci ex virgine, propria virtute resurgere ipsi soli competit. Joh. 9, v. 32: *a seculo non est auditum, aperire oculos caeci nati.* Utimur etiam hac collatione: *Christus facit omnia, quae Pater facit* Joh. 5, v. 19. et 20; atqui Pater quaedam facit, quae nullus hominum fecit nec facere potest, ut apparet ex creatione mundi, ex missione Spiritus s. 3. Quod Christus non modo *eadem* faciat, quae Pater, sed etiam ὁμοίως, *eodem modo,* una et aequali potentia, quam Pater agit. Credentes in quibusdam operibus faciunt ταῦτα, quin et μείζονα Joh. 14, v. 12, sed non ὁμοίως, eo modo, quo Pater et Filius operantur, unde etiam Joh. 5, v. 17. operandi modum, quo Filius agit, cum modo operandi, quo Pater agit, unice conjungit, et a modo, quo reliqui operantur, penitus sejungit. 4. Quod Christus in miraculis agat potestate et virtute propria, inde miracula facit imperando, dicit mari: *quiesce;* dicit obsesso: *surde et mute spiritus, ego*
91. *praecipio tibi, exi ab illo.* Matth. 9, v. 28. ad caecos dicit: *An creditis, quod ego id facere possim?* non dicit, quod possem illud a Patre meo coelesti vobis impetrare. Act. 3, v. 12: *Quid miramini quasi nostra virtute aut pietate hunc fecerimus ambulare.* v. 16: *in fide nominis Christi hunc firmavit ejus nomen.* Act. 10, v. 38: *Unxit DEUS Jesum Spiritu sancto et virtute, qui pertransiit benefaciendo et sanando.* Jam vero unctio illa Spiritus Christo secundum divinam naturam non obtingit ex gratia, sed potius juxta eam habet potestatem dandi Spiritum sanctum, ergo etiam potestas operandi miracula juxta divinam naturam ei competit per naturam, per aeternam scilicet a Patre generationem. Quod ergo Photiniani urgent, *Christum potentiam faciendi miracula aliunde accepisse,* ad illud per distinctionem respondendum. Aliunde accipere virtutem et potestatem operandi, duplici modo accipitur, vel ut sit idem, quod aliena uti virtute quam accipiens in se ipso et naturae suae intrinsecam non habet, et sic aliunde aliquid accipitur ex gratia donantis, hoc sensu apostoli fecerunt miracula potestate aliunde accepta, hoc est, aliena; vel ut significet propria et intrinseca virtute uti, quam non donando, sed nascendo ab alio quis acceperit, hoc sensu Christus fecit miracula virtute a Patre per aeternam generationem accepta, ut tamen eam in se ipso habeat. Quodsi ex posteriore hujus phraseos sensu Photiniani inferre velint, Christum non agere in miraculis virtute propria et intrinseca nec esse verum Deum, pari ratione inferre potero, in humanis Filium non agere virtute propria et intrinseca nec esse verum hominem, quia non habet naturam humanam a se ipso, sed a Patre. Ex quo etiam apparet, magnum esse discrimen inter haec duo, quod apostoli agant miracula virtute a Deo accepta, et quod Christus agat miracula virtute a Patre accepta. Apostoli virtutem illam accipiunt *ex gratia* a principio essentialiter a se distincto, et antequam eam acciperent, non habuerunt, nec in semet ipsis eam habuerunt; sed Filius Dei virtutem illam accipit per aeternam generationem et proinde *ex nativitate* accipit eam a Patre, cum quo est essentialiter unum ac proinde non a principio essentiae suae extrinseco, nec dari potest tempus, quo eam non habuerit, quin et habet eam *in semet ipso,* Joh. 5, 26. *Pater est in Filio, et Filius in Patre* Joh. 14, v. 11. *Pater in Filio manens ipse facit opera* v. 12. *Pater et Filius unum sunt* Joh. 10, v. 30; utique ergo illa virtus non est Christò extrinsecus adventitia et aliena, sed intrinseca, naturalis et propria. Manet proinde firmum fixum, quod Christus in miraculis agat potestate et virtute sibi naturali et propria; jam vero illud soli Deo unice competit, Psalm. 77, v. 11: *mutatio haec dextrae excelsi.* Psalm. 118, v. 16: *Dextra Domini facit virtutem.* 5. Quod Christus miracula faciat in sui gloriam, quod itidem soli Deo competit Esa. 42, v. 8. c. 48, v. 11: *gloriam meam alteri non dabo.* Sic Joh. 2, v. 11. in miraculo aquae in vinum conversae *manifestat suam gloriam;* Marc. 7, v. 37. patitur se honorari δοξολογίᾳ Deo propria, *Omnia bene fecit;* Joh. 5, v. 23: *Quae Pater facit, Filius* ὁμοίως *facit, ut omnes honorificent Filium* καθὼς *Patrem.* Act. 13, v. 13. post miraculum claudi in nomine Christi sanati dicit Petrus: *Deus patrum nostrorum glorificavit Filium suum,* hoc est, gloria ipsius Christi, non nostra, per hoc miraculum est manifestata. Act. 14, v. 13. prohibet apostolus propter miraculum sibi offerri sacrificium, sed Christus spirituale sacrificium laudis et invocationis sibi deferri permittit. 6. Quod Christus non solum ipse miracula ediderit, sed etiam potestatem edendi miracula aliis contulerit, qui in ejus nomine miracula fecisse leguntur, Matth. 10, v. 1. Marc. 3, v. 15. Luc. 9, v. 1. c. 10, v. 17. Act. 3, v. 6. c. 9, v. 34. etc. Atqui aliis potestatem miracula faciendi conferre solius Dei est. 7. Quod Christus miraculis divinis confirmaverit illud, quod in doctrina sua proposuit, scilicet esse unigenitum Dei Filium et Patri aequalem. Ex quibus omnibus exceptiones Photinianorum facili negotio solvi possunt. *Christus habet potestatem miracula edendi* κατὰ φύσιν *sancti DEI, homines* κατὰ χάριν. Christus facit miracula αὐτοκρατορικῶς καὶ παντοκρατορικῶς, *omnipotenter ac principaliter,* sancti Dei ho-

III. 392. mines *διακονικῶς*, *ministerialiter*; Christus agit *potestate propria et infinita*, apostoli *aliena et finita*.

60. 4. Circa *redemtionem* nota: 1. quod ad eam requisita fuerit satisfactio divinae justitiae infinitae praestanda et plenaria pro totius mundi peccatis expiatio, quia infinita Dei justitia peccatis hominum erat offensa, cui finito aliquo λύτρῳ per creaturam finitam praestito satisfieri non poterat, Ambr. lib. 1. de gent. vocat. c. 3: *Quod in natura periit, non restituitur nisi ab auctore naturae.* Confer deliberationem Patris cum Filio in hominis creatione Gen. 1, v. 26. et eorundem decretum ac consilium de hominum redemtione Psalm. 2, v. 7. Psalm. 110, v. 1. 2. Quod Christus dicatur *purgationem peccatorum nostrorum fecisse δι' ἑαυτοῦ, per se ipsum* Hebr. 1, v. 3; id quod solius Dei proprium esse patet ex Esa. 43, v. 25: *Ego ego sum, qui deleo* etc., unde etiam notanter dicitur, *quod Deus suo sanguine redemerit ecclesiam* Act. 20, v. 28; *et quod sanguis emundans nos a peccatis sit ipsius Filii Dei sanguis* 1. Joh. 1, v. 7; inde enim atque ideo per se ipsum, hoc est virtute sua propria et per proprium suum sanguinem, purgationem peccatorum Christus facere potuit, quia in personae unitate est verus Deus, cui personaliter proprius erat ille sanguis in ara crucis effusus.

61. 5. Circa *ecclesiae collectionem* nota: 1. quod Paulus Hebr. 3, v. 3. probet Christum esse Moyse praestantiorem ex eo, quia *πλείονα τιμὴν ἔχει τοῦ οἴκου ὁ κατασκευάσας αὐτόν*, *qui domum aedificat, ipsa domo est praestantior.* Solus igitur Christus est summus ecclesiae architectus, qui domum suam aedificat, h. e. ecclesiam ex genere humano vocat, colligit, super se ipsum construit ac salvat, Paulus 1. Cor. 3, v. 10; et ministri ecclesiae dicuntur quidem architecti, sed non nisi *ὀργανικῶς*, qui per verbi praedicationem se ipsos et alios super Christum unicum angularem lapidem aedificant Eph. 2, v. 20. 1. Petr. 2, v. 3. 2. Quod missio Johannis baptistae, praecursoris Christi, aequali ratione et Patri coelesti Matth. 11, v. 10. Marc. 1, v. 2. et ipsi Christo Mal. 3, v. 1. adscribatur. Ergo non alia nec inferiori quadam ratione mittuntur ministri a Christo et Patre coelesti, unde non solum Pater coelestis, sed etiam Christus ipse mittere eos dicitur, ut *pater familias* Matth. 10, v. 25, ut *sponsus ecclesiae* etc. 2. Cor. 11, v. 2.

62. 6. Circa *salvationem* nota, quod Christus nos salvet, ut Deus Esa. 35, v. 5. Hos. 1, v. 7; ut unicum salutis fundamentum 1. Cor. 3, v. 11; ut *ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς* Act. 3, v. 5; ut is, extra quem et sine quo non est in ullo alio salus Actor. 4, v. 12; ut *ἀρχηγὸς καὶ τελειωτὴς πίστεως* Hebr. 12, v. 2; per se ipsum Hebr. 1, v. 3; ut omnibus angelis et hominibus longe excellentior Hebr. 1, v. 5; *non ut minister* fatente Socino contra Bell. et Wiek. p. 462, sed ut Dominus Actor. 3, v. 36. Impium ergo est Photinianorum effugium, *quod Christus nos servet ut minister et instrumentum Dei.* Soc. p. 1. de Christo Servat. c. 6: *quod non ut prima, sed ut secunda causa salutem nostram efficiat.* Schmalzius in ex. 157. err. 79. p. 24.

63. *Quintam argumentorum classem* petimus *ex divino cultu et honore* soli Deo proprio, qui Christo in Scripturis tribui jubetur, quod probamus 1. *in genere.* Joh. 5, v. 23: *Omnes debent honorare Filium, sicut honorant Patrem.* Socin. in misc. p. 268: *Audis Deum velle, ut Christus honoretur, sicut ipse honoratur, ex quo aperte intelligitur, Christum eo honoris genere a nobis afficiendum esse, quo ipse Deus afficitur; 2. in specie*, quia jubemur: *1. in Christum credere* eique confidere Joh. 14, v. 1; *2. in ipsum sperare* Esa. 11, v. 10; *3. ipsum religiose adorare* Esa. 45, v. 23; confer Rom. 14, v. 9; *4. in nomen ejus baptizamur* Matth. 28, v. 29; *5. per ipsum juramus* Rom. 9, v. 1; *6. ipsum aequali ratione cum Patre glorificamus* Rom. 9, v. 5. Apoc. 5, 13. §. I divi cult

64. Circa hanc classem *in genere* nota 1. quod non possit Christus divino honore affici, nisi divina natura ei tribuatur. (Qui Christum honore vere divino afficiendum esse concedunt, interim ipsum natura verum Deum esse negant, revera plures Deos esse eosque colendos esse, statuunt, ut Franc. Dav. contra Socin. late probat). Ut enim Deus non nisi ratione divinae suae naturae Deus est, ita quoque non nisi divinae naturae ratione divino honore colitur; ac Deum colere nihil aliud est quam divinam naturae in eo agnoscere, proinde cui non competit divina natura, illi non competit honor vere divinus, inde Basil. lib. 4. contra Eunom. recte hoc urget, quod Galatae idololatriae propterea accusantur, quod ante suam ad Christum conversionem servierint illis, qui *φύσει* non sunt dii, qui ergo *φύσει*, natura et essentia, non est Deus, ille non est divino honore colendus, nec divino cultu illi serviendum. 2. Quod non tam de divini cultus *actu*, quam de divini cultus *fundamento ac debito* argumentum concludat; neque enim is statim verus Deus est, qui divino honore afficitur, cum idololatrae creaturas et fictitia numina divino honore afficiant, sed is verus natura Deus est, cui vere ob divinam naturam divinus honor competit, et qui ab ipso Deo in verbo divino honore affici jubetur. 3. Quod non solum illi, qui est *contra Deum* ac Dei adversarius, sed etiam illi, qui est *extra Deum*, h. e. qui non est natura verus Deus, divinam suam gloriam sese dare velle neget altissimus Esa. 42, v. 8, in Hebraeo enim est אַחֵר, quod quemvis alium notat; fallit igitur Socinianorum exceptio, *quod excludatur tantum is, qui Deo contrarius, non autem qui subordinatus.* Theoph. Nicol. contra Borcov. p. 80. Schmalzius contra Smiglec. 4. Quod Deus loquatur in futuro, *gloriam meam alteri non dabo*, et de temporibus N. T. vaticinetur, quando se gloriam suam alteri daturum negat. Confer Esa. 42, v. 8. c. 43, v. 10. 11. c. 46, v. 9. c. 48, v. 11. Concidit ergo Photinianorum somnium, quod de V. T. temporibus duntaxat sermo sit. Socin. in resp. ad defens. Franc. David. c. 71. p. 144. Ostor. cont.

Tradel. p. 154. Theoph. Nicol. contra Borc. p. 80. 5. Quod Christo tribuatur eadem gloria, idem honor, idem cultus, qui Patri tribuitur. Concidit ergo Photinianorum blasphemia, quod Christo duntaxat *similis* gloria tribuatur. Similis illa gloria, quae datur ei, qui non est natura Deus et infinitum bonum, divinae gloriae magis erit dissimilis, utpote infinite ab ea distans, ratione scilicet objecti ac fundamenti, quam similis. Divinae gloriae fundamentum, uti diximus, est divina essentia et majestas. Jam vero Deo quoad essentiam et majestatem nullus ex diis factis et fictis est similis Psalm. 86, v. 8. Psalm. 89, v. 7; ergo etiam nulla gloria, quantacunque tandem sit, divinae gloriae similis esse poterit. Concidit ergo illud, quod Socin. in miscell. p. 267. disputat, *Christum honorari ut Dei praefectum*, et p. 269. *ut Deo subordinatum.*

65. Circa *adorationem* in specie nota 1. quod assumta humana natura adoretur non seorsim et solitarie, nec ex principiis et affectionibus suis essentialibus, sed quatenus ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ subsistit, ex ejus igitur προσκυνήσει nihil decedit axiomati. Quicunque religiose adoratur, est verus et aeternus Deus; 2. quod Christus non solum adorari, sed etiam invocari jubeatur, quia jubemur in ipsum collocare cordis fiduciam, et quidem eodem modo, quo in Patrem credimus Joh. 14, v. 1, quae est invocationis *fundamentum*; jubemur ipsius opem et benignitatem implorare, quae est invocationis *forma*, sequimur in Christo religiose invocando *exempla* Stephani Actor. 7, v. 59. Ananiae Act. 9, v. 14. apostoli 2. Cor. 12, v. 8. etc. Concidit ergo distinctio Socini contra Franc. David. c. 24. p. 226: *Non est idem adorare quod invocare. Invocat is, qui in necessitate constitutus confidenter alienam opem et benignitatem implorat, adorat vero, qui corpus et animam reverenter alicui inclinat et coram eo venerabundus procumbit, etiamsi nihil ab eo petat.* p. 21. *De invocatione Christi nullum exstat mandatum, adorandum vero Christum esse non infitiamur.* (Blandrata, ipse repudiat hoc discrimen, cum adoratio necessario requirat invocationem citante Socino in resp ad Franc. David. p. 142). Cui errori hunc brevem aphorismum opponimus. Quando de religiosa adoratione agitur, tum ejus est *idem objectum*, *eadem forma*, *idem fundamentum*, adeoque *omnes causae eaedem*, quae sunt
394. invocationis, Joh. 4, v. 23. Actor. 8, v. 27. Apoc. 14, v. 7. etc.; 3. quod talis adoratio Christo tribuatur, quae adorationi sculptilium opponitur Psalm. 97, v. 7. Hebr. 1, v. 6, quaeque ab ipsis angelis Christo defertur Hebr. 1, v. 6. Ea vero non est, nec esse potest alia, quam adoratio religiosa soli Deo debita; 4. quod apostoli *gratiam et pacem* aequaliter a Patre et Christo ecclesiis precentur 2. Joh. v. 3, quodque in δοξολογίαις apostolicis Christus cum Patre aequali honoris gradu conjungatur, ut in disp. ex bened. eccles. demonstratum; 5. quod *invocari per mediatorem* duplicem possit habere sensum; vel enim intelligitur invocatio, quae fit per mediatorem, tanquam distinctam personam, et hac ratione concedimus Filium non invocari per mediatorem tanquam per distinctam a se personam, sed negamus ex eo vel veram Filii divinitatem vel religiosam ejus invocationem labefactari, quia fundamentum religiosae invocationis consistit in natura divina, quae cum Filio vere et realiter competat, utique etiam religiosa invocatio ei debetur. Vel intelligitur invocatio, quae respectum habet ad satisfactionem et meritum, per quod genus humanum Deo est reconciliatum, et hac ratione falsum esse dicimus, quod Filius non invocetur per mediatorem, quia in invocatione Filii respectus habetur ad satisfactionem et meritum, quod ipse in propria persona praestitit et genus humanum sibi ipsi reconciliavit, 2. Cor. 5, v. 19. Divina justitia, cui per Christi mortem satisfactio praestita, est toti trinitati communis. Ergo Christus in assumta natura etiam sibi ipsi per se ipsum satisfecit. Frivolum igitur est argumentum Blandratae in colloq. Trans. a. 1568: *Christus non invocatur per mediatorem. Ergo non est verus Deus.* (Quidam distinguunt inter *invocationem absolutam et relatam.* Absolutam vocant, *quae dirigitur ad totam trinitatem absolute*, et haec omnino competit tam Filio et Spiritui s., quam Patri, qua ratione omnes tres personae invocantur per mediatorem; *relatam* vocant, *quae dirigitur ad certam aliquam deitatis personam*, et sic invocari per mediatorem ordine quodam competit primo Patri, qui est velut principium consilii et ordinis in placando genere humano, postea etiam competit Filio consilium illud exsequenti, et denique Spiritui s., quatenus est eadem Patris et Filii et Spiritus s. voluntas de genere humano redimendo. Sed prior responsio est simplicior: ut divina essentia, ita religiosa invocatio nullos habet gradus.)

66. *Antithesis.* Qui divinam Christi naturam impugnant, a quibusdam distinguuntur in haereticos *veteres et recentiores*, sed cum recentiores haereses a veteribus motas ex orco suscitent, cumque temporis ratio discrimen proprium et essentiale inter haereses neutiquam faciat, ideo praeferenda illa divisio, qua χριστοθεομάχοι, divinitatem Christi directe negantes, in tres distribuuntur classes: 1. quidam sunt ἀνυπόστατοι, statuentes Christum ante suam ex Maria nativitatem prorsus non exstitisse. Tales fuere Cerinthus et Ebion, de quibus vid. loc. de Deo Patre et ejus Filio §. 185. et 186. Paulus Samosatenus et Photinus, de quibus vid. loc. de trib. Elohim §. 80. et 81. Artemon docuit, *Christum ex virgine tantum natum et hominem esse, non etiam ex Deo, quia non sit DEUS*, Eusebius lib. 5. c. 27. Quorum vestigiis nostro tempore insistunt Mahometani et Photiniani. Mahomet statuit, *Christum esse magnum prophetam et legislatorem, cui Deus animam suam inspiravit, sed tamen non esse vere DEI Filium.* 2. Quidam sunt ἑτερούσιοι, agnoscentes in Christo sublimiorem quandam naturam, quam humanam, negant tamen ipsum esse Patri ὁμοούσιον et consubstantialem. Tales fuere Carpocratiani, Basilidiani, Ariani. Vid. loc. de Deo Patre et Filio §. 181. Arius tria potissimum de Filio Dei docebat: *1. ipsum*

Patri non esse ὁμαιώνιον sive coaeternum. Id habetur in epistola Arii ad Eusebium, quam recitat Epiphan. haeres. 69. Theodor. lib. 1. c. 3; *2. ipsum esse creaturam et Patre minorem; 3. non esse Dei Filium naturalem, sed adoptivum, ac proinde non esse Patri ὁμοούσιον.* Vide Epist. Arii ad Alexandrum ibid. Symbolum fidei ipsius apud Epiphan.
III. 305. hypotheses doctrinae Arianae in Histor. Magdeb. Cen. 4, c. 5. Et quia asseclae Arii δοξολογίαν ecclesiasticam ad hunc modum immutabant: *Gloria Patri per Filium in Spiritu s.* teste Epiphanio haeres. 76; concilium Nicaenum hanc perversionem sustulit et retineri jussit formam hujus hymni a tempore apostolorum ad fideles propagatam, ut Basil. lib. de Spiritu s. c. 7. et 27. asserit: *Gloria Patri et Filio et Spiritui s.* Et quia Arianis perpetuo in ore erat *ἦν ὅτε οὐκ ἦν, erat tempus, quando Filius non erat*, placuit concilio pro aeternitate Filii et Spiritus sancti asserenda addi in δοξολογίᾳ verba, quae sequuntur: *Sicut erat in principio et nunc semper.* Confer synodum Vasensem paullo post Nicaenam celebratam. 3. Quidam sunt ἀνόμοιοι, qui Christum dicebant *ejusdem cum Patre substantiae, non autem aequalis cum eo potentiae.* Tales erant Aëtius et ipsius discipulus Eunomius. Vide loc. de Deo Patre et Filio §. 189. Post obitum Arii ipsius secta in duas haereses fuit divisa. Alii enim dixerunt Christum esse Patri ὁμοιούσιον, alii hoc negarunt. Priores iterum fuerunt duarum classium: quidam existimabant ipsum esse Patri ὁμοιούσιον κατὰ φύσιν καὶ οὐσίαν, qui propterea dicti sunt *Semiariani*; quidam vero asserebant eum esse ὁμοιούσιον κατὰ θέλησιν, qui dicti sunt ἑτερούσιοι. Posteriores tam essentia, quam voluntate Filium Patri inaequalem esse statuerunt, qui dicti sunt *Aëtiani et Eunomiani.* Quomodo Calviniani per varias hypotheses sinceritatem doctrinae de vera Filii deitate oblique labefactent, ostendimus disput. 3. de fund. cons. §. 61. et disput. 7. de glor. Dei §. 3. et seqq. Quomodo ad Photinianorum argumenta, quibus veram Christi deitatem impugnant, respondendum sit, ostendimus in Loc. de Deo Patre et Filio §. 146. et seqq. et in tract. de natura et attributis Dei c. 7.

Quaestiones: 1. de divina Christi natura.

67. Hoc loco moventur quaedam quaestiones: *1. de divina Filii natura. 1. An Filius sit αὐτόθεος?* Terminus est ambiguus, aut enim opponitur essentiae divinae communicationi, et sic negamus Christum esse αὐτόθεον, quia essentiam per aeternam a Patre generationem accepit; aut opponitur essentiae divinae inaequalitati, et sic concedimus Christum esse αὐτόθεον. **Gregor. de Valent. lib. 1. de Trin. c. 22: *Filius, ut est persona, est ex alio; ut simplicissimum ens, non est ex alio.*** Christus *vere et se ipso* Deus est, non autem *a se ipso* Deus est. Vid. disp. 9. de glor. Dei §. 15. loc. de Deo Patre et Filio §. 179.

68. *2. An Filius recte possit dici instrumentum Patris?* Inter Arii hypotheses etiam haec numeratur, *quod Pater sibi Filium ut instrumentum fecerit, ut per eum omnia conderet.* Sane etiam pii veteres ante controversiam ab Ario motam sic locuti sunt, ut apparet ex Iren. libr. 3. c. 8. libr. 4. c. 13. Tertull. adv. Prax. c. 12. Euseb. lib. 1. Hist. Eccles. c. 1, quorum vestigiis insistit Lutherus in c. Genes. 1. p. 3: *Hic,* inquit, *primum ponit Moyses medium et instrumentum, quo Deus Pater in operando usus est, nempe Verbum*, ad quem locum Transsylvanos provocare refert Bellarm. lib. 1. de Christo c. 9, eumque nobis objicit Paraeus in Iren. c. 24. art. 14. p. 146, ut et Tannerus in anat. August. Confess. demonstr. 2. §. 24. Goc. part. 2. convers. Pruten. p. 541. objicit nobis Heerbrandum, qui Filium vocaverit instrumentum creationis. Sed reponimus ei, quod Aretius in comm. Rom. 11, sic vocet. Responderi quidem potest ac debet pro defensione piorum veterum ac Lutheri, quod longe alio sensu Ariani quam orthodoxi Christum appellaverint Patris instrumentum, illi intellexerunt *instrumentum separatum*, quo sensu in communi sermone malleus, ensis et similia externa et separata actionis media dicuntur instrumenta. Hi vero intelligunt *instrumentum conjunctum et essentialiter unitum* sermone modificato, quomodo manus dicuntur instrumentum hominis. Sic Christus Spiritum s. vocat *Dei digitum*, qui tamen non desinit esse virtus Dei essentialis et causa agendi principalis. Quod hoc sensu Lutherus Christum vocaverit instrumentum, satis aperte declarat, dicit enim: *Verbum illud non esse materiale nec creatum, sed unius* III.
essentiae cum Patre, id quod ex collatione Gen. 1. cum c. 1. Johan. ostendit, ac tom. 3. Jen. Germ. f. 352. inquit: *Deus nihil creat, nisi per verbum suum, hoc vere est DEI potentia. Nec enim potentia DEI securis, serra aut lima est, qua operetur, sed Deus ipse.* Interim propter fraudes et corruptelas Photinianorum satius est ab hac phrasi abstinere. 1. Verus cum Patre Deus non agit instrumentaliter. 2. Christus ab angelis, tanquam Dominus a ministris distinguitur Hebr. 1, v. 14. 3. Christus Esa. 48, v. 11. dicit, *propter me hoc faciam*, at qui operatur propter se, non est instrumentum. 4. Christus est *principium et finis, A et Ω, omnipotens* Apoc. 1, v. 11. 5. Virtus creandi est infinita, nec potest esse in instrumento, sed solum in summo et infinito artifice. Concilium Syrmiense Filium vocat *ministrum*, id Hilarius lib. de Synod. sic explicat, *quod ministraverit non ut famulus Domino, sed ut Filius Patri*, inter quos licet non inaequalitas naturae vel dignitatis, tamen in Patre est auctoritas principii, quae non est in Filio.

69. Qu. 2. *An divinitas Christi nota etiam fuerit gentilibus?* Bellarm. affirmat, quin lib. 1. de Christo c. 11. eam probat ex Sibyllis et addit: *Sibyllas multa clarius praedixisse, quam ullos prophetarum.* Sed mysterium illud judicamus soli ecclesiae in verbo prophetico et apostolico patefactum. Quid de Sibyllinis oraculis a Lactantio, Augustino et aliis tanto numero allatis statuendum sit, exponit Casaubonus contra Baronium.

70. Qu. 3. *An Pater possit dici causa Filii?* Graeci

patres termino *ἀρχῆς καὶ αἰτίου* in hoc mysterio promiscue utuntur, ut apparet ex Damascen. lib. 1. orth. fid. c. 9. et 11: *ὁ υἱὸς οὐκ ἄναρχος τουτ' ἔστιν οὐκ ἀναίτιος, ἐκ τοῦ πατρὸς γάρ.* Sed Latini ecclesiae doctores nomen *causae* repudiant, *principii* vero nomine solo utuntur, dicentes, *Patrem esse principium sine principio, Filium esse principium de principio*, unde Scholastici 1. sent. dist. 12. q. 2. communi suffragio pronuntiant, *quod Pater non sit causa Filii, sed principium, quod Filius non sit causa Spiritus s., sed principium*, latius enim patet vox *principii* quam causae, ad quam se habet, ut genus ad speciem, omnis enim causa est principium, sed non omne principium est causa.

ae- 71. 2. De generatione Filii Dei. Qu. 1. *An propterea Filius sit Patre posterior, quia est a*
ge- *Patre genitus?* Ariani teste Athanas. orat. 2. contra Arian. sic soliti fuere cum mulierculis philosophari: *Dic mihi, habuistine Filium, antequam pareres? nullo modo. Ergo tu major es natu, quam Filius tuus, quis dubitat? At isti* (orthodoxi) *dicunt, Patrem habuisse Filium, antequam gigneret, nec esse majorem aetate Filio, quem genuit.* Eodem sophismate delectantur Photiniani. Sed breviter respondemus: genitus non est posterior gignente, quando generatio est aeterna; Just. in qq. et resp. q. 16. p. 313: *Nobis exsistentia est, quae generationem praecedit, generatione exsistentiam subsequente. Deus autem una cum eo, quod sit, genuit, quocirca apud DEUM non est postexsistentia geniti, μεθύπαρξις γεννήματος, quia neque praeexsistentia gignentis, προϋπαρξις γεννήσεως.* Athanasius Arianorum sophismati hanc opponit *ἀντερώτησιν. Potesne domum aedificare sine materia? ergone nec Deus potuit mundum condere sine materia? O perditi nebulones! mulierculas confertis cum Deo. Deus mundum condidit, sed ut Deus, non ut humanus architectus, et Filium genuit, non ut mulierculae, sed ut Deus, hoc est longe diverso modo quam istae.* Et postea: *Petendum ab illis est, ut, quemadmodum interrogaverunt mulierem de ratione temporis, sic solem interrogent de ipsius jubare et fontem de ipsius aqua, ut addiscant, quod, tametsi ista genita prolesque sint, una tamen cum illis coëxsistere, unde originem naturamque traxere.* Thom. p. 1. q. 42. art. 2. progreditur hoc modo: *Ut productum posterius sit*
307. *producente, triplici ratione accidit: 1. vel quia producens libere producit, quando scilicet vult; 2. vel quia producens, licet naturaliter agat, non tamen habet totam suam perfectionem ad agendum statim ac est, sed paulatim acquirit et tunc demum agit; 3. vel quia producit actione successiva, unde fit, ut productum sit duratione posterius producente.* At in productione Filii nihil horum reperitur. Confer Damasc. lib. 1. orth. fid. c. 8.

72. Qu. 2. *An pater genuerit Filium voluntate an necessitate?* Est et haec una ex quaestiunculis Arianis, quibus orthodoxos exercuerunt. Augustinus lib. 15. de civit. Dei c. 20. refert catholicum haeretico respondisse: *Si Pater est Deus, aut volens est Deus aut nolens. Si volens, voluntate igitur libera est Deus, non natura, ac proinde potuit non esse Deus. Si nolens, est igitur miser, quia invitus est, quod est.* Proprie et formaliter loquendo Pater nec *voluntate* nec *necessitate* genuit, sed *natura*. Deus volens genuit Filium, quia non coactus, non tamen propterea genuit, quia voluit; si enim genuisset, quia voluit, potuisset etiam non gignere, sicque Filius potuisset non esse, et per conseq. non esset Patri aequalis, qui enim potuit non esse, non est aequalis ei, qui necessario semper est. Non ergo in necessitate gignendi quaedam violentia, neque in voluntate quaedam arbitrii libertas ac mutabilitas cogitetur, sed utraque pro natura, quae et necessitas et voluntas in Deo est, accipiatur; Damasc. lib. 1. orthod. fid. c. 8. *γέννησις* est *ἔργον φύσεως, κτίσις* vero est *ἔργον θελήσεως*. Deus Pater non coactus, nec tamen consilio liberae voluntatis generationem praecedentis, sed necessitate naturae ab omni tamen coactione penitus remota generatione perfectissima, simplicissima et aeterna Filium genuit. Thom. d. 1: *Pater non generat Filium voluntate, sed natura, quae ab aeterno perfecta est.* De spirituali regeneratione et adoptione nostra usurpatur vocabulum *βουληθείς* Jac. 1, v. 18, sed de aeterna Filii Dei generatione absolute ac simpliciter dicitur Ps. 2, v. 7: *Ego hodie genui te.*

73. Qu. 3. *An generatio Filii Dei sit propria, an vero metaphorica?* Respond. maxime propria: 1. quia est vere et proprie Filius Dei. Ergo etiam generatio ipsius est maxime propria; 2. quia est generatio perfecta, plene et perfecte continens, quicquid perfectionis est in generatione proprie dicta. Annotabo hac de re locum egregium ex Granatensi in festo Trinit. conc 2: *Quod nomen Filii magis proprie, quam vulgaribus parentum filiis Dei Filio tribuatur, ex triplici differentia inter hominum filios et Dei Filium colligitur. Prima differentia est, quod hominum filii ideo nominis hujus veritatem retinent, quia eorum substantia et paterna substantia delibata est, non enim totam patris substantiam, sed ejus particulam ab illis trahunt. At Pater aeternus, non quidem partem substantiae, cum divinitatis natura indivisa sit, sed totam substantiam suam transfundit in Filium. Secunda differentia est, quod, cum commune filiorum sit non modo parentum speciem sed etiam oris figuram, mores et ingenium referre, non raro tamen eos a parentibus degenerare et longe dissimiles nasci videmus. At in hac altissima generatione Patri Filius in omnibus similis et aequalis est, eadem enim utriusque gloria, eadem majestas, eadem aeternitas, eadem voluntas* etc. *Tertia differentia est, quod pater carnalis nequaquam filium, quatenus homo et rationalis creatura est, sed quatenus animal, generat. Si, homo cum se ipsum mente comprehendit et intelligit suique ipsius imaginem in mente format, imago haec per se subsisteret et viveret, vere hominis Filius diceretur, utpote quae*

rationis vi et actione, quae hominis propria est, genita fuisset, quod tamen in filiorum generatione non fit, qui non intellectuali, sed corporea vegetantis animae operatione, quae infima animae nostrae portio est, generatur; at cum in summo DEO nulla dissimilium partium compositio sit, filius, qui ex eo nascitur, vere DEUS ex DEO, lumen de lumine spirituali actione, id est spirituali sui ipsius contemplatione, quae maxime propria Dei est, procedit
III. 396. *et generatur.* (Sed haec tertia differentia cum quadam cautela legenda); 3. quia docente Damasceno lib. 1. de orth. fid. c. 9. nomen *paternitatis*, *filialitatis* *et processionis* non ex nobis ad beatam illam divinitatem translatum, sed contra inde ad nos traductum. Probatur hoc tum ex eo, quia generatio Dei est aeterna omnem in humanis generationem antecedens, tum ex dicto apostoli Eph. 3, v. 14: *Ex Patre coelesti omnis paternitas in coelo et in terra nominatur.* Deus vere generat, sed non humano modo, quemadmodum vere vivit, imo solus proprie vivit, sed non vivit humano modo spirando et respirando, sed intelligendo et essendo. Ut enim intelligendo vivit, ita intelligendo generat, Thom. p. 1. q. 33. art. 2: *Generatio per prius dicitur de Deo quam de creaturis, quia generatio accipit speciem a termino, qui est forma generati, et quanto hic fuerit propinquior formae generantis, tanto verior et perfectior est generatio, sicut generatio univoca est perfectior aequivoca, nam de ratione generantis est, quod generet sibi simile secundum formam, unde hoc ipsum, quod in generatione divina est eadem forma generantis et geniti, in rebus autem creatis non est eadem numero, sed specie tantum ostendit, quod generatio per prius sit in divinis.* Quod Thomas addit, *generationem per prius dici de DEO, quam de creaturis, quoad rem significatam, licet non quoad significandi modum*, non probamus, quia modus significandi respondet modo essendi. 4. Arianorum et Photinianorum opinioni favet tropicam et modificatam generationem in Filio statuere.

74. Qu. 4. *An generatio Filii possit etiam vocari creatio?* Pii veteres, cum ad locum Proverb. 8, v. 22: Dominus *ἔκτισέ με*, in quo arcem causae Ariani statuebant, aliter respondere non possent ob linguae sanctae ignorantiam, in eam devenere opinionem, quod generatio Filii Dei certo respectu possit vocari creatio. Athanasius orat. 3. contra Arian. in principio disputat, *generationem interdum vocari creationem et creationem generationem, sicut servis tribuimus aliquando nomen filiorum et filiis nomen servorum.* 1. Reg. 1, v. 19. Salomo vocatur *servus Davidis.* Job. 38, v. 28: *stillas roris quis genuit?* Hilarius in lib. de synodis non longe a principio: *Filium in Scripturis interdum dici genitum interdum creatum, ut utroque vocabulo melius explicetur processio ejus a Patre, quae uno vocabulo vix posset exprimi. Nam processio illa dicitur generatio, quae est communicatio naturae, quia per eam Pater communicat Filio eandem essentiam, quam ipse habet; rursus quia in illa processione nulla supponitur materia, quam nostrae generationes supponunt, inde est, quod vocetur creatio.* Hanc Hilarii sententiam commendat Bellarm. lib. 1. de Christo c. 18, sed imprudenter; nam. 1. Scriptura nuspiam generationem Filii vocat creationem; 2. si generatio Filii est et dici potest creatio, utique etiam Filius ut Deus dici poterit creatura, id quod totis viribus contenderunt Ariani. 3. Essentiale ac perpetuum discrimen est inter creationem et generationem proprie dictam. Generatio est ex substantia gignentis proferri, quod gignitur simile secundum substantiam; sed creatio et factio est extrinsecus, et non ex substantia creantis et facientis fieri, quod creatur et efficitur et dissimile prorsus secundum substantiam, Damasc. lib. 1. orth. fid. c. 8: *γέννησις μέν ἐστι τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ γεννῶντος προάγεσθαι τὸ γεννώμενον ὅμοιον κατ᾽ οὐσίαν* (ubi *τὸ ὅμοιον* in laxiori significatione accipitur, ut etiam convenientiam in esse substantiali notet), *κτίσις δὲ καὶ ποίησις τὸ ἔξωθεν, καὶ οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ κτίζοντος καὶ ποιοῦντος γίνεσθαι τὸ κτιζόμενον καὶ ποιούμενον ἀνόμοιον παντελῶς κατ᾽ οὐσίαν*, unde infert c. 9. Filium esse *ἀγένητον*, sed non *ἀγέννητον*. Rationem exponit Athan. Dial. 1. de Trinit. p. 152: *τὸ μὲν γενητόν ἐστι τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως γεννώμενον, τὸ δὲ γεννητὸν τὸ ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ γεννεσιουργοῦ*; 4. quod generatio in humanis praesupponit materiam, quae in divina generatione non habet locum, illud non probat, eam non esse proprie dictam generationem, distinguendum enim inter *generationem physicam*, quae fit in tempore, et *hyperphysicam* sive aeternam, illa est mu- III.
tatio essentialis et materiam praerequirit, haec vero omnem mutationem, omnem successionem, omnem materiam excludit et in sola essentiae communicatione consistit.

75. Qu. 5. *An Pater ex sua essentia generet Filium?* Photiniani huic phrasi extreme sunt infensi. Schmaltz. in exam. 157. error. 22. p. 9: *Ex impossibilibus unum est DEUM ex sua substantia generare.* p. 13. err. 37: *Absurdum est et tantum non blasphemum Deum ex sua substantia generare. Omnium enim theologorum judicio substantia DEI perfectissimo modo una est, nempe numero. Numero autem esse unam substantiam et generare aliquid ex se contradictionem involvere tam certum est, quam quod certissimum.* Consentit Vorstius de Deo p. 24. et 154: *Natura DEI cum aliis prorsus non potest communicari, nec tota nec ex parte; non tota, quia indivisibilis, nec ex parte, quia in partes discerpi nequit.* Consentiunt Junius contra Gratian., Sohn. in exeg. p. 87. Keckerm. in syst. p. 63. Tilenus in notis ad Bell. 1. de Christo c. 9: *Commodior est locutio, cum dicimus, Patrem genuisse vel produxisse Filium in substantia vel essentia, quam ex substantia, ne duas quis essentias imaginetur* etc. Sed urgemus definitionem generationis proprie dictae. *Gignere est ex sua substantia aliquid producere simile secundum essentiam.* Inde in symb. Athanas.: *Christus est DEUS ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ante secula genitus.* Observa autem 1. quod Pater ex

sua substantia dicatur genuisse Filium non quadam *essentia vel alienatione vel divisione*, neque enim se ipsum essentia privavit nec partem essentiae Filio dedit, sed *totius essentiae communicatione*, quia totam et perfectam suam essentiam per generationem Filio communicavit eandemque totam sibi retinuit, quia est infinita; 2. quod phrasis haec opponatur creationi ex nihilo et formationi ex praejacente materia diversi generis a producente, Athanas. tom. 1. in epistol. de decret. synodi Nicenae contra haeresin Arii p. 420. adducit locum ex Theognosto, quem vocat virum θαυμάσιον, in secundo hypotyposeon: *Non forinsecus aut ex rebus extraneis Filii substantia constat neque ex non entibus producitur, sed ex Patris substantia ita progenitus est, ut a luce radius* etc. Hilarius lib. 3. de Trinit. p. 23: *Ingenitus ante omne tempus ex se Filium genuit, non ex aliqua subjacente materia, quia per Filium omnia; non ex nihilo, quia ex se Filium; non ut Patrem, quia nihil in DEO demutabile aut vacuum est;* 3. quod Pater non dicatur Filium ex sua essentia genuisse *tanquam ex materia*, sed tanquam *ex principio producente*, ut per hanc phrasin potius excludatur omnis materia, unde quidam malunt sic loqui: *Pater in essentiae unitate genuit Filium*, ne duae essentiae introduci videantur, sed utraque phrasis commode adhiberi potest.

76. Qu. 6. *An Filius cogitatione a Patre genitus sit?* Flacius p. 1. Clav. col. 1249. hanc phrasin improbat in Philippo et Osiandro. Philipp. in refut. Serveti: *Aeternus Pater est veluti mens, hic sese intuens et perfecte cognoscens cogitatione illa gignit suam imaginem, nos formamus imagines evanescentes, sed ipse gignit imaginem non evanescentem, sed ὑφισταμένην καὶ ὁμοούσιον.* Quidam hisce eam impugnant argumentis: 1. est ἄγραφος; 2. si intuitu Patris Filius genitus est, concedendum erit etiam Spiritum s. habere Filium, aut negandum Spiritum s. intueri Filium; 3. Irenaeus veteribus haereticis hoc commentum tribuit. Sed tota antiquitas utitur hac comparatione. Ut conceptus mentis a mente gignitur et in mente manet, unde manat; sic Filius a Patre genitus est et in Patre semper manet. Ut absque passione cogitatio procedit a mente, sic Filii generatio est ἀπαθής. Distinguendum igitur *inter qualemcunque mysterii hujus illustrationem*, quam pii veteres in hac phrasi sibi propositam habuerunt insistentes vestigiis Scripturae, quae Filium vocat *Λόγον*, etiam ante creationem jam inde ab ultima aeternitate, et *perfectam ac plenam modi generationis determinationem*, quam hac phrasi exprimi posse nemo
400. dixerit, Hilarius lib. 3. de Trin. p. 29: *Ut inenarrabilis est Pater in eo, quod ingenitus est, ita enarrari Filius in eo, quod unigenitus est, non potest, quia ingeniti est imago, qui genitus est.* Athanasius serm. 3. cont. Arian.: *Indecorum est quaerere, quomodo ex DEO Verbum sit, aut quomodo sit DEI splendor, aut quomodo gignat DEUS, et quis sit modus generationis DEI. Insanierit enim, qui talia auderet, quoniam rem ineffabilem et propriam divinae naturae et duntaxat ipsi ac Filio suo cognitam verbis interpretari conatur.*

77. *Usus practicus est consolatorius.* Christus est verus Deus, ergo 1. conveniens mediator propter suam ad Deum et homines οἰκείωσιν, Iren. lib. 3. c. 20; 2. ergo perfectus redemtor propter infinitam obedientiae et satisfactionis efficaciam ex personae infinitate descendentem; 3. ergo sufficientissimus defensor propter divinam suam virtutem; 4. ergo efficacissimus intercessor propter suam cum Patre ὁμοουσίαν, Joh. 11, v. 42: *semper me audis;* 5. ergo plenissimus salvator propter salutem et vitam essentialiter ipsi competentem, Iren. lib. 4. adv. haer. c. 59. p. 291: *Quomodo possunt salvari Ebionitae, nisi Deus est, qui salutem illorum super terram operatus est?* In illo vita, ab illo vita, *ex ipsius plenitudine omnes accipere possumus*, sicut ex fonte aquae hauriuntur, ut tamen perpetuo aquis exuberet. In cujus manibus securius ac firmius salus nostra reposita est, quam quae coelum ac terram condiderunt Esa. 45, v. 2; in quibus ab aeterno descripti sumus Esa. 49, v. 16; ex quibus nemo vel nos vel salutem nostram rapere potest Joh. 10, v. 29. etc. *Usus practicus.*

CAPUT VI.

DE HUMANA CHRISTI NATURA.

78. Thesis: *In Christo est vera, integra et perfecta natura humana, ac proinde etiam Christus est verus, perfectus et naturalis homo.* Sequitur ἔκθεσις. Per naturae humanae *veritatem* intelligitur, quod ὁ Λόγος non φάντασμα vel nudam externam speciem humanae naturae assumserit, sed in rei veritate homo factus fuerit. Per naturae humanae *integritatem* intelligitur, quod omnes essentiales humanae naturae partes non solum corpus, sed etiam animam rationalem in personae unitatem assumserit, quod caro ipsius fuerit ἔμψυχος σάρξ, *animata caro.* Nec fuisse duntaxat, sed adhuc dicitur *esse* homo, quia, quod semel assumsit, nunquam deposuit, nec deponet unquam. Dicitur *verus, perfectus et naturalis homo* ratione essentialium et naturalium partium, quamvis *ratione originis*, videlicet conceptionis a Spiritus s. et *ratione subsistentiae*, videlicet προσλήψεως εἰς τὸν λόγον caro ipsius a nostra carne differat. *Christi humana natura probatur.*

79. Una Christi humanitas demonstratur: 1. *ab appellationibus* tum *propriis*, ut quod vocatur *homo* 1. Timoth. 2, v. 5. Luc. 23, v. 47. etc.; *filius hominis* Dan. 7, v. 13. Matth. 8, v. 20. c. 16, v. 13. etc. Apoc. 1, v. 13; *caro* Joh. 1, v. 14; *vir* Zachar. 6, v. 12. Actor. 17, v. 31; *puer* Esa. 9, v. 6. Act. 4, v. 27; *filius Abrahae, filius David* Matth. 1, v. 1; *filius Judae, Siloh* Gen. 49, v. 10; *filius Mariae* Esa. 7, v. 14; *primogenitus Mariae* Luc. 2, v. 7. etc., tum *figuratis*, ut quod vocatur *semen mulieris* Gen. 3, v. 15; *semen Abrahae* Gen. 22, v. 18. Hebraeor. 2, v. 16; *semen Isaaci* Gen. 26, v. 4; *semen Jacobi* Gen. 28, v. 14; *leo de tribu Juda* Apocal. 5, v. 5;

semen Davidis 2. Sam. 7, v. 2; *fructus lumborum Davidis* Act. 2, v. 30; *fructus ventris David* Psalm. 89, v. 36. Psalm. 132, v. 11; *virga et surculus ex radice Jesse* Esa. 11, v. 1; *zemach sive germen* Zach. 6, v. 12; *germen Davidis* Jerem. 23, v. 5. c. 33, v. 15. etc.; *2. a partibus hominis essentialibus*, quae sunt anima rationalis et corpus. De rationali anima exstant dicta manifesta Matth. 20,
III. 401. v. 28: *ut daret animam suam in λύτρον.* c. 26, v. 35: *tristis est anima mea.* Luc. 23, v. 46: *in manus tuas commendo spiritum.* Joh. 10, v. 15: *nemo a me accipit animam* etc.; inde tribuitur ipsi *scientia, intelligentia, sapientia, voluntas*, quae sunt animae rationalis propria, Esa. 7, v. 15. Luc. 2, v. 40. Joh. 5, v. 21. etc. De *corpore* Christi testantur haec dicta Matth. 26, v. 26: *accipite, hoc est corpus meum.* Marc. 14, v. 8: *praevenit unguere corpus meum.* Joh. 2, v. 21: *loquebatur de templo corporis sui.* Col. 1, v. 22: *in corpore carnis ejus* etc.; de *carne* Luc. 24, v. 39. Joh. 6, v. 54. Rom. 1, v. 3. etc.; de *ossibus* Luc. 24, v. 39. Joh. 19, v. 33; de *sanguine* Matth. 26, v. 28. Joh. 6, v. 54. c. 19, v. 34. Act. 20, 28. etc. *manuum, pedum, oculorum, capitis, faciei, aurium, oris, pectoris, lateris* etc. mentio fit in historia evangelica et Apocal. 1, v. 15. 16. etc.; *3. a propriis hominis affectionibus*, tum quae toti composito conveniunt, tum quae singulis ejus partibus animae et corpori competunt. Testatur enim historia evangelica, quod vere fuerit conceptus et natus, quod sitiverit, esuriverit, delassatus fuerit, de loco in locum ambulaverit, aetate et sapientia profecerit, lacrymatus fuerit, contristatus, exsultaverit in Spiritu etc. **Proprietates humanae naturae aliae dicuntur *κατ αὐτό*, quae competunt *τῷ παντὶ καὶ ἀεί*; aliae *πρὸς ἕτερον*, quae non nisi comparate et in respectu ad aliud propria vocantur, cujusmodi sunt *edere, bibere, dormire, esurire, pati* etc.; haec enim, etsi in se propria humanitatis non sunt, prout tamen illis ipsis naturae divina et humana contradistinguuntur et divinitati ex se et per se attribui non possunt, idiomata *κατ' ἄλλο* appellantur**; *4. a propriis hominis operationibus* et effectis, quia non solum in statu exinanitionis intelligit, vult, loquitur, praedicat, edit, bibit etc. Act. 10, v. 38. et seqq. c. 13, sed etiam in statu glorificationis intelligit, vult, cum beatis angelis et hominibus in coelesti gloria conversatur etc. Conspiciebantur in eo 1. *operationes vitae naturalis*, quae est *τοῦ θρεπτικοῦ* et facultatis nutritivae propria, esuriebat, sitiebat, comedebat, bibebat; *2. operationes vitae animalis*, quae sunt vel *ἐν τῷ αἰσθητικῷ, in facultate sensitiva*, videbat, audiebat, tangebat; vel in *κινητικῷ, locomotiva*, ingrediebatur, stabat, jacebat; vel in *θυμητικῷ* et *ἐπιθυμητικῷ*, facultate irascibili et concupiscibili, gaudebat, tristitia afficiebatur, irascebatur, dolebat, flebat; *3. operationes vitae naturalis, τοῦ διανοητικοῦ*, intelligebat, ratiocinabatur, loquebatur.

80. Circa *primam argumentorum classem* observa: 1. quod Christus dicatur *filius hominis:* 1. *propter propheticam denominationem* Dan. 7, v. 12. Ut ex Daniele sumta fuit usitata tunc appellatio Messiae, ita ex eodem propheta vulgari consuetudine Messias dictus fuit filius hominis, ille scilicet, quem Daniel in visione prophetica describit; *2. ad verae humanitatis demonstrationem.* Ut enim filius Dei unigenitus ideo dicitur, quia est verus Deus ab aeterno a Patre genitus, sic etiam dicitur filius hominis, et quidem primogenitus, quia est ex Maria virgine in temporis plenitudine verus homo natus; *3. ad consanguinitatis erga nos probationem.* Potuisset esse verus homo, licet non fuerit filius hominis ex homine natus, sicut Adamus fuit verus homo, cum tamen ex terra fuerit formatus, sed voluit homo ex homine nasci et filius hominis fieri, ut luculentum exstaret verae humanitatis et nostrae cum ipso consanguinitatis testimonium; *4. propter exinanitionem* ac humiliationem. Viri excellentes et auctoritate insignes vocantur בְּנֵי אִישׁ, *filii viri*, sed plebeii et obscuri homines vocantur בְּנֵי אָדָם, *filii hominum*, deducit igitur nos haec nomenclatura ad summam humiliationem Christi, propter quam in forma servi constitutus se vocat hominis filium; *5. propter officii administrationem.* Ezechiel propheta licet esset in oculis populi Israëlitici abjectus et contemptus, tamen propter officium propheticum ac ministerium divinitus sibi commissum semper vocatur filius hominis. Sic Christus in diebus carnis appellat se filium hominis, quia ad homines propter homines ob evangelii praedicationem et generis humani redemtionem divinitus erat missus; *6. ob demonstrandam suam dilectionem. Deliciae ejus esse cum filiis hominum*, Proverb. 8, v. 31, ideo hoc nomine toties sibi attributo revocat nos ad considerationem summae III.
φιλανθρωπίας, ex qua voluit fieri filius hominis. Quidam addunt *nativitatis ex virgine insinuationem*, quod ideo se vocet filium hominis, unius scilicet in singulari, quia in terris non habeat patrem, sed duntaxat matrem. Sed filii hominis dicuntur etiam illi, qui ordinario naturae cursu ex parentibus sunt geniti.

81. 2. Quod appellatio *carnis* Joh. 1, v. 14. sit synecdochica, significans integram et perfectam naturam humanam, carnem scilicet animatam, quo sensu in aliis etiam Scripturae locis accipitur Genes. 6, v. 12. Es. 40, v. 6. Joel. 2, v. 28. Matth. 24, v. 22. Luc. 3, v. 6. Actor. 2, v. 17. Romanor. 3, v. 20. 1. Cor. 1, v. 29. etc. Quod enim hoc sensu accipiendum sit, colligitur ex locis parallelis, quae de incarnatione Filii Dei agunt, (1. ab hominis appellatione, qua animam et corpus complectitur; 2. a salutis nostrae ratione, quae requirebat, ut Christus non solum carnem, sed etiam animam assumeret; 3. ab expressa animae rationalis mentione, ut infra plenius ostendetur.) Ideo vero voluit evangelista carnis vocabulo in describendo hoc mysterio uti: 1. ut ostenderet, *Λόγον* non assumsisse personam, sed naturam humanam, quia humana natura, quam Filius Dei in personae suae unitatem assumsit, non fuit prius persona per se subsistens, sed *ἅμα σάρξ, ἅμα λόγου σάρξ, ἅμα ἔμψυχος σάρξ;* 2. ut doceret

Λόγον non phantasma aliquod seu spiritualem substantiam, sed verum corpus humanum carne et ossibus constans, adeoque veram humanae naturae substantiam assumsisse, nam Luc. 24, v. 39. *Spiritus et caro* sibi invicem opponuntur; 3. ut considerandam nobis proponeret immensam Filii Dei caritatem, quod cum potuerit immediata operatione de novo sibi creare naturam humanam longe feliciorem ac praestantiorem, quam fuit in Adamo ante lapsum, maluerit ex homine et ab homine naturam humanam, quae propter fragilitatem, miserias et infirmitates vocatur caro, absque peccato tamen, assumere, Esa. 40, v. 6. Psalm. 78, v. 39; 4. ut considerandam nobis proponeret arctissimam naturae cognationem et consanguinitatem, qua Filius Dei nobis conjungi voluit; ea enim in Scriptura sic describi solet: *os meum et caro mea est*, Gen. 2, v. 23. c. 29, v. 14. Jud. 9, v. 2. 2. Sam. 5, v. 1. Eph. 5, v. 31. etc. Notandum tertio, quod nomina, quibus vera Christi humanitus probatur, quaedam sint *abstracta*, quaedam *concreta*. Illa naturam, haec personam ab humana naturam denominatam exprimunt. Abstracta sunt, quod vocatur *caro, semen mulieris*; concreta, quod vocatur *homo filius hominis, filius Mariae*.

82. Circa *tertiam argumentorum classem* observa 1. quod distinguendum sit inter *πάθη* sive affectiones *essentiales et accidentales*. Illae dicuntur, quae per se et essentialiter homini competunt, hae vero quae per accidens ipsi conveniunt. Illas Christus adhuc in statu gloriae et in aeternum retinet, has vero *θνητὰς δυσχερείας* et infirmitates ad tempus assumsit, ut pro salute humani generis pati ac mori posset, sed eas in statu gloriae una cum forma servili deposuit, August. 14. de c. D. c. 9: *Neque enim in quo verum erat hominis corpus et verus hominis animus, falsus erat humanus affectus. Ille hos motus certae dispensionis gratia, ita, cum voluit, suscepit animo humano, ut, cum voluit, factus est homo. Nos illas affectiones habemus ex humanae conditionis infirmitate, non autem ita Dominus Jesus, cujus et infirmitas fuit ex potestate;* 2. quod ab accidentalibus affectionibus et infirmitatibus removendum sit peccatum, cujus ne minima quidem labes in ipso locum habuit, Esa. 53, v. 9. Hebr. 5, v. 2. Hebr. 7, v. 26. 1. Petr. 2, v. 22; vocatur *sanctum* Luc. 1, v. 35; *sanctum sanctorum* Dan. 9, v. 24. Quod pro nobis *peccatum factus* dicitur 2. Corinth. 5. v. ult, id accipiendum non *ratione inhaesionis*, quia additur *non novit peccatum*, sed tum respectu *imputationis*, quod Pater *in ipsum conjecerit iniquitates omnium nostrûm* Esa 53, v. 6; tum respectu *satisfactionis*, quia poenas peccatorum nostrorum in se recipiendo perfectam pro peccatis nostris satisfactionem Deo praestitit; Esa. 53, v. 5. 3. quod humanas infirmitates et defectus (apud Eva-
403. grium lib. 4. c. 39. vocantur *φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη*, naturales et irreprehensibiles passiones), absque tamen peccato Christus suscipere voluerit praecique ob tres causas: primo, ut satisfaceret pro peccato Adami et omnium posterorum ejus peccatis. Hujusmodi enim defectus: mors, fames, sitis, sunt poenae peccati, jam vero, qui peccati poenam in se suscepit, pro peccatis nostris satisfecit. Secundo, ut veritatem assumtae naturae humanae in animis nostris fortius stabiliret, quia natura humana non aliter erat nota hominibus, nisi prout defectibus illis subjacebat. Tertio, ut exemplum patientiae et tolerantiae in sustinendis illis passionibus nobis exhiberet. Suscepit ergo eas ad nostrum meritum, ad verae humanitatis documentum et propter nostrum exemplum. Addi potest quarto, ut per suos affectus puros et sanctos peccatrices nostros affectus expiaret. Quinto, ut nobis magis assimilaretur ac majorem fiduciam in ipsum collocaremus, Hebr. 4, v. 15. Miserationis affectu, non conditionis necessitate eas assumsit; potuisset enim esse absque illius verus homo, sicut Adam ante lapsum verus homo fuit. *Non fuit conditionis, sed dignationis*. Berh. serm. 1. de resurr.: *Particeps factus est infirmitatis nostrae, non inquitatis, ut per infirmitatem communem solveret iniquitatem nostram.* August. epist. 142. 4. quod distinguendum sit inter naturae humanae defectus. Quidam enim sunt communes *toti speciei*, qui in omnibus post lapsum communiter inveniuntur, atque eo sensu dicuntur *naturales*, ut mors, sitis, fames, illos Christus suscepit, absque tamen peccato, quia pronitatem ad malum et difficultatem ad bonum ex peccato primi hominis ortam et omnibus hominibus communem non suscepit. Quidam vero sunt proprii certis duntaxat individuis, *personales* propterea dicti, qui non consequuntur totam naturam humanam propter peccatum primi hominis, sed oriuntur ex causis quibusdam particularibus, ut lepra, epilepsia, caecitas; qui vel ex defectu virtutis *πλαστικῆς*, vel ex defectu hominis, ex inordinatione victus etc. oriuntur, eos Christus non suscepit. Thom. p. 3. q. 14. art. 4.

83. Ad hunc locum referenda suavissima patrum dicta de veritate et integritate naturae humanae in Christo, Iren. lib. 5, c. 13. p. 334: *Si quis secundum hoc alteram dicit Domini carnem a nostra carne, quoniam illa quidem non peccavit, nos autem peccatores recte dicit; si autem alteram substantiam carnis Domino affingit, jam non constabit illi reconciliationis sermo.* Vid. eumd. lib. 3, 32. p. 221. August. lib. 10. de. c. D. c. 27: *Proptera totum hominem sine peccato suscepit, ut totum, quo constabat homo, a peccatorum peste sanaret.* Damascenus lib. 3. orth. fid. c. 6: *ὅλον ὅλος ἀνέλαβέ με, καὶ ὅλος ὅλῳ ἡνώθη, ἵνα ὅλῳ τὴν σωτηρίαν χαρίσηται.* Fulg. lib. 1. ad Trasymund. p. 251: *Sicut totum hominem diabolus decipiendo percussit, ita Deus totum suscipiendo salvavit.* Leo epist. 11: *Non potest quisquam eo capite gloriari, in quo asserit naturam suam non haberi.*

84. Antithesis. Quidam veram Christi humanitatem labefactant *directe*, quidam *oblique*. *Directe 1. φανταστικοὶ καὶ δοκῆται*, qui docuerunt, *Filium Dei non assumsisse veram humanam naturam, sed phantasma et speciem quandam duntaxat corporis*

externam. Tales pseudodoctores statim post apostolorum tempora exstiterunt, quorum error a Marcionitis ac Manichaeis postea fuit renovatus. De *Saturnino* scribit Irenaeus lib. 1. c. 22. p. 77, quod *salvatorem ignotum demonstraverit et incorporalem, et sine figura, putative autem visum hominem.* De *Basilide* scribit Epiphanius lib. 1. tom. 2. haeres. 24. p. 58. quod docuerit, *Christum esse phantasiam in eo, quod apparuit, non autem esse hominem, neque carnem suscepisse.* Ignatius aliquot in locis disputat contra eos, qui fingebant, *Christum assumsisse φάντασμα sive spectrum humanae naturae*, ac dici hominem non ὄντως, sed κατὰ δόκησιν. De *Leucippo et Milesio* Epiph. haeres. 80. commemorat, quod omnia *juxta imaginem et apparentiam fieri, nihilque secundum veritatem, sed in apparentia statuerint.* De *Cerdonianis* memorat August. libr.
III. 404. de haeres. c. 21, quod *Christum ipsum nec natum ex femina neque carnem habuisse neque vere mortuum vel quicquam passum, sed simulasse passionem* docuerit. De *Marcione* Pontico refert Philastrius libr. de haeres. c. 45, quod Cerdonis doctoris sui mendacium firmans docuerit, *Christum putative apparuisse, id est quasi per umbram, et passum fuisse umbraliter, non tamen in vera carne.* De *Manichaeis* Aug. lib. de haer. c. 46. scribit, quod docuerit, *Christum non fuisse in carne vera, sed simulatam speciem carnis ludificandis humanis sensibus praebuisse, ubi non solum mortem, verum etiam resurrectionem mentiretur.*

85. Argumenta ipsorum praecipua fuere isthaec: *1. ab angelorum apparitione, qui in corporibus humanis apparuere, nec tamen veri homines fuere.* Resp. aliud est Filii Dei in carne manifestatio, quae definitur per πρόσληψιν καὶ ἐνσάρκωσιν, aliud vero angelorum in forma humana apparitio, quae definitur per φανέρωσιν. Angeli figuras humanas nequaquam personaliter sibi univere, sicut ὁ Λόγος assumtam naturam humanam, sed ratione ministerii ad tempus duntaxat corpus adhibuerunt, cujus fuere formae non informantes, sed assistentes, Luc. 24, v. 39: *Spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere;* docet igitur, se non esse spectrum vel spiritum, sed vere habere carnem et ossa. De nullo angelorum dictum est, quod factus sit caro, quod assumserit semen Abrahae etc., sicut de Filio Dei dicitur, Tertullianus lib. de carn. Christi p. 18: *Qui carnem Christi ad exemplum proponunt angelorum, non natam dicentes scilicet carneam, comparent, velim, et causas tam Christi, quam angelorum, ob quas in carnem venerunt. Nullus unquam angelus ideo descendit, ut crucifigeretur, ut mortem experiretur, ut a morte suscitaretur. Si nunquam fuit ejusmodi causa angelorum corporandorum, habet causam, cur non nascendo acceperint carnem, non venerant mori, ideo nec nasci. At vero Christus mori missus, nasci quoque necessario habuit, ut mori posset, non enim mori solet, nisi qui nascitur.* Si diligenter attendas, invenies τοῦ λόγου ἐνσάρκωσιν καὶ τῶν ἀγγέλων φανέρωσιν, omnium causarum efficientis, materiae, formae ac finis ratione differre. Eodem fere modo responderi potest ad argumentum ductum *ab apparitione Spiritus s. in specie columbae.* Quicquid enim sit de illa columba, sive fuerit duntaxat species ac simulacrum columbae, quod statuunt Chrysost. hom. 11. in Matth. Aug. lib. 2. de Trin. c. 5. Ambros. lib. 1. de sacram. c. 5, sive fuerit vera et corporalis columba, quod statuit Tertull. de carn. Christi c. 3. Auctor libr. de agone Christi (qui inter opera Augustini habetur) c. 22. Thom. p. 3. q. 39. art. 7. ad 1, ac nos verius arbitramur, illud tamen certum est, unionem illam, qua Spiritus s. columbae speciem sibi appropriavit, esse maxime distinctam ab unione divinae et hum. naturae in Christo: *1. ratione formae*, quia Spiritus s. ad tempus duntaxat in illa visibili specie apparuit, sed Filius Dei perpetuo et indissolubili foedere assumtam naturam sibi copulavit, unde illa unio vocari potest *symbolica*, haec vero dicitur *personalis*, illa est *temporalis*, haec vero *perpetua et indissolubilis*. *2. ratione finis.* Auctor libri de agone Christi d. l.: *Non veniebat Spiritus s. ad liberandas columbas, sicut Filius Dei carnem induit, ut carne carnem liberaret.*

86. *2. Ab assertione apostolica* Rom 8, v. 3: *misit Deus Filium in similitudine carnis peccati.* Phil. 2, v. 7: *ἐν σχήματι inventus est, ut homo.* Resp. 1. non dicit apostolus simpliciter, quod miserit Deus Filium suum *in similitudine carnis*, sed quod miserit eum *in similitudine carnis peccati*, id est peccato obnoxiae. Sensus igitur est, quod caro Christi similis quidem fuerit carni peccatrici, non tamen peccatrix fuerit, vox enim ὁμοιώματος non ad carnem, sed ad determinationem adjectam τῆς ἁμαρτίας pertinet, nec excludit naturae humanae veritatem, sed peccati foeditatem, unde in fine versiculi pro ἐν ὁμοιώματι σαρκός ponitur ἐν σαρκί. Tertull. lib. de carne Christi: *Non quod similitudinem carnis acceperit, quasi imaginem corporis et non veritatis, sed similitudinem peccatricis carnis vult intelligi, quod* III.
ipsa non peccatrix caro vera Christi ejus fuit par, cujus erat peccatum. Lib. 5. contra Marcionem: *Similitudo ad peccati titulum pertinet, non ad substantiae mendacium.* Ambros. libr. 1. de poenit. c. 3. tom. 1. p. 153: *Non similitudine carnis ait, quia Christus veritatem suscepit carnis humanae, non similitudinem, neque in similitudine peccati ait, quia peccatum non fecit, sed peccatum pro nobis factus est, sed venit in similitudinem carnis peccati, i. e. suscepit similitudinem carnis peccatricis.* In comm. 8. Rom. p. 80: *Propterea similem dixit, quia de eadem substantia carnis non eandem habuit nativitatem, quia peccato subjectum non fuit corpus Domini.* 2. In posteriore dicto vox σχήματος significat externam conversationem in affectibus, gestibus et totius vitae actionibus, in qua Christus similis esse voluit aliis hominibus, unde dicitur *in similitudinem hominum factus*, id est juxta phrasin Hebraicam similis hominibus factus, unde 1. Petr. 1, v. 15. vox σχηματίζεσθαι exponitur per ἀναστροφήν,

cum potuisset in assumta natura statim a nativitate ostendere divinam suam majestatem, sicut re ipsa in transfigurationе ostendit. At illud σχῆμα non opponitur veritati sive substantiae carnis, sed subsecutae glorificationi. Phil. 3, v. 21: *corpus nostrum μετασχηματίσει*, neque tamen substantia ejusdem abolebitur. Nequaquam igitur per ὁμοίωμα vel σχῆμα veritatem carnis apostolus evertit, sed infirmitates, quibus Christus sponte se subjecit; et affectiones, quas in statu exinanitionis non minus ac reliqui sustinere voluit, emphatice exprimit, id quod patet primo *ex scopo;* apostolo enim non fuit propositum docere, qualis fuerit humana natura Christi ratione essentiae, sed qualem se Christus in externa conversatione durante exinanitionis statu gesserit. Secundo *ex connexione;* hortatur apostolus Philippenses ad humilitatem exemplo Christi. At si Christus non fuisset verus homo nec vera humilitate Patri obediens fuisset, utique etiam apostolus ad fictam et simulatam quandam humilitatem nos hortaretur. Tertio *ex propria harum vocum significatione;* σχῆμα enim pro qualitatum congruentia, non autem immediate pro ipsa natura sumitur Rom. 1, v. 23. c. 6, v. 5; idem judicium de voce ὁμοιώματος 1. Cor. 15, v. 29. Quarto *ex adjuncta voce μορφῆς*, quae nuspiam immediate pro ipsa essentia seu forma substantiali, sed tantum pro specie externa seu forma accidentali sumitur.

87. *2.* Ἑτερούσιοι, qui opinati sunt, *Christum non habuisse vel adhuc habere carnem nobis consubstantialem, sed aliam.* Illorum duae possunt constitui classes. Quidam enim docuerunt, *Christum nullo unquam tempore, ac ne quidem a primo incarnationis momento habuisse carnem nobis consubstantialem.* Quidam vero somniarunt, *Christum primo quidem habuisse carnem nobis consubstantialem, sed postea in unione vel glorificatione eam fuisse mutatam in divinam naturam.* Ad priorem classem pertinent: *1. Valentiani*, de quibus Iren. lib. 1. adv. haer. c. 1. p. 22. scribit, quod statuerint, *Χριστὸν διὰ Μαρίας διοδεύσαντα, per Mariam transiisse, καθάπερ ὕδωρ διὰ σωλῆνος ὁδεύει, sicut aqua transit per canalem*, quibus Iren. lib. 3. c. 32. p. 220. hoc opponit argumentum: *Si non accepit ab homine substantiam carnis neque homo factus est, neque filius hominis, et si hoc factus non est, quod nos eramus, non magnum faciebat, quod passus est* etc. *2. Apellitae*, quorum princeps Apelles docuit, *Christum non quidem carnem duxisse de coelo, sed ex elementis mundi accepisse, quae mundo reddidit, cum sine carne resurgens in coelum adscendit.* Aug. de haeres. c. 23. (Iren. lib. 3. c. 32. Epiph. haer. 56. de Apelle memorant, quod dixerit, *Filium Dei non assumsisse carnem ex virgine Maria, sed ex quatuor ele-*
06. *mentis corpus sibi aggregasse). 3. Eutyches* docuit, *corpus Domini non esse nobis consubstantiale neque ex substantia Mariae virginis conceptum, sed coelitus allatum.* Theodor. in Epitom. *αἱρετ. κακομυθ. οὗτος καὶ τοῦ σώματος ἠρνήθη τὴν πρόσληψιν, οὐδὲν γὰρ ἔφη τὸν θεὸν λόγον ἀνθρώπινον ἐκ τῆς παρθένου λαβεῖν, ἀλλ' αὐτὸν ἀτρέπτως τραπέντα καὶ σάρκα γενόμενον.* Theodor. dial. 1, c. 22: *Quidam hanc impietatem eructarunt, ut dicant, μὴ νεώτερον εἶναι τὸ σῶμα τῆς τοῦ Λόγου θεότητος, ἀλλὰ συναΐδιον αὐτῷ διὰ παντὸς γεγενῆσθαι, non esse corpus recentius ipsa Verbi divinitate, sed coaeternum ipsi semper fuisse.*

88. Nostro seculo: *1. Anabaptistae* amplectuntur opinionem *Valentinianorum* de carne Christi coelitus delata et per uterum Mariae instar aquae per canalem transeunte. In colloquio Embdano dixerunt: *Jesus Christus non est ex carne et sanguine, seu ex substantia Mariae, sed de Spiritus s.* Menno in fundam. suis scribit, *Christum Jesum a summo ad imum, intus et exterius, visibiliter et invisibiliter Dei primogenitum et unigenitum esse Filium, incomprehensibile et aeternum Verbum, per quod omnia creata sunt.* Idem in colloq. Wismar. dixit: *Verbum caro factum est, perinde ut aqua factum est vinum, et Lothi conjunx versa est in statuam salis.* Est et hoc Mennonis: *Pater praeparavit corpus Filio suo non ex impuro humano sanguine, sed suo ipsius incorruptibili semine, quo per Spiritum s. Maria fuit impraegnata.* Vide Wigand. in Anabapt. Urban. Regium contra Anabapt. etc. *Servetus* unus ex Anabaptistis lib. 2. de trinit. docet, *Christi carnem esse divinam ac coelestem et ex Patris essentia genitam.* Melchior Hoffmannus Anabaptista docuit, *Verbum non fuisse carnem ex virgine, sed ex se ipso, Mariae carnem* pronuntiavit *esse maledictam. 2. Suencfeldius* itidem carnem Christi diversae statuit esse substantiae quam nostram. In Confess. sua magna part. 1: *Caro Christi non habet creaturale initium, sed supernaturale et novum ex semine sui Patris, h. e. ex Spiritu s.;* part. 3: *Christi humana natura non est similis humanae naturae Turcarum. 3. Thammerus* negavit, *carnem Christi esse naturalem, sed divinam, spiritualem et creatam initio a DEO in paradiso in sua integritate et perfectione.* Rationes ejus recenset et refellit Aret. p. 1. Locor. Theolog. loc. 9. fol. 119. 4. Anabaptistas et Suencfeldistas sequuntur nostri temporis *Methistae.* 5. Affines illis quodammodo sunt *Photiniani.* Schmaltz. in exam. 157. error. err. 18. p. 8: *Tam ex sanguine Mariae, quam ex materia à Deo ad corpus Christi gignendam allata Christum genitum esse dicimus. Et hoc verissimum esse testantur sacrae literae, quando obumbrationis Spiritus s. super Mariam mentionem faciunt et quando Christum Filium DEI ob istam obumbrationem nominant. Nec enim Filius DEI nominari ab ipsa conceptione posset, nisi aliquid ex parte DEI ad eum constituendum accessisset, sed tantum Mariae filius esset ob conceptionem et nativitatem, quod longe esset absurdissimum, quamvis id asserere cogantur omnes Trinitarii. Vorstius* III. 407.
photinianizans blasphemo ore eructat: *Spiritum s. in Christo homine formando seminis viri, imo ipsius viri vicem supplevisse, neque quicquam in hac generatione Christi praeter actionem et semen viri de-*

fuisse. Hunc immanem errorem excogitarunt, ut viam argumenti *Christus est proprius, unigenitus et naturalis DEI Filius, ergo verus Deus*, quocunque modo effugerent. Opponimus autem ei hoc argumentum: Materia illa ad corpus Christi gignendum a Deo allata aut fuit ex ipsa Dei essentia, qua ratione Deus statuetur corporeus, et per conseq. non erit essentia spiritualis, simplicissima, infinita; aut ab ea distincta, et sic illius respectu Christus nondum erit Dei Filius ex Deo genitus. 6. *Flaciani* itidem Christum nobis ἑτερούσιον introducunt. Si enim peccatum est ipsa hominis substantia, ergo filius Dei non assumsit naturam nostrae ὁμοούσιον, quia non assumsit peccatum. Respondent: *Naturam Christi humanam esse ejusdem speciei cum illa natura, quam Adamus habuit ante lapsum.* Atqui principium petitur in eo, quod alia natura in Adamo statuitur fuisse ante lapsum et post lapsum. Flacius in orth. confess. p. 186. et in solid. refut. c. 3: *Humanitas Christi non est prorsus ejusdem speciei cum nostra carne in theologia.* Irenaeus in scripto German. quod articulum 1. in Form. Conc. examinat. lit. Y, *Christum naturam assumsisse, quae excepto peccato sit ejusdem generis, speciei et substantiae cum nostra, verum est physice, sed non theologice et secundum Scripturam κυριολέκτως loquendo;* lit. aa. 3. *Christus secundum humanitatem nobis potius ὁμοιούσιος quam homousios.*

89. Ad posteriorem classem pertinet *Eutyches* sibi minime constans, de quo Evagrius lib. 2, c. 4: *Εὐτυχὴς εἰρήκει, ὁμολογῶ ἐκ δύω φύσεων γεγενῆσθαι τὸν κύριον ἡμῶν πρὸ τῆς ἑνώσεως, κατὰ δὲ τὴν ἕνωσιν μίαν φύσιν ὁμολογῶ.* Confer. Theodor. dial. 2. Damascen. lib. 3. orth. fid. c. 3. Suencfeld. lib. de div. majest. humanitatis Christi docet, *Christi humanitatem post ascensionem non esse creationalem, sed supercreaturalem.* Niceph. lib. 14, c. 47.

90. Contra errores ἑτερουσίων observa: 1. quod Christus non solum dicatur natus *in Maria* virgine Matth. 1, v. 20, sed etiam *ex Maria* v. 16; *ex muliere* Gal. 4, v. 4; *ex semine Davidis* Rom. 1, v. 3, unde vocatur *fructus ventris ejus* Psalm. 132, v. 11, *fructus lumborum ejus* Act. 2, v. 30. etc., quod merito urget Tertull. lib. de carne Christi; 2. quod descriptiones divinae naturae non sint opponendae veritati humanae naturae. Ergo ex eo, quod Christus dicitur *descendisse de coelo* Johan. 3, v. 13. *secundus homo de coelo* Johan. 6, v. 62. non probatur, quod corpus sidereum ac coeleste in uterum virginis intulerit, sed quod ὁ Λόγος carnem assumserit; 3. quod utrumque sine contradictione asserat Scriptura, *Christum esse natum ex semine Davidis, et Christum non esse conceptum et natam ex semine virili.* Prior locutio describit originêm et familiam Christi secundum carnem; posterior negat causam efficientem et modum communem conceptionis humanae; 4. quod peccatum non pertineat ad ipsam hominis naturam, sed sit vitiosum ejus accidens ac venenum carni nostrae intime adhaerens. Quamvis igitur Filius Dei carnem nostram assumserit absque peccato, non tamen desinit propterea nobis esse ὁμοούσιος. 5. Quod in conceptione Christi duo sint consideranda, causa efficiens et materia. *Respectu causae efficientis* est discrimen inter conceptionem Christi et nostram, quia Spiritus s. guttulas illas sanguinis, ex quibus corpus Christi formatum est, ab omni labe peccati mundavit et venenum peccati ex illis abstersit, cum nos ex immundo concipiamur semine; Psalm. 51, v. 7. Job, 14, v. 4. *Respectu materiae* est convenientia, quia Filius Dei ex sanguine et substantia Mariae nobis ὁμοουσίῳ veram carnem assumsit. Distinguendum igitur *inter id, quod fit aliud*, sic humana Christi natura non facta est aliud essentialiter a nostra natura diversum, licet sine commixtione maris et feminae fuerit concepta, omnis peccati expers et divinitati personaliter unita; ac *inter id, quod fit alio modo se habens*, quod de III.
humana Christi natura dici potest. Leo serm. 2. de nativ. col. 38: *Origo dissimilis, sed natura consimilis. Si veritatem quaeris, humanae naturae cognosce materiam, si rationem scrutaris originis, virtute confitere divinam.* 6. Quod *actus personalis*, quem humana natura ex purissima et arctissima ad Λόγον unione sortita est, non tollat *actum naturalem*, quem ex essentialibus principiis ac partibus suis obtinet, ac proinde per summam illam unionis gloriam non desinit esse vera humana natura. 7. Quod gloria in exaltatione Christo data naturam non interficiat, sed perficiat, nec tollat, sed extollat.

91. 3. Ἄψυχοι, qui in Christo verum quidem corpus agnoscebant. Illorum itidem duae fuere classes: 1. Quidam finxerunt *Λόγον assumsisse carnem πάντῃ ἄψυχον, omni anima etiam sensitiva ac vegetativa destitutam*, ut Ariani apud Socrat. lib. 2, c. 45, qui id statuerunt hoc fine, ut τὰ πάθη, quae in Scripturis Christus tribuuntur, possent referre ad τὸν Λόγον, ac proinde negare Christum esse verum Deum. 2. Quidam disputarunt *Λόγον assumsisse corpus vivens, h. e. anima vegetativa et sensitiva praeditum, sed anima rationali destitutum, divinitatem autem loco animae fuisse*, ut Apollinaris et ipsius asseclae. Euseb. lib. 11. Hist. c. 20. Epiph. haeres. 77. Contra Ἀψύχων errores observa: 1. quod *carnis* vocula Joh. 1, v. 14. accipiatur συνεκδοχικῶς, ut superius ostendimus; 2. quod Christo tribuuntur facultates animae rationalis, *intellectus* scilicet et *voluntas* a Patris voluntate distincta Luc. 2, v. 52. c. 23, v. 46. Matth. 26, v. 39. Joh. 5, v. 30. c. 6, v. 38; 3. quod ad essentiales et constitutivas partes hominis pertineat non solum corpus, sed et anima rationalis. Quare cum Christus sit verus homo Joh. 8, v. 40. 1. Cor. 15, v. 47. 1. Tim. 2, v. 5, utique etiam constabit anima vere humana, i. e. rationali; 4. quod ratio salutis nostrae requirebat, ut Λόγος non solum carnem, sed etiam animam assumeret, τὸ ἀπρόσληπτον sit ἀθεράπευτον, Nazianz. Epist. 2. ad Cledonium, jam vero Filius Dei voluit integram et totam nostram naturam sanare, ac anima praecipue erat per peccatum corrupta, utique ergo integram assumsit naturam. Ad Ἀψύχους referri possunt

Monotheletae, qui unam tantum voluntatem Christo tribuerunt.

92. *Oblique* humanam Christi naturam labefactant: *1.* ἀπαθεῖς, qui putarunt, *humanam in Christo nat. propter personalem cum Λόγῳ unionem non fuisse ullis passionibus obnoxiam, sed sicut telum transit aquam sine vulneris sensu, sic Christum non sensisse verum dolorem in suis passionibus.* Hilar. lib. 10. de Trin., de quo tamen Bonavent. lib. 3. dist. 16. q. 1. art. 1. resp. ad 1. scribit, *quod sententiam περὶ ἀπαθείας retractaverit.* Justin. Imp. apud Evagr. lib. 4. Hist. Eccl. c. 38. itidem *negat, Christum vere sensisse tristitiam, dolores et angores in passione.* Similia dicta ex veteribus adduximus in Harm. de pass. p. 56. Sed observa 1. particulam asseverandi Es. 53, v. 4. אָכֵן *vere*, *certe* languores tulit; 2. emphaticam descriptionem evangelistarum, quae non minus quam gravissimae Christi querelae, sudor sanguineus et consolatio angelica docent nihil hic simulati esse; 3. consequens absurdum. Si Christus non vere, sed simulate dolores illos sensit, etiam nostra redemtio non erit vera, sed simulata. Conf. insignem locum Ambr. lib. 10. in Lucam c. 22.
409. tom. 5. p. 154: *Confidenter tristitiam nomino, quia crucem praedico, neque enim speciem incarnationis suscepit, sed veritatem* etc. Ad ἀπαθεῖς ἀφθαρτοδοκῆται pertinent, qui negarunt *Christum infirmitates naturae humanae suscepisse;* Niceph. lib. 17. c. 29. Damascen. lib. 3. c. 28. (Bell. lib. 4. de Christo c. 8. negat *Christum sensisse dolores inferni*, eoque nomine in Melanchthonem et Brentium graviter invehitur, quod asseruerint, iram Dei fuisse super ipsum effusam, et ingentem in eo fuisse moestitiam, qua de re suo loco plura.) *2. Pontificii* per dogma transsubstantiationis. Vid. disp. 2. de gloria Dei §. 9. *3. Calviniani* per hypothesin de putrefactione sanguinis in ara crucis effusi. Vide disp. 7. de gloria Dei §. 8. *4. Photiniani:* 1. quia negant, *Christum in coelo habere carnem et sanguinem.* Ostor. in Inst. German. c. 38, p. 390. Schmaltz. de div. Christi p. 90. contra Frantz. p. 407, in exam. 157. err. p. 11. et 21; 2. quia statuunt *ad essentiam hominis requiri, ut sit persona humana*, ex quo sequitur, Christum non esse verum hominem, cum assumta natura humana non sit persona ἰδιοσύστατος, sed ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ subsistat, Schmaltz. in exam. 157. error. p. 5: *Hominem eum appellari, qui idem non sit persona humana, nec ratio nec sacrae literae permittunt.* p. 38: *Monstrum id hominis dicendum, quod persona humana non sit. In omnibus hominum individuis ab ipso orbis initio hoc verum esse apparuit, in solo Christi individuo veritas illa fefellerit? Ergo Christus saltem non erit homo, ut alii homines fuerunt, sunt et futuri erunt? cur igitur toties homo, filius hominis et vir appellatur?* Similia habet Catech. Racov. p. 55.

93. Observa autem: 1. de conceptione a Spiritu sancto, quam Photiniani Christo tribuunt, eodem modo inferri posse: *In omnibus hominum individuis ab ipso orbis initio hoc verum esse apparuit, quod virgo absque maritali congressu parere nequeat;* 2. veritatem et integritatem humanae naturae dependere ex partibus essentialibus et constitutivis, anima scilicet et corpore unitis, quae cum in Christo sint integrae ac perfectae, nihil decedit veritati humanitatis, etiamsi non sit αὐθυπόστατος. Dantur enim multa singularia, quae non habent peculiarem et propriam subsistentiam, sic pars inexsistit toti, brachium corpori, etc., sed tamen non per se et per propriam subsistentiam, verum alienam, scilicet totius. Non *subsistentia*, sed *exsistentia completam* naturae perfectionem largitur, subsistentia est quidem complementum aliquod verum externum ratione actualis exsistentiae, quia non ingreditur ejus εἶναι. Proinde perfecta potest esse natura, sive subsistentia tanquam modus ex illa fluat, sive extrinsecus illi superaddatur. 3. Distinguendum esse inter res personam constituentes *non impeditas*, ubi scilicet sunt duae res personam constituentes non impeditae, ibi sunt duae personae; et *impeditas*, ubi non statim duae oriuntur personae. In Christo sunt duae res personam constituentes, sed altera, nempe humana natura per πρόςληψιν εἰς λόγον impedita fuit, quominus peculiarem personam constitueret. 4. Christo secundum humanam naturam propriam personalitatem humanam deesse non propter defectum alicujus rei, quae ad perfectionem humanae naturae pertinet, sed potius propter additionem praestantioris personalitatis seu personalis subsistentiae τοῦ Λόγου. Pulchre Thom. p. 3. q. 4. art. 2. ad 2: *Naturae assumtae non deest propria personalitas propter defectum, sed propter additionem alicujus, quod est supra humanam naturam, quod est unio ad divinam personam.* Q. 2. art. 5. ad 2: *Nec propter hoc sequitur, quod sit minoris efficaciae unio animae et corporis in Christo quam in nobis, quia ipsa conjunctio ad nobilius non adimit virtutem aut dignitatem, sed auget.*

Quaestiones de humana Christi natura.

94. Quaeritur h. l. 1: *An Christus secundum humanam naturam nobis sit ὁμοούσιος?* Disertis verbis id in symbolo Athanasii asseritur et ex confessione totius ecclesiae cumprimis ex veritate humanae naturae in Christo et ex loco apostolico Eph. 5, v. 30: *sumus de carne ejus et de ossibus ejus*, id ipsum III. 410.
est manifestissimum. Quid ergo fiet dictis veterum, qui negant in humanis filium posse dici patri ὁμοούσιον, sed soli Dei Filio augustum illud nomen competere? Distinguendum inter diversas hujus vocis acceptiones. Ὁμοουσία quandoque notat unitatem essentiae *tantum juxta speciem*, hoc sensu in humanis filius patri est ὁμοούσιος, ac proinde etiam Christus hoc sensu secundum humanam naturam nobis ὁμοούσιος dicitur, contra vero patres Antiocheni negaverunt, hoc sensu Filium in divinis esse Patri ὁμοούσιον, ut constat ex Athanasii lib. de decret. synod. Nicen. Quandoque vero notat ὁμοουσία unitatem essentiae *secundum numerum*, hoc sensu in humanis Filius non est Patri ὁμοούσιος, sed tantum ὁμοιούσιος, ac proinde etiam Christus hoc sensu se-

cundum humanam naturam nobis non est *ὁμοούσιος*, contra vero patres Niceni statuerunt, hoc sensu Filium esse Patri secundum divinam naturam *ὁμοούσιον*.

95. Qu. 2. *An Filius DEI ἐν εἴδει ἢ ἐν-ἀτόμῳ humanam naturam assumserit, et an natura Christi humana sit individuum.* Individuum duplicitèr accipitur: *1. pro uno, quod est indivisum in se; 2. pro eo, quod per se et in se subsistit.* Priori sensu natura humana Christi est individuum, non posteriori. Disputat hac de re eleganter Damascenus lib. 3. orthod. fid. c. 11, ubi dicit trifariam considerari naturam humanam: 1. *ψιλῇ θεωρίᾳ*, ubi ab omnibus individuis separata et per se sola spectatur; 2. *ἐν εἴδει*; 3. *ἐν ἀτόμῳ*, et concludit, non primo nec secundo, sed tertio sensu humanam naturam a Filio Dei esse assumtam, ubi tamen notandum, *τὸ ἄτομον* humanae naturae bifariam considerari posse, primo quatenus habet propriam et peculiarem *ὕπαρξιν*, eo modo humana natura est in reliquis hominibus; secundo quatenus subsistentiam suam habet in alio, quo modo posteriore natura humana *ἐν ἀτόμῳ* a Filio Dei in suam ipsius hypostasin est assumta. Suscepit Dei Filius naturam humanam non in *propria personalitate*, sed in *singularitate* consideratam, quae fuit secundum essentiam et partes suas essentiales completa, massa quaedam singularis et a natura aliorum hominum in individuo non specie consideratorum distincta, ad subsistentiam recipiendam apta, quaeque propriam personam constituisset, nisi in aliam *ὑπόστασιν* fuisset assumta. Thom. p. 3. q. 4. art. 3: *Hoc nomen homo significat humanam naturam, prout nata est in supposito esse.*

96. Qu. 3. *An recte dicatur, quod Filius Dei assumserit hominem?* Bellarminus lib. 3. de Christo c. 1. hoc nomine Nestorianismi accusat Brentium. *Notabis*, inquit, *in verbis Brentii Nestorianas illas phrases, Filius DEI est in filio Mariae, item Filius DEI assumsit filium hominis.* Atqui 1. apud veteres haec phrasis saepius occurrit, sic enim loquuntur Cyprianus serm. de idolor. vanitate, Irenaeus apud Theodoretum, Origenes homil. 23. in Matth. Hilarius libr. 9. de Trinitat. Athanasius apud Vigilium Martyrem in exposit. fidei, Ambrosius libr. 4. de fide c. 5. Augustinus libr. 1. de Trinitat. c. 7. Auctor libri de agone Christi c. 11. et alii complures; 2. utitur eadem Thomas Aquinas (quem pontifex Romanus in numerum sanctorum retulit) in caten. aurea super evang. et p. 3. quaest. 4. art. 3. quando *patres dicunt Filium DEI assumsisse hominem, tunc nomen homo significat humanam naturam, prout nata est in supposito esse;* 3. Ludov. Vives in comm. libr. 9. de civit. Dei c. 17. graviter invehitur in eos, qui ob usum hujus phraseos Nestorianismi alios accusant. *Augustinus* (inquit) *et Hieronymus et caeteri Latini scriptores nostrae religionis dicunt, quod DEUS assumserit hominem. Graeci ἄνθρωπον in Christo dicunt, id est hominem, nec fere norunt aliud loquendi genus, cum de assumta a Filio DEI homine loquuntur. Recentiores theologi, ut ipsi soli de coelo cecidisse videantur, scrutata tota Christi et divinitate et humanitate, invenerunt non hominem assumsisse illum, sed humanitatem, et hoc dicunt esse adversus haereticos tutissimum, ceu vero parum tuti futuri essemus Augustini et Hieronymi auctoritate muniti. At illi, inquiunt, humanitatem sensere, cum hominem dixere? loquantur ergo isti, ut illi, et sic sen-* III.
tiant, sed isti linguarum peritiores et totius rationis loquendi rudem illam vetustatem et insciam Latini Graecique sermonis emendant et expoliunt, etc. 4. Bellarminus ipse sub finem c. 7. ejusdem libri phrasin illam in Augustino excusat. *Augustinus* (inquit) in Enchir. c. 36. de praedest. sanct. c. 15. *et alibi non raro dicit, DEI Filium assumsisse hominem, ubi nomine hominis intelligit humanitatem.* 5. Eodem modo cum phrasin illam exposuerit Brentius, non erat propter eam Nestorianismi dica ei scribenda. Interim libenter fatemur cum Thoma p. 3. quaest. 4. art. 3. et Bonaventura lib. 3. sent. dist. 5. quaest. 4. locutionem illam *esse quodammodo impropriam ac pie exponendam, non autem temere imitandam vel latius extendendam esse.* Sensus enim est, Verbum assumsisse humanam naturam, ut per illam esset homo, aliud enim est loqui de assumtione quantum *ad fieri*, aliud quantum *ad terminum* vel assumtum.

97. Q. 4. *An humana Christi natura recte dicatur Λόγου instrumentum?* Frequentissimum hoc est in patribus, qui respiciunt ad opera mediatoris et *ἀποτελέσματα* officii, quae Christus in carne, cum carne et per carnem operatur, sed necessario addendum, quod caro sit *ὄργανον Λόγου non separatum*, sed *personaliter ei unitum* ac inseparabiliter conjunctum, nec *ἄεργον et otiosum*, sed *σύνεργον* et actuosum, ut suo loco patebit plenius. Serio igitur improbamus, quod Bellarminus nestorianizans lib. 3. de Christo c. 10. §. 12. humanitatem Christi confert cum instrumento separato et passivo. *Etiamsi*, inquit, *omnia omnino deitas per humanitatem ageret et attributa omnia in actione consisterent, adhuc non posset dici humanitas omnipotens, omnisapiens, neque enim epitheta causae principalis conveniunt instrumento, alioqui, cum quis docte et sapienter scriberet, calamus doctus et sapiens diceretur.*

98. Q. 5. *An Christus secundum humanam naturam sit creatura.* Ariani contendebant *Λόγον* secundum se, etiam non assumta humana natura, esse creaturam factam ex nihilo, Patri nequaquam *ὁμοούσιον*, ideo veteres propter Arianorum insidias rejecerunt hanc propositionem: *Christus est creatura.* Sed propter Suenkfeldium, qui negavit Christum quoad humanam naturam esse creaturam, in conventu Schmalcaldico an. 1537. haec phrasis de Christo secundum humanam naturam fuit usurpata. *Improbamus* (inquiunt) *Suenkfeldii delirium et dicimus humanam naturam in Christo et manere et esse creaturam, ut Johannes inquit: Verbum caro factum est.*

99. Q. 5. *An propter humanam naturam Christus recte dicatur conservus noster etiam in statu gloriae?* Ita videtur Danaeo et aliis quibusdam Calvinianis. Sed opponimus illis hunc immotum syllogismum. Qui deposuit formam servi et factus est omnium Dominus, ille non potest dici noster conservus; Christus deposuit formam servi et factus est omnium Dominus Phil. 2, v. 9. Matth. 28, v. 19. Act. 2, v. 36, ita ut homines sint ipsius ministri 1. Cor. 4, v. 2.

100. *Usus practicus est consolatorius.* Christus est verus homo, ergo: 1. verus noster mediator 1. Timoth. 2, v. 4; 2. frater noster; 3. consanguineus noster, caro de carne nostra, os ex ossibus nostris; 4. noster גֹּאֵל ac redemtor proprietates redemtoris perfecte obtinens, quia propinquitate carnis nos attingit et interposito pretio nos liberat; 5. caput nostrum, cujus membra sumus in corpore ipsius mystico; 6. auxiliator noster nobis sincere *συμπάσχων* Hebr. 4, v. 15. etc.

12.

CAPUT VII.
DE UNIONE PERSONALI.

101. De unione personali esto thesis 1: *Duae naturae, divina et humana, in Christo personaliter sunt unitae, unde unio ipsa dicitur ὑποστατικὴ ac personalis.* In unione duo consideranda: *1. actus, 2. status.* Actus unionis proprie vocatur unitio, *ἐνσάρκωσις, πρόσληψις τῆς ἀνθρωπότητος εἰς τὴν θεότητα*, ut Athanasius in symbolo definit, estque actio, qua Filius Dei humanam naturam propria personalitate destitutam in personae suae unitatem suscepit. Status unionis proprie et specifice vocatur unio, *ἕνωσις ὑποστατική*, estque arctissima duarum naturarum distinctarum in una persona sibi invicem praesentissimarum *περιχώρησις*, impermixta et inconfusa immeatio, propter quam una natura non est extra aliam, nec salva personae unitate esse potest. Discrimen inter unionis statum et actum tale statuitur, quod actus transeat, status vero permaneat; quodque actus sit personae simplicis, i. e. *τοῦ Λόγου*, qui ante incarnationem fuit simplex persona in naturam scilicet humanam, status vero sit inter duas naturas divinam et humanam in *ὑποστάσει συνθέτῳ;* quod actus consistat in humanitatis assumtione in primo incarnationis momento facta, status vero in ipsa arctissima naturarum cohaesione perpetuo durante. Unde etiam quaedam dicta loquuntur de hoc mysterio *inchoative* Johan. 10, v. 36, quaedam *inchoative et terminative* Luc. 1, v. 35.

102. Thesis 2: *Causa efficiens incarnationis diverso respectu est et tota sacrosancta trinitas et solus Filius sive secunda trinitatis persona.* Causa *προκαταρκτικὴ* est extrema nostra miseria; causa *προηγουμένη* ineffabilis ejusdem misericordia. Nemes. de opif. c. 42. p. 106: *θειότατον καὶ δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας ἀπιστότατον ἔργον τῆς προνοίας ἡ δι' ἡμᾶς ἐνσωμάτωσις τοῦ θεοῦ.* Circa causam efficientem nota, quod incarnationis opus dupliciter consideretur: *1. inchoative*, ratione principii et effectionis; *2. terminative*, ratione formalis relationis et terminationis. Prioris respectu tribuitur toti trinitati, posteriori vero soli Filio sive secundae trinitatis personae. August. in Enchir. ad Laurent. c. 38: *Illam creaturam, quam virgo concepit et peperit, quamvis ad solam personam Filii pertinentem tota trinitas fecit, neque enim separabilia sunt opera trinitatis.* libr. 2. de trinitat. c. 10: *Visibilem solius Filii naturam invisibilis trinitas operata est. De Patre* dicitur, quod *miserit Filium in mundum* Joh. 10, v. 36; *quod excitaverit Davidi germen justum* Jerem. 23, v. 5; *quod miserit Filium suum γενόμενον, natum ex muliere* Galat. 4, v. 4; *quod miserit Filium in similitudine carnis peccati* Rom. 8, v. 3; *quod corpus aptaverit Filio* vel corpore eum induerit, ut Syrus explicat Hebr. 10, v. 5. *De Spiritu s.* dicitur Luc. 1, v. 35: *Spiritus s. superveniet tibi*, ubi *τὸ ἐπέρχεσθαι* notat actionem extraordinariam et operationem coelestem non secundum ordinarium et communem naturae cursum, sed peculiari plane ratione factam. Interim nec Pater nec Spiritus s., sed solus Filius massam illam humanae naturae in utero virginis conceptam et formatam in personae unitatem assumsit, de quo haec loquuntur dicta Luc. 1, v. 35: *Virtus Altissimi obumbravit tibi.* Joh. 1, v. 14: *Verbum caro factum est et habitavit in nobis;* c. 6, v, 38. 41. 42: *ego de coelo descendi;* c. 8, v. 42. c. 16, v. 28: *exivi a Patre et veni in mundum;* Col. 2, v. 9: *tota plenitudo deitatis habitat in ipso corporaliter;* 1. Timoth. 3, v. 16: *Deus manifestatus est in carne;* Hebr. 2, v. 14: *Quia pueri communicarunt carni et sanguini, et ipse similiter iisdem participavit; v. 16: non angelos, sed semen Abrahae assumsit;* c. 10, v. 5: *ingrediens in mundum dicit, corpus aptasti mihi;* 1. Joh. 3, v. 8: *Filius Dei* III. 413. *apparuit, ἐφανερώθη*, 1. Joh. 4, v. 2: *Jesus Christus in carne venit.* Ex quibus colligitur, quid respondendum sit ad quaestionem sequentem.

103. Qu. h. l. 1: *Quomodo incarnationis opus tribuatur Patri et Spiritui s., ut tamen solus Filius dicatur incarnatus?* Distinguendum hic: 1. inter massae illius, ex qua Christi corpus formatum, *sanctificationem*, per quam ex ea omnis peccati labes extersa, ac 2. *formationem corporis* Christi ex sanctificata illa massa virtute divina factam, quae utraque actio communis est toti trinitati; et 3. *inter corporis* illius in *ὑπόστασιν τοῦ Λόγου assumtionem*, quae Filio Dei est propria, unde incarnationis opus commune dicitur toti trinitati *quoad actum*, Filio autem proprium quoad carnis assumtae *terminum*, qui est *Λόγου ὑπόστασις*; dicitur *opus ad extra* et essentiale sive toti trinitati commune quoad *effectionem seu productionem; opus ad intra* et personale sive Filio proprium *quoad terminationem* sive rela-

Quaestiones de causa efficiente incarnationis.

tionem. Actus assumtionis procedit ex divina virtute tribus personis communi, terminus assumtionis est ὑπόστασις Filio propria. Concilium Toletan. sext. artic. 1: *Cum tota cooperata sit trinitas formationem suscepti hominis, quoniam inseparabilia sunt opera trinitatis, solus tamen Filius suscepit humanitatem in singularitate personae.* Quidam sic distinguunt: Opera trinitatis sunt triplicia: *1. ad intra; 2. ad extra 3. mixta*, quae πρὸς ἔσω *ratione termini*, πρὸς ἔξω *ratione principii.* Illa personalia, ista essentialia, haec et personalia et essentialia. Mixtum opus est incarnatio, quae trium personarum est *efficienter et inchoative*, solius autem Filii *formaliter et terminative.* Ex Scripturae dictis, quae de incarnationis operè loquuntur, discrimen illud manifeste colligitur. Pater misit Filium in mundum. Spiritus s. superveniens guttas illas sanguinis sanctificavit et a peccato mundavit, ex quibus corpus Christi formatum, ut, quod ex Maria natum fuerit, sit sanctum, ac divina virtute in beata virgine hoc operatus est, ut praeter naturae ordinem sine virili semine foetum conciperet. Filius descendit de coelo, obumbravit virginem, venit in carnem, factus caro, eidem participando, in ea se manifestando, eam in personae unitatem assumendo, etc. Damascenus libr. 1. orth. fid. c. 13: *ἐν σαρκώσει τοῦ λόγου οὔτε ὁ πατὴρ οὔτε τὸ πνεῦμα κατ' οὐδένα λόγον κεκοινώνηκεν, εἰ μὴ κατ' εὐδοκίαν καὶ κατὰ τὴν ἄῤῥητον θαυματουργίαν.* libr. 3. c. 11. in fin.: *ὁ πατὴρ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατ' οὐδένα λόγον τῇ σαρκὶ τοῦ λόγου κεκοινώνηκεν, εἰ μὴ κατὰ τὰς θεοσημίας καὶ κατ' εὐδοκίαν καὶ βούλησιν.* Pii veteres hoc quibusdam similitudinibus declarant. August. serm. 3. de temp.: *Aliud est anima, aliud ratio, et tamen in anima est ratio et una est anima. Sed aliud anima agit, aliud ratio, anima vivit, ratio sapit. Et ad animam pertinet vita, ad rationem pertinet sapientia. Et cum unum sint, anima sola suscipit vitam, ratio sola suscipit sapientiam, et tamen nec anima sine ratione, nec ratio sine anima. Sic et Pater et Filius licet unum sint, et unus Deus sit, ad Christum solum pertinet caro, sicut ad solam rationem pertinet sapientia, licet non recedit ab anima. In sole calor et splendor in uno radio sunt, sed calor exsiccat, splendor illuminat, aliud suscipit calor, aliud splendor. Et licet calor et splendor ab invicem non queant separari, suscipit splendor illuminationem, non fervorem, suscipit calor fervorem, non illuminationem, aliud simul, aliud singulares agunt et tamen ab invicem non separantur: sic et Filius suscepit carnem et non deseruit Patrem nec se divisit a Patre. Suscepit, inquam, Filius carnem in proprietate, sed tamen et Pater et Spiritus s. non defuit majestate. In divinitate aequalitas, in carne sola Filii proprietas, non autem ab eo Patris aut Spiritus s. recessit aliquando divinitas. Cum ergo una sit deitas, una divinitas, implevit quidem carnem Christi et Pater et Spiritus s., sed majestate, non susceptione. In cithara tria sunt: ars, manus et chorda, et tamen unus sonus auditur, ars dictat, manus tangit, resonat chorda. Tria pariter operantur, sed sola chorda personat, quod audiatur,* III. *nec ars nec manus sonum reddunt, sed ea cum chorda pariter operantur: sic nec Pater nec Spiritus s. susceperunt carnem et tamen cum Filio pariter operantur. Sonum sola chorda excutit, carnem solus Christus accepit, operatio in tribus constat. Sed quomodo ad solam chordam pertinet soni redditio, sic pertinet ad Christum solum carnis humanae susceptio.* Anselm. de incarnat. c. 4. utitur similitudine *fontis, rivi et lacus*, solo rivo per fistulam decurrente. Weidn. in loc. fid. Christ. praecip. tract. 2. p. 184: *Sicut in igne, qui est substantia, semper inest claritas cum calore, neque enim substantiam ignis absque claritate et calore, nec sine ignis substantia claritatem simul invenies cum calore. Venit autem ad nos aliquando calor sine claritate. Si enim de metallis aliquid acceperis et illud sic calefeceris, ut inde aliud corpus calefacere possis et eidem te adhibueris, calorem quidem senties, claritatem autem non videbis, sed aliquando tamen claritas etiam sine calore est. Nam accensa candela claritatem quidem videmus a longe, sed non sentimus calorem. Et sicut quandoque claritas absque calore et calor provenit absque claritate, non tamen separantur ab igne, ita et Filius absque Patre et Spiritu s. carnem suscepit, nec tamen per hoc ab eis recessit aut substantiam divinam, quae una et indivisibilis est, separavit.* Lutherus ex Scholasticis utitur similitudine *trium puellarum, quae uni ex sese vestem induunt aut coronam imponunt.* Potest etiam institui collatio inter θεοφάνειαν. Columbam, in qua Spiritus s. apparuit, formarunt Pater et Filius, et tamen fuit peculiare symbolum Spiritus s. Confer Lomb. lib. 3. sent. dist. 2. lit. C. Thom. p. 3. q. 3. art. 4.

104. Qu. 2. *Quare Filius, non Pater nec Spiritus s. carnem assumpserit?* Respond. 1. *ob recreationem* sive secundam creationem. Per Filium in principio omnia condita Joh. 1, v. 3; conveniens igitur erat, ut cujus erat ἡ κτίσις καὶ ἡ πλάσις, ejusdem etiam esset ἡ ἀνάκτισις καὶ ἀνάπλασις (Just. in exp. fid.), ac quod in opere Dei corruptum, per ipsum reformaretur. Athanasius ad Epictet.: *Missus est Filius, ut ejus esset ἀνακτίζειν, cujus fuerat κτίζειν, inde vocamur* in Christo nova creatura Galat. 6, v. 15. August. in qq. ex utroque test. quaest. 113: *Ad injuriam ejus pertineret, si opus per eum factum per alium reformaretur; 2. ob imaginis divinae restitutionem.* Conditi eramus *ad Dei imaginem* Gen. 1, v. 27. *per Filium*, qui est substantialis Dei imago Col. 1, v. 15. Hebraeor. 1, v. 3, sed hanc imaginem per lapsum homo amiserat Ephes. 4, v. 24; conveniens igitur erat, ut imago divina in nobis instauraretur per eum, qui est substantialis imago Patris; *3. propter nostram adoptionem.* Eramus *natura filii irae* Ephes. 2, v. 3, conveniens igitur erat, ut ex filiis irae redderemur filii gratiae et υἱοθεσίαν consequeremur per eum, qui est naturalis et unigenitus Dei filius Joh. 1, v. 12. Gal. 4,

v. 5; *4. propter reconciliationem.* Reconciliandi eramus Deo, a quo per peccatum genus humanum erat separatum, id ergo fieri oportuit per eum, qui est dilectus filius; *5. ob vitae reparationem.* Per lapsum amiseramus vitam spiritualem et coelestem *ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ θεοῦ* (Eph. 4, v. 18.) ac morti aeternae eramus omnes obnoxii; conveniens igitur erat vitam nobis reparari per eum, qui est *Verbum vitae* 1. Joh. 1, v. 1, in quo primi hominis vita erat Joh. 1, v. 4; *6. ob θεογνωσίας communicationem.* Per lapsum homines *assimilati* erant *jumentis insipientibus* Psalm. 32, v. 9. Psalm. 49, v. 13; amiserant enim lucem salutaris divinae cognitionis, conveniens igitur erat per Filium, qui est *λόγος* et sapientia Patris, cognitionem Dei nobis vicissim donari Joh. 1, v. 18. Matth. 11, v. 26. etc. *7. ob Filii conditionem.* Secunda trinitatis persona est et vocatur unigenitus Dei Filius; conveniens igitur erat, ut is, qui secundum divinam naturam erat Filius Patris, secundum humanam naturam fieret Filius hominis, ut hac ratione Deus et homo in personae unitate esset unus Filius, nec filii nomen tribueretur alteri, qui non est ab aeterno Patris Filius. August. de eccles. dogmat. c. 2: *Non Pater carnem assum-*
115. *sit nec Spiritus s., sed Filius tantum, ut, qui erat in divinitate Dei Filius, ipse fieret in humanitate hominis Filius, ne Filii nomen ad alterum transiret, qui non esset aeterna nativitate Filius; 8. ob mediationem.* Filius est persona inter Patrem et Spiritum s. media, illi igitur partes mediatoris inter Deum et hominem convenientissime fuerunt assignatae.

105. Qu. 3. *Quare incarnationis opus per ἐπισκιασμὸν sive obumbrationem ab angelo describatur?* Quod Luc. 1, v. 35. angelus ad Mariam dicit: *Virtus Altissimi obumbrabit tibi*, dupliciter a piis veteribus exponitur: 1. quidam *virtutis* nomen accipiunt *essentialiter* pro potentia ac deitate tribus personis communi, ut sic describatur *ἄῤῥητος* illa *θαυματουργία*, qua omnes ac singulae personae deitatis in hoc admirando opere egerunt. Ad hanc significationem accomodari possunt dicta Scripturae, in quibus *σκιάζειν* et *ἐπισκιάζειν* Deo attributa peculiarem praesentiae modum, operationem ac protectionem divinam denotant Deuter. 33, v. 12. Deus *σκιάζει ἐπ' αὐτῷ.* Psalm. 91, v. 4. *ἐν τοῖς μεταφρένοις αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι.* Psalm. 139, v. 8. *ἐπεσκίασας ἐπὶ τὴν κεφαλήν μου.* Syrus reddidit per verbum גנן *obtexit, protexit.* Sicut ergo Deus ad Moysen dixit, *operiam te vola mea* sive manu mea, *donec transeam.* Exod. 33, v. 22, hoc est, protegam te gratiosa mea praesentia, ne majestas divinitatis te absumat, sic virtus altissimi obumbravit virginem, ne a majestate divinitatis peculiari ratione in utero ejus praesente consumeretur. 2. Quidam *virtutis nomen* accipiunt *personaliter.* Illi iterum in duplici sunt differentia. Quidam enim referunt ad *Spiritum s.*, ut sit *ἐξήγησις* praecedentium *Spiritus s. superveniet tibi et virtus altissimi*, id est, Spiritus s., qui est virtus ex altissimo, hoc est, Deo Patre procedens *tibi obumbrabit.* Ad hanc explicationem accommodari potest illud, quod Luc. 24, v. 49. Spiritus s. vocatur *δύναμις ἐξ ὕψους*, quod enim Actor. 1, v. 8. dicitur: *accipietis virtutem super venientis Spiritus s.* id d. l. sic exponitur: *induemini virtute ex alto.* Item quod in transfiguratione Christi *nubes lucida ἐπισκιάζουσα αὐτοῖς* Matth. 17, v. 5. Marc. 9, v. 7. Luc. 9, v. 34, quae nubes lucida fuit symbolum Spiritus s., quae in transfiguratione apparuit in nube lucida, sicut in baptismo apparuerat in specie columbae. Quidam referunt *ad Filium* secundam trinitatis personam, quae in personae suae unitatem carnem suscepit. Rufin. in expos. symb.: *Vide cooperantem simplicem trinitatem. Spiritus s. venire dicitur et virtus altissimi obumbrare. Qui est autem virtus altissimi, nisi ipse Christus, qui est DEI virtus et potentia? cujus haec est virtus? altissimi. Adest ergo altissimi, adest virtus altissimi, adest Spiritus s.* Damascen. lib. 3. cap. 2: *μετὰ τὴν συγκατάθεσιν ἐπισκίασεν ἐπ' αὐτὴν ἡ τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου ἐνυπόστατος σοφία καὶ δύναμις, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ὁ τῷ πατρὶ ὁμοούσιος, οἱονεὶ θεῖος σπόρος, καὶ συνέτηξεν ἑαυτῷ ἐκ τῶν ἁγνῶν καὶ καθαρωτάτων αὐτῆς αἱμάτων σάρκα ἐψυχωμένην. Post consensum sanctae virginis obumbravit ei DEI altissimi in sua subsistens hypostasi sapientia et virtus, filius Dei Patri consubstantialis, velut divinum semen, et construxit sibi ipsi ex castis et purissimis sanguinibus carnem animatam*, etc. **Sicut umbra corporis opaci protegit a solis ardore, ita virtus Dei obumbravit virginem, dum concepit, ne ardor concupiscentiae, qui modo naturali in foeminis tempore conceptionis solet excitari, eam tangeret. Ambros. de iis, qui init. c. 3. August. lib. 50. homiliar. hom. 44. Veteres huc accommodant dictum Hebraicum: *Deus ab austro veniet et sanctus de monte Pharan seu monte umbroso.*** Quamvis vero hae interpretationes nec cum fidei analogia nec secum ipsis pugnent, ut ex q. 1. intelligi potest, tamen textui convenientior videtur illa, per quam *virtus altissimi* de Filio accipitur, quia statim sequitur, *ideo quod ex te nascetur sanctum, Filius Dei vocabitur*, id est, quia substantialis Dei virtus per mirabilem obumbrationem carnem in te et ex se assumet, ideo etiam illud, quod ex te nascetur, vocabitur et erit Dei Filius. Ad hanc significationem accommodari potest, quod Filius Dei etiam in aliis Scripturae locis dicitur *Dei virtus* 1. Cor. 1., v. 24. *Deus fortis* Esai. 9, v. 6, ac quod typus personalis inha- III. 416.
bitationis *τοῦ Λόγου* in assumta carne, id est, peculiaris Dei praesentia in tabernaculo foederis sic describatur Exod. 40, v. 35; *operuit nubes tabernaculum, et non potuit Moyses ingredi tabernaculum, ὅτι ἐπεσκίαζεν ἐπ' αὐτὴν νεφέλη.* De columna nubis in deserto Num. 9, v. 22: *τῆς νεφέλης σκιαζούσης ἐπ' αὐτοῖς*, quo referantur omnes apparitiones V. T., in quibus Deus *in nube apparuisse* dicitur, illae enim fuerunt symbola *ἐνσαρκώσεως τοῦ Λόγου* in plenitudine temporis subsecuturae. Deducit igitur nos *ἐπισκιάσεως* vocula *1. ad mirabilem divinae et hu-*

manae naturae in Christo unionem. Umbra non aliter exprimitur nisi per lumen et corpus, ideo virtus altissimi dicitur obumbrasse virgini, quia in ejus utero lux incorporea corpus sumsit. Gregor. libr. 33. moral. c. 3: *nube carnis tegitur, non ut sol divinae lucis obscuretur, sed ut temperetur.* August. tractat. 34. in Joh. *2. ad divinae majestatis et gloriae in Christo apparitionem.* Sicut in V. T., quando Deus peculiari modo voluit majestatem suam revelare, ut homines mortales eam ferre possent, umbraculo quodam nubis eam obumbravit: sic in hoc summo et ἐξαιρέτῳ modo praesentiae et inhabitationis τοῦ Λόγου in assumta carne facta est obumbratio, ut posset fieri illa omnem etiam angelorum captum excedens divinae majestatis et humanae naturae in unam personam unio. Chemnicius in Harm. c. 4. p. 122; *3. ad peculiarem totius trinitatis in hoc mysterio operationem.* Spiritus s. supervenit et virtus Altissimi obumbravit virginem, id est tota sacrosancta trinitas peculiari ratione fuit operata in foetus illius formatione, conservatione et ab omni peccati labe defensione. Theophylactus dicit, *esse metaphoram ductam ab aviculis incubantibus, ut sit sensus: virtus altissimi reddet te foecundam; 4. ad incarnationis fructificationem.* DEUS est ignis consumens, sed Filius Dei incarnatus praestat nobis umbraculum, ne ab igne irae divinae propter peccata absumamur. Primi parentes post admissum peccatum sub arboribus se abscondunt, sed non possunt occultari, qui vero ab ira Dei abscondi cupit, confugiat sub hoc umbraculum. Filius DEI Israëlitas in deserto praecessit *in columna nubis et ignis* Exod. 13, v. 21, in die umbraculum, in nocte lucem ipsis exhibens, quo ipso incarnationis utilitas nobis praefiguratur; *5. ad seriam a temeraria perscrutatione dehortationem.* Quomodo facta sit τοῦ Λόγου ἐνσάρκωσις, nec perfecte scire possumus nec temere perscrutari debemus, sed meminerimus nubem esse quasi interpositam et obductam, quam non debeamus perrumpere. Sicut Cherubim obumbrabant arcam foederis 2. Paral. 5, v. 8, ne quis שכינה *sive divinitatem* super propitiatorium habitantem curiosius intueri desideraret, et Seraphim *tegebant faciem suam* Esai. 6, v. 2: sic virtus altissimi umbraculum interposuit, ne in modum ἐνσαρκώσεως curiosius inquiramus Chrys. homil. 7. in c. 1. Joh.: *Quomodo Deus factus sit homo, noli disquirere, factum est, ut ipse novit.*

106. Q. 4. *Quare conceptio Christi peculiariter tribuatur Spiritui s.?* 1. ad sanctam conceptionem requirebatur, ut venenum peccati ex guttulis illis sanguinis, ex quibus corpus Christi formandum erat, extergeretur et massa illa sanctificaretur, hoc est a peccato mundaretur ac sanctificaretur, ut sic, quod *nasceretur, esset sanctum* Luc. 1, v. 35, et *a peccatoribus separatum* Hebr. 7, v. 26. Jam vero Spiritui s. peculiariter tribuitur sanctificatio, unde etiam vocatur *Spiritus sanctificationis,* Romanor. 3, v. 4; 2. opus incarnationis est opus singularis bonitatis et dilectionis divinae; jam vero Spiritui s. peculiariter tribuitur caritas, unde vocatur *Spiritus dilectionis* 2. Timoth. 1. v. 7, sicut Patri potentia, Filio sapientia tribuitur. Alcuinus libr. 3. de trinitat. c. 3: *An ideo dicitur de Spiritu s., quia fecit eum de virgine nasci, quia hoc opus mirabile totum dono DEI est factum et donum proprie Spiritus s. dicitur;* 3. in incarnatione divina et humana natura personaliter fuere unitae, haec unitio peculiariter assignatur Spiritui s., qui ipse est *indissolubile vinculum amoris inter Patrem et Filium* Bernh. serm. 3. in fest. Pentecost. col. 164, *ineffabilis Patris et Filii communio.* August. 5. de Trinitat. c. 11; III.
4. quia digito Dei lex erat scripta, congruebat ut *Dei digito,* qui est Spiritus s. Matth. 12, v. 27. Luc. 11, v. 20, is, qui legem pro nobis impleturus erat, in utero virginis formaretur; 5. sicut in prima creatione Spiritus s. *incubabat aquis* easque fovebat et foecundabat Gen. 1, v. 2, sic in secunda creatione Spiritus s. virginem ad concipiendum salvatorem foecundam reddidit.

107. Q. 5. *An ob peculiarem illam in conceptione Christi operationem Spiritus s. recte dicatur pater Christi?* Minime vero, quia nulla ex illis actionibus, quae Spiritui s. in hoc opere tribuuntur, patris proprietatem et appellationem ipsi confert. Pii veteres revocant illam actionem ad tria capita. Primum est ἄμεσος ἐνέργεια, quod dederit virgini facultatem sine virili semine praeter naturae ordinem concipiendi foetum. Alterum est θαυμάσιος ἁγιασμός, quod massam illam, ex qua corpus Filii Dei formatum, sanctificaverit, id est a peccato mundaverit. Tertium est ἄῤῥητος ἕνωσις, quod divinam et humanam naturam in unam personam univerit. Spiritus s. fuit causa conceptionis non σπερματική, sed 1. δημιουργική, 2. ἁγιαστική, 3. τελειωτική. De hac triplici Spiritus s. adeoque totius trinitatis operatione sic loquuntur pii veteres: Justin. Apol. 2. pro Christ. p. 58: *δύναμις θεοῦ ἐπελθοῦσα τῇ παρθένῳ ἐπεσκίασεν αὐτὴν καὶ κυοφορῆσαι παρθένον οὖσαν πεποίηκεν.* Et postea: *τὸ πνεῦμα ἐλθὸν ἐπὶ τὴν παρθένον καὶ ἐπισκιάσαν οὐ διὰ συνουσίας,* per concubitum, *ἀλλὰ διὰ δυνάμεως ἐγκύμονα κατέστησεν.* In ἐκθ. π. p. 299: *Verbum virgine intermedia ad oeconomiam expediendam utens et uterum ejus, ut divinum quoddam semen, ingrediens sibi templum formavit hominem integrum, particula aliqua ex illius natura accepta et fingendo templo in substantiam ejus redacta: hoc ipso indutus juxta summam unionem Filius Dei utraque natura processit, ex illo enim Filius et Deus et homo.* Hilar. lib. 2. de Trin. p. 20: *Spiritus s. desuper veniens virginis interiora sanctificavit et in his spirans, quia ubi vult, spirat Spiritus, naturae se humanae carnis immiscuit et id, quod alienum a se erat, vi sua ac potestate praesumsit, atque ut, ne quid per imbecillitatem humani corporis dissideret, virtus altissimi virginem obumbrat, infirmitatem ejus velut per umbram circumfusam confirmans, ut ad sementivam ineuntis Spiritus efficaciam substantiam corporalem divina virtutis inumbratio temperaret.*

(Inde corpus Christi vocatur σκηνὴ οὐ χειροποίητος, τοῦτ' ἔστιν οὐ ταύτης κτίσεως Hebr. 9, v. 11.) Proclus Arch. Constant. hom. in nativ. Dom. p. 55. Virgo Maria est λογικὸς τοῦ δευτέρου Ἀδὰμ παράδεισος, τὸ ἐργαστήριον τῆς ἑνώσεως τῶν φύσεων, ἡ πανήγυρις τοῦ σωτηρίου συναλλάγματος, ἡ παστὰς (thalamus), ἐν ᾗ ὁ λόγος ἐνυμφεύσατο τὴν σάρκα. P. 56: *Haec Maria est admirandae illius oeconomiae tela*, ὁ φρικτὸς τῆς οἰκονομίας ἱστός, *in qua ineffabili quodam modo admirabilis illius unionis tunica est confecta, cujus quidem textor* ἱστουργός *exstitit Spiritus s., netrix*, ἔριθος *virtus ex alto obumbrans*, ἔριον *lana vetusta Adami pellis*, κρόκη, *trama impolluta virginis caro*, κερκίς, *radius textorius immensa gestantis gratia*, τεχνίτης, *artifex Verbum per auditum illapsum.* Damascenus lib. 3. orth. fid. c. 2: μετὰ τὴν συγκατάθεσιν τῆς ἁγίας παρθένου πνεῦμα ἅγιον ἐπῆλθεν ἐπ' αὐτὴν καθαῖρον αὐτὴν καὶ δύναμιν δεκτικὴν τῆς τοῦ λόγου θεότητος παρέχον, ἅμα δὲ γεννητικήν. Sed ob nullam ex his operationibus Spiritus s. dici potest Pater Christi, quia caro Christi non est ex essentia Spiritus s. genita, sed ex substantia Mariae virginis ἐκ τοῦ πνεύματος non notat *materiam*, sed *causam efficientem* et operationem. Cum dicimus *de* Maria, est *de* materiale; cum dicimus *de* Spiritu s., est *de* potentiale Justin. in ἐκθ. οὐ διὰ συνουσίας, ἀλλὰ διὰ δυνάμεως. Athanas. disput. contra Arium. p. 51: *Inventa est in utero habens de Spiritu s., non quod salvatoris nostri Pater dicendus Spiritus s., ut duo credantur Patres, sed cum Patre et Filio idem Spiritus s. cooperarius et unius potestatis est.* Ambrosius libr. 18. 2. de Spiritu s. c. 5: *Quod ex aliquo aut ex substantia aut ex ejus potestate est. Ex substantia sicut Filius, qui ait: ex ore altissimi prodii; ex potestate, sicut illud, unus Deus, ex quo omnia. Quomodo ergo in utero habuit Maria, si quasi ex substantia Spiritus s., ergo Spiritus in carnem et ossa conversus est, non utique. Si quasi ex operatione, et potestate ejus virgo concepit, quis neget Spiritum creatorem.* Augustin. de inquisit. Trinit. c. 100: *Non utique sic de illo* (Spiritu s.), *sicut de illa* (Maria matre) *natus est Filius Dei. De illa siquidem sancta virgine natus est Filius Dei, sicut de matre, non de illo sicut de Patre, ne duo Patres dicerentur in sancta trinitate;* in Enchir. c. 37: *non concedendum, ut, quod ex aliqua re nascitur, continuo ejusdem Filius nuncupetur, alias illi, qui ex aqua et spiritu nascuntur, aquae filii dicendi erunt.* Damascenus d. l.: *Ex Spiritu s. conceptus est Christus* οὐ σπερματικῶς, ἀλλὰ δημιουργικῶς, de matre natus est Christus materialiter, de Spiritu s. conceptus est effective. Faustus Episc. de rat. fidei c. 4: *Christus non de substantia Spiritus s., sed de potentia, nec de generatione, sed de jussione et benedictione conceptus est.* Confer B. Luth. in c. 38. Genes.

108. *Antithesis: 1. Ebionitae, Cerinthiani, Carpocratiani* et similia monstra docuerunt, *Christum ex congressu maritali natum esse.* Irenaeus libro 3. c. 24: *Ebionaei ex Joseph Christum generatum dicunt;* Epiphan haeres. 30: ἐκ παρατριβῆς καὶ σπέρματος ἀνδρός, τοῦτ' ἔστι τοῦ Ἰωσὴφ τὸν χριστὸν γεγεννῆσθαι ἔλεγεν. *De Cerintho* Irenaeus libr. 1. c. 25. docuit, *Jesum non ex virgine natum, impossibile enim hoc ei visum est, fuisse autem eum Joseph et Mariae filium similiter ut reliqui homines.* Tertullian. de praescript. c. 48: *Cerinthus Christum ex semine Josephi natum proponit hominem illum tantum sine divinitate contendens.* Epiphan. haeres. 28. p. 53: ἐκ Μαρίας καὶ ἐκ σπέρματος Ἰωσὴφ τὸν Χριστὸν γεγενῆσθαι. De *Carpocrate* Irenaeus libr. 1. c. 24. p. 79: *Carpocrates docuit Jesum e Joseph natum et qui similis reliquis hominibus fuerit*, etc. 2. *Photiniani et Vorstius* ex materia a Deo allata Christum genitum dicunt, ut vidimus superius.

109. Thesis 3. *Materiae quasi vicem in unione obtinent duae naturae, divina τοῦ Λόγου et humana.* Dico *materiae vicem* obtinere, proprie enim et accurate loquendo duae naturae in Christo non possunt dici materia: 1. quia divina natura τοῦ Λόγου utpote essentia spiritualis, infinita, omnipotens est merus ac purus actus; 2. quia divina natura τοῦ Λόγου ἐν τῇ ἐνσαρκώσει est potius agens, humana natura patiens, significatione scilicet grammatica, non physica, illa enim assumit, haec vero assumitur; 3. quia ex partibus materialibus constituitur, tertiam quoddam non habet locum in unione hypostatica. Ut enim pii veteres loquuntur de duabus naturis, illa sunt ἐξ ὧν ἐν αἷς καὶ ἅπερ ἐστί, ex quibus Christus constat in unionis actu, in quibus subsistit in unionis statu et quae personaliter unitae sunt unus Christus et homo. Christus non est ἐξ ἑτέρων ἕτερον, sed ipsae naturae duae personaliter unitae sunt unus Christus. Proinde quod duae in Christo naturae dicuntur *unionis materiale*, illud accipiendum 1. ἀναλογικῶς, quia in aliis unionum speciebus τὰ ἡνωμένα dicuntur materia; 2. σχετικῶς, quia respectu ad ipsam unionis formam habendo duae naturae sunt illius tanquam formalis quoddam materiale. Scholastici vocant *duo unibilia*, quorum unum, divina scilicet natura, est assumens; alterum, humana scilicet natura, est assumtum. Quidam ex nostris vocant τὰ ἄκρα sive *extrema*. Ut enim subiectum et praedicatum (philosopho τὰ ἄκρα dicta) in praedicatione per copulam conjunguntur: sic divina et humana natura in Christo per hypostaseon unitatem arctissime uniuntur. Utriusque naturae veritatem superius demonstravimus, hoc loco de illis agendum, quatenus in ipsa unione spectantur.

Materia unionis personalis.

110. *Antithesis: 1. Patripassiani* docuerunt *totam trinitatem incarnatam et Patrem quoque esse passum. 2. Origenes* libr. 1. de princ. c. 7. et Nemesius libr. 2. Philosoph. c. 6. *animam Christi ante unionem cum corpore exstitisse statuunt*, quae fuit etiam *Priscillianistarum et Johannis episcopi Hierosolymitani* opinio, Hieronymo in epist. ad Pamm. referente. 3. Quidam *ex Calvinianis* disputant, personam Filii non naturam divinam, si proprie loqui III. 419.

velimus, esse incarnatam, cum persona sit Filii propria, sed natura divina sit ipsi communis cum Patre et Spiritu s., Beza in part. 1. resp. ad coll. Mompelg. p. 183. Danaeus in exam. contra Chemnicium c. 4. p. 81. Zanchius libr. 2. de incarnat. Filii quaest. 1. p. 106. Sohn. p. 2. exeg. Augustan. Confess. p. 192. 4. Calvinianis hac in parte se adjungit *Bellarm.* lib. 3. de Christo c. 8. §. tertia: *Unio facta est per communicationem ejus, quod est proprium Filii, non ejus, quod est commune aliis personis.* Quo fine ita disputent, facile apparet, videlicet ut communicationem idiomatum carni factam majori specie oppugnare possint. Sed observa 1. Scripturam in descriptione unionis personalis non tantum personae, sed etiam naturae divinae mentionem facere. Coloss. 2, v. 9: *In Christo habitat tota plenitudo deitatis corporaliter.* Si tota deitatis plenitudo habitat in carne, utique etiam deitas *τοῦ Λόγου* seu natura divina Filii erit carni unita. Quod enim in carne habitat et quidem *σωματικῶς*, illud est ei unitum. Tota plenitudo deitatis non est nuda subsistentia absque deitate *τοῦ Λόγου*. 1. Timoth. 3, v. 16: *Deus manifestatus est in carne.* Jam vero Deus non est tantum nomen personae, sed etiam naturae. 2. Deitas *τοῦ Λόγου* et persona *τοῦ Λόγου* non differunt realiter, alias *Λόγος* erit quoddam compositum ex duobus realiter distinctis, ac pro trinitate introducetur quaternitas. 3. In qualibet trinitatis persona est tota ac perfecta deitas propter essentiae divinae infinitatem ac simplicitatem, nequaquam igitur secunda trinitatis persona *δίχα τῆς θεότητος* incarnari potuit. 4. Si divina natura *τοῦ λόγου* non est unita naturae humanae, *Λόγος* quatenus *ἔνσαρκος* non erit verus Deus, cum enim Deus potest esse sine deitate? Si divina natura *τοῦ Λόγου* non est unita naturae humanae, falsae erunt illae propositiones personales: Deus est homo et homo est Deus. 5. Pii veteres disertam divinae naturae mentionem faciunt. Dionysius, Athanasius et Cyrillus: *ἡ θεότης ὁλικῶς ἡμῖν ἐν μιᾳ τῶν ἑαυτῆς ὑποστάσεων ἐκοινώνησεν.* Athanasius in symb. incarnationem definit *προσλήψει τῆς ἀνθρωπότητος εἰς θεότητα.* Augustin. lib. de fide ad Petrum c. 2. *Naturam divinam dicit esse conceptam et natam*, quod Thom. p. 3. quaest. 35. art. 1. sic explicat: *Propter identitatem, quae in divinis est inter naturam et hypostasin, quandoque natura ponitur pro persona vel hypostasi, et secundum haec dicit Augustinus naturam divinam esse conceptam et natam, quia scilicet persona Filii est concepta et nata secundum humanam naturam.* Damascen. lib. 3. orthod. fid. c. 6: *ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει τοῦ θεοῦ λόγου φάμεν πᾶσαν καὶ τελείαν τὴν φύσιν τῆς θεότητος ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων ἑνωθῆναι πάσῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ οὐ μέρος μέρει.* Ibid. *φύσιν τοῦ λόγου λέγοντες αὐτὸν τὸν λόγον σημαίνομεν, ὁ δὲ λόγος καὶ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας κέκτηται καὶ τὸ ἰδιάζον τῆς ὑποστάσεως.* Lutherus in Disput. ann. 44. contr. Scholasticos monet, hypostasin *seu personam in divinis non esse rem aliquam extra vel praeter essentiam divinam exsistentem, cui postea essentia cum proprietatibus essentialibus communicata sit, nec essentiam divinam extra vel praeter personas divinitatis exsistere nec in persona trinitatis essentiam et hypostasin realiter seu subjective differre, licet ratione respectuum differat.* 6. Augustana Confessio art. 3. dicit, *duas naturas divinam et humanam in personae unitate inseparabiliter conjunctas.* At Calviniani volunt videri Augustanae Confessionis socii. 7. Distinguendum igitur inter naturam divinam *absolute sive communiter dictam*, ut est in Patre, Filio et Spiritu s.; eo modo non dicitur unita naturae humanae, cum incarnatio soli Filio tribuatur *terminative;* et inter deitatem *relate seu determinate* cum certo *ὑπάρξεως τρόπῳ* acceptam ac in persona solius Filii consideratam; eo modo deitas *τοῦ Λόγου* scilicet unita naturae humanae dicitur. Hanc distinctionem amplectitur ipse Polanus tom. 2. lib. 6. Syntagm. c. 813. Ursin. p. 2. Explicat. Catech. p. 274. et p. 184. ubi dicit: *essentia divina in solius Filii persona est incarnata.* Ex eadem facile respondetur ad argumenta contraria. *Quod est proprium Filii, non quod trinitati commune, est incarnatum.* Item *Si divina natura est humanae unita, etiam Pater erit incarnatus.* Ut enim Pater dicatur incarnatus, non sufficit, ut eadem divina natura, quae est in Patre, sit incarnata in Filio, sed requiritur insuper, ut divina illa natura in Patre et sic persona Patris sit incarnata. Confer Lomb. 3. sent. dist. 5. litera F. 8. Quidam ex nostris addunt, hypostasin Filii Dei *ἀμέσως* seu *immediate*, divinam autem naturam *ἐμμέσως* seu *mediate* mediante scilicet *Λόγου ὑποστάσει* esse incarnatam. (Sohnius tom. 2. exeg. art. 3. p. 104. itidem distinguit unionem hypostaticam inter *immediatam et mediatam*, illam vocat unionem personae, hanc naturae *Λόγου* cum humana natura.) Sed cum hypostasis *Λόγου* ac divina natura *Λόγου* non realiter sed formaliter duntaxat differant, ideo haec phrasis commode explicanda.

111. Quaeritur hoc loco 1. *An necessarium fuerit Λόγον incarnari?* Respond. Polan. part. 3. thes. Theolog. pag. 59. Zanch. lib. de incarnat. p. 92. Pareus in epist. Rom. Frider. Broeckerus in antidot. error. Vorstius c. 21. p. 68. col. b. Sibrandus Lubbertus in catal. error. p. 278. putant, *potuisse Deum aliam rationem invenire, qua reconciliaremur ipsi, quam per mortem Filii*, unde ex Lomb. et Thom. *missionem Filii* vocant *hypotheticam.* Sed quid hac de re statuendum sit, certis expeditum dari poterit distinctionibus. 1. Distinguendum inter necessitatem *absolutam et hypotheticam*. Illa est, cujus contradictoria est simpliciter impossibilis, haec, quae respectu certi alicujus finis necessitatem medii obtinet. 2. Distinguendum inter incarnationem *Dei et Filii Dei.* Deum fieri hominem necessarium erat non *absolute sed hypothetice*, si scilicet genus humanum ex servitute peccati redimendum, irae divinae satisfaciendum et bona per lapsum amissa reparanda, ut probant rationes, propter quas mediatorem nostrum deum et hominem esse debuisse ostendimus superius. Filium Dei sive

secundam deitatis personam fieri hominem nec absolute nec hypothetice fuit necessarium, sed sapientiae divinae conveniens, ut probant rationes, propter quas non Patrem nec Spiritum s., sed Filium incarnari conveniens fuisse diximus superius. Ex hoc fundamento facile explicari possunt dicta veterum, quorum quaedam incarnationem Filii Dei necessariam fuisse asserunt, quaedam vero negant. Cyrillus libr. 5. thesauri c. 7. statuit *Christi incarnationem et passionem unicum potuisse esse medium ac remedium nostrae liberationis.* August. lib. 3. de Trinit. c. 10. *non alium quidem modum possibilem Deo defuisse, sed sanandae nostrae miseriae convenientiorem alium non fuisse nec esse potuisse.* Leo serm. 2. de nativ. col. 39. *Una misericordia DEI, cum ad reparandum genus humanum ineffabiliter ei multa suppeterent, hanc potissimum consulendi viam elegit, qua ad destruendum opus diaboli non virtute uteretur potentiae, sed ratione justitiae.* Similia habet Bernhard. Epist. 100. col. 922. auctor libri de agone Christi c. 11. Thom. 3. quaest. 1. art. 2. Lomb. 2. sent. dist. 44. §. 3. etc.

112. Qu. 2. *An natura humana Christi recte dicatur ἀνυπόστατος?* Ἀνυπόστατον duplicem habet significationem. *Absolute et simpliciter* illud dicitur ἀνυπόστατον, quod nec sua nec aliena ὑποστάσει subsistit, quod nec essentiam nec subsistentiam habet nec in se nec in alio, sed est nihil negativum. Eo sensu natura humana Christi non potest dici ἀνυπόστατον. *Relate et secundum quid* ἀνυπόστατον dicitur, quod non quidem sua, sed aliena ὑποστάσει subsistit, quod essentiam quidem habet, non tamen propriam personalitatem et subsistentiam, sed in alio subsistit, hoc sensu caro Christi dicitur ἀνυπόστατος, quia scilicet est ἐνυπόστατος in ipso Λόγῳ subsistens.
421. Quod ergo quidam *terminum a quo* ἐνσαρκώσεως statuunt ἀνυποστασίαν carnis, quae intercesserit inter subsistentiam, qua massa illa, ex qua Christi corpus formatum, subsistit ut pars virginis non propria et ipsa virginis subsistentia, et inter subsistentiam, qua natura humana ex massa sanctificata per Spiritus s. operationem formata in primo incarnationis momento subsistere coeperit ipsa τοῦ Λόγου subsistentia sibi communicata, illud non est accipiendum eo sensu, quod caro Christi ullo unquam tempore prorsus ἀνυπόστατος fuerit, sed quod nostra ἐπινοίᾳ talis carnis ἀνυποστασία ante ejus in subsistentiam τοῦ Λόγου receptionem non temporis, sed naturae ordine praevia statuitur. Caro illa et anima non erant prius unita in unam personam, sed tempore simul fuere carnis ex massa a Spiritu s. segregata et sanctificata formatio, carnis illius formatae animatio, carnis formatae et animatae in subsistentiam Λόγου assumtio, carnis formatae, animatae et subsistentis in utero virginis conceptio, ἅμα σάρξ, ἅμα Λόγου σὰρξ, ἅμα ἔμψυχος λογικὴ σάρξ ait Damascen. lib. 3. c. 2. Idem lib. ejusd. c. 12. ὁμοῦ γενέσθαι τὰ τρία, τὴν πρόςληψιν, τὴν ὕπαρξιν, τὴν θέωσιν σαρκὸς ὑπὸ τοῦ Λόγου. Quidam hunc ordinem statuunt, quod fuerint quatuor quasi actus in incarnatione: *1. carnis conceptio; 2. conceptae assumtio; 3. assumtae unio; 4. unitae in lucem editio.* Sed illi conceptionis nomen accipiunt stricte, videlicet pro sanctificatione illius massae seminalis et sanguineae, ex qua Filius Dei carnem animatam sibi construxit ac pro ipsius naturae humanae in utero virginis formatione; cum reliqui conceptionem ultimo loco numerantes totum conceptionis actum, id est omnia ea, quae in conceptione fuere facta, hoc nomine complectantur.

113. Qu. 3. *An Spiritus s. in instanti omnia membra corporis Christi formaverit, an vero successive?* Prius affirmant Basil. in orat. de hum. Christi generat. Leo Magnus serm. 8. de natal. Fulgentius lib. de fide ad Petrum c. 8. Damascen. lib. 3. de orth. fid. c. 2: *Filius Dei construxit sibi ipsi carnem animatam per Spiritum s.* οὐ ταῖς κατὰ μικρὸν προσθήκαις ἀπαρτιζομένου τοῦ σχήματος, ἀλλ' ὑφ' ἓν τελειωθέντος, *non paulatim per additamenta expleta figura, sed uno contextu absoluta.* Commentator Damasceni hoc probat ex dictis propheticis: *Femina circumdabit virum. Ecce vir oriens nomen ejus.* Alii urgent, quod *alias totus Λόγος non fuisset statim toti carni unitus.* Basilius urget, quod angelus non dicat τὸ κυηθέν, sed τὸ γεννηθέν, ex quo colligitur, οὐ κατὰ τὴν κοινὴν φύσιν τῆς σαρκὸς ἡ σύστασις ἐγένετο τῷ κυρίῳ, εὐθὺς γάρ τέλειον ἦν τῇ σαρκὶ τό κυοφορούμενον, οὐ ταῖς κατὰ μικρὸν διαπλάσεσι μορφωθέν p. 232. Sed meminerimus umbraculum esse huic conceptioni superinductum, ne scrupulosius ejus modum scrutemur, nec temere eundem definiamus. 1. Scriptura dicit, quod *debuit per omnia fratribus* ὁμοιωθῆναι Hebraeor. 2, v. 17. 2. *Sicut pueri communicant carni et sanguini, sic et ipse* παραπλησίως *participavit eisdem* v. 14. Constat autem reliquos infantes successive in utero formari. 3. Ut post nativitatem ac editionem in lucem profecit ἡλικίᾳ absque ulla personalis unionis mutatione vel incremento Luc. 2, v. 52, sic in utero quoque incrementum capere potuit. 4. D. Chemnicius proponit hanc regulam in Harm. evang. c. 8. p. 173. *Lucam in descriptione nativitatis Christi fuisse usum vulgaribus ac usitatis vocabulis, ut ostenderet non quaerenda esse praeter Scripturae testimonia extraordinaria miracula in nativitate Christi, sed quae naturali ratione post conceptum foetum in partu fieri et partum comitari solent, cogitanda esse de hac nativitate.* Idem de conceptione dici potest. Si quid miraculi hic statuere velimus, distinguendum inter *membrorum effigiationem et effigiatorum accretionem*, illam fuisse momentaneam, hanc vero successivam, in quam sententiam tandem abit Damasceni cemmentator. *In ipso quidem*, inquit, *materno utero molis et quantitatis corporis atque membrorum Domini nostri fuit per dierum intervalla incrementum, sicut et post nativitatem, ut primum minora essent, deinde per nutrimenti accessionem fierent paulatim majora, ipsa tamen membrorum* III. 422.
secundum figuram et distinctionem formatio fuit in ipso primo conceptus sacri momento omnino com-

pleta virtute Spiritus s. hujus operis effectrice. Vide Scholasticorum varias opiniones de instantanea Christi conceptione apud Ferdinandum Vellosillum episcodum Lucensem in Advertentiis theologiae scholasticae super tom. 9. August. quaestio 2. p. 487. et seqq. edit. Venet. an. 601.

114. Qu. 4. *Quodnam fuerit momentum conceptionis, in quo humana Christi natura in utero virginis formata?* Meminerimus et hic φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν. Apud veteres tres occurrunt de momento conceptionis sententiae: 1. Quidam sub ipsam salutationem ab angelo factam Mariam concepisse putant. Illi urgent verbum κεχαριτωμένη, quod applicant ad Christum omnis gratiae fontem in Mariae utero jam conceptum. 2. Quidam censent b. virginem simul et auribus accepisse vocem angeli dicentis *concipies*, et in utero concepisse. Illi urgent particulam ἰδού, quo tempus instans significetur. Nicephor. lib 1. c. 8: *Simul cum ea ipsa Gabrielis voce intransibiliter aeternum et antesecularе Verbum DEI descendit et conditionem naturamque nostram subiit.* 3. Quidam statuunt eam concepisse, postquam assensum suum nuntio angeli plene subjecerat dicens: *Ecce ancilla Domini.* Existimant igitur virginem quidem ea hora concepisse, qua ab angelo ipsi dictum *concipies*, sed non eodem momento, verum post absolutos omnes angeli sermones et post illa Mariae verba: *Fiat mihi sicut dixisti.* Damascenus libr. 3. c. 2: μετὰ τὴν συγκατάθεσιν τῆς ἁγίας παρθένου πνεῦμα ἅγιον ἐπῆλθεν ἐπ' αὐτήν, etc., quae sententia reliquis videtur praeferenda 1. quia verbum συλλήψῃ ponitur *in futuro;* 2. quia Maria de conceptionis modo erat plenius instruenda; 3. verba post hanc vocem συλλήψῃ ab angelo prolata καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν dicuntur a Luca fuisse pronuntiata ante conceptionem, Luc. 2, v. 21; 4. ut in spirituali conceptione et nativitate requiritur fiducialis assensus, ita quoque in corporali conceptione idem dubio procul factum. Confer Augustin. lib. 1. de peccat. merit. et remiss. c. 20. Rupertum de operibus Spiritus s. c. 9. Theophylact. in c. 1. Luc. Casaubonum exercit. 1. ad Baron. c. 27. Barradius in Harm. etc.

Formale unionis.

115. Thesis 4: *Formale unionis consistit in eo, quod ὑπόστασις τοῦ Λόγου sit facta carnis ὑπόστασις, unde ipsa unio vocatur ὑποστατική.* Modus unionis hujus est mirabiliter singularis ac singulariter mirabilis, omnium non modo hominum, sed etiam angelorum captum transscendens, unde ὁμολογουμένως μέγα μυστήριον vocatur. Πρόςληψις est ὑπὲρ κατάληψιν. Graeci vocant οἰκονομίαν ἔνσαρκον ἐπιφάνειαν ex 2. Timoth. 1, v. 10. et 1. Timoth. 3, v. 16. θεοφάνειαν. Damascenus lib. 3, c. 17. vocat ἕνωσιν ἀκραιφνεστάτην etc. Ut autem ad aliqualem ejus cognitionem pervenire possimus, 1. dicta Scripturae, quae de formali unionis loquuntur, expendemus; 2. modos unionis huic ipsi, de qua agimus, minus congruos κατ' ἄρσιν removebimus; 3. verum unionis modum κατὰ θέσιν explicabimus; 4. porismata quaedam ex eo colligemus. 1. Dicta Scripturae, quae de unione duarum in Christo naturarum loquuntur, potiora haec sunt: Joh. 1, v. 14: ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. Col. 2, v. 9: *In Christo κατοικεῖ, habitat, tota plenitudo deitatis corporaliter.* 1. Timoth. 3, v. 16: *Deus manifestatus est in carne.* Hebr. 2, v. 14: *Quia pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter μετέσχεν, participavit, iisdem,* v. 16: *non angelos, sed semen Abrahae ἐπιλαμβάνεται, assumit.* Haec omnia cum sint parallela, ideo in explicatione unionis perpetuo conjungenda. Verbum caro factum a Johanne dicitur, sed ne quis cogitaret, Verbum ita carnem esse factum, sicut aqua factum est vinum Joh. 2, v. 9, ideo Paulus dicit, quod Deus, id est Dei Filius, in carne sit manifestatus et quod carni et sanguini κεκοινώνηκεν. jam vero κοινωνία est ad minimum inter duo distincta, alias esset μεταβολὴ καὶ σύμφυσις. Deus dicitur in carne manifestatus apud apostolum, sed ne quis cogitaret esse talem φανέρωσιν, qualis fuit in V. T., quando vel Deus ipse vel angeli in figuris externis apparuerunt, ideo Johannes dicit, quod ὁ Λόγος sit caro factus, id est, quod carnem in suam hypostasin ita assumserit, ut nunquam eam in posterum deponat. III. Filius Dei dicitur *assumsisse semen Abrahae*, sed ne quis cogitaret esse talem assumtionem, qualis fuit ea, quando angeli figuras corporeas ad tempus assumserunt, ideo dicitur, quod perinde ut pueri communicant carni et sanguini, ita quoque iisdem participaverit. Jam vero constat pueros eo modo communicare carni et sanguini, ut caro et sanguis sive natura humana nascendo ipsis a parentibus communicetur. Describitur unio ab apostolo per κατοίκησιν Λόγου in assumta carne, sed ne quis cogitaret, Filium Dei eo modo habitare in assumta carne, quo modo habitat Deus per gratiam in cordibus fidelium, ideo notanter addit, quod πᾶν πλήρωμα τῆς θεότητος in assumta carne habitet et quidem σωματικῶς, *corporaliter*, ut habitaculum denotetur, vel personaliter, ut unionis modus exprimatur, utraque enim significatio τοῦ σώματος hic locum habere potest.

116. 2. Modi unionis varii sunt ac diversi, qui a personalis unionis modo removendi. Ut enim pii veteres dicunt, melius sciri ac dici posse, quid non sit Deus quam quid sit, ita quoque de divina et supernaturali illa duarum naturarum in Christo unione vere pronuntiare possumus, quod facilius dici possit, quis non sit ejus modus quam quis sit. Nyssenus de opif. mundi tribus modis res uniri dicit: *1. alteratione*, ut elementa; *2. mixtione*, ut aqua et vinum; *3. appositione*, ut asser asseri. Sed nullus horum modorum Christo competit. Athanas. in tractat. de definit. cap. περὶ ἑνώσεως tom. 2. p. 56. quinque unionis species numerat: alia est συγχυτική, *commixtiva*, qualis est aquae et vini; alia διαιρετική, *divisiva*, qualis est hominis ad hominem; alia σχετική, *habitualis*, qualis auri ad aurum; alia θετική, *positiva*, ubi plura inter se componuntur; a quibus omnibus distinguenda ὑποστατική, sancta illa in Christo naturarum in unam hypostasin unio. Bernhard.

lib. 5. de consid. ad Eugenium col. 148. octo recenset unionis modos: *Est unitas collectiva, cum multi lapides faciunt unum acervum; est et unitas constitutiva, cum multa membra unum corpus vel multae partes unum quodcunque totum constituunt; est et conjugativa, qua fit, ut duo jam non duo sint, sed una caro; est et nativa, qua anima et caro unus nascitur homo; est unitas potestiva, qua homo virtutis non instabilis, non dissimilis, sed unus sibimet semper nititur inveniri. Est consentanea, cum per caritatem multorum hominum est unum cor et anima una; est et votiva, cum anima votis omnibus adhaerens DEO unus Spiritus est cum eo.* Cum vero nulla ex his speciebus ad unionem hypostaticam accommodari possit, tandem subjicit: *Est et unitas dignativa, qua limus noster a DEI Verbo in unam assumtus est personam.* Idem in parv. serm. serm. 44. tom. 1. p. 215: *Est unitas naturalis, unitas carnalis, unitas virtualis, unitas moralis, unitas spiritualis, unitas socialis, unitas principalis, unitas personalis. Unitas naturalis est inter corpus et animam, carnalis inter virum et uxorem, virtualis, quae hominem sibi conjungit, ut non per diversa effluat, sed cum propheta unum a Domino petat, moralis, quae nos conjungit proximo, spiritualis, quae nos conjungit DEO, socialis inter angelos, quibus omnibus idem velle ac nolle, principalis, quae et substantialis in trinitate, personalis in Christo.* Quidam sic distinguunt: Unio est vel *physica vel hyperphysica* seu theologico-physica. Physica: *1. mixtionis*, quae fit vel *κατὰ διαφθορὰν* vel *κατὰ μεταβολὴν* vel *κατὰ σύγχυσιν*; *2. attingentiae*, quae est rerum, personarum, voluntatum; *3. coacervationis κατὰ σωρόν*; *4. compositionis κατὰ συνδύασιν. Hyperphysica* est: *1. essentialis κατ᾽ οὐσίαν* in trinitate; *2. mystica κατὰ χάριν* fidelium cum Christo et inter se; *3. conjugalis; 4. sacramentalis; 5. hypostatica* duarum in Christo naturarum. Alex. Alens. p. 3. q. 2. membr. 3. distinguit inter *unum per unitatem et unum per unionem.* Unum per unionem dicit fieri dupliciter, aut enim fit *servata natura utriusque aut mutata.* Si primum, id fit dupliciter,
24. aut enim *fit tertium*, ut in composito substantiali, aut *fit unum* de altero, ut in insertione ramusculi. Si natura mutata, hoc fit dupliciter, vel *in utroque*, utpote quando neutrum est praedominans, ut in unione aquae et mellis; *vel in altero*, ut dum alterum est praedominans, si modicum aquae misceatur multo vino. Hi modi omnes sunt unum simpliciter et per se. *Per accidens unum* seu secundum quid est unum per appositionem alterius ad alterum, quorum unum trahit ab altero vel *proprietatem tantum*, ut pomum communicat manui odorem, vel *denominationem tantum*, ut habitus, quo denominatur aliquis tunicatus, vel *neutrum*, ut lapis appositus lapidi; vel *utrumque, proprietatem et denominationem*, ut accidens subjecto. Postea addit, quod *unio duarum naturarum in Christo assimiletur unioni per modum insertionis.*

117. Nos progrediemur hoc modo: 1. Unio duarum naturarum in Christo non est nuda *παράστασις*, qualis inter duos asseres sibi conjunctos, vel inter duas personas sibi assistentes: *1.* quia *παράστασις* vix meretur inter unionis species numerari; *2.* quia ex *παραστάσει* nulla oritur communicatio; *3.* nullum in ea occurrit mysterium. 2. Non est *οὐσιώδης* sive *essentialis*. Duplex statui potest essentialis unionis modus: 1. *hyperphysicus* in personis trinitatis, quae una numero divina essentia participant, ubi tamen notandum, *unitatem* potius quam *unionem* in personis trinitatis statuendam, cum unio proprie sit eorum, quae aliquando non fuerunt unum et quae saltem cogitatione sunt separabilia. Talis unio non est duarum illa in Christo naturarum unio, quia in trinitate *τρεῖς ὑποστάσεις*, in Christo vero una hypostasis; in deitate *μία οὐσία*, sed in Christo duae naturae sive essentiae; *2. physicus sive naturalis*, quando ex pluribus fit una essentia, v. g. ex materia et forma unum compositum, ex corpore et anima unus homo. Haec species unionis quodammodo accedit ad eam, de qua agitur, unde in symbolo Athanasii paradigmatos loco ad ejus qualemcunque declinationem adhibetur, interim tamen non est undiquaque similis, multo minus eadem. Proprie enim et accurate loquendo unio duarum naturarum in Christo *nec naturalis nec essentialis* statui potest. Non naturalis: 1. quae naturaliter uniuntur, eorum plura dantur exempla in natura. At haec unio est *μονότροπος* ac singularis, cujus nullum datur exemplum in tota rerum universitate; 2. quae naturaliter uniuntur, eo modo se habent, ut neutrum eorum sit perfectum absque altero. Sed Christus est perfectus homo, perfectus Deus, ac *Λόγος* ante incarnationem fuit perfecta persona; 3. quae naturaliter uniuntur, ita se habent, ut ex illis quoddam tertium constituatur. At de Christo hoc dici nequit, is non est *ἐξ ἑτέρων ἕτερον*, ex diversis diversum quid; 4. quae naturaliter uniuntur, sunt invicem separabilia. Sed duae naturae in Christo inseparabiliter sunt unitae. Nec *essentialis:* 1. unio essentialis unam constituit essentiam, at duae naturae in Christo nec in simplicem nec in compositam essentiam coaluerunt, cum nec humana natura in divinam nec divina in humanam sit conversa, nec tertia quaedam species e duobus diversis composita. Leo Epist. 11: *Nec Verbum in carnem, nec caro in Verbum est conversa, sed utrumque in uno manet et unus in utroque, non diversitate divisus, non permixtione confusus, non alter ex patre, alter ex matre, sed idem, aliter tamen ex patre, aliter ex matre; 2. ubi ἄλλο καὶ ἄλλο*, ibi non est unio essentialis. Sed in Christo est *ἄλλο καὶ ἄλλο*. Ergo 3. unio definitur ac denominatur a termino *ἑνοποιῷ*, in quo unita conveniunt. At terminus *ἑνοποιὸς* duarum naturarum in Christo non est essentia; 4. in compositis essentialibus nullum principium constituens praexsistit persona. At divina natura *τοῦ Λόγου* ante incarnationem exstitit persona; 5. quae essentialiter uniuntur, extra unionem non sunt omnimode perfecta, et ex illis constituitur aliquod tertium. Neutrum de duabus in Christo naturis dici potest; 6. si unio esset essentialis,

etiam communicatio idiomatum ex unione orta foret essentialis, sicque humana natura essentialiter esset omnipotens, Cyrill. et Bernhard. vocant *essentialem*
III. 425. *et naturalem* 1. non respectu *modi*, sed respectu termini, et quidem non respectu *termini ad quem*, sed *a quo*, ut exponit Damasc. l. 3. c. 3: *οὐσιώδη φάμεν τὴν ἕνωσιν, τουτ' ἔστιν ἀληθῆ καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν, οὐσιώδη δὲ οὐχ ὡς τῶν δύο φύσεων ἀποτελεσασῶν μίαν σύνθετον φύσιν, ἀλλ' ἑνωθεισῶν ἀλλήλαις καὶ ἀλήθειαν εἰς μίαν ὑπόστασιν σύνθετον*, etc. 2. Essentiale et naturale non opponunt personali, sed accidentali, ut sit idem, quod reale.

118. 3. Non *κατὰ συμβεβηκὸς* sive *accidentalis* (ut velle videtur Scotus 3. Sent. dist. 1. quaest. 1.): 1. quia unio accidentalis est inter substantiam et accidens, vel inter substantiam et substantiam, sed accidentaliter unita, ut non constituant unum quoddam per se. At neutra in Christo natura est accidens, nec accidentaliter invicem sunt unitae, unio accidentalis non potest facere *ὑπόστασιν σύνθετον;* 2. terminus *ἑνοποιός* unionis in Christo non est accidens, sed hypostasis; 3. si unio esset accidentalis, Deus per accidens erit homo, et homo per accidens erit Deus; deinde etiam communicatio idiomatum foret accidentalis; 4. si caro esset *Λόγου* adjunctum, utique de *Λόγῳ* in casu obliquo, non casu recto foret praedicanda, imo contingenter et accidentaliter. Sicque *Λόγος* non esset dicendus homo, sed humanus; 5. nulla species unionis accidentalis competit unioni duarum naturarum in Christo. Ergo nec accidentalis dici potest. Connexio patet, quia, cui genus competit, illi etiam aliqua species generis competere debet. Antecedens probatur ex enumeratione specierum. Unio accidentalis est vel *absoluta vel respectiva*, cum omne accidens sit absolutum vel relatum. Unio hypostatica non est *accidentalis respectiva κατὰ σχέσιν*, quia haec sententia in Nestorio a patribus Ephesinis jamdudum damnata teste Cyrillo anathem. 3, nec est *absoluta*, foret enim talis secundum *quantitatem*, eamque vel *continuam* per agglutinationem, ut cum duo asseres clavo, catena, visco conjunguntur, vel *discretam* per aggregationem, appositionem, coacervationem, at nulla ex his speciebus unioni hypostaticae competit, nisi naturam divinam in praedicamentum quantitatis detrudere velimus; vel secundum *qualitatem* per *ὁμόνοιαν*, unitatem consensus, at hac ratione non foret unus Christus, sed personae duae.

119. 4. Non est unio proprie *integralis*: 1. modus enim illius unionis est tantum inter partes quantitativas. At *Λόγος* neque quantus est, neque partem extra partem habet, ergo non potest cum homine constituere unum integrum. 2. Pars integralis una non praedicatur de altera affirmative. Manus enim non est pes. At homo de Deo et Deus de homine in persona Christi praedicatur. Huc referri possunt ea, quae de modo unionis Damascenus lib. 3. orth. fid. cap. 3. ex Graecis patribus affert. Unio, inquit, non est facta 1. *κατὰ φυρμόν*, *conspersionem vel massam*, velut cum ex farina et aqua tertium quid formatur, scilicet panis; 2. *κατὰ σύγχυσιν*, *confusionem*, cum ex diversis aromatum speciebus fit unus pulvis; 3. *κατὰ σύγκρασιν καὶ ἀνάκρασιν*, *commixtionem*, cum ex aqua et melle simul fit mulsum, juxta quos tres unionis vel potius *μίξεως* modos Eutyches et ipsius asseclae naturas in Christo fingebant commixtas. Nec facta est 4. *κατὰ σχέσιν*, *per affectum et amicitiam*, qua duorum fit cor unum; 5. nec *κατὰ ἀξίαν*, *secundum dignitatem*, quod ille homo acceperit a Verbo hanc dignitatem, ut sit cum eo servator; 6. nec *κατὰ ταυτοβουλίαν, ἁρμονίαν, ὁμόνοιαν*, *secundum consensionem*, quod voluntas hujus hominis semper fuerit conformis voluntati Dei; 7. nec *καθ' ὁμοτιμίαν*, quod hunc hominem ita exaltarit Deus Verbum, ut totum suum honorem ei communicarit; 8. nec *καθ' ὁμωνυμίαν*, quod Deus suum nomen illi communicaverit; 9. nec *κατ' εὐδοκίαν*, quod *Λόγος* in assumto homine sibi placeat ac efficiat, ut iste homo sibi complaceat in Verbo; quibus sex modis Nestorius unionem in Christo factam esse fingebat. In 5. Synod. act. ult. can. 4: *Si quis dicit secundum gratiam vel secundum operationem vel secundum dignitatem vel secundum honoris aequalitatem aut relationem aut affectum aut virtutem et non secundum compositionem aut secundum subsisten-* III.
tiam Verbi unitionem ad carnem factam esse dicit, anathema sit. Patres synodi Chalcedonensis apud Zonaram tom. 3. in vita Marciani p. 139. et apud Evagrium lib. 2. c. 4. p. 810. ac Niceph. libr. 15. c. 6. contra Eutychem et Nestorium statuunt, unionem duarum naturarum in Christo factam esse *1. ἀσυγχύτως*, *inconfuse*, sine confusione, quia ex duabus illis naturis non est tertia quaedam natura sive essentia per *σύγχυσιν* facta; *2. ἀτρέπτως*, *inconvertibiler*, quia nec divina natura in humanam, nec humana in divinam est mutata; *3. ἀδιαιρέτως*, *indivise*, quia post factam incarnationem nec *Λόγος* a carne, nec caro a *Λόγῳ* dividi potest; *4. ἀχωρίστως*, *inseparabiliter*, quia duae naturae semel unitae nunquam separantur. Alii ex veteribus addunt, quod unio etiam facta fuerit *ἀναλλοιώτως, ἀδιαλύτως, ἀδιασπάστως, ἀμεταβλήτως καὶ ἀδιαστάτως*. Confer Damascenum libr. 3. c. 2. Potest etiam personalis inhabitatio *τοῦ Λόγου* in assumta carne per modum remotionis conferri *cum praesentia universali*, qua Deus adest omnibus creaturis cum *praesentia gratiae*, qua habitat in sanctis; cum *praesentia gloriae*, qua se in coelo beatis angelis et electis manifestat, his enim modis omnibus arctior est is, quo tota plenitudo deitatis habitat in assumta carne non *τυπικῶς*, ut olim in templo Hierosolymitano, nec *ἐνεργητικῶς* duntaxat, ut in creaturis, nec *χαριέντως*, duntaxat, ut in sanctis, nec *δοξαστικῶς*, ut in beatis et angelis, sed *σωματικῶς* ac *ὑποστατικῶς*. Collatio etiam potest institui inter apparitionem Spiritus s. in *σωματικῷ εἴδει* columbae, quae est unio *symbolica et separabilis*, et inter manifestationem Filii Dei in carne, quae est unio *hypostatica et inseparabilis*.

120. 3. Remotis ergo omnibus unionis modis ac speciebus, dicimus duarum in Christo naturarum unionem factam esse *καϑ' ὑπόστασιν*, quia terminus *ἑνοποιὸς* est, *τοῦ Λόγου ὑπόστασις*, quae cum ante incarnationem esset divinae duntaxat naturae, hypostasis post incarnationem facta est etiam carnis hypostasis. Damascenus lib. 3. c. 3: *ἐν δυσὶ φύσεσι τελείως ἐχούσαις μίαν ὑπόστασιν ὁμολογοῦμεν τοῦ υἱοῦ τοῦ ϑεοῦ καὶ σεσαρκωμένου τὴν αὐτὴν ὑπόστασιν λέγοντες τῆς ϑεότητος καὶ τῆς ἀνϑρωπότητος αὐτοῦ*, et c. 11: *τὸ σάρκα γενέσϑαι τὸν λόγον* est *αὐτὴν τὴν τοῦ λόγου ὑπόστασιν ἀτρέπτως γενέσϑαι τῆς σαρκὸς ὑπόστασιν*, unde ipsa unio vocatur *hypostatica ac personalis*. In omni disparatarum rerum unione datur quidam quasi *συνδεσμὸς* ac vinculum, quod eas conjungit et per quod fiunt unum. Tale *ἑνοποιὸν* naturas disparatas in Christo uniens est *ὑπόστασις*, inde vocatur unio hypostatica. Quod vero Damascenus libro tertio capite 3. negat esse *ἕνωσιν προσωπικήν*, id commode explicandum ex auctoris scopo et intentione, disputat enim contra Nestorium, qui personalem unionem in Christo statuebat non ratione *termini ad quem*, sed ratione *termini a quo*, quae scilicet facta sit non in persona Filii Dei ex duabus naturis, sed ex duabus personis per consensum, per amorem, per *ταυτοβουλίαν* etc., unde ipse Damascenus se ipsum declarans remotis alienis speciebus unionis subjungit, unionem naturarum in Christo factam esse *κατὰ σύνϑεσιν, ἤγουν καϑ' ὑπόστασιν*. Est unio *naturarum*, sed non *naturalis*, est unio *personalis*, sed non *personarum*. Apud pios veteres vocatur unio *κατ' οἰκονομίαν* vel etiam simpliciter *οἰκονομία*, Ignatius et Justinus in expositione fidei *σάρκωσις καὶ ἕνωσις*, quorum prius *πρόςληψιν τῆς σαρκός*, posterius *τὴν συνάφειαν τῶν διεστώτων* notat p. 294; adunitionem Verbi ad ejus plasma vocat p. 299. *ἄκραν ἕνωσιν*, Nyssenus *προςεγγυσμόν*. Athanasius *συγκατάβασιν, ἐν σαρκὶ φανέρωσιν, ἐνσώματον παρουσίαν, μετενσωμάτωσιν, σύζευξιν*. Nazianzenus *σύνοδον*. Damascenus *συμφυΐαν καὶ ἁρμογὴν φύσεων*. Communiter *ἐνανϑρώπησιν, ἐνσάρκωσιν* etc. *Συνάφειαν μὴ μέριζε*, ait Proclus homil. in nat. Dom. p. 74: *ἵνα μὴ μερισϑῇς ἀπὸ τοῦ ϑεοῦ*. Quod Irenaeus libr. 3. c. 21. eam vocat *σύμμιξιν*. Nazianzen. Epist. 1. ad Cledon. *κρᾶσιν καὶ σύγκρασιν*. Nyssen. *ἔγκρασιν καὶ ἐπιμιξίαν* **Lutherus in c. 14. Joh. tom. 7. Jenens. Germ. fol. 91. beide Naturen ſind in der Perſon vermenget.** id
127. commode explicandum, ne ad Eutychianam confusionem applicetur. Athanasius in symb. definit per *πρόςληψιν τῆς ἀνϑρωπότητος εἰς ϑεότητα*. Epiphanius *συνένωσιν*. Damascenus declarat per *περιχώρησιν*. Tertullianus et Ambrosius vocant *incarnationem, corporationem, confibulationem, copulationem*. Cyprianus serm. de Bapt. *Christi unitatem, illapsum sermonis in virginem, conventum sempiternae divinitatis et temporalis humanitatis*. Origenes *confoederationem*. Augustinus *susceptionem servilis formae*. It. *transitum Dei in hominem et hominis in Deum*. Hilar. lib. 2. de trin. *societatem admixtionis*. Hieron. in c. 61. Esa. Cyrill. de rect. fid. *dispensationem* etc. Augustin. libr. 10. de civitat. Dei c. 29: *Filius Dei induit hominem*; c. 31: *suscepit hominem*. Lib. 11. de civit. Dei c. 2: *Filius Dei homine assumto, non tamen Deo consumto fundavit fidem* etc. Leo serm. 3. de nativit. p. 42: *creatori creatura conseritur*, Damascen. orat. 1. de imag. ex synod. Chalcedon. fol. 702: *ὥσπερ ὁ λόγος σὰρξ ἀτρέπτως γέγονε, μείνας ὅπερ ἦν, οὕτω καὶ ἡ σὰρξ λόγος γέγονεν οὐκ ἀπολέσασα τοῦϑ' ὅπερ ἔστι, ταυτιζομένη δὲ μᾶλλον πρὸς τὸν λόγον καϑ' ὑπόστασιν*, idem effecta quoad personam.

121. 4. *Porismata* formale illud unionis uberius ac manifestius exprimentia haec sunt: 1. Quia *ἐν τῇ ἐνσαρκώσει ὑπόστασις τοῦ Λόγου* facta est carnis *ὑπόστασις*, ideo post incarnationem est *ὑπόστασις σύνϑετος*. Damascenus libro tertio capite tertio ex Nazianzeno, Athanasio etc.: *συνάπτονται αἱ φύσεις αὐτοῦ τῇ ὑποστάσει μίαν ὑπόστασιν σύνϑετον ἔχουσαι*. Capite 4: *γινώσκομεν μίαν τὴν ὑπόστασιν ἐξ ἀμφοτέρων φύσεων σύνϑετον*. Item *ἐκ τῶν φύσεων συντεϑεῖσαν ὑπόστασιν*. Dicitur autem hypostasis *σύνϑετος*, non quod in se ac per se alterationem quandam et simplicitatis suae excidentiam passa, fuerit composita, sed quia post incarnationem est duarum naturarum hypostasis, cum antea solius divinae naturae hypostasis fuerit. Persona *τοῦ Λόγου* ante incarnationem *αὐτοτελεστάτη* fuit ac simplex, *ὑπόστασις* in natura tantum divina subsistens, per incarnationem facta est *ὑπόστασις σύνϑετος*, constans simul divina et humana natura atque ita ad integritatem personae Christi jam incarnati non modo divina, sed etiam assumta ejus humana natura pertinet. Recte Thom. p. 3. quaest. 2. lat. 4: *Compositio personae ex naturis non dicitur ratione partium, sed potius ratione numeri, sicut omne illud, in quo duo conveniunt, potest dici ex illis compositum, et persona sic dicitur composita, in quantum unum duobus subsistit. Σύνϑετον* ergo intellige non *compositione subjectiva, non essentiali*, non *attactiva*, sed *personali*, qua eadem hypostasis, quae prius fuit tantum Verbi hypostasis, ejusdemque perpetuo manet hypostasis, naturaliter et essentialiter *ἐν τῇ ἐνσαρκώσει* facta est carnis *ὑπόστασις* communicative et personaliter. Ac quia Filii Dei hypostasis post factam incarnationem est *σύνϑετος*, ideo ad personam Filii DEI utraque natura pertinet, nec una sine altera vel extra alteram subsistit. 2. Quia hypostasis *Λόγου* facta est carnis hypostasis, ideo carni hypostasis *Λόγου* est communicata. *Λόγος ὑπόστασιν* illam habet in se propriam, caro per unionem eam habet communicatam (hypostasis *τοῦ Λόγου* utriusque naturae est hypostasis divinae *πρώτως καὶ φυσικῶς*, humanae *δευτέρως καὶ ὑποστατικῶς*.) Neque enim per naturam et essentiam sive essentialiter ex principiis naturae et essentiae constitutivis carni competit *Λόγου ὑπόστασις*, requirebatur igitur, ut eidem communicaretur. Sic enim procedimus: Caro Christi aut est prorsus *ἀνυπόστατος* aut *Λόγου ὑποστάσει* subsistit, propriam enim subsistentiam non habet. Atqui falsum est eam esse prorsus *ἀνυπόστατον*. Ergo

subsistit *τοῦ Λόγου ὑποστάσει*, quam oportet ei esse communicatam. 3. Quia hypostasis *Λόγου* facta est carnis *ὑπόστασις*, ideo caro Christi est *ἐνυπόστατος*. Neque enim est *αὐθυπόστατος καὶ ἰδιοσύστατος*, propriam habens subsistentiam, neque *ἀνυπόστατος*, prorsus nullam habens subsistentiam; utique ergo est *ἐνυπόστατος, ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ* subsistens. Dicitur autem *ἐνυπόστατος* non qualicunque sustentatione et gestatione in *Λόγῳ* nec nuda ad *Λόγον* praesentia, sed *ὑποστάσεως τοῦ Λόγου* communicatione ple-
III. 428. nissima, cum tota plenitudo deitatis in ipsa dicatur habitare Coloss. 2. v. 9; *ἐνυπόστατος* est non *accidentaliter*, ut accidens in subjecto, nec *partialiter*, ut pars in toto, sed *personaliter* ac singulariter, ut natura in persona. (*ἐνυπόστατον* philosophis 1. significat *universale*, nempe quod secundum se non subsistit, sed in personis sive hypostasibus subsistentiam habet. Sic species seu natura hominum non habet propriam hypostasin, sed est aliquid in hypostasi Petri, Pauli, Johannis; 2. significat *partem et potissimum essentialem*. Sic corpus humanum non est hypostasis, nec anima est hypostasis, sed utraque sunt *ἐνυπόστατα*. Significatio, in qua hoc loco usurpatur, magis accedit ad posteriorem quam priorem.) Augustinus de fid. ad Petrum c. 17: *Verbum caro factum unam habet divinitatis carnisque suae personam.* Damascenus libro tertio capite secundo: *Λόγος σαρκὶ ἐψυχωμένῃ καὶ ἐν αὐτῷ τὸ εἶναι λαχούσῃ ἑνωθεὶς κατὰ ὑπόστασιν.* C. 7: *ὥς τε αὐτὴν χρηματίσαι τῇ σαρκὶ ὑπόστασιν τὴν τοῦ θεοῦ Λόγου ὑπόστασιν.* C. 9: *ἡ αὐτὴ τοῦ Λόγου ὑπόστασις ἀμφοτέρων τῶν φύσεων ὑπόστασις χρηματίσασα οὔτε ἀνυπόστατον αὐτῶν μίαν εἶναι συγχωρεῖ, οὔτε μὴν ἑτερουποστάτους ἀλλήλων εἶναι παραχωρεῖ* etc. Et postea: *οὐχ ἰδιοσυστάτως ὑπέστη ἡ τοῦ θεοῦ Λόγου σάρξ, οὐδὲ ἑτέρα ὑπόστασις γέγονε παρὰ τὴν τοῦ θεοῦ Λόγου ὑπόστασιν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ὑποστάσει ἐνυπόστατος μᾶλλον.* C. 11: *αὐτὴ ἡ ὑπόστασις τοῦ θεοῦ Λόγου ἐγένετο τῇ σαρκὶ ὑπόστασις.* 4. Quia *Λόγου ὑπόστασις* facta est etiam carnis *ὑπόστασις*, ideo post factam incarnationem est intima naturarum unitarum *περιχώρησις* sive immeatio. (Quidam ipsum formale in hac *περιχωρήσει* statuunt, sic enim distinguunt: Unio dupliciter consideratur, *radicaliter et formaliter*. Radix seu fundamentum unionis est subsistentia seu personatio, formale vero seu formalitas est immanentia seu permeatio. Sed *περιχώρησις* illa rectius statuitur consequens quam formale unionis.) Quomodo enim absque tali *περιχωρήσει* una istarum naturarum esset *ὑπόστασις*? quomodo absque ea tota plenitudo deitatis in carne assumta habitaret? Quin imo ut propter essentiae unitatem inter personas trinitatis est *περιχώρησις essentialis*, ita propter personae unitatem inter duas naturas in Christo unitas est *περιχώρησις personalis*. Damascenus lib. 3. c. 4. vocat *τὴν τῶν φύσεων εἰς ἄλληλα περιχώρησιν*. Interpres reddidit *naturarum in invicem immanentiam ac inessionem*. C. 5: *εἰ ἐν ἀλλήλαις περιχωροῦσιν, ἀλλὰ τὴν εἰς ἀλλήλας τροπήν τε καὶ μεταβολὴν οὐ προσίενται.* C. 7. addit: *ἰστέον, ὡς, εἰ καὶ περιχωρεῖν ἐν ἀλλήλαις τὰς τοῦ κυρίου φύσεις φαμέν, ἀλλ' οἴδαμεν, ὡς ἐκ τῆς θείας φύσεως περιχώρησις.* Interp. reddidit: immeatio provenit; *αὐτὴ μὲν καὶ διὰ πάντων δίηκε καθὼς βούλεται καὶ περιχωρεῖ δι' αὐτῆς οὐδέν.* Immanentia igitur juxta Damascenum utrique naturae communis est, sed immeatio divinae naturae propria. Galat. lib. 3. de arcan. c. 2. reddidit *circumcessionem*. Quidam definiunt, quod sit *ὅλως πρὸς ὅλα παντελὴς ἕνωσις ἀμιγής, immeatio arctissima, sed impermixta*, quia immanentia illa requirit praesentiam arctissimam et intimam, unde profluit. 5. Quia *Λόγου ὑπόστασις* facta est carnis hypostasis, ideo naturae hae duae sunt sibi invicem praesentissime praesentes. Neque enim pars parti, sed totus *Λόγος* toti carni, et tota caro toti *Λόγῳ* est unita, ideo propter *ὑποστάσεως ταυτότητα καὶ τῶν φύσεων εἰς ἄλληλα περιχώρησιν Λόγος*, ita praesens est carni et caro ita praesens est *τῷ Λόγῳ*, ut nec *Λόγος* sit extra carnem, nec caro extra *Λόγον*, sed ubicunque est *Λόγος*, ibi etiam praesentissimam sibi habet carnem, quippe quam in personae unitatem assumsit, et ubicunque est caro, ibi praesentissimum sibi habet *τὸν Λόγον*, quippe in cujus hypostasin est assumta. Quemadmodum *Λόγος* non est extra suam deitatem, cujus est hypostasis, sic etiam non est extra suam carnem essentia quidem finitam, in *Λόγῳ* tamen personaliter subsistentem. Ut enim *τῷ Λόγῳ* propria est sua deitas *per aeternam a Patre generationem*, sic eidem *τῷ Λόγῳ* propria facta est caro *per unionem personalem*. Quemadmodum ergo *περιχώρησις* essentialis in personis trinitatis ac una tribus personis communis deitas facit, III. 4
ut una persona non sit extra alteram, sed Pater sit in Filio, Filius in Patre et Spiritus s. in utroque, sic *περιχώρησις* personalis et una duabus naturis communis *ὑπόστασις* facit, ut una natura in Christo non sit extra alteram, sed ut totus *Λόγος* sit in sua carne et tota caro sit in *Λόγῳ*, ac quemadmodum labefactatur essentiae unitas, si dicas Filium esse extra Patrem, et Patrem extra Filium, quocunque modo ac respectu illud voles interpretari: sic labefactabitur unitas personae, si dicere velis *Λόγον* esse extra carnem et carnem extra *Λόγον*, quocunque modo ac respectu illud interpretari volueris. Haec ergo *περιχώρησις* requirit praesentiam non modo *generalem, gratiosam, gloriosam*, quae assumtae carni cum aliis creaturis est communis, sed *singularem, intimam et arctissimam*, ut una natura non possit esse extra alteram sibi unitam, alias foret non *περιχώρησις*, sed *παραχώρησις*, quia *περιχώρησις* requirit praesentiam non partialem, sed totalem, ut totus *Λόγος* toti carni, tota caro toti *Λόγῳ* sit praesens; non temporariam et solubilem, sed perpetuam et indissolubilem. Justin. in *ἐκθ. πιστ.* p. 305: *In proprio templo inseparabiliter ἀχώριστον Verbum esse affirmantes ac veluti plenitudinem deitatis inhabitare ibi fatentes omnibus quoque id ipsum adesse dicimus, sed consimiliter.* 6. Quia *Λόγου ὑπόστασις* facta est carnis *ὑπόστασις*, ideo unum in Christo *ὑφιστάμενον, persona una.* Duae quidem in Christo

sunt et manent naturae, sed una est persona, quia duae illae naturae ad unum *ὑφιστάμενον* constituendum uniuntur per *ὑποστάσεως* utrique communis unitatem, unde ***unus Dominus*** 1. Cor. 8, v. 6. Ephes. 4, v. 6; ***unus homo*** 1. Tim. 2, v. 5; ***unus vir*** 2. Cor. 11, v. 2; ***unus Christus*** 2. Cor. 5, v. 14 vocatur. Pulchre Leontius Hierosolymitanus in disputat. adversus eos, qui unam naturam compositam dicebant Dominum nostrum Jesum Christum fol. 24. ex Justin. exposit. rect. fid. p. 302: *Unus sol, naturae autem duae, altera quidem lucis, altera vero corporis solaris: ita etiam hic unus quidem Filius, Dominus Christus, unigenitus, at duae naturae, altera quidem supra nos, altera vero nostra, ἡ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς, ἡ δὲ ἡμετέρα.* Athanas. Dial. 5. de sanct. Trinit. *Χριστὸς ἓν πρόσωπον συντεθὲν ἐκ θεοῦ καὶ ἀνθρωπότητος.* Nazianzen. ad Cledon. p. 312: *ἄλλο μὲν καὶ ἄλλο τὰ ἐξ ὧν σωτήρ, οὐκ ἄλλος καὶ ἄλλος, μὴ γένοιτο.* Vincent. Lyrin. libr. 4. advers. prof. vocum novit: *In Deo una substantia, sed tres personae, in Christo duae substantiae, sed una persona. In trinitate alius atque alius, non aliud atque aliud, in salvatore aliud atque aliud, non alius atque alius. Alia est substantia divinitatis, alia humanitatis, sed tamen deitas et humanitas non alter et alter, sed unus idemque Christus, unus idemque DEI Filius, sicut in homine aliud caro, aliud anima, sed anima et caro unus idemque homo.* In Chalced. synodo exclamarunt patres, quorum numerus fuit 630: *anathema dividenti et confundenti*, dividenti scilicet personam et confundenti naturas, *quia naturae sunt inconfuse unitae, ut inseparabiliter distinguantur.* Gal. lib. 3. de arcan. c. 2: *Est unio inconfusa propter naturarum dualitatem et distinctio indivulsa propter personae unitatem. Sicut tres divinae hypostases sunt unus Deus, sic tria haec, divinitas, anima et corpus, constituunt unum Christum* Galat. d. l. 7. Quia *λόγου ὑπόστασις* facta est carnis *ὑπόστασις*, ideo caro per unionem modum subsistendi illocalem est sortita. Natura humana subsistit *ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ*, aut localiter aut illocaliter. Non prius, quia alias unio foret localis. Ergo posterius et per consequens accepit hinc illocalem supernaturalem et sublimissimum in ipso *τῷ Λόγῳ* praesentiae modum, qui est personalis, unde nullibi et nuspiam est *ὁ Λόγος*, ubi non praesentissimam sibi habeat suam carnem, quippe personaliter sibi unitam. Quamvis ergo *ἐνσάρκωσις* in solo Mariae matris virginis utero sit facta extra uterum matris, ac corpus Christi tempore conceptionis et gestationis juxta situm naturalem et propinquitatem localem non fuerit, tamen, cum terminus assumtionis et unionis non sit locus aliquis, sed ipsa *ὑπόστασις τοῦ Λόγου*, quia est illocalis et altissime omnia locorum *διαστήματα* transscendit, ideo in hac unione et per hanc
10. unionem caro Christi modum subsistendi illocalem est sortita. Neque enim humana natura, quatenus unita in loco habet suam *ὕπαρξιν*, sed in *Λόγῳ*, neque respectu hujus vel illius loci *Λόγος* carnem sibi habet praesentem, sed in ipsa sua *ὑποστάσει* inquam est evecta, alias unio foret localis et mutabilis. Sortita est *εἶναι* suum hypostaticum *ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ*, ergo etiam peculiarem subsistendi modum ac personalem actum. Et quia *Λόγου ὑπόστασις* eo modo facta est carnis *ὑπόστασις*, ut non desierit esse quod erat, videlicet humana natura, inde jam oritur distinctio inter *actum naturalem et personalem*, quaedam enim de Christo homine praedicantur secundum actum naturalem, quae scilicet ex principiis naturae humanae constitutivis oriuntur, et quae cum omnibus hominibus habet communia; quaedam secundum actum personalem, quae scilicet ratione unionis personalis ipsi competunt, illa naturaliter secundum essentiam, haec personaliter secundum exsistentiam ipsi competunt. Falsum enim est, quod nonnulli disputant, *personaliter non posse dici nisi de persona.* At subsistere in *Λόγῳ* praedicatur de assumta carne *non essentialiter, non accidentaliter.* Ergo personaliter. Quia *Λόγου ὑπόστασις* est facta carnis *ὑπόστασις*, ideo *Λόγος* cum propria sua carne est secunda trinitatis persona, cum enim assumta natura non seorsim subsistat nec peculiarem constituat personam, sed in unitatem personae *τοῦ Λόγου* evecta, qui in utraque natura, divina et humana, subsistens est secunda trinitatis persona, ideo piissime creditur et rectissime dicitur assumtam naturam personaliter ad trinitatem pertinere, quia personaliter pertinet ad *Λόγον*, qui est secunda persona trinitatis, ac ut personaliter non est extra *Λόγου* hypostasin, ita quoque personaliter non est extra trinitatem. Ambrosius de resurrect.: *Non est despicienda carnis humanae natura, quae in sanctae trinitatis consortium per Dominum Christum ingredi meruit, puta personaliter.* August. de bono persev. c. 24: *Qui suscepit et quod suscepit, est una in trinitate persona.* Confer D. Chemnicium de duabus natur. c. 27. Sane Beza volum. 2. fol. 275. disputat, ***naturam assumtam manere in unione extra trinitatem***, ac nostris ecclesiis Svencfeldianismum objicit. Sed resp. non essentialiter, sed personaliter facta est trinitati interna. Qui carnem assumtam secludit a consortio trinitatis, eandem secludit a consortio Verbi.

122. *Antithesis.* Duo cavenda hic sunt errorum praecipitia. Eutychiana naturarum confusio et Nestoriana personae divulsio. Ad prius declinarunt Timotheani, qui docebant *unionem factam esse conversione deitatis in humanitatem*, et quotquot Eutychem secuti sunt; ad posterius declinavit Samosatenus, qui docuit *Verbum divinum habitasse in homine sicut in quovis alio propheta*, et quotquot Nestorium sunt secuti. Vide librum Schroederi de Eutychianismo et Nestorianismo, disputationes D. Rungii de Eutychianismo et Nestorianismo etc. Sed praetermissis veterum erroribus nostri temporis *ἑτεροδιδασκαλίας* circa hoc doctrinae caput enumerabimus. *I. Pontificii* circa unionis formale a veritatis tramite abeunt, 1. dum communicationem *ὑποστάσεως* exclusive accipiunt, ut opponatur communicationi naturarum et idiomatum. Bellarmin. libr. 3. de Christo c. 8. §

[Margin: Antithesis. — 1. Pontificiorum.]

his igitur: *Unio hypostatica consistit in communicatione subsistentiae Verbi, non in communicatione attributorum deitatis.* Et postea §. 3: *Unio facta est per communicationem ejus, quod est proprium Filii, non ejus, quod est commune aliis personis, sed sola subsistentia est Filii propria, attributa autem omnia essentialia communia sunt omnibus tribus personis. Ergo unio hypostatica facta est per communicationem solius subsistentiae.* Similia occurrunt apud Busaeum contra Gerlachium c. 4. thes. 35, ubi vocat *unionem subsistentialem, non quod ex duabus naturis una fiat subsistentia, sed quia haec unio nihil aliud quam subsistentiam tribuat humanitati unitae.* Contra 1. in Christo dicitur *habitare tota plenitudo deitatis* Coloss. 2, v. 9.
III. 431. ac dicuntur in ipso *reconditi omnes thesauri sapientiae et scientiae* v. 3; ergo non solius subsistentiae seclusa natura et attributis divinis communicatio facta; 2. proprius et immediatus effectus non debet opponi suae causae. Atqui communicatio idiomatum ad communicationem hypostaseos habet se ut proprius et immediatus effectus ad suam causam, ut postea ostendemus; 3. hypostasis *Λόγου* non est aliquid realiter diversum a natura divina *τοῦ Λόγου* et essentialibus ejusdem proprietatibus; 4. si *Λόγου* ὑπόστασις est carni communicata et non attributa divina, consequens est, hypostasin *Λόγου* et ejus attributa esse opposita, quia opposita non sunt in uno; 5. argumento Bellarmini satisfieri potest per distinctionem superius traditam inter naturam divinam consideratam absolute sive communiter et relate sive determinate cum τρόπῳ ὑπάρξεως. 2. Dum unionem per nudam sustentationem definiunt. Bellarminus libr. 3. de incarn. c. 8. sub finem ac libr. ejusdem c. 17. in fine scribit: *Licet alicubi sit Verbum, ubi non sit humanitas, tamen etiam ibi Verbum est homo, quia Verbum ibi exsistens sustentat humanitatem uti suam et propriam licet alibi exsistentem.* Pro formali ergo unionis proponunt naturae humanae in Filio Dei sustentationem. Quem Thomisticum errorem jam olim refellit Lutherus tom. 2. Witenbergen. fol. 228. in majore Confess. et in libr. de conciliis. 3. Dum talibus similitudinibus unionis personalis mysterium declarant, quae illud penitus evacuant. Salmeron tom. 16. Disput. 2. in 1. Joh. p. 155. unionem hypostaticam septem modis concipi posse docet: *1. est ut attractum in attrahente, quemadmodum ferrum in magnete, intermedio ejus Spiritu; 2. ut subjicitur in subjecto, quemadmodum sensitivum in intellectivo ac ut trigonum in tetragono; 3. ut maxima polygonia in circulo, quia maxime rapitur ad alteram speciem, nec per se; 4. ut unitum in uniente; 5. ut duae arbores in circulo insertae; 6. ut fluvius in mari, ad quod ducitur et quod ipsum capit; 7. ut vox in verbo et vox in charta, physica in Aristotele, artifex in imagine, et ut filius patris Galli matris Hispanae.* Bellarminus libr. 3. de Christo c. 8. scripserat, *carnem exsistere in Verbo ut brachium in corpore*, sed in posterioribus editionibus expunxit. Ibidem confert has propositiones: *Deus est mortuus et philosophus est mortuus*, et comparat hoc mysterium *arbori, cui inseritur ramus alterius speciei.* Quamvis vero recte moneat, utramque similitudinem deficere, tamen cum in ἀποδόσει posterioris similitudinis scribat: *quod sicut arbor post insitionem sustentat ramum illum, qui alioqui per se exsisteret: ita prorsus Verbum divinum instar magnae arboris susceperit ramusculum humanae naturae mirabiliter sibi insertum*, praesertim cum proprium et immediatum unionis effectum, communicationem scilicet idiomatum, praefracte neget, ideo Nestorianae παραστάσεως dicam illi propter has similitudines merito scribimus. Utraque enim similitudo multis modis deficit. Prior propterea: 1. quia philosophia et mors sunt duo accidentia, quorum neutrum ad subsistentias hominis pertinet; 2. in subjecto propositionis philosophus est mortuus, non ponitur nomen suppositi; 3. nec philosophia unitur personaliter cum natura, quae moritur. Posterior propterea: 1. quia ramus arbori insertus non est perfecta arbor, sed tantum pars arboris; 2. ramus antequam insereretur, habebat propriam subsistentiam, quorum neutrum de natura assumta dici potest; 3. ramus fit unum cum arbore, cui inseritur per σύμφυσιν et agglutinationem naturalem, non per ἕνωσιν ὑποστατικήν; 4. non explicat haec similitudo actum personalem naturae humanae, sed duntaxat effectus aliquis unionis. Hujus loci est, quod Bellarminus libr. ejusd. c. 4. propositionem illam, Verbum caro factum est, explicat per illas propositiones, *Aaron a Deo factus est pontifex, David factus est rex.* C. 15. *Λόγον* assumentem naturam humanam confert cum rege, qui induit purpuram; c. 17. unionem duarum in Christo naturarum confert cum globi solaris et ipsius orbis unione. Quae omnia si probe observentur, facile apparebit, verissime a b. Luthero nostro esse pronuntiatum libr. de concil. tom. 7. Jenens. p. 251. *in papatu multos esse Nestorianos.* Vide disput. 2. de gloria Dei §. 11. Longe vero rectius et mode- III.
stius scribit Alensis part. 3. quaest. 2. membr. 3: *Cujusmodi sit haec communicatio, qua natura humana communicatur Verbo, non est hominis definire;* ac Biel 1. sent. dist. 30. quaest. 4: *Unio naturae humanae ad Verbum non solum ineffabilis est, sed etiam pro statu isto intellectui incomprehensibilis.*

123. *2. Calviniani:* 1. unionem per adjunctio- 2. C[nian]
nem definiunt. Danaeus in exam. cont. Chemnicium p. 84: *In illa unione natura tantum ad personam jam exsistentem et per se plene subsistentem fuit adjuncta.* Polanus in Logicis et Goclenius in problem. log. quaest. 40: *Caro est Λόγου adjunctum.* Martin. in exam. Spic. contra D. Mentz. p. 49 asserit, *esse unionem accidentalem.* (Contra urgeantur fundamenta superius proposita.) Proferunt autem pro adstruenda hac opinione ejusmodi argumentum: *Quicquid supervenit enti in actu exsistenti, est ejus accidens. Caro supervenit Λόγῳ enti in actu exsistenti. Ergo est ejus accidens.* Praetermissis aliis

responsionis membris hic ad majorem respondemus per instantiam. Anima divinitus homini inspirata supervenit enti in actu exsistenti Gen. 2, v. 7, nec tamen ejus accidens vel adjunctum dici potest. Limitanda igitur major. Quicquid eo modo supervenit enti in actu exsistenti, ut non constituat cum eo unum hyphistamenon, est ejus accidens; 2. definiunt per nudam sustentationem et gestationem carnis in *Λόγου ὑποστάσει*. Beza in coll. Mompelg. p. 245: *Nos dicimus, quod humanitas a Λόγῳ tantum sustentationem accipiat.* Martyr. in Dial. fol. 10. Pseudostereoma litera h h h 1: *In Christo sic unitae sunt duae naturae, ut sit unum hyphistamenon, hoc est, ut gestetur humana natura a Λόγῳ, sic ut sint inseparabiles naturae in tota aeternitate, et ut humana natura redigeretur in nihilum, nisi sic sustentaretur* etc. (Contra 1. gestatio et sustentatio est opus tantum ad extra, sed unio ratione termini est opus ad intra; 2. gestatio est actus duntaxat secundus, at personalis unionis formale definiendum per actum primum; 3. gestatio est communis assumtae carni cum reliquis creaturis, Actor. 17, v. 28. Hebraeor. 1, v. 3, non ergo exprimit mysterii hujus sublimitatem; 4. per nudam gestationem non efficeretur ὑπόστασις σύνθετος; 5. gestatio est actio communis toti trinitati, unio autem hypostatica facta est in sola persona Filii Dei, in qua ipsius humana natura subsistit, non in persona Patris aut Spiritus s. Confer Disput. 7. de gloria Dei.) 3. Christum dicunt esse *totum integrale, σύνολον ex duabus naturis tanquam partibus integrantibus constitutum, sicut pedes et homo unum integrale constituunt.* Keckerman. in System. logic. p. 197. 198. (Contra 1. nullum totum *συνόλου* est in parte sua integrali, homo enim non est in pedibus, sed *Λόγος* dicitur in carne manifestatus. Ergo *Λόγος* et homo non constituunt totum integrale; 2. nullus pes, nullus ventriculus potest dici factus homo. At Filius Dei factus est homo, et homo factus est Dei Filius. Ergo homo assumtus et *Λόγος* non constituunt totum integrale; 3. totus homo non est totaliter in pedibus, at totus *Λόγος* est in tota carne assumta, et tota caro est in toto *Λόγῳ*. Damascenus lib. 3. c. 6: *ὅλον ὅλος ἀνέλαβέ με καὶ ὅλῳ ὅλος ἡνώθη*); 4. duas naturas statuunt unum *οὐσιῶδες* sive *essentiale*, Keckerman. ibid. (contra urgeantur fundamenta superius proposita, quibus demonstravimus, unionem illam non esse *οὐσιώδη* sive essentialem); 5. negant unionem esse factam ad constituendum unum *ὑφιστάμενον*, Danaeus contra Chemnicium p. 83. Contrarium demonstravimus Disputat. d. §. 11; 6. negant hypostaseos communicationem, Grabius contra Hunnium de persona Christi p. 49. Alsted. in Theolog. polem. p. 155: *Hypostasis Λόγου accurate loquendo non est communicata carni, hoc est effusa in ipsam, sed haec per οἰκείωσιν, hoc est per appropriationem in illa subsistit, sicut surculus in arbore subsistit.* ** Wendelinus libr. 1. Christ. theolog. c. 16, p. 259: *Quia assumtio humanae naturae ad ὑπόστασιν τοῦ Λόγου consistere potest absque communicatione hypostaseos, sufficit sustentatio hu-* III. 483. *manae naturae hypostatica seu personalis, per quam ὑπόστασις τοῦ Λόγου sit homo*; p. 260. 261.** Utuntur vero contra hypostaseos communicationem tali argumento. *Subsistentia non differt realiter ab essentia. Si ergo infinita Λόγου subsistentia carni communicata, utique etiam ratione essentiae erit infinita.* Respondemus: valet hoc de subsistentia personali propria, non de subsistentia personali ab alio communicata. Subsistentia personalis, qua caro in *Λόγῳ* subsistit, non est ipsi propria, sed duntaxat communicata, ideoque realiter differt ab essentia carnis. Vide Disp. d. §. 13. **Ipse Polanus lib. 6. Syntagm. c. 16. *ὑποστάσεως* communicationem *aliquot argumentis probat et objectiones haereticorum solvit.* Damasc. lib. 3. de orth. fid. c. 2: *αὐτὸς ὁ Λόγος γενόμενος τῇ σαρκὶ ὑπόστασις. Quod per se et naturaliter habet propriam hypostasin, illud est persona. Quod communicatam ab alio habet hypostasin, id quidem non persona, sed tamen ἐνυπόστατον et personatum est*;** 7. negant *humanam naturam assumtam εἰς θεότητα ac personam non naturam τοῦ Λόγου dicunt incarnatam.* Contrarium ostendimus superius; 8. asserunt totum *Λόγον* ita esse in carne, ut sit etiam totus extra carnem. Circa quam assertionem in duas abeunt classes. Quidam et naturam et hypostasin *Λόγου* ita dicunt esse in carne, ut tamen sit etiam extra carnem. Zanch. 2. de nat. Dei c. 6. p. 157: *Divina natura tota est in humana et tota etiam extra humanam naturam.* Herbornensis in Spicil. p. 78: *Tota hypostasis Λόγου est alibi, ubi caro non exsistit.* Franc. Junius defens. 1. Cathol. doctrina de trinit. contra Samosat. fol. 20: *Est ὑπόστασις Filii in corpore sibi adunato nimirum tota totaliter ut spiritus, est etiam extra corpus sibi adunatum nimirum totaliter aeque atque in corpore ut infinitus est, alioquin proprietatem spiritualem tolleret infinitas, quod nemo hominum, nedum philosophus, si sapit, sentiet.* Quidam concedunt, *hypostasin Λόγου non esse extra suam carnem, interim naturam divinam τοῦ Λόγου dicunt esse extra suam carnem propter infinitatem.* Sohnius in exeg. August. Confess. tom. 2. p. 207: *ὁ Λόγος non est extra humanam naturam, neque humana natura est extra Λόγον, quia una hypostasis est τοῦ Λόγου assumentis et humanae naturae assumtae, sed divina natura τοῦ Λόγου propter infinitatem est extra suam carnem. Sin de utriusque, hoc est Λόγου assumentis et naturae assumtae essentia et natura quaeritur, tum Λόγος idem et totus est intra et extra corpus suum. Nam divina essentia Filii est simplicissima et infinita.* **Wendelinus lib. 1. Christ. theol. c. 16. p. 258: *Divina Christi natura intra assumtam carnem non ita est, ut simul extra eam non sit.*** Wetzelius Disput. 9. thes. 12. ad quaestionem, *an post factam unionem Λόγος sit extra suam carnem, respondet, ut duplex est praesentia, una humanitatis ad Λόγον et τοῦ Λόγου ad carnem, altera Christi ad creaturas, ita etiam duplex extra. Non est extra carnem praesentia prima, est*

vero extra carnem altera et haec non tollit unionem. Recte quidem statuit in mutua naturarum unione et περιχωρήσει personali rejiciendum esse Nestorianum illud *extra*, sed de praesentia Christi θεανθρώπου apud creaturas minus recte sentit. Si enim unioni personali per se illud τὸ extra repugnat, non potest id mutari ullo ad creaturas respectu, quia nulla creatura potest unionem personalem divellere, nec potest ulla creatura *Λόγῳ* esse propior vel vicinior sua carne. Opponimus autem Nestoriano illi *extra: 1.* definitionem unionis hypostaticae ab apostolo traditam, *quod tota plenitudo deitatis habitet in assumta carne.* At si *Λόγος* totus ita est in carne, ut etiam totus sit extra carnem, non amplius dici poterit, quod tota plenitudo deitatis habitet in carne; *2. denominationem Λόγου extra carnem.* Quod est extra carnem, ἄσαρκον est, non ἔνσαρκον. Ergo ὁ *Λόγος* quatenus post factam incarnationem fingitur esse extra carnem, non erit ἔνσαρκος, sed ἄσαρκος, non erit persona σύνθετος, sed simplex. Ergo nec homo; *3. comparationem cum animato corpore.* Sicut durante unione corporis et animae in homine anima
III. 434. non est extra suum corpus, nec corpus extra suam animam, sed σῶμά ἐστιν ἔμψυχον, καὶ ψυχή ἐστιν ἐνσώματος, sic durante unione divinae et humanae naturae in Christo *Λόγος* non est extra carnem, nec caro extra *Λόγον*. Cyrillus Epist. 10: *Verbum caro factum non sicut in sanctis habitat, sed talem sibi efficit inhabitationem, qualem et hominis anima cum proprio creditur habere corpore; 4. absurdi consecutionem.* Si *Λόγος* esset extra carnem, totus esset extra carnem, quia est ἀμέριστος. At si totus esset extra carnem, solveretur unio, quia πᾶν πλήρωμα τῆς θεότητος ἐνοικεῖ. Si ὑπόστασις *Λόγου* non est extra carnem propter unionem personalem, natura autem divina τοῦ *Λόγου* est extra carnem propter infinitatem, sequetur inter personam Filii DEI et humanitatem esse unionem personalem, inter naturam autem divinam τοῦ *Λόγου* et humanam nullam esse unionem. Si *Λόγος* aliquibus in locis est extra suam carnem, habebimus duplicem *Λόγον*, ἔνσαρκον καὶ ἄσαρκον, incarnatum et extra carnem. Si propter essentiae divinae infinitatem *Λόγου* natura dicenda est extra carnem, idem de persona affirmandum erit, cum et ipsa infinita sit. Vel si hypostasis *Λόγου* non obstante ejus infinitate recte negatur esse extra carnem, consequens erit etiam divinam naturam τοῦ *Λόγου* non esse extra carnem, vel eam esse finitam erit dicendum. Keckerman. System. theolog. p. 81. huic argumento responsionem quaerens eo absurditatis prolabitur, ut neget *personam esse infinitam; 5. paritatis rationem.* Ut post factam incarnationem *Λόγος* non est extra suam deitatem, ita etiam non est extra assumtam humanitatem. Ratio est, quia non unius tantum naturae, sed utriusque est hypostasis ac deitas et humanitas personaliter unitae in ea subsistunt ἀδιαστάτως καὶ ἀδιασπάστως. Confer Disputat. 7. de gloria Dei §. 14. 9. Talibus similitudinibus unionem declarant, quae mysterium ejus penitus evacuant, utpote *de planeta affixo suo orbi, de gemma inclusa annulo, de clavo affixo rotae, de Antuerpia adjacente mari, de linea tangente circulum in uno puncto, de capite et pedibus unitis, de arboris trunco et radice, de calamo scriptorio et scriptore*, quales similitudines complures ex Calvinianis collegit Frider. Petri in suo Nestorianismo p. 166. Contra: Quaecunque unio non est totius cum toto, ea inepta est ad unionem personalem adumbrandam, quippe qua totus *Λόγος* totam humanitatem assumtam sibi univit. At in adductis exemplis non est unio totius cum toto, sed totius cum parte, ac proinde unio partialis et accidentalis, non personalis καθ' ὑπόστασιν. Confer Disputat. d. §. 18. Musculus in comm. Col. 2. utitur similitudine de daemonio et aemoniaco. *Consimili sensu* (inquit) *adverbio hoc corporaliter utimur, cum dicimus diabolus est corporaliter in hoc homine, significare volentes esse eum, de quo sic loquimur, prorsus diabolicum, cum tamen diabolus specie sit incorporeus. Sic apostolus de Christo praedicat, habitare in eo plenitudinem deitatis corporaliter, hoc est esse eum non hominem tantum, sed ipsissimum Deum omnem deitatis plenitudinem in se habentem.* Sed haec similitudo parum distat a blasphemia, quamvis nobis ignotum non sit, Athanasium tom. 2. p. 363. unionem duarum naturarum in Christo conferre cum unione serpentis et daemonis Genes. 3. v. 1. 10. Negant ex unione naturarum et idiomatum communicationem sequi, ut apparebit inferius, tollunt ergo proprium unionis consequens. Nestorius unitatem personae a se tolli constanter negavit, ut patet ex tom. 2. Conc. p. 664. Augustin. epist. 95. et 96, sed a patribus Ephesinis nihilominus fuit damnatus, quia negavit communicationem naturarum et proprietatum. Respexerunt ergo patres non tam verba Nestorii, quam id quod necessaria consequentia ex ejus dogmate colligitur. 11. Negant humanam Christi naturam in ipsa ὑποστάσει τοῦ *Λόγου* supra et extra omnem locum esse evectam, ac statuunt eam nullum prorsus alium per unionem et in ipsa *Λόγου* ὑποστάσει exsistentiae modum habere praeter localem et naturalem, quem quis homo alius in sua personalitate obtinet. Sadeel in volum. Oper. theolog. p. 148. statuit, *humanam naturam non subsistere ἐν αὐτῷ Λόγῳ, quia subsistat tantum in loco localiter.* Idem III.
repetit Pezelius contra Hunn. p. 279. Refutationem oppositam vide d. Disput. §. 15. 16. et 17. 12. Quidam ex ipsis negant *Christum esse Filium Dei secundum humanitatem personaliter sive per unionem personalem.* Piscator in notis ad collat. Vorst. p. 191. Paraeus in Iren. c. 28. art. 11. Vide d. Disp. §. 22.

124. *3. Vorstius* inter Calvinianos et Photinianos 3. V
est ἐπαμφοτερίζων, ideo etiam loco intermedio eum collocabimus. Is in exeg. apologet. c. 17. p. 88. putat, *nullum esse errorem, si quis divinam τοῦ Λόγου ὑπόστασιν per arcanum aliquem influxum assumtae humanitati communicatam esse existimet.* Contra

1. talis influxus est actus duntaxat secundus; 2. nullam introducit naturarum et idiomatum communicationem; 3. nec facit personam σύνθετον; 4. nec propter eum Deus potest dici homo factus, vel homo factus Deus, quia Deus etiam sanctis per arcanum influxum se communicat, qui tamen non sunt Deus.

125. 4. *Photiniani* unionem duarum in Christo naturarum blaspheme irrident, unde horribili audacia dicta Scripturae, quae de unionis mysterio loquuntur, in alienum sensum detorquent. 1. Dicti evangelici Johann. 1, vers. 14: *Verbum caro factum est*, talem proferunt detorsionem: *Verbum illud erat caro, hoc est is, per quem DEUS voluntatem suam nobis patefecit, qui propterea Verbum dicitur, fuit homo omnibus miseriis ac doloribus obnoxius, quia carnis nomine fragilitas humana exprimitur* Genes. 6, v. 3. 1. Petr. 1, v. 24. Socinus contra Bellarmin. et Wiek. c. 5. p. 328. Franc. Davides in Colloq. Transsylv. act. diei 9. litera g. Catech. Racov. p. 107. Schmaltz. contra Disp. 3. Frantz. p. 64. Respondemus: 1. non negamus verbum ἐγένετο posse quandoque verti ver *fuit* et *exstitit*, ut tamen praesupponat fieri Joh. 1, v. 6. Luc. 24, v. 19, sed ex eo non potest inferri etiam hoc loco eo sensu esse accipiendum, quia in aliis Scripturae locis significat fieri Joh. 1, v. 3. c. 2, v. 9. etc.; 2. probare igitur debebant adversarii etiam hoc loco sic *debere* reddi, quod facere non possunt, nos autem contrarium ex aliis Scripturae locis huic ipsi parallelis demonstramus. Sic Galat. 4, v. 4. Filius Dei dicitur γενόμενος ἐκ γυναικός, *factus sive natus ex muliere*, non principium essendi ab ea et in ea simpliciter accipiendo, quia secundum divinam naturam ante Mariam ab aeterno exstitit, sed humanam naturam in ea assumendo, quae cum in ipsam Λόγου ὑπόστασιν sit assumta, ideo Filius Dei vere ex Maria natus dicitur Rom. 1, v. 3. Filius Dei est γενόμενος ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα; 3. non negamus *carnem* in sacris literis quandoque significare fragilitatem et infirmitatem, sed semper eo sensu accipiendam negamus, quandoque enim significat naturam humanam συνεκδοχικῶς, ut superius ostendimus; 4. concedimus etiam hoc loco consequenter et ἑπομένως fragilitatem humanam includi, quod scilicet Dei Filius non solum naturam humanam, sed etiam infirmitates nostras, absque tamen peccato, susceperit, (quamvis Photiniani incommode huc referant locum Genes. 6, v. 3, cum ibi non *de fragilitate*, sed *perversitate humana* agatur), sed negamus ἀμέσως et πρώτως, nedum unice ac solitarie de illa fragilitate Johannem hoc loco agere; 5. addit enim evangelista, quod Λόγος ita sit factus caro, *ut habitaverit inter homines, qui viderint ejus gloriam*, non vulgarem, sed *tanquam unigeniti a Patre*, qua voce aeternus Dei Filius notatur. Manifestavit autem gloriam suam ante profundam illam humiliationem usque ad mortem crucis Philip. 2, v. 9; 6. in subjecto hujus propositionis repetendae sunt praecedentes partes descriptionis. Ille Λόγος, qui *erat in principio apud Deum*, qui est verus cum Patre Deus, *per quem omnia facta sunt*, in temporis plenitudine σάρξ ἐγένετο, hoc est verus homo anima et corpore constans; 7. quam esse veram, propriam et genuinam hujus loci interpretationem, patet ex parallelis Scripturae locis unionis mysterium descri- III. 436.
bentibus 1. Timoth. 3, v. 16. Hebr. 2, v. 14. et 16; 8. postquam evangelista dixerat ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, non amplius in toto evangelio salvatorem nostrum vocat Λόγον, sed vel Jesum vel Christum vel filium hominis, ut intelligatur, quod Λόγου appellatione ipsum exprimere voluerit, quatenus etiam ante incarnationem fuit Verbum et non solum ea ratione, quod voluntatem Patris coelestis nobis in tempore manifestavit, sed quia ab aeterno est a Deo genitus. Vide loc. de Deo Patre et Filio §. 30.

126. 2. Dicti apostolici Coloss. 2, v. 9: *In Christo habitat tota plenitudo deitatis* σωματικῶς hanc proferunt interpretationem, quod *in doctrina Christi voluntas Dei plene et integre nobis sit manifestata*. Schmaltz. contra Frantz. p. 67. Catech. Racov. p. 154. Ostorod. in Disput. contra Tradelium part. 2. c. 11. p. 195. urgent connexionem textus, quia in antecedentibus agitur de doctrina Christi, quibus hoc dictum αἰτιολογικῶς subjungitur. Conferunt Ephes. 4, v. 20. Hebr. 13, v. 8. et 9. Respond. 1. connexio textus per nostram interpretationem non labefactatur. Inde enim atque ideo Filius Dei consilium et voluntatem Patris de nostra salute nobis plene manifestavit, quia est *in sinu Patris* Joh. 1, v. 18; quia est verus Dei Filius, *qui solus novit Patrem* Matth. 11, v. 27; qui est verus Deus, in quo juxta naturam humanam tota plenitudo deitatis habitat; 2. omnis plenitudo deitatis non est voluntas DEI revelata, quia hic *ex parte cognoscimus* 1. Corinth. 13, v. 9, sed significat perfectissimam Dei essentiam. Videt Eniedinus perquam durum esse θεότητος plenitudinem de voluntatis divinae patefactione accipere, ideo sine ullo argumento fingit *incuria librariorum scriptum fuisse* θεότητος pro θειότητος; 3. doctrinis et traditionibus hominum opponitur non modo Christi doctrina, quam Christi nomine accipere itidem coactum est, sed ipse Christus, quippe qui est caput nostrum, fons omnis salutaris sapientiae ad vitam aeternam necessariae, ex quo omnes notitiae divinae rivuli in ecclesiam derivantur; 4. notanter addit apostolus, quod in Christo habitet plenitudo deitatis σωματικῶς, ut *vel habitaculum vel modus inhabitationis* exprimatur. Vide loc. de Deo Patre et Filio §. 75.

Col. 2, v. 9: In Christo habitat tota plenitudo deitatis.

127. 3. Dicto 1. Timoth. 3, v. 16: *Deus manifestatus est in carne* hunc induunt sensum: *Pater in Christo sese manifestavit, quatenus Christus apostolis, qui fuerunt caro, se manifestavit.* Ostorod. contra Tradel. part. 2. c. 5. p. 109. Catech. Racov. p. 112. Schmaltz. contra Frantz. Disputat. 3. de pers. Christi p. 65. probant ex eo, quod *in translatione vulgata non habeatur nomen Deus*. Eniedin. in interp. loc. p. 367. Resp. 1. Graeci codices, quos

1. Tim. 3, v. 16: Deus manifestatus est in carne.

Photiniani nobiscum cognoscunt esse authenticos, constanter legunt ὁ θεός; 2. subjectum propositionis hujus Johannes notanter exponit de Filio Dei 1. Epist 3, v. 8: *In hoc ἐφανερώθη Dei Filius;* 3. φανέρωσις ἐν σαρκί non potest exponi *ratione objecti* de manifestatione facta hominibus mortalibus et variis calamitatibus obnoxiis, quia hac ratione Deus jam ante etiam in V. T. se hominibus patefecerat Hebr. 1, v. 1. nec τῇ σαρκί, sed ἐν σαρκὶ φανέρωσις facta; 4. phrasis *esse in carne*, *venire in carne*, *manifestari in carne*, nuspiam in Scripturis tribuitur Deo Patri, sed Filio, qui carnem in personae suae unitatem assumsit, de quo in aliis Scripturae locis praedicatur, quod sit *caro factus* Joh. 1, v. 14; quod sit *carnis et sanguinis particeps factus* Heb. 2, v. 14; quod *venerit in carne* 1. Joh. 4, v. 2, quod *missus sit in similitudine carnis peccati* Rom. 8, v. 3; quod *passus sit in carne* 1. Pet. 4, v. 1; quod *caro factus manifestaverit suam gloriam* Joh. 1, v. 14. c. 2, v. 11. etc.; 5. de tali manifestatione loquitur apostolus, quae est ὁμολογουμένως μέγα μυστήριον, atqui eo modo, quem Photiniani proferunt, Deus jam ante suam voluntatem per prophetas patefecerat; 6. de eodem, qui in carne manifestatus est, dicit apostolus, quod *sit justificatus in spiritu*, id quod Rom. 1, v. 4. sic exponit *demonstratus est Christus Dei Filius in virtute juxta*
III. 437. *spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum;* 7. de eodem, qui in carne manifestatus est, dicitur quod ὤφθη τοῖς ἀγγέλοις, ubi non agitur de apparitione sive manifestatione ἀκουστικῇ, sed ὁρατικῇ seu ὀπτικῇ, qua Dei Filius in carne manifestatus ab angelis et hominibus conspectus est. Photiniani pro Deo substituunt voluntatem Dei et exponunt hoc modo, *quod voluntas DEI de hominum salute primo innotuerit angelis;* 8. de eodem dicit, quod *sit praedicatus gentibus et creditus in mundo*, quod de Christo accipiendum esse patet ex 1. Corinth. 1, v. 23. 9. de eodem dicit, quod ἀνελήφθη ἐν δόξῃ, qua phrasi actus Dominicae ascensionis in Scripturis describi solet Marc. 16, v. 19. Luc. 24, v. 51. Actor. 1, v. 11, (propria verbi significatio est sursum recipi. Vide Harm. de resurr. cap. ultim.), quam gloriosam fuisse, colligitur ex subsecuta ad dextram Dei sessione; 10. quae omnia permoverunt Franciscum Davidis, ut hunc locum de Christo intelligendum esse fateretur in Disp. Albana act. 3. diei, unde aliam adhibet στρεβλότητα, quod *Christus, qui est Deus manifestatus in carne, sit receptus in gloriam.* Sed hanc στρεβλότητα elidit ipse textus, neque enim apostolus dicit, *Christus est Deus manifestatus in carne*, sed nomen Dei ponit loco subjecti.

Hebr. 2, v. 16: Non angelos, sed semen Abrahae assumit.

128. 4. Dicti Hebr. 2, v. 16: *Non angelos, sed semen Abrahae assumit*, hanc proferunt paraphrasin: *Christus non angelos, sed semen Abrahae spirituale, hoc est, accedentes in gratiam recipit*, Galat. 3, v. 29. rationem expositionis proferunt eam, quia non dicitur, *quod Filius Dei assumserit, sed assumat semen Abrahae.* Franc. David. in Coll. Transsylv. Catech. Racov. p. 107. Schmaltz. contra Frantz. Disput. 3. p. 66. Respondemus: 1. urgemus vim verbi ἐπιλαμβάνεσθαι, quod nude et absolute sine ulla determinatione positum non significat in gratiam recipere, sed simpliciter *accipere*, *suscipere*, *assumere*, Luc. 1, v. 13. de receptione in gratiam ponitur verbum ἀντιλαμβάνεσθαι; 2. urgemus seriem contextus. Postquam v. 14. dixerat apostolus, *Filium DEI esse participem factum carnis et sanguinis*, v. 16. declarat, ex cujus posteritate vel ex quo genere carnem acceperit, videlicet ex semine Abrahae; 3. tribus emphaticis vocabulis mysterium incarnationis exprimitur, dicitur nimirum Filius Dei κοινωνεῖν σαρκὸς καὶ αἵματος, ubi κοινωνεῖν non accipitur *transitive*, inter multos communem facere, sed *intransitive* seu *correlative*, quasi consortium et societatem accipere, sicut pueri carni et sanguini communicant (Socin. in defens. animadv. p. 19. existimat, *agi potius de perpessionibus*, *afflictionibus et morte violenta*, *cui fideles Christi sunt expositi*, *quam simpliciter de humana natura*, cum praecedat: *decebat enim eum per passiones consummare.* Sed v. 14. non respicit ad v. 10. remotiorem, sed ad v. 9. propinquiorem: *Qui sanctificat et qui sanctificantur*, *ex uno sunt omnes*, nec κοινωνίαν passionum, sed naturae humanae in Christo et credentibus apostolus declarat. Adde quod *communicare carni et sanguini* nuspiam pro passionibus, afflictionibus et morte in Scriptura accipiatur). Dicitur μετέχειν σαρκὸς καὶ αἵματος, *particeps fieri carnis et sanguinis* non *effective*, sicut credentes fiunt participes Christi Hebr. 3, v. 14. et Spiritus s. Hebr. 6, v. 4, sed *substantialiter*, sicut pueri, ad quorum substantiam pertinet caro et sanguis. Dicitur ἐπιλαμβάνεσθαι semen Abrahae, quod significat *firmissime apprehendere*, *retinere*, *non dimittere*, *non deponere*, quia quod Λόγος semel assumsit, nunquam deponit. 4. Haec omnia simul sumta tale argumentum suppeditant. Qui eo modo dicitur semen Abrahae assumere, ut per illam assumtionem fiat particeps carnis et sanguinis, sicut pueri communicant carni et sanguini, ut fiat frater seminis, h. e. filiorum Abrahae, et fratribus suis per omnia excepto solum peccato similis, is ita dicitur semen Abrahae III.
assumere, ut per illam assumtionem fiat verus homo. De Filio Dei apostolus prius praedicat. Ergo. 5. Conferimus loca parallela, Genes. 22, v. 18: *in semine Abrahae*, hoc est, in Messia ex Abrahae semine nascituro *benedicentur omnes gentes* Rom. 1, v. 3: *Filius Dei* γενόμενος, *factus est* sive natus *ex semine Davidis secundum carnem*, proinde etiam ex semine Abrahae, qui est *filius Abrahae et filius Davidis* Matth. 1, v. 1. Roman. 9, v. 5: *Christus est ex patribus* et sic etiam ex Abrahamo *secundum carnem;* Hebr. 7, v. 14: *Manifestum est*, *quod ex Juda* Abrahami pronepote, et sic etiam ex Abrahamo *ortus est Dominus.* 6. Juxta Photinianorum interpretationem etiam de Patre dici posset, quod particeps factus sit carnis et sanguinis, quod hominibus similis fuerit factus absque peccato, quod frater seminis Abrahae factus, cum et ipse semen

Abrahae in gratiam receperit. 7. Quod verbum praesentis temporis ἐπιλαμβάνεται ponitur, nostrae non adversatur interpretationi, eccui enim ignotum, temporis enallagen in Scripturis esse frequentem? Potest etiam talis dari paraphrasis. Nuspiam angelos assumit scilicet in Scriptura, h. e. Scriptura nuspiam testatur, filium Dei assumturum fuisse vel assumsisse naturam angelicam. Sic Melchisedecus dicitur ἀγενεαλόγητος, ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ Hebr. 7, v. 3, quia scilicet parentum et generis ipsius nulla fit in Scripturis mentio.

129. 5. Dicti 1. Joh. 4, v. 2: *Jesus Christus venit in carne* talem dant paraphrasin, *Christus absque mundano splendore administravit suum in terris officium, et ejus infirmitas in cruce est conspecta.* Catech. Racov. p. 115. Socin. in defens. nimadv. p. 16. Respondemus: 1. Christus venit in carne, quia Λόγος caro factus, Deus in carne manifestatus est; 2. phrasis *venire in carne* nunquam et nuspiam de nudo homine usurpatur, qui nascendo carnem accipit et carnem accipiendo nascitur, quique ante suam nativitatem non habet realem subsistentiam, cum ergo de Filio Dei incarnato phrasis illa peculiariter accipiatur, ostendit, eum fuisse ante suam incarnationem personam vere subsistentem; 3. de differentia phrasium *venire in carnem* et *venire in carne* in praelectione de Photinianismo fuit actum; 4. in carne venire est quidem idem quod cum carne venire; interim praesupponit τὸ venire in carnem, ut parallela Scripturae loca ostendunt; 5. apostolus notam antichristi constituit τὸ negare Christum venisse in carne. At quis haereticorum unquam negavit Christum absque splendore humano et in summa infirmitate officium suum administrasse? hoc vero est, quod complures negarunt quodque Photiniani, illorum asseclae adhuc negant, Jesum Christum esse verum et aeternum DEI Filium, qui humana natura in personae suae unitatem assumta in carne venerit; 6. urget Socinus phrases apostolicas *ambulare in carne, vivere in carne, permanere in carne*, quae etiam aliis hominibus tribuuntur 2. Corinth. 10, v. 3. Galat. 2, v. 20. Philip. 1, v. 24, sed confusio est distinctarum phrasium. Aliud enim omnino est venire in carne, aliud ambulare, vivere, permanere in carne. Illud nulli hominum competit nisi soli Christo, qui carnem assumsit, h. e. qui prius fuit persona vere et realiter subsistens, antequam homo nasceretur; hoc commune est hominibus, qui in sua nativitate demum subsistere incipiunt.

130. Quaeritur hoc loco: *1. Quid ὑπόστασις in hoc mysterio proprie significet et quomodo ab οὐσίᾳ distinguatur?* Respondemus: Hypostaseos nomen tripliciter accipitur: *1. generalissime* pro ὑπάρξει, qua ratione idem significat quod exsistentia. Hoc sensu quidam ex veteribus duas ὑποστάσεις, hoc est *duas naturas* in Christo agnoscunt; *2. strictius ac specialius* pro *supposito* sive ὑπάρξει ἰδιοσυστάτῳ, quo sensu significat individuum per se subsistens distinctum ab aliis individuis sive ejusdem sive etiam diversae speciei, ac tribuitur tam inanimatis quam animatis, tam brutis quam rationalibus; *3. specialissime ac strictissime*, ut significet substantiam individuam, intelligentem, incommunicabilem alteri ὑποστάσει, III. 430.
non dependentem ab alio neque exsistentem in toto tanquam partem, sed per se subsistentem ut totum perfectum et in suo genere absolutum. Damascenus in Dial. c. 42. ὑποστάσεως nomen duo significat, ποτὲ μὲν τὴν ἁπλῶς ὕπαρξιν, *secundum quod significatum idem est substantia et hypostasis, unde quidam sanctorum patrum naturas dicebant hypostases; quandoque vero per se ipsam et proprie consistentem essentiam*, ποτὲ δὲ τὴν καθ' αὑτὸ καὶ ἰδιοσύστατον ὕπαρξιν, *juxta quod significatum ostendit individuum numero differens.* Nestorii discipuli, ut errorem magistri palliarent, dixerunt, *in Christo esse quidem unam personam, sed tamen duo supposita sive ὑποστάσεις*, ut notat ex Lomb. 3. sent. dist. 6. Thom. p. 3. quaest. 2. artic. 3. et 6. in conclus. Idem fecit ipse Nestorius, ut colligitur ex verbis Justiniani in edicto fidei, quod exstat tom. 2. Concil. p. 497. col. 1, ubi ait, *recte condemnatum ab Ephesino concilio Nestorium, quod unam personam, non tamen unam subsistentiam in Christo affirmaverit.* Sed ex allata distinctione manifestum, quid hac de re sit statuendum. Caeterum differentia τῆς ὑποστάσεως proprie dictae ab οὐσίᾳ accurate est notanda, quia teste Damasceno lib. 3. orthod. fid. c. 3. τοῦτό ἐστι τὸ ποιοῦν τοῖς αἱρετικοῖς τὴν πλάνην τὸ ταὐτὸ λέγειν τὴν φύσιν καὶ τὴν ὑπόστασιν. Athanasius tom. 2. in tract. de defin. p. 53. hanc proponit differentiam: *Natura et essentia dicitur καθολική, eo quod multas comprehendit personas vel individua*, ὑπόστασις *autem* μερική, *partialis, quae partem habet aliquam essentiae.* (Hoc respectu humanae naturae cum aliis individuis collatae dici potest, minime vero respectu divinae naturae, juxta eam enim non partem aliquam essentiae, sed totam, infinitam et perfectam essentiam divinam Christus obtinet.) Maxentius Dial. 1. cont. Nestor.: *Personam rem unam naturae individuam significat. Natura vero communem cognoscitur declarare materiam, e qua plurimae personae possent subsistere, quapropter omnis quidem persona simul naturam continet, non autem omnis natura personam aeque complectitur.* Cyrillus Alex. in exposit. fidei: ἡ οὐσία ἤτοι ἡ φύσις τὸ κοινὸν χαρακτερίζει, ἡ δὲ ὑπόστασις ἤτοι τὸ πρόσωπον τὸ ἴδιον ἑκάστου σημαίνει. Damasc. lib. 3. orth. fid. c. 3: τῶν πλείστων καὶ διαφόρων ὑποστάσεων μίαν φύσιν φαμέν. C. 6: κοινὸν ἡ οὐσία ὡς εἶδος, μερικὸν δὲ ἡ ὑπόστασις, μερικὸν δὲ οὐχ ὅτι μέρος τῆς φύσεως ἔχει, μέρος δὲ οὐκ ἔχει ἀλλὰ μερικὸν τῷ ἀριθμῷ ὡς ἄτομον. ἀριθμῷ γὰρ καὶ οὐ φύσει διαφέρειν λέγονται αἱ ὑποστάσεις. C. 11. θεότης τὴν φύσιν δηλοῖ, τὸ δὲ πατὴρ τὴν ὑπόστασιν, ὥσπερ καὶ ἀνθρωπότης τὴν φύσιν, πέτρος δὲ τὴν ὑπόστασιν. Subsistere est per se exsistere, ergo subsistentia est per se exsistentia, cui opponitur esse in alio exsistentiam ejus complente ac terminante. Subsistentia igitur competit illi naturae substantiali, quae non est in

alio ut exsistentiae suae termino, sed ipsa per se completam habet exsistentiam, unde in rationalibus hyphistamenon et persona, in reliquis *suppositum* dicitur. Quia vero natura humana propriam subsistentiam non habet, sed *ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ* subsistit, ideo non est per se hyphistamenon ac persona, sed tantum *veluti pars quaedam ejus personae*, in qua exsistit.

131. Qu. 2. *An Christus secundum quod homo sit suppositum?* Respond. Bonaventura 3. sentent. dist. 10. quaest. 3. art. 2: *Suppositum duplex est, in quo et de quo.* Si intelligatur suppositum *de quo*, praedicatur alterum, et quod subjicitur superiori, vera est propositio. Christus ut homo est suppositum; si intelligatur suppositum, *in quo* totum esse rei stabilitur et fundatur, falsa est propositio.

132. Qu. 3. *An persona Christi et duae naturae Christi differant?* Resp. realiter minime, *quia non unius compositae naturae Christum esse dogmatizamus, neque ex aliis aliud, ἐξ ἑτέρων ἕτερον, quemadmodum ex anima et corpore homo est, aut ex quatuor elementis corpus, sed ex aliis illa, ἐξ ἑτέρων τὰ αὐτά. Nam ex deitate et humanitate DEUM perfectum et hominem perfectum eundem et esse et dici et ex duabus et in duabus naturis confitemur,*
III. 440. ut loquitur Damascenus lib. 3. c. 3; interim *notandum*, quod *personae* vox quandoqne significet *τὰ ὑπάρχοντα, subsistentia*, vel naturas, quae subsistunt; quandoque *ὕπαρξιν ipsam subsistentiam* vel personalitatem, per quam naturae subsistunt; quandoque utrumque et subsistentiam et naturas subsistentes, hoc est totum *ὑφιστάμενον*, totum Christum in duabus naturis una subsistentia subsistentem. Primo modo persona nec *realiter* nec *formaliter* differt a naturis, secundo vero et tertio *formaliter tantum, non realiter*. Quando ad constitutionem *ὑφισταμένου* in Christo incarnato duas naturas concurrere dicimus, tunc vocabulum *ὑφισταμένου* pro ipsa subsistentia accipitur. Si enim accipitur pro re, quae subsistit, Christus et *ὑφιστάμενον* unum sunt. Confer Dn. D. Bald. disp. 4. in artic. Visitat. §. 137. Similia fere occurrunt apud D. Rung. disp. 2. de Calvin. thes. 16. *Ὑπόστασις* notat vel praecise ipsam subsistentiam seu personalitatem, quae *ἰδίως* et formaliter vocatur *ὑπόστασις*, ut cum dico, *duae naturae sunt unitae in una persona*; vel subsistentiam una cum rebus subsistentibus, quam significationem exprimit vox *ὑφισταμένου*, ut cum dico, *duae naturae nihil aliud sunt quam persona.*

133. Qu. 4. *Quo sensu appelletur unio personalis?* Non quod persona sit unita personae, sicut statuebat Nestorius, nec quod divina et humana in Christo naturae eo modo unam constituant personam, quo anima et corpus unum hominem. Nam nec corpus nec anima ante unionem per se exstitit et personam aliquam constituit, sicut *ὁ Λόγος* ab omni aeternitate per se exstitit et personam constituit, antequam carnem assumeret; sed quia duae illae naturae ita sunt unitae, ut utriusque naturae sit una eademque *ὑπόστασις*, et sic Christus sit una tantum persona.

134. Qu. 5. *An unio recte definiatur per copulationem vel conjunctionem?* Distinguendum inter sensum vocis Nestorianum et orthodoxum. Si enim copulatio vel conjunctio sensu Nestoriano usurpatur pro nuda *παραστάσει* absque ulla communicatione, unio minus recte per copulationem definitur, sicut Cyrillus in Epistol. Synod. ad Nestor. dicit: *Conjunctionis* (ut et copulationis) *nomen tamquam non idoneum ad significandum unitatis arcanum evitamus.* Quae enim copulata sunt, inter ea non datur mutua communicatio, ut patet exemplo asserum conglutinatorum, iidem leviter tantum cohaerent, et facile rursus dissolvi possunt, ac inter eos non datur intima *περιχώρησις*. Sed inter duas naturas in Christo unitas datur mutua communicatio, indissolubilis unio ac intima *περιχώρησις*, unde etiam Scriptura non per copulationem et conjunctionem, sed per *τὸ γίνεσθαι, κοινωνεῖν, φανεροῦσθαι, μετέχειν. ἐπιλαμβάνεσθαι καὶ κατοικεῖν* hoc mysterium describit. Quod autem Confessio Augustana art. 3. et eam secuti orthodoxi theologi conjunctionis nomine unionem describunt, id fit sensu orthodoxo, ut nomine conjunctionis arctissima et indissolubilis unio cum mutua *περιχωρήσει* et communicatione conjuncta intelligatur, unde diserte in August. Conf. additur, quod *duae naturae, divina et humana, in unitate personae inseparabiliter sint conjunctae.*

135. Qu. 6. *An inter assumtionem carnis in ὑπόστασιν τοῦ Λόγου et unionem carnis cum Λόγου natura divina aliquod discrimen intercedat?* Resp. Damascen. lib. 3. c. 11: *ἄλλο ἐστὶν ἕνωσις* (scilicet generaliter accepta) *καὶ ἕτερον σάρκωσις, ἡ μὲν γὰρ ἕνωσις μόνην δηλοῖ τὴν συνάφειαν, πρὸς τί δὲ γέγονεν ἡ συνάφεια, οὐκέτι, ἡ δὲ σάρκωσις* (*ταὐτὸν δ' ἐστὶν εἰπεῖν καὶ ἐνανθρώπησις*) *τὴν πρὸς σάρκα ἤτοι πρὸς ἄνθρωπον συνάφειαν δηλοῖ, καθάπερ καὶ ἡ πύρωσις τοῦ σιδήρου τὴν πρὸς τὸ πῦρ ἕνωσιν.* Et postea: *ὅτι ἡ θεότης ἄνθρωπος γέγονεν ἢ ἐσαρκώθη ἢ ἐνηνθρώπησεν οἰδαμῶς ἀκηκόαμεν, ὅτι δὲ ἡ θεότης ἡνώθη τῇ ἀνθρωπότητι ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων μεμαθήκαμεν.* Vox unionis generalior est et referri potest ad quarumvis rerum conjunctionem, sed vocabulum incarnationis exprimit carnem sive naturam humanam, quam Filius Dei personaliter sibi univit. Quamvis vero inter assumtionem III.
carnis in *ὑπόστασιν τοῦ Λόγου* et unionem carnis cum natura divina *τοῦ Λόγου* reale aliquod discrimen non intercedat, quia *ὁ Λόγος* assumendo carnem eandem sibi univit et uniendo sibi personaliter carnem eandem assumsit, tamen formale quoddam discrimen hic animadvertitur: 1. personam *Λόγου* assumsisse naturam recte dicitur, sed personam *τοῦ Λόγου* unitam naturae humanae minus commode, cum non sit unio personae et naturae, sed duarum naturarum unio; 2. unio est reciproca, quia divina natura *τοῦ Λόγου* unita est humanae naturae et natura humana unita est divinae, sed assumtio non est reciproca, *Λόγον* enim dicimus assumentem,

carnem autem assumtam, non autem carnem assumentem et *Λόγον* assumtum.

136. Qu. 7. *An ὁ Λόγος simul et semel animam et corpus assumsit, an vero animam immediate, corpus mediate?* Posterius affirmant Origenes libr. 2. *περὶ ἀρχῶν* c. 6. Nazianzen. serm. de pasch. p. 254. et serm. 1. de Filio p. 282. quos secutus Damascenus libr. 3. c. 6. scribit: *ἥνωται σαρκὶ διὰ μέσου νοῦ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ μεσιτεύοντος θεοῦ καθαρότητι καὶ σαρκὸς παχύτητι· ἡγεμονικὸν μὲν γὰρ ψυχῆς τε καὶ σαρκὸς ὁ νοῦς, νοῦς δὲ τῆς ψυχῆς τὸ καθαρότατον, ἀλλὰ καὶ νοῦ θεός.* Damascenum sequuntur Scholastici: Lombard. lib. 3. sent. dist. 1. lit. B.: *Tantae subtilitatis atque simplicitatis est divina essentia, ut corpori de limo terrae formato uniri non congruerit, nisi mediante essentia seu anima rationali.* Idem statuunt Thom. p. 3. quaest. 6. art. 2. Bonavent. 3. sent. dist. 2. Ex recentioribus Zanchius lib. 2. de incarn. c. 3. quaest. 7. Martinius de persona Christi contra Ubiquit. p. 579. idem affirmat. Sed de *hoc medio congruentiae*, ut vocant, merito dubitatur: *1. ob Scripturae silentium.* Venerari hoc mysterium et mirari, non autem extra Scripturae limites rimari debemus, jam vero de tali medio in Scriptura nihil revelatum; *2. ob piorum veterum modestiam*, qui incarnationem *τοῦ Λόγου* ac ipsam unionem simul et semel factam docuerunt, modum autem ac medium sese ignorare testati sunt. Justinus in expos. fid. Ambros. de incarnat. Dominicae sacram. c. 7. Cyrill. de vera fide ad Theodos. etc.; *3. ob consequens absurdum.* Anima enim statueretur ex parte assumens ac *Λόγῳ* propior et praesentior quam corpus, adeoque arctior foret unio inter animam et *Λόγον*, quam inter *Λόγον* et corpus. Affinis huic quaestioni est illa Scholasticorum: *An unio personalis, qua natura humana unitur Verbo, requirat aliquem habitum seu perfectionem naturae assumtae infusam, per quam naturam assumta specialem habitudinem ad Verbum obtineat, per quam dicatur uniri Verbo?* Affirmat Biel 1. sent. dist. 30. quaest. 4, sed rectius negat Gregor. Arimin. 1. sent. dist. 28. quaest. 2. in sol. 17: *Ad unionem* (inquit) *nec requiritur nec prodest aliqua entitas alia a Verbo et humanitate, sed sicut anima rationalis et caro sine tali media entitate est unus homo, ita Deus et homo absque ulla entitate ligante est unus Christus, quod qualiter sit, puto omni viatori naturaliter fore incomprehensibile.*

137. Qu. 8. *An formale unionis consistat in communicatione idiomatum?* Sententiam illam tribuit nobis Bellarminus lib. 3. de Christo c. 8. Sed fallitur et fallit, nos enim communicationem idiomatum proprie et accurate loquendo non *formale*, sed *consequens et effectum* esse statuimus. Quod quidam ex nostris in ipsa unionis definitione communicationis idiomatum mentionem faciunt, id fit propterea, quia Scriptura sacra summum hoc unionis personalis mysterium per communicationem idiomatum *a posteriori* describit, cum *a priori* et scientifice in hujus vitae infirmitate eam cognoscere non possimus. Justinus in expos. fidei p. 299: *Nec me quisquam de unionis modo percunctetur, non enim me pudebit fateri ignorantiam. Quin contra potius gloriabor quoque, me arcanis minime vulgandis fidem habere et mysten esse doctoremque eorum sacrorum, ad quorum perceptionem ratio et mens propter debilitatem suam languet.* Chrysostom. in c. 1. Joh. homil. 7: *Scio, quod Verbum caro factum, at quo-* III. 442.
modo factum sit, nescio. Miraris, quia ego nescio? omnis creatura ignorat. Describimus ergo hanc unionem per communicationem: 1. quia res aliqua, cujus differentia specifica nos latet, saepe describitur per effecta; ipsa Scriptura nobis praeit Joh. 1, v. 14. c. 3, v. 35. Col. 1, v. 19. c. 2, v. 9; 3. idem facit orthodoxa antiquitas, cujus haec regula: *Ipsa communio unit duas naturas in unam personam.*

138. Qu. 9. *An assumtio naturae humanae possit comparari induitioni vestis?* Respondemus: pii veteres hac comparatione saepius utuntur, unde *Λόγον* dicunt *induisse corpus nostrum*, ac corpus esse *περιβολήν* deitatis. Cyprianus serm. de nativ. Cyrillus libr. 11. in Joh. c. 14. Athanasius serm. contra Arianos etc. Augustinus epist. 56. col. 262: *Verbum Dei homine indutum.* Ex Sedulio canit ecclesia: *Beatus auctor seculi servile corpus induit.* Quin imo ipsa Scriptura ad illam similitudinem nos deducere videtur: Genes. 49, v. 11: *Lavabit in vino stolam suam et in sanguine uvae pallium suum*, hoc est carnem suam, quam deitas induit, quasi vestimentum perfundet pretiosissimo suo sanguine, qui est vinum praestantissimum reficiendis Christianis, ut Chytraeus in illum locum commentatur. Quidam huc accommodant, quod Apocal. 1, v. 13. Christus Johanni apparet *vestitus podere*, sed talaris illa vestis proprie notat sacerdotium Christi. Collationis gratia huc referri posset, quod Christus corpus suum vocat *τὸν ναόν* Joh. 2, v. 19, quod apostoli illud vocant *σκήνην* Joh. 1, v. 14. Hebr. 9, v. 11. *καταπέτασμα* Hebr. 10, v. 20. Nequaquam igitur simpliciter potest haec comparatio vel loquendi ratio improbari, interim notandum per eandem non describi *unionis modum*, quasi scilicet inter *Λόγον* assumentem et carnem assumtam sit accidentalis ejusmodi unio, qualis est inter regem purpura indutum et vestitum ejus purpureum, quo sensu similitudinem illam applicat Bellarminus libr. 3. de Christo c. 15: *Apposita* (inquit) *est similitudo de purpura regis. Cum enim rex induit purpuram et sedet in solio suo, evehit purpuram ad illud solium, non sic ut purpura dicatur sedere aut regnare, sed ut dicatur vestis sedentis aut regnantis* etc., quo etiam sensu b. Lutherus tom. 1. Witeberg. p. 415. *nihil magis haereticum dici posse* censet, *quam naturam humanam proprie esse vestem divinitatis*; quia vestis et corpus non constituunt unam personam, sicut Deus et homo in Christo sunt una persona: inter vestem et corpus est unio duntaxat accidentalis et separabilis, quia vestis non trahitur ad esse suppositi, sed

inter *Λόγον* et carnem est unio personalis et inseparabilis, et quae alia differentiae capita longe plurima hic notari possunt, sed comparatio vestimenti adhibetur: 1. ad demonstrandam *propriam Λόγου personalitatem.* Quemadmodum homo est perfecta et integra persona, antequam vestem induat, sic ὁ *Λόγος* fuit integra et perfecta persona, antequam carnem assumeret; 2. ad *Λόγου immutabilitatem* demonstrandam. Quemadmodum vestes corpori aptantur, non contra, ac vestes mutantur ipso corpore permanente immutabili; sic *Λόγος* assumsit carnem, non caro *Λόγον;* caro assumta fuit in se patibilis ac mortalis *Λόγῳ* immutabili permanente; 3. ad *Λόγου invisibilitatem* invisibili carne significandam. Quemadmodum corpus vestibus tectum immediate non conspicitur, sed mediate per vestes; sic invisibilis divinitas et majestas *τοῦ Λόγου* sub assumta carne tanquam tegumento quodam tecta latuit, sed quemadmodum ex vestibus quandoque homo cognoscitur, sic invisibili illa natura assumta et per carnem illam Deus invisibilis nobis fuit visibilis factus. Rectius ergo Bellarminus hanc similitudinem applicat et explicat ejusdem libr. c. 7: *Humanitas* (inquit) *vocatur indumentum Verbi, non quia Verbum non sit vere et substantialiter homo, sed propter similitudinem, quae est inter vestes et humanitatem. Nam ut per vestes homines cognoscuntur, sic per humanitatem Deus agnitus est, quemadmodum, cum vestes induimus, aptantur vestes ad figuram corporis et proinde vestes mutantur, non homo; sic etiam, cum Verbum caro factum est, humanitas mutata est Verbo immutabili permanente.*

III. 443. 139. Qu. 10. *Quid statuendum de reliquis similitudinibus, quas pii veteres ad hoc mysterium applicant?* Triplices potissimum ejusmodi dantur similitudines: *1. a corpore animato, 2. a ferro ignito, 3. a luce primogenia et corpore solari,* quarum explicationes et applicationes tradit Dn. Chemnicius in aureo libro de duabus naturis in Christo c. 6. De omnibus vero similitudinibus in genere notandum illud Justini in *ἐκϑ. πίστ.* p. 300: *ἁρμόδιον τὸ παράδειγμα* (ab unione animae cum corpore desumtum) *εἰ καὶ μὴ κατὰ πάντα, κατά τι γοῦν*, unde non solum similitudinem, sed etiam dissimilitudinem in hoc exemplo demonstrat. Similitudinem ac dissimilitudinem unionis inter animam et corpus ac hypostaticae illius unionis inter divinam et humanam naturam explicat Aslacus dissert. theolog. 3. §. 22. (Beza p. 1. resp. ad Coll. p. 128. duas unionis hypostaticae constituit species, unam in quovis homine, alteram in Christo Deo et homine, ac utrique unam communem proponit definitionem. Hypostatica unio est conjunctio, per quam duae naturae distinctae in sese una cum proprietatibus, quibus a caeteris naturis discernuntur, permanentes ad unius cujuspiam actu subsistentis personae constitutionem concurrunt. Atqui unio hypostatica duarum naturarum in Christo differt ab unione essentiali animae et corporis in homine.)

140. Thesis 5: *Finis incarnationis proximus et immediatus est humani generis redemtio; summus et mediatus gloriae divinae manifestatio.* De priori fine loquuntur haec Scripturae dicta: Genes. 3, v. 15: *Semen mulieris conteret caput serpentis,* h. e., Filius Dei ex matre virgine nascetur verus homo, ut potestatem ac regnum diaboli destruere ac lapsum genus humanum redimere possit. Matth. 20, v. 28: *Filius hominis non venit, ut pateretur sibi ministrari, sed ut ipse ministraret et daret animam suam λύτρον ἀντὶ πολλῶν.* Luc. 19, v. 10: *Venit filius hominis quaerere quod perierat.* 1. Tim. 2, v. 5: *Unus mediator Dei et hominum, qui dedit se ipsum pretium redemtionis pro omnibus.* Hebr. 2, v. 14: *Quoniam pueri communicaverunt carni et sanguini, sic ipse similiter participavit iisdem, ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, h. e. diabolum.* 1. Joh. 3, v. 8: *In hoc apparuit Filius Dei, ut destrueret opera diaboli.* Pertinent autem ad generis humani redemtionem non tantum *bona privativa*, quod Christus nos liberaverit a peccato, ab ira Dei, a morte et inferno; sed etiam *bona positiva*, quod adduxerit nobis perfectam justitiam, Dei gratiam, donationem Spiritus s. et vitam aeternam. Pulchre Damascenus libr. 3. c. 7. nativitatem Christi ex virgine dicit esse factam *δι᾽ ἡμᾶς, καϑ᾽ ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς· δι᾽ ἡμᾶς, ὅτι διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, καϑ᾽ ἡμᾶς, ὅτι γέγονεν ἄνϑρωπος ἐκ γυναικὸς καὶ χρόνῳ κινήσεως, ὑπὲρ ἡμᾶς, ὅτι οὐκ ἐκ σπορᾶς, ἀλλὰ ἐξ ἁγίου πνεύματος καὶ τῆς ἁγίας παρϑένου ὑπὲρ νόμον κινήσεως.* De posteriori fine testantur angeli Christo in mundum nato canentes Luc. 2, v. 14: *Gloria in altissimis Deo.* Quomodo autem gloria Dei in opere incarnationis patefacta, suavissimis verbis demonstrant pii veteres Gregorius Nyssenus orat. de nativ. p. 75. et ex eo Damascenus libr. 3. c. 1: *Demonstratur* (inquit) *in hoc opere simul et bonitas et sapientia et justitia et potentia Dei. Bonitas quidem, quoniam non despexit proprii plasmatis facturaeque propriae infirmitatem, sed miseratus ipsam cadentem, ei manum porrexit. Justitia, quia homine victo non alio quam homine fecit vinci tyrannum, neque violentia a morte diripuit hominem, sed quem olim per peccatum in servitutem redegerat mors, hunc bonus et justus rursus effecit victorem et simile simili reparavit, quod opus erat. Sapientia, quia rei admodum dubiae ac difficilis invenit solutionem quam decentissimam, Filius Dei perfectus, Deus exsistens perfectus homo fit, et hoc impletur opus, quod omnium novorum maxime novum est, quod solum novum sub sole, per quod infinita Dei apparuit virtus; quid enim majus quam Deum hominem fieri?*

141. *Antithesis.* Circa finem incarnationis aberrant: *1. Photiniani, διαῤῥήδην* negant Filium Dei eo fine hominem factum, ut pro peccatis humani generis satisfactionem praestaret nosque redimeret; *2. Pontificii,* dum 1. negant Christum esse mediatorem secundum utramque naturam, qua ratione

oblique incarnationis finem labefactant; 2. nostras satisfactiones adhuc exigunt; 3. socios ac συνέργους Christo in mediatoris officio adjungunt; 4. Christum eo fine incarnatum statuunt, ut et sibi aliquid promereretur. *3. Calviniani:* 1. quando beneficia incarnationis ad paucos homines absoluto Dei decreto electos restringunt ac Filium Dei eo fine incarnatum esse negant, ut pro omnium hominum peccatis satisfaceret; 2. dum quidam ex ipsis cum Pontificiis docent, Christum incarnatum esse, ut sibi aliquid promereretur. De quibus omnibus suo loco.

142. Quaeritur h. l. 1. *An Filius Dei incarnatus fuisset, si vel maxime homo non peccasset.* Affirmant 1. quidam *ex veteribus.* Rupertus Turciensis libr. 3. de trinit. c. 20: *Si maxime Adam non peccasset, venturus tamen Christus fuisset, sed in carne impassibili et immortali;* 2. quidam *ex Scholasticis:* Richardus de Media Villa et Biel 3. sent. dist. 1. quaest. 1. dub. 3. statuunt *probabiliter defendi posse, quod peccato etiam non incidente Christus nihilominus fuisset venturus ex vi alterius cujusdam decreti, quo Deus tum id praeordinasset ob alias causas.* Eadem est sententia Scoti 3. sent. dist. 7. quaest. 3. ac dist. 19. quaest. un. Alensis part. 3. quaest. 2. membr. 13. Alberti Magn. 3. sent. dist. 20. art. 4. Hugonis de Prato serm. 1. lit. H., ubi disputant, *Christum fuisse venturum in carne impassibili. 3. Osiander* in Disp. ann. 1550. 24. Octobr. proposita. *4. Quidam ex Calvinianis:* Zanch. in hexaëm. part. 3. lib. 3. c. 2. Guilielmus Bucanus in Instit. theol. art. 10. p. 61. Andreas Willetus libr. 1. de statu hominis p. 29. Conr. Mylius in meletem. catechet. p. 70. *5. Quidam ex Pontificiis:* Tannerus in Thom. p. 3. disp. 1. pro affirmante quaestionis parte allegat Viguerium, Albertum, Piggium et Fonsecam. Idem statuit Didacus Stella in Comment. Luc. 15. Ambrosius Catharinus in lib. de eximia praedestinatione Christi. *6. Photiniani.* Socinus in Praelect. theol. ann. 609. Racov. excus. c. 10. p. 37. in Disput. contra Puccium p. 277: *Quia certum est, Deum ante mundum conditum de mittendo Christo decrevisse, ne quis ex ea hominum peccata praevisa fuisse colligat, sciendum est, Christum quidem, postquam homines peccaverant, ad ipsorum peccata delenda venisse, sed venturum tamen fuisse, etiamsi homines non peccassent, venturus enim erat ad immortalitatem nobis dandam, qua ab ipso creationis initio homo caruit, quae immortalitas cum peccatorum metu aut ipsis peccatis consistere nullo modo potest, propterea merito dicitur Filium DEI apparuisse, ut solveret opera diaboli, hoc est peccatorum metum ipsaque peccata tolleret.* Schmaltz. disput. 4. contra Frantz. de justif. p. 124: *Scire debebat Messiam praedestinatum fuisse ante mundi constitutionem et, etiamsi nemo hominum unquam peccasset, tamen mittendum fuisse, non ut damnum utique illatum sarciret, sed ut hominem, quem Deus e terra mortalem creare constituerat, ad perfectionem, quam Deus in suo consilio tendebat, hoc est, ad immortalitatem perduceret. Praeterea necesse non est omnium Dei actionum rationem dari posse.* Argumentis utuntur potissimum hisce: *1. a decreti divini immutabilitate.* Deus ab aeterno decreverat Filii sui missionem. At Dei decreta sunt immutabilia. Ergo potuisset hoc decretum impleri, si vel maxime homo non fuisset lapsus. *2. Ab incarnationis utilitate.* Sine quo homini perfecta beatitudo non potuisset contingere, illud si non fuisset denegatum, cum ad perfectam beatitudinem fuerit conditus. Atqui sine incarnatione homo in statu integritatis non potuisset ad perfectam beatitudinem adspirare, ut patet ex illis, quae ad perfectionem beatitudinis requiruntur, quae sunt confirmatio in bono, humanae naturae exaltatio, naturae humanae a Λόγῳ assumtae visio, quorum nullum sine incar- III. 445.
natione locum habere potuisset. *3. A consequente absurditate.* Si Filius Dei non fuisset incarnatus gloria Dei, hoc est ipsius bonitas, sapientia, justitia et potentia, non fuisset tam clare manifestata, idoneitas naturae humanae ad unionem hypostaticam cum divina non fuisset in actum traducta, sicque in natura aliquid frustraneum fuisset, denique matrimonium non significasset duarum in Christo naturarum unionem.

143. Negantem quaestionis partem amplectuntur: *1. plerique omnes ex veteribus.* Athanasius serm. 3. contra Arian: *Cum Filius Dei efficitur homo, tum causa substituitur, cur oporteat eum carnem gestare, necessitas quippe indigentiaque hominum anterior est quam illius nativitas, qua sublata carnem non induisset. In hoc enim apparuit Filius Dei, ut opera diaboli destrueret.* Nazianz. orat. 4. de Theol.: *Quae humanitatis a Deo susceptae causa exstitit, profecto ut nobis salus pararetur; quid enim aliud causae afferri posset?* August. serm. 9. de verb. Dom.: *Nulla fuit causa veniendi Christo Domino, nisi ut peccatores salvos faceret, tolle morbos, tolle vulnera, et nulla est causa medicinae.* Serm. 8. de verb. Apost.: *Si homo non periisset, Filius hominis non venisset, perierat homo per liberam voluntatem, venit Deus homo per gratiam liberatricem.* Similia occurrunt apud Origen. hom. 24. in Numer. Hilar. libr. 2. de trinit. Basil. de nativ. Christ. Athanas. orat 5. contra Arian. et in libr. de incarnat. Nazianzen. in orat. de Christi nativ. et in 2. orat. de pasch. apud Nyssenum in orat. Catech. c. 15. Chrysostomum in c. 1. Joh. homil. 10. Cyrill. Alexandrinum libr. de incarnat. unigenit. c. 1. Ambrosium de Dom. incarnat. sacram. c. 6. Gregor. Magn. libr. 3. moral. c. 11. lib. 4. registri c. 3. et in bened. cerei paschal. Leonem serm. 3. pentec. Damascen. lib. 3. de orthod. fid. c. 18. etc.; *2. quidam ex Scholasticis.* Thom. p. 3. quaest. 1. art. 3. Bonav. 3. sent. dist. 1 art. 2. q. 1. Thomas de Argent. 3. sent. dist. 1. quaest. 1. art. 4. Capreolus 3. sent. dist. 1. q. un. conclus. 1; *3. multi ex Pontificiis,* quamvis dubitanter. Gregor. de Valent. tom. 4. Comm. theolog. in Thom. disput. 1. q. 1. puncto 7. p. 74. *rem hanc non satis*

compertam esse dicit, convenientius tamen, probabilius et sapientius statui Christum non fuisse venturum. Bellarmin. lib. 5. de Christo c. 10. *Filium Dei fortasse non assumsisse carnem, si Adamus non peccasset.* Maldonatus in c. 18. Matth. v. 31. *Magnum argumentum ad eorum refellendam opinionem, qui, etiam si homines non peccassent, Christum venturum fuisse docere solent.* Becanus in corollariis disputationi de vocatione ministrorum Viennae anno 1616. institutae subjectis omittit particulam dubitativam *forte* simpliciter statuens, *Adamo per peccatum lapso Christum non fuisse incarnatum; 4. omnes ex nostris.*

144. Argumenta ducuntur: *1. ex Scripturae dictis*, quae 1. finem incarnationis et adventus ubique statuunt redemtionem humani generis ac restitutionem illius, quod erat amissum Matth. 18, v. 11. c. 20, v. 28; destructionem operum ac regni diabolici Genes. 3, v. 15. 1. Joh. 3, v. 5. debellationem mortis et Satanae Hebr. 2, v. 16. et 17, illuminationem eorum, qui sedebant in tenebris Esa. 9, v. 1. Luc. 1. v. 87; satisfactionem pro peccatis Joh. 1, v. 29; reconciliationem cum Deo 2. Cor. 5, v. 19, liberationem a condemnatione legis Galat. 4, v. 5, peccatorum salvationem 1. Timoth. 1, v. 15. etc. Luc. 19, v. 10: *Venit Filius hominis servare, quod perierat.* Joh. 10, v. 10: *Ego veni, ut vitam haberent.* Atqui si Adamus non fuisset lapsus, nihil horum necessarium fuisset. August. lib. 1. de peccat. merit. et remiss. c. 26: *Ex Scripturis sufficienter apparet, Dominum nostrum Jesum Christum non aliam ob causam in carne venisse ac forma servi accepta factum oboedientem usque ad mortem crucis, nisi ut hac dispensatione misericordissimae gratiae omnes, quibus tanquam membris in corpore suo constitutis caput est, ad capessendum regnum coelorum vivificaret,*
III. 446. *salvos faceret.* Thomas d. l.: *Quae ex sola Dei voluntate pendent et superant omne debitum creaturae, ea non possunt intelligi vel cognosci nisi ex Scriptura, per quam divina voluntas nobis innotescit, unde cum in Scriptura ubique incarnationis ratio ob peccatum primi hominis assignetur, convenientius dicitur eam fuisse in remedium peccati.* 2. Adamum ut fontem peccati et mortis ac Christum ut fontem justitiae et vitae sibi invicem opponunt Rom. 5, v. 12. 1. Cor. 15, v. 45. 47; 3. typis, parabolis ac similitudinibus id ipsum adumbrant. Nisi fuisset diluvium, non fuisset arca aedificata Genes. 6. Nisi Israëlitae ob peccatum a serpentibus igneis fuissent icti, serpens aeneus non fuisset suspensus Num. 21. Nisi tempestas in mari oborta, Jonas non fuisset e navi projectus Jon. 1. Nisi servi regis rejecti fuissent, filius non fuisset missus Matth. 21. Nisi ovis et drachma periissent, lucerna non fuisset ad quaerendum accensa, nec pastor ad quaerendam ovem errantem abiisset Luc. 15. *2. Ex rationibus.* Ex hac hypothesi peccati foeditas, irae divinae atrocitas, immensa Dei bonitas magis elucescunt etc. Contrariis argumentis satisfieri potest observatis hisce regulis: 1. decretum de missione Filii praesupponit πρόγνωσιν lapsus Adamici, neque est simpliciter absolutum, sed ad conditionem lapsus determinatum. 2. Finis principalis ac primarius incarnationis est humani generis redemtio, secundarius naturae humanae exaltatio. 3. Sicut angelis, ita hominibus nullo opus fuit mediatore θεανθρώπῳ ad confirmationem in bono, si in concreata integritate persistere voluissent. 4. Perfectio beatitudinis et gloriae ex visione humanitatis Christi resultans major est quam perfectio beatitudinis et gloriae ex visione divinae essentiae resultans non *intensive* et *essentialiter*, sed *extensive* et *accidentaliter*. 5. Manifestatio divinae gloriae per incarnationem non fuit necessaria simpliciter, sed ex hypothesi. 6. Sicut natura humana, si non cecidisset, non fuisset reparata, quamvis esset reparabilis, sic eadem homine in statu integritatis persistente divinitati τοῦ Λόγου non fuisset unita, quamvis esset unibilis. Philosophi docent, non omnem potentiam, quae ad actum non perducitur, statim esse frustraneam. 7. Si vel maxime rationi magis allubesceret pars quaestionis affirmans, tamen in mysteriis Scripturae auctoritati potius quam rationis probabilitati insistendum. *Prior opinio* (inquit Bonaventura) *magis imitatur judicium rationis, sed posterior magis consonat Scripturae et sanctorum auctoritatibus et pietati fidei, nobis autem nihil dicendum praeter ea, quae ex sacris eloquiis clarent.*

145. Qu. 2. *Quare incarnationis opus tamdiu dilatum nec statim post protoplaston lapsum secutum?* Sicut Filius incarnatus est, *quia voluit*, ita etiam incarnatus est, *quando voluit.* Morae causas pii veteres afferunt hasce, ut homines miseriam suam agnoscentes adventum Messiae ardentius desiderarent, ut beneficium diu exspectatum eo carius haberent ac in fide promissionis diligentius sese exercerent, Leo serm. 3. de nativ., ut constantiorem in nobis gigneret fidem. Confer Nyssenum orat. de Christi nativ.

146. *Usus practicus* est: *1. consolatorius.* Unio personalis duarum in Christo naturarum est praeclarus ille salutis nostrae unio ac margarita pretiosissima ad efficacissimum alexipharmacum contra venenum peccati et mortis divinitus nobis praeparata. Fructus enim incarnationis principalis est: *2. naturae nostrae sanatio.* Quemadmodum uniones in conchis marinis ex rore coelesti geniti cor confortant et venenum ab eo depellunt, sic Christus ex Spiritus sancti conceptione in utero Mariae natus peccati venenum tollit et animam nostram salutariter roborat. Bernhardus pulcherrime: *Ex Deo et homine factum est cataplasma, quod sanaret omnes infirmitates nostras, Spiritu s. tanquam pistillo hasce species suaviter in utero Mariae commiscente* (conjungente). Letalia animae nostrae vulnera non poterant alia medicina sanari. Primi parentes seducti erant per serpentem Genes. 3, v. 2; is non fuit duntaxat *naturalis serpens*, sed latuit in eo *serpens infernalis*, qui letale venenum peccati ipsis instillavit, quod ab ipsis in omnes posteros in totum genus

147. humanum fuit propagatum, hujus veneni expulsio et corruptae nostrae naturae sanatio non vulgarem aliquam desideravit naturam, sed talem, quae ex divina et humana natura in Christo nobis pararetur. Diabolus per extremam suam malitiam hominis naturam infecerat, Deus ergo immensam suam bonitatem in sanatione nostra ostendere voluit. Diabolus omnem suam calliditatem ad hominem seducendum impenderat, Deus ergo summam sapientiam in medicina lapsus nostri paranda adhibuit. Per venenum peccati non modo temporalis, sed etiam aeterna mors in nos introducta est, non ergo per terrenam, sed coelestem et vivificam medicinam auxilium nobis praestari potuit. Venenum fuit infernale, ideo alexipharmacum oportuit esse coeleste. Infernalis basiliscus veneno suo totam naturam humanam in primis parentibus infecerat, ideo Dei Filius totam ac perfectam humanam naturam assumsit, ut totum hominem ab hoc veneno liberaret. Qui a serpente letaliter vulneratus non potest sibi ipsi medicinam parare, sic ab infernali serpente icti non potuimus nobis ipsis medelam afferre, Deus autem in utero Mariae pretiosissimam medicinam adversus illos ictus nobis paravit, per Spiritus s. operationem divinam et humanam naturam in Christo personaliter uniendo, ut sit noster medicus ac nostra medicina, sanans animae nostrae vulnera, mitigans dolores, recuperans sanitatem. Quemadmodum rationalis medicus varias species componit, quando morbi sunt complicati, sic cum morbi animae nostrae fuerint plures et diversi, ex divina et humana natura parata est nobis medicina. Quemadmodum in periculosissimis morbis pretiosae adhibentur medicinae ex bezoar, auro, gemmis, unicornu etc., sic nihil pretiosius vel efficacius in coelo vel terra fuit inventum, per quod animae nostrae vulnera sanari possent, quam Dei Filius ex virgine purus homo natus. Proclus Constant. Archiepisc. in homil. in nativ. Domin. p. 61: *O venter, in quo communis libertatis syngrapha confecta est. O utere, in quo arma adversus mortem fabrefacta sunt. O arvum, ex quo naturae colonus sine semine exortus est. O templum, in quo Deus sacerdos fuit naturam non demutans, sed Verbum caro factum est. 2. Nostra cum Deo reconciliatio et unio.* Per lapsum primorum parentum natura nostra erat a Deo sejuncta ac separata Esa. 59, v. 2; *eramus natura filii irae* Ephes. 2, v. 3. ac morti aeternae obnoxii. Quemadmodum enim anima a corpore separata corpus fit putridum et abominabile cadaver, sic anima a vita spirituali, quae in Deo est separata, est misera, abominabilis et mortua coram Deo. Cum vero Deus ex immensa misericordia ignominiam et miseriam nostram a nobis vellet avertere, nos sibi iterum conjungere et in possessionem deperditorum bonorum restituere, hoc modo et medio usus est, ut Filium suum cum natura nostra personaliter conjungeret, ut per illum naturae humanae consanguinitate ac propinquitate nos attingentem Deo vicissim conjungeremur; Iren. lib. 3. c. 11. p. 181: *Filius Dei factus est filius hominis ad hoc, ut et homo fieret Dei Filius;* lib. 4. c. 37. p. 267: *Verbum Dei Domini nostri Jesu Christi in novissimis temporibus homo in hominibus factus est, ut finem conjungeret principio, hoc est hominem Deo;* libr. 5. c. 1: *Filius Dei propter immensam suam dilectionem factus est, quod nos sumus, ut nos perficeret esse, quod est ipse, factus est particeps naturae nostrae, ut nos redderemur consortes naturae divinae;* c. 14: *Verbum Dei factum est homo se ipsum homini et hominem sibi ipsi assimilans, ut per eam, quae est ad Filium, similitudinem pretiosus homo fiat Patri.* Augustin. libr. 9. de civit. Dei c. 15: *Beatus et beatificus Deus factus particeps humanitatis nostrae compendium praebuit participandae divinitatis suae;* lib. 1. de civit. Dei c. 15: *Unicus natura Dei Filius propter nos misericordia factus est filius hominis, ut nos natura filii hominis Filii Dei per illum gratia fieremus.* In incarnatione ergo Filii Dei impletus est typus scalae Jacobaeae Genes. 28. Joh. 1. v. ult. Cum enim Christus secundum divinitatem Patri, secundum humanitatem nobis sit ὁμοούσιος, ideo summa cum infimis, coelum cum terra, homo cum Deo in ipso unitur, et per hanc arcanam atque intimam unionem ipse ad nos e coelo descendit carnem assumendo, ut nos ad III. 418.
ipsum in coelum adscendere possimus fide ipsi adhaerendo

147. *2. Exhortatorius: 1. ad bonitatem DEI agnoscendam.* Quae potuit esse major dilectio, quam quod Deus Filium suum nobis dedit? Joh. 3, v. 16; quomodo non cum ipso daret nobis omnia? Rom. 8, v. 32. Quae abundantior potuit esse bonitas ac intimior φιλανθρωπία, quam quod summa majestas et sublimitas pulveri ac limo nostro unitur? Quae major gratia quam quod ditissimus propter nos fit pauper, altissimus fit humilis, sanctissimus peccata nostra suscipit? *2. ad fiduciam in Christo collocandam.* In beata illa divinae et humanae naturae in Christo unione omnia humano generi iterum sunt restituta; id tantum requiritur, ut vera fide ipsi uniamur, ut fide ipsi adhaereamus et fiamus *unus cum ipso Spiritus* 1. Cor. 6, v. 17, sicut ipse propter nos factus est caro; *3. ad humilitatem et dilectionem ejus imitandam.* Quodnam majus humilitatis exemplum, quam quod altissimus descendit et nostrum limum in personae suae unitatem assumit? Eo ipso confundit omnem superbiam nostram; August serm. 39. de verbo Dom.: *Dignare humilis esse propter Deum, quia Deus dignatus est humilis esse propter te. Erubesce, terra et cinis, Deus se humiliat, et tu te exaltas* etc. Bernhard. homil. 2. super missus est col. 17.

CAPUT VIII.
DE COMMUNICATIONE NATURARUM.

Naturarum communicatio.

148. Thesis: *Ex unione personali oritur naturarum communicatio, propter quam concretum unius naturae de concreto alterius naturae praedicatur.* Ἔκθεσις: Communicationem ex unione personali ortam diximus esse duplicem, videlicet tum *naturarum* tum eorum, quae naturas consequuntur, *idiomatum scilicet naturalium et operationum.* De priore hoc loco agimus, de posteriore in sequentibus. Quidam addunt communicationem *hypostaseos*, qua *Λόγος* assumendo naturam humanam propriam suam personam illi communicavit, ut in ea et per eam subsistat. Nos hanc hypostaseos communicationem minime negamus, interim ad formale potius quam ad consequens unionis eam pertinere statuimus. Cum enim Verbum carnem factum esse sit *Λόγου* ὑπόστασιν factam esse carnis ὑπόστασιν, et vero ὑπόστασις Verbi non desierit esse *Λόγου* propria, nec *Λόγος* suam ὑπόστασιν in carnem essentialiter transfuderit, relinquitur, quod *Λόγου* ὑπόστασις facta sit carnis ὑπόστασις per communicationem, ac proinde ipsum formale unionis in illa ὑποστάσεως communicatione consistere non immerito censetur. Communicatio naturarum in persona Christi est arctissima et intima divinae naturae τοῦ *Λόγου* et assumtae humanae κοινωνία ac συνδύασις, per quam ὁ *Λόγος* assumens naturam humanam personaliter assumtam sibique unitam intima et profundissima περιχωρήσει permeat, perficit, inhabitat sibique appropriat, ut ex utraque sibi invicem communicante fiat unum incommunicabile, una scilicet persona, ac tales resultent praedicationes, per quas concretum unius naturae de concreto alterius naturae vere et realiter dicatur.

149. Hanc naturarum in Christo communicationem demonstramus: *1. ex dictis Scripturae.* Col. 2, v. 9: *In Christo habitat tota plenitudo deitatis* σωματικῶς. In quo tota plenitudo deitatis habitat, inter illud et inter divinam naturam datur communicatio. In carne Christi sive in natura humana assumta habitat tota plenitudo deitatis. Ergo inter naturam humanam assumtam et inter naturam divinam τοῦ *Λόγου* datur communicatio. Major patet: 1. id quod alteri sic inhabitat, ut sit ejusdem ἐντελέχεια, cum illo quoque habitaculum quandam communicationem obtinet; 2. habitatio Dei in sanctis tum in hac tum in futura vita non est sine κοινωνίᾳ, ergo multo magis inhabitatio τοῦ *Λόγου* in carne assumta
III. 449. non erit sine communicatione; 3. tota plenitudo deitatis, cum sit purissimus ac merissimus actus, non potest in altero sine vera et reali communicatione habitare; 4. in quo deitatis plenitudo habitat, illud deitatem per κατοίκησιν personalem quasi possidet. Assumtum probatur: 1. ex voce σωματικῶς, quae exprimit habitaculum illud, in quo tota plenitudo deitatis habitat, quod est τὸ σῶμα sive assumta natura humana, quae Joh. 2, v. 21. vocatur templum. Hieronymus in comm.: *Omnis plenitudo divinae naturae in corpore ejus inhabitat.* Eodem modo explicant Athanas. orat. 4. contra Arianos. Cyrill. libr. 4. in Johann. c. 23. libr. 2. ad Reginas. Leo serm. 10. de incarnat. de Epiph. hom. 7. Augustin. epist. 53. *in corpore seu in templo.* Cyrill. libr. 12. in Joh. c. 15: *Corpus Christi vere est templum, in ipso enim voluit habitare corporaliter tota plenitudo deitatis.* Damascen. libr. 3. c. 6: σωματικῶς, τοῦτ' ἔστιν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ; 2. nisi plenitudo deitatis in Christo eo modo inhabitare dicatur, ut in ipsius carne habitet, tollitur discrimen inter inhabitans et habitaculum, ac dicetur divinitas κατοικεῖν in se ipsa; 3. in Deo omnia sunt essentialia seu in ipsa essentia, ergo illius respectu habitans ab habitaculo distingui nequit; 4. quicquid de Christo praedicatur, vel secundum divinam tantum vel secundum humanam tantum vel secundum utramque naturam de ipso praedicatur. Sed in ipso habitare totam plenitudinem deitatis non de divina tantum natura accipi potest, in ea enim nihil habitat, sed essentia divina identificat sibi omnia, quae sunt in ea, nec de utraque, ergo de humana natura accipiendum, sensu scilicet eo, quod divinae naturae habitaculum proprium sit humana natura assumta; 5. scopus apostoli est conferre Christum qua hominem cum aliis sanctis, quod longe alio modo, quam in reliquis sanctis plenitudo deitatis habitet, videlicet *personaliter;* 6. fructum illius inhabitationis apostolus constituit eum, quod Christus secundum humanam naturam sit ecclesiae caput. Utique ergo habitaculum constituit humanam Christi naturam, Perstat ergo conclusio, quod inter naturam divinam τοῦ *Λόγου* et inter naturam humanam assumtam detur communicatio; Hebr. 2, v. 14: *sicut pueri,* κεκοινώνηκεν, *communicant carni et sanguini, sic ipse similiter participavit iisdem.* Describitur quidem in his verbis unio personalis, interim optima ratione ex illis colligi potest, unionem illam non esse factam absque κοινωνίᾳ. Quemadmodum enim inter carnem et sanguinem, id est, inter corpus et inter animam in homine est quaedam κοινωνία, ita quoque inter divinam et humanam naturam in Christo; Chrysostomus, Theophylactus ac Cyrillus addunt dictum Joh. 1, v. 14: *Verbum caro factum est,* καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, *et habitavit in nobis,* putat enim posterius membrum esse additum ad praecavendam naturae confusionem ac insinuandam earum distinctionem, sic enim illud interpretatur, quod *Λόγος* in assumta carne personaliter habitarit, sicut anima in proprio corpore tanquam tabernaculo suo dicitur habitare 2. Cor. 5, v. 6. Sed simplicius est de conversatione tempore exinanitionis inter homines hoc accipere et *oeconomicam* τῆς σκήνης significationem, qua accipitur pro tabernaculis, in quibus patriarchae et Israëlitae habitabant, ut et *polemicam* ac castrensem, quia accipitur pro tentoriis, in quibus milites hostibus oppositi degunt, huc accomodare.

150. 2. *Ex rationibus*: *1. a pari.* Si ὑπόστασις τοῦ Λόγου vere et realiter communicata est assumtae carni, utique etiam inter divinam naturam τοῦ Λόγου et humanam assumtam est vera et realis communicatio. Ratio connexionis est, quia ὑπόστασις τοῦ Λόγου et natura divina τοῦ Λόγου non differunt realiter. Sed ὑπόστασιν τοῦ Λόγου carni esse communicatam, jam ante ostendimus. Ergo. Si propria τοῦ Λόγου communicata sunt assumtae carni, utique etiam naturae divinae communicatio illi facta, cum haec nihil aliud sit, quam idiomata sunt divina. Sed verum prius, ut suo loco demonstrabitur. ** Potestne σαρκογενεσία τῷ Λόγῳ realiter tribui, ut tamen nulla inter essentiam τοῦ Λόγου et σάρκα intercedat vera communio? aut habitabitne tota deitatis plenitudo in Christi humanitate absque omni
50. omnino communione? ** *2. a minori.* Si ex unione spirituali credentium cum Christo et piorum cum Deo oritur quaedam κοινωνία, multo magis ex unione personali divinae et humanae naturae in Christo, quae priore longe arctior et intimior est, κοινωνία orietur. Sed verum prius. 2. Petr. 1, v. 4. Act. 9, v. 4. pii dicuntur θείας κοινωνοὶ φύσεως; *3. a consequente.* Praedicandi modus sequitur modum essendi et dici de aliquo requirit inesse. Si in persona Christi Deus vere et realiter est ac dicitur homo, et homo vere ac realiter est ac dicitur Deus, utique inter divinam humanam naturam in Christo est κοινωνία. Nihil enim vere et realiter potest ab altero denominari, quod non cum ipso quandam communicationem obtineat. Quemadmodum ergo Filius Dei dicitur filius hominis, quia ὑπόστασιν suam realiter cum assumta humanitate communicavit, et filius hominis dicitur Filius Dei, quia assumta natura humana facta est realiter particeps hypostaseos Filii Dei, sic Deus vere et realiter est homo, quia realiter communicavit suam naturam cum assumta humanitate, et homo vere et realiter est Deus, quia humana natura realiter particeps facta est naturae divinae; *4. ex absurdo.* Si non est realis naturarum communicatio, Filius Dei non erit vere et realiter homo, attributa humanitatis non poterunt tribui Filio Dei, opera Λόγου propria non poterunt de assumta humanitate vere et realiter praedicari etc., falsum erit, quod per mortem Filii simus Deo reconciliati, quod sanguis Christi nos mundet a peccato; *5. ex natura unitorum.* Quaecunque unita, ita comparata sunt, ut eorum unum sit velut ἐντελέχεια, alterum vero velut δύναμις, ea non uniuntur sine quadam communicatione. At naturae duae in Christo unitae sic se habent, ut una earum, divina scilicet sit velut ἐντελέχεια, humana vero velut δύναμις. Ergo 6. *ex περιχωρήσει mutua.* Quaecunque ita sunt unita, ut inter ea intercedat περιχώρησις, qua profundissime et intime sibi immanent, inter ea est quaedam κοινωνία. Sed inter naturam divinam τοῦ Λόγου et humanam assumtam est mutua περιχώρησις, ut ostendimus superius. Ergo.

151. *3. Ex similibus.* Sicut anima et corpus per unionem mutuam quandam sortiuntur κοινωνίαν, ob quam anima dicitur ἐνσώματος, et corpus dicitur ἔμψυχον, quia anima ut ἐντελέχεια, corpus ut δύναμιν perficit, inhabitat, ac cum eo naturam suam ita communicat, ut cum corpore constituat unum compositum et suppositum, quod est homo: sic divina et humana natura in Christo per unionem personalem tali participant κοινωνίᾳ, ut natura divina τοῦ Λόγου habitet in humanâ, eandem perficiat, eam sibi appropriet et cum ea constituat unam personam, quae est et dicitur Christus. Sicut ferrum et ignis eo modo uniuntur, ut κοινωνία quaedam ipsis intercedat, propter quam ferrum dicitur ignitum: sic propter divinae et humanae naturae in Christo unionem homo dicitur Deus et Deus homo. Confer. Sigwardum contra iren. Paraei p. 542. *4. Ex dictis patrum:* Iren. lib. 4. c. 34: *Per unionem facta est communio Dei et hominis.* Athan. ad Epictet. unionem vocat κοινωνίαν Verbi ad carnem. Basil. in homil de nat. Christi: *Quemadmodum Filius Dei particeps factus est carnis et sanguinis, ita humana Domini caro particeps facta est deitatis.* Concil. Ephesin. can. 5: *Si quis audet dicere hominem Christum Deiferum, et non potius Deum veraciter dixerit tanquam Filium per naturam, secundum quod Verbum caro factum est et communicavit similiter, ut nos carni et sanguini, anathema sit.*

152. *Antithesis.* 1. De *Samosateno* memorat Suidas f. 737, Antithesis.
quod docuerit τὰς δύο φύσεις διῃρημένως ἐχούσας καὶ ἀκοινωνήτους πρὸς ἑαυτὰς εἶναι παντάπασιν ἐν Χριστῷ ὡς ἄλλου ὄντος αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἄλλου τοῦ ἐν αὐτῷ κατοικοῦντος θεοῦ Λόγου, *duas naturas in Christo esse divisas ac separatas a sese, quarum neutra alteri quicquam communicet, tanquam aliud quiddam sit Christus, et aliud in eo habitans Dei Verbum.* 2. Jesuitae communicationem naturarum itidem negant, Bussaeus disp. de pers. Christi thes. 14: *Non solum Catholici, sed etiam Calviniani quidam diserte docent, nec re nec nomine in persona Christi aut communicatas esse* III. 451.
aut communicari potuisse naturas earumque proprietates. Bellarm. libr. 3. de Christo c. 9. §. secunda: *Communicatio idiomatum ex unione hypostatica secuta non est realis, respectu ipsarum naturarum, ut volunt Lutherani, neque est plane verbalis, ut volunt Beza et Martyr, sed est realis respectu hypostaseos utriusque naturae, non autem respectu ipsarum naturarum.* Atqui si est realis communicatio respectu hypostaseos, utique etiam respectu ipsarum naturarum, quia utriusque naturae una est hypostasis, ac divina natura non differt realiter a sua ὑποστάσει. Non autem sequitur, ut Bellarminus infert: *Divinitas non est facta passibilis. Ergo non est realis communicatio respectu naturarum,* quia ad realem communicationem naturarum sufficit concretum unius naturae de concreto alterius natura vere et realiter praedicari, quamvis in abstracto naturae de se invicem non praedicentur. *3. Calviniani* naturarum communicationem evertunt. Beza in Colloq. Mompelg. p. 203: *Communicationem, id est unionem naturarum admittens, in qua manent singulae*

naturae per se etiam in unione suis proprietatibus distinctae citra ullam aliam communicationem. Admonitio Neostad. p. 70: *Praedicatio humanorum de Deo et divinorum de homine quantum ad naturas, tantum est verbalis.* ** Chamier. Panstrat. Cath. tom. 2. lib. 4. c. 2. p. 56. *Communionem respectu naturae plane verbalem esse veritati consentienter dici* asserit.** Medulla Catech. an. 606. Marpurgi edita q. 45. Herborn. in spic. p. 25. reprehendunt, si quis dicat *τὸν Λόγον incarnatum realiter habere carnem et sanguinem.* Danaeus in exam. lib. Chemnic. p. 290: *Communicatio τοῦ Λόγου et humanae naturae est appellationis tantum seu honoris verbalis communicatio propter indissolubilem illum unitarum naturarum nexum.* Paraeus quidem in Irenico hoc telum a se et sociis suis repellere conatur p. 264: *Christum hominem esse Deum non verbaliter, sed realiter, imo realissime, quia duarum naturarum unio divinae et humanae in persona Christi non est verbalis, sed realis, imo realissima, adde, si volunt, substantialissima.* Sed praeterquam quod incommode loquitur, dum unionem vocat *substantialem*, imo *substantialissimam*, quae est personalis, meris verborum praestigiis ludit et incautioribus imponere conatur. Statim enim mentem suam plenius explicando subjungit: *Realiter et substantialiter Christus homo est Deus deitate sua, et Christus Deus est homo humanitate sua. Quid volunt amplius? an ut Christum hominem dicamus esse Deum humanitate sua et Christum Deum esse hominem etiam humanitate sua? anathema Eutycheti.* At si homo non est Deus humanitate sua (personaliter), quomodo realis naturae communicatio stabit, quomodo Filius Dei suam hypostasin realiter carni communicasse dicendus erit, quomodo Maria erit *θεοτόκος*, quomodo Christo homini datum erit nomen, quod est supra omne nomen? Et quid multis? Nunquam poterunt *ὀρθοδοξίαν* de vera et reali naturarum in Christo communicatione tueri, qui 1. hypostaseos communicationem negant, ac de unione personali non recte sentiunt; 2. personales propositiones peregrinis expositionibus pervertunt; 3. idiomatum communicationem negant, id quod Calvinianos facere partim ex dictis constat, partim ex dicendis plenius apparebit.

153. Quaeritur h. l. *An propter realem communicationem naturarum dici debeat vel possit: natura divina est humana et humana natura est divina?* Ita sibi persuaserunt Jesuitae et Calviniani, quia, propterea quod divinitas de humanitate et humanitas de divinitate in abstracto praedicari nequeat, realem naturarum communicationem negant, sed perquam *ἀπαιδεύτως*. Nam 1. aliud est essentialis mutatio ac conversio, aliud vero realis communicatio. Si divinitas in humanitatem essentialiter mutata ac conversa esset, vel humanitas deitate absorpta, tunc demum recte et vere diceretur: divinitas est humanitas, et humanitas est deitas, sed quia non naturarum conversionem, non essentiae mutationem, non alterutrius naturae aboli-
III. 452. tionem, sed realem naturarum communicationem ex personali unione resultantem statuimus, ideo Deum esse hominem, et hominem esse Deum dicimus; 2. quicquid cum alterutro *καθ' ἕνωσιν* communicatur, non in abstracto, sed in concreto ac *παρωνύμως* de illo praedicatur. Regius lib. 1. disp. Logic. de praedicat. p. 260. Quare cum communicatio illa naturarum, quam in Christo statuimus, facta sit *καθ' ἕνωσιν*, per et propter unionem personalem, ideo non dicimus *in abstracto:* divinitas est humanitas, sed *in concreto*: Deus est homo; 3. quemadmodum ob communicationem hypostaseos dico, quod natura Christi humana sit *ἐνυπόστατος, ὑποστᾶσα ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ*, et ut pii veteres loquuntur, *λογωθεῖσα, θεωθεῖσα*; ut Scholastici *personata;* non autem quod sit ipsa hypostasis *τοῦ Λόγου*: ita ob communicationem naturarum non dico, quod humana natura sit divina, et quod divina sit humana, sed quod Deus sit homo, et homo sit Deus; 4. sicut ob unionem ferri et ignis *κατὰ συνδύασιν* non dico ferrum est ignis, sed ferrum est ignitum; propter unionem animae et corporis non dico: anima est corpus, et corpus est anima, sed corpus est animatum, *ἔμψυχον*, et anima est *ἐνσώματος*: sic propter unionem personalem *Λόγου* et carnis non dico: humanitas est deitas, et deitas est humanitas, sed homo est Deus, non *οὐσιωδῶς* scilicet, sed *ὑποστατικῶς*, humana natura est deificata, uncta deitate, corpus est deificatum, deitate plenum, *ἔνθεον*, caro est *θεωθεῖσα*, deificata etc. haec enim loquendi formulae omnes apud pios veteres occurrunt.

154. *Usus practicus est consolatorius.* Ipsum redemtionis humanae mysterium et salutis nostrae fundamentum verae et reali naturarum in Christo communicatioui innititur. Usus practicus. Quia enim inter *Λόγον* assumentem et naturam humanam assumtam est vera et realis communicatio, ideo *semen mulieris potuit conterere caput serpentis* Gen. 3, v. 16; ideo filius hominis *carnem suam dare* potuit *pro mundi vita* Johann. 6, v. 51; ideo *sanguinem suum effundere* potuit *in remissionem peccatorum* Matth. 26, v. 28; ideo *sanguis Christi nos mundare potest a peccatis* 1. Johann. 1, v. 7. Contra vero si non est realis naturarum communicatio, non potuit semen mulieris conterere caput serpentis, non potuit caro Christi dari pro mundi vita, nec sanguis ejus in remissionem peccatorum effundi, nec potest sanguis Christi nos mundare a peccatis, quia sanguis humanae naturae, quae nec essentialiter Deus est, nec realiter cum Deo communionem habet, non potest effundi in remissionem peccatorum; caro humanae naturae, quae nec essentialiter Deus est nec realem cum divina natura communionem habet, non potest dari pro mundi vita, destituitur enim infinita illa virtute et efficacia, quae ad satisfactionem divinae justitiae praestandam requiritur.

CAPUT IX.
DE PROPOSITIONIBUS PERSONALIBUS.

si- 155. Thesis: ***Ex unione et communicatione naturarum resultant propositiones personales, quae sunt ejusmodi praedicationes, in quibus concretum unius naturae praedicatur de concreto alterius naturae, ut Deus est homo, et homo est Deus.*** Ad personales propositiones videri alicui possent referendae etiam illae, in quibus tota persona ab alterutra vel ab utraque natura describitur, quarum tres constitui possunt classes: 1. in quibusdam concretum divinae naturae praedicatur de persona. Ut *Christus est Deus, Christus est Filius Dei. Hic est verus Deus, tu es Dei Filius;* 2. in quibusdam concretum humanae naturae praedicatur de persona. Ut *Christus est homo, Christus est Filius hominis, Hic est verus homo, Tu es verus homo;* 3. in quibusdam concretum utriusque naturae praedicatur de persona, ut *Chri-*
53. *stus est θεάνθρωπος, hic est Immanuel, tu es Deus et homo.* Quae tripartita distinctio respectu praedicati statuitur, subjectum enim utrobique idem est, videlicet persona, quae exprimitur, vel per nomen personae, ut *Christus*, vel per pronomen δεικτικόν, ut *Tu es Filius Dei*, vel per pronomen relativum, ut *Hic est verus Deus.* Quamvis vero certa ratione hae propositiones ad personales referri possint, quia duae illae naturae non subsistunt in Christo separatae, sed sunt arctissime unitae, et quando de Christo praedicatur, quod sit DEUS, subintelligendum, quod sit Deus in carne manifestatus, quod sit Filius Dei ex Maria virgine secundum humanam naturam homo natus; quando de ipso praedicatur, quod sit homo, subintelligendum, quod sit homo in Deum assumtus, quod sit talis filius hominis, qui etiam in personae unitate est Filius Dei, unde in tertia classe ab utraque natura conjunctim sive ἡνωμένως accepta Christus describitur; tamen a propositionibus personalibus proprie et exquisite sic dictis commode discerni possunt: 1. quia hae propositiones non tam personae unitatem, quam naturarum in Christo dualitatem praecise et formaliter exprimunt; inde enim atque ideo Christus est et dicitur homo, quia in ipso est natura humana, inde atque ideo est et dicitur Deus, quia in ipso est natura divina, inde atque ideo est et dicitur θεάνθρωπος, quia in ipso est non solum humana, sed etiam divina natura; 2. quia hae propositiones potius oppositae sunt negantibus vel divinam in Christo naturam, ut Arianis, Photinianis, Judaeis; vel humanam in ipso naturam, ut Marcionitis, Valentinianis, Manichaeis, quam unionis personalis mysterium evacuantibus; 3. quia has propositiones omnes et singulas, Christus est homo, Christus est Deus, Christus est Deus et homo, Nestorius personalis unionis hostis concessit, sed proprie et exquisite dictas personales propositiones: *Deus est homo, et homo est Deus*, impugnavit. Relinquitur igitur propositiones personales exquisite et stricte sic dictas atque ex unione personali immediate fluentes esse duntaxat eas, in quibus concretum unius naturae praedicatur de concreto alterius naturae, vel quod idem est, in quibus una natura praedicatur de altera in concreto.

156. De hisce propositionibus personalibus observa: 1. quod earum origo et fundamentum solum atque unice consistat in unione personali et communicatione naturarum, a qua unice et immediate profluunt, ex qua etiam unice aestimandae et explicandae sunt. Quia enim humana et divina in Christo naturae sunt personaliter unitae, quia duabus illis naturis personaliter unitis intima περιχώρησις intercedit, ut divina natura τοῦ Λόγου non subsistat extra assumtam humanam, nec assumta humana natura subsistat extra divinam, inde atque ideo Deus est homo, et homo est Deus. Quia Λόγου ὑπόστασις non tantum divinae suae naturae, sed etiam humanae est ὑπόστασίς, ideo Deus est ac dicitur homo. Quia humana natura assumta ipsa τοῦ Λόγου ὑποστάσει subsistit, ideo homo est ac dicitur Deus; 2. quod non *ex termino a quo*, sed *ex termino ad quem* hae praedicationes explicandae sint, quia non tam *unitionis* actum, quam *unionis* statum explicant. Quando enim utimur praedicationibus unionis actum exprimentibus, subjecti loco ponitur *nomen personae simplicis*, ut Filius Dei factus est homo, sensus enim est, quod Filius Dei ab aeternitate ἄσαρκος susceperit carnem in personae unitatem atque ita factus sit ἔνσαρκος. Sed in personalibus propositionibus, de quibus hic loquimur, subjecti loco ponitur *nomen personae συνθέτου*, ut Filius Dei est filius hominis, sensus enim est, quod Filius Dei ἔνσαρκος sit filius hominis; 3. quia personalis unio non tollit naturarum distinctionem, sed naturae duae in Christo personaliter unitae, divinitas scilicet et humanitas, manent essentialiter distinctae, ideo non dicimus in abstracto deitas est humanitas vel humanitas est deitas. (Scholastici.) Quae in uno supposito uniuntur, de se invicem praedicantur, si concrete accipiantur. Unio facta est non ad unam naturam, sic enim altera esset abolita, vel foret confusio aut commixtio, sed in unam personam compositam. Quemadmodum enim in articulo trinitatis ob discrimen personarum non dico: Pater est Filius, III. 454.
Filius est Pater; ita in articulo de Christo ob discrimen naturarum non dico: deitas est humanitas, et humanitas est deitas; 4. si ergo loco subjecti ponitur abstractum, tunc in praedicato non potest poni abstractum absolute, sed cum quadam variatione, ut ὁ Λόγος (puta ἄσαρκος) factus est caro, natura divina τοῦ Λόγου assumsit humanam naturam. Humanitas est assumta in Deum, humana natura assumta est ἐνυπόστατος τῷ Λόγῳ, sicut in articulo de trinitate non dico: Pater est Filius, sed Pater est in Filio, et Filius in Patre; 5. dicuntur *propositiones personales*, quia ex unione personali originem ducunt, personalis unionis mysterium exprimunt, et earum vis, natura, veritas et connexio ex unione personali judicandae sunt. Dicuntur *inusitatae*, quia non congruunt ad aliquem modum praedicandi usi-

tatum in praedicabilibus Porphyrianis traditum; non enim est praedicatio generis de specie nec speciei de individuo, nec differentiae, proprii vel accidentis de individuo, vel specie vel genere. Cisterciensis 1. sentent. dist. 5. quaest. 2. art. 1: *Regulae Aristotelis in divinis non tenent;* 6. exempla harum propositionum in Scripturis haec occurrunt: Jerem. 23, v. 5: *Germen Davidis est Jehova justitia nostra.* Matth. 16, v. 13. et 16: *Filius hominis est Filius Dei;* c. 1, v. 21. et 23: *Filius Mariae est et vocatur Immanuel.* Marc. 15, v. 39: *Vere hic homo Filius Dei erat.* Luc. 1, v. 35: *Sanctum, quod ex Maria nascitur, Filius Dei vocatur.* Luc. 2, v. 11: *Filius Mariae est Dominus.* 1. Cor. 15, v. 47: *Secundus homo est Dominus de coelo;* 7. ex quo fundamento etiam recte dicitur, quod Christus homo seu secundum humanam naturam sit Filius Dei, scilicet personaliter, non essentialiter. Si enim homo vere et realiter est Deus, si filius hominis vere et realiter est Dei Filius, utique etiam Christus homo seu secundum humanitatem est Dei Filius, nimirum ὑποστατικῶς. Theophylact. in c. 1. Luc. fol. 212. Gr.: καλεῖται υἱὸς ὑψίστου ὁ φαινόμενος ἄνθρωπος· ἐπεὶ γὰρ μία ἦν ὑπόστασις, τῷ ὄντι, revera υἱὸς ὑψίστου ἦν ὁ ἄνθρωπος ὁ υἱὸς τῆς παρθένου. Alcuinus libr. 3. de Trinit. c. 9: *Non ita Christus verbum Dei habuit in se, sicut alii sancti, sed ipse est Verbum Dei. Aliud est enim Verbum in carne et aliud est Verbum caro factum. Aliud est Deus in homine, et aliud est Deus homo, ideo Dei Filius non solum secundum veram divinitatem, quam habet de natura Dei Patris, sed etiam secundum carnem, quam veram naturaliter habet de corpore beatae genetricis Deus verus et creditur et praedicatur ab omnibus catholicis, quoniam aeterna divinitas Filii cum plena humanitate sua et eadem plena humanitas Filii cum aeterna divinitate sua una est in s. trinitate persona, et haec non adoptiva, sed propria et perfecta.* Bernhard. homil. 1. de laud. virg.: *Quod nascetur ex te, Filius Dei vocabitur, id est, non solum qui e sinu Patris in uterum tuum veniens obumbrabit tibi, sed etiam id, quod de tua substantia sociabit sibi, ex hoc jam vocabitur Filius Dei, quemadmodum is, qui a Patre est ante secula genitus, tuus quoque quodammodo reputabitur filius, unde etiam Maria dicitur* θεοτόκος, *quia peperit secundum carnem, carnem factum Dei Verbum*, ut explicat concil. Ephesin. can. 1. *Firmissime tene*, inquit Fulgentius lib. de fide ad Petrum c. 18, *et nullatenus dubites, non carnem Christi sine divinitate conceptam in utero virginis, priusquam susciperetur a Verbo, sed ipsum Verbum Deum suae carnis acceptione conceptum ipsamque carnem Verbi incarnatione conceptam.*

Antithesis. 157. *Antithesis: 1. Nestorius* personales propositiones repudiavit, unde proverbii loco dicere fuit solitus: *Noli gloriari Judaee, non Deum, sed hominem crucifixisti*, Evagrius lib. 1. hist. c. 2. *2. Felix Orgelitanus* sive Orgelli episcopus teste Aimonio monacho scriptis quibusdam editis Christum respectu humanae naturae *adoptivum* duntaxat *Dei Filium* esse asseruit, sed in concilio propterea instituto erroris convictus eundem Romae damnavit. Vide synodum Francofurtensem anno 794. habitam c. 5. et tomum singularem auctorum insignium a Stevartio editum. III. *3. Scholastici* sic ἀναλύουσι personales illas praedicationes: Filius hominis est Filius Dei, et Filius Dei est filius hominis, id est Filius Dei, *qui sustentat humanam naturam, est Deus.* Atqui 1. non agitur hic de essentiali naturarum distinctione, sed de personali earum unione; 2. Filius Dei sustentans humanam naturam est Deus *essentialiter* per aeternam a Patre generationem, qua de re non quaeritur in propositione personali. Filius Mariae est Filius Dei *personaliter*, id est per et propter unionem personalem, quia haec natura humana subsistit ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ, qua de re unice ac proprie agitur in personali propositione; 3. Filius Dei est Filius hominis non per nudam humanae naturae sustentationem, sed per plenissimam τῆς ὑποστάσεως communicationem, per intimam naturarum communicationem, per arctissimam περιχώρησιν et immeationem. Quidam ex Scholasticis disputant, propositiones personales esse *identicas*, ut sit sensus: *Deus est ille, qui est homo, et ille, qui est homo, est Filius Dei.* Quidam illorum volunt *accidentales. Ut enim per accidens praedicatur de homine, quod sit canus, ita quoque per accidens praedicari de Filio Dei, quod sit homo.* At accidens non praedicatur de suo subjecto directe. Jam vero filius Mariae directe praedicatur de Filio Dei. Si natura humana esset Λόγου accidens, Λόγος duntaxat dicendus esset humanus, non autem homo. Plura contra hanc hypothesin adducta sunt superius. Rectius igitur Bonaventura statuit, non posse hanc praedicationem reduci ad alios modos praedicandi consuetos et usitatos vel per se vel per accidens, non enim esse praedicationem *per essentiam*, nec *per inhaerentiam* nec *per causam* nec *per se*, nec *per accidens*, sed esse modum praedicandi *singularem* propter hypostaticam unionem ad unum hyphistamenon. Eadem est sententia Occami et Aquilani 3. sent. dist. 7. quaest un. art. 2, qui hanc rationem addunt: *Sicut modus essendi in Christo est mirabiliter singularis et singulariter mirabilis, ita etiam modus praedicandi in Christo est inusitatus mirabiliter singularis et singulariter mirabilis, nam modus praedicandi sequitur modum essendi.* *4. Pontificii* personales propositiones non recte explicant. Bellarm. libr. 3. de Christo c. 4. propositionem illam: *Verbum caro factum est*, confert cum his propositionibus: *Aaron a Deo factus est pontifex, David factus est rex.* Atqui fieri pontificem vel regem est merum accidens, et quidem separabile ac mutabile nec cum Aarone sacerdotium vel cum Davide regnum unum constituit ὑφιστάμενον; c. 15. *Λόγον assumentem naturam humanam* confert *cum rege purpuram induente.* Sensus igitur propositionis: Filius Dei est Filius hominis erit idem cum hac propositione: rex est purpuratus. Sed purpurae non communicatur regis ὑπόστασις nec cum rege unam constituit personam. Gregor. de Valent.

tom. 4. comm. in Thom. disput. 1. quaest. 2. p. 365. hanc propositionem: *Deus est homo*, quodammodo *identicam* esse dicit. In defens. diput. contra fund. Ubiquit. p. 42. negat *Christum secundum humanitatem esse Deum.*

158. 5. *Calviniani* in ἀναλύσει harum propositionum misere fluctuant. 1. Quidam dicunt esse praedicationes *verbales*. Danaeus contra Chemn. c. 12. p. 295: *Hae sententiae: Deus realiter est homo, et homo est Deus, ita sunt explicandae et intelligendae, ut de persona quidem ipsa seu de toto unito realiter dicantur, de toto tamen uniti aut singulis illius personae naturis verbaliter tantum et per ἐναλλαγὴν ὀνομάτων aut ἀντίδοσιν aut κοινωνίαν ἰδιωμάτων enuntientur etiam per verba concretiva et personam denotantia. Omnibus enim his vocabulis patres hanc verbalem praedicationem seu appellationis communicationem vocant. Ergo haec propositio: Hic Deus est homo, personae quidem ipsius ratione realis est, ipsius autem naturae divinae ratione non potest esse realis praedicatio, quia Christi deitas non est humanitas.* Idem repetit in operibus p. 1419. Admonit. Neostad. de libro concord. p. 68: *Homo iste partim re ipsa, partim nomine tenus est Deus;* p. 70: *Praedicatio humanorum de Deo*
56. *et divinorum de homine quantum ad naturas tantum est verbalis.* Confer Bezam praef. p. 1. resp. ad acta Coll. p. 19. et Orth. consens. p. 297. edit. Tigur. anno 1585. Contra: 1. Si propositiones illae personales non sunt reales, sed verbales tantum, ita quoque unio, quae est harum praedicationum fundamentum non erit realis, sed verbalis; 2. quo modo Verbum caro factum est, eo etiam modo Deus dicitur homo. Sed Verbum caro factum est vere et realiter, per assumtionem scilicet carnis in suam hypostasin. Ergo Deus est et dicitur homo vere et realiter. Christus Deus per veram et realem naturarum κοινωνίαν est homo, et Christus homo per eandem vere ac realiter est Deus; 3. si verbalis est praedicatio, *Deus est homo*, utique etiam verbalis erit ea: *Deus est passus*, verbalis igitur erit etiam redemtio per passionem ipsius Filii Dei praestita. Frivolum est, quod regerit Paraeus in Iren. p. 264: *Si de praedicationibus loquamur, ineptam esse cavillationem, cum nullae sint praedicationes, nisi verbales, quia non rebus, sed verbis constant, neque enim de rebus ipsis, sed verbis rerum symbolis loquimur et philosophamur. Si vero de ipso mysterio unionis naturarum, quod praedicationibus verbalibus enuntiatur, intelligamus, falsam esse accusationem, cum ipsimet doceant, Christum hominem esse Deum non verbaliter, sed realiter, imo realissime.* Respondemus: 1. mutatur quaestionis status, non enim quaeritur, an sint verbales praedicationes, sed *an tantum verbales* sint et non reales. Dan. d. l. *non est realis hujusmodi praedicatio, sed verbalis tantum seu dialectica;* 2. quia propositiones illas tantum verbales esse statuunt, ex eo immote colligimus, quod Deum verbaliter tantum hominem esse statuant, etiamsi verbis id negent; 3. terminos propositionis hujus: *Deus est homo*, non relinquunt in propria et nativa significatione, sed loco hominis substistuunt Deum et loco Dei substituunt hominem, unde *identicas* vocant, ut postea apparebit; 4. verbis quidem docent, Christum Deum esse hominem realiter, sed quia formale unionis personalis multis modis labefactant, inde propositiones personales etiam pervertunt.

159. 2. Quidam vocant praedicationes *proprias et regulares*. Orthod. consens. p. 18. et 122. Grynaeus disp. de sermone incarnato an. 87. habit. th. 14. Respondemus: *Si de proprietate verborum grammatica* quaestio sit, concedimus esse proprias, quia tam praedicatum quam subjectum retinent propriam et nativam verborum significationem; si vero *de proprietate dispositionis logicae* quaestio sit (quam ab eis intelligi patet ex eo, quod addunt, esse praedicationes regulares), negamus eas esse proprias, quia non sunt essentiales nec accidentales nec congruunt ad aliquem modum ex quinque praedicabilibus. *Materiale* propositionum istarum est et manet proprium, quia nulla vox in alienam significationem mutatur, sed *formale*, i. e. ipsa connexio subjecti et praedicati, non est propria, quia non congruit ad aliquem modum praedicandi regularem et proprium.

160. 3. Quidam dicunt esse *propositiones essentiales et univocas*. Crellius in Isag. log. libr. 2. part. comm. cap. 3. sect. 2. Keckerman. in System. theolog. p. 319. Piscat. ad Hoffman. pagina 22. et 28, ubi dicit, *hanc propositionem: DEUS est homo, fieri secundum praedicationem speciei de individuo.* Contra: 1. unio non est essentialis, ergo nec praedicatio erit essentialis; 2. si est praedicatio essentialis, tum homo erit de Dei essentia, quia in praedicationibus essentialibus praedicatum est de essentia subjecti, homo non praedicatur de Deo, ut species, aut ut genus, aut ut differentia essentialis. Ergo haec propositio non est essentialis. 3. Quicquid de attributo in praedicationibus essentialibus dici potest, idem etiam de subjecto affirmari potest. Atqui de attributo, videlicet de homine, dici potest, quod essentialiter sit corpus, cum de Deo, videlicet subjecto, dici nequeat, quod essentialiter sit corpus. 4. Propositiones, in quibus species de individuo praedicatur, non possunt converti, ut ex praedicato fiat subjectum. Non enim possum dicere *homo est Petrus*, sicut dicere possum *Petrus est homo.* At propositiones personales possunt converti. Aeque enim dicere possum *homo est Deus*, quam *Deus est homo.* Regerit Piscator, *in hac praedicatione: Deus est homo,* III. 457.
subjectum Deus idem esse, quod Christus, et Christus idem esse, quod humana Christi natura, unde tandem haec emergit propositio: *Humana Christi natura est homo.* Atqui 1. haec propositio non amplius est personalis, quia natura humana Christi est homo non personaliter, sed essentialiter. 2. Nestorius ταῖς ἀμφοῖν hanc analysin amplectitur: *Deus est homo, id est humana Christi natura est homo, divina Christi natura est Deus.* Beza part. 1. resp. p. 94. et p. 131: *Nestorius unum Christum fatebatur, et Deum et hominem.* 3. Si humana Christi

natura et homo differunt, ut individuum et species, consequens erit, humanam Christi naturam esse hypostasin, ac proinde etiam in Christo esse duas hypostases. 4. Haec analysis in uno eodemque verbo in subjecto *Deus* tres constituit typos, primo quidem synecdochen ad indicandum, quod vox *Deus* non sumatur pro tota trinitate, sed tantum pro secunda persona trinitatis; deinde synecdochen partis pro toto, cum enim ponatur duntaxat una pars personae *συνθέτου*, intelligitur totus Christus utraque natura constans: denique contrariam synecdochen totius pro parte, quod posito toto Christo intelligatur duntaxat humana ipsius natura. Tot circuitionibus, tot tropis, tot detorsionibus opus est, ut ex phrasi Scripturae et ex propositione personali: *Deus est homo*, eliciatur tandem illa: *humana Christi natura est homo.*

161. 4. Quidam dicunt esse *propositiones accidentales*, quod facere coguntur omnes, qui carnem dicunt esse *Λόγου* adjunctum sive accidens. Contra: 1. unio non est accidentalis. Ergo nec praedicatio; 2. in praedicatione accidentali nunquam ponitur loco praedicati illud, quod ad *τὸ εἶναι ὑποστατικὸν* subjecti pertinet. Sed in propositionibus personalibus loco praedicati ponitur, quod ad *τὸ εἶναι ὑποστατικὸν* subjecti pertinet, ut constat. Ergo. 3. Unio est mystica, *μονότροπος*, singularis, inusitata, ergo etiam talis erit praedicatio. Excipiunt: *Praedicatum, quod est extra subjecti essentiam, accidentaliter de eo praedicatur. Atqui natura humana est extra essentiam τοῦ Λόγου. Ergo accidentaliter de eo praedicatur.* Respond.: 1. si vel maxime in omnibus rebus naturalibus locum haberet illa regula, tamen non posset ad mysterium unionis personalis et ex eo resultantes personales praedicationes accommodari. Quia in rebus naturalibus modus inessendi, qui est principium praedicandi, est duntaxat duplex, vel enim inest aliquid tanquam *essentiale constituens*, vel ut *accidentale consequens*, unde duplex praedicationis modus, essentialis et accidentalis, oritur. Atqui in unione personali neuter modus inessendi habet locum, humana enim Christi natura nec essentialiter nec accidentaliter *Λόγῳ* inest. Ergo ex modo inessendi non possum praedicationis modum vel essentialem vel accidentalem in hoc mysterio petere. 2. Quamvis natura Christi assumta sit extra essentiam deitatis, id est non sit essentialiter ipsa deitas nec in deitatis essentiam mutata, tamen quatenus est *Λόγῳ* unita (quo respectu in propositionibus personalibus consideratur), eatenus non est extra *Λόγου ὑπόστασιν* ac deitatem, sed intimo et arctissimo nexu eidem unita, mutua enim *περιχώρησις* excludit *τὸ ἔξω;* 3. in praedicationibus non tam attendenda natura extremorum, subjecti scilicet ac praedicati seorsim ac separatim, an praedicatum sit intra vel extra subjecti essentiam, quam mutua subjecti et praedicati cohaesio ac copulatio, qui si *essentialis* est, gignit propositionem essentialem, si *accidentalis*, accidentalem; jam vero inter divinam et humanam Christi naturam non est cohaesio accidentalis, sed unio personalis. Ergo etiam propositiones illae: *Deus est homo, homo est Deus*, non sunt accidentales, sed personales. 4. Si haec propositio: *Deus est homo*, propterea accidentalis esset dicenda, quod praedicatum sit extra essentiam subjecti, non possem reciproce dicere *homo est Deus*, quia vocabulum *homo*, quod in priore propositione erat adjunctum, staret loco subjecti, ac vocabulum *Deus*, quod in propositione priore erat subjectum, staret loco adjuncti, et sic subjectum inesset adjuncto. Ergo non ex modo inessendi logice accepto, sed ex modo unionis natura et explicatio III.
propositionum harum deducenda.

162. 5. Quidam dicunt esse *praedicationes identicas.* Conf. Orth. f. 18. et 123: *In propositione: Iste homo est Filius Dei per subjectum, homo non illud, quod Christus homo, sed quod in Christo homo est, hoc est hypostasis et persona, intelligitur. Hoc autem est ipse Dei Filius assumtam et subsistentem in se habens humanitatem, qua homo est. Liquet igitur hinc propter ejusdem hypostasis in subjecto et praedicato identitatem hominem Christum esse Filium Dei praedicatione vere identica, qua videlicet idem de se ipso, id est Filius Dei de sua hypostasi, ab altera et assumta natura proprie et essentialiter praedicatur.* Grynaeus disput. d. et Paraeus lib. 3. controv. Euchar. c. 8. p. 126. itidem vocant *identicam propositionem.* Inde tales proponunt *ἀναλύσεις: Filius Dei est homo, id est is, qui est Filius Dei, est etiam homo; persona, quae est homo, est etiam Deus, Filius Dei sustentans humanam naturam est Deus.* Beza in Coll. Momp. p. 173. pro Eutychiano dogmate habet, quando dicitur, *quod homo iste Mariae filius re ipsa per unionem hypostaticam sit Deus, non in se, sed in Λόγῳ, cui est hypostatice unitus;* p. 294. sic resolvit: *Si dicimus illum hominem esse Deum, intelligimus sub vocabulo hominis deitatem vel Filium Dei hoc modo: Filius Dei, qui unitus est humanitati, et deitas ipsius est Deus, Deitas enim humanitati non est communicata.* Martinus sic progreditur: *Hic homo est Deus. Homo est nomen personae ab altera natura, humana scilicet, denominata, quomodo autem est Deus? an secundum humanitatem seu quatenus homo? minime, sed quatenus Deus. Ergo filius Mariae est Deus secundum deitatem, Filius Dei est homo secundum humanitatem.* Contra: 1. in propositionibus personalibus non id quaeritur, an Filius Dei sit Filius Dei, an Deus sit Deus, sed an homo ex Maria virgine natus sit in personae unitate vere Dei Filius, hoc est non agitur de alterutrius vel utriusque naturae veritate, sed de utriusque personali unione. 2. Nestorius talem analysin promte amplectetur: *Deus est homo, id est is, qui est Filius Dei, est etiam homo; Christus, qui est homo, est etiam Deus*, quo jure igitur Nestorius accusatus et damnatus fuit, quod unionis personalis mysterium evacuaverit? 3. Ex propositione simplici *hic homo est Deus*, efficitur axioma copulatum, haec persona est vere Deus et vere homo. Posterior propositio describit duas distinctas in Christo naturas, de quo proprie hic non quaeritur, prior vero unionem illarum naturarum personalem

exprimit, de quo proprie hoc loco quaestio est. 4. Non quaeritur in propositionibus personalibus, quid sint naturae singulae et an maneant distinctae, sed quomodo in mutua unione, communicatione ac περιχωρήσει sese habeant. Esse Deum secundum deitatem *naturaliter seu essentialiter* Christo Deo competit, quia ab aeterno ex Patris essentia genitus est; esse hominem secundum humanitatem, itidem *essentialiter* Christo homini competit, quia in temporis plenitudine ex Maria virgine verus homo natus est. At quando Filius hominis dicitur Filius Dei, tunc non praedicatur Filius Dei de Filio hominis essentialiter, quia Filius hominis est Filius Dei non *essentialiter*, sed *personaliter*, id est, per et propter unionem personalem. Confer disp. 7. de gloria Dei §. 21. 5. Quam ἀναλύσεως veritatem agnovit ipse Beza sibi contrarius p. 1. resp. ad Colloq. Mompelg.: *Propter unitatem personae hic homo non quidem qua homo sive suae naturae* (et essentiae) *respectu, sed propter suam in Filio Dei subsistentiam est vere ille Dei Filius.* 6. Accuratissime ergo notandum et corruptelis adversariorum perpetuo opponendum, in propositionibus personalibus non agi de Λόγῳ ἀσάρκῳ, sed ἐνσάρκῳ, qui in personae suae unitatem carnem assumsit; nec agi de natura humana ratione suae essentiae considerata, sed de humana natura, quatenus est in Λόγου ὑπόστασιν assumta et ipsius τοῦ Λόγου ὑποστάσει subsistit. 7. Si hae propositiones statuuntur identicae, evacuatur unionis mysterium, quod in illis propositionibus et per illas describitur. Si enim subjectum et praedicatum supponunt pro eodem,
59. tum homo ex Maria assumtus non erit Deus *actu primo* personali, sed tantum *actu secundo*, ratione scilicet sustentationis, qua a Deo sustentatur; nec ullum inter has propositiones: *homo est Deus et Deus est homo*, erit discrimen, nisi quod limitatio, qua persona Filii dicitur habere humanitatem, modo voci subjecti, modo vocabulo praedicati additur, quod urget Sigw. contra Paraei Iren. p. 550.

163. 6. Huic analysi, qua propositiones personales statuuntur identicae, affines sunt illi, qui eas κατ' ἄλλο vel juxta ἀλλοίωσιν, quam *sanctam* appellat Zuinglius tom. 2. oper. fol. 453, explicandas censent. Paraeus in Iren. p. 264: *Num volunt, ut Christum hominem dicamus esse Deum etiam humanitate sua, et Christum Deum esse hominem etiam deitate sua? anathema Eutycheti.* Idem in method. controv. Ubiquitar. in praefat. p. 8. per τρόπον ἀντιδόσεως explicandas censet, quod videlicet *unius naturae denominatio alteri naturae in concreto tribuatur.* Hungari in sua panharmonia dicunt esse *eam figuratam per communicationem idiomatum.* Ergo juxta Paraeum propositionum personalium *Deus est homo, et homo est Deus*, hic erit sensus: *Christus homo est Deus sua deitate, Christus Deus est homo sua humanitate.* Atqui 1. hac ratione denuo praesupponitur, in his propositionibus non agi de personali duarum naturarum unione, sed de utriusque in Christo naturae veritate ac distinctione, ergo non erunt proprie et accurate loquendo *personales;* 2. in verbis proxime praecedentibus Paraeus asserit, *quod Christus homo realiter et substantialiter sit Deus sua deitate, et Christus Deus sit realiter et substantialiter homo sua humanitate*, quod ambigue dicitur. Si enim limitatio ista *deitate sua*, referatur ad subjectum *homo*, quod homo assumtus substantialiter sua deitate sit Deus, patrocinatur Eutycheti, cui tamen anathema sit, quia homo non potest esse Deus substantialiter sive essentialiter, nisi naturae confundantur. Sin vero referatur ad praedicatum *Deus*, quod scilicet hic homo sit Deus sua deitate, redit prior ἀνάλυσις, quod scilicet sit propositio identica, Deus est homo, id est Deus hominem sustentans est Deus. 3. Christus homo est Deus sua deitate essentialiter, Christus Deus est homo sua humanitate essentialiter, sed de eo hoc loco non quaeritur, sed an homo sit Deus et Deus sit homo personaliter. 4. Si homo sua humanitate seu secundum humanam naturam non est Deus personaliter, consequens fuerit Filium Dei non communicasse vere et realiter humanae naturae assumtae suam ὑπόστασιν, sanctum, quod ex Maria natum, non esse Filium altissimi, secundum hominem non esse vere Dominum de coelo, Mariam non esse θεοτόκον etc.

164. 7. Quidam statuunt esse *propositiones figuratas ac tropicas.* Contra: 1. si praedicationes sunt figuratae ac tropicae, unio ipsa erit figurata ac tropica, et consequenter etiam redemtio per Christum θεάνθρωπον praestita erit tropica. Vide gravissimam Lutheri refutationem in confess. majore de coena. tom. 3. Germ. Jenens. fol. 478; 2. figuratae propositiones non sunt convertibiles. At personales propositiones convertuntur; 3. in figuratis propositionibus mutata est verborum proprietas. At in propositionibus personalibus subjectum et praedicatum retinent propriam verborum significationem. Homo significat naturam humanam, anima rationali et corpore constantem a Λόγῳ assumtam. Deus significat Filium Dei seu naturam divinam τοῦ Λόγου integram ac perfectam, in cujus ὑπόστασιν natura humana est assumta; 4. tropus foret vel in subjecto vel praedicato vel in copula vel tota praedicatione. Sed nullibi. Non in subjecto nec in praedicato, quia retinent propriam significationem. In copula et tota praedicatione nequit tropus residere. Excipiunt, *verba manere propria, sed res fieri tropicas et improprias.* Atqui improprietas consistit tantum *in verbis*, non *in rebus*, quippe quae manent immutabiles nec possunt τρέπεσθαι, quia essentiae rerum in alias nequeunt converti.

165. 8. Quidam volunt esse *propositiones synecdochicas, quia nomen Deus pro secunda trinitatis persona ponitur, homo nomen speciei ponitur pro individuo.* Resp. nulla hic occurrit synecdoche; III. 460.
nomen Dei ponitur pro Filio Dei, pro ipso Λόγῳ, qui nec pars nec species est deitatis, sed verus, integer ac perfectus Deus, cum in Christo tota plenitudo deitatis inhabitet Col. 2, v. 9. Per hominem etiam non intelligitur homo, ut est species, sed in-

telligitur hic homo Mariae filius, quamvis particula δεικτική non semper addatur. Thom. part. 3 quaest. 4. artic. 3: *Hoc nomen homo significat humanam naturam, prout nata est in supposito esse.* Homo in subjecto non significat nudam humanitatem, sed humanitatem subsistentem in persona τοῦ Λόγου, quae persona, quia vere Deus, ideo sine omni tropo et citra illam synecdochen in praedicato de eo dicitur, quod sit Deus.

166. 9. Quidam contendunt esse *propositiones causales et non constare ex disparatis, sed ex causa et effecto.* Atqui 1. negari nequit, naturam divinam et humanam esse disparata; 2. causales propositiones non sunt convertibiles, quia causa non fit effectus illius, cujus est causa, et vice versa; 3. Filius Dei inde atque ideo est homo, quia in personae suae unitatem humanam naturam assumsit, quam humanitatem cum ipse ὁ Λόγος una cum Patre et Spiritu sancto formaverit, hactenus et hoc respectu ejus causa dici potest, sed humana natura nullo respectu dici potest causa divinae naturae; 4. in propositionibus personalibus non tam respicitur ad naturae humanae *formationem*, quae toti trinitati communis est, quam ad ejusdem *terminationem*, id est in ipsam τοῦ Λόγου ὑπόστασιν assumtionem, quae Filio Dei est propria.

167. 10. Cum in unione et communicatione naturarum ac vero personalium propositionum sensu minus recte statuant, inde negant, *Christum esse Filium Dei secundum humanitatem personaliter sive per et propter unionem personalem.* Piscator in not. ad amic. collat. Vorstii p. 191. Paraeus in Iren. c. 28. art. 11. etc. Atqui opponimus illis: *1. Scripturae dicta*, Luc. 1, v. 35: *quod ex te nascetur, Filius Dei vocabitur*, Christus secundum humanitatem est ex Maria natus. Ergo secundum humanitatem est Dei Filius, scilicet personaliter. Matth. 16, v. 16: *Filius hominis est Filius DEI viventis.* Atqui Filius hominis non est nec esse potest absque sua humanitate. Ergo Filius hominis secundum suam humanitatem est Dei Filius, scilicet personaliter; *2. consensum piae antiquitatis*, quae in Nestorio, Felice Orgelitano et Elipando ut errorem damnavit, quod Christus secundum humanam naturam non sit Dei Filius. Dicta quaedam ex veteribus superius sunt adducta; *3. confessionem adversariorum.* Ex ipsis Calvinianis complures agnoscunt ac fatentur, *Christum secundum utramque naturam esse verum et proprium Dei Filium, juxta divinam naturam essentialiter, juxta humanam personaliter.* Calvin. libr. 2. Institut. c. 14. sect. 4. Zanch. part. 1. libr. 5. de tribus Elohim c. 1. p. 263. Polan. in partit. theolog. p. 37. Chassanio libr. 2. locor. com. c. 1. sect. 3, quamvis in eo quidam eorum a veritatis tramite aberrent, quod causam, cur Christus secundum humanitatem sit Deus, allegent etiam conceptionem ex Spiritu sancto, cum ejus causa sola atque unica sit unio personalis; *4. rationes.* Si humana Christi natura vere ac realiter particeps facta est ὑπ.στάσεως τοῦ Λόγου, utique etiam Christus secundum humanam naturam vere erit Dei Filius, scilicet ὑποστατικῶς. Si est vera et realis communicatio inter divinam et humanam naturam, utique etiam Christus secundum humanam naturam vere erit Deus, quia hypostasis filii et natura ejus divina non differunt realiter. Si Christus homo vere est Deus, utique etiam Christus secundum humanitatem vere est Deus, quia homo non est absque humanitate. Si Christus secundum humanam naturam est dominus legis, utique etiam secundum humanam naturam erit DEI Filius, quia esse dominum legis et esse Dei Filium in persona Christi indivulso nexu cohaerent, ubi tamen nota τὸ *secundum* non exprimere *causam*, quasi scilicet ipsa humana natura sit causa, propter quam Christus sit et dicatur Dei Filius; nec *modum*, quasi Christus ut homo sive secundum humanam naturam sit DEUS essentialiter, sed praedicationis *subjectum*, quod Christus ut homo sit Deus, id est, quod non solum deitate sua sit Deus essentialiter, sed quod etiam humani- III.
tate sua sit Deus personaliter, quia scilicet humanitas est in Λόγον assumta et cum divina natura personaliter unita.

168. Quaeritur hoc loco: 1. *Quomodo concretum et abstractum in propositionibus personalibus accipiantur?* Πολυθρύλλητον ac tralatitium est, in propositionibus personalibus concretum naturae de concreto naturae praedicari, vel quod idem est, naturam de natura praedicari in concreto, non autem in abstracto; explicandum igitur est, quid concreti, quid abstracti nomine hoc loco intelligatur. Praetermissis autem philosophicis concreti et abstracti significationibus, eas, quae hujus loci propriae sunt, considerabimus. (Philosophi habent quintuplex abstractum: *1. grammaticum; 2. metaphysicum; 3. mathematicum; 4. physicum; 5. logicum*, quod est accidentale vel substantiale, quod posterius vel synonymum vel paronymum.) Scholastici *abstractum supponunt pro natura*, ut deitas, humanitas; *concretum pro persona*, ut Deus, homo. Quidam duplex statuunt *abstractum*, ut et duplex *concretum*, videlicet *materiale et formale. Abstractum materiale* vocant, *quod simpliciter ipsam naturam voce abstracti enuntiatam designat*, ut deitas, humanitas; *abstractum formale* vocant, *quod denotat modum considerandi formae vel naturae naturalem. Concretum materiale* ipsis est, *quod designat simpliciter vel naturam per vocem concreti enuntiatam*, ut Deus, homo; *vel totum suppositum denominatum nunc a natura alterutra, sive divina, ut Deus, sive humana, ut homo, nunc ab utraque, ut Jesus Christus. Concretum formale* ipsis est, *quod designat tum naturas tum personam, non in se, sed in unione et respectu unionis consideratam.* Estque duplex, vel *concretum naturae*, ut Deus, homo; vel *personae*, ejusque tum *simplicis*, ut Verbum caro factum est, tum συνθέτου denominatae, vel *ab alterutra natura*, ut Deus est passus, vel *ab utraque simul*, ut Christus est aeternus. Nobis hoc loco ad per-

Qua nes prop tioni pers libu

sonalium propositionum genuinam explicationem sufficit distinguere inter *concreta personae et naturarum* et inter *abstracta personae et naturarum. Concreta personae* sunt, quae notant ambas Christi naturas una hypostasi subsistentes, ut Christus, Immanuel, mediator. *Concreta naturarum* sunt, quae notant ipsas naturas cum connotatione hypostaseos. Cumque duae sint in Christo naturae, divina et humana, ideo etiam concreta naturarum sunt duorum generum, quaedam sunt *concreta divinae naturae,* ut Deus, Filius Dei; quaedam vero sunt *concreta humanae naturae,* ut homo, Filius hominis. *Abstracta personae* sunt, quae non exprimunt utramque naturam, ex quibus persona constat, ut homo (quod est concretum naturae, sed abstractum personae, quia non denotat formaliter utramque naturam); *abstracta naturarum,* quae naturas sine connotatione hypostaseos significant ac pro numero duarum in Christo naturarum itidem sunt duplicia, *abstracta divinae naturae,* ut deitas, divinitas, natura divina; *et abstracta humanae naturae,* ut humanitas, natura humana. *Abstractum naturae* significat non naturam simpliciter, sed φυσικῶς καὶ καθ' ἑαυτήν, id est naturaliter et per se secundum principia et attributa naturalia consideratam. *Concretum naturae* significat naturam respectu unionis et propter ipsam consideratam. Confer Meisner. part. 1. Sobriae philosoph. sect. 4. cap. 5. quaest. unic. Ex hoc fundamento facile intelligitur, cur dicatur, quod natura de natura non praedicetur nec praedicari debeat *in abstracto,* quia sine connotatione suppositi sive hypostaseos duae naturae non possunt de se invicem praedicari, cum non constituant unum essentiale; sed *in concreto,* quia, quando humanitas consideratur cum connotatione hypostaseos τοῦ Λόγου, cujus vere et realiter est particeps facta, tum una cum Λόγῳ divina Λόγου natura constituit unum personale, ac proinde hoc respectu homo de Deo, ac Deus de homine recte praedicatur (quo respiciens B. Lutherus *discrimen inter*
182. *concretum et abstractum divinitus introductum esse* scribit in comm. c. 53. Esa.). Proinde in propositionibus personalibus non praedicatur persona de persona, introduceretur enim personae διττότης, vel propositiones personales statuendae essent identicae; sed praedicatur concretum naturae de concreto alterius naturae, vel quod idem est, natura una praedicatur de altera in concreto, id est per vocem hominis intelligitur natura humana, sed cum hypostasi, in qua subsistit, per vocem Dei intelligitur natura divina, sed itidem cum hypostasi, quam assumtae naturae communicavit, et quia ὑπόστασις utrique naturae communis arctissime eas demunit, ideo etiam in concreto, id est ratione et respectu illius ὑποστάσεως de se invicem praedicantur. Genuinus enim sensus illarum propositionum: *Deus est homo, et homo est Deus,* hic est, quod utriusque naturae divinae et humanae in Christo sit una communis hypostasis, qua arctissime et indissolubiliter uniuntur; quod Deus sive Filius Dei in suam hypostasin assumserit naturam humanam, et quod homo sive humana natura in ipsam Filii Dei hypostasin sit evecta.

169. Qu. 2. *An in praedicationibus personalibus subjecti loco ponatur totum hyphistamenon seu tota persona?* Affirmat Crellius libr. 2. Isag. c. 3. disput. 3: *In istis,* inquit, *quae sunt de Christo Filio Dei, enuntiationibus, sive Deus sive homo subjiciatur, semper τοῦ Λόγου ὑπόστασις supponitur, et de ea praedicatum enuntiatur, sed homo ratione carnis assumtae, Deus respectu Verbi assumentis. Itaque nihil disparatum hic, nihil inusitatum.* Atqui 1. confundit Crellius propositiones, in quibus subjecti loco ponitur *concretum personae,* ac tota persona describitur ab una vel utraque natura, ut quando dico, Christus est homo, Christus est Deus, Christus est θεάνθρωπος, cum propositionibus personalibus proprie et exquisite sic dictis, de quibus hoc loco agimus; 2. in illis enim subjecti loco non ponitur concretum personae, sed concretum naturae, hoc est natura humana cum connotatione hypostaseos, in qua subsistit, vel natura divina itidem cum connotatione hypostaseos, quam carni communicavit; 3. si in omnibus propositionibus personalibus concretum naturae loco subjecti positum accipiendum esset pro concreto personae, tunc etiam id fieri judicandum in propositione illa: *Verbum caro factum est.* Atqui id locum habere nequit, emergeret enim haec ἐξήγησις: Verbum cum carne est caro factum; 4. si in propositionibus personalibus alterutra natura de persona praedicaretur, tunc iisdem non duarum naturarum unio, sed potius utriusque naturae veritas exprimeretur. *Deus est homo, homo est Deus,* id est, juxta Crellium, haec persona est Deus et homo. Atqui inde atque ideo vocantur personales, quia unionis personalis mysterium exprimunt, quod scilicet Deus sit homo personaliter, et homo sit Deus personaliter; 5. si in hac propositione: *Deus est homo,* vocabulum Deus accipitur pro concreto personae, hoc est pro toto ὑφισταμένῳ ambas naturas complectente, tum eadem erit ratio in propositionibus ad primum genus communicationis pertinentibus, ac proinde, quando dicitur *Deus est mortuus,* sensus erit, quod de tota persona praedicetur passio et mors, id vero adversarii non concedunt, sed concretum unius duntaxat naturae, videlicet humanae, intelligi volunt; 6. si subjectum in propositionibus personalibus est totum ὑφιστάμενον, tum alterutra natura veluti quaedam pars de tota persona veluti de quodam toto enuntiaretur. Atqui pars de toto non praedicatur in casu recto, sed in obliquo. Deus autem in casu recto dicitur homo et homo in casu recto dicitur Deus.

170. Qu. 3. *An in propositionibus personalibus disparata de se invicem praedicentur?* Affirmat Luth. in disput. de dicto: *Verbum caro factum est* tom. 1. Jen. Lat. p. 567. th. 3: *Magis disparata est haec propositio,* inquit, *Deus est homo, quam illa, homo est asinus,* quod desumsit ex Biel. libr. 3. senten. dist. 7: *Apud philosophum Deus et homo termini sunt disparati, quia illam, Deus est homo, diceret impossibilem, sicut illam, homo est asinus.*

Haec Lutheri sententia probatur: *1. ex definitione disparatorum.* Damascenus lib. de dial. c. 37. et
III. 463. 48. *ἑτεροείδη* definit, quod *διαφέρει τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας.* Jam vero et deitas et humanitas differunt *τῷ λόγῳ οὐσίας* sive definitione. Ergo sunt oppositae sive disparatae species; *2. ex collatione similium exemplorum.* Ferrum et ignis manent disparata etiam in ferro ignito, corpus et anima manent disparata etiam in homine, sic duae naturae sunt et manent disparatae in unione; *3. ex distinctione proprietatum.* Quorum proprietates sunt disparatae et oppositae, illa ipsa quoque sunt disparata et opposita. Sed duarum naturarum proprietates sunt disparatae et oppositae, deitas enim est infinita, humanitas finita, deitas est invisibilis, humanitas visibilis; 4. *ex consecutione absurdorum.* Nisi in propositionibus personalibus disparata de se invicem praedicarentur, forent praedicationes identicae, ac totum unionis mysterium evacuaretur. Contrarium statuunt quidam ex Pontificiis, Bellarm. lib. 3. de Euchar. c. 19, ubi *disparatum de disparato affirmate praedicari posse* negat, ac quidam ex Calvinianis: Goclen. libr. 1. controv. logic. c. 15. quaest. 2. part. 1. Miscell. p. 71. quorum argumentis facile potest satisfieri observatis hisce hypothesibus: 1. Duae in Christo naturae sunt *disparatae*, sed non sunt vel subsistunt *disparatae.* 2. Distinguendum inter *quod* et *quatenus* sive inter praedicationis *materiale et formale.* Duae naturae in Christo manent distinctae in unione, ergo etiam manent disparata in praedicatione, sed quatenus de se invicem in concreto praedicantur, eatenus non sunt disparatae, sed arctissime per terminum *ἑνοποιὸν ὑποστάσεως* connexae, unde etiam non *in abstracto*, sed *in concreto* de se invicem praedicantur. 3. Ut identitas *ὑποστάσεως* non tollit naturarum differentiam, ita quoque non impedit, quo minus naturae de se invicem in concreto praedicatae disparatae statuantur. 4. Distinguendum *inter judicium intellectus ex principiis naturalibus* sine verbi lumine judicantis, qui propositionem hanc: *Deus est homo*, cum sit disparatorum affirmative de se invicem enuntiatorum, tam impossibilem judicat, quam illam: *Homo est asinus, et inter judicium intellectus Verbi et Spiritus s. lumine collustrati*, qui propositionem hanc ratione unionis personalis aestimatam veram judicat. 5. Si disparata definiantur, quae plane sunt disseparata et nullo communi reali conveniunt, negamus eo sensu duas Christi naturas esse disparatas, quia sunt unum in persona, quae ut quoddam *ἑνοποιὸν* intervenit. Itemque si disparata in rationalibus dicantur duo vel plura personaliter distincta, negamus itidem hoc sensu duas Christi naturas esse disparatas, quia non distinguuntur *personaliter*, sed *naturaliter.*

171. Qu. 4. *An propositiones personales sint paronymicae ac denominativae?* Schegkius in libr. de una person. et in resp. ad libellum anonymi affirmat, quem alii sequuntur. Distinguendum inter *qualemcunque reductionem* et inter *plenariam convenientiam;* reduci possunt quadammodo propositiones personales ad paronymicas. 1. Quod in vulgaribus et naturalibus exemplis est *suppositum*, id in hoc mysterio est *persona.* Ut enim ibi duo accidentia in communi subjecto uniuntur, quae quidem in abstracto de se invicem praedicari non possunt, in concreto vero, quatenus subjecti unitatem includunt, possunt; sic duae in Christo naturae in una communi hypostasi uniuntur, quae in abstracto de se invicem praedicari non possunt, in concreto autem possunt. Ut non recte dico: Theologia est philosophia, sed theologus est philosophus; ita non recte dico: Divinitas est humanitas, sed Deus est homo. 2. Nomina abstracti et concreti propria sunt denominativorum, abstractum est denominans, concretum denominativum, quia ergo termini proprii denominativorum in hoc mysterio conceduntur, ideo propositiones hoc mysterium explicantes ad modum praedicandi denominativum reduci possunt. 3. Vulgata regula de praedicationibus denominativis, quod quicquid cum altero *κατὰ συνδύασιν* unitur et communicatur, *παρωνύμως* de eo praedicetur, ad hoc mysterium applicatur. 4. Modus praedicandi denominativus generalis est et formalis, fundatus in prima entium consideratione, qua considerantur vel ut sunt, vel ut insunt quocunque tandem modo. III. 4
Quamvis ergo modus praedicandi materialis, naturalis ac specialis in propositionibus personalibus non detur, tamen generalis et formalis, denominativus scilicet in illis animadverti potest. 5. Denominativus modus non tantum est accidentium, sed dantur etiam ejus exempla, in quibus denominativum et praedicatum est substantia, ut corpus est animatum. Distinguendum enim inter *accidens praedicabile et praedicamentale;* hoc notat quidpiam inhaerens, illud omne, quod de subjecto praedicatur, sive ei adhaereat sive inhaereat sive alio modo insit. Plenaria tamen convenientia inter praedicationes paronymicas et propositiones personales statui nequit, 1. quia duae naturae in Christo unitae non sunt duo accidentia in communi subjecto unita, sicut philosophia et theologia in mente humana, sed sunt duae naturae una hypostasi unitae; 2. corpus et anima, quae de se invicem *παρωνύμως* praedicantur, non sunt duae substantiae completae, nec naturaliter diversae species sunt, sed ad unum essentiale constituendum ordinata sunt; 3. propositiones personales constant vocabulis, non adjectivis, sicut corpus dicitur animatum, sed substantivis ipsam unionem duarum naturarum in una persona exprimentibus. Homo non dicitur tantum divinus sive deificatus, sed DEUS; Deus non tantum dicitur humanus, *ἐνανθρωπήσας*, sed etiam homo; 4. prorsus inusitata est et in tota rerum universitate nullum habens exemplum duarum naturarum perfectarum ad unum *ὑφιστάμενον* unio, ergo modus praedicandi ex unione resultans recte dicitur inusitatus; 5. in reliquis omnibus denominativis praedicandi modis cohaesio subjecti ac praedicati est accidentalis, sed in personalibus propositionibus DEUS de homine, et homo de Deo non praedicatur accidentaliter, sed personaliter; 6. cum

θεοῦ ἐν σαρκὶ φανέρωσις sive *ἕνωσις δύω φύσεων ὑποστατικὴ* sit *ὁμολογουμένως μέγα μυστήριον* 1. Tim. 3, v. ult., ideo praestat propositiones illam exprimentes vocare ac statuere *inusitatas*, quam ad logicos praedicandi modos referre.

172. Qu. 5. *An Christus secundum humanam naturam sit Filius Dei naturalis?* Quidam Eutychianismi hanc phrasin accusant. Sed a theologis orthodoxis sano sensu fuit usurpata. Nota igitur: 1. distinguendum *inter rem et modum rei*. Si terminus ille *naturalis* ad rem duntaxat referatur, sensus est, quod Christus secundum humanam naturam sit verus et proprius Dei Filius: sin vero ad modum rei referatur, sensus est, quod Christus secundum humanam naturam naturaliter sit Dei Filius. Priorem significationem concedimus, posteriorem negamus, quia Christus secundum humanam naturam est Dei Filius, non naturaliter nec essentialiter, sed personaliter; 2. distinguendum *inter suppositum et causam*. Christus secundum humanam naturam est Filius Dei naturalis, id est Christus homo, sive Christus secundum humanam naturam est idem suppositum, eadem persona, ac proinde etiam idem Filius naturalis et proprius, qui est Christus Deus, neque enim duo sunt in Christo filii, sed unus est Filius. Sed si ad causam haec determinatio referatur, hoc est, si causa, propter quam Christus secundum humanam naturam dicatur Dei Filius, statuatur natura sive naturalis et aeterna a Patre generatio, tum hic sensus a nobis repudiatur. Causa enim, propter quam et cujus respectu Christus secundum humanam naturam dicitur Dei Filius, non est natura sive aeterna a Patre generatio, sed unio hypostatica, quia scilicet assumta humana natura facta est particeps illius hypostaseos, juxta quam Christus ut verus DEUS est ab aeterno a Patre genitus, et proinde naturalis ac ungenitus ejus Filius. 3. Si inter filium *naturalem et adoptivum* immediata statuitur oppositio, recte dicitur, Christum secundum humanam naturam esse Filium Dei naturalem, non enim est adoptivus filius, quae opinio in Felice Orgelitano et Elipando atque ante illos in Nestorio jam olim fuit damnata. 4. Naturale ponitur pro *essentiali*, pro eo, quod *quarto modo proprium*, pro eo quod *nobiscum natum*, vel quod *nobis ab ipsa nativitate inest*, quia natura significat essentiam rei, essentiae partem, essentialem pro-
65. prietatem et nativitatem. Dicitur ergo Christus secundum utramque naturam Filius Dei naturalis, sed non eodem modo. Cum secundum divinam naturam naturalis Dei Filius dicitur, naturale significat idem quod essentiale, et perinde est, ac si dicas, Christum esse Filium Dei essentialem, id est ejusdem cum Patre naturae et essentiae. Cum vero secundum humanam naturam dicitur Filius Dei naturalis, naturale ponitur pro eo, quod ab ipsa nativitate inest et est, perinde ac si dicas, Christus secundum humanam naturam est Filius DEI natus, vel ab ipsa nativitate, non enim post nativitatem fuit in Dei Filium adoptatus, sicut nos, qui *natura sumus filii irae* Ephes. 2, v. 3, et postea *υἱοθεσίαν* accipimus Joh. 1, v. 12, sed ipse natus est Dei Filius, non factus; Lubertus in comment. ad 99 error. Vorst. p. 48.

173. *Usus practicus* est *νουθετικός*, ut in propositionum personalium *ἀναλύσει* verbi coelestis facem praelucentem, non rationis tenebras sequamur, nec ad usitatas logicae regulas examinemus propositiones exprimentes summum illud *μυστήριον*, quod est *ὑπὲρ νοῦν, ὑπὲρ λόγον, ὑπὲρ πᾶσαν κατάληψιν*, non hominum tantum, sed etiam angelorum. *Utramque naturam, divinam scilicet et humanam, in unam convenisse personam, nisi fides credat, humana ratio non explicat*, ait Leo serm. de nativ. *Ineffabiliter et ultra quam possit mens humana intelligere Verbum humanitati conjunctum est.* Cyrill. lib. 4. in Johann. c. 15. Incarnationis opus Damascenus vocat *τὸ πάντων καινῶν καινότατον, τὸ μόνον καινὸν ὑπὸ τὸν ἥλιον*, *omnium novorum maxime novum, quod solum sub sole novum* lib. 3. orth. fid. c. 1. Ecquis igitur patienter audiat, propositiones personales ex mysterio unionis unice explicandas tot troporum gyris circumagi et ad usitatos praedicandi modos omnis mysterii expertes per logicam ferulam revocari? Usus practicus.

CAPUT X.

DE COMMUNICATIONE IDIOMATUM IN GENERE.

174. Thesis: *1. Ex unione et communicatione naturarum oritur communicatio idiomatum, quae in genere sic describi potest, quod sit participatio propriorum divinae et humanae naturae in Christo θεανθρώπῳ, ab alterutra vel utraque natura simul denominato, ex hypostatica unione profluens.* *Ἔκθεσις.* Termini duo hoc loco explicandi: 1. communicationis; 2. idiomatum. Communicatio dicitur a communi. Commune, *τὸ κοινόν*, est unum quiddam seu res una, quam plura participant. Ergo communicatio erit unius, quod pluribus commune est, in plura illa, quae id commune habent, distributio. Communicatio generaliter accepta est vel *verbalis* tantum vel *realis*. Illa fit 1. vel per *tropum*, ut cum Herodes dicitur vulpes; 2. vel *κατ' ἀξίαν*, *ob honorem*, ut cum uxor a marito denominatur; 3. vel *per fictionem*, ut quando Pontifex dicitur ecclesiae caput. *Realis* est 1. vel *φυσική* vel *ὑπερφυσική*. Illa est 1. *inter substantiam et substantiam*, ut in ferro ignito; 2. *inter substantiam et accidens*, ut in aqua calida; 3. *inter accidens et accidens*, ut in cano philosopho; *ὑπερφυσικὴ* quintuplex est: 1. *οὐσιώδης*, *essentialis* inter personas trinitatis; 2. *πνευματική*, *spiritualis*, inter Deum et fidelem animam, 1. Cor. 6, v. 17; 3. *μυστική*, *sacramentalis*, inter panem et corpus Christi, vinum ac sanguinem Christi; 4. *συμβολική*, inter Spiritum s. et columbae speciem, inter Deum Communicatio idiomatum.

et figuras assumtas, in quibus patribus apparuit; 5. ὑποστατική, *personalis* in Christo ex duabus naturis, divina et humana, constante. Ea est vel *naturarum* vel *eorum*, *quae naturas consequuntur*, *idiomatum* scilicet naturalium ac *operationum*. De communicatione naturarum in praecedentibus actum, de communicatione eorum, quae naturas consequuntur, dicendum porro restat. Communicatio idiomatum est naturae ad personam vel naturae ad naturam. Com-
III. 466. municatio naturae alterutrius scilicet ad personam est, qua proprietas uni naturae conveniens tribuitur personae in concreto. Haec constituit *primum genus communicationis idiomatum* vulgo sic appellatum. Communicatio naturae divinae scilicet ad naturam humanam est, qua divina natura τοῦ Λόγου propriam suam gloriam et excellentiam communicat, manens ipsa passionum carnis expers. Haec constituit *secundum genus*. Communicatio operationum est utriusque naturae in persona τοῦ Λόγου operatio, qua utraque natura in Christo operatur cum communicatione alterius, quod cujusque proprium est. Haec *tertium genus* constituit.

175. 2. Communicatio fit vel κατὰ μέθεξιν vel κατὰ συνδύασιν. Communicatio κατὰ μέθεξιν est participatio essentialis, qua unum in alterius essentiam ac definitionem transit, vel unum alterius definitione atque essentia participat, quam essentiae participationem propriorum quoque communicatio consequitur. Sic homo ut species animalis ut generis essentiam ac definitionem participat, unde cum essentia animalis facultatem quoque sentiendi obtinet. Communicatio κατὰ συνδύασιν, quae fit secundum consociationem duarum diversarum naturarum, per quam alterum unitorum cum altero ita connectitur, ut essentia distincta manente nihilominus alterum alterius proprietatem, vim et efficaciam per et propter communionem factam sine omni confusione vere accipiat et induat. Exemplum est in ferro ignito et corpore animato. Communicatio idiomatum, quam hoc loco statuimus: 1. non est verbalis tantum; 2. nec est φυσικὴ μετέκβασις, proprietatum unius subjecti in alterum effusio; 3. nec est communicatio κατὰ μέθεξιν; 4. nec est talis quaedam essentialis participatio, qua ex confusione essentiarum et proprietatum essentialium oriatur aliquod tertium, ut in melicrato. (Humana natura non est essentialiter unum cum divina, nec per essentiam facta est, id quod est assumens ὁ Λόγος); 5. nec talis quaedam causatio, qua causa aliqua alteri subjecto effectum aliquem tribuit, sicut Deus bonitatem suam creaturis et praeceptor artem discipulo communicare dicitur, sed est communicatio vera et realis, hypostatica et supernaturalis illi, quae κατὰ συνδύασιν vocatur proxime accedens. Breviter, ut unio non est essentialis nec verbalis tantum nec per σύγχυσιν vel ἀλλοίωσιν vel μίξιν vel παράστασιν, nec est προσωπικὴ vel sacramentalis, ita quoque communicatio talis non est.

176. De termino *communicationis* hactenus. *Idiomata* dicuntur cujusque naturae attributa et proprietates, quibus in personae unitate duae naturae invicem distinguuntur. Sic divinae naturae propria sunt esse ab aeterno, esse infinitam, esse immensam, esse invisibilem, esse omnipotentem. Propria humanae naturae sunt nasci in tempore, pati, mori etc., de quibus ἰδιώμασιν observa: 1. aliam esse rationem idiomatum *divinorum*, aliam *humanorum*. Divinae naturae idiomata sunt ipsa τοῦ Λόγου essentia, et ab ea realiter non distinguuntur. Humanae naturae idiomata sunt παρεπόμενα τῇ φύσει, non *constitutiva*, sed *consecutiva* essentiae; 2. de idiomasi et affectionibus humanis superius monuimus, quasdam *toti composito*, quasdam vero *singulis partibus* convenire. Item quasdam esse *essentiales*, quasdam vero *accidentales;* 3. quando tria genera communicationis idiomatum vulgariter statuuntur, nomen ἰδιωμάτων γενικῶς accipitur, ut non solum idiomata proprie sic dicta, sed etiam operationes complectatur, quia idiomata per ἐνεργείας καὶ ἀποτελέσματα sese exserunt.

177. Probatur thesis 1. *ex ipsa unione.* Quicquid in assumtione humanae naturae venit sub unionem, illud etiam venit sub communicationem. Jam vero idiomata veniunt sub unionem, quia nulla natura destituitur suis proprietatibus, cum natura carens proprietatibus careat etiam exsistentia, ac naturae duae in Christo unitae sunt non nudae sive exutae suis proprietatibus, sed integrae sine defectu, nullam propriorum excidentiam passae. Ergo etiam idiomata veniunt sub communicationem. Sublato consequente necessario negatur immediatum antecedens. Jam vero communicatio idiomatum est necessarium consequens unionis tanquam immediate antecedentis. Ergo negata communicatione idiomatum negatur ipsa III.
unio, unde patres concilii Ephesini contra Nestorium sic concluserunt: Qui negat carnem Christi esse vivificam, solvit unionem; *2. ab unionis conditione.* Infimus duntaxat unionis gradus *per agglutinationem, aggregationem, appositionem, coacervationem* ac nudam παράστασιν communicationis est expers. Jam vero unio duarum in Christo naturarum est longe arctissima et perfectissima. Ergo de ea cogitari vel dici nequit, quod nullam communicationem unitorum pariat; *3. ex absurdi consecutione.* (Quidam simpliciter sic concludunt: *Quae realiter sunt unum, eorum uno communicato communicatur etiam alterum. Jam vero* ὑπόστασις τοῦ Λόγου *et attributa essentialia* τοῦ Λόγου *non differunt realiter. Ergo communicata* ὑποστάσει *communicentur etiam essentialia attributa.* Sed quia major in divinis mysteriis patitur quasdam instantias, ideo rectius utimur ἀναγωγῇ πρὸς ἄτοπον, et quidem tali.) Si propriorum communicatio prorsus negatur, duae erunt in Christo personae, quod Nestorianum. Connexio probatur, quia natura humana assumta aut est prorsus ἀνυπόστατος aut habet ὑπόστασιν. Prius dici nequit, quia ens reale substantiale ac subsistens non potest esse ἀνυπόστατον. Si posterius, natura humana assumta aut habebit propriam ὑπόστασιν aut communicatam, id est aut est ἀνθυπόστατος καὶ ἰδιοσύστατος, aut est ἐνυπόστατος αὐτῷ τῷ Λόγῳ ὑπο-

σιᾶσα. Prius dici nequit, alias enim forent duae in Christo *ὑποστάσεις.* Manet ergo posterius, quod scilicet natura humana communicatam habeat *τοῦ Λόγου ὑπόστασιν.* Atqui si *ὑπόστασις τοῦ Λόγου* carni communicata est, utique datur propriorum communicatio, quia hypostasis est characteristicum quiddam, quo quaelibet persona in divinis a reliquis personis *πρὸς τὸ ἔσω* distinguitur et est cujusque personae maxime propria; *4. ex speciali enumeratione.* Dantur distinctae classes dictorum Scripturae, in quibus de communicatione idiomatum ex unione hypostatica orta agitur, ut in sequentibus apparebit. Ergo etiam datur idiomatum communicatio, eademque non unius, sed diversorum generum.

is. 178. *Antithesis: 1. Samosatenus et Nestorius* ut naturarum, ita quoque idiomatum communicationem penitus negarunt, errarunt igitur *ἐν ἐλλείψει. Eutyches* ut naturarum, ita quoque idiomatum confusionem essentialem introduxit, erravit igitur *ἐν ὑπερβολῇ.* *2. Jesuitae* realem idiomatum communicationem penitus explodunt. Gregorius de Valent. in defens. disputat. contra fund. ubiquitatis p. 51: *per idiomata nuda nomina vel locutiones intelligendas esse* asserit. Bellarminus lib. 3. de Christo c. 8. *communicationem subsistentiae et communicationem attributorum deitatis* sibi invicem opponit ac priorem unioni concedit, posteriorem vero derogat; c. 10. negat *idiomata unius naturae alteri ex vi hypostaticae unionis realiter communicari.* Confer theses Jesuiticas Ingolstadianas Witebergae 1571. a Sacramentariis recusas. *3. Calviniani:* 1. realem idiomatum communicationem appellant *figmentum scholasticum*, imo *commentum Eutychianum.* Beza volum. 1. Operum theolog. p. 615. et in resp. ad act. Colloq. p. 93, ubi sic loquitur: *Communicationem ullam, quae sit quoddam unionis effectum et aliud quam vel ipsa unitio et habitualis, quam vocant gratia, — ponere merus et intolerabilis est Eutychianismus;* ibid. in antithes.: *Nos docemus ex hypostatica unionis definitione neque deitatem neque deitatis proprietates de humanitate ullo modo ne quidem in unione dici posse.* Idem tamen part. 1. quaest. et resp. p. 17. abstractivas locutiones concedens sibi quodammodo contradicit. *Si vis,* inquit, *illud etiam concedam, Christi humanitatem esse praesentem, sed κατ' ἄλλο, id est, non in se seu sui essentia, sed quatenus cohaeret hypostatica unione cum τῷ Λόγῳ, qui est ubique, nedum in coena re ipsa praesens esse Christi corpus.* Eodem fere modo Zanchius lib. 2. de incarnat. p. 579: *Si intelligant Lutherani humanam naturam ita personaliter ditatam esse propriis divinae naturae idiomatibus, sicut etiam personaliter in ea habitat tota plenitudo deitatis, ego certe non contradixero, et ita omnes docti et pii concedunt humanam Christi na-*
88. *turam personaliter esse omnipotentem et ubique praesentem.* ** Alstedius controv. 8. p. 546. v. 2: *Christus homo dicitur rex omnipotens non aliter ac uxor electoris dicitur electrix, tametsi re ipsa non sit electrix nec imperatorem eligat.* ** Sed quae in hisce concessionibus lateant strophae, detegetur inferius in secundo genere communicationis; 2. idiomatum communicationem *tantum verbalem quandam praedicationem esse* statuunt. Beza volum. 1. Oper. theol. p. 638. *realem* vocat, sed in Coll. Mompelg. a se edito p. 157. mentem suam sic explicat: *Verbalem vocamus idiomatum communicationem, quatenus est figurata loquendi phrasis, et simul tamen realem ac verissimam, cum de persona tota, quatenus una est, dicitur adversus Nestorium. Sin autem de naturis dicantur, ut a nostris adversariis accipitur, nec verbalem, nec realem, sed blasphemam et detestandam censemus, quia merus est Eutychianismus.* Confer quae in antith. c. 8. de naturarum communicatione dicta.

Quaestiones de communicatione idiomatum. 179. Quaeritur h. l. 1: *An communicatio idiomatum sit forma an vero consequens unionis hypostaticae?* Posterius affirmamus. Prius nobis affingunt Pontificii. Bellarm. 3. de Christo. c. 8. Gregor. de Valent. tom. 4. Disput. 1. q. 2. p. 126: *Ubiquistae tradunt humanam naturam Verbo divino hypostatice unitam esse hoc ipso, quod omnis plenitudo et ἐνέργεια divinitatis Verbi est illi realiter communicata et in eam transfusa,* etc. Pontificiis hac in re suffragantur Calviniani, Breviar. Ubiquit. art. 9. p. 64, propterea quod Jac. Andreae Apolog. p. 37. communicationem idiomatum statuat *specificam differentiam unionis hypostaticae.* Sed notandum 1. quod disputet contra eos, qui unionem definiunt per *solius hypostaseos communicationem* exclusa prorsus idiomatum communicatione; 2. quod differentia specifica ac forma rei interna saepius describatur per effecta a posteriori, interim proprie et accurate loquendo unio naturarum et communicatio idiomatum differunt ut *antecedens et consequens,* ordine scilicet naturae non temporis, ut *causa et effectus,* ut *prius et posterius.* Confer quae superius dicta capite 7. thes. 4. quaest. 8.

180. Qu. 2. *An communicatio idiomatum recte definiatur per praedicationem?* Faciunt hoc Jesuitae et Calviniani, quibus haec opponimus fundamenta: 1. quorum uno posito non statim ponitur alterum, ea differunt realiter ac totum unum non potest essentialiter per alterum definiri. Jam vero posita communicatione non statim ponitur praedicatio, quia communicatio facta est in primo statim incarnationis momento et durabit in omnem aeternitam, etiamsi nullus esset, qui actu eam in praedicatione enuntiaret. 2. Quae differunt *ut prius et posterius,* illa non sunt prorsus unum, communicatio et praedicatio differunt ut prius et posterius, quia praedicatio ante se requirit communicationem, juxta regulam logicam: *dici requirit inesse.* 3. Notio prima non est notio secunda, hec potest haec esse genus in definitione illius. At praedicatio est vocabulum *secundae,* communicatio autem *primae* intentionis. Ergo 4. quae subjectis differunt, realiter differunt. Communicatio et praedicatio subjectis differunt. *Communicationis subjectum* est *ὁ Λόγος ἔνσαρκος* sive duae Christi naturae personaliter unitae. *Praedicationis subjectum* est noster *λόγος ἐνδιάθετος* vel *προφ·ορικός.* Contra

urgent, quod B. Lutherus, Philippus et Chemnicius communicationem idiomatum appellent *phrasin ac praedicationem*. Respondemus: hoc non accipiendum est *exclusive*, quasi tantum sit verbalis quaedam praedicatio, sed *notificative*, quod sit talis loquendi modus, cui res ipsa respondeat, intelligunt enim talem phrasin ac praedicationem, cui res ipsa subsit, prout Lutherus mentem suam clarissime explicat in comm. Esai. 53. et Joh. 14. Sic ergo procedimus: Communicatio consideratur vel *realiter tantum* vel *realiter* et *nominaliter simul*, prout in praedicatione effertur. In priori consideratione non est praedicatio, sed in posteriore, verum non *verbalis tantum*, *sed realis*, cui scilicet in ipso Christo res ipsa vere
III. 469. respondet. Inde enim atque ideo humanae naturae propria praedicantur de persona, quia in ipso Christo propria naturarum facta sunt communia personae. Sed Jesuitae et Calviniani fundamentum rei, ipsam scilicet communicationem tollunt et nudas duntaxat loquendi formulas relinquunt.

Usus practicus. 181. *Usus practicus.* Sicut ex unione personali duarum in Christo naturarum oritur communicatio idiomatum personalis, ita ex unione spirituali Christi et ecclesiae; Dei ac fidelis animae oritur communicatio quaedam spiritualis tum *in regno gratiae* in hac vita tum *in regno gloriae* in futura vita, unde d. Petrus 2. Epist. 1, v. 4. dicit, nos *θείας φύσεως κοινωνούς* esse factos, quae communicatio quomodo sese habeat, in sequentibus speciatim explicabitur, hic τὸ ὅτι generatim consideramus. *Qui Deo adhaeret, est unus cum eo spiritus*, ait apostolus 1. Corinth. 6, v. 17. Qui agglutinatur Domino per fidem scilicet et dilectionem, est unus cum eo spiritus non essentiali conversione, sed spirituali unione, est cum DEO unitus per spiritum, videlicet Spiritum sanctum, quia spiritu Dei regitur et ad omne bonum impellitur. Sicut propter unionem duarum in Christo naturarum statuuntur *nuptiae personales* Matth. 22, v. 2; sic propter unionem Christi et ecclesiae, Dei ac fidelis animae statuuntur *nuptiae spirituales* Apocal. 19, v. 7. Quemadmodum de vera et arcta naturarum in Christo unione judicium fit ex idiomatum communicatione, ita quoque ex communione intelligi potest, an quis veram et spiritualem cum Deo unionem obtineat, 1. Joh. 1, v. 7: *Si in luce ambulamus, sicut et ipse est in luce, κοινωνίαν habemus ad invicem*; c. 2, v. 5: *Qui servat verbum ejus, vere in hoc caritas Dei perfecta est, in hoc scimus, quoniam in ipso sumus. v. 6: qui dicit se in ipso manere, debet, sicut ille ambulavit, et ipse ambulare*; c. 4, v. 13: *in hoc cognoscimus, quoniam in eo manemus et ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis.*

Tria genera communicationis idiomatum. 182. Thesis 2: *Communicationis idiomatum vulgo tria statuuntur genera. In primo propria naturarum praedicantnr de Christo, divina quidem propter deitatem, humana propter humanitatem; in secundo divina majestas, gloria et potentia praedicatur de Christo secundum humanam naturam per et propter unionem hypostaticam; in tertio nomina et opera officii praedicantur de Christo secundum utramque naturam.* Fundamentum hujus distributionis dependet: *1. ex ipsius unionis conditione.* Quia enim post factam duarum naturarum in Christo unionem naturae non singulae seorsim et solae subsistunt ac agunt, quae cujusque propria sunt, sed persona subsistit in duabus illis naturis et agit omnia juxta cujusque proprietatem, inde oritur *primum genus communicationis idiomatum.* Quia naturae divinae, quae est *αὐταρκής*, *ἀμετάβλητος* ac perfectissima, per unionem nihil accessit, humana vero praeter et ultra essentiales suas proprietates ex hypostatica unione divinas *ἐξοχάς* sortita est, inde oritur *secundum genus communicationis idiomatum.* Denique quia in operibus officii altera natura non otiose quiescit aut sua tantum privatim agit, aliud agente aut patiente altera, sed utraque natura agit cum communicatione alterius, inde oritur *tertium genus communicationis idiomatum; 2. ex diversorum Scripturae dictorum consideratione.* Quot sunt classes, ad quas dicta Scripturae, quae de communicatione idiomatum tractant, commode revocari possunt, totidem etiam communicationis idiomatum genera sive gradus statui debent. Jam vero tres occurrunt classes, ad quas ejusmodi dicta Scripturae revocari possunt. Ergo. Assumtum patebit ex sequentibus. Huc referenda dicta patrum, quae de quolibet genere communicationis apud ipsos occurrunt, quibus a novitatis accusatione nostrarum ecclesiarum confessio liberatur. Damascen. lib. 3. de orth. fid. c. 3. et lib. 4. c. 19. itidem tria communicationis genera statuit. Primum vocat *ἐκ τοῦ ἐλάττονος*, cum id, quod est inferius et a natura deitatis *ἀλλότριον*, toti personae tribuitur, alterum *ἐκ τοῦ κρείττονος*, cum III.
excellentiora et diviniora de humana Christi natura praedicantur, quod libr. 3, c. 7. sic exponit: *τῶν οἰκείων αὐχημάτων ἡ θεότης τῷ σώματι μεταδίδωσιν, αὐτὴ δὲ τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν διαμένει ἀμέτοχος.* Tertium *ἐξ ἀμφοῖν*, ubi utraque simul respicitur natura, dum vel divina vel humana operatur Christus in utraque forma cum alterius communicatione. Vel ὁ *Λόγος* ea, quae carnis sunt, sibi attribuit, vel *μεταδίδωσι* tradit ac communicat carni *τὰ ἴδια* propter *περιχώρησιν*, vel divina vel humana Christus operatur in utraque forma cum alterius communicatione.

183. *Antithesis. Calviniani* de tribus communicationis idiomatum generibus *ὅμοια μὲν λαλοῦσι, ἀνόμοια δὲ φρονοῦσι*, quod haereticorum proprium esse Irenaeus dicebat in praefat. libro 1. adv. haeres. Danaeus part. 1. Isagog. Christ. c. 47. *triplicem* agnoscit *communicationis speciem*, unam *ἰδιωμάτων*, *cum, quae sunt unius tantum naturae propria ac essentialia, tamen alteri naturae in concreto seu vocabulo significante totam personam Christi tribuuntur*, alteram *ἐνεργημάτων καὶ ἀποτελεσμάτων*, *quae fatetur naturis esse communia, sed operationibus actionibusque distinctis et ut loquitur alteri communicatis;* tertium nominat *ὕψωσιν*, *cum natura a Λόγῳ assumta praeter idiomata naturalia*

et essentialia habere dicitur omnes et singulas quantas maximas ulla creatura habere potest gratias et dotes sibi inhaerentes et habituales. Bilstenius in Catech. pagin. vigesima prima tres loquendi modos proponit, primum per *gratiam unionis*, alterum per *gratiam capitis*, tertium per *gratiam habitualem*, qua creatae proprietates Christo secundum corpus et animam attribuantur. Sed quomodo singula communicationis idiomatum genera corruptelis suis pervertant, ex sequentibus manifestum erit.

184. Quaeritur h. l. 1: *An rectius quatuor quam tria communicationis genera sint statuenda?* Ita quidam existimant, quorum haec est sententia, quod praedicationes, in quibus propria humanae naturae tribuuntur Filio DEI, distinguendae sint a praedicationibus, in quibus alterutrius naturae idiomata de tota Christi persona enuntiantur, ut hac ratione quatuor communicationis genera seu modi praedicationum statuantur. Sic ergo propositio illa: *Christus est passus*, pertineret ad aliam classem, quam altera: *Deus est passus.* Sententia illa probari potest sequentibus fundamentis: 1. distinguuntur haec communicationum genera *appellatione.* Prius, in quo propria alterutrius naturae praedicantur de persona, vocatur ἀντίδοσις; posterius, in quo propria naturae humanae praedicantur de Filio Dei, vocatur οἰκείωσις καὶ ἰδιοποίησις; 2. distinguuntur *definitione*, ut ex dictis patet; *3. subjecto.* In propositionibus primi generis subjecti loco ponitur concretum utriusque naturae, id est, nomen personae συνθέτου ab utraque natura divina et humana denominatae. In propositionibus secundi generis concretum naturae divinae, quae ipsa tamen vere unitam sibi habet personaliter naturam humanam. Sane, quando passio et mors tribuitur Filio Dei, tum intelligitur Deus incarnatus, cum Deus in sua natura divina, quae est ἀπαθής et immutabilis pati morique non possit, ex eo tamen inferri nequit, esse prorsus ejusdem generis praedicationes, quando Christum dico passum et quando Deum dico passum. Quamvis enim realiter (πραγματικῶς) idem sint Christus et Deus incarnatus, (in schola Nestorianorum hae propositiones: Christus est passus et Deus est passus, sunt oppositae, sed in schola orthodoxorum realiter non differunt), tamen per nomen Christi formaliter (νοηματικῶς) intelligitur concretum personae, per nomen Dei concretum naturae divinae, inter quae duo quandam statui posse differentiam patet ex hoc argumento. Ille Deus, qui assumsit humanam naturam, ipse est passus, ut patet ex dicto apostolico Act. 20, v. 28: *Deus proprio suo sanguine acquisivit ecclesiam*, cujus plena ἀνάλυσις haec est: Deus sanguinem in personae suae unitatem assumsit ejusque effusione ecclesiam acquisivit. Jam subsumo.
71. Filius DEI ab aeterno ex substantia Patris genitus est ille Deus, qui humanam naturam assumsit. Ergo Filius Dei ab aeterno a Patre genitus ipse est passus, in assumta scilicet carne. Quodsi in hujus syllogismi assumtione loco subjecti ponere velis nomen Christi, quod est concretum personae, non rite procedes, quia enim nomen Christi notat personam compositam, natura divina ungente et humana uncta constantem, ideo proprie et accurate loquendo dici nequit: Christus assumsit naturam humanam. 4. Si haec communicationis genera et hae propositiones distinguantur, Nestorius et nestorianizantes haeretici ex latibulis possunt eo melius in lucem protrahi. Propositionem enim illam: *Christus est passus*, Nestorius et ipsius asseclae concedunt, sed alteram: *Deus est passus*, praefracte negant, ut constat ex illo Nestorii symbolo: Noli gloriari, Judaee, non enim Deum, sed hominem crucifixisti; 5. ipsum incarnationis et redemtionis mysterium pie consideratum, distincta quatuor communicationum genera agnoscenda esse ostendit. Filius Dei ab omni aeternitate constitutus mediator in temporis plenitudine naturam humanam ex Maria virgine assumsit ac proinde etiam carnem in hypostaseos suae unitatem assumendo proprietates humanae naturae sibi appropriavit, ex quo nascitur unum communicationis genus, videlicet οἰκείωσις. Idem Dei Filius humanam naturam in personae suae unitatem assumendo eandem in proprium divinae majestatis et celsitudinis thronum evexit, ex quo nascitur alterum communicationis genus, videlicet ὑπερύψωσις. Per hanc Filii Dei incarnationem et carnis in ipsam Λόγου ὑπόστασιν assumtionem constitutus est Christus una persona duabus constans naturis, de qua divina et humana praedicantur ob personae ταυτότητα, ex qua nascitur tertium communicationis genus, videlicet ἀντίδοσις. Denique totus Christus secundum utramque naturam opus redemtionis, propter quod carnem assumserat, perfecit, ex quo nascitur quartum communicationis genus, videlicet κοινοποίησις. De ordine non est, quod simus admodum solliciti, quodnam scilicet ex his primo, quodque secundo loco ponatur, modo de re ipsa constet. (6. Quidam διχοτομίᾳ delectati utuntur etiam hac illatione. Communicatio idiomatum aut est humanitatis aut divinitatis. Idiomata humanitatis communicantur vel personae vel Λόγῳ. Communicatio idiomatum humanitatis personae appropriata est, quando proprietates naturae humanae de Christo in concreto enuntiantur, ut *Christus est passus.* Communicatio idiomatum humanitatis τῷ Λόγῳ facta est, cum humanae naturae propria Filio Dei, Λόγῳ seu divinitati Christi in concreto tribuuntur: *Deus est passus.* Idiomata divinitatis communicantur vel personae vel homini. Communicatio idiomatum divinitatis personae facta est, quando propria divina de Christo in concreto enuntiantur, ut *Christus est omnipraesens.* Communicatio idiomatum divinitatis homini appropriata est vera ac realis μετάδοσις, qua Λόγος carni in personitatem assumtae divinae celsitudinis majestatem communicat, ut *Christus homo est omnipotens.* Sed hanc enumerationem probare non possumus: 1. quia juxta eam quinque communicationis genera essent statuenda, addendum enim enumeratis quatuor communicationum generibus illud, quod vocatur *communicatio operationum*, qua nomina officii praedicantur de Christo secundum

utramque naturam et sic nascerentur in universum quinque communicationis genera; 2. propositiones, in quibus divinae vel humanae naturae propria de persona praedicantur, commode ad unum genus referri possunt, quia, ut persona constat ex duabus et in duabus naturis, ita quoque utriusque naturae propria de eadem recte praedicantur; 3. non eo modo de Christi divinitate praedicantur humana, quo modo de Christi humanitate praedicantur divina. Quia enim divina natura celsissima est et immutabilis, ideo ipsa in se nec in sublimiorem statum evehi nec in humiliorem deduci potuit, humana vero natura, quia infirma est et mutabilis, ideo etiam perfici et supra propriae naturae conditionem potuit exaltari, ut recte scribit Hafenrefferus in loc. de pers. Christi p. 338.) Praetermisso igitur hoc sexto argumento
III. 472. prioribus quinque argumentis pro quaternario generum communicationis numero stabiliendo adductis non omnino nullum robur inesse concedimus, interim, ne ab usitata docendi ratione in libro symbolico, Formula scilicet Concordiae praescripta, discedamus, retinebimus tria communicationis genera, ita tamen, ut in primo genere distincte de illis praedicationibus agamus, in quibus humanae naturae propria Filio DEI tribuuntur, quae ad primum genus tanquam peculiaris ejus species commode revocari possunt.

185. Qu. 2. *An μεταδίδοσις illa, qua Λόγος propriam suam gloriam et majestatem assumtae carni communicat, rectius secundo vel tertio loco inter genera communicationis ponatur?* Formula Concordiae ponit loco *tertio*, quia hoc genus ut maxime controversum copiosius erat pertractandum et explicandum; sed si naturae ordinem respicere velimus, *secundo* loco ponendum erit, quia natura humana in operibus officii non solum secundum essentiales suas proprietates, sed etiam juxta gloriam divinam per hypostaticam unionem sibi communicatam agit, ut suo loco plenius docebitur, unde quidam ex nostris libri symbolici auctoritatem secuti tertio loco, quidam vero naturae ordini et docendi perspicuitati insistentes secundo loco illud ponunt, quae diversitas, cum non concernat rem ipsam, neminem turbare debet.

CAPUT XI.

DE PRIMO GENERE COMMUNICATIONIS IDIOMATUM IN SPECIE.

Primum genus communicationis idiomatum.

186. Thesis 1: *Primum genus communicationis idiomatum est, quo utriusque naturae propria praedicantur de Christi persona.* Circa hoc genus notanda: 1. ejus *fundamentum*, quod Form. Concord. in declarat. art. de persona Christi p. 770. his exponit verbis: *Cum in Christo sint duae distinctae naturae, quae essentiis et proprietatibus suis neque mutantur neque confunduntur, utriusque vero naturae una tantum sit persona, ea, quae unius tantum naturae propria sunt, alteri naturae non seorsim quasi separatae, sed toti personae, quae simul Deus est et homo, attribuuntur, sive Deus sive homo nominetur.* Fundamentum igitur hujus communicationis est unitas personae. Cum enim post factam incarnationem una Christi persona in duabus et ex duabus naturis, quarum utraque suis proprietatibus quasi vestita est, subsistat, inde utriusque naturae tam divinae quam humanae propria de una Christi persona *συνθέτῳ* praedicantur; *2. appellationes.* Vocatur hoc genus *ἀντίδοσις, τρόπος ἀντιδόσεως.* Nazianzen. vocat *ἐπίζευξιν ὀνομάτων*, *conjunctionem nominum*, eo quod sicut *naturae, ita et enuntiationes uniantur ad unam personam.* Cyrillus *ἰδιοποιΐαν καὶ ἰδιοποίησιν*, *cum unius naturae proprium tota sibi vendicat persona.* Theodoret. Dial. 2. *ἀναλλαγὴν καὶ κοινωνίαν ὀνομάτων.* Vigilius *communicationem, qua naturarum propria communia fiunt personae.* Damascenus libr. 3, c. 4: *οὗτός ἐστιν ὁ τρόπος τῆς ἀντιδόσεως ἑκατέρας φύσεως ἀντιδιδούσης τῇ ἑτέρᾳ τὰ ἴδια διὰ τὴν τῆς ὑποστάσεως ταυτότητα καὶ τὴν εἰς ἄλληλα αὐτῶν περιχώρησιν*, *iste modus est alternationis alternataeque attributionis utriusque naturae alterutri propria vicissim reddentis propter hypostaseos identitatem et ipsarum invicem immanentiam ac inesessionem; 3. subjectum.* In hujus generis praedicationibus subjecti loco semper ponitur pronomen personae sive a natura divina sive ab humana sive *ἐξ ὑψηλῶν* sive ex *ταπεινῶν* fiat denominatio, sive ab utraque denominatae. Cum enim Christus non sit homo tantum nec Deus tantum, sed DEUS et homo, *θεάνθρωπος*, ideo de una Christi persona et divina et humana praedicantur, neque *interest, ex qua Christus substantia nominetur, cum inseparabiliter manente unitate personae idem sit et* III.
totus hominis Filius propter carnem et totus DEI Filius propter unam cum Patre deitatem, ut loquitur Leo Epist. 41. Ab hac sententia minime in diversum abeunt, qui subjecti loco quandoque poni dicunt *concretum naturae*, quia nomen personae et concretum naturae realiter non differunt. Quando enim in hoc primo genere ponitur concretum naturae, tum non intelligitur natura in abstracto, sed tota persona, quae post factam incarnationem non amplius est *simplex*, in una tantum natura subsistens, sed *σύνθετος, composita*, quia hic non de DEO *ἀσάρκῳ*, sed de *ἐνσάρκῳ* sermo est, nec agitur de nudo homine, sed de hoc homine, qui in personae unitate simul est Deus et homo; *4. species et exempla.* Ad hoc primum genus communicationis idiomatum tales propositiones pertinent: 1. cum idioma divinum praedicatur de Christo *θεανθρώπῳ*, ut Matth. 28, v. 20: *Ecce, ego vobiscum sum omnibus diebus.* 1. Cor. 8, v. 6: *Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum.* 2. Cor. 13, v. 5: *Jesus Christus in vobis est.* Col. 3, v. 11: *Omnia et in omnibus*

Christus. Hebr. 13, v. 8: *Jesus Christus heri et hodie, id est ab aeterno;* 2. cum idioma humanum praedicatur de Christo θεανθρώπῳ, ut Luc. 2, v. 11: *Christus natus est ex Maria virgine*. 2. Tim. 2, v. 8: *Christus resurrexit a mortuis, Christus est ex semine Davidis*. Rom. 8, v. 34: *Christus passus est et resuscitatus* etc. 2. Cor. 3, v. 4: *Christus crucifixus est ex infirmitate;* 3. cum idioma divinum praedicatur de Christo DEO sive de persona a divinitate denominata. Joh. 5, v. 19: *Quae Pater facit* etc.; 4. cum idioma humanum praedicatur de Christo homine sive de persona ab humanitate denominata, Matth. 20, v. 18: *Filius hominis crucifigitur;* 5. cum idioma divinum praedicatur de Christo homine; Joh. 6, v. 62: *cum videritis Filium hominis adscendentem* etc.; 6. cum idioma humanum praedicatur de Christo Deo. 1. Cor. 2, v. 8: *Dominus gloriae est crucifixus*. Et sane quod sit communicatio idiomatum, quando idioma divinum praedicatur de Christo homine sive de persona ab humanitate denominata, et quando idioma humanum praedicatur de Christo Deo sive persona a deitate denominata, quilibet facile videt; sed dubium esse poterat, quare statuatur idiomatum communicatio, quando divina de Deo et humana de homine praedicantur. Sciendum vero, intelligi nomine Dei non Filium Dei ἄσαρκον, sed ἔνσαρκον ac nomine hominis non nudum hominem sed hunc hominem, qui in personae unitate est simul verus Deus; proinde non minus est communicatio idiomatum, si dico: *Filius hominis patitur*, quam si dico: *Filius Dei patitur; 5. reciprocatio*. Cum unio naturarum sit reciproca, ideo etiam propositiones in hoc primo genere communicationis idiomatum sunt reciprocae, id est de Christi θεανθρώπῳ aeque praedicantur divina ac humana; de Christo Deo aeque praedicantur humana ac de Christo homine divina. Quam enim propria est Christo sua deitas essentialiter per aeternam a Patre generationem, tam eidem quoque propria est assumta caro a momento conceptionis personaliter per et propter unionem personalem, unde de uno eodemque Christo, de una eademque persona et divina propter deitatem et humana propter humanitatem praedicantur. Quemadmodum propositiones personales sunt reciprocae: *Deus est homo, homo est Deus;* ita quoque propositiones in hoc primo genere communicationis idiomatum sunt reciprocae. Cum enim de Deo vere praedicetur homo, ideo de eodem etiam vere praedicantur attributa humana; cum de hoc homine vere praedicetur Deus, ideo de eodem etiam vere praedicantur divina attributa; *6. particulae distinctivae*. Quemadmodum duae naturae personaliter unitae nihilominus manent essentiis suis distinctae; ita quoque in hoc primo communicationis idiomatum genere propria utriusque naturae praedicantur de persona, (interim adhibentur particulae distinctivae, quae ostendunt, juxta quam naturam unumquodque de persona praedicetur,) utriusque naturae idiomata tribuuntur personae Christi, non tamen illa fiunt utriusque naturae propria, sed cujus sunt propria, ejus etiam propria manent, personae autem tribuuntur, quia utriusque naturae est una communis hypostasis. III. 474. *In hoc praedicationum genere*, ait Formul. Concord. d. l., *non sequitur, quod ea, quae toti personae tribuuntur, simul utriusque naturae sint proprietates, sed distincte declarandum est, secundum quam naturam aliquid toti personae tribuatur*. Ad hunc modum loquitur Paulus, cum de Christo dicit, *Filium Dei esse genitum ex semine Davidis κατὰ σάρκα, secundum carnem*, Rom. 1, v. 3. Et Petrus de Christo dicit, quod sit *mortificatus carne* 1. Petr. 3, v. 18. *et passus carne* 1. Petr. 4, v. 1. Confer Act. 2, v. 30: *Christus est ex lumbis Davidis secundum carnem*. Rom. 9, v. 5: *Christus est ex patribus secundum carnem*. 2. Cor. 13, v. 4: *Christus crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei*. De hisce distinctivis particulis notandum primo, quod ratione propriae et genuinae suae significationis non sint χωριστικαὶ καὶ διαμεριστικαί, quasi per eas naturae separentur ac dividantur, ut humana tantum ad humanitatem et divina tantum ad divinitatem restringantur, sed sunt tum διοριστικαί, quia ostendunt, secundum quam naturam talia de persona praedicentur, tum διακριτικαὶ naturarum ac naturalium proprietatum, tum ἐνδεικτικαὶ τοῦ κατ' αὐτὸ αἰτίου, monstrantes causam primam et per se, quare humana Deo et divina homini tribuantur. Secundo quod ratione aequipollentiae perinde sit sive dicam, Christum passum esse κατὰ σάρκα Rom. 1, v. 3. c. 9, v. 5, sive ἐν σαρκί Ephes. 1, v. 14. 2. Cor. 13, v. 4. habetur ἐξ. Hebr. 10, v. 20. occurrit particula διά per velum, id est, per carnem suam. Act. 20, v. 28. Hebr. 9, v. 12: *per proprium sanguinem*. Quandoque ponitur casus rectus: 1. Petr. 3, v. 18: *mortificatus* τῇ σαρκί; 1. Petr. 4, v. 1: *Christo passo* σαρκί. Tertio quod ratione usus et Nestorianae unius personae divulsioni et Eutychianae duarum naturarum confusioni opponantur. Quia enim de uno et eodem Christo divina et humana praedicantur, ideo contra Nestorium asseritur *personae unitas;* quia per particulas distinctivas ostenditur, secundum quam naturam utraque de Christo praedicentur, ideo contra Eutychen asseritur *naturarum dualitas;* quodque non semper actu et expresse addantur, sed ex aliis Scripturae locis sint repetendae.

187. 7. *Dicta patrum*. Eorum quaedam sunt adducta in artic. de persona Christi §. 74, quibus addenda sunt sequentia: Justinus in expos. fidei p. 299: ***Cum de uno Filio voces inter se diversas audieris, convenienter ea, quae dicuntur, inter se collata naturis distribue, si quid magnum atque divinum, naturae divinae adscribens, sin parvum et humanum, humanae imputans. Hoc namque pacto tum vocum dissonantiam evitabis, qualibet,*** ἃ πέφυκε, ***quod sibi insitum est, natura recipiente, tum unum Filium et ante secula et recens editum de sacrarum literarum sententia profiteberis***. Et paulo ante: ***Cum Filius et Deus esset et homo, transgressionem lapsumque Adae revocavit atque abolevit ac quatenus homo cum sine crimine innocenter vitam egit, tum***

voluntariam subiit mortem, per conversationem quidem summam et exactam lapsum evacuans, per mortem autem indebitam debitum exstinguens; quatenus vero Deus et quod solutum erat, restituit et mortem ipsam prorsus solvit. Unus ergo est Filius, qui et solutus est et id, quod solutum fuerat, restituit, qua namque homo, solutus est, qua vero Deus, restituit. Irenaeus lib. 3. c. 21. p. 212: *Quoniam praeclaram praeter omnes habuit in se eam, quae est ex altissimo Patre, genituram, praeclara autem functus est et ea, quae est ex virgine, generatione, utraque Scripturae divinae de eo testificantur, et quoniam homo fuit indecorus et passibilis et super pullum asinae adscendens, aceto et felle potatur et spernebatur in populo et usque ad mortem descendit, et quoniam Dominus sanctus et mirabilis consiliarius et decorus specie et Deus fortis super nubes veniens universorum judex, omnia de eo Scripturae prophetabant. Sicut enim homo erat, ut tentaretur; ita et Verbum erat, ut glorificaretur.* Vincentius Lerinensis libr. 4. adv. prof. vocum novit: *Personae unitatem hanc vim habere praedicat ecclesia, ut propter eam miro ineffabilique mysterio et divina homini et Deo asscribat humana. Nam*
III. 475. *propter eam et hominem de coelo descendisse non abnegat et Deum secundum hominem credit in terra crucifixum.* Nazianz. orat. de Filio: ἑνὶ δὲ κεφαλαίῳ τὰ μὲν ὑψηλότερα πρόσαγε τῇ θεότητι καὶ τῇ κρείττονι φύσει παθῶν καὶ σώματος, τὰ δὲ ταπεινότερα τῷ συνθέτῳ καὶ διὰ σὲ κενωθέντι καὶ σαρκωθέντι, *summatim, quae sublimiora sunt, transfer ad deitatem vel naturam passionibus et corpore meliorem, humiliora vero composito et propter te exinanito et incarnato tribue.* Gelasius contra Nestorian.: *Quicquid deitatis est, habet homo et filius hominis; et quicquid humanitatis est, habet Dominus majestatis.* Vigilius lib. 5. contra Eutych.: *Impium est homini ea, quae sunt propria carnis, per exceptionem proprietatis alienare a Verbo, et quae sunt propria Verbi, eadem exceptionis lege alienare a carne, cum sit eis utrumque in Christo commune et Christus sit utrumque.* Damascenus libr. 3. orthod. fid. c. 3: οἰκειοῦται τὰ ἀνθρώπινα ὁ Λόγος, αὐτοῦ γάρ ἐστι τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκὸς ὄντα, καὶ μεταδίδωσι τῇ σαρκὶ τῶν ἰδίων κατὰ τὸν τῆς ἀντιδόσεως τρόπον διὰ τὴν εἰς ἄλληλα τῶν μερῶν περιχώρησιν καὶ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν, etc. cap. 4: ἐπὶ τῆς ὑποστάσεως (λέγοντες) κἂν ἐκ τοῦ συναμφοτέρου κἂν ἐξ ἑνὸς τῶν μερῶν ταύτην ὀνομάσωμεν, ἀμφοτέρων τῶν φύσεων τὰ ἰδιώματα αὐτῇ ἐπιτίθεμεν· καὶ γὰρ ὁ Χριστός ἐστι τὸ συναμφότερον καὶ θεὸς καὶ ἄνθρωπος λέγεται καὶ κτιστὸς καὶ ἄκτιστος, καὶ παθητὸς καὶ ἀπαθής, καὶ ὅταν ἐξ ἑνὸς τῶν μερῶν υἱὸς θεοῦ καὶ θεὸς ὀνομάζηται, δέχεται τὰ τῆς συνυφεστηκυίας, consustentatae, φύσεως ἰδιώματα ἤτοι τῆς σαρκός, θεὸς παθητὸς ὀνομαζόμενος καὶ κύριος τῆς δόξης ἐσταυρωμένος, οὐ καθ' ὃ θεός, ἀλλὰ καθ' ὃ καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός· καὶ ὅταν ἄνθρωπος καὶ υἱὸς ἀνθρώπου ὀνομάζηται, δέχεται τὰ τῆς θείας οὐσίας ἰδιώματα καὶ αὐχήματα παιδίον προαιώνιον· καὶ ἄνθρωπος ἄναρχος οὐ καθ' ὃ παιδίον καὶ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καθ' ὃ θεὸς ὢν προαιώνιος γέγονεν ἐπ' ἐσχάτων παιδίον· καὶ οὗτός ἐστιν ὁ τρόπος τῆς ἀντιδόσεως ἑκατέρας φύσεως ἀντιδιδούσης τῇ ἑτέρᾳ τὰ ἴδια διὰ τὴν τῆς ὑποστάσεως ταυτότητα καὶ τὴν εἰς ἄλληλα αὐτῶν περιχώρησιν. Bernhard. serm. 3. in vigil. nat. Dom.: *Voluit quoque infirmiora nostra abundantiori gloria sublimare et contraxit se majestas, ut, quod melius habeat, videlicet se ipsum, limo nostro conjungeret et in persona una sibi invicem uniretur Deus et limus, majestas et infirmitas, tanta sublimitas et vilitas tanta. Nihil enim Deo sublimius, nihil limo vilius, et tamen tanta dignatione Deus descendit in limum, tantaque dignitate limus adscendit in Deum, ut quicquid in eo Deus fecit, limus fecisse credatur; quicquid limus pertulit, Deus in illo pertulisse dicatur tam ineffabili quam incomprehensibili sacramento.* Theodoret. Dial. 2. p. 32. edit. Rom.: περὶ μὲν τῶν φύσεων διαλεγομένους ἀπονέμειν ἑκατέρᾳ προσήκει τὰ πρόσφορα καὶ εἰδέναι, τίνα μὲν θεότητος, τίνα δὲ ἀνθρωπότητος ἴδια· ὅταν δέ γε τοὺς περὶ τοῦ προσώπου ποιώμεθα λόγους, κοινὰ χρὴ ποιεῖν τὰ τῶν φύσεων ἴδια καὶ ταῦτα κἀκεῖνα τῷ σωτῆρι προσαρμόττειν Χριστῷ καὶ τὸν αὐτὸν καλεῖν καὶ θεὸν ἄνθρωπον, υἱὸν θεοῦ καὶ υἱὸν ἀνθρώπου καὶ υἱὸν Δαβὶδ καὶ κύριον Δαβὶδ καὶ σπέρμα Ἀβραὰμ καὶ ποιητὴν Ἀβραὰμ καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἰσαύτως, *cum de naturis loquimur, suum cuique tribuamus et sciamus quaedam esse divinitatis, quaedam humanitatis propria. Cum autem de persona verba facimus, communicanda sunt naturarum propria et haec atque illa salvatori Christo tribuenda sunt, et idem appellandus est Deus et homo et Filius Dei et filius hominis, et filius Davidis et Dominus Davidis, et semen Abrahae et conditor Abrahae.* Dial. 3: *Unio facit nomina seu attributa naturarum communia.* Confer Chemn. de duab. nat. c. 14. p. 180.

188. *Antithesis.* Formula Concord. in declarat. artic. de persona Christi p. 770. jure ac merito conqueritur, *quod et occulti et aperti Sacramentarii sub hac regula, quando dicitur, quod toti personae tribuatur, quod uni naturae proprium est, perniciosum suum errorem occultent, dum totam quidem personam nominant, interim tamen unam, eamque, ut sic dicamus, nudam tantum naturam intelligunt,* III. *alteram autem penitus excludunt, quasi nuda vel sola humana natura pro nobis sit passa.* Hanc accusationem justissimam esse patet ex sequentibus adversariorum hypothesibus: 1. Communicationem idiomatum statuunt esse tantum verbalem praedicationem. Danaeus in Exam. p. 291: *Est honoris verbalis communicatio.* Neostad. in Admon. p. 250: *Deus passus mortuus est realiter, quatenus homo est, sed nomine tenus, quatenus Deus est;* p. 70: *Praedicatio humanorum de Deo et divinorum de homine quantum ad naturas, tantum est verbalis.* Belgici ministri in epist. ad auctor. Formul. Conc. p. 22: *Communicatio idiomatum est forma sermonis, in qua proprietas uni naturae congruens tri-*

buitur personae in concreto. In Disput. Ingolst. recusa Witebergae anno 1604. thes. 29: *In naturis ne grammatica quidem aut verbalis potest fieri ἰδιωμάτων κοινωνία* etc. Contra. Qualis unio, talis communicatio. Jam vero unio est realis. Ergo etiam communicatio. Qualis communicatio naturarum, talis etiam est communicatio idiomatum. Jam vero communicatio naturarum est realis, ut superius ostendimus. Ergo etiam communicatio idiomatum est realis. Opponimus igitur adversariis Sohnium in exeg. pag. 306. sic scribentem: *Talis est praedicatio, qualis est ipsius rei veritas, hoc est sic vera est praedicatio, sicut res vera est, quae enuntiatur, nam a rebus nascitur oratio, nec potest aliquid vere de aliquo affirmari, si res ipsa aliter habeat quam voce significetur.* Confer quae dicta sunt in c. 8. de communicatione naturarum et in c. 10. de communicatione idiomatum in genere; 2. propositiones hujus primi generis exponunt per ejusmodi ἀλλοίωσιν, qua per *nomen personae subjecti loco positum intelligatur tantum illa natura, cujus proprium in praedicato exprimitur.* Cons. orth. p. 18. et 122. Admonit. Neost. p. 70. et 250. secuti Cinglium suum patriarcham. Contra. Si in hisce propositionibus nomen personae exponitur per abstractum naturae, tollitur personalis unio, sequitur Nestoriana divulsio, negatur omnis vera et realis κοινωνία, adeoque totum redemtionis et salutis nostrae mysterium evacuatur, ut ex sequentibus patebit clarius. Neque est, quod regerant *Damascenum etiam hoc primum communicationis genus vocare ἀλλοίωσιν, alternationem, quia ἀλλοίωσις* Damasceni et ἀλλοίωσις Cinglii toto coelo invicem differunt. Damascenus per ἀλλοίωσιν nihil aliud intelligit quam ἀντίδοσιν, qua de una eademque persona et divina et humana realiter praedicantur, κατ' ἄλλο tamen καὶ ἄλλο, quia particulae distinctivae ostendunt, secundum quam naturam unumquodque de persona praedicetur. Sed Cinglii ἀλλοίωσις pro nomine personae substituit nomen naturae ac talem in hisce propositionibus fingit tropum, quo aliud dicatur, aliud vero intelligatur. Juxta Damascenum Deus vere et realiter est passus, sed κατ' ἄλλο, id est secundum assumtam humanitatem. Juxta Cinglium Deus non est vere et realiter passus, sed humana tantum natura deitate unita est passa, qua de re paulo post uberius dicetur.

189. Quaeritur hoc loco: *An ad primum genus communicationis referri debeant illae praedicationes, in quibus de Christo praedicatur exinanitio eique opposita exaltatio et majestas divina secundum carnem eidem communicata?* Ita quidam statuunt, quorum haec est hypothesis, quod per *propria humanitatis* de Christo praedicata intelligenda sint non tantum essentiales humanae naturae proprietates, sed in genere omnia, quae de assumto homine sive per naturae sive per majestatis aut dispensationis conditionem dicuntur, ex quo inferunt, quod quemadmodum de Filio Dei, propterea quod de ipso homo praedicatur, non tantum ea enuntiantur, quae hominis propria sunt, ut Filius Dei natus, passus et mortuus est, verum etiam illa, quae homini per majestatis communicationem competunt, unde Filio Dei, quod vita illi, quod judicii potestas, quod sessio ad dextram Dei concessa sit, tribuitur: ita similem ad modum, quia de Christo quoque homo praedicatur, non tantum hominis propria, sed homini quoque communicata majestas et III. 477.
majestati opposita exinanitio de eodem Christo praedicentur. Huic sententiae alii adversantur existimantes rectius ad secundum genus communicationis idiomatum ejusmodi praedicationes referri, cum nomen personae subjecti loco positum explicandum sit de natura humana, juxta quam exinanitio et exaltatio Christo competit. Sed ratio illa adducta minime omnium obstat, quo minus ad primum genus referantur, quia quamvis in humana natura tantum exinanitio et exaltatio locum habeat, tamen propter personae unitatem de toto Christo recte praedicatur. Ac sane cogit nos res ipsa, ut ejusmodi propositiones ad primum genus referamus, nam in secundo divina tantum αὐχήματα de assumta carne praedicantur, nequaquam vero exinanitio, quae pertinet ad ταπεινά, non ὑψηλά. Distinguendum igitur inter exaltationem et αὐχήματα in exaltatione collata; quando exaltatio eique opposita exinanitio de Christo praedicatur, nascitur ex eo praedicatio primi generis; sed quando αὐχήματα in exaltatione collata, quae sunt veluti materia exaltationis de Christo secundum humanam naturam praedicantur, nascitur ex eo praedicatio secundi generis.

190. Qu. 2. *Unde agnosci possit, quae secundum divinam, quae secundum humanam naturam de Christo in hoc genere praedicentur?* Resp. proprietates alterutrius naturae de persona praedicantur, aut ἁπλῶς aut προσδιοριστικῶς ac *determinate,* qui προσδιορισμός effertur vel casu ablativo vel per praepositiones διακριτικὰς ἐν, ἐξ, διά, κατά, etc. Si προσδιορισμὸς expresse addatur, facile apparebit, secundum quam naturam talia de Christo praedicentur; si vero omittatur, tunc ex circumstantiis textus et fidei analogia inquirendum, secundum quam naturam praedicatum Christo tribuatur. Quae ipsam Λόγου essentiam notant vel tempus incarnationem antegressum respiciunt vel talem proprietatem continent, quae humanae naturae essentiam evertit, ea secundum divinae naturae proprietatem accipienda sunt. Sin quando Christus dicit Joh. 10, v. 30: *ego et Pater unum sumus,* id ipsam Λόγου essentiam ejusque cum Patre ὁμοουσίαν exprimit, ergo secundum divinitatem dictum est accipiendum. Quando Joh. 8, v. 56. Christus dicit: *Antequam Abraham erat, ego sum,* de tempore incarnationem antegresso sermo est, ergo secundum divinitatem accipiendum. Quando Christus dicitur infinitus et immensus, ponitur in praedicato talis proprietas, quae naturae humanae utpote finitae essentiam everteret, ergo secundum divinitatem illud intelligendum. Contra vero quae passionem, mutationem, alternationem, vel etiam exinanitionem et exaltationem in tempore factam

exprimunt, ea secundum humanam naturam Christo tribui intelligendum, quia divinitas est ἀναλλοίωτος καὶ ἀμετάβλητος. Sic, quando Christus dicitur passus, exinanitus, factus Dominus etc., id non potest intelligi secundum divinitatem, sed secundum humanitatem.

191. Qu. 3. *An particulae distinctivae ad subjectum an vero ad praedicatum referendae?* Resp. Scriptura eas refert ad praedicatum. Christus passus est σαρκί 1. Petr. 4, v. 1; mortificatus σαρκί 1. Petr. 3, v. 18, quod ipsum in reliquis exemplis omnibus observari potest. Calviniani ut suam ἀλλοίωσιν statuminare possint, ad subjectum eas referre malunt, sed nondum propterea obtinent, quod quaerunt, aliud enim est dicere: Christus secundum carnem est passus, aliud vero: sola Christi caro est passa, ut paulo post demonstrabitur.

Usus practicus.

192. *Usus practicus.* Quemadmodum propter unionem personalem duarum in Christo naturarum divina et humana de Christo praedicantur, ita quoque per unionem spiritualem Deus et fidelis anima, Christus et ecclesia fiunt unum mysticum, ἓν πνεῦμα 1. Cor. 6, v. 17, de quo et divina et humana praedicantur. Augustin. in praefat. Psalm. 40: *Commendamus saepius, nec nos piget iterare, quod vobis utile est retinere, Dominum nostrum Jesum Christum plerumque loqui ex se, id est ex persona sua, quod est caput nostrum, plerumque ex persona corporis sui, quod sumus nos et ecclesia ejus, sed ita quasi ex unius hominis ore sonarent verba, ut*
III. 478. *intelligamus caput et corpus in unitate integritatis consistere nec separari ab invicem tanquam conjugium illud, de quo dictum est: erunt duo in carne una. Si ergo agnoscimus duos in carne una, agnoscamus duos in voce una.* Per hanc mysticam ἀντίδοσιν Christus in se transfert peccata nostra et donat nobis per fidem suam justitiam; 2. Cor. 5, v. 21: *Factus est pro nobis peccatum, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.* Neque haec est nuda et verbalis praedicatio, sed efficacissima, ac, ut sic loquar, realissima imputatio. Christus in se suscipit peccata nostra Esa. 53, v. 12. Joh. 1, v. 29. 1. Petr. 2, v. 24, ob quam susceptionem eadem sibi ipsi tribuit Ps. 69, v. 6: *Deus, tu scis insipientiam meam et delicta mea a te non sunt abscondita*, quae peccatorum nostrorum susceptio tam vera, realis et efficax est, ut poenas nostrorum peccatorum Christus sustinere cogatur, Esa. 53, v. 5: *Vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus propter scelera nostra.* Gal. 3, v. 13: *Factus est pro nobis maledictum.* Vicissim Christus donat suam justitiam credentibus, ac Pater coelestis eam imputat credentibus, Rom. 4, v. 5, ob quam dicuntur *justitia*, id est, perfecte justi in Christo 2. Corinth. 5, v. 21. Qnae imputatio itidem est vera, realis et efficacissima, ut a poenis peccatorum absolvamur et haeredes vitae coelestis scribamur. Luth. in comm. Gal. 2: *Quemadmodum attinet ad justificationem, oportet Christum et me esse conjunctissimos, ut ipse in me vivat et ego in illi. Quia vero in me vivit, ideo quicquid est in me gratiae, justitiae, vitae, pacis salutis, est ipsius Christi. Et tamen illud ipsum meum est per conglutinationem et inhaesionem, quae est per fidem, per quam efficimur Christus et ego quasi unum corpus in Spiritu. Quia ergo vivit in me Christus, necesse est cum eo simul adesse gratiam, justitiam, vitam ac salutem aeternam* Item: *Per fidem sic conglutinaris Christo, ut ex te et ipso fiat una quasi persona, quae non possit segregari, sed perpetuo adhaerescat ei, ut cum fiducia dicere possis: Ego sum Christus, id est, Christi justitia, victoria, vita est mea, et vicissim Christus dicat: Ego sum ille peccator, id est ejus peccata, mors* etc. *sunt mea.* Sic ergo in nobis sumus peccatores, in Christo justi; in nobis infirmi, in Christo fortes, in nobis egeni, in Christo divites. 2. Corinth. 6, v. 9. et 10: *tanquam nihil habentes et omnia possidentes.*

193. Thesis 2: *Ad primum genus communicationis pertinent etiam illae praedicationes, in quibus humanae naturae proprietates de Filio Dei praedicantur.* Quidam peculiare genus communicationis in illis statuunt, sed possunt haud incommode ad primum genus tanquam ejusdem quaedam species referri, ut ex sequentibus manifestum erit. Notandum igitur circa hoc genus: *1. Ejus fundamentum.* Quia Filius Dei in plenitudine temporis humanam naturam in hypostaseos suae unitatem assumsit, ideo etiam omnia istius humanae naturae idiomata vere et realiter sibi appropriat et quidem tam vere ac realiter, ac si in propria sua deitate eadem haberet, hypostasis enim post factam incarnationem utrique naturae divinae et humanae communis est atque eadem; *2. appellationes.* Vocatur hoc genus οἰκείωσις, ἰδιοποιΐα καὶ ἰδιοποίησις, quia ὁ Λόγος propria assumtae carnis sibi appropriat; Cyrill. in defens. anathem. 12. ad Evod. vocat *dispensativam appropriationem*; *3. subjectum.* In his propositionibus subjecti loco ponitur concretum divinae naturae, ὁ Λόγος Filius Dei incarnatus; *4. exempla:* Zach. 12, v. 10: *aspiciens ad me, inquit Jehovah, quem confixerunt.* Johan. 3, v. 16: *Deus unigenitum suum Filium tradidit.* Actor. 3, v. 15: *Auctorem vitae interfecistis.* Act. 20, v. 28: *Deus proprio suo sanguine acquisivit ecclesiam.* Roman. 5, v. 10: *Reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus.* Roman. 8, v. 32: *Proprius Dei Filius pro nobis in mortem traditus.* 1. Corinth. 2, v. 8: *Dominum gloriae crucifixerunt.* Galat. 2, v. 20: *Filius Dei dilexit me et tradidit semet ipsum pro me* (in mortem). Hebr. 5, v. 8: *Christus existens Filius Dei in iis, quae passus est, didicit obedientiam.* 1. Thess. 2, v. 15: *Judaei occiderunt Dominum Jesum.* Apoc. 11, v. 8: *Dominus noster crucifixus est.* Possunt etiam huc referri dicta, in quibus Christus dicitur *se ipsum tradidisse pro nobis.* Eph. 5, v. 1. et 25. Hebr. 9, v. 26. etc. *5. Particulae distinctivae* itidem hic quandoque adhibentur. Roman. 1, v. 3: *Filius Dei natus ex semine Davidis secundum carnem. 6. Dicta Patrum.* Quaedam eorum enumerata sunt in articulo de persona Christi §. 76., quibus sequentia conjungantur: Iren. lib. 5, c. 16.

Pra... tion idio... tum

III. (

p. 339: *Ipsum Verbum Dei incarnatum suspensum est super lignum. Patres concilii* Ephesini anathemat. 12: *Si quis non confitetur Dei Verbum passum carne, crucifixum carne, mortem gustasse carne, factum primogenitum ex mortuis secundum quod vita est et vivificans sicut Deus, anathema sit.* In epistola ad Nestorium tom. 1. Conc. p. 537: *Confitemur, quod idem ipse, qui ex Deo Patre natus est, Filius unigenitus Deus, licet juxta naturam suam expers passionis exstiterit, pro nobis tamen secundum Scripturas perpessus sit et erat in crucifixo corpore propriae carnis impassibiliter ad se referens passiones.* Epiphan. haeres. 37. p. 433: *ὡς ἐκ ῥαντισμοῦ αἵματος τυγχάνει βαφὴ ἐν ἱματίῳ τὸ μὲν σῶμα οὐκ ἔβαψε τοῦ φοροῦντος, ἡ δὲ βαφὴ τοῦ ἱματίου οὐκ εἰς τὸ ἱμάτιον λελόγισται, ἀλλ' εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν φοροῦντα, οὕτω καὶ τὸ πάθος* etc. *Sicut si in sanguinis respersione tinctura est in vestimento, corpus gestantis non inficitur, sed tinctura vestimenti, ad hominem tamen gestantem, non ad vestem refertur, sic etiam passio.* Idem contra Dimoeritas: *τὸ δὲ πάθος θεότητι οὐκ ἐνέσκηψεν, in deitatem passio non incidit, ἀλλὰ ἐν τῇ ἀνθρωπήσει ἐγένετο, οὐκ ἐλογίσθη δὲ τῇ ἀνθρωπήσει μόνῃ ἀλλ' ἐλογίσθη καὶ εἰς θεότητα τῆς θεότητος μὴ πασχούσης.* Athanasius in epist. ad Epictetum circ. med.: *Clavus aliquo modo Verbum ipsum sustinuit, eo quod videns illos in corpore suo affixos, incorporalis ille cum prohibere posset, non prohibuit, sed sibi vendicavit tanquam sua ipsius, quae propria erant corporis.* Et postea: *Quod humanum patiebatur corpus, haec eadem Verbum, quod corpori conjunctum erat, ad se referebat, ut nos liceret deitatis Verbi participes fieri. Atqui illud ipsum perquam mirum fuit, eundem fuisse et patientem et non patientem. Patientem quidem quatenus ipsius proprium corpus, in quo erat, patiebatur; non patientem vero, quatenus ex natura Deus impassibilis erat, ipseque incorporeus in corpore patibili exsistebat, corpusque vicissim Filium Dei impatibilem retinebat absumentem corporeas infirmitates.* Leo Epist. 10. ad Flavian.: *Filium Dei dicimus passum et mortuum non in naturae divinae proprietate, sed in assumta humanae naturae infirmitate.* Damascen. lib. 3. c. 25. duplicem esse monet *οἰκείωσιν*, una est *φυσικὴ καὶ οὐσιώδης*, altera *προσωπικὴ καὶ σχετική*. *Φυσικὴ*, inquit, *καὶ οὐσιώδης* ea est, *καθ' ἣν διὰ φιλανθρωπίαν ὁ κύριος τήν τε φύσιν ἡμῶν καὶ τὰ φυσικὰ πάντα ἀνέλαβε φύσει καὶ ἀληθείᾳ γενόμενος ἄνθρωπος καὶ τῶν φυσικῶν ἐν πείρᾳ γενόμενος· προσωπικὴ δὲ καὶ σχετική, ὅτε τις τὸ ἑτέρου ὑποδύεται πρόσωπον διὰ σχέσιν, οἶκτον φημὶ ἢ ἀγάπην, καὶ ἀντ' αὐτοῦ τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ ποιεῖται λόγους μηδὲν αὐτῷ προσήκοντας.* C. 26: *αὐτὸς τοῦ θεοῦ Λόγος πάντα ὑπέμεινε σαρκὶ τῆς θείας καὶ μόνης ἀπαθοῦς αὐτοῦ φύσεως, ἀπαθοῦς μὲν οὔσης· τοῦ γὰρ ἑνὸς Χριστοῦ νῦν ἐκ θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος συντεθειμένου ἐν θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι ὄντος πάσχοντος τὸ μὲν παθητόν, ὡς πεφυκὸς πάσχειν ἔπασχεν, οὐ συνέπασχε δὲ τὸ ἀπαθές.* Idem declarat exemplis tum dissimilibus tum similibus. *Anima*, inquit, *passibilis exsistens, inciso corpore, ipsa non incisa condolet et compatitur patienti corpori. An divinitas impassibilis exsistens non compatiebatur corpori. Et id sciendum, quod dicimus Deum carne passum, divinitatem autem carne passam aut Deum per carnem passum non dicimus. θεὸν σαρκὶ παθόντα φαμέν, θεότητα δὲ σαρκὶ παθοῦσαν ἢ θεὸν διὰ σαρκὸς παθόντα οὐδαμῶς. Nam quemadmodum sole arborem superillucente, si securis incidat arborem, incisus et impassibilis perseverat sol, multo magis impassibilis Verbi divinitas secundum hypostasin carni copulata, carne patiente, impassibilis perseverabit. Et quemadmodum, si quis ignito ferro superfundat aquam, quod quidem natum est pati ab aqua (ignis dico) exstinguitur, incolume vero manet ferrum, non natum* III. 480.
enim est ab aqua corrumpi, multo magis carne passa, sola impassibilis divinitas passionem non admittit inseparabilis ab ipsa permanens. Tandem monet haec exempla non esse *παντελῶς καὶ ἀνελλιπῶς* similia, et addit memoriabilem sententiam: *ἐπὶ τῶν θείων ἀδύνατον ἐν πᾶσιν ὅμοιον εὑρεῖν παράδειγμα, ἐπὶ δὲ τῆς θεολογίας ἐπί τε τῆς οἰκονομίας.*

194. *Antithesis:* 1. de *Valentinianis* refert Irenaeus libr. 1. c. 1. p. 24, quod docuerint *salvatorem, qui in Christum descenderit in baptismo in forma columbae, ἀπαθῆ διαμεμενηκέναι* ac propterea *Spiritum Christi, qui in ipso impositus erat, cum duceretur ad Pilatum, sublatum fuisse, passum autem esse* Christum *ψυχικόν*. Confer Euseb. libr. 3. Hist. c. 27. et 28. lib. 7. c. 23; *2. de Basilide* idem commemorat lib. 1. c. 23. p. 78, quod docuerit, *Jesum non esse passum, sed Simonem quendam Cyrenaeum angariatum portasse crucem ejus pro eo, et hunc secundum ignorantiam et errorem crucifixum transfiguratum ab eo, uti putaretur esse Jesus, ipsum autem Jesum Simonis accepisse formam et stantem irrisisse eos; 3. Nestorius* Deo passionem penitus detrahebat, soli vero humanitati tribuebat, unde propositionem illam: *Christus est passus*, concedebat, sed alteram: *Deus est passus*, negabat ac frequenter in ore habebat illud *πολυθρύλλητον*: *Noli gloriari, Judaee, non enim Deum, sed hominem crucifixisti;* tom. 1. Concil. Colón. 534. Hist. Tripart. lib. 12. c. 4. Augustin de haeres. c. 91. Principium erroris in eo residet, quod personae unitatem divellendo aliam personam putabat esse Christum, aliam vero Deum seu Dei Filium, cum sit una persona, quae appellatur Christus ab utraquė simul natura, Deus autem sive Filius DEI a natura divina, homo a natura humana. Lutherus contra Nestorium urget hunc syllogismum expositorium: *Haec persona patitur. Haec persona est Deus. Ergo Deus patitur.* Theodoret. etiam in dialogis iniquior est huic propositioni: *Λόγος seu Deus carne pro nobis passus*, et hoc modo statuit loquendum: Christus carne passus est. 4. *Mahomedani* in Alcorano *non Christum Mariae Filium, multo minus Dei Filium, sed alium quendam Christo similem crucifixum esse blasphemant.* Schweigerus lib. 2. alcor. c. 10. *5. Ariani* veteres et recentiores itidem negant hanc

propositionem: *Deus est passus*, quin imo ex passione concludere laborant Christum non esse verum Deum, cum Deo indignum sit pati, mori, crucifigi, etc., quorum vestigiis insistunt Photiniani. 6. *Jesuitae* non recte explicant hanc propositionem: *Deus est passus*. 1. Bellarm. lib. 3. de Christo c. 8. eam confert cum illa: *Philosophus est mortuus*, quia non recte explicant propositionem personalem: *Deus est homo*, ac negant realem idiomatum communicationem.

195. 7. *Calviniani* propositionem illam: *Deus est passus*, ita resolvunt, ut ultima tandem analysis eo redeat: *humana tantum natura est passa*, (Steinius in vindic. conc. irenicae f. 45. negat Calvinianos a passionis et mortis κοινωνίᾳ excludere *Λόγου ὑπόστασιν*. Sed tamdiu illud verum manebit, quamdiu defendunt hoc suum axioma: *Propria non possunt alteri subjecto, tametsi unito, realiter communicari*, ac contra ipsos propria eorum verba testantur), unde Cinglius propositionem illam explicat per ἀλλοίωσιν. Consens. orth. p. 18. et 122. et Admon. Neostad. p. 250: *Deus passus est ac mortuus realiter, quatenus homo, sed nomine tenus, quatenus est Deus.* Danaeus contra Chemnic. p. 321: *Passio Christi non nisi dialectica praedicatione Deo attribuitur absque ulla reali communicatione.* P. 24: *Christus homo mortuus est pro nobis, id est natura tantum illa Christi humana, quae non per se in separata hypostasi, sed in ipsa una Christi persona consideratur, mortua est.* In colloqu. Mompelgard. p. 213: *Hanc enuntiationem, qua Deus dicitur passus, sic interpretamur, Deus, id est caro deitati unita est passa.* Resp. 1. ad act. coll. Mompelg. p. 19. 87. 107. 123: *praedicationes istas, quibus Dominus gloriae dicitur* III. 481. *crucifixus, et caeteras ejus generis, si sensu proprio accipiantur, non reales sed verbales tantum esse.* Martinus in spic. p. 164: *Affligi, mori, crucifigi tantum est naturae humanae, Λόγου tantum est esse aequalem Deo* (ubi nota oppositionem naturae humanae et personae τοῦ *Λόγου*). P. 184: *Humana natura tantum mortua est, tota vero persona per mortem abolevit eum, qui habet mortis imperium.* P. 161: *humanitas in carne passa.* Apol. Anhald. p. 246: sola *humana natura in Christo est passa.* Pisc. in resp. ad elench. Busch. p. 153. Fr. Junius in Thes. theol. disput. 27. §. 20: *loquendi modum hunc appellat maxime improprium.* Ursin. in explic. Catech. p. 293. 295. Calvinus eo progreditur, ut scribat lib. 2. Instit. c. 17. sect. 1: *Equidem fateor, si quis simpliciter et per se Christum opponere vellet judicio Dei, non fore merito locum, quia non reperietur in homine dignitas, quae possit Deum promereri.* Tilenus in notis ad lib. Bellarmin. de Christo p. 13. sic ἀναλύει: *Christus, in quo est deitas conjunctam habens humanitatem, patitur.* Herborn. in rudim. lib. 2. p. 100: *Humana natura Christi tantum mortua est, non deitas, non tota persona.* Huic Nestorianae divulsioni opponimus: *1. dictorum Scripturae claritatem.* Scriptura nuspiam dicit: sola caro est passa, sed *DEUS passus est carne. Princeps vitae est interfectus. Dominus gloriae crucifixus, Filius Dei est in mortem traditus*, etc.; *2. personae unitatem.* In Christo non sunt duae personae, sed una duntaxat persona, quae et Deus est et homo. Quaecunque igitur de Christo praedicantur, de persona sunt accipienda, alias si humana tantum de homine, divina tantum de Deo praedicarentur, duae personae introducerentur. Christus in medio passionis actu se Filium Dei esse publice professus est, ne quis dubitaret, ipsum Dei Filium esse passum Matth. 26, v. 63. c. 27, v. 54. Marc. 14, v. 62. Luc. 22, v. 70. Omnia opera, omnes passiones non tribuuntur naturae, sed personae. Quod si ergo opera divelluntur, etiam persona separabitur; *3. appropriationis veritatem.* Quam vere et realiter Filius Dei per unionem sibi appropriavit carnem, tam vere ac realiter etiam sibi appropriat carnis proprietates; quam vere et realiter Deus est homo, tam vere de Deo praedicatur quicquid est humanum. Cujus vere proprium est subjectum, ejus quoque vere propria sunt subjecti illius πάθη. Jam vero sanguis effusus est *Filii Dei proprius.* Act. 20, v. 28. Ergo effusio quoque est illi vere propria, proprietate scilicet non naturali et essentiali, sed personali. Cum enim ὁ *Λόγος* et naturam humanam et omnia ejus idiomata sibi appropriaverit assumendo eam in personae unitatem, ideo passio et mors, quamvis per naturae conditionem divinitati non competant, tamen propter intimam et ineffabilem naturarum communionem et propriorum carnis appropriationem non minus ad Filium Dei pertinent, ac si ea in ipsa natura divina sustinuisset, sicut vere et proprie dicitur homo vulneratus, etiamsi corpus ejus solum sit vulneratum. Athan. Dial. 4. de trinit. tom. 2. p. 206: *ὥσπερ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἰδιοποιεῖται, οὕτω καὶ τὰ πάθη τοῦ συναμφοτέρου οἰκειοῦται.* Cyrill. lib. 2. ad Regin.: *Λόγος propria sibi fecit omnia, quae sunt proprii corporis et quae animae.* De incarnat. unig. c. 26: *Passio οἰκονομίας erat sua quidem dicente Verbo, quae sunt propria carnis propter inenarrabilem unionem, manente vero extra passionem, quantum ad ipsius naturam pertinet.* Vigil. lib. 2. contra Eutychen: *Quamvis Deus non sit passus in proprietate naturae* (divinae), *tamen passus est in unione personae*, id est in natura humana, quam in personae unitatem assumsit; *4. philosophici canonis auctoritatem.* Aristoteles primo de anim. capite tertio: *Compositae substantiae insunt omnes actiones et passiones, sed propter naturas, ex quibus est composita.* Thomas 2. 2. quaestio 58. articulo secundo: *Actiones sunt suppositorum et totorum, non autem proprie loquendo partium et formarum seu potentiarum. Non enim proprie dicitur, quod manus percutiat*, sed homo per manum, neque proprie dicitur, quod calor calefaciat, sed ignis per calorem. Scal. exerc. 307. sect. 36: *homo vere et proprie intelligit, licet hoc animae tantum proprium sit, et anima quoque sola, non corpore intelligat.* Quae III. [illegible]
expendens Keckermannus lib. 1. Logic. p. 1. c. 20. p. 180. rectius scribit: *Subjectum passionis, quod est totus Christus, subjectum autem, quo sancta ejus*

caro secundum illud apostoli Deus passus est carne; 5. λύτρον pretium ac dignitatem. Si passio Christi est tantum humanae naturae passio, non poterit esse infiniti pretii ac valoris. Si obedientia activa et passiva a Christo praestita soli naturae humanae exluso τῷ Λόγῳ tribuitur, non poterit esse satisfactoria pro totius mundi peccatis. Psalm. 49, v. 8: *Fratrem redimendo non redimet quisquam nec dabit Deo pretium redemtionis ejus.* Cyrill. libr. 1. ad Regin.: *Si Immanuel communis homo fuisset, quomodo utilis fuisset hominis mors? Salvavit autem mors Christi, quia moriens natura Deus est et proprium ejus corpus, quod oblatum fuit.* Libro 2.: *Si intelligatur Deus incarnatus, parva est erga ipsum omnis creatura, et sufficit ad redemtionem mundi unius carnis mors, propria enim erat Verbi.* Sic ergo contra adversarios concludimus: Passio solius carnis quantumvis justissimae pro se non satisfacit, pro aliis minus, pro toto mundo minime. Passio Christi est solius carnis passio. Ergo passio Christi non satisfacit pro toto mundo, quod absurdum. Propositio est verissima, quam etiam totidem verbis proponit Francisc. Junius in defens. 1. Cathol. doctr. de trinitat. contra Samosaten. sect. 29. Assumtio exstat in Orth. cons. p. 18. 122. apud Sadeel libr. de verit. human. nat. p. 88. 109. Danae. contra Chemnic. p. 304. etc. Paraeum in endlicher Ueberweisung p. 177; perstat ergo conclusio totum redemtionis mysterium evacuans; *6. exemplorum paritatem.* Si vere et absque tropo dico *Deus est homo*, utique etiam vere et absque tropo dico *Deus est passus.* Si vere et absque tropo Scriptura asserit Filium Dei esse natum ex Maria virgine Luc. 2, v. 26. Gal. 4, v. 4, utique etiam vere et absque tropo accipiendum, quod *Dominum gloriae crucifixum* ac *Deum esse passum* asserit. Si vere et absque tropo dico hominem vulnerari, quando proprium ipsius corpus vulneratum, utique etiam vere et absque tropo dico Deum effundere sanguinem, quando proprium sanguinem effundit; *7. tropi absurditatem.* Tum demum in propositione est tropus, quando subjectum vel praedicatum nativam suam significationem exuit et aliam tropicam induit. Jam vero in hac propositione: *Deus est passus*, verba ipsa ut proprie exprimuntur et sonant, ita quoque proprie sunt accipienda. Alia praedicatio est, quando dico, patiente corpore Christi mystico ipsum Christum pati, alia vero, quando dico, patiente Christo corpore proprio ac personali pati τὸν Λόγον. Prius enuntiatum est σχετικὸν duntaxat ac metaphoricum, quia verum est κατὰ μεταφοράν, σχέσιν καὶ ἀναφοράν, hoc modo, quod passio, quam corpus mysticum sustinet, ad ipsum Christum, corporis hujus mystici caput, redundet, sicut etiam contumelia legato illata in ipsum legantem redundat, 2. Samuel. 10, v. 6; sed in posteriore non est nuda tantum σχέσις, nec metaphora quaedam in eo locum habet, sed modo prorsus inusitato et incomprehensibili, vere tamen et realiter passio assumtae carnis de ipso Dei Filio praedicatur. Si sola humanitas est passa, consequens est personam pro nobis non esse passam, quia sola humanitas non est persona. Si persona pro nobis non est passa, neque Filius Dei pro nobis passus est, Filius DEI enim est persona. Consequens Scripturae repugnat Act. 20, v. 28. Rom. 8, v. 32. 1. Joh. 1, v. 7. Si esset articulus fidei Christianae, quod non proprie et realiter per veram ἰδιοποιΐαν ipse Dei Filius, sed sola caro, ipsi personaliter unita, sit passa, tum hic articulus uspiam ad literam esset expressus. Si in voce DEI et Christi esset synecdoche totius pro parte, emergerent propositiones ineptae et tautologae: Deus, id est sanguis suo sanguine acquisivit ecclesiam. Deus seu Christus, id est caro Christi passa est carne, etc. Neque vero potest hoc mysterium commodius ac dilucidius exprimi, quam factum est a b. Luthero in Confess. majori de coena. tom. 2. Witeberg. fol. 188, quem locum etiam adducit Form. Concord. in declar. articul. de person. Christi p. 770: *Hoc* (inquit) *Cinglius vocat alloeosin, cum aliquid de divinitate Christi dicitur, quod tamen humanitatis proprium est et contra. Verbi gratia, ubi in* III. 483.
Scriptura dicitur: Nonne haec oportuit pati Christum et ita intrare in gloriam suam, ibi nugatur Cinglius, quod vocabulum Christus hoc loco pro humana natura sumatur. Cave, cave inquam tibi ab ista alloeosi, est enim larva quaedam diaboli, quae tandem talem Christum fingit, secundum cujus rationes ego certe nolim esse Christianus. Hoc enim illa vult, quod Christus nihil amplius sit aut efficiat sua passione et vita, quam alius quispiam sanctus. Si enim persuaderi mihi patiar, ut credam solam naturam humanam pro me passam esse, profecto Christus mihi non magni pretii salvator erit, sed ipse tandem salvatore eget. In summis verbis explicari non potest, quid diabolus per hanc alloeosin moliatur. Et postea: Si forte venefica illa domina ratio, cujus neptis est ipsa alloeosis, reclamare voluerit, dicens: Divinitas neque pati neque mori potest, tu respondebis: Verum id quidem est, nihilominus tamen, quia divinitas et humanitas in Christo unam personam constituunt, Scriptura propter hypostaticam illam unionem etiam divinitati omnia illa tribuit, quae humanitati accidunt et vicissim humanitati, quae divinitatis sunt. Et sane revera ita se res habet. Hoc enim fateri te necesse est: Haec persona (monstrato Christo) patitur, moritur. Haec autem persona est verus Deus. Recte igitur dicitur: Filius Dei patitur. Etsi enim una ipsius pars (ut sic loquar), deitas videlicet non patiatur, tamen ea persona, quae Deus est, patitur in altera sua parte, nimirum humanitate. Revera enim Filius Dei pro nobis crucifixus est, hoc est persona, quae Deus est. Ipsa enim, ipsa inquam persona crucifixa est secundum humanitatem, etc. Idem in lib. de Concil. et Eccles. tom. 7. Witeb. fol. 530. et tom. 7. Jen. p. 264. b.: *Si in una lance appendantur peccata nostra et ira Dei peccatis nostris debita, ac in altera lance ponatur tantum humanae naturae mors aut homo tantum pro nobis passus, tunc altera lanx ad infernum usque nos deprimit.*

Quod si vero in adversa lance ponatur Dei passio, Dei mors, Dei sanguis, seu Deus pro nobis passus et mortuus, tunc gravior et ponderosior fiet lanx ista, quam omnia peccata nostra et universa Dei ira, etc. Dicta patrum vide apud Chemnic. lib. de duab. natur. c. 16. p. 104. c. 17. p. 112.

196. Quaeritur h. l. 1. *An subjectum in hisce propositionibus notet personam simplicem an vero σύνθετον?* Affirmamus posterius. 1. ille Deus passus dicitur, qui habet carnem, ille Deus ecclesiam redemisse dicitur, qui habet sanguinem, quia dicitur carne passus et proprio sanguine ecclesiam redemisse. Jam vero Deus seu ὁ Λόγος seu Filius Dei ἄσαρκος, qui est persona simplex, non habet carnem nec sanguinem, nec essentialiter nec personaliter, sed Deus seu ὁ Λόγος ἔνσαρκος, qui est persona σύνθετος. Ergo non ἄσαρκος, sed ἔνσαρκος Λόγος dicitur passus; 2. sicut natura divina τοῦ Λόγου est ἀπαθής, ita quoque simplex ὑπόστασις τοῦ Λόγου, quae divinae tantum naturae est hypostasis, itidem est ἀπαθής. Ergo quando Λόγος dicitur passus, intelligitur Λόγος ἔνσαρκος ac persona σύνθετος; 3. propositio illa: *Deus est passus*, explicatur per illam: *Christus est passus*. In schola quidem Nestorianorum sunt oppositae, sed in schola orthodoxorum sunt quoad rem ipsam aequipollentes. Jam vero nomen Christi est nomen personae συνθέτου.

Quaestiones de ἰδιοποιήσει.

197. Qu. 2. *Qua ratione Filio Dei tribuatur passio?* Respon. non παθητικῶς καὶ ἀλλοιώτως, quasi in ipsa natura divina mutationem ac passionem quandam sustinuerit, sed 1. ὑποστατικῶς, quatenus caro assumta, quae dolores et cruciatus sustinuit, in ipsam Λόγου ὑπόστασιν evecta unam cum eo constituit personam, Athanas. Dial. 4. de trinit. tom. 2. p. 204: οὐ ψιλὸς ἄνθρωπος ἐσταυρώθη, ἀλλὰ θεὸς ὢν ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς βουληθεὶς σταυρωθῆναι ὑπὲρ ἡμῶν ἥνωσεν ἑαυτῷ σῶμα ἔμψυχον καὶ λογικόν, τὸ δυνάμενον σταυρωθῆναι μετὰ ἑκουσίου πάθους. *Non nudus homo crucifixus est, sed Dei Filius, qui vere Deus est, cum vellet crucifigi pro nobis, sibi univit corpus animatum et rationis particeps, quod posset crucifigi voluntarie patiendo.* Et postea: *Passus est*
III. 484. ὁ Λόγος οὐ φύσει θεότητος, ἀλλὰ ἑνώσεως οἰκονομίᾳ, *non natura deitatis, sed unionis dispensatione, unito nimirum sibi corpore, quod pati posset.* Orat. 4 contra Arian. p. 274: *Verbum infirmitates carnis ἐβάσταζεν ut suas, erat enim caro ipsius.* P. 275: *Ut hoc proprium ejus corpus, ita et corporis passiones ipsius passiones appellantur, atqui non pertingunt ad ipsius divinitatem.* Epiphan. lib. 3. tom. 2. contra Dimoeritas haeres. 77. p. 333: *Patiente carne non divisa seu separata erat divinitas et humanitas, sed συνῆν, una erat divinitas et humanitas, cum in cruce passus est Christus carne.* Vigilius lib. 2. contra Eutych.: *Passio proprie pertinet ad carnem secundum naturam, ad Verbum autem secundum personam, quia et Verbi et carnis una est persona,* etc. Nequaquam igitur in passione desiit personalis unio deitatis impassibilis et carnis patientis, sed immota permansit, nec hypostasis Λόγου in carnis assumtae passione desiit esse carnis hypostasis, sed Christo in carne patiente ipsum Dei Filium διὰ τὴν τῆς ὑποστάσεως ταυτότητα pati necesse est, quia non alius est Filius, qui passus et alius, qui non est passus, sed unus idemque Dei Filius τῇ θεϊκῇ φύσει ἀπαθὴς καὶ ἀναλλοίωτος ὤν, τῇ δὲ σαρκὶ παθών. 2. ἰδιοποιητικῶς, *appropriative*, quia Filius Dei appropriando sibi carnem per unionem etiam appropriavit sibi carnis passiones per communicationem. Quodsi enim Christus sibi ipsi appropriat passiones, quas corpus ejus mysticum et spirituale sustinet, quanto ineffabiliter magis passiones, quas in corpore suo proprio ac personali sustinuit, ὁ Λόγος sibi appropriat. Cyrillus lib. de incarnat. unig. c. 12: *Quantum ad convitiatorum petulantiam pertinuit, divinitate sua passus esset, si pati possit, impassibilis autem est et manet, ut Deus.* Athan. Dial. 4. de trin. tom. 2. p. 208: τῆς ἀνθρωπότητος τὰ πάθη ἑαυτοῦ πάθη ἐλογίζετο, *duxit suas esse affectiones.* Epiphan. d. l.: *Passio non relata est ad humanam naturam solam, ut ne impleretur in salutis dispensatione illud dictum: Maledictus omnis, qui spem habet in homine, sed reputata est etiam ad deitatem, cum deitas non sit passa, quo in deitate reputetur sanctae Dei ecclesiae passionis salus; 3. λογιστικῶς, σχετικῶς objective ac relative.* Blasphemiis, opprobriis et convitiis, quae in ipsum Filium Dei conjecta sunt, ejus aeterna divinitas praecipue fuit petita. Joh. 10, v. 33. Matth. 26, v. 63. et 65. c. 27. v. 40. 43. Ignominia Christo patienti illata in ipsum τὸν Λόγον redundavit non minus ac si in ipsa deitate illam passionem sustinuisset, quia hypostasis Verbi tota facta est carnis hypostasis ac proinde semper manet utriusque naturae hypostasis indivisibiliter et inseparabiliter. Nequaquam tantum σχετικῶς passio Christi ad Λόγον pertinet, sed etiam ὑποστατικῶς, interim σχέσις non est simpliciter excludenda; 4. βουλητικῶς. Christus non passus est *coacte*, sed *voluntarie*, ergo ὁ Λόγος per divinam συνευδοκίαν in passionem consensit. Psalm. 40, v. 9: *Ecce venio.* Esa. 53, v. 7: *oblatus est, quia voluit.* Actor. 2, v. 23: *Christus definito consilio et praescientia Dei traditus.* Actor. 4, v. 28: *convenerunt Herodes et Pilatus facere, quae manus tua et consilium tuum decreverunt fieri.* Ab hoc consilio sacrosanctae trinitatis ὁ Λόγος non fuit exclusus. Epiphan. d. l. ἐπιδεδωκυίας τῆς θεότητος τῇ ἀνθρωπότητι καὶ συνευδοκούσης εἰς τὰ εὔλογα. Idem, *cum Filius Dei vellet pro salute hominum pati, postquam divinitas, quae in se impassibilis est, pati non poterat, assumsit nostrum passibile corpus, ut in illo συνευδοκήσῃ pati et nostras passiones ἀναδέξηται ad se referret ἐν σαρκὶ συνούσης θεότητος divinitate coëxsistente in carne; 5.* συγχωρητικῶς, *permissive.* Divinitas potuisset a carne repellere uno nutu omnes passiones, sed propter salutem generis humani permittit eam modis tam indignis tractari, quam permissionem Christus vocat *derelictionem* Psal. 22, v. 1. Matth. 27, v. 46. Irenaeus libr. 3.

adv. haeres. c. 21. et ex eo Theodor. Dial. 3: ὥσπερ ἦν ἄνθρωπος, ἵνα πειρασθῇ, οὕτω καὶ Λόγος, ἵνα δοξασθῇ ἡσυχάζοντος μὲν τοῦ Λόγου ἐν τῷ πειράζεσθαι καὶ σταυροῦσθαι καὶ ἀποθνήσκειν, quae verba adducens Philippus Melanchth. in loc. subjungit: *Hic Irenaeus usus est singulari consilio hac insigni descriptione, quiescente Verbo, id est tunc non exserente suam potentiam in repellenda passione et morte.* Cyrillus libro 6. Dial.: *Divina natura con-*
485. *quievit ad passionem carnis, ut secundum eam Filius DEI pati, crucifigi et mori posset.* Leo serm. 16. de pass.: *Non impias furentium manus immisit in se Dominus, sed admisit.* Damascenus libr. 3. c. 17: παραχωρούσης τῆς θεότητος; *6.* ἐνεργητικῶς, *effective* et quidem dupliciter, primo ratione humanae naturae patientis *eam sustentando, corroborando et conservando*, ut praeter externas corporis passiones immensum onus peccatorum nostrorum et irae divinae illis debitae sustinere posset. Esai. 63, v. 5: *Salvavit mihi brachium meum.* Irenaeus d. l.: ἡσυχάζοντος μὲν τοῦ Λόγου, συγγενομένου δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ἐν τῷ νικᾷν καὶ ὑπομένειν καὶ χρηστεύεσθαι καὶ ἀνίστασθαι καὶ ἀναλαμβάνεσθαι, *praesente et cooperante Verbo cum illo homine, ut posset vincere, sustinere, nobis prodesse, resurgere et in coelum adscendere.* Gregor. Nyssen. Humanitas in omnibus fuit θεοκίνητος. Deinde ratione ipsius passionis divina sua et infinita virtute reddens easdem coram Deo pretiosas ac pro totius mundi peccatis satisfactorias etc. Cypr. in expos. symb.: *Divina Filii Dei virtus velut hamus quidam erat habitu humanae carnis obtectus, ut a serpente Leviatan devoratus per illam passionis ac mortis infirmitatem caperet et superaret fortem illum armatum.* Damasc. lib. 3 c. 15: πασχούσῃ σαρκὶ συνημμένη ἦν ἡ θεότης, ἀπαθὴς διαμένουσα καὶ τὰ πάθη ἐντελοῦσα τὰ σωτήρια καὶ ζωοποιά. *Patienti carni conjuncta erat divinitas impassibilis manens et passiones reddens salutares.*

198. Qu. 3. *An usurpandae sint in hoc genere praedicationes abstractivae: deitas est passa, divinitas est mortua?* Quidam eas usurpari posse arbitrantur, ita tamen ut addatur, *deitas passa est carne.* Wirtenberg. in exam. c. 6. p. 510: *ex quo apparet divinam Filii naturam revera pati.* Jac. Andr. in disp. respond. Puchenio thes. 248. 299. 301. Brentius contra Bulling. f. 11. Selnecc. in Widerlegung der Auflagen p. 192. repudiat phrasin Theodoreti 1: *In quantum Deus, non fuit obnoxius passioni.* Quidam etiam sic loquuntur: *Christus quoad utramque naturam est passus, licet non in divina natura vel secundum eam.* Sed praestat ab hisce propositionibus abstractivis abstinere, quod probamus: *1. ex Scripturae silentio.* Scriptura nuspiam dicit, deitas est passa, sed Deus est passus, Filius Dei est in mortem traditus, atque addit particulas distinctivas, quibus ostendit, quod passio non tribuatur Christo secundum divinitatem, sed secundum humanitatem. 1. Petr. 3, v. 18. c. 4, v. 1. etc. 2. *ex deitatis natura.* Deitas est ἀπαθής, ἄτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος. Ergo non potest illi passio tribui. Deitas est toti trinitati sive omnibus tribus personis deitatis communis, quod si ergo deitas in sese diceretur passa, tota trinitas passa esset ac Sabellianorum et Patripassianorum error in ecclesiam revocaretur. Obvertunt, *se non simpliciter sic loqui, deitas est passa, sed deitas Filii passa est carne vel in carne.* Respond. ne sic quidem loquitur Scriptura, *sed Christum passum carne, Deum passum carne*, unde etiam pii veteres Scripturae phrasin imitati propositionem illam: deitas passa est carne, repudiarunt. Damascenus lib. 3. c. 18: φύσιν τοῦ Λόγου παθοῦσαν σαρκὶ οὐδέπω καὶ νῦν ἀκηκόαμεν, Χριστὸν δὲ παθόντα σαρκὶ ἐδιδάχθημεν. c. 26: ἰστέον, ὅτι θεὸν μὲν σαρκὶ παθόντα φαμέν, θεότητα δὲ σαρκὶ παθοῦσαν ἢ θεὸν διὰ σαρκὸς παθόντα οὐδαμῶς; *3. ex periculo.* Metuendum, ne propter usum harum propositionum Theopaschitarum error, qui docuerunt divinitatem in Christo doluisse et passum esse, cum caro ejus figeretur in cruce, nostris ecclesiis affricetur. Augustinus de haeres. c. 73. Niceph. libr. 15. c. 28. etc. (Antesignani eorum fuere Dioscorus Episc. Alex. sub Martiano et Valentiniano Impp. et Petrus Gnaphaeus sub Zenone.) Referunt Cedrenus et Zonaras Theopaschitarum errorem eleganti commento fuisse refutatum. Cum enim Alamundurus Saracenorum princeps baptizatus esset, Severus monachus misit duos episcopos, qui eum labe Eutychiana inficerent, quos ille refutans dixit: *Hoc ipso die se literas accepisse, Michaëlem archangelum esse mortuum*, quem nuntium cum ipsi
falsum esse affirmarent, cum in angelos mors non III. 486.
cadat, subjecit ille: *Quomodo ergo vos affirmatis divinitatem esse mortuam, eo quod in carne sua in novam naturam transierit, cum ne quidem angeli moriantur?* Itaque Severi legati cum dedecore discesserunt; *4. ex unionis conditione.* Per unionem non sublatum est discrimen naturarum, sed hypostasis Λόγου facta est carnis hypostasis ad unam personam σύνθετον constituendam, potest igitur aliquid de tota persona praedicari secundum humanam naturam et tamen minime consequens est, idem tribuendum divinitati. Actiones et passiones sunt personae, non naturae, recte igitur dico: DEUS passus est carne, sed non possum dicere: divinitas τοῦ Λόγου est in carne passa, unde in Concil. Chalcedon. act. 15. tom. 1. Concil. p. 885. recte definitum: *Naturas duas, divinam et humanam, in Christo esse unitas* ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως καὶ ἀχωρίστως, οὐδαμῶς τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνῃρημένης διὰ τὴν ἕνωσιν, σωζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ἰδιότητος ἑκατέρας φύσεως καὶ εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν συντρεχούσης; *5. ex disparitate primi et secundi generis. Divina natura proprias suas glorificationes carni communicat, sed manet ipsa passionum carnis expers*, ait Damascenus libro tertio capite septimo, ratio pendet ex summa ejusdem perfectione et immutabilitate. In secundo igitur genere dicere possum, *caro est vivifica*, sed in primo non possum dicere, *deitas est passa; 6. ex veterum auctoritate.*

Qui passionem Unigeniti deitati ipsius asscribere atque ita divinitatem ejus passibilem asserere audent, hos sacrosancta et oecumenica synodus Chalcedonensis de concilio sacerdotum repellit; tom. 1. Conc. Colon. ed. p. 884. Huic conforme est, quod habetur in professione fidei catholicae, quam Damasus misit ad Paulinum libr. 9. Histor. tripart. c. 16: *Si quis dicit in passione crucis dolorem sustinuisse Dei Filium divinitate et non carne et anima rationali, quam assumsit in forma servi, ut dicit sacra Scriptura, anathema sit.* Athanasius tom. 2. de incarnat. Verbi p. 37: *Qui deitatem Filii dicit passibilem, hunc condemnat sancta ecclesia.* Cyrillus in Apolog. contra Theodoret.: *Aliud est dicere Deum seu Filium Dei pati in carne et aliud simpliciter dicere pati divinitatis naturam. Imo, quia idem Filius Dei simul Deus est et homo, impassibilis quidem est secundum divinitatis naturam, passibilis secundum humanitatem. Neque absurdum est, si in natura, quae pati potest, dicatur passus, passionem nesciente impassibili.* Epiphan. lib. 3. tom. 2. p. 333: *Mirabiliter confitemur Dominum passum in veritate et passionis exsortem in veritate, deitate non passa immutabilitatem et alienitatem a passione et coëssentialitatem cum Patre. Carne vero passus est, non divisa deitate a praesentia in carne in ipsa passione*, etc. Damascenus lib. 3. c. 6: *οὐ δὲ δυνάμεθα εἰπεῖν, ἡ φύσις τοῦ Λόγου ἔπαθεν, οὐ γὰρ ἔπαθεν ἡ θεότης ἐν αὐτῷ.* Eadem sententia repetitur a Luthero in Confess. majori de coena tom. 3. Jen. p. 542: *Recte dicitur, Filius Dei patitur. Etsi enim una ipsius pars (ut sic loquar), divinitas scilicet, non patitur, tamen ea persona, quae Deus est, patitur in altera sua parte, nimirum in humanitate.* Form. Concord. in declar. art. de person. Christi. p. 766: *Propter hypostaticam unionem, quae sine vera communicatione naturarum nec cogitari nec subsistere potest, non nude et sola humana natura, cujus proprium est pati et mori, pro totius mundi peccatis est passa. Sed ipse Filius Dei vere, secundum tamen humanam naturam assumtam passus est ac mortuus, etsi divina natura neque pati neque mori potest.* Similia occurrunt in Apolog. Form. Concord. p. 57. apud D. Rungium in refut. Catech. Ubiq. p. 84. et Gerlach in assert. p. 322.

199. Contrariae sententiae patroni urgent haec argumenta: *1. Si recte possum dicere, deitas Filii est incarnata, utique etiam recte possum dicere, deitas Filii est passa.* Respondemus: est dispar ratio. Nam *τὸ incarnari* non est humanae duntaxat naturae proprietas, sed unionem duarum naturarum exprimit, quia ut Symbolum Nicenum *ἐνσάρκωσιν* explicat, *Filius Dei de coelo descendit et homo factus est,*
III. 487. ergo *ἐν τῇ ἐνσαρκώσει* simul exprimitur natura divina *τοῦ Λόγου*, quae in carnem se demisit eamque in personae suae unitatem assumsit, et natura humana assumta, quae in ipsam *Λόγου* hypostasin est evecta. At pati carnis assumtae est proprietas. **Divina natura est incarnata. Ergo etiam assumta, quia humana assumta. Damascenus lib. 3. de orth. fid. c. 6. distinguit inter propositiones, *quae actum incarnationis*, et illas, quae *statum incarnati* describunt.** *2. Λόγου et deitas Λόγου non differunt realiter. Quod si ergo possum dicere, Λόγος est passus, utique etiam dicere possum, deitas Λόγου est passa.* Respondemus: 1. Scriptura dicit, *Dominum gloriae esse crucifixum*, sed deitatem crucifixam esse nuspiam dicit. 2. Deitas Christi et persona Christus non paria semper admittunt praedicata. *Ὁ Λόγος*, persona secunda, dicitur factus caro; sed deitas *Λόγου* non dicitur facta caro. Deitas Filii est deitas Patris et Spiritus s., sed persona Filii non est persona Patris et Spiritus s. ***Λόγος* et *ὑπόστασις Λόγου* sunt *ταὐτό τι*. Ergo si homo est *Λόγος*, homo erit etiam *ὑπόστασις*.** 3. Quando dicitur, quod unus Christus sint duae naturae, et duae naturae unus Christus, non est sensus, quod, quaecunque de Christo praedicantur, de duabus naturis praedicentur, ex quo multa sequerentur absurda, **(totus Christus est utraque sua natura. Ergo quaelibet natura est utraque sua natura. Non sequitur.)** sed quod Christus non sit tertium quid praeter ambas suas naturas, unde Damascen. libr. 3. c. 3. et 11. ostendit inter *Λόγου ὑπόστασιν* et deitatem aliquod discrimen statui. 4. De *Λόγῳ ἀσάρκῳ* concedimus, quod inter deitatem *τοῦ Λόγου* et ejus hypostasin non sit reale aliquod discrimen. Sed in his propositionibus subjecti loco ponitur *Λόγος ἔνσαρκος*, quia et divinam et humanam naturam in personae suae unitate inseparabiliter conjunctas exprimit. Quamvis ergo respectu personae simplicis sive *Λόγου ἀσάρκου* inter hypostasin *τοῦ Λόγου* et deitatem *τοῦ Λόγου* non sit reale discrimen, ex eo tamen inferri nequit, quod idem obtineat inter *Λόγον ἔνσαρκον* et ejus deitatem, quia post factam incarnatinem *ὑπόστασις τοῦ Λόγου ἐνσάρκου* non solum divinae, sed etiam naturae est hypostasis, ac proinde non statim quod de *Λόγῳ ἐνσάρκῳ* sive hypostasi pradicatur, etiam divinitati recte tribuitur. *3. Apostoli dicuntur ipsum Λόγον vitae, qui fuit ἀπ' ἀρχῆς, oculis suis vidisse et manibus contrectasse* 1. Joh. 1, v. 1; *ergo etiam vere dicere possumus ipsum Λόγον vitae, qui fuit, ab initio esse passum, ac proinde etiam deitatem τοῦ Λόγου esse passam.* Respondemus: non est alia persona *Λόγος ἄσαρκος*, qui fuit ab initio *Λόγος ἔνσαρκος*, quem apostoli viderunt, ideo recte potuit dicere Johannes, quod apostoli illum ipsum *Λόγον* vitae, qui fuit ab initio, viderunt, quo sensu etiam facile concedimus, ipsum illum *Λόγον*, qui fuit ab initio, esse passum, sed quemadmodum apostoli viderunt et contrectarunt *Λόγον* non in sua deitate, juxta quam fuit ab initio sive ab aeterno, sed in assumta carne, statim enim additur v. 2: *καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη*, videlicet *ἐν σαρκί* 1. Timoth. 3, v. 16, ita quoque addendum est, *Λόγον* esse passum non in sua deitate, sed in assumta carne, proinde et deitatem non esse passam, sed DEUM in carne. *4. Pro mundi vita pati non est proprietas carnis, sed totius personae secundum utramque naturam. Ergo etiam deitati passio tribui debet.* Respondemus:

distinctae sunt propositiones: *Christus est passus et Christus passus est pro mundi vita.* In priore proprietas humanae naturae praedicatur de persona in concreto, ideoque pertinet ad *primum genus communicationis;* in posteriore commune ἀποτέλεσμα praedicatur de Christo secundum utramque naturam et in utraque naturae agente, ideoque pertinet ad *tertium genus communicationis.* Pati et mori in se ac per se consideratum humanae naturae proprietas est, sed pro peccatis humani generis pati et pro totius mundi vita mori non est solius humanae naturae proprietas, verum ob infinitum pondus, pretium ac virtutem ad totam personam spectat, ac proinde est ἀποτέλεσμα Christi mediatoris ac redemtoris, quod secundum utramque naturam ipsi tribuitur. In ἀποτελέσμασι involvuntur etiam proprie-
488. tates, quae per particulas distinctivas suis naturis vendicantur. Jam vero passio et mors ut sic sunt propria ipsius carnis. Sed passio et mors vivificatrix et redemtrix ut talis est ἀποτέλεσμα; 5. deitas est passa *communicative* vel *approbative.* Respondemus: 1. Ergo etiam dici poterit, quod humanitas sit infinita; 2. quod deitas sit exaltata *communicative; 6. Pii veteres dicunt: Vita in ligno moritur, deitas clavis est confixa.* Augustinus in medit. c. 6: *Deitas, quae meam carnem induit, crucis patibulum adscendit et in carne assumta triste tulit supplicium.* Respondemus: haec et similia explicanda sunt juxta fidei analogiam. *Vita in ligno moritur,* i. e. princeps vitae est interfectus; *deitas est crucifixa,* i. e. Deus crucifixus est carne, illud enim volunt notanter exprimere, quod non nudus homo sit passus et crucifixus, quodque passio non debeat ad solam humanitatem referri, sed quod personae, quae vere Deus est et vere homo, tribuenda sit, interim tamen non in divinitate, sed in carne passionem sustinuit.

us acti- s. 200. *Usus practicus.* Quemadmodum ex unione personali resultat talis communicatio, qua ὁ λόγος carnis assumtae propria et passiones sibi οἰκειοῦται: ita quoque ex unione spirituali Christi et fidelium talis oritur communicatio, qua Christus ea, quae in fideles bona vel mala conferuntur, sibi per quandam οἰκείωσιν attribuit, quae tamen οἰκείωσις a priori distinguenda, haec enim est σχετικὴ duntaxat ac προσωπικὴ, illa vero φυσικὴ καὶ οὐσιώδης, ut loquitur Damascenus libr. 3. c. 25, haec est figurata, illa propria; illa personalis, haec spiritualis; Zach. 2, v. 8: *Qui vos tangit, pupillam oculi mei tangit.* Matth. 10, v. 40: *Qui vos recipit, me recipit;* c. 25, v. 40. et 45: *Quicquid uni eorum de his fratribus minimis fecistis vel denegastis, mihi fecistis vel denegastis.* Act. 9, v. 4: *Saul, Saul, quid me persequeris?* Possunt quidem haec non incommode sic accipi, quod injuria legato illata redundet in ipsum Dominum, quare cum apostoli et ministri ecclesiae *legatione Christi nomine fungantur* 2. Cor. 5, v. 20, ideo, quicquid boni vel mali ipsis infertur, in ipsum Deum redundat. 1. Sam. 8, v. 7: *non te rejecerunt, sed me.* Sed fidei analogia et textus circumstantiae ostendunt, respectum etiam haberi ad unionem illam mysticam, quae ecclesiae cum Christo et cuique fideli animae cum Deo intercedit. Quia enim *Pater et Filius mansionem faciunt in cordibus piorum,* Joh. 14, v. 23; quia *Christus per fidem habitat in cordibus credentium,* Ephes. 3, v. 17; quia fideles sunt Christi membra et corpus aliquod mysticum, cujus caput est Christus 1. Cor. 12, v. 12. Col. 1, v. 18; ideo, quae piis bona conferuntur vel mala inferuntur, ea Christus sibi ipsi appropriat, unde notanter dicit apostolus Col. 1, v. 24: *ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὅ ἐστιν ἐκκλησία,* et 2. Cor. 4, v. 10: *mortificationem Jesu Christi in corpore nostro circumferimus,* etc. Augustinus serm. 40. de temp.: *Paulus, cum esset adhuc Saulus, audivit: Saule, Saule, quid me persequeris, quoniam corpus capiti adjungitur. Et cum jam Christi praedicator pateretur ab aliis, quae persecutor ipse fecerat, ut suppleam, inquit, quae desunt pressurarum in carne mea, ad pressuras Christi ostendens pertinere id, quod patiebatur; quod non potest intelligi secundum caput, quod jam in coelo nihil tale patitur, sed secundum corpus, id est ecclesiam.* Idem in praefat. Psalm. 142: *Qui dignatus est mori pro nobis, nos membra sua fecit. Aliquando itaque ex persona membrorum suorum loquitur, aliquando ex persona sua tanquam capitis nostri. Apostolus dicit, ut suppleam, quae desunt pressurarum Christi in carne mea. Ut suppleam, inquit, quae desunt pressurarum, non mearum, sed Christi, in carne, non jam Christi, sed mea. Patitur, inquit, adhuc Christus pressuram, non in carne sua, in qua adscendit in coelum, sed in carne mea, quae adhuc laborat in terra. Christus, inquit, patitur pressuram in carne mea. Vivo enim jam non ego, vivit in me Christus. Nisi enim Christus etiam in membris suis, id est fidelibus suis, pressuram ipse pateretur, Saulus in terra Christum in coelo sedentem non persequeretur,* III. 489.
etc. Haec exhibent *1. exhortationem* gravissimam ad beneficientiam. Quicquid boni fidelibus Christi membris praestatur, ipsi Christo exhibetur; qui pauperem cibat, Christum ipsum cibat; *2. dehortationem,* ne quis injurias proximo et persecutiones ecclesiae inferat. Qui pios tangit, pupillam oculi Christi tangit, nequaquam igitur illud impune feret; *3. consolationem* in adversis. Ecquod majus esse possit in calamitatibus solatium, quam quod Christus ipse nostram crucem reputet suam, quod ipsius *Christi stigmata et mortificationem in corpore nostro circumferamus, ut etiam vita Christi in nobis manifestetur?* Gal. 6, v. 17.

CAPUT XII.

DE SECUNDO GENERE COMMUNICATIONIS IDIOMATUM.

Secundum genus communicationis idiomatum.

201. Thesis generalis: *Secundum genus communicationis idiomatum est, quo divina natura Filii propriam suam gloriam et excellentiam humanae naturae communicat, manens ipsa passionum carnis expers.* Circa hoc genus notanda: *1. fundamentum.* Quia natura assumta in unione ac per unionem particeps facta est hypostaseos *τοῦ Λόγου*, ideo etiam divinorum idiomatum vere et realiter particeps est facta. Quia Filius Dei hoc fine in personae unitatem assumsit humanam naturam, ut in ea ac per eam opus redemtionis ac salutis nostrae perficeret et officium suum propheticum, sacerdotale et regium administraret, ideo *ταῖς θείαις ἐνεργείαις ἐπλούτησε τὴν σάρκα*, ut esset salutare et idoneum divinorum *ἀποτελεσμάτων* organum, *οὐκ ἄεργον καὶ ἄψυχον*, sed *ἐνεργητικόν*, non separatum, sed unitum; *2. appellationes.* Vocatur hoc genus in Scripturis *ὑπερύψωσις, ὕψωσις, δόξα, δόξασις, εἴσοδος εἰς δόξαν, στεφάνωσις, μεγαλοσύνη ἐν ὑψηλοῖς* etc.; a patribus Graecis: *θέωσις, ἀποθέωσις, μετάληψις θείας ἀξίας* Justinus; *μετάδοσις καὶ μετοχὴ θείας ἐξουσίας* Basilius; *μεγάλη προσθήκη, βελτίωσις, θεοποίησις, θεολόγωσις, πλήρωσις* Athanasius; *δυνάμωσις, συνδυνάμωσις.* Epiphanius; *μεταποίησις* Nyssenus; *εἰς τὸ ἴδιον τῆς θεότητος ὕψος διὰ τῆς ἑνώσεως ἀναγωγή.* Idem; *δύναμις καὶ δόξα ἐπίκτητος* Eustachius; *ἔνθεος δύναμις* Eusebius; *μετοχὴ τῆς θείας ἐλλάμψεως, πλοῦτος τῶν θείων ἐνεργειῶν ἐκ τῆς πρὸς τὸν ὕψιστον λόγον ἑνώσεως καὶ συμφυίας τῇ σαρκὶ προσγινόμενος, μετάδοσις τῶν θείων αὐχημάτων* Damascenus. A patribus Latinis *communicatio majestatis, transformatio assumtae naturae in divinam gloriam et operationem, provectio naturae humanae* etc.; *3. subjectum.* In subjecto propositionum ad hoc genus communicationis pertinentium ponitur non tantum *nomen personae*, sed interdum etiam *nomen naturae humanae* sive carnis, quod tamen non notat humanam naturam separatam vel seorsim subsistentem, quia post factam incarnationem nec *ὁ Λόγος* est extra carnem, nec caro extra *Λόγον*, sed quatenus est *τῷ Λόγῳ* unita et in ipsa *τοῦ Λόγου ὑποστάσει* subsistit, hoc est: notat naturam humanam non nudi hominis, sed hujus hominis, qui est personaliter Filio Dei unitus, et quidem quatenus est unitus, proinde non considerantur hic in natura assumta *attributa essentialia*, quae ex essentialibus principiis ipsi competunt, sed attributa divina, quae ex unione et per unionem ipsi sunt collata; *4. species et exempla: 1. ratione praedicati.* In quibusdam praedicationibus divina majestas et gloria in tempore data praedicatur de Christo homine in genere, in quibusdam vero divina omnipotentia, omniscientia, vis vivificandi in specie exprimitur, ut ex sequentibus apparebit; *2. ratione subjecti.* In quibusdam praedicationibus subjecti loco ponitur *concretum personae*, ut Christo data est omnis potestas in coelo et in terra Matth. 28, v. 18, in quibusdam subjecti loco ponitur *concretum naturae humanae*, ut Filius hominis est dominus sabbathi Marc. 2, v. 28. An etiam abstractum naturae humanae quandoque subjecti locum occupet, de eo videbimus in quaestionibus; *5. reciprocatio.* In hoc communicationis genere reciprocatio non habet locum ut in primo; ratio haec est, quia divina natura est simpliciter *ἀναλλοίωτος καὶ ἀμετάβλητος*, ideo per unionem nec perfici nec minui nec evehi nec deprimi potuit Malach. 3, v. 6, humana autem natura, quia humilis est et *ἐνδεής*, ideo per unionem potuit exaltari, evehi ac perfici. Nec est quod regeras, *unionem esse reciprocam, proinde etiam communicationem.* Quamvis autem unio respectu sui ipsius considerata sit aequalis et reciproca, tamen ratione unitarum naturarum considerata exhibet nobis hanc differentiam, quod in unione *ὁ Λόγος* sit assumens, caro autem sit assumta, *ὁ Λόγος* assumsit carnem, caro autem non assumsit *Λόγον*, sed est assumta a *Λόγῳ*, jam vero *assumti provectio est, non assumentis*, ut dicunt pii veteres; *6. particulae προσδιοριστικαί.* Quandoque in hoc genere adhibentur particulae *κατά, ὅτι*, de quibus accuratissime notandum, quod earum usus alius sit *in primo*, alius *in secundo genere communicationis.* In primo genere particulae illae sunt notae proprietatis, cui scilicet naturae competant illae proprietates, quae in praedicato exprimuntur, verbi gratia quando dico, Christus passus est *κατὰ σάρκα*, tunc sensus est, quando passio sit proprietas humanae naturae, quae praedicetur de persona in concreto propter unionem personalem. Sed in secundo genere explicant *tum objectum*, quia ostendunt, secundum quam naturam talia Christo in tempore data sint, et praedicatum propositionis ad humanam Christi naturam in ipsa unione consideratam referendum esse admonent; *tum causam et originem*, quia ostendunt, unde caro istam suam eminentiam et dignitatem obtineat, videlicet ex unione. V. g. quando dico, *Christo data est omnis potestas in coelo et in terra κατὰ σάρκα, Christo data est potestas judicii ὅτι, quia est Filius hominis*, tunc ex primo objectum dationis, quod scilicet de Christo, quatenus homo est, hoc est de carne Christi, accipiendum sit, quod omnis potestas ac proinde etiam potestas judicii in tempore data. Quando dico: caro Christi est vivifica et omnipotens *κατ' ἄλλο*, sensus est, quod sit vivifica non ex naturae suae proprietate, sed secundum unionem sive propter unionem, ex qua et per quam hanc dignitatem accepit vel quod idem est, significatur unionem esse causam, cur Christi caro vivificandi vi praedita sit, quae ex essentialibus principiis minime ipsi competat. Improbat hanc distinctionem Pelarg. in antith. apologet. contra Bald. thes. 89: *Distinctio* (inquit) *particulae καὶ ἄλλο in primo et tertio genere antiquitati orthodoxae prorsus incognita nova est, nempe quod in primo genere proprietatem, in tertio originem et causam notet. Veteres semper illa sub-*

jectum vel naturam denotarunt, juxta quam aliquid de Christo dicatur. Sed ex dictis veterum apparebit, fundamenta hujus distinctionis in ipsa antiquitate exstare.

202. Caeterum cum de hoc secundo communicationis genere gravissimae in ecclesia agitentur controversiae, ideo ut ejus confirmatio sit illustrior, progredimur hoc modo, ut dicamus, quod in hoc genere consideranda sint duo: *1. ipsa communicatio et 2. communicatorum usurpatio, κοινωνία καὶ τῶν κοινωνητῶν χρῆσις.* In ipsa communicatione spectanda: *1. essentialia; 2. circumstantialia, τὰ οὐσιώδη καὶ τὰ περιστατικά. Essentialia* sunt *1. termini; 2. materia communicationis. Termini duo sunt: terminus a quo*, videlicet is, qui communicat, *et terminus ad quem*, videlicet is, cui communicatur. *Materia communicationis* est illud ipsum, quod communicatur. *Circumstantiae* communicationis sunt *modus ac tempus*, de quibus omnibus in specie hic agendum.

qui 203. Sit ergo thesis specialis: *Is, qui communi-*
m- *cat, est ὁ Λόγος seu deitas τοῦ Λόγου. Ἔκθεσις.*
est
ό- Ut enim in unione ὁ Λόγος assumit, natura humana assumitur, ita quoque ὁ Λόγος seu deitas τοῦ Λόγου communicat, naturae autem humanae communicatur.
491. Ut Filius ipse dicitur *consedisse ad Dei dextram* Marc. 16, v. 19. Hebr. 1, v. 3. c. 8, v. 1. *profectus in coelum subjectis sibi angelis et potestatibus et virtutibus* 1. Petr. 3, v. 22, ita quoque ipse carnem assumtam in propriam extulit celsitudinem. Cyrillus lib. 8. thesauri c. 1: *Altissimus Filius semper est ut Deus, exaltatur ut homo; nullius rei indiget ut Deus, et tamen multa ut homo accipit. Naturae humanae proprium est a Deo accipere, ut homo igitur per gratiam a deitate accipit, quae ut Deus naturaliter habet. Quare a se quoque ipso ut a Deo ipsemet accipit ut homo. Nam si omnia Pater per Filium facit, necesse est credere, quod ipse sibi exaltationem dedit et gratiam Patris deificato assumto templo. Gratia igitur ipsi ut homini accidit et exaltari dicitur propter carnem;* libro 6. Dial. de trinit. p. 127: *Secundum naturam sanctus est ut DEUS, sanctificatus autem nobiscum ut homo proprio spiritu suum ipse templum inungens.* Athanasius de naturae humanae susc. p. 471: *Evidens est omnia Patrem per eum facere atque ita fieri, ut ipse a Patre per se ipsum excitetur, ipse per se ipsum sanctificetur, ipse per se ipsum extollatur, ipse sibi vitam largiatur.* P. 465: *cum dicit, vitam dedit Filio Pater, carni vitam datam esse intelligere oportet, Pater per Filium corporis Filii excitationem perfecit.* Greg. Nyssen. contra Eunom.: *Ipsa dextra Dei unitum sibi hominem εἰς τὸ ἴδιον ὕψος ἀνήγαγεν.* Damasc. lib. 3. orth. fid. c. 7: *καὶ αὕτη μὲν (θεία φύσις) τῶν οἰκείων αὐχημάτων τῇ σαρκὶ μεταδίδωσι μένουσα αὐτὴ ἀπαθὴς καὶ τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν ἀμέτοχος, ipsa quidem divina natura proprias glorificationes carni tradit, manens ipsa passionum carnis expers.* Confer. art. de pers. Christi §. 86.

204. *Antithesis.* Qui communicationem divinorum idiomatum carni Christi factam esse negant, urgent, quod *Pater dicatur Filium exaltasse ipsique omnem potestatem dedisse.* Dan. 7, v. 13: *Filius hominis in nubibus coeli usque ad antiquum dierum pervenit.* V. 14: *et dedit ei potestatem et honorem et regnum.* Matth. 11, v. 26: *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo.* Johan. 3, v. 35: *Pater diligit Filium et omnia dedit in manus ejus.* Joh. 5, v. 27: *Pater dedit potestatem faciendi judicium Filio.* Eph. 1, v. 20: *Deus suscitavit Christum a mortuis et constituit ad dextram suam in coelestibus* Philip. 2, v. 9: *Propter quod exaltavit illum Deus et donavit illi nomen, quod est super omne nomen.* Hebraeor. 2, v. 6: *Quid est homo, quod memor es ejus?* v. 7: *gloria et honore coronasti eum.* Ex his et similibus locis concludunt hoc modo: *Si Pater exaltavit Filium eique omnem potestatem dedit, utique erit relatio inter Patrem ut dantem, et inter Filium ut accipientem, non autem inter deitatem τοῦ Λόγου ut dantem et inter humanitatem assumtam ut accipientem.* Respond. 1. dicta illa Scripturae thesin nostram tantum abest ut evertant, ut eandem potius validissime confirment. Cum enim Filius secundum deitatem sit Patri ὁμοούσιος, *ideo, quaecunque Pater facit, ταῦτα καὶ ὁμοίως facit Filius* Joh. 5, v. 19; est namque trium divinitatis personarum ut una essentia, ita quoque una potentia, una agendi *δύναμις*. Si Pater ageret *δίχα τοῦ υἱοῦ*, sine Filio, non amplius esset una Patris et Filii actio et per consequens nec una essentia. Quare in omnibus Scripturae dictis, in quibus Pater dicitur Filium exaltasse et omnem potestatem ei dedisse, confirmatur nostra thesis, quod Filius se ipsum secundum carnem, hoc est assumtam humanitatem, exaltaverit, cum solo opere ad intra sive generatione utpote proprietate characteristica excepta quicquid agit Pater, illud etiam agat Filius; 2. unde utrumque Scriptura asserit, quod *Pater collocavit Filium ad dextram suam* Ephes. 1, v. 20, *et quod Filius consederit ad dextram Patris; quod Pater unxerit Filium Spiritu et virtute* Psalm. 45, v. 8. Esai. 61, v. 1. Actor. 10, v. 38, et quod ὁ Λόγος humanam naturam assumendo eandem proprii sui Spiritus plenitudine unxerit Dan. 9, v. 24. Pater *dat* Filium Johan. 3, v. 16, *mittit* Galat. 4, v. 4, *tradit in mortem* Rom. 8, v. 32; et *Filius tradit se ipsum* Gal. 2, v. 20. Pater *suscitat Filium*, et Filius propria virtute resurgit. Pater *ponit inimicos sub pedibus Christi* Ps. 110, v. 1., *et* III. 492.
Christus ipse subjicit sibi hostes suos 1. Cor. 15, v. 22. 3. Quamvis vero una sit exaltatio, una actio, ac proinde una Patris et Filii actio, qua assumta Christi caro divinorum idiomatum particeps est facta, tamen ut terminus assumtionis non est Pater vel Spiritus s., sed solus ὁ Λόγος; ita quoque Pater exaltavit Christi carnem non in sua propria, sed in Filii persona, solus enim ὁ Λόγος humanam naturam in personae suae unitatem assumendo eandem proprii sui spiritu plenitudine unxit, ut propriam suam carnem; 4. inde quidam distinguunt inter *δόσιν καὶ κοινωνίαν*, inter *dationem et communicationem* stricte acceptam. A Patre et Spiritu s. dicuntur illa *αὐ-*

χήματα Christo secundum humanam naturam *dari*, sed non *communicari*, si stricte et in rigore loqui velimus, quia communicatio, de qua hic loquimur, est et vocatur personalis, proinde si ἀκριβῶς velimus loqui, praesupponit unionem personalem, jam vero unio personalis non est inter Patrem et carnem Christi vel Spiritum s. et carnem Christi, sed inter Λόγον et assumtam ipsius carnem; quia ergo solus Filius est assumtae carni personaliter unitus, non Pater, non Spiritus s., ideo etiam solus Filius divinas suas proprietates charactere hypostatico insignitas assumtae humanitati personaliter communicavit, non excluso interim a datione Patre et Spiritu s., sicut etiam ab incarnationis opere non excluduntur, ut ostendimus superius. 5. Cogitandum vero de causis, propter quas Scriptura sacra illam μετάδοσιν καὶ ὑπερύψωσιν ad Patrem ut plurimum referat. 1. Deus Pater ut est fons deitatis, in ipso est πηγαία θεότης, ita quoque est fons nostrae redemtionis ac salutis, unde toties Christus a Patre se in hunc mundum profitetur esse missum seque venisse, ut faceret non suam, sed Patris voluntatem Joh. 6, v. 38. c. 8, v. 42. etc. 2. Sicut Pater Λόγῳ ἀσάρκῳ per aeternam generationem suam essentiam et omnia essentialia attributa communicavit, ita quoque Λόγῳ ἐνσάρκῳ in respectu ad unionem hypostaticam Λόγου et carnis omnia in manus dare dicitur. 3. Ut ipsa missio Filii et officii ejus confirmatio divina voce coelitus facta ac miracula Deo Patri assignari soleat, ac tota obedientia in diebus carnis a Christo praestita Deo Patri dicitur praestita; ita quoque ad Patrem tanquam ad fontem referuntur divina illa αὐχήματα, quibus ut homo per unionem hypostaticam et exaltationem ad Dei dextram fuit ditatus. 4. Quemadmodum Pater dicitur Filium in mortem pro nobis tradidisse, ita quoque ex clausura et carcere eum dicitur eduxisse et divina gloria et honore decoratum ad dextram suam in coelestibus collocasse, ut sufficientissimum ac plenissimum λύτρον sibi esse praestitum ipso facto et eventu demonstraret. Breviter dicendo est in illis dictis relatio inter Patrem dantem et Filium accipientem, scilicet in tempore et per gratiam unionis et exaltationis, ex quo colligitur, hanc relationem inter Patrem et Filium intelligendam esse non respectu divinae naturae Filii, juxta quam eandem cum Patre habet essentiam ab aeterno, sed respectu assumtae humanae naturae, juxta quam in tempore dona illa accepit. Ex hoc fundamento facile respondemus ad sophisma Bellarmini libro 3. de Christo c. 8: *Si Pater aut Spiritus s. naturae humanae Christi sua idiomata communicat, sequitur inde unio inter Patrem et carnem* etc. Respondemus: 1. pari ratione concludere possem: Tota trinitas formavit corporis habitaculum, quod Λόγος in personae suae unitatem assumsit. Ergo tota trinitas est incarnata. 2. Tota natura divina dicitur carni unita in una sui ipsius ὑποστάσεων. Ergo unita est humana Christi natura Spiritui s., sed tamen illi non est personaliter unita. 3. Invertimus: Si ipsa ὑπόστασις τοῦ Λόγου carni communicata, quae tamen τοῦ Λόγου maxime est propria, quomodo non potuerint communicari attributa divina toti trinitati communia.

205. Thesis 2. *Is, cui communicatio facta, est Christus secundum humanam naturam vel, quod idem, assumta natura humana Christi.* In descriptione subjecti harum praedicationum jam ante monuimus, perinde esse sive dicatur Christo secundum humanam naturam illam communicationem esse factam, sive humanae Christi naturae eam obtigisse. Personae Christi facta est illa communicatio, sed cum in persona illa sint duae distinctae naturae, ideo porro explicandum, juxta quam naturam illa communicatio dicatur ipsi facta, ubi diserte respondemus, secundum humanam. Hanc thesin in art. de pers. Christ. §. 89. et seqq. demonstravimus: *1. ex diserta carnis expressione* Joh. 6, v. 51. 54. 55. caro Christi est vivifica. Excipiunt adversarii, Danaeus contra Chemnic. p. 285. 305, Herbornenses et reliqui Calviniani, *nuspiam carnem Christi vocari vivificam, sed quod detur pro mundi vita et quod manducans hanc carnem habeat vitam aeternam.* Respond. subordinata non sunt opposita, sed sese mutuo potius ponunt. Manducans Christi carnem inde atque ideo habet vitam, quia caro Christi data est pro mundi vita. Caro Christi inde atque ideo dari potuit pro mundi vita, quia est Λόγου, Verbi, omnia vivificare volentis propria caro, ut Concil. Ephes. contra Nestorium c. 11. recte pronuntiavit. Cyrill. in defens. hujus anath. contra Theod.: *Quia Verbi propria facta est caro, ideo et vivificatrix.* Applicatio requirit acquisitionem, acquisitio requirit sive praesupponit communicationem, communicatio unionem, inde Christus sic concludit Joh. 6, v. 51: *Ego sum panis vivus,* ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, *qui de coelo descendit.* Ergo, *si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum, et panis, quem ego dabo, caro mea est,* ἡ σάρξ μου ἐστίν, *quam ego dabo pro mundi vita.* Et postea v. 54: *Qui manducat carnem meam, habet vitam;* v. 35: *Caro enim mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus, scilicet vivificus*, inde atque ideo, quia est mea caro et meus sanguis; 2. *ex particulae determinativae adjectione* Joh. 5, v. 27: *Pater dedit Filio* ἐξουσίαν *faciendi judicium,* ὅτι, *quia est Filius hominis*, ut notetur objectum, quod scilicet Christo, ut est filius hominis sive secundum humanam naturam illa potestas sit data. Particula ergo ὅτι proprie loquendo hic non est αἰτιολογική, quia humana natura non est causa illius dationis, alias omnes homines haberent hanc potestatem, cum posita causa et non impedita effectus sequatur, sed est διοριστικὴ καὶ δεικτική, ostendens naturam, cujus respectu illa datio Christo in tempore obtigerit, quae sit καθὼς vel καθότι, quod patet etiam ex versu sequente, inde enim atque ideo Christus voce sua humana mortuos ex sepulchro poterit excitare, quia ipsi ut homini potestas judicium faciendi ac proinde etiam mortuos excitandi data. *Etsi* (scribit Pelargus in comm. h. l.) *quidam veterum, ut Tertull. contra Prax. c. 16. Ambros. lib. 2. de fid. c. 4.*

2. I fact man tie, Chri sec hum natu III.

Chrysost. homil. 38. in Johann. ad generationem referunt aeternam, qua Pater Filio largitus est omnia, expresse tamen evangelista determinat, datam esse ipsi hanc potestatem, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου, quia filius hominis est, hoc est διὰ et κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Cyrillus libr. 2. in Johan. c. 144: *Christus causam subjecit, qua se vitam et potestatem judicii sibi a Patre datam dixerit, quia filius hominis est, ut intelligamus omnia sibi data esse ut homini. Unigenitus vero Filius non vitae particeps, sed vita naturaliter est.* C. 140: *In quantum quidem Verbum Dei et Deus est, habet hanc potestatem naturaliter, in quantum autem homo factus est, accepisse se hanc potestatem aperte profitetur.* Tossan. Calvin. sic exponit, *quia filius hominis est, hoc est quia humiliavit se ipsum in assumta servi forma et fuit obediens patri usque ad mortem.* Philipp. 2, v. 9. hanc interpretationem non repudiamus, sed tamen addimus, secundum eandem naturam Christo datam potestatem exercendi judicii, secundum quam est humiliatus, quia illa datio ἐξουσίας κριτικῆς pertinet ad exaltationem, quae exinanitionem et humiliationem est secuta. Jam vero secundum humanam naturam Christus est humiliatus. Ergo secundum eandem accepit illam potestatem, et per consequens objectum dationis connotatur. Quidam ex Calvinianis sic exponunt, *quia filius hominis est, hoc est, quia visibili forma veniet ad judicium.* Atqui τὸ esse filium hominis in quo Scripturae loco significat visi-
494. bilem ad judicium reditum? nec visibilis adventus est causa hujus dationis, sed unio hypostatica et exaltatio ad Dei dextram. Sic ergo corrigimus hanc interpretationem. Quia Christus in visibili forma ad judicium rediturus voce sua mortuos excitabit et ad tribunal suum judiciarium vocabit, ideo etiam ipsi *ut homini* potestas judicium faciendi data intelligitur, ut hac ratione non causa, sed consequens hujus dationis reditus ad judicium exercendum statuatur. etc. *3. Ex circumstantiarum notatione*, quibus digitus ad humanam naturam intenditur. Apocal. 1, v. 13. c. 5, v. 5. 6. et 12. Psalm. 8, v. 7. Johan. 3, v. 35. Ephes. 1, v. 22. Excipiunt *personae duntaxat unitatem ejusmodi descriptionibus exprimi, quod is, cui talia tribuuntur, sit etiam verus homo et hominis filius.* Respondemus: imo vero non tantum personae unitas, sed etiam illud objectum, illa natura exprimitur, juxta quam talis communicatio Christo facta. Quae enim haec esset praesentiae descriptio? Filius hominis ambulans in medio candelabrorum aureorum vestitus est podere, caput et capilli ejus sunt candidi instar nivis, hoc est Christus tantum ut Deus ecclesiae suae praesens est, sed natura humana, juxta quam ipsi competunt caput, capilli, pedes etc., in remotissimo a nobis loco versatur? Quae haec foret analysis? Agnus stans tanquam occisus dignus est accipere virtutem, hoc est Christus secundum humanam naturam occisus, secundum divinam naturam talia accepit. Christo omnia in manus data, hoc est ipsius divinitati, juxta quam non competit ipsi habere manus ac pedes, omnia ei sunt data? *4. Ab exinanitionis et exaltationis connexione.* Exaltatio describitur ut immediatum consequens exinanitionis. Ergo etiam secundum eam naturam competit Christo exaltatio, juxta quam fuit exinanitus, hoc est juxta naturam humanam, Psalm. 8, v. 6 et 7. Psalm. 110, v. ult. Luc. 24, v. 26. Roman. 14, v. 9. Ephes. 1, v. 20. Philipp. 2, v. 9. Hebr. 2, v. 9; *5. a praestantioris nominis collatione.* Secundum quam naturam Christus angelis praestantior factus, κρείττων γενόμενος, et praestantius nomen sortitus, secundum eandem etiam est exaltatus et divinam gloriam accepit. Jam vero secundum humanam naturam prius ipsi competit. Hebr. 1, v. 4. Phil. 2, v. 9; *6. ex temporis determinatione.* Quae in tempore Christo data dicuntur, non possunt illi data intelligi secundum deitatem, juxta quam omnia habet ab aeterno. Jam vero in tempore illa dicuntur Christo data, Dan. 7, v. 13. c. 9, v. 24. Joh. 17, v. 1; *7. a deitatis conditione.* Divina natura est immutabilis, perfectissima, αὐταρκής. Ergo per unionem in tempore factam et per exaltationem dies carnis secutam ipsi addi nihil potuit; *8. ex finis consideratione.* Quae Christo in tempore data sunt, fine eo data sunt, ut Christus officium mediatoris exsequatur. Jam vero Christus secundum deitatem per essentiam ab aeterno obtinet divinam potentiam et ἐνέργειαν ad officii mediatorii opera requisitam. Ergo non fuit opus, ut secundum divinam naturam quicquam ei in tempore daretur.

206. Hisce argumentis dicto loco latius expositis conjungenda sunt sequentia: *1. a divinitatis inhabitatione in assumta Christi carne.* In qua natura habitat tota plenitudo deitatis, illi etiam divina gloria ac majestas vere et realiter est communicata. Ratio est, quia tota plenitudo deitatis non est nec esse potest absque divina gloria et majestate, ac inhabitatio totius hujus plenitudinis non est nec esse potest absque communicatione, ut ostendimus in c. 8. de communicatione naturarum. Jam vero in assumta natura humana tota plenitudo deitatis habitat, ut ibidem ostendimus ex vocabulis κατοικεῖν et σωματικῶς. Quodsi enim vocem σωματικῶς exponamus *corporaliter*, non poterit per eam describi modus inhabitationis, quippe qui non est corporeus, sed notatur subjectum, ut sic loquar, h. e. natura illa, quae est inhabitantis plenitudinis deitatis templum et habitaculum. Idem colligitur ex Coloss. 1, v. 19: *Complacuit Patri in ipso habitare, κατοικῆσαι, omnem plenitudinem*, quae inhabitatio ibidem refertur ad εὐδοκίαν. Jam vero quod Christus ab aeterno est plenus et perfectus Deus, id non pertinet ad εὐδοκίαν, sed ad φύσιν et naturam, ergo agitur de inhabitatione plenitudinis in assumta natura, juxta
quam etiam caput ecclesiae constitutus est, post- III. 495.
quam per sanguinem suum omnia pacificaverat v. 18. et 20; *2. ex Spiritus s. unctione.* Juxta quam naturam Christus in tempore unctus est Spiritu s., juxta eandem etiam accepit virtutem divinam et infinitam, quae per miracula divina se exseruit Actor. 10, v. 38. Jam vero juxta humanam naturam Chri-

stus in tempore unctus est Spiritu s. Ergo. Assumtum probatur *tum ex proprietate personali deitatis*, quia secundum divinam naturam Spiritus s. ab omni aeternitate a Christo Dei Filio non minus quam a Patre procedit, ac secundum divinam naturam est ungens, tum *ab unctionis tempore*, quia Dan. 9, v. 24. expresse determinatur tempus, quando unguendus sit sanctus sanctorum. Confer Esa. 61, v. 1. Joh. 3, v. 31. 35. Actorum 10, v. 38. Idem magno consensu docent pii veteres, Irenaeus libro 3, c. 10. p. 180: *Secundum id, quod Verbum Dei homo erat ex radice Jessae et filius Abrahae, secundum hoc requiescebat Spiritus Dei super eum, et unguebatur ad evangelizandum humilibus.* Cyrill. in c. 11. Esa.: *Licet interdum Christus dicatur Spiritum accipere, cum sit tamen ipse choragus et subministrator Spiritus s. et non ex mensura det, sed ex propria plenitudine illud dignis impertiat, hoc pro mensura et modulo exinanitionis intelligatur accipere.* Chrysostomus hom. de sanct. et ador. Spir.: *Nullus sic impius, ut credat, quod divinitas accipiat Spiritum s.; habuit igitur caro Spiritum s., non partem donariorum sicut nos, cum uni sapientia sacrata datur, sed omnia habuit dona.* Oecum. in c. 1. Heb.: *unxit te Deus tuus τὸ σοῦ διὰ τὴν σάρκα. Unguitur enim humanitas Spiritu s., unctio vero est quasi tota ungentis praesentia.* Damascenus 4. orth. fid. capite 1: *Uncta est caro deitate, unctio enim ipsa ad humanitatem spectat; 3. ex collocatione ad Dei dextram.* Secundum quam naturam Christus ad Dei dextram collocatus, secundum eam etiam divinam majestatem accepit, ut postea demonstrabitur. Jam vero secundum humanam naturam est ad dextram Dei collocatus, quod probatur primo *ex natura deitatis*, secundum divinitatem est ipsa Dei dextra et virtus Luc. 1, v. 35. 1. Corinth. 1, v. 24. secundo *ex tempore collocationis*. Christus in tempore collocatus est ad dextram Dei, Marc. 16, v. 19: *postquam locutus est, assumtus est in coelum et consedit a dextris Dei.* Matth. 26, v. 64: *amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei*, (in quo dicto quatuor observanda sunt: 1. denominatur Christus a natura humana; 2. assignatur temporis ratio; 3. connectitur sessio ad dextram Dei cum adventu in nubibus coeli; 4. Filius secundum deitatem est ipsa dextra Dei. Ergo non potest dici secundum deitatem sedere ad dextram Dei.) Tertio *ex modo concludendi apostolico:* Paulus 1. Corinth. 15, v. 8. probat Christi resurrectionem ex sessione ad dextram Dei, inde sic inferimus: Cujus naturae est id, quod demonstratur, ejusdem naturae etiam argumentum esse oportet, alias non esset ductum *ἐξ οἰκείων*, sed *ἐξ ἀλλοτρίων*, nec esset rei demonstratae et medii demonstrativi apta connexio. Jam vero resurrectio est naturae humanae, et ex ea demonstratur ex sessione ad dextram Patris. Ergo. Quarto *ex descriptione illius collocationis.* Paulus Eph. 1, v. 19. *asserit Deum omne suum robur exseruisse, τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος in Christo resuscitando et ad dextram suam in excelsis collocando.* At hoc non potest intelligi de Christo secundum deitatem; 4. *ex gratiae adjectione.* Paulus Philip. 2, v. 9. utitur verbo *ἐχαρίσατο*, *Deus ex gratia donavit Christo nomen.* Jam vero Christus secundum deitatem nihil habet ex gratia, alioqui non esset natura Deus; 5. *ex dominii collatione.* Actorum 2, v. 36. Christus dicitur in tempore *factus Dominus.* Jam vero hoc secundum divinam naturam de eo dictum accipi nequit, quippe secundum quam natus est Dominus ab aeterno, per scilicet a Patre generationem.

207. *Dicta patrum* magno numero citantur in Apolog. Form. Concord. et in lib. Chemnicii de duabus naturis c. 25. p. 370; quaedam eorum adducta sunt in art. de pers. Christi §. 98., quibus adjungenda sunt sequentia. Regulà communi antiquitatis suffragio comprobata proponitur a Theodor. III.
Dial. 2: *ὅσα λέγει ἡ γραφή, ὅτι ἔλαβεν ὁ υἱὸς καὶ ἐδοξάσθη, διὰ τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ λέγει, οὐ τὴν θεότητα.* Athanasius orat. 4. contra Arian. p. 279. *dicit, se potestatem accepisse ut hominem, quam semper habet ut Deus; dicit, glorifica me, qui alios glorificat, ut ostenderet carnem se habere rerum istarum indigam, ac proinde carne suae humanitatis glorificationem accipiente ita loquitur, quasi ipse eam accepisset.* Eusebius emiss. homil. post Dom. pass.: *Nos Christum secundum humanitatem omni virtute et gratia plenum esse confitemur.* Basil. libr. 2. contra Eunom. tom. 2. p. 322. in c. 2. Act.: *Non de essentia ipsa Verbi Dei, quod in principio erat apud Deum, sed de eo, qui se ipsum exinanivit in forma servi et factus est conformis corpori humulitatis nostrae et crucifixus est ex imbecillitate, palam verba facit.* Libro 4. contra Eunom.: *Data est mihi omnis potestas. Glorifica me ea gloria* etc., *ea intelligere oportet de incarnatione et non de deitate.* Hieron. in comm. c. 2. Phil.: *Humiliationem et exaltationem ad humanam Christi naturam referendam esse docet.* Cyrill. lib. 4. thesauri c. 2. fol. 36: *Quia vita secundum naturam Filius est, accipere vitam a Patre dicitur, non in quantum verbum aut imago Patris, sic enim ipse quoque naturaliter vita est, sed in quantum homo factus.* Epist. 1. ad success.: *Si quis illud Christi corpus divinum dicat, sicut et hominis humanum a decentissima ratione non deviat, quia corpus est Dei et ineffabili gloria illustratum.* Chrysostomus homil. 4. in Epist. Hebraeor. col. 1687. Bas.: *Omnia subjecisti sub pedibus ejus*, hoc proprie aptatur ad Christum secundum carnem. Augustinus tom. 6. contra serm. Arian. c. 12: *Illud sede a dextris meis in carne completum est efficaciter, et suo tempore in carne sedet ad dextram Patris.* Libro 2. contra Maximin. c. 5: *In qua forma crucifixus est, ipsa exaltata est, ipsi donatum est nomen, quod est super omne nomen, ut, cum ipsa forma servi nominatur, Filius unigenitus DEI intelligatur.* Tract. 111. in Joh.: *Illa forma servi levata est, quam sumsit ex virgine, et ad dextram Patris collocata.* Theophyl. in c. 28. Matth. p. 906. Basil.: *Quia*

humana natura prius condemnata, nunc unita Dei Verbo personaliter in coelo sedet, et ab angelis adoratur, merito dicit: data est mihi omnis potestas in coelo, etenim humana natura prius serviebat, nunc in Christo imperat omnibus. In c. 7. Hebr. super verba: *Excelsior coelis factus:* τὸ δὲ γινόμενος δῆλον πάλιν, ὅτι περὶ τοῦ κατὰ σάρκα, ὡς γὰρ θεὸς Λόγος ἦν ἀεὶ τῶν οὐρανῶν ὑψηλότερος. Theodoretus Dial. 2: *Corpus est divina gloria glorificatum et a coelestibus adoratur potestatibus.* Primasius in c. 2. Hebr.: *In hoc, quod homo est, accepit hereditatem mundi, honore coronatus est in confessione aeternae majestatis. Sicut Verbo omnia creata sunt, ita ille homo assumtus a Verbo cum Verbo possidet omnia.* Leo serm. 3. de pass. in persona Christi: *Vobis praestatur haec ascensio et super omnes coelos ad Patris dextram collocanda vestra in me humilitas elevatur.* Epist. 41: *Quicquid in tempore Christus accipit, secundum hominem accipit, cui quae non habuit conferuntur, quae in forma servi accepit, eadem in forma Dei etiam ipse donavit.* Vigil. libr. 4. contra Eutych.: *Quae natura est cui dixit, sede ad dextram meam, esto meae particeps sedis, illa nimirum natura, quae audiverat, terra es et in terram ibis.* Dacius Clarus advers. Varimund. in haeres. col. p. 258: *Si opposuerint Ariani tibi illud in Actis, Dominum et Christum fecit Deus, responde, non secundum deitatis naturam dicitur factus filius Dominus, sed secundum assumti hominis formam.* Confer Damascen. per totum lib. de orth. fid.

208. *Antithesis.* Veritatis adversarii in diversas hic abeunt partes: Quidam concedunt ea, *quae Christo in tempore dicuntur data, secundum humanam naturam donata dici,* (Beza part. 1. resp. ad act. Coll. p. 237. 144. 145. 146. 148. 161. 164. 170. Danaeus in exam. Chemnic. p. 361. Genev.); *sed negant illa esse dona vere divina et infinita,* contra quos thesi sequente disputabitur. 2. Quidam agnoscunt *dona vere divina et infinita Christo data, sed negant eadem ipsi ut homini sive secundum humanam naturam esse data,* disputant enim *personae mediatoris esse data, ibique esse subsistendum.* Trelcatius in loc. p. 58. et 59, contra quos in artic. de persona Christi §. 100. et in Harm. de resurrect. c. 12. p. 438. produximus hanc regulam: Quicquid de persona Christi praedicatur, illud vel secundum divinam tantum vel secundum humanam tantum vel secundum utramque naturam ipsi tribuitur. Sadeel opponit contrarium theorema in lib. de veritat. humanae naturae, *quaedam de Christo dici, quae secundum ejus personam tantum intelligenda, hoc est, quae privatim et proprie non pertinent ad alteram ex naturis.* Sed negamus hoc theorema idoneo aliquo exemplo confirmari posse. Sadeel producit sequentia: Primum ex Matth. 17, v. 5: *Hic est Filius meus dilectus.* Respond. est haec propositio personalis ideoque ad unionis hypostaticae descriptionem pertinet, non autem de datis in tempore agit. Secundum ex phrasi: *Filius DEI de coelo descendit.* Respond. in ea describitur incarnatio et *inclinatio* illa, ut loquuntur veteres, qua divina majestas Filii in ipsa ἐνσαρκώσει ad carnis nostrae infirmitatem sese dimisit, unde in symbolo Niceno statim additur explicatio: *ET HOMO FACTUS EST.* Tertium *ex propositionibus, in quibus Christus dicitur rex et sacerdos noster.* Respondemus: illae pertinent ad tertium genus communicationis, sunt enim nomina officii, quod competit Christo secundam utramque naturam. Alii addunt hoc sophisma: *Quicquid Christo in tempore datum, secundum humanam naturam ipsi datum. Unio data ipsi in tempore. Ergo secundum humanam naturam. Conclusio est absurda. Ergo aliqua ex praemissis. Non minor, ergo major.* Respond. unio proprie et accurate loquendo non dicitur Christo data, sed divinae et humanae naturae unio in tempore dicitur facta. Unio non pertinet ad communicationem idiomatum, sed est communicationis illius fundamentum, inde enim atque ideo caro divinas ἐξοχὰς accepit, quia Λόγῳ personaliter est unita et ad Dei dextram collocata. Huic Sadeelis et Trelcatii opinioni affinis est Bellarmini exceptio, qua lib. 3. de Christo c. 15. disputat, *sessionem ad dextram DEI datam humanitati, non ipsi in se, sed in supposito. Non enim factum est, ut humanitas in se ipsa sedeat ad dextram DEI, sed ut sit humanitas illius personae, quae sedet ad dextram DEI.* c. 16. *data est gloria Dei Patris humanitati Christi, non in ipsa, sed in supposito.* Respond. Bellarminus ex subordinatis facit pugnantia. Sic enim concludimus: Cui communicata est divina hypostasis, illi etiam sessio ad dextram Dei obtigit, et dona vere divina sunt communicata. Sed assumtae Christi carni communicata est hypostasis divina. Ergo. Vitiosa proinde est illa oppositio: Data haec sunt carni, quatenus in hypostasi τοῦ Λόγου subsistit. Ergo non sunt data ipsi carni. Vide disp. 2. de gloria Dei §. 14. 3 Quidam donata in tempore referunt ad Christum *secundum deitatem κατά τι propter antegressam exinanitionem et secutam gloriae manifestationem.* Beza p. 1. resp. ad Coll. p. 96. 97: *Deitas sese quodammodo exinanivit,* p. 145: *Nemo negat hanc Verbi omnipotentiam quadamtenus sub velo carnis ad tempus delituisse et quodammodo, quod ad manifestationem attinet, videri posse ipsi τῷ Λόγῳ ratione suae deitatis fuisse restitutam, cum in hac quoque carne Christus peractis ipsius infirmitatis diebus supra omne nomen eveheretur.* Sohnius in exeg. p. 120: *Christus actu habuit gloriam aequalem cum Deo Patre, sed ad tempus, eaque se abdicavit.* Contra quos disputavimus art. de persona Christi p. 101; hoc loco sic concludimus. Secundum quam naturam Christus exinanitus, secundum eandem etiam est exaltatus. Atqui non secundum divinam, sed secundum humanam duntaxat naturam est exinanitus, ut docet definitio exinanitionis tradita ab apostolo Phil. 2, v. 9, quod sit Christi θεανθρώπου in forma servili humilis obedientia usque ad mortem crucis. Si obvertant *per*

glorificationem et exaltationem deitati attributam se
III. 498. *non intelligere majestatis et gloriae restitutionem, sed duntaxat manifestationem ac patefactionem.* Tossan. in notis Joh. 17: *Da ut, cum post obtentam victoriam contra diabolum, mortem et peccatum ad te in coelum assumtus fuero, totus mundus cognoscat, quod ego sim filius tuus unigenitus, una tecum verus Deus.* Tilenus part. 2. Disput. 7. §. 2: *Divina natura exaltata est κατά τι patefactione majestatis, quae in statu exinanitionis se quodammodo occultaverat.* Respondemus nos libenter fateri, quod exaltatio in quibusdam Scripturae dictis DEO attributa significet majestatis divinae agnitionem, praedicationem, glorificationem ac nominis divini celebrationem, sed quod exaltatio et glorificatio, quae Christo in tempore obtigit, nihil aliud quam aeternam duntaxat manifestationem, quae respectu nostri tantum fiat, denotet, illud vero est quod negamus sequentibus permoti argumentis: 1. Christus Joh. 17, v. 5. petit se glorificari *παρὰ Πατρί, apud Patrem,* jam vero gloria deitatis Christo competens nunquam fuit Patri abscondita. Ergo glorificatio, quam petit Christus, non potest exponi de manifestatione duntaxat gloriae deitatis coram hominibus hactenus absconditae. Confer Joh. 12, v. 28. et 30. 2. Exaltatio et glorificatio Christi sic describitur Hebr. 1, v. 4, quod per eam *in se ipso Christus sit factus κρείττων, melior ac praestantior.* Ergo non significat nudam manifestationem. 3. Christus in medio exinanitionis statu asserit, et vere quidem asserit, *omnia sibi a Patre tradita* Matth. 11, v. 27. Joh. 17, v. 2. Confer. Joh. 3, v. 35, ubi manifestatio nulla veritatis specie urgeri potest, quia gloria divina Christo data sub velo carnis adhuc delitescebat. 4. Plenissima divinae gloriae Christo datae manifestatio demum sequetur in die novissimo, Hebr. 2, v. 8: *nunc nondum videmus ei omnia subjecta,* unde dies adventus vocatur *ἀποκάλυψις τῆς δόξης αὐτοῦ* 1. Petr. 4, v. 13; ergo glorificatio, quae jamdum Christo obtigit, non potest de nuda manifestatione accipi. 5. Ephes. 1, v. 19. dicit apostolus, quod Deus *ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος exseruit in Christo resuscitando* et ad dextram suam in excelsis collocando. At si exaltatio tantum respectu hominum accipienda, tunc Deus robur illud in hominibus potius quam in Christo exercuisse dicendus foret, excitando scilicet illam gloriae Christi agnitionem. 6. Explicatio de manifestatione gloriae coram hominibus non potest ad omnia Scripturae dicta, quae de datis in tempore loquuntur, applicari, ut patebit ex thesi sequente. Ergo laborat vitio particularitatis. 7. Patres omnes, qui contra Arianos et Photinianos disputarunt, ea, quae in tempore Christo data, ad humanam ipsius naturam referunt, nequaquam vero de quadam deitatis manifestatione gloriam illam exponunt. 8. Illa ipsa manifestatio gloriae non nisi ad assumtam naturam humanam referri et illius respectu intelligi potest, alias etiam Pater et Spiritus s. eodem modo essent glorificati in Christi glorificatione, quo Christus dicitur in sua exaltatione glorificatus. Sicut Patris et Filii una deitas, essentia una, ita quoque una operandi potentia, ideoque Filii deitas etiam in media exinanitione non minus se exserit in gubernatione coeli et terrae, quam deitas Patris Joh. 5, v. 17; in carne autem se non exserit, hoc est per carnem radios suos plena luce in statu exinanitionis non semper sparsit. Quod si propterea Christum secundum deitatem velimus dicere exinanitum, consequens fuerit, Deum toties exinaniri, quoties praesentiam majestatis in aliqua creatura evidenter non exserit. 9. Christus ita exaltatus et glorificatus est, ut in illa exaltatione sit *factus Dominus* Act. 2, v. 36. et *ex gratia acceperit nomen, quod est super omne nomen* Philipp. 2, v. 9; *ac subjecta sint omnia sub pedibus ejus* Ephes. 1, v. 22, quae non possunt de nuda tantum manifestatione accipi. 10. Si ex hominum agnitione et praedicatione glorificatio Christi duntaxat aestimanda, non posset dici in resurrectione et ascensione exaltatus, quia resurrectio et ascensio tunc temporis paucis in Judaea fuit nota, tunc ergo demum dici deberet exaltatus, quando progressu temporis per praedicationem evangelii in omnes gentes a populis quam plurimis pro Dei Filio ac coeli terraeque Domino fuit agnitus. 11. Denique ut Christus non III.
tantum respectu humanae agnitionis, sed respectu sui conceptus, natus, passus, mortuus, resuscitatus et in coelum elevatus; ita quoque non hominum duntaxat, sed sui ipsius respectu ad dextram majestatis in coelestibus collocatus dicitur. 4. Quidam *secundum utramque naturam ea Christo data esse statuunt, et Christum secundum utramque naturam exaltatum esse asserunt, aliter tamen respectu humanitatis, aliter respectu deitatis.* Anhald. in Apolog. opposita Electoralib. p. 463. in defens. arg. 38: *In aliis locis Scriptura loquitur de exaltatione totius personae juxta utramque naturam ad perpetuum regnum et sacerdotium, per quam utriusque naturae proprietas non tollitur, velut data est mihi omnis potestas, Deus constituit eum super omnia.* Polanus in Syntagm. lib. 6, c. 22. p. 415: *Christus est exaltatus non tantum secundum humanam, sed etiam secundum divinam naturam. Haec thesis est orthodoxa, catholica ac pia.* Contra hos disputavimus in art. de pers. Christi §. 102; hoc loco explicabimus argumentum, quod pro illa hypothesi de exaltatione utriusque naturae afferre solent: *Sedere ad dextram Dei est regnare. Christus secundum utramque naturam regnat. Ergo secundum utramque naturam sedet ad dextram Dei.* Respond. ambiguitas est in voce regnandi. Regnat Christus ut Deus per naturalem sive essentialem suam omnipotentiam, quam per aeternam generationem a Patre accepit. Regnat Christus ut homo ab exaltationis tempore non per essentialem humanitatis suae omnipotentiam, sed per sessionem ad dextram Dei, unde sessio ad dextram Dei non simpliciter et absolute significat regnum, sed etiam connotat causam, unde illud sit profectum, ut monet Nazianzenus lib. 4. de Theol. Christus ut Deus proprie et accurate loquendo non sedet ad

dextram Dei, sed est ipsa Dei dextra, sed ut homo in tempore ad dextram Dei evectus vi illius sessionis omnia in coelo ac terra gubernat.

209. **Thesis.** 3: *Id quod communicatur sive materia communicationis est divina majestas, gloria ac potentia, et proinde dona vere infinita et divina.* Non negamus praeter essentiales humanae naturae proprietates etiam *dona quaedam habitualia* subjective Christo homini inhaerere, quae etsi sunt excellentissima et omnium hominum ac angelorum dona longo intervallo excedunt, tamen sunt et manent finita; sed addimus praeter haec dona habitualia et finita etiam *dona vere infinita et immensa* per unionem personalem et exaltationem ad dextram Patris esse Christo homini communicata, ac proinde τὸ πρᾶγμα κοινωνητὸν esse ipsam divinam majestatem et gloriam τοῦ Λόγου, quod ut fiat manifestius, primo *in genere*, secundo *in specie* de illis κοινωνητοῖς agemus.

210. *1. In genere* divinam majestatem et gloriam adeoque dona vere infinita Christo secundum humanam naturam data esse probamus sequentibus fundamentis: *ab ὑποστάσεως communicatione.* Si Λόγος se ipsum totum ac suam personam et naturam carni assumtae communicavit, utique non tantum finita quaedam dona, sed vere infinita αὐχήματα carni sunt communicata, quia Λόγου natura et persona non est aliquod finitum, sed vere infinitum et immensum. Sed verum prius, ut suo loco probavimus. Ergo et posterius. Si obvertas, *communicationem ὑποστάσεως pertinere ad personalem unionem, non autem ad idiomatum communicationem*, respondemus nos hoc libenter concedere, interim tamen ex ὑποστάσεως communicatione recte probatur, non finita duntaxat dona habitualiter carni inhaerentia esse Christo ut homini communicata, sed majestatem et idiomata vere divina, cum τοῦ Λόγου ὑπόστασις complexu suo idiomata vere divina et immensa contineat, sicut ipsa quoque divina est et immensa; *2. a Spiritus s. unctione.* Qui plenitudine Spiritus s. unctus est ac Spiritum s. *non ad mensuram*, sive sine mensura accepit, illi data sunt dona vere divina et infinita. Ratio est, quia dari sine mensura necessario infert donum illud quod datur esse immensum, contra vero ἀντιφατικῶς sibi invicem opponuntur, dona Christo data esse finita, et tamen Spiritum s. ipsi datum sine mensura. Jam vero Christus unctus est plenitudine Spiritus s. ac Spiritum s. accepit sine mensura. Quod probamus 1. ex Psalm. 45, v. 8. Hebr. 1, v. 9: *unxit te Deus tuus oleo laetitiae* מֵחֲבֵרֶיךָ *prae consortibus tuis*, supra consortes tuos, παρὰ τοὺς μετόχους σου, ubi unctio Spiritus non tantum *gradibus*, sed etiam *specie* distinguitur ab unctione, quae membris Christi propter ipsum contingit, ut clarius patebit ex sequentibus; 2. ex Joh. 3, v. 34: *Non dat Deus Spiritum ad mensuram.* (Socinus dubitat, *an hic locus ad Christum referri debeat* in tract. de Deo, Christo et Spiritu s. p. 16, *cum nulla fiat in his verbis Christi mentio*, existimat igitur *commodius ad totum evangelii praedicationis ministerium referri.* Sed ex toto contextu manifestum est, non nisi de Christo hic sermonem esse. Confer v. 30. 31. 32. 33 et 35; idem ostendit res ipsa, quia Christi membris datur Spiritus s., *opulente* quidem Tit. 3, v. 6; interim tamen ad mensuram Rom. 12, v. 3, 1. Cor. 12, v. 7, unde *primitias Spiritus* accipere dicuntur Rom. 8, v. 23.) Quod si ergo non ad mensuram accepit Christus Spiritum s., utique dona, quae accepit, sunt immensa. In paraphrasi Syriaca habetur vox בְּכַיְלָא *in mensura, modio*, a rad. כִּיל, quod significat *mensurare, metiri.* Sensus igitur est, quod Christo non sit datus Spiritus s. ad mensuram, quae possit exhauriri, *sed cum omni redundantia*, ut loquitur Tertull. lib. de trinit. *Spiritus s.* (inquit) *habitat in solo Christo plenus et totus, nec in aliqua mensura aut portione mutilatus, sed cum tota sua redundantia cumulate admissus, ut ex illo deliberationem quandam gratiarum ceteri consequi possint, totius sancti Spiritus in Christo fonte remanente, ut illo donorum atque operum venae ducerentur Spiritu s. in Christo affluenter habitante.* Alcuinus lib. 2. de trinit. c. 11: *Hominibus ad mensuram dat, unico autem Filio ad mensuram non dedit, quia omnis plenitudo divinitatis in ipso habitat. Ipse enim est, qui dat sanctis, ipse est, qui accepit, et quia potens est ad mensuram dare, ideo non debuit ad mensuram accipere.* Inanis igitur ἀδολεσχία, imo ἀντίφασις est, quando Martin. in incis. p. 23. exponit *de bonis Spiritus s. sine mensura, non tamen immense donatis*, cui contradicunt Polan. in Syntagm. p. 160. Piscat. in comm. h. l. observat. 17, qui fatentur, *immensa Spiritus s. dona intelligi.* Tossanus in not. marg. *non ad mensuram sicut credentibus, sed perfecte, abundanter.* Si obvertere velint, *dici Spiritum s. Christo datum οὐκ ἐκ μέτρου, quia fons, ex quo Spiritus datio procedit, est immensus et infinitus*, respondemus non tantum *terminum a quo*, sed etiam *terminum ad quem*, a Johanne exprimi, quod Christo Spiritus s. sine mensura datus sit, ut connexio ostendit, statim enim subjungitur v. 35: *Pater diligit Filium et omnia dedit in manus ejus;* 3. ex Joh. 1, v. 16: *de plenitudine ejus omnes accepimus.* Cum plenitudo illa Spiritus in Christo habitans, *requiescens* Esa. 11, v. 1. *et manens* Joh. 1, v. 32. in membra corporis mystici dimanet, ut illa *in odore unguentorum ejus* currant Cant. 1, v. 1, ideo necesse erat omnem Spiritus s. redundantiam in illo capite residere. Quod finitum est et mensuratum, illud diminuitur, si illi quippiam detrahas; 4. ex Act. 10, v. 38: *unctus Spiritu et virtute sanavit oppressos a diabolo.* Unctio Spiritus conjuncta fuit cum divina et infinita virtute, quae per miracula sese exseruit. Ut enim humana Christi natura ad miraculorum operationem, daemoniorum ejectionem et officii regii administrationem esset idonea, ideo requirebatur, ut non finita Siritus s. potentia ungueretur, sed immensa et infinita; *5. ex deductione ad absurdum.* Si humana Christi natura per unionem personalem cum Λόγῳ pervenit tantum ad finitorum Spiritus s. donorum communionem, consequens est,

illam τῷ Λόγῳ itidem ad certum gradum et quasi partem vel mensuram unitam esse, ut sic inter unionem τοῦ Λόγου cum propria carne et ipsius in-
III. 501. habitationem in sanctis sit quaedam proportio, quod Nestorianum.

211. *3. Ex totius plenitudinis deitatis inhabitatione.* Tota plenitudo deitatis complectitur non tantum finita quaedam, sed vere divina et infinita αὐχήματα. Jam vero *tota plenitudo deitatis habitat in Christo* secundum humanam naturam Col. 2, vers. 9. Ergo etiam dona vere divina et infinita ipsi secundum humanam naturam competunt, inhabitationem enim illam non esse absque communicatione ostendimus superius cap. 8; *4. ex gloriae Christo datae descriptione.* Talis gloria Christo in tempore data: 1. quam habuit ab aeterno apud Patrem Johann. 17, v. 5; 2. quae est ipsi in deitate cum Patre essentialiter communis Matth. 16, v. 27. c. 24, v. 30. c. 25, v. 31. 2. Petr. 1, v. 17. Apoc. 5, v. 13; 3. quae se exserit per divina miracula Joh. 2, v. 11; 4. quae est gloria *tanquam unigeniti a Patre* Joh. 1, v. 14, ubi particula ὡς est βεβαιώσεως καὶ ἀναμφισβήτου διορισμοῦ, confirmationis et indubitatae definitionis, ut monet Chrysostomus homil. 11. in Joh., respondens כ Hebraeo, quod vocatur כ *veritatis.* Atqui talis gloria non est finita, sed infinita, divina et immensa.

212. *5. Ex collocatione ad dextram Dei.* Juxta quam naturam Christus ad dextram Dei evectus, juxta eam accepit dona vere divina et immensa ac particeps factus est divinae majestatis, gloriae ac potentiae. Ratio connexionis patet ex omnibus Scripturae locis, quae dextram Dei per divinam potentiam, sessionem ad dextram Dei per regnum ac dominium describunt, de quibus suo loco. Jam vero Christus secundum humanam naturam evectus est ad Dei dextram. Ergo. (Bellarminus lib. 3. de Christo c. 45: *Per dextram Dei a multis intelligitur beatitudo aeterna, non autem majestas aut potentia divina.* Ephes. 2. *consedere nos fecit in coelestibus in Christo.* Respondemus: aliud est consessus in coelestibus omnibus beatis communis, aliud vero sessio ad dextram Dei soli Christo propria, Hebr. 1, v. 5. Adde quod Bellarm. hoc ipsum postea repudiat §. nec etiam: *Non est sensus*, inquit, Eph. 2. *omnes nos esse sessuros ad dextram Dei in propriis personis, sed in Christo, quia tota Scriptura soli Christo tribuit sedere ad dextram*); *6. ex illatione a minori ad majus.* Si nos erimus κοινωνοὶ τῆς θείας φύσεως in altera vita, quando Deus *erit omnia in omnibus* 1. Corinth. 15, v. 28, quin imo etiam inchoative in hac vita, multo magis carni Christi communicata est divina majestas et idiomata vere divina. Sed verum prius 2. Petr. 4. 1. Joh. 1. v. 6. Connexio probatur, quia Deus nobis tantum adest παραστατικῶς καὶ πνευματικῶς, Λόγος vero assumtam carnem sibi univit ὑποστατικῶς.

213. *2. In specie τὰ κοινωνητὰ* in triplici a quibusdam statuuntur differentia: 1. quaedam sunt ἰδιώματα τοῦ Λόγου proprie et specifice sic dicta, ut παντοκρατορία, παντεποψία καὶ παντοπαρουσία, *omnipotentia, omniscientia et omnipraesentia*; 2. quaedam sunt divina ἐνεργήματα Christo homini communicata, utpote *1. verbi ejusdem efficacia, 2. miraculorum operatio, 3. opus redemtionis, 4. justificatio et sanctificatio, 5. collectio, gubernatio et protectio ecclesiae, 6. missio Spiritus s., 7. potestas faciendi judicium, 8. vivificatio.* In tertia classe locum habet ἀξίωμα θεολατρείας, *cultus adorationis.* Quidam *divinae gloriae et potentiae* nomine πάντα τὰ κοινωνητὰ complectuntur ac παντοδύναμιν Christo secundum humanam naturam communicatam dispescunt in tres quasi surculos: 1. in δύναμιν ζωοποιητικήν, 2. δύναμιν θαυματουργικήν; 3. δύναμιν δικαστικήν. Sed quia in hisce distributionibus non omnino nihil desiderari potest, ideo hac vice sic progredimur. Quemadmodum argumenta, ex quibus vera Christi deitas probatur, in quatuor classes dispescuntur, quarum prima continet *divina nomina*, secunda complectitur *divina attributa*, tertia *opera divina* et quarta *cultum divinum*: ita quoque haec omnia certo modo, videlicet non οὐσιωδῶς, sed ὑποστατικῶς de Christo homine praedicari possunt, quia assumta natura humana in ipsam τοῦ Λόγου ὑπόστασιν evecta unam cum eo constituit personam. 1. Quod Christo secundum humanam III
naturam datum sit *nomen vere divinum*, patet ex sequentibus Scripturae dictis: Luc. 1, v. 36: *Sanctum, quod ex Maria virgine nascetur, filius Dei vocabitur.* Secundum quam naturam Christus ex Maria virgine in tempore natus, secundum eandem etiam Dei Filius vocari debuit. Jam vero secundum humanam naturam Christus ex Maria virgine natus est. Ergo. Bernhard. homil. 1. de laud. virg: *Non solum qui est in sinu Patris, in uterum tuum veniens, obumbrabit sibi, sed etiam id quod de tua substantia sociabit sibi, ex hoc jam vocabitur Dei Filius* etc. Confer quae dicta sunt superius c. 7. et 9. 2. Actor. 2, v. 36: *Deus hunc Jesum fecit Christum et Dominum.* Hoc de humana Christi natura accipiendum esse paulo superius probavimus ex eo, quod Christus in tempore dicitur factus Dominus, in sua scilicet ascensione et collocatione ad dextram Dei, ut patet ex v. 34; jam vero secundum divinam naturam non est factus in tempore Dominus, sed ab aeterno natus est Dominus per suam a Patre generationem. Athanas. orat. 4. contra Arian. p. 540: *Verbum semper erat Dominus, humanitatem ergo fecit et Christum.* Basil. libro. 1. contra Eunom.: *Non de ipsa essentia τοῦ Λόγου loquitur, sed demonstrativa voce humanitatem designat atque ipsi principatum et dominium a Patre commissum dicit.* Scholiastes notat τὸ ἐποίησεν ἀντὶ τοῦ κατέταξε καὶ κατέστησεν, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ οὐσίωσεν hic usurpari. Neque vero dominium Christo datum est inferius aliquod dominium a divino distinctum et certis vel objectis vel limitibus determinatum, sed vere divinum et infinitum, ut inferius demonstrabitur. Ergo etiam nomen Domini

ipsi datum est, vere divinum nomen, ac proinde secundum utramque naturam est ille Dominus, per quem omnia et nos per ipsum 1. Corinth. 8, v. 6. 3. Phil. 2, v. 9: *Deus superexaltavit illum et dedit illi nomen* (ἐχαρίσατο), *quod est supra omne nomen.* Quodnam vero est illud nomen? respondet D. Chemnicius de duabus naturis p. 173. *veteres hoc nomen ita interpretari:* 1. quod *homo ille seu filius Mariae vocetur, Deus et Filius Altissimi.* Epiphan. haeres. 69. p. 341: *ut homo cum Deo verbo vocaretur Filius Dei; 2. ratione redemtionis, mediatoris, regis et pontificis, quia nomina officii competunt Christo secundum utramque naturam; 3. nomen interpretantur datam assumtae naturae gloriam, majestatem et potestatem, quod omnes creaturae ipsum pro Domino agnoscere seque ei submittere cogantur, quia statim additur* v. 10: *ut in nomine Jesu flectat se omne genu.* Confer quae superius dicta in c. 9. in antithes. membr. ult.

214. 2. Quod Christo secundum humanam naturam data sint *idiomata vere divina*, patet ex eo: 1. quia data ipsi dicitur *omnipotentia.* Matth. 28, v. 18: *Data est mihi omnis potestas in coelo et terra*, quam esse potestatem non finitam et circumscriptam nec nudam ἐξουσίαν δυνάμει destitutam, sed infinitam et vere divinam late confirmavimus in Harm. de resurrect. c. 12. p. 431, hic notamus illud, quod ἐξουσία ista Luc. 22, v. 69. appelletur δύναμις θεοῦ, jam vero constat, δύναμιν et ἐξουσίαν in Deo minime distingui, ergo etiam ἐξουσία Christo in tempore data a δυνάμει non distinguitur. Idem patet 1. ex sequentibus *Scripturae dictis:* Dan. 7, v. 13: *Filius hominis ad antiquum dierum pervenit,* v. 14: *et dedit ei potestatem, honorem et regnum, et omnes populi, tribus et linguae ipsi serviant, potestas ejus potestas aeterna, quae non auferetur, et regnum ejus, quod non corrumpetur.* Hanc esse descriptionem divinae potentiae patet ex illis Sciptrurae dictis, in quibus potestas Dei Patris hoc modo describitur, Dan. 4, v. 31. c. 6, v. 26. etc. Johann. 17, v. 2: *dedisti ei* ἐξουσίαν πάσης σαρκός, *omnis carnis*, vel in omnem carnem, quam esse descriptionem vere divinae et infinitae potestatis patet ex Num. 16, v. 22. c. 27, v. 16. Jerem. 32, v. 27. etc. Apoc. 5, v. 12: *Agnus, qui occisus est, dignus est accipere* δύναμιν *et divitias et sapientiam et fortitudinem et honorem et gloriam et benedictionem*, ubi observa sedenti in throno et agno, hoc est Deo Patri et Christo, secundum humanam naturam eandem potestatem tribui v. 13; *2. ex descriptione illius potentiae Christo datae.* Psalm. 8, v. 7. 1. Corinth. 15, v. 27. Hebr. 2, v. 8: *Omnia subjecta sunt pedibus ejus.* Matth. 11, v. 26: *Omnia ipsi tradita sunt a Patre.* Joh. 3, v. 35: *Pater dedit omnia in manus ejus.* Ephes. 1, v. 20: *Constituit eum ad dextram in coelestibus;* v. 21: *supra omnem potestatem, pricipatum et virtutem et dominationem et omne nomen, quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro;* v. 22: *et omnia subjecit sub pedibus ejus.* Hebr. 2, v. 8: *in eo, quod subjecit illi omnia, nihil dimisit ei non subjectum; 3. ex effectis illius potentiae.* Luc. 4, v. 36: ἐν ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει imperat *spiritibus* etc. Luc. 9, v. 1. dat apostolis δύναμιν et ἐξουσίαν *super omnia daemonia* etc.; per hanc potentiam suam Christus aliquando omnes homines vocabit ad judicium ac sententiam potentissime exsequetur. Actor. 10, v. 38: *Deus unxit Jesum Spiritu s. et virtute, qui pertransiit benefaciendo et sanando omnes a diabolo oppressos.* Jam vero virtus, qui in miraculorum operatione et daemoniorum ejectione in Christo se exseruit, est virtus vere divina et infinita. Phil. 3, v. 21: *Christus per efficaciam roboris potest sibi subjicere omnia*, utique ergo omnipotentia vere divina ipsi data; *4. ex sessione ad Dei dextram.* Dextra Dei complectitur vere divinam et infinitam virtutem, unde etiam vocatur *dextra virtutis* Matth. 26, v. 64. Marc. 14, v. 62. Luc. 22, v. 69; jam vero Christus secundum humanam naturam ad Dei dextram est evectus. Ergo. Dicta veterum enumerat Dn. Chemnic. libr. de duab. natur. c. 25; quaedam eorum adducta sunt in art. de persona Christi §. 105, quibus haec addenda: Cyrill. dial. 6.: *Cum carne unigenitus dominatur omnibus.* Lib. 2. in Joh. c. 140: *In quantum Deus hanc potestatem naturaliter habet, in quantum autem homo factus est, accepisse se hanc potestatem aperte professus est.* Basil. in Psalm. 2: *Cum natura ut Deus sit omnium Dominus, ut homo tamen horum dominium a Patre accipit.* Theophylact. in c. 3. Joh.: *Omnia dedit in manus Filii juxta humanitatem.* Sedulius in c. 1. Ephes.: *Omnia subjecit sub pedibus ejus, h. e. sub dominatione humanitatis ejus* Nicephorus lib. 18. Hist. c. 36: *Christus a discipulis in monte Galilaeae conspicitur et ibi a Patre summam potestatem coeli et terrae juxta humanam naturam sibi traditam esse confirmat.* Conjunge suffragia adversariorum fulgore et vi veritatis ab ipsis extorta: *1. ex Pontificiis:* Thomas in Joh. 3: *Dedit omnia in manus ejus secundum humanitatem, dominatur enim omnium eorum, quae in coelo sunt et terra.* Lyra in c. 2. Luc.: *Christus non solum in quantum Deus, sed etiam in quantum homo regnabit in aeternum, non solum super homines, sed etiam super angelos.* Matth. Bredenbachius in comm. super Matth. p. 270. edit. Col. 1560: *Haec potestas data est Christo tanquam homini, quia ut Deus ab aeterno eam habuit.* Bellarminus libro 3. de Christo capite 16: *Christi humanitati concessa est potentia in omnes creaturas; 2. ex Calvinianis:* Zanchius libr. 2. de incarnat. quaest. 12. p. 400. refellit distinctionem inter δύναμιν καὶ ἐξουσίαν; lib. 2. de natur. Dei c. 6. p. 117: *Humanam in Christo naturam infinitae virtutis esse dicimus, qua virtute infinita factum est, ut sint expiata mundi peccata. Quomodo vero infinitae virtutis est? non per se et suapte natura, se ex accidenti et per aliud, hoc est propter deitatem, cui hypostaticῶs est unita.* Vorstius in resp. 2. part. discept. Slad. p. 70: *Licet Matth. 28, v. 19.* πᾶσα ἐξουσία non sit idem prorsus quod πᾶσα δύναμις,

hanc tamen sub illa hic necessario contineri, *cum illa alioqui otiosa sit et frustranea, nisi per istam actu se exserere possit.*

2. Omniscientia. 215. 2. Quia ipsi data est *omniscientia.* Luc. 2, v. 40: *cum Christus cresceret sapientia* (habituali), erat πληρούμενος σοφίας, *plenus sapientia*, divina et infinita personaliter in ipso habitante, quae per plenitudinem sapientiae notatur. Coloss. 2, v. 3: *In Christo omnes thesauri sapientiae et scientiae reconditi sunt.* Socin. in defens. anim. p. 222. sa-
III. 504. pientiae ac scientiae nomine intelligitur id, quod sapere ac scire possumus ac debemus etc. (Piscator in comm. ex connexione hujus versiculi cum praecedentibus colligit, sensum esse, *quod vera et perfecta sapientia sit in cognitione Christi, hoc est ut Christum juxta personam et officium recte agnoscamus.* Et sane eodem modo textum apostolicum exposuit Luth. tom. 6. Jenens. f. 200. tom. 3. Witeb. fol. 237. fac. a., sed haec interpretatio non debet opponi illi, qua hic locus accipitur de sapientia divina in ipso Christo personaliter habitante et sub velo carnis abscondita. Hilarius lib. 9. de trinitat.: *Insunt thesauri sapientiae, sed si professione exstarent, non essent absconditi. Nam inde atque ideo in cognitione Christi est perfecta sapientia, quia in Christo reconditi sunt omnes thesauri sapientiae; inde vero atque ideo in Christo reconditi sunt omnes sapientiae et scientiae thesauri, quia tota plenitudo deitatis in ipso habitat corporaliter* v. 9.) Coloss. 1, v. 19: *In Christo complacuit omnem plenitudinem habitare non solum potentiae, sed et sapientiae ac scientiae, inde etiam novit omnia.* Joh. 21, v. 17: *Sciebat, quid esset in homine.* Joh. 2, v. 25: *Quia requiescit super eum spiritus scientiae, sapientiae et intellectus.* Esa. 11, v. 1: *Non ad mensuram, sed sine mensura ipsi datus.* Joh. 3, v. 34; ergo etiam sapientia ac scientia infinita ipsi data. Idem probatur: *1. ex potestate judiciaria* Christo data, quippe ad quam requiritur manifestatio, ac proinde etiam introspectio occultorum cordis 1. Cor. 4, v. 5; *2. ex cultu adorationis*, is enim praesupponit, Christum etiam ut hominem occultos cordis nostri gemitus intueri et intelligere; *3. ex comparatione.* Petrus Actor. 5, v. 3. introspicit cor Ananiae, Elisaeus per revelationem Spiritus videt, quid servus Gehasi absens agat 1. Reg. 5, v. 26; quod si hoc efficere potuit praesentia gratiosa, donum prophetiae et revelatio Spiritus in sanctis Dei hominibus, quantam sapientiae ac scientiae lucem ex personali omniscii Λόγου praesentia statuendam putabimus sancti in vita aeterna Deum a facie ad faciem videntes, non amplius ex parte in aenigmate, sed plena et perfecta visione cognoscunt 1. Cor. 13, v. 10; ecquis ergo vellet animae Christi, cui ipsa divina sapientia personaliter unita est, omniscientiam denegare? Dicta Patrum vide in art. de Christo §. 109; adde suffragium Lyrani in c. 3. Johan.: *Christus in divina natura habet eandem scientiam cum Patre, in humana natura omnia cognoscit, quae Deus cognoscit notitia visionis.* Et Dionysii Carthusiani Apoc. 1. fol. 194: *Omnium rerum cognitio universorumque secretorum revelatio facta est animae Christi in primo incarnationis instanti.*

216. 3. Quia ipsi data est *vis* ζωοποιητική, *vivificandi*, quae est attributum vere divinum et infinitum. 3. viv ca
Joh. 5, v. 26: *Sicut Pater habet vitam in se ipso, sic dedit Filio vitam habere in se ipso.* (Quidam ex veteribus accipiunt de divina natura, juxta quam per aeternam generationem Filius a Patre divinam essentiam et vitam accepit. Alcuin. lib. 1. de trinit. c. 15: *Dedit Filio vitam habere in semet ipso, h. e. genuit Filium vitam in semet ipso habentem* etc.; quae interpretatio probari potest ex Syriaca paraphrasi, quae reddidit בְּקְיוּמֵהּ *in sua essentia*; interim negari non debet, posse etiam hunc locum exponi de datione per unionem personalem temporali, quae secundum humanam naturam Christo obtigit, quo modo Athanasius et Cyrillus h. l. exponunt. Illi enim data est vita ac vis vivificandi, cujus voce ac praedicatione homines in peccatis spiritualiter mortui vivificantur v. 25., et cujus voce corporaliter mortui e sepulchris aliquando excitabuntur v. 28. Jam vero Christi hominis voce et praedicatione homines peccatis mortui vivificantur, quia vox humana arguit naturam humanam. Ergo. Praeterea sicut Pater dedit Filio potestatem judicii, ita quoque dedit ei vitam et potestatem vivificandi v. 26. et 27. Jam vero dedit Filio potestatem faciendi judicium secundum carnem, ut patet ex προςδιορισμῷ v. 27. ὅτι, *quia filius hominis est.* Ergo. Joh. 6, v. 55: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus vivificus*, scilicet quia caro datur pro mundi vita, et
qui ex hoc pane manducaverit, vivet in aeternum. III. 5
Idem probatur: *1. ex oppositione* apostolica 1. Cor. 15, v. 21: *per hominem mors et per hominem resurrectio mortuorum, sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes vivificantur.* V. 45: *factus est primus homo in animam viventem, novissimus in spiritum vivificantem.* Non commutata est assumta Christi caro in spiritum, sed filius hominis per unionem personalem factus est in spiritum, ita ut non tantum ipse ratione corporis per resurrectionem factus sit spiritualis, hoc est, spiritualibus proprietatibus ornatus et a terrenis δυσχερείαις liberatus, sed omnia vivificans et corporea nostra vivificaturus. Primus Adam praeditus fuit anima vivente, secundus Adam unctus fuit spiritu vivificante. Ac sicut corpus Adae propter unionem cum spiritu vivente seu anima factum est formaliter vivens: sic homo assumtus propter purissimam ad Λόγον unionem factus est in spiritum vivificantem, hoc est, homo assumtus factus est Deus propter unionem cum spiritu vivificante unctus adeoque potestate vivificandi instructus. Lyranus h. l.: *Plenitudo vivificantis spiritus non solum fuit in Christo ad sufficientiam, sed etiam per redundantiam ad alios; 2. ex effectis.* Voce sua excitat mortuos, manu tangit loculum, ut humanam naturam assumtam virtute vivificandi ditatam esse ostendat. Dicta Patrum vide in art. de pers. Christi §. 111, quibus haec addenda:

Athanas. de nat. hum. susc.: *Spiritus vivificans est caro Domini, quoniam ex spiritu vivificante concepta est.* Cyrill. lib. de incarn. c. 7: *Communes facit tanquam cum sua carne divinae suae majestatis operationes, ut possit etiam vivificare mortuos, servare infirmos.* Lib. de rect. fid. ad Regin. *corpus Christi* vocat *vivificum.* Theophyl. in c. 7. Luc.: *Christus non tantum verbo miracula operatur* (resuscitationis ex mortuis), *sed et loculum tangit, ut discamus, quod corpus ejus vivificum sit. Quoniam enim caro ejus facta est propria Verbi vivificantis omnia, propterea vivificata est et ipsa, tollit mortem et corruptionem.*

217. 4. Quia ipsi data est *potestas judicium faciendi*, quae est attributum vere divinum et infinitum, Johann. V, 26.: *Pater dedit Filio vitam habere in se ipso*, vers. 27, *et dedit ei potestatem etiam judicium faciendi, quia Filius hominis est.* Hanc potestatem faciendi judicium 1. esse attributum vere divinum patet ex eo, quia complectitur tum *omniscientiam*, tum *omnipotentiam.* Omnicientia elucet ex omnium etiam occultissimorum manifestatione 1. Cor. cap. quart. v. 5: *φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν*, quo respectu dies judicii vocatur *φανέρωσις.* Omnipotentia elucet ex mortuorum resuscitatione judicii praevia, omnium hominum ad judiciarium tribunal citatione et congregatione, sententiae decisivae promulgatione et efficaci ejusdem exsecutione, ad quorum operum vere divinorum consortium ut humanam Christi naturam assumendam esse intelligamus, ideo in gloria, virtute et potestate, quae soli vero Deo competit, Christum ad judicium rediturum Scriptura asserit. 2. Eandem Christo etiam secundum humanam naturam competere, patet *1. ex appellatione.* Judex hic vocatur *Filius hominis* Dan. VII, 13. Matth. XVI, 27. XIX, 28. XXIV, 30. XXVI, 64. jam vero Filius hominis ab humana natura denominatur, absque qua et sine qua Filii hominis appellatio neutiquam ipsi competit. Vocatur *Christus* Act. 10, v. 42. Rom. 2, v. 16. c. 14, v. 10. 2. Cor. 5, v. 10; jam vero nomen Christi et unguentem deitatem et unctam humanitatem complectitur, ut superius ostendimus. Vocatur *vir* Actor. 17, v. 31; jam vero nomen viri proprie secundum humanitatem ipsi competit. Vocatur *Dominus* 1. Thess. 4, v. 16. 2. Thess. 1, v. 7. Jud. v. 14; jam vero non solum ab aeterno natus est a Patre Dominus juxta divinitatem, sed etiam in tempore *factus est Dominus* juxta humanitatem Actor. 2, v. 36; *2. ex judicis hujus descriptione.* Dicitur hic judex *venturus in nubibus coeli* Dan. 7, v. 13. Matth. 24, v. 30. c. 26, v. 64. *sessurus super sedem gloriae* Matth. c. 25, v. 31. conspiciendus ab omnibus Zach. c. 12, v. 10. Matth. 24, v. 30. Apoc. 1, v. 7. compellaturus electos et damnatos. Matth. 25, v. 34. etc.;) dicitur *definitus seu constitutus judex* Actor. 10, v. 33. c. 17, v. 31; dicitur *de coelo descensurus* 1. Thess. 4, v. 16; *omnes dicuntur ante ejus tribunal statuendi* Rom. 14, v. 10. 2. Cor. 5, v. 10: quae omnia ostendunt, Christo secundum humanam naturam potestatem judicium faciendi competere; *3. ex temporis determinatione.* Potestas haec *κριτική* dicitur Christo in tempore data. Dan. 7, v. 13. Luc. 22, v. 69. Joh. 5, v. 22. et 27; jam vero quae in tempore Christo data, ea secundum humanam naturam ipsi data; *4. ex particulae διοριστικῆς καὶ δεικτικῆς adjectione.* Johan. 5, v. 27: *dedit ei potestatem faciendi judicium*, ὅτι, *quia, filius hominis est*, cujus dicti *προσδιορισμοῦ* emphasin expendimus superius; *5. ex antegressa exinanitione*, Administratio judicii pertinet ad statum exaltationis. Jam vero exaltatio exinanitioni opposita competit Christo secundum humanam naturam Philip. 2, v. 9. Ergo etiam administratio judicii; *6. ex adscensionis et reditus ad judicium collatione.* Christus ita redibit ad judicium, sicut adscendit in coelum Actor. 1, v. 11; jam vero adscendit visibiliter secundum humanam naturam. Ergo juxta eandem visibiliter judicium administrabit; *7. ex muneris hujus conditione.* Judicium facere pertinet ad officium Christi regium. Jam vero quae ad officium Christi pertinent, secundum utramque naturam ipsi competunt. Idem docent pii veteres: Cyprian. serm. de ascens.: *Humilitas carnis nostrae throno judiciario honorata est.* Cyrill. lib. 2. in Johan. c. 144: *Christus causam subjecit, quare potestatem judicii a Patre sibi traditam dixerit, addens quia Filius hominis, ut intelligamus omnia sibi data esse ut homini.* August. Psalm. 74: *Quia ut filius hominis accipit potestatem judicandi, ideo ait in evangelio, dedit ei potestatem judicii faciendi, quia filius hominis est, secundum quod Filius Dei nunquam accepit potestatem judicandi, quia nunquam caruit potestate judicandi.* Ex Pontificiis id ipsum agnoscit Thomas in Comment. theol. tract. 2. c. 57: *Quia potestas judicaria ad Christi exaltationem pertinet, sicut et resurrectionis gloria, ideo Christus in judicio apparebit non in humilitate, quae pertinebat ad meritum, sed in forma gloriosa ad praemium pertinente.* Ex Calvinianis Tilenus part. 3. Disput. 67. th. 5: *Auctoritas illa ac potestas judiciaria, quae est in Deo per naturam, in Christo qua homo est per gratiam* (unionis et exaltationis); thes. 6: *Nec judicabit Christus ut judex delegatus, sed omnino ut principalis, quia θεάνθρωπος.* Plura in hanc sententiam adduximus in tract. de extr. jud. §. 30.

218. 5. Quod Christus etiam secundum humanam naturam *opera vere divina* efficiat, patet ex eo: 1. quia secundum humanam naturam vere praesens omnia in coelo ac terra potentissime gubernat, quod praesens ac potens Christi dominium *omnipraesentia* vocatur. Observandum enim omnipraesentiam, quae Christo secundum humanam naturam tribuitur, in duplici significatione ab orthodoxis quibusdam theologis accipi. *Primo*, ut notet praesentiam carnis ad *Λόγον* ac *Λόγου* ad carnem per *ἀδιαστασίαν* sive indistantiam ex unione et *περιχωρήσει* personali imme-

Christo homini competit 5. omnipraesentia.

diate profluentem. Quia enim caro Christi in primo statim incarnationis momento in ipsam *Λόγου ὑπόστασιν* est effecta eidemque personaliter unita, ideo post factam incarnationem nec ὁ *Λόγος* est extra carnem nec caro extra *Λόγον*, ac proinde ὁ *Λόγος* nunquam et nuspiam est a carne separatus, nec caro a *Λόγῳ* divulsa, sed, ubi ponis *Λόγον*, ibi etiam te oportet carnem ponere, ne introducatur Nestoriana personae ex utraque natura subsistentis divulsio, ut b. Luth. loquitur in lib. *quod verba adhuc firmiter stent: Hoc est corpus meum.* Caro subsistit in *Λόγῳ* illocaliter et indistanter, inde locorum *διαστήματα* carnis ad *Λόγον* praesentiam impedire vel intervertere non possunt, sed sicut ὁ *Λόγος* ex deitatis suae infinitate et immensitate est omnipraesens, ita assumta caro in infinita *Λόγου ὑποστάσει* illocaliter subsistens ex unione personali est omnipraesens, h. e.
III. 507. praesentissima *τῷ Λόγῳ*, et ab eodem nullo unquam tempore vel loco disseparata, cum omnes creaturae ac tota coeli terraeque machina in comparatione ad *Λόγον* ejusque *ὑπόστασιν*, in qua assumta caro subsistit, sit instar minutissimi puncti, imo tanquam nihilum Es. 40, v. 12. 15. 17. Dan. 4, v. 32. Sap. 11, v. 23. Hanc praesentiam per *ἀδιαστασίαν* ex *περιχωρήσει* personali immediate profluentem quidam nolunt vocare omnipraesentiam, cum tamen rem ipsam minime negent, ideo in *secunda* tantum significatione omnipraesentiae vocem accipiunt, qua notat *praesentissimum ac potentissimum dominium*, quo Christus ad dextram Dei evectus omnia in coelo ac terra plena majestatis suae exsertione conservat et gubernat. Et sane negari nequit praesentiam Christi *θεανθρώπου* ad omnes creaturas distinguendam esse a praesentia hypostatica carnis ad *Λόγον* ac *Λόγου* ad carnem, hoc est naturarum invicem unitarum praesentia. Nam 1. praesentia hypostatica naturarum ad se invicem praecise et formaliter considerata nullum infert respectum ad creaturas, cum remotis omnibus creaturis, remota coeli terraeque systemate, nihilominus praesentia *Λόγου* ad carnem et carnis ad *Λόγον* post factam unionem indissolubilis maneat, quippe quae pro substantialibus sive essentialibus habeat personam *τοῦ Λόγου* et naturam humanam sine ullo loci vel temporis respectu. Sed omnipraesentia Christi in posteriore significatione accepta necessario ad creaturas refertur, cum sit attributum relativum, quid enim est omnipraesentia quam ad omnes creaturas praesentia? ideo illa vocari potest *intima*, haec vero *extima*. 2. Illa coepit a primo incarnationis momento et perpetuo ac immutabiliter manet eadem, haec vero ratione plenarii usus in exaltatione demum est secuta. Quamvis enim in medio exinanitionis statu Christus hujus majestatis sibi communicatae plenam lucem exercere potuerit et re ipsa quosdam ejusdem radios exseruerit, tamen plenarius ejus usus ac plena dominii usurpatio in exaltatione demum est secuta. 3. Illa unice, immediate, adaequate et simpliciter dependet ab hypostatica unione et personoli *περιχωρήσει*, haec vero certo respectu etiam ab exaltatione, quoad plenarium scilicet usum divinae majestatis jam ante per et propter unionem personalem cum *Λόγῳ* carni communicatae. Unio hypostatica in se et per se considerata est sufficiens et adaequatum principium omnipraesentiae in posteriore significatione pro plenario dominii collati usu acceptae, sed quia exinanitionis status intercessit, per quam Christus sponte se ipsum exinanivit et servi formam accepit, ideo in exaltatione demum omnipraesentia fuit secuta. 4. Illa excludit omnem loci respectum, cum unio facta sit *ἀδιαστάτως* cumque *Λόγου ὑπόστασις*, in quam caro per unionem est assumta, nec locus sit nec locorum *διαστήμασι* subjecta; haec vero *relationem quandam ad loca habet*, quid enim est omnipraesentia aliud quam in omnibus locis praesentia? quamvis non sit localis, aliud enim est esse *in loco praesentem*, aliud *localiter praesentem*, prius objectum, posterius modum praesentiae exprimit. 5. Illa potest esse sine hac, ut ostendit status exinanitionis, in quo Christus non semper et ubique in carne et per carnem divinam suam majestatem per unionem hypostaticam sibi communicatam exseruit; haec vero sine illa nunquam et nuspiam est vel esse potest. Neque enim Christus in carne et per carnem omnibus creaturis praesens dominari posset, nisi caro in *Λόγου ὑπόστασιν* evecta divinae majestatis et gloriae particeps fuisset facta, ex quo etiam intelligitur, quo sensu ac respectu omnipraesentia ex unione hypostatica deducatur. Quamvis vero haec omnia ita se habeant, tamen ad sanum sensum reduci potest ac debet sententia illorum, qui omnipraesentiae nomine in duplici significatione utuntur ac per eam intelligunt non tantum plenarium dominii in coelo ac terra usum, sed etiam *praesentissimam* illam carnis ad *Λόγον* in medio exinanitionis statu praesentiam, qua ὁ *Λόγος* omnibus creaturis praesens non fuit a carne sua separatus, sed eam sibi habuit praesentissimam, imo magis praesentem, quam ullam aliam in coelo ac terra creaturam, quippe quae personaliter ipsi fuit unita, quod de nulla alia creatura in coelo ac terra affirmari vel cogitari potest. Agnoscunt enim ipsimet vel certe agnoscere coguntur totalem et plenum majestatis divinae per unionem carni communicatae III. 5
usum in exaltatione demum fuisse subsecutum, ac proinde talem omnipraesentiam, h. e. plenarium dominii usum, in exinanitione nondum habuisse locum.

219. Caeterum probamus Christi hominis omnipraesentiam, h. e. praesens ac potens in coelo et terra dominium: *1. ex unione personali.* Quamvis enim post exaltationem demum Christus in carne et per carnem omnia in coelo ac terra ratione plenarii usus gubernare coeperit, tamen in medio exinanitionis statu majestatem omnipraesentiae personaliter communicatam habuit, ac nisi sponte propter nostram salutem sese exinanivisset, potuisset in primo statim incarnationis momento plenarium universalis dominii usum in carne et per carnem exserere, in cujus rei testimonium radios quosdam illius majestatis quandoque exseruit, quod ipsum evidenter probat, unionem personalem a fundamentis omnipraesentiae minime

omnium secludendam esse, cum ejusdem sit primum et praecipuum fundamentum. Quod si omnipraesentiae vocula in priore significatione usurpetur pro ἀδιαστασίᾳ carnis et Λόγου ex περιχωρήσει personali orta, tum unio non tantum primum et praecipuum, sed etiam unicum, immediatum et adaequatum est ejusdem fundamentum. Nam postquam unio naturarum facta, in posterum ea nec solvi nec dividi unquam potest, proinde ὁ Λόγος nunquam et nuspiam abest a sua carne nec caro a Λόγῳ, sed ubicunque est ὁ Λόγος, ibi est non ἄσαρκος, sed ἔνσαρκος, habitans in sua carne personaliter sibi unita, et ubicunque est Λόγου ὑπόστασις, ibi etiam est humana natura in ὑπόστασιν illam evecta, cum ea non tantum divinae, sed etiam assumtae humanae naturae sit ὑπόστασις. Assumta caro est proprium τοῦ Λόγου templum, extra quod nunquam et nuspiam post factam unionem est vel esse potest ὁ Λόγος, alias solveretur unio ac Λόγος magis praesens esset aliis creaturis quam assumtae carni. Λόγος se ipsum totum cum omni plenitudine ac totam suam hypostasin carni communicavit. Ergo cogitari nequit, quod *pars* quaedam ὑποστάσεως sit creaturis praesens extra carnem, *pars* vero carni praesens, sed ubicunque est Λόγου ὑπόστασις, ibi adest ut utriusque naturae ὑπόστασις, ac proinde etiam ibi non possum unam naturam ponere extra alteram; *2. ex promissione.* Matth. 18, v. 20: *Ubi duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum.* Matth. 28, v. 20: *Ecce, ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi.* Joh. 14, v. 23: *Si quis diligit me* etc. *Ego et Pater ad eum veniemus et mansionem apud eum faciemus.* V. 18. *non relinquam vos orphanos, veniam ad vos.* Hic loquitur Christus θεάνθρωπος, promittit ergo praesentiam suam gratiosam, non tantum secundum divinam, sed etiam secundum humanam naturam. Pronomen *ego* est totius personae nomen. Ergo etiam totius personae secundum utramque naturam praesentiam infert. Excipiunt *de sola deitate hanc promissionem intelligendam.* Piscat. in Schol. Matth. 2. p. 185. *illud, quod toti tribuitur, non statim competere singulis partibus, cum aliud sit ὅλος, aliud vero ὅλον* docente Damasc. lib. 3. de orthod. fid. c. 7: *Ut ergo non sequitur, totus homo intelligit, ergo et venter; ita quoque inferri nequit, totus Christus est omnipraesens, ergo etiam natura ipsius humana.* Keckerm. lib. 1. System. log. c. 20. 22. lib. 3. System. theol. c. 2. p. 318. Respondemus: Discipuli eo nomine vel maxime contristabantur, quod Christum secundum humanam naturam abiturum audirent Joh. 16, v. 7; hisce ergo cogitationibus de omnimoda ipsius juxta naturam humanam absentia opposita est haec promissio, quae nititur verbis proxime praecedentibus de potestate in coelo ac terra Christo data. Jam vero illa potestas secundum humanam naturam ipsi data. Ergo haec promissio etiam humanam Christi naturam complectitur. Idem probari potest ex loco Matth. 18, v. 20: 1. ponitur nomen totius personae: ego; 2. additur, fiet illis a Patre meo; juxta quam naturam Christus est Dei Filius, juxta eandem est in medio precantium, ut ostendit particula γάρ. Jam vero juxta utramque naturam est Dei Filius; 3. nomen Christi notat non solum naturam divinam, sed totius Christi, Dei et hominis, mediatoris et sal- III. 509.
vatoris nostri, mandatum et fiduciam. Juxta quam naturam Christus est noster mediator et nos precari jussit et exauditionem promisit et a nobis fiducialiter apprehenditur, juxta eandem nobis precantibus praesens adest. Jam vero juxta utramque naturam est noster mediator etc. Hoc ipsum probat arctissima naturarum unio. Tota θεανθρώπου persona non potest dici praesens, ubi abest humanitas, quae post factam incarnationem est illius personae quasi quaedam pars. Quoties ergo de Christo incarnato praesentia praedicatur, praedicata illa competunt ipsi secundum utramque naturam, licet non eodem modo nec ex eodem principio. Ubicunque non est humana Christi natura, ibi etiam Christus non est homo, nisi quis dicere velit, Christum alicubi absque humana natura esse hominem. Notanda igitur haec distinctio. Quando de passionibus, operationibus et affectionibus totius quaestio est, ibi non semper a toto ad singulas partes valet illatio, quia totum agit ac patitur quaedam secundum alterutram, quaedam secundum utramque partem. Sic totus homo intelligit, sed respectu unius partis, videlicet animae, totus vulneratur, sed respectu unius partis, videlicet corporis. Quando vero *de praesentia totius* est quaestio, tunc a toto ad omnes partes recte proceditur, quia *partes ut tales semper sunt et manent cum toto unitae*, quae unio realem unitorum praesentiam infert. Sic quia anima et corpus sunt essentialiter in homine unita, ideo durante illa unione, ubicunque est totus homo, ibi etiam est non solum anima, sed etiam corpus. Pari ratione, quia divina et humana natura in Christo sunt personaliter unitae, ideo durante illa unione, ubicunque est totus Christus, ibi etiam est non solum divina, sed etiam humana natura, quippe cum sint quasi partes totius personae, quae ex utraque et in utraque natura subsistit. Quod si ergo juxta unam duntaxat naturam Christus nobis esset praesens, non haberemus totum et integrum Christum nobis praesentem. Si juxta divinam tantum naturam nobis praesens esset, tunc juxta eam naturam, juxta quam est ignis consumens, nobis adesset, sed juxta eam naturam, ratione cujus est frater noster, longissime a nobis abesset. Quae igitur consolatio ex illa promissione hauriri posset? Atqui, inquiunt, Joh. 8, v. 55: *Pronomen Ego de divina tantum natura accipitur.* Respondemus esse rationem disparem. Ibi enim sermo est de Λόγῳ ἀσάρκῳ, nondum incarnato sive persona simplice, hic vero agitur de Λόγῳ ἐνσάρκῳ, incarnato ac de persona composita; de ὑποστάσει συνθέτῳ, quae utramque naturam complectitur, ibi sermo est de aeterna Λόγου etiam ante incarnationem exsistentia, hic vero de Λόγου ἐνσάρκου apud pios praesentia. Confer Harm. de resurr. c. 12. p. 474.

220. ***3. Ex adscensione.*** **Christus ita in coelos**

adscendit, *ut coelis factus sit excelsior* Hebr. 7, v. 26, *ut adscenderit super omnes coelos* Ephes. 4, v. 20; ergo ipsius adscensio ab Enochi et Eliae in coelos assumtione longissime distat. De Enocho et Elia recte inferre possum: adscenderunt in coelos. Ergo in terris non amplius sunt praesentes (nisi per extraordinariam et miraculosam Dei actionem, ut in transfiguratione Christi Elias adfuit), sed de Christo non licet sic inferre, quia terminus adscensionis non est locus aliquis circumscriptus, sed ipsa infinita Dei dextra, unde addimus 4. argumentum *ex sessione ad dextram Dei*. Secundum quam naturam Christus consedit ad dextram Dei, secundum eandem praesens in coelo et terra omnia gubernat. Jam vero Christus secundum humanam naturam consedit ad Dei dextram. Ergo. Minor superius in thesi secunda fuit confirmata ex Psalm. 110, v. 1. Marc. 16, v. 19. Ephes. 1, v. 20. Hebr. 1, v. 13. c. 10, v. 12. Apoc. 3, v. 21. Majoris confirmatio peti potest *ab explicatione tum termini simplicis*, dextrae scilicet divinae, *tum phraseos compositae*, sessionis scilicet ad dextram Dei in Scripturis traditae, unde nascitur duplex syllogismus majoris propositionis confirmationi inserviens. Prior sic habet: Qualis est Dei dextra, taliter quoque sessio ad dextram Dei intelligenda. Jam vero dextra Dei non est locus aliquis corporeus, circumscriptus, limitatus, definitus, sed est in-
III. 510. finita Dei potestas ac praesentissima ejus majestas in coelo et terra, est praesentissimum ac potentissimum illud dominium, quo Deus omnia conservat et gubernat. Sic enim describitur in sacris literis Dei dextra, quod *magnificata sit fortitudine et confringat inimicos* Exod. 15, v. 6; quod *pios fulciat* Psalm. 18, v. 36, *salvet sive liberet* Psalm. 44, v. 4. Psalm. 108, v. 7, *ac sustentet* Psalm. 63, v. 9; *quod omnia mutare possit* Psalm. 77, v. 11; quod *faciat virtutem* Psalm. 118, v. 16; *quod in coelo, in inferno, in novissimo maris praesens adsit* Psalm. 139, v. 7. 8. 9; *quod palmo metiatur coelos* Esa. 48, v. 13. Ex quibus et similibus Scripturae locis talis colligitur dextrae divinae descriptio, quod sit infinita Dei potentia ubique in coelo ac terra praesentissime et potentissime omnia gubernans, moderans et administrans, unde etiam vocatur *dextra δυνάμεως, virtutis*, Matth. 26, v. 64. Luc. 22, v. 69. *et dextra majestatis* Hebr. 1, v. 3. *thronus μεγαλωσύνης* Hebr. 8, v. 1. *dextra sedis Dei* Hebr. 12, v. 2. *thronus δόξης* Matth. 25, v. 31. Ergo etiam sessio ad dextram Dei sic explicanda et intelligenda, ut per eam divinae potestatis, majestatis ac dominii in coelo et terra participatio intelligatur. Posterior sic habet: Quo modo ac sensu ipsa Scriptura sessionem ad dextram Dei explicat, eo modo ac sensu quoque omnium rectissime ac simplicissime accipitur. Jam vero ipsa Scriptura sessionem ad dextram Dei explicat de praesentissimo ac potentissimo coeli terraeque dominio. Ergo. Minor probatur ex collatione locorum: Psalm. 110, v. 2: *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*, hunc locum allegans apostolus 1. Cor. 15, v. 25. sic infert: *Oportet illum regnare, donec ponat inimicos suos sub pedibus suis.* V. 27: *Omnia enim subjecit sub pedibus ejus.* Quod Davidi est sedere ad Dei dextram, id apostolo est regnare et omnia sibi subjecta habere. Sic Marc. 16, v. 19: *Dominus Jesus assumtus est in coelum et sedet a dextris Dei*, cum hoc loco conferimus dictum apostolicum Eph. 4, v. 10: *Christus adscendit super omnes coelos, ut impleret omnia.* Ergo sedere a dextris Dei et omnia implere, praesentia scilicet majestatis, sunt ἰσοδυναμοῦντα. Et quia illa potentia ac praesentia majestatis peculiariter sese exserit per opera gratiae in ecclesiae collectione, conservatione, protectione etc., ideo apud Marcum sequitur versu ultimo: *Apostoli praedicaverunt ubique Domino cooperante*, apud Paulum sequitur v. 11: *ipse dedit quosdam prophetas, quosdam apostolos, alios evangelistas*, ac praecedit v. 8: *dedit dona hominibus.* Ac Petrus Act. 2, v. 33 effusionem Spiritus s. miraculosam fructum et consequens hujus sessionis ad Dei dextram statuit: *Dextra Dei exaltatus et promissione Spiritus s. accepta a Patre effudit hoc quod videtis.* Cumprimis notanda est emphatica descriptio sessionis ad dextram Dei tradita a Paulo Ephes. 1, vers. 20. 21 et 22 ac Petro 1. Epist. 3, vers. 22. Verba Pauli sic habent: *Deus robur virtutis suae exseruit in Christo, suscitans eum ex mortuis et constituens eum ad dextram suam in coelestibus supra omnem principatum et potestatem et virtutem et dominationem, et omne quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro, et omnia subjecit sub pedibus ejus et ipsum dedit caput super omnia ipsi ecclesiae*, ubi nota, verbis illis posterioribus *dedit ipsum caput super omnia ipsi ecclesiae* non limitari vel restringi illam praesentiam ac potentiam ad ecclesiam, sed illis describi effectum et fructum illius dominii super omnia Christo collati. Ut enim Deus totum mundum conservat propter ecclesiam, ita quoque Christo secundum humanam naturam divina illa potentia ac majestas communicata, ut sit rex et protector ecclesiae. Verba Petri sic habent: *Christus est in dextra Dei, profectus in coelum subjectis sibi angelis et potestatibus et virtutibus.* Denique notandum et illud, quod Christus, quando veniet in nubibus coeli ad judicium, nihilominus *sessurus sit super sedem majestatis suae et a dextris virtutis Dei* Matth. 24, v. 30. c. 25, v. 31. c. 26, v. 64; ergo dextra Dei non est aliquis finitus ac circumscriptus in coelo locus, alias Christus in nubibus ad judicium veniens non amplius ad Dei dextram sederet. Item quod Christum judicem conspecturi sint omnes homines coram tribunali ejus sistendi, Zach. 12, v. 10. Matth. 24, v. 30. Apoc. 1, III. 5
v. 7. Atqui si Christus cum corpore suo glorificato Λόγῳ personaliter unito et ad dextram Dei evecto ad determinatum aliquem in coelo locum ita adstrictus esset, ut non nisi in unico illo loco adesse et conspici posset, quomodo omnes homines multitudine innumerabiles in uno illo loco simul ac semel ipsum intueri possent? Si sedes majestatis, in qua Christus

ad judicium veniens sedebit, tot miliarium διαστήμασιν a terris esset remota, quomodo omnes homines uno eodemque intuitu ipsum videre possent?

221. Excipiunt contra hoc argumentum ex sessione ad Dei dextram pro omnipraesentia asserenda formatum: *1. quod Christus dicatur sedere ad Dei dextram in excelsis* Hebr. 1, v. 3. *et in coelis* Eph. 1, v. 20. *Ergo dextra Dei significat certum in coelo locum.* Pisc. in schol. 1. Petr. 3, v. 22. Respondemus: de ipso Deo nulli loco incluso, a nullo loco excluso dicitur, *quod in altis habitet*, *quod sit in coelis*, *quod e coelo respiciat super filios hominum*, neque tamen quisquam inde colligit vel colligere potest, quod tantum in certo aliquo coeli loco dominetur. Altitudinem enim illam Dei et dextrae Dei Spiritus s. non loci sublimitate, sed gloriae et majestatis coelestis inenarrabili celsitudine definit. Athanasius, Cyrillus, Augustinus, Philippus et ipse Calvinus *in coelis et in excelsis* exponunt de coelesti sublimitate et gloria, ut probat etiam prooemium orationis Dominicae: *Pater noster, qui es in coelis.* Dicitur autem Christus sedere ad dextram Dei *in coelis*, quia regnum ipsius coeleste est ac divinum, non autem terrenum, ac coelesti, non autem terreno modo administratur. Sedere dicitur ad dextram Dei *in coelo*, sed non coelo solo, qui veniens in nubibus nihilominus ad dextram Dei sedebit nec ut in certo et circumscripto quodam loco, quia dextra Dei localis non est nec loco circumscribitur, verum in coelo, i. e. in coelesti, divina et excelsa gloria, super omnem principatum et potestatem Eph. 1, v. 21; ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν Eph. 4, v. 10, ut *sit ipsis coelis excelsior* Hebr. 7, v. 25. Chrysostom. in c. 1. Eph.: *Ad dextram majestatis in excelsis, non loco ipsum includit, sed omnibus ostendit eminentiorem, quoniam et ipsum usque pervenit thronum paternae claritatis.* Oecum. in c. 1. Hebr.: τύπος τῆς καθέδρας τὸ ὁμότιμον σημαίνει; 2. *quod dicatur sursum ad dextram Dei sedere* Col. 3, v. 1. Respondemus: non loci, sed majestatis altitudo ac gloriae sublimitas designatur, id quod patet *ex oppositione. Quae sursum sunt, quaerite*, id est coelestia, spiritualia, divina; *non quae super terram*, id est carnalia, terrena, mundana. *Mortificate ergo membra vestra, quae sunt super terram; 3. quod Stephanus uno tantum in loco videat Christum stantem a dextris Dei.* Act. 7, v. 76. Respondemus: non sequitur, Christus uno in loco videtur sive conspicitur stans a dextris Dei. Ergo uno tantum in loco sedet ad dextram Dei. Agitur enim hic de peculiari quadam revelatione et visione Stephano manifestata, quae majestatem Christi ubique potentissime et praesentissime regnantis non labefactat nec limitat, sed potius confirmat. Quod si enim juxta adversariorum hypothesin corpus Christi est tantum in coelo, et coelum est proxime supra firmamentum, quomodo potuit Christus stans a dextris Dei a Stephano videri, cum corpus Christi quantitatem incomparabiliter minorem obtineat quam minutissimae stellae? Visibiliter ergo Christus stans a dextris Dei uno loco apparet, interim invisibiliter ubique ad dextram Dei sedet. Apparet autem *stans*, id est paratus ad ferendum auxilium et hostes puniendos. Ambrosius libr. 10. Epist. 82: *Stabat Jesus quasi advocatus, stabat quasi sollicitus, ut Stephanum athletam suum certantem juvaret; stabat quasi paratus, ut coronaret suum martyrem.* Idem serm. 60: *Pro potestate regis sedere dicitur, pro bonitate intercessoris stare suggeritur. Judex est Christus, cum residet, advocatus est, cum assurgit. Judex plane Judaeis, advocatus Christianis.* Gregorius in homil. ascens.: *Sedere est judicantis, stare vero pugnantis et adjuvantis. Stephanus ergo in labore certaminis potius stantem vidit, quem adjutorem habuit, sed tunc post adscensionem Marcus eum sedere describit, quia post adscensionis gloriam judex* III. 512.
in fine videbitur (quamvis stare phrasi Hebraea aliquando simpliciter pro existere usurpetur 2. Sam. 24, v. 16. 1. Paralip. 21, v. 15); *4. quod justorum animae dicantur esse in manu Dei nec tamen sint omnipraesentes.* Sap. 3, v. 1. Bellarminus lib. 3. de Christo c. 15. Respondemus: aliud esse in Dei manu, aliud sedere ad dextram Dei. Manus ac dextra Dei significat primo divinam majestatem et omnipotentiam, praesens ac potens in coelo et terra dominium, hoc sensu usurpatur, quando Christus ad dextram Dei sedere dicitur, id enim apostolus per τὸ regnare et omnia implere exponit. Secundo vindictam ac judicium divinum Exod. 3, v. 19. 1. Sam. 5, v. 6. Tertio gloriosam Dei protectionem, tutelam, defensionem, felicissimum ac beatissimum statum Deut. 33, v. 3. Joh. 10, v. 29; hoc sensu justorum animae dicuntur esse in manu Dei, in illa scilicet manu, de qua Ps. 16, v. 11: *delectationes tuae in dextra tua usque in aeternum*, de qua Ps. 31, v. 6. Luc. 23, v. 46: *in manus tuas commendo spiritum meum.* Argumenta superius adducta, praesertim collatio locorum Scripturae ostendit, quando Christus ad dextram Dei sedere dicitur, in illa phrasi plus contineri, quam quando animae piorum esse in manu Dei asseruntur; *5. quod piis promissa sit sessio in throno Christi* Apoc. 3, v. 21, *qui tamen non sint omnipraesentes.* Respondemus: manifestum statuitur ibi discrimen inter *thronum Patris*, ad quem Pater coelestis Christum evexit, et inter *thronum Christi*, ad quem Christus sanctos evehit. In throno Dei Patris nullus angelorum, multo minus sanctorum sedet Hebr. 1, v. 13, sed in throno Christi sedent sancti. Thronus Patris est infinita ipsius majestas, potestas ac gloria, thronus Christi, quem cum sanctis communicat, est peculiaris quidam honor in judicio et aeterna in coelo beatitudo. Ille infinitus est et ubique, hic vero finitus et in paradiso; ille unicus, horum vero plures Matth. 19, v. 28. Apoc. 4, v. 4. c. 20, v. 4; ille aeternus et increatus, hi videntur parati Matth. 25, v. 34. ac positi Dan. 7, v. 9.

222. *5. Ex omnium impletione. Adscendit Christus super omnes coelos, ut omnia impleret* Ephes. 4, vers. 10., omnipraesente scilicet majestate et omnipotente dominio, hunc enim esse phraseos illius sensum, patet ex Jerem. 23, v. 23. Sap. 1, v. 7.

Excipiunt 1. *ad divinam Christi naturam hanc omnium impletionem esse referendam.* Drusius 7. praeterit. p. 281: *Christus ascendit supra omnes coelos, ut impleret omnia ceu verus Deus, qui propterea* מָקוֹם *appellatur, i. e. locus, quod omnia impleat, nec ullus locus sit, qui ab eo non impleatur.* Resp. acceptamus, quod conceditur, τὸ implere omnia de omnipotentia esse explicandum, sed negamus ad divinam tantum Christi naturam hoc praedicatum esse referendum, quia adscensio et omnium adimpletio immediate cohaerent, ut ostendit contextus. Ergo secundum quam naturam Christo competit adscensio, secundum eandem etiam omnium adimpletio ipsi tribuenda. Quae enim haec foret connexio: *Christus secundum humanam naturam adscendit in coelum, ut secundum divinam naturam omnia impleret?* Quin potius cum finis et consequens adscensionis sit omnium adimpletio, ideo omnino secundum illam naturam adimpletio omnium Christo tribuenda, secundum quam ipsa adscensio ut antecedens et finitum sive actus ad hunc finem ordinatus competit. Adde quod Christus etiam ante adscensionem deitate sua jam ante omnia impleverat. Qua igitur veritatis specie dici potest, Christum ideo adscendisse, ut sua divinitate omnia inciperet implere? Quanto rectius Theophyl. in com. h. l.: *Ob hanc causam haec omnia efficit, ut omnia impleat dominatione operationeque sua idque in carne, quandoquidem divinitate jam ante cuncta compleverat.* Oecum. ibid.: *Nuda divinitate olim omnia implebat, incarnatus autem descendit et adscendit, ut μετὰ σαρκὸς omnia impleret; 2. de impletione vaticiniorum hunc locum esse intelligendum.* Bellarm. lib. 3. de Christo c. 16. ex Hieron., Bernh. et Sedulio. Resp. *Πλήρωσις τῶν πάντων* est ipsissima definitio omnipraesentiae divinae a Spiritu s. tradita, Jer. 23, v. 23. Sap. 1, v. 7; quando vero de Scripturarum complemento sermo est, tunc perpetuo diserta Scripturae vel dicti pro-
III. 518. phetici mentio adjicitur Matth. 1, v. 22. c. 2, v. 17. et 23. c. 4, v. 14. etc.; hic vero nulla fit Scripturae mentio, quin potius ex contextu apparet, apostolum rationem reddere, cur Christus debuerit supra omnes coelos adscendere, nimirum ut impleret omnia, quo ipso adscensionem Christi ab Eliae adscensione longissime distinguit. Quod si enim Christus tantum in coelos adscendisset, ut Elias, non potuisset omnia majestate et dominatione sua implere, quia vero non tantum in coelos, sed *supra omnes coelos* adscendit, ipsis *coelis excelsior factus*, et ad infinitam Dei dextram in sua adscensione ac per suam adscensionem collatus, ideo omnia implere potuit. Adde quod per adscensionem nondum omnia vaticinia impleta, quia restant adhuc implenda, quae de reditu ipsius ad judicium a prophetis sunt edita. Denique si vel maxime concedamus, apostolum loqui de Scripturarum impletione, nondum tamen inferri potest, dictum apostolicum de omnipraesentia non posse nec debere accipi. Invertimus enim argumentum. Quia prophetae de praesentia et dominio Christi ut hominis etiam sunt vaticinati Psalm. 8, v. 8. Dan. 7, v. 14. etc., ideo haec quoque vaticinia compleri oportuit; *3. explicandum esse hunc locum de impletione per collationem donorum Spiritus s.* Pisc. in schol.: *Apostolus hoc vult dicere, Christum ascendisse in coelum, ut inde misso Spiritu s. impleret illis donis omnia ecclesiae membra*, ut patet ex v. seqq. Piscatorem, uti in aliis, ita quoque hoc in loco sequitur Tossanus in notis margin. urgens v. 8. Hilar. et Ambros.: *ut ecclesiam sponsam suam coelestibus Spiritus s. donis ornaret.* Resp. Scriptura, quando verbo implendi de donorum collatione utitur, semper expressam *donorum* mentionem addit, Col. 1, 9. Phil. 1, v. 11; hic vero apostolus in genere dicit, *ut impleret omnia*, non autem, ut impleret ecclesiam vel omnia ecclesiae membra. Concedimus impletionem omnium ecclesiae membrorum factam per collationem donorum Spiritum s. esse consequens et effectum impletionis omnium, i. e. divinae majestatis Christo homini collatae, ut apparet ex v. 8. 10. 11. et 12. et ex Act. 2, v. 33. Eph. 1, v. 23, sed negamus illam omnium impletionem esse limitandam et restringendam ad impletionem omnium ecclesiae membrorum, cum ex generali speciale inferatur, non autem per speciale generale limitetur. Adde quod sit opus vere divinum et infinitae virtutis donis ad salutem necessariis omnia ecclesiae membra ornare et hac ratione omnia implere. Quod si ergo vere et ex animo credunt, Christo homini hoc opus competere, agnoscant hoc opus vere divinum et infinitae virtutis ipsi ut homini tribui; *4. ipsummet apostolum Eph. 1, v. 23. hanc impletionem omnium ad ecclesiam restringere.* Resp. Ecclesia vocatur *Christi πλήρωμα, completum*, sive plenitudo, non quod impletio illa omnium, de qua Ephes. 4, v. 10. ad ecclesiam tantum restringenda sit, sed quia Christus est ecclesiae caput, quod esset mancum et mutilum, nisi ecclesiam tanquam corpus suum mysticum sibi haberet arctissime conjunctum, sicut corpus naturale non est plenum et integrum, nisi una cum capite etiam alia membra adsint. Quamvis enim Christus in se ac per se perfectus sit nec nostri ulla ratione indigeat, tamen quia ex immensa dilectione voluit esse caput ecclesiae, ideo hoc respectu ad complementum et plenitudinem ipsius ecclesiae pertinet. Quod additur τοῦ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου, duplici modo accipi potest. Primo quidem *passive*, quomodo Chrysostomus interpretatur, ut sit sensus, Christum impleri in omnibus, i. e. singulos fideles utpote membra ecclesiae pertinere ad Christi complementum, cum ecclesia sit corpus Christi capitis ex fidelibus tanquam membris compactum. Secundo *active*, ut in διαθέσει media positum intelligatur, quae significatio textui videtur convenientior, quia additur πάντα πληρουμένου. Cum enim dixisset apostolus, ecclesiam esse Christi πλήρωμα, ne quis existimet, Christum per se hoc supplemento indigere, ideo addit, *Christum omnia in omnibus implere*, id est, esse per divinam suam majestatem et operationem omnibus rebus praesentissimum, omnia in omnibus efficere et tanquam caput corpori conjunctum

omnia in ecclesia operari; *5. posse intelligi de im-*
14. *pletione locorum, sed per effectus suos. Voluit enim Christus omnia replere gloria sua et in omnibus operari mirabilia.* Bell. d. l. Respondemus: ab illis effectis substantialis praesentia non est excludenda, quia divina potestas Christo secundum humanam naturam communicata non absens, sed praesens dominatur et operatur; *6. posse intelligi de repletione locorum successiva, accipiendo per loca genera locorum. Christus fuerat in terra, ambulaverat super mare, fuerat in aëre, in cruce, fuerat sub terra in inferno. Debuit ergo ascendere in coelum, ut omnia loca praesentia sua illustraret et impleret.* Respondemus: per successivum et localem progressum non possunt dici omnia impleri, sed hoc ipsum requirit simultaneam in omnibus locis praesentiam. Cur discedere velimus ab interpretatione Scripturae Jer. 23, v. 24; *7. hic locus docet, Christum non replevisse omnia praesentia suae carnis. Nam descendere et postea ascendere repugnat repletioni, debuisset potius se diffundere, quam descendere et ascendere, si omnia simul replere volebat.* Bell. d. l. Respondemus: removeantur humanae rationis cogitata. Deus ad sui praesentiam nec expansione nec diffusione indiget.

223. *6. Ex omnium subjectione.* Omnium Christo secundum humanitatem sunt subjecta Psal. 8, v. 8. 1. Cor. 15, v. 27. Eph. 1, v. 22. Hebr. 2, v. 8: *omnia subjecit pedibus ejus;* quam universalitatem Paulus in epist. ad Corinth. et Hebr. dictis locis sic explicat, quod *nihil quicquam* ab illa universalitate *sit exceptum, praeter eum, qui subjecit Christo omnia. In eo,* inquit, *quod omnia ei subjecit, nihil dimisit non subjectum ei.* It. *Cum dicat, omnia subjecta sunt ei, sine dubio praeter eum, qui subjecit ei omnia.* Quod si ergo omnia omnino Christo sunt subjecta, ergo etiam omnia loca et omnia locorum *διαστήματα*, ut nulla ratione impedire ipsum possint, quo minus promissionem suam implere nobisque praesens adesse queat. Christo subjectum est *quicquid nominari potest non solum in hoc, sed etiam in futuro seculo,* Eph. 1, v. 21. inter illa *ὀνομαζόμενα* sunt etiam *διαστήματα* locorum. Aristot. lib. 2. de coelo c. 4. locum competere corporibus asserit solum propter *θνητὴν δυσχέρειαν, propter mortalem imbecillitatem.* At si Christo ad dextram Patris exaltato omnia sunt subjecta, utique non amplius mortali illi infirmitati ipse subjectus est, ut non possit esse, nisi in uno loco praesens, ac loco corporeo circumscribatur. *7. Ex dominatione.* Christus secundum humanam naturam *factus est Dominus* Actor. 2, v. 36. et ad dextram Patris exaltatus regnat ac *dominatur in medio inimicorum suorum* Psalm. 110, v. 2. 1. Corinth. 15, v. 25. *dominatur a mari usque ad mare* Psalm. 72, v. 8. Zachar. 9, v. 10. Ergo etiam praesens est in coelo ac terra. Excipiunt, *ad dominium non statim requiri praesentiam.* Bellarminus lib. 3. de Christo c. 16: *Christi humanitas praeest omnibus creaturis et jus habet in omnes, ex quo non sequitur, quod sit ubique. Cur enim non possit jus habere in rem absentem? Nonne apud homines id ordinarie cernimus, ut rex in universum suum regnum jus habeat et tamen non occupet praesentia sua, nisi exiguum angulum domus vel cubiculi unius?* Respondemus: dominium illud non est *terrenum vel mundanum,* sed *coeleste ac divinum,* ideo de eo non est cogitandum vel pronuntiandum juxta morem hujus seculi ac regum terrenorum. Humanae imbecillitatis est, quod reges terreni non possunt omnibus suis regnis ac provinciis praesentes adesse, sed per vicarios suos regunt. Contra vero divinae majestatis ac potestatis est, quod Deus vere et essentialiter praesens omnia gubernat et administrat. Haec majestas et potestas cum Christo secundum humanam naturam data sit, ideo substantialis praesentia ab ejus dominio minime excludenda. Sic ergo concludimus. Unum est dominium, quo Christus ut Deus et homo dominatur, non vero multiplex ac diversum. Ergo ut secundum divinitatem non absens, sed praesens dominatur, ita quoque secundum humanitatem praesens omnia administrat.

224. *8. Ex capitis conditione.* Christus est ecclesiae caput non solum secundum divinam, sed etiam secundum humanam naturam, ut ostendit capitis et membrorum *ὁμογένεια* Eph. 5, v. 24. et 30. et probatur
ex eo, quia per collocationem ad Dei dextram et III. 515.
omnium subjectionem Christus *datus* sive constitutus est *caput super omnia ipsi ecclesiae,* i. e. in salutem ecclesiae Ephes. 1, v. 22. Col. 1, v. 18, quam collocationem ad Dei dextram et omnium subjectionem Christo secundum humanam naturam competere ostendimus superius. Jam vero non convenit caput a membris per locorum *διαστήματα* sejungi ac separari. *Profecto,* inquit Chemn. lib. de duab. natur. c. 30. p. 507, *caput ecclesiae non est a suis membris avulsum vel separatum, sed istis conjunctissimum. Est autem Christus caput nostrum non tantum secundum divinam naturam, sed etiam secundum eam naturam, secundum quam nobis membris suis cognatus et consubstantialis est. Illud enim ad rationem capitis pertinere etiam Scholastici recte docent.* Excipiunt: *1. Christus per fidem habitat in cordibus nostris* Eph. 3, v. 17. Respondemus: fides non opponitur praesentiae humanitatis Christi, sed apertae Dei visioni 2. Corinth. 5, v. 7. *2. Christum corpore suo in coelo exsistentem Spiritu suo fideles tanquam membra corporis sui sibi conjungere.* Respondemus: Spiritum illum Christus fidelibus largitur non absens, sed praesens, alias monstrosum inde nasceretur corpus, cujus caput esset longissimo intervallo a membris separatum. Sicut ergo a capite Aaronis balsamum descendebat in ipsius membra, non separata et sejuncta, sed capiti arctissime et praesentissime cunjuncta: sic Spiritus s. oleum a Christo tanquam capite in fideles tanquam membra corporis mystici descendit, non separata a capite, sed eidem arctissime et praesentissime unita. Absit igitur, ut humanam Christi naturam, juxta quam donationem Spiritus s. fidelibus

promeruit, ab illa distributione Spiritus sejungere velimus.

225. *9. Ex regii officii administratione.* Nomina *officii competunt Christo secundum utramque naturam* juxta canonem concil. Chalced. Adesse ecclesiae, eandem regere ac defendere, dominari in medio inimicorum etc. sunt nomina et opera officii, regii scilicet. Ergo secundum utramque naturam Christo competunt. Excipiunt, *addi in isto canone, quod quaelibet natura agat quod suum est. Jam vero humanae naturae non esse proprium ubique ecclesiae adesse.* Respondemus: diserte adjicitur, quamlibet naturam agere quod suum est μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας, *cum communicatione alterius.* Quare cum τὸ ubique adesse non sit naturae humanae proprium et tamen ad officii regii administrationem requiratur, ideo ὁ Λόγος per hypostaticam unionem et gloriosam ad dextram Dei exaltationem hoc αὔχημα καὶ ἀξίωμα eidem communicat, qua de re in tertio communicationis idiomatum genere uberius agetur. *10. Ex invocatione.* Secundum quam naturam Christus a nobis invocandus est, secundum eandem etiam nobis praesens est, quia objectum religiosae invocationis ejusdem praesentiam requirit. Deut. 4, v. 7. Psalm. 91, v. 15. Psalm. 145, v. 18. Esai. 55, v. 6. etc. Jam vero Christus secundum utramque naturam est a nobis religiose invocandus, ut postea demonstrabitur. Ergo. *11. Ex Christi apparitione.* Paulus in via ad Damascum *videt Jesum* Act. 9, v. 27; sequenti nocte *assistens ei Dominus ait: Constans esto* Act. 23, v. 11; *Dominus mihi adstitit et corroboravit me* 2. Tim. 4, v. 17, ex quibus apparitionibus apostolus probat Christi resurrectionem 1. Cor. 15, v. 8, id quod fieri nulla ratione potuisset, nisi etiam Christus secundum humanam naturam Paulo in terris fuisset visus. Stephanus *videt Jesum stantem a dextris Dei* Act. 7, v. 59; Johannes videt Christum *ambulantem in medio candelabrorum aureorum*, i. e. ecclesiarum Apocal. 1, v. 13, cui typo omnino respondere oportet antitypum. Excipit Zanch. libr. 2. de natura Dei c. 6. p. 138. *Christum sua deitate, qua ubique est, corpus novum sibi formasse atque sub illo in terris apparuisse, suo naturali corpore interim in coelo relicto.* Sed hac ratione periclitabitur naturae humanae veritas, introducetur corporum διττότης sive dualitas et labefactabitur argumentum resurrectionis ex hisce apparitionibus deductum, unde ipsemet Zanchius ab aliis admonitus hanc opinionem postea correxit.

226. *12. Ex sacrae coenae institutione.* Secundum eam naturam Christus in terris est praesens, cujus praesentiae testimonium in sacra coena datur.
III. 516. Atqui in sacra coena datur testimonium praesentiae non secundum divinam tantum, sed etiam secundum humanam naturam, quia mediante benedicto pane distribuit nobis suum corpus et mediante benedicto vino distribuit nobis suum sanguinem, unde Johannes inter *testes in terra testificantes* refert non solum *Spiritum et aquam*, sed etiam *sanguinem*, puta Christi, qui in sacra coena communicantibus exhibetur et testimonium gratiae credentibus offert 1. Joh. 5, v. 8. Ergo Christus etiam secundum humanam naturam in terris est vere praesens. Excipit Bellarminus libr. 3. de Christo c. 13: *Ubiquitatem pugnare cum sacramento eucharistiae, pro quo stabiliendo fuerit excogitata. Nam si caro Christi est ubique, certe non egemus eucharistia, cum domi habeamus in pane et vino et aliis omnibus cibis corpus Christi.* Respondemus: confunditur praesentia *sacramentalis* cum praesentia *majestatica.* Corpus et sanguis Christi est in sacra coena per *sacramentalem praesentiam*, quae proprie et accurate loquendo non dependet *a praesentia majestatica* sive omnipraesentia, sed a Christi institutione et voluntate, interim recte dicimus, sacram coenam esse evidens testimonium, quod Christus secundum humanam etiam naturam in terris praesens adsit, ac proinde falsum esse, quod Calviniani toties repetunt, *corpus Christi tantum in coelo esse usque ad diem judicii extremi.*

227. Atque haec sunt immota illa fundamenta, ex quibus omnipraesens dominium in coelo ac terra Christo homini asserimus. *Potestas et voluntas* sunt duo actionum principia et necessaria et sufficientia. Voluntas Christi, quod velit nobis in terris esse praesens, patet ex *promissionibus* Matth. 18, v. 20. c. 28, v. 20. Potestas sive facultas dependet tum *ex personali unione*, quae est ἀδιάστατος καὶ ἀδιάσπαστος, tum *ex idiomatum communicatione*, quia enim ὁ Λόγος se totum assumtae carni communicavit, ideo etiam divinam illam majestatem et gloriam, qua possit esse omnipraesens, tum *ex collocatione ad infinitam et omnipotentem DEI dextram.* Qui omnipraesentiam carnis ad creaturas non credit, ejusdem carnis intimam, ἀδιάστατον et indissolubilem praesentiam ad Λόγον seu cum Λόγῳ sincere nunquam credet. Illa enim respicit entia creata, quae omnia sunt finita, haec Λόγον, qui est absolute infinitus. Ad hanc facultatem et voluntatem Christi accedit *ecclesiae necessitas*, necessarium enim est, ut juxta eam naturam Christus nobis praesens adsit, juxta quam est frater noster, quia cum nuda divinitate, quae est ignis consumens, agere non possumus; et *officii Christi dignitas*, quia praesentem esse ecclesiae competit Christo ut regi, imo etiam ut prophetae et sacerdoti.

228. *Dicta patrum* de omnipraesentia adduximus in tractat. de persona Christi §. 122, quibus haec sunt addenda. Hieronym. adv. Vigilant.: *Tum apostolis vincula injicies? ut usque ad diem judicii teneantur custodia nec sint cum Domino suo? de quibus dictum est, sequuntur agnum, quocunque vadit. Si agnus ubique est, ergo et hi, qui cum agno sunt, ubique esse credendi sunt.* (In eo quidem a tramite veritatis aberrat Hieronymus, quod omnipraesentiam sanctis defunctis tribuit ex loco apocalyptico perperam exposito, ut ostendimus in tract. de morte §. 341; in eo tamen recte sentit, quod *agno*, id est Christo, secundum humanam naturam

omnipraesentiam tribuit) Ambrosius in c. 10. Luc. lib. 7, c. 47: *Licet ubique sis et stans in medio nostrum non cernaris a nobis, erit tamen tempus, quando universa caro te adspiciet revertentem.* In c. 4. Hebr.: *Num quia in multis locis offertur, multi Christi sunt? nequaquam, sed unus ubique est Christus, et hic plenus existens et illic plenus.* Chrysost. hom. de Joh. Bapt.: *Ultra coelos est Christus, ultra terram est, ubicunque voluerit, est; ubicunque est, totus est; ubicunque est et ubicunque fueris tu ipse, qui illum quaeris, in ipso es, quem quaeris.* Theophyl. in c. 19. Joh.: *Itaque sanctum Christi corpus indivisibile et dividitur et communicatur in quatuor orbis partes, distributus enim singulis et uniuscujusque animam sanctificans cum corpore per carnem suam et integer et indivisus in omnibus est ubique existens.* Conjunge hasce patrum hypotheses: 1. carnem Christi in coena pluribus in
17. locis eodem tempore in his terris administrata vere praesentem statuunt; *2.* *Λόγον* extra carnem assumtam esse negant; Athanas. orat. 2. et 4. contra Arian. Cyrill. lib. 2. ad Regin.; 3. naturas in Christo *ἀδιαστάτως*, *insegregabiliter*, *indistanter* unitas esse asserunt. Conc. Chalced. Damasc. 3. de orth. fid. c. 3; 4. hypostasin *τοῦ Λόγου* carni communicatam esse docent; 5. infinitae majestatis et gloriae communicationem carni factam esse agnoscunt; 6. exaltationem carnis ad infinitam Dei dextram propugnant; 7. universalem Christi hominis in toto mundo dominationem agnoscunt.

229. *Ex adversariis* videntur id ipsum quodammodo agnoscere fulgore veritatis convicti: *1. Pontificii*, tum *veteres*, ut Hugo de S. Victore lib. 2. de Sacram. part. 8. cap. 12: *Corpus Christi habet hanc dignitatem ex natura unionis cum divinitate, ut simul sit in multis locis.* Bielius 4. sent. dist. 11: *Non solum in diversis locis potest esse corpus Christi definitive et sacramentaliter, sed etiam et ipsum et aliud corpus quodlibet esse potest per divinam potentiam in pluribus locis circumscriptive.* Adde quod plurimi ex Scholasticis statuunt, *quodlibet corpus naturale per divinam potentiam in pluribus locis simul praesens esse posse*, ut postea videbimus; tum *recentiores*, Jac. Faber Stapulensis: *Ubicunque sane Christus est, incarnatus est. Incarnatus autem sine corpore non est, et magna est fides cognoscens Christum corporaliter esse, ubi sacramentaliter est. Sed major fides est cognoscere eum absolute ubique corporaliter esse; nam hoc est sine modo cognoscere, illud cum modo; fides autem absque modo major est, quam quae modum habet.* In epist. 1. Cor. 12: *Corpus Christi est, ubicunque Λόγος est, nam Verbum caro factum est, quia Verbum nusquam sine carne est, nec caro sine Verbo.* Paulus Kemerius in propositionibus scribit, *facillimum esse multis et firmis rationibus probare Christum esse ubique suo corpore.* Eas deducit ex *assumtione Christi in gloriam Dei*, *ex indivisibili unitate personae et ex omnipotentiae communicatione.* Idem statuunt Johannes Ertlius et Caspar Franeus, qui in scripto, quo causas suae defectionis exponit, ad probandam invocationem sanctorum adducit dictum Hieronymi: *Si agnus ubique est* etc. Barrad. in Harm. evang. in comm. Matth. 28, v. 20: *Quemadmodum in coelo Christi humanitas cum divinitate conjuncta colitur et adoratur in coelo a b. angelis et hominibus, ita eandem humanitatem cum divinitate conjunctam voluit in terris esse et ab hominibus, qui in terra degunt, in terra coli atque adorari.* *2. Calviniani:* Beza part. 1. quaest. p. 24. edit. Gen. ann. 1573. (in Operib. f. 659.): *Si vis, illud etiam concedam, Christi quoque humanitatem adesse praesentem, sed κατ' ἄλλο, id est non in sese sive sui essentia, sed quatenus cohaeret hypostatica unione cum τῷ Λόγῳ, qui est ubique* (Subsumo. Hypostasis *Λόγου* ubique praesens carni realiter per unionem personalem est communicata. Ergo etiam caro Christi vi unionis hypostaticae *Λόγῳ* est ubique praesentissima.) Bucerus in cap. 12. Joh.: *Fimbriae Domini vel tapetes replent templum majestate, siquidem ejus etiam hominis omnia in ecclesia ejus plena sunt, virtusque regni ejus pervenit ad omnes.* Zanch. in praefat. libr de relig. in epist. ad lector.: *Dixi carnem Christi dici posse sine ulla contradictione et omnipotentem et non omnipotentem, ubique praesentem et non ubique praesentem, diversis nimirum respectibus, sua enim propria οὐσίᾳ non esse, esse autem ὑποστάσει, qua illi cum natura divina communis est.* Libr. 2. de incarnat. f. 201: *Ego certe non contradixero, et ita omnes docti ac pii concedunt, humanam Christi naturam personaliter esse omnipotentem, ubique praesentem.* Et paulo post: *Non incongrue dicitur caro personaliter omnipotens et ubique praesens, quia, licet talis non sit realiter in se ipsa, est tamen talis in persona.* Tigurini in sua Apologia p. 108: *Dicimus itaque Christum, id est illam personam, quae verus Deus et verus homo simul est, omnibus rebus adesse coelumque et terram regere, idque secundum utramque naturam. Filius enim Dei post assumtam humanam naturam ubicunque est et agit ut Christus, hoc est ut persona, quae simul Deus est et homo, adest et agit.*
(Id ipsum tamen postea sic depravant et quod una III. 518.
manu dederunt, altera iterum eripiunt. *Secundum divinam naturam quidem essentia, secundum humanam consensu et efficacia adesse eum statuimus. Nam agit haec omnia ὁ Λόγος sciente et consentiente humana seu assumta natura, ut ita actio sit totius personae).* Sohnius tom. 2. Operum p. 398: *Si humanitas non est ubicunque est divinitas, videlicet personaliter seu personali subsistentia, hoc est, si non est una ubique duarum naturarum persona, aut si non ubique duae hae naturae unitae sunt, duas personas fieri necesse est.* P. 399: *Si personaliter intelligunt, ita ut humana natura dicatur ubique praesens, quatenus in persona Filii Dei subsistit et suum esse personale habet salvis proprietatibus naturalibus, sententia talis dici potest et a nostris hominibus quandoque datur.* (Quamvis vero postea per insignem *στρεβλότητα* haec ita de-

torqueat, ut humanam Christi naturam praesentem in terris esse neget, tamen ex concessis firmiter concludimus. Humana natura in persona Filii Dei vere subsistit. Ergo etiam vere praesens est.) Martinius in incis. contra D. Mentzer. p. 33: *Si adesse vellet Christus corpore, quis eum posse negaret?* (Subsumimus. Christus vult nobiscum esse praesens suo corpore, ut patet ex institutione coenae. Ergo potest.) Denique quia adversarii ad consensum Philippi Melanchthonis et Tilemanni Hesshusii provocant, notanda sunt haec ipsorum dicta. Phil. in epist. ad Mart. Görlic.: *Ego mori malim, quam hoc affirmare, quod illi affirmant, corpus Christi non posse esse nisi in uno loco, ideo constanter eos argue.* Idem in epist. ad Oecolampad: *In promissionibus de praesentia Christi nihil opus est divellere humanitatem a deitate.* Pappus defens. 3. contra Sturm. p. 105: *Vidi aliquando et descripsi e psalterio cujusdam M. Johannis Galeni Witebergensis, qui hic Argentorati studiorum gratia fuit anno 1563. sequentia verba: D. Philippus Melanchthon propria manu scripsit haec verba de sacramento corporis et sanguinis Christi in Dominica Palmarum anno 1560. in libellum D. Majoris: Verum corpus et verus sanguis exhibetur in poculo. Quaestio jam oritur, quomodo Christus possit esse corporaliter in sacramento, cum ideo corpus non possit esse in diversis locis? Respondeo, Christus dixit, se affuturum. Ergo vere adest in sacramento et corporaliter, nec quaerenda est alia ratio. Verbum ita sonat. Ergo necesse est ita fieri. Quod vero ad corpus attinet, Christus quando vult, potest esse, ubique vult. Quare alia jam est sui corporis et nostri ratio. De ubiquitate non est disputandum in hac controversia, nec Scholastici dicunt de hac ubiquitate, sed recitant simplicem sententiam de corporali praesentia Christi. Deitas neque corpus neque sanguinem habet, et est conjuncta humanitati Christi, et est ubique humanitas Christi conjunctissima divinitati, et sunt deitas et humanitas in Christo inseparabiles, ergo Christi corpus et sanguis in sacramento ejusque actione sunt ubique, juxta verbum: Hoc est corpus meum, hic est sanguis meus. Et: Ero vobiscum usque ad consummationem seculi.* Hesshusius in comm. 1. epist. ad Corinth.: *Sexta praerogativa carnis Christi est, quod est caput totius ecclesiae passim per totum terrarum orbem dispersae, quae omnibus aetatibus ministerio verbi colligitur, quod fovet, sustentat, custodit, regit, conservat et tuetur singula membra et omnia in omnibus adimplet et efficit. Haec quoque gloria et proprietas nulli creaturae competit. Nullus apostolus aut propheta tali modo ecclesiae et singulis membris adesse potest, nullus item angelus singulis piis opem ferre, omnia pericula depellere, in omni necessitate succurrere potest. Christi autem humanitas, quia unita est Λόγῳ unione personali et quia constituta est caput totius ecclesiae, omnibus membris sui corporis adest, singulos pios fovet suo spiritu* etc., *praesentes etiam habet in sua manu omnes creaturas, juxta promissionem Matth. 18. et 28. Etsi autem hae promissiones in concreto sunt enuntiatae, tamen fingendum non est, quod tantum divinitatis suae praesentiam promiserit, sed personae atque etiam carnis suae, licet eam exterioribus sensibus non comprehendamus. Ne de carnis suae praesentia dubitemus, sacrosanctam coenam instituit* etc. *Paulus Ephes. 1. dicit: Omnia subjecit sub pedibus ejus.* III. *Ergo omnes creaturae etiam humanae Christi naturae resuscitatae a mortuis sunt praesentes et subjectae* etc. *Ephes. 4. affirmat apostolus, hunc Christum, qui supra omnes coelos adscendit, omnia implere, non tantum de ejus operatione vel efficacia loquitur, sed et de ipsius praesentia, ideoque inquit: Adscendit super omnes coelos, ut omnia adimpleret. Quomodo autem hoc fieri possit, ut humana Christi natura, quae finita est, omnia impleat, nostris ingeniis comprehendere non possumus, sicut nec de divinitate capere aut intelligere possumus, quomodo ea impleat omnia, nulla enim moles, nulla extensio imaginanda, quia vero Spiritus s. per apostolos haec mysteria in ecclesia patefecit, omnino illi assentiri debemus.*

230. 2. Quia Christus per carnem, in carne et cum 2. μα-
carne divina miracula operatur. *θαυματουργία* est γία
opus vere divinum, uti constat. Jam vero assumta caro est *ὄργανον*, non *ἄεργον et otiosum vel mere passivum*, sed *σύνεργον*, *efficax et activum*, non *separatum*, sed *unitum*, per quod Christus miracula est operatus. Ergo assumtae Christi carni opus vere divinum competit. Minor probatur *1. ex miraculorum principio.* Principium agendi, a quo miracula procedunt, est vis *θαυματουργική, δύναμις καὶ ἐξουσία* vere divina. Jam vero vis illa *θαυματουργική, δύναμις καὶ ἐξουσία* vere divina Christo secundum humanam naturam est communicata. Act. 10, v. 38: *Deus unxit Jesum Spiritu s. et virtute, qui pertransiit benefaciendo et sanando omnes a diabolo oppressos, quoniam Deus erat cum illo.* Inde sic inferimus. Secundum quam naturam Christus unctus est Spiritu s., secundum eandem etiam donatus est virtute *θαυματουργικῇ*, ut ostendit connexio. Jam vero secundum humanam naturam Christus unctus est Spiritu s. Ergo. Secundum quam naturam Christo data est omnis potestas in coelo et in terra, secundum eam etiam efficax est in miraculorum operatione. Jam vero secundum humanam naturam data est ipsi omnis potestas in coelo et in terra Matth. 28, v. 16. Ergo. Secundum quam naturam Deus erat cum Christo, secundum eandem miracula fecit et sanavit omnes a diabolo oppressos, ut connexio ostendit. Jam vero secundum humanam naturam Deus erat cum Christo. Ergo. Inde est, quod *κατ' ἐξουσίαν ἐν ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει imperat spiritibus immundis* Marc. 2, v. 27. Luc. 4, v. 36, in illa scilicet *ἐξουσίᾳ*, quam sibi secundum carnem esse datam profitetur; quae *δύναμις ab ipso egreditur sanans omnes* Marc. 5, v. 30. Luc. 6, v. 19, illa scilicet *δύναμις*, quae ipsi ut *agno mactato* data

Apoc. 5, v. 12. Agit enim Christi humanitas in miraculis, non modo per virtutem, quae illi naturaliter et essentialiter est propria, sed etiam per potentiam vere divinam ab unita deitate sibi communicatam, vel ut apostolus loquitur, agit Christi humanitas juxta unctionem Spiritus et virtutis. *2. Ex agentis conditione et statu.* Christi vox mortuos ad vitam revocans non est tantum humana, sed etiam divina vox; Christi manus leprosos tangens non est tantum humana, sed etiam divina manus, qui enim ore loquitur ac qui manu tangit, non tantum homo, sed et Deus est in personae unitate. Vox illa: *Lazare, veni foras!* Joh. 11, v. 43, non est tantum humana vox aërem verberans et aures adstantium feriens, sicut vox reliquorum hominum, sed est omnipotens ipsius Filii Dei vox Lazarum defunctum in vitam revocans, Joh. 5, v. 28. Manus Christi tangens leprosum Matth. 8, v. 3. non est tantum humana manus, tangens leprosum eo modo, quo aliorum etiam hominum manus eum tangere potuisset, sed est omnipotens ipsius Filii Dei manus leprosum tangendo sanans. Quodsi ergo manus hominis viventis opera animatae substantiae propria efficere potest, quia est hominis animati propria, quidni manus Christi opera vere divina, miracula scilicet, efficere posset, quia est ipsius Filii Dei omnipotentis propria manus? *3. Ex universali dominio.* Secundum quam naturam Christus factus est omnium dominus, omnia ipsi subjecta, constitutus super omnem principatum et dominationem etc., secundum eandem etiam miracula facere potest. Sed Christus secundum humanam naturam *factus*
520. *est omnium dominus* Act. 2, v. 36; *omnia ipsi sunt subjecta* Psalm. 8, v. 8; *constitutus est super omnem principatum et dominatum* Ephes. 1, v. 20. Ergo. Major est manifestae veritatis, quia, si Christus est omnium dominus, ergo etiam in miraculis praeter et contra communem rerum seriem agere, naturam efficaciter mutare et omnia pro arbitrio suo disponere potest. *4. Ex adhibito in miraculis naturae humanae ministerio.* Christus miracula faciens corporeo usus est ministerio et attactu, voce enim excitavit mortuos, manus tactu sanavit leprosos, luti illitu oculos coecorum aperuit etc., ut humanam suam naturam *δυνάμεως θαυματουργικῆς* participem esse ostenderet. Si enim humanam naturam a miraculorum operatione voluisset exclusam ac segregatam, divino tantum nutu illa fecisset nec humanae naturae ministerium adhibuisset. Athanasius orat. 5. contra Arian.: *Verbum manum suam extendens sanavit febricitantem, vocem humanam edens suscitavit Lazarum, manibus suis in cruce protensis prostravit aëris principem.* Orat. de blasph. in Spiritum: *Spuebat quidem ut homo, sputamentum tamen illud divinum erat, siquidem per illam salivam oculos caeci sanavit.* Dial. 5. de trinit. p. 184. *Λόγον unitum homini edere prodigia non separatim a natura assumta, sed placuisse ei per ipsam, in ipsa, cum ipsa potentiam suam divinam exserere.* De incarnat. Verbi p. 50. *carnem Christi esse organon, quo divinitas in miraculis usa.* Cyrillus de incarn. unigenit. c. 7: *Λόγος communes façit cum sua carne divinae majestatis operationes, ut tactu mortuos vivificet, leprosos sanet, coecos illuminet et reliqua miracula edat.* August. in enarr. Psal. 56: *Christus per carnem operatus est miracula.* Damascen. libr. 3. c. 15: *Divinitas operabatur θεοσημίας, sed non sine carne.* Libr. ejusd. c. 17: *Non secundum propriam ἐνέργειαν, sed propter unitum sibi Verbum caro Domini divina operatur Verbo per eam propriam suam ἐνέργειαν ostendente ac manifestante.* Theoph. in c. 5. Luc.: *Interim et hoc indicabo, quod sancta ejus caro divinam habeat virtutem et purificet et vivificet, utpote quae sit Dei caro;* in c. 7. Luc.: *Non verbo tantum miracula operatur, sed et loculum tangit, ut discamus, quod corpus ejus est vitae corpus.* Conferatur Leo Epist. 10. ad Flavian. Thomas part. 3. qu. 43. art. 2: *Anima Christi consideratur dupliciter; primo secundum propriam virtutem sive naturalem sive gratuitam* (habitualiter et subjective ipsi inhaerentem), *secundo, ut est instrumentum Verbi Dei sibi personaliter uniti, sic enim habuit instrumentalem virtutem ad immutationes miraculosas faciendas.* Gerson. in serm. de quat. domib. Dominica 19. post Pent.: *Humanitatem propter ipsius ad Verbum hypostaticam unionem tamquam caussam secundam in omnibus Christi miraculis communicasse.* Paraeus in Irenaeo pag. 268: *Si igitur Christus homo est Deus, utique non aliena, ut Petrus, sed propria sua virtute miracula fecit. Docemus vero hanc virtutem propriam fuisse deitatis formaliter, humanitatis personaliter propter unitatem hypostaseos.*

231. *3. Quia opus redemtionis* in carne et per carnem perfecit. Opus redemtionis est opus vere divinum Psalm. 49, v. 8. Esa. 59, v. 16. etc.; jam vero ab opere redemtionis humana Christi natura non est exclusa, sed in ea, per eam et cum ea Christus divinum illud opus perfecit, quod probant sequentia dicta: Zach. 9, v. 11: *Tu in sanguine testamenti tui emisisti vinctos de lacu*, etc. Matth. 20, v. 28: *Filius hominis venit, ut daret animam suam λύτρον pro multis.* C. 26, v. 28: *Hic est sanguis N. T., qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Luc. 22, v. 19: *Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur.* Joh. 1, v. 29: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi.* C. 6, v. 51: *Panis, quem ego dabo, caro mea est, quam dabo pro mundi vita.* 1. Petr. 2, v. 24: *Peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum.* In his ac similibus Scripturae dictis corporis Christi oblationi et sanguinis effusioni in ara crucis factae redemtionis λύτρον tribuitur, utique ergo in assumta natura et per assumtam naturam opus illud vere divinum est peractum.

3. Opus redemtionis.

232. 4. Quia *constitutio ministerii et collectio ecclesiae* Christo etiam ut homini tribuitur. Constitutio ministerii et collectio ecclesiae est opus vere divinum Psalm. 68, v. 12. Psalm. 147, v. 15. Esa. 6, v. 8. c. 41, v. 27. Hos. 12, v. 10. etc. Jam

III. 521.
4. Constitutio ministerii et collectio ecclesiae.

vero hoc opus tribuitur Christo etiam ut homini. Matth. 28, v. 18: *data est mihi omnis potestas in coelo et in terra, v. 19: euntes ergo docete omnes gentes, et v. 20: et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi*, ubi observa particulam illativam οὖν: Mihi data est omnis potestas, ergo euntes docete; et additam promissionem: Ecce ego vobiscum sum, ex quo sic concludimus: Secundum quam naturam Christo data est omnis potestas in coelo et in terra ac secundum quam naturam praesens nobis adest usque ad seculi consummationem, secundum eandem etiam constituit et conservat ministerium ac colligit sibi ex genere humano ecclesiam perpetuam. Jam vero secundum humanam naturam data est Christo omnis potestas, etc. Ergo. Confer. Harm. de resurr. c. 12, p. 448. Marc. 16, v. 19: *Dominus Jesus postquam haec locutus est apostolis, assumtus est in coelum et sedet ad Dei dextram. V. 20. illi autem profecti praedicaverunt ubique Domino cooperante*, etc. Describitur in his verbis complementum promissionis apud Matthaeum propositae. *Ecce ego vobiscum sum.* Sensus est. Quia Christus post suam adscensionem consedit ad dextram Dei ubique praesentem et potenter dominantem, ideo etiam apostolis evangelium praedicantibus ubique adesse et cooperari potuit vi ac virtute illius sessionis ad infinitam Dei dextram. Eph. 4, v. 10: *Adscendit Christus super omnes coelos, ut impleret omnia. V. 11. et dedit alios prophetas, alios apostolos, alios evangelistas, alios doctores. V. 12. ut sancti praeparentur ad opus ministerii.* Fructus proinde adscensionis Dominicae est institutio et conservatio ministerii. Ergo ut secundum humanam naturam adscendit in coelum, ita quoque secundum humanam naturam instituit et conservat ministerium. Huc referenda sunt vaticinia V. T. Psalm. 22, v. 23: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiae laudabo te*, id est ex passione et morte liberatus instituam et conservabo ministerium verbi, per quod beneficia passione et morte in ecclesia distribuantur. Esa. 53, v. 10: *Cum posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longaevum, et voluntas Domini in manu ejus dirigetur.*

5. Missio et effusio Spiritus sancti.

233. 5. Quia *missio et effusio Spiritus s.* Christo etiam ut homini competit. Effusio ac missio Spiritus s. est opus vere divinum, ut constat. Jam vero Christus etiam secundum humanam naturam effundit Spiritum s. super apostolos et mittit eum in corda credentium, quod probatur: *1. ex personali unione.* Humana Christi natura per unionem personalem *uncta est oleo laetitiae* sive Spiritu s. *ultra consortes* Psalm. 45, v. 8; *accepit Spiritum s. sine mensura* Joh. 3, v. 34; ac Christus secundum humanam naturam est *plenus Spiritu s.* Luc. 4, v. 1; *ex hac ergo plenitudine omnes accepimus* Joh. 1, v. 16; *2. ex capitis appellatione.* Sicut unctio a capite Aaronis in ipsius membra descendebat, sic a Christo capite vigor Spiritus in omnia corporis mystici membra dimanat. Jam vero Christus est ecclesiae caput etiam secundum humanam naturam. Ergo etiam secundum humanam naturam donat credentibus Spiritum s.; *3. ex Christi precatione* Joh. 14, v. 16: *Ego rogabo Patrem, et alium paracletum dabit.* Qui rogat, ut Pater det Spiritum s., rogando docet, quod hanc δύναμιν et ἐξουσίαν mittendi Spiritum s. per se non obtineat, sed a Patre eandem accipiat. Jam vero hoc de Christo secundum divinam naturam intelligi nequit, quia Christus ut Deus hanc δύναμιν et ἐξουσίαν obtinet natura per aeternam scilicet a Patre generationem. Ergo Christus qua homo Deum Patrem rogat et potestatem mittendi Spiritum s. impetrat; *4. ex insufflatione.* Christus per flatum corporeum distribuit apostolis Spiritum s. Joh. 20, v. 22, ut ostenderet sibi etiam ut homini datam esse potestatem conferendi Spiritum s.; *5. ab exaltatione.* Missio Spiritus s. est III.
salutaris finis et effectus exaltationis Christi ac sessionis ad dextram Dei; Joh. 16, v. 7: *Si abiero, mittam vobis paracletum.* Actor. 2, v. 33: *Dextra Dei exaltatus et promissione Spiritus s. accepta a Patre effudit hoc, quod videtis.* Jam vero Christus secundum humanam naturam exaltatus et ad dextram Dei collocatus est. Ergo; *5. ex officii Christi administratione.* Missio Spiritus s. pertinet ad officium Christi propheticum et ad regium, quia ipse ad dextram Dei evectus Spiritum s. ecclesiae doctorem constituit ac per eum in cordibus hominum ad conversionem et salutem efficax est, confirmat eos adversus omnes Satanae et mundi insultus. Jam vero administratio officii prophetici et regii competit Christo secundum utramque naturam.

234. 6. Quia *mundatio a peccatis* Christo etiam 6. I
dat
ut homini tribuitur. Remissio peccatorum et mun- pec
datio a peccatis est opus vere divinum, Esa. 43, v. 25. Marc. 2, v. 7. Luc. 5, v. 21; jam vero hoc opus tribuitur Christo etiam ut homini, Matth. 9, v. 6. Marc. 2, v. 10. Luc. 5, v. 24: *Filius hominis habet in terra potestatem remittendi peccata*, ubi nota emphasin in phrasi ἐπὶ τῆς γῆς. Quod si ergo Filius hominis habet in terra potestatem remittendi peccata, utique qua homo non abest a potestate clavium, quae in peccatis remittendis super terram exercetur, et quia salutaris manducatio corporis et bibitio sanguinis ipsius credentibus cedere debet in peccatorum remissionem, ideo corpus suum non in coelo, sed in terra cum pane et vino manducantibus ac bibentibus exhibet in confirmationem promissionis de remissione peccatorum; Luc. 24, v. 47. jubet *praedicare in nomine suo remissionem peccatorum.* Jam vero Christi nomen complectitur non solum divinam, sed etiam humanam naturam, 1. Joh. 1, v. 7: *Sanguis Jesu Christi Filii Dei mundat nos ab omnibus peccatis.* Utique ergo Christi sanguis obtinet vim mundandi ac purgandi nos a peccatis, Hebr. 9, v. 13: *Si sanguis hircorum et taurorum et cinis vitulae aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, v. 14: quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum aeternum obtulit se ipsum Deo, sanctificabit conscientiam nostram ab operibus mortuis.*

…su- …tio …no- 235. 7. *Quia resuscitatio mortuorum* Christo ut homini competit, quam constat esse opus mere divinum, Joh. 5, v. 29: *Qui in monumentis sunt, audient vocem Filii hominis, et qui audierint, procedent.* 8. Quia *administratio judicii* Christo ut homini tribuitur, quae itidem est divinum aliquod opus, Joh. 5, v. 27: *Dedit ei potestatem faciendi judicium, quia Filius hominis est.* Confer quae de virtute vivificandi et potestate faciendi judicium in secundo membro dicta sunt. Quatenus enim resuscitatio mortuorum et judicii administratio consideratur *ratione principii*, virtutis scilicet efficaciter agentis, eatenus ad secundam datorum classem pertinet; quatenus vero *ratione effecti atque operis* spectatur, eatenus ad hanc tertiam datorum classem referri potest. 9. Denique quia *piorum salvatio et glorificatio* Christo etiam ut homini competit, Matth. 1, v. 23: *Vocabis nomen ejus Jesum, quia salvum faciet populum suum.* Jam vero Christus non solum ratione divinae, sed etiam ratione humanae naturae est noster Jesus, Act. 4, v. 12: *Non est aliud nomen sub coelo datum*, etc. At hoc nomen complectitur non solum divinam, sed etiam humanam naturam.

236. 4. Ostendimus hactenus *divina nomina, attributa atque opera* Christo homini competere, restat, ut demonstremus *divinum religiosae adorationis cultum* etiam secundum humanam naturam ipsi deberi, ubi nota Christum nec secundum divinam nec secundum humanam tantum, sed secundum utramque
523. naturam adorandum a nobis statui, ac humanam illam naturam sive assumtam carnem esse ac dici προσκυνητήν 1. non *per se et ex se*, ratione essentialium proprietatum, quia enim per se non subsistit, ideo etiam per se adoranda non est; *2. neque ex accidente*, sicut rege honorato per accidens etiam purpura honoratur, quia enim in Λόγῳ non subsistit ut accidens, sed pars personae, ideo etiam non est ex accidente adoranda; 3. neque propter *habitualem excellentiam subjective ei inhaerentem*, qua angelis et hominibus est superior, quo sensu et respectu ὑπερδουλείαν illi tribuunt Pontificii; 4. neque propterea quod sit in *divinam naturam substantialiter mutata* vel a divina natura absorpta, quae fuit Eutychetis et Suencfeldii haeresis; 5. neque eo sensu, quod *peculiarem et distinctam a Λόγῳ constituat personam*, quam opinionem in Nestorio damnavit concilium Ephesinum anathem. 8: *Si quis audet dicere, assumtum hominem coadorari cum Deo Verbo oportere et conglorificari et connuncupari Deum, tanquam alterum cum altero, nam consyllaba superadjecta hoc cogit intelligi, ac non potius una adoratione veneratur Emanuelem eique glorificationem dependit, juxta quod Verbum caro factum est, anathema sit*, sed ideo una eademque adoratione Christus Deus et homo adoratur, quia utriusque naturae est una et indivisa ὑπόστασις.

237. Hanc sententiam nostram probamus: *1. ex manifestis Scripturae dictis*, Psalm. 72, v. 11: *Adorabunt eum omnes reges, omnes gentes servient illi.* (Hunc psalmum non de Salomone typico, sed de Salomonis antitypo, Christo scilicet, qui *Salomone longe praestantior* Matth. 12, v. 41, accipiendum esse, totus contextus et N. T. allegatio manifestum faciunt. Is secundum eam etiam naturam dicitur adorandus, cujus respectu dicitur *descendere sicut pluvia in vellus et sicut guttae irrigant terram v. 6*, id est, cujus ratione de coelo descendet et ex virgine Maria veram carnem assumet et cujus respectu *a mari usque ad mare dicitur dominari* v. 7; ea vero etiam secundum humanam naturam ipsi competunt. Ergo quoque adoratio.) Psalm. 97, v. 7: *Adorent eum omnes angeli* (quae verba ad Christum θεάνθρωπον ut primogenitum a Patre coelesti in orbem terrae introductum accommodat auctor epistolae ad Hebr. c. 1, v. 6. Theophyl. in c. 1. Hebr.: *Pater introducit Filium in mundum non aliter quam* III. 524.
in carne.) Psalm. 118, v. 26: *Hosianna, o Domine, da prosperos successus, benedictus qui venit in nomine Domini.* (Hac gratulatione, benedictione et invocatione populus Hierosolymitanus Christum, Davidis filium, excipit Matth. 21, v. 9. Marc. 11, v. 9. Luc. 19, v. 38, quod contra Pharisaeos ratum ac gratum Christus habet ac defendit. Ergo. Christo etiam ut filio Davidis invocatio ac benedictio competit.) Esa. 11, v. 1: *Egredietur virga de radice Jessae et virgultum de radice ejus ascendet*, v. 2. *et requiescet super eum spiritus Domini*, etc.; *v. 10: ipsum gentes deprecabuntur.* (Ergo Christo, etiam quatenus est virga de radice Jesse orta adeoque verus homo, adorationis cultus debetur. Paulus Rom. 15, v. 12. vaticinium illud propheticum his allegat verbis: *Erit radix Jesse*, scilicet celebris, καὶ ὁ ἀνιστάμενος, *qui exsurget regere gentes, in eo gentes sperabunt.* Ergo in Christum, quatenus ut homo ex radice Jesse exsurget, gentes sperabunt eumque invocabunt.) Esa. 45, v. 23: *In me ipso juravi, egredietur de ore meo verbum justitiae, quia mihi curvabitur omne genu et jurabit omnis lingua* etc. Hunc locum Paulus Rom. 14, v. 11. refert ad Christum futurum mundi judicem in die novissimo. Jam vero Christus non tantum secundum divinam, sed etiam secundum humanam naturam judicium illud administrabit. Ergo. Addimus etiam ex textu tale argumentum. Secundum quam naturam Christus est nostra justitia, secundum eandem quoque omne genu ipsi curvandum, ut ostendit immediata connexio: *Mihi curvabitur omne genu, et jurabit omnis lingua: In Domino mea justitia.* Jam vero Christus non secundum divinam tantum, sed etiam secundum humanam naturam est nostra justitia, Jerem. 23, v. 5. c. 33, v. 15. 1. Cor. 1, v. 30. Ergo. Dan. 7, v. 13: *Adspiciebam in visione noctis, et ecce cum nubibus coeli quasi Filius hominis veniebat et usque ad antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus appropinquare fecerunt eum.* V. 14: *et dedit ei potestatem et honorem et regnum, et omnes populi tribus et linguae ipsi servient.* Secundum quam naturam Messias est Filius hominis, venit cum nubibus coeli, accepit in tempore a Patre coelesti potestatem et regnum, secundum ean-

dem etiam religiose ipsi serviendum. Atqui secundum humanam naturam est Filius hominis, etc. Ergo. Joël. 2, v. 32: *Qui invocaverit nomen Domini, salvus erit* (hoc ad Christum θεάνθρωπον applicat Paulus Rom. 10, v. 13.) Joh. 5, v. 22: *Pater omne judicium dedit Filio, ut omnes honorent Filium*, καθώς, *sicut honorant Patrem*, v. 27: *et potestatem dedit ei etiam faciendi judicium, quia filius hominis est.* Secundum quam naturam Pater dedit Christo omne judicium, id est totam totius mundi et imprimis regni gratiae gubernationem ac potestatem faciendi judicium, secundum eandem quoque est religiose adorandus et aequali honoris cultu cum Patre afficiendus. Ratio connexionis pendet ex particula ἵνα, quae exprimit finem, propter quem Pater omne judicium dedit Filio, et ex particula καθώς, quae aequalitatem honoris arguit. Jam vero Pater dedit Filio omne judicium et potestatem faciendi judicium secundum humanam naturam, ut patet ex προςδιορισμῷ v. 27. ὅτι, *quia filius hominis est*, et ex particula καί in eodem versu, quae humanam Christi naturam cum divina indivulso nexu conjungit. Ergo. Phil. 2, v. 9: *Propter quod et Deus in summam sublimitatem*
III. 525. *ipsum extulit et donavit illi nomen, quod est super omne nomen*, vers. 10. *ut in nomine Jesu flectatur omne genu coelestium, terrestrium et inferorum*, vers. 11. *et omnis lingua confiteatur, quia Dominus est Jesus Christus in gloriam Patris.* Secundum quam naturam Christus est exinanitus et exaltatus ac nomen ex gratia accepit, quod est super omne nomen, secundum eandem etiam omne genu illi flectendum, id est, religiose ab omnibus creaturis est adorandus. Sed secundum humanam naturam est exinanitus et exaltatus, etc. Ergo. Apoc. 5, v. 12: *Angeli et viginti quatuor seniores*, id est tota triumphans ecclesia dicit: *Dignus est agnus, qui occisus est, accipere virtutem et divitias et sapientiam et robur et honorem et gloriam et benedictionem; v. 13: Et omnem creaturam, quae in coelo est et in terra et sub terra et quae in mari, et omnia, quae sunt in eis, audivi dicentes: Sedenti in throno et agno benedictio et honor et gloria et robur in secula seculorum, v. 14. et adorarunt viventem in secula.* Secundum quam naturam Christus est agnus occisus et in thronum Patris collocatus, secundum eandem etiam ab ecclesia triumphante adoratur. Jam vero secundum humanam naturam est agnus occisus, etc. Ergo.

238. 2. Ex *rationibus:* 1. a *personali unione.* Quae natura unam cum Dei Filio constituit personam, illi religiosae adorationis cultus debetur. Assumta natura Christi humana unam cum Filio Dei constituit personam. Ergo. Utraque praemissarum deducitur ex c. 1. Hebr., ubi de Christo dicitur v. 4. *tanto praestantior factus est angelis* (utique secundum humanam naturam); *quanto excellentius nomen est sortitus* (κεκληρονόμηκεν, itidem secundum humanam naturam); v. 5: *Cui enim angelorum dixit: Filius meus es tu?* etc. V. 6: *Rursum autem, cum introducit primogenitum in orbem terrarum, dicit: Et adorent eum omnes angeli.* Ex quibus evidenter sequitur, Christum propter personae majestatem ab angelis adorandum non secundum divinam tantum, sed etiam secundum humanam naturam. Qui vero honor Christo ab angelis exhibetur, ille multo magis ab hominibus illi exhibendus. Sed honor religiosae adorationis Christo secundum humanam naturam ab angelis exhibetur, Hebr. 1, v. 6; secundum eam enim naturam ab angelis odoratur, juxta quam praestantius nomen est sortitus. Ergo. Λόγος cum sua carne est secunda trinitatis persona. Ergo etiam Λόγος cum sua carne est adorandus. Hypostasis Λόγου post factam incarnationem non est divinae tantum, sed etiam humanae naturae hypostasis, ac persona Filii Dei incarnati non subsistit in una tantum et ex una natura, sed in duabus et ex duabus naturis. Qui ergo unam tantum naturam praeterita et exclusa altera colit et adorat, is non colit et adorat integram personam, sed unionem solvit; *2. a majestatis et gloriae divinae communicatione.* Secundum quam naturam Christo communicata est divina majestas ac gloria, omnis potestas in coelo ac terra, omniscientia, omnipraesentia etc., secundum eandem etiam est religiose colendus et invocandus. Ratio connexionis patet ex Dan. 7, v. 14: *Antiquus dierum Filio hominis dedit potestatem et regnum, ut omnes tribus et linguae ipsi serviant;* et ex eo, quod fundamentum religiosae invocationis est omnipotentia, omniscientia et omnipraesentia ejus, qui est religiose invocandus. Ursin. in comm. Es. 2, f. 81: *Adoratio tribuit inspectionem cordium, praesentiam in omnibus locis et infinitam potentiam juvandi omnes invocantes.* Junius de invoc. sanct. fol. 1703. Oper.: *Quicunque adorandus est pio animi affectu, in eo* III.
tria sint oportet, scire, velle, posse. Jam vero Christo secundum humanam naturam communicata est divina majestas ac gloria, omnis potestas in coelo et terra, etc. Ergo; *3. ab officii administratione.* Secundum quam naturam Christus est noster mediator, redemtor, salvator, noster Jesus, judex vivorum et mortuorum, rex et dominus, secundum eandem etiam est religiose a nobis invocandus. Ratio est, quia, secundum quam naturam beneficia spiritualia et coelestia nobis confert, secundum eandem etiam est a nobis invocandus et spiritualia beneficia ab ipso petenda. Et secundum quam naturam Christus beneficia spiritualia et coelestia nobis acquisivit ac promeruit, secundum eandem etiam religiose a nobis invocandus, et distributio coelestium beneficiorum ab ipso petenda. Jam vero Christus secundum humanam naturam est noster mediator, redemtor, salvator etc. Ergo; *4. ab exaltatione.* Secundum quam naturam Christus est exaltatus et ad dextram Dei collocatus, secundum eandem etiam est religiose invocandus. Ratio connexionis pendet ex dicto apostolico Phil. 2, v. 9: *superexaltavit eum et dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu flectatur omne genu*, et ex δοξολογίᾳ ecclesiae triumphantis Apoc. 5, v. 12: *Agnus, qui occisus est, dignus est accipere virtutem et benedictionem.* Jam

vero Christus secundum humanam naturam est exaltatus. Ergo. *5. a baptismi institutione et collatione.* In cujus nomen baptizamur, ille etiam est religiose invocandus. (Ratio petitur ex Act. 22, v. 16: *Exsurge et baptizare et ablue peccata tua invocato nomine Domini*, ex genuina hujus phraseos *εἰς ὄνομα* interpretatione tradita in tr. de bapt. §. 80. et ex elegantulo illo Basilii in epist. 78: *Sicut baptizamur, ita adoramus; sicut adoramus, ita credimus.)* Jam vero baptizamur in nomen Christi etiam secundum humanam naturam, quia nomen Filii complectitur non solum divinitatem, sed etiam assumtam humanitatem, cum non duplex, sed unus sit Filius, quia baptizari dicimur *in Christi mortem* Roman. 6, v. 4, quia Christo potestas coeli et terrae, ex qua baptismum instituit Matth. 28, v. 18, secundum humanam naturam data, quia baptismi virtus ex merito Christi *θεανθρώπου* pendet, quia baptizari dicimur *in nomine Christi* Act. 2, v. 38. *et Jesu* Act. 19, v. 5, quod utramque naturam complectitur, etc. Ergo etiam Christus secundum humanam naturam est a nobis religiose invocandus; *6. ex fidei et invocationis connexione.* In quem credimus et speramus, eum etiam religiose invocamus Rom. 10, v. 14. Jam vero credimus et speramus in Christum *θεάνθρωπον* non ut Deum tantum, sed etiam ut hominem, Psal. 2, v. 10: *Beati omnes, qui confidunt in eo.* Es. 28, v. 16: *Qui credit, non festinet*, quod Paulus Rom. 10, v. 11. ad Christum *θεάνθρωπον* accommodat: *Omnis, qui credit in eum, non confundetur.* Joh. 14, v. 1: *Creditis in Deum, etiam in me credite.* Ergo.

239. *3. Ab exemplis.* Christum ut Deum et hominem etiam in statu exinanitionis adorarunt *magi* Matth. 2, v. 11; *discipuli in navi* Matth. 8, v. 25; *Petrus* Matth. 14, v. 30; *Cananaea* Matth. 15, v. 22.
27. Marc. 7, v. 25; *Pater lunatici* Matth. 17, v. 15. Marc. 9, v. 24; *caeci* Matth. 20, v. 3. Marc. 10, v. 47; Joh. 9, v. 37; *leprosi* Luc. 17, v. 14; *latro in cruce* Luc. 23, v. 43, in statu exaltationis post resurrectionem *discipuli* Matth. 28, v. 17. Luc. 24, v. 52. *Thomas* Joh. 20, v. 28, post ascensionem in coelos *Stephanus* Act. 7, v. 60, *Paulus* in exordiis suarum epistolarum *gratiam, pacem et misericordiam* non tantum *a Deo Patre*, sed etiam *a Christo* ecclesiis precatur. Calvinus in Conc. evang. et in Comm. super Joh. pleraque exempla hactenus adducta, utpote magorum, centurionis, caeci, Joh. 9, Thomae etc. *de civili duntaxat honore* accipit, sed textus circumstantiae, petitionis qualitas et fidei commendatio adoratoribus ejusmodi a Christo tributa testantur, religiosam adorationem in illis exemplis describi, id quod multi ex ipsis Calvini asseclis agnoscunt.

240. *4. Patrum dicta* adduximus in tract. de pers. Christi §. 115, quibus haec addenda: Cyprian. serm. de asc. Christi f. 475: *Coelestis angelorum exercitus festivis affectibus veneratur hominem supra se sublimatum, quem gloria et honore coronaverat Pater et ad dextram suam collocavit hoc dato ei privilegio singulari, ut in nomine ejus omne genu flecteretur.* Athanas. in epist. ad Adelphium contra Arian. p. 133: *Incarnatum Dei Verbum adoramus. Nam etsi caro ipsa per sé pars sit rerum creatarum, attamen Dei corpus effecta est, neque istiusmodi corpus seorsim discriminatum a Verbo adoratione prosequimur, neque Verbum adoraturi Verbum a carne longe seponimus.* Cyrill. de rect. fid. ad Regin. col. 286. et in defens. anathem. 8: *Si quis dicat inadorabilem Domini nostri carnem ut hominis et non adorandam ut Domini et Dei carnem, hunc anathematisat sancta et catholica ecclesia.* Ambrosius lib. 3. III. 528.
de Spiritu s. c. 12. f. 149: *Videamus, ne terram illam dicat adorandam propheta, quam Dominus Jesus in carnis assumtionem suscepit. Itaque per scabellum terra intelligitur, per terram autem caro Christi, quam hodie quoque in mysteriis adoramus et quam apostoli in Domino Jesu adorarunt. Neque enim divisus est Christus.* Ibid: *Certe angeli adorant non tantum divinitatem Christi, sed et scabellum pedum ejus.* Leo serm. 8. quadrages.: *Noli cogitare, quasi in Christo aut sola sit humanitas, aut sola divinitas, sed utrumque fideliter credite, fideliter adorate.* Theodoret. in c. 1. Hebr.: *Christus semper ab angelis accepit cultum et adorationem, erat enim semper Deus, jam vero ipsum etiam adorant ut hominem.* Id: *Corpus dominicum divina glorificatum gloria a coelestibus potestatibus adoratur.* Theophylact. in c. 28. Matth. f. 51: *Quia humana natura prius condemnata, nunc unita Dei verbo personaliter in coelo sedet et ab angelis adoratur, merito dicit: data est mihi omnis potestas.* Oecumen. in c. 1. Hebr. f. 804. in Gr.: *μετὰ σαρκὸς προσκυνησάτωσαν οἱ ἄγγελοι τὸν υἱὸν καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ τῷ μετὰ σαρκός.* Philip. 2. f. 66: *εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν οὔγε καὶ οὐκ εἰς θεότητα ταῦτα δεῖ ἐννοεῖν*, quod scilicet Christo tale nomen datum. Beda Phil. 2. f. 856: *Donavit ei nomen, quod est super omne nomen, Christo secundum hominem, Christo secundum carnem mortuo, resurgenti, adscendenti donavit nomen, quod est super omne nomen* etc. Damascenus lib. 3. c. 8: *εἷς ἔστιν ὁ Χριστὸς θεὸς τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος, ὃν προσκυνοῦμεν σὺν πατρὶ καὶ πνεύματι μιᾷ προσκυνήσει μετὰ τῆς ἀχράντου σαρκὸς αὐτοῦ, οὐκ ἀπροσκύνητον τὴν σάρκα λέγοντες, προσκυνεῖται γὰρ ἐν τῇ μιᾷ τοῦ Λόγου ὑποστάσει ἥτις αὐτῇ ὑπόστασις γέγονεν, οὐ τῇ κτίσει λατρεύοντες, οὐ γὰρ ὡς ψιλὴν σάρκα προσκυνοῦμεν ἀλλ' ὡς ἡνωμένην θεότητι, καὶ ὡς εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν τοῦ θεοῖ Λόγου τῶν δύο αὐτοῦ ἀναγομένων φύσεων.* Ibid.: *δέδοικα τοῖ ἄνθρακος ἅψασθαι διὰ τὸ τῷ ξύλῳ συνημμένον πῦρ, προσκυνῶ τοῦ Χριστοῦ τὸ συναμφότερον διὰ τὴν τῇ σαρκὶ ἡνωμένην θεότητα. Unus est Christus et Deus perfectus et homo perfectus, quem adoramus cum Patre et Spiritu et una adoratione cum immaculata ejus carne. Neque inadorabilem esse carnem dicimus, nam adoratur in una Verbi hypostasi, quae et ipsi hypostasis est facta. Neque ut creaturam colimus, nam non ut nudam carnem adoramus, sed continuam divinitati, et ut in unam personam et in unam hypostasin DEI Verbi duae*

sunt revocatae naturae. Ibid.: *Timeo quidem carbonem propter ignem ligno copulatum, adoro Christi* τοῦ Χριστοῦ συναμφότερον propter carni *conjunctam counitamque divinitatem.* Confer eundem lib. 4. cap. 2.

241. 5. Ex *adversariis* veritati suffragium ferre quidam videntur, quamvis postea id ipsum in peregrinum detorqueant sensum. 1. Ex *Pontificiis* Busaeus in disp. contra Gerlach. th. 78. scribit: *Caro ratione Verbi, cui personaliter unita est, est una adoratione cum divinitate adoranda.* (Sed postea id ipsum sic declarat vel potius pervertit, sensum esse, non quod caro, quatenus *Λόγῳ* personaliter unita est, sit religiosae adorationis objectum, sed quod *sit caro ejus, qui est adorationis objectum*, declarat enim id ipsum similitudine a purpura regis sumta, quae honorato rege ipsa quoque honoratur, non quod sit honoris objectum, sed quod sit purpura ejus, qui honoratur.) 2. Ex *Calvinianis Beza* ad quartam Brentiani libri partem de adorat. Christi fol. 619: *Profitemur nos plane assentiri iis, quae ex Augustino citat. In Christo Domino humanitatem non solum aut nudam, sed divinitati suae unitam unum Dei Filium, Deum verum et hominem verum qui adorare contemserit, aeternam mortis poenam patietur.* Et paullo post: *Sit sane illa caro Dei non Deus ac proinde adoretur non nuda seu per se considerata, sed ut ejus caro, qui cum Deus sit, non adorari totus sine extremo exitio non potest.* P. 1. resp. ad act. coll. p. 162: *ad ipsam quoque carnem, id est hu-*
III. 529. *manitatem Christi adorationem et invocationem dirigi, non tamen simpliciter ad κατά τι, id est, non quatenus simpliciter et in se est creatura, esset enim haec mera idololatria, sed quatenus est Filii Dei humanitas.* (Quomodo haec, quae videntur recte dicta, aliis in locis pervertat, in antithesi apparebit.) P. Mart. class. 4. loc. comm. c. 10. §. 49: *Carnem Christi adorandam esse propter conjunctionem, quam habet cum natura divina, minime infitiamur;* in orat. de morte Christi f. 202: *Num adoratio haec humanitati datur an divinitati? Toti Christo, non distinguuntur naturae, neque cum adoramus regem, jubemus, ut deponat purpuram, quamvis ratio adorationis sumatur a divinitate;* in defens. de Euch. contra Gardiner. f. 365: *Quid ergo ajunt? carnem Christi in mysteriis adorari, hoc nos fieri oportere non negamus.* Zanch. lib. 2. de. trib. Eloh. c. 1. p. 28: *Flectetur etiam omne genu homini Christo, verum non simpliciter, sed quia ὑποστατικῶς unita est illa humana natura cum divina.* Id. in c. 2. epist. Philipp. f. 128: *Nomen Jesu nomen est unius personae, quae duabus constat naturis, divina et humana. Si ergo ad nomen Jesu debet omne genu se flectere, sequitur totam personam hanc esse adorandam, ideoque et carnem cum deitate, idque una adoratione, ut definivit concilium Ephesinum et apostolus hic expresse asserit. Personae enim toti debetur adoratio, nec dividenda est adoratio, quia nec dividi potest persona, sed sicut una et eadem est persona, sic una et eadem adoratione adoranda est. Verum est deitatem per se adorari, humanam autem Christi carnem non nisi in persona et propter deitatem, sed cum ad totam personam apostolus doceat adorationem esse dirigendam, non est, cur ab adoratione deitatis separetur caro.* Id. de Filii Dei incarnat. lib. 2. f. 199: *Cum Athanasio, cum synodo Ephesina, Cyrillo et aliis patribus sentimus, adorandam esse carnem Dei, id est Christi, quia pars est personae, quatenus assumta est in unitatem personae.* Franc. Junius in thesibus de person. Patris et Filii f. 1631: *Probat sexto divinitatem Λόγου gloria et majestas, religioso cultu a nobis colenda (de naturali et essentiali loquor, quae personae est secundum divinitatem per se, sed secundum humanitatem per unionis gratiam);* in disp. de oratione p. 170: *Referenda est oratio religiosa ad Filium tanquam mediatorem et unicum intercessorem nostrum apud Patrem, idque non qua homo aut homo tantum, sed qua Deus et homo est unitate personae duabus naturis inseparabiliter unitis.* Ursin. de sacramentis c. 5. f. 435: *In omni loco, in quo corporaliter Christum praesentem scimus, in eo adorationis honorem ipsi debemus et libere cum Augustino in Psal. 98. asserimus, quod nemo carnem Christi manducet, nisi prius adoraverit et non solum non peccemus adorando, sed etiam peccemus non adorando.* Sohnius tom. 2. oper. in expl. Ps. 65. p. 231: *Christi carnem adorandam esse quidem orthodoxi patres, ut Cyrillus, contra Nestorium dixerunt, non ratione essentiae, sed ratione hypostaseos seu subsistentiae, et quia non alicujus per se hominis, sed Filii Dei caro est per unionem hypostaticam.* (Qui opera Sohnii edidit, ei haec placere non potuerunt, ideo in margine annotavit: *Scriptura nusquam affirmat, carnem Christi adorandam esse, sed hominem Christum.*) Hospinianus de orig. et progressu Form. Concord. f. 293 b: *Extra controversiam est apud orthodoxos, totum Christum, Deum et hominem, una invocatione adorari debere, et humanitatem nec posse nec debere in adoratione a divinitate separari, propterea quod Dei humanitas et cum Verbo unita sit, quae proprie adoratur in humanitate tanquam in templo suo, unde Cyrillus eam vocat adorabilem naturam. Nam propter unionem totus Christus, adeoque cum Verbo etiam caro adoratur. F. 295: Nemo negat, totum Christum, Deum et hominem, adorari debere et humanam etiam naturam hujus adorationis participem esse. Causa vero hujus honoris vel adorationis hujus est sola unio carnis cum Verbo adorabilis, quae proprie adoratur.* (At non unio ipsa adoratur, verum naturae unitae). Bucanus in loco 28. f. 267: *Humana in Christo natura in sese considerata adorari non potest, cum sit creatura, sed tantum quatenus personae Filii Dei insepara-* III.
biliter unita est, adoratur enim una hypostasis una adoratione cum carne ejus ab omni creatura, ait Damascenus. F. 371: *Christus duplici nomine invocandus, primum ut Deus auctor omnium bonorum, secundo ut mediator et intercessor.*

242. *Antithesis.* Realem divinorum idiomatum communicationem carni Christi factam negant tum *Pontificii*, tum *Calviniani*, vulpecularum Simsonianarum instar caudis invicem hic devincti, licet in aliis doctrinae partibus capitibus invicem dissideant. *1. Pontificii.* Tempore exhibitae Augustanae confessionis, cum nondum nati essent Jesuitae, Pontificii in nostra de persona et officio Christi doctrina nihil desiderabant. Sic loquuntur Carolus V. Imperator et principes Romano-Catholici in resp. ad art. 3: *In tertio articulo nihil est, quod offendat, cum tota confessio cum symbolo apostolorum et cum certa fidei regula conveniat.* Protest. in art. Schmalc. anno 37: *De his articulis* (de Deo uno et trino et de Filii incarnatione) *nulla est inter nos et adversarios* (Papistas) *controversia, cum illos utrinque confiteamur.* Neque vero tum temporis ignota fuit Lutheri doctrina de reali idiomatum communicatione et majestate Christi hominis, quippe quam in publicis scriptis contra Carolstadium et Zuinglium exposuerit, ac cujus summa in illo ipso articulo 3. repetita exstat. Confitentur enim ecclesiae nostrae in eo, *quod Christus ascenderit ad coelos, ut sedeat ad dextram Patris et perpetuo regnet et dominetur omnibus creaturis*, ubi observa tum *denominationem illius naturae*, juxta quam Christum ad dextram Dei evectum confitemur, quia ut secundum humanam naturam in coelum ascendit, ita quoque secundum eandem ad dextram Dei sedet; tum *explicationem sessionis ad dextram Dei*, quod sit collatio dominii in omnes creaturas. Verum progressu temporis Jesuitae secuti exemplum Calvinianorum realem illam divinorum idiomatum communicationem impugnare coeperunt sicque re ipsa testatum fecerunt, Luther. in lib. de Conc. et Eccles. recte scripsisse, *inter Papistas realem tum naturarum tum idiomatum communicationem in Christo negantes plurimos latere Nestorianos.* Bellarminus lib. 3. de Christo c. 1: *Lutherani duo docent, ex quibus sequitur, eos esse vel Nestorianos vel Eutychianos vel monstrum ex utraque haeresi compositum, dicunt enim Christi carnem habere attributa divinitatis. Si volunt ista attributa conjungi essentialiter humanitati, sunt Eutychiani; sin accidentaliter, sunt Nestoriani.* (At Bellarmin. ipse c. 8. seq. agnoscit, dari tertium, videlicet communicari illa attributa *personaliter.* Confer disput. 2. de glor. Dei §. 12.) In thesibus Jesuitarum Ingolst. Witeberg. a Crypto-Calv. cum commendatione rectoris anno 64. excusis thes. 34: *Idiomata divina neque voce neque re ipsa naturae humanae possunt asscribi.* Eadem inculcant Busaeus contra Gerlachium, Gregorius de Valentia contra Heerbrandum, etc.

243. *2. Calviniani.* Apol. admon. Neostad. p. 14: *Tertium genus praedicationis* (quod hoc loco statuimus secundum, quo divina idiomata de assumta natura praedicantur) *novum et antehac inauditum nihil aliud est quam monstrum partim ex Eutychetis delirio partim ex Nestorii blasphemia, Monophysitarum et Monotheletarum somnis conflatum, fenestram ad Arianismum et alios errores aperiens.* Idem repetunt theologi Saxonici Crypto-Calviniani in synodo Dresdensi anno 71, quorum verba adduximus tract. de pers. Christi §. 124. Beza in coll. Momp. p. 262: *Nulla potest esse communicatio omnipotentiae et propriorum ejus in natura humana, nisi in divinitatem mutetur.* P. 265: *Fatemur nos quoque summa dona deitatis, quae in creaturam cadere possunt et quorum capax est natura humana, in humanitatem Christi collata esse, sed haec dona non sunt proprietates deitatis, quae incommunicabiles sunt, sed habitualia dona creata, quae natura humana in se habet, quibus omnes creaturas superat.* Part. 1. resp. ad Colloq. p. 93: *Liquet nihil vere dici de humanitate posse, nisi quod vel ipsa est essentialiter, vel quod accidentaliter et subjective ipsi insit* (ex hac hypothesi III. 531.
prompte infertur unionis personalis solutio, quia ὑπόστασις τοῦ Λόγου nec essentialiter nec accidentaliter carni competit.) Danaeus in exam. contra Chemn. p. 294: *Nullum essentiale idioma Λόγου est ulli rei creatae realiter κοινωνητόν, id est communicabile et participabile, nisi essentiam quoque ipsam divinam esse re ipsa communicabilem et participabilem a carne assumta blaspheme dixerimus.* Bucanus loc. 2. p. 16. inter haereticos numerat *Ubiquitarios, qui humanitati Christi tribuant propria essentialia divinitatis, parum memores dicti: Tollens proprietates tollit naturam*, etc. Confer disp. 7. de glor. Dei §. 26. et 27, ubi plura in hanc sententiam ex Calvinianis adduximus.

244. *In specie* negant Christo homini communicatam esse *1. omnipotentiam* tum *Pontificii:* Bellarm. lib. 3. de Christo cap. 16: *Potentia collata Christi humanitati in omnes creaturas non est absolute omnipotentia, nam solum verbis illis, omnia subjecisti sub pedibus ejus, Pater omnia dedit ei in manus*, etc. *significatur, omnibus creaturis Christi humanitatem praeesse et jus habere in omnes.* Greg. de Valent. in destruct. labyrinth. p. 56: *Christo communicata est saltem potentia, non omnipotententia.* Tum *Calvinani:* coll. Mompelg. p. 279: *Omnis potestas, de qua loquitur Christus Matth. 28, non est intelligenda de omnipotentia Dei, sed tantum de dominio Christi, quod ei secundum humanitatem post exaltationem ad dextram Dei datum est. Nam omnis haec potestas diversa prorsus est ab ea, quae est in Deo essentialis et absolute consideratur.* Tilen. in notis ad l. 1. Bell. de Christo c. 8: *Non de omnipotentia, sed de ἐξουσίᾳ sive facultate loquitur Christus, neque Christus qua homo omnipotentiae capax statui potest, quin proprietates naturarum confundantur, et quod divinae competit, in humanam transfundatur, quae Eutychianorum veterum et novorum est amentia.* Similia occurrunt apud Danaeum contra Chemn. p. 363. Piscat. volum. 2. Disp. p. 11. Tossanum in notis Bibl. Germ. Matth. 28, v. 19, quorum verba adduximus disp. 7. de glor. Dei §. 30. *2. Omniscientiam.* Coll. Momp. p. 310. Adm. Neostad. p. 23. Bucan. loc. 38. q. 7.

Verba adduximus d. disp. §. 23. Nahum in Conc. evang. 1. post Epiph. urget argumentum, quod *Christus dicatur crevisse sapientia. 3. Vim vivificandi.* Coll. Momp. p. 338: *Vis vivificandi ita est deitatis propria, ut neque carni Christi neque ulli creaturae communicari possit, nisi in divinitatem convertatur.* Dan. contra Chemn. p. 118: *At opera divina vivificationis, sanationis,* etc. *non plus contulit caro Christi, quam ad edita ab apostolis miracula caro apostolorum aut virga Moysis ad edenda miracula Moysi profuit.* Confer p. 285. 305. Martin. contr. Mentz. *4. Potestatem faciendi judicium.* Bellarmin. lib. 3. de Christo c. 16: *Dictum Christi* Joh. 5: *Pater dedit ei potestatem faciendi judicium, quia filius hominis est, potest intelligi eo sensu, ut agatur de potestate judicandi, non quomodocunque, sed exterius et sensibiliter.* Adm. Neostad. p. 23. Bucan. loc. 38. q. 5. Verba adduximus d. disp. §. 34. *5. Omnipraesens dominium. Ex Pontificis* Bellarm. lib. 3. de Christo c. 11: *Ubiquitas repugnat expressis Scripturis, quae dicunt, Christum hominem ratione humanitatis alicubi non fuisse;* c. 12: *pugnat ubiquitas cum articulis symboli de Christi conceptione, nativitate, morte, sepultura, descensu ad inferos, resurrectione, ascensione et descensu ad judicium;* c. 13: *pugnat ubiquitas cum sacramento eucharistiae.* Idem docent Jesuitae reliqui et omnes *Calviniani.* Beza in Colloq. Mompelg. p. 33. Petrus Martyr in dial. contra Brent. f. 6. contra Steph. Gardinerum object. 2. Palatinus Kednadon Dial. de pers. union. p. 96: *Nulla vi, ne quidem divina, fieri posse statuunt, ut Christi corpus sit in pluribus locis simul ac semel praesens.* Conf. d. disp. §. 37; *6. potestatem θαυματουργικήν.* Adm. Neost. p. 23. Danaeus contra Chem. p. 157. Verba adducta sunt d. disp. §. 35; *7. potestatem mundandi a peccatis.* Bell. 3. de Christo c. 16: *Christus ut homo remittebat peccata ut instrumentum
III. 532. divinitatis, quod non requirit infinitam virtutem.* Danaeus contra Chemn. p. 371: *ipse sanguis Christi non condonat nobis peccata; 8. potestatem resuscitandi mortuos.* Coll. Momp. p. 277: *Resuscitatio mortuorum est opus solius divinitatis, quod humanitati tribui nequit.*

245. *Denique religiosae adorationis cultum* Christo homini derogant: *1. Pontificii.* Tannerus in 2. Thom. Disp. 4. §. 27: *Ex fide constat Christum hominem, cum simul et Deus sit, eadem adoratione, qua Deus adoratur, adeoque perfectissima latria adorandum esse. De Christo ut homine adeoque humanitate ipsa difficultas est. Et negare videntur aliqui, Alensis, Biel, Paludanus, Cordula apud Vasques lib. 1. num. 26., eam posse perfecta latriae adoratione coli, qua Verbum incarnatum colitur. Alii, ut Vasquez d. 4. c. 4. citans Bonavent. Waldenses Catharinum Sanctesium Clichtoveum hac sola adorari decenter censent. Sed in medio videtur consistere veritas. Etenim certum est, Christum ut hominem, si vocula* et *non reduplicative, sed specificative accipiatur, adeoque humanitatem Christi simul cum Verbo eadem adoratione latriae recte simul coli et adorari, quod quidam de fide censent, sed diversa ratione. Quia Verbum est adorationis seu latriae objectum per se, absolutum et primarium intrinsece continens rationem adorandi, at vero humanitas tantum est objectum adorationis materiale et quidem secundarium tantum et quasi respectivum, hoc est quod propter excellentiam non propriam sibi, sed quasi alienam ita colitur.* (Haec videri poterant sana et orthodoxa, sed notandum, quod humanitatem adorationis objectum *tantum per accidens* statuunt, dicunt enim *carnem adorari* cum *Λόγῳ eo modo, quo purpura honorato rege per accidens honoratur,* unde subjicit Tannerus §. 28.) *Quocirca Durandus etiam dixit 3.* sent. dist. 9: *Christum per se adorari latria, humanitatem ejus per accidens. Quem modum loquendi licet ut singularem et vitandum non nemo reprehendat,* Suarez tom. 1. Disput. 53. sect. 2, *quod eo significetur, humanitatem Verbo tantum per accidens junctam, volens potius dicendum adorari per se non primo, sed secundo, quidam tamen, Vasques scilicet* lib. 1. v. 76. *ut probum defendit. Sed melius et securius alii dixerunt, Thom. Bonav. Richard. 3.* Dist. 9. *ita ex consequenti adorari, nec male quidam, ita coli per aliud. Exemplum habemus in corpore, quod cum persona qualibet recte simul colitur, etiamsi excellentia, propter quam colitur, sit in anima, non in corpore.* (Hoc exemplum propius ad rem accedit, quam illud alterum, quo communiter utuntur de *regis purpura* per accidens una cum rege honorata, interim tamen notandum, unionem animae et corporis esse essentialem et separabilem, quia in morte anima a corpore separatur, unionem vero *Λόγου* et carnis personalem et inseparabilem, adeoque arctiorem, proinde nec hoc exemplum esse omnibus modis simile.) Pergit Tannerus n. 29: *Interim fatendum quoque ex communi Christum praecise ut hominem, adeoque etiam humanitatem ipsius secundum se nude spectatam recte nihilominus subinde coli posse (passim enim ita coli nec decet nec expedit) inferiori aliquo cultu, quem communiter hyperdulian vocant, in quo ratio colendi sit dignitas ejus et excellentia creata, nempe vel ipsa gratia unionis, quo casu a quibusdam hic cultus etiam vocatur latria quaedam imperfecta et secundum quid, ac probabiliter ab ipsa virtute religionis procedit, vel gratia habitualis et sanctitas creata animae ejus inhaerens, quo casu proprie etiam hyperdulia vocatur, ac juxta veriorem habitu non differt a dulia caeteris sanctis delata.* §. *30. Ratio hujus sententiae est: Quia Christus etiam ut sic spectatus egregiam quandam et insignem habet excellentiam adeoque dignus est aliquo cultu, non autem perfecta latria, ut quae nulli rei tribui potest, nisi propria et immediata ratio colendi sit excellentia increata, quae hic non est.* Christi humanitas ut post factam unionem non subsistit seorsim et separatim, sed in *Λόγῳ,* a quo est assumta, ita quoque non potest nec debet seorsim et separatim vel religiosa latria vel hyperdulia coli, unde concilium Ephe-

533. sin. anath. 8. et conc. 5. Constant, collat. 8. can. 9. Nestorianam haeresin esse statuunt *carnem cum Verbo coadorare et conglorificare*, quia ex eo personae solutio sequitur. Regerit quidem Tannerus, *hasce conciliorum definitiones oppositas esse duntaxat Nestorianis, non autem illis, qui, cum unam Christi adorationem ex parte personae tanquam termini completi et totalis agnoscant, adorationem Christi solum duplicant secundum duplicem adorandi rationem, vel in ordine ad duos terminos incompletos, aut unum completum et alterum incompletum.* Sed haec continent manifestam petitionem principii. De eo ipso enim quaeritur, an Christi adorationem quocunque modo ac respectu duplicare liceat. Concilia et patres illud negant, quia ex duplici adoratione personae διττότης infertur, unde ipse Tannerus fatetur, *nec decere nec expedire, ut humanitas Christi secundum se spectata passim ita colatur*, nimirum quia cum praesentissimo Nestorianae divulsionis periculo hoc ipsum vidit esse conjunctum.

246. 2. Calviniani. Dan. contra Chemnic. p. 417. Beza vol. 2. oper. Apol. 3. ad Selnecc. p. 462. Herb. incis. 86. Spin. p. 171. Pelarg. in comp. correct. p. 372. Verba adducta vid. d. disp. §. 38. Paraeus in meth. controv. Ubiq. p. 30: *Una adoratione Christum adoramus non respectu et gradu, sed numero;* in Iren. p. 144: *Ut fide, sic adoratione naturas in Christo secundum Scripturas discernimus.* Matth. Martinius in notis ad Method. p. 445: *qui sic carnem Christi ut deitatem in unione adorabit, eam faciet deitatem, a qua blasphemia ipsa caro Christi quam maxime abhorret.* Ubi notat contra speciosos quorundam Calvinianorum praetextus, quod sublata reali omnipotentiae, omniscientiae et omnipraesentis dominii communicatione carni Christi facta non possit religiosae adorationis cultus Christo homini deferri, cum illa hujus sit fundamentum.

247. Argumenta adversariorum generalia ducuntur: *1. a diserta communicationis negatione. Deus expresse testatur, se gloriam suam alteri non daturum* Esa. 42, v. 8. c. 48, v. 11. *Ergo Christo secundum humanam naturam non sunt data dona divina et infinita.* Respondemus: non dat gloriam suam alteri extra se et suam divinam naturam exsistenti. Vide plenam hujus resp. explicationem disput. 9. de glor. Dei §. 1.

248. *2. A divinorum idiomatum multiplicatione. Si divina omnipotentia, omniscientia, potestas vivificandi*, etc. *humanae Christi naturae dicuntur communicatae, duae omnipotentiae, duae omniscientiae, duae virtutes vivificandi statuuntur.* Bellarm. lib. 3. de Christo c. 10: *Ex communicatione idiomatum sequitur, duo esse in mundo omnipotentia, immensa et infinita, nimirum deitatem et humanitatem Christi.* Respondemus: ex physica transfusione et subjectiva inhaesione, non ex personali communicatione ejusmodi multiplicatio inferri potest. Vide d. disput. §. 2.

249. *3. A fundamentorum deitatis subversione. Qui assumtae Christi carni divina et infinita dona realiter communicata statuit, fundamenta, quibus deitas Christi contra Photinianos et Arianos probatur, subvertit.* Respondemus per inversionem: Doctrina de reali idiomatum communicatione veram et aeternam Christi divinitatem potius praesupponit et palmarium Arianorum argumentum contra deitatem Christi directum solide refellit, ut ostendit disput. 2. de fund. consol. §. 139. et d. disput. §. 13.

250. *4. A verae humanitatis eversione.* Per *hypothesin de idiomatum divinorum communicatione carni facta vera Christi humanitas convellitur.* Respondemus: aliud est physica et essentialis divinorum idiomatum in naturam humanam transfusio et essentialium humanae naturae proprietatum abolitio; aliud vero personalis divinorum idiomatum communicatio. Illam repudiamus, hanc amplectimur. Vid. Disput. 4. de fund. consol. §. 34. et seqq. Disput. 9. de gl. Dei §. 19.

251. *5. Ab immensitatis introductione. Si humanitas Christi est realiter omnipotens, omnipraesens*, etc., *erit etiam infinita et immensa.* Respondemus: Ut humana natura salva essentiae suae III. 534.
finitate potuit in infinitam Λόγου ὑπόστασιν evehi et infinitae hypostaseos particeps reddi; sic per unionem personalem et exaltationem ad DEI dextram salva eadem essentiae suae finitate idiomatum divinorum particeps fieri potuit. Vide d. disp. 9. §. 17.

252. *6. Ab unionis personalis labefactatione. Si attributa divinitatis carni tribuuntur essentialiter, introducitur Eutychianismus, si accidentaliter, Nestorianismus, utrobique personalis unio labefactatur.* Respondemus: nec *essentialiter* nec *accidentaliter* assumtae carni ea communicata dicimus. Vide d. disput. 9. §. 18. It. disput. 2. de glor. Dei §. 12, ubi ex ipso Bellarmino ostendimus, tertium necessario dandum, quod ipsum ex articulo de trinitate probari potest. *Tò gignere* de Patre, *τὸ nasci* de Filio, *τὸ procedere* de Spiritu s. nec essentialiter nec accidentaliter praedicatur; non illud, quia esset omnibus personis commune, non hoc, quia in Deum non cadit accidens. Ergo personaliter.

253. *7. A finiti conditione. Finitum non est capax infiniti. Caro est finita, idiomata divina infinita. Ergo caro assumta illorum capax esse nequit.* Respondemus: triplex est capacitas: *1. Unionis*, qua unum cum altero quoquo modo unitur et ei conjungitur vel conjungi potest. *2. Cognitionis*, qua potentia cognoscens aliud cognoscit et cognoscendo recipit. Eaque est vel *adaequata*, qua omne, quod ad essentiam rei pertinet, adaequate intelligendo comprehenditur; *vel inadaequata* seu imperfecta, qua quocunque modo aliquid cognoscitur. *3. Comprehensionis physicae seu quantitativa*, qua quantum a quanto comprehenditur, ut dolium a vino. Finitum non est capax infiniti, quod actu tale, capacitate physicae comprehensionis seu quantitativa nec capacitate cognitionis adaequatae, interim finitum est capax infiniti capacitate inadaequatae cognitionis, quia intellectus humanus et angelicus et finitus

Deum infinitum cognoscit; et capacitate unionis, 1. quia Deus infinitus omnibus creaturis finitis praesens est per potentiam, fidelibus per gratiam, quae praesentia sine quadam unione et participatione locum habere nequit; 2. quia assumta caro finita infinitae hypostaseos τοῦ Λόγου per unionem personalem particeps est facta, quod mysterium Irenaeus his verbis describit, lib. 3. c. 18. p. 203: *Filius Dei factus est hominis Filius*, etc., *portante homine et capiente et complectente Filium Dei.* Lib. 4, c. 75. p. 310: *Coinfantiatum est homini Verbum Dei, et sic capax effectus, quemadmodum homo illum capere potuit;* 3. quia tota plenitudo deitatis, quae certe non est finitum quid, sed infinitum, in Christo corporaliter sive in Christi corpore finito dicitur habitare, quae inhabitatio capacitatem quandam unionis propriam includit. Vid. tract. de persona Christi §. 128.

254. *8. A negata propriorum communicatione. Propria non possunt communicari. Sed idiomata divina sunt Λόγου maxime propria.* Ergo. Bell. lib. 3. de Christo c. 50: *Si communicantur, ergo non sunt amplius proprietates, sed communitates.* Respondemus: Si ἀποτόμως absolute ac simpliciter negatur propriorum communicatio, neganda erit ipsa unio. Sic enim concludimus. Negata hypostaseos communicatione neganda est personalis unio, quia formale unionis consistit in hypostaseos communicatione, ut superius ostendimus. Jam vero absolute et simpliciter omni propriorum communicatione negata neganda est hypostaseos communicatio. Ratio est, quia hypostasis τοῦ Λόγου Filio Dei est maxime propria, atque adeo quidem propria, ut nihil magis proprium illi dici possit, quia per eam in simplicissima divinae essentiae unitate a Patre et Filio distinguitur. Ergo negata absolute et simpliciter omni propriorum communicatione neganda est personalis unio. Quin imo dari quandam propriorum communicationem testantur exempla *corporis animati* et *ferri igniti*, quia corpus vitam, sensum et motum ab anima, ferrum ignitum vim lucendi et urendi ab igne participat. Scal. exerc. 12. sect. 3, de qua communicatione *κατὰ συνδύασιν* Aristotel. 2. de part. animal. c. 2. sic loquitur: *ὁ μὲν γάρ πότε τυγχάνει ὂν τὸ ὑποκείμενον οὐ θερμόν, συνδυαζόμενον δὲ θερμόν.* Ad eam philosophi tria dicunt requiri, primo ut subjectum proprii, cui tanquam *πρώτῳ*
III. 535. *δεκτικῷ* inhaeret, cum alio cui communicatur, aliquo unionis modo uniatur; secundo ut alterum unitorum agere, alterum pati sive recipere aptum natum sit; tertio ut communicatio illa fiat *συνδυάσει*, quae omnia *κατ᾽ ἀναλογίαν* ad personalem communicationem applicari possunt. Considerantur propria vel *ἐνυπαρκτικῶς καὶ πρώτως secundum inhaesionem propriam* et sic uni solum insunt subjecto, vel *συνδυαστικῶς καὶ δευτέρως secundum usurpationem et denominationem communem* et sic alteri communicantur. Vid. Havenreuterum in theorem. Regium in prob. log. de accid. D. Cramerum in org. de praedic. D. Schroederum in lib. de comm. propr. D. Mentzerum contra Martin. p. 290. 366. 552.

255. *9. A negata idiomatum divinorum inhaesione. Dici de aliquo requirit inesse. At divina idiomata non insunt carni Christi subjective.* Ergo. Respondemus: terminus *inessendi* in axiomate illo philosophico accipiendus est non stricte et specialiter pro *subjectiva inhaesione*, alias enim veritatem suam tueri non posset, sed late et generaliter pro quacunque *attributione*. Quodsi enim τὸ inesse accipere velimus stricte, pro subjectiva duntaxat inhaesione, multis involveremur difficultatibus. Actio dicitur de agente, interim actio transiens non inest agenti subjective. De ente dicitur, quod sit verum, bonum. Omnipotentia, omnisapientia dicitur de Deo nec tamen inest illi subjective. Creatio praedicatur de Deo nec tamen subjective ei inhaeret. Philosophus 4. Phys. c. 3: *octo inessendi modos* recenset. Primus est, quo pars est in toto; 2. quo totum est in partibus; 3. species in genere; 4. genus in speciebus; 5. accidens in subjecto; 6. principiata in principiis; 7. subordinata in suo fine; 8. locatum in loco. Interpretes addunt: 9. quo forma est in materia; et 10. res in tempore. Sed nullus istorum modorum in regula illa intelligitur, cum multa dicuntur de aliis, quibus tamen nullo e dictis modo insunt. Generalissimus ergo intelligendus est inessendi modus, qui nihil aliud notat, quam rei veritatem, quando scilicet intellectus componit, prout res ipsa requirit. *Dici de aliquo requirit inesse*, id est veritas praedicationis fundamentum habet in re ipsa, nec potest vere alicui aliquid in praedicatione attribui, nisi res per praedicatum expressa subjecto vere competat, adeoque rerum unionem in componendo mens sequi debet. Quibus probe observatis facile apparet, quod minor in argumento sit limitanda. Divina idiomata non insunt carni per *subjectivam inhaesionem*, interim tamen insunt, id est, vere illi competunt per *personalem communicationem*, distinguendum enim inter *subjectum praedicationis et inhaesionis.* Subjectum inhaesionis est etiam subjectum praedicationis, sed non vice versa subjectum praedicationis statim est subjectum inhaesionis.

256. *10. A sufficiente enumeratione. Si divina idiomata essent carni communicata, aut omnia aut quaedam essent communicata. Non omnia, quia humana natura non est infinita, aeterna, immensa; nec quaedam, quia idiomata divina realiter sunt ταὐτό τι nec possunt invicem realiter separari. Ergo nulla sunt communicata.* Sadeël in vol. oper. theolog. f. 154. b.: *Si realiter communicantur proprietates. Ergo omnes, quia deitatis proprietates sunt realiter indivisibiles et inseparabiles.* Grabius in refut. libr. D. Hunn. de pers. Christi p. 115. in not. ad qu. 88: *Essentia divina ut deitatis plenitudo seu idiomata a Dei essentia separari non possunt. Quare optima consequentia est, si humanitas Christi realiter est omnipotens, eadem est aeterna, vel non aeterna. Ergo etiam realiter non est omnipotens.* Idem repetit liber Badensis p. 110. Respondemus:

1. conclusio hujus argumenti repugnat disertis Scripturae dictis, quae de datis in tempore loquuntur. Ergo in ecclesia non est audienda. Quin imo est conclusio haeretica, Samosateniana scilicet, Samosatenus enim docuit τὰς δύω φύσεις παντάπασιν ἀκοινωνήτους εἶναι. Ergo audiri non debet. 2. Structura hujus argumenti unice nititur hoc fundamento, *quod eorum, quae sunt realiter unum, communicato uno necessario etiam communicetur alterum.* At haec propositio in divinis mysteriis multas patitur ἐνστάσεις. Hypostasis et essentia in Deo Patre sunt realiter unum, interim Pater per aeter-
536. nam generationem Filio communicavit suam essentiam, non autem hypostasin. Hypostasis, essentia et attributa *Λόγου*, aeternitas scilicet et infinitas, sunt realiter unum et tamen *Λόγος* ὑπόστασιν suam infinitam et aeternam communicando assumtae carni eandem non reddidit infinitam et aeternam. Hypostasis et personalis proprietas in *Λόγῳ* sunt realiter unum, et tamen propter *Λόγου* ὑπόστασιν carni communicatam caro non potest nec debet dici ab aeterno a Patre genita, quae personalis est *Λόγου* proprietas. Confer orat. appendicis loco tract. de pers. Christi tom. 1. loc. subjectam. 3. In ipsa natura occurrunt exempla, quae universalitatem hujus pronuntiati infringere possunt. Anima est ὅλως ὅλον et ἀδιαίρετόν τι nec a suis potentiis realiter differt, interim tamen corpori communicat vim sentiendi, movendi, non autem spiritualitatem, immortalitatem, etc. Ignis ferro communicat vim urendi et lucendi, non autem levitatem. 4. Distinguimus ergo inter communicationem immediatam ac mediatam. Tota plenitudo deitatis habitat in assumta carne, Col. 2, v. 9, quae inhabitatio non potest esse absque communicatione. Jam vero tota plenitudo deitatis ambitu suo complectitur omnia divina idiomata. Proinde ut tota plenitudo deitatis τοῦ *Λόγου* est carni communicata, ita quoque omnia idiomata τοῦ *Λόγου* eidem communicata sunt dicenda, si non immediate, tamen mediate. Sic infinitas, aeternitas, immensitas τοῦ *Λόγου* non est immediate carni communicata, quia per inhabitationem totius plenitudinis τοῦ *Λόγου* et per unionem personalem *Λόγου* infiniti et immensi caro non est facta infinita, immensa et aeterna; alias Deus ageret, quae veritati naturae suae repugnant, communicaret enim aliquid ei, quod nondum est, cum humana Christi natura non fuerit ab aeterno, sed coeperit in tempore, in primo scilicet incarnationis momento; ac veritas humanae naturae everteretur, quia infinitas, immensitas, aeternitas, spiritualitas finitati et corporeitati (ut sic loquar) humanae naturae contradictorie opponuntur: interim tamen mediate etiam haec idiomata carni assumtae sunt communicata, quia hypostasis τοῦ *Λόγου* carni communicata est infinita et aeterna; omnipotentia carni communicata est infinita et aeterna, etc. 5. *Immediata communicatio parit immediatam praedicationem, mediata communicatio mediatam,* non autem immediata, i. e. quia aeternitas, infinitas et immensitas non immediate, sed mediate carni communicata sunt, ideo non possum immediate de carne Christi eadem praedicare, ut dicam: Caro Christi est aeterna, immensa et infinita; sed duntaxat mediate, ut dicam: Caro Christi hypostasin infinitam est sortita, humana Christi natura aeternae et immensae omnipotentiae particeps est facta. 6. Fundamentum hujus distinctionis consistit in distinctione divinorum attributorum, quam tradit Athanasius in serm. de sanctiss. Deipara et amplectuntur Zanchius, Sohnius atque alii ex Calvinianis, inter proprietates *primi et secundi generis* sive inter attributa Dei ἀνενέργητα καὶ ἐνεργητικά. *Primi generis* attributa sunt, quae in essentia ac natura divina ita versantur et considerantur, ut per operationes exterius sese non exserant; *secundi generis* attributa sunt, quibus natura divina ceu actibus substantialibus et energeticis constat, quaeque per operationes se exserunt erga creaturas. Quamvis enim attributa κατ' αὐτὸ intra ipsum divinitatis complexum considerata nihil aliud sint quam simplicissima Dei essentia, qua ratione nec ab essentia Dei nec a se invicem distinguuntur: tamen si πρὸς ἔξω et ratione ἐνεργείας considerentur, invicem a se distinguuntur, alia enim opera tribuuntur divinae omnipotentiae, alia justitiae, alia misericordiae. 7. Quaecunque ergo proprietates divinae naturae ita sunt carni communicatae, ut eas non tantum per unionem personalem in ipsa τοῦ *Λόγου* ὑποστάσει possideat, sed etiam ὁ *Λόγος* per operationem eas in carne exserat, illae etiam ita sunt communicatae, ut de carne assumta immediate praedicentur. V. g. omnipotentia τοῦ *Λόγου* ita est assumtae carni communicata, ut eam natura assumta non tantum in persona τοῦ *Λόγου* possideat, sed etiam ut ὁ *Λόγος* omnipotentiae opera per carnem exserat in omnipraesente coeli a terrae dominio, in miraculorum operatione, in mortuorum resuscitatione, etc. Ergo etiam omnipotentia imme- III. 537.
diate de assumta natura praedicatur, ut possim dicere: Christus secundum humanam naturam est omnipotens. Quaecunque vero proprietates ita sunt communicatae, ut caro eas in persona τοῦ *Λόγου* possideat, non autem per operationem exserat, illae non praedicantur immediate de assumta natura. V. g. infinitas τοῦ *Λόγου* non exserit se per assumtam carnem, ergo etiam infinitatem non possum immediate de assumta carne praedicare. Causa, quod assumta caro omnes divinae naturae proprietates in persona τοῦ *Λόγου* sibi communicatas habeat, et tamen non omnes et singulae de assumta carne immediate praedicentur, non est quod κατ' ἔσω consideratae realiter invicem distinguantur vel a se invicem separentur, sed quod κατ' ἔξω consideratae in operatione sese non omnes exserant. Regerit Bellarm. 3. de Christo c. 10: *Etiamsi omnia deitas per humanitatem ageret et attributa omnia in actione consisterent; adhuc non posset dici humanitas omnipotens, etc., nec enim epitheta causae principalis conveniunt instrumento, alioqui cum quis docte et sapienter scriberet, calamus doctus et sa-*

piens diceretur. Respondemus: distinguendum inter instrumentum *separatum* et ἄεργον, ac inter instrumentum *unitum* et σύνεργον. Calamus est instrumentum scribentis separatum, caro vero est instrumentum *Λόγου* personaliter ei unitum. 8. Scriptura nos deducit ad finem incarnationis et ex eo de idiomatum divinorum communicatione judicandum esse docet. Filius Dei ideo assumsit humanam naturam, ut in ea et cum ea officium mediationis, redemtionis ac salvationis exsequeretur, illa igitur idiomata divina assumtae carni communicavit, quorum usus erat in officio mediationis, redemtionis ac salvationis, qualia sunt omnipotentia, omniscientia, virtus vivificandi, omnipraesens coeli ac terrae dominium, potestas faciendi judicium, vis mundandi a peccatis etc., haec enim omnia ad officii prophetici, sacerdotalis et regii administrationem requirebantur; sed aeternitas, infinitas et immensitas in operibus officii exsequendis sese non exserunt, ac horum attributorum usus per se ac seorsim non spectatur in administratione illius officii, dico per *se et seorsim*, quia nihilominus verum manet, potentiam illam, quae in operibus officii agit, esse infinitam, immensam et aeternam, sicque mediate, non autem immediate de carne praedicatur.

257. 11. *Ab unionis reciprocatione. Ut unio est reciproca, ita quoque ex unione orta communicatio. Jam vero reciproca idiomatum communicatio locum tantum habet in concreto sive in persona, non autem in naturis. Ut ergo deitas non potest dici mortalis, ita nec natura humana omnipotens.* Respondemus: reciprocatio illa in primo, non autem in secundo communicationis genere (de quo hic agimus) locum habet. Quamvis enim *unio* naturarum sit aequalis et reciproca, tamen *conditio* naturarum unitarum non est aequalis, *Λόγος* est persona assumens, humana natura assumitur. *Λόγος* ὑπόστασιν suam carni communicat, sed caro in illam ὑπόστασιν assumitur et evehitur. Deitas *Λόγου* carni unita est purissimus actus, est perfectissima et immutabilis, est instar ἐντελεχείας, ideo per unionem ei in se nihil accedere potuit, sed humana natura potuit perfici et divinis ἐξοχαῖς ditari, est enim instar δυνάμεως, unde Scriptura nuspiam dicit *deitatem Christi mortuam*, *sicut carnem Christi dicit vivificam.* Damascenus libr. 3. orth. fid. c. 7: *Sciendum, quod etsi invicem immeare naturas dicimus, tamen scimus*, ὡς ἐκ θείας φύσεως ἡ περιχώρησις γέγονεν, quod ex *divina natura immeatio provenit, nam omnia pertransit, quemadmodum vult, et permeat omnia, per ipsam autem nihil.* Quod autem in περιχωρήσει naturarum personali, illud etiam in communicatione idiomatum personali locum habet.

258. 12. *Ab unionis ratione. Ut propter unionem non possum dicere: Humana natura est Deus, ita propter communicationem non possum dicere: Humana natura est omnipotens.* Respondemus: Praedicata illa Esse Deum et Esse omnipotentem respectu humanae naturae absolute et simpliciter loquendo non per omnia eodem se habent modo. Nam Christus humanam suam naturam non vocat Deum, sed III.
interim vocat eam vivificam (Joh. 6, v. 51.) ac proinde etiam omnipotentem, quia virtus vivificandi et omnipotentia in Deo sunt unum. Praedicatio illa, *humana natura est Deus*, est synonymica, quia Deus et deitas in articulo de trinitate non differunt. Altera illa, humana Christi natura est omnipotens, vel Christus secundum humanam naturam est omnipotens, est praedicatio paronymica, utique ergo haec praedicata non pariter et eodem modo ad humanam naturam sese habent. Quicquid cum altero καθ' ἕνωσιν communicatur, non συνωνύμως, sed παρωνύμως de eo praedicatur, unde non dico: humana Christi natura est DEUS vel deitas, sed est Deo unita, deificata, *Λόγῳ* ἐνυπόστατος, etc. Sicut non dico: Ferrum hoc lucet et urit; ergo est ignis: sed ergo est ignitum. Corpus hoc vivit et sentit; ergo est anima: sed est animatum. Quicquid enim de altero praedicatur παρωνύμως καθ' ἕνωσιν, de eodem etiam praedicari debet subjectum illius praedicati non ὁμωνύμως, sed παρωνύμως. Sane Lutherus in Post. domest. in festo annunt. sic loquitur: *Caro et sanguis noster est Deus*, verum ibi praedicatum accipit non συνωνύμως pro deitate, sed παρωνύμως pro deificato, in Deum assumto, Deo personaliter unito, quo sensu etiam post factam incarnationem *Verbum dicimus esse carnem et carnem dicimus esse Verbum*, videlicet non per conversionem, non per mutationem nec per adoptionem, sed per hypostaticam unionem. Sic pii veteres dicunt, *humanam Christi naturam esse deificatam*, Athanas. orat. 4. contra Arian., *deitate unctam* Nazianzen. orat. 5. in pasch., Damascen. libr. 3. c. 3; *humanitatem divinam* August. libr. de ovib.; *corpus Christi deificatum* Athanas. epist. ad Epict.; *corpus deitate plenum* Athanas. ibid. Epiph. contra Dimerit. libr. 3. tom. 2., corpus ἔνθεον Id. l. 1. tom. 1. de adv. Christi, *corpus divinum* Cyrill. ad success. epist. 1. Theodoret. dial. 2., *assumtum templum deificatum* Cyrill. libr. 8. in Joh. c. 1., *caro dicitur deificata* Nazianzen. in Theoph. θεωθεῖσα Damascen. libr. 3. c. 17. etc., quae omnia accipienda sunt tum de unione personali carnis ad *Λόγον*, tum de idiomatum divinorum communicatione carni facta.

259. 13. *A negata personalium idiomatum communicatione. Si personales proprietates non communicantur, ergo nec essentiales, cum in Λόγῳ realiter non differant.* Respondemus: 1. Sicut Pater per aeternam generationem Filio communicare potuit essentiam et essentiales proprietates, ut interim ὑποστάσεως ratione ab eo manserit distinctus, ita quoque essentiales suas proprietates ὁ *Λόγος* carni assumtae communicare potuit, ut interim personalem proprietatem non communicaverit. 2. Esse ab aeterno a Patre genitum, quae est personalis *Λόγου* proprietas, non potuit salva naturae finitate et nativitate secundum carnem in tempore, assumtae humanitati communicari. Jam vero eorum communicatio facta, quae naturam humanam non destruunt

aut evertunt. 3. Opera Dei *ad extra* sunt liberrimae voluntatis et οἰκονομίας. Ergo potuit ὁ Λόγος assumtae naturae communicare quid, quantum et quomodo voluit. 4. Scripturam in communicatione personalium proprietatum non habemus praeviam, ut in communicatione divinae omnipotentiae, omniscientiae, etc.; ut ergo simplicissimum, ita quoque tutissimum, scripturam ducem ac lucem unice sequi. 5. Nullus intellectus finitus comprehendere potest, quomodo ὑπόστασις Λόγου carni communicata fuerit, (quam communicationem personalis unio omnino requirit) atque interim communicata hypostasi non communicetur personalis Λόγου proprietas, quae tamen realiter ab hypostasi non differt, inde firmiter colligimus, rationem in his mysteriis sub fidei *obsequium* esse captivandam. 6. Illa attributa sunt assumtae carni communicata, quorum usus erat *in operibus officii*. Sed ea non requirebatur proprietas personalis τοῦ Λόγου, verum essentialis, omnipotentia scilicet, omniscientia, vis vivificandi, potestas judicium faciendi.

ien- 260. Argumenta specialia contra *omnipraesentiam:*
itra *1. ex dictis Scripturae. Omnipraesentia*, ait Bellarm.
539. lib. 3. de Christo c. 11, *repugnat: 1. illis Scripturae*
m- *dictis, quae testantur, Christum hominem ratione humanitatis alicubi non fuisse et proinde non semper ubique fuisse; Joh. 6: Cum vidisset turba, quia Jesus non esset ibi; Joh. 11: Gaudeo, quod ibi non fuerim; Matth. 28: Non est hic, sed surrexit.* Resp. a negatione praesentiae *naturalis et localis* ad negationem praesentiae *personalis* non potest legitime procedi, cum a negatione speciei ad negationem generis, ab eo, quod κατά τι negatur, ad absolutam negationem non liceat argumentum ducere. Ut enim ex naturae humanae essentiali proprietate, finitate scilicet, non est neganda ejusdem humanitatis in infinita τοῦ Λόγου ὑποστάσει subsistentia et ejusdem ad dextram Patris infinitam collocatio: ita ex praesentia naturali et locali non tollitur personalis, quia humanitas Christi, quatenus est in Λόγῳ et in Dei dextra, eatenus non est in loco, cum nec Λόγος nec Dei dextra sit localis. Sic ergo progredimur. Ubi plures dantur praesentiae modi, ibi negato uno praesentiae modo vel gradu non statim negantur omnes reliqui. Sic praesentiae divinae statuuntur quatuor modi sive gradus, praesentia *potentiae, gratiae, gloriae et hypostaseos*, quibus aliqui addunt praesentiam ὁμοουσίας, qua Filius est in Patre, et *typicam, symbolicam, sacramentalem* praesentiam, quae ad gratiosam reduci potest. Ergo a negatione praesentiae gratiosae non licet progredi ad absolutam omnis praesentiae negationem. 1. Reg. 19, v. 11. dicitur: *Deus non erat in vento, in terrae motu, in igne*, nec tamen absolute negatur DEI praesentia, illa scilicet, quae vocatur praesentia potentiae. Pari ratione, quia duo dantur praesentiae modi in Christo *personalis et majestaticus*, ex unione personali et sessione ad dextram Dei promanans ac *naturalis* ex essentialibus humanae naturae proprietatibus profluens, ideo a negatione unionis praesentiae modi ad absolutam omnipraesentiae negationem non licet progredi. Luc. 24, v. 44. dicit Christus ad discipulos: *Haec locutus sum vobis, cum essem vobiscum.* Atqui tamen erat illis praesentissimus, quomodo ergo dicit, *cum essem vobiscum?* nisi secundum alium praesentiae modum, quam cum antea apud ipsos erat? Nimirum alius praesentiae modus carnis Christi est, quando consideratur *in se et physice*, alius quando consideratur ut *corpus glorificatum*, alius quando consideratur *in unione*, alius, quando consideratur in *sessione ad Dei dextram;* ac proinde quando humana natura negatur alicubi praesens localiter et naturaliter, non est ex eo statim inferendum, quod absolute negetur ejus praesentia, illum enim προσδιορισμὸν de praesentia naturali et locali suppeditant ipsae circumstantiae. *Cur quaeritis vivum apud mortuos?* inquit angelus, *surrexit, non est hic. Pauperes*, inquit Christus, *semper habetis vobiscum et, cum vultis, potestis illis benefacere, me autem non semper habebitis*, illo scilicet modo, ut in propria persona indigentiam meam sublevare mihique benefacere possitis. Quae ἐνστάσεως loco Bell. profert, praesupponunt illud, quod absolute Christi praesentia in allatis dictis negetur.

261. *2. Illis dictis, quae testantur Deum esse ubique, ut hoc modo illum discernant ab omnibus creaturis.* Jer. 23: *Coelum et terram impleo. Psal. 139: Quo ibo a Spiritu tuo? Sap. 1: Spiritus Domini replevit orbem terrarum, ex quo probant Patres, Spiritum s. esse verum Deum.* Respondemus: Deus est omnipraesens *essentialiter*, assumta Christi natura omnipraesens *personaliter*. Major propositio in argumento, quod pro deitate Filii et Spiritus s. adstruenda a patribus affertur: *Qui est omnipotens et omnipraesens, est Deus. Filius est omnipotens et omnipraesens*, ergo Deus, sic limitanda est: Qui est omnipotens et omnipraesens *per se et essentialiter*, qua ratione omnipotentia et omnipraesentia de humana Christi natura non potest praedicari, illa enim non est omnipotens vel omnipraesens per *essentiam*, sed per *unionis gratiam*, quatenus in Λόγῳ illocaliter subsistit et ad infinitam Dei dextram est evecta. Regerit Bellarminus, *nihilominus labefactari argumentum, quod pro Spiritus s. deitate ex omnipraesentia affertur. Dicent enim Ariani, Spiritum s. esse quidem ubique, sed per accidens et ideo non*
esse verum Deum, sed creaturam. Respondemus: III. 540.
integrum argumentum sic habet: *Quicquid est omnipraesens, vel est Deus per naturam vel Λόγῳ personaliter unitum. Jam vero Spiritus s. est omnipraesens. Ergo est vel Deus per naturam vel Deo personaliter unitus.* Posterius dici nequit, manet ergo prius. Vel hoc modo: Quicquid est essentialiter omnipraesens, est verus natura Deus. Spiritus s. est essentialiter omnipraesens. Ergo.

262. *3. Illis dictis, quibus patres probant, duas esse in Christo naturas. Praecipuus est locus* Joh. 3: *Nemo ascendit in coelum.* Respondemus: probationi huic nihil quicqnam decedit per hypothesin de omnipraesentia Christi hominis. Nam esse omni-

praesentem, manet proprietas essentialis deitatis, sicut esse in loco, procedere de loco in locum, manet proprietas humanitatis. Ergo ut ex proprietate illa essentiali deitatis recte probatur Christi deitas, ita ex proprietate humanitatis recte probatur vera Christi humanitas. Frivolum est, quod Bellarminus addit, *corpus Christi non posse in eodem loco visibiliter et invisibiliter simul praesens statui, quin hac ratione bis in eodem loco statuatur*, quia modus diversus non diversificat rem ipsam. Caro Christi quatenus localiter et visibiliter in uno loco fuit creaturis praesens, eatenus non fuit *Λόγῳ* praesens, sed personaliter et invisibiliter, quia *Λόγος* nec localis est nec visibilis.

263. *2. Ex fidei articulis. Omnipraesentia pugnat: 1. cum conceptione Christi. Nam fides habet in solius Mariae utero fuisse carnem Christi. At secundum Ubiquistas mox a conceptione fuit illa caro in uteris omnium mulierum; 2. cum nativitate Christi. Fides docet, Christi corpus post nonum mensem prodiisse ex utero in lucem et sic vere esse natum. At secundum Ubiquistas ante nonum mensem, imo primo die conceptionis fuit extra uterum et post decimum mensem adhuc erat in utero, imo inde nunquam exiit; 3. cum morte Christi. Fides requirit, ut in morte Christi corpus et anima separata fuerint, et corpus quidem in sepulchro jacuerit, anima ad infernum descenderit. At secundum Ubiquistas in sepulchro etiam erat anima cum corpore, et in inferno erat caro cum anima; 4. cum sepultura et descensu ad inferos; 5. cum resurrectione; 6. cum ascensione in coelum; 7. cum reditu ad judicium.* Respondemus: agitur h. l. proprie de omnipraesente Christi hominis in coelo ac terra dominio, quod ex *collocatione ad dextram Dei* deducimus, igitur argumenta *ex conceptione, nativitate, morte*, etc. sunt a quaestione aliena. Nos in illis fidei articulis τὸ ῥητόν simplicissime tuemur ac tenemus nec carnem Christi in uteris aliarum mulierum, sed in solo Mariae virginis utero conceptam et gestatam dicimus nec ascensionem convertimus in disparitionem vel evanescentiam, sed literalem verborum sensum exacte sequimur, interim cum fidei articuli mutuo sese non evertant, ideo haec non sunt opponenda *illocali praesentiae modo*, quem ex subsistentia in *Λόγῳ* caro accepit, nec *majestatico dominio*, quod ex sessione ad dextram Dei humanae naturae est collatum. Terminus enim ascensionis ultimus non est circumscriptus aliquis in coelo locus, sed ipsa Dei dextra, quam corporeo et circumscripto quodam loco definiri ex Scripturis probari minime potest.

264. *3. Ex sacramento eucharistiae. Omnipraesentia pugnat cum sacramento eucharistiae, pro quo stabiliendo est excogitata. Nam si caro Christi est ubique, certe non egemus eucharistia et frustra imus ad templa, frustra recitamus verba coenae, frustra paramur ad illam coenam, cum habeamus in pane et vino et aliis omnibus cibis corpus Christi.* Respondemus: confunditur modus praesentiae *personalis et majestaticus* cum praesentia *sacramentali*. Praesentia sacramentalis unice dependet ex institutione et ordinatione Christi, quod autem sessio ad dextram Dei pro fundamento illius praesentiae adducitur, id propterea fit, quia Calviniani blaspheme negant, Christum quod promisit praestare posse. *Voluntatem* igitur Christi ex verbis institutionis unice probamus, *facultatem* ex communicata Christo III. 5
per unionem et sessionem ad Dei dextram infinita majestate ac potestate.

265. *4. Ex testimoniis Patrum.* Respondemus: illa probant, Christum secundum humanam naturam non esse eo modo praesentem, quo DEUS, *essentialiter* scilicet, ac omnipraesentiam nunquam fieri proprietatem humanae naturae essentialem, interim non negant Christum hominem esse omnipraesentem personaliter ac secundum utramque naturam regium suum officium administrare. Hisce Bellarmini argumentis addunt alii ex Calvinianis: *1. varia absurda. Caro Christi non potest esse in pluribus locis simul praesens, nisi vel multiplicetur vel expendatur vel extendatur.* Respondemus: praesentia illa hypostatica et majestatica, quam Christo homini tribuimus, est divina, non humana, ex essentialibus naturae humanae principiis orta. Jam vero de divina omnipraesentia dici vel cogitari nequit, quod Deus per essentiae suae multiplicationem vel expansionem vel extensionem praesens sit, qua de re late tractat Athanas. in orat. contra gregales Sabellii post medium. *2. Scripturae dicta, quae de Christi ad patrem abitu loquuntur.* Respondemus: Sicut Christus a Patre missus in hunc mundum venit non loci mutatione, sed carnis assumtione et visibili in ea apparitione: ita quoque ad Patrem abiit et mundum reliquit, non loci mutatione, sed formae servilis depositione et majestatis sibi communicatae plenissima usurpatione.

266. Argumentum speciale contra *cultum adorationis ex dicto apostolico Gal. 4, v. 8: Cum ignoraretis Deum, serviebatis iis, qui non sunt natura dii. Jam vero humana Christi natura non est Deus* φύσει. Ergo. Respondemus: 1. propositio apostolica loquitur de adorationis objecto *personali* (ut sic loquar), *non reali*, id est, sensus dicti est, nullam personam esse adorandam, quae non sit natura Deus, ex eo vero inferri nequit, quod natura Christi humana non sit verum et reale adorationis objectum, etsi enim non sit distincta a *Λόγῳ* persona, tamen est pars, ut sic loquar, illius personae, quae est natura Deus, nec adoratur, quatenus est natura humana, sed quatenus *ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ* personaliter subsistit, ut hac ratione adoratio non dirigatur ad aliam personam, quam quae est natura Deus. 2. Loquitur apostolus de idolis gentium, quae per *ἀποθέωσιν* consecrata proponebantur ut objectum religiosi cultus. Ergo hoc dictum opponi nequit religiosae adorationi Christi hominis. Quin imo idolis illis gentium apostolus directe opponit Christum, ad quem Galatae ab idolis erant conversi. Gal. c. 3, v. 26. 27. 4, v. 6. 7. et 8. Confer. Eph. 2, v. 12. 13. 3. Si latius illud dictum extendatur et

Cont cultu ador nis.

generaliter accipiatur, necessario, uti diximus, distinguendum inter adorationis objectum personale et reale, unde haec duo resultant theoremata. Prius est *concretivum*, h. e. loquitur de persona in concreto. Quisquis adorandus est, illum oportet esse natura Deum, neque enim persona adorari potest, quae non sit natura Deus, sed persona κατ' οὐσίαν divina est immediatum adorationis objectum. Posterius est *abstractivum*, i. e. loquitur de natura in abstracto. Quicquid adoratur, illud vel natura Deus est vel illi, qui natura Deus est, personaliter unitum. Duplex enim est adorationis principium θεϊκὴ φύσις et ὑποστατικὴ ἕνωσις, natura divina et unio hypostatica cum natura divina, ut argumenta nostrae sententiae confirmant. 4. Proinde quod apostolus profert *in concreto*, nullum esse adorandum, qui non sit natura Deus, illud non est commutandum *in abstractum:* nihil esse adorandum, quod non sit natura Deus.

267. *Thesis specialis: 4. Modus communicationis, qua Christo secundum humanam naturam dona vere divina et infinita sunt communicata, est et vocatur personalis.* Qualis unio, talis etiam communicatio ex unione orta. Jam vero unio: 1. non est *verbalis* tantum, ergo nec communicatio. Quod si communicatio illa, de qua hoc loco agimus, esset verbalis tantum ac modus duntaxat loquendi, nullam
12. βελτίωσιν realem assumtae naturae attulisset. Contrarium asserit apostolus Hebr. 1, v. 4, neque quicquam in re ipsa, i. e. in Christi persona, huic praedicationi responderet, ideoque praedicatio illa veritatem tueri non posset. Verba enim sunt rerum σύμβολα, ac, ut res se habet in esse, ita quoque in praedicari. Tolle rei veritatem, et sustulisti etiam veritatem praedicationis. 2. Unio non est *essentialis*. Ergo nec communicatio. Quod unius naturae in in Christo proprium, illud nunquam fit alterius naturae proprium, sed ἰδιότης est et manet ἀκίνητος; divina idiomata nec per ἔκπτωσιν nec per ἔκροήν in carnem assumtam tanquam in aliud subjectum derivantur ac transfunduntur, sed manent τοῦ Λόγου propria, unde etiam communicatio non est nec dici potest essentialis. Quando in divinis Pater per aeternam generationem Filio divinam essentiam et omnia essentialia divinitatis idiomata communicat, haec est *essentialis communicatio*, ex qua Patris et Filii ὁμοουσία dependet; sed quando ὁ Λόγος assumtae naturae sua idiomata communicat, illa non est essentialis communicatio, quia Λόγου et assumtae humanitatis non est una essentia nec una natura. 3. Unio non est *accidentalis*. Ergo nec communicatio. Si divina illa idiomata per accidens humanae naturae competerent, tum naturae humanae subjective inessent atque inhaererent. Id vero dici nequit, cum divina idiomata non sint accidentia nec subjective alteri inhaerere possint; 4. unio non est *physica et naturalis*. Ergo nec communicatio. Si naturalis esset communicatio, idiomata illa divina φυσικῶς ac naturaliter assumtae naturae competerent, quod absit; 5. unio est personalis. Ergo etiam communicatio. Ut enim assumta natura in ipsam Λόγου ὑπόστασιν per unionem personalem est evecta, ita quoque in κοινωνίαν ἰδιωμάτων in illa ipsa evectione est assumta. Divina Filii natura intra intimum ὑποστάσεως suae complexum divina idiomata retinet, assumendo autem naturam humanam in suam hypostasin eandem quoque in κοινωνίαν ἰδιωμάτων suae illius hypostaseos assumit, ac proinde humana natura divinam majestatem habet non *a se* originaliter, sed a Λόγῳ, nec *per se* essentialiter nec *in se* subjective, sed in Λόγῳ, vere quidem et realiter, sed tamen hypostatice ac personaliter, qua de re sic loquuntur pii veteres: Athanas. ad Epictet.: *Communicatio facta est* ἐκ τῆς τοῦ Λόγου πρὸς τὸ ἀνθρώπινον κοινωνίας καὶ ἑνώσεως. Gregor. Nyssen.: διὰ τῆς ἑνώσεως. Cyrill. de rect. fid.: *Caro Christi vivificat non secundum propriam naturam, sed secundum unionem cum vivente ac vivificante* Verbo, id est *non* καθ' ἑαυτήν *ex naturalibus essentiae suae principiis*, sed κατ' ἄλλο propter arctissimam et purissimam ad Λόγον unionem. Declarant etiam hunc communicationis modum similitudinibus *corporis animati* (Justinus, Athanasius, Cyrillus, Augustinus), *ferri igniti* (Basil. homil. in s. nativ. August. de incarnat. Verbi. Orig. 2. de princ. c. 6. Athanasius, Cyrillus, Damascen. 3. orth. fid. c. 15. et 17.) et *lucis primogeniae* (Just. de exp. fid. Athanas. dial. 5. de trin. Oecum. Col. 2.). Ut enim lux primogenia se totam communicavit corpori solari, ut ignis se totum insinuat et communicat ferro ignito; ut anima per informationem et animationem suas proprietates et operationes corpori communicat: ita divina natura τοῦ Λόγου omnem suam gloriam et potentiam communicat assumtae carni sine conversione, confusione, abolitione et exaequatione. Neque enim lux fit corpus solare, neque ignis fit ferrum, nec anima fit corpus, sed solare corpus fit lucidum, ferrum fit ignitum, corpus fit animatum.

268. *Antithesis: Jesuitae et Calviniani 1. communicationem illam* statuunt *mere verbalem*, ut superius in c. 10. de comm. idiom. in genere ostendimus. Antithesis.
Tilenus quidem in notis ad lib. 3. Bellarm. de Christo c. 9. imitatus Bellarmini loquellam *communicationem illam diverso respectu et verbalem et realem esse asserit. Verbalis est,* inquit, *non quod sit ficta aut nihil nisi verba det, sed quod pertineat ad rectam verborum sive phrasium expositionem, cum quaeritur de duabus Christi naturis opposite, ne unius naturae proprietates cum altera natura communicari existimentur. Realis vocatur, cum de na-* III. 543.
turis non opposite, sed composite in persona agitur, id est cum utriusque naturae proprietates cum ipsa persona communicantur. Sed meros verborum fumos vendit. Quod si enim quaeras, an assumta Christi natura *vere et realiter* sit omnipotens, respondet, *in persona est omnipotens, h. e. est natura illius personae, quae est omnipotens, ipsa autem non est omnipotentiae particeps*, perinde ut Bellarmin. nugatur libr. 3. de Christo c. 15: *data est humanitati sessio ad dextram Dei non in se, sed in*

supposito. Non enim factum est, ut humanitas in se ipsa sedeat ad dextram DEI, sed ut sit humanitas illius personae, quae sedet ad dextram DEI. Quod declarat hac similitudine: *Cum rex induit purpuram et sedet in solio suo, evehet purpuram ad illud solium, non sic, ut purpura dicatur sedere aut regnare, sed ut dicatur vestis sedentis aut regnantis, et ut dicatur rex purpuratus sedere aut regnare.* C. 16: *data est gloria Dei Patris humanitati Christi non in se, sed in supposito.* Cui sophisticationi opponimus hanc distinctionem: *Sessionem ad Dei dextram datam esse humanitati Christi non in se, sed in supposito* ambigue dicitur. Vel enim intelligitur hoc modo, quod data sit non seorsim ac separatim nec secundum essentiales proprietates, sed quatenus in persona τοῦ Λόγου consistit consideratae, vel intelligitur eo modo, quod ad ipsam humanitatem plane non pertineat illa sessio, sed tantum ad hypostasin sive suppositum. Priori sensu assertionem concedimus, posteriori negamus. Quia enim per unionem ὑπόστασις Λόγου est assumtae carni vere et realiter communicata, et ad ipsam Dei dextram assumta caro postmodum evecta, ideo etiam vere et realiter divina dona, majestas et gloria eidem carni est communicata. Vitiosissima ergo est haec oppositio. Sessio ad dextram Dei et gloria divina data est humanitati, quatenus in ὑποστάσει τοῦ Λόγου subsistit. Ergo non est data ipsi humanitati. Contrarium potius inferendum. Ergo data est ipsi humanitati, quae in ὑποστάσει τοῦ Λόγου subsistit. Conf. disp. 2. de glor. Dei §. 14.

269. 2. Per calumniam nobis tribuunt, quod per *hanc nostram de donis infinitis Christo homini communicatis doctrinam introducamus Eutychianam naturarum confusionem, earundem exaequationem, humanae naturae abolitionem,* quod statuamus *duplicem omnipotentiam, duplicem omniscientiam, adeoque duplicem divinitatem,* etc. Sed hae ac similes calumniarum nebulae sole veritatis, id est diserta et perspicua sententiae nostrae expositione, statim dissolvuntur. Bucanus in locis p. 15. Eutychetis haeresin sic describit, quod docuerit *naturam Christi humanam post unionem donatam esse proprietatibus divinitatis;* nimirum ut specie quadam propter doctrinam de communicatione divinorum idiomatum Eutychianismi nos reos agere possit, sed ex historia ecclesiastica et scriptis piorum veterum Eutychetis haeresis longe aliter describenda. Evagr. libro 2. c. 4. Eutyches statuit, in Christo factum esse ἐξ ἑτέρων ἕτερόν τι. Theodor. in Epit. haeret. fabul.: οὗτος καὶ τοῦ σώματος ἠρνήθη τὴν πρόσληψιν, οὐδὲν γάρ ἔφη τὸν θεὸν λόγον ἀνθρώπινον ἐκ τῆς παρθένου λαβεῖν, ἀλλ' αὐτὸν ἀτρέπτως τραπέντα καὶ σάρκα γενόμενον. Damascenus libr. 3. orthod. fid. c. 3: ἐκ δύο φύσεων τελείων θείας τε καὶ ἀνθρωπίνης φάμεν γεγεννῆσθαι τὴν ἕνωσιν οὐ κατὰ φυρμὸν ἢ σύγχυσιν ἢ σύγκρασιν ἢ ἀνάκρασιν, ὡς ὁ θεήλατος, a Deo repulsus, ἔφη Διόσκορος, Εὐτυχής τε καὶ Σευῆρος καὶ ἡ τούτων ἐναγὴς συμμορία, scelerata eorum cohors. Conf. tract. de pers. Christi §. 137. disp. D. Rung. de Eutychianismo.

270. Thesis 5: *Tempus communicationis est ipsum momentum incarnationis.* Distinguendum inter κοινωνίαν ipsam et κοινωνηθέντων χρῆσιν, inter *communicationem et plenariam communicatorum usurpationem.* Communicatio divinorum attributorum facta est in primo incarnationis momento: 1. quia communicatio est immediatum effectum et consequens unionis hypostaticae; 2. nulla potest assumtae naturae major obtingere majestas et gloria, quam assumi in unitatem personae τοῦ Λόγου et fieri proprium templum, in quo tota plenitudo deitatis habitet; 3. ipsa Scriptura hoc tempus determinat. Esa. 11, v. 1: *Egredietur virga de radice Jesse, super quam requiescet Spiritus,* cum omni scilicet plenitudine sua, quia Spiritus *non ad mensuram* illi datus Joh. 3, v. 34; propter hanc Spiritus s. unctionem dicitur *Christus* in primo incarnationis momento, ac *illud, quod ex Maria natum,* vocatur *sanctum* ob Spiritus s. communicationem Luc. 1, v. 36, unde ὁ Λόγος caro factus dicitur *plenus gratia et veritate* Joh. 1, v. 14. et quando *Christus profecit sapientia et aetate et gratia apud Deum et homines* Luc. 2, v. 52; erat πληρούμενος σοφίας v. 40. non eo duntaxat sensu, quo Stephanus dicitur *plenus fide et virtute* Act. 6, v. 8. propter gratiosam Spiritus s. inhabitationem, sed modo longe sublimiori propter personalem τοῦ Λόγου cum tota deitatis plenitudine inhabitationem, Joh. 1, v. 14. Col. 2, v. 9, quo respectu etiam *omnes thesauri sapientiae et scientiae ipso dicuntur reconditi* Col. 2, v. 3. 4. Communicatorum usurpatio praesupponit sive praerequirit communicationem. Jam vero Christus ante suam exaltationem in medio exinanitionis statu radios divinae majestatis sibi communicatae exseruit in occultarum cogitationum inspectione, divinorum miraculorum operatione, in transfiguratione, in eucharistiae institutione, etc., unde post baptismum in Jordane susceptum *plenus Spiritu s. a Jordane* regressus dicitur Luc. 4, v. 1, quippe qui in baptismo non solum super *ipsum descenderat,* Luc. 3, v. 22, sed etiam perpetuo *manserat,* Joh. 1, v. 3. Plenaria communicatorum usurpatio secuta demum est in gloriosa Christi exaltatione, quia Christus in diebus carnis gloriosam et divinam majestatem per unitatem personalem sibi secundum carnem communicatam non semper exseruit, sed radios duntaxat quosdam ejusdem emisit, unde jam nascitur distinctio inter *statum exinanitionis et exaltationis,* de qua inferius dicitur plenius.

5. T[…] com[…] catio[…] est i[…] mom[…] tum carn[…] nis.

III. […]

271. Antithesis. Ex hac distinctione inter communicationem et plenariam communicatorum usurpationem multa possunt solvi argumenta, quae ab adversariis contra communicationem divinorum idiomatum carni Christi factam excogitantur, qualia sunt: *Christus profecit aetate et sapientia, ergo non fuit omniscius. Christus progressus est de loco in locum, ergo non fuit omnipraesens. Christus in cruce mortuus est, ergo caro ejus non fuit vivifica.* Respondemus: distinguendum esse inter statum

Antit[…] sis.

exinanitionis et exaltationis, itemque divinorum idiomatum *personalem communicationem et plenariam eorundem usurpationem.* Christus in medio exinanitionis statu omnia a Patre sibi tradita asserit, carnem suam vivificam vocat, in medio precantium se fore promittit, et tamen propter nos dicitur factus egenus, vere in cruce mortuus est et judicii diem se ignorare professus est. Plenaria omnipotentiae, omniscientiae, omnipraesentis dominii usurpatio cum infirmitatibus, quas Christus propter nos et nostram salutem suscepit, et cum morte, quam propter nos sustinuit, non consistit, sed personalis horum divinorum idiomatum communicatio optima ratione cum exinanitione consistit. Quod si enim plenitudo deitatis in carne habitans non obstitit, quo minus Christus servilem formam assumeret et in carne mortem sustineret, utique nec communicatio omnipotentiae, virtutis vivificandi etc. obstitit.

272. Quaeritur h. l. 1. *Quomodo hoc secundum genus communicationis differat a primo?* Respondemus quatuor potissimum modis: *1. ratione subjecti.* In propositionibus primi generis subjecti loco semper ponitur *vox concretiva* sive nomen personae, sed in hoc secundo genere saepe ponitur *vox abstractiva* sive nomen naturae humanae, quae tamen non notat naturam humanam separatim et seorsim subsistensem, sed quatenus ea in *Λόγῳ* subsistit et unum cum eo hyphistamenon constituit; *2. ratione praedicati.* In primo genere et divina de Christo homine et humana de Christo Deo ac vicissim divina de Christo Deo, humana de Christo homine praedicantur, ac de essentialibus proprietatibus cuique naturae vindicandis et asserendis agitur, sed in hoc secundo
45. genere divina *αὐχήματα* de Christo secundum humanam naturam praedicantur ac de *ὑπερυψώσει* humanae naturae unice agitur, praedicatum ergo semper ac tantum est idioma divinum; *3. ratione reciprocationis.* In primo genere locum habet reciprocatio. Ut enim divina de Christo homine, ita *ἐναλλὰξ* humana de Christo Deo praedicantur. Sed in hoc secundo genere reciprocatio non habet locum. Neque enim ut caro dicitur vivifica, ita deitas dicitur mortalis vel mortua. Ratio diversitatis est, quia *ὁ Λόγος* assumsit carnem, non autem caro assumsit *Λόγον*, jam vero assumentis, non assumti est dare, et vicissim *assumti est provectio, non assumentis.* Divina Christi natura est perfectissima, nullius indiga, nulli mutationi obnoxia, quia apud Deum non est *παραλλαγή* Jac. 1, v. 17, sed humana Christi natura indiga est, ut accipere, perfici et exaltari possit; *4. ratione phraseos κατ' ἄλλο.* In primo genere phrasis *κατ' ἄλλο* est *distinctiva.* Ut Dominus gloriae est crucifixus, nimirum *κατ' ἄλλο*, i. e. secundum propriam suam humanitatem sive *κατὰ σάρκα.* In secundo genere est *causalis.* Caro est vivifica, omnipotens *κατ' ἄλλο*, id est non ex naturae suae proprietate, sed per ac propter unionem personalem; *5. praedicationis modo.* Divinum idioma in hoc tertio genere praedicatur et consideratur, ut est communicatum carni, sed in primo genere praedicatur et consideratur, ut est proprietas deitatis. Confer quae in princ. hujus capitis 12. dicta sunt superius.

273. Qu. 2. *Rectene in hoc communicationis genere subjecti loco ponantur locutiones abstractivae sive nomina naturae humanae?* Calviniani id aegerrime ferunt, sed notandum, quod terminus abstracti sit ambiguus, (Abstractum philos. est quidditas rei, *τὸ καὶ αὐτὸ ἡ οὐσίᾳ*, ipsum *τὸ εἶναι, τό τι ἦν εἶναι, quando res in se, per se, ex sua natura, secundum naturales suas proprietates et secundum propriam suam definitionem consideratur;* quo sensu negamus humanam Christi naturam in abstr. esse omnipotentem.) Quandoque enim abstracti nomine intelligitur natura Christi humana, quatenus ex se et per se, id est formaliter, consideratur; quandoque vero intelligitur hoc nomine natura Christi humana, non ex se et per se, sed secundum unionis gratiam considerata, quatenus scilicet in *Λόγῳ* subsistit, ex qua et propter quam unionem *μεγάλη προσθήκη* ipsi facta. Caro Christi, dum eam cum intimo alterius naturae et communicatae hypostaseos complexu cogito, concretum non est, sed, si conferatur cum tota persona duabus naturis constante, est concretum. Ex hac distinctione solvi potest illud *ἐναντιοφανές*, quod inter nostros de usu locutionum abstractivarum occurrit. Hesshusius negabat humanam Christi naturam *in abstracto* adorandam, id est extra unionem a *Λόγῳ* separatam, quia natura Christi humana ex se et per se non habeat, ut adoretur. Wigandus contra statuebat, humanam Christi naturam *in abstracto* esse adorandam, i. e. eam esse religiosae adorationis, quatenus in ipso *Λόγῳ* subsistit et unam cum eo personam constituit. Eadem distinctio opponenda est sophisticationibus Pelargi apostatae, qui in antithes. apologet. cont. D. Bald. thes. 83. sic scribit: *Concreti nomine personam, abstracti nomine naturam Lutherum et Philippum et sinceriores omnes Lutherianos accepisse certissimum est, novae hodie subdistinctiones de abstracto distracto, concreto non concreto sophisticum aut utopisticum profecto aliquid subolent*, ac th. 85. adducit locum ex Selneccero in exam. ordin. p. 1. p. 387, in quo improbat *locutiones abstractivas. Humana natura est omnipotens et ubique.* Potuisset addere dictum Lutheri in c. 53. Esai.: *Credendum est in concreto et de abstracto prorsus tacendum.* Sed quilibet videt, Selneccerum abstracti nomine in priore uti significatione, ut abstractum idem sit, quod divulsum ac distractum. In posteriore enim significatione abstracti nomen loco subjecti ponere congruum est *1. Scripturae*, quae carnem Christi vocat vivificam, sanguinem Christi a peccatis nos mundare asserit et corpus CHRISTI in mortem pro nobis traditum esse docet; *2. patribus orthodoxis*, qui a locutionibus abstractivis in hoc communica- III. 546.
tionis genere minime abhorruerunt, ut ex illorum dictis superius citatis apparet; *3. rationi.* Quod si enim Christi vere et realiter divina idiomata sunt communicata, utique etiam de carne Christi eadem optimo jure praedicari possunt. Quidam concretum

et abstractum hoc modo describunt: *Concretum est, quando vel tota persona, vel duae naturae personaliter unitae, vel altera natura, quatenus non in se separatim aut seorsim, sed in ipsa persona Filii Dei et respectu unionis personalis consideratur. Abstractum est, quando naturae in se, per se et ex se suisque naturalibus et essentialibus proprietatibus citra mutuum unionis complexum considerantur.* Quodsi juxta has descriptiones de usu concreti et abstracti judicare velimus, ἀποιόμως negandum erit, abstractivas locutiones in hoc genere debere usurpari, quia de carne Christi in se et extra unionem considerata divina idiomata praedicari non possunt, alias οὐσιωδῶς ei competerent, cum tamen non nisi ὑποστατικῶς competant. Οὐσιωδῶς de natura Christi humana praedicari dicuntur illa, quae per essentiam ei competunt et quae cum aliis habet communia, ut constare corpore et anima, esse finitam, habere partem extra partem, etc.; ὑποστατικῶς de ea praedicantur de ea non propter suam naturam, sed per et propter unionem personalem, ut subsistere in Λόγῳ, participem esse divinae omnipotentiae, collocatum esse ad Dei dextram, quae de nullo alio homine praedicari possunt. Notandum etiam illud, quod duplex sit abstractio mentalis, una *praecisionis*, qua rem considero sine aliis, quae cum re conjuncta sunt, ita tamen, ut contrarium non assumam; altera *positiva*, qua non solum abstraho conjuncta, sed simul pono contraria. Quando dicimus carnem Christi considerari abstractive in priore significatione, tum intelligenda est abstractio *non positiva, sed nudae praecisionis*, per quam caro semper in Λόγῳ exsistens et nunquam a Λόγῳ abstracta in sua natura et essentialibus suis proprietatibus consideratur, quod si enim carnem Christi abstractione mentis positiva a Λόγῳ abstraheremus eamque ut propria subsistentia extra Λόγον subsistentem consideraremus, in Nestorii casses incideremus. Gesner. Disp. 11. in L. Conc. D. 11: *Aliud est abstractum*, *τὸ καὶ ἀφαίρεσιν, et aliud avulsum, τὸ κεχωρισμένον. Nam abstractio fit τῇ νοήσει, mente, ubi res manet integra; avulsio autem fit in re et τῷ νοητῷ πράγματι, qua res destruitur et in partes distribuitur, aliud porro est abstrahere et distinguere.*

274. Qu. 3. *An communicatio divinorum idiomatum carni facta per vocabulum effusionis describi possit?* Brentius in lib. de majestate Christi eodem saepius utitur, quo nomine Eutychianismi reus a Calvinianis peragitur. Sed notandum, quod non intelligat *physicam* quandam *transfusionem*, qua propria e subjecto in aliud subjectum transeunt, sicut aqua ex uno vase in aliud effunditur, talem namque effusionem disertis verbis aliquotiens negat, nec modum communicationis hac phrasi voluerit exprimere, sed per idiotismum Hebraeis proprium effusionis nomine intelligit realem et plenariam majestatis communicationem ac inhabitationem non particulae cujusdam, sed totius plenitudinis deitatis in assumta carne; et respicit effusionis voce: *1. ad donantis gratiam.* Pater coelestis ἐχαρίσατο ex gratia illud nomen, quod est supra omne nomen, Christo donavit. Haec gratia effusionis nomine insinuatur, quo enim major donantis gratia et liberalitas, eo copiosius sua erogat dona; *2. ad donorum copiam.* Quod largiter et opulente confertur, illud in Scripturis *effundi* dicitur Esa. 44, v. 3. Ezech. 36, v. 25. Joël. 2, v. 28. Zach. 12, v. 10. Act. 2, v. 17. Tit. 3, v. 6. etc.; quia ergo Spiritus s. non ad mensuram, sed cum tota sua plenitudine Christo homini datus, ideo meritissime in eum dicitur effusus; *3. ad donationis efficaciam. Ex illa enim plenitudine* Spiritus super Christum effusi et in ipso habitantis etiam nos accipimus Joh. 1, v. 16. *oleum effusum nomen tuum, in odore unguentorum tuorum curremus.* Cant. 1, v. 3.

275. Qu. 4. *An sit essentialis cujusque corporis proprietas esse circumscriptum loco?* Calviniani affirmant et ex hoc principio omnipraesens Christi III. hominis dominium vel maxime impugnant. Sed notandum, τὸ circumscribi referri *1. ad corporis essentiam, 2. ad locum externum.* Prior vocatur *circumscriptio interna*, posterior *externa.* Prior est perpetua et inseparabilis corporis proprietas ac nihil aliud quam essentiae finitatem notat, quae est necessarium accidens omnis entis praeter solum Deum, quod enim propriis essentiae terminis non circumscribitur, est infinitum, jam vero nullum corpus est infinitum. In posteriore distinguendus est *actus primus a secundo vel potentia ab actu* proprie sic dicto. Actum primum circumscriptionis omni corpori essentialem, inseparabilem ac perpetuum esse concedimus, omne enim corpus loco circumscribi potest propter essentiae suae corporeae finitatem, sed actum secundum circumscriptionis omni corpori essentialem ac inseparabilem esse negamus, quia a fortiori agente impediri potest salvo manente actu primo. Probamus hoc: *1. a Dei potentia.* Quod per divinam potentiam a corpore salva ejusdem essentia separari potest, non est essentialis, perpetua et inseparabilis corporis proprietas. Atqui circumscribi loco externo per divinam potentiam a corpore salva ejusdem essentia separari potest, ut in proxima quaestione demonstrabimus. Ergo; *2. ab exemplorum evidentia.* Si circumscribi loco externo esset perpetua et inseparabilis cujusque corporis proprietas, tum nullum daretur corpus, quod non esset loco externo actu circumscriptum. Sed consequens est falsum. Nam 1. coelum extimum et summum juxta Aristotelis hypotheses non est in loco. Sic enim disserit philosophus lib 1. de coelo c. 9: *Δῆλον ὅτι οὐδὲ τόπος οὐδὲ κενὸν οὐδὲ χρόνος ἐστιν ἔξω τοῦ οὐρανοῦ. Διόπερ οὔτ᾽ ἐν τόπῳ τἀκεῖ πέφυκεν οὔτε χρόνος αὐτὰ ποιεῖ γηράσκειν*, etc. Scal. exerc. 5. sect. 1: *Primum coelum in loco non esse pro confesso accipiunt omnes, quod tamen corpus aliorum corporum regula est.* 2. Corpus die primo creatum verum fuit corpus, nec tamen fuit loco externo corporeo circumscriptum, quia praeter illud non fuit aliud creatum. 3. Corpora glorificata essentiae ratione erunt vera corpora, nec tamen

necessario circumscribentur loco externo, quod in tractat. de vita aeterna late confirmatum dedimus ex spiritualitate, ex agilitate et subtilitate, conformitate cum angelis, ex corporis Christi proprietate, ex loci conditione, ex coeli constitutione, ex causarum locationis remotione, etc. 4. Corpus Christi, quatenus in *Λόγῳ* subsistit, eatenus loco non-circumscribitur, quia *Λόγῳ* nec in loco nec localiter subsistit. *3. Ex firma consequentia.* Si locus esset omnibus omnino corporibus necessarius, ita ut sine illo non possent exsistere, foret necessarius vel a *priori vel a posteriori.* Sed neutrum veritati congruum. Non illud, quia non ingreditur *λόγον τῆς οὐσίας*, quod tamen necessario fieri oportebat. Scalig. exerc. 307. sect. 17; non hoc, quia nullum corpus sine eo posset exsistere, cujus contrarium exempla allata testantur; *4. a philosophorum* ὁμοψηφίᾳ. Aristot. 4. Phys. c. 1. et *5. locum convenire ait corpori duntaxat αἰσθητῷ καὶ κινητῷ;* 2. de coelo c. 4. disputat, *locum competere corporibus solummodo ob θνητὴν δυσχέρειαν, ob mortalem imbecillitatem;* libr. 2. Metaphys. c. 4. *locum convenire duntaxat corpori φθαρτῷ.* Scal. exercitat. 5. sect. 6: *Fateor locum non esse de essentia corporis, neque est corpori necessarium, quatenus corpus est.* (Quod ibidem addit, *corpus non posse esse sine loco,* id accipiendum juxta hypothesin sect. 3. propositam, quod locus non sit exterioris corporis ambiens superficies, sed id quod intra eam superficiem continetur, videlicet cavum intra corpus.) Zabarell. de Nat. scient. constit. c. 12: *Locus est externa περίστασις et corporum naturalium peregrinum accidens.*

276. Qu. 5. *An per divinam potentiam fieri possit, ut corpus unum sit in pluribus locis?* Scaliger exerc. 5. sect. 6. negat, sed modeste addit: *De naturali corpore sermo est, non de supercoelesti synaxi, potest enim in pluribus illud esse.* Calviniani absolute et simpliciter negant de ipso etiam Christi corpore, quibus merito opponimus disputa-
548. tiones Scholasticorum, quod per divinam potentiam quodvis naturale corpus in pluribus locis esse possit. Joh. Duns Scotus in comm. ad 4. libr. Lomb. dist. 19. q. 2: *Utrum idem corpus potest localiter esse simul in diversis locis? Hic tenetur a multis conclusio negativa. Sed diversi diversimode probant.* Post recitata aliquot doctorum et sua argumenta addit: *Contra istam opinionem, negantem scilicet, hoc sufficit in genere, quod quodlibet tenendum est esse Deo possibile, quod nec est ex terminis manifestum impossibile, nec ex eo impossibilitas vel contradictio evidenter concluditur.* Et post refutata argumenta prius allata concludit: *Dico ergo ad quaestionem, quod est maxima mihi certissima, quod Deo est possibile omne, quod non includit evidenter contradictionem, et ad quod non sequitur necessario contradictio. Hoc est hujusmodi. Ergo est possibile Deo, ut patebit solvendo rationes. Dico ergo, quod Deo simpliciter est possibile, idem corpus simul facere in diversis locis localiter, hoc patet ex intellectu terminorum, quod cum quodlibet concedam secundum maximam mihi notam esse possibile, quod non includit contradictionem evidenter nec aliquo auctore asseritur includere; et istud sit hujusmodi, quia rationes, quae inducuntur ad probandum contradictionem non videntur concludere, ut patebit respondendo, concedo simpliciter possibile Deo, idem corpus localiter simul esse in diversis locis.* Franc. Mayronis lib 4. sent. dist. 11. q. 3: *Utrum Deus potest facere, quod idem corpus sit ubique? Dico quod sic, quia quandocunque est aliquid determinatum ad unum, si sit indeterminatum ad plura ejusdem rationis, eadem ratione ad quaecunque se extendit. Cum igitur unum corpus non determinet sibi unum locum numero, sequitur, quod omnia poterit occupare divina virtute. Sed hoc difficile est, si potest esse in locis infinitis. Dico quod sic. Sed contra quia esset infinitum. Dico quod non sequitur, tum quia hoc fit divina virtute, tum quia ratio localis est ratio extrinseca.* Biel. 4. sent. dist. 11: *Non solum in diversis locis potest esse corpus Christi definitive et sacramentaliter, sed etiam ipsum et aliud corpus quodlibet esse potest per divinam potentiam in pluribus locis circumscriptive.* Hanc sententiam confirmamus sequentibus fundamentis: *1. Deus potest plura praestare quam nos intelligimus* ab ipso praestari posse; Eph. 3, v. 20. Ergo quamvis nos non intelligamus, quomodo fieri possit, ut corpus unum sit simul in pluribus locis, Deus tamen id praestare potest. Quaestiones illae, quid et quantum Deus possit, caute sunt tractandae ne in infinitam Dei potentiam simus injurii. 2. Corpus unum esse in uno loco pendet a Dei voluntate et ordine illo, quem naturae praescripsit. Jam vero Deus in agendo naturali rerum ordini non est adstrictus, sed est et manet naturae Dominus. Hugo lib. 2. de sacram. part. 8. c. 12: *Quomodo corpus unum eodem tempore in pluribus locis esse potest? hic est et ibi est et totum ubique est. Noli mirari, qui locum fecit, corpus fecit et locum in corpore et corpus in loco, et qui ut unum corpus in uno loco esset, fecit, sicut voluit fecit; et si voluisset, aliter facere potuisset.* 3. Nullam involvit contradictionem, unum corpus esse in pluribus locis, quia locus non ingreditur corporis definitionem, sed uno loco circumscribi est externum corporis accidens. Omne autem accidens III. 549.
praeter essentiam accedit ad suum subjectum. Negata igitur locali et externa circumscriptione non negatur corporis essentia, sed id quod praeter essentiam ejus accedit, sublato autem eo, quod est praeter essentiam, non statim tollitur ipsa essentia. 4. Deus quando voluit, per miraculosam et extraordinariam actionem potuit proprietates ἐνεργητικῶς III. 550.
segregare a rebus et creaturis, ut a ferro 2. Reg. 6, v. 6; ab aqua Ex. 14, v. 21. Jos. 3, v. 16; ab igni Dan. 3, v. 25; a sole Jos. 10, v. 13, non destructis, sed manentibus illarum essentiis. Ergo etiam potest τὸ circumscribi uno loco a corpore semovere non destructa corporis essentia. 5. Non esse adeo absurdum, ens unum in multis *ubi* consistere, pro-

bant exempla in natura. Sonus, qui unus est, in singulis tamen audientium auribus sine sui divisione et sine aurium coarctatione totus est. Mens nostra diversissimarum et remotissimarum rerum species sive εἴδωλα concipere potest easque animo secum circumferre. Augustinus de Spiritu et anima c. 2. Unum corpus in multis oculis et speculis sui imaginem exhibet. Angeli sunt toti in hoc et toti in illo *ubi* sine sui multiplicatione, non enim partes habent, secundum quas in *ubi* exsistant, ubi ergo sunt, toti sunt. Anima tota est in capite et tota in pedibus.

277. Qu. 6. *Rectene dictum a Lombardo 3. sent. dist. 22. B: Christus non ubicunque erat, homo erat, nec modo, ubicunque est, homo est, quia ubique est secundum deitatem nec ubique homo, quia non ubique homini unitus, sed ubicunque est secundum hominem, ibi homo est?* Cupide hoc amplectuntur Jesuitae et Calviniani, sed resp. falsum esse hoc Lombardicum principium. Nam 1. Unio Λόγου et carnis nec ad locum, nec in loco tanquam termino, sed in ipsa ὑποστάσει divina τοῦ Λόγου facta est, ad quam nulla locorum pertingunt διαστήματα, cum Λόγος nec locus sit nec loco circumscribatur, proinde caro in illocalem Λόγου ὑπόστασιν assumta illocalem subsistendi modum est sortita. 2. Christus ubi est post factam incarnationem et gloriosam ad Patris dextram exaltationem, ibi homo est et ibi secum habet assumtam naturam humanam, utpote cum qua ὁ Λόγος personaliter unitus, quae unio perpetua est indissolubilis. 3. Proinde ut Filius Dei post factam incarnationem semper, ita quoque ubique homo est et manet sine ulla temporum vel locorum exceptione. Ubicunque enim non est humana Christi natura, ibi etiam Christus non est homo, nisi quis dicere velit, Christum absque natura humana esse hominem. 4. Sic ergo concludimus. Qui semper et ubique humanitati personaliter unitus est, is semper et ubique homo est. Sed Λόγος humanitati semper et ubique unitus est, quia alias unio loco et tempori esset subjecta, ac proinde localis et temporaria, quod absurdum. Ergo Λόγος semper et ubique homo est. 5. Sicut durante animae et corporis unione in homine ubicunque est totus homo, ibi etiam anima et corpus adsunt: ita durante personali divinae et humanae naturae unione, ubi est totus Christus, ibi adest ut θεάνθρωπος, ac proinde secundum utramque naturam.

278. Qu. 7. *An Christi ad coelos ascensio evertat ipsius secundum humanam naturam in terris praesentiam?* Affirmant Calviniani, sed notandum, ex ascensione Christi eandem potius stabiliri. Nam ascensio Christi consideranda est non tantum ratione *termini a quo* et motus localis, quod Christus a monte oliveti in sublime evectus et a discipulis elevatus fuerit, sed etiam ratione *termini ad quem*, qui non est circumscriptus aliquis locus, sed ipsa infinita et immensa DEI dextra. Quidam id sic efferunt: Ascensio Christi consideratur vel *abstracte et distincte*, ut sit solus ascensionis motus, quo Christi corpus conspicua forma subinde altius atque altius a conspectu discipulorum sursum versus est elevatum, qua ratione ascensio et exaltatio ad Dei dextram distincte describuntur Marc. 16, v. 19. Actor. 1, v. 9. vel *concrete et conjuncte*, ut ascensio complectatur et involvat exaltationem ad Patris dextram Psalm. 68, v. 19. Actorum. 2, v. 33. Eph. 4, v. 10. 1. Petr. 3, v. 21. etc. Quae exaltatio cum secundum humanam naturam Christo obtigerit, ideo ab ascensione non potest argumentum duci ad inferendam omnimodam humanae naturae absentiam, sed contra potius ad infinitam ejus majestatem et effectus divinae virtutis asserendos, exemplo Scripturae in locis proxime allegatis.

279. Qu. 8. *An reditus Christi ad judicium opponitur ipsius apud nos praesentiae?* Calviniani et Jesuitae affirmant. Contrarium ostendimus in III. tractat. de extrem. judic. §. 24. et 34. Qu. 9. *An Pontificii de omniscientia Christi hominis eadem nobiscum doceant?* De eo non potest rectius fieri judicium, quam si utriusque partis sententia proponitur. Docemus in nostris ecclesiis animam Christi in primo statim incarnationis momento, ut aliis divinis ἐξοχαῖς, ita quoque omniscientia τοῦ Λόγου propria personaliter esse ditatam per et propter realem, arctissimam et indissolubilem cum Λόγῳ omniscio unionem et κοινωνίαν, sed ut aliis donis vere ac realiter sibi communicatis in statu exinanitionis non semper est usus, ita quoque omniscientiam personaliter sibi ut homini communicatam non semper actu secundo exseruit, ac proinde anima Christi juxta *naturalem et habitualem scientiam* vere profecit, Λόγῳ omniscio ἐνέργειαν suam, quae est actu omnia scire et cognoscere, per assumtam humanitatem non semper exserente, sed in statu exaltationis plena demum omniscientiae usurpatio fuit insecuta. Quam sententiam probamus 1. ex Marc. 6, v. 6: *mirabatur propter incredulitatem ipsorum.* Ubi locum habet admiratio, ibi actualis omniscientia statui nequit, quia admiratio ex rei inopinatae et improvisae objecto oritur. Sed Christus homo in diebus carnis admiratus est Nazarethanorum incredulitatem. Si excipere velis κατὰ δόκησιν et *opinione hominum Christum fuisse miratum*, urgemus τὸ ῥητόν, a quo absque urgente necessitate in fidei articulis discedere non est integrum, alias nulla manebit fidei certitudo. Quod si enim κατὰ δόκησιν tantum et hominum opinione Christus fuit admiratus, Manichaeus poterit dicere, Filium Dei κατὰ δόκησιν fuisse incarnatum, κατὰ δόκησιν ambulasse de loco in locum, cibum assumsisse etc.; haeretici Docetae ex eo dicti statuere potuerunt, Christum κατὰ δόκησιν fuisse contristatum ac passum, Calviniani poterunt θέσιν suam φυλάττειν, Christum pro reprobis κατὰ δόκησιν duntaxat mortuum. 2. Marc. 13, v. 32: *De die illa et hora nemo novit, ne angeli quidem, qui in coelo sunt, nec ipse Filius, sed solus Pater.* Utique ergo Christus in statu exinanitionis vere quaedam ignoravit. Varias hujus loci explicationes enumeratas vide apud Bell. lib. 4. de Christi anim. c. 5. et in tractat. de extrem. judic. §. 76; hoc loco emphasin textus urgemus eamque

III. duplici argumento explicamus. Primo: Quae diei novissimi scientia angelis et hominibus denegatur, eadem etiam Filio hominis denegatur. Ratio est, quia utitur Christus comparatione imparium, ut oratio ipsa magis magisque assurgat. *De die illa et hora*, inquit, *neque homines sciunt*, qui tamen multarum rerum notitiam sibi acquirere possunt, *nec angeli in coelis*, qui quod faciem Patris semper intuerentur, maxime scire videbantur, imo *nec Filius novit.* Jam vero angeli et homines ignorant diem illum non aliis tantum, sed etiam sibi ipsis, id est non eo tantum modo ignorant, ut aliis dicere nolint, sed actu et ὄντως. Ergo et Filius eodem modo ignorat. Si autem Filius sciret, sed non sciret tantum ad revelandum aliis, id non esset majus, nec oratio assurgeret in comparatione. Secundo: Quae diei novissimi scientia Patri tribuitur in membro posteriore, ea angelis et hominibus denegatur in membro priore, ut ostendit oppositio. Jam vero etiam Pater non scivit diem illum ad revelandum aliis, cum eum non revelarit. Ergo Filius non aliis tantum, sed sibi etiam illum ignoravit. 3. Luc. 2, v. 40: *Puer crescebat et confortabatur Spiritu πληρούμενος sapientia;* v. 52: *proficiebat sapientia et aetate*, ubi nota primo, ῥητῶς affirmari, quod Christus sapientia profecerit. Jam vero profectus sapientiae cum actuali omniscientia non consistit. Secundo, eandem phrasin de puero Samuele usurpari 1. Sam. 2, v. 21. et 26; at negari nequit, illum vere profecisse. Tertio, conjungi haec duo, quod *Christus profecerit aetate et sapientia.* Jam vero ὄντως et vere profecit ἡλικίᾳ sive statura corporis et membrorum quantitate. Ergo etiam ὄντως et vere profecit sapientia. Quarto, dici de ipso, quod profecerit sapientia non solum *apud homines*, sed etiam *apud Deum.* Bellarm. d. l. hunc *προσδιορισμόν ad gratiam* duntaxat refert, *cum reliqua membra (sapientia et aetas) sint absoluta, nec possit quis apud alios dici proficere sapientia vel aetate.* Sed modus loquendi idem de Samuele d. l. usurpatus contrarium ostendit. Quidam exponunt *apud Deum et homines*, *id est in his*, *quae Dei sunt et hominum sive ad laudem Dei et utilitatem hominum.* Alii exponunt *excellentiori et divino modo.* Simplicissima expositio peti potest ex phrasi 2. Cor. 8, v. 21, ut apud Deum crescere sit non *ficte et simulate*, *sed Deo ipso teste, judice, et approbatore vere et sincere in his proficere, apud homines crescere sit hominum judicio, quibus profectus ille innotescit, crescere.* Sic Christus Luc. 24, v. 19. dicitur *vir propheta potens in opere et sermone coram Deo et omni populo*, cujus phraseos explicationem vide in Harm. de resur. Ex his facile judicari potest, quid statuendum de exceptione Tom. p. 3. q. 12. art. 2. Lomb. 3. sent. dist. 13. lit. B. et E. Bellarm. 4. de Christo c. 5. quod Christi humanitas non profecerit *in se*, *sed tantum in effectu ratione demonstrationis*, quodque profecerit eo modo, *quo doctor ecclesiae et scholae dicitur proficere*, *discipulis per ipsius sapientiam proficientibus.* Quidam addunt, quod *κατὰ δόκησιν tantum et hominum opinione profecerit.* Sed argumenta in medium adducta contrarium ostendunt, ac si licet statuere Christum *κατὰ δόκησιν* tantum sapientia profecisse, utique etiam Manichaeo licebit dicere, quod statura *κατὰ δόκησιν* tantum profecerit. Quando Lucas in eod. cap. v. 48. Josephum vocat *patrem Christi*, statim addit explicationem c. 3, v. 23; Christus erat filius Josephi, *ὡς ἐνομίζετο*, quod si noluisset hoc nos intelligere, quod Christus vere profecerit, eandem explicationem huic versiculo v. 40. c. 2. addidisset. 4. Phil. 2, v. 7: *Christus cum esset in forma Dei, se ipsum exinanivit formam* III. 553.
servi accipiens in similitudine hominum constitutus. V. 8: *et figura repertus ut homo.* Quemadmodum Christus in diebus carnis suae omnipotentiam ac majestatem divinam assumtae naturae humanae per unionem personalem vere et realiter communicatam non semper nec pleno usu exseruit, ita quoque omniscientiam non semper per naturam humanam exseruit, pugnat enim cum statu exinanitionis plenum omniscientiae usum ipso actu exercere. 5. Hebr. 2, v. 17: *Debuit per omnia fratribus similis reddi, absque tamen peccato* Hebr. 4, v. 5. Naturale est animae humanae in scientia proficere. Jam vero Christus in omnibus, non tamen in peccato, neque in personalibus aegritudinibus nobis similis factus. Ergo. Adde quod Christus non solum veram, integram et perfectam naturam humanam et essentiales humanae naturae proprietates, sed etiam infirmitates et defectus nostros susceperit, ut superius ostendimus, non quidem *conditionis necessitate*, sed *miserationis voluntate.* Aug. 14. de C. D. (c. 9.), nec defectus omnes, sed illos, quos assumi redemtionis operi erat condecens, nec defectus *culpae*, sed *poenae.* Jam vero proficere in sapientia itidem pertinet ad illos defectus. Ergo. *Patrum dicta* enumeravimus tract. de extr. jud. d. l.

280. Atque haec est nostra *de omniscientia Christi hominis* sententia. Pontificii animae Christi a primo inde increationis momento *actualem omniscientiam* adscribunt, *ita ut omnia*, *quae Deus scit, sciverit*, *nihilque eorum illum unquam latuerit.* Thom. Lomb. Bellarm. d. l. Osor. tom. 1. conc. p. 256. ac eorum sententiam, qui statuunt, *humanam Christi naturam in statu exinanitionis non quovis tempore omnia scivisse*, accusant haereseos. Bell. 4. de anim. Christi c. 1. Pistor. Spiritu 4. c. 13. et 14. azoa. 2. animae Christi modo *triplicem*, modo *quadruplicem*, modo *quintuplicem* adscribunt scientiam: *1. increatam*, qua nullo unquam tempore caruerit. *2. creatam*, qua videt in Verbo omnia, quae Deus videt scientia visionis. Hanc alii vocant *beatam*, quam sic describunt, ut animam Christi recepto Verbi lumine simpliciter omnia scire dicant, quae Deus scit, atque inde illi omnium sine exceptione scientiam attribuunt. Quidam tamen addunt, divinam τοῦ Λόγου scientiam excedere animae Christi scientiam tum quo ad *sciendi modum* tum quo ad *numerum scitorum*, unde hanc creatam sive beatam animae Christi scientiam faciunt communem cum beatis

animabus servata duntaxat graduum differentia; *3. infusam*, quam angelicae similem dicunt, eamque infusione omnium specierum intelligibilium adeoque omnium rerum ac naturarum etiam immaterialium notitia animae Christi a primo conceptionis momento impressa definiunt; *4. acquisitam* scientiam vocant, qua intellectus agens species intelligibiles a phantasmatibus abstrahit, quod cum simul fieri non possit, sed successive, ideo existimant Christum non nisi in perfecta aetate ex iis, quae sensibus percepit, propter rationis vim eximiam arguendo et ratiocinando in omnium, quae hoc intellectu cognosci possunt, notitiam pervenisse; *5. experimentalem* quidam cum acquisita conjungunt et pro eadem habent, quidam vero ab ea distinguunt. Respondemus: 1. horum omnium probationem requirimus ex Scripturis; 2. quin imo dicimus haec non posse conciliari cum dictis Scripturae modo expositis; 3. si per increatam omniscientiam hoc intelligunt, quod Christo homini una cum aliis divinis idiomasi communicata sit omniscientia, cujus tamen plenum usum non in diebus carnis sive in statu exinanitionis, sed in exaltatione demum exseruerit, habent nos sibi ὁμοψήφους; 4. sin vero omniscientiam illam increatam ac beatam *subjective* animae Christi inhaerere statuunt et animam Christi subjectum inhaesionis illius scientiae, qua omnia sciat quae Deus scit, constituunt, quod omnino facere videntur, cum idiomatum communicationem personalem impugnent, tum duas in Christo statuunt omniscientias, divinam scilicet τοῦ Λόγου propriam et beatam subjective animae Christi inhaerentem. 5. Ex quo sequitur, ipsos vere esse Agnoëtas, Themistianos et Nestorianos, quia, dum omniscientiam aliquam beatam subjective inhaerentem fingunt,
III. 554. prioris communicationem rejiciunt et sic re ipsa negant humanitatem Verbo secundum subsistentiam unitam omnia scire, sive quod idem est, negant humanitati Christi per unionem personalem omniscientiae idioma esse communicatum. 6. Infusam aliquam scientiam non minus quam alia Spiritus s. dona habitualia et finita in Christi anima locum habere concedimus, sed negamus in statu exinanitionis eam tam perfectam fuisse, ut in ea proficere non potuerit. 7. In statu exaltationis demum post resurrectionem, ut Christus habet corpus glorificatum, ita quoque animam glorificatam, angelicis donis perfectissime ditatam. 8. Acquisita et experimentalis scientia per increatam, beatam et infusam tolluntur. Quod si enim Christi anima omnia absolute et perfecte novit scientia beatificae visionis, quomodo per species intelligibiles quaedam cognoscere coepit? Si in mente Christi fulsit omnium specierum intelligibilium et immaterialium substantiarum omniumque singularium, praeteritorum, praesentium et futurorum notitia, quis acquisitae et experimentalis scientiae erit usus ac locus? Si omnes species intelligibiles Christi animae in primo conceptionis momento fuere infusae, quomodo quaedam ignoravit? 9. Neque est, quod ad scientiae manifestationem et ostensionem confugiant, ecquis enim dixerit, Adamum scientiae lumine plenissime collustratum in sapientia profecisse, cum adductis ad se animalibus nomina imponeret? Sapientissimum se esse ostendit, sed in sapientia nullum accepit incrementum. De haeresi Agnoëtarum, quam nobis affricare conantur Pontificii, actum fuit tract. de extr. judic. §. 31.

281. *Usus practicus* est *1. consolatorius*. Christus secundum eam naturam, juxta quam est frater noster, accepit omnem potestatem in coelo et terra, est nobis praesentissimus, est calamitatum nostrarum conscius etc., quomodo ergo nos aversari poterit, quomodo destituetur virtute nos juvandi? *2. Didascalicus*. Ut ex personali duarum naturarum in Christo unione μεταποιία personalis, ita ex spirituali Dei et fidelis animae, Christi et ecclesiae unione spiritualis μεταποιία oritur, per quam et propter quam opera divina fidei et homini Christiano respectu fidei tribuuntur. Marc. 9, v. 23: *Omnia sunt possibilia credenti*, ex quo loco b. Luth. in c. 3. Gal. recte infert, *quod fides sit res omnipotens, ac virtus ejus inaestimabilis et infinita*. Fides nostra *est victoria, quae vincit mundum* 1. Joh. 5, v. 4; eadem vincit infernalem draconem Apocal. 12, v. 11, justificat, regenerat, salvat credentem Marc. 16, v. 16; quae esse opera vere divina nemo negare potest. Huc pertinent omnia miracula, quae ex fide et per fidem perficiuntur Marc. 16, v. 17: *Signa eos, qui crediderint, haec consequentur, in nomine meo ejicient daemonia* etc. Matth. 17, v. 20: *Si habueritis fidem sicut granum sinapi, dicetis monti huic: transi hinc, et transibit.* Joh. 14, v. 12: *Qui credit in me, opera, quae ego facio, et ipse faciet et majora his faciet.* Hebr. 11, v. 33: *Per fidem pii devicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt promissiones, obturaverunt ora leonum;* v. 34: *extinxerunt impetum ignis, effugerunt aciem gladii, convaluerunt infirmitatibus* etc. Item divinae virtutis opera, quae ecclesiae ministri in officii sui partibus perficiunt, utpote quod *demoliuntur omnem celsitudinem, quae extollitur adversus omnem Dei cognitionem* 2. Cor. 10, v. 5, quod *homines regenerant et salvant* 1. Cor. 4, v. 15. Gal. 4, v. 19. 1. Tim. 4, v. ult. etc. Neque tamen virtus, qua talia perficiuntur, homini vel *essentialiter* vel *subjective* vel *formaliter* inest, sed gratia Dei est, quae talia perficit, virtus Christi est, quae in his operatur, interim Deus illa operatur, non separatus a piis, sed in ipsis, cum ipsis ac per ipsos propter spiritualem illam unionem, quae piis per fidem cum Christo intercedit, quae omnia facili negotio latius deduci possunt. Confer D. Philipp. Nicol. lib. 1. de omnipraes. cap. 4.

CAPUT XIII.

DE TERTIO COMMUNICATIONIS IDIOMATUM GENERE.

282. **Thesis**: *Tertium genus communicationis idiomatum est, quo in operibus officii utraque natura agit, quod sibi proprium est cum communicatione alterius.* Circa hoc genus itidem notanda: *1. fundamentum.* Filius Dei inde atque ideo assumsit naturam humanam, *ut in ea, cum ea et per eam* opus redemtionis et partes officii mediatorii perageret 1. Joh. 3, v. 8. etc. Proinde in operibus officii non agit ut Deus tantum, nec ut homo tantum, sed ut θεάνθρωπος, Deus et homo, ac quod idem est, naturae in Christo duae in operibus officii non agunt divise, sed unite. Ex personae unitate profluit unitas ἀποτελέσματος. *2. Appellationes.* Vocatur hoc genus a Cyrillo epist. 29. κοινοποιΐα ac κοινοποίησις, quia persona secundum utramque naturam agit et communia utrique facit officii opera, *κοινωνία ἐνεργειῶν, communicatio operationum, communicatio propriorum utriusque naturae ad personam.* Item a Damascen. lib. 3. c. 19. περίφρασις, quando utriusque naturae operationes in una locutione comprehendimus. *3. Subjectum.* In subjecto propositionum ad hoc tertium genus pertinentium semper ponitur nomen personae in utraque et ex utraque natura constantis, vel quod idem est nomen utriusque naturae in una persona subsistentis, cum persona non sit tertium aliquod ab utraque natura distinctum, sed duae naturae personaliter unitae sunt unus Christus ἐξ ὧν, ἐν αἷς καὶ αἵπερ, ut pii veteres loquuntur. In hoc igitur genere idem est, sive dicas, personam Christi ἐνεργεῖν κατ᾽ ἄμφω τὰς φύσεις, agere seu operari secundum utramque naturam, vel personam Christi ἐνεργεῖν ἐν ἑκατέρᾳ μορφῇ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας, operari in utraque forma seu natura cum communicatione alterius, vel utramque naturam in Christo operari, cum communione alterius, quod cujusque proprium est. *4. Species et exempla.* Pertinent ad hoc genus omnes illae propositiones, in quibus nomina et opera officii de Christo praedicantur: 1. Cor. 15, v. 3: *Christus mortuus est pro peccatis nostris.* Gal. 1, v. 4: *Christus dedit se ipsum pro peccatis nostris.* Eph. 5, v. 2: *Christus dilexit nos et dedit se ipsum pro nobis hostiam et oblationem Deo.* Quare cum triplex sit Christi officium, *propheticum, sacerdotale et regium*, ideo etiam tres classes propositionum ad hoc genus pertinentium constitui possunt.

283. *5. Reciprocatio.* In hoc propositionum genere diverso respectu reciprocatio habet et non habet locum. Locum habet in ἀποτελέσματι sive effecto communi, quod ex utriusque naturae actione provenit, quod veteres appellant θεανδρικὴν ἐνέργειαν. Damascenus lib. 3. cap. 19: *Non divisas dicimus actiones neque divise agentes naturas, sed ἡνωμένως, unite, unamquamque cum alterius communicatione agentem id ipsum, quod proprium habuit. Neque enim humana ἀνθρωπίνως humana operabatur, quandoquidem non nudus erat homo, neque divina θεϊκῶς tantum secundum Deum solum, nam non erat nudus Deus, sed Deus simul exsistens et homo. Animadvertendum igitur est, quod D. N. J. C. quandoque ut de duabus naturis sermonem agitamus, quandoque vero ut de una persona et hoc et illud in unam referimus intelligentiam. Nam duae naturae unus est Christus et unus Christus duae naturae. Idem igitur est dicere, agit Christus secundum utramque sui ipsius naturam et agit utraque in Christo natura cum communicatione alterius;* cap. 15. id declaraverat exemplo incisae combustionis. *In ignito gladio*, inquit, *quemadmodum naturae salvantur ignis et ferri, sic et duae actiones et perfectiones eorum. Habet enim ferrum incidendi virtutem et ignis urendi et incisio actionis ferri perfectio absolutioque operis, combustio vero ignis. Et salvatur horum differentia in combusta incisione* III. 556.
et in incisa combustione, tametsi nec combustio sine incisione fiat, nec incisio sine combustione, et neque propter duplicitatem naturalis actionis duos ignitos gladios dicimus, neque propter singularitatem igniti gladii confusionem substantialis eorum differentiae inducimus. Sic et in Christo divinitatis ejus divina et omnipotens actio, humanitatis autem ejus quae secundum nos; absolutio autem humanitatis, quod tenuit puellam manu et erexit; divinitatis vivificatio. Non habet locum reciprocatio in agendi principio formali seu veritate ac ἐνεργείᾳ. Quia enim humana natura ex se et essentialibus suis proprietatibus non est instructa divina ejusmodi virtute, quae in operibus officii peragendis requiritur, ideo divina natura eam personaliter humanae naturae communicat, ut in secundo genere communicationis demonstravimus, ac proinde humana natura in officii operibus non tantum agit juxta naturales suas vires et proprietates, sed etiam juxta divinam virtutem personaliter sibi communicatam, qualis communicatio proprietatum et passionum carnis ad divinam naturam locum non habet, qua de re sic scribit Damascenus lib. 3. c. 15: *Divina signa operabatur divinitas, sed non sine carne, et caro humana, sed non sine deitate. Patienti enim carni conjuncta erat deitas impassibilis manens et passiones perficiens salutares, et operanti Dei Verbi divinitati conjuncta erat sancta anima intelligens et videns, quae perficiebantur. Igitur proprias glorificationes divinitas carni communicat, at ipsa manet passionum carnis immunis. Non enim quemadmodum per carnem divinitas Verbi operabatur, hunc etiam in modum per divinitatem ejus caro patiebatur. Nam caro divinitatis organum erat*, unitum scilicet, non separatum et externum; cap. 17. id evidentius declarat: *Caro Domini τὰς θείας ἐνεργείας ἐπλούτησε διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον ἀκραιφνεστάτην ἕνωσιν, divinis actionibus ditata est propter purissimam ad Verbum unionem, id est hypostasin nequaquam naturalium proprietatum excidentiam passa. Non enim secundum propriam ἐνέργειαν, sed propter*

unitum sibi Verbum divina operatur Verbo per eam propriam manifestante actionem, τοῦ Λόγου δι' αὐτῆς τὴν οἰκείαν ἐνδεικνυμένου ἐνέργειαν. Nam et urit ignitum ferrum non naturali ratione ustivam possidens actionem, τὴν καυστικὴν ἐνέργειαν, sed ex unione ignis ad ferrum illud possidet. Ipsa igitur mortalis erat propter se ipsam et vivificans propter unionem ad Verbum secundum hypostasin etc. Quae opponenda sunt illis, qui disputant humanam Christi naturam in operibus officii et redemtionis agere tantum, quae sunt humana, sicut divina agit, quae sunt divina. Committunt illi *fallaciam compositionis et divisionis*, dum insufficientem definitionem hujus generis proponunt. Verissimum quidem est, *in operibus officii utramque Christi naturam agere, quod cuique proprium est*, sed eo non absolvitur integra definitio, verum addendum etiam illud, quod canon concilii Chalcedonensis addit *cum communicatione alterius*, quae communicatio quomodo comparata sit, jam ante in praecedentibus fuit expositum. Ac si quis diligenter attendat, in verbis illis *μετὰ θατέρου κοινωνίας* differentia specifica hujus generis continetur, nisi enim haec *περιχοπὴ* addatur, nulla in hoc genere esset idiomatum *κοινωνία*. Quare in hoc genere tria accurate sunt notanda, ut *κοινωνία* in eo sit illustrior. Primo quod utriusque naturae operationes in uno apotelesmate et ad unum apotelesma concurrant. Secundo quod una natura in officio mediationis ac redemtionis aliquid agente altera non sit otiosa et nihil agat, multo minus sit separata, sed agenti alteri personaliter unita maneat. Sic patiente humanitate non est otiosa divinitas, sed adest personaliter naturae patienti eamque corroborat et sustentat, ut possit immensum illud onus peccatorum totius mundi et irae divinae peccatis illis debitae sustinere, et efficit passiones illas salutares ac coram toto mundo pretiosas. Tertio quod humana natura in operibus officii agit non tantum quae sibi propria sunt per essentiales suas proprietates, sed etiam quae vere divina per communicatam sibi majestatem et virtutem. Quaedam enim officii opera talia
III. 557. sunt, ut ea non possit natura divina praestare sine assumta humanitate, ut dare corpus suum pro mundi vita, effundere sanguinem in remissionem peccatorum, dare animam suam *ἀντίλυτρον* pro multis; quaedam vero etsi posset ex sola sua deitate perficere, tamen ex divina *εὐδοκίᾳ* ac libera ac bona voluntate ad illa praestanda adhibet assumtam humanam naturam tanquam organon personaliter et inseparabiliter sibi unitum, ubi humana natura agit non ex naturalibus suis proprietatibus et viribus, sed ex communicata sibi per unionem hypostaticam divina potestate.

284. *6. Particulae distinctivae.* In descriptione officii quandoque simul involvitur proprietas aliqua humanae naturae, quae diligenter evolvenda est, ne confusio naturarum sequatur. Sic pati et mori est humanae naturae proprietas, sed pati pro totius humani generis peccatis, mori pro mundi vita est opus officii et commune aliquod *ἀποτέλεσμα*, in quo utriusque naturae proprietas concurrit. Esa. 53, v. 5: *Livore ejus sanati sumus.* Act. 20, v. 22: *Deus suo sanguine redemit ecclesiam.* Rom. 5, v. 9: *Justificati in sanguine ejus, salvi erimus ab ira per ipsum.* Hebr. 2, v. 14: *Christus per mortem destruxit eum, qui habebat mortis imperium.* 1. Petr. 1, v. 18: *Redemti estis pretioso sanguine agni immaculati* etc. Sanare, justificare, redimere ecclesiam, destruere regnum diaboli etc. sunt opera officii, quae secundum utramque naturam de Christo praedicantur, interim tamen non dicimus Christum esse passum et mortuum secundum utramque naturam, sed Christum esse passum carne, Christum esse mortuum secundum carnem, ut in primo genere communicationis ostendimus.

285. Caeterum cum opera officii ita de Christo secundum utramque naturam praedicentur, ut naturarum discrimen salvum atque integrum maneat, notandum est ex Damasceno libr. 3. de orth. fid. c. 15. discrimen inter *ἐνέργειαν καὶ ἀποτέλεσμα. Duas*, inquit, *ἐνεργείας dicimus in Christo, habuit enim ut Deus et Patri* ὁμοούσιος *similiter et aequaliter τὴν θείαν ἐνέργειαν et ut homo factus ac nobis* ὁμοούσιος *humanae naturae ἐνέργειαν. Sciendum vero, quod aliud sit ἐνέργεια, et aliud ἐνεργητικόν, et aliud ἐνέργημα, et aliud ὁ ἐνεργῶν. Ἐνέργεια actio quidem est ἡ δραστικὴ καὶ οὐσιώδης τῆς φύσεως κίνησις, efficax et substantialis naturae motus; ἐνεργητικόν activum est ἡ φύσις, natura ipsa, ex qua prodit ἐνέργεια; ἐνέργημα actus est, τὸ τῆς ἐνεργείας ἀποτέλεσμα, actionis absolutio, et res ipsa gesta. Ἐνεργῶν agens, ὁ κεχρημένος τῇ ἐνεργείᾳ ἤτοι ἡ ὑπόστασις, quod utitur actione, id est hypostasis. Dicitur etiam ἡ ἐνέργεια ἐνέργημα καὶ τὸ ἐνέργημα ἐνέργεια, ὡς καὶ τὸ κτίσμα κτίσις· οὕτω γὰρ φάμεν πᾶσα ἡ κτίσις τὰ κτίσματα δηλοῦντες.* Sciendum quod *ἐνέργεια* sit *κίνησις καὶ μᾶλλον ἐνεργεῖται ἢ ἐνεργεῖ, εἰ δὲ ἐνέργειά ἐστιν, ἐνεργηθήσεται δηλονότι καὶ οὐκ ἐνεργήσει καὶ ὁμοῦ τῷ ἐνεργηθῆναι παύσεται, siquidem actio est, agetur, scilicet non aget, et simul atque acta fuerit, quiescet.* Quae omnia ibidem illustrat exemplo corporis animati et ferri igniti, eaque ad Christum hoc modo applicat. *In Christo Domino nostro*, inquit, *δύναμις θαυμάτων* fuit *ἐνέργεια divinitatis, ἡ δὲ χειρουργία καὶ τὸ θελῆσαι καὶ τὸ εἰπεῖν θέλω καθαρίσθητι humanitatis ipsius erat ἐνέργεια. Ἀποτέλεσμα humanitatis erat panum fractio et quod audierit leprosus: volo; divinitatis vero panum multiplicatio et leprosi mundatio, per utrasque enim et animae et corporis actiones unam et eandem congeneam et aequalem demonstrat sui ipsius actionem. Ut enim agnoscimus naturas unitas τὴν ἐν ἀλλήλαις ἐχούσας περιχώρησιν et earum differentiam non negamus, sed et numeramus et easdem inseparabiles, ἀδιαιρέτους agnoscimus, ita quoque voluntatum et ἐνεργητῶν actionum καὶ τὸ συναφὲς γινώσκομεν καὶ τὸ διάφορον ἐπιγινώσκομεν, conjunctionem et differentiam agnoscimus, et numeramus et divisionem haudquaquam introducimus.*

Et postea: *Unus est et hoc et illud exsistens τοῦτο κἀκεῖνο ὢν καὶ οὕτως κἀκείνως ἤτοι θεϊκῶς καὶ ἀνθρωπίνως, θέλων καὶ ἐνεργῶν. Duas igitur ἐνεργείας in Christo adstruere necessarium propter duplicem naturam, διὰ τὸ διττὸν τῆς φύσεως. Nam quorum*
[illegible] *natura diversa, illorum diversa actio, et vice versa, ὧν γὰρ ἡ φύσις παρηλλαγμένη, τούτων διάφορος ἡ ἐνέργεια, καὶ ὧν ἡ ἐνέργεια παρηλλαγμένη, τούτων ἡ φύσις διάφορος. Et e diverso, quorum natura est eadem, eorum etiam ἐνέργεια est eadem, et quorum ἐνέργεια est una, eorum quoque natura est una secundum divinorum interpretes patres.* Cum hisce ex Damasceno adductis consonat regula Scholasticorum: *Agere est suppositi personae seu hypostaseos, sed forma seu natura est agendi causa.* Scal. ex. 251: *Actiones sunt singularium, ut sunt singularia.* Philosophi distinguunt inter *subjectum quod* et *subjectum quo*. Subjectum *quod* est ipsum suppositum sive compositum, quod operatur; subjectum *quo* est agendi virtus, qua operatur. Sic in hoc nostro argumento subjectum *quod* est Christus, persona illa, quae est Deus et homo, subjectum *quo* est natura humana vel divina, secundum quam Christus dicitur operari, agere, vel etiam pati, ubi tamen nomine naturae intelliguntur etiam *ἰδιώματα* naturae. *Ἐνέργεια* est ipsa operatio seu motio vel actio, quae proficiscitur ex natura sive proprietate naturali, quia natura hic consideratur, quatenus in ea est facultas seu vis operandi; *ἐνέργημα* est effectum *ἐνεργείας*, quare refertur ad hanc vel illam naturam. *Ἀποτέλεσμα* est effectum commune ex utriusque naturae operatione proveniens, quod Damascen. d. l. vocat *ἐνέργειαν θεανδρικήν*. Declarari haec possunt exemplo hominis: Homo est *ἐνεργῶν*, videlicet totum illud suppositum. In uno illo homine est corpus et anima, quae sunt essentiales ejus partes, utriusque est natura, alia proprietas, ergo etiam alia *ἐνέργεια*. Quaedam igitur tribuuntur toti Christo secundum alterutram partem, videlicet vel ratione animae vel corporis, quaedam vero secundum utramque partem, in quibus scilicet et animae et corporis natura, proprietas, efficacia et actio concurrunt, ut quando dico: Homo loquitur, scribit, videt etc.

286. *Dicta patrum* adducta sunt in loc. de pers. Christi §. 80, quibus sequentia adjungi possunt. Athanas. orat. 5. contra Arianos: *Verbum manum suam extendens sanavit febricitantem, vocem humanam edens suscitavit Lazarum, manibus suis in cruce protensis prostravit aëris principem.* Cyrillus epist. 10. et 29. docet, *evangelicas voces, quae uni personae Christi tribuuntur, alias competere divinitati ejus, alias humanitati ejus, alias vero voces dicit esse medii ordinis ac quodammodo communicativas, quae simul ad utramque, et humanitatem et divinitatem, respiciant.* De rect. fid. ad Theod.: *Anima unionem sortita ad Verbum descendit in infernum, divina autem virtute dixit compeditis: Egredimini!* Nazianzenus orat. 4. de Theolog.: *Quaedam, quae de Christo praedicantur, non sunt unius tantum naturae propria, sed utrique communia.* Leo serm. 1. de pass.: *Nec Verbum ibi disjunctum est ab homine, nec homo dissociatus a Verbo. Non est fastidita humilitas, quia nec imminuta majestas, nihilque nocuit naturae inviolabili, quod oportebat inferri possibili, totumque illud sacramentum et humanitas consummavit et deitas.* Epist. 81: *In tantam unitatem ab ipso conceptu virginis deitas et humanitas connexa sunt, ut nec sine homine divina, nec sine Deo agerentur humana.* Damascenus libr. 3. c. 3: *εἷς ἦν καὶ ὁ αὐτὸς ὁ καὶ τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἐνεργῶν ἐν ἑκατέρᾳ μορφῇ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας.* c. 14: *θέλει καὶ ἐνεργεῖ ἐν ἑκατέρᾳ μορφῇ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας.* c. 19. allegat dictum Dionys.: *Ex hominibus, ultra homines et supra homines vere homo factus est, ut posthac nec secundum Deum divina operetur, nec secundum hominem humana, sed Deo homine seu viro facto novam quandam Dei virilem actionem θεανδρικὴν nobis administravit.* Comment. Dasmascenus ad libr. 3. c. 15: *Humana Christi actio habet divinam virtutem coëffectricem, divina ejus actio habet humanam operationem more conjuncti organi cooperatricem, atque ita divina actio non est expers humanae, neque humana divinae.*

287. *Antithesis: 1. Monotheletae* unam et ean- **Antithesis.**
dem in duabus Christi naturis statuebant voluntatem, sicque discrimen inter *θελητικόν, θέλησιν,*
θέλημα καὶ τὸ θελητόν, adeoque inter *ἐνέργειαν καὶ* III. 569.
ἀποτέλεσμα confundebant, contra quos habitum fuit consilium VI. universale sub Constantino V. Pogonato a. C. 681, in quo damnatus fuit *Sergius* episcopus Constantinopolitanus, haereseos hujus auctor, qui ex lacunis *Monophysitarum* post factam unionem unam in Christo naturam statuentium eandem hausit. Labes hujus erroris ad ipsam sedem Romanam, quam ab omni errore immunem fingunt, penetravit. Sic enim scribit Honorius papa in epist. ad Sergium: *Intuentes satis provide circumspecteque fraternitatem vestram scripsisse laudamus, unam Domini nostri Jesu Christi voluntatem fatemur,* etc.; ibid. dicit, *non esse quaerendum de una vel duabus energiis Christi, esse illa grammatica et philosophica, satis esse, si credamus et confiteamur, Dominum Jesum Christum unum operatorem divinae et humanae naturae, et eum in duabus naturis operatum divinitus et humanitus.* Addit etiam hoc argumentum: *Si dicantur operationes duae, videri hoc posse Nestorianum, sin una, Eutychianum.* Sed haec Honorii epistola in dicto concilio universali sexto fuit praelecta et publice damnata ac concremari jussa act. 13. In Pontificali de Leone II. dicitur, quod *susceperit sextam synodum, in qua condemnati sunt Sergius et Honorius, qui unam in Christo voluntatem et operationem statuerunt.* Concilium Romanum ab Adriano II. habitum diserte fatetur, *Honorium propter haereseos accusationem esse damnatum.* Synodus VII. act. ult. Honorio et caeteris Monotheletis dicit anathema. Synodus VIII. act. 7. probat epistolam concilii Romani sub Adriano II.,

in qua papa cum concilio asserit, *Honorium post mortem damnatum esse a sexta synodo, quia de haeresi fuerat accusatus.* Aegre hoc ferunt Romanae sedis patroni Baronius, Bellarminus, Gretserus etc., ideo in varias sese torquent formas, modo asserunt *acta synodi esse corrupta*, modo pugnant *in epistola Honorii nihil erroneum contineri*, quibus praeter caetera merito hoc opponitur, quod Melchior Canus lib. 6. locor. c. ult. sine circuitione fateatur, *Honorium fuisse Monotheletam.* Opponimus autem huic errori *1. dictorum Scripturae perspicuitatem;* Matth. 26, v. 39: *Non sicut ego volo, sed sicut tu vis;* Joh. 6, v. 28: *Descendi de coelo non ut faciam meam voluntatem, sed ejus, qui me misit,* etc.; *2. humanae naturae veritatem atque integritatem.* Filius Dei assumsit integram et perfectam humanam naturam. Ergo etiam veram animam intelligendi et volendi facultate praeditam. *3. Naturalem dualitatem.* Quorum eadem ἐνέργεια, eorum etiam eadem natura, et quorum natura diversa, eorum etiam operatio est diversa, distincta autem operatio promanat ex distincta voluntate. Dicta piorum veterum adducuntur a Damasc. libr. 3. de orth. fid. c. 14. et seqq., ubi etiam Monotheletarum argumentis respondet. Confer Cent. Magd. 7. c. 5. p. 129. c. 7. p. 224. c. 9. p. 414.

288. *2. Calviniani* 1. disputant, *humanam Christi naturam in operibus officii humana tantum agere ex naturalibus suis proprietatibus*, sicque evertunt illum canonem concilii Chalcedonensis, *quod utraque natura agat cum communicatione alterius, quod cujusque proprium.* (Contra in secundo genere demonstratum fuit, quod Christi caro τὰς θείας ἐνεργείας ἐπλούτησε, *propter purissimam ad Verbum unionem*, ut loquitur Damasc. l. 3, 17. Quia enim officia et beneficia Christi mediatoris, redemtoris ac salvatoris talia sunt, in quorum multis seu plerisque humana in Christo natura solis naturalibus viribus seu essentialibus proprietatibus non potest divinae cooperari, ideo praeter et ultra naturales proprietates dona vere divina et infinita humanae naturae ex hypostatica unione et sessione ad Dei dextram tradita sunt, quae in operibus officii efficaciter sese exserunt, unde Athanasius, Cyrillus et Damascenus carnem Christi vocant *organon*, puta non separatum aut divisum, sed unitum, nec ἄεργον et otiosum, sed activum et efficax, in quo, cum quo et per quod officia mediatoris Christus exsequitur. Athanas. lib. 4. contra Arian. p. 259: *Natura humana facta fuit deitatis organum, ut suam ἐνέργειαν per illud exerceret.* Cyrill. libr. 4. in Joh. c. 14: *Humanam naturam*
III. 560. *vocat deitatis cooperatricem in edendis miralulis;)* *2. carnem Christi ad miracula concurrisse* dicunt, *ut nudum tantum et ἄεργον instrumentum, quod quid deitas Λόγου efficeret, auribus vel oculis hominum demonstraret.* Danaeus in epist. ad frat. Tubing. p. 1513. oper. *carnem Christi non plus contulisse ad miracula facienda, quam fimbria vestis ad sanandam haemorrhousam.* Sadeel. de verit. hum. nat. p. 141: *ad efficienda opera vivificationis, sanationis* etc. *non plus contulisse carnem Christi, quam ad edita ab apostolis miracula caro apostolorum contulit aut virga Moysis ad edenda miracula Moysi profuit.* Danaeus in exam. Chemnic. libr. c. 4. p. 118. et 156. Adm. Neostad. p. 270. (Contra 1. maxima in his exemplis est diversitas. Neque enim caro apostolorum, multo minus virga Moysis in ipsam τοῦ Λόγου ὑπόστασιν est assumta, vel ad dextram Dei evecta, ut Christi caro. Neque uspiam dicit Scriptura baculum Moysis virtute θαυματουργίας praeditum, quemadmodum Christus *Spiritu et potentia ad miracula facienda unctus dicitur.* Actor. 10, v. 38; 2. consequens foret, naturam humanam esse externum duntaxat Λόγου accidens, instrumentum ἄεργον et otiosum, carnem Christi esse solo nomine vivificam etc. 3. Quid vero fiet emphaticis illius Scripturae oraculis? Marc. 5, v. 30: *Jesus in semet ipso cognoscebat virtutem, quae de se exierat.* Luc. 6, v. 19: *δύναμις ab illo exibat et sanabat omnes.* Confer, quae de hac θαυματουργίᾳ ex Scriptura et patribus adducta sunt in c. prox. anteced.); 3. carnem Christi *ab operibus officii regii et applicatione beneficiorum morte Christi partorum prorsus* excludunt. Danaeus in exam. p. 285. negat *carnem Christi esse vivificam;* p. 371: *ipse sanguis Christi non condonat nobis peccata.* Herborn. in Spic. p. 120. negat *per carnem nobis applicari salutem* etc.

289. Quaeritur hoc loco: *1. An in hoc genere propositionum sit communicatio idiomatum?* Quidam negant argumento usi eo, *quod plurimum differant ἀποτέλεσμα seu nomen officii et proprietas.* Respondemus: 1. Ubi definitio locum habet, ibi definitum negari nequit. Sed in hoc genere definitio communicationis idiomatum locum habet. Concilium Chalcedonense illud sic definit, *quod utraque natura agat, quod sibi proprium* (ubi habes τὸ ἴδιον) *cum communicatione alterius* (ubi habes κοινωνίαν). Quod si conjungas ἴδιον καὶ κοινωνίαν, habebis idiomatum κοινωνίαν. Cyrill. epist. 10. et 29. *quasdam evangelicas voces, quae uni personae Christi tribuuntur, esse quodammodo communicativas,* κοινοποιεῖσθαι, *quae simul ad utramque naturam, divinam et humanam respiciant, et de persona vera esse secundum utramque naturam intelligantur;* 2. si est vera ἰδιωμάτων κοινωνία, quando unius naturae proprietas praedicatur de persona, omnino etiam erit κοινωνία ἰδιωμάτων, quando utriusque naturae proprietas simul tribuitur personae et de ea praedicatur. Prius est in confesso ex primo genere communicationis. Ergo et posterius negari nequit. Ratio connexionis in majore est petenda ex fine incarnationis, qui est exsecutio officii redemtionis et salvationis; 3. sanguis Christi emundat nos ab omnibus peccatis aut citra aut per communicationem idiomatum. Prius dici nequit, quia naturali virtute sanguis non potest a peccatis mundare. Relinquitur ergo posterius. Nimirum natura Christi humana in operibus officii non agit tantum virtute naturali, sed etiam divina ex unione hypostatica sibi communicata; 4. nec potest eo modo concludi: *No-*

Qua- nes terti com- nies sis mat gen

mina officii competunt Christo secundum utramque naturam, et ἀποτέλεσμα *ab* ἐνεργείᾳ *distinctum praedicatur de Christo secundum utramque naturam. Ergo in illis praedicationibus non est* κοινωνία ἰδιωμάτων. Contradicit enim expresse canon Chalcedonensis, affirmans utramque naturam agere, *quod sibi proprium est cum communicatione alterius;* 5. distinguenda igitur acceptio vocis *proprii* theologica a philosophica. Philosophis proprium id est, quod est essentia posterius adjunctum suo subjecto soli et semper competens, unde ἐπουσιῶδες et *secundum naturae momentum* dicitur; distinguunt etiam proprium ceu actum primum ab operatione ceu actu
561. secundo. Theologi vero per terminum proprii generaliter intelligunt omne id, quod uni soli rei semper convenit, sive sit essentia, sive adjunctum, sive effectum, sive alio quocunque nomine veniat. Sic κοινωνίαν divinorum αὐχημάτων referunt ad κοινωνίαν ἰδιωμάτων, cum tamen divina illa αὐχήματα non sint τοῦ Λόγου adjuncta ab eo velut accidentia distincta, sed unum ταὐτὸ cum Λόγῳ.

290. Qu. 2. *Quomodo hoc genus differat a praecedentibus?* A *primo* differt eo modo, quod illud vendicet proprietates suae quasque naturae, hoc vero conjungat seu connectat utrasque in officio Christi. A *secundo* differt tum ratione *subjecti*, quia in illo ponitur subjecti loco nomen naturae humanae, in hoc vero nomen personae vel utriusque naturae; tum *praedicati*, quia in illo divina αὐχήματα, in hoc vero opera officii praedicantur.

291. Qu. 3. *Num intentatam Nestorianae divulsionis accusationem sufficienter depellat Paraeus, quando in Iren. p. 267. scribit: Quomodo doceremus, Christum hominem non propria virtute miracula edidisse, quem propria deitate Deum esse credimus?* Respondemus 1. Paraeus et sibi et fidei suae sociis contradicit. Illud, quia h. l. Christum hominem *propria virtute* miracula edidisse asserit, cum tamen alibi praeter externam actionem voluntatis, vocis, imperii etc. nihil ei relinquat. Hoc, quia negant carnem Christi plus contulisse ad miracula, quam virga Moysis ad miracula efficienda contulit; 2. aliud quaeritur, aliud respondet. Quaeritur *de Christo homine*, id est de Christi humanitate prout Λόγῳ personaliter est unita, ipse respondet *de Christo Deo*, quem propria deitate Deum esse recte quidem asserit, sed ἀπροσδιονύσως, si ad propositam quaestionem id referatur; 3. vocabulo *hominis* per Cinglianam ἀλλοίωσιν intelligit tantum Λόγον. Illud enim vocabulo hominis in priore membro intelligit, quod in Christo non aliena, sed propria virtute miracula operatur, et propria deitate Deus est, ut apparet ex membro posteriore. Jam vero Christus non qua homo, sed qua Deus propria virtute miracula facit, et propria deitate Deus est; qua homo vero non propria, sed a Λόγῳ sibi personaliter communicata virtute miracula operatur. Ergo Paraeus hic non intelligit Christum qua hominem, sed per Zuinglianam alloeosin qua Deum; 4. et quomodo Christum hominem sive secundum humanam naturam virtute divina miracula operatum fuisse asserere possit, cum p. 265 et 268. expresse scribat, ἐνέργειαν miracula edendi non esse humanitati Christi a Λόγῳ realiter communicatam?

292. *Usus practicus.* Ut ex unione personali κοινοποιΐα personalis, ita ex unione spirituali inter Deum et fidelem animam, Christum et ecclesiam spiritualis quaedam κοινοποιΐα oritur, quae consistit in productione communis alicujus ἀποτελέσματος, ad quod Deus et fidelis homo concurrit. Christus rex et sacerdos ecclesiae credentes facit coram Deo *reges et sacerdotes* Apoc. 1, v. 6; *ut regnent super terram* Apoc. 5, v. 10, *sint genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, praedicans virtutem ejus, qui vocavit ipsos a tenebris in lucem admirabilem* 1. Petr. 2, v. 9; sint *sacerdotium sanctum, et offerant spirituales hostias acceptabiles Deo per Christum* v. 5; *ut exhibeant corpora sua hostiam viventem, sanctam, Deo placentem* Rom. 12, v. 1; *ut per Christum offerant hostiam laudis semper Deo, id est fructum labiorum confitentium nomini ejus* Hebr. 13, v. 15. In his ac similibus ἀποτελέσμασι non Deus solum agit, nec credentes solum agunt, sed credentes sunt Dei σύνεργοι 1. Cor. 3, v. 9; ita enim *aguntur a Spiritu Dei* Rom. 8, v. 14, ut ipsi quoque agant, Joh. 15, v. 5: *Ego sum vitis, vos palmites; qui manet in me, et ego in eo, hic fert fructum multum, quia sine me nihil potestis facere.* August. lib. de corrept. et grat. c. 2: *Intelligant, si filii Dei sunt, Spiritu Dei se agi, ut quod agendum est, agant, et cum egerint, illi, a quo aguntur, gratias agant.* Quemadmodum eo fine duarum naturarum unio in Christo facta est, ut Filius Dei in assumta natura humana et per assumtam naturam humanam opera mediatoris exsequeretur;
sic unio spiritualis inter Deum et fidelem animam III. 562.
ideo coalescit, ut fiant opera illa Deo grata et ecclesiae salutaria. Quod si ergo scire velis, an spiritualis unio inter Christum et animam tuam locum habeat, an *Christus per fidem in corde tuo habitet* Eph. 3, v. 17; an *Christus in te sit* 2. Cor. 13, v. 5; an *in te vivat* Gal. 2, v. 20; illud respice, an opera spiritualis regis et sacerdotis a te perficiantur, an carni tuae domineris, an mundum, id est *concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum et superbiam vitae* per fidem vincas, an Deo offeras fructum labiorum tuorum, an corpus tuum exhibeas hostiam viventem etc.; nisi enim haec opera sequantur exterius, frustra gloriaris de interiore Christi inhabitatione, Christus enim, ubi vivit et habitat in alicujus corde, non est otiosus, sed efficax per caritatem et alia pietatis exercitia etc.

CAPUT XIV.

DE STATU EXINANITIONIS ET EXALTATIONIS.

De statu exinanitionis.

293. Thesis *1*: *Exinanitio definiente apostolo Phil. 2, v. 7. et 8. est Jesu Christi ϑεανϑρώπου in forma servili humilis obedientia sive subjectio ad mortem usque crucis.* Diximus superius, distinguendum esse inter *communicationem et communicatorum usurpationem.* Communicatio divinorum idiomatum facta est in primo incarnationis momento, sed plenam eorum usurpationem distulit Christus in suam ad coelos adscensionem et ad dextram Dei collocationem; inde promanat distinctio inter statum exinanitionis et exaltationis. Exinanitio Christi accipitur in sensu: *1. ecclesiastico; 2. biblico.* Ecclesiastice, id est, secundum stylum ecclesiae doctorum sumitur pro clementi inclinatione, qua *ὁ Λόγος* se inclinavit ad miserendum nostri et ad succurrendum nobis ac de coelo descendens humanam naturam assumere est dignatus. Haec exinanitio improprie et in sensu ecclesiastico sic dicta vocatur *humiliatio incarnationis;* item *σχετική*, qua Filius Dei se humiliasse dicitur *inclinatione miserationis*, Joh. 1, v. 14. c. 3, v. 13. 1. Tim. 3, v. 16. Hebr. 2, v. 16. Explicandum hoc *ϑεοπρεπῶς* de *ἐπιδόσει*, ex incorporali majestate ad vilitatem corporis. Justin. in *ἐκϑ. πίστ.* p. 299. *οὐκ ἦν σώματος ἡ κατάβασις, ἀλλὰ ϑείας ἐνεργείας βούλησις.* Athanas. contra gregal. Sabell. tom. 1. p. 516: *Cum majestas et magnificentia in Deo supercoeleste quiddam nominatur, id quod huic contrarium est, humile terreniter, γηΐνως dicatur, et in terris versari, facillime comperis descensum Verbi inclinationem esse ex incorporali majestate ad vilitatem corporis, ἡ κατάβασις, εὑρίσκετε, τοῦ Λόγου ἡ ἐκ τῆς ἀσωμάτου μεγαλοπρεπείας εἰς τὸ τοῦ σώματος εὐτελὲς ἐπίδοσις* etc. Leo serm. 7. de nativ.: *Verbum Dei Deus Dei Filius ita se ad susceptionem humilitatis nostrae sine diminutione suae majestatis inclinavit, ut manens quod erat, assumensque quod non erat, veram servi formam ei formae, in qua Deo Patri aequalis est, uniret et tanto foedere utramque naturam consereret, ut nec inferiorem consumeret glorificatio, non superiorem minueret assumtio.* Damasc. lib. 3. orth. fid. c. 1. circ. fin.: *εὐδοκίᾳ τοῦ ϑεοῦ καὶ πατρὸς ὁ μονογενὴς υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ ϑεοῦ καὶ ϑεός,* etc. *ὁ ἐν μορφῇ ϑεοῦ ὑπάρχων κλίνας οὐρανοὺς κατέρχεται, τοῦτ᾽ ἔστι τὸ ἀταπείνωτον αὐτοῦ ὕψος ἀταπεινώτως ταπεινώσας, συγκατάβασιν ἄφρασιόν τε καὶ ἀκατάληπτον (τοῦτο γὰρ δηλοῖ ἡ κατάβασις), καὶ ϑεός ὢν τέλειος ἄνϑρωπος τέλειος γίνεται. Bona voluntate Patris unigenitus DEI Filius et Verbum Dei et Deus* etc. *in forma Dei exsistens inclinavit coelos et descendit, hoc est inhumiliabilem ejus altitudinem inhumiliate humiliavit et descendit descensu ineffabili et incomprehensibili (hoc enim ostendit descensio) et perfectus Deus exsistens homo perfectus fit.* Sed de hac exinanitione improprie et ecclesiastice sic dicta hoc loco non agitur.

294. In *sensu biblico* sive secundum stylum apostoli Phil. 2. exinanitio proprie accipitur pro ipsa III.
Jesu Christi sive *Λόγου* incarnati *κενώσει*, quae exinanitio cum Phil. 2. tanquam in propria sede describatur, ideo loci illius analysin instituemus. *Scopus apostoli* est, Philippenses et omnes fideles exhortari ad humilitatem v. 3. exemplo Christi, v. 5. qui *cum in forma Dei esset;* v. 7. *se ipsum humiliavit;* v. 8. *propter quod Deus ipsum exaltavit;* v. 9. quem affectum ac sensum in omnibus fidelibus requirit apostolus, quos Christi magistri sui vestigiis aequum est insistere, ut ipsi quoque, postquam se sub *potenti manu Dei humiliaverint*, *suo tempore exaltentur.* 1. Petr. 5, v. 6: *Subjectum propositionis* apostolicae est *Christus Jesus* v. 5, quo nomine multi ex Calvinianis et Pontificiis intelligunt *Λόγον ἄσαρκον*, ut hac ratione incarnatio Filii hoc loco descripta intelligatur et per servilis formae acceptionem insinuetur, ut patet ex Beza p. 1. resp. ad acta colloq. p. 138. Bellarmino libr. 1. de Christi anim. c. 6, cui sententiae opponimus *1. scopum apostolicum.* Scopus apostoli est, quod velit Philippenses hortari ad humilitatem intuitu in Christi exemplum facto. Ergo praesentis, non futuri temporis exemplum illis exhibet. Proponit eis imitandum Christi exemplum tanquam vitae regulam. Ergo considerat facta Christi, quae in oculos incurrunt, in quorum numero non est incarnatio. In eo apostolus jubet Philippenses imitari Christum, in quo similes ipsi nondum erant, sed similes fieri poterant et debebant. Atqui erant illi jam ante veri homines, sed inflati ac superbi, Christum igitur eos imitari et humilitati studere jubet, incarnatione vero nemo Filio Dei similis fieri potest; *2. subjecti periphrasin.* Illum, qui se exinanivit, vocat apostolus *Jesum Christum.* Utraque appellatio post incarnationem ei competit. Jesus enim et salvator noster est secundum utramque naturam Matth. 1, v. 21, et unctio, cujus ratione Christus vocatur, secundum humanam naturam ipsi obtigit Dan. 9, v. 24. Filius Dei seu *ὁ Λόγος* proprie dicitur incarnari, sed Jesus Christus *ϑεάνϑρωπος* proprie non dicitur incarnari, utpote jam homo existens; *3. considerationem praedicati.* De Christo Jesu dicitur, *quod fuerit in forma Dei* v. 6. Constat vero *Λόγον ἄσαρκον* non tam fuisse in forma Dei, quam esse ipsam Dei formam Hebr. 1, v. 3; Christo hic asscribitur quaedam *κένωσις* v. 7. At *κένωσις* proprie dicta ad *Λόγον ἄσαρκον* et simplicem deitatem, utpote immutabilem et invariabilem accommodari nequit. Christo hic asscribitur *humiliatio*, v. 8. At humiliatio proprie sic dicta simplici deitati asscribi nequit, infert enim quandam mutabilitatem naturae humiliatae. Christo hic tribuitur, quod *σχήματι inventus fuerit ut homo et patri obediens factus usque ad mortem* v. eod. At in *Λόγον ἄσαρκον* nec *σχῆμα* nec mors competunt. Christo hic tribuitur talis exinanitio et humiliatio, quae per exaltationem postmodum est sublata v. 9. At in-

carnatio, id est humana natura non est sublata per exaltationem. Secundum quam naturam Christo competit exaltatio, secundum eandem etiam exinanitio, ut ostendit apostolica oppositio v. 8. et 9. Jam vero in simplicem Λόγου deitatem non cadit exaltatio. Ergo nec exinanitio, et per consequens apostolus hic non agit de Λόγῳ ἀσάρκῳ ejusdemque incarnatione. 4. Patrum interpretationem, de qua postea. 5. Suffragium adversariorum. Piscat. in schol. recte statuit, *hunc locum proprie et exquisite loquendo non esse exponendum de incarnatione Filii Dei, sed de incarnati humiliatione.* Atque hactenus *de subjecto.*

295. In *praedicato* tria de Christo explicantur; *1. qualis esse potuerit; 2. qualis esse voluerit; 3. qualem Pater coelestis ipsum fecerit.* Ad primum membrum pertinet hoc praedicatum, quod Christus dicitur *fuisse in forma Dei*, ἐν μορφῇ θεοῦ. Hanc phrasin Jesuitae et Calviniani communiter sic exponunt, *esse natura DEUM.* Sed notandum, quod forma DEI, etsi subjecto et re ipsa non sit multiplex, sed una, geminam tamen sortiatur rationem et considerationem. Nam vel *in se ipsa*, ὡς ἐν κτήσει, ac ratione οὐσίας, quatenus habetur, considerari potest, vel *respectu creaturarum*, ὡς ἐν χρήσει, ratione ἐξουσίας, quatenus foras suis operationibus progreditur ac sensibus humanis exterius sese conspiciendam exhibet. Hoc loco negamus πρώτως καὶ κυρίως significari hac phrasi ipsam essentiam et naturam divinam in se et absolute secundum τὸ εἶναι consideratam, sed dicimus intelligi per eam *statum divinum* seu conditionem divinam, nempe gloriam et majestatem divinam, quod sequentibus confirmatum damus argumentis. 1. Forma et id quod est in forma sunt distincta, cum idem non possit dici esse in se ipso. Jam vero Filius Dei secundum deitatem est ipsa Dei forma, imago et character deitatis. Col. 1, v. 15. Hebr. 1, v. 3. Ergo secundum deitatem non potest dici esse in forma Dei. Esse igitur in forma Dei absolute et simpliciter non est esse natura Deum, sed gerere se tanquam Deum, declarare se ut Deum, exercere divinam majestatem divina opera perficiendo. ** Calvinus in comm. super h. l. nostrae expositioni favet. Danaeus contra Chemnic. q. 1355. μορφὴν distinguit ab οὐσίᾳ, approbante Zanchio. ** 2. Si phrasis haec *esse in forma Dei* idem prorsus significaret, quod esse natura Deum, consequens erit, etiam de Patre et Spiritu sancto dici posse, quod sint in forma Dei, quod hactenus in ecclesia non fuit usitatum. 3. Quo modo in textu apostolico accipitur *forma servi*, eo modo etiam debet accipi *forma Dei*, ut ostendit oppositio. Jam vero forma servi non potest accipi de natura et essentia humana, tum quia Christus non est natura servus, tum quia formam servi Christus in exaltatione deposuit, humanam vero naturam non deposuit. Hoc argumentum presse urget b. Lutherus in Post. eccles. 4. Ejusmodi hic intelligitur forma Dei, quae ab hominibus poterat conspici, et de qua Joh. 1, v. 14. dicitur: *Vidimus gloriam ejus.* Apparet hoc ex scopo, quia Paulus exemplo Christi ad humilitatem nos hortatur, a quo non potest exemplum imitationis peti in rebus ignotis et inconspicuis. Jam vero natura et essentia divina in se non potest oculis humanis conspici Johan. 1, v. 18. 1. Timoth. 6, v. 16; sed in operibus duntaxat conspicitur, in quibus per potentiam et majestatem suam sese exserit. 5. Apostolus loquitur de forma Dei, quatenus Christo competit ἐνυπαρκτικῶς, non οὐσιωδῶς, dicit enim ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων. At hoc sensu non potest nisi ad humanam Christi naturam referri, quae in ὕπαρξιν sive ὑπόστασιν Λόγου est assumta. 6. Ex textus cohaerentia apparet, apostolum tribus hisce vocibus μορφή, ὁμοίωμα et σχῆμα rem unam eandemque significare, jam vero σχῆμα et ὁμοίωμα non ad essentiam, sed aeternum statum humanae naturae pertinent. Ergo etiam vox μορφῆς non notat divinam naturam et essentiam, sed statum et conditionem divinam. 7. Significatio ista μορφῆς, quae pro forma substantiali seu natura et essentia rei accipitur, solis philosophis nota est et usitata. ** Piscator. in Anal.: *Per formam Dei non puto apostolum intelligere ipsam naturam divinam, sicut Aristoteles in philosophia sua vocabulo μορφῆς intelligit naturam ac essentiam rei. Neque enim probabile est, apostolum hac voce in ea significatione uti, quae solis philosophis nota erat, populo vero ignota. Deinde apparet ex cohaerentia sententiae, apostolum tribus vocibus μορφή, ὁμοίωμα, σχῆμα rem unam eandemque significare.* ** 8. Patres et theologi recentiores eodem modo exponunt. Ambrosius in comm. Phil. p. 367. *formam* explicat *per virtutem, potestatem, operationem divinam, quae Christum demonstravit esse Deum. In forma Dei*, inquit, *erat, quia, cum homo videretur, opera Dei faciebat, ut in rebus gestis appareret Deus esse, qui tantum homo esse putabatur. Opera enim formam significabant, ut, quia opera ejus non utique hominis opera sunt, hic, qui in opere vel forma Dei erat, Deus intelligeretur. Forma enim Dei quid est, nisi exemplum, quo Deus apparet, dum mortuos excitat, surdis reddit auditum, leprosos mundat?* Lutherus tom. 1. Witeb. Lat. p. 69. in conc. de dupl. just.: *Forma Dei hic non dicitur substantia DEI, quia hac Christus nunquam se exinanivit, sicut nec forma servi dici potest substantia humana, sed forma Dei est sapientia, virtus, justitia, bonitas, deinde libertas.* Similia occurrunt tom. 1. Jen. Lat. fol. 179. in Post. major. tom. 1. Epistol. ep. 94. etc. Erasm. in annot. Phil. 2. itidem accipit phrasin illam *in forma Dei esse* de natura Christi humana locupletata divinis dotibus et operationibus ab ipso Λόγῳ. Selnec. in III. 565.
lib. de noviss. verb. David. statuit, respectum haberi ad 1. Paral. 17, v. 17: *Adspexisti me in forma hominis, qui es Deus in supernis.* Chemn. de duabus nat. p. 352: *Appellatur μορφή, quando natura seu essentia aliqua ita consideratur, sicut idiomatis attributis et conditionibus vel divinis vel humanis praedita, et quando vestita atque ornata est.* Sensus igitur est, quod Christus jam inde a primo incarnationis momento divinam gloriam, majestatem et vir-

tutem sibi secundum humanam naturam communicatam plena usurpatione exserere, tanquam Deum se gerere potuerit etc.; quo referri etiam potest illud, quod b. Lutherus monet, *tres esse modos essendi in forma seu sumendi formam et habitum externum. Alias enim consideratur essentia seu natura sine forma, gestu et operatione externa, alias essentia et forma seu gestus aeternus simul, alias externa forma et operatio rei sine naturae et essentiae, quae talem edit formam, veritate.* Tertius modus alienus est a Christo, cadit autem in diabolum et ejus ministros. Primus in statu exinanitionis, secundus in statu exaltationis Christo competit.

296. Ad secundum membrum pertinet: 1. quod *ἀρνητικῶς* vel potius *ἀορίστως* de Christo dicitur *οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ*. Quidam statuunt *τὸ ἡγεῖθαι ἁρπαγμὸν* simpliciter positum esse pro *ἁρπάζειν*, *rapere*, *instar rapinae usurpare*, *pro libitu et temere abuti*, sicut Hebraeor. 10, v. 29. *κοινὸν ἡγησάμενος* ponitur pro *κοινώσας* vel *κοινωσάμενος*, ut sit sensus, non usus vel abusus est ea re pro arbitrio, non usurpavit sibi eam, sed potius ejus usu abstinuit sese exinaniendo. Isidor. Pelusiota lib. 1. epist. 139. rapinae vocem satis jejune et impertinenter sic explicat: *Cum essent gentiles* (Philippenses), *supremum Deum suo Patri eas partes, quae ad gignendum destinatae sunt, praecidisse dicerant, illud videlicet metuentem, ne alii filii exsisterent regnique socii et consortes ac divinitatis arreptiones et dissidia de ea ac bella orirentur, addubitabant, an DEI Filius relictis coeli sedibus, nec ullam regni atque imperii commutationem veritus ad nos veniens carnem suscepisset. Huic igitur eorum ignorantiae vel potius amentiae divinus vir atque arcanarum rerum doctor medicinam afferens his verbis utitur; Non rapinam* etc., *hoc est deitatem ac regnum haudquaquam per vim arripuit, verum ante secula innatum habuit. Neque item ut sibi eriperetur, subtimuit, verum, cum et coelestium et terrestrium et infernorum Dominus esset, nec supra reliquit et ad nos accessit, imo etiam ad inferos usque profectus est, ut per omnia grassatus undique omnia in salutem assereret.* Quidam sic exponunt: *Non duxit rapinam esse se aequalem Deo, hoc est non ostentavit gloriam suam divinam, sicut victores spolia hostibus detracta ostentare solent in triumphis, sed gloriam illam occultavit.* Simplicissima explicatio colligitur ex singularum vocum accurato examine; *ἡγεῖσθαι* apostolo est *certo et indubitato statuere* Philipp. 2, v. 3. et 25. c. 3, v. 7. et 8; *ἁρπαγμός* est idem quod *τὸ ἅρπαγμα*, *rapina seu raptus*, cui opponitur *τὸ ἴδιον*, *proprium*, quo sensu *ἁρπαγμὸς* est, quod quis sibi injuste rapit et vendicat, cum id vere ac proprie illi non competat, quod rapere dicitur, sicut vice versa nemo dicitur furari vel rapere, quod ipsius est proprium. Per particulam negandi *οὐχ* tollitur *ἁρπαγμός*, contra vero ponitur *ἴδιον*, quod non est *ἁρπαγμός*, referturque haec vocula negans non ad verbum *ἡγήσατο*, sed jungenda est *ἁρπαγμῷ*, ut sit *propositio affirmans*, non simpliciter negans. Si enim pure negantem velimus statuere, apostoli oratio non esset plena, quia nihil certi affirmaret, quo scilicet loco, tempore exinanitionis Christus habuisset illud *τὸ εἶναι ἴσα θεῷ*, ac dubius esset sensus, rapuissetne sibi Christus divinos honores, an vero non? necesse itaque fuerit, ut statuamus esse enuntiationem affirmantem, sed *indefinitam ἐκ μεταθέσεως* negantem, ut sit sensus, Christum etsi in statu exaninitionis fuerit novissimus virorum, non tamen dubitasse, sed certo sibi persuasum habuisse, a se hoc minime esse alienum nec raptum, sed a natura sua sibi hoc esse proprium, ut sit Deo *ἴσος*, *ἰσότιμος καὶ ὁμοούσιος*, ac proinde ratione personae aequo et pari jure cum Patre et Spiritu sancto sibi competere unam eandemque divinitatis naturam. III. Sic ergo, ut ex Luthero notat Selneccerus lib. de noviss. verb. David., tria hac phrasi exprimuntur: *1. natura.* Christus secundum divinam naturam nihil rapuit, sed *οὐσίᾳ* ac *φύσει* omnia habet; *2. collatio cum hoste* sive *ἀντιπάλῳ*. Diabolus per rapinam voluit assumere *ἴσα θεῷ*, idem fecerunt primi parentes, sed Christus modo egit contrario; *3. potentia.* Christus potuisset jam inde a primo incarnationis momento majestatem sibi secundum carnem communicatam exserere etc. Adjectivum plurale *ἴσα* generaliter in neutro genere *συνθετικῶς* positum existimant sive pro adverbio *ἴσως* sive pro nomine generis masculini *ἴσον* seu *ἐν ἴσῳ*. Sed magis emphaticum est, si statuatur *τὸ εἶναι ἴσα* simpliciter positum esse pro nomine *ἰσότητος*, quia articulus neutri generis totam infinitivam orationem in nomen transformat, *ἴσον εἶναι* est *ἰσότιμον*, *ὁμότιμον*, parem et aequalem esse, *εἶναι ἴσα θεῷ* est per omnia et in omnibus Deo parem et aequalem esse. Sensus igitur, Christum jam inde a primo incarnationis momento etiam in medio exinanitionis statu non tantum secundum humanam naturam divinis donis et *αὐχήμασι* personaliter fuisse ditatum, ut gloriam et majestatem divinam exserere potuerit, quo pertinet, quod dicitur *ὑπάρχειν ἐν μορφῇ θεοῦ*, sed etiam secundum divinam naturam naturaliter et essentialiter fuisse verum Deum, quo pertinet, quod dicitur *οὐχ ἡγήσατο ἁρπαγμὸν τὸ εἶναι ἴσα θεῷ*. Augustinus Epist. 66: *Christo in forma Dei aequalem esse Deo non rapina fuit, sed natura, quoniam id nascendo sumsit, non superbiendo praesumsit.* Neque quenquam turbet, quod prius praedicatum *respectu humanae*, posterius *respectu divinae naturae* Christo tribui atque eum, qui sese secundum humanam naturam exinanivit, secundum divinam naturam Deo aequalem dici statuamus Quia propter *ὑποστάσεως* unitatem utraque de una eademque persona praedicantur, et quae carni sive humanae naturae accidunt, non carni seorsum, sed illi, qui Deo per naturam aequalis est quique hanc carnem personaliter sibi appropriavit, eveniunt, *τῷ Λόγῳ* scilicet, qui naturaliter et essentialiter est verus Deus Patri per omnia aequalis, ex quo nascitur haec propositio apostolica, illum, qui est Deo aequalis, ipsum scilicet Dei Filium sese exinanivisse, videlicet juxta naturam assumtam.

297. 2. Quod *θετικῶς* dicitur, *ἑαυτὸν ἐκένωσε*, Vulg. *semet ipsum exinanivit* vel potius *inanivit.* In Graeco enim est non *ἐξεκένωσε* ab *ἐκκενόω*, sed *ἐκένωσε* a *κενόω*, quanquam et simplici et composito verbo tum apud Graecos tum apud Latinos idem significatur. *Κενός* significat *inane, vacuum, ἐκένωσε* igitur est *inanivit, vacuavit.* Expositio hujus vocabuli petenda ab illis exemplis, quae loquuntur non de physica aliqua effusione et omnimoda rei amissione, quo modo evacuari solet poculum, quando vinum ex eo effunditur, sed de virtutis et efficaciae retractione, quae, prout se non exserit, dicitur *κενή* Es. 55, v. 11. 1. Corinth. 1, v. 17. 2. Corinth. 6, v. 1. Thess. 2, v. 1; sic ergo exinanitio Christi non est indigentia aliqua naturalis vel effusio et evacuatio donorum per unionem personalem sibi communicatorum, sed voluntaria et spontanea humiliatio (sicut ipse apostolus postea exponit) non semper in assumta carne et per assumtam carnem exserentis et usurpantis divinitatis majestatem, quae alioqui *σωματικῶς* sive *personaliter* in ea habitabat. Dicitur proinde gloria divina sese quasi evacuasse ac eam quodammodo videri deposuisse, quatenus eam non perpetuo manifestavit et plena luce exseruit. Neque tamen apostolus *de simulatione* loquitur, sed *de vera et reali exinanitione,* unde *ἐξηγήσεως* loco subjungitur, quod Christus se ea ratione exinaniverit, quatenus *servi formam suscepit, in similitudine hominum factus et habitu ut homo inventus se ipsum humiliavit, factus obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis*, quae non fuisse ficta vel simulata, sed omnia in veritate rei gesta, et particula asseverandi prophetica אָכֵן Esai. 53, v. 4. et historia evangelica et redemtionis nostrae veritas et Marcionismi publica damnatio liquido testantur.

567. 298. 3. Quod *μορφὴν δούλου, servi formam accepisse* dicitur. Quidam simpliciter accipiunt de incarnatione, quae Hebraeor. 2, v. 16. simili fere phrasi per *τὸ ἐπιλαμβάνεσθαι σπέρματος Ἀβραὰμ* describitur. Sed hoc loco per servilis formae acceptionem non primario ac principaliter humanam naturam, verum serviles naturae illius conditiones et infirmitates intelligi, ac proinde non in praedicamento substantiae, sed qualitatis formam servi considerari sequentibus demonstramus argumentis: *1. ex oppositione.* Forma Dei et forma servi hic sibi invicem opponuntur. At *in forma Dei* esse principaliter hic significat gloriam et majestatem Deo convenientem exserere. Ergo servilem formam assumere significat infirmitates servo convenientes sponte assumere; *2. ex depositione.* Humanam naturam quam semel assumsit, *ὁ Λόγος* nunquam deponit, sed formam servi in statu exaltationis deposuit, quando scilicet *datum est illi nomen, quod est super omne nomen* Phil. 2, v. 10; quando *factus est Dominus* Act. 2, v. 38; ecquis enim diceret, eum in statu exaltationis adhuc habere formam servi et esse nostrum conservum, *cum ad dextram Dei supra omnem pricipatum, potestatem et virtutem et dominationem et omne quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro fuerit evectus* Ephes. 1, v. 21. Si exinanitio praecise et immediate est humanae naturae assumtio, vi oppositionis exaltatio erit ejusdem depositio; *3. ex distinctione.* Forma servi sic explicanda est, ut ex ea distinctio inter statum exinanitionis et exaltationis peti possit. Jam vero distinctio illa non potest primo ac proxime vel a divina vel ab humana natura peti; ut enim Christus in statu exinanitionis vere fuit non tantum homo, sed etiam Deus, sic in statu exaltationis est non tantum Deus, sed etiam homo; *4. ex subjecti consideratione.* Subjectum propositionis apostolicae est Jesus Christus *θεάνθρωπος.* At de Christo *θεανθρώπῳ* non potest dici, quod fuerit incarnatus, sed *ὁ Λόγος* dicitur caro factus, Filius Dei dicitur semen Abrahae assumere; *5. ex textus connexione.* Qua ratione exinanitio Christo tribuitur, ea etiam ratione servilis formae assumtio. Jam vero exinanitio non tribuitur Christo respectu deitatis. Ergo etiam acceptio servilis formae non potest eo sensu exponi, quod deitas *τοῦ Λόγου* assumserit humanam naturam. Christus dicitur *se ipsum exinanivisse* ante assumtionem servilis formae. Si ergo per formam servilem venit ipsa natura humana, ergo *Λόγος* in se ipso seu deitate sua sese evacuavit, quod *ἄτοπον; 6. ex annexa explicatione.* Quid per assumtionem servilis formae proprie accipiendum sit, apostolus ipse exponit subjungens, *quod Christus fuerit inventus in similitudine hominum, quod se ipsum humiliaverit, factus Patri obediens usque ad mortem.* At haec non possunt absolute et simpliciter de incarnatione accipi; *7. ex interpretum testificatione.* Ambros. in comm. h. l.: *Non mihi sicut quibusdam videtur sic formam servi accepisse, dum homo natus est.* Et paulo ante: *Servi formam accepisse dicitur, dum quasi peccator humiliatur. Servi autem ex peccato fiunt, sicut Cham filius Noë, qui primus merito nomen servi accepit.* Cyprian. vel Rufinus serm. de resurrect.: *Agunt in coelestibus haec paschalia gaudia angelici spiritus et resurgentis Domini gloriam admirantur. Laetantur et delectantur in eo, quod forma servi reversa sit in formam Dei et exinanitio humilitatis ad depositae altitudinis redierit majestatem.* Eodem modo formam servi exponit glossa Genevensium Esa. 52, v. 14. **Piscator in Anal. p. 173: *Notandum, apostolum in eadem sententia accipere has voces μορφή, ὁμοίωμα, σχῆμα;* p. 171. *per formam servi intelligi conditionem servilem, humilem et abjectam.* Adde Bezam in annot. major. fol. 391. Martin. in Spic. p. 164: *quod dicitur de forma servi, non simpliciter intelligo humanam naturam, sed vilem ejus conditionem, quae fuit ad tempus.* Conf. et Zanchius in hoc loco et lib. 2. de natura Dei c. 6. p. 175.** Quod autem patres per formam servi ipsam humanitatem quandoque videntur intelligere, id accipiendum est *ἑπομένως* et per *consequentiam*, quia forma servi non potest esse absque humanitate, quippe quam ante se requirit, unde ex hoc loco recte demonstrarunt Christi humanitatem, quia fieri III. 568.

nequit, ut non sit verus homo, qui servi formam assumsit, ac a positione πάθους seu propriae affectionis ad positionem ipsius subjecti, cujus est illa affectio propria, firmiter possumus progredi. Nimirum ut ex eo, quod Christus dicitur *fuisse in forma Dei*, recte colligitur vera ipsius deitas, quia Christus non potuisset in carne et per carnem divinam majestatem exserere, nisi eam habuisset personaliter sibi communicatam, personaliter vero communicatam habere non potuisset, nisi natura esset verus Deus: ita ex eo, quod Christus dicitur *servi formam assumsisse*, recte colligitur vera ipsius humanitas, quia infirmitates humanae praesupponunt veritatem essentiae humanae.

299. 4. Quod *factus fuerit* ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων, *in similitudine hominum*. Vel ex hac ἐξηγήσει manifestum est, per assumtionem servilis formae non esse principaliter et directe humanae naturae assumtionem intelligendam, quia per incarnationem Filius Dei non tantum factus est ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων sive ὅμοιος duntaxat hominibus, quod asserere Marcioniticum foret, sed iisdem ὁμοούσιος. Quod enim ὁμοίωμα non ad naturae nostrae substantiam, sed ad infirmitates et conversationis humilitatem, qua Christus reliquis hominibus similis fuit, referatur, patet *1. ex propria hujus vocis acceptione*, qua semper pro qualitatum congruentia, non autem immediate pro natura et essentia sumitur. Rom. 1, v. 23. gentiles dicuntur *gloriam Dei incorruptibilis mutasse* ἐν ὁμοιώματι *imaginis corruptibilis hominis*, quod non potest de substantia humana accipi. Rom. 6, v. 5. dicimur facti σύμφυτοι τῷ ὁμοιώματι *mortis Christi*; c. 8, v. 3: *misit filium in similitudine carnis peccati*, ubi vox ὁμοιώματος non ad carnem simpliciter, sed ad determinationem ab apostolo adjectam *peccato obnoxiae* pertinet, quam emphasin pulchre expendit Ambr. lib. 1. de poenit. c. 3. tom. 1. p. 153, cujus verba adduximus in c. 6; *2. ex vocum aequipollentium collatione*. Apostolus tanquam ἰσοδυναμοῦντα conjungit μορφήν, ὁμοίωμα, σχῆμα. At μορφήν nunquam accipi pro ipsa essentia seu forma substantiali, sed tantum pro specie externa seu forma accidentali patet ex omnium locorum inductione. Per ὁμοίωμα igitur intelligitur conformitas vitae in operationibus naturalibus ac infirmitatibus cum aliis hominibus. Hoc fuit illud ὁμοίωμα ἀνθρώπων eo fere sensu sic dictum, quo *imaginem terreni* dicimur *gerere*, 1. Cor. 15, v. 50. Neque enim apostolus ὁμοίωμα illud opponit veritati humanae in Christo naturae, nec propositum est ei dicere, qualis fuerit natura Christi humana ratione suae essentiae, sed qualem sese Christus tempore exinanitionis inter homines et in conversatione vitae gesserit, videlicet quod fuerit ὁμοιοπαθής, quod similes affectiones, quales ceteri homines sustinent, in corpore et anima fuerit perpessus. Ut Hebr. 2, v. 17. dicitur, quod debuit per omnia fratribus ὁμοιωθῆναι, c. 4, v. 15. πεπειραμένος κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα χωρὶς ἁμαρτίας, ita quoque hoc loco ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος est ὅμοιος ἀνθρώποις γενόμενος. Camerar. in not. ad h. l. πλεονάζουσα ἡ φράσις τῇ ἑβραΐδι διαλέκτῳ pro eo quod ὅμοιος τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις γενόμενος.

300. 5. Quod σχήματι *inventus fuerit ut homo*, σχῆμα significat actiones in convictu et conversatione cum hominibus, σχέσιν, speciem et habitudinem, qua sese homo ad alios, quibuscum versatur, componit et conformat, nam συσχηματίζεσθαι 1. Petr. 1, v. 15. *per* ἀναστροφὴν *conversationem* explicatur Rom. 12, v. 2. 1. Petr. 1, v. 15. Sic I. Cor. 3, v. 31. σχῆμα *hujus mundi* dicitur *praeterire*, hoc est conversatio hujus seculi, vita in hoc mundo, actiones hujus vitae atque una totus mundus aliquando praeteribit. Sensus igitur est, quod Christus in habitu conversationis (Luth. an Geberden) inventus fuerit ut alius homo, quod non segregaverit se a communi hominum consortio, quod *venerit non ut Johannes, nec bibens vinum nec manducans vulgares cibos* Matth. 11, v. 17. Luc. 7, v. 33, *sed manducans ac bibens*, hoc est cum aliis in communi convictu cibum capiens, in conviviis praesens, quin et cum peccatoribus vescens. ** Jacob. ad Portum c. 22. p. 207. scribit, *quod habitus ille humanus, quo Christus inventus dicitur, primo atque per se non ipsam humanam na-* III. 1
turam et essentiam, cujus perfectio in forma interiori consistit, sed vitae perpessionem atque mortis Christi schema significet, secundario vero et consequenter humanam naturam designet. **

301. 6. Quod *humiliaverit se ipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis*, id est, quod toto vitae et conversationis tempore a prima inde conceptione usque ad gloriosam resurrectionem et adscensionem humilem obedientiam praestiterit Patri coelesti, τὸ μέχρι enim non tam *temporis quantitatem*, quam *obedientiae intensionem* notat, quod non recusaverit ex vera et sincera erga Deum obedientia propter salutem humani generis varias passiones ac tandem ignominiosissimum et acerbissimum mortis genus, crucifixionem scilicet sustinere.

302. *Ad tertium membrum* pertinent haec praedicata: 1. quod *Deus Christum* ὑπερύψωσε, *in summam extulit sublimitatem*; 2. quod *dederit ei nomen, quod est super omne nomen*, de quibus in seq. th. 3. plenius agetur. Ex hisce, quae de exinanitione Christi dicta sunt, duo colligimus porismata. Prius est, quod *exinanitio Christo non secundum divinam nec secundum utramque, sed secundum humanam naturam sit tribuenda*. Probamus hoc 1. *ex definitione*. Exinanitio definitur ab apostolo, quod sit Jesu Christi in forma servili humilis obedientia sive subjectio usque ad mortem crucis, unde sic colligimus. Secundum quam naturam Christus est exinanitus, secundum eandem fuit mutabilis, fuit servus, fuit in cruce mortuus. Jam vero non secundum divinam, sed secundum humanam naturam fuit mutabilis, servus et in cruce mortuus. Ergo etiam secundum eandem exinanitus; 2. *ex oppositione*. Secundum quam naturam Christus est exinanitus, secundum eandem etiam exaltatus, ut ostendit par-

ticula διὸ καὶ v. 9. Jam vero Christus secundum humanam naturam est exaltatus, ut ex definitione exaltationis infra patebit; *3. ex divinae naturae conditione.* Natura divina est ἀμετάβλητος, immutabilis et invariabilis, juxta eam cum Patre et Spiritu s. semper operatur Joh. 5, v. 17. Ergo juxta eam non potest κένωσις quaedam Christo tribui.

303. Posterius est: *Exinanitio, quam apostolus Christo secundum humanam naturam tribuit, non est omnimoda carentia vel absentia divinae potentiae nec absoluta privatio, ablatio, despoliatio, exutio, abjectio, depositio, remotio, defectus, nuditas ac vacuitas plenitudinis, deitatis ac communicatae carni majestatis, sed retractio usus et intermissio, qua Christus homo in forma servili constitutus et infirmitate tectus divinam potentiam, gloriam et majestatem vere et realiter sibi communicatam non semper exseruit, sed retraxit et retinuit, donec tempus exaltationis sequeretur.* Probamus hoc 1. *ex unionis definitione.* Apostolus Coloss. 2, v. 9. unionem definit *per inhabitationem totius plenitudinis deitatis in assumto corpore sive humana natura.* Ut ergo in statu exinanitionis non desiit unio, ita quoque non desiit illa plenitudinis deitatis in assumta carne habitatio; *2. ex apostolica explicatione.* Apostolus κένωσιν illam describit per assumtionem servilis formae, humiliationem et obedientiam usque ad mortem crucis. Atqui haec non inferunt omnimodam communicatae majestatis divinae absentiam et abjectionem; *3. ex miraculorum operatione.* Christus in medio exinanitionis statu divina miracula in carne et per carnem operatus est, in quibus *manifestavit gloriam suam* Joh. 2, v. 11; transfiguratus est coram discipulis Matth. 17, v. 3; instituit sacram eucharistiam, in qua mediante benedicto pane suum corpus et mediante benedicto vino suum sanguinem discipulis distribuit etc., qui fuere particulares quidam, ut ita loquar, radii divinae potentiae, majestatis ac gloriae sibi secundum carnem communicatae, cujus plenarius usus tandem in exaltatione fuit secutus, interim ex illis immote colligitur, Christum etiam in medio exinanitionis statu non fuisse illa potentia et gloria destitutum, sed sponte ac libere ab ejus usu plenario abstinuisse; *4. ex piorum veterum testificatione.* Hilarius lib. 12. de trin. p. 253: *Non defecit ex se, qui se evacuavit in se, cum virtutis potestas in evacuandi se potestate*
70. *permaneat, et in formam servi transiisse non sit naturam Dei perdidisse.* Nazianzen. tract. de fid. p. 84. (in al. exempl tom. 2. fol. 134.): *Ut sol cum nube tegitur, claritas ejus comprimitur, non caecatur, et lumen illud, quod toto orbe diffusum claro splendore cuncta perfundit, parvo admodum obstaculo nubis includitur, non aufertur: sic et homo ille, quem Dominus Jesus salvator noster, hoc est Deus Deique Filius, Deum in illo non intercepit sed abscondidit;* quam sententiam totidem verbis repetit Ambros. lib. de fid. contra Arianos c. 8. p. 175. Idem Ambros. in comm. Phil. 2: *Exinanivit se, hoc est potestatem suam ab opere retraxit, ut humiliatus otiosa virtute infirmari videretur.* Ibid.: *In forma DEI erat, quia, cum homo videretur, opera Dei faciebat, ut in rebus gestis appareret Deus esse, qui homo videbatur* (communis), *retinens autem virtutem suam, ne appareret in eo, ut homo visus est.* Augustinus de fide ad Petrum c. 2: *Christus non amisit plenitudinem illam in exinanitione, alioqui quod de ea nobis daret, utique non haberet.* Beda in c. 2. Philip. ex Augustino: *Semet ipsum exinanivit non formam Dei amittens, sed formam servi suscipiens.* Theodoretus Dial. 3. ex Chrysostomo: *Aliquando enim divinitas Verbi assumtam naturam humanam* ἐρήμην καὶ γυμνὴν ἀφίησι τῆς οἰκείας ἐνεργείας, *nudam et quasi destitutam operatione divina reliquit tempore exinanitionis, ut ostensione infirmitatis ipsam naturam humanitatis comprobaret, aliquando vero infirmitatem ostensione divinitatis occultavit, quoniam non nudus homo erat.* Leo Magnus definit exinanitionem, *quod sit formae servilis obumbrata divinae majestatis immensitate susceptio.* Fulgent. libr. de incarnat. et grat. c. 2: *Exinanitio unigeniti Dei acceptio fuit formae servilis, non amissio vel diminutio deitatis.* Quidam declarant hoc typo *Davidis regis* in exsilium ab Absolone pulsi, quo tempore nihilominus rex fuit 2. Sam. 15. ac dicto apostolico Gal. 4, v. 1. Confer Apol. Form. Concord. c. 4.

304. Thesis 2: *Ad statum exinanitionis pertinet conceptio in utero, nativitas, incrementum aetatis et sapientiae, obedientia in forma servili usque ad mortem crucis, quam secuta est sepultura.* Status exinanitionis incipit in primo incarnationis momento et durat usque ad tempus sepulturae inclusive, quod totum vitae Christi in his terris curriculum apostolus Hebr. 5, v. 7. vocat *dies carnis*, quibus per Hebraismum significatur illud tempus, quo Christus inter homines passibiles fuit versatus 2. Cor. 5, v. 16, quo fuit infirmitatibus carnis absque tamen omni peccato obnoxius. August. lib. 11. contra Faustum c. 7: *Carnem hoc loco non ipsam corporis nostri substantiam, quam Dominus etiam post resurrectionem suam carnem appellat* (Luc. 24), *sed corruptionem mortalitatemque carnis vult intelligi, quae post resurrectionem non erit in nobis, sicut jam in Christo non est.* Hosce dies carnis, hoc est actus ad statum exinanitionis pertinentes, Thaddaeus unus ex LXX discipulis a Thoma apostolo Edessam missus in concione, quam de Christo coram Agbaro rege habuit, inter caetera hisce describit verbis apud Eusebium libr. 1. Histor. eccles. c. 14: *Docebo de adventu Jesu deque apostolatu ejus* etc. *et quam diminutus ac tenuis quamque in externo hominis conspectu humilis fuerit et quomodo se ipsum humiliaverit mortuusque sit ac divinitatem suam diminuerit,* ἐσμίκρυνεν αὐτοῦ τὴν θεότητα (quod non potest de ipsius deitatis utpote immutabilis diminutione in se ipsa, sed de retractione et quasi diminutione ejusdem in externa manifestatione intelligi) *et quanta a Judaeis perpessus fuerit.* Neque cuiquam mirum vel dubium videatur, quod ad exina-

nitionis statum referamus non solum *passionem, crucifixionem, mortem ac sepulturam Christi*, sed etiam ipsius *conceptionem ac nativitatem*, quia distinguendum inter *incarnationem et incarnationis modum.* Potuisset Dei Filius immediata creatione humanam naturam formare eandemque in personae unitatem assumendo homo fieri, si vel maxime non fuisset in utero matris conceptus, quae fuit, ut sic loquar, *nativitas interna*, in utero matris per novem menses gestatus et ex utero in lucem editus, quae
III. 571. fuit *nativitas externa.* Constat enim Adamum verum fuisse hominem, qui tamen nec in utero nec ex utero natus. Sed propter nos et nostram salutem non solum homo fieri, sed etiam ex nostra carne humanam naturam assumere et infirmitatibus, quae in conceptione ac nativitate infantulis accidere consueverunt, sponte se ipsum subjicere voluit, ut immundam nostram conceptionem et nativitatem sanctificaret ac ipsis infantibus utero adhuc conclusis salutem impetraret.

305. Hac de re antiquissimi ecclesiae scriptores pulcherrime sic disserunt: Justin. in dial. cum Tryph. p. 204: *γεννηθῆναι σαρκοποιηθὲν ὑπέμεινεν*, p. 222: *διὰ τῆς παρθένου ἄνθρωπος γεννηθῆναι ὑπέμεινεν* (qua ipsa voce in passionis descriptione utitur Apol. 2. pro Christ. p. 75: *Christus propter salutem ipsi credentium καὶ ἐξουθενηθῆναι καὶ παθεῖν ὑπέμεινεν.*). Iren. lib. 2, c. 39. p. 137: *Christus omnem aetatem sanctificavit per eam, quae erat ad ipsam similitudinem. Omnes enim venit per semet ipsum salvare, omnes inquam, qui per eum renascuntur in Deum infantes, et parvulos et pueros et juvenes et seniores, ideo per omnem venit aetatem et infantibus infans factus, sanctificans infantes, in parvulis parvulus sanctificans hanc ipsam habentes aetatem, simul et exemplum illis pietatis effectus et justitiae et subjectionis. Juvenibus juvenis, exemplum juvenibus, fiens et sanctificans Domino, sic et senior in senioribus, ut sit perfectus magister in omnibus non solum secundum expositionem veritatis, sed secundum aetatem sanctificans simul et seniores*, lib. 3, c. 4. p. 172: *Christus Dei Filius eam quae est ex virgine generationem sustinuit, ipse per se hominem adunans Deo;* libr. 3, c. 20. p. 211: *Per omnem venit aetatem omnibus restituens eam, quae est ad Deum, communionem;* libr. ejusd. c. 31. p. 220: *Quare non iterum sumsit limum Deus* (et ex eo formavit humanam Christi naturam, sicut in Adamo erat factum), *sed ex Maria operatus est plasmationem fieri? ut non alia plasmatio fieret, neque alia esset plasmatio, quae salvaretur, sed eadem ipsa recapitularetur servata similitudine.* Hilarius lib. 2. de trin. p. 20: *Dei imago invisibilis pudorem humani exordii non recusavit, et per conceptionem partum, vagitum et cunas omnes nostrae naturae contumelias transcurrit, humilitas ejus nostra est nobilitas, contumelia ejus noster honor.*

De statu exaltationis. 306. Thesis 3: *Exaltatio est Jesu Christi post obedientiam ad mortem usque crucis praestitam in summam sublimitatem evectio et nominis, quod est supra omne nomen, in quo omnium genua flectenda sunt, donatio* Phil. 2, v. 9. 10; vel ut in aliis Scripturae dictis describitur, est solennis inthronisatio et inauguratio Christi ex mortuis resuscitati ad plenam ac perfectam coelestis imperii usurpationem et gubernationem coeli ac terrae, inprimis ecclesiae. Quemadmodum de exinanitione diximus, quod accipiatur in sensu tum *ecclesiastico*, tum *biblico*: ita vi oppositionis de exaltatione idem omnino statuendum. *Exaltatio in sensu ecclesiastico* accepta est humanae naturae in ipsam *Λόγου ὑπόστασιν* evectio, quae vocari potest *exaltatio incarnationis.* Sicut erat quaedam humiliatio, quando Filius Dei ex arcana majestatis suae sede prodiens in carnem nostram sese demisit, sic exaltatio vocari potest, quod assumta natura humana in ipsam *Λόγου* hypostasin per unionem personalem est evecta, quodque in unione ac per unionem divinorum idiomatum divinae majestatis et gloriae vere ac realiter particeps est facta, unde in medio exinanitionis statu, antequam plenariam dominii in coelo ac terra usurpationem acciperet, vocatur rex et dominus Luc. 2, v. 11. Matth. 21, v. 5. Joh. 18, v. 37. Exaltatio *in sensu biblico* accepta respicit proprie dictam exinanitionem Phil. 2, v. 5. descriptam, quae vocari potest *exaltatio glorificationis, exaltatio ad DEI dextram.* Describitur ab apostolo l. d. in his verbis v. 9: *Propter quod et DEUS illum superexaltavit et ex gratia dedit illi nomen super omne nomen*, v. 10: *ut in nomine Jesu omne genu flectatur, coelestium et terrestrium et infernorum;* v. 11: *et omnis lingua confiteatur, quod Dominus sit Christus Jesus in gloriam DEI Patris.*

307. *Subjectum* ut in exinanitione, ita in exalta- III.
tione est *Christus Jesus*, ut ostendit relativum *αὐτόν*. Plena igitur propositio apostolica sic habet, Christus Jesus, qui se ipsum exinanivit forma servi accepta et se ipsum humiliavit factus obediens usque ad mortem crucis, est a Patre coelesti exaltatus. Recte proinde dicimus *θεάνθρωπον* personam compositam totam Christi personam esse ut exinanitam atque exaltatam, actiones enim et passiones sunt totius compositi. Sed si porro quaeratur, cum in Christo duae sint naturae, divina et humana, secundum quam naturam Christo tribuatur exaltatio? respondendum est secundum humanam naturam, ut paulo post confirmatum dabimus. Atque in eo exaltatio in sensu biblico et proprie accepta ab exaltatione in sensu ecclesiastico accepta distinguitur. Illa enim tribuitur personae *συνθέτῳ*, sed secundum humanam naturam, perinde ut exinanitio proprie dicta itidem personae compositae sive Christo *θεανθρώπῳ* secundum humanitatem tribuitur, haec vero humanae naturae tribuitur, sicut exinanitio improprie in sensu ecclesiastico accepta divinae naturae ac *Λόγῳ* simplici tribuitur.

308. *Ad praedicatum* pertinet: 1. *ὑπερύψωσις, superexaltatio, in summam sublimitatem evectio, supra modum exaltatio*, quam emphasin praepositio *ὑπέρ* verbo simplici addita exprimit. Dn. Chemnicius

in Harm. c. 28. p. 151. monet, quod Christi exaltatio tribus modis in Scripturis accipiatur: 1. *pro passione et crucifixione*, Joh. 8, v. 28: *Cum exaltaveritis Filium hominis de terra, cognoscetis, quod ego sim;* c. 12, v. 32: *Cum exaltatus fuero de terra, omnia traham ad me ipsum; 2. quod tanquam victor peccati et mortis ad dextram DEI est exaltatus* Act. 2, v. 33. Hebr. 9, v. 24; *3. quod meritum Christi per ministerium evangelii tanquam erecto vexillo omnibus proponatur* Esa. 11, v. 10, hoc loco in secunda significatione accipitur, ut patet ex contextu, quia opponitur *κενώσει καὶ ταπεινώσει*, exinanitioni ac humiliationi. Haec exaltatio verbis perquam emphaticis describitur Esa. 52, v. 13: *Ecce prudenter aget servus meus* יָרוּם וְנִשָּׂא וְגָבַהּ מְאֹד, *exaltabitur, elevabitur et sublimis erit valde*, quod postremum per *τὸ ὑπὲρ* apostolus videtur exprimere voluisse. Hanc *ὑπερύψωσιν* ita describit apostolus, ut 1. addat particulam *διὸ καί*, quae non describit *causam meritoriam exaltationis*, sed duntaxat *ordinem et consequens praemium exinanitionis*, ut infra demonstrabitur; 2. Deo tribuat illam superexaltationem, ubi nomen Dei vel accipiendum *οὐσιωδῶς*, prout totam trinitatem et omnes tres deitatis personas exprimit, vel *ὑποστατικῶς*, ut ad primam personam, Patrem scilicet, referatur, utraque enim explicatio fidei analoga, ut constat ex aliis Scripturae locis: Psalm. 2, v. 9: *Constitui regem tuum.* Psalm. 42, v. 11: *Tu, Domine, fac me resuscitari.* Psalm. 110, v. 7: *Ipse exaltabit caput.* Joh. 17, v. 5: *glorifica me, Pater, apud te ipsum.* Act. 2, v. 36: *Deus fecit hunc Christum et Dominum;* c. 5, v. 31: *Hunc principem et salvatorem Deus exaltavit dextra sua* etc. Confer quae in secundo genere communicationis thesi speciali 1. sunt allata.

309. 2. Quod *Pater ipsi dederit nomen super omne nomen* etc. Pii veteres hoc nomen sic interpretantur: 1. quod homo ille seu filius Mariae vocatur Deus et Filius altissimi. Epiphan. haeres. 69, p. 341: *Ut homo cum DEO Verbo vocaretur Filius Dei;* 2. quod humanae naturae divina majestas, gloria ac potentia sit communicata, quia nomen apud Hebraeos significat rem ipsam et vocari ipsis est esse. Confer Eph. 1, v. 20. Hebr. 1, v. 4; 3. quod Christus etiam secundum humanam naturam sit noster mediator, redemtor, sacerdos ac rex suo Spiritu nos regens, sua potentia defendens, sua gratia liberans ac salvans, unde *in nomine Jesu* (quod utramque naturam complectitur) dicuntur *flecti debere genua coelestium et terrestrium et infernorum, ac omnis lingua debet confiteri, quod Dominus sit Jesus Christus.* Per *γονυκαμψίαν* hic intelligitur subjectio, quia etiam *ἐπουρανίοις* et *καταχθονίοις* genua tribuuntur. Origen. lib. 9. comm. ad Rom. c. 14: *Genu flectere et omnem linguam confiteri Deo non est carnaliter accipiendum, ut putemus etiam coelestia, quae dicit, genu flectere, carnalibus membris*
573. *haec facere, verbi causa, ut putetur sol vel luna vel stella vel etiam angeli vel quaecunque sunt, quae coelestia notantur, corporalibus inflexa genibus adorare, aut etiam lingua carnali et tali membro, quali nos loquimur, putentur confiteri Deo, de quibus dicitur, quod sint spiritus et ignis, et quae genua in spiritibus esse creduntur? aut quae linguae in ignis specie requiruntur, sed genu flectere, subjecta esse cuncta et cultui Dei obedire declarat*, quae expositio confirmatur ex Ephes. 1, v. 20. Thomas lect. 3. in c. 2. Philipp.: *Omnis creatura rationalis sive angeli sive homines sive daemones subjiciuntur Christo. Est autem duplex subjectio, una voluntaria, altera involuntaria. Angeli sancti et beati subjiciuntur Christo voluntarie, sed daemones et damnati non sic, verum involuntarie.* Denique quod additur *εἰς δόξαν θεοῦ πατρός* eo pertinet: 1. quod, *qui Filium honorat, is etiam Patrem honoret* Joh. 5, v. 23; 2. quod in Christi exaltatione summa Dei erga nos gratia conspiciatur; 3. quod gloria Dei sit finis ultimus tum exaltationis Christi tum nostrae glorificationis, quam Christo exaltató deferimus. In aliis Scripturae locis haec Christi *ὑπερύψωσις* sic describitur,. quod Pater ipsum ex mortuis resuscitatum *collocaverit ad suam dextram in coelestibus* Psalm. 110, v. 1. Act. 2, v. 33. Ephes. 1, v. 20. *Supra omnem principatum et potestatem et virtutem et dominationem et omne nomen, quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro* v. 21; *et omnia subjecerit pedibus ipsius et ipsum dederit caput super omnia ipsi ecclesiae* v. 22; *quod dederit ei potestatem et honorem et regnum, ut omnes populi tribus et linguae ipsi serviant* Dan. 7, v. 14; *quod fecerit ipsum Dominum* Act. 2, v. 36; *quod in thronum majestatis suae ipsum collocaverit* Hebr. 8, v. 1. etc.

310. Ex hisce, quae de exaltatione Christi diximus, duo colligimus porismata. Prius est, *quod exaltatio proprie dicta* Philipp. 2, v. 9. *descripta non competat Christo secundum divinam vel secundum utramque, sed secundum humanam naturam*, quod iisdem probamus argumentis, quibus exinanitionem Christo secundum humanam naturam competere superius: *1. ex definitione.* Exaltatio definitur ab apostolo, quod sit Jesu Christi post humilem obedientiam ad mortem usque crucis Patri praestitam in summam sublimitatem evectio et nominis, quod est supra omne nomen, donatio. At haec definitio non potest Christo secundum divinitatem tribui, quia secundum divinitatem non accepit quicquam in tempore; *2. ex oppositione.* Secundum quam naturam Christo competit exinanitio, secundum eandem etiam exaltatio, ut ostendit oppositio. Jam vero secundum humanam naturam Christo tribuitur exinanitio, ut vidimus. Cum primis hic urgemus particulam *διὸ καί.* Quia Christus sese humiliavit, ideo Deus ipsum exaltavit. At quae haec foret connexio: Christus secundum humanitatem sese humiliavit, factus Patri obediens usque ad mortem crucis, ideo Deus secundum divinitatem ipsum exaltavit; *3. ex divinae naturae conditione.* Juxta divinam naturam Christus est altissimus, neque quicquam in tempore ex gratia accipit, sed per

aeternam a Patre generationem natura habet omnia. Jam vero haec exaltatio in tempore ex gratia unionis Christo obtigit, ut ostendit vox ἐχαρίσατο. Ergo secundum divinitatem Christo tribui nequit. Hieronymus in c. 2. Philipp.: *Quia se assumtus homo humiliare dignatus est, divinitas, quae humiliari non potest, eum, qui humiliatus fuerat, exaltavit, sed et illi donatum est nomen, quia antea non habuit.* Didymus Alexand. lib. 3. de Spiritu sancto: *Deo Verbo existenti Filio Dei omnis creatura tanquam regi omnipotenti subdita est. Et quoniam hic Deus Λόγος hominem assumsit eumque suscitans post mortem super omnes principatus, potestates et virtutes et dominationes constituit, huic (assumto homini) omnes angeli Dei jussu subjecti sunt, scientes eum uniri cum Dei Verbo, cum in dextra divinitatis sit, et in nomine ejus non solum terrena et inferna, sed etiam coelestia genu flectant, et omnis lingua ad gloriam DEI Patris Jesum esse Dominum confiteatur.* Huc referri possunt omnia argumenta, quibus in secundo genere communicationis thesi spec. 2. demonstravimus, Christo homini sive secundum humanam natu-
III. 574. ram data esse dona vere divina et infinita. Confer Append. libr. Concord. p. 831. Apolog. ejusdem p. 36. Chemnic. de duabus naturis c. 25.

311. Posterius est: *Exaltatio, quam describit apostolus, non praesupponit omnimodam carentiam et absentiam divinae majestatis, potestatis et gloriae, quippe quae per unionem personalem jam ante Christo erat communicata, sed infert plenarium duntaxat illius majestatis et dominii usum, ac solennem, uti diximus, inthronisationem Christi ad plenam et perfectam dominii secundum humanam naturam ipsi dati usurpationem.* Confirmatio hujus porismatis petenda ex illis, quae de exinanitione et exaltatione Christi dicta fuere, hactenus et in quaestionibus paulo post dicentur.

312. Thesis 4. Ad statum exaltationis pertinent descensus ad inferos, resurrectio ex mortuis, adscensio ad coelos et sessio ad Dei dextram. De hisce actibus ad statum exaltationis pertinentibus tum in disputatione de resurrectione Christi tum in harmonia evangelica latissime fuit actum.

Antithesis. 313. *Antithesis: 1. Jesuitae* doctrinam de exinanitione et exaltatione Christi multis modis pervertunt: 1. exinanitionem et formae servilis assumtionem absolute et immediate de opere incarnationis exponunt. Cornel. a Lap. in comm. Phil. 2. Salmeron ibid. *2. Sessionem ad Dei dextram,* in qua Christi exaltatio praecipue consistit, *datam esse dicunt humanitati non in se, sed in supposito, neque enim factum esse, ut humanitas in se sedeat ad dextram Dei, sed ut sit humanitas illius personae, quae sedet ad dextram Dei.* Bellarminus lib. 3. de Christo c. 15. 3. Exaltationem et sessionem ad Dei dextram exponunt *definita quadam potentia et dominio absentis,* sicut rex Hispaniae per vicarios suos in novis insulis dominetur, ac ne quid desit impietati, disputat Bellarminus d. l. *sedere a dextris apud antiquos minus honorificum fuisse, quam sedere a sinistris;* 4. de actibus ad statum exinanitionis et exaltationis pertinentibus multos fovent errores, ut suo loco ostenditur.

314. *2. Calviniani: 1. Christum secundum utramque naturam exinanitum et exaltatum esse statuunt.* Beza p. 1. Resp. ad colloq. p. 96. Sohnius in Exeg. p. 246. Anhald. in apol. Germ. contra Elector. p. 417. Jacobus ad Portum defens. fid. p. 209, cui erroneae hypothesi opponenda sunt argumenta ex textu apostolico Philip. 2. superius proposita. Polanus in Syntagm. lib. 6, c. 22. p. 2681. utitur hoc argumento: *Ut Christus exinanivit se quoad deitatem, non exuendo se ea, sed occultando eam in assumta servi forma: ita rursus quoad eandem exaltatus est potenter et plene ipsam patefaciendo in carne glorificata.* Respondemus: 1. nec exinanitio nec exaltatio in textu apostolico eo modo definiuntur. 2. Si exinanitio definienda est occultatione deitatis et divinae potentiae, exaltatio vero ejusdem patefactione, tum exinanitionis status saepe fuit quodammodo status exaltationis et vice versa. Nam Christus in statu exinanitionis *manifestavit quandoque gloriam suam* Joh. 2, v. 12. *3. Nondum videmus Christo omnia subjecta esse* Hebr. 2, v. 8; ergo nondum Christus esset exaltatus. 4. Juxta hanc definitionem etiam Patri tribui posset exinanitio et exaltatio, quando scilicet auxilium suum prius differt, postea vero potentiam adversus hostes exserit. Confer D. Mentzer. in disp. contra Martinium.

315. 2. Exaltationem definiunt per donorum finitorum duntaxat communicationem. Sohn. tom. 1. Oper. disp. 7. th. 55: *Exaltatio seu glorificatio Christi secundum humanam naturam nihil aliud est, quam qualitatum finitarum seu donorum in natura humana tanquam in subjecto per deitatem personaliter inhabitantem effectio et velut creatio, ac genere seu specie non differt a glorificatione beatorum angelorum et hominum, sed quantitate, hoc est multitudine et magnitudine.* Contrarium probari potest ex Ephes. 1, v. 20. Philip. 2, v. 9. Hebr. 1, v. 13; 3. exinanitionem et formae servilis assumtionem de incarnatione simpliciter accipiunt; 4. de actibus ad statum exinanitionis et exaltationis pertinentibus multos fovent errores, ut suo loco III.
demonstrabitur. Confer disput. 8. de gloria Dei §. 14. et seqq.

Quaestiones status exinanitionis. 316. Quaeritur h. l.: *1. An exinanitio recte describatur per κρύψιν, exaltatio per φανέρωσιν.* Respondemus: 1. si per κρύψιν sive occultationem *simulatio* intelligatur, negamus exinanitionem per eam describendam, quia fuit vera et realis exinanitio, quae complexa fuit tum ἄρσιν, hoc est remotionem usus, non cujuslibet, sed plenarii communicatae divinae majestatis et virtutis, quam apostolus vocat *κένωσιν;* tum θέσιν, h. e. assumtionem servilis formae et extremam humiliationem, quam κενώσει apostolus conjungit, sicut e contrario exaltatio complectitur; tum ἄρσιν, videlicet depositionem servilis formae ac infirmitatum humanarum, quas Christus

sponte assumserat, tum *θέσιν*, videlicet plenariam usurpationem et administrationem dominii in toto universo, quae omnia non simulate vel *κατὰ φάντασμα*, sed vere Christo tribuuntur; 2. *κρύψις* illa referri potest tum *ad majestatis communicationem*, tum *ad communicatae majestatis usurpationem*. Respectu priori recte ita vocari potest, quia majestas divina in assumta carne fuit abscondita, non autem ab ea penitus separata, ac omnes thesauri sapientiae et scientiae dicuntur in ipso *absconditi* Col. 2, v. 3. Posteriori vero respectu non fuit tantum *κρύψις*, sed vera ac realis *κένωσις*, ut ostendit assumtio formae servilis, quam in exaltatione Christus postmodum deposuit.

317. Qu. 2. *Quo sensu accipiendum, quod Christus in statu exinanitionis actu primo dicitur omnipotens, Dominus coeli ac terrae* etc. Respondemus: actus primus quandoque significat *nudam potentiam*, cui opponitur actus, ut quando dico, puer est grammaticus actu primo, quia progressu temporis potest fieri grammaticus; quandoque vero significat *habitum*, qui se externo opere non exserit, cui opponitur actus secundus sive operatio, ut quando dico: Priscianus etiam in somno est grammaticus actu primo, licet hanc scientiam grammatices non exserat actu secundo. Quando Christum in statu exinanitionis dicimus omnipotentem ac Dominum coeli ac terrae, actu primo, tum usus hujus termini magis accedit ad posteriorem quam priorem significationem. Quamvis enim omnipotentia habitualiter et subjective non competat assumtae carni, tamen vere ac realiter per unionem personalem ipsi competit. Proinde quod Christus homo dicitur omnipotens in statu exinanitionis actu primo, non est eo sensu accipiendum, quod progressu demum temporis Christo danda fuerit omnipotentia, sed quod tota plenitudo deitatis, ac proinde etiam omnipotentia personaliter habitaverit in assumta carne, quamvis ὁ Λόγος hanc omnipotentiam carni communicatam non semper plena luce exseruerit, sed radios duntaxat quosdam in miraculis aliquando emiserit.

318. Qu. 3. *An Christus in statu exinanitionis vere quaedam ignoraverit?* Affirmat Lutherus in Post. eccles. in Epist. fest. nativ.: *Quamvis*, inquit, *humanitas Christi domicilium sit et organum divinitatis illaque personaliter cum omni sua plenitudine in carne tanquam in proprio suo templo habitet, tamen in statu exinanitionis non quovis tempore omnia cogitavit, intellexit, scivit, eo quod divinitas suam ἐνέργειαν non semper per illam exseruerit.* Hanc Lutheri sententiam confirmavimus superius c. 12. q. 9. ex Marc. 6, v. 6. c. 13, v. 32. Luc. 2, v. 40. Phil. 2, v. 7. Hebr. 2, v. 17.

319. *Usus practicus: Consolatorius* ad expendendam Christi *φιλανθρωπίαν* ac benignitatem. Hunc usum monstrat apostolus 2. Cor. 8, v. 9: *Scitis gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos pauper est, cum esset dives, ut illius inopia vos divites essetis.* Dives erat Christus propter veram et realem divinorum idiomatum carni factam communicationem, quia *tota plenitudo deitatis habitat in ipso corporaliter* Col. 2, v. 9; dives erat ob nominis, quod est supra omne nomen, donationem Hebr. 1, v. 4; dives erat ob communicatam potentiam ad coeli terraeque gubernationem Matth. 28, v. 18; dives erat ob infinitae ac divinae scientiae participationem, quia *omnes thesauri sapientiae et* III. 51
scientiae erant in ipso reconditi Col. 2, v. 3; dives erat propter omnium subjectionem Matth. 11, v. 26. Joh. 3, v. 35. Hisce divitiis jam inde a primo incarnationis momento ditatus erat Christus, ut ostendit tum personalis unio, tum miraculorum operatio, tum particularis quaedam hujus majestatis et potestatis demonstratio, sed pauper factus est exinanitione, humiliatione, formae servilis assumtione, inde pauper nascitur in stabulo, in pauperculae matris quiescit gremio, in paupere reclinatur tugurio, a magis donatur auro honorario, praesentatur Domino cum pari turturum, quod pauperum erat, pauper educatur in parentum domicilio, pro paupelli fabri habetur filio, paupertatem sentit in jejunio, proprio indiget habitaculo, in cruce exuitur vestimento ac in sepulchro tandem ponitur alieno, quae omnia ad Christi paupertatem et exinanitionem pertinent. Sed hac paupertate fecit nos divites. Sicut morte sua vitam nobis promeruit, ita paupertate sua coelestes divitias nobis restituit, unde paupertas ejus ut laetitiae materia nobis proponitur Zach. 9, v. 9. Christi paupertas nostrum patrimonium, in vita peculium, in morte viaticum, quia hac paupertate coelestes divitias nobis acquisivit. 2. *Informatorius* ad imitandam Christi humilitatem. Hunc usum monstrat apostolus Philip. 2, v. 5: *τοῦτο φρονείσθω ἐν ὑμῖν, is sit in vobis affectus, qui fuit in Christo Jesu* etc.; proponit nobis *1. exemplum Christi ἀξιομίμητον. Erubescat superbire humana infirmitas, cum ita se humiliaverit divina majestas.* August. serm. 39. de verb. Dom.: *Dignare humilis esse propter Deum, quia Deus dignatus est humilis esse propter te.* Christus se exinanivit, ut paene videretur nihil, sine quo factum est nihil, et tu in immensum gloriaris et existimas te esse aliquid cum sis nihil. Quam absurdum ac praeposterum est humiliari summam sublimitatem et extollere se velle summam vilitatem? *2. Consequens humilitatis praemium.* Christus humiliavit se, ideo Deus ipsum exaltavit: pari ratione non pervenies ad celsitudinem, nisi per humilitatis vitam, *ἀρίστη ὁδὸς ὑψώσεως ἡ ταπείνωσις*. Bernh. serm. 2. adscens. Christus cum per naturam divinitatis non haberet, quo cresceret, per descensum, quomodo cresceret, invenit: pari ratione non nisi per humilia tibi patebit aditus ad sublimia.

CAPUT XV

ET ULTIMUM.

DE CHRISTI OFFICIO.

320. Thesis 1: *Officium Christi consistit in opere mediationis inter Deum et homines, quod est finis* De Ch officio.

incarnationis 1. Tim. 2, v. 5. Egimus hactenus *de persona Christi*, restat ut de salutari ejusdem officio agamus, quia unio divinae et humanae naturae in Christo ideo facta est, ut mediatoris ac redemtoris officio Filius Dei in assumta natura fungi posset. 1. Joh. 3, v. 8: *In hoc apparuit Filius Dei, ut dissolveret opera diaboli.* Matth. 20, v. 28: *Filius hominis non venit, ut sibi ministraretur, sed ut ipse ministraret et daret animam suam λύτρον pro multis.* Joh. 6, v. 38: *Descendi e coelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me.* Symb. Nycen.: *Propter nos homines et propter nostram salutem descendit de coelo et homo factus est* etc. August. Conf. art. 3: *Verbum sive Filius Dei assumsit humanam naturam, ut reconciliaret nobis Patrem et hostia esset pro peccatis, non tantum pro culpa originis, sed etiam pro omnibus actualibus peccatis.*

Triplex Christi est officium. III. 577.

321. Thesis 2: *Officium Christi vulgo triplex statuitur: propheticum, sacerdotale et regium*, quod tamen revocari potest ad duo membra, ita ut duplex Christi statuatur officium, *sacerdotale et regium.* Sacerdotis enim est non solum sacrificare, orare, intercedere et benedicere, sed etiam docere, quod ad propheticum officium referunt. Sufficientia hujus distributionis probatur *1. ex dictorum Scripturae coordinatione.* Quot sunt classes, in quas referri possunt appellationes, quae ratione officii Christo tribuuntur, et dicta Scripturae, quae de Christi officio loquuntur, tot etiam partes officii Christi recte statuuntur. Jam vero tres sunt classes, in quas referri possunt appellationes, quae ratione officii Christo tribuuntur etc. Ergo. 1. Respectu *prophetici officii* Christus vocatur *pastor* Ezech. 34, v. 23. c. 37, v. 29. et cum *προσδιορισμῷ pastor unus omnium* ibid. *pastor ille bonus* Joh. 10, v. 11; *pastor magnus ovium* Hebr. 13, v. 20; *ἀρχιποίμην* 1. Petr. 5, v. 4; *propheta* Deut. 18, v. 15; *propheta magnus* Luc. 7, v. 19. c. 24, v. 19; *apostolus confessionis nostrae* Hebr. 3, v. 1; *evangelista* Esa. 41, v. 27; *rabbi* Marc. 9, v. 5. Johan. 1, v. 38. c. 3, v. 2; *doctor*, *magister* Matth. 23, v. 10; *praeceptor* Luc. 17, v. 13; *praeceptor gentium* Esa. 55, v. 4; *legifer noster* Esa. 33, v. 22; *consiliarius* Esa. 9, v. 6; *minister circumcisionis* Rom. 15, v. 8, etc; *auctor et consummator fidei* Hebr. 12, v. 2. 2. Respectu *sacerdotalis officii* vocatur noster *sacerdos* Psalm. 110, v. 4; *sacerdos magnus super domum Dei* Hebr. 10, v. 21; *noster pontifex* Hebr. 3, v. 1; *pontifex fidelis ad propitianda delicta* Hebr. 2, v. 17; *pontifex magnus* Hebr. 5, v. 10; *pontifex futurorum bonorum* Hebr. 9, v. 11; *λειτουργός sanctorum et veri tabernaculi, quod Deus praeparavit* Hebr. 8, v. 2; *noster advocatus* 1. Joh. 2, v. 2; *λύτρον καὶ ἀντίλυτρον* 1. Tim. 2, v. 6; *agnus Dei* Joh. 1, v. 19; *agnus, qui occisus ab origine mundi* Apoc. 13, v. 8; *pascha nostrum* 1. Cor. 5, v. 7; *propitiatorium* Rom. 3, v. 25; *nostra pax* Eph. 2, v. 14. etc. 3. Respectu *officii regii* vocatur noster *rex* Esa. 33, v. 22. Zach. 9, v. 9. *David, rex super populum suum* Ezech. 37, v. 24; *princeps eorum in perpetuum* v. 25; *rex David* Hos. 3, v. 5; *dux* Dan. 9, v. 25; *dux gentium* Esa. 55, v. 4; *princeps pacis* Esa. 9, v. 6; *dominator Israëlis* Micha 5, v. 2; *judex noster* Esa. 33, v. 22; *dominator, quem quaerimus* Malach. 3, v. 1; *dux, qui regat populum Israël* Matth. 2, v. 6; *rex super domum Jacob in aeternum* Luc. 1, v. 33; *dux et auctor vitae* Act. 3, v. 15; *dux et auctor salutis* Hebr. 2, v. 10; *rex justitiae, rex pacis* Hebr. 7, v. 2: etc. Ubi notandum appellationes quasdam esse *generales*, quae respectu omnium officii partium Christo tribuuntur, ut quod vocatur noster *Jesus et salvator* Matth. 1, v. 21; *salutare* Luc. 2, v. 30; *salus* Esa. 49, v. 6; *mediator* 1. Tim. 2, v. 4; *redemtor* Job. 19, v. 25; *desideratus gentibus* Hag. 2, v. 8; *sponsus* Joh. 3, v. 29; *caput corporis sui* Coloss. 1, v. 18; *fundamentum* 1. Cor. 3, v. 11; *lapis angularis* Psalm. 118, v. 22; *leo de tribu Juda* Apoc. 5, v. 5. etc., quarum et similium appellationum rationes exposuimus superius in c. 2; *2. ex status nostri conditione.* Propter ignorantiam mentis per peccatum introductam egebamus doctore seu propheta, Joh. 1, v. 18: *Deum nemo vidit unquam, Filius, qui est in sinu Patris, enarravit nobis.* Propter peccata et peccatorum poenas indigebamus sacerdote reconciliante nos Deo, satisfaciente pro nobis et intercedente coram tribunali Es. 59, v. 2: *Peccata vestra diviserunt inter Deum et vos*, sed per Christum facta reconciliatio 2. Cor. 5, v. 19. Propter infirmitatem voluntatis egebamus rege nos ducente ac defendente Psalm. 119, v. ult.: *Ecce, ego sicut ovis, quae periit, require servum tuum, Domine; 3. ex beneficiorum Christi enumeratione.* Christus peccatorum nostrorum reatum apud Deum expiat, maculas iniquitatum nostrarum tegit ac benedictionem a Deo nobis impetrat, quod est proprium *sacerdotis.* Christus consilium Dei de redemtione ac salute nostra nobis promulgat, quod est *prophetae.* Christus beneficium redemtionis et salutis pretioso suo sanguine partum efficaciter nobis applicat, regit nos sceptro Verbi et Spiritu sancto coërcet hostes nostros ac post novissimum judicium nos glorificat, quod est *regis.* Haec omnia ex speciali cujusque officii Christi consideratione erunt clariora.

322. Officium Christi *propheticum* est, quo arcanum Dei consilium de redemtione et salute nostra III. 1
nobis revelat. Partes ejus duae sunt: *1. functio docendi; 2. doctrinae efficacia.* Functio docendi est, qua Christus ecclesiam suam informat in illis, quae ad salutem scitu et creditu sunt necessaria. Estque vel *immediata* vel *mediata.* Immediata est, qua Christus ipse in propria persona tempore ministerii sui per triennium et semestre in his terris obiti auditores informavit, legem divinam a corruptelis pharisaicis repurgavit, evangelium praedicavit, apostolos in scholam suam ascitos ad ministerium praeparavit ac omnibus officii partibus, quae in fideli doctore requiruntur, studio indefesso defunctus est, ut evangelica historia testatur. Mediata est institutio et conservatio ministerii in apostolis et apostolorum

successoribus usque ad diem novissimum. Christus enim non solum in propria persona praedicavit, sed etiam quum exacto ministerii sui curriculo in gloriam suam intrare vellet, docendi ministerium prius apostolis commendavit Joh. 20, v. 21, in totum terrarum orbem cum mandato de evangelii praedicatione eos ablegavit Matth. 28, v. 19. Marc. 16, v. 15. et adhuc hodie exaltatus ad Dei dextram *dat ecclesiae suae doctores et pastores* (Eph. 4, v. 11.) *ad consummationem sanctorum in opus ministerii in aedificationem corporis sui mystici* (v. 12.) Efficacia doctrinae est divina illa vis, qua Christus per Spiritum sanctum efficaciter movet corda hominum ad doctrinam fidei amplectendam. Psalm. 68, v. 25: *dabit voci suae virtutem.* Joh. 6, v. 45: *omnis, qui audivit a Patre et didicit, venit ad me.* Ad hoc igitur officium Christi pertinet consilii divini de redemtione generis humani in evangelio promulgatio, ministerii ecclesiastici institutio et conservatio, sacramentorum ordinatio, Spiritus sancti donatio et efficax cordium humanorum per illum immutatio, illuminatio, regeneratio, renovatio, sanctificatio etc.

er-

323. Officium Christi *sacerdotale* est, quo sese medium inter Deum et homines peccatores ponens Deo totum genus humanum reconciliavit legi divinae perfecte satisfaciendo, poenas peccatorum in se recipiendo et apud Deum intercedendo. Duae ergo sunt hujus officii partes: *1. Satisfactio*, qua Christus *λύτρον ἰσόρροπον* pro totius mundi peccatis Patri suo praestitit ac justitiam et vitam aeternam generi humano acquisivit. In hac satisfactione occurrit *obedientia tam activa quam passiva.* Activa in perfecta legis impletione consistit; passiva in sufficientissima persolutione pro peccatis humani generis Deo praestita, ubi tamen notandum, quod activa et passiva obedientia in satisfactione Christi sint arctissime connexae, quia passio ejus fuit activa et actio fuit passiva. *2. Intercessio* est, qua Christus vi meriti et satisfactionis a se praestitae apud Patrem coelestem intercedit, et quidem tum *generatim* pro omnibus hominibus, adeoque etiam pro hostibus suis et crucifixoribus Esa. 53, v. 12. Luc. 23, v. 34; tum *speciatim* pro solis fidelibus Joh. 17, v. 9. Rom. 8, v. 34. 1. Joh. 2, v. 1: quae duae intercessionis species non sunt sibi invicem opponendae.

om.

324. Officium Christi *regium* est, quo Christus *θεάνθρωπος* omnia in coelo ac terra gubernat ac imprimis ecclesiam suam adversus hostes tuetur. Regnum illud Christi consideratur vel *in hac vel in futura vita.* In hac vita dicitur regnum *potentiae vel gratiae. Regnum potentiae* est generale dominium super omnia, videlicet gubernatio coeli et terrae Psalm. 8, v. 7. Dan. 7, v. 14. Matth. 28, v. 18. Eph. 1, v. 21. Subjectio omnium creaturarum 1. Cor. 15, v. 27. Eph. 1, v. 20. Hebr. 2, v. 8; dominium in medio inimicorum, quos reprimit, coërcet et punit Ps. 2, v. 9. Ps. 110, v. 2. 1. Cor. 15, v. 25. etc. *Gratiae regnum* est specialis operatio gratiae in ecclesia, videlicet missio, illuminatio et conservatio apostolorum, evangelistarum, doctorum et pastorum in ecclesia Matth. 28, v. 19. Marc. 16, v. 15. Luc. 24, v. 47. Act. 1, v. 8. Eph. 4, v. 11. Collectio ecclesiae per praedicationem evangelii et dispensationem sacramentorum, ibid.; regeneratio, renovatio, illuminatio, sanctificatio credentium per Verbum et sacramenta Joh. 3, v. 5. c. 17, v. 17. Eph. 5, v. 26. Tit. 3, v. 5. etc., applicatio sui meriti, protectio et conservatio piorum Matth. 28, v. 20, effusio variorum donorum Eph. 4, III. 579.
v. 8. etc. *In altera vita* dicitur *regnum gloriae*, quod conspicietur in resuscitatione mortuorum et universali judicio ejusque exsecutione, in damnatione reproborum et glorificatione electorum Matth. 25, v. 46. Joh. 5, v. 29, quando Christus *tradat regnum suo Patri* 1. Cor. 15, v. 24, *ut sit Deus omnia in omnibus* v. 28.

Administrat Christus officium secundum utramque naturam

325. Thesis 3: *Hoc suum officium administrat Christus secundum utramque naturam.* Probamus hoc: *1. ex diserta utriusque naturae denominatione.* De humana natura dubitari nequit, quin per eam et in ea Christus officium mediationis exsequatur propter protevangelium de *semine mulieris* contrituro caput serpentis (Gen. 3, v. 15) ac evidentissimum dictum apostolicum 1. Tim. 2, v. 4: *Unus est mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus.* De divina natura haec loquuntur dicta: Esa. 35, v. 4: *Deus ipse veniet et salvabit vos.* Hos. 1, v. 7: *Salvabo eos in Domino Deo suo.* Act. 20, v. 28: *Deus proprio suo sanguine ecclesiam redemit.* Rom. 5, v. 10: *reconciliati sumus Deo per mortem Filii ipsius.* Hebr. 1, v. 3: *Filius Dei purgationem peccatorum nostrorum fecit per se ipsum.* Hebr. 9, v. 14: *Christus per Spiritum aeternum obtulit se ipsum Deo.* 1. Joh. 1, v. 7: *Sanguis Jesu Christi Filii Dei emundat nos ab omni peccato*, ex quibus sic concludimus: Quodcunque opus tribuitur Deo ac Filio Dei, ab eo divina Filii natura excludi nequit. Opus mediationis ac redemtionis tribuitur ipsi Deo ac Filio Dei; *2. ex Filii Dei incarnatione.* Filius Dei eo fine humanam naturam in tempore assumsit, ac mirabilis illa divinae et humanae naturae unio facta est, ut secundum utramque naturam officium suum exsequeretur 1. Joh. 3, v. 8: *In hoc apparuit Filius Dei, ut dissolveret opera diaboli*, ex quo sic inferimus: sublata divinae naturae *ἐνεργείᾳ* ex *ἀποτελέσμασιν* officii mediatorii tollitur incarnationis finis. At consequens illud est absurdum; *3. ex mediatoris conditione.* Mediatorem nostrum oportuit esse Deum et hominem, ut superius multis demonstravimus. Ergo etiam divina et humana natura ad mediationis officium concurrunt. Consequentia probatur: quod si enim Christum mediatorem ut talem oportuit esse *θεάνθρωπον*, ergo ad mediationis officium utraque natura concurrit. Anselm. lib. 2. cur Deus homo c. 18: *Ad hoc in Christo valuit diversitas naturarum et unitas personae, ut quod opus erat fieri ad hominum restaurationem, si humana non posset natura, faceret divina, et si divinae minime conveniret, exhiberet humana, et non alius atque alius, sed idem ipse esset, qui utrumque perfecte exsistens per humanam solveret, quod illa debebat, et per divinam*

posset, *quod expediebat*; *4. ex necessaria divinae naturae in officio mediatorio operatione.* Reatus ex peccatis totius humani generis ortus erat infinitus, utpote in infinitam Dei justitiam impingens. Laesum erat infinitum bonum, requirebatur ergo infinitum pretium. Jam vero actiones et passiones humanae naturae sunt finitae ac certi temporis, exinanitionis scilicet periodo terminatae. Ut ergo redemtionis pretium esset analogum nostro debito et infinito reatui, necessarium erat, ut ad illius persolutionem non finitae tantum, videlicet humanae, sed etiam infinitae, divinae scilicet, naturae actio sive mediatio concurreret ac passio et mors Christi aliunde, videlicet a divinae naturae efficacissima operatione, infiniti pretii valorem acquireret, adeoque bonum infinitum malo infinito opponi posset. Reconciliare Deum toti humano generi iratum, infinitae justitiae aequivalentem satisfactionem praestare, peccatum, quod est malum infinitum, abolere, perfectam justitiam adducere, superare diabolum, mortem et infernum, perfectissimam legi obedientiam pro aliis praestare, peccatorum remissionem aliis promereri, introspicere arcanum Dei de
III. 580. redemtione et salute hominum consilium, amissa bona coelestia recuperare, ecclesiam sibi ex genere humano colligere et contra omnes hostium spiritualium et corporalium impetus tueri sunt ejusmodi opera, quae divinam et infinitam ἐνέργειαν requirunt, ut constat. Jam vero haec opera omnia et singula in officio mediatoris requiruntur. Ergo. *5. Ex absurdi consecutione.* Si divina Christi natura ab officio mediationis excluditur, consequens est, non fuisse necessariam divinae et humanae naturae in mediatore unionem, obedientiam Christi tam activam quam passivam non esse infiniti pretii ac meriti, cum finita natura, qua talis, non possit per se et ex se causa esse infiniti effectus, ac proinde nos esse adhuc sub dominio peccati, mortis ac diaboli, opus redemtionis non esse consummatum et perfectum, redemtionem esse opus mere humanum, in V. T. ecclesiam non habuisse mediatorem. *6. A piorum veterum testificatione.* Decretum concilii Chalcedonensis, dicta Irenaei lib. 3. adv. haeres. c. 20. August. lib. 9. de civit. Dei c. 15. homil. de ovib. c. 12. Anselm. lib. 2. Cur Deus homo c. 18. Damasc. 3. orth. fid. c. 15. recitavimus in tract. de pers. Christi §. 165. et seqq., quibus addenda sunt sequentia: Iren. libr. 3, c. 20. p. 211: *Si homo non vicisset inimicum hominis, non juste victus esset inimicus. Rursus autem nisi Deus donasset salutem, non firmiter haberemus eam, et nisi homo conjunctus fuisset Deo nostro, non potuisset particeps fieri incorruptibilitatis.* Cyrill. de rect. fid. ad Reg. asserit, *Christum esse pontificem nostrum in assumta natura humana, ea autem, quae fecit aut passus est, ideo efficacia esse, quod sint propter unionem non hominis, sed Dei opera.* Athanas. ad Maxim. philos.: *Ipsum Verbum suum corpus obtulit pro nobis, ne in hominem spe aut fiducia moveremur, sed in ipso Deo Verbo fiduciam nostram constitutam haberemus.* ** Ambros. in c. 7. Rom.: *Quamvis ad tempus mortuus esset in carne, tamen in aeternum divinitate et humanitate mediator inter Deum et homines semper vivens est, ad interpellandum pro nobis.* ** August. lib. 10. Confess. c. 42: *Mediator inter Deum et homines oportebat, ut haberet aliquid simile Deo, aliquid simile hominibus, ne in utroque similis hominibus longe esset a Deo, et in utroque similis Deo longe esset ab hominibus, atque ita mediator non esset.* In Enchir. ad Laurent. c. 108: *Nam neque per ipsum liberaremur unum mediatorem Dei et hominum, hominem Jesum Christum, nisi esset et Deus?* Theodoret. Dial. 2: *Intercessoris nomen hic et divinitatem et humanitatem significat.* Vigil. lib. 5. contra Eutych.: *Talis victima requirebatur, quae ita media esset inter Deum et hominem, ut morti succumberet, per illud, quod hominis habebat, et mortem revinceret, per id, quod in se divinitatis tenebat. 7. Ex adversariorum confessione.* Thom. part. 3. q. 48. art. 6: *Dicendum, quod duplex est efficiens, principale et instrumentale. Efficiens quidem principale humanae salutis est Deus. Quia vero humanitas Christi est divinitatis instrumentum, ideo ex consequenti omnes actiones et passiones Christi instrumentaliter operantur in virtute divinitatis ad salutem humanam, et secundum hoc passio Christi efficienter causat salutem humanam.* Dionys. Carthusian. in comm. 1. Tim. 2: *Est mediator Dei et hominum proprie loquendo, nec ut Deus, nec ut homo, sed ut Deus homo, seu ut Deus incarnatus. Sic quippe competit ei et satisfacere seu reconciliare et idoneitas vel efficacia reconciliandi, quorum primum competit ei ratione assumtae naturae, secundum vero ratione deitatis unitae, ex qua opera et poenae Christi hominis infinitam quodammodo dignitatem et efficaciam sortiuntur.* Claud. Espensaeus in comm. 1. Tim. 2. tract. de Christo mediat. c. 2. et 5: *Mirati sumus, aliquos tueri Christum secundum humanam naturam tantum esse dicique mediatorem et secus sentientes aperte Arianismi et id genus haeresium insimulari* etc. *Quidam urgent locum apostolicum* 1. Tim. 2, *sed quaero ego vicissim, cur patres hunc locum enarrantes ex eodem loco* III. 5
et vocabulo, Christum esse Deum eliciunt et urgent? Si apostolus hic Christum mediatorem esse tantum quatenus hominem intellexerit, atque vocabulum tantum, quod introduxit, apostolus non apposuit, quod qui addunt, timeant plagas huic malo denuntiatas. Apocal. 22. Nec modo non apposuit, verum etiam contrarium adjecit, Christus Jesus, inquit, quorum illud nomen est non meri hominis, sed a Deo uncti et in unionem personae assumti Hebr. 1. Act. 4. Psalm. 44; posterius etiam nomen est Dei hominis, ut angelus docet Matth. etc. Et postea: *Habemus ex Graecis et Latinis magno consensu de utriusque naturae ad mediatoris nomen concursu necessario velut gravissimum et unanime senatusconsultum, inter quos sic Chrysostomus* (ut citatur a Vigilio lib. 5. contra Eutychen), *ut, qui se interponens, ut litem discordiamque dissolvat, hunc quidem dextra, illum sinistra tenens utrosque in ami-*

citiam reducit; sic Christus inter nos et Deum se medium ingessit, utramque naturam sociavit, unione naturarum divinitatis et humanitatis, merito mediator et intercessor dictus, ut inquit Theodoret. (in Dial.) *et Leo hujus nominis primus idemque magnus pontifex* (de incarnat.). *Qua ratione*, inquit, *mediatoris veritatem impleret, nisi in forma Dei aequalis Patri, in forma servi particeps esset et nostri.* Ex Cyrillo (Epist. 86): *Nec propter carnis dispensationem mediator vocatur, ut alii Graeci patres de ratione mediationis utramque naturam esse sentiunt, idque ex Bernhardo* (serm. de circumc.) *videre est, de ratione mediationis salvificae esse utramque Christi naturam, quia oportebat mediatorem non modo satispati, verum etiam satisfacere, quod purus homo nequit, et actio Christi dicitur θεανδρικὴ, Deivirilis, seu ut ita dicam humani divina, ut deducit eximius theologus Damascen. lib. 3. de orth. fid. c. 19.* etc. *Quodsi Augustinus videtur negare, Christum mediatorem esse quoad divinam naturam, conciliandus sibi erat, non nobis objectandus, nimirum quia negat Christum mediatorem fuisse, nisi vel ut hominem jam factum vel olim promissum agnoscimus, quia eadem erat veterum fides de Christo venturo et nostra in ventum. Idem Augustinus negat Christum mediatorem esse ut Deum, hoc quoque cognoscimus. Sed intelligit, ut Deum purum, nullo respctu habito ad hominem factum vel faciendum, sed in sua immortali et impatibili natura consideratum. Haec expositio violenta non est, sed ex mente Augustini, ut patet. Mediatorem*, inquit lib. 9. de civit. Dei c. 15, *habere oportet et humanitatem transeuntem et beatitatem permanentem. Ad argumentum, quod Christus, si statuatur secundum divinam etiam naturam mediator, Patre inferior statuendus sit*, latissime ex patribus respondet et tandem subjicit: *Scholastici meritum, satisfactionem, mediationem, redemtionem naturae quidem humanae adscribunt, sed quatenus talem, hoc est quatenus est tantae dignitatis, efficientiae, sufficientiae, et ut ita dicam supersufficientiae, quam naturae divinae seu personali cum eadem unioni tribuunt. Mereri, mediare, satisfacere naturae assumtae est*, inquit Cajetanus. *Ut autem ea tantae in satisfaciendo efficaciae sint, ex divinitate habent.*. Et Gabriel Biel observat ex illo: *Per Christum Dominum nostrum, per*, inquit, *praepositio mediatorem significat, Christus Dominus utramque naturam.* Idem habet glossa Anselmi: *Summa omnium est, sicut pro salute nostra orare Deus nisi homo factus, ita exorare homo nisi Deus simul exsistens non poterat. Lacrymas, preces reliquasque mediationis executiones non simpliciter contemplamur, sed ut redemtrices, expiatrices, propitiatrices, exoratrices, satisfactrices, et ut tales non magis ab homine tantum, quam a Deo tantum, sed ab homine Deo profectas.* Salmeron tom. 7. tractat. 25: *Eguimus ad redemtionem deitate simul et humanitate quasi humeris. Etsi enim* Esa. 9. *dicatur in singulari: Factus est principatus super humerum ejus, quia sola humanitas crucem sustulit, per humerum tamen interpretari possumus deitatem, quae tanquam humerus quidam, supposito tamen panno sive veste humanitatis, onera peccatorum nostrorum* III. 582. *portavit.* Maldonatus in comm. Joh. 10, v. 18. non improbat, si quis statuat, *quod Christus et tanquam homo et tanquam Deus vitam suam posuerit.* Ozorius tom. 4. conc. Domin. 3. Advent. in Joh. 1: *Medium utroque extremo participare debet. Ecce extrema Deus et homo, omnino extrema ista sicut coelum et terra, ecce medium participans ista extrema Christus Dominus, qui Deus et homo est.* Pineda in comm. Jobi 7, v. 33: *Non est, qui valeat manum ponere in ambobus. His verbis, ait Tert. lib. de patient. circa fin., Jobus mediatorem desiderat inter se et Deum et prophetare videtur de Christo mediatore. Et sane hic mediator ponit manum in ambobus. Nam hic quidem dextra Patris est, per quam Pater jurat seque magnificat, tum etiam nobis dextram dedit, cum nobis naturam humanam copulavit mediator verissimus non solum officio et munere, sed etiam substantia et natura.* Suarez in Thomam tom. 1. q. 1. art. 2. Disp. 4. sect. 5. §. sed hic: *Hic modus loquendi, qui negat Christum et sibi et toti trinitati pro nobis satisfecisse, omnino mihi displicet, est enim aperte contra Scripturas.* 2. Corinth. 5: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi. Ubi sicut Deus dicitur esse in Christo ratione divinae naturae, ita ratione ejusdem naturae dicitur reconciliasse mundum sibi.* Ibid.: *Christus vocatur mediator Dei, quatenus Deus, ut late tractat Cyrillus.* Gregor. de Valent. lib. 1. de Unit. et Trin. c. 22: *Christus obiit munus mediatoris apud se ipsum ut Deus, quia una cum Patre et Spiritu s. erat peccatori infensus, ac tantum abest, ut Christus, qua Deus et homo est, non potuerit esse mediator noster apud Deum, ut contra potius sequatur, nisi Deus et homo esset perfectus, esse mediator non potuerit, ut pulcre patres omnes demonstrant.* Idem libr. de Christo redempt. part. 2. c. 4. distinctione utendum est: *Nam si quaestio est, per quid proprie munus mediatoris obierit, dicendum est, tantum mediatorem ut hominem. Si per quid fuerit sive a quo valorem acceperit ejus muneris functio, orthodoxa est patrum sententia conjunctim, ut Deum et hominem. Non passus est pro nobis secundum divinitatem, tamen secundum utramque naturam operatus est reconciliationem Deo.* Bellarmin. libr. 2. de justif. c. 5: *Deus non acceptat in veram satisfactionem pro peccato nisi justitiam infinitam, quoniam peccatum offensa est infinita, sed ut aliqua justitia sit infinita, id est, infiniti pretii et valoris, non est necesse, ut sit justitia Dei essentialis, sed satis est, ut sit justitia personae infinitae, qualis est Christus Deus et homo. Itaque obedientia, passio et mors Filii Dei, quamvis in se et essentialiter fuerit creata et finita, tamen ratione personae obedientis, patientis, morientis infinita fuit, et ex vero justitiae rigore propititatio fuit pro totius mundi peccatis.*

326. *Antithesis: 1. Judaei* de officio Messiae gravissimos fovent errores: 1. in officio *prophetico* negant Messiam quicquam aliud praeter legem Mosaicam promulgaturum et nihil novi prorsus allaturum, quantum ad doctrinam, neque alia sacramenta instituturum somniant; 2. in *regio* officio prorsus caeci sunt. Somniant Messiam fore regem terrenum, qui aliorum monarcharum more in terris regnaturus, omnes gentes debellaturus et Judaeos in terram Canaan reducturus sit ibique omnium rerum affluentia et abundantia beaturus etc.; *3. sacerdotale* Christi officium penitus tollunt, cum propriis operibus justitiam et vitam aeternam mereri ac propriis satisfactionibus Deo se reconciliari posse persuasum habeant. Contra quos errores latissime disputat et ex propriis auctoribus Judaeos refellit D. Helvicus tom. 4. Disput. Gissens. disp. 6. et 7. sive Elencho Judaeorum 3. et 4. *2. Stancarus* Christum *secundum humanam naturam tantum* mediatorem esse docuit, sicut Andreas Osiander *secundum divinam tantum naturam* mediationis opus ei tribuit. *3. Pontificii* 1. Stancari errorem sequuntur, Christo itidem secundum humanam tantum naturam mediationis officium tribuentes. Lorinus in comm. 1. Epist. Joh. p. 32. scribit, *illum posse Christum*
III. 583. *catholice deprecari, ut pro ipso oret, qui norit distinguere inter divinitatem et humanitatem, juxta quam noster advocatus est et pro nobis orat.* Busaeus in Disp. de pers. Christi th. 79: *Christus secundum humanitatem tantum Deo obedivit, sacrificavit, obtulit, satisfecit, oravit, impetravit et meruit nobis justitiam.* Bellarmin. libr. 5. de Christo c. 5. §. 4: *Ne aliquo modo, hoc est nullo modo, secundum divinam naturam Christum mediatorem dici posse.* Confer Melchior. Canum in Loc. theol. Suarez tom. 5. Comm. in part. 3. Thom. disp. 46. sect. 2. Gregor. de Valent. lib. 2. de Christo part. 2. c. 4. Argumenta ipsorum ad veritatis trutinam expendimus in tractat. de pers. Christi §. 179. et seqq. 2. Circa singulas officii mediatorii partes gravissimos fovent errrores. *In genere:* 1. plures mediatores et salvatores introducunt; 2. gentiles sine Christi cognitione salvatos fuisse afferunt. *In specie:* 1. contra officium *propheticum:* 1. magisterium fidei Romano pontifici tribuunt; 2. Christum fuisse novum legislatorem asserunt; 3. nova sacramenta Christo et apostolis ignota introducunt; 4. baptismi integritati quaedam a Christo minime instituta addunt; 5. Eucharistiae institutionem a Christo factam mutant. 2. Contra officium Christi *sacerdotale:* 1. obedientiam et satisfactionem Christi pro nobis praestitam adeoque sanctissimum ipsius meritum multis modis convellunt, utpote negando Christi satisfactionem simpliciter ad redemtionem et salutem fuisse necessariam, divinae naturae ἐνέργειαν a satisfactione et merito Christi excludendo, rationem ac pretium satisfactionis a Christo praestitae in nuda acceptatione statuendo, Christum iram Dei et dolores infernales in passione sensisse infitiando, Christum pro peccatis et peccatorum poenis perfecte satisfecisse negando, merito Christi nostra merita addendo, Christum sua obedientia et satisfactione talem justitiam, quae per fidem nobis imputetur, promeruisse pertinaciter negando, Christum sua obedientia et passione corporis gloriam et exaltationem sibi promeruisse asserendo, Christi passionem esse solam et totalem meritoriam justificationis et salutis nostrae causam negando, meritum Christi pecuniis vendendo. *Satisfactio per sufficientiam* (a Christo praestita) *non meretur nomen satisfactionis, nec redemtio, nec reconciliatio per sufficientiam merentur haec nomina.* Tapperus in art. satisfact. p. 241: *Christus est causa salutis universalis, sed. nec totalis nec integra.* Miletus in discuss. primam promissionem Genes. 3, v. 15. referunt ad Mariam etc. 2. Sacrificium Christi in ara crucis oblatum per missaticum sacrificium convellunt; 3. ad sanctorum merita et intercessiones homines ablegant; 4. purgatorium quendam ignem peccatorum reliquias post hanc vitam abluentem introducunt. 3. Contra officium *regium:* 1. naturam Christi humanam ab omnipraesente in coelo ac terra dominio excludunt; 2. pontificem Christi vicarium statuunt; 3. honorem, dignitatem, opera et nomina Christo regi propria ad Romanum pontificem transferunt; 4. regnum temporale sub praetextu vicariatus Christi ad pontificem transferunt. De hisce Pontificiorum erroribus latissime egimus Disp. 2. et 3. de gloria Dei.

327. *4. Calviniani:* 1. contra *propheticum* Christi officium propugnant 1. absolutum reprobationis decretum; 2. docent baptismum non esse efficax organum ac medium regenerationis et renovationis; 3. ἀπουσίαν corporis et sanguinis Christi a coena. 2. Contra *sacerdotale* Christi officium 1. passionem Christi per ἀλλοίωσιν periculosam ad solam naturam humanam referunt; 2. in nuda patris acceptatione rationem meriti statuunt; 3. Christi meritum et satisfactionem pro omnibus hominibus praestitam esse negant; 4. activam Christi obedientiam ex ordine causae meritoriae excludunt; 5. sibi aliquid promeruisse asserunt; 6. gentilibus absque fide in Christum salutem tribuunt. 3. Contra *regium* Christi officium pugnat, quod humanam ejus naturam ab omnipraesente et omnipotente in coelo ac terra dominio excludunt. Confer Disp. 8. de gloria Dei.

328. *5. Photiniani:* 1. contra *propheticum* Christi officium statuunt, Christum nova quaedam praecepta III.
legi divinae addidisse. 2. Contra *sacerdotale* Christi officium pugnat, quod negant Christum sua morte pro peccatis nostris satisfecisse aut ad promerendam nobis salutem esse mortuum, negant Christum nos Deo reconciliasse, negant Christum pro nobis in ara crucis se Deo in sacrificium obtulisse, negant Christum fuisse sacerdotem, antequam ingressus esset coelum, negant per Christi sacrificium quicquam aliud intelligendum, quam liberationem ex nostris necessitatibus, negant Christum pro nobis proprie intercedere, cum per intercessionem ipsius nihil aliud intelligendum sit, quam quod potentiam suam, per

quam agit, a Patre habeat. 3. Contra *regium* Christi officium pugnat, quod 1. negant Christum post suam in coelos ascensionem in terra praesentem dominari ac potentiam Christo datam limitant et restringunt; 2. statuunt regni Christi fore finem. Confer Disp. 10. de gloria Dei. §. 31.

An ipse aliquid promeruerit.

329. Quaeritur hoc loco: *An Christus etiam sibi aliquid promeruerit?* Affirmant: *1. Pontificii*, Thom. p. 3. q. 19. art. 8. q. 49. art. 6. Lomb. 3. sent. dist. 18. Bellarm. libr. 5. de Christo c. 9. *Christum corporis gloriam et nominis exaltationem sibi promeruisse* disputant. Salmeron. Hebr. 1. Disput. 8. §. dubium, *Christum meruisse sibi sua passione adorationem latriae;* 2. quidam *Calviniani*, Zanch. libr. 2. Epist. ad D. Stuckium p. 212. Zanchius in scriptis suis saepe hoc repetit, *Christum sua obedientia sibi promeruisse vitam aeternam.* ** Sic tom. 8. de rel. Christ. c. 12. aphor. 15. p. 502: *Credimus, Christum sua perfecta obedientia non solum sibi, sed etiam nobis vitam aeternam promeruisse.* Pisc. in Luc. 2. obs. 19.** item in cap. 2. Phil. v. 9. p. 173. Vorstius in Anti-Bellarm. p. 55. 56. Ravenspergerus in pentade 5. censurae et judicii de illustrioribus theologorum quaestionibus q. 2, ubi pro sua sententia citat Bullingerum in Apocal. serm. 27. et addit: *Duo sunt, quae Christum sibi meruisse statuimus, videlicet vita aeterna ac summa illa et singularis gloria, qua pro Filio Dei ab omnibus creaturis rationalibus agnoscitur ac proinde ut verus Deus adoratur, quarum illam sibi meruit observatione legis, juxta illud: Qui fecerit ea homo, vivet in eis,* Levit. 18, v. 5; *hanc vero per multas ac varias passiones atque inprimis per mortem crucis,* Philip. 2, v. 9. Huic assertioni opponimus: 1. *personae Christi dignitatem.* Christus in ipsa unione secundum assumtam naturam humanam nomen multo praestantius angelis sortitus est, quum assumta illa natura humana in ipsam λόγου ὑπόστασιν sit evecta, qua gloria et dignitate non potest major cogitari Hebr. 1, v. 5. Ergo ratione sui nullo indiguit merito; *2. communicationis veritatem.* Christo secundum humanam naturam in primo incarnationis momento dona vere divina et infinita vere ac realiter sunt communicata, ut ostendimus superius. Potuisset igitur Christus in prima statim conceptione majestatem et gloriam sibi communicatam plena luce exserere, nisi redemtionis ac salutis nostrae ratio requisivisset, ut sese prius exinaniret ac formam servi assumeret. In exaltatione, quae est exinanitionis consequens, non est Christo data nova quaedam potestas, quam per unionem personalem non acceperit, sed collata est plena potestatis illius executio et regni administratio; *3. meriti Christi qualitatem.* Quicquid Christus in officio suo promeruit, id nobis, non sibi promeruit. Esa. 45, v. 24. Zachar. 9, v. 9. Johann. 17, v. 19. 1. Tim. 1, v. 15. *Nobis enim natus, nobis datus est* Esa. 9, v. 6. *Nobis factus est justitia, sapientia, sanctificatio et redemtio* 1. Cor. 1, v. 30; *4. consequentem absurditatem.* Si Christus per passionem adorationem latriae sibi promeruit, consequens fuerit, Christum in diebus carnis non potuisse nec debuisse honorari adoratione latriae. Consequens est absurdum, quia argumenta, quibus superius demonstravimus, Christo homini adorationem latriae competere, probant etiam in statu exinanitionis ipsum fuisse latria adorandum et exempla piorum ostendunt, Christo in diebus carnis latriae cultum fuisse saepius delatum, quem etiam minime recusavit; *5. adversariae opinionis varietatem.* Adversarii in hoc dogmate sibi non constant: *1. ex Pontificiis* Salmeron statuit, *Christum sibi sua pas-* III. 585.
sione meruisse adorationem latriae. Sed reliqui disputant, *Christo homini non latrian sed hyperduliam competere,* quam etiam in statu exinanitionis Christo delatam fuisse asserunt. Catech. Tridentinus in explic. art. 4. Symb. *commoda et bona passionis Christi enumerans solius meriti pro nobis, nullius autem pro Christo meminit.* Bellarminus libr. 5. de Christo c. 9. ex Augustino libr. de praedestin. sanctor. c. 15. recte negat, *Christum meruisse sibi unionem hypostaticam,* eamque refert inter illa, quae quis mereri non potest. Sed Maximil. Sandaeus Jesuita Herbipol. in Castig. de prodig. liberal. p. 261. disputat, *Deum potuisse conferre humanitati gratiam unionis hypostaticae non absolute, sed tanquam sub conditione atque cum quadam dependentia a futuris operibus, et sic ut in praemium eorum; 2. ex Calvinianis* ipse Calvinus libr. 2. Instit. c. 17. §. 6. in Pontificiis ex professo hunc errorem refellit. Franc. Junius scribit, *fidem Christianam nihil laborare, sive dogma illud probetur sive improbetur.*

330. Pro affirmante quaestionis parte urgetur potissimum locus apostolicus Phil. 2, v. 9: διὸ καὶ ὑπερύψωσε. Respondemus: 1. exinanitio non statuitur causa meritoria exaltationis, sed exaltatio describitur, ut consequens praemium exinanitionis. Particulae enim διὸ καὶ διὰ τοῦτο non semper ac ubique notant causam rei meritoriam, sed interdum etiam finalem, saepius autem consequentiam et ratiocinationem, qua unum aliquid ex altero concluditur. Confer Gen. 2, v. 24. Matth. 19, v. 5. Marc. 7, v. 29. Rom. 2, v. 1. 2. Cor. 4, v. 13. c. 6, v. 17. Ephes. 4, v. 8. et 25. etc. quod tam evidens est, ut nec ab ipsis Pontificiis negari possit. Hebr. 1, v. 9: *dilexisti justitiam et odisti iniquitatem,* διὰ τοῦτο, *propterea unxit te Deus.* Τὸ διὰ τοῦτο est ejusdem significationis cum τῷ διό, jam vero illud διὰ τοῦτο Thomas in annot. Hebr. 1. lect. 4. Ribera in comm. h. l. Melchior Canus in Locis theologicis libr. 12, c. 13. §. tertio demum. Suarez. in Thomam tom. 1. Disp. 10. sect. 4. non *de causa meritoria,* sed *finali* accipiendum esse docent. 2. Conferimus igitur cum loco apostolico parallela dicta: Luc. 24, v. 26: *Nonne haec oportebat Christum pati et intrare in gloriam suam?* In vulg. vers. additur, *ita intrare in gloriam.* Ergo hic ordo fuit divinitus constitutus, ut Christus per passionem et post passionem in gloriam intraret. Hebr. 2, v. 9: *Eum, qui modico quam angeli minoratus est, videmus Jesum* διὰ τὸ πάθημα (quidam

verba sic ordinant, ut Christus dicatur factus angelis minor *διὰ τὸ πάθημα) per passionem mortis gloria et honore coronatum;* v. 10: *Decebat enim eum, propter quem omnia et per quem omnia* etc., *auctorem salutis διὰ παθημάτων, per passiones, consummare.* 1. Petr. 1, v. 11: *Spiritus pronuntiavit τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας.* 3. Graecum διό componitur ex pronomine ὅ et praepositione διά, reddendum igitur, *proinde, quocirca,* ut ordo et consequentia passionis ac gloriae, non autem effectus meriti innuatur; 4. χαρίζεσθαι significat *gratis donare vel largiri.* Jam vero ubi gratia seu donum gratuitum, ibi exsulat meritum secundum debitum; 5. *scopus apostoli* non est, ut fiduciam meriti inculcet, sed ut humilitatis studium commendet, ut a Deo gratuita humilitatis praemia expectemus.

Usus practicus. 331. *Usus practicus: 1. consolatorius.* Christus est noster *doctor*, in veritatis igitur semita nos deducet. Est noster *sacerdos*, apud Patrem igitur pro nobis intercedet. Est noster *rex*, ergo adversus omnes hostes nos defendet Joh. 14, v. 6. Chrysost. tom. 1. col. 971: *Gratias tibi, Domine, agimus, quia tria ista praestitisti nobis: nosse, quae ignorabamus, veritatem, quia falsitatem tenebamus; viam, quia nesciebamus, per quem ambularemus; vitam, quia morti inhaeseramus, et mors nobis propinata erat ab illo homine, cui dictum est: Morte morieris. Mortuis vitam donavit, mendacibus veritatem praestitit, errantibus viam ostendit.* Hilarius libr. 7. de Trinit. p. 129: *Non nos in erratica atque invia deducit ille, qui via est; neque illud per falsa, quia veritas est; nec in mortis relinquit errore, qui vita est.* Augustin. lib. 1. de doct. Christ. c. 34: *Christus est, per quem venitur, ad quem pervenitur, in quo permanetur;* libr. 9. de civ. Dei c. 15: *Idem in inferioribus via, qui in superioribus vita.* Tract. 22. in Johann. col. 195: *Ambulare vis? ego sum via. Falli non vis? ego sum veritas. Mori non vis? ego sum vita. Hoc dicit salvator tuus: Non est quo eas, nisi ad me; non est, qua eas, nisi per me.* De verb. Dom. serm. 54: *Qua vis ire? ego sum via. Quo vis ire? ego sum veritas. Ubi vis permanere? ego sum vita.* Bernhard. serm. 2. de ascens. in fine: *Sequamur te, per te, ad te, quia tu es via, veritas et vita. Via in exemplo, veritas in promisso, vita in praemio.* Gloss. interlin.: *Via sine errore quaerentibus, veritas sine falsitate invenientibus, vita sine morte permanentibus.* Gerson. in praefat. lib. de vita spirit.: *Est vita animans, via movens, veritas stabiliens.* Hugo de prat. serm. 1. de spin. coron.: *Est via ducens, veritas lucens, vita indeficiens. 2. exhortatorius.* Christus rex et sacerdos noster fecit nos coram Deo Patre reges et sacerdotes. Imperemus igitur carni, dominemur peccato, resistamus diabolo, ut reges; offeramus corpora nostra victimam spiritualem Deo, ut sacerdotes. Christiani a Christo dicimur, aequum igitur est, ut Christo capiti nos conformemus, in ipsius clientelam nos resignemus, ab ipso nos regi patiamur, salutem nostram unice ipsi commendemus; clamat ad nos: *Ego sum via*, ergo exemplum ejus imitemur. *Ego sum veritas*, ergo verbis ejus fidem habeamus. *Ego sum vita*, ergo in morte animas nostras ipsi commendemus. Ipsi sit laus, honor et gloria in sempiterna secula. Amen.

CONSPECTUS PRIMI TOMI.

EPISTOLA DEDICATORIA p. IX — XX.
PROOEMIUM de natura theologiae p. 1.

LOCUS I. DE SCRIPTURA SACRA p. 13 — 240.

CAP. I. de ὀνοματολογίᾳ Scripturae sacrae p. 13.
CAP. II. de causa efficiente Scripturae sacrae p. 16.
CAP. III. de divina Scripturae sacrae auctoritate p. 25.
CAP. IV. de materia Scripturae sacrae p. 33.
CAP. V. de divisionibus librorum biblicorum p. 34.
CAP. VI. de libris canonicis et apocryphis in genere p. 35.
CAP. VII. de canonicis V. T. libris in specie p. 56.
CAP. VIII. de apocryphis V. T. libris in specie p. 73.
CAP. IX. de libris N. T. canonicis primi ordinis p. 102.
CAP. X. de libris N. T. canonicis secundi ordinis p. 115.
CAP. XI. de apocryphis ac rejectitiis N. T. libris p. 130.
CAP. XII. de forma Scripturae sacrae p. 132.
CAP. XIII. de authentico Scripturae textu p. 133.
CAP. XIV. de textus hebraici in V. T. integritate p. 138.
CAP. XV. de punctis vocalibus, an sint codici biblico coaeva p. 144.
CAP. XVI. de integritate textus Graeci in N. T. p. 152.
CAP. XVII. de fine et effectu Scripturae sacrae p. 155.
CAP. XVIII. de perfectione Scripturae sacrae p. 157.
CAP. XIX. de traditionibus ἀγράφοις p. 171.
CAP. XX. de Scripturae perspicuitate p. 182.
CAP. XXI. de norma ac regula dogmatum et controversiarum in ecclesia p. 193.
CAP. XXII. de judice controversiarum in ecclesia p. 201.
CAP. XXIII. de objecto Scripturae sacrae p. 213.
CAP. XXIV. de versionibus Scripturae sacrae p. 219.
SECT. I. de Chaldaica V. T. versione p. 224.
SECT. II. de Graeca V. T. versione p. 225.
SECT. III. de Syriaca N. T. versione p. 226.
SECT. IV. de Arabica Scripturae sacrae versione p. 228.
SECT. V. de vulgata Latina bibliorum versione p. 228.
SECT. VI. de Germanica Lutheri versione p. 234.
CAP. XXV. de interpretatione Scripturae sacrae p. 237.
CAP. XXVI. de usu hujus loci p. 240.
CAP. XXVII. de Scripturae definitione p. 240.

LOCUS II. DE NATURA DEI ET ATTRIBUTIS DIVINIS p. 241 — 370.

PROOEMIUM p. 241.
CAP. I. de ἐτυμολογίᾳ nominum divinorum p. 243.
CAP. II. de ὁμωνυμίᾳ vocis p. 245.
CAP. III. de συνωνυμίᾳ p. 249.
CAP. IV. de quaestione, an sit Deus? p. 266.
CAP. V. quis sit Deus? p. 284.
CAP. VI. de divinae essentiae unitate p. 288.
CAP. VII. de attributis divinis in genere p. 295.
CAP. VIII. de attributis divinis in specie p. 299.
SECT. I. de spirituali et incorporea Dei essentia p. 299.
SECT. II. de divinae essentiae invisibilitate p. 303.
SECT. III. de divinae essentiae simplicitate p. 305.
SECT. IV. de Dei aeternitate p. 307.
SECT. V. de Dei immutabilitate p. 312.
SECT. VI. de Dei immortalitate p. 316.
SECT. VII. de Dei infinitate p. 317.
SECT. VIII. de Dei immensitate p. 320.
SECT. IX. de Dei omnipotentia p. 327.
SECT. X. de Dei bonitate p. 338.
SECT. XI. de Dei misericordia p. 341.
SECT. XII. de Dei justitia p. 346.

SECT. XIII. de Dei omniscientia p. 350.
SECT. XIV. de Dei omnisapientia p. 355.
SECT. XV. de divina voluntate et agendi libertate p. 357.
SECT. XVI. de Dei veritate p. 363.
SECT. XVII. de Dei perfectione p. 364.
SECT. XVIII. de Dei majestate et gloria p. 366.
SECT. XIX. de Dei beatitate p. 368.

LOCUS III. DE SANCTISSIMO TRINITATIS MYSTERIO p. 371—446.

CAP. I. Prooemialis προθεωρίᾳ p. 371.
CAP. II. de ὀνοματολογίᾳ p. 386.
CAP. III. Generale argumentum pro adstruendo trinitatis mysterio p. 399.
CAP. IV. Primum argumentum ex N. T. pro adstruendo trinitatis mysterio deductum p. 403.
CAP. V. Secundum argumentum ex N. T. pro adst. tr. etc. p. 408.
CAP. VI. Tertium argumentum ex N. T. pro adst. tr. etc. p. 416.
CAP. VII. Quartum argumentum ex N. T. pro adst. tr. etc. p. 418.
CAP. VIII. Primum argumentum ex V. T. pro adst. tr. etc. p. 418.
CAP. IX. Secundum argumentum ex V. T. pro adst. tr. etc. p. 429.
CAP. X. Tertium argumentum pro adstruendo trinitatis mysterio ex V. T. deductum p. 435.
CAP. XI. Quartum argumentum ex V. T. pro adst. tr. etc. p. 437.
CAP. XII. Reliqua argumenta, quae pro adstruendo trinitatis mysterio ex V. T. produci possunt p. 437.
CAP. XIII. Responsio ad Photinianorum argumenta p. 444.

LOCUS IV. DE PERSONA ET OFFICIO CHRISTI p. 447—608.

PROOEMIUM p. 447.
CAP. I. de ἐτυμολογίᾳ p. 448.
CAP. II. de ὁμωνυμίᾳ p. 454.
CAP. III. de συνωνυμίᾳ p. 456.
CAP. IV. de duabus Christi naturis in genere p. 461.
CAP. V. de divina Christi natura p. 465.
CAP. VI. de humana Christi natura p. 483.
CAP. VII. de unione personali p. 487.
CAP. VIII. de communicatione naturarum p. 516.
CAP. IX. de propositionibus personalibus p. 519.
CAP. X. de communicatione idiomatum in genere p. 527.
CAP. XI. de primo genere communicationis idiomatum in specie p. 532.
CAP. XII. de secundo genere communicationis idiomatum p. 544.
CAP. XIII. de tertio genere communicationis idiomatum p. 587.
CAP. XIV. de statu exinanitionis et exaltationis p. 592.
CAP. XV. de Christi officio p. 601—608.

FINIS PRIMI TOMI.

Altenburgi, ex typographeo aulico. (H. A. Pierer.)

3 2044 069 586 824

H

Gerhard, Johann
Loci theologici cum
pro adstruenda veritate.

BT
70
.G4
1863
v.1